

A magyar történelem tizedei

**Bonfini,, Antonio
Kulcsár, Péter
Szerkesztette S. Varga, Katalin**

A magyar történelem tizedei

írta Bonfini, Antonio, Kulcsár, Péter, és S. Varga, Katalin

Készült az Oktatási Minisztérium támogatásával a Felsőoktatási Pályázatok Irodája által lebonyolított Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyv-támogatási Pályázat keretében.

Szerzői jog © 1995 Kulcsár Péter (Hungarian translation)

Szerzői jog © 1995 Balassi Kiadó

E könyv kutatási és oktatási célokra szabadon használható. Bármilyen formában való sokszorosítása a jogtulajdonosok írásos engedélyéhez kötött.

Tartalom

Előszó az isteni Ulászlóhoz, Magyar- és Csehország felséges királyához	iv
I. Első tized	1
1. Első könyv	3
2. Második könyv	22
3. Harmadik könyv	36
4. Negyedik könyv	45
5. Ötödik könyv	57
6. Hatodik könyv	66
7. Hetedik könyv	78
8. Nyolcadik könyv	89
9. Kilencedik könyv	102
10. Tizedik könyv	115
II. Második tized	129
11. Előszó az isteni Ulászlónak, Magyar- és Csehország felséges királyának	131
12. Első könyv	132
13. Második könyv	149
14. Harmadik könyv	160
15. Negyedik könyv	172
16. Ötödik könyv	183
17. Hatodik könyv	194
18. Hetedik könyv	210
19. Nyolcadik könyv	222
20. Kilencedik könyv	237
21. Tizedik könyv	251
III. Harmadik tized	271
22. Első könyv	273
23. Második könyv	287
24. Harmadik könyv	303
25. Negyedik könyv	316
26. Ötödik könyv	332
27. Hatodik könyv	348
28. Hetedik könyv	361
29. Nyolcadik könyv	376
30. Kilencedik könyv	390
31. Tizedik könyv	401
IV. Negyedik tized	413
32. Első könyv	415
33. Második könyv	426
34. Harmadik könyv	437
35. Negyedik könyv	450
36. Ötödik könyv	459
37. Hatodik könyv	473
38. Hetedik könyv	486
39. Nyolcadik könyv	496
40. Kilencedik könyv	509
41. Tizedik könyv	520
V. Ötödik tized	529
42. Előszó az isteni Ulászlónak, Magyar- és Csehország felséges királyának	531
43. Első könyv	532
44. Második könyv	540
45. Harmadik könyv	547
46. Negyedik könyv	556
47. Ötödik könyv	565
VI. A fordító utószava, névmutató	571
48. Antonio Bonfini és műve	573
49. Névmutató	579

Előszó az isteni Ulászlóhoz, Magyar- és Csehország felséges királyához

Gyakran fontolgtatván magamban, felséges fejedelem, hogy méltóságod megválasztása milyen boldogságára és szerencséjére szolgált egész Pannóniának, és mennyi haszon származott abból, napról napra nagyobbak látszol a szememben, egyre inkább felülmúlod a várakozást, és egyre mélyebb bámulatra ragadod a lelkeket. Mert már bőséges tapasztalatból tudom, hogy – mint az apostol szájából elhangzott – minden hatalom az istentől való. Ugyanis, mint a mennyei Jamblichus mondja, a mindenség úgy van megszerkesztve, hogy minden, még a legkisebb is, az istentől függ. Mindenütt az isteni egység uralkodik, minden egyes dolog ennek révén létezik, és valamiféle megszakítatlan, önmagába visszakanyarodó körben csodálatos módon visszatér az istenhez, akitől és akiben van, máskülönben minden megsemmisülne. Minden az égi egységből származik, és ami származott, az bizonyos beleoltott egységet tartalmaz, az isteni egység képmását, melynek segítségével visszakerül abba, és visszakerülve tökéletesebbé válik. Az isten ugyanis, aki semmit sem tart fontosabbnak és szebbnek a rendnél, beleplántálja azt a dolgokba, nehogy bármi is megzavarodjék a rendetlenségtől. (5) Az angyalok több rendjét teremtette meg, hogy egyik a másik fölött álljon, és nemcsak őket állította az égi körök élére, hanem az alsóbbak fölé is égitesteket helyezett, hogy minden dolgot a fölé rendelt kormányzó irányítson rendben. Sok dolog van, amely önmagától születik, és az égtől nyeri a magját. Ezenkívül nemcsak hogy a dolgok különböző fajtáinak gondviselését az angyalok különböző tisztjeire bízta, nemcsak hogy minden egyes embernek megadta a saját jó szellemét, hanem – hogy az emberi dolgok rendben folyjanak – a föld nemzetei számára is fejedelmeket választott, és azt akarta, hogy amint az emberek a többi élőlény fölött állnak, úgy ezek is tűnjenek ki bölcsességgel és derekassággal a többi ember közül; Homerus ezeket a népek pásztorainak nevezi. Mire mindez, nemes király, ha nem azért, hogy megértsd, mint ahogy tudod is, hogy téged nem annyira az örökség joga és az emberi választás állított oly sok nemzet és ország élére, hanem inkább az isteni törvény? Általam uralkodnak a királyok és parancsolnak a fejedelmek, szolt az isten. Igaz ugyan, hogy a vetélytársak irigysége következtében nem kerülhetted el a háborút, mégis békével, jámborsággal, vallásossággal, jósággal, nyájassággal nyerted el a hányatott ország kormányát, olyan étellel, amelyről szívesebben mondtál volna le, mint erényeid seregéről. Holott mások vadsággal és kegyetlenkedéssel akarják ezt megragadni, úgy gondolják, hogy a népet örökös háborúkkal kell fárasztani és kizsákmányolni. (10) Semmit sem tartasz fontosabbnak a békességnél, ezért fáradságos munkával megvetted a nyugalom alapjait, és körülbelül két esztendeje békében tartod a kimerült Pannóniát, amely azelőtt sohasem ismerte azt. Felsőged mindenki iránt messzemenő becsületességet és méltányosságot tanúsított, a mérleg nyelvét sohasem engedte elhajolni. Nem hallgatsz a pártosokra, befogod a füledet a susárlók előtt, nem hiszel el semmit vakon, sok mindent megbocsátasz, a széthúzó elméket összebékíted, a kielégíthetetlen mohóságot megfékezted, a falánk nagyravágyást eltaszítod. Leleplezed és aztán kikacagod az emberi csalfáságot. Emellett a főurak között terjeszted a szeretetet és az egyetértést, nem viszonzod a gyűlöletet, hanem a felgerjedt szíveket csillapítod, holott számos fejedelem, akiket ugyan inkább zsarnoknak és nem királynak kellene neveznünk, a legkevésbé sem teszi ezt, hogy a széthúzó és marakodó urak között könnyebben uralkodhasson. Szelíd, bizvást atyainak mondható hallgatagságod közben minden gondolatot kikémlsz. (15) Mivel szándékat mindig mélyen magadba zárod és titokban tartod, gondolataidat mindenki elől elrejtéd bámulatra méltó komolyságod mögé, bizony, senki sincs, aki lehatolna bölcsességed mélységeibe. Páratlan jóindulat és mérhetetlen engedékenységed járul ehhez, ezért habozás nélkül ajándékozod meg büntetlenséggel azokat, akik hűségedtől elpártoltak, meg akik az ellenség oldalára szegődtek. Ebből következik, hogy ez a legkegyelmesebb atyai gyengédség minden ellenségedet magához hajlította, mely gyengédséggel azonban ha valaki a jövőben visszaérne, nem másokra, hanem önmagára hoz majd pusztulást. Ilyen tulajdonságokkal békéltetted meg, felséges fejedelem, a zaklatott Magyarországot, vetted meg Numa Pompilius módjára a nyugalom tartós alapjait. Mert Romulus háborúval kezdett a város alapításához, és fegyverrel gyarapította azt, Pompilius viszont az átvett alapokon békességgel és jámborsággal építkezett; a vad törökökön kívül senki ellen sem indítottál háborút, ám velük, úgy határozta, örökké küzdesz. Úgy gondoltad, hogy nem tettél addig eleget jámborságod követelményeinek, míg az élőkhöz hasonlóan a halottak előtt is nem szereztél érdemeket, az isteni Plato szavait követve, aki azt mondta, hogy ha az életből távozottakat vissza lehetne hozni az alvilágból, bizony semmit sem szeretne ennél jobban, mert azok, akik az élők között jónak számítottak, feltámadván még jobbá válnak, míg viszont a rosszak, erkölcsük megváltozván, megjavulnak. (20) Miután megmentetted a hatalmadra bízott élőket, az ősök emlékezetére gondoltál, és elérted, hogy ezekkel együtt azok is élnek, sőt, örök életet nyertek. Mert a magyarok elődeinek, a hunoknak a történetét Mátyás király bízta rám, és nem sokkal a halála előtt fogtam hozzá, te pedig azt parancsoltad, hogy írjam meg azt a világ kezdetétől a jelen időkig, örökítsek meg minden emlékezetre méltó eseményt. Úgy gondoltad, hogy minden egykettőre elpusztul, ami nem írott emlékekben él. Ebből származik nevedre az a dicsőség, hogy mind az élők, mind a holtak előtt érdemet szereztél, és mindezek múlhatatlan hálával tartoznak jótéteményedért. Ezt a munkát

Előszó az isteni Ulászlóhoz,
Magyar- és Csehország felséges
királyához

tehát, mint illik, ékesszólással és műveltséggel teljes felségednek ajánljuk, jogosan, hiszen így ama fejedelem szellemének lesz szentelve, akinek páratlan jósága az írásra készítetett. Bárcsak méltó lenne e mű a tárgy magasztosságához és a te füleidhez! De mivel nem bírónak választottalak téged, hanem pártfogóul kértelek, e jámbor ajánlással legalább annyit bizonyára elérek, hogy a túlságosan szigorú kritika és az irigyek rosszindulata visszariad tőle. (25) Én pedig nem akarom most Anaxilaust meg Theopompust utánozni, nem akarok mást, mint ami a feladatom, nem mint ők, akik történeti könyveik előszavaiban a legkülönbözőbb rágalmakat szórják a többi íróra, mégis azt hiszem, hogy velem a legszigorúbb bírálónak is enyhébben kell bánnia, tudniillik olyan história megírására kaptam utasítást, amely fontos, feledésbe merült, és jóformán nem akad szerző, aki megvilágította volna, ám ha mégis, hát nagyon kevés, és az is ostobaságokat ír barbár stílusban. Jó írók ily nagy szükében ki írhatná meg egykönnyen a szkíta nemzet viselt dolgait, különböző korszakait? Márpedig, hogy a szkíták történelme mily nagy jelentőségű, könnyen felmérhető az alábbiakból. Az asszírok, akik azzal dicsekednek, hogy ők alapítottak először királyságot, Ázsia egy csekély darabját tartották, innen elkergették őket a médek, akik a rájuk szállt országban alig a negyedik generációig maradtak meg. Az utánuk következő perzsák, akik Európa egy részét nyugtalanították, alig kétszáz évig uralkodtak egész Ázsiában. A macedónok megtörték a perzsák erejét, de birodalmuk alapítójának, Sándornak a halála után meghasonulás támadt közöttük, és a hatalmas birodalom tönkrement. (30) Az athéniak épp csak hatvannyolc évig parancsoltak azon a tengerparton, amely a Fekete-tenger és a Pamphyliai-tenger között húzódik. A lacedaemonok, akik a Peloponnesust és Görögország többi részét szerezték meg, és akik birodalmukat Macedóniáig kiterjesztették, mint mondják, még 30 évig sem uralkodtak, mikor a thébaiak szétverték őket. A rómaiak a karthágóiak legyőzésével szerezték meg a hatalmat, és igen sokáig uralkodtak az akkor elérhető egész földkerekségen. A szkíta nemzetek viszont, hogy mások sérelme nélkül mondjam, és ne kisebbítsem a római birodalom méltóságát, mindezeket felülmúlták, mégpedig elsősorban a gótok, a hunok meg a vandálok. A gótok ugyanis, miután a hunok kiűzték őket székhelyükről, Ázsiára és Európára rohantak, szinte az egész római birodalmat felforgatták, elfoglalták Hispániát, és ott uralkodtak. (35) A hunok, a most is nagy területet birtokló magyarok elődei, nemcsak Pannóniát meg Illyricumot dúlták fel, hanem Itália nagy részét, Germániát és Galliát is. A vandálok egy darabig Európa-szerte száguldoztak, először Hispániát foglalták el maguknak, aztán Afrikát. Hogy mit tettek a szarmaták, oly sok nemzet ősei, a longobárdok, mit tettek a szlávok, akik nagy területen sok nemzetre és nyelvre oszlanak szét, azt inkább az öregektől, mint az íróktól tudjuk. Mire mindez? Hát, hogy mindenki belássa, éppen nem könnyű feladatot vállaltam ezzel az oly sok nép történetét felölelő kötettel, amihez még az is hozzájárul, hogy – mint mondják – a beszéd a lélek tükre. Fogadd tehát, kegyes fejedelem, jóindulattal a neked ajánlott művet, tégy úgy, mint a halhatatlan istenek, akik kevés tömjének is örülnek, és az áldozatot bemutatónak a leghitványabb ajándékát sem utasítják vissza; ha találsz valami dicséretre méltót benne, az felséged szellemének tulajdonítható, aki az írásra biztatott és lelkesített, ha viszont fonákságot, az a tárgy nagyságával, tökéletlenségemmel és az idő rövidségével magyarázható, mely koraszülöttet hozott a világra. (40) Légy tehát boldog, olvasd el e könyveket, amelyekből nem minden gyönyörűség nélkül ismerheted meg őseid minden tettét.

I. rész - Első tized

Tartalom

1. Első könyv	3
2. Második könyv	22
3. Harmadik könyv	36
4. Negyedik könyv	45
5. Ötödik könyv	57
6. Hatodik könyv	66
7. Hetedik könyv	78
8. Nyolcadik könyv	89
9. Kilencedik könyv	102
10. Tizedik könyv	115

1. fejezet - Első könyv

A Rhiphaeus-hegyekből eredő Don folyó Szkítia egészét két részre osztja; egyik az európai, másik az ázsiai. Nyugat felől Germánia határolja meg a Visztula folyó, mely a szarmata hegyekből Skandinávia szigetével éppen szemben az óceánba ömlik, valamint ugyanez a tenger; délről a Duna, mely Germánia ormain ered, érinti Illyricumot, ahol a bessusok nyelvén Isternek nevezik, aztán 60 folyót magába véve megduzzad, és végül hét ágban a Fekete-tengerbe ömlik, továbbá a Pontus, Ibéria, Albánia és Perzsia; napkeletre az Aras folyóig és a ser népig terjed.

Mindig a nemzetek termékeny bölcsőjének tartották, és még termékenyebb szigetei vannak, elsősorban Scancia, amelyet Ptolemaeus Scandiának nevez, mely maga is négy szigetre oszlik, közülük a nyugatit a chedin, a keletit a phavona és a phires, a délit a guta és a daucio, a középsőt a livon nép tartja. Ezeken kívül a cresemiák, akik vadak, madarak és barmok húsából nyernek élelmet, a kenyeret nem ismerik, meg a suetanok, akik kitűnő lovakban, drága prémekben bővelkednek. (5) Aztán a theustisok, a vagótok, a bergiók, a hallinok, a liothidák, akik dúsán termő mezőket művelnek, az athelnilek, a finnaithák, a fervek és a háborúban rettenthetetlen gauthigótok; ezek mellett az euagrák az othingokkal vegyest, akik azért kapták ezt a nevezetet, mert meredek sziklákon vadak módjára élnek. Kijebb az osztrogótok, a raumaricák, a vinovilotok, suethidok, az elegáns testalkatú cogenok, akik közül a dávok kiszármaztak; ezek elkergették a helyükről a herulokat, és aztán dákoknak neveztettek; ott vannak még a grannik, az aganziák, unixák, ethelrugok. Innen áradt ki a gótoknak az a mérhetetlen tömege, mely Berigo király idejében kivonult az óceán partjára, legyőzte és elűzte az ulmerugokat, akik a tengerpartot birtokolták, és ezt Gothiscanciának nevezte el, majd hasonló bátorsággal megbolázta és meghódította a szomszédos vandálokat. Miközben Filimer vezérletével csendesebb hazát kerestek, hidat verve keltek át a közbeeső mocsarakon; a seregnek még a fele sem ért át, amikor a híd az emberek és állatok rettenetes pusztulására összeomlott, és sem azok nem tudtak visszajönni, akik átkeltek, sem azok utánuk menni, akik hátramaradtak. Mivel e helyet ingatag mocsár és tátongó mélység zárta körül, mint mondják, sokáig hallatszott még az állatok bőgése és az emberek jajgatása. (10) Filimer a maradék csapattal megtámadta a szembeszálló spalokat, aztán – ha hihetünk Ablabius gót írónak – egyenesen Szkítia legszélső vidékére szállt alá, mely a Fekete-tenger mellékén fekszik. Azt a régiót, amely a sarkvidék felé terjed, az adogiták lakják, akik a nyár derekán negyven napon és ugyanannyi éjszakán keresztül szakadatlan világosságban élnek, viszont a tél közepén hasonló sötétségben. Az északi óceánnál szigetek vannak, amelyekre a befagyott tengeren farkasok szoktak átmenni, ahol az iszonyú hideg miatt elveszítik a szemük világát, sőt, ezen a tájon méhek sem röpködhetnek.

Az európai Sarmatiát, amelyet most részben Lengyelországnak mondunk, ezt a szélesen terjedő, megszámlálhatatlan néppel hemzsező területet nyugaton a Visztula folyó választja el Germániától; délre a metanasta jazigok határolják, akik az Amadocus-hegységből kiűzve a Duna partjára menekültek, és azt az egész vidéket lakják, amely a Duna és a Szarmata- meg a Kárpát-hegység, valamint Germánia és a Tisza között terül el; dél felől ezt a Szarmata- és a dús gyümölcsről nevezett Kárpát-hegység határolja. Ezeken túl keletről a Dnyeper torkolatáig az Isthmus megszakítatlan heglánca, a Kerkinit folyó, a Don a Buces és a Maeotis mocsárral, továbbá ismeretlen föld veszi körül. (15) A szarmaták ugyanazok, mint a gyikéhez hasonló szemükről nevezett sauromaták; a Visztula torkolatánál a gytho nép, a phinnek, a folyó ellenében haladva a sulók, a phrugundiók, a könnyedségükről nevezett avarinok, az esőzészről nevezett ombrók, aztán az anartophractok, burgiók, arsyeták, sabocok, piengiták és bessusok, akiket mind a Venedicus- és a Peucinus-hegység zár be kelet felől, és akiket közös néven lengyeleknek mondanak. A gythókon és a Venedicus-öblön túl Pruténia, vagyis Poroszország, és a tenger melléki Livónia, ahogy most ezt a területet hívják, aztán a Rhiphaeus-, az Alaunus-, a Budinus- és a Venedicus-hegység fogja közre hátulról. Ezek között folyik a Njeman, a Rhubon, a Turuntus és a Chersinus folyó; tovább a sturnok, a vibiók, a nascok, az acibok, a borusok, a sabarok, a pagiriták, az agathyrók, a salok, a careoták, a Szarmata-óceán partján a velták, a hosiusok meg a carbo nép. Ennek az óceánnak a partmenti traktusát, melyen a pruténok és a livónok laknak, elfoglalták a különböző nemzetekből összeverődött vidioarik és az észtek, e békés emberfajta, meg a nagyon is harcias agazzirok, akik csak marhahússal és vadászatból élnek. Ammianus Marcellinus ezek közé keveri a túlzott béketűrésükről nevezett arimphaeusokat, akik a Njeman és a Visztula folyik keresztül, és akik ma Poroszországhoz tartoznak. (20) Az arimphaeusok mellett a massagéták élnek, akiknek a neve nagy gétát jelent; továbbá a délvidéken az alánok, sargatik, hamaxobiusok, akiket a szekerekről essedóknak is neveznek, mert szállítható házakban laknak, az ősi budinok, akik a Dnyeper forrásainál éltek. Valamennyit hegyek fogják közte.

Litvánia Lengyelország mögött, a Venedicus- és Budinus-hegyek felé fekszik. A Dnyeper ugyanis, mint többen feltételezik, a norvég hegyek közül ered, már forrásánál bővizű, aztán számos folyótól dagad, és a Krímtől nem messze a Fekete-tengerbe ömlik. Litvániát először a galindák és a sudinok lakták. A budinoknak volt itt egy

fából épült városuk, Gelonon. Mellettük sűrű erdőket foglaltak el a thyssagéták, vagyis – az áldozatról – szent géták, akik vadászatból élnek, erkölcsük a legigazságosabbak, bogyókat esznek, a férfiak feje födetlen, ligetekben laknak; mivel szenteknek tartják őket, a szökevényeknek szokásuk szerint biztos menedéket nyújtanak. Távolabb maga a Rhiphaeus-hegység emelkedik, ahol a Don folyó ered, melyet – mint Pomponius mondja – a szakadatlanul hulló hó annyira átjárhatatlanná tesz, hogy az utazók nem tudnak átkelni rajta. (25) Ezután egy roppant gazdag, de lakhatatlan tájék következik, melynek arannyal dugig tömött földjét bámulatos éberséggel griffek őrzik, a vadaknak ez irgalmatlan és bős neme nem tűri el, hogy bárki is betegye oda a lábát. Körben arimaspok, essedók, akiket hamaxobiosoknak is mondanak, tudniillik ház helyett szekéren laknak, valamint – ahogy fentebb mondtuk – a sötét hajú agathyrsok, akik arcukat és végtagjaikat be szokták festeni aszerint, hogy ki milyen ősszel dicsekszik, méghozzá azzal a fogadalommal, hogy nem moshatják le. Továbbá kristály, gyémánt, smaragd és a legértékesebb drágakő roppant tömege. A neruoknál, akik másképp neurok, és a Dnyeper forrásvidékének a lakói, kinek-kinek meg van határozva egy idő, amikor tetszése szerint farkassá válhat, és aztán ismét vissza azzá, ami volt. Az essedók szülei iránt a kegyelet utolsó adóját a gyászszertartáson róják le, azzal, hogy nekiesnek a húsuknak, állatok belsősegeivel keverik össze, és utálatos falánksággal fölemésztik; a koponyát ügyesen kidolgozzák, bearanyozzák és pohárként használják. (30) A gelonok az ellenség bőrébe öltöztetik a lovukat és magukat. A melanchlenok fekete ruhát hordanak, innen ered a nevük. Mindnyájuknak Mars az istene, az ő bálványának ajánlják fel a kardjukat és a sátrukat, embervérrel áldoznak neki. Plinius némileg eltér Ammianustól, amikor azt állítja, hogy a neurok a Bug forrásánál, a gelonok pedig és a thyssagéták, budinok, basilidák és agathyrsok a Dnyeper kútfejnél voltak. Abasilidák Herkulestől és Echidnától erednek, szokásaik királyiak, fegyverük pusztító nyíl, és innen szerezték ezt a nevet. Abasilidákat a nomádoktól a Gerrhus választja el. A Bug keresztülfolyik a nomádokon és a hylaeusokon, akik az erdőkről kapták a nevüket, és mesterséges csatornán ömlik a Bucesba. Az agathyrsok fölött vannak a nomádok, aztán az antropofágok, akik emberhússal táplálkoznak, és ezért kapták e borzongató nevet. A maeotidákon túl, akikről a mocsár a nevét nyerte, legtávolabbiak az arimaspok. (35) Aztán a Rhiphaeus-hegyek, mint az imént mondtuk, ahol szakadatlanul hull a hó, mint a toll; ezt a vidéket Pterophorosnak nevezik, mivel a toll módjára hulló hó megöli az embereket, ezért van sűrű köd, és a jeges északon állandó fagy. Ezeken túl észak felé vannak a hyperboreusok, akik azért kapták a nevüket, mert az élet határain túl laknak. Vidékük napsütötte, kellemes éghajlatú, nincs itt ártalmas szél; ház helyett ligetekben élnek meg berkekben, nem ismerik a bálványimádást, az egyéni és társadalmi viszályokat, a betegségeket sem; ha megunták a hosszú életet, egy szikláról a tengerbe vetik magukat; így temetkeznek. Egyesek Azsia partvidékének első szakaszára helyezik őket, mások középre teszik a napív két végpontja, a mi nyugatunk és keletünk közé, Plinius azonban ezt semmiképpen sem tartja lehetségesnek a közbeeső hatalmas tenger miatt. Ha az írónak hinni lehet, fél évig világosság honol náluk, reggel vetnek, délben aratnak. Mivel elsősorban Apollót tisztelik, az első termést Delosra szokták küldeni, ezt néhány éven keresztül nemes szüzek vitték a vendégjog védelme alatt, de amikor a vendégjogot megsértették, úgy határoztak, hogy a lakott helyhez közeli határon teszik le. A Rhiphaeus-hegyeken túl, az északi óceán partján egy napi hajózásra Baunonia szigete van, melyre tavaszidőben a hullámok borostyánkővet vetnek ki, ha limaeusnak hihetünk. (40) Aztán következik, mint Hecataeus mondja, az Amalchium, a Parapanisus folyónál, ami ez ország népének nyelvén befagyott tengert jelent; Philemon azt állítja, hogy a cimberek Morimarusának, azaz holt tengernek nevezik. Aztán jön a Cronium és a mérhetetlen nagyságú Balcia-sziget, melyet Pytheas Basiliának, vagyis a szigetek királynőjének mond. Itt vannak az Aeona-szigetek, melyeknek lakói madártojással és zabbal táplálkoznak. Vannak mások is, amelyeken lólábú emberek születnek, az úgynevezett hyppoposok. Továbbá a phanesik szigetei, ahol az emberek mezítelenek, meg mások, ahol roppant nagy füleikkel egész testüket betakarják. Majd, ahol az óceán Sarmatia és Germánia felé elkanyarodva a hatalmas Codanus-öblöt alkotja, az összehasonlíthatatlan nagyságú Scanda-sziget terül el, amelyet többen Skandináviának hívnak; ennek egy darabját, ahol a hilleviók ötszáz faluban szétszóródott népe lakik, másik világnak nevezik. (45) Ezért, ha a géták, akiket gótoknak hívunk, innen származnak, bizony, senkinek sem kell csodálkoznia azon, hogy szinte az egész Szkítiát elárasztották. Egykor egészen a Visztula folyóig szarmaták, vénetek, scirek és hirek lakták, öblét Clypenusnak nevezték; erre következik pedig a Lagnus-öböl, amely a timberekkel határos.

Sarmatia azon részének, amelyet ma Lengyelországnak mondanak, első városa most Krakkó, mely nevét Gracchus római polgárról kapta, és van még számtalan más, fakerítéssel és sövénnnyel. Krakkó városnak van egy igen híres, minden tudományt oktató gimnáziuma. A mi időnkben Sarmatia első részét, amely a jazigokkal határos, Lengyelországnak hívják, amely pedig a Visztula torkolatától a Venedicus-öböl mellett húzódik, annak Poroszország a neve. Livónia ugyanazon partvonal mentén e mögött észak felé terül el. Litvániát Poroszországtól hátulról a Venedicus- és a Budinus-hegyek választják el. (50) Lengyelország mögött a Don felé a massoviták élnek, akiket massagétáknak mondunk. Litvánián túl a Don felé van Igaz-Tatárország, vagyis Alánia, Sarmatia déli részétől a Maeotis felé alászállva van Hamis-Tatárország. Ha Lengyelország és a massoviták után a Fekete-tenger és a Maeotis felé fordulunk, Russia vagy Ruténia jön, és ennek népe, a rutén, a Donig, a hegyek, a tenger és a Maeotis-mocsár között; ezeket hívták egykor roxánoknak vagy roxolánoknak. A peucinoknak és a basternáknak az a területük, amely a Peucinus- és a Kárpát-hegyeknél kezdődik, és a Duna

meg a Dnyeper torkolata között a Fekete-tengerig tart. Mivel pedig az európai Sarmatiáról már eleget beszéltünk, térjünk vissza a jazigokhoz és ahhoz a vidékhez, mely a Dunát, a Fekete-tengert, a Maeotist és a Dont érinti, folytassuk tovább rendben, mert a déli szkítákról már elmondtunk egyet-mást.

A jazigok, akiket fentebb Germánia és Dácia közé helyeztünk, metanastáknak neveztek, azaz száműzötteknek, mert ősi székhelyükről elűzték őket; városaik hajdan ezek voltak: Uscenum, Bormanum, Abieta, Parca, Trissum, Candanum, Passium és Partiscum, a mai Eger, meg számtalan falu. (55) Egert az illyricumi agrian nép alapította és nevezte el, mely a triballok mögött lakott, és mely átkelve a Dunán megszállta a partiscok földjét nem messze a Tisza folyótól. Egyesek azt hiszik, hogy azért nevezik így, mert folyók folyják körül, vagy mert a nép földműves volt és nem városlakó. A mi időnkben Orbán egri főpap ékesítette, aki az isteni Mátyás idejében élt, oly eszes és tapasztalt férfiú, hogy ama győzhetetlen fejedelem alatt az első helyet tartotta, mindent ő irányított, örökös kincstartóságot viselt, és hosszú éveken keresztül testőrparancsnokságot is, amit nádorságnak mondanak; a német Bécs püspökségét is megszerezte; magas volt és kövér, tekintete nyílt és tiszteleltre méltó, becsületessége messzemenő, mértékartása nem közönséges, a munkát és fáradozást hallatlan módon tűrte, nagylelkűsége áradó, és az érdemeseket nagyon szerette. Magára vállalta a fejedelem minden gondját, a kormányt és az összes ügyet akarata szerint forgatta, sohasem volt része nyugalomban, hogy urának örök háláját kiérdemelje, az őt ért sérelmeket nemes szívvel elfeledte, nagylelkűségének köszönhetően legyőzte a haragot és a méltatlankodást, mindent kiegyensúlyozott lélekkel tűrt, jó- és balszerencsét rezdületlenül viselt, övéit szerető, barátai iránt odaadó, minden kedvezést a leghálásabban, bőven tetézve visszafizető férfi volt; jövedelme körülbelül harmincezer arany évente, amiből testi szükségletein kívül semmit sem fordított magára; udvara mindig népes és fényes, nemesi és fejedelmi családok fiaival zsúfolt. (60) Az asztalnál bőkezű, az öltözködésben fukar, sohasem hordott harminc aranynál drágább ünneplő ruhát; hétköznapi és vasárnapi köpenye nyolc volt. Más dolgokban pedig, mint az istentiszteletben vagy az emberszeretben, ha jótékonytságot gyakorolt, annyira kegyes és bőkezű volt, hogy hozzá hasonlót nem látott Pannónia az időben. Ezenfelül kiemelkedett nagylelkűsége, méltányossága, önmérséklete, vallásossága, könyörületessége, nyájassága, előkelősége, hűsége és méltósága, úgyhogy mindenki szeretni és tisztelni kényszerült őt. Gyakran hallottam, amint ez a szent atya mondogatta, hogy a bőséges étkezésen és a ruházaton kívül semmit sem kíván ez életben, ami ezen fölül marad, azt az isten tiszteletére és a mások hasznára fordítja. Táplálta a nemeset, pártfogolta a tehetséget, csodás bőkezűséggel karolta föl a szegényeket és a nyomorultakat; sokat foglalatalkodott tudományos tevékenységgel, nagyszerű templomokat és egyházakat emelt, saját székesegyházát nemcsak büszke épületekkel, hanem aranyos ruhákkal, ezüstserlegekkel is csodásán feldíszítette. (65) Úgy élt, hogy ne a saját, hanem a mások hasznára élni lássék, és mindig azt akarta, hogy ne csak lássék, hanem valóban legyen is. Senki se csodálja, hogy Orbán ilyen derék ember volt, hiszen a legnagyobb király tanította a bölcsességre, és aki tudja, hogy az isteni fejedelem milyen volt, az azt is elgondolhatja, hogy mekkora feladat lehetett tökéletesen megfelelni neki. Végeredményben jogosan ítélte őt mindenki a legszerencsésebbnek, nemcsak erényei és roppant magas méltósága miatt, hanem derék unokaöccsei seregéért is, akik közül Fodor István akkor az úgynevezett szerémi püspök volt, humanista műveltségéről ismert, a legnemesebb erkölcsökkel, a szép tudományokban mély jártassággal, aki minden tekintetben megfelelt nagybátyjának, Orbánnak. Eger után, hogy az elkanyarodásból visszatérjünk, Kassa következik, a Cassius római polgárról nevezett város, Herkulesre, a leggyönyörűbb, aztán a metanasták fővárosa, Pozsony, a Duna partján, amely hasonlóképpen alapítójának nevével dicsekszik, nem kevésbé tükrözvén a római nemességet; tudniillik Pisórol neveztek el, aki a két Pannónia élén állt, leigázta az elpártolt trákokat és mysusokat, akik közül a bilincsbbe vert foglyok, mint L. Florus elbeszéli, oly iszonyúan vadak voltak, hogy a vasat a fogukkal marcangolták; mások úgy vélekednek, hogy Piso Frugiról kapta a nevét, akit Valens öletett meg. Innen 30 mérföldre Nagyszombat, és távolabb dél felé Nyitra, a Nyitra folyó mentén, mely sebes folyással siet a Dunába; valamivel följebb ugyanazon a parton Galgóc, ami szkíta nyelven szabad várost jelent, valamint Trencsén és Zsolna. (70) Pozsony alatt a Duna több ágra oszlik, különböző szigeteket alkot, melyek közül a leghíresebbnek Somorját tartják, melyet Szkítiának neveznek, aztán Komárom, mindkettő az ázsiai Szkítia ősi népeinek a nevét visszahangozza. Itt a csúcson egy igen erős, az isteni Mátyás tetemes költségén kiépített vár van; királyi kertek is, több vadaskert és kies rétek. Aztán egy napi járóföldre Vác, Vatusról, a Duna menti vadonban éldegélő remetéről, vagy a Buthrotum mellett álló egykori Batiáról nevezve; én meg azt hiszem, hogy a vatianokról, Felső-Pannónia népéről, amelyről Ptolemaeus tesz említést. Ezt manapság nagyon híressé teszi főpapja, Bátor Miklós, igen nemes férfiú, nagy szónok, olasz szokásokkal és tanultsággal ékes. Mert a Bátoriak ősi familiája a magyarok előtt mindig nagy becsben állt, többen azt hiszik, hogy tulajdon falujukról kapták a nevüket, egyesek szerint magával a faluval és Vác városával együtt Bato pannóniai királyról, akiről Strabo tesz említést. (75) A házat most Bátori István híresíti, a dákok és havasalföldiek vezére, az általa vívott háborúk dicsőségével, aki társával, Kinizsi Pállal az isteni Mátyás zászlaja és jogára alatt hadjáratot vezetett a törökök ellen, és a roppant ellenséges sereg megsemmisítésével örökre szóló dicsőséget szerzett. Váctól 30 mérföldre ugyanazon a parton fekszik Pest, Új-Budával szemben, mely az egykori itáliai Paestum nevét utánozza, és alighanem még a hajdani római birodalom virágkorában építették a paestumi katonák. A Szarmata-hegyek között, melyek a metanastákat a lengyelektől

elválasztják, fekszik Körmöc, Selmec, Zólyom, Beszterce, melyekben Mátyás király mély arany- és ezüsbányákat adományozott Beatrix királynénak.

A jazigok mögött a Duna mentén Dácia következik, a Tisza, a Prut és a Dnyeszter által bekerítve, hátul a Tiligul folyó választja el Sarmatiától, ebben van elsősorban Marmacia, a Kárpát-hegyek között, melyet manapság Máramarosnak neveznek, ahonnan a Tisza ered, itt bányásszák márvány módjára a sót, méghozzá akkora bőségben, hogy egész Szkítiának elegendő lehet; nem messze innen található egy víz, mely a belemerített vasat rézzé változtatja. Dácia régi népei voltak a teuriscok, a cistobocok, ezek alatt a predavensik, a rhatacensik, a caucoensik, biephek, burideensik, cotensik, továbbá az albocensik, potulatensik, saldensik, ciagisik, piephigek, sensik; régi városai Rhuconium, Zurobara, Lizisis, Tibiscum, Decidava, Ulpianum, Ulpianus Traianus kolóniája. (80) Ugyanezen a néven Felső-Mysiában említenek egy másik Ulpianumot, tudniillik Crinitus Ulpianus Traianus, mikor a mysusokat és dákokat meghódította, győzelme emlékére a Duna partján megalapította Nikápolyt, és mindenekelőtt azokat a kolóniákat, amelyeket a saját nevével neveztetett el; a Dunán hidat veretett, bámulatra méltó alkotást, mint Dion írja a Traianusban, melynek néhány pillére máig látható, e mellett van a Duna túlsó partján Szörény városkája, melyet Severus császár alapított, és melyet most a török támadásokkal szemben a magyarok tekintélyes őrséggel védelmeznek. Aztán Singidava, Acmonia, Arcina, Zeugma, Dierna, Druphegis, Porolissum, Napoca, Patruissa, Praetoria Augusta, Salinae, alighanem ott, ahol most Máramaros, mely egykor Marmacia volt; továbbá Marcodava, Apulum, Ziridava, Aquae, Amutrium, Pirum, Argidava, Comidava, Sornum, Triphulum, Rhamidava, Tiasum, Carsidava, Patridava, Utidava, Petrodava, Zusidava, Nentidava. A Kárpát-hegyeken túl Dácia külső területe nyúlik el egészen a Tiligul folyóig, ezt most Erdélynek nevezik, baromban, borban, gabonában, valamint aranyban és ezüstben igen gazdag, ahol néhány folyó aranyat hord, és olykor másfél fontnyi aranyrögöket görget, koszorú módjára mindenfelől hegyek veszik körül. Az erdőkben bivalyok, medvék, vadlovak is; valamennyi hihetetlenül gyors; a lovak sörénye a földre omlik, a házilovak önmaguktól lágyan lépkednek váltott lábakkal. Ezt a területet részint szkíták, részint szászok és dákok lakják, emezek szelídebbek, amazok keményebbek. (85) Egykor, a gótok és hunok betörése előtt, egész Dáciát római és szarmata kolóniák töltötték be, mint erre számos antik kő feliratából következtetni lehet, főleg abból, amelyet nemrég találtak Erdélyben: L. Annius Fabianus triumvirnak, a II. császári légió parancsnokának, városi számvevőnek, néptribunusnak, bírónak, a Via Latina gondnokának, a X. tengeri légió biztosának, Dácia provincia császári biztosának és propraetornak. Ulpia Traiana sarmatai kolóniában fogadalomból adja. C. Julius Sabinus, a XIII. légió katonája, számadó írnok, élt 30 évet. C. Julius Valens duumvir és Cominia Florentina, a gyászoló szülők. P. Furius Saturninus császári biztosnak, konzuli propraetornak. A sarmatai Dácia kolóniában. Szíves adományul ajánlja és adja.

A Tiligul folyón túl a peucinok, a carpianok, a basternák élnek meg a kunok, akiket kiűztek a szülőföldjükről, és Magyarországra jöttek, itt egy dunai szigetet kaptak az isteni Mátyástól; nem sok idő múlva önként fölvettek a mi igaz hitünket. A géták, akiket most oláhoknak mondunk, Pius pedig flaccoknak nevez, Erdélytől kezdve a Dnyeszter és a Dnyeper folyók között egészen a Fekete-tengerig széles területen terjednek szét. Azt a részt, melyet a Dnyeszter, a Prut és a Duna zár be, az újabb írók Moldáviának, vagyis Szelíd-Dáciának nevezik; az Al-Dunához közelebbit pedig most Havasinak hívják; a dávak ugyanis ugyanazok, mint a dákok, és egy nyelven beszélnek.

(90) Erdélyben egykor e városok voltak: Carrodunum, Metonium, Clepidava a Dnyeszterhez közel, ezek lakói a tyragéták; aztán Vibantavarium, Eractum és a főváros, Alba Julia, melyet először a rómaiak alapítottak, aztán az albán szkíták újjáépítettek; e terület most az igen nemes Geréb családból született László püspök, magyar főpap, e kiemelkedően derék, nagy tudású, királyi ékesszólású férfi fennhatósága alá tartozik; hogy ő fivéréivel együtt milyen bölcs volt és milyen hatalmas, azt Beatrix *Asztali beszélgetéseiben* megírtuk, és ha élünk, a maga helyén e történetben is elbeszéljük. A peucinok mögött Russia, melyet most Ruténiának neveznek, hegyen túli terület, melyet egykor a budinok és a hamaxobiusok, most a ruténok laknak, akiknek jeles fővárosa Lemberg, amelyet Leó császár a barbárok fölött aratott győzelmének emlékére nevezett el, itt tartják a leghíresebb vásárt egész Szkítia számára. Dácia déli részén Várad, amely most szelídében dicsekszik főpapjával, az előkelő cseh családból született Jánossal, nem érdemtelenül, mert ennek tehetsége magasrendű és nemes volt, lelke emelkedett és kiváló, nyájassága áradó, bőkezűsége páratlan, hűsége az isteni Mátyáshoz, akinek legfőbb tanácsadója volt, a legállhatatosabb, soha senkinek sem ártott, használt, akinek tudott; ellenségeit az elszenvedett jogtalanságok megbocsátásával és jó szolgálatokkal szokta megbékíteni, urának legfontosabb elképzeléseit tehetségének legjobb erőivel valósította meg; bárhol is járt, mindig megmutatta, mekkora fejedelem tanítványa, minden követtséget messzemenő méltósággal viselt, amiért az isteni Mátyás annyira kedvelte, hogy jóindulatát örökre lekötölte magának. Váradon a Körös folyó folyik keresztül, mely a Kárpát-hegyekből ereszkedik alá, és az aranyról kapta a nevét, tudniillik aranyrögöket görget magával. (95) Most viszont helyénvalónak ítéljük, ha a következőkben elmondunk egyet-mást a dákokról.

A dákok ugyanazok, mint a dávok, a géták rokonai, mivel mindkettőnek azonos a nyelve, sőt, ugyanazon helyről származnak, de egyesek, mint Jordanis és sok író, úgy vélekednek, hogy Skandináviából erednek a gátakkal együtt, akiket gótoknak mondunk, többen úgy, hogy a daáktól, akik az ázsiai Szkítiában élnek. A daák ugyanis, mint Strabo írja, Hyrcania szélső népe, onnan kerestek maguknak a hunok és a többi szkíták szokása szerint kellemesebb lakóhelyet. Tehát a dákok és a géták nem Skandináviából, hanem az ázsiai Szkítiából származtak ki, ez a helyesebb feltételezés, mert a keleti népek régiebbek voltak a nyugatiaknál. A Davus és Geta rabszolganemek az athéniaknál sűrűn előfordultak, mert szokás volt, hogy a szolgát arról a helyről nevezzék, ahonnan származott, mint Cappadox és Syrus. (100) Akadnak, akik a dákot és dávot a dai, vagyis harc szóból akarják magyarázni, mert igen harciasak voltak. A gétákat meg a gesusból, ami a rómaiaknál cölöpöt jelent, mivel a *s* a görögben gyakran *t*-vé alakul. A gesus ugyanis egy hosszú rúd, mint ezt Criton írja a Geticában. A géták kelet felé laknak a Fekete-tengernél, ellenben a dákok Germánia és a Duna forrásvidéke körül. Hogy a dákok dávok, tanúsítják régi városnevek is, melyek többnyire dávával végződnek, mint Comidava, Sergidava, Decidava, Marcodava, vagyis Marcus dávája, Decius meg Sergius dávája. De a görögök jobban ismerték a gétákat, hiszen ezek sűrűn járogattak el a Duna két partjára, és hol a mysusokkal, hol a trákokkal összekeveredve jelentek meg. (105) A triball is Thrákia népe, ugyanaz volt a sorsa, gyakran együtt vándoroltak odább, főleg azokban az időkben, amikor a szomszédok rátörték az alább lakókra. Dion Prusaesus, a nagy érdemű szofista, aki Apollonius Tyanaeus és Eucrates Tyrius idejében élt, és száműzöttként a géták közé került, mint Philostratus mondja, írt egy Geticát, amelyből jól meg lehet ismerni a géták történelmét, és hogy milyen hatalmasak voltak. Augustus császár egykor ötvenezres hadsereget küldött a dákok ellen, és alig tudta őket elkergetni a Duna partjáról. Amikor a géták és dákok birodalma nagyon megerősödött, hadseregük 200 ezerre nőtt, átkeltek a Dunán, és a római nép tartományait súlyos háborúval zaklatták. Curio egészen Dáciáig vitte a római nép jelvényeit, de a szakadékok mélységeitől megrettent; Appius a szarmatákig; Piso behatolt a Rodopéba és a Kaukázusba; Lucullus a népek lakóhelyének határáig, a Donhoz és a Maeotis-mocsarakhoz. Ezt az oly kíméletlen ellenséget saját szokásai szerint hódította meg, úgy, hogy a foglyokkal szemben tüzzel és vassal kegyetlenkedett; mindennél borzalmasabb az volt a barbárok számára, hogy a megmaradókat levágott kézzel félhalottként kényszerítette élni. (110) Domitianus császár egy hadjáratot indított a szarmaták ellen, melyben egy légió a parancsnokával együtt odaveszett, meg kettőt, szükségből, a dákok ellen; az elsőt Oppius Sabinus konzuli férfit kedvéért, akiről megtudta, hogy lerohanta őt az ellenség, a másodikat Cornelius, a testőrcsapatok parancsnoka miatt, akire a fővezérséget ő maga bízta rá. Változó hadisikerek után a dákok fölött két diadalmenetet tartott; a szarmatákért babért vitt a capitoliumi Jupiternek. Azt hiszem, ekkor szentelte neki Bécsben a Flaviana-oltárt, mivel a Flavia nemzetségből származott. Aztán, amikor a dákok megint fellázadtak, Traianus igázta le őket, és mivel az örökös hadakozás Dáciát kimerítette, sok gyarmatot telepített oda, mely mind a mai napig megtartotta a latin nyelvet. De ez sem használt sokáig, mert Galienus császár idejében Dácia elveszett; innen származott aztán Aurelianus, de mint Suidas és Eutropius mondja, Aurelianus elvesztette Dáciát, amelyet Traianus tartományá tette a Dunán túl; miután egész Illyricumot és Mysiát feldúlták, elveszítette a reményt megtartására, Dácia városaiból és mezőiről kivonta a rómaiakat, Mysia közepén telepítette le őket, és azt nevezte el Dáciának, ami most Felső- és Alsó-Mysia között fekszik, és ami azelőtt a Duna bal partján helyezkedett el a torkolat környékén, az most Aurelianus révén átkerült a jobb partra. A Galerius által kikiáltott Licinius császár is Dáciából származott. A dákok egykor legyőzték a bójokat és a teuriscokat, elpusztították szinte az egész Illyricum tartományt, súlyosan zaklatták az egykor galatáknak nevezett scordiscokat, akik az illírekkel és a trákokkal éltek együtt, aztán harci szövetségbe vonták őket. A gétákat a rómaiak, mint Plinius mondja, dákoknak nevezték, róluk alább bővebben szólunk. Dáciát Gotiának, majd – mivel később elfoglalták a gepidák, a gótok rokonai – Gepidiának nevezhetjük. Galienus uralkodása alatt a gótok felprédálták Görögországot, Macedóniát, Pontust és Ázsiát. (115) A Duna Germánia hegyeiből ered, nem messze a Rauracus-hegyektől, a raetiai határoknál kiszélesedik, mintegy 60 hajózható folyót vesz föl, körülbelül húsz[!] mérföldet megtéve végül hét ágra oszlik, és a Fekete-tengerbe ömlik; jobbra vannak a raetusok, vindelicusok, noricusok, valamint a két Pannónia, a két Mysia, balra Nagy-Germánia, a metanasta jazigok, a dákok és géták; csak a Nílusnál kisebb, ha jég borítja, megtartja a terhelt szekeret, a hatalmas hadsereget, és így megtagadja a természet által rendelt szolgálatot. Tudniillik a természet parancsára azért keletkezett, hogy védje a két Pannóniát, őrizze a római birodalom határait, nehogy a dühöngő barbárság betörhessen, de kegyetlen télben, kedvezvén némiképp a germánoknak és a szkítáknak, mert azok az ő emberei, eltűri, hogy lábukkal tapodják. Ahol Illyricumot érinti, Ister királyról Isternek nevezik; ennek két fia volt, Elorus és Actaeus, akik segítséget vittek a mysusoknak és a trójaiaknak, mint a hajdan igen-igen híres Homerus megállapítása nyomán írja Philostratus, akit Bécsűhely ostroma közben az isteni Mátyás utasítására görögökből lefordítottunk; továbbá abban a háborúban, amely Trójánál folyt, a nagy Ajax a mysusok ellenében önmagát, Achillest és Patroclust, Haemus, Mars fia ellen Diomedest, Palamedest és Sthenelust, az Istertől érkezettek ellenében az atridákat és a többieket állította. Ister fiai pedig, a szkíták vezérei, akik Hector rendeletére szekerekkel csatáztak, bátran rárohantak az ellenségre, de amikor Ajax erősen megzörgette a pajzsát, megrémültek, a lovak meghökkentek, megriadtak és feldöntötték a szekereket, a szkíták szertefutottak, ők pedig, miközben állhatatosan küzdöttek, mindketten elesetek.

A torkolat előtt van Peuce-sziget, amelyet azért hívnak Peucénak, mert a basternák, a Peucinus-hegyek lakói foglalták el; Peucinusnak a feketefenyő-erdők rengetegéről nevezik. (120) Lejjebb és följebb tekintélyes nagyságú szigetek sokasága; a többiek előtt említik az Al-Duna első, a Peucétól induló ágában Hyerostomont, vagyis a szent torkolatot; a közelben van a folyóról nevezett Istropolis. Peuce mellett egy nagy mocsár kezdődik; Istropolis fölött is van egy tó, hatvanhárom mérföld kerületű, amelyet Halmyrisnak hívnak. A Peucinus-szigetközön van Kilija városa, melyet a törökök nemrégiben foglaltak el, ez Achilles kultuszát ápolta, és – mint alább megmutatjuk – Leuce és Dromus őrzi. A második Narcostomon, a befagyott és elzsibbadt halakról, melyeknek ott nagy tömegét fogják ki. Harmadik a Calostomon, alighanem az épületfa jó minőségéről nevezve. Ezzel szemben az alságosságról hívják a negyediket Pseudostomonnak; itt van a Conopon-sziget, melynek a szúnyogok tömege adja a nevét, Diabasist az átkelésről hívják így. Az ötödik torkolat a Boristomon, mely északra néz. Stenostomon a hatodik, igen keskeny; végül a hetedik Spirestomon, mert szélesen kanyarog, abból a fekete mocsárból ömlik ki, melyet Ptolemaeus Thiagolának nevez; a közelben van Harpis város. (125) Ephorus a Duna hétszeres torkolatához csak öt szigetet helyez. A Fekete-tenger mellett egy vízben bő, széles síkság nyílik, melyen midőn Darius, Hystaspes fia, a szkíták ellen háborúskodva a dunai átkelés után át akart hatolni, az egész sereggel együtt kis híján odaveszett; aztán Lysimachus, aki Dromichetes géta király ellen vezetett expedíciót, hasonló bajba kerülén, az ellenség fogságába esett, de mert jóindulattal ellenfélre talált, sértetlenül távozhatott. E pusztaságban, mint Plinius mondja, a szkíták összes nemzete megtalálható, némelyik géta, némelyik szarmata, úgymint hamaxobius vagy aors, egyesek elfajzott szkíták, akik szolgálktól születtek, vagy trogloditák; aztán vannak alánok és roxolánok. Az Al-Duna torkolatától a Dnyeszter 900 stádiumra van, az út közepén két tó, méghozzá hatalmas; az egyiket kikötő gyanánt lehet használni, a másiknak nincs öble. A pusztaság közepét a britolagák lakják, akiket a nagy testű nyulakról neveznek; ottani város Cremnisci meg Aepolium, hegy a Macrocremnus; a Dnyeszter mellett híres Hermonactus. (130) De e ponton a historikusok jócskán eltérnek egymástól; vannak néhányan, akik azt erősítetik, hogy a géták, akiket gótoknak mondunk, liberius idejében Scandia szigetéről jöttek ki. Aelius Cato ötvenezer gétát hoz ki az Al-Dunán túli területről Trákiába, mely nemzet a trákok nyelvét beszéli, ma is él, és mysusnak nevezetik. A görögök, mint Strabo írja, a gétákat trákoknak gondolták, mint a mysusokat is; ugyanis mindkét nép trák, az is, amelyet most mysusnak nevezünk, az is, amelytől azok a mysusok eredtek, akik Ázsiában a lídek, a frígek és a trójaiak földjét lakják. Továbbá a fríg nép is a trákoktól származik, mert egykor brígnak mondták, mint ahogy tudjuk, hogy ugyanazt a népet nevezték medobithynnak, bithynnak és thynnak.

Posidonius sok bámulatra méltó dolgot beszél el a mysusokról, a trákokról meg a gétákról, hogy tudniillik rendkívül vallásosak, a húsételtől tartózkodnak, azt írja, hogy nem kis részük örökös nőtlenségben él, kizárólag mézzel, tejjel és sajttal táplálkozik, ezért ezeket deicoláknak és capnobatáknak nevezik, vagyis füstjáróknak, a trákok közül egyeseket, akik asszony nélkül élnek életüket, ctistáknak, vagyis teremtnőknek neveznek, nagy tisztelettel szenteknek tartják őket, és mindenféle szabadságot megengednek nekik. (135) Menander, ama vígjátékíró, ugyanígy vélekedik, mondván, hogy a trákok valamennyien, és elsősorban mi, géták, mert magam is azzal dicsekszem, hogy közülük való vagyok, mi a többieknél nagyobb önmegtartóztatásban élünk. És hozzáteszi: Közülünk senki sem vesz feleséget, ezért a vallásos áhítat a gétákban volt a legnagyobb, amit a húsételtől való tartózkodás jelentékenyen fokozott. Ezenkívül azt mondják, hogy egy bizonyos géta nemzetiségű Zamolxis Pythagorasnál szolgált, és az isteni dolgok nem csekély tudományát tanulta el tőle; elzarándokolt az egyiptomiakhoz, egynéhány dolgot itt is hozzátett ismereteihez, és miután hazájába visszatért, övéi a legnagyobb tiszteletben részesítették, jósolt, magyarázta a csodajeleket és az álmokat, minek következtében a géták királya arra az elhatározásra jutott, hogy ezt a filozófust, az isteni akarat e kiváló magyarázóját társul veszi maga mellé az uralkodásban; először az isten bensőséges papjának tartották, aztán istennek, lehúzódtott egy mások számára megközelíthetetlen föld alatti barlangba, senkivel sem állt szóba a királyon és a királyi minisztereken kívül, és itt az istenek módjára jóslatokat adott, számos parancsot hirdetett; fennmaradt aztán ez a szokás egészen Tiberius idejéig, mindig akadt valaki, a szent szertartásokban járatos személy, aki a király tanácsadója lett, és akit a géták istenként tiszteltek. Augustus császár idejében, aki Byrebista géta király ellen hadjáratot indított, e tisztségben Deceneus működött a szent hegyen, amelyet Cogeonusnak neveztek.

Mármost, ha a nagy tekintélyű görögöknek hihetünk, és a géták, akiket gótoknak tartunk, a trákok közül származtak, hogyan eredhetek volna Scandiából vagyis Scanciából? (140) Vagy inkább azt kellene gondolnunk, hogy Jordanis és az őt követő többi író tévedett? Már ha csak azt nem akarjuk mondani, hogy a trákok, a géták és mysusok egykori elődei, először Scandiából származtak ki, vagy nem követjük Apollodorust és Eratosthenest, aki azt vallja, hogy Homerus meg a többi antik író ismerte ugyan a görögök történelmét, de a távoli népeket a legkevésbé sem; hiszen míg a Fekete-tengerbe körülbelül negyven folyó ömlik bele, említést sem tesz a legjelentősebbekről, a Dunáról, a Donról, a Dnyeperről, a Bugról, a Rioniról, a Terméről, a Kisilről, a híres lószelídítő szkítákról sem, akiket galactophagoknak és abiusoknak nevez, és bizony nem ok nélkül, mert akkortájt ez a tenger nem túrt meg hajót a hátán, ezért hívták axenosnak és ellenségesnek, a szüntelen viharok meg a szkíták vadsága miatt, akiknek az volt a szokásuk, hogy a vendéget feláldozták, emberhússal táplálkoztak,

és a koponyát kupaként használták. A Fekete-tenger egykor úttalan volt, és csak akkor kezdték Euxinusnak és engedékenynek nevezni, amikor az iónok városokat alapítottak a partján. De mégis ki merné mondani, hogy Homerus nem ismerte a szkítákat, amikor a galactophagokat és az abiusokat messzemenően igazságosnak mondja, mert ház helyett szekéren lagnak, nomádok és pásztorok, kapzsiság nem gyötri őket, a kölcsönt visszafizetik, Plato tanítása szerint közösen bírják az asszonyokat és gyermekeket, a kanálon és kardon kívül nincs magántulajdonuk, őszinteségük bámulatos, nem ismerik a rosszindulatot és a nagyravágyást, kevéssel megelégszenek, és összehasonlíthatatlanul mértékletesebbek, mint mi? A szkíták egykor ezekkel az erényekkel tündököltek. Amikor azonban a mieink elkezdtek hajózni a tengeren, a tengerparti szkítákat megfertőzték a mi erkölcsünk; azonnal elárasztotta őket a bujaság, az élvhajhászás, a roppant rosszindulat, kapzsiság, a gonosz mesterkedések raja; lealjasodván lemészárolták a vendéget, raboltak, elpuhította őket a kényelem, szennyes kamatot szedtek; mihelyt belekóstoltak az idegenek lágyabb életmódjába, elasszonyosodtak, ősi erkölcsük megromlottak, a becsületességet felváltotta a gonoszság, szinte minden megváltozott. (145) Egykor tehát a legszentebb emberek voltak a szkíták, mint Strabo vélekedik, és olyanok, amilyeneknek Homerus írja le őket; sőt, a szkíták becsületességéről a perzsák, az egyiptomiak, valamint a babilóniaiak meg az indusok levelei is tanúskodnak. A filozófus Anacharsis és Abaris, aki az avaroktól, a hunok szövetségeseitől származott, és még mások is bölcsességre vágyva Görögországba vándoroltak, és örök dicsőséget szereztek maguknak azáltal, hogy népükre jellemző tulajdonságként árasztották magukból a velük született igazságosságot, szívéllyességet és szelidséget. Sándor a trákok elleni expedícióban, amikor megtámadta a triballokat, és ezek királyát, Syrmust üldözte, aki Peuce aldunai szigetre menekült, és ezért később róla nevezték el Szerémet, a hajók hiánya miatt késedelmet szenvedett; átkelt a gétákra, elfoglalta és lerombolta városukat, majd amikor e néptől és Syrmus királytól ajándékokat kapott, azon nyomban hazament. Dromichetes, a géták királya, midőn Sándor utódainak idejében az ellenséges Lysimachust elfogta, így szólt: Nem viszek én háborút ilyen halandókra, inkább a barátaimmá teszem őket. Azzal a neki is sok kárt okozó ellenfelet barátilag megajándékozta, elbocsátotta, és e jótéteménnyel örökre lekötölte. (150) Anacharsis pedig, mint Ephorus állítja, a sacák nemzetségéből származott, akik a gabonatermő ázsiai Szkítiát lakták; önmérsékletével, okosságával, kiváló elméjével kiérdemelte, hogy a hét bölcs közé sorolják; ő találta fel a láng élesztésére szolgáló fújtatót, a kétágú horgonyt és a fizekaskorongot, Diogenes sokat ír róla. De most térjünk vissza urunkra, mert némileg elidőztünk a gétáknál és a szkítáknál.

Harpis egy igen régi város a Thiagola-mocsár közelében; nevét a háрпиáktól kapta, Phineust ugyanis, mint Homerus írja, a háрпиák a galactophagok, vagyis géták földjére vezették, ezek hitvány és kevés eledellel élnek, szent törvényeknek engedelmeskednek, testük sebezhetetlen és legyőzhetetlen, a kapzsiság betegsége nem gyötri őket. Aki az Al-Duna torkolatától a Fekete-tenger partján a Don felé halad, elsőként a Dnyeszter folyóra bukkan, melynek torkolatától ötszáz stádiumnyi távolságra az Achillesnek szentelt Leuce-sziget tűnik fel; erről Protosilaus nyomán Philostratus sok tudnivalót ír, azt tudniillik, hogy Thetis új szárazföld gyanánt Neptunustól kérte el, hogy a Thessaliából származóknak egy megművelhető szigetet adjon; mert amikor a Fekete-tenger hosszát felmérte, és nem talált betelepíthető helyet, számba vette az Al-Dunát, a Dnyepert és a Termét, melyek szakadatlan, roppant hullámzással ömlenek a Fekete-tengerbe, majd e folyók egyikénél a torkolatot feltöltötte, és a tengerbe egy szigetet állított; (155) ennek hossza 30 stádium, szélessége pedig négy; önmaga számára cserjét és fehér fákat ültetett, innen ered a sziget neve, mások egy csodás szépségű templomot álltak körül; Achilles és Heléna istenségét tisztelték itt; kettejüknek szentelt templom és kettejük szobra volt itt felállítva, melyek nem egymásra néztek, hanem Helénáé Egyiptom felé; Neptunus, Amphitrite és a Nereidák meg a Maeotisba és a Fekete-tengerbe ömlő folyók többi szelleme látogatták ezt hitveseikkel; e szigeten fehér madarak laktak, ezekről állandósult a neve; a görögök és a Pontust lakó barbárok valamennyien tartózkodtak az itteni vendégeskedéstől; arról énekeltek mindennap, hogy Achilles és Heléna lakomákat tartott itt, dalba foglalták kölcsönös szerelmüket, és folyton Homerus verseit dalolták; ezenkívül híre járt, hogy egy kereskedő időnként felkereste ezt a szigetet, Achilles megjelent neki, elbeszélte, mi történt Trójánál, szíves vendégséggel és gazdag asztallal traktálta őt, aztán megparancsolta, hogy hajózzon Iliumba, hozza el azt a trójai lányt, aki Priamus véréből egyedül maradt még meg; amikor ezt megcselekedte, Achilles nagyon megdicsérte őt, és arra utasította, hogy őrizze a hajóján, mert Leucéra asszonyoknak tilos volt lépni, a kereskedőt rengeteg pénzzel elbocsátotta, de az még egy stádiumnyira sem hajózott el, amikor meghallotta a lány jajongását, akit Achilles kegyetlenül szétépett. Erről ennyit; fordítsuk vissza most a szót a Dnyeszter folyóhoz.

(160) A torkolatban Neoptolemus tornya áll és a Hermonactus nevű falu. Achilles fia ugyanis, mint némelyek vélik, apja emlékműve mellé maga is akart építeni valamit; de ezt nem hiszem, inkább Neoptolemusról, Mithridates fiáról nyerhette a nevét, aki nyáron tengeri, télen pedig lovas ütközetben győzte le a szkítákat, és hogy a Dnyeszter kijáratát elzárja a géták elől, torkolatába tornyot állított. Azt hiszem, a Dnyesztert a tyrusi kereskedőkről nevezték el, akik nyereségvágyból nemcsak a Fekete-tengerre hatoltak be az iónokkal együtt elsőként, hanem a Hispán- és a Gaditán-tengerre is, hogy a Pireneusi-hegyekből az erdők elégetése révén kiolvasztott ezüstöt bíborra cserélve meggazdagodjanak; a hajózásban a csónakot és a csillagok útmutatását

először a föníciaiak használták. A folyó mellett áll Tyras város, melyet Ophiussának is neveznek, bár Ophenicumnak kellene mondani a föníciaiakról; a folyón fölfelé hajózva jobbra van Niconium, balra Ophiussa. A Dnyesztort lakó gétákat tyragétáknak nevezik. Közel van egy terjedelmes sziget, az Al-Duna Pseudostomon nevű torkolatától 130 mérföldre, ezt a tyragéták lakják. Aztán a folyóval azonos nevű axiacák, mintha ők, mivel nyilazásban kitűnőek, egyedül volnának méltók a nyílra. (165) Rajtuk túl a crobiggok és a Rhode folyó; továbbá a Sagaricus-öböl és Ordessus kikötő; a Dnyesztortól 120 mérföldre van a Dnyeper, amit Észak erejének fordítanak, mert ez innen válik hajózhatóvá, édesvízű, a legkiválóbb halban bővelkedik. Van egy hatalmas tava és egy városa, amely 155 mérföldre fekszik a tengertől, és ugyanígy nevezik; a miletusiak alapították, és hol Olbiának mondják gazdagságáról, hol Miletopolisnak. Itt szokták a legnagyobb vásárt tartani, melyet mind a görögök, mind a szkíták látogattak. A parton ezután az achájok kikötője. Leucétól, Achilles szigetétől 125 mérföldre van egy kard formára keresztben elnyúló félsziget, amelyet a thessaliai vezér gyakorlatozásáról Dromon Achilleumnak neveznek. Agrippa azt állítja, hogy hossza 80 mérföld. Ezt az egész vidéket a szárd szkíták és a siracok tartják. Aztán egy erdős vidék következik meg a Hylaeum-tenger, arról az erdőről elnevezve, amely körülöleli. (170) Az az egész terület, mondja Strabo, mely a Dnyeper és az Al-Duna között fekszik, eleinte a géták pusztasága volt, aztán a tyragétáké, akiket a jazig melléknevű szarmaták követtek, akiket basilicusoknak mondanak, meg a georgok, akiknek zöme nomád és pásztor, földet kevesen művelnek. A déli részt a basternák lakják, a tyragéták és a germánok szomszédai, és alighanem ők is a germánoktól származnak; számos falura és nemzetségre oszlanak, egyeseket ugyanis atmonoknak neveznek, másokat a basternák sidonjainak. Peucinoknak mondják azokat, akik a Duna Peuce nevű szigetét foglalták el.

A roxánok észak felé élnek, a Don és a Dnyeper közti alföldön legeltetnek. Ez az északi rész Germániától egészen a Kaspi-kapukig mezőség és síkság; e térséget most Fehér és Fekete Russiának mondják. A roxánok ellen Mithridates Eupator küldött hadsereget Tysius vezérletével, és a csata során nagy részük elesett. Nyers marhabőrből csinálnak mellvértet és pajzsot, a küzdelemben kardot, íjat és lándzsát használnak. (175) E törzsből több nemzet származik: a nomádok szekereken élnek, füves mezőkön vándorolnak, prémmel borított sátrakat szállítanak, a szarvasmarhát magukkal hajtják, abból táplálkoznak, tejet, sajtot, húst esznek; legtöbbjüket most tatárnak hívják; télen a hideg miatt levonulnak a Maeotishoz, nyáron a déli pusztákon vándorolnak, ezért nincs szamaruk, mert ez az állat nem tűri a hideget; marháiknak sincsen szarvuk, mert ki vannak téve a hidegnek; lovaik kicsinyek, szarvasmarhájuk viszont nagy termetű, a befagyott vizet fémkorsókkal törik fel. Azután, hogy megtartsuk a rendet, a Dnyeper és a Bug között a hegyektől számítva Leinum városa van, Amadoca, Sarbacum, Niossum, Azagarium, Sarum, Serimum, Metropolis és Olbia. A Bug és a Kerkinit között a tauroszkíták, Tamyra, aztán Achilles hosszan elnyúló félszigete, pártá alakú, mint fentebb mondtuk, itt van a Bonus kikötő, Cephalonesus, Misaris, Diana tava és a Szent-fok. A Dromus mögött a Kerkinit-öböl, mely a félszigetet elválasztja a Krím félszigettől. A Kerkinit folyó meg a Pasiaces között vannak a navarok és Navarum városa, aztán Tracana, Pasyris, Ercabum, Torrocca, Carcinna és Neontichum, amit új falaknak fordíthatunk, aztán a Krím félszigeti szoros, a Kerkinit-öböl meg a Bucses-mocsár között, ahol a legfontosabb város Taphros; utána Eupatoria, Satarachae, Dandaca, Criumetopon, egy kis félsziget, a kos homlokának alakjára elnyúló fok, Corax, Lagyra, az Istrianus folyó, a nevezetes Theodosia város, Nymphaeum, Panticapaeum, a Myrmecium-fok, Parthenium Zeno félszigete és Heraclium, amely a rómaiaktól szabadságot kapott, egykor Megaricének nevezték, és öt mérföld kerületű fallal kerítve Görögország törvényeit tartotta.

(180) A Krím félsziget déli részén ezek vannak: Cimmerium, Beon, Parosta, Taron, Postigia, Iluratum, Tyricata, melyet a tírusiak birtokoltak, Zephyrium, Portacra, Cytaeum, Argoda, Tabana. Heraclium pedig a heracliumiak gyarmata, akik a Pontusban laktak. Ugyanígy nevezik a félszigetet is, mely a Dnyesztort folyótól négyezer-öttszáz stádiumnyira esik, ha a tengeren hajózunk. Parthenium fokát egy bizonyos szűznek szentelt kápolnáról és szoborról nevezik; a várostól 100 stádiumra fekszik, és három kikötőt alkot, ahonnan a félsziget kiindul. A Pactorum kikötőnek szűk a bejárata, a szkíta fajú taur népség itt szokott rablók módjára lest vetni az érkezőknek; ezután van egy másik kikötő, amelyet Ctenosnak hívnak; utána Cherronesus város, melyet arról a kis félszigetről neveznek, ahol fekszik; hajdan szabad volt, és a saját törvényeivel élt, azonban a barbárok szorongatása oly szükségbe taszította, hogy Mithridates Eupator megválasztotta ellenük hadvezérnek és védnöknek, ez azonnal hadat küldött a Krímre, a szkíták ellen fegyvert fogott, mint Apollonides vélekedik, Scilurust nyolcvan fiával együtt visszahelyezte a bosporusiak királyságába, és ezt a saját birtokává tette, a Criumetopon-fokkal szemben a cimber Bosporuson túl Carambis helyezkedik el, a paphlagoniaiak foka. Ugyanezen a vidéken van a Cimber-hegy is, ahol a cimberek egykor nagy hatalmat gyakoroltak a bosporusiak fölött. A cimber Bosporus mellett most a genovaiak híres gyarmata van, Capha, melyről ma ezt az egész sarmatiai félszigetet nevezik. Panticapaeum egykor a bosporusiak fővárosa volt. (185) A cimberek ugyanis, akik a Fekete-tenger jobb oldali déli területét lakták, egészen Ioniáig elkalandoztak, aztán őket elzavarták a szkíták, és a görögök, akik ezeket a városokat lakták, szkítáknak nevezték őket. Bosporus szoros, Panticapaeum és Achilles faluja között 20 stádium széles, ha befagy, bárhol gyalog mennek át rajta, így tehát mindazt, ami a Maeotis partvidékéhez tartozik, Cimber-öbölnek nevezik. Azt mondják, ezzel szemben áll Trapezus hegye,

mely a Tibaraniához és Colchishoz tartozó városnak a nevét adta. Ezután igen termékeny helyen fekszik az alapítójáról nevezett Theodosia, melynek száz hajót befogadó kikötője van. Aztán a bosporusiaknak a Maeotis partján fekvő városa, Panticapaea. Az a szakasz, amely Theodosia és Panticapaeum között van, nincs több 5530 stádiumnál, számos faluval, pompás lakóhelyekkel és csodás termékenységgel; középen van Nymphaeum egy igen jó kikötővel. Azt olvassuk, hogy Panticapaeum várát a miletusiak alapították; Leucon, Satyrus és Parisades idejében a Maeotis egész környékével együtt királyi uralom alatt állt. Az utolsó király, Parisades azonban nem tudta megfizetni a barbároknek a súlyos adót, ezért az uralmat átadta Mithridatesnak, őt magát később az istenek közé sorolták, a terület pedig Mithridates legyőzése után a római nép birtokába ment át. (190) A Maeotis szája, melyet cimber Bosporusnak neveznek, az igen szűk Euripusban végződik. Partheniummal az Ázsiában fekvő Achilles falu áll szemben. A félszigetnek a tengerre hajló területe egészen Theodosiáig gyümölcsben bővelkedő, mindenütt művelt mezőség, a terméshozam harmincszoros, Mithridates Eupatornak adó fejében 180 ezer véka gabonát fizettek innen, és a Sindices környéki ázsiai területekkel együtt még mintegy kétszázezer talentumnyi ezüstöt is. A görögök innen szereztek be a gabonaneműt, mint ahogy a Maeotistól a sózott halat. Azt mondják, Leucon, a Krím királya, Theodosiából kétszázötven tízezer vékával küldött az athéniaknak.

A Krím félsziget fölött élnek a nomádok, akik lóhússal táplálkoznak, és ha nem fizetik meg számukra az adót, mindenféle portyázásokkal hajtják be azt. Hypsicrates azt írja, hogy a szorosnál déli irányban 360 stádium hosszúságban nyúlik egy fal, amit Asandrus épített, minden stádiumon tíz tornyot emelt, hogy a barbár támadásokat megakadályozza; akik a földet művelik, szívélyesebbek és jobb erkölcsűek, viszont azok, akik a tengeren foglalatostkodnak, haszonlesők, egyáltalán nem tartózkodnak a rablástól és a gaztettektől. (195) Scilurus és fiai két várat emeltek, amelyeket a Mithridates vezérei elleni támadásoknál használtak, az egyiknek Palatius, a másikkal Chabus volt a neve; ezzel szemben Diophantes, aki Mithridates Eupator parancsnoksága alatt és megbízásából a Krím félszigetre hadat vezetett, Neapolist meg Eupatoriát építette. A félszigetlakók falától a fok mentén tizenöt stádiumnyira van egy sós tó, mely számos sóteleppel szolgál. Augustus idejében mindez a bosporusi királyoknak engedelmessé vált, akiket a római nép állított.

A szarmatáknak és a szkítáknak az a szokásuk, hogy a lovakat kiherélik, hogy engedelmesebbek legyenek, ugyanis kis termetűek, bámulatosan gyorsak és fürgék; kedvelik a vadászatot; a mocsaras területen szarvas és vaddisznó él, a mezőségen őz és vadszamar, továbbá egy fehér testű, gyors, hatalmas termetű vadállat, átmenet a szarvas és a kos között, mely az orrával szívja fel a vizet, és tartalékol belőle annyit, amennyi a kiaszott mezőkön kitépett táplálékhoz elegendő; ezt szarvatlannak nevezik.

A Krím félsziget tehát, amelyet egykoron 30 nép lakott, és amelynek gerincét a scythotaurok birtokolták, a Peloponnesushoz igen hasonlóknak látszik. Mögötte van a Bucec-mocsár, a Maeotistól egy sziklás hátsággal elválasztva; ez veszi föl a különböző irányokból folyó Pasiacest, Bucest és Gerrhust. A Gerrhus választja el ugyanis a basilidákat a nomádoktól, a Bug pedig a nomádokat a hylaeusoktól, mint Plinius mondja. (200) ABucec és a Gerrhus között a toreccadák laknak, itt van Acra város, a Gerrhuson túl Cnema és az Agarus folyó. Aztán a Lycus és a Poritus folyó, közöttük a roxolánok Hygreum várossal. A Poritus torkolatánál a Don öblével szomszédos Carea van. A Dont pedig a tanaiták lakják; a déli részt az osylok, az ophlók és az idrák; tovább Sándor és Caesar oltárai. A belsőbb helyeket hegyek veszik körül. A Dnyeper forrásánál a neurok, a gelonok, a thyssagéták, budinok, basilidák és, mint feljebb mondtuk, az agathysok; felettük más nomádok és antropofágok, a Bucestól a Maeotis felett a szarmaták és az essedók. Hátravan még, hogy most átkeljük az ázsiai Szkítiába, miután az európaiat leirtuk.

A Donon túl az ázsiai Szkítia következik, melynek a legtöbb író igen tág határokat szab. Mert nyugatról a Don, délről a Corax- és a Kaukázus hegység meg a Kaspi-öböl, északról és napkeletről a serek által elfoglalt két óceán határolja. Két részre oszlik; az egyik az Imaus-hegyen innen, a másik túl helyezkedik el. Délről még Colchis, Ibéria és Albánia fogja közre; északról, ha kelet felé fordulunk, a Hyperboreus-hegyek meredeznek, melyek között a basilicusok, a szarmaták és a zacaták laknak; innen ömlik ki a Volga folyó, mely hosszas kanyargás után végül a Kaspi-tengerbe vegyül. (205) A zacaták alatt a suardenok, perierbidok, chenidisek, siracencok, jaxamaták, psessik, themeoták, navarok és Mithridates tartománya; továbbá a tyrambák, asturicanok, zinchék, arichok, conapsenok, metibek, agoriták, sanaraeusok, tusocok, a Hippicus- meg a Ceraunius-hegyek, Sándor oszlopai, a melanchlenok, sapothraenák, a scymniták, a suranok, a sacanok, az amazonok, orineusok, valók, serbek, didurok, udák; valamennyien a Don és a Volga folyók közén laknak, és, mert szarmaták, mindannyian a szkíták szokásait követik, nincsenek városaik, csak a Don mentén és a Maeotis tengerparti részén Exapolis, vagyis folyón kívül fekvő város, meg Navaris, Paniardis, Patarua, Azara, Axabitis, Tenia, Tyramba, Gersa, Mateta. Délen Auchis, Suruba, Corusia, Ebriapa, Seraca, Abunis, Nasunia, Halmia. A Dontól Achilles falujáig, Cimmericumig és Sindáig Ázsia vidékeiről a Marubius, a Theophanius, a Kis- és a Nagy-Rhombitus, az Atticitus, Psathis és a Kubán folyó ömlik a Maeotisba. A Donnál van egy tó meg egy város a folyó két torkolata között, egymástól 70 stádium távolságra, ugyanazon névvel, melyet a bosporusi görögök alapítottak, és liberius idejében Polemo király lerombolt, mert nem szívesen engedelmessé vált neki. Ez volt közös vásárhelyük Európa

és Ázsia nomádjainak, akik bőrt és rabszolgát vittek oda, meg a bosporusi hajósoknak. Ezzel szemben fekszik a vegyes lakosságú Alopecia-sziget, amely a rókok tömegéről kapta a nevét. A szárazföldi úton haladók a Nagy- és a Kis-Rhombitusra bukkannak, itt a halak igen jóízűek. (210) A Donnak, mely mint Strabo mondja, éppen a Nílussal szemben ömlik a Maeotisba, nincsenek ismert forrásai, a későbbi kozmográfusok viszont azt állítják, hogy a Riphaeus-hegyekből árad ki. A fagy és a nehéz terep miatt ennek torkolatán fölül nem járnak a bennszülött nomádok.

Sándor, miután áthatolt a Kaukázus hegyen, legyőzte Dariust, hatalma alá hajtotta a sogdianokat és a bactrokat, eljutott a Don folyóig, hogy Ázsia leigázása után Európára is rátegye a kezét, és itt, amikor a macedónok rendezetlen sorokban szanaszét száguldoztak rabolni, a szkíták a közeli hegyekből előrohanna komoly erővel rajtuk ütöttek, és többet fogtak el közülük, mint amennyit megöltek, majd a győzelem után a foglyokat a hegyek közé vitték, ahol körülbelül 20 ezer rabló tanyázott. Sándor később megtámadta őket, és miközben ezek parittyával és nyíllal verekedtek a macedónokkal, a császárt súlyosan megsebesítették a lábszárán, aztán tettüket megbánva követeket küldtek, visszaadták a foglyokat, és önként megadták magukat. Négy nappal később, amikor Marupenta városhoz értek, mely 70 stádium kerületű, az abius szkíták, akik a barbárok közül leginkább tisztelték a törvényt, és Cyrus ideje óta mindaddig szabadok voltak, követeket küldtek, és békét szereztek tőle. Ezután az európai szkítákhoz küldte barátját, Berdast, akinek meghagyta, hogy szemlélje meg a helyeket, nézze meg a szkítákat, főleg azokat, akik a Bosporus fölött laknak, válasszon ki egy városalapításra alkalmas helyet a Don partján, kémelje ki a vidéket, vegye számba a nép létszámát és erőit. (215) Mikor ez megtörtént, hatalmába hajtotta az elpártolt bactriaiakat, majd a folyó partján tizenhét nap leforgása alatt bámulatos gyorsasággal felépített egy várost, megtöltötte rabszolgákkal, akiknek gazdái pénzt kaptak tőle, hogy ott lakjanak, és elnevezte Alexandriának. A szkíták, akik a Donon túl laktak, úgy vélték, hogy ezt az ő nyakukba rakták, és az új város lerombolása végett nagy sereggel odaküldtek Carthasist, a király fivérét. Sándor akkor a parton táborozott; sebe még nem forrt be, ezért a Donon való átkelés céljára a lovasok számára tutajokat és nyereggel ellátott tömlőket készíttetett, hogy azokra a könnyűfegyverzetű katonákat ráültesse. Az ellenfél a túlsó parton állt, követeket küldött, akik megpróbálták lebeszélni Sándort arról, hogy megtámadja az ellene mit sem vétett vad nemzetet, Ázsia és Európa urát óvták attól, hogy elbizakodjék a szerencséjében, s aztán lepattanjon a magasból, hiszen az elhamarkodott lépés mindig csak átmeneti sikert hoz. Dolguk végezetlen bocsátották el őket; három napon át készíttette a tutajokat, melyek száma 12 ezer lett, rájuk helyezte a lovasokat, megparancsolta, hogy kössék a tutajok orrához a lovakat, és ússzanak, a könnyebb fegyverzetűekkel rakott tömlők pedig kövessék a tutajokat. (220) Az ellenség ellenállása közepette átkelt a Donon, és mert emberei vállvetve harcoltak, nemcsak a partvidékről kergette el, hanem meg is verte, meg is szalasztotta azt, majd a Donon túl, Európában győzelmének örök emlékezetére oltárt állított. Azt hiszem, hogy ez az Alexandria az a város, amelyet Ptolemaeus Exapolisnak nevez.

A Volga folyó, melyről azt mondtuk, hogy a Hyperboreus-hegyekből ered és Sarmatiát középen szeli ketté, kettős forrásból származik; az egyiket nyugatinak, a másikat keletinek hívják. A források között a modocák és a hipphogok laknak, akik lóvérrel és lóhússal táplálkoznak. A Volgán túl alattuk laknak az aseusok, a phthiropagok, és ott van Nesiotis vidéke.

Az ázsiai Szkítiát tehát mint nyugatról a Don folyó, úgy délről a Kaukázus hegy védelmezi hosszan és szélesen az idegen nemzetektől, melynek hátsága és összefüggő gerince Ázsiát is ketté választja; egyik felől a Ciliciai-tengerre, a másíkról a Kaspi-tengerre, az Arasra és Szkítia sivatagaira néz, és mert a Taurus összefügg vele, Ázsia valamennyi folyója vagy a Kaspi- és a Fekete-, vagy a Vörös- és a Perzsa-tengerbe ömlik. Sándor 17 nap alatt kelt át a Kaukázuson, és behatolt Szkítiába, ahol egy négy stádiumnyi magasságú, minden oldalon meredek szikla emelkedik, melyen – mint mondják – a megkötözött Prometheus élt. (225) Sándor ennek a lábánál egy új várost épített, amelyet a macedónok hét öregének szentelt és Alexandriának neveztetett el. A Kaspi-hegyen kettős kapu van, amelyen keresztül a szkíták és az amazonok kitortek, gyakran beszáguldozták egész Ázsiát, és kegyetlenül uraskodtak egészen Egyiptomig; az egyik Ibéria és Albánia között nyílik, a másik a Kaspi-tengerre néz.

Ezen túl a Volga mögött, az Imaus-hegyig a hyperboreusok mellett az alán szkíták, a setianok, rhoboscok, asmanok, paniardok, a Canodipsa tartomány, a coraxok, mologenok, samniták, orgasok, erymmok, asioták, norosbisok, a Rhyrmicus-hegy és folyó, a Daix folyó; továbbá a norosok, aorsok, jaxarták, a cachaga szkíták, ariacák, namasták, a Sir-Darja folyó és az iasták, sagarauacák, drybacták, iatiusok, az Oxius-hegyek és az oxydrancák. Aztán a sogdianok és a bactrianok területe, ahol Characharta, Salaterae, Tribactra, Cavaris, Curiandra, Astacana, Maracanda, Comara, valamint Alichorda, Ariaca, Aratha, Nigea, Parni, Antiochia, a massagéták, a margianok, akik közelében Sándor a meghódított népek féken tartása végett egymáshoz közel hat várost állított, melyek most, eredetüket feledvén, azoknak szolgálnak, akiken egykor uralkodtak. Ide közel volt egy igen meredek, és minden oldalon csupasz, 30 stádium magas hegy, melyet egyetlen, igen szűk ösvényen lehetett megközelíteni (kerülete alig 150 stádium volt); a sogdian Arimazes 30 ezer fegyveressel erre

fölhúzódott, két esztendőre való élelmet vitt magával, hogy eképpen elkerülje a macedónok rabságát; Sándor ügyességének és tehetségének csodájára szolgált, hogy erről a szikláról az egész sokasággal együtt leszorította őt, ugyanis titkon felküldött a sziklára 300 ifjút, és elfoglalta a megközelíthetetlen gerincet. (230) A sogdianok és bactrianok mellett a daák vannak, akik közül kiszármaztak a dákok, akik Európában, mint Komáromban is, a Dunáig eljutottak; aztán a tocharok, az oxianok, a drepsianok, a sabadik, a scordák, a varnok, a chorezmiek, az alexandrinus oxianok, és a többi, távoleső népek, melyeket a Sogdianus- és a Kaukázus hegyek zárnak körül. Észak felé emelkednek a Norosius- és az Aspisius-hegyek, melyek mögött a machetegek, tybiacák, zarathák, tabienok, iasták, szászok, az aspisi szkíták, a galactofágok, akik tejjel táplálkoznak, meg a szászok; távolabb az Alaunus-hegyek, ezek után a massaeusok, a suobenok, az alanorsok és a syebek, valamint a Tapuraeus- és Syebus-hegyek, az anaraeusok és az ascatancák, akik az Imaus-hegység felé húzódnak. A comedák hegyvidéke és az Imaus-hegy között a sacák érnek, akiknek nincs városuk, csak erdőkben, barlangokban laknak, és joggal nevezik őket nomádoknak, hiszen pásztorok, akik közül a massagétákat, a caratákat, a comarokat, a grunaeus szkítákat és a byltákat minden oldalról hegyek veszik körül.

Az Imaus-hegyen kívül fekvő Szkítiát észak felé az abiusok, antropofégok, garinaeusok, rhabbaeusok, sizygek, damnák, auzacitisok lakják, tovább az Anniba-és az Auzacia-hegy, aztán a serek, piakai, asmiraeusok, issedók, throanok, Casia tartomány, az ichardák, az ithagurok, a chata szkíták, a chauran szkíták, a baták, az aspacarák, a Huangho folyó, Sera város, Solana, Ottorocorrha, Orosana, más népek, melyek Ariát, Gedrosiát, Arachosiát érintik. A ser nép erdei gyapjútermeléséről híres, ezek a lombokat borító fehér bolyhokat vízzel áztatva lefésülik, ami a mi asszonyaink számára két munkát ad, a szálak kártolását és újbóli összefonását, és ez több munkamozzanatot és hosszadalmas forgatást igényel, ahogy – mint Plinius mondja – az asszonyoknál látjuk az utcán. (235) A serek szelídek, hasonlók az erdei állatokhoz, amikor kereskedni akarnak, kerülik a többi halandó társaságát. Ez tehát az a Szkítia, mely az általuk mohosnak értelmezett Imaus-hegyen túl terül el. Ami időnkben azonban az egész ázsiai Szkítiát valami tirannus foglalta el, akit hazája nyelvén Nagy Kánnak neveznek. A sacákról, akik a Comedus-hegy meg a Sir-Darja folyó között laknak, és nevüket a perzsáktól kapták, azt beszélik, hogy roppant harciasak voltak, Hyrcaniáig és Parthiáig szoktak volt portyázni, prédálni, nem tartotta őket vissza sem a sivatag, sem az aszályos vidék, sőt, a közeli és távoli parthusokat, akik súlyos adóval szoktak tőlük békét vásárolni, rengeteg támadással zaklatták, megtámadták a bactrianokat, elfoglalták Örményország nagy részét, melyet Sacasinának neveztek el, aztán súlyos háborúval zaklatták Cappadociát és Pontust, az ellenségtől nyert zsákmányból rendezték ünnepeiket, míg aztán a perzsák császárai megsemmisítették őket; Cyrusnak, a perzsák királyának jutott ez a dicsőség; ravaszsággal győzte le a sacákat; azt színlelte ugyanis, hogy fél az ellenségtől, otthagya nekik mindenben bővelkedő, dúsgazdag táborát; ezek elfoglalták, és rögtön részegségbe, mámorba zuhantak, Cyrus pedig lerohanta őket, akik nem tartottak cselettől, és mind egy szálíg lekasabolta; ezt a napot a hazai istennőnek szentelte, és ezt az ünnepet, a bacchanáliát, a perzsák évente megülik, és egészen az ostobaságig viszik. Többen azt hiszik, hogy az attasik és a khorezmiek a sacák és a massagéták fajtájából erednek, ezekhez menekült Spitamenes, egyike azoknak a perzsáknak, akik Sándorral szembe akartak szállni; ezek azonban, amikor megtudták, hogy Sándor mindenfelé keresteti őket, egy darabig bujdosnak a pusztában, aztán a zsarnok haragjának kiengesztelése végett Spitamenest megölték, fejét elküldték hozzá, és e cselekedettel véget vetettek a háborúnak. A massagéták, akik a margianokkal szomszédosak, a nomádok nemzetségéből származnak, mezőkön, hegyekben, mocsarakban laknak, a háborúban roppant bátrak, még Cyrustól sem ijedtek meg. Rajtuk folyik keresztül a Murgab folyó, mely a Sariphi-hegyekből ered, és a rhibiknél ömlik a Kaspi-tengerbe. (240) Lovat áldoznak a Napnak, amelyet egyetlen istennek tartanak; kinek-kinek saját felesége van; amikor a szabad ég alatt közösjenek, tegezt akasztanak a szekerre. A vénségre jutottakat ízekre szedik, és borzasztó falánksággal megeszik, úgy gondolván, hogy ez a temetés legkegyesebb módja; aki betegségben halt meg, azt kiteszik a madaraknak és vadaknak, mintha érdemtelen lenne az emberi temetésre; íjat, kardot, mellvértet és ércbárdot használnak; ékességük aranypénzes öv és aranyos lótarakó; vasuk és ezüstjük nincs, rezük és aranyuk bővíben. Akik a szigeteken laknak, a füvek gyökereit és a mezei bogyókat eszik, ruhát faháncsból szőnek; akik a mocsarakat lakják, halat esznek, hím foka bőréből csinálnak maguknak ruhát; ezzel szemben a hegybeliek vallásosabban élnek, mivel húst nem fogyasztanak; van tejük és gyapjuk, éhségüket bogyókkal csillapítják; a mezőn lakók birkával és hallal táplálkoznak, mindig igen harciasaknak tartották őket, egyébként együgyűek és becsületesek, a kereskedésben nem csalnak. Az antropofágok, akiknek ételük emberhús, a tengernél élnek, amelyet Tabisnak hívnak, embertelenségük miatt szomorúan kihalt pusztá veszi őket körül. Az európai szászok valószínűleg az ázsiaiaktól származtak, bár ők azt bizonygatják, hogy a macedónok nemzetéből erednek. (245) A hyperboreusokat és az arimphaeusokat sokan Ázsiához, sokan Európához számítják, róluk Diodorus több mesés dolgot ad elő, ami azonban tudásra a legkevésbé sem méltó.

A Sir-Darja és a Sariphi- meg a Hindukus-hegyek között a sogdianok és a bactrianok találhatók, akiket az Ochus folyó választ szét (az Ochus a bactrianokon keresztül folyik az Amu-Darjába); Sándor, mivel elpártoltak tőle, mindkettőt súlyos háborúval igazta le. Nincsenek messze tőlük a gordianok, akik életüket és szokásaikat

tekintve alig különböznek a nomádoktól, bár a bactrianok kissé szelídebbek. Onesicritus aligha ír igazat akkor, amikor azt mondja, hogy a bactrianok az öregeket és a súlyos betegeket élve, e célra tenyésztett, temetőnek nevezett kutyák elé szokták vetni. A macedónok, hogy Sándor dicsőségét növeljék, azt mondják, hogy az Amu-Darjánál olajforrást talált. Ez a folyó a sogdianokon halad keresztül, hosszan öntözi a tartományt, és végül egy sivatagos, homokos földbe vész bele. Ugyanezt beszélnek a kozmográfusok Ariusról, aki az ariánus vallásnak adott nevet. Sándor, amikor Bessust, urának, Dariusnak gyilkosát üldözte, az Amu-Darja medre fölött, mely több helyen két stádium széles, tömlőkből készített hídon kelt át. (250) Bactria második Seleucusig, Antiochus unokájáig maradt a macedónok uralma alatt, akik a perzsákat győzték le; aztán Theodotus a helytartóság rangját királyságra változtatta, hasonló utódot hagyott, aki – mikor Arsaces, a parthusok királya, Seleucus ellen összeesküvést szőtt – megvédte az országot, mely Eucrates uralkodása alatt jelentékenyen megerősödött és kiterjedt. Ez ugyanis, amikor Demeter, az indusok királya, súlyos ostrom alá vette, oly nagy bátorságról tett bizonyosságot, hogy mindössze háromszáz katonával heves kitörések révén 60 ezer embert győzött le, szétverte az ostromgyűrűt, és öt hónap alatt India legnagyobb részét a hatalmába hajtotta; miután országába visszament, fia, akit uralkodótársává tett, megölte. Teste fölött, hogy úgy lássék, mintha nem az apját, hanem az ellenfelét ölte volna meg, keresztülszekerezett, sőt, a temetését is megtiltotta. Távolságban a sogdianok, Panda városka, s ezek legszélső határán a Sándor által alapított Alexandria; Herkulestől és Liber atyától oltárok vannak itt, továbbá olyanok, amelyeket Cyrus, Semiramis és Sándor emelt. Ezen részről e földet a Sir-Darja folyó határolja, melyet a szkíták Silisnek neveznek. Sándor és katonái azt hitték, hogy ez a Don; Demodamas, Seleucus és Antiochus vezére, átkelt rajta, és Apolló Didymaeusnak oltárt állított.

A bactrokkal határos Margianát mindenfelől puszták veszik körül, Antiochus Soternak megtetszett, ezeröttszáz stádium hosszúságú egybefüggő fallal vette körül, és egy várost emelt itt, amelyet Antiochiának nevezett el. (255) Kitűnő szőlő terem itt, melynek tőkéjét két ember is alig tudja átölelni; a fűrtök két könyöknyiek. A tapyroknak az a szokásuk, hogy Martia és Cato módjára három-négy fiú megszületése után feleségüket önként más férfiakkal engedik át. Hyrcaniáról azt mondják, hogy sikk és termékeny, gyönyörű városokkal ékes, melyek közül a legfontosabb Talabroca, Samarianae, Carta és Tapae. Egy szőlőtő egy metreta bort ad, a fügefafa 60 vékát; a kalász kipottyantott magvából művelés nélkül nő és érke a gabona, a fák levelei közül nagy tömegben bugyog a méz, és a fák között gyűjtik. Amikor Sándor Hyrcaniában tartózkodott, az amazonok királynője, Thalestris, akit mások Minithiának neveznek, 30 asszonnal elébe ment, hogy fiaikat fogadjon tőle; a tizenharmadik nap után méhe megfogant, és eltávozott. A Kaspi-tengertől északra szkíták, délre médek, hyrcanok, keletre margianok, derbicák és rhibik; nyugatra örmények és albánok állnak. A Kaspi-tengernél felbukkanó szkítákat nagy részben daáknak nevezik, mint Strabo mondja, de ezek inkább napkelet felé húzódnak. Massagéta sacáknak, közös néven szkítáknak, gyakrabban nomádoknak mondja őket. A daák közül egyeseket parnoknak, másokat xanthiknak, többeket pissuroknak neveznek; a hyrcanokhoz és tengerükhöz a parnok helyezkednek el a legközelebb, a többiek egészen a Ría tartományig szétterjednek. (260) Úgy véljük, hogy ezek közül származtak ki az isztriai dákok, és nem csatlakozunk azokhoz, akik azt hiszik, hogy van ott egy édesvízű tó, mely sárkányokat táplál. Ezzel szemben a többi kozmográfus úgy gondolja, hogy az Északi-óceán öble van itt, ahonnan a tengeren az Indiai-óceánba lehet hajózáni; az öböl mindkét partját szkíták tartják, a partvidék többi részét szkíták vagy rokonaik, mint albánok, cadusik, anariacok és mardok. Nagysága ugyanakkora, mint a Fekete-tengeré. Claudius azt mondja, hogy a Maeotis és a Kaspi-tenger között százötven mérföld a távolság, és azon időben itt hatolt át Nicator Seleucus, akit Ptolemaeus Ceraunius ölt meg. Egyesek 375 mérföldről beszélnek; Cornelius Nepos 250-et mond.

Ezt a földnyelvet pedig colchusok, ibérek és albánok tartják, ezen keresztül húzódik Indiáig a Kaukázus hegy, melyet a szkíták Craocasisnak, vagyis hótól fehérnek mondanak. Mint Plinius írja, Pompeius Magnus Indiából nyolc nap alatt jutott el a bactroknak, a Balk folyóhoz, oda, ahol az az Amu-Darjába beleömlik, aztán ezen keresztül ment a Kaspi-tengerhez, a Kura folyó torkolatához, mely Örményország és Ibéria határát öntözi; a Kurától, a hajókat fölemelve, szárazföldi úton mindössze öt nap alatt érkezett a Rioni folyóhoz, amely a folyás irányában a Fekete-tengerhez sodorta őt. (265) Aristobulus azt írja, hogy innen az Ochus folyón sok árut szoktak szállítani a Kaspi-tengerhez; aztán a Kurán Albániába meg Ibériába, a Rionin a Fekete-tengerre viszik. Az Ochus ugyanis az Amu-Darjába torkollik, mely hosszú út után a Kaspi-tengerbe ömlik bele.

Az albánok, a Kaspi-tenger lakói, nemcsak származásuknál, hanem életmódjuknál fogva is a nomádok rokoni, pásztorok, és igencsak alkalmasak a harcra, földjük csodálatosan termékeny, főleg a Kura folyó áthaladásának köszönhetően; mindenféle terményt magától megterem, munka és művelés nélkül megad minden jót; egyetlen vetés két-három termést hoz; felülmúlja Egyiptom termékenységét, az éghajlat bámulatosan kiegyensúlyozott, a kétéves szőlő ötévesnek látszik, és a csemete is gyümölcsöt hoz; az öregebbek oly bőven teremnek, hogy a hallatlanul buján tenyésző szőlővesszők a bor roppant mennyiségét ontják. És nem kevésbé termékenyek a barmok sem; az emberek gyönyörűek, nagy testűek, fehérés szerzetükről kapták a nevüket. Trogus azt gondolja, hogy az itáliai albaiakról nevezik őket, akik a Geryon megölése után Hispániából visszatérő Herkulest az Alba-

hegyről követték, és ezért, származásukra emlékezve, a Mithridates-féle háborúban Pompeius seregét testvérnek nevezve köszöntötték. Észjárásuk egyszerű, nem ismerik a kereskedelmet és a kapzsíságot, csak százig tudnak számolni, járatlanok a mértékek, súlyok között, a civilizáció és a földművelés dolgaiban, dárdavetők és nyilazók; fegyverük pajzs és mellvért, állatbőrből készült sisak, (270) a Napot, a Holdat és Jupitert imádják, főként a Holdat, amelynek a temploma a legközelebb fekszik Ibériához; ennek papja tartja a király után a legmagasabb méltóságot, a szent szolgálatnak és a vallásnak ő az előjárója; a szolgák közül sokat megszáll az isteni szellem, ezek jövődőt mondanak; aki jövődni szándékozik, behúzódik az erdőbe, a pap utánamegy, szent kötelékekkel megkötözi, egy évig eteti, aztán egyéb áldozati ajándékokkal együtt az istennő oltárára állítja, majd egy lándzsával az oldalába döf, átszúrja a szívét, és a haldoklótól kap jóslatot, amelyet továbbad a népnek; a halott szolgát valamennyien szertartásosan átlépik. Az albánok nagyon tisztelik az öregséget, az életből távozottak iránt kegyeltesek, főleg szüleikkel szemben; a halottakkal együtt elföldelik a pénzüket, ezért szegények, és nem ismerik az ősi vagyont. Ibériából Albániába átkelőben a kietlen és száraz Cambysena tartományon át vezet az út az Alazonius folyóhoz, ahol halálhozó sárkányok élnek, továbbá skorpiók és pókok, melyek közül az egyik kacagva pusztul el, míg a másik övéi elvesztése fölött sírva; a kutyák kitűnőek, természetlőt fogva jó vadászok. 26 nyelv él ebben a tartományban, ezért van az, hogy királyok sokasága támad, és nem keverednek egymással. (275) Albánia a perzsák uralma alatt állt, aztán a macedónoké, majd a rómaiaké lett. Traianus császár királyt emelt föléjük, most a Nagy Kán hatalmában élnek. Tőlük származtak azok az albánok is, akiknek manapság egy része a Peloponnesuson, egy része Macedóniában Durazzo táján székel. Amikor a gótok támadták a görögök birodalmát, ellenük is hadakoztak, aztán beleunva a háborúzásba, az adriai parton békét találtak. Ezek fölött a Ceraunius-ormok vannak, melyeket a villámcsapásról neveztek el.

Úgy vélem, mindehhez hozzá kell tenni azokat a bámulatra méltó dolgokat is, amelyeket a Kaukázusban és a környékén lakó barbárokról széltében-hosszában beszélnek; azt mondják, nem hazudik Euripides, amikor azt állítja, hogy az újszülötteket meggyászolják a sok baj miatt, amelyre érkeztek, a halottat viszont nagy örömmel és tréfálkozással köszöntik, mint aki leszámolt az élet gondjaival. Vannak, akik senkit sem ölnek meg, a legsúlyosabb bűn miatt sem, hanem gyermekeivel együtt száműzetésbe küldik. Ott vannak viszont a derbicák, akik bármiféle kis hibáért is elveszik az életet; a földet imádják, nem áldoznak fel, nem esznek meg semmit, ami nőnemű; megölik, aki átlépte a hetvenedik évét, rokonaik húsát felfalják, az öregasszonyokat megfojtják és eltemetik, elássák azokat is, akik úgy haltak meg, hogy még nem érték el a hetven évét. A siginnek a legtöbb dologban a perzsák szokásait utánozzák, lovaik félénkek és bozontosak, nem bírják hordozni a lovast, ezeket szekerekhez kötik, amelyeket bakfiskoruk óta ezt gyakorló asszonyok hajtának, akiről úgy ítélik, hogy mesterséget kitanulta, felhatalmazták, hogy azzal házasodjék, akivel akar. (280) A tapyroknál divat a fekete ruha és a hosszú haj; asszonyaiknál viszont a fehér ruha és a rövid haj. Ezek a derbicák és a hyrcanok között laknak; a legbátrabbak megkapják azt az engedélyt, hogy azt vegyék feleségül, akit akarnak. A caspik éhen veszejtik azt, aki átlépte a hetvenedik évét, kiteszik a pusztaságba, és messziről figyelik a fejleményeket; boldognak hiszik, ha meglátják, hogy fekhelyéről madarak ragadják el; míg viszont ha vadak és kutyák, akkor nyomorultnak tartják, ha meg semmi sem, akkor szerencsétlennek. De a két Szkítia leírásából elég kunyi, bár azt hiszem, mindenki tudja, hogy a tartományok határai az országok sorsa és régisége szerint változnak.

Most azonban úgy látszik, vissza kell térnünk a Donon túli Szkítiához, mivel a szláv nyelv nemcsak Dalmáciát és Illyricumot meg Nagy-Germánia tekintélyes részét hódította meg, hanem a szarmaták és a géták között szétáradva elérte a Don partját is, kivéve a Szkítia belsejéből származó magyarokat, akik nem tagadhatják, hogy ők a legszkitább szkíták, hiszen az ő nyelvüket beszélik, amint ezt tanúsítja az a néhány kereskedő, aki a sarmatiai vásárokon mindkét nemzet nyelvét elsajátította. A mi időnkben tehát Magyarország, amelyet a hunok teremtettek, akiknek a nyelve szkíta lévén alapjaiban különbözik az összes szomszédétól, betölti a két Pannóniát, a Dunán túl pedig a jazigok és dákok szinte egész tartományát; a természet káprázatos termékenységgel, minden jószág roppant gazdagságával áldotta meg, és lehet itt bányászni aranyat, ezüstöt, sőt, drágakövet, ékkövet. (285) Bámulatos a barmok bősége, elsősorban a szarvasmarháé és a lóé, továbbá a gabona, a legelő, a gyümölcs és az alma tömege, úgyhogy úgy vélekednek, Pannóniát vagy Pariról, a pásztorok istenéről, vagy a föld termékenységéről nevezték el. Mások azonban, akikkel Appianus is egyetért, Pannóniát Paeonról, Antarus fiáról nevezik, akit többen pannonnak tartanak. Antarus pedig Illyricustól született, akiről azt mondják, hogy Polyphemus és Galatea fia lett volna, miért is sokan úgy gondolják, nem hiba, ha Pannóniát és Paeoniát azonosnak tartják, tudniillik a latinok Pannóniának mondták azt, amit a görögök Paeoniának. Vannak halban és rézben bővelkedő folyócskái; számos folyóban finom minőségű aranyrög található, sőt, az aranytermő földön levő szőlőkben is szednek olykor aranyat. Ma már csak nyomokban láthatjuk a régi városokat és a római kolóniákat, melyek hajdanában a Dunán innen és túl léteztek, nem ismerhetjük fel az ősi népeket és városokat sem Felső-Pannóniában, mely a Cetius-hegytől az Albanus-hegy meg a Duna között egészen a Győrnél a Dunába ömlő Rába folyóig terjedt, sem az Alsóban, mely a Ribius-hegyek és a Duna között Taurunumig és a Duna összefolyásáig nyúlt, mely két Pannóniát most mint Magyarország részét a Dráva és a Duna közé helyezik. Egykor északon az azalok, délre a latovicok, keletre a varcianok, az oseriatiskok és az iassik, nyugatra a

coletianok voltak, a Duna mentén Juliobona, Carnum, Flexum, Chertobalum, Bregetium; a délvidéken a Sabarus folyóról nevezett Sabaria, valamint Rhispa, Sala, Muroela, Scarbantia, Bregetium, Praetorium és Bolentium; Praetoriumot pedig a praetori légióról nevezték el, mely a táborban mindig a császár őrzésére és védelmére szokott állni. (290) A Száva és a Dráva között Novidunum, Bononia, mely Gallia bój nevű népéről kapta a nevét, Lentudum, Carrodunum, Sisopa, Magniana és Zágráb, melynek neve méltán ered a föld termékenységéből. Élén most a legnemesebb magyar nemzetségből származó Osvát főpap áll, oly mértékben kiegyensúlyozott, komoly és ékesszóló férfiú, hogy aligha találsz benne bármit is, ami ne lenne méltó a legnagyobb dicsőre; a beszédben választékos, sokkal többet tud, mint amennyit kimutat, alázatosságból eltitkolja bölcsességét, jó- és balsorsot képes egyformán viselni, és mert mindenben a legnagyobb buzgalommal a dicsőségesre törekszik, elméje, gondolatvilága becsületességgel tündököl, így inkább volna alkalmas komoly ügyek intézésére, mint szent csendességre. Zágrábot egykor Olaszfalunak mondták. Az Albanus-hegy és a Száva között fekszik Patavium és Andautonium is, Vinundria, Siscia meg Olimacum, Sigora és Visontium. Siscia, melynek máig fennmaradt némi gyönyörű nyoma, mintha valami szigeten feküdne, amelyet a Szávába kettős mederrel beömlő Kupa alkot, és úgy látszik, hogy nevét az elválasztásról nyerte.

Alsó-Pannóniában a Rába alatt az amantinok, hercuniasok, araviscok, a Duna mentén lakók városai pedig egykor ezek voltak: Curta, Salva, Carpis, Aquincum, Salinum, Lussonium, Lugionum, Vacontium, Teutoburgium, a teutonok városa, Acumincum, Syrmium, Rhittium és Taurunum, melyet a gallok nemzetéből származott tauriscokról neveztek el. (295) Berbis, Ivollum, Mursella, Mursia kolónia, Cibalis, Cornacum a scordiscok városai, melyek Syrmiummal együtt a Száva–Dráva közén fekszenek. A Dinári-hegyek és a Száva között a breucok városai Certissa, Marsoma, Bassiana, Sallis, Tarsium. Plinius a Peiso tavat, melyet most Balatonnak hívnak, a bójok pusztaságát, továbbá Lentudumot, az isteni Claudius kolóniáját, Sabariát és Scarbantia Juliát a noricumiakhoz számítja; Pannóniában Sisciát és Aemonát említi, továbbá az arviatisokat, az azalokat, amantinokat, belgiseket, catarokat, cornacatisokat, eraviscokat, hercuniasokat, latovicokat, oseriatisokat, varcianokat, a Claudius-hegyet a scordiscokkal és a tauriscokkal; ezenfelül Metubarist, a Száva szigetét, a folyami szigetek legnagyobbját, Segestica-szigetet, ahol, mint mondtuk, Siscia van, a Drina folyót, mely a szerémiek és az amantinok városa, Syrmium mellett ömlik a Szávába, azt mondja, hogy a Dráva a noricusoktól keletre erős áramlásáról nevezetik, a Száva pedig arról, hogy sokkal csendesebb és veszélytelenebb, ez a Karni-Alpokból, melyről most Krajnát nevezik, 120 mérföldnyi út után a Dunába folyik bele. Strabo viszont nagyot téved, amikor megemlíti az Aquileiából Nauportusba a folyókon, a Dunán keresztül való hajókázást, és azt mondja, hogy a Száva a Drávába, az a Noarusba és Segesta mellett a Dunába ömlik bele, ami bizony nemcsak Plinius szavaitól esik igen messze, de a valóságtól is, mint ahogy tulajdon szemünkkel láttuk. A Dráva ugyanis valamivel Pécs városa alatt, amelyet a szarmata peucin nép alapított, és amelyet most Hétegyháznak neveznek, a Dunába vegyül. (300) Nem egykönnyen tudnám megmondani, miképp védelmezhetnék meg az egyébként oly pontos író, Strabo szavait; Nauportushoz, mondja, legközelebb a Krka folyó van, melyen terhet szállítanak; ez a Szávába lép be, a Száva a Drávába ömlik; ez meg a Noarusba Segesta mellett; ezután a Noarus felveszi a Kulpát, aztán az Albius-hegyből kifolyva keresztülhalad az lapysonon, az Albiusok lakóin, és a scordiscoknál a Dunába ömlik. De – mert hiszen senkinek sem adatik meg, hogy mindent lásson, és csak az isten tévedhetetlen – a tudós férfiúnak könnyen megbocsáthatunk. Térjen vissza azonban beszédünk a tárgyra.

A bójok, tauriscok és scordiscok gall nemzetből származtak, és nemcsak a Dráva meg a Száva által őrzött területet lakták, hanem a scordiscok az illirekkel és a trákokkal vegyesen is éltek; ők voltak a trákok között a legkegyetlenebbek, tudniillik vallásuk értelmében az ellenség vérét áldozták az isteneknek, nem tartották bűnnek, hogy koponyájából serleget csináljanak, a terhes asszonyokból kinzással csikarják ki az újszülöttet; ravasz és erőteljes fajzat; az erdő- és hegylakás nem kevésbé fokozta durvaságukat; Cato hadseregét nemcsak legyőzték és szétzavarták, de szinte teljesen el is pusztították; Didius, amikor szabadon garázdálkodtak, Trákiába kergette vissza őket; Drusus erősen megszorogatta, és megakadályozta, hogy átkeljenek a Dunán, Minucius alaposan megverte, amikor a jégtől járhatóvá tett folyón lovagoltak. A bójokat és a tauriscokat a dákok gyakran legyőzték háborúban, és végül is kipusztultak; egykor Critasirus igázta le őket; határuk a Parisus folyó, mely az őshaza nevét viseli, és a hegyek közül a scordiscokon keresztül a Dunába folyik. Később a scordiscokat a dákok harci szövetségbe fogadták, ezek a széthúzásról kapták a nevüket. (305) Amikor ugyanis a gallok visszafelé jöttek Ázsiából, és dolgaik kedvezőtlenül alakultak, a két Mysián és Pannónián áthaladva, a kies vidék termékenysége láttán mindjárt lázadás tört ki közöttük; egyesek úgy vélekedtek, hogy vissza kell térni a hazájukba, mások, hogy telepedjenek le a két Pannóniában, és műveljék meg a dús termő földet, amelyre rábukkantak, ki-ki másképp gondolkozott, ezért azok, akik ott maradtak, az egyenetlenségéről scordiscoknak neveztettek el. Segesta ama összefolyás közelében van, amely a Száva szigetének nevet adott, ahol – mint mondtuk – Siscia volt; az egykori ősi városnak most nyoma is alig látszik; miután ezt a dákok támadása eltörölte, az életben maradtok a Dráva–Száva közére vonultak vissza, hogy biztonságban éljenek, terjedelmes falujukat most Segesdnek nevezik. A közelben van Szerém, az Itáliába vezető út mentén, melyet

Syrmusról, a triballok királyáról neveztek el, nemcsak boráról híres, hanem mint Probus császár szülőföldje is, aki Afrikában legyőzte a marmaridákat, a mocsarakon átgázolva leverte a frankokat, a germánokat és az alemannokat messze űzte a Rajna partjától, meghódította ezenkívül a szarmatákat, a gótokat, a parthusokat, a perzsákat és a Pontus egész vidékét, az ellenségből négyszázezret ölt meg, mindent visszaszerzett, amit az elfoglalt, annyi zsákmányt hozott a barbároktól, amennyit azok egykor elhurcoltak; hogy a szerémi vidéket termékenyebbé tegye, elhatározta, hogy kiszárít egy mocsarat, és hogy azt lecsapolhassa, megszámlálhatatlan tömeg katonát szedett össze árokásás céljára. A katonák fellázadtak a méltatlan munka miatt, és aljasul megölték őt abban a vastoronyban, amelyet kilátó gyanánt szélesre és magasra építtetett, később aztán feltámadt a lelkiismeretük, és egy sáncot összehányva hatalmas síremléket szenteltek neki ezzel a felirattal: Itt fekszik a valóban próbált Probus császár, valamennyi barbár nemzet legyőzője, a zsarnokoknak is legyőzője. Szobrát, amely a veronai mezőn állt, égi szín borította be. (310) Azt olvassuk, hogy az alsó-pannóniai Budaliaeaban született Decius császár is, aki lecsendesítette a Galliában kitört polgárháborút, fiát cézárrá kiáltotta, Rómában fürdőket épített, a keresztények ellen gonoszul dühöngött, az isteni Lőrincet kegyetlen tűzzel megégette, miért is egy barbár lázadás alkalmával fiával együtt megölték, beledobták egy mocsárba, úgyhogy sohasem tudták megtalálni és eltemetni.

Gallienus uralkodása alatt Pannóniát a szarmaták és a kvádok pusztították. Bato, a pannóniaiak hajdani királya a breucokon, andizetiusokon, ditiókon, pirustákon, mazaesusokon, desitiatokon uralkodott. Pannónia mögött az Adria-tengernél vannak a harcra rendkívül alkalmas iapysok, az Albius-hegy lakói; ez az Alpok közül az utolsó, igen magas, egyik oldalról a pannóniaiak és a Duna, másikon az Adria-tenger fölé emelkedik; Augustus legyőzte őket; tönköllyel és kölessel táplálkoznak, gall szokás szerint, Ulyricumi és trák módra fegyverkeznek; városaik Metulum, Arupini, Monetium és Vendon. Az Adria-hegy kettévágja Dalmáciát, egyik fele a szárazföld, másik a tenger felé néz; sokan azt tartják, hogy a tengerről kapta a nevét, mások viszont, alighanem találóbban, hogy a görög nyelvből ered, mert mindenütt sziklás, és némi cserjén kívül nincs rajta erdő. Hogy visszatérjünk a pannóniaiakhoz, ezek, mivel tudták, hogy két hegyszoros és három folyó védelmezi őket, zsákmányra éhesen és bőséggel lelkületüktől hajtva állandóan meg-megrohanták a szomszédokat, aztán visszahúzódtak biztos partjaik közé. (315) Leigázásukra Augustus Vibiust küldte, aki mindkét folyónál legyőzte őket, aztán nem égette el fegyvereiket, mint ez szokás a háborúban, hanem az áradatba dobatta, hogy a többieknek, akik alább helyezkedtek el, így jelentse a győzelmet. Március felgyújtotta Delminium városát, amivel súlyos vereséget mért a dalmatákra, akikről később Asinius Pollio hajtott be büntetésül nyájakat, földeket, fegyvereket; amikor ez az edzett emberfajta le akarta vetni nyakából az ígát, Augustus Vibiust küldte hadjáratra, hogy megfékezze és földművelésre kényszerítse. M. Valerius Messala Corvinus, az isteni Mátyás magyar király törzsrokona, meghódította a dalmatákat és a pannóniaiakat, a saját nevével Valeriánának nevezte el a Száva és a Dráva között fekvő tartományt, amelyet most Szlavóniának mondunk, sőt, Dalmácia egy részét is Corvinusról nevezzük Korvatiának [Croatia]. Modruson és Zenggen kívül nincs említésre méltó város ebben a körzetben, ezek egyike a senon gallokról, másika az erdőkről nyerte a nevét. Valériában csak Zágráb nevezetes az úgynevezett Görög-hegyen; ez, mert mindenben csodásán bővelkedik, hasonlatképpen nevezetetik a kincsek forrásának.

Egyébként, hogy ne feledkezzünk meg a szlávok eredetéről, a vandálok, akiket a vidék folyójáról neveznek így, később szlávoknak mondták magukat, annak a nemzetnek a nevével, amely a cimber Bosporustól a Don folyóig szokott lakni, és mert Mauricius császársága idején ennek egy része Dalmáciába és Dlyricumba vándorolt át, erre a területre is átvitte a Szlavónia nevet. (320) Akik Szkítiában és Nagy-Germániában visszamaradtak, azokat részint cseheknek, részint lengyeleknek hívják. A vandáloknak az a része, mely később a burgund nevet vette fel, Augustus idejében foglalta el a Rajna túlsó partjait, ezeket, mint Cornelius Tacitus írja, Drusus és Tiberius tulajdon székhelyükre zavarta vissza; városokon és településeken kívül szétszóródva ősi szokásuk szerint falucsákban éltek, és mert falvakban laktak, amiket saját nyelvükön burgnak neveztek, mint Orosius mondja, őket burgundoknak hívták; a szászok szomszédai voltak. A lengyelek évkönyvei viszont úgy tudják, hogy a csehek és a lengyelek Dalmáciából származtak. Plinius belső Germánia öt része közül az egyiknek mondja a vandálokat; némelyek azt írják, hogy hajdanában a vendek nemzete áradt szét hatalmas területen a Visztula folyó forrásától, mely északon helyezkedik el, ezt osztják fel szlávokra, venetekre és antokra. A szlávok a Marsianus-tótól és Isaccea várostól északi irányban egészen a Dnyeszter folyóig elterjedtek, városok helyett mocsarakban és erdőkben éltek. Az antok pedig a Dnyesztertől a Fekete-tenger hajlata mentén a Dunáig szóródtak szét, igen bátor faj, nevét ellenséges lelkületéről kapta. A mysusokról, akiket Homerus, mint fentebb – ahol a gétákról és a dákokról esett szó – kimutattuk, annyira dicsér, a római időkben azt mondták, hogy a trákok vad és makacs erkölceit tették magukévá olyannyira, hogy Marcus Crassus seregének megpillantásakor az ütközet előtt leöldösték a lovakat, és megfogadták, hogy ha győznek, a megölt vezérek belső részeit nemcsak feláldozzák az isteneknek, hanem pazar lakomaként el is fogyasztják. (325) De az istenek visszautasították az átkos fogadalmat, ugyanis akkora félelem szállta meg őket, hogy még a kürtöt sem fújták meg; rettegésüket

fokozta Canidius százados, aki kihasználta a barbárok együgyűségét, sisakjára fáklyát tűzött, száguldozva, mintha önmaga lángolna, tüzet keltett az ellenség ijesztgetésére, és a tűz, amelyet okozott, szélesen elterjedt.

A pannóniaiakat tehát a felső és alsó mysusok követik, az Al-Duna lakói, akiket most Ratiariáról, Mysia fővárosáról rácoknak hívnak; innen kiváló gladiátorcsaládokat vittek a rómaiak, ezek közül Gallus hálóval harcolt. Helyesebben talán roxánoknak mondhatnám őket az alánokkal együtt csatázó roxánokról; most a bolgárok nyelvét beszéljük, mely a szlávtól alig különbözik; saját írásjegyeik vannak, amelyek némileg egyeznek a göröggel. A bolgárok ugyanis a Fekete-tenger fölött laktak, majd kellemesebb székhelyet keresve elfoglalták a két Mysiát; először a hunokkal voltak szomszédosak, akiket egyes évkönyvírók három törzsre osztanak: az alziagyrokra, az avarokra és a magyarokra. Az alziagyrok a Krím közelében laktak, nyaranta a mezőkön kószáltak, télire barmaikkal a Fekete-tengerhez húzódtak. (330) A magyarok egykor a Maeotist lakták, aztán megváltoztatták a lakóhelyüket, és mert nyestbőr-kereskedelmükről voltak ismeretesek, a Duna két partját foglalták el; alább majd bővebben lesz szó eredetükről. A bolgárok, mint Suidas mondja, az avarok ruházatát hordták, és hordják mindmáig. Terbelis, a bolgárok vezére, Justinianus Rhinotmetus idejében élt, azt mondják, hogy ez a Justinianus meg Konstantin, Heracliusnak a fia, adót fizetett neki, mert ő oltalmazta meg őket az avarok támadásától; a pajzsot, amelyet viselni szokott, a földig leeresztette, a korbácsot is, amellyel a lovát ösztökelte, és ameddig mindkettőt lebecsátotta, addig nyújtotta le a föld színéig lándzsáját is, selyemköpenye szétterült, a katonák felé két erszényt nyújtott, egyet jobbáiban arany-, másikat baljával ezüstpénzzel tele. Az avarok erkölceit ekkortájt a bolgárok tárták a világ elé, mert amikor legyőzésük után a hóhér egyes foglyokat megkérdezett, hogy miből származott fejedelmükre és nemzetükre a vereség, ezt válaszolták: Onnan, hogy amióta kiveszett a könyörületeség, a rágalmazók roppant nagy hatalomra tettek szert, és tönkretették a legbátrabb, legbölcsebb embereket is; a tolvajok és a bűnözők nap mint nap nyugodtan társalogtak a bírakkal; elharapózott az iszákosság, a részegeskedés, a megvesztegetés, a csalás; minden árucikké vált, kölcsönösen csellel és hitszegéssel tartották egymást; azt mondták, ez okozta az avarok vesztét. Amikor ezt Terbelis meghallotta, összehívta a bolgárokat, és különböző törvényeket hirdetett ki előttük, elsősorban a rágalmazók ellen, akik fölött vizsgálatot rendelt el, főbenjáró bűnnek nyilvánította az árulókkal és a hitszegőkkel való érintkezést; továbbá: tolvajnak és rablónak tilos ételt-italt nyújtani, aki megteszi, minden vagyona a kincstárra szálljon; a tolvaj bokáját törjék össze, megparancsolta, hogy minden szőlőt irtsanak ki, az engedetlenek feljelentőjének jutalmat ajánlott; aki a bűnöst nem jelenti fel, javainak kisajátításával bűnhődjék. Ezért a bolgárok visszaállították az uralomba második Justinianust.

(335) Miután az ősi geográfusok módján leírtuk Magyarországon innenső és túlsó részeit, most röviden bemutatjuk, milyen határokat mond magáénak, hogy bárki könnyebben követhesse, akármelyik névvel illetjük is a helyeket a történelem elbeszélése során. Jóllehet az isteni Mátyás, a magyarok királya, akora birodalmat szerzett, hogy innen az Adriai-, onnan a Szarmata-, keletről a Fekete-tenger, nyugatról pedig a noricusok, vindelicusok és svábok érintik Magyarországot, e vad és fékezhetetlen nemzet bölcsője mégis dél felől a Drávánál veszi kezdetét, északról a szarmaták határolják, akiket a mi időnkben lengyeleknek, meg a géták, akiket oláhoknak mondunk, nyugatról van Ausztria, a hajdani Felső-Pannónia központja, keletről Mysia, melyet most Rácországnak neveznek. Nincs a földnek olyan vidéke, mely az emberek erejét, az állatok bőségét, a föld termékenységét, a fémek tömegét tekintve megelőzné, és most, levetkőzve azt a régi barbárságát, katonás fegyelmi fejedelemségnek örvend. Állandó háborúságok gyötörték, gyűlölködő népek veszik körül, a régi városok, melyek egykor a két Pannóniában voltak, elpusztultak, és mert sohasem volt része békében, újakat nem építhetett, és ha mégis épített, azok – higgy nekem – csak afféle odavetett tákolmányok. Mindössze háromféle állapotú embert tűr meg szívesen, egyik a papi rend, mert a vallást csodamód ápolja, a másik fegyvert hord, a többi földműves. (340) Az egész falvakra és gyülekezetekre oszlik, amiket ők megyéknek neveznek. Ha csendesebb volna, vagy megszűnnének a rablótámadások, városai is nagyobb számban lennének, és éghajlatának kiválósága, fekvésének szépsége folytán kétségtelenül megelőzné a világ minden más tájkát. Igen sok megyéje van, városszámba menő falva számtalan, a megyék pedig részint a városokról kapták a nevüket, részint meg azokról a magyar vezérekről, akik Szkítiából kijöttek, és a Duna két partját elfoglalták. Először azokat kell rendben felsorolnunk, melyek az innenső Pannóniában helyezkednek el; először is a szerémi megye, melyet Szerém főpapi városról neveznek, és amelyről valamivel feljebb sok szó esett, a scordiscoknak ez az egész vidéke most János püspöknek örvendezik nagyon, e nemes, méltóságteljes, számos testi és lelki adottsággal áldott férfiúnak, akitől még sokkal többet lehet elvárni, ha erénye mellé a szerencse is társul szegődik. Aztán a valkói, melyben Újlak nemes városkája meg a diakói püspökség fekszik, és amely az egykori Mysia legnagyobb részét elfoglalja, és éppen most nyerte el a legkiválóbb püspököt a hallatlan humanista műveltséggel, a szép mesterségek bámulatos ismeretével, emellett hűséggel, nyájassággal, nagylelkűséggel, hihetetlen okossággal felruházott Fodor István személyében, aki – ha a végzet életét hosszúra nyújtja – virtusa és derekassága révén bátran remélhet mindent, a legnagyobbat is. Utána jön a Száva és a Dráva között elterülő pozsegai, melynek Pozsega városkája adott nevet. Szlavóniát és Dalmáciát mindössze két megye foglalja el, az egyik Zenggé, a másik Zágrábé. (345) A baranyai megyét sok és termékeny szőlő ékesíti, ebben van a

dúsgazdag Pécs városa, melyet a peucinok leszármazottai építettek, és amelyet az öt bazilikáról most Ötegyháznak neveznek; főpapja Zsigmond, aki nemcsak kiemelkedő tanultsága miatt tisztelendő, amit az itáliaiaktól kapott, nemcsak vagyona és nemzetségének nemessége miatt, hanem vele született humanitása, előkelősége, komolysága és elegáns megjelenése miatt is, amellyel mindenkit, aki látja őt, könnyedén szeretetre indít. Aztán Bába falu, igencsak nevezetes, melyet a magyarok, a szkíták gyermekei, a cimber Bosphorus Batájáról vélnek neveztetni, mely Sindához közel esik. Ezután a somogyi megye és Somogy falu egy jeles templommal, ebben fekszik Segesd falu és több település a Balaton tó mellett. Ezen a helyen húzták meg magukat a segestanok, akiket a szkíták támadásai zaklattak, hogy nyugodtabban éljenek. Aztán a tolnai a Duna mentén, ahol három ősi, a körül fekvő falvak által gazdaggá tett apátság. (350) Utána a fehérvári, Székesfehérvárról nevezve, ez egy mocsár közepén fekszik, ezért nem lehet egykönnyen elfoglalni, itt van szent Istvánnak, Magyarország királyának a legnemesebb bazilikája, melyben az elhalt királyok síremlékei láthatók, ezt most az isteni Mátyás roppant költséggel egészében újjáépíti, úgy hogy a leggőgösebb templomokkal is összehasonlítható legyen, ennek élére a mi időnkben a királyi parancs és hatalom Domonkos főpapot állította, aki oly nyájas, eszes, derék és megnyerő külsejű volt, hogy egyetlen szempillantás alatt felkeltette mindenki rokonszenvét, aki ránézett, mindenféle, elsősorban külhoni szolgálatra a legalkalmasabb; tekintete nemes, testalkata méltóságos, és emellett oly szeretetteljes, hogy ha valaki elébe járult, alig tudta elbocsátani. Nem ok nélkül vitatkoznak azon néhányan, miért van Magyarországon oly sok Fehérvár. Nemesak ez a Fehérvár van Magyarországon, hanem Görögfejevárról is Taurunum mellett, meg Gyulafejevárról Dáciában az erdélyieké; az én véleményem az, hogy ezt a nevet nem ok nélkül szeretik annyira, mert szívesen emlékeznek vissza őseik nevére. A magyarok ugyanis a hunoktól, a hunok a leucusoktól, vagyis a szkíták közül származó ázsiai albánoktól verték az eredetüket, ha Procopius görög írónak hihetünk, és hogy őseik nevét megőrizték, róluk neveztek el városaikat, amelyeket építettek. Hiszen Aeneas és Teucer ősi szokás szerint szintén atyai neveket adott az általa alapított városoknak. Pius pápa visszautasítja ezt a nézetet, nem tudom, milyen meggondolásból, hacsak nem azért, mert kitűnő látnok lévén előre tudta, hogy azokat az alemannokat, akiket oly nagyon és méltán kedvelt, a magyarok nemsokára könnyedén meg fogják hódítani, és nem vette jó néven, hogy ezeknek valamiféle nemes eredet jusson. (355) Procopius azt hagyományozta, hogy a hunok az ephthaliták nemzetségéből valók, akiket leucusoknak, azaz albusoknak is nevez, innen eredtek a leucusok a belgiumi Galliában a remusok és a lingók között. Ugyanebben a megyében van Kalocsa metropolis, mely városnak kitűnő metropolitája szokott lenni. Neve és alapítása a coletianokhoz fűződik, akik – mint Ptolemaeus írja – egykor a noricusok alatt a Száva és a Dráva között Pettautól nem messze laktak. Ezzel szemben fekszik nyugat felé a veszprémi megye, melyet a püspöki városról neveznek; e város egykor a Fehér-forrásról kapta a nevét sváb nyelven. Aztán a most Balatonnak nevezett tavon túl a zalai, melynek azért jutott e megnevezés, mert a zale, vagyis a hullámverés, mindenütt körülharsogja ezt a megyét. (360) Itt van a Tihany-fok és félsziget is, melyet a legkitűnőbb halak bősége és pompás éghajlat szerencsétet, de még szerencsésebbé és híresebbé teszi az András király által alapított templom. A pilisi megye pedig a Dunára rúg ki, hegyes-dombos terület, egészében szőlőtermő, a hévizek miatt kéntartalmú bort terem, mely gyorsan részegít. Itt van Új-Buda és Óbuda, mindkettőt a Duna hullámai mossák, és a budinokról, a szkíták legősibb népéről neveztek el, mely Attilával, a hunok királyával szállt alá a Pannóniákba. Nem hiszem, hogy egyet kellene értenünk azokkal, akik azt írják, hogy Attila fivérééről neveztek el; alighanem másképp vélekednének, ha alaposan átböngésztek volna Herodotust és Strabót. A hunok Ázsiából kiözönlvén átkeltek a Donon, behatoltak az európai Szkítia közepébe, és sokáig együtt éltek a budinokkal, mielőtt a két Pannóniát elfoglalták volna. (365) Óbuda fölött a Duna ugyanazon partján most egy ősrégi város nyomai láthatók, és hatalmas kerületű falak tárulnak fel. A maiak Sicambriának nevezik a sicamberekről, Germánia távoli népéről, mert maga e város egykor a germániai sicamber kíséret légiójáról kapta a nevét. (Itt, Óbudán, Mátyás király idejében kiástak egy követ, amikor Beatrix királyné templomának az alapjait megvetették, ezzel a felirattal: A sicamberek ide őrségül helyezett légiója építette e várost, amelyet a saját nevével Sicambriának nevezett el.) Mi pedig, amennyire Ptolemaeusból és a régi kövekbe vésett feliratokból következtetni lehet, azt hisszük, hogy ez a város az első kíséret légiója volt; Ptolemaeus ugyanis a Duna partján három légionárius várost helyez el, igaz, csak Felső-Pannóniában, amiben valószínűleg téved, mivel ezek az Alsóban is voltak; az egyik az, amelyet tizedik germán légiónak neveztek, és amely – azt hiszem – azonos azzal, amely Esztergom mellett a szétterülő síkságon helyezkedett el, vagy Komárommal szemben Tata mellett; a másik a tizennegyedik germán légiónak, erről úgy véljük, hogy valamivel Buda fölött, a tizenhatodik mérföldkönnél, ahol most szent András temploma áll, egy magaslaton elhelyezkedő falu; máig fennmaradt falai hátsó részének a körvonala, amelyet az irigy vénség nem semmisített meg; (370) egy régi szentély bejáratánál mindmáig van egy kő, mely bizonyos Flavius sírfeliratát tartalmazza, és amelyből én könnyen arra a feltételezésre jutottam, hogy ezt a légiót Domitianus császár idejében a dák hadjárat alkalmával helyezték a Duna partjára, és itt halt meg e légió egyik, a Flavius családból származó kapitánya; úgy véljük, hogy a harmadik, mely kíséret légió volt, Óbuda felett helyezkedett el, amiről egy ősrégi felirat tanúskodik, melyet ott ástak ki, és amely a kíséret légiók egy előőrsképző iskolájának felszenteléséről szól, ugyanis a Duna innenső partján nem ismerünk ennél jelentékenyebb régi városmaradványokat. Ebből következik, hogy ezt az első kíséret sicamber légiót, amelyet Óbuda mellett romjaiban látunk, a sicamberekről, Germánia népéről

nevezettnek kell tartanunk. De mindenkinek megengedjük a szabad véleményalkotást, nem követjük az ostoba és alvajáró évkönyvírókat. Nem sokkal följebb ugyanezen a folyóparton van Visegrád városkája, Magyarország királyainak hajdani székhelye, most igen híres, városszerű falu, melyet az isteni Mátyás újjáépített, királyi palotáját akkora költséggel és művészettel díszítette fel, hogy nem lehet annál szebbet és nagyszerűbbet látni; de erről másutt. A hegy csúcsán egy roppant erős vár áll, azt beszélik, hogy itt őrzik a királyi és szent koronát. (375) Kissé följebb a pilisi apátság van. A zalai megye után, mint mondják, a vasvári következik a noricusok és a vindelicusok felé, itt van Szombathely egy hajdani város különféle emlékeivel, ezt mindenki vallásos tiszteletben részesíti, mert ez volt Szent Márton hazája. Ezt érinti a soproni, melyet Semproniaról, a rómaiak nemes kolóniájáról neveznek, és mely az ausztriai Újhellyel határos, erődtett városkák és számtalan falu van benne. Ha a Duna felé kanyarodsz, a győri megye következik, melyet a dúsgazdag Győr városról neveznek, ezt a Rába folyó öntözi, mely a Dunába ömlik ott, ahol valamivel távolabb egykor Bregetium állt; igen jeles püspöksége van, és bazilikáját Orbán püspök, Mátyás király kincstartója nem csekély épületekkel és felszereléssel ékesítette, őt Tamás követte, aki Mátyás királynál titkárként szolgált, és aki érett bölcsességgel, becsületességgel, hűséggel kiemelkedve, fáradságot nem ismerő testével, derék jellemével és szellemességével nem használt többet magának, mint a fejedelemnek: a folytonos szolgálatokat és megbízásokat hihetetlen buzgalommal látta el, ezért olyan tekintélyt szerzett, hogy ha sokáig él, célratörő javaslataival, ravaszságával és okosságával a többiek között a fő helyet fogja elérni. Unokaöccse Ferenc volt, aki kitűnt a prózában és a folyó beszédben, támogatta a tanult elméket, és szinte társa volt nagybátyjának, a király titkárként írásművészetével a közös hivatal díszére vált. (380) Gyórtól nem nagy távolságban emelkedik a Pannónia-hegy, sokan azt állítják, hogy erről nevezik Pannóniát, ennek tetején áll az isteni Márton legszentségesebb temploma, aki ugyan pannóniai volt, testét mégis a túlsó Galliában tisztelik kegyelettel. Ezzel érintkezik a komáromi, melyet a szkíták Komárom nevű városáról neveznek, mely a Duna szigetén helyezkedik el; a comarok ugyanis az ázsiai Szkítiában voltak igen nevezetes népek, a sacák folyója, a Sir-Darja mentén, tudniillik az európai Szkítia számos városneve az ázsiaiakra felel meg; sőt, van egy Comara folyó a bactrok között is, mely az Ochusba torkollik; a comarok népe is itt él. Ebből következik, hogy a hunok, a magyarok ősatyái Ázsiából és nem Európából származtak, mivel nemcsak a neveken, hanem nyelvükben is az ázsiai szkítákra utalnak vissza. Ugyanebben a megyében van Tata, és itt egy olyan költséggel épített királyi vár, hogy századunk minden más várának joggal elébe helyezhető, mert innen tó, onnan kettős árok, levájt szikla, meredek sánc erősítik, úgyhogy egy oldalról sem lehet bevenni. Ehhez csatlakozik az esztergomi, melyet Esztergom érseki székhelyéről neveznek, melynek nevét a maiak abból vezetik le, hogy a Duna és a Garam folyik el mellette. (385) Az érsekségnek itt két nevezetes bazilikája van; az egyiket az isteni István király építette a fellegrábrban, a másikat az alatt elterülő városban IV. Béla, a magyarok királya szentelte az égi Ferencnek. Ha Ptolemaeusnak hihetünk, a Duna mellett a nyílt mezőn, a folyó partján szétszórva a tizedik germán légió nyomai láthatók, ezt aztán a tatárok feldúlták; a légiók egészen Valentinianus és Valens uralkodásáig itt maradtak, és mint egy kövön olvassuk, a külvárosban az első légió parancsnoka egyedárusítási jogot engedélyezett; ez a felirat így szól: Uraink, a hatalmas császárok, Valentinianus, Valens és Gratianus legfelsőbb ítéletéből, a tekintetes férfiúnak, a két hadsereg lovagmesterének rendeletére Foscanus, a Martiusok első légiójának parancsnoka és az alája rendelt katonaság ezt a Burgust, amelynek a neve Commertium, emiatt és e célból alapjaitól felépítette és 48 nap alatt befejezte a mi urunk, Gratianus Augustus második és a jeles férfiú, Probus konzulása idején. E helységet tekintélyes érsek szokta ékesíteni és most még inkább Aragóniai Hippolit, Beatrix királynénak nővérétől való unokaöccse, Herkules ferrarai fejedelem fia, ki még nem érte el tizedik évét, amikor az isteni Mátyás e szent hivatallal megadományozta. De úgy látszik, hogy a királyi vér, az ártatlan gyermekkor és a már-már isteni erkölcs a bazilikának és a papok tisztelendő kollégiumának inkább hasznára vált, mint hogy a legkevésbé is ártott volna. (390) Ennyit mondtunk az innenső megyékről; most kövessük rendben a túlsókat.

A pestinél kezdjük, melynek Pest városkája adott nevet. A pozsonyinak egy ősrégi város kölcsönözte a nevét, amely a magát Pisótól nyerte, aki – mint Florus mondja – a két Mysiában meg Pannóniában tevékenykedett, és meghódította Trákiát. A honti megye pedig az, ahol a sacákról, az ázsiai szkíták legősibb népéről nevezett Ság városka található. A földje termékenységének örvendező nógrádit Vác városa ékesíti. Marmaciához, amelyet manapság Máramarosnak mondanak, a rézben, vasban, ezüstben bővelkedő gömöri csatlakozik. Aztán a tornai és a zólyomi, egy faluról és egy mezővárosról elnevezve, az egyik vasának, a másik aranyának és ezüstjének bőségével jeleskedik. A sárosi, amelynek egy várkastély adott nevet, Sarmatia határára rúg ki. A szepesi is a lengyelekkel határos, itt van Szepes, Bártfa és Lőcse város, melyet az albánok, a magyarok elődei alapítottak; leucon tudniillik görögül fehérét jelent. (395) A mi időnkben itt messze tájon Imre, a testőrkapitány, akit nádornak neveznek, meg öccse, István királyi gróf uralkodik nagy területen, egyikük mély bölcsességével és bőséges gyakorlati tapasztalásával tűnik ki, a másik hűségben, derekasságban, fegyverforgatásban kiváló. Marmacia mellett a hegyvidéken van az ungi, melynek elnevezése a hunokról vagy az ungarusokról ered. Ha a mezőség felé térsz el, ott van a hevesi, ahol Egerről beszélünk. A borsodi pedig az, ahol a jeles Diósgyőr vár található. A Tiszán túl találod a szabolicsit és a külső-szolnokit, melynek folyóparti lakossága Marmaciából kőszót szállít a Dunához. Nincs távol innen a bihari, ahol Várad fekszik és ennek bazilikája, melyben az isteni

László király teste nyugszik; látható itt ércből készült lovas szobra is és még néhány szobor. A békési Erdély felé nyúlik, ezzel határos az aradi is, melynek Arad adott nevet, ahol Vak Béla király sírja található. (400) Nem esik messze innen a zarándi, azonkívül a torontáli, a Tisza folyó mentén a csongrádi, mely Szeged városkájáról nevezetes, aztán a csanádi egy várossal és egy híres bazilikával. Mysia felé a temesi néz, ahol ugyanezen névvel egy számos faluval környékezett mezőváros található. A legközelebbi ehhez a bácsi, városáról és főpapjáról nevezetes. A Duna partján nyúlik el a bodrogi, melyet egy kastélyról neveznek. A szatmári igen gazdag arany- és ezüstbányákban, a hegyek között terül el, és van egy városkája, melyet most Asszonypatakának hívnak. Majd Középső-Szolnok és Kraszna, továbbá a beregi egy Munkács nevű városkával az igen magas hegyek között. És az ugcocsi, ahol mindenfelé a főnemeselek között mindig ragyogónak tartott Perényi-ház uralkodik, melynek feje, Imre, azon időben roppant gazdag és még Mátyás király szemében is veszélyes volt, ezért városaitól és vagyonától megfosztatott, de aztán a királyt meghatotta Imre fiának csodálatos jelleme, bűnbánattól és sajnálattól vezéreltetve visszaállította javaikat mind, tudniillik az ifjú oly nemes és méltóságteljes ábrázatú volt, hogy magán hordta őseinek erényeit; velük egy töről fakadt Perényi János, akiben a legnagyobb ártatlanság, derekasság és szeretetreméltóság lakozott. Mindez Marmacia felé néz.

Pozsony fölött a nyitrai, ahol Nyitra élén a komolyságra és okosságra törekvő Antal püspök állt. Ezt a barsi követi, ahol Revistye van, Orbán egri püspök városkája. (405) A Morva folyóról nevezett Morvaországgal a trencsényi határos, ennek egy város adott nevet; nincs túl messze innen Nagyszombat városka. Morva- és Lengyelország határán van a Liptó városról nevezett liptói, melyet a kegyes atya, az isteni Mátyás, fiának, a legboldogabb, gyermekkorától az uralkodás legbiztosabb reményében nevelkedett Jánosnak adományozott, mert ez már kora gyermekségében megmutatta, milyen fejedelem válik majd belőle. Az árváit Morva- és Lengyelország határa érinti. Ugyanezen vidékhez tartozik a turóci. Szinte ezen tájon fekszik az abaújházi, ebben van a híres-nevezetes Kassa városa és Eperjes, a zempléni, benne egy városka, ahol a szkíták és a magyarok a Bodrog folyónál először szálltak meg. Végezetül van a máramarosi megye, ahol sóbányák vannak, meg öt városka és falu, valamint az erdélyi, ahol a szászok hét városa áll, és ha nem csalódom, ezeket hívják Hétfárnak. Közülük fontosabb Szászváros, Szében, Brassó, Beszterce és Kolozsvár, ami szkíta nyelven iskolavárost jelent; szomszédságában van a boldog Skolasztikának szentelt kolostor. (410) Aztán Gyulafejeváros metropolis, melyről fentebb esett szó; sóbányák is, a székelyek népe, akik a nemeslelkű szkítáktól származnak, és ezért mindmáig sem ismerik a szolgásgot, mostanában sem fizetnek adót a királynak, csak olykor-olykor egy házi ökröt, és parancsainak nem mint utasításnak engedelmeskednek, hanem mint az ország szükségletéből következő kérelemnek. Nevezük meg azonban mindezt újabb kori neveikkel.

Sarmatiának azt az oldalát, mely a Dnyeszter és a Tiligul között a Fekete-tengerig nyúlik, most Podóliának mondják. Innen húzódik Oroszország a Dnyeperig, elfoglalja ennek mindkét partját egészen a forrásáig, majd kelet és észak között megfordulva a Don forrásai fölött a Riphæus-hegyekig nyúlik. Aztán a Riphæus gerincétől fut tovább az egyik része a Szarmata-óceánhoz a Krímen túl a Turuntus folyóig, a másik pedig Ázsia, a hyperboreusok és a hipposzók felé egészen a szarmatáig, ahol a szinte örök havon erdei emberek szekereznek, kocsijaikat a szarvasok oly gyorsan húzzák, hogy egyetlen nap alatt könnyűszerrel megtesznek száz mérföldet. Ami Oroszország mögött a Don és a Maeotis között van, azt a tatárok bírják.

Litifania, amelyet sokan Litvániának neveznek, Sarmatia belsejét foglalja el, a Venedicus- és a Budinus-hegyek között fekszik, keleten Oroszországot, északon Livóniát, Poroszországot és Pomerániát érinti, mely területek a Budinus- és az Alaunus-hegyektől Sarmatia többi részét foglalják el egészen az óceán partvidékéig. Litvániához Mazóvia csatlakozik. Nyugaton a Visztula folyó partjainak környékén Lengyelország foglalja el Sarmatiának azt a részét, mely a Szarmata-hegyektől és a Germániát Szkítiától elválasztó Visztula forrásvidékétől nyújtódik el. (415) Ezt a helyet egykor az ombrók, a sabocok, a sidók és a visburgik lakták, de ahol Germánia felé tart, ott Szilézia csatlakozik hozzá, amelyet hátulról Morvaország érint Sziléziai és Morvát Marbod király idejében a kvádok és a markomannok birtokolták, és azt hiszik, hogy Morvaországot róla nevezték el. E két tartományhoz észak felé Csehország esik, mely a Szudétáknak mondott hegyek és a Cseh-erdő között fekszik. A Drávánál kezdődik Magyarország, és tart a Dunán innen a noricusoktól Taurunumig, ahol a Száva a Dunába beomlik, a Dunán túl pedig Germániától a Kárpát-hegységig, amely alatt Szepes városkája fekszik, elterjed egészen Tibiscumig, ama hegyi Dácia fővárosáig, amelyet többen Partmentinek mondanak, mostanában pedig Havasalföldnek neveznek. A másik Oláhország, amelynek Moldva a neve, a Pruttól, a hegyi Oláhország határától a Duna és a Dnyeszter között a Fekete-tengerig terjed. A Kárpát-hegységen túl Dácia legszélső része Erdély. Felső-Mysziában van Bosznia és Rácország, hátul Szerbia; Alsó-Mysziában Bulgária. (420) Királyi székhely Lengyelországban a Visztula folyó mellett fekvő Krakkó, Litvániában Vilna, Magyarországon pedig Buda.

2. fejezet - Második könyv

Amilyen röviden csak lehetett, ismertettük a két Szkítiát, az innenső és a túlsó Magyarországot, a különböző népek költözködései, háborúi következtében megváltozott helyneveket, arra gondolva, hogy e leírás segítségével ki-ki könnyebben megérti a történeteket is. Hogy azonban a következőket világosabban adhassuk elő, úgy gondoltuk, hogy nem lesz haszontalan, ha bevezetésül először a szkíták eredetéről, szokásairól, történetéről beszélünk, meg a gótokról, akiket azok a hunok űztek el, akiktől a magyarok az eredetüket veszik, habár néhány dolgot az előző könyvben már érintettünk.

Senki sem tagadja, hogy a szkíta nemzet Scytháról, Herkules fiáról kapta a nevét. A história elbeszélésében azonban eltérések vannak. Diodorus egy földből született szűzről beszél, aki köldöktől fölfelé emberi, egyébként vipera alakot mutatott; ez három fiút szült: Scythát, Plutót és Napist, az első bátorságban és tehetségben kiemelkedvén azt a birodalmat, amelyet szűköcskén vett át, kiterjesztette, és a szkítáknak nevet adott; amikor a meggyarapodott területű országot felosztották, a másíkról a plutonokat, a harmadíkról a napaeusokat nevezték el. (5) Az a gyenge és lenézett nemzet, mely először az Aras folyónál lakott, nagyszerű, háborúra és dicsőségre vágyó királyt kapván a Kaspiig elfoglalta a hegyvidéket, a síkságot pedig az óceánig és a Maeotísig, sőt azt beszélík, hogy a Donon is átkelt, fényes sikereket aratott, és Európában Trákiáig jutott el; Ázsiában is elérte a Nílust, a meghódított tartományokból sok gyarmatot alapított Szkítiában, két hatalmasat is, az egyiket asszírokból, amelyet Paphlagonia és Pontus között telepített le, a másikat médekből a Don mögött, amelyet Sarmatiának neveztek el.

Herodotus azt mondja, hogy Herkules semmit sem akart érintetlenül és hódítatlanul hagyni, ezért elment Szkítiába, egy erdős, berkes vidéken egy kétalakú asszonyra bukkant, aki elvette tőle a lovait, és csak azzal a feltétellel tudta azokat visszaszerezni, ha közösül vele; ez három szép és egészséges fiút szült neki, Scythát, Agathysust és Gelonust; amikor a nő tanácsot kért tőle, hogy melyiküknek adja át az országot, azt felelte, hogy annak, aki erősebben meghajlítja az íjat, amit otthagyt; midőn felnövekedtek, Scytha hajlította meg a legjobban, ő kapta meg az ország fölötti uralmat, fivérei más lakóhelyet kerestek; Gelonus átkelt a Donon, országa határát a Dunáig terjesztette, Agathysus észak felé ment, és a Rhipaeus meg a Hyperboreus-hegyeknél alapított birodalmat. (10) Némelyek pedig, akik a zsidók, nem tudom, miféle meséi nyomán ábrándozgatnak, azt írják, hogy a szkíták Jáfet fiától, Magógtól erednek, a hunoknak meg Nimród fiai, Hunor és Magor voltak az elei. Mi azonban inkább a roppant tekintéllyel rendelkező ősi forrásokat akarjuk követni akár még tévedéseikben is, mintsem ezekkel akár igazságukban is egyetérteni.

A szkíták nemzetét tehát mindig a legősibbnek tartották, ezt jól mutatja vitájuk az egyiptomiakkal. Az egyiptomiak a következő érveléssel vitatták maguknak az emberi nem eredetét: azt állították, hogy a dolgok kezdetén az első emberek semmiképpen sem lakhattak ott, ahol elviselhetetlen a hideg vagy iszonyú a hőség, hiszen ezekkel szemben az elme máig sem tudott valamiféle takarót kímesterkedni; Egyiptom közepén van, földje dúsán termő, éghajlata kiegyensúlyozott, a Nílus pedig a napmeleg hatására az iszapból számtalan állatfajt teremt; ebből könnyen kikövetkeztethető, hogy az első emberek ott találhatók, ahol a legkönnyebben fejlődhetnek. A szkíták viszont azt erősítették, hogy ennek nincs jelentősége, az isten és a természet semmit sem csinál fölöslegesen, nem alkotott olyan helyeket, amelyek egészen üresek, az állatok és egyéb dolgok teremtése során mindent a hely és az éghajlat viszonyainak megfelelően alkotott meg, a hideg vidékekre durva testeket helyezett, mások képesek elviselni a hőséget, a növényeket és gyümölcsöket a hely és az éghajlat szerint a legcélszerűbben osztotta el; (15) emellett a dolgok teremtésekor, akár egyesülés és a dolgok összevegyülése volt az, akár a vizek áradása a földek fölött, akár tűz borított mindent, és ez szülte a világot, mint mondják, a szkíták mindenképpen korábbi eredetűek. Mert ha az isten akaratából tűz esett a földre, azt kell hinni, hogy a tűztől először a fagyos észak szabadult meg, Egyiptom viszont és a többi terület, amely napkelet felé esik, igen lassan vált mérsékeltté, hiszen még ma sem nélkülözi a nap forróságát; ha özvívbe került el a talaj, a visszavonuló vízből a magasan fekvő észak bukkant ki gyorsabban, és ez nem történhetett korábban sehol, mint Szkítiában. Hogy ez milyen magasan fekszik, könnyen belátható abból, hogy minden Szkítiából eredő folyó a Fekete- és az Egyiptomi-tengerbe siet, míg viszont Egyiptom királyok és nemzedékek oly sok fáradozása és költsége ellenére mindmáig sem tud ellenállni az árvíz erejének. Ebből könnyen megállapítható, hogy a Nílus nem délről, hanem a nyugati Atlasz-hegységből folyik kelet felé. Ha az egység szétoszlásakor és a dolgok egyesülésekor a könnyebb anyagok felfelé, a nehezek lefelé mozogtak, bizony az éghez közelebbi, a kiemelkedő sarkon fekvő Szkítia emelkedett ki előbb. Az egyiptomiakat azonban nemcsak érvekkel, hanem fegyveres erővel is legyőzték. Amikor ugyanis egykor Sesostris, az egyiptomiak királya háborút indított, nem hogy a határukon várták volna be érkezését, hanem messzire elébe vonultak, mintha portyázni mennének, hogy tudniillik a király semmit se tudjon zsákmányolni tőlük; amikor ezt a támadó észrevette, otthagya a poggyászt meg a táborn, és szélesebb futással visszavonult; a király óriási veszteségeket szenvedett, és alig tudott ép bőrrel hazamenni

Egyiptomba. (20) Sőt, ha a szkítákat a mocsarak fel nem tartóztatják, egész országát elvesztette volna. Ezek, miután visszamentek, egész Ázsiát meghódították, és uralmuk jelképeként csekély összeget kivette adófizetőjükké tették. De minek beszélünk Sesostrisről, és minek hánytorgassuk fel az ósdi történeteket? Gyalázatos menekülésre kényszerítették Dariust, a perzsák királyát, egész seregével együtt megsemmisítették Cyrust, lemészárolták Zopyriont, Nagy Sándor hadvezérét, egész seregével együtt; megsemmisítették a parthus és a baktriai birodalmat.

Háborúban kérlelhetetlen nemzet, fékezhetetlen, nagyravágyást és kapzsiságot nem ismerő, a legyőzöttől nem kíván egyebet, csak a dicsőséget, nem művel földet, nem épít házat, nem telepít falvakat, nincs állandó lakóhelye. A műveletlen pusztaságokon csak barmait legelteti. Szekerét házként használja, amelyet kedve szerint mozgathat, ezen szállítja az asszonyokat és a gyermekeket; vad- és nyestbőrbe burkolóznak, nem használnak gyapjút, tejjel és mézzel táplálkoznak, edényük leginkább a fejtövődör, fegyverük kard és nyíl, az igazságot nem törvénykönyvből ismerik, hanem a természet oltotta beléjük. A lopást tartják a legsúlyosabb bűnnek, mert barmaikat és élelmiszerüket fedél és kerítés nélkül tartják, midőn az erdőkben kóborolnak; ha lopni szabad volna, nem tudnának fennmaradni; a máséra nem vágyakoznak, megelégednek a magukéval; aranyat, ezüstöt nem kívánnak. (25) Egyébként kiegyensúlyozottak, mértékletesek, természettől fogva becsületesek, amit a rómaiak és a görögök még a filozófusok utasításai és tanításai nyomán sem tudtak követni. Ezeknek ugyanis többet használt a bűnök nem ismerése, mint amazoknak az erények ismerete. Joggal dicséri tehát őket oly nagyon Homerus, ahogy az előző könyvben mondtuk, de amikor kapcsolatba kerültek a föníciaiakkal, iónokkal, miletusiakkal, a görögökkel és a rómaiakkal, erkölcsük megfertőződtek, kegyetlenekké és vadakká váltak.

Ázsiában teremtettek maguknak birodalmat, ahonnan évente ezeröttszáz arany adót szedtek; az adófizetésnek Ninus, az asszíriai király vetett véget, ők sem a legyőzést, sem a szolgaságot nem bírták elviselni. Pius, ama szentséges atya, megrója Trogust azért, mert azt írta, hogy a szkíták inkább csak hallottak a római fegyverről, mint érezték azt, szerinte nem voltak méltók erre a dicséretre, mert a rómaiaktól, görögöktől, macedónoktól nem maradtak érintetlenek; Sándor egészen a Sir-Darja folyóig öldöste őket, Pompeius a szkíták több seregét legyőzte, meghódította az albánokat és az ibéreket, Claudius császársága idején is a rómaiak számos ragyogó tettet hajtottak végre a szkítákkal szemben, és a többiről nem is szólunk. Ámde mindez könnyen megcáfolható, hiszen az említettek a határokig is alig jutottak el, a belső és rejtettebb területekre egyáltalán nem nyomultak be. (30) Ha Sándor azzal hengeg, hogy tett valamit, hát azt csak érintőleg és nem lényegében tette, mert ha huzamosabban ott tartózkodott volna, szerencséje aligha meg nem változik; a beljebb lakó szkíták ugyanis inkább hallottak Sándorról, de nem találkoztak vele. A bactrianok és sogdianok elpártolása miatt előbb tért vissza, mint ahogy a szkíták összesereglett népét meglátta volna. A római császárok viseltek ugyan hadat a dákok és a bosporusiak ellen, méghozzá igen gyakran gyászos kimenetelű hadat, de Szkítia belsejébe sohasem jutottak el, mert ez Ázsiában is, Európában is oly szélesen és hosszan nyúlik el, hogy egy másik földkerekségnek mondhatod, mely földjének termékenységét, barmainak szaporaságát, aranyának, ezüstjének, drágaköveinek bőségét tekintve nem megvetendő. De higgy nekem, ez a szentséges atya, aki sok mindent előrelátott a távoli jövőben, nem nézte jó szemmel, hogy a Szkítiából származó magyarok, akik az ausztriaiakat súlyos vereséggel és csapással sújtották, és alighanem sújtani fogják megint, ily nagy dicsőséggel ékeskedő ősokeket kapnak.

Ezenkívül a parthusok a szkíták pártosai voltak, amint ezt a szkíta nyelvből érteni lehet, akik ugyan a római néptől a leghatalmasabb vezérek révén három háborúban szenvedtek vereséget, mégis inkább győzteseknek, mint legyőzötteknek látszottak. (35) Ezek, otthoni lázadásuk miatt hazájukból kiűzetvén, először azokat a pusztaságokat foglalták el titkon, amelyek a hyrcanok meg a daák, valamint az araeusok, a margianok és a bactrianok között fekszenek, szkíta nyelvüket kezdték méddel vegyíteni, majd mikor sok-sok idő múlva Arsaces lett a királyuk, országukat kiterjesztették, és róla nevezték többi királyukat is Arsacidáknak. Bámulatos bátorsággal küzdöttek Antiochus, Seleucus fia ellen, aki százezer gyalogossal és 20 ezer lovassal támadta meg őket. Mithridates uralkodása idején legyőzték a médeket meg a hyrcanokat, és ő a parthusok birodalmát a Kaukázustól az Eufráteszig terjesztette ki. Fia, Phraates, Antiochus háborújában a görögök seregét teljesen megsemmisítette, és hosszú ideig fogságban tartotta. Ezek ölték meg Marcus Crassust, hatalmuk alá hajtották az uralkodó perzsákat. A hadat viselő Marcus Antoniuszal 50 ezer lovaszt állítottak szembe, és ha földink, Ventidius Bassus bátorsága nem szegül velük szembe, az egész római hadseregnek vége lett volna. Severus császár csalárdságát súlyos háborúval torolták meg. Gallienus uralkodása alatt elfoglalták Mezopotámiát és Szíriát. Végezetre ez a szkíta törzs elfoglalta a Kelet egész birodalmát, és a rómaiak sohasem tudták leigázni. A többit elhagyom, hogy ne kalandozzam messzire.

(40) Azon töprenghetünk, hogy Szkítiának vajon a férfiak vagy az asszonyok virtusa szerzett-e nagyobb dicsőséget. Közülük származtak ki az amazonok, e hallatlan erejű és bátorságú asszonyok, akik nemcsak azt utasították vissza, hogy más nőkkel összehasonlítsák őket, hanem a férfiak dicsőségét is elérni, hogy azt ne

mondjam, felülmúlni igyekeztek. Ptolemaeus a Volga folyó és a Ceraunius-hegy közé helyezi őket. Metrodorus Scepsius azt hagyományozta, hogy ezek a gargarenszek szomszédai voltak, és a Cerauniusok lábánál éltek. Eredetüket a történetírók így írják le: Midőn Szkítiában a nagyurak áskálódása két királyi ifjút elüldözött otthonról, ezek – azt beszélük – sok ifjat gyűjtöttek maguk köré, és Cappadociába mentek, letelepedtek a Terménél, elfoglalták a themiscyrai mezőket, és ott sokáig rabló, lator életet folytattak, végül a szomszédok összeszövetkeztek, és egy szálíg lemészárolták őket. Életben maradt feleségeik, mint mondják, látták, hogy száműzetésükhöz özvegyesség is járul, ezért kétségbeesésüket merészséggé edzették, fegyvert ragadtak, és nemcsak azért, hogy megtartsák, ami az övék volt, hanem területüket is meg akarták növelni; megvetették a szomszédokkal való házasságot, mint a szolgasságot, és a férfiak segítségét visszautasítva kiterjesztették országukat; hogy mindnyájan hasonló helyzetben éljenek, megölték a férfiakat, akik odahaza megmaradtak, majd dühüket a szomszédokra fordították, meghódították őket, aztán – hogy ki ne pusztuljanak – évente meghatározott időben közösültek velük. (45) A fiúgyermeket azonnal megölték, a lányokat megtartották, de nem asszonyi mesterségekre tanították őket, hanem lovaglásban, vadászatban, íjászatban gyakorlatoztatták. Jobb mellüket levágták, hogy a nyilazásban ne zavarja őket, innen származik a nevük is. Leghíresebb királynőjük Lampedo és Marpesia volt; felváltva gyakorolták az uralmat, egyikük a belső, másikuk a külső ügyeket kormányozta. Azt állították, hogy Mars nemzette őket. Alávetették Európa nagyobb részét, hatalmukba hajtották Ázsia sok városát; amikor birodalmuk megvédése végett hatalmas hadsereggel Ázsiában tartózkodtak, megalapították Ephesust, Szmirnát, Cymát és Magnesiát. Marpesiát a leánya követte, Orithyia, aki rendkívül katonás fegyelemmel szüzességét mindvégig megőrizte, az amazonok birodalmát olyannyira megnövelte, hogy méltóvá vált a Herkules és Theseus hadjárataiban való részvételre, mely utóbbi hozzájuk igyekezvén Görögország ifjúságának színét gyűjtötte össze, és kilenc hosszú hajót ácsoltatott. Két nővér, Antiope és Orithyia kormányzott, Antiope a bel-, Orithyia a külügyekben. Amikor Herkules az amazonok partvidékére érkezett, Antiope nem tartott támadástól, óvatlan és felkészületlen volt, amikor megrohanták. (50) Antiope nővérét, Menalippét Herkules, Hippolytét Theseus rabolta el, tőle született Hippolytus; a szerencsétlenek szomorúan túrték a fogságot. Amikor Orithyia övéi esetéről értesült, és megtudta, hogy a rabló az athéniak vezére volt, segítséget kért Sagillustól, a szkíták királyától, és megtorolta az athéniak jogsértését. A legvitézebb férfival is összehasonlítható Penthesilea következett utána, aki nem félt attól, hogy tekintélyes sereggel segítséget vigyen a trójaiaknak. Fennmaradtak egészen Sándor idejéig. Thalestris királynő elérte, hogy közösülhetett Sándorral, majd nemsokára az összes amazonnal együtt meghalt. És jóllehet a történetírók különbözőképpen számolnak be róluk, mégis második Claudius, amikor a gótok fölött diadalmenetet tartott, tíz férfiruhás asszonyt vezetett egy szekér előtt, akiket amazonoknak tartottak. Piruljanak tehát a férfiak, és elsősorban azok, akik elbizakodottságukban annyit tulajdonítanak maguknak, amennyit másoknak sohasem engednek meg. (55) Hogy az amazonok, minden századok ritka példánya, a szkíták ragyogó sarja, mily jeles ősöknek számítanak, tetteik messze hírló dicsősége mutatja. Ha a szkítáknak olyan kitűnő íróik lettek volna, mint a görögöknek és a latinoknak (szavaimmal nem akarom sérteni a római birodalom méltóságát), és ha minden országot igazság szerint értékelnének, féltő, hogy kénytelenek lennének a barbárok előtt pironkodni.

Bárcsak inkább elfogultságból, és ne az igazságnak megfelelően mondhatnánk ezt! De az igazság szellemét mindenben tisztelni kell. Hegesippust idézzük, az elfogulatlan tanút, aki előadja, hogy amikor Titus elfoglalta Jeruzsálemet, ahol tizenegyszer százezer zsidó esett el, és kilencvenhétezer jutott fogságba, akkor voltak az alánok az ázsiai Szkítia lakói, vad és háborúban edzett nép, akiket Sándor más elvadult nemzetekkel együtt vasretesszel zárt be a Kaukázusba, hogy a Don és a Maeotis környékét műveljék, ne támadják meg a másét, de vagy a talaj terméketlensége miatt, ami nem felel meg mindig a földművesek vágyainak, vagy zsákmányra éhezve feltörték a kaput, Hyrcanián keresztül Médiára rohantak, meglepetésszerűen végigszáguldtak a médek egész országán, mindent tüzzel-vassal pusztítottak; mivel dúsgazdag királyságra bukkantak, az öldöklésbe belefáradva zsákmányolni kezdtek; Pacorus király inkább az életével törődött, mint az országgal, egy távoli biztos helyre menekült, fogságba esett feleségeit, gyermekeit, ágyasait száz talentumért váltotta ki az ellenségtől; Tiridates, Örményország királya, amikor megtudta, hogy meg fogják támadni, megpróbált ellenállni, de hiába igyekezett, az ütközetben vereséget szenvedett, őt magát is kötélre fűzték, és ha azt éles kardjával bátran el nem vágja, elevenen került volna az ellenség hatalmába; az alánoknak szokásuk volt, hogy a csatában kötelet hajítottak, és ezzel fogták el az ellenséget; (60) Tiridates, hogy a haláltól megszabadult, otthagyta nekik az országot, hadd fosztogassák; kirabolták, felégették Médiát és Örményországot, majd hazamentek Szkítiába. Mit mondjunk az európai alánokról, akik a gótokkal szövetkezve nemcsak Trákiát, Mysiát és Pannóniát rohanták meg, hanem Illyricumot, Itáliát, Germániát, a két Galliát és Hispániát is, számos területet oly szilárdan elfoglaltak, hogy mindmáig tartják azokat? A tarragonai Hispániát most a gótokról és alánokról Gothalianának nevezzük. Bárcsak ne ismernénk a gótok gyűjtogatásainak, rombolásainak az emlékeit! A vandálok ugyanezen az úton száguldozva Afrikát foglalták el. A gótok is először nemcsak Trákiát, Macedóniát és Görögországot dúlták fel, hanem Valerianus és Gallienus császársága idején Pontust és Ázsiát is. Isten haragjának szinte minden súlyos ostromcsapása az Északról érkezett.

Bizonytalos csodálatra méltónak tarthatjuk, hogy a szkíták sohasem túrhették huzamosabban az idegen igát, és a többieket legyőzték a háborúban. Először Bacchus és Herkules vezetett ellenük hadat, aztán Cyrus, Darius, Sándor és Pompeius, de nem tudtak fölöttük sokáig uralkodni. (65) Véleményemmel nem áll szemben Lucius Florus, amikor úgy gondolom, hogy Mithridates, Pontus királya azért volt képes 40 éven át folytonos háborút vívni a római nép ellen, mert szíves viszonzatszolgálatok fejében a szkíták segítségét bírta, és ez úgy megerősítette a seregét, hogy számos vereség után sem tört meg, sőt, a népeknek az a termékeny bölcsője bőséges pótlással is szolgált. Legújabban pedig mit mondjunk a törökökről, akik az ázsiai Szkítiából származnak, átvonultak Pontuson és Cappadocián, elárasztották a szomszédos területeket, és folytonos támadásaik révén akkora erőre tettek szert, hogy Galatia, Bithynia, Frígia és egész Kis-Ázsia megszállása után, majd a római birodalom súlyos gyalázatára és vesztére átkelve a Dardanellákon, Európa nagy részét elfoglalták? Hogy a magyarok mit cselekedtek, látjuk is, históriánk is erről fog szólni. De nem kell csodálkoznunk e nemzet erényein és viselt dolgain, mert abban, hogy erőben és háborúzásban kitűnnek, legfőképp e három tényező segíti őket: a magasan fekvő sarok magasztos lelkeket hoz a világra, Mars, aki a szkíta tájakon uralkodik és az ő sajátképpen istenük, adja a vadságot, a vidék természete pedig a testi erőt. Ugyanis a hideg környezet elzárja a test pórúsait, ezáltal növeli a természetes meleget, elősegíti az emésztést, miért is a test nagygyá és erőssé válik. De mert már hosszasan elidőztünk e tárgynál, hagyjuk a szkítákat; most, hogy mindent rendben elbeszéljünk, ami a témánkra tartozik, az istenség segítségével kezdjük a gótokkal, mert a hunok a gótokat kergették ki Szkítiából.

(70) Miután a gótok kivonultak Skandináviából, mint az elején elmondtuk, Filimer vezetésével a Maeotis mellett, majd a Fekete-tengernél telepedtek le, aztán megunták ezt a vidéket, és Zamolxisnak, a művelt filozófusnak a vezetésével Dáciába, Trákiába és a két Mysiába mentek tovább. Ez a nemzet ugyanis, ellentétben más barbárokkal, szerette a bölcsesetet, mint Dion, a görög történetíró mondja, aki a gótokról írt. Először Zeuta és Deceneus, aztán Zamolxis volt a filozófusuk, ez utóbbi platonista, mert jól tudták, hogy boldogok azok, akiket bölcs királyok kormányoznak. A kiválóbb filozófusokat tarabostescoknak, később süvegeseknek nevezték, és az egyiptomiak szokása szerint közülük választották papjaikat és királyaikat.

Azt mondják, hogy a gótok és a géták ugyanazok, Strabo azt állítja, hogy a dákok és a géták is azonosak, mert ugyanazt a nyelvet használják. Trogus a dákokat a géták ivadékaiknak nevezi, és azt írja, hogy mindkét fajta dáka a daáktól, vagyis a dávoktól vette az eredetét, akik a Kaspi-tenger lakói voltak. Ha ezek tekintélyét követjük, amint kell, nem származhattak ki Skandináviából, mint történetírójuk, Jordanis állítja. De a gót történelemben engedjünk valamit a gót írónak. Mégsem szűnök csodálkozni Jordanison, aki az övéi iránti túlzott elfogultságból mindent, amit a hátrább lakó szkítáknak szokás tulajdonítani, az európai gótok javára ír, hogy Sesostrist, az egyiptomi királyát egészen Egyiptomig üldözték, hogy Ázsiát leigázták, hogy ők voltak a parthusok és az amazonok ősei, Tomyris révén megölték Cyrust, megfuttatták Dariuszt és Xerxest, akik nem is a szkíták, hanem a görögök ellen állítottak roppant sereget. (75) Az ázsiai szkíták ugyanis régebbiek, mint az európaiak, akik azután szerezték és vették fel az európai nevet, miután a Donon átkeltek. Ebből világos, hogy elbeszélése, tisztesség ne essék szolván, semmiképpen sem állhat meg. A csatában roppant kemények voltak, ezért különös tisztelettel illették Marsot, az istenségnek az ellenség vérével áldoztak, úgy vélekedve, hogy nem lesz haszontalan, ha a hadak istenét emberáldozattal maguk felé hajlítják, és a háború első gyümölcseit neki felajánlják.

Amikor tapasztaltabbakká váltak, az egész nép kettéosztott, vizigótokra és osztrogótokra. A vizigótok a Balt, az osztrogótok az Amal családnak engedelmessékedtek. Mert a gótok tartották ekkor megszállva azt az egész traktust, amely a Borysthenestől, amit Jordanis Dnyepernek nevez, egészen a Donig húzódik. Az Antaloknak szokásuk volt a nyilazás, énekszóval és citerával adták elő őseik tetteit, heves vágásban hajtották a lovakat. Dion, aki megírta a Geticát, azt mondja, hogy jóval később a gótok királya, valamint az európai Mysiáé is Telephus volt, Herkules fia, akit Priamus nővérétől, Augétól nemzett. Ez a trójaiak megsegítésére csapatot toborzott, és amikor a görögökkel megütközött, megölte Thessandert, a görögök vezérét, amikor pedig Aiaxra és Ulyssesre támadt, lebukott összeroskadó lováról, combját Achilles lándzsája súlyosan megsebezte, de még sebesülten is elkergette a közelébe a danaokat. (80) Hozzáteszi, hogy a királyságban fia, Eurypylyus követte, aki menyasszonya, Cassandra iránti szerelmétől hajtva elment a trójai háborúba, és ott halt meg. Nem hiszi azonban, amit Dion állít, hogy Fülöp, Macedónia királya, feleségül kérte Medopát, Gudilának, a gótok királyának a leányát, és el is vette, hogy ezzel a rokonsággal megerősítse a királyságát, aztán pénzszerzésében lévén megostromolta a Tomi közelében fekvő dűsgazdag géta várost, Várnát, a jámbor papok fehér, szent öltözetben ütemre énekelve elébe vonultak, a macedónok megengesztelődtek ettől a látványtól, a király parancsára azonnal feloldották az ostromot, visszaadták a zsákmányt, megújították a szövetséget, és távoztak. Nem sokkal később azonban Sithalcus királynak eszébe jutott a szerződészegés, és hogy a gótok jogtalankodását megtorolja, 150 ezer embert gyűjtött össze az ellen, akire a haldokló Sándor az athéni parancsnokságot hagyta volt, mely háborúban felülkerekedtek, és a Mysiában elszenvedett sérelemért majdnem egész Macedóniát végigpusztították.

Abban az időben, amikor Sylla megszerezte a hatalmat, Byrebista uralkodása alatt véletlenül eljutott a géta királyságba Deceneus, aki bölcsességével feltűnt, és a király szinte uralkodói hatalmat adott neki. Miután ez megtörtént, azonnal azt tanácsolta, hogy indítsanak hadjáratot Germániába, amelyet most Frankföldnek nevezünk, mire a gótok az egész területet előzőnlötték és kifosztották. (85) Deceneus illendő és kulturált rendre hozta barbárságukat, polgári szokásokra fordította, megtanította, hogy törvényeknek engedelmessédjék, amelyeket belaginisoknak neveznek, megmagyarázta a csillagok pályáját, a bolygók mozgását, az égbolt egész szerkezetét, a dolgok természetét, az istenek tiszteletét, az ünnepi szertartásokat. Aztán a hasonlóan művelt Comosicus került az élükre, aki messzemenő igazságossággal viselte mind a királyságot, mind a főpapságot. Corillus követte az uralomban, aki körülbelül negyven évig uralkodott. Hosszú idő elteltével, Domitianus császársága idején, felbontották a békét, és elfoglalták a Duna partját, melyet a római nép már régóta birtokolt, és ahonnan egykor az ifjabbik Gordianus, odasietve a Dunához, könnyű csatában elűzte és kiszorította őket; most e tartomány élén Oppius Sabinus állt válogatott légiókkal. Oppiusnak, a légiók parancsnokának levágták a fejét, sok kis- és nagyvárost tüzzel-vassal elpusztítottak. Mindezt Dorpaneus király művelte. Domitianust a szükség arra kényszerítette, hogy megvédelmezze az államot, hadjáratot szervezzen és sorozást tartson; a sereg élére Fuscust állította; amikor ez megérkezett Illyricumba, összeláncolt hajókból hidat készített, és átkelt a Dunán, majd megütközött az ellenséggel, szerencsétlenül, amennyiben a vezér elesett, a római csapatokat nemcsak táborukból űzték ki, hanem meg is verték és megfúttatták, és óriási veszteségeket szenvedtek. (90) Aztán Ulpus Traianus következett, aki a római birodalmat ért kárt és gyalázatot alaposan megbosszulta, mert kétszer is diadalt aratott Decebal fölött, aki különböző cselvetésekkel próbálkozott ellenében, és akit Longinus légióparancsnok elfogása elbizakodottá tett; ez, hogy a fogság gyalázatától szabaduljon, méreggel vetett véget az életének; Traianus halálba kergette a királyt, roppant kincstárát elszedte, a Dunán hidat épített, amelyet később Hadrianus lerombolt, hogy a dákok ne támadhassák a Mysiákat; ez – mint Dion írja – 20 pilléren állt, magassága az alapok fölött 150 láb, szélessége pedig 60 láb. Dáciát aztán provinciává tette; még látszanak e híd fennmaradt, négyszögletes kövekből készült pillérei. Antonius Caracalla később hevenyészett csatározásokban legyőzte a gótokat. A barbárokat önteltté tette a győzelem, és főuraikat ansesnek, azaz hérosznak és félistennek kiáltották ki. Hasznosnak tartjuk, hogy röviden bemutassuk ezek leszármazását.

Mint regékben éneklék, első volt közülük Gapt, akinek fia Hulmul volt. Hulmul nemzette Augist, ez Amalt, akitől az Amalok vették az eredetüket. Amal nemzette Hisarnest, Hisarnes Ostrogothát, Ostrogotha Hunuult, Hunuil Athalt, Athal Achiulfot és Oduulfot, Achiulf Ansilát, Ediulfot, Vultulfot és Hermanarikot, Vultulf Valaravansot, Valaravans Vinitharit, Vinithari Vandiliart, Vandiliar Thiudimert, Valamirt és Vidimirt, Thiudimer Theodorikot, Theodorik Amalasuentát, Amalasuenta szülte a férjétől, Euthariktól Atalarikot és Mathesuentát, akinek ez volt a rokonsága: Hermanarik, Achiulf fia, nemzette Hunimundot, Hunimund Thorismundot, Thorismund Berimundot, Berimund Veteriket, Veterik Eutarikot, aki Amalasuentát vette feleségül, és Atalarikot meg Mathesuentát nemzette; Atalarik gyermekkorában meghalt; Mathesuenta férje Vitigis volt, gyermekei nem születtek. (95) Amikor a gótok birodalma tönkrement, Belizár mindkettőjüket fogolyként Konstantinápolyba vitte. Vitigis azonnal meghalt; feleségét, Mathesuentát Germanus patrícius, Justinianus császár nagybátyja, feleségül vette és partícusnővé tette, ő szülte neki egyetlen fiát, Germanust. Az Amalok kipusztulásáról alább lesz szó; most térjünk vissza a gótokhoz.

Egy részük a Fekete-tenger ama vidékén lakott, amely kelet felé néz, ezek vagy Ostrogotha kapitányról, vagy a Keletről kapták a nevüket; azok viszont, akik a nyugati területet foglalták el, a saját nyelvükön vizigotáknak nevezték magukat, mert átkeltek a Dunán, és sokáig megszállva tartották a Mysiákat, Trákiát, a Pannóniákat és Illyricum tekintélyes darabját. Symmachus azt mondja, hogy közülük származott Maximinus császár, akit Alexandernek, Mamaea fiának a halála után a hadsereg cézárá kiáltott, és aki alacsony rendű szülőktől származott, gót apától, akinek Micca, és alán anyától, akinek Ababa volt a neve; Severus császársága idején, amikor fia születésnapján katonai játékot rendeztek, ez ereje tudatában odament, és amikor a küzdőtérre lépett, izmos testével minden néző csodálatát felkeltette; amikor a szolganéppel való küzdelemre sor került, nem hozott szégyent a katoná névre sem, mert tizenhat szolgát egykettőre oly sikeresen terített a földre, hogy látszott, párbajban a többit is könnyedén legyőzi; ezért fölvetették az újoncok közé, a császár ajánlotta be őt a katonai tribunusnál, néha a vágató lovon elől haladó császárt gyalogosan megelőzte, máskor a császár parancsára a legerősebb katonákkal verekedett meg, és könnyedén legyőzte őket, amiért arany nyakláncot és bőséges jutalmat kapott tőle, és felvették a testőrkatonák közé. Jordanis, ahogy tudja, elferdíti Symmachust, hogy a római birodalommal szemben a gótot magasztalja fel. (100) Herodianus pedig, a historikus, aki a görögök és a latinok előtt egyaránt nagy tekintélynek örvend, és akit az isteni Mátyás számára görögből lefordítottunk, azt hiszi, hogy nem gót volt, hanem – mondja – Alexander táborában volt egy bizonyos Maximinus, aki tiszta trák nemzetségből egy félbarbár faluban született, eleinte pásztorok között nevelkedett, ifjúkora kezdetén hatalmas teste és ereje jóvoltából a lovagrendbe került, rövid idő alatt a szerencse kedvezéséből páratlan katonai pályát futott be, táborparancsnok is volt, rá bízott tartományokat is irányított teljhatalommal; Alexander az összes újonc kiképzését rábízta, kiképzés során a katonák oly nagyon megszerették, hogy mindenki egyformán

kedvelte, főképp a paeonok, akik hazaszeretéből nagyon kérkedtek az ő erényeivel; egyszer, amikor a szokásos gyakorlatozás céljából egy mezőre érkeztek, az odajövő Maximinusra császári bíbort terítettek és valamennyien császárként köszöntötték; eleinte húzódozott, komolyan korholta őket, ledobta a bíbort, de később a fegyveres lovagok rákényszerítették, mert halállal fenyegették meg, ha a felkínált császárságot el nem fogadja; aztán mindenkire ráparancsolt, hogy fogjanak fegyvert, támadják meg és öljék meg a lázadástól mit sem tudó Alexandert, és ijessék meg a testőrcsapatokat. Miután ez megtörtént, hadjáratot indított a germánok ellen; ezek nem álltak ellen, az erdők terméséből élve szétszórt falvakban laktak, ő pedig tüzzel-vassal pusztította őket. Miközben a keresztények elleni barbár kegyetlenkedéssel és irgalmatlansággal igyekezett megszilárdítani a hatalmát, Pupienus megölte Aquileiánál, amikor még három éve sem birtokolta a hatalmat, így a mi Herodianusunk. (105) Azt állítja tehát, hogy Maximinus nem volt sem géta, sem gót, mi azonban ezt is megengedjük az álmodozó Jordanisnak, aki anyanemzete tisztességére mindenféle valószínű feltételezéseket összeszedgetett, hiszen a hazaszeretet mindenki szemében könnyen kiérdemli a bocsánatot.

Abban az időben, amikor Philippus és fia együtt uralkodott, aki a római fejedelmek közül elsőként vallotta a keresztény hitet, és akinek uralkodása a város alapításának ezredik esztendejét zárta, a gótok elpártolnak a római néptől, mert megharagszanak, amiért az adót megvonták tőlük. Ostrogotha vezetésével átkelnek a Dunán, lerohanják a Mysiákat és Trákiát, zsákmányolnak, mindent feldúlhatnak. Megfélemlítésükre Decius szenátort küldik, aki az alsó-pannoniai Budaliában született, és pannóniai csapatokat fogad fel, amelyek hanyagságból eltűrik, hogy az ellenség átkeljen a folyón. Ezeket gyalázzal elkergetik, ők meg a gótokhoz menekülnek, és felbiztatják a fejedelmüket, hogy merészen használja ki a kedvező szerencsét. Ez háromszázezer emberből hadsereget állít össze, segédcsapatokat szerez a taiphalok, astringok, carpatiskok közül, mely harcias emberfaj, a római nevezet örök ellensége, és amelyet Galerius Maximianus igazított le. (110) Hozzácsatolja a harcedzett peucini szigetlakókat is, és a gótok közül állít nekik kitűnő vezéreket, Argaitot és Gunterikot; rabolnak a Mysiákban, zár alá veszik Mardanopolist, amely tetemes összeggel váltja meg magát az ostrom alól. Mysia e ragyogó városát egykor Traianus császár alapította. Azt beszélik, hogy Marcia, Traianus nővére, egy leányt küldött a folyó forrásához, amely abban a városban tört fel, hogy aranyedénnyel merítsen belőle tiszta és édes vizet; az edény véletlenül beleesett a forrásba, lesüllyedt a mélybe, megérintette az alját, majd az arany természetével szemben a nimfák akaratából a felszínre emelkedett; a császár e csoda hatására hatalmas várost alapított itt, és nővéréről, Marcjáról nevezte el. Philippus megújított erővel visszafoglalta a két Mysiát és Trákiát, Trákiában győzelmének emlékezetére megalapította a saját nevével elnevezett Filippopolist az ő császársága alatt rendezték az ezredévi játékokat, amelyek során a Circus Maximusban számtalan vadállatot öltek meg, és a Mars-mezőn három nap, három éjjel színjátékokat tartottak az egyfolytában virrasztó nép számára.

Aztán a gepidák és gótok háborúja következett, jóllehet ezek bizonyos rokonságban állnak egymással. A testvérháborút csakis az irigység robbantotta ki. Amikor Scandia sziget déli részeiből a gótok Berigo király alatt három gályával a szarmata partokra érkeztek, a harmadik hajó lassabban haladt, és a lomhaságról, ami ezek nyelvén gepanta, származott a gepidák neve; ezek sokáig tanyáztak a Visztula egyik szigetén, és azt elnevezték Gepidának. Aztán behatoltak Sarmatia belsejébe, alászálltak egészen a Dunáig, volt egy nemes lelkű királyuk, Fastida nevű, levetkőzték szelídségüket, kezdte őket tüzelni a harci vágy, fegyverrel kiterjesztették ősi területüket, szinte kiirtották a burgundokat, aztán elkezdték a velük rokon gótokat háborúval nyugtalanítani, olykor meg-megrohanták őket, elhajtották az állatokat, pusztították a falvakat. (115) Végül követet küldtek Ostrogothához, a vizigótok és osztrogótok akkori királyához, tudatták vele, hogy a gepidák népe a túlságos szaporaság miatt annyira meggyarapodott, hogy nem tud megélni a saját határai között, a környező hegyek és az erdők terméketlensége miatt mindenben szűkölködik, kéri tehát őt, hogy segítse meg a rokon nemzetet, engedjen neki nagyobb területet, mert elhatározta, hogy ha nem így tesz, szűk határait erőszakkal tágitják ki. Ostrogotha azt válaszolta, hogy ő maga is a föld hasonló szűkségével küszködik, és neki sincs semmije, amit odaadhatna; roppant gyalázatos dolog rokon vér ellen háborút viselni; ha ezt jog és tisztesség ellenére mégis megteszik, az erőszakot a természet törvénye alapján erőszakkal veri vissza. Fastida makacsul kitartott elhatározása mellett, és meg akart ütközni a gótokkal. Végül Galt városánál csaptak össze, melynél az Olt folyó folyik, és miután egy ideig egyenlő kilátással csatáztak, a gepidák hadrendje megbomlott. Fastida menekülése eldöntötte a csatát. A gótok megelégedtek a győzelemmel, azonnal visszavonultak a táborukba, és azután, míg Ostrogotha király uralkodott, mindvégig megőrizték a nyugalmat. Fastida meg a gepidák átkozták meg gondolatlanságukat, és ezután békés, csöndes életet éltek. Ostrogothát Cniva követte, aki megtörte a békességet, és a gótokat háborúra szólította. Elhatározta, hogy átkel a Dunán, és újra megtámadja a Mysiákat, óriási seregét elosztotta, hogy az egyik rész keljen át Mysia pusztítására, mert hallotta, hogy ott a császárok hanyagsága következtében nincsenek római légiótáborok, a másik körülbelül 70 ezer embert az Iskerhez vezetete alá. (120) A vállalkozás azonban nem nagyon sikerült, Gallus vezér visszaszorította őt, mire elment Nikápolyhoz, amelyet egykor Traianus a szarmaták meghódítása után győzelmének emlékezetére épített, valamint Trákiában a Mesta folyó mellett épített egy másik Nicopolist, az Evros és a Niger között Traianopolist, hasonlóképpen Hadrianus Drinápolyt, a Rodope tövében Philippus Filippopolit. Cniva, miután Decius erről a

vidékről is kiszorította, visszament a Haemushoz, azután Filippopolisba. Amikor ezt jelentették Deciusnak, azonnal Beroához vonult a légiókkal, hogy a városnak segítséget vigyen, és mialatt itt fáradt testüket pihentetik, lovaikat gondozzák, hát a gótok megrohanják az óvatlan csapatokat; a hirtelen rájuk szakadt riadalomban azt sem tudják, hova kapjanak, fegyvereik felöltésére sincs lehetőségük, így hát a sereg szétszalad, elmenekül, Decius alig tud néhány lovassal együtt elfutni. Ismét visszavonult a hegyeken keresztül Mysiába az Iskerhez, itt Gallus hadvezérrel együtt újjászervezte a hadsereget, nehogy úgy lássék, mintha elbátortalanodott volna. Cniva eközben az ostromlott és minden reménytől megfosztott Filippopolit elfoglalta és elpusztította; óriási prédát hurcolt el innen. Priscust is megfogták, aki a város őrsegének élén állt, és az ellenség hatalmába került; a király meghagyta neki az életét, elhalmozta ajándékokkal, és maga mellé állította, hogy Decius az ő társaságában nagyobb biztonsággal támadhassa meg újra. (125) Egyformán megújított hadsereggel, egyformán feltüzelt bátorsággal ismét egymásnak rontanak. Decius császár fia vad küzdelemben halálos nyíllövéstől sebezve az elsők között esik el. Az apa eltitkolja fájdalmát; azt kiáltja, hogy egyetlen katona eleste nem veszejt el a közügyet, beveti magát az ellenség sűrűjébe, hogy vagy bosszút álljon fia haláláért, vagy ha ez nem sikerül, tulajdon halálával vessen véget fájdalmának, amikor azonban a sors egyiket sem engedi, visszahúzódik a mysiai Abrittus városba, ahol az ellenség bekeríti, és fiával együtt meghal. A helyet később Decius császár Oltárának nevezték, mert a pogány isteneknek itt szokott áldozatot bemutatni, és a legkevésbé sem indokolatlanul, mert kegyetlenül dühöngött a keresztények ellen, az isteni Lőrincet, hogy a vértanúnak súlyosabb kínokat okozzon, lassú tűzön égette meg. Ugyanebben az időben leégett Rómában az amfiteátrum is. Amikor Decius után Gallus és Volusianus nyerte el a császárságot, egy bizonyos Aemilianus, Mysia kapitánya, a hatalom megszerzésének reményében háborút keltett Hlyricumban. Az ellene vonuló császárokat Forum Flaminiumban megölték, mások Teramóban veszték el. Aemilianus zsarnokságának harmadik hónapjában meghalt. Jordanis azt írja, hogy Gallus és Volusianus Aemilianus könnyebb visszaszorítása végett szövetséget kötött a gótokkal, és két esztendeig állt az állam élén. (130) Nemcsak a gótoknak, hanem a többi barbároknak is felvirágzott a dolguk Valerianus és Gallienus idejében, kik közül az egyiket a hadsereg Raetiában Augustusnak, a másikat Rómában cészárnak kiáltotta ki. Valerianus, amikor elkezdte üldözni a keresztényeket, felkeltette maga ellen az isten haragját, mire Sapor, a perzsák királya elfogta, és aztán az ellenség fogságában, súlyos nyomorban töltötte öregkorát. A császár hadseregének megsemmisítése után a perzsák végigpusztították Szíriát, Ciliciát, Cappadociát. Gallienus sokkal kegyesebbnek mutatkozott a keresztények iránt, de amikor elpuhulván mindenféle bujaságokba merült, a germánok felütötték a fejüket, és Ravennáig száguldoztak. Az alemannok a két Gallia feldúlása után Itáliába törtek be. A kvádok és a szarmaták elfoglalták a Pannóniákat. A germánok a Hispániák elfoglalása után megtámadták Tarragonát. Aparthusok megszerezték Mezopotámiát, és Szíria-szerre tomboltak. A gótok végigzsákmányolták Görögországot, Macedóniát, Pontust és Ázsiát. Tudniillik Respa, Veduk és Tharuar vezetésével átkeltek a Dardanellákon, megrohanják Ázsia sok városát, ellenség módjára feldúlták, elfoglalták Efezust, ahol felgyújtották Dianának az amazonok által alapított gyönyörű templomát. Aztán betörték Bithyniába, lerombolták a Cornelius Avitus által újjáépített Calchedont. (135) Miközben a Dardanellákon át visszajönnek Európába, eltörlik az újjáépített Iliumot, és amikor ismét Trákiába érkeznek, elpusztítják a Haemus tövében, a tenger partvidékén fekvő Akiali várost, amelynek alapítója a hír szerint Sardanapal, a parthusok egykori királya volt, tűzzel-vassal örjöngenek mindenfelé, mintha az emberiség kipusztítására születtek volna. A várostól tíz mérföldnyire hévizet találtak, amelynél néhány napig pihentették a testüket, mert úgy tapasztalták, hogy nagyon alkalmas betegségek gyógyítására. A többi barbár dolga azonban kissé alább hanyatlott. Odenathus ugyanis, egy palmyraei tiszt, parasztsereget toborzott össze, és olyan messzire kergette a perzsák csapatait, hogy Ctesiphon közelében vert tábor. Postumus, mielőtt Gallienus Milánóban megöletett volna, Victorinusszal és Tetricusszal együtt fegyverrel védte meg a két Galliát az ellenség rabságától. Az Achaiát előzőlő gótokat Marcianus legyőzte, ezek nyomban visszavonultak hazájukba, amikor pedig Ázsiát nyugtalanították, a római vezérek bátorsága visszavetette őket, és nem kis veszteségek után vonultak vissza otthonukba. Mialatt Odenathus a perzsa háborúban távol volt, Gallienust pedig elgyengítette a fényűzés, a gótok hajóhadat építettek, elmentek Eracleához, és az összeszedett zsákmánnyal visszatértek Szikítiába, jelentős veszteséggel, mert tengeri ütközetben gyakran megtámadták őket. (140) Továbbá, amikor Palmyraiban és több keleti tartományban Odenathus felesége, Zenobia uralkodott, a gótok átkeltek a Fekete-tengeren, a Dunához vonultak, és óriási károkat okoztak a római nép tartományának. Amikor ezt jelentették Gallienusnak, azonnal odaküldte Cleodamust és Athenaeust, két bizánci polgárt, hogy izzék el a barbárokat, állítsák helyre a feldúlt városokat, szedjék össze az életben maradtakat. Ezek a Fekete-tengeren megütköztek a gótok hajóhadával, legyőzték és megfuttatták őket, akik menekülés közben nem sokkal később elpusztították Cyzicumot, Ázsiát, aztán Achaiát. Az athéniek visszaverték őket annak a Dexippusnak a vezetésével, aki megírta ezen idöket; innen elűzetvén beszáguldozták Epirust, Achaiát, Boeotiát. Gallienust felébreszti az államot ért rengeteg baj, szembeszáll velük, mikor Illyricumban kóborolnak, sokukat meglepetésszerűen lemészárolja, azok pedig a Gessaces-hegyen keresztül akarnak elmenekülni, de Marcianus váltakozó hadiszerencsével szorongatja őket, hogy Gallienus hazája iránti gyalázatos tunyaságát jóvátegye.

A mi egyébként jeles írónkban, Jordanisban, azt az egyet tartjuk csodálatra, hogy ne mondjuk, nevenségre méltónak, hogy oly mértékben elragadja a hazaszeretet, hogy nemcsak a többi szkíták tetteit tulajdonítja az ő gótgójainak, akiket minden mértéken felül felnagyít és feldicsőít, hanem szerencsétlenül végződött vagy kevésbé sikeres tetteiket is hol elhallgatja, hol meg aprócska baklövessé minősíti át. (145) Nemcsak azt mellőzi el, amit eddig elbeszélünk, hanem azt a minden időkre emlékezetes vereséget is, amelyet Claudius császártól szenvedtek, akitől Constantinus cézár származott le, nagy nevenségre titokban szándékozik tartani, hogy meg ne sértse az ő gótgójainak méltóságát. Mi pedig, Trebellius Pollio kijelentésére támaszkodva, nem szobrokkal, oszlopokkal, márvány diadalívvel, hanem egy rövid megemlékezéssel szeretnénk segíteni abban, hogy Flavius Claudius, a földkerekség páratlan fejedelme, ne nélkülözze az őt megillető dicsőséget.

Miközben Marcianus a menekülő gótokat kergette, mint valamivel följebb elmondottuk, elfogott közülük 30-at, akik később Claudius szándéka ellenére elmenekültek, és szinte valamennyi szkítát feltűzeltek a római birodalom prédálására. Zsákmányra éhesen összegyűltek erre a hadjáratra a peucinok, a trutungok, az osztrogótok, a virtingok, a sigipedek, a kelták, a herulok és számtalan népség. Látták, hogy Claudius különböző háborúk kötik le, ezért elhatározták, hogy elpusztítják a római államot. Háromszázezer emberből álló hadsereget szedtek össze, szállítóhajókból pedig körülbelül kétezres flottát. Ha ehhez hozzáteszed a szolgálkat, a családtagokat, az úgynevezett szekereket, gondolhatod, hogy Xerxes példájára kiitták a folyókat, felemésztették az erdőket, legelő állataik sokaságával letarolták a földet. (150) Amint betörték a római birodalomba, Claudius rövid idő alatt nemcsak legyőzte, hanem szét is zúzta, meg is semmisítette őket, amint igen könnyen meg lehet érteni magának a császárnak a leveléből, amelyet az Illyricumot őrző Junius Brocchushoz intézett: Claudius üdvözlí Brocchust. Megsemmisítettünk 320 ezer gótot, elsüllyesztettünk kétezer hajót, a folyókat pajzsok takarják, minden partot elborítanak a spádék és lándzsák, a mezők nem látszanak ki a csontok alól, nincs üres út, mindenütt üres szekerek. Annyi nőt szereztünk, hogy minden katona kettőt, hármat vihet magával. És hozzáteszi: Harc folyt a mysusoknál, sok ütközet zajlott Marcianopolisnál, sokan hajótörésben veszttek el, számos király fogságba került, a különböző nemzetek nemesasszonyai rabságba estek, töltésék meg a római provinciákat barbárokkal, szolgálkával, földművesekkel, a barbár gót katonából paraszt lett. Nem volt vidék, amely ne tartott volna diadalmasan gót rabot szolgaságban. Harc folyt ezenkívül Bizánc mellett, harc folyt a thessalonikieknél, akiket a barbárok Claudius távollétében megostromoltak, harc folyt a különböző területeken. És a claudiusi zászlók alatt mindenütt legyőzték a gótokat, úgyhogy Claudius mintha már Constantinus cézár számára készítené a jövőbeli megbékélt államot. (155) Amikor az Appennineken Claudius jóslatot kért magának, ezt a választ kapta: A harmadik nyár lát Latium fölött uralkodni. Amikor utódairól: Nem szabok nekik sem határt, sem időt. Amikor öccséről, Quintillusról, akit uralkodótársául szánt: Csak a sors mutatja őt meg a földnek. Végül, amikor már a győzelem után az a kevés barbár, aki életben maradt, közel kétezer katonát megölt, a lázadókat mind egy szálig elfogta, Rómába vitte és látványossággént kegyetlen fenevadak elé dobatta.

Így vetett véget e szent fejedelem bátorsága a gót háborúnak, és a gótokon nemcsak győzelmet aratott, hanem alaposan bosszút is állt. E háborúban kitűnt a dalmát lovasság bátorsága, mert úgy látszik, hogy Claudius ebből a tartományból származott. Vannak olyanok is, akik azt próbálják bizonyítani, hogy dardaniai volt, Dardanusnak, a trójai nemzet alapítójának vére. Eleinte Illyricumot birtokolta teljhatalommal, és az ő fennhatósága alatt álltak a trákok, a mysusok, a dalmátok, a pannóniaiak meg a dákok. Később, amikor a megmaradt gótok elpártoltak a rómaiaktól, és elfoglalták Nikápolyt, a tartománybeliek hirtelen összeverbuválódott serege szétverte és megsemmisítette őket. (160) Mivel tehát Claudiusnak a gótok fölött aratott győzelme a régiek többi diadalát alaposan felülmúlta, Jordanis történetíró képtelen volt elfogulatlanul elbeszélni nemzetének e hallatlan vereségét és pusztulását. Claudius pedig, aki az állam érdekében véghez vitt derék tetteiért a gótok kivételével mindenki szemében örök emlékezetre méltó, aranypajzsot kapott a szenátus termében, aranyszobrot a Capitoliumon, és egyévi, kilenc hónapi uralkodás után meghalt Syrmiumban. Testvérét, Quintillust a szenátus és a római nép augustusszá kiáltotta, aki azonban a katonákkal szemben szigorúnak és kegyetlennek mutatkozott, ezért császárságának tizenhetedik napja után Galba és Pertinax példájára bűnös módon megöletett.

Aurelianus császársága alatt a gótok ismét fegyvert fogtak, és át akartak kelni a Dunán, de ő visszavetette őket, és ötezer emberüket elveszítve hazamentek. Az a vélekedés járja, hogy részt vett ebben a csatában tíz férfiruhába öltözött asszony, aki az amazonoktól származott. (165) 30 évvel később újult erővel és nagy sereggel megtámadják a rómaiak Sarmatia provinciáját, tüzzel-vassal mindent feldúlnak, amit Flavius Constantinus megtudván, ugyanakkora vereséggel sújtja őket, mint Claudius. Aztán békét kötöttek velük, és mintegy 70 évig nyugton maradtak hazájukban. Jordanis azt írja, hogy Maximinus gót segítséggel futtatta meg Narseus perzsa királyt, Nagy Sándor unokáját, feleségeit, gyermekeit, vagyonát megszerezte, Licinius ellen segédcsapatokat küldött Constantinusnak, és Thessalonikét megostromolva megölte azt. Abban az időben, amikor Constantinus úgy ki akarta terjeszteni Bizáncot, hogy az nagyságban és méltóságban Rómával vetélkedjék, a gótokkal szövetséget kötött, és azok minden évben negyvenezer embert küldtek a császárnak.

De amikor Maximinus szerezte meg a hatalmat, a gótoknál Ariarik és Aorik után a nemes származású Geberik nyerte el a királyságot, aki egyaránt volt bátor és nemeslelkű. Hogy szerencséjét először a harcmezőn tegye próbára, a vandálok ellen hadjáratot akart indítani, hogy ha ez sikerrel jár, még nagyobb vállalkozásokba kezdjen. (170) Dexippus mondja, hogy ez a nemzet az óceán mellől jött ki, alig egy év alatt eljutott a gót határig, elfoglalta azt a vidéket, amelyet aztán a gepidák laktak, és amelyet napkeletről a gótok, nyugatról a markomannok, északról a hermundolok, délről a Duna környékeznék. Amikor a Maros partján mindkét sereg harcra készen feláll, adott jelre egymásnak rohannak, és egy darabig elszántan csatáznak. Végül Geberik nekimegy a vandálok királyának, levágja, és gazdag zsákmányt szerez. A vandálok belátják, hogy alkalmatlan helyen kereskednek, ki akarnak innen költözni, és Constantinustól Pannóniát kérik lakóhelyül; megígérik, hogy jó szolgálatokat tesznek a római provinciáknak, és körülbelül 60 évig élnek ott. Stilico patrícius, lovassági parancsnok, egykori konzul alatt átköltöztek a két Galliába, ahol gonoszkodtak a szomszédokkal, folytonos rablótámadásokkal zaklatták őket, és nem tudtak nyugton megülni. Plinius úgy gondolja, hogy a burgund a vandálok egyik törzse volt, az ő nyomán mondják, hogy a burgundok tőlük származtak; tudniillik Germániában fálvakban éltek, és mert a falut burgnak mondják, innen kapták a nevüket. (175) A vandálok a két Galliából elköltöztek a Hispániákba, de még mindig nem tudtak lecsillapodni, míg végre átkeltek a gádesi szoroson, és megszállták Afrikát. De mert a megfelelő helyen bővebben szólunk majd róluk, most visszatérünk a gótokhoz.

Geberik után Hermanarik vette át a királyságot, aki az Amalok nemes családjából született, és bátorságra, tettei dicsőségére nézve nem volt alábbvaló elődjénél; mert hatalma alá hajtotta a golthescythákat, a thiudokat, az inaunxokat, a vasinabroncákat és szinte az egész északi vidéket, Alarikot, a herulok királyát megölte, és őket is leigázta, második Sándornak nevezték. A herulok, mint Ablabius tanúsítja, valaha a Maeotis lápjait és erdőit lakták, nevüket az erdők és mocsarak szeretetéről kapták. Később Hermanarik háborút viselt a venetek ellen, és mert ezek erőtlenekek voltak, hamar megadták magukat. A venetek hitvány fajból származtak, utóbb antoknak és szlávoknak mondták őket, és amikor tekintélyes tömegre szaporodtak, barbár vadsággal száguldoztak mindenfelé, a Fehérvár és Buda között fekvő Velence községet ők alapították. Aztán háború folyt az észtek és az agazzirok ellen, akik a Germán-óceán elnyúló partján laktak; ezeket rövid idő alatt leigázták. így tehát Hermanarik nemcsak Szkítián, hanem Germánián is uralkodott. (180) Az ő idejében háború lángolt fel a gótok és a hunok, a magyarok elődei között, ezért nem tartjuk indokolatlannak, ha – mielőtt továbbmennénk – szólunk valamit e roppant hatalmú és erejű nemzet eredetéről.

Priscus historikus azt állítja, hogy ez szkíta, a Rhiphaeus-hegység szomszédságában élő nemzet, és sokan úgy vélekednek, hogy a fagyos észak közelsége tette zorddá őket, főleg a mi szent Jeromosunk, aki azt írja, hogy a hun hordák a Maeotis végvidékéről, a jeges Don és a massagéták kegyetlen népe közül rajzottak ki, onnan, ahova Sándor a vad szkíta törzseket sziklatömbökkel bezárta; onnan kitörve gyors lovaik hátán mindent elárasztottak öldökléssel és ijedelemmel. Jordanis a vele ellenséges nemzetről nem tudom, miféle szörnyűségeket hord össze, melyeket a legtöbb évkönyvíró is elhisz, és vele együtt halandzsázik, amit nem szemtelenségből, hanem igazságképpen mondok. Azt írja, hogy amikor a gótok Skandináviából kivonulva Szkítiába érkeztek, Filimer királyuk valamiféle varázslónőket leplezett le a táborban; mivel a király ezt az asszonyfaját roppant veszélyesnek tartotta, parancsára kikergették őket a pusztába, nehogy a katonákat megmérgezzék vagy elsorvasszák, ezek egy darabig az erdőkben kóboroltak, és gonosz szellemekkel ölelkezve megfertőztették magukat; innen eredt ez a kegyetlen emberfajta, amely nem emberi nyelven beszél, hanem valami makogásfélével.

De inkább kövessük a görög Procopius historikust, Belizár tanácsosát, aki azt hagyományozza, hogy a hunok az ephthaliták népéből valók, egykor albánoknak nevezték őket, Ázsiában a perzsák szomszédai voltak, oly bátor lelkűek, hogy amikor határaikért nagy sereggel hadat vezettek Xerxes perzsa király ellen, őt megölték, Perzsiát pedig adófizetőjükké tették, a király fiát, Cabadest elfogták, és két évig uralkodtak a perzsákon; nem írja, hogy démonoktól származnának, hogy embervérrel táplálkoztak volna, sem kegyetlenségükről és vadságukról nem tud. (185) Sőt, ha az ephthaliták nevét értelmezzük, inkább jámboroknak és vallásosoknak találjuk őket, igazán és tökéletesen áldozóknak, mely vallásos érzületet, mint a nemzet természettől kapott tulajdonságát, jobban, mint másoknál, mindmáig felleljük a magyarokban, akik a hunok utódai. Procopiust támogatja Dionysius, aki úgy vélekedik, hogy a hunok a caspik és az albánok szomszédai, merészségük és erejük folytán roppant harciasak. Egy évkönyvíró szerint a hunok őse Hunor és Magor volt, ez azonban a népek eredetéről csak fecseg, mert a zsidó histórián kívül semmit sem olvasott, így tehát a harcias hunok a Maeotis-mocsártól a cimber Bosporushoz átvonulva nemcsak a gótokat kergették ki a székükből, hanem az egész európai Szkítiát is meghódították, az ismételten elfoglalt Alsó- és Felső-Pannóniában pihentek meg, és ezeket róluk nevezik Alsó- és Felső-Hungáriának. Pius pápa, szerintem igen nagy tudós, akit ugyanolyan érzelmek vezérelnek, mint Jordanist, nem hiszi, amit minden történetíró állít, hogy a magyarok a hunoktól erednének, azt írja, hogy a magyarokat és a szkítákat a nyestbőrkereskedés tette ismertté. Ez a szentséges atya tanúságra hív egy veronai polgárt, aki azt mondta, hogy amikor a Don forrásánál járt, ott magyarul beszélő népre bukkant. (190) A mi isteni Mátyásunk szarmata kereskedőktől értesült ugyanerről, követeket és kutatókat küldött oda, hogy a rokon

népet, ha lehet, átcsábítsa a folytonos háborúságtól meglehetősen elnéptelenedett Pannóniába, ami ugyan eddig nem sikerült, de ha megéri, bizonyára megvalósul. Mindezek alapján azt kell hinnünk, hogy a magyarok rokonságban állnak a hunokkal, akik az ázsiai Szkítiában elterjedtek és a Don forrásvidékén élnek, de nem azoktól a hunoktól származnak, akik Ázsiában maradtak, hanem azoktól, akik kedvezőbb éghajlatot keresve Európába vonultak. És a gótok sem Scandiából jöttek ki, ahogy Jordanis mondja, hanem az ázsiai Szkítiából, ahol az alánoknak voltak szomszédai. Erre abból lehet következtetni, hogy a gótok az alánokkal együtt nemcsak az európai Szkítiát, hanem a Galliákat és a Hispániákat is elfoglalták, Tarragona vidékét ma is lakják, amelyet közös erővel meghódítván Gothalianának neveztek el.

A hunok vadászból éltek, és egy isteni csodajel készítette őket kivándorlásra. Amikor ugyanis a Maeotis lakói közül néhányan találmányra vadászatra indultak, egy szarvas tűnt fel előttük, amelyet a mocsárban lelkesen üldözni kezdtek, és a szarvas elejtésének vágya annyira elragadta őket, hogy véleményem szerint a cimber Bosporustól nem messze átkeveredtek a befagyott Maeotison, ámde ahogy az európai Sarmatiában megálltak, a szarvas eltűnt. (195) Megnézték a vidéket, csodára megtetszett nekik, aztán hazamentek Ázsiába, és rendre elbeszélték öveiknek a dolgot. A hunok nem szerették lakóhelyüket, és a talaj terméketlensége vagy a nép sokasága miatt gyermekeikkel és asszonyaikkal együtt e vadászok vezetésével átvándoroltak Európába. Az övéknél termékenyebb tájat találtak, megszállták a mocsár egész környékét, és akiket legelőszőr megtámadtak, azokat feláldozták Victoriának; a többieket meghódították és szolgaságra vetették. Leigázták az alánokat is, akik azt a helyet korábban foglalták el, és sokkal szelídebbeknek mutatkoztak, mint ők; nem kegyelmeztek a szomszédos gótoknak sem, akik ellen eltökélten hadakoztak.

A magyarok évkönyvei azt mondják, hogy a hunok az üdvösség háromszázhetvenharmadik esztendejében, Valens császársága és Damasus pápasága idején költöztek Európába, vezérek voltak a Zemék családjából született Csele fia Béla, továbbá ennek fivérei, Keve és Kadicsa, aztán Bendegúz fiai, Attila, Keme és Buda a Kádárok nemzetségéből; Észak meghódítása végett a száznolc törzsből összeszedtek tízszer száznolcezer embert, bírónak tették a bölcs Kádárt; rendeleteiket isten igéjével és a közösség nevében hirdették ki; váratlan vagy előre eltervezett háború esetén véres kardot hordoztak körül, és kijelölték a gyülekezés helyét; aki azonnal nem engedelmeskedett, ugyanazon karddal megölték, mely szokást, mint látjuk, Erdélyben török támadás esetén mind a mai napig tartják; mivel óriási erővel rendelkeztek, nagy bátorsággal, mintha az egész világot meg akarnák semmisíteni, leigázták a besenyőket, a ruténokat, a fehér és fekete kumánokat, egész Dáciát és Sarmatiát, és végül a Tibiscus folyónál, melyet most Tiszának neveznek, verték fel a táborukat. (200) Jordanis történetíró azt hagyományozza, hogy ez a nép iszonytató megjelenésű, fekete képű, sötét tekintetű volt, sebhelyekkel borított, melyek vadságot és kegyetlenséget árasztottak, mert az épp hogy megszületett csecsemő arcát borotvával megszabdalták, hogy előbb ízlelje meg a sebet, mint az édes tejet; a sok heg miatt csupasz ábrázattal öregedtek meg. Alkatuk a legkevésbé sem elegáns, válluk széles, testük mozgékony, edzett és robusztus, nyakuk izmos és egyenes, valami lomha görgről tanúskodó, nyilazásban, lovaglásban kiválóak, az emberi külső mögött állati gonoszsággal.

Amikor Hermanarik gót király, oly sok nép meghódítója, megtudta, hogy a hunok háborúval zaklatják, érezte, hogy nem közönséges veszedelem fenyegeti, és a támadást azonnal vissza akarta verni, sorozást tartott, és tekintélyes sereget állított ki; nagy elhatározását a váratlan halál hiúsította meg. A hunok érkezésekor halálra ítélték egy asszonyt, akít férjének meggyilkolásában lelepleztek; mivel mind gyilkosságban, mind házasságtörésben bűnösnek találtatott, a király oly haragra gerjedt ellene, hogy négy lóval széttépette. Volt az asszonynak két fivére a Rosomonok hamis lelkű nemzetségéből, egyiküknek Sarus, a másiknak Ammius volt a neve; ezek nővérük kegyetlen büntetése miatt feldühödve összeesküdtek. (205) Hermanarikot megbeszélésük szerint megtámadták, legyűrték, és mellét átdöfve megölték, majd a gyilkosság után a hunokhoz szöktek, hogy életüket megmentésük, így történt, hogy Balamir hun király könnyen módot talált az osztrogót hadsereg legyőzésére. A vizigótok hallván a Rosomonok árulásáról, hogy ezek a hunokkal összeszövetkeztek, megijedtek, hogy ugyanarra a sorsra jutnak, mint az osztrogótok, és úgy döntöttek, hogy elvándorolnak. Hermanarik, a két nemzet királya, életének száztizennyharmadik évében halt bele sebesülésébe. A király halálán felbuzdult ellenség nagy erővel megrohanta az osztrogótoknak nevezett keleti gótokat, egypár csatában megverte és hatalmába hajtotta őket, a vizigótoknak mondott nyugati gótok pedig rokonaik példáján megrémülve azonnal elhagyták a hazájukat, amely nyugaton feküdt, rászánták magukat az elvándorlásra, és gyermekeikkel, asszonyaikkal együtt elmentek a Dunához. Valens császárhoz, az idősebb Valentinianus fivéréhez követeket küldtek, akik lakóhelyet kértek, örök engedelmséget ajánlottak, és azt ígérték, hogy nemcsak a törvényeket fogadják el, hanem Krisztus igaz hitét is; hozzátették, hogy ha a császár nekik adja Mysiát és Trákiát, parancsainak sohasem fognak ellenszegülni, hanem a hunok minden támadását úgy tartóztatják fel, mint erős sánc és árok. Valens örömmel fogadta őket, és meghallgatva, amit kértek, saját elhatározásából még többet is adott nekik, átengedte lakóhelyül Mysiát és Trákiát, abban a reményben, hogy a vizigótok bástyaként védelmezik majd a római birodalmat. (210) De a dolog másképp sült el, mint ahogy remélte. Mert a barbárok a Dunán innen a gepidákkal és az ariánus hitetlenségben fetregő Valensszel együtt

ariánus szennytól ragályos püspököket fogadtak be, akik rövid néhány év alatt bemocskolták őket ezzel a rothadással. így hát a vizigótok és a gepidák nem keresztények, hanem ariánusok lettek, vezérül kapták Lupicinust és Maximust, akik saját szükségleteikről buzgón gondoskodtak, mindent megtettek azért, hogy valamiben hiányt ne szenvedjenek. Az előljáró parancsait megtagadták, és míg ők az élelmiszert összeharcsolva óriási haszonra tettek szert, a barbárok szenvedtek az éhségtől, átkozták a kegyetlen adóztatást, szidták az előljárók kapzsiságát, mert az élelemhiány miatt nemcsak vagyonuk merült ki, hanem fiaikat és asszonyaikat is kénytelenek voltak szolgásba eladni; végül aztán a gabona, amelyet embervér árán halmoztak föl, mind megnyájkásodott és elrothadt. Fritigern, Alatheus és Saphrac, a gótok kiskirályai, látván, hogy mindebből semmi haszon sem származik, lázadást kelt, megrohanja Lupicinust és Maximust, akiket kielégíthetetlen mohóságukért legyilkol, és a római császártól elpártol. Mások azt írják, hogy Lupicinus esküvőre hívta Fritigernt, hogy a házban társaival együtt csellel megöljék, és amikor ehhez odabent hozzáfogtak, Fritigern, meghallván a haldoklók kiáltozását, kimenekült az egérfogóból; miután a csapdát elkerülte, fellázította a tömeget, és Maximust társával meg szolgálival együtt megölte; a partmenti Dáciát, valamint a Mysiákat és Trákiát, a római nép tartományait megtartotta a hatalmában, adót rótt ki, és a gyarmatokat keményen kormányozta. (215) Miután mindez eljutott Valens fülébe, aki akkor Amiochiában tartózkodott, nem csekély aggodalom szállta meg, sorozást tartott, és nagy sereget toborzott össze, majd szakadatlan menetben, átkelve a Propontison, benyomult Trákiába, ám amikor az ellenféllel szembekerült, szerencsétlenül csatázott. Egy darabig ellenállt a barbároknak, de mihamar futásnak eredt, és nyíllövéstől sebesülve behúzódott egy tanyára, ahol a házikóval együtt tűzvészben elégett, anélkül, hogy uralkodásának tizennegyedik évét betöltötte volna. A Trákiában elszenvedett vereségnek az volt az oka, hogy a lovasság védelmét nélkülöző római légiókat az ellenség hamar bekerítette, és mert nem bírtak kitörni, legyilkolta őket. Ez bizony siralomra méltó háború volt, a kapzsiság bűnhődésének múlhatatlan emlékezetére. Mindez Damasus pápasága és Valens császársága alatt történt, a világ keletkezésének háromszázötvenegyedik évében.

Bizony, nehéz idők voltak azok, mert az egész földet olyan rengés rázta meg, hogy a tengerek kiléptek a partra, és Szicília meg más szigetek városait és számlálhatatlan lakosát alámerítették. (220) Konstantinápolyra akkora vihar tört rá az égből, hogy a leszakadó jégtömeg sok embert megölt; az atrebatisoknál az esővel együtt gyapjú hullott az égből. Niceát ismét földrengés pusztította; Frígiát hallatlan éhínség. Atanarik, a gótok királya, miközben a keresztényeket üldözte, sokat kivégzett közülük, még többet elkergetett a lakóhelyéről. Valamivel előbb a szarmaták feldúlták a Pannóniákat. Valens, miután Eudoxius, az ariánusok püspöke beavatta őt a hamis hitbe, Nitria szerzetesei közül parancsnokaival és katonáival sokat megöletett, sőt, kiadta a rendeletet, hogy azokat a szerzeteseket, akik a katonai szolgálatot nem vállalják, bárki doronggal agyoncsaphatja. Theodosiust, a későbbi Theodosius császár apját, nemesek sokaságával együtt hasonló kegyetlenséggel megölték.

A vizigótokat elkapatta a szokatlanul nagy győzelem, a kedvező szerencse nyomába szegődtek, és arra vetemedtek, hogy Konstantinápolyt akarták megostromolni. Azonban Dominica, Valens felesége, a habozó és már majdnem kétségbeesett polgárokat kéréssel, biztatással felbátorította, egy csomó pénzzel megkönyékezte a tömeget, és okosságával, bátorságával megmentette a várost. (225) Valens unokaöccse, Gratianus, akire a nyugati birodalom jutott, mihelyt elnyerte a hatalmat, javára akart szolgálni a római államnak, ezért Theodosiust, a bátor és okos férfit Hispániából hazahívta, és társuralkodóvá tette, mivel az ügyek sokaságának és a fenyegető veszély nagyságának egyedül nem volt képes megfelelni. Theodosius pár hónap múlva megérkezett, és Szerémen felöltötte a bíborköpenyt. A hatalom átvétele és a sereg felállítása után személyesen csapott össze a barbárokkal, elég könnyen legyőzte és megfuttatta őket. Felső-Mysiát visszafoglalta, a visszatérő ellenséget több alkalommal súlyosan megverte, és uralkodói kötelességeinek dicsőséggel tett eleget, végül visszaszerezte Alsó-Mysiát, Trákiát, a part menti Dáciát, békét kötött Atanarikkal, a vizigótok királyával, nehogy a szakadatlan háborúzás tönkretegye a római légiókat, majd győztesként hazament Konstantinápolyba. Ablabius azt írja, hogy a békekötésnek Theodosius betegsége volt az oka, aki néhány nap után felgyógyult, és kollégája megerősítette azt. A nyugalom helyreálltával a szövetség megpecsételése végett Atanarikot a császárok levélben meghívták Bizáncba, akit ott tisztességgel fogadtak, és aki mindennapos városnéző sétáin sem tudta kielégíteni a kíváncsiságát; megnézte a lóversenypályát, a színházakat, a templomokat, a kikötőt, a piacokat, megbámulta a nagyszerű épületeket, a bazilikát a királyi palotával, ámult az obeliszkeken, a kolosszusokon, végignézte a szobrokat, és minden gondját feledve pihentette elméjét a város szépségével, azonban az odaérkezését követő harmadik hónapban súlyos betegségben elhunyt. Theodosius a szövetség okán nagyszerű temetéssel tisztelte meg, fényes pompával kísérte a máglyához, és barátjának minden végtisztességet megadott, halotti játékokat rendezett, és olyan kegyességet tanúsított a vizigótok iránt, hogy a barbárok jóindulatát egészen magához bilincselte. Mert ezek királyukat elveszítvén ezután önkéntesként Theodosius fejedelem vezérlete és zászlaja alatt katonáskodtak.

(230) Míg Trákiában ezek történtek, a hunok, akik átjöttek Európába, meghódították az osztrogótokat, és hozzáfogtak birodalmuk öregbítéséhez. Hatalmukba hajtottak mindent, ami a Don és a Krím félsziget között fekszik; a tanaiták, a roxolánok, az alánok, a caryók, a hamaxobiusok, a budinok, a sturnok, a vibiók, az acibok

meg a navarok, a szarmaták meg a venetek elfogadták felsőbbségüket; a gevinek, chunok, basternák és carpianok a peucinokkal együtt nagy pénzen vásároltak békét tőlük. A hunok a Fekete-tengertől, a Maeotistól, a Dontól a Dunáig, a Germán- meg a Szarmata-öbölgy gyilkolással és félelemmel töltöttek be mindent, országukat megszilárdították, és mindenfelé kiterjesztették birodalmukat; eközben maguk előtt a gótok zaklatását sem hagyták abba. Amikor Gratianus Theodosiusnak átadta a keleti császárságot, magának pedig a nyugati választotta, és Britanniában a lázadó katonák Maximust kiáltották császárrá, Gratianus a sereggel azonnal átkelt a Galliákba, de Merobaudes kapitány árulása miatt Párizsnál vereséget szenvedett, Lyonba menekült, ahol elfogták és kivégezték. Theodosius gyorsan a Galliákba sietett, hogy társa halálát megtorolja, és seregével együtt tízezer gótot vitt magával. Arbogast és Eugenius ellen háborút kezdett, melyet polgárháborúnak is mondhatnánk, és melyben a tízezer gót, aki az ütközetet megnyitotta, az ellenség rohama alatt az első összecsapásban elesett, nagy hasznot hajtva ezzel a római birodalomnak. Aztán, amikor a légiók harcba bocsátkoztak, fordulván a szerencse, a császárnak szerezték meg a győzelmet. Theodosius Milánóba visszatérve, miután fiaira, Arcadiusra és Honoriusra ráruházta a császárságot, váratlanul elhalálozott.

(235) Aztán a vandál nemzetből született Stilico, Honoriusnak lánya házassága révén kétszeresen is apósa, akkora hatalomra tett szert, hogy a legelsők között tartották számon, sőt, nyugaton ő vezette az államot. Uralomvágyó lévén azt remélte, hogy a császárokat a saját kedve szerint forgathatja, és ha a háborúk súlyával alányomja őket, megszerezheti fia, Eucheri számára a császárságot; merészségét növelte a vandálok, a burgundok, a svábok és az alemannok támogatása, mert arra számított, hogy ha a vizigótok vad lelkületét fel tudja ingerelni a római fejedelmek ellen, ezek segítségével felszabadíthatja Itáliát a vizigótok alól. Hogy célját elérje, a vizigótoktól megvonta a megállapított zsoldot, elszedte tőlük a termést és az ajándékokat, és addig éhezett, míg nemcsak elpártolásra izgatta fel őket, de szörnyű háborúra is, mely a római birodalom végét jelentette. Mindez Stilico és Aurelianus konzulságának idejében, az üdvösség négyszázhetedik esztendejében történt. A Stilico által megbántott vizigótok nemcsak a katonai szolgálatot tagadták meg, hanem éktelen dühre is lobbantak a római birodalom ellen, ezért, amikor az évi járandóságtól és az eleségtől megfosztották őket, kivonultak Trákiából, és betörték a Pannóniákba. (240) Ekkor már 25 éve nem volt királyuk, mert a császár által kinevezett előjárók kormányozták őket, most itt királlyá kiáltották Alarikot, aki a jeles, nemességre az Amalok után következő gót Balt családból született. (Balta ugyanis gót nyelven merészséget jelent.) A Szerémségen keresztül Illyricumba vonulnak; Radagais, némely gótok királya, 200 ezer emberrel szövetségesül és társul ajánlja magát. Mielőtt eltávoznának, Trákiát, a két Mysiát és Pannóniát, továbbá Noricumot és Illyricumot tüzzel-vassal pusztítják, mindent lerombolnak, mindenütt öldökölnek, a városokat feldűlják, sőt, mint szent Jeromos mondja, az okatlan barmok is megérezték az úr haragját; felégetik a községeket és a falvakat, mindenütt lemészárolják a férfiakat meg a nőket, az éretlen magzatot kihalásig az anya méhéből, a csecsemőket falhoz vagdoszák, nem irgalmaznak sem kornak, sem vallásnak. Mit még? Az égen, a földön, a burjánzó tövisbokrokon meg a sűrű erdőn kívül mindent elpusztítottak. Radagais elsőként hatol be Itáliába, átkel az Appennineken, és csapataival a fiesolei hegynél, Firenzétől 24 stádiumra áll meg, ugyanannyi óvatossággal, mint kenyérrel, ahol a római légiók bekerítik, és miközben futással keres menekülést, a rómaiak levágyják. Serege végső éhínségre jutván hamar megadással a rómaiak kezére kerül, miért is akkora lett a foglyok tömege, hogy egy gótot egy aranyért mértek, mint egy barmot. (245) Orosius azt írja, hogy Radagais ellen a rómaiaknak a hunok vittek segítséget Itáliába, arról számol be, hogy Uldis és Sarus, a hunok, illetve a gótok vezérei, akik Honorius oldalán álltak, Fiesole alatt megtámadták Radagaist, aki az ostrom alatt éhen veszett.

Radagais után Alarik tört be Itáliába a vizigótokkal, három mérföldnyire megközelítette Ravennát, ahol Honorius császárt tudta, azonnal követeket küldött hozzá azzal az utasítással, hogy kérjenek tőle helyet Itáliában, mit ha megengedne, ő az itáliaiakkal békén és barátságban fog élni; ha visszautasítja, mindent megtesz annak eldöntésére, hogy a rómaiaknak vagy a gótoknak van-e helyük Itáliában; igazságos döntőbíróul Marsot jelölik meg. A követek, mint Jordanis mondja, előadták ezt Honoriusnak, aki egyiket sem fogadta el, hanem saját és állandó lakóhelyül felajánlotta a vizigótoknak két római provinciát, a Galliákat és a Hispániákat, ha képesek ezekből kikergetni a vandálokat, akik ott Geiserik vezetésével pusztítanak; ezt a barbárok nem utasították vissza. Míg ezek végbementek, a hatalomra éhes Stilico megtudta, hogy az ő vindelicusai a burgundokkal, a svábokkal és az alemannokkal együtt a Rajna vidékén elkezdték zaklatni a Galliákat, a vizigótok behatoltak Itáliába, és királyuk ostrom alá vette a Chioggia táján fekvő Classét, ezért úgy döntött, hogy nem húzza tovább az időt, és Trákiából tekintélyes számú légióval Macedónián, Illyricumon és a noricusokon keresztül Itáliába sietett, keresztülvonult Aquileián, Altinumon, a velencei és a ravennai földön. Alarik ennek hallatára felhagyott Classe ostromával, és egész seregével visszavonult az Appenninek közeli dombjai közé, a Ravennától 22 mérföldre levő Pollenzához. (250) A hadművészetben nagy jártassággal rendelkező Stilico Alarik elé megy, és néhányszor megtámadja. Többször legyőzi, de nem ostromolja ki; hogy a háborút tovább húzza, majd három évig játszadozik vele. Abban bízik, hogy a császár és a barbárok ereje ily módon megfogyatkozván, a hatalmat könnyen megragadhatja. Alarik levélben figyelmezteti Honoriuszt Stilico ravasz tervére, hogy tudniillik mindkettejük erejét kimerítve végül magát tegye egyeduralmukodóvá, hiszen

többször győzhetett volna, de nem tette, néha az ütközetet is elkerülte; ezért arra kéri őt, hogy adjon neki otthont Galliában, ahonnan kikergeti a vandálokat. Honorius szívesen fogadta a kérést, megismételte korábbi ígérését, és utasította Stilicót, hogy kössön békét és szövetséget Alarikkal, aztán vezesse a vizigótokat Itáliából a túlsó Galliába. Stilico bosszankodott, hogy a vizigótok békén elhagyják Itáliát, Honorius pedig megszabadul a bajtól; gondolkozott, hogy hogyan tudná a barbárokat Itália ellen fordítani és a békét meghiúsítani. Beavatta terveibe a minden gazságra képes zsidó Sault, az egyik légióparancsnokot, és megparancsolta neki, hogy a távozó vizigótokat húsvét napján meglepetésszerűen támadja meg. Ez meg is történt, és a váratlan rémületben sokan elesetek. (255) Ráadásul a vizigótok vallása ünnepnapon tiltotta a hadakozást, de hogy az ellenség elszántságát látták, a szükségétől kényszerítve mégis nekidurálták magukat, úgyhogy a zsidó csapatokat nemcsak szétszórták és elkergették, de le is mészárolták. Stilico megjéjt, amikor légióinak pusztulásáról értesült, attól tartott, hogy a felbőszült ellenség rátör, ezért a császárhoz fordult csapatainak feltöltése és megsegítése végett. Honorius nem katonát és nem segítséget küldött, hanem két bérgyilkost, aki Stilicót, a birodalom árulóját, fiával, Eucherivel együtt megölte. Stilico tehát így rőtta le ura előtt a hűtlenség és a zsarnokságra törő vakmerőség árát.

Stilico vezér meggyilkolása után Honorius senkit sem állított helyette a római sereg élére, ezért aztán harcra termelt vezér híján az többé nem volt képes a vizigótoknak ellenállni, így azok dühe úgy fellángolt, hogy Itália tekintélyes részének meghódítása és felégetése után Rómát is megszállták, és rövid ostrom után bevették. Elfoglalták tehát Rómát, mindeddig a világ úrnőjét, a római birodalmat, Flavius és Varro konzulása alatt, április kalendáján, a város alapításának ezerszázhatvanegyedik, a keresztény üdvösségnek négyszáztizedik esztendejében. (260) Honorius szerencsétlen uralkodása alatt a római szabadság és az itáliai hatalom odalett. Nem sokkal előbb, Gratianus uralkodása alatt más szerencsétlenségről is érkezett hír, hogy tudniillik a longobárdok Germánia szélső vidékeiről, az óceán mellől és Scandia szigetéről megszámlálhatatlan tömeggel előtörtek, új zavargásokat keltenek, Ibor és Aio vezérükkel legyőzték a vandálokat, és birodalmuk kiterjesztésére törekednek. Alarik a város elfoglalása után rendeletben megtiltotta a római polgárok gyilkolását, rablást és zsákmányszedést kívül semmi erőszakoskodást, gyűjtogatást nem engedett, a templomoknak megadta az illő tiszteletet, senkivel szemben sem hatalmaskodott; akik a templomokba bemenekültek, sértetlenül megmaradtak; megtiltott minden erőszakot, gyilkolást, kegyetlenkedést. Persze, a rendeletet nem tartották be mindenütt; Jordanis, hogy saját nemzetét ne bántsa, arról tudósít, hogy az ellenség megelekedett a rablással. Theodosius leánya, Honorius és Arcadius nővére, Galla Placidia fogságba esett, és Alarik a származásának előkelőségéért eljegyezte. Péternek nagysága, művészi kivitelezése és aranyozása miatt értékes ereklyetartóját, amelyet egyházi szolgálatra használtak, egy vizigót elrabolta, de a király parancsára visszavitték a bazilikába. Három napot töltöttek prédálással és rablással. Aztán Alarik elhagyta a várost, és keresztülvonult Campanián, Lucanián és a bruttiusokon; mindent feldúlt és lerombolt. Szicílián át Afrikába is elment volna, ha a vihar, amely sok hajóját tönkretette, tervének megváltoztatására nem kényszeríti. (265) Visszaútnján betegségbe esett, és Cosenzában meghalt. A vizigótok mélyen gyászolták őt, buta babonásságukban attól féltek, hogy valaki a csontjain áll majd bosszút, ezért a Busentóból elvezetve a vizet, annak medrébe temették, ott helyezték el Alarikot minden értékes holmijával együtt, majd visszaengedték a folyót, és nehogy valamelyik talján megtudja, hogy hol a sír, a kubikosokat megölték; e rémtett bizony illik a barbár népséghez.

Az elhunyt helyébe a vizigótoknál a szintén Balt nemzetségből származó Ataulf állt, akinek az Alarik által eljegyzett Placidia lett a felesége; néhány hónap múlva Imolában megtartották az esküvőt. A vizigótok visszamentek Rómába, ami zsákmány még maradt, azt összeszedték, és a rablás meg gyűjtogatás örök emlékezetét hagyták maguk után. Ataulf életben hagyta Honorius, egyrészt, mert látta, hogy erejéből és aranyából kifogyott, másrészt, mert a rokonság kedvéért kénytelen volt megkímélni az életét, és elindult a frankok és burgundok által háborgatott Galliákba. Érkezésétől az ellenség megrémült, és visszahúzódott a határai mögé. A vandálok pedig és az alánok, akik a római császároktól a Pannóniákban eszközöltek ki helyet maguknak, de aztán a gótoktól való félelmükben a Galliákba menekültek, még nagyobb riadalmukban Hispániába keltek át, ennek következtében Ataulf Galliában nyugalmat talált. (270) Úgy határozott, hogy a vandálokat kikergeti Hispániából; kincseit és a hadra alkalmatlan embereket hátrahagyta a tarragonai tájon Barcelonánál, maga pedig hatalmas sereggel átkelt a Pireneus-hegységen, és behatolt a Hispániák középsőbe, a vandálokkal többször megütközött, végül legyőzte őket, és három év alatt Galliával együtt Hispániát is békére hozta, végül egy Euervulf nevű törpe, akit gyakran kigúnyolt, megölte őt. Itt azonban egy kissé meg kell állnunk, mert szólnunk kell egy keveset néhány nemzet eredetéről.

Plinius azt állítja, hogy a vandálok és a vandálok közül kiszármazott burgundok belső Germánia öt törzse közül az egyik; közelükben helyezi el a svábokat. Az alánok, bár eredetüket a szkítáktól vették, a vandálok területén éltek. Suetonius azt mondja, hogy Octavius Augustus a svábokat Germániából áttelepítette a Rajna innenső partjára. A burgundok, a vandálok egyik törzse, nyolcvanezer fegyverrel meglepültek a Rajna túlsó partján, Tacitus szerint ezeket Drusus leverte, belső Germániából saját hazájukba kergette vissza, kitiltotta őket az erődített városokból és helységekből, és arra kényszerítette, hogy tanyákon éljenek, amiről – mint fentebb mondtuk – a nevüket kapták. De e népségek között változás történt. Mert a saját folyójukról elnevezett

vandálok nem sokkal azok után, akiket Stilico a Galliák ellen feltüzelt, kivonultak a hazájukból, és szlávoknak nevezték el magukat annak a nemzetnek a nevérol, amely a cimber Bosporustól a Donig lakott, majd a vandálok és a burgundok kivonulása után azok helyét elfoglalta. (275) De a szláv elnevezést nem használták sokáig. Amikor ugyanis Mauritius császársága alatt egy részük Dalmáciába és Hlyricumba költözött, az otthon maradók nevet változtattak, és egyesek lengyelnek, mások csehnek kezdték magukat mondani. Azonban térjünk vissza oda, ahonnan elkanyarodtunk.

Ataufot Segerik követte, akit az övéi nemsokára csellel meggyilkoltak. Alarik után negyedikként a testbenlélekben kiváló Valiát választották királlyá. Honorius császár tekintélyes sereggel ellene küldte Constantiust, e nemcsak katonai szaktudással, de óriási gyakorlattal is rendelkező férfit, abban a reményben, hogy az ő révén a vizigót erőket könnyedén megnyirbálhatja. Mert nagyon félt attól, hogy a barbárok újra megtámadják az államot. Az is hozzájárult a dologhoz, hogy nehezen viselte el, hogy nővére, Piacidia, még mindig barbár fogságban sínylődik, és római fejedelemhez roppant méltatlannak tartotta, hogy képtelen őt kiszabadítani a szolgaságból. Hogy tehát Constantius nagyobb buzgalommal cselekedjék, és nővérét kimenekítse, Piacidiát házastársul ígerte neki, ha a barbár rabságból ki tudja ragadni. (280) Constantius az ígéret birtokában nagy erővel és császári felhatalmazással Hispániába ment, Valia vizigót király pedig a Pireneus-hegység bejáratánál fogadta őt. Követeket cseréltek, és végül Constantius megegyezett a királlyal, hogy az Piacidiát visszaadja; abban is megállapodtak, hogy amikor szükség lesz rá, a vizigótok sohasem fogják megtagadni a segítséget a római államtól. Valia tehát, hogy Honoriustól békét nyerjen, visszaeresztette Piacidiát, aki a megegyezés szerint eljegyezte magát Constantiusszal; tőle született Honorius és Valentinianus. Körülbelül ugyanezen időben egy másik Constantinus Galliában megtámadta a birodalmat, és fiát, Constanst, szerzetesből cézárrá tette. De Rómába vizigót segítség érkezvén, az egyiket Arles városban, a másikat Vienne-ben megölték. Ugyanezen merészségre vetemedett, és ugyanezen sorsra jutott aztán Jovinus és Sebastianus is.

Midőn Hispániában Valia uralkodott, íme, a vandálok, akiket Gallia belső részeiből Atauf kikergetett, megint megtámadták a hispánokat, zsákmányt szedtek, és mindenféle gazságot műveltek, de a vizigótok visszaszorították őket. (285) A vandálok birodalma Geiserik király alatt nagyon megerősödött, ő ugyanis kítűnt ravaszságával és okosságával, közepes testalkatú volt, és – mert leesett a lóról – sánta, nagyra törő, szófukar, élvezeteiben mértéktartó, de haragjában kevésbé; uralomvágyó, és nagyon értett ahhoz, hogy a nép között gyűlölséget és egyenlenséget szítson, hogy a zavarosban könnyebben tudjon halászni. Honorius és Theodosius konzulok idejében Castinust küldték a vandálok ellen, ez társát, Bonifatiust, a kiváló katonai szakértőt vele született önteltségével eltávolította maga mellől, amivel súlyos bonyodalmakat okozott. Mert Bonifátius ezt nagyon rossz néven vette, Ostiába sietett, átkelt Afrikába, elfoglalta a tartományt, azonban segítség nélkül nem tudta tartani a római császár ellenében, ezért Líbiába hívta Geiserik vandál királyt. Ez tartván Valia támadásától, a gádesi szoroson átkelve Marokkóba érkezett, egész Afrikát elfoglalta, ahol unokáival és utódaival egészen Justinianus idejéig uralkodott. Justinianus pedig megbízta Belizár lovaskapitányt, a Kelet parancsnokát, ezt a minden erénnyel kiváló, tetteinek fényes dicsőségével tündöklő férfit, és az ő révén nemcsak Afrikát szabadította fel a vandál iga alól, hanem Ázsiát is megmentette a perzsáktól, Európát a gótok szolgálatától, amikor pedig később a mórok elfoglalták Afrikát, azt Justinianus virtusa váltotta meg. (290) Valia ugyan szerette volna üldözni a vandálokat Afrikában, de a viharos tengertől megijedt, Toulouse-ba vonult vissza, és ott a vizigótok legnagyobb fájdalmára azon nyomban kilehelte a lelkét.

3. fejezet - Harmadik könyv

Most már hozzálátunk, hogy bemutassuk azoknak a hunoknak a birodalmát, akik legyőzték az osztrigótokat, hazájukból kikergették a vizigótokat, akik Itália és Gallia meghódítása után egészen a Hispániáig elhatoltak, azonban az egész Szkítia sem volt nekik elég, hanem átkeltek a Dunán, számlálhatatlan embertömeggel elárasztották és leigázták a Pannóniákat. És jóllehet Theodosius és Valens császársága idején Aëtius lovassági parancsnok egyszer-egyszer visszaszorította őket, azt mégsem lehetett megakadályozni, hogy továbbterjeszkedjenek. Ez idő tájt Berimund, mint az Amalok katalógusában fentebb megírtuk, Thorismund leszármazottja, nem tűrhette tovább sem osztrigótjainak szolgátságát, sem a hunok hatalmaskodó zsarnokságát, hanem fiával, Veterikkel együtt Hispániába ment Theodorikhoz, a vizigótok királyához, Valia utódához, arra számítva, hogy családjának nemes volta és tulajdon virtusa segítségével nála mihamar magas rangot érhet el. Az észbelileg is, kormányzásban is kiváló Theodorik, aki nem kevésbé tűnt ki lelki, mint fizikai adottságaival, tudta ugyan, hogy a királyi sarjak nemcsak az uralkodók, hanem a köznép számára is veszedelmesek szoktak lenni, ennek ellenére, mert nemeslelkűnek találta őt, nemcsak vendégül, hanem tanácsadóul is szívesen látta; naponta magához hívatta, és előszeretettel élt fajrokona szolgálataival. (5) És lám, az ifjabb Theodosius és Festus konzulsága idején a rómaiak a szövetség megsértése címén háborút indítanak Theodorik ellen. Aëtius patrícius lovassági parancsnok, aki a mysiai Durostorum városból származott, aki Gaudentius fia volt, akit az apja állandó katonai fegyelemben nevelt, akit Valentinianus a gallok parancsnokává tett, és aki a svábok meg a frankok barbárságát több csapással megfékezte, egész Galliát pedig bámulatos bölcsességgel megvédelmezte, ez az Aëtius Litorius parancsnoksága alatt hun segédlettel Theodorik ellen indul. Azonban, amikor az egyenlő erejű és egyenlő kilátásokkal rendelkező seregek felállnak, a közjó érdekében megváltoztatja a szándékát, paroláznak, és az egyetértés helyreáll.

A római császárokat nemsokára annyi veszedelem kerítette be, hogy a birodalom megtartása reménytelenné vált. Az egyik oldalon ugyanis a skótok, az albigensek meg a piktek rátörtek Britanniára, és a fenyegető hun áradat miatt Aëtius, Gallia prefektusa, képtelen volt segítséget vinni a rászorulóknak. A másik oldalon Geiserik, a vandálok királya, egy év alatt elfoglalta Afrikát, flottát állított, és megtámadta Sziciliát. Amott Sebastianus, aki az alánokat és a svábokat kikergette Luzitániából, a római állam árulója, uralomvágyában összeszövetkezett a vandálokkal és a vizigótokkal, hogy Luzitániát megszerezze, de a barbárok becsapták őt, és hűtlenségének alaposan megfizette az árát; így történt, hogy a vizigótok, a svábok és az alánok megszerezték Luzitániát, a tarragónai Hispániát és Aquitániát. (10) Eminnen a hunok fenyegettek, akik egybegyűjtötték az osztrigótokat, a gepidákat meg a szkíták mérhetetlen népségét, hogy szabadon garázdálkodhassanak bárhol, amerre a kedvük tartja. Mert – ahogy a magyarok évkönyvei előadják – Dácia meghódítása után a két Pannóniára vetették a szemüket, átkeltek a Dunán, és el akarták foglalni, mert nemcsak a föld termékenységével és a táj szépségével tűnt ki, hanem kellemes éghajlatával is; a sabariai származású Macrinus prokonzul alatt alemannok és itáliaiak éltek benne nagy számban. Igaz, hogy Macrinus a Mysiáknak, a Pannóniáknak, Trákiának, Dlyricumnak és az idetartozó Macedóniának parancsolt, a hunok erejével mégsem mérkőzhetett, ezért, hogy a hatalmas néptömeg el ne söpörje, elhívja Detriket, egész Germánia előljáróját, aki erre tekintélyes sereget összeszedve alászáll Pannóniába. Tétény és Százhalom között, a Duna partjától tízezer lépésre fekvő Potentiana városnál egyesül Macrinus seregével, tudniillik Tétény Buda és Székesfehérvár között helyezkedik el. Tanácsot tartanak, mit tegyenek, átvigyék-e a sereget, hogy a hunokat táborukban megtámadják, vagy keressenek más, ütközetre alkalmasabb helyet. Míg tanakodnak, vitatkoznak, hát a hunok kiindulnak táborukból, a Duna partjához vonulnak; sok embert hátrahagynak, hogy míg a rómaiakhoz mennek, azok őrizték a tábort, az asszonyokat, a gyerekeket meg a holmit. (15) Macrinus és Detrik nem tart a szkítáktól, mert úgy gondolja, hogy a közöttük hömpölygő Duna miatt amonnan semmi baj sem érheti őket, hiszen ezeknek nincsenek hajóik, hogy átkeljenek, és a folyón hidat sem verhetnek egykönnyen. De a hunok Szkítiában már sok folyón átkeltek hasonlóképpen, és miután az ellenség közelébe jutnak, összekötik a tömlőket, és éjnek éjszakáján észrevétlenül valamennyien átúsznak a Dunán Óbuda közelében, Sicambria alatt, ott, ahol most is fekszik egy falu, amelyet a hunok átkeléséről szittyá nyelven Kelenföldnek neveznek. Aztán gyorsan nyomulnak Potentianához, ahol a két vezér tábora áll, megrohanják az alvó és készületlen ellenfelet, amely a szkíták cselétől a legkevésbé sem tart. Iszonyú öldöklés kezdődik; sokan álomtól nyugodva elvesznek, mielőtt felébrednének. Zavar, lárma, ordítózás támad. A hirtelen és váratlan félelemtől megzavarodott római katonák nem tudják, mit tegyenek, hova forduljanak; nagy rész futásnak ered és zömmel odavész; az alemannok és a germánok hallatlan veszteséget szenvednek. A többiek, akik vagy a városban éjszakáznak, vagy a falak tövében tanyáznak, behúzódnak a városba, és megmenekülnek. A gyilkolásba belefáradt hunok visszavonulnak egy mezőre, amelyet Tárnokvölgynek hívnak.

(20) Detriket és Macrinust lesújtja a hatalmas csapás, éktelen méreg futja el őket, amelyet a súlyos szégyen is fokoz, és szívesebben akarnának meghalni, mint elviselni ezt a gyalázatot, elhatározzák, hogy tisztességgel bosszút állnak a barbároktól elszenvedett vereségért. Összeterelik a megmaradt légiókat, megmagyarázzák, mit

kell tenni, figyelmeztetnek arra, hogy nem szabad az időt húzni, erősítgetik, hogy a hunok a hosszú virrasztástól, a menetelés és a csata fáradalmaitól erejüket egészen elvesztették; a barbár vadságot feltétlenül meg kell torolni, hiszen egy ilyen örök csúfsággal együttjáró súlyos vereség, hacsak nem viszonzózzák, sem a rómaiaknak, sem a római nép szövetségeseinek nem válik a dicsőségére. Hangoztatják, hogy a római birodalom tekintélyére örök bélyeget sütnék, ha nem rontanak a barbárookra a legelszántabb lélekkel, és nem büntetik meg őket alaposan. Magyarázzák, hogy ezek minden népet végpusztulással fenyegetnek, ha erőiket hatalmas csapással szét nem morzsolják, így tehát a légiók bátorságát részint a nagyobb bajtól való félelemmel, részint az elszenvedett vereség fölötti haraggal és szégyennel feltüzelik, bár ezek régi virtusokról egyébként sem feledkeztek meg, és mást nem is kívánnak jobban, mint ezt a csatát. Követelik, hogy öltsenek fegyvert, vegyék fel a harci alakzatot, adják meg a csatajelt, és – ha rosszul verekednének – tizedeljék meg őket. (25) Így tehát a vezérek a közelben tanyázó hunokra vezetik a sereget. Még nem kerülnek az ellenség szeme elé, és már mindkét fél oly indulatra gerjed, hogy ennél kegyetlenebb viadalt sohasem fogsz látni. Mindkét oldalon mérhetetlen tömeg esik el; egész nap vadul csatáznak. Napnyugta felé a hunok, akiket az előző virrasztás és fáradozás kimerített, kezdenek alulmaradni a verekedésben, és hátat fordítanak, nehogy végpusztulásra jussanak. A Duna-partra húzódnak vissza, aztán tömlőiken átúsznak a folyón. A küzdelemben kifáradt rómaiak hagyják a menekülő ellenséget, az ütközet tehát az éjszaka közeledtével félbeszakad. Ebben a harcban a hunok közül Keve vezérrel együtt 125 ezer ember esett el, a rómaiakból, azokon kívül, akik az elmúlt éjjel a táborban haltak meg, ha a magyarok évkönyveinek hitelt adhatunk, kétszázötvenezer veszett oda. Másnap Detrik és Macrinus megállapítja, hogy roppant véres diadalt aratott, és hogy ne kényszerüljön a szkíták mérhetetlen tömegével újból megütközni, elhatározza, hogy áthelyezi a tábort, úgy vélekedve, hogy a megmaradt csapatokat kímélnie kell. (30) Attól tartanak, hogy ha a hunoknak ismét alkalmat adnak a csatára, az ellenség roppant tömege a római nép egész hadseregét egy szálíg elpusztítja, ezért a maradék csapatokat visszavonják Tullnhoz, mely most ausztriai város, egykor pedig pannóniai volt. A hunok, miután észrevették, hogy az ellenség visszavonult, ismét felkeresik a csatamezőt, és övéiket szkíta szokás szerint kegyelettel eltemetik. Megtalálják Keve vezér testét, és ünnepi pompával elhantolják az országút mellett felállított sírban, fölé márványoszlopot emelnek a vezér emlékezetére, amely helyet Keveaszóvölgynek hívták, most pedig a magyarok Kajászónak mondanak.

Miután a hunok a római erőket kitapasztalva úgy látják, hogy ügyeik jól alakulnak, bátorságuk megnövekszik, és arra törekednek, hogy a rómaiak ellenállását leküzdve átkeljenek a Dunán, és mindkét Pannóniát elfoglalják; mi ha megtörtént, úgy akarják belőle kihajtani a rómaiakat, mintha az a tulajdon hazájuk volna. Nagy sorozást tartanak, és elrohannak Tullnhoz, amelyről mondtuk, hogy Pannónia szélén helyezkedik el, és ahova a rómaiak visszavonultak. (35) Detriknek és Macrinusnak jelentik, hogy jönnek a szkíták, mert végső mérkőzésen akarják eldönteni, hogy a rómaiak vagy a hunok legyenek-e a Pannóniák urai, és szkíta szokás szerint úgy nekiduralták magukat, hogy inkább halni, mint hátrálni akarnak; mire a római vezérek, jóllehet a két elszenvedett vereségtől meggyengülve már nem rendelkeznek egyenlő erővel, mégis úgy határoznak, hogy szembeszállnak az ellenséggel, bár nem annyira a kiegészítő és segédcsatókba vetett remény, mint inkább a helyzet kényszere miatt, hogy a szkíta merészséget megzabolázzák. A zeiselmaueri mezőre vonulnak, ahol rájuk találják; a másik láttán mindkét sereg megáll, mindkettő felállítja a hadrendet, és mindkettő latba akarja vetni minden katonai tudását és csel fogását. A hunok föltették, hogy vagy győznek, vagy szépen meghalnak, amire bármelyikük is könnyen rászánta magát, mert ősi szokásuk arra tanította őket, hogy vessék meg a halált. Ezzel szemben a taljánok tekintetbe szokták venni az életet, és nem teszik ki magukat vaktában a pusztulásnak. Tehát azonnal megadják a csatajelt, és ádázul egymásnak rohantak. A hunoknak az a szokásuk, hogy a csatában hangos üvöltözéssel megijesztik az ellenfelet, verik a dobot, és nyílzáporral felhő módjára elhomályosítják az eget. Ezért azonnal éktelen és ijesztő lármát csapnak, az eget nyílveszőkkel takarják, úgy, hogy a rómaiak bátorsága jócskán megcsappan. A nap első órájától a kilencedikig folyik a csata; mindkét részen nagy az öldöklés. (40) Végül is Detrik és Macrinus, látván, hogy számra alulmaradnak, és hogy vadállati népséggel van dolguk, amely a halált semmibe veszi, övéik vesztesége pedig óráról órára nő, hogy a megmaradtakat megmentésük, mert a csatát nem lehetett egykönnyen dűlőre vinni, hátat fordítanak, lassan visszahúzódnak, hogy ne kényszerüljenek nyíltan megszaladni. A hunok ugyan kifáradtak a hosszú verekedésben, és kénytelenek lennének feladni a küzdelmet, azonban a győzelem felcsillanó reménye visszaadja az erejüket, és még jobban nekifeszülnek. Macrinus, ahogy a kiújult küzdelemben bátran belevetette magát, elesett. Detrik egy homlokába befűrődő nyílveszőtől sebesülve az életben maradottakkal elmenekült, és a nyíl csonkját, amelyet nem tudott kihúzni, mint mondják, elvitte egészen a római szenátusig. A hunok megszerezvén az igen véres győzelmet, azonnal visszavonultak a táborba. Ebben a csatában elesett negyvenezer hun, valamint Béla, Keme és Kadicsa vezér. Ezzel szemben a rómaiak veszteségét abból mérhetjük fel, hogy Pannóniában sohasem voltak többé képesek a hunok ellenében seregüket újjászervezni. A szkíta vezéreket, mert gyönyörű győzelmet szerezve estek el, ünnepi pompával annál a márványoszlopnál temették el, amelyről fentebb beszéltünk. A hunok, akiket aztán magyaroknak nevezünk, az üdvösség négyszázegyedik évében a nagy véráldozattal meghódított Pannóniában nyugalmas otthont foglaltak és teremtettek maguknak.

(45) A bevonulást követő huszonnyolcadik évben, az iménti háborúban vezéreiket elveszítvén s államuk árvaságra jutván, nem tudták, mitévők legyenek; a vegyes és mérhetetlen tömeg nem nélkülözhetette a vezért, de nem volt könnyű a legalkalmasabbat megtalálni. Attila volt az egyetlen, Mundzuknak, az állítólag előtte uralkodó Oktar és Roas fivérének a fia, Buda testvére, akiről tudták, hogy a legjobb nemzetségből származik, emellett roppant bátor és bölcs, ezért mindenki őt tartotta megfelelő királynak. Gyűlést hívnak össze, amelyre a törzsek mindenholnan összejönnek, mindenki Attilára szavaz, és királlyá nyilvánítják. Ő pedig rendkívül uralomvágyó, hadvezetésre roppantul alkalmas volt, és amit hallatlan becsvágya megkívánt, azt elérte; nagy reményeket táplált, és óriási tervekkel kezdte uralkodását, amelyre – mint látszott – nem a sors, hanem saját tulajdonságai teremtették, tudniillik elméje éles és körültekintő volt, teste izmos és zömök, lelkijére hatalmas, tűrőképessége kimeríthetetlen, katonai felkészültsége tökéletes, ravasz volt és mélyen megfontolt. A cselvetés és lesállítás nagymestere, haláláig merész, kegyetlen lelkű és öntelt, álnoksága a punokét is felülmúló. Termete robusztus, mellkasa és válla széles, pillantása komor, feje busa, szeme apró, szakála ritkás, orra lapos, haja mint a kutyaszőr, bőre feketés és mohósága fékezhetetlen. (50) Járása peckes volt, tekintetét rátartó módra ide-oda körbehordozta; taglejtése nem kevesebb becsvágyról, mint érzékiségről tanúskodott; a kérelmezőkhöz engedékeny volt, és akít egyszer hívévé fogadott, ahhoz készségesnek mutatkozott. Hogy milyen fajtából származott, azt ábrázata elárulta, és nagyon jól tudta, hogy nem emberi közreműködés, hanem isteni akarat juttatta a hatalom csúcsára, ahogy – mint Priscus historikus mondja – Mars szent kardja, amelyet ő szerzett meg, már előre megígérte neki. Ezt ugyanis hajdan a szkíták királyai őrizték, és a hatalmat az remélhette, aki birtokában tartotta azt. Midőn egy pásztor tinóját sántán találja meg akarja keresni a sérülés okát, és elindul a vérvyomon. Amikor a vérpatak forrására rálel ott, ahol a tinó legelt, feltúrja a földet, és megtalálja Mars kardját, amelybe az óvatlan jószág véletlenül belelépett. Kikaparja, és azonnal elviszi Attilához, aki megérti, hogy ez a szent istenség ajándéka, és szerencséjének módfelett megörül. Megjövendöli magának, hogy a megszerzett kard hamarosan a hadak és minden nemzetek urává teszi őt. A pásztornak köszönetet mond; és mintha valami isteni adományt kapott volna, a kardot szentségként őrizteti, mint a rómaiak a szent pajzsot. Imádkozik Marshoz, a szkíták istenéhez, akinek szellemét naponkénti áldozattal igyekszik megnyerni. (55) Jól tudja, mekkora hatalomhoz jutott, és tisztában van azzal, hogy számlálhatatlan népnek, majd egész Szkítiának az urává válik; állandóan azon gondolkozik, hogy mibe kellene fognia, nehogy úgy lássék, mintha érdemtelenül került volna e nagy hatalom élére. Leginkább attól tartott, hogy majd úgy látszik, nem a király maradt birodalom, hanem a birodalom király nélkül; azt is jól tudta, hogy sem tehetségben, sem képességben, sem szerencséjében, sem katonai erőben és sokaságban nem lesz hiány. Összehívta tehát a légiók pa-rancsnokait, a törzsfőnököket, és így szólt hozzájuk:

Jól tudom, bajtársaim, hogy nemcsak országot, hanem mindenféle hatalmat az istenek akarata és gondviselése ad, és az interregnum idején ti is valamennyien elfogadtátok a mennyei szándékot és akaratot. Hiszen engem egyhangúlag nemcsak parancsnokká és vezérré választottatok, hanem készséggel rám bízottatok a szkíta állam főségét is, amelyet eddig senki sem bírt ekkora jogkörrel, ülendő tehát, hogy mind az istenek akaratát, mind a ti döntéseket megbecsüljem, mert egyikből az égi jószág, másikkól a ti szeretetek és hűségetek világlik ki. (60) Bár igyekeztem, hogy semmit se felejtsek el, ami e két kötelezettségemet illeti, mégis azt hiszem, hogy eddig sem az istenek, sem a halandók előtt nem tudtam olyan érdemeket szerezni, hogy a királyi tisztre méltónak ítéltetek. Ezért mindkettőnek örök hálával tartozom. És ha a lekötelezett léleknek, hát nem kevésbé az én tekintélyemnek és tisztetemnek is tartozom annyival, hogy éjjel-nappal a hálaadás mikéntjén töprengjek, nehogy e nagy feladatra méltatlannak találjatok. Valahányszor gondolkozni kezdek azon, hogy melyek a királyra, még hozzá a legderékabbra váró kötelességek, hamar rájövök arra, hogy roppant nehéz tisztet vállaltam fel. Mert akire mások kormányzását rábízta, annak úgy kell viselkednie, hogy a többieknél kiválóbbnak is lássák; ezzel szemben nincs gyalázatosabb annál, aki saját trónjára méltatlannak ítéltetik. Ha a töledek kapott megbízást visszautasítottam volna, az bizony silány lélekre vallana, ezzel szemben nagy dolgokra vállalkozni és erőt tulajdon erőnyeinkből meg isteni reménységből meríteni a legnagyobbakra jellemző. Bár a feladat nehéz volta nemigen ösztönöz, van mégis sok tényező, amely megnöveli az önbizalmamat, titeket pedig feljogosít arra, hogy bízzatok bennem, mégpedig elsősorban a tapasztalat, a fáradhatatlanság meg az itthon és idegenben szakadatlanul edzett test és lélek. (65) Higgyétek el nekem, soha senki sem fog jól parancsolni, aki előbb nem tanult engedelmességre. Nem találsz olyan derék vezért, aki rossz újonc volt. Táborotokban születtem és nevelkedtem, bajtársaim, nem érintettem előbb tejet adó emlőt, mint véres kardot. Lány bölcső helyett pajzsot tettem alám, és kisdedként jeges folyóban fürdettem; éjjel-nappal a szabad ég alatt tanyáztam, egyformán türtem fagyot és hőséget. Amikor pedig valamelyest fölcseperedtem, merészen forgattam a fegyvert, csatáztam ostromfedél alatt, párbajoztam a velem egyívásúakkal, olykor háborúsdit játszottam, vezettem sereget, rendeztem hadsort, felállítottam a seregszárnyakat, a csatajelre elsőként rohantam előre, és az ütközet végén utolsóként vonultam vissza, sőt, gyakran vettem részt úszóversenyen a Dunán és hatalmas folyamokon. Ezenkívül gerelyt vettem, futottam a stadionban, és látogattam a lovaglópályát. És nehogy a hadművészet valamely nemét elhanyagoljam, szívesen ostromoltam játékvárakat, körben tornyokat emeltem, odagördítettem az ostromgépeket, kossal döngettem a falakat, és romjaikat megmástromoltam, szétkergettem az őrséget, sohasem

öltöttem mást, csak katonaruhát, éjjel-nappal cipeltem a fegyvert, és szinte mindig sisakostól aludtam az árokban. Amikor pedig érettebb kort értünk el, vitéz főuraim, a ti példátokon megtanultuk, hogy ne féljük az ellenség támadását, a hírnév és dicsőség kedvéért vessük meg a halált, az állam érdekében a legnagyobb veszedelmet is vállaljuk. És olyannyira megtanultuk, mondom, mert a magasságostól a legkiválóbb katonai oktatókat kaptuk, hogy nem habozunk az ellenséget csellel megejteni, az idegenek között a széthúzás magvait hinteni, amivel könnyebben lehet győzni, sem a népeket nyugtalanítani, ígéretekkel megvesztegetni, olykor-olykor alkalmilag kegyetlenséggel megfélemlíteni. (70) Mindezt tudjuk, és inkább a gyakorlatban, mint szavakból tanultuk meg töletek. Állandóan éberem figyeltük, hogyan igazgatjátok az államot, milyen híven gondoskodtok a közjóról, mekkora bátorsággal hártjátok el a veszélyeket, milyen jóindulattal fogadjátok a kérelmezőket, milyen elfogulatlanul igyekeztek tartani a törvényt és őrizni a becsületességet. És ha mindezt végiggondolom, úgy találom, hogy a szkíták seregében több hadvezér akad, mint másutt az egész világon. Vannak más dolgok is, amelyek nem elsősorban engem bátorítanak, hanem személyemet illetően bennetek kelthetnek bizalmat. Anyám, mint elbeszélte, a születésemet megelőző napon álmában egy szép fiúcskát hozott a világra, aki felállt, és akit Mars az égből leszállva karddal övezett fel, isten haragjának ostorával ajándékozott meg. Sőt, hogy ez előjel igazolódjék, még nem voltam tízéves, amikor egy pásztor elhozta nekem Mars kardját, amelyet a mezőn talált, miért is a jósök azt jövendölték, hogy ez a jelkép a ti királyotokká, a halandók bűneinek bírójává és a népek meghódítójává tesz engem. Minket a rómaiak barbároknak mondanak, és mint a világ urai, a szittyá nemzetet régóta alábecsülik, azzal henegeznek, hogy övék az egész világ. (75) Ám sem parthus rokonainkat nem hódították meg eddig, sem a hunoknak nem szabhattak még törvényt, de bizony nem is fognak, ha élünk. És ha mindeddig megmaradtunk volna saját hazánkban, a római fegyvert inkább hallottuk, mint féltük volna. De mert őseink bátorságukkal egész Szkítiát az uralmuk alá hajtották, mi is kénytelenek vagyunk hasonló, sőt, ha lehet, még nagyobb vitézséggel és dicsőséggel megküzdeni velük. Nem tudom, áhíthat-e ennél többet a lélek. És mert a szellemek segítenek, mert a népek készséggel támogatnak, erőtök is van, a szerencse sem hiányzik, mert a katonaszív merész, nekünk csak akarnunk kell, uraim, és a régiek minden dicsőségét meghaladjuk, a római nép nevét is eltöröljük. Olyan embert választottatok tehát királlyá, vitéz férfiak, aki nem idegen, hanem a tietek, nem ostoba, hanem tapasztalt, nem ismeretlen, hanem hírneves, nem rokonotok, hanem tulajdon nemzetségekből való hön szeretett, halhatatlanságra vágyó fiatalok, és, mivel tudjuk, hogy Mars atyánk sohasem távozik mellőlünk, ha sem magatokat, sem királyotokat nem hagyjátok cserben, rövidesen bebizonyítom, hogy engem nemcsak emberi megfontolás tett királlyá, hanem elsősorban isteni akarat, ezért arra kell törekednem, hogy mindkettőnek eleget tegyek, jóllehet ehhez mindkettő segítségére szükségem van. (80) Így amit rólam a tanács döntése szerint elhatározottak, és a néptömeg kívánságára megerősítettetek, azt jószágos Mars atyánk üdvössé és szerencsésé fogja tenni, fegyverünkbe erőt önt, és minden szellem pártfogolja azt. Bízatok tehát bennem, bajtársaim, higgyetek a közösségben, és minden erőttökkel munkálkodjatok a szkíták birodalmának kiterjesztésén. Tartsatok istentiszteletet Mars és Herkules atyátok minden oltáránál, mutassatok be áldozatot, adjatok teljes tiszteletet a halhatatlan isteneknek. Tudjátok meg, hogy Attila sohasem fogja várakozásokat megcsalni, sőt, az ellenségnek irgalmatlan korbácsa lesz.

Miután Attila befejezte, mindenfelé kiáltozni kezdtek: Éljen, éljenek a szkíták! (85) A hunok reményét úgy felvirágoztatta, hogy nagyon-nagyon szerették és imádták őt. Az összes törzs és katona letette a kezébe az esküt, hogy a katonáskodást és parancsnoklását, amelyet az előkelők csodára respektáltak, sohasem fogja megtagadni. Mindenki a birodalom gyarapítására ösztökéli őt, és megígéri, hogy szíves engedelmisséggel beáll seregébe, ő pedig az ország rendbetételéhez lát, elrendezi az államügyeket, törvényekkel szilárdítja, rendeleteket bocsát ki. Miután mindez rendben végbement, a háborúra és a hadigépekre fordítja a figyelmét, különböző szerkezeteket készít, számos mestert alkalmaz, gyarapítja a muníciót és a felszerelést, amely megkönnyíti az ellenséges táborok és városok ostromát. A táborverés bámulatos módját dolgozta ki, városi lakhelyét és barakkját csodálatosan rendezte be, amelyet a katonák sátraihoz áthatolhatatlan gyűrűje biztosított, amiről Priscus historikus, az ifjabb Theodosius írnoka, aki követségben nála járt, mint mondják, így számolt be: Először is, mielőtt a hunokhoz elérkezett volna, hatalmas folyamokon kelt át, majd eljutott oda, ahol hajdan Edoingast, a legvitézebb gótot, a szarmaták csellel megölték; innen nem volt messze Attila óriási városhoz hasonló szállása, amelynek falai a legnemesebb, eresztékeiknél oly szorosán egybeillesztett fagerendákból készültek, hogy az egész egyetlen tömör fatáblának látszott; (90) volt ebben sok tágas terem, széles, aranyos oszlopcsarnok, terjedelmes udvar és minden egyéb, ami a királyi életmódhoz és méltósághoz illik. Nemcsak a palotája volt fényűző, hanem vezéri barakkját is esztelen költséggel remekelték, az egészet selyem- és aranyszőtesből, végig drágakővel rakva, arany- meg elefántcsont oszlopok tartották, és nemcsak tornácok meg folyosók, hanem simára csiszolt keményfa lapokkal kirakott csarnokok és udvarok, aranyozott ebédlők és hálószobák is voltak benne. A hétköznapi sátrak és a pajták is bíborszínű selyemből készültek, az istállók a legnemesebb eresztett fából. Mindez pedig nemcsak dőlőfős palota gyanánt szolgált, hanem az áradó bőkezűség kifejezésére is. Mert főembereit gyakran ajándékozta meg ilyen értékes sátrakkal, és oly jótékony volt irántuk, hogy néha alig maradt két-három nyeregtekercsük a kivonulásra. A lószerszám, a pajzs, a sisak, a mellvért mind olyan drága anyagból készült műalkotás volt, hogy aranynál, ezüstről hitványabbat nem is láttál rajtuk. De nem volt kevésbé bámulatos az

ágy, a szék, a kocsi, az öltözőszoba sem. (95) A követek, akik a legtávolabbi vidékekről özönlöttek hozzá, akkora ámulattól lenyűgözve távoztak, hogy övéikhez hazaérve gyakran azt sem tudták, hogy miről kezdjenek először mesélni. Ő ragyogott az élen mindenben, ami a királyi méltóságot illeti. És bár túlzott szigora miatt könyörtelennek és rettenetesnek tartották, a külföldieket kedvesen fogadta, és túlradó nagylelkűségével nemcsak az övéit, hanem az idegeneket is lekötelezte. Mennél félelmetesebb volt az ellenség szemében, annál kedvesebb a sajátjainak. Az elébe járulókhöz mindig készséges volt, és mindenre kiterjedő választ adott, sokukkal beszélgetett, többségüknek üzent, felfogása gyors volt és talpraesett, memóriája biztos és nagy befogadóképességű, ítéletét minden ügyben készen találták, hacsak éppen nem akart valakit szóval tartani addig, míg döntését megérleli. Arra viszont nagyon ügyelt, hogy őt senki se szedje rá szavakkal.

Mint a magyar évkönyvek mondják, akkora hun sereget szedett össze, hogy táborában a segédcsoportokon kívül tízszer százezer embert emlegetnek. Ez ugyan lehetetlennek hangzik, azonban valószínűsíti a szkíták megszámlálhatatlan sokasága és birodalmuk kiterjedése; tartalékkal is rendelkezett mindig, amellyel az elhullottak helyét azonnal betöltötte, mert nagyon nem szerette, ha a légiók foghíjasak. (100) A hunok fegyvere mellvért és bőrpáncél, valamint íj és tegez; néhányan pajzsot, lándzsát, sarló alakú kardot használtak, a többség bőrrel fedi a testét, mások páncéllal, hosszú kardot és tört hordanak. Nyers bőrbe öltöznek, vad és mogorva tekintetüket hosszú szakállal, nyíratlan haj bozontjával tetézik, amivel akkora rémületet keltenek, hogy a civilizált ellenfelet támadás nélkül, pusztá látványukkal elriasztják. A király nagy jósága szeretetet, nagy szigorúsága tiszteletet és hódolatot keltett népeiben, ezért szívesen szolgáltak neki, és úgy látszott, hogy mindenki ugyanúgy szereti, mint rettegi. Zászlaján koronás sas volt, mely jelvényt a magyarok Géza fejedelem idejéig megtartották. Uralma keménységének hírért fokozta a titulus, amelyet okleveleiben használt: Attila, Mundzuk fia, a nagy Nimród unokája, Engadia szülötte, isten kegyelméből a hunok, médek, gótok és dávak királya, a világ félelme, az isten ostora parancsolja ezt.

(105) Miután Attila a királyi méltóságot elnyerte, méltányosan és szigorúan kezdett uralkodni; minden alávetett nemzetet rávett a készséges engedelmesre, birodalma székhelyéül Sicambriát választotta, melyet Óbuda fölé helyeznek, és melynek némi nyoma máig fennmaradt. Nem ok nélkül tette ezt. Fővárosát a Dunánál, Szkítia határán jelölte ki, hogy egyfelől a szkítákat kormányozza, másfelől a római birodalom ellen háborút indítson, mert vágya erre roppant mód tüzelte. Ehhez járult Pannónia termékenysége, a Mysiák és Illyricum gazdagsága, hiszen az irdatlan sereget etetnie kellett. Uralomvágyát fokozta azoknak a háborúknak az emlékezete, amelyeket a hunok és a rómaiak a régebbi időkben Pannóniában vívtak. Erősen bántotta, hogy övéi csak nagy véráldozattal győztek, és a kiontott véreért bosszút akart állni. Azonban mielőtt e nagy vállalkozáshoz hozzáfogott volna, Szkítiát akarta rendbe tenni; így hát országszerte előljárókat, helytartókat, bírákat rendelt a népek fölé, és fivérért, Bledát, akit sokan Budának neveznek, uralkodótársaként maga mellé vette; az egész európai Szkítia élére állította, és átadta neki a főhatalmat, nehogy valami lázadás vagy külső háború törjön ki. (110) Maga pedig ezután felmérhetetlen tömegű sereggel megrohanja a római birodalom tartományait, és először a két Mysiát, Trákiát, Macedóniát és Illyricumot háborítja súlyos támadással. A háború okaként a hunok ellenében Detriknek és Macrinusnak nyújtott támogatást hozza fel. Valamir, az osztrogótok, és Ardarik, a gepidák királya szövetséget kötött Attilával, és csatlakozott hozzá. Amarkomannok, svábok, kvádok, herulok és túringek is a hunokkal együtt szolgáltak; a hatalmas barbár horda mindent tűzzel és vassal árasztott el.

Amikor Marcianus mindezt megtudta, annak a Theodosiusnak a példájára, akinek ez időben szabályszerűen az örökébe lépett, Geiserik vandál királlyal és a perzsák uralkodójával fegyverszünetet kötött, hogy a hunokkal, gepidákkal és osztrogótokkal könnyebben szállhasson szembe. Ez Attila reményét meghiúsította. Mínt hogy ugyanis a rómaiakkal keletről a perzsák, nyugatról a vizigótok, Afrikából a vandálok, északról a hunok álltak szemben, ő azt remélte, hogy e sok népnek Marcianus ellen egységesen indított támadása a római birodalmat egykettőre megsemmisíti. (115) A római császár azonban, hogy magát és országát megőltalmazza, és a magára maradt leghatalmasabb ellenféllel reményteljesebben vehesse föl a küzdelmet, a többiekkel beszüntette a háborút, és minden erejét Attila ellen összpontosította. Ardaburius hadvezért a hunok ellen küldte, aki Marcianopolisnál szembeszállt az ellenséggel, és az első ütközetben győzelmet aratott; a csalóka szerencse csábítására óvatlanul és túlzott mohósággal megint összecsapott a ravasz ellenséggel, Attila csapatai bekerítették, és elesett. Marcianus Ardaburius halálhírétől megdöbben, és inkább ésszel próbált úrrá lenni az ellenségen, mert tudta, hogy az sokszor többet ér az erőnél. Felmérte, hogy az a rengeteg sok nép nem marad meg egységesen az engedelmesen, és ha sokáig időzik Illyricumban meg Trákiában, éhen fog veszni. Ezért abban bízott, hogy a három király között egyenlenséget támaszthat, ajándékokkal és ígéretekkel egymásnak ugraszthatja őket, valamelyikükkel összeszövetkezhet, és ellenfeleinek szándékait megkavarhatja; de hasonlóképpen számított a tartományok szegénységére is. (120) A császár tehát ebben sántikált, és egyrészt halogatta az összecsapást, másrészt elvonta az élelmet, próbálgatta a királyok hajlandóságát, hintegette a viszály magvait, igyekezett szétbomlasztani az egyetértést és a szövetséget, az ingadozókat megkörnyékezte, és egyesek hittek is a szavának. Ezzel szemben Attila, a cselvetés nagymestere, megpróbálta Marcianus császár terveit keresztetni, a csatát siettetni, a terméketlen földön időzve megpróbált mindenhonnan élelmiszert szerezni,

gazdag vidékekre és városokba húzódni, övéit szigorúan kézben tartam, a királyok szövetségét bőkezűséggel és jó szolgálattal megszilárdítani, a katonákat bármi eszközzel engedelmességre szorítani.

Sőt, még fivérért, Budát is, akit azzal bízott meg, hogy Szkítiát kormányozza, és a Duna partján, Sicambria romjain egy várost építsen, melyet aztán Budának neveztek, csellel elfogta és megölte. A magyarok évkönyvei azt hagyományozzák, hogy a catalaunumi vereség után gyilkolta meg, mert amikor Attila Mysia, Trákia és Macedónia leigázása után Galliából Sicambriába visszaérkezett, rájött, hogy öccse Sicambriát, amelyet fallal vett körül, parancsa ellenére nem Attila nevére, hanem a sajátjáról Budának nevezte el, ezért csellel elfogta őt, és éktelen haragjában tulajdon kezével lenyakazta. Mások a testvérgyilkosságnak más okot tulajdonítanak: vagy azt, hogy Buda szelídebb természetű lévén az iszonyú hadjáratok elé akadályt gördített, vagy azt, hogy gyakran vitatkozott vele, és tiszteletlenül bizonygatta, hogy a gepidák és osztrogótok szövetséges királyait alattvalóiként tartja, illetve a szkítákkal ridegen bánik. (125) Jordanis azt írja, hogy testvérenek azért vetett lest, mert egyedül akart uralkodni, hiszen a közös uralom mindig ingatag. Ez Theodosius és Albinus konzulsága idejében történt. Attila tehát, miután Illyricumot, Macedóniát, Trákiát és a Mysiákat tűzzel-vassal végigpusztította, értesült arról, hogy Marcianus csapatai a Konstantinápolyhoz vezető utat elzárták, ezért visszament a Pannóniákba Sicambriához. A testvérgyilkosság mindenütt gyűlöletet és félelmet ébresztett vele szemben, ezért bűnbánatot mímelve szónoklatban akarta menteni magát:

Hogy milyen nyomorúságos az uralkodók állapota és sorsa, az én esetemen tanuljátok meg, uraim, mert nekem, aki az igazságosságot, a méltányosságot és a törvénytiszteletet tanítottam, és azt is megmutattam, hogy milyen buzgalommal kell teljesíteni a parancsot és az utasítást, jaj, nekem kellett először ezt testvérem vérén megtapasztalnom. Hogy egyetlen fivéremet, akit az uralomban társammá tettem, megöljem, a szükség kényszerített, ugyanaz a szükség, amely – mint mondják – Romulust, aki a törvény és a parancs megtagadását inkább öccsének, mint másnak a megbüntetésével akarta megtorolni. (130) Mert ez az isteni férfiú nagyon jól tudta, hogy azok, akiket birkapásztorból a népek királyává tesz, semmiféle birodalmat nem kormányozhatnak és nem gyarapíthatnak megfelelő módon, ha nem tanulják meg mindannyian, hogy a törvényeknek és a királynak engedelmeskedniük kell. Hogy, ha a törvényeket és a rendeleteket semmibe veszik, minden nyomban felkavarodik és tönkremegy. Egyedül a törvényesség az, ami nemcsak az államokat és a birodalmakat, hanem az egész társadalmat is biztosítja és őrzi. Hiszen egyedül az igazságosság az, ami még a legelvetemültebb sokaságot sem engedi felbomlani, mint a rablóbandáknál látjuk, melyek a prédát egyenlően osztják fel. Barbár nemből született eleink elsősorban ennek segítségével gyarapították és tartották fenn a birodalmukat, akkora sikerrel, hogy utódaik immár az egész világnak remélhetnek törvényt szabni. Ezért tulajdon véreemnek sem kegyelmeztem, nehogy példámmal növeljem a gazemberek merészségét, akikre annál gondosabban tudunk ügyelni, hogy a legkisebb botlást se kövessék el, minél szigorúbban kezdődik éppen önmagán a király büntető igazságszolgáltatása. (135) Elköveltük ezt azért is, hogy az igazság szentséges szellemét meg ne gyalázzuk valami káros engedékenységgel. Aki uralomra és közjóra született, akit az istenség ilyen magaslatra állított, annak semmiféle egyéni érzelem miatt nem szabad eltekintenie a közérdektől és az igazságosságtól. Sőt, minél közelebb áll hozzá a vétkes, annál keményebben kell azt büntetnie. A római tartományok ellen indultam, nem azért, hogy kártételeiket megtoroljam, hanem hogy a szkíta birodalmat kiszélesítsem, hiszen, mint illik, mindig úgy vélekedtem, hogy erre születtem; testvéremet, jaj, én nyomorult, elsősorban arra intettem, hogy a legnagyobb igyekezettel óvja az ország békéjét, kormányozzon igazsággal és tisztességgel, ne tűrje, hogy bárki jogait is megkisebbsítse; továbbá, hogy építse újjá, vegye körül temérdek falakkal és azután nevezze el az én nevemről azt a Sicambriát, amely várost egykor a római nép kiségitő légiói alapítottak és telepítettek be Germánia távoli sarkából a sicamber néppel, amint hogy a rómaiak akkoriban számos, főleg germán légiót ültettek a Duna partjára, és azokat városokká szervezték, hogy a barbárokat megakadályozzák a folyamon való átkelésben. Mit tett a szerencsétlen? Elfeledkezett a parancsról, elfeledkezett rólam, aki testvéri szeretettől indítva, összes vetélytársát elutasítva őt tettem meg uralkodótársammá, megengedtem, hogy velem egyenlően kormányozzon, azonban mértéktelen nagyravágyásában, hogy tekintélyemet és méltóságomat alattomban alássa, és végül egyeduralmódóvá váljak, a királyi székhelyet utasításom ellenére önmagáról Budának nevezte el, semmibe véve a felségsértés bűnét jótevőjével szemben. (140) Akit ti királynak választottatok, akit Mars és Herkules atyáink szelleme kijelölt, azt nem hogy tönkretenni, sőt elpusztítani szerette volna. Amikor e gáztett a tudomásomra jutott, lelkiismeretem szerint méltán lobbantam haragra, még emlékezve arra, hogy a szkíta állam rám bízott főségét milyen szeretettel, bizakodással, milyen lelkesedéssel fogadtam el, és megértettem, hogy itt nemcsak rám, hanem birodalmatokra is ármány leselkedik. Mindig megpróbált visszatartani a római birodalom ellen induló hadjáratoktól, még a legfontosabbtól is, sokszor fogtam el római küldöncöket titkos írású levéllel, amelyben az ellenség fivéreimnek ígért mindenfélét, elsősorban az egész szkíta birodalmat, ha engem cserbenhagy, vagy valami módon törbe ejt, vagy a háború megindításáról lebeszél. Ha a határtalan bizalom megcsalatozik, határtalan felháborodást szül. Minek erről többet? Hogy született vezérek el ne távolíttassék, hogy a szkíták el ne veszítsék Attilát, hogy Szkítia ne maradjon leghűségesebb védelmezője nélkül, hogy a rómaiak ne kapjanak lehetőséget Szkítia leigázására, hogy az igazság szentséges istensége meg ne gyaláztassék,

hogy a gazemberek pimaszságát az én bűnös hanyagságom és ostoba jóságom ne hizlalja, az ármány leleplezésekor a parancsszegés és felségsértés bűnére nem hívtam poroszlót, nem kerestem hóhért, hanem hogy közösségeket az én vérem ne mocskolja, testvéremre rátámadtam, és megöltém őt. Szívesebben mondtam le fivéremről, mint az országról, mint a közösségről, mint a méltóságról. Mit gondoltok, ha az állam kedvéért tulajdon véremnek, egy szem testvéremnek nem irgalmaztam, mit fogok tenni másokkal, ha vétkeznek? Egy darabig küzdött keblemben a közösségi és az egyéni érzület, végül a közérdek a magánérdek fölé kerekedett, és úgy gondolom, hogy mindenkinek így kell eljárnia, aki mások fölött áll, ha önmagának és az államnak használni akar. (145) Te pedig, szegény öcsém, ma is velem együtt uralkodnál, ha a szeretetben és a közösség iránti ragaszkodásban vetélkedtél volna velem. Nem azért fogadtalak testvérként uralkodótársnak, hogy aztán megfosszalak az életedtől, hanem meg akartam osztani ugyanazt a méltóságot, jó és balsorsot veled, aki mindig egyetlen és a legdrágább voltál számomra. Nem azért emeltelek föl, hogy aztán nélkülözniem kelljen téged, hanem hogy veled együtt részesüljek a kormányzás fáradalmaiból, de tisztességéből és dicsőségéből is, hogy kölcsönösen örvendezhessünk egymásnak. Jobban féltettelek téged, mint magamat, én vállaltam a fáradságot, a veszélyt, én mentem a háborúba, mert életedet többre becsültem az enyémnél. Nem testvéremként, hanem egyetlen fiamként tartottalak. Azt reméltem, ha a végzet úgy határoz, hogy időnek előtte elragad, a királyságban örökösöm, hírnevem fenntartója, halálom bosszulója leszel. Ó, csalfa emberi remény, ó, nyomorult halandó állapot, és főleg azoké, akik valamilyen magasságra emelkedtek, akiknek a nagyobb szerencséhez nagyobb rakás nyomorúság és veszedelem is járul! Jobb szerettem volna az ellenség keze által elesni, ha államunk érdeke ezt megengedte volna, mint kezemet testvéri vérral szennyezni. A parancsoló igazság istenségét az állam üdvéért mégis testvéri áldozattal kellett kiengesztelnem, az államellenes bűnt nem volt szabad eltusolnom.

(150) Tanuljátok meg hát atyámfia példáján, hogy a rendeletet, a törvényt, a parancsot be kell tartani, hogy milyen elégtétellel tartoznak a királynak azok, akik utasításait és az engedelmisséget megtagadják, vagy a hazai törvényeket megszegik, az emberiség követelményeit megsértik, hogy milyen szolgálattal tartoztok a kéréseitek és az érdemesek iránt készséges fejedelemnek, és hogy tisztességgel, szívesen szót kell fogadnotok, hogy ugyanazzal a szerencsével élhessetek, mint ő. A csalárdságot, a gőgöt, a hűtlenséget halálnál jobban fússátok! Semmit se tartsatok kívánatosabbnak, mint jó király alatt szolgálni és a közérdeket az egyéni érdek elé helyezni, mint mi tettük. Ha így cselekedtek, a szkíták sorsát nem annyira a jó vezér, mint inkább a jó katona teszi majd dicsekvésre méltóvá. Nehogy pedig testvérem szellemét magunk ellen ingereljük, megparancsolom, hogy teljesítsük a szerencsétlen kívánságát: az újjáépített Sicambriát nevezzük Budának, őt pedig igyekezzünk tisztességgel temetési, tejjel és borral megengesztelni.

Attila szónoklata után a temetés páratlan pompával végbement. Nemcsak Buda végzetét, hanem az ő kegyetlen sorsát is megsiratták; valamennyien szívből sajnálták őt, aki zokogott és szenvedett, azt kiáltozták, hogy fivérével joggal ölte meg. Vigasztalhatták és biztatták, hogy ne gyötörje magát testvére szerencsétlenségével, ne hagyja el a szkíta közösséget, gondoskodjék az országról, kérelték, hogy tartson ki dicsőségének megkezdett útja és a szkíták ügye mellett. (155) Egypár nap múlva, ahogy összeszedte magát, és testvére szellemét megengesztelte, a tervezett hadjárat felé fordult, amelyet – oly sok nép fölött uralkodván – könnyen véghezvihetett. Sőt, nem jutott oly nagy és nehéz vállalkozás az eszébe, amelynek sikerében ne bízott volna, hiszen háborúit nem kevesebb tudással, mint erővel szokta megvívni, és semmi másra sem vágyakozott jobban, mint a római birodalom összezúzására. Hozzálatott terve megvalósításához, tudta, hogy a rómaiak és a vizigótok esküdt ellenségei, tehát nehogy a hunok ellen összeszövetkezzenek, addig nyugton akarta tartani őket, míg területük mélyébe be nem nyomult, és érintkezésük lehetőségét el nem vágta. Hogy ezt megvalósíthassa, megkörnyékezte a mysiai származású, vele jó barátságban levő Aëtiust, akivel egykor János tirannus idejében az Itáliába való átkelés ügyében szövetségre lépett. Mindenfélet ígéretet neki a római birodalom felvirágoztatását illetően, ha engedi, hogy római szövetségben megfenyítse a vizigótokat, akiket szolgálóknak és szökevényeknek szokott nevezni. (160) Ezzel szemben Theodorikot, a vizigótok királyát, aki Valia királyt követte, titkon arról gyözködte, hogy inkább a rokon hunokkal, gepidákkal, osztrigótokkal birtokolja nyugton a nyugati birodalmat, mintsem hogy a hitszegő és gőgös római ellenséggel együtt kockázatot vállaljon; emellett emlékeztette az elszenvedett vereségekre és a rómaiak részéről fenyegető veszedelemre, hiszen azok a sértést tetézve szokták megtorolni. A Theodorik ellen szőtt ármányt támogatta Geiserik, a vandálok királya, aki félt az ellenséges vizigótoktól, és – mint Jordanis írja – ajándékokkal sürgette Attilát az ellenük irányuló hadjáratra. Mert Theodorik leányát fiával, Hunerikkal összeházasította, aztán méregkeveréssel gyanúsítva őt, levágta az orrát, és e csúf sebbel eltorzítva visszaküldte az apjához a Galliákba, ezért igencsak volt félnivalója a vizigótoktól, miért is Attilát nagy ajándékokkal éjjel-nappal tüzelte Theodorik ellen. Attila, a cselvetés mestere, aki az ellenséget előbb ésszel szokta legyőzni s csak aztán fegyverrel, Valentinianushoz követeket küldött, akik révén igyekezett a vizigótokat gyanúba keverni a rómaiak szemében. Azt üzenté velük, hogy neki semmi baja sincs a rómaiakkal, ami miatt háborúzniuk kellene, sőt, ő tiszteli őket, barátságukat sohasem becsülte le, hanem neki Theodorikkal van dolga, aki a vizigótokat, a hunok szökevény szolgálóit a hatalmába vonta, idegen nemzet fölött bitorolja az uralmat;

(165) nem tűri tovább, hogy a gótok idegen fennhatóság alatt éljenek, és fegyverrel fogja őket régi állapotukba felszabadítani; megígéri, hogy bármely háborúban tekintélyes segítséget ad Rómának, ha semlegesen nézi, hogy Theodorikkal megküzdjön; a római fejedelemmel örök szövetséget köt, ha engedi, hogy alaposan megbüntesse a gótokat, akik Itáliát tüzzel-vassal végigpusztították, Rómát, a nemzetek királynőjét örök gyalázzal megbecstelenítették, a római birodalom méltóságát kitörölhetetlen bélyeggel elcsúfították. Írt Theodoriknak, őt viszont arra figyelmeztette, mint fentebb mondtuk, hogy kerülje a római barátságot, mert annál nincs veszedelmesebb a számára.

Valentinianus átlátott a szitán, és írt Theodoriknak, hogy úgy álljanak ellen Attilának, mint a világ legveszedelmesebb zsarnokának, akinek merészsége akkora, hogy az egész földkerekség fölötti uralmat akarja megszerezni, mintha az egyedül neki dukálna; nem keres okot a háborúra, nem szokott tisztességesen hadat üzeni, csak azt tartja törvényesnek, amire kegyetlen mohósága ösztönzi, ő mindnyájuk közös ellensége, mindnyájuktól meg is érdemli a közös gyűlöletet; (170) a vizigótoknak tehát a római állam segítségére kell lenniük, hiszen annak nem csekély darabját birtokolják, ki kell fogni Attila ármánykodásán, össze kell szövetkezniük ellene, mert ha nem így tesznek, rövidesen mindkettőjükre rászakad a közös veszedelem. Theodorik erre azt válaszolta, hogy a hunokat meg kell fékezni, és akik jogos háborúra kényszerülnek, azoknak nem hiányozhat sem a bátorságuk, sem az erejük; nem lesz súlyos az a támadás, amelyet céljának jogtalansága gyengít; isten a háborúban az ártatlan felet támogatja; ő tehát, ahogy illik, sem a rómaiakat, sem a saját országát nem fogja cserbenhagyni. A fejlemények azt mutatják, hogy Attila családságán Aëtius is keresztüllátott, mert Theodorikot levél útján figyelmeztette, mit kell tennie, mennyi és milyen cselet vet a barbár, és ha hasonló ármánnyal ki nem játsszák, kénytelenek lesznek engedni neki. A Rómában uralkodó Valentinianus felhatalmazásából a nyugati birodalmat Aëtius kormányozta, e roppant harcias ember, az ellenség félelme. A Hispániákkal együtt a Galliákat ő irányította, és nem hiányzott belőle sem az okosság, sem a bátorság, hanem a barbárral azonos ravaszsággal tudott harcolni. (175) Jól ismerte a hunok módszereit és erejét, tudniillik egykor kivetették a hatalomból, a mezőn éledgél, és amikor egy ellensége hirtelen rajtaütéssel le akarta őt teríteni, elmenekült egy városba, majd Dalmáciába és Pannóniába szökött, végül eljutott a hunokhoz, akiknek barátságával és támogatásával visszaszerezte a császárok kegyét és elveszett hatalmát. Ezért nagyon jól tudta, hogy mekkora és milyen vad ellenséggel lesz dolga; intette Theodorikot, hogy akkora sereget állítson ki, amekkorát csak bír, forduljon a főemberekhez, mert nemcsak az ő méltósága forog kockán, hanem az egész közösség léte is, és kitanította, hogy miféle ellenséggel kell háborúznia.

Theodorik, akit már Valentinianus is, Aëtius is kioktatott, hogy mit kell tennie, Attila család elméjét jól ismerve, minden tehetségét és buzgalmát a sereg felállítására fordítja. Hat fia volt; Frideriket, Euriket, Retemert, Himmeriket otthon hagyta, hogy az ország élén álljanak, törvénykezzenek a népnek, és tartsanak rendben mindent, az idősebb Thorismundot és Theodorikot magával rendelte katonáskodni. Mindenholn összeszedte a gótokat, számos légiót állított, az egész narbonnei Galliában és a tarragonai Hispániában sorozást tartott. Szinte mindenkit fegyverbe állított, mert sejtette, hogy a hunok serege roppant erős és megszámlálhatatlan lesz. (180) Hallotta, hogy Attila annál nagyobb hadat állít fel, mennél komolyabb ellenféllel akad dolga. Úgy döntött, hogy a szolgákat és a földműveseket sem hagyja pihenni. A fővezér két fia is hasonlóképpen részt akart venni a katonáskodásban, a csapat- és hadállításban, a fegyver, a muníció, a hadifelszerelés előkészítésében, egymással versengve buzgólkodtak mindenben, bátorították az apjukat, lelkesítették a népet a dicső küzdelemre. Az apa viszont büszkén nézte derék fiait, elébük tárta őseik példáját, amivel ifjúi lelkesedésüket feltűzelte, részletesen ecsetelte a gótok történetét, az elődök hatalmát, hogy köztük legnagyobb gyalázzatnak a haláltól meg az ellenségtől való félelem számított, és csak a hitvány élettel riadtak vissza, így tehát rövid idő alatt akkora gót hadsereg állt össze, hogy a leghatalmasabbal szemben is biztonsággal kiállhatott. Hasonló igyekezettel és gyorsasággal dolgozott Itáliában Valentinianus, Galliában Aëtius is. A császár sorozást tartott, mindenki önként feliratkozott, nehogy ugyanazt kelljen elszenvedniük a hunoktól, amit múltkor a gótoktól. Tudván, hogyan dühöngtek a szkíták a gótok ellen, oly félelem szállta meg őket, hogy ha lehet, még a matrónák is beálltak volna önkéntesnek.

(185) Az Attilától való rettegést nemcsak az a hír növelte, hogy a Mysiákat, Trákiát, Illyricumot és Achaiát vadállati és hallatlan kegyetlenséggel pusztította, hanem az is, hogy Theodosius és Albinus konzulsága alatt egyetlen testvérét, uralkodótársát felindulásában saját kezével meggyilkolta. Bár azt hallották, hogy nagylelkű, mégis tudták, hogy szörnyen vérszomjas. Itáliában és Galliában fokozta a riadalmat az a hunokról elterjedt hamis, de páni félelmet keltő hír is, hogy szkíták lévén vadállati módra embervérrel táplálkoznak, hogy az ellenség fejét a lovak szügyére akasztják, hogy koponyájából drágaköves serleget készítenek, hogy ellenségüket Mars és Herkules atyának feláldozzák, hogy öregeiket megölik, és tetemüket ünnepeiken mohón felzabálják. Többen vadságuk jellemzésére mindezt megtoldottak azzal, hogy lóvért isznak, és minden emberségből kivétkezve az idegeneket semminek tartják. Nem kevésbé aggódtak a mindenható és jóságos Krisztus igaz hitéért sem, mert tudták, hogy Attila semmiféle tisztos istenséget nem imád, mi több, mit sem tekint vallásosabb dolognak a szörnyű kegyetlenségénél, mit sem tart tisztesebbnek, mint az emberáldozatot, mást sem kíván, mint

az emberi nemet rabszolgaságba, a római birodalmat pusztulásba hajszolni. Az itáliaiak némelyike azokat tartotta boldognak, akik életüket vértelen halállal már befejezték, mert úgy vélekedtek, hogy ezeket az isteni jószág kiragadta a nyomorúságos életből. (190) Mások viszont emlékeztek a hajdani időkre, a barbár erőszakoskodásokra, és felbátorodott lélekkel azt hirdették, hogy azok a szerencsések, akik ezekben az időkben születtek, mert módjuk van megbosszulni a szkíta embertelenséget. Ki-ki a saját lelki alkata szerint beszélt. Itália és Gallia olyan helyzetbe került, hogy a nagyobb rész szükségből, a kisebb önszántából kénytelen volt bátornak mutatkozni. Mindehhez jósló és rémisztő jelek járultak, amelyek az általános rettegést növelték: hatalmas szellemarcok jelentek meg nemcsak éjszaka, hanem nappal is, amelyek mindenkit arra intettek, hogy óvja magát; az égből vércseppek hullottak, kétfejű gyermekek születtek, több helyen villám sújtotta a templomokat; éjszaka gyakran felhangzott: Vigyázz, Itália! Az istenek is megszólaltak pamlagjaikon. Sokan a pusztá félelembe belehaltak, mivel úgy beszéltek, hogy Attila nem kegyelmez sem otthonnak, sem templomnak.

Mindeközben Valentínianus annál elszántabban munkálkodott, sorozást tartott, mindenhol összevonta a légiókat és a segédcsapatokat, a legnagyobb körültekintéssel és buzgalommal járt el; Aëtius nagy hévvel mozgatott mindent, Theodorikkal megkötötte a szövetséget, a római csapatokat kivonta Itáliából, valamennyi római tartományba gyorsfutárokat küldött, hogy kérjenek hathatós segítséget, egész Galliát és Germániát felforgatta. A követek tevékenysége nyomán a burgundok, a szászok, a ripariolok, az ibriók, hajdan római katonák, aztán Merovech frank király, aki atyját, Clodiót követte az uralomban, a szarmaták, a litíciánok, az armoricianok valamennyien összeszövetkeztek a hunok ellen a gótokkal és a rómaiakkal. (195) Tehát felmérhetetlen volt a kisegítő csapatok tömege, mely Aëtiushoz és Theodorikhoz a Galliákba özönlött, mert a szövetségeseik riadt lelkét sikerült helyrezökkeníteni. Akik az imént feladták a reményt, most már készek voltak kiállni a hatalmas ellenféllel szemben. Nagyon bíztak vezéreikben, akik kitűntek erejükkel, ravaszságukkal, okosságukkal és tapasztalatukkal. Fokozta bátorságukat Aëtius nem közönséges bölcsességgel párosult szerencséje, amely elsősorban a hadvezetésben érvényesült. Theodorik és Aëtius, akinek annyi csapatot kellett fölvezetnie, hogy mindkét birodalmat megőrizhesse, mohón kívánta az Attilával való összecsapást, semmit sem tartott fontosabbnak, mint hogy az ellenség megérkezése előtt mindenfelé elhelyezze őrállásait, mindenhol odaszállíttassa a felszerelést, minden városban élelmiszerkészletet halmozzon fel, nehogy a katonák mérhetetlen tömege esetleg inségre jusson; idejekorán gondoskodott mindenről, ami a hadakozáshoz szükséges volt, úgyhogy semmiben sem mutatkozott hiány; a városokban mindenütt ott állt a strázsa, az utakat mindenütt, ahol csak lehetett, őrség zárta és állta el.

Amikor a kémek révén mindez Attila fülébe jutott, kezdte bánni merészségét, egyre jobban és jobban nyugtalanította, hogy cselei nem sokat használtak a rómaiakkal szemben, sőt, úgy látta, hogy kiismerték, és hasonló mesterkedéssel meghiúsították ezeket. (200) Miközben a gótok és a rómaiak között viszályt akart szítani, és abban reménykedett, hogy ennek segítségével közéjük furakodhat, cseleit leleplezték; úgy látta, hogy míg azon igyekezett, hogy másokat szavakkal kijátsszon, inkább önmagát játszotta ki. Mert mesterkedéseivel ő maga figyelmeztette az ellenséget arra, hogy készüljön a támadásra, ahelyett, hogy megtévesztette volna. Ha tisztességgel megteheti, inkább elállt volna a támadástól, miután az ellenséget fondorlataival feltűzelte, de mert nem akart olyan színben feltűnni, mintha inába szállt volna a bátorság, nekiszánta magát a nyílt ütközetnek.

4. fejezet - Negyedik könyv

Attila Sicambriába hazatérve nagy terveket szőtt, összehívta oda az előkelők gyűlését, hogy a küszöbön álló hadjáratról határozzon. Mindenhonnan eljöttek a főemberek, elsősorban a veronai Detrik, egykor a hunok esküdt ellensége, akit Attila roppant bőkezűséggel és szívéllyel magához édesgetett és leghívebb emberévé tett. A germán főnökök népes csapata követte őt, hogy ők is részesüljenek a szkíta jótékonyságból, és amikor ezek a király reményét meghaladva Sicambriába eljöttek, a legmelegebb fogadtatásban részesültek, és a nagyúr készségesen a színe elé bocsátotta őket. A fejedelmi bőkezűségtől lekötelezett és állhatatlan jellemű Detrik odaadó iparkodásával a római háború hívének mutatta magát, szolgálaként igyekezett tetszést kelteni, és a király némileg ingadozó szándékát megszilárdította. (5) Azt javasolta, hogy támadják meg a római birodalom nyugati provinciáit, mert azokban nincs őrség és légio, így jeles diadalt kínálnak. Attilát ez a beszéd nagyon megnyugtatta, bár jól tudta, hogy milyen ellenféllel kerül szembe, és ezért akkora sereget állított ki, amekkorát csak bírt. Nemcsak Szkítia-szerre tartott sorozást, hanem mindenhonnan összevonta a segéderőket is, amennyit lehetett, ezekhez társult Ardarik, a gepidák királya, továbbá az osztrigótok fölött uralkodó három fivér, Valamir, Thiudimer és Vidimir. Csatlakoztak a zsákmányra egyformán éhes markomannok, svábok, kvádok, herulok, türingek, mint mondják, vagy ötszázezer fegyveres. Felkészített emelet nagy tömeg szekeret és egyéb hadieszközt. A hunok ugyanis szkíta módra teherszállító szekerekkel szokták körülsáncolni a táborukat, a csatában pedig elsősorban ezeket használják az ellenség bekerítésére.

Mielőtt azonban a Pannóniából kimozdulna, hogy a ravaszkodásból ne engedjen, titokban mindkét ellenféltől békét kér, hogy míg az egyikkel megküzd, a másiktól biztonságban tudja magát, és így könnyebben diadalmaskodhasson. (10) Amikor megérti, hogy ezt a leghatározottabban visszautasítják, lerombolja és felgyújtja egész Illyricumot. Aztán akkora dühvel ront rá Germániára, hogy minden falut és várost feléget, mindenkit lemészárol, szentet és világit egyformán pusztít, nem irgalmaz sem nemnek, sem kornak. Mindent elárasztott gyilkolással, rablással, jajongással; azt remélte, hogy irgalmatlan kegyetlenkedéssel fogja megszerezni a győzelmet. Csak Nagy-Germánián könyörült meg, mert a markomannok, a kvádok és a svábok, akik – mint mondtuk – vele együtt katonáskodtak, a raetusokkal, a vindelicusokkal és Felső-Pannóniával szemközt a Duna túlsó vidékét lakták. Aztán átkelt az Adula-hegy hágóján, és lebecsátkozván hasonló kíméletlenséggel irtja a helvéteket. Végigpusztít mindent, ami a Rhône és a Rajna között fekszik. Seregével az áradó Nílus módjára előzönlí Felső- és Alsó-Germániát, amely a Rajnán innen az óceánig terül el, végül a belga Galliát, beszáguld, felzavar, összeront mindent. (15) Konstanca erődített városát megostromolja és elfoglalja, megveri és elkergeti Zsigmondot, e vidék fejedelmét, aki nagy sereggel szállt ki ellene; ez, amikor megtudja, hogy az ellenség az ő városát, Bázelt is meg akarja ostromolni, hogy saját és országa javát megóvja, követek útján békét kér Attilától, megígérve, hogy parancsnoksága és jelvényei alatt katonaságot vállal, és mindig szíves szolgálatára lesz. Attila kihasználja a kedvező szerencsét, továbbnyomul Argentuariához, melyet most Argentínának mondanak, kemény ostrom alá veszi, és bár az alaposan el van látva munícióval, a mindenfelől odaszállított gépezetekkel éjjel-nappal oly erővel töreli, hogy a város egykettőre a hatalmába kerül; óriási zsákmányt visz el innen, és nem csekély öldöklést csap. A gallokat akkora félelem szállta meg, hogy minden város önként behódolt, de a megadásból kevés hasznuk származott, mert a haláltól kevésbé, a kifosztástól egyáltalán nem mentették meg magukat. A feldúlt Argentínának leromboltatta a falait, és a Strassburg nevet adta neki, arra utalva, hogy sok út szeli át; győzelmének emlékeztére rendeletben halálbüntetéssel tiltotta meg, hogy a lerontott falakat akár csak részben is helyreállítsák.

Aztán a reimsiek ellen vezeti a sereget, és mert hallja, hogy dúsgazdagok, hasonló dühvel esik az ostromnak. Miután a lakosok egy ideig derekasan ellenállnak, álláspontjuk megoszlik, és már a megadásra gondolnak azzal a feltétellel, hogy vagyontárgyaikkal együtt épségben és bántatlanul elvonulhassanak, ezalatt azonban akkora erővel veselkedik a rohamnak, hogy egy pillanatnyi szünet sincsen, míg a várost a hunok elfoglalják, és mindent szétrombolnak. (20) A lakosok között akkora öldöklést rendeztek, hogy szinte senki sem menekült meg, nem vettek tekintetbe sem templomot, sem kort, sem nemet; nem volt vallás, kegyelem, emberség. Nicasiust, a város főpapját, Krisztus hitének szentséggel ragyogó tekintélyes és bátor lelkű agg oltalmazóját a király parancsára a piacon lenyakzták. Minden oltárra tüzet vetettek, a papokat, matrónákat, szüzeket, akik, hogy életüket az istenek képmásai alatt megoltalmazzák, a szent épületekbe befutottak, az oltár előtt gyilkolták le. De mert a szent életű Nicasiusról szót ejtettünk, még valamit el kell mesélnünk, nehogy az elbeszélésbe hiba essék.

Kevéssel azelőtt, hogy a hunok benyomultak a Galliákba, mint az évkönyvek feljegyzik, az elmondottakon kívül sok csodajel tünt fel, mely az idők szörnyű szerencsétlenségét jelezte. (25) Elsősorban szüntelen földrengés; az ég különböző jeleket küldött. Északon éjszaka állandó, éterszerű tűz látszott, benne dárda alakú vonalak, a holdon gyakori homály és fogyatkozás, üstökösök. Mindez Galliát iszonyú pusztulással fenyegette, amit Nicasius gyakran megjövendölt, Ányos orléans-i püspök pedig prédikációiban a gallokat folytonosan a

meztérésre és az igaz hitre buzdította, hogy az isten haragja eltávozzék. A reimsiek a hun ostrom alatt Nicasiumat kérdezték, mit kell tenniük, adják-e meg magukat a hunoknak, vagy küzdjenek keményen a város megmentéséért. Nicasius azt felelte, hogy mert a gallokat az isteni igazságszolgáltatás sújtja büntetéssel, a várost semmi erőfeszítéssel sem tudják megvédeni; az isteni szellem a reimsieket barbár pusztítással fenyegeti meg, azonban mégsem kell a népnek egészen kétségbe esnie, hanem önként kell vállalnia a halált, hogy a testi bűnhődésből a lelkekre örvendetes halhatatlanság következzen; ezért ő, a pásztor, juhaiért, de nemkülönbön ellenségei, mint barátai üdvéért önként elsősül fog meghalni; imádkozzék tehát mindenki, és kérje az isten irgalmát a halál elszívéséhez. Húga, Eutropia, ugyanilyen lelkesen emelte az égre kezeit, és fennszóval biztatta a népet a gyönyörű és üdvös halálra. (30) A püspök tekintélye és a szűz példája mindenkit fellelkesített a vértanúságra, a felébredt szégyenérzet és jámborság megszilárdította a sokaság lelkét. A prédikáció után a népet bevezeti a mennyei szűznek ajánlott bazilikába, hogy könyörögjön az istenek segítségéért. A kapukat betörik, az ellenséges sereg benyomul, Nicasius húgával együtt a templom előtt áll, bátran nézi a támadó századot, és ahogy az a közelébe ér, kezét fölemelve csendet int, és e szavakkal lép elő:

Ha isten akaratának a legnagyobb hatalom is engedelmeskedik, szól, miért fordítjátok a győzelmet a méltóságunk elleni dühöngésre? Ha a nemes harcosok jelmondata kegyelmezni az alázasoknak és leverni a fennhéjázókat, miért törtök ily bőszerű ábrázattal és előreszegett fegyverrel az istene előtt alázkodó keresztény fajzatra, mely nemcsak meghunyászkodik és térdre borul előttetek, de parancsotoknak is kész engedelmeskedni, és most irgalmatokért rimánszók? Gondoljatok arra, hogy ti is emberek vagytok, tudjátok meg, hogy az igaz isten nem felejt sem jót, sem gonoszt. Ne hívjátok ki magatok ellen gyilkossággal és állati kegyetlenkedéssel az isten haragját, hiszen miközben a mi vesztünkre áhítottok, inkább a tulajdon üdvösségeteknek ástok vermet. Ha a juhaimat mindenáron le akarjátok mészárolni, először engem öljetek meg húgommal; ezt az áldozatot mutassátok be istennek a nép üdvére. (35) De ha a többieknek sem akartok kegyelmezni, tudjátok meg, hogy sokkal többet tesznek a keresztények igazi üdvösségéért, mint általmára.

A vad horda lefejezte a szónokot, azonban a levágott fej még egy darabig szentséges szavakat mondott, elsősorban ezt: Eleveníts meg engem, uram, igéd szerint! Eutropia látta, hogy a barbárok kegyetlenségük tárgyául életben hagyták, attól félt, hogy ocsmány gyalázatra tartják meg, ezért előreszegett körmökkel a bátyja gyilkosának ugrott: Aljasul lenyakaztad szentséges testvéremet, kiáltotta, húgát megtartottad, hogy megbecstelenítsd; már az isten akaratából elkaptam, kárhozott. Azzal kikaparja a szemét, amin a többiek feldühödve azonnal megölik. Aztán egy szálig legyilkolnak mindenkit, és akkora a vérfolyam, hogy a városban nem lehet száraz lábbal végigmenni. Ezután félelmetes jelek tüntek fel. Úgy látszott, mintha égi szellemek hada viaskodva száguldozna városzerte, a templomokban hangok és jajsavak törtek fel, éjszakánként roppant kísértetek látszóttak, az oltároknál rémisztő zajongás. (40) Ettől az ellenséget akkora félelem szállta meg, hogy elhagyta a várost. A polgárok holttesteit, melyek az utcán szanaszét hevertek, valami isteni csoda romlás nélkül megtartotta, és kellemesen illatoztak. Az elhagyott városban éjszakánként fények villóztak, édes dalok csendültek fel, és mikor az a néhány, aki a borzasztó öldöklésből megmenekült, isteni rendelésre hazatért, a szent testeket romlatlanul, illatozva találta; ámulatba esett, tisztességgel elhantolta őket a földbe, és elsőként a püspök törzsét helyezte méltó sírba, Eutropia szüzet mellé temették; a halottakat irigyelték szerencsájukért, és dicsőítették őket. Ki-ki felkutatta övéi tetemét, és mert rothadás és bűz nélkül találta meg, nem könnyekkel, hanem áhítatos és örvendező csókokkal ölelte magához. Összehívták a maradék polgárságot, mivel a nagy félelemben sokan már az ostrom előtt elmenekültek. A várost újjáépítették, Nicasiumat és Eutropiát számos csodatételük miatt az istenek közé iktatták, kegyesen oltárt szenteltek nekik, és saját istenüknek tekintették. De Nicasiumról ennyi elég.

A hunok dühét a reimsi öldöklés nem tudta lecsillapítani, hanem a szerencse pártfogásával nap mint nap örvongött. Attila elhatározza, hogy megostromolja Orléant, az Aurelianus császárról elnevezett dúsgazdag várost. (45) Átkel a Szajna folyón, mely a belga és a lyoni Galliát elválasztja, és Britanniával szemközt Rouennál ömlik az óceánba, odavonul a sereggel, és olyan erővel rohanja meg, mintha erre vágya a legjobban. (Azt mondják, e régi, roppant gazdag és erődítésével, lakosságával nagyszerű város a senomanoké volt.) Bár a legszorosabb ostromgyűrűvel veszi körül, és hadigépekkel erősen támadja, nem sokat ér el; mert a lakosok sem megadással, sem ajándékokkal, sem valamiféle alkudozással nem remélték az ellenség dühét lecsillapítani. A szomszédok példája megerősítette az álláspontjukat. Ugyanis nemcsak Zürichet, Konstancát, a helvéteket és a reimsieket, hanem a Szajna-parti Párizst, számos községet és falut is ugyanazzal a vadsággal dúltak fel. Egyetlen reményük elzántságuk volt, hogy vagy a legkeményebb ellenállással védik magukat, és a barbárokat a hosszú ostromba belefárasztják, vagy, ha másképp esik, szépen halnak meg, hogy testük feláldozásával lelküket megváltásuk a haláltól. (50) Mialatt Attila a belga és a lyoni Galliában farkas módjára garázdálkodik a nyájban, Aëtius patrícius a narbonne-i Galliában egyesíti a római és a vizigót seregeket, és Toulouse-hoz vonul, ahol Theodorik székel, a római nép valamennyi szövetségétől segítséget hoz, hogy az ellenséggel nagyobb eséllyel ütközhessek meg. Attila ezt megtudta, és töprengeni kezdett, hogy továbbnyomuljon-e és összecsapjon az ellenféllel, amire erősen csábította az a diadal, amelyet az alánok, szarmaták, szászok és vizigótok fölött aratott

volt, akiket a hunok sokszor legyőztek és katonai szolgálatra kényszerítettek, vagy Aëtius bátorságának, tapasztalatainak és hadiszerecsényének ismeretében inkább kerülje el a csatát, ugyanis a hunok eddig még sohasem szenvedtek a harctéren Aëtiustól vereséget. Végül a győzelem sarkalló reményében felhagy Orléans ostromával, és, hogy az ellenfelet merészséggel győzze le, Lyonba majd a narbonne-i Galliába vonul. Más írók az eseményeket másképp beszélik el, és más császárok idejére helyezik. Azt mondják, hogy Orléans város megmentője Ányos orléans-i püspök volt, ez akkoriban mindenki által szent életűnek ítélt férfiú. Szentsége révén már jóval korábban csodákat tett. Amikor ugyanis kijelölt püspökként a városba érkezőben volt, figyelmeztette és kérte Agrippinus lovasparancsnokot, hogy érkezésének ünnepnapján adjon az elítélteknek kegyelmet, és a foglyokat eressze ki a börtönből. (55) Ez vissza akarta utasítani, mire az égből egy kő esett a fejére; bevitték az ágyasházába, ahol a vérveszteség következtében már a halálhoz közeledett, mikor magához engedte a látogatására érkező férfit, aki kezét rátéve azonnal meggyógyította őt, ez pedig a szent csodától megrendülten a halálra ítélt szerencsétleneket kegyelemben részesítette. Anyost tehát a város kegyetlen ostroma arra készítette, hogy a polgárság megmentéséért mindent próbáljon meg, elsősorban az isteni segítséget, amelynél hathatósabb védelmet nem lehet kívánni, ezért ünnepélyes könyörgéseket rendezett, az egész papi testülettel körmenetet tartott a városban, a szent testet körbehordta a magas falak tetején, ájtatos énekeket énekelt, könyörgött a jóságos és mindenható Jézus Krisztusnak, a halandók szabadítójának a segítségéért. Amikor egy pap, akit az ellenség elfogott, gyalázkodó gúnyolódással rászólt, hogy amit most csinálsz, azt mi is megtettük, de hiába, mert az isten most elfeledkezett a híveiről, azonnal szörnyethalt. Amikor az ostromgépeket a városhoz vonszolták, és az ütközet kiújult, az egész nép az oltárokhöz futott, a püspök azt tanácsolta, hogy csak az istenben bízzanak, majd hozzá fohászokodva fellépett a falakra, és amikor megérezte, hogy segítő szellem szegődött mellé, kiköpött a barbárookra. A szájából kifröccsenő nyálból hirtelen akkora zivatar kerekedett, hogy négy napon át egyetlen ellenséges katona sem volt képes a helyéből elmozdulva csatába indulni; úgy látszott, hogy a tábort elsöpri az árvíz, az iszonyú vihar és az orkán több sátrat szétszaggatott. Sok szkitát elsodort a szökőár, néhányat villám sújtott. A vihar lecsendesedése után Ányos kiment a városból, hogy Attila lelkét megszelídítse, és népének kikönyörögje a szabadulást, és amikor a tisztelendő atya püspöki süvegben és öltözékben elébe állt, így beszélt:

(60) Miért üldözöd, Attila, oly vad kegyetlenséggel a keresztény népet, miért nem tudsz betelni az emberi vérrrel? Ha valamilyen isteni akaratból isten ostora lettél, fordítsd dühödöt a bűnösök és a pogányok megbüntetésére. A megtérőknek és az igaz bűnbánatot tanúsítóknak, az alázattal könyörgőknek az isteni példa szerint meg kell bocsátani, mert, Attila, az isten nem taszítja el a megtört és megalázkodó szívet. Szedd össze végre-valahára magadat, és hallgassd figyelmesen az igazságot, melyet e pap prédikál, mert az igazság sohasem jut el a fejedelmek küszöbéig. Emlékezz arra, hogy embernek születél, és nem szabad félrelöknöd az emberiséget, mert a gonoszok nem remélhetnek jó véget. Igaz, hun vagy és szittya, de azok között is sokan vannak, akikbe maga a természet oltott vallásosságot, és akik joggal neveztetnek basilicusknak, vagyis királynak. (65) Tudd meg, hogy a hatalmat, amelyet elnyertél, a mindenható istentől kaptad, akitől, higgy nekem, minden hatalom származik. Isten azt parancsolta, hogy a hitetlenek ostora és ostorozója légy, nem a hívők és ártatlanoké. Ébredj rá, hogy a hatalmat az istenség adta neked, és ha visszaélsz vele, ugyanolyan könnyen el is veszi. A királyságnak az igazságosság és az istenfélelem veti meg az alapját, ahol pedig a királyok lelkéből ez a két szentség kiüzetik, ott nincs az a szilárd hatalom, mely azonnal össze ne omlana. Könyörületedet kérni jövünk hozzád, hatalmas király, békéért és irgalomért esdeklünk. Ha az ítéletet isteni akarat és emberi vétek bírta a fegyverekre, nem kérünk túl sokat. Nem panaszkodunk amiatt, hogy olyanok támadnak minket, akiket nem hogy nem bántottunk, de még csak nem is ismertünk. Nem sérelmezzük a jogtalan támadást, ha ezt az istenek eltűrik, csak azt kérjük erősen, hogy fogadd szívesen azokat, akik megadást és engedelmisséget ajánlanak. (70) Nem kérünk mást, csak hogy ezt a népet, amely nem méltatlan uraságotra, méltóztatd megajándékozni saját városával és vagyonával, hiszen nem a másét, hanem a magáét kéri; nem károdra, hanem szolgálatra törekszik, gyermekeinek biztonságot, asszonyainak szemérmességet, vagyonának sértetlenséget kér, békéért és irgalomért könyörög, hazájának pusztulásán siránkozik, és ha kérését meghallgatod, megígéri, hogy örökösen szolgálodban él, és készséggel engedelmeskedik mindig. Adj tehát békét és bocsánatot az orléansiaknak, tartsd meg őket biztonságban és sértetlenül, hagyd abba a jogtalan ostromot, tiltsd meg a mohó rablást, és tüstént parancsold meg, hogy a sereg vonuljon el innen. Ez az, amiért a jóságos és mindenható Jézus Krisztusnak, megváltónknak, a szenvedésére újra meg újra könyörgünk neked. Tudd meg, hogy ez a nép isten oltalma alatt áll, és gondold meg, ha nem így cselekszel, nem kerülöd el a fenyítő isteni ítéletet.

A kegyetlenségbe mélyen belesüllyedt Attila elzárja a fülét a jámbor könyörgés elől, Krisztus említésére feldühödik, ráparancsol, hogy hordja el magát, és halállal fenyegeti, ha nem iszkol gyorsan. Ányos dolgavégezetlen megy vissza a városba, a reményvesztett népet még mindig biztatja, és az égi segedelemmel bátorítja. (75) Isten segítségével titokban kionsz a városból, és az ellenséges táboron keresztül észrevétlenül elmegy Aëtiushoz, aki onnan nem messze vert tábort Theodorik fiával, Thorismunddal, figyelmezteti a szorító szükségre, és könyörög, hogy a római meg a gót sereggel gyorsan vigyen segítséget. Aëtius megértvén a

helyzetet, röpül seregével, az óvatlan és mit sem sejtő hunokat megrohanja a táborukban; zavar támad, egy rész fegyverért kap, többen futásban keresnek menedéket, mások megerősített állásokat foglalnak, minden felbolydul és összezavarodik. Ezenközben a sáncnál küzdők közül sokan elesnek, mások megsebesülnek; akik a táborból kiszaladnak, hogy a közeli erdőkbe húzódjanak, szinte mind odavesznek. Sokan belevetik magukat a Loire folyóba, amely a Cevennes-hegységből Clermont közelében ered, elválasztja egymástól a lyoni, a kelta és az aquitán Galliát, majd nagy messze belefolyik az óceánba. A bátorságukat visszanyerő városvédők kitörnek a városból, növelik a mézárást, minek láttán Attila összevonja a csapatait, az ostromot abbahagyja, és a közeli hegységbe vonul vissza, arra gondolva, hogy nem a városlakókkal, hanem az ellenséggel kell rendezett hadsorokban megütköznie. (80) Ányos ebben a csatában sok hunt megmentett, mert nem tűrte, hogy a jelenlétében megöljék, és jámbor könyörgéssel kiváltotta őket a rómaiak meg a gótok kezéből. Az orléansiak a püspök erénye által megszabadulva hálát adnak az istennek, minden oltárnál misét mutatnak be, istenhez himnusokat énekelnek, hitük megerősödik, erkölcsük megjavulván ápolják a jámborságot, és sokkal mélyebb hittel imádják Jézus Krisztust, a város megszabadítóját, kiáltozzák, hogy ő az egy igaz isten. Ez évben oly bőven termett a gabona, hogy úgy látszott, mintha az ég nemcsak az ellenség veszedelmétől, hanem az éhínségtől is csodával mentette volna meg a várost. Ányos néhány esztendő múlva elhunyt, és mert népe előtt sok érdemet szerzett, az istenek közé emelték, és szent évfordulót rendeltek a tiszteletére.

Több író azt mondja, hogy Attila azért hagyott fel Orléans ostromával, mert megtudta, hogy Aëtius, akitől közismert bátorsága és tetteinek dicsősége miatt erősen tartott, óriási sereggel a narbonne-i Galliába jött, és Toulouse közelében egyesült a gótokkal. Jordanis messze eltér ettől, azt írva, hogy Sangiban alán király az elkövetkezendőktől való félelmében megígérte, hogy Orléans-t, a lyoni Gallia városát, önként átadja Attilának, Aëtius és Theodorik gót király ezt hallva Orléans-t lerombolta, Sangiban ellen gyanút fogott, és nehogy a római szövetséget cserbenhagyja, vagy ártalmukra legyen, a segédc csapatok közepére állította őt, és amikor Attila erről értesült, kipottyant a nagy reménységből; ugyanis arra számított, hogy az alánokat és a gótokat el tudja választani egymástól, és ilyenformán biztosabban ütközhet meg az ellenséggel. A magyar évkönyvek a többtől eltérőleg a catalaunumi ütközetet és az orléans-i ostromot a reimsi elé teszik, szerintük Attila a Galliák, az orléans-iak meg a reimsiek előtt támadta meg Konstancát, Luxeuilt, Besançon, Chalont, Mâcont, Langres-ot, Burgundiát és Lyont.

(85) Nem tudjuk elég biztosan, melyiknek higgyünk. Úgy véljük, hogy Attila Orléans ostromát odahagyva, miközben Aëtius és Theodorik ellen a narbonne-i Galliába vonult, akkor foglalta el Lyont, ezt az ősi várost, Gallia középső részének fővárosát, mely ott települt egy dombra, ahol a Saône folyó a Rhône-ba ömlik. A római birodalom virágkorában ez is tündökölt gazdagságával és lakosságával, híres vásárhely volt, ami tetemes hasznót hozott a polgároknak, arany- és ezüstpénzt vertek itt, vezetőit a rómaiak nevezték ki. A város előtt, ott, ahol a folyók egyesülnek, emelkedett egy nevezetes, Caesar Augustusnak szentelt templom, amely a gallok közös költségén épült, ebben volt egy különös tiszteletnek örvendő oltár, amelyre hatvan nép neve volt felírva, mindegyiknek egy-egy szobrával, mellette egy óriási oltár állt. Lyon a segusiavok központja volt. A költők és más írók emlékhelyénél versenyeket tartottak, és aki itt alulmaradt, annak spongyával letörölték az írását, vagy bele kellett hajítania a folyóba. Attila tehát e híres és megfelelő őrséggel el nem látott várost olyan dühvel szorította meg, hogy az pár nap alatt megadásra kényszerült. Aztán a Rhône mentén sebes rohammal szédülta és felbolygatta az allobrogokat, a vienne-ieket, a valence-iat, a salluviusokat, az avignoniakat, az arles-iat és a Rhône többi lakóját, soknak pénzért hagyott békét. (90) Miközben az úgynevezett narbonne-i Gallián keresztül vonul, a magas hegyek közül egy toprongyos, torzonborz szakállú, bámulatosán mocskos remetét vezetnek elébe, akiről az a hír járja, hogy kiváló látnok és az isteni szándék tudója. A király jóindulattal eresztí a színe elé, és nagy nyájasan kéri, hogy tárja fel előtte a sorsát, mire az egy darabig gondolataiba merülve álldogál, majd:

Azt kívánod, hatalmas király, szól, hogy egy durva és tudatlan erdőlakó tolmácsolja neked az isten akaratát, és tárja fel a jövő titkait, amelyeket csak az ismerhet, aki előtt a mennyei kegyelem fölfedi azokat. Miféle bölcsességet tulajdonítasz te nekem, aki féreg vagyok a földön, és leginkább csak hallgatni szoktam? De hogy megértsd kimondhatatlan hatalmát az én istenemnek, akit te nem ismeresz, és akit tulajdon vesztedre oly nagyon üldözöl, és megtudd, hogy az ő kegyelméből képes vagyok a jövőből valamit megjósolni, jöllehet az illendően szabadosabban látszom beszélni, mégis így halld az isteni végzést: Rettegett Attila, az isten, aki annyi sok nép birodalmát vezérli, haragjának kardját a te jobboldba adta, hogy te, mint isten ostora, és a te kegyetlenséged a halandók istentelenségét az ő igazsága szerint megbüntesse. (95) Az, aki a harag kardját neked adta, el is veszi, ha akarja, hogy megtudd, az uralkodás és minden háborús győzelem nem emberi, hanem isteni hatalom alá tartozik. Te azonban visszaélsz a kapott hivattal, mert sem azt nem tudod, hogy kitől kaptad, sem azt, hogy hogyan élj vele. Sokszor kegyetlenebb vagy a kelleténél és a méltányosnál. Inkább az ártatlanokat bünteted, mint a vétkeseket, mégsem mész ezzel semmire sem, mivel azoknak üdvöt, magadra romlást hozol. Most minden dühöddel a rómaiakat meg a gótokat üldözöd, a legsúlyosabb csatára készülsz ellenük, de tud meg arról: Ebben, higgy nekem, alulmaradsz a rómaiakkal szemben; hadseregged mégsem pusztul el, bár a hunok

roppant veszteséget szenvednek, hogy végre föleszmélj, és teremtődöt megismerd, az isten által kitűzött idő előtt nem hull ki kezedből a keresztényüldözés kardja, és hatalmad nem vész el e csatában. Ébredj hát fel, féld a mindenható istent, ápolod az igazságosságot és a jámborságot, mert ha nem így teszel, tudd meg, hogy szörnyet halsz.

Attila ámulattól nyugözve elvezetteti a pusztai embert, és megparancsolja, hogy tisztességgel őrizzék, de, miután a remetét meghallgatta, úgy határoz, hogy a saját jövőmondóit is megkérdezi, hogy megállapítsa, vajon a kétféle jóslat egybevág-e. Ezeket tüstént magához rendeli, és utasítja őket, hogy lássanak hozzá az áldozáshoz és a szertartáshoz. (100) Midőn a barmok belsejét tanulmányozzák, a beleket fürkészik, a szétszedett csontok közt a zsigereket vizsgálják, mindebből a hunok számára szerencsétlen csatát jósolnak, a belek nem hirdetnek más jót, mint hogy a következő ütközetben az ellenség főparancsnoka meghal, és eleste a rómaiak győzelmét meghiúsítja. Attila erre fellélegzett, mert azt gondolta, hogy ez a számára roppant félelmetes Aëtius halálát jelenti, amit övéi életénél becsebbnek tartott. Úgy vélekedett, hogy elég tömeg marad még számára a légiók feltöltéséhez, és nem tudott nagyobb diadalt elképzelni, mint ha az okos és szerencsés ellenféltől megszabadul. Csak Aëtius halálát kívánta, mit ha elérhet, többé semmitől sem kell tartania, úgy gondolta, hogy minden más kedve szerint alakul. Ezért, ha eddig önbizalom hiányában többször gondolt is arra, hogy meghátrál, most nekibátorodva úgy dönt, hogy merészen üldözőbe veszi az ellenséget, aki a narbonne-i Gallia távoli vidékére húzódott vissza. (105) Tehát menetoszlopban átkel a Rhône után az Hérault folyón, aztán az Orbon, az Aude-on, Roussillonon, lerohanja a narbonne-i Gallia szélén élő tectosag népet, ott, ahol az Elne folyónál a széles catalaunumi mezők terülnek el. Innen nem messze állt az ellenség tábora, árokkal, sánccal jól megerősítve, hogy a barbárok ne foglalhassák el könnyen, Toulouse város közelében, ahol – mint mondtuk – Theodorik, a gótok királya uralkodott. A két hatalmas, egyenlő esélyekkel rendelkező vezér szívesen találkozott a catalaunumi mezőn, hogy a közjóért vagy a hatalomért megverekedjen. Ezt a mezőt mauriacusnak is nevezik, hosszában százötven mérföldre terjed, szélessége száz. A föld e része számtalan nép tanyája volt. Amikor Attila észrevette, hogy Aëtius és Theodorik felmérhetetlen hadsereggel és erős segítséggel érkezett, igencsak megbánta, hogy seregének egyharmad részét elküldte a Mirmanonnak nevezett szultán, a mórok királya ellen, aki Hispániában elfoglalta Luzitániát, mert ha ez ebben a rendkívül kockázatos csatában mellette lett volna, sokkal merészebben csaphatott volna össze a hatalmas ellenféllel. (110) A szultán pedig Attila csapatainak láttára átkelt a Gádesi-szoroson, és visszahúzódott Marokkóba; Attila tudta, hogy Aëtiuszal és Theodorikkal tíz király fogott össze, ugyanis a hunok ellen a rómaiakkal és a gótokkal szövetségre lépett és Aëtiusnak komoly támogatást hozott a Nyugat szinte minden népe, úgymint a burgundok, az alánok, a frankok, a szászok, a ripairolok, az ibriók, a szarmaták, a britek, a liticianok. Ezért levél útján fegyverszünetet kér, azt színelve, hogy e sok nép sértetlenségére ügyel, és ezalatt kényelmesebben tárgyalhatnak a békéről. Aëtius lovasparancsnok, aki csalafintaságát alaposan kitapasztalta, és tudta, hogy ezt csak azért teszi, mert várja az utánpótlást, határozottan elutasítja. Felszólítja az ütközetre, amelyben – fenyegetőzik – szétzúzza Attila erőit, a széles sáron egyforma eséllyel csatázhatnak, és Mars mindkettejük számára végleg eldönti, hogy a rómaiak parancsolnak-e a szkítáknak, mint eddig mindig, vagy a szkíták a rómaiaknak. Attila tudomásul veszi elhatározását, és mert vissza sem vonulhat, az összecsapást sem tudja elodáztatni, minden reményét Aëtius bekövetkező halálába veti, ahogy az imént a jók megmondták, embereinek veszét pedig nem nagyon bánja, hiszen azt a hatalmas néptömegeből könnyen pótolhatja, figyelmét a küszöbön álló ütközetre fordítja. (115) A két sereg feláll Toulouse alatt a catalaunumi mezőn akkora sokasággal, amekkorát Európa még nem látott, és – ahogy Ablabius elbeszéli – úgy szedi magát rendbe, hogy Attila mindenekelőtt az összes asszonyt és gyereket a közeli dombok alá, a sánc és árok gyanánt használt szekerek közé helyezi, ő maga a hunokkal a hadrend közepére áll, Ardarik gepida királyt a jobb, Valamirt, Thiudimert és Vidimirt az osztrogótokkal a bal szárny élére teszi, az egész sereget gyorsan csatarendbe hozza, nehogy az ellenséges roham készületlenül érje. Mivel a jövőmondók jóslata miatt félti magát, úgy határoz, hogy a nap kilencedik órájában kezdi az ütközetet, hogy ha a helyzet kedvezőtlenül alakulna, az éj leple alatt félbeszakíthassa a csatát. Aëtius patricius és Theodorik viszont sokkal lassabban vezette fel csapatait, mert félt Sangiban alán király árulásától, akiről tudta, hogy Attila ajándékai megvesztegették, és az ütközet kezdete után a megegyezés szerint át fog állni a hunok oldalára, a szorongatott rómaiakat és gótokat hátbatámadja, ezért úgy gondolta, hogy előbb ezt a veszélyt kell megelőznie. A dolgot titokban tartották, nem kívántak Sangiban ellen nyíltan fellépni, nehogy az alánokat alkalmatlan pillanatban és helyzetben riasszák el maguktól, és azok az ellenség erőit gyarapítsák. Sangiban Toulouse melletti táborainak kapuit kívülről elzárták, akadályokkal eltorlaszolták, nehogy árulás révén a hunok kezére jusson, őrállásokat helyeztek oda, hogy az ellenség be ne mehessen. (120) Sangibant a sereg közepén a segédsapatok között helyezték el, nehogy kárt tegyen. Theodorik és fia, Thorismund, a bal szárnyat választotta, hogy ne kelljen a rokon osztrogótokkal verekedniük, a jobb oldalt Aëtius tartotta a rómaiakkal, a burgundokkal és Merovech frank királlyal. A szemben álló seregek között egy domb emelkedett, mindkettőtől egyforma távolságra, mindkettő számára igencsak csábító; mert amelyik elfoglalja, azt nem egykönnyen lehet onnan kimozdítani, és közelebb kerül a győzelemhez. Attila, aki seregét hamarabb készítette fel, a légiók közepén így szónokolt:

Bekövetkezett végre, bajtársaim, amire mindig vágytunk, hogy a római sereget olyan kényszerhelyzetbe hoztuk, amelyben kénytelen vagy szégyenszemre megadni magát, vagy – ha valamivel próbálkozik – kezektől elpusztulni. Míg előletek menekültek, és a gallokat hiába próbálták fegyverektől megmenteni, a narbonne-i Gallia legszélégig vonultak vissza, ahonnan nemigen tudnak kievickélni: egyfelől a Gall-tenger és a hegyek, másfelől csapataitok és a folyók veszik körül őket, és akadályozzák haladásukat. (125) Róma ügye végső szorultságra jutott, úgyhogy ha ma virtusotok szétveri, nem kell tovább harcolnotok, ők pedig többé nem kelhetnek életre. Mert minden erejüket összeszedték erre a csatára, mely ha megsemmisül, semmi sem akadályoz minket a világoralom megszerzésében. Reményünk nem ingatag, mert az összes istenség a dolgok forgandóságát parancsolja; az emberi dolgokban semmi sem biztos és állandó, minden átmeneti és változékony, kivéve, amit erő és fegyver szilárdít. A római nép már eleget uraskodott, eleget csúfolta a világ összes nemzetét, elég sokáig ült az emberiség nyakán, és ha Szkítia, a nemzetek termékeny bölcsője vissza nem veti, e szegény világ még mindig a hatalmaskodó zsarnokság alatt senyvedne. Keleten a mi nemes sarjadékunk, a parthus fékezte meg először dühét és merészségét, északon a dákok, a géták, a szarmaták és nemrégiben a mi gótjaink, nyugatról a cimberék és a gallok, délről hajdan a karthágóiak meg a mi vandál rokonaink, most a hunok és nagy erőket felvonultató őseink. A rómaiak már kezdték átengedni nekünk szinte minden Duna menti tartományukat. Mi pedig a Pannóniákhoz kapcsoljuk a Mysiákat, Trákiát, Macedóniát, Achaiát, Illyricumot, mindezt beszáguldottak és fegyverrel elfoglaltuk. (130) Területünkhöz csatoltuk a germánokat, a noricusokat, a vindelicusokat, a raetusokat, a svábokat. Csapataink a Galliákat úgy letarolták, hogy falu- és városszerte otthagytuk a gyújtogatás és rombolás nyomait. A Hispániákra áhító szultánt elzavartuk Marokkóba. Mi van még hátra, vitéz férfiak, mint hogy a rómaiaknak ezt az utolsó seregét is megsemmisítsük, és az osztrogót rokonaitól hitetlenül elpártolt vizigótokon érdemük szerint bosszút álljunk? Ezek a nyomorultak összeesküdtek a rómaiakkal, akiknek a birodalmát már szinte megsemmisítették, elpártoltak a saját vérüktől, hogy uraikkal lepaktáljanak, és ugyanúgy szolgáljanak nekik, mint annak előtte. Ó, veszett ostobaság, ó, álnok szolgálalkúség! Előre megmondom, hogy ha Mars pártfogásával legyőzzük ezeket, ama perctől fogva a vizigótok birodalmát velük együtt az osztrogótok örökös szolgaságába taszítjuk; parancsolom és kívánom, hogy akik uralkodni nem tudtak, szolgáljanak. Eljött tehát a nap, amelyen fáradozásotok és hadakozásotok véget ér, és többé nem kell fiaitokkal, asszonyaitokkal együtt kalandoznotok. Megpihenünk a dúsgazdag és kényelmes Itáliában, és az egész birodalmat a Capitolium várából nézzük. (135) Végre megkönyörült rajtunk Mars atyánk, akinek a kezében van minden királyság sorsa, tudjuk, mint ti is mind, hogy csodaképpen átadta a kardját, hogy veletek együtt parancsoljunk a föld minden népének. Ez a végtelen jószágú atya, a szkíta nemzet hatalmas istene a rómaiakat és a gótokat az utolsó vacsorára hozta össze, részint, hogy egy csatában mindnyájukat legyőzzük, részint, hogy az ellenség e hatalmas sereglétével a szkíták bátorságát próbára tegye, és virtusuk fényesebben ragyogjon fel. Ha szokott merészségetekkel és hűségetekkel követték engem, higgyétek el, hogy a győzelmek már meg is van. Hiszen azokkal lesz harcotok, akiket gyakran legyőztetek. Kikergettétek a rómaiakat Dáciából, Germániából, a Pannóniából, a Mysiából, Noricumból, Illyricumból, a vizigótokat elűztétek tulajdon hazájukból. Ma nem ismeretlen ellenféllel, hanem tolvaj szolgálkúkkal van dolgotok, győzhetetlen férfiak, akiknek leverése után már fegyvertelenül is elfoglalhatjátok a római és a világbirodalmat. Ne rémisszen a bakák száma, mert a légiókat szolgálkúkkal, lovászokkal, markotányosokkal, parasztokkal, az emberi nem söpredékével töltötték fel. Ti hadakozáshoz szokott veteránok vagytok, jól ismeritek a hadművészetet. Ehhez járul szakadatlan győzelmek, amely az ellenfelet úgy elcsüggesztette, hogy a szkítának még az ábrázatára sem mer ránézni, nehogy közelharcba bocsátkoznék vele. (140) A legyőzőiteknek az a szerencsétlen sorsuk, hogy szolgálalkúségük következtében képtelenek az ellenállásra. Ezzel szemben a győzteseknek mind jobban megnövekszik a bátorságuk. Ezért, amikor déltájban felhangzik a csatajel, szittyá elszántsággal verekedjétek, győzhetetlen bajtársaim, alázzátok meg a római gőgöt, törjétek le fegyverekkel a szolgaság igáját a népek nyakáról. Szabadítsátok fel az elnyomott világot! Keressétek a dicsőséget és a halhatatlanságot, megemlékezve a szkíták virtusáról. Csata közben gyakran gondoljatok arra, hogy asszonyaitok, gyermekeitek a ti kezetekben vannak. Gondoljatok arra, hogy ha a balszerencse elveszi a bátorságotokat, gyermekeitekkel és asszonyaitokkal egyetemben mind egy szálig elpusztultok, hiszen nincs hova menekülnötök; harcoljatok hát bátor lélekkel, és mert ez az utolsó ütközet a hunoknak az egész világ fölötti uralmat ígéri, szokott vitézségetekkel és teljes erőbedobással verekedjétek és győzzetek.

Aëtius viszont az övéit buzdította és lelkesítette, hogy ne gyalázzák meg a római méltóságot, kövessék a régiak nemeslelkűségét és vitézségét, fontolják meg, hogy a római államot szolgaság, sőt általános pusztulás fenyegeti; (145) idézzék emlékezetükbe a szittyák embertelenségét, akik nemcsak a halandók legyilkolásától nem riadnak vissza, nemcsak embervérre szomjaznak, hanem szüleiknek sem kegyelmeznek, hiszen véneiket ízekre szedve mohón felzabálják, az ellenség vérével áldoznak, a csecsemők torkát karddal metélik fel, éhségüket az ellenség hullájával csillapítják; ha netalán a római birodalom tekintélyét meggyalázza hátat fordítanak, nemcsak a legkegyetlenebb sors leselkedik rájuk, nemcsak hogy kimérik őket a hun mészárszékekben, hanem – ami ennél sokkal szomorúbb – gyermekeiket, asszonyaikat minden vagyonukkal együtt kegyetlen szolgaságra vetik, és el kell szenvedniük mindent, amit a szkíta kéjvágy megkíván; de még azt is jól vessék az agyukba, milyen és

mennyi bajt türtek el a hunoktól, Detrik és Macrinus alatt mekkora vereséget szenvedtek Potentianánál, annál a városnál, amely Budától tízezer lépésre fekszik, hány római tartományt dúltak fel ezek tűzzel és vassal, Macedóniát, egykor a föld úrnójét, aztán a nemrégiben még hatalmas Görögországot, ezenfelül Illyricumot, Mysiát, Trákiát, hogy a Pannóniákról ne is beszéljek, mindezt embertelenül szétdúlták, hogy a római nép hány szövetségese, hány római polgár került fogságba nemes matrónákkal együtt; és most ez iszonyatos népség, amely az emberiség megkínzása végett küldetett, az egész világ fölötti uralomra áhítozik, amit könnyen el is érhet, ha a rómaiakat elpusztítja, amit a jószágos és mindenható Jézus Krisztus távoztasson el, és isteni kegyelmével őrizze meg Róma városának hatalmát, hiszen szentséges helytartójának székhelyéül azt választotta; mit mondhatnak akkor, ha netalán gyávaságból meghátrálnának, ha azt kellene látniuk, hogy nemcsak őket, de a szülők szeme láttára a gyermekeket is karóba húzzák, széttépik, darabjaikat megeszik, asszonyaik szemérmét meggyalázva a férfiak kényére odavetik, mindent lánggal és vassal árasztanak el, a templomokat öldökléssel fertőztetik, a keresztény szobrok és istenképek alatt megerősököljék a szüzeket, ami mind a halálnál sokkal szörnyűsebb; (150) emellett a küszöbön álló csata nem oly súlyos, hogy meg kellene ijedniük, bár nem is oly jelentéktelen, hogy alábecsüljék; ő Theodosius idejében Mysiában és Trákiában sokszor harcolt a hunokkal együtt, és mindig megverték, szétszórták őket; nagy dolgokban az emberek gyakran tódítanak, ez a népség gyenge, hitvány és csak a tömegében bízik, nincs felszerelve és nem harcol a rómaihoz hasonló biztonságos fegyverzettel; egyetlen római légió gyakran megszalasztott, sőt lekaszabolt 20 ezer embert; ha tehát a csatajel felhangzik, emlékezzenek a római virtusra, az elszenvedett sérelmekre, a római birodalom méltóságára, a népek felszabadítására, a fenyegető bajokra, az egész világ pusztulására; bízzanak Aëtius szerencséjében, aki a hunok ellen mindig dicsőségesen harcolt; rohamozzanak, pusztítsák az ellenséget a legbátrabban; a győzelem a kezükben van, ha római virtussal csatáznak; az ellenség táborá kimerült, ezért kért Attila oly sürgetően fegyverszünetet; ez a nap vagy az örök szolgaságé és pusztulásé, vagy a végső szabadságé és dicsőségé lesz; semmi bajtól sem kell tartaniuk, mert a rómaiak számra, erőre és indokra nézve sokkal feljebb állnak, hiszen ők az oltárért, az otthonért, az igaz hitért, a népek szabadságáért és a római nép méltóságáért kényszerülnek harcolni; (155) ilyen ügy kedvéért sem a halált nem szabad félni, sem akár a legkegyetlenebb harcot is megtagadni, mert a legnagyobb haszon és dicsőség díját kínálja; akit ez nem indít meg, annak a kényszerűségből kell bátorságot merítenie, mert vagy mindannyian gyönyörű győzelmet aratnak, vagy a leggyalázatosabb halált szenvedik el; ő sohasem fogja a légiókat magukra hagyni, mindent a legnagyobb körültekintéssel és elszántsággal intéz, és azzal a gondolattal harcol a közért, hogy győz, vagy – ha a sors ellenük fordulna – az ellenség sűrűjébe veti magát, és nem enged vér nélküli győzelmet a barbároknak.

Ezekkel a szavakkal a rómaiak bátorságát olyannyira feltűzelte, hogy mit sem tartottak fontosabbnak a győzelemnél és a közösség megoltalmazásánál, és semmit sem láttak szebbnek a dicső halálnál. Sokat a vallás lelkesített, másokat a galádság, nagy részt a szükség, a többi a római birodalom méltósága, melyet semmiképpen sem hagyhattak odaveszni. A gótokat a másik szárnyon Theodorik biztatta, aki gót nyelven ugyanúgy feltűzelte őket. Amikor pedig a vezérek a két félén felálltak, mindegyikük a legfontosabb posztot foglalta el az ütközetben. Attila déltájt adatta meg a csatajelet, hogy ha a hunok netán meghátrálnának, az éj közeledtével alkalmasabban menekülhessenek és biztosabb helyre húzódhassanak vissza. A jelre akkora elszántsággal rontanak egymásnak, hogy a szárnyak gyakran egymásba nyomulnak. (160) A csata az emberek számának és vadságának megfelelően hallatlanul kegyetlen, emellett oly bizonytalan és ingadozó, hogy a vezérek sem tudják kiismerni magukat. Majd, amikor közelharcra kerül a sor, mindkét rész akkora veszteségeket szenved, hogy mindenfelől vérpatak tör elő, aztán a szakadatlan mészárlás a vérből olyan sebes folyású áradatot duzzaszt, hogy a holttesteket elsodorja. A római légiók, amelyek nemcsak fegyverükre, hanem szerveztségükre is támaszkodnak, a súlyos sérelmekre emlékezve akkora dühvel tombolnak a rosszul felfegyverzett barbárok között, hogy a vérontással nem tudnak betelni, de nem kisebb haraggal és vadsággal a szkíták is, akik a római birodalomra áhítoznak; egy darabig a két fél egyenlő reménnyel és erővel küzd. Középen a holttestekből, mint valami egybefüggő töltés, tekintélyes magaslat növekedett, hogy alig látták egymást, mintha egy szörnyűségecs hegy választaná el őket, amelyet aztán mindkettő versengve igyekezett megmászni, hogy magaslatról harcoljon. De Aëtius és a gótok valamivel kitartóbban verekedtek, arra gondolva, hogy ez a nap az állam fölötti hatalomról dönt, és a gepidákat meg az osztrogótokat egy kissé hátraszorították, mert azok sem fegyverben, sem számban nem érezték magukat a rómaiakkal egyenlőnek; Attila, látva szövetségesei szorongatását, azonnal erős hun csapattal siet a segítségükre, övéit a támogatással megerősíti, a szárnyakon kiújul a kegyetlen és vad küzdelem, sok emberét levágja, ha úgy látja, hogy menekülni készül. (165) Mindkettő egyformán reméli a győzelmet, Thorismund a római csapatokkal elfoglalja a középen emelkedő dombot, amelyet erős római és gót csapatokkal alaposan megerősít, majd keményebben lát a csatához. A rómaiak biztonságban harcolnak, mert a magas helyről nem egykönnyen lehet leszorítani őket, a hunok viszont letesznek arról, hogy lekergezzék azokat, mert a síkon támadó Aëtiusnak és Theodoriknak már alig tudnak ellenállni, végre estefelé kénytelenek hátat fordítani, és nyíltan szétszaladnak. A rómaiak meg a gótok kergetik őket, az elbotlókat levágják, a futókat gyorsan követik. Azt mondják, hogy Theodorik, aki lovasságával tüzesen vágatott utánuk, inkább övéinek szorításában, mint az ellenség vasától, elesett. Jordanis úgy adja elő, hogy

miközben övéit buzdítva ide-oda vágtatott, leesett a lóról, és saját embereitől letapodva fejezte be az életét érett öregségében. Mások úgy beszélnek, hogy az osztrogót Andages nyila ütötte át, igazolva a jóskok jövendölését, bár Attila Aëtius halálára számított. A vizigótok otthagyják az alánokat, és akkora nyomással nehezdednek a hunokra, hogy kis híján Attilát is megölik, ő azonban úgy gondolja, hogy lassanként behúzódik a táborba. (170) A csata iszonyú öldökléssel késő éjjelig tart. A győztes gótokat és rómaiakat feltartóztatja a sötét éj érkezése, visszavonulót fúvatnak, hátrafordulnak, és így az ütközet éjszakára abbamarad. Attila óriási veszteséggel megfutott, a szekértáborba húzódtott vissza, melyet roppant erős sáncként bőrpajzsokkal rakatott körül, amit a magyarok a mi időnkben is meg szoktak tenni, ijászokat helyezett oda, hogy ha az ellenség esetleg bekeríti, távol tudja azt tartani, míg serege a táborban összeszedelőzködik és kivonul; reményvesztetten aggódik, hogy élve jut az ellenség kezére, vagy halálában temetetlenül marad, ezért a tábor közepén máglya módjára rakásba hordatja a teherhordó állatok nyergeit, és megparancsolja szolgálóinak, hogy ha baj történék, őt azonnal öljék meg, helyezték a nyereghalomra, vessenek rá tüzet, és égessék el, nehogy a rómaiak királyi testtel tetézzék diadalmenetük dicsőségét. Többen írják, hogy Thorismund a vaksötét éjszaka ellenére Attilát egészen a táborig követte, a szekérsánchnál vitézül verekedett, fején súlyosan megsebesült, leesett a lóról, mire emberei elvitték; Aëtius visszariasztotta az éji homály, és nehogy az ellenség közé keveredjék, a csatát félbeszakította, visszavonult a táborba, és a pajzskerítés mögött ébren töltötte az éjszakát. A hunok nagy rettegéssel éjszakáztak, erősen tartva attól, hogy az ellenség erővel elfoglalja a tábor. (175) Bár a nappali verekedés fáradtsága mindenkinek elgyötörte a testét, mégis ki-ki fegyverben virrasztott a posztján, őrzárakat küldtek ki, parancsra mindenütt zörögtek a fegyverekkel, dobokkal, kürtökkel, a bezártak igyekeztek a betörést megakadályozni, minden módszert latba vetettek, hogy az ellenséget megfélemlítsék, és elriasszák a tábor ostrom alá vételétől, nehogy az élelemhiány miatt harc nélkül is végezzen velük az éhség. Amikor a rómaiak meg a gótok tudomást szereznek Theodorik király haláláról, a jeles győzelem fölötti szertelen vidámságból és örömből mély szomorúságba zuhannak, és nincs akkora a boldogságuk, mint a váratlan bánat; az éjszakát álmatlanul töltik a táborban, sirással és jajongással töltenek be mindent. Másnap Thorismund a nap első órájában népes csapattal megszemléli a mezőt, megtalálja az ellenség sűrűjében heverő apját, akinek testét a katonák vállukra veszik, és megújult szomorúsággal visszaviszik a táborba; könnyezve felszólítja a római vezért, a császári megbízottakat, a főembereket és a légiók meg a kiegészítő csapatok kapitányait, hogy vele együtt ragadjanak fegyvert, és apja halálát, mint illik, bosszulják meg, az ellenség maradékát mindenestől irtsák ki; ilyen áldozatot kér Theodorik szelleme, és nem ildomos, hogy Toulouse-ba addig visszatérjen, míg kegyes apját előbb ily módon meg nem engesztelte, nehogy méltatlannak találtsák az uralomra. Többen mondják, hogy Aëtiusnak, ha akarja, módjában lett volna Attilát maradék seregével végleg elpusztítani, azonban attól tartott, hogy ha a hunok serege megsemmisül, a vizigótok esetleg megváltoztatják a magatartásukat, és megint harcot kezdenek a rómaiakkal a hatalomért; (180) az is eszébe jutott, hogy a császári kegyet hun segítséggel nyerte vissza, továbbá tudta, hogy a meggyengült hun erők, pláne, hogy a hadművészetben járatlanok is, többé már nem lehetnek ártalmára. Hogy tehát a gótok elbizakodottságát ne növelje, nem engedte a szkíták maradékát megsemmisíteni. Thorismundot, aki apja halálának megtorlására áhítozott, hosszasan vigasztalta, és egyetértett azzal, hogy erről szentségtörés lenne megfélemlíteni, de az apával régtől való és a fiúval is fennálló szíves barátságra hivatkozva őszinte szívvel arra figyelmeztette az ifjút, hogy van neki egy uralomra mohón áhítozó, korára, tehetségére nézve kiváló édestestvére is; igencsak félt, hogy míg ő, az elsőszülött, az apjáért való bosszúállással tölti az időt, az megkaparintja a királyságot, és őt törvényes méltóságából kitúrja; ezért úgy véli, elsősorban a saját érdekeivel kell törődnie, és szerezzze meg a neki járó királyságot; ha ezt elmulasztja, és a harcot keresi, hát arra is gondoljon – hiszen a hadiszerecsé nem szolgál mindennap egyformán –, hogy alulmarad az ellenséggel szemben, márpedig ha vereséget szenved, vagy ereje megfogyatkozik, az öccse által elfoglalt trónt nem tudja visszaszerezni; iparkodjon hát gyorsan, siessen országába, nehogy a fivére megelőzze. Thorismund jónak találja Aëtius tanácsát, abban a hiszemben, hogy mindezt az atyai szeretet diktálja neki; atyja testét elviszi Toulouse-ba, méltóságához illő temetést rendez, tiszteletére háromnapos halotti játékot tart. (185) Aëtius és az egész nép jelenlétében szónoklatban dicsóítja apját, mint mondják, e szavakkal:

Atyám sorsa arra tanított engem, vitéz fejedelmek, hogy az ember nem lehet minden tekintetben boldog, sőt, ha alaposabban megfontoljuk, nincs más e nyűgös életben, mint fájdalom, nyugtalanság, nyomorúság, és mennél feljebb emelkedünk a méltóságban, állásban, hatalomban, annál ridegebben uraskodik fölöttünk a szerencse. Későn szoktunk eszmélni, higgyetek nekem, és míg a nagyobb rang után kapkodva azt hisszük, hogy okosan járunk el, bizony, csak ostobák vagyunk. Mert az alacsony rendűeket és gyengéket, akiket szegényeknek tartunk, nálunk sokkalta boldogabbnak kell tekintenünk, hiszen nincsenek kiszolgáltatva annyi szenvedésnek, nem gyöttri őket a mardosó nyugtalanság és égető vágyakozás, nem szenvednek annyi fájdalomtól, nincsenek kitéve annyi veszedelemnek, nem kell annyi bajtól félniük; ha érzik, hogy a halál közeleg, csakúgy nem rettegnek tőle, mint a nyomorból való szabadulástól, nem sápadoznak, hanem várják, hívják és sürgetik. Mi viszont, akiket kényelemben és élvezetek között neveltek, semmit sem tartunk rosszabbnak a halálnál, szakadatlan boldogság és jó szerencse után vágyakozunk, és ebben nevelkedve rosszkedvűen fogadjuk a váratlan szerencsétlenséget, és néha úgy elhisszük magunkat, hogy úgy gondoljuk, velünk, a jó sors

édesgyermekével nem történhet semmi kellemetlenség. (190) Ó, halandók nyomorult és királyok még nyomorultabb állapota! Azt reméltem, jó atyám, hogy ma Aëtius kollégáddal együtt diadallal vonulsz be Toulouse-ba, hosszú díszmenetben hajtod a megbilincselte királyokat. És most, nem tudom, milyen végzet gonoszságából, diadalmenet helyett könnyes temetést kell rendeznem neked, nem örvendezhetünk a szokásos vidámsággal, vitézeid diadalmas taps és éljenzés helyett jajgatva sírni kényszerülnek. Volt olyan, aki fájdalomában tört szegezett a keblének, és nem habozott veled együtt leszállni az alvilágba, hogy amilyen hű társad volt a csatában, ugyanolyan kísérod legyen a halálban is. Aëtius eszességével és a te bátorságoddal győztünk, jó atyám, de te nem élvezted győzelmed gyümölcsét. Aëtiuszal együtt megszabadítottál minket a haláltól és a szolgaságtól, de mi nem tudtunk téged megszabadítani a végzettől; az összes légió, amely most keservesen sirat, szemed láttára szeretett volna dicsekedni és ujjongani, de most kegyeletlenül azon töpreng, vajon rólad vagy a győzelemtől mondana-e le szívesebben. (195) Győzelmet szereztünk, vezérünket elvesztettük; hogyan nyerhetünk győzelmet győztes nélkül? Ó, én szerencsétlen, aki előtte keményen verekedtem, de a megszerzett győzelemnek nem örvendezhetek előtte! Nem mondhatjuk boldognak Aëtius sem, az állam hű megmentőjét, aki kollégáját elvesztvén vele született szerénységében nem szívesen ünnepel. Ó, gonosz, gyűlölködő szerencse, aki jámbor szülémnek oly nagyon hízeleltél, és most hátat fordítva egyetlen pillanat alatt többet vetél el tőlünk, mint amennyi hasznát sok év alatt hoztál; a gótok királyi nemzetéből apát adtál, őt a hatalom csúcsára emelted, minden tettét dicsőséggel áldottad meg, a természettel szövetkezve gyönyörű gyermekekkel ajándékoztad meg; engedted, hogy a rómaiakkal együtt uralkodjon Galliában, méghozzá a narbonne-i Galliában, amely éghajlata és civilizációjának magasrendűsége következtében méltán helyezhető a föld minden más vidéke fölé, hadakozásban és a nép igazságos kormányzásában oly szerencsésé tette őt, hogy a legnagyobb gót királyokkal, mint ezt, ha jóindulatú, bárki elismerheti, bátran vetélkedhetett. Mily nagy dicsőséget szereztél, atyám, a gótoknak, mindenki tudja, és mily nagy voltál, ékesszólóan bizonyítja, hogy minden hatalmasság vágyva vágyott szövetségedre és barátságodra. (200) A vad hunok naponta levelekkel, ajánlatokkal zaklattak, a vandálok, az alánok, a burgundok, a germánok nálad esdekeltek. Nemes lelkeddel óvtad a római birodalom tekintélyét. Tiszteltek az ázsiai meg a keleti népek. A hunok által elnyomott és rabságba hajtott osztrogótokat fel akartad szabadítani, és meg is tette volna, ha a kegyetlen halál meg nem akadályoz. A bős Attilát, aki isten ostorának nevezte magát, még keményebb ostorral sújtottad; levetted az ígát a népek nyakáról. Aëtius kollégáddal együtt méltán mond téged minden légió az emberiség felszabadítójának, méltán Gallia királyának, a gótok legkegyesebb atyjának, az alánok és minden népek méltán hűségesebbs patrónusuknak, a katonák méltán mondogatnak és emlegetnek téged legragyogóbb és legkegyelmesebb vezérüként. Titeket pedig, bajtársak, most a tőlem telhető legnagyobb nyomatékmal arra kérlek, hogy valamennyien öleljétek magatokhoz az elsőszülött Thorismundot ugyanazzal a hűséggel, szeretettel és becsületességgel, amellyel atyámat követtétek. Ezt követeli tőletek az ő irántatok tanúsított jósága, ezt az öröklés joga és minden igazság. (205) Ti is, öcsém, ha már a sors úgy parancsolta, hogy szerető atyánkat elveszítsük, igyekezzetek a virtus és a dicsőség felé, semmit se tegyetek, ami a királyi méltósággal ellenkezik. Szelleme semmi áldozatot sem vár szívesebben, mint hogy vetélkedjétek erényeivel, jó néven veszi, ha nemcsak felértéte hozzá, de felül is múltjátok, nem kér más tőlünk, mint hogy egyetértésben, békén, dicsőségesen éljünk, és minden tekintetben az ő nyomdokát kövessük. Én pedig, akit a törvény meg a születés joga szólít, és a katonák üdvözölnek, ha királynak kívántok, nem azért, hogy egyedül parancsoljak, hiszen veletek akarok uralkodni, hanem hogy ne éljünk fejtellenül, és ne lássék úgy, mintha jogaimtól megfosztottak volna, sohasem fogom megengedni, hogy akár szolgálatban, akár kegyességben, akár szeretetben, akár jótéteményben megelőzzetek. Nem a magam, hanem a ti kedvetekért és a gótokért akarok uralkodni, a hatalmunk alá vetett többi népet pedig magam felől megnyugtatom. Ezért hát mindenekelőtt az egyetértésre és a szeretetre törekedjünk, testvéreim, akadályozzuk meg a lázadást és a törvénytípást, vegyük tudomásul, hogy a közjóra születünk. (210) Éjjel-nappal azon töprengünk, mit kíván a királyi méltóság; atyánk tettei mint példakép, folyton a szemünk előtt lebegnek, és nem tűrjük, hogy valamelyitek gyalázatot hozzon rá. Magamról pedig azt ígérhetem, hogy buzgón fogok öröködni méltóságotok és javatok felett, átvállalom az apai kötelességet, hogy azt, aki születésre és rangra nagyobb nálatok, emberségben, tettben, szívességben se tapasztaljátok kisebbnek, és ne vegyétek észre, hogy nincs apátok.

Aztán, mintegy a könnyek árájától elfulladva, véget vet a szónoklatnak. Thorismund beszéde után a zokogó katonák királlyá nyilvánítják őt, és a legmagasztalóbb jelzőket kiáltozzák. Theodorik testét Toulouse főtemplomában elhantolják, mint végrendeletében meghagyta. A katonák dúsz pénzjutalmat kapnak a fiától, fejenként harminc ezüst sestertiust osztottak ki. Uralkodása teljes egyetértésben, mindenki nagy reménye és várakozása közepette kezdődött. Aëtius észrevétlenül elbocsátotta a sereget, mivel a segédcsoportok a túl nagy tömeg miatt kieszközölték az engedélyt, hogy gyorsan távozhassanak.

(215) Sokan azt írják, hogy ebben az ütközetben a két oldalon 165 ezer embert öltek meg, néhányan úgy mondják, hogy 180 ezer veszett oda. Attila, akit előbb rettenetes ijedelem fogott el, és rászánta magát a halálra, miután rájött, hogy az ellenség képtelen győzni, önmagát és katonáit felbátorította, a táborban éjjel-nappal

zengette a kürtöket és a dobokat, hogy kifejezésre juttassa győzelmét. Azzal fenyegetőzött, hogy bármely órában kiront a táborból, rettegését mindenféle mesterkedéssel leplezte, bekerített és legyőzött léteire folyvást ijesztgetve az ellenfelet. Aztán félelmétől megszabadulva seregét a tongereniek és troyes-iak ellen vezette, és az egész régiót meggyalázta gyilkolással, rablással, gyűjtogatással, hogy az elesettek sérelméért bosszút álljon; a szokásosnál brutálisabbnak mutatkozott. Amikor elhatározta, hogy megfogyatkozott seregének feltöltése végett visszatér a Pannóniákba, amerre csak ment, a gyűjtogatás és rombolás maradandó emlékeit hagyta. Még nagyobb merészséget vett, mint azelőtt, mert rájött, hogy az ellenség egyformán fél tőle, akár veszít, akár győz. A barbár pimaszság meghízik, kezd Itália felé kacsingatni, attól tartva, hogy a vizigótok, akiknek ereje már mérhetetlen volt, elfoglalják a római birodalmat. (220) A Galliákon át hazafelé menet tüzzel-vassal végigpusztít mindent, nemet, kort nem vesz tekintetbe, egyetlen oltárt sem kímél meg. A seregnek az a harmada, amely a Pireneus-hegységen átkelve a szultánt Luzitániából kizavarta, nem mert visszatérni hozzá, mert a nagy ütközetben nem vett részt, jobb indulatúnak találta az ellenséget, mint a saját uralkodóját, ezért mintha méltánytalanul elbocsátották volna, Aëtiushoz és Thorismundhoz menekült, és a catalaunumi mezőn lakóhelyet eszközölt ki magának. Aëtius patrícius a római csapatokkal visszament a tartományba; Thorismund az uralom elnyerése után apja elgondolása szerint Toulouse-t választotta székhelyéül, mert tudta, hogy ez ősrégi, dúsgazdag város, a birodalom kiterjesztésére és megtartására nagyon alkalmas. A Hispániák és a Galliák között helyezkedik el, innen a birodalom mindkét irányba terjeszkedhet, és mind a szárazföldön, mind a tengeren sok mindent próbálhat. Mert egy igen keskeny földnyelven, vagyis földszoroson fekszik, mely a Narbonne-tengertől háromezer stádiumnyira az óceánig terjed. Ha Posidoniusnak hihetünk, valaha a tectosagoké volt, akikről azt említik, hogy a Delphi elleni hadjáratban szövetségesként vettek részt. Sőt, azt is beszélnek, hogy kincstáruk, amelyet Scipio Toulouse-ban megtalált, a jóshelynek juttatott adományból származott. (225) Ehhez a saját vagyonukból jócskán hozzátettek, amely áldozattal a haragvó istenséget megengesztelték; Scipiót viszont, aki hozzá merésztelt nyúlni, sok szerencsétlenség érte, hazájából elűzve száműzöttként tisztesség nélkül halt meg mint szentségtörő, fiaira hagyott javait azok szemérmetlen kurvák között pocskolták el, és aztán, mint Timagenes írja, azok is csúf halállal haltak. Posidonius valószínű beszámolója szerint Toulouse-ban körülbelül 15 ezer talentumot találtak, amelyet részben a templom szentélyében, részben megközelíthetetlen szent tavakban helyeztek el (az arany és ezüst megmunkálatlan és nyers volt), a delphi templomot ekkor fosztották meg azoktól az ékességektől, amelyeket előzőleg a phocisiaktól zsákmányoltak, és ezeket a szent háborúra fordították, ami megmaradt, azt egymás közt szétosztották. De ne higgyük, hogy a tectosagok épségben értek haza, mert elvonulásuk szerencsétlenül sikerült, és miután Delphit elhagyták, szétszóródtak, lázadás tört ki közöttük, a zendülők különváltak, a többiek Galliában, amely bővelkedett a királyi aranyban, miközben a szorgos emberek szegényesen éltek, sok kincset gyűjtöttek, és az aranyat meg az ezüstöt biztonságos tavakhoz osztották szét; a rómaiak megszerezve e helyeket, a tavakat mind áruba bocsátották, és sok vevő ezüzből készített malomköveket talált. Volt egykor Toulouse-ban egy különösképp tisztelt templom is, amelyet a környékbeliek különös áhitattal látogattak, és évenként összegyűjtött pénzből bőkezűen elláttak ajándékokkal, amelyekhez senki sem mert nyúlni. Thorismund tehát régisége és szentsége miatt nagyon megszerette ezt a várost, és – mint mondtuk – apja utasítása szerint országa székhelyéül tette meg.

(230) De térjünk vissza Attilához, aki, miután úgy határozott, hogy serege kiegészítése végett hazamegy a Pannóniákba, mindent végigpusztít és lerombol, ami még megmaradt, a dicsőség legnagyobbjából emlékművének a romot és üszköt tartván. Kész csoda, hogy e vadállati fejedelmen a szent emberek gyakran oly könnyen győzedelmeskedtek. Midőn a troyes-iakat támadta, hogy szokása szerint kiirtsa őket, Lupus, a város főpapja, szent életű férfiú, megtudva, hogy a kegyetlen ellenség közeledik, összehívta a papi gyülekezetet, és püspöki öltözetben Attila elé ment, és félelem nélkül megszólította: Te volnál az, aki eltörlőd a városokat és legázolod a népeket? Én vagyok, válaszolt Attila, a hunok királya és az isten ostora. Erre Lupus: Lépj be, uram és istenem szent és áldott ostora! Azzal megnyitva a kapukat, nagy örömmel bebocsátotta a királyt. Attilát lehengerelte ez az udvariasság, és a seregét oly kíméletesen vezette keresztül a városon, hogy egy csibének sem esett baja, mintha mindannyiukat isteni szellem fékezte volna; egyesek úgy mondják, hogy ez az ütközet előtt történt. (235) Lupus, az egybehangzó ítélet szerint szent életű férfi, ebben az időben élt; a leucusok nemzetségének e dicső tagja Pigniolát, Hiláriusz arles-i püspök hűgát vette feleségül, házasságuk hetedik évében közös megegyezéssel elhatározták, hogy kegyelemben elválnak, mert így szorosabban kötődhetnek az isteni szerelemhez. Honoratus lérins-i püspök fölszentelte, egy év múlva visszatért Troyes-ba, egész örökségét szétosztotta Krisztus szegényei között, életszentsége miatt akarata ellenére püspökséget ruháztak rá, és a legönzetlenebbül irányította a papi testületet. Két év múlva szent zarándoklatra vágyva az istennek kedves Germanusszal Britanniába ment, ahol számos csodat művelt, és sok embert térített az igaz hitre. Visszatérte után, mikor – mint az előbb elmondtuk – a hunok serege egész Galliára rátört, a síkságon fekvő, sem fegyverrel, sem fallal nem védett városát isteni segédlettel megmentette. Isten ígéjével meggyógyított egy béna asszonyt, megszabadított egy démontól megszállt leányt; sokat meggyógyított különböző betegségekből. (240) Bőjtöléssel és sanyargatással fenyítette a testét, sohasem feküdt ágyba, az asztalon, feje alatt egy kövel aludt. Megelégedett egy száll köntössel, mely alatt mindig durva szőringet viselt. Hogy ifjú testét megőrizze a tüzes vágyakozástól,

folyvást két-két napos koplalással sanyargatta, reggelivel soha sem frissítette föl, táplálék helyett szent ritmusokkal szokta kielégíteni. Keveset aludt, helyette állandóan imádkozott. Végül püspökségének ötvenkettedik évében elszunnyadt az úrban, és az istenek közé iktatták. Lupusról ennyit.

Nagy hiba lenne, ha hallgatnánk Germanusról, mivel Attila idejében élt, és életszentsége miatt mindenki kiválónak tartotta; emellett úgy gondoljuk, hogy nem haszontalan, ha a szkíta történelmet olykor a szent atyák cselekedeteivel fűszerezzük. A szent évkönyvek azt mondják, hogy roppant szigorú életmódot folytatott, mert miután boldog Amator akarata ellenére fölszentelte őt, lelkivilága megváltozott, a szegények között szétosztotta az örökségét, és a feleségét nővéreként tartotta. (245) Élete utolsó napjáig tiltotta magától a búzakenyeret, a bort, olajat, gyümölcsöt, húst, de még a sót is, hogy torkát ne csiklandozza ízekkel. Étkezésre hamut talált maga elé, kenyerét vízzel hígított árpából gyúrta, pokrócot, egyszerű köpenyt és szőringet hordott, télen-nyáron ugyanazt, gerendára szögt hamun aludt, életét keserves bűnbánatban töltötte, mindenkinek szívesen adott szállást, alázata jeléül megmosta a vendégei lábát. Amikor a britek a gallok püspökeihez követeket küldtek, akik hírül vitték, hogy lassacskán az egész népet mindenütt megfertőzi a pelágiánus eretnkség, a szentséges férfiak egyetemes zsinata elhatározta, hogy Germanus és Lupus, a gallok két legdrágább szemefénye vállalják el e szennyfolt eltörlését. Ezen a zarándokúton fölszentelte a szűz Genovévát, akinek megjósolta, hogy szentté válik, és Lupusszal együtt számos csodat tett. A gallokat súlyos háborúval zaklató szászokat csupán csak az isten nevének kiáltásával elkergette. A britek között elterjedt eretnkséget eltörlötte, mely küldetésben Severus trieri püspököt választotta társul magának. Midőn Tonnerre-hez érkezett, rábukkant egy tanítványa sírjára, aki Britanniából követte őt, előhívta a sírból, és megkérdezte, akar-e vele tovább is szolgálni, mire az azt felelte, hogy már eleget szolgált, most szolgálatának bőséges díját élvezi; kéri tehát, hogy bocsássa el őt. Pihenj, és légy jól, mondta Germanus. Ez lehajtotta a fejét és elaludt az úrban. (250) Midőn Britanniában prédikált, a csikorgó hidegben tanítványaival betért a királyi palotába, és ingyenszállást kért. A király tolmács útján ridegen megtagadta ezt; nem akarta újra kérni, ezért kénytelen volt a dermesztő vidéken a szabad ég alatt éjszakázni; és íme, odajön a király kanásza, észreveszi a tisztelendő férfit és szent csapatát, megsajnálja a fagyoskodókat, és a kunyhójába invitálja őket. Amikor az atya távozóban van, a kanász inti és figyelmezteti a feleségét, hogy egyetlen hízott borját tálalja fel a szent férfiúnak. Ez meg is történt, Germanus pedig megtapasztalva a paraszt hitét, ebéd után utasítja az asszonyt, hogy szedje össze a borjú csontjait, göngyölje be a bőrébe, és ássa el a tehén lábánál az istállóban. Az asszony megtette, amit parancsolt, és másnap megtalálta a feléledt borjút, amint a tehénnel együtt ette a szénát. E rendkívüli csoda oly nagyon megnövelte a férfi tekintélyét, hogy már életében istenként tisztelték. Germanus pedig visszament a királyhoz, megparancsolta neki, hogy trónjáról mondjon le, és alkalmasabbnak adja át, amikor pedig az habozott, késlekedett, bár a szentséges atya ellen fellépni nem mert, ő a saját kezével taszította le. Mars innen, kiáltotta, eztán ne élj vissza a királyi hatalommal! (255) A király félt a papban rejtőző égi hatalomtól, és a nép szeme láttára feleségével, gyermekeivel együtt eloldalgott. Germanus pedig magához hívatta a kanászt meg a feleségét, őt tette meg utódnak, és az időtől fogva ott a kanász családjából választották a királyokat. Britanniából visszajövet Autunön keresztül vette az útját, nagy tömeg kíséretében felkereste a Szkítiából származó Cassianus püspök sírját, és mindenki füle hallatára megkérdezte a sírtól, hogy mit csinál és hogy van. Élvezem az édes nyugalmat, szölt az, és várom a megváltó érkezését. Erre Germanus: Nyugodj hát sokáig Krisztusban, és járj közben szorgosan üdvösségünkért, hogy a boldogságos feltámadás örömét kiérdemeljük, és üdv neked. Galliába visszatérve egyszer útközben alkonyattájt egy meztelen vándort lát, megsajnálja az ember szegénységét, és nem veti meg a nyomorult társaságát. Mialatt a vendégfogadóban együtt pihennek, ez ellopja a szamarat, amely Germanust vitte. A tanítványok pirkadatkor észreveszik a lopást, sajnálják az atyát, hogy kénytelen gyalogolni. (260) De társaival még három mérföldet sem tesz meg, amikor az egyik tanítvány észreveszi, hogy Germanus arca felvidul, és az atyát jó kedvének okáról kérdi. Ez pedig egy időre álljt parancsol mindnyájuknak, és íme, a tolvaj kiáltozva, futva hozza vissza az ellopott jószágot, az atya lábaihoz rogy, és kegyelmet, bocsánatot kér a lopásért; bűnét megvallja, és elbeszéli, hogy lába egész éjjel a földhöz ragadt, és nem tudott menni, csak az állat visszavitelére nyílt előtte út. A szentséges Germanus atya így szölt hozzá: Ha tegnap meztelenségedre csak egy ingecskét adtam volna, nem vitt volna a szükség tolvajlásra; (majd köpenyét levetve) nesze, ami hiányzik, vedd attól, aki nekünk adta. Tehát a bűnét megvalló megtérőt nemcsak bocsánatra, hanem jutalomra és áldásra is méltónak találta. Néhány nap múlva körülveszik a szegények, rimánkodva alamizsnát kérnek; számtartó diakónusának megparancsolja, hogy a nála levő összes pénzt adja oda nekik. Ez a pénzsűkére hivatkozik; isten, mondja ő, táplálja az ő szegényeit, te pedig oszd szét a szegényeknek, amid van. A diakónus nagy ravaszul nem egészen teljesíti a parancsot, a három aranyból kettőt odaad, hogy a jövő szükségre is tartalékoljon. (265) Valamivel később bizonyos lovasok érkeznek, és kétszáz pénzt ajándékoznak a püspöknek, mire az a diakónushoz fordul: Vedd, mondja, amit adnak, és emlékezz, hogy megcsaltad a szegényeket; ha odaadtad volna a szűkölködőknek, ami nálad volt, viszonzásul ma 300-at kaptunk volna. Ez összerendezte, mert rájött, hogy titkos vétkét nem tudta elrejteni a szentséges férfiú előtt. Amikor Itáliába ment, és az Alpokon átkelt, látott egy sánta öreget, aki a patakon nem tudott átlábalni, ezt alázatosságában és jóságában a saját vállán vitte át. Amikor Ravennába ér, Piacidia, aki fiával, Valentinianusszal együtt uralkodott, tisztességgel fogadja, és ezüsttálon a legfinomabb hústalan falatokat küldi

neki, ő pedig az ételt tanítványai között szétosztja, a tálat a szegények javára fordítja, és a királyi ajándékot fatányéron küldött árpakenyérrel viszonzza. A királynő mindkettőt a legnagyobb örömmel fogadta, a tányért arannyal bevonatta, a kenyeret különböző betegségek gyógyítására félretette. Miközben Ravennában időzött, egy halottat feltámasztott. Piacidia lakomára hívta meg, ő pedig a koplalástól és virrasztástól elgyötörtén szokott öreg jószágán érkezett meg a palotába. Lakoma közben suttogás támad, hogy a szamár hirtelen megdőglött; a királyné a társalgást félbeszakítva megparancsolja, hogy a szamár helyett adjanak neki egy pompás és kezes paripát. Germanus visszautasítja, és kéri, hogy hozzák elé a saját szamarát, hogy ugyanazon az állaton távozzon, amelyen érkezett. (270) Tehát odaviszik a szamarat, ránéz a földön heverő állatra; Kelj fel, mondja, Muscio, menjünk a szállásunkra! E szavakra a szamár mintegy álomból ébredve felkel, és ugyanolyan erőben, mint azelőtt, urát visszaviszi a szállására. A 450. évben, püspökségének 30. évében halt meg. Testét, ahogy meghagyta, visszavitték a hazájába; miközben Galliába szállították, Vercelliben Özséb püspök, Orléans-ban Ányos püspök fogadta kegyelettel, és azt mondják, hogy ez időben három halottat hívott vissza az életbe. Nemcsak halálában, hanem már életében is az istenek közé számították, és isteni tiszteletben részesítették, mert szentséges életet élt, az eretnekséget irtotta, és a szörnyűséges hun időkben tanácsaival és imáival a galloknak meg a briteknek csodálatos segítséget nyújtott.

5. fejezet - Ötödik könyv

Aëtius nem akarta a hunokat halálra üldözni, hanem Thorismundot visszaküldte a vizigót trón elfoglalására; álnokságából Attila akkora bátorságot merített, hogy addig nem is volt hajlandó a Pannóniákba hazamenni, amíg az egész Galliát öldökléssel, gyújtogatással, fosztogatással tönkre nem tette. Azonban csodálkozom, hogy az írók véleménye eltér e dologban; és sok városnak a hunok miatt ez időben történt pusztulását egyesek a catalaunumi ütközet előtt, mások utána említik. Mi pedig azoknak a sorrendjét követjük pontosan, akik valószerűbben és elegánsabban írtak, mivel úgy látszik, hogy ezek jobb és hitelesebb forrásokból merítettek. Sőt, az időmeghatározásokban is akkora néha a különbség, hogy sokszor egyenesen hamisnak látszik az a történelem, amelyet a háborús emlékek a leghitelesebben tanúsítanak. (5) Nos, Szervác tongereni püspök isteni sugallatra előre látta az átkos hun idöket, tudta, hogy a Dijle és a Maas folyók közt a belga Galliában fekvő Tongeren várost a szkíta örület fel fogja forgatni, ezért, hogy Attila durvaságát ne kelljen a néppel együtt elviselnie, a püspökséget a Rajna torkolatában levő Utrechtbe helyezte át. Azt állította, hogy az elkerülhetetlen sorsot Rómában az isteni Péter közölte vele álmában, és mivel így cselekedett, a barbár dühöngést elkerülte.

Körülbelül ugyanezen időben, midőn egész Gallia az ariánus eretnokséggel bajoskodott, amely azt vallotta, hogy a szentháromság személyei nem egyenlők, hanem a fiú az atyánál, a szentlélek pedig mind az atyánál, mind a fiúnál sokkal kisebb, isteni csoda tette egészen nyilvánvalóvá, hogy az isten a három személyben egy és ugyanazon lény. Ugyanis Bazas város mennyei segedelemmel a hun ostromtól megszabadulván, a főpap hálaadó istentiszteletet tartott, és lám látja, hogy három egyforma, kristálynál csillogóbb csepp hull az oltárra, amely egyetlen gyöngyszemmé egyesül, és amikor ezt a drágaköves keresztre ráillesztették, a többi ékkő lepotyogott róla. A szent keresztet maga elé tartotta, és az ahhoz könyörgő betegek visszanyerték egészségüket, a híveknek is megerősödött a hitük, mert a jámborok fényesnek, a bűnösök viszont homályosnak látták azt. (10) Azt beszélnek tehát, hogy a bazas-iak azért menekültek meg Attila örjögésétől, mert az oszthatatlan háromságról helyesen gondolkodtak.

Ugyancsak erre az időre helyezik a tizenegyezer szűz szentséges utazását Orsolya vezetése alatt, akiknek útját amilyen véresnek, olyan áldottnak is tartják, hogy a rettenetes Attila ne elsősorban isteni ostort jelentsen a vétkeseknek, hanem inkább mártíromságot az ártatlanoknak. De ezen említésre nagyon is méltó történetről részletesen be kell számolnunk. Orsolya, mint mondják, Dionotusnak, Britannia nemes hercegének egyetlen leánya volt, külsejére, természetére, kedvességére, feddhetetlenségére nézve kiváló; a briteknek ez időben volt egy nagy hatalmú és dúsgazdag, az igaz hittől idegenkedő királyuk, annak pedig egyetlen fia; a király a szűz jóra valószínűségétől és hírnevétől indítva sürgetően követelte őt gyermeke számára; Orsolya apját súlyos aggodalom gyötörte, hogy istennek szentelt lányát az istenség akarata ellenére kénytelen pogány ifjúhoz adni, egyben azonban attól is félt, hogy a visszautasítás a zsarnok kegyetlenségét rá zúdítja. (15) Töprengés közben, tanácsalanságában végül is a lányához fordul; ez azt javasolja az apjának, válaszolja a királynak, hogy megköti vele a rokonságot azzal a feltétellel, hogy tíz, külsőre és korra válogatott szűzet ad lánya mellé kísérőnek, aztán Orsolyának és minden egyes társnőjének, akik tízen lesznek, rendel ezret-ezret, majd készített nekik tizenegy háromevezősoros gályát, amelyet szűzességének felajánlása fejében három éven keresztül használhat, mialatt jegyesét a keresztény vallásba beavatják és a hitelvekkel megismertetik. Az isteni szűz nem oktanul javasolta ezt, hanem hogy a feltétel nehézségével a király hajlandóságát elfordítsa magáról, illetve, hogy ez alkalommal magával együtt egyvívású társnőit is istennek szentelhesse. A király elfogadja a feltételt; megparancsolja, hogy tegyenek mindent pontosan úgy, ahogy a szűz kívánta. A fiú a szentségre vágyakozva sürgeti a keresztiséget; a leány jelenti az apjának, hogy a leánysereggel mindenképpen Rómába indul, hogy Krisztus helytartójától kieszközölje bűneinek bocsánatát és szűzességének védelmét, de mert a hosszú zarándokúton a férfiak vezetését és oltalmát nem nélkülözheti, jámbor férfiakat kér az apjától. Amikor elterjedt a hír, hogy Orsolya szűzi serege indulóban van, a szent és szokatlan látványosságra mindenhol rengetegen összeszaladtak, elsősorban néhány püspök a britek közül, akik a szűzek vállalkozását követni kívánták. Ezek vezetője Pantalus bázeli püspök volt, aki egészen Rómáig elkísérte őket, és velük együtt kívánt meghalni. De eljött a szent expedícióra Gerasina is, Szicília királynője, Orsolya anyjának, Danának, és Maurisius püspöknek a nővére, akit ez hívott meg levél útján, és aki hallatlanul brutális, az országra is veszedelmes férjét hihetetlenül megszelídítette. (20) Vele jöttek lányai, Babilla, Juliána, Viktória és Aurea. Elhozta fiát, Adorjánt is, aki a nővérei iránti szeretetből vállalta velük együtt a szolgálatot, az országot pedig a másik fiúra bízta; az ő tanácsai szerint szervezték meg a szűzek menetét. Orsolya vezetésével és irányításával mindnyájan felszállnak a felkészített hajórajra, a jámbor férfiak mennek utánuk, és viszi őket az óceán, elhaladnak a gall partok mellett, majd eljutnak a Rajna torkolatába, és az árral szemben először Kölnbe, aztán Bazel városba érnek. Itt a gallok, amott a germánok bámulják meg a szent flottát; a falvakból, községekből összeszaladtak az emberek, hogy az istenfélő szűzeket lássák, akik dallamos énekszóval szentséges himnuszokat zengedeztek. Ezt a kórust az angyalokénak mondhatnád. A szent éneket a Rajna két partja visszhangozta. Mindenütt istenes vendégfogadásban részesítették őket. Bazelben elhagyják a

hajókat, hogy gyalog vágiának neki az útnak. Három napig pihentetik itt tagjaikat, majd a Rajnától a helvétekhez és a leucusokhoz vonulnak, hogy egyenesen Itáliába tartsanak. A Jura-hegységen átkelve a Saône folyóhoz jutnak, mely a Rhône-ba ömlik bele, onnan a Doubszhoz sietnek, és átkelve rajta iparkodnak a Rhône-hoz, ahol az allobrogok minden városkája tisztelettel fogadja őket. (25) Besançonhoz közeledve szinte az egész narbonne-i Galliából összesereglettek az emberek a szűzi had látványára; némelyek tapssal fogadták őket, mások éljenzéssel, egyesek példájukon fellelkesültek a szent zarándoklatra, a pogány érzelmeiket gyöttrő lelkiismeret-furdalás fogta el, sokan a szűzek szent buzgalmát látva könnyekre fakadtak, míg úgy látszott, hogy azokat nem gyöttri és nem fárasztja az utazás. Mert a szent zarándoklat iránti vágyakozástól feltűzelve úgy érezték, mintha repültek s nem gyalogoltak volna, szent ritmusaik összhangjával mindent betöltöttek; az úr angyala vezette őket. Amikor a Galliát Itáliától elválasztó tornyos Alpokhoz érkeztek, akadtak bizony, akik kételkedtek abban, hogy le tudják győzni a gyötrelmes és járhatatlan meredélyt, hiszen az, mint beszélük, Herkulest és Hannibált is kifárasztotta. A szűzi sereg azonban oly jókedvűen és bátran vág neki a kapaszkodónak, hogy mint a madár, fáradtság nélkül jut fel a magas gerincekre, és egy sincs, aki a nehézségek miatt panaszkodna vagy visszafordulna. Nincs az a teher és baj, amelyet az istenszeretet ne tudna könnyedén elviselni. Mindegyikük edzett katona módjára teljesítette a szolgálatot, hiszen nincs kényelmesebb munka annál, amelyet az ember önként vállal. Az isteni szellemtől erős lélekhez acélkemény test járul. A keresztés zászlót Orsolya vitte, aki úgy viselkedett, mint kitűnő vezér és bátor katona, előtte mint zászlóőr, lányok lépdeltek. Ó, férfiakkal vetélkedő, férfiakat megszegyenítő boldog leánysereg! Ó, soha egy nemzetnél sem látott csapat, amely nemcsak a maga, hanem mindenki üdvére rendeltetett! (30) Amikor pedig az Alpok hágóiról Itáliát megpillantották, kitoró örömmel kiáltottak fel egyszerre: Róma! Csodálkoztak az insuberek és a taljánok mind, ahogy a gyönyörű és egyben szentséges sereget szemlélték, mert Itáliában ilyet addig még sohasem láttak. Amikor a dolgot Cirjék pápának jelentették, az a teljes papi gyülekezettel kivonult Rómából, hallatlanul fellelkesült, és az érkező szűzeket a lehető legtisztesebb módon fogadta; ezt részint hazaszeretetből tette, mert maga is brit, részint istenszeretetből, mert maga is ártatlan volt. Sok olyan hölgy is részt vett ebben az expedícióban, aki a pápának unokahúga, másodunokatestvére volt, vagy más rokoni kapcsolat fűzte hozzá, ezenfelül ezen az éjszakán az istenség jelentette neki, hogy velük együtt neki is módja lesz elnyerni a vértanúság kegyelmét. Másnap, amikor sokan felkeresték, azokat, akik a szent kereszttségben még nem tisztultak meg, szabályszerűen megkereszteltette, aztán minden templomot körbejárt, és minden bazilikában misét mondott. Megtanította őket, hogy hogyan szokás itt szertartásosan és istennek tetszően tenni mindent, ami illik. Amikor a távozás ideje elérkezett, a pápa mennyei sugallatra magához hívta a papi kollégiumot, elmagyarázta, hogy mi a teendő, majd sokak ellenkezése ellenére lemondott a római egyházmegye püspökségéről, amelyet Pontianus pápa után egy éve és körülbelül két hónapja viselt. (35) A bíborosok azt hitték, hogy megbolondult, hogy vénségében neveltség tárgyakként kisasszonyokhoz csatlakozik. Nem értették meg, hogy égi küldött biztatta őt erre, aki közölte vele, hogy Galliában a szűzekkel együtt mártíromságot fog szenvedni. Ő azonban a tiltakozással mit sem törődve kitartott szent elhatározása mellett, és a csodás életszentségű Anterust megtette utódának. Mivel pedig a testület akarata ellenére mondott le püspökségéről, a római pápák katalógusából törölték, sőt, őmiatta a jámbor szűzek is elvesztették tekintélyüket és népszerűségüket. A szent sereg tehát végigjárja a várost, minden oltárnál szertartás szerint misét hallgat, aztán fogadalmát teljesítve a főpap vezetésével elindul. Amikor a többiek ezt látták, sokan hasonlóképpen lángra gyúltak a jámborság tüzetől, és részt akartak venni a vállalkozásban, leginkább Vince bíboros meg a brit nemzetiségű Jakab antiochiai érsek, aztán Maurisius püspök, Babilla és Juliána nagybátyja, mellettük Foilan luccai és Szulpic ravennai püspök. Mi több, hallgatott a sugallatra Orsolya jegyese, Aetherius is, aki az apját, Agrippinust, jegyességének első esztendejében elvesztette, őt a királyságban követte, és aki álmában mennyei üzenetet kapott, hogy ösztökélje anyját, Demetriát a hit felvételére. (40) Hogy menyasszonyánál ne lássék hitványabbnak, amikor már harmadik esztendeje várta őt a keresztény hitben, isteni intésre hűgával, Florentinával együtt menyasszonya és a szent sereg elé ment egészen Kölnig, hogy kiharcolja ugyanazon dicsőséget; Britanniából magával vitte Kelemen püspököt is. Követni akarta a tábornok Marcusus görög püspök is, aki Rómába ment, és odavitte az unokahúgát, Konstanciát, Dorotheus király lányát is. Azonban Maximus és Africanus pogány római hadvezérek, nehogy az általuk mélyen gyűlölt keresztény vallás túlságosan megerősödjék, és a régiek hamis hitét kiszorítsa, irtak egy bizonyos Julius hun kapitánynak, akit a hunok Gyulának neveznek, és aki, mialatt Attila a Galliák többi vidékét pusztította, a Rajna partján ügködött, hogy ha a rómaiak barátságát meg akarja nyerni, intézkedjék, hogy az örült némberek serege, amelyet néhány meghibbant pap vezet, fegyver által megsemmisüljön, mert ennél semmi sem lehet kedvesebb a római meg a szittyia isteneknek, elsősorban Marsnak és Herkulesnek, akiket ők a szkíta nemzettel együtt közös őseikként és isteneikként tisztelnek; a tett elkövetésére az az idő a legalkalmasabb, amikor azok Kölnbe visszaérkeznek. Julius, hogy a római vezéreknek kedvében járjon, és ontsa a keresztény vért, amellyel a hunok nem tudtak betelni, megígérte, hogy a kérést örömmel teljesíti. Amikor megtudta, hogy ezek visszaindultak a Rajnán hagyott flottához, Maximus és Africanus levelének megfelelően Kölnnél lest állított, amiről azonban Orsolya is, a római püspök is tudomást szerzett, mert mennyei hírnök figyelmeztette őket a jövőre. (45) A folyó sodrával Köln közelébe értek, a hajó tatján Cirjék pápa ült, Orsolya pedig a flotta közepén a szent szűzek között így szónokolt:

Senki sem nyerhet méltó jutalmat, ártatlan nővéreim, aki nem harcolt előbb derekasan, és senki sem talál életet a mennyekben, aki itt le nem mondott róla és fel nem áldozta azt az istenért. Lehetetlen ugyanis, hogy üdvözítőnknek örökösársai legyünk a mennyek országában, ha nem vetettük el érte az életünket. Mi mindaddig a jóságos és mindenható Jézus Krisztus jelvényét követve áhítatosan szolgáltunk az iránta való forró szeretetből, aki tulajdon halálával önként váltott meg minket az örök haláltól, isteni segítséggel a legsúlyosabb megpróbáltatásokat is elviseltük, gyakran szereztünk gazdag zsákmányt, az acsarkodó ellenséget mindig legyőztük, sikeresen háritottuk el a veszedelmes és fenyegető lázadásokat, és bölcs vezérünk segítségével mindent sikeresen és szerencsésen végrehajtottunk. Lehet-e nagyobb győzelem, mint önmagunk fölött? Kinek a diadalmenete fényesebb, mint azé, aki testét vezeti fogolyként, aki önmagát győzte le, és aki a hús kívánságain aratott diadalt? Hogy ezt könnyebben elérhessük, gyalog vágunk neki ennek az üdvösséges utazásnak, amelyen semmi sérelmet sem szenvedtünk, jóllehet isten Vezérletével Attila gyűjtogatásainak még füstölgő nyomain jártunk félelem nélkül. (50) Nem éreztünk fáradságot, bár az Alpok csúcsait kellett megmászunk, nem fogott el betegség, bágyadság, nem fészkelte belénk félelem, noha vászoncseléd létünkre roppant hosszú úton sokáig meneteltünk, így hát a tapasztalat tanította meg, hogy milyen édes az isteni cselédség, milyen könnyű megváltónk igája, akinek zsoldjában biztos és igaz boldogságot remélhet az, akinek megadatik, hogy meghaljon. De ki ne fogadná ezt szívesen, aki tudja magáról, hogy e nagy király szolgálatára nemcsak született, hanem az isteni kegyelem által öröktől fogva kiválasztatott és elrendeltetett? Mikor s mely nemzetnél lehetett hallani ennyi sok ezer kiválasztott szűzről, aki ily üdvös és jövedelmező szolgálattal szolgált? Ó, boldog lelkek, akiket maga az isten tartott meg örökkévaló jutalomra! Ó, a megváltó elmondhatatlan jósága, aki azokat, akiket szent hadseregébe behívott, három esztendei katonaság után már nyugalomba bocsátja, és az újoncoknak nagyobb zsoldot fizet, mint a veteránoknak! (55) Tudom, szent életű társnőim, hogy boldogságunk ideje elérkezett, és – mint az istenség tegnap éjjel a tudomásomra hozta – vezérünk most akarja szentséges vértanúsággal, mint sáraranyat a tűzzel, megpróbálni áhítatosságunkat és állhatatosságunkat. Isteni kegyelmével kelyhéből italt méltóztat nyújtani nekünk, hogy próbára tegye erényünket, amelyet kegyelmével ő maga edzett meg, hogy az igaz hit erejét, a férfiakat és a pogányokat megszegyenítve, az asszonyokban mutassa meg. Mialatt a bőszt Attila Gallia-szerte mindenfelé gyilkolva tombol, a hunok nagy részét hátrahagyta a Rajna partján, hogy Köln táját dúlja. Ezek ostromolják Kölnöt, nekünk pedig amellet kell elhaladnunk, ha hajón akarunk utazni; de ha gyalogolni kívánunk, az ádáz népség táborának közepén kell átmennünk. Legkegyelmesebb üdvözítőnk azért rendelte és engedte ezt így, hogy amikor zarándoklatunk céljához érünk, szűzi seregünk a hunok segítségével megszabadulva a testétől, ujjongva vitessen a mennyei birodalomba az istenek közé. (60) Ó, megváltónk mérhetetlen jósága, kápráztató irgalmassága, amely nem akarván minket napról napra háborúskodással emészteni, gyors és pillanatnyi halállal méltóztatik kiragadni e viszontagságok közül! Mi több, küldöttje útján jelentette nekem, hogy jegyesem, Aetherius, anyját, Demetriát, kiváltotta a hamis hitből, és Florentina nővérel meg egy nagy brit csapattal együtt holnap elénk érkezik, hogy isteni rendeletre velünk együtt hasonló boldog halálban részesüljön. Nem engedi az én istenem, hogy vőlegényem nélkül legyek boldog. Tudjátok meg ezért, és megváltónk nevében biztosítalak titeket arról, hogy holnap Kölnnél a hunok állati vadssággal körülvesznek mindnyájunkat, és velünk addig kegyetlenkednek, míg egy szálig le nem mészároltak, hogy testünk göncétől megszabadítva feljuttassanak bennünket az égbe, ahonnan lebocsátkoztunk, hogy ne kelljen továbbra is a pogányok között forgolódnunk. Ezért ha a szkíta farkasok a szentelt nyáj közé rontanak, készséggel tartásatok oda a nyakatokat, vessétek meg a halált, jusson eszetekbe a jelen élet nyavalyája, kívánjátok helyette a jövő boldogságát, igyekezzetek mielőbb megsemmisülni, hogy minél hamarabb élvezhessük üdvözítőnk, akinek boldogító látására annyira vágyakozunk. Ne sápadozzatok, hiszen megváltónk velünk lesz, és hogy a vértanúságot bátrabban vállaljuk, mellénk rendelte a helytartóját, hogy az a ráruházott hatalommal megtisztítsa a bensőnk, és velünk együtt ugyanazt a jutalmat kiérdemelve a csillagok közé vitessék. (65) Ha tehát a halál órája elérkezik, fogadjátok erős lélekkel vidáman és örvendezve, mint akik a nyomorból szabadulnak. Ajánljátok fel testeteket önként édes égő áldozatul az istennek, bízzátok életeteket az angyalok ölelő karjaira, és ajánljátok lelketeket az úr kezébe.

A nemes lelkű szűz beszéde úgy megerősítette mindnyájuk bátorságát, hogy semmit sem kívántak jobban e boldog halálnál, oly türelmetlenül vágyakoztak rá, hogy óráját alig győzték kivárni. Mindannyian felkiáltanak, hogy készek meghalni. A főpap örömeben sírva fakad, ahogy a szűzi és gyengécske keblekben az isteni lelkesedést és elhatározottságot meglátja, és hogy a férfiakra a hölgyek, a veteránokra az újoncok csúfosan rápirítanak. Ezért az isten nevében mindenkit megáld, és – mert másnap az ellenség kezébe esve meg kell halniuk – kiadja az utasítást, hogy ezt az éjszakát töltsék ébren imádkozva, könyörögjenek a kegyelmes Jézusnak, hogy a retentő háborúban el ne hagyja az ártatlan szíveket, amelyeket kiválasztott. Leginkább az volt csodálatra méltó, hogy a sok ezer között egy sem jajongott, egy sem ijedt meg, egy sem félt a fenyegető végzettől, és nem került a halált. (70) Kissé felfrissítették a testüket, majd az egész hajórajra éjszakai csend borult, ki-kí áhítattal kérte az istent, hogy ne hagyja el őt, hálát adott, amiért időnek előtte, érdemek nélkül az örökös szolgálat jutalmában részesül; elmélkedett az isten irgalmasságán, és gondolataiban nyugalmat és boldogságot talált. Semmi sem állt tőlük távolabb, mint hogy féljenek vagy meneküljenek a sorstól. Amikor

pedig e csendes éjt eltöltötték, a nap első órájában rendesen misét tartottak, majd elindultak a tizedik mérföldköztől. És íme, megérkezik Aetherius, a völgegy, tisztelettel üdvözlö a püspököt, köszönti Orsolyát, aki így szól hozzá: Üdvöz légy Krisztusban, megváltónkban, édes Aetheriusom! Legyen áldott és boldog érkezésed, mert teremted és menyasszonyod iránt oly lelkesedés fűt, hogy elénk sietsz, és Krisztus hitéért a legszerencsésebb sorsot vállalod. És mert elhivatottságunk nem engedi, hogy földi házassággal megszenteltelenítsük azt, holnap, higgy nekem, az égben tartjuk meg ünnepélyes menyegzőnket, hogy ne úgy lássék, mintha hiába fáradtál volna ide. Mivel tehát az ellenség már itt van, velem együtt könyörögj az istennek, hogy mielőbb megköthessük örökkévaló házasságunkat megváltónkban az égiek körében. Aetherius csodálta az isteni szavakat zengő Orsolyát, és még jobban szerette menyasszonyát az úrban. Azt felelte, hogy eddig Orsolya kedvéért szerette az istent, mostantól kezdve viszont az isten kedvéért szereti Orsolyát; az ő kegyelme tette boldoggá, és az ő könyörgései szabadították meg a félelemtől, és legesleginkább arra vágyik, hogy vele együtt halhasson meg Krisztusért, és ha ennek közbenjárása révén pillantja meg az igaz világosságot, megígéri, hogy teljes leikéből elismeri őt igaz urának és istenének. (75) A főpap szeretetre gyullad a bátor jegyes iránt, magához öleli az ifjút, és komoly szavakkal erősíti hitében, a többi atya is átöleli, a szüzek kara pedig nagy tetszéssel fogadja őt. Nagy tisztelettel megfogja menyasszonya kezét, a püspök engedélyével szemérmes csókkal illeti őt, hogy ha a földön szüzi házasságot kötöttek, azt az istenek között Krisztusban beteljesítsék. Ezenközben a flotta a harmadik mérföldkőhöz érkezik, a püspök mindenkinek kiadja a parancsot, hogy minél közelebről fenyegeti őket az ellenség, annál eltökéltebben imádkozzanak, az isteni kegyelemtől kérjenek büntetlenséget vétkeikért, könyörögjenek, hogy bocsásson meg nekik, ragadja ki őket az emberi viszontagságok közül. Az utasítást végrehajtják; mindent betölt a jajveszékelés és a zokogás. Amikor pedig Kölnhöz érkeznek, az ellenség, amely a Rajna két partját megszállta, azonnal körülfogja a szent sereget, és hagyja, hogy partra szálljon. Orsolya a keresztes zászlóval elsőként pattan a földre, utána a püspök a völgegyvel, aztán a többi hajó fúrja orrát a partba, a lányok versengve szöknék ki, mintha nem vértanúságra, hanem lakodalomba volnának hivatalosak. (80) A főpap végignéz rajtuk, majd így szól: Repüljete, boldog lelkek, vessétek le a törekeny testet! Te pedig, jóságos és mindenható Jézus Krisztus, akinek vezetésével idejutottunk, fogadd híveidet, és bocsásd be országodba kegyelemmel a teid lelkét, mert mindig benned reménykedtünk. Ez még el sem hangzott, amikor Julius, a hunok kapitánya, a keresztes zászlótól felbőszülve a megbeszélés szerint ráront a szüzekre, és ugyanolyan vadsággal tombol az asszonyok, mint a férfiak között. Senki sem áll ellent; a többség térdre borulva odahajtja a nyakát, kezét istenhez az égre emeli, lelkét a kegyes szellemeknek ajánlja; néhányan ülve, csukott szemmel várják a végzetet, sokan pirongatással bőszítik a bérnyilkosokat, és önként ajánlják magukat a szerteszét dühöngőknek, irigylük is a már megholtakat, mint akik az ő helyükbe tolakodtak; egyesek ide-oda futnak, nehogy túléljék a mézárást, mások, akik az első rohamra nem estek el, a haldoklókért imádkoznak, és mindegyikük epedve várja az áldott véget. (85) Julius egy darabig nézi Cirjéket, majd nekiront a püspöki öltözetnek, aztán a többi atya között dühöngenek. A csapat közepén Orsolya áll bátran, a keresztes zászlót magasra tartva, buzgón imádkozik övéért, és várja gyilkosát. A szüzi légiók mézárása mintegy négy órán keresztül tartott, mialatt Orsolya néhányadmagával mintegy testőri védelem alatt álldogált, és az istentől várta a sorát. És akkor Julius, akit a hunok Gyulának szólítottak, miután a menyasszony szeme láttára megölte Aetheriust, aki a vértanúság kedvéért minden harciasságáról letett, az öklével mintegy betelve, távolról odakiált a lánynak, hogy legyen nyugodt, mert méltóságteljes báját látva menyasszonyává teszi őt. Erre az azt feleli, hogy szüzességét, amelyet Jézus Krisztusnak ajánlott fel, sem pogány kutyának, sem bős ellenségnek nem engedi megbecsteleníteni. A támadó feldühödik a gúnyolódástól, és a bátor visszautasítás után a szüzi keblet nyíllal keresztülíti, ő pedig előrebukik a keresztes zászlóval, amelyet még halálában is erősen szorít, és lelkét az angyalok karjai közé bocsátja. (90) A tizenegyezerből egyedül Cordula szűz maradt meg, aki ez éjjelen félelmében a hajófenékebe bújt, majd másnap kimászott, és hogy a mártíromságot el ne kerülje, a dühöngő zsarnok halálos csapással sújtotta. Őt nem a többiekkel együtt iktatták az istennők közé, mert nem ugyanazon a napon ölték meg, mint azokat, hanem sokkal később egy szent szűznek jelent meg álmában, és megkérte, hogy az ő nevében jelentse a papi testületnek, hogy őt a tizenegyezer szűz ünnepét követő napon tiszteljék. Vannak ugyan évkönyvek, amelyek mindeme eseményt Anterus pápasága és Maximus császársága idejére teszik, azonban az időrend nem igazolja ezt. Helyesebben vélekednek azok, akik úgy hagyományozzák, hogy Marcianus császársága alatt, az üdvösség 352. évében történt, hiszen a hunok és a gótok jóval Constantinus után garázdálkodtak. Testüket Kölnben helyezték el a városi kápolnában. Amikor egy lelkész, aki imádkozta őket, az egyik szűz testét elkérte, és ájtatoskodás céljából az ő templomába szállították át, hajnali mise közben ez a szűz testet öltött, és az egész papi testület szeme láttára méltóságteljesen visszament a főoltárhoz. A lelkész odasietett a sírhoz, de az eltemetett szűzet nem találta ott. (95) Oltáruknál számtalan hívó tett fogadalmat, a templom ajtószármnyaira hálaadó táblácskákat szögeztek ki. Volt egy német tisztelőjük, aki súlyos betegségben szenvedett, ezt az egyik alvás közben meglátogatta, és kioktatta, hogy ha tizenegyezer miatyánkot mond, halála óráján ugyanannyi szűz segítségét és pártfogását fogja élvezni, mely ígéret az ember kimúlásakor be is teljesült.

Attila tehát, az isten ostroma, sokak számára üdvösségre, még többnek büntetésre, önmagának pedig vesztére született. A Galliákat egészen, Germániát a legnagyobb részben feldúlta, csak a Rajna torkolatai között álló

Utrecht menekült meg az isteni Szervác püspök pártfogása révén, aki odahagyta Tongerent, melyet nem tudott a hunok kezéből kiragadni, és bazilikájának kincseit Utrechtbe szállította át. E szent férfiúról bámulatos csodatettek beszélnek. Mert valahányszor misét mutattak be neki, a templom teteje megnyílván, az első éjszakai őrjáratnál egy magas lángoszlop függött alá az égből az ő sírjáiig, amit nemcsak a városbeliek láttak tisztán, hanem a szomszédok és a távolabbiak is, és ez olyan imádatot keltett iránta, hogy a legnagyobb tisztelettel illették, és az istenek sorába iktatták; a templom közepén elhelyezett sírját sohasem lehetett befedni. (100) És bár így a szabad ég alatt voltak kénytelenek misézni és áldozni, az istentiszteletet mégsem akadályozta soha eső, jég, hó, vihar.

A hun időkben tündöklött Genovéva szűz is, az életszentség nem közönséges példája. Amikor a fentebb már említett boldog Germanus Lupusszal Britanniába ment, imádkozás céljából betért a speyeri templomba, ahol a polgárok nagy tömege sereglett elébe, és amikor meglátta ezt a leányt, odakiáltott a szüleinek, hogy mi a neve. Felelték, hogy Genovéva, mire ő: Ó, boldog szűz, akinek kegyelméből oly sokan fogják elnyerni az örök boldogság jutalmát! Majd rászólt, hogy lépjen közelebb, aztán megkérdezte, hogy szeretné-e Jézus Krisztusnak szentelni magát és szeplőtelen maradni. A lány azonnal rávágta, hogy mást sem kíván jobban. Germanus leakasztott a nyakából egy keresztet ábrázoló rézpénzt, és e dolog emlékezetére átnyújtotta neki, hogy e medál mindennap figyelmeztesse őt arra, hogy az istennek ajánlotta magát; megtiltotta, hogy nyakán és ujján aranyat, ezüstöt, követ, gyöngyöt viseljen. (105) Germanus és Lupus távozása után néhány hónappal anyja misére indult, őt pedig otthon akarta hagyni, mire felzokogott: Hát én nem tarthatom meg Germanusnak Krisztusban adott ígéretemet, és nem látogathatom megváltóm házát? Inkább meghalok, inkább megtagadom az anyai parancsot, mint hogy szent és üdvös fogadalmamat megszegjem. Szülője dühbe gurult, és egy jó nagy pofont kent le csemetéjének, mire azon nyomban megvakult. Majdnem kilenc hónapig viselte a vakág büntetését. Minden az eszébe jutott, amit Germanus megjövendölt, és erősen gyötörte a lelki furdalás. Aztán egy napon megkéri leányát, hogy szemének megmosására hozzon neki kútvizet. A szófogadó szűz elmegy a kúthoz, behajol, hogy vizet merítsen, eközben eszébe jut anyja szenvedése, amelynek okát önmagában látja, keserves sírásra fakad, és kéri az istent, hogy adja vissza annak a szemé világát, ne tegye őt anyja vakágának okozójává, hogy megismerhesse hatalmas és kegyelmes istenségének jóságát. (110) A kimert vizet megáldja a kereszt jelével, átnyújtja szülőjének, aki azt áhitattal fogadja, és amikor odaérinti a szeméhez, annak világa azonnal visszatér. Néhány nappal később két társnőjével történetesen egy püspök elé került, hogy megáldozzon; harmadikként állt a sorban, de a pap így szólt: Engedjétek előre az utolsót, mert az ég rendelésére ő részesül elsőként a szentségben. Miután a szülei meghaltak, Párizsba költözött, a lyoni Galliába, ahol testét gyakran oly súlyos benuulás gyötörte, hogy három napon keresztül szinte holtnak látszott, csak az arca vöröslőit, amikor pedig ez állapotból magához tért, azt állította, hogy az alvilágiak között járt, meglátogatta a boldogok mezejét meg a gonoszok bűnhődésének a helyét. Amikor Attila Párizs környékét mindenfelé súlyos háborúval zaklatta, a polgárok a város pusztulásától tartva vagonukat biztosabb szomszédos városokba akarták átmenteni. Genovéva fölkeresi az asszonyokat, kéri, menjenek a férfiakhoz, és figyelmeztessék őket, hogy ne vigyék el a holmijukat; mert a szomszédos területet a hunok mind fél fogják dúlni, Párizs kifosztását és felgyújtását pedig meg lehet előzni virrasztással és imádkozással; így hát férjeiket beszéljék le a szándékukról, forduljanak valamennyien isten segítségéhez, hiszen Párizs a jóságos és mindenható Jézus Krisztus pártfogása alatt áll, és ennél nagyobb biztonságot kigondolni sem lehet. (115) E beszédre sokan megugatják, álprófétának kiáltják ki, mások azt mondják, hogy csak locsog, és meg kell kövegni, vagy behajítani a Szajnába. Ő azonban nem akarja cserbenhagyni a köz javát, és még állhatatosabban állítja és hajtogatja, hogy a várost ájtatos könyörgéssel kell megvédeni, az államot a szellemek megengesztelése teszi igazán biztossá. Eközben Auxerre-ből odaérkezik egy pap, aki a piac közepén felolvassa az isteni Germanus végrendeletét, és közhírré teszi, hogy Genovévát az isten már az anyja méhében kiválasztotta. Germanus dicsérő szavait nyilvánosan ismertetik; erre a rosszhiszemű tömeg zavarodottan távozik. Attila kemény támadását, amelyet a hunok már a legközelebbi terveznek, a jámbor szűz szentséges könyörgéssel eltávoztatja, és miközben Párizs környéke elpusztul, a város érintetlen marad. Megállapítható ebből, hogy a veszedelmes időkben mily nagy értéke van a szent szavú könyörgésnek. Mert hiszen, ha a baj az isten haragjából támad, a szellemek megengesztelésével minden lecsendesül. De kövessük nyomon szigorú életmódját és csodatételeit. (120) Életének tizenötödik és ötvenedik éve között megelégedett árpakenyérrel és babbal, kenyeret kétszer evett egy héten, ilyen böjtöt tartott, vágyait sohasem enyhítette, testét koplalással sanyargatta. Ötvenes éveiben a püspökök parancsára az árpakenyér mellett tejet és halat is fogyasztott, nehogy úgy lássék, mintha tudatosan siettetné a halálát. Nagy áhitattal látogatta a Vicus Catulliacust, ahol az isteni Dénest halállal sújtották, és egy bazilikát is szentelt neki. Azzal a kéréssel kereste fel a papi testületet, hogy gyűjtött pénzből emeljenek neki templomot, azonban részben a szegénységre, részben a méz hiányára hivatkoztak. Mire ő az istenség sugallatára így szólt: Menjetek ki a városi hídhöz, kérlek, és mondjátok el nekem, hogy mit hallottatok. Ezek kimentek a piacra, és ott álldogáltak, hogy hallanak-e valamit, hát íme, két arra járó kanász beszélget, az egyik: Ahogy elkóborolt disznóm nyomát követtem, egy őríási mérszégető kemencére bukkantam. Én, feleli a másik, ugyanígy az erdőben. A meghökken papok elbeszéli a szűznek, amit hallottak, ő pedig örömeiben elsírja magát. (125) Miután a polgárokkal közölték ezt, az

összegyűjtött pénzből nagyszerű templomot emeltek, és Dénesnek szentelték. A bazilika építése közben isteni csodák történtek. Egyszer történetesen elfogyott az ácsok itala, ő felvett egy korsót, és ahogy az istenséghez fohászolva a kereszt jelével megáldotta, máris telten nyújtotta át a munkásoknak, és aztán újra meg újra hasonlóképpen megtelvé, az istenség a munka befejeztéig kielégítette azok szomjúságát. Egy szombaton hajnali kakasszókor az isteni Dénes bazilikájába indul, de az elől vitt fáklya kialszik, a kíséretében levő szüzek megijednek, hogy éjszaka valami gyalázatban vagy ijedelemben lesz részük, ő elkéri a fáklyát, és amint szentséges kezébe veszi, az azonnal lánggra lobban, később pedig a gyengélkedők elé tartva sok embert meggyógyított. Egy asszony, aki az ő lábujját ellopta, azonnal megvakult, amikor azonban bocsánatot kért, szeme világát visszanyerte. Hilderik frank király, aki a szűznek nagy tisztelője volt, meg akart büntetni egy sereg bűnözőt, de megtudta, hogy Genovéva közben akar járni értük, erre gyorsan bezáratta a várkaput, hogy bejutását megakadályozza. (130) Ő azonban a király eljárásának ismeretében sem késlekedett, hanem felkereste őt, a kaput kezével megérintve nyomban kinyitotta; majd odaállt a király elé, és e csoda hatása alatt valamennyi elítéltnak egyszeriben kegyelmet nyert. Dénes templomában közreműködésével sok ördögös gyógyult meg; azt mondják, hogy boldog Simeon a legnagyobb tisztelettel köszöntötte őt, és nagyon-nagyon kérte, hogy imádkozás közben néha emlékezzék meg róla. Vízkeresztől nagycsütörtökig bezárkózott a cellájába, hogy akadálytalanul tudjon imádkozni és elmélkedni az istenről, egy lány odament az ajtajához, és a hasadékon bekukucskált, hogy vajon mit csinál, mire azonnal megvakult, miután azonban a negyvennapos böjtöt megtartotta, az ő közbenjárása révén szeme világát visszanyerte. Mikor Tours városban a pannóniai származású isteni Márton templomában imádkozott, egy zenészt, akit megszállt az ördög, megszabadított. Meaux környékén a kitörő vihar az összes gabonát letarolta és az egész környéket elpusztította, egyedül az övé maradt érintetlen. Nyolcvan évig élt, és olyan szentséggel fényeskedett, hogy égi sugallatra előre látta a jövőt, mindenféle betegséget gyógyított. Január harmadik nonaeján vitetett az istenek közé. (135) Én pedig kész örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy leírjam az isteni pannóniai Mártonnak, ha nem is életrajzát, de érdemeit, mert a hun viharból sok embert az ő szelleme mentett ki, és nehogy úgy lássék, mintha a pannon történetben a pannóniaiak legnagyobb dicsőségéről hallgatnék.

Severus azt mondja, hogy Márton a pannóniai Sabaria városkában született, Paviában nevelkedett, magas rangú, bár nem igaz hitű szülőktől származott. Az apja katonai tribunus volt; ő maga gyermekkorától először Constantius, majd Julianus császár alatt katonáskodott, jóllehet akarata ellenére, mert kölyökkorától a jóságos és mindenható Krisztus zsoldjában szeretett volna szolgálni. De amikor császári parancsra a veteránok fiainak be kellett állniuk a seregbe, őt erővel hadi szolgálatra kényszerítették. Bajtársai iránt csodálatosan jó, hallatlanul kedves volt, türelme és embersége páratlan. Megkeresztelkedése előtt három évig katonáskodott, mely idő alatt mindent a legnagyobb jámborsággal művelt, úgyhogy zsoldjából a napi ételmen kívül semmit sem tartott meg magának. (140) Amiens kapujánál dühöngő télben egy ruhátlan szegény láttán köpenyét kardjával kettévágta, és ráterítette. A következő éjjelen álmában feltűnt előtte a megváltó Krisztus, azzal a ruhával takarva, amelyet ő a didergő koldusnak jószívében odaadott, és így szólt: A hitben újonc Márton ezzel a ruhával takart be engem. 18 éves korában részesült a keresztségben. Amikor a barbárok előzőnlötték a Galliákat, Julianus sereget gyűjtött, és Worms városánál a katonáknak pénzt meg ajándékot osztott, ő a fizetséget meg az ajándékot visszautasította, és a császár fenyegetésére sem változtatta meg a szándékát, mert meg akarta tartani azt a jogát, hogy nemesebb szolgálatot vállalhasson. Míhelyt a földi katonaságtól megszabadult, azonnal fölkereste a szent életű Hiláriusz poitiers-i püspököt, aki exorcistává tette őt; álombéli intésre felkereste a szüleit; útközben egy rablót megtérített a hitre és a jámbor életre. Amikor Milánó mellett haladt el, emberi alakban egy démon jelent meg neki, akit szent ígével elűzött. Anyját az igaz hitre térítette, műveletlen és faragatlan apjáról lemondott. Midőn az ariánus eretnekség szinte az egész nyiricumot megfertőzte, és a beszennyezett papi testületben szónokoltak, őt nyilvánosan megvesszőzték és gyalázzal illették. (145) Itáliába visszatérve megtudta, hogy Hiláriuszt az eretnekek száműzték, ekkor Milánóban megállt, és egy kolostort alapított magának. Innen Auxentiusnak, az ariánusok főnökének pártja elüldözte, Albengo-szigetre húzódott, ahol gyökereken és füveken tengette az életét; tapasztalatlanságában gyakran evett hunyort, azonban a méreg ártalmát imádsággal tápláló erővé változtatta. Amikor Hiláriusz lehetőséget kapott a visszatérésre, Rómában találkozni szeretett volna vele, de mert nem találta, a nyomába eredt; az szívélyesen fogadta, és a város közelében egy kolostort alapított magának. Egy hitűjónc felkereste őt, hogy tanítványai között nevelkedjék, majd távollétében meghalt, ő pedig hazatérve életre keltette. Lupicinus Honoratus szolgáját, aki kötéllel vetett véget az életének, feltámasztotta a halálból. Végül akarata ellenére mégkapta a tours-i püspökséget. Püspöksége idején a tömeg ellene támadt, mire a harmadik mérföldkőnél keresett egy magányos helyet, amelyet egy oldalról hegység, más oldalról a Loire folyó kerített be, és csak egyetlen, szűk úton volt elérhető. (150) Itt a vele levő nyolcvan pappal kollégiumot állított fel, s megtiltotta nekik a hús és a bor fogyasztását. A kényelmes ruhát bűnnek tartotta; teveször inget szokott viselni. Kolostora közelében volt egy hely, amelyet az emberek tévedésből szentnek tartottak, ezt felkereste, megtisztította, és profán helyé nyilvánította. Egy rabló dacos és megátalkodott kísértetét rákényszerítette, hogy nyilvánosan megszólaljon. Ledöntött egy ősi oltárt, és a népet megszabadította a babonás tévelygéstől. Egy faluban lerombolt egy igen régi templomot, majd a szomszédos fenyőhöz ment, és a pap meg

a hitetlen tömeg tiltakozása ellenére kivágta; a fa feléje dőlt, ő rezzenéstelenül állt, várva, hogy lezuhanjon, és amikor az nagy recsegéssel ledőlt, csupán az üdvösség jelével félrehárította, mely csoda révén igaz hitre térítette a tömeget. Midőn Aquitániában még kevés ember, mondhatni senki sem hallotta Krisztus nevét, Gallia zömét megvilágította az igaz hittel, a régi pogányságot kiirtotta, mindenfelé szent templomokat alapított. Tűzvészeket sokszor fékezett meg. Egy Libourne nevű faluban le akarta bontatni a pogány templomot, az istentelen tömeg azonban gyalázzal elkergette. Isten segítségéért fohászzkodott, majd visszament két anygallal, az ősi épületet ledöntötte, a bálványokat mindenki szeme láttára összetörte, mely látványra az egész sokaság megtért az igaz hitre. (155) A haeduusok falujában a pogány tömeg tiltakozása ellenére lerontott egy ősi szentélyt, hogy hamis hitüktől megszabadítsa őket, sokan kivont karddal rontottak rá, akiket csodaképpen visszavert és isteni erővel legyőzött. Trierben egy súlyos bénasággal gyöttrődő lányt kigyógyított. Tetradius helytartói tisztviselő szolgáját megszabadította a belé bűjt ördögtől. Ugyanezen városban egy szakácsból is kiűzte a démonokat. Párizsba érkezve a kapunál szembetalálkozott egy leprással, akit a tömeg szeme előtt egyetlen csókkal megtisztított. Arborius leányát, akit negyednapos hideglelés gyötört, egy levéllel meggyógyította. Vezeklőövének bojtja, ha hittel érintették, számos betegséget űzött el. Paulinust, akinek a szemét nád szúrta ki, fájdalomtól megváltotta. Márton egy létráról lepottyanva sok sérülést szenvedett, a következő éjjelen egy angyal összetört testének két foltjait gyógyító kenőccsel kente be, úgyhogy másnap már semmi fájdalmat sem érzett. Midőn a bőszt természetű, a polgárháborúban aratott győzelemtől elkapatott Maximus császárt több püspök fölkereste, és a fejedelem körüli szolgálai hízéssel megbélyegezte magát, egyedül Márton őrizte meg az apostoli méltóságot, ő ugyanis, ha valakiért kénytelen volt kérni valamit a királytól, inkább parancsolt neki, mint könyörgött. (160) A fejedelem lakomára szóló meghívását visszautasította, mondván, hogy nem lehet asztaltársa annak, aki két császárt fosztott meg, egyet országától, egyet életétől. Maximus azzal mentegetőzött, hogy az uralmat nem önként vette fel, hanem a katonák erőltették rá a feladatot, hogy az országot fegyverrel védje meg, és ezt nem tartja ellentétesnek az isten akarásával, hiszen hihetetlen sikerrel szerezte meg a győzelmet, ellenségei közül pedig senki sem halt meg másképp, mint csatában, erre megbékélt vele és engedett. A meghívásra megjelent a császár ebédjén, amelyen az igazságszerető Aevodius konzul és helytartó is részt vett; Maximus utasítására a szolga serleget nyújtott neki, hogy majd az ő jobbójából vegye át azt, Márton ivott, majd egyik papjának adta át, mintha senkit sem tartana annál méltóbbnak arra, hogy utána igyék; az asztaltársak nem ok nélkül csodálkoztak ezen. Maximusnak előre megmondta, hogy ha terve szerint elmegy Itáliába, hogy Valentinianusszal megütközzék, az első összecsapásban győzelmet szerez, de rövid idő múlva meghal, amit az események menete igazolt is, amennyiben Valentinianus az első ütközetből megfutott, egy év múlva pedig erejét összeszedve Aquileia falai között elfogta és megölte Maximust. Tudni való, hogy Mártont angyalok társaságában látták, az ördögökkel viszont többször megküzdött; tudniillik az ő szeme elől nem tudtak elrejtőzni, Mártont nagyon gyakran zaklatták zsvajgásukkal, mert ármányaikkal nem tudták becsapni. (165) Az ördögök minden szemfényvesztését megghiúsította. Volt egy Anatolius nevű ifjú, valójában álruhás ördög, aki szerzetesnek adva ki magát alázatosságot és ártatlanságot színlelt, és lebeszélte a szerzeteseket arról, hogy Mártonnak hitelt adjanak, azt állította, hogy istentől angyalok révén egy fehér palástot kapott, ezt Márton szentsége leleplezte. Egy éjszaka az ördög Krisztus képében jelent meg Márton előtt, ő megcsúfolta, és az füstként szállt el. Beszédében igen-igen komoly és hallatlanul méltóságteljes volt, az írás problémáinak fejtegetésében ropant szenvedélyes, hatásos, készséges és fűre; isteni alázat világolt benne. Amely napon a nagy tudású Severust fogadta, a saját kezével vitt neki vizet, és estére megmosta a lábát. Gondolatai mindig az ég felé törtek, önmérséklete hallatlan, állhatatossága hihetetlen, mértékletessége ritka volt, és egy pillanatra sem pihent az isten művében. Egyetlen óra és perc sem telt el, amelyet ne töltött volna imával vagy olvasással. Senkit sem ítelt meg, és senkit sem kárhoztatott. Sértésre nem emlékezett, sőt, minden bántalmat elfeledve állandóan lobogott az isteni és emberi jószágtól. Sohasem látták haragosnak, indulatosnak, bánatosnak vagy vidámnak. Mindig egy és ugyanazon arcot mutatott, melyen valami égi kiegyensúlyozottság áradt el. Száján nem volt más, mint Krisztus, szívében csak jószág, békesség, könyörület és szeretet. (170) Aki tehát nem hiszi, hogy szent volt és méltán került az istenek közé, az nem lehet más, mint pogány és szentségtelen. Cellájában üldögélve sohasem használt karosszéket, hanem megelégedett egy ócska háromlábú sámlival. A fagyoskodó szegényt, aki köpenye alá bűjt, titokban betakarta. Amikor ünnep alkalmával az oltár előtt állva misézett, látták, hogy hirtelen lángnyelv öleli körül a fejét. Kigyógyította Evantiust betegségéből, egy fiút a halálos kígyómarásból. Egyszer az úton haladva szokatlan ruházatával véletlenül megijesztette az öszvéreket, amelyek egy szekeret húztak, miért a kocsisok alaposan elverték. E galádság miatt az öszvérek nem voltak hajlandók helyükből kimozdulni, a kocsisokban feltámadt a bűnbánat, Márton lába elé borultak, így bocsánatot kaptak, és mehettek tovább. Püspöksége előtt két, püspöksége alatt egy halottat támasztott fel, mert Chartres faluban egy anyának visszaadta halott, de a halálból visszahívott fiát. Amikor Valentinianus bezáratta előtte az ajtót, az angyalok azonnal kinyitották. Maximus nagyra tartotta őt, felesége pedig istenként tisztelte, az ő szolgálatkészségüket szívesen fogadta, mert így könnyebben tudott segíteni a nyomorultakon. (175) Abourges-iak és a tours-iak határában van Clion falu, benne egy híres egyház, amelynek sekrestyéjében Márton néha ütközben elidőzött, és a szalmán megpihent. Távozása után a papok és az apácák áhítattal szétosztották a szalmát, melyet mikor egy démon által gyötört ördögönsnek a nyakszirtjére szórtak, az a szónál gyorsabban meggyógyult. Két tűz között nem égett meg. Séta

közben megsajnálta egy üldözött nyulat, és egyetlen kiáltással visszahőköltette a kutyákat. Egy tisztelendő szüzet híre nyomán meg akart látogatni, aki visszautasította őt, mondván, hogy soha egyetlen férfival sem váltott szót, ezt nagy dicsérettel illette, és a szűz által küldött ajándékot örömmel elfogadta. Bevallotta, hogy ágyában gyakran látogatta meg Péter, Pál, Ágnes, Tekla és Mária. Amikor tanítványai a világ vége felől érdeklődtek, azt válaszolta, hogy előbb Nérónak és az Antikrisztusnak kell eljönnie, és az egyiknek nyugaton, a másiknak keleten uralkodnia; Néró nyugaton tíz királyt igaz le, hogy bálványt imádjának, az Antikrisztus Jeruzsálemben fog uralkodni, a várost és a templomot újjáépíti, a keresztényeket üldözi, hogy Krisztus hitétől elpártoljanak, és higgyék azt, hogy ő Krisztus és az isten fia; Néró és az egész világ ennek hatakna alá esik, és ez addig fog uralkodni, míg Krisztus megérkezik és megsemmisíti. (180) A tours-iaikat megmentette Avicianus gróf kegyetlenségétől. Egy születésétől fogva néma lánynak megadta a szólás képességét. A bűnös Bricchio presbiteri pusztá türelemmel megjavította, könyörgéseivel jóra valósságra indította. Sens környékén egy falu szőlejét minden esztendőben pusztító jég verte el. Márton imája minden vihart sokáig messze űzött. Megszabadította Avicianust a démontól, amely a kényurat örökösen barbár vadságra ingerelte. Amboise faluban egy nagy halom tetején állt egy óriási költséggel készített szobor; többször utasította Marcellus lelkész, hogy a bálványt rontsa el, hogy az ne csalja többé hamis hitre a népet, az azonban a dolog nehézségével szabadkozott, Márton imájára vihar támadt, és ledöntötte azt. Egy magas oszlop tetejéről egy másik bálványt az égből lezuhanó ugyanolyan oszlop vert le. Egy asszony, aki régóta vérfolyásban szenvedett, ruhája bojtját megérintve azonnal meggyógyult. Néhányan, akik hajótörésben így kiáltottak: Márton istene, könyörülj rajtunk! – a vihar nyomban elülvén megszabadultak. Lycontius családjáról levelével elhárította a pestist. (185) Mivel halálát jóval előbb megérezte, jelentette a tanítványainak, hogy teste mihamar eloszlik, de mielőtt meghalt volna, elment a cades-i egyházmegyébe a papok nézeteltérésének az elsimítása végett, tudva, hogy halála nem ok nélkül esik azon időre, amelyben egyházának békét szerez. Tehát Arcadius és Honorius császársága idején az isteni Márton, a tours-iak püspöke, teljes szentségű férfiú életének nyolcvanegyedik, püspökségének pedig huszonhatodik évében egyházmegyéjének falujában, Cades-ban eltávozott ez életből. Egész Gallia megsiratta, és az angyalok díszes kíséretével az istenek közé vitették, amit sok szentséges atya megérezett, mint Szeverin kölni püspök is. Most visszatérünk a történelemhez.

Mialatt Julius hun kapitány Kölnnél oly kegyetlenül tombol a szüzek ellen, Attila a hadsereg másik részével a Rajna és a Szajna között irtja a népet, rombol és éget mindent. Letapossa a batávokat, a gemappe-iaikat, az amiens-ieket, a morinokat, a beauvais-ieket, a soissons-iaikat és a lisieux-ieket; átkel a Szajrán, és nem irgalmaz a cenomannoknak, a venelleknek, az aulercoknak, a diablintisoknak, a veneteknek sem. De rettenetes rohamokkal támad az osismiusokra, anjouiakra, troyes-iaakra, a sens-iekre, az Aquitániát a lyoni Galliától elválasztó Loire folyó lakóira is. (190) Szörnyű háborúval riasztja meg azokat, akik a Loire és a Szajna között terjeszkednek el, és akiket mostnormannoknak mondunk. Gallia letárolása után átkel a Rajnán, megrohanja a sicambereket és a bructereket, akik a Rajna és a Weser között laktak. Keményen megostromolja Asburgot és Neusst. Óriási zsákmányt szed a longobárdoktól és a nertereanoktól. Majd átkel a Weseren meg az Emsen, és kifosztja az útjába akadó frízeket és kisebb caucokat. Nem kegyelmez a Weseren és az Elbán túli nagyobb caucoknak, teutonoaroknak és virunumiaknak. Drusus emlékművéig végigszáguld. Az Elbán túl súlyos támadással zaklatja a szászokat és az egész Jütlandot, a Szarmata-öböl partvidékét végigrabolja. Még a hunokkal együtt katonáskodó népek sem kerültek el a kárt és a fosztogatást. Csak a Rajna torkolatában fekvő Utrecht menekült meg isteni segítséggel. Ezután az egész sereggel visszavonult Turingiába, és néhány napra megpihent a nemes Eisenach városnál, hogy a hosszú hadakozásban kimerült emberek magukhoz térjenek, és a rengeteg tartomány feldúlása meg a hatalmas zsákmány valamelyest felvidítsa őket. Jelezni akarta, hogy a catalaunumi vereségből semmi kára sem származott, ezért előadásokat, mindenféle látványosságokat kívánt, gladiátorviadalt, hadijátékokat rendeztetett, de még azt sem tartotta tisztességtelennek, hogy valamiféle ünnepélyt tartson, melyen Gallia meghódítójaként és a rómaiak meg a gótok legyőzőjeként léphetett fel. (195) Nem kívánt egyazon jellemet mutatni háborúban és békében. Szelíd és nyájas lett, nagylelkűnek és jóságosnak mutatkozott, a látványosságokra meghívta a szomszédos fejedelmeket és népeket, hit alatt szabad utat biztosítva nekik. Lakomát adott a népnek és a seregnek, a rendezvényeken gyakran osztogatott ajándékokat. A lakomán barátainak bő adományt, a katonáknak gazdag jutalmat juttatott. A vezérek, a légiókapitányok, a századosok és a tizedesek községeket és földeket kaptak. A meghívott fejedelmeket sem eresztette el üres kézzel. Azonban azok, akik Attiláról ezt-azt írnak, egymás között túl nagy ellentmondásokkal ostobáskodnak; mert egyesek azt mondják, hogy mivel a catalaunumi vereségben csapatai megfogyatkoztak, Gallia feldúlása után feltöltésük és utánpótlás végett visszament Pannóniába, és miután a seregét újjászervezte, nem Galliát, hanem Itáliát támadta meg; mások úgy emlékeznek, hogy a légiók kiegészítése után visszatért Galliába, de ezek alaposan melléfognak. Mert hiszen miféle haszon vagy dicsőség csábíthatta volna vissza a királyt oda, ahol már mindent kifosztott és felégetett? Valószínűbb, hogy Itáliába vitte a mohóság, mert annak meghódításával a földkerekség fölötti hatalmat remélhette. Képtelenség, hogy az eszes és uralomvágyó fejedelem egy kifosztott vidéket támadjon meg újból, amelyben a mélységes nyomor következtében nem hogy zsákmány, de élőlény sem lehetett. (200) Ezt a gondolatmenetet elegendőnek tartjuk a cáfolatra, hacsak nem követjük Jordanist, a tekintélyes történetírót, aki

azt mondja, hogy Attila az itáliai háborúból visszatérve támadta meg ismét a narbonne-i Galliában a vizigótokat, mint azt a következőkben elbeszéljük. Nem alaptalanul gondolják sokan, hogy Orsolyát és társnőit ebben a második galliai háborúban ölték meg, ugyanis Maximus a császárságot Aëtiusnak Valentinianus parancsára történt meggyilkolása után szerezte meg. Attila tehát, mielőtt Sicambriába visszatért volna, vezérei révén hatalma alá hajtotta a Venedicus-öböl partján lakó poroszokat és litvánokat. Végre a szkíta népeket Nagy-Germánián keresztül visszavonta Alsó-Pannóniába, Sicambriában Marsnak, a nemzeti istennek áldozatot mutatott be, neki szentelte a zsákmányt, és számos játékot rendezett. A magyarok évkönyvei más szerzők véleményével szemben azt mondják, hogy Attila ebben az időben ölte meg a fivérét, Budát, a hatalom elbitorlásának gyanúja miatt, ezeknek azonban mi sem nagyon hiszünk. Hazatérte után kezdett, talán a hosszas fáradozástól kimerülve, hódolni a gyönyörök csábításainak, azokra vetette rá magát, kezdett a természetesnél dúsabb lakomákat rendezni, színi- és táncjátékokat látogatni, hölgyikék között puhánykodni. (205) Nem merész lelkű, hanem fékezhetetlen bujaságú férfi módjára barátaival lerészegedett, a dorbézolást egész éjszaka folytatta. Öt éven keresztül gyalázatos tunyaságban mindenféle léhaság közepette mértéktelen életet élt. Sokan úgy hiszik, hogy a hallatlanul ravasz fejedelem nem ok nélkül művelte ezt, hanem mert nemcsak az ellenfelek szándékát és törekvéseit, hanem szórakozás közben szövetségeseinek és alárendeltjeinek a hűségét is ki akarta puhatolni, óvatosan kikémlelni és világosan megtudni, hogy mit terveznek egyesek az isten ostora ellen. Azt mondják, hogy birodalma négy határszélére őrtornyokba megfigyelőket helyezett, e posztoktól állandó futárszolgálat indult, amelynek révén minden újság azonnal eljutott hozzá, egyet nyugat felé Kölnben, egy másikat kelet felé a Dunánál, egyet Litvániában, egyet Záránál állított fel, hogy észak és dél híreit figyeljék. Csodálatra méltó ebben a királyban, hogy a szittyá emberben nem zárta ki a háborús készülődést a kéj és a gyönyör, a hadakozást a tunyaság, a vadságot a nyájasság. Eközben a meghódított tartományokat helytartók és előljárok útján kormányozta, a szomszédokat a csapatkapitányok révén gyakori portyázásokkal nyugtalanította, az országhatár védelmére csapatokat állított mindenfelé, így hát a tétlenségben buzgónak, a buzgalomban tétlenség látszott; egyforma volt benne a hibák és az erények tenyészete. (210) A pannóniai szolgálatlalt és munkával úgy megterhelte, hogy ha a magyar történetnek hihetünk, igen sokan engedélyt kértek a királytól, és pásztoraikat meg nyájait hátrahagyva Apuliába költöztek. Ezenközben nem szűnt gondoskodni légióinak kiegészítéséről, a pénzgyűjtésről, szorgalmatosan intézkedni minden hadiszükségletről, elhelyezni az élelmiszerkészleteket, alkalmanként sorozásokat tartani, városokként összeszedni a segítséget, bőkezűen jutalmazni a kiérdemesülteket, a megfáradt veteránokat elbocsátani. Az öt éves nyugalom idején újoncokat választott, a kiszemelteket alaposan felkészítette a hadimesterségben, az ifjakat és gyermekeket a községekben és falvakból összegyűjtötte, nevelte őket a táborban, és minden tartományban újonciskolát állított. És az ötödik év végén elhatározta, hogy megújult erőivel megrohanja Itáliát, amelynek birtoklására oly nagyon vágyakozott. Merészségét növelte, hogy míg nyugodott, senki sem mert ellene támadást indítani. A szkíta megbékélésével a háború mindenütt elcsitult, a hatalmasságok mintegy belefáradva a hosszú háborúskodásba mindenütt pihentek. Marcianus őrizte Konstantinápoly békéjét, nyugodtan birtokolta Görögországot, Kis-Ázsiát, Illyricumot, Trákiát, Mysiát. (215) Azt olvassuk, hogy ugyanilyen békén élt Geiserik Afrikában, Merovech a lyoni Galliában, a burgundok és Thorismund meg a svábok a belgiumiban, az alánok a Hispániákban, Aquitániában, Gasconne-ban. Hogy Valentinianus mit csinált Rómában ez öt év alatt, azt nem nagyon tudjuk.

6. fejezet - Hatodik könyv

Attila Itáliára készült, amelyre régóta vágyakozott, és elsősorban azért, mert azt remélte, hogy ha a római erőket megsemmisíti, a világaluralmat könnyen megszerezheti, emellett pedig attól félt, hogy a vizigótok meghódítják a római birodalmat, ezért tehát véget vetett a világbékének és a köznyugalomnak. Először az Adriai-öböl partvidékét akarta elfoglalni, nehogy az itáliai betörés közben a görög ellenfél hátulról megszorongassa, miközben előlről a római lesz ellene, ha pedig valami kedvezőtlen fordulat visszakergetné, a visszaút elzárassék. Ezért mindenfelől összevonja a sereget, a múltkorinál semmivel sem kisebbet, Pannóniából Illyricumon át az Adriai-tengerhez vezet, és legelőször az issaiak által alapított Traut támadja meg, majd hasonlóképpen nekiront a liburniai Scodrának. Alakosok ugyan keményen ellenállnak, mert nem hiszik, hogy megadással megszélidíthetik a bős ellenséget, de a kegyetlen ostrom leteperi őket. (5) A tengermellékre Marcianus nem helyezett őrséget, és azt nem erősítette meg hadfelszereléssel; a férfiakat egy szálig levágták, a javakat széthordták, az asszonyokat és gyermekeket rabságba hurcolták, mindent betöltött a sírás és jajgatás. Ezzel azonban a szkíta nem elégedett meg, az ősrégi várost lerombolta, a házakra tüzet vetett. A márványáról híres római polgárváros, Trau elpusztul. A Dalmácia bejáratánál fekvő Scodrát az ellenség feldúlja. A hadsereg aztán Biográdhoz és a most Sebenicónak nevezett Sióimhoz vonul; a nevezetes város, ahova az isteni Claudius veteránokat helyezett, pár napos ostrom után elesik, a lakosság ugyanazt a szenvedést állja ki; a tanyákat mindenütt felégeti, egész Dalmáciát a Sardonius-hegyig tüzzel-vassal végigpusztítja, mindent betölt gyilkolással. Aztán megostromolja a Diomedes foka mellett álló Carona kolóniát, amely megadja magát, mire embereit, javait elhurcolja.

Innen még el sem indult, amikor már kiadta a parancsot, hogy súlyos ostrommal támadják meg Salonát, a rómaiak világhíres kolóniáját, amelynek fennmaradt nyomai világosan mutatják, mily nagy jelentőségű város volt. (10) A tengertől alig háromezer lépésre feküdt egy síkon, egy folyó szelte ketté, dúsgazdag volt és népes, mert mindig ez volt a dalmaták leglátogatottabb vásárhelye. A hunok nagy merészen nekirontanak az erős városnak, a falakhoz különböző ostromgépeket vontatnak, egyesek tornyokat, ostromtetőket hurcolnak oda, sokan létrákat támasztanak hozzá, mások kosokkal törnek a falakat, pajzsfedeleket visznek a kapukhoz, a többiek különböző módokon támadják falait. A városlakók viszont derekasan ellenállnak, azt üzenik ki, hogy megadásról szó sem lehet, ők római származásúak, római virtussal szállnak szembe a barbárokkal, élelmiszerük elegendő, tehát ételben-italban nem lesz hiány. Attila azonban erre a beszédre úgy felbosszankodik, hogy elhatározza, vagy ott veszejti az egész hadsereget, vagy beveszi a várost. Ezért a harmadik napon megint megadja a csatajelet, megparancsolja, hogy töltsék be az árkot, szakítsák szét a sáncot, hogy a falakhoz akadálytalanul odajuthassanak, aztán cipeljék közelebb a tornyokat, kosokat, egyéb masinákat, minden egyes városkapuhoz állítat egy nyolc emeletet meghaladó ostromtornyot, amelyről a városvédőket a falakról leszoríthatják. És amikor mindez elkészül, a várost minden oldalról megrohanják, egy rész felhág a falakra, de a védők vitézül lekergetik. Más rész a tetők alatt odalopakodik a falakhoz, odavontatja az ostromgépeket, és töri a falat, utat nyit a városba, megint mások nekirontanak, és meghalnak a falakon. (15) A városbeliek bátran ellenszegülnek, halálig kitartanak a romokon, néhányan elhajtják az ellenséget, és ganéjjal, törmelékkel elzárják, kővel rakott boroshordókkal eltorlaszolják a bejárat. Mindenütt iszonyú az öldöklés, az emberek mindkét részen hullanak; emitt sokan lezuhannak a falról, vagy szétmállanak a sziklazuhatag alatt, amott a falak tetején keresztülüti őket a nyíl meg a dárda, azokat pedig, akik behatolnak a városba, helyben felkoncolják. Mert a város közepén felállítottak egy rohamcsapatot, amely adott jelre azonnal a szorongatottak segítségére siet. Az asszonyok kődarabokat, olvasztott szurkot, ként, forró vizet hordoznak körül, segítik a férfiakat, biztatják őket, hogy rendíthetetlenül verekedjenek a hazáért, a gyermekekért, az oltárért, az otthonért, semmit se kívánjanak jobban, mint meghalni a népért. Emellett a férfiak helyettesítésére is vállalkoznak, és készséggel állnak az elesettek helyébe; néhányukat bárd, néhányukat kődarab üti le. Közreműködésük és segítségük olyannyira megerősíti a védőket, hogy a támadókat mindenhol letaszítják. Attila visszahívja katonáit az ostromtól, hogy övének pusztulását ne fokozza. Ebben az ütközetben a hunok közül mintegy kétezer vészett oda, a városiak közül alig száz. (20) Sokan sebesültek meg, a polgárok rövid pihenés után mindenhova őrségeket állítanak, ki-ki elfoglalja a maga helyét, a romlott falakat magas töltéssel kipótolják, mások, hogy biztosabban védhessék a várost, belső árkokat és kerítéseket húznak körben, tömör halmokat emelnek, hogy ha netalán a falról leszorulnának, azok mögé húzódhassanak, mert úgy döntöttek, hogy vagy állhatatosan megvédik otthonukat, vagy ha a balsors rákényszeríti őket, az ellenség győzelmét vérfürdővé teszik. Attila úgy vélekedett, hogy számára roppant hátrányos, ha a városbelieknek időt hagy a pihenésre, mert az győzelmét csak elodázza, veszteségeit növeli, ezért már elhatározta, hogy a várost folyamatos ostrommal reszketteti, és hol kerülgeti, hol keményen belevág; úgy gondolta, hogy nem hagy nyugalmat, hanem fölemészti mind a kitarást, mind az éberséget. Arra törekszik, hogy lehetőleg még étkezésre se hagyjon időt, amire a roppant embertömeg módot is ad neki, ezért másnap folyamatos támadást indít a város ellen. Bizalmasan utasítja a csapatkapitányokat, hogy egymást váltva bocsátkozzanak a csatába, napközben csipkedjék a városbelieket, hogy ne pihenhessenek,

éjszaka viszont komolyan feküdjének neki. E megállapodás szerint indulnak a harcba, kezdettől minden lehető módon hevesen támadnak, öt óra múlva mások jönnek, a csatát megújítják, és ezen mód verekednek estvélig. Az éjszaka beálltával sokan folytatják a makacs ostromot, a sötétben elkerülik a lövést, néha viszont váratlanul beleszaladnak. (25) Az éj közepén felélénkül a csata, nagy ordítózással csapnak egymásnak. Amint a támadó megközelíti a kőfal párkányzatát, a bentiek sziklákat, gerendákat görgetnek alá, másokat fejszével vernek le a falról; a vérfürdő kiújul. A városiak a szakadatlan verekedésben étlen-szomjan kifáradva itt-ott kezdenek hátrálni, amazok meg felnyomakodnak a falakra, és amikor ez három-négy helyen megtörténik, a bentiek lassacskán engednek, és a második erődítmény mögé húzódnak vissza. Hátulról szorongatják őket, de miközben utánuk loholnak, belepotyognak egy rejtőző árokba, ahonnan csak ügyel-bajjal tudnak kievickélni. A mérhetetlen tömeg a belső árkot egészen betölti, a városbeliek pedig kődarabokkal, nyilakkal törnek elpusztításukra, amit a hátsók észrevesznek, és egészen pitymallatig a falról harcolnak, akkor aztán ezek a város elfoglalásának reményétől feltűzelve még hevesebben támadnak, azok viszont kétségbeesésükben még eltökéltebben védekeznek. Napkeltekor a király fellép a falra, és amint ezt a hadsereg észreveszi, mérhetetlen tömeg szalad össze, amelynek sokasága nemcsak az árok, hanem a töltés szintjét is kiegyenlíti; egyik a másik hátán törekszik befelé a városba. (30) E horda szétdúlja a várost, férfit, nőt gyilkol mindenütt, mindent elragad, és a római polgárok jeles épületeit lerombolja; nincs irgalom sem templomnak, sem oltárnak. A lakosság holmija rablás vagy tűz martalékává lesz. A tiszteket Attila szeme előtt a piacon parancsra kivégzik mind. A városban senkinek sem hagyták meg az életét. Úgy látszott, hogy Attila itt és most nem a salonaiak, hanem a rómaiak ellen tombol, és a hun annál nagyobbra tartja magát, minél gögösebb római építményeket ront össze. A római nép eme gyönyörűsége kolóniája ekkor a földdel lett egyenlővé, és soha többé nem tudott feléledni, ámbár sokan azt hiszik, hogy három mérföldnyire onnan Spalato jeles városát a salonaiak egynémely maradáka alapította. A mi időnkben Salonának a nyomát is alig látjuk, csak fekvése valószínűsíti nagyszerűségét. E győzelem úgy felpöffesztette a király önbizalmát, hogy ezt előjelnek tekintette a római birodalom meghódításához.

(35) Ezután nemcsak a mediterrán területet pusztítja végig az Adriai-hegységig, amely Dalmáciát közepén kettévágja, hanem néhány salonai hajóval az Absyrtisig és a Pharusig is elhatol. Ezek bizony ősrégi helyek, hiszen az egyiket Medea fivérééről, Absyrtusról nevezték el, akit az övéi üldöztek, és ott téptek szét, a másikat a parosiak építették, és azt mondják, hogy innen származott Demetrius Phalereus. (Azonban a parosiakat, mivel rablótámadásokkal zaklattak mindent, a rómaiak egykor beszorították a terület belsőbb részeibe, és rákényszerítették, hogy földműveléssel foglalkozzanak. Augustus cézár pedig Priamont, Niniát az új és az ó Sinotiuszt másokkal együtt tüzzel-vassal lerombolta, mert sok éven át hadakoztak a rómaiak ellen.) Sőt, Melaenát is, amelyet Kerkyrának neveznek, a cnidusiak által alapított várossal együtt kiirtja. Aztán, hogy Itáliához közelebb kerüljön, a tábornok visszavonja a Krka folyóhoz, amely a Baebius-hegyekből aláereszkedve a liburniaiakat a dalmátoktól elválasztja, és Salona meg Zára között ömlik az Adriai-tengerbe. (40) Körülzárja Zára római kolóniát, amely a környéken semmivel sem alábbvaló a többinél. A vezetőket megijesztette a szomszédok példája, és a megadás mellett döntenek. A város félszigetformán helyezkedik el, hátulról és két oldalról a tenger veszi körül, a szárazfölddel szemből érintkezik. Előtte húzódik a hegyekig egy körülbelül háromezer lépésnyi lapály; kies, bő termésű szigetekkel övezett hely, melynek nevét néhányan az Adria lányának vagy violájának értelmezik. Követek útján öt napot kérnek, míg a békefeltételeket meghatározzák. Attila ezt nem tagadja meg, részint, mert gyönyörködik a bájos környezetben, részint, mert minden egyes erődített várat nem tudna övéi óriási vesztesége nélkül bevenni, a múltkori vereség pedig kissé lelohasztotta őrzőjét.

Ezalatt a mazaesusokat, dindarokat, derriopsokat[?] és a mediterrán régió többi városát, faluját pusztítja. Megadásra kényszeríti Nonát, Goriziát, Argyruntumot, Vegiumot, e tengerparti városkákat. Ötödnapon a követek megint jönnek a városból, felajánlják a megadást, készséges engedelmességet jelentenek, ha az embereknek és javaiknak bántatlanságot ígér; hogy ezt könnyebben elérjék, átadnak kétszer tízezer aranyat. Attila elfogadja e feltételt; miután az ügyet elrendezik, megparancsolja, hogy tegyék lehetővé számára a bevonulást; azok kérik, hogy csekély kísérettel lépjen be a városba, nehogy a katonák zabolátlansága károkat okozzon. (45) A dolgot másnapra halasztják; követeli, hogy adják át neki a várost. Akadnak néhányan, akik ez ellen berzenkednek, a vezetők azonban a félelem és ígéretés között tétovázva végül is megnyitják a zsarnok előtt a kaput. Ez, amint belép, elfoglalja az önként átadott várat, aztán kiadja a parancsot, hogy mindenki viselkedjék civilizáltan. Ámde ahogy a szittyák sokaság megpillantja a gazdag várost, nemigen tudja tartóztatni magát, hanem barbár szokás szerint féktelenkedni kezd. Egyesek erőszakoskodnak, mások előbb orvul, aztán nyíltan rabolnak, rossz példájukkal fölhergelik a többiek merészségét, sokan azt mondogatják, hogy Attila csak kényszerből ment bele az egyezésbe, a hadseregnek pedig ezen a terméketlen és kellemetlen vidéken joga van némi szabadosságra. A városlakók viszont az első perctől méltatlankodva nézik az erőszakoskodást és fosztogatást, kérnek és tiltakoznak, hogy csendesebben viselkedjenek; a békeszerződés megszegése a legsúlyosabb bűn. A többség nem tudja házából nyugodtan nézni a féktelen és arcátlan ellenséget, eleinte titkon egymás közt emésztik magukat, aztán, ahogy ez egyre általánosabbá válik, éjfélját komoly zendülés tör ki, a

városban fejtelten verekedés kezdődik; mindkét részen sokan elesnek, sokan vaktában csapkodva a sajátjaikat ölik meg. (50) Attila felriad, és mert a zűrzavart nem tudja lecsillapítani, engedélyt ad a hunoknak a polgárok gyilkolására, a rombolásra és rablásra. A vezetők egy nagyobb csoportja vagyont, gyermekeit, feleségét fölmenekíti egy kis flottára, majd miután jó néhányat leölt, elhajózik a városból, és átkel Itáliába. Akik ebben a csetepatéban óvatlanul viselik magukat, részint elesnek, részint halálos sebet kapnak, többen rejtékhelyeken bújnak meg. Napkeltére a hun katonának rablásra átengedett várost elpusztítja a fosztogatás és gyűjtogatás. Miután mindez a tervek szerint végbement, Attila serege elmozdul Japydiába, e sziklás, csak nyájokban és borban gazdag vidékre, ahol először is megostromolja a senon gallokról nevezett és általuk alapított Zengget, amellyel átellenben Itáliában Senigallia, Etruriában pedig Siena viseli ugyanezen nevet. Ugyanis a gallok közül a bójok Noricumban, a scordiscok Mysiában tűntek fel, mely vészterhes vándorlásuk során számos várost alapítottak. Hasonlóképpen származtak ki az illyriaiak közül az autariaták, az ardiaeusok, a dardanok, a trákok közül a triballok, ha Strabónak adhatunk némi hitelt. Zengget, amelyet sem erődítés, sem őrség nem oltalmazott, azonnal elfoglalják és letarolják, hasonló sorsot mérnek Ortopliniára, Vegiumra, Lopsicára, Tersatra. (55) A meredek hegyek közé hajdan települt falvakat mindenfelé feldűlják, mindent lángba borítanak, a parasztokat vagy leöldösik, vagy rabságba hurcolják, az öregeknek nincs kegyelem, hiszen haszontalanok. Végül eljutnak Fiuméig és Alvonáig, ahol Isztria végződik, és ezeket ugyanígy lerombolják, felégetik. Nincs olyan szonyú kegyetlenség, amely a hunok vadságát ekkor kielégíthette volna. Szétfoszlott tehát az illyricumiak és liburniaiak dacos gögje, mely már a római birodalom virágkorában is sokszor szenvedett súlyos csapásokat. Mert Teutana asszony királysága idején végigáradt az Arsa és a Krka folyók között az Adriai-tenger egész partvidékén, és nem elégedett meg a pusztítással, rablással, hanem a nemzetek jogát sem átalotta súlyos gaztettel megsérteni. Tudniillik, amikor a római nép helytartói rablótámadásaik megfélemezése végett odamentek, és a bűnösöket törvény elé citálták, kivégezték őket, mégpedig nem karddal, hanem áldozati barmok módjára bárdal, a hajóskapitányokat megégették, és hogy a római nemzetet meggyalázzák, önként asszonyi uralom alá adták magukat. Gn. Fulvius Centimalus a szenátus parancsára haladéktalanul hadjáratot indított Dalmáciába, az egész környéket megzabolázta, és hogy a helytartók szellemét gazdag áldozattal megengesztelje, a dalmát fejedelmeket engedelmességre kényszerítette. (60) Máskor, midőn a macedón háborúban Perseus király az illyricumiakat pénzzel megvásárolta, hogy a rómaiakat hátulról szorongassák, a római hűségétől való elpártolás miatt Anicius hadvezér késelelem nélkül leverte őket, és elpusztította Scutarit, amely e nemzet fővárosa volt, mire a többiek azonnal megadták magukat. E háború előbb ért véget, mint ahogy a híre megérkezett volna Rómába. Harmadjára Augustus uralma idején a dalmátok az erdők védelmét kihasználva rablótámadásokat hajtottak végre, mire Delminium városát felégette, őket pedig majd mind lekasabolta, aztán Asinius Pollio megfosztotta őket nyájaiktól, fegyvereiktől, földjeiktől. Augustus később Vibiust küldte leverésükre, aki e vad emberfajtát arra kényszerítette, hogy az aranyat a római kincstár javára adja a földből, hogy a kapzsi nemzet az aranyat más hasznára kitermelve alaposan megbűnhődjék a harácsolásért.

Dalmácia és az egész liburniai táj kipusztítása és felégetése után a hunok a félsziget módjára hosszan elnyúló Isztriát rohanják meg, amely városait és lakóit tekintve egyformán kitűnő. A földeken szerteszét száguldoznak, a falvakat pusztítják, számos kastélyt feldűlnak, óriási prédát szereznek, a parasztok mérhetetlen tömegét hajtják rabságba, a munkaképtelen korúakat megölik. (65) A tengerparti városokkal ékeskedő Isztria mindenestől romba dől; ezt sokan tévesen az Ister folyóról nevezik, amely a Pó torkolatával szemben ömlik az Adriába, és a Dunától Itália irányába tér el, így elsősorban Cornelius Nepos, maga is a Pó-vidék lakója, azonban a Dunától semmiféle folyó sem látszik az Adriai-tenger felé folyni. Ezeket egyszerűen megtéveszti az a körülmény, hogy az Argo hajó folyó mentén jutott Trieszt közelében a tengerhez, ugyanis nyilvánvaló, hogy ezt a hajót vállon cipelték át az Alpok hágóin, majd folyón csorgott le. Mert az argonauták az Al-Dunán, majd a Száván, aztán az éppen erről elnevezett Nauportuson Nona és az Alpok között keleti árral utaztak. Először Polát ostromolják meg, a rómaiak világhírű gyarmatát, melyet hajdan a colchisiak alapítottak, és később Pietas Juliának neveztek. Az ütközet megindulása után másnap nekiveselkednek az ostromnak, keserves verekedés kezdődik, amely a városlakókat úgy megrettentí, hogy megadják magukat, vállalva bármely feltételt, amely az ellenségnek tetszik. A vezetőket a piacon lenyakazzák, a többiek kegyelmet kapnak. A hunok dühe elpusztítja ezt az ősrégi várost, amelyet azok a colchisiak alapítottak, akik – mint Callimachus mondja – Medea ellen küldettek, de ígéretüknek nem tudtak eleget tenni, a menekülés reményét feladták, és a felépített várost a görögök nyelvén a menekültekének, a colchisiakén pedig Polának nevezték el. (70) Nem maradt sértetlen sem Parenzo, sem Nona, hanem hasonlóképpen tűz emésztette el ezeket a rómaiak által alapított városokat is. Elpusztult ugyanebben az időben az összes falu, amely a dühöngő viharról Fiumei-, majd a Karni-hegyekről Kvarnernek nevezett öbölben feküdt; a tengermellék hasonlóképpen tűz martaléka lett. A hunok megint felgyűjtották a Dalmácia és Pannónia határán levő Stridó városát, amelyet a gótok előbb már leromboltak, és amelyet az isteni Jeromos iránti tiszteletből újjáépítettek. Azután Attila Trieszt városához siet, az ékes római kolóniához, Aquileiától 180 stádiumra, melyet néhány nap alatt bevesz, lerombolja a boráról híres Pucinum erődítményt. Átkel a Formión, amelynek most Rizan a neve, meg az Arsa folyón, eljut a Natisónéig, és mindenütt tüzzel-vassal dűlja a falvakat, városokat.

(75) A hunok e nagy sikeren felbuzdulva Aquileiához vonultak, és azt remélték, hogy a várost könnyűszerrel elfoglalják, mert azt hitték, hogy a többihez hasonlóan ebben sincs katonaság. Azt sem tudták, hogy ez egykor a Pón túli városok elseje volt, amelyet a rómaiak annak idején éppen a barbár betörésekkel szemben állítottak fel 15 mérföldre a tengertől, mellette folyik el az Ausa, a Natisona és a Torre. Hajdanában az Al-Duna menti illír népek ide szoktak a Natisonén az árral szemben több mint 60 mérföldnyire teherhajóikkal feljönni, felhajóztak ehhez a vásárhelyhez, és rabszolgáért, marháért, bőrért tengeri árucikkeket, bort, olajat vásároltak össze. A velencei tartomány határain kívül egy síkságon helyezkedik el, attól egy folyó választja el, amely az Alpokban ered, és amelyen körülbelül 1200 stádiumra Neumarkt városához szokás felhajózni, ahonnan Gn. Carbo megütközvén a cimberekkel eredmény nélkül távozott. Mint Strabo mondja, e hely természettől fogva igen alkalmas aranymosásra, de nem kevésbé vaskohászatra is. (80) Ugyanebben az öbölben említik Diomedes gyönyörű épületű templomát egy bájos berekkel. Diomedes Adria-tengeri uralmáról nemcsak a Diomedeszigetek és nemcsak a Daunus nemzetségéről meg az Equestre Argosról fennmaradt emlékek tanúskodnak, hanem a hajdan híres velencei méltóságok is, amelyek fehér lovat szoktak volt feláldozni. Emellett valaha látható volt két liget is, egyik az argosi Junónak, másik az aetoliai Dianának szentelve, melyben – mint beszélük – a vadak úgy megszelídültek, hogy a szarvasok mindenütt együtt legelésztek a farkasokkal; azt mesélték, hogy itt a kutyák azonnal összebarátkoztak a dämvadakkal és a nyulakkal. Emellett az a mese is járta, hogy volt egy illető, aki kezességvállalásban roppant készséges volt, és e szolgálataival hírhedtté válva örökös csipkelődésnek tette ki magát; egyszer vadászokkal találkozott, akik egy törbe ejtett farkast vittek; ezek tréfából megkérdezték tőle, hogy nem óhajt-e a farkasért önkéntes kezességet vállalni, hogy annak elkövetett bűneit jóvátegye; megígérik, hogy ha megteszi, az elfogott bestiát nyomban eleresztik; (85) ez letette az esküt a farkasért, mire a szabadon eresztett farkast, amely előzőleg egy hatalmas ménest üldözött, anélkül, hogy bélyeget sütöttek volna rá, a kezes istállójához vezették; az hálából a kancákra rásütötte a farkas jegyét, ezeket pedig, melyek nem annyira szépségükkel, mint gyorsaságukkal tűntek ki, farkastermőknek nevezték el; e nevet és jegyet a kancák utódai továbbörökítették a tenyészetben, közülük egyetlen kancacsikót sem adtak el, hogy ez a törzs csak nekik maradjon meg; ebből villámgyors kancautódok származtak. De hogy a valósághoz visszatérjünk, amikor a macedón hadjárat küszöbön állt, háború tört ki az isztriaiakkal, ezek ugyanis akadályozták Aquileia kolónia telepítését. Ugyanezen évben a gallok földjén létesült egy latin gyarmat. Aquileia akkor indult virágzásnak, amikor a rómaiak a Duna menti népekkel háborút kezdtek. De azt sem szabad mellőzni, amit Capitolinus mond el, hogy a Maximinusokkal szemben az aquileiaiak derekas hűséget tanúsítottak a szenátus iránt, ugyanis amikor a nyilazáshoz szükséges húr elfogyott, az asszonyok hajából pótolták. Továbbá egy márványköbe vésve az olvasható, hogy az aquileiaiak újjászervezője és alapítója Caesar Augustus volt. Ő szilárdította meg és állította helyre Itália legjáva ifjúságából sorozott újonccokkal a kapu és a híd közötti kettős utat, amelyet addigra a hosszú idő tönkretett. De térjünk vissza oda, ahol elkanyarodtunk.

(90) Attila körüljárja Aquileiát, meghökken a város nagyságán és erődítményén, és megállapítja, hogy nemcsak rajtaütésszerű támadással, de hosszadalmas ostrommal sem lesz könnyen bevehető. Mert ahogy Itáliába betette a lábát, Valentinianus, a szittya veszettségét jól ismerve, a tengerparti városokba tekintélyes őrségeket helyezett. Az aquileiai polgárok pedig, hogy nagyobb felkészültséggel és biztonsággal csatázhassanak a barbár támadókkal, gyermekeiket, vagyonukat, asszonyaikat és a tehetetlen korúakat a közeli szigetekre küldték, így hát kemény ostrom indul a város ellen, azonban alig engednek valakit is a közelébe. A városból napközben gyakrabban, néha éjszaka is ki-kitörnek a táborra, sok embert lemészárolnak, majd titkos jelre visszavonulnak; cselvetéssel sokszor ejtik törbe egymást. Attila nem nézi jó szemmel, hogy övéi véletlenszerűen hullanak el, és ezért inkább a nyílt, termékeny mezőséget dúlja, felgyújtja a falvakat és a hegyi erősségeket, szokásos embertelenségével szélteben portyázik a friulánok, másként Pón túliak között; és a hun ezt nem meggondolatlanul teszi, hanem azért, hogy az érzékelhető kegyetlenség a városbeliek bátorságát megtörje, és megadásra készítse őket. (95) Azok viszont gyermekeiktől, asszonyaiktól, vagyonuktól már megszabadulva, abban a tudatban, hogy sem élelmükből, sem muníciójukból nem fognak egyhamar kifogyni, erejükben bizakodva jó reménnyel éltek, az ellenséget elszántan várták, gyakorta ingerelték is, önként adtak lehetőséget az összeesapásra, sokszor vállalkoztak rajtaütésre, az örökre, alvókra váratlanul rárontottak, és olykor tekintélyes veszteségeket okoztak az ellenfélnek. Attila sem tudott nyugodni emiatt, tartott tőlük, és erősen aggódott, hogy mindjárt e legelső itáliai erősségnél egész vállalkozása megghiúsul. Ezért nap mint nap próbára tette cseleit, furfangjait, újabb ostromeszközöket agyalt ki, körben fatornyokat emelt, ezekre mellvédeket helyezett, mindenfelől anyagot hordatott az árok betöltésére, gyakran odavontatta az ostromgépeket és lőtte a falakat, de egyszer sem tudott övéinek súlyos kárvallása nélkül visszavonulni. Rájött, hogy sem erővel, sem alagutakkal, sem csellel nem tudja elfoglalni a várost, abban reménykedett, hogy legalább kitérítéssel beveheti. Úgyel, hogy a római flotta ne úszhasson föl a Natisonén, és a kránicok meg a noricumiai se tudjanak beszállítani semmit sem; megszállja a hegyszorosokat, őrizteti a folyók torkolatait, eltorlaszol minden bejáratot. (100) Eközben a hunnak is ugyanígy kellett gondoskodnia arról, hogy a fölmérhetetlen tömeg az élelmiszerszállítás elakadása miatt éhen ne vesszen. Kénytelen volt ezért széles körben portyázni, az erődítés nélküli helységeket messze környéken kirabolni, nehogy az élelemhiány megkínozza. Emellett, hogy Aquileia ostromának

elhúzóda miatt a hadsereg bele ne tunyuljon a nyugalomba, vagy szét ne züllessze a lázongás, eközben a szomszédos városkakat támadja. A lovasság egy részét és a mozgékony gyalogokat átküldi a Tagliamento folyón. Concordiát, a rómaiak jeles települését, egykettőre beveszi és lerombolja. Felforgatja a Ravennához hasonlóan mocsarak közt fekvő Altinumot és az ősi eredetű Oderzót. Ezek később újjáépültek, de a longobárdok, mint olvassuk, ismét elpusztították őket abban az évben, amelyben Forlimpopolit is. Altinum romjaiból épült Torcello. Hasonlóképpen tönkremennek a trevisóiak, a quarquenok, a foretanok, a togiensek, a varvarok. A velencei mocsaraktól Treviso, amelyet a Sile folyó vág ketté, hús, Altinum három mérföldre fekszik. (105) Aquileia ostroma eközben lassacskán komolyabbra fordult, ahogy ugyanis a kapuk előtt és köröskörül számos erődítményt emeltek, már senki sem tudott a városból kijönni, oda bemenni, bármit be- vagy kivinni; az árkot feltöltötték törmelékkel. Az ellenség már a falak tövében állt, és a védőket visszaüzte róluk. Ekkor a második esztendő folyt, a kránicok, a friuliak és a környékeliek valamennyien behódoltak, elpusztultak, és Aquileia még mindig derekasan ellenállt. Valamennyien szilárdan föltették, hogy vagy megvédik a várost, vagy azzal együtt becsülettel elvesznek, mert a hun rabszolgaságnál semmit sem tartottak nyomorúságosabbnak. Körülbelül tízezer ember hullt el a város alatt, és eddig még semmit sem ártott neki. Elsősorban abba vetették a reményüket, hogy végül is úgy kifárasztják az ellenfelet, hogy kénytelen lesz felhagyni az ostrommal. Attila semmiféle ígérettel sem tudta őket rábírní a megadásra, jóllehet nemcsak személy- és vagyónbiztonságot megadómentességet ígért, hanem az engedelmességnek is csak egyetlen parányi jelét kérte. A lakosok erre még elszántabban védekeztek, mert mások példáján kiismerték a szkíta eskü és jóindulat hamisságát. Attila végül már szívélyesen bánt velük, egy foglyot, aki véletlenül kijutott, önként visszaengedett, néha ajándékokkal környékezte és biztatta a vezetőket, hogy gondoljanak valamit hazájuk és övéik érdekeire is; mondogatta emellett, hogy az ellenfélén kívül senkitől sem várhatnak védelmet. (110) Ezek bedugták a fülüket, és el nem hanyagoltak semmit sem, ami otthonuk megoltalmazásához szükséges volt, az ételmet fejenként szétosztották, mégpedig roppant takarékosan, életüket a haza javához képest semminek tekintették, annál is könnyebben, mert hiszen asszonyaikat, gyermekeiket, vagyonukat Grado szigetén helyezték el.

Midőn már a harmadik esztendő telt, Attila gondolkodóba esett, főleg azért, mert hallotta a katonák pusmogását, és attól félt, hogy a különféle népek körében könnyen zendülés törhet ki. A főemberek legtöbbje is az ostrom feloldásáról beszélt, amiről ekkor még nem akart döntení. Egyszer, ahogy a város falait nézegeti, látja, hogy a gólyák, amelyek a háztetőkön szoktak fészkelni, a városból kiköltöztetik a fiókáikat, a tanyák tetején új fészket raknak, és csapatostól menekülnek. E jójel láttán azonnal magához hívatja a főtiszteket. Nézzétek, uraim, milyen kedvező jelet mutatnak nekünk az istenek, mondja, akik nem akarják, hogy nagy vállalatunkat elhamarkodottan abbahagyjuk, és legkedvesebb madaraikkal figyelmeztetnek minket az égből. Lám, a gólyák elköltöznek a régóta ostromlott és már pusztulásra ítélt városból. Nyilván mutatják, mekkora ínség gyötri az ellenfelet, a veszély közeledtével elhagyják az összeomlóban levő várat, és nekünk jelzik a közeli diadalt. (115) Legyetek hát jó reménységgel, bajtársaim, mert ez egyetlen nap böven megfizeti nekünk azt, amit kemény ostrommal eltöltött három év nem tudott megadni. Te pedig, Mars atyánk, győzhetetlen Herkult, és ti mind, istenek, igazoljátok e jóvendölést, óvjátok népeteket, amelyet az emberiség ostorául kibocsátottatok, mert azt akartátok, hogy büntesse meg a bűnös nemzeteket. Én pedig, ha segíségeetekkel újra legyőzöm a rómaiakat, hálám jeléül a zsákmány harmadrészét nektek ajánlom, és megígérem, hogy Mars atyánknak az ellenség vérével gazdag áldozatot mutatok be. Attilának e szavaira valamennyiük lelke tüzet fogott, úgyhogy azok, akik a győzelem reményét már feladták, elhatározták, hogy erejüket a végsőkíg megkísértik. Azonnal jelet adnak, a városhoz viszik a masinákat, összeszednek mindent, ami szükséges, és azzal az elhatározással indulnak a csatába, hogy addig nem hagyják abba, míg a várost hatalmukba nem hajtották. (120) Felfejlődnek tehát, és úgy indítják meg a rohamot, hogy több vakmerőséggel, mint óvatossággal lélegzetvételní szünetet sem hagynak addig, míg a falakra fel nem hágtak. A városvédőket megrémiszi az ellenség fékezhetetlen merészsége, és nem tudnak annyit letaszígní a bástyákról, mint amennyi versengve felnyomakszik. A lezuhanók tetemei betöltik az árkot, a sánc a földdel egyenlővé válik, és míg ezek nem annyira hatékonyan és ügyesen, hanem lelkesen és makacsul csatáznak, addig azok félelemből és kétségbeesésből verekednek. Attila itt is, ott is felbukkan, biztatja övéit, hogy csikarják ki a már felcsillanó győzelmet, adományokat, kitüntetéseket, örökös járadékot ígérget. Az egész zsákmányt felajánlja a katonáknak; kiáltozik, hogy ez dúsgazdag lesz, hiszen itt a második Róma. Most korholja a késlekedőket, most dicséri a derekakat és lelkeseket, hely és idő szerint tölti be hol a vezér, hol a katona tisztét. E napon semmit sem hanyagol el a legvitézebb hadvezér feladatai közül. Amint észreveszi, hogy a városbeliek lankadnak, elordítja magát, hogy a város elesett. Felragadja ércpajzsát, létrát támaszt a falnak, és iparkodik fölfelé, amikor pedig ezt a többi meglátja, mindenütt olyan roham indul a város ellen, hogy képtelenség tovább tartani. (125) A király zsákmányt, öldöklést, gyűjtogatást, rombolást kiáltozik a falról. Odabent csapatostól és párosával folyik a verekedés, innen üvöltés, onnan szálnalmas jajveszékélés hallik. Az aquileiaiak egy szálíg elestek. Az egyik szépen, a másik hitványul halt meg; az egyik kihívta maga ellen a sorsot, a másik bátran elébe futott. Sok hunt elcsábított a zsákmány utáni vágy, és míg a pincékben óvatlanul bóklásztak, nyomorultul ott pusztultak. Az életben maradt asszonyokat elkapták és megbecstelenítették; nem

törődtek tisztességgel, szeméremmel, korral, emberséggel. Nem volt kímélet a női nemnek; elhurcolták a szüzeket, a tisztas matrónákat, és az ellenség kénye szerint erőszakolta meg őket. Templomot, utat és útfelet csapatostól és egyenként fertőztettek gyilkolással, fosztogatással, rablással, az asszonyokat a férfiak szeme láttára gyalázták meg, a szülők előtt koncolták fel irgalmatlanul a gyermekeket, a csecsemőt kitepték az anyja kezéből és a falhoz csapták; mindent elárasztott a vas és a tűz, a vér patakban ömlött; az irgalmasság eltűnt, és mindent betöltött az öldöklés. Emlékeznek egy jeles erkölcsű asszonyra, aki a rút ellenség elől fölmenekült a háztetőre, hogy megoltalmazza magát, és amikor rájött, hogy testét csak a halál mentheti meg a gyalázattól, a magas épületről önként belevetette magát az alatt hömpölygő Natisone folyóba. (130) Nem méltatlanul volna az istennők közé sorolandó, hiszen az utókorra a tisztesség megőrzésének gyönyörű példáját örökölte. A vad szittyá nem hagyta ott előbb a földdel egyenlővé tett várost, mint az üdvösség 454. esztendejében. Sokan másképpen beszélnek el ezeket az eseményeket, inkább az olaszoknak akarván hízelegni, mint a valóságot megírni; de bár efféle csalafintasággal elháríthatják volna a barbár embertelenséget! Azt beszélnek ugyanis, hogy az éhségtől kegyetlenül meggyötört aquileiaiakkal azzal az ötlettel szabadultak ki a háromesztendős ostromból, hogy a falakra fölfegyverzett bábukat állítottak hadrendben, melyek egy sor örnek a látszatát keltették, a figyelmetlen ellenség látva a város erősítését, hanyagabban viselkedett, unalmában gyakran ellazsálta a strázsaállítást, az őrzőket pedig gyermekekkel, asszonyaikkal, vagyonukkal együtt titokban kiszöktek a városból, és a Gradónak nevezett közeli szigetre menekültek. A hun akkor jött rá arra, hogy várakozásában csalatkozott és kijátszottak, amikor a golyák a bábukra rászálltak, és mint mesélik, az elfoglalt várost üresen találta. Bárcsak ezt lehetne igaznak tartani, s ne a katasztrófát! Aquileia elpusztulása minden itálieit olyan félelemmel töltött el, hogy falként akartak szembeszegülni az ellenféllel, és elsősorban a rómaiak, akik nem is olyan rég a gótoktól elpusztított várost kaptak vissza, és most azokénál is súlyosabb embertelenségtől tartottak. (135) Amikor Aquileia pusztulását a szenátusban jelentették, valamennyien úgy megrémültek, hogy megirigyelték az elesettek sorsát, akiket az isteni irgalom megszabadított ezektől a bajoktól, és az élők helyzetét gyászolták, akik ez iszonyú időkre megmaradtak. Egy darabig sóhajtozással, szipogással vegyes csend telepedett rájuk. Valentinianus császár egy kissé leplezte félelmét, nehogy példájával a többiek bátorságát megtörje, és az atyák állásfoglalását kérte. Kevesen szavaztak, mert a szomorúság miatt senki sem tudott szólni. Végül a tanács határozatából minden oltár előtt misét celebráltak, aztán országos gyászt, könyörgéseket, áldozatot tartottak. És mert az előző évben állandó volt a földrengés, és üstökösök tűntek fel, továbbá számos helyet villám sújtott, és különféle csodajelek mutatkoztak, elhatározták, hogy megtisztítják a várost, ezenkívül sorozást tartanak Itália-szerre és hatalmas sereget állítanak ki. A szenátus szétszolván az asszonyok a piacra vonultak, jajveszékelték, hogy a hazát, a gyermekeket, az otthonokat és az oltárokat meg kell menteni, siratták a maguk meg az aquileiaiak vesztét, felajánlották az ékszereiket, és kiáltoztak, hogy szálljanak ki a barbárok ellen. A városban mindenfelé zavarognak és szaladgálnak; óriási a fejtelenség és a siránkozás. Az atyák közül sokan, akik a vallásról helyesen gondolkoznak, felkeresik Leó pápát, akiről tudják, hogy szent életű férfiú, áradó könnyekkel ajánlják kezébe Róma üdvét, egyúttal kérik, hogy az itálieiakat fenyegető végveszedelmet könyörgéssel hárítsa el, ne hagyja magára a reszkető egyházat és a római birodalmat. (140) A püspök kijelenti, hogy a bajt az olaszok pogány bűnei okozták; azt állítja, hogy az isten haragját a lelkek megtisztításával és az igaz hittel kell lecsendesíteni, a jóságos és mindenható Jézus Krisztus sohasem fogja cserbenhagyni a jámbor lelkeket. Egész Itália egyképpen hánykolódott, és nemcsak a rómaiak, hanem a legkülönbözőbb nemzetiségek is nagy számban költöztek el, ahova lehetett; azonban innen a hunok, onnan a vandálok, amonnan a gótok álltak az útjukban. A szenátus utasítására mégis valamennyien felkészültek a helytállásra.

Mialatt az ellenség Aquileia ostrománál időzött, kipusztult és elégett Friuli, Krajna, szinte az egész Veneto Padováig és Vicenzáig. A velencei öböl lakói, hogy e nagy felfordulásban épségükről gondoskodjanak, kiköltöztek a mocsarak közeli szigeteire, amelyeket a beömlő folyók töltöttek fel, és elsősorban egyes padovai előkelőségek húzódtak egy szigetre, amelyet később Rialciónak neveztek el. Padova környékéről nagy tömeg futott Chioggiához, Meduacushoz és Albiólához. Ezt a szomszédok példájára tették, tudniillik ez időben Aquileiából Gradóba, nem messze a szárazföldtől, Concordiából Caarléra, Altinumból hat egymáshoz közeli szigetre költöztek. (145) Ezeket az elveszett városok kapuiról nevezték el Torcellónak, Mazzorbónak, Buranónak, Muranónak, Constantiacumnak és Amianumnak. Mert a beömlő folyók iszapjából lerakódott, a tenger mozgása által megszilárdított és egymástól nem túl távol fekvő mocsaras szigetek az odagyűlők számára biztonságos menedékhelyet kínáltak. Idehúzódtak a hun tűzvész túlélői is, akiket elriasztott a körös-körül zúgó ellenség. A menekültek tömege kezdetben a mocsár anyagából eszkábált házikókat, megélhetését halászzal kereste, a halevők módjára éledélt, mindent szervezetlenül csinált, a szárazföldet gyűlölte, mint gonosz mostohát. A gót lerohanás után a hunokat szenvedte el, és várta aztán a többi barbár támadást. A menekültek nyomorú népségéből összekovácsolódott Velence városa tehát e csekély kezdeményből jutott akkora fejlődésre, hogy most a saját súlya alatt nyög. A hatalmas és dúsgazdag város az üdvösség négyszázötvennegyedik évében született, és sohasem jött volna létre, ha nincs Attila, a környező városok réme; mert sok város romlásából a sors fordulásával virágzott fel. Egészében Aquileia, Concordia, Altinum, Padova, Oderzo, Monselice, Eradea, Asolo,

Grado, Caorle és Loreo maradványaiból áll, és mert jó részben római vér alkotja, az ősi római nemességet annyira magán viseli, hogy irigység nélkül joggal helyezhető a többi elé. (150) Pusztulásától nem kell tartani, hacsak a belső pártoskodások meg az itáliai összeesküvések tönkre nem teszik, vagy a hun háborúval ugyanazt a vézetet nem idézi magára, amely a kezdetét adta. Ha ezeket a bajokat képes okosan elkerülni, bizony, senki sem kételkedhet abban, hogy hatalma a világ végezetéig fennmarad. De erről ennyit.

A bős ellenség Padovához vonult, a város nevétől felingerelve, és bár tudta, hogy az igen erős, mégis azt remélte, hogy meggyötri az éhség, és nem tud sokáig ellenállni, elvégre környékét három éven keresztül pusztította. Azt is tudta, hogy csak a jó erőben levő ifjúság maradt ott, mert a hadra alkalmatlanok a szent tárgyakkal és a vagyonnal a mocsaras szigeteket foglalták el, hogy szökéssel mentse magukat a hunok vadságától. Megkezdődik tehát e híres és régi város ostroma, melyet a trójaiak és a henetek alapítottak Antenor vezetése alatt, és amelyet a római néphez mindig a leghűségesebbnek tartottak, hiszen a köztársaságot a legnehezebb időkben is mindig támogatta pénzzel és fegyverrel. (155) Amikor pedig az újdonsült népek kolóniákká szerveződtek, Padova nem úgy vált kolóniává, mint a többi. Mivelhogy a padovaiak megkapták a latin jogot, minek következtében szavazhattak Rómában a népgyűlésen. Tiberius idejében ötszáz lovagrendű férfit vettek számba benne, és tudható, hogy a régi esztendőkből 120 ezer katonát küldött. Hogy mily derék férfiak és kitűnő mesteremberek ékesítették, mutatja mind az árucikkeknek a tömege, amelyet Rómába küldött, mind pedig a választékos posztó- és ruhakereskedelem. Itt tisztelték Jupiter ősrégi templomát, amelyben a spártai Cleomenes győzelmével szerzett és Padovába szállított zsákmányt kifüggesztették, azt gondolják, hogy ez ott állt, ahol most az isteni Jusztina fennhéjázó temploma, amint az ott lelt kövezet bizonyítja. Férfiai nem kevésbé szerencsétlenné, hiszen itt született Titus Livius, a római történetírás atyja, továbbá Volusius, Stella és Flaccus remek költő. Földje kiválóan termékeny, rajta szőlőhegyek és olajfaligetek, leginkább Tarvisiónál, amely a legkitűnőbb bort termi. (160) És mert a rómaiak gyarmata volt, a római nemességet és dicsőséget annyira sugározza, hogy Itália legvirágzóbb városaival is bátran összehasonlítható. E fontos város megszerzése annál inkább izgatta Attila fantáziáját, mert úgy látszott, mintha egy másik Rómát győzne le. Miután pár napig kemény ostrom alatt tartotta, a lakosok éhségre jutottak, és hogy épségüket megóvják, megadták magukat a hunnak. Ez azonban a várost megszerelve ügyet sem vet az egyezésre, mert az isten ostorának gondolja magát. A sereggel beront a városba, ellenség módjára mindent szétlúg, feléget, lerombolja a városházat és a színházakat, felforgatja a palotákat és a kevély templomokat, egyazon vadsággal kegyetlenkedik a férfiak és az ott maradt nők ellen, hatalmas zsákmányt hurcol el. Azok az írók, akik mindezt szép stílusban írták meg, úgy mondják, hogy Padova lerombolása után a szkíta sereg Vicenza, Verona, Milánó és a Paviának nevezett Ticinum felé vonult, és mindvégig a Pón túli régióban haladt. Aztán tábort vert a Mincio folyónál, hogy a szövetségeseikkel megtanácskozza, egyenesen menjen-e Rómának. (165) Ezzel szemben a magyar évkönyvek, hogy nagyobb dicsőséget szerezzenek maguknak, mivel Attilát országuk megalapítójaként tisztelik, azt mondják, hogy Padován kívül pusztulásra juttatta Ravennát meg az akkor még nem is létező Ferrarát is az Alpokon inneni Gallia több városával együtt. Úgy vélik, hogy Attila dicsőségét nagymértékben növeli Ravenna nemes volta, hiszen úgy hírlik, hogy azt a thessaliali görögök alapították. Ezek, amikor a toszkánok kártételeit tovább nem tűrhették, az emberek közül egyes népcsoportokat magukhoz vettek, hogy azok lakják a felépített várost, maguk pedig őshazájukba tértek vissza. Közülünk néhányan Livius kijelentése nyomán arra következtetnek, hogy a szabinok városa volt. Tiberius császár, mint az aranyos kapura fel van írva, fallal vette körül. A magyarok tehát azt beszélnek, hogy ez időben a város püspöke az ariánus hitetlenséggel fertőzött János volt, az apostoli szék hírhedt ellenfele, akit tüztől-víztől elátkoztak, aki római módi szerint 12 bíborossal pápává tette magát, és méltóságának fenntartása végett egy csomó aranyat szedett össze; ez stólában, püspöki öltözetben a papi testülettel együtt az érkező Attila elé ment, leborult az ellenség lábához, és könyörgött hazája épségéért, hálás szolgálatot ajánlott, és megígérte, hogy a nép teljesíti a parancsait; (170) aztán arra biztatta a királyt, hogy kövesse az ő hitbeli meggyőződését, és támadjon neki a többi kereszténynek, mit ha megcselekszik, ő mindent elkövet, hogy Itáliát meg Afrikát a legcsekélyebb kockázat nélkül leigázhassa; Attila inkább a hatalom reményében, mint a vallás kedvéért azt válaszolta neki, hogy az alázatosan könyörgőknek illetlenség volna meg nem kegyelmezni, s ha a helyzet úgy kívánja, a hatalmas gyalázat nélkül adhat helyet az emberségnek, hiszen az embertől semmi emberi sem lehet távol; ez idő szerint azonban neki egyszerre kell eleget tennie az emberség és a méltóság követelményeinek, hiszen egyik a másik nélkül nem szolgálhatja hírneve megőrzését; ezért, hogy mindkettejük érdekének és tisztének megfelelően járjon el, úgy fogadja el a felajánlott megadást, ha a kapuk szárnyait a küszöbre fektetve megtiporhatja, és neki meg seregének tisztés és biztonságos bevonulást engednek, máskülönben sohasem járul hozzá a megadáshoz; a ravennaiak kész örömmel elfogadtak minden feltételt, amit szabott, ezt is, nehogy mindnyájan odavesszenek, azonnal vesszőfonadékot csináltak, a vaskapukat lefektették a földre és a küszöbre, a legnagyobb alázattal és hűségük fitogtatásával szabad bejárást engedtek; (175) a sereg a legcsekélyebb kártétel nélkül keresztülvonult a városon, a király kényére időzött ott, majd megtámadta Flaminia egy részét, Ferrarát és Liguriát. Ezt a többieknél nem találom. Ravennáról semmit sem mondhatok; mivel János eretnek főpapot megnevezi, a névből valami feltételezésre következtetnek. Ferraráról és Liguriáról semmit sem tanúsítok, mert Ferrara nem hogy város nem volt akkor, de

faluk sem, és semmit sem olvastam a hunok liguriai tetteiről. Ez a veszettség Paviáig és Milánóig tombolt. A többi író pedig Padova elfoglalása után nem Ravenna, hanem Vicenza és Verona ostromáról ír, és ezek tekintélyének inkább kell hinnünk. Mert a Meduacus partján álló Vicenzát Milánóval, Bresciával és Veronával együtt alapították a gallok, akik Róma városát elfoglalták, és Palaemon grammatikus tette híressé. A Meduacus most Bacchiglionénak hívjuk. A hunok ezen túl vertek táborot, a vicenzaiak megijedtek tőlük, és harmadnapra megadták magukat, ámde ha ezt is tették, semmi hasznuk sem lett belőle; mert az ellenség szokása szerint nemcsak kifosztotta őket, hanem kegyetlenül le is öldöste; a gyönyörű épületeket mind feldúlták.

(180) Aztán elrohant az Adigéig, megostromolta a ragyogó várost, Veronát, amelyet a gallok építettek, és amelyet egy mindmáig kitűnő színház tesz híressé, és amelyet a rómaiakon kívül senki sem mert megtámadni; ezt nagy tudású férfiak szerencsételtették, Aemilius Macer, Catullus és a két Plinius, akiknek oly sokkal tartozik a latin utókor. Ez a város a megadástól sem várt hasznót, biztos helyre sem menekülhetett, ezért úgy határozott, hogy védelmezi magát odabent, megtapasztalja a barbár dühöt, és szívesebben esik el a haza bátor védelmében, mint hogy elhagyva otthonait és templomait megszökjön, aztán szökés közben erdőn-mezőn barmok módjára lemészároltassék. A lehetőség szerint már rég erősítették a várost, és a veronaiak annál serényebben fáradoztak ezen, minél közelebb érezték a végveszedelmet. Mindenholnan élelmet gyűjtöttek, hogy az irdatlan ellenséges tömeget időhúzással és éhséggel tönkretegyék; de miután három-négy alkalommal megindult a támadás, és a csatározás folyamatosá vált, kezdték megbánni viselkedésüket. Mert a vaskos fal meg a nagy felfordulásban a városba behúzódó menekültek tömege nem volt képes ellenállni a roppant hun erőknél. Ha azonban egyszer a halált felvállalták, már semmi sem történhetett, ami megingathatta volna a védtelenekeket; ostrom közben kitörésről szó sem lehetett. A környék szélében-hosszában kipusztult, a falvak leégtek, az Alpokból és a Raetia-hegységből minden mozdíthatót elhurcoltak. A mantovai és a cremonai vidéket teljesen feldúlták, és egészen a falakig portyáztak. A mantovaiak a mocsarakkal óvták magukat, a cremonaiak rosszabbul jártak. (185) A Minción átkelve hasonlóképpen dúlják a cremonaiakat és a cenomannokat. A bresciaiak buzgón gondoskodnak városuk erősítéséről, a kapukat naponta támadó, a Pó és az Alpok között száguldozó ellenséget vigyázzák és félik. Mindenki a veronaiakon csügg, mert ha azok kitananak, kilátás nyílik arra, hogy hasonló erőfeszítéssel ők is megvédhetik magukat. Ezek azonban látják, hogy hiába reménykedtek abban, hogy az inség miatt az ostrom abbamarad, és elhatározzák, hogy megadják magukat. A tanács úgy dönt, hogy követek útján kérjenek Attilától békét és kegyelmet, bármilyen feltételt is szab, vásárolják meg és fogadják el a békét. A kiküldött követek másnap visszajönnek, miután a polgárok bántatlanságán kívül semmit sem tudtak Attilától kieszközölni. Elmondják, hogy a zsákmány harmadrészét Marsnak és a jóságos Herkules atyának ajánlotta fel, a többit odaigérte a katonaságnak, mert ekkora embertömeg nem élhet meg zsákmány nélkül, de a várost és a polgárokat sértetlenül fogja hagyni. A polgárok megadják magukat, a kaput megnyitják, a hant beeresztik a sereggel, ő pedig, ahogy a piac közepén megáll, a prédát az áldozatul ajánlott rész kivételével átengedi a katonáknak. Ki-ki hozzálát a rabláshoz, a javakkal együtt viszik a hajadonokat és a szemrevaló asszonyokat, hiába minden hivatkozás az ígéretre. (190) A férfiak igyekeznek asszonyaikat és gyermekeiket megmenteni az elhurcolástól, amivel magukra szabadítják a szittyva vadságot; amikor pedig a fegyver ellenük fordul, a tombolásnak oly sokan esnek áldozatul, hogy csak egy kis rész menekül meg. Széthordják az ezüstös, aranyos, drágaköves istenszobrokat, a templomi edényeket és felszerelést, számos épületet felgyújtanak. A nemes kivitelű színházon esik meg a szívük. Ahogy Verona füstjét meglátta Mantova és Cremona, melyek egyikét az etruszkok alapították, másika régi római gyarmatváros volt, mindkettő páni félelembe esett. Bresciához odavonult a sereg, a cenomannokat szélében-hosszában pusztították; az emberekkel együtt hajtották és mészárolták a jóságot. Amikor a hun erre rátámad, a sok híres város kifosztása után már tetemes zsákmány terheli. Lerohanja, feldúlja, felgyújtja a bergamóiak földjét. Trogus szerint Bergamo és Bresciát a gallok alapították, amikor Rómát elfoglalták. Úgy látszik, Cato másképp tudta, ő ugyanis azt mondja, hogy Bergamo és Como az orumboviusok törzséből származott ki. (195) Cornelius Alexander e népet neve alapján görögnek gondolja, hogy tudniillik a hegyek közötti lakásról kapta volna a nevét. Caecilius poeta is comói volt. Como középszerű kolónia volt, de Pompeius Strabo, Gn. Pompeius apja gyarmatosokat költöztetett oda, majd a támadó raetusok csúnyán elpusztították. Gn. Scipio odavitt még háromezer embert, aztán az isteni Caesar ötezer idegen lakost telepített be. Ezek között volt ötszáz nemes származású görög, akik polgárjogot kaptak, és beszámították őket az őslakosságba; de nem tartották ott lakóhelyüket, hanem a várost elhagyták, és új néven comói polgároknak nevezték őket. Ennek határában terült el az Adda folyóból táplálkozó Comói-tó, amely a városnak csodás halbőséggel szolgált. Valamennyi comóit és bergamóit egyazon időben támadták meg a hunok, Brescia és Bergamo pedig megadta magát, és egyazon időben elpusztult és leégett.

A hunokat aztán magához csábította a bő népű és amilyen gazdag, olyan ősi, mindenféle kézműiparban kiemelkedő Milánó. A görögök úgy emlékeznek, hogy ez ugyan hajdan nemcsak az insuberek fővárosa volt, hanem későbbi fellendülése után az egész Galliáé is, kezdettől fogva mégis falunak mondták. Ugyanis, ha Cato tekintélyére joggal támaszkodunk, nevezetes városok alapítóinak mondják azokat a népeket, amelyek az ősi időkben nagy számban költöztek ki a túlsó Galliából. Tudniillik az Alpokon túli Galliából jöttek ki egykor a

vertacomacorok, akik a vocontiusok Novaráját alapították, a laevok és maricok, akik Paviát és Lodit, a cenomannok, akik Comót, Bergamót és Legnanót. (200) Ezen időkben a bójok a Pó és a Rajna mentén laktak. Aztán jóval később a rómaiak elkergették őket, a tauriscokkal együtt a Duna körül elterülő tájakon éltek, és a dákokkal halálig menő harcot vívtak. Az insuberek pedig Milánót építették fel, mégpedig oly szerencsésen, hogy az mindmáig egész Gallia fejedelmeinek a székhelye és fővárosa; egyesek csekély tudományossággal azt gondolják, hogy nevét azért kapta, mert a Pó, az Adda, a Ticino és a Lambro folyók között áll; kezdetben ugyanis az insuberek, amikor az Alpokon túli Galliából kijöttek, magukkal hozták hazájuk nevét. Galliában számos várost neveznek ezen a néven. Van egy Milánó a lyoni Galliában, egy másik Aquitániában az óceán partján, egy harmadik a Rajnán túl, amelyet szintén a gallok alapítottak, ez a frízek szomszédja, egy negyedik Azsiában, minden folyótól távol. De hogy ne csavarogjunk el mindenfelé, mind között a legkiválóbb a Pón túli területen fekszik, ezt az insuberek alapították, aztán csodásán kifejlesztették a gallok, akik Brenno vezérlete alatt betörték Itáliába és elfoglalták Róma városát, ekkor faluból várossá növekedett. Eleinte az egész vidéket az insuberek lakták, akik az Alpokon túlról érkeztek, és mert az Alpok lakói voltak, vadságuk és testalkatuk meghaladta az emberi mértéket. Az első roham alkalmával roppant hevesek voltak, majd, ahogy a csata felforrósodott, szétolvadtak, mint a hó, és belerokkantak a fáradságba. (205) Britomar vezérükkel fegyvert mérészeltek fogni a rómaiakra, és megesküdték, hogy addig nem oldják meg a kardszíjukat, míg a Capitoliumra fel nem kapaszkodtak. Aemilius leverte őket, majd, hogy fogadalmukat beváltásáért, a foglyokat Rómaiba vitte, és a Capitoliumon leoldotta róluk a szíjat. Ariovist vezér idejében kiújult a háború a rómaiakkal, ekkor az ellenségtől szerzett zsákmányból egy aranyláncot ajánlottak fel az ő Marsuknak, de a capitoliumi Jupiter megakadályozta fogadalmuk teljesítését, és aztán Flaminius az ő láncokból készített arany győzelmi emléket Jupiternek. Viridomar király alatt Vulcanusnak is felajánlották a római fegyvereket, de a dolog másként esvén a felajánlás meghiúsult, királyuk ugyanis elesett, és Marcellus Romulus után harmadízben a zsákmányhordozó Jupiternek adta a prédát; az insuberek tehát a város alapításának 460. évében a római nép hatalma alá jutottak. Az ő földjükön sebesült meg Hannibál öccse, Mago, aki Korzikán halt meg, midőn követek révén visszahivatva Afrikába akart elhajózni. L. Furius római hadvezér a lázadó insubereket és a pun Hamilcart, aki azon a vidéken háborút kezdett, csatában legyőzte, Hamilcar meghalt, és ebbe az ütközetbe 36 ezer ember veszett bele. Cornelius Cethegus consul a gall insubereket legyőzte és megkergette. Valamivel később L. Furius Purpureo és Claudius Marcellus legyőzte a bójokat és az insubereket, Marcellus pedig fényes diadalt aratott rajtuk. (210) Azt mondják, Milánó ezután mintegy ötszáz évig békén volt, és olyannyira felvirágzott, hogy a római fejedelmek, ha elfoglaltságaik engedték, gyakran laktak ebben a városban. Özséb azt írja, hogy Statius Caecilius ragyogó vígjátékíró, Ennius pajtása, insuber volt.

Mivel tehát a milánóiakat oly sok századon át előkelőknek tartották, a hunok annál jobban áhítoztak rájuk, minél nemesebbek és gazdagabbak voltak. Mert Attila úgy gondolta, hogy ha Milánót, a gall nemzet fővárosát meghódítja, a többi már könnyedén elérí, és nem kisebb dicsőséget szerez, mint ha a gót csapatok által kifosztott Rómát foglalná el. Gyorsan megindul a sereggel, az insubereket megtámadja, és szoros ostromgyűrűvel veszi körül a várost. Felméri a kerületét és kiterjedését, a külvárosok szélességét, és úgy véli, hogy olyan városra talált, amelynek megostromlása az egész szkíta hadsereget kimeríti. (215) A dolog komolyságán meghökkenve óvatosabban kezd bánni a milánóiakkal. Mert megértette, hogy ezt a roppant erős és népes várost erővel nem egykönnyen veheti be, kiéheztetéssel pedig csak önmaga veszélyeztetésével együtt tudja megtörni. Mert a Pón túli vidék kipuuszultván, egész Galliát súlyos éhínség kezdte gyötörni, ezért az ellenség nem időzhetett ott huzamosabban, hanem seregét kénytelen volt tartományonként szétszórni, nehogy az inség elhatalmasodván az egész felmorzsolódjék. Liguria lerohanásától sem csak a hely kietlensége tartóztatta vissza, hanem az élelemhiány is. Így hát kikiáltók útján beszél a milánóiakhoz, és biztatja őket, hogy önként adják meg magukat, mit ha megtesznek, a legnyájasabb uruknak ígérkeznek. A milánóiak nem könnyen döntöttek el, mit tegyenek, a többiek példája mindenféle alkutól visszariasztotta őket; az a hír járta, hogy az ellenség semmiféle egyezséget sem tart meg. Tudták viszont, hogy egy hosszú ostrom az összezsúfolt népet kegyetlen éhségre juttatja, míg a megadás némi reményt kínál az életben maradásra, amit az atyák megtárgyaltak, és a tanács határozata megerősített. (220) Másnap követeket menesztenek Attilához, akik – hogy az ellenfelet jóindulatra hangolják – a tanács és a nép megbízásából a legtiszteletesebb szavakkal jelentik a megadást:

Íme, Attila király, amit kívántál, városunkat és engedelmisségünket önként hozzuk neked, mert megértettük, hogy te vagy a föld leghatalmasabb uralkodója és a nemzetek égi szellem által teremtett félelme. Megtörsz minden ellenállást, lesújtod a dolyfösöket, és felülemelkedsz minden nehézségen. Attilának minden enged, és az emberi hatalmasságok már odajutottak, hogy ez időkben boldognak nevezhetjük azt, akit e hatalmas ellenfél behódolásra biztat. Ha a végzet rendeléséből neked minden engedelmeskedik, engednek a milánóiak is, és önként megadják magukat. És ezt nemcsak a szükségtől kényszerítve, hanem megfontolásból is teszik, hogy ne hátráltassák az ég által neked rendelt dicsőséget, ne kelljen aztán jogos megtorlást, macacosságukért méltó büntetést szenvedniük. Éktelen vakmerőség és ostobaság volna rugódozni az isteni akarat ellen, keresztezni a sors útját, és pláne a tiedet, mely még a kelekótyák előtt is ismeretes. (225) Leromboltad Illyricumot, a

Mysiákat, Trákiát, Macedóniát és Achaiát, kifosztottad a raetusokat és a noricusokat, tűzzel-vassal pusztítottad Germániát az egész Galliával együtt, felforgattad az Adriai-tenger legerősebb városait; Isztria, a velencei tartomány és szinte az egész Pón túli Gallia még mindig elnéptelenedve füstölög. A többi olasz mások példáján okulva félelmében az Itáliából való menekülésre gondolna, ha a Felső- meg az Alsó-tenger és a hegyek karéja be nem zárna. Ezért hát, nehogy úgy tűnjék fel, mintha mi hátráltatnánk a győzelmedet, a milánói tanács és nép nevében önként átadjuk neked a várost, az embereket, a javakat, és pironkodunk, mert mint jövendő legkegyelmesebb urunk minket a szolgálatkészségben megelőztél, és barátként figyelmeztetted, hogy gyorsan adjuk meg magunkat, nehogy szigorúságodat megtapasztaljuk. Ezért örökké hálásak leszünk felségednek, és – mert jó szándékodban nem kételkedünk – a lehető legnyomatékosabban kérjük, hogy rendelettel tiltsd el a katonákat az öldökléstől, rablástól, egyéb erőszaktól, kegyelmezzenek az otthonoknak és az oltároknak, hagyják érintetlenül az asszonyok és szűzek szemérmét. Ha ezt felségedtől kikönyöröghetjük, szolgálatban és érdemszerzésben sohasem fogunk alulmaradni. Hatalmatat nemcsak jelen-, hanem távollétedben is a legnagyobb buzgalommal és iparkodással védelmezzük, és jó meg balszerencsében mindig oly készséges szolgálatot tanúsítunk, hogy legbensőbb szövetségeseidnek tekinthetsz minket. (230) Nem fogsz több hűséget találni a hunokban, mint a milánóiakban. Nem lesz méltatlan felségedhez, ha székhelyévé Milánót teszi meg, hiszen ezt mindenki joggal tekinti minden mesterségek legtermékenyebb műhelyének. És hűségünk megtapasztalva nem fogod kevésbé szeretni, mint Sicambiát, és igyekszel majd felvirágoztatni. Ezért hát jöjj, és lépj be a hódoló városba, amely magasságodhoz nem lesz méltatlan, és amely a legjobb reménységgel vár. Vedd át szívesen az Alpokon inneni Gallia királyságát és fővárosát, lépj be szerencsésen, hiszen nemcsak az istenség, hanem a magunk ítélete is neked ajánlja, és hogy ezt székhelyednek és otthonodnak tekintsd, újra meg újra alázatosan kérlelünk, mert mindenünket a te kezébe tettük.

A küldöttek szónoklata Attilát gondolkodóba ejtette, mit tegyen, vajon a nyájas szavaktól ellágyulva jóságosán bánjon-e a polgárokkal, vagy kiadja a parancsot, hogy a bevonulás után pusztítsák el a várost. A kincsszomj elfelé fordította őt az emberiségtől, míg a hitszegés gondolatától szégyenérzete támadt, a buzgó és önkéntes megadás pedig a csalárdság ellen szólt. (235) Végül, ahogy a szegyet és a hasznot mérlegre teszi, szíves örömmel és jókedvű tekintettel elfogadja a megadást, megígéri, hogy a várost és a javakat érintetlenül hagyja, a milánóiaktól a rendelkezési jogon kívül sohasem követel mást. Azt mondja, hogy hadjáratát hódítás és nem gyilkolás kedvéért folytatja, a dicsőségért és nem a zsákmányért küzd, hiszen emez az útonálló, amaz viszont a fennkölt lelkű uralkodó célja; a rablás, a gyilkolás, a gyűjtogatás olykor-olykor a makacskodók és lázongók ellen van joggal megengedve, így hát mindnyájukat megnyugtatja, reménnyel és ígérettel halmozza el őket, azt állítva, hogy engedékeny uruk lesz. A követek vidáman távoznak, jelentik, hogy a városban minden biztonságban és érintetlenül marad. Másnap kitarják a kaput, hogy szívélyesen fogadják a hunokat. A fejedelem páratlan pompával vonul be a városba, a sereg hosszú oszlopban keresztülhalad, hogy az éjszakát parancs szerint a táborban töltsse, nehogy az első lendületben valakivel is erőszakoskodjanak. A városba csak a századosok és parancsnokok kapnak beocsátást a veteránokkal meg a testőrcsapatokkal együtt a fejedelem őrzése végett; ez az egész nap a díszes átvonulással telik el. Másnap Attila a tisztekkel megszemléli a várost, megcsodálja annak szépségeit és épületeit. (240) Jupiter nagy áhítattal tisztelt templomába alázatosan lép be, hódolattal áldoz Jupiternek és Marsnak, megnézi és megbámulja a mesterműveket, és ezekből nagy gazdagságra következtet. Miután visszatér a várba, gyötörni kezdi a kapzsiság, azon morfondírozik, hogy ő nem tisztelgés, hanem pusztítás végett jött Itáliába, birodalmát Pannóniában állította fel, ezzel az egy várossal az egész sereget gazdaggá tehetné; mi több, a milánóiak ereje veszedelmesnek is látszik. Ezért, miközben azt színleli, hogy másnap seregszemlét kíván tartani, titokban megbeszéli a légiók kapitányaival és azokkal, akik a városban éjszakáznak, hogy állítsanak városszerte posztokat, a következő éjjel keltsenek tüzeket, rohanják le a polgárokat, és pusztítsanak el mindent. És amikor ehhez hozzákezdnek, egész éjjel szörnyű csata zajlik; a város vezetői házukból erődöt csinálva védekeznek; sok palota alkalmas várként szolgál. De amikor a nap fölkel, a plebejusok mindenfelé hullanak, számos helyen tűzvész tombol, a tisztviselők végül mind fogságba esnek, részint megölik őket, aki engedékenyebb ellenfélre akad, nagy pénzen megváltja magát. (245) Az asszonyokat és a lányokat elrabolják. És bár tombolnak a javak meg a tisztviselők között, napkeltére kissé visszafogják magukat; az öldöklésnek és gyűjtogatásnak parancsra véget vetnek. A sok nemesasszonyt visszaadják a férjüknek, a nép enni kap, és egy kissé magához tér az elszenvedett csapásból. A város súlyosan megszenvedett ugyan, de azért nem esett egészen a lángok martalékául. Attila kiáltványban mentegeti magát, hogy akarata és tudta nélkül történt mindez, az óriási tömeg szeszélyét és mohóságát nem könnyű megfékezni.

Mialatt Milánóban ez történik, megostromoltatja Ticinumot, környékét fosztogatja, határát dúlja. Tudja, hogy ez a város, melyet a mellette levő folyóról neveztek el, mi pedig most Paviának hívunk, igen jelentékeny. Plinius ugyan, mint valamivel feljebb írtuk, azt mondja, hogy a laevok és a maricok alapították, akik szintén Alpokon túli népek voltak, Livius írásából sokan mégis arra következtetnek, hogy abban az időben, amikor Hannibál Itáliába jött, még nem létezett. (250) Mert amikor Scipio átkelt a Pón, és a Ticinónál táborot vert, mivel a katonákat mindkét oldalon tüzelte a harci vágy, a rómaiak hidat vertek a Ticinón; nos, ha akkor Pavia vagy

Ticinum meglett volna, Livius említést tenne a városról, a rómaiak pedig nem építettek volna hidat, és nem emeltek volna mellé egy erődöt. Most azt látjuk, hogy a Sforzák uralma alatt virágozik, és bámulatos ékességére szolgál egyebek között egy pompás várkastély, a roppant költséggel épült karthauzi bazilika meg a tudományok gimnáziuma. Attila a milánói prédával rakottan lovasságának egy részével a Pó-melléki Paviához siet, Milánótól 12 mérföldre. A paviaiak hasonló sorsra számítva a nagy kavargásban azt sem tudják, mihez fogjanak. A várost, félve a gyávaság gyalázatától, nem akarják elhagyni, vagyonukat, asszonyaikat és gyermekeiket nem tudják hova küldeni, úgy gondolják, hogy tisztességesebb és biztosabb, ha otthon maradnak, és megvédik a hazájukat. Egy helyet sem találnak, amely a sajátjuknál biztonságosabbnak látszanék, hiszen a környező mezőket és tanyákat a hunok már irgalmatlanul szétdúlták, felégették, kifosztották; az ellenség által felkínált megadást haragjukba és kétségbeesésükbe belekeseredve visszautasítják. (255) Aljasságnak tartják, hogy mielőtt a megadásról tárgyaltak volna, a külvárosokat és az egész környéket már istentelenül szétrombolták, az embereket jószágostól mind elhajtották, hogy egyeseket szolgaságra, másokat pusztulásra juttatott a szittya vadság. Az előkelők zöme ezért nemeslelkűen úgy döntött, hogy ha a helyzet megkívánja, hazájával együtt pusztul. Ezzel szemben a nemességet gyűlölő és a zavart kedvelő köznép, amely – csekély vagyona lévén – a tisztességre nem nagyon vet ügyet, megtudja, hogy a plebejusokkal Milánóban nem kegyetlenkedtek, ezért nyílt zendülést támaszt, és azt kiáltozza, hogy a nép hasznával és javával kell törődni; e nagy viharban és kényszerítő szükségben untig elég, ha az életüket megőrzik; a vagyon nem számít. Azzal fenyegetőznek, hogy ha az atyák megmakacsolják magukat, levonulnak a falakról és megadják magukat. Rádásul Attila megparancsolja, hogy fogják körül a várost, intézzenek kemény rohamot, odaszállítják az ostromtetőket és a kosokat, a falakhoz létrákat támasztanak. A városban óriási fejtelenség támad; egyik a megadásról, másik a védekezésről ordít. A bástyákon állók egy része lagymatagon forgolódik, és megadja magát, a másik rész eltökélten védekezik, és lökdösi a támadókat a falról. (260) Így aztán a hunok gyorsan benyomulnak a városba; a kaput kinyitják, a király lóháton bevonul, és a népség nagy tetszéssel fogadja. Az előkelőségek részint elrejtőznek, részint futásnak erednek, ennek láttán a fejedelem parancsára legnagyobb részüket felkoncolják, a lányokat, asszonyokat elkapdossák, a javakat elpusztítják. A köznéppel jobban bánnak; nekivadulva elhurcolják a templomokból az adományokat, az értékes szobrokat, a drágaköves kelyheket.

Akik ezen időkről írnak, nem említik, hogy a Pón túli részeket elfoglaló hunok Liguriát megtámadták volna, tudták ugyanis, hogy ez a vidék élelemben szűkölködik, kietlenséggel nyomorog. Márpedig háború nem indul és nem folyik másért, csakis haszonszerzés reményében. A szkíták tehát nem törődtek a liguriai traktussal, sem a járhatatlan Alpokkal, mert kémeiktől megtudták, hogy ott több a vesződség, mint a haszon. A tábor visszavonták a Mincióhoz, és a király egy időre megállapodott ennek torkolatánál, ahol az a Póba beömlik. Itália lerohanására Attila már rég elhatározta magát, ezért most úgy gondolta, hogy ki kell használnia a kedvező szerencsét, semmiképpen sem szabad visszautasítania a sors jóindulatát, mert ha azt egyszer elszalasztja, hiába várja vissza. (265) Elhatározta, hogy haladéktalanul átkel a Pón, nehogy ő maga hagyja cserben önmagát. Sokan támogatták a fejedelem elhatározását, sokan elleneztek, olyanok, akikről az a hír járta, hogy nem szűkölködnek megfontoltságban és bölcsességben, akik korábban mindig tanújelét adták hűségüknek és okosságuknak. Ezek inkább isteni, mint emberi megfontolásból nyomatékosan lebeszélték Róma megtámadásáról, azt mondták, hogy azt a magasságbeliek pártfogásával alapították, és azok akarata ellenére nem lehet eltörölni; az istenek a Capitoliumon nemcsak az embereknek, hanem maguknak is trónszéket állítottak, és ha olykor el is foglalták a várost, megsemmisíteni sohasem sikerült; a hely szelleme olyan isteni erővel rendelkezik, hogy valamiféle hatalom mindig van benne, mi több, Jupiter és Mars atya vég nélküli életerőt adott a római nemzetnek; a várost a Capitolium kivételével elfoglaló gallok gonosztettükért súlyos árat fizettek, óriási vereséget szenvedtek, és hosszú-hosszú bolyongásra kényszerültek, egy sereg idegen otthont szálltak meg, ahol rövid időn belül el is pusztultak, és nagyon kevesen tértek vissza a hazájukba; Porsenna a város ostromára vetemedett, és aztán csúfosan felhagyott vele; Hannibál ugyanerre a gazságra merészkedett, és nyomorultan fejezte be az életét; a gótok Alarik vezérletével nemrégiben felgyújtották az elfoglalt várost, Alarikot aztán a kegyetlen fátum eltaposta, és megakadályozta abban, hogy győzelmének gyümölcsét élvezze; Róma az istenek otthona, s mint ilyen, a mindenható Jupiter oltalma alatt áll. (270) Kérik tehát Attilát, hiszen már eleget elért, hogy a fényes diadalt megszerezve, zsákmánnyal telve, rengeteg prédával, diadaljelvénnel dicső győztes hadseregét vezesse vissza a hazafiba, vagy – ha föltette, hogy birodalmát kiterjeszti – másfelé fordítsa a szittya fegyvert, ne vezesse istentelen hadjáratra, amellyel az égiek városát akarja fölégetni, mert hallatlan vakmerőség és ostobaság lenne istenek ellen hadakozni, és az ő egyetlen földi hajlékukat lerombolni. Attila erre nagy gondba esett, mert úgy vélte, hogy Itália vastagabb részét már nemcsak legyőzte, de meg is semmisítette, a többit megtörte a félsz, és önként engedni fog. Úgy hitte, hogy a főemberek e tanácsa nem józan megfontolásból fakad, hanem inkább a folytonos háborúzásból eredő fáradtságból, ezért megorrolt rájuk kishitűségük és lustaságuk miatt. Néha magába mélyedve mégsem találta fejtegetésüket bolondságnak, és mérlegelte a szerencse állhatatlan és ellenséges voltát. Jól tudta ez a barbár, hogy az események úrnője sohasem mutatja ugyanazt az arcát, soha senkihez sem hű, kénye-kedve szerint forgatja az emberi sorsokat, és ez a játék nagyon szórakoztatja. De képtelen volt kordába

szorítani hatalomvágyát; táborát a Pó partja mentén hosszan és szélesen szétszította, és mert szükségét semmiben sem szenvedett, addig akart ott megülni, míg a helyzet és az idő döntést nem hoz vagy enged.

7. fejezet - Hetedik könyv

Mialatt a hunok a Mincio folyónál táboroznak, egész Itália zűrzavarban, szörnyű félelemben kavargó és reszket. Leó pápa a keresztény társadalom vesztén szánakozva, nemcsak Valentinianus, hanem a római szenátus és nép kérésére is a közjó érdekében követségbe indul Attilához. A tisztelendő papi testülettel késelem és megállás nélkül Galliába siet; a Mincio folyónál felkeresi a még mindig tétovázó Attilát. Az ellenség azt remélte, és erről meg is volt győződve, hogy a római püspök az egész Itália fölötti uralmat és a behódolást hozza neki; összehívta a tábort gyűlést, és a férfit öntelt elégedettséggel, vidám képpel, annak méltóságához illően fogadta, engedélyt adott a szólásra, és a szentséges atyát nyájas figyelemmel hallgatta.

Nem annyira emberi, mint isteni akaratból jövünk hozzád az apostoli karral, szolt az, hidd el, bűnös halandók kegyetlen királyi bírója, és mert az isten tiszteletével meg a lelkek megmentésével foglalkozunk, jól tudjuk, hogy mennyei szándék adott téged a népeknek isten ostorául és a nemzetek félelméül. (5) Megértettük, hogy téged, aki a legembertelenebb nemzetségből származol, az úr nem alapos ok nélkül emelt e magas csúcsra. Mert a keresztény nép gonoszsága és istentelensége olyannyira eláradt, hogy a mindenható ostora nélkül nem lehet megfékezni, és az ég rád bízta a hatalmat, hogy az embereken behajtsd a büntetést. És – ha türelemmel hallgatod az igazságot – hát azért tett meg haragjának hóhérvá, hogy az emberiséget kiérdemelt büntetéssel sújtsad, és kegyetlenségeddel mindaddig tombolj, amíg meg nem tudod, hogy eleget tettél az isteni igazságnak. A Mysiákat, Trákiát, a Pannóniákat, Illyricumot, Macedóniát, Achaiát tüzzel-vassal emésztetted, mert ezek a római tartományok önpusztító módon nemcsak ariánus, hanem mindenféle szentségtelen eretnekséggel gyötörték magukat. Ugyanezen bűnben volt részes az innenső meg a túlsó Gallia is. Az isteni szigor tehát eltaszította magától a halálhozó hitetlenséget és hálátlanságot, neked pedig mindeddig megengedte, hogy szelvényben-hosszában öldökléssel, gyújtogatással száguldozz. Mi, akik a mindenható istent képviseljük a földön, és Péter meg Pál védelmét és tekintélyét élvezzük, akár Illyricumban, akár Pannóniában, Macedóniában vagy Galliában elibéd álltunk volna, hogy figyelmeztessünk az ég akaratára, ha úgy gondoltuk volna, hogy egészen eleget tettél az isteni igazságszolgáltatásnak. (10) Most még nem múlt el az úr haragja; a városból, mint valami kilátóból könnyezve néztük, amint lerohanod a számos római kolóniával, ősrégi várossal ékeskedő nemes Adriavidéket. Mégsem álltunk az utadba, de még csak egy hanggal sem tiltottunk el ettől, mert úgy éreztük, hogy a szellemek még engesztelhetetlenül haragszanak. Láttuk, amint lánggal és karddal pusztítod Isztriát és a Pón túli területet, de egy szónyi üzenettel sem gátoltunk, és azért nem, hogy e láng végre kijózanítsa a népeket, és romlatlanul tiszteljék megváltójukat. Most pedig, Attila, így értsd a hatalmas isten akaratát: A jóságos és mindenható Jézus Krisztus megparancsolja neked, hogy most fordulj vissza, nem tűri, hogy a Pón átkelve tovább dühösködj öldökléssel, fosztogatással, gyújtogatással. A Pón alul jámbor nép él, Itália többi része mentes minden mocsktól, és kitart az igaz hitben, mellette áll a leghathatósabb védelmező, ég és föld királya, a mindenség teremtménye. Tudd meg, hogy ha a Pón átlépsz és továbbnyomulsz, nem emberekkel, hanem halhatatlan istennel lesz háborúd. Vigyázz, Attila, vesd le a vakmerőséget, a kegyetlenséget, és fékezd meg dühödöt! Mert mi lehetne esztelenebb, mint az isten ellen fegyvert emelni? (15) Mi lehetne nagyobb hálátlanság, mint csatarendbe állni az ellen, akitől az életet, a méltóságot, a hatalmat meg a számtalan egyéb javakat kaptad? Ez bizony a legnagyobb örütség volna. Ányos és Nicasius meg a többi istennek szentelt férfi mennyei segítséggel tekintélyes városokat védelmezett meg a haragodtól. Mít cselekedhet a mindenható, akinek egyetlen legyintése egykettőre letaszíthat téged a magas trónról, méghozzá úgy, hogy neked meg szkitáidnak emlékezetek sem marad, hiszen minden az ő felségének engedelmeskedik? Féld az urat, alázattal engedj intésének, szívesen hallgasd szolgálját és küldöttét! Mert az ő legkisebb szolgálója az üdvösség jelében és Jézus nevében, mely név minden nevek fölött való, a kisujjával megsemmisíti veled együtt egész hadseregedet. Kérlek, Attila, ne merészkedj az istenség ellenére Róma városának trónjára törni, melyet az úr magának választott, és amelyen nem hogy barbár népségeknek, de még Romulus sarjának sem engedi meg az uralmat. Ez a trón, hidd el nekem, az isten országáé, amelyen helytartói és püspökei révén ő hallgatja az emberek fogadalmait és könyörgéseit. Itt bocsátja meg az emberi bünt és botlást; itt ül törvényt mindennap, itt ítéli meg és mérlegeli az emberi vétkeket, itt Péter főpap, Krisztus helytartója, és társa, Pál uralkodik; ennek élén az ő helyébe szabályszerűen következő és mennyei hatalommal felruházott püspökök állnak, akik szemes gondot viselnek az emberi üdvösségre. (20) Ne merészeld tehát e várost, a nemzetek királynőjét, a mártírok temetőhelyét, a világ szülőjét, a dicsőség bölcsőjét, az inkább mennyei, mint földi birodalom székhelyét megtámadni. Tartózkodj az apostoli széktől, amely Péter és Pál hatalmas szellemének védelme alatt áll; tartózkodj a pápai vártól, amely szentek csontjaiból és mártírok vérével oltott mészből épült; tartózkodj a Péter szikláján emelt föltártól! Akik az isteni birodalom székhelyéül kiszemelt Rómát valaha is merészelték megtámadni, e szörnyű gázt miatt pusztulásra jutottak. A senon gallok a tiedhez hasonló elszántsággal és erővel nyomultak be Itáliába, támadták meg a várost, és a Capitoliumon kívül mindent leromboltak, aztán annyi csapás és bolyongás lett a részük, oly kegyetlen fátum üldözte őket, hogy jobb szerették volna, ha Rómát nem hogy nem foglalják el, de még csak nem is látják sohasem. Porsenna, az etruszkok hatalmas királya, élete kockáztatásával ostromolta, és gyalázattal, kárvallással,

eredménytelenül távozott; aztán jobban kívánta a rómaiak barátságát, mint fegyverét. (25) Hannibál megtörte, hogy ne mondjam, megsemmisítette a római nép erejét, majd a város ostromára indult, de a bőszen ellenfél nem hogy el nem foglalhatta, de még csak nem is láthatta azt; aztán ez kényszerítette arra, hogy halálra szánja magát. De, hogy ne kalandozunk a történelemben, Alarik, a gótok királya, maga is szkítiai származék, épp most merészkedett Rómára kezét emelni, és miután meggyalázta a város fenségét, miután elkövette a bűnt, élete azonnal szerencsétlenül megszakadt. A gótok, akik sem erőben, sem vadságban nem szorulnak a hunok mögé, ezután szelídebben viselkedtek a római birodalommal. Tartóztasd meg tehát magad, Attila, az égi birodalom székhelyétől, hagyd Rómát, az istenek hajlékát, a föld királynőjét, a nemzetek anyját, a népek hazáját, az antikvitás szentélyét, ismerd el és tiszteld a diadalok emlékművét, ne emeld erős kezedet az égbeli Péter trónjára, féld a kardhordozó Pál szellemét. Ha nem így teszel, a tieddel együtt egyszerre fogsz súlyos isteni és emberi büntetésben részesülni, s majd késő bánatra ébredve hiába keseregsz vakmerőségeden. Ezért hát a ránk vigyázó mindenható isten igéjével és a szentséges apostoli kar vezetőinek a parancsa szerint utasítunk, hogy csapataiddal együtt fordulj vissza. (30) Azonnal vidd el a táborodat innen, hajtsd el a vad, barbár népséget, menj vissza a hazádba, ne merészelj a Pón keresztüllépni, vess véget az őrzöngésnek és a gyilkolásnak, kegyelmezz az emberi vérnek, mert az isten haragját már beteljesítetted, tartózkodj Itáliától és Róma városától. Uraskodj, ahogy tetszik, Itálián kívül, Szkítiában is, mert máskülönben, tudd meg, az égből halálos ítélet leselkedik rád, és azt se felejtse el, hogy a haragvó istenség ellenségeit azok ellenségei által szokta súlyos büntetésben részesíteni. Nagyon vigyázz, hogy veled ne így történjék, higgy Krisztus helytartójának, és hallgass rá!

Leó pápa e fenyegető és szinte isteni szavakkal úgy megijesztette a királyt, hogy az nem sokat tudott válaszolni. Alarik esetét forgatta az elméjében, és még inkább hinnie kellett Leónak. Végül röviden azt felelte, hogy a férfi tekintélye és tiszteletreméltó megjelenése meggyőzte őt arról, hogy ez isten parancsa, és mert a Mincio folyónál már meg is állt, e megtorpanásból ráismert az égi akaratra; (35) Alarik példáján megrettenve egy ideje ott állomásoztatja a táborát, nem is fogja a szellemek engedélye nélkül átlépni sohasem a Pót, és nem tesz semmit; komolyan megígéri tehát, hogy a sereggel nem vonul tovább, megfékezi haragját, amelyet isteni terv öntött bele, és azonnal szót fogad a szentséges férfiúnak, Krisztus helytartójának, ahogy parancsolta. Miután Leó kívánságát teljesítette és elbocsátotta őt, valamennyien csodálkoznak, hogy a főpap tekintete és szavai Attilát egykettőre meggyőzték, és sok főember tudakolja, hogy miért engedett oly könnyen a keresztény püspöknek, miért látszott úgy, mintha a félelem elbátortalanította volna. Nem a kis papi csoport ijesztett meg engem, mondta, és nem a pápa, hanem az a két öreg keltett bennem rettegést, aki hosszú szakállal, tiszteletet és félelmet parancsoló arckifejezéssel a férfi feje fölött kivont karddal állt, és nekem szegezett fegyverével szörnyhalállal fenyegetett meg, ha küldöttjének nem engedelmeskedem. Azt hiszik, hogy Péter és Pál sietett helytartójuk segítségére. A király parancsára a hunok Noricumra és Pannóniába helyezték át a táborukat, dühüket megfékeztek, az öldöklés és gyűjtögetés megtiltatott nekik, Leó egész Itália menekülését kieszközölve hálát adott az istennek, hazament Rómába, és jelentette az egyház általános szabadulását.

E jóságos atya ezután minden erejét arra fordította, hogy megmentse az igaz hitet, amelyet ez időben leginkább az eutychiánusok és a nesztoriánusok veszélyeztettek. (40) Nesztor konstantinápolyi püspök ugyanis azt állította, hogy a szűz nem az istennek, csak az embernek volt az anyja, az egyik személy testi, a másik isteni, erősítette, hogy az isten fia az egyik, és az emberé egy attól különálló másik. Eutyches egyáltalán nem értett vele egyet, hanem azt mondta, hogy az emberi és az isteni természet tökéletesen egy és ugyanazon lévén semmiféleképpen sem különböztethető meg. Flavián bizánci metropolita mindkét eretnokséget kiátkozza. Theodosius parancsára Ephesusban zsinatot tartanak, amelyen Dioscorus elnökletével Eutychest felmentik, Flaviánt elítélik. Ezzel szemben Theodosius halála után Leó Marcianus utasítására és védnöksége alatt Calchedonba hívatott össze gyűlést, amelyet egyetemesnek mondanak, mivel 630 szent atya vett részt rajta, amelyen a szentséges gyülekezet megerősítette, hogy Krisztusban kettős természet van, és ugyanazt az egyetlen Krisztust kell istennek és embernek hinni. Aztán valamennyi atya egyetértésével nyomban kiátkozták a manicheus fertőzés szerzőit, és könyveiket nyilvánosan elégették; Dioscorus dolyfjét megtaposták, és az eretnokséget eltörölték.

Ugyanezen időben Valentinianus parancsára Maximus patrícius megöli Aëtius patríciust, a ragyogó hadfit, aki nemcsak Attilának, hanem irigyeinek sokféle vádaskodása következtében a római császárnak a szemében is félelmetes. (45) Erre Aëtius bajtársa, Trasistilla, hogy barátja halálát megbosszulja, Maximus segítségével Rómában megöli Valentinianust. Ez 30 évig uralkodott, életének nagyobb részét Ravennában töltötte, és hogy a város tekintélyét gyarapítsa, a ravennai érsek alá vetett 12 püspököt, úgymint Rimini, Cesena, Forlì, Forlimpopoli, Faenza, Imola, Brento, Bologna, Modena, Reggio, Parma, Piacenza püspökeit, miért is az az exarchátus nevet kapta. Ravenna falait kiszélesítette, elrendelte, hogy János püspök fehér gyapjából készült császári öltözéket viseljen, amiért aztán a ravennai főpapok a rómaiakkal merészelték összehasonlítani magukat. Maximus Valentinianus után magához ragadta a birodalmat, elrabolta és feleségévé tette Valentinianus hitvesét, Eudoxiát. Tettének pimaszságával arra indította Geiserik vandál királyt, Afrika meghódítóját, hogy rátörjön Itáliára, és megtorolja a bűnt; a feketékből, mórokból, vandálokból mintegy 300 ezres sereget szedett össze,

óriási flottával átkelt Latiumba, és elfoglalta a polgárok által odahagyott várost. Ezek menekülése közben Ursus római százados megölte a zsarnok Maximust. Leó pápa a városba benyomuló Geiserik elé ment, és megkérte, hogy elégedjék meg a zsákmánnyal, a várost és a templomokat ne gyújtsa fel. (50) Ezt nem tudta kieszközölni, mert Geiserik Attilánál kérlelhetlenebb volt. A várost a vandálok és a feketék tüzzel-vassal egészen szétdúlták. A távozó vandálok Campanián keresztülvonulnak, magukkal viszik Eudoxiát és lányát, elfoglalják Capuát meg néhány campaniai várost. A rómaiak tizennégy nap múlva visszatérnek az elhagyott városba, a meghalt császár helyébe Avitus szenátort állítják, akivel Marcianus az állam érdekében szívesen köt szövetséget. Leó pápa hozzálát a templomok és a város újjáépítéséhez. A mélyen vallásos és dúsgazdag Demetria asszonyt rábeszélte, hogy a harmadik mérföldkőnél a saját telkén építsen egy bazilikát az isteni Istvánnak. Ő maga a Via Appián boldog Kornélnak egy másikat emelt, a szétrombolt templomokat és egyházi berendezést helyreállította. Három kápolnát épített Péter, Pál és János bazilikájában. Az apostolok sírjaihoz öröket rendelt, akiket kamarásnak nevezett el. A Vatikánban, Péter bazilikájától nem messze monostort állított nők számára. Az acephalusok eretnokségét, amely Krisztusban a lényeket nem ismerte el, levelével kereken megcáfolta.

(55) Tehát, hogy a hunok történetéhez visszatérjünk, a szentséges pápát Attila mély alázattal fogadta, tisztelettel elbocsátotta, maga pedig az egész sereggel együtt az itáliai kincsekkel és zsákmánnyal megrakodva azonnal visszatért Noricumba. Mielőtt azonban Itáliából a lábát kihúzta volna, azzal fenyegetőzött, hogy a taljánokra sokkal súlyosabb háborúval támad ismét, ha Honoriát, Valentinianus húgát, Piacidia császárné lányát nem adják hozzá feleségül a fejedelmi kincstár illendő részével. Ez ugyanis, míg Attila Itáliában forgolódott, őt pedig tisztesség okán szent apácák között tartották, egy eunuchhal titkon levelet küldött Attilának, amelyben a hunt bátyja ellen ingerelte. Arra biztatta, hogy fogjon rá fegyvert, őt pedig támogassa sereggel, pénzzel, és hogy ezt a tisztesség örve alatt tehesse, követelje ezt a méltóságához illő házasságot. Attila szívesen fogadta az eunuchot, bizalmas üzenetet küldött vele, amelyben Honoriát megnyugtatta, és jelezte, hogy a császárlánnyal az önként felajánlott nász nagyon is a kedvére szolgál, és őt mindenkinél jobban fogja szeretni. (60) Megegyezés szerint követeket küld Valentinianushoz, akik révén kéri Honoriát meg a fele birodalmat, hogy e rokoni kapcsolattal ők ketten gondoskodjanak a világ békéjéről és javáról. Azzal fenyegetőzik, hogy ha a római császár ezt a jog és méltányosság ellenére visszautasítaná, vele együtt egész Itáliát leradírozza. Valentinianus a követeket azzal a válasszal bocsátotta el, hogy a hatalmas uralkodóval való rokonságot nem veti el, sőt, ez idő szerint más sem jöhet neki jobban, mint hogy Attila királyt ez üdvös kötelékkel magához láncolja; ezen az úton a két birodalmat össze lehet békíteni, ezért ő maga is támogatja ezt a gondolatot; azonközben ki fogja puhatolni nővére meg a római szenátus és nép akarátát, mert ezek utasítása és határozata nélkül államügyekben semmi sem történhet törvényesen. Valentinianus ez idő alatt meghalt, úgy, ahogy elmondtuk. Attila gyanút fogott, hogy kijátszottak.

Egyesek azt mondják, hogy hazájába visszatérve már nem sokáig élt; mások azt írják, hogy újra visszament a Galliákba, mert meg akarta torolni az Aëtiustól és Theodorik vizigót királytól elszenvedett vereséget. (65) Fentebb már kezdtük érinteni az írásművek ellentmondásosságát, melyet itt, ahogy a tárgy megköveteli, részletesebben bemutatunk. A magyar évkönyvek, és sokan mások is, azt mondják, hogy Attila, miután az itáliai és illyricumi hadjáratban diadalmaskodott, és győztes és meggazdagodott hadával hazament az országába, gladiátorjátékokat és mindenféle előadásokat rendezett; Sicambria lakosságának háromszor adott lakomát, adományokat osztogatott, rengeteget pazarolt az odasereglett népekre, és nehogy úgy lássék, mintha természete elpuhult volna, Ázsia meg Afrika meghódításán gondolkozott; azt mondják, hogy e hallatlanul kéjsóvár ember azért fordította az elméjét dőzsölésre és ágyasai sokaságára, hogy hunjai mind testüket, mind lelküket felfrissítve lelkesebben készüljenek fel az új hadjáratra. Mindenkinél kedvesebb volt számára Ildikó kisasszony, a bactriai király csodás szépségű és hasonlíthatatlanul bájos lánya, akinek szerelme lángra gyújtotta, és elhatározta, hogy első feleségévé teszi. Királyhoz méltó menyegzőt rendezett, és minden féktelenségét a nászéjszakába adta bele, ezen az éjszakán annyit áldozott Bacchusnak és Venusnak, hogy alvás közben hanyatt fekvé az orrából kiömlő vér azonnal megfojtotta, és meghalt. A felébredő asszony férjét magához ölelve, azt holtan és kihülve találja. A kamarások azonnal összeszaladnak, és a király váratlan végzetét az elaradó gyász közhírré teszi, a végzetét, mondom, mely méltán érte őt, hiszen aki oly nagyon szomjazta a mások vérét, az joggal telt el a sajátjával, halt meg a sajátjától. (70) Marcianus azon az éjszakán, amelyen ellenfele meghalt, álmában Attila iját eltörve látta, és ebből halálát megérezte, mint mondják. Amikor pedig halálhíre szélében elterjed, a szkíták minden önbizalma egyszeriben odalesz. Tudják ugyanis, hogy egy ilyen és ekkora birodalom, amely különböző és egymással torzsalkodó, veszekedő nemzetekből állt össze, hiszen a gepidák meg az osztrogótok, mint szolgák, csak félelemből katonáskodtak Attilának, semmiképpen sem tartható fenn, és e számos népség nem maradhat meg az engedelmességben; okkal hiszik, hogy mindnyájan azonnal elpártolnak. Mindazáltal fiai, Csaba és Aladár, vagy – mint mások mondják – Ernák és Durik, a többi fejedelemmel együtt gondoskodnak a temetéséről. A szertartás a férfi méltóságához illőn óriási pompával, hatalmas néptömeggel megy végbe; a testet a szentélybe, az ősök fentebb említett emlékművéhez viszik, mert Béla és a szkíták többi vezére az országútnál volt eltemetve, ahol a hunok oszlopot állítottak. A magyarok azt mondják, hogy 124 évet élt, negyvennégy évig uralkodott, és a Pannóniákba való bevonulás után a hetvenkettedik, az isteni megváltás

után pedig a négyszázötödik évben hunyt el. (75) Jordanis a temetést úgy meséli el, hogy a tetemet a tábor közepén a körben álló sátrak között helyezték el, körös-körül válogatott hun lovasok énekeltek dicsőségéről körtáncsal kísérve, és cirkuszi játékok módjára járták körbe; aztán a tetet ajándékokkal tisztelték meg, vigassággal, gyásszal vegyes tort csaptak, éjszaka pedig titkon a kijelölt helyen elföldelték, az ellenségtől szerzett fegyverzsákmánnyal és rengeteg embervérrel mutattak be neki áldozatot.

Jordanis azonban messze eltér a magyaroktól, és hogy vajon megvonjuk-e tőle a hitelt, döntsék el azok, akik a szkíták ősi történelmét gyűlölség nélkül olvasták; ő azt mondja, hogy Attila, miután az itáliai hadjáratot követően Pannóniába hazament, a vizigótok megsemmisítése végett újra visszatért Galliába; mit hogy akadálytalanul megtehesen, azokat pedig készületlenül érje, mindenekelőtt követeket küldött Marcianus császárhoz, azok útján keserűen felpanaszolta, hogy Theodosius császár egykori ígéretét nem teljesítik, ezért hadat üzen a görögök fejedelmének; a furfangos király ezt azért tette, hogy ezzel az álcával minden gyanakvását eloszlassa az ellenségnek, amely Galliát tartotta elfoglalva és a gascogne-i Toulouse-ban uralkodott; aztán hosszú meneteléssel óriási sereget vezetett Gallia ellen, úgy tervezve, hogy először az alánokat, majd a vizigótokat rohanja le, hogy amazok legyőzése után a vizigótokat sokkal könnyebben megtörhesse. (80) De terveink nem sikerülnek mindig az elképzelésünk szerint. Thorismund, a gótok királya, jól ismeri Attila eszejárását, tart attól, hogy az alánok veresége után erősebb ellenfelet talál benne, ezért jelentékeny sereggel azok segítségére siet. A támadó hunokkal megfelelő bátorsággal és erővel szegül szembe, az összecsapást hosszú küzdelem követi, végül a hun enged, és aztán kénytelen meghátrálni, majd vereséget szenved és megfut. Úgy vélik, hogy a szkíta itt sem kapott ki kevésbé, mint a most mauriacuminak nevezett catalaunumi síkon. Ha a gót írónak hitelt adhatunk, a hunok kárvallással s egyben gyalázzal húzódtak vissza Pannóniába. Attila ezáltal jócskán veszített tekintélyéből, kezdték őt lenézni, és már nem volt olyan félelmetes, mint korábban. Thorismund győztesen tért vissza Toulouse-ba, majd rövidesen meghalt. Mert amikor betegsége miatt vénáját megvágva a vére folyt, Ascalis nevű szolgája jelentette, hogy itt az ellenség, és fegyvere nem lévén, keresztüldöfték. Hogy azonban ne haljon meg bosszulatlanul, a másik, szabad kezével felkapott egy zsámolyt, és néhány támadóját agyoncsapta. Az uralomban fivére, Theodorik követte. Mielőtt Attilához visszatérnének, kövessük egy kicsit Jordanist, aki sok mindent elbeszél a vizigót történelemből.

(85) Amikor Theodorik az uralmat megszerezte, szembetalálta magát Riciarral, a svábok királyával, rokonával, aki Galíciában, vagyis Portugáliában székelt, Riciar ugyanis egész Hispániát el akarta foglalni. Theodorik először önmérséklettel követek útján figyelmeztette, hogy tartóztassa meg kezét az idegen területtől, ne kövessen el méltánytalanságot, fékezze meg ambícióját, mert az nagy gyűlölséget kelthet ellene. Ez azonban hetykén üzente vissza, hogy Theodorik ne üsse az orrát a mások dolgába, főlöleges, hogy akárkinek gondját viselje, hogy meggondolatlanul hol innen, hol onnan szerezzen magának bajt, inkább csak arra ügyeljen, de nagyon, hogy ne sértse meg a svábokat; máskülönben kénytelen lesz Toulouse-t ellenségként meglátogatni, s akkor a vitát karddal intézik el. Thorismund felbosszankodott ezeken a szavakon, minden szomszédjával rendbe tette a dolgát, szövetségébe vonta Gundikot és Hilperiket, a burgundok királyait, majd népes hadsereggel benyomult Hispániába az Obrigo folyóhoz, amely Asturián és Ibérián folyik keresztül, megrohanta a svábokat, mikor is megkezdődvén az ütközet, oly gyűlölettel csaptak össze, hogy mindkét részen sokan hullottak el. Végül is a svábok vereséget szenvedtek és elestek. Riciar elkapott egy hajót, és szökéssel mentette az irháját, eközben a gótok karmába került, Theodorik elé vezették, akinél magának meg övéinek bocsánatot talált, mert a jólelkű ellenfél úgy gondolta, hogy a győzelem után főlöleges tovább kegyetlenkednie. A meghódított svábok élére egyik hűbéresét állította, Agriulfot, a Varinok törzséből, amely a nemes gót vértől nagyon távol állt. Ezt a svábok lázadásra vették rá. Theodorik ráküldte a sereget, kapitányai elfogták, aztán a fogolynak fejét vették, hogy a többieknek az ő példáján mutassák meg, hogy a jóindulatú úr iránti engedelmisséget sohasem szabad megszegni. (90) A svábok visszahőköltek vadságuktól, és a király megengesztelése végett elküldték hozzá püspökeiket a papi testületekkel együtt, akik kikönyörögték tőle, hogy nemcsak megbocsátott nekik, hanem azt is megengedte, hogy a saját nemzetükből válasszanak uraságot, aztán pedig megerősítette a megválasztott Rimismundot. Theodorik uralkodásának 13. esztendejében meghalt, fivére, Eurik, aki a helyébe lépett, nem szabadult a mérgezés gyanújától. A gyakori fejedeleml- és császárváltozás a vizigótoknak alkalmat szolgáltatott birodalmuk gyarapítására. Mert először Hispániát foglalták el, majd hatalmukat a Galliákban terjesztették ki. Eurik elfoglalta a római fejedelmek székhelyét, Avernat. Erről ennyit.

De, hogy a tárgyunkhoz visszatérjünk, Attila halála után meghasonlás támadván, elsőként Valamir és Thiudimer, az osztrogótok, meg Ardarik, a gepidák királya pártol el a hun uralomtól, és szerez szabadságot magának. Ugyanezt teszik a markomannok, a herulok, a türingek, a kvádok, akik Attila után nem kívánnak fiainak, Ernáknak és Duriknak a szolgaságába visszaesni, ezért a hunok főemberei fegyvert ragadnak az osztrogótok meg a gepidák ellen. (95) Ernák 30 ezer emberrel támad a gepidákra, az első összecsapásban vereséget szenved Ardariktól, és elesik, Durikot Valamir és Thiudimer veri és futtatja meg, mire kénytelen a hunokkal együtt Szkítiába visszahúzódní. Ezután a hunok nem merészelték az osztrogótokra fegyvert emelni. A gepidák, mint Jordanis írja, körülbelül harmincezer hunit mészároltak le. Megölték a vitézül küzdő Ellákat,

Attila fiát, többi testvére elszaladt a Fekete-tenger partjára, ahol a gótok székeltek volt. E háború számos nációnak adta vissza a szabadságát, amely a római tartományokba vonult, és Marcianus a legszívélyesebben fogadta őket, ezek pedig elfoglalták a nekik juttatott helyeket. A gepidák a hunok elűzése után mintegy hadijogon megszállták az egész Dáciát. A római birodalomtól mint derék emberek a barátsági szerződésben nem kívántak mást, mint nyugalmat és rendszeres évjáradékot, amit a császár készséggel megengedett. Az osztrogótok hazát kértek a római birodalomtól, és Pannóniát nyerték el. (100) A szarmaták, a cemanderek és néhányan a hunok közül Illyricum egy részén, egy tengerparti város mellett találtak otthont, e nemből származott Blivila pentapolisi vezér, ennek testvére, Froila, és Bessa patrícius. A scyrek, a sadagarik és más alánok megkapták a kisebb Szkítiát és Alsó-Mysiát. A rugok meg néhány más nép lakóhelyül kérte Bizit és Arcadiopolist. Ernák, Attila kisebbik fia övével Kis-Szkítia külső szélén választott székhelyet. Rokonai, Emnedzur és Vultizintur, a part menti Dáciát szerezték meg, a hunok egy része Macedóniába és Görögországba távozott, ezeket sacromantisusoknak és fossatisusoknak nevezik. A mérhetetlen tömegű kis-gót nép Vulfila papfejedelemmel Mysiában, a Haemus-hegység tövében a nikápolyi területen lakott. A gótok tehát, akik Pannóniában ültek, Valamir királysága alatt három részre szakadtak; mint három testvér egy akarattal uralkodtak. Valamir a Lajta és a Rába folyók közén, Thiudimer a Balaton tó mentén, Vidimir a kettő között nyugodott.

(105) A magyar évkönyvek másképp beszélik el, ami Attila halála után történt; többek között két, uralomra érett fia maradt; a germánok, akik élén a veronai Detrik állt, és a hunok meghasonlottak és érzületük megoszlott, egyesek a Honorius császár lányától született Csabát, mások a nemes germán törzsöktől származó Aladárt választották. Detrik néhány hunnal Aladárt támogatta, mert ez germán vérből született, és úgy gondolta, hogy a hunok belső viszálykodása birodalmukat mihamar tönkreteszti; ebből súlyos meghasonlás támad. A hunok egy része a germánokkal, más része más nemzetekkel tart. A két fél megütközik, méghozzá oly kegyetlenül és hevesen, hogy a belharc tizenöt nap múltával is alig csendesedik. A népek vére, úgy mondják, patakként ömlött a Dunába. Az ütközetben végig Csaba pártja volt az erősebb, de végül Detrik csellel megtörte. (110) Azt beszélik, hogy Csaba hatvan öccsével és tizenötezer hunnal, aki e csatát túlélte, Görögországba futott, ahol tisztességgel fogadták, és 13 évig tartózkodott ott; aztán hazáját nem feledve, egy évig tartó utazással visszatért Szkítia belsejébe, ahol – mint mondják – nagyapját még életben találta, ami egyenesen képtelenségnek látszik; ennek tanácsára a Szkítiával szomszédos khorezmi nemzetből vett feleséget, és tőle nemzette Edemen és Ed fiait; míg élt, gyermekeit folyvást Pannónia visszaszerzésére biztatta, és utolsó percéig Pannónia meg Sicambria nevét mondogatta.

Mint a mi időnkben látjuk, a hunok nem üzettek ki teljesen a Pannóniákból; mert akik az öldöklésből fogolyként megmenekültek, nem tudtak nyugton élni a germánok mellett, hiszen azok az ellenségeik voltak, hanem eltávoztak Dácia távolabbi részére, amelyet Erdélynek nevezünk, és a *t* hangot *k*-ra módosítva magukat székelynek nevezték el, mert tudták, hogy a szkíta név minden szomszédos nép fülében nagyon ellenszenvesen hangzik. Ezek idegenekkel ma sem kötnek házasságot, hogy a vérüket ne korcsosítsák el. Kemény szokásaikat máig megtartották, és erősen különböznek a többi magyartól. (115) Szkíta betűik vannak, amelyeket nem papírra írnak, hanem rövid pálcikába rónak, és kevés jellel sok gondolatot fejeznek ki. Szakállasán járnak, marconák, rengeteg a marhájuk, és földművelésből meg legeltetésből élnek. A szolgásgot nem tűrik, sőt, a szabadságot annyira szeretik, hogy inkább meghalnak, mint hogy adót fizessenek. Magyarország királyainak sohasem akartak katonai szolgálatot teljesíteni, és erre semmi erővel sem lehetett őket rábírní. A mi időnkben is csak kérésre és a király iránti szeretetből hajlandók arra, hogy az isteni Mátyásnak időről időre házanként egy-egy ökröt adjanak. Azt mondják, amikor meghallották, hogy a hunok, akiket utóbb magyaroknak neveztünk, visszajönnek a Pannóniákba, küldöttséggel járultak elébük a most Roxiának nevezett Ruténiába, amelyet egykor a roxlánok laktak; velük egyesülve tértek vissza a Pannóniákba, mint a következőkben bővebben elbeszéljük. Ezek azt hitték, hogy Csaba meghalt Görögországban, ebből származott az a szólásmondás, mely a magyarok száján máig jár: Akkor jössz te vissza, amikor Csaba Görögországból. (120) Csaba tehát visszament Szkítiába, de mert görög anyától született és felesége külföldi volt, a szkíták kezdték becsmérelni, mert úgy tartották, hogy vérét megfertőztette. Aladár és a germánok egyptár hunnal meg Attila seregének némi maradványaival megmaradtak Pannóniában. Azt hiszik, hogy Aladárt és Detriket e lázadás során megölték; így maradtak vissza Magyarországon a legkülönbözőbb nemzetiségű népek, amelyek zöme a magyarok visszajöveteléig az osztrogótok alatt élt. Ezért van, hogy németek és magyarok Dáciában és mindkét Pannóniában ma is vegyest lagnak, tudniillik Attila halála után mindkét nép Aladártól és Detrik vezértől maradt vissza.

Nem tudom azonban, miféle végzet rendelte, hogy Attila halála után, az isten ostorának eltörése és a rómaiak elkeseredett ellenfelének kimúlása után ennek maradékai már megint Itália megtámadására és meghódítására induljanak; mert a gögös római birodalmat csak szkíta fegyver akarta folyvást megtörni. Attila még halálában is nyomorgatja Itáliát. (125) Az ő seregének maradékai, a herulok és a türingek, akik a hunok veresége és menekülése után a Duna torkolatvidékére húzódtak, halála után mintegy húsz évvel Augustulus császársága idején Odoaker vezérletével megtámadták Itáliát. Aquileiát bal kéz felé hagyva elfordultak a trevisóiak, a

vicenzaiak, majd a bresciaiak felé. Odoaker Pavia mellett legyőzte és megölte Orestes patríciust. Ennek fiát, Augustulust, az uralomból kitette, és elküldte a campaniai Lucullanum városkába, ahol vezéri köpönyegét levetve magánemberként élt. A római császárság tehát, amely Augustusszal vette kezdetét, Augustulusszal érte végét. Odoakert, aki a patrícius megölése után Rómára fordult, a rómaiak, elébe járulva, éljenzéssel bebocsátották, és diadalmenetben kísérték a Capitoliumra; ezután lecsendesítette Itáliát, és a legnagyobb nyugalomban uralkodott 13 évig, a föld harmadrészét kisajátította magának meg az övéinek. (130) De a szülőföldje fölötti uralmat sem hanyagolta el; mert amikor Feleteus, a rugok királya, akit Fevának is mondtak (a rugok ugyanis Germániában a Duna túlsó partját lakták), az otthon maradt herulokat megtámadta, és székhelyükről el akarta kergetni őket, akkor sorozást tartott, erős sereget állított ki ellene, átkelt a Dunán, megütközött Feleteusszal, a királyt megölte, a rugokat szinte megsemmisítette, és tűzzel-vassal elpusztította egész tartományukat, hogy tovább ne lakhassanak ott. Odoaker római király ez ütközetben aratott győzelme jelentette az itáliaiak jövő tragédiájának a kezdetét, ugyanis a római provinciák ekkor látták először a longobárdokat, akik Odoaker királysága idején elfoglalták a lakosságából kiüresedett Rugilandot, amelyet mintegy húsz évig, egészen Audoin királyuk idejéig laktak.

Hogy kissé messzebről tekintsük át a dolgot, Attila halála után az osztrigótok meg az ő seregének különböző maradványai a Pannóniákban éltek. Mint fentebb említettük, Valamir, Thiudimer és Vidimir fivérek meglehetősen békességben uralkodtak náluk. Hogy a megkötött szövetséget betartsák, Marcianus fejedelemtől rendszeresen évjáradékszerű ajándékokat kaptak, amikor azonban azt tapasztalják, hogy ez az ő megvetésük jeleként elmarad, a fivérek feldühödnek, sereget gyűjtenek, és berontanak Illyricumba, mindent feldúlnak és elpusztítanak. (135) Marcianus megbánja eljárását, az idei és a tavalyi évre járó ajándékot lerója, a jövőre nézve pedig a legkomolyabban megígéri, hogy a többi évente küldi. A béke zálogául elfogadta Theodorikot, a kiváló természetű gyermeket, Thiudimer és ágyasa, Ereliva fiát, akit elvittek Konstantinápolyba, és amikor nagyobbacska lett, Leó császár a kegyeibe fogadta, így szilárdabb egyetértés jött létre az osztrigótok és a rómaiak között. Azonban, a gótok nem akarták, hogy erejük a nyugalomban eltespedjen, szerették volna megmutatni a bátorságukat, és egy másik hadjáratra hátrózták el magukat. Először a sadagák ellen ragadtak fegyvert, akik a túlsó Pannóniában laktak. Ahogy ezt Attila fia, a hunok királya, Dinzia megtudta, összeszedte az alatta álló kevés hunt, hadiszövetségre lépett az ultingurokkal, az angistokkal, a bittugurokkal, a bardorokkal, táborát a pannóniai Bassiana városhoz vezette, megostromolta, környékét pusztította. Ezt a gótok meghallva otthagyták a sadagák elleni vállalatot, és a hunok felé fordultak, akiket nemcsak legyőztek, de a lakóhelyükről is kikergettek, úgy, hogy aki ottmaradt, máig retteg a gót fegyvertől.

(140) A hunok nyugodván, a gótok és a svábok között keletkezett háborúság. Hunimund, a svábok vezére, midőn Dalmácia kirablására indul, útközben elhajtja a gótok nyáját, amely a mezőkön kószál, ugyanis a svábok a dalmaták és a pannóniaiak közelében élnek. Ezt a gótok rossz néven veszik, és Thiudimer vezetésével a visszatérő sváboknak a Balatonnál tekintélyes csapattal csapdát állítanak, nem annyira az iménti veszteség megtorlására, mint inkább nagyobb merészségük megelőzése végett, éjnek évadján rájuk törnek a tóparton, ezek pedig a rajtaütéstől megzavarodva nem is nagyon tudnak ellenállni. Ez ütközetben Hunimund királyt elfogták, a svábokat megverték, de mindnyájuknak kegyelmet adtak, elsősorban a királynak, akinek fiát Thiudimer örökbe fogadta, majd nemsokára övével együtt tisztességgel hazaeresztette Sueviába. Ez azonban megfélemlített a jótéteményről, és rövid idő múlva a gótok ellen uszította a scyreket, akik akkor éppen a Duna fölött tanyáztak, és békében voltak a gótokkal. Azok a megállapodás értelmében megrohanták őket, akik megrendültek, de nem annyira az ijedelemtől, mint a meglepetéstől, hiszen úgy tudták, hogy a gótok és a scyrek között szoros kapcsolat áll fenn; kegyetlen küzdelem kerekedik; a scyreket végül lekasabolják. (145) A gótok közül Valamir lováról leesve az ellenség kezétől meghal; a scyreket keményen megleckéztetik.

A svábok fejedelmei, Hunimund és Alarik is tartanak ettől, ezért szarmata segítséggel újra fegyvert fognak az osztrigótokra. A szarmaták királyai, Beuka és Babais, segítségül összekaparják a scyrek maradványait, a gepidák és a rugok előkelőségeit meg mindenféle népséget, és a pannóniai Bollia folyó mellett táborát ütnek. A gótok felindulnak ellenük, és amikor az ellenséggel szembekerülnek, a hadrendet kibontva megütköznek. Annyi vért ontanak, hogy az a mezőn patakokban folyik; az ellenség mérhetetlen tömege vész oda. (150) Thiudimer az ellenség öldöklésével betelve, testvére halálát és a gótokat ért sérelmet megbosszulva hazamegy. Nem sok idő múlva úgy érzi, hogy még nem büntette meg eléggé a svábokat, és amikor a Duna jege beáll, nagy sereggel átkel ellenük, és váratlanul hátba támadja őket. A sváboktól keletre a bajorok, nyugatra a frankok, délre a burgundok, északra a türingek éltek, akik a magas Alpokban lakó alemannokkal együtt tökéletesen egyetértettek a svábokkal; a gótok Sueviát és e szomszéd tartományokat rombolják és gyújtogatják, törnek az ellenfelet, és prédával alaposan megpakolva vonulnak vissza a Pannóniákba. Amikor Thiudimer győztesen és gazdagon hazáért Germániából, pár nap múlva nagy örömmel fogadta fiát, Theodorikot, akit Leó császár tisztességgel elbocsátott. A tizenhét éves Theodorik nem akar apjához méltatlannak mutatkozni, ezért titkon összeszed hat ezer embert, átkel a Dunán, és alattomban lerohanja Babaist, a szarmaták királyát, aki Kamund római vezér megölése után hatalmaskodva uralkodott; az ijedelemtől összeroskadt királyt lenyakazza, palotáját,

gyermekait, feleségét, vagyonát megszerzi, a többi romba dönti és felgyújtja. (155) Majd, mielőtt a szarmaták összeszednék magukat, a gazdag zsákmányt hazaviszi apjához, a szarmaták által megszállt Singidona várost hatalmába hajtja, de nem adja vissza a rómaiaknak, hanem megtartja magának.

A gótok szomszédjaikat már szerteszéjjel kirabolták, ezért kifogytak a zsákmányból, és létszükségleti cikkekben is hiányt szenvedtek, tehát kezdték azokat békében hagyni. Thiudimert arra kérték, hogy nézzen valami új és gyümölcsöző háború után, mert számukra a nyugalom nem lesz hasznos és üdvös. Thiudimer ekkor magához rendeli öccsét, Vidimirt; előadja neki, mi a teendő. Együtt elhatározzák, hogy előjárót hátrahagyva kivándorolnak, nehogy a harcias, nagy létszámú és szerencsés gót nép a nyugalomban elpuhuljon, megelégedjen az éhséggel. És mert a világon két valamirevaló birodalom létezik, sorshúzással döntenek el, hogy melyikükre melyik jusson. A nyugati Vidimirre, a keleti Thiudimerre esik. Kemény hadjáratot tervezve mindketten rendbe teszik tartományukat, a Pannóniában előjárót hagynak. Vidimir, mielőtt behatolt Itáliába, melynek élén Glycerius állt, váratlanul meghalt. (160) Hasonnevű fiát hagyta hátra, rá örököltette javait, a hadjáratot meg a hadsereget. Ezt azonban Glycerius ajándékokkal lekenyerezte, így Itáliát elhagyva a Galliákba vonult, amelyeket körös-körül ellenséges népek zaklattak. E lépésre ösztönözte őt a rokon vizigótok otléte is. Miután a Galliákba megérkeznek, az osztrógót sereg a vér szavára önként egyesül a vizigótokkal, hogy úgy mondjam, egy testté lesznek, mint hajdan voltak. Felújítják az ősi kapcsolatot, és úgy uralkodnak a Hispániákban meg a Galliákban, hogy nincs méltó ellenfelük.

Thiudimer Illyricum lerohanására készülve átkel a Száván, szerteszét száguldozik, pusztítja a községeket, fálvakat, elsőként Nis várost foglalja el és gyűjtja fel, Thessáliában kiostromolja Heracleát és Larisát; majd megadás útján megszerzi Nist[!], őrséget állít, és Thessalonikébe megy, amelyet Alarianus patricius véd nagy lovassággal, a gótok tömegétől azonban megijed, és támadásukat nagy ajándékokkal kerüli el. (165) Megegyeznek, és önként juttat nekik lakóhelyeket, úgymint Cerraet, Pellast, Európát, Medimnát, Petinát, Beraeumot és Siumot. A gótok helyet találva békét kötnek és lecsöndesednek. Thiudimer Cerraeben súlyos betegségbe esik, és valamennyi gót kívánságára Theodorikot jelöli ki trónörökösnek, maga pedig, egészsége elfogyatkozván, távozik az életből. Zénó ennek hallatára kész örömmel magához hívta a királyt, a főrangúak közé emelte, és hogy még jobban megtisztelje, fiává fogadta, konzullá tette, és hogy valamiféle halhatatlansággal ajándékozza meg, a palota előtt lovasszobrot állított neki. Minden lehető ranggal felruházta. Theodorik Bizáncban fürdött a méltóságban, azonban hamarosan eszébe jutott, hogy gótjai, akiket Illyricumban hagyott, szükségét szenvednek, és nem tartotta tisztességesnek, hogy itt éldegéljen; a hitvány tespedés helyett a dicsőséges tevékenységet választotta. Titokban fölkeresi Zénót, és mert Itália, a föld királynője a rugok és türingek rabságában sínylődik, a legalja Odoaker uraságát szenvedni, megkéri, hogy hatalmazza fel őt arra, hogy a római birodalmat kiragadjja a mocskos népség kezéből; úgy véli, hogy ez mindkettjük javára lesz. (170) Ilyeténképpen a császár megszabadul a gót nép súlyos terhétől, Rómát megszabadítja a barbároktól, ami öfelségének is érdekében áll, ha a vállalkozás terv szerint sikerül. Mivel Zénó fiává fogadta őt, nem lesz méltánytalan, ha jóságosan megengedi, hogy azt a római birodalmat, amelyet gót költséggel és haderővel szerez vissza, a gót király birtokolja. Megígéri, hogy ha így történik, a római tanácsot és népet szelíden és törvényesen kormányozza és bérlőként birtokolja. A császár hozzájárul, hogy a nemes lelkű ifjút ne keserítse, és arra is gondol, hogy jobb lesz, ha Itáliát visszanyeri és fogadott fia neve alatt bírja, mint ha túri, hogy mindörökké egy ocsmány fajzat rabságában sorvadjon, és tisztességgel megajándékozva elbocsátja őt. Theodorik, kívánsága teljesülve, Zénótól elválik, nagy sereget készít, gondoskodik a hadfelszerelésről. (175) A Szerémségen keresztül Noricum Pannóniához közel eső területeire vonul. Behatol a velencei tartományba, tábort ver az Isonzónál, és kissé megpihenteti az embereket meg az állatokat.

Odoaker eközben sorozást tart, sereget gyűjt, elébe indul. A gót Verona vidékére vonul, később Odoaker szembe száll vele, megütköznek, és elkeseredetten megvereksznek. A rugok és a türingek kénytelenek meghátrálni, teljes kudarcot vallanak és megfutnak, menekülés közben szörnyű veszteségeket szenvednek. Odoaker maradék lovasságával és néhány gyalogossal Ravennába vonul vissza, ahol királyi székhelyét felállította. Theodorik átkel a Pón, üldözi az ellenfelet, megnövekedett önbizalommal behatol Itáliába, tábort a várostól három mérföldre elterülő fenyvesnél állítja fel. Odoaker nem mer szabályos ütközetben ismét csatába bocsátkozni az ellenséggel, behúzódik a városba, és azt sánccal, árokkal oltalmazza. Váratlan kitérésekkel zaklatja az ellenfelet, éjszaka gyakran megrohanja az őrhelyeket, és egy-két embert lecsapva visszafut a városba. (180) De ezzel a taktikával nem sokra megy, mert egész Itália Theodorikot kívánja urának és királyának. Három éven át szenved az ostromot, az éhséget, a háborút, végül követek útján kegyelmet kér az ellenféltől, azzal az ígérettel, hogy ha megkapja, Theodorikot társul fogadja az itáliai királyságban. Kegyelmet kap, majd nemsokára lakomára hívják, és megölik. Ez lett Odoaker vége.

Theodorik tehát, mint elmondtuk, a harmadik esztendőben megszerzi Itália királyságát, és hogy azt más uralkodókkal kötött rokonság is erősítse, követek útján Chlodvig frank királytól fia számára feleségül kéri Andefledát, amit az szívesen teljesít, sőt, a szövetség szilárdságának kifejezésül a lánnyal együtt három fiát is

Rómába küldi. De ez az atyafiság nem tudta elejét venni az országhatárok fölötti torzsalkodásnak mindaddig, míg a feleség gyermekeket nem szült. (185) Szeretőjétől Mysiában született törvénytelen lányai közül Theudigitót Alarik vizigót királyhoz, Ostrogothót Zsigmond burgund fejedelemhez adja. Alariktól Amalarik születik, akit, miután szüleit elvesztette, nagyapja, Theodorik fogad gyámságába. Eközben Hispániából eljut hozzá Euthariknak, Veterik fiának, Berimund és Thorismund unokájának, az Amalok törzséből született, kiváló testi-lelki adottságokkal felruházott ifjúnak a híre, magához hívja őt, és összeházasítja lányával, Amalasuéntával. Hogy családfáját terebélyesítse, Thrasamund vandál királyhoz adja feleségül hűgát, Amalafredát, annak a Theodatusnak az anyját, aki aztán Afrikában széles környéken uralkodott. Lányát, Amalabergát hozzáadja Ermanfredhez, a türingek királyához. Körülbelül ebben az időben küldte Petanus lovaskapitányt több század, élén Pannóniába, hogy Szerémet ragadja el Transariktól, Trasistilla fiától, és foglalja el Illyricumot, kiűzve onnan Sabinianus lovasparancsnokot, aki fel akarta venni a harcot az ott szanaszét garázdálkodó Mundóval. (190) Petanus mindkét megbízatásának eleget tett, amennyiben Margus városnál, mely a Duna és a Morava között fekszik, sikeresen megütközött Transarikkal és Sabinianusszal, az egyikőtől az anyát és Szerémet, a másiktól Illyricumot vette el. Az Attila nemzetségéből származó Mundo, miközben a gepidák dűhe elől menekült, átkelt a Dunán, összeszedett egy jó nagy rablóbandát, a Duna partján emelt egy bástyát, amelyet Ertának hívnak, és a pusztaságban portyázott szanaszét. Amikor tehát Sabinianus üldözőbe vette őt, Petanus a segítségére jött, megszabadította az ellenségétől, és Theodorik iránt készséges engedelmességre szorította.

Ez időben Theodorik oly szerencsés volt, hogy bár országát a kiterjedt rokonság biztossá tette, a hadvezéreire bízott hadjáratok is sorra sikerültek. Mert az ügyek Galliában sem alakultak rosszabbul, mint Pannóniában és Illyricumban. A frankok ellen küldött Hibba körülbelül 30 ezer ellenséget ölt meg, és ragyogó diadallal tért vissza. (195) Miután veje, Alarik, a burgundok királya meghalt, Amalarik gyámjával rendelte Thiodis katonai parancsnokot, a gyámfiú azonban a frankok cselvetésének hálójában mind az országát, mind az életét elvesztette. Nem volt a nyugati területen nép, amely ne fogadta volna szívesen Theodorik főségét vagy barátságát és szövetségét, ne ajánlotta volna önként engedelmisségét. Szicíliát a körülötte fekvő szigetekkel és Dalmáciát országához csatolta. Amikor megérezte, hogy utolsó napja közeleg, összehívta a gót előkelőket, és Itália királyává nyilvánította Atalarikot, Amalasuenta lányától való, akkor még nem egészen tizenkét éves unokáját, akit apja, Eutharik árván hagyott, és szónoklatban kért mindenkit, hogy a kijelölt királyt támogassa, a római szenátust és népet mélyen szeresse és tisztelje. Néhány nap múlva elhunyt Ravennában, ahol trónját mindig tartotta. Nem lehet rá más bünt sütni azon kívül, hogy Boëthiust, a latinok alighanem legnagyobb tudását, szenátori rendű férfit, testőrkapitányt, akit szabadságharc forralásának gyanújára korábban száműzetéssel sújtott, majd kegyelemmel visszahívott, apósával, Symmachus szenátorral és más jeles férfikkal együtt a halálát megelőző évben, önmagát és királyságát féltve megölette. (200) Theodorik tehát, minden barbár között a legemlékezősebb, kiváló uralkodónak bizonyult. Számos bazilikát épített, Octavianus mauzóleumát helyreállította, szokás szerint színelőadásokat rendezett. Trentót fallal kerítette; Itáliát megszabadította a külső ellenségtől. A herulokat Itália távoli vidékén, Aostánál telepítette le. Odoaker megölése után másik királyt adott nekik; 25 évig uralkodott Itáliában.

Atalarik nyolc éven át fiatal kora miatt anyjával együtt, annak irányítása alatt békén uralkodott. Ifjúsága elmúlva, hogy nyugodtabban kormányozhasson, magát és özvegy anyját Justinianus császárnak ajánlotta; a fejedelem örömmel fogadta az ajánlkotást és a gyámságot. Ezt a szerencsétlent azonban elragadja a korai végzet; anyja, hogy fehérchseléd lévén a gótok ne fölényeskedjenek vele, nővérétől való unokaöccsét, Theodatust, aki Tusciában magánemberként éldegélt, magához hívja, és megosztja vele az uralmat. Ez a gazfickó azonban megfélelmezve a rokonságról meg a jótéteményről, hatalomvágyától vezérelve nemsokára elfogja őt, bilincsbe veri, aztán elviszi Ravennába, és a Bolsenai-tó egy szigetére állítja félre; (205) ez itt keszgeri könnyek között szerencsétlenségét szakadatlanul, mígnem pár nap múlva a csatlósok a fürdőben megfojtják.

Justinianus császár a védnökségébe fogadott Amalasuenta sorsának hallatára úgy érzi, hogy ez órá is gyalázatot hoz, ezért megparancsolja a dicsőséges hadvezérnek, az Afrika meghódításából már visszatért és a vandál vértől még csöpögő Belizárnak, hogy sereget toborozva iparkodjék Itáliába a gótok ellen, és hagyja neki, hogy szabadítsa fel azt a barbár szolgaság alól. Belizár, a sikeres katona, szokott elszántságával vág neki a kapott feladatnak. Úgy gondolja, hogy a gótokat nem egykönnyen lehet legyőzni, ha ki nem kergeti őket Szicíliából, a tűzfészekből, ezért erős flottával először Siracusába megy. A városvédő gótok feladják a védelem reményét, és Sinderik vezérükkel együtt megadják magukat Belizárnak. Theodatus, miután értesül arról, hogy az ellenség elfoglalta Szicíliát, öccsét, Evermotot, Itália védelmére a Szicíliai-szorozshoz küldi. Ez Reggio városnál ver tábort, de mert nem bízik a gótokban, titkon otthagyja a sereget, és néhány, tervébe beavatott kísérővel Belizárhoz megy, lába elé rogy, kegyelmet kér, és kijelenti, hogy ő a római és nem a gót fejedelmeknek kíván szolgálni. (210) A táborban maradt gótok ennek hallatára felháborodnak, és azonnal lázadásban törnek ki, ordibálnak, hogy mint egy germán szökevényről kiderült, Theodatus összejártszik az ellenséggel, ki kell hajítani a királyságból, és el kell kergetni; Vitigist, a hadvezért, királlyá választják, aki – hogy a kedvező szerencsét

lustaságból el ne szalassza – késelem nélkül Rómába megy, és elfoglalja. Ugyanekkor Ravennába is elküld néhány hűséges katonát áruhában, hogy Theodatust meglepetésszerűen öljék meg, és a megölt király utódaként hirdessék ki Vitigist. Ezek a tervet fűgén és pontosan végrehajtják; Theodatus megölése után kikiáltják a táborban megválasztott Vitigist.

Belizár eközben átkel a Szicíliai-szoroson, elfoglalja Nápolyt, majd Rómába megy, ahonnan pár nappal korábban Vitigis kivonult, Ravennába ment, Mathesuentát, Amalasuenta lányát törvényes házassággal magához kötötte, és a gótokkal megünnepelte a menyegzőt. Míg ez zajlik, Belizár elfoglalja Rómát, a város megszállása után Etruriába indul, és kiostromolja a legerődítettebb helységeket. (215) Vitigisnek jelentik ezt, mire a gót Hunilas vezért több századdal és a lovasság jó részével azonnal elküldi Perugiába, ahol – míg a hosszú fallal védelt várost visszaszerezni igyekeznek – Belizár rajtaüt, és a sereggel együtt megsemmisíti. Vitigis e szerencsétlen eset után összeszedi a gótok minden erejét, kivonul Ravennából, 13 hónapig ostromolja Rómát, majd az ostrom feloldására kényszerítve Riminit merészeli körülfárni, ahonnan hasonló csalódottsággal kell megfutamodnia. Miután visszavonul Ravennába, kemény ostrom alá fogják, és feleségével, Mathesuentával, meg minden kincsével együtt, mint beszélők, önként a győztes kezére adja magát. Belizár elvitte Konstantinápolyba, ahol Justinianus császár patríciusi címmel adományozta meg és tisztelettel fogadta; odaérkezése után a második évben meghalt. Feleségét, Mathesuentát, Justinianus nőül adta öccséhez, egy patríciushoz, és tőlük egy utószülött származott. (220) Hát így végezték az osztrogótok és az Amalok. Justinianus és Belizár pedig mindenki egybehangzó döntésével és szavazatával megkapta a vandálok, az afrikaiak és a gótok legyőzője megtisztelő címet. Erről ennyit.

Mindeddig a lehető legrövidebben azt írtuk meg a most Magyarországnak nevezett Pannóniáról, hogy a hunok kiűzése után mely népek lakták és kormányozták, mert nagy volt a gótok hatalma. Úgy gondoljuk, nem lesz érdektelen, ha most rendben nyomon követjük azokat, akik a hunok és az osztrogótok után foglalták el Magyarországot. Azon idő tájt, amelyben, mint mondják, Belizár Justinianus császársága alatt a perzsákat legyőzte, Audoin, a longobárdok tizedik királya, aki a gepidákon diadalmaskodott, megtudta, hogy a gótok királysága hanyatlóban van, és számlálhatatlan néptömeggel beszállt a Pannóniákba. De e nép eredetét kissé távolabbról kell áttekintenünk, hogy a történetet egybefűggőbben szövhessük.

(225) Azt olvassuk, hogy Skandináviából és a termékeny Germániából származtak ki a gótok, a vandálok, a kvádok, a herulok és a turcilingok meg, mint a modernek közül többen gondolják, más barbár náción. Tudjuk, hogy innen jöttek a winnilek is, akiket longobárdoknak neveznek. Mert a Germán-öböl segély tengerrel körülvett szigetei akkora néptömeggel bővelkednek, hogy nemcsak Germániát töltötték fel, hanem a kivándorlók különféle sarjadékait is szültk. A longobárdok harmadrésze tehát Aio és Ibor vezetésével Skandináviából kivonulva Scoringába megy, és ott néhány évig megül. A szomszéd területet szelvényben a vandálok birtokolják, akik a longobárdok letelepedéséről értesülve követek útján évi adó fizetését kérik. Erre azok azt felelik, hogy jobb szeretnek harcolni, mint szolgálni; a dolgot Marsra bízzák, és a döntés az első összecsapásban megszületik. Mert a longobárdok az ütközet kezdetén győznek, és virtusukkal megváltják magukat a vandálok szolgaságától. (230) Később a vidék terméketlensége miatt szükségét szenvedve átköltöznek Mauringába, és az átkelést párbajjal vívják ki az assipitoktól. Innen Gollandiába mennek. Miután több népen háborítatlanul vonultak keresztül, biztonságérzetükben őrzéjat és strázsaillesítés nélkül pihennek, és íme, a bolgárok meglepik a hanyagokat, sokukat megölik, kegyetlenkedve száguldoznak a táborban, Agelmund királyt levágják, lányát fogolyként elhurcolják. Ezek, miután erejüket összeszedik és magukhoz térnek, a király helyébe Lamisót teszik, aki testi erőben és lelki nagyságban egyaránt kiváló férfi lévén, uralkodásának első percétől semmire sem törekszik jobban, mint hogy Agelmund király halálát megbosszulja. Sereget állít tehát, rátör a bolgárokra, és amikor az első összecsapásban azt tapasztalja, hogy az övéi meginognak és már-már hátat fordítanak, olyan goromba szavakat vág a fejükhöz, hogy azok visszafordulnak az ellenfélre, és szörnyű vereséget mérnek rá. A győzelem, a préda és a fegyverzsákmány akkora önbizalmat önt beléjük, hogy már sokkal nagyobb veszedelmeket is képesek felvállalni. (235) A longobárdoknak e második királya dicsőségesen uralkodott; rendben követte őt Lethu, Ildeok és Goden.

Mint fentebb mondani kezdtük, ugyanebben az időben nem mindennapi meghasonlás támadt az Itáliában uralkodó Odoaker, a herulok királya, és a rug király, Feleteus között. Feleteus ugyanis, aki a Duna túlsó partján lakott, el akarta foglalni a másik oldalt, amiből ádáz gyűlölködés keletkezett. A noricusok határában állt akkor a boldog Szeverin kolostora, és ez az önmegtartóztatásával, szentéletűségével és tekintélyével jeles férfi égi sugallatra gyakran korholta Feleteust meg a feleségét, Gisát, hogy hagyjon fel a folytonos kártétellel, és megjövendőlte neki a bekövetkező bajokat. Odoaker tehát tekintélyes herul és türing sereggel kivonul Itáliából, és az ellenséget seregestől leveri és megöli. (240) A rugok nagy tömegét hajtva győztesen tér vissza Itáliába. A longobárdok odahagyják eddigi lakóhelyüket, és elfoglalják a Noricummal majdnem szemközt fekvő megürült Rugilandot. Land ugyanis barbár nyelven országot jelent. Innen kivonulva alászállnak Feld nyílt mezőire, ahol három évvel később háború tör ki a király öccsének a halála miatt, akit Runetruda, Tato lánya aljasul

meggyilkolt, a longobárdok megverik a herulokat, és királyukat, Radulfot, megölik. A herulokat annyira kipusztították ekkor, hogy ez idő után már királyuk sem volt.

E sok sikeres csatározás úgy meggyarapítja a longobárdok hadseregét, hogy most már maguk keresik a háborút, nemzeti virtusból igyekeznek dicsőségüket öregbíteni. Vaccho király fia, Walteri király idejében a gepidákkal viselnek hadat. Walteri halála után Audoin arat öldöklő győzelmet az ellenségen. A szép diadal után a katonák kéri a királyt, hogy az ünnepi lakomán ültesse maga mellé Albuin királyfit, aki a csatában Thorismundot levágta, és akinek bátorsága a győzelem jó részét kivívta, hogy ha már virtusát a harcmezőn megtapasztalta, asztaltársaságával is emelje tekintélyét. (245) Mire ő: Hát nem tudjátok, válaszol, hogy a longobárdoknál nem szokás a királyfinak atyjánál vendégeskedni, mielőtt valamely idegen király fegyverzetét fel nem öltötte? Az meghallja ezt, elmegy Turisindhoz, a gepidák királyához, akivel a háborút vívta; ez tisztességgel fogadja, majd lakoma közben veszekedés támad, az apát összevagdolja, az általa előbb megölt Thorismund fegyverzetét elviszi, visszamegy a longobárdokhoz, és az ifjú dicséretes bátorsága joggal kiérdemli a fejedelmi lakomán való részvételt, ő következett az uralomban, minden tekintetben kiválónak tartották, Clothar frank király lányát, Clodisuintát vette feleségül, akitől csak egy leánykaja született, Albisuinda. Turisind gepida király után a fia, Cunimund következett az uralomban, aki Albuin által megölt apjáért elégtételt akart venni, megtörte a longobárdokkal fennálló békeszerződést, és háborút indított ellenük. Albuin örök szövetséget köt az avarokkal, akiket előbb hunoknak neveztek, később királyukról avaroknak. Aztán szövetségeseivel megrohanja a gepidák területét, az ellenséget halálra kaszabolja; Cunimundot megöli, és koponyájából serleget készít. (250) Fogolyként vitte magával óriási embertömeggel együtt a király lányát, akit Rosemundának hívtak, és akit, gyermeke nem lévén, vesztére feleségül vett. A gepidákat ez a vereség annyira tönkretette, hogy tovább nem bírtak uralkodni. Mert akik e háború után életben maradtak, vagy a longobárdoknak engedelmeskedtek, vagy a vidéket lakó hunok súlyos elnyomása alá kerülve szolgáltak.

A longobárdok hatalma és tekintélye megnövekedvén, a Belizár által nemrégiben tönkretett gótok maradékából származó Totila (ugyanis az életben maradt gótok az ellenség távoztával összeszedelődzködtek, és megtették királynak Hildebadot, utána Atanarikot, végül Totilát) tüzet vetett Itáliára, ezért Justinianus Itália teljes felszabadítását tervezte. A Levéltáros melléknevű Narses patríciussá tette, és rábízta e hatalmas vállalkozást. (255) Ez egyezséget kötött a longobárdokkal, akik Albuin királlyal megszállták Pannóniát, és a gepidákat szinte kiirtva együtt laktak ott az avarokkal, a paktum megkötése után pedig segílyt kért tőlük a gótok ellen. A szövetség címén Narses roppant nagy és erős segílyhadat kapott, amely a római sereggel együtt átvonult Itáliába, és Totilát meg a gótokat teljességgel eltörölte, majd ajándékokkal rakottan hazament Pannóniába. És ameddig a longobárdok a Pannóniákban éltek, mindig támogatták a római birodalmat. A longobárdok tehát az üdvösség ötszázharmincadik évében, Justinianus császársága alatt nyomultak be a Pannóniákba, három évvel idebb, mint ahogy Belizár Afrikába ment, és a vandál népet egészen megsemmisítette, és körülbelül negyvenkét esztendeig laktak ott. De nézzük rendben, miképpen keltek át aztán Itáliába.

Itáliában pedig rengeteg átkos és szerencsétlen jel tűnt fel, amely a jövő bajokkal rémisztgetett. Elsősorban mindenféle olyan pestisjárvány tombolt, hogy nem maradt ház gyász nélkül. (260) A romlás elől futva elhagyták otthonaikat, vagyonukat, állataikat, megszűnt a földművelés és minden ipar, állt minden tevékenység. A gyermekek magukra hagyták a szüleiket, a szülők a gyermekeket, a kegyelet mindenestül eltűnt. E kórság egész Itáliát Noricumig gyötörte, leginkább azonban mégis Liguria pusztult ki. Ez időben Justinianus örületbe esett, és távozott az élők sorából. Nem sokkal később még nagyobb szörnyűségek következtek. Az égen Itália-szerte tüzes seregek bukkantak fel, amelyek vért ontottak. A Tiberis elöntötte a várost, és sokan elmerültek. Egész Itáliában napokon keresztül megállás nélkül szakadt az eső.

Justinianus halála után az ifjabb Justinus következett, akinek Zsófia volt a felesége, az, akit annyi baj okozójának tartanak. (265) Narses Itáliát megszabadította a gótoktól, e nagy háborús siker busás nyereséget hozott neki, miért is, mint mondják, igencsak fölkeltette maga ellen a rómaiak irigységét. Ezek állítólag bejelentették a császárnak, hogy a rómaiak sokkal szívesebben engedelmeskednek a gótoknak, mint a görögöknek, mert Narses basáskodó és kegyetlen zsarnoksága alatt úgy érzik, hogy nyomorult szolgásra jutottak; azzal fenyegetőztek, hogy ha nem gondoskodik a római községről megszabadítva azt Narses eunuch uralmától, idegen nemzet alá vetik magukat. A császár ezen meghökkent, Narses nyomban elmozdította, és Longinust állította a helyébe. Azt mondják, e levélre Zsófia, Justinus neje is azzal fenyegetőzött, hogy ezt az eunuchot, aki az államnak kárt okozott, be fogja csukni a fonóba, hogy a lányoknak ő ossza ki a fonni való gyapjút; amaz erre azt vágta vissza, hogy fon ő neki olyan fonalat, amelyet sohasem tud kibogozni. (270) Így aztán részint haragból, részint félelemből visszavonult Nápolyba, követeket küldött a longobárdokhoz, és arra biztatta őket, hogy hagyják el a nyomorúságos Pannóniát, és foglalják el a gazdag, termékeny Itáliát. Ezek úgy látták, hogy azt ajánlják nekik, amire mindig vágyakoztak, és az üzenetet örömmel fogadták. Albuin király nagy reménnyel telve egybegyűjtötte az összes longobárd családot, maga mellé vette szász szövetségeseit, és mintegy 20 ezer gyermekkel, asszonnyal nekikészült a kivándorlásnak. Úgy gondolta, hogy Pannóniát otthagyja a

hunoknak, akikhez örökös szövetség kötötte, mert előzőleg negyvenkét évig együtt lakták a Pannóniákat. A lakóhely átengedése felől Albuin olyan megállapodást kötött velük, hogy ha a szükség valaha visszatérésre kényszerítené, ki-ki foglalja vissza a saját földjét. (275) A kijelölt napon tehát, amelyet április kalendájára tesznek, mely napon a hívők húsvét ünnepét tartották, az üdvösség ötszázhatvannyolcadik évében, valamennyi longobárd kiköltözik a Pannóniákból. A Szerémségen haladnak keresztül; viszik magukkal a szászokat is, akikről beszéltünk. Ezek helyét aztán Clothar és Sigisbert frank királyok parancsára a svábok foglalták el.

8. fejezet - Nyolcadik könyv

A longobárdok meg a szászok a kivonulásukat követő harmadik hónapban érnek Itáliába. Albuin király a határon felhág egy magas hegyre, hogy onnan a gyönyörű és híres-neves táj fekvését, szépségét megszemlélje. Ezt aztán később Monte de Rének nevezték, ahol akkora bölényeket szoktak elejteni, hogy bőrükre, mint Pál írja, majd tizenöt ember fekket. Azután benyomul Itáliába, és mert mindeddig senki sem akadályozta, elfoglalja a velencei tartományt és Friulit, unokáját, Gisulfot, néhány kiszemelt longobárd családdal saját kérésére megteszi ez utóbbi elöljárójává. Az aquileiai metropolita, akinek Pál a neve, páratlan életszentsége miatt tisztelendő ember, félti magát meg az egyházát, ezért a papi felszereléssel és testülettel Grado szigetére szalad, nehogy a vad barbárok megkárosítsák. (5) Ebben az időben a szentséges Benedek viselte a pápaságot.

A hunok, akiket avaroknak is neveznek, és akik a longobárdok távozása után a Pannóniákat a hatalmuk alá hajtották, Clothar frank király halálának hallatára birodalmuk kiterjesztésének reményében hadat indítanak a frankok ellen. Az avar pedig hun fajzat volt, Attila seregének a maradéka, melyről elmondottuk, hogy az ő halála után alulmaradt a gepidákkal szemben, akik nem óhajtottak megint alattvalóvá válni. Azok a hunok, akik a vereséget túléltek, megutálták a hun nevezeteket, és elnevezték magukat avaroknak arról az Avarról, aki Zeliorbist követte a királyságban, aztán elhagyták a Pannóniákat, és Noricumba húzódtak, róluk mondták ezt a vidéket Baviariának. Strabo úgy vélekedik, hogy inkább Bajoariának kell hívni a bójokról, akik Itáliát elhagyva ezt a földet választották lakóhelyül. (10) Clothartól négy fiú maradt, aki az országot felosztva kívánt uralkodni. Charibert Párizsban parancsolt, Guntran az orléans-iaknak, Chilperik a soissons-iaknak, Sigisbert a metziieknek, ő ellene intéztek a hunok erős támadást, ő azonban nem kisebb merészséggel Tübingiába ment elibük, és az Elba folyónál megütközve legyőzte és megszalasztotta őket, majd kérésükre békét adott nekik. Rövid idő múltán a hunok összeszedték az erejüket, ugyanazon a helyen összecsaptak a frankokkal, győzelmet arattak, és prédával, fegyverzsákmánnyal rakottan hazamentek Pannóniába. Amikor Narses eunuch meghallotta, hogy a longobárdok a megbeszélés szerint megérkeztek Itáliába, visszament Rómába, ahol rövidesen meghalt. Testét rengeteg arannyal, ezüsttel egy ólomkoporsóba zárták, és elvitték Konstantinápolyba.

Félix püspök a trevisóiakhoz közeledő Albuin elé ment a Piave folyóhoz, és eltökéltségével elérte, hogy egyházának semmi kárt sem okozott. (15) A longobárdok ezután elfoglalják a velencei tartományt, Veronát, Monselicét, Mantovát meg a Veneto többi Pó-menti városát; Brescia és Bergamo megszerzése után megostromolják Milánót, mely nem sokkal előbb már rengeteg szenvedést állt ki, mi több, amikor Belizárhoz átpártolt, a gótok pedig visszazerezték, majd a földig rombolták; azt mondják, e pusztítás során harmincezer milánói polgárt mészároltak le. A Pón túli terület Pavia kivételével rövidesen a longobárdok hatalmába került. Azt háromévi ostrom után foglalták el. Úgy mondják, hogy amikor a király bevonult a városba, a keleti kapunál lovastól összerogyott, és mindaddig nem bírt felkelni, amíg a sokáig ellenálló paviaiaknak meg nem kegyelmezett, noha megesküdtött volt arra, hogy a keresztényeket, akik idejekorán meg nem adják magukat, kiirtja. A kegyelmet nyert nép a királyt szerencsekívánatok közepette kísérte a palotáig, amelyet egykor Theodorik emelt, és megszabadulva minden aggodalmától, több szeretettel viseltetett iránta ezután, mint amekkora gyűlölettel ezelőtt. De hogy Pavia ostroma közben a tétlenség el ne puhítsa, Rómán, Ravennán és az Adria-part több városán kívül Etruriáig mindent elfoglalt.

(20) A tavalyi bőség és pestis után kegyetlen éhínség következett Itáliára, ahol igen sok különféle nemzetiségű telepes gyűlt össze, aki Gallia számos falujában szétszéledt, és ezek máig őrzik a gepida, bolgár, szarmata, pannon, sváb, noricus neveket. Végül, miután három évig és hat hónapig uralkodott Itáliában, felesége fortélyal megölte. Tudniillik Veronában egy lakomán jókedvében féktelenül noszogatta az asszonyt ivásra, és odanyújtotta neki az apósának, Cunimundnak a koponyájából készült serleget, hogy apjával együtt vedeljen, Rosemundát ekkor elfogja a harag, és a kegyelet ösztönzésére ármányt sző ellene. Felkeresi a vitéz Peredeót, és mindenféle ígérettel megpróbálja rábeszélni férje meggyilkolására, amikor azonban ez nem áll kötélnek, csellel hálózza be őt. Peredeónak volt egy barátnője, akihez gyakran eljárt éjszaka; a királyné álruhába bújt, és a barátnőnek adva ki magát az odalátogató Peredeóval befeküdt az ágyba. A közönség után kérdezi a becsapott Peredeót, mit gondol, kivel volt dolga; ez azt feleli, hogy egy zsbárusnővel. (25) Ő pedig fölfedi magát, és így szól: Peredeo, vagy te öled meg Albuint, vagy neki kell téged, hiszen a királyi ágyat meggyaláztad. Ha nem engedelmeskedsz, és nem bosszulod meg apám halálát, tudd meg, hogy házasságtörés vádjával kegyetlen halált fogsz halni. Az megijed, és megígéri, hogy megöli a királyt, majd Elmikkel, ez összeesküvés kiagyalójával együtt az asszony jeladására a delelő királyt meglepi és ledöfi. Ennek délceg és hadra termett testét valamennyi longobárd mély gyásza közepette a veronai palota előtt helyezték sírba.

Utána Elmik akarja megszerezni a királyságot, és eljegyzi magát Rosemundával; Longinusnak, a ravennai kapitánynak megparancsolja, hogy tüstént küldjön hozzá egy felszerelt hajót, amelyre Elmik Rosemundával és a

király lányával, Albisuindával, meg a királyi kincstárral felszáll. (30) Amikor megérkeznek Ravennába, Longinus rábeszéli Rosemundát, hogy ölje meg Elmiket, és őt válassza férjéül, hogy Ravenna fölött uralkodhasson. Az ingatag asszony beleegyezik; Elmiknek mérget nyújt a fürdőben. Az megissza, és amikor rájön, hogy halálos szert itattak vele, kivont karddal arra kényszeríti a feleségét, hogy a maradékot ürítse ki a pohárból. Ez enged az erőszaknak, és a mérge egyszerre vet véget mindkettejük életének. Ebből láthatjuk, hogy milyen igazak az istenségek, akik a gazembereket arra kényszerítik, hogy kölcsönösen öljék meg egymást. Ezek halála után Longinus Albisuinda királylányt az egész vagyonnal együtt elküldte Bizáncba Justinus császárhoz. Sokan azt mondják, hogy Peredeo Elmikkel és Rosemundával együtt szökött, aztán Albisuindával kelt át Konstantinápolyba. (35) Ez az arénában megölt egy irdatlan nagyságú oroszlánt, ezért a császár veszélyesnek ítélte őt, és annak parancsára megvakították. De világtalanul sem bizonyult alábbvalónak, mint annak előtte. A méltatlan megvakíttatást megbosszulandó, bizalmas kihallgatást kért a fejedelemtől, hogy fontos államérdekekre figyelmeztesse, eközben mindkét kezében egy-egy kést rejtett el, és a két közvetítő patríciust megölte.

A longobárdok gyűlést tartottak Paviában, és Clefót választották királynak, aki sok római lemezáróztatott, másokat kiutasított Itália területéről, ámde alig tölthetett be egy évet és hat hónapot, amikor az egyik apródja megfojtotta. A longobárdok kegyetlensége miatt számos nemes és nagy néptömeg menekült Velencébe, és a barbár embertelenség elől e tengeri menedékben húzta meg magát. Clefo halála után a longobárdok tíz évig király nélkül éltek, csak kitűnő vezérek voltak. (40) Majdnem egész Itáliát birtokukba vették Róma város kivételével, amelyet sohasem sikerült megszerezniük; a tartományok és városok előjáróságait vezérek száma szerint osztották fel. Zabán Paviát, Valiari Bergamót, Alichit Bresciát, Euin Trentót, Gisulf Friulit kapta, mások más városokat rendben. Rajtuk kívül választottak harminc kapitányt, aki a többi város élén állt. Mivel kapzsiságuk sok római halálra juttatott, a többiek meg különböző helyekre szóródtak szét, végül úgy alakult a helyzet, hogy a termés harmadrészét minden évben a longobárdoknak adták, hogy úgy lássék, mintha adófizetőik lennének. A számtalan zsarnok urasága alatt sok város elpusztult, az istenek sok temploma leomlott, sok papot kegyetlenül megöltek, és végül Itália legnagyobb része a longobárdok szolgásgába jutott.

A longobárdok birodalmuk kiterjesztése végett át akartak kelni a túlsó Galliába; ezt a feladatot a legtekintélyesebb vezérek vállalták. (45) A szentséges Hospitius, aki Nizzában a szerzetesek főnöke volt, mennyei sugallatra többször megjövendölte e vad nemzet támadását. Többször figyelmeztette a nizzai polgárokat, hogy erkölcsüket, életmódjukat változtassák meg, térjenek meg az igazsághoz és a jámborsághoz; a gallokra haragvó istenségeket békítsék meg teljes bűnbánattal, máskülönben a longobárdok szörnyű áradata fenyegeti őket, akik hét várost el fognak pusztítani; azokat, amelyek elvetik a hitet és a vallást, esküszegésben, lopásban, rablásban vétkesek, a gyilkosságot semmibe veszik, a szeretet és irgalom nyomát sem őrzik. Megjövendölte, hogy a népre ezért iszonyú pusztulás vár, sőt, jól ismerve az isten akaratát, megparancsolta a szerzeteseknek, hogy költözzenek el. Ezt jövendölte e férfi, aki oly szigorú életmódot folytatott, hogy daróccsuhán és vasláncon kívül semmiféle alsóruhát sem viselt, megelégedett kenyérrel, datolyával és vízzel, a negyvennapos böjt idejét gyökereken töltötte. A szerzetesek szót fogadtak a tekintélyes embernek, és egyedül hagyták őt a kolostorban. Alig lépték át a tartomány határát, az ellenség már meg is érkezik, felkutat mindent, és rábukkan az elhagyott zárdára. (50) Hospitius megmutatja magát a toronyból, felmászna, és ott találják bilincsbe verve, darócba burkolva. A bilincsből arra következtetnek, hogy bűnöző gazember, gyilkos vagy haramia, ezért faggatják, ő pedig minden bűnt magára vall. Egyikük kardot ránt rá, hogy a nyomorultat halállal büntesse, ámde a hóhér kinyújtott jobbja hirtelen megmerevedik, megbénul, képtelen leereszteni, a szentséges férfi pedig, mint mondják, az üdvösség jegyében imádkozva helyrehozza. A longobárd karja gyógyulásán álmélkodva tüstént elhatározta, hogy felveszi Krisztus igaz hitét, aztán a szentségeket is, és élete utolsó napjáig mély áhítatban élt abban a kolostorban. Akik Hospitius szavának hitelt adtak, épségben tértek vissza az otthonukba, míg viszont akik megvetették, e hadjárat során kegyetlen halált haltak.

(55) A longobárdok tehát a Galliákon keresztülszáguldozva minden falut és várost lerontanak, tűzzel-vassal mindent elpusztítanak. Amatus patríciust, aki Guntran frank király utasítására tekintélyes sereggel szembeszáll velük, megsemmisítik. Aburgundok óriási tömege esik el, hatalmas zsákmányt szednek. Meggazdagodva vonulnak vissza Itáliába; nemsokára megint megrohanják Itáliát, de nem jönnek vissza némi kárvallás nélkül. A szászok, akik a longobárdokkal együtt jöttek Itáliába, azok példáján felbuzdulva rárontanak a Galliákra. De a Galliát védelmező Mummulus patrícius közbelép, kénytelenek a zsákmányt otthagyni, és eredménytelenül térnek haza. Nem sokkal később, mert rosszallják, hogy csak úgy lakhatnak Itáliában, ha a longobárdoknak adót fizetnek, Sigisbert király támogatásával gyermekeikkel és asszonyaikkal visszatérnek régi hazájukba, amelyet a svábok azóta elfoglaltak. Erővel próbálják visszaszerezni, és nem akarják elfogadni a harmadát vagy a felét, amennyit a svábok önként átengednek, végül két súlyos vereség után belenyugszanak. (60) Ez időben Tiberius után Mauricius uralkodott, aki hadvezérei révén leigázta a lázadó örményeket és perzsákat. Hatalmas árvíz pusztított, elsősorban Liguriában és a velencei tartományban, október kalendáján pedig rettenetes égiháború. Rómát a felduzzadt Tiberis árja meg a partra vetett csúszómászók bűze árasztotta el, amiből aztán súlyos pestisjárvány keletkezett. Többféle állati szörny bukkant fel, mint a Nílus áradásakor, hím- és nőneműek,

amelyek ágyékukig emberi formát mutattak, és a nap első órájától a kilencedikig lehetett ezeket látni, amint istenre rimázkodnak. A tíz zsarnok uralma eltelvén, a longobárdok Clefo fiát, Autharit választják meg királynak, akit melléknevén Flaviusnak is hívtak, innen aztán a többi királynak is Flavius lett a neve. Ennek vezetésével sikertelenül ostromolják Rómát, az ostrom alatt szakadatlan eső és vihar rettegetti őket, úgyhogy emberben és állatban nagy veszteségeket szenvedve kénytelenek azt feloldani. Aztán súlyos és veszedelmes pestisjárvány támad. (65) Mauricius császár ekkor Childebert frank királlyal szövetséget köt, ötvenezer sestertiumot küld neki, és ráveszi, hogy indítson hadat a longobárdok ellen. Ez megszámlálhatatlan frank sokasággal nyomul be Itáliába, a longobárdok nagy ajándékkal megvesztegetik, mire dolgavégezetlen elmegy. Mauricius hiába követeli vissza a pénzt, a hatalmasság rá sem hederít. Authari király megostromolja és lerombolja Bersellót, ahová – mint mondják – a sváb nemzetiségű Dructulf, aki a longobárdoktól a császárhoz pártolt át, bemenekült. Dructulf testőrségével együtt titkon elszökik Ravennába. Aztán a longobárdok három évre szövetséget kötnek Smaragdus patríciussal, aki Ravennát őrséggel tartja. Mauricius elfogja Childebert király nővérét, és követői útján ismét ösztökéli őt, hogy vezessen hadat a longobárdok ellen, megígéri, hogy ha ezeket kikergeti Itáliából, nemcsak a nővérét küldi vissza, hanem busás jutalmat is ad. (70) Ezt a szükség ráviszi erre, és alemannokból meg frankokból verbuvált sereggel ismét behatol Itáliába, azonban az alemannok meg a frankok között meghasonlás támad, mire a sereget elbocsátja, és szégyenszemre visszavonul Galliába.

A longobárdok a kedvező eseményektől elkaparva a trentói herceg alatt egy kisebb sereggel benyomulnak Isztriába, az egész környéket messze feldúlják, és leigázása után nagy zsákmánnyal hazamennek. Egy más részük megtámadja Comancina szigetén a Narses oldalán erősen kitartó Francio lovasparancsnokot, aki mintegy húsz évig tartózkodott ott. Ez hat hónap után engedélyt kapott a távozásra, mire a szigetet átadta, és cókmojkjával, feleségével, gyermekeivel biztonságban elhajózott Ravennába. Flavius Authari Childebert édeshúgát feleségül kérte, de az a longobárd követek ígéreteire és ajándékaira ügyet sem vetett, hanem amikor a gótoktól, akik Hispániában uralkodtak, és áttértek a katolikus hitre, küldöttség érkezett hozzá, szándékát megmászította, és a lányt a hispán királlyal jegyezte el. (75) Amikor e rokonságról Mauricius császár tudomást szerez, titokban üzen Childebertnek, és felbuztatja arra, hogy amit korábban nem tett meg, a longobárd ellenség ellen ragadjon fegyvert. A frank király sorozást tart, harmadjára támadja meg Itáliát, hogy a longobárdok rabságából kiszabadítsa, ezek viszont derekasán ellenállnak, nehogy szerzeményüket elveszítsék, és a frankokra óriási, emlékezetes vereséget mérnek. A gallok fölötti győzelemmel elhíresedett Flavius király követeket küld Garibald bajor királyhoz, hogy az ő nevében kérjék feleségül a leányát, akit Theudelindának hívnak. Ezek sikerrel teljesítik a megbízást, és a rokonságot megkötvén jönnek vissza. Authari követtség ürügyével áruhásan, királyi rangját elrejtve, néhányadmagával nemsokára elindul, hogy menyasszonyát megnézzék, aztán kéri a lányt, hogy koccintson vele, s eközben titkon értésére adja, hogy ő a vőlegény; majd elutazóban egy bárdot olyan erővel vág bele egy fatörzsbe, hogy azzal nyíltan kimutatja, ki volna. A támadó frankok által zaklatott Garibald férjesülő leányát fiával, Gundolffal együtt elküldi Itáliába. (80) A kiváló jellemű, daliás ifjú vőlegény valamivel Verona fölött, a szárdok földjén találkozik Theudelindával. Május idusán a longobárdok nagy fényességgel és vigassággal megtartják a lakodalmat. E napon villám sújt egy fát. Authari király közelében Agilulf, a torinói herceg megkérdezi egy fiatal jóst, aki azt válaszolja, hogy az ara, aki most tartja első esküvőjét, nemsokára Agilulffal köt házasságot.

Mauricius kérésére Childebert frank királynak a longobárdok ellen negyedik háborút kell viselnie; húsz századost visz magával, bátran áthatol az Alpokon. De Bellinzona falainál a király halálos sebet kap a mellén és elesik, vezérei továbbnyomulnak, és Milánó közelében ütnek táborot. A császár követői azonnal odasietnek, megígérik, hogy hamarost erős segítséget hoznak, de mert tíz napig hiába várják az ígéret teljesítését, ebben csalatkozva megrohanják bal felé a Pón túli területet, és mindent tüzzel-vassal pusztítanak. (85) Veronáig dúlnak, sok várost megadásra kényszerítenek, még többet lerombolnak, és leginkább a trentói földön kegyetlenkednek. Nagy tömeg barmot és embert hajtanak el. Három hónapon keresztül száguldanak öldökölve, fosztogatva; de mégsem tudnak ártani a longobárdoknak, akik Paviában megerősítették magukat. Majd elhatalmasodik az éhség meg a vérhas, úgyhogy alig tudják hazavonszolni magukat. Azt mondják, hogy ebben az időben Flavius Authari Itália közepén járt, elhaladt Spoleto mellett, bevette Beneventót és a Samniumot, végül a sereggel egészen Reggióig elhatolt, Itália szélső városáig, a Szicíliai-szoros mellett egy oszlopot állított, és azt jelentette ki a longobárd birodalom határának, ezt a mi időnkben is Authari oszlopának mondják. Zotto, akit a király Benevento élére helyezett, 20 évig uralkodott a Samniumban. Authari pedig követeket küldött Guntranhoz, a frankok békét és nyugalmat kedvelő királyához, és mialatt ezek béketárgyalásokat folytattak, ő Paviában méregtől meghalt, miután hat évig szerencsésen uralkodott. Feleségét, Theudelindát, szelidsége és jósága miatt a longobárdok felhatalmazták, hogy kedve szerint válasszon férjet magának, és megígérték, hogy azt tekintik királynak. (90) Ő Agilulfot, a torinói herceget választotta, magához hívatta, és a jövődőlés szerint, ahogy fentebb elmondtuk, hozzá ment. A menyegzőt Milánóban tartották, ahol valamennyi longobárd egyetértésével királlyá választották. Amikor Agilulf, akit Magónak is neveztek, az ország gyepeljét kézbe vette, mint mondják, elküldte Agnellus trentói püspököt, hogy váltsa ki a foglyokat, és tárgyaljon békekötésről a

gallok királyával, ez pedig mindent szándéka szerint intézett el. Ez időben először súlyos aszály, majd hallatlan sáskajárás következett, amely két éven keresztül mindenütt felemészttette a vetést, és Itáliában iszonyú éhínséget hagyott maga után. Az égen egy hónapig üstökös látszott. Mimulfot, San Giulio szigetének hercegét, aki behódolt a frankoknak, a király megölte. Azt mondják, Gaidulf bergamói herceg elpártolt a királytól, és újból már nem békült ki vele.

A boldogságos Gergely ebben az időben dedikálta a szentek életéről szóló dialógusát Theudelinda királynénak, akinek a kegyét olyannyira megnyerte, hogy közreműködése révén Agilulf királyt meg a többi longobárdot az igaz hitre térítette, az elnyomott egyházat felszabadította, az elűzött püspököket visszaállította. (95) Romanus patrícius és exarcha pedig Ravennából Rómába menve visszatértében a longobárdok által elfoglalt városokat visszaadta korábbi tulajdonosaiknak; ezek között nagyobb jelentőségű volt Sutri, Bomarzo, Orte, Todi, Amelia és Perugia. Amikor erről Agilulf hírt kap, sebtében összeszedett katonasággal rögtön kivonult Paviából, és Perugiába megy. Súlyos ostrom alá veszi a várost és Maurisio longobárd vezért, aki átpartolt a rómaiakhoz. Néhány nap múlva a várost beveszi, a párttűt Maurisium elébe vezetik, ezt azonnal kivégezteti, majd a vidék elpusztítása után gazdag zsákmánnyal visszatér az Alpokon inneni Galliába. Megjelenése Gergely pápát roppant módon nyugtalanította, ezért Theudelinda királyné segítségével és pártfogásáért folyamodott, és Agilulffal örök szövetséget kötött. Erről az isteni Gergely leveléből értesülhetünk, amelyben a békéért erősen hálálkodik a longobárdok királyának és királynéjának. (100) Ugyanebben az időben a bajorok megtámadták a szlávokat, de Kagán, az avarok vagyis hunok királya, megérkezett, és lemészárolta őket. Childebert, a frankok királya, nejevel együtt méregtől meghalt. Ugyanekkor az avaroknak is mondott hunok kijöttek Pannóniából és rátámadtak Tübingiára; a frankokkal súlyos háborút vívtak. Galliában Brünhilda királynő uralkodott unokáival, Theudeberttel és Theodorikkal, akik még gyermekek voltak. Nagy fizetséggel kihajtotta a hunokat az országból, és Guntran halála után maga kormányzott unokáival. Azt mondják, ekkor jött létre a béke Kagán hun király és Agilulf között. Az elhunyt Romanus patrícius és exarcha helyébe Gallicinus lépett rendben, aki nemsokára békét kötött Agilulffal. Agilulf is örök szövetségre lépett Theodorik frank királlyal. Arábiában megszületett Mohamed álprófeta, aki a szaracénoknak törvényt adott. (105) Zangrulf veronai és Gaidulf bergamói hercegeket, miután kétszeri kegyelem után is megátalkodottan fellázadtak, kivégeztette. A következő évben súlyos pestisjárvány látogatta meg nemcsak az Adriai-öböl tengermelléki vidékét, hanem később a Pón túli területeket is. Aztán rémisztő jelek mutatkoztak (vértől csöpögő lándzsák jelentek meg az égen, és egész éjjel világos volt), ezek rosszat jósoltak; Theudebert, a gallok királya, súlyos ütközetet vívott nagybátyjával, Clotharral.

A következő évben meghalt Ariulf spoletói herceg, aki Faroaldot követte. Halála előtt Camerinónál csatát vívott a rómaiakkal, győzött, majd megkérdezte a katonáit, ki volt az, aki az ütközetben oly derekasan viselkedett. Azt felelték neki, hogy ő maga, a herceg volt az. De hiszen én láttam, mondta, hogy az sokkal erősebb nálam, és amikor az ellenség megszorogatótt, mindig ő fedezett engem a pajzsával. (110) Aztán Spoletóban felkereste az isteni Szabin csinos bazilikáját, ahol annak testét elföldelték volt, és megkérdezte, kié volna ez a templom. Azt felelték, hogy Szabiné, akiről azt beszélik, hogy a hozzá imádkozó katonák mellett mindig nyomban megjelenik, erre azonnal leugrott a lováról, belépett a templomba, és Szabin képmását megpillantva eskü alatt vallotta, hogy ez az a férfi, aki megvédte őt, amikor az ellenség sűrűjében verekedett, így aztán elhitte, hogy az isteni Szabin, a katonák legkegyesebb pártfogója, a keresztény hitet még nem ismerő Ariulfot sem akarta magára hagyni. Ariulf után fia, Teudelap herceg következett.

Ebben az időben fosztották ki a longobárdok kíméletlenül az isteni Benedek montecassinói kolostorát. Zotto beneventói herceg halála után Agilulf király parancsára fia, Arich következett, fennmaradtak az égbeli Gergely hozzá intézett levelei. (115) Ugyanezen napokban Gallicinus patrícius lovasai elfogták és Ravennába kísérték Agilulf lányát a páрмаi Godescalccal együtt. Agilulf hajóépítő mestereket küldött Kagánnak, az avarok, azaz hunok fejedelmének, és így az elfoglalt Galliában egy szigetet. Theudelinda királynő felépítette és birtokokkal, egyházi felszereléssel bőségesen ellátta boldog János bazilikáját Monzában, Milánó fölött 12 mérföldre, ott, ahol egykor Theodorik, a gótok királya, hogy kényelmesen nyaraljon, egy óriási költséggel épített igen kellemes villát birtokolt, amelyet az Alpok közelsége meg az egészséges és mérsékelt éghajlat kedvéért gyakran fölkeresett. Theudelinda ugyanitt állított egy gögös palotát is, amelyben a gótok öltözködését és szokásait lehetett tanulmányozni, akiknél elterjedt, hogy nyakszirttól fejtetőig borotválták magukat, hajukat a homlokuktól az állukig elválasztva leeresztették, szász és brit módi szerint bő, csikokkal átszőtt lenruházatot viseltek, amelyet tarka szégyéldíszrel szoktak ellátni, továbbá nagyujjig nyitott sarut hordtak, amelyet egy sor nyelvecske fogott össze.

Nemsokára Padova az őrség tiltakozása ellenére elpártolt a longobárdoktól; Agilulf parancsára fölégették. A segítségül jött lovasságnak megengedték, hogy visszatérjen Ravennába. (120) Ebben az időben örök szövetség jött létre a longobárdok és az avarok között, Kagán avar király a Galliákba is követeket küldött, hogy figyelmeztessék az ottani uralkodókat, hogy mint az avarokkal, úgy a longobárdokkal is békén kellene élniük. Eközben a longobárdok az avarokkal meg a szlávokkal megtámadták Isztriát, és mindent tűzzel-vassal

pusztítottak. Agilulf királynak Monzában fia született Theudelindától, Adaloald. A következő évben a longobárdok elárasztották Monselicét, gmaragdust, aki korábban Ravenna patríciusa volt, Gallicinus elkergette a városból. Mauriciust, aki huszonegy évig uralkodott fiaival, Theodosiusszal, Tiberiusszal és Konstantinnal, végül megölte Phocas, aki aztán vitézül legyőzte a hunokat, amikor a rómaiakkal együtt a longobárdok ellen harcolt. Agilulf a királynő fogva tartása miatt kivonult Milánóból, a Kagán hun királytól kapott nagy szláv segítséggel megostromolta Cremonát, amelyet szeptember 12. kalendáján elfoglalt és lerombolt. (125) Hasonló sikerrel vette be a római őrséggel védett Mantovát is. A katonákat pedig poggyászukkal együtt biztonságban és épségben bocsátotta el Ravennába. Valdoriát a hatalmába hajtotta. A király lányát férjével, gyermekeivel és vagyonával együtt Smaragdus patrícius visszaadta, így a rómaiak és a longobárdok között létrejött a béke. Amikor azonban a királynő Ravennából Pármába ment, nehéz szülésben meghalt. Ebben az évben Theudebert és Theodorik, a frankok királyai, fegyvert ragadtak nagybátyjuk, Clothar ellen, és mindkét részen sok ezer ember esett el.

A következő évben a longobárdoknál Adaloaldot az apja királlyá nyilvánította, és ugyanazon napon kihirdették, hogy Theudebert frank király leánya a longobárdok új királyának a jegyese lett, így a frankokkal örökös béke jött létre. Ugyanezen időben súlyos és veszedelmes háború tört ki a frankok és a szászok között. Agilulf fizetség fejében többször megújította a fegyverszünetet Smaragdus patríciussal, és ez évben is említik egy üstökös feltűnését. (130) Bonifác pápasága idején Phocas egyetértésével határozatba ment, hogy a római egyház legyen a többiek feje, bár ezt a konstantinápolyi sokszor megpróbálta magának kivívni.

Ugyanebben az időben Kagán, az avaroknak nevezett hunok királya nagy sereget gyűjtve Illyricumon keresztül betör Itáliába, beszágulja Isztriát és Friulit, a városokat, falvakat feldúlja és felgyújtja. Gisulf, aki Friuliban parancsnok, longobárd sereggel elébe megy, az ellenség mérhetetlen tömege azonban bekeríti, és elesik. A többiek reményvesztetten a szomszédos városokba vonulnak vissza, a táborot otthagyják, és a városbeliek muníciójával védik magukat. Gisulf felesége, Romilda, a csatából megmenekültekkel együtt Civaléba húzódik; Kagán hadiszerecséje nyomába szegődik, és kemény ostrom alá veszi Civalét. (135) A viruló ifjúságában levő csinos férfi körbejárja a falakat, hogy mely részen lehetne megtámadni, Romilda megpillantja, és nyomban beleszeret az ellenfélbe. Az ostoba nőszemély egy küldönc útján titkon házasságot kér Kagántól, és megígéri, hogy ha beleegyeznek, a város megadja magát. A király elfogadja a feltételt, és kéri, hogy nyissák meg előtte a kaput. Amikor ezt megteszik, mint ellenség benyomul, és az ígéret ellenére leöldösi a polgárokat, mindent felforgat, a várost felgyújtja; mindenkit rabságba visznek, aki életben marad. Azt ígéri, hogy Pannónia határvidékén telepíti le őket; de Pannóniába visszatérőben az öregebb foglyokat mind megöli; a gyermekeket, az asszonyokat meg a kincseket fejenként szétosztja. Gisulf és Romilda fiai a hunok embertelenségét látva lóra pattannak és elmenekülnek; csak a gyermek Grimoaldot kapják el az üldözők. (140) Midőn ezt egy avar foglyaként vezeti, derék tette merészkedik, megöli az előtte haladó ellenséget, elmenekül, és testvéreihez csatlakozva korát meghazudtoló bátorsága jóvoltából megszabadul az avar fogságtól; asszonyaik és gyermekeik a hunok kegyetlen rabságát szenvedik.

Hogy Romilda, e roppant szerencsétlenség okozója, lássa, hogy az ígéret teljesül, egy éjszakát tölt Kagán király nászagyában; aztán átengedik 12 avarnak, akik felváltva közöszlnek vele, hogy fékezhetetlen kéjvágyát kielégítsék. Végül megparancsolja, hogy kötözzék a mezőn egy karóhoz, szegezzék hozzá nyilakkal, és hagyják átluggatva az oszlopon, míg meg nem hal. Azt mondhatjuk, hogy a barbár méltán eszelte ki ezt a büntetést a buja néembernek, aki olyan férjet nyert, amelyet megérdemelt. Hallatlan ez asszony vakmerősége, amelyet a szenvedély parancsa szült, és amely inkább vágyának kielégítésére, mint hazájának és övéinek javára buzdította. Lányai viszont távolról sem követték anyjuk mohóságát, hanem tisztaságuk megőrzése érdekében remek és minden dicséretre méltó ötletet gondoltak ki, hogy az arcátlan barbárok meg ne mocskolják őket. (145) Keblükre csirkehúst raktak, amely a melegben megrohadván undorító bűzt árasztott. Az udvarlók rájuk rontottak, de mihelyt kezeikkel tapogatni kezdték őket, a dögletes bűztől megundorodva otthagyták őket, sőt átkozódva kiáltozták, hogy a longobárd nők mind bűdösek. Mert szüzességüket így megvédelmezték, isten kegyelméből a legtisztességesebb házasságot érdemelték ki; azt mondják ugyanis, hogy az egyik az alán királyhoz, a másik a bajorhoz ment feleségül.

Gisulf halála után, aki – mint említettük – friuli herceg volt, fiai, Taso és Caco következtek, akik a tartomány fölötti uralmat közösen gyakorolták. Az a terület, amely alájuk tartozott, a szlávok Cillinek nevezett földjétől Matrieiig nyúlt; ezért a szlávok, akik Dalmáciát és Isztriát lepték el, egészen Rachis idejéig a friuliak adófizetői voltak. (150) Gergely római patrícius e fivéreket Oderzóba rendelte, hogy szakállukat szokás szerint leborotválva fiaivá fogadja őket, aztán, amikor a városba beléptek, törbe csalta, elfogatta és lefejeztette őket, majd Taso fejét megborotválta, hogy ígéretének ez aljassággal eleget tegyen. Kettejük megöletése után nagybátyjuk, Grasulf foglalta el az uradalmat. Raduald és Grimuald emiatt megneheztelt, hajóra szállt, és átkelt a Samniumba, felkereste a beneventói Arichot, egykori nevelőjét, aki tisztességgel fogadta és fiai gyanánt tartotta őket. Ugyanezen időben meghal Tasziló, a bajorok fejedelme; fia, Garibald, Innichennél vereséget

szenvet a szlávoktól. Ezek a győzelemtől elpimaszodva szélében portyáznak a földön, mindenütt fosztogatnak, a bajorok pedig összeszedik a bátorságukat és erejüket, ismét rájuk támadnak, a csata megismétlődik, a prédát visszaszerzik, őket megszalajtják, és mindenestől kikergetik határaikról.

A szlávok, mint az első könyvben előadtuk, a Dunán túli területről származtak ki, elfoglalták Isztriát meg Dalmáciát, és azt magukról Szlavóniának mondták. (155) Első szálláshelyeiket a Dunán túlon nem hagyták el, közülük a csehek, a lengyelek, a hamaxobiusok vagy rutének és a roxiánok máig ott maradtak, továbbá ugyanazt a nyelvet beszélik a bolgárok, akik a Mysiákat szállták meg. Sőt, ugyanazon szavakat használják a vandálok is, akik Geiserik király idejében Hispániát, aztán Afrikát foglalták el, és többen azt mondják, hogy a szászokkal szomszédos vindelicusok is ezek maradékai. Én viszont úgy vélekedem, hogy inkább a vandálokat nevezték el a sokkal ismertebb és régibb vindelicus népről. Agilulf többször kötött fegyverszünetet a rómaiakkal és a frankokkal. Abban az évben pedig, amelyben a szlávok Isztriában lemészárolva a katonaságot oly kegyetlenül pusztítottak, Theudebert frank királyt testvérei megölték. Clothar pedig, hogy egyedül uralkodjék, megölte az apját, Theodorikot. Egypár hónap múlva Agilulf, miután huszonöt évig uralkodott, elhalálozott. Az uralomban Adaloald és anyja, Theudelinda követte. (160) Valamivel korábban Heraclius patrícius megölte Phocast. A fiával együtt uralkodó Theudelinda tíz éven keresztül megőrizte a békét a longobárdok és az itáliaiak között, újjáépített és tekintélyes adományokkal gazdagított egy sor egyházat, amely a barbár háborúságban tönkrement. Amikor azonban a fia megőrült, a királyságból hirtelen kitétek, és Arioald lépett a helyébe, aki 12 évig uralkodott, aztán elhunyt, megválasztották Thearith, aki ugyan az igazság nagy tisztelőjének mutatkozott, de az ariánus eretnkségben sorvadozott. Az ariánus eretnkségnek megfelelően minden városban két püspököt tűrt meg. Végül a rómaiak Aio, Arich beneventói herceg fia révén őrzítő mérget itattak vele, és az eszt egészen elveszítette.

De térjünk vissza Heracliushoz, mert nagy hibát követnék el, ha mellőzném azt a derék tettét, amelyet a Duna hídján hajtott végre. (165) Tudniillik az uralomra jutását követő ötödik esztendőben súlyos háborúval nyugtalanítják a perzsák, akiknek királyuk, Cosdroas, felmérhetetlen sereggel benyomul Palesztinába, mindent tüzzel-vassal pusztít, elfoglalja Jeruzsálemet, ahol kilencvenezer embert irgalmatlanul lemészárol. Megváltónk keresztjét elviszi, a pátriárka fogságba esik. Aztán elesik Damaszkusz. Urunk sírját, nem tudom, milyen aggálytól tartóztatva, nem meri megközelíteni, és nem bírja bemocskolni vagy lerombolni a legszentebb kápolnát sem. Heraclius semmiféle könyörgéssel sem tudja rábeszélni őt, hogy bármekkora évi adó fejében hagyja el a szent várost, szolgáltassa vissza a keresztet és a pátriárkát. Hanem rövidesen elfoglalja Alexandriát és egész Egyiptomot, elfoglalja Karthágót, és Líbiát a hatalmába hajtja.

Heraclius feladta a békekötés reményét, a maga helyébe állította a fiát, Konstantint, akit Sergius pátriárka és Bonosus patrícius pártfogásába ajánlott. (170) Elhagyta Konstantinápolyt, és számottevő sereggel Szírián keresztül a perzsák ellen vonult. Magával vitte a boldogságos szűz képmását, amelyet nem emberkez készített. Gazetába ment, ahol Cosdroas tartózkodni szokott, ez azonban, amint meghallotta, hogy az ellenség közeledik, elfutott Perzsiába, felégette a vetést, hogy a sereg ne találjon takarmányt és ételmet. Heracliusszal két hatalmas hadsereget állított szembe egy-egy vezérrel, kik közül az egyiknek Sambaces, a másinak Sabar volt a neve, ezeket a római csapatok az Eufráteszen átkelve merészen megtámadták. A császár a hídon lándzsájával keresztüldöfött egy gigászi termetű perzsát. Egy saisit, aki harmadjára rontott neki, az isteni szűz szellemének a segítségével párbajban győzött le. Aztán jégeső támadt, és az ellenségből sokat megölt, a római sereg sértetlen maradt. Végül Cosdroas Razates kapitányt állította a mindenfelől összeszedett csapatok élére. (175) Ez hasonlóan járt, hatalmas tömeget meg 17 hadijelvényt veszített, és elesett. A hallatlanul elbizakodott Cosdroas még mindig nem tört meg, ő, aki isteni tiszteletet rendelt magának, az emberekkel folyvást istenként imádtatta, rendeletileg a királyok királyának meg az uralkodók urának nevezte magát. Egy ragyogó kövekkel ékes ezüsttornyot szenteltetett magának. Megszerkesztette a napot, a holdat a különböző csillagokkal, építtetett egy trónust, ahonnan esőt öntözött, és utánozta a mennydörgést meg a villámlást.

Legvégül pedig mindenholn összecsdített csapatokkal és számlálhatatlan tömegű segítséggel a fia szegült szembe Heracliusszal a Dunánál. Midőn felálltak, innen a perzsák, onnan a rómaiak, előzőleg több vészterhes ütközet esvén közöttük, a két vezér úgy határozott, hogy a Duna hídján, amelyet valaha Traianus építtetett a dákok legyőzése után, párbajban küzdenek meg, és azzal a megállapodással gondoskodtak mindkét társaság épségéről, hogy bármelyikük legyen is a győztes, annak mindenki habozás nélkül enged, és teljesíti a parancsait. A két vezér kiállt a hídra, a fogadalomnak megfelelően párbajban csaptak össze, s végül Heraclius üdvözítőnk istenségének segítségével megölte a barbárt. (180) A zsákmányhordozó Jézusnak gazdag ajándékot adott. A győzelem nyomán valamennyi perzsa készséggel engedett, és fölvette az igaz vallást. Ráadásul Syrochius megígérte, hogy apját, Cosdroast, és fivérét, Medarsist, átadja Heracliushoz, ha a perzsa királyságot neki juttatja. Heraclius elfogadta a feltételt, csak ettől fogva a Tigris folyón épített hidat római őrség védelmezze. Ahogy bevonult Perzsiába, a trónon ülő Cosdroast a fiával együtt megölte, az ország élére Syrochiust állította, a hírhoz római őrséget helyezett, a megváltó keresztjét és az elhurcolt királyi kincstárat visszavitte Jeruzsálembe.

De semmiképpen sem hallgatható el egy hallatlan csoda. Midőn a császár hadiköpenyben, felcicomázott paripán, a keresztet kezében tartva páratlan pompával ahhoz a városkapuhoz ért, amely az Olajfák hegyére néz, váratlanul leomló kövek torlaszolták el az útját. A nem mindennapi eseten meghökkent tömeg megpillantott egy álló keresztet az égen és egy, a kapuhoz alászállt angyalt, aki e szavakat mondta: (185) Amikor az egek királya az emberi nem megváltására belépett e kapun, Heraclius, nem jött köpönyegben, nem jött bíborral takart lovon, koronásán, hanem hitvány számár hátán, hogy híveinek az alázatosság példáját hagyja. A császárt erre nem kisebb döbbenet fogta el, mint öröm, ledobta győzelmi díszzeit, mezítláb, leningben, könnyek árja között a keresztet felemelve indult előre az egész sereggel. Az eddig elzárt kapuból a kövek hirtelen elgördültek, és az kitarulkozva engedte be a keresztet fölemelt kezében tartó császárt. Követte a roppant tömeg, amely zengő hangon egymást váltva énekelte: Ó, csillagoknál fényesebb kereszt. Aztán visszahelyezték oda, ahonnan elvitették. És – amint beszélük – Perzsiából édes illatú szellő terjedt egészen Palesztina tartományig. De előadásunk térjen vissza a longobárdokhoz.

(190) Heraclius idejében Arich beneventói herceg meghalt, és az uraságot fia, Aio vette fel, akinek, mint mondják, öccsei, Raduald és Grimoald, készséggel engedelmeskedtek. Miután alig egy évig és hat hónapig békén uralkodott, hát a szlávok hajóhada Manfredonia közelében megérkezik Itáliába, pusztítja a falvakat és városokat, az óvatlanul odasiető Aiót megöli. Amint ezt a fivéréi megtudják, sebtében összekapott sereggel nyomban odasietnek, megtörik a szlávokat, a parthoz hurcolt zsákmányt visszaszerzik, a többieket, akik életben maradtak, legyőzik és elzavarják. Nagyjából ugyanebben az időben Rothari longobárd király a hatalmába hajt mindent, ami Luni kikötője és a túlsó Gallia között fekszik, lerombolja Oderzót, amely Treviso és Cividale közt áll.

Ugyancsak Heraclius idejében Mohamed, akit egyesek arabnak, mások perzsának mondanak, aki pogány isteneket imádó apától és zsidó vagy izmaelita anyától született, mert elméje éles volt, és a keresztény szokásokat nem utasította el, dögvészes törvényeivel óriási veszedelmet készített a lelkeknek. (195) Azt mondta, hogy ő az örök isten nagy prófétája; Ázsia és Afrika sok népét csalta veszedelmes vélekedésre, és a hamis hittelt megfertőzöttek arra utasította, hogy nevezzék magukat Sáráról, Ábrahám törvényes feleségéről szerezsennek, mintha ők lennének az isteni ígélet igaz örökösei. Egy bizonyos germán író, aki szentföldi utazását szépen leírta és a Koránt végigolvasta, sokat idéz belőle, és azt mondja, hogy ez, amikor Arábiában utazott, beleszeretett egy szerezsen nőbe, és amikor ettől nem bírta kierőszakolni a kívánt közösülést, fékezhetetlen vágyában meghágtá a szamarat, amelyen utazott.

Raduald beneventói herceg halála után rendben követte öccse, Grimoald, és 25 évig uralkodott a samniumiakon, minden téren kitűnő férfi, aki végpusztulásra juttatta a görögök hajóhadát, amely abban az időben a Gargano-hegynél kikötött, hogy a mennyei arkangyal dús adományokkal gazdag templomát kifossa.

Rothari longobárd király a törvényeket, amelyeket addig fejben tartottak, kódexbe szerkesztette, és királyi törvénykönyvnek nevezte el; Constans császársága alatt távozott az életből. A trónon a fia, Radoald követte; ez feleségül vette Gundi-bergát, Agilulf és Theudelinda leányát. Ez derék szüleinek példájára az isteni Keresztelő Jánosnak Paviában tetemes költséggel bazilikát alapított, és bőven ellátta adózó telkekkel; férje előtt házasságtöréssel rágalmazták meg. (200) Szolgája, Carellus, azt kérte a királytól, hogy úrnője vádlóját párbajra hívhassa ki, hogy a királyné ártatlanságát az igazság nyilvánvalóan megszabadítsa a fenyegetéstől. A verekedésre megadatott az engedély, és a vádló a nép szeme láttára elesett. A királyné így minden vádtól megszabadult, és visszakerült korábbi méltóságába. Mint sokan írják, Radoald királyt uralkodásának ötödik esztendejében házasságtörésen kapták és megölték. Királlyá tették Aripertet, Gundoldalnak, Theudelinda fivérének a fiát; ő a nyugati kapunál felépítette a megváltó templomát, 9 évig uralkodott; az uralmat a fiaira, Bertaritra és Godepertre hagyta. Az országot megosztva, Bertarit Milánót, Godepert Paviát választotta székhelyéül. Nézeteltérés keletkezvén, Godepert követet küld Grimoald beneventói herceghez, akit mind bátorsága, mind bölcsessége akár királyságra is méltóvá tesz, hogy fivére ellen mielőbb küldjön neki segítséget; hálából odaigéri a hűgát. Ezzel szemben a követ a királyi üzenettől eltérően arra biztatja őt, hogy foglalja el a longobárdok országát, hogy felkelés törjön ki, amelyben a kiskirály fivérek odavesznek, és azonnal iparkodjék oda a seregével. (205) Grimoald az üzenet vétele után minden igyekezetét a longobárd birodalom meghódítására fordítja. Samniumban maga után hagyja a fiát, ő pedig válogatott sereggel Paviába megy. Az esküvőre hivatkozik, mire Godepert befogadja a palotába, ő pedig a követ cselvetésének segítségével Godepertet megöli, a trónt elfoglalja. Ahogy a testvér, a birodalom megosztása után Milánóban uralkodó Bertarit, ezt meghallja, üstöllést Pannóniába szalad, megy Kagánhoz, az avarok királyához, otthon hagyja a feleségét, Rodelindát, és fiát, Cunipertet, akiket Grimoald aztán Beneventóba száműzött. De e szerencsétlenség okozója, a követ, a torinói herceg, akinek Garipald volt a neve, nem soká élvezhette ravaszága gyümölcsét. A templomban megölte Godepert szolgája, aki nem félt vállalni a halált azért, hogy ura végzetéért bosszút álljon.

(210) A longobárdok birodalma ezután a beneventói hercegek kezére jutott, bár ezek ugyanazon nemzetségből származtak. Grimoald, miután Paviában megszilárdította a hatalmát, feleségül vette Godepert neki ígért hűgát. A samniumiak seregét, amelynek segítségével az országot megszerezte, gazdag ajándékkal bocsátotta el; azokat a katonákat, akiket nem akart elküldeni, termékeny földekkel adományozta meg. Miután azonban megtudta, hogy Bertarit Kagán hun királyhoz menekült, nyomban követet küldött ehhez, és megüzente, hogy vagy kikergeti Bertarit, az ő ellenfelét, országából, vagy tudomásul veszi, hogy a hunok és longobárdok réges-régi szövetségének befellegzett, így a hunok királya Bertaritot azonnal elküldte. Ennek nem volt hova mennie, azt viszont tudta, hogy Grimoald roppant szelíd, ezért úgy gondolta, hogy jóságos ellenfelénél könnyen találhat bocsánatot, ha hozzá fordul; tehát ebben a reményben visszatért Itáliába. Amikor Lodiba ért, előreküldte Paviába Grimoaldhoz bizalmasát, Unulfot, hogy jelentse megérkezését, és mondja el, hogy a szökevény Bertarit Grimoald nagylelkűségét ismerve inkább hozzá folyamodik, mint a barbárokhoz. (215) Grimoaldot az üzenet hallatára elfogta a szánalom, kegyesen bebocsátotta őt, és egyelőre gyanakvás nélkül, tisztességgel tartotta. Amikor azonban észrevette, hogy ezt az egész város izgatottan látogatja, elhatározta, hogy méreggel gyorsan félreállítja. De a csapdát, amelyet egy magát becstelennek megjárászó szolgálja személyében állított, az óvatos Bertarit elkerülte, és átkelve az Alpokon elmenekült a gallokhoz. Amikor a király megtudta, hogy Unulf és a szolgálja mesterkedése folytán kimenekült a kezéből, mindkettejük hűségét nagyon megdicsérte, felvette őket a komornikjai közé, és arra kérte, hogy hasonló hűséggel szolgálják őt is. Bertarit a narbonne-i Galliát fellázította a longobárdok ellen; a gallok átkeltek az Alpokon, de amikor Asti vidékére leereszkedtek, ügyes taktikával kijátszották őket. Grimoald ugyanis fejvesztett menekülést színlelt, és az egész tábort hátrahagyta a galloknak. A támadók megrohanták a longobárdok tábort, amelyben rengeteg bort és mindenféle élelmiszert találtak, erre szerencséjüktől eltelve bőséges és féktelen dözölésbe kezdtek. (220) Amikor a bor és az álm elnyomta őket, Grimoald éjnek éjszakáján váratlanul rajtuk ütött, és akkora öldöklést rendezett a táborban, hogy a gallok közül kevesen térhettek vissza a hazájukba. Az üdvösség hatszázhatvankettedik esztendeje óta e csata helyét, amely nincs messze Astitól, a frankok Rivolijának nevezik.

Constans császár nem volt hajlandó tovább tűrni, hogy az olaszok a longobárdok rabságában nyögjenek, ezért először Athénba ment, aztán tekintélyes flottával elhajózott Tarantóba. Amerre elhaladt, minden longobárd várost elfoglalt. Lucerát, Apulia gazdag városát lerombolta. Aztán betör Benevento vidékére, nagy körben mindent felforgat és kiirt, majd a várost kemény ostrom alá fogja. Romoald beneventói herceg, Grimoald longobárd király fia, gondviselőjét, Sesualdot azonnal elküldi az apjához, hogy jelentse a súlyos támadást, és kérjen segítséget. (225) A gondviselő rendben előadja az üzenetet, kéri, hogy Grimoald siessen nagy sereggel. Amikor Beneventótól a huszadik mérföldkőig érnek, a király előreküldi Sesualdot, hogy osonjon be a városba, és jelentse a fiának, hogy apja azonnal itt van a segítséggel. A futárt elkapják a görögök, mire kénytelen bevallani útjának célját és felfedni mindent. Constans megijed az ellenség erejétől, és az ostrom feloldására gondol. Hogy ezt tisztesebben megtehesse, és visszavonulhasson Nápolyba, kéri, hogy Romoald hűgát, Gísát, adják neki kezésül; ha a túszt megkapja, egyezséget köt. Sesualdot elviszik a városfalakhoz, a császár kitanítja, hogy Romoaldnak mondja azt, hogy apja megérkezésére semmiképpen sem számíthat. Az ellenben, amikor odaviszik, elkiáltja magát: Légy nyugodt, Romoald, apád azonnal itt lesz, ezért nem szabad az ellenséggel megalázó feltételekkel békét kötnöd. Én pedig, akire csak a halál vár, hűségem viszonzására neked ajánlom gyermekeimet és hitvesemet. (230) Még többet is mondana, de a császár parancsára hirtelen a fejét veszik, és azt egy hajítógéppel bedobják a városba. Mikor ezt Romoald elé viszik, könnyáradattal és cuppanó csókokkal fogadja, majd a legnagyobb tisztességgel sirba teszik.

A császár Grimoald király érkezéséről értesülve abbahagyja az ostromot, és Nápolyba távozik; útközben a Calore folyónál Mitola campaniai gróftól nem csekély vereséget szenved. Miközben a császár Nápolyban időzik, Sabur 20 ezer embert kér tőle, azt ígérve, hogy ekkora sereggel legyőzi a longobárdokat, ezt Benevento mellett Romoald halálosan megveri. Constans, miután a longobárdok ellen minden vállalkozása kudarcot vallott, kegyetlenkedni kezd, és a sajátjait fosztogatja. (235) Elmegy Rómába, Vitallianus pápa a teljes papi testülettel tiszteletére a hatodik mérföldkőig elébe vonul; csak 12 napig tartózkodik a városban; teljesen kifosztja azt minden ékességéből és rézedényből. A rézlapokkal fedett Pantheon tetejét leszedeti és átküldi Konstantinápolyba. Visszamegy Nápolyba, elmegy Reggióba. Átkel Szicíliába, hosszasan időzik Siracusában, de nem tesz mást, mint hogy Szicíliát, Calabriát, Afrikát és Szardíniát hasonló kíméletlenséggel végigrabolja, gyakran még a férjeket is megfosztja feleségüktől, a szülőket gyermeküktől, az arany-, ezüstszobrokat, értékes edényeket elhordja a templomokból, fegyveresen űzi a szentségtörést, öldöklést, rablást, útonállást. Végül a siracusai fürdőben övéi megölik. A császár halála után Mecetius ragadta magához a hatalmat; mihelyt elkezdte az uralkodást, megérkezett a görögök hajóhada, és Konstantin, Constans fia megölte őt is meg a többi összeesküvőt is, aki a császárt meggyilkolta volt. Amint meghallották ezt a szerecsenek, akik nem sokkal ezelőtt lerohanták Alexandriát és Egyiptomot, nagy flottával rátámadtak Szicíliára, betörték Siracusába, és roppant kártétellel mindent szédültak, főleg azt, amit Constans Rómából odavitt; aztán csinos zsákmánnyal visszamentek Alexandriába. (240) Ez időben Paviát egy éven át pestis pusztította. Mindenki roppant rémületére tíz napon

keresztül tűz fényeskedett az égen; aztán eleredt az eső, oly kegyetlen és villámcsapással sűrű, hogy embert, barmot egyaránt lesújtott. Ezért ebben az évben akkora tömeg bab termett, hogy le sem tudták szedni, amit pedig otthagytak, az magától kikelt ismét és megérett.

Grimoald, miután a beneventóiakkal szomszédos valamennyi népet meghódította, Samniumot, Campaniát, Apuliát lecsendesítette, hazament Paviába; lányát odaadta Transemund campaniai grófnak Constans ellen véghezvitt derék tetteiért; Attót elkergette, és Spalato élére őt állította. Miután Paviába visszatér, nagyon fölgerjed Lupus ellen, akire távoztában az ország kormányát rábízta, helytelen és szertelen magatartása miatt, ez pedig vétke tudatában elpártol a királytól. Grimoald nem akar polgárháborút támasztani a longobárdok között, ezért ír Kagánnak, a hunok királyának, hogy Pannóniából vezessen hadat Lupus friuli herceg ellen, és súlyos háborúval fenytse meg őt. (245) Kagán nagy avar sereget gyűjtve hozzálát a feladathoz, heves rohammal rátör a friulánokra, keresztül-kasul száguldozva rombol, pusztít. Lupus hadat állít ellene, három napon keresztül folyamatosan győzve kergeti az ellenséget, a negyedikén a hirtelen felbukkanó hun tömeg elárasztja, és az ellenség sűrűjében légiójával együtt elesik. A többiek megszaladnak, és a legközelebbi városkákba menekülnek be, az egész környéket odahagyják az ellenség kényére, s az nagy részben elpusztul, leég. Hogy az avarok a pusztítással egyáltalán nem hagynak fel, Grimoald levélben figyelmezteti őket, hogy most már tartóztassák meg magukat a háborúzástól, hiszen Lupus már eléggé megfizetett; kéri, hogy menjenek innen, és ha ezt nem teszik meg azonnal, a longobárdok részéről kegyetlen háborúval fenyegetőzik. Kagán követi Paviába jönnek, azzal az üzenettel, hogy a hunok Friuli területét sohasem fogják elhagyni, mert a legnagyobb ostobaság lenne, ha lemondanának arról, amit háborúban szereztek; és amit hadijogon nyertek, azt fegyverrel meg is tartják. (250) Grimoald, hogy azonnali támadással ijesztgesse őket, a követek jelenlétében azt színleli, hogy számlát tart a longobárd sereg fölött, mert küszöbön a háború. Mivel kevés csapata volt, az ellovaglás során többször visszatért ugyanaz a zászlóalj, hogy a sereg népesebbnek tűnjék fel. A megtévesztett követek elriadtak a háborútól, és Kagánt megszámlálhatatlan longobárd erőkről tudósították, így aztán beijedve és megcsalatva, zsákmánnyal és ragadománnyal megpakolva a kipusztított vidékről visszament Pannóniába. Lupus fia, Arnefrit, Altenburgba szökött a szlávokhoz, abban a reményben, hogy azok segítségével Grimoalddal szemben is visszaszerzi a friuliak fölötti uralmat. De másként történt, mint ahogy remélte; a területre betörvén Nimis városkánál azonnal megverték és megölték. A vicenzai származású, háborúban, békében jeles Vetari, a friulánok hercege, kis csapatával a támadó szlávokat is csúnyán megverte.

(255) Grimoald tetézve osztott büntetést mindazoknak, akik a görög háború idején bajt okoztak neki; nem hagyta büntetlenül Forlimpopoli római települést sem, hanem nagyszombaton megrohanta a készületlen várost, és mindenkit lemészárolt, az egészet feldúlta, úgyhogy az a mi időnkig is alig tudott magához térni. Oderzót, ahol a fivéreit, Tasót és Cacót megölték, alapjaiban lerombolta, hogy ma is épp csak egy kevés nyoma látszik. Aleco bolgár fejedelem székhelyet kért Grimoaldtól, ezt elküldte fiához, Romoaldhoz, Beneventóba, aki megadományozta Sipiccióval, Boianóval, Iserniával és néhány elhagyott várossal. A bolgárok Itália ezen részén laktak, és bár most olasz nyelvvél élnek, mindazonáltal a sajátjukat máig sem hagyták el egészen. Grimoald longobárd királynak az új megfeszítése közben megrepedt a vénája, az orvosok el akarták szorítani, de mérgezett gyógyszerrel tettek rá, a szellemi és testi erőben egyaránt kiváló, a veszedelem vállalásában merész, kopasz fejű, sűrű szakállú férfi pedig Beneventóban meghalt. Testét Paviában, az isteni Ambrus főtemplomában helyezték el.

(260) Fia, Garimbald alig kezdett uralkodni, amikor a túlsó Galliába száműzött Bertarit visszajött Itáliába, és eltávolította őt a királyságból, majd nyolc évig uralkodott. Tíz éves Cunipert fiával a paviai folyóparton bazilikát épített a szabadító istennek. Felesége, Rodelinda, az isteni anyának állított nemes egyházat a Perticae-nek nevezett külvárosban. Midőn már rég nyugalomban uralkodik, hát Alahis trentói herceg váratlan pártütése véget vet a longobárdok nyugalmanak. Trentó-ban megostromolják, mire kirohan a királyi táborra, megveri a támadókat, és kiszabadul az ostromgyűrűből. Végül Cunipert közreműködése révén megbékél a királlyal, és ugyanennek a kérésére nemsokára elnyeri a bresciai kapitányságot, mégpedig a király ellenére, aki folyvást tiltakozik, azt hajtogatva, hogy ez fia, Cunipert veszedelmére válik. Halála után a megváltó templománál temették el, amelyet apja, Aripert épített.

Amikor a longobárdok királysága Cunipert kezére jutott, a jótétről megfélemedezett Alahis, minthogy a bresciaiak hercege volt, közülük kettőt ajándékokkal fölbérelt, hogy szőjenek a királynak olyan hálót, amelyből annak fejét neki elhozzák; megígérte, hogy ha ezt megteszik, hálája bőséges lesz. (265) Ezek elmennek, de az utasítás ellenére cselekednek, a Pavia környékén tanyázó királyt magukhoz hívják, és feltárják előtte bűnös megbízatásukat. Cunipert összeszedi a sereget, és a hálátlan Alahis ellen hadat indít. Midőn Cornate mezején megállapodnak, és mindkét sereg felsorakozik, párbajról kezdenek tárgyalni, amit Cunipert nagyon kíván, Alahis viszont elutasít. Végül kitűzik az ünnepélyes párviadal napját. Seno, az egykor Gundiperga királyné által épített Keresztelő János-bazilika diakónusa, nagyon félti Cunipert királyt, és mert hasonlítanak egymásra, rábeszéli, hogy helyette állottzetben ő bocsátkozhassák a tusába, így is történik, a párbaj megkezdődik, és

Alahis végül megöli a diakónust. Midőn kinyújtott jobbával diadalmasan felmutatja az elesett fejét, hogy a király legyőzésével dicsekedjen, a sisakot levéve felismeri a pap fejét. Megcsalattatására ráébredve méregbe gurul, és ordítózva fenyegetőzik, hogy ha az istenek megadják neki a valódi győzelmet, a legmélyebb kutat papok heréivel fogja megtölteni. (270) Cunipert erre kiáll a középre, a dicsekvő ellenfélnek megmutatja magát, és elszánt bátorságával helyezökkenti embereinek megrendült önbizalmát. Mindkét sereg feláll, és hogy a longobárdok életét megkímélje, Alahis hangos szóval párbajra szólítja. Alahis visszautasítja, mert úgy látja, mintha az ellenfelek dárdái csúcsánál kivont karddal Mihály arkangyal állna. Mindannyian kiáltoznak, hogy ezt csak a feszültség láttatja vele, és a két sereg között megkezdődik a verekezés, király királlyal, katona katonával csap össze. Óriási a mézárulás; végül Alahis Cunipert király kezétől elesik. Alahis megmaradt emberei sebes futással szanaszét menekülnek, és belevesznek az Adda folyóba. Alahis fejét levágják. A semleges friulánok a csata kezdete előtt eltávoztak, a többiek nagy veszteségeket szenvedtek; Cunipert serege felülkerekedett. (275) Seno diakónus testét, mert a király iránti hűségéből önként vállalta a véget, nagy pompával Keresztelő János bazilikája előtt temették el. Cunipert győztesen tért vissza Paviába, és a megölt ellenség fölött diadalmenetet tartott.

Míg az Alpokon inneni Galliában ezek történnek, Romoald beneventói herceg elfoglalja Tarantót, Brindisit és a salernóiak egész területét, ahol 16 évig uralkodik. Utána a samniumiakat három évig Grimoald kormányozta, aki Cunipert nővérét, Vlindát vette feleségül. Őt követte fivére, Gisulf, aki tizenhét esztendeig uralkodott, és feleségétől, Winipergától Romoaldot nemzette. Ansfrít Cunipert király ellenére elfoglalta a friuli uradalmat, és elpártolt tőle; valamivel később Veronában elfogták, és Cunipert parancsára megvakították. (280) Ugyanebben az időben Cedoald, a Britanniában székelő szászok királya, a hazájában vívott óriási háború után megtért az igaz hitre, és elment Rómába; Cunipert méltóságához illően fogadta, és a legnagyobb tisztelettel bocsátotta el. Ahogy Sergius pápához megérkezett, beavatták a szent keresztségbe, és röviddel ezután Rómában meghalt. Testét az isteni Péter főszékesegyházában temették el; végrendeletében teljes vagyont egyházi célokra hagyta. Azt mondják, Cunipert 12 évig rendben uralkodott, majd meghalt, a longobárd királyságot még gyermek fiára, Liutpertre hagyta, és Ansprandot gyámul rendelte melléje; ez alig nyolc hónapig uralkodott. Gundipert fia, Ragimpert legyőzte Ansprandot, és megrohanta a longobárdok országát, amelyet alig egy évig tudott tartani. Akkor azonban Aripert, a fia, újjászervezett sereggel Pavia mellett megütközött Liutpert királlyal. Az ellenséget megszorogatta, és a csatában élve fogta el Liutpertet, a Comancina szigetére menekülő Ansprandot megtámadta, a Bergamóba futó és a várost elfoglaló Rotaritot a hatalmába kerítette, ennek szakállát gyalázatképpen lenyíratta, majd elküldte Torinóba, ahol nemsokára meghalt. (285) Néhány hónap múlva Liutpertet az ő parancsára a fürdőben megfojtották. A szigetbeli várost, ahova Ansprand menekült, szintén elfoglalta. Ansprand a raetusokon keresztül Teutpert bajor fejedelemez futott, ahol – mint mondják – hat évig tartózkodott. Fia pedig, Sigiprand, Aripert fogságába esve a szeme világától megfosztatott, többi rokona különböző büntetéseket szenvedett. Ansprand másik fia, a kisebbik, börtönbe került, ennek zsenge korát megsajnálta, és nemcsak a kegyetlenségtől tartóztatta meg magát vele szemben, hanem azt is megengedte, hogy elmenjen az apjához. Mivel ez a királyság várományosa volt, az isteni szellemek megengedték, hogy kímélletl bánjanak vele. Liutprand tehát a szabadságot elnyerve azonnal Bajorországba siet az atyjához, és érkezése Ansprandot csodálatosan megvigasztalja. Azonban Theoderada, az anya, és Aurona, a nővér, nem részesült ilyen szerencsében, hanem mindkettőt börtönbe vetették, és mert egyikük azzal hancegett, hogy belőle királynő lesz, fülüket, orrukat levágták, így csúfítva el az arcukat.

(290) Ado halála után az általa viselt friuli helytartóságot a ligur születésű Ferdulf vette át, aki a szlávok fölötti győzelemre sóvárogva a tartománynak súlyos kárt okozott. Miközben ugyanis a szlávok seregét meggondolatlan vakmerőséggel bekeríteni igyekezett, nem vette figyelembe a terep alkalmatlanságát, és egész seregével együtt odaveszett. A hivatalban Corbul jött utána, aki felségsértést követett el, és ezért a szemétől megfosztatva nyomorult sorsra jutott. Aztán Pemmo nyerte el e tisztet, aki sokkalta derekabbnak és a feladatra alkalmasabbnak bizonyult. Összeszedte az összes árvát, akinek az apja a szláv háborúban esett el, és a saját gyermekeivel együtt ugyanazon szeretettel és gondossággal nevelte őket. Ez időben Gisulf, a beneventóiak hercege, elfoglalta Sorát, Arpinót meg a Latium több kisvárosát, mindent felzavart gyújtogatással és fosztogatással, de János római püspök békeküldöttsége és ajándéka leszerelte, és visszavonult Beneventóba. (295) Ugyanezekben az időkben Aripert longobárd király önként visszaadta a pápának a Cotti-Alpok területét, amelyet a longobárdok már régóta birtokoltak, jöllehet mindig is az apostoli székhöz tartozott, és erről aranybetűkkel írt adománylevelet küldött. Az elhalt Transmund spoletói herceg helyére fia, Faroald állt. Mindez Justinianus, Leó, Fülöp és Anasztáz császársága alatt történt. Ekkor Ansprand már kilenc évet töltött száműzetésben, és most itáliai hadjáratra biztatta fel Teutpert bajor fejedelmet, aki nagy sereget verbuválva megtámadta Itáliát. Paviától nem messze csapott össze Ariperttel, és bár egyenlő reményekkel verekedtek napestig, amikor az éjszaka a csatát félbeszakította, a bajorok már kezdtek meghátrálni. Aripert azonban tábornot bontott, és visszahúzódott Paviába, amivel az ellenfélnek visszaadta a bátorságot, övéit ellenben megfosztotta attól. Aztán megbánta tettét, el akart menekülni a túlsó Galliába, de miközben arannyal terheltlen igyekezett

átúszni a Ticino folyón, elmerült, és királyságának tizenkettedik esztendejében meghalt. (300) Szokása volt, hogy rangrejtve titokban bejárja a városokat és községeket, kikémlelje, miféle emberek bíraskodnak, hogyan vezetik a népet, milyen hír és vélemény terjeng róla. Megelégedett egyszerű öltözékekkel és ruhadarabokkal, és követek érkezésekor sem öltözött át.

Aripert temetése után Ansprand szerezte meg a longobárd királyságot, jeles erényekkel és bölcsességgel felruházott férfi, aki épphogy három hónapig uralkodott. Utána a longobárdok egybehangzó elhatározásából Liutprand került fel a trónra. Ebben az időben Anasztáz Fülöpöt magánéletre kényszerítette, és magához ragadta a római császárságot. A hadsereg Theodosiust tette meg császárnak, aki Anasztázt elkergette. Ekkor említik a szent és bölcs Egyedet. A Tiberis úgy felduzzadt, hogy a partján messze túllépve előtötte a mezőket, a városban sok házat elsodort, a Molle-hídtól az isteni Péter bazilikájának ajtajáig hömpölygött, a Széles utcán 12 tenyéryire emelkedett. (305) Theodosiust Leó kivetette az uralomból, az felvette a szentségeket, és aztán magánemberként élt. Körülbelül ebben az időben a mórok, akik tíz éve megszállva tartották a Hispániákat, megtámadták a Galliákat, vereséget szenvedtek, és súlyos veszteséggel visszavonultak. A szerecsenek is három évig ostromolták Konstantinápolyt, miközben a táborban meg a városban pestisjárvány dült; aztán vállalkozásuk meghiúsulván rátörtek a bolgárok nemzetére, amely a Dunánál lakott, azok visszaverték őket, és amikor távoztukban hajóra szálltak, vihar következtében hajótörést szenvedtek, úgyhogy kevesen menekültek meg. Konstantinápolyban 300 ezer ember pusztult bele a pestisbe. Amikor a bolgárokat támadták, 32 ezer szerecsen esett el, a többi elvitte a hajótörés.

Midőn Itáliában Liutprand longobárd király uralkodott, Gergely római püspök és Leó császár között viszály támadt. Ezért Pál exarcha a pápa ellen Itáliába indult, ki megöletvén, Eutychius következett az elhunyt helyébe. (310) Tudni való, hogy e háborúban a megosztott Itália Antefari longobárd hadvezért küldte a pápa segítségére. Itáliában 15 napig két üstökös látszott, melyek egyike kelet felé haladt, a másik viszont a lenyugvó napot követte. Ez az idő szülte Pipint, a frankok királyát, a ragyogó fejedelmet, akinek bátorsága, hogy ne mondjam, vakmerősége, addig terjedt, hogy egyetlen csatlóssal átkelt a Rajnán, rátámadt ellenségére, akit hálószerobájában emberei között megölt, számos sikeres háborút vívott a szászokkal, elsősorban Ratpotóval, a frízek királyával. De hogy a longobárd történelemhez visszatérjünk, miután Liutprand uralma megszilárdult, kénytelen volt nyugodtan tűrni rokonai ármánykodásait, ámde merészsége sikeres megoldást eredményezett. Rokona, Rothari, vendégségbe invitálta őt, hogy lakoma közben házában meggyilkolja, de terve meghiúsult, a családtság lelepleződött, és fiaival együtt megölték. Liutprand király a Cotti-Alpok tulajdonában megerősítette a római pápát; annak a Teutpert bajor királynak a lányát vette feleségül, akinél valaha tartózkodott, ez csak egy lányt szült neki.

(315) Ebben az időben Pemmo, a friuli herceg, miután kétszer vagy háromszor kemény csatát vívott a szlávokkal, az övéit ért sérelmeket megbosszulta, majd békét kötött az idegen népséggel. Később, amikor a szerecsenek Szardíniába mentek és ott pusztítottak, a templomokat mindenfelé rombolták, Liutprand, aki tudta, hogy az isteni Ágoston teste ott van, nagy pénzzel kiváltotta azt, páratlan pompával átvitte Paviába, és nagyszerű sírba helyezte. Kevéssel később megostromolta Ravennát, gyorsan elfoglalta, és lerombolta Classe városkát. Ekkor Pál patrícius néhány áruhást akart küldeni Rómába, hogy Gergely pápát megölje. De mert a longobárdok, a toszkánok és a spoletóiak ellenkeztek, a ravennaiak tanácskozása szétszlott, és semmit sem tudtak határozni. Ezután sokkal nagyobb ellentét keletkezett a pápa és a longobárdok között; Liutprand erővel elfoglalta Aemilia városait, úgymint Feronianumot[?], Montebellót, Bussentinót, Perticetát, továbbá Bolognát, a Pentapolist és Osimót, valamivel később Sutrit, melyeket néhány nap múlva visszaadott a rómaiaknak. (320) Ugyanebben az időben Leó császár elrendelte, hogy az istenségek összes képmását távolítsák és égessék el, a parancs megszögöit halállal büntették, az ez ellen felszólaló Germanus pátriárkát tisztéből elmozdította, és helyébe Anasztázt állította. Aztán Rómában Leó ellen ezer püspök tartott egyetemes zsinatot, és szent határozatukkal a császárt kiátkozták. Romoald beneventói herceg feleségül vette Gunpergát, Liutprand király hűgának, Auronának a lányát, akitől Gisulfot nemzette, majd amaz meghalván, elvette Ranigundát, Gaiduald bresciai herceg szülöttjét. Továbbá nézeteltérés támadt Pemmo, a friuliak hercege, és Calixtus pátriárka között, a kényúr az atyát elfogta, a tengerre emelkedő Pogium várába zárta, bilincsbe verte, és embertelenül tartotta. Liutprand értesülve a gatzetről, nagyon felháborodott, ezt az embert megfosztotta a hivatalától és helyébe ennek fiát, Rachist választotta, aki az apját visszatartotta attól, hogy átszökjön a szlávokhoz, aztán pedig összebékítette a királlyal, azonban valamivel később a király parancsára Pemmót többi fiával együtt bilincsbe verték. (325) Rachis, a friuliak hercege, benyomult a kránicok területére, melyet most Krajnának mondanak, és amelyet a szlávok rég elfoglaltak, azt fosztogatva és gyújtogatva dúlta, és óriási pusztítást végezve rengeteg embert és állatot hajtott el. Szinte ugyanebben az időben Károly, az első Pipin fia, a frankok királya, fiát, Pipint, Liutprandhoz küldte, hogy nemzeti szokás szerint haját lenyírva fiává fogadja, ezt aztán Liutprand tisztességgel megajándékozva küldte vissza Károlyhoz. Valamivel később pedig a szerecsenek megint rátörtek a Galliákra, a narbonne-i Gallia nagy részét feldúlták, Narbonne közelében Martell Károly szembeszállt velük, az ellenség nagy tömegét levágta, és jeles győzelmet szerzett. A következő évben visszajöttek, Arles várost is elfoglalták és

elpusztították; Károly ekkor, önmagában nem bízva, Liutprand király segítségéhez folyamodott, akinek a támogatásával a szerezseneket megverte és elkergette.

Ezután Liutprand minden háborút, amelyet a rómaiakkal vívott, sikerre vitt, kivéve azt, amely Rimininél zajlott le, ahol az ő távollétében a seregét levágták, és egy másikat Pileus falunál, mialatt a király a Pentapolisban tartózkodott, aztán pedig a ravennai földön, amikor a király unokája, Hildebrand, és Peredeo, a vicenzai herceg, Ravennát elfoglalta, a velencések mindenfelől odasereglettek, Hildebrandot elfogták, Peredeót megölték. (330) A következő időben az előbbi győzelemtől elbizakodott rómaiak Agatho perugiai kapitány vezetésével Bologna elfoglalására indultak, ahol Peredeo és Rothari, a bolgárok fejedelmei táboroztak. Ezek, értesülve a rómaiak közeledtéről, rájuk támadtak, és súlyos csapással megszalasztották őket, mikor Konstantin, Leó fia, apja halála után a császárságot elfoglalta. Ez időben Transemund, a spoletói herceg Liutprand longobárd királlyal lett kibékülése után elpártolt tőle, a rómaiakhoz szökött, menedékjogot kért, István római herceg a pápával együtt elhatározta, hogy a védelmére kel. A királyt előntötte a méreg, ostrom alá vette Rómát, majd az ostrommal felhagyva Ameliát, Ortét, Palenát, Marinót és Blerát elvette a rómaiaktól, Hilderiket megtette a spoletóiak hercegének, aztán elment Beneventóba, hogy Gisulfot, Romoald fiát, akit apja halála után a longobárdok éretlen kora ellenére annak helyébe állítottak, megfossa e tisztségtől, és unokáját, Hildebrandot állítsa a helyébe. Ezután visszament Paviába, egyezséget kötött a rómaiakkal, és mert gyengélkedése miatt a halálra gondolt, unokaöccsét uralkodótársává és utódjává nevezte ki.

(335) A rómaiak azonban, miután a békét megkapták, kisvártatva vissza akarták állítani Beneventóba Transemundot. Godestall beneventói herceg is támogatta őt, aki Gergely herceg halála után az egyeduralmat magához ragadta. István patrícius pedig Godestall seregével egyesítette a magáét, és Transemund hatalma alá hajtotta a marsokat, a forconióiakat, a valvaiakat, a penneieket, spoletói alattvalókat. Transemund aztán megszerezte a többi, bár a rómaiak iránti hálátlanság vétkével. Amikor a rómaiak megtudják, hogy Liutprand hatalmas lovassággal és sok századdal mihamar visszajön, nem akarnak a hálátlan Transemund szövetségétől elállni. Seregeiket egyesítik, Fanónál szembeszállnak a longobárdokkal, az erdőben rögtön megkezdődik az ütközet, ahol is Rachis friuli herceg egy longobárdot, a spoletói herceg lovasát párbaj közben a lováról belelőki a közeli mocsárba, mire a többiek a rossz előjeltől megriadva futásnak erednek. (340) István visszamegy Rómába; Liutprand megszállja Spoletót, majd elfoglalja a szomszéd községeket, és seregével a városhoz akar vonulni. De közben második Gergely pápa halála, akit a görög Zakariás követ, és ez Transemund ellen segítséget küld Liutprandnak, a rómaiakat összebékíti a királlyal, és a megegyezés szerint visszakapja, amit a longobárdok elvettek. Transemund elveszíti a reményét, önként Liutprand hatalmába adja magát, leteszi az uraságot, és beáll papnak.

Utána Liutprand unokaöccse, Ansprand lett a spoletói herceg, amikor pedig a longobárd király sokáig késlekedett visszaadni azt, amit megígért, a pápa elment hozzá Narniba. A király köteles hódolata jeléül a nyolcadik mérföldkőig elébe járult, és az apostoli széknél nemcsak a megegyezés szerint járó négy várost adta vissza, hanem a szabin birtokot is, amelyet a longobárdok vagy 30 éve birtokoltak. (345) Odaajándékozta továbbá Narnit, a picenói Anconát, Chumát, Sutri határát. Paviába visszatérve a külvárosban az isteni Péternek bazilikát és sok szép templomot épített, a palotában kápolnát szentelt a megváltónak. Végül, miután 30 évig és hat hónapig dicsőségesen uralkodott a longobárdok fölött, eltávozott az életből; testét Adorján bazilikájában temették el. Azt mondják, számos erénnyel jeleskedett, mert kiemelkedő bölcsesség, páratlan jámborság és jóság jellemezte. A bajorok sok városát erővel bevette, a legnagyobb figyelemmel őrizte a békét a frankokkal és a barátságot a hunoknak is nevezett avarokkal. Liutprand halála után a longobárd birodalom már nem sokáig állt fenn, mert Rachis, aki követte, a rómaiak számára kellemetlen volt, Zakariás pápa rábeszélésére letette a királyságot, és a szerzetesi életet választotta. (350) Aistulf, a fivére, aki utána jött, a rómaiakat adófizetőivé akarta tenni, mire István pápa elment Galliába, segítséget kért Pipin frank királytól, aki óriási gall sereggel benyomult Itáliába, a longobárd hadat megverte és megfuttatta, Aistulf királyt Paviában zár alá vette, és szoros ostromgyűrűvel rákényszerítette a megadásra. Aztán önként odaadományozta a pápának a tekintélyes ravennai exarchátust, a longobárdok által elfoglalt Rimit, Conchát, Pesarót, Fanót, Urbinót, Calvit, Luceolit, Narnit, a Picenóban Iesit, Senigalliát meg több kisvárost.

A minden rosszal teli Konstantin császár a Keleten mindenfelé üldözi a keresztényeket, elrendeli, hogy a szentek képmásait vegyék le és semmisítsék meg, István római pápa ezért a pogány és utálatos fejedelmet meggyűlöli, a császári méltóságot és az összes rangot az apostoli szék előtt érdemeket szerzett frank királyokra ruhazza át. Pipint utódaival együtt római királlyá nyilvánítja, és ezt a méltóságot a többiek elől eltiltja. Átengedett hatalmával Bonifác mainzi püspök révén Pipint szokás szerint felkenete a szent olajjal, és a római szenátus és nép nevében patríciussá és konzullá nyilvánította. A következő évben Aistulf villámcsapás következtében meghalt, miután 32 esztendeig uralkodott, helyére Dezső, a longobárdok utolsó királya állt, aki alig uralkodhatott tizenkilenc évet. (355) Mert Pipin fia, Károly, akit tetteinek dicsősége folytán sem érdemtelenül neveztek Nagynak, Adorján pápa kérésére óriási sereggel benyomult Itáliába, mint apja tette volt,

Paviát kiostromolta, a longobárdokat mindenütt megverte, Dezső királyt feleségével és gyermekeivel elfogta, és Galliába vitte, a római pápa pedig derekasan végrehajtott tetteire tekintettel megerősítette őt császári méltóságában, a legmagasabb címekkel és rangokkal adományozta meg, majd miután az Itália-szerte kétszáznégy évig szeljtében uralkodó longobárdok nevét eltörölte, hazament.

9. fejezet - Kilencedik könyv

Mint mondják, körülbelül 32 évvel az előtt, hogy Nagy Károly Itáliában a longobárd birodalmat megsemmisítette, a hunok, akiket aztán magyaroknak neveztek, visszatértek a Pannóniákba. Mert – ha évkönyveiknek esetleg hihetünk – az üdvösséget követő hétszáznegyvennegyedik, az Attila halála utáni háromszázegyedik esztendőben, Leó fia, Konstantin császárságának és Zakariás pápaságának az idején jöttek vissza. Más szerzők nagyjából azt állítják, hogy az egyszer már elfoglalt Pannóniákat nem is hagyták el sosem. Ezt a longobárdoknak az előző könyvben elbeszélte háborúiból egyszerűen ki lehet következtetni, hiszen a hunok, akiket avaroknak is mondtak, Kagán király idejében ezekkel többször hosszas szövetséget tartottak, melynek vége szakadván, gyakorta keményen hadakoztak. (5) Véleményem szerint az avarok nem királyukról, hanem állhatatlanságukról kapták a nevüket, mert lakóhelyüket gyakran változtatták, és mert az övék volt Szkítia legősibb népe, melyet szoros rokonság kapcsolt a hunokhoz, hunoknak tartották őket. Amikor pedig Vindeliciát elfoglalták, a bajorokat, mint sokan vélik, a bójokról és az avarokról nevezték el; egyaránt, mint fentebb kifejtettük, ezeket boioarinak mondják. Azt tehát, hogy körülbelül 300 évig hunok nem lettek volna a Pannóniákban, másokkal nemigen tudom alátámasztani. Idegen földön nem is tehetek szert harminckét év alatt akkora erőre, hogy Károly roppant súlyos támadását könnyedén elviseljék, és nem találhatták elhagyatottan azt a termékeny és kellemes éghajlatú földet, amelyre nemcsak a szomszédok, hanem a legtávolabbi nemzetek is ácsingóztak. Az ő évkönyveik is cáfolják, hogy visszatértükben e helyeket üresen találták volna, hiszen ezek arról tanúskodnak, hogy ott részben szarmaták laktak, akiket lengyeleknek hívunk, és – mint alább elbeszéljük – a Dunánál ott lették a messze környéken uralkodó lengyel Szvatét, Marót fiát.

(10) A hunok tehát öregeik ösztönzésére, az ottmaradt levelein meg emlékeiken felbuzdulva elhatározzák, hogy újból kivonulnak a félreeső, kietlen Szkítiából, és fölkeresik a rokonaikat. A kiköltözésre kitűzött napon csoportonként nekivágnak, viszik magukkal gyermekeiket, asszonyaikat, állataikat, minden motyójukat. Átkelnek a Donon, átvonulnak a roxolánokon, a szarmatákon, a hamaxobiusokon, a taurosztákton. Sokféle népségen vezetik át a seregüket; mivel a mérhetetlen tömeg nem tud együtt haladni, útközben tartózkodnak az erőszakoskodástól, és nem provokálják, inkább csak távol tartják azokat. Gyakran előfordult, hogy a vizet, fát hordó embereiket a helybeli lakosság zaklatta, amit megvetéssel és nem fegyverrel toroltak meg, nehogy valami háborúság feltartóztassa őket. Oly nagyon vágyakoztak a Pannóniák felé, hogy sokszor még a testápolásra szükséges nyugalmat is megtagadták maguktól. Már átjutottak a basternák, a kunok népén, keresztülözönlöttek a besenyőkön, az albánokon, amikor a hosszú utazástól kimerülve pihenésre gondoltak. (15) Azt mondják, hogy sok székely, aki Attilával Dácia külső, most Erdélynek nevezett területét foglalta el, és azt máig lakja, amikor meghallotta, hogy a rokonok megérkeztek, elébük sietett a roxolánokhoz és a hamaxobiusokhoz, akiket most ruténoknak és oroszoknak nevezünk.

A hosszú úttól elfáradva megálltak az Amadocus- és Peucinus-hegység alatt, és már-már elhatározták, hogy e helyen fognak letelepedni, amikor a hegyek közül sasok akkora raja zúdult elő, hogy nemcsak a lovakra meg a többi állatra támadt csőrrel, karommal, hanem az asztról is felragadta az ételt. E baljós jel a tábor továbbvitelére készítette őket, három hónapig gyötrődtek a hegyek leküzdésével, és az istenség útmutatását követve benyomultak a Magyarország határán fekvő Erdélybe. Ez ugyan a basternáknak, peucinoknak, fehér kunoknak, besenyőknek nem tetszett, de a magyarok behatolását nem tudták megakadályozni. Amikor Dáciának e szélső táján megálltak, megdöntötték, hogy az ősi országot nem tudják visszaszerezni, ha visszaszerzik, nem tudják megtartani, míg nem lépnek fel őseik módjára erővel, fegyverrel, és a szomszédok támadásait nem fékezik meg újra meg újra háborúval. (20) Ezért a hadra foghatókat mind hét táborra osztották, élükre hét vezért rendeltek, melléjük seregkapitányokat, századosokat, tizedeseket, hogy minden szervezeten menjen. Minden egyes sereg harmincezer-nyolcszázötvenhét emberből állt. Mert a hunok e második kijövetelek a száznegyvenötödik sorshúzás útján 216 ezer ember vonult ki, hogy gyermekeiket, asszonyaikat, vagyonaikat biztonságban tudják. A seregek számának megfelelő hét tábor sánccal és mély árokkal erősítették meg. És ezt a területet mind a mai napig Hétvárnak nevezik. A hét vezér mindegyike nemcsak éberén őrizte magát és a táborát, hanem vetélkedve törekedett arra is, hogy a szomszédokat hátraszorítva határait szélesítse.

(25) Árpád pedig, Álmos fia, mind erőben és gazdagságban, mind nemességben különbnek látszott a többiekénél. Úgy emlékeznek, hogy Álmos anyja, amikor terhes volt, álmában látott egy sást, mely lehajtott fejjel megpihent az ölében, aztán méhéből folyó fakadt, és az minél messzebb futott távoli földeken át, annál nagyobbra duzzadt. És az asszonyt, bizony, nem csalta meg az álom, mert királyok dicső sokasága származott tőle idegen tájakra. Az ezután született Álmos tehát nevét az almuról kapta, amit a hunok álomnak mondanak, leszármazását igen hosszan adják elő. Álmos Elődtől, Előd Ügyektől, Ügyek Edtől, Ed Csabától, Csaba Attilától, Attila Bendegúztól, Bendegúz Tordától, Torda Szeménytől, Szemény Etétől, Ete Opostól, Opos Kadicsától, Kadicsa Berendtől, Berend Szultántól, Szultán Bulcsútól, Bulcsú Balogtól, Balog Zombortól, Zombor Leheltől, Lehel

Leventétől, Levente Kölesétől, Kölese Ompodtól, Ompod Miskétől, Miske Mikétől, Mike Besztertől, Beszter Budlitől, Budli Csanádtól, Csanád Bökénytől, Bökény Bondofardtól, Bondofard Farkastól, Farkas Otmártól, Otmár Kádártól, Kádár Belértől, Belér Kértől, Kér Kevétől, Keve Keledtől, Keled Damától, Dama Bortól, Bor Hunortól, Hunor Nimródtól, Nimród Kústól, Kús Kámtól, Kám Jáfettől, Jáfet pedig Noétól született. (30) Ezután Álmos nemzette Árpádot, akitől Zoltán, Zoltántól Taksony származott. Eddig nincs értesülésem arról, hogy ezt a genealógiát a magyar évkönyvírók honnan halászták ki, hacsak nem koholmányt adnak elő, vagy ha az egész nem az ősoktól jutott generációkon keresztül az utódok tudomására. Azon is meglehetősen csodálkozom, hogy miféle emlékek alapján jutnak vissza a leszármazással Noéig, akiről sem a görögök, sem a latinok nem tudtak valós képet alkotni, hiszen nincsenek is saját íróik. Valószínű, hogy a régi népek szokása szerint a szülők adták át gyermekeiknek évszázadokon keresztül, mint a longobárdokról fentebb elmondtuk.

Hogy azonban a történelemhez visszatérjünk, Álmos, a magyarok legkiválóbbja, Pannóniába, mint az ígéret földjére, nem léphetett be; mert Erdélyben megölték. (35) Tudniillik a magyarok, mielőtt a Pannóniákba behatoltak volna, egy darabig jószágaikkal és gyermekeikkel együtt itt pihentek az említett erődített táborokban; mialatt itt a nyugalmat élvezték, a fülükbe jutott a Pannóniák termékenységének és a Dunának a híre. Gyűlést tartva tehát úgy határoznak, hogy az oly nagyon kívánt terület kikémlése végett kiküldik Kund fiát, a szellemi és testi képességekkel kitűnő Kusidot. Kusid néhány kísérőjével nekivág, először is megmássza a Kárpát-hegyeket, aztán, ahogy Dácia elterülő síkságaira aláereszkedik, átkel a Tiszán, keresztül megy a metanastákon, és eljut a Dunáig. Elámul a pazar tájon, a föld termékenységén, Duna atya jóságán, az éghajlat nyájasságán, és látja, hogy az ősök nem oktanul állapotok meg a Pannóniákban és Dáciában. Felkeresi Marót fiát, a Pannónián széltében uralkodó szarmata Szvatét, és apróra előadja jövedele okát meg az üzenetet. (40) Szvatét nem kis öröm tölti el, amikor meghallja, hogy egy idegen nemzet új hazát kér tőle, a követet vidáman fogadja, úgy gondolván, hogy semmi sem lehet számára kedvezőbb, mint az, hogy a dúsán termő, de lakosságából kiürült területet ilyen állhatatosan kéri a magyarok, akiket földtúró népnek tart. Ezért az ismeretlen sokaságot kész örömmel hajlandó befogadni, bőségesen el fogja látni földdel, egészséges lakóhellyel, aztán a követet tisztességgel megajándékozza és elbocsátja. Kusid, kívánsága teljesülvén, a vidék előnyeinek bemutatására magával visz Erdélybe egy göröngyöt a fekete földből, fűvet és egy butykossal a Duna vizéből. Árpád megnézi a földet, a fűvet, a vizet, összehívja a gyűlést, és kijelenti, hogy minden terv szerint megy, a talaj és a fű bizonyága a terület jóságára és termékenységére vall. Majd egy szarvból vizet önt, és fennhangon szól: Mars atyánk, és te, szülénk, Herkules, akiknek a sugallatára őseink nyomán az oly messzi, áldott Pannóniákba jöttünk, adjátok nekünk örök otthonul. (45) Telepítsétek le itt népeteket, vessetek véget bolyongásainknak, békítsétek hozzánk mindörökre Duna atyát! Legyetek mindig mellettünk lelketekkel, hogy a gyűlölködő szomszédok el ne nyomjanak. Ha pedig valaha szellemetekben és vezetésetekkel háborúskodunk, adjátok olyan erőt, hogy a népek mindenfelé az istenek és az emberek élharcosainak hirdessenek minket.

Így szólva, az ösatyáknak, Marsnak és Herkulesnek, szokás szerint áldozott a Duna vizével, és kiadta a parancsot, hogy minden táborban tiszteljék meg a nemzeti istenségeket áldozattal; mindenki háromszoros éljent kiáltott. Négy nap múlva a magyarok országgyűlést tartanak, ahol egyhangúlag elhatározzák, hogy visszaküldik Szvatéhoz ugyanazt a férfit, aki Pannónia fejedelmétől kérjen földet, fűvet, vizet, és folytonos szíves szolgálat jeleként adjon neki a magyarok nevében egy fehér lovat nyereggel, aranyzablával. A követ megint elment Szvatéhoz, átadta neki az ajándék mént, amivel kedvét oly nagyon megnyerte, hogy akkora területet kapott, amekkorát csak kért. (50) Miután az övéihez visszatért, rendben elbeszélte, hogy hogyan eszközölt ki ravaszul a királytól mindent, amit az túlradó nagylelkűséggel átengedett, nehogy az ajándékozásban alulmaradjon. Ezek ekkor bátorságra kapnak. Árpád és a többi vezér úgy vélekedik, hogy meg kell szállniuk a Pannóniákat, mintegy örökség jogán visszafoglalva. Kipihelve magukat, előkészítik a fegyvert, és a kitzűzött napon megindítják a tábort. Miután átkelnek a Kárpát-hegységen és megközelítik a Dunát, úgy határoznak, hogy harmadszor is követet menesztenek Szvatéhoz, aki a hét vezér nevében szólítsa fel, hogy takarodjon a földről, amelyet egy loért eladott, mert a magyarok megvásárolták Pannóniát, a talajt loért, a fűvet zabjáért, a vizet nyeregért, ő pedig mérhetetlen kapzsiságában mindhárom elidegenítette. Erre ez elmosolyodik, és azt feleli, hogy a lovat bunkósbottal agyoncsapja, a zablát a fűbe, a nyeret a Duna vizébe hajítja. Mire a magyar küldött: Mi rosszat sem csinálsz ezzel nekik, mert ha a lovat megöleted, a mi kutyáink elé vetsz eledelt, ha az aranyzablát a fűbe hajítod, a mieink közül fogsz váratlan szerzeménnyel gazdagítani valakit, aki éppen ott legeltet, ha pedig a folyóba nyeret dobsz, a halászokat szerencsétlenné; semmi hasznod sem lesz ebből. Ha a magyarok megvették a földet, a fűvet, a vizet, úgy látszik, mindent megvettek.

(55) Szvate ennek hallatára haragra gerjed, azonnal sorozást tart, félelmében a szabadcsapatokat is összeszedi, mindenholnan segítséget gyűjt. A sereg felállván, a Dunán túl ver tábort, a magyarokhoz közel, néha előremegy megszemlélni az ellenfelet, és a könnyűfegyverzetű katonák láttán jelentéktelen csetepatéra számít. Végül bátorságra kapva feltartott hadijelvényekkel megütközik a magyarokkal. A harcdezt náció hadrendje felsorakozik, és az ő arcvonala szétzilálódva hátat fordít. Miközben szanaszét menekülő embereivel a Dunához húzódik vissza, az ellenség szorongatja, ő pedig fejvesztett sietséggel próbál a folyón átúszni, de a szarmaták

óriási tömegével együtt alámerül. A többiek a Duna túlszárpartján levágták, nagyon keveset fogtak el közülük. Hogy a területet békében birtokolják, úgy döntöttek, hogy csak azoknak kegyelmeznek meg, akiket a nyelvrokonság révén magukhoz hajlíthatnak. (60) Ugyanis sok hun, aki Attila után Pannóniában maradt, Szvate táborát követte, és nem is tudta, hogy ezek a rokonai. A szkítáknak az volt a szokásuk, hogy bár a hadjáratban több vezérük volt, volt egy fővezérük is, aki az előnyomuló sereg előtt haladt, a visszavonulás során pedig hátul, Árpád tehát a többiek között az elsőséget tartotta; a lakosok legyőzése után átkelt a Dunán, és tábort vert a Novaj nevű hegyen Fehérvár közelében, amelyet az isteni István, a magyaroknak, Herkulesre, legszentebb királya, Árpád nemzetségének szülötte épített, nem feledkezve meg arról, hogy nemzete ez istenáldotta helyen állapotodt meg.

Nem lesz azonban fölösleges, ha végigszaladunk a vezérek névsorán, mert a magyarok több főnemesi családja ezektől vette a kezdetét. A második vezért Szabolcsnak nevezték, tőle eredt a Csákok tekintélyes nemzetsége. Ez Pannónia földjén szállt meg, ahol a Csákok által épített Csákvár volt. Vár ugyanis magyar nyelven erődöt jelent. (65) Ez először az alapító Szabolcsról kapta a nevét, aztán Csákvárnak mondták, majd András, Béla és Levente idejében az összes magyar közös akaratából lerombolták. A harmadikat Gyulának hívták, azt mondják, róla nevezték László fia Gyulát. Ez, amikor Erdélyben vadászatot, és az erdőket járta, rábukkant az ősrégi, rengeteg római emléket őrző Fejér városra, amelyet teljesen benőtt az elburjánzott töviscserje és bozót. Régiségétől megilletődve elfoglalta a helyet, és elkezdte helyreállítani; ezt most Gyulafejérvárnak nevezik, mégpedig nem Juliusról, hanem Gyula hun vezérről. Ennek lánya volt a gyönyörű és karcsú Sarolta, akit sok fejedelem környékezett, és Géza vezér vett feleségül annak a Beliudnak a javaslatára és segítségével, aki Kulán földjét birtokolta szélében. Kulán ugyanis Beliudhoz adta a lányát, hogy testvére, Keán ellen az indítszon hadat. Miután ezt megtette, apósa rendelkezése szerint annak halála után megszerezte Kulán ráhagyott földjét. (70) Tőle származott le a harmadik Gyula, aki ellenségesen viselkedett a magyarokkal szemben, ezért az égi István erővel kényszerítette arra, hogy átköltözzék a Pannóniákba. A negyedik vezért Kundnak hívták, akinek két fia volt, Kusid és Koppány, ezek a Nyír folyó közelében vertek tábort, ahol felvették az igaz hitet, és egy híres kolostort építettek. Az ötödiket Lehelnek hívták, aki Mysiából elkergette a bolgárokat, akik a csehekkel szoros nyelvrokonságban állnak, és sokáig ott laktak, majd elfoglalta a lakóhelyüket. Tőle származott a Szovárdok családja. Vérbulcsú, a hatodik vezér, tábort Pannónia tavánál állította fel, amelyet most Balatonnak hívnak. Őrs pedig, a hetedik, a Sajó földjén állt meg. A magyarok többi nemzetsége tetszése szerint keresett magának szállást a Dunán túl meg innen, és Dácia szélétől Illyricumig, a noricusoktól és a germánoktól a gétáig, a távoli mysusokat is elárasztva, szétterjedt azokon a hatalmas területeken, amelyekről beszélünk. (75) A vezérek családjain kívül mások is voltak nagy számban, akik nemesség tekintetében vetekedtek azokkal. Miután a magyarok a falvakat és községeket nemzetségenként elosztották, nyomban hozzáálltak az ellenséges helybeliek maradványainak leigázásához, és nem tették le addig a fegyvert, amíg a Pannóniákat meg nem hódították. Csatlakoztak azokhoz a hunokhoz és avarokhoz, akik már előbb ideérkeztek, egy államot alkottak, és a rokonság alapján ugyanazon jelvények alatt együtt csatáztak, úgy határoztak, hogy ugyanazon szerencsével verik vissza a szomszédok erőszakoskodásait és öregbítik a szkíták birodalmát. Miután tehát a közösséget megszervezték, és a hetek a székeket törzsenként szétosztották, elsősorban arra fordították a tehetségüket, hogy megvédjék Magyarországot, mint egy hadijáték porondját. Ez időtől fogva nagy keveredés történt a tartományok között, amelyeknek határai a helyzet változása szerint szűkültek, tágultak gyakran. Ezért aztán a szkíták szétterjeszkedése következtében Magyarország magába foglalta mindkét Pannóniát, amely korábban sohasem terjedt túl a Duna partján, továbbá a metanasta jazigokat és Dáciát. (80) A magyarok ostoba évkönyveit csak szidni lehet, amiért kontár hanyagsággal mellőznek egy sereg emlékezetre méltó háborúságot, amelyek a germánok és a gallok ellen folytak. Mi pedig ezt az időbeli űrt, amennyiben ránk tartozik, megkíséreljük kitölteni Liutprand és más írók segítségével.

A magyarok elfoglalják szinte az egész Pannóniát, és berendezkednek új helyeiken, lecsendesítik a vidéket, majd mindenfelől ellenség által bekerítve azon igyekeznek, hogy a szomszédok támadásait megfékezzék. A mellékneven Nagynak nevezett Károly, nemcsak a frankok királya, hanem aztán római császár is, ebben az időszakban a római püspök érdekében súlyos háborút viselt Itáliában a longobárdok ellen. És jóllehet mindig a legkülönbözőbb hadjáratok kötötték le, valamennyit csodás sikerrel vitte véghez. Ez isteni császárban nemcsak hallatlan lelki nagyságot és a legmélyebb bölcsességet lehetett tapasztalni, hanem e nagy fejedelemben felfoghatatlan életszentséggel társuló, minden isteni és emberi oltalmazására törekvő vallásosságot is felfedezhetett az ember. Még ifjú korában atyja, Pipin, elküldte Vanfréd, Aquitánia fejedelme ellen, aki a király hűségétől elpártolt, ekkor erővel elfoglalta Bordeaux-t, Clermont-t és sok városkát. (85) Olyan szerencsével csatározott, hogy a frank hatalom adófizetőjévé tette Aquitániát, amelyben az apja nyolc nyáron át háborúzott.

Testvére, Karlomann, meghalván, annak felesége, Berta, irigységgel viseltetett Hildegard, Károly neje iránt, ezért Andoar tanácsára gyermekeivel együtt elmenekült Itáliába Dezsőhöz, hogy a longobárdok erőszakolják ki Adorján pápától az ő fiainak Gallia királyaiként való elismerését; az így fogant feszültség súlyos háborút idézett elő a frankok és a longobárdok között. Dezső tudta, hogy a pápa a gallok ellenére sohasem fogja Karlomann

fiait királynak elismerni, ezért úgy döntött, hogy háborúval szorítja rá erre. Sereget állított, megtámadta a ravennaiakat, és erővel elfoglalta Faenzát, Ferrarát, Comacchiót. A követeknek, akik többször kérték, hogy szolgáltassa vissza a pápának, amit elragadott, azt válaszolta, hogy a békéről senki mással, csakis a pápával hajlandó tárgyalni. Ravennát az érsek és három főtiszt védelmezte ereje szerint, és napról napra sürgette a pápától a segítséget. Ezenközben a longobárdok elfoglalták Montefeltrét, Urbinót, Senigalliát, Gubbiót, emellett szenteszt portyáztak mindenfelé, Umbriában mindenütt pusztítottak, és eljutottak egészen Spoleióig. (90) A pápai követeket megint dolgukvégezetlenül bocsátják el, Róma város ostromával fenyegetőznek. Adorján nem szűnik a várost erősíteni, majd három püspököt küld Dezsőhöz, hogy átok alatt tüztől-víztől tiltsák el őt, ha ellenségként római területre lép. Ez meg is történik, a király pedig szégyenkezve vonul vissza Paviába, ahova aztán Károly követi is elmennek, és arra ösztökélik, hogy szépen adja vissza, amit a pápától elvett; de eredmény nélkül mennek vissza Károlyhoz. A császár éktelen haragra gerjed, óriási erővel benyomul Itáliába. Dezső mindenhonnan segítséget szerez, és igyekszik a frankok előnyomulását akadályozni. Károly csapatai egy részét Jupiter hegyén küldi át, ő maga a Cenis-hegyen kíván átkelni. Az ellenfél azt remélte, hogy a frankok sohasem lesznek képesek Itáliába átjönni, részben az őrségek miatt, amelyeket minden egyes átjárónál felállított, részben az úttalan és ellenség számára jőszerivel megközelíthetetlen utak miatt, Dezső azonban mindkettőben alaposan csalatkozott. Amikor pedig megtudta, hogy Károly hatalmas sereggel behatolt Itáliába, a segédcsapatokat elbocsátotta, és megerősítette magát Paviában. Fiát, Adalgisius, és Bertát, Karlomann feleségét gyermekeivel együtt elküldte Veronába. (95) Károly, ahogy a Pón túli területre megérkezik, Dezsőt megostromolja Paviában, és pusztítja az egész környéket. Mihelyt ezt a spoletóiak és a rietibliek meghallják, azonnal az isteni Péter meg a pápa hatalmába vetik magukat, és Péter bazilikájában lenyírják a szakállukat meg a hajukat. Adorján spoletói herceggé nevezte ki a legnemesebb longobárdot, Hildebrandot, akinek a hatalma alá a forconióiak, most aquilaiak, valvaiak, penneiek, marsok, praecutinusok, rietiek és teramóiak tartoztak. Valamennyi longobárd, aki Rómába át akart költözni, pápai rendeletre egy tanyát kapott a Vatikánban. Ez időben hasonlóképpen megadták magukat a pápának a picenóiak közül a fermóiak, az osimaiak, az anconaiak, akiknek Péter bazilikájában szakállukat, hajukat leborotválva a spoletóiak módjára esküvel kellett hű szolgálatot ígérniük. (100) Károly Pavia ostromára a sereg nagy részével hátrahagyta nagybátyját, Bernátot, ő maga feleségével és gyermekeivel, akiket a Galliából idehívott, elment Veronába, és késelem nélkül hatalmába vette a várost, mert Berta és gyermekei azonnal megadták magukat neki. Adalgisius, Dezső fia, elmenekült Konstantin császárhoz. A Pón túli városok valamennyien önként behódoltak, és Károly uralma alá kerültek.

Amikor a húsvét ünnepére feleségével és gyermekeivel megérkezett Rómába, mély alázattal megcsókolta a püspök lábát, vele és az egész papi testülettel végiglátogatta a bazilikákat meg az összes templomot, és a római egyházzal örök szövetséget kötött. Az apja, Pipin által tett adományt önszántából megerősítette, és belefoglalta Liguriát meg Korzika szigetét is. Hozzátette Sarzanát és Berceto hegyét, amely helyek Lucca és Párma között fekszenek, továbbá Pármát, Reggiót, Mantovát, Monselicét és az egész ravennai exarchátust, emellett a velencei tartományt és Isztriát, mely a friuli hercegség volt, hozzácsatolta a spoletói és a beneventói hercegséghez. Visszatérve Paviába megadásra bírta Dezsőt, és elküldte őt Liege-be. Pavia és Milánó élére frankokat állított, akik az Alpokig szétszóródott longobárdokat rendben kormányozzák és békén őrizték. (105) Hasonlóképpen frank nemzetiségű embereket állított a beneventói és friuli longobárdok élére is; Bertát gyermekeivel együtt visszavitte magával a Galliákba. Visszatértét sietette a szászok veszedelmes lázadása, akiket többszöri győzelem után 33 év alatt is alig tudott a birodalomhoz és az igaz hitre kényszeríteni. Továbbá a Lippe folyónál felállította a Heresburgot, amelyet megrakott erős őrséggel, hogy ne tudjanak lázadást kezdeményezni.

Eközben a szerecsenek, akik Aquitánia szélén laktak, segílyt kértek Károlytól, mert pártot akartak ütni királyuk ellen. Amikor ezt meghallotta, nagy soroást tartott, és sok-sok csapattal megindult Hispánia ellen, azonnal megostromolta a nagy kiterjedésű Pamplona várost, amelyet hosszú ostrom után végre erővel bevett és földig rombolt. (110) Aztán átkelt a Pireneus-hegységen, elment Zaragozához, és érkezése úgy megroppantotta a szerecsenek élén álló három király bátorságát, hogy erejükben egyáltalán nem bízva Károlyt ajándékokkal kívánták megbékíteni. Ez a három király Ibulas, Denises és Alari volt akkor. A hadjárat azzal a megállapodással ért véget, hogy ezek a túlsó Hispániában fognak uralkodni, az innenső Hispániát és Gascogne-t átengedik Károlynak. És lám, a háborúban edzett, isten tiszteletétől idegenkedő népség, a szász, megint fellázad, mely háború, bizony, tíz éven át váltakozó szerencsével folyt. A szászok és a britek, akik Gallia partvidékén laktak, végre behódoltak, és Károly hatalmába kerültek. Aragisius beneventói herceg meg akarta szerezni Campania azon városait, amelyek a konstantinápolyi császárnak, aztán a pápának voltak alávetve, de Károly követelésére elállt tervétől. Ez nem sokkal később Salernóban meghalt, fiai ezután hadat indítottak a szomszédos görögök ellen. (115) Eddig ugyanis mindaz, ami Nápolytól és a most Manfredoniának nevezett Sipontótól a Felső- és az Alsó-tenger között fekszik, Szicíliával együtt Konstantin császár és Leó fennhatósága alá tartozott, sőt, mindeddig Nápoly is sértetlenül őrizte a békét a görögökkel.

Ugyanebben az időben Konstantin, bár a bolgárok ellen felszerelt hatalmas hajóhadát nemrég hajótörésben elvesztette, felújította ellenük a hadjáratot, mert ezek az alsó Mysiában a Duna megszállt partjait a császárok

tetszése ellenére makacsul tartották. A bolgárok békét kértek, melyet a császár betegsége miatt könnyen megkaptak, az elhatározott hadjárat félbeszakadt, ezek azonban tudomást szereztek Konstantin aljasságáról, rosszhiszeműségéről, hogy tudniillik a békét nem embersége, hanem betegsége miatt adta meg nekik, és újra kirobbantották a háborút. Konstantint a lassú betegség nem akadályozta abban, hogy sok századdal és jelentékeny lovassággal lerohanja a Trákiában vaktában kódorgó bolgárokat, és óvatlanságukban nagy mérszárllást végezessen köztük. A barbárokat megszalasztva és leölve diadallal vonult be Konstantinápolyba. Aztán a pusztító elefántkór előrehaladván, meghalt, oly véget nyerve, amely tetteihez egyáltalán nem volt méltatlan. (120) Örökség jogán negyedik Leó követte, aki az apjától a természet révén ráhagyott vétkeket, ha az élet engedi, még szembetűnőbbekké tette volna. A szerencsének betöréseinek visszazorítása végett Szíriába ment, és gyalázzal tért vissza. A Szent Szófia szentélyében elhelyezett szent koronát nem szégyellte a drágakövek iránti imádatában nyíltan elvenni.

Míg Károly, ötödik és hatodik Konstantin alatt ezek történtek, a magyarok nemcsak lecsendesítették az országot, hanem több szomszédjukkal jelentős háborúkat is viseltek. Többet szövetségkötés útján édesgettek magukhoz, néhányat vérontással és rablással zaklattak, az erősebbektől néha békét vásároltak, szövetségeseik barátain keresztülvágtattak, nagy területeken pusztítottak, minden szomszédjukat elrettentették, az egyiket erővel, a másikat szolgálattétellel tartották vissza, nehogy a környező népek háborúval tönkretegyék őket, végül is mindent megtettek, hogy a helyüket, amelyet erővel szereztek, erővel meg is tartsák. Amde a lehető legrosszabb időszakban akarták uralmuk fundamentumát megvetni, annak a Nagy Károlynak az idejében, aki a dicső régiségben is bárhol megállta volna a helyét. (125) Ő, mennyivel könnyebben tudták volna birodalmukat megalapozni és alapjait kiszélesíteni, ha nem éppen ebben a korban találják magukat! Mert roppant fáradtságos és bajos volt bármely birodalom létrehozása akkor, amikor az uralkodott mindenfelé, akinek az istenség teljhatalmat adott.

Magyarország kezdeti időszakában azon kívül, amit Kagánról, a hunok királyáról elbeszélünk, a magyarok és a frankok között súlyos háborúság keletkezett, amely a bajorok miatt apránként és fokról fokra bontakozott ki. Mert Károly a szászok és a britek meghódítása után seregével visszament Itáliába. Amikor megtudta, hogy a beneventói herceg nem viselkedik elég tisztességesen Adorján pápával, Róma újbóli meglátogatása utánt Capuába ment, felállította a táborát, és a beneventóiakat támadással fenyegette meg, ha mielőbb meg nem adják magukat. Aragisius herceg félt a császár szigorától, ezért gyermekeit, Rimoaldot és Grimoaldot túsul küldte hozzá. (130) Károly kegyelmet adott, átvette a kezeseiket, és Itáliát megbékéltetve hazament a Galliákba. Ez után tört ki a bajor háború, mégpedig amilyen hirtelen, oly gyors hadjáratral be is végezve. Éspedig Tasziló bajor fejedelem tudatlansága és együgyűsége miatt keletkezett, ez tudniillik míg feleségében ostobán megbízott, uraságát meggondolatlanul elvesztette. Neje Dezsőnek, egykori longobárd királynak a lánya volt, aki éjjelnappal piszkálta a férjét, míg rá nem vette arra, hogy a császártól elpártoljon, mert ebben a háborúban akarta férje közreműködésével apja száműzetését megbosszulni. Abban reménykedett, hogy ezt könnyebben megteheti, ha szövetségébe vonja a harcias és a bajorokkal szomszédos magyar nemzetet. És mert a papucsférjet könnyű rászedni, Tasziló nyomban követeket küld a magyarok vezéreikhez, akik révén ösztönzi és kéri őket, hogy mindkét fél érdekében kössenek vele szövetséget, figyelmezteti őket arra, hogy a bajorok és a magyarok két császár, két kíméletlen zsarnok között élnek, és azoknak nincs is más céljuk, mint hogy mindkét népet az uralmuk alá kényszerítsék; (135) ez történt a konstantinápolyi kényúrhoz közel eső bolgárokkal, akik naponta szenvedik a támadásokat; ez nyomta el a Károllyal szomszédos szászokat, briteket, gasconokat, aquitánokat; Pipin fia a világalomra törekszik; mindkettejük érdeke, hogy szabadságukat és sértetlenségüket megőrizzék, különösképp a magyaroknak, akik épp most szálltak meg idegen területeket. Kéri tehát őket, hogy kössenek örökös szövetséget a bajorokkal, akikben mindig a legjobb szomszédot találták; míg mások kártételekkel és támadásokkal illették a szkitákat, a bajorokat az idegen és menekült nép iránti szánalom vezérelte, és mindig barátilag éltek a magyarokkal; ezenfelül valamiféle rokoni kapcsolat is fennáll közöttük, amennyiben a bajorok nyíltan kijelentik, hogy az ő őseik a hunokkal rokon avarok közül valók voltak, akiktől a magyarok is származtak. (140) Amint a követek mindezt szépen előadják, teljes népgyűlést tartanak, amelyen szinte valamennyi főember egységesen úgy vélekedik, hogy a szomszédokkal való szövetséget és barátságot nemhogy elutasítani nem szabad, de idegen földön jövevény létükre óhajtani is kell, pláne a bajorokkal, akikkel mindig barátként és békésen éltek; sőt, mások szövetségére is vadászniuk kell, hogy az idegen földet, amelyet fegyverrel foglaltak el, inkább jó szolgálattal, mint erőszakoskodással és háborúsággal tartsák meg. Határozatba megy tehát, hogy a bajorokkal őszinte és örökös szövetségre lépnek, és másnap ezt szabályszerűen megkötik velük. A küldötteket tisztességgel elbocsátják, ezek jelentést tesznek a szövetség létrejöttéről, amely aztán egyiknek sem hozott szerencsét. Ettől kezdve a bajorok nemcsak visszautasítják Károly parancsait, hanem támadással is próbálják a királyt ingerelni.

Vakmerőségükről értesülve Károly széles körű sorozást tart, mindenfelől összeszedi a segédcsapatokat. A méltánytalanságon erősen felbosszankodva a lovasság zömével és két légióval maga siet a Lech folyóhoz, amely az alemannokat a bajoroktól elválasztja. (145) A folyóparton állítja fel a táborát, és míg itt a többi segélyhadra

várákodik, követek útján megpróbálja Tasziló fejedelem szándékát kipuhatolni. Ezek felkeresik a hebehurgya fejedelmet, baráti szavakkal korholják pártütéséért és megbízhatatlanságáért, józanságra intik. Ez megbánja tettét, mert rájön, hogy sem neki, sem nemzetének nem válik hasznára, ha makacsodik Károllyal szemben, ripsz-ropsz meggondolja magát, esdekelve behódol a császárnak, és megígéri, hogy olyan kezeseket ad, amilyet csak kíván, és utasításait teljesíti. Többek között fiát, Theodont adja túsul, és esküvel fogad örökös szolgálatot. Ezzel a háborúnak, mely, Herkulesre, óriásnak ígérkezett, vége lett. Taszilót elhívták Károlyhoz, ahonnan nem bocsátották el, és többé nem birtokolhatta Bajorországot, melynek élére aztán a császár a saját társait állította. Mások máshogy beszélnek el a történetek. (150) Azt mondják, Károly kezdetben Adorján főpap közbenjárására békét kötött Taszilóval, aki ennek biztosítékaul kezeseket ígért, de amikor az magához hívatta, nem volt hajlandó sem odamenni, sem a szerződésben megígért túsokat átadni; ezért Károly hatalmas sereggel eljött Augsburgba, a vindelicusok fővárosába; seregét háromfelé osztotta, ő az egyik résszel azon a helyen ütött tábor, amelyet Lechfeldnek neveznek, a másik részt, amelyben ausztriaiak, türingek és szászok voltak, a Duna-menti Zahringennél állította le; Pipin fiát az itáliai csapatokkal Trentónál és Bolzanónál helyezte el. Tasziló pedig, mielőtt észrevette, hogy a három sereg minden oldalról fenyegetően bekerítette, hogy nagyobb baja ne essék, azonnal megadta magát. Kezeseket adott, köztük a fiát, Theodont, elment Károlyhoz, aki egy darabig tartóztatta őt, eközben megutálta az uraságot, mert észrevette, hogy a frankok előtt neveltség tárgyául szolgál, és fiával együtt önként beállt szerzetesnek.

(155) Hatodik Konstantin meghallotta, hogy Károlyt ez idő szerint a bajor háború köti le, ezért megparancsolta az összes görögnek, aki akkor Itáliában még az ő fennhatósága alatt állt, hogy támadják meg a spoletói és beneventói hercegség területét, hajtsanak el állatot, embert, romboljanak mindenfelé tüzzel-vassal. Ezek teszik a parancsot, végigpusztítanak mindent a most Pescarának nevezett Aterno folyótól Beneventóig. Azonban Hildebrand spoletói és Grimoald beneventói herceg hevenyészett sereggel szembeszáll, és akkora vereséget mér a görögökre, hogy aztán hosszú ideig nyugton maradnak.

Miközben Károly dolga sikeresen alakul, a bajor zavargás után azokkal a szlávokkal támad háború, akiket a gallok wilzeknek neveznek, ők magukat pedig welataboknak. Erre a hadjáratra a szászok illő szolgálat ürügyén nagy segélycsapatot küldenek. E háborúnak az volt az oka, hogy az abodritokat, a frankok szövetségeseit, veszedelmes támadásokkal zaklatták, és sem fenyegetés, sem kérés, sem Károly parancsa nem tartotta vissza őket attól, hogy azokat fegyveresen háborgassák. (160) Az óceántól kelet felé egy rendkívül hosszú, de meglehetősen keskeny öböl nyúlik; ennél számtalan nép lakik. Az északi oldalt és az összes szigetet a dánok meg az általunk normannak, mások által rusinak mondott sueonok bírják, a délit pedig a szlávok, az észtek és különféle nációk, akik közül legjelentékenyebbek a welatabok voltak. Károlynak e Duna menti szlávok ellen indított háborúja csak egy nyáron át tartott, és a szász háború mellett ez volt a legsúlyosabb.

Ezt követte a magyarokkal vívott hosszadalmas és szörnyűséges harc, amely – mint mondják – nyolc évig húzódott. Mert egyáltalán nem volt könnyű letörni a szkíta nemzetet, különösképp a hunnt, amely hozzászokott ahhoz, hogy a saját meg a mások földjén korlátlanul és szüntelenül uralkodjék, az igát nem tűrte, háborúban fékezhetetlen volt. Károly tehát ezt a roppant veszedelmesnek ígérkező viadalt a szokottnál is elszántabban és felkészültebben indította meg. Egy pannóniai hadjáratot, rendkívüli fontosságára való tekintettel, személyesen vezetett, a többi fia, Pipin, és különböző helyettesei útján vívta meg Magyarországon, és míg a tartományt megbékéltette, mindkét részről rengeteg vér ömlött. (165) Hogy hány ütközet ment végbe, mennyi és mekkora mérszárlás történt, a máig kifosztott Pannónia kellőképpen tanúsítja. Az a hely, ahol Kagán király a székét tartani szokta, mára a legcsekélyebb nyomát sem őrzi ennek. Elpusztult itt a magyarok egész nemessége, kimerült ekkor minden erejük, és kiürült az a kincstár, amelyet annyi nép kizsákmányolása, annyi ellenséges préda, annyi sok nemzet kirablása töltött tele. A frankok, akik előzőleg szűkös vagyonkával rendelkeztek, olyan gazdagsággal tértek innen haza, hogy a Galliákat megrakták kincsel, amit a dolgok forgandósága szívesen tűrt, hiszen a magyarok azt veszítették, amit másoktól szedtek el. Annyi aranyat és ezüstöt találtak királyi palotájukban, az ütközetekben oly értékes zsákmányt szereztek, hogy úgy vélik, ennél többet Paulus Aemilius sem a macedóniai hadjáratban. (170) Ámde a magyar nemzetet annyi sok csapás és kifosztás után sem lehetett semmiféle háborúval kiirtani vagy a Pannóniákból kiűzni és megsemmisíteni. Sőt, amit elvesztett, azt a mi időnkben bőven visszaszerezte, úgyhogy nemcsak szerzeményét oltalmazta meg, hanem az isteni Corvinus Mátyás uralma alatt birodalmát az Adriától a Szarmata-tengerig, a vindelicusoktól a Fekete-tengerig kiterjesztette.

Amikor a magyarok értesülnek arról, hogy Károly az egész Nyugatról összegyűjtve segélyhadait rájuk támad, elátkozzák Tasziló gyáva ostobaságát, aki félelmében az ő tudtuk nélkül megadta magát az ellenségnek, majd vagyonukat, asszonyaikat, gyermekeiket, a harcképtelen korúakat elviszik a Duna szigeteire, amelyeket sánccal, erődítményekkel, őrállásokkal mindenfelől megerődítenek; városaik, amelyekben biztonságban védekezhetek volna, nem voltak. Miután ez megtörténik, hatalmas sereget állítanak, és megindulnak a frankok ellen Felső-Pannónia végeinek védelmére. Károly hallva a magyarok készülődéséről, a vindelicusoknál flottát állít a Dunán, amelyre sok századot és muníciót rak, a többi csapatot és a lovasságot maga vezeti fel a szárazföldön. (175) A

hajóhadat alábocsátja a folyón; a frank sereg nemcsak a Duna színét, hanem mindkét partját is előzönlí. A király, aki semmibe sem fog a szellemek megkérdezése és megengesztelése nélkül, amikor az ellenséges területre, Felső-Pannónia bejáratához érkezik, mert pogány néppel, a kereszténység ellenségével lesz dolga, a katonákat egybehívja, és három napot ünnepi istentisztelettel tölt el. Megparancsolja, hogy valamennyien szölongassák áhítatos imával a jóságos és mindenható Jézus Krisztust, az emberi nem egyetlen üdvözítójét. A szertartásosan végrehajtott istentisztelettel valamennyi mennylakó pártfogását és jóindulatát megszerzi, és mindenekelőtt az isteni Márton lelkéhez imádkozik, hogy álljon az ő és galljai oldalára, akiket arra méltatott, hogy náluk éljen és halálában náluk nyugodjék, hogy ezek csodálatos érdemei miatt imádják őt, valamint a Pannóniák mellé, ahonnan származott, ne engedje, hogy szülőföldje állandó háborúk porondjává, barbár népek játszóterévé váljék, vagy ha a sors eltűri ott a jövevény nációt, mert az a rengeteg népség támadásai és háborúi következtében kiürült, az ő szellemének lekötözött gallok segítségével és verejtékével térítse igaz hitre a lakosokat, akárkik is legyenek.

A szertartást rendben lebonyolítva megkapja a kedvező előjeleket, másnap elindítja a flottát meg a sereget, és elindul ellenségei felé. (180) Ezek látják, hogy serege mindent szélesen betölt, és megértik, hogy a gallokhoz nem érnek fel, ezért elhagyják az őrhelyeiket, amelyeket a határon felállítottak, és sajkáikkal együtt visszavonulnak a Rába folyó mögé, amelyet a régiek egykor Arrabonának neveztek, és amely Győrön folyik keresztül, Felső- és Alsó-Pannóniát elválasztva. Mihelyt Károly látja, hogy hátat fordítottak, gyors lovassággal a nyomukba ered, sokukat elkapdossa, az elhagyott tanyákat és erődítéseket fölégeti. Ezek egy része visszavonul a szemben fekvő szigetre, hogy gyermekét, asszonyát, vagyonát védelmezze, más rész a Rábához, ahol most Győr fekszik, és abban bízik, hogy erődített táborban ott megvédheti magát. Ugyanis a Rába és a Duna között, összefolyásuknál helyezték el a tábort, így kétfelől a két folyó oltalmazta őket, a többi részen pedig mély árokkal és sánccal erősítették meg magukat. A magyarok elszántan várják az ellenséges támadást. Károly hidat ver, és a lovassággal meg őt légióval átkel a Rábán, sokan híd nélkül mennek át, ahol gázlót találnak; oldalról a Dunán körbe állítja a flottát, és megadhatja a csatajelet. (185) A frankok elállják a tábort, és keményen támadják, először távolról csatáznak, dárdával, nyíllal kergetik a magyarokat a sánctól, azok viszont kopjájkkal tartják vissza őket az ároktól, egy rész törmeléket hord, hogy az árkot feltöltse, néhányan erővel igyekeznek átgázolni rajta, és a sánc alatt vakmerően közelharcot vívnak. A király kiáltozik, hogy az árkot be kell temetni, ezek keményen ellenállnak a sánctól és a kapuknál, a parthoz közeledő hajókat makacsul visszakergetik. De ahogy a három-evezősorosok rajonként iparkodnak kikötni a parton, a magyarok között százalmas zavar támad; nem tudják, hova szaladjanak. A parton áll a közelharc, és sokszor olyan sűrű tömegben folyik a verekezés, hogy alig akad hely a kardcsapásra. Mindkét részen tekintélyes a veszteség, némelyek halálfélelmükben a folyóba vetik magukat, mások tisztesebb véget keresnek a földön az ellenség sűrűjében. (190) Mivel a parton a magyarok eredményesebben tudnak küzdeni, a hajósok közül sokat levágnak. A Rába felől a meder mélysége miatt nem lehet komolyabban támadni. Amikor azonban a gallok az árkot mindenütt betömik, a sánctól oly iszonyú harc kerekedik, hogy mindkét felől sokan elesnek. Pipin a tábor kapuját rohamozva ostromolja keményen, sokat lekaszabol, és igyekszik betörni, eközben dárdával leütik a lóról, és a veteránok tömött sora siet a segítségére, minek látványára az ellenfélnek visszatér a bátorsága, és holtak vélve őt, ki merészkedik törni a táborból. De amikor a testőrcsapat előrohan, biztosabbnak ítélik, ha a sánctól és nem a mezőn verekszenek. Az ütközet alkonyaiig elhúzódik, a töltést sok hely áttörték, és ha a legnagyobb elszántsággal nem védték volna a tábort, az e napon kétségkívül elesett volna. Mert a magyarok közül többen hullottak el, mint a gallok közül, az ellenséges nyilak szinte elárasztották őket. Károly, hogy az embereit kímélje, e napra megelégedi a dolgot, és visszavonulót fúvat. (195) A verekezés végeztével mindkét fél ápolgatja a testét, de a magyarok mindnyájan őrhelyükön esznek, mert e nagy veszedelemben azt senkinek sem szabad elhagynia. A gallok részint pihentetik fáradt tagjaikat, részint őrszemeket helyeznek el mindenfelé, nehogy az ellenség kárt tegyen bennük.

Ezek pedig éjnek éjszakáján titkon összehívják a gyűlést, hogy eldöntsék, mit tegyenek másnap e szükséghelyzetben. Jól tudják, hogy a magyarok dolga végső szorultságra jutott, a tábor védhetőségében nem bíznak, nem nagyon látják, mi módon tarthatnák meg magukat épségben az ellenség által mindenfelől bekerítve. Közösen arra az elhatározásra jutnak, hogy az éji csendben kitöréssel futásban keresnek menedéket, abban a reményben, hogy helyismeretük révén könnyen ellillanhatnak. (200) A kitöréstől megzavarodott és önmagát féltő ellenfél aligha fogja üldözni őket, a közvetlen közelben itt vannak a hegyek, ahol megvédhetik az életüket. Eddig négyezer ember halt meg a táborban, az ötödik ezer és még ötszáz nappal menekülés közben esett el, a sebesültek száma felmérhetetlen; a gallok közül körülbelül háromezer, így hát éjfélkor titkon jelt adva előjönnek, rárohannak a szétszórt ellenséges posztokra, és az őrség legnagyobb részét lemészárolják, mielőtt a gallok táborában riadót fűjnének. Ahogy aztán mindannyian fölserkennek, először megzavarodnak és félelemben esnek, aztán kezdenek fegyverre kapni ellenük, mert azt hiszik, hogy nem menekülés, hanem öldöklés céljából törtek ki. Azok már vagy két mérföldnyire futottak, mire az egész gall táborban elterjed a riadalom; előreküldték a poggyászt, felsorakoztatták a szekereket, és útnak indultak. (205) A gallok abban a hiszemben, hogy még mindig a táborban vannak, átmásznak a sáncon, és nekirontanak a rongysátrakkal, amelyeket fejvesztett

sietséggel hagytak oda, és lerombolják azokat. Majd napkeltekor rájönnek, hogy azok titokban megszöktek, és gyors menetben a nyomukba szegődnek; mielőtt üldözhetnék őket, észreveszik, hogy azok megszállták Buda közeli hegyeit. Látják, hogy ott megállapodtak, a hegyek lábát sánc módjára szekerek karéjával erődítették meg, erre lassabb lépésben kezdenek haladni. Ahogy odaérnek, a hegyet a körbesorakozó sereggel elvágják a síkságtól, a szorosokat és a többi bejáratot őrállásokkal elrekeszik, azon igyekeznek, hogy az ellenséget inkább kiéheztetéssel, mint fegyverrel győzzék le. Károly a strázsákat körben felállítva a legszorosabb bekerítést követeli, hogy sem kijönni, sem élelmet bevinni ne lehessen, mert azt reméli, hogy azokat mihamar gyötörni kezdi a nélkülözés. (210) Aztán a flottát a szárazföldi csapatokkal együtt alakítja és a Duna-parton helyezi el, nehogy valaki kijuthasson. Huszonnyolc napig védi magát az éhségtől mardosott ellenfél, s végül, amikor a nélkülözés miatt már senki sem tud megállni a lábán, megadja magát, és a magyar kénytelen elfogadni a Károly által szabott feltételt. Aki kész fölvenni Krisztus legszentségebb hitét, azt életével és vagyonával egyetemben szabadsággal ajándékozza meg; aki a szkíták pogány vallásán kitart, annak csak az élete marad meg, szabadságát vagyonával együtt elveszti. Sokan elfordulnak az atyai vallástól, hogy ne váljanak adófizetővé és ne veszítsék el a vagyonukat, az isteni áhítat keveset lelkesít. Másnap, hogy megadták magukat, a megátalkodottak mérhetetlen tömegét fosztják meg a javaitól; az engedékenyekkel kegyesen bánnak.

(215) Aztán táborát útnak indítja, elmegy Óbudára, melyet korábban Sicambriának hívtak, ahol Kagán, a magyarok királya székel. Ez nagy tekintélynek örvendett hallatlan mennyiségű kincse jóvoltából, amelyet a sok fosztogatásból és az ellenségtől szedett zsákmányból gyűjtött, a súlyos háborút vezérei révén viselte, s most megriadva a gallok erejétől és Károly bölcsességgel párosult szerencséjétől abban reménykedett, hogy a roppant erős városban megvédelheti magát. De a dolog egészen másképp ment végbe, mint ahogy szerette volna, mert amikor értesült arról, hogy az egyik seregrész megadta magát, igencsak megzavarodott. Nem hitte, hogy a lakosságából kiürült várost megtarthatja, és nem remélte, hogy a túlerőben levő ellenséggel szemben sikerrel harcolhat. És íme, a várost körülbelül százezer gall megtámadja, és támadják az övéi is, akik saját szánalmas látványukkal akaratlanul is figyelmeztetik a városbelieket. (220) Ezek pedig a felkínált megadást visszautasítják, és bár a város nagyságához képest kevesedmagukkal nemigen állhatnak ellen, másnapra mégis várják a harcot. Károly a Duna felől hajókról támad, a többi részt felfejlődött hadsorokkal keríti be. Az első összecsapásnál a hatalmas magyar tömeget a gall hadsorok elé rendeli, hogy a városbeliek kénytelenek legyenek előbb a sajátjaikat, csak aztán az ellenséget gyilkolni. A polgárok nagy része ugyanúgy tekinti a sajátjait, mint az ellenséget, sokan még kegyetlenebbül, mások viszont lanyhábban bánnak velük, és inkább kitérnek a támadás elől, mint hogy rokon vérrrel mocskolják be magukat, és ugyanígy vannak a behódoltak is. Egész nap egyenlő esélyekkel csatáznak; napnyugtára a gallokhoz szegődik a szerencse, amely Károlyt szinte sohasem hagyta cserben; mert a magyarok elővédjével fedezve biztonságban mozoghatnak, és a falakhoz létrát támasztva sokan felkapaszkodnak rájuk. (225) Ahogy a császár ezt meglátja, végigszáguld a hadsorokon, kiabálja, hogy a város elesett, egyúttal felmutatja jobbát embereinek, mire mindenütt óriási lármával akkora roham indul meg, hogy a polgárokat egyszerre lesodorra benyomulnak a városba. Amikor a magyarok, akik tegnap megadták magukat, látják, hogy ez elesett, az utcákon és tereken a császár könyörületességéről kiáltoznak, Károly jószívűségét hangoztatják, jajonganak, hogy kegyelmezzen az ő vérüknek. A rimánkodók a harcoló sorok közé vetik magukat, mindkét félnek zokogva könyörögnek, hogy tegye le a fegyvert. Ezután kíméletesebben folytatják a verekedést, és jobban odafigyelnek a közbenjárók hangjára. És ahogy a két fél lassacskán kezd engedni, ezek még szenvedélyesebben biztatják övéiket a kegyelemkérésre és a csendes megadásra. A városbeliek elveszítve a védekezés reményét, leteszik a fegyvert, és csak életüket, asszonyaikat meg gyermekeiket kérik. A győztest végül megszállja a sajnálat, és bár a gallok közül sokan elesetek, enged a könyörgésnek. (230) Követelik, hogy adják át nekik a város erődített helyeit, ami megtörténvén, őrséget helyeznek beléjük, a kapukhoz, a terekre és számos utcasarokra szabályszerűen strázsát állítanak, nehogy a magyarok valami kárt okozhassanak. Károly bevonul a városba, magának követeli a királyi palotát. Kagán király egy darabig tiltakozik, de végre átadja, ez pedig elfoglalja az erődített, a sok ellenségtől szerzett becses fegyverzsákmánnyal és prédával dugig tömött várat a palotával együtt. Aztán kiüríti az arannyal, ezüsttel zsúfolt kincstárát, a királyt bilincsbe veri, és amikor ez önkezével véget vet az életének, tisztelen eltemeti. Azt az aranyat, ezüstöt, sok-sok év alatt mindenfelől összehordott szkíta zsákmányt, amelyet Sicambriában találtak, a frankok egyetlen nap alatt elvitték, a magánszemélyek vagyonát a katonák között rang szerint szétosztották. Az asszonyok szemérmét tisztelben tartották, senki ellen sem alkalmaztak erőszakot, a nép megtarthatta az életét, és adófizetővé lett.

(235) Pannónia, a római nép dúsgazdag provinciája, amelyet idegen népség ragadott el, visszatért a római fejedelemez. Ezután pár nappal később Károly gyűlést hív össze, és arra ösztökéli a népet, hogy magát és gyermekeit avassa be a keresztény hitbe, ismerje meg az igaz istent, a mindenség teremtőjét és az emberi nem megváltóját, ismerje meg Jézus Krisztust, az isten egyszülött fiát, és ha megismerte, szeresse és imádjá, kövesse a keresztény vallás tanításait, utasítsa el Marsot és Herkulest, a vak népek koholmányát, tanulja meg az isteni titkokat, amelyek segítségével megszerezheti lelke halhatatlanságát; kövesse Jézus Krisztus legszentebb tanát, mert csak abból világol ki az igazság; ha a bálványokat és a hamis isteneket elvetik, ő viszonzásképpen a

magyarok legkegyelmesebb és legengedékenyebb ura lesz, és a magyarokat ugyanolyan jóindulattal fogja tartani, mint a frankokat. Ezt tolmács útján előadja, de keveset talál, aki az igaz hitre térne; látva a nemzet pogány és megátalkodott gondolkodását, rájön, hogy inkább szigorral, mint szelídséggel kell élnie vele szemben. Ezért először is leromboltatja a városfalakat, hogy ne egykönnyen lázadhassanak, aztán megparancsolja, hogy fizessék meg a megállapított adót, adják át minden fegyverüket, és rombolják le az összes régi templomot bálványostól; akik a szentséges hitet felvették, azokkal jól bántak, azok adómentességet kaptak, és hogy tudják, hol misézhetnek keresztény szertartás szerint, a város külső részén a hegy alján templomot állított Mária istenanyának, ahova a mi időnkben a környékeliek mindenfelől összesereglenek ájtatos könyörgésre, és mint egy vésett kő ma is mutatja, ezt a fehér Mária kápolnájának nevezik, amelyet Magyarországon először szenteltek keresztény istenségeknek. (240) A város lecsendesítése és az államügyek elrendezése után a város élére egy igen okos és nagyszerű embert állított, a vallás terjesztése végett papokat hagyott hátra, jól tudván, hogy e vad lelkeket nem egykönnyen lehet az igaz hitre téríteni.

Elesvén a tartomány fővárosa, Sicambria, melyet valaha a germán légióról így, később pedig Óbudának neveztek, mint fentebb részletesen előadtuk, valahány falu és város csak volt, követeket küldött Károlyhoz, és megfogadta, hogy teljesíti az utasításait. A sereget egészen Taurunumig elvitte. A bolgárok által elfoglalva tartott Mysiákat nem támadta meg, nehogy úgy lássék, mintha a keleti birodalom határait megsértené. Aztán a Szerémségen át jött vissza, a közelben átkelt a Dunán, és Dácián meg a metanasta jazigokon keresztül a hajóhaddal együtt visszament ahhoz a szigethez, amelyről elmondtuk, hogy a magyarok nagyobb része asszonyostól, fiastól, vagyonostól odamenekült. Ezt bekerítette a flottával; háromnapos ostrommal szétszórta az őrséget, mely az őrtornyokban helyezkedett el, és megszállta; (245) a szigetbeliek ugyanis övéik balsorsától megrémülve nem mertek erősebben ellenállni, nehogy kegyetlenséget kelljen tapasztalniuk, és bár az irdatlan Duna meg az erődítmények védték őket, gyorsan megadták magukat. A gallok közül nem sok veszett oda, ezért a legyőzöttekkel nem bántak mostohán; vagyonukat és fegyvereiket elvették, szokás szerint törvények alá vetették őket, és őrséget állítottak oda, ahova kellett; továbbá előljárókat és papokat kaptak, hogy azok a népet hívják össze imára, hirdessék a szent tant, és terjesszék a keresztény vallást. A magyar hadjárat során mindössze két frank főember halt meg. Henrik friuli herceg Liburniában a tengerparti Tersat városa mellett, mint mondják, a városbeliek csapdájában és Gerold bajor kapitány, aki akkor esett el, amikor a magyarok ellen fölvezetett csapatát paripája hátáról hevesen buzdította. Liutprand azt mondja, hogy ettől eltekintve ez a háború nem volt véres a frankok számára, csak éppen súlyához képest soká tartott, mások cáfolják, hogy kevés vér ömlött volna, hiszen e bösz és vad nemzetet nem lehetett könnyű legyőzni. (250) De – mint valamivel alább meglátjuk – az, amit Henrikről és Geroldról mondtunk, a második hadjárat során történt.

A Pannóniák bekebelezése és meghódítása után Károly a jeles diadal birtokában úgy határozott, hogy meglátogatja a Galliákat, elsősorban a szülőföldjét, amelyet most Frankföldnek neveznek, ahol is a második esztendő telt, amikor jelentették, hogy a szászok, akikkel oly sok évig hadakozott azért, hogy Krisztus hitét kövessék, az igaz hit tanításait félredobták, és visszaestek barbár és átkos hitetlenségükbe. Erre a híre előntötte a harag, és föltette, hogy ezt a hitszegő és minden jámborságból kivetkezett népséget erőszakkal és súlyos kártétellel fogja kijózanítani. Ámde a szászok sem makacsolták meg magukat kisebb eltökéltséggel, és szívesebben vállalták a halált vagy a legnagyobb szenvedést is, mint azt, hogy az igaz istent imádják és parancsnak engedjenek. Mindketten fölvezették a sereget, egyforma kitartással és kíméletlenséggel verekedtek, de az a fél kerekedett felül, amelyik igazabb ügyért erőlködött; a szászok közül ebben az ütközetben harmincezret vágtak le, és földjüket teljesen kipusztították. (255) Tudniillik nemcsak a főemberek fiait hurcolták el túszként, hanem – hogy erejüket tisztas szín alatt csökkentésük – sokat közülük elvittek kolónusnak Dáciába, Pannóniába meg különböző tartományokba, s közülük nagyon sokan laknak mindmáig Sarmatiában meg a túlsó Dáciában. Eközben Adorján pápa távozik az életből, és helyét a szent életű Leó foglalja el törvényesen. Ugyanebben az időben Irént a konstantinápolyi polgárok rávették arra, hogy Konstantin fiát gyűlöletes gaztettei miatt törbe ejtve fogja el és vakítsa meg, majd börtönbe vetette őt, ahol az bújában és dühében kiadta a lelkét.

Míg mindez így zajlik, íme, a római birodalom súlyos és bonyolult háborúba keveredik. Mert a szászok, mit sem törődve az iménti vereséggel és országuk pusztulásával, pártot ütnek Károly ellen, és példájukra a magyarok úgyszintén. Ráadásul a bajorok, ezekkel úgyszólván összebeszélve, hadat indítanak a szomszéd friuliak, longobárdok és itáliaiak ellen. (260) De nem nyugszanak a szerezcsenek sem, akik résztint Barcelonából, résztint Lisszabonból rajtaütésekkel és rablótámadásokkal zaklatják a keresztényeket. Károlynak minderről gondoskodnia kellett, és mert nem tudott egyszerre mindenütt jelen lenni, több háborút képviselők útján vívott meg. Fiát, Pipint, a magyar hadszíntérre rendelte, a frank Henriket, akit a friulánok élére állított, kiküldte, hogy Itáliát védje a bajorok inzultusai ellen. Aldefondnak, Asturia és Galicia keresztény királyának segédcsapatokat küldött Aquitániából, és arra kérte, hogy a szerezcseneket fegyverrel tartsa távol Luzitániától és Baeticától. A barcelonaiak visszaszorítására maga indult, és ahogy oda megérkezett, Zatus, aki szerezcsen fennhatóság alatt a várost tartotta, átállt Károlyhoz, aki a város birtokbavétele révén kitűnő lehetőséget kapott az innenső Hispánia megvédésére, és gondjainak súlyos terhétől megszabadult. (265) Pipin megbízatását véve Magyarországra ment;

ütőképes hadsereggel nyomult be, megtámadta a bátran és lelkesen védekező magyarokat, akiket rövid ellenállás után megszorogtatott, aztán nekirugaszkodva megvert és megszalasztott. Ezeket azonban nem volt elég egy ütközetben legyőznie, hanem erejét Herkules hidrójának módjára többször megújítva fékezte meg őket, és hogy a hűségben megszilárdítsa, a tartományban, Ring városkánál telelt. Ez időben Henrik friuli herceg Noviomir szláv fejedelem és küldöttei befolyására alaposan megbüntette az avarokat, akik e háborúban az ősi rokonság alapján szöveterkezték a magyarokkal, mert azok meg akarták támadni az itáliaiakat. Ugyanis Noviomir csatában legyőzte és megölte Ringet, a bajor nemzet fővezérét, majd röviddel ez után csapataival együtt megadásra kényszerítette Kagazon és Jugurra vezéreket, városaikat és községeiket kíméletlenül lerombolta. A keresztények ügye már mindenfelé kedvezően alakult, Hispániában sem kevésbé szerencsésen, mert Aldefond, Galícia és Asturia királya, fényes győzelmet aratott a szerescsenek fölött, akik Luzitániát elfoglalták. Lisszabont, a luzitánok fővárosát erővel elfoglalta, és katonáinak rablásra átengedte. (270) A szerescsenektől rengeteg értékes zsákmányt szedtek el és küldtek Károlyhoz ebből a városból, aranyos mellvértéket és sisakokat, hogy a győzelem jutalmától őt se fosszák meg.

Ebben az időben egész Itália nyugalomban élt, mert Irén a keleti ügyek kézbevétele után, hogy Károly kedvében járjon, az összes alája tartozó itáliai népnek megparancsolta, hogy a rómaiakkal és a beneventóiakkal barátságosan bánjon. Csak a római népre támadt egy új szörnyűség. Mert Leó pápa, a minden tudománnyal és bölcsességgel teljes férfi, aki a klérust és a népet mindig a legszentebb erkölcsökre és tudományokra tanította, könyörgő körmenetet vezetett át a városon, miközben szent Szilveszter templománál Paszkál főúr és Campulus presbiter, akiknek aljas életmódját beszédeiben gyakran ostorozta volt, zendülők pogány tömegével a földre teperte őt, és a pápai jelvényeket elszedte tőle, majd szemével együtt nyelvétől is megfosztotta. Ezután az isteni Erazmus kolostorába vitték, onnan Albin kamarás segítségével visszakerült az isteni Péter bazilikájába, és azt mondják, hogy az ottani zárdában isten akaratóból visszakapta nyelvét és szemét. Vinigisius spoletói herceg erről hírt kapva több századdal Rómába sietett, és a kiszabadult főpapot Károlyhoz küldte, hogy a római helyzet megoldása végett biztassa Itália újabb meglátogatására; ez nagy tisztelettel fogadta őt, és az ügy megtárgyalása után nagy lovasság kíséretében visszaküldte Rómába. (275) Érkeztében a római nép és az összes rend a Molle-hídig elébe szaladt üdvözlésére. Miután Károly a Nyugaton elrendezte a dolgait, az óceánon hajóhadat állított a kalózok megfékezése végett, aztán elindult Aachenből, és a mainzi meg a bécsi földön, továbbá a noricusokon meg az isztriaiakon keresztül a friulánokhoz ment; ott találta az ármányosan meggyilkolt Henrik trevisói herceget, a halott helyére mást állított, a cselszövöket pedig szigorúan megbüntette. Aztán Ravennába hajózott. Megtudta, hogy a Beneventóban lakó longobárdok zavargást készítenek elő a szomszéd görögök ellen, ezért fia, Pipin révén sebtében összeszedett századokkal és segédszerepekkel gyorsan hadjáratot szervezett. Káprázatos pompával bevonult Rómába, és az isteni Péter palotájában megpihent. Harmadnapon a szent atyák teljes tanácsa előtt kívánta kivizsgálni azok ügyét, akik a jog és a méltányosság ellenére megsértették a pápai méltóságot. Miután mindkét fél előadta az ügyet, halálos ítélettel sújtotta ezeket, mint felségsértőket. A főpap közbelépett, és kieszközölte, hogy az életüket meghagyja. (280) Paszkált és Campulust tehát a többi összeesküvővel együtt elküldték Galliába. A megváltónk születésnapjára meghirdetett gyűlésre megérkezett Pipin, aki tönkreverte a beneventóiakat, és fékentartásukra megtette előljárójuknak Vinigisius spoletói herceget, akinek segítő csapatait e háborúban felhasználta.

Az ünnepek alatt a tanács határozatából a nép tetszésével, a rómaiak kérésére és pápai akarattal Péter bazilikájában Leó, mindenki harsogó éljenzése közepette, Károlyt megkoronázta a császári diadémmal: Éljen az isten által koronázott felséges Károly, éljen Nagy Károly, Károly, a haza atyja, éljen a keresztény közösség legkegyesebb oltalmazója, a béketeremtő! Az éljenzés után a főpap a szentséges olajjal fölkenete, aztán a fiúhoz, Pipinhez fordult, Itália királyává nyilvánította őt, és királyi szentségekben részesítette. A pápa és a császár ezután még nagyobb gondot fordított Itália ügyeire. Néhányan azt mondják, hogy Leó pápák és püspökök választására is felhatalmazta Károlyt, de elég nehéz elhinni, hogy ezt a könyvtárnok elhallgatta volna, és bizonyos, hogy a Leó után következő István pápát is a római nép választotta. (285) Leginkább az maradt még hátra, hogy a görögökről és az Itáliát szorongató longobárdokról olyan határozatot hozzanak, amellyel Itália biztos békét nyerjen. A longobárdok a jövevény néven kívül semmiben sem különböztek az olaszoktól, hiszen majdnem 230 éve laktak Itáliában. Nemzetségük nemességét csak azok különböztették meg komolyabban, akik a paviai és milánói királyi udvarban vagy a Pón túli régióban nevelkedtek, valamennyien olyan szoros rokonságban álltak a taljánokkal, hogy Itáliából való kiűzésüket embertelenségnek tartották volna. Ezért Leó pápának és Károly császárnak úgy tetszett, hogy a longobárd nemzet nevét és honosságát fenn kell tartani azon a területen, ahol régen megtelepedtek és létalapjukat megvetették, továbbá mindazt, ami a ravennai exarchátushoz tartozik, el kell nevezni Romandiólának, hogy ezzel a római nevezethez való közüknek és kapcsolatuknak érzékelhetőbb alapjai legyenek, és legyenek a rómaiak iránt próbált hűségű szomszédai, akiknek gondjuk és lehetőségük van arra, hogy féken tartsák őket, vagy előljáróikat letegyék. Ezzel szemben viszont a görögöket ki kell üzni Itáliából.

Ezért Pipin egész Itáliában sorozást tartott, és a sereggel Beneventóba ment. Károly az Alpokon inneni Gallián át visszavonult a túlsóba. Ezután szörnyű földrengés következett, amely Itália-szerte romba döntötte a templomokat és a városok egy részét. (290) Pipin sokáig vívta Beneventót; bevételének reményét feladva kemény ostrom alá fogta Chieti városát, mert a longobárd származású Roselim városkapitány átpártolt a görögökhöz, ezt elfoglalta, elpusztította és felgyújtotta. Aztán Ortát és Lucerát hajtotta a hatalmába. Lucera élére Vinigisius spoletói herceget tette, aki megbetegedett, Grimoald beneventói herceg megtámadta, és Lucerát erővel elvette tőle. Pipin odasietett, Grimoaldot bezárta Lucerába, és olyan szükségre kényszerítette, hogy a várost átadva elköltözött Paviába. Amikor ezt Irén megtudta, Károlyhoz követet küldött, és felpanaszolta, hogy a békeszerződést megszegték. Károly ezzel együtt saját követeit küldte hozzá, hogy a birodalmat felosztva erősítsék meg a békét. (295) A felosztás így történt: ami Nápolytól jobbra, Sipontótól balra a Felső- és az Alsó-tengertől kezdődőleg fekszik, továbbá Szicília egészen a konstantinápolyi császárságnak ítéltetik; a többi a rómaié, kivéve a beneventói hercegséget, amely semleges marad, bár inkább a görögökhöz, mint a rómaihoz húz, és kivéve a velenceieket, akik noha közelebb álltak a görögökhöz, mint a rómaiakhoz, mégsem kerültek római fennhatóság alá. Amikor azonban Nicefor császár következett, aki Irént csellel elfogta és Lesbos szigetére küldte, sokak állítása szerint a birodalom felosztására nézve megengedték a velenceieknek, hogy mindkét császár tisztelete mellett a saját törvényeikkel éljenek.

Károly az itáliai ügyek rendbetétele után a germánokra és a magyarokra fordította a figyelmét; egyik tartományt sem tartotta jelentéktelennek; mert a pannóniai háború alig nyolc éve történt befejezése után, Gotfréd, a Germán-óceán partvidékén lakó dánok királya, hatalmas sereggel szárazon és vízen megindult Szászország partjaira, és szövetséget kötve Károllyal visszaadta a szőkevény germánokat, akiknek megmozdulásától nagyon félt. (300) Károly a béke létrejötte után visszatért a Frankföldre; az előző évben, amikor Aachenben telelt, a szászok nagy sokaságát telepítette át a Frankföldre gyermekestől, asszonyostól, tanyáikat pedig átengedte az obderitáknak. Röviddel ezután Fortunatus velencei metropolita egy belső meghasonlás során Károly segítségét kérte; Pipin mozgult meg az érdekében, aki megtámadta Eracleát, a velenceiek egyetlen szárazföldi városát, amelynek a helyét most Civita Novának nevezik, és az ehhez tartozó Cavallinót. E helységek polgárai nem bíztak magukban, elhagyták az otthonukat, és elköltöztek Velencébe, közülük körülbelül száz családot befogadtak a patríciusi rendbe. Aztán váratlanul szláv és cseh háború tört ki; tudniillik a szláv eredetű csehek és lengyelek hír szerint pártütésre ösztökélték a római uralomhoz hű, velük szomszédos szászokat. A törvénytelen születésű idősebb Károly egy szerencsés ütközetben ezeket legyőzte, megölte a vezérüket, Leót, a földet alaposan feldúlta, és gazdag zsákmánnyal tért vissza az apjához. Az apa a bajorok, az ausztriaiak és a germánok élére Lajost állította. (305) A háború újabb fellángolásakor az Elba mellett lakó szláv szorbok és csehek lázadnak fel. Az ifjabb Károly szülői parancsra segítséget gyűjt a bajoroktól, a burgundoktól, az alemannoktól, megindul a szorbok ellen, legyőzi és engedelmességre kényszeríti őket. És hogy ne tudjanak könnyen lázadni, a Saale és az Elba folyók mellé egy-egy erődöt állít. Aztán a csehekre ront, az első ütközetben szétzavarja őket, és a földjüket tüzzel-vassal pusztítja.

Pipin sem tört kisebb buzgalommal a dicsőségre, aki Itáliát kormányozta, és Ademár genovai gróf, flottaparancsnok révén elkergette a Korzika szigetét támadó mórokat. Ademár azonban halála árán szerezte meg a győzelmet. Apjukat pedig, Károly császárt, hasonló szerencse kísérte, ő a szerencsen háborúban követek útján megadásra bírta a navarrai és a pamplonai hispánokat, akik valamivel korábban a hitetlenek mellé álltak. (310) Aztán Buccharedus hadvezér révén legyőzte a mórokat, akik a tarragonai Hispániát és Luzitániát elfoglalták, és nagy hajóhaddal megtámadták Szardíniát meg Korzikát, ezek ötezer halottat és tizenhárom hajót veszítettek. Ugyanebben az időben a velenceieket Nicefor konstantinápolyi császár súlyos támadással háborította meg, mert Károllyal szövetségtek, és addig szorongatta őket meg a dalmátokat, amíg a szövetségtől elálltak, és visszatértek hozzá. Niceta patrícius ugyanis nagy hajóhaddal kiszállt az Adriai-tengerre, és Dalmáciát a Venetóval együtt a görögök fennhatósága alá vetette vissza. Pár hónap múlva, mialatt Velencében időzött, Pipinnel fegyverszünetet kötött, és az egész hajóhaddal visszavonult Konstantinápolyba.

Ha Károlynak méltó uralkodótársa van, ha a Keletnek ugyanolyan császára van, mint a Nyugatnak, ez időben kétségtelenül könnyen helyre lehetett volna állítani az egész római birodalmat. (315) Mert ha a figyelmét Európa meghódítására fordító Károly példájára Nicefor Ázsia és Afrika megszerzésére törekedett volna, a római birodalom méltóságát helyreállva látnánk, és ha a végzet nem fordul ellene, ma is virágjában, ámde a mi időnkben ennek halvány nyomát sem találjuk.

Mialatt Károly azon fáradozik, hogy itt Károly révén Germánia távoli népét, a Germán-óceán partján lakó dánt, ott meg a másik fia, Lajos révén a Hispániákra áhítozó szerencsent leverje, azalatt Nicefor oda sem hederít a szerencsenekre, akik Trákiát és Bizánc határait szanaszét pusztítják, hanem minden igyekezetével azon van, hogy a Pipin alatt nyugvó Itáliát felzavarja. Flottát állít, behatol a Tirrén-tengerre, feldúlja az etruriai Piombino várost. Niceta patrícius pedig, még a Pipinnel Velencében kötött fegyverszünet érvénye alatt, Illyricumból és Dalmáciából flottával próbálja háborgatni az Adriai-öböl Pipin királyhoz hű parti területét. Ahogy erről Pipin

tudomást szerez, az összes tengerparti városba őrseget állít, a Velencével szemben fekvő, félsziget-formán elnyúló Comacchiót gall és itáliai katonával rakja tele. Amikor Niceta meg a velencések ideérnek, sebekkel borítva hőkölnék vissza. Niceta csalódik reményében, a velencei vezetők pedig kudarcot vallva béketárgyalásokat kezdeményeznek Nicefor és Pipin király között. (320) Mint az aquileiai Pál írja, a velencei vezérek, az egyiknek Ubelerius, a másinak Beatus a neve, úgy tesznek, mintha békét közvetítenének a görögök és a frankok között, eközben Pipint törbe akarják csalni. Ez a tudására jut, és a megkezdett béketárgyalástól azonnal a velencéseken való bosszúra fordul, szárazon-vízen erős sereget toboroz, Velencét hajóval és szárazföldi katonával körülzárja, hogy sem élelmet, sem segítséget nem lehet bejuttatni; az árulást szervező vezérek a várossal együtt megadják magukat. Más írók, akik a velencéseknek hízelegnek, úgy mondják, hogy az előző háborúban igazta le őket, amikor Pipin Eracleát és Cavallinót erővel bevette; ebben a hadjáratban pedig Pipin egy ravasz asszonyka javaslatára hidat veretett a Rivalentóra, amelyen átvitte a lovasságot; a hidat tüzzel és vassal megsemmisítették, a lovasság elmerült, és a frankok nagy veszteséget szenvedtek, amit azonban nem könnyű elhinni. Akik az elfogultságban valószínűbb változatot követnek, azt mesélik, hogy Pipin flottája a gyors segítséggel odahajózó Ciurano Pál elől menekült el. (325) Ilyenformán Pipin és Nicefor között helyreállt a béke azzal a megállapodással, hogy a velenceiek élvezhessék függetlenségüket, amelyet régebben Károlytól kaptak. Én inkább Pálnak adok hitelt.

Mialatt ezek így zajlanak, Károlynak jelentik, hogy Gotfréd, a dánok királya, támadással zaklatta a római uralom alá vetett frizeket, legyőzte őket, és adó fejében évente száz font ezüstöt szed tőlük. Károly megparancsolja, hogy meghatározott napra gyülekezzenek össze minden csapat a Rajnán túli területen a Weserbe ömlő Aller folyónál. Mialatt azonban Gotfréd érkezését várja, jelentik, hogy azt egy csatlósa meggyilkolta. De hogy az ellenfél halála fölötti öröm ne legyen tartós, ugyanazon a napon másik hír tudatja, hogy fia, Pipin, Itália királya Milánóban eltávozott az élők sorából. Ezért visszament Aachenbe, hogy ügyeiről rendben gondoskodjék, maga elé bocsátotta a görögök, a szerescsének követeit meg a dánokét, akiknél az elhunyt Gotfréd helyébe Eumig állt, és mert ezek valamennyien békét kértek, a birodalom megszilárdítása érdekében mindnyájukkal szívesen megkötötte azt. (330) A Britanniai-óceánra flottát állított, amely az északi partvidéket vigyázza. A szárazföldi csapatokat elosztotta háromfelé, egy részt Livóniába, mely a Szarmata-óceán partján fekszik, egy másikat a britekhez, egy harmadikat Magyarországra, jól tudva, hogy ez a háborúval meg nem szelidíthető népség, amely alig nyolc éve csillapodott le, az ő halála után erős őrség nélkül nem fog megmaradni az engedelmességben. Aztán Aachenből kiindulva elment Boulogne tengerparti városba, ahol meg akarta szemlélni és számlálni az odarendelt flottát, és amikor látta, hogy minden az akarata szerint megy, visszatért Aachenbe.

Ó, nyomorult emberi szerencse, amely sohasem lehet minden tekintetben boldog! Íme, megjelennek a dánok, a lengyelek és a Duna mentén lakó csehek küldöttei, akik nagy ajándékokat hoznak, és sürgetőleg örökös békét kérnek. Alig hogy ezt kész örömmel megadja nekik, már jön is a gyász hír fia, Károly haláláról, aki Germánia határait őrizte. Hasonlóképpen szomorúan alakult a görög helyzet is, mert azon idő alatt, míg a békekövetek Konstantinápoly felé utaztak, Nicefor nem tudott visszajönni a városba a békekötés szentesítése végett, mert a bolgárok ellen ugyan több győzelmet szerzett, de a Krum bolgár királlyal való összecsapás során a Magyarországgal határos Felső-Mysiában vereséget szenvedett és meghalt. (335) Fia, Stauratius, aki a füle mögött súlyos sebet szerzett, visszament Bizáncba, és átvette az uralmat, őt a harmadik hónapban lemondatták, és nővérétől való unokaöccse, Mihály szerezte meg a hatalmat, akinek legfontosabb törekvése az volt, hogy a Nicefor által kezdeményezett békét Károly császárral megerősítse. A szerződést néhány rövid szóval hirdették ki: A Keletet és Konstantinápolyt birtokolja Mihály, a Nyugatot és Rómát Károly.

A dolgok elrendeződése után Károly Itália kormányához állította Pipin fiától való unokáját, Bernátot, Walit pedig nagybátyjának, a másik Bernátnak a fiát, mellérendelte, hogy egyikük a szárazföldi, a másikuk a tengeri hadjáratot foglalkozzák. Ugyanis az a hír járta, hogy a szerescsének, Baetica és Luzitánia urai, nagy flottát szereltek föl Itália szigeteinek zaklatása céljából. (340) A hír nem bizonyult valótlannak, mert kétfelé osztott hajóhaduk nekiment Korzikának és Szardíniának; amelyik Szardíniát támadta meg, az megsemmisült, a másik elmenekült Hispániába. Ambulach szerescsének király ezért fel akarta újítani a békét Károllyal, ha már a helyzet nem alakult várokozásának megfelelően. Károly pedig megújította vele a szerződést, hogy Itáliát minden tekintetben nyugalomba tegye. Sőt, évi ötezerhusz arany adó fejében békét és barátságot kötött Grimoald beneventói herceggel is, aki egyedül maradt fenn a longobárdok közül. Azután, érezve közelgő halálát, országgyűlést hívott össze Aachenbe, és az összesereglettek előtt fiát, Lajost, Aquitánia királyát, a római császárságban társának hirdette ki. Unokáját, Bernátot, Itália királyává rendelte. Mialatt a nyugati birodalom ilyen nyugalomban él, Mihály konstantinápolyi fejedelem háborúval szorongatja a bolgárokat, a két Mysia urait, és számos vereséggel sújtja őket. (345) Győzelmével azonban elbizakodottan visszaél, és ezért Drinápolynál vereséget szenved és megszalad. Megriadva vonul vissza Konstantinápolyba, félti magát a néptől, gyötri a nagy szomorúság, és önként lemond az uralomról, a testőrök Leót, Pardus patrícius fiát állítják a helyére. Krum, a bolgárok királya, elfoglalja Drinápolyt, bátorsága megnövekszik, és akkora merészségre vetemedik, hogy a barbár népséggel bekeríti Konstantinápolyt. Az ostromlóit várost többször megrohamozza, Leó a néppel és a

katonasággal kitör, és nemcsak visszaveri a bolgárokat, hanem Krum királyukkal bátran összecsapva megöli őt, és gazdag zsákmányt visz haza az isteni Szófiának; ez a győzelem nem csekély nyugalmat szerez a keleti birodalomnak.

A tettei dicsőségével ragyogó, az ókor legkiválóbb fejedelmeivel vetekedő Károly megöregedve, életének hetvenkettedik, uralmának negyvenhatodik esztendejében, február ötödik kalendáján Aachenben befejezte az életét, halálát az egész keresztény társadalom megsiratta, és mindenki úgy vélekedett, hogy az istenségek sorába kell iktatni őt.

10. fejezet - Tizedik könyv

A magyarok, akik Károly uralkodása idején többszöri pártütés után belátták, hogy veszedelmes meggondolatlanság egész Európa virtussal és szerencsével kitűnő ura ellen rugdalózni, végre lecsillapodtak, és e nyugalom alatt hányattatásaikat kiheverték. Halála után úgy gondolták, hogy mindaddig tétlenek maradnak, míg a biztos győzelemre nem kínálkozik alkalom. Károly után a római birodalom csúcsára a Jámbornak nevezett Lajos került, aki apja halálhírét hallva elhagyta Aquitániát, és Aachenbe sietett, ahol ott találta azokat a követeket, akik Károlyhoz mindenfelől összesereglettek; népgyűlést tartott, és a birodalom ügyeit elrendezve a görögökkel meg a beneventóiakkal békét kötött. Itáliából odahívta Bernát királyt, és két fia közül az egyiket, Lotárt, a bajorok, Pipint az aquitániaiak élére állította. (5) Az első hadjáratot Bernát király kíséretében maga vezette a dánok ellen, hogy Haraldot és Ranfrédot, a dánok királyait, a római birodalom szövetségeseit, akiket Gotfréd fiai kikergettek az országból, visszahelyezze. Törekvését nemcsak a tél akadályozta, hanem a dánok nagy készültsége is, akik a tengerpartot 200 teherhajóval támadták; ezeknek viszont a befagyott tenger okozott nehézséget. Ezenközben gyorsfutár jelenti Itáliából, hogy sokan összeesküdtek Leó pápa ellen; ezért Bernát király elindul az itáliai ügyek rendezésére, de megbetegszik, és Gellért gróf útján teremt csendet.

Leó halála után negyedik István vette át a pápaságot, aki Galliába utazott, és az orléansiaknál Lajos fejedelmet felékesítette a császári jelvényekkel. A megkoronázott császárt különféle zavargások foglalkoztatták. Az egyik oldalon a Garonne folyó és a Pireneusi-hegység között lakó gasconok ütöttek pártot a római birodalom ellen, mert nehezményezték Signinius tartományfőnök elmozdítását; (10) másutt a Germán-óceán szigetein élő obderiták kiskirálya, Solanius; emitt a britek és a dánok; emellett egyes itáliaiak felbujtására Bernát, Itália királya merészkedett lázadásra. De Lajos mindezen háborúkat szerencsével viselte; a gasconokat a velük szomszédos népek segítségével fékezte meg; Solaniusszal és Gotfréd fiaival a szászok határait őrző frankok ütköztek meg egy kínálkozó alkalommal, legyőzték és megszalasztották őket, majd Haraldot visszatették Új-Dácia atyai királyságába. A császár hasonló szerencsével lesújtotta a briteket, akiket lázadás emésztett, és Murmanius fejedelmet, aki a királyi címet csalárdul bitorolta, halállal büntette. Visszament Aachenbe, és békét kötött a görögökkel meg a szerezsenekkel, akik Zaragozát elfoglalták volt. Itt országgyűlést tartott, és elsőszülöttjét, Lotárt, társcsászárrá nevezte ki. A kisebbik Pipint Aquitánia, a harmadikat, Lajost, Bajorország királyává tette. (15) A pártító Bernát ügyét a gyűlés elé terjesztette, amely felségsértés bűnében elmarasztalta őt, és a római birodalom ellenségévé nyilvánította. Aztán Bajorországból és Germániából mindenfelől csapatokat toborzott, és benyomult Itáliába. Itália valamennyi népét esküjük ellenére gyors megadásra kényszerítette, amit azok versengve vállaltak. Az árulók fölött törvényt ült, és halálbüntetéssel illette őket. Bernát király ugyan a császár érkezésének első percében letette a fegyvert és könyörületességéhez menekült, mégis elvitték Aachenbe, ahol a tanács határozata nyomán bárddal lenyakazták. A hasonló vétekben elmarasztalt püspököket a főpapi zsinat döntése hivatalukból kivetette, és kolostorokba küldte őket. Viomarch, Britannia tirannusa, aki királyságra tört, a császári csapatokkal megütközni merészelve elesett, és halálával Britannia megnyugodott.

(20) Innen Rouenon, Amiens-en és Cambrai-n keresztül visszament Aachenbe, ahol különféle népek számos követét találta; jelentést kapott a súlyos kártételeket okozó magyar háborúról is. Ugyanis Lindeut, Alsó-Pannónia kényura, elpártolt a római birodalomtól, és minden módon ugyanerre akarta rávenni Dalmáciát és Felső-Pannóniát is. A császár a magyarok pártütéséről hallva, azt roppant nagy jelentőségűnek ítélte, mert tudta, hogy egy ilyen háború apjával, Károllyal nyolc éven át folyt, ezért valamennyi követtel szándéka szerint elintézte az ügyeket, és gyorsan elbocsátotta őket. Aztán a raetusoknál, a vindelicusoknál és Nagy-Germániában sorozást tartott. Ahonnan csak lehetett, gyorsan segítséget szerzett. Ezután a Duna mentén alászállt a Pannóniákba. A nagy magyar sereggel ellene felvonuló Lindeutot megverte, megugrasztotta, és a menekülő ellenséget egészen a Mysiákat a Pannóniáktól elválasztó hegyekig kergette. (25) Lindeut a kemény frank támadás láttára a hegyről megadta magát; így bocsánatot könyörgött ki magának. A bolgárok, akik Krum királyuk halála után Leó császárral békét kötöttek, miután Mihály álnokul megölte Leót, a békének véget vetettek. Lajos császár Lotárt kinevezte Itália királyává, elküldte Rómába Paszkál pápához, aki koronát adott neki, és augustusszá nyilvánította. Sokan azt mondják, Lajos emiatt becsülte oly nagyra a római egyházat, hogy azokat a hatásköröket és jogokat, amelyeket Adorján pápa az apjára, Nagy Károlyra ráruházott, ő önként visszaadta. Adorján ugyanis a római egyház iránt sokszor tanúsított jó szolgálatok fejében Nagy Károlynak átengedte a római pápa és valamennyi püspök megválasztásának a jogát, amiről ekkor a húsvéti ünnepek alatt fia, Lajos, a maga és utódai nevében lemondott. Ugyanekkor kihirdették, hogy Itália mely városai lesznek császári fennhatóság alatt. Etruriában ezek közül fontosabb volt Arezzo, Volterra, Chiusi, Firenze, Pistoia, Lucca, Pisa és Luni.

(30) Itália dolgának elrendezése után Lajos és Lotár császárok arra fordították a figyelmüket, hogy Hispániában megfékezék a szerecseneket, és megoltalmazzák Germánia és Pannónia határait. Aquitániában ugyanis a szerecsenek apránként napról napra nagyobb erőre kaptak, és az innenső Hispánia közeli városainak némelyike melléjük állt. A Pannóniák megtámadására merészkedő bolgárokat Lajos a hadsereg pusztá felvonultatásával visszariasztotta; ilyenformán kétszer nyertek békét a császártól, az elsőt könnyen, a másodikat a dalmáciai intarran nép fejedelmei, Aldrik és Gellért révén eszközölték ki, melyet szinte még meg sem kötöttek, amikor a bolgárok már fel is rúgták, tudniillik flottát állítottak, és a Dunán fölhajóztak a Dráva torkolatáig. Lajos először saját hadvezéreit akarta megfenyíteni tunyaságuk miatt, leginkább Pipin aquitániai király parancsnokait, akik a barcelonaiaknak nem vittek idejében segítséget; (35) aztán Baldrik friuli herceget, akit a császár Pannónia határainak védelmére rendelt, ő pedig hagyta, hogy a bolgárok benyomuljanak Szlavóniába, a csehek otthonába, hanyagságának azonban súlyos árát adta. Ez idő tájt Galliában akkora jég esett, hogy sokfelé megölte az állatokat meg az embereket, sőt, azt állítják, hogy az égből majd tizenkét lábnyi jég potyogott. Úgy vélik, hogy ez a csodajel Lajos szerencsétlenségét jósolta, akit a legkisebb fia iránti túlzott szeretet elvakított, ezért övéi csellel megfosztották a hatalomtól, és az idősebb Lotár őrizetére bízták. A szerecsenek nagy bátorságot merítenek ebből, hajóhadat állítanak, és megtámadják Centumcellaet, melyet most Civitavecchiának neveznek. Míközben a város megszerzésének reményében a nyarat ott töltik, elmennek Rómához, és első ízben rohanják le annak környékét, feldűlják a mezőket, rombolnak, pusztítanak, mészárolják az embereket meg az állatokat. (40) Nekifognak a város ostromának is, és a Vatikán akkor még árokkal, fallal nem erősített külvárosát felpredálják, felgyújtják, az isteni Péter bazilikáját tüzzel, fosztogatással, öldökléssel meggyalázzák, ami fából készült, felégetik, csak a falaktól és a márványoszlopoktól tartja vissza őket, no, nem a lélek, hanem a fáradtság; a tető leégett. Amikor meghallják, hogy érkezőben van Guidó, az innenső Gallia előljárója, akit Gergely pápa gyorsan odahívott, felhagynak a város ostromával, amellyel sehogyan sem tudtak megbirkózni, benyomulnak a Via Latina meg a Via Appia közé, és mindent feldűlnak. Az Ostiai kapu mellett levő külvárost és az isteni Pál bazilikáját hasonló vadsággal fölperzselik. Hatalmas tömegű összerabolt egyházi és világi zsákmánnyal rakottan elindulnak a Via Latinán, és elmennek a Cassinói-hegy kolostorához, amelyet földig rombolnak és felégetnek. Aztán a rablott holmit hajókra rakják, megrohanják Tarantót és Szicíliát, öldökölve száguldoznak a keresztények között. És semmit sem lehetett tenni ellenük, mert egyazon hónapon belül meghalt Mihály, a görögök, Lajos, a rómaiak fejedelme, és Gergely pápa.

A magyarok ezalatt frank fennhatóság és kormány alatt éltek, és bár Lajos alatt sokszor zavarogtak, a tartomány most megbékélten nyugodott. (45) Ámde semmi sem lehetett számukra kellemetlenebb, mint az, hogy a fegyvert letegyék, hogy a rablástól és portyázástól tartózkodjanak, hogy nyugton maradjanak, hogy idegen parancsot teljesítsenek. Éjjel-nappal egyre csak azon tanakodtak, hogy a szolgaság szokatlan igáját levetik a nyakukról, és inkább parancsolnak, mint engedelmeskednek másoknak. Míg az alkalmat lesik, bizonyosságot szereznek Lajos haláláról, és távozásából nagy reményt merítenek, de még várják a lehetőséget. Lajos után három fiú maradt, Lotár, Károly és Lajos, akik az atyai királyság elosztásában nem egyeznek; ezért belháború támad közöttük, amelyben sok ezer ember esik el. Végül megállapodnak, és abban maradnak, hogy Lotár tartsa a császárságot Itáliával, Károly Galliában, Lajos Germániában békén uralkodjék. (50) És mert Itálián kívül Lotárnak jutott a narbonne-i Galliának az a része is, amelyet római tartománynak nevezünk, a Galliáknak ama darabkájával együtt, amely a Schelde és a Rajna folyók között fekszik, e külső területet Lotárról Lotaringiának mondták.

A szerecsenek Sabbas vezérletével szárazon és vízen kemény ostrommal szorongatják Szicíliát és Tarantót, Theodosius pedig, a konstantinápolyi tengerészek parancsnoka, nem bízik eléggé a saját erejében, ezért a velenceiekhez szalad, és a szövetség jogán 60 hajóból álló kisegítő flottát kér tőlük. Ezt megkapva, Tradenigo Péter és János dózsákat a császári kardhordozó címmel tüntette ki, ami a görögök országában igen magasnak számít. Amikor Sabbas megtudta, hogy a keresztény hajóhad az Adriai-tengeren át Tarantóhoz közeledik, feloldotta az ostromot, és gyorsan elébe sietett Crotone partvidékéhez, hogy félelmét elnyomva könnyű csatározásban tegye próbára a szerencsét. Csakhogy a röpke összecsapás úgy felbőszítette mindkét felet, hogy szabályszerű ütközetbe bocsátkoztak. A görögök hajórajá már az elején elmenekült, a velenceiek valamivel keményebben álltak ellent, és iszonyú vereséget szenvedve csaknem minden hajójuk elsüllyedt vagy fogságba esett. (55) A szerecsenek e győzelemmel eltelve Dalmáciába mennek; erővel beveszik és kipusztítják Cherso várost. Elfogják a velenceiek teherszállító hajóit, amelyek Szíriából áruval rakottan érkezve a Trieszti-öbölben horgonyoznak. A velencei kereskedőket egy szálíg leölik, mert ezeket nagyon gyűlölik. Majd Piceno tengerparti régiójához vonulnak, erővel elfoglalják, elpusztítják és felgyújtják Anconát.

A fejedelmek testvérháborújában nemcsak Itália szenvedett sokat, hanem Gallia is. Mert az emerg elnevezésű normannok Román király és hadvezér alatt a Loire torkolatán behatolva a teljes Aquitániát, sőt Jersey szigetét is feldűlték, és több kolostort felgyújtottak. Aztán Gallia-szerte szétszéledve az egész vidéket széltén-hosszán pusztították. Pusztították Bordeaux-t, Saintes-et, Angouleme-et, Limoges-t, Párizst, Tours-t, Blois-t, Nemours-t, az orléans-iakat, a poitiers-ieket és számtalan városkát, községet. (60) A normannok nem mertek sokáig

tanyázni Gallia elfoglalt városaiban, nehogy a frankok fejedelmei seregüket összeszedve kihajítsák őket, ezért aztán visszavonultak Aquitániába, és ott foglaltak maguknak helyet.

Károly, melléknevén Kopasz, a britek legyőzése és vezérek megölése után megtette magát Limoges város királyának. Aztán a sereggel benyomult a Frankföldre, megszerezte a hatalmat, mivelhogy Lotár önként lemondott a császárságról, és szerzetesi életbe vonult vissza. Lajos meghalt Germániában, ahol uralkodott, fiai, Karlomann és Károly, császárnak kijelölt nagybátyjuk ellen fegyvert fogtak. Mialatt a két fél nagyban készülődött, Kopasz Károly mérgezés következtében Mantovában meghalt, és a főnemesek támogatásával fivéréből való unokaöccse, Hebegő Lajos követte. (65) Ez, miközben a szolgaság igáját elviselni képtelen, lázongó magyarok ellen több háborút viselt, testileg-lelkileg olyannyira elgyengült, hogy a magánéletbe kényszerítve nagybátyja, Arnulf táplálta. A Frankföldet és Lotaringiát pusztító normannok legyőzése után semmi dicséretre méltót nem cselekedett, ezért az előkelők frakciója letette a császárságról, és helyébe ekkor a frankok élére egy bizonyos, alacsony nemzetségből származó Arnulf került. A császárságra emelkedett Arnulf után a frankokon Oddo párizsi gróf uralkodott, a Nagy Károly nemzetségétől idegen Róbert herceg fia, utána az Együgyűnek nevezett gyermek Károly, Hebegő Lajos fia, foglalta el a frank trónt.

Abban az időben, amelyben, mint mondtuk, Kopasz Károly uralkodott, az aquitániai és galliai prédán hízótt normannok 360 hajóból álló haddal átkeltek Konstantinápolyba; külvárosait feldúlták és felgyújtották, majd visszavonultak az óceánra. A szerencsének mértéktelenül felgerjedt bátorsággal megtámadták Krétát, a szigetet elfoglalták, és mindent leromboltak. (70) Zömük elment Itáliába. Anconától Otrantóig a tengerparti területeket mind kirabolták, és minden várost felforgattak. Ugyanebben az időben a bolgárok, akik már sokkal korábban fölvettek a kereszténységet, de mindeddig szakadárak voltak, elfogadták a katolikus vallás tanítását, királyuk pedig az országglást fiaira hagyva szerzetesrendbe lépett. Szvetopil, Dalmácia királya, és az alá vetett szláv nép, amely a germániai csehektől származott, ekkor vette fel Krisztus hitét. Azt gondoljuk, hogy ez az üdvösség nyolcszáznyolcvanadik esztendeje körül történt. Körülbelül ugyanebben az időben a Kréta szigetéről kiözönlő szerencsének az Adriai-tengeren mindenfelé kegyetlenkedtek a keresztényekkel, és súlyos rohamot intéztek Dalmáciának nemcsak part menti, hanem belsőbb részei ellen is.

A szerencsen támadás komoly és veszedelmes volt, de a magyar háború még veszedelmesebb; ezek tudniillik a nyugalom idején roppantul megszorodtak, Hebegő Lajos alatt lázadásra merészkedtek, hogy a szolgaság igáját le vessék, és a szerencsének meg a normannok példáján és sikerein felbuzdulva, emellett jól tudva, hogy a keresztény társadalmat hányféle frakció marcangolja, adott alkalommal újjászervezett és meggyarapodott erővel elpártoltak Arnulf császártól. (75) Ugyanis a longobárdok és a rómaiak között meghasonlás támadt. A longobárdok, akik az Alpokon inneni Galliát lakták, amelyet most róluk Lombardiának mondunk, az itáliai viszálykodások miatt kezdték megvetni a rómaiakat Arnulf császárral együtt, és ismét maguk alá akarták vetni Itáliát; a magyarság szilajságát és hatalmát jól ismerve nagy reményt fektettek e nemzet erejébe, így aztán a népgyűlésen zendülés támadván, egyesek Guidót, a spoletói herceget kiáltották ki Itália királyának. A magyarok tehát nemcsak hogy elpártoltak és megtagadták a parancsot, hanem a római birodalom provinciáit támadásokkal és fosztogatással zaklatták is, és hogy ne az alján kezdjék a dolgot, először a németeket rohanták meg. A rómaiak iránti sokáig titkolt haragot most tettel és nem szóval mutatták ki. Akkora felzúdulással és egyetértéssel vetették magukat a szabadságra, hogy amikor sorozást tartottak, nemcsak az öregek, hanem a nők is csatlakoztak. Germániát megtámadva olyan vadul raboltak és gyilkoltak, hogy nem irgalmaztak sem kornak, sem nemnek, sem helynek; mert szent és világi épületet egyaránt kifosztottak és felgyújtottak. (80) Azok a hunok, akik hajdan a Pannóniákban visszamaradtak, a szelidebb népekkel való érintkezés folytán maguk is békésekké és részben keresztényekké lettek, de a Szkítiából visszajövő magyarok áradata visszasodorta őket régi vad szokásaikhoz. Ezért aztán Germánia kifosztása és feldúlása közben kezdettől fogva versengtek egymással a kegyetlenkedésben; akire csak ráakadtak, azonnal legyilkolták, a barmot elhajtották, a hadra alkalmatlanokat rabságba vetették, gyakran a szülők szeme láttára megölték a gyermekeket, az anyja öléből kiragadott csecsemőt a falhoz vágták, az embertelenség egyetlen fajtájáról sem feledkeztek meg, minden csinosabb épületet leromboltak, a városkákat, tanyákat, templomokat tüzzel emésztették el. Amikor pedig Germánia-szerzte kóborolva eléggé kidühöngték magukat, behatoltak Frankföldre és a Galliákba, ahol a Nagy Károly által rájuk rótt szolgaságot, csapást, az elhurcolt zsákmányt tetézve akarták megtorolni. Itt előbbeni vadságuk feléledt, erejükhöz mérten még fokozták is, és iszonyú büntetést vettek a frankokon, akik a magyarokat megfosztották a dicső szabadságtól, lánggal és karddal mindent szétromboltak. Gyakran megsokallva a foglyokat, a faluval és várossal együtt válogatás nélkül mindenkit elégettek, a nagyszerű épületeket lerontották, az egyházi felszerelést összetörték, az emberség árnyékát sem mutatták. (85) Még az a bestiális bűn sem maradt távol tőlük, hogy a gyűjtogatás során megégett emberhúst összeszedték és ízencént felfalták, gyakran pedig, miközben öldökölve száguldoztak falu- és városszerzte, embervért is ittak. A krónikások az embertelenség minden nemét rájuk róják, kivéve az egyik vagy másik nem szemérmének a megbecstelenítését, mert azt békében, háborúban egyaránt tiszteletben tartották. Mindenfelé akkora vérontással tomboltak, hogy meghaladták Attila idejét, és még mindig nem tudtak betelni a gyilkolással és rablással. A

Galliákat mindenestől felfordították, nehogy valamiben is elmaradjanak ősük, Attila mögött. Arnulf és a többi király nem merészelt szembeszállni velük, részint irdatlan tömegük miatt, amely egész Galliát elözönlötte, részint a római állam megosztottsága folytán és a frankok belső meghasonlása miatt, amely a római erőket teljességgel tönkretette és elgyengítette.

Itáliában az újonnan választott fejedelmek egymás között veszekedtek és polgárháborút gerjesztettek. Berengár, a katonai ügyekben nagy tapasztalatú és bátor lelkületű férfi, kezdetben ugyan szenvedett némi kárt, de aztán oda juttatta az ellenfelét, Guidót, hogy az bezárkózott a spoletói hercegségbe meg Etruria városaiba, emellett – hogy biztonságban tudhassa magát – igyekezett megszerezni Arnulf császár barátságát, amelyet kieszközölve támogatást kapott tőle. (90) Sokan úgy gondolják, hogy amikor Senebaldot apja, Arnulf, egyáltalán nem megvetendő sereggel Itáliába küldte, azt Guidó ígéretekkel megvesztegette, így Berengárnak nem adott segítséget, hanem dolgavégezetlenül tért vissza Frankföldre. Vilmos mégis azt írja, hogy Arnulf Berengár kedvéért sereggel ment Itáliába, erővel hatalmába ejtette Bergamót Ambrus tirannussal együtt, ezt felakasztotta, és Formosus pápa hívására Rómáig ment, Guidó csatában megfuttatta, és feleségét megostromolta abban a várban, ahova bezárkózott. Formosus pápasága idején Guidó elhunyt, az uralomban fia, Lambert követte. Nem sokkal később Arnulf tetvésségen meghalt. A frankok Arnulf császár helyébe fiát, harmadik Lajost állították, és Frankföld meg Germánia királyává nyilvánították, aztán a spoletóiak Lambert király helyébe örökség jogán a fiát, Lotárt tették, és az etruszkokkal együtt Itália királyává választották.

A magyarok pedig, miután a Germániákon és a Galliákon az embertelenség minden fajtájában eléggé kitombolták magukat, Germánia más területein keresztül, mint ahol jöttek, hazamentek Pannóniába. (95) Lajos, Germánia királya, értesült arról, hogy a magyarok rátörtek Bajorországra, és mindenütt mindent tűzzel-vassal pusztítanak, Augsburgnál, a Lech folyó mellett szembeszállt velük; ezek menekülést színlelve törbe csalták, és övéi óriási veszteségével alig tudott megmenekülni. Ezek a sikeren felbuzdulva széltében-hosszában pusztították a bajorokat, aztán a svábokat, a frankokat meg a szászokat. Visszatértük hallatára mindenfelől összeszedte a csapatait és a szövetségeseiket, megint megpróbált szembeszegülni velük, arra gondolva, hogy ha győzelmet nem is remélhet, legalább a zsákmányt meg a foglyokat visszaszerezheti. Úgy vélte, a magyarok a sok gazdag régió kirablása után úgyis olyan nagy teherrel vonulnak vissza, hogy egyikük sem tud fürgén menetelni. A bajoroktól, a frankoktól és a szászoktól sokkal több aranyat és ezüstöt vittek el, mint amennyit egykor, Nagy Károly idejében a frankok a Pannóniák kifosztásával szereztek. (100) Lajos tehát megint megütközött a magyar nemzettel, de nemcsak hogy a prédát meg a foglyokat nem tudta visszaszerezni, hanem csúf vereséget is szenvedett, és alig bírt elmenekülni. A makacsabb ellenállásra merészkedő germánok zömét a király csak tekintélyes összeggel tudta kiváltani, sőt, hogy ezt elérhesse, kénytelen volt meghatározott évi adót fizetni. Amikor a magyarok országuk határszélét elérték, az egész zsákmányt és a foglyok tömegét diadalmenetben vitték tovább, mely menetoszlop ugyanakkora volt, mint a győzteseké, mert így akarták kimutatni diadalukat, amelyet egy szuszra arattak ama dicső tartományok felett, amelyek, mielőtt egykor a római nép hatalmába kerültek volna, oly sok háborút viseltek, oly sok légiót lemészároltak, oly sok vért ontottak. Megbámulásukra és üdvözlésükre mindenfelől odasereglettek a többiek, akik otthon maradtak, és a tanyasiak meg a falusiak akkora ovációval fogadták a győzteseket, hogy Magyarországon még egy nap sem ragyogott ennél fényesebben. Egyetlen feleség sem röpült gyermekeivel férje üdvözlésére anélkül, hogy prédával rakottan jött volna vissza. Akkora volt a foglyok tömege, hogy a termékeny Pannónián kívül másutt alighanem éhen is halt volna. (105) A szkíta asszonyok ekkor tettek szert először cselédlányra, és ekkor tanultak meg civilizáltan élni; a szolganép, hogy ne lustálkodjon vagy lázadozzon, részint földet művelt, állatot legeltetett, részint uraival katonáskodott. Az ellenséges fegyverzsákmánnyal telerakták Mars és Herkules templomait, a zsákmány többi részét fejenként szétosztották. A rengeteg háborúban kimerült Pannóniát e hadjárat úgy feltöltötte arannyal, ezüsttel, hogy az államnak nem volt szüksége a polgárok adójára, és csak külföldön vert pénzt használtak.

Hazatértük után a magyarok egész télen otthon tartózkodtak, pihentek, felüdítették a testüket, melyet az iménti hadjárat elcsigázott. A tavasz beálltával újabb hadjáratot kezdtek szervezni, hogy idejüket ne töltsék hiába, és ne szalasszák el lustaságból a kedvező szerencsét, ezért az előkelők tanácsa úgy döntött, hogy a görögök ellen ragadnak fegyvert. Látták ugyanis, hogy két óriási világbirodalom között helyezkednek el; innen a római császárság szorongatja őket, mely a frankok kezébe került, onnan a görögöké, akik a Pannóniákat gyakran zaklatják támadásokkal; (110) tavaly a germánokon és a frankokon már elégtételt vettek az elszenvedett sérelmekért; most a görögök vannak soron, és abban reménykedtek, hogy ha ezeket legyőzik, nemcsak örökös szabadságra tesznek szert, hanem a két meggyengült birodalmat előbb-utóbb meg is hódíthatják. Mivel Arnulf halála óta számukra minden szerencsésen alakult, sőt reményeiket is meghaladta, az eddigi siker megnövelve adta vissza a bátorságukat, és a legnagyobbra is felbuztatta őket. Hozzájárult ehhez, hogy erejük most sokkal nagyobb volt, mint korábban, testüket megedzette a fáradozás, szellemük tapasztaltabb, felkészültebb és elszántabb lett. Így aztán rajtaütésekkel és rablótámadásokkal zaklatták Felső-Mysiát, Illyricumot, Trákiát és Macedóniát. Olyan hatalmas és sokrétű hadsereget szerveztek, hogy egyazon időben különböző területeket támadhassanak, amit a legkevésbé sem oktalanul tettek, hanem azért, hogy a zömmel terméketlen vidéken

véletlenül se veszélyeztesse őket az élelemhiány. (115) Öldökölve, gyűjtogatva kalandoznak mindenfelé, barmot, embert elhajtának, mindent szédülnek, és ezzel úgy megijeszítik Konstantint, aki nagybátyjával, Sándorral kormányozza a birodalmat, hogy az kénytelen eltűnni, hogy sok alája vetett város évi adót fizessen a magyar nemzetnek.

Miután e háború elképzelésük szerint sikerült, fegyverüket a bolgárokra és a jövevény népekre fordították. A bolgárok a szlávok nemzetségéből származtak, ezért a két nyelv nagyon hasonló, Szkítiából jöttek ki, mint ők, és a Dunán átkelve a Mysiákban telepedtek le; gyakran támadták Trákiát, Illyricumot és Macedóniát, sokáig háborúskodtak a görögök fejedelmeivel, és a kettő közül hol az egyik, hol a másik győzedelmeskedett, végül ezek fennhatósága alá kerültek. Ki mertek állni a magyarokkal szemben, és szinte végpusztulásra jutva évi adót kellett fizetniük. A magyarok dolga mindenütt olyan sikeresen alakult, hogy nem volt veszedelem és nehézség, amelyet ne reméltek volna tehetségükkel és erejükkel leküzdeni. Mérhetetlen hatalomvágyuk még mindig nem hagyott alább, a durva nemzet még mindig nem elégte meg a rablást és öldöklést; népe akkora sokasággal nyüzsgött, hogy a legtávolabbi nemzeteket is előzönlötte.

Ez időben három tiszteletre méltó hatalmasság létezett, és a frankokat meg a görögöket súlyos háborúban már tönkretették; maradtak az itáliaiak, akik Berengár fejedelem alatt a császári hatalmat bitorolták. (120) Ezért Itália ellen mérhetetlen hadsereget készítenek, hogy – amit Attila sem tudott végbevinni – a római birodalom fénylő hírét elhomályosítsák. Az itáliai pártoskodás önmagában is nagy vállalkozásokra ingerelte őket. Ott a különböző nemzetek kölcsönös torzsalkodásaiból eredő szakadatlan háborúság nem tűrt nyugalmat. Harmadik Sergius pápasága és Lajos császársága alatt, amikor Berengár Itáliában elorozta a hatalmat, a magyarok tehát megrohanják Itáliát, átvágnak a friuli területen, amelyet Itália veszedelmére maga a természet tárt ki mindig a barbárok előtt. Amikor Berengár az érkezésükről tudomást szerez, tizenötezer lovassal Itália határaitra indul, és a magyarok az első összecsapásban tönkrevetik.

Liutprand azt mondja, hogy eme első ütközetben a taljánok tömegének láttán önbizalmuk megrendült, és Padova környékéről visszavonultak telelni a Pannóniákba, hogy e roppant fontosságú vállalkozást, amelynek megvalósítását nagy dicsőséget és hasznot vártak, komolyabb erőkkel próbálják meg; (125) a következő tavaszon akkora készüléttel tértek vissza, amellyel a legnagyobb és legerősebb sereget is könnyen megsemmisíthették, ellenállás nélkül elmentek Aquileia, Padova, Verona mellett, és eljutottak Paviáig; Berengár sorozást tartott, egész Itáliából összehívta a segédsapátokat, és a Pón túli területen szállt szembe velük, katonái tekintélyes tömegével felülmúlva azokat; a magyarok számra alulmaradtak, a környező folyóktól is megijedtek, és kutyaszorítóba kerültek, mert az ellenség sokasága megfosztotta őket a győzelem reményétől, ezért nem merészkedtek ütközetbe bocsátkozni, a folyók azonban meggátolták a menekülésüket; végül úgy határoztak, hogy mégis inkább futnak, mint verekszenek, és úszva igyekeztek át az Adda folyón, azonban a túlságos kapkodásban nagyon sokan belevesztek; az Addán túl letáborozva követek útján kérték a keresztényeket, hogy engedjék őket haza zsákmány nélkül bántatlanul, de ezt nem tudták elérni; (130) Berengár egy városkában szórakozással fecsérelte az időt; a rómaiak többet gondoltak a láncokra, amelyekkel majd megkötözik a magyarokat, mint a fegyverekre, amelyekkel legyőzik őket; végezetül, amikor az ellenség futásban keresett menedéket, és elmenekült Verona vidékére, az üldözők a leghátsó sorral csatát kezdtek, amelyben a magyarok kerekedtek felül; ahogy pedig a Brenta folyóhoz elértek, és a folyó elválasztotta őket egymástól, a magyarok megint könyörögve kérték, hogy engedjék őket épségben elvonulni, ők otthagyják a zsákmányt, a foglyokat, a fegyvereket, a lovakat, minden poggyászukat, csak egyetlen lovat hagyjanak nekik fejenként, amellyel ki-ki hazamehet, de nem tudták ezt kieszközölni; a rómaiak nagy hetykén azt felelgették, hogy ha a döglött kutyáktól ajándékot fogadnánk el, és ha a kutyafajzattal egyezkednénk,

Minket Orestés józansága bolondnak ítélne;

pimasz beszédükkel a magyarokat oda juttatták, hogy inkább kívántak bátor küzdelemben meghalni, mint gyalázzal menekülést keresni, arra gondolva, hogy a szabadulás reménye elveszvéen, nekik az is legendó lesz, ha az ellenség győzelmét véressé teszik, a halál elől a halálba menekülnek, és tisztos elestükkel élő dicsőséget szereznek maguknak; a szerencse olykor jó barátja a bátor embernek; (135) Mars inkább a futó katonát üldözi, mint a vitézül verekedőt, az istenségek szellemei a győzteshez szoktak jóságosak és méltányosak lenni, az elbizakodottat viszont elveszítik. Ezért aztán, mint Liutprand, a derék író hosszasan elbeszéli, kölcsönös biztatgatással lelkesítik egymást, majd három részre oszolva kelepcét állítanak. Amazok meg várják a követeket, és a semmittevésbe belefáradva nagy részük leszáll a lóról, hogy testét pihentesse. Míg az időtöltés közben biztonságban hiszik magukat, a magyarok fölvezetik a veteránok edzett csapattestét, átkelnek a folyón, megrohanják a középhadat, beékelődnek, hallatlan mészárlást rendeznek, és olyan hirtelenséggel kaszabolják az embereket, hogy soknak evés közben a torkában szúrják keresztül a falatot; egyesek a lovakat elkapdosva akadályozzák a menekülést, egykedvűen öldösnek, az ellenállókat dühösebben kaszabolják le, a mezőt mindenütt vérrel mocskolják. (140) Akatasztrófát a belső gyűlölködés is növelte, mert a taljánok között akkora

féltékenység tombolt, hogy sokan félrehúzódtak a harctól, hogy övéiket, akiknek a halálát kívánták, a szemük láttára gyilkolják le; és ezt azért tették, hogy ők aztán szabadabban uralkodhassanak. Az olaszok kölcsönös féltékenykedése, vetélkedése, gyűlölködése megfosztotta őket a hatalomtól, a dicsőségtől, a nyugalomtól, a gazdagságtól, és voltak más okok is, amelyek következtében mindez teljességgel odalett. Végül szanaszét futásnak erednek, míg az ellenség kitar és gyilkol, azok még, akik az imént semmi könyörgéssel és ajándékkal sem tudtak kegyelmet nyerni, most nem tudnak irgalmazni az esdeklőknek; a keresztények zöme elesett, a többiek elfutottak. A szittyá dühét többé nem lehetett megfékezni, az egész Pón túli területet feldúlta és lerombolta.

A többi író a fenti elbeszéléstől kissé eltérőleg hozzáteszi, hogy miután Berengár Magyarország területére menekült, a magyarok, akik Treviso vidékére rátörtek, és ott szélében-hosszában mindent elpusztítottak, erővel bevették és kifosztották Trevisót is; (145) ezután Milánóba akartak menni, de visszatartotta őket a velenceiek gazdagsága és híre, ezért a kítűzött útvonalról az ő öblük felé letért. De a várost, mint mondják, hajóhad nélkül nem tudták megtámadni, ezért hevenyészett tutajokat fabrikáltak, és hogy gyorsabban elkészüljenek, a deszkákat szijakkal fogták össze. Az így összeeszkábált flotta az első rohammal elfoglalta Eracleát, aztán a part menti szigeteken dühöngött. Utána kipusztította a gát fejenél álló Cavallinót és Clodiát, melyet most Chioggiának mondanak. Ebből bátorságot merítve Rialto elfoglalására készültek, de mert a város külső képét és erősítését ekkorra átalakították, tervüket nem tudták megvalósítani. Ugyanis Tribuno Péter, a velenceiek akkori dózséja, amint meghallotta, hogy Pannóniában megtelepedtek a magyarok, azoknak a hunoknak az utódai, akiknek vadságát elkerülendő Velence tartományból az emberek egykor a mocsaras szigetekre, mint menedékhelyre szöktek volt, azonnal gondoskodott arról, hogy a hely természetével szembeállva a várost Castelvótól a zobenigói isteni Mária-templomig egybefüggő fallal vegyék körül, a Nagynak nevezett kanálist pedig vasláncokkal zárják le. (150) Ez a bölcs férfiú attól tartott, hogy amint az Attila vezette hunoktól való aggodalom a város alapításának okává lett, úgy fogja azt a magyarok dühe elpusztítani, ha a velenceiek valami sajátságos végzet folytán talán ugyanazon átkos nemzettől veszik kezdetüket és végüket. E férfiú ébersége megmentette a hazáját a súlyos veszedelemtől. Amikor tehát a magyarok Chioggiából elindulva kikezdtek a Malamocccóval szemben fekvő partszakaszt, hogy aztán Albiolán keresztül Malamoccot és Albiolát megszerezzék, a velenceiek Péter vezetésével keményen ellenálltak. Számos helyen verekedtek kitartóan, amelyen a tömegükben bízó barbárok keresztül akartak törni. Néhány napon át, egészen az isteni Péter és Pál ünnepéig támadtak, aztán feladták a győzelem reményét, mert nem hevenyészett és látszólagos, hanem szilárd és hatékony flottára lett volna szükségük, ezért visszavonultak Padova mellé a táborba. Már az Itáliába való magyar betörés első éve eltelt, amikor Berengár a közösség javára gondolva kezesekkel és tetemes összeggel megváltotta magát és Itáliát a barbár nyomástól.

(155) Ugyanebben az időben, amikor a görögöknél Konstantin uralkodott, hadvezére, Román, az apuliaiakat, a calabriaiakat és a többiek némelyikét csak nehezen tudta megtartani a császár fennhatósága alatt, ezért ez a minden gazságra hajlamos ember felbiztatta a szerezsenek királyát, hogy az engedetlen calabriaiak és apuliaiak ellen tekintélyes hajóhadat állítson. Ez Itália szélső partvidékére érkezett, és a calabriaiakat, az apuliaiakat, a salentinusokat és a lucaniaiakat nemcsak a görög császár szolgálatára kényszerítette rá, hanem gyilkolással, gyújtogatással, fosztogatással meg is nyomorgatta őket, úgyhogy majdnem végpusztulásra jutottak. Aztán pedig a Felső- meg az Alsó-tengertől és a Szicíliai-szorostól Róma városának faláig mindent elfoglalt, úgyhogy a konstantinápolyi hatalomnak még az emléke is kiveszvéen, az egész terület barbár és pogány uralom alá került. Ha az előrelátó és bátor lelkületű tizedik János pápa nem orvosolja e bajt, az igaz hitnek Itáliával együtt már befellegzett volna. Ő ugyanis Alberiket, Etruria hercegét lovasparancsnokká nevezte ki, ez azonnal katonát állított, mindenfelől összegyűjtötte a segélycsapatokat, és a pogány ellenséget mindenekelőtt Latiumból kergette ki. (160) A menekülőket üldözte a Liri folyóig, amelyet most Garigliónak hívnak, ott ütközetben megverte, majd a győzelem után ujjongva bevonult Rómába. A szörnyű vereségtől megrendült szerezsenek elfutottak a Gargano-hegyre, ahol egy erősített várból ezután még hosszú időn át háborgatták Itáliát mindenfelé.

Ezután a város előkelőségei között egyenetlenség keletkezik; Alberik ellen, akit sokan a pápa fivérének vélték, nagy irigység támad; a féltékenység és hálátlanság kiűzi őt Rómából. Elmenekül az etruriai Orte városba, ahol gondosan védi magát vetélytársainak támadásától, és hogy a rómaiak hálátlanságát, irigyeinek méltánytalanságát megbosszulja, levelet küld a magyaroknak, amelyben kéri és biztatja őket, hogy óriási sereggel támadják meg Itáliát, és foglalják el Rómát, amelyet eddig nem tudtak bevenni. Ehhez saját, nem közönséges vagyónát és erejét is felajánlja; a Berengár császárral kötött szövetséget bontsák fel. A nagyravágyó magyar nációnak a felajánlott lehetőséget semmiképpen sem kívánja elszalasztani. (165) Gyorsan mérhetetlen sereget állítanak, keresztülvonulnak Illyricumon, és szokott útvonalukon, a friuli és a velencei területen át betörnek Haminiába, a városkákat és falvakat mindenfelé pusztítják. Alberik ugyan Róma földjére hívta őket, de kérésével mit sem törődve benyomulnak Etruriába, jóllehet az egyezésben Alberik kérte, hogy ez maradjon ép és sértetlen; az egészet befröcskölik vérrel, mindent elpusztítanak gyújtogatással, fosztogatással, rabláncra fűzik és Magyarországra hurcolják az egész fegyvertelen tömeget, amely vagy túlélte a pusztítást, vagy nem bírt

megszökni. Sicardus azt írja, hogy miután Alberik a magyarokat behívta Itáliába, ezeket úgy begerjesztette a dúsgazdag préda, hogy majd minden évben visszajöttek pusztítására, hogy eltöröljék, ami még maradt. A nyomorult Itáliát két egyformán embertelen népség, mint két farkas marcangolta ekkor; ami csak a Tiberis folyótól a calabriaiakig és az Aternótól, melyet Pescarának hívunk, a salentinusokig volt, pusztítja az afrikai szerecsen, a Dalmáciával, Pannóniával határos többi területet beszáguldozza a magyar. (170) Berengár pedig, mert két ellenséggel nem bírt, a császári erőket visszavonta az Alpokon inneni Galliába, ott védte magát, ahogy tudta, és Itália minden szerencsétlenségét e páholyból szemlélte szomorúan.

Ez időben Lajos elhunyván, valamennyi nép egyetértésével a frankok nemzetségéből származó, magán- és közügyekben kiváló Konrádot választották meg császárnak, akinek uralkodása alatt számos nagy hatalmú fejedelem tündöklött, köztük elsősorban Arnulf, Bajorország, Burkhard, Svábföld, Eberhard, Frankföld, Gislbert, Lotaringia és a többi említett tartomány fejedelme, a nagy tekintélyű Henrik, aki a szászoknak és a türingeknek parancsolt. Uralkodásának második évében ezek a fejedelmek elpártoltak Konrádtól, leginkább Henrik lázadt fel, nemzetségének erejében bízva, az eszes és erényes Konrád azonban valamennyiüket visszatérítette a készséges szolgálatra. Egyedül Arnulfot, a bajorok fejedelmét szállta meg a félelem, nem bízott Konrád irlalmosságában, és feleségével meg gyermekeivel együtt elmenekült a magyarokhoz, hogy ne kelljen akarata ellenére Konrádnak engedelmessé válnia, de makacszkodásának az árát se kelljen megfizetnie. Azzal az elhatározással távozott, hogy nem jön vissza addig, míg meg nem hallja, hogy ellenlábasa, a császár, eltávozott az élők sorából.

(175) Konrád uralkodása idején Itália királya, Berengár meghalt, és fia, a második Berengár követte, akinek királysága alatt Bosónak, a római Gallia és Burgundia királyának a fia, Lajos, a torinóiakon keresztül betört Itáliába; második Berengár legyőzte és elfogta, s azzal a kikötéssel bocsátotta el, ha megesküszik, hogy soha többé nem tér vissza sereggel Itáliába. Azonban nem sokkal később megszegte e feltételt, felrúgta az egyezséget, a trentóiakon át visszajött Itáliába, és először Veronát foglalta el, de aztán Berengár ostrom alá fogta, a veronaiak feladták a várost, őt csapataival együtt elkapták, és az esküszegőt kivájt szemmel eresztették el. Berengár a burgundok legyőzése után Itália nyugalmanak a helyreállítására fordította az erejét, amit azonban nem tartott megvalósíthatónak addig, amíg a magyarok bösz népével nem köt békét és szövetséget, mert azok minden évben betörésekkel és zsákmányolással háborgatták Itáliát. Miután ezt elérte, a magyarok eddig Itália ellen tomboló dühüket más vidékekre fordították. Visszatértek az alemannokhoz, akiket gyakran nyugtalanítottak támadással, szokott kegyetlenségükkel azokat dúlták és gyilkolták, mert az embertelenség bűne e népnél még mindig nem enyészett el. (180) Amde Itália a magyarokkal való békekötés után még mindig nem csillapodott le, mert a római nép Albert spoletói herceg segítségével megszállta Ortét, elfogta Alberiket, aki a magyarokat behívta volt Itáliába, és mint a haza ellenségét alaposan megbüntette. Eközben a szerecsenek, akik a Gargano-hegyen üldögéltek, feldúlták Apuliát, Calabriát, erővel elfoglalták és felperzselték Beneventót. Megnövekedett merészséggel ki akarták terjeszteni országukat, és több várostól ígéretet vettek az engedelmességre, Guidó azonban visszaszorította őket, és Róma vidékéről eltakarodtak.

Hogy azonban a magyarokhoz visszatérjünk, ezek a Berengár császárral kötött béke és Alemannia kipurisztítása után rátörnek Elzászra, amelyet Szászországgal együtt hasonlóképpen felpredáinak, szokásuk szerint gyilkolnak mindenütt, elhajtanak embert és barmot. Henrik király azonban súlyos csapással sújtja őket a germániai Merseburg városnál, mely a szászok, a türingek és a szlávok határvidékén fekszik. (185) Mert – ahogy Liutprand előadja – Konrád, amikor a halálát közeledni érezte, összehívta az előkelők tanácsát, és azt javasolta, hogy válasszák királlyá és császárrá Henriket, a szászok és türingek fejedelmét, majd nem sokkal ezután kilehelte a lelkét; egybehangzó szavazattal őt emelték a császári méltóságra, és ekkor került át először a császárság a frankoktól a németekhez. Valamennyi fejedelem törvényes engedelmességet tanúsított iránta, csak Arnulf állt vele szemben, aki Konrád halála után nejevel és gyermekeivel együtt hazajött Magyarországról, nemcsak a bajorok, hanem a keleti frankok is nagy tisztelettel fogadták, és arra biztatták, hogy foglalja el a neki felajánlott országot, mire Henrik uralma ellen fordult. Henrik ezen megharagudott, és nagy csapatot állítva benyomult Bajorországba; Arnulf Bajorország határain kívül ment elébe. Mikor egymással szemben harcra készen felálltak, a bölcs Henrik, nehogy meggondolatlanúságot kövessen el, amire bánat jönne, Arnulfot személyes megbeszélésre hívta, ott nyájas szavakkal megbékítette, és átengedte neki Bajorország területén a püspökválasztás jogát, amellyel az ősei sohasem rendelkeztek. Henrik szavai meggyőzték őt, letette a fegyvert, kötelező engedelmességet fogadott, és megígérte, hogy Henriket mindig el fogja ismerni császárnak és egyetlen urának. (190) Ez ügy rendeződése után a magyarok kalandozásai, rablásai és öldöklései kerültek a napirendre, akiket az említett városnál megtámadott, megvert és megszalasztott, a magyaroktól visszaszerezte a zsákmányt meg a foglyok hatalmas tömegét, és emlékezetes diadalt aratott.

Míg ezek így történnek, Itália már megint visszazuhan korábbi nyomorúságos helyzetébe. Mialatt második Berengár a magyarokkal való békekötés után azon igyekszik, hogy a római birodalmat helyreállítsa, Rudolf, Burgundia királya, felpiszkálja a kényuraságokat, akik Berengár hatalmát túlságosnak tartják, ezek a Galliából

behívják őt Itáliába, és az ő erejével Berengárt kivetik az uralomból. A főemberek pártfogásával Itáliába benyomuló Rudolf Berengár elkergetése után csak három éve tartja a hatalmat, amikor az itáliai ármánykodásokért és belső gyűlölködésekért a magyarok kegyetlensége bosszút áll. Berengár ugyanis azonnal szalad hozzájuk, akikkel mindig igyekezett barátságot tartani, és a segítségüket kéri, hogy a hatalmát visszaszerezze. A magyarok Szalárd vezetésével visszamennek Itáliába, és amerre elhaladnak, fosztogatással, vérengzéssel, gyújtogatással mindent szétrombolnak. Paviához érve a várost megtámadják, beveszik, és tüzzel-vassal megsemmisítik. (195) Akik Rudolfot Itáliába behívták, most nemigen találnak benne védelmet, ezért elfordulnak tőle, és hívják Hugót, az arles-i herceget, aki óriási sereggel benyomul Itáliába, átveszi a hatalmat, majd megbízza Sámson légióskapitányt, hogy a gyanús főurakat, akik őt behívták, küldje mind száműzetésbe, nehogy vele is úgy bánjanak el, mint Rudolfal. De Hugónak nem használt az előrelátás, mert a többi főúr, meg leginkább azok, akiket most sújtott száműzetéssel, behívják Itáliába Arnulf bajor fejedelmet, aki mihelyt beteszi a lábát, rögtön Veronába megy, ahova a polgárok beeresztik, és a nép úgy üdvözli, mint Itália királyát és császárt. Hugó tekintélyes lovassággal és nagy gyalogsereggel ellene indul, ütközetbe bocsátkoznak, Arnulf megfut. Berengárt másodszer kergetik ki Itáliából, elmenekül a magyarokhoz, akiknek barátságát és támogatását minden igyekezetével, hűségével, szolgálatával mindig igyekezett megnyerni; sokan úgy mondják, hogy Magyarországon, mások, hogy a svábok között halt meg. A harmadik Berengár, az elsőnek leányától való unokája, a száműzetésből tekintélyes segítséggel jött vissza Itáliába, azt azonban nem tudom, hogy a magyarokon kívül milyen hatalmasságok támogatták ebben. (200) Ámde nem kapta meg saját pártjától az ígért támogatást és segítséget, megtudta viszont, hogy Hugó sereget készít ellene, ezért vállalkozásával felhagyott, és visszavonult a Svábföldre. Legtöbben úgy mondják, hogy mindez tizenegyedik János pápasága alatt a keresztény megváltás kilencszázharmincötödik évében történt. Azt mondják, ugyanezen időben a szerecsenek nagy flottával Genovához mentek, és miután elfoglalták, hallatlan öldökléssel kegyetlenkedtek minden kor és nem ellen, mindent leromboltak, és hihetetlen zsákmánnyal gyarapodva mentek vissza Afrikába.

Úgy vélem, nem lesz fölösleges röviden a magyarok évkönyveiből ideiktatni néhány eseményt Konrád és Henrik idejéből. Azt mondják ezek, hogy miután Morva- és Csehországot végigpusztították, melyek Nagy-Germániának a Dunán túl fekvő részei, a Duna innenső felére fogtak fegyvert, és nyomban megrohanták a kránicok és noricusok velük szomszédos, Felső-Pannónia szélével érintkező területeit, amelyeket most Krajnának, Karintianak és Stájerországnak mondunk; (205) támadásukat és hatalmukat igyekezett megfékezni Gotfréd, Meránia fejedelme, Eberhard, Karintia hercege, és Gergely aquileiai pátriárka, súlyos ütközetet vívtak, melyben ugyan sok magyar elesett, de a fejedelmek odaveszvéen a pátriárka is vereséget szenvedett, és az alemannok megfutottak; azok pedig a három tartomány feldúlása után prédával rakottan diadallal vonultak vissza Pannóniába; Konrádot nagyon felingerelte birodalma határainak megsértése, elment Augsburgba, hogy sereget gyűjtsön, a folyó mentén behatoljon a Pannóniákba, és ereje szerint megbüntesse a minden nép nyugalmát háborgató szittyá nemzetet vadságáért, azonban az itáliai pártoskodások akadályozták őt, és tervétől elállt. Hozzáteszik ehhez, hogy a magyarok ezután három évig nyugton maradtak, a negyedikben pedig a bolgárok ellen indítottak emlékezetes hadjáratot, amelyben minden az ő elképzelésük szerint alakult, az ellenség táborát elfoglalták, városait és falvait bevették, a sok éven keresztül gyűjtött zsákmányt elhurcolták, elvittek minden aranyat, ezüstöt, elhajtották a barmokat, és megemlítik, hogy az akkor elfoglalt helységeket ma is tartják; ezután pedig ismét visszamentek Itáliába, amelyet oly gyakran zaklattak; Padovát tüzzel-vassal megsemmisítették; elmentek az Alpokon inneni Galliába, Liutard vercelli püspököt megölték, bazilikáját kifosztották; végül egész Gallia kirablása után dúsgazdagon tértek vissza a hazájukba, és ettől fogva tíz esztendőn át békén maradtak; aztán megrohanták Szászországot, Tüvingiát, Frankföldet és Burgundiát; (210) miközben zsákmánnyal tele visszafelé tartottak, az alemannok váratlanul elkapták őket, és súlyos csatát vívtak velük; a magyarokat megverték, és háromezret levágtak közülük, akik pedig életben maradtak, hazaérkezésük után körülbelül tizenhat évig pihentek. De nem bírták elviselni a hosszas nyugalmat, mert a nemzetek ostromozására születtek, megint megtámadták a Svábföldet, ostrom alá vették Augsburgot. Ulrik – első Konrád parancsára – itáliai és alemann sereggel a város segítségére ment, de nem tudom megmondani, hogy vág ez össze az időrenddel, hiszen ő mindössze hét esztendeig uralkodott, évkönyveik pedig azt mondják, hogy mindez, amiről szó van, első Konrád alatt történt. Ebből inkább az évkönyvek s nem a történelem tévedése derül ki, mert valamennyi író hagyománya szerint a magyarok nemcsak ezeket cselekedtek, hanem sokkal többet is. De lássuk, mit mondanak. (215) A magyarokat Augsburg ostroma közben két sereg fogja közre, méghozzá úgy közrefogja, hogy inkább ostromlottaknak, mint ostromlóknak látszanak; innen az árvízről feldagadt folyó, onnan az alemann meg az itáliai ellenfél szorítja őket; a menekülésre nem nyílik egerút. Egy másik magyar sereg Augsburg közelében egy erdőben tanyázik, és nemigen találja a módját, hogy hogyan segítsen az övéin. Száma negyvenezer. Ezek tudják, hogy övéiket öldösik, keresztre feszítik, részben rabságba viszik, és ezenközben várják, hogy valamelyik ellenséges sereg elmozduljon; miután ez meg is történik, Konrádnak a Rajnához vonuló csapatát megrohánják; annyit akarnak elfogni belőle, amennyi övéik kiváltására és visszaszerzésére elegendő. Tervük nem megy füstbe, mert a bekerítették és elfogottak közül az életben maradtakat csere útján visszakapják. Azokról, akik itt vesztették el életüket, leginkább Lehel története híresült el; azt mondják, ezt

Bulcsúval együtt elfogták, és Konrád elé vezették. A fejedelem megkérdezte, miért üldözik a keresztényeket ilyen kegyetlenül, ő pedig így felelt: (220) Mi vagyunk az emberi bűnök megtorlói, az isten a ti büntetésetekre küldött minket; ha üldözésekkel felhagyunk, a haragvó istenség általatok fog el és öl meg minket. A császár ezen elcsodálkozva felajánlotta, hogy válassza meg halálának nemét. Lehel, mielőtt választott volna, kérte a kurtjét, amelyet a csatában használni szokott, melyet megkapva Konrád fejére azonnal halálos csapást mért. Menj előttem, mondta, az alvilágiakhoz, és ott szolgálj nekem! A szkiták ugyanis azt hitték, hogy akit ez életben megölnek, az a másikonban szolgálni fogja őket. De hogy ebből mit lehet elhinni, mivel az időrenddel nem nagyon vág egybe, ítéljék meg mások.

A társak kiváltása után a többiek továbbvonulnak, és kirabolják a dúsgazdag Fulda kolostorát, majd átkelve a Rajnán lerohanják Lotaringiát. Strassburgnál ütközetben elfogják és megölik az ellenük vonuló Erardot, a tartomány herceget, és Bertoldot, Brabant kényurát. (225) Aztán a győzelemmel eltelve száguldoznak Galliaszerte, a templomokat mindenfelé lerombolják és felgyújtják. Végigdűljük Metz, Trier és Aachen vidékét. Szentet és világit pusztítanak, vérellátatnak. A senonokat kifosztják, Susát és Torinót lerombolják. Később az Alpokon át visszamennek Itáliába, kifosztják a Pón túli régiót, és meggazdagodva érnek haza a Pannóniákba, ahol 20 évig békén maradnak.

E nyugalmas időszak utált semmittevésben eltelve, ismét megindul a magyarok hadjárata a bolgárok ellen. Drinápolyt beveszik. Betörnek Trákiába, és hogy a görögök elmaradt adóját behajtsák, Konstantinápolyt szoros ostrom alá fogják. (230) Ekkor egy gigászi termetű és erejű görög kijön a városból, és a magyarokat párbajra hívja, sőt azt ígéri, hogy egymaga kettővel is megverekszik. A magyar Botond áll ki elébe, és így szól: Nosza, én, a szkiták legkisebbje, méltatlannak találom a veled való párbajt, ha nem veszel magad mellé két társat, hogy egyikük törődjön elszálló lelkeddel, a másik gondoskodjék holttested eltemetéséről, mert császárokat nemzetünk adófizetőjévé és jobbagyává teszem. E szavakra Apor vezér megparancsolta neki, hogy tegye próbára erejét az előtte álló városkapun, mire kétélű bárdját elhajítva úgy betörte azt, hogy bejárat nyílt rajta gyermekek számára. Megállapodván, hogy sebtében megverekszenek a falak előtt, mindketten kiálltak a porondra, ahol egy darabig küzdöttek, majd a magyar a görögöt megölve győztesen távozott. A császár nevével és a polgárokkal a falakról bámészkodott, bántotta a szerencsétlen előjel, ezért elfordította az arcát, a magyarok pedig követelték a párbaj fejében kialakult adót. (235) Amikor rájöttek, hogy a görögök császára gúnyt űz belőlük, még nagyobb haragra lobbantak, a görögök tanyáit és falvait mindenütt szétromtották és felégették, és mindenfelé akkora kegyetlenséggel tomboltak, hogy Görögországot és Macedóniát kiürítve gazdagon távoztak. De erről elég ennyi, ezt csak kitérésként adtuk elő.

Visszatérünk Henrik halálához, aki elsőként vitte át a császárságot a frankoktól a németekhez, és Germánia királyságát dicsőséggel viselte. Halála után fia, Ottó következett, aki Matildnak, Theodorik szász uralkodó leányának a szülötte volt. Ottót nemcsak lelki, hanem testi adottságai is kiválóvá tették, és erények csodás együttese jellemezte; háborúban szilárd és merész lelkű, emellett nyájas és jóságos, apjától eltérőleg nagyon emberséges volt. Noha a németek ellenségeinek megfélemlítésében sok sikert aratott, biztonságuk és boldogságuk érdekében mégis az volt a legtöbb, hogy méltányossággal, kegyességgel és szívélyességgel barátaivá és szövetségeseivé tette a lázongó és nyakas főembereket. (240) És ezért oly hűségesek voltak hozzá, hogy távollétében a szászok súlyos csapást mértek a földeket szerin-szerte dúló magyarokra, akiket ezzel sok éves nyughatásra kényszerítettek. Aztán Henrik, Bajorország fejedelme, hogy Itália javáról gondoskodjék, elfoglalta Aquileiát, és táborát a közeli városokhoz vitte. A nyugalmat nem tűrő magyarok mintegy az elszenvedett gyalázat jóvátétele végett visszajönnek Itáliába, és elhatolnak Capodistriáig. Amikor azonban tovább akarnak nyomulni, Henrik elébük megy, és egy-két ütközetben úgy elveri őket, hogy nyakukba szedett lábbal szaladnak vissza a Pannóniákba. Henrik a győzelemtől fellelkesülve a Pón túli területet Paviáig beszágulja, ámde amikor megtudja, hogy Berengár, aki Hugó fiával, Lotárral uralkodott Itáliában, rengeteg gyalogost és óriási lovasságot szerel föl ellene, megállás nélkül visszavonul Ausztriába. (245) Alig csendesedett le Berengár tevékenysége nyomán az itáliai zűrzavar, Toxis, a magyarok királya, akit ők Taksonynak hívnak, az isteni István király nagyapja és Géza apja, arra a hírre, hogy Henrik a magyarok kiűzése után uralkodni kezdett Itáliában, elhatározta, hogy óriási készüléttel megtámadja Itáliát, hogy a bajorokat ne engedje ott kormányozni, és hogy nemzetének gyalázatos kikergetését megtorolja. Az olaszokat rettenetes félelem fogta el a magyarok készülődésének hallatára, amelyet – mint lenni szokott – a hír még növelt is. Harmadik Berengár, aki mellé nem kevesebb bölcsesség, mint szerencse szegődött, fiát, Albertet, azonnal elküldte Taksony megkérülésére, hogy tetemes fizetség ajánlatával hárítsa el a szittyá vihart. A fiatal ember ígéretei és könyörgései Taksonyt leszerelték, tíz mérő ezüstpénz fejében megkegyelmezett Itáliának, és visszament a Pannóniákba.

Itáliát így megbékéltetve, Berengár Adelheidet, a csak cím szerint uralkodó Lotár király feleségét, férje halála után börtönbe csukta, saját fiát, Albertet, átadva neki Lombardiát, Itália királyává nyilvánította, önmagát pedig augustusnak és római császárnak jelentette ki. (250) Zsarnoki uralmuk azonban szinte mindenkinek kezdett a terhére válni, mert sok kárt okoztak a pápának meg a főembereknek, ezért Agapét pápa és az előkelők nagyobb

része behívta Itáliába Ottót, aki Germániában és Frankonban nagy dicsőséggel nagy dolgokat vitt már véghez, és hányatott sorsukban az ő segítségét kérték. Ottó megragadja az alkalmat dicsősége öregbítésére; ötvenezres hadsereget állít össze, és a friuli földön keresztülvezető utat használva, bemegy Itáliába. Megütközik Berengárral és Alberttel, és mindkettőt legyőzi. Itália megszerzése után Adelheidet, a néhai Lotár feleségét, Paviában kiereszti a börtönből, és aztán feleségül veszi. A legyőzött Berengárnak és fiának, Albertnek, könyörgésükre készséggel megbocsát, sőt, helytartói minőségben rájuk bizza kormányzásra Verona és Aquileia kivételével az egész Lombardiát. Nemsokára Albert Ravennánál mindenféle kártételekkel sújtja a velencei kereskedőket, amennyiben a comacchioi hajóraj felhasználásával kalóz módjára garázdálkodik mindenfelé az Adria-tengeren, és a velencéseket hevesen üldözi. (255) A velencések ezen felbosszankodva röptében összeszedett flottával megtámadják Comacchiót, a semmitől sem tartó s aztán erővel bevett várost a városi hajórajjal együtt felégetik. Mialatt az Alpokon inneni Galliában és Flaminiában Berengár és Albert uralkodott, a görögök meg a szerecsenek kegyetlen háborút vittek Apuliára, Calabriára, a lucaniaiakra és a salentinusokra. Aromái köztársaságot ebben az időben az ősök szokása szerint két konzul és a nép felett törvénykező városbíró, továbbá a népből választott 12 tribunus kormányozta, mely előljáróságot görögül dekarkhiának, latinul decemvirátusnak nevezik. És a római köztársaság fennhatósága alá tartozott minden, ami Etruriától Todi és Orvieto, továbbá a marsok, a rietiek valamint Nápoly között feküdt.

Ottó a Lajos frank király ellen lázadó Hugót, Párizs ügynevezett grófját, két hadjárattal visszakényszerítette a királyi hatalomnak való engedelmességre, az ellene időnként fellépő Boleszlávot, Csehország királyát letörte. (260) A magyarok nehezményezték ezt, a gyűlölködés mindkét részen kiújult, fegyveres légiókat és lovasságot állítottak fel, és dühödt indulattal megtámadták Németországot, arra gondolva, hogy a frank ügyekbe belebonyolódott Ottó a saját népének nem tud könnyen a segítségére sietni. Azonban Ottó császár Germánia pusztulásáról értesülve összeszedte a segélyhadakat, visszament a hazájába, és a lehető leggyorsabban szembeszállt a magyarokkal. Midőn a két hadsor felállt, olyan tüzzel és haraggal rontottak egymásnak, hogy néhány napon keresztül a középén felhalmozódott hullahegyen folyt a verekedés; csak az éjszaka szakította félbe a küzdelmet. A győzelem, még hozzá a nagyon véres győzelem ekkor ugyan a germánok mellé szegődött, de a magyarokat sem lehetett legyőzöttnek vagy vesztesnek mondani, mert nem hátráltak, hanem elszánt bátorsággal harcoltak mindhalálig. Ebben a háborúban számlálhatatlan tömeg veszett oda, és a magyarok ereje oly mértékben megcsappant és kimerült, hogy több éven keresztül minden hadjárattól tartózkodtak Pannóniában. (265) Ebben az ütközetben a magyar nemzet három kiskirályát fogták el, akiket Ottó parancsára a németek rangjuk ellenére bitóra húztak, hogy született ellenségeiket bosszantsák, és becstelen halállal megalázzák. Ottó hírneve ezért mindenfelé elterjedt, úgyhogy valamennyi fő- és közember hozzá futott Itáliának XII. János veszedelmes uralmától és Berengár kegyetlen zsarnokságától való megszabadítása végett. Ottó pedig e nagy horderejű feladatot elvállalva, alig hétesztendős fiát Aachenben Germánia királyává nyilvánítja, maga pedig sok légióval elindul Itáliába. Itáliának olyan népei is voltak, amelyek magas hegyek által védelmezve Ottó ellen a szerecsenek segítségét kérték. Azt beszéljük, hogy a minden önmérsékletet nélkülöző János pápa megtudva, hogy két kardinális Ottót levélben meghívta, egyiket orrától, másikat fülétől megfosztotta. (270) Ottó maga alá gyűrte Itáliát, hatalmába vette Berengárt és fiát, Albertet, és az egyiket Konstantinápolyba, a másikat Ausztriába küldte, akik mocsokban és elhagyatottságban nyomorulttan pusztultak el. Ilyen végre jutottak az itáliai származású császárok, királyok és tirannusok, akik ötvenöt évig uralkodtak, miután a frankokat Itália királyságából és birodalmából kikergették.

Azonban térjünk vissza Taksonyhoz, a boldogságos István király nagyapjához, mert kétségtelenül fontos meghallgatni, amit a magyar történetírók mondanak róla. A szkíta nemzet valamennyi előkelőjének a szavazata juttatta őt az ország élére, és hogy a magyar szilajságot ne engedje átkos tespedésben eltunyulni, valamint, hogy a frankok előbbeni kártételeit és parancsolgatását megbosszulja, sőt, ő parancsolhasson azoknak, akik Károly idejében sokáig uralkodtak a Pannóniákon, lelkesen indult galliai hadjáratra. Miután hadvezérei révén előzönlötte a tartományt, és azt mindenfelé kifosztotta, a megpakolt sereg visszatérteben, mielőtt Germániát elérte volna, átkelt a Rajnán. (275) Három részre oszlott, melynek ketteje dicsőség nélkül, a harmadik pedig diadallal vonult vissza a Pannóniák felé, és amikor a szászok megtudták, hogy ez a győztes csapat visszavonulóban van, a türingiai Eisenach városnál rátámadtak; egytől egyig kegyetlenül levágtak mindenkit, kivéve hetet, akit élve kaptak el. Ezt a hét foglyot megkímélték, hogy elbeszéljék az elszenvedett vereséget, és levágott füllel eresztették őket haza Pannóniába. Ezt üzenték velük: Menjete, térjete vissza a magyarjaitokhoz, és a mi nevünkben intsétek, a törtétekkel és példátokkal figyelmeztessétek őket, hogy ne jöjjenek többé a vesztőhely tájára. Az a két seregrész pedig, amelyik megmaradt, övéinek a bukásáról hallva, mielőtt Svábföldre ért volna, elhajigálta a szerzeményt, hogy kényelmesebben verekedhessen, lerakta a fegyverzsákmányt, aztán lemészárolt minden embert és állatot, amelyre csak bukkant, és bajtársainak szellemét nagyszerű áldozattal engesztelte meg. Azt a hetet, aki fületlenül ért haza, mert öveikkel együtt halni vonakodott, azok halála után meg eltúrte, hogy rabként életben tartsák, a következő szigorú ítélettel sújtották: (280) Minden javukat átadták az államkincstárnak, asszonyaiktól, gyermekeiktől elválasztották őket, örökké mezítláb kellett

járniuk, táborszerte sátorról sátorra koldulniuk, és míg éltek, semmi vagyonuk sem lehetett. Végül rájuk égették az örökös gyalázat bélyegét, amiből az elnevezésük származott, mert Lázároknak és koldusoknak hívták őket.

De megint Ottóról, aki Itália kényurainak elűzése után Rómába ment, s akit nagy tisztelettel bebocsátottak a városba, mikor is, mint mondják, az egész római nép elébe futott; nyolcadik Leó pápa szokás szerint átadta neki a császári koronát, császárnak, felségnek nevezte, és azóta, hogy a római birodalom Germániába átkerült, ő volt az első, aki a császári címeket és áldásokat szabályszerűen megkapta, mely szokás a jelen ideig érvényben maradt. Mi több, a német gőg arra a szemtelenségre vetemedett, hogy Ottónak a magyarok fölött nehezen és véráldozattal kiizzadt egyetlen győzelme alapján, amelyben meg sem futtatta, meg sem ölte az ellenséget, Pannónia birodalmának a titulusait is elbitorolta. Jobban szereti ez aprócska dolgokkal önmagát magasztalni, mint a más dicsőségét számon tartani; olykor-olykor az is az eszébe juthatna, bár ez a rómaiaknak meglehetősen kellemetlen, hogy a magyar kegyetlenségnek, pusztításnak, zsákmányolásnak gyakorlópályája volt. (285) Bár inkább igazságérzetből és nem tapasztalatból tanúsíthatná ezt akárki is! Azonban a taljánok meg a görögök gyakrabban fizettek adót a támadó magyaroknak, és nyugtukat drágábban vásárolták meg, mint elmondani illik. Európa hírneves népe, a gall, a hunok gyűjtogatásai, rablásai, pusztításai után hosszú idő múlva is alig tudott magához térni. Az ég egykor a hun kezébe az isten ostorát adta, a magyar jobbja most az igaz hit pajzsát. És minden bölcs belátás joggal véli úgy, hogy a császári nevezetet inkább tett és érdem, mint szín és látszat ítéli oda dicsőséggel. És mert minden forgandó, ha a legtöbb törzsökös nemzetnél a virtus elenyészett, a dicsőségvágy eltespedt, bizony, nyugodt lélekkel el kell viselnünk, hogy jövevény népek, melyek tetteik dicsőségét megcsillogtatják, olykor felülhaladjanak minket, mit ha tűrni nem akarunk, ám győzzük le azokat erénnyel és tehetséggel. De beszédünk térjen vissza a kiindulópontához.

(290) Ottó császár gyakran vissza-visszament Rómába, hogy a pápák sérelmeit és bántalmait elhárítsa. Valamivel később a szerezseneket, akikről elmondtuk, hogy a Sipontói-öböl közelében, a Gargano-hegyen telepedtek le, és Itáliát régóta sanyargatták, akiket sem a görög és az itáliai nemesség, sem a gall meg a germán kevélység nem bírt kiüldözni, elsőprő lendülettel kitaszította egy jöttment szláv nép, amely valaha Dalmáciát foglalta el. Azt állítják, hogy ezek azok a szlávok voltak, akikről azt olvassuk, hogy Svetopil király alatt, második Adorján pápa idejében keresztényekké lettek. Mi több, ha Crescentinus metropolitának hihetünk, ő azt mondja, hogy a szerezsenek megmaradt rajait a szlávok után Itáliába odahajózó magyarok semmisítették meg végső csapással, sőt, azt is megengedi, hogy Itáliának ezt a szerezsen kézből kiszabadult vidékét tőlük vásárolták vissza a görögök. Pár évvel később, mialatt Ottó Germániában forgolódott, a szerezsenek nagy hajóhaddal visszajöttek, elmentek Calabriába, heves ostrom alá fogták Cosenza metropolist, majd elfoglalták, kipusztították és felgyújtották. (295) Eközben a görögök, hogy a maguk meg a népük bőrét megóvják, a calabriaiakat, a salentinusokat és az apuliaiakat megmentsék a károsodástól, a szerezsenekkel fegyverszünetet kötöttek. Midőn Pandulf capuai herceg, akinek mellékeve a Kephalliniai volt, Ottó érkezésekor Rómába ment, azt javasolta a pápának és a császárnak, hogy azokat a német légiókat, amelyeket odahozott, használja fel a szerezsenek Itáliából való kiűzésére. A császár hallgatott rá, fiát, a hadra kétségkívül éretlen Ottót a csapatok élére állította, és Pandulfot mellé rendelte vezértársul, vagy inkább nevelőül. A szerezsenek értesülve a németek jöveteléről, mindenhonnan összekapkodták a zsákmányt, és elhajóztak Afrikába. Ha a görögök, akik ezekkel szövetségben voltak, megpróbálták volna ellenállni, nem illantak volna el ilyen könnyen.

Vannak, akik azt beszélnek, hogy Ottó ezt a hadjáratot nem a szerezsenek, hanem a görögök ellen indította, akik nem engedték, hogy Nicefor konstantinápolyi császár a lányát, akit vele eljegyzett, átadja neki; (300) a fiatal Ottó nemcsak megverte egy ütközetben a görögöket, de egész Calabriából és Apuliából is kikergette őket, és amikor a jeles diadallal visszament Rómába, apja társul vette őt a császárságba, XIII. János pápa szabályszerűen győzelmi jelvényekkel adományozta meg, a római nép pedig császárként, felségként és cézárként üdvözölte. Amde amikor a koronázási szertartás után a császárok visszatértek Germániába, az öregebb Ottó a Duna menti Bécsben hamarosan meghalt. Második Ottó apja halála után a császár hűségéről elpártolt Henrik bajor fejedelmet legyőzte. Eközben Lotár, a frankok királya, megtámadja Lotaringiát; látja, hogy Ottót leköti a bajor háború, erre elfoglalja a tartományt, feldúlja Aachen környékét, majd visszamegy Párizsba. Ottó Bajorország lecsendesítése után Lotaringiát visszaveszi. Galliára fordul, pusztítja, égeti a lyoniak és a soissons-iak földjét, aztán továbbnyomul, és tüzzel-vassal rombolja Párizs külvárosait.

(305) Aztán a görögök újították fel a harcot Itáliában Ottó ellen, mert Bazil és Konstantin mit sem törődve a rokonsággal, a Kréta szigetéről elűzött szerezseneket lepénzelte, hogy Itália elveszített partvidékét szerezzék vissza, ezek először Bari várost foglalták el, és hogy az többé ne tudjon lázadni, polgárainak egy részét leöldösték, egy részét elszállították Görögországba. Továbbnyomulva lerombolják Materát, aztán ismét a hatalmukba hajtják Apuliát és Calabriát, amelyek önként megadják magukat. Ottónak mindezt jelentik, Lotárral békét köt, és visszatér Itáliába. Azt mondják, magával vitte a feleségét, Theophoniát, János konstantinápolyi császár nővérét is. Sicardus azt írja, hogy Ottó, mielőtt seregét a görögök ellen vezette volna, ezek két tartományát, Szlavóniát és Dalmáciát, amelyekben nem volt katona, gyűjtogatással, öldökléssel, fosztogatással

alaposan tönkretette; aztán a sereggel átment Itáliába, Rómába, ott sorozást tartott, szabadcsapatokat is szedett össze mindenfelől; a kitűzött napra valamennyien összejöttek Rómában, majd a sereggel Apuliába ment, Beneventónál ütött tábor, ahova parancs szerint odagyültek a beneventóiak, a campaniaiak, a nápolyiak és a salernóiak. (310) Ezeket a többiek elé bocsátva Basentello városkánál[!] rátalált az ellenségre; itt ütköztek meg, és a két fél kezdetben egyforma haraggal és hévvel verekedett. De amikor a rómaiak meg a beneventóiak megszótktek a sorból, és nemcsak a harcot hagyták abba, hanem a jelvényeiket is elhajigálták, a császár segítség nélkül maradt többi seregrésze kénytelen volt hátat fordítani, így aztán nemcsak megfutott és szétszóródott, de pusztulásra is jutott. Ottó ereje olyannyira meggyengült, hogy ha a görögök képesek lettek volna kihasználni a győzelmüket, egész Itáliának vége lett volna. Ottó elrohant a partra, felugrott egy csónakra, hogy azon keressen menekülést, elfogták a kalózok, akik elvitték Szicíliába, és csak tetemes summa ígéréteire eresztették vissza Rómába, amit a szicíliaiak megtudtak, és a kalózokon behajtották a büntetést. A császár, csapatai őrizete nélkül, szanaszét szökött seregének maradványait összeszedve mindent megtett, amit tehetett, de mert a lobogóját cserbenhagyó rómaiak ellen nem mert szigorúan fellépni, dühét a beneventóiakra öntötte ki. (315) A visszatérőkkel együtt magával vitte a fegyverviselő rómaiak sokaságát, a mit sem sejtő beneventóiakra rátámadt, árulás ürügyével elfoglalta a várost, aztán pusztította, rombolta, égette. Benevento felforgatása után Ottó visszament Rómába, majd néhány nap múlva meghalt, testét az isteni Péter bazilikájában helyezték el. Miközben Rómában a németek a császárválasztásról tanakodtak, egyesek ennek fiát, a harmadik Ottót, mások Henriket, Bajorország fejedelmét, az első Ottónak fivéréből való unokaöccsét kívánták. Ezzel szemben viszont a rómaiak, akik a császárságot Itáliába óhajtották visszahozni, konzullá választották Mentanai Crescentiust, hogy a konzulátus színe alatt a császárságot visszacsempésszék. Végül a németek hazamentek, és harmadik Ottót császárrá tették.

Mialatt Itáliában és Germániában ezek zajlottak, a magyarok csendesen éltek, aléltan attól a fentebb említett csapástól, amelyet első Ottótól elszenvedtek, mert semmi cselekedetükről nem talállok említést azon kívül, amit Taksonyról elbeszélünk. (320) Taksony király halála után pedig, mint a magyar évkönyvek előadják, a Pannóniák királyságát vagy inkább fejedelemségét örökség jogán fia, Géza kapta meg, igen jámbor férfiú, a béke, a vallás és az igazság barátja, mint Numa Pompilius. Őseinek szokásával szemben a kemény és vad, háborúra mindig kész népet kezdte elfordítani a hadakozástól és rávezetni a szelídségre, az isten tiszteletére. Ez a rendkívül bölcs fejedelem, aki Nagy Károly után elsőként akarta lefektetni a hit alapjait, nagyon jól tudta, hogy bármilyen vallásra téríti is át a magyarságot, az abban a legállhatatosabban ki fog tartani; ha tehát a keresztény hitet megkóstoltathatná vele, azt kétségtelenül örökre megtartaná. Csak Ausztria ellen viselt hadat némi kitartással, amelyet Rudiger tirannus halála után el is foglalt. Első Henrik pedig, akit Germániában cézárrá nyilvánítottak, Lipótra, Svábföld nemes fejedelmére, aki az ő nővérét vette feleségül, ráruházta Ausztriát azzal az ígérettel, hogy, ha a magyarokat onnan kiűzi, és az a római birodalomhoz visszakerül, fejedelmi címmel elsőként birtokolhatja azt, amit valamikor Keleti Márkaságnak neveztek. (325) Lipót elvállalja a feltételül szabott hadjáratot, sereget gyűjt, és Géza ellen indul. Melk városnál, amely a Dunára rüg ki, összecsap az ellenféllel; a magyarok meghátrálnak, Géza pedig, nehogy úgy lássék, mintha az erővel elfoglalt idegen tulajdonhoz konokul ragaszkodnék, kivonul Ausztriából, és az alemannokkal békét köt. Lipót halála után a fejedelemségben fia, a Rebellis melléknevű Henrik következik, aki azonban az uralkodói jogot elveszíti, mert a császárnak nem hajlandó engedelmeskedni. Ezt megtudják a magyarok, és – hogy most visszavegyék, amit egykor fegyverrel szereztek – Aba uralkodása alatt, akit a legtöbb évkönyv Alboinnak vagy Ovónak nevez, Ausztriát erős csapatokkal megtámadják és elfoglalják. Henrik aztán, felhagyva a nyakassággal, visszatér a császár hűségére, hogy a fejedelemség visszafoglalásához segítséget kapjon, de a magyarok kezéből nem tudja kiszedni. Végül Albert, az ő fia, Lipót testvére, az isteni Henriktől elnyeri a tartományt, és néhány hónap alatt a hatalmába hajtja; innen származott le sorban Ausztria többi fejedelme és az isteni Lipót. Térjünk vissza Gézához.

(330) Az igaz hit tehát Pannóniában Nagy Károly császársága idején vette kezdetét, azonban kevesen tették magukévá. Károlynak az életből való távozása után néhány évvel lázongások támadtak, a megkóstolt vallás elenyészett, és ha maradt is némi nyoma, az a roppant vadság közepette megsemmisült. Az a néhány, aki isteni sugallatra a vallásról helyesen gondolkozott, nem merészt az nyilvánosság elé lépni, de ha valamiképp lelepleződött, vagy nyílt nevetség tárgyává vált, vagy pogánynak tartották, hiszen a nemzeti isteneket megvetette, és idegen babonásokat követett. A katolikus hit beavatottjai titokban miséztek, éjszaka jöttek össze, és gyakran a szomszéd népekhez fordultak, hogy tőlük tanulják a szent törvényt. Ugyanis a kránicok, a noricusok, valamint a bajorok és a germánok továbbra is vallották Krisztus nevét; a velük szomszédos magyarokat, akik a határszéleken laktak, a hit kötelékével szelídebbé tették, és a hitterjesztésre biztatták őket. (335) Ezek gyakran közösen fohászokdtk azért, hogy legyen egyszer olyan fejedelmük, akinek akkora hatalma és tekintélye van, hogy a magyar fajt rávezeti az üdvös bölcsességre, és ráneveli arra, hogy ugyanúgy tünjék ki lelkének épségével, mint testének erejével. No, de amint az, ami idétlen hirtelenséggel megaszalódik, gyorsan le is hull, úgy ezzel szemben ami lassabb, az tökéletesebb és tartósabb érettséget ér el. Így a hit isteni

kegyelmét késve elérő népek ahhoz sokkalta állhatatosabban szoktak ragaszkodni. Ami gyorsan kel, gyorsan is nyugszik. A jámborok óhajára Géza fejedelem érkezik, aki az uralmat megszerezve igyekszik Krisztus felvett hitét terjeszteni. Úgy látszott, hogy sokkal buzgóbban törődik a lelkek üdvével, mint a világi dicsőséggel és a testi gyönyörökkel. Ez a közjóra született férfi roppant mód fájlalta, hogy az ősök vadsága még mindig nem lanyhult, és nehezményezte, hogy szegényük még nem enyészhetett el. (340) Fellépett az elődök tanítása ellen, akik a rabláson, vérontáson, gyújtogatáson kívül semmit sem ismertek hasznosnak és dicséretesnek. Nem kevésbé búslakodott vakságuk miatt, mert tudta, hogy rengeteg erejük, iparkodásuk, fáradozásuk mind hiábavaló volt. Nem feledte, hogy csak a halandó lélek törődik kizárólag halandó dolgokkal; napról napra azon elmélkedett, hogy az égi kegyelem azért adta neki ezt az országot, hogy az emberek lelkét s ne a testét kormányozza; továbbá, hogy az istenség azért világosította meg őt a hit mennyei fényességével, hogy a többiek között egyedül birtokolva az isteni bölcsességet, tekintélyével a többieket kijózanodásra készítse. Ezért mindenhol szent férfiakat hívat, akik Magyarország-szerte szétszéledve tanítsák a népet az igaz hit alapjaira, távoztassák el a hamis és barbár hiedelmeket, neveljék a műveletlen embereket, szabadítsák meg őket az ősi vallástól, és Jézus Krisztusnak, isten egyszülött fiának a nevét erejükhöz mérten prédikálják.

Elainte a főemberek nagyobbik része nem kevésbé ámuldozott a király babonáságán, főleg azon, hogy úgy látszott, mintha többet foglalkoznék a ceremóniákkal, mint a háborúzással. (345) Gyakran korholták is, hogy rosszul végzi a dolgát, ha a hadviselést elhanyagolja; valamennyiük éhínségre és végső nyomorúságra jut azonnal, ha nem portyáznak és fosztogatnak külföldön; az ifjúságot szakadatlan háborúval kell edzeni. Új hiedelmek iránt ilyen buzgón kutakodni asszonyi ostobaság. Azok sem hiányoztak ám, akik a királyi felséget sértegetni merészelték, semmibe vették, azok sem, akik a parancsokat megtagadták, és voltak sokan, akik pogány lélekkel örülten dühöngve, az uralkodó esztelenségét nyíltan szidalmazták. És tréfálkozva is sok mindent hoztak föl ellene, ami belső elégedetlenségükről árulkodott. A fejedelmi bölcsesség mégis méltóképpen elbánt mindenkivel, ahogy minémiségük kívánta. A szelídeket szóval, az akaratoskodókat fenyegetéssel, a makauskodókat fegyverrel valamiképpen ügyesen elintézte, és a mennyei világosság részesévé tette őket. Mivel a mágnások és a kényuraságok megátalkodottan ellenkeztek, és azt hajtogatták, hogy sokkal nagyobb ügyekkel kellene foglalkozni, és ezeket a saját erejével nem tudta megfékezni, a szomszédok segítségéért folyamodott, és így kényszerítette az igaz bölcsességre a makacs lelkeket. (350) Még azokat a népeket is erősen igyekezett megbékíteni, amelyek a magyaroktól súlyos károkat szenvedtek. Ezért aztán az összes környező tartomány, ahogy meghallotta, hogy ezeknek keresztény királyuk van, örömteli meglepetésében önként ajánlotta barátságát és szövetségét, minden eszközt és segítséget megígért ahhoz, hogy a szentséges hitre térítsék őket. A bajorok, a szászok, a svábok és más germánok nemcsak pénzzel, hanem katonai segédlettel is támogatták Gézát abban a reményben, hogy ha netalán a magyarok Jézus Krisztus hitét fölvennék, többé nem kalandoznának latorkodással, öldökléssel, és az istenfélelem gyorsan véget vetne a szittyá kegyetlenségnek. Aztán, ahogy megváltónk neve Pannónia-szerte szabadon terjedt, valamennyien kezdtek elfordulni a bálványimádástól, az emberöléstől, a lopástól, a kegyetlenkedéstől, kezdtek vágyakozni a hit édességére, az isten és ember iránti szeretetre és jóságra, kezdték megkedvelni az igazságosságot, elutasítani a hamis istenségeket, és végül az isten szeretetétől átmelegedtek. Géza egyházi épületeket is emelt, papi testületeket hozott létre, naponta misét hallgatott, példájával buzdította a többieket. A magyarok, akik eddig nem ismerték a vendégbarátságot, és az idegeneknek ellenségei voltak, vagy azért, mert az összes szomszédjukat támadásokkal zaklatták, vagy mert attól féltek, hogy a másokkal való kapcsolattartás következtében elveszítik a hazájukat, amelyet azoktól vettek el, miután felvették a hitet, beengedték az idegen kereskedőket, és nem visolyogtak társaságuktól. (355) A szomszéd népekkel barátilag érintkeztek, kölcsönös szívéllyességgel vendégeskedtek egymásnál, letették szilajságukat; meglátszott, hogy kezdik elsajátítani a civilizált magatartást, és mindebből megállapíthatjuk, hogy minden jó tulajdonság alapja a krisztusi vallás, míg viszont a pogány hitetlenség minden bűn iskolája.

Mialatt Géza király isteni szellem által megihletve a magyarok kemény szívét lágyítgatja, az emberek lelkét tisztogatja, a mennyei világosságot terjeszti, amihez hosszú időre volt szükség, harmadik Ottó kihasználva katonái sokaságát meg a magyarok nyugtát, akik külső ellenfél helyett kénytelenek a belsővel hadakozni, hogy azt az isten igaz tiszteletére rászorítsák, megint behatol Itáliába, és kemény ostrom alá veszi Róma városát, amely uralmától elszakadt. A római nép pedig, amely nagy dühében elhamarkodott ötlettel konzullá választotta Crescentiust, és mint valami diktátornak átadta neki az államhatalmat, a kárvallástól való félelmében azonnal meggondolja magát, és alázatosan könyörög békéért és irgalomért a császárhoz, mert nincs állhatatlanabb és változékonyabb a tömegnél. Aztán a konzul beleegyezésével megnyitja a kapukat, és a németeket bebocsátja. A konzul és unokaöccse, János pápa, behúzódik Hadrianus erődjébe, amelyet most a Szent Annyal várának neveznek, és miután azt sem hosszadalmas ostrommal, sem többszöri rohammal nem sikerül bevenni, a németek az előkelőségek álnokságát kihasználva, felkínálják nekik a bántatlanság reményét, és a császár engedékenységre és bocsánatára kicsalják őket; útközben pedig elkapják. Crescentiust helyben felkoncolják, a pápát megfosztják a szemétől.

Ötödik Gergely pápa száműzetésének tizenegyedik hónapjában visszatérve, bosszút állt a rómaiaktól elszenvedett sérelmekért. (360) Nem sokkal később a németek segítségével visszakерült a pápai méltóságba, és mert maga is német volt, szász nemből született, Ottóhoz szoros rokonság fűzte, és már előzőleg is császári közreműködés és tekintély juttatta a pápaságra, hogy nemzetének kedvezzen, a császárválasztásról kihirdette azt a törvényt, amelyet aztán több mint négyszáz éven át szigorúan megtartottak, hogy tudniillik csak azok a németek választhatnak császárt, akik erre jogosítványt kaptak, ez pedig azonnal cézár és római király lesz, ha pedig a római pápa a korona átadásával megerősíti, felséges császárnak nevezetik. Az érsekek közül ezek lettek a választók: a mainzi, a trieri, a kölni; a fejedelmek közül három: a brandenburgi, a pfálzi és a szász; a királyok közül csak egy, Csehországé. E törvény az üdvösség ezerkettedik évében jött létre. A választók között felosztották a hivatalokat. Három főkancellár lett; Germániáé az első, Galliáé a második, Itáliáé a harmadik; a brandenburgi a kamarás, a pfálzi az étekfogó, a szász az ajtónálló, Csehország királya a pohárnok. A törvény kihirdetése után Ottó visszament Germániába, Gergely pápa nemsokára meghalt. De törékenynek és üresnek kell tartanunk azt a császári tekintélyt, amely nem méltányos és becsületes törvényhozáson, nem az erények és tettek különös kiválóságán, hanem személyes elfogultságon alapul. (365) Hiszen a keresztény társadalom nagy fontosságú törvényeinek nem az egyéni méltóságot, hanem a köz javát és a fejedelmek érdemességét kellene tekintetbe venniük, hogy valamiféle hatalmi túlsúly következtében ne keletkezzék ezek miatt meghasonlás a nemzetek között. Ezért e törvényt némileg ki is egészítették; mert az Ottó után császárságra kerülő Henriknek első intézkedése az volt, hogy a jövőben ne vér szerinti utódlással szálljon tovább a császári méltóság, hanem a császárválasztás jogát bírják Germániában egyes előkelő fejedelmek, és – mint Palmerius írja – Pannónia néhány fejedelme, mely szokás a mai napig tart. Géza tehát, akiről a magyarok évkönyvei jóformán semmit sem szólnak, nem csekély alapjait vetette meg az igaz hitnek, majd távozott az élők sorából, és maga után hagyta fiát, az isteni Istvánt, aki örökség jogán a királyi méltóságra emelkedett.

II. rész - Második tized

Tartalom

11. Előszó az isteni Ulászlónak, Magyar- és Csehország felséges királyának	131
12. Első könyv	132
13. Második könyv	149
14. Harmadik könyv	160
15. Negyedik könyv	172
16. Ötödik könyv	183
17. Hatodik könyv	194
18. Hetedik könyv	210
19. Nyolcadik könyv	222
20. Kilencedik könyv	237
21. Tizedik könyv	251

11. fejezet - Előszó az isteni Ulászlónak, Magyar- és Csehország felséges királyának

Az, előző kötetben azért kellett részletesebben felidézni a magyarok történetét, hogy nemzeted nemessége, felséges Ulászló, amely az írók csekély száma miatt sokáig homályban rejtőzködött, amennyire lehetséges, napfényre kerüljön. Hogy ezt könnyebben elérjük, először a két Szkítiát és Magyarországot írtuk le. A lehető legrövidebben előadtuk a szkíták származását, szokásait és tetteit, összefoglaltuk a gótoknak, a vandáloknak, valamint az alánoknak meg a gepidáknak a hunokkal vívott háborúit, de nem feledkeztünk el a longobárdokról, a bolgárokról és a római birodalom történetéről sem. Sok-sok más, emlékezetre méltó dolgot is hozzátettünk, hogy a történetet az események szórakoztató változatosságával ízesítsük. Végre elérkeztünk a mennybeli István király idejéig, hogy ebben a munkában, amelyhez biztató előjelek közepette, a te jóváhagyásoddal támogatva fogtunk hozzá, rendben nyomon kövessük az ő és Magyarország többi királyának szorgos kutatással felderített tetteit Zsigmond római császárig. (5) Vedd tehát pártfogásodba, győzhetetlen fejedelem, szándékunkat, és mindenekelőtt ismerd meg áhítattal az általad oly nagyon tisztelt szentséges király életét és tetteit, hogy Magyarország a te érényed és bölcsességed által a kegyetes emlékezés segítségével meggyarapítva maradjon fenn továbbra is.

12. fejezet - Első könyv

A mennybeli Istvánnak a hunok legősibb nemzetségéből született Taksony volt a nagyapja, apja Géza, nagybátyja Mihály, unokatestvére pedig Kopasz László és Vazul. Azt mondják, hogy Géza igencsak megutálta a szkíta vadságot, kezdett kilábalni a hunok pogány embertelenségéből, és azután sokkal engedékenyebbnek mutatkozott a külföldiek, mint a saját emberei iránt, tudniillik, hogy ne kelljen a magyarok fertőzött és szennyes lelkületét erőszakkal és fegyverrel kielégítenie, minden környező néppel övéi számára addig ismeretlen békét kötött. Ünnepélyes nyilatkozatban minden kereszténynek szabad belépést és sérthetetlen vendégjogot biztosított, a papoknak és a szent törvény tanítóinak tekintélyes fizetséget ígért, hogy a Pannóniákba édesgesse őket. Mindenütt felkutatatta a szent életű férfiakat, hogy azok a műveletlen és nyughatatlan nemzetnek nyilvánosan hirdessék az igaz isten nevét, ő maga pedig több udvarnokával együtt fölvette a tiszta hit szentségeit. (5) És – mint fentebb írtuk – semmi sem nyugtalanította erősebben, mint annak tudata, hogy a kemény nyakú köznépet és az előkelők vad lelkületét roppant fáradság és komoly szigor nélkül nem lehet igaz vallásra téríteni. Arra is gondolt, hogy nehéz feladat lesz a bálványok öröklött tiszteletét kiirtani, az ősi szertartásokat megszüntetni, egy új vallás templomait felépíteni, és a régiek ceremóniáit eltörölve attól az ellenségtől fogadni el a szent tant, amelyet gyakran vertek tönkre súlyos csatában.

Mialatt Géza gondolatai az istenfélelem és a nép üdve körül hánykolódnak, lám, a mennyei kegyelem, amely mindig hívei segítségére siet, álmában a magasból égi küldött révén vigasztalja meg, hogy hagyjon fel a nyugtalankodással, és legyen jó reménnyel, nem kell ekkora gondban gyötrődnie azért, hogy kápolnákat szenteljen, jámbor életű püspököket szerezzen, a szkíta nemzetet megváltsa a pogány vallástól, mert keze vértől szennyezett; semmiképpen sem volna illendő, hogy emberi vértől csöpögő kéz szent épületeket emeljen, a tiszta hit alapjait megvesse, hiszen ez jámbor és bűnnel nem szentségtelenített kezét kíván. Megígéri, hogy áldott fiú származik tőle, kit a mennyei jóság e nagy jelentőségű dologra kiválasztott; isten akaratából ő lesz Magyarország szentséges királya is, Krisztus nevének övéi között terjesztője, és egyedül ő fogja népének megszerezni az igaz üdvösséget. (10) Közli vele, hogy hamarosan egy szent életű embert küld hozzá, figyelmezteti, hogy hallgasson ennek intéseire, mert az mennyei üzenetet hoz, és az istennek nagyon kedves áldozatot mutat majd be. Amikor a mennyei hírnök visszatér a levegőégbe, Géza azonnal felébred az álmából, mély hálát ad az istennek, magát, országát, születendő fiát a mindenható Jézui Krisztusnak ajánlja, súlyos gondjától megszabadul, majd a Krisztus-hívőkkel és több emberével közli az isteni álmot és üzenetet. Pár nap múlva jelentik neki, hogy Adalbert, Csehország tekintélyes és csodálatra méltó életszentségű főpapja hamarosan megérkezik, hogy a magyarokat megváltsa a hamis hittől, és a szkítáknak az isten parancsolatát és a közönséges üdvösséget hirdesse. Géza azonnal rájön, hogy a főpap személye az, akire álmában figyelmeztették, és megállapítja, hogy álma nem volt sem hiú, sem üres. Amikor Adalbert érkezését jelenti a papoknak, azok között nem kis öröm támad. Kérdésére beszámolnak neki e férfi istenes erkölcséről, elmondják, hogy Csehország főnemességéből származik; apja neve Slavnik volt, anyjái Stresislava; mindkét szülője derék és vagyonos, Libehovban birtokos, mely nagyváros ott fekszik, ahol a Moldva folyó az Elbába szakad. (15) Azt mondják, a birtok kiterjedt Csehországban a Szudétákig és a Mzse folyóig, a teutonoknál a Hercynia-erdőség közepéig, Morvaország irányában a Svitava folyóig, Lengyelországban pedig egészen Klodzko városáig; gyermekkorában súlyos láz támadta meg, mire a szülei elvitték az isteni Szűz Mária templomába, és egyházi életre ajánlották fel, ha a betegségtől megszabadul, mire azonnal meggyógyult; ezután tisztas nevelésben részesült, és a legnemesebb tudományokban bámulatra méltóan kitűnt; a csehek püspökének halála után valamennyi főember szavazatával ő követte az elhunytat, mert erkölcsére és tudományára nézve szinte egész Germániában sem könnyen találtak hozzá foghatókat. Es azon a napon, amelyen cseh püspökké tették, e férfi szentsége csodát művelt, mint mondják, ördögűzéssel egy embert megszabadított a démontól, mely kiáltozni kezdett, hogy nem maradhat tovább az emberben, akit megszállt, mert miután Adalbert átvette a püspökséget, ennek hatalma elől minden gonosz szellemnek menekülnie kell Csehországból; püspöksége kezdetétől fogva az volt a leghőbb vágya, hogy a nép istentelen gondolkodását az üdvösség felé irányítsa, a főurak eldurvult lelkületét a szent vallás segítségével megszelídítse, a szabadosságot megfékezze. (20) Elmondták, hogy ezt nem tudta megvalósítani, ezért, hogy ne fáradozzék fölöslegesen, odahagyta a megátalkodott népséget, elment Rómába, és szerzetesi csuhát öltött, mire a feldühödött csehek alattomban lerohanták szülővárosát, Libehovot, Adalbert öt fivérét mise közben az oltár előtt felkoncolták, és a többi is mind megölték; Boleszláv cseh fejedelem később visszahívta Prágába, de mert a népet korábbi megátalkodott vallástalanságában találta, máris eltávozott, és visszament Rómába, hogy üdvös csendességben pihenjen; kis idő múlva a zsinat azt a határozatot hozta, hogy minden pásztornak el kell vállalnia egy nyáj gondozását, és ha nem teszi, súlyos bűnbe esik; amikor ezt a rendeletet kihirdették, Adalbert megbeszélte a pápával, hogy ha már a saját nyája nem hallgatott a szavára, legyen szabad neki más, az igaz vallást nem ismerő nemzetek közé utaznia, hogy vagy Krisztus hitére térítse azokat, vagy – ha nem sikerül – ezek körében valamiképpen elnyerje a vértanúság pálmáját; most tehát az a hír járja, hogy nem ok nélkül érkezik Pannóniába.

Amikor Géza ezt a jámbor papoktól megtudja, rögtön megérzi, hogy Adalbert az, akit az álma megjövendölt. Ezért a király mindent előkészít a püspök tisztes fogadására, ami hozzá és az isteni dicsőséghez illik. Mindenekelőtt az előkelőségek ragyogó díszmenetével és az újonnan jött papok gyülekezetével kivonul, és a prágai püspököt érdeme szerint fogadja. Az ő közreműködését és prédikációit használja fel arra, hogy a magyarság lelkét a pogány vallástól elfordítsa. (25) Az ősi hiedelmeket sokan elhagyják, egy nagy rész megtisztul a keresztvízben, és számos helyen miséznek az igaz és hatalmas szellemnek. A mennyei fény ez időtől fogva áradt szét bővebben a magyar nemzetben. Erről aztán igazán el lehet mondani, amit szokás: A pogányok népe, amely sötétségben jár vala, lát nagy világosságot. És a láthatatlan világosság fénye Krisztus, akinek látását a népek akkor kiérdemelték, mert a sötétségből elhivatván hitték, hogy ő az igaz isten és az ember.

Míg a hit eme alapjai mindenfelé épülgetnek, íme, Géza hitvesének, Gyula leányának, akinek Sarolta volt a neve, terhessége idején álmában megjelenik István első vértanú, hogy mint egy jövendő nagy király szülőjét megörvendeztesse őt. Higgy asszony, Jézus Krisztus úrban, mondja, és tudd meg isteni üzenetből, hogy hamarosan csinos és szépreményű fiút szülsz, aki elnyeri a pannon királyság koronáját. Tudd meg, hogy olyan férfi lesz ő, akinek párját sohasem látja Pannónia; (30) végül a mennybeliek közé kerül. És mert én István vagyok, az első vértanú, aki sohasem fogom őt elhagyni, csemetédnek az én nevemet add! Így szólván, eltávozott. Saroltát fellelkesítette az álom, istennek nyomban hálát adott, és a mennyei protomártír tiszteletére minden oltárnál misét mondatott. Mialatt az istenség által feltűzelve nagy reménységben él, hát a kellő időben Esztergomban gyönyörű fia születik az üdvösség kilencszázhatvankilencedik évében, akinek aztán István első mártír nevét adták, hogy a szellemnek tett ígéret teljesedjék. A magyarokat roppant öröm tölti el, mert megértik, hogy első királyukat inkább az ég, mintsem az emberi végzet adta nekik. Az álom megerősíti hitüket, és mert az igen komoly dolgokat jövendőlt, kitartó várakozással reménykednek. Istvánt Adalbert részesítette a szent keresztiségben, hiszen ezért érkezett az isteni szellem ösztönzésére a Pannóniákba. Ez a tekintélyes atya intézkedett afelől, hogy a csecsemőt hogyan táplálják, milyen buzgalommal ápolják, elsősorban pedig arról, hogy – amennyire kora engedte – a tejjel együtt a szent törvény tanait is magába szívja, és mindig istenfélelemben neveltesék. (35) A keresztvíz alá pedig az a Theodatus tartotta, aki régebben Apuliában a sanseverinóiak között uralkodott, de mikor a hazájából kiűzték, Magyarországra menekült, ahol Géza fejedelem nagy megbecsülésben részesítette, ezért aztán István a keresztapaság címén az olaszok anyanyelvén mindig mély tisztelettel tatának, vagyis atyának szólította őt. És mert ez a Duna közelében egy zárdát alapított és egy falut épített, a faluval együtt most azt is Tatának hívják, ahol a mi időnkben az isteni Corvinus Mátyás nevezetes királyi palotát épített állatkerttel, tóval. Theodatus után nem maradtak gyermekek, ezért családjának neve később elenyészett Pannóniában. Az ég választotta, istenség nevelte kisded első, gügyögő szavai között előbb ejtette ki a megváltónak, mint a kenyérnek a nevét. Még nem hagyta el első gyermekségét, amikor grammatikusok, nevelők, papok kezére került, hogy egyszerre sajátítsa el a betűket és a szent tudományt. (40) Aki úgy gondolja, hogy uralomra született, az egyetlen tisztes tudományt sem nélkülözhet, hogy az isten előtt kedves, az emberek számára hasznos legyen, és aki majd mások előljárója lesz, annak elsősorban arra kell törekednie, hogy erényben és jelességben egyképpen kiemelkedjék. Apja, Géza, semmit sem felejtett el, ami a jövendő király felkészítéséhez szükséges, és az áradó isteni kegyelem sem hiányzott, mert úgy tartják, hogy a jó fejedelem inkább születik, mint készül. Sohasem távozott Adalbert mellől, akinek tanításából és példájából annyi életszentséget sajátított el, hogy őt tartotta a nemzet üdve és élete egyedüli teremtőjének és mesterének. A fiút gyakran hívták tanácskozársra, ahol elmésen értekezett a vallásról, a hitbuzgalomról, a közjóról, az igazságról, a jámborságról, elítélte a kegyetlenséget, a gyilkosságot, a rablást, erőszakot, házasságtörést; azt erősítette, hogy nincs fontosabb mint az istent félni és szeretni, nincs becsesebb és hasznosabb a vallásosságnál és ártatlanságnál. Néhanapján kikelt a szittyia vadság ellen, az isten imádatától elfordult elméket pedig korát meghazudtoló komolysággal és hévvel korholta. Sohasem tapasztalták, hogy az isten nevére vagy a róla való elmélkedésről megfélemedezett volna. (45) Az ártatlanoknak és szájalomra méltóknak készséggel nyújtott pártfogást, megvédte őket atyja előtt, akit mindennap figyelmeztetett, hogy el ne kövessen valami jogtalanságot. Folytonosan a papi gyülekezetben és az istentiszteleten forgolódott. Kora ifjúságában sokszor átvette apja feladatát, hogy az öreget mentesítse a fáradozástól és a kellemetlenségektől, az államot a károsodástól. Apja helyett gyakran ítélezett, kihallgatta a követeket, és válaszolt nekik. Amikor Géza észrevette, hogy őt a kor már elgyengítette, fia pedig a legkevésbé sem éretlen az uralomra, gyűlést hívott egybe, és az ország valamennyi főembere előtt így beszélt:

Midőn öregségünkben veszedelmesen fenyeget az idején való halál, nekem és nektek, társaim, gondoskodnunk kell arról, hogy távozással baj ne érje államunkat. Jövevények vagyunk idegen földön, mindenfelől ellenséges szomszédsággal bekerítve, ezért az idő és a helyzet megköveteli, hogy elébe vágjunk a jövendő bajoknak, és megfelelően gondoskodjunk javunkról. (50) Mindörökre megbélyegeznénk magunkat, ha a birodalom, amelyet őseink szereztek, gyarapították és ránk hagytak, hanyagságunk folytán elpusztulna. Nehéz nagy dolgot szerezni, ám a megszerzettet megtartani még nehezebb. Én, akit az állam élére állítottatok, nap mint

nap ezen rágódván magamban, úgy döntöttem, hogy eleink szokásával ellentétben békével és igaz vallással kell megerősíteni a birodalmat, tudván, hogy nincs annál jobb eszköz az emberi és isteni boldogságra. A békével magunk felé hajlítottuk a szomszédokat; a keresztény vallás felvétele után a magyarok, akiket mindenki úgy gyűlölt, mint az emberevőket, a külföldiekkel való kapcsolat révén szelídebbekké váltak, és mindenütt jobb szemmel néznek rájuk. Most pedig dönteni kell, hogy miképp lehet tovább erősíteni a szilárd hatalom azon alapjait, amelyeket a béke és a vallás meghonosításával megvetettünk. Ha elképzelésemet a ti akaratotok támogatja, olyan döntés kínálkozik számotokra, amelyben nem emberi szándékok között kell választanotok, hanem az isteni parancsot követnetek. (55) Többször hallottatok tőlem arról a kedvező áomlításról, amelyben az isten égi hírnök útján közölte velem, hogy sohasem fogom Magyarország-szerzte elterjeszteni az igaz hitet, nem alapítok a Pannóniákban egyházakat az igaz istennek, mert e szentséges mű alapjait embervérrel mocskolt kéz nem rakhatja le; de nemzek fiat, aki mindezt végbeviszi, és mindnyájatokat elvezet a jó valláshoz, az isten tisztas ismeretéhez. Sokakat vontunk hitünkre, a többiek azonban, akiknek a száma mérhetetlen, nem szakítottak a szkíták pogány szertartásaival, megátalkodott elmével mindmáig ellenállnak. Tudtok asszonyom álmáról is, amelyben István, a mennyei első vértanú ugyanezre oktatta ki őt, és ezért fiunk István nevét kapta. Tehát valamennyi istenség őt jelenti ki birodalmatok számára a legmegfelelőbbnek, én pedig, nehogy közügyben egyéni elfogultság vezéreljen, nem is javasolnám nektek ilyen nyomatékosan, ha állításomat nem támogatnák szemmel láthatóan fiam képességei, életmódja, erkölcsi, tettei. (60) Tanúságra hívom megváltónkat, Jézus Krisztust, akit Adalbert mostanában ismertetett meg velünk, hogy kora gyermekségétől kezdve hihetetlen tapintattal és hallatlan tisztelettel korholta folyvást apja ostobaságát, és intett, hogy állandóan az isten imádatával foglalkozzam. Hogy nyájasan bánjak veletek, csökkentsem az adókat, fékezsem meg az erőszakot, a gyilkolást, a latorságot, vessek véget a háborúknak, támogassam a nyomorultakat, adjak mindent a szegényeknek, egyformán tartsam az előkelőket és az alacsony sorúakat. Bevallom, hogy sok mindent a gyermek tanácsára és biztatására tettem, és úgy tekintettem intéseit, mintha égi küldöttől kaptam volna. Kijelentem, hogy tőlem származik. Minden előjel azt jósolja, hogy nektek és a közérdekre született. Lelkiismeretem parancsára én is gyakran voltam kénytelen atyai tekintélyem ellenére tisztelni őt, mert hogy ő mily nagy súllyal bír, arra az isten is figyelmeztetett, azt a tények is szemmel láthatóvá teszik. Ezért hát, jó férfiak, akik velem és a közösséggel szemben derekasan viselkedtetek, és a katolikus vallást felvettétek, nyomatékosan kérlek titeket, mert látjátok, hogy életem végére értem, hogy az értetek és a közjóra született Istvánt állítsátok apja helyére, és ez a nép határozatából és a hadsereg beleegyezésével történjen, nehogy ellenkező esetben úgy lássék, mintha szembeszegülnétek a szellemek akaratával és parancsával, akik az égből üdvösségetekre ügyelnek. (65) Ha ezt most elhatározzátok, tekintélyetek ennek elfogadására fogja kényszeríteni a többieket is. Nemcsak nyomorult öregségem és beszédem, nemcsak irántatok való szeretetem emléke készíthet benneteket ennek megtételére, hanem tulajdon hasznotok, a birodalom érdeke és az isten akaratja is. Én pedig, ha kikönyörögtem tőletek azt, ami nektek és a népnek jó, ha a fiam kezébe leteszitek az esküt, hogy minden parancsát végrehajjtátok, úgy távozom el ebből az életből, mint aki a legnagyobb jótéteményt kapta tőletek. Szeressétek és tiszteljétek tehát Istvánt, akit az ég adott nektek, tartsátok meg az egyetértést és a békességet, terjesszétek a katolikus vallást, mely ha egyszer behatol a magyarok kemény szívébe, kiirthatatlanul benne is marad örökre. Mert az isten azért telepítette a szkíták dacos maradvékát a keresztény közösség eme végvidékére, hogy a helyes vallást magába szívja, s aztán az igaz hitet minden hitetlenséggel szemben állhatatosan védelmezze.

Alig hogy az agg ezt előadta, a könnyek árja véget vetett a beszédnek. Akik jelen voltak, hasonlóképpen elérzékenyültek, és valamennyien készséggel támogatták javaslatát, mert nem tudtak sem az államra nézve üdvösebbet határozni, sem hálásabb köszönetet mondani a mindannyiuk szemében az oly sok érdemet szerzett fejedelemnek. (70) Istvánt apja jelenlétében mindenki egyetértésével, nem emberi, hanem isteni akaratból megválasztják, mégpedig nem fejedelemnek, mint az apja volt, hanem a magyarok királyának, és átadják neki a legfőbb államhatalmat. Valamennyi nemes és közember leteszi kezébe az esküt, hogy parancsát sohasem szegi meg, készséggel és hűséggel teljesíti a szolgálatot, mennyei küldöttnak tekinti őt, majd az előkelők kezükkel a trónra emelik, és mindenki királyként köszönti. Miután visszaviszik a táborba, a testőrlégiók ugyanezen köszöntéssel megerősítik. Géza a jóindulat viszonzásaképp az atyák közül többet hivatalokkal tisztel meg, elengedi az adókat, a katonák között rang szerint élelmet és ezüstöt oszt szét, a nép közé aprópénzt szór, az általános vigasság kifejezéséül játékokat rendez, és mindenütt minden oltárnál ünnepi misét tart. Aztán, előrehaladván az agkori hurut, néhány nap múlva a magyarok nagy szomorúságára elköltözött az életből, és fájdalmas hiányt hagyott maga után Pannóniában. A jámbor fiú a legméltóbb temetséggel és páratlan gyászpompával tisztelte meg elhunyt apját. (75) Már korábban megkezdett uralkodását hallatlan buzgalommal és igazságossággal folytatta, akár törvényt ült, akár rendeletet hozott, akár barátokkal beszélgetett, akár úton volt. Látszott, hogy minden cselekedetében állandóan csakis az istent tartja a szeme előtt, akit úgy tekintett, mint tetteinek mennyei bíróját és ellenőrt, aki előtt minden órában bűnösnek vallotta magát, akinek minden tettéért számot kell adnia, s érdeme szerint bűnhődnie.

Géza halála után Adalbert püspök úgy vélte, hogy pannóniai küldetésének isten akarata szerint bőségesen eleget tett, elhatározta, hogy máshová vándorol, hogy a világ messzi tájain hintse az isten igéjét, és tanítson igaz vallásra barbár nemzeteket; útnak eredt azokhoz a szarmatákhoz, akiket most poroszoknak nevezünk, és akik a Venedicus-öböl mentén laknak, azt tervezte, hogy vagy elvezeti a világosságra az isten tiszteletében járatári népséget, vagy Krisztus nevéért szép halált nyer. Mindössze két társat választott magának, akikről tudta, hogy jól tűrik a fáradságot, és elment Poroszországba; egy félsziget formájú helyre érkezett. Amikor a pogányok meghallják, hogy más vallású ember jött hozzájuk, nagy tömegben odasereglenek, ahol az idegen férfit tudják. (80) Imádkozás közben találják, mire azonnal rárontanak, versengve kezdenek gorombáskodni, és miközben ő a földre térdepelve könyörög, irgalmatlanul megverik. Miután a barbárok dühe kissé alábbhagy, megkérdezik, kiféle volna, mire azt válaszolja, hogy keresztény, és annak a szellemnek a tisztelője, akitől minden származik; azzal a feladattal érkezett az igaz hitet nem ismerő Poroszországba, hogy kiragadja azt az ördög torkából, kiirtsa a pogány rítusokat, és a néppel megismertesse Jézus Krisztust és a mindenség teremtőjét. E szavaira ordítózás támad, a férfit roppantul nevetségesnek tartják, még jobban zajonganak, a földet talpukkal, dorongokkal csapdossák, és egyszerre üvöltöznek, hogy az üres babonaságot hirdető embert tüstént ki kell ebrudalni, sokan gúnyolják, többen kegyetlen halállal fenyegetik, ha földjükön nem takarodik azonnal. Miután látta, hogy semmire sem megy velük, azon kezdett gondolkodni, hogy kicseréli az öltözetét, megnöveszti a haját és a szakállát, hogy a barbárokkal meghittebben tudjon értekezni. Azt gondolta, hogy ha kapcsolatot teremthetne velük, lassacskán és észrevétlenül az isten igéjét is hinthetné közöttük. (85) Amikor azonban rájött, hogy semmi sem sikerül neki, feladta ezek üdvözítésének a reményét, és útnak indult Livóniába, mely a Szarmata-öböl partvidékén észak felé terül el, és azzal a szándékkal ment oda, hogy vagy keresztény hitre téríti ezt a szörnyen vad vidéket, vagy a szentséges vallás hatósugarának terjesztése közben dicsőségesen meghal. Livóniába érkezve igyekezett isten igéjével szelídíteni a vadállati népség makacs lelkét, és eközben egyik társa, Gaudentius, álmában meglátta magát, amint mise közben megkérdi az oltárőrt, hogy vajon illendő-e az oltárra helyezett kelyhet egészen kiürítenie; az őr tagadólag azt felelte, hogy a kehely csakis a prágai főpapnak van rendelve, azt egészen csak ő ihatja ki. Ahogy ez álmáról Adalbertnek beszámolt, a szentséges atya megértette, hogy a várva várt vértanúság ideje elérkezett. Hatodnapra, midőn Gaudentius az ő jelenlétében misét tartott, az istentisztelet végeztével eltávozást kért, hogy fáradt tagjait kissé megpihentesse; és míg aludt, váratlanul megjelent az istentelen tömeg, körülfogta és megragadta őt, aki meg sem rettent, bilincsbe verték, felhurcolták a hegyoldalra, odakötötték egy karóhoz, és testét hét lándzsával keresztüldöfték. (90) Úgy tartják, kínjai közt e szavakat mondta: Megkaptad, Adalbert, amit kívántál, most önként halsz meg Krisztusért, aki érted és a többi halandó üdvéért szívesen vállalta a keresztet, hét ajándékkal ékesített téged az isten, és csodálatos bátorsággal erősített meg, mert azt akarta, hogy megtiszteltetésül hét lándzsa döfjön keresztül; halj meg tehát szépen, csúföld meg az alvilágot, és kiszabadulva e nyomorúságból, repülj édes megváltóddhoz. Miután a mártíromsággal gyönyörű diadalt aratott, kilehelte a lelkét, mire a kötelékek, amelyekkel megkötötték, önmaguktól lehullottak, ő pedig a póznáról a földre esett; teste széttárt karokkal, a keresztre feszített módjára terült el a földön; fejét a keresztények kigúnyolása végett nyársra húzva körbehordozták a falvakon és községeken. Azt mondják, életében is, halálában is számos csodat művelt; amikor a prágai főpapságot viselte, megjelent előtte Jézus, és e szavakat intézte hozzá: Adalbert, te itt hortyogsz, míg ez a nép a vesztébe rohan. Ettől ösztökélve hirdette Morva- és Magyarország-szerte mindenfelé a keresztény vallást, és ment aztán Lengyelországba. Az a bámulatra nagyon is méltó dolog sem hallgatható el, hogy hóhérai a teteméről levágták az ujját, amellyel prédikálás közben gyakran mutogatott, beledobták a Venta folyóba, egy hal bekapta, melynek a gyomrában valami fáklyaként világított; (95) a csodától felizgatott halászok nagy buzgalommal igyekeztek kifogni a halat; és amikor felvágták, megtalálták Adalbert fáklyaként világító ujját. De térjen vissza a szó István királyhoz.

Amikor Géza az üdvösség kilencszázkilencvenhetedik esztendejében meghalt, az ifjúság küszöbén álló fia valamennyi főember szavazata alapján már elnyerte az uralmat, és másra sem törekedett nagyobb buzgalommal, mint hogy minden magyart az igazság világosságára vezessen. Jól tudta, hogy egy fejedelem sem uralkodhat sokáig, ha nem tűnik ki igazságossággal és vallásossággal. Minden erejével erre törekedett, és hogy ezt könnyebben elérhesse, nekifeküdt az isteni könyveknek. Maga mellé vette a szent dolgok tanítóit, és bizalmasaiként állandóan ott tartotta őket. Minden komoly ügyben szent férfiakkal tanácskozott, nehogy tudatlanságból bűnbe sodorja magát és övéit. És mert elsősorban a közjóra fordított gondot, amelyet a környező tartományok nyugton maradása nélkül nem érhetett el, uralmát mindenekelőtt az összes szomszédal megkötött és megtartott békével biztosította, hogy ha a Krisztus hitének felvétele miatt makacskodó népek vagy főemberek között lázongás támadna, azok külföldről ne remélhessenek segítséget. Attól tartott ugyanis, mint ahogy később történt is, hogy a szkíta lélek nem fogja egykönnyen elfelejteni a nemzeti rítusokat. Sőt, azt is észlelte, hogy a keresztvízben megfürdettek közül sokan tisztességből, néhányan a király kedvéért vették fel a katolikus vallást, de önszántukból nagyon kevesen. (100) Azt viszont nem tudta elviselni, hogy a kárhozatos bálványimádás az egész népet tönkretegy, ezért föltette magában, hogy vagy elvezeti azt az üdvözítő valláshoz, vagy királyságával együtt életét is elveszíti. Úgy gondolta, hogy az ellenállókkal kissé szigorúbban kell eljárnia, de mert nagyon sokan voltak, akiket erőszak nélkül nem lehetett észre téríteni, sok főúr hatalmas tömeg élén

összeesküdött ellene, belháborút kezdett, a többieket visszariasztotta a már bevezetett vallástól, és hogy a szittya vadságból ne engedjenek, eleinte a fálvakban dühöngtek szanaszét, pusztították a birtokokat, majd erejük megnövekedvén nekimentek a királyi városoknak, és először is a jeles Veszprém városát támadták meg, amely Pannónia tava mellett fekszik, hogy a királynak nagyobb bosszúságot okozzanak, és növeljék azok merészségét, akik az ő vallásával szemben állnak.

A magyarok évkönyvei azt írják, hogy e lázadás kezdeményezője Kupa volt, a Kopasz Zerénd fia, aki a somogyi földön uralkodott. Ez Géza halála után István anyját bujaságból feleségül akarta venni, hogy e házasság után Istvánt csellel megfossza az életétől, és aztán megszerezze a hatalmat. Mivel napról napra várta az alkalmat vágya beteljesítésére, ebben a forrongásban nem maradhatott nyugton, mert nem részt venni akart a lázadásban, hanem az élére állni annak. A hatalomvágytól elragadva semmibe vette a vallást, a törvényt, emberséget nem ismerve szentet, szentségtelent egyformának tartott, és mert vadsága a szkitákét is meghaladta, buzdította a fálvakat, városokat egyaránt, hogy hagyják cserben a király iránti hűségét és ezt a babonát; veszekedett merészséggel az összeesküvés vezetőjének tolta fel magát, vádaskodásokkal árasztotta el a királyt, hogy a gyűlölséget növelje ellene; (105) mindenfelé hirdette, hogy nemzetének apjánál is veszedelmesebb ellensége lesz, hiszen jobban pártfogolja és szereti az idegeneket, mint a sajátjait, megparancsolta, hogy semmisítsék meg Marsot, Herkulest és a nemzeti isteneket, akiknek pártfogása alatt a magyarok dolga oly szépen haladt, mindenütt összetörte szentséges szobraikat, együgyű babonákat akar bevezetni, sőt, a harcias népet nyugalommal és tétlenséggel ellankasztotta, káros békét kötött, holott a magyarok mindig erővel és haddal keresték a kenyérüket.

Miután szinte egész Alsó-Pannóniát fellázította, a király gyalázatára súlyos ostrommal szorította meg Veszprémet. István azonban e nagy felfordulásban sem veszítette el a bátorságát, mert tudta, hogy isteni oltalom alatt áll, hanem gyorsan és okosan megtett mindent, hogy Kupa vakmerőségét megfékezze; egész Magyarországon toborzást tartott, elsősorban pedig az isten segítségét kérte a mennyből, leginkább az isteni Márton pártfogását, hogy ne hagyja magára az ő Pannóniáját; aztán ünnepélyes fogadalmmal felajánlotta az ellenséges zsákmány nagy részét, továbbá alkalmi sereget állított, összeszedte a főembereket, akiket ő és az apja jótéteményekkel a hűségére vont, és semmit sem hanyagolt el, amit a háborúra szükségesnek tartott. Összegyűjtve a sereget, a Garam folyónál veri fel táborát, és az istennek szentelt ifjú itt köt először kardot a közjó védelme érdekében. (110) Két, hűségben és hadtudományban kiemelkedő lovaskapitányt nevez ki, egyiküket Hontnak, a másikat Pázmánynak hívták. Azt mondják, ezek nemes származású teutonok és buzgó keresztények voltak, akik Géza uralkodása idején Pannóniába jöttek, és mert békében, háborúban érdemeket szereztek a magyarok előtt, Géza mellett mindig fő helyet tartottak az előkelők között, és őt is, fiát is nagyban támogatták Krisztus hitének terjesztésében. Ezek úgy gondolták, hogy a hittel ellenkezőket szolgálként kell kezelni, nemesek viszont azok legyenek a magyarok közül, akik elsőként szegődnek a vallás mellé. Géza az ő javaslatukra adott ki törvényt. Mellettük a vendégjogon csatlakozott alemann Vecellint teszi meg hadvezérnek, és rá bizza a sereg fővezérletét. Miután mindez rendben megtörténik, hadra kész sereggel megindul Kupa ellen. Amikor pedig az összeesküvők táborát megközelítik, a két fél azonnal összecsap. Testvérharc folyván, annál elszántabban és kegyetlenebbül verekednek mindkét oldalon, miközben a szerencse hol ide, hol oda mosolyog, és a csata egyenlő esélyekkel folyik. Ezért az ütközet hosszú és roppant véres lett. (115) A király elsősorban nem fegyverrel, hanem imádsággal és a katonák biztatásával harcol, vágat a légiók között, bátorítja a vezéreket és a századosokat, biztatja a szakaszokat és a századokat, hogy férfiasan verekedjenek Krisztus kegyelméért, visszaszólítja a megfutamodókat, olykor erősen korholja a gyávákat, segítséget küld a szorongatottaknak, és mindent megtesz, amit egy kiváló hadvezérnek tennie kell. Vecellin, aki a jobb szárnyon parancsnokol, és négyyszögű hadrendben Kupával áll szemben, tudja, hogy ha a vezér hadsora enged, a többiek könnyen megfutnak, ezért veszekedetten csatázik. Kupát keresi mindenfelé, hogy párbajban csapjon össze vele.

Amikor a csata kimenetele kétségessé válik, a király égre tárja a karjait, és a vereség elkerülése érdekében e szavakkal rimánkodik: Kegyelmes isten, aki igazságod fényét a rám bízott nyakas és dacos népre árasztottad, hogy vallásod sugaraival megvilágosítva a keresztény közösség határainak állandó őrzője legyen, alázatosan kérlek, add vissza az ingadozók bátorságát, önts erőt az égből népedbe, hogy mennyei segítséggel összetörje ellenségeidet. Te pedig, Jézus Krisztus, a legfőbb jó, akinek vezérletével és zászlaja alatt küzdünk, üdvszerző szenvedésekre kérlek, légy az érted harcolók mellett, kegyelmeddel engedj híveidnek győzelmet, állíts meg szégyenletes futásukat. Hálám jeléül felajánlom mindennek a tizedét, és mindenfelé bazilikákat szentelek dicsőséges nevedre. Alig hogy ezt elmondja, a légiók között hirtelen zajongás támad. Vecellin hátraszorítja Kupa szárnyát; amikor István meghallja, hogy a két vezér párbajban csap össze, jelentékeny csapattal azonnal odasiet. (120) A kimerült és már megrendített ellenfelet összetöri. A hadsor közepén rátalál Vecellinre, és istennek hálálkodva megdicséri őt, amiért levágta Kupa fejét, és dicső zsákmányt szedett az ellenségtől. A fejet körülhordozzák a sorok között, és ezzel az ellenfél bátorságát úgy megrendítik, hogy az szanaszét fut. Nagy és kegyetlen mészárlás következik, az összeesküvés vezetőit jórészt elfogják és a táborban megölik, a többiekkel a király utasítására szelidebben bánnak. A győzelem után Kupa testét négy részre vágják; az egyiket az

esztergomi, a másikat a veszprémi, a harmadikat a győri kapura függesztik fel, a negyediket elküldik Erdélybe, és Gyulafejevárott szögezik ki, hogy megriasszák a dákokat. Ezt a régiót a magyarok bő aranyterméséről hajdan kincses Erdélynek nevezték. A többi foglyot bűnük súlya szerint büntették. Az ütközetben derekasan viselkedő katonákat és vezéreket pedig a királyi nagylelkűség rangjuk szerint jutalmazta, a fővezér nagy adományt és fontos tisztségeket kapott, mint mondják, az uralkodó bőkezűen mezővárosokkal és falvakkal adományozta meg; tőle született Rád. (125) Rádtól Miska, Miskától Kupa és Márton született, akiket Magyarország vezető főurai között mindig kiemelkedőnek tartottak. És hogy a mennyei Mártonnak, a pannon nemzet patrónusának tett fogadalom teljesüljön, a király elrendelte, hogy a somogyi nép, amely a zsarnok Kupa vakmerőségét támogatta, mindörökre köteles legyen az isteni Márton bazilikájának évi tizedet adni nemcsak gabonából, borból, baromból, hanem gyermekeiből is. Ezenkívül a fegyverzsákmány harmadrészét a templomajtókra függesztették. Az üdvös győzelemért könyörgéseket tartottak, minden oltárnál ünnepélyes misét rendeztek.

A nagy siker nem tette fennhéjázóvá a király elméjét, hanem az isten hő szeretetére gerjesztette; naponta a földre borulva kérte őt, engedje meg, hogy mielőtt e világból távoznék, nemes elhatározását mennyei segítséggel megvalósítsa, és egész Magyarországot az igaz hitre térítse. Hogy az istentől ezt kieszközölhesse, gyakran könyörgött vezeklőövben, fején hamuval, szüntelen imádkozott a templomban, és dicséretes szándékát irataiban mindenfelé hirdette. (130) Ezért a társadalmi haszon érdekében sok pap jött önként, hogy Magyarországon az isten igéjét prédikálja, idezarándokoltak a katolikus vallás kedvéért, mert a fejedelem szentségének híre is vonzotta őket, akinek nevében sok embert távoli vidékekről hívtak Pannóniába, és elsősorban az életszentségével kiváló Asztrik jött a tanítványaival, akik közül Bonifác az úr nevének hirdetésére Alsó-Pannóniába menve gyönyörű halállal az istenségek közé emelkedett. Aztán Dalmácia polainak mondott vidékéről két remete, kinek egyikét Andrásnak, másikat Benedeknek hívták. András életszentségével csodákat művelt; Benedek a mennyei vértanúk közé került, mert Krisztusért a vérét ontotta. Asztrikot és tanítványait a király tisztelettel fogadta, a Vas-hegy tövénél telepítette le, és megengedte, hogy ott nagy költséggel felépítsék az isteni Benedek zárdáját. Sőt, ezt a bazilikát jelentős adományokkal és számos birtokkal meg fáluval meg is ajándékozta, hogy a szerzetesek könnyebben maradhassanak meg ebben a zárt világban. Mivel kitűnő embereknek ismerte meg őket, életmódjuk nagyon megtetszett neki; az ő segítségükkel és közreműködésükkel érte el, hogy a magyarok részint önszántukból, részint kényszerűségből meg félelemből elfogadták az igazság viláosságát. Mindenkit arra kényszerített, hogy megtanulja a szent törvény parancsait és az igaz vallás tanait, a pogányokra kemény büntetéseket mért; aztán, hogy istennek méltó hálát adjon, a szent nyáját pedig pásztorokkal oltalmazza, püspökségek alapítására gondolt. (135) És mert a természet parancsára szülőföldjét kiváltképpen szerette, először az esztergomi egyházat állította fel, és azt érseki székhellyé tette, utána megszervezte a kalocsai egyházmegyét, és annak főpapjául Asztrikot jelölte ki, akiről tudta, hogy erkölcsben, tudományban kiváló, és a püspökség felvétele után Anasztáznak nevezte el őt. Az apja halálát követő negyedik évben úgy határozott, hogy elküldi Rómába a pápához; utasította, hogy Krisztus helytartójától kérjen apostoli áldást a magyarokra, akik az ő vallását most vették fel, és kérje, hogy sorolja be őket a Péter nyájába; azután, hogy az esztergomi egyházat nyilvánítsa érsekséggé; továbbá, hogy a Magyarországon mostanság alapított többi püspökséget szentséges hatalmával erősítse meg; végezetül, mert minden hatalom az istentől való és az ő segítsége nélkül a legkomolyabb vállalkozásokat sem lehet végrehajtani, áhítatosan könyörögve eszközöljön ki püspöki áldással királyi jelvényeket. Asztrik elindul Rómába, és éjt nappá téve siet, hogy megbízatásának a legnagyobb buzgalommal eleget tegyen. És mit tesz isten, aki a jámborok szándékaira és jutalmazására mindig gondol? Bizony, a legkedvezőbb pártfogással kíséri őket. (140) Mert Benedek pápától ugyanezen esztendőben ugyanezt kérte követei útján Mesko, Lengyelország fejedelme, aki népével együtt megtért, miért is a főpap tekintélyes költséggel koronát készíttetett, hogy a vallás és a hit terjedése fölötti örömeben Mesko fejedelmet, Krisztus újonc katonáját, derék cselekedetéért királyi fejéssel tüntesse ki. Asztrik egy nappal előbb érkezik a városba, mint ahogy a lengyeleknek szánt korona átadásra kerül; és lám, előző éjjel a pápa előtt álmában megjelenik isten hírnöke. Üdv neked, főpap! – mondja. Tudd meg, hogy holnap eljön hozzád a pannóniai nemzet követe, aki arra kér, hogy a lengyelek számára készített koronát jóindulatod és pártfogásod jeléül királyi fejékként az ő fejedelmének add; és mert méltán kéri, teljesítsd az égi parancsot, és neki add. Miután ezt a fülébe súgta, Asztrikot a nap második órájában bebocsátották az apostoli tanácsba, ahol rendben előadta a király üzenetét, és ismertette áldásos cselekedeteit, elbeszélte, mekkora előmenetelt szerzett a katolikus vallásnak a Dunán túl és innen, azt egészen a gátakig és a szarmatákig elterjesztve, és ezzel hihetetlen örömet szerzett az apostoli karnak. Az ügyet a tanács elé vitték, és ellentmondás nélkül a király kívánsága, illetve a követ kérése szerint döntötték el, úgyhogy a legkeresztényibb uralkodó nemcsak királyi koronát kapott, nemcsak megerősített apostoli tekintéllyel királyságában, és nemcsak jóváhagyták tetteit az általa felállított püspökségekkel együtt, hanem mint az isten igaz és hű katonáját, mint apostolt, tekintélye növelése érdekében azzal is megtisztelték, hogy ő is, a következő királyok is mint örökös apostoli legátusok visszavonhatatlan engedélyt kaptak ennek jelvénye, a kereszt viselésére. (145) Miután a követ nemcsak tervei szerint, hanem reménye és várakozása felett is mindezt kieszközölte, óriási örömmel visszatért Pannóniába. Amikor Esztergom

közelébe ért, a király a papok és püspökök páratlan pompájával elébe ment, és istennek hálálkodva fogadta Asztrikot, aki hozta a pápai adományokat, és felmutatta a koronát meg a keresztet; az apostoli jelvényeket István a legnagyobb tisztelettel vette, és a római pápa nevének hallatára a nép szeme láttára minden alkalommal fejet és térdet hajtott, hogy példájával mindenkit a római püspök és az apostoli szenátus iránti engedelmességre és hódolatra ösztönözzön.

A béke fiának vallotta magát, és hogy ennek alapjait meg ne rongálja, ezután különböző törvényeket és határozatokat hozott, elsősorban a bérgyilkosokra, a házasságtörőkre, a gyilkosokra, aztán az erőszakoskodókra, a rablókra és a tolvajokra hirdetett főbenjáró büntetést; nagyon szigorúan ügyelt a szentségtörőkre, a pogányokra, az istenségek meggyalázóira; súlyos megtorlással fékezte a jogtiprást, a vakmerőséget és minden gonoszított; gondosan ügyelt arra, hogy senki se zaklathassa szomszédját pereskedéssel; (150) bámulatosan pártfogolta az özvegyeket és az árvákat; hogy a három gyermek szokását támogassa, jutalmat ígért a házaspároknak; a világiaknál gyalázatosnak nyilvánította a magányos életet; hogy a keresztény község szaporodását saját példájával elősegítse, mint mondják, bárkivel kötött is házasságot, azzal előzőleg egy darabig ismerkedett, nehogy idegen természetével kösse össze magát. Elsősorban is a legszentebb második Henrik császárral való rokonság került szóba, aki harmadik Ottót követte, a bajor fejedelmek legnemesebb véréből származott, és az uralomra részint emberi, részint mennyei akarat emelte. Boldog Volfgang regensburgi püspök jóslatából álmában értesült arról, hogy római császár lesz. Majd nemsokára, uralmának kezdete után elment Itáliába, és nyolcadik István császárrá tette, itt szerencsésen végrehajtotta jámbor küldetését. Mert Capuát, amelyet a szerencsenek elfoglaltak, az ellenség kiűzése után visszaszerezte, kegyetlen háborúban elüldözte Mel helytartóját, a konstantinápolyi császár kapitányát, Bubagant, akinek segítségével a szerencsenek Itáliát újra megrohanták, és négy hónapi ostrom után elfoglalta az Apulia határán fekvő Troia várost, ott, ahol állítólag Hannibál tábora állt, és amelyet Bubagan görög telepeseikkel újjáépített, hogy a calabriaiakat és az apuliaiakat könnyebben tartsa a görögök pártján. Firenze városa előtt egy magas hegyen megalapította San Miniato zárdáját. Hagyta, hogy a firenzeiek elfoglalják és lerombolják Fiesolét, mert ez a város túlságosan elhatalmasodott; fegyverrel kényszerítette Krisztus vallására a cseheket, a polyákokat és a szlávokat. (155) És mert ütközet előtt gyakran áldozással erősítette meg a seregét, úgy gondolta, hogy csapatai előtt az isteni Lőrinc, György és Adorján jár egy fegyveres angyallal. Aztán az e világi császársággal meg nem elégedve, nehezebb úton halhatatlan királyság felé kezdett törekedni, és hogy ezt könnyebben megszerezze, minden erejét az isten tiszteletére fordította; számos egyházmegyét és püspökséget fundált, a szlávok szomszédsága miatt leomlott püspöki szentélyeket a saját költségén helyreállította; Hildesheimben, Magdeburgban, Strassburgban, Meissenben és Merseburgban, mint látható, különböző templomokat és kolostorokat alapított, amelyeket bőkezűen ellátott javadalmakkal és egyházi felszereléssel. Ártatlansága hasonlíthatatlan volt, és hasonló feleséget talált, akinek Kunigunda volt a neve. Inkább mennyei, mint emberi házasságot kötöttek nem viszketeg vágyakozásból, hanem a legtisztább szándékkal, megegyezés szerint egy hittel, érintetlen szüzességgel, jogban és igazságban egy akarat, egyformán visszautasítva a mohóságot és a mértéktelenséget, egyformán vágyva a mennyei szeretetre. Házasságuk kezdetén örök tisztaságot fogadtak az istennek, azt remélték, hogy a császári méltóság alatt elrejtethetik szüzességüket, és versengve igyekeztek jót cselekedni az istenekkel és az emberekkel, ezért nem véletlenül tettek sok csodát. (160) Több író elmondja, hogy Henrik a halála előtti napon magához hívatta hitvese szüleit meg a birodalom főembereit, és bevallotta előttük, hogy Kunigunda ugyanolyan szeplőtelen, mint ahogy elvette.

István tehát ismerve második Henrik szentségét, tetteinek dicsőségét és vallásosságát, hiszen az ő segítségével és ösztönzésére térítette a magyarokat az igaz vallásra, szeretett volna hasonló erkölcsű asszonyt találni; ehhez járult a császár tekintélye és hatalma is, amelyet saját érdekeire tekintve igen nagyra tartott. És mert Henrik is ismerte István kiválóságát és vele született életszentségét, erősen szorgalmazta, hogy valamilyen rokonságba kerüljön vele, melynek révén a két ellenségeskedő náció, amely sok-sok esztendőn át kegyetlen harcban állt egymással, összebékül, az isteni király szentsége pedig nagyobb teret kap, hiszen az ő bölcsességének és tevékenységének volt köszönhető, hogy a magyarok, akik szittyá vadsággal sokáig háborgatták a szomszédokat, Krisztus vallására álltak, és a szomszédok meg a keresztény társadalom számára hasznosakká váltak, így tehát, amikor a pannon király megkérte nővérét, akinek Gizella volt a neve, Henrik szívesen hozzáadta, hogy szentéletűségben vetekedjék a férjével, az alemannokat és a magyarokat pedig mindörökre összebékéltesse. Egyesek véleményével szemben valamennyi évkönyvíró erről a rokonságról beszél; a magyar évkönyvek azonban másképp tudják, amennyiben azt állítják, hogy a szentséges István Gizellát, Vilmos herceg leányát vette feleségül. (165) Vilmos szent Zsigmond burgund király fivére volt, aki Zsigmond vértanúhalála, hogy ne mondjam, pusztulása után Henrik császárhoz menekült, annak tanácsára Velencében telepedett le, és a császár nővére, Gertrúd volt a felesége; ettől született a leánya, a Magyarország királyával eljegyzett Gizella; Gertrúd korai halála után elvette szent István nővérét, akitől Pétert nemzette, aki aztán a királyi trónra emelkedett. Azt mondják, az isteni királynak több fia volt ettől az asszonytól; hogy a többiekéről, akiknek a neve nem maradt ránk, hallgassak, elsősorban Imre, aki olyan isteni tulajdonságokkal rendelkezett, hogy meglátszott rajta az égi

szülőktől való származás. Szemérmessége és önmegtartóztatása mellett oly nagy jámborságot tanúsított az istenek és az emberek iránt, hogy úgy gondolták, Gizella nem is földi, hanem mennyei akarattól házasodott össze Istvánnal. Egymással vetélkedve végezték a legszentebb cselekedeteket, egyik sem tűrte, hogy a másik megelőzze az istenességben, és a házastársi szeretetet Krisztusban kötve gyakorolták. (170) Bár az asszony mindenki iránt igen kegyes volt, a legnagyobb jótékonytságot mégis a nyomorultak és a szerencsétlenek, a papok és a templomok iránt tanúsította. Minden bazilikát áradó bőkezűséggel támogató, hogy az egyházi felszerelésből semmi se hiányozzék; az istenek szobrait próbált ezüstbe, aranyba öltöztette. A papi gyülekezetek között gyakran osztott szét drágaköves tálakat, arannyal átszőtt, tetemes költséggel készült szent öltözeteket. A veszprémi székesegyházat a saját költségén építette föl, és bőségesen megajándékozta mindennel, ami az istentisztelethez szükséges; busás jövedelmet is rendelt, amelyből a főpapok és a papi testületek méltóságukhoz illően élhettek. Férje, hogy nejétől el ne maradjon, hasonló buzgalommal gondoskodott az érseki székesegyházról és a többi püspökről, és semmit sem tartott fölöslegesnek, hogy meglássák, nemcsak magát, hanem minden vagyonát is odaadja az istennek és az istentiszteletnak. Emellett földekkal, falvakkal, mezővárosokkal, halászhelyekkel adományozta meg ezeket, és évről évre gondoskodott gyarapításukról, nehogy az isten szolgáinak valamiben hiányt kelljen szenvedniük. (175) Évente végigvizitálta a zárdákat, a bazilikákat, a szent intézményeket, hogy ellenőrizze a házakat és az embereket, és a felülvizsgálat során nemcsak a papok, hanem a püspökök erkölceit is szemes gonddal figyelte, a hanyagokat korholta, a buzgókat személy szerint megdicsérte és kitüntette. Felügyelők útján szinte minden hónapban megvizsgálta a városi és falusi papságot, az összes szerzetesi zárdát, életmódjukat, és igyekezett gondosan mérlegelni kinek-kinek a szavait és tetteit, nehogy nyíltan vagy titokban véték essék, vagy Krisztus vallása ellen történjék valami. Azt mondják, arra volt a legfőbb gondja, hogy a klérus élére mindenütt erkölcsben és tudományban kipróbált embereket állítson. Az isteni Márton kolostorában Sebestyén tűnt fel neki páratlan életmódjával és tudásával, ezt a király bámulatos szeretettel vette körül, és ő kegyelmsége és tekintélye révén odáig jutott, hogy esztergomi metropolitává választatott, elnyerve Magyarországon a legmagasabb méltóságot. Nem tudom, mi okozta, de megvakult, és amikor vaksága megakadályozta a szent hivatal ellátásában, ezt apostoli engedéllyel Asztrik, a kalocsai érsek vette át, mintegy helytartóként. (180) Vakságának harmadik évében visszanyerte a szeme világát, és a római pápa visszahelyezte korábbi tisztébe. A király és a királyné tehát egyforma buzgalommal vetélkedett a legnemesebb erényekben.

Imre pedig, aki Krisztus ily forró szeretetében született, mi más lehetett volna, mint illatos égő áldozat az istennek? Kora gyermekségétől nyilvánvalóan mutatta, milyen szentségre emelkedik majd, tudniillik igen keveset aludt, az éjszakai második őrségváltástól hajnalig Dávid zoltárait olvasgatta, és elméjében mindegyiket megforgatva istentől irgalomért könyörgött. Apja gyakran kileste ezt, és fia felől nagy reményt táplált. Azt sem hallgathatjuk el, hogy apja egyszer meg akarta látogatni az isteni Márton kolostorát, amelyet Pannónia hegyén óriási költséggel alapított, és megtöltött szerzetesekkel; úgy gondolta, hogy a fiát is magával viszi, jól tudva, mily erős benne az isten kegyelme. Miután útnak eredve a templom közelébe értek, a barátok hosszú sorban elébük vonultak, hogy a királyt méltósága szerint illendően fogadják. Ő pedig előreküldte a fiát, hogy Imrével, mint valami mennyei angyallal megtisztelje az atyákat. (185) Hódolattal fogadták és üdvözölték, ő pedig, mintha az istenség ihlette volna, nem egyformán osztotta csókjait a szerzetesek között, hanem mindegyiknek érdeme szerint adott, úgyhogy – mint mondják – egyet kétszer, mást háromszor, néhányat négyszer, ötször, többet hétszer csókolt meg. A király hátulról, mintegy páholyból szemlélte mindezt, és bár meg volt arról győződve, hogy fia nem oktanul cselekszik, csodálkozását mégsem tudta elfojtani. A mise rendben lefolyván, megkérdezte Imrét, miért osztotta az atyák között csókjait egyenlőtlenül. Önmegtartóztatásuk ideje szerint adtam a csókokat, válaszolta; és akiknek hetet adtam, azokról tudd meg, hogy örökös tisztaságot őriznek, és a hetes számból megértheted, hogy az erények legtökéletesebbje és legteljesebbje a szüzesség; a szív mélyében fészkel, amely egyedül csak az isten előtt tárul fel, mert ő az, aki az emberek legrejtettebb gondolatait is megismeri. A király elutazása után nem tud nyugodni, míg e dologról meg nem győződik, hogy ebből fia áldott szentségéről nyilvánvalóan megbizonyosodjék, ezért néhány nap múlva mindössze két kíséreléssel visszamegy a kolostorba, és nemcsak a nappali, hanem az éjjeli misén is részt vesz, hogy kifigyelje, kik azok, akik a hétszeres csókot kapták. A hajnali mise után belopakodik a barátok közé, és észreveszi, hogy azokon kívül, akik a legtöbb csókot kapták, valamennyien visszamentek a cellájukba, ezek viszont ott maradtak a kápolnában, mindegyikük visszahúzódott egy-egy rejtett zugba, hogy szent rigmusokat énekeljen istennek, és az éjszaka hátralevő részét az isten dicséretével töltsse. (190) Leshelyéről egyenként odamegy ezekhez, köszönti és megáldja őket, és végül a hétszer megcsókolt Mórhoz ér, akiből azonban sem hízelgéssel, sem fenyegetéssel, sem ravasz faggatózással nem bírja kiszedni, hogy szüzességét vajon érintetlenül őrzi-e. Másnapra összehívja a konventet, hogy ezt készakarva mindenféle bűnökkel megvádolja és próbára tegye. Ez azonban a rászórt rágalmakra semmit sem válaszol, jól tudván, hogy az isten a halandók minden gondolatát ismeri, miért is a próbatétel után a király elbeszéli jövedele okát, Mór erényességét nyilvánosan megdicséri, és néhány hónap múlva a pécsi püspökség élére állítja őt.

Mást is hiba lenne Imréről elhallgatni. Amikor Veszprémben járt, egy éjszaka egy szál inas kíséretében fölkereste az isteni György régi és becses egyházát, és ott az oltár előtt imádkozás közben jámbor esedezéssel kérdezte az istent, mivel járhatna leginkább kedvében szellemének, ami nagyon kedves lenne előtte. A templomot váratlanul nagy ragyogás töltötte be, és mennyei hang hallatszott: Tudd meg, Imre, hogy istennek semmi sem kedvesebb a szüzességnél; ha tehát nagyon szép áldozatot akarsz nekem hozni, a gondolat és a test szüzességét kérem tőled; ezt ajánljad fel, és tarts ki elhatározásodban. (195) Mire ő: Uram, istenem, aki mindent látsz, és megtartod az esendő embert, aki uralkodsz a föld fejedelmein és királyain, töltsd be rajtam akaratomat, irgalmad harmatával töröld le rólam a kárhozatos kívánságokat. Szilárdítsd meg törekeny szolgálodat, és hogy mindvégig kitartson szolgálodban, jóságoddal mentsd meg őt a gyönyörűségek csábításától és minden bukástól, hogy sohase essen ki kegyelmedből. Aztán figyelmeztette az inast, hogy az ő életében soha el ne árulja, mi történt.

Később az apja, hogy a közjó érdekében utódról gondoskodjék, a gyermeknemzésre már érett Imrét méltó házastársához kívánta kötni, úgy gondolván, hogy ha életben marad, nála nem lesz alkalmasabb az ország számára, ha pedig nem, tőle bizvást várhat jámbor és a magyarok kormányzására kiválóan alkalmas utódokat. Ezért eljegyzett vele egy királyi nemzetségből született, szépségre, erényre kiváló szüzet, és figyelmeztette, hogy idővel gyermekekről kell gondoskodnia, hogy Pannónia királyságában ne hiányozzék a törvényes és kitűnő utód. Nagy nehezen tudta ezt keresztülvinni, miután fiát sok kérleléssel rábeszélte, azonban azt tapasztalta, hogy ez ugyan engedelmeskedett és a tisztas házasságot megkötötte, feleségéhez azonban sohasem közeledett, sőt, ha lehet, még erősebben őrizte szüzességét, mint annak előtte. (200) Mi több, Imre a feleségének, akit szüzen kapott, kikötötte, hogy a házastársi együttlét színe alatt a legtisztább és legszentebb maradjon, tudván, hogy sokkal jelesebb dolog erényekben, mint gyermekekben bővelkedni. De nem élte le az ifjúságát feleségével együtt, mert az erények csúcsára eljutva gyorsan kiragadtatott ez életből, hiszen méltóbb volt a mennybeli, mint a nyomorúságos halandó sorsra. Az apa nem fia végzetét, hanem az ország balszerencsését siratta, mert látta, hogy az a legboldogabb, emez viszont e szép remény elveszvé, a legszerencsétlenebb lesz. Az atyai fájdalmat egyetlen bizodalom és vigasz enyhítette, az, hogy szülötte, akiről tudta, hogy az istenségek közé került, ezután az égiek körében hathatós pártfogója lesz neki is, övéinek is. Az isteni Imre halála után felesége kénytelen volt megvallani, hogy mindketten érintetlenül szüzek maradtak, hogy ezzel férje örökös tisztaságát tanúsíthassa. (205) Halála után az inas nyilvánosan elbeszélte, amit György templomában látott, és bizonyosságot tett szeplőtelen tisztaságáról. Özséb caesareai érsek pedig a nyilvános bűnbánat napján kijelentette, hogy látta, amit az égbe felvitetett.

E dolog hitelét erősítette az a nagyszerű és emlékezetes csoda, mely László király idejében történt. A mindenféle súlyos bűnnel terhelt teuton nemzetiségű Konrád vétkeinek terhe alatt isten kegyelméből magára eszmélve elment Rómába, hogy romlott lelkét feltárva a pápa hatalmából megtisztuljon, és a kiszabott penitenciát kiállja. Amikor az isteni Péter helytartója, Hildebrand előtt megállt, és szívének töredelmes bűnbánatával feltárta vétkeit, a pápa azt a büntetést szabta rá, hogy alsóruha helyett viseljen páncélt, és ötszörös vasbilincsebe verjék. (210) Utána összes bűnének hosszú sorát jegyzőkönyvbe vallotta, melyet a pápai gyűrűvel bepecsételtek. Aztán rárótták, hogy addig kell zárandokolnia a világ minden kegyelettel tisztelt szent helyén és az istenségek síremlékeinél, míg el nem jut oda, ahol bilincsei maguktól összetörvén megszabadul, a jegyzőkönyv feltárul, és a hosszú elbeszélésben felsorolt bűnökből egy árva betű sem marad benne. Súlyos lelkifurdalástól gyötörte minden kegyhelyet végiglátogat, nem felejtí el Jeruzsálemet, a megváltó sírját sem. Végre a szent István király hírének hallatára Pannóniába jön, elmegy Székesfehérvárra, ahol annak teste egy nagyszerű kápolnában fekszik, és felteszi magában, hogy nem mozdul el onnan addig, míg a kötelek önmaguktól megoldódnak, a jegyzőkönyv megürülvén, feloldozottnak nem tudja magát, és ez elhatározását esküvel erősíti. Aztán belép a fehérvári bazilikába, megáll a mennyei király oltára előtt, elkövetett gonoszítottai fölött mély bűnbánatot tart, és esedező könyörgéssel kérleli a szellemet, hogy pártfogásával nyerjen bocsánatot vétkeire. (215) A nap első órájától a kilencedikig hever ott könyörögve, testben-lélekben kimerül, és az oltár előtt mély álomba zuhan. És íme, alvás közben megjelenik előtte az isteni király: Kelj fel, barátom, szól hozzá, tudd meg, hogy a mennybeli felség ítélőszéke előtt nem az én érdemeimben és segítségemben kell bíznod, mert az én pártfogásom nem elegendő ahhoz, hogy a bűnök e roppant tömegére bocsánatot eszközöljek ki a számodra. Eredj hát az én Imrém sírjához, amely itt van mellettem, mert ő szüzessége révén rendkívüli kegyet érdemelt ki az isten előtt, és ezért ha hozzá fordulsz, higgy nekem, minden bűnödért bocsánatot kapsz. Mert ő egy azok közül, akik mocsoktalan ruhában követik a bárányt, akárhová is megy, és az isten trónszéke előtt sosem hallott éneket énekelnek örökké; hát siess, és kérd az ő segítségét! Ez aztán álmából felébredve szalad a boldog Imre kápolnájába, könyörög az isteni ifjú szelleméhez, mire a bilincsek, amelyekkel meg volt kötözve, a vártnál gyorsabban szanaszét szakadozva elromlottak. (220) A bűnlajstromtól megtisztult jegyzőkönyvről a pecsét leesvén, az magától megnyílt, és egyetlen bűn, a legkisebb betű sem volt benne látható. A bilincscsörgésre a templomfelügyelők meg sokan mások összeszaladtak, kérdőre vonták az embert, aki az egész históriát rendre elbeszélte. A dolog szokatlansága a jelenlevőket isten és az égbeli Imre imádatára készítette,

valamennyiüket forró áhítat töltötte el ez istenség iránt, és kápolnája oly nagy tiszteletre tett szert, hogy a legtávolabbi vidékekről is odasereglettek az emberek, akik túlságosan súlyos dolgokért tettek fogadalmat. És mivel ez László uralkodása idején történt, aki maga is az isten kiemelkedő tisztelője volt, a csoda hatására ez a derék király összehívta a főpapok és főurak teljes gyűlését, hogy annak tekintélye fontos határozatot hozzon, mely Imrét az istenségek közé iktatja. Majd országszerte háromnapos böjtöt rendelt el, aztán november nonaeján a papság pompás körmenetével végigvitette a városon Imre testét, egy mauzóleumot szentelt neki, ott elhelyezték, isteni tiszteletben részesítették, és ott naponta folyik a szakadatlan könyörgés, és csodák történnek.

(225) Anyjának komoly megrázkódtatást okozott a halála, és nagyon gyötrődött amiatt, hogy a kiváló trónörökös elveszett. Volt azonban még egy bámulatra méltó dolog. Halála után harminc nappal a magyarok Fehérváron megtartották nagyszerű és ünnepélyes temetését; úgy látszott, mintha ez nem a bánat, hanem az általános öröm napja lenne, hiszen az istenségek között nagy hatalmú pártfogót nyertek a maguk és az ország számára. Fia halála után István még jobban nyugtalanzkodott a trónutódlás miatt, mint azelőtt, mert úgy gondolta, hogy legnagyobb reménye odaveszett. Naponta ezen töprenkedve szokása szerint folyvást az isteni segítséghez folyamodott. Az isteni szüzet szakadatlan imával kérlelte, hogy a hatalmas anya védelmezze pártfogásával őt és országát, hiszen magát és az összes magyart az ő oltalma és hatalma alá helyezte, ő alá vetette övéinek minden dolgát és sorsát. (230) Sőt, azt az ünnepélyes rendeletet is közzétette, hogy azt a napot, amelyen a boldogságos szűz a mennybeliek közé került, mindenki a legnagyobb ünnepek között tartsa meg, és azt az úrasszony napjának nevezzék, többi ünnepét böjttel és páratlan készüléssel tartsák meg, és őt tekintsék saját istennőjüknek és égen-földön legkegyelmesebb patrónájuknak. Hogy pedig szelleme mindig jóindulatú legyen a magyarok iránt, Székesfehérvárott gyönyörű bazilikát szentelt föl, ahol a királyok testét eltemetik, és a szokás szerint megválasztottak felveszik a királyi koronát. Hihetetlen költséggel készült alkotás ez, csillogó márványborítással, mozaikpadlóval, nagyszerű oszlopokkal, számos oltárát a legtisztább arany és ezüst borítja, rajtuk csodás művészettel készült ikonok és táblaképek, aztán a királyi kápolna és mauzóleum módjára sok síremlék; emellett szobrok, drágakövel ékesített táblák, Krisztus asztala fölött pedig egy mérhetetlenül drága, ékkövekkel és arannyal kidolgozott csúcsos boltozat; van ott mindenféle edény, kristályból, több a mirha számára, sok ónixból, néhány porfirból, alabástromból ékkövekkel, s mindezeket arannyal, ezüsttel hitványabban látni nem lehet; (235) a ruhákról és az egyházi felszerelésről nincs is mit mondani, mert az istentisztelethez szükséges minden dolog csodás bőségben van ott. Mivel ezt kifejezetten a királyok templomának rendelte, azzal a joggal és kiváltsággal adományozta meg, hogy ennek főpapja a római pápán kívül egy püspöknek se legyen alárendelve. Továbbá a királyoknak joguk legyen gyónás és bármilyen szentségfelvétel idejére akarataik szerint püspököt választani, és azt a szentségek kiosztása végett odaküldeni. Minden lehető szabadsággal és jogkörrel felruházta ezt a bazilikát, egy püspöknek sem szabad és illendő ott misét mondania, akár távol van az uralkodó, akár jelen, hacsak fel nem kéri rá a király vagy a bazilika előljárója, akit prépostnak neveznek. A nép pedig egy püspöknek sem tartozik tizedet fizetni rajta és az ő káptalanán kívül. Továbbá sem király, sem királynő nem léphet hivatalba és nem kaphatja meg a felségjelvényeket ez előljáró jelenléte nélkül. (240) Korunkban ezt a bazilikát, amelyen a régiség már némiképp otthagya a nyomát, az isteni Corvinus Mátyás helyreállítás helyett hatalmas költséggel elkezdte bővíteni, kupolát emelt a nagy oltár fölé, és ha ezt élete során befejezheti, a mű nemcsak alkotójához lesz méltó, hanem minden másnál kiválóbb is.

Emellett, nehogy az isteni jótékonyság, amely mindig igen készséges volt hozzá, valami hálátlanság miatt cserbenhagyja, Jeruzsálemben alapított egy tekintélyes kolostort azon szerzetesek számára, akik üdvözítőnk legszentségesebb síremlékénél naponta misét mondanak az emberiség üdvéért, és azt birtokokkal busásan ellátta. Rómában István első vértanúnak is templomot szentelt 12 fős papi kollégiummal, hozzácsatolt egy vendégfogadót, amelyben a magyarok, akik Péter és Pál templomát látogatták, kényelmes és ingyenes szállást kaphattak; mindkettő mellé rendelt falvakat és bőséges jövedelmeket, nehogy valamiben hiányt szenvedjen. Konstantinápolyban is emelt egy nemes templomot, amelyet hasonló bőkezűséggel adományozott meg. Jámborságának és jótékonyságának számos emlékét hagyta maga után, amiből könnyűszerrel megállapítható, milyen volt mindenki, de elsősorban a szegények meg a bajbajutottak iránt. (245) A nincsteleneket és a koldusokat naponta segítette, sok éjszakát töltött álmatlanul, hogy az elesetteknek titokban alamizsnát osztogasson. Krisztus híveit jóságával megszabadította a nyomortól. Említenek egy ámulatra méltó dolgot. Ugyanis egy éjszaka menyeyi sugallatra kísérelés nélkül kiosont a királyi palotából, pénzzel teli erszényt vitt magával, hogy Krisztus szegényekéi között kiosssa. Amikor odament hozzájuk, és az adományt fejenként szétosztotta, a szemtelen kéregetők tülekedni kezdtek, a mohóbbak a király gyalázatára megragadták a szakállát, és egy nagy csomót kitéptek belőle. Ő azonban ezen a legkevésbé sem háborodott fel, hanem valami szelíd örömmel fogta el, elstietett az anya templomába, ahol az oltár előtt földre borulva mély hálát adott az istennőnek. Ég királynője, istenek hatalmas szülője, szólt, a magyar nemzet egyetlen patrónája, mulhatatlan hálát adok neked, hogy engem, akit királlyá tettél, szolgálj így tartottak és tiszteltek; ha ezt a bántalmat az ellenségtől szenvedtem volna el, a te segítséggel megtorolnám. (250) Most jövőldő boldogságom előérzete tölt el, és tudom, hogy fiad szava nem volt hiú, mikor apostolainak azt mondta, hogy fejükről egyetlen hajszál sem veszhet el. Ez az

eset egyáltalán nem akadályozta a jótékonyág gyakorlásában, sőt, ezután még bőkezűbben ontotta jóságát, és amikor ehhez egymagában nem volt elegendő, szolgálkat, szerzeteseket, papokat és titkos adakozókat alkalmazott. Szavahihető tanúja ennek Günter cseh remete, aki a fejedelem nagylelkűségének hírére gyakran látogatott Magyarországra, és a király az ő ösztönzésére épített fel és ajándékozott meg bőkezűen egy kolostort abban a tartományban, amelyet most Bélnék neveznek; mint hírlík, itt élt szemlélődő életet a mélyen vallásos szerzetes, Gellért, akiről azt mondják, hogy a király halála után püspökségre emelkedett, de amikor a keresztény hit Pannóniában válságba került, megkövezték, és az istenségek közé jutott. De szavunk térjen vissza az égbeli királyhoz.

Isten iránti jámborságával annyira kitűnt, hogy a tapasztalat tanúbizonysága szerint uralkodását mennyei védnökség és irányítás alatt gyakorolta. Egy éjszaka álmából égi figyelmeztetésre váratlanul felriadt, kilépett a hálószobájából, magához hívatott egy légiókapitányt, és megparancsolta, hogy küldöncként siessen Erdélybe, Dácia túlsó részébe, és a falvakban szétszórva élő népet figyelmeztesse és utasítsa, hogy minden holmiját hordja be a városokba és az erődített helyekbe, mert a besenyők, akik a Duna partján laknak, akik vallást nem ismernek és a magyar nemzetnek veszekedett ellenségei, az ország határait fenyegetik. (255) Alig hogy a küldönc végrehajtotta a parancsot, és azok javaikat biztonságba helyezték, a bőszbárbarok máris megjelentek, a földeket mindenfelé letarolták, tűzzel-vassal mindent pusztítottak, és azt a kevés embert, akire ráakadtak, nemre és korra való tekintet nélkül lemészárolták. Csak néhány restet találtak meg, akik lustaságukért megfizettek, és bizony, ha nem menti meg az övéit ezzel a figyelmeztetéssel, Erdélynek vége lett volna. Más háborúi is az isteni kegyelem jóvoltából lettek sikeresek.

Az üdvösség ezer fölötti második esztendejében István és nagybátyja, Gyula között testvérháború támad. Ez ugyanis nagyon nehezményezi, hogy unokaöccse fölvette a keresztény vallást, és a szkíta hittől elszakadt, ezért nemcsak szavakkal gyalázza sokszor keserűen, hanem fegyverrel is megpróbálja megtörni, hogy az atyai szertartásokhoz visszakényszerítse. Miután rájön, hogy szavakkal semmire sem megy, Erdély hegyei közül, ahol uralkodik, naponkénti támadásokkal és portyázásokkal zaklatja Magyarországot. (260) A jámborsággal teljes király viszont, hogy ne kényszerüljön vérrokonával összezsacsnálni, követek és békeközvetítők révén inti, kéréli sokszor, hogy ne átkodjon meg a szkíta vadságban, ismerje meg az igaz istent és megváltóját; de minden fáradozása meghiúsul, így aztán kénytelen a magyarokról fegyverrel hárítani el a naponkénti zaklatást és kártételt. Nem csekély sereggel Erdélybe vonul, és néhány hónap alatt az egészet elfoglalja. Végül Gyulát feleségével és két fiával együtt elfogják, és elhosszú Pannóniába. Ettől az időtől fogva ez a drágaságos, aranyban, borban, gabonában, marhában és mindenben bővelkedő tartomány a magyar királysághoz tartozik. Az egész nép, amely Dáciának eme traktusát lakta, részint erőszakra, részint önként a keresztény vallásra állt. (265) A király hatalmas tömeg aranyat és ezüstöt talált a nagybátyja palotájában, amely gaztettekből került oda, és ebből építette a káprázatos fehérvári bazilikát, amely azonban gyakran esett tűzvész martalékául, amiből az a közvélekedés és tapasztalati meggyőződés származott, hogy a templomot azért győtri oly gyakran kegyetlen tűz, mert bűnös módon szerzett pénzből épült. Gyula gyermekeivel és feleségével együtt kénytelen volt felvenni az igaz hitet, a király pedig a kereszttségben való megtisztulásuk után feloldozta a bilincstől és méltóságuk szerint tartotta őket.

Nem sokkal később a szláv nemből való bolgárokkal keletkezik súlyos háború, akik tudniillik egykor megszerezték Alsó-Mysiát, amely a Dunán túl és innen a Fekete-tengerig terjed, és most Keán vezetésével megrohanják a szomszédokat, óriási zsákmányt szereznek, szélteben-hosszában száguldoznak fosztogatva és pusztítva, mindent erőszakkal dúlnak, és hol Erdélyt, hol Magyarországot akarják kirabolni. Vakmerőségük megfélemezése végett a király mindenütt nagy sorozást tart, hiszen nemcsak a számban és erőben tekintélyes ellenfelet, hanem a nehezen járható és védművei miatt megközelíthetetlen helyet is felül kell múlnia. Nagy sereget állítva tehát benyomul Alsó-Mysiába, rábukkan a dühödt ellenfélre, és többször döntetlenül mérkőzik vele. A legutolsó ütközetben végre a bolgárok hátat fordítanak, és szanaszét szaladnak. (270) Fejedelmük, Keán, a harctéren elesik, a tábornok szétmúlik, és akkora zsákmányt hurcolnak el, hogy senki sem vonul el teher nélkül, aranyban, ezüstben, drágakőben óriási a tömege, mert amit ezek sok-sok hadjáratban szereztek, azt egyetlen ütközetben elveszítik. És mert a csata abban a túlsó Dáciában folyt le, amelyet Erdélynek neveznek, e dúsgazdag terület élére dédapját állította, akit Zoltánnak hívtak. Az ellenségtől szerzett zsákmányt nem világi, hanem egyházi célra fordították; az aranyból, az ezüstből, az ékkövekből keresztet, kelyheket, tálakat, püspöki ruhákat készítettek, amiből annyi templomi felszerelés lett, hogy Pannóniában még a legkisebb kápolnácska sem maradt ki a kegyes bőkezűségéből. Elsősorban a fehérvári bazilika kapott két jeles ajándékot, amelyet manapság stólának neveznek, amelynek mindkettején hetven fontnyi próbált aranyszegély díszelgett, drágakövekkel teleszórva. Amikor ezt Benedek pápa meghallotta, azzal a kiváltsággal ruházta fel, hogy az, aki misézés közben ezt használja, teljhatalommal rendelkezék Magyarország királyának a megkoronázására. (275) Gizella sok ékességet tett ezekhez hozzá, melyeket senki sem szemlélhetett a legnagyobb ámulat nélkül.

Azt mondják továbbá, hogy a bolgárokkal még a boldog Imre halála előtt zajlott le ez a háború, mikor is a király és a királyné a fiúkkal együtt elment Óbudára, a hajdani germán légióhoz, amelyet Antonius és Severus idejében a barbár támadások visszaszorítása végett helyeztek oda, és amelyet Buda előtt Sicambriának neveztek; észrevették, hogy az igaz istennek itt semmiféle temploma sincsen, amelyben kegyes szertartások folynának, ezért elhatározták, hogy haladéktalanul kolostort és templomot építenek, amelyet bőkezűen ellátnak adománnyal, és a mennyei Péternek és Pálnak szentelnek. Mindenféle mestert hívtak Görögországból, hogy jeles művet hozzanak létre; tekintélyes fizetségért mindenfelől szobrászokat és képzőművészeket szerződtettek. Hogy a munka serényebben menjen, István és Gizella letelepedett Budán, ámde mialatt egyikük az építkezésre, másikuk a faragványokra, táblaképekre, díszítményekre ügyelt nagy gonddal, a hatalmas feladatot egyik sem tudta beteljesíteni; (280) mert haláluk előtt nem fejezhették be azt, végül is unokaöccse, a szentséges László király vitte véghez. Azt mondják, a mennybeli Istvánnak rendes szokása volt, hogy évente háromszor felkereste a bazilikákat és kolostorokat, amelyeket alapított, először minden oltárnál ájtatos könyörgést és misét tartott, hogy a nagy istenségeknek megadja az illő elégtételt; azután aprólékosan megszemlélte a templomokat, nehogy valami hanyagságból tönkremenjen; ha a tetőkön, falakon hibát, fenyegető romlást észlelt, haladéktalanul kijavította; külön erszényt hordott az oldalán, és abból a saját kezével osztott pénzt a koldusoknak meg a szegényeknek; a királyi öltözéket viselő Imre is apjával együtt látogatta a templomokat, ruháját az oltárok előtt levette, hogy azzal ékesítse azokat. Gizella hasonló buzgalommal járt el, és semmit sem tartott fontosabbnak, mint hogy férjével vetélkedjék a jóságban, hogy az egyházi öltözékeket és a papok felszerelését gondosan megvizsgálja, a hiányzót pótolja, az elfoszlottat megfoldozza.

(285) A szentséges Henrik fejedelem életében mindkét fél egyforma gonddal óvta a békét minden téren, és a magyaroknál minden a megegyezés szerint folyt. Később, ahogy e kiváló uralkodó az égiek körébe vitetett, a sváb nemzetiségű, gall anyától, mégpedig főnemesasszonytól született Konrád következett a császárságban, az Ottó idejében a magyar háborúban elesett Konrád wormszi herceg fia, akit Henrik alatt lovasparancsnokként cézárrá választottak; ez nem tanúsította ugyanazon jórahaladást, mert a megteremtett és mindkét nemzet számára roppant előnyös békét megbontotta. Mivel Itáliába való látogatását majdnem három éven át halogatta, Itália fejedelmei és népei pártot ütve szabaddá nyilvánították magukat, majd Konrád odamenetelét fegyverrel akarták megakadályozni, miért is kénytelen volt erős hadsereggel benyomulni Itáliába. Erről az időről olvassuk, hogy először vették figyelembe ötödik Gergelynek vagy első Ottónak a császárokat illetően egykor kihirdetett határozatát, mely előírta, hogy ha valamely Germániában kihirdetett cézár Itáliába indul, hogy a római püspök császári koronával adományozza meg, előbb útközben két másikat kell elnyernie az érsektől, egyet Monzában szalmából, egyet Milánóban vasból. Mivel úgy találta, hogy a milánóiak, akiknél akkor Heliprand herceg uralkodott, ellenségesek vele szemben, a várost megostromolta, a külvárost fölperzselte, végül azonban a kölni érsek javaslatára, mintegy az istenség intésére, kénytelen volt felhagyni az ostrommal, mert ez azt állította, hogy mise közben megjelent előtte az isteni Ambrus, aki a németeket végpusztulással fenyegette meg, ha az ő szellemének szentelt várost azon nyomban ott nem hagyják. (290) Egész seregével Rómába ment, és tizenkilencedik János pápától rendben megkapta az aranykoronát meg a császári felségjelvényeket. Itália fejedelmei, akik erős segítséget kértek a szlávoktól meg a magyaroktól, ezek késlekedése és a császár ereje láttán elvesztették a reményüket, megdöntötték magukat, és valamennyien önként felajánlották szíves szolgálatukat.

Itália megzabolázása után visszament Germániába; a történeteket kivizsgálva megtudta, hogy kik ígértek komoly segítséget a rebellis taljánoknak. Rájött, hogy elsősorban a magyarok és a szlávok; ezt nem is volt nehéz elhinnie. Tudta ugyanis, hogy mindkét népség mostanában vette föl a keresztény vallást, és úgy gondolta, hogy a keresztény közösség fejének védelmére kért segítség céljából szívesen szövetkeztek össze, tudta, hogy az isteni István jó keresztény, és úgy vélte, hogy ez minden követ megmozgat az apostoli szék érdekében, mely oly nagy dicsőséggel és kiváltságokkal tisztelte meg őt. Azt mondják, ez volt a háborúság oka, mások azt állítják, hogy az egyetértés és béke atyjának, Henriknek a halála után a németek és magyarok eredendő gyűlölködését nem lehetett tovább féken tartani; így tehát Konrád előbb a szlávok, aztán a pannóniaiak ellen indította meg a táborát. (295) Mert egész Csehország, Lengyelország és szinte az egész Sarmatia a szláv nevezet alá tartozik; mindegyiknek ugyanaz a nyelve. A csehek és a lengyelek hadmozdulatait egy-két csatában elfojtotta, és feltétlen engedelmességre kényszerítette őket, Boleszláv lengyel fejedelemmel azonban, aki – mint Ottó írja – már Henrik alatt törekedni kezdett a királyi címre, előbb súlyos háborút vívott, és leigázta őt. Ennek fiát pedig, Meskót, aki apja nyomán ugyanarra törekedett, és a fivérét, Ottót, elűzte, magát pedig királynak jelentette ki, elkergette Lengyelországból, és Ottót visszaüllette. Ezután indult az erőszakkal nem könnyen megszelídíthető magyarok ellen.

Amikor István tudomást szerzett arról, hogy Konrád Germánia teljes erejével rátört Pannóniára, úgy döntött, hogy azonnal összehívja a püspökök és főemberek tanácsát; ismertette, hogy micsoda veszedelem fenyeget Germánia felől. Sorozást tartott, nagyobb, mint bármikor azelőtt; a püspökök, papok, az egyháziak és világiak elhatározták, hogy valamennyien fegyvert ragadnak, hogy hathatósabban tudjanak védekezni. (300) Tudták,

hogy tekintélyes ellenféllel van dolguk. Miután István óriási sereget állítva nekilátott a táborverésnek, mindenekelőtt imígyen könyörgött röviden isteni segítségért, bár a szellemek éjjel-nappal való kéréseiben és engesztelésében sohasem tartott szünetet: Ég királynője, magyar föld patrónája, ha úgy tartod jónak, hogy az örökös jusson neked ajánlott országot az ellenség tűzzel-vassal pusztítsa, és fiadnak a szkíták kebelébe frissiben vetett hite máris kivesszen, kérlek, ne az én tunyaságomnak, hanem akaratomnak tulajdonítsassék ez. Ha a király vétké miatt következik be, akire népedet rábíztad, őt büntesd meg, kérlek, az ártatlanoknak irgalmazz, új örökségedet tartsd meg szokott kegyelmeddel. Ezután könnyekben tört ki, és megindította a zászlókat a németek ellen, bízva az isteni szülő szellemében, mert a hívőket sohasem hagyják cserben a kegyes istenségek. Azt beszélnek, hogy ama napot megelőzően, amelyen az ellenséget megpillantották volna, történt egy nem is annyira emlékeztető, mint bámulatra méltó dolog. (305) Ugyanis minden katonai őrhelyen és sátoron végigszalad egy küldönc, aki császári parancsal minden németet a tábor elbontására és hazatérésre utasít. A következő éjjel, hajnal előtt Konrád a tábor felszedve találja, látja, hogy ki-ki iparkodik hazafelé; a váratlan fordulaton meghökkenve tudakolja annak okát; valamennyien egybehangzóan állítják, hogy egy küldönc szava bocsátotta el őket; összehívják a futárokat, de egyet sem találnak, aki az elbocsátó parancsot körülhordozta volna. Konrádnak aztán eszébe ötlött István közismert szentsége, és rájött, hogy annak kedvéért mennyei küldött oszlatta fel a sereget futár képében, hogy a szent király népe ne szenvedjen támadást, nehogy a régebb és újabb keresztények közötti széthúzásból lázadás keletkezzék. A császár belenyugodott az isteni seregbontó parancsba, helyreállította a békét, és visszatért Germániába azzal a komoly fogadalommal, hogy kezét mindörökké megtartóztatja a pannóniaiaktól, mert megértette, hogy mennyei oltalom alatt állnak.

Mihelyt a király meglátta, hogy az istenanya pártfogásával ő mellé és az ő Magyarországa mellé állt a szükségben, azonnal leborult a földre, a kegyes szellemnek hálát adott, és elrendelte, hogy az összes oltárnál mondjanak misét Pannónia istenasszonyának. (310) A megtapasztalt égi kegyelem fölötti hálából ezután még állhatatosabban tartott ki az isten szeretetében, azt mondják, időbeosztásában olyan rendet vezetett be, hogy napközben jogszolgáltatással, uralkodói feladatokkal és tevékenységgel foglalkozott, az éjszakát pedig majdnem mind álmatlanul töltötte, áhítatos gondolatok között, szakadatlan zokogással könyörgött hazája és önmaga üdvéért, jámbor imádsággal készítette jóindulatra az istenségeket, és a szentséges elmélkedés közepette néha annyira elragadtatott, hogy látták, amint a földről fölemelkedve a levegőben lebeg. Az istenség tisztelete végett egyszer valamely fékeeső bazilikához vonult vissza, és eközben sátrakat kifeszítve ott töltötte az éjszakát; az éj közepén, midőn sátrában elmélkedés céljából fölkel, az istenségről való töprenkedés közben olyan elragadtatásba esett, hogy a magasba felemelkedő lelkét a teste is követte. Sőt, azt beszélnek, hogy a sátor, nehogy meghiúsítsa a buzgó elmélkedést vagy a testet megakadályozza a lélekkel együtt való fölemelkedésben, maga is fölemeltetvén sokáig lebegett a légtérben. Amikor megtudta, hogy e csoda egy szent férfiúnak a tudomására jutott, figyelmeztette azt, és meg is fenyegette, hogy az ő életében el ne áruljon valamit a történetekből. A szent életű király híre mégis oly széles körben terjedt el, hogy a világ legtávolabbi sarkaiból is sokan sereglettek eme tisztelendő emberhez.

(315) Hírnevétől csábítatva a súlyos háborúval leigázott besenyők és bolgárok közül mintegy hatvan nemes férfi kerekedett föl Pannóniába a király üdvözlésére. Sok szekeret vontattak, amelyre nagy mennyiségű aranyat, ezüstöt, más drágaságot pakoltak fel, hogy ne csak tiszteletben részesítsék őt, hanem véglegesen királyi szolgálatba álljanak. Ahogy Pannónia területére érnek, egy hadnagy néhány gazfickó szolgája az aranyra áhítozva lesből megtámadja őket, sokat legyilkol közülük, egyeseket félholtan hagy ott, a többieket szanaszét kergetve kirabolja a társzekereket, és megtollasodva húzódik vissza az erdőbe. Akik e besenyő társaságból életben maradtak, végre megérkeznek a királyhoz, és sorban elbeszélik az elszenvedett kárt, a rablást és utazásuk okát. A király megsajnálja a szerencsétleneket, és egy közszolgával – az okot eltítkolva – tüstént maga elé idézi a hadnagyot egész háza népével együtt; ha nem engedelmeskedik azonnal, felségsértés büntetését rója rá. (320) A hadnagy az üzenetre összeszedi a háznépet, a gondolatnál gyorsabban ott terem, és a király színe előtt felsorakoztatja alárendeltjei csoportját. Miután a rossz lelkiismeretűek tekintetükkel bevallják az imént elkövetett gazságot, így szól hozzájuk: Miért fertőztettétek meg kezeteiket, kegyetlen dülök, az istenség és a mennyei törvény megtiprásával, a jog és a tisztesség ellenére a vendégek vérével? Miért dühöngtetek ilyen istentelenül az emberi nem és azok ellen, akik az igaz bölcsesség iránti vágyakozásukban keltek hosszú útra? Miért sújtottatok halállal ártatlan embereket? Isten most ezért az én szemem láttára úgy cselekedjék veletek, ahogy ti másokkal. Majd kimondta rájuk a halálbüntetést. Elrendelte, hogy az ország minden kapujánál ezeket, mert sokan voltak, párosával feszítsék keresztre, ezzel jelezvén, hogy a végre vendégszerető Pannóniába minden jövevénynek szabad útja nyílik, így történt, hogy míg élt, Magyarország többé a legcsekélyebb bűnözést sem tapasztalta. (325) A szigorúság e példája ugyanis a gazemberek merészségét úgy lelohasztotta, hogy a jövevényekre senki sem emelt kezét. Azokat pedig, akiket bántottak és kifosztottak, nemcsak kártalanította, hanem busásan meg is ajándékozta, és kívánságukat teljesítette.

Néhány évvel később, mert a virtus a balsorsban tökéletesedik, és az isten, mint mondják, megfenyíti és megpróbálja azokat, akiket szeret, súlyos fájdalom gyötörte meg a királyt, amiért Imrét elveszítvén nem volt egy

unokája vagy rokona sem, akire az országot és a magyarok hitének őrizetét nyugodtan rábízhatta volna, miközben tudta, hogy a szkíta nemzet gyorsan visszaesik előbbeni oktalanságába, ha az isten tisztelete és a vallás ápolása abbamarad, és emiatt különböző betegségekbe esett. Egyesek azt írják, hogy Imre az üdvösség ezer fölötti 31. esztendejében halt meg. Ő maga oly súlyos testi gyengeségre jutott, hogy a lábán sem tudott megállni, ezért úgy látszott, hogy kissé lanyhábban kormányozza az országot. Ennek következtében négy főúr, akit addig szíve mélyén emésztett a hitszegő pogányság, bátorságra kap, és eltervezi, hogy megtámadja a királyt, arra számítva, hogy annak halálával nemcsak a magyarokat ráncigálhatja vissza korábbi vadságukra, hanem az egyeduralmat is könnyen megkaparinthatja. (330) Egyikük megbeszélés szerint alkonyattájt, mielőtt a fákyákat elhelyezték volna, eldugott karddal titokban belopakodik a király hálószobájába. Miközben a sötétben óvatosan lépegetve keresi, hogy hol fekszik, nem tudom, milyen vigyázatlanság következtében a kard leesik, és nagyot csörren. A király rögtön megkeresi a zuhanás okát, jóllehet mennyei figyelmeztetés révén ismeri azt, és magához hívja a zaj okozóját. Megkérdezi tőle, mit akar. Az pedig mély bűnbánattal őszinte vallomásra kényszerül, és a lába elé borulva az egész tervet fölfedi, térdét átölelve könnyek között kér bocsánatot. A királyt megindítja az esdekles, és bántatlanul elbocsátja. Aztán parancsára kivallatták az összeesküvőket, és az ügyről bizonyosságot szerezve végrehajtották rajtuk a törvényes büntetést.

(335) Betegsége napról napra előrehaladván, váratlanul lázba esett, és amikor megérezte, hogy élete hamarosan véget ér, magához rendelte az összes főpapot és előkelőt, akikhez először a királyválasztásról, aztán a vallás megőrzéséről beszélt; majd ájtatos intéssel figyelmeztetett mindenkit, hogy megváltónk meghonosított vallását állhatatosan őrizték, ápolják a törvényességet, szeressék az egyetértést és a békét, vetélkedjenek egymással a hitbuzgalomban, és semmit se tartsanak fontosabbnak, mint megmaradni a kereszténységben, azt szentül és erővel is oltalmazni, inkább kívánjanak meghalni, mint hamis és üres bálványokat imádni; tartóztassák meg kezüket az emberi vértől, ugyanígy a lopástól, rablástól és minden erőszaktól; nagy gonddal ügyeljenek az egyházi törvényekre, egyszóval úgy éljenek, hogy istent tartsák a legkedvesebbnek, ki-ki erejéhez mérten mindig tegyen meg mindent, hogy sem istent, sem embert ne bántson meg főbenjáró kártétellel; a szomszédokkal éljenek nyugalomban, teljesítsék a királyok parancsait, a püspökök határozatait. Végezetül bőséges könnyáradat közepette égre emelt karokkal imával ajánlotta könyörögve az isteni anyának, a mindörökké való szűznek, a magyarok kiváltképpeni úrasszonyának és istennőjének az egyházakat, a papság teljes gyülekezetét, az országot, tulajdon lelkét a hívek egész sokaságával együtt. Beköszöntött a felséges szűz napja, melyen – mint mondják – az a mennybeliek közé vitetett; István hő fohással kívánta, hogy ez legyen élete utolsó napja, és a szellemektől nagy buzgalommal kérte, hogy vele egyazon napon vitessék az égbe. (340) Kívánsága végre beteljesülvén, a püspökök és papok gyülekezetében, a főurak koszorújában rendben elvégezve a szertartásokat az üdvösség utáni ezerharmincnyedik, uralkodásának pedig 37. esztendejében lelkét kilehelte, mindenkitől véghetetlen szomorúsággal megsiratva. Az isteni király végtisztességére nemcsak egész Pannóniából és Dáciából sereglettek össze sokan, hanem a szomszédos népek közül is, úgyhogy a temetés páratlan pompával ment végbe. Testét a püspökök és a főtisztviselők a vállukon vitték Fehérvárra; mivel az istenanya bazilikája még nem volt rendben felavatva, az érsek a püspökökkel meg a papi testülettel együtt először a szokásnak megfelelően fölszentelte azt; majd a templom közepén márványsírba helyezték, és szertartás szerint az istenségek közé emelték. Alig hogy a testet letették, a fogadalmasok és a súlyos betegek számolhatatlan sokasága szaladt össze oltáránál; és mindenki csodálatára sokan úgy mentek el istennek énekszóval hálálkodva, hogy kérésük teljesült. Sokáig számos csoda történt az oltárnál; éjszaka gyakran angyalok éneke hallatszott. Mielőtt azonban a szó másra fordulna, úgy vélem, közbevetőleg el kell mondanom, mi az, amit a magyar évkönyvek a királyállításról előadnak, és amit a többi író elmellőz.

(345) Istvánt erősen nyugtalanította utódának a problémája, nehogy olyan nyerje el a trónt, aki az ő véréből idegen, ezért halála előtt kevéssel gyorsan Nyitrára küldte Budát, Egrut fiát, hogy nagybátyjának fiát, Vazult, akit a korával járó rakoncátlansága miatt bilincsbe veretett, haladéktalanul szabadítsa ki, és hozza el hozzá, hogy mielőtt az életből távozna, kihirdesse őt Magyarország királyának. Amikor Gizella erről értesült, tanácsot tartott a gonosz Budával, miképpen tudná megíúsítani a király tervét, hogy a királyságban ne Vazul következzen, hanem a sváb nemzetből született Péter, Istvánnak nővérétől való unokaöccse, Vilmos fia. Ezért Buda fiát, Sebest, előreküldte Nyitrára, hogy a királyra hivatkozva vájja ki Vazul szemét, fülébe öntsön olvasztott ólmot, és a gaztett végrehajtása után szökjön Csehországba. Sebes Budáról kiindulva elmegy Nyitrára, és végrehajtja a királyné kegyetlen parancsát. Másnap megérkezik Buda, ott találja Vazult kivájt szemmel, zárt füllel, és a szörnyen megkínzott, a természet legfontosabb adományaitól megfosztott embert elviszi a királyhoz, kit mikor az így megcsónkítva meglát, nyomban keserves sírásra fakad. (350) Emiatt betegsége súlyosbodván, bűja nehezülvén, erőtlen vénségében nem volt képes sem a bűnös személyeket megbüntetni, sem életét folytatni. Hanem aztán magához hívatta Kopasz Lászlónak, néhai nagybátyjának a fiait, akik közül egyiknek András, másoknak Béla, harmadiknak Levente volt a neve. Figyelmeztette őket, hogy a lehető leggyorsabban menjenek Cseh- vagy Lengyelországba, kerüljék el a cselvetést, és épségüket menekülésben keressék, mert ő a halál küszöbén sem őket megvédeni, sem a gonoszok vakmerőségét és a királyné megátalkodott lelkületét megfékezni

nem tudja. Az ifjak engedtek a király utasításának, gyorsan kikerülték a lest, és titokban elutaztak Lengyelországba. Sokan csodálkoznak a magyarok évkönyveinek azon állításán, mely szerint Gizella ekkora gaztetre vetemedett, hiszen szinte az összes író szent életű, az isteni királyhoz és császári bátyjához nem méltatlan asszonynak állítja. Ha tehát mindkét írást figyelembe akarjuk venni, azt kell mondanunk, hogy István két feleséget vett, és mindkettőnek Gizella volt a neve, az egyik Henriknek ama ájtatos nővére volt, a másik szent Zsigmond testvérenek, Vilmosnak a lánya, aki a burgundi hercegek familiájából származott, és kettejüknek eltérő erkölcsöket kell tulajdonítanunk; (355) hiszen Konrád császár is egy Nagy Károly nemzetségéből született Gizellát kapott nőül, aki Rudolfnak, Burgundia királyának is a felesége lett, és mielőtt Konrád császárhoz ment volna, Ernő sváb hercegnek, az Ausztriában uralkodó Albert fivérének volt az asszonya, akitől Ernő és Henrik nevű fiait szülte. De menjünk vissza az útelágazáshoz.

Mielőtt pápai rendelettel vagy inkább isteni kinyilatkoztatással fölemeltetett volna, teste negyvenöt évig feküdt ott. Végül, miután a királyságot az istenfélő férfiú, László nyerte el, az apostoli tekintély úgy rendelkezett, és olyan bulla érkezett Pannóniába, hogy azok, akik Magyarországon elsőként vetették meg a keresztény vallás alapjait, ne nélkülözzék a méltó megbecsülést, hanem valamennyiük testét a megdicsőülés kifejezéséül ünnepélyes szertartás során hozzák napfényre, hogy ezután úgy tekinthessék őket, mint akik az égiek közé jutottak. Unokaöccse, László, az okirat átvétele után a főemberek és főpapok részére gyűlést hívott össze, mindenkivel háromnapos böjtöt tartatott, és mindnyájukat arra biztatta, hogy imádsággal, böjttel, könyörgéssel, alamizsnálkodással eszközözljön ki mennyei jelet, amelyből az isten akaratát megismerik. Letelvé a böjtölés ideje, elmentek az isteni király sírjához, amelyről a követ el akarták mozdítani, de semmi erőfeszítéssel sem tehették. (360) E csoda azon időben esett, amelyben László és fivére, Salamon között viszály dúlt, és emez a másik parancsára súlyos börtönben raboskodott. A próbálkozás meghiúsulása a királyt nagy gondba ejtette, és e jel mindenkit megijesztett, mert az istenség haragjára következtetett belőle. Ekkor egy Caritas néven nevezett szűz, aki a bazilika közelében a megváltó templomában élt szentséges életet, mindjárt figyelmeztette Lászlót, hogy hiába iparkodik, mert a követ addig nem lehet elmozdítani a sírról, amíg a testvérét ki nem eresztik a tömlőcből. A király a jámbor szűz kijelentésére figyelmeztetve megparancsolta, hogy Salamont azonnal szabadítsák meg a bilincstől, majd ismét háromnapos böjtöt hirdetett, és harmadnapon ünnepélyesen misét tartva hatalmas néptömeg jelenlétében az óriási követ könnyedén eltávolították. Az isteni király tetemét kivették a sírból, és mindenki üdvívalgása közben körülhordozták a bazilikában, majd méltóságához illően elhantolták; ezután az istenség nyilvánvaló jóindulatából oly sok csoda történt, hogy a rokkant testűek vagy betegségtől bágyadtak közül senki sem távozott anélkül, hogy kívánsága teljesült volna. (365) Az óriási tömegben sántákat lehetett látni, amint sétálgattak, vakokat, akik szemük világát visszanyerve nézelődtek, a némák beszéltek, a leprások és a paralitikusok meggyógyultak, a kételkedők lelke megszilárdult a hitben, és minden testi-lelki nyavalya elszállt. Még egy ifjú is akadt, aki körülbelül 12 évig bénasága miatt nem tudta kezét-lábát használni, ezt kocsin vitték oda, ahol az istenség segítségét kikönyörögve nyomban felpattant, és az istennek hálát adva, István dicsőségét kiáltozva a sokaságon keresztül fürgén odaszaladt az oltárhoz. Egy fiú, akit hét éve izomgörcs gyötört, mikor a sírhoz vitték, kiegyenesedett karokkal és lábakkal peckesen lépegetni kezdett. A sok jótékony csodától lenyűgözött László király pedig az oltár közepére állította őt, és egy míves erszénnyel megajándékozta.

Már akkorra e hathatós szellem híre úgy elterjedt, hogy a betegek serege Magyarország minden tájáról látogatta. (370) Azok, akik súlyosabban szenvedtek és kénytelenek voltak lassabban utazni, ha az isteni királyhoz bensőségebben imádkoztak, már útközben meggyógyultak, és ennek tanúbizonyságaként ott helyben köveket raktak halomba. Ez pedig meghaladja a hihetőt; egy asszonynak egyetlen fia volt, aki lelkét hirtelen halállal kilehelte. Az istenség pártfogásában bízó anya szívének mérhetetlen felindulásában halott fiát elvitte a szent király kápolnájába, mégpedig azzal az elhatározással, hogy helyéből nem mozdul addig, míg kívánsága szerint a fiúba vissza nem tér az élet. És az elszánt asszonykát nem csalta meg a hit és a remény: midőn a kápolnába belépett, oly forró könyörgéssel kérte az istenséget, hogy a sűrű embertömeg szeme láttára a veszteségét sirató asszony földön kiterített fia fölemelkedett, és az anyja karjába borult. Hogy ebből mekkora dicsőség áradt az isteni királyra, és mily hihetetlen ámulat ragadott el mindenkit, azt ki-ki elképzelheti.

(375) Továbbá a felséges szűz mennybemenetelének ötödik napján Magyarország valamennyi főembere, ezenkívül a püspökök és a papi rend László királlyal együtt nagy áhítattal összegyűltek Fehérváron, hogy a bazilikában ünnepséget tartsanak, és áldozatot mutassanak be a halottakért. A gyászmise után odamentek a szent emlékművéhez, ahol előbb a király utasítására nagy tisztelettel imádkoztak a lelkéhez, majd amikor felnyitották, olyan édes illat áradt ki belőle, hogy mint égi harmat, az egész bazilikát betöltötte. Később, amikor a csontokat megtapogatták, észrevették, hogy valami balzsam borítja és árasztja el azokat. Ezután összeszedték a csontokat, patyolatba göngyölték, és a folyadékban elkezdték keresni régi aranygyűrűjét, amelyet viselt, azonban a legszorgalmasabb kutatással sem találták meg a márványkoporsóban, ezért arra gondoltak, hogy a folyadékot kimerik. Amikor azonban nekifogtak méregetni, az megtöltött tálakat, hordókat, de sohasem fogyott ki egészen. Mert az istenség akaratából a nedű minden merítés után megújult. (380) Ahogy ezt észrevették, a kimert folyadékot azonnal visszaöntötték a becsomagolt csontokra, és azt tapasztalták, hogy a visszatöltés után a

folyadék sem nem gyarapodott, sem nem fogyott. Az ott talált kincsekből megújították az isteni szűz oltárát. Nem sokkal ezután egy kiváló fejedelem felesége, akinek Matild volt a neve, és akit alhasi fájdalom három éve gyötört, a híren felbuzdulva elzarándokolt Magyarországra, felkereste a kápolnát, ahol belső szenvedésétől megszabadult. De vissza kell térnünk a jobb kézen viselt gyűrűhöz.

Amikor László király kiadta az utasítást, hogy a sírt nyissák meg, hogy a szent király relikviái közül el ne csenjenek valamit, fejedelmi parancsra odább zavarták azokat, akik a sír mellett álldogáltak, így több mással együtt a magyar nemzetből született Merkúrt, Katipán fehervári prépost apját is, a fehervári bazilika felügyelőjét, aki már régen odahagyta a politikai pályát, hogy a vallásnak elmélyültebben szolgálhasson. Ha elküldték, hát szomorú ábrázattal távozott, és szerzetes lévén a szent kórusra húzódott vissza, ahol szegyenkező aggodalommal rágódott azon, hogy a szentséges testet sem tekintetével, sem ajkával nem szabad illetnie; és íme, az éj sötétjében megjelenik előtte egy ifjú, elképzeltetlen külsővel, kedves orcával, nem is tudom, milyen ragyogó patyolatba öltözve, aki így szól hozzá: Vedd, Merkúr, amit szeretnél, vedd, ezt a téged illető drágalátos adományt, amely a te hűségedre van bízva, őrizd gondosan, és ha itt lesz az ideje, add elő. (385) Miután az éjjeli mise befejeződött, Merkúr odament a rejtkek helyhez, és a rá bízott tárgyat felfedte, megtalálta a szent király jobbát és gyűrűjét, megcsodálta, és az istenségnek hálát adott. Visszavonult a Kárpát-hegység lábához, mely Erdélyt Magyarországtól elválasztja, hajdan pedig az innenső, a part menti Dáciát a túlsó, hegyeken túlitól határolta el, hogy ott egy fából emelt kolostort kormányozzon. A jobbot oly féltően őrizte, hogy sem önmagára, sem másra nem merte rábízni. Jobbnak gondolta, ha a földnek adja át, ezért elásta, és a szerzetesek közül mindennap strázsát állított, nehogy valamiképpen elemeljék. Napról napra várta, hogy elérkezzék az idő, amikor fölfedheti, és kolostorának többi lakóját is arra oktatta, hogy azt hasonlóképpen őrizze. Végre elárulta a dolgot László királynak, akit szentséges férfinak ismert. Aztán annak rendeletére összeül a püspökök és előkelők gyűlése, melyen a királyi jobb ünnepnapját hamar kijelölik. (390) Ezután László az egész papi testülettel az égi István rejtőző jobbát felmutatja, és beviszi a bazilikába, amelyet később roppant vagyonnal és fényességes fölszereléssel látott el, sok faluval, mezővárossal és javadalommal adományozott meg. Ennek a zárdának az iratai és kiváltságlevelei pontosan tanúsítják, hogy ez az üdvösség ezer fölötti hetvennyolcadik évében ment végbe, és ezt most a királyi jobb apátságának nevezik. A mi időnkben a nagy tehetségű és a szent tudományokban alaposan képzett Salonai Antal áll az élen, aki megmutatta nekünk a kiváltságleveleket, amelyekből mindezt merítettük. Azt pedig senki sem csodálhatja eléggé, hogy István porban heverő testéből a csontokon kívül semmi sem maradt meg, és a korhadás azokat is megviselte, gyűrűt hordozó jobbjá viszont épségben maradt, és sem fereg, sem irigy régiség nem ártott neki. Mindenki csodának tartotta, hogy a jobb kéz inkább elkerülhetette a rothadási, mint a fő és az istennek szentelt szív, mégpedig azon okból, hogy ez a jóság és könyörület jobbjá volt, amely külön erszényekből osztogatott naponta alamizsnát minden nyomorultnak. (395) Ki tagadná, hogy megváltónk isteni ajkáról hangzott el: Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek. Ez a kéz tehát méltán kerülte el a romlást, mert nem hagyta, hogy bárki is kolduljon, éhezzen, rabságban vagy más nyomorúságban sínylődjék. A mennybéli Istvánt tehát teljes joggal kiáltja és tiszteli mindenki egybehangzóan a haza első atyjának. Halálát számos tüzeset, földrengés, sokféle jósjel kísérte, továbbá július tizedik kalendáján két nap tűnt fel az égen, és nem maradt távol az éhínség, a járvány és a háború csapása sem.

Henrik és István idejében Itáliában is különböző dolgok történtek. Azt mondják, Etruria tekintélyes részét egész Flaminiával együtt egy bizonyos normann nemzetiségű Vilmos birtokolta, akit melléknevén Vaskarúnak hívtak. (400) Apja Tankréd volt, 11 fivére pedig Samus, Gotfréd, Róbert apja, Drago, Tankréd, Hunfréd, Malogerus, a Guiscard melléknevű Róbert, Rogerius, Alberéd, Gotfréd és Frumentanus. Tankrédot Lombardia grófjai közül származtatják. Amikor az itáliai nyugtalanságok lecsöndesedtek, Vilmos szövetséget kötött a görög Molochhal, aki Apulia meg Calabria tartományát a konstantinápolyi császár nevében kormányozta, és a salernói meg a capuai hercegekkel, hogy dicsőséges vállalkozásba fogjon, a szerecsenek által régóta elfoglalva tartott Sziciliát a pogány barbárság alól felszabadítsa, és ha a dolog szándékuk szerint üt ki, háromfelé osszák a zsákmányt és a sziget fölötti uralmat. Megállapodásuk értelmében négy sereggel vágnak neki, és az ellenséget leölve, elfogva az egész szigetet megszerzik. Moloch a zsákmány elosztásában megtartja az egyenlőséget, ámde az uralomban nem, amennyiben a városokba kizárólag görögökből állít őrseget és tisztviselői kart. Vilmos elleplezi efölötti bosszúságát, a két másik herceggel visszavonul Calabriába, majd szövetségeseit elbocsátva saját seregével Apulia felé fordul, megostromolja és megadás útján elfoglalja Melfit. (405) Moloch hírt kap erről, tüstént ott terem, táborot ver a kapuk és a falak előtt, azonban óvatlanságában a kitörő Vilmos szinte egész seregével együtt megsemmisíti, így a támadó gyorsan elfoglalja a tartomány nagy részét. Amikor az üdvösség ezer fölötti második esztendejében a németek Henrik bajor fejedelmet cézárá nyilvánítják, és ezt lekötő a gallok meg a metziek háborúja, hát a Sziciliából kikergetett szerecsenek a Felső- és az Alsó-tengeren két flottával visszajönnek Itáliába. Itt Capuát foglalják el, ott Barit veszik ostrom alá, és a városnak bizony vége is lenne, ha hevenyészett hajóhaddal nem siet a segítségére Orseolo velencei dózse és Gergely katipán, ami egy császári tisztség elnevezése. A következő évben a törökök, megszerezve Palesztinát, elfoglalják Jeruzsálemet, azonban

az úr sírjától, valamint a többi közeli bazilikától isteni parancsra megtartóztatják magukat. Az adriaiak is megtámadják Velencét, Orseolo Ottó nagy vereséget mér rájuk Loreónál, mely falu a Pó és az Adige torkolata között fekszik. (410) Vilmos halála után Apuliát az öccse, Drago foglalja el, de a császártól kiküldött katipán nemsokára elzavarja. Capuát a jámbor Henrik felszabadítja a szerecsenek alól, mint fent elmondtuk. A Henrik után következő Konrád uralma idején, mivel Apuliát a normannok és a görögök tartották, az Ofanto folyó és Olíva város között nagy erővel küzdöttek meg a vidék fölötti hatalomért, végül a görögök engedtek, és a győzelem a normannoknak jutott. Továbbá az ezer fölötti 12. esztendőben Kálmán, a szentséges férfi, Stockerau városban akasztófán elnyerte a vértanúság koronáját, ott is temették el, de a következő évben Megigaud eberndorfi püspök illendően átszállította Melkbe. Ernő sváb herceget Albertin gróf vadászat közben nyíllal megsebesítette, és az meghalt. Konrád és a mennyei István között háború támadván, Ernő, aki Konrádtól elpártolt, majd megadta magát, Verard gróffal együtt Alemanniában megöletik. Rudolf, Burgundia királya, országát Konrád császárra bízta, mert attól félt, hogy egyedül nem tudja megvédeni magát övéi lázadásával szemben; úgy látszik, hogy Burgundia ez időtől fogva áll birodalmi törvény alatt; ezt, miután ellenségként ment oda, tűzzel-vassal végigdúlta. (415) Ebben az időben a nap nagy fogyatkozást szenvedett, a kereszténységet nem ismerő szarmaták megtámadták Germániát, a szászok határán fekvő népes Werben várost a lakosság óriási kárára elfoglalták, de aztán a császár elkergette őket, vereséget szenvedtek, és adófizetővé lettek. Konrád pedig az üdvösség ezer fölötti 39., császárságának tizennegyedik esztendejében, nem sokkal István király után, igen szépen fejezte be az életét.

13. fejezet - Második könyv

Gizella ügyködése és mesterkedései következtében, Vazul szeme világának kioltása után, Péter, a legszentebb királynak nővérétől való unokaöccse, megszerezte az országot, és ezután, mint mondják, akkora pimaszságra merészkedett, hogy úgy látszott, nem származásának megfelelően, hanem a teutonok vadállati erkölcsi szerint intéz mindent. Mert választott király helyett türhetetlen zsarnoknak mutatkozott, és sem isteni nagybátyja nyomdokait követni, sem a királyi felség hivatalát tisztességgel ellátni nem iparkodott. Kezdetől fogva gúny tárgyává tette a legnemesebbeket, barbárt is meghaladó göggel pöffeszkedett, az alemannokban a kelleténél jobban megbízott, mindent az ő szájuk íze szerint végzett, övéit lenézte, szolgálzámba vette, az idegeneket felmagasztalta, a külföldieknek mindenképpen hízelkedett, a várakat és a városokat teuton őrséggel rakta tele, közülük választotta a tisztviselőket, velük őriztette magát, saját népét megvetette. Mindehhez járult féktelen kéjvágya, roppant zabolátlansága, mely miatt egyetlen tisztas asszony sem tudhatta szemérmét biztonságban tőle. (5) A szüzeket és asszonyokat csatlósai és zsoldosai is sokszor meggyalázták. A főpapok gyakran, olykor a főurak is egyetértőleg a király elé járultak, és hosszas könyörgéssel ösztökélték, hogy ne engedjen meg annyit a hitvány és vásott embereknek, figyelmeztesse a teutonokat, hogy mérsékeljék magukat, tartsák magukat távol a szemérmes matrónáktól, és egyáltalán, tiltson meg minden erőszakoskodást. Hajtogatták, nem kétséges, hogy ez a pimasz gazemberség lázadást fog szülni, és ha ez megtörténik, amitől az istenek óvjanak, azt késő bánat követi majd. A király azonban semmibe vette a jó tanácsot, és hetyke könnyelműséggel fenyegetőzött, hogy ha a korholást abba nem hagyják, amely velük született rosszmájúságból és szittya otrombaságból fakad, úgy felmérgeződik rájuk, hogy a legmagasabb rangokat, a kapitányságokat és hivatalokat mind csakis teuton nemzettel tölti be, hogy a magyarok a leghitványabb polgári és katonai tisztséget se viseljék, mi több, az egész Pannóniát az ő hatalmukba adja. Végezetül hozzátette, hogy Magyarországot azért nevezik Ungáriának, mert örökös angáriában kell senyvednie. (10) Az effélék dölyfös szajkózásával elhíntette az elkeseredett lázadás magvait, mert a magyarok lelkiületét úgy felbőszítette, hogy azok bármit készebbek lettek tűrni, mint ezt a zsarnokságot.

Országlásának kezdete után a harmadik évben a püspökök és a papi testületek jóváhagyásával az előkelőségek, a légióparancsnokok és kapitányok, a katonatisztek a hadsereggel együtt valamennyien összeesküsznek Péter ellen. Titkos tanácsot tartanak maguk között, amelyen a király elűzéséről határoznak, és aggályosan keresik azt a fejedelmi törzsokból született személyt, akit a helyébe állítsanak. Felháborodásukat fokozza az előző uralkodókra való emlékezés is, akiket nemcsak a haza atyjának nevezhettek joggal, hanem akik méltán kerültek az istenségek közé is. Töprengés közben valamennyiüknek egy jut az eszébe, az, akit a magyarok Abának, a többiek Albóinnak hívnak; sokan Ovónak nevezik. (15) Ez az isteni király nőtestvérét véve feleségül, a szerencsés rokonság folytán magasra emelkedett. Tehát Pétert kivetik, őt megválasztják királynak, és elviszik a táborba, hogy a katonák jóváhagyják. Ezek felkiáltással elfogadják őt, azonnal királyként köszöntik, ő pedig a sereget Péter ellen indítja. Amikor Péternek jelentik ezt, megtudja, hogy a közösség nevében emeltek rá fegyvert, és az ország ellenségének nyilvánították, tehát mindenkitől magára hagyatva útnak ered Vindeliciába, melyet most Bajorországnak mondanak. Mihelyt a magyarok meghallják, hogy a király elmenekült, rátámadnak a mellékneven Szakállasnak nevezett Budára, minden baj okozójára, ízekre szedik, két fia szemét kitolják. Sebest, aki Gizella parancsára Vazult megvakította, kezét-lábát levágva veszejtik el. A király többi barátját és közelvalóját részint megkövezik, részint vasszögekkel átütve szörnyű halállal sújtják. Aba pedig a királyság megszerzése után szónoklatban fejti ki a lázadás okát, és hogy ő nem törtetéssel, nem megvesztegetés útján, hanem erőhatalommal szerezte meg a királyi koronát; lefesti Péter kevélységét és zabolátlanságát, maga felől mindenkit jóval biztat, és tisztességes életmódra serkent. (20) Aztán annak minden rendeletét, törvényét, határozatát eltörli és érvényteleníti, és újakat hirdet. Az összeesküvés vezetői hárman voltak, Visko, Tojzla és Pesli, akik a nemzet szabadságára és javára törekedtek, és nem akarták engedni, hogy az ország elszakadjon a királyi vértől.

Aba alig uralkodik három éve, amikor Péter egy nagy alemann sereggel megrohanja Magyarországot, magával hozza harmadik Henriket, akitől segítséget kért, Konrád Gizellától való fiát. A király viszont, amikor megtudja, hogy Pétert az alemannok befogadták és komoly segítséggel támogatják, az ezer után negyvenkettedik esztendőben nyomban követeket küld a császárhoz, mielőtt az Magyarország határát elérné, és azt az utasítást adja nekik, hogy fürkéssék ki a cészár szándékát, vajon a magyarokkal háborút akar-e az elűzött Péter kedvéért, avagy inkább békességet, üzenje meg, melyiket szeretné jobban, mert a magyaroktól mindkettőt könnyen megkapja. Azt mondják, a cészár erre igen röviden azt felelte, hogy ő az övéi folytonos zaklatását, Péter jog és méltányosság ellenére történt megszegyenyítését sohasem fogja eltűrni, hanem megmutatja, mire és mennyire képes e gyalázat megtorlása kedvéért, nehogy béketűrése később megnövelje mások vakmerőségét; a királyokat minden nemzet körében önmaguk jogán kell a legszentebbek tartani. (25) Ezek azt vetették ennek ellenébe, hogy Pétert a magyarok semmiféle jogtalansággal sem illették, hanem nagyon is tisztelték a fejedelmi diadémet,

ő maga volt a saját ellensége, és ő üzte ki magát az országból; ők a királyokat mindig szentnek tartották, csak a zsarnokokat nem tudják elviselni. Henrik gondolatait megismerve Aba felháborodik, hamarjában sereget állít, a Duna két partjáról megtámadja Ausztriát és Bajorországot, mert az ellenséget merészséggel akarja legyőzni; amire ráakad, mindent feldúl és elpusztít, akivel szembetalálkozik, egytől egyig levágja, a magukat megadókat elfogja, és egészen Tullnig száguldozik. Emberek és barmok óriási tömegét hurcolja el, majd visszavonul Magyarországra; egy másik hadseregnek megparancsolja, hogy árássa el Karintiát, azonban azt mondják, hogy Gotfréd Pettaunál megrohanta és kifosztotta a zsákmánnyal rakodott támadókat.

Mialatt ezek zajlottak, Henrik a húsvét évfordulóját ünnepelte Kölnben, ahol gyűlést tartva a magyarok súlyos jogsértéseiről beszélt a fejedelmeknek. Az ment határozatba, hogy szervezzenek komoly hadjáratot Magyarországra, mert a foglyokért és az elhurcolt zsákmányért csak karddal lehet elégtételt venni. (30) Ismét követek jönnek Abától, akik megismerve a németek terveit, mindenre készek, amit Henrik óhajt, megígérik, hogy egy szálig visszaadják a foglyokat, csak mondjon le Péter visszaállításáról, mert megvallják, hogy ezt a halálánál is nehezebben tűrnék. A császár viszont leginkább erre törekszik, mert Ausztria hercege, Albert követelésére, aki a nővérét Péterhez adta, elkötelezte magát, hogy Pétert mindenképpen visszaviszi Magyarországra, azonban a már előkészített hadjáratról visszatarja Gotfréd lotaringiai herceg, Gozilo fia, aki Germániában zavargásokat kelt. Aba igyekszik folytonos követküldésekkel kifogni a császár tervein, és a következő esztendőben újra megbízottakat küld, hogy tárgyaljanak a békekötésről, ígérjék meg a még életben levő foglyok szabadon eresztését, míg azokért, akiket már nem lehet visszaküldeni, bőséges elégtételt ad. Azt mondják, a cézár úgy válaszolt erre, hogy a béke helyreállítására semmit sem tesz addig, míg el nem megy Bajorországba, ahol fölméri a károkat, és az ügy elrendezésekor legyenek jelen azok is, akiket jog és igazság ellenére megkárosítottak. Egy kevéssel később nemcsak Bajorországba, hanem egészen Győr vidékéig felvonultatja a sereget, Brzetisláv cseh herceg javaslatára a Rábca és a most Rábának nevezett Arabo folyóig jön, megtámadja a magyarok védműveit, akik ott tornyokkal, sáncokkal, árkokkal erődítették meg magukat az alemannokkal szemben. (35) Eközben Aba egy közvetítő útján alkalmas időpontban állapodik meg Henrikkel a foglyok visszaadására, és tekintélyes ajándékot ígér. Az ellenfelet tehát megejti a bőkezűség, akadályozza a vállalkozás nehézsége, ezért átveszi a gazdag ajándékot, és visszavonul Alemanniába, elmegy a burgundiai Besançon városba.

A király azt hitte, hogy ezután már biztonságban lesz, ezt az embert lekenyerezte, önmagát pedig olyan helyzetbe hozta, hogy az azzal való legsúlyosabb összeütközést is könnyen elkerülhetőnek remélheti, és ezért úgy felfuvalkodott, hogy vetélytársánál is veszedelmesebbnek mutatkozott, tudniillik pártfogolni kezdte az alacsonyrendűeket meg a parasztokat, a nemesekkel pedig kegyetlenkedett. Ezért Péter túlkapásainak az emlékezete feledésbe merül, és Aba jelenbeli gaztetteiről beszélnek, mint aki megvetni látszik a főrendűeket és felmagasztalni a nemteleneket; így a nemesség körében akkora méltatlankodás keletkezik, hogy valamennyien összeesküsznek. Elfogja őket a Péter utáni heves vágyakozás, és az államot mielőbb meg akarják szabadítani ettől a szörnyetegtől. (40) De az összeesküvés lelepleződik, és akit csak el lehet kapni, vallatóra fogják és halálbüntetéssel sújtják. Emiatt akkora gyűlölet támad a király ellen, hogy az elől nincs menekvés. Ő azonban saját javát a kegyetlenség fokozásában keresi, és midőn a negyvennapos böjtöt Csanádon tölti, azt az ötvenet, akit ezek közül tanácskozás ürügyével már előbb odahívott, bilincsbe veri, és titkon legyilkoltatja a katonákkal, úgy, hogy előbb nem is fordít gondot lelkük megtisztítására. Amikor Gellért csanádi püspök értesül erről, keményen megdorgálja a király irtalmatlanságát, és megjósolja neki, hogy életét végveszedelem fenyegeti. Az életben maradottak futásban találják menekvést, összegyülekeznek Henriknél, aki előtt felfedik ez ember vadságát. Elmondják, hogy legfontosabb célja a nemesség eltiprása, a hitványak fölemelése, a parasztokkal való komázás, társalkodás, sétálgatás. (45) Állhatatosan könyörögnek tehát a cézárnak, hogy a patriciusok eme pestisét távolítsa el, mivel Aba bűneit a legsúlyosabb büntetéssel kell megtorolni, hiszen sem ígéreteinek nem tett eleget, sem a foglyokat nem küldte vissza, sem az avarok kárát nem térítette meg. Henrik nagyon felháborodik ezen, támadó szándékát elleplezi, és a noricumiak, a csehek meg a németek közül nagy sereget toborozva alászáll Ausztriába, azt a látszatot keltve, mintha be akarná hajtani Abán, amiben egymás között megállapodtak, és aztán visszavonulna Germániába.

Eközben a király követői a szökevény magyarok kiadatását kérik, és különböző bűnökkel vádolják őket, mert ezek az okai minden meghasonlásnak és háborúságnak; gyűlölik a békességet, mert abban nem tudnak akadálytalanul garázdálkodni; továbbá, hogy megélhetésüket és pozíciójukat a legsúlyosabb gaztettekkel biztosítják, folytonosan hintik a viszály magvait; nyomatékosan kérik tehát, hogy vagy kergesse ki ezeket a római birodalomból, vagy feledhetetlen jótéteményként és a tartós békesség kedvéért megkötözve adja át őket Abának, amit ő tetézett viszontszolgálatokkal fog meghálálni. (50) Henrik azonban visszautasítja ezt a követelést, arra hivatkozik, hogy bárkinek joga van a panaszkodásra; a lamentálás a szolgáknak sincs megtiltva; érzelmeit jó részben eltitkolja. A követeket dolgukvégezetlen elbocsátja, majd Sopron környékéről benyomul Magyarországra, de amikor Babótnál a Rábca folyó mocsaras vizén át akar kelni, az ingovány és a nagy áradás miatt nem bír átmenni. Ámde a magyarok vezetésével fölmegey a Rába és a Rábca partján, és pitymallatra

odaérkezik, ahol mindkét folyón át tudnak gázolni. Aba Gyórnél megy elébe, seregét felvonultatja, és szembeszáll az ellenséggel, abban a hiszemben, hogy könnyen megszerzi a győzelmet, ugyanis egynehány bajjortól úgy értesült, hogy a császár serege nem nagy, mert csak pár szakasszal sietett ide, hogy az adományokat behajtsa. Miután a csatára alkalom nyílik, a zászlók egymás felé indulnak, és a két fél elszánt szívvel ront össze; a jobb szárnyon Henrik, a balon Albert, Péter atyjafia parancsol. (55) A magyarok, akik Aba kegyetlensége elől a császárhoz menekültek, az első sorban verekednek, a szemben álló magyar hadtestet biztatják, hogy álljon el az embertelen királytól, csatlakozzon Péter pártjához, hogy ne tegyék tönkre egymást testvérháborúban. Ezek viszont árulónak kiáltják azokat, és szörnyen káromkodnak. Aba eközben nagy sereg élén küzd, mindenféle keresi a szökevényeket és az árulókat, hogy ütközet közben megbüntesse őket. Amikor ezt Albert észreveszi, a magyarokkal küszködő Péter segítségére siet; a kemény küzdelem megújul, mindkét részen óriási a veszteség. Sűrű tömegben verekednek, és egyik sem akar engedni a másiknak, Mars műve úgy felforrósodik, mintha mindenki a közös pusztulásra esküdött volna össze; végül már oly veszekedett lélekkel csatáznak, hogy a tartalékra is sor kerül. Amikor ugyanis Henrik a legerősebb csapattal beveti magát a középre, mindkét részről a leghátsó osztagok rontanak egymásnak. Ezenközben, míg a szájalmas öldöklés megújul, és a csata egyenlő esélyekkel folyik, Aba már-már felülkerekednék, ha tisztjei mind hűek lennének hozzá. (60) De mert embertelensége miatt sokukat ellenségévé tette, közülük többen az ütközet kellős közepén elpártolnak tőle, és jelvényeit megtapodva átállnak az ellenkező oldalra; ezért a magyarok kénytelenek lassanként helyükből meghátrálni. Több alemann is meséli, hogy az ütközet kezdetén a levegőben egy vékony felhőcske jelent meg mennyei jelként, ebből veszekedett szélvihar kerekedett, amelynek a pora elviselhetetlenül ellepte a magyarok szemét, és a látásukat elhomályosította. E csodát azzal magyarázzák, hogy nem sokkal a csata megindulása előtt az apostoli legátus Péter jogtalan elűzése miatt Abát és a magyarokat kiátkozta, és eltiltotta őket az emberekkel való érintkezéstől. Mivel pedig az öldöklő csata igen sokáig tartott, Henrik végül is véres diadallal győzte le és futtatta meg az ellenfelet. A sereg meghátrálása után Aba átkel a Dunán, elfut egy Tisza-parti faluba, ahol egykor nagy öldöklést rendezett a nemesek között. A falu neve Scoeba [!] volt; itt övéi megölték, és a közeli templomban eltemették. (65) Néhány esztendő múlva a testét kiemelték, kendőjét és hadiköpenyét épségben találták meg, sőt, sebei behegedve meggyógyultak, ezért aztán az általa Sár mellett épített kolostorba szállították át. A császár a nehezen kivívott győzelem, az ellenség megfuttatása és lekaszabolása után visszatért a táborba, és – hogy az istennek méltó hálát adjon – köpenyét levetette, szőrscsuhát öltött, mezítláb a földre borult, és a légiók szeme láttára könnyeket ontva hevert a kereszt szentséges és üdvhozó fája előtt, ahol az isteni jószág múlhatatlan dicsőségét dicsérte. Szívből hálálkodott azért is, hogy a magyarok kezétől megmenekült, kegyetlenségüket és hatalmukat isteni segítséggel visszaverte. Ugyanezen istenfélelemmel énekelte a magasságos dicsőségét és a szent himnuszokat az egész hadsereg, hogy a császár példája nyomán megköszönje az isteni kegyelmet. A teutonok közül az íjászok ügyessége miatt roppant tömeg veszett oda; a magyarok közül valamivel kevesebb, mivel azok, akik hátat fordítottak, menedéket találtak a futásban. (70) A hullabúz miatt pár hónapig senki sem tudott arrafelé közlekedni, és ez a hely mindkét nyelvben erről kapta a nevét.

Mialatt a győztes sereg kipiheni a nehéz fáradalmakat, egy a testét, más a sebeit ápolja, a magyar állam küldöttei ott tartózkodnak, panaszkodnak az erőszak, a fosztogatás, a földek dülése miatt, és kéri vissza Péter királyt, mert bánják, hogy Aba hibájából elkergették őt; bocsánatot kérnek tehát, és megígérik, hogy a cézár utasításait betartják. A cézár barátságos tekintettel maga elé bocsátja őket, azt mondja, hogy szívesen teljesíti minden kérésüket. Ezután a követekkel és az egész sereggel elvonul Fehérvárra, ahol az isteni szülő templomában rendben visszaadja a királyságból kiülődött Pétert, átadja neki a koronát, a jogart meg a többi felségjelvényt, és kibékíti a királyt a magyarokkal, a magyarokat a királlyal. A cézár utasítására valamennyi főpap és főember leteszi az esküt a király kezébe, hogy parancsait mindig megtartja és sohasem fogja megtagadni a törvényes engedelmisséget. (75) Az ügyek elrendezése és Magyarország lecsendesítése után Henrik Regensburgba megy, Péter pedig birtokba veszi az alemannok segítségével visszanyert országot. Henrik ugyanolyan kiválónak mutatkozott ebben, mint a cseh háborúban, amelyet a magyar előtt, uralkodásának első esztendejében viselt, ezért úgy látszott, hogy a legkevésbé sem fajzott el Nagy Károly vértől, mert hogy Gizella, az ő anyja, Konrád felesége, állítólag ebből a nemből származott, sőt, ama hatalmas fejedelem dicsősége benne újra kivirágzott. A történeteket azonban kissé részletesebben kell ismertetnünk.

Azt mondják, Mesko, a lengyelek fejedelme, csellel elragadta Krakkót harmadik Boleszlávtól, Csehország hercegétől. Az emiatt kitört háború, a földek súlyos pusztítása után végül fegyverszünetjött létre, valamint megállapodtak, hogy a két uralkodó találkozzék Krakkóban, és ott egyezzenek meg a tartós szövetségről. Amikor Boleszláv hitlélvél birtokában odaérkezik, lakoma közben elfogják, és megfosztják a szeme világától, egész kíséretét kegyetlenül lemészárolják, kivéve a Vrsovicokat, akik a cselvetés részeseként urukat gyalázatosán elárulták az ellenségnek. (80) Ezek hazamenetelük után Boleszláv öccsét, Jamirt, hasonló hitszegéssel próbálják elveszejteni. Ezért a Vrsovicok közül hatalomban és vagyonban messze kiemelkedő Tochar vadászát örve alatt egy erdőbe viszi az ifjút, ahol egy fatörzshöz kötözi, és megparancsolja, hogy nyilazzák le. Azonban ennek szolgálja, Ovaras, titkon megugrik, elrohan az övéihez, és az embereknek jelenti

ura veszedelmét; ezek nyomban fegyverre kapnak, futnak az erdőbe, rárontanak az árulókra, és lenyakazzák őket, a halál torkából megmentett Jamirt pedig hazaviszik. Mesko ezután erős csapatokkal nyílt háborúban támadja meg Csehországot, szélében-hosszában dúlja a földeket, felégeti a tanyákat, végezetül megostromolja Prágát, amelyet két évig tartó éhínséggel meggyötörve elfoglal. Vysehrad várát nem tudta megszerezni, mert az mindvégig kitartott Jamir oldalán. (85) Boleszlávnak volt egy öccse, Ulrik, akit az apja jó nevelés végett oktatásra elküldött Henrik császárhoz. Amikor ez értesül Mesko családságáról, titkon ellian Henriktől, és belopódzik egy kastélyba, melynek Dejvice a neve; azután katonát szerez, és hirtelen megszállja a Prága városa fölött emelkedő hegyeket, majd körös-körül kürtösöket helyez el, megparancsolja nekik, hogy mindent töltsenek be harsogással, a prágaiaknak pedig kikiáltó útján megüzeni, hogy ütközetben legyőzte, megfuttatta a lengyeleket, és a diadalmas fejedelem már itt is van a csapataival. Amikor a Prágába helyezett lengyel őrséget ez a hír meglepi, félelmében összeomlik. A prágaiak feltámadt bátorsággal kaszabolják, kergetik az ellenséget; menekülés közben sokat megölnék. Mesko reményében csalatkozva nagy veszteséggel visszavonul Lengyelországba, Ulrik birtokba veszi a várost. A szerencse azonban megváltoztatta a lelkületét, amikor ugyanis rájött, hogy a fivére koránál fogva elébe kerül, nagyravágyásában kivájatta annak a szemét. Különböző tettekkel vált híressé. (90) Midőn egy vadászból hazatért, megpillantott egy paraszti nemből született, nemes orcájú, nyúlánk alkatú, gyönyörű leányt, amint az ruhát mosott, és akinek Bozsena volt a neve; az első pillantásra beleszeretett; ehhez járult a szűz édes beszéde, tisztességes erkölce, és mindez kegyetlenül megragadta. Ezt aztán háznépe körében feleségül vette, és ettől született Brzetisláv. Ez felnövekedvén oly merész lett, hogy Juditba, Ottónak a regensburgi apácázárdában élő lányába pusztá híre nyomán beleszeretett, és a szent helyről titokban megszöktette. Amikor az atyja népes és erős sereggel visszakövetelte, és már mindketten hadrendben álltak, Judit odalépett a középre, és a szabin nők módjára kibékítette őket.

Ulrik később fiát Morvaország élére állította, melyet a lengyelek nagy részben megszállva tartottak, ő pedig az ellenséget megsemmisítve birtokába vette azt; a háborúban elfogott polyákok nagy tömegét eladás végett elküldte Magyarországra. (95) A Krakkóban megvakított Boleszláv meghalt. Fia, Utók is befejezte az életét, és amikor Jamir ezt megtudta, Csehország birtokát önként átengedte az unokaöccsének. Judittól öt fia volt: Szpitinyev, Vratiszláv, Konrád, Jaromir és Ottó, és ezek sokaságával támogatva fegyvert fogott nagypapára, a lengyelek fejedelmére. Az erővel bevett Krakkót feldúlta, a gnieznóiak területének fővárosát lerombolta, elvitt egy 300 font súlyú aranykeresztet. Harmadik Henrik erősen megnehezelt, amiért Lengyelországot az ő engedélye nélkül elpusztította, és háborút indított Ulrik meg a fia ellen. Mivel ez a hercegség a római birodalom tartománya volt, és évente százhusz ökröt, továbbá ötven font színezüstöt tartozott fizetni, a császár úgy döntött, hogy Othard szász herceggel együtt két oldalról megrohanja Csehországot. Azonban erdők fogták közre, ezért első alkalommal nem járt szerencsével; a bozótba belegabalyodott, lesállításokkal körülkerített lovasság nagy áldozatok árán is alig bírt megmenekülni. (100) A betörő Othard karddal és lánggal szélében pusztította a földet, majd óriási zsákmányt elhurcolva visszatért Szászországba. A következő évben Henrik és Othard újjászervezte és kibővítette a hadsereget, és visszament Csehországba, az erdőt felégette, úgy hatolt át rajta, majd az egész vidéket végigpusztította és fölperzselte. Prágában megostromolta Ulrikot és Brzetislávot, és a táborba éjszaka kiszökő Severus püspök útmutatása szerint elfoglalta a várost. Ulrik és Brzetisláv megadta magát, a császár pedig kénye szerint szabott rájuk törvényt, behajtott háromévi adót. Megparancsolta, hogy Szilézia évente aranyból harminc, ezüsből ötven fontot adjon, Csehország hercege ugyanannyit. Brzetisláv aztán rá akart támadni Magyarországra, amely a saját törvényeivel élve nem kívánt engedelmeskedni a római birodalomnak. (105) Mielőtt elindult volna az ellenséges területre, összehívta Csehország előkelőit, és utódává nyilvánította elsőszülöttét, Szpitinyevet; többi fia között felosztotta Morvát, és megparancsolta nekik, hogy engedelmeskedjenek a bátyjuknak. Majd forró láztól elragadván meghalt; testét Prágába, az ősök sírhelyéhez vitték. Csehország birtokát Szpitinyev vette át. De menjünk vissza a kiterőhöz.

A Péter visszaállítását követő évben Henrik ismét fölkereste Magyarországot, és Péter káprázatos fogadtatásban részesítette, mert ki akarta fejezni, ami valójában történt is, hogy a királyságot tőle kapta vissza; a főemberek és tisztségviselők teljes karával elébe ment, átadta a koronát egy aranyozott lándzsával, majd nagyszerűen megajándékozva visszabocsátotta Germániába.

Mialatt ezek zajlottak, Andrást, Bélát és Leventét, akik a szent király tanácsára számkivettként Csehországba menekültek, a nélkülözés Lengyelországba üzte, ahol Mesko, Lengyelország fejedelme, szívesen látta és méltóságukhoz illően tartotta őket. Ebben az időben viszály támadt a keresztény vallástól idegen pomeránok, a lengyelek adófizetői, meg a hitre megtért lengyelek között, mivel azok vonakodtak az évi adót a lengyeleknek megfizetni, ezek viszont erővel akarták azt behajtani, és már a fegyverekre került a sor. (110) Azonban, amikor már mindketten csatarendbe sorakoztak, hogy a közjóról alkalmasabban gondoskodjanak, célszerűbbnek találták, ha a két vezér párbajjal dönti el a pert. Ha a pomerán esik el, a kívánt adót meg kell adni, ha viszont a polyák, az adószedés minden joga elvész. Mindkét népnek tetszett ez a megállapodás. Mivel azonban Mesko és fiai félték a párbajtól, Béla kiállt a középre, és így szólt: Ha beleegyeztek, lengyelek, hogy fejedelmetekért és becsületetekért én szálljak harcba, bár a pogány és hitetlen ellenfélnél nemesebbnek tartom magamat, értetek

mégis vállalom ezt a veszedelmet. Mesko elfogadta Béla ajánlatát, és megköszönte neki; az idegen ellenfelet a pomerán sem utasította vissza, így aztán, ahogy mindketten harcba bocsátkoznak, mihelyt előreszegezett lándzsával egymásnak rontanak, Béla a szónál gyorsabban letaszítja ellenfelét a lóról, majd a földön kardjával átdöfve megöli. (115) A párbaj véget vet a háborúnak és a vitának, a pomeránok elismerik magukat a lengyelek adófizetőinek, a járandóságot rendben leróják, és megígérik, hogy a megállapított adót ezután ellenkezés nélkül minden évben megadják. Mesko, aki Béla jóvoltából sértetlenül szerzett magának győzelmet és becsületet, nehogy hálátlannak lássék, nemcsak busásan megajándékozta őt, de lányával is összeházásította, és nagyvonalúan neki adományozta a pomeránok tartományát, aztán érdeme szerint naponta kitüntette őt. Bélának Mesko lánya Gézát és Lászlót szülte. András és Levente viszont abban a tudatban, hogy ő is királyi nemből született, úgy látta, hogy Mesko mellett sokkal alacsonyabb sorban, szinte koldusként kell tengetnie az életét, ezért a szerencse igazságtalanságán háborogva elbocsátást kért, és fivérért otthagyva elutazott. Amikor Lodóméria királyához érkeztek, az nem eresztette be őket, és mert vendégeskedésüket sehol sem engedték meg, reményvesztetten Sarmatia távoli népe, a kumánok közé mentek. Itt viszont gyanúba estek, mert azok látták, hogy roppant izmos testűek, ezért kémeknek tartották és már-már halállal büntették volna őket, ha egy ottani magyar rab történetesen közbe nem lép, aki felismerte őket, és tanúsította, hogy hazájukból jog és igazság ellenére lettek számkivetve, és méltók a szánalomra. (120) Egy darabig a kumánok között raboskodtak, majd kiszabadulva a roxiánokhoz utaztak, akiknek tartományát most Russiának mondják.

Amikor Péter király úgy érezte, hogy már minden veszélytől biztonságban van, hiszen azt sem tudta, hogy ellenlábasai a világ mely táján bujdokolnak, kezdett önkényeskedve uralkodni, a városok és várak élére mindenhol teutonokat és taljánokat állítani, és mindent az ő akarata szerint intézni, abban a hiszemben, hogy örökösen öbölben fog hajókázni, és ezt számos főnemes rossz néven vette. Naponta azon gondolkodtak, hogy miképpen szabadítsák ki Magyarországot ezek zsarnoksága alól, sőt, mivel az isteni király jósága emelte fel őket, annak számkivetett nemzetsége, András, Béla és Levente iránt nemcsak jó emlékezettel és hűséggel viseltettek, hanem titokban gyakran pénzzel is támogatták őket. Ezek közül tekintélyben és vagyonban Viska, Baja és Bonyha emelkedett ki, akik egész rokonságukkal együtt sóhajtozva és sírdogálva emlegették az áldott nemzetség maradékát, szerettek volna alkalmat találni arra, hogy ezeket az uralomba visszahelyezzék, és a velük oly sok jót tett szent István szellemének méltó hálát adjanak. A harmadik Henrik pártfogására támaszkodó Péter visszaesett abba a vakmerőségbe, mely inkább zsarnoknak, mint királynak mutatta, és jóllehet természetől fogva is rosszindulatú volt a magyarok iránt, hozzájárult ehhez az ő aljas magaviselete meg azoknak még mindig meg nem szelídített vadsága is, amely meggátolta, hogy az idegen nemzetet jó szemmel nézzék. (125) Emellett egy nagy rész a szentséges vallás igáját pusztán csak annak szokatlansága miatt is szerette volna levetni a nyakából, hogy a szkíta pogánysághoz visszatérhessen. Minekutána a szövetkezők száma napról napra növekszik, és sokaságuk miatt nem lehet könnyen titkolózni, a dolog eljut Buda és Devescer fölébe, akik Péternél mint besúgók nagy tekintéllyel rendelkeznek; ezek beszámolnak neki az összeesküvésről. Ezt hirtelen veszekedett méreg futja el, azonnal megparancsolja, hogy a társaság vezetőit meg ezek rokonait fogják el, és az elfogottakat vonják kőpadra, akiket olyan kegyetlenül vallatnak, hogy azon helyt kiszenvednek; többnek kivájják a szemét, és halálbüntetéssel sújtják őket. Aztán Magyarország többi része ellen dühöng, és úgy dühöng, mondom, hogy mindenki inkább akar meghalni, mint siralomban élni. Ezeket új adókkal, azokat bírságokkal nyomorgatják.

Midőn az ország előkelői, főpapjai és fejedelmei ezt tovább nem tűrhetik, és ki-ki önmagáért retteg, Csanádon gyűlést tartanak, ahol közös megegyezéssel arra az elhatározásra jutnak, hogy Andrást és Leventét hivatalos küldöttek révén visszahívják a roxiánok közül az országba, esküvel ígérik hálás szolgálatukat, és hogy a nekik járó királyságot kockázat nélkül megkapják. (130) András és Levente meghallgatta a követeket, de nemigen hitt nekik, hanem a helyzet kipuhatolása végett maguk jöttek el Magyarországra, és megbújtak egy városkában, amelyet Aba alapított, és amelyet most Újvárnak neveznek. Erről szélteben suttogni kezdtek, és a magyarok nagy tömege szaladt ott össze, mely a királyokat üdvözölve makacs rábeszéléssel követelte, hogy engedjék az egész népet pogány szokás szerint élni, a szkíta szellemeket imádni, ezenfelül a püspököket, a szerzeteseket és a keresztényeket, de leginkább az idegeneket akárhol gyilkolni, végezetre az összes bazilikát és templomot lerombolni. Ha ezt megengedik, ők megölik Pétert, kikergetik a teutonokat meg a taljánokat, és megígérték, hogy megbékélt országot adnak át nekik. Mivel a királyfiak e hozzájárulás nélkül nem szerezhették vissza az országot, készséggel engedtek a követelésnek. Tehát a magyarok közül legelőször a Bélus [!] városkában született Vata ajánlotta magát a gonosz szellemeknek, fejét szkíta módra megnyírta, haját pogány szokás szerint hármas farkocsban leeresztette, amely divattal most a törökök élnek. (135) Hosszú idő múltán ennek fia, János, apja példájára varázslókat, varázslónókat és jóvendőmondókat vett maga mellé, és ezek varázsigéivel nagy kedvet talált magának a főurak előtt. Leginkább egy bűbajos asszonyt tisztelt, akit Rasdinak hívtak, és akit aztán a keresztény Béla tömlőcbe vetett, ahol olyan éhség gyötörte, hogy lábait, karjait lerágva ölte meg magát.

Ezek izgatása nyomán szinte az egész nép elállt az igaz hit mellől. Visszaesett a démonok tiszteletébe, és kezdett lóhússal táplálkozni. Az összes keresztény, elsősorban a főpapok meg a papok ellen úgy dühöngtek, hogy senkit

sem hagytak életben; mindenfelé lerombolták a bazilikákat és az összes szentelt helyet; tönkretették a szent adományokat és az isteneknek felajánlott tárgyakat; aztán Péter királyra kiáltoztak. A teutonokat a taljánokkal együtt mindenhol halába keresték; közülük mindenkit megöltek, aki tisztséget viselt. (140) Aztán Péter király táborába három kürtöst küldtek, hogy András és Levente királyok nevében a sánc tetejéről hangosan ezt zengjék: Aki magyar, vegye fel újra az ősök eltörölt szertartásait, tisztelje a szkíta isteneket, irtsa ki a keresztény és idegen szokásokat, ragadjon fegyvert a keresztények ellen, ölje meg a zsarnok Pétert, irtsa mindenütt a teutont és a latint, rombolja le az új templomokat, koncolja fel mindenfelé a püspököket és a papokat; aki e rendelet ellen beszél vagy cselekszik, nyilváníttassák Magyarország halálos ellenségének ugyanúgy, mintha Mars vagy Herkules oltárára és szentélyére kezet emel. Éjszaka a kürtösök a parancs szerint gyors lovakon máris odavágtattak. Péter ebből megtudta, amit eddig nem tudott, hogy a királyfiak hazajöttek, az ő befolyásukra a magyarok elpártoltak az igaz hittől, és megértette, hogy az előljárókat meg a papokat mindenütt öldösisik. (145) Félelmét elpalástolta, és táborát főszedve átkelt a Dunán, hogy a nemzet fővárosába, Fehérvárra menjen. Amikor ezt ellenfelei megtudták, ostromtornyokkal előtte elfoglalták a várost meg a bazilikát, és az odaérkező királyt visszaűzték.

Eközben András és Levente erős magyar sereggel megjelenik a közelben. Gellért, Besztrit, Buldi és Beneta püspök meg Szolnok fehérvári főtisztviselő meghallja ezt, és örömmel vonul a királyfiak elé, hogy az új urakat tisztességgel fogadja. Ahogy Diósd faluhoz érnek, a mennyei Szabina templomában szentmisét akarnak tartani, mielőtt a hercegekkel találkoznának. Gellért püspök, mielőtt a miséhez hozzákezdene, figyelmezteti a társait, hogy e napon velük együtt vértanúságot kell szenvednie, és az ég kegyelméből nemsokára az istenségek közé kerülnek. (150) Jelenti, hogy az előző éjszakán álmában látta a mindenható, jóságos Jézus Krisztust az isteni szülő sátrában előttük ülni, amint az oltáriszentséget és vérenek kelyhét mindnyájuknak kiosztotta, kivéve Benetát, aki a mártíromságot valószínűleg vissza fogja utasítani. Aztán biztatja őket, hogy kölcsönösen gyónják meg egymás előtt vétkeiket, várják állhatatos reménnyel a beköszöntő boldogságot, és közben kérleljék könnyeikkel az istent bűneik bocsánatáért. Ezek az üdvözítő haláltól cseppet sem riadozva végrehajtják az utasítást; majd a mise rendben végbemegy, és hogy a királyfiakkal találkozzanak, útnak indulnak Pest felé. Akis termetű és hihetetlenül szigorú életmódjától elgyengült Gellértet szekéren viszik. Ahogy a Dunához érnek, Vata vezetésével, aki gyermekeivel együtt egészen a démonoknak adta magát, mindenki követ ragad a szentséges atyákra, csapatostól rájuk rontanak, és ütik őket. (155) Gellért folytonosan szórja az üdvösség jelét azok felé, akik követ hajigálnak rá, és ettől a pogány népség még inkább felbőszül ellene. A székérből kiborítva megragadja őt, egy kordén felvoncsolja a folyó fölött emelkedő hegyre, és a meredek oromról az alanti sziklára hajítja. Az esés után keble pihegéséből gondolták, hogy még van benne élet, és egy dárdával keresztüldöfték; feje a Duna partján szétloccsant egy kövön; a szent férfiú vérevel tapasztott követ a Duna árja nem tudta szétmosni, bár körülbelül hét évig hevert ott, mikor a papok összegyűjtötték ereklyéit, és Csanádon egy kápolnában elhelyezték; e követ az eset bizonyosságául az oltár tetejére tették. Most Buda külvárosában van egy, a mennyei Gellértnek szentelt kápolna, ott, ahol levetették. (160) Ez a szentséges férfiú, velencei sarj, aki Buda környékén remeteéletet folytatott, majd életszentségéről bizonyosságot téve a csanádi püspökségre emelkedett, ezzel a vértanúsággal örök életet szerzett magának. Buldi hasonló halált nyert, Besztrit és Beneta átúszta a folyót, és amikor Pestre ért, egyikük a pogányoktól kapott sebébe másnap belehalt, másikat a királyfiak közbelépésére kiszabadult a kezükből. A Dunán lóháton átúsztató Szolnoknak Murtmur sietett egy kis sajkával a segítségére, akit a szent kereszttség köteléke fűzött hozzá, és ki akarta menekíteni a veszedelemből. Ahogy ezt a pogány csőcselék észrevette, ordítózza halállal fenyegette, ha a szkíta babonassággal szakító barátját meg nem öli. Murtmur ezért akarata ellenére ledöfte Szolnokot. E napon a papok és hívők nagy sokasága veszett el hasonló kegyetlenség által.

(165) Péter pedig, miután látta, hogy az egész nemzet a hercegek pártjára szegődött, az alemannok népes csapatával futásnak eredt Ausztria felé. Midőn Mosón környékére ért, hogy onnan aztán átosonjon Ausztriába, az ország kapuját már elfoglalva találta, melyet a mindenfelől odagyűlt őrség szoros őrizet alatt tartott. Odajöttek a királyfiak kiküldöttei, hogy békekötés ürügyével visszahívják őt Magyarországra; erősen gyanakodott, ugyanis észrevette, hogy a serege elpárolgott mellőle, de vonakodása ellenére is visszavitték. Amikor egy faluba értek, amelynek Zámoly a neve, a küldöttek kelepécét állítottak neki, és körülfogták, hogy fogolyként vezessék a királyfiakhoz, ő azonban udvaroncái kis csoportjával bevette magát egy házba, és mert derekasan védekezett, alig tudták három nap alatt is elfogni, miután embereit egy szálíg ledöfködték. (170) Mikor a küldöttek kezébe került, azonnal megvakították, elvitték Fehérvárra, ahol néhány nap múlva, visszajövetelének harmadik esztendejében a súlyos fájdalomba belehalt; a pécsi bazilikában temették el, amelyet ő alapított, és az égbeli Péternek és Pálnak szentelt.

Aba és Péter viszálykodása meg a királyfiak visszahívása annyi kárt okozott Magyarországnak, hogy úgy látszott, belepusztul a beháborúba, főleg, hogy Péter megsegítésére harmadik Henrik is többször támadta meg fegyverrel. Nem maradt el Adalbert és fia, Lipót, támadása sem, akik a magyaroktól sűrűn háborgatott Ausztria megoltalmazása érdekében sokszor csaptak össze halálos küzdelemben Aba királlyal, amit az üdvösség ezer

fölötti negyvenkettedik esztendejére tesznek. Mondják, hogy a következő évben, december ötödik idusán, Adalbert fia, Lipót, akinek a neve erős vitézt jelent, elhalálozott. Adalbertet fia, Ernő követte, aki a szász háborúban elesvén, Ausztria birtokába Lipót, a jámbor Lipót apja lépett. (175) Sokan azt írják, hogy harmadik Henrik négyszer vezetett hadat Aba ellen. Felesége Ágnes volt, császársághoz méltó asszony, aki Péter halála után Rómában a megváltó születésének ünnepekor második Kelemen pápától férjével együtt átvette a császári jelvényeket, és ez császárságukat főpapi tekintéllyel erősítette meg. Azután elment Capuáig, elfogta Pandulfot, akit elvitt Germániába, mert a herceg ez időben zavargásokat kezdett Campaniában. Körülbelül ugyanebben az időben a szerezsenek elfoglalták a calabriai Ostuni várost. Drago normann herceg is elhunyt az apuliai földön, és az egyeduralmat fivére, Hunfréd kaparintotta meg, aki nemsokára távozván az életről, Gotfréd követte őt. Továbbá Guaimar salernói herceg, aki ugyanazon nemből származott, az övéi által állított csapdába esve megöletett, és az uralmat Gisulf szerezte meg. Amikor a normannok roppant nagyratörő fajtája a pápai fennhatóság alá vetett Benevento városát elfoglalta, Leó pápa császári segélyhadakkal támogatva hadat indított ellene. (180) De egy szerencsétlen ütközetben, melyben a római katonaság megfutott, a pápa fogságba esett a csataterén; méltóságához illően bántak vele, és néhány nap múlva fényes pompával visszabocsátották Rómába. Rómában épségben megtalálták Pallas irdatlan nagyságú testét, amelyen tántorgó sebek is látszottak. Feje mellett egy lobogó fáklya, melyet sem szél, sem víz vagy más folyadék nem olthatott el, amikor azonban kihúzták belőle a kardot, és a levegő annak helyébe behatolt, a fény elenyészett. Azt mesélik, ez volt a sirfelirata:

Evander fia, Pallas, súlya alatt nyög a föld itt,
Kit daliás Turnus lándzsadöfése megölt.

Ezenkívül Apuliában felleltek egy márványszobrot, amelynek fején rézbetűkkel ez a felirat futott körben: Május kalendáján napkeltekor fejem arany lesz. (185) Hogy ez mit jelent, Guiscard Róbert egy szerencsen rabja magyarázta meg, hogy ha a nap a megadott helyzetbe kerül, az, aki a szobrot kiássa, ott rengeteg kincset fog találni. És a kimenetel nem cáfolt rá e megfejtésre, mert május kalendáján nagy mennyiségű aranyat találtak ott, amellyel a szerencsen kiváltotta magát a rabságból. De térjünk vissza a történelemhez.

Miután az ellenséget mindenholnan elkergették, és Péter távozott az élők sorából, András Leventével és az egész magyar sereggel együtt elment Fehérvárra, hogy ott a főpapok és főurak egyetértésével és az ország jóváhagyásával szokás szerint átvegye a felségjelvényeket, de mert a püspökök nagy része Gellértsel együtt megöletett, alig találhattak hármát, aki a megszárlás után még életben volt. András tehát az úr megtestesülésének ezer fölötti negyvenhetedik esztendejében fölterte a királyi koronát. Amikor látta, hogy megszerezte a hatalmat, az egész országban e törvényt hirdette ki: (190) Aki magyar vagy magyarországi lakos vagy itt tartózkodó idegen a király által nemrégiben szükségétől kényszerítve engedélyezett pogány szokásokat és szkíta szertartásokat letéve nem tér vissza azonnal Jézus Krisztus igaz vallásához, és nem fogadja el az isteni István király által adott szent törvényt, fővesztéssel büntetessék. A falvak, mezővárosok és városok építsék újjá az összes ledöntött templomot és bazilikát, a régi módon tiszteljék és kövessék a püspököket és a papi testületeket, állítsák vissza a keresztény szertartást, vessék el a pogány ceremóniákat és a hamis bálványokat, rontsák le azok szobraikat. Ha valaki a hatalmas és igaz szellemeknek és a papoknak rosszat kíván vagy cselekszik, isten és ember ellensége legyen. Ha valaki egyházi vagyontárgyat elvitt, azonnal adja vissza, amit elvitt; ha valaki egyházi vagy bármely ember vérével a kezét beszennyezte, tisztítsa meg magát az elkövetett vétektől. Minden magyar tartózkodjék a gyilkosságtól, az útonállástól, minden erőszaktól és törvényt sértéstől. Aki pedig e hirdetményt semmibe veszi vagy az ellen cselekszik, veszítse el fejét és minden jószágát.

(195) E napokban esett Levente halála, amiről úgy vélekednek, hogy nem történt az istenek kegyelme nélkül. Mert nagyon is ellenséges volt a keresztények iránt, és úgy látszott, hogy nem egykönnyen tud megszabadulni a szkíta szertartásoktól és a vad szokásoktól. Ezért úgy vélekednek, hogy a halhatatlan istenek idő előtti halállal elragadták őt, nehogy a fivére által helyreállított vallást megrontsa; egy Dunán túli faluban temették el, ahol állítólag ősapját, Taksonyt hantolták el egykor szkíta módra, aki a falunak nevet adott. Szüleiéről eltérően vélekednek; mert egyesek úgy hagyományozzák, hogy ezek a hercegek a megvakított Vazulnak és Tátony lányának voltak a fiai, többen és alighanem helyesebben, hogy Kopasz Lászlónak, akiről azt beszélik, hogy roxán vagyis rutén felesége volt, és azt hiszik, hogy ettől nemzette Andrást, Bélát és Leventét.

Az ország lecsendesülése és szinte az egész népnek isten helyes tiszteletéhez való visszatérése után figyelmét a szomszédok támadásainak és betöréseinek elhárítására fordította. (200) Brzetiszláv ugyanis Lengyelország leigázása után háromszor rohanta meg Pannóniát, és nem csekély kárt okozott, hanem amikor harmadjára támadott, váratlanul belázasodott, és kénytelen volt visszavonulni. Végrendeletében öt fiára osztotta ki és hagyományozta Morvát, Csehországot meg többi uradalmát. A legidősebb Szpitinyev Morvaországot kapta meg; Csehország egyik fele Vratiszlávnak, a másik Konrádnak és Ottónak jutott; Jaromir mindaddig még iskolai

tanulmányokkal foglalatostkodott. Vratiszláv nemsokára kiismerte Szpitinyev rosszindulatát és nagyravágyását, ezért félelmében Olmütz városában hagyta a nejét, maga pedig elutazott Pannóniába, ahol András király nyájas vendégbarátsággal fogadta, és méltósága szerint tartotta és becsülte. Szpitinyev maga mellé vette a testvéreit, akik a palotában maradtak, Konrádot a királyi vadászok, Ottót az asztalnokok élére állította, aztán Vratiszláv feleségét elfogatta, és Leskov erődített várába záratta, ahol a várnagy állítólag olyan kemény és embertelen őrizet alatt tartotta őt, hogy éjjelente hol egyik, hol másik lábát béklyóba verte. (205) Egy hónap elteltével azonban Severus prágai püspök és a főemberek közbenjárására az asszony kiszabadult a börtönből. Terhesen sietett férjéhez Pannóniába, de útközben koraszülésben kilehelte a lelkét. Vratiszláv felesége halálhírére hallva egyszerre volt kénytelen a szülő és a gyermek végzetét megsiratni. András királyt sem kevésbé gyötörte a kedves vendég bánata, vigasztalódásra biztatta azzal, hogy semmi sem történik az isten akarata nélkül; az emberi reményt csalóknak kell tartanunk, istenbe vessük minden bizodalunkat és hitünket, mert tudnunk kell, hogy ő sokkal bölcsebben és alkalmasabban gondoskodik az emberek javáról, mint ők maguk, és sok dolog történik velünk, amely kellemetlennek és szerencsétlennek látszik, ámde ha józanul mérlegeljük, várakozáson felül hasznosnak fogjuk ítélni; jó- és balsorsban egyaránt tartuk meg a mértéket és a lélek nyugalmát, a rossz után mindig jót várhatunk. Végre valamelyest megenyhítve a férfi fájdalmát, lakomára invitálja a vendéget; lelküket felüldíti a bőséges étel és a bor. (210) Andrásnak egyetlen lánya volt, Adelaida nevű; már serdült korával, sudár természetével, feltűnő szépségével első pillantásra magához láncolta a vendéget, az atya pedig észrevéve e szerelmet, nyomban eljegyezte vele. Amikor ezt a testvérnek, Szpitinyevnek jelentették, az jutott az eszébe, hogy a másik magyar segélyhadakkal könnyen el tudja foglalni Morvaországot, és hogy érdekeit biztosítsa, követeket küldött Vratiszlávhoz, hogy hívják haza Pannóniából, és ígérték meg neki, hogy mindent visszkap, amit az atyjuk testamentumában rá hagyott. Ez a rábeszélésre hazament, bátyjával közös megegyezéssel kibékült, és minden örökségét átvette. Szpitinyev ugyan rabja volt a hatalomváagnak, és mértéktelen nagyravágyásnak volt kitéve, egyébként azonban, mint mondják, erkölcsi tisztességesek voltak. Azt az embertelenséget azonban, amellyel anyjával, Judittal, az öregebb Brzetisláv hitvesével szemben eljár, a legkevésbé sem lehet helyeselni; ezt ugyanis kiűzte az országból. (215) Ő meg, mivel szülötte kegyetlenségét másképp nem tudta megbosszulni, megszegyenyítésére és a csehek gyalázatára gyorsan hozzáment Péter magyar királyhoz, és Pannóniában fejezte be az életét. A fiúk kibékülése után azonban fia, Vratiszláv, elvitte első férje kápolnájába, és az üdvösség ezer fölötti ötvenkilencedik esztendejében méltósága szerint eltemette Prágában az isteni Vencel templomában.

Emiatt Andrásnak ellentéte támadt a csehekkel, a lengyelekkel és az ausztriaiakkal, mely háborúkat oly szerencsésen viselte, hogy – mint a magyarok évkönyvei elmondják – az említett három hatalmasságot három év alatt adófizetőjévé tette. Ezzel szemben az alemannok évkönyvei, hogy az ausztriaiakra ne süssék rá e csúf bélyeget, azt írják, hogy András követek útján harmadik Henriknek önként ajánlott engedelmességet és megállapított évi adót; a többi szerző erről nem tesz említést, csak arról, ami nemsokára szóba kerül. Az mindenesetre tény, hogy az üdvösség ezer fölötti ötvenegyedik esztendejében András békét kötött az Ausztriában uralkodó Adalberttel, továbbá, hogy Cseh- és Lengyelországot néhány háborúval megzabolázta.

(220) Midőn látta, hogy az öregség felé hajlik, gyermekei pedig nincsenek, követeket küldött Lengyelországba az öccséhez, a fentebb említett Bélához, azzal a kéréssel, hogy asszonyával és gyermekeivel együtt habozás nélkül jöjjön haza Pannóniába, és ha már együtt túrték a bolyongást és a megpróbáltatásokat, most együtt élvezzék az ősi javakat és az uralkodást is; a király részéről sem illő és helyes, ha testvére nélkül egyedül birtokolja az óriási és nagy hatalmú országot, emellett gyermektelensége folytán senkije sincs, akire a királyságot rátestálhatja. Béla engedett a kérésnek, összeszedte háza népét, búcsút mondott Sarmatia nem akármilyen hercegségének, amellyel Mesko a párbajban tanúsított derék magatartásáért megadományozta volt, és családjával együtt visszajött Magyarországra. Azt mondják, András bátyja oly szerető szívvel, a nép akkora örömkötéssel fogadta, hogy jövetelére nemcsak az egész fejedelmi udvar, hanem Magyarország is összefutott, és nem volt ennél vidámabb nap. Az érkezése utáni másnapon gyűlést tartottak, és Magyarországot háromfelé osztották; mindenki egyetértésével két rész a királynak, a harmadik Béla öccsének jutott. (225) Ebből áradt elő a széthúzás minden magva, ez lett a civakodás és a háborúság oka, amelytől Magyarország állandóan szenvedett; mert Pannónia hercegei és királyai között állandósult a meghasonlás, az öldöklés, a háború. Alsó-Pannónia tavánál, a Tihany szigeten ebben az időben alapított András egy kolostort meg egy óriási bazilikát, amelyet az isteni Ányosnak ajánlott. Aztán sarjának nevelésére gondolt, és feleségül vette Agmundát, a régen roxánoknak és roxolánoknak nevezett ruténok fejedelmének a lányát; ettől származott Salamon és Dávid. Ágyasától, akit Marót faluban rejtegetett, György született. Bélától Lengyelországban Géza és László; miután Magyarországra visszaköltözött, Lampert és lányok születtek. (230) A testvérek között mindig is akkora szeretet és egyetértés uralkodott, mintha kettejükben egy és ugyanazon akarat lakozott volna; a fiúk és az unokák között viszont ellenkezőleg, mint alább rendben elbeszéljük.

Amíg Pannóniában a testvérek kölcsönös szeretetéből származó teljes békesség honol, Alemannia súlyos háborúra készül; harmadik Henrik ugyanis meg akarva torolni a Pétert ért sérelmet, a magyarok állhatatlanságát

és hűtlenségét, mindenhonnan összetoborozva csapatait azzal az elhatározással indul hadjáratba, hogy vagy a római birodalom tartományává teszi Magyarországot, vagy annak erejét mindenestől megsemmisíti. Pannóniába érkezve először Pozsonyt veszi ostrom alá, a falakhoz különféle ostromgépeket vontat, vívótornyokat épít, elzárja a közlekedést. A folyón hajóhadat is úsztat alá, ezt elrendezi a Duna felőli oldalon, hogy a várost mindenfelől támadhassa, a hajókra bástyaszerű erődítményeket emel, hogy ezek tetejéről a városvédőket leszorítsa a falról. (235) Két hónapig ostromolja minden oldalról, de a teutonok erőfeszítése teljességgel hiábavaló. Andrásnak a városba behelyezett magyar őrsége szokatlan megoldást eszel ki, hogy éhínségre ne jusson, illetve hogy el ne torlaszolhassák a Dunát, amelyen az alsóbb részekből élelmiszert és segítséget lehet odaszállítani. Akad köztük egy Zotmund nevű férfi, nagyon gyakorlott úszó; ez a kapitány parancsára egy sötét éjjel óvatosan az ellenséges hajók alá úszik, és egy vékony fúróval apránként kilyukasztja azokat. Mire az egész flottát megrongálja, már alig marad ideje arra, hogy az övéihez visszaússzon, nehogy napkeltevel tetten ériék. A nemcsak önsúlyukkal, hanem gépezetekkel is terhelt hajók a nap második-harmadik órájában süllyedni kezdenek; nagyobb rész már az elején alámerül a még mindig gyanútlan hajósokkal. (240) Ezzel a fogással tehát meghúsiújtják az alemannok erőfeszítéseit, és az ostrom abbamarad, mert a városbeliek és tisztjeik közül sokan nap mint nap kitérésekkel zaklatják az ellenséges táborn. Közülük legtöbbször Vojtech, András, Vilungárd, Oros és Márton nevét említik, mint akik rajtaütéssel sokszor okoztak kárt az ellenségnek, mely reményében csalódottan visszavonult Alemanniába. Hogy kénytelen volt kudarcra távozni, az Henrik császárt még jobban felbőszíti a magyarok ellen; még nagyobb sereget állít, poggyászszállító teherhajóit újjáépíti.

A következő évben bőségesen gondoskodik minden hadiszükségletről, a flotta élére kinevezi Gebhart püspököt, saját testvérét, majd aláküldi a Dunán, ő maga a századokkal és ezredekkel a Zselice folyó forrásvidéke mentén veszi útját Magyarországra. András és öccse, Béla, ennek tudatában kiadja az utasítást, hogy azon az útszakaszon, amelyen az ellenség fel fog vonulni, a gabonát és a takarmányt mind égessék fel, a lakosokat és a jószágot költöztessék el, hogy az ellenség ne találjon zsákmányt vagy élelmet. (245) Mire a császár megérkezett Pannóniába, azt a lakosok már fölperzselték, és bármerre haladt, olyan területet talált, amely sem a katonának, sem a lónak nem kedvezett, és mert azt sem volt képes megtudni, hogy hol van a hajóhad, mindenben inségre jutott. Áthatolt egy erdőn, és irgalmatlan élelem- meg takarmányhiánytól gyötörve eljutott a bodajki hegyekig. Eközben a flotta Győrbe érkezik. A flottaparancsnok azonnal küldöncöt meneszt a császárhoz, hogy az kérjen írásbeli utasítást arra vonatkozólag, hogy hol kell a hajókkal bevárnia a hadsereget. Ezt véletlenül elkapják András vitézei, akik a járókelőknek csapdákat állítottak, elviszik a királyhoz meg Bélához, és Miklós győri püspök tolmácsolásában az egész dolgot András elé táalják, aki a magyarság számára az alkalom szerint roppant hasznos ravaszsggal él. Egy jövevénytel Henrik nevében hamisított levelet küld Gebhartnak, melynek ez a tartalma: (250) Üdv, jó testvérem! Váratlan események gyakran kényszerítik az embert elhatározásának módosítására; tudd meg hát, hogy birodalmunkat egy másik ellenség keményen támadja; és ez minket akarunk ellenére hazaszólit a magyar hadjáratból, hogy a sajátunkat oltalmazzuk. Ezért a flottát a szónál gyorsabban szereld le és vond vissza, haladéktalanul jöjj elének Regensburgnál, mert Magyarországon ezután nem tartózkodhatsz biztonságban. A parancsnok elhamarkodottan hitelt ad ennek, végrehajtja az utasítást, azonnal leszereli a hajóhadat, és visszavonul a vindelicusokhoz. A császár a hiábavaló várakozás közben katonáival végső éhségre jut, és nem tud eléggé csodálkozni a hajóhad parancsnokának restségén. Ráadásul bolgár és besenyő íjászok sokasága érkezik; ezek a magyarokkal együtt éjszaka beszágulják az ellenséges táborn, mérgezett nyilakkal lödözik, és a sátrak között egy sereg teherhordót, markotányost, szolgát hurokkal elfognak és elhurcolnak. (255) Az ellenséget oly sűrű nyilzapor borította el vaktában, hogy kénytelen volt gödröt ásni, és árokba bújva pajzzsal takarózni. Sokszor az élő a hullát, a hulla az élőt szorította ki a lyukból. Amikor Henrik rájött, hogy ő és serege nem isteni akarat ellenére jutott erre a végső szorultságra, úgy döntött, hogy a szükség parancsára engedékenyebben fog bánni a magyarokkal. Ezért követet küldött a királyhoz, hogy az az ő nevében kérjen lehetőséget és élelmiszert a visszavonuláshoz; ha az ellenfél ezt megengedi, ő örök szövetséget és békét köt a magyar királlyal és utódaival, a jövőben pedig sem tettel, sem szóval, sem más módon nem lesz ártalmára; továbbá ha utódai közül valaki Pannóniára hadat indítana vagy annak kárt okozna, tudja meg, hogy azáltal császári rendelet értelmében az istenek és az emberek ellenségévé nyilvánította önmagát; ezenkívül az örök békesség szoros biztosítéka és komoly bizonyágaképpen leányát, a szemrevaló külsejű Zsófiát, akit nem sokkal előbb szent esküvel Henrik francia király fiának, Fülöpnek ígért oda, most e rokonságot visszamondva ideadja. (260) András és Béla tehát meghallgatva a tiszteletre méltó követet, mert inkább nyugalmat mint háborút kívánt, a felajánlott békét megkötötte a császárral, és hogy ennek érvényét hamisság meg ne rontsa, mindkettejük esküvel pecsételte meg azt. Aztán az éhező alemannok jóllakatására küldtek a császárnak ötven óriási méretű halat, amelyet vizának neveznek, továbbá rengeteg disznóhúst, bort, gabonát ajándékba, amiből az éhségtől elgyötörtek gyorsan és mértéktelenül úgy bezabáltak, hogy jó néhányan elpusztultak. Miután az egész hadsereg kielégítette testi szükségleteit, otthagya a felszerelést, és sietve visszavonult a noricusokhoz és vindelicusokhoz. A táborhelyet, amely Budától 25 ezer lépésre fekszik, ott, ahol egy elnyúló erdősegen át Bécsbe vezet az út, és ahol az éhség szörnyen meggyötörte őket, mind a magyar, mind az alemann a maga nyelvén a Vértek hegyének nevezi. E tekintetben okkal csodálhatjuk a németek évkönyveit, amelyek azt állítják,

hogy a magyarok András királlyal együtt harmadik Henrik alattvalói és adófizetői lettek, ami nyilvánvalóan távol áll az igazságtól. (265) Hiszen Gallia királyának fiával eljegyzett leányát ez előkelő rokonság felbontásával miért ígérte volna András fiának, ha valami kényszerítő szükség nem vette volna rá erre a döntésre? Erről készakarva hallgatnak, hogy eltakarják a germánokra és a római birodalomra inkább isteni, mint emberi erővel ütött maradandó szégyenbélyeget. Azonban ellenkezőleg illenék cselekedni; tudniillik minden történetírónak inkább az igazságra, mint bárki kedvére kell törekednie, érzelmeiből száműznie kell a jó- és rosszindulatot, hogy az utókor előtt megőrizhesse a tekintélyét.

Miután tehát harmadik Henrik visszament Alemanniába, András király pár hónap elteltével követek útján kéri tőle a neki elkötelezett lányt, hogy a hiábavaló várakozás meg ne csalja őt. Az pedig visszaüzen, hogy nem tagadja meg a lányt, de ígéretei közül a legkisebbet sem, a megkötött egyezményt és az esküt sem. (270) Kitzüzte az eljegyzés és az esküvő napját a Morva folyóhoz, amely Morvaországot Magyarországtól elválasztja. A jelzett napra valamennyien összejöttek itt; Magyar- és Németország nagy tetszésére, a főpapok és főnemesek népes gyülekezete előtt megtartották az ünnepélyes esküvői szertartást, a szövetséget megerősítették. Zsófiát páratlan pompával elhozták Magyarországra, a két uralkodó pedig nagy egyetértésben és szeretetben elvált. Salamon még nem nőtt ki a gyerekkorból, és jóval idő előtt vált férjé. A legszentebb István király halálától András királyságának kezdetéig az évkönyvek számítása szerint körülbelül tizenegy év és négy hónap telt el. Péter, akit Velencében élő apjáról inkább velenceinek, mint teutonnak lehet nevezni, eközben öt évet és hat hónapot uralkodott, jóllehet nem folyamatos időben; Aba hármat.

(275) A testvérek közötti viszály eredete abból fakadt, hogy a saját gyermekek mások fölött való szeretete minden emberben uralkodik, és a személyes vonzalom elfordítja a lelket a mások iránti ragaszkodástól és a méltányosság követelményétől. A sok viszontagságtól és fáradozástól megviselt András a vénség felé közeledve megbénult, és néha kocsin, gyakran hordszéken hordozták. Mivel tagjai elgyengülvén nem tudott járni, az okos férfi e bajban gondolkodóba esett utóda és fia felől. Eszébe jutott, amit megígért Henriknek, hogy fiát királlyá teszi. És hogy a szavát állja, uralkodásának 12. évében még gyermek fiát, Salamont, az összehívott püspökök és főemberek előtt királlyá nyilvánította, és törvényesen megkoronázta, a császár követelésére hivatkozva, aki az egyezés szerint naponta sürgette, hogy vejét ékesítsék fel a koronával, márpedig e rokonság nélkül nem jött volna létre a béke, amely mindkét félnek bizalmat és biztonságot adott. Amikor a koronázás során szokás szerint ezt a zsidó verset énekelték, Légy úr a te atyádfiain, és ezt valaki Bélának lefordította, eszébe jutott, hogy a gyermek uralma alatt fog élni, és e méltánytalanság nagyon lehangolta. (280) Többen pedig úgy hagyományozták, hogy Salamont Béla és a fiúk egyetértésével, az egész gyűlés közfelkiáltásával választották királlyá, amit magam is készséggel elhiszek, hiszen őt az örökösödés jogcíme és ama kiváló rokonság előnye mellett nem is lehetett volna megfosztani a tróntól. Nemsokára azonban a pártosok elhíntették a viszályt, amennyiben egyesek annak sugalmazásával próbáltak András kegyeibe férkőzni, hogy a gyermek sohasem fog biztonságban uralkodni, ha a testvérét el nem távolítja. Mások viszont Bélának suttozták, hogy e roppant jelentőségű uraság egyáltalán nem illik egy gyermekhez, hanem inkább a király öccsének jár, és az uralom megkaparintására itt is van a kitűnő alkalom, hiszen a király még gyermek, az apát pedig tönkretette az öregség és a súlyos kór. András sem felejtette, hogy fivére ellenére az ő fia sohasem fog uralkodni; ezért mindössze két bizalmasával tervet kovácsolt, és amikor a másik a vadaskertbe eljött, bevezették egy szobába, ahol földre terített bársonyon koronát és kardot helyeztetett elébe; amaz a királyságot, emez a hercegséget jelentette. Hű kíséreit kioktatta, hogy ha Bélát bevezetik és a választást felkínálják, az pedig a kardot választja, távozzék dicsérettel és dús ajándékkal, de ha a koronát, testvérét ugyanazon karddal nyomban fejezzék le. A velük való tanakodást csak Miklós ajtónálló hallotta. (285) Aztán a megbeszélés szerint Bélát beeresztik; amikor a szobába belép, az ajtónálló gyorsan figyelmezteti, hogy ha kedves az élete, a kardot fogja meg. Odalép a király elé, megszemléli a két kitett jelvényt, András pedig így szól hozzá: Salamon fiamat királlyá tettem, Béla, és megadományoztam a királyi koronával, nem annyira személyes méltósága, mint a közjóóról való gondoskodás érdekében. Jól tudod, mit szenvedtünk mindig az alemannoktól, és nemrégiben is mekkora erővel rohanták meg az országot, azt pedig mindenki könnyen beláthatja, hogy milyen hasznos a mostani kiegyezés és a béke. Hogy ebből a fordulatból ne származzon olyan igényed, amely miatt legkegyesebb bátyádat vádolhatnád, most választást ajánlok neked. Itt van szemed előtt a korona és a kard; vedd, amelyiket jobban akarod, a másikat hagyd fiannak. Béla ekkor vagy a jelzett veszély, vagy a belátás és a testvéri nagylelkűség hatására a kardot választotta és vette föl, a koronát önként átengedte az unokaöccsének. (290) Testvére szerénységének láttára a király könnyeket ontva a hordszékből Béla lábához vetette magát, méltóságát semmibe véve átölelte a térdét, és nagy hálálkodásba fogott. Sok szóval biztosította őt testvéri szeretetéről és fia pártfogásáról, majd busásan megajándékozva elbocsátotta, abban a hitben, hogy a másik minden tettetés nélkül cselekedett így, és amint Levente puszta szeretetből önként félreállt az útjából, úgy Béla is; a fejlemények azonban azt mutatták, hogy Béla félelemből tett így, tudniillik az óvatos ember néhány hónap múlva az ármánykodások elkerülése végett egész famíliájával együtt elszökött Lengyelországba az apósához, a fentebb említett Meskóhoz. Amikor ezt a

királynak jelentették, hogy ő is hasonló óvatossággal járjon el, Salamont magyar főnemesek tekintélyes lovasságának kíséretében elküldte az ipához, Henrikhez.

Béla ezenközben elmeséli Meskónak, Lengyelország fejedelmének a testvérétől elszenvedett méltatlanságot, arra ösztönzi, hogy nyújtson neki segítséget, és állítsa vissza őt a neki járó királyságba; ne csupán vejének, hanem unokáinak és főleg lányának a méltóságára is gondoljon; mert ha ő visszautasítja, senkije sem marad, akihez panaszával fordulhatna. (295) Megcsillantja a terve sikeréből származó előnyöket, tudniillik, hogy ha a két nemzet erőit egyesítik, könnyen megeshet, hogy nemcsak magukat tudják megoltalmazni, hanem határaikat kiterjesztve idegen országok elfoglalásában is reménykedhetnek. Meskót meggyőzi ez, kiállít három légiót veje számára, és Magyarország földjére küldi. Amikor Béla látja, hogy annyi csapat támogatja, amennyit az ország visszafoglalásához és reményeinek megvalósításához elegendőnek ítél, megtámadja fivére országát. Ez megtörténvén, a magyarok közül igen sokan csatlakoztak hozzá, akik előzőleg az ő pártján álltak. A király testvére támadásáról hallva Henrik császártól két légiót kapott, melyek egyikét, mint beszélük, Vilmos, másikat Pot vezette. (300) Erős csapatokkal magával vitte Brzetiszlávot, a csehek hercegét is, Szpitinyev öccsét, akinek leányát egykor feleségül vette, de Magyarországon sem mulasztott el sorozást tartani, minnek következtében óriási sereget szedett össze. A két testvér a Tisza folyónál találkozott, hogy a királyság fölötti vitát ütközzel döntse el. Amikor a folyóparton mindkét sereg felsorakozott, az alemannok kezdték a csatát; mert Vilmos és Pot átkelt a folyón, és olyan gyűlölettel rontott Bélára, hogy nyomban véres verekedésben zsúfolódtak össze. A lengyel és a magyar csapatok hasonló elszántsággal, de nagyobb erővel álltak ellen, és mert meghátrálni nem akartak, bátran fogadták és osztogatták a halálos csapásokat. Amikor már régóta egyenlő reményekkel és kitartással verekedtek, a teutonok kezdték a hátukat mutatni. (305) Az ellenfél megingása felfokozta a magyarok harci kedvét, és újult erővel szorították meg hátulról. Azok közül sokan elestek, a többiek megfutottak. Amikor az Andrást követő többi magyar ezt meglátta, álláspontját rögtön megváltoztatva átpártolt Bélához, és fegyverét saját királya ellen fordította. Ez meg, ahogy észreveszi, hogy az övéi elhagyták, megrettenve fut a noricusokhoz. Ellenfelei követik, még hozzá akkora gyorsasággal, hogy a mosoni kapunál utolérik, elfogják, és a bakonyi erdőbe viszik. Itt oly hitvány módon tartották, hogy a saját keresztjénél, amelyet Zirnek mondanak, meghalt, és a tihanyi kolostorban temették el a Balaton tava mellett, melyről mondtuk, hogy Alsó-Pannóniában fekszik. (310) Az elfogott tekintélyesebb vezérek és kapitányok közül ezeket említik: mindenekelőtt a csehek fejedelme, akiről sokan azt mondják, hogy Béla tudta nélkül azonnal megvakították, aztán Vilmos és Pot, akiket Béla elé vezettek, majd nemsokára tisztességgel elbocsátottak.

Ez idő tájt isten egyházában szakadás és súlyos viszály dúlt. Egyazon időben három pápa veszekedett Rómában, amiből az apostoli államnak felmérhetetlen kára keletkezett. Akkor a császár nevezte ki a pápákat. Ebben az időben az egyik pápa, Theophilactus, a pápaságát eladta Jánosnak. De harmadik Henrik lecsendesítette ezt a zűrzavart, véget vetett a szakadásnak, és kiérdemelte a császári koronát. Aztán a firenzei zsinaton sok püspököt kiátkoztak vesztegetés és hűtlenség miatt. Az ezer fölötti ötvenhatodik évben Adalbert, Ausztria hercege meghalt; fia, Ernő követte. Elhunyt Kunó, Bajorország hercege, akit Henrik elűdözött és Pannóniába zavart. (315) A következő évben a császár bevégezte az életét, hasonló nevű csecsemő fiát anyja gyámsága alatt hagyta hátra, és az néhány évig annak felügyelete alatt szerencsésen uralkodott. Az anyának Agnes volt a neve, aki Bajorország hercegségét igényelte magának, és súlyos háborút vívott Günter püspökkel. Itália élére helyesen odaállította a kitűnő páрмаi Gibertet. Itáliában jeleskedett Gotfréd és felesége, Matild, aki Beatrix lánya és harmadik Henriknek nővérétől való unokahúga volt. Beatrix ugyanis hajdan az etruriai születésű tekintélyes férfihoz, Bonifáchoz ment feleségül. Matild és Gotfréd Luccában, Pármában, Reggióban és Mantovában uralkodott; azt mondják, az övé volt Umbriának és Etruriának az a része is, amelyet Péter birtokának nevezünk, és ezt az egyházra hagyta. A Sutriban tartott zsinaton a szakadás felszámolása végett, hogy pápát csak törvényesen lehessen választani, határozatba ment, hogy a jövőben a bíborosok válasszák meg szabályszerűen, és büntetést szabtak azokra, akik ezzel ellentétben cselekednek, vagy nem veszik figyelembe.

14. fejezet - Harmadik könyv

András király halála után a testvérharcban győztes Béla, aki ellenfeleit szétkergetve a hatalmat megszerezte, Fehérvárra ment, hogy Magyarország püspökei és főnemesei megerősítsék és szabályszerűen megkoronázzák. Uralkodásának kezdetén a tartomány megbékéltetésére és a nemzet javainak előmozdítására fordította a figyelmét, és amit az elején maga elé tűzött, azt szándéka szerint keresztül is vitte. Tudniillik az országot súlyosabb ellenséges támadás nélkül, békében, nyugalomban megtartotta. Hogy a kereskedelembe ne legyen visszaélés és csalás, tiszta ezüsből rendeletileg pénzt veretett, az árucikkeknek méltányos árat állapított meg. (5) És hogy a tapasztalt pénzváltók és kalmárok furfangja meg ne károsítsa az együgyűeket és járatlanokat, törvényt szabott a pénzügyekre és az adásvételre, melyet ha megszegnek, a szegények és vagyontalanok súlyos kárt szenvednek, míg viszont ha kellő gonddal betartják, az adás-vevés során senkit sem lehet megrövidíteni. Monopóliumokat vezetett be, a vásártartásra kijelölte a szombati napot, minden piacnak megszabta a helyét és idejét, forgalomba hozta a bizánci aranyat, amelyből egyet negyven ezüstpénzért volt szokás váltani; tehát ezt az arany- és ezüstpénzt rendszeresítette a kereskedelembe; míg élt, ez nem változott. Van valami, ami méltó az emlékezetre. Azokat, akik Salamon királyt követték, azok asszonyait, gyermekeit és vagyonát sértetlenül és bántatlanul hagyta, úgy, hogy akik akartak, mind szabadon visszatérhettek a számkivetésből, és hazajövetelüket törvényileg is lehetővé tette. E jóindulat hatására igen sokan hazajöttek, és igaz híveivé váltak. A király jósága később mindenkire kiterjedt, amennyiben csökkentette az adók súlyát, a tartományok járandóságát elengedte. Ennek következtében a köznép meg a nemesség rövid idő alatt úgy meggazdagodott, hogy a leghitványabb paraszt sem élt szegény sorban, és a réges-rég békességet élvező szomszédoknál sem akadt senki, aki jólétben a magyarral versenyezhetett volna.

(10) Észrevette, hogy az általános bőség meg a hosszú nyugalom, amely az elmét könnyen helytelenkedésre csábítja és minden rosszra kaphatóvá teszi, alattomban kikezdte az igaz hitet, ezért elrendelte, hogy falvanként két meghívott vén gyülekezék össze Fehérváron. Ahogy azonban mindenki meghallotta, hogy hamarosan gyűlés lesz, nemcsak a parasztnépség sereglett oda, hanem hivatlan tömeg is. A király, az előkelők meg a főpapok nagyon megrémültek, hogy a fejetlen csócselék erőszakosságot és törvénysértést követ el. Ezért a gyűlés megnyitása után valamennyien behúzódtak a városba, a köznép pedig körülvette és őrizte azt. Eközben a paraszti csoportok falvanként vezetőket választottak, akiket azzal bíztak meg, hogy követek útján követeljék ki Béla királytól a magyarok régi vallását, továbbá a keresztények újdonsült babonáságának eltörlését, a püspökök megkövezését, az összes pap eltávolítását, az istenek templomainak lerombolását, végezetül sürgessék és szorgalmazzák az adószedők halálát. (15) Amikor a királynak e szörnyűséget jelentették, azt mondta, hogy harmadnapra választ ad, és megfelelően dönt. Közben a falvak előljárói, akiket kapitányoknak neveztek, mindenfelé össze-vissza szónokoltak, három napon át prédikáltak Krisztus vallása ellen, hogy a hívők hitét kiöljék, helyeselték a plebejusok terveit, és nagy tetszés közepette üdvözlőbeszédet harsogtak. Az okos király nem azért kért háromnapos haladékot, hogy a vallásról bármit is töprenkedjék, hiszen abban teljesen bizonyos volt, hanem hogy azalatt hevenyében sereget szedjen össze, amellyel a pogány és megbízhatatlan parasztnépséget körül fogja, a lázongás főkolomposait megleckéztesse, és az ellenállókat kardéke hányja. A harmadik napon tehát, amikor a választ ígérte, egy lovasszakasz és több gyalogoszázad körül fogja az ostoba tömeget. A katonák adott jelre kivont karddal nekirontanak, az elején egypárat lekasabolnak, hogy a többire ráijessenek, a kapitányokat elkapják, és a tornyok tetejéről mind lehajigálják, az összefogdosott népséget bilincsel, börtönnel, korbáccsal büntetik. (20) Ez volt a vallás harmadik alapvetése, mert miután Magyarországot szent István király eltávolította a hitetlenségtől és az igaz hitre fordította, ekkor pártolt el harmadszor, azonban András, majd Béla erőfeszítése és elszántsága visszatérítette. Ezután, uralkodásának harmadik évében, amikor Dömös városkába ment, a beszakadó veranda összerontotta a trónt, és a király tagjai úgy összetörték, néhány csontja úgy kimarjult, hogy reménytelenül gyengélkedni kezdett. Később bizonyos nagy jelentőségű államügyek miatt a testőrkatonák egy hordszékben a vállukon elvitték a Kanizsa folyóhoz, ahol betegsége súlyosbodván életét befejezte. Az isteni megváltó zárdájában temették el, amelyet maga épített. A magyarok Szekszárdnak nevezik ezt a helyet, mivel Béla kopasz volt és sötét bőré.

Salamon a király halálhírére rögtön felkeresi feleségének, Zsófiának jóindulatú fivérét, negyedik Henriket, a névleges császárt, és megkéri, hogy helyezze őt vissza az örökösödési jog szerint neki járó királyságba, ne engedje, hogy ő és fenséges nővére, Zsófia, továbbra is királyi rang nélkül éljen. (25) Kérése meggyőzi ezt, gyorsan hatalmas sereget gyűjt, mindenhol összehívja a légiókat és a segédsapatokat, aztán gondoskodik a felszerelésről, hadát megindítja Magyarország ellen, melynek sem királya, sem védelmezője nincs, és megtámadja. Géza és László, e két, korához képest megfontolt férfi, tudja, hogy a császár erejével nem mérkőzhet, ezért, hogy életét mentse, eltávozik rokonaihoz Lengyelországba, ahonnan anyja révén származik. A lengyelek szánják a királyfiak sorsát, és megnyugtadják őket; megígérik, hogy megfelelő alkalommal a vártnál gyorsabban visszaviszik őket Magyarországra.

Henrik Salamon társaságában elmegy Fehérvárra, ott összehívja az egyházi és világ rendek gyűlését, melyen így szónokol: Nem tudom, pannonok, miféle végzet szabta rátok, hogy nemcsak a földi dolgokban gyötör benneteket a gyengeelméjűség, a hitszegés és hűtlenség, hanem a mennyeiekben is, hogy nincs az az isten, akiben nyugalmat lehettek, nincs az a király, aki alatt valódi békét találnátok. (30) A mennyei István, üdvösségetek megteremtője, rávezetett titeket az igaz isten ismeretére. Felvettétek az üdvözítő vallást, és nemcsak írásból tanultátok meg, hogy mily jótékony és áldásos dolog, ha csakis Jézus Krisztust, megváltónkat tisztelitek és imádjátok, hanem csodatételek lenyűgöző tapasztalataiból is. Azonban az isteni király után kétszer pártoltatok el az igaz hittől, hogy most ne is beszéljek arról a legelső próbáról, amelyet Nagy Károly tett őseitekkel. Bárcsak egyedül a magatok vesztét okoztátok volna hitszegésetekkel, és csak a saját családjaitokat tettétek volna tönkre magatokkal együtt, hogy a saját bűnökért a saját romlásotokkal fizettétek volna. Amde a ti bűnök az igazság és a méltányosság ellenére mások vesztére tombol, úgyhogy ha nem tisztelnétek a legkegyelmesebb és legelnézőbb istenséget, sem ember, sem isten nem gondolhatna ki hozzátok méltó büntetést. Hát mit hagyatok érintetlenül András és Levente bejövetelekor? A püspököket meggyilkoltátok; de mit beszélek gyilkosságról? Rohanó szekerekkel szétmarcangoltátok, szikláról lehajigáltátok őket, a papokat az istenségek szeme láttára az oltár előtt felkoncoltátok, miközben a közösség, sőt a ti üdvötökért munkálkodtak. (35) A bazilikák lerombolva, a nemzeti isteneket, a lehatalmasabb istenségek képmásait a tűz mind megemésztette. A vendégjog eltörölve, az olaszok és az alemannok ellen mindenütt kegyetlenkedés, hogy senki könnyei nem találnak irgalmat. Az olaszoktól kaptátok az államszervezetet, a törvényt, az erkölcsöt, a hit világoosságát, a tisztas tudományokat, a germánoktól és az alemannoktól a politika mesterségét. Jó, dühöngjétek az idegen vér ellen, a szentséges rend emberei ellen, elvégre a szittyá vadság nem képes józanul elviselni sem a tisztas vallást, sem a külföldiekkel való érintkezést, de mit tomboltok önmagatok ellen, ti vadállatok? Irigységből, pártoskodásból elkergettetek két, tulajdon nemzetetekből született testvért, csatába szálltatok velük, és senki iránt, önmagatok iránt sem tudjátok megtartani a becsületet. (40) Ha kölcsönös gyűlölködés gyötör benneteket, miféle békében reménykedhettek? Mindig is sóvárogatok a forrongásra, és csupán csak az újdonság kedvéért keressétek az alkalmat a szentségtörésre, a gyilkosságra, a rablásra és fosztogatásra. Béla lecsendesítette az országot, békét teremtett számotokra, csökkentette az adókat, és a tőle telhető igyekezettel távol tartotta a szegénységet és a bajt. Ti viszont visszaéltetek a nyugalommal meg a gazdagsággal, és csak azon törtétek a fejeteket, hogy a vallást ledobva megint és már megint visszarohanjatok a korábbi vadságba és a pogány bálványimádáshoz. Hát meddig fog még, magyarok, örjöngeni istenek és emberek ellen dühötök és hallatlan kegyetlenségtek? Mikorra fog meglágyulni dacos természetetek? Ami persze az isteneket illeti, az a szittyá fájnak köszönhető, mely hajdan oly messze szakadt az emberi társaságtól, hogy őseitek előbb érintkeztek faunokkal, manókkal, démonokkal, mint emberekkel. (45) De beszéljünk rólatok, és hagyjuk az ismeretlen hagyományokat! Mi dolog az, hogy nap mint nap gyötör benneteket a rengeteg pártoskodás, a belső gyűlölség? Nem tudjátok, magyarok, nem tudjátok, mondom, mekkora erő lakozik az egyetértés szellemében, amely a hitványát fölemeli, a sötétet megvilágosítja, a társadalmat és az országot nemcsak megőrzi, hanem erősíti is és elpusztíthatatlanná teszi. Hiszen eleitek példájából már rég meg kellett volna tanulnotok, mire képes a törekvések egybehangolása és az egyetértés, ők észak rejtett zugából ismeretlenként jöttek ki az európai Sarmatiába; nem annyira erejükkel, mint egységükkel tüntek fel, és amerre útjuk vezetett, mindent leigáztak, méghozzá úgy leigáztak, hogy nemcsak az illyricumiakat, a gallokat és a germánokat, hanem a világ leigáztak, az itáliaiakat is megtörték, kirabolták, tűzzel-vassal fölemésztették. Ti viszont, akik szanaszét húztok, akiket belső kórság emészt, nem hogy öregbíteni nem tudjátok a hatalmatokat, de még az őseitek által szerzett országot megtartani sem. (50) Magyarország folyvást önmagával küszködik, holott ha a kölcsönös vetélkedéstől képes lenne megszabadulni, ha az igaz vallástól nem szakadna el, mert hiszen minden baj ebből származik, ó, micsoda fényre és tekintélyre emelkedne a magyarság! Kérlek hát titeket, hagyjátok ezeket a káros szokásokat, mindenekelőtt féljétek az istent, teljes szívvel és lélekkel fogadjátok be és szeressétek megtartó Jézus Krisztusunkat, teljesítsétek a mennyei törvényt. Emellett tiszteljétek és becsüljétek igaz és törvényes királyotokat, az égbeli István dédunokaöccsét, Salamont, csak neki engedelmességetek, őt akarjátok királyotoknak, valamennyien teljesítsétek a parancsait. Utasítsátok el a királyfiakat, üzzetek el és nyilvánítsatok ellenségnek mindenkit, aki Salamonra fégyvert emel, vagy az iránta való engedelmisséget megtagadja. És ti, püspökök és országnagyok, szokás szerint válasszátok királlyá és ünnepélyes szertartással szenteljétek fel őt. (55) Én pedig császári tekintélyemmel megerősítem azt a Salamont, akít ti királynak akartok. Végezetül tartásotok meg az igaz vallást, keressétek a békét és a kölcsönös szeretetet, és ápoljátok az egyetértést.

A császár szavait először a püspökök és a főurak, aztán az egész sokaság helyeselte; Salamont kihirdették és kikiáltották királynak. Aztán a szent király bazilikájában szokás szerint megtisztelték a jogarral és a koronával. Föltelepedett a trónusra, és mindenki rendben letette a kezébe az esküt, hogy sohasem fogja parancsát vagy rendeletét megszegni, hanem önként kész lesz bármely szolgálatra. (60) A visszahelyezés ünnepi misével, nagy tetszésnyilvánítással és szerencsekívánatokkal ment végbe; néhány napon át látványosságokat, különféle játékokat rendeztek, aprópénzt szórtak. Salamon visszaültetése és Magyarország megbékéltetése után Henrik

nagyserű ajándékokkal hazament Alemanniába. Az ausztriaiak évkönyvei azt mondják, hogy ez az úr megtestesülése utáni ezerhatvanharmadik évben történt.

Ez időben sok szerencsétlenség esett, ezt jövendölte meg egy faluban valamely nőnemű szörnyszülött világrajtja: köldök alatt egy, attól fölfelé két embert formázott. Iszonyú éhínség és pestisjárvány tört ki egyazon időben. Amikor a pápaságot Sándor foglalta el, az Alpokon inneni Gallia, mely már elpártolt a római szék mellől, méltatlan dolognak találta, hogy római pápát máshonnan választottak és nem Itália paradicsomából, ahogy Lombardiát nevezték, ezért püspöki értekezleten Cadalous pármái püspököt megválasztotta pápának, sőt, e választáshoz negyedik Henrikől anyja, Ágnes tiltakozása ellenére a felhatalmazást is kieszközölte. (65) A longobárdok – Matild és férje, Gotfréd kivételével – valamennyien engedelmeskedtek neki. Cadalous sereggel vonult Rómába, és leszállt Néró réjtjére. A rómaiak haboztak, Sándor pápa pedig a segítséggel odaérkező Gotfréddal együtt a Lateránban tartózkodott. A városban megütköznek, Cadalous vereséget szenved és megfűt. A következő évben vesztegetéssel megront néhány patríciust, visszajön a városba, elfoglalja a Vatikánt és az isteni Péter egyházát, de a római nép megrohanja, övéi cserbenhagyják, Cinzio római polgár, egy kapitány fia, bevezeti a szent Angyal várába, ahol a rómaiak máris ostrom alá veszik, kétévi ostrommal rákényszerítik, hogy 300 font ezüsttel váltsa ki magát, és ezután egy csontsovány gebén elmenekül Germániába. Anno kölni érsek, aki az ifjú Henriket ármánykodásával behálózta, hogy Ágnes, jámbor szülőjét fossa meg a kormánytól, és az ügyintézését vegye a saját kezébe, a császár parancsára a szentségtelen szakadással gyötrődő Itália megbékéltetésére érkezik. Elrendeli, hogy ez ügyben tartsanak zsinatot Mantovában, melyen a szakadást megszüntetik, és igazi pápaként mindenki Sándort ismeri el és üdvözli. Ez visszatérve Rómába a várost nyugalomban, de Campaniát felzavarva találja. (70) Ugyanis a normann Róbert és fia, Vilmos, leigázta Capuát, megrohanta Beneventót, és ostrom alá vette Cepranót. Rogerius ostromgyűrűbe fogta Brindisit. Henriket aztán uralkodásának kilencedik esztendejében húsvét ünnepe alatt karddal felövezték; valamivel később feleségül vette Bertát, Ottó császári gróf lányát, és ezután mindenfelé rengeteg baj történt. Mert Ottó, Bajorország hercege elpártolt Henrikől, Gelfo elüldözte Ottót és megkaparintotta az egyeduralmat, aztán Rudolf sváb és Bertold karintiai herceggel összeszövetkezett Henrik ellen, és ezek más összeesküvőkkel együtt Rudolfot választották meg királynak; ezt sokat nyugtalanította a szász háború. De menjünk vissza a mi dolgunkhoz.

Mihelyt Géza és László értesül arról, hogy Henrik elhagyta Magyarországot, nem akarva dolgukat halogatni, lengyel csapatokkal visszajönnek az országba. A még nem eléggé tapasztalt Salamon ellenfelei jövetelének hírére, hogy biztos helyet foglaljon, a körülményekhez képest igen erős mosoni várba húzódik. (75) A püspökök és a papok nem akarják tovább nézni a testvérháborúkat, és a két fél közé vetik magukat, leginkább Dezső püspök, a becsületben és ékesszólásban egyaránt kiváló férfi, aki népes papi sereggel fölkeresi Gézát. Olyan áradó, tüzes és fülbemászó szónoklattal ösztökéli a békére és egyetértésre, hogy ráveszi őt a kibékülésre. Azt javasolja, hogy a másodunokatestvérek olyan egyezséggel kössenek szerződést, mely szerint ez Salamonnak, ha az fiatalabb is, átengedi és mint törvényes urának lehetővé teszi az uralkodást, ő pedig megkapja az atyai hercegséget. Ösztökélésére és kérésére Géza és fivére, László, Győr városában egész Magyarország szeme láttára kibékül Salamonnal. Megállapodásukat ünnepélyesen kötik és kölcsönös esküvéssel pecsételik meg, ami – úgy mondják – Fábián és Sebestyén évfordulóján történt. (80) A kibékülés után a király kölcsönös szeretetben élt és állandó érintkezésben állt Géza herceggel és Lászlóval. A következő húsvétot az udvaroncok és előkelőségek teljes karával együtt Pécsen ülték meg, ahol is az isteni Péter bazilikájában ünnepi külsőségek között, a nép éljenzése közben Géza ismét megkoronázta Salamont. Ez a magyarok oly nagy boldogságára történt, hogy ez általános örömnapot az ünnepek közé iktatták. Minden oltárnál hálálkodtak és könyörögtek a mindenható és jóságos Jézus istennek. Ám a következő éjjel a bekövetkező meghasonlás előjeleként váratlan tűz emésztette el Péter egész bazilikáját meg a szomszédos épületeket. Óriási pánik támadt, mindkettőt megszállta a félelem, mindkettő azt hitte, hogy ez a másik fondorkodásából történt, bár mindkettő ártatlan volt. (85) Hajnal hasadtára kétfelé futottak; a dolgot megbízható közvetítők útján kivizsgálva mindenki előtt világossá vált, hogy egyik részről sem történt ármány vagy álnokság; megállapították, hogy a tűz hirtelen és váratlan ütött ki. Amikor erről mindketten teljes bizonyossággal meggyőződtek, félretették a gyanakvást, és megújították a békét meg az egyetértést.

Adelaida, Salamon nővére és Vratiszláv cseh fejedelem neje két évvel ezelőtt eltávozott az életből, ami bátyjának nem csekély bánatot okozott; mint az évkönyvek mondják, ez az üdvösség ezer fölötti hatvankettedik évében történt. Vratiszláv, miután testvére, Szpitinyev meghalt, elnyerte Csehország hercegségét, Morvaországot pedig felosztotta a fivéréi között, a keleti mezőséget, amely vadászatra különösen alkalmas és halban bővelkedik, Ottónak, a termékenyebb nyugati Konrádnak ítélte oda. A legfiatalabb Jaromirt, akit tudományos pályára állított, akarata ellenére pappá szenteltette, és Henrik császár auktoritásával prágai püspökké tette, kinek is a püspökség felvétele után Gebeard lett a neve. (90) Így tehát Vratiszláv fejedelemtől és nejétől, András király lányától, Adelaidától Judit, Ludmilla és két Vratiszláv született. Vratiszláv felesége elhunyt után elvette Kázmér lengyel fejedelem lányát, Szvetanát, Boleszláv és Ulászló nővérét, akitől négy kiváló képességű fiút kapott, az egyik volt Boleszláv, a másik Borzivoj, aztán Ulászló és Szobieszláv. Azonban

Vratiszláv fejedelem és testvére, a prágai főpap, Gebeard között meghasonlás támadt. A fejedelem lépései nyomán Gergely pápa elküldte Prágába Rudolf nunciust, aki Gebeardot eltiltotta a szentségek kiszolgáltatásától. Vratiszláv fejedelemnek ugyanis nem volt fontosabb gondja, mint hogy öccsét, akitől nagyon-nagyon tartott, kipiszkálja a prágai püspökségből. (95) Ezt tehát Rómába idézték Gergely pápa elé, ahol az anyai ágon vele rokonságban álló Matild pártfogása a kiátkozást érvénytelenítette, és pápai döntéssel visszakerült korábbi méltóságába. De menjünk vissza a kitérőhöz.

Miközben Salamon és Géza kölcsönös egyetértésben éldegélnek, hirtelen új háború híre érkezik. Dalmácia királya, Zolomir, aki Géza és László nővérét vette feleségül, követek útján mindkettejüket kéri, hogy segítsék meg őt, mert – mint mondja – súlyos támadást indítottak ellene a karantánok, akik Dalmácia nagy részét már előbb elfoglalták. A fivérek barátjuk megsegítése mellett határoznak; megbeszélve a dolgot, vállalják a hadjáratot; sereget toboroznak, elmennek Dalmáciába, és a karantánokat meg a noricusokat egykettőre kikergetik, majd lecsendesítve adják vissza a tartományt Zolomirnak. Ez nagy jószáguktól lenyűgözve nagyszerű ajándékokkal ereszti haza Salamont, Gézát és az összes lovaskapitányt. Magyarországra való visszatértükben Atya hadseregfőnök, akit nádornak neveznek, sűrű kéréssel Zselicre invitálja a királyt meg a herceget, ahol az isteni Jakabnak kolostort és templomot épített, hogy áldásos jelenlétükkel tiszteljék meg ennek felavatását, a fejedelmek pedig készsággal engednek a meghívásnak.

(100) Salamonnak és öccsének, Dávidnak, az a szerencsétlen sors jutott, hogy mindketten terméketlenek lévén, gyermekük sohasem lehetett; András király magva megszakadt bennük. Azt hiszik, hogy ennek oka az isteni gondviselés volt, mert akkor, amikor András és öccse, Levente, visszajött Magyarországra, uralomvágytól hajszolva a magyarok ösztökélésére megengedte a keresztények pusztítását és a szentséges vallás eltörlését, eltúrta, hogy Vata, a pogányok vezére, meg a többi gazember dühösködjön Gellért és a többi püspök meg pap ellen. Ezzel szemben Géza fiainak sokasága bámulatos volt; mert ő nemzette Kálmánt és Álmost, jó néhány leányt is, és tőle származott ki Magyarország királyainak raja. Salamon és Géza között vagy tizenhárom éven át tartott a békeség és az egyetértés, miáltal az országot gazdaggá tették, háborút pedig nem viseltek jelentős siker nélkül.

Ez idő alatt a vakmerőségig elpimaszkodott csehek Vratiszláv vezetésével megrohanták Trencsén vidékét, elhajtották a jószágot, egy csomó embert elfogtak, és a földet tűzzel-vassal pusztították. (105) A magyarságot fölingerelte ez a sértés, és Salamon meg Géza vezérlete és zászlaja alatt oly nagy erővel ütött rá Csehországra, hogy jóformán az egészet felpredálta és végigpusztította, miközben az ellenség nem is mert csatába bocsátkozni. E hadjárat során Márton fia, Bátor Opos hőstettét emlegetik; ő tudniillik párbajban megverekedett egy szörnyű természetű, gigászi erejű csehvel, akit a földhöz vágott és megölt. E győzelme olyan híressé tette őt a magyarok körében, hogy magának és utódainak múlhatatlan nevet szerzett. Miután a csehekén tetézve behajtották a büntetést, Salamon óriási zászmánnyal rakottan a sereggel visszajött Magyarországra.

De mert a sors nem tűrte, hogy Pannónia beletespedjen a nyugalomba, kitört a kun háború; ezek a hitetlen pogányok a gátaknak azt a mezejét lakták, amelyet most Oláhországnak mondunk. (110) Ezek tehát mérhetetlen pogány tömeggel a gyepükön és torlaszokon keresztül utat törnek ama felső részen, amelyet Meszesnek hívnak, rárohannak Magyarországra, és a Nyírnek mondott tartományt egészen Bihar városkáig beszáguldozzák. Elhajtják a jószágot és az embert, mindent szét dúlnak, aztán a Lapos meg a Szamos folyón átkelve váratlan gyorsasággal visszahúzódnak a hatalmas zászmánnyal. Amikor a fosztogatás sikerén felbuzdulva megint visszajönnek, Salamon és Géza sebtében összekapott csapatokkal elfoglalja az átjárókat, és Doboka városnál hét napig várja őket. Eközben érkezik egy újvári születésű kém, akit Fanciskának hívnak; jelenti, hogy a kun sereg prédával alaposan felpakolva már közeledik, mire a király úgy határoz, hogy az ellenséget haladéktalanul meg kell támadni. A következő éjjel odalopódnak a táborukhoz, és a Venusnak szentelt nap felvirradtával csatába indulás előtt lelküket parancs szerint megerősítik az oltáriszentséggel; aztán kibontják a hadrendet, meglengetik a zászlókat, és rátörnek az ellenségre. (115) Gyula kun király kapitánya, Osul, távolról látja őket, és elbizakodott vakmerőséggel elébük küld néhány könnyűfegyverzetű katonát, hogy azok puhatolják ki a magyarok erejét, mert azt hiszi, hogy nincs nép, amely a kunnal megküzdhetne. Amikor azonban ez az előrs megpillantja a magyarok négyszögű hadrendjét és vértess lovasságát, nem mer csatába bocsátkozni, hanem hanyatt-homlok iszkol vissza Osulhoz, és jelenti, hogy az ellenség jól felszerelt és hatalmas seregét a kunok egész ereje sem képes legyőzni; Osul erre életét féltve gyorsan megszáll egy közeli igen magas hegyet, ott erős őrséget állít fel. A lakosok Kerlésnek nevezik ezt a hegyet, mintha az erdők ura volna. Amikor a magyarok észreveszik, hogy az ellenség elfoglalta a hegyet, légióik sorát szélesre bontják, azonnal bekerítik azt, és csatajelre lépésben megindulnak a csúcs felé, miközben az íjászok és parittyások szemben lefelé ereszkednek, hogy a felfelé hatoló támadókat ne engedjék a hegygerincre. A csata nagy erővel folyik, a nyílzápor elsötétíti az eget. A magyarok kitartanak, nehéz páncélzatuk könnyen felfogja a lövéseket. (120) A magyarok közül néhány merészebb számszeríjas megsarkantyúzza a lovát, és felrúgtat a hegygerinc meredek tetejére, az íjászok némelyikét megöli, csapatukat szétugrasztja, és az utánuk nyomakodó többiben fellobbantja a bátorságot. Salamon rettenthetetlen

elszántsággal semmibe veszi a meredély nehézségét; lovasaival felvergődve egyenesen nekiront az ellenfélnek. A nyílvevők sűrű felhője alatt a fogát csikorgatja, nem retten vissza sem fáradtságtól, sem veszedelemtől, csak az ellenséget keresi. Géza viszont sokkalta óvatosabb, nagy bölcsen az enyhébbik lejtőn kaptat fel, ott megy, ahol lovasságának kényelmesebb és alkalmasabb utat talál, majd nyomban az íjászok csapatával veszi fel a harcot. László rögtön az ellenség sűrűjébe veti bele magát, és a legelső összecsapásnál négyet leterít az élen harcolók közül; de amikor habozás nélkül nekimegy az ötödiknek, az súlyosan megsebzti, igaz, nem büntetlenül, mert azonnal megöli azt is. (125) Az isten kedves vitézét később égi segedelemmel meggyógyították. A nyilasok bátorságát megtöri ez a roham, és kezdenek hátrálni. Emezek annál keményebben támadnak, és kidühöngik magukat a kunok szokás szerint borotvált fején; meztelen kardjukkal aprítják, mint a tököt. Nem mellőzhetem László ama derék tettét, hogy amikor észrevette, hogy egy lovas paripája hátán magával ragad egy szüzet, mint a szent ártatlanság pártfogója azonnal üldözőbe vette. Az ellenfél menekül, ő minden erejével kergeti, de mert a sebe akadályozza a rabló elfogásában, odakiált a bámulatos szépségű leányszónak, hogy vesse le magát a lóról és rántsa magával a támadóját is. A leány, akit tévedésből a váradi püspök gyermekének hitt, azonnal enged a felszólításnak. (130) A hős lelkű vezér látja, hogy a kun lepottyan a lóról, tisztességtelennek érzi, hogy lóhátról küzdjön meg ellenfelével, különösképp párbajban, ezért lováról nyomban lesiklik, nekimegy, és megöli azzal a bárddal, amelyet magyar szokás szerint hord. Egyesek azt mondják, hogy a szűz a Lászlóval birkózó kunt a megkaparintott bárdal hátulról leütötte, és megmentőjét megsegítette. Ezzel szemben mások azt írják, hogy könyörgött az ellenségért. Sokan teszik hozzá, hogy László paripája nem annyira erejével és gyorsaságával tűnt ki, mint inkább természetével, amennyiben gazdája parancsait és kívánságait csodamód teljesítette, harapással, rúgással maga is támada az ellenfelet, urát sohasem hagyta cserben, és a legsúlyosabb veszedelemben is csodás tehetségről tett tanúságot. Eképpen tehát felhágnak a hajlatra, az ellenség látja, hogy a magyarok bekerítették, bátorsága odalesz, és azt sem tudja, hova fusson. Míg összevissza kapkodnak, a foglyok sokasága felzendül, hangos kiáltozással biztatja az övéit, és elfoglalja a hegycsúcsot. (135) Hogy az ellenségnek semmi esélye se maradjon, a felkapdosott fegyverekkel hátra támadja, és a magyarok öldöklő kardja elé szorítja. A hegyen a kunok akkora veszteséget szenvedtek, hogy azt mondják, hírmondó sem maradt belőlük. Salamon, Géza és László tehát a győzelem után a rabok hatalmas sokaságát kiszabadította, és diadalittas vidámsággal tért meg Magyarországra. Az általános örömnapot ünneppé nyilvánították, a halhatatlan isteneknek szent himnuszokkal hálát adtak, és könyörgéseket tartottak.

Mintegy három évig éltek nyugalomban, és a hercegek között teljes összhang honolt. Alig telik el a harmadik esztendő, hát Mysiában súlyos háború támad; a besenyők meg a bolgárok, akikről fentebb elmondtuk, hogy Alsó-Mysiában és a Duna torkolatánál élnek, a most Görögfejérvárnak nevezett Taurinumnál átkelnek a Száván, előzönlük a Szerémséget és Alsó-Pannóniát, mindent lerombolnak, barmot, embert elhajtanak, majd prédával rakottan visszaúsztatnak a folyón, és hazamennek Bulgáriába. (140) A magyar vezetők azt mondják, hogy ennek a szerencsétlenségnek a fejérváriak az okai, hiszen azok akarata ellenére a bolgárok és a besenyők sohasem tudtak volna átkelni Magyarországra, ezért határozottan árulásnak gyanúsítják őket. A magyarok szemében még súlyosabban esik a latba, hogy a rombolást, rablást, gyűjtogatást szomszédoktól, barátoktól szenvedték el, akik részéről ez a legkevésbé sem ildomos; a szövetség és a béke megszegésével vádolják őket. A király és Géza herceg tehát követek útján hadat üzen a fejérváriaknak. Mindkét Pannóniában sorozást tartanak; az első csapatok Zalánkemén falunál gyülekeznek, mely a Duna partján Buda alatt a hetvenedik mérföldkönnél fekszik. Itt verik fel először a táborot, és itt gyarapodnak további légiókkal és segédc csapatokkal. Vitatkoznak a fejérváriak árulásának megtorlásán, majd elhatározzák az ostromot, és a sereg elvonul a Szávához. Miután a folyóparton megállnak, a nap első órájában közzéteszik a parancsot, hogy valamennyien keljenek át a Száván, és támadják meg Fejérvárt. A katonák habozás nélkül végrehajtják az utasítást. (145) A bolgárok, trákok, macedónok és görögök, akik a város védelmére odasereglettek, felveszik velük a harcot, elsősorban a görögök, akik folyami flottájukkal felhajóztak a Dunán, igyekeznek áthajigált tüzcsóvákkel felgyújtani a pannóniai flottát, mely a folyón aláereszkedett. A magyarokat azonban fékezhetetlen sodrás viszi rá az ellenfélre, segíti őket hajóhaduk és erejük nagysága, az áthajigált csóvát pokrócokkal eloltják, átugrálnek az ellenséges sajkákra, és matrózaikat belökdösi a vízbe; ezeket dárddal, azokat karddal csépelik, nem kerülnek a veszélyt, a hadiszerencsétől feltűzelve szomjaznak az ellenség vérére, azok meg nem tudva ellenállni a hajókra rátörőknek, mindahányan megzavarodnak. Végül a csónokok egy része elsüllyed, más részét elfogják, és az életben maradt görögök kénytelenek meghátrálni. Mialatt e folyami csata zajlik, nem kisebb ütközet dül a Száva partján sem. A magyarok végül is kiszorítják innen a bolgárok és szövetségeseiket, akik megfutnak; a folyami vereség megijeszti, e balszerencse lehangolja őket, és nem hiszik, hogy érdemes serényen verekedniük.

Miután tehát a pannonok szárazon és vízen visszazorították az ellenséget, megtámadják Bulgáriát, amely mindkét Mysiát elfoglalja, a tartományt szelvében-hosszában végigszáguldozzák, és harmadnapra visszatérve körülveszik Fejérvárt. (150) A városba bezárt görögök és bolgárok félve az ostrom súlyos veszedelmétől, titkon levélben szólítják fel a besenyőket, hogy segítsék meg őket, hiszen ez az ostrom nem ígérkezik komolynak, mert a várost nem a király támadja, nem is Géza herceg, hanem csak Vid királyi ispán hadseregarancsnok a bácsi

csapatok élén; kéri hát őket, hozzanak mihamar segítséget, és szabadítsák fel Fejérvárt a támadás alól. A besenyők ostoba hiszékenységükben nagy hamar sereget kapnak össze, és már sietnek is; aztán odaérnek az ellenséges táborhoz, és még mindig azt hiszik, hogy kezükben van a biztos győzelem, zsákmányra éhesen rajta ütnek a soproniak állásain, akiknek János a parancsnokuk; megrohanják a készületleneket. Ezek azonban vitézül állják a besenyők rohamát, egykettőre lekaszabolják azokat, akiket az első sorban elérnek, a többieket hátranyomják. Ennek megtörténével amazok már oly hitványul verekednek, hogy nagy részük elesik, a többi fogságra jut; a besenyők Cézár nevű fejedelme alig tud néhányadmagával elmenekülni. János a hőstettért sok adományt, falvakat, hivatalokat kap Salamontól és Gézától; a zsákmányt átengedik a katonáknak, és fejenként tíz ezüstöt osztanak ki közöttük. (155) Mivel a király a hercegekkel együtt a város előtt egy magaslaton tanyázott, ahol a városbeliek jól láthatták őket, azon a napon, amelyen az összecsapás történt, a király asztala előtt a katonák felhordták az elesettek fejét, a lovakat, az ellenséges zsákmányt, számolgatták a koponyákat, hogy e borzalmas és sötét látvánnyal visszaretentsék a védők lelkét a kitérítéstől, és megadásra ösztönözzék őket, és ez az ebédidőtől majdnem napnyugtáig tartott.

A vezetők ezután a város ostromáról tanácskoztak. A hercegek úgy tartották jónak, ha erődítmény módjára körben nyolc tornyot állítanak fel, mely minél magasabban emelkedjék a fal fölé, hogy azokról ne csak a városiakat lehessen a bástyákról és a falról leszorítani, hanem nyíllal, kővel a város közepét lövetni is tudják, és ezeket szereljék fel mellvéddel meg mindenféle eszközzel. A tornyok közé hajítógépeket helyeztek, ostromtetőket hoztak, kosokat szállítottak, pajzsfedeleket, más főszerelést rendeltek, melyek a fal rombolására szolgáltak. Rendben elhelyeztek minden hadiszerszámot, majd elkezdtek a várost lőni, a falat több helyt megnyitni, csatarendben felhágni rá. Azok viszont nekigyürköztek, hogy leszorítsák ezeket a fakói, letaszítják őket az alanti árokba. Miután kiderült, hogy az őrszemélyzet, a hely és a főszerelés olyan erőssé teszi a várost, hogy nem lehet egykönnyen bevenni, inkább azzal próbálkoztak, hogy a bástyákat és a falakat földig lerombolják, körülvették kerítéssel és árokkal, hogy semmit se lehessen kivagy bejuttatni; aztán kossal, katapultával, mindenféle szerszámmal úgy nekiveselkedtek a töretésnek, hogy nem hagyták abba addig, míg a falat a földdel egyenlőnek nem látták. Amikor pedig megpróbálták benyomulni, azt tapasztalták, hogy az őrség bátorsága miatt nemhogy a falak között megállni nem tudnak, de ha óvatlanok, az időnkénti ellenséges kitérítéseket feltartóztatni sem képesek. (160) Már a hatvanadik nap telt el a támadásban, és még semmire sem jutottak; a védők gyakran kirohantak a városból, és mindkét fél számára véres verekedés kerekedett, azok egy része elesett, más részét viaszorították. Valamivel később három erős és nem kevésbé merész bolgár rohant ki a városból; ez hajítódárdával, az lándzsával, a harmadik nyíllal pusztított. E váratlan rajtaütés csúnyán elbánt néhány emberrel. Salamon, az egyik királyi számszerijász, egyiküket halálosan megsebezte, és az a földre rogyott. A magyarok megpróbálták elhurcolni a haldoklót, társai meg igyekeztek visszavonszolni. Mialatt így huzakodtak, és úgy látszott, hogy azok nagyon keményen tartják, a király felkiáltott: Bárcsak olyan virtus volna ezekben, mint őseinkben volt, azzal védhetnénk meg most a magyarok ügyét. (165) Amikor a katonák ezt meghallották, három magyar odarontott, úgy mondják, egyikük Opos, másikuk György, a harmadik Bors volt; akkora erővel és bátorsággal mentek nekik, hogy azok kénytelenek voltak azonnal hátat fordítani. Opos a kapuig kergette őket, de aztán az őrség nyilai és kövei elől sértetlenül visszatért a táborba. A tetemet elragadták az ellenségtől, György és Bors javaslatára a magyarok horogra akasztották, és behajították a pöcegödörbe.

Alig léptek be az ostrom harmadik hónapjába, amikor egy pannóniai szűz, akit a szerémi földön elfogtak és Fejérvárra vittek rabságba (bizony, magam sem tudom, véletlenül-e vagy rabsága fölötti bosszúvágyában készakarva) észrevétlenül tüzet keltett a városban, mely a napkeleti széllel akkorára dagadt, hogy nemsokára szertesztét tombolt. A magyarok, hogy a leomlott falakon könnyebb átjárás kínálkozott, belopakodtak a városba; leöldösték a bolgárokat, görögöket, besenyőket, akikkel először szembetalálkoztak. A többiek futásnak eredtek, és vezérükkel, Nicotasszal együtt behúzódtak a várba. A város elfoglalása után másnap a tűz alábbhagyott, és sok földalatti kincseskamrát tártak fel. (170) Sok helyen gödröket találtak, amelyekben aranyat, gyémántot, drágaköveket, ezüstöt, értékes köpenyeket ástak el; akkora gazdagságra bukkantak, hogy egy katona sem távozott szegényen, és ez volt az, ami miatt Salamon és Géza között nézeteltérés keletkezett. Akik a várba bemenekültek, felajánlották nekik a megadást, ha felszerelésüket hátrahagyva, a várat átengedve pusztá életüket és szabadságukat megtarthatják. Erre megesküdték, a király és Géza pedig megengedte, hogy a helyükről lejöjjenek és szabadon távozzanak. Ahogy ez megtörtént, Nicotas az őrsereg élén az isteni szülő ikonjával lépkedve elsől jött ki a várból, és az áldott szűz szelleméhez imádkozva odaborult Géza lábához, akit mélyen vallásos, könyörületes embernek ismert, és átölelte a térdét. A király térdéhez kevesen borultak, mert őt kíméletlenül tudták, és úgy hallották, hogy hajlik a gonosz Vid ispán szavára, akiről azt beszélték, hogy az isteneket megveti, az embereket törbe ejti. Amikor a király észrevette, hogy a behódolt ellenfelek közül bántatlanságuk kieszközlése végett többen járulnak Gézához, mint őhozzá, erősen megnehezített, haragra és irigységre gerjedt. (175) És nem is nagyon illett e méltánytalanság valószínű okát feltárni. Fejérvár elfoglalása és a táborbontás után visszafelé utaztak Magyarországon, és megszálltak Buziás faluban, Vid birtokán. Itt a király fel akarta osztani a zsákmányt és a nyereget meg a foglyokat, akik a várból nekik adták meg magukat,

azonban Géza közbelépésére semmit sem tehetett, és ez a királyt feldühítette. Ebből fakadt a meghasonlás és egyenlenség kútfeje. A Fejérvárott talált kincset ugyanitt egyetértésben akarták elosztani. Vidnek és Radványnak, Bugár fiának, valamint Iliának, Vid vejének, és Frank püspöknek a javaslatára négyfelé osztották; az első a királynak, a második Vidnek, a harmadik Iliának, a negyedik rész Gézának jutott, és ez utóbbi erősen méltatlankodott emiatt.

Ebben az időben, az üdvösség ezer fölötti hetvenedik esztendeje táján a csehek és az ausztriaiak között viszály és kegyetlen háború tört ki, mely óriási pusztítással járt. Ezeknél Lipót uralkodott, a melléknevén Jámbornak nevezett isteni Lipót apja, azoknál Vratiszláv a fivéreivel, Ottóval és Konráddal; a háború a határok körül robbant ki, miután előzőleg szoros jóindulat fűzte össze őket. (180) Morvát nem hegyek, völgyek vagy folyók választják el Ausztriától, hiszen mindkettő vizenyős lapályon fekszik; mindössze egy patak húzódik közöttük, melyet Dyjének neveznek. Itt a szomszédos falvak először csak fosztogatták egymást, elhajtották, elorozták a marhát, aztán a gaztettek büntetlensége megnövelte a merészséget, már nyíltabban erőszakoskodtak, feldúlták a tanyákat, előkerült a fegyver is, és ki-ki kezdte a saját érdekét védeni. A szikrából tűzvész keletkezett, amelyet aztán vértengerrel is alig lehetett eloltani. Konrád, Morvaország társuralkodója, többször figyelmeztette levélben Lipótot, hogy fékezze meg övéi vakmerőségét, tiltsa el az erőszakoskodást, vegye elejét egy esetleges háborúnak. De ez az intésre csak szavakkal válaszolt. Végül a másik felkérte a testvérét, Vratiszlávot, hogy segítsen neki az ausztriaiak vakmerőségének és szemtelenségének letörésében. Sőt, noha a saját erejében is bízott, barátság címén a regensburgi püspöktől is szerzett segítséget, melyet az a Dunán küldött alá. (185) Aztán főemberei egyikét elküldte Lipóthoz, aki arra szólította fel és biztatta az ellenfelet, hogy jelenjen meg azon az ünnepi mulatságon, ahol ő Marssal fog kockázni. Az üzenet rendben átadatván, Lipót hadba szólítja nemcsak a hivatásos katonákat, hanem a mindenhol behívott parasztokat is; a kijelölt napon találkozik a két fél gyalogsága és lovassága. Miután itt is, ott is hadrendbe sorakoznak, lobogó zászlókkal egymásnak rontanak, és veszekedett dühvel csapnak össze úgy, hogy rengeteg vér ömlik. Vratiszláv a balszárnyra testvéreit, Konrádot és Ottót, a jobbra a regensburgi segédcsapatokat állítja, középen pedig maga helyezkedik el a legerősebb hadtesttel, és azonnal akkora hévvel veti magát az ékalakban összevont ausztriaiakra, hogy fel sem lehet tartóztatni. A bekerített ellenség hamar megtörik; az ausztriaiak akkora veszteséget szenvednek, hogy kevesen menekülnek meg.

(190) Nemsokára a mások fölötti jog gyakorlása körül olyan nagy feszültség keletkezett negyedik Henrik császár és hetedik Gergely pápa között, hogy a főpap kivetette azt a császári méltóságból, és egyes német főurak Rudolf sváb herceget állították a helyébe. Ez, amikor az Unsrut folyónál a csatatéren megmérkőzött Henrikkel, nemcsak vereséget szenvedett, de jobb karját elveszítve meg is halt. Szörnyű sebéet elszenvedve ezt kiáltotta: Nézzétek, urak, ez a jobb igazságos büntetést szenved el, mert uramnak, Henriknek eskü alatt tett hitét a tisztesség és törvény ellenére vakmerően megszegte. Henrik később támadólag benyomult Itáliába, elfoglalta Apulia nagy részét, majd Canossánál kibékült a pápával, Rómába ment, és felvette a császári felségjelvényeket. Ez idő tájt, a megváltás ezer fölötti nyolcvanötödik esztendejében befejezte életét Judit, Ulászló lengyel fejedelem hitvese, Vratiszláv cseh fejedelem lánya. (195) Ez szakadatlan könyörgéssel zaklatta az összes istenséget gyermekáldásért, és végül ezek akarata ellenére fiút fogant, akit koraszüléssel hozott a világra, ám az a keresztség fölvétele után harmadnapra meghalt. Két évvel később Henrik császár Mainzban országgyűlést tartott a püspököknek és a főuraknak, itt Vratiszlávot Cseh- és Lengyelország első királyává nyilvánította, mely országok korábban fejedelmek uralma alatt álltak, és felhatalmazta Egilbert trieri érseket, hogy Prágában, az ország fővárosában császári tekintéllyel ékesítse fel őt a királyi jelvényekkel. Ez végrehajtotta az utasítást, és feleségével, Szvetanával együtt megkoronázta őt. Ugyanebben az időben nézeteltérés támadt a császár és az egyház között. Henrik visszament Itáliába, megostromolta a pápa pártján makacsul kitartó Firenzét. Gergely pápa zsinatot tartott, amelyen néhány ellenpárton álló püspököt megfosztott a szent hivatalától. (200) Ezért a császár megostromolta a várost, és azt elfoglalva Gergelyt addig tartotta bezárva Hadrianus erődítményében, míg az Apuliában uralkodó Guiscard Róbert segítségével megerősödött Gergely-pártiak a támadókat nem kényszerítették távozásra. Valamivel később a firenzeiek nyakasságának a letörése végett városukat megint kemény ostrom alá fogta. Ugyanezen idő tájt Lipót, Ausztria hercege, Almann passau püspökkel és más főurakkal összeesküdött a császár ellen. A svábok is vele együtt harcoltak a Duna menti Hóchstadt falunál. Az üdvösség ezer fölötti nyolcvanhetedik évében negyedik Henrik hatodszor újította fel a háborút a svábok és a szászok ellen. Azonban beszédünk térjen vissza oda, ahonnan kiindultunk.

Salamon király és Géza között az ellenséges zsákmány felosztása miatt tehát kiújult a féltékenység és a gyűlölség, amely naponta nagyobbra hágott. (205) Ráadásul a görögök császára hallva Géza herceg nagylelkűségéről és jóságáról, követek útján vele kötött békeszerződést, mire Géza eleresztett mindenkit, aki a várból megadta magát. Ezzel szemben Salamon a megadás feltételeit megszegte, és azokat, akik hozzá fordultak kérelmükkel, egytől egyig fogságban tartotta. Amikor Salamon megértette, hogy a külföldi uralkodók szemében Géza sokkal nagyobb kegyben áll, mint ő, irigysége még jobban fellángolt. Hozzájárult ehhez Vid veszedelmes puzmogása és halálos rosszindulata, aki folytonos susárlással ingerelte mindkettőjük lelkét; dagasztotta a

viszályt, és naponta tüzelte a királyt, hogy unokatestvérét állítsa félre, folyvást fel-felhozva, hogy egy trónon nem fér el kettő, egy hüvelybe nem illik két penge, nem ülhet egy széken a tekintély és a szeretet, az emberek egy Napra és – ahogy mondják – egy Jupiterre tekintenek. Mondogatta azt is, hogy nincs gyanakvóbb a királyságnál, nincs mohóbb az embernél, mindenkiben benne fészkel az uralomvágy, a megszerzett hatalmat senkinek, még tulajdon fiának sem szabad átengednie, hogy az uralom kedvéért nemritkán ármánykodik a fiú az apa, az apa a fiú ellen; (210) emellett a királynak nagy a tekintélye, a népszerűsége, a vagyona, a serege, és efféle szavakkal, mindenféle vádaskodással az uralkodó gyanakvását nap mint nap növelte. Ezekről a pizskálódásoktól a király annál inkább begerjedt, mert egyformán hajszolta a gyűlölet és az irigység. Folyvást fortlyogott magában, és egyre csak azt fontolgatta, hogy milyen csapda volna a legalkalmasabb, de féltékenységét és haragját eltitkolta, és testvéri jóindulatot mímelt. Amikor Géza és László engedélyt kért tőle, szívélyesen megengedte, hogy meglátogassák a fennhatóságuk alatt álló mezővárosokat és falvakat. Nemsokára kimódolt terv szerint mindkét fivérét levél útján magához hívta, és elküldte őket a görögök egyik városának az elfoglalására, melyet a magyarok Nisnek neveznek, hogy torolják meg a korábbi kártételeket, amelyeket a görögök okoztak, amikor a bolgárokkal együtt megtámadták Pannóniát. (215) Ezt a király azért tette, hogy megfelelő időben mindkettőt elfogja vagy törbe csalja. Azok viszont óvatosak voltak, mindazáltal a parancsot teljesítették. László a sereg nagyobb részével elment a város ostromára, mialatt Géza a többivel hátramaradt a király mellett, arra gondolva, ahogy történt is, hogy Salamon semmiképpen sem fogja egyiküket a másik nélkül bántani, mert ha ezt megtenné, a távollevő László alaposan megtorolná a bátyját ért erőszakot. Miután odaértek Nishez, a polgárok kéréssel és váltságdíjjal kimentették magukat, és bő fizetéssel távozásra bírták a támadókat. Ezután Keve városhoz vonultak vissza, ahol testüket megpihentették. Innen továbbhaladva elváltak egymástól; a király elment Esztergom felé. Géza azt ajánlotta Lászlónak, hogy Salamon ármánykodásainak elhárítására abból a városból, amelyet a magyarok Biharnak neveznek, haladéktalanul induljon a roxánokhoz, akiket most ruténoknak vagy oroszoknak mondunk, és a király rosszindulatának és álnokságának kordába szorításához eszközölje ki azok barátságát és támogatását, és egyáltalán, nagy gonddal mozgasson és tegyen meg mindent, ami életük és méltóságuk védelméhez szükséges. (220) Ezalatt az atyafi hercegek civakodásának a híre mindenfelé elterjedt, és mindkét pártban keserves gyanakvást szült, amelyet a szüntelen pletykálgatás még fokozott is, úgyhogy itt is, ott is csapatokat toboroztak a testvérháborúra. Már a teljes zűrzavar idején egyes főpapok erőfeszítése nyomán közbenjárók léptek fel az egyenlenség elsimitása érdekében. Először is megállapodtak abban, hogy tárgyalásra tűznek ki napot Esztergom mellett a Duna egyik szigetén, és a megbeszélésre mindkettő csak fegyvertelenül, nyolc püspök kíséretében jöhet. E megállapodás szerint a kítüzött napra mindkettő eljött, és ez is, az is számos vádat hozott fel és cáfolt meg, egymással vetélkedve igyekeztek tisztázni a felmerült gyanúsításokat. Végül is a békét megújítva megegyeztek; Géza visszavonult a hercegségébe, Salamon Székesfehérvárra. (225) Aztán, mintegy kezes gyanánt, a király elküldte Gézához az istenek és emberek előtt gyűlöletes Videt, a viszály magvetőjét, és a szelíd Ernyét, akiket árulástól tartva gondosan őriztetett. A herceg viszont átadta a királynak a váradi püspököt és a gazfickó Vatát, akik hasonlóan szoros őrizet alá kerültek. Amikor azonban Salamon híret vette, hogy a noricusok és vindelicusok közül hamarosan megérkezik az a három vezér, aki az ő kérésére Gézával szemben az ígért segítséget hozza, Megyer fáluból azonnal elbűk indult a Rábca folyóhoz. Géza mellett viszont nem volt ott sem László öccse, sem a barátai által fölkészített segítség, ezért öthavi eltávozást engedve eleresztette Videt és Ernyét. A király hasonlóképpen elbocsátotta a váradi püspököt és Vatát; mindkét elbocsátás az isteni Márton ünnepnapjától György évfordulójáig szólt.

(230) A megváltó következő születésnapját Salamon ekkor, mint mondják, Ikervárnál ünnepelte; aztán Zalára ment, ahol Marchard, az alemannok vezére, és Vid gonosz tanácsokkal fonták körül; mert arra biztatták, hogy rohanja le a segítség nélkül szűkölködő Gézát, nem kell bevárnia az eltávozások lejártát, vagyis a fegyverszünet kezdetét; hiszen László távol, az sereg nélkül, a király viszont mindennek bővében van, itt az alemann segélyhad; ha hagyja elillanni ezt a remek alkalmat, hajtogatták, soha többé nem adódik hasonló. Mikor pedig a király elment Szekszárdra, és a vecsernyére betért a kolostorba, Vid meg több más megint körülállta, és azt pusmogta, hogy azonnal támadja meg Gézát, ne halogassa a dolgot, mert annak öccse, László, Ruténiába, Lampert Lengyelországba sietett, hogy az ország megrohanásához és a kényuralom megszerzéséhez segítséget szerezzen. Kéréssel és riogatással sürgették, hogy az Ingovány erdőben minden kíséret és testőrség nélkül óvatlanul vadászgató herceget rohanja meg, kapja el és vakítsa meg; László és Lampert, ha visszajön, testvére bukásától megrettenve magától meg fog ugrani, és a legkevésbé sem fog ellenállni, még ha hoz is segítő csapatokat; aztán a Gézától elvett hercegséget oda kell adni Vidnek, a hú tanácsosnak. (235) Erősgették, hogy ennél hathatósabban nem alapozhatja meg királyságát. A királyt eléggé megragadta ez az ötlet, és azt felelte, hogy a hajnali miséig gondolkozik a dolgon. A monostor latin származású főpapja, akinek Viliarin volt a neve, egy rejtett zugból minden szót hallott, és titkon küldöncöt szalasztott Gézához, hogy vigyázzon magára; figyelmeztette a kifeszített hálóra. A herceg az üzenet nyomán kezdett félni a királytól. Peturd, Szolnok és Bikács, akik besúgókként forgolódtak körülötte, észrevették ezt, és igyekeztek nyomban eloszlanni a beleszállt gyanút, azt mondták, hogy nincs mitől tartania, hiszen a főpap részeges, és mindezt a mámor hatása alatt írta,

hagyja hát a félelmet; tudniillik ezek óvatlanságában és készületlenségében ki akarták őt szolgáltatni Salamonnak. Szavaiknak adott is némi hitelt, és amikor az Ingoványnak mondott erdőben vadásztatott, gyanakvása már eloszlott. Azonban óvatos ember lévén, nehogy meggondolatlanságból érje valami, Lászlót, aki Ruténiából, vagyis Roxiából épp most érkezett vissza segítség nélkül, elküldte Csehországba Ottóhoz, Vratiszláv és Konrád testvérehez, akikről fentebb már írtunk, hogy életének megoltalmazására szerezzen tőle egynehány szakaszt, legalább azon időre, míg nem rangjáért, hanem életéért kell küzdenie.

(240) A főpap, aki Gézát, mint a zárda alapítójának fiát, mindenkinél jobban kedvelte, annak megoltalmazása végett már előbb elrejtőzött egy kápolnában, mint ahogy Salamon, aki a hajnali miséig gondolkodási időt kért és akkorra választ ígért, a templomba belépett volna, mert így akarta, mint valami leshelyről, kitudni a király választát, nehogy barátja ellen kifundáljanak valamit, amiről az nem értesül. A hajnali mise tehát rendben befejeződött, csak Salamon és Vid marad a templomban a főoltár előtt. A király azt feleli, hogy Vid helyénvaló és üdvös tanácsát mindenben követni fogja. Amikor ez a főpap fülébe jut, rögtön ledobja magáról a papi csuhát, köpönyeget húz, oldalára kardot köt, lóra pattan, és elvágta Gézához, akit alvás közben talál, felriasztja, és: Fuss, fuss, Géza, kiált, hagyd el ezt a gonosz vidéket, Salamon csapatai már itt is vannak, hogy elfogjanak vagy megöljenek; elveszel, ha nem ezt teszed. A herceg a veszély hallatára gyorsan összeszedi a seregét; el akar menekülni Csehországba, ahova valamivel előbb a fivére elindult, a király azonban Vid javaslatára, akinek tanácsára mindenben hallgatott, elébe vág, hogy menekülését megakadályozza; a Tiszán innen a király állítja fel a seregét, túlhan a herceg, aki ellen a kemeji mezőn már indulóban van a királyi lovasság. (245) Közben a hercegi század- és szakaszparancsnokok levelet küldtek Salamonnak, amelyben megígérték, hogy az ütközet alatt elfordulnak a hercegtől, és megszerzik neki a győzelmet, ha tisztségüket és kegyeltségüket mindenestől megőrizhetik nála. A király a győzelem érdekében szavát adta, és mindent, sőt még többet is megajánlott, ha ígéretüket beváltják. Miután ez így történt, gondolta, hogy már kezében a győzelem, és kiadta a parancsot, hogy keljenek át mindannyian száraz lábbal a megszilárdult jéggel egészen beállt Tibiscuson, amelyet Tiszának neveznek. Az átkelés után seregét a Nagy-féle mezőn álló közeli bazilikánál állítja fel, hogy Gézával nyílt ütközetben mérkőzzék meg. Peturd és Bikács a megállapodás értelmében három századdal elpártol a hercegtől. A megszorult herceg azonban övéitől cserbenhagyva sem meri elodázni a csatát, és nem vonakodik attól, hogy egyetlen, bár igen erős és jól felkészült századdal szembeszálljon harminc királyival. (250) Az árulók, akik átpártoltak, megegyezés szerint jelet adnak, pajzsukat a megadás kifejezéséeként felemelik, de ottmaradnak a szorongatott Géza mögött, a jelzésbe be nem avatott királyi csapatok viszont ugyanúgy támadják ezeket, mint a többi ellenfelet, ugyanolyan dühvel rontják és halálra kaszabolják őket, úgyhogy megadják árulásuk méltó árát, és mindenki úgy is vélte, hogy ez isteni ítéletből történt.

Géza a sereg megverettetése után hátat fordít, átkel a Tiszán, elfut Kotojd mezejére, és kápolnájának lelkészét, Fekete Györgyöt elküldi, hogy az ő nevében sürgősen rendelje vissza Lászlót, értesítse azt a fenyegető veszélyről. A tudós Ivánkát pedig Lampert visszahívására szalasztja. Amikor Vácra érkezett, ott találta Lászlót és a komoly segítséggel igyekvő Ottót, nőtestvére révén rokonát, és ahogy megpillantotta őket, nyomban sírva fakadt. Eszébe jutott hű embereinek az árulók bűnéből történt pusztulása, átkozta a gazemberek hűtlenségét, és a mély fájdalom bőséges okot adott neki a jajveszékelésre. A rendkívüli férfiasággal felruházott László viszont hol vigasztalta bátyját, hol keményen dorgálta az asszonyos jajongást, lelki erőre, kitartásra, bátorságra biztatta, kijelentette, hogy jobb volna, ha mennyei kegyelemért könyörögne, hogy az támogassa az igazakat és tiporja el a fennhéjázókat, és mert minden hatalom az istentől való, annak ítéletétől várja a civakodás befejezését, és bátyja lelkét így nyugtatgatta. (255) Ez az ütközet a tavasz elején, valamivel a nagybőjt előtt folyt le a kemeji mezőn; ennek során megemlékeznek Márton fiának, a Vecellin nemzetségéből született Oposnak egy másik nagyszerű hőstettéről, hogy tudniillik Géza roppant merész lovagját, Pétert, párbajban mellét keresztüldöfve legyőzte, aztán a többiek ellen is úgy tombolt, hogy bátorságának próbáját adva tetőtől talpig úszott a vérben.

Salamon a győzelem után átkel a fagyos télben beállt Tiszán, elmegy Kotojd faluba, és ott Péter fiának szállását veszi igénybe. Azonban máris jelentik, hogy Géza a segítő csapatokkal közeledő László és Ottó cseh herceg elé ment. Ekkor Vid a királyhoz lép, és megnyugtatta, hogy ellenfeleinek seregét már megsemmisítette, vezetőit leterítette és szörnyen megijesztette, ezért semmitől sem kell tartania; Géza a legalsó szolgáreteget lazítja, fálvanként szedegeti össze a parasztokat, hogy ebből a hitvány csöcselékből állítsa helyre a táborát; minden további késedelem nélkül el kell tehát söpörni ellenfelei maradványait, nehogy a szikrából tűz lobbanjon fel. (260) Azt is megígéri, hogy az érkező cseh segítséget ő a bácsi légióval megsemmisíti. Míg Vid, a viszály szerzője, ilyeneket beszél, addig a főurak egyike, az igen derék embernek tartott, békeszerető Ernye sírva fakad. Ahogy Salamon észreveszi a könnyeit, Lám csak, Ernye, mondja, még mindig nem bírod elfeledni Géza jóindulatát, nem nézheted jó szemmel az én győzelmemet. Mire ez: Nem úgy, uram, de ki nézheti könnyek nélkül, amint testvér testvérral, fiú apával, polgár polgárral ellenségként hadakozik? Te pedig, Vid, nem szolgálsz hasznos és hű tanácsokkal a királynak meg az országnak, mert a testvérek, rokonok és polgártársak közötti háborút nemcsak helyesled, hanem bujtogatod és tüzeled is, kigúnyolod az ellenünk összegyűlt paraszt- és kaszás sereget, amely olykor sokkal többet vág le, mint amennyit az összes többi begyűjthet. (265) Ha a helyzet úgy

alakul, én szívesen vállalom a halált a királyért; nem tudom, mit teszel majd te, de sokkalta üdvösebb volna a megegyezésről és a békéről tanácskoznunk.

Nagyjában ez idő tájt a záraiak, akiket Orseolo Péter korábban meghódított, a velenceiektől átálltak Salamonhoz, azonban Contarini Domonkos gyorsjáratú hajóhaddal visszakényszerítette őket, nehogy Dalmácia többi városa a magyarok hűségére szegődjön.

A király tehát Vid érveitől meggyőzve felszedte a táborn, és negyednapra alászállt a Duna és Pest mellett elterülő mezőre, ahol a királyválasztó országgyűléseket szokták tartani, és amelyet a rákokról Rákosnak neveznek. Géza, László és Ottó viszont egy erdőbe ment, onnan 20 mérföldnyire, ahol most Vác van. Egykor egy nagy berek volt ott, amelyben, mint beszélik, csak egy remete lakott, akinek Vác volt a neve. Ez megutálva az emberi élet nyomorúságát, józan eszmélkedésre ébredt, és ebbe a vadonba vonult vissza, hol üdvösségének alkalmasabban és biztosabban szolgálhatott, és ilyenképpen szent életű ember lett belőle, és azt mondják, Géza őróla nevezte el Vácnak azt a várost, amelyet később, a győzelem után itt alapított egy bazilikával. (270) Midőn László és Géza csapatai ebben az erdőben állomásoztak, a vezérek tanácsot tartottak ott, ahol most az isteni Péter templomcskáját látjuk, és a Salamonnal leendő összecsapásról vitatkoztak, ekkor László, akiről a későbbiek bebizonyították, hogy az isten különös kedveltje volt, egyszer csak megpillantott egy angyalt, amint fivére fejére ráhelyezett egy koronát, amelyet az égből hozott, mire így szólt: Láttad-e, bátyám, milyen dicsőséggel magasztalt föl téged az isteni kegyelem, és milyen kedvező előjellel jövendőli meg most a győzelmet? Egy mennyei küldött már rátette az aranykoronát a fejedre. Hát légy jó reménységgel, mert az istenségek jóindulattal vannak hozzánk, és hitünk nem csal meg. A féktelenül dühöngő Salamont legyőzzük, megszalasztjuk, és rákényszerítjük, hogy mondjon le a királyságról. Mire Géza: Ezt a látomást, amely csak a te szemeid előtt mutatkozott meg, mert jámborságod és vallásosságod téged az isteni akarat legbiztosabb ismerőjévé tesz, ezt a látomást a mindenható isten igazolja, aki minden királyság jogát a kezében tartja. Ha jövendölésed nem csal meg, most ünnepélyesen megfogadom az isteni szülőnek, hogy a hatalom megszerzése után itt pompás bazilikát építtetek. Mihelyt ezt kimondta, megparancsolta, hogy emeljék föl a zászlókat, és a táborn helyezték át a közeli faluhoz, amelyet Cinkotának neveznek, hogy másnap megütközzék Salamonnal. (275) A két fél között a Mogyoród-hegy emelkedett, és úgy határoztak, hogy ha erre felhágnak, azonnal összecsapnak az ellenféllel, azonban a sűrű köd megtartóztatta őket, és így sem a hegyre nem mentek fel, sem csatába nem bocsátkoztak. A rákövetkező éjjel ki-ki az őrhelyén tanyázott, és az ellenfelet figyelte. Napkeltekor Salamon rendezett sorokkal fölment a hegyre, és a tetőről megmutatta magát az ellenfélnek, a teherhordóknak pedig megparancsolta, hogy telepedjenek le a hegygerincen, hogy úgy lássék, mintha nem a poggyász miatt, hanem hátrvédként álmának ott. Vid hányaveti módon gyakran mondogatta a királynak, hogy ha az ellenség megpillantja a fejedelmi táborn, menten megszalad. László és Géza viszont, akik alul, a síkon helyezkedtek el, Salamon csapatainak láttán a nap első órájában gondosan elrendezték a hadsorokat, ahogy a helyzet megkívánta. László a bal, Ottó a jobb szárnyat tartotta, Géza középre állt, és minden sort erős hátrvéddel láttak el. László légiója bihariakból, Gézáé nyitraiakból állt. A csata kezdete előtt László egy templomot ajánlott fel az isteni Mártonnak, ha az ő segítségével megszerzi a győzelmet, és aztán, kívánsága teljesülvén, épített is egy nagyszerűt. (280) Midőn harcba indultak, és amazok serege Salamonénál kiválóbbnak látszott, Ernye e szavakkal fordult Vidhez: Hát hova szalad most az ellenség, Vid, akiről azt fecsegted, hogy félelmében látni sem bír minket? Ha félnek, miért nem félnek a hátuk mögött levő Dunától? Bizony, másképp áll a dolog, mint ahogy locsogsz; hidd el, ha ilyen helyet választottak, akkor elhatározták, hogy vagy győznek, vagy mind egy szálig elvesznek, hiszen nem hagytak maguknak lehetőséget a hátrálásra. Vid erre vakmerőségének és elbizakodottságának tudatában csak hallgatott.

Lászlóról azt a csodát beszélik, ami e férfi szentségétől nem is idegen, hogy amikor lándzsát ragadva felült a lovára és karéjozott vele, hogy beszéddel és példamutatással fellelkesítse a katonákat, fordulás közben a rúd véletlenül megérintett egy tövisbokrot, amelyben egy hófehér menyét üldögélt, és ez, mint a küszöbön álló győzelem előhírnöke, a nyélen a herceg üdvözlésére leszaladt az ölébe. (285) Nézzétek, bajtársaim, ezt a jelet, szólt, mely mai győzelmünket jövendőli! Isteni oltalom alatt csatázunk, mert a jámborságot és a vallást védelmezzük, a magyar nemzetet akarjuk megszabadítani a német szolgaságtól. Nem hagyhatjuk hivatalában Salamon, aki árulókkal és gonosz tanácsadókkal van körülvéve. Eltűrtük a nélkülözést, a bujdosást, a száműzetést, az összes viszontagságot, hogy a kezünket ne fertőztessük rokonni vérral. De amikor azt látjuk, hogy a németek praktikái nekünk is ártalmunkra válnak meg az országnak is, a közjával együtt magunkat is meg kívánjuk védeni. Tudjuk, hogy a jó akaratúakat sohasem hagyják cserben a segítő isteni szellemek, higgyétek el, hogy a mindenható és jóságos Jézus Krisztus kegyelme mindig mellettünk lesz, mint erről e hófehér menyét jövendöléséből ti is meggyőződhetek. Verekedjétek hát bátor lélekkel, és ragadjátok meg a megjövendölt győzelmet. Én pedig megígérem, hogy ha az isten adja, ma úgy fogok küzdeni az ország javáért és hasznáért, hogy vagy győztes, vagy az ellenség sűrűjében dicsőségesen elesett hadvezérként láttok meg engem.

(290) Majd haladéktalanul megadatja a csatajelet, és elsőként maga ront heves rohammal az ellenségre; a katonák ennek láttán egytől egyig hasonló merészséggel veselkednek neki a csatának. Ottó, a csehek hercege, aki a jobb szárny élén áll, nem kisebb tüzzel veti bele magát a küzdelembe. Salamon a hegyről leereszkedik a mezőre, a bal szárnyra Videt állítja a bácsiakkal, a jobbra Ernyét, ő maga a seregzömmel középre áll. A cseh század Ottó vezérletével az ütközet kezdetén olyan heves rohamot indít Vid ellen, hogy a király henegegő ispánja némi ellenállási kísérlet után meginog, mire azok megnövekedett lelkesedéssel csúf vereséget mérnek rá meg a bácsiakra. Mindenki úgy vélekedett, hogy megérdemelten történt így, mert először az bűnhődött, aki az átkos testvérháborút okozta. (295) László testvéri szeretettől ösztönözve nagyon félti Gézát, ezért szándékosan elcseréli vele a címerét, arra számítva, ami meg is történik, hogy Salamon legelőször Géza herceg csapattestét fogja óriási erővel megrohanni, akit nem sokkal előbb már legyőzött, mert e siker birtokában a többiek fölött már könnyen megszerezheti a diadalt. Ezért testvére biztonságára ügyelve a támadás egész lendületét magára vonja. Elképzelése nem is bizonyul alaptalannak, mert a király, amint megpillantja Géza jelvényét, veszekedett dühvel azonnal ahhoz a hadsorhoz rohan, arra gondolva, hogy az egyszer már megvert ellenfelet könnyen megugrasztja. Alig kezd a verekedéshez, már látja, hogy nem Gézával, hanem a hős és győzhetetlen Lászlóval akadt össze, és rájön a címercserére. Mindjárt megérti, hogy reményében csalódott, és úgy véli, hogy a legkevésbé sem ajánlatos a félelmetes vezérrel megverekednie, hanem csapatával máshova kell fordulnia, ahol nagyobb sikert remélhet; ezért hátat fordít, és rögtön Géza felé indul. Amikor László észreveszi, hogy a király tőle való félelmében másfelé vonul a csapatával, tüstént a nyomába ered, ő hátulról, Géza szemből támadja; Salamon látja, hogy a két fivér közé szorult. (300) És bár előről igen tekintélyes csapat szorongatja, mégis hátulról csépelik keményebben. A megszorult királynak nem jut más az eszébe, csak az, hogy ki-ki önmagáért a legbátrabban álljon helyt haláláig. Mivel a támadás elhárítására nem látszik lehetőség, úgy gondolja, hogy az ellenfél legalább súlyos véráldozattal szerezzen győzelmet. Eközben az alemannok nagy veszteségeket szenvednek, és velük együtt az olaszok egy jelentékeny hadteste is odavész, mely – hogy ne haljon bosszúlatlan – jó sok magyart lekaszabol. Végül is Salamon embereinek nagyobb része elhull, a többi fogságba esik, és ő néhányadmagával elinal; Szigetfő faluhoz fut, ahol átkel a Dunán. Márton fia, Opos, nem távozik mellőle. Aztán Mosón vidékére húzódik vissza, mert tudja, hogy felesége és anyja ott tartózkodik. (305) László és Géza levágja, elfogja a többit, egy részt szétkerget, és üldözi a királyt a nap második órájától késő estig. Azt mondják, hogy ebben az ütközetben nemcsak az alemannok és az olaszok, hanem a magyarok közül is hatalmas tömeg veszett oda, sőt az életben maradt győztesek nagy része is megsebesült.

A jámbor László a jeles diadal elnyerése után, amint kissé összeszedte magát és az elesettek tetemeit számba vette, keserves sírásra fakadt. Arra gondolt, hogy akik meghaltak, Krisztusban mind a testvérei voltak, zokogott mindkét sereg vesztén, átkozta a szerencse hatalmaskodását, mindenekelőtt az emberi ostobaságot, és e világ vakságát okolta, amely miatt senki sem remélhet békét és nyugalmat. Mert azok, akik uralkodásra születtek, képtelenek a nekik járó királyságot vérezőn és kárvallás nélkül megszerezni, akik viszont szolgálatra, azokat a kötelező engedelmességtől nap mint nap ármánykodás téríti el. (310) Azt hajtogatta, hogy a halandók nyomorúságos élete szakadatlan vihar, és egyre csak jajongott: Engem és fivéremet a szükség hajszolt olyan helyzetbe, hogy testvérháború nélkül sem méltóságunkat, sem atyai jussunkat nem tarthattuk meg, és számunkra semmi sem volt veszedelmesebb, mint az ősi föld. Unokatestvérünk szemében annyira becses volt a gonoszok tanácsa és az elhintett gyanakvás, hogy ez a szerencsétlen a mi pusztulásunkat kívánta leginkább. És ráadásul oly ferde képzelgésbe esett, hogy nagyobb biztonságban hitte magát az idegenek, mint az övéi között. Ó, a szerencsétlen, rossz tanácsadóknak olyannyira kiszolgáltatót Salamon, hogy miattuk a testvéri szeretetet valami roppant kárhozatos dolognak hitte! Ó, mi szerencsétlenek, akiknek nemcsak az életünkért és a méltóságunkért, hanem az ország szabadságáért is harcolva a saját vérünkben kellett megmártanunk a kezünket! (315) És magamat másoknál is boldogtalanabbnak mondhatom, hiszen én az isten szolgálatára születtem és rendeltetem, melytől visszatart a testvéri szeretet és az államérdek. Bár csak meghalhattam volna mindnyájuk helyett, és feláldozhattam volna a fejemet a közjéért, és én szenvedtem volna halálbüntetést mindnyájuk vétkeiért! Hiszen László számára semmi sem lehetett volna kívánatosabb e dicső és üdvös végzetnél, és sem az unokatestvér gyűlölete, sem a fivér szeretete nem készítetett volna rokoni vér ontására, ha az isteni gondviselés előjeleivel nem int a testvér s egyben a jövőndő király megvédelmezésére. Mert ha istentelen háborúban kellett volna harcolnom, bizony, inkább akartam volna meghalni, mint az enyéimmel verekedni, és a parancsoló mennyei intést semmibe venni. Te pedig, világ legkegyesebb oltalma, aki szentséges véreddel megváltottad a halandók minden bűnét, és aki nem utasítod el a szívből könyörgők imáját, valamennyi itt elesett híved lelkét vizsgáld meg és tisztítsd meg minden szeplőtől, töröld el vétkeiket, legszentebb halálad emlékezetére mentsd meg őket az örök pusztulástól, inkább engem törölnél ki az élet könyvéből, aki a legnagyobb bűnös és az öldöklés okozója vagyok, mint azokat, akik elhullottak, és mindezt ránk áradó jóságodra, a kereszten kiontott véredre, legkegyelmesebb szülődnék, a hatalmas istennőnek könyörgésében és pártfogásában bízva kérem tőled. (320) Amikor pedig már sokat sírt és jajgatott, gondoskodott az összes holttest méltó temetéséről, ezért mindegyiknek rangja szerint megadatta a végtisztességet, és az isteni Mártonnak tett fogadalmát beváltotta a Mogyoródon egy templommal, amelynek odaadta az ellenséges fegyverzsákmányt; tekintélyes jövedelmet is rendelt, amelyből

állandóan gyászmisét tartottak a megholtakért. A foglyok között említik a teuton Marchardot és Szvatoplukot, a csehek kapitányát, kiknek lovassága odaveszett, ők maguk halálos sebet kaptak.

Nem mellőzhető hallgatással Lászlónak ama jámbor cselekedete, hogy amikor a földön fekvő holttestek mellett ellovagolt, hogy az illő tiszteletet mindenki megkapja, és felismerte az ellenség tömegében heverő Ernyét, a béke és csendesség jeles barátját, nyomban leugrott a lóról, véres fejét magához ölelte, megcsókolta, és keserves szóra fakadt; Itt fekszel hát, Ernye, a béke barátja, a testvéri egyetértés és közjó páratlan bajnoka? Derekaságod, igazságosságod nem ezt érdemelte. A békét, amelyet ebben életben nem találtál, tisztes viselkedéssel és halálloddal a másikban szerezted meg. Elestél, Ernye, holott becsületességed jogán élned kellett volna, és sokkal nagyobb hiányérzetet hagytál magad után ellenfeleidben, mint szövetségeseidben. (325) Annál fájdalmasabban siratjuk vesztedet, minél buzgóbban törekedtél magánemberként és államférfiként a közös egyetértésre. És még sokat kesergett fölötte, majd amikor eleget tett a kegyelet követelményének, gondoskodott tisztes temetéséről. Parancsára a katonák azonnal a vállukra emelték Ernye tetemét, elvitték oda, ahol most Vác áll, és ott méltó módon elhantolták. A győztes kissé továbbhaladt az ismerős holttesteket keresve; és egyszer csak oldalt a szemébe tűnt Vid teste, aki nemcsak a mellén, hanem a fején is megsebesült. Mikor felismerte, így szólt: Bizony, sajnálom halálodat, Vid, bár sohasem rejtetted véka alá irántam érzett ellenszenvet. Bárcsak tovább élhetnél, hogy kijózanodva össze tudnál békíteni minket Salamonnal! (330) Ámde ha szabad a halottakat olykor kérdezősködéssel zaklatni, roppantul csodálkozik mindenki, hogy te aki nem fejedelmi vagy nemes törzsökből születél, miért pályáztál valamiféle uraságra meg királyságra. Miért áhítoztál királyi koronára, és miért törekedtél mértéktelen mohósággal társadalmi helyzeted fölé? Túlzott becsvágygal sebzett szíved azért bűnhődött lándzsaszúrással, koronára áhítozó fejedet megérdemlett büntetésképpen azért vágta ketté kard, hogy mindenki lássa, ki miben vétkezik, abban bűnhődik. E szavak után megparancsolta, tegyék őt rendben sírba. Azonban a lovagok, akik jelen voltak, és látták a gyűlölt holttestet, haragra gerjedve nekimentek, hiszen az ő szándéka szerint esett el annyi testvér és fiú. Megnyílt és a katonák kegyetlen játékának kitett mellébe port szórtak, a szemét is telehintették és kiáltoztak: Szemed sohasem tudott betelni a dekórummal meg az ajándékkal, Vid, hát töltsd meg most mohó kebled és szemed a rád szórt földdel! Ottó, a csehek hercege, aki rokoni kötelességből segédcsapatokkal támogatta Lászlót és bátyját, dúsan megajándékozva hazament Csehországba.

(335) A csúfosan megvert és az országból szinte kikergetett Salamon, amikor Moson vidékére futott és bölcs anyját fölkereste, azon nyomban kemény fejmosást kapott tőle. Hát ide jutottál, fiam, szólt az, mert a szülői útmutatást megvetetted? Vid átkozott tanácsai akkora nyomorúságra juttattak, hogy a királyi trónusról letaszítva, oly sok gyalogszázadot és lovascsapatot elveszítve, egyedül, az egy szál Opos kíséretében, mindenben szűkölködve, sehol sem találsz biztonságos helyet. Ha annak idején hittél volna jószágos anyádnak, Ernyének meg többi hívednek, nyugton és biztonságban uralkodnál mindenki tiszteletével és szeretetével övezve. Ha Lászlóra és Gézára, unokatestvéreidre, rangjuk szerint tekintettel volna, mint illik, és a jogos hatalmat átadtad volna nekik, magadnak meg az országnak állandó békét és jólétet teremtettel volna. Ugyan kinek a hűségében reménykedhetél, ha a tied ellensége lettél? Mi lehet nagyobb örülség, mint elhítni magunkkal, hogy az idegenek hívebbek hozzánk a mieinknél, és inkább a külföldieknek, mint a sajátjainknak kedvezni, hát még, ha ez utóbbiak kitűnnek jámborságban és vallásosságban? (340) László vitézségben és jószágban messze kitűnik, emellett szent életű és a tisztesség barátja. Gézáról sem mondja senki, hogy távol állna tőle a méltányosság és a szerénység. Kivel tudtál volna kötelességteljesítésben és jóindulatban jobban vetélkedni, mint azzal a két testvérrel, aki semmit sem tekintett volna fontosabbnak a te méltóságodnál és hatalmadnál, ha azt érezte volna, hogy te hasonlóképpen szereted őket, s nem azt, hogy ármánykodsz ellenük? Nos, te tanácsadóid elsejének egyedül Videt tekintetted, és amikor neki átengedetted magad, önmagad behódolásra, egyúttal tiedet végpusztulásra ítélted, valamennyiüket egyetlen ember szavára egy pillanat alatt elveszejtetted, és miközben a besúgóknak könnyedén hitelt adsz, a hízelkedők által beléd ültetett aprócska gyanú mások kénye-kedve szerint rángat. Salamon e szavakra elsápadt a haragtól, úgyhogy tisztesség és illem ellenére anyját, aki még beszélni akart, megütötte volna, ha a felesége le nem fogja a kezével, ő előtte gyakran vádolta az istent, felpanaszolva, hogy a csatamezőn mindig igazságtalan volt hozzá, és ha az asszony olykor csipkelődve szemrehányást tett neki, rögtön elfutotta a méreg. (345) Az asszonyokat otthagya a mosoni mezőn, hevenyében összeszedett egy akkora csapatot, amekkorát tudott, és elfutott Pozsonyba, abban a reményben, hogy ott biztonságban lehet, és könnyebben gyűjthet sereget. A környező falvakban lakó magyarokat a király folyvást levelekkel ösztökölte, de csak kis részben mentek hozzá, mert hallották, hogy a fejedelem lelke fennhéjázó és kemény, és jobb indulatú az alemannokhoz, mint a magyarokhoz. Csak azok követték, akik kellelten bár, de kénytelenek voltak neki szolgálni, nehogy a szomszédság miatt kárt szenvedjenek.

15. fejezet - Negyedik könyv

Géza és László a győzelem után egyetlen holttestet sem fosztott meg a rangjához illő temetségtől, és mindegyiknek megadta a végtisztességet, aztán a tábornok útnak indítva átkelt a Dunán, hogy Székesfehérvárra menjen, ahol az idősebbik testvér rendben fölveszi a koronát. Fehérvárra érkezve uralmuk biztosítása érdekében őrséggel erősítették meg ezt a várost, a Babot nevű kapuvárat meg a többi várost is. A katonaságot leszerelték, a kíséretet elbocsátották, a tábornok feloszlatták, és a magyarok között polgárként éltek, hogy azoknak módjuk legyen azt koronázni királynak, akit a legjobban szeretnének. Ez a legkevésbé sem tettett önmérséklet jóindulatra hangolta irántuk a püspököket és a főurakat, mert úgy látták, hogy amire mások sóvárognak, azt ezek nem törtetéssel, hanem virtussal keresik. (5) Országgyűlést tartottak tehát, amelyen közmegegyezéssel és közfelkiáltással az idősebbet, Gézát Magyarország királyává nyilvánították, és másnap szokás szerint rendben megkoronázták; ő Lászlót az ország hercegévé nevezte ki. A hatalom megszerzése után ez a derék férfiú nem kegyetlenkedésre meg mulatságra gondolt, hanem a vallásra és az istennek tett fogadalmak beváltására; emlékezve a mennyei gondviselésre, Lászlóval újból felkereste Vác vidékét, ahol öccse az égből neki koronát hozó angyalról beszélt, és miközben az isteni szülő bazilikájának felállításáról tanakodott testvérével azon a helyen, ahol az égbeli Péter kápolnája van, íme, egy szarvas jelent meg a szemük előtt, mely szétágazó agancsán lobogó fáklyákat hordott, aztán futásnak eredt, be az erdőbe, csak ott hagyva nyomot, ahova aztán a templomot állították. Azt beszéltek, hogy amikor a katonák rányilaztak, beugrott a Dunába, és aztán soha többé nem látták. László a jelenéstől megdöbbenve szólt: Bizony, az isten angyala volt ez. De miért a fáklya az agancsán? – kérdezte Géza. Mire László: Nem agancs az, testvérem, hanem szárny, és nem égő fáklya azok, amelyekről szólsz, hanem ragyogó tollak. Ahol pedig a nyomát hagyta, ott mutatja nekünk a helyet, ahol a bazilikát fel kell építenünk. (10) Hogy azonban az az isteni szellemmel teljes hely se maradjon illő tisztelet nélkül, ahol az első jelenést látták, ott a mennyei Péternek ajánlottak egy kis kápolnát, aztán szentélyt állítottak a hatalmas anyának, és számos faluval és kiváltsággal látták el. Budán is alapítottak templomot az isteni szűznek, amelynek Pest vármját és három somogyási falut adományoztak; mives aranyedényekkel díszítették fel.

Miután úgy ítélték, hogy vallásos kötelezettségeiknek és fogadalmaiknak eleget tettek, hozzáálltak az ország ügyeinek az intézéséhez; súlyos törvényeket hirdettek a bérgyilkosokra és más gonosztevőkre, üdvös rendeleteket hoztak, és megakadályozták a kártételeket. Az ország jórészen megnyugodott, csak Salamon miatt maradt félelem, aki még mindig Pozsonyban és Mosón vidékén tartózkodott. Hogy Magyarországot ne zaklassa állandóan, a besenyők léptek közbe, akik állhatatos kérésrel kieszakölték Géza királytól, hogy adjon nekik szabadságot, és kizárólag rájuk bizza ezt a hadakozást, megígérték, hogy csakis ezt a területet fogják védelmezni, és csakis Salamon támadásainak az elhárítása érdekében. (15) A király szívesen helyt adott kérésüknek, ha ígéretüket betartják. A besenyők fejedelme, akinek a neve Zoltán volt, azonnal összeszedte könnyűlovasságát, és elindult Salamonra. Amikor az látta, hogy a háború kiújul ellene, nagy zsold fejében segítségül hívta Ausztria hercegét, Lipótot, az isteni Lipót apját. Ez annál is szívesebben állt rá a harci szövetségre, mert megértette, hogy közös ügyről van szó; ellenségei, a csehek, a magyarok barátai. Tudta, hogy Ottó, Vratiszláv és Konrád fivére, Géza királynak és Lászlónak a nővérét vette feleségül, és nagy segítséget nyújtott nekik abban az ütközetben, amelyet Salamonnal a Mogyoród alatt vívtak. A csehektől hajdan elszenvedett vereséget sem feledhette el egykönnyen. Ezért aztán Salamon kérései és ígéretei rávették, hogy szövetséget kössön vele, de aztán hitványul viselkedett. (20) Mert amikor harcra kész lovassága szembekerült a besenyőkkel, akiket régen bessusoknak mondtak, ádáz ábrázatuk láttán nyomban inába szállt a bátorság. Ezek ugyanis könnyűlovas-zászlóaljokat alkalmazznak, hosszú szakállt, felső ajkukon bajuszt viselnek, bojtos vagy bokrétás süveget és perzsa módi szerint hosszú selyembebernyéget hordanak, és nagyon kedvelik a gyors paripákat. Félelmét növelte, hogy eszébe jutott, milyen kegyetlen halált halt a magyar háborúban Vilmos, Pot és legutóbb Marchard légióparancsnok. Hogy a félelmetes helyzetből egérutat találjon, azt ajánlotta Salamonnak, hogy a nagyböjt idején, amikor nem testi és emberi, hanem lelki és isteni dolgokkal kell foglalkozni, tartózkodjék a csatától; de ha már mindenáron verekedni óhajt, mivel a két sereg felsorakozott, ám verekedjen saját belátása szerint; mindazonáltal megígérte, hogy ha harcolni nincs is szándékában, semmi esetre sem fogja közönyösen nézni, ha Salamon serege, ne adj isten, vereséget szenvedne, hanem akkor feltétlenül szorongatott szövetségese segítségére siet. (25) Látva, hogy annak feltett szándéka megütközni, megült a közeli hegyen, amelyet Bécsinek neveznek, mintha egy hadijátékon bíraskodna. Salamon zászlót bontva azonnal összecsapott a besenyő lovassággal, méghozzá akkora hévvel, mint aki minden sérelméért kamatostól akar elégtételt venni. Merészségét növelte páncélos lovassága, mely a könnyűfegyverzetű csatárokat könnyen megsemmisítette. Az ellenfélnek hamar meg kellett hátrálnia. Jelentékeny tömeg elesett, illetve menekülést keresve belefulladt a közeli mocsárba, melyet Fertőnek neveznek; Zoltán kevesedmagával menekült meg. A dolog szerencsés kimenetele, a besenyők lekasabolása és elkergetése után Lipót máris kérte Salamontól a segítségnyújtás fejében kialakított bért. (30) Ez viszont arra hivatkozott, hogy semmiféle segítséget sem kapott tőle, tehát nem tartozik semmivel. Hozzátette, hogy nemcsak nem támogatta őt, de gyávaságában még az ellenség látványát sem bírta

elviselni. Megfenyegette, hogy ha őellene erőszakosan lép fel, Henrik császár elé idézteti, akiről mindenki tudja, hogy vele rokonságban áll. A másik a császár szigorától való félelmében kénytelen volt tartózkodni minden kellemetlenkedéstől. Egyesek, mint a magyar évkönyvek, nem Lipótról, hanem valami Hermich nevű teuton hercegről beszélnek. Ezek bizony a nyelvi különbségek következtében úgy összekeverik a neveket, hogy a történeti igazságot sokszor elferdítik.

Ez a diadal jócskán megnövelte Salamon önbizalmát, és az elszenvedett vereség utáni csüggedésből eléggé magához tért. (35) Elhatározta, hogy elvesztett királysága visszaszerzésére kezdeményez valahogyan valamit. Először is családi gondjaitól akart megszabadulni, hogy a fontosabbakkal szabadabban foglalkozhassak. Anyját, a rutén vérből született Agmundát, és nejét, harmadik Henrik leányát, Zsófiát, elvitte magával Stájerországba, és otthagytta őket egy apácaklastromban. Aztán visszajött Mosón környékére, hogy a magyarok ellen határozottabban lépjen fel. Tudta, hogy ezek dolga napról napra jobban áll, neki tehát a császár segítségéért kell folyamodnia. Elment ezért negyedik Henrik császárhoz, akinél azonban sem itáliai, sem teuton katonát nem kapott, jóllehet nagy csomó pénzt vitt magával, hogy azon csapatokat béreljen; azok ugyanis a magyaroktól való féltükben semmi pénzért sem voltak hajlandók részt venni a veszedelmes vállalkozásban. (40) Salamon erre még nagyobb hévvel rimázkodott a császárnak, felhozta, hogy nemcsak ő szenvedett kárt, hanem a császári felség is, hiszen Magyarország a római birodalom joghatósága alá tartozik, mint mondta, és amíg császári védnökség alatt ő uralkodott, minden utasítását teljesítette, a megállapított járandóságokat megfizette, és nem volt ott semmi, ami ne engedett volna a császári hatalomnak. Most, miután azok, akiktől ez a legkevésbé sem illett, kitették őt a királyságból, a törvényes engedelmisséget megtagadják, Magyarországon nincs ellenszenvesebb a császár szónál, mi több, királyuk naponta háborúval zaklatja a németeket, bujtogatja a szomszédokat, és minden lehetséges mesterkedéssel Henrik ellen tör; ezt a szittyia fajzatot semmiféle közeledéssel nem lehet megszelídíteni; a vademberekkel könnyen megérti magát; ezzel szemben civilizált nemzettel, mint amilyen tudomása szerint Germániában található, semmi módon nem tud érintkezni, ezért a kettő között örökös volt az ellenségeskedés, és még inkább így lesz ez a jövőben, ha törvényesen a régi igába hajtva emberi magatartásra nem kényszerül.

(45) Negyedik Henriket e szavak lázba hozták, úgyhogy rögtön sorozást tartott, nagy sereget állított ki Germániában, jelentékeny kíséretű csapatot is szedett össze, jól tudva, hogy a szkíta nemzet megtámadása mekkora készültséget igényel. Megparancsolta, hogy a bőséges felszerelést egy nagy csapat gyalogossal szállítóhajókon bocsássák alá a Dunán, ő maga a teljes lovassággal a Duna túlsó partján vonult Magyarországra, és amikor elérkezett a Vág folyóhoz, táborot vert, hogy a lovaskapitányokkal megtárgyalja, melyik várost támadják meg. Első rohamra Nyitrát látták a legmegfelelőbbnek, mely a táborhoz a legközelebb esett. Salamonnak adtak két gyalogos légiót csinos lovassággal, hogy ostromolja meg Nyitrát, és ő Sempte faluból kivonult, majd ezekkel a csapatokkal hadrendbe állva megtámadta a várost. Alakosok kellő bátorsággal kiálltak az ellenfél elé. Egy darabig vér nélkül harcoltak, és a csatának inkább csak látszatát keltették. Most az egyik támadott, most a másik hátrált, és a győzelem váltakozva állt hol az egyik, hol a másik oldalon. A lóháton ülő Bátor Opos nem kedvelte az efféle játszadozást, és közismerten vakmerő vitéz lévén erősen szorongatta a városbelieket, sőt, az ellenség közepén áttörve egészen a kapuig előrenyomakodott, és ott a nép szeme láttára megölt valakit, többet megsebesített, és mialatt az ellenség sűrűjében keményen verekedett, néhány nyíllövéstől elvesztette a lovát, ő maga azonban derekasan védekezett, és épségben tért vissza az övéihez. (50) Az alemannok megbámulták a lovag szembeszökő bátorságát, és amikor visszamentek a császárhoz, beszéltek neki merészségéről és erejéről. Ez azonnal maga elé rendelte Opost, aki megjelent előtte, nagyon megdicsérte, zsoldját felemelte, és ígérekkel meg jutalmakkal bocsátotta el. Aztán a császár megkérdezte Salamont, vajon sok hasonló testi és lelki erejű vitéz akad-e László és Géza mellett, mire ez, többre tartva a magyar nemzetet, mint a saját érdekét, azt felelte, hogy Géza oldalán van számos hasonló és sokkal jobb is. A császár meghökkent erre, és így szólt: Ha neked ilyen ellenfeleid vannak, hidd el nekem, Salamon, sohasem szerzed vissza az országot.

Miután Magyarország királya megtudta, hogy a császár Váchoz érkezett, meggondolta, hogy jobb lenne csellemel, mint erővel elbánnia a germán fejedelemmel. (55) Tudta, hogy a császári tanácsosok feje az aquileiai pátriárka, és a többi alemann főúr nagyon hallgat ennek a szavára. Ezért azt vélte a maga számára a leghasznosabbnak, ha ezt kéréssel és vesztegetéssel behálózza, és nemcsak a pátriárkát, hanem a többi német előkelőséget is ajándékokkal lekötelezi, hogy mindannyian a hadjárat félbeszakítását és a Germániába való azonnali visszatérést javasolják Henriknek, mondják azt, hogy a római birodalmat nagyobb bajok is fenyegetik, nem ajánlatos a német ügyet a magyarok miatt veszélyeztetni, néhányan pedig találjanak ki valamit Henrik visszafordítására. Géza nem csalódott e mesterkedéseiben és várakozásában, mert az aquileiai pátriárka az álomlátás tekintélyével támogatta mondókáját, mely szerint, ha a német hadsereg nem vonul vissza, de azonnal, közeli pusztulás fenyegeti. Nem kisebb leleménnyel koholt a többi német uraság is különféle ötleteket; mert a következő éjjel a táborban tervszerűen zűrzavart keltettek; felbéreltek egyes katonákat, akik ordítózással, pajzscsörgetéssel körülszalagáltak a táborban. Ez az esemény nagy riadalmat keltett a császárnak és mindenkiben; óriási

fejtelenség támadt, és egészen virradatig összevissza rohangásztak. (60) Reggel pedig a császár összehívta a tanácsot, az atyáknak beszámolt az esetről, és szavazást kért a sereg visszavonását illetően. A pátriárka, akit tekintélye folytán elsőként kértek fel szavazásra, és akit egy jókora összeg megvesztegetett, úgy nyilatkozott, hogy a sereget azonnal vissza kell hívni, a katonák akarata ellenére semmiképpen sem szabad harcolni, ezt a vállalkozást szerencsétlenül indították, a németek belefáradtak a szkíta háborúba, és irtóznak e nemzet vad természetétől; ezért célszerűnek látszik, ha a sereget kivonják a magyar hadszíntérről, nehogy a katonák zendülése veszélybe sodorja a római birodalmat; ha nem így tesznek, félő, hogy a külső háború belsővé alakul át. A többi főember, akit Géza hasonlóképpen megfertőzött a pénzével, a pátriárka véleményére állt. Az emberei által szándékosan félrevezetett cézár tehát félbeszakította a hadjáratot, és visszavonult Germániába. Salamon előtt azzal mentegette magát, hogy súlyos problémák kényszerítik vissza, és legközelebbre, ha alkalom adódik, segítséget ígér; most inkább a saját, mint a barátja érdekét kell tekintetbe vennie. (65) Salamon pedig, ahogy észrevette, hogy mindenki elhagyta, nagy reménytelenségében elment a római nemzet által épített Pozsonyba, mert az roppant erős lévén, ott biztonságban hitte magát. Csak egy testőrlégiót tartott ott, amellyel magát és a várost meg tudta védeni. Géza az egész országot lecsendesítette, és a Nagy melléknevet kapta.

László megtudta, hogy Salamon ide húzódott vissza, és mert jól ismerte unokatestvére cselszövéseit, úgy gondolta, hogy nem kell neki időt adni az eszmélkedésre, és főleg nem akkor, amikor – mint hallotta – a németek magára hagyták; ezért úgy döntött, hogy Pozsonyt haladéktalanul megostromolja, nem azért, hogy unokafivérért tönkregygye, hanem hogy akarata ellenére megtanítsa a rokoni szeretetre és a nyughatásra. Ez meg is történt, és az ostrom jócskán növelte Salamon kétségbeesését, hiszen most jog és igazság ellenére alattvalói ostromolták keményen, holott neki illetet volna királyi jogon megzabolázni őket. (70) Ezért katonasága és a polgárőrség naponta hadba szállt, véres csatákat kezdeményezett, és sokszor a reménytelenségből merített erőt. Néha a két vezér is idegen jelvénnel, kölcsönzött fegyverzetel küzdelembe bocsátkozott, és hol vitéz katonaként, hol kiváló hadvezérként viselkedett. Nem szabad hallgatással mellőzni, ami ez ostrom alatt történt, amelyet egy-két nap alatt nem lehetett befejezni. Azt mondják, László egy délben idegen fegyverben egyedül a falakhoz ment, hogy valamit ellenőrizzen, vele szemben a többiek szeme láttára kijött Salamon, mintha párbajozni akarna, tudniillik nem ismerte fel a másikat, hanem László egyik vitézének nézte; amikor odaért hozzá, valami isteni jelenéstől megrémülve gyorsan visszafordult; katonái aztán megkérdezték, hogy miért menekült el szándéka és bátorsága ellenére az ellenfél elől, mire azt felelte, hogy nem az embertől, hanem a fenyegető istenektől rettent meg; (75) ellenfele vállán két angyalt látott ülni, aki kivont, lángoló karddal védelmezte azt. Úgy mondják, e csoda után még jobban félték és tisztelték őt a vitézek. Ezenkívül ahány katona fogságba esett a csatában, vagy a nagy inség miatt Lászlóhoz átment, épségben visszaeresztette Salamonhoz, mégpedig érdeme és rangja szerint megajándékozva, miért is az ellenfél oly nagyon megkedvelte, hogy barátjának és óhajtott vezérének tartotta.

Közeledvén megváltónk születésnapja, Géza király ezt Szekszárdon kívánta megülni. Követte őt Dezső esztergomi érsek a teljes püspöki kar és egy sereg főúr élén, és a szentmisén olyan prédikációt tartott a testvéri egyetértésről, az emberiségről meg a közbékéről és nyugalomról, hogy az sem hozzá, sem hallgatóihoz nem volt méltatlan. A király lelkét annyira megrendítette ezzel, és az annyira magába szállt, hogy a közönség szeme láttára könnyezve borult a metropolita lába elé, őszintén megvallotta vétkeit, hogy a törvényesen megkoronázott Salamontól elorozta az országot, hogy az igaz királyt elűzte, hogy más jussát elbitorolta; (80) bűnbánatot tartott, és nyilvánosan megígérte, hogy az eltulajdonított országot Salamonnak azonnal visszaadja azzal a méltányos feltétellel, hogy ő maga az elnyert koronával megtartja az ország harmadrészét, mely azelőtt hercegi fennhatóság alatt állt, Salamon a hercegi koronával birtokolja, mint régen, azt a két részt, amely királyi jog alatt szokott lenni. Géza észretérése és tekintélytisztelete a jelenlevők lelkét úgy eltöltötte a rég várt örömmel, hogy a királyt istennek kijáró dicsőséggel illették, kiáltoztak, hogy csakugyan méltó a Nagy melléknevre, ő a haza atyja és a magyarok békeességének megteremtője. Rögtön követeket választottak Salamonhoz, hogy vigyék meg a béke és a visszaiktatás feltételeit, melyek ha tetszenek neki, máris egészen módjában áll visszavennie a Magyarország fölötti hatalmat. A követek végrehajtották megbízatásukat, meghozták a választ, amely a felkínált feltételek némelyikét elutasította. Aztán többször jöttek-mentek köztük a diplomaták, itt is, ott is különböző feltételeket szabtak, a megbékélés azonban nem jött létre.

Míg a béketárgyalások folytak, Géza egészsége megromlott, és bár semmit sem óhajtott jobban, mint ezt a kiegyezést, mielőtt az életből távozik, mégis éneikül hagyta el az árnyékvilágot május 7. kalendáján, úrt és siralmat hagyva maga után mindenkinben, mert erényességben és igaz hitben egyaránt megállta a helyét. (85) Testét Vácra vitték, és fényűző temetéssel elhantolták az isteni szűz bazilikájában, melyet ő épített. Három évig uralkodott, és királyságának első évében súlyos éhínség tört Pannóniára. Azt mondják, lányát Ottóval, a velenceiek dózsájával jegyezte el, mert ennek kiválósága és hírneve megragadta őt. Megtudta ugyanis, hogy ez annak az Orseolo Péternek a fia, akinek vezetésével a velenceiek első ízben vetették hatalmuk alá szinte az egész Dalmáciát, Liburnia és Isztria partvidékét, amikor pedig a fiú az elhalt helyébe lépett, hivatala kezdetén az Adige és a Pó torkolata között fekvő Loreónál jeles győzelmet aratott a velencei területet zaklató adriaiak fölött,

megfuttatta Horvátország kiskirályát, Murcimirt, akit más szerzők egyébként Kresimirnek neveznek; aztán végigjárta Dalmáciát és Liburniát, és az apja által régebben meghódított összes népet újra föleskette, hogy a jövőben mindig hűségesek maradnak. De mert az emberi dolgokban nincs maradéktalan boldogság, Flabanico Domonkos aljas összeesküvésekor elfogták, szakállát lenyírták, gyorsan elvitték Görögországba, és úgy hiszik, hogy hamarosan meghalt.

(90) Géza tisztes temetése után a magyarok a királyválasztással kezdtek foglalkozni. És bár Salamon, a törvényes király, ott volt a határ mellett, akit bizvást visszahívhattak volna, sőt, ő levéllel, kéréssel, néha vesztegetéssel sűrűn szorgalmazta is, hogy ezt tegyék, azonban Lászlót nem bírták kiverni a fejükből; mert valahányszor az ország hasznára és javára gondoltak, legkívánatosabbnak a szentséges herceg becsületessége és bátorsága jutott az eszükbe; emlékeztükbe idézték e férfi igazságosságát, jámborságát, bölcsességét, vitézségét, főleg pedig mély vallásossággal párosult életszentségét, tudták róla, hogy nem tartja sokra az e világi szerencse mosolyát, nincs kitéve nagyravágyásnak, nem fűti ocsmány bujaság, de megveti a múlandó méltóságot, és haláláig őrzi tisztaságát. Ehhez járult a lelki nagyság, a fékezhetetlen testi erő, tettben és szóban az állhatatosság, a hallatlan szívélyesség, a nyájasság, övéi és mások iránt az áradó jóság. Mindez oly nagy szeretetet keltett iránta, hogy hó fohászokodással kívánták és magasztalták. (95) Csodatettei sem múltak el az emlékeztetből, a hőstettek sem, amelyek nemcsak uralkodásra, de isteni tiszteletre is méltónak mutatták. Tüzelt a lelkeket pazar jótékonyosságának és bőkezűségének az emléke, melyet senki sem feledhetett. Sokan mondogatták, hogy Magyarországon ő a szemérem egyetlen őre, a nyomorultak menedéke, a szentség példája, nemzetének megmentője, mások azt hirdették, hogy ő a hivatástudat páratlan mestere. A nyomortól megszabadított koldusok, a segítségével fölemelkedett elnyomottak, a rabságból kiszabadított, hozománnyal felruházott szüzek, a védelmét élvező becsületesek és a jótékonyosságából részesült mindenféle rendű és rangú emberek tolongva gyülekeztek a királyválasztó országgyűlésre, hogy szavazathajhászás és korteskedés nélkül önként adják rá a voksukat. Mindenkit erre ösztönzött a szeretetreméltóságot sugárzó fenséges tekintet, a testrészek harmóniáját mutató daliás alkat; a többi ember közül vállal kimagaslott. (100) Ítélezéskor oly nagy mérsékletet tanúsított, hogy nemcsak igazságosnak, hanem irgalmasnak is tartották, ezért melléknevén kegyesnek nevezték.

Miután erre az országgyűlésre a püspökök, főurak, a városokból és falvakból az előljárók mind összejöttek, Lászlót egy akarattal királynak választották, és mielőtt a gyűlésbe belépett volna, valamennyien királyként köszöntötték. A rangot alázatosan visszautasította, de a leghevesebb kéréssel rákényszerítették elfogadására; nagyon jól tudta ugyanis, mekkora fáradsággal jár e vésteli és forrongó ország kormányzása, és az annyi sok népről, nemzetről való számadás, egy ilyen jelentős közéleti szerep elvállalása, mikor a magánéletben is nehéz tisztességesen élni. Emellett az isteni szolgálat lelkében régen dédelgetett tervét ez a közhivatal meghiúsította. Amikor azonban eszébe jutott az a platói mondat, hogy nemcsak magunknak születünk, hanem a hazánknak és a barátainknak is, arra gondolt, hogy hasznára lehet az államnak. Végül is a kérés meggyőzte, és az ország gyepölőjét szerencsére a kezébe vette, azonban a királyi koronával megkoronázni nem engedte magát, mert tudta, hogy Salamon még él; (105) jogtalanságnak tartotta a törvényes király koronáját elbitorolni; reménykedett jövőbeli kiegyezésükben, és bízott abban, hogy ez a mértéktartás elősegíti azt. És nem is vette föl ezt a jelvényt mindaddig, míg meg nem tudta, hogy már törvényesen megteheti. Sokan mondják, hogy azért járt el így, mert megvetette az emberi dicsőséget. A hatalom csúcsára feljutva, legfontosabb dolga az volt, hogy templomokat alapítson, támogassa a vallást, bőségesen ellássa a papi testületeket, példájával az isten tiszteletére buzdítson másokat, és semmit sem ápolta lelkesebben, mint a jámborságot, amelynek kötelességét a legkisebb ízben sem hanyagolta el. E mennyei fejedelemben azt tartották a legcsodálatosabbnak, hogy egyképpen tett eleget az isten tiszteletének és a kormányzásnak, egyik sem ment a másik rovására, holott mindkettőben egyszerre kitűnni a legnehezebb dolog.

Kínálkozó alkalommal öregbítette a magyarok hatalmát, ugyanis Dalmáciát és Horvátországot örökös joron Magyarországhoz csatolta. (110) Ebben az időben a dalmátokon Zolomir király uralkodott, akinek a felesége László húga volt; ez az ember gyermekek nélkül távozott az életből, és országát a feleségére hagyta. A királynét ellenségei mindenféleképpen zaklatták, leginkább azok, akik az uralomra pályáztak, ezért tekintélyes bátyjától kért segítséget. László sorozást tartott, sereget állított, és rokoni joron hadjáratot indított Dalmáciába, átkelt a Dráván, a dalmátok ellen felkeltette az egész Valériát, mely a Száva és a Dráva között terül el, húga ellenségeit gyorsan legyőzte és elkergette, az elfoglalt városokat visszavette, és a villámháborúval megszabadított egész országot megbékéltetve adta át a nővérének. Ennek nem voltak gyermekei, s így senkije sem, akire az országot jogosan ráhagyhatta volna, ezért fivérének és utódainak adta, és elrendelte, hogy ettől fogva egész Dalmácia és Horvátország magyar fennhatóság alá tartozzék. Ez idő óta a dalmátokon és a horvátokon a magyarok törvényesen uralkodnak.

(115) Térjünk vissza Salamonhoz, aki Pozsonyból, a római kolóniából szakadatlan kirohanásokkal riogatta az országot. Pannónia összes főpapja és főembere másra sem törekedett nagyobb buzgalommal, mint a fejedelmek összebékítésére, akiknek egyetértésétől tartós nyugalmat reméltek. De ezt nem lehetett volna megvalósítani, ha

Lászlót nem győzi le igazságérzete és a vele született jóság, annak ellenére, hogy Salamon elméjét és szívét keménynek és kérlelhetetlennek tapasztalta. Azt is tudta, hogy az ország örökösödési jogon inkább illetné unokabátyját, mint őt, ha annak kegyetlensége és embertelensége nem tiltaná ezt. Végül inkább a rokoni szeretetre, mint önnön érdekére volt tekintettel. Uralkodásának negyedik évében azzal a feltétellel kötöttek egyezséget és alapozták meg az egyetértést, hogy Salamonnak évjáradékot fizet, annyit, amennyi a királyi ranghoz illik, a királyi hatalomból azonban az nem részesül, Magyarországon csakis László parancsol. Salamon elfogadta a békefeltételeket. (120) Azt mondják, hogy László a következőkben önként lemondott volna a királyi hivatalról, és megelégedett volna a hercegi címmel, ha unokafivérét szavatartónak tapasztalja. Ámde közbeléptek az előkelők és a püspöki testület, akik Salamon visszahelyezését és a szentséges király távozását a maguk számára roppant előnytelennek tartották, és az ország semmiféle felosztásába nem mentek bele, sőt kijelentették, hogy a legvégsőket is szívesebben viselik, mint hogy elveszítsék a legkegyelmesebb és legvitézebb uralkodót, égtől kapott, győzhetetlen védelmezőjüket. Jól tudták, mennyi baj leselkedik a magyarokra, ha netalán ismét e kegyetlen zsarnok markába kerülnek; tudták, hogy haragja engesztelhetetlen, és ezt a fejlemények be is bizonyították.

Tudniillik az unokatestvérével kibékült Salamon vad szíve egy darabig nyugodott, de később a kibékülés révén talált alkalmat a bosszúra, és hozzákezdett a cselszövéshez, azt azonban nem tudom bizonyosan, hogy ezt sugalmazott gyanú és gonosz tanácsadók hatására tette-e, vagy feltámadt dühében. Azt mindenkinek nyilván tudnia kell, hogy hatalomvágyó, de az uralomtól megfosztott ember számára nincs sürgetőbb, mint a rang visszaszerzése, és nemcsak az állhatatlanság bélyegétől nem riad vissza, de hogy kívánságát teljesítse, igazat, hamisat semmibe vesz, jogost és jogtalant gyakran egybekever. (125) Lászlót ezért levél útján találkozára kérte Moson környékére, hogy a köztük fennálló tartós egyetértést megerősítsék, miközben azt remélte, hogy e szín alatt könnyen hálót vehet köré. László megígérte, hogy a kijelölt napon ott lesz. De mert isteni oltalom alatt állt, pár nappal később titkos küldönc figyelmeztette, hogy a megbeszélésen óvakodjék Salamontól, tudja meg, hogy unokatestvére lest állít, és ha nem vigyáz, halálos veszedelem fenyegeti. A király e figyelmeztetésre megértette, hogy Salamonnal hasonló módon kell harcolnia. Ezért a tárgyalásra titokban erős őrséget vitt magával, és miután megérkezett, az ármánykodásban leleplezett Salamont törbe csalta és elfogta. Amikor ez megértette, hogy tulajdon mesterkedése ejtette foglyul, bizony, magán kívül senkit sem okolhatott, és ha a rá állított őrség nem akadályozza, többször is az öngyilkosságra gondolt volna. Szerencsétlenségét égi jelek is jósolták, mert azt mondják, hogy ebben az évben villám sújtotta a megváltó keresztjét, amelyet Fehérváron az isteni István bazilikájában tiszteltek. (130) A fogoly Salamont tehát elvitték Visegrádra, mely régi királyi palota volt, ott tömlöcbe csukták, nem méltóságának meggyalázása, hanem nyakasságának megtörése végett. Vigaszképpen mellé rakták a néhai Bakony fiát, Bodot, aki súlyos bűnei miatt ugyanazt a büntetést szenvedte. Bár úgy látszott, hogy László a kellesténél szigorúbban bánik unokatestvérével, hogy annak mértéktelen dacát és embertelen keménységét ezzel a büntetéssel megtörje, ő mégsem hagyott fel az éjjel-nappal való imádkozással, hogy ez az ember mennyei segítséggel találjon vissza a rokoni szeretet kötelességéhez. Önként elhagyta volna a királyságot, és szívesen visszamegy a hercegségbe, ha azt látja, hogy unokatestvére végre-valahára magára eszmél, azonban László a közjó érdekében, hogy az országot fel ne zavarja, akarata ellenére kénytelen volt őt örökös fogságban tartani. De egy eset világosan megmutatta, milyen gyűlöletes az isten előtt a testvérviszály. Mert amikor a magasságbeli István istenségét negyvenöt éve rejtőző testének imádása révén ki akarta mutatni, hogy az istentiszteletre utóda jóvoltából tegyen szert, László királyban heves vágyat gerjesztett ereklyéinek kiérdemlésére. (135) Ezért az atyák határozata és királyi parancs férfiaknak, nőknek háromnapos böjtöt rendelt, az összes kegyhelyen áldozatot mutattak be, és minden oltárnál könyörögtek, hogy az istenség adjon valami jelet, amelyből a mindenható úr akaratát megértsék. A negyedik napon nagy tömeg jött össze a sírjánál, hogy a szentséges király testét a föld alatti boltból kivegyék, mit mikor megpróbáltak, a követ semmi erővel sem tudták elmozdítani. Megkérdeztek egy csodás életszentségű szüzet, aki állandóan a megváltó kolostorában lakott, és ez azt felelte, hogy hiába erőlködnek, míg Salamon ki nem szabadul a tömlöcből. László hitelt adott a szűz kinyilatkoztatásának, azonnal kieresztette, majd háromnapos böjtöt és könyörgést rendelt el. Ez rendben végbemenvén, a püspökök és főurak népes csoportjával megint elment a bazilikába, és a kő, mely oly sokáig feküdt a síron, egyetlen érintésre elmozdult, és a szent király maradványai feltáruultak.

(140) Biondo historikus Salamon fogságáról egészen másképp ír, mint ahogy a történeti igazság megköveteli, mert úgy látszik, a magyarok évkönyveit nem lapozta át. Azt mondja, hogy a cézárrá választott Henriknek száma szerint negyedik, a nemcsak választottak, hanem a pápa által meg is koronázottak között harmadik Henrik császárságának 18. évében súlyos viszály lángolt fel hetedik Gergely római pápa és a császár között. Ez ugyanis a kufárkodás vétkébe esve jog és törvény ellenére áruba bocsátotta az egyházi és isteni hivatalokat, és a pápa figyelmeztetése után sem tudott kiszabadulni a gyalázatos kapzsiság fertőjéből. Ebben az időben igazta le a magyarokat is, akik börtönbe vetették királyukat, Salamont, mert azt mondták róla, hogy nem tud ellenállni a németeknek, hadat üzentek Henriknek, akivel szemben Pannóniában óriási csapatokat vetettek be. Ez idő tájt Ágnes, a császár anyja, akit a kormányból kivettek, Rómában bevégezte az életét. (145) Aztán a pápa szigorú

rendeletet hozott a szimónia ellen, mely az elkövetőket nemcsak a prédikálástól, hanem a víztől és a tűztől is eltiltotta. E törvény alapján számos püspököt nótáztak meg, aki a császár balgaságának akart kedvezni. A Lateránban a püspökök is teljes gyűlést tartottak, ahol többek között megjelent Guibert ravennai érsek, a longobárd püspökök nagy serege, továbbá Matild, e korszak díszje és a matrónák éke, meg Gisulf salernói herceg. Guiscard Róbert, a normannok hercege, aki seregével Galliából Itáliába menve Apuliát elfoglalta, és kikergette onnan a görögöket meg az afrikaiakat, akik az itáliaiak ellenében megszállva tartották azt a területet, majd az afrikaiakat elüldözve megszerezte magának Szicíliát, ez alkalommal ajándékba adta azt öccsének, Rogeriusnak. Amikor a pápai fennhatóság alá tartozó Picenót is el akarta foglalni, a többi normannal együtt átok alá esett. (150) Mindenféle kártételek, zavargások és háborúságok után a bünei tudatára ébredő Henrik oly alázatos lett, hogy örök szolgálatának ígéretével könyörögte ki a pápa bocsánatát. De erről elég.

Salamon a börtönből való szabadulása után csak néhány napot töltött László királynál, mert szokásos mérgéhez és gyűlölködéséhez visszatérve a sérelmek megtorlásán kezdett gondolkodni. Nemigen hallgatott a rokonok, a főpapok, a főurak beszédére és kérésére, hanem elbocsátást kért, és titkon megszökött. Összevissza bolyongott a szegény, mert nem egykönnyen talált olyan hatalmasságot, amelyet a magyarok és unokatestvére ellen felpiszkálhatott volna. Ha Henrik császárhoz fordult, akitől magától értetődően kérhetett támogatást, azt hallotta, hogy azt részben a pápa, részben a szászok elleni hadakozás köti le, bár a szászokat, ötezer emberüket megölve, alaposan megverte. (155) A keresztények közül senki sem kínálkozott, akitől komoly segítséget várhatott, ezért gondolatai a pogányok felé fordultak. Rögtön eszébe jutott, hogy a hatalmas barbár hadsereg fölött rendelkező Kutesk kun fejedelem, az ország szomszédja, aki az Erdély fölötti uralomra sóvárgott, könnyen feltűzelhető lesz erre a háborúra. Titkon barbár segítséget kér tehát, eskü alatt megígéri, hogy ha korábbi méltóságába visszakerülhet, Erdélyországot mindörökre átengedi a kunok hatalmába, annak lányát feleségül veszi, és örök szövetséget köt vele. A barbár e hiú reményben roppant tömeget csődít össze, és rátör Magyarországra. Először két erődöt támad meg, az egyiknek Ung, a másiknak Borsova a neve. A kun támadás riadalmat kelt; László azonnal sereget állít, és indul a barbárok ellen. Alig akar hinni a híreknek, hogy Salamon a kunok népségével állt össze. (160) Végül feladva az unokafivére boldogulásába vetett reményt, gyors menetben megy az ellenség táborához, és némi pihenő után oly nagy bátorsággal rohanja meg azt, hogy azonnal meghátrálásra és megfutamodásra kényszeríti. A kunok közül tízezer, a magyarokból alig ezer vész oda. Kutesk Salamonnal együtt szökve menti az irháját. A király szép győzelemmel és jelentékeny zsákmánnyal megy haza, minden oltárnál istentiszteletet és könyörgést rendez, hogy az úrnak hálát adjon; a zsákmányt az istenek templomaiban függesztik ki, és az égi segítséggel kivívott győzelem emlékezetére templomot állítanak a megváltónak.

Salamon látta, hogy ügye nem alakul reménye szerint, ezért tervét módosítva a kunok erejét ezután Alsó-Mysia felé fordította, melyet most Bulgáriának neveznek. Felzaklatta Trákiát, zsákmányszedéssel, rablással nyugtalanított mindent, úgyhogy fegyverre ingerelte Nicefor konstantinápolyi császárt. (165) A görögök nem tűrhetve a kunok portyázásait, sebtében verbuvált sereggel szembeszálltak, és fölvettek a harcot; amikor ütközetre került a sor, oly nagy dühvel rontottak a barbár tömegre, hogy futásra kényszerítették. A kunok zöme elesett; kevesen menekültek meg Salamonnal együtt, aki hátat fordított, és sietett a Dunához. Annál is inkább iparkodnia kellett, mert látta, hogy erős lovasság kíséretében macedón falanx üldözi. Attól félt, hogy az ellenség bekeríti, mielőtt a Dunán átkelnek. A veszélyt fokozta, hogy nehezen tudott haladni, mert a vele együtt menekülő katonák, akiknek segítségével a bajból kievickélt, nagyobb részben nehézfegyverzetűek voltak. Ehhez járult a pocsék út, a kegyetlen tél, amely hófúvással nehezítette a tájékozódást, minek következtében sem az elől haladó bajtársakat, sem a helyes irányt nem láthatták; vaktában meneteltek, nyakukban az üldöző ellenséggel. (170) Egyszer csak egy elhagyott városhoz értek, amelyet védelmet keresve nagy hirtelen megszálltak, ámde a görög katonaság azon nyomban körülrárta őket. Egy nap és egy éjjel pihentették itt a testüket, és erőre kaptak. Azonban a menekülés reménye elzárátván, Salamon a társaival semmiképpen sem tudott kijutni erről a helyről, ezért az éhhalál helyett a dicső véget választotta. Másnap kiment a városból az ellenségre, az keményen fogadta, és mindenfelől közrefogta, nehogy kimeneküljenek a kezéből; ők azonban karddal vágtak utat maguknak; így szörnyű mészárlás kezdődött. Miután mindkét részen sokan elesetek, Salamon néhányadmagával fegyverrel áttört, és elfutott a befagyott Dunához, amelyen száraz lábbal átgyalogolt; aztán nagy gyorsan behúzódott a közeli erdőbe, ahol társainak kiadta az utasítást, hogy pihentessék meg tagjaikat, a lovakat csapják ki legelni, ő maga letette a pajzsát, és mintha rögtön visszajönné, félrevonult, aztán – hogy társai szeme elől eltűnt – soha többé nem látták. (175) Azt beszélik, hogy ez az oly sok balszerencsével sújtott ember mennyei szellem sugallatára később üdvös bünbánatra tért, és visszahúzódott a magányba; amikor megértette, hogy isten jobbító kezét nem eltaszítani kell, hanem engedelmesen követni, a remetiségben mély bünbánatot tartott, és amilyen dacosan viselkedett az emberekkel, olyan szelíd lett aztán az istenhez; akkor már magasztalta kegyetlen sorsát, felismerte, hogy az egykor elviselt viszontagságok milyen kedvezőek a számára, és rájött, hogy akit a világ gyűlöl, isten előtt az a legkedvesebb. A pusztaságban bujdosolva füvekkel és vadon termő gyümölcsökkel csillapította az éhét, testét daróccal és magára aggatott állatbőrrel védte, ágyat száraz lombból vetett, szomját

vízzel oltotta, az alvást virrasztással és munkával cserélte föl, testét folytonos böjtöléssel sanyargatta, éjjelenappala szent himnuszokkal és ájtatos imádsággal telt. Ő, megváltónk áradó kegyelme, aki ha úgy akarja, nyomban meglágyítja a legkeményebb embert is, feléleszti a bölcsességet, és húz-von az üdvösség felé! (180) Bizony, senki sem ámulhat eléggé Salamon király magára eszmélésén, hogy ez a fennhéjázó elméjű, fékezhetetlen indulata, királyi nemzetből született, királyi trónusra ültetett, folyton gyönyörűségek között forgolódó ember, miután az isteni szellem megszállta, azon nyomban levetette a vele született gögöt, bíbor tóga helyett darócot, bársonytakaró helyett avart, királyi lakoma helyett bogyót, makkot, szerémi bor helyett mocsárvizet, testőrsereg helyett a magányt választotta, és ebben üdvösebb nyugalmat lelt, mint a királyságban; semmit sem került jobban, mint az emberek csődületét és társaságát. Azt hiszik, hogy Kálmán király idejében egyetlenegyszer látták Magyarországon, de azonnal eltűnt, és többé sohasem bukkant fel. Úgy emlékeznek, hogy legutoljára Isztria erdőségeiben éledélt, ott szunnyadt el az úrban, és Polában temették el; anyja és felesége pedig állítólag a stájerországi Admont kolostorában halt meg és az is őrzi hamvaikat.

László azt hitte, hogy már rég meghalt, hiszen sohasem tűnt fel, és minden gondját arra fordította, hogy az országot megvédje az ellenséges támadástól. (185) Tudta, hogy a község boldogságát a kezében tartja, és hogy a rá bízott nemzetet a legnagyobb gonddal kell kormányoznia; és íme, a kunok dühe újra kitör, Krul fia Kapolcs vezetésével Magyarországra rohan. A mérhetetlen tömeg az első lendülettel előzönlí a dús és aranytermő Erdélyt, elhajtja az embert, a jószágot, tüzzel-vassal pusztít mindent. Oly vadállati fajzat ez, hogy sem istent, sem embert nem tekint; mindent széthurcol, a népet rabszíjra fűzi, a templomokon tombol, felégeti az oltárokat, nem irgalmaz sem az isteneknek, sem az embereknek. Erdély végigpusztítása után átkel a Kárpát-hegyen, mely nevét nem ok nélkül kapta a bőségesen bányászott só- és aranytermésről, és máris rohan a bihari tájra, ahol Várad fekszik. A kunok annál a folyónál vertek tábor, amelynek most Omsó-ér a neve; pár napot itt időztek. (190) Aztán úgy tetszett nekik, hogy átkeljenek a Tiszán, és arra a földre helyezték át a tábor, amelyet Kotojdnak hívnak; majd három részre osztották a hadat, az egyiket meg a másikat elküldték a homokos föld feldúlására, a harmadik hátramaradt, hogy a Tisza partján portyázzon. Tervük szerint tehát végigpusztították a tartományt, és összetalálkoztak egy Becsének nevezett falunál vagy víznél, ahol a zsákmány elviselhetetlen súlya miatt elhatározták, hogy azonnal visszavonulnak, és így kérkedtek egymás között: Háborúba jöttünk, de vadászatból megyünk haza. Erre a hetykeségre a préda addig sohasem látott, mérhetetlen bősége adott okot, mert gyermekek, nemesasszonyok megszámlálhatatlan sokaságát vitték rabként magukkal.

László akkor Illyricumban tartózkodott, és a nővérétől örökölt, fegyverrel már korábban megvédelmezett Tótországot csatolta Magyarországhoz, így messze lévén, a történetekre nem tudott gyorsan megjelenni. Amikor azonban Magyarország Dunán túli területén hírért vette, hogy az a bős horda mindent elpusztít, sietette a haladást, gyors lovasságot küldött előre, melyet maga a vértsekkel éjjel-nappal követett. (195) Szakadatlan menettel a Temes folyónál elállta a távozó kunok útját, akik azt hitték, hogy a folyón átkelve biztonságban vonulhatnak vissza hazájukba. Amikor odaértek, ahonnan a nyomorult foglyokat látni lehetett, László gyűlést hívott össze, és így kiáltott: Jaj, milyen iszonyú látvány, bajtársaim! Nézzétek a foglyok végeláthatatlan sorát, melyben bármelyitek felismerheti hosszú kötélre fűzött feleségét és fiát, aki kénytelen gyalog loholni a messzi úton, és a nyomorult rabság felé igyekszik. Hallgassátok a hangos jajongást, csecsemőitek rívását, kik anyjuk vállán csüggve fokozzák az ő jajveszékelésüket, és velük együtt tekingetnek hátra, hogy vajon látnak-e valami segítséget. Nézzétek, hogyan görnyednek a fiaik súlyával terhelt asszonyok, és hogyan ösztökéli őket rúgással az ellenség, másokat fáradtságukban lustának tartanak, és hátukat korbácsnyommal írják tele irgalmatlanul. (200) Közönyösen nézitek ezt, urak, és eltűritek, hogy gyermekeitek és asszonyaitokat, anyátokat ez az alja népség szolgaságba hurcolja? Én inkább kívánok meghalni, mint hitványul tovább élni, ha az ellenség elhajtja ezt a sok nemes matrónát, ezt a sereg gyermeket, akibe az ország minden reményét fekteti. Ezután könnyáradat közepette az ellenség felé ugrasztottá a lovát, és egyúttal elindította a vörös zászlókat; a többiek, akiket hasonló fájdalom fogott el, hasonló elszántsággal követték a hős vezért. A kunok észrevették, hogy hátukól megtámadták őket, menetszlopukat megállították, és harci alakzatot öltöttek. Rögtön iszonyú küzdelem kezdődött, melyben egyiknek a félelem, másinak övéi szeretete és a rabság szégyene adott bátorságot. A király a csata sűrűjébe vetette magát, és vallásos hevületében azokat sem kímélte, a veszélyt sem kerülte. Már az elején mindkét részen sokan elestek.

(205) Eközben a sietésre nógatott foglyok tömege látja, hogy hátulról megjött a segítség, és szembefordul a hajcsárokkal. A férfiak, nők, gyerekek igyekeznek kiszabadítani magukat, kölcsönösen feloldják egymás megkötözött kezét, az asszonyok leteszik drága csecsemőiket, hogy szemből segítsék az övéiket; ez gyorsan megtörténik, mire hangos örvendező kiáltásban törnek ki. Amikor a földre letett csemeték észreveszik, hogy a szüleik otthagyták őket, a szokatlan jelenségen megriadva sivalkodni kezdenek. Hátul a férfiak ordítanak mindenfelé, hogy legyenek jó reménységgel, és egyszerre ontják a könnyet meg a vért. A kunok látják, hogy kutyaszorítóba kerültek, hátulról keményen csépelik őket, előlről a poggyász, de leginkább a fogolytömeg akadályozza, melyben az asszonyok, a gyerekek, az öregek vitézül segédkeznek a hátulról támadó férfiaknak. (210) Mert az aggastyánok széttárt karokkal sáncként állnak, és a fegyvertelen sokaságot testükkel pajzsként

védellemezik. Az asszonyok bátorsággal és reménnyel eltelve foggal-körömmel verekednek, az ellenség kezéből kikapnak egy-egy fegyvert, és a kisgyermek is követik anyjuk példáját. Oldalt a kunok kezdenek meghátrálni, aztán mind hanyatt-homlok futásnak ered, a magyarok üldözik őket. Ahogy ezt a kegyes király meglátja, nyomban felkiált: Kíméljétek az emberi vért, kíméljétek, vitézek, elég ellenséges vér ömlött. Kapjátok el a menekülők tömegét, és ha netán hajlandók lennének lelkükkel az igaz hit felé fordulni, gyarapítsuk az isten népét, mert nem tehetünk ennél kedvesebbet a magasságosnak, hasznosabban magunknak. E szavak lecsillapítják a katonák dühét, és az életben maradt kunokat elfogják; az emlékezetes vereség hírmondójaként egyetlen szolga fut el, egy Eszembő nevű. (215) Kapolcs és az előkelőbbek már az ütközet kezdetén elesetek. A győzelem után a magyarok röpülnek a szabadságukat visszanyert foglyok drága seregéhez. Ki-ki megkeresi az övéit, és nemcsak névről, hanem hangról is felismerik egymást; a nem várt szabadulás fölött oly heves és könnyes öröm tör ki, hogy e megható látvány még az emberségből kivetkőzött ellenfelet is megrikatja. De amikor ennek az emberi érzésnek, azaz az örömmek már eleget áldoztak, a király parancsára az istenekhez kezdtek imádkozni, áldozatot mutattak be, és a mindenható istennek minden oltárnál hálát adtak, a Temes folyó pedig e jeles diadal örök emlékezetére a hitetlenek hírhedt vereségéről mind a mai napig a Pogánics nevet viseli.

A kunok népe ama menekülttől tudomást szerez övéi vereségéről, és közös gyászünnepeket tart, megsiratja Kapolcs fejedelem és a többiek pusztulását. Mivel tudják, hogy embereik megszámlálhatatlan sokasága maradt fogolyként a magyaroknál, szeretnék egyetlen háborúval vezérük halálát is megtorolni meg azokat is kiszabadítani a rabságból; ezért seregüket újjászervezik, és ennek érdekében a szolganépet is besorozzák. (220) Lehetőségük szerint mindenfelől segítséget szereznek, továbbá megpróbálják a kumánokat, a hamaxobiusokat és a ruténokat is mozgósítani Pannónia ellen. Aztán követeket küldenek Lászlóhoz, azzal a megbízással, hogy utasítsák a királyt a foglyok visszaadására, vagy ha ellenkezik, nyomban üzenjenek hadat, és jelöljék ki az ütközet napját. Amikor ezek László szeme elé kerülnek, küldetésük értelmében nagy szemtelenül követelik a foglyokat, és nem tanúsítanak tiszteletet; még azt a gyalázatot is elkövetik, hogy a foglyokat nem mint győztestől, hanem mint valami alattvalótól követelik vissza, és pimaszul felszólítják az azonnali átadásra. A király megmosolyogja az üres locsogást, és azt mondja, hogy a legyőzöttekhez nem illenek e fenyegető szavak, és főleg nem, ha nagy fontosságú dolgot kérnek a jóindulatú győztestől. Főlemlegeti a kunok kártételeit, akik immár harmadszor rohanták meg Magyarországot, holott a pannonok nem bántották őket, és ellenségnél is ádázabban hajtották el az embereket és az állatokat. (225) Kijelenti, hogy az efféle dölyf nincs kedvére, és dolgukvégezetlen elküldi őket, kik mielőtt a lábukat kitennék, megjelölik az ütközet napját. A király mihamar erős lovasságot toboroz, városokként és falvanként hívja az embereket, nagyon gyorsan az országhatárra megy, hogy idejekorán megelőzze az ellenfelet, és ne engedje, hogy az belépjen az országba. Azok pedig a mondott napon mérhetetlen tömeggel megjelennek, szombati napon a megállapodás szerint csatába szállnak a Duna-part közelében, és amikor a zászlókat kibontják, és elszánt bátorsággal verekedni kezdenek, László mindenekelőtt arra törekszik, hogy a vezérükkel párbajban megküzdjön. Ezért kerül a többiekkel való összecsapást, mindenfelé keresi a kunok királyát, mindenfelé vágatva kiabál: Ákos, Ákos! Ez nem mer kitérni a páros küzdelem elől, és máris ott terem. Egymásnak mennek, és amikor László erejét megtapasztalja, bátorsága semmivé lesz, úgyhogy a bárd első csapására a feje lehanyatlik, aztán a kard keresztüldöfi, és kiszenved. (230) Ákos vezér halálát látva a kunoknak inukba száll a bátorság, és a rohamozó magyaroknak kénytelenek hátat mutatni; aztán szanaszét futnak, és mindenütt hullanak. A király a pimasz barbárok között úgy dühöng, hogy kevés foglyot ejt; szokása ellenére embereinek is megengedi a hasonló vérengzést, hogy kun támadás többé ne háborgassa Magyarországot. Végezetül jeles győzelmet aratott, István égi atyának gazdag zsákmányt vitt, és könyörgést tartva az istennek sokszoros hálát adott. A kunok tehát László alatt törtek be utoljára, holott ez a nemzet, mint a maga helyén megírtuk, Salamon királysága és a testvéri egyetértés fennállása idején is óriási károkat okozott Magyarországnak. Akkoriban ugyanis ezek keresztülhatoltak Erdélyen meg a Kárpátok hegyein egészen Bihar környékéig, ahol Várad fekszik, és ott széltében száguldoztak és pusztítottak. (235) Abban az időben az isteni király megszabadított egy nemes szüzet, akit egy kun főember elrabolt, mint fent részletesen megírtuk.

A kunok veresége után kitört a háború a roxánokkal, akiket most ruténoknak mondunk, területüket pedig Ruxiának nevezik; a latinok többnyire roxolánokról beszélnek. László a kunok megtörése után megtámadta a ruténokat, mert tudta, hogy azok lazították volt ellene a kunokat, segítséget küldtek nekik, és emberrel meg munícióval már háromszor segítették elő a háborút. Azok azonban helyes elhatározással úgy vélekedtek, hogy a győzhetetlen fejedelmet nem karddal, hanem engedelmességgel fogják lefegyverezni. Tervükben nem is csalatkoztak, mert amikor alázatosan elébe járultak, vétküket őszintén megvallottak, és megígérték, hogy minden parancsát teljesítik, rögtön megbocsátotta tévedésüket, és oly szelíd érzülettel ölelte magához valamennyiüket, hogy az ellenfelet örökre lekötölte magának, mégpedig nem erővel, hanem jóindulattal.

(240) Aztán a lengyel háború következett, mert az a hír járta, hogy ezek a ruténokkal és a kunokkal összeszövetkeztek a magyarok ellen; ugyanis a kunok komoly támogatás nélkül nem tudták volna olyan sokszor megújítani támadásaikat a magyarok ellen. László úgy vélekedett, hogy az ellenfelet inkább lehet merészséggel,

mint halogatással megfélemlíteni, ezért a kunok lemészárlása és a ruténok behódolásának elfogadása után a polyákok felé indult, akiket sem a vérrokonság, sem a régi barátság, sem a szomszédság nem készítetett tisztességre. Már behatolt Sarmatia területére, amikor a lengyel hadsereg felvonult ellene; rövid ideig keményen harcoltak, és mindkét oldalon sokan estek el. Végül a lengyel sereg megingott; a magyar megnövekedett reménnyel hevesebben nyomta; amikor pedig az ellenfél megfutamodott, ezek rohamát többé nem tudta feltartóztatni, kaszabolták, üldözték a menekülőket, és a győztes akkora bátorságot merített a sikerből, hogy nem állt meg addig, míg el nem érkezett a Gracchus római polgár alapította Krakóhoz, a lengyelek fővárosához. Ideérven, László kemény ostrom alá fogja a várost. Ezen a Visztula folyó halad keresztül, amely Szkítiát és Sarmatiát egészen elválasztja Germániától, és a Szarmata-óceánba ömlik. (245) Az ostrom már a harmadik hónapra húzódik át, és mind a védőket, mind a támadókat egyformán gyötri az éhség meg a nyomor, amikor a találékony szükség szokatlan ötletet agyal ki. Egy sötét éjjel a király parancsára minden katona kiásott földdel tömött lábvértet vagy sisakot visz a városfal elé. Amikor végeznek, az összehordott földből jókora domb keletkezik, amelyet a király azonnal beszórat liszttel. Napkeltekor a városlakók egy irdatlan lisztheget pillantanak meg a várfalak előtt, irigylik és bámulják az ellenség élelmiszer-tartalékát, és elkeserednek a városbeli éhség miatt. Aztán a közjóra tekintve arra a gondolatra jutnak, hogy ők élelem hiányában elérve a legvégsőig, nem tudják tovább állni az ellenség kitaró támadását, mely ilyen hosszú időre ellátta magát elemőzsiával, hiszen őket már úgy gyötri az éhség, hogy egy óráig sem képesek ellenállni; ezért másnap a várral együtt megadják magukat. (250) A király némiképp megdorgálta őket macacosságuk miatt, de az alázatos megadás után minden jogukat helyreállította a várossal együtt, és figyelmeztette őket, hogy a jövőben semmit se forraljanak a barátság követelményével szemben a magyarok ellen, és ezt mindannyian megígérték. Aztán útja Csehországba vezetett, ahol volt néhány régóta ellenséges érületű csoport, amelynek kártételeit megtorolta, több embert fogságba vetett, majd mindenütt a legjobb szerencséjével kísérve mint diadalmas győző tért vissza Magyarországra a meggazdagodott hadsereggel.

Miután a sok hadakozás után pihenőre vonult, a bihari tájon vadászat közben égi hírnök figyelmeztette, hogy a Körös folyónál szenteljen bazilikát az isteni szűznek, és építsen mellé egy várost, tudatta vele, hogy ez a hely kiváltképpen kedves lesz a hatalmas anyának. Az isteni parancsot azonnal végrehajtotta, pompázatos templomot emelt, püspököt állított az élére, várost alapított, és azt Váradnak nevezte el; az egyházi teendőket ellátására a püspöki bazilikát bőségesen ellátta adománnyal. Amikor a németek megelégtettek Henrik és a pápa viszálykodását, sűrű kéréssel hívták a római császárság elfoglalására, de amikor úgy találták, hogy határozottan ellenkezik, megválasztották Rudolfot, Svábföld herceget.

(255) Semmire sem vágyott jobban, mint egy jeruzsálemi hadjárat fővezérére, hogy vérét ontsa annak az istennek az akaratából, aki minket vérevel váltott meg a haláltól, sírját és a többi kegyhelyet megszabadítsa a szerencsének mocskos fajtájától, mely azokat profán célokra használta, mert tudta, hogy ennél a vállalkozásnál nincs fontosabb megváltója szemében. Fokozta reményét az a hír, hogy a gall nemzetből született, csodálatosan derék életmódot folytató remete Péter szent zarándoklatról visszatérve az isteni Péter parancsára nemcsak Orbán pápát, hanem a gallokat, a hispánokat, a germánokat is felhívta, hogy vegyék vissza a szerencsénktől Palesztinát és azokat a tiszteletre méltó helyeket, ahol a világ megváltója született és meghalt; nem tűrhető tovább, hogy azt a szentélyt, ahol a legbűnösebb keresztény is könnyen megtisztul, nap mint nap pogány gonoszság szennyezze, mert ott az idegenből érkezett tisztas asszonyokat elvetemülten megbecstelenítik, a férfiakat meg vagy hallatlan kínzásokkal az igaz hit megtagadására kényszerítik, vagy kirabolják, megölik; Péter tehát, az apostolok fejedelme, megparancsolta a galloknak meg a germánoknak, hogy azonnal indítsák meg ezt a hadjáratot, szabadítsák meg a földet, amelyet szentnek neveznek, a gyalázatos szolgaságtól; (260) Orbán pedig Péter remete szavain felbuzdulva Galliába ment, az auvergne-ieknél, Clermontban zsinatot tartott, amelyen elsöprő szóarádattal minden jelenlevő fejedelmet rábeszélte erre a szentséges vállalatra; a legkiválóbb Bouillon nemzetségből született Gotfréd, Eusták és Balduin, a galliai Boulogne urai, aztán a puyi főpap, Rajmund, Saint-Gilles grófja, emellett Nagy Hugó, Fülöp francia király öccse, két Róbert, az egyik Normandia, a másik Flandria fejedelme, továbbá István, Chartres ura, mind önként csatlakoztak e szentséges katonasághoz; mi több, amikor a hadjáratot meghirdették, 300 ezer ember cserélte fel a civilruhát katonaköpenyre, és rajzolta fel a kereszt jelét a jobb vállára, ami többek szerint az ezer fölötti nyolcvannegyedik esztendőben történt. És Henrik ebben az időben indított háborút, mint mondják, Róbert, Flandria fejedelme ellen, hogy ezt a vállalkozást meghiúsítsa.

László, aki vágyakozott erre az üdvös dicsőségre, a húsvét ünnepét Bodrog városkában ülte, amikor küldöttek érkeztek hozzá Gáljából, Hispániából és Bretagne-ból. (265) Apanóniai évkönyvek azt mondják, hogy Vilmos, a francia király öccse, különmegbízottakat is küldött hozzá, akik a többiekénél is buzgóbban kérelték a királyt, hogy pápai felhatalmazással és a keresztény nép kívánságára megváltónk sírjának a szerencsének hatalmából való kiszabadításáért vállalja el ezt a hadjáratot, fogadja szívesen a szentséges expedíció ráruházott vezetését és főségét, ne utasítsa vissza a szent légiók parancsnokságát, melyek a hitelenség megbocsáthatatlan bűneit fogják megtorolni. A király nem kérte magát sokáig; köszönetet mondott először is a jóságos és mindenható Jézus Krisztusnak, hogy legderekabb népeit ilyen gyönyörű tette sarkallta, aztán a keresztény hatalmasságoknak,

leginkább azoknak, akik a küldöttség közvetítésével ezt a legdicsőségesebb kapitányságot felajánlották. Örült a szent vállalkozásnak, aztán vidáman és bátran elfogadta a legszentebb hadvezérséget, a követeket tisztességgel ellátta, és busásan megajándékozva bocsátotta el. Az ünnepélyes búcsúztatás alkalmával Magyarország összes főpapja és főnemese előtt bejelentette, hogy ebben az évben végrehajtja a jeruzsálemi hadjáratot; ezért mindenkit átölelt, figyelmükbe ajánlotta az ország gondja viselését, azok pedig szomorúan és könnyezve távoztak.

Rögtön küldöncöt indított Konrádhoz, a csehek hercegéhez, Ottó fiához, neki nővére révén unokaöccséhez, hogy jelentést tegyen neki a jeruzsálemi hadjárat felajánlott vezérségéről, biztassa a fiatalembert a katonáskodásra, házi dolgainak rendbetételére, és hogy erejéhez mérten állítson ki sereget a megváltó sérelmeinek megbosszulására. (270) Az unokaöcs kész örömmel engedett a felszólításnak, és a szent vállalkozásnak ujjongva megígérte, hogy a megjelölt napra megérkezik. Mialatt mindketten készülődtek a távoli hadakozásra, hát Szvatopluk, aki az ifjúval szoros rokoni kapcsolatban állt, egy sötét éjjelen Konrád herceg nevében Prágába ment és megszállta azt; másnap az összeesküvők tisztelettel fogadták, és a prágai püspök támogatásával megszerezte a város feletti uralmat. Az uraságából kivetett Konrád a nagybátyjához menekült, elbeszélte rokona gaztettét, segítséget kért, és főlemlegette az atyai pártfogást meg a régi jótéteményeket. A király pedig jól emlékezett Ottó érdemeire, és nemcsak segítséget ajánlott, hanem azt is megígérte, hogy unokaöccse visszahelyezése érdekében vezérként is, vitézként is ott lesz; tehát azonnal sereget állíttatott, erős lovasságot készítetett fel, sőt, hadrakelésre utasította Géza bátyjától való két másik unokaöccsét is, kik közül az egyiknek Kálmán, a másiknak Álmos volt a neve. Álmost jobban szerette, mint Kálmánt, mert bölcsessége folytán előre látta, hogy emez sok vért fog ontani, az viszont szelídebb lesz, ezért Kálmánt papságra szánta, hogy a vallás megpuhítsa kemény természetét, és e szándék jegyében egri püspökké tette. (275) Amikor ezt Kálmánnak a tudomására hozták, az vele született vadságában a következő éjjelen elfutott Lengyelországba, emlékezve a régi történetre, amikor az apját és a nagyapját a lengyelek becsülettel fogadták. Az ifjút több nemesúr is követte, akik vezetőiként Márkot és Ugrat említik. A király rossz néven vette Kálmán szökését, és kárhóztatta természetének elvetemültségét.

Végre összeszedte csapatait, és elment Csehországba. Alig ért el a határszélig, amikor betegség és súlyos gyengeség lepte meg, mire azonnal odahívatta az összes főurat és főpapot, hogy a magyar ügyekről gondoskodják, és mielőtt távozik az emberek közül, intézkedjék a következő királyról. A szent életű Marcell prépostot és Péter ispánt küldte Kálmánhoz, hogy az ő nevében hívják haza Lengyelországból. Aztán betegsége súlyosbodván összehívta a főrendeket, és azt javasolta, hogy a királyságban kövesse őt a szelídebb természetű és kiválóbb jellemű ifjú, Álmos. (280) Ezután minden vagyonát, amiről tudomása volt, végrendeletileg a bazilikákra és kolostorokra hagyta, és egyetlen magyarországi egyházat sem zárt ki jótékonyágából. Másnap, az üdvösség ezer fölötti kilencvenötödik esztendejében, augusztus harmadik kalendáján, uralkodásának tizenkilencedik évében, ez a mindenki által szentségesnek tartott király elszunnyadt az úrban. Egyesek azt mondják, hogy gyermekek nélkül távozott, az sem tudható bizonyosan, volt-e felesége, bár van egy epitáfium a veszprémi bazilikában egy síron, amelybe valamelyik főpap összegyűjtötte Gizella és Olhait királynék csontjait. A felirat így szól:

Itt László, a király feleségei csontjai vannak.

Amit könnyen el is hiszek, mert második István történetében az áll, hogy Piriska, László lánya, a konstantinápolyi császárhoz ment feleségül, ahogy az évkönyvek mondják; a császár nevét elhallgatják, én Emánuelre gondolok. Testét a legnagyobb tisztelettel Váradon temették el. A jámbor együgyűségtől vezetett és fiatalabb Álmos a trónt átengedte a Lengyelországból visszatérő Kálmánnak, nehogy megfossza testvérét az elsőszülöttség jogától. (285) Amikor az isteni király halálhíre elterjedt, egész Magyarországot akkora zokogás rázta meg, hogy nem találtál falut, amely ne zengett volna a szakadatlan siralomtól. Egyesek a haza atyját, mások a legkegyesebb királyt gyászolták, egy rész az ország egyetlen oltalmáért, hős védelmezőjéért kiáltott, sokan a szegények atyját, sokan a szent életű fejedelmet, a szüzesség menedékét emlegették, mind versengve magasztalták áldó jelzőkkel, és senki sem a rangja miatt dicsérte. Három éven át siratták a legjobb és legkegyesebb királyt gyászruhában vagy nyíratlan szakállal. A tánc és a játék megbénult, az ének és a lant megnémult. Mindenki önként tartózkodott a mulatságtól, és a jókedv száműzetett. Hogy milyen fejedelmet vesztettek el, megmutatták a bekövetkező csodajelek.

Akikre a szent test őrizetét bízták, Várad felé haladnak, viszik a tetemet, miközben a fáradtságtól meg a szüntelen szomorkodástól kimerülve mély álomba merülnek; a szokásosnál mélyebben alszanak, és egészen a nap harmadik órájáig horkolnak. (290) A szekér, amelyre a tetemet felrakták, önmagától megindul, ökrök nélkül, hiszen azokat előzőleg eleresztették legelni, és terhét egyenesen viszi Váradra, oly fűgén forgatja a kerekeit, hogy a felserkent örök meg sem tudják állítani, le sem tudják fűkezni, míg meg nem áll ott, ahol László szelleme a temetséget óhajtja. Temetés közben a tömegből valaki megjegyezte, hogy bűdös van, a többiek

megrótták, mert ők a legédesebb illatot érezték, mire ennek ábrázata azon nyomban hátracsavarodott, és álla a vállára tapadt, hogy semmiképpen sem lehetett eltekerni onnan, de mindjárt megszállta a büntudat, és felkiáltott: Vétkeztem a szentséges és istennek kedves fejedelem ellen, átkozott hebehurgyasággal megbántottam a kegyes szellemet, irgalmazz nekem, szent László! Azzal alázatosan letérdelt a sírhoz, amivel kiengesztelte a haragvó istenséget, és vállalához tapadt állat vissza tudta fordítani, sebhely azonban maradt rajta. Vannak, akik arról beszélnek, hogy egy kamarás a templomkapunál sokáig várakozott a királyra, és unalmában visszament a bazilikába, ahol megpillantotta urát, amint az isteni elmélkedés olyannyira elragadta, hogy fölemelkedve függött a levegőben. Azt mondják, hogy válságos helyzetekben az istenség mindig pártfogásába vette, úgyszólván amikor egyszer a géták vadonában üldözte a besenyőket, akik rengeteg jószágot és embert elrabolva siettek kifelé Magyarországról, és serege éhségtől szenvedett, imával fordult a jószágos és mindenható Krisztushoz, mire tüstént akkora szarvas- és marhacsordára bukkant, hogy az éhes katonaságot bőségesen jóllakatta. (295) Volt aztán egy vitéz, aki valamely tehetős úrnál elzálogosított egy ezüsttálat, amelyet régebben az isteni László ajándékozott az ő apjának, néhány hónap múlva tartozását megadva kérte vissza a zálogot; annak azonban megtetszett a tál, és arcátlanul megtagadta, hogy visszaadja, mondván, hogy nem zálogképpen van nála, hanem mindig is az övé volt. A tál tulajdonjoga fölött per kerekedett. A bíró így döntötte el a vitát: Helyezzék a tálat az isteni László sírjára, és mindketten vegyék föl onnan a legnagyobb alázattal, a tálat pedig annak kell odaitélni, aki azt a szent helyről sértetlenül el tudja vinni. A bíró döntését mindketten elfogadják: legyen az igazság megpróbálva! A tálat ráteszik a sírra; aki a zálogot nem adta vissza, az elsőként teszi próbára a szellemet; alig hogy alázattal megérinti a szentséges emlékművet, azonnal rosszul fogja el, és sem a tálat megfogni, sem helyéből elmozdulni nem képes. Amikor viszont ellenfele közeledik áhítattal a sírhoz, és imádkozik az istenséghez, hogy ne engedje a fiút jogtalanul megfosztani attól, amit egykor az apának, katonájának ajándékba adott, az isten engedelmeivel máris megfogja a tálat, sértetlenül, és az isteni Lászlónak hálás köszönetet mond. Az pedig, akit összezsugorodott tagjai megnyomorítottak, később megengesztelte az istenséget, és szabadon elmehetett. Hasonlóképpen segítőkész volt a vakok, némák, bénák vagy más testi fogyatékosokban szenvedők iránt, akiket égi hatalommal mind meggyógyított. De mindez több időt kívánna. (300) Így tehát a halála utáni százharminc évben a szellemének erejét tanúsító csodák tömege hatására a pápa Rómában a mennybeliek sorába iktatta, és halhatatlanságának eme órájában ki is mutatta, hogy az istenek közé került. Ugyanis sírjához odavittek egy fiút, akinek a keze és a lába helyén formátlan húscsomó volt, amelyben sem csont, sem ín nem látszott, alig kezdtek el szülei könnyörögni érte, amikor észrevették, hogy lába és keze ép lett. Ennyit a szentséges királyról.

16. fejezet - Ötödik könyv

László halála után Kálmán következett szabályosan, de hogy ez hogyan történt, arról eltérőek a vélemények. Sokan mondják, hogy váradi püspök volt, testvérei közül egyedül maradt életben, és – hogy az ország el ne szakadjon a királyi törzstől, és ne kerüljön idegen kézbe – a főemberek kívánságára pápai engedéllyel rávették őt az egyházi méltóságról való lemondásra és a királyi tiszttel elfogadására, nehogy az egyébként is nyughatatlan ország ez alkalommal tönkremenjen, a magyarok pedig azért nevezik Könyves Kálmánnak, mert püspökök szokása szerint a zsolozsmáskönyvet forgatta. Mások viszont és valószínűbben, úgy tudják, hogy amikor Kálmán értesült isteni nagybátyja haláláról, tüstént hazajött Lengyelországból, és Almos visszalépése után rendben megkoronázták, a hercegséget pedig önként átengedte az öccsének, aki ezzel megszerezte az ország harmadrészét. Inkább értelmi, mint testi adottságokkal jeleskedett, csúf ábrázatú volt, nyomorék, bozontos és szőrös, egymáshoz nem illő tagokkal, melyek testét utálatossá tették. (5) Nyelve dadogó, amellyel semmiképpen sem tudta megkedveltetni magát, mellén kidagadó púp; azt mondják, sánta is volt, és barátságtalan természetű. Elméje kiegyenlítette testi fogyatékosait, mert okos volt és ravasz, tehetsége tanulékony és furfangos. Inkább az indulat, mint a józanság uralkodott benne. Lelke jobban hajlott a kegyetlenségre mint az emberségre. Emellett engesztelhetetlen, mogorva, gyanakvásra és dühöngésre hajlamos; a vallásosságot kevésre becsülte, a gyűlölet viszont nem hiányzott belőle. Ezeket a hibáit nem tudta sokáig rejtetni.

Germániában már elterjedt a hír, aztán a Galliákon is végigfutott, hogy László, a jeruzsálemi had vezére, eltávozott az életből, és fivérével való unokaöccse, Kálmán, őt követve engedelmisségekben tartja az egész országot, vagyona, hadserege egyaránt hatalmas. Emiatt valamennyi uralkodó lelkét mély szomorúság öntötte el, mert úgy gondolták, hogy a palesztinai háború legszentebb és legvitézesebb hadnagyát veszítették el. (10) Egyetlen reményük az unokaöcs, Kálmán maradt, mert abban bíztak, hogy nem fájott el nagybátyja jórahalóságától és lelki nagyságától, így tehát követeket küldenek hozzá, akiket arra utasítanak, hogy először is biztosítsák őt barátságukról, tolmácsolják a László halála fölötti közös gyász, és vigasztalják az ifjút; aztán szokás szerint gratuláljanak a frissiben elnyert királyi méltósághoz, ajánljanak fel minden eszközt és segítséget, végezetül kérjék meg, hogy fogadja szívesen a szentséges hadjárat számos fejedeleme nevében felajánlott vezérségét, amelyet Lászlóra nemrégiben rábíztak. Azt hitték ugyanis, hogy a fiatal ember, amennyire tőle telik, követni akarja annak nyomdokait, és nemcsak a névnek, hanem a királyi hivatásnak is örököse kíván lenni, a dolog azonban egészen másként alakult, mint ahogy várták. Amikor ugyanis a követek megérkeztek Magyarországra, és az üzenetet átadták, semmit sem értek el, sőt, amint a király előtt megálltak, annak szerencsétlen külseje nyomban bizalmatlanná tette őket, és már sejtették, hogy dolgukvégezetlen fognak távozni, ahogy történt is; nem hitték, hogy ennek vezetése és pártfogása alatt bármi jó is történjék, mert úgy vélték, hogy mint testben, úgy lélekben is jócskán alatta marad Lászlónak. (15) Ő pedig számos akadályra hivatkozva konokul visszautasította a felajánlott tisztséget, nem átalotta eltaszítani e nagy dicsőséget, egyetlen századdal sem támogatta a hadjáratot, sőt, mint alább mindjárt elbeszéljük, a szállást és az átvonulást is megtagadta, mintha azt hinné, hogy ezek nem a sír visszavétele, hanem Ázsia kifosztása végett indulnak külföldre.

A reményükben csalatkozott fejedelmek azonban emiatt nem riadtak vissza; mérhetetlen sereget és hadfelszerelést gyűjtöttek, majd egyesek Italian, mások a Pannóniakon és Trákián át elindultak Ázsia felé. Péter remete, a vállalkozás szervezője, Balduinnal és fivéreivel a németeken, a magyarokon és a trákokon keresztül akart Konstantinápolyba vonulni. A püspök, Nagy Hugó, Rajmund és István az Alpokon át Itáliába ment a római pápához. Majd háromfelé válva az egyik rész Bariba, a másik Brindisibe, a harmadik Otrantóba vonult. Boemund, Guiscard fia, hasonló dicsvágytól vezettetve tekintélyes lovassággal csatlakozott hozzájuk. (20) Amikor Kálmán értesült arról, hogy ezek Germánián és Magyarországon akarnak keresztülutazni, sereget állított, hogy ne erőszakoskodhassanak a pannóniai városokon és falvakon, mert a saját gondolkodásmódjából következtetve a másokéra azt hitte, hogy ezek nem a vallás kedvéért, hanem rablásra áhítozva vonultak ki a határaik közül. Amikor meghallotta, hogy a nemes vállalat hadserege az országhatár felé közeledik, három légiót elébe küldött, hogy a Magyarországra való behatolást tiltsa meg, vagy ha erre nem hallgatna, fegyverrel verje vissza. A szent menet megérkezvén, nemcsak a vezérek, a légiókapitányok, a századosok, de még a közkatonák is megdöbbentek annak a királynak az arcátlanságán, akit e jeles háború élére akartak állítani, és aki ezek után Krisztus vitézeit, a megváltónk jelvényét viselőket, mit sem törődve a vallással, nem hogy élelemmel és támogatással nem segíti, de még az utat is elzárja és eltiltja, mi több, háborúval fenyegeti őket, ha állhatatosan kitartanak. És bizony valamennyien nagyon megsajnálják Lászlót, aki minden tekintetben boldognak ítéltetvén, most elfajzott utódjától gyalázatot szenved.

Miután látják, hogy az út el van zárva, úgy határoznak, hogy karddal nyitják meg, ezért a menetoszlopot erős harci rendbe állítják, a poggyászt középre helyezik, előőrsokeket és portyázókat bocsátanak ki, bátran

megtámadják a határon ellenálló magyarokat, és elsöprik őket. (25) Aztán megindítják a hadtápcsapatokat, nehogy Krisztus légióit vonulásukban akadályozzák, vagy megvonják tőlük az élelmet meg a legelőt, ha már segéderőt nem adtak. Az első összecsapásban sok magyar esik el, aki a király istentelen parancsára ellenáll; a többivel, aki hátat fordít, szelídebben bánnak. Ezután a király akarata ellenére folyik a menetelés, élelmet hoznak nekik, szállást ajánlanak fel, és sokan adományokkal, a nagyobb rész pénzzel, mások másféle támogatással segítik tehetségük szerint a szent katonaságot, titokban, hogy a törvény szigora ne büntesse őket. A király látja, hogy a dolog nem az ő szándéka szerint alakul, feltűzeli a szégyen meg a düh, és a Temes folyónál tábort ver, mintha végre-valahára békét kötve meg akarná engedni a távozásukat. Ezek elérnek Zimonyhoz, a várost azonnal megostromolják és elfoglalják, nehogy Kálmán legvégül törbe csalja őket. (30) Zimony elfoglalása után a roppant tömegnek szükséges élelem miatt végigrabolják az egész vidéket, és összehordják oda a zsákmányt. A király aztán meggondolja magát, békét köt velük, gondoskodik ételmezésükről és ellátásukról, a vezetőket rangjuk szerint megajándékozza, és az emberség minden kötelességét teljesíti, hogy helyreállítsa megtépázott hírnevét, mert sejtí, hogy arra a gyalázat bélyegét sütötte.

Ezek a jóindulattól megbékélt lélekkel Dácián, a Mysiákon és Trákián át Konstantinápolyba mentek. Miután odaértek, Alexius császár megbotránkozott a szent katonaság eláradó szabadosságán, és ezért a legnagyobb buzgalommal meg lelkesedéssel igyekezett azon, hogy a lehető leghamarabb átkeljenek a tráki Boszporuszon, és elsőként az inkább emberségben, mint hadászatban kiváló vezérlő remete menjen Ázsiába, ha akarata ellenére is. A sereg átkelése után a német vérből született Rajmundot tették meg vezérnek. Aztán a táborral elvonult Nikomédia és Nicea felé. (35) Néhány nap múlva a törökök csapdájába esett, és övéi nagy veresége után átszökött az ellenséghez. Míg Bithyniában ezek történtek, a többi főnök Konstantinápolyban találkozott. Végre mindannyian átkeltek, és a csoportok összegyülekeztek Nikomédiánál. Miután ez megtörtént, egyetértőleg megostromolták Niceát, Bithynia fővárosát, amelyet eleinte Fülöp fiáról, Antigonusról Antigoniának, aztán Lysimachus feleségéről Niceának neveztek. Ezt elhelyezkedése és erődítése miatt nem lehetett könnyen kiostromolni; nagy török őrség védte; mellette volt egy széles tó, amelyen át a szükséges segítséget, ellátmányt és mindent be lehetett szállítani. Ráadásul megérkezett hatvanezer török, aki a szorongatott városnak erősítést hozott, ezeket részint levágták, részint visszavetették és megfuttatták, de a várost nem sikerült volna bevenni, ha Alexius flottája a tavon nem állja azt körül koszorú alakban, amire a segítségtől elvágott lakosság néhány nap múlva megadta magát. A várost átengedték Alexiusnak; akik megadták magukat, azokat minden holmijukkal együtt átköltöztették Konstantinápolyba.

Alig vonultak négy napja, amikor mindenfelől hírnökök jöttek azzal, hogy törökök és szerencsének megszámlálhatatlan sokasága közeledik. (40) És még föl sem sorakoztatták a hadsereget, amikor az ellenség hihetetlen gyorsasággal megjelent; a csata reggeltől estig tartott. A barbárok hallatlan veszteséget szenvedtek, elképzelhetetlen zsákmányt szedtek el tőlük, amellyel az egész hadjárat minden nélkülözését sikerült bőségesen jóvátenni. Szolimán, a törökök vezére, nem törődve a vereséggel, a szent had előtt száguldozott, mindent, amire rátalált, szétrombolt és kifosztott, hogy semmit se hagyjon a támadóknak táplálékul. Aztán kiszáradt, szomjazó területen haladt át az út; végre elértek Iconiumhoz, a Taurus-hegység közelébe, mely rögtön Boemund hatalmába került. Itt megpihentették a tagjaikat, a sereg eléggé felüdült, aztán úgy határoztak, hogy a törökök leszállási miatt harcászaltságban folytatják az utat. (45) Heracliához érve a helyőrség nélküli város lakói alázattal elébük járultak, és megadták magukat. Balduin és Tankréd, hallva, hogy Tarsusban nincs őrség, odament, és megadás útján könnyen megszerezte; a többi fejedelem egyetértésével ezt a várost ők kapták. Ezek után nagy sereggel megtámadták a két Örményországot, a védtelen városokat egykettőre megszerezték, és a gall vezérek mindent átengedtek az örmény kormányzónak, aki a kereszt jeléhez csatlakozott. Utána elmentek Kappadociába, elfoglalták Caesareát, megszerezték néhány várost, elsősorban Surát és Murasist, majd áthatolva a Taurushegységen alászálltak egy széles, vízben bővelkedő síkra, és megrohanták az egykor világhírű Antiochiát, tizenkét mérföldre a Ciliciai-tengertől, melynek van kelet felé egy roppant erős vára, körben kettős fala, egy téglából, egy kőcokkából, továbbá négyszázhatvan bástyája, és van a közelében egy halastó. A városban Cassianus király uralkodott, a babiloni király adófizetője. A nagy indulatra gerjedt Boemund elsőként indított rohamot a város ellen, elkergette az élelmiszer-szállító lovasokat, akikkel összetalálkozott, elfogta a szállítmányt, és azzal csillapította katonái éhét. (50) Aztán megtámadták a várost, és a hosszú ostrom alatt nemcsak a pusztító éhségtől szenvedtek, hanem a barbárok félelmetes támadásaitól is, úgyhogy a vezetők közül igen sokan, visszariadva a nélkülözéstől és a fáradságtól, elszöktek, kik közül másokon kívül Pétert, a remetét, Vilmost, az Ácsot, és Tankrédot, Boemund rokonát említik, akiket gyalázatukra szökevényként hoztak vissza, és újból fölesketve újoncként sorozták be a seregbe. Az ostrom már a kilencedik hónapja folyt, és innen a kegyetlen éhség, onnan a tömegtelen ellenség szorongatott. Győzelem éppen a reménytelenségéből született; mert a várossal szemben véres verekedést folytattak az ellenséggel, amely fele részben elesett, a többi elmenekült. A gallok és a germánok a sikeren föllelkesevde még elszántabban indultak Antiochia elfoglalására. Végre ugyanezen hónapban az antiochiai Pyrrhus árulása folytán az éj sötétjében elfoglalták a várost. (55) Cassianus király a kaput kinyitva elszökött, és a közeli hegyekbe menekült, ahol bolyongása közben az

örmények megölték. Antiochia elfoglalása után néhány nappal a perzsákkal zajlott le súlyos ütközet, mert a város közelében szerencsésen megverekedtek Corbanával, a perzsa király kapitányával, és Sensadollal, Cassianus fiával, hihetetlen zsákmányt szereztek, mert úgy hiszik, hogy itt majdnem százezer támadó esett el, és lovak, ökrök tömegein kívül körülbelül tizenötezer tevét is elhajtottak. Amikor a diadallal visszajöttek a városba, a várkapitány, aki addig keményen védekezett, a várat önként átadta a normann Boemundnak. Antiochiát a némiképp tiltakozó Rajmund kivételével mindenki hozzájárulásával Boemundnak adták. A negyedik hónapban pedig a tábornok továbbvitték, erővel bevették Rugiát és Albániát, majd a közelgő fagy elől a sereget téli szállásra vonták vissza.

(60) A következő tavaszon Tripoliszhoz vonultak, majd megszerezték Tortosát és Gybellumot. Tripoliszt háromhavi ostrom után sem volt könnyű elfoglalni, ezért a tripoliszi királlyal engedékenyen bánva kedvező feltételeket kínáltak neki, és mert pénzt, fegyvert, élelmet ajánlott, nyomban szövétségesül fogadták. Aztán elmentek Betelonhoz és Zebarishoz, ahol a Brais folyónál ütöttek tábornok; innen meredek hegyeken át vezetett az út. Ötödnappal eljutottak Bejrúthoz, a híres tengerparti kereskedővárosba. Innen tovább a tizedik napon Caesareához, végül Jeruzsálemhez érkeztek, és három részre oszolva megostromolták a várost; az első vértanú északra néző kapujánál a normann és a flandriai herceg, nyugat felől Gotfréd és Tankréd, keleten és a Sion-hegynél Rajmund táborozott le. (65) Az ostrom harminckilencedik napján, miután Balduin roppant erős légióval egy deszkapallón elsőként benyomult a városba és megnyitotta a kaput, a megváltó születésének ezer fölötti kilencvenkilencedik esztendejében elfoglalták. Dávid tornyát megadás útján vették be; korra és nemre való tekintet nélkül öldököltek; a templomban szörnyű mészárlás folyt. A vér egy láb magasságban állt a padlón. Ez a szerencsétlen város örökké ki volt téve a pusztításnak, hiszen – hogy a régebbieket elhagyjam – azt olvassuk, hogy lerombolta első Ptolemaeus egyiptomi király, aztán Titus, Vespasianus fia, utána Hadrianus császár és Nagy Károly, most meg a gall és a germán. Gotfrédot mindenki szavazatával megválasztották jeruzsálemi királynak, aki ugyan a többi uralkodói jelvényt elfogadta, de a koronát határozottan visszautasította, mondván, hogy keresztény emberhez nem illő aranykoronát viselni abban a városban, ahol Krisztus, a leghatalmasabb király, tövist hordott. Valamivel később jelentették, hogy nagy ellenséges tömeg közeledik, hogy a várost elragadja az európaiaktól, nyomban felvonultak ellenük, és Gotfréd vezérletével és haditerve szerint Ascalan közelében szerencsésen megverekedtek, a támadókat levágták, elkergették, és jeles győzelmet arattak, amelyben az ázsiaiak közül vélhetőleg százezer ember esett el, sokan mondják, hogy a csatában ötszázezer ellenség veszett oda.

(70) És most térjünk vissza Kálmánhoz, aki elbocsátva a szentséges vállalkozás hadseregét, hazament a palotába, Álmos öccsének megengedte, hogy visszatérjen a saját városaiba, és ezután a rosszakarók mesterkedése nyomán súlyos gyanakvás támadt a két testvér között. Egyesek az egyiknek akartak kedveskedni, és figyelmeztették, hogy óvakodjék fivére cselszövéseitől, mások viszont a másikat intették, hogy semmiképpen se bizzon testvérében, akiről sohasem lehet tudni, nincs-e benne csalárdság. A felkeltett gyanúból feszültség támadt, a feszültségből aztán nyílt ellenségeskedés és harc. És aztán? Kettejük között kitör a testvérháború. A király erős lovassággal elmegy a Tisza folyó mellé Várkony városkához, Álmos átellenben a város közelében táboroz le, közöttük ott folyik a Tisza. Már beköszönt az ütközet napja, amikor egyes jószándékúak közbenjárására néhány napos fegyverszünetet kötnek, és eközben tárgyalni kezdenek a fivérek közötti megegyezésről. (75) A főurak még a két fél katonái a vezérek nélkül találkoznak; miután a tekintélyesebbek némelyike kinyilvánítja a véleményét, annak adnak igazat, aki ügyes fogalmazásban hosszasan értekezik a magyarországi beháborúkról és a Péter meg Salamon idejében elszünetelt bajokról, arról, hogy nem tisztességes a testvérviszályt szítani, a polgárháborút feltámasztani, két testvér kedvéért valamennyiüket elpusztítani, és végül ennek szellemében határozni; végeredményben oda jutnak, hogy a magyaroknak semmi okuk sincs egymással verekedni, semmiképpen sem szabad polgárháborúba bonyolódniuk, és e tekintetben nem kell szót fogadniuk a vezéreknek, ez az ő dolguk, és ha már elragadta őket a kegyetlen verekedhetnék, verekedjenek meg párbajban; aki szóval vagy tettel uszítja őket, az halál fia; a magyarok pedig elfogadják királyuknak a párbaj győztesét. A közkatónáknak is tetszik e döntés. Grak elmegy a királyhoz, Ilia Álmoshoz, hogy közölje a határozatot. Amikor ezt tudatták velük, a két vezér nyomban tábornok bontott, és visszalépett a testvérharctól. Hiszen Kálmán, aki – mint mondják – vaksi, sánta és püpos volt, nem küzdhetett volna egyenlő eséllyel Álmos ellen.

(80) A király kissé észre tért, és mást gondolva fegyverét a régen roxolánoknak nevezett ruténok ellen fordította, abban a meggyőződésben, hogy hasznosabb, ha idebent a nyugalmat ápolja és odakint forgatja a kardot, mintha belső és roppant veszedelmes háborúságba bonyolódik. Tehát óriási sereget toboroz, és megindul a ruténok ellen; területükre lépve tüzzel-vassal bőszen pusztít mindent, embert, állatot elhajt. Jelentik ezt a királynőnek, akinek Lanka a neve, ez Kálmán elé járul, nagy zokogással könyörögve az ellenfél lába elé esik, bocsánatot kér, békéért rimázkodik, ahogy tőle telik, panaszkodik a fosztogatások miatt, állhatatos kéréssel ölelgeti a térdét, hogy irgalmazzon a ruténoknak. A király azonban bosszankodik az asszony arcátlan követelőzésén, méltóságáról megfélemlítve lábbal taszítja el őt, és azt feleli, hogy nem illik királyi felséget asszonyi

óbéogatással megszégyeníteni. Ez az elűzetés után karját az égre tárva az isten segítségét kéri, és átkozza a kegyetlen visszautasítást. (85) Mellette megjelenik a kun követség is, amely a ruténok számára hosszas könyörgéssel irgalmat és békét kér; de a királyt semmiféle kéréssel sem tudja megengesztelni. Eközben a ruténok odahívják Mirkod kun vezért és segítő csapatait, és mindketten Kálmán közelében vagy öt mérföldnyire táboroznak le. A követek a béke reményében csalódva jönnek vissza, beszámolnak a férfi megátalkodottságáról, mire némi pihenő után a második éjszakai őrés idején hadrendbe sorakozva meglepik a mit sem sejtő és elbizakodottságában mitől sem féltő ellenfelet; egyenesen megtámadják és lerohanják a szekerekkel kerített tábor, akit az álom és a fáradtság elnyomott, azt ledöfködik, aki felpattan és ellenáll, azt vagy levágják, vagy menekülésre kényszerítik; mert a váratlan támadástól megrökönyödve egyesek megfutnak, egyesek ellenállnak, a harmadik rész nagy lármával fegyverért kapkod; nem tervszerűen, hanem vaktában vagdalkoznak mind; végül reményvesztetten megfut mindenki, beveszi magát az erdő mélyébe, és így menti a bőrét; a ruténok felháborodásukban és a szerencse kedvezéséből mindenfelé öldökölnek. A magyar hadsereg majd egy szálig elesik; Kálmán néhány nemessel alig tud megmenekülni, körülveszi és kiragadja őt a veteránok légiója, miközben a többiek zöme elhull vagy megsebesül. (90) A kunok kergetik, és eközben nyíllövessel megölik az Almási nemzetségből született vitéz férfit, Eszényt egy sereg emberével együtt, továbbá a főpapok közül Kupát és Lőrincet meg sok más. Az egyik kun főember, Monok, hátulról szorongatja őket, Máté, a testőrcsapat kapitánya szembefordul vele, hogy merészségét lelohassza. Ámde az megfordul, küld egy nyílvesszőt, és keresztüllövi Máté lábát, aki sebtől ellankadva már-már az ellenség kezébe kerülne, ha bajtársai gyorsan meg nem védenék a pajzsukkal. Aztán Péter megy neki Monoknak, aki a nyilazásban kifáradt, elfogja, megsebszi, és élve viszi a királyhoz. Gyula ispán átszúr lábával szintén alig tud kimenekülni a kunok kezéből, majd néhány hónap múlva elmérgesedett sebébe Magyarországon belehal. (95) A táborból kiebrudalt magyarok tehát óriási vereséget szenvednek, elveszítik felszerelésüket, ruháikat, edényeiket, fegyvereiket, a király kincseit, és kevesen menekülnek meg. Akik az erdőbe beszaladtak, éhségükben sarujuk tűzön pirított talpát is felfalják. A közvélemény minden másnál súlyosabbnak tartja ezt a vereséget. Azt mondják, a királynak ez időben született első feleségétől két fia, László és István. Hogy milyen származású volt az asszony, és hogy hívták, azt nem találok.

A normannok ezután Boemund fivére, Rogerius vezetésével zaklatni kezdték Dalmácia és Görögország egész partvidékét. A velenceiek nem sokkal ezelőtt foglaltak el néhány tengerparti területet Dalmáciában, miközben a többi, leginkább a belső részeket, már régóta a magyarok birtokolták, mint ahogy a mai napig is ők tartják, most a velenceiek szövetséget kötöttek Kálmánnal, mert Dalmácia védelme kettejük ügye volt. (100) Az egyezmény pontjait a király szívesen elfogadta, arra gondolva, amint történt is, hogy a barátság színe alatt felkeresheti a dalmátokat, a magyarok régi szövetségeseit, akik pannóniai fennhatóság alá vágakoztak, és egyszer megeshet, hogy visszatéríti őket az ő országa hűségére. A megállapodás után azonnal könnyülovasságot állított meg egy nagy hajóhadat, amelyre felszállva elfoglalták Brindisi kikötőjét, megszállták a várost, és őrészt raktak bele. Aztán beszáguldozták a szárazföldet, és keresztül-kasul pusztítottak Apuliában, összefogdosták az embereket meg a barmokat, majd amikor úgy gondolták, hogy eléggé megpakolták a hajókat, és ki-ki alaposan megszedte magát, visszavonultak Dalmáciába. Kálmán nem csalódott várakozásában, mert amikor látta, hogy a velenceieket leköti a szíriai hadjárat, és hol a normannokkal, hol saját eleikkel, a padovaiakkal háborúznak, ő a szövetség jogán szabadon mozgott. Dalmáciában. Amikor e vidék nemesi felkeresték őt, máris figyelmeztette őket, hogy ne feledkezzenek meg régi szabadságukról és Magyarországgal való szövetségükről, és ha úgy akarják, ő szívesen megszabadítja őket a velenceiek nyomorú szolgaságától. (105) Így szinte az összes dalmát elállt a velenceiek mellől, visszatért a pannonok szövetségébe, legelőször a záraiak, akik elzavarták a velencei hatóságot, és bebocsátották a király által küldött őrészt. A többiek ezek példáját követve mindenhol elkergették a velenceieket. Kálmán segélyhadakkal rakta tele Dalmáciát, és a dalmátok ezek oltalma alatt rögtön átpártoltak hozzá. A király aztán, mint megígérte, rendeletben adott örökös szabadságot Dalmáciának, és megkötötte a szövetséget a velenceiekkel, mint mondtuk. A velenceiek is belementek ebbe a feltételbe, hogy az itáliai hadjárat során senki se zúgolódhasson Velence ellen Dalmácia megszállása miatt. Attól tartottak ugyanis, hogy Dalmácia fölemlegetése a háború alatt zúgolódást és katonai zendülést okoz. (110) A magyarok minden mesterfogás nélkül megírt évkönyvei csak a póre igazságot tartalmazzák, és az eseményt másként adják elő, mint azok. Azt mondják, hogy Kálmán megütközött Péterrel, aki e terület uralkodója volt, súlyos csatát vívott vele Modrus magas hegyén, amelyet most Petrova-gorának, azaz Péter hegyének neveznek, a királyt megölte, és Dalmáciát hadijogon Magyarországhoz csatolta; sőt, inkább visszavette Pétertől, mert az elfoglalta azt László halála után, aki már a pannonokhoz csatolta volt, majd e visszavétel után a normann hajóhad kezdte azt nyugtalanítani; erre a király mindenfelől segítséget szerezve, a velencei flottát vezette föl a normannok vakmerőségének megfékezésére, akik egész Apuliában uralkodtak, és az Adriai-tengert mindenütt háborgatták; ezután tengeri hadjáratot vezetett Apuliába Brindisihez, azt három hónapon át tüzzel-vassal pusztította, és nagy zsákmányt vitt el; (115) ezután elfoglalta Brindisit és Monopolit, ezeket velencei őrésre bízta, hogy az mindkét várost Kálmán nevében őrizze; Kálmán ezután a magyarokkal visszament Pannóniába, a velenceiek pedig nemsokára kisajátították és joghatóságuk alá vonták a rájuk bízott városokat; végül a császár parancsára pisai

katonák kiűzték a velencéseket, és visszavették ezeket. Ezt mondják az évkönyvek, melyek szerzői ugyan műveletlenségük következtében szabálytalanul írják a történelmet, úgy látszik azonban, hogy az igazságtól eltérőt nem költenek. Az pedig mind a mai napig világosan látszik, hogy a belső területeken nincs velencei birtok, csak egy pár megszállt tekintélyes tengerparti város, amelyen flottával is lehet uralkodni; ezenfelül a tengerparti népek sohasem tudták elfeledni a magyarságot, és ha erős és éber őrségek gondosan nem vigyáznának rájuk, a velencei hatalomtól furtonfurt elpártolnának. (120) Ennek elég nagy valószínűségét mutatják a záraiak lázongásai, akiket a legszorosabb erődítéssel és örkatonasággal is alig lehet visszatartani attól, hogy visszasóvárogják a pannóniai szabadságot. Mert a régi kapcsolat révén a szkíta függetlenség úgy beleivódott a dalmátok leikébe, hogy azt onnan a mi időnkig sem sikerült kitörölni. Hozzájárul ehhez a zord hegyvidék, amelyet nem ok nélkül neveznek Adriának, meg a dalmáták keménysége, mely inkább a szkítával, mint a taljjánal látszik egyezni. Tudniillik az Adriai-tenger választóvonalá szokásaikat inkább a szkíták, mint a latinok felé hajlítja. De térjünk vissza a záraiak elpártolásához.

Még negyedik Henrik császársága idején, aki körülbelül ötven évig uralkodott, akkor, amikor a velencei köztársaság élén Falieri Ordefalo állt, Zára elkergette a velencei hatóságot meg az őrséget, és átállt Kálmánhoz. (125) Erre a híre a velencések roppant mód megrémültek, és sokkal nagyobb bánatba estek, mint a város nemrégiben történt szörnyű leégése miatt; ugyanis tudták, hogy erre a példára rövidesen egész Dalmácia fellázad, és vélekedésük meg félelmük nem is volt alaptalan. Kálmán Zára visszavétele után nemsokára Dalmácia többi népét is visszaszerezte, és hogy minél nagyobb és időtállóbb jótéteménnyel kötelezze ezeket magához, készséggel adott nekik szabadságot, a városi egyházakat pedig bőkezű adományokban részesítette. Ez a jóság úgy megejtette a dalmáták szívét, hogy a pannon nevet máig sem felejthetik, és a legerősebb őrség is alig tartja meg őket a velencések szolgálatában.

A velencések haragosan vádolták Kálmánt, és az általuk mindeddig híven betartott szerződés megszegésének örök gyalázatát kiáltották rá. (130) Erre ő azt felelte, hogy nem szegte meg a szerződést, nem fogott fegyvert a szövetségeseire, és nem sértette meg a barátságot, hanem a saját népét fogadta vissza, mely önként kínálta magát oda, és mely örökösödési jog szerint hozzá tartozik. A velenceiek erre nagy flottát szerelnek föl, Ordefalo dózsét Dalmáciába küldik, amit hivatalának tizenharmadik esztendejére tesznek. Ordefalo Zárát szoros ostrom alá veszi és megtámadja. A magyar helyőrség ellenáll és elszántan védekezik, sokszor vonul ki csatázni, mely alkalommal mindkét részről sokan elesnek. A várost szakadatlan támadás sanyargatja mind a szárazföld, mind a tenger felől, éhség fenyeget, és végezetre a magyarok elvonulnak, elsietnek a többi város védelmére. Ordefalo Zára visszafoglalása után őrséget helyez bele, elhajózik Sicumba, melyet most Sebenicónak mondanak, és mert azt is győtri az inség, megadás útján elfoglalja, és hogy többé ne lázonghasson, falait lerombolja. (135) Innen a tengerpart többi helységéhez megy, melyet a magyarok az éhség miatt kénytelenek feladni. Aztán a velencések átkelnek a hegyeken, és a sikeren felbuzdulva ugyanezen vezér alatt behatolnak Horvátországba, és mint egyesek írják, fegyverrel birtokba veszik az egész tartományt, és a velencei dózsék ekkor szerzik meg maguknak Horvátország titulását, amit azonban másoknál nem találók.

Miután a magyarok híret vették annak, hogy a velencések visszavették Dalmáciát, benyomultak Horvátországba, és ott szélteben-hosszában száguldoznak, óriási zsákmányt visznek el, Kálmán azonnal fegyverbe szólít a szövetségeseikért, mindkét Pannóniát hadba hívja, mint akinek még Magyarország sem olyan fontos, mint a dalmát szövetség. Nemcsak falvanként és városokként hívja be a katonákat, hanem házanként is sorozást tart. A király parancsa szerint a csapatok a Drávánál gyülekeznek, majd átkelnek a folyón, és a szövetségeseik érdekében hadba állítják az egész Valériát, mely a Száva és a Dráva közén fekszik. (140) Amikor azonban megállnak a Száva partján, meghallják, hogy a velencések Horvátország végigpusztítása és Dalmácia visszavétele után már nagy örömmel hazamentek. A magyarokat leginkább az dühítette fel, hogy azok magukkal vittek több dalmáciai uraságot meg egy sereg nemest, és ezeket nemcsak a diadalmenetben vonultatták fel maguk előtt, hanem ott is fogták Velencében, hogy többet ne lázonghassanak; ezért nyomban továbbvonultak a Kulpához. Átkeltek a folyón, Horvátországot kifosztva találták, és a pannonokat nem csekély szomorúság és szájalom kerítette hatalmába, amikor meglátták a fölperzselt falvakat és a megszállt városokat. De még súlyosabbnak tartották, hogy sok nemest fogolyként elvittek. Néhány napig időztek a tartományban, míg valamennyi elfoglalt várost erővel vissza nem vették. Aztán átkeltek az Adriai-hegyen, és alászálltak a dalmát partra. A magyarok jövetelének a híre Ordefalo úgy vélekedett, hogy e válságos helyzetben sem szabad engednie, és a tanács határozata alapján nyomban flottát állított, kissé nagyobb, mint a múltkor, és átsietett Dalmáciába; először is e vidék fővárosához, Zarához ment, mert azt remélte, hogy ennek birtokában az egész tartomány fölött könnyen győzedelmeskedhet. (145) Ott találta a pannóniai tábor, és bátran nekiveselkedett, hogy a várost felszabadítsa az ostrom alól. A magyarság mit sem óhajtott mohóbban, mint alkalmat az összecsapásra, remélve, hogy ha győz, mindent könnyedén visszaszerezhet. A velencei is ugyanezt kívánta, úgy gondolkozva, hogy a háborút egyetlen nekirugaszkodással befejezheti; ezért partra szállította a hadsereget, rendben felállította a hajókat, elhelyezte a hadigépeket, és a partvonalat elfoglalva felállította a hadsört. Az ellenfél ennek láttára szintén felkészítette fegyverzetét, felvonultatta a gyalogosszázadokat, amelyeket

tekintélyes lovassággal támogatott meg. Aztán adott jelre kitör a harc, a legnagyobb hévvel összecsapnak; egy ideig távolról harcolnak. Aztán nekitüzesednek, és oly ádáz és véres verekedés kezdődik, mintha nem is hatalomért és dicsőségért, hanem gyermekeikért és életükért küzdenének; már mindenütt közelharc folyik, úgyhogy a kardcsapásra alig jut hely. A két vezér derék parancsnokként és közvitéztként egyaránt helyt áll. (150) A sereg közepén Ordefalo hangos kiáltozással biztatja embereit, hogy bátran rontsanak a barbárokra, fűkezzék meg szilajságukat talján erővel, ne feledkezzenek meg a köztársaságról és a velencei hatalomról. Kálmán viszont a pannóniaiakat lelkesíti, hogy küzdjenek vitézül szövetségeseikért, hiszen nem a veteránok légiójával, nem hős vitézekkel, hanem halászokkal állnak szemben; ne tűrjék tovább a halzabálók szemtelenségét, akik akkora vakmerőségre ragadtatták magukat, hogy már az Adriai-tenger egész vidékét, amelyet a római nép nemes kolóniai ékesítenek, kalózkodással magukhoz merészelve ragadni. Szíriai hajókázásuk minapi sikerével eltelve elfoglaltak egypár régiségtől leromlott és szinte elhagyott városkát meg néhány szigetet a Kykládokon. Megparancsolja tehát, hogy mindnyájan küzdjenek bátran az országért, a becsületért, a szövetségesek javáért, és ne feledjék a magyar virtust és dicsőséget. (155) Így aztán mindkét félnek megnövekszik a bátorsága, és akkora erőbedobással verekszik, hogy inkább meghal, mint enged. Ezért rettenetes a pusztulás. A szerencse egy ideig mindkettőhöz egyforma, és míg egyenlő győzelmi esélyekkel csatáznak, rengeteg vér ömlik. Ezek a szövetségeseik iránti szeretetből, azok uralomvágyból harcolnak kitartóan. Amikor már sokan elesnek, a tartalékra kerül sor. A király megpróbál egy utolsó erőfeszítést tenni a jobbszárnyon, és azzal az elszántsággal verekszik, hogy vagy kiszabadítja a dalmátokat a velencei szolgaságból, vagy a magyarokkal együtt meghal, így újra fellángol a csata, és megindul a vértés lovasság. A velenceieket még ugyanekkora remény fűti, és nem haboznak a végsőket is megkísérteni, mert ők, a győzelem kétségé válván, visszahúzódhatnak a közeli hajóhadra, és hogy visszavonulásukat meg ne akadályozzák, a partra már őrséget helyeztek. (160) A győzelem végső reményével egy utolsó próbára szánják el magukat, és minden erejüket a jobb szárnyra összpontosítják, ahol a királyt látják serényen forgolódni, és a szorongatottaknak segítséget visznek. Ők is hasonló vakmerőséggel újítják meg a küzdelmet, és mert lovasaik nincsenek, azok helyett leginkább nehézfegyverzetű vértés gyalogokat alkalmaznak, akiket lándzsások, könnyűfegyverzetűek és íjászok nagy tömege követ, és lesben állnak a különböző hadigépek, melyek az ellenséges csapatokra irányulnak; ezért az ádáz küzdelem felforrósodik. Amikor a velenceiek erejük fogytán kissé bágyadtan kezdenek verekedni, és már-már megrendülnek, Ordefalo a veszély láttán változatlan állhatatossággal a katonaság sűrűjébe veti be magát, és még az eddiginél is hangosabb kiáltozással nógatja övéit, hogy a küszöbön álló győzelmet e legutolsó erőfeszítés során el ne szalasszák, ne engedjék a barbárok hatalmába ezt a nemes tartományt, amelyet oly sok vér árán szereztek, jusson eszükbe, hogy most is azokkal állnak szemben, akiket sokszor kiakolbólitottak Dalmáciából. De nemcsak biztatással, hanem erővel is igyekszik segíteni a fáradó sereget, és hogy példával is lássák őt elől járni, maradéktalanul teljesíti a legkiválóbb vezér kötelességét, és befurakszik az ellenség tömött sorai közé, ahol egy lándzsa átdöfi, és elesik. A hős hadvezér bukása rögtön megtöri az egész hadsor bátorságát, úgyhogy akarata ellenére kénytelenek meghátrálni. (165) Ezzel szemben a magyarok úgy fellelkesíti az ellenség eleste, hogy többé nem lehet feltartóztatni. A rend felbomlik, a velencések hátrálnak, majd általános futásba kezdenek, és szaladnak a flottához. A gyalogosok és a lovasok hasonló fűrgeséggel erednek a nyomukba, és újtjuk állják, mielőtt a hajókra visszamehetnének, így hát a velenceiek, mint ők maguk és tulajdon íróik őszintén megvallják, Zára falai előtt a legnagyobb részben elesnek a velencések, egy kis csoport menekült meg a matrózokkal, mely alig volt elég ahhoz, hogy a flottát hazavigye. A tragédiát tetézte a kiváló dózse halála, amit a köztársaság számára roppant károsnak ítélték. Azt mondják, e vereség úgy megviselte a népet meg a nemességet, hogy 30 napos nyilvános gyászt tartott; Ordefalo testét elvitték Velencébe, hivatalosan megsiratták, és a legnagyobb tisztelettel elhantolták Márk templomában.

(170) Az ellenséges csapatok elűzése, szinte lemészárlása után a magyarok birtokba vették a magát önként átadó Zárát. Aztán a többi városhoz siettek, melyek a zászló láttára azonnal visszatértek a magyarok hűségére. Dalmácia meghódítása után mindenhova őrséget raktak, ahogy az egyes helyek igénye megkívánta, majd Kálmán visszatért Pannóniába. Tudta, hogy amikor Ordefalo vezér annak idején a magyarokat Dalmáciából kiűzve visszament a hazájába, a dalmát nemességből tekintélyes számot vitt el fogolyként, és azt látványos pompával diadalmenetben hajtotta maga előtt, és most a kedvező szerencse jóvoltából a velenceiek bosszúságára nem ellenséges foglyokkal tartott diadalmenetet a városokon és falvakon keresztül, mint a másik, hanem dalmátokkal és horvátokkal. A tartomány számos nemese és urasága a király beleegyezésével az újonnan visszanyert szabadság jeleként megorotvált fejjel lépkedett a menet élén, hogy úgy lássék, mintha a király nem annyira a velencések legyőzésével, mint inkább a dalmátok felszabadításával diadalmaskodnék. (175) E látványosságra mindenünnen összeszaladtak a különféle rendű emberek, akik a győzteseknek is, a szövetségeseiknek is gratuláltak, és a király dicsőségét a bámulók tömegével növelték. Befejezésül elmentek Fehérvárra, az isteni királyok emlékművéhez, ahol még pompásabb triumfust tartottak. Ünnepléses külsőségek között könyörgést rendeztek, a bazilikában kifüggesztették a rengeteg ellenséges zászlót és a zászményt, és három napon át hálaadást tartottak az isteneknek. A dalmátok pedig e győzelem napját, amelyen a velencések rabságából kiszabadultak, az ünnepek közé iktatták, és a szent szabadságnak szentelték. Ez a feledhetetlen

jótétemény az utódok elméjébe is úgy beleplántálta magát, hogy a mi időnkben is idegen iga alatt nyögve nem felelhetnek a magyar nevezetnek. Mindenki úgy vélekedett, hogy Kálmán pusztán ezzel a csodálatra méltó tettel kiérdemelte a halhatatlanságot.

(180) A velenceiek a nagy vereségtől és szomorúságtól megtörve, Dalmácia visszaszerzésének minden reményét elveszítve, és mert mindenféle alkalmatlanság zaklatta őket, úgy határoztak, hogy követeket küldenek Kálmánhoz, akik kérjenek békét, vagy ha ez nem megy, legalább hosszabb fegyverszünetet eszközöljenek ki. Évkönyveik azt írják, hogy a szenátus határozata alapján Falieri Vitálist, Giustiniani Orsót és Morosini Márton jegyzőt jelölték követnek, akik a legelső alkalommal elindultak Pannóniába. Amikor a király meghallotta, hogy közelednek, több főpapot és főurat eléjük küldött, hogy méltóságuk szerint fogadják őket, és tisztességgel vezessék a színe elé. Miután pedig várakozásukat meghaladó nagyrebecsüléssel fogadták, és a király elé vezették őket, a többiek nevében Giustiniani Orsónak adták meg a szót:

Ha nem tudtuk volna pontosan, kegyelmes Kálmán, hogy ki az a király, akihez jövünk, bizony, a velencei tanács és nép sohasem döntött volna úgy, hogy hozzád küld minket, nehogy hiába kérjen valamit, vagy minket bőszen ellenség hatalmának tegyen ki. (185) Azonban tudják, hogy te az isteni László unokaöccse és tanítványa, a legszentebb István király leszármazottja vagy, és tudják, hogy sem vallásosságban, sem kegyességben, sem az emberség bármely nemében nem maradsz el tőlük, ezért nem mint ellenfélhez küldtek minket hozzád, hanem mint az emberi ügyek kormányosához, mint köztársaságunk szentséges barátjához, hogy ne annyira a méltányosság, mint inkább a barátság jegyében tárgyalj velünk a békéről. Jól tudjuk, hogy megtanultál győzedelmeskedni nemcsak másokon, hanem önmagadon is, és a legkiválóbb királyokban ez a legtöbb. Dalmácia megszerzéséért ketten küzdöttünk, de okaink eltérőek voltak; mi kiterjedt birodalmunk jussát óvtuk, ti régi szövetségeseitek szabadságát igyekeztetek megvédeni. Sok és bizony súlyos háború folyt közöttünk, aminek során gyakran láttuk változni a szerencsét, mely hogy alaposan megtréfáljon minket, hol a velenceiekre, hol a magyarokra mosolygott, és minél kedvezőbbnek látszott, annál csalafintábbnak bizonyult mindkettőnkhez. Nem tagadjuk, hogy a dalmátok és a tótok előbb engedtek a magyar, mint a velencei hatalomnak. (190) Mielőtt még Velence létezett volna, Attila ezt az egész vidéket mindenütt rombolta, perzselte, Dalmácia őshonos népét teljességgel kiirtotta. A tótokat, akik később Dalmáciát és Horvátországot előzönlítették, gyakran támadták és hódították meg súlyos háborúval. Ha valamilyen fennhatóságot vállalniuk kell, ezek inkább kívánják a magyart, hiszen mindketten szkiták vagytok, és a hunoknak az istenség adott felhatalmazást az uralkodásra. A hunokat követően a velenceiek szerény kezdet után uralkodni kezdtek, és tudjuk, hogy mi sem vagyunk méltatlanabbak arra, hogy a sors úrrá tegyen minket, mint ők voltak. A végzet, mely a hatalmasok harcában győnyörködik, azt akarta, hogy gyakran váltogassuk a győzelmet és a vereséget, és őszintén bevalljuk, hogy a dalmáciai háborúban nagyon súlyos anyagi és emberáldozatot szenvedtünk, de a tényeket csak kárhozzatni lehet s nem jóvátenni. (195) Sok dolog van, Kálmán, amit jobb szeretnénk meg nem történnel tudni. Nem örülünk a háborúnak, amely kettőnk között esett, és sajnáljuk, hogy Dalmácia kedvéért szembekerültünk veled, de ha történetesen egyforma szerencsében részesültünk volna, mindketten ugyanazon bűnben lennénk vádolhatók vagy felmenthetők. Ám a vesztesnek minden joga odavan. Ha vétkeztünk valamit a dalmát háborúval, sokkal előbb megbűnhődtünk érte, mint ahogy a bocsánatot kérjük. Hozzád jöttünk tehát, Kálmán, hogy a velencei tanács és nép nevében békét és bocsánatot kérjünk, vagy ha ezt az igazság és méltányosság ellenére nem kapnánk meg, a lehető leghosszabb fegyverszünetet eszközöljük ki. Ne gondold, hogy féltékenységből vagy erőink kimerülése miatt kérjük a békét, hiszen tudod, hány hadjáratot viselünk szárazon és vízen egyazon időben. A kegyes szíriai vállalkozás szólít el minket innen, amelyben sokkal nagyobb dicsőséget fogunk szerezni. (200) Tudod, hogy Gotfréd jeruzsálemi királyt testvére, Balduin követte; ez meghódította Egyiptomot, megölte királyát, a kalifát, majd meghalt. A másik Balduin követte őt, aki az elmúlt napokban megütközött Doloch parthus királlyal, és fogolyként Harranba vitték. Akik Jeruzsálemben életben maradtak, nagy sirással várják hajóhadunkat. Ez a háború sokkal inkább illenék felségedhez, mint a mi köztársaságunkhoz. Úgy gondoljuk tehát, hogy illetlen és méltatlan dolog tovább háborúzni a szent királyok nemes utódával, és szkíta fajtokból származó szövetségeseitekkel. Mivel tehát az a szándékunk, hogy az idén nagy hajóhaddal segítjük meg a szorongatott keresztényeket, akik ama dicsőséges és szent régiót a mocskos pogány barbárságtól megszabadították, hogy Jézus Krisztusért, megváltónkért keményen harcolhassunk, mert ennél a szolgálatnál nincs jövedelmezőbb, esedezve kérünk, hogy adj békét a te Velencédnek, köss velünk örök szövetséget, és tetszésed szerint birtokold Dalmáciát, hogy újítsuk meg most, Kálmán, a régi kapcsolatot és barátságot, amelynek birtokában Apuliában szerencsésen harcoltunk a normannok ellen, ne nehezted ránk tovább, kérlek, mi minden tekintetben szeretni és tisztelni fogunk, ne tarts vissza minket a szentséges szíriai expedíciótól, hogy ne téged okoljon minden nemzet, ha Jeruzsálem a pogányok szolgaságában marad. (205) Ezt nemcsak a velenceiek kérik, hanem a legkegyelmesebb isten is, akinek a sirja kockán forog, aki téged teremtett, aki téged a legszentebb és legnemesebb nemzetségből teremtett és királyi trónusra ültetett, hogy ne csak Pannónia és az Észak javáról gondoskodj, hanem az egész keresztény társadaloméról is. Azt a gyalázatot, hogy bocsánatoddal mondjam, amelyet a jeruzsálemi hadjáratban szereztél, most teljességgel jóvátéheted, ha tartós békét engedsz

nekünk. És ezt nem kevésbé várják tőled a magyarok, mint a velenceiek, hiszen őket mélyen vallásos népnek tartják. Kérünk tehát, Kálmán, adj irgalmas szívvel bocsánatot nekünk, bármit is vetkeztünk, állítsd helyre a régi szövetséget és a tartós békét a velenceikkel, vagy ha még nem tudtad legyőzni magad, engedj hosszú fegyverszünetet, hogy ne bizonyulj méltatlannak isteni elődeidhez, hivatásodhoz és hitedhez.

Giustiniani szónoklatára a király egy ideig könnyezett, és nehezen jutva szóhoz, röviden felelte, hogy sohasem akart háborút a velencei tanáccsal és néppel, nagyon sajnálja a fosztogatást, öldöklést és minden egyéb kártételt, ami itt is, ott is megesett, mindig csak szövetségesei érdekében, kelletlenül nyúlt fegyverhez; efölötti fájdalmát csakis ez a békekövetség enyhíti, amely a háború eredménye; ő a békét nemhogy a velenceieknek, egykori szövetségeseinek, de a pogány ellenségnek sem tagadja meg soha; (210) csak az az egy riasztja vissza, hogy talán nem szívből kérik, ezért megígéri, hogy a velencéseknek öt évre fegyverszünetet enged, azt tisztességgel és szentül megtartja, sőt, kívánságukra meg is fogja újítani, ha Dalmáciához nem nyúlnak. E válaszra a követek fellélegeztek, úgy gondolva, hogy hazájukat súlyos háborúságtól mentették meg. Néhány napig a királynál maradtak, ahol nagy tisztelettel és illemtudással bántak velük; aztán ajándékokkal mentek haza Itáliába.

Az atyák az ötévi fegyverszünet birtokában minden erejüket a szíriai expedícióra fordították. Miután tudták, hogy Illyricum felől nem fenyegeti őket veszély, rögtön népes hajóhadat szerveztek, mely – mint mondják – kétszáz hajóból állt, ezen belül hetven teherhajó, a többi hadigálya volt. Ellátmányt Dalmáciából szereztek, aztán megérkeztek Szíriába, ahol Micheli flottaparancsnok megtámadta a keresztények birtokában levő Jaffát, amelyet a barbárok kegyetlen ostrommal fogtak körül, az ellenséges hajóhaddal rögtön megütközött, és a jaffaiakat megszabadította a szerecsen veszedelemtől. (215) Azt mondják, hogy Michelire ezután Tyrus ostromát bízták. Jaffa felszabadítása után Jeruzsálembé érkezett, Varimund főpap meg a többiek üdvözölték, és nagy jóindulattal fogadták. Amikor aztán a hadmozdulatokat megtervezték, nem fontolgatás, hanem sorshúzás útján Tyrus ostroma jutott rá, mint mondják, azzal a feltétellel, hogy mindaz, amit Balduin az előző háborúban engedélyezett, az mind érvényes és hatályos maradjon. Ezek között az volt a legfontosabb, hogy a jeruzsálemi királyság és az antiochiai hercegség minden városában az első várat, az első utcát és az első teret a velencések birtokolják. A várost szárazon és vízen, ostrom alá vették; az az ostrom ötödik hónapjában megadta magát. Varimund a közreműködés és a hú segítség fejében a város harmadrészét a velencéseknek engedte át. A számkivetésből visszatért Balduin mindezt érvényesnek és hatályosnak ismerte el. Más írók, akik inkább akarnak a velencéseknek hízelegni, mint a bizonyosságokról beszámolni, azt mondják, hogy ez a Micheli visszatérése elfoglalta Khiost, Samost, Lesbost, Androst, a Kykládokon egy csomót szigetet, a Peloponnészoszon Methonét, aztán Dalmáciában Zárát, Spalatót és Traut. (220) Mások azt állítják, hogy Micheli Domonkos Szíriából visszatérése Zárán kívül egy várost sem vett vissza, mert Traut, Spalatót, Raguzát és Dalmácia több helyét Micheli Vitális dózse foglalta el. Azonban arról, ami Dalmáciában történt, a többiek hallgatnak, mert nem akarnak az igazságtól vagy a bizonyostól eltérőt írni. A keresztények ügye egészen ötödik Balduin királyságáig folyvást hanyatlóban volt, mely időben aztán Szaladin egyiptomi király Jeruzsálemet visszafoglalta. Ennyit a velencésekről.

Míg Szíriában ez elbeszélte események zajlottak, Kálmán, mint mondják, egy darabig Dalmáciában időzött, és hosszabban tartózkodott a tartomány fővárosában, Zárában. Azt mondják, tetemes költséggel egy királyi palotát is épített itt, ahol a magyarok évkönyvei egy álomlátást említenek, amelyet nagy hiba volna elhallgatni. (225) Elbeszéli, hogy Kálmán sokat töprengett a lakosok megbízhatatlanságán, emlékezetébe idézte, hogy ezek nyughatatlansága miatt mennyi vér ömlött itt is, ott is, végül legjobb megoldásként az jutott az eszébe, hogy a sok háborút okozó várost tüzzel elemésztí, így a rengeteg bajnak véget vet. Miközben elméjében ezt forgatja, hát álmában megjelenik előtte az isteni Miklós, egykori zárai püspök, bösz orcával, üstökön ragadja, ide-oda ráncigálja, aranyos virgáccsal csapkodja, hátára iszonyú csikokat vág, és szigorúan megfenyegeti, hogy ez alkalommal ne bántsa a záraiakat, akik az ő istenségének az oltalmában élnek. A király ébredés után az ijedelemtől még mindig reszketve, alaposan összeverve, vizsgálgatja a tagjait, hogy vajon valóság volt-e az álom; és ott látja a vessző kéklő nyomait mind. Mivel érzi, hogy a kegyetlen bíró elverte a virgáccsal, rögtön eláll a tervétől, hogy az istenség haragját elkerülje. És hagyja, hogy Zára, bárha hajlik is a lázongásra, éljen csak a maga módján.

A király Dalmácia ügyeinek rendezése után egy másik hadjáratra készült a ruténok ellen, mert azok kártételeit és az elszenvedett vereséget még nem tudta megtorolni, de ezenközben szétterjedt a hír, hogy érkezőben van fivére, Álmos, aki – hogy a noricusokat meg a vindelicusokat Kálmán ellen feltűzelje, vagy hogy testvére ármánykodásait elkerülje – Passauba ment volt, ami a magyarok évkönyvei szerint az üdvösség ezer fölötti százzhatodik esztendejében történt. (230) A tervezett hadjáratot lefűjva megparancsolta Álmosnak, hogy jöjjön hozzá szabadon és biztonságban, majd a legszívélyesebben fogadta, és kibékült vele. Néhány hónap elteltével egyikbe is, másikba is belefészkelte a gyanakvás, amelyet mindkettejüknek bizonyos bajkeverő barátok sugalltak; Álmos elmenekült Lengyelországba, ahol segítséget szerzett a szarmatáktól meg az ő pártján álló magyaroktól, és nemsokára visszajött Pannóniába, hogy bátyjával nyílt harcban mérkőzzék meg a királyságért. Rögtön

elfoglalt egy várost, melynek Vasvár a neve. Amikor ezt a királynak hírül hozták, meghátrálni nem akarva, megtámadta a várost, és úgy határozott, hogy másnap keményen megostromolja. Álmos azonban visszariadt a pártütéstől, úgy gondolta, hogy bátyját inkább emberséggel, mint erővel győzi le. Ezért másnap, mielőtt az ostrom megindult volna, kinyitotta a kaput, egyedül kilovagolt a királyi táborba, és amikor odaért a sátorhoz, nyomban testvére lába elé borult, térdét átölelte, és hangos szóval kárhóztatta állhatatlanságát és hiszékenységét, bocsánatért és irgalomért esdekelt; alázatosan kegyelmet kért a magyaroknak és a lengyeleknek is, akik meggondolatlanul követték őt. A királyt végül megindította a testvéri szeretet, mindenkinek készséggel bocsánatot adott, a segítő csapatokat bántatlanul eleresztette, és testvérét visszahívta a királyi palotába. (235) Sokan azt hiszik, hogy ez a velencei háború előtt történt, és én is szívesen egyetértek velük.

Emellett azt is hiszik, hogy Álmos elment Jeruzsálembe, és amikor hazajött, Kálmán szeretettel fogadta. Nagyon kedvelte a vadászatot, a király pedig kész jóindulattal és bőkezűen támogatta testvére foglalatosságát, jó szimatú, harapós, fürgé kutyákat kerestetett mindenfelé, hogy szórakozásában segítse. Álmos ezután építkezéssel kezdett foglalkozni, és először Dömös vidékén a Duna partja fölött állított fel nem kis költséggel egy szentélyt. Ezt az isteni Margitnak ajánlotta, és a felszentelés napjára meghívta oda a fivérét, hogy a templomavatás ne menjen végbe illő nyilvánosság nélkül. (240) Egyesek szerint Álmos ezt azért agyalta ki, hogy a királynak könnyebben állíthasson kelepécét, ez azonban nem látszik nagyon valószínűnek; mert a büntetéstől eltekintve is, a népes embertömegben, a püspöki gyülekezetben nemigen adódhatott alkalom gazság elkövetésére. A templomszentelés kijelölt napján a király megérkezett embereivel; a falvakból és városokból nagy számban sereglettek össze előkelőségek és papok. A barátok közül egyesek figyelmeztették a királyt, hogy legyen óvatos, nehogy Álmos öccse csellel behálózza. A király ezen felindulva tüstént elfogatta és bilincsbe verette őt; a főpapok, a főurak és a rendek azonnal közbeléptek, mert rossz szemmel nézték a testvérviszályt. Valamennyien nyomatékosan kérték a királyt, hogy bocsásson meg Álmosnak, ne adjon könnyen hitelt a gyanúnak, mely kölcsönös ellenségeskedést kelt. (245) Közbenjárásukra a testvérek visszafogadták egymást a szeretetbe, és ezt parolával pecsételték meg. Álmost a király szívélyesen elbocsátotta, és megengedte neki, hogy kedve szerint vadászgasson a Bakony vidékén. Két kísérőt is adott mellé, hogy a tiszteletadás örve alatt állandóan éberem és szemesen figyeljék szándékait, és amint azt tapasztalják, hogy valami rosszat forral a király ellen, haladéktalanul jelentsék. Amikor Csórhoz érkezett, és madarászással töltötte az idejét, a felbocsátott sólyom elkapott egy csókát; megörült a zsákmánynak, és odafordult a kísérőihez, akiket inkább álcázott kémeknek, mint társaknak nevezhetünk, és óvatlanul így szólt: Nemde ez a csóka, pajtásaim, most megesküdné a sólyomnak, hogy ha sértetlenül elereszti, többé sohasem fogja az urát fecsegéssel és csávogással megsérteni? Azok erre azt felelték, hogy a sólyom sohasem ereszti el becsületszóra a csókát, de a csóka sem tesz esküt, hiszen nincs esze, mert a természet csak az embernek adott ilyet. (250) Ezeket a szavakat, merőben másképp, mint ahogy elhangzottak, hajnal előtt megjelentették Kálmánnak. Amikor Álmos a Bakony vidékére ment velük vadászni, gyanút fogott ezekre a kémekre, titkon megszökött, és elment Passauba, hogy mint előbb, most is az alemannoktól kérjen segítséget. Azt mondják, e szökés idején Miklóst, Kálmán fiát, elragadta a korai halál, ami a megváltás ezer fölötti száztizenkettedik esztendejében történt. Hitvese valamivel előbb halt meg, kinek elvesztését nehezen viselte; aztán másik feleséget vett, a ruténok királyának a lányát, akivel azonban nem volt szerencséje. Mert házasságtörésen kapta, elkergette, és nehogy valami kegyetlenséget kövessenek el ellene, megelégedve az elűzéssel, visszaküldte a szüleihez. Ez a házasságtörésből Boricsot szülte, akitől később, mint mondják, a másik Kálmán született.

(255) A Miklós halálát követő évben Álmos miatt háború tört ki Kálmán és ötödik Henrik között. Ez annak a negyedik Henriknek volt a fia, aki a hatalom megszerzése után aljas módon halálra kínoztatta az apját a börtönben; bevonult Itáliába, elment Rómába, ahol szívesen és tisztelettel fogadták, aztán apja példájára Paszkál pápát meg a római egyház többi főpapját törbe ejtette, és vagyonukat préda gyanánt átengedte a katonáinak. Azt mondják, ez időben június idusán az aemiliai és flaminiai tájon véreső hullott. A császár tehát Álmos könyörgésén felindulva mindenhonnan összehívta a csapatait, elvonult Magyarország határára, hogy összebékítse a királyt meg az öccsét, vagy ha amaz vonakodnék, erővel kényszerítse rá a megegyezésre. (260) Alig lépett Magyarország területére, követek útján megbeszélésre hívta Kálmánt, jelezve, hogy sok mindent akar közölni vele a közjó meg a testvéri egyetértés dolgában. Kálmán odament a kijelölt napon, nehogy úgy lássék, mintha a tisztas ügy nem érdekelné. A császárhoz méltó ajándékot küldött előre, hogy a fejedelem haragját mérsékelje, és az ne lépjen föl ellene keményebben. Henrik, amikor a semleges helyen tartott értekezletre megérkezett, hosszasan intette és biztatta a királyt, hogy Álmos öccsével bánjon szelídebben, üzze ki lelkéből a gyanakvást, és értse meg, hogy ezt a viszályt többnyire közös ellenségeik mesterkedései szítják; azt se felejtse el, hogy a törvénytelenséget a nagyobb hatalommal rendelkezőnek szokták felróni az alacsonyabb sorúval szemben, még ha jogosat kér is; aki mások fölött áll, annak sokat kell túrnia, sokat kell megbocsátania, hogy ne lássék igazságtalannak az alul állókkal szemben, és ne süssék rá a zsarnokság bélyegét; (265) ne hagyja figyelmen kívül az uralkodók nyomorult sorsát, akik kénytelenek dohogva elnézni sok mindent, mert rangjuknak és a közjóknak kell szolgálniuk. Miután a királyt lecsillapította, odahívatta Álmost, és hosszasan taníttatta, hogy

öregebb és királyi rangban levő testvérét szeresse, tisztelje, becsülje, fogadjon szót neki, ne keltse azt a látszatot, hogy eltávolodott a testvéri szeretettől, és mindketten viseljék el jóindulatú türelemmel a másik tulajdonságait; ha a kölcsönös ragaszkodás fennáll közöttük, mindezt könnyen megtehetik, hiszen a szeretet mindent elvisel. A cézár szavai mindkettőt megszelídítették, és a színe előtt kibékültek. Álmos térdet hajtván bocsánatot kért, és Kálmán könnyezve engedett neki. Az elutazóban levő császárnak vetélkedve adtak hálát és ajándékot; Álmos a királlyal együtt visszajött Magyarországra.

(270) Az egyetértés egy ideig eltartott, aztán a gazok mesterkedései felélesztették a korábbi féltékenységet és gyanakvást. A király bizalmasai közül többen azt pusmogták neki, hogy amíg Álmos és unokaöccse, Béla, életben van, nem remélheti, hogy halála után szülötte, István követi őt, mivel Álmos azon nyomban meg fogja támadni az országot, és ezért a gazemberek az öccse megölését javasolták neki. A király a gyilkosságról hallani sem akart, de azért megkereste azt a förtelmes közéletűt, amelyen kezét megkímélheti a testvérgyilkosságtól, de Álmost és a királyi méltóságra mégis alkalmatlanná teszi. Megparancsolta tehát a hóhérnak, hogy fivérének és unokaöccsének vakítsa meg; utasította továbbá, hogy unokaöccsének, a kiseded Bélának vágja ki a heréit, hogy ne származzanak tőle utódok. Azonban az, akire a gonosztett végrehajtását rábízta, félt az isten haragjától és attól, hogy az ország elárul, ezért a gyermek heréi helyett egy kölyökkutyáét metszette ki, azokat vitte el Kálmánnak, és e jámbor csalással kijátszotta a király kegyetlenségét. (275) Emellett más nemeseket is megvakíttatott, köztük előkelő állású főurakról, Urosról, Vataról és Pálról olvasunk. De iszonyú embertelenségét nyomban követte a büntetés, mert az égi igazságszolgáltatás nem tűrte el az ártatlan vér ontását. A szemétől megfosztott Álmost és fiát alig vitték el a dömösi klostromba, mikor már el is terjedt a hír, hogy Kálmánt váratlan kór támadta meg, elviselhetetlen főfájás gyöttri, főképpen a halántéka körül. Egy latin nemzetiségű orvosa volt, akit Dracónak hívtak, és próbált hűsége meg tapasztalata miatt más betegségek esetében nagyon megbízott benne. Végső gyengeségében csak őt eresztette magához, hogy fájdalmát elűzze. (280) Draco szoros borogatást tett a fülére, melyet azonban a király nem tűrt sokáig, hanem bosszúsán letépte, és odanyújtotta Otmárnak, hogy nézze meg. A királyi ispán ránézett, és meglátta rajta a kitépett agyvelőt, mire hirtelen felkiáltott: Uram, gyorsan fel kell készülnöd a halál útjára, mert a borogatás a vég biztos jelét mutatja. Gondoskodj máris arról, ami az örök üdvösséghez kell, tedd rendbe az országot, csinálj végrendeletet, nehogy mi is elveszünk veled együtt. Az erre felnyögött, inkább az emberi, mint az isteni dolgokra gondolva.

Legelvetemültebb cinkosaival tanácsot tartott, hogy mit tegyen Álmos öccsével és Béla unokaöccsével, akit anyja öléből kitépvé megvakíttatott. (285) Ezek elseje volt Simonfi Márk és Achilles, Jakab fia. Azt tartották a legfontosabbnak, hogy Álmost a fiával együtt azonban kapják el, nehogy barátai segítségével az országot megtámadja. A megvakítás ugyanis Kálmánnal szemben nagy gyűlöletet, míg viszont azok iránt szimpátiát és szájalmat ébresztett. Álmos elfogását Bot fia Benedekre bízták. A király betegsége előrehaladtával, mielőtt kiszenvedett volna, István fiának, akire az uralmat hagyta, meg a többi főúrnak szorosan a lelkére kötötte, hogy halála után azonnal indítsák meg a hadjáratot a rutének ellen, és bosszulják meg a roxolánoktól elszenvedett gyalázatot. Milyen véleményt hagyhatott ez a király magáról az utókorra, aki oly nehezen viselte, hogy bosszú nélkül haljon meg, és sérelmei közül semmit sem akart megbocsátani? Benedek végrehajtotta az utasítást; egy kis lovascsapattal elindult a dömösi zárdához. (290) Amikor Álmos meghallotta, hogy lovasok közelednek, nyomban bevittette magát az isteni Margitnak szentelt templomba, letelepedett a főoltár elé, ahol vaksága és nyomorúsága fölött naponta imádsággal szokott vigasztalódnival, és úgy hitte, hogy e szent helyen biztonságban lesz; Benedek a lovasokkal körülvette a zárdát, berontott a templomba, és ott találta Álmost, amint az oltárt átöleli. Ezt a pogányt nem tartotta vissza az istenség tisztelete, megragadta és le akarta rángatni az oltárról a vakot. Ez ellenállt, és két kézzel úgy belekapaszkodott az oltárba, hogy nem egykönnyen lehetett letépni róla. Elkeseredetten huzakodtak, és Álmos makacsul kapaszkodó kezét nem tudta lefejtetni addig, míg ujjáról a bőr le nem horzsolódott, és a kicsepegő vér az oltárt beszennyezte. A szerzetesek eleinte megrökönyödtek, aztán a történetek galádságán és a gázság súlyosságán felháborodva becsukták a templomajtót, hogy a pogány hóhért lefogják, és a gonosztettben megakadályozzák. (295) Benedek viszont megijedt, hogy a papok bezárják, ezért elengedte Álmost, iparkodott kifelé, és kivont karddal nekirontott az ajtónállóknak. Ezek félreugrottak, ő azonnal kiszaladt, és nehogy Álmos falujában valaki zendülést keltsen ellene, titokban menekült a Pilis erdőn át. És úgy látszik, hogy nem büntetlenül vetemedett a gonosz parancs végrehajtására, mert futás közben lováról leesett, koponyája betört, és elpusztult. Halálos bűnhődését tetézte, hogy a nyomában loholó kutyák mint kegyetlen fűriák nyomban ízekre tépték, és felzabálták, hogy egy porcikája sem maradt. Ez a borzalom, aminek nyomban híre járt, a magyarokban olyannyira felkeltette az együttérzést Álmos és fia, Béla iránt, hogy ha István hatalma meg nem akadályozza, vakon is királynak kívánták volna. Miután a király lerépte a borogatást, harmadnapra eltávozott az életből. (300) A velencésekkel szemben Dalmáciában tanúsított derekas magatartása miatt nagyon hiányolták volna, ha a családi gyűlölködés meg nem bélyegzi. Uralkodásának 25. évében, hatodik hónapjában és ötödik napján, az üdvösségnek pedig ezer fölötti száztizennegyedik évében halt meg. Testét Fehérvárra vitték, és tisztességgel eltemették az előző királyok sírboltjában. Kálmánról pedig ennyit.

László és Kálmán idejében Vratiszláv, Ottó fia és Konrád testvére, Ausztriát pusztította, majd a Mainzban tartott országgyűlésen negyedik Henrik Csehország első királyává tette, és a császár akaratából a fejedelmek határozata szerint Morvaországot, Lengyelországot, Sziléziai és Luzsicut Csehországhoz csatolták. Gilbert trieri érseket Prágába küldték, aki felruházta őt a királyi szentségekkel és jelvényekkel. Feleségét, Szvetanát vele együtt koronázták meg. Öccse, Konrád követte őt, aki hat hónapig birtokolta a királyságot, aztán elragadta a halál, és bátyjától való öt unokaöccse követte, akik sorrendben jöttek egymás után. (305) Közülük kettőt a királyok örökös ellenségei, a Vrsovicok törbe csaltak és megöltek, az utolsó, akit Ulászlónak hívtak, a Rómába induló ötödik Henrik mellé 300 lovagot adott, akik onnan sok szent ereklyét hoztak Prágába. A csehek évkönyvei azonban azt mondják, hogy Vratiszláv, az első király után egy ideig interregnum volt, Konrád és Vratiszláv fiai nem királyi, hanem csak fejedelmi címet használtak. A Vratiszláv ötödik fiaként született Ulászló első Frigyes-től utódaival együtt megkapta a királyi rangot, sőt, a milánói ostromban mutatott derék viselkedéséért a császár címerként fehér pajzsral és kettős farkú vörös oroszlánnal tisztelte meg. Említik még, hogy Milánóból Prágába, Vítus templomába vitte Salamon gyertyatartóját.

17. fejezet - Hatodik könyv

Kálmán király halála után az előkelők egyetértésével szabályszerűen fia, a serdülőkorban levő István követte az atyját. Szokás szerint megkapta az összes felségjelvényt, és a főurak, a nép meg a nemesség letette a kezébe az esküt, hogy a törvényes engedelmisséget sohasem fogja megtagadni. Koránál fogva még éretlen volt a kormányzásra, ezért mindent a főpapok és előkelők akarata szerint tett, önfejűsége nem vetemedhetett, mert próbált erényű és bölcsességű kiválóságok tartották kordában. Ily módon a magyar ügyek kedvezően haladtak. Majdnem nyolc évig kormányozta az országot mások irányítása és felügyelete alatt, aztán a maga idejében elérkezett férfiasságának kora, és szabadságot vett magának arra, hogy mindent a saját feje szerint csináljon, mert túlságosan bízott magában. (5) Ugyanis ridegség és gőg, vadság és kegyetlenség tekintetében nem maradt el az apja mögött; nemigen hallgatott másokra, akik becsületesen gondolkodtak, ezért mindenki szemében nagyon félelmetessé vált. Jobban kedvelte a háborút, mint a békét, ezért amikor megtudta, hogy Dalmáciát a velenceiek nemcsak alattomos mesterkedésekkel, hanem sokszor nyílt és erőszakos kalózkodással is háborgatják, apja elképzelései szerint akarta azt megvédeni. Uralkodásának kilencedik évében tehát elment ebbe a tartományba, ahol a köznép nagy tisztelettel fogadta, ő pedig a lakosság hűségnyilatkozatát megújította. Lecsillapította azokat, akik a velenceiek ajándékai és ígéretesei nyomán ingadozni kezdtek; Magyarországról hívott tartalékkal városokként felfrissítette az őrségeket, majd a tartomány ügyeit rendbe téve hazament Pannóniába. (10) Eszerint úgy látszik, hogy a velencei történelemtől nem írnak elég megbízhatóan azokról, akik azt mondják, hogy a Szíriából visszatérő Micheli Domonkos Zárát Dalmácia legnagyobb városaival együtt visszavette, a velenceiek évkönyveiből ugyanis bizonyos, hogy azt Micheli Vitális szerezte vissza, aki pár évvel később viselte a dózse hivatalát, a magyar történetírás pedig nem őriz emlékeztetre méltó háborút azon időből, amikor István király a tartományt meglátogatta.

Miután Magyarországra visszajött, a lengyelek ellen küldött hadat, akik neki és apjának sok kárt tettek, nem kímélték a határokat a portyázástól és fosztogatástól, hanem rablótámadásokkal és gyűjtogatással háborgatták. A benyomult katonaság szélteben-hosszában grasszált, tűzzel-vassal mindent felégetett, majd jelentős zsákmánnyal hazajött. Ezután a csehekkel kezdett háborút, akiknek az országa, mint ide fél megírtuk, visszasüllyedt fejedelemséggé, mert Vratiszláv első király utódai jócskán elfajzottak tőle. Ezzel szemben a főrendek úgy vélekedtek, hogy nem kell meggondolatlanul erre vállalkozni, hanem hívják meg tárgyalásra a csehok fejedelmét, hogy a mindkét részről felmerült gyanúsítgatásokat és rágalmakat személyesen tisztázzák, hiszen a problémát sokkal alkalmasabban lehet szó-, mint kardforgatással megoldani. (15) Amikor a csehok fejedelmének ezt jelentették, neki is tetszett az ötlet, és a meghívásra a kijelölt napon máris megjelent az Olsava folyónál, mely a határokat elválasztja. A csehet elkísérte egy magyar, a viszály és lázongás megátalkodott mestere, akit súlyos bűnei miatt utasítottak ki Csehországba, és akit Soltnak neveztek. Ez mérhetetlen rosszindulatában, mintha csakis az emberek összeugrasztására született volna, alkalmat találva a viszálykeltésre, nem akarta okatlanul elszalasztani az általános pusztulásra nyíló lehetőséget. Ezért titokban ezt írta a királynak: Bár száműzött és kitaszított vagyok, mégsem tudom felejteni felséged iránti hűségemet, mert a természet annak szolgálatára teremtett. Tudd meg a csehekről: Ha észreveszik, hogy embereiddel fegyvertelenül érkezel a megbeszélésre, katonáik azonnal bekerítenek és elfognak. Elveszel, ha nem vigyázol. (20) Vratiszláv fiát, a fentebb említett fejedelmet ezzel szemben arra figyelmeztette, hogy ne menjen fegyvertelen csapatokkal a tanácskozássra, maga se lépjen fegyvertelenül a király elé, mert ő tudja, hogy ebből nem hiányzik az ármány, cselet készíti, és íjászcapatot küld előre. Kéri tehát, hogy gondosan vigyázzon magára. A csehok fejedelmük váratlan parancsára fegyvert ragadnak, és annál is szívesebben, mert ez az emberi fajzat egyenesen háborúságra született. Eközben Solt alattomban kitanítja a királyt, hogy a cseh táborhoz küldjön előre íjásokat meg huszárokat, akik azok kivonulását megakadályozzák. A király könnyelműen hitelt adva e figyelmeztetésnek, néhány szakaszt előreküld. A csehok pedig, amikor látják, hogy a magyar táborból csapatok indulnak ki és feléjük közelednek, Solt beszédét igaznak vélik, és azonnal rájuk rontanak, kik legnagyobb részben besenyők és székelyek lévén, hamar meghátrálnak, és futva igyekeznek a királyi táborhoz. Amint a király meglátja övéi menekülését, barátai meg a főemberek tudta nélkül maga is lóra kap és elszalad. (25) A többieknek is ezt kell tenniük, mert egy részük fegyvertelen, a másik, amelyik hozott magával fegyvert, a nagy kavarodásban és ijedelemben nem talál időt annak felöltésére, hiszen hallja, hogy a bős cseh már itt van. Ha a király tervébe be lettek volna avatva, valami módon megelőzhetők volna e veszélyt. A váratlan verekedésre felkészületlenül senki sem tudta, mit tegyen; kénytelenek voltak hanyatt-homlok visszavonulni Magyarországra. A csehok nyomban nekirontanak a király táborának, szétrombolják a szekérsáncot, elpusztítják a fölszerelést és az összes holmit. Mialatt ez történik, Urosa fia, János, és a palotaispán, akik a királytól távol táboroznak, övéik menekülését és a tábor elpusztítását látva azonnal fegyverre kapnak, csatarendbe állnak, és erős páncélos lovassággal megtámadják a cseheket a táborban. Egy darabig súlyos csata folyik, végül a csehok kénytelenek meghátrálni, és nagy vereséget szenvednek. (30) Még vissza sem fordulnak az ellenségre, amikor már gyorsfutárral értesítik a reményvesztetten menekülő, a jeles győzelemről mit sem tudó királyt, aki az örömhírre

fellelegzik, istennek hálát ad, és azonnal visszatér a táborba, ahol nagyon megdicséri János és a palatinus bátorságát, és derék tettükért rangjuk szerint megajándékozta őket. Csak azt sajnálja nagyon, hogy a bajszerző Soltot nem tudták elkapni vagy megölni, ez ugyanis galádsága tudatában, mert egyik félnél sem lehetett biztonságban, most ugyanúgy kifundálta az elrejtőzés és szökés módját, mint ahogy ármányait.

Ezután a főurak a király számára megfelelő asszonyról kezdtek tanakodni, mert nőtlenségét nagyon türelmetlenül viselte, és ki volt szolgáltva kéjsóvár némbereknek, hogy nemcsak súlyos megvetést, hanem az asszonyok szemérmének zaklatása miatt komoly gyűlöletet is keltett maga iránt. Ehhez járult a királyi nemzetség gondja is, mert ha az megszakad, az ország pusztulása nemigen lehet kétséges. Ezért a közérdekre hivatkozva kérleléssel rávették, hogy nősüljön meg. (35) Eljegyezték vele az Apuliában és Sziciliában uralkodó Guiscard Róbert lányát, aki nemcsak normann származásával és külsejével ékeskedett, hanem a legfőbb asszonyi erényekkel is, és nemsokára megtartották a nagyszerű menyegzőt.

Ezután háború tört ki a ruténok ellen. Ezek fejedelme, akinek Bezen a neve, Istvánhoz menekül, és elpanaszolja, hogy uraságából kiüzte őt az öccse, akitől ez a legkevésbé sem illendő. Kéri tehát királyi kegyességét, amelynek ama területet felügyelnie kell, hogy küldjön segítséget a fejedelemségbe, és helyezze őt vissza, megfogadja, hogy hálából örökre a leghűségesebb szolgája lesz. A király nem annyira e fejedelem, mint inkább az apját ért sérelem megtorlása kedvéért megígéri a segélycsapatokat saját vezetésével és tekintélyével, így rögtön sorozást tart, hadat állít; mindent gondosan felkészít, ami a hadakozáshoz kell. (40) Amikor pedig hadra kelve megérkezik Roxániába, megostromolja a vidék legfontosabb városát; nagy gonddal vigyáz, hogy semmit se lehessen be- vagy kivinni, ezért óriási gépezeteket készít. Bezen, akinek visszahelyezéséről van szó, még nagyobb buzgalommal gondoskodik minden szükségéről. Egy hajnalban éppen vizsgálgatja a falakat, hogy a védők erődítményrendszerét kikémlelve alkalmas helyet találjon a bevételre, amikor az ellenség váratlanul kitör a városból a magyar állásokra, és legelőször az elüldözött fejedelemre talál rá. Bezen igyekszik feltartóztatni támadásukat, és övéi tekintélyes csapatával együtt sok sebet kapva összerogy. A király a fejedelem halálos sebesülésének és halálának hallatára megijed, aztán haragra gerjed, és meg akarja bosszulni barátja elesét. (45) Ezért megparancsolja, hogy keményen támadják a várost, és valamennyi magyar egységnek kiadja az utasítást, hogy úgy harcoljon a városbeliekkel, hogy e napon vagy megszerzeze a várost, vagy egy szálig hulljon el. A vezérek rögtön megbeszélést tartanak egymás között, és kijelentik, hogy a város bevétele semmi hasznot sem fog hozni a magyaroknak, hiszen nem az ő hatalmukért, hanem a rutén fejedelem visszahelyezéseért harcolnak; nem gondoskodnak helyesen a közjóról, ha más érdekében véres csatába bocsátkoznak; ez a háború a főnemesek megkérdése nélkül indult, és legnagyobb részük elkerülőnek tartja az erősebb ostromot. Amikor azonban a megbeszélést befejezve mindannyian odamennek a királyhoz, egy részt a félelem, más részt a közérdek vezet, és a véleménykülönbség nyilvánvalóvá válik a fejedelem előtt. Amikor kiderül, hogy az emberek eltérően gondolkoznak, az egyik előkelő, akinek neve Kozma és a legnemesebb Pázmány nemzetségből született, e szavakkal dönti el a vitát: (50) Ugyan, mit akarsz most tenni, István – szól – hogy embereid óriási veszteségével kívánod kiostromolni ezt a várost? Ha végül megszerzed, de egy magyar sem marad életben, kit állítasz az élére? A tied közül bizony senkit. Ha pedig Magyarországról lemondasz, a királyságot odadobod, és csak erre a fejedelemségre pályázol, mi ugyan nem harcolunk mindnyájunk veszedelmével és az ország feláldozásával, hanem máris megyünk haza megállás nélkül, és ha te cserbenhagytál minket, hát más királyt keresünk. Szavait a kürtösök harsogása szakítja félbe, akik megegyezés szerint visszavonulót fújva az egész táborot visszaparancsolják Magyarországra. István kénytelen feladni makacsságát, nehogy övéi teljességgel elhagyják, és visszatér Magyarországra.

Még három évig sem nyugodott otthon, amikor sutba dobva a békességet, elküldte a légiók kapitányait és vezéreit Lengyelországba, és Sarmatiának ezt a nemes területét bőszen megtámadta, rettegéssel és zavarodással töltött be mindent, tüzzel-vassal száguldozott a fenyőből épült falvak és városok között. (55) A szomszédokat mindenfelé nyugtalanítani akarta, hogy inkább a félelem, mint a szeretet és inkább a kárvallás, mint a jóakarattartsa őket vissza a háborútól. Aztán, hogy semmit se hagyjon büntetlenül, kegyetlen háborúra küldte a darabontokat meg a veterán légiókat Alsó-Mysiába, melyet most Bulgáriának neveznek, és majdnem az egész Macedóniába meg Felső-Mysiába, és e területek feldúlása után a sereget átirányította Trákiába és Görögországba. E háború okául adják: Piriska, az isteni László lánya, hajdan férjhez ment a konstantinápolyi császárhoz, akit többen Emánuelnek gondolnak, és amikor férjével Magyarország királyáról beszélgetett, az állítólag Istvánt kegyetlennek és embertelennek nevezte, amikor pedig a makrancos asszony ennek ellentmondott, alaposan elpáholta őt, aki mérgében mindezt aprólékosan megüzente az unokaöccsének. Ez felháborodott a dolgon, és úgy határozott, hogy társa sértegetéseit nem szóval, hanem fegyverrel torolja meg. A Pannóniákban nagy sorozást tartott, sőt, a nemzetségével rokonságban álló gallok és normannok is adtak mellé tekintélyes kiegészítő csapatokat. (60) Úgy tartják, hogy Rogerius, Apulia és Szicília királya, hétszáz vasas lovagot küldött hozzá, akiknek erejével és tapasztalatával a mysusokat, a trákokat és a macedónokat kegyetlenül megtámadta, mindent lerombolt, ami az útjába akadt, néhány várost erővel bevett, és romba döntött. A császárt, aki akkor még nem szállt szembe vele, naponkénti csúfolódással provokálta, hogy nem a felség és nem a király,

hanem az anyóka nevezet illik hozzá, mert vénasszony módra üldögél a zugolyban és szégyenletes tunyaságban él, nem mutatja fel a csatatéren azokat a hadvezéri erényeket, amelyekkel az utókor előtt valamiféle dicsőséget szerezhetne. A görögök és a mysusok oly félelmetesnek tartották ezért, hogy a csillapíthatatlanul bömbölő kölykök István király említésére ijedükben elhallgattak. Amikor pedig a görögök fejedelmének mindezt jelentették, így szólt: Ha Magyarország királya engem most vénasszonynak nevez, hát még az idén köldökig kimetszem a heréit, hogy nálam is töketlenebbnek tapasztalja magát, így aztán toborzót tartott, nyomban sereget állított, összegyűjtötte mindenhol a tartaléksapatokat, és úgy feltöltötte a táborát, hogy a Pannóniákat minden oldalról szagathatta. (65) Az első útja Haramhoz vezetett, Magyarország legközelebbi területére, ahol tüzzel-vassal mindent feldúlt, és a magyarok nem álltak ellent. Az elején vízi csata zajlott le a Dunán, melyben a pannonok szerencsétlenül harcoltak, mert ócska kétevezőseiket az átvetett kénes tűz elemésztette, úgyhogy ez a görög módszer a habok közepén elégette azokat. A flotta nagyrészt elpusztult, elhamvadt; akik a folyóparton verekedtek, a hajóhad példáját követték, rögtön hátat fordítottak, és behúzódtak a közeli erődökbe. Miután István meghallotta, hogy a görögökkel vívott folyami ütközet rosszul sikerült, tudva róluk, hogy a hajózás művészetében természettől fogva mesterek, a dolgot nem tulajdonította a szerencse rosszindulatának, és nem is csodálkozott azon, hogy vízi összecsapásban azok könnyen fölülkerekedtek, hiszen a hajózást állandóan gyakorolják, tehát többet érnek a tengeri, mint a szárazföldi háborúban; ezért úgy határozott, hogy a szárazon kell harcolnia. Az ország minden létező erejét a leggyorsabban összetoborozta, és Görögország ellen küldte. Egy megfontoltságban és tapasztalatban kiváló embert állított e hadjárat élére, akinek Stephele volt a neve. (70) Amikor ez a táborával Barancs felé a Karassó folyócskához vonult, ott találta a trák és macedón falanxokkal feltöltött ellenséges sereget. Mindkét tábor felállt a keskeny patak partján, és mindkettő hitványságnak és gyalázatnak tartotta, ha nem csapnak össze, elvégre bátorságuk próbára tétele végett jöttek ide Görögországból meg Pannóniából, így hát összemérve a két erőt, sokáig egyenlő reménnyel és egyenlő eséllyel csatáztak; hol a magyarok, hol a görögök látszottak felülkerekedni. Ha valamelyik a jobb oldalon előrenyomult, a balon kénytelen volt engedni; innen is, onnan is sokan elesetek, és végül Mars akaratából a tartalékok újították meg a küzdelmet. A görögök, akik szám szerint fölényben voltak, de erőben sem alább, végső nekifeszülésükben megduplázták falanxaikat és a tartalékot, bevetették a legutolsó segédsapatokat, amelyeket nemrégiben hoztak Ázsiából, és mindent megtettek, amit végszükségben tenni szokás. (75) A hosszú verekedésben kifáradt magyarok, akiknek nem volt tartalékuk, elbátortalanodtak, és kezdtek megrendülni, mire azok még hevesebben támadtak. Nemsokára felbomlott a rend, megfordultak, és futásnak eredve verésre kínálták fel a hátukat az üldözőknek, úgyhogy nyomorultan hullottak mindenütt. A nagy sokaságból kevesen menekültek meg, a többiek részint fogságba estek, részint odavesztek. A magyarok úgy emlékeznek, hogy ritkán szenvedtek ekkora vereséget. A két tábor között csörgedező Karassó folyó, mely a vérözöntől megduzzadt, tanúskodik a veszteségről, mert a hullatömeg töltésként zárta el az útját, úgyhogy visszafelé folyt, és azt állítják, hogy a tetemek itt-ott híd gyanánt szolgáltak. Az ütközetben sokan elesetek el az előkelők közül, elsőként Csíz ispánt említik. (80) Egyébként azután, hogy mindketten alaposan és fölösen is kidühöngték magukat, diplomaták közvetítésével a békéről kezdtek tárgyalni; megállapodtak, hogy tanácskozássra jönnek össze. A Duna egyik szigetén találkoztak, amely a Barancsnak nevezett városka közelében van; mindkét fejedelem döntőbírók kíséretében jelent meg. Mindkettő sok mindent felhozott és cáfolt, mindkettő mentegetőzött és egyformán kárhoztatta a viszálykodást, végül békére léptek, örök szövetséget kötöttek, a hadsereget feloszlatták, és ki-ki visszament a hazájába.

Azt mondják, István királyt olyannyira hatalmában tartotta a düh és az indulatosság, hogy a fúriáktól sarkantyúzza az iszonyú kegyetlenkedés egyetlen nemét sem mellőzte. Krisztiána asszonyt egy csekély hibáért tűzhalállal büntette; sok embert lórágyába temetve égetett el; többeknek fáklyát üttetett a seggébe, vagy égő gyertya csepegésével kínzott meg embertelenül. (85) Nagybátyját, a nyomorú vaksággal sújtott, impotens Almos herceget, aki semmi bűnnek és rossznak nem volt okozója, száműzte Trákiába. Amikor ez odaérkezett, a császár tisztelettel fogadta, és Konstantinnak, vagyis Szilárdnak nevezte el, mert úgy látta, hogy szenvedését páratlan szilárdsággal viseli. Ezenfelül Macedóniában falvakat meg mezővárosokat kapott tőle, és ott építette fel a saját melléknévéről elnevezett Konstanca várost, amelyet rokonszenvből vagy a zsarnoktól való féltükben odamenekülő magyarokkal töltött fel. Úgy tudjuk, itt is halt meg, és amikor István a halálhírt vette, végre megsajnálta vak nagybátyja sorsát, és nyomban elküldte Fulbert püspököt Macedóniába, hogy az elhunyt testét hozza haza Magyarországra. Amikor ez megérkezett Fehérvárra, becsülettel megadta neki a végtisztességet. Mert ezzel a tisztos temetéssel szerette volna lemosni a fejről mindazt a gyalázatot, amelyet a száműzetéssel rákent.

(90) Hasonlóképpen vaksággal sújtott fiát, Bélát, bizonyos főurak titokban visszahozták Pannóniába, és hogy az uralkodó kegyetlenségének ne tegyék ki, végig rejtekhelyen őrizték biztonságban, nehogy hiányozzék a törvényes örökös, ha a királyság elárul. Utóbb, amikor látták, hogy a királynak nincsenek gyermekei, és már egyáltalán nem reménykedhet utódokban, ezek az előkelők megbeszélték és feltárták István előtt a dolgot, és bevallották, hogy unokaöccse, Béla, életben és Magyarországon van. Ő azt hitte, hogy megvakításakor annak

idején meghalt, most e meglepetés nagy örömmel töltötte el, és azonnal magához hívatta. Megállapította, hogy csak a világtalanság ékteleníti őt, egyébként megjelenése tiszteletre méltó, tetteiben, szóban megfontolt, a legsúlyosabb ügyek intézésére is alkalmas, azt mondják, sírva fakadt, és sokáig ölelgette a fivérét, majd fiává fogadta, és maga mellé vette, hogy apja szívtelenségét jóvá tegye, azzal, hogy a királyságot rá fogja hagyni. Úgy hírlik, Pál püspök és Otmár ispán volt az, aki Bélát őrizte, és az első, aki a dolgot nyilvánosságra hozta. (95) A régi gyűlölködés, a gyanakvás elszállt, és a király szerette volna őt nemcsak ranggal, hanem fényes rokonsággal is megtisztelni, hogy azzal az emberrel szemben, akit a fiává fogadott, az atyai szeretet kötelességét is teljesítse. Legelőször is, nehogy Magyarország a fejedelmi törzs kihaltával árvaságra jusson, írt Uros császári grófnak, aki Macedónia tartományának örökös ura volt, hogy ha véleménye az övével egyezik, nagyon örülne, ha a köztük levő barátságot a rokonság kötelékével szorosabbra fűznék; ennek érdekében Béla fia számára feleségül kéri az ő lányát, akinek Ilona a neve, hogy e két ősi nemzetségből uralkodásra méltó utód származzék; a szkitáknak és a macedónoknak mindig is hasonló volt a virtusuk és a lelki nagyságuk. Uros elfogadta lánya számára ezt az előkelő állást, tudva, hogy István király halála után nyomban Pannónia királynéja lesz. Nem riasztotta vissza veje vaksága sem, mert apját, Álmost, és annak fejedelmi tulajdonságait egykor alaposan kiismerte Macedóniában, és mindig a legmeghittebb viszonyban állt vele. (100) Az esküvőt nemsokára fényes külsőségek között megtartották. Ebből a szerencsés frigyből született második Géza, akinek a király nagyon megörült. Bélát elküldte Tolnára, és hogy nejevel tisztelen éljen, királyi járadékot rendelt neki, és nagyon szerette, mert tudta, hogy benne találta meg törvényes utódát.

Amikor Béláról még nem volt tudomása, gyermekei nem lévén, hivatalos rendelettel jövendő királlyá nyilvánította nővérétől, Zsófiától való unokaöccsét, Sault, akire az összes főpapnak és főúrnak föl kellett esküdni. Amikor pedig Egerben súlyos betegségbe esett, és már a halálra gondolt, egyes összeesküvők királlyá választották a hiú reménytől elcsábított Bors ispánt és Ivánt. Aztán a király jobban lett, és ezekre főbenjáró büntetést követelt; Ivánnak fejét vették, Borsot Görögországba száműzték. (105) Az utódokat mindörökké kitiltották a királyi udvarból azzal, hogy ha valaki ezt megszegné, fővesztéssel bünhődjék, vagy a családján ugyanúgy maradjon örökös bélyeg, mintha az oltárra és a szentélyre tüzet vetett volna. Ezért kellett Bélát a nyilvánosság elé állítani, mert megértették, hogy a királyt nagyon nyugtalanítja az utódválasztás. Béla előkerülése tehát az égető problémát megoldotta, és a király régi jókedve visszatért. De csak egy-két évet élhetett Bélával, mert korai halála félbeszakította a nem várt örömet; fékezhetetlen hasmenés támadta meg, és jobbulásáról kezdett lemondani. Élete bizonytalanná és kétségessé válván, a magyarok, akiket a kunok szertelensége régóta károsított, dühösködni kezdtek velük. (110) Ezek a király jóindulatától úgy elbázták magukat, hogy a legsúlyosabb bűnöket is nyugodtan elkövették, a magyarokat gátlástalanul zaklatták gyalázkodással, fosztogatással mindenütt. A dolog kiváltó oka Tatár kun vezér volt, aki a görög háborúban, amelyből kevesedmagával menekült meg, derekasan vitézkedett, és ezért oly nagy kegybe került a király előtt, hogy az senkiben sem bízott nála jobban. Az ő hűsége kedvéért oly sokat engedett meg a többi kunnak, hogy ez a féktelen és garázda népség kénye-kedve szerint bármit elkövethetett. Amikor az uralkodó állapota reménytelenné vált, a magyarok kezdtek velük gonoszkodni, és az elkövetett rablásokért behajtották a büntetést; emiatt támadt a zendülés, és sok kunt megöltek. Tatár az övéit ért bántalmakról értesülve elment a kissé jobban levő királyhoz, panaszkodott és lármázott az ártatlan kunok öldöklése miatt. (115) A királyt ugyan már szinte megemésztette a kór, de a módfelett kedvelt kunok panaszaira feljajdult, és megígérte, hogy ha egyszer gyógyulni kezd, minden egyes kunért tíz magyart büntet halállal. Egészsége felől jó reménnyel biztatta valamennyiüket, majd szavahihetőségének és jóindulatának jeleként jobbát nyújtotta, melyet a kunok egymást letaposva megragadtak, áhítattal csókolgattak, és akkora tömegben rohantak a kézcsókra, hogy a fekvőt majdnem agyonnyomták és szétépték. Ettől a tumultustól annyira kifáradt, hogy hasmenése kiújult, és hamarosan távozott az életből, királyságának tizennyolcadik, az üdvösségnek pedig ezer utáni százharmincegyedik évében. Halálában a bűnbánat jeleként szerzetesi csuhát kért. Testét Egerből Váradra vitték, és ott a legnagyobb gyászszertartással megtisztelve elhantolták. Úgy gondolják, hogy halála második Honorius pápasága idején és második Lotár császárságának kezdete körül történt.

(120) István uralkodása alatt elhunyt Boemund, Antiochia fejedelme, aki Alexius konstantinápolyi császárral hadakozott. Az antiochiai uradalomban végrendeletileg Boemundot, Fülöp francia király lányától, Konstanciától született és unokaöccse, Tankréd gondjaira bízott fiát tette meg utódává. Negyedik Henrik háborút viselt Paszkál pápa és a rómaiak ellen. Az egyházi törvényhatóságot a pápától át akarta vinni Germániába, de nem tudta kicsikarni tőle, ezért elfogta a pápát meg a többi bíborost, és a szent hatóságot akarata ellenére magához ragadta. Ezekben az időkben a pisaiak a pápa kérésére jeles hadjáratot vállaltak a szerecsenek ellen, újonnan felszerelt hajóhadukra felültek az egész ifjúságot, elmentek a volterrai zátonyokhoz, és míg ott a hajózásra kedvező alkalmat várták, a lucaiak megtámadták őrizet nélkül maradt városukat. (125) Azonban a pisaiak kérésére a firenzeiek visszaszorították a lucaiakat, és épségben megőrizték számukra a várost, ennél fogva a pisaiak megszerezték a Baleár-szigeteket, ahonnan kikergették a szerecseneket, és nagy zsákmánnyal rakodva tértek haza. Az onnan magukkal hozott két vörösmárvány-oszlopot hazájuk megoltalmazásáért a firenzeieknek

adták ajándékba, mely az isteni János szentélyénél ma is látható. Valamivel később a lateráni bazilikában zsinatot tartottak, mely a Henrik által kierőszakolt joghatóságot visszavette. Ebben az időben az elagott Matild végrendeletében a római egyházra hagyott minden területet, amely Pisa, San Quirico, az Alpok és a tenger között Cepranóig fekszik; ennek az asszonynak a nagylelkűségéről, jórahalásáról, bölcsességéről minden század beszélni fog. Az innenső Galliában, Guastallában egy másik gyűlés volt ezután, amelyen Aemilia városait, Piacenzát, Pármát, Reggiót, Mantovát és Bolognát közös határozattal elvették a ravennai érsektől, mert régóta lázadott a római egyház ellen. (130) Továbbá – mert Henrik még Itáliában állomásozott és üldözte a pápai pártot – Gelasius pápa, aki Paszkál után következett, elmenekült a Galliákba, és ott élte meg utolsó napját. Jeruzsálemben pedig első Balduin halála után a királyságban második Balduin jött, aki Kaimot, a perzsák királyát csatában legyőzte és megölte, a damaszkusziak és ascalaniak királyát tönkrevverte. A Gelasiust követő Calixtus Henrikől békét nyert, és az egyházzal kibékült császár visszament Germániába. Ebben az időben a keleti részekben hajnal tájban hat óra hosszat mérhetetlen tűz lángolt, míg egy nyugat felől támadt vihar bőséges esővel el nem oltotta. Palesztinában az Európából beköltözött keresztények napról napra fogytak, ezért Balduin sok Krisztus-hitűt hívott a Jordánon túli területről Jeruzsálembé lakni, és ezeknek mind polgárjogot adott. (135) Tyrust, Fönícia virágzó városát ekkor foglalták el a keresztények. Irgalmatlan tél következett, nemcsak a termés fagyott el, amiből szörnyű éhínség keletkezett, hanem emberek és barmok is egyformán odavesztek. Tyrust a lakosság óriási pusztulásával földrengés döntötte romba. Gelasius megválasztásával kapcsolatban az évkönyvek leginkább azt emlegetik, hogy a férfiakban és vagyonban egyaránt hatalmas Frangipani patríciuscsalád nem tudta elérni, hogy tagjai közül válasszanak pápát, ezért rohamot indított, betörte az ajtót, benyomult a Lateránba az ülésterembe, és az új pápát meg a bíborosokat mindenféle módon bántalmazta, Cinzio, a család feje, a főpapot földre rántva megrugdosta, majd megkötözve hazavonszolta; a felháborodott rómaiak felzendültek, a pápát kiszabadították Cinzio markából, és diadalmenetben visszavitték a Lateránba, de Henrik császár érkezésekor beugrott a Tiberisbe, a teutonok utánanyilaztak, és végül elmenekült Gaetába; a császár Móric bragai érseket állította ellenpápaként a városba, aki a császár távozása után a Frangipani támogatásával nyilvánosan is gyakorolta a pápai tiszteletet; Gelasius Vilmos apuliai herceg és Róbert capuai fejedelem meg az aquilai Richárd katonáinak fedezete alatt visszajött a városba, de amikor Praxedis templomában mise közben a Frangipani rátörték, alig tudott barátai segítségével elmenekülni; erre (140) zavargás tört ki a városban, ő az ostiai úton elfutott Galliába, ahol a clunyi kolostorba méltóságához illően befogadták, és ott, mint mondják, nemsokára távozott az életből. Valamivel előbb Alexius császárt szabályszerűen fia, Kaloiohannes követte. Apja a velencei flotta támogatásával háborút viselt az Apuliában és Sziciliában uralkodó normannok ellen, de mert Epirusban és Dalmáciában rosszul alakultak a dolgok, békét kötött velük. Ennyit a külföldi eseményekről.

Most szorít az idő, hogy visszatérjünk a magyar történelemhez, és nézzünk István utódja után, mert alaposan elkalandoztunk. Amint István nyilvánosan sokszor előre jelezte, végrendeletében a vak Bélát, unokatestvérét jelölte királynak. A felnyitott végrendelező irat az utódláson kívül a vagyon háromnegyed részét testálta rá; a hagyatéknak fennmaradó része a szent egyházak és a szegények között került szétosztásra.

(145) A magyarok ismerték Béla kiválóságát és bölcsességét, ezért ugyanúgy szerették őt világtalanul, mintha ép lett volna, őerte fohászkodtak, és a királyválasztó országgyűlésen, ahogy István király óhajtott, egyhangú szavazattal megválasztották királynak. Nem tudom, vaksága és apja hányattatása mekkora szimpátiát keltett iránta; mindenki azt várta, hogy kitűnő fejedelem válik belőle, mert úgy tartották, hogy az isteni gondviselés sokkal többet adott neki lelkiekben, mint amennyit a szerencse testiekben elvett tőle. Világtalanságát ő maga oly módon egyenlítette ki, hogy a tanácskozásokon és a határozathozatalban mindig részt vett. Döntéseit a józan ész ítélőszéke elé utalta, és annak parancsára figyelve attól mint orákulumtól várta a választ és a határozatot. Minden fontos ügyben az istent, pártfogóját, tanácsadóját, bíróját hívta, nehogy valamit meggondolatlanul, a mennyei és az emberi jószág ellenében tegyen, ezért Dávidnak ezt a mondását alkalmazta: Az úr megsabadítja az elfogottakat, az úr megnyitja a vakok szeméit; és ezt: Az úr volt az ő támasza, és bevezette őt kegyelme sokaságába, ágyéka gyümölcsét ültette székébe.

(150) Ilonától, a macedón Uros lányától, négy ragyogó tehetségű fia született; az elsőt Gézának, a másodikat Lászlónak, a harmadikat Istvánnak és a negyediket Álmosnak hívták. Miután a hatalmat átvette, csodás bölcsességgel intézett mindent, súlyos törvényeket hirdetett a gyilkosokra és az útonállókra, a főemberek indulatait lecsillapította, és mindenki iránt egyformán igazságos és jóindulatú volt. Legfontosabb céljának azt tűzte ki, hogy felszámolja a régi civakodásokat, lecsendesítse az országot, elejét vegye a hatalmaskodásnak és az erőszakoskodásnak, buzgón ügyeljen az isten tiszteletére; gyermekeit úgy nevelte, hogy ne csak neki legyenek kedvére, hanem az országnak is. Nagyon gyakran mondogatta, hogy az ember sokkal többel tartozik az istennek a bal-, mint a jó szerencséért, mert emez pimasszá és erőszakossá tesz, míg az a másik tapasztalttá és edzetté. Senkit sem hallgatott meg úgy, hogy szavaiból fel ne mérte volna az illetőt. Semmin sem csodálkozott, bármely sorsot kiegyensúlyozottan viselt. (155) Sokszor mondta, hogy a csapások szakadatlan sorából, amelyben született és nevelkedett, már korán megtanulta az önismeretet és a mindenre kiterjedő türelmet. Leginkább ezt szokta mondogatni: Tanuld meg elviselni és semmibe venni az emberi dolgokat, és hogy nem élvezi a jót, aki

sohasem nyelt rosszat. A türelmetlenek, a fennhéjázók előtt felidézte vagy a maga, vagy az apja életét, mely emlékeztetéssel rájuk pírította puhány könnyelműségüket vagy izgágaságukat. Tettben, szóban komoly volt. Isten szerencsésé tette ellenségeivel szemben, akiket annyi csapással és szégyennel sújtott, hogy azok mindmáig nevetség tárgyául szolgálnak világszerte.

Mondtuk, hogy igazságossága és jósága jutalmául bőséges gyermekáldásban részesült, minek láttán a magyarok a királyné szavára felhevültek, és ellenségeit súlyosan megbüntették. (160) Azt mondják ugyanis, hogy a király rendeletére országgyűlést tartottak Arad városkában, ahol az elnöklő Béla, valamint a királyné és a gyermekek jelenlétében Ilona e szavakat mondta: Mondjátok meg, kérlek, hűséges férfiak, derék nagyurak, hogy ha a természet jóvoltából mindannyiunknak van szemünk, amely minket e fáradságos múlandó világban elirányít, miért látjuk Béla királyt vaknak, akinek a többieknél élesebben látónak és körültekintőbbnek kéne lennie? Kérlek benneteket, keressétek meg és mondjátok meg most, ebben a díszes gyülekezetben, hogy kiknek az ötletéből és vakmerőségével történt e gaztett, leplezzétek le ezt a rettenetes bűnt, és toroljátok meg az elkövetőkön, hogy többé senki se merjen kezeltetni a szentséges fejedelmekre. Isten kegyelme ugyan a veszteség kárpótlásaként két szem helyébe négy gyermeket adott, akiket itt láttok, az átkos tettet azonban mégsem szabad büntetlenül hagynunk, mert az utókorok e példából meg kell tanulnia, hogy ne nyúljon a királyokhoz, akiket istenként kell tisztelni. Vessetek tehát véget a bűnös vakmerőségnek! A gyűlésben azonnal nagy zendülés támad erre, a gaztett elkövetőire mindenki büntetést követel; akit ott érnek, azonnal halállal sújtják. (165) A bosszúra szomjazó tömeg néhányat darabokra szaggat, sokat a vesztőhelyen kampóra akaszt; hatvannyolcat ölnek meg. Azokkal, akik nem vetkeztek súlyosabban, enyhébben bánnak el; közülük néhányat bilincsbe vernek, hogy örökös rabságban sýnlódjön, a többiit gyermekeivel, feleségével, rokonaival, pereputtyáival együtt számúzik; az elkobzott vagyont szétosztják a templomok között. Béla a maga részéről nem helyeselte ezt a megtorlást, de a felbőszített sokaság dühét nem tudta megfékezni. A gyűlésen többször belevágott Ilona szavaiba, neje ingerültségét elítélte. Azt hangoztatta, hogy a túlzott bosszúsomj inkább asszonyos, mint férfias tulajdonság, de a szigorúságot eltúrte, nehogy fiaival hasonló történjék majd.

Ezután a ruténokkal és a lengyelekkel tört ki háború. Mert miután a magyarok kifűjták a dűhüket és összeszedték magukat, ez a nyughatatlan és kalandra vágyó emberfajta a száműzöttek kéréseitől és az irántuk érzett szánalomtól vezetettve a kegyetlenség és a mértéken felűli bosszúállás miatt újra mozgolódnı kezdett. (170) Hozzjárultak ehhez a Leviatán-fiak, akik pártoskodásra bujtogattak. Boricsot, Kálmán fentebb említett fattyú fiát, naponta levelekkel nógatták az ország megtámadására, segítséget, katonai felszerelést ígértek, mert úgy hitték, hogy ő Kálmán törvényes gyermeke. Az alaposan fölheccelt Borics a ruténok fejedelmétől kért segítséget, csapatot verbuvált, ahonnan csak tudott, de mert a rutén eröket kevesellte Magyarország megtámadására, lengyel támogatást is szerzett. Megindult hadával, és már megközelítette Magyarországot, azt a folyót, amelyet Sajónak neveznek. A király nem akart késlekedni e veszedelemben, gyorsan sorozást tartott, és akkora sereget szedett össze, amekkorát az ellenfél megfékezésére és a pártoskodás elnyomására elegendőnek tartott. A főurak ingadoztak, főleg azok, mégpedig nem is kevesen, akik kedvelték a zavargásokat. (175) Ezért mielőtt Borics ellen a tábor megindította volna, gyűlést tartott, amelyen tüzetesen megvizsgálta, hogy vajon a főemberek Boricsot Kálmán törvényes fiának vagy házasságtörés szűlöttjének tekintik-e. Az ország dolgával becsületesen törődő elökelök azt válaszolták, hogy ök már rég tisztában vannak azzal, hogy Borics házasságtörésből származik, nem Kálmán királytól szűletett, és semmiképpen sem méltó a koronára. A pártosok néhány vezetője erre morgolódnı kezdett, kijelentette, hogy Borics törvényes házasságból szűletett, Kálmán elötte a rutén asszonyt hamisan vádolták, és a házasságtörés gyalázatát isteni és emberi tisztesség ellenére kenték rá; a király néhány bizalmasa találta ki az egészet, hogy szegényke ellen gyűlöletet ébresszen, hogy férje ne szeresse öt, főleg pedig, ha gyermekeket kapna tőle, azokat mint ruténokat, akik vele szemben mindig ellenségesek voltak, ne kedvelje meg. Erre a beszédre sokan, a könnyelműek és állhatatlanok, a pártütökhöz csatlakoztak, és azok számát növelték. (180) Béla ennek tudatában nem akart tovább habozni, nehogy a pártosok és árulók megugorjanak és átszökjenek Boricsához, ezért még ugyanazon a gyűlésen meg akarta öket büntetni; így látták helyesnek barátai és más elökelök is. Jelt adott tehát, hogy az árulókat, akik ott sétálgattak a gyűlésben, és akik az ország vesztét akarták, rögtön sújtsák halálbüntetéssel, nehogy a dolog elodázgatása egész Pannóniának súlyos kárt okozzon. Az összeeskűvöket azonnal megrohanták; nagy zűrzavar támadt. Ezek védekezni akartak, szöknı próbáltak, de a nyílt színen megölettek. A hűtlenséggel vádoltakat odahozták, a pártoskodók vezetőit mindenütt felkutatták, és bűnüket rájuk bizonyítva lefejezték öket. Lambert ispánt, aki a király lábaihoz menekült, a hitszegésen felháborodott tulajdon testvére rángatta el onnan, és verte agyon egy letört székdarabbal bezűzva a fejét. (185) Ennek fiát, Miklóst, a közöpre állította, és a trónus elötte lefejeztette. Ugyanott ölték meg az Ákos nemből szűletett Majnaltot és a nemesek sokaságát. A többi összeeskűvő reményét elveszítve nagy csoportban félrevonult, seregbe tömörült, és úgy döntött, hogy mielőtt elesik, megtámadja a királyt, hogy ne vesszen el bosszulatlan, mert arra számított, hogy ha az uralkodót megöli, az ellenfelek haragja nyomban lecsillapul. E pártütök feje az ősi Simádi famíliából származott Tódor volt, továbbá Folkus, Titusz és Sámson, akinek nemes és hős lelkű fiai, Tamás és Torda nagyban növelték vakmerőségét. A zűrzavar lecsillapodtával az

összeesküvők külön gyülekeztek, a király pedig seregét a Sajó folyónál helyezte el. Az ellenfél a közelben, a folyón túl állt. Sámson és társai úgy tervezték, hogy ócsárolni fogják a királyt, hogy a csúfolódással felbosszantva rávegyék az ellenséggel való összecsapásra. (190) Ezért Sámson odament a király sátrához, amelyben az az előkelőségekkel különböző dolgokról beszélgetett. Odalépve így szólt hozzá: Mit keresel itt, hitvány kutya, amikor már érkezett eltakarodásod ideje, hiszen az országláshoz sokkal jobban illik Borics éleslátása, mint a te vakságod. Apád példája szerint neked is inkább klastromban volna a helyed, mint az emberi ügyek kormányánál. Ki fog, te nyavalyás, ezután a te vezérleted és parancsnokságod alatt szolgálni, ha saját magadat sem tudod vezetni? Ó, emberi vakmerőség és veszett szemtelenség! A király körül álló főemberek e szavakon felbőszültek, és Ottó fia, János vezetésével, aki királyi jegyző és somogyi prépost volt, meg Bod ispán biztatására nekirentottak Sámsonnak. Ámde ez gyorsan sarkon fordult, lóra pattant, és futva mentette az életét. Azoknak hamarjában nem volt kéznél a lovuk, és ordítóva gyalog kergették Sámsont. (195) Bod ispán egyik nekivadult embere a kavarodásban felkapott egy lándzsát, nagy hirtelen felugrott egy nyergeletlen paripára, és a többiek példájára a Sajó folyóig kergette a menekülőt, és amikor az beugrott a vízbe, hogy átússzon, hátulról súlyosan megsebesítve keresztülütötte. Tódor és a többi összeesküvő hajóra szállt, hogy megszorult társát kihúzza, de nem ért oda időben; az sebesülten, vaspáncéllal terhelve elmerült. Borics már a folyó közelében járt, a parton hozzálátott a táborveréshez, és amikor látótávolságba került, a magyar főemberek a ruténok meg a lengyelek vezéreivel kölcsönös becsületszó mellett tárgyalni kezdtek, ahol is Bod ezt a beszédet mondta: Mi dolgokat velünk, polyákok? Miért támadtatok a földünkre, ruténok? Határainkon béke honolt, közöttünk nem történt jogsértés, ami miatt a szomszédoknak hadakozniuk kellene. Pannóniában nincs különbség lengyel meg magyar között; ugyanezt mondhatom a ruténokról. És mert mindannyian szkíták vagyunk, nemcsak a vendégbarátság jogán fogtuk pártját egymásnak kölcsönösen, hanem a rokonság miatt is. (200) Most egy fattyú kedvéért igazságtalan és istentelen háborút indítottok ellenünk, karddal, gyújtogatással kegyetlenkedtek. De ha tudnátok, hogy milyen okból vállalkoztatok erre a hadjáratra, azonnal táborot bontanátok, és ki-ki hazamenne. Ha nem tudnánk biztosan, hogy Borics nem Kálmánnak, hanem egy házasságtörőnek a fia, sohasem adtuk volna magunkat egy vak, jóllehet bölcs és jó fejedelem uralma alá. Jobban szerettünk volna ép szemű, mint világtalan urat, de mert ilyet nem találtunk, hogy királyaink legszentebb sorát fattyúvérrel be ne mocskoljuk, Bélához, Kálmán unokaöccséhez fordultunk, hogy igaz és legitim urunk legyen. Az egész nép egyetértésével megválasztottuk, és minden királyi felségjelvényvel megerősítettük Bélát, akit István ajánlott nekünk. (205) Ezt pedig azért tettük, mert Kálmán és István király, aki a saját vére ellen dühöngött, szerencsétlen volt; embertelen kegyetlenségéért magtalan lett, úgyhogy nem volt gyermeke, akire az országot törvényesen ráhagyhatta volna, hacsak nem fordul azokhoz a rokonaihoz, akiket előzőleg megvakítottak. Bajainkról nem szívesen beszélünk. Sokszor hallottátok, hogy Kálmán megvakította testvérét, Álmost, és annak fiát, Bélát. Két felesége volt; egyikről Istvánt nemzette, aki nemrégiben uralkodott, a másiktól, aki rutén volt, egyet sem azon kívül, aki házasságtörésből fogant, akit ránk akartok erőszakolni, és mindez a napnál is világosabb, hiszen a házastársi tisztesség meggyalázásán fölgerjedve visszakergette őt Ruténiába. Ez elkotródása után Boricsot szülte, akit törvény ellenére, sőt az istenek és a királyi szellemek ellenére fölibenk akartok állítani. Ezért, ha valaha is ismertétek a békét és az igazságot, ha valaha is tudtátok, mi a vendégszeretet, a barátság, az emberség, kérjük, hogy vigyétek vissza ezt a fattyú királyt, akit hoztatok. (210) Boricsot, akit némelyek felelőtlensége meggondolatlanul meghívott az uralkodásra, fordítsátok vissza, vagy ha vonakodik, hagyjátok magára, vonjátok meg tőle a segítséget, amelyet hoztatok, ne háborúzzatok az égiek akarata ellenére, és azt se higgyétek, hogy a magyarok lustaságból, gyávaságból vagy nemtörődömségből el fogják felejtetni a sérelmet. Inkább szívességből legyetek jó-indulatúak és békések, mint erőszak hatására. Ha nem így tesztek, kedvünk ellenére bár, de mégis azzal az elhatározással szállunk szembe veletek, hogy inkább itt pusztulunk egy szálig, mintsem hogy eltűrjük a fattyú királyt, akit idehoztatok.

A lengyel és rutén főemberek ennek hallatára azonnal elálltak a szándékuktól, rögtön megértették, hogy becsapták őket, és azt felelték, hogy egy sincs köztük, aki igazságtalan háborúban harcolna a magyarok ellen. Megvallották, hogy félrevezették őket, de mert az összeütközés még nem történt meg, föleszmélésükre még megvan a lehetőség. Nem kívánják megsérteni a régi barátságot és szeretetet, ezért megígérik, hogy holnap feloszlatják az igazságtalan katonáskodást. A vezérek betartották a szavukat, főszedték a táborot, és mindkettő hazavonult. (215) Borics mellett csak közkatonák és közrendűek maradtak, sokan, mert a többiek megutálták megbélyegzett nevét. A lengyelek és a ruténok, akik vele maradtak, átkeltek a folyón, Borics harcra ösztökölte őket, és vezérletével a parton megütköztek a magyarokkal. Béla vak létére is a legokosabban vezette hadba a sereget, a két szárnyra erős vértés lovasságot állított, mely az íjások és könnyűfegyverzetűek rohamát könnyen ki tudta állni, odahelyezett két másik zászlóaljot is, hogy a kellő létszámot elérje. A csata hevében bekerítették és nagy részben levágtak néhány lengyel segélycsapatot. A ruténok, akik négyszögű hadtestben eddig rendíthetetlenül verkedtek, ettől megijedtek, rendjük felbomlott, és hátat fordítottak. (220) A magyarok üldözték őket, és nagy pusztítást végeztek közöttük, meg akarták semmisíteni az ellenséget. Annyi vért ontottak, hogy Boricsal kevesen maradtak meg, mert a szanaszét menekülők a parasztok kezébe estek, akik kíméletlenül felkoncolták őket. Azok közül, akik a csatában szépen viselkedtek, dicsérik Miksát, Gabot és Bátorot, akik a

leöldösött tömegén kívül rengeteg foglyot is ejtettek, páncéljuk és fegyverük csöpögött az ellenséges vértől. Miksa Tódort, az egész baj szerzőjét, Vasas Vitálist, Gab a krakkói ispán testvérét, Bátor pedig Andrást vezette fogolyként Béla elé, kik mindannyian az összeesküvés vezetői és a haza ellenségei voltak. Béla nagyon boldog lett, az ország érdekében helytálló tiszteket megdicsérte, és nemcsak a zsákmány nagyobb részével jutalmazta meg őket, hanem falvakkal és mezővárosokkal is. (225) Azután hálát adott az istennek, minden oltárnál misét tartott, minden városban könyörgéseket rendelt el. Ez az ütközet az isteni Magdolna ünnepnapján ment végbe; ezt a napot az állami ünnepek közé iktatták, és a közjónak szentelték. Az ellenséges zászlókat mindenfelé kifüggesztették a templomkapukon, leginkább Magdolna egyházaiban, akinek segítségével aratták ezt a fényes diadalt. A foglyokat odaadták a győzteseknek, kivéve az összeesküvőket, akiket törvény szerint büntettek meg, és kerékbe törték őket, mint az útonállókat. Ez a győzelem akkora dicsőséget és tekintélyt szerzett a királynak, hogy egyedül csak őt tisztelték, és mindenki azt hirdette, hogy nem vak, hanem nagyon is szemes, és az isten tartotta meg az uralkodásra. (230) Ezért ettől kezdve a magyarok szívesen engedelmeskedtek neki, híven teljesítették minden parancsát, a szomszédok is mindenfelől követeket küldve kérték tőle a békét. Miután a király ezzel a háborúval felszámolta a pártoskodást, a legnyájasabbnak és a legpártatlanabbnak mutatkozott. Mindenkinnek megparancsolta, hogy maradjon rendben és békében, és a korábbi érdekcsoportok emlegetését rendelettel eltiltotta.

Az ország nyugalmanak visszaszerzése után Béla visszavonult, többnyire barátaival lakomázott, és sok éjszakát töltött tívornyázással, aminek az lett a következménye, hogy magyar szokás szerint részegeskedésbe esett, mely szándékos örültség korábbi erényeit meglehetősen elpuhította. A szemérmetlenül kéregető udvaroncok a sok bortól eltompult király elé léptek, és a mámor meg a részegség hatása alatt gyakran olyasmit eszközöltek ki, amit méltánytalannak kellett tartani. Aztán, amikor a bódulat elszállt, nem egykönnyen lehetett visszavonni vagy érvényteleníteni azt, amit borgőzös állapotban megengedett és elrendelt, amiből aztán sok kellemetlenséget és szégyent szerzett magának. (235) Ezt a hibát királyi felségben annál feltűnőbbnek és súlyosabbnak szokás tartani, mennél nagyobb a méltósága. Részeg cselekedetei közül egyet említenek leginkább; egy lakomán pityókás engedékenységeben kiszolgáltatta ellenségeiknek Pócs és Saul szerzeteseket, akik nagy hirtelen megölték őket, ami örökös gyalázatot hozott rá. Egyébként a kortársak minden tekintetben dicsőségre méltónak tartották. A zabálástól és a tunyaságtól, amit a vakság még fokozott, vízkórságba esett, mely betegségtől elgyengülve uralkodásának kilencedik évében és tizenegyedik hónapjában, az üdvösségnek pedig ezer fölötti száznegyvenegyedik esztendejében február idusán kénytelen volt engedni a természet parancsának. Testét Fehérvárra vitték, ahol négy életben levő gyermeke és felesége, Ilona, jámborul és tisztességesen eltemette, és egész Magyarország megsiratta.

Azt mondják, Béla uralkodása alatt történt, hogy a Tiberisen túli vidékről származó Ince pápa, aki Honoriuszt követte, a San Germánónál táborozó Rogeriust váratlanul megtámadta, megkergette, és a várost elfoglalta. (240) Később azonban, amikor Rogeriust Gallucciónál vette ostrom alá, annak fia, Vilmos, Calabria hercege nemcsak legyőzte, hanem a bíborosokkal együtt el is fogta. Aztán tisztelettel elbocsátatva visszatért a városba, ahol ott találta Anaklét ellenpápát, aki a templomokból összerabolt hatalmas pénzzel megvesztegette a rómaiakat, magához ragadta a pápai hatalmat, úgyhogy ettől való félelmében kénytelen volt eltávozni Rómából. Szökve menekült a túlsó Galliába. Eközben a két Szicília királyának nevezett Rogeriust az ellenpapa a maga oldalára vonta. Ince Clermontban egyházi zsinatot tartott; itt az ellenpápát követőivel együtt kiátkozta. A hívek érdekében felkereste Fülöp francia és Henrik brit királyt, majd Lotaringiába ment, és ott találta a germánok által római királlyá választott Lotárt. (245) Megígérte neki, hogy felszenteli a császárságra, és ezzel rávette őt, hogy a jeruzsálemiek megsegítésére hadjáratot indítson; Lotár ezért visszahelyezte őt a Lateránba, és így nem érdemtelenül koronázta császárrá Rómában. Majd Pisában tartott zsinatot, amelyen megint kiátkozta az ellenpápát. De egyes patríciusok Rogerius király segítségével újból fellázasztották Anaklétot a pápa ellen, erre Lotárt visszahívta, és az bevonult Rómába. A pisaiak nagy flottát állítottak a pápa oldalán, amellyel megtámadták Campaniát és Calabriát. A pápa és a császár egyszerre üldözte Rogeriust földi és tengeri háborúval, és elszedték tőle, amit csak birtokolt Itáliában. Sok várost erővel elfoglalva leromboltak, és végül Rogeriust arra kényszerítették, hogy menjen át Szicíliába. Raimo császári grófnak a pápa Apulia hercegi címét adta, és néhány német századdal a tartomány élére állította. (250) Lotár Germániába visszatérőben Veronában meghalt. Ázsiában pedig meghalt Balduin, és a jeruzsálemi királyság vejére, Falco anjou-i grófra jutott. A Perzsa-öböl mentén lakó törökök nagy sereget vittek Antiochia környékére, Falco ezeket megtámadta, háromezret levágott, ugyanannyit elfogott, és visszahúzódtott Jeruzsálembe. Alaf török fejedelem e vereségen felindulva babiloni segítséggel megtámadta Edesszát, Mezopotámia városát, amelyet Balduin a testvérétől, Gotfrédától szerzett volt meg. A város elfoglalása és irtalmatlan szétdúlása után a barbárok egy szálíg lemészároltak minden keresztényt, aki az igaz hitet nem volt hajlandó megtagadni. Az asszonyokat és tisztas matrónákat hitünk meggyalázására az isteni Keresztelő oltárán erőszakolták meg. Falco meghalt egy vadászatán, amikor egy nyúl kergetése közben a lova felbukott, és az országot fia, Balduin kapta meg. (255)

Most sürget az idő, hogy térjünk a vak Béla utódára, és kövessük, amennyire lehetséges, rendben a magyar történelmet.

Béla halála után a főemberek egybehangzó akaratából és a község szavazatával az ország trónjára elsősülte, a serdülőkorból még ki nem lépett Géza emelkedett, mert kiváló tehetségűnek és emberségesnek látták, és úgy vélekedtek, hogy inkább az isten adta nekik, mint ők keresték. A kamaszt tehát nagy tetszéssel, örömteli tappsal királlyá nyilvánították és megélték. Valamivel később Fehérvárott az isteni Cecília ünnepén szabályosan megkoronázták. Hatalomra kerülve a legkiválóbb tanácsosokat választotta, semmit sem tett a püspökök és az előkelők megkérdezése nélkül, és oly buzgón gondoskodott az országról, hogy meghazudtolta a korát. Odafigyelt az idősek tanácsára, megejtő kedvességgel és nyájassággal kérlelte őket, hogy ne hagyják magára őt és az országot.

(260) Még nem telt el egy év tisztének felvétele óta, és már kitört a háború az alemannokkal. Okát a nyughatatlan Ausztria szolgáltatta, mely mindig kész a háborgásra. Ugyanis Ausztria hercege, valami Henrik, eszébe idézte az ősi gyűlölséget, amely az ausztriaiak és a magyarok között régóta fennállt, és amikor megtudta, hogy Pannónia királysága egy kisfiú kezére jutott, úgy gondolta, hogy itt az alkalmas idő Magyarországot felforgatására, és súlyos háborút indított. Jó lehetőséget kínált neki az a segítség, amelyet korábban még sohasem élvezett, tudniillik ő lett az árva Oroszlán Henrik gyámja, aki egész Szász- és Bajorország fölött uralkodott. Nerri habozott tehát, hogy a szászok és a vindeliciaiak, továbbá az urasága alá eső noricumiai segítségével megtámadja a Pannóniákat. Megkapta harmadik Konrád római császár csapatait is, akit hadi szövetségesül hívott. (265) Konrád megígérte, hogy erre az expedícióra két légiót küld, hogy az alemannok ősi ellenségeit, a magyarokat eltöröljék a föld színéről. Henrik, mielőtt az országot megrohanta volna, először Pozsony bevételére gondolt, tudva, hogy abból a várból egész Magyarországot könnyen háborgathatja. Julián grófra azt a feladatot bízta, hogy bármi lehetséges módon foglalja el Pozsonyt. Ez Rápolc alemann vitézt kitanította egy cselre, lovasságot adott mellé, és arra utasította, hogy hajnal előtt sietős utazást tetteve menjen a városhoz, foglalja el a kaput, és tartsa mindaddig, míg ő a leshelyről oda nem siet. Amit sem sejtő pozsonyi örök a család Rápolcot és kísérőit befogadták, hiszen addig háborúnak híre sem volt; ezek aztán a megbeszélés szerint elfoglalták a kaput meg a tornyot, és onnan jeleztek a társaiknak, amit Julián meglátott, tekintélyes lovassággal azonnal a kapuhoz vágatott, aztán benyomult a főtérré, és felvonult a csapatával. (270) Amikor riadalom támadt, a városbeliekkel letette a fegyvert, kijelentette, hogy bajtól nem kell tartaniuk, és becsületszóra megígérte, hogy a barátság sértetlen marad, majd összehívta a szenátust, és előadta jövelele okát. Az alemannok lakta város e szavakra azonnal megbékélt, és a németek szolgálatába állt. Magyarországon rögtön elterjedt a hír, hogy a németek elfoglalták Pozsonyt, és ettől egész Pannónia felzajdult. Pozsony elfoglalása után mindjárt megkezdődtek az alemann portyázások, amelyek nemesak a felső, hanem az alsó Pannóniát is súlyosan nyugtalanították.

Az ifjú szíve vele született bátorságában nem rezzent meg ettől. (275) Mindenekelőtt összehívta a tanácsot, az atyákat tájékoztatta a súlyos helyzetről, és véleményt kért; közös egyetértéssel felvették a harcot, és minden egyes főpap, nemes, hatalmasság parancs szerint fegyvert fogott. Sorozást tartottak, házanként mozgósították a férfiakat erre a nagyon is kényszerű hadakozásra. Géza népes és lelkes katonasággal dicsekedett, és az újonc megindította a táborát a császári sereg ellen, mert tudta, hogy sokkal nagyobb dicsőséget szerezhet a győzelemmel, mint megaláztatást a vereséggel. Ha ugyanis győz és a német cézárt megszalasztja, többet tett a koránál, míg viszont ha veszít, ifjú kora és helyzete minden dicstelenség alól mentesíti. Amikor az előkelők előhozakodtak a veszély nagyságával és az ellenfél erejével, hiszen a szászok és a germánok fékezhetetlen hatalommal rendelkeztek, hogy a vindelicusokról és a noricusokról ne is szóljunk, ő – mint mondják – azt felelte, hogy mellette isteni pártfogás és szent katonaság áll, és ő a mindenható Krisztus jogára és zászlaja alatt szolgál. (280) Azt a rendeletet is kiadta, hogy amíg a háború sikeresen be nem fejeződik, minden pap minden oltárnál naponta könyörögjön égi segítségért, és elsősorban az isteni szűzhöz, a magyarok különös patrónájához imádkozzon, mert ezt az országot a mennybeli István király testamentumában az ő pártfogásába ajánlotta. A király a nép előtt olyan bátornak mutatkozott, úgy fellelkesített mindenkit – még a közlegényeket is – a katonáskodásra, hogy a lagymatagokat is egyszerűen felhevítette. A fiatal ember lelki nagyságát látva az idősebbek valamennyien kénytelenek voltak lelkükben megerősödve fogadni a háborút, amellyel a gyermek bátran szembenézett. A kapitányok, a századosok, a főtisztek, a századok és az ezredek belepirultak abba, hogy a veteránokat egy újonc bátorítja.

Felkerekedik a táborral, és Ausztria felé indul. Amikor az országhatárhoz ér, elébe kerül egy nemes arcú, tekintélyes külsejű ember, akinek Göncöl a neve, a szkíta meg a német nyelv tudója, jelenti, hogy az ellenség a közelben van, és igen kis létszámú, mert azok, akik a kisegítő csapatokat ígérték, az ígért létszámot még nem teljesítették; (285) ezért most van itt az ideje az összecsapásnak, mielőtt a többiek megérkeznek; habozás nélkül meg kell ragadni az alkalmat, és semmiesetre sem szabad elszalasztani a küszöbön álló biztos győzelmet. A király megbeszélést hív össze, bevezeti az embert, és elmondhatja vele ugyanezt. Miután ez megtörténik, a

kapitányokat felszólítja az azonnali csatára. Kijelenti, hogy ez itt az isten angyala, a bekövetkező győzelem hírnöke, ezért nem szabad késlekedni, hanem mindenütt ki kell adni a parancsot a fegyverfogásra. A többiek is azt tartják jónak, ha merészséggel megijeszti az ellenfelet, tehát egyetértésben csatába indulnak. (290) A németek még el sem érték a határt, ezért a táborot harcra kész menetben azon túl vezetik ellenük; amikor az ellenséghez látótávolságba érnek, mindkettőjüknek csak annyi szünet jut, amennyi a hadrend felállításához szükséges. A magyar két könnyű hadoszlopot állít a két szárnyra, melyek mögött a vasas lovasság helyezkedik el; középre vértések négyszögű seregét állítja, amelyet jobbról, balról kettős gyalogoshadtest védelmez; ezután következik az erős hátvéd. A németek hasonló alaposzággal rendezik el a soraikat, magas lovaikon ülve úgy állnak ott, mint az óriások, és a magyaroknál többen vannak. Géza a lehető leggyorsabban megadhatja a csatajelet; egyforma dühvel rontanak egymásnak. Az alemannok nemcsak fegyverrel támadják a magyarokat, hanem ordítózással és káromkodással is, hogy bátorságukat megtörjék. A magyarok viszont csata közben a mindenható isten és a hatalmas anya segítségét hívják, patrónájukért kiáltoznak. Az alemannok, akik nemigen alkalmaznak könnyűfegyverzetű lovasságot, hanem a páncélos lovasokat kedvelik, rögtön hátraszorítják a besenyők és a székelyek sorait, amelyekről mondtuk, hogy a szárnyak előtt vonultak fel. (295) Ezek ugyanis a magyar hadak előtt szoktak járni, és ekkor, mint birkák a farkasok előtt, az első összecsapásban hátat fordítottak, amikor még a magyarok nem is bocsátkoztak csatába. Ezek övéik menekülésének láttára az ijedségtől némileg megtorpannak; amazok nekirugaszkodnak, nekibátorodnak, ahogy az ellenség megzavarodását és a futó sorokat meglátják. A magyarok azonban gyorsan visszanyerik a bátorságukat, makacsul ellenszegülnek, azok viszont az első rohamban kitombolták magukat, és eléggé kifáradtak; ezért kezdenek jóval lanyhábban verekedni. A király nagybátyja, a bán, aki ismeri az emberi természetet, és aki a középső hadtestet vezérli, hirtelen nekiugrat a királyi lovassággal, amely veteránokból áll, és szorongatott bajtársai segítségére siet, óriási rohamot intéz az ellenségre, amelyben a düh már alábbhagyott, és akkora erőfeszítéssel veti magát a küzdelembe, hogy az első összecsapásnál sokat megsemmisít, a többi hátraszorítja. Henrik, Ausztria hercege, aki a győzelmet már a kezében látta, a tartalékot mozgósítva siet segíteni, és megújítja a kegyetlen verekedést. (300) Az előkelők és a kapitányok egyetértésével a király a két erősen ingadozó szárnyat haladéktalanul megerősíti, visszafordítja az ellenség felé, és mert látja, hogy az ellenfél már a tartalékra szorult, ő maga is megindítja a hátvédet, így mindenütt szörnyű küzdelem folyik, ömlik a vér. A germánok meg a szászok mindkét szélén engednek, a visszafordított szárnyak kezdik bekeríteni őket, és mindkét oldalról súlyos sebeket kapnak. Henrik hadtestét a veterán légiók nagy öldöklés után hátrálásra kényszerítik, aztán az alemannok nyílt futásnak erednek. Menekülés közben számlálhatatlan tömeg kerül kézre, melynek egy részét levágják, egy részét elfogják. Henrik a nagyobbrészt sebesült többiekkel kiszorul a táborból, csúfosan megszalad, és vakmerőségét átkozva visszavonul Ausztriába. Az alemannok közül hétezer, a magyarok közül háromezer halotról beszélnek. Ebben az ütközetben az alemann Rápoltot, akiről említettük, hogy éjszakai cselvetéssel Pozsonyt elfoglalta, Uros lovag, Ottót pedig Gábor elfogta. (305) A király a győzelem birtokában kifosztotta az ellenséges tábor, egész seregével visszatért Magyarországra, és a zsákmányolt zászlókkal a templomokat gazdagította. Istennek hálaadó könyörgéseket rendezett, és az ország összes bazilikájában misét mondatott. Ez a győzelem akkora hírnevet szerzett neki, hogy a germán hatalom csak ezt a fiúcskát rettegte. Henriket is megszállta a félelem, úgyhogy nemcsak Magyarországot nem merte többé ingerelni, de még attól is tartózkodott, hogy a határszéli falvakhoz nyúljon. A magyarok inkább az isteni kegyelemnek és az ifjú szerencsésének tulajdonították ezt a diadalt, mint maguknak. Azt beszélték, hogy a nap harmadik órájától estig mindkét fél teljes erőbedobással verekedett, ők eleinte hátráltak, de aztán az ellenfél szerencséje lehanyatlott, ők pedig makacs kitartással győztek. (310) Az évkönyvek említik, hogy e háború után a Pannóniákat kegyetlen éhínség látogatta meg, amely mindenfelé tombolt, és nagy tömegeket elemésztt. Ebben az időben, Lajos uralkodása alatt, a Galliákban olyan hosszú és perzselő hőség dúlt, hogy a föld számos helyen kigyulladt, megijesztve és elpusztítva a lakosokat, az éhínség tehát ebből a hőségből eredt. Ezekben az időkben zajlott le Konrád császár átvonulása, amely egyháziaknak és világiaknak nem csekély kárt okozott, de úgy gondoljuk, hogy mielőtt továbbmennénk, erről előbb egyet-mást el kell mondanunk, hogy a dolog érthetőbb legyen.

Harmadik Lucius pápasága idején ragyogott Bernát clairvaux-i apát, aki Krisztus forró szeretetétől vezetett szinte minden fejedelmet fölkeresett, hogy a Szíriában és Palesztinában szenvedő keresztényeket a szerencsenek ellenében erős sereggel támogassák, ne engedjék meg, hogy az isteni sír őrizőit a szent városból kikergessék. Ez ösztökélésre elsőként a sváb nemzetiségű Konrád császár lépett be a szent seregbe. (315) Közben Rogerius, Szicília királya, a pápák hanyagsága révén visszajött Itáliába, és amit elvesztett, mind visszavette, aztán hatalmas hajóhaddal átkelt Afrikába, a líbiai királyt adófizetőjévé tette, és több mint harminc éven keresztül szedte is onnan az adót. Tehát Konrád óriási kereszties haddal elindította a taborát Germániából, és a Duna mentén vonulva megérkezett Magyarországra, ahol valószínűleg a régi ellenségeskedésre emlékezve nem zarándok hadvezér módjára, nem Jézus Krisztus katonájaként, hanem mint bőszerű ellenség meg akarta ragadni a bosszúállásra kínálkozó alkalmat. Először ugyan szívélyes levélben eszközölte ki Géza engedélyét a Magyarországon való átutazásra, utóbb mégis az illendőnél kevésbé haladt az úton. Bár azt állította, hogy szentséges vállalkozás kedvéért indult idegen földre, útravaló meg kegyes támogatás fejében mérték fölött

zsarolt ki pénzt a templomoktól, zárdáktól, ispotályoktól, számos bazilika és kegyhely pedig félelmében fizetett neki. Géza és a többi pannon nem nézte ezt jó szemmel, ámde a szentséges vállalkozás kedvéért eltűrte, adománnyal, elemőzsiával támogatta, és a vendégarátság és istenszeretet egyetlen kötelességét sem mulasztotta el. (320) Konrád Mysián és Macedónián átutazva elment Trákiába, Konstantinápolyhoz, hogy második Emánuel görög császár segítségével kényelmesen átkeljen a trákiai Boszporuszra. A szélhámós Emánuel rábeszélésére seregével átkelt Ázsiába, megtámadta Iconiumot, mert az megígérte, hogy Konstantinápolyból teljes ellátásra számíthat, minthogy azt máshonnan nem tudta beszerezni. Amikor az alaposan megerősített város ostromához hozzáfogott, a görögök aljas császára a liszthez mindig gipszet kevert, mert féltékenységből el akarta veszejteni a római fejedelem seregét. A katonák a hamisított ételtől sorra megbetegedtek és zömmel elpusztultak. Konrád ezért kénytelen volt hamarosan eredménytelenül visszatérni Germániába. Hadjáratának az volt az egyetlen eredménye, hogy Balduin, a negyedik jeruzsálemi király, a császár érkezésétől úgy felbátorodott, hogy a régóta ostromlott Ascalant bevette, miután nem sokkal korábban az ősrégi, de lakóitól elhagyott Gáza várost újjáépítette, és mint mondják, letelepedés végett átengedte a templomos testvéreknek. (325) Ugyanebben az időben a török satrapákat is meg merte támadni, akik erősen szorongatták a jerikóiakat, ütközetben legyőzte őket, és azt mondják, ötezer török esett el. Emellett fényes győzelmet aratott a Jeruzsálem vidékét állandóan háborgató Noradin damaszkuszi kapitányon is, akit Damaszkusz faláig kergetett. Konrádról ennyit.

Lajosról, a gallok királyáról kell beszélünk, aki ugyanezen idő tájt, Konrád után indult jeruzsálemi expedícióra, és Magyarországon áthaladtában sokkal nagyobb gonddal őrizte a barátságot. Azt beszélik, hogy a Pisából származott harmadik Eugén pápát a pártos rómaiak kiűzték Rómából, ő elment a Galliákba, egyrészt, hogy a szentséges Bernát atyát meglátogassa, aki őt felszentelte volt, másrészt, hogy az isten tiszteletének hódoló Lajos királyt rábeszélje egy palesztinai hadjáratra, és a hadvezért Krisztus keresztjének jelével megjelölje. A király magasztos lélekkel elvállalta ezt, és hogy ne gyötörje seregét hosszadalmas hajókázással, a raetusokon, vindelicusokon, pannonokon, aztán a mysusokon és macedónokon át vonult Konstantinápolyba Emánuelhez. (330) Azon idő alatt, amelyben Magyarországon haladt át, Géza a legnagyobb tisztelettel látta, mert nem sokkal Konrád után minden tekintetben egy jámbor katonaság szentséges vezérének mutatta magát. Seregét akkora szigorral irányította, hogy a leghitványabb parasztot sem károsították meg, egyetlen marhát sem hajtottak el, a katonáknak minden erőszakoskodást megtiltott. Ezzel a páratlan emberséggel párosuló önmérséklettel úgy megkedveltette magát a magyarokkal, hogy pihenés címén a király meg a többi főnemes egypár napig, a szükségesnél valamivel tovább is megtartóztatta Magyarországon. Azt mondják, Gézának ekkor született egy takaros fiúgyermek, akit a szentelt forrásvíz Lajos király bizonyosságára tett kereszténnyé, és ez áldott komaság jogán Géza tisztes kísérettel, szíves vendégséggel, a hadsereg ingyenes ellátásával, sőt fölséges ajándékokkal tisztelte meg, és így bocsátotta el Trákiába. Amikor pedig a sereggel megérkezett Konstantinápolyba Emánuelhez, a család császár ugyanúgy bánt vele, mint Konráddal. (335) Rábeszélte, hogy Szíria sivatagain keresztül folytassa az útját, és mint mondják, részint az inség, részint a nehéz útviszonyok miatt kénytelen volt Antiochiában telni. Rogerius azonban, aki Szcíliában uralkodott, megharagudott Emánuelre, hatalmas flottát állított, a szószelegő görögtől elvette Kerkyrát, Korinthost, Thébát és Euboiát, sőt flottájával Konstantinápolyig is elhajózott volna, ha az Adriai-öbölben nem fél a velenceiek 60 csapatszallítójától. Ezért az ázsiai partok felé kanyarodott el, nagy szerencséjére a keresztényeknek, mert a Palesztinába, Szent Simeon kikötőjéhez hajózó Lajos királyt a szerencsen flotta bizonyosan elfogta volna, ha nem tudom, milyen szerencse jóvoltából, mintegy az istentől küldve, Rogerius váratlanul föl nem bukkan hajóival, aki a veszélybe sodródott jámbor királyt megmentette, és a keresztényeknek nem remélt örömet és menekülést hozott. Aztán sok mindent megszerzett Szíriában, amit őrség nélkül hagyott el, és a velenceiek vettek birtokba. Lajost otthagyta Jaffánál, és az egész hajóhaddal elsietett Konstantinápolyba, ahol a várból nézelődő Emánuel szeme előtt a külvárosokat minden tartozékukkal együtt kegyetlenül felégette. Aztán megtámadta a várat, amelyet bevenni nem bírt, de addig verekedte magát előre, míg a császári gyümölcsöskertből saját kezével tudott leszakítani egy almát. Visszatérőben azonban a velencei flottával szerencsétlenül ütközött meg.

(340) Amikor Konrád, Lajos és Balduin találkozott, egyesített haditervvvel megostromolta Damaszkuszt, amelyet valaha arab szolgák alapítottak egy síkságon. Itt a talaj természeténél fogva terméketlen és száraz volna, ha egy közeli keskeny folyócskából csöveken és árkokon át nem öntöznék a földet, amiből olyan termékenység és édes gyümölcs akkora bősége származik, hogy nem találsz ennél kedvesebbet a világon. A megtámadott várost rövidesen megadásra kényszerítették volna, ha a vizet elzárják, és ezt könnyen meg is teheték volna. Közbejött azonban egy asszír ármánykodása, aki Balduin iránt valaha hűségeseznek mutatta magát. Ezt a lakosok pénzzel megrontották, mire Balduinnak azt mondta, hogy ha a várost hamar be akarja venni, egy másik részen támadjon, mivel ott a falak gyengesége folytán könnyebben elfoglalható. Mialatt az így tett, ez gyorsan elfoglalta a folyót, és a támadókat elzárta az utánpótlástól, és állalta az élelmiszer-szállítás útját. (345) Ez megtörténvén, úgy megnyomorította őket a szomszomság meg az éhség, hogy Lajos és Konrád rengeteg embert veszítve feloldotta az ostromot, és a megfogyatkozott hadsereget visszavitte Európába, mint olvassuk, az ezer fölötti százötvenkettedik évben. Ebben az időben Eugén visszatért Rómába, és a rómaiak tisztelettel fogadták. Balduin

jeruzsálemi király pedig ezután legyőzte az egyiptomiakat és a babiloniakat. Ebben a háborúban ötezer barbár esett el. Ennyit Lajosról és Konrádról, akiről egyébként azt írnak, hogy Géza uralkodása idején átutazott Magyarországon. E dolgoknál kissé hosszabban elidőztünk, mint kellett volna, nehogy az emlékezetre méltó történetet méltatlan hallgatással mellőzzük.

Most visszatérünk a magyar történelemhez, és rendben nyomon követjük Gézának azokat a háborúit, amelyeket a német után vívott, amennyire ez forrásaink hiányában kinyomozható. (350) Mielőtt azonban továbbmennénk, nem hallgathatjuk el, ami a fattyú Boriccsal történt. Mialatt Lajos Magyarországon keresztülvonult, bizonyos György vitéz figyelmeztette Pannónia királyát, hogy Borics, Kálmán király törvénytelen fia, egyes magyarok ösztönzésére és kérésére a gallok táborához csatlakozott; ha a szentséges katonaság közé befurakodva valahogyan belopakodhat a Pannóniákba, megeshet, hogy a magyarországi nemesek közül Géza királytól sokan átpártolnak hozzá. Ez a szóbeszéd nem volt alaptalan, mert Borics Lajos táborában rejtőzött; amikor ez Géza tudomására jutott, rögtön közölte Lajossal. Lajos, mondta, táborodban van Borics, aki házasságtörésből születve azt hazudja, hogy ő Kálmán királynak, néhai idősebb bácsikámnak a fia; csapataid közé lopta be magát, hogy ellenem forraljon valamit. (355) Ezért, ha jóindulatodra méltónak tartasz, add ki a vesztetre áhító Boricsot, hogy ne csúfolj meg ezzel a bűnpártolással, vagy ne fizess a jóért tetézett rosszal, ami nem fér össze a derék s még kevésbé a fejedelmi jellemmel. A gall táboron végigfut a hír, hogy valami rutén bujkál ott, aki a gallokkal tisztességesen viselkedő magyar királytól csalárdul el akarja venni az országát; ez egy zabigyerek, aki a törvényes uralkodót minden lehető módon el akarja kergetni. E hírre nyomban kitör a botrány, minden sátorban keresik a felségsértőt. Meghallja ezt Borics, aki bűne tudatában nagyon megijed a felségárulásért járó büntetéstől, és önként jelentkezik Lajos királynál, a lábához borul, életéért és bocsánatért könyörög, alázatosan kéri, hogy a sereggel együtt biztonságban eltávozhasson, és így kockázat nélkül kijusson Magyarországról. Géza megbizonyosodva arról, hogy Borics Lajos táborában tartózkodik, ismét megkéri, hogy ellenségét megkötözve adja át neki. Azt mondják, a gallok legkegyesebb királya erre így felelt: Bizonyára Géza király is tudja, hogy a jó király sátra olyan, mint a szentséges templom, és lába, mint az oltár. (360) Isteni és emberi törvény szerint hogyan adhatnám ki, ha sátramba, mint templomba, és lábához, mint oltárhoz menekült? A küldönc erre azt mondta, hogy a törvénytelen fattyat száműzni kell a társadalomból, semmiféle tisztátalan emberi származékkal nem szabad jóságoskodni, hanem mindenholn gondosan ki kell irtani, nehogy a törvényes utódok elveszítsék tulajdon javaikat. Borics végighallgatta mindezt, megijedt a haláltól, és elkötve Lajos király egyik lovát, azonnal elszelelt. Ahogy ezt a főlovász és istálló-master észrevette, másik lóra pattant, és hasonló gyorsasággal üldözőbe vette. (365) Utolérte Boricsot, aki az első összecsapásban fejét kettészelve megölte őt. Azt mondják, Magyarország törvénytelen királya ezzel a bátor tettel megmenekült az üldözéstől. Hogy pedig Géza milyen volt a fivéreivel, azt a testvérei számára tett végrendelete jól mutatja. Álmos meghalt a többiek előtt; László és István maradt életben, akikkel szemben illő atyai és fejedelmi nagylelkűséggel és kegyességgel viseltetett. Mindkettőt herceggé tette, rangjuk szerinti jövedelmet és tekintélyes járandóságot rendelt nekik, megparancsolta, hogy királyi módon éljenek, hogy csekély különbség lássék közöttük. Beszélgetés közben gyakran átölelte testvéreit, de nem azért, hogy szeretetével tüntessen, hanem inkább, hogy övéinek egymás közötti régi durvaságát és gyalázatos embertelenségét elfeledtesse.

Ezután rutén háború lángolt fel. A király Minoszló rutén fejedelem lányát vette feleségül, akitől harmadjára Istvánt és Bélát nemzette, másokkal együtt, akiket korai halál ragadott el, és ezt a hadjáratot a ruténok pártütése miatt apósa érdekében kellett felvállalnia. (370) Lodomér ugyanis kun támogatással arra merészkedett, hogy Minoszlót kivesse a királyságból, és magához ragadja az egyeduralmat. A király, amikor megtudta, hogy apósát Lodomér keményen megtámadta, sereget küldött Roxániába, melyet egyik oldalról a kunok, másiktól a ruténok szorongattak, és végül lecsillapítva a háborút, nagy veszteséggel visszatért Magyarországra. Aztán nemsokára Lodomér megint megtámadta Minoszlót, több városát erővel bevette és lerombolta, feldúlta földjét, és minden lehető csapással és kártétellel sújtotta. Megint a vejétől kért segítséget. A király nem akarta szorongatott helyzetében cserbenhagyni, nagy sereget állított, és testvéreivel, Lászlóval és Istvánnal együtt a ruténokra támadt, hogy rokona sérelmeit és légióinak korábbi veszteségét megtorolja. Ahogy az ellenséges határt megközelítette, támadásra indult a hatalmas tömeggel szembeszálló Lodomér ellen. Néhány napot engedélyezett, hogy az emberek és a lovak kipihenjék a hosszú út fáradságait, aztán csatába lendült. (375) Ebben mindkét oldalon sokan elesnek, és Lodomér a kunokkal meg a ruténokkal együtt megfutott. Az ellenség elűzése után Minoszló veje segítségével azonnal visszakapott mindent, amit elveszített. A király a győzelem után a múltkori bántalmat megtorolva fivéreivel együtt ujjongva tért vissza Pannóniába.

Mialatt az elbeszélte dolgok imígyen zajlottak, Rogerius, Szicília királya meghalt, a királyságot fia, Vilmos nyerte el, aki nem sokkal atyja halála után elfoglalta Benevento külvárosait, Ceprano és Babuco városkákat. Ezért Adorján pápa megfosztotta őt a királyi címtől és a keresztényekkel való közösségtől, úgyhogy víztől és tüztől eltiltotta; alattvalói is fölmentést kaptak adott esküjük alól. Ebben az időben vette fel Krisztus hitét Norvégia. A sváb nemből született és római császárságot nyert első Frigyes bevonult Itáliába. Megostromolta és erővel elfoglalta Tortonát, aztán elment Rómába. (380) Követek útján békítette a pápát, aki sutri vidékén elébe

vonult. Megkapta tőle a törvényes tiszteletet, aztán az isteni Péter bazilikájában megkoronázta és a római nép törvényes császáranak nyilvánította őt. Ekkor az Adorjással szemben álló és a kettejük kibékülésétől féltő városi vezetők bezárták a kapukat. A nép ezek akarata ellenére Traianus hídján át rátört a Vatikánban talált teutonokra, közülük sokat megölt, és ellenség módjára kifosztotta azt. De nyomban jött a bosszú, mert a császár táborából, amely Néro réjtjein állomásozott, felháborodott katonák megszámlálhatatlan sokasága rohant elő, mely a római népséget szétverte, sok foglyot elvitt, akit azonban a pápa kérésére a császár azonnal eleresztett. Ezután, mivel egyikük sem akart a városon keresztül vonulni a Lateránhoz, Maglianába mentek, majd a Lucanus hídon keltek át a Tiberisen a Lateránba, ahol rendbe tették a keresztény közösség dolgait, és Frigyes hazautazott Germániába. (385) Adorján az országnagyok kérésére Beneventóba ment, és az ország nagyobb részét elvette Vilmostól. Továbbá Palaeologus, egy nemes születésű görög, Emánuel császár követe Anconába hajózott, onnan Beneventóba sietett a pápához, azzal a császári üzenettel, hogy ha Emánuelnek mindössze három apuliai tengerparti várost odaígér, az ad a pápának ötezer font aranyat, valamint eltávolítja Vilmost Itáliából. Amikor erről Vilmost tudósították, azonnal szaladt a pápához, és megígérte, hogy mindent visszaszolgáltatta, amit a római egyháztól elszedett, még hozzá is csap néhány várost, a római lázadókat leszereli, és megadja a görög császár által ajánlott aranyat, ha a pápa engedélyével mindkét Szicíliában szabadon és teljhatalommal uralkodhat, csak elegendő időt kapjon ígérete teljesítésére. A pápának tetszett ez az ajánlat, de a pénzsóvár bíborosok közbeléptek. Vilmos a visszautasításon felbosszankodva megtámadta Apuliát, mindent széltében-hosszában feldúlt, Brindisinél megverte a görög és apuliai csapatokat, hatalmába hajtotta az apuliaiakat és a salentinumiakat. A pápa ezért megharagudott a kardinálisokra, Vilmost odarendelte Beneventóba, és amikor megérkezett, a felajánlott feltételek fejében hozzájárult ahhoz, hogy a két királyságban szabadon uralkodjék.

(390) Adorján nemsokára Adriában meghalt, és huszonkét bíboros szavazata a sienai származású harmadik Sándort jelölte pápának. Ezzel szemben mindössze három szavazattal Oktaviánt választották római pápává, akit Viktornak neveztek el. Kettejük között versengés támadván, Sándor követek útján megkérte az akkor Cremát ostromló Frigyes császárt, hogy siessen a segítségére, ahogy mindkettejük tiszte megköveteli. Ez válaszképpen mindkét pápát meghívta Paviába, és megígérte, hogy ott mindkét fél érveit készséggel meghallgatja. Sándor tehát Agnonéba, Oktavián Sienába ment. Frigyes két püspököt küldött Sándorhoz, és kérte, hogy jöjjön Paviába a találkozóra. (395) Csakhogy a püspökök összetévesztették a két pápát, Oktaviánt keresték fel Sienában, és őt vitték Paviába. A találkozón a császár őt köszöntötte megválasztott pápaként, és lovát szokás szerint keresztülvezette a városon. Amikor Sándor minderről tudomást szerzett, felszólalt, mindkettejüket megintette, majd Oktaviánt és a császárt eltiltotta az emberekkel való érintkezéstől, a keresztény közösségbe mindenféle diplomátákat küldött, hogy ügyének igazságát bizonyítsák. Fülöp gall király figyelmeztetésére és kérésére visszament Campaniába, aztán rövidesen a túlsó Galliába utazott. Majd Besançonban és Clermontban gyűlést tartott, és kihirdette a császár kiátkozását.

Míg Európában ezek történtek, Jeruzsálemben meghalt harmadik Balduin, és a királyságban öccse, Amalrich követte, aki nemsokára megütközött az egyiptomiakkal, és nagy csapást mért rájuk. (400) Megostromolta Alexandriai, melyet Száladin török király kapitánya, Tirakun csellel elszerzett az egyiptomi szultántól. Az alexandriaiak semmiképpen sem akarták magukra venni a keresztény igát, hanem azzal a feltétellel adták meg magukat Amalrichnak, ha az ő segítségével és közreműködésével visszakerülnek a szultán hatalma alá. Amalrich tekintélyes pénzeszeget fejében a várost visszaadta a szultánnak. Majd a szultán csalárdtságáról értesülve megostromolta Carrhaet, a most Harrannak nevezett hatalmas várost. A zsarnokká lett Frigyes pedig kirabolta Tortonát, feldúlta Milánót, a hat kapu szerint kerületekre osztott lakosságot pedig arra kényszerítette, hogy a várostól távol, a tizedik mérföldkőnél hat helyen telepedjék le. Cremának óriási kárt okozott. Ezért a velencések ösztönzésére a veronaiak, a padovaiak és a vicenzaiak összebeszéltek, hogy a jövőben a törvényes birodalmi adón kívül semmit sem fizetnek. (405) Aztán ez a császár, akit melléknevén Rótszakállúnak neveztek, követek útján kérte a franciák királyát, hogy hozza el Sándort a kitűzött gyűlésre, és az vezesse be őt győztesként. A gyűlést Dijonba hívták össze, ahol a Franchise patak a franciákat a németektől elválasztja. A fejedelmek a megállapodás szerint bámulatos sokasággal megjelentek, Sándor azonban, aki az aquitániai Dole kolostorában tartózkodott, megtagadta a zsinaton való részvételt, mert nem akarta a pápai tekintélyt kisebbiteni, mivel azt nem ő hívta össze. Ezért Frigyes feloszlatta a gyűlést, és visszament Germániába. Sándor Tours-ba hívott össze zsinatot, amelyen számos rendeletet hirdettek ki. Eközben Oktavián meghalt Luccában, és ellenpápaként a cremai Guidó követte. Az itáliai városok szövetsége kibővült, amennyiben a cremonaiak, a bresciaiak, a bergamóiak és a szétszórt milánóiak is beléptek a piacenaiak társaságába. Végül, amikor olyan konzulokat választottak, akik Sándorral régi barátságban lévén az ő méltóságát támogatták, a rómaiak visszahívták őt Galliából Rómába, ami az ezer fölötti százhatvanötödik évben történt. (410) Mindez tehát Géza uralkodása idején esett meg. Továbbá azt mondják, hogy ebben az időben Alfonz, Hispánia királya, a szentföldi háborúból hazatérve meghalt, a királyságban idősebb fia, Sancho követte, őt pedig nemsokára öccse, Ferdinánd, akiről úgy tudják, hogy Arábiában esett el Krisztus nevéért harcolva. Az országot fia, Alfonz vette át tőle. És ezekben az időkben a kereszt jele világosan látszott a holdon.

Géza végül is betegségbe esett, amely napról napra súlyosbodván, magához hívatta barátait, a püspököket és a főurakat, és hogy ne távozzék végrendelet nélkül, intézkedett az országról. Királlyá az idősebb harmadik Istvánt jelölte. Arra kérte az előkelőket, hogy fogadják el őt maguk is királynak, tiszteljék és szeressék. Fiai fele részben tette örökössé; a többi részint a szent egyházakra, részint a szerencsétlen emberekre és mindenféle kegyes célra hagyta. (415) Aztán gyermekei és testvérei ölelő karjai között kilehelte a lelkét. Azt mondják, 20 évet, három hónapot és tizenöt napot uralkodott sértetlen hírnévvel és teljes hatalommal. Elszunnyadt pedig az úrban az üdvösség ezer utáni százhatvanegyedik esztendejében a június kalendája előtti napon, és mindenkinben nagy hiányérzetet hagyott maga után. Testét elvitték Fehérvárra, általánosan megsiratták, és fiai a királyok sírjai között helyezték el. A méltó gyászszertartás után a királyválasztó országgyűlés felé fordult a figyelem. Mert bár volt kijelölt és törvényes király, hogy az ősi szokás feledésbe ne merüljön, kitűzték a diéta napját.

Amikor Géza király halála után megnyitották az országgyűlést, behozták és nyilvánosan felolvasták végrendelező levelét, és egybehangzó szavazattal valamennyien jóváhagyták az atyjától kijelölt harmadik István királyságát, akit szerencsekívánatokkal halmoztak el. (420) Minden jót Istvánnak, kiáltoztak, tisztelet és dicsőség Istvánnak, boldogságot és szakadatlan győzelmet Istvánnak, minden jót és szerencsét Magyarországnak! Valamivel később Fehérvárott szabályosan megkoronázták, és elődjének, az isteni Istvánnak a szent fejékével megerősítették. A királyság elnyerése után, uralkodásra már éretten, semmit sem cselekedett a tanács jóváhagyása és atyja barátainak megkérdezése nélkül. Hároméves adómentességgel ajándékozta meg az országot, és hogy népszerűsége tegyen szert, számos törvényt alkotott, erejéhez képest kezdettől fogva őrizte a békét és a nyugalmat, aztán szövetségei és országa érdekében háborúkat viselt, melyeket váltakozó szerencsével vívott, és – mint a maga helyén elbeszéljük – övéi hűtlenségétől sem maradt ment. E tárgykörben azonban nagyon meg kell rónunk a magyarok évkönyveit, melyek nemcsak ízetlenül írnak, amit még megbocsáthatunk, elvégre inkább a történelemre, mint az ékesszólásra vagyunk kíváncsiak, hanem vétkes hallgatással elmellőzik egy sereg királynak, mint például Istvánnak valamennyi tettét, amelyet a legtöbb valamirevaló író egyáltalán nem hagy figyelmen kívül. (425) Hogy tehát a magyar történetírás e nagy hiányosságát pótoljuk, először is elmondjuk, mit tett a velenceiekkel és Emánuel császárral. Emánuel és Rótszakállú Frigyes ezen időben egyformán gyakorolták az embertelenséget, a hűtlenséget és a kegyetlenséget, mintha szörnyű zsarnokságon kívül másra sem törekednének. Mialatt az Alpokon inneni Gallia Frigyes visszatérésétől rettegett, Róma városa pedig Sándor pápa visszatérésének örült, Emánuel sokat zaklatta a taljánokat, a dalmatákat meg az isztriaiakat, amit kissé előbből kell kezdenünk, hogy a dolog világosabb legyen.

Azon időtől kezdve, hogy a jeruzsálemi helyzet válságosra fordulásakor a velenceiek Micheli Domonkos vezetésével emberséges segítséget nyújtottak a fogságba esett Balduin királynak, Emánuel ellenséges érzületet tanúsított velük szemben, akiket mindaddig hűséges társainak tartott, nem palástolva, hogy a segítségnyújtást nehezményezi. Hogy a velencéseknek ártani tudjon, görög szövetségbe vonta harmadik Istvánt, a magyarok királyát, továbbá a dalmatákat, az isztriaiakat, a liburniaiakat és az anconaiakat. (430) István szívesen lépett ebbe a szövetségbe, hogy a Dalmácia körül fennálló réges-régi ellenségeskedésért megfelelő elégtételt vegyen. A dalmaták, az isztriaiak meg a liburniaiak pedig még készségesebben álltak rá erre az egyezségekre, mert hajdan császári meg konstantinápolyi felügyelet alatt álltak, most részint velencei, részint magyar fennhatóságnak engedelmességek, és e zavarodás révén mindhárom hatalmasság jármát levethették a nyakukról, és a korábnál is gátlástalanabban gyakorolhatták a kalózkodást, hiszen már Livius is azt állítja, hogy ezek hozzászórtak a tengeri rabláshoz, és hogy ezt könnyebben folytathassák, e három hatalom barátságát gyakran megcsúfolták. Ezért Morosini Domonkos velencei dózse az üdvösség ezeregyszáznegyvenkilencedik évében a velencei tanács és nép határozatából az Adriai-tengert nyugtalanító isztriaiak ellen egy ötven hajóból álló flottát vezetett, amellyel rövidesen a velenceiek hatalmába vetette Polát, Rovigót, Parenzót, Nonát és Umagót. Ez után a hetedik évben az elhalt dózse helyébe Micheli Vitális lépett. Ebben az időben jelentette ki Adorján pápa, hogy a gradói egyház a velencei tartománynak, Isztriának és Liburniának a többi egyháza fölött az elsőséget tartja. Ulrik aquileiai pátriárka ezt rossz néven vette; segítséget kért István magyar királytól, akivel csakis ez ügyből kifolyólag kötött szövetséget, és részint csellel, részint erővel igyekezett elfoglalni Grado városát, reményében azonban csalatkozott, mert az odavezényelt velencei hajóhad elfogta őt hétszáz friulánnal, illetve magyarral együtt. (435) Azzal a feltétellel eresztették el mindnyájukat, hogy a friuliak évente tizenkét disznót és ugyanannyi kenyert adnak adó gyanánt a velenceieknek. A következő évben a velenceiek leigázták az arbeieket és a liburniaiakat. Ugyanezen időben István király barátságot színelte Micheli Vitálissal, és házastársul adott e dózse fiaihoz két magyar főnemesi szüzet, így aztán mesterkedései és közreműködése révén Spalato, Trau és Sebenico nemsokára elpártolt a velencei köztársaságtól. Sőt, a záraiak is, akik akkor velencei fennhatóság alatt álltak, nehezményezték egyházuknak a gradói alá vetését, és István király piszkálódásai hatására fellázadtak a velencések ellen, mert ő ez időben minden igyekezetét azok romlására fordította, mintha ennél fontosabb dolga nem is volna. Ezért Vitális dózse 30 csapatzállító hajóval Dalmáciába ment, hogy visszaszerezze, ami elveszett, de eredmény nélkül elűzve jött vissza. (440) Továbbá az anconaiak, akik ez időben mindenestől Emánuel

császár hatalmában voltak, az ő utasítására az anconai Guiscard vezetése alatt öt háromevezősoros hajóval rajtaütésekkel és rablótámadásokkal nyugtalanították a velenceiek egész partszakaszát. Michelit küldték ki ellenük, aki tengeri ütközetben elfogta és halállal sújtotta Guiscardot. Az elfogott hajókat elsüllyesztette, és véres győzelmet szerzett, mert az elesetteken és sebesülteken kívül elvesztett egy háromevezősoros is, a legnagyobbak közül, amelyet az ellenség elsüllyesztett. István király pedig nagy sereget vezényelt ki Magyarországról, Dalmácia városait mindenütt telerakta katonasággal, sőt, erről a területről szélteben-hosszában háborgatta a velencei határokat. És hogy a kedvező alkalmat el ne szalassza, követei útján naponta ösztökélte és biztatta Emánuel császárt is a velenceiek ellen. (445) Ezért az ezeregyszáz fölötti hatvanhatodik évben a velenceiek kénytelenek voltak ugyanazon vezér alatt egy másik flottát küldeni Dalmáciába, melynek parancsnoka Morosini Domonkos volt. Amikor Vitális megérkezett Dalmáciába, legelőször a fővárost, Zárát támadta meg, amelyet földről, vízről keményen ostromolt, és végül elfoglalta. Sokan elestek, a tenger felőli falakat lerombolta, hogy a lázongásnak elejét vegye, továbbá a nemesi rendből kétszázat elvitt túszként. Ettől a szigorúságtól a többi dalmát úgy megijedt, hogy elkergette a magyar őrségeket, amelyeket István király az imént odahelyezett, és azonnal átpártolt a görögökhöz, Emánuel császárhoz, mert régebben sokáig az ő fennhatóságuk és uralmuk alatt élt. Ezt István sem bánta túlságosan, mert szívesebben látta ezeket császári, mint velencei uralom alatt. (450) Valaha Illíria egész területe a keleti császáré volt, és ennek partmenti szakaszát a velenceiek azért oltalmazták féltő gonddal, hogy egyrészt az Adriai-tengeren biztosabb hajóúttal rendelkezzenek, másrészt, hogy segítségnyújtás ürügyével a romladozó görög birodalom széleiből naponta lecsipkedhessenek. István király ajándékkal és pénzzel rávette Emánuel, az ármány és hitszegés nagymesterét, hogy a görögök birodalmára ácsingózó halzabálók és halászok vakmerőségét fékezze meg, és ne engedje, hogy a rómaiak legnemesebb területét a velenceiek bekebelezzék, akik szívesebben foglalkoznak ember-, mint halfogással, mert mint valamikori pásztorokból a római nép, úgy kezdetei után a velencei hatalom növekszik akkorára, ha nem veszik elejét, hogy abból kár származik, mégpedig előbb Görögországra és Illyricumra, mint Itáliára és Pannóniára. Emánuel eléggé tűzbe jött ettől, hiszen az itáliaiak előmenetelén önmagától is bosszankodott a vele született irigység miatt, melyet a görög aljasság öröksége még tovább szított, a többieket sem kímélte, és nem mindennapi cselet eszelt ki. Nem állami okiratban, hanem nyilvánosan szavát adva felbiztatta a velenceieket, hogy a görögök egész birodalmában mindenütt szabadon foglalkozzanak kereskedelemmel. Amikor ezek a szokásos módon üzték ezt, egy napon mindannyiukat elfogta hajókkal, áruval együtt. (455) Ezt jelentették a velenceieknek, amin az egész nép úgy felháborodott, hogy a tanács határozatából megbízottakat küldtek, hogy azok követeljének vissza mindent, ami elveszett. Megnyugtatta őket az a hűz kereskedőhajó, amely a görögök kezéből és csapdjából kimenekülve sértetlenül visszatért Velencébe. Ezek visszajöttén valamennyien úgy megörültek és felbátorodtak, hogy a tanács rendeletével azonnal hazahívták az összes többi, amely kereskedés céljából távol volt, és hallatlan hamarsággal akkora flottát állítottak össze, amekkorát hasonló gyorsasággal a római birodalom hanyatlása óta még sohasem szereltek föl, ugyanis azt mondják, hogy száz nap alatt száz háromevezősoros és hűz teherhajót gyártottak le, amelyhez a velenceiek utasítására a nemrégiben visszahódított záraiak és isztriaiak még tíz hosszú gályát adtak. Azt mondják, hogy ez a flotta elfoglalta Traut, és Micheli Vitális akarata ellenére lerombolta. Ugyanez elfoglalta Raguzát, majd elhajózott az Égei-tengerre; Euboiát hiába ostromolta. Elfoglalta Kioszt, és miközben ott a velenceiek a császártól a megígért békét várták, váratlanul súlyos pestisjárvány támadta meg a hajóhadat, mely Micheli Vitális vezér szándéka ellenére kénytelen volt visszatérni Velencébe. Távozása után a fertőzött várost olyan súlyos ragály árasztotta el, hogy a betegség teljességgel elemészttette. (460) A vezér tanácskozást hívott össze, és amikor a népet vigasztalando ott fellépett, rátámadtak, és sebesülésébe belehalt. István magyar király pedig Emánuel mindenféle békéről le akarta beszélni, nem tűrte, hogy bármiféle egyezséget kössön a velenceiekkel, a nagyra törő várost folytonos erőfeszítéssel és fáradságos hadjáratokkal igyekezett nyugtalanítani, alattomban uszította a dalmatákat, és titkos mesterkedésekkel igyekezett eltéríteni az irántuk való szimpátiától és hűségtől a már átpártolt záraiakat, trauiakat, raguzaikat.

Míg ezek így történtek, Rótszakállú Frigyes visszament Itáliába, elfeledte az ellenségeskedést, jóindulatot mutatott, és az elébe járuló népet nyájasan és szívélyesen fogadta. Amikor meghallotta, hogy a cremai Guidót, az ellenpápát, az etruszkok elutasítják, egy csapattestet Flaminián keresztül Etruriába küldött, a többi magával vitte a picenói területre. Az Emanuelnek engedelmeskedő Anconát kemény ostrom alá vette, hogy a görög császár iránti hajlandóságtól eltérítse. (465) Eközben a milánóiak a cremonaiak, a piacenzaiak és a veronaiak támogatásával erősebbé építették újjá városukat, mint azelőtt volt. A Frigyes által alapított új város, Lodi polgárai a szövetségesek háborújában a lombardok pártjához csatlakoztak. Emánuel felhagyott a velencei ügyekkel, ami István királynak nagyon rosszul esett, és követek útján ármányosan kezdte megkönyékezni a pápai méltóságot már hetedik éve viselő Sándort, hogy fordítson gondot a római birodalom helyreállítására, mivel megbízhatóság és hatalom dolgában fölötte áll Rótszakállú Frigyesnek. Azt remélte, hogy a kettejük között fennálló mély gyűlölet révén a pápát könnyen ráveheti erre. Eközben a rómaiak súlyos vereséget szenvedtek a németektől és a toszkánoktól. Amikor Frigyes ennek hírére vette, azonnal felhagyott az anconai ostrommal, és sietett a városba; Néro mezőin vert tábor, elment a Vatikánhoz, és birtokába vette volna, ha a

pápai testőrség vissza nem veri. (470) A császár emiatt megneheztelt, csapataival körülállta Péter bazilikáját, össze akarta azt törni, és dühe fokozódván megparancsolta, hogy az ajtókra és a tetőre vessenek csóvát. A templomfelügyelők megijedtek a tűztől, megnyitották a kapukat, és beengedték az őrületet. Sándor félt a Rótszakállú dühétől, és a Lateránból behúzódott a Frangipanik közeli épületeibe, melyek az amfiteátrumot, az isteni Mária új kolostorát és a palotát foglalták magukban. Aztán a normann Vilmostól, Vilmos fiától, Szicília királyától, aki apja meghagyása szerint a pápát szülője gyanánt tisztelte, három háromevezősoros gályát meg sok pénzt kapott, hogy azt akár meneküléséhez, akár az ellenálláshoz használhassa; a pénzt teljes egészében szétoztotta a Frangipanik, Leoni Péter fiai és a kapuőrök között. Amikor pedig híret vette, hogy a császár törbe akarja ejteni, elment először Circébe, onnan Terracinába, aztán Gaetába és Beneventóba. A pápa menekülése közben a császár seregét súlyos pestis támadta meg, amely nemcsak az előkelők és a mánások között, hanem szerinszerte az egész tömegben dühöngött. (475) Így békét hagyott a pápának, jóllehet eddig ezt nem akarta, és elfutott először Luccába, majd Tortonába és Paviába. Mivel a lombard szövetségesek háborújában a pavaiakon, a monferratiakon és a tortonaiakon kívül egy barátja sem akadt, az Alpokon inneni Galliából szinte kiüzetve visszament Germániába. Ezután építették a szövetségesek Frigyes örök gyalázatára a pápa nevééről Alessandriát. Azt olvastuk, hogy ez a tizenegyedik század utáni hatvannyolcadik évben történt.

Mialatt ezek így zajlottak, István, Magyarország királya, észrevette, hogy Emánuel alábbhagyott a velencések üldözésével, és más célokra törekszik, ezért kissé maga is lagymatagabb lett a dalmáciai ügyekben. Egy családi és belső gázság is hozzájárult ehhez. Ugyanis öccsének, a vak Béla királynak a fia, László herceg, uralomvágytól vezetett megpróbálkozott a korona megszerzésével, abban a tudatban, hogy ezt megkaparintva az országot is könnyen megkaparinthatja. (480) Először is megtárgyalta a dolgot több bizalmasával, és titkos tervet főzött ki a korona elorzására, adományokkal, szolgálattétellel a főrangúak közül is maga mellé állított jó néhányat; befolyása alá vont városokat, hűbéreseket; a nép és a megyék pártokra szakadtak. Amikor aztán László úgy gondolta, hogy elegendő pártfogót és védelmezőt szerzett magának, ügyes mesterkedéssel ellopta a szent koronát, és kijelentette, hogy korát, az apja és a saját virtusát tekintve is ő az igazi, az országhoz méltó király. Számos főpappal együtt sok főúr is mellé állt, és támogatta a zavargásra áhítózó népes csöcsejék, amelyet egy könnyű fuvallat bármely párt mellé odasodor. István pedig a dolog váratlanságán meghökkenve engedett a fordulatnak, megerősített kastélyról kastélyra költözött, hogy a belháborút inkább félrehúzóddással kerülje el, mint nyakaskodással. László megszerezve az ország fölötti hatalmat hat hónapig uralkodott, de aztán az üdvösség ezerszáz fölötti hetvenkettedik esztendejében, február kalendáján elragadta a halál. Testét az ősök sírjai közé vitték Fehérvárra.

(485) Éppen hogy véget ért nagybátyjának ez a pártütése, és a király László halála után igyekezett visszaszerezni előbbeni hatalmát, amikor közbelépett László öccse, István, ugyancsak vak Béla fia, aki ugyanazokkal a támogatókkal a bitorolt koronával február harmadik idusán megkoronáztatott, és azt öt hónapig magánál tartotta. A király azonban megelégette nagybátyjai vakmerőségét, a főurak nagyobbik része is észre tért, és háborúba szállva hadat indított ellene. A két részre szakadt Magyarországot súlyos belső viszály gyötörte. Amikor pedig ütközetre került a sor, a nemesség a csatában akkora veszteséget szenvedett, amelynél borzalmasabb azon időkben nem esett Magyarországon. A nagybácsit végül is legyőzte az unokaöcs, az országból kiüzetett, és nem sokkal később egy várban, amelynek Zimony a neve, az üdvözítő ezer és száz fölötti hetvenharmadik esztendejében, április idusán meghalt; az ő testét is Fehérvárra vitték. Ugyanebben az évben István király, Géza fia, március negyedik nonaeján elköltözött az életből, mert a pannonok sorsa nem akarta tovább túrni az egymással vetélkedő királyi atyafiakat. (490) Méltó végtisztességet kapott; testét Esztergomban hantolták el. Azt mondják, tizenegy évig, kilenc hónapig és három napig uralkodott. Ennyit tudunk tehát összeszedgetni harmadik Istvánról, mást nem találtunk róla, mert az örökké hadakozó Pannónia nagyon szenved a krónikások hiányától.

Ebben az időben Emánuel konstantinápolyi császár egy magas rangú diplomatát küldött Beneventóba Sándor pápához, az üzenetet nagy summa pénzzel toldotta meg, amelyet az kitett a közepre, mielőtt megszólalt volna. A hosszú szónoklat végén kifejtette, hogy Emánuel szívesebben ajánlja fel a görögök alávetését, mint a két egyház egyesülését, ha a római birodalom helyreálltával a római pápa megajándékozta őt a nyugati birodalom koronájával, amelytől Rótszakállú Frigyes gazzetteiért joggal megfosztatott. Sándor pápa ezt az ügyet nemcsak a bíborosok szentséges testülete, hanem a római szenátus elé is terjesztette. (495) Hosszas vita után végül is azt határozták, hogy Emánuelnek semmiképpen sem szabad odaadni a koronát, és a felajánlott pénzt vissza kell utasítani, nehogy úgy lássék, mintha a pápa kielégíthetetlen kapzsiságból végeérhetetlen háborúság magvát vetné el. Ugyanezekben a napokban lehelte ki nyomorult lelkét a cremai Guidó ellenpápa, akit Frigyes császár német őrség fedezete alatt Péter bazilikájában hátrahagyott volt, a császári frakció ennek helyébe az Alsó-Pannóniában született János szerémi apátot, ezt a tolvajsággal és útonállással hírhedett férfit állította. Ennyit harmadik Istvánról; most térjünk Bélára.

18. fejezet - Hetedik könyv

A rokonháború végével, László pártjának szétugasztásával Pannónia, mely addig széthúzó törekvéseknek engedett, magához tért, és mert az előző király után nem maradt uralkodásra érett fiú, közös akarattal harmadik Bélát, István király testvérét kívánta megválasztani. Támogatta ezt a férfi becsületessége, igazságos szigora, nem akármilyen tekintélye, mert e tulajdonságokra ama belháborús fegyelmezetlenségtől szétzilált időknek igen nagy szükségük volt. Mindenfelé ment a tolvajlás, a rablás, a gonosztevők büntetlenül garázdálkodtak, erély nem torolt meg bűnt; ha királyi alattvaló gazságot követett el, átszegődött László oldalára, és bántatlanul megúszott mindent. Azok viszont, akik László alatt álltak, a gaztett elkövetése után a királyhoz szaladtak; mi több, maga a két fejedelem is kénytelen volt szemet hunyni nemcsak a kisszerű, hanem a legnagyobb gonoszságok fölött is, nehogy párhívei elhagyják. (5) Így, miután a nagy tekintéllyel rendelkező Bélát január idusán szokás szerint hódolattal megkoronázták, ki-ki rendeletileg kapott figyelmeztetést a tisztességes életmódra, és a bűnözés szabadsága mindenütt megszűnt. Sok tolvaj, gyilkos, rabló e rendelet után sem tartóztatta meg magát, hiszen hosszú idő alatt belerögződött a bűnözésbe, ezeket súlyos szigorral és a legkeményebb büntetéssel sújtották. Emiatt a gonosztevőket akkora félelem kerítette a hatalmába, hogy ettől kezdve megfékeztek magukat, a király pedig akkora tekintélyt és megbecsülést szerzett, hogy mindenki a legkiválóbb uralkodónak mondotta. Korábban az emberek össze-vissza odaszemtelenkedtek az uralkodókhoz, akik fülét a tanulatlan tömeg hol végeérhetetlen locsogással, hol ügyetlen dadogással terhelte, így sem a méltóságukhoz illő tekintélyt nem tarthatták meg, sem illendő ítéletet nem hirdethettek, és Béla volt az, aki elsőként megszabta a kérvények és beadványok formáit a császárok és pápák szokása szerint, alkalmazott két ügyhallgatót, aki a napi kérelmeket bizalmasan felolvasta neki, és a királyi kézzel ráírt választ visszajuttatta, így alakult ki ekkor Magyarországon az ítélethozatal és kegyadományozás legalkalmasabb módja.

Az országot később minden tekintetben derekasan oltalmazta, és nem engedte, hogy a szomszédok bármiben is kisebbségben legyenek. A lengyelekkel és a csehekkel vívott alkalomszerű, rövid háborúkat, az ausztriaiakat határukon belül tartotta. (10) Szándéka mindvégig az volt, amire bátyja és a többi előző király is folyton törekedett, hogy Dalmácia fontos tengerparti szakaszát, amelyet a velencések elfoglaltak, aztán gyakran elvesztettek, a magyarok számára véglegesen megszerezze, és semmiesetre se engedje, hogy dalmát szövetségesei a velencések hatalmaskodó elnyomása alatt éljenek. De ennek megvalósítását akkor megakadályozta Velence szerencséje és hatalma, amelyet Sándor és Frigyes kibékülése folytán szerzett. A nagy tekintélyű atya tizenhét évig viselte a pápaságot, és mindaddig nem tudott, de nem is akart összebarátkozni a gaz császárral, amíg a velencések közreműködésével Frigyes meg nem adta neki az óhajtott békét. Sőt, ez időben Vilmos szicíliai királlyal tizenöt, a lombard szövetségeseikkel hat évre szintén fegyverszünetet kötött. A békeszerzők a velencések voltak; a békét ők hozták létre a legfényesebb körülmények között. Meghívták a császárt, aki az isteni Márk kapujához érve levette válláról a köpenyét, a földre borulva alázatosan megcsókolta az elnöklő főpap lábát, majd a szájához emelte és megcsókolta annak jobb kezét. A béke kihirdetése után a szerémi János az albai hegység rejtekeibe húzódott vissza. (15) Ehhez jött még Emánuel császár halála, aki bátyjához hasonlóan annyira gyűlölte a velenceieket, hogy Dandolo Henrik velencei diplomatát, aki megbízatását buzgón teljesítette, a nemzetközi jog megsértésével tüzes vassal megvakította. A császárságban fiát, Alexiust hagyta utódául, akinek Fülöp francia király lánya, Ágnes volt a menyasszonya, és aki mellé a fejedelmi nemzetségből származó Andronicust állította gyámul azzal, hogy a kisfiú helyett néhány évig igazgassa a birodalmat. Továbbá ebben az időben súlyos háborúság dúlt negyedik Balduin jeruzsálemi és a kiváló Szaladin török király között. Nemsokára azonban, hogy Sándor pápa távozott az életből, és harmadik Lucius követte, Jeruzsálem és Görögország dolga gyors hanyatlásnak indult. Mert a szórakozásképpen hajókázó Alexiust az uralomvágyó Andronicus behajította a tengerbe, és magához ragadta a kényuraságot. (20) Balduint pedig egyszerre gyötörte a kor és a betegség, mivel elefántkór támadta meg, ami miatt a szokásosnál jobban félt Szaladin fenyegetésétől, akit azelőtt sokszor megfuttatott. Nem sokkal később Szaladin óriási sereggel megtámadta Jeruzsálem környékét, rengeteg barmot és embert elhajtott, hogy a keresztényeknek súlyos kárt okozzon; továbbá lemészárolta a templomosok és az egyéb katonaság nagy részét. A szorult jeruzsálemi helyzetben követek útján a pápától kértek segítséget, amiről Lucius halála után Kelemen pápa serényen gondoskodott is. Szaladin erőit a mieink széthúzása nagyban növelte, úgyhogy a keresztények óriási veresége után elfoglalta Jeruzsálemet, amelyet Gotfréd után királyaink nyolcvannégy éven át dicsőségesen tartottak. A szent város elestének híre a palesztinai hadjáratot nagyon sürgőssé tette.

(25) Béla királynak igencsak rosszul esett, hogy ezek az idők nem voltak alkalmasak a velencei háborúra, de vágya később teljesült. Ugyanis Péter aranyos mester, velencei dózse, a pisaiakat elvonta az anconaiakkal való szövetségtől, akik ezek segítségével a velenceiek előtt bizonytalanná tették a tengert, majd arra kényszerítette a záraiakat, hogy a saját metropolitájukat rendeljék a gradói pátriárka fennhatósága alá; ezek úgy megnehezítettek a méltánytalanság miatt, hogy tudniillik a velencések nemcsak a világi, hanem az isteni jogszolgáltatás terén is

szolgaságba vetik őket, hogy negyedszer is fellázadva átpártoltak harmadik Bélához. Ahogy a király a számára roppant kedvező zendülésről értesült, hatalmas hadsereget állítva Dalmáciába ment. Tekintélyes őrséggel erősítette meg a környék legnagyobb városát, és néhány független városba is helyezett katonaságot. A dalmaták megőrültek ennek a fordulatnak, és egész Pannóniát hangos öröm töltötte el. Ellenben a velenceiek az első híre úgy letörtek, mintha ennél szomorúbbat még sohasem hallottak volna; (30) az atyák valamennyien felkészültek a dalmát háborúra és a sokszor megszegett hűség miatti megtorlásra; a düh és a bosszúvágy szörnyen gyötörte őket, és mire sem vágytak jobban, mint hogy az alaposan megbüntettet zaráiak a többi hűtlen számára okulásul szolgáljanak. Egyetlen akadály merült fel, az, hogy az üres kincstár nem tette lehetővé a flotta gyors felszerelését. E problémát sok tanácsos oldotta meg nagy odaadással, aki inkább a közös, mint az egyéni érdekekkel törődve összeadta a pénzt, szerződöttetett néhány rialtóit, és mihamar gondoskodott a felszerelt hajóhad kiállításáról. Ezt bámulatos gyorsasággal megteremtették, azonnal áthajóztak Dalmáciába, Zárát ostrom alá vették, és a szigeteket egykettőre visszaszerezték; a város ostromában azonban minden erőfeszítésük meghiúsult, mert Béla király azt alaposan megerősítette népes helyőrséggel és municióval. A falak tövében sok velencei esett el; amikor a szárazföld felől próbálkoztak a várossal, a magyarok kitörtek, és visszavetették őket. A szigeteket könnyen visszavették, mert köztudomású, hogy a magyarság tengerészeti felkészültsége nem sokat ér. Egyesek úgy vélik, hogy ugyanekkor Ragusa és Trau is elpártolt a velenceiektől, de ezek nézetéhez én nem csatlakozom. (35) Ezek ugyanis dugig voltak népes velencei őrséggel, és jóval kisebbek voltak, ezért a magyarok régi hűségére nem tudhattak visszaállni. Béla tehát Dalmácia tengerparti területét úgy megerősítette, hogy a velencei flotta minden próbálkozása teljességgel meghiúsult.

Míg ezek történtek, a Jeruzsálem elfoglalásán fölzendült keresztény társadalom egybehívta a fejedelmeket, és lelkesen határozott az úr legszentebb sírjának visszavételéről, amely a szerescenek rabságába esett vissza. Kelemen pápa lecsendesítette a többi hatalmasság viszálykodásait, és a legnagyobb jóindulattal intette a velenceieket meg a magyarokat, hogy a többiekkel összefogva kergessék ki Szaladint, a pogány ellenséget Palesztinából, ne hiányozzanak külön háborújuk miatt a legszentebb és legkegyesebb vállalkozásból, ne akarjanak önző vetélkedés miatt a keresztények általános vesztiének és megcsúfolásának okaivá lenni. A pápai leirat hatására mindkét fél lecsillapodott. Béla tudta, hogy a többieket felülmúló velencei tengerészet nélkül a dolog nem történhet meg, a pápa javaslatára kétévi fegyverszünetet kötött a velenceikkel, hogy ne tartsák a keresztény közösség ellenségének, a szentséges vállalkozás kerékkötőjének. (40) Hadvezérként említik először is Frigyes császárt, aki Itáliában szerzett minden tartománya és városa élére a fiát, Henriket állította; továbbá Fülöpöt, a Galliák, és Richárdot, a britek királyát, Ottót, a belgák hercegét, számos nagy hatalmú főpap kíséretével; a pisaiak a velenceikkel az Adriai-öbölbe hajóztak be, és a többiek megérkezése előtt megostromolták a Szaladin által elfoglalt Ptolemaist, amelyet szárazon és vízen keményen rohamoztak. Mondják, hogy Rótszakállú Frigyes, aki Béla javaslatára Magyarországon utazott keresztül, mint mások is, mindennel felszerelve a trákiai Boszporuszon kelt át Ázsiába, Fülöp és Konrád Messinában találkozott, és onnan indult; Richárdot heves vihar dobálta meg, Krétára vetődött, ahol megérkezése után nem engedték kikötni, mire az egész szigetet feldúlta; (45) aztán Szíriába ment, seregét egyesítette Fülöpével Ptolemaisnál, amelyet Szaladin flottájának legyőzése és az ellenség megfuttatása után bevett; Frigyes kisebb szerencsével járt, elfoglalt egy-két ázsiai városkát, majd a kisebbik Örményországba ment, ahol óvatlanul beleereshkedett egy folyóba, hogy izzadságát lemossa és a hőséget mérsékelje, ahol lélegzete azonnal elakadt, és menthetetlenül odaveszett. Fülöp kezdetben sikerrel harcolt Szaladin ellen, nemsokára azonban a fejedelmek széthúzása miatt hazament Galliába. Richárd, aki ottmaradt a tartományban, bátor lélekkel továbbfolytatta a háborút, aztán a következő évben visszament Britanniába. Rótszakállú Frigyes halála után fia, Henrik következett, akit Celesztin pápa megkoronázott, a következő évben pedig napfogyatkozás volt. (50) Szaladin a keresztények hosszan tartó üldözése és pusztítása után Damaszkuszban meghalt. Fiai az országot felosztották egymás között, ahogy apjuk meghagyta. Ezt Szaladin testvére, Szafadin, rossz néven vette, mert úgy látta, hogy őt kifejejtették a végrendeletből, elkergette a gyermekeket, és birtokba vette az országot. Valamivel később Henrik császár elfoglalta Szicíliát, és ugyanebben az időben Itáliában köeső hullott. A császár kíséretét hadsereget küldött Szíriába, azonban a következő évben Henrik meghalt Palermóban, mire a sereg visszajött. A Szíriában maradt keresztények így megfosztattak az oltalomtól, és ami még az uralomból megmaradt, azt mindenestől elvesztették.

(55) Egy kicsit azonban térjünk vissza a pisaiakhoz, akik három éven keresztül égő féltékenységgel hadakoztak a velenceiek ellen, és amikor az Adriai-öbölbe mentek, a velencei birtokban levő Polát elfoglalták. Bélát nem csekély örömmel töltötte el ez a hír, mert tudta, hogy a kétéves fegyverszünet már lejárt, és mert ő maga a szárazföldön nagy erővel bírt, kellemesen érintette, hogy akadnak, akik a velenceieket a tengeren is szorongatják. De a dolog nem sikerült valami fényesen, mert a velenceiek hevenyészett flottával elsiettek Polába; a várost gyorsan elfoglalták, megfosztották falaitól, hogy a pisaiaknak többé ne legyen menedékük. Aztán igyekeztek Methonéba, hogy összecsapjanak az ellenség teherhajóival meg azokkal, amelyek őrszükre Polából mentek oda. Pár nap múlva, amikor ezek a velenceikkel összefutottak, a várossal szemben

megütköztek; az etruszk őrseget elkergették, két teherhajót elfogtak, amire – mint többen mondják – béke következett a pisaiakkal. (60) Béla nagyon aggódott Dalmácia miatt, és szerette volna a velenceéseket súlyos háborúságokkal megakadályozni abban, hogy a dalmatákkal foglalkozzanak, eközben gyengeség lepte meg, és uralkodásának huszonharmadik évében, első hónapjában és tizenkilencedik napján eltávozott az életből; utána maradtak fiai, Imre és András, meg jámbor hitvese, Fülöp francia király nőtestvére, akiről a következőben elmesélünk egyet s más. Elszunnyadt pedig az úrban május kalendáján, az üdvösség tizenegyedik századát követő kilencvenkilencedik évben; testét Fehérváron a királyok sírjai között hantolták el tisztességgel.

Harmadik Béla távozása után az egész nép és főnemesség szavazatával fia, Imre követte atyját, mert az örökösödés joga mellett az ő megválasztására ösztönzött mindenkit becsületessége és okossága. Miután elnyerte a királyi tisztet, a legnagyobb gonddal tartotta életben apja minden intézkedését, amely az erkölcsök kordába szorítására és a vétkek elnyomására nézett. (65) És nemcsak az ország kormányzásában buzgólkodott, hanem a szövetségesek, elsősorban a dalmátok oltalmazásában is, nehogy az országból elveszítsen valamit. A magyar évkönyvek arról számolnak be, hogy még apja, Béla halála előtt eljegyezték vele Konstanciát, Aragónia királyának leányát, aki aztán az apostoli szenátus engedélyével Henrik császárhoz ment feleségül, aki Celesztin pápa hívására Itáliába ment; neje, Konstancia követte őt, és magával vitte négyéves fiát, akit mindenki várakozása ellenére élemedett korában szült. Ez volt második Frigyes, az egyház indulatos üldözője. Henrik Tankréd halála után, Rogerius csecsemőkorában nem sok fáradsággal megszerezte mindkét Szicília királyságát.

Míg ezek végbementek, a velenceések, akik Zárát számos várossal együtt előzőleg elveszítették, a visszaszerzésére kínálkozó legkisebb lehetőséget sem hagyták figyelmen kívül, hanem ebbéli erős igyekezetükben várták, hogy valami tisztos ok színe alatt ürügyet találjanak. Erre jött közbe a jeruzsálemi hadjárat, melynek szervezőiként Montferrati Bonifácot, Balduint, Flandria, és Henriket, Saint-Paul herceget említik, továbbá néhány herceget az allobrogok és a montferratiak közül. (70) Nem akartak a sereggel Germánián és a Pannóniakon keresztül utazni, mert úgy tudták, hogy ott nagy a nyugtalanság, hanem felkérték szövetségesül a velenceieket, hogy azok hajóhadának a segítségével biztonságban és kényelmesen eljussanak a tartományba. Mire Velencében összejöttek, útiköltségük jó részét már felélték, a velenceiektől kértek kölcsönt, amivel meglehetősen kiszolgáltatták nekik magukat, ezek pedig ezután is messzemenő bőkezűséggel tartották őket. Megígérték, hogy ezen kívül, amit úgy tekintsenek, mint ajándékot, többre is számíthatnak, ha egy kicsit segítenek nekik a velencei uralomtól folyton vonakodó Isztria és a hűtlen Zára megzabolázásában, mire ezek, a velenceések adósainak tudva magukat, a nagylelkűségtől lenyűgözve, hogy hálájukat kimutassák, nemcsak némi segítségüket, hanem minden erejüket felajánlották. Kérték, hogy azonnal szereljenek föl a számukra hatvan háromevezősorosost, amelyre katonáikat felültethetik; a velenceések megadták ezt, és annyi teherszállító meg mindenféle más hajót csatoltak hozzá, hogy egy kétszáznegyven egységből álló flottával mentek Isztriába és Dalmáciába. (75) Amikor megérkeztek, a triesztiiek meg a partvidék más lakói, akik a tengert kalózkodással nyugtalanították, megijedtek, békét kérve elébük járultak, és adófizetés fejében békét és bocsánatot nyertek. Isztria meghódítása után a gall katonasággal rakott hajóhad azonnal Zarához vonult, amely az előbb Bélához szegődött. Imre, Magyarország királya, ezt apja rendelése nyomán ellátja erős őrséggel, minden főszereléssel, a mindedig hallatlan nagyságú velencei flotta pedig körülzárja, a magyar őrség mégsem riad meg. Merészen szembeszáll, a lakosok az őrsereggel együtt sokszor kitornek a kapun, az ellenség megszámlálhatatlan tömege mindenfelől odarohan, mindkét fél rengeteg vért ont. Egy összecsapás sem zajlik le óriási öldöklés nélkül, mindkettő felhasznál mindenféle szerszámot és gépezetet, amelyet ostromra és védelemre feltaláltak, és veszekedett makacssággal verekszik. (80) Ezek föltették, hogy mindenképpen megvédik a várost, azok, hogy vagy elfoglalják, vagy halálig kitartanak az ostromban. Zára ostroma több hónapon át folyik, és nincs nyugalom sem a tengeren, sem a szárazon, sem éjjel, sem nappal, és nincs egy pillanatnyi pihenés. A szárazföld felől minden fáradozás meghiúsul, mert nemcsak a bástyákról és a falról harcolnak, hanem a falak előtt is, olykor pedig az ellenfelet hátraszorítva szélesebb téren. A városbeliek és a magyarok gyakran nagy merészen megrohazzák a szárazföldön álló tábornak, sokan beugrálnak a sáncon keresztül, úgyhogy néha már a táborhely átköltöztetésére gondolnak. Miután a velenceések látják, hogy a magyarok szakadatlan kitorései miatt a szárazföld felől igyekezetük meghiúsul, a tenger felől szándékoznak támadni minden erővel, teherhordó és magas hajókkal szorosán körbekerítik a várost, és mint valami tábori körsánccal bezárják, odaszállítják a kénvetőket, minden efféle, mégpedig időhúzás nélkül. Innen törik a falat, mert a hajókra bástyákat helyeztek, és néha oly közel viszik ezeket, hogy kopjával verekedhetnek, gyakran közelharcban. (85) A tenger felől sokáig szorongatott város gyengülni kezd, és lélekben is megtörik, úgyhogy az ellenség számára megnyílik a bejárás. A magyarok egy részét már elemészttette a szünet nélküli harc, az életben maradtak úgy határozottak, hogy véres győzelmet engednek a velenceieknek. A polgárok az örökös lázadozás szerzői, elveszítve a siker és a kegyelem reményét, a végszükségben szétszökösnek, és az örökös számkivetettséget választják. A velenceiek ezután még elszántabban támadnak, mert érzik, hogy a város szerencséje lehanyaglóban van, és a romlás közel. A magyarok látják, hogy az előkelőségek alattomban megszöktek, magára hagyták a várost, és bár a végsőkig kitartanak, amikor észreveszik, hogy a falakat az ellenség tömege már megszállta, nagy vérengzéssel kitornek a szárazföld

felőli kapun, és behúzódnak a közeli hegyekben álló városokba; eközben a velenceiek szövetségeseik hathatós támogatásával birtokba veszik Zárát. (90) Az első benyomuláskor korra és nemre való tekintet nélkül sok embert leöldösnek, de aztán jóllaknak a gyilkolással, dühük elég gyorsan lecsillapul, már csak azért is, mert a lázadás főkolomposait nem találják odabent. Sem Dandolo Henrik dózse, sem a vele együtt jobb ügyért harcoló szövetségeseik nem akarják mérgeiket a mindenben ártatlan sokaságon kitölteni, és közbelépésük a veszett dühöngést megfékezi. A velenceiek tehát végül is megszerzik Zárát, és a szigorú télben az elfoglalt város iránti szeretetből ott telelnek. A Zárából kiszorított magyarok a szomszédos városokba vonulnak vissza.

Mialatt a sokféle nemzetiségű sereg Dalmáciában telel, odaérkezik a gyermek Alexius, Izsák fia, aki nagybátyja bűnös keze elől menekül, és alázatosan segítséget kér a francia vezérektől meg a velenceiektől. Ez emlékezetes história magyarázata hátráltat ugyan elbeszélésünkben, mégis kissé előbből kell végigkövetnünk, hogy érthetőbb legyen. (95) Ez időben a görögök birodalmának élén Izsák állt, aki az előző császároktól eltérően a keresztények iránti szeretetből mindig szíves vendéglátásban részesítette a gallokat és a germánokat. Testvére Alexius volt, akit annyira kényeztetett, hogy a császár néven kívül semmit sem tartott meg magának, sőt, fivérét, aki saját meg gondolatlanságából a barbárok kezébe esett, óriási pénzen kiváltotta. Ez a hálátlan azonban, minden gazemberségre készen, elvakult hatalomvágyában csellel elfogta és megvakította Izsákot, majd a vakot bilincsbe verte. De ezzel az aljassággal sem elégedett meg, hanem ugyanezen módon el akarta veszejteni bátyja fiát, az akkor még tizenkettedik évét meg nem haladó Alexiust. Az unokaöcs, a koraérett értelemmel megáldott Alexius, engedelmeskedett atyai barátainak, akik azt tanácsolták, hogy szökésben keressen menedéket, és elment a dalmáciai öbölben telelő velenceiekhez és franciákhoz, esedezve segítséget kért apja kiszabadításához, mégpedig azzal a feltétellel, amelyet a franciák és a velenceiek szabtak, hogy először is a görög egyházat a római alá veti, a kár fejében pedig, amit Emánuel császár egykor a velenceieknek meg a franciáknak okozott, tizenötezer font aranyat fizet; a velenceieknek megadta a hajóbért, és ezekkel a feltételekkel megkapta a kért pártfogást. (100) E megegyezés után az óriási flotta elhajózott Alexius megsegítésére.

Ezalatt a zárai előkelők, akik önként örökös számkivetést vállaltak, Imre király támogatásával az Adriai-tengert oly mértékben zaklatták, hogy úgy látszott, Zára elfoglalásával nem elült, hanem kitört a háború. Ezért, miután Alexius visszahelyezése végett elhajóztak Görögországba, egy másik velencei flottát rendeltek a zárai száműzöttek megfékezésére, akik szélteben-hosszában, de főleg a velenceiek ellen a legkegyetlenebbül kalózkodtak. Henrik fia, Dandolo Rajner vezetésével ez legyőzte a zárai száműzötteket. Tüszként gyermekeket szedtek közülük, és ezek átvétele után a számkivetett apákat visszahelyezték hazájukba, azzal a két fél között létrejött megállapodással, hogy a város előljáróját, akit most várispánnak neveznek, és a gradói pátriárkának alárendelt metropolitát a záraiak a velenceiektől kapják, továbbá adó fejében évente háromezer nyúlőrzt szolgáltatnak be.

Mialatt Dalmáciában ezek végbementek, a velenceiek meg a franciák elhajóztak Bizáncba, és nagy fáradsággal elfoglalták. Alexius császár valamivel korábban egy sötét éjjelen reményvesztetten titokban megszökött. (105) Ahogy a császár szökése kiderült, Izsákot kiszabadították a börtönből, és elővezették, a kaput megnyitották, és fiát, Alexiust, nagy örömmel beeresztették a városba, majd a nép üdvívalgása közepette apjával együtt császárként köszöntötték. Aztán a görögök különféle mozgalmai és Alexius szerencsétlen végzete után a gallok meg a velenceiek még egyszer megszállták Bizáncot, megtették Balduint görög császárnak, Morosini Tamást pedig főpappnak. Az elfoglalt városok negyedét a velenceieknek juttatták, melyek közé tartozott az Égei-tenger szigeteivel együtt Kréta és Euboia. De elég minderről, amiről a történetírói hivatás talán a szükségesnél hosszabb kitérőre készített; térjünk vissza a saját dolgunkhoz, és először is mondjunk el egy keveset Imre anyjáról és a testvérháborúról, amelyről a magyar évkönyvek hallgatnak.

Harmadik Béla Fülöp francia király nővérét vette feleségül, akitől a szóban forgó, egyesek által röviden Imrének nevezett Emerichet és Andrást nemzette. (110) Ez annak a Máriának is nővére volt, aki Richárd brit királynak anyja révén féltestvére volt, és Henriket, a jeruzsálemi királyt szülte, így tehát Imre király anyja a Palesztinában uralkodó Henrik anyai nagynénje volt. Béla halála és Imre trónra lépése után lángoló istenszeretettől vezérelve úgy határozott, hogy mielőtt távoznék az életből, meglátogatja az úr sírját. Népes magyar nemesi kíséretet válogatott maga mellé, hogy e társaságban méltóképpen tegye meg a szent zárandokutat. A Jeruzsálemben uralkodó unokaöccse iránti kíváncsiság is ösztönözte az utazásra; de vágya minden várakozása ellenére sem teljesült, mert amikor megérkezett Ptolemaisba, az utazás fáradalmaitól megtörve hamarosan meghalt. Az itteni időzés alatt még egy roppant szomorú esemény történt. Mert ugyanezekben a napokban unokaöccse, Henrik, a jeruzsálemi király, egy magas ebédlőasztalról az egyik udvaroncra támaszkodva kihajolt a palota ablakán, véletlenül kizuhant és meghalt. (115) A Campaniában uralkodó Mária nővére és fia halálától megtörve néhány nap múlva belepusztult a bánatba. Campania uraságában fia, Teobald, a nemes erkölcsű ifjú követte. Magyarország királyát anyja és unokatestvére szerencsétlensége nagy szomorúsággal töltötte el, mert arra gondolt, hogy jóságos szülője különban halt meg, nagyszerű unokatestvérét pedig a korai halál az ázsiai

királyságtól fosztotta meg. Nemcsak Imre rendezett mindkettejüknek méltó gyászszertartást Pannóniában, hanem Fülöp és Richárd király is Galliában, illetve Britanniában. Mindezt tehát ezen időkről említik.

Hogy a magyarok történetét rendben kövessük, a hatalom átvétele után nem sokkal testvérviszály tört ki a királyi családban. (120) Azt mondják, hogy amikor az idősebb Imre elnyerte a királyságot, ahogy kellett, öccse, a nagy természettel megáldott és óriási terveket szövögető András emiatt megnehezelt, mert úgy érezte, hogy ő inkább uralkodásra, mint engedelmesre teremt. Kárhoztatta az elsőszülöttség jogát, amely megfosztotta őt az uralkodás lehetőségétől. Elégedetlenségét fokozta, hogy testvérétől való unokaöccse, László miatt nemcsak a királyság, hanem még a hercegség elnyerésének a reménye sem volt meg a számára. Keserűségét vétkes vakmerőséggel akarta elűzni. Mivel nagyon népszerű és nyájas volt, tanácsot tartott először a barátaival, aztán több főnemessel, akinek szimpátiáját ügyességgel és szolgálatokkal kivívta. Titokban nagy tömeg hajlandóságát fordította maga felé, bátyját tőle telhetőleg ócsárolta, szidalmazta tunyaságát, és mindenféle mesterkedéssel szította vele szemben a gyűlöletet. Pártfogással és kedvezéssel, valamint ajándékkal és vesztegetéssel a nemesi és uralkodó rend sok tagját megkörnyékezte, hogy az ő méltósága mellett tegye le a voksát. (125) Amikor aztán sok köz- és főember vonzalmát megszerezte, úgy gondolta, hogy gátlástalanul és nyíltan kell hozzáfognia a dologhoz; bátyja ellen háborút indított, fölfegyverzett csapatait kivezette a csataterre, és megpróbálta az országot Mars ítéletéből megszerezni. Imre király sem levelekkel, sem tekintélyes közbenjárókkal nem tudta megbékíteni az öccsét. A megegyezés reménye végül is meghiúsult, mert András egy sereg zavargást kedvelő uraság polgárháborúra uszította, így Imre kénytelen-kelletlen sereget állított. Találkoztak az ütközetre kijelölt helyen, hogy nyílt csatában mérkőzzenek meg, mely alkalommal Imre, hogy a rokon vér ne rajta száradjon, dicsőségesebb győzelmet aratott magatartásával és szavaival, mint kardjával. Mert azt mondják, hogy amikor a két sereg harcra készen felsorakozott, ő fegyverét letette, testőrségét hátrahagyta, és kezében a jogarral öccse csapatai közé lépe úgy szólt:

Nos hát, vitézek, ki lesz az, aki a királyok szentséges vérére kezet mer emelni? Ki fog lesújtani arra, aki a mennybeli István akaratából e méltóságot elnyerte? (130) És ha minden hatalom az istentől való, hát ki lesz az, aki a királyi felséget erőszakkal meggyalázza? Hiszen maguk a királyok méltóságukra gondolva akár akaratuk ellenére is kénytelenek eltűnni a tiszteletet és a hódolatot. Nem Imre vagyok én, nem magánember, hanem a mennyei István helytartója, utóda és örököse, az állam képviselője, akit nem a ti hozzájárulások és nem az örökösödés joga tett meg Magyarország urának, hanem ama istenség és a szent korona szellemissége. Kire emeltek hát fegyvert, szerencsétlenek? Énrám vagy az égi István utódára, az összes rend akaratával megválasztott királyotokra? Ha énrám, akkor latrok és gyilkosok vagytok, hiszen én ember vagyok; ha a királyra, István utódára, akkor minden ítéletre és büntetésre méltó elvetemült felségsértők. Nem halandóval álltok szemben, nyavalyások, hanem azzal, akivel isteni rangjánál fogva minden a halandóságon felül történik. (135) A királyok a mindenható isten oltalma alatt állanak, és megsértésüket népek pusztulása sem képes kiengesztelni. Én is fegyvertelenül lépek kivont kardotok elé, mert az istenségtől kapott korona és ez a jogar, amelyet tartok, a dühöngők támadásai közepette megoltalmaz. Nézzétek meg, kire támadtok, vigyázatok, óvakodjatok és ügyeljétek, nehogy a magatok és a fiaitok fejére ontsátok a szent vért! Imrének egyszer mindenképpen meg kell halnia, ámde egyáltalán nem mindegy, hogy ezzel vagy egy másik halállal; ez most nekem dicsőségemre, nektek veszedelmekre szolgálna, az a másik számomra is, számotokra is természetesebb lenne. Öcsém könnyelműsége gonosz és szentségtelen kardot adott a kezetekbe, de míg van rá idő, üdvös és helyénvaló megbánással lemoshatjátok a vakmerőség és istentelenség bélyegét. (140) Térjétek észre, kérék, én vagyok uratok és atyátok, és én a legkegyelmesebb indulattal, atyai engedékenységgel el fogom felejteni vétketeket. Ismerjétek fel atyátokat, és fogadjátok szívesen az átkos merészségetekkel szemben felkínált bocsánatot, ismerjétek el királynak azt, akit az istenségek akarata és a ti megfontolt szavazatok kiválasztott!

E szavakra valamennyiük felfogása úgy megváltozott, hogy azonnal letették a fegyvert, egymással versengve kértek bocsánatot, szégyenkezve szemtelen vakmerőségükért, amelyet néhány mágnás aljas szándéka tüzelt föl. Miután mindnyájan ráébredtek a megbékélés szükségére, táborozta keresni kezdték András, hogy a jó királytól ő is kegyelmet kapjon, hiszen mindenki, aki a közös vétket őszintén megvallotta, őszinte bocsánatot nyert. Amikor egy vitéz katona és nyomozó menekülés és bujkálás közben ráakadt, rajtaütve kis híján megölte. (145) Azonban a király nagylelkűsége láttán, melyet nemcsak az övéi, hanem az idegenek iránt is tanúsított, a megérdemelt szelídebben bánt vele. Így nem a nyomozó, hanem a király adta vissza az életét, hogy testvérének jóindulattal büntetlenségét engedve megtanulja az uralkodás helyesebb módját.

E kérdésben nem tudom megvédeni a forli Biondo, hajdani kiváló historikus és a latin nyelv terén nagy érdemeket szerzett író nyilvánvaló tévedését, aki bizonyos hazug évkönyvek által megcsalva azt írja, hogy az üldöző katonák András felkoncolták, ami az igazságtól egészen távol esik, hiszen köztudott, hogy fivéréből való unokaöccse, László után a magyarokon ő uralkodott, és királyságáról maga Biondo is megemlékezik; nem tudom, e téren az évkönyvek tévedéseit vagy az ő figyelmetlenségét hibáztassam-e inkább. Az évkönyvek jórészt tudatlan és gondatlan írói számos eseményt az igazságtól eltérően adnak elő, úgyhogy a történetek

elbeszélésében nap mint nap óriási kockázatot vállalunk. Ezért manapság annál elnézőbben kell ítélnünk az írók fölött, minél műveletlenebbek és az igazság felderítésében minél hanyagabbak voltak azok, akik az események hamis följegyzésével az utódokat történetírásra ösztönözték.

(150) Imréről nem tudunk mást kibogarászni, mert azt mondják, hogy rövid ideig uralkodott. Amikor betegség támadta meg, néhány nap múlva végrendeletet csinált, majd engedett az emberi kényszerűségnek, László fiát hagyva hátra. Úgy tudni, hogy nyolc évig, hét hónapig és hat napig uralkodott, és az üdvösség ezer fölötti kétszázadik esztendejében, december kalendáján távozott; lelkülete szelíd és rendkívül türelmes volt. Testét az egri bazilikában tették le, mert azon a környéken halt meg.

Ez idő tájt a velenceiek visszavették Raguzát, amely régebben Zarával együtt átpártolt a magyarokhoz. Ugyanis Morosini Tamás, akiről említettük, hogy konstantinápolyi pátriárkává tették, elment Itáliába, ahol harmadik Ince pápa megerősítette, majd Görögországba visszatérőben elhajózott Dalmácia partjai mellett, és ekkor négy háromevezősorossal bevette a felkészületlen Raguzát, valamint visszaszerezte a görög császárok által magára hagyott Durazzót. A görög császárságban szabályszerűen Balduin öccse, Henrik következett, aki Montferrati Bonifáccal együtt folytatta Drinápoly ostromát, de kénytelen volt abbahagyni és elvonulni Konstantinápolyba, mert közbeléptek az oláhok, akiket a görögök felkértek, hogy ne engedjék a latin csapatoknak ezt a jelentős várost elfoglalni. (155) Az oláhok pedig a rómaiaktól erednek, amit a nyelvük mindmáig tanúsít, mely a rengeteg barbár népség közé ékelődve sem vesztetett ki máig, ezek az Al-Dunának azt a túlsó vidékét lakják, amelyen valaha a dákok meg a géták éltek; az innensőt később elfoglalták a Sarmatiából kivonuló bolgárok. Az oláhok azokból a légiókból és kolóniákból származtak le, amelyeket Traianus és más római császárok telepítettek Dáciába. Pius ezeket német kiejtés szerint Flaccusról mondja vlaccoknak; mi azonban úgy gondoljuk, hogy a lövésről és a nyílhegyről, [az eredetiben ez a rész görögül] kapták a nevüket, mert kitűnő íjászok. Néhányan úgy vélik, hogy Valacchia Diocletianus lányáról vette a nevét, aki azok fejedelméhez ment hozzá, így tehát a görögök kérésére ezek felszabadították Drinápolyt a latinok ostroma alól. De ennyit elég erről beszélni.

Imre halála után örökösödés címén fia, harmadik László vette át Magyarország királyságát, és úgy tudják, hogy október hetedik kalendáján rendben megkoronázták. (160) A tisztség felvétele után nem kis gondja volt arra, hogy a lázongásra hajlamos országot lecsendesítse, mert ezt a király halála némileg megbolygatta. Nagybátyja, András mozgalma még nem csitult el egészen, sőt, a rövid interregnum alkalmával élénkült is; és amire ez oly sokáig vágyakozott, azt váratlanul elérte. Mert László alig töltött el a királyságban hat hónapot és öt napot, amikor elragadta a korai halál, amely az üdvösség ezerkétszázegyedik esztendejében, május nonaeján érte el. Idő előtti távozását mindenki kegyelettel megsiratta, András tisztos gyászszertartást rendezett neki Székesfehérvárott, és testét illendően elhelyezték ott a királysírok között.

És most itt az idő, hogy rátérjünk második Andrára, akiről elmondhatjuk, hogy valóban uralkodásra szülte a természet. (165) Nem is hiányzott belőle sem a lelkierő, sem a hit, sem a megfontoltság, sem az igazságérzet, éppen csak hatalomvágya látszott túltengeni, mint azt a bátyjával szemben megmutatta, ahogy elbeszéltek. Ámde azt mondják, a trónra is azért vágyakozott módfelett, hogy valami magához és őseihez méltó dolgot cselekedhessen. Miután Lászlót a korai halál elragadta, mindenki őt óhajtotta királynak. Alig hogy letudták unokaöccse végtisztességét, a főpapok meg az előkelők egyetértésével és a többiek szavazatával királlyá tették. Az unokaöccse halálát követő huszonhetedik napon Fehérvárott szertartásosan átadták neki a felségjelvényeket. Aztán hozzálátott az országos ügyek intézéséhez, és sok éven át igazsággal és becsülettel fenntartotta a békességet. A nemes alemann nemzetségből született Gertrúdot vette feleségül, akitől sok gyermeket kapott, elsősorban Bélát és Kálmánt, aztán Andrást és az életszentségéért az utókor szemében mindörökké tisztelendő Erzsébetet. (170) Gertrúd azonban egy bűnnel tönkretette a maga és a férje boldogságát, örök és feledhetetlen gyalázatot hozott magára és a családjára. Mielőtt e gátságot rendre elbeszélénk, néhány kiegészítést tartunk szükségesnek, hogy a történet érthetőbb legyen.

Mialatt a keresztény közösség többi fejedelme gyakran vállalt szent hadjáratot Szíriába, Magyarország királyai hol a szomszédokkal hadakoztak, hol otthon őrizték a nyugalmat, ezért a pápák néha, mások elég gyakran a szemükre vetették, hogy ez nem rendes magaviselet, elvégre éppen azok henyélnek otthon haszontalanul, akiknek a legnagyobb a gazdagságuk és a tekintélyük, éppen ezek nézik el, hogy a keresztények ügye veszélyben forog, és egyáltalán nem segítik a többieket, akik iparkodnak, fáradoznak. Ezt még Bélának is többször felhánytorgatták, aki pedig önmagát is felajánlotta az üdvözítőnkért való katonáskodásra, hogy e gyalázkodást elkerülje. Nagyon szégyellte ugyanis, hogy elszalasztotta a részvételt sógora, Fülöp francia és Richárd brit király hadjáratában, de akkor mindenféle elfoglaltság, utóbb meg halála akadályozta jámbor fogadalma teljesítésében. (175) Fia, András, úgy határozott, hogy ő fog helyállni apja nevének meghurcolásáért és kötelezettségének teljesítéséért, minek megtételére, mikor még a hercegséget viselte, pápai üzenet is többször sürgette. Sőt, olykor éjszakánként apja szelleme is erősen ösztökölte, hogy oldozza fel őt a fogadalom

kötélékéből. Erre az időre esett a keresztények javára nagy gondot fordító Honorius pápasága, aki – miután Perugiában harmadik Ince örökébe lépett – azt tartotta legfontosabb feladatának, hogy mihamar megszilárdítsa a szíriai keresztény közösség bizonytalan helyzetét. Hogy a görögök támogatása ne hiányozzék, illetve azok ellenkezése ne hátráltassa az ügyet, az isteni Lőrinc egyházában, mely a Tiburba vezető úton áll, császári fejekkel megkoronázta a császárrá jelölt auxerre-i Pétert, aki ezt követelte, és feleségét, Jolét. Aztán az apostoli szék legátusaként kiküldte Görögországba és Szíriába bíborosát, Colonna Jánost. Ez haladéktalanul elutazott a városból, elment Brindisibe, ahova magával vitte a császárt és feleségét. (180) Innen a velencei flottával mindannyian áthajóztak Durazzóba, melyet Tódor, az albánok fejedelme elfoglalt a velenceektől, Péter pedig önként megígérte, hogy visszaadja nekik; megostromolta, de a támadás nem járt eredménnyel, majd valamivel később beleesett Tódor hálójába, és a legocsmányabb tömlöcbe csukták. A bíboros elment Konstantinápolyba, a keresztények érdekére gondolva a fejedelmeket mindenfelé buzdította, és gondoskodott a hadiszükségletéről. A keresztény fejedelmek, akik a kegyes hadjáratra szívesen vállalkoztak, eközben nagy sereggel összegyűltek.

E fontos háború vezéréül Andrászt nevezték ki, aki a szentséges sorozásnál elsőként adta a nevét e katonaságra. András után közülük elsősorban Ausztria hercegét és Henrik nevers-i grófit említik, továbbá Valtert, Gallia királyának a kamarását, a maule-i Milót és az isteni Zsuzsanna vicomte-ját. (185) A velencei évkönyvek azt állítják, hogy Andrászt és seregét a velencei flotta vitte el Szíriába, és a velenceiek ezt azért tették meg nagy örömmel, mert András csupán csak a szállítás fejében önként odaadta nekik Dalmácia teljes tulajdonjogát, amely előzőleg a magyaroké volt. Erről azonban a magyar évkönyvek hallgatnak, vagy azért, mert ilyen egyezséget a király sohasem kötött azokkal, vagy – ha a história igaz és megtörtént tényről beszél – jogtalanul mellőzik. Ellene szól azoknak a magyaroknak a hagyománya, akik az eleiktől hallottak erről, és úgy emlékeznek, hogy András király Pannóniából kivonulva Konstantinápolyba ment a sereggel, mint ahogy azt az alább következőkből gondolni is lehet, és a trákiai Boszporuszon kelt át Ázsiába. Ugyanis a pápai legátus és Jole a velencei flottával Konstantinápolyba ment el, oda gyülekeztek mindenhol a kereszt felvarrt jelével megjelölt csapatok. A legkevésbé sem látszik valószínűnek, hogy a keskeny kis szoroson való átszállítás fejében mondott volna le önként Dalmácia jogáról, amelyért annyi sok vér ömlött. (190) Amikor tehát András, akire pápai felhatalmazással a keresztény közösség főségét bízták, megérkezett Konstantinápolyba, ott találta a pápai legátust, és egy darabig kénytelen volt várakozni társaira, míg a többi hadvezér összegyülekezett. Eközben történt az a szörnyű és örök emlékezetre méltó eset, amelynek során Magyarország királya bizonyágát adhatta lelkierejének és szilárdságának.

Elmondják ugyanis, hogy mielőtt András külföldre indult volna, hogy az országról megfelelően gondoskodjék, egész Magyarország élére állította a nemes Bor nemzetségből született, próbált hűségű és bölcsességű férfiút, Bánk bánt, rá ruházta a királyi palota igazgatását, becsületére bízta a királynét, gyermekeit és vagyonát, mindenekelőtt arra intette, hogy törvényesen kormányozza az országot, senkivel szemben se tűrje el a jogtalanokodást, minden szomszédal egyformán tartsa a békét; továbbá figyelmébe ajánlotta a nyugalmat és a tisztességet. Bánk bán erős lélekkel vette át az ország reá bízott főségét, arra gondolt, hogy remek alkalma nyílik erényeinek és hűségének bizonyítására. A szerencse féltékeny lett rá, és igyekezetének kedvező kimenetelét megghiúsította. Egyszer odaérkezett Alemanniából Gertrúd királyné fivére, hogy a férje távollétén szomorkodó nényjét vigasztalja; néhány napig ott tanyázott nála, és az asszonyt mindenféle pajzánssal szórakoztatta; nem ártatlanul cselekedett így, hanem mert tudta, hogy az mindig nagyon elnéző iránta. (195) A királyné körül éjjelnappal ott forgolódott Bánk bán felesége, egy feltűnően szép, rendkívül bájos és hihetetlenül szemérmes asszony; Gertrúd nagyon kedvelte a társaságát. Öccsét azonnal elfogta az asszony iránti szerelem, tisztessége még külsejénél is jobban izgatta, és rövidesen úgy nekitüzesedett, hogy majd belepusztult. A királyné észrevette öccse lángolását, és valami meggondolatlan együttérzésből, mely többnyire az asszonyi lélek sajátja, túlságos engedékenységet mutatott. Nemcsak beszélgetésre hívta magához kettejüket, hanem sokszor lakomára is, a csevegőket magukra hagyta, és amennyire az illem látszata alatt lehetett, alkalmat teremtett a szerelmeskedésre. Végül, amikor látta, hogy az asszony hajthatatlan tisztessége semmiképpen sem inog meg, egy félreeső szobában otthagya őt az öccsével együtt, ahol az szemérmén erőszakot vett. (200) Szegényke hallgatott a gáztétről, hazament a férjéhez, de amikor az magához ölelte, hogy utódról gondoskodjon, így szólt: Milyen asszonyt szeretnél ölelgetni, te boldogtalan, vajon a feleségedet, vagy egy bűdös kis kurvát? Bizony, ha a feleségedet, akkor csalatkozol, ha pedig egy becsutelen szajhát, akkor jól vigyázz, hogy meg ne fertőztesd magad egy bemocskolt ringyóval. Meggyalázták a te nyoszolyádat, Bánk bán, mert hitvesedet a királynéra bíztad, ő meg elvetemült keritőnként odavetett az öccsének, hogy megerőszkoljon. Nosza, szabadítsd meg ártatlan lelkemet ettől a testtől, amelyet nem az én vétkem, hanem a másé fertőztetett meg. Kérlek tehát, Bánk bán, itt helyben ölj meg, hogy az ártatlanság szellemének megsértéséért bosszút állj, ne kelljen lelkem és testem engesztelhetetlen gyilkosává válnom, és becsületedet ne szennyezze ez az aljasság. (205) A felháborodott férj haragját leplezve vigasztalja asszonyát, ölelgeti, csókolgatja a zokogót, kérleli hitvesi szerelmükre, melyet nem az ő hibája, hanem más kéjvágya sértett meg, hogy titkolja el közös gyalázatukat, és megígéri, hogy ha itt lesz az ideje, mindkettőn a legsúlyosabb példaadással fog bosszút venni. Az asszony lelkét megnyugtatja, de saját

elleplezett haragját nem tudja fékezni, másnap néhány emberrel bemegy a mit sem sejtő királynéhoz, kirántja a köpenye alatt viselt kardot, nekimegy, és halálos szúrással keresztüldöfi. Aztán a véres karddal a hökkentek elé lép, kiáltozik, hogy jogos haragjában ölte meg Gertrúdot, mert az az ő feleségét aljas kerítőnő módjára erőszakra vetette oda elvetemült öccsének. A tömeg közepén becsülettel megvallja, hogy semmiféle büntetést sem fog visszautasítani, hanem másnap néhány főnemes kíséretében egyenesen megy Andrásához Konstantinápolyba, és ott önként vállalja a felségsértésért járó büntetést. E szavakra a zajongás elül, ő pedig a főurak közül maga mellé vesz néhány kíséret, és megállás nélkül megérkezik Konstantinápolyba; ott találja a királyt, aki még nem hagyta el Európát. Ahogy a színe elé lép, így szól: Itt van, király, országod kormányzója, akit mások alighanem aljas királygyilkosnak tartanak. (210) Az igazságosságban bízó Bánk bán elkövetett bűne után nem keres szökéssel büntetlenséget, hanem tisztességes úton a méltányos bíróság ítéletét várva hozzád jön, hogy ha törvényesen alulmarad, elszenvedje az azonnali súlyos büntetést. Nem kér magának más bírót, csak azt, akit megsértett, és aki inkább lehet vádló és bosszúálló, mint bíró. De a vádlott e hallatlan merészségét fejedelmének hallatlan igazságossága szüli. Gertrúd a feleségemet, akit szolgálóként bízam rá, odavetette féktelen öccsének, hogy megerősakolja. Jogos haragomban megöltem álnok úrnőmet, mert nem tűrhettem a gyalázatot, amelyet – mint a te példából megtanultam – a halálnál is rosszabbnak tartok. Itt van, király, a jogosan gyilkoló kard, amelyet hitvesed vére szennyez. Hát ha vétkeztem, amikor az elviselhetetlen szégyentől megszabadítottam magamat, ezzel a karddal vágj le nyomban; ha úgy gondolod, hogy joggal tettem ezt, az egész világ előtt emlékeztetés ítélettel ments föl most engem, nehogy úgy lássék, mintha hiába jöttem volna ide az igazságban bízva. (215) A király nagy önuralommal hallgatta a vétkest, hogy arca és lelke a legkisebb változást se mutassa, így felelt: Irántam való bizalmad, Bánk bán, eléggé megnyugtat felőled. Ha a dolog úgy áll, ahogy mondd, térj most vissza az országba, viseld szokott hűségeddel a rád bízott tisztet, és mert ezt a szent hadjáratot nem illik főbenjáró ítélettel megakasztani, majd megítéllek, ha visszatértem Magyarországra. Ezekkel a szavakkal elbocsátotta az embert, és hozzálátott, hogy csapatait átszállítsa Ázsiába.

Miután a vezérek a pápai legátussal megérkeztek Szíriába, csapataikat egyesítették János jeruzsálemi királyéval, és elsősorban Damia ostromát tervezték, mely Egyiptom ősi, Nílus menti városa, egykor Heliopolisnak nevezték, mely név a Napból származik, melyet a görögök Héliosnak mondanak. Ugyanis úgy gondolták, hogy sokat használ az ügynek, ha először ezt a várost támadják meg, melynek birtokában könnyebben szerezhetik meg Kairót és a közeli Babilont. Tudták, hogy e két város birtokbavétele után a szerencsenemzetet gyorsan kiirthatják. Az üdvösség ezerkétszázötvennyolcadik évében, május idusán András fővezér az összes fejedelem egyetértésével elindította a táborát Damia felé; a várost bátran megtámadta. (220) Hármás téglafal, valamint a Nílusból kivezetett árok vette ezt körül, és hosszúkás sziget formájára nyúlt el. Mellette állt egy fároszi torony, vaskosságára és magasságára nézve nem hasonlítható ahhoz a régihez, amelyről Pharosnál és a Nílusnál olvasunk, de amely a külvárost, a kereskedők bódéit és a városi magtárt a kalóztól és rablótól megvédte. András király nekimegy ennek a városnak, amelyet a szultán sok és sokféle municióval látott el, és mert két elővárosa van, az egyikhez ő maga lát hozzá Ausztria hercegével, a másikhoz a kamarás meg a többi. Először is a tornyot török a mellé állított masinákkal. Az öldöklés mindkét részen napra fokozódik, azonban többen esnek el azok, mint a mieink közül. A katonák ereje és a vezérek tehetsége elfoglalja a tornyot meg az elővárosokat, megszerzi a csúrt meg a dúsgazdag áruraktárakat, a katona pedig nemcsak az éhségtől szabadul meg, hanem busásan meg is gazdagszik. (225) Az őrség részint elesik, részint fogságba jut; aki közülük fölveszi az igaz hitet, nemcsak életét és szabadságát nyeri vissza, hanem elvesztett javait is. Viszont azok, akik megátalkodottan kitaranak átkozott pogány hiedelmeik mellett, halállal bünhődnek; néhányan szolgaságba kerülnek. A szerencse ez első kedvezése a keresztények önbizalmát nem kevésbé növeli. Elszántságukat nemcsak a győzelem derűs előjele dagasztja, hanem a dúsgazdag öröme is, ugyanis minden élelmiszert és elraktározott árut a katonaság kap meg. András e módon kívánja a közvitézeket fellelkesíteni a harcra. A hadvezér bőkezűségének eredményeképpen a katonaság mit sem óhajt jobban a csatánál. A tél fele már eltelik, amikor kellemetlen áradás érkezik. A Nílus ebben az időszakban nem szokott kiönteni, azonban a heves délkeleti szél a tengert úgy feldagasztotta, hogy visszaáramolva felduzzad, a táborát mindenestől elárasztja, ami a felszerelésben és az élelmiszerekben szörnyű károkat okoz, az elemözsia az árvízben megrothad. (230) A fővezér összehívja a püspöki kart, mert úgy véli, hogy a bajt égi eszközökkel kell orvosolni, és az isten segítségével kell folyamodni, nehogy a szentséges kezdeményezést e roppant csapás megghiúsítsa. Ezért a püspökök utasítására általános böjtöt hirdetnek. És íme, a böjt végére a tenger lecsillapodik, és teljes szélcsend áll be.

Ezenfelül az isteni gondviselés váratlanul egy még nagyobb diadal lehetőségét kínálja fel a keresztényeknek. A Nílusnak az az említett keskeny árka, amely Damiatát körülveszi, az választja el a mieinket a szultán egy sokkal nagyobb táborától, amely alig ezer lépésre, az öreg Nílus partján áll, amelyen a szultánnak lehetősége van csapatokat meg ellátmányt ki-be szállítani. Amikor ezt a mieink észreveszik, hogy hiábavaló ostrommal ne csapják be magukat, Andrásban az a vágy ébred, hogy a várost minden oldalról ostromolja, ezért úgy dönt, hogy a sereget a Níluson túl és innen is elhelyezi. (235) Azonnal átküld a Níluson egy erős hadtestet táborverés végett, mégpedig azon a részen, ahol – mint mondtuk – az ellenséges tábor helyezkedik el. Ezt a szultán a

kémeitől megtudja, megijed a keresztények rajtaütésétől, és főszerelést, poggyászt hátrahagyva azonnal kivonul a dúsgazdag táborból. A vezér ennek láttára nyomban megszállja az üres tábornak, amelyet minden szükségessel reményen felül rakva talál. A túlparton felállítja a másik tábornak, a kettőt híddal kapcsolja össze, hogy kölcsönösen oltalmazhassák egymást, és a várost szorosabban zárják körül. Damiatát erre súlyos kétségbeesés keríti hatalmába, melynek oka a szultán menekülése. Karadin, a néhai Szaladin fia, a szultán szökéséről és a keresztények sikereiről értesülve letesz arról a reményről, hogy Jeruzsálemet továbbra is tarthatja, de hogy azt elfoglalása után a keresztények se tarthassák meg, elhatározza, hogy lerombolja. (240) Megváltónk sírjának és templomának háborgatásától visszatartja a kezét, amit egyesek az istenség tiszteletével, mások a keresztény polgárok tiltakozásával magyaráznak, tudniillik Jeruzsálemet szírek, örmények, etiópok, grúzok és más, hitünkön levő ázsiai népek lakták, és azt mondják, hogy Karadin ezek kedvéért tartóztatta meg magát. András emellett flottát állítat a Nílusra, nehogy bárkinek is bejárása legyen a városba, ostromtetőket vitet oda, köröskörül több vívótornyot is állít; semmi eszközről sem feledkezik meg. Az ostrom alá fogott városból semmiféle főszerelés sem hiányzik, és ennek birtokában bátran áll ellent. A lakók a falakon harcolnak, az árok távoltartja a támadót, és néhány hónapig nem kell aggódniuk sem az őrszemélyzet, sem az élelmiszer miatt; eközben itt is, ott is sokan elesnek, így telik el Damiatánál az első nyár, a tél, a rá következő tavasz. (245) András nagyon aggódik, de a gall előkelők még inkább, hogy katonai vállalkozásuk a háború kezdetén meghíusul Damiatánál, nem nyílik lehetőségük a szultánnal való ütközetre, akit – ha a szerencse úgy hozza – legyőzve, a többi játszva birtokba vehetnék.

Miközben a keresztény sereg ég a harci vágytól, június idusa táján váratlanul felbukkan a szultán, mérhetetlen sereget vezet, és tábornak ver Babilon és Damiatá között, azt minden lehető módon biztosítja, ám az ellenségnek minden heccelés ellenére sem kínál lehetőséget a csatára. A francia vezetők, hogy felrázzák tiszteletéből az ellenfelet, aki biztos győzelem nélkül nem hajlandó ütközetre bocsátkozni, András király tiltakozása ellenére kedvezőtlen harci feltételek mellett is harcra indulnak a szerencsén katonaság ellen, azzal kérkedve, hogy a szultánt megcsúfolják vagy megkárosítják. János jeruzsálemi király támogatja a franciák meggondolatlan vakmerőségét, inkább a velük való rokonság miatt, mint vezéri tiszténél fogva. A gallok tehát nekiveselkednek a tábornak ostromának, a sáncok mögött meghúzódó ellenfelet gyalázkodó ordítózással hergelik; az meg az erődítmények mögül nézegeti, hogy hányan lehetnek az ingerkedők. (250) A barbár látva a támadók kis számát, úgy nekibátorodik, hogy rögtön kitör, megrohanja a franciákat, és akkora tömeggel ront a hetvenkedő népségre, hogy jóformán a legelső rohammal nemcsak visszaveti, hanem leveri, lekasabolja, elfogja. A foglyok javaként Valtert, Gallia királyának a kamarását, a maule-i Milót és az isteni Zsuzsanna vicomte-ját említik. Mondják, hogy János királyt kezén és arcán összeégette az úgynevezett görögtűz, amelyet a szerencsének fáklyákkal és hajítódárdákkal szoktak dobálni. András király a gallok példájával figyelmezteti a többieket, hogy ne csak a szultánnal, hanem az ostromlott várossal való küzdelemmel is hagyjanak fel. Rájön ugyanis arra, hogy a várost sem erővel, sem kiéheztetéssel nem lehet elfoglalni. A vallásos király isteni segítséget vár, hogy a bevehetetlen várost bevegje. (255) A hadvezér nem is csatlakozik reményében, mert a várost váratlanul pestisjárvány támadja meg. A franciák szerencsétlen csatája után az ötödik hónapban néhány katonának akaratlanul is feltűnik a városban uralkodó csend, közelebb lappanganak a kapuhoz, hogy kifürkésszék, mi történt odabent. Amikor a bástyákon és a falak mögött mély némaságot tapasztalnak, azt hiszik, hogy az előőrsök elaludtak, vagy valami okból távol tartózkodnak, ezért óvatosan visszahúzódnak, hogy társaikat sürgessék a létrák azonnali odavitelére. Ez megtörténvén, az odatámasztott létrákon felmásznak a kapubástyára, és mert senki sem áll ellen, egy szakaszt beküldenek, baltával, feszítővassal betörik a kaput, az előszaladó szerencséneket leöldösik. A kapu megnyílván a többiek előtt is, az ostrom tizennyolcadik hónapjában egykettőre birtokba veszik az óhajtott várost. (260) Oda benyomulva senki sem bukkan fel előttük, ezért eleinte arra gyanakodnak, hogy az ellenfél lest és cselt vetett; a tereken, sarkokon senkit sem találnak, az ablakokban senkit sem látnak. Mivel azonban a piacokon, utcákon, épületekben és templomokban holttestek hevernek, ez nyomban elárulja a város katasztrófáját; az ostrom kezdetén hetvenezer ember élt ott, e napon pedig alig találhatnak háromezer haldoklót vagy egészségeset. András a főpapok egyetértésével először is könyörgést tart, és buzgón gondoskodik az istennek való hálaadásról, mert ezt az ősrégi és dúsgazdag várost az ő kegyelméből és segítségével szerezte meg véráldozat nélkül. Aztán a kapukhoz őrséget és mindenhova hadiszerszámokat helyez, majd úgy határoz, hogy mindaddig a tábornak marad, míg a pestis gyanúja eloszolván a levegő egészsége helyreáll. Ezért a szerencséneknek meghagyják az életüket, hogy a tisztogatás feladatát és gondját ellássák. (265) A járvány elmúltával Mohamed irdatlan költséggel épült bazilikáját a püspökök határozatából a hatalmas szűz Mária anyának szenteli fel, és püspöki rangban főpapot állít az élére. Amikor a szultán megtudja, hogy a magyar király fősege és parancsnoksága alatt Damiatát elfoglalták, tábornak azonnal megbontja, elindítja, és Kairóba meg Babilonba vonul vissza. A keresztények a tavasz kezdetén, február kalendáján a levegő megtisztultával bevonulnak a városba; másnap a pápai legátus a püspökök páratlan koszorújában megtartja az isteni szűz tisztulásának az ünnepét. Az utcákon, tereken, sarkokon mindenfelé fáklyákat, gyertyákat helyeznek el, hogy a győzelem istenének illő tiszteletet adjanak. A királyt e napon a többi vezérrel együtt a katonák üdviválgása közepette ujjongva bevezetik a városba, ő elnököl az ünnepségeken, és minden oltárnál hálaadást rendez. (270)

A dúsgazdag és hatalmas városból szedett zsákmányt a katonák között rang szerint szétosztja, a többit istentiszteletre és adományra fordítja. Aztán a fejedelmi tanács elé terjeszti a terület felosztásának az ügyét, ahol mindannyian úgy vélekednek, hogy miután a szultánt Babiloniából kiűzték, a katonák házakat és hozzájuk tartozó földeket foglaltak el, azokból az ő példájukra kolóniát szervezzenek, és azt írják a nevükre. Tehát törvényt alkotnak a gyarmat megszervezéséről és a földügyről.

Mialatt Szíriában így mentek a dolgok, Péter konstantinápolyi császár Tódor durazzói zsarnok börtönében meghalt; birodalmát eközben Jole kormányozta. A latin előkelők erre visszahívták a Galliákból és császárrá tették Péter fiát, Róbertet. Honorius pápa Toulouse-ban az isteni Domonkos segítségével úrrá lett a szakadórokon, és nyomban megerősítette annak szerzetesrendjét. Ugyanezen időben a római császárrá jelölt Frigyes Ottó halálával visszatért Rómába, ahol Honorius átadta neki a császári koronát. (275) Valamivel előbb elveszítette az anyját, Konstanciát, bitangságának józan féken tartóját, és most mintegy zablóját vesztetten rávetette magát a féktelenkedésre, és a pápa ellen számtalan gaztettet és jogtalanságot követett el. Honorius megharagudott rá arcátlan pimaszsága miatt, és a fiatalurat súlyos átokkal büntette meg.

Szíriában ezekben a napokban virágzott a keresztény közösség, mert a keresztény vezérekbe nagy lelkesedést öntött az a remény, hogy a szultánt és az egész szerecsen népséget rövidesen megsemmisítik. És ezt a vártnál gyorsabban el is érték volna, ha nem jön közbe János jeruzsálemi király önhittsége, amely miatt a nagy vállalkozás némi késedelmet szenvedett. Ez ugyanis úgy vélekedett, hogy Damiatának az ő uralma alá kell kerülnie, és nem vette figyelembe, hogy mennyivel tartozik a pápa bíborosának és Andrásnak, a szentséges hadjárat fővezérének; az illendőség ellenére ezek jelenlétében mindent az ő megkérdezésük nélkül intézett. (280) E szemtelenség miatt a legátus egyszer-kétszer finoman figyelmeztette, hogy ne sértse meg a magyarok királyát meg a többi előkelőséget, ő azonban nem tűrte a kioktatást, hanem az élelem fogytára hivatkozva elment Jeruzsálembe; sok katona követte, és csak kéréssel lehetett rávenni a visszatérésre. Eközben András a többi csapattal Damiatában töltötte el a nyarat meg a telet, János pedig tavasszal jött vissza a táborba. Azért a Damiatában eltöltött, a vártnál több idő nem múlt el haszon nélkül, mert a genovai, a velencei meg a pisai flotta rengeteg katonát hozott Szíriába, akit a dúsgazdag város bevétele odacsábított. A jeruzsálemi király visszajövele után tanácsot tartottak, és mindenkinek úgy tetszett, hogy a tábort helyezték át Kairóhoz és Babilonhoz, ami június idusán megtörtént. A Nílus Damiatát körülvevő csatornája mentén tették meg az utat; a Nílushoz érkezve találtak ott egy hidat, amelyet az ellenfél épített, és látva, hogy gyenge őrség védelmezi, András azonnal elfoglalta. Péter és Pál apostol születésnapja másnapján Babilontól három mérföldnyire tábor vert. (285) A szultán Kairóba és Babilonba megszámlálhatatlan szerecsen sokaságot vont össze, és látszott, hogy ez nem fog egyhamar kifogni az élelemből; a keresztény hadvezér, aki részint a Níluson, részint szekéren körülbelül négy hónapra való eleséget szállított oda, azt remélte, hogy az ellenfelet sokkal gyorsabban győzi le fegyverrel, mint kiéheztetéssel. Ezért naponta provokálta a szultánt, hogy az ütközetbe bocsátkozzon, az ellenfél félelmet színlelt, és a mieink ellen hallatlan veszedelmet agyalt ki. A mieink mintegy két hónap alatt beteltek itt a pusztítással és a rohamozással, az pedig kívárta az alkalmat, a Babilon és Kairó alatt az átlagosnál is magasabb partok közt hömpölygő Nílust eltorlaszolta, és amikor az néhány nap múlva a vártnál gyorsabban felduzzadt, hirtelen átvágta mindkét partot, és a folyam árját az ellenséges táborra vezette rá. A folyó kiömlött, mint az özönvíz, és roméi nagyobb magasságban mindent beborított, a mieinknek elviselhetetlen kárt okozva, a jószágot nemcsak a legelőtől, hanem a begyűjtött takarmánytól is elvágta, az emberek táplálékát tönkretette, és a táborban semmi sem maradt, amivel a katonaság három napig táplálkozhatott volna. Azonnal pusztító ínség keletkezett, amelyet csak békekéréssel lehetett elhárítani; a visszavonulást az áradás akadályozta, a talaj egyenetlensége és a gázlók bizonytalansága pedig egyenesen reménytelenné tette. (290) Csak a Nílus töltésén nyílt kijárási út, de azt az ellenség oly sűrű és erős őrséggel lepte el végig, hogy semmiképpen sem lehetett elkergetni onnan. A keresztények végül a legnagyobb szorultságra jutottak, és kénytelenek voltak meghatározott feltételekkel békét kérni. Bár jobb szerettek volna éhen veszni, mint szégyenteljes egyezséget kötni, mégis figyelembe vették a közérdeket, hiszen pusztulásuk a keresztény közösségre óriás: csapást jelentett volna, azt pedig, amit megszereztek, a nagy bukásban úgyszólván tarthatták meg. András király küldöttei azzal a feltétellel hozták békét az ellenféltől, hogy Damiatát a benne talált javakkal egyetemben visszaadják a szultánnak, ő viszont a kereszt egy darabját átengedi Andrásnak; a foglyokat mindketten el eresztik; a keresztények visszavonulnak Tyrusba és Akkonba, mely városok nyolc évig békét élveznek. Az isteni szűznek Damiatában szentelt püspökség a barbárok visszajövetelével éppen az ő születésnapján visszatért az ocsmány és istentelen szerecsen szertartáshoz, és ez a tizenkettedik századot követő huszonnegyedik évben történt. (295) Szíria dolga így rendeződött, a szultán visszakapta Damiatát, a változatos szerencsés András király, Colonna kardinális, az apostoli legátus, aztán Ausztria hercege meg szinte az összes többi keresztény fejedelem ugyanazon az úton, amelyen ment, visszajött Európába.

A következő évben a szultánnal kötött béke oltalmában János jeruzsálemi király is eljött Rómába, ahol Honorius pápa bőkezűen megajándékozta. A pápa ellenfelével, a súlyos átokkal sújtott második Frigyesel kötött rokonságot, amennyiben eljegyezte vele Jolétól született lányát, hozomány fejében pedig szülőltére ruházta azt

az anyai jogkört, amely Jeruzsálem királyságában Jole kezében volt. Ez adott aztán a nápolyi királyoknak jogcímet arra, hogy a jeruzsálemi király titulását is használják. Elutazott Hispániába, ahol Fülöp király káprázatos végrendelettel gazdagította, tudniillik hatvanezer font ezüstöt hagyott Jeruzsálem királyára, ugyanennyit a templom vitézeire és ugyanennyit az ispotály felügyelőjére. Végezetül fogadalomból meglátogatta az isteni Jakab hispániai templomát. Berengariát, a hispán király lányát vette feleségül.

(300) A magyarok évkönyvei elmondják, hogy a magyar légiókkal Pannóniába visszatérő András magával hozta István első vértanú és az isteni Margit koponyáját, továbbá Tamás és Bertalan jobbát, Áron vesszejének egy darabját és ama kancsók egyikét, amelyekben megváltónk a vizet borrrá változtatta, valamint nagy tiszteletre méltó ereklyék sokaságát. Az országot a legnagyobb nyugalomban találta, ami valószínűleg nem annyira a vezető politikusoknak tulajdonítható, mint inkább azoknak az istenségeknek, akiknek relikviáit elhozta. Az ereklyéket elsősorban azok a főpapok kapták meg a királytól, akik a néhai királyné jegyzőjének, Erga fia Benedeknek a figyelmeztetésére tiszteletadás végett a visszatérő uralkodó elé vonultak. Amde alig lépett be András a palotába, máris megrohanta a halott királyné emléke. Sokan azt mondják, hogy megőrizte kezdeti kiegyensúlyozottságát, másnap Bánk bánt törvény elé idézte, és ítéletet hirdetett. Tudomást szerezve felesége bűnéről, úgy ítélte meg, hogy az ártatlanság megvédelmezésének példájaként joggal ölték meg őt. (305) A legfőbb bíró ítélete a felségsértés és királygyilkosság vádlottját felmentette. Később azonban Bánk bán egész családja kegyetlen pusztítást szenvedett, mert a királyné gyermekei nem tudták nyugodt szívvel bosszultatlan elviselni szülőjük halálát. Azt mondják, Gertrúd testét a pilisi zárdában helyezték el. Vannak, akik arról tudósítanak, hogy a királyné veszte után gyilkosát és annak gyermekeit azonnal keményen megbüntették.

Az András visszatértét követő kilencedik évben – mint mondják – lányát, Erzsébetet, a szentséges szüzet, hozzáadták a főrangú nemességéről és életszentségéről híres Lajos türingiai tartománygrófhhoz. Beszélik, hogy ez korát meghazudtolva olyan hitbuzgó volt, hogy még alig volt ötéves, amikor úgy belemélyedt az imádkozásba, hogy az oltár elöl nem lehetett elvonszolni; (310) a leánykákkal való játszadozás közben sokszor kiosont, hogy óránként alázatos imát mondjon az istennek, akire szünet nélkül gondolt; gyűrűben és ékköben játszott, hogy amit nyer, azzal a szegényeket segítse; a szüleitől fondorlatosan elcsent pénzt a rászorulóknak között szétosztotta; amikor az apostolok oltárára névkártyákat szórtak, és a szólított leányok ezek közül húztak pártfogót, ő János evangélista nevét húzta ki, és az ő védnökségének úgy örült, hogy annak nevében senki semmit sem kért tőle hiába; öltözetében utálta a luxust és a női cicomát; állandóan isteni elmélkedésbe merült, a legmélyebb alázattal hallgatta a misén az evangéliumot, csodálta a szent áldozást, a bűnbánat napján mezítláb lépett be; a büdös és nyomorult koldusoknak a szolgálók nevetgelése közepette gyakran megmosta a fejét, az önsanyargatás és önmegtartóztatás, a kegyesség és könyörület egyetlen nemét sem hanyagolta el. (315) Amikor férje, a tartományi gróf, Frigyes császár látogatására Cremonába ment, éhínség dühöngött, ő pedig az éhezők tömegét összegyűjtötte, és a magtárt kiürítve jóllakatta, a palotát megtöltötte a nyomorgó sokasággal. Életszentségének láttán férje teljes szabadságot adott hitvesének az adományozásra, és vele versengve gyakorolta a keresztényi kötelességeket. Sőt, az ő ösztönzése és kérése felgyűjtotta benne az istenszeretetet, elment Jeruzsálembe, és a szent tartományban fejezte be az életét. Férje halála után egyesek mint az országra kártékony prédát és fecsérlőt kiűzték. Miközben nyomorultan bolyongott, szállást egy valamikori disznóólban talált. Éjjél után felkereste Ferenc közeli kolostorát, és megkérte a barátokat, hogy adjanak hálát a magasságosnak az ő páratlan nyomorúságáért. (320) Anyai nagynénje, a szent szüzek főnökasszonya azonban megsajnálta a számkivetettet, elvitte nagybátyjához, a bambergi püspökhöz, aki kegyesen fogadta és tisztelettel tartotta őt, hogy egy másik férfival összeházasítsa. A nagybácsi sokáig huzakodott az unokahúgával, de a roppant szemérmes és állhatatos asszonyt nem tudta eltéríteni a céljától; mi több, ez elhatározta, hogy ha a házasság kedvéért amaz erőszakot alkalmaz vele szemben, inkább levágja az orrát, hogy az ocsmány sebbel arcát eltorzítva megmeneküljön a második házasságtól, mintsem hogy engedjen nagybátyjának és magát megadva visszatérjen az emberi bujaságok közé. Mialatt e kényszerhelyzetben gyötrődött, íme, a messzi szíriai szolgálatból meghozták a férje csontjait, és amikor püspök nagybátyjával együtt páratlan pompával könnyezve odajárult, zaklatója megsajnálta, és az alkalmatlankodás abbamaradt. Ezután belépett az isteni Ferenc szerzetébe; miután a megvetett hitvány kék posztóból varrt ruhát felöltötte, hallatlan alázatosságról tett bizonyosságot ebben a rendben. András királynak fülébe jutott ez a feneketlen nyomorúság, nagyon megsajnálta a lányát, és elküldött hozzá egy főembert, hogy hívja haza az atyai királyságba, azonban semmiképpen sem tudta ezt elérni. (325) Úgy tudják, naponta arra szokta állhatatosan kérni az istent, hogy ültessen bele lemondást az emberi dolgokról és elsősorban a gyermekekről, türelmet a megaláztatással és kitartást a szenvedéssel szemben, hogy annál készségesebben imádjá és szeresse teljes szívvel és lélekkel megváltóját, és semmi se legyen számára fontosabb az istenszeretelnél. Az életszentségre Konrád, azon idők rendkívül hitbuzgó embere taníttatta. Az apácakolostorban nemcsak gyapjúfonással és szövással folytatta alázatos életét, hanem a lemondás gyakorlása kedvéért a legpiszkosabb szolgálatot is elvégezte. Gyakran szokta mondogatni, hogy még megvetettebb életmódot kívánna, ha volna ilyen, hogy az istennek tessenek. Azt mondják, szent életével és elragadtató elmélkedéseivel végül is elérte, hogy az eget nyitva látta maga előtt, szemlélte a vigasztaló isten

derült ábrázatát, beszélgetett vele, és ha megkérdezték, bevallotta, hogy sok titkos dolgot látott. Egyszer egy biborköpenybe öltözött ifjúval találkozott, akit megkérdezett, nem akarja-e, hogy imájával üdvösebb életmódhoz segítse őt, amikor pedig az akarta és megkérte erre, imádkozott annak üdvéért, mire az nyomban megérezte, hogy elragadja az isten utáni vágyakozás. (330) Azt az ötezer font ezüstöt, amit hozományként kapott, részint a jámbor szegényekre fordította, részint egy vendégfogadó ispotály építésére költötte, melyet még ma is meg lehet nézni Marburg városában. Többen mondják, hogy ott a betegeknek maga végezte a gyengéd szolgálatot, lábukat megmosta, gennyes kelevényeiket gyógyítgatta, gyakran elvállalta a ványolást, a gyengéknek lehúzta a saruját, naponta felsöpörte a piszkos padlót, megvetette az ágyakat, a szeretet semmiféle szolgálatától sem riadt vissza, miközben a szolgálók között sokszor örvendezve mondogatta: Ó, mi jól megy a mi dolgunk, hiszen urunkat mosdatjuk, takargatjuk; emellett gyapjút font, míg azok pihentek, és ebből szerzett keresetét az elesettekre költötte. Egyszer a nővér meglátogatására eljött a szegényházba egy Rade Gund nevű feltűnő szépségű és gyönyörű, dús hajú leányzó, akit Erzsébet elkapott, és ellenkezése, zokogása dacára levágta aranyhaját. Aztán megkérdezte, nem volt-e valaha szándékában üdvösebb életet kezdeni, ez válaszolt: Bizony, már rég, de hajam fénye visszatartott. (335) Erre ő: Jobban esik nekem, hogy a hajad lenyírásával elhárult minden akadály apácaéletem elől, mintha azt hallanám, hogy fiam római császárságra jutott. A leány felvette az apácaköntöst, és a kegyes szegényházban vele együtt szentséges életet élt. Azt mondják, legvégül, amikor a halandó királyság megvetésével már kiérdemelte a mennybelit, álmában megjelent előtte Krisztus, aki édes biztatással bátorította. Jöjj, kedves Erzsébetem, mondta, és lépj be a neked készített sátorba. Ezután lázas lett, elmékedései közepette sokszor látták örvendezni, míg éjfélkor, azon órában, amelyben Krisztus született, kilehelte a lelkét. Itt az idő, szólt, amelyben a kegyelmes isten égi menyegzőre hívja barátait. És mihelyt ezt kimondta, elszunnyadt az úrban az üdvösség ezer fölötti kétszázharmincegyedik esztendejében. Négy napig volt kint a teste, mielőtt földbe tették volna, és édes illatot árasztott, aztán – ahogy sírba helyezték – hamarosan olajat bocsátott ki jótékonyosságának és könyörületességének jeleként. (340) Ez asszony szentségét halála után számos csodatett bizonyította. Szászországban Henrik szerzetes, akit végtagjainak elviselhetetlen fájdalom gyötört, álmában figyelmeztetést kapott, hogy az isteni Erzsébet segítségével könyörögjön, mire azonnal annak szelleméhez fordult, és meggyógyult. Egy mainzi leány, akinek elméjét gonosz démon szállta meg, sírjára fektetve rögtön megszabadult. Az utrechti Tódor, akinek jobb keze zsugorodásban szenvedett, egy szembejövő vén tanácsában bízva elment az isteni sírhoz, amelyre a kezét rátette, és mindjárt meggyógyult. Emlékeznek a kölni Hermanra is, akit főbenjáró bűnnel vádoltak és bilincsbe vertek, ez pedig ennek az istennőnek és tanítójának, Konrádnak a nevét szólitotta; a következő éjjel égi fényvel övezve mindketten fölkeresték, és ez istenségek csodamód megvigasztalták; másnap aztán a bíró elítélte, és a harmadik mér földkőnél felakasztották, szülei elkérték, hogy fiúk ne nélkülözze a temetés tisztességét; és azt mondják, hogy amikor a halottat elvitték volna, az istennő pártfogásáért folyamodtak, mire az nyomban visszatért az életbe. (345) Ugyanez történt a folyóba merült mainzi Burkharddal és földijével, Utelinnel is. Egy négyéves kisfiú, aki kútba pottyant, és élete kihunyott, e szellem segítségével visszakapta elveszett életét. A mainzi Frigvest, aki belefulladt a közeli folyóba, visszahívta a napvilágra. Az ugyanebben a városban született Jánost megmentette az akasztástól. Meggyógyította Bolemárt, akinek kezét a malomkő szétroncsolta, és felépülésében nem is reménykedett. Egy vakon született mainzi gyermeknek megadta a szeme világát. Teljesen egészségessé tette Beatrixot, a golyvás és púpos leányt, két Gertrúdot, egy sántát meg egy vakot. (350) Azt mondják, Erzsébet istensége a legjobb egészségre hozta vissza a szeme fényét veszített mainzi Henriket, a látni, hallani, beszélni, járnai képtelen trieri Matildot, a hasonlóképpen vaksággal vert Heliburgot mind. Sokat lehetne beszélni erről a szentséges asszonyról, de legyen elég ennyi, nehogy messze kalandozzunk a tárgytól; térjünk vissza apjához, Andrásához. Amikor a király értesült lánya haláláról, akit aztán a püspökök az istennők közé iktattak, nagy szomorúság fogta el, mert lánya kiválóságát nem tisztelte, ahogy kellett volna, mert megaláztatását és nyomorúságát eltűrte. Ennek elhunytát alig négy évvel élte túl, mert akkora testi gyengeség tört rá, hogy miután harmincnégy évig uralkodott, néhány nappal később kilehelte a lelkét, ami az úr ezerkétszáz fölötti harmincötödik esztendejében történt. Testét gyermekei a legtisztesebb temetéssel hantolták el abban a kolostorban, amelyet Egresnek neveznek.

19. fejezet - Nyolcadik könyv

András eltávozván az életről, minden magyar nagyobbik fiát, Bélát köszöntötte királyként. Rendben lebonyolították a királyválasztó országgyűlést, és az október idusa előtti napon szokás szerint megkoronázták Fehérváron Péter egyházában, amelyet ő szentelt neki. Az ünnepségen öccse, a herceggé tett Kálmán vitte a kardot. A lovat Dániel, a ruténok fejedelme vezette nagy alázattal. A kormányrudat kézbe véve igyekezett követni apja méltányosságát és igazságosságát. Kezdetről fogva rendben és nyugalomban tartotta az országot, a szomszédokkal őrizte a békét, amit azonban, mint alább szóba kerül, az ausztriaiaknál nem talált meg. (5) Alig uralkodott körülbelül öt évet, amikor a magyarokat rémületbe ejtette a tatárok jövele, akiket egyesek mongoloknak neveznek. Nem lesz fölösleges, ha mielőtt továbbmennénk, szólunk ezek származásáról és gyarapodásáról, hogy ennek a zord és rusnya, a nemzetek megbüntetésére az Északról előszóltított népségnak az eredete ne maradjon homályban.

A tatárok szkíta nemzete, miután őshazájából kimozdult, kipusztította és kifosztotta, majd birodalmához csatolta először Grúziát, aztán Nagy-Örményországot. Lerohanta a perzsákat, széltében feldúlta Ázsiát, és sok tartományt tett tönkre; ezután átkelt a Ripheus-hegységen, és elfoglalta Sarmatia nagy területeit. Rablással, gyűjtogatással győtorzte a ruténokat, a lengyeleket, a kunokat, és jócskán meggyarapodva már elérkezett a géták és a dákok határához. (10) Néhányan bővebben s többet szólnak róluk, és elmondják, hogy ez a nemzet hajdan India királyának fizetett adót, de mert emellett katonai szolgálattal is terhelték őket, ezt megsokallották, és Dzsingisz vezetésével szövöttek Dávid király ellen, óriási tömeget szedtek össze, és fűtykösökkel megnyilakkal megtámadták az indusok országát, akire ráakadtak, azt mind lemészárolták, nemre, korra nem voltak tekintettel, és amikor a királyt megtalálták, azonnal felkoncolták. Gyermekei közül senkit sem hagytak életben egy szem lányán kívül, akit Dzsingisz feleségül vett. A szerencse pártfogása a király meggyilkolása után olyan elbizakodottá tette őket, hogy azt hitték, minden nehézség nélkül birtokukba vehetik az egész világot, mint ahogy annak országát is könnyen elfoglalták. Ezért máris követeket küldtek a velük szomszédos khorezmiekhez, hogy adjanak évi adót, mit ha nem tennének, tüzzel-vassal kényszerítik őket a szolgáltatásra. Ezek felháborodásukban megölték a követeket, mire azonnal fegyvert fogtak ellenük. A khorezmieket kikergették a táborukból, azok elmenekültek, és területükről elúztatva visszahúzódtak Grúziának egy, a Kaspi-tengerrel szomszédos városába és Tripoliszba meg Perzsiába. (15) Majd innen kiszorulva halálra gyilkolták őket, azután a tatárok egy árvíz alkalmával elfoglalták a perzsák fővárosát, Joppét, és az egész országot alávetették. Leigázták az ibérek és az albánokon uralkodó kánt is. Amikor a keresztények az isteni sír visszaszerzésére súlyos háborút indítottak a szerecsenek ellen, a szultán kihívta őket Perzsiából, a mieinket leöldösték, és bevonultak Jeruzsálembe, ahol minden szent helyet gyilkolással, erőszakoskodással, fosztogatással szennyeztek be. Ezért egyesek nem alaptalanul állítják, hogy azokból a tisztátalan nemzetségekből származnak, amelyeket hajdanában Sándor kettős kapuval zárt be a Kaspi-hegyek közé, és talán nem is képtelenség egyetérteni ezekkel.

Mindemellett szólni kell valamit a külsejükről is, mert e nemzet otrombaságáról hiba volna hallgatni. Borzasztó és zord ábrázatú emberek ezek, többségük zömök testű, nagy, düledt szemű, melyet széles szempilla fed be, és kicsinek látszik, mert alig nyitja ki; (20) orra, homloka, arca széles; szakálltalan, felső ajkán és állán piheszerű ritkás szőrzet. Köldökig többnyire tömzsi, a középtermetet kevesen haladják meg. Fejüket oldalt a két halántékig borotválják a fejtető kivételével, és a tar részt lópatkó formára alakítják. Tarkójukat is borotválják, és hajukat a fültől hosszan lebecsátják, ahogy a törököknek, a szerecseneknek meg egykor a kumánoknak volt szokásuk. Testük könnyed és mozgékony, rövid lábszárúkkal és vádlijukkal gyermekkoruktól tudnak lovagolni, gyalog szinte sohasem járnak. Utazás közben a szarvasmarhára is felülnek. Az essedók és a hamaxobiusok módjára ház helyett bőrökkel fedett szekeret használnak. (25) Sohasem haladnak lépésben, hanem vagy cammognak, vagy rohannak, mint a béka, ezért gyalogosan nem érnek sokat. Hasonlóképpen állatias, ronda asszonyaik férfimódra lovagolnak. Paripáik kezesek, árpát nem esznek, vaspatkót nem vernek rájuk, orrukat felhasítják, heréiket kimetszik. Beszédük zaklatott és lármás, csak kérdésre ered meg, ugató hangjukat a torokban képezik. Ha énekelnek, azt hinnéd, bika bög vagy farkas vonít. Lakásuk változó és mozgó, sátrakat használnak, a nyarat a hegyekben, a telet a tengerparti síkságokon töltik. Barmuk rengeteg; testüket ugyanúgy edzik tornával mint nyilazással. Tejjel, kölessel, húsfélével táplálkoznak. (30) A fiúkat kezdetről fogva mindennap tanítják a nyilazásra, úgyhogy enni sem kapnak, míg bele nem találják a célba. Csemegeként lóvért isznak, és gyakran emberhúst esznek. Remek vadászok, mert gyors nyilazók. A helyéből kiugrasztott vadat maguk előtt kergetik, terelik, majd körbeállják, mintha játszanának, és dárdával ledöfik. Egy istent hisznek, de tisztelettel, imával, dicsérettel nem illetik. Ember formájú, nagy csöcsű szobrokat és bálványokat készítenek rongyból, melyeket az ajtó két oldalán helyeznek el, és ezeket az állatok őrző és védő istenségeinek tartják. Azt hiszik, hogy ezeknek köszönhető a csorda teje és a sok baromfi. (35) Selyemből is csinálnak néhány bábót, felakasztják a szekerekre, és babonásán imádják; ha valaki ezekről a szekerekről lop, azt mint szentségtörőt perbe hívják és azonnal megölik. Ha efféle szobrocskákat akarnak csinálni, összehívják a nemesasszonyokat, akik áhitattal és tisztelettel

elkészítik azokat. Az elkészült bálványnak birkát áldoznak, csontját elégetik, a többit megzabálják. A beteg gyermekekért is bábukat ajánlanak fel, amelyeket felakasztanak a fekhelyhez. Az ezredesek és századosok bakkecskéket tartanak a szállásukon, amelyeket szellemeknek hisznek, és az állatok és marhák tejének elsejét ezeknek áldozzák. Lakoma alkalmával mindenből, amit feltálnak, ízeltöt ajánlanak fel. Ha állatáldozatot mutatnak be, a szívet egy bálványnak szentelik, aztán megfőzik és felfalják. Királyuk szállása elé tiszteletből egy nagy szobrot állítanak, és ennek felajánlanak egy lovat, amelyre többé senki sem ül fel; mindenféle állatot levágnak, a csontját elégetik, a többit megeszik. (40) Aki elmegy előtte, annak meg kell hajolnia és hódolattal kell köszöntenie, mit mikor Mihály rutén herceg megtenni vonakodott, ott helyben azonnal megölték. Imádják a napot és a holdat, a négy elemet is, melyeknek étkezés előtt ételükből, italukból kóstolót áldoznak. Első királyuk, Dzsingisz, azt a törvényt hozta, hogy aki nagyravágásban a főemberek akarata ellenére magához merészeli ragadni az egyeduralmat, azt az ügy kivizsgálása után nyomban öljék meg; továbbá, hogy soha semmilyen nemzettel se tartsanak békét, amely nem akar engedelmeskedni, és ne nyugodjanak addig, míg meg nem szerzik a hatalmat, vagy pusztulásra nem jutnak. Az a fátumuk, hogy nyolcvan évig harcolniuk kell, tizennyolcig uralkodnak, majd egy másik nép legyőzi őket, és aki életben marad, azt a törvényt fogadja el, amelyet a győztesek tartanak; ezenfelül nagyon sokat adnak a látomásokra, jövendölésekre, kuruzslásra, bájolásra. Jóshelyeiken démonokat idéznek. (45) Egész hadseregüket ezredesek, századosok és tizedesek vezetik. A kán azt az általános rendeletet is kiadta, hogy akit ők vagy szolgálói elfognak, azt adják el örökös szolgálásra mind, a szolgálkkal pedig legyen szabad kedvük szerint élni és visszaélni. Az utasokról ezt a törvényt hozták: Ha tatár vagy tatár szolgálja az úton bárkivel találkozik, kivéve a tatár útlevéllal rendelkező kereskedőt, legyen joga azt örökös szolgálásra vetni, míg korábbi ura vissza nem váltja. A tatároknak két nemzetségük és többféle nyelvük van, de egy törvényük és egységes szokásuk. Emellett akkora bennük a barbárság, az embertelenség meg a gög, hogy királyukat, a kánt, isten fiának merészelik állítani, istenként a földön csak őt tisztelik és imádják. (50) Ha idegen a királyuk elé lép, a trón előtt háromszor alázatosan meg kell hajolnia, és térdre esve háromszor a földhöz ütnie a fejét. Maguknál mindenkit alábbvalónak tartanak. Figyelik az álmokat, tisztelik a mágusokat és a bűbajosokat. Imádják a bálványokban jóslatot mondó démonokat. Az istent Itogának nevezik, urukat pedig, akit isteni tisztelettel imádnak és félnek, kánnak vagy káinnak. Ételükből, italukból áldozatot mutatnak be neki, mint az istennek, kijelentéseit és parancsait tisztelik és végrehajtják, mint az orákulumot. Mindegyikükben akkora a mohóság, hogy nincs az a lopás, rablás, útonállás, erőszak, uzsora és efféle, amit ne tennének meg. (55) Ki-ki kölcsön adja a magáét, és havi kamatként a hitelezett pénz tizedét szedi; az adó gyakori és súlyos. Mert járandóságot kell fizetni először a királynak, aztán a papoknak, aztán a tartományfőnököknek meg a helytartóknak. Ott van még az ajándék és a hozzájárulás folytonos kötelessége, amelyet naponta üzengetéssel sürgetnek. Minden egyes paraszt önmagáért három dénárt, mindenki önmagáért ugyanannyi borjút, ugyanannyi ökröt ad. Az ajándékot nem szokásuk viszonzni, mivel úgy vélekednek, hogy hallatlan kegyetlenségük fejében nekik minden kijár. Kezüik az elvételre mindig kész, a viszontszolgálat megkurtítására hasonlóképpen. (60) Veszett kapzsiságuk következtében csordákat és nyájakat nevelnek, amelyekkel mértéken felül takarékoskodnak; egészséges vagy élő állatot sohasem készítenek el ételnek, csak azt eszik meg, amelyik elhullott, döglődik vagy megsérült. Szegénynek, koldusnak nem adnak semmit. Egy bizonyos tekintetben dicséretre méltó szokásuk van, hogy amikor lakomat tartanak, bárki odavetődöt szívesen fogadnak, és az asztalhoz engedik. Kéjvágyuk zabolátlan, amennyiben nemcsak férfiakkal és nőkkel képesek szerelmeskedni, hanem állatokkal is. A szerencsének ocsmány szokása szerint kedvüktől és tehetségüktől függően több asszonyt tartanak. A házasságkötésnek nincsenek kötött szabályai; csak anyjuktól, lányjuktól és nővérüktől tartózkodnak. A férfi semmibe veszi feleségét, míg az nem szül, és akkor kapja meg a szülőktől a hozományt. A meddőt a férj akarata szerint megtarthatja vagy elkergetheti. (65) Emellett pedig oly embertelenség és vadak, hogy az öregeket nem tisztelik, a gyermekeket nem kímélik. Nem ártallják a vért úgy ontani, mint a vizet. A hullarakást olybá veszik, mint a trágyadombot. Az embertelenség semmi fajtájától sem riadnak vissza. Az emberhúst mohón felfalják, az öldöklésben gyönyörködnek. A legszörnyűbb halálnemeket alkalmazzák, iszonyú kínzásokat találnak ki. Egyeseket lehajítanak a szikláról, mások nyakát köre fektetik, és szétverik a fejét; soknak a torkát addig ütik kövel, amíg keserves halált nem szenved. Az elrejtőzőknek bicskával átszúrják a szívüket, és a kicsorgó vért megisszák. Egyszóval, kegyetlenségük olyan iszonyú, hogy emberi elme alig képes felfogni. (70) Emellett ravaszságuk és álnokságuk a barbárt is meghaladja. Ha valamit ostromolnak, csábítgatják a védőket, biztatják a megadásra, és mindent megígérnek; ha céljukat elérik, az ígéretet nem teljesítik, a foglyokat részint megölik, részint szolgálásba vetik. Általában inkább csellel harcolnak, mint erővel. Ételük undorító, úgyhogy a tetvet egyenesen nyalánkságnak tartják, meddőség ellen eszik az öszvért, az emberhúst, főleg az ellenségét, kutyát, macskát hasonlóképpen, mindennél inkább a lótejet. A serpenyőt, fazekat sohasem pucolják meg; a piszok, a mocskok inkább kedvükre van mint ellenükre. A kumánokkal vívott háborúban sok foglyot ejtettek, és ezeket emberhúsra való szörnyű éhségükben falánk gyomruk kielégítése végett megtizedelték, és minden tizediket mohón felzabálták. Térdig érő fekete ruhát hordanak, amely sem a karjukat, sem az oldalukat, mellüket nem takarja, sem semmit elől a köldök fölött és alatt, valamint mitraszerű süveget. (75) Karjukat a tehetősebbek bőrrel és vaslemezzel védik, sisakot bőrből készítenek. Lándzsája, pajzsa kevésnek van, inkább íjukban és lovuk fűrgességében bíznak. Csatába indulva

gyors lovasokat küldenek előre, akik nem fosztogatnak, nem gyűjtogatnak, nem öldösik az állatot, csak az ellenállót vágják le vagy kergetik el. Utánuk jönnek, akik szedik a zsákmányt, és akik éles szimattal felkutatják az embereket. Ha az ellenséget megpillantják, sokan előretörnek, és ahogy csatába bocsátkoznak, háromnégy nyilvesszót kilöve máris visszahúzódnak az övéikhez, hogy az ellenfelet az előkészített csapdába csalják; ha ez sikerül, bekerítik és lemészárolják. Ha látják, hogy nagy sereg jön ellenük, odahagyják a harcmezőt, két-három napi járőföldre hátrahúzódnak, elvonulnak, más területet rohannak meg és dúlnak fel; ha ez sem sikerül, tizenkét napi járőföldre mennek vissza. (80) Olykor egy-egy megerősített helynél addig tanyáznak, míg lopva vagy véletlenül meg nem állapítják, hogy az ellenséges sereg óvatlaná vált vagy szétoszlott. Inkább csellel és fortéllal harcolnak, mint erővel. A főemberek nem bocsátkoznak a csatába, a távolban, a gyermekek és az asszonyok között lóhátról figyelnek. Néha emberi figurákat akasztanak a lovakra, mintha attól nagyobb védelmet élveznének. Az ellenséggel való összecsapásba indulva a foglyok sorát a magukéi között helyezik el. A bátran küzdő ellenfélnek utat nyitnak a menekülésre, mivel hátulról könnyebben tudják öldösní, mint szemből. Amikor egy területet le akarnak rohanni, mielőtt odamennének, szélesen elnyúló láncot alkotnak, amelyben senki sem hagyja el a helyét, és amikor odaérnek a határhoz, éjszaka megszállják az összes körben emelkedő hegyet. (85) Napkeltekor gyors lovasokat bocsátanak le a síkra, akik mindent beszáguldoznak. A feliasztott nép bemenekül a hegyek közé, ahol beleesik a kelepcébe és elhullik. Nagyon erős ellenféllel találkozáva legtöbbször megfútnak, és a meneküléssel maguk után csalják, majd amikor a hosszú rohanásban kimerült, megfordulnak, rátámadnak és felemészítik. Ahol végigvonulnak és pusztítanak, ott nyomban szörnyű éhínség támad. Az ütközetben gyakran készakarva szétszaladnak, hogy az ellenfelet közelebb eresszék, aztán amikor közelebb jött, füttyszóra összeszaladnak, bekerítik és lemészárolják. A háborúból megmaradt rabszolgákon nagyon hatalmaskodnak, nemcsak meztelenül járatják őket, hanem állandó éheztetéssel halálukig kemény munkában tartják, és sokszor szeszélyből vagy szórakozásból megölik. Minden idegen vallást megtűrnek a területükön, ugyanis nem imádván saját istent, bármilyen felfogású felekezetet türelemmel elviselhetnek. (90) A mestereknek szívesen megkegyelmeznek, hogy a szükséglelt cikkeket megszerezzék tőlük. A lányokat, matrónákat, asszonyokat, akiket hadijogon szereztek, nyomorult szolgálásra vetik, éheztetéssel gyötrik, és cselédmunkára fogják be. A háborúval elfoglalt tartományokban tizedet szednek a fiúkból és lányokból, ezeket rabszolgaként tartják, és ha gazdájuk haldoklik, közülük választják ki azokat, akiket vele együtt élve elföldelnek. A tatár asszonyok nagyon rútak. A férjzetek másfél láb magas kosárszerű, a felső részén kiszélesedő, kerek, selyemmel díszített, pávaszemmel, gyönggyel, ékkövel kivarrott főkötőt viselnek. Lovukon arannyal, sőt gyönggyel díszített takaró van. Többféle dologgal foglalkoznak, mint például a bőrruha, lábbeli, lábvért és effélék készítése. Szekeret hajtanak, javítanak, megrakják a tevéket. Férfi módon lövöldöznek a nyíllal, tegezzel lovagolnak, lóhátról harcolnak, és megtesznek minden férfidolgot. Combkötőt viselnek, mint a férfiak. (95) Ha valaki a köznépből halálosan megbetegszik, szálláshelyéhez és sátrához egy dárdára fekete süveget tűznek ki; e jel láttára senki sem lép be; az életből eltávozottat titokban temetik el a mezőn, és egy sátor belsejében ássák el. A temetéskor egy asztalt állítanak elébe, melyre egy serlegben lótej és egy tálka húst helyeznek, odavezetnek egy tehenet borjastól, egy feldíszített mént, hogy a másvilágon legyen teje, tehene, fölszerszámozott lova. Egy másik jószágot megesznek, bőrét kitömik szalmával és kiakasztják egy póznára, az elfogyasztott ló csontját elégetik. Ilyen gyászszertartást rendez ez a kemény nemzet. Ha egy előkelőbb sorú férfi távozik az életből, legdrágább ruhájában temetik a földbe, de az emberek sokaságától távol, egy félreeső helyen, nehogy ruhája kedvéért kibontsák és kifosszák a sírt. Lovának bőrét barátai lenyúzzák, megtömik szalmával, karóra tűzik, és egy rangja szerinti magasságú póznára kiakasztják; a húst megeszik a toron. A halottat harminc napig gyászolják. (100) A főemberek haláluk előtt kiválasztanak egy szolgát, akit az úrral együtt élve eltemetnek. Néhányan egyebeket is tesznek ehhez, ami az emberi hihetőséget meghaladja. Sokan mondják, hogy a tatárok valamennyire ismerik a keresztény vallást, akik szüleiket megvénülni látván jó zsíros ételekkel tömik, majd gyorsan megfojtják őket, a halottat tűzön elégetik, a hamvakat gondosan összegyűjtik, hogy kosztjukat azzal fűszerezzék. Talán a szükségesnél hosszabban foglalkoztunk a tatárok dolgával, akiket most némelyek tartároknak neveznek, hogy e különös és iszonytató barbárság ismeretlen szokásait bemutassuk. Hiszen bámulatra méltó, hogy ez a rút és átkozott emberi fajzat, miután az üdvösség ezer fölötti százkettedik esztendejében székhelyéről kitört, oly rövid idő alatt képes volt az egész Ázsiát és Európa nagy részét tüzzel-vassal végigpusztítani.

Béla tehát, hogy a kitérőhöz visszamenjünk, megtudta, hogy a tatárok nemcsak erősen zaklatták, hanem elfogták, öldösték, el is emésztették a kumánokat. (105) A kumánok pusztulása után Magyarországot féltette, amire annál is több oka volt, minél kitartóbban fenyegetőztek az ausztriaiak Friggyessel az élükön naponta háborúval, amely többször megindult, többször abbamaradt. Miközben mindenki a tatárok miatt riadozik, egyszer csak megérkeznek a kumánok királyának, Kötönynek a küldöttei, és üzenetet hoznak Bélának. Elmondják, hogy Kötöny sokáig viaskodott a tatárokkal, azok előnyomulását feltartóztatta, kétszer küzdött meg nyílt csatában ezzel a fékezhetetlen és kegyetlen néppel, meg is futtatta az ellenséget, de harmadjára, amikor a támadás készületlenül érte, övéi nagy veszteségével alulmaradt; Kumániát a tatárok előzőnlőtték és elpusztították, miért is alázattal kéri, hogy a földönfutó és menekülő nemzetet fogadja be szívesen, és tartsa úgy,

mint a magyarokat; megígéri, hogy ha ezt kieszközölheti, népe nemcsak hogy áttér a földművelésre és állattenyésztésre, hanem a keresztény vallást is örömmel felveszi. (110) Béla ennek hallatára kétszeresen is megőrül egyrészt, hogy a kumánok nála nem sokkal gyengébb fejedelme önként alája rendeli magát, másrészt hogy az igaz hitnek e sok ezer emberrel váratlan előmenetelt szerez. Azt válaszolja, hogy kész a kumánokat befogadni és ugyanúgy kezelni, mint a magyarokat, sőt, tragédiájukról hallva a legszívélyesebb vendégbarátságot ajánlja, hogy ne hanyagolja el az emberség és barátság kötelességét. Ezért nemcsak teljesíti a kérést, hanem arra is biztatja őket, hogy úgy fussanak Pannóniába, mint régi szálláshelyükre, vállalják örömmel Krisztus vallását, és megígéri, hogy ennek fejében jóvá teszi a kumán nemzet minden veszteségét. A követeket aranyos ruhákkal, lovakkal megajándékozta, útravalót ad nekik, hamar elbocsátja őket, papi kísérelőket ad melléjük, hogy azok a kumánokat nyilvános prédikációkkal ösztönözzék a mi hitünkre, és készítsék fel a lelküket.

Kötöny erre egész nemzetével kivonul ősi székéből, otthagyja a barbár pogányokat, és útnak indul. Béla egészen a határszélig elébe megy, hogy menekült vendégét a legnagyobb tisztelettel fogadja. (115) És amikor a kumán elébe járul, a király mindenki várakozásán felüli szívéllyességgel látja őt. De mert a két tömeg nem tud egyszerre haladni, hiszen együtt sehova sem férne be, emellett pedig úgy látszik, hogy a magyarok nem egykönnyen viselik el e durva nemzet társaságát, a király megbíz valakit a főurak közül, hogy a kincstár költségén vezesse be őket Pannónia közepére. A szolganépen kívül negyvenezer kumán jött Magyarországra a király pénzén. Befogadásuk nem csekély ellenségeskedést támasztott Béla és a magyarok között. Mert amikor a kumánok keresztülvonultak Magyarországon, elhajtották a nyájukat és csordákat, rengeteg állatot elvittek, a magyarok vetéseiben és szőleiben súlyos károkat okoztak, és igencsak megharagították őket. Sokkal komolyabb jogtalankodások is jártak ehhez, amelyek még barátságtalanabbá tették őket velük szemben. Mert amikor a fálvakba és városokba bementek, semmibe véve a vendégjogot, az alacsonyabb rangú lányokat mindenütt megerőszakolták, de ha alkalmat találtak, a nemesek ágyát is meg merték gyalázní. (120) Innen is, onnan is folyt az erőszakoskodás, de ha egy magyar kézre került, rögtön végrehajtották rajta a büntetést, ha egy kumán, az megúszta szárazon. Ha a magyarok közül valaki szidta a királyi igazságszolgáltatást, vád alá helyezték és elítélték. Ezért Bélával szemben olyannyira feltámadt a harag, hogy jobban kedvelték az idegenek, mint a sajátjai. De más ok is akadt a gyűlöletre, mely a magyarokat a király ellen elkeserítette. Mert miután Bélát apja, András halála után a főpapság és az előkelők egyetértésével az esztergomi érsek Fehérváron szokás szerint megkoronázta, mértéken felül dühösködött ama főurak ellen, akik vele szemben apjának fogták volt a pártját, egyeseket száműzetésbe, másokat tömlöcbe küldött. De még magasabb körben is kegyetlenkedett, és megvakította Dénes nádort. (125) Szigorúságát megtoldotta rendeleteivel, hogy az országot megtisztítsa a bűnözéstől. A főnemesség tiszteletlenségének a megregulázása végett rendeletileg megtiltotta, hogy a tartományurak, érsekek, püspökök kivételével jelenlétében leüljenek, a főnemesek székeit előkeresztette és elégette. A száműzöttek és elfogottak rokonsága nagyon félt tőle.

A Béla királlyal szembeni gáncsokodáshoz az is hozzájárult, hogy az ősök szokásával szemben egyáltalán nem mutatkozott jóindulatúnak azok irányában, akik a lengyel, a rutén meg a kumán háborúban derekasan viselkedtek, és nemcsak hogy egyetlen faluval vagy birtokkal sem jutalmazta meg az érdemeseket, de még a régebben tett adományokat is visszavonta. Ezért sok nemes úgy elszegényedett, hogy nemcsak háza népét, de magát is alig tudta eltartani. Fokozta az ellenszenvet, hogy a királyt csak beadvány útján szólíthatta meg bárki is; a kérvénymesterek kedvük szerint intézték az ügyeket, kit-kit segítettek vagy elnyomtak, ahogy az ellen- és rokonszenv meg a vesztegetés kívánta. Ezért aztán a közvélemény azt kiáltozta, hogy a magyaroknak nem egy, hanem több királyuk van. Megkeserítette az emberek lelkét a király részéről a kumánok iránt tanúsított nagyrabecsülés és elnézés, hogy közülük akár leghitványabbnak is szabad bejárása van hozzá, perelhet, mondhat, kérelmezhet, amit csak akar, mindenütt a magyarok fölött, nagy tiszteletben áll, ellenben a magyarnak tilos a királyhoz belépni, vele társalogni, csak kérvények formuláinak közvetítésével szólhat hozzá, és őket nem szabadoknak, hanem szolgálknak tartják mindenütt. Mindez a magyarokat nem engedelmességre, hanem dacosságra készítette.

(130) Ezzel szemben a király barátai, akik méltóságát óvták, mentegették Bélát, kegyes fejedelemnek mondták, hiszen a kumánokat a magyarok közös egyetértéssel és határozattal bocsátották be Magyarországra azon az országgyűlésen, amelyet a Kevinek nevezett kolostorban tartottak a Tisza folyó mellett; és hogy a jövevényektől ne szenvedjenek sérelmet, a kumánokat városként és fálvanként széttelepítették a tartományok között; a királyi ispánok azt az utasítást kapták, hogy kumánnak, magyarnak egyformán mérjék az igazságot, egyikkel szemben se alkalmazzanak megkülönböztetést; a kumánok nehezen tűrik széttelepítésüket, az országban így szétszórtva inkább hasznot, mint kárt okoznak; amit pedig némely előkelőségek száműzetéséről és bebörtönzéséről felhoznak, hát ez sem ok nélkül történt, ugyanis egyes főurak akkora gyűlöletet és viszályt szítottak az apa és Béla között, hogy többször polgárháborúba sodródtak; és ha a tisztességes főpapok meg főnemesek nem lépnek közbe, e gazemberek az apát és fiát nemegyszer átkos verekedésbe hajszolták volna; (135) ezeknek az volt a céljuk, hogy végül mindkettőjüket kiűzzék az országból, az egészet felosszák egymás

között, és kedvük szerint intézzenek mindent; Bélát mindenféle gyalázzal és rágalommal illették, és ami még súlyosabb, összeesküdtek a királyi felség ellen; rögtön küldöncöt menesztettek Frigyeshez, Ausztria hercegéhez, egy levéllel, amelyben megígérték, hogy átadják neki a koronát meg az országot, ha írásban megküldi a paktumot és a feltételeket; a futárt útközben elkapták, Béla elé vitték, és az a levéllel együtt mindent elárult. Béla az összeesküvők ellen nem alkalmazta a legsúlyosabb büntetést, mint kellett volna, hanem szelídebben bánt velük, egy részt száműzött, más részt bebörtönzött és láncra vert, de az életét egyiknek sem vette el. (140) Mármint amit az adományok visszavételével kapcsolatban vetnek ellene, arra azt a választ adták, hogy Magyarország 70 úgynevezett megyére van felosztva, amelyeket a királyok az érdemeseknek szoktak átengedni, amiből azok hasznot és sok előnyt húztak, azonban a múltban több király bőkezűsége következtében a folytonos osztogatás a falvakat és birtokokat elfogyasztotta, a megyék nagyon megcsappantak, a királyoknak kevés haszonnal szolgáltak, és mert kincstárnokok, étekgók, előkóstolók, szolgák és végül már istálló mesterek is megtollasodtak az elkéregtetett falvakból és birtokokból, Béla elhatározta, hogy mindent visszavesz, ami királyi tulajdonban volt és jogtalanul idegenítették el; ezzel azonban senkivel szemben sem követett el méltánytalanságot, csak a királyi javakat szedte vissza, az érdemesek iránt nagyon is kegyes volt; a kérvényformulák és beadványok dolgában szintén alaptalanul vádolják; fontos ügyekben bárkinek szabad elbe járulnia; a formulákat azért vezették be, hogy a kisebb jelentőségű ügyek gyorsabban elintéződjének, ezeket döntik el a megbízottak; a komolyabbakat fenntartotta magának, nehogy jogaiból kiforgassanak valakit; hogy a király becsüli a kumánokat és nagy jóindulattal pártfogolja őket, azzal inkább dicséretet mint kárhozzátást érdemel, hiszen a legnagyobb gonddal őrzi a vendégbarátság jogát, és nem vonakodik semmiféle áldozattól annak érdekében, hogy sokezer embert keresztény hitre térítsen.

(145) A kumánok alig töltöttek el egy évet Magyarországon, amikor híre érkezett, hogy a tatárok már feldúlták Ruténiát, melyet most Roxánia helyett Ruxiának neveznek, és megközelítették Magyarország határát. Bélát többször figyelmeztették erre, mire elküldte a nádorispánt a Hegyinek mondott ruténiai kapu őrizetére, mert tudta, hogy ott van a bejárat az országba. Azonnal sorozást tartott, a főnemeseket egyenként hívta be; ahonnan lehetett, segítséget is szerzett, hogy a számlálhatatlan sokaságot, amely előzőleg elárasztotta és feldúlta Ázsiát, ne csak feltartóztassa, hanem messze is űzze. A magyarok viszont ezt álhirnek gondolták, mert azelőtt is többször elterjedt és nyomban alaptalannak bizonyult. Egypáran azt állították, hogy azért költötték e hírt, hogy visszatartsák a főpapokat, akiket a pápa Rómába hívott zsinatra. Azt is mondják, hogy Ugrin kalocsai érseket a király visszaszólította az útról. (150) A király iránti harag fokozása érdekében sokan azt találták ki, hogy a kumánok összeszórtak a ruténokkal, számításból vonultak be Magyarországra, ahol oly sokszor okoztak háborút és rengeteg alkalmatlanságot, hogy átvegyék az itteni szokásokat, megtanulják a nyelvet, és amikor meghallják majd, hogy a ruténok Magyarországra támadtak, ők nyomban lerohanják Bélát, és a pannonokat kiüldözzék. Ahogy a tatároktól való félelem erősödött, Béla király a lehető leggyorsabban elment Budára, és ott országgyűlést tartott. Sokáig tanakodtak a fenyegető veszélyről, amelyet mindenki igen súlyosnak ítélt, és határozatba ment, hogy minden főpap és tartományúr készítse föl magát és övéit a háborúra. Továbbá pedig Kötöny és gyermekei meg a kumán előkelők megfigyelésére állítsanak melléjük strázsát a gyanú miatt, nehogy valami bajt okozzanak a magyaroknak.

Még nem volt késő tavasz, amikor futár érkezett a nádortól, aki jelentette Bélának, hogy a tatárok már elérték a rutén gyepűt. (155) Nemsokára megjött maga a nádor, aki március idusán összecsapott velük, embereit elvesztette, és alig néhányadmagával menekült meg. A király a tatárok megérkezésének hírére minden főúrnak azonnal megparancsolta, hogy ki-ki tehetsége szerint azonnal készítse fel a csapatait, ő maga pedig a lehető leggyorsabban összeszedte a sereget. Utasította István váci püspököt, valamint az aradi meg a csanádi főpapot, hogy haladéktalanul menjenek a királynéhoz, és tudósítsák az újságról, főleg pedig Ausztria herceget kérjék meg az ő nevében, hogy a leggyorsabban jöjjön hozzá. Elrendelte, hogy az összes kumán jelenjen meg nála, majd pedig azokkal a csapatokkal, amelyeket e nagy zavarodásban össze lehetett szedni, Esztergomból és Fehérvárról kiindulva Pestre ment, ahol a többi főurat és főpapot várta a lovassággal. Néhányan megmondják a tatár királyok neveit, akik Magyarországra törtek. (160) A királyok királyát, aki a többiek fölött uralkodott, Batunak hívták, mellette a hadseregpáncsnok Bogotáj volt, továbbá Kadan, Koakton, Siban, Pejdar, Jerme, Keb és Okadar, akiket a tatár királyok között főbnek tartottak. Rajtuk kívül volt még számos előkelő, akik összesen ötszázezer emberrel rohanták meg Magyarországot. Miután tehát a Sarmatiához tartozó Roxolániát és Kumániát kipusztították és lerombolták, benyomultak Magyarországra, ahol öt napig haladtak anélkül, hogy a falvakban, városokban kárt tettek volna, részint azért, hogy a rombolás híre ne érjen túl gyorsan a magyarok fülébe, részint, hogy visszavonuláskor ne szenvedjenek hiányt élelomban. Terv szerint Batu a rutén kapunál jött be az országba, ott, ahol Magyarország Erdéllyel érintkezik, megverte a nádort, mint feljebb elmondtuk, és igyekezett befelé. Pejdar Lengyelországba ment, megölte a fejedelmet, szanaszét száguldozott, tüzzel-vassal mindent szétrombolt. (165) Lengyelország kipusztítása után elment Boroszlóba, Szilézia nagy hírű fővárosába, azt lerombolta és elhamvasztotta. Aztán rátört Morvaországra, hasonló vadsággal betöltötte rablással és öldökléssel, majd felégette, és aláereszkedett Magyarországra. Kadan Kumánia és Ruténia között vonult három

napig az erdőkben, és megérkezett a magas hegyek közé települt Radnához, ahol arany- és ezüsbányák voltak. Egy csomó teuton, aki a hegyvidéket lakta, nyereségvágyból fegyveresen elébük ment az erdőben. Kadan menekülést színelve meghátrált. A teutonok, mintha megfuttatták volna az ellenfelet, vidáman hazamentek, letették a fegyvert, mulatságot rendeztek, és jól teleítették magukat borral. (170) Majd az ellenség váratlanul visszajön, a fegyvertelenül, óvatlanul tivornyázókat megtámadja, az erődítmény falvakat elfoglalja, és óriási mérszárlást rendez. A teutonok győzelemben nem reménykedve az első összecsapásban rögtön megadják magukat. A barbár bántatlanságot ígérve Aristaldot, a tartomány grófját, és hatszáz katonáját besorozza a saját csapatai közé, és megparancsolja, hogy ugyanúgy szolgáljanak. Bogotáj a többi tatár királlyal átkel a Szeret folyón, elmegy a kumánok püspökének területére, leveri és elkergeti a lakosokat, aztán elfoglalja és fölperzseli a vidéket.

Miután Batu továbbhalad Magyarországon, kezd barbár vadsággal kegyetlenkedni, mindenfelé karddal, tüllel száguldozik, mindent szétdúl, nemnek, kornak nem irgalmaz. Egyenesen Béla felé tartott, aki akkor Pestnél táborozott. Amikor Pesttől húsz mérföldnyire ért, azonnal sok embert küldött ki a pesti mezőre, hogy szélteben-hosszában romboljanak mindent, öldössék le az embereket, hajtják el az összes barmot. (175) A király mindig visszatartotta azokat, akik meg akartak mérkőzni velük, mert tudta, hogy azok inkább csellel, mint ravaszsággal [!] játsszák ki az ellenfelet; ezért túlságosan félénknek gondolták. Mert azok, amikor úgy látszott, hogy jönnek, elmentek, amikor azt lehetett hinni, hogy eltávoztak, támadásra lendültek. Ugrin kalocsai érsek ettől türelmetlenné vált, és a király tilalma ellenére megtámadta őket; azok azonban hátat fordítva lassanként visszavonultak; ő hátulról a nyomukban maradt. Végül egy vizenyős völgykatlanhoz értek. A könnyűfegyverzetű tatárok nehézség nélkül átkeltek. Az érsek vértess lovassága nem gondolva a súlyára, belegázolt a mocsárba, és a tapadós sárba úgy beleragadt, hogy sem előre, sem hátra nem mert mozdulni. Amazok nagy hirtelen visszajöttek, körülfojták a mocsarat, hogy ki ne jöjjön valaki, és mind lenyilazták. Ugrin alig tudott három vagy négy emberrel kimenekülni. (180) A királyhoz visszatérve elsősorban nem a bánat töltötte el, hogy a lovasság odaveszett, hanem a méreg, hogy nem siettek a segítségére. Ez az úr kinszenvedése ünnepét megelőző napon történt, vasárnap pedig Batu csapatai megostromolták Vácot, amely a Duna-parton 20 mérföldre fekszik Pesttől, ahol a király tartózkodott a sereggel, aki övével együtt nyomban futással mentette az életét. A papok, a polgárok és a közeli falvakból számosan gyerekestől, asszonyostól bemenekültek a várszerűen megerődített bazilikába; a tatárok ezt az első rohammal bevették, az egyházi kincstárt, az aranyedényeket széthurcolták, az oltárt megfosztották szent tértitőitől és felszerelésétől. A foglyul esett tömeget a barbár nem kaszabolta le karddal, hanem csóvát vetve mind elemészttette, miért is úgy emlékeznek, hogy a váciak üdvözítőnkkel együtt szenvedtek ki. Ausztria hercege, Frigyes, akit, mint fentebb mondtuk, a király elhívott, mintha mit sem tudna, egynéhány emberrel fegyvertelenül érkezett. (185) Amikor egy napon a tatárok, mint rendesen, ott kóvályogtak Pest falai körül, Frigyes kiszállt ellenük, mire azok szokásuk szerint futásnak eredtek, ő a nyomukba szegődött, egyiküket lándzsával átdöfte, egy másiknak kardcsapással lemetszette a karját, a többi elszaladt. Az ellenség megkergetése után egypár fogollyal visszatért Bélához, mire a magyarok újabb okot találva a rosszmájúskodásra az ausztriaiak hercegét az egekig magasztalták, a királyt viszont pirongatták félénksége miatt, és mindenféle gyalázkodással kezdték gúnyolni.

Ez időben a magyarok bűnei is fölkeltek az istenek haragját, mert Kötönyt különböző vádakkal ostromozták, azzal gyanúsítgatva, hogy ő az oka a tatárjárásnak; meg hogy azok, akik Magyarországot előzőnlötték, nem is annyira tatárok, mint kumánok; ezért mindenféle mindenki azt kiáltozta, hogy Kötönyt, a magyarok veszedelmének okozóját, meg kell büntetni; Bélának kötelessége mindannyiuk érdekeit megvédelmezni, ő pedig az országot felforgató kumánokat hallatlan engedékenységgel dédelgeti, és csaknem az összes tanyát meg birtokot nekik ajándékozza. (190) A király tehát magához rendelte Kötönyt, hogy a többi kumánnal meg a magyarokkal együtt ő is szálljon szembe a tatár dühöngéssel. Kötöny azonban az ellene zúgolódó néptől félve azt felelte Bélának, hogy nem mehet hozzá királyi védelem nélkül, mely a magyarok kezétől megoltalmazza. Erre a felzúdult sokaság rohamot intézett Kötöny szállása ellen; az alemannok és a magyarok felkoncolták őt több kumánnal együtt. Fejét az ablakból kidobták a tömeg közé, és a vendégjogot elvetemülten megsértették. Mások ezt Ausztria hercegére, Frigyesre kenik, egy rész Bélára, a többség úgy véli, hogy a magyarok eszeveszettsége volt az oka, és az uralkodót minden gyanú alól felmentik; elvégre a szent hitbe ő avatta be, és megengedte, hogy Pannóniában békén éljen, márpedig becsületességétől mi sem állt távolabb, mint a hűség. (195) Mivel tehát a tatárok napról napra nagyobb merészséggel és kegyetlenséggel grasszálnak, a kalocsai érsek folytonosan követelődik Bélánál, hogy vonuljon ki az ellenség ellen. Ahogy a tábornak megérkező számos csapat jöcskán feltöltötte, Ausztria hercege, akiről semmiképpen sem hihetem, hogy Frigyes császár lett volna, mint az évkönyvek közlik, eltávozott, a király pedig hadra kész sereggel elindult az ellenségre. A király által odahívott kumánok megérkezve értesültek Kötöny meggyilkolásáról, ami felháborította őket, és miközben egymás között vitakoztak, a magyarok nekimentek az ellenszenves népségnek, és kezdték mindenféle fosztogatni, öldönsni. Azok viszont egybetömörültek és bátran védekeztek, szanaszét felgyújtották a falvakat, kaszabolták a parasztokat, és a bosszú meg a kegyetlenség minden fajtáját elkövették.

Ez események alatt Bulcsú csanádi püspök és Barc fia Miklós, továbbá nemesek gyermekekkel és asszonyokkal siettek Felső-Pannóniába, hogy csatlakozzanak a királyi táborhoz, és útközben kumánokra akadtak. (200) Könyörtelen csatában csaptak össze; a magyarok kevesebben voltak, és nem tudtak sokáig ellenállni, kénytelenek voltak meghátrálni, és szinte mind legyilkolták őket. A püspök betegsége miatt szekéren utazott, és a verekezés közben elhajtott. A kumánok szövetséget kötöttek a tatárokkal, és átkeltek a Dunán. Megtámadták és tüzzel-vassal pusztították a győrieket és Felső-Pannóniát. A többieknél is jobban tomboltak; ha megöltek egy magyart, ezt ordították: Vedd ezt a döfést Kötönyért! Az Olaszinak nevezett falut fölégették. Lerombolták Szombathelyet, az isteni Márton hazáját; egy tanyát sem hagytak érintetlenül. Végül leöldösve az embereket, elhajtván a marhát, hatalmas zsákmánnyal elkanyarodtak Bulgáriába, mely Alsó-Mysiában van. (205) Benedek, a váradi püspök, a király hívására sereget állított, és iparkodott hozzá, hogy Magyarország veszélyben forgó ügyén segítsen. Útközben megtudta, hogy a tatárok felgyújtották Egert; hallotta, hogy senki sem maradt életben, aki az egriek tetemeit összegyűjtse, ezért seregét elbocsátva néhányadmagával odasietett. Bátorságot adott neki egy friss győzelem, tudniillik az előbbi napokban összecsapott néhány tatárral, akit könnyen megvert és elkergetett. Amikor az ellenség látta ezt, hosszú menekülést színlelt, majd megállapodott egy közeli helyen, de mert kevés lova volt és száma is igen csekély, taktikát eszelt ki. Kitérőzött zsákokból emberalakokat csináltak, lóra ültették, hogy lovasoknak látszódjának, és otthagyták ezeket egy domb alján pár emberrel, akit kitanítottak, hogy ha az ütközet kezdetét észreveszik, azonnal induljanak mint valami erősítés, mímeljenek fegyveres sereget, és haladjanak lépésben. (210) A többiek a mezőn várták a magyarokat. Ezek nemsokára megérkeztek, és a két fél nagy lendülettel csatába kezdett. Bot meg az urak, akik a püspökkel jöttek, keményen verekedtek. A tatárok megegyezésük szerint hátat fordítottak, szaladtak a domb irányába, társaik a beöltöztetett lovassággal előreindultak onnan; ekkor azok, akik menekültek, mintha feltámadt volna a bátorságuk, visszafordultak az őket üldöző magyarokra. Bot azt hitte, hogy az ellenfél csapdát állított, övéivel nyomban megfordult, a tatárok üldözőbe vették, hátulról nyilazták és halálra kaszabolták őket. A püspök egypár emberrel alig tudott visszatérni Váradra, majd átkelt a Dunán, és biztonságosabb helyre húzódott.

Miután Béla Pesten az összes csapatot összevonja, a tatárok pedig széltében-hosszában mindent dúlnak, elindul az ellenség felé, mely lépésről lépésre hátrál, ő lassúdan követi; mindkettő próbál az ütközetre kedvező alkalmat találni. (215) Végül elérnek a Sajó folyóhoz, amely Eger közelében folyik, és némi bolyongás után a Tiszába ömlik. A folyónál táborot ver, a hídhöz strázsát állít, hogy az átkelőt éber őrizettel védje. A tatárok átkeltek a folyón, és már előzőleg felállították a táborukat a síkon egy mocsár mellett, úgy gondolva, hogy onnan az ellenség részéről nem fenyegeti őket veszély, mert abban bíztak, hogy a posványos talajon híd nélkül semmiképpen sem lehet áthatolni. Eközben a király harcra buzdítja a magyarokat; szemük elé festi az általános pusztulást, a bösz náció állati kegyetlenségét, amelyről nemcsak a fülükkel, hanem igen sokszor a szemükkel is meggyőződhetnek; főlemlegeti a gyűjtogatásokat, öldökléseket, szentséggyalázásokat, a hallatlan kínzásokat, amelyeket mostanában elkövettek. Nem felejtí el, hogy ezt a borzalmas emberi fajzatot az isten haragja bocsátotta ki Szíkiából, és az nemcsak Sarmatiát és most Magyarországot dúlta fel, hanem előzőleg egész Ázsiát is. (220) Mindenkit int és figyelmeztet arra, hogy aki ebben a helyzetben nem mozdul, azt a gyermekeit és feleségét fenyegető veszedelem fogja rákényszeríteni. Ámde a tébolyodott magyarok alig figyeltek a király intelmeire, grimaszokat vágtak, és az egészből viccet csináltak. Hogy ők jobban örülnének Béla menekülésének és vereségének, a tatárok győzelmét kívánják, hogy azután a király jobban kedvelje majd őket; úgy vélekedtek, hogy ez nem közös veszedelem, hanem rideg önkényeskedése miatt csakis az övé, és ők, ha akarják, mindent játszva visszaszerezhetnek, ahogy a kumánok és besenyők idejében is gyakran megtörtént. A király eközben minden éjjel ezer katonát állíttat őrsgébe a sereg körül, jól tudva, hogy roppant furfangos ellenféllel van dolga; megparancsolja, hogy a hidat, mely a tatártól elválasztja őket, a legnagyobb gonddal vigyázzák. Az pedig talál egy helyet, ahol az egész hadsereg átgázolhat, és észrevétlenül átjut a mocsáron. (225) Hajnal előtt bekeríti Béla táborát, aztán hirtelen óriási üvöltözéssel valamennyien megkezdik a harcot, távolról, a tatár nyílveszők záporoként repülnek. A magyarok, amikor észreveszik, hogy várakozásuk ellenére megtámadták őket, megriadnak és annyira összezavarodnak, hogy nem tartanak rendet; félelemből verekednek, a nyílzápor elborítja őket, és senki sem mer kibújni az árokból. E szörnyű zavarodottságban nem indítják előre a hadsort, de azt még csak felállítani sem lehet, mert a király és a kalocsai érsek sem könyörgéssel, sem fenyegetéssel, sem biztatással, sem figyelmeztetéssel nem tud a táborból kiküldeni senkit sem. Hajnaltól délig kínlódnak e nagy szorongatásban, amikor Kálmán, elvégre ő a fejedelem öccse, maga mellé vesz néhány embert, akit a kapkodásban lehet, és rohammal a tatárokra tör. Kegyetlen verekedést kezd velük, néhányat lekaszabol, és azt hiszi, hogy eközben övéi megsegítik oldalról; ámde amikor észreveszi, hogy a táborban visszamaradtak mindannyian magára hagyják, visszahúzódik az ellenség elől, és embereivel útnak eredve elmenekül. (230) Erre a példára igen sokan jönnek elő, és az ellenfél nem akadályozza őket; Béla azt hiszi, hogy csatába akarnak bocsátkozni, és egy ideig e tévedésben elég nagy tömeget enged ki. Ámde amikor rájön, hogy egyedül marad, néhány ember közé ékelődve ő is kijön, és a közeli erdőbe veszi be magát. Kálmán társaival úttalan utakon Pestre húzódik vissza, hanyatt-homlok átkel a Dunán, és elvonul a somogyi földre. Másnap megérkeznek a tatárok, a pestieket gyermekeiktől, feleségeiktől tüzzel és karddal elveszejtik, vagy belekergetik a Dunába, ahol

elmerülnek. Bertalan pécsi főpap Kálmán és Béla menekülése után a hadsereg vesztét látva, amikor a tatárok már kezdik a tábor nagyobb részét felégetni, hadrendbe állított tekintélyes lovassággal utat tör magának; az ellenség üldözőbe veszi. És míg így szenved, hát felbukkan egy kitűnő magyar, László, aki a vereségről mit sem tudva nagy lovassággal iparkodik a királyhoz. A főpap, amint barátja zászlóját felismeri, csatlakozik a menethez. A hátulról üldöző tatárok megijednek az ismeretlen ellenféllel való találkozástól, és visszakoznak. (235) Bertalant tehát az ispán váratlan felbukkanása megmentette a tatár fogságtól. A hadsereget, amelyet a király is, Kálmán is, a többi is magára hagyott, az ádáz népség halálra gyilkolta. Mert akik egyenest Pestnek futottak, azokat útközben mészárolták le; akik a táborban maradtak, azokat az ellenség bekerítette, és egy szálig eltiporta. A halottak száma meghaladja a hihetőt; a főnemeseink közül elsősorban említik Mátyás esztergomi érseket, akinek segítségét és tanácsát Béla a legkomolyabb ügyekben vette igénybe, mivel együtt nevelkedtek; a legelőkelőbb törzsből származott Ugrin kalocsai érseket, aki a legsúlyosabb teendőket intézte, és nemcsak a nemességet szerette, gondozta, hanem a köznépet is; ama idők nagy tudományú emberét, Gergely győri főpapot, és Rajnárd erdélyi püspököt, az igen derék nyitrai püspököt. (240) Mellettük a szebeni Miklós, Béla ügynevezett vicekancellárja, aki mielőtt elesett volna, hogy ne haljon bosszulatlanul, levágott egy tatár óriást; Heradius bécsi főesperes, Albert esztergomi pap, az egyházjog tudora. Az egyháziakról eddig az emlékezet; a világi tömeg felmérhetetlen, ez részint elmerült a mocsárban, részint elemészette a nyíl meg a tűz. Mindenfelé megcsonkított, szétdarabolt hullák látszottak. Akik a falvakban az istenek templomaiba beszaladtak, ott égtek el. Kétnapi járőrföldre szétszórt tetemeket és véres földet lehetett látni. A szanaszét heverő testek úgy szóródtak szét a széles mezőn, mint az elbitangolt marhacsorda. Ennél nagyobb, ennél emlékezetesebb vereség nem volt soha. Magyarország bőven megadta galádságának és megátalkodottságának az árát. Nagy engesztelő emberáldozatot mutatott be tűznek, víznek, földnek. (245) Rengeteg ló kóborolt szabadon, melyről sebesült gazdája lezuhant; és hatalmas zsákmányt szedtek össze. Az ellenség nem töltekezett meg jobban vérrel, mint ahogy meggazdagodott a prédával.

A pompás győzelmet szerzett tatárok a fegyverzsákmányt a legnagyobb gondal összeszedték, egybehordták, és mint valami gabonaasztagot felhalmozták a mezőn. Szétosztását a királyra és néhány kiválasztott előkelőre bízták. A titkár holtteste mellett talált királyi pecsétet örvendezve elragadták, arra gondolva, hogy az nagyon alkalmas lesz a magyarok veszedelmére hamisított levelek megpecsételésére; barbárt is lepipáló furfangot agyaltak ki. A többi tatár királynak, aki még nem érkezett meg Magyarországra, jelentették a fényes diadalt; biztatták őket, hogy jöjjenek utánuk, mert az úton nincs veszedelem, hogy ők is kivegyék a részüket e széles országból. Az Itália felé néző innenső Magyarországot nem bántották, nehogy a magyarok elhagyják az országot. (250) Eközben, hogy Magyarország többi lakója Béla menekülésének és az óriási vereségnek a hallatára el ne párologjon, egyes diákokat, akiket a háborúban megkíméltek, arra kényszerítettek, hogy Béla király nevében hamis leveleket írjanak magyarul, amelyekben az egész népet arra biztatja, hogy lakását semmiképpen se hagyja el, a tatár vadságtól ne tartson, mert némelyek oktalansága miatt elvesztette ugyan málháját, de reméli, hogy hamarosan mindent helyrehoz; ezért hát int és utasít mindenkit, hogy nyugton maradjon otthon, és kérje az istent, hogy a pogány horda fölött gyorsan megszeresse a győzelmet. A Béla pecsétjével lezárt leveleket Magyarország-szerte szétküldözték. Azok, akik megmaradtak, hittek a levélnek, és hasonló szörnyűséggel vesztek el. Mert jóllehet naponta hallottak az ellenség állandó portyázásáról, a rablásokról, a gyűjtogatásokról, a levél igaz voltában nem kételkedhettek, és mielőtt elszellelhetek volna, már mindenfelől bekerítették és lemészárolták őket.

Itt az ideje, hogy visszatérjünk Bélához, aki a hadsereg szétverése előtt pár emberrel bemenekült az erdőbe, és futott Lengyelország felé. (255) Szerette volna az ausztriai határt is fölkeresni, hogy szót váltson a királynéval, akit ott hagyott. Amikor pihenés végett egy kicsit megállapodik, és fegyverét letéve álomba merül, íme, felbukkan előtte Ausztria hercege, aki azt színleli, hogy tisztelgésre jött. Az álmából fölserkent király nagyon megkönnyebbül a herceg látására, akivel már kibékült. Ez pedig leplezve ellenszenvét és álnokságát, arra biztatja őt, hogy keljen át a Dunán, mert így könnyebben menekülhet nyugodt helyre, felajánlja a saját városait, és azt ígéri, hogy azokban mindig biztonságban lesz. A király saját ártatlansága tudatában szívesen veszi az ajánlatot, hiszen az alkalom és a helyzet is így kívánja. Elmennek egy közeli kastélyba, ahol néhány napig nagy barátsággal társalkodnak. Aztán a herceg, hogy végrehajtsa az elméjében megfogant galádságot, hozzákezd; Bélától valami pénzt követel, amiről azt panaszolja, hogy egyszer jogtalanul csikarta ki tőle. A király látja az álnok gazda vakmerőségét, de hogy a nagyobb kellemetlenséget elkerülje, lefizeti, ami készpénz van nála, a többit arany- és ezüstérmékkel egyenlíti ki, és hogy a másik mohóságát teljesen kielégítse, átenged az országból három, Ausztriával határos ügynevezett megyét, az pedig kétezer font ezüst fejében átveszi tőle a sokkal többet érő drágaköves edényeket. (260) A herceg azonnal a három megye birtokába lép, és gyorsan megerősíti a tatárok támadásával szemben. Néhányan azt mondják, hogy tízezer fontot zsarolt ki, többen, hogy kevesebbet. Az egyezséget mindketten esküvel pecsételték meg. Béla aztán elsietett a közelben tartózkodó királynéhoz, akit maga mellé vett, majd István váci püspököt elküldte a római pápához és a császárhoz, hogy

mindkettő küldjön megfelelő segítséget, nehogy a pogányok Magyarország eltörlése után a többi keresztény államot veszélyeztessék.

Ezalatt az összegyűjthető lovassággal Segesd vidékén töltötte az időt. Ausztria hercege értesül arról, hogy a magyarok mindenütt megfutottak, és elérkezettnek látja a pompás alkalmat a bosszúállásra, sereget állít, átküldi Pannóniába azzal az utasítással, hogy amint a tatárok a túlsó, úgy ez az innenső Magyarországot dúlja fel. Ez teljesíti a parancsot, és ugyanúgy, mint amazok, fölperzseli a falvakat, összeszedi a zsákmányt, és az embereket mindenütt öldökölve száguldozik, felgyűjtja Győr elővárosait, és megpróbálja elfoglalni a várat. (265) Közben a szomszéd falvakból és községekből egy jókora csapat sereglük össze, mely a veszélyeztetett város segítségére siet, és a várat teutonokkal megszállva találja; ennek láttán a magyarokat úgy elfutja a méreg, hogy a várral együtt az összes teutont elégetik, Amikor ezt a hercegnek hírül adják, felháborodik, és a többi magyart, aki sértetlenségének és teljes vagyona érintetlenségének ígéréstében Ausztriába menekült, a védelmezés ürügyével súlyos adóval terheli meg, és akkora nyomorba taszítja, hogy az még az ellenséget is szánakozásra készítené.

Itt van azonban az ideje, hogy sorban visszatérjünk a többi tatár királyhoz, aki az első után érkezett Magyarországra. A másik király, Kadan, aki, mint feljebb elmondtuk, kiostromolta Radnát, elfogta Aristald örparancsnokot, és katonái közül hatszázat besorozott, ezek vezetésével az erdőkön, úttalan és meredek ösvényeken óriási tatár sereggel leereszkedett Várad vidékére, ahova a felfordulásban a környező falvakból férfiak és nők mérhetetlen sokasága szaladt össze. A főpap néhány egyházzfival együtt távol volt; a többi, aki helyben maradt, lehetőségei szerint eléggé megerősítette a várost, vagy jobban mondva ezt a nagy kiterjedésű falut. (270) A lényegesen erősebb vár meglehetősen biztonságosnak látszott, hiszen erős őrség, valamint árok, sánc és fabástyák védelmezték. Egyszer csak megérkeznek a tatárok, egyetlen rohammal elfoglalják a várost, mert nem fal keríti, hanem sánc és palánk. Elfoglalása után halálba sodornak férfit, nőt, gyermeket, öreget egyaránt. Nemre, korra nincs tekintet, egyházi, világi egyformán romlik és ég. A papi testület egyik tagja, Rogerius, akinek emlékirataiból mindezt kigyűjtöttük, a tatárjárás hallatára bemenekült az erdőbe, és ott lappangott egy ideig biztonságban, hogy e pusztulásról tanúságot tehesen. A város feldúlása után a tatárok 25 mérföldnyire visszavonultak, hogy akik a várban megmaradtak, felbátorodjanak. (275) A barbár nem is csalódott reményében és várakozásában, mert azok, akik a várban meghúzták magukat, látták, hogy az ellen elvonult és néhány napon át nem jelenik meg, mire abban a hitben, hogy egészen eltávozott, hozzákezdtek a leégett város helyreállításához, a házak újjáépítéséhez, a külváros rendbehozatalához, és éjjel-nappal nyugodtan tanyáztak a városban. Amikor aztán az ádáz ellenség észrevette, hogy a várost felújították és ismét lakják, az őrség is nagy biztonságérzettel nap mint nap kijárogat a váron kívülre, napkelte előtt a terv szerint megint rátört a váradiakra, a vigyázatlanokat megtámadta, és akit csak a városban meg a külvárosban talált, mind levágta. A nyomorult város pusztulása megismétlődött, és a rettenetesnél is rettenetesebb ostor lesújtott; csak azok maradtak meg a katasztrófából, akik bemenekültek a várba, meg akik behúzódtak az erdőbe. Végül a tatárok birtokba vették az újjáépített várost, és bekerítették a várat. Annak egyik részén a ledölt falat nemrégiben állították helyre; ezt elkezdték valami kezdetleges faltörő kossal ütögetni. A friss anyag könnyen enged, hiszen még nem volt ideje megkeményedni; itt a támadó előtt megnyílik a bejárás, odaviszik mindenfelől a hajítógépeket, amelyek kemény ostrom alá veszik a várat; elárasztja a nyílzápor, és aztán másnap elesik. (280) A papokat és a nemeseket, akiket ott találtak, részint megölték, részint halálos sebükkel ledobálták a fal omladékáról. Az asszonyok, a lányok, a harcképtelenek befutottak a bazilikába, mert azt hitték, hogy a szentélyben nagyobb biztonságban lesznek, mint a profán helyeken; reményüket a templomépület erődített volta is fokozta. Mégis tüzet vetettek rájuk, és a bazilikával együtt az egész tömeg elveszett. De a többi szent helynek sem volt kegyelem, és nincs az az elvetemültség, vadság, amelyet azokban mindkét nem ne kényszerült volna elszenvedni. A nemességet, az egész köznépet, a lovagrendet, a papi testületet a falak tövében egy szálíg kiirtották. Meggyalázták az istenségek emlékműveit, összetörték a szobrokat, megtiporták, tönkretették a szent ereklyéket mind. (285) A templomokban hallatlan szentséggyalázás folyt, az egyházi ruhákat összetépték, az aranyat, ezüstöt elorozták. Férfiakon, nőkön kitöltötték a kéjvágyukat, aztán beterelték a bazilikába és megölték őket. Ez iszonyú pusztulás után, ahogy az ellenfél eltávozott, a többiek, akik a közeli erdőbe menekültek és még mindig ott rejtőztek, mardosó éhségtől hajszolva összegyűltek elhagyatott hazájukban, hátha találnak ott valamit. A tatárok ugyanazzal a fortéllyal megint visszajöttek, és Váradon senkit sem hagytak életben, aztán elmentek, mert elfogyott a gyilkolnivaló. Rogerius, aki a fák közé vette be magát, hazája odaléven elment az úgynevezett Tamáshidához, a teutonok falujához, mely a Körös folyónál helyezkedett el. Aztán elvetődött egy szigetre, amelyen azok, akik a közeli falvakat, Ágyát, Vajdát, Gyarmatot lakták, a tatár örület elől összegyűlve eléggé megerősítettek; a tanyának három bejárata volt, és mindegyiket egy-egy torony őrizte; néhány napot itt időzött. (290) Aztán félve a barbártól, elment Csanádra, mely a Maros folyónál fekszik, és mintegy negyven mérföldre van a tanyától; a várost úgy találta, ahogy előző nap fölperzselték azok a tatárok, akik egy másik úton nyomultak be Magyarországra. Mi több, szélteben-hosszában száguldozó ellenségbe botlott; nappal bujkált a szerencsétlen, az éjszaka beálltával az ellenséges csapatok között osonva a szigetre húzódott vissza, azonban odaérkezve látta, hogy az ellenség órákon belül ott lesz; visszafutott az erdőbe, amit mások is megtettek.

Másnap a tatárok elfoglalták a szigetet, és szokásuk szerint mindenkit legyilkoltak. Akik még mindig az erdőkben lapultak, éhségükben visszamentek a tanyára, ahol megtalálták és megölték őket, majd jó szimatú kutyák módjára felkutatták a többieket; sokat fölfedeztek és irgalmatlanul felkoncoltak.

Tudták, hogy sokan az erdőkbe vették be magukat, és egy koholmányt agyaltak ki. Néhány elfogott magyar életben tartottak; ezeket körben szétküldték azzal az üzenettel, hogy aki az általuk előírt határidőre visszatér az otthonába, az nyugodtan élhet a házában, művelheti a földet és gondozhatja a családját. (295) Az emberek nagy része hitelt adott ennek, de az inség is arra készítette, hogy ezt szívesen megtegye, ezért a bujdosó magyaroknak az a része, amely háromnapos járóföldön belül szóródott szét, ostoba hiszékenységében hazament. Emellett az aratás ideje is elérkezett, és a betakarításból ez is, az is, kumán, tatár, magyar egyformán kivette a részét. A szülők többnyire leányuk, a férjek feleségük, a fivérek nővérük áruba bocsátásával váltották meg az életüket az undok ellenségénél. Sőt, a tatárok jelezni akarták, hogy ez a kerítés kedves a számukra, ezért gyakran az említettek szeme láttára állatok módjára a szabadban közösültek ezekkel. A vad dühöngés csillapodván előjárókat állítottak, hogy igazságot szolgáltassanak, és ezeket kenézeknek nevezték el, ilyenformán ezek a területek némileg megbékéltek. (300) Mindenki megkapta, ami megillette, mely jóindulat vagy kegy kieszközlése fejében időnként egy-egy szemrevaló leányt küldtek az előjárónak, az meg a kerítőnek viszonzásul juhval, lóval, borjúval, más effélével szolgált. Rogerius, akinek emlékirataiból, mint említettük, mindezt kigyűjtöttük, egy előjáró pártfogása alá húzódott, hogy önmaga és a köz számára az idő szerint megmaradjon. A kenézek hetenként gyűlést tartottak; mert százan voltak, úgy működtek, mint egy százas kormányzó testület. Nemsokára kiadták azt az utasítást, hogy az asszonyok, a gyermekek meg a férfiak egy kitűzött napon minden faluból jelenjenek meg a százas törvényszék előtt, és hozzanak illendő ajándékot. Sokan erősen gyanakodni kezdtek, és elsősorban Rogerius, akinek az elméje élesebb volt. A parancsra összegyűltek, hozták az asszonyt meg a gyereket, tekintélyes ajándékokat ajánlottak fel. (305) Rogerius, nehogy gyanúba kerüljön, egynéhány tatár közé beállt azok hadseregébe. A sokaság, amely a kenézekhez ment, átadta az ajándékokat, aztán behajtották egy völgybe, ahol állítólag kifosztották és irgalom nélkül lemészárolták.

A vadállati nemzet nem tudott betelni a gyilkolással, hanem egy adott napon megtámadta a többi falut, amely a túlsó Magyarországon még megvolt. Mindenkit megölt, de nem gyűjtogatott, hogy a következő tére meglegyen az élelme. Egy darabig néhány embert is életben hagytak, hogy megművelje a földet, elvégezze az aratást és a szüretet. Rendeletileg megtiltották, hogy a részét valaki is kivegye. E rengeteg pusztítás után Arad és Csanád felé fordultak. Újfalut, melyet régen Peregnek neveztek, készakarva érintetlenül hagyták maguk mögött, valamint a ciszterci rend kolostorát is, amely várszerűen meg volt erősítve. (310) E két helyre ugyanis a szomszédos tanyákról nagy embertömeg szaladt össze minden vagyonával, és ezekhez nem nyúltak, hogy aztán az odagyűlt sokaságot elkaphassák. Eközben szerte mindent feldúltak. Aki közülük odavetődött, a magyarok elől az is rögtön elmenekült, minek folytán ezekbe akkora elbizakodottság fészkelte, hogy azt hitték, egymaguk el fogják háritani a magyarok veszedelmét. A tatárok lerombolták az összes körben fekvő városkát és falut, majd végezetül visszamentek e két helyhez. Hogy a saját vérüket kímélve foglalják el, először a magyar, majd a rutén és a kumán foglyokat küldték csatába, ők maguk tartalékban maradtak, hogy mások veszedelmével szerezzék meg a győzelmet. A magyarok, akik az első sorban verekedtek, szánandó módon kénytelenek voltak az övéikkel harcolni; a tatárok hátul röhögtek, és nagy vidáman tapsolták a testvérháborút. (315) Hét napig harcoltak tehát szakadatlanul, az árok végül megtelt magyar és rutén testekkel, és Újfalut elesett. Az összes férfi és nő a kezükre került, kivették őket a széles mezőre, kétfelé osztották, ide a parasztokat, oda a nemeseket, akiket megfosztottak ruhájuktól, fegyverüktől, pénzüktől, ékszereiktől, és irgalmatlan vadsággal leölték mindannyiukat két lány kivételével, akit szerelmi játékokra megtartottak. Csak azok maradtak életben, akik a többiek vérével bemocskolva megbújtak a hullák között. Újfalut elpusztítása után szoros ostrom alá fogták Egres kolostorát, különböző ostromgépeket vontattak oda, és a nyomorultakat megadásra kényszerítették. Azonban a megadás után, amikor az aljas népség hatalmába kerültek, a szokott álnoksággal megölték mindet, kivéve egypár szerzetest és néhány csinosabb asszonyt meg leányt, akiket kéjvágyuk kitombolására megkíméltek. (320) Bizony, nehéz volna felsorolni a hallatlan kegyetlenség minden fajtáját, mert bármely könyörtelen gonosztettet vetünk is össze az övékével, az a legkisebb mértékben sem ér fel ideig. Kétségtelen, hogy ez minden más istencsapást felülmúlt. Ezen a nyáron a tatárok áradata Ausztria és Csehország határáig mindent elpusztított. A túlsó Magyarország, Kumánia, Lengyelország, Szilézia egészen a Dunáig körben-körben mindenütt elképzelhetetlen romlást szenvedett.

A túlsó Magyarország megszerzése után a tatárokat fékezhetetlen sóvárgásuk az innenső megtámadására ragadta. Égő mohóságukat fokozta Esztergom városának a látványa, melyet gazdagságban és népességben Pannónia minden más városánál többre tartottak, és abban bíztak, hogy ha ezt elfoglalhatják, a többi könnyűszerrel megszerzik egészen az Adriai-tengerig. (325) Elszántságukhoz tápot adott a tél szigora, tudniillik pár nappal később a sűrű hótól és a fagytól a Duna beállt. Szemben az esztergomiak naponta törték a jeget, hogy az ellenség ne mehessen át a befedett folyamon. Azonban a dühöngő tél minden igyekezetüket meghiúsította; a folyó végül is beállt, és a gyalogosok összecsaptak rajta. A tatárok azonban csalóknak tartották a jeges talajt, és

nem mertek komoly lovasságot rábízni; úgy gondolták, hogy ajánlatos lesz előbb kísérletet tenni. A hallatlanul agyafúrt barbár kihajtott a partra egy csomó marhát, és három napig otthagyta őrizetlenül. Az esztergomiak azt hitték, hogy a támadók elmentek, átsétáltak a folyón, az összes állatot megfogták és áthajtották az innenső oldalra. A gonosz fajzat ebből megállapította, hogy ő is hasonló biztonsággal eresztheti lovasságát a megszilárdult folyóra, mint amazok, és a számlálhatatlan tömeg minden fölszerelésével együtt száraz lábbal azonnal átkelt a Dunán, a teljes partot sok ezer lépés hosszan ellepte népes lovascsapataival. (330) A sereg aztán két részre oszlott; az a rész, amelynek Kadan állt az élén, Béla nyomába eredt, aki minden támasztól megfosztottan egyenesen Dalmácia felé menekült, de mert ott sem lehetett bizton, átkelt a közeli szigetekre, és csak ott talált olyan helyet, amely minden barbár támadástól védelmet nyújtott. Kadan csalódva Béla elfogásának a reményében elfordult Horvátország és Felső-Mysia irányába, melyet most Rácországnak és Boszniának neveznek, ott mindent szétrombolt, kiirtott, a lakosságot lemészárolta, és szörnyű égetéssel száguldozott mindenfelé. E tartomány elpusztítása után, nehogy valamit épségben felejtessen, Bulgáriába vonult, amelyet Alsó-Mysianak hívunk.

A másik tatár horda sietette Esztergom ostromát; a tábort a város közelében állították fel. Látták, hogy nemcsak fallal, árokkal, sánccal van ellátva, hanem fabástyákkal és mindenféle munícióval is, ezért készítettek vagy harminc masinát, és azokat odahúzva vették ostrom alá a várost, amelyről hallották, hogy a legkülönbözőbb emberekkel van tele. (335) Itt lévén a régi királyi udvar, sok francia, német és olasz kereskedő gyűlt itt össze; a falvakból, a városkából nemesek és parasztok nagy számban húzódtak be mindenfelől, ezért remélhető volt, hogy képes lesz ellenállni a tatároknak. A harmadik napon megparancsolták a foglyoknak, hogy mindegyikük vigyen egy-egy rőzsenyalábot a falhoz, amelyből a fallal szemben csináljanak töltést, hogy arról a várost közelebből támadhassák, így a város árka előtt a nyálábokból falat emeltek, majd odavitték a vívókat meg a különféle ostromeszközöket, kifeszítették a hajtógépeket, melyekbe földdel tömött zsákokat raktak, feltöltötték az árkot, kődarabokkal összetörték a fatornyokat, és azokkal csépték a városbelieket is. Odabent nagy fejetlenség keletkezett, a nép megzavarodott a félelemtől, az egység megbomlott, senki sem merészkedett a falak védelmére, nehogy összerontsa a kő- meg a nyílzápor. A polgárok akkora kétségbe estek, hogy a tanács rendeletére felgyűjtották a külvárost, ruháikat, lovaikat elégették mind, az aranyat, ezüstöt, a többi ilyesmit elásták a földbe, hogy a bős hordának ne legyen rajtuk nyernivalója; amikor ezt az ellenség megtudta, még jobban vicsořította rájuk a fogát. (340) A külváros leégése után mind visszahúzódtak a kőépületű belvárosba; ezt a tatárok késelem nélkül körülzárták, minden oldalról megrohanták, és nagy hévvel veselkedtek neki, úgyhogy alig pár óráig állt ellen; a védművekről leszorított polgárok a tatárok kezére kerültek. Az elfoglalt városban az ellenség akkora mészárlást csapott, hogy az egész lakosságból mindössze tizenöt ember maradt meg. Minden nem és kor ellen a hihetőség határán túl tomboltak, azt beszélik, hogy élő embereket nyársra húzva tűzön pörzsöltek, mint a disznót. Az egyik palotában hazai módi szerint felékszerezett nemes matrónák húzták meg magukat, akik végpusztulásra szánva a tatárok vezéréhez folyamodtak, és a városon kívül elébe vezették őket, ahol rimánkodva kérték, hogy hagyja meg az életüket, de engesztelhetetlen és irgalmatlan ellenfelet találtak, aki előbb kifosztotta, majd egytől egyig halállal sújtotta őket. Az esztergomi vár, amelynek akkori parancsnoka erős őrség élén Simon volt, a támadástól elriasztotta az ellenséget. (345) A barbár otthagyta, és elsietett Székesfehérvárhoz, amelyről tudta, hogy királysírok vannak benne, és azt hitte, hogy bőven rabolhat aranyat és ezüstöt a királyi adományokból; e vélekedésében azonban csalódott, mert a mocsarak közé települt várost semmi erőfeszítéssel és mesterkedéssel sem bírta elfoglalni. Ezután az isteni Márton kolostorához igyekezett, ahonnan eredmény nélkül távozott. Azt mondják, csak ez a három hely maradt érintetlen a tatár pusztítástól. Az innenső Magyarországot nem érte több csapás, mert ott nem rendelkeztek állandó táborral; csak azt rombolták le tüzzel-vassal, amire útközben ráakadtak. Ezután mindenütt elterjedt a hangos hír, hogy a tatárok úgy határoztak, hogy az ausztriaiaktól és az alemannoktól megtartóztatják a kezüket, és általános rendelettel visszahívták a seregüket, hogy sikeres vállalkozásukat befejezve visszamenjenek óhazájukba. Tehát megpakolták a szekereket, és útnak indultak visszafelé azokon a kipusztított területeken át, amelyeken benyomultak volt, miközben szemesen fürkészték a homályos rejtékhelyeket, végigkutatták a bozótot, hogy amit idejövet kifelejtettek volna, elmenet elvegyék. (350) Némi maradék magyart tehát még megöltek, de kivonultak Magyarországról, és Kumánián meg Rutánián keresztül visszamentek régi helyükre.

Béla pedig, aki Dalmáciába futott, a tatárok távozásáról értesülve, amit alig tudott elhinni, nagy kísérettel hazajött Magyarországra, hogy erejéhez képest segítsen a tönkretett Pannónián, és országának szétszórta maradványait összeszedje. Ha pedig valaki a tatár királyok közül a vidék termékeny és kies voltától csábítva visszamaradt volna, azt ezekkel a csapatokkal nehézség nélkül kikergesse. Ugyanis a rodoszi kereszties vitézek, akik szentséges szolgálatot végeznek, valamint néhányan a Frangepán uraságok közül, akik Dalmáciában és Horvátországban a Száváig nagy területen uralkodtak, megsajnálják a pusztuló Pannóniát, és segítőkész századokkal, tekintélyes lovassággal visszahozták a királyt Magyarországra. A királyi oklevelek világosan tanúsítják, hogy e derék cselekedetükért nemcsak széles körű kiváltságokat kaptak tisztességgel, hanem mezővárosokat és falvakat is; úgy mondják, M. és B. volt ez. (355) Ezek bizony nem akartak hitványabbak lenni

dicő őseiknél, akik – mint a római évkönyvek bőven elbeszélnek – mindig is a szenátori rend kiválóságai voltak, és a városbeli pártharcok miatt húzódtak Dalmáciába, melynek Japidia nevű részén uralkodtak. Székhelyüknek Zengget választották, és az illír főemberek között mindig az elsőséget tartották. A hazatérő király pusztította országát, amelyet – mint mondják – három évig dúlt a veszekedett népség. A földművelés elhanyagolása akkora éhséget idézett elő, majd az éhség nyomán pestist, hogy aki megúsza a halált vagy a rabságot, azt elvitte a koplalás vagy a fertőzés. Béla pedig nem feledte a csúf sértést, amelyet isteni és emberi tisztesség ellenére Frigyesről, Ausztria szász hercegétől elszenvedett, hadseregét meg a Dalmáciából hozott segéds csapatokat ellene vitte, hogy illendően és kamatostól behajtsa a büntetést az istenek és emberek meggyalázóján. (360) Tehát nagy hévvel megtámadja az ausztriai Újhelyt, úgyhogy az ellenfelet segítségnyújtásra kényszeríti. A városfalak alatt megkezdődik a küzdelem, amelyben az életben maradt magyarok oly vadul verekednek, hogy az alemannokat súlyos vereséggel megfuttatják. Frigyes nem úszhatja meg galádságát büntetlenül, egy magyarral vívott párbajban az arcát keresztüldöfik, összerogy és meghal. A győztest a király fényesen megjutalmazta, mely adományról máig fennmaradt a díszes oklevél. Az alemannok fölötti győzelem után feldúlta Ausztria legnagyobb részét, visszatért Pannóniába, és hozzálátott, hogy az országot megnyugtassa, és ami megmaradt, azt összeszedje. (365) Sokáig fáradozott az ország újjáépítésén, megkapó gyöngédséggel keresgette össze a hajótörés szétronsolt darabkáiként tartományok és nemzetek között szétszóródott, zömmel földönfutóvá lett magyarokat. De még a gazdájukat vesztett, szabadon nyargalászó lovak is elvadultak, mely fajta patáig lógó sörényével máig tenyészik a Kárpátok hegyei között.

Frigyes herceg halála után, aki gyermek nélkül távozott az életből, és akit a magyar évkönyvírók alighanem tévesen tesznek meg császárnak, Ausztriát nővére, Margit örökölte a fivérével, aki második Frigyes császár fiához, Henrikhez ment feleségül, és miután az utód nélkül elhalálozott, visszatért a hazájába. Meddó vénasszonyként férjül kapta Csehország királyát, Ottokárt, akit inkább a hozomány, mint az asszony kora és az utód reménye vonzott. Ez annak a Primiszlávnak volt a fia, akit harmadjára második Frigyes testvére, Fülöp császár koronázott meg. (370) Idősebb testvérének, Vencelnek, magtalan halála után Ottokár megszerezte az országot, és a csehek ötödik királyának számítják. Azt mondják, kiváló jelleme és szelleme, harciassága és nagyratörése nem volt haszon nélkül való. Miután magtalan házasságát megkötötte, Ausztria megszerzése még nagyobb uralomvágygal töltötte el. Tekintélyes pénzösszeg ígéretével rávette Ulrik karantán herceget, akinek nem volt férfi utóda, hogy fizetség fejében adja el neki Karintiát, Krajnát, Tórországnak azt a részét, amelyet most örgrófságnak neveznek, és Lajbachot, sőt, a veronaiakat, a feltreieket és a trevisóiakat sok friulival együtt önként alávetették magukat, és megállapított évi adót fizettek. Stájerország miatt, amelyet a magyarok elfoglaltak, meg a régi, főleg a Frigyes herceg halálából eredő ellenségeskedés miatt súlyos háborút indított Béla király ellen. Pannónia elfoglalásának erős vágya is ösztökélte erre, melyet Magyarország mostani tönkremenetele ültetett bele; bátorította hadiszerencséje, amely mindig, a tatárjárás idején pedig a szokásosnál is jobban pártfogolta, mert ezt a dögvészt bátor lélekkel kiűzte Poroszországból, amelyet a régiek Ulmigeriának neveztek. (375) Megalapította a németül Königsbergnek nevezett Királyhegy várost. Béla összeszedte a sereget, és sietett fegyvert ragadni Ottokár ellen, bár a sivataggá lett országban ez nehezen ment. Az évkönyvek azt írják, hogy ez a cseh háború, amely egyesek szerint határproblémák miatt tört ki, az üdvösség ezer fölötti kétszázhatvanadik esztendejében kezdődött. Mindketten Morvaországba mentek; Béla a fiával, Istvánnal, és a kumánok vezérével, Alpárral érkezett. Miután a két sereg felállt, zászlót bontva kemény csatába kezdtek. Az ütközetben több kisegítő csapat vett részt, mint magyar, hiszen Pannóniát a tatár a végsőkig kipusztította. Idegen erővel ritkán születik győzelem. Bár sokáig kitartóan és egyenlő eséllyel verekedtek, később a pannonok nagy veszteséggel kezdtek ingadozni, és hátat mutattak a cseheknek. (380) Béla katonaságának megfutamodását, lovasságának meghátrálását látva maga is kiszorult a táborból, hátat fordított, és elmenekült Hainburgba, ami július harmadik idusán történt, mint írják. Mások azt mondják, hogy a pannonok közül menekülés közben tizennégyezer belefutott a közeli folyóba, amit kötve hiszek, hiszen a tatár háborúban Magyarország úgy kiürült, hogy Béla serege nemigen rúghatott ennyire. Úgy látszik, a jámbornak született Béla inkább békére, mint hadra termett.

Ottokár pedig a magyarok legyőzése és elűzése után még elbizakodottabbá vált, törvényes felesége életében másikat vett, a moszkvai király lányát, akit Kunigundának hívtak. Később azok, akik a császárválasztást intézik, meghívták a császárságra, amit pimaszul visszautasított, miért is ezek Rudolfot, Habsburg grófját jelölték császárnak, aki hajdan Ottokár udvarmestere volt. (385) Ottokár kénytelen volt visszaadni neki Ausztriát, hiszen az nem eshetett női tulajdonjog alá, ebből háború keletkezett, amelyben Ottokár, mint mindig elbeszéljük, elesett. Csehország királyságába öt év múltán visszakért fia, az alig hétéves Vencel, aki Ottó brandenburgi herceg gyámsága alatt nevelkedett.

Állítsuk vissza a figyelem középpontjába az oly sok vesződséggel és bajjal vert Bélát. Ezt a derék és hitbuzgó fejedelmet senki sem fogja hibáztatni, mindenki azt mondja, hogy szerencsétlen volt a háborúban. Gondoskodott Esztergom városának újjáépítéséről. Miután az országot lecsillapította és lehetőségeihez képest helyreállította, Esztergomban fejedelmi költséggel templomot szentelt az isteni szűznek, tudva, hogy annak istensége örizte

meg, hogy halála után ott nyugodhasson, ahol az udvarát tartotta. Feleségétől, Máriától, akit a görög császár lányának tartanak, két fiút kapott, Bélát és Istvánt. Béla az apja előtt hunyt el, István követte az apját. (390) Így hát a már megvénült, de inkább a bajok roppant súlya alatt megrokkant király az üdvösség tizenkettedik századát követő hetvenötödik évben, május nonaeján a budai szigeten meghalt, és egész Pannónia keservesen megsiratta. Testét elszállították Esztergomba, és tisztességgel eltemették abban a fényes egyházban, amelyet ott épített volt; a főoltár előtt vörös márványból emeltek egy kriptát, amelyben elhelyezték Béla király, hitvese, Mária, és Béla fia testét. Azt beszélik, hogy a kedves emléktől buzgó Fülöp esztergomi metropolita később szabadságot vett magának arra, hogy Béla király tetemét ebből a templomból átvigye a maga bazilikájába, hogy azt a királyi egyházat királyi testtel ékesítse. Ezt az isteni Ferenc szerzetesei, akik a templomot gondozták, igen rossz néven vették, és az ügyet a római szék elé terjesztették. A per sokáig húzódott, és végül az lett az ítélet, hogy a metropolita vigye vissza Béla elorzott tetemét az eredeti templomba; korunkban mindezt nemcsak a sír, hanem egy rávéssett epigramma is tanúsítja. (395) Úgy tudják, hogy Béla, a becsület és béke barátja, körülbelül harminchat évig uralkodott.

Béla kimúltával örökösödési jogon fia, István nyerte el Pannónia királyságát, akinek az uralkodói felségjelvényeket méltán adták át mindenki támogatásával. Nem ugyanazzal a szerencsével hadakozott, mint az apja, tudniillik oly fényes diadallal verte tönkre az ausztriaiakat és a cseheket, hogy szülője nevének meghurcolását e tekintetben a legnagyobb részt jóvátette. És bizony, ha tovább élhetett volna, mindenki a legjobb és legjelesebb fejedelemnek tartaná; dicsőségének útját állta az irigy és idéetlen halál. Ottokárt, aki atyját, Bélát, Morvaországban megverte, és a határt megsértve óriási cseh és ausztriai sereggel előzönlötte az országot, sőt brandenburgiakat is hozott, akkora vereséggel sújtotta a Rábca folyónál, hogy apjáért megfelelő elégtételt vett az ellenfélen. (400) Ezután Bulgáriába vezette a sereget, mert az parancsait nem teljesítette, és ott néhány hónap alatt felforgatta Alsó-Mysiót, ahonnan nagy zsákmányt szedett. Végül, hogy a tartományt ne hagyja el dolgavégezetlenül, megostromolta a fővárost, Bodonyt, a harmadik hónapban elfoglalta a várost, amelynek megszerzése után a bolgárok királyát egész Mysióval együtt adófizetőjévé tette. Lányát, Máriát, törvényesen feleségül adta Sánta Károlyhoz, annak a Károlynak a fiához, aki apostoli felhatalmazással elfoglalta Szicília királyságát. Ettől született Martell Károly, aki – mint a maga helyén később előadjuk – Rudolf császár lányától, Klemenciától, Károlyt, Lajos király apját nemzette. Végezetül, királyságának harmadik esztendejében István eltávozott az élők sorából; azt mondják, a nagy szigeten halt meg, és a püspökök engedelmével a budai szigeten, az isteni szűz egyházában temették el.

László, akit a magyarok aztán Kunnak neveztek el, ötödik István önféjű, nagy természetű, inkább harcra, mint nyugalomra vágyó, a tisztességre keveset adó, vágyait nemigen fékező fia, ugyanazon évben, melyben az apja meghalt, teljes egyetértéssel átvette a királyságot, és szabályszerűen megkoronáztatott, amiről az üdvösség tizenkettedik századát követő hetvenhatodik esztendőnél olvasunk. (405) Nem sokkal az ország átvétele és lecsendesítése után kiújult a cseh háború, mely István előző győzelmével elülni látszott. A csehek ugyanis módfelett igyekeztek határaikat kiterjeszteni, ami a magyaroknak nem tetszett, és a háború Morávia határai miatt újra kitört. A magyarokat bátorságra és hadakozásra készítette az a kitűnő alkalom, amelyet azon idők kínáltak. Mert amikor Ottokár, mint ide fel érintettük, Ausztria fölött veszekedni kezdett Rudolf császárral, és kettejük között súlyos viszálykodás támadt, a császár többszöri követküldéssel ösztökélni kezdte a háborúban való részvételre a pannonokat, a csehek ellenlábásait, jól tudva, hogy magyar segítséggel megtámogatva biztosabban remélheti a győzelmet. Az óhajtott háborúra felszólított László hűséges és tevéleges segítséget ígért. Eközben egyes jóakarók mindkét oldalon közbeléptek, hogy Rudolfot és Ottokárt összebékítsék, mert attól féltek, hogy ha ez a belső civakodás tovább tart, a németekre nem csekély pusztulást hoz. (410) Munkálkodásuk nyomán az a megállapodás született közöttük, hogy az ellenségeskedésnek kölcsönös rokonsággal vessenek véget, ez is, az is adja oda a lányát, hozomány legyen Karintia és Krajna tartománya, Ausztria pedig maradjon a császáré. Rudolf Ausztria megszerzése után azt kívánta, hogy Ottokár az ősek szokása szerint tegyen neki hűségesküt. Ennek büszke lelke viszont hallani sem akart erről, mert úgy vélekedett, hogy ezáltal úrból szolgává válnék. Ebből új viszály támad, és mindkettő hadat üzen. A császár frigyre lép László királlyal, örök szövetséget köt vele, majd pannon segítséget kér, amelyet azonnal megkap. Amikor a két fél fegyveres sereggel ütközetbe bocsátkozik, és kettejük között alig van ezerlépésnyi távolság, Ottokár félni kezd Rudolf csapataitól, és az összecsapástól még inkább elijeszi a magyar segítség. Érdekeire gondolva már egyezkedésre hajlik, követeket küld, akik révén megígéri, hogy leteszi a szokásos esküt, ha az méltóságára való tekintettel a császári sátorban titokban történik. (415) A császár elfogadja ezt a kikötést, ám egy mulatságos ötlettel gúnyt űz a másik szégyenlősségéből. Az említett térség közepén kifeszítik a császári sátrat, belül a császári parancsára, istenuccse!, magas emelvényt állítanak egy trónussal. Aztán koronásán, császári jelvényekkel tetőtől talpig felékesítve, a padokon rendben ülő birodalmi választók és a többi előkelőségek karéjában magához kéreti Ottokárt. Ez néhány főemberrel belép a sátorba, alázattal föl az emelvényre, megáll a másik lábainál, és miközben a szokásnak megfelelően mondja az ünnepélyes esküszöveget, hát az agyafúrtnak megszerkesztett sátor hirtelen négyfelé bomolva leomlik. A kifundált romlás a két sereg szeme elé tárja a császár térde előtt

alázatoskodó Ottokárt. Az egyik oldalon az alemannok örvendezve szemlélik a dicsőséges, a trónuson felmagasztosult császárt, a másikon a csehek búslakodnak a megalázkodó királyon. Ottokár egyelőre hallgat, és dülva-fülva hazamegy. Amikor ezt elmesélték nejének, Margitnak, akinek jogán Ausztriát elnyerte volt, ez addig szidta a férjét, amíg az ismét ki nem robbantotta a háborút a császár ellen, hogy lemossa ezt a gyalázatot. (420) Rudolf az egyezség felbomlása után látta, hogy harcra kényszerül, és újjászervezte a hadseregét. László királyt a szövetség címén megint felszólította a csehországi hadjáratra, annak pedig semmi sem volt fontosabb, mint hogy megkísérelte a szerencsését a csehekkel szemben, akik atyjával és nagyatyjával is küzdöttek. Összeszedte a segítséget, amennyit tudott, és táborával csatlakozott a cézárhoz. A két ellenfél a túlsó Ausztriában, a Duna-part mellett találkozott. A csehek számban és haderőben, a svábok és a magyarok szervezettségben és hozzáértésben álltak feljebb. A csatajel elhangzása után a seregek összecsapnak, mindkét fél sokáig és elszántan verekszik, mindkét oldalon sokan esnek el. László, emlékezve nagyapja vereségére, mást sem tesz, mint Ottokárt keresve kutakodik az egész csatamezőn. Végül megtalálta a csehek királyát, és párbajra hívta ki; megállapodtak a feltételekben, és – ha a magyarok évkönyveire adunk valamit – az összecsapásban László megölte őt; ezután a csehek hadrendje felbomlott, és óriási vereséget szenvedtek. (425) Egyesek azt mondják, hogy Ottokárt az övéi cserbenhagyták, két stájer pedig az egész csata alatt őt kereste, hogy megbosszulja rajta fivérük halálát, akit törvénytelenül megölt, és amikor rátaláltak, azonnal leterítették. Rudolf engedélyével testét visszavitték Csehországba, és fejedelmi pompával eltemették. Az uralomban Vencel követte, amint alább a maga helyén elbeszéljük. A cseh háborúról ennyit.

Miután László a dicsőséges zsákmányt hazahozta Magyarországra, hírneve jócskán megnövekedett, mert csupán ez egyetlen tettéért mindenki atya és nagyatyja fölé helyezte. És a Rudolf császárral múltkor kötött szövetség jóvoltából az országnak oly nagy nyugalmat teremtett, hogy néhány éven át békekességben uralkodhatott. Aztán váratlanul a kumánokkal tört ki egy összecsapás; mondják, hogy ez az üdvösség ezerkétszáz utáni nyolcvankettedik évében történt. (430) Ugyanis Oldamir kumán fejedelem összegyűjtötte a seregét, és tábort ütött egy tónál, amelyet Hódnak neveznek, hogy onnan Magyarországot fegyveresen megtámadja, majd amikor elviselhetetlen rombolással kimerítette, az egészet a hatalmába ejtse. László a kumán zavargásról tudomást szerezve összeverbuválta a légiókat, és kiszállt ellenük, hogy fosztogatásaiktól megmentse az országot. Másnap, amikor nyílt ütközetben összecsaptak, roppant súlyos csata bontakozott ki. Azt mondják, miközben mindkét részről elkeseredett verekedés folyt, Tamás fia Lóránt bátran viselkedett. Mert amikor a kumánokkal összerontott, igen sokat megölt, előreszegzett lándzsával sokat keresztüldöfött, és nem annyira szavakkal, mint inkább vitézségének példájával tüzelte győzelemre a magyarokat. De ez ütközet folyamán még az istenségek is jóindulatúak voltak hozzá, mert váratlanul zápor kerekedvén amazok íjai, amelyekben a legjobban bíztak, úgy megereszkedtek, hogy többé nem látták hasznukat. (435) Az ellenséget így megszorítva a magyarok bátorsága megnövekedett, úgyhogy rohamukat amazok már nem bírták feltartóztatni. Az ellenség mindenütt összeomlott, nagy része elesett, sokat elfogtak, és az egész környéket mindenfelé feldúlták. Aztán a magyarok zsákmánnyal rakodva ujjongva hazajöttek.

A kumánok közül a vereséget kevesen úsztak meg, ezek összeszedték a többieket, akik egykor szétszóródtak, és elmenekültek a tatárokhoz, hogy védelmet és megtorlást kérjenek tőlük; éjjel-nappal hergelték őket, és védnökeiknek meg szószólóiknak felkérték azokat a kumánokat, akik a régebbi bejövétel alkalmával Kötöny meggyilkolása miatt csatlakoztak a tatárokhoz, és velük együtt katonáskodtak. A tatárok az uszításra az üdvösség ezer fölötti kétszáznyolcvanötödik esztendejében visszajöttek Magyarországra, a túlsó Magyarországot megint tűzzel-vassal végigdúlták, a nemrég újjáépített falvakat lerombolták, szokás szerint legyilkolták az embereket, sokat rabba tettek, elvitték az összes állatot, és Pestig mindent kiirtottak; e szennyáradatot semmi módon sem lehetett feltartóztatni.

László korábban Károly szicíliai királlyal kötött rokonságot; ez a Károly pedig Lajos francia királynak és Róbertnek volt a fivére, akik együtt hajóztak el Szíriába, megszállták Damiatát, amelyet aztán Lajos fogságba esése miatt kénytelenek voltak visszaadni a szerencséneknek. (440) Szicília királyságát kiragadta a németek és Frigyes utódai kezéből, mivel a németek előtt ez a normannok fennhatósága alatt állt. Frigyes fia, Konrád, Germániából kivonulva megszerezte Apulia királyságát, amelyet Manfréd, a néhai Frigyes császár ágyasától született fia tartott, akit Károly csapatai Benevento közelében legyőztek és megölték. Károly nem sokkal később Alba határában legyőzte és bárdal azonnal lefejezte Korradint, Konrád fiát, Frigyes unokáját. László tehát ennek a Károlynak a lányát vette feleségül, azonban sem illő megbecsülésben, sem házastársi szerelemben és szeretetben nem részesítette; ugyanis azt beszélük, hogy a kumán menyecskekkel szerelmeskedett, törvény és illem ellenére azok közül tartott szeretőket. Az erkölcstelen szenvedély túlságosan is hevítette, és mindenestől azok befolyása alá adta magát; ezek közül főleg hármat emlegetnek, Ajduát, Kupcseket és Mandulát. (445) Ezért legfontosabb emberei oly nagyon megharagudtak rá, hogy úgy látszott, mintha senkit sem utálnának jobban gyalázatnak kiszolgáltatót uruknál. Innen származott a Kun László nevezet. Életvitelének erkölcstelenségét a pápa elé terjesztették. Emellett a kumánokkal való érintkezés az eretnokség gyanúját is fölkelte. A többi keresztény fejedelembe is befészkelte magát az aggodalom, hogy a magyarok, akik már

máskor is elpártoltak a bevett vallástól, királyuk példájára visszatérhetnek őseik hajdani tévelygéséhez. Ezért hát a legszentebb szenátus úgy látta jónak, hogy legátust küldjön Pannóniába; az apostoli szék legátusává a tekintetes Fülöp fermói polgárt és bíborost nevezték ki. (450) Ez megállás nélkül iparkodott Magyarországra, majd megérkezése után a főpapság és a főnemesség kérésére naponta korholta a királyt, eleinte a legnyájasabban figyelmeztette és kérlelte, hogy mondjon le a pogány szeretőkről, becsülje meg a megszentelt hitvesi ágyat, ne tegyen semmit az igaz hit ellenében; hiszen mindaz, ami a többi, alacsonyabb rangú emberben kárhoztatandó, az a fejedelmi személyben sokkal szembeszökőbb és súlyosabb, és nem is ok nélkül, elvégre azoknak, akik a többiek erkölcsének irányítására és tisztogatására születtek, azoknak úgy kell élniük, hogy mások a legkisebb gyalázzal se illethessék őket; a jó király legfontosabb kötelessége, hogy olyan példát mutasson a többieknek, akik neki szolgálnak, amelyből mindenki megtanulja a leghelyesebb életmódot. Szigorúan dorgálta, amiért a pogányokat a keresztények elé helyezi, hogy inkább a hitetleneknek, mint az övéinek akar tetszeni, hogy jobban szereti az átkozott kumánokat, mint a magyarokat, és ezzel nem csekély gyanakvást kelt maga iránt. Ezért hát figyelmeztette, biztatta, korholta, szigorúan megróttá, végül kiátkozással fenyegette, ha erkölcsét ki nem igazítja és meg nem javítja, ha nem él jámborabb és dicséretesebb életet, és ha életmódjának megváltoztatásával be nem bizonyítja, hogy nem tért el a katolikus vallástól. (455) Mindezek után a király még jobban megmakacsolta magát bevett szokásai mellett, még tüzeesebben ölelgette ágyasait, és kereken kijelentette, hogy napról napra egyre jobban átadja magát az eszeveszett kéjelgésnek és önfejtésnek. A legátus mély felháborodásában átokkal sújtotta a királyt, a magyaroknak megtiltotta a hosszú szakáll viselését, megparancsolta, hogy nyírják le a hajukat, apostoli rendelettel betiltotta a kumán süveg viselését, beszüntette a kumán ceremóniákat, amelyeket a király példájára sokfelé sokan követtek, és a katolikus vallás megszilárdítása után hazament Itáliába. A kumánokkal való közösködés nemsokára veszedelmére lett a királynak, mert a keresztény üdvösség ezer fölötti kétszázkilencvenkilencedik esztendejében annak a kastélynak a közelében, amelyet a magyarok Körösszegnek neveznek, dédelgetett kumánjai kegyetlenül meggyilkolták. A dicső Pannónia az ő idejében kezdett veszíteni tekintélyéből, mert mint alább a megfelelő helyen elbeszéljük, ekkor kezdte belső háborúság marcangolni, melynek során a falvakat, városokat, mezővárosokat a tűz és a kard oly nagyon rontotta, hogy úgy látszott, mintha végpusztulásra jutottak volna, hiszen béke és egyetértés sehol sem mutatkozott, a gazdagság mindenestől eltűnt. A súlyos elszegényedés következtében a nemesség paraszti életmódra és, ami alig hihető, a kétkerekű kordé húzására kényszerült. (460) Tudniillik nem volt ökör, sem másféle jószág, és az inség miatt efféle, emberek vontatta kordét használtak, amelyet máig László szekerének hívnak. A belháborúban nap mint nap kölcsönösen irtották egymást, és a csordák, az igásállatok kipusztulásával végül is oda fajult a helyzet, hogy barom helyett az emberek húzták párosával a szekeret. Ennyit Lászlóról; most térjünk sorban Velencei Andrára.

20. fejezet - Kilencedik könyv

Mielőtt László, aki körülbelül tizennégy évig uralkodott, kegyetlen sorsát elszenvedte volna, a magyarok behívták Pannóniába Andrást, akit melléknevén Velenceinek mondtak, és megtették őt hercegnek, mely méltóság az elhalt király helyébe szokott lépni. Származását kissé távolabbról kell nyomon követnünk, hogy ki ne maradjon valami, ami a történethez nagyon fontos, vagy ne tűnjék fel úgy, hogy jogtalanul számított a királyságra. Mondtuk, hogy második András negyedik Bélának és Kálmán hercegnek volt az apja, hogy a pápa ösztönzésére és megbízásából a szentséges hadjárat élére állva felesége megölése után elhajózott Szíriába, elfoglalta Damiatát, és sok derék tettet hajtott végre; úgy tudják, hogy a velencei flotta hozta vissza az Adriai-öbölbe, ahol az estei herceg régi barátként fényesen fogadta, és hogy a keresztény közösség előtt nagy érdemeket szerzett, nagy dicsőséggel visszatérő tekintélyes királyt szívélyesebben vendégelje meg, csodás szépségű lányát arra utasította, hogy folyvást mellette tartózkodjék, étkezés közben szolgálja ki, hogy baráti érzelmei nyilván megmutatkozzanak. (5) A lány bájainak, nyílt tekintetének, csoda jó természetének láttán lángra gyúlt, annál is inkább, mert felesége nem volt. Még aznap őszintén megvallotta szerelmét az apának, és a lányt feleségül kérte. Az apa, tudva, hogy az ő rangja sokkal alacsonyabb, hogy gyermeke szerencsését ne akadályozza, a magáét meg elősegítse, nemcsak örömmel beleegyezett, hanem azonnal odahívatta őt, és tanúk előtt megtörtént az eljegyzés. András az eljegyzés napján apósánál megtartotta az esküvőt, lezajlott a nászéjszaka, aztán, ahogy illik, elhozta magával Pannóniába. András halála és temetése után az asszony összehívta a főpapokat, és az előkelők sokaságának a jelenlétében cáfolhatatlan bizonyítékokkal igazolta, hogy teherben van. Néhány nap múlva engedélyt kért a távozásra, hazament az apjához, és Estében lakott, ahol megfelelő időben egy fiút szült, aki az István nevet kapta, és akiről mindenki úgy beszélt, mint Magyarország királyának a fiáról. (10) E vélemény hitelét növelte a gyermek szépsége és fejedelmi természete, mely kétségkívül tanúsította, hogy királyi vérből származik; később támogatta az a tény is, hogy még ki sem nőtt az ifjúkorból, amikor ifjonti uralomvágytól ösztökélve megpróbálta nagyapját kitúrni a hatalomból. A dolog azonban nem sikerült elképzelése szerint, ezért elkergették, és Hispániába ment Jakab aragóniai királyhoz, aki hajdan az ő nővérét, Andrást király lányát vette feleségül; ott tanyázott egy darabig, majd visszament Itáliába, hátha véletlenül alkalom adódik az uralkodásra. Amikor a ravennaiak megtudták, hogy hazajött, nyomban megválasztották előljárójuknak, hogy a város élére arisztokratát állítsanak. Azonban a poszt átvétele után nem sokkal, vagy a polgárok pártoskodása, vagy a saját hibája miatt, ezt sohasem tudhattam meg biztosan, kiűzték onnan, és elmenekült Velencébe. Ott éledélt egy ideig, és barátai javaslatára feleségül vette egy, a Morosini családból született dúsgazdag patricius férfiú lányát, akinek Tomasina volt a neve, és hozományképpen megkapta apósa terjedelmes birtokát. (15) Ez szült neki egy fiút, akit a nagyapjáról Andrásnak neveztetett el; Velencében születvén és neveltetvén, e városról kapta a melléknevét. Mihelyt dúsgazdag nagybátyját mellett nagyobbacska lett, nem annyira a saját elhatározásából, mint övéi biztatására reményt kezdett táplálni a nagyatyai trónra, ezért még László életében az ellenszenves király iránti gyűlöletből több főnemes behozta Pannóniába. Hogy nagyapja országának jussából ki ne semmizék, László király halála után az egész nép szavazatával kihirdették királynak, és a koronajelvényeket szabályszerűen átadták neki. Mivel András király fiától, Istvántól, és Morosini Tomasinától született, anyja családi címerét használta, amelybe mindössze egy körkeresztet illesztett bele, hogy a többi Morosinitól megkülönböztessék, szülője nemességét annyira tisztelte, hogy az anyja iránti szeretetből és ama város nagyrabecsülése miatt az alacsonyabb rangú címet a hatalom elnyerése után sem tagadta meg. De rá kell térnünk a háborúkra, amelyeket viselt.

A hatalom megszerzése után bátor lélekkel hadjáratot vezetett Ausztriába. Serényen sorozást tartott, összeszedte a csapatokat, és Ausztriába vonult, a tanyákat mindenfelé feldúlta, felégette, több kisvárost erővel bevett, sok foglyot ejtett, és meglehetősen sikerrel tért vissza Pannóniába, mert arról értesült, hogy néhány pár-toskodó nyugtalanságot szít ellene, és e gyanút helytállónak tapasztalta, miért is elkeseredett, hogy nem fejezheti be a megkezdett háborút, amellyel az ausztriaiak galádságait és hűtlenségét méltóképpen megtorolhatná. (20) Úgy vélekedett, hogy egy új fejedelemnek nem kell azonnal kegyetlenkednie a pártütőkkel szemben, inkább a szemhunyas és a megbocsátás mellett döntött, hogy ne keménységgel, hanem jósággal alapozza meg a hírnevét. A lázadók ebből még nagyobb bátorságot merítettek, mert a király óvatosságát és türelmét tunyaságra magyarázták. Azt mondják, vezetőjük János és Henrik bán volt, továbbá Pócs fia, az Újlakon született Ugrin, akik a többi összeesküvővel együtt követek útján a gyermek Károlyt kérték Bonifác pápától. A pápa nemcsak az előkelők kérésére, hanem Szicília királyának követelőzésére is, aki úgy vélekedett, hogy fia révén az ország örökösödés jogán neki jár, a tanácsban úgy döntött, hogy el kell küldeni a pannonoknak Károlyt, Károly szicíliai király alig tizennégy éves fiát. És az apostoli tanács tudtával súlyos lépést tett ez ügyben, amennyiben ennek felhatalmazásával Károly az údvösség ezer fölötti kétszázkilencvenkilencedik esztendejében, még András király életében eljött Magyarországra. Azonban kissé vissza kell kanyarodnunk, hogy Károly származása ne maradjon homályban.

(25) Ötödik Istvánnak, negyedik Béla fiának a lánya Mária volt, aki néhai nagyanyja nevét kapta, aki a görögök császáranak volt a lánya. Apja, István, törvényes köteléssel füzte őt Sánta Károlyhoz, annak a Károlynak a fiához, aki az apostoli szenátus felhatalmazásával és jóindulatából Szicília királyságát szerezte meg. Ebből a frigyből született Martell Károly, aki feleségétől, Klemenciától, Rudolf császár lányától, egy fiat nemzett, akit eleinte Karobertnek, vagyis Károly Róbertnek neveztek, amikor azonban elküldték Magyarországra, csak az első nevét tartotta meg, és Károlynak hívták. Ebben a magyarok évkönyvei tévednek némiképp, ugyanis Magyarországra Martell Károly jött és nem a fia. Tudniillik második Károly szicíliai királynak feleségétől, Máriától, Magyarország királyának lányától hat fia és öt lánya volt. (30) A legnagyobb, Martell Károly, anyai örökségként Magyarország királyságának, a második, Róbert calabriai herceg, apai örökségként a nápolyi királyságnak volt a várományosa, a harmadik, Fülöp, a tarantói hercegséget birtokolta. A Klemencia nevű elsőszülött lányt hozzáadták Károlyhoz, Fülöp francia király elsőszülöttjéhez, a másodszületett, Blankát, a Sziciliában uralkodó Jakab vette feleségül, a harmadikat, Leonórat, az aragon Frigyes, Jakab öccse nyerte hitvesül. Mindez Biondótól, a régi történelem jeles tudósától származik. De első Károly szicíliai király genealógiájáról egyebeket is ideiktatunk azokról az ólomtáblákról, amelyek Nápolyban, az ő sírján találhatóak. E tekintetben bocsánatot kérek, ha messzire kalandozom, hogy az egész témát megismertessem. A legkeresztényebb Vilmos király lánya, Konstancia királyné ugyan apáca volt Palermóban, az egyház utasítására mégis férjhez adták a sváb nemből származott Henrik császárhoz. (35) E nászból született az üdvösség ezer fölötti ötvennyolcadik [!] esztendejében a menynei István ünnepén lesiben Frigyes császár. Ezek eleinte nem tudták birtokba venni az országot, mivel Rogerius király házasságon kívül született fia, Tankréd, erősen ellenállt. Tankréd halála után megint hadjáratot indítottak Sziciliába, és az isteni megváltás ezer fölötti százhetvennyolcadik esztendejében nagy erőfeszítéssel elfoglalták az országot. Ebben a királyságban Konstanciát fia, Frigyes követte, aki itt ötvenegy évig, római jelvényekkel 32 évig uralkodott, Jeruzsálemben pedig huszonnyolcig. Az úr megtestesülésének 1251. esztendejében december idusán 56. életében, Luca istennő ünnepén tüztől és víztől eltiltatott, sőt, negyedik Ince pápa a lyoni zsinaton főpapi határozattal a császárságtól is megfosztotta. (40) Az úr 1255. évében az isteni Magdolna ünnepének előestéjén pedig elhalálozott. Fia, Konrád, szabályszerűen követte őt. Vagy két évig ostromolta Nápoly városát, falait lerombolta, mert az hű engedelmséget tanúsított a római egyház iránt. Konrádot a törvénytelen születésű Manfréd követte a királyságban, és tíz évig uralkodott. Beneventónál legyőzték és megölték őt, tudniillik Alemanniából származó menyét nem minden alattomoság nélkül bevádoltatta, mert Konrád, Konrád király fia, meghalt. A fejedelmek és tartományurak rendeletéből, a római egyház engedélye nélkül megszerezte Szicília királyságának a koronáját, így csinálták ezt Szicília többi királyai is, akik a felségjelvényeket a saját elhatározásukból csupán a palermói bazilika egy szál főpapjának a révén szokták fölvenni. Ezután Károly, Anjou grófja, Lajos francia király és Blanka kasztíliai királylány második fia, aki az életszentsége folytán az istenségek közé emeltetett Lajos francia király és provence-i gróf testvére volt, nőül vette Rajmund Berengár provence-i gróf legfiatalabb lányát és örökösét, Beatrixot, akitől Károly született. (45) Később negyedik Orbán főpap és pápa az isteni megváltás 1274. évében Anjou Károlyt fölkelte Manfréd, Szicília királya ellen, úgy hívta be a Galliákból, mint a római egyház védelmezőjét, és ráruházta Szicília királyságának teljes jogát. Amikor azonban Orbán eltávozott az életből, elképzelésének pedig nem mutatkozott eredménye, negyedik Kelemen pápa pápaságának első évében a lateráni bazilikában a szicíliai királyság koronáját szabályszerűen átadta a most szóban forgó első Károlynak az isteni megváltás ezer fölötti 275. esztendejében. Ez szerencsével kísérve bevonult az országba, és rövid idő alatt az egészet a hatalma alá hajtotta, amikor pedig első Károly a Foggia nevet viselő városban élete utolsó napját befejezte, és testét átszállították a nápolyi bazilikába, szabályszerűen követte őt fia, második Károly, a salernói herceg.

Most már azonban második Károlyról és termékenységről kell szólnunk. Feleségétől, Máriától, Magyarország királyának lányától 14 gyermeke született; fiú kilenc, lány pedig öt. Először is Martell Károly salernói herceg, akit még szülei életében Magyarország királyává választottak; Lajos toulouse-i püspök, aki nem érdemtelenül került az istenségek közé; Róbert, Calabria hercege; Fülöp, a tarantói herceg; Rajmund Berengár, aztán János és Trisztán; János durazzói herceg, végül Péter, Gravina grófja. (50) A lányok közül Klemencia volt az elsőszülött, akit Del Balzo Károly vett feleségül; Blanka, Jakab aragóniai király hitvese; Leonóra, Frigyesnek, a szicíliai királynak a felesége, Mária Mallorca királyáé, Beatrix Ferrara hercegéé, kinek halála után nőül adták a Del Balzo családból született Bertramhoz, Motecambio grófjához. Azonban második Károly a nápolyi királyságban az üdvösség 1308. évében, május negyedik nonaeján, uralkodásának 25. évében befejezte az életét, és a királyságban Róbert követte, mivel Martell Károly, az elsőszülött, az ő bátyja, Magyarország királyságát nyerte el, mint alább szóba kerül. Ő Rudolf római király leányát, Erzsébetet kapta hitvesül, akitől negyedik Károly és másodjára Klemencia született. Martell még szülei életében elhunyt Nápolyban, és feleségével együtt az ősök sírja mellett temették el a bazilikában. Fia, Károly, rendben követte az apját mind Magyarország királyságában, mind a salernói hercegségben. E kitérőnél még el kell időznünk egy kicsit, hogy az utókor számos dologról hasznos és tömör ismeretet szerezzen.

(55) Róbert apja életében, Calabria hercege lévén, elvette Violantát, Péter aragóniai király lányát; innen született Károly, Calabria hercege. Még nem követte atyját az uralomban, amikor anyja eltávozott az életből, Róbert pedig nőül vette Mallorca királyának lányát, Violanta unokatestvérét, Sanciát, akitől nem maradt gyermeke. Az apát, második Károlyt, VIII. Bonifác pápa rendeletére és pártfogásával ő követte az atyai királyságban, nem pedig Károly, Magyarország királya, az ő unokaöccse, Martell Károly fia. Az úr születésének 1308. esztendejében, augusztus kalendáján VIII. Kelemen pápa feleségével, Sanciával együtt megkoronázta őt Avignonban. Negyvenhárom évig, 8 hónapig és 11 napig uralkodott; Nápolyban halt meg; Klára istenasszony templomában temették el életének 63. évében. Unokája, Johanna nyerte el az ország uralmát. (60) A király halála után Sancia királyné özvegyi állását és ruháját szépen őrizte egy évig a palotában, aztán bevette magát a szent kereszt kolostorába a szüzi életű apácák közé, ahol a legnagyobb alázatban és szegénységben éledgett az úr születésének 1345. esztendejéig. (65) Fülöp tarantói herceg két asszonyt vett, az egyik Görögország despotájának volt a lánya, a másik Károlyé, akinek mellékneve Valois volt; az elsőtől négy gyermeke született, két fiú, két lány. Az elsőszülött Péter volt; anyja öröksége jogán az úgynevezett Románia despotájának nevezték, és Mallorca királyának a lányát vette feleségül, akitől nem maradt utóda. Még atyja életében meghalt, és az isteni Domonkos templomában nagyatyja mellé temették; fiatalabb fivére Károly volt. A lányok egyike Alemannia királynéja lett, a másik, Beatrix, Brennai Valter felesége, akit athéni hercegnek és Licinio grófjának neveztek, és akitől nem származtak gyermekek. Fülöp tarantói hercegnek feleségétől, Katalintól, aki Balduin konstantinápolyi császár lánya lévén anyját követte az uralomban, három fia és két lánya született, elsőként Róbert, aki jogszerűen követte a szüleit, aztán Lajos és Fülöp, utánuk Margit és Mária. Ez a Fülöp tarantói herceg végül is meghalt Nápolyban, és az apja mellé temették Domonkos egyházában. Rajmund Berengár feleség és gyermekek nélkül zárta le az életét. János még nem vette föl a keresztséget, amikor csecsemőkorában meghalt, Trisztán hasonlóképpen kiskorában halt meg, amikor apja még fogoly volt Aragóniában. János, Peloponnesus vagyis Morea fejedelme, Durazzo hercege e félsziget úrnőjét vette feleségül, akitől nem kapott gyermeket, az viszont kijelentette, hogy még első férje életében másikkal megy, ezért elváltak, és ő törvényesen feleségül vette Ágnest, Péter calicei gróf lányát. Innen három fiú született, Károly, Durazzo hercege, továbbá Lajos és Róbert. János meghalt Nápolyban, és az apja sírja mellé temették, az isteni Domonkos bazilikájában. (70) Azt mondják, Péter, második Károly legkisebb fia, Gravina grófja, unokaöccsével, Károllyal, Fülöp tarantói herceg fiával együtt meghalt abban az ütközetben, amely a firenzeiek megsegítéséért a most Catininak nevezett hegynél folyt. De rá kell térnünk második Károly lányaira. Első lányától, Klemenciától, Del Balzo Károly feleségétől, Fülöp, Franciaország királya származott, aki Burgundia fejedelmének lányától János királyt nemzette. Jánostól és János cseh király lányától Lajos született, Anjou, Berry és Burgundia hercege, továbbá Navarra királynője, előbb Vertus grófjának hitvese. Károlytól pedig és Bourbon hercegének lányától született Károly, Franciaország királya, meg Lajos orléans-i herceg. Második lányától, Blankától, az aragonok királyának nejétől Aragónia számos királya származott. (75) A harmadiktól, Leonórától, Frigyes szicíliai király hitvesétől, a következőket említik. Először Péter király, egy lány, az aragonok királyának felesége, utánuk János athéni herceg. Frigyes és Leonóra lányától Erzsébet született, aki Bajorország hercegéhez ment hozzá, innen született István, Bajorország hercege. Péter pedig, Szicília királya, a tarantói herceg lányát, Erzsébetet vette feleségül. Hét gyermeket nemzett tőle, elsőként Lajost, aki az uralomban követte, aki azonban életét gyermekáldás nélkül fejezte be, aztán Frigyest, akinek felesége Péter aragon király lánya, Konstancia volt, akitől Mária, Szicília királynője született. Ez elhalálozván, feleségül vette Antóniát, Andria hercegének a lányát; innen nem származott utód. Ezenkívül Péter király lányai öten voltak; az első Leonóra, a második Péter aragon király hitvese, akitől az aragon királyok és Blamont hercege születtek; a harmadik Messinában az isteni Klára szüzei közé állt, és életszentségéért örökös főnökasszonynak választották meg; a negyedik a Máriától született híres Eufémia szűz. Második Károly utolsó előtti lányának, Mallorca királya feleségének utódairól nem maradt hír. Az utolsó, Beatrix, Ferrara hercegének hitvese, nővérevel vetekedett a gyermektelenségben. (80) Második férjétől, Del Balzo Bertramtól, a canosai hercegtől pedig egy lányt kapott, aki a Mária nevet viselte, és aki Alberikhez, az úgynevezett vienne-i koronaherceghez ment feleségül.

Mindazáltal, hogy végre visszatérjünk Magyarország királyaihoz, Károly, Magyarország királya, Martell Károly fia, Erzsébetet, Lengyelország fejedelmének a nővérét vette feleségül, fejedelemről beszélnek, minthogy elnyerte Krakkó uralmát. Három fiúk lett, Lajos, András és István, akikről még sok szó esik. Martell Károly lánya, Klemencia, Lajost, Franciaország királyának, Szép Fülöpnek a fiát kapta férjül, csecsemőjük, az apja halála után született János, alig ért meg nyolc napot. Franciaország királysága ezután átszállt Károlynak és Klemenciának, második Károly lányának szülöttére, Fülöpre, akinek mellékneve, ahogy most mondják, Valois volt. Károly, Róbert király fia és Calabria hercege, két feleséget nyert. Egyikük Katalin volt, Ausztria hercegének a lánya, akitől nem született utód; ennek testét Nápolyban helyezték el az isteni Lőrinc templomában; (85) a másik Mária volt, Valois Károly lánya, Katalin konstantinápolyi császárné nővére, akitől két kisleányka született, mégpedig Johanna és Mária. Ez a Károly az úr születésének ezer fölötti 302. esztendejében az isteni Márton napján még apja, Róbert életében elhalálozott Nápolyban, és Calabria uraságában rendben az örökébe lépett lánya, Johanna. Károly király fia, Martell Károly unokája, Lajos király, Magyarország trónjára emeltetvén

feleségül vette negyedik Károly római császár lányát, akitől nem származott utóda, ezután – amint a magyarok évkönyvei hagyományozzák, amelyek erről és egyebekről sok mindent elfelejtenek – elvette Erzsébetet, az úgynevezett bosnyák bán leányát. Ettől két lány született, Mária, Zsigmond király felesége, aki a magyar királyságban következett, és Hedvig, aki Litvánia fejedelméhez ment hozzá, és aki követte apját a lengyel királyságban, melyet anyai örökség jogán nyert el. András pedig, az öccse, a legkisebb, mint alább bővebben elbeszéljük, Róbert király unokáját, Károly leányát, Johannát kapta feleségül, akitől apja, András király halála után Martell Károly született, azt ugyanis az üdvösség ezer fölötti háromszáznegyvenötödik esztendejében, szeptember nonaeján, Aversában megölték, és a nápolyi bazilikában hantolták el, végtisztességét nem bűnös felesége adta meg, hanem jámbor módon egy nápolyi klerikus, Minutoli Orsello. (90) Testvére, Lajos, ezután a második évben tekintélyes sereggel benyomult Itáliába, és András halálát tetézve torolta meg; ugyanis bevonulása után még egy év sem telt el (mert az országba január hónapban érkezett), amikor Aversát elfoglalta. Tiszteletadás végett összesereglett minden rokon, Róbert tarantói herceg, akit konstantinápolyi császárnak címeztek, öccse, Fülöp, Károly, Durazzo kiskirálya, továbbá Lajos és Róbert, a testvérek, akiket Lajos király egytől egyig azonnal bilincsbe vert. Durazzo kényurát lefejeztette Aversában, ahol öccsét, Andrást, kötéllel megfójtották. Aztán elment Nápolyba, amelyet harc nélkül bevett. Castelnuovót, ahol a palota állt, és amely önként megadta magát, nyugodtan elfoglalta, ugyanis Johanna fiával, Károllyal együtt hajóra szállt, és pár nappal korábban eltávozott innen, miután a megadást megparancsolta. Az ország elfoglalása után Károlyt, Johannának Andrástól való fiát, négy királyi vérből származó rokonával együtt átvitték Magyarországra. Károly ugyanazon évben meghalt, és a királysírok között temették el Székesfehérváron. (95) A többi uraság ottmaradt a börtönben; István, Lajos magyar király fia, Bajorország hercegének lányát kapta feleségül, akitől csak Erzsébetet nemzette.

És hogy visszatérjünk a tarantóiakhoz, Róbert, Fülöp herceg elsőszülötte, akit konstantinápolyi császárnak és tarantói hercegnek neveztek, törvényes házastársul vette Máriát, Bourbon hercegének a lányát, akit előzőleg a ciprusi király fiával adtak össze, de tőle nem maradt utóda. Az üdvösség ezer fölötti háromszázhatvanegyedik esztendejében Nápolyban halt meg, és György egyházában temették el. Öccse, Fülöp követte; Mária is ugyanabban a városban halt meg, és az isteni szűz egyházában temették el. Lajos, a tarantói Fülöp második fia, pápai felmentés nélkül feleségül vette Johannát, Szicília királynőjét, akitől először a rövid életű Katalin született. (100) Aztán VI. Kelemtől kieszközölte a pápai engedélyt meg az apostoli hozzájárulást, mivel ugyanazon szülőktől származott, és egy rövid ideig Avignonban élt, ahova Lajos és Johanna a magyar királytól, Lajostól való féltében elvonult, de – amint majd meglátjuk – ugyanez a pápa visszahelyezte őket a királyságba, és június negyedik kalendáján, pünkösdkor, Nápolyban a pistoiái főpap megkoronázta őket. A koronázást követő hatodik napon Franciskát elragadta a váratlan halál. Lajos pedig, Johanna férje, az üdvösség ezer fölötti háromszázhatvankettedik esztendejében az úr mennybemenetelének napján Castelnuovóban eltávozott az életből, és végrendeletének megfelelően anyja mellé a montevegine kolostorban temették el. Johanna királynő még egy évet sem várva hozzáment Jakab mallorcai királyhoz, akitől nem szült utódot, hanem ez elment Hispániába, és amint mondják, Kasztfli királyságában fejezte be az életét. Az asszony aztán férjül kívánta Ottó braunschweigi herceget, akit valamivel később ő maga tett meg tarantói herceggé, utódot pedig nem hoztak világra. Johanna az üdvösség ezer utáni háromszáznyolcvankettedik esztendejében Muro városában halt meg, ahova harmadik Károly király parancsára távolították el, és az isteni Klára egyházában földelték el. Harmadik Fülöp, Fülöp tarantói herceg fia, akit konstantinápolyi császárnak neveztek, két feleséget kapott, először Máriát, Róbert király szülöttének, Károly calabriai hercegnek a lányát, de egy sarjuk sem élte túl a gyermekkort, másodjára Erzsébetet, Istvánnak, Magyarország királya harmadik fiának a lányát. (105) Miután utód nélkül meghalt Tarantóban, nővére, Margit követte jog szerint; ez pedig mint Fülöp tarantói herceg lánya, rokonai tudta nélkül törvényes házasságot kötött Del Balzo Ferencsel, akit később Lajos és Johanna királynő Andria hercegévé tett meg. Ezekből származott Del Balzo Jakab, akit egykor konstantinápolyi császárnak neveztek, a tarantói herceg, és Antónia, Frigyes szicíliai király hitvese, aki koraszülésbe halt bele. Margitot pedig, akiről beszéltünk, Johanna királynő a férje miatt Nápolyba távolította el, ott élte meg utolsó napját, és az ő elhunytával a nemes tarantói ház teljességgel kihalt, ugyanis a másodjára született Mária, ennek húga, Nápolyban szűzen halt meg. Károly durazzo herceg, János első fia, feleségül vette Máriát, Róbert király fiának, Károly calabriai hercegnek a lányát. Ettől egy alig pár napot megért kisfiú született, meg négy lány, Johanna, Ágnes, Klemencia, Margit. Azonban ez a herceg Aversában meghalt az isteni üdvösség ezer fölötti háromszáznegyvennyolcadik esztendejében. (110) Lajoshoz, Durazzo kiskirályához, János második fiához, Sanseverino Róbert lányát, Margitot adták nőül, aki Károlyt szülte. Lajost Johanna királynő utasítására a Castello d'Ovóban bilincsbe verték, és kilehelte a lelkét, majd az isteni kereszt templomában helyezték el. Ugyanezen Jánosnak harmadik fiától, Róberttől, egyetlen nő született, akinek két férje volt; az egyik, mint mondják, Lajos, Navarra királyának a fia, aki gyermek nélkül halálozott el Apuliában, és nápolyi földre, az isteni Márton templomába vitték el; a másik pedig Róbert, az artois-i gróf fia, akit harmadik Károly király parancsára a Castello d'Ovóban tömlőcbe csuktak, ahol kiszenvedett. Ágnesnek is két férje volt; az első Scaliger Cangrande, Verona zarnoka, aztán Del Balzo Jakab, Andria hercege és Margit fia; utód egyiktől sem lett. Klemenciának De Pace Károly volt a férje, a

saját unokatestvére, Johanna durazzói hercegnő szülöttének, Lajosnak a fia; a házasság apostoli engedéllyel jött létre. (115) Durazzo hercegének, Lajosnak a fia, Károly, Durazzo hercegének, Károlynak a lányát, Margitot vette nőül, akitől László és Johanna született. Ezt a Lajostól származó Károlyt VI. Orbán pápa az úr ezer fölötti háromszáznolcvanegyedik esztendejében Szicília királyává nyilvánította, és pünkösd napján Rómában szabályszerűen megkoronázta, aki aztán ellenállás nélkül megszerezte Nápolyt.

Ugyanez a harmadik Károly itáliai koronázásának hatodik évében elnyerve Magyarország királyságát, mint alább bővebben megírjuk, az ország valamennyi főúrának és püspökének, továbbá Erzsébetnek és Lajos király lányának, Máriának a jelenlétében és mindkettejük beleegyezésével Székesfehérvárott törvényesen megkoronáztatott, és ugyanezen a napon, mely december legutolsó napja volt, olyan mértékű napfogyatkozás történt, hogy annál nagyobb soha a mi időnkben, és ez azt jövendőlte, hogy rövid ideig fog uralkodni. És a legközelebbi február idusán Mária és anyja, Erzsébet, pártútése során a budai várban számos sebbel átütöttek, átszállították Visegrádra, ahol a 27. napon méreggel végeztek vele. Szicília királyságában László követte őt; kilencedik Bonifác Acciajuolo Angelo, a szent Lőrincről nevezett kardinális révén beöltöztette őt a királyi jelvényekbe, akit aztán Szicília királyságában örökség címén Johanna követett. Ha az egész téma kifejtésében messzire kalandozom, az utókor oktatására való tekintettel elnézést kérek, mivelhogy szólni kell a királyok által állított, hogy úgy mondjam, grófokról is.

(120) Mert először első Károly, Szicília királya, Vienne-i Valtér Licinio, Sanseverino Györgyöt Marsico, Ruffo Pétert Catanzaro, Fülöpöt, akinek mellékneve régebben Monteforte volt, Monteforte, Del Balzo Bertramot Avellino grófjává nevezte ki. Aztán második Károly Sabrano Hermengárt Ariccia, Del Balzo Bertramot Monte Canosa, Montefortei Jánost Scilla, Chiaromonte Vitardot Chiaromonte grófjává tette. Orsini Románnak, Orsini Gentilis fiának, a szicíliai királyság főbírájának Anasztázia, Montefortei Guidó gróf lánya lett a felesége, ezért nolai gróffá lett; Gaietano Gotfrédhoz, nyolcadik Bonifác pápa unokaöccséhez, Fondi Dominiát adták. A nápolyi Siginolf Bertalant ugyanez a király Caserta grófjává és Szicília királyságának nagykamarásává tette, Ser Jánost pedig, az öccsét, Alife grófjává nyilvánította, később Róbert király parancsára fivérével együtt kitették az uraságból. Ezután Róbert, Szicília királya alatt Marciano Tomasius Scilla, Gaietano Ferenc bíboros Caserta, Gianvillini Miklós Sant'Angelo, Ruffo Jordán Sinopoli, Sanseverino Fülöp Altomonte, Sanseverino Rogerius Melito, Miklós eboli és capuai herceg Trevi, Capuai Róbert Altavilla, Sanguivetói János Corigliano, Gianvillini Miklós a néhai feleségének, Lauriai Rogerius lányának a tulajdonában levő Terranova, (125) Pipin Miklós Minervino, Nizzai Gáspár Trilizio, Agnói Richárd Loreto, Acquaviva Miklós San Valentino, Lussano Richárd Sutri, Visonzi Róbert Mirabella, Pipin Péter Vico, Salvacossa Péter Bellante, Agno Tomasius Belcastro grófjává neveztetett ki mind. Pipin János, Miklós minervinói gróf fia, altamurai palotagróffá tétetett meg. Johanna királynő pedig uralkodásának kezdetétől fogva Artois Károlyt Sant'Agata grófjává és Szicília királyságának nagykamarásává tette meg, Campaniai Róbertet Eboli grófjává és az ország főudvarmesterévé, ez bűnös volt András halálában, és végül csúfosan megölték; Gammatesa Károly, Montoro grófja, Cabanói Sancia férje volt, akit a férje halálával gyanúsítottak, és szintén a fejét vették. Más grófokat Lajos nevezett ki, Del Balzo Ferencet Montescaglioso grófjává, akiből Andria hercege is lett; (130) Del Balzo Rajmundot Soletto grófjává és az ország nagykamarásává, Naupliust Manoppello grófjává, az ország kancellárjává és ítélmesterévé, Canzolót Melfi grófjává és főudvarmesterré, Gubbiói Lajost Conversano, Sabrano Vilmost Agnone, Artois Carlettót Monteodorisio, Sanseverino Lajost Lauria, Samframund Tomasiust Cerreto, az aquilai Camponesco Lallót Montoro grófjává. Lajos király halála után pedig Orsini Ottó tarantói herceg, Marzano Gotfréd Alife grófja volt. Sanseverino Róbert Terranova, Orsini Rajnald Tagliacozzo, Ceper Jakab Minervino grófja és nagykamarás is, Gammatesa Károly, aki Montoro grófja volt, Muranóé is lett. Ezeknek harmadik Károly, Szicília királya is megadta a grófi címet. Acquaviva Antalnak San Fabiano, Protogiudice Jánosnak Acerra, Marsiglio bresciai zászlósúrnak Murano, Filangieri Jakabnak Avellino grófságát. Celano grófjáról nincs hír, mert ezek a grófok már a királyok megjelenése előtt megvoltak, és eredetükről nem maradt emlékezet. (135) Sabran Roberta anyai örökség jogán birtokolta Ascoli grófságát, mert ezt az uradalmat anyja, Marzanói Mária, szülője, Aquinói Margit révén nyerte el, aki Aquinói Trisztán ascoli gróf lánya volt. Végezetül László ezeket a rangokat a következőknek juttatta: az Orsini nemből született Del Balzo Rajmundnak a tarantói hercegséget, Montefortei Frigyesnek Bisceglie grófságát, Caracciolo Jánosnak a geracei, Burgio Ceccónak az oderisiói, Perettának a troiai, Montefortei Ungarónak a sarnói, a Tavernai melléknevű Marziano Konrádnak a castelnuovói és végül Brachatus Pálnak a nocerai grófságot.

E hosszú, de egyébként hasznos kitérő, e rengeteg dolog áttekintése és a Károlyok leszármazásának számbavétele után most, az írók hitelességét helyreállítva, visszatérünk Martell Károlyhoz, akitől egy kissé elkalandoztunk. Miután még Velencei András uralkodása alatt számos főember támogatásával bejött az országba, Károly fiával együtt néhány évig a magyarok körében tartózkodott, mielőtt a hatalmat megragadhatta volna. Eközben több pápai legátus érkezett, aki nagy igyekezettel, fáradozással és buzgalommal dolgozott azon, hogy az apostoli tekintéllyel támogatott fiút királlyá tegye, azonban semmit sem ért el, hanem minden törekvése meghiúsult, és András király befolyása nem tört meg egykönnyen. (140) Azonban nem sokkal később közbejött

a király halála, ami a trónvitát nem hogy el nem vágta, hanem még jobban kiélezte, és új trónkövetelőket hozott, mert a pártoskodó előkelőségek esze járása ezt így kívánta. Azt mondják, az isteni megváltás ezer fölötti háromszázegyedik esztendejében, az égbeli Félix ünnepe táján hunyt el a budai várban; aztán megadva a végtisztséget, testét elhelyezték a mennyei János egyházában. Nevét senki sem kárhoztathatná jogosan, ha a szanaszét húzó arisztokraták civakodása nem készítené véleményének módosítására.

Ez idő táján, amikor a velencéseket Ferrara elfoglalása miatt Kelemen pápa az egyház ellenségeinek nyilvánítja és a legszigorúbb kiközösítéssel sújtja, Velencében pedig kitör a Tiepolo-összeesküvés a patrícusok ellen, a záraiak az idők lehetőségét kihasználva elkergetik Morosini Mihály grófit, hatodszor is fellázadnak, és átallnak a magyarokhoz. Erre rögtön felkészül a flotta, élére kinevezik Giustiniani Belletót, aki a hajórajjal meg azzal az ezer lovassal, akinek az élére a velencések a próbált bátorságú és tapasztalául férfit, a hispán Dalmasiót teszik, partra száll a kontinensen Zára közelében, ezer lépésre annak falai előtt. (145) Dalmácia előljárója, akit bannak mondanak, erős csapatokkal táborot ver a közelben, és mindkét fél sánccal, árokkal biztosítja állásait. Az egész nyár különösebb esemény nélkül telik el; már itt az ősz, és még semmi remény a város elfoglalására. A bán ravaszgót eszel ki, Dalmasiót elcsábítja a velenceiek iránti hűségétől, kétezer aranyat és állandó járadékot ígér, ha egy meghatározott napig átáll a záraiakhoz; más előnyökkel is kecsegteti. A rábeszélte Dalmasio a megállapodás szerint a város megtámadásának színe alatt az egész lovassággal együtt bevonul a városba; az ígéreteket a paktumnak megfelelően teljesítik. Pár hónap múlva, hogy az árulás bélyegét elfedje, békét közvetít a velenceiek meg a polgárok között, amiért mindkettő szemében gyanússá válik; a béke végül is megghiúsulván kutyaszorítóba kerül, és átkel Itáliába. (150) Később a szelíd lelkületű Soranzo János vezette vissza a várost a hűségre, és bámulatos engedékenységgel eltekintett a feltételektől, amivel kivívta a záraiak jóindulatát, és sokan hiszik, hogy ez lett a hetedik lázadás oka.

A körülbelül tizenegy évig uralkodó András király halála után a főnemesei körében súlyos meghasonlás támadt, és a hatalom teljességgel kétfelé szakadt. A többség ugyanis felháborodott Károly bejövételén, aki pápai felhatalmazás birtokában követelte a királyságot, ezek kijelentették, hogy a magyarokat megfosztják a választás jogától, azt a pápa isteni és emberi törvény ellenére kisajátítja, és hogy jussukról le ne mondjanak, mást kell behozniuk. Az elnézőbb gondolkodásúak pártját fogták; ezek élén a főnemesség nagy csoportjával Mátét, Amadét és Ugrint említik. Szembeszegült velük István fia Domonkos, az úgynevezett tárnokmester, Demeter, Henrik, továbbá János kalocsai érsek, András egri, Imre váradi, Háb váci, Antal csanádi, Miklós boszniai és Jakab szepesi főpap, akik valamennyien Csehország királyához, a néhai Ottokár fiához, Vencelhez fordultak, hogy a fiát elkérjék tőle, megígérvén, hogy Magyarország élére állítják. (155) Előadták, hogy nem átabotában jöttek erre a gondolatra, hanem részint, hogy a pápa elbizakodottsága ne fossza meg őket a választás jogától, részint, mert a királyságra a jelek szerint senki sem illetékebb Vencel fiánál, Vencelnél. Hiszen Ottokár, akit – mint fentebb elbeszéltek – László király ölt meg, negyedik Béla Anna leányától született unokáját vette feleségül; tőle nemzette Vencelt. Ez uralkodásának elején gyönyörűen újjáépítette a szokásos tűzvészben elpusztult Prágát, koronázása alkalmával kilencvenkilencezer lovaskatonát saját költségén megvendégt, leverte a polyákokat, és ragyogó tetteket hajtott végre. A magyarok kérésére végül átengedte a fiát, aki alig volt tizenhárom éves, amikor az ország elfoglalására meghívták; csoda jó természetű kamasz volt, akit az apjának felesége, Rudolf császár leánya szült.

A magyarok kérésére tehát Vencel királyt Hodonin falunál rábízta Pannónia főpapjaira, akik himnuszok hangjai mellett ünnepélyes szertartás keretében nagy tisztelettel átvették, örök hűséget esküdtek előtte, és megígérték, hogy mindig híven fogják szolgálni; majd elmentek Fehérvárra, ahol szabályosan megkoronázták, és Magyarország királyaként köszöntötték. (160) Úgy tudják, hogy János kalocsai érsek koronázta meg, mivel az esztergomi nemrégiben távozott az élők sorából. Amikor pedig megérkeztek Budára, a kalocsai és a szepesi főpap is megadta magát az emberi sorsnak, és a mennyei János egyházában temették el őket. Vencelt a magyarok Lászlónak nevezték el, ki koronázása után nem kapta meg a királyi jogokat, sem a hatalmat a városok vezetőitől, sem az engedelmisséget másoktól, hanem egyesek László, mások Károly főségét hirdették. A mágnások között kiújult a zavargás és a súlyos viszály, és egy sereg ember az egyiket, egy sereg a másikat követte. Mindez gyorsan eljutott az apa fülébe; féltette a csemetéjét a magyaroktól, és nehogy azok hálójába belebonyolódva elpusztuljon, nagy sereget gyűjtött, és az ezer fölötti háromszázharminc évben alábocsátkozott a túlsó Magyarországra. (165) Pestre ment, a budai várból kihívta királyi fiát a koronával meg Verner fia Lászlót, a városbíró, és harckészültségben tartott sereggel mindkettejüket visszavitte Csehországba. A fiú később, miután az apja hazavitte, nyájasságával és jóságával kivívta a csehek szeretetét, úgyhogy amikor harminchárom éves korában belepustult a sorvadásba, azok sokáig siratták. Hozzájárult ehhez csodálatos életszentsége, melyről az emberek meggyőződtek, és egy saját maga által épített prágai szentélyben szobrot állítottak neki. Vencel kivonulása után, aki félnék bitorló módjára önként távozott. Károly még erőteljesebben ösztökélte a híveit, hogy e siker közepette tartsanak ki mellette. Nyolcadik Bonifác pápa egy másik legátust küldött a városból, az ostiai bíbornokot, akinek Miklós volt a neve, hogy a Károllyal szemben konokul ellenálló magyarokat az átok szigorával kényszerítse, rójon ki egyházi büntetést, és fenytse meg a nemzet megátalkodott

vadságát, ha a pápai akaratnak nem enged. (170) Mert azt remélte, hogy ez a közreműködés Károly barátainak a segítségével könnyen megszerzi annak az országot. A legátus Budára érkezve egypár napig mással sem foglalkozott nagy buzgalommal, mint a főpapság és főnemesség széthúzó álláspontjainak az összehangolásával, de akkora ellentéteket talált, hogy reményét máris feladta. Voltak sokan, akik Károly iránti ellenszenvüket eltitkolták, és megígérték, hogy engedelmeskednek a pápa utasításának, valójában azonban kemény ellenállást fejtettek ki. Ámúlt az emberek véleményének sokféleségén, azt azonban sohasem tudta kideríteni, hogy magukban mit gondolnak; megértette, hogy minél tüzetesebben fürkészgeti a szándékokat, annál több üres szóval traktálják. Végezetül, küldetése meghiúsulván, nem volt hajlandó távozni addig, amíg az összes budai templomot és kápolnát felhatalmazásánál fogva átok alá nem veszi. (175) Amikor ez megtörtént, visszautazott Rómába, ahol a pápa elhunytá után elnyerte a pápaságot, és Benedeknek nevezték el. Erre azonban a felháborodás még nagyobb istentelenséget szült, mert míg a papok szüneteltették a szentségek kiszolgáltatását, és engedelmeskedtek a pápai ítéletnek, addig számos álpap lépett fel, aki úgy akarta visszaadni a kölcsönt a pápának és a többieket elfordítani az igaz pástortól, hogy a pápát és Magyarország főpapjait szentségtelen és átkos rendelettel nemcsak a szentségektől, hanem víztől és tüztől is nyilvánosan eltiltotta, és hangosan hirdette, hogy ezek mind pogányok és méltatlanok az emberi társaságra. E rendeletet ünnepi külsőségek között szabályszerűen kihírdették, mégpedig abban az időben, amikor a budai vár őrségének az élén Peterman állt, akire – mint mondják – egykor maga Vencel király bízta a fogoly László őrizetét.

Míg ezek lejátszódtak, Károly még mindig képtelen volt megragadni a hatalmat, és az őt támogató főnemesek sem tudtak annyi erőt összeszedni, hogy királyt csináljanak belőle. A magyar helyzet már odáig jutott, hogy a belső viszálykodás következtében mindeddig egy király sem lehetett maradandó. (180) A magyarok érzületét leginkább az a tapasztalat keserítette meg, hogy a királyválasztás jogát, amelyet addig sohasem veszítettek el, most a pápa magához akarja ragadni; és mert ezt eddig nem bírta elérni, most, hogy kicsikarja és e jogot kisajátítsa, a pápai büntetés legvégső eszközéhez, Jupiter villámához nyúl, Pannóniát napról napra súlyosabb törvénytelenséggel akarja sújtani, márpedig ennek minden püspöktől, de leginkább a legfőbbiktől távol kellene állnia. Akik tehát a pápa szándékának és parancsának ellenálltak, azok a gyermek Károly ellenségei lettek, összesövetkeztek a köznemesség nagy sokaságával, és behozták Magyarországra királynak Ottót, Bajorország hercegét.

Amikor ez bevonult az országba, magával hozta a Venceltől kapott koronát, amelyet e választás után elkunyerált tőle, Fehérváron felmutatta a népnek meg a püspököknek, akik annak látványára, mintha szelleme biztatta volna őket, valamennyien Ottó pártjára álltak. E cselekedetre részint a tömeg által mindig csodamódú kedvelt zavarkeltés, részint a pápa iránti bosszúság és ellenszenv vezette őket, és így az isteni megváltás ezer fölötti háromszázötödik esztendejében Benedek veszprémi és Antal csanádi püspök felruházta a királyi jelvényekkel, és megkoronázta őt. (185) Ez a minden tekintetben hetvenkedő, megbízhatatlan és meggondolatlan ember Budára érkezve, fején a szent koronával, népes lovasság élén a tereken, utcákon látványossággal állította ki magát a népnek, a falvakban, kisvárosokban mindenfelé mutogatta, hogy ő az úr. Elhatározta, hogy meglátogatja Erdélyt és az ország más széleit, hogy törvényes fejedelem voltát személyes megjelenésével bizonyítsa, ezért nagy lovassággal maga mellé vesz kísérőül egy bizonyos Tamás fia Bélát. Elmegy Erdélybe, melynek László vezér az előjárója, amit az ottaniak vajdának mondanak. Ahogy odaérkeznek, László tüstént csellemel elfogja a vigyázatlan királyt. Láncra veri, az pedig a trónról lepottyanva nyomorult rabsorsot visel, amelyből nem szabadulhat addig, míg uralkodói méltóságáról le nem mond, és el nem hagyja az országot. Csúfosan kikergettetvén innen, hazament Bajorországba, és a saját példáján tanulta meg, hogy senkinek sem ajánlatos hebehurgyán erején felüli és törvénytelen vállalkozásokba fognia. (190) Azt a történetet sem szabad elhallgatnunk, amelyet a korona leeséséről beszélnek, hogy senki se kételkedhessen abban, hogy ez isteni oltalom alatt áll. Elbeszélik, hogy Ottó az országba való bejövetelekor a koronát egy esztergályozott csobolyóba zárta be, nehogy esetleg valami álnoksággal elcsenják, rábízta leghűségesebb kamarására, de nem árulta el, hogy mi van benne. Amikor mind úton voltak, a nagy értékű edény, amely egy paripa nyergén lógott, a szíj megoldódván, a szolga tudtán kívül leesett, és elvesztését csak késő este vette észre, amikor már húsz mérföldet megtettek. Ahogy azonban rájött, hogy elvesztette, azonnal visszafordult, másnap az út közepén megtalálta, visszavitte Ottóhoz az edényt, amelyet az oly szigorúan a gondjára bízott. Bár azon az úton sokan jártak, azt mondják, mégsem vette észre senki. A jósök e csodajelet fejtegetve kijelentették, hogy Ottó igen rövid ideig fogja bírni a királyságot, a korona pedig azért került meg, mert e szent és szinte isteni fejéket a magyaroktól nem lehet elvenni.

Verner fia László, akiről elmondtuk, hogy Vencel a fiával együtt elvitte, eközben kiszabadult a fogságból, és körülbelül háromévi raboskodás után Jánossal, Csák fiával együtt az isteni Petronella ünnepén titkon behatolt a budai várba, mégpedig a zsidók zsinagógájához közel eső részen. (195) Ezután kézre kerítette a várat, rajtaütéssel megrohant és megölt számos ellenséges polgárt, aki őt elárulta volt. Peterman városbíró alig menekült meg. A tízes tanács két tagját, akiknek egyikét Herman Mártonnak, másikát Mártonnak hívták, akiket legnagyobb ellenségeinek tudott, ló farkához köttette, végigvonszoltatta a tereken, utcákon, aztán irgalmatlanul

széttépte, máglyára rakatta őket, majd minden vagyonukat elkobozta. Valamivel kisebb kegyetlenséggel büntette meg azokat az istentelen papokat, akik törvény és jog ellenére iszonytató átokkal sértették meg a pápai felséget, kezüket, lábukat megbilincselve átadta őket büntetésre Tamás esztergomi érseknek, aki – hogy törvény szerint büntesse őket – mindannyiukat koplalással és örökös börtönnel pusztította el. László azért döntött velük szemben a kemény kíméletlenség mellett, hogy ezzel a szigorúsággal elriassa a többieket, akik Károly méltóságának az útjában álltak. Bár László ezzel a könyörtelenséggel jócskán ráijesztett a király ellenfeleire, Károly még mindig nem volt képes a hatalom megragadására, csak a remény növekedett meg.

(200) Eközben egy másik apostoli legátus érkezett, egy igen tekintélyes, megfontolt és erkölcsös bíbornok, akinek Gentilis volt a neve. Az ezer fölötti háromszáznolcadik évben érkezett Pannóniába, itt egy esztendeig forgolódott, mialatt kipuhította és teljesen kiismerte az előkelők gondolkodását, mielőtt komolyabban hozzáfogott volna bármihez is. Majd, amikor már néhány ellenkező lelket rávett a pápa iránti engedelmessegre, és az előkelőségek vezetőit elgondolása mellé állította, úgy gondolta, már itt az ideje, hogy nyugodtan belevájon terve megvalósításába, és Károly megalkodott ellenfeleire súlyos átkot hirdetett ki: Aki tehető és nemes magyar, hasonlóképpen püspök vagy pap nem adja meg az illő engedelmesseget vagy a felségjogot Károlynak, a törvényes királynak, vagy vonakodik őt királynak nevezni, vagy alkalmatlanságot okoz neki, vagy e dologban kétségbe vonja az apostoli szenátus akaratát és tekintélyét, az legyen eltiltva a híveknek kiszolgáltatót minden szentségtől, a temetség tisztességétől, víztől és tüztől, legyen a keresztény társadalom ellensége mindenütt e világon, éppen úgy, mintha az oltárra és a szentélyre tüzet vetett volna. Egész Magyarország törvényes királya anyai örökség jogán legyen Károly, Károly szicíliai király fia. Védellezzétek az igaz hitet, mindenben engedelmeskedjétek a pápának és a római tanácsnak, óvjátok a római egyházat, mint illik. (205) László, az úgynevezett erdélyi vajda ellen szigorú rendeletet hoztak, mert a koronát, amelyet az Erdélyben elfogott Ottó királytól elvett, vonakodott átadni Károlynak, és mindaddig sem ajándékokkal, sem fenyegetéssel, sem erővel nem lehetett rábírní a visszaszolgáltatására. Mi több, az igaz vallást teljességgel semmibe véve, lányát törvényes házastársul adta Istvánnak, a most Szerbiának mondott Macedónia királyának a fiához, holott tudta róla, hogy szakadár. Őt tehát e kettős ok miatt a legátus súlyos átokkal sújtotta.

A magyarok, látva, hogy el vannak tiltva mindenféle alkalmatosságtól, amely nélkül hívó ember nem élhet tisztességes és jámbor életet, hogy a holtak számára nincs temetés, ezen mindannyian megszeppentek, és egy akarattal elhatározták, hogy királyválasztó országgyűlést kell tartani azon a Pest melletti mezőn, amelyet Rákosnak neveznek. Itt mind összegyűltek a főnemesek, a nemesek és a megyének mondott ispánságok küldöttei, és egységes szavazattal, bámulatos egyetértéssel megtették királynak Károlyt, majd a mennyei István ünnepének nyolcadnapján Székesfehérvárot az ezer fölötti háromszáztizedik esztendőben szokás szerint megkoronázták a szent fejéssel, amelyet László vajda nemrég visszaadott. Ugyanebben az évben egy pápai okirat és rendelet teljes bűnbocsánatot és a lelkek biztos megváltását engedte a híveknek a rodoszi vitézek javára, akik egy jeruzsálemi hadjárat ürügyén Kelemen pápa tekintélyével támogatva annyi pénzt harácsolnak össze mindenfelől, hogy azt elhinni sem lehet, végül azonban a pápa gyalázatára az egészből semmi sem lett.

(210) Két év múlva Károly új háborúba indult. Trencsényi Péter fia, Máté, elfoglalt egy királyi várat, amelybe őrség élén behelyezte Miklós fia Demetert. Ez a tartományúr vagyonban is, katonai erőben is egyformán hatalmas volt; megvetette az uralkodó parancsait, és az elfoglalt városkát a sokszori felszólítás és a király ellenére is makacsul tartotta. A király nem akarta vakmerőségét helyén nem való engedékenységgel dagasztani, ezért néhány csapatot összeszedve megtámadta a kastélyt, hogy Demetert megadásra kényszerítse. Máté a vártnál gyorsabban kiállított ezerhétszáz vasas lovas meg egy nagy gyalogoscsapatot. Az ostrom feloldása végett a király ellen indította ezt egy lovaszászlóaljjal együtt, amelynek az élén Demeter és a Nagy melléknevű Aba állt. (215) Károly megijedt az ellenfél jövetelétől, mert úgy érezte, hogy ereje nem ér fel azzal, ezért rögtön visszavonult a Szepességbe; az ottaniak, mint illett, bebocsátották, segítséget is hoztak, és lovashadsereget toboroztak össze nem csekély számú gyalogsággal. A Szepesség ekkor jelentékeny számú sereget állított ki, amellyel megkezdte Kassa város ostromát, mert meg akarta torolni a büntetést, hogy a Szászországból kiszármazott polgárok meggyilkolták Amadé nádort. A király érkezésének hírére a szászok kivonultak ellene, és mindkét fél versengve iparkodott elfoglalni egy közeli, ütközetre feleltébb alkalmas helyet; emezek egy dombocskát szálltak meg, a király a völgyet, és a Hernád mellett ütött tábor. Jelen volt a rodoszi vitézeknek egy harcban kiválóan edzett segédcsapata is, amelyben a király erősen bízott. A csata küszöbén mindenkit biztatott a helytállásra; először is arra kérte őket, hogy minden buzgalomukkal és erejükkel védelmezzék a király jogát és a királyi felséget. (220) Mindenkit tüzelt az ország ellenségeinek eltiprására, erősítette, hogy jobb meghalni, mint eltűnni amazok ártó kevélységét. Miután a légiókba lelkesedést öntött, kivezette a hadsort. Eközben az ellenfél a hegyoldalon aláereszkedett, és rohamot indított a tábor ellen. Károly sürgősen segítséget vitt, és egyszerre viselte a hadvezér meg a közkatona tisztét; ahogy az idő és a helyzet megkívánta, úgy váltott. Mindkét fél akkora elszántsággal küzdött, hogy az első összecsapásban sokan elestek, azonban a király részéről valamivel többen. Azt mondják, ez a csata Vitus és Modestus ünnepén zajlott le, és a tatárjárás óta nem volt ennél véresebb. Igaz, hogy a király került ki belőle győztesen, de mégis többet veszített, mint az ellenfél. (225) Mert a

király főemberei közül odaveszett Porcs István fia Kakas, Bágyon István, Tamásfi László, Aladár fia Jakab, Péter fia Mihály, Beregi Péter és a Györke fiak, Györke és Mihály. Györké zászlótartó jobb kezét levágták, és ő előbb szakadt ízekre, mint ahogy a zászlót elengedte. A másik oldalon az ellenfél két vezére, Demeter és Aba, meg Amadé két fia és nem csekély tömeg esett el. Az ütközet olyan ádáz és makacs volt, hogy a tartalékra is sor került; a zászlótartó elesvén, a királyi jelvényt megtapodták. Károly a rodosziak zászlaja alá húzódott; a két fél szinte egyenlő bátorsággal és reménységgel küzdött a végsőig, míg végül Károly véres diadalt aratott.

Károly több feleséget vett, először a lengyel nemzetből származó Máriát, Kázmér fejedelem nem kevésbé szemérmes mint szépséges leányát. (230) Ez az isteni Luca ünnepének másnapján Dömös városkánál eltávozott az életből; tetemét Fehérvárra vitték; azt mondják, az üdvösség ezer utáni háromszázötödik esztendejében a szűz egyházában hantolták el. Férje három évig tartózkodott az új házasságtól, aztán feleségül vette Beatrixot, hetedik Henrik római császár és luxemburgi gróf leányát, a csehek királyának nőtestvérét, aki még egy évet is alig tölthetett el férje oldalán; sírja a váradi bazilikában látható. Károly nem feledkezve meg a jámborságról, a fehérvári egyházat, amelyet a folytonos tűzvész már tönkretett, ebben az esztendőben elkezdte oszlopokkal szilárdítani és omlemezekkel erősíteni; látványos boltozatot is épített hozzá. Ekkortáiban távozott az életből Máté nádor is. Az ezer fölötti háromszázhuszadik esztendőben barátai nógatására törvényesen nőül vette Erzsébetet, László lengyel király lányát. Többi feleségével nem sok szerencséje volt, ettől azonban a következő évben fiút kapott, akinek az apja nevét adta; ez azonban igen korai haláltól elragadva alig egy esztendeig táplálhatta atyja reménységét. (235) A kisdéd gyászszertartását Fehérváron rendezték meg, és testecskejét a királyi kápolnában fektették le. A királyné erre a harmadik évben Visegrádon Lászlót szülte.

Ezután valami sajátos buzgalom szállta meg a királyt, melynek ösztökéje annyira sarkallta, hogy nem tudott veszteg maradni addig, amíg fogadalmának nem tett eleget. Néhai nagybátyja Lajos volt, az elsőszülött, kiemelkedően jámbor, aki kora ifjúságától kezdve viszolygott a világi hiúságoktól, papságra adta magát, és annyira előrehaladt a szentségben, hogy a toulouse-i polgárok őt követelték ki püspöküknek. Nemcsak halála után tett számos csodát, hanem életében is, és amikor az istenségek közé iktatták, égi erejét egészen kimutatta. Hogy tehát a családi szellemek pártfogását mindörökre biztosítsa magának, Lippán királyi költséggel egyházat alapított az isteni Lajosnak, mellette felállította Ferenc szent kollégiumát, ami nem ok nélkül történt. (240) Ugyanis Lajos, Mária fia, ötödik István unokája, negyedik Béla dédunokája, fogadalomtételkor Ferenc rendjébe lépett be, ahol csodás előrehaladást ért el, és Károly is neki szentelte az egyházat az ugyanazon szerzetbeli rendházzal együtt. A jámbor és tisztességes buzgalom soha senkinek sincs ártalmára, és a jogos, a törvényes szándék nem hiúsul meg. Károly évi fogadalmi ajándékot rendszeresített Lajosnak, az pedig az ő kéréseit sohasem hagyta teljesítenélül. Mert amikor jövendő utódért fordult hozzá, az ezer fölötti háromszázhuszonhatodik évben, március harmadik nonaeján megszületett Lajos. Az atya a nevének első felét Layusról adatta neki, hogy a gyermek mindenben szerencsés legyen; a születését kísérő csodák azt jósolták, hogy nehéz munkára jött a világra. Bár a csecsemő külseje a legjobbakat ígérte, más jelek mégis fenyegetőek voltak, amelyek azt jövendölték, hogy próbatételekre termett, mint Herkules. (245) Azt mondják, ezek a jelek meg is ijesztették volna az apát, ha nemes természete nem ígérte volna, hogy a legnagyobb nehézségekkel is meg fog birkózni. Úgy véljük, a csodajelek közül az egyiket nem mellőzhetjük. Mert a következő évben, ama nap előestéjén, amelyen a virágok ünnepét ülik, a mennyei István király bazilikája, amelyet – mint mondtuk – Károly ólommal erősített meg, rettenetes tűzvészben elhamvadt, a lángoktól izzó lemezek teljesen szétolvadtak, csak az a harangtorony maradt meg, mint mondják, égi oltalom alatt, amely azon szentély fölött emelkedik, ahova a legszentebb királyok ereklyéit helyezték. Károlyt szánalomra indította a pusztulás, a templomot újjáépítve gyorsan helyrehozta a tűz okozta romlást, a bazilikát megint olomtetővel látta el. És még ugyanabban az évben, hogy hite ne hagyja őt magtalanul, András apostol ünnepén fia született, aki az apostolról kapta a nevét. Ő és Lajos sokáig életben maradt. Lászlót azonban elragadta a korai halál, és ötödik évét is alig érhetette meg.

(250) Bizony, csodálatos az isteni végzés az emberi dolgokban, mert úgy látszik, mintha néha szigorúbb lenne a jókhoz, mint a rosszakhoz. Ezért, ha eszünkbe nem jutna, hogy a kegyelmes Krisztus, a mi megváltónk, meg akarja osztani velünk a szenvedés kelyhét, hogy ugyanazzal a tűréssel kiérdemeljük az alázatosság jutalmát, és ezt az életet nem szabad szorongattatás és fáradozás nélkül leélnünk, hogy mint tűzben az arany, úgy a bajban mi is megpróbáltassunk, hát bizony néhanapján visszarídnánk az erény útjától. A hasonlíthatatlan jámborsággal és igazságossággal tündöklő Károly, bizonyára az ég engedelmeiből, gyermekeivel és hitvesével együtt olyan rettenetes és veszedelmes sorsot volt kénytelen eltűrni, hogy az nemcsak az emberi várankozást, de a képzeltet is felülmúlja. Volt mellette egy férfi, akit Feliciánnak neveztek, és a Zách familiából született; ez régebben Trencsényi Máté nádor mellett vagyonban és rangban alaposan megszedte magát; aztán tőle elbocsáttatván nyomban beállt a király szolgálatába, hogy méltóságát sorsát meghaladó mértékben kényelmesen gyarapítsa. Szertelenségét és nagyravágyását elpalástolva, a legnagyobb gonosztettre is kész elszántsággal és hajlandósággal rablás és mindenféle büntény útján vitte előre a dolgát. (255) A kegyetlenség, szöszegetés és hűtlenség egyedülálló példája volt, azonban súlyos vétkeit valaminő könnyed vakmerőséggel és tettett

folytonos szolgálatkészséggel úgy elleplezte, hogy nagyon beférkőzött az uralkodó kegyeibe. Az utasítások látszólag engedelmes és buzgó végrehajtása révén oly könnyű bejárást teremtett magának a királyhoz, hogy az ajtó éjjel-nappal nyitva állt előtte. A gyalázatos bűn lehetősége hallatlan vakmerőséget plántált bele. Elhatározta, hogy étkezés közben váratlanul megtámadja a királyt, a gyermekeit és a királynét, hogy vele együtt utódait is megölve zsarnoki uralomra tegyen szert, és mindennel kénye-kedve szerint rendelkezze. Láta ugyanis, hogy az ország békében lévén nyugalommal és tétlenséggel semmire sem mehet, ha viszont felfordulást csinál, a gazemberek előtt mindenféle lehetőség megnyílik. Mások azt mondják, hogy e súlyos büntetetre az ragadta, hogy a királyné öccse meggyalázta a feleségét. Terve szerint tehát május tizenötödik kalendáján Visegrád elővárosában szolgálattétel ürügyével belépve rárontott a nejével és gyermekeivel az asztalnál ülő felségre, kardot rántott, megtámadta a királyt, és a csapást elvéve könnyű sebet ejtett a jobb kezén. (260) Rögtön a szentséges nagyszorongó felé fordult, és a jobbjáról levágta négy ujját, amelyeket bizvást mondhatunk az asszonyi kötelességtudás és az áradó nagylelkűség szolgálainak, hiszen éjjel-nappal egyházi ruhákat szőtt-varrt velük. Nem kímélte az ott ácsorgó kicsiket sem, akikre kardjával hadonászva rárohant, mire a nevelők rögtön közbeugrottak, és saját testükkel dicséretes hűséggel megvédelmezték a rájuk bízott gyermekeket; ezalatt azok kiszaladtak. Az egyik nevelő Knyezsic, Gyula fia volt, a másik Miklós, János nádor szülötte. A nagy felfordulásban, az urak megrökönyödése közepette Pataki Sándor fia János, a királyné szolgája, derék jellemű fiatalember odaugrott, a szanaszét dühöngő Feliciánnak nekiment, törével átütötte a nyakát, és a földre teperte. A teremben támadt ordítózásra a testőrkatona több tagja összefutott, az istentelen királygyilkossal vívni kezdett, az az asztal előtti pamlogon szembeszegült velük, azok pedig szétvagdalták, majd darabokra tépték. (265) Kisvártatva a király az egész udvarral együtt magához tért, és számba véve, ami történt, mintegy álomban látta magát, és még mindig nem hitte, hogy igaz; fejét később Budára küldték, kezeit és lábait a bűnözéstől való elrettentés végett széthordták Pannónia különböző városaiba. Felicián fia hű szolgájával együtt szökésben reménykedett, de hamar elkapták őket, és ló farkához kötözve adták ki a lelküket, tagjaikat a piacon az ebek elé vetették, és a kutyák meg a disznók sokáig hurcolászták szétmállott csontjaikat. Feliciánnak volt két lánya; az egyiket a királyné szolganépe közé adta, ennek Klára volt a neve, a másikat, a Sebe nevűt, Kopaihoz adta nőül, ez a királynénak szolgált. Amannak ajkait, orrát, nyolc ujját lemetélték, úgy hordozták körül a tereken és utcasarkokon, ahol ezt kellett kiáltoznia: Aki királyát elárulja vagy a vesztére tör, ezzel a büntetéssel lakol. (270) Sebét pedig lefejezték Léva váránál Becsei Imre utasítására, aki a várban az őrség parancsnoka volt; férje, Kopai, tömlöcbe került, és éhrel fejezte be az életét. Fiait a keresztes vitézek elszállították Rodoszra, és örökre száműzték őket. Ezenkívül mindazokat a nemeseket, akiket Felicián nemzetségéből bárhol feltaláltak, mind halálbüntetéssel sújtották. Ez volt tehát a Felicián vége, aki a bűne nagyságához illő büntetést sohasem fizette meg. E fenyegető veszedelem után a kedélyek elcsitulnak, és Károly jóra valóssága egy ideig pihent; azt mondják, nem sokkal később kezét és lábát megtámadta a köszvény, de mindent ugyanazzal a kiegyensúlyozottsággal viselt el.

Hogy azonban hitét ne hagyja cserben, közismert életszentségén csorbát ne ejtsen, és istenes zarándoklattal minden vétkét jóvá tegye, váratlanul elindult Jeruzsálembe, hogy megváltónk sírját meglátogassa. (275) Nem sokat hajókázott előre, amikor barátai leveléből arról értesült, hogy sokan új háborút szítanak ellene, figyelmeztették, hogy az oláhokkal roppant súlyos viszály áll a küszöbön, és nem hiszik, hogy az a király jelenléte nélkül sikerrel megoldható. Ehhez járult a Felicián családjától való félelem, mert a nemzetség ugyan eltöröltetvén szinte kipusztult, ámde akik mégis életben maradtak, szintén veszedelmeseknek látszottak. A királyt tehát mindez megtartóztatta, és ha kelleklenül is, de megkezdett zarándokútjáról visszajött Pannóniába, melyet hazatérésekor nem kis zavarodásban talált, a békesség felbomlóban volt, több szomszéd háborúra készült. Visszatérésére sok minden lecsillapodott, néhányan, akik a távollétében lázongásra gondoltak, lekushadtak. Úgy látszott, csak a hegyeken túli oláhok merészkednek valamire Bazaráb vezérletével.

Abban az évben, amelyben Feliciánt egész sarjadékával együtt megölték, Károly hadjáratot vezetett az oláhok ellen. (280) Bár Magyarországon nagy sorozást tartottak, a csapatokat szétosztották a különböző területeken és az országhatárokon, ahogy a helyzet és az óvatosság megkívánta; ő maga a maradék légiókkal megindult az oláhok ellen, akik most a géták helyén laknak. Erre a háborúra Tamás, az úgynevezett erdélyi vajda, és az Ivánka vérből származó Miklós fia Dénes ösztönözte őt, akik arra számítottak, hogy ha Bazarábot elkergetik vagy legyőzik, ők a király engedelmével birtokba vehetik a géták terjedelmes birodalmát. A támadás megindításának semmiféle jogszerű oka sem volt, mert Bazaráb fizette a megállapított évi járandóságot, az évi adóból egy fityinget sem felejtett el, mindeddig senki sem vádolhatta hűtlenséggel, hanem a békesség az említettek bujtogatására indokolatlanul szakadt meg most. Így hát az Erdélyben kiállított sereg megindult az oláhok ellen. A király legelőször Szörényi támadta meg, ugyanis e városkát így nevezték, és néhány napos ostrommal elfoglalta, majd a környéken szétbarangolva feldúlta a falvakat, és nem kevésbé rombolt tüzzel, mint vassal. Az erővel elfoglalt mezővárost adományul adta a reményében nem csalatkozott Dénesnek, és a király előtt megnyílt a Fekete-tenger felé felmérhetetlenül húzóódó, bővizű, széles tartomány. (285) Amikor Bazarábnak hírt adtak erről, a legkevésbé sem zökkent ki higgadságából, hanem mielőtt bármire is vállalkozott

volna, követeket küldött a királyhoz, akiknek azt az utasítást adta, hogy jelentsék Károlynak, hogy ezt a háborút jogszerűtlenül indította meg, hiszen ő minden részben megtartotta a kötelező hűséget, teljesítette a parancsokat, megfizette az évi adót is; de mert a fejedelmek sokkal többet engedhetnek meg maguknak a saját jogukon, mint az alantabb állók, és törvénysértéseiket sokszor törvény gyanánt veszik, Bazaráb hajlandó magára vállalni az egész hibát, hogy királyától ne forduljon el; nem vádolja őt, hanem megígéri, hogy az elfoglalt városkát tartozékaival együtt önként átengedi neki, átengedi afölött a teljes joghatóságot, sőt, a hadjárat költségeinek megtérítésére hétezer font ezüstöt fizet; megadja az évi járandóságot, mindenben engedelmisséget tanúsít, túszként odaadja a fiát, hogy az állandóan az udvarnál szolgáljon a királynak; egyszóval megtesz mindent és minden mást is, ha békén hagyja és elvonul; ha viszont szolgálatait visszautasítja és megveti, ha ellenséges indulattal továbbvonul, figyelmezteti, hogy e perctől kezdve vigyázzon a fenyegető veszedelemre, mert nemcsak megbánja majd a jogtiprást, hanem csúnyán meg is bűnhődik. (290) Midőn Károly ezt az üzenetet vette, azon híveinek biztatására, akik e hadjáratra felpiszkálták, eléggé gyalázatosan azt válaszolta, hogy Bazaráb igencsak pimasz, ha urát is fenyegeti, holott tudja, hogy csak az ő nyájának a pásztora; hozzátette, hogy az oláht szakállánál fogva ráncigálja ki állati vackából. E feleletre az előkelők egyike, Zólyom és Liptó ispánja, akit Doncsnak neveztek, némi szabados bizalmaskodással barátilag megdorgálta, hogy az őszintén és tisztességesen beszélő Bazaráb nem érdemel ilyen választ; az atyai barát szolgálatkésztségét nem szabad visszautasítani, a békéért folyamodókat sohasem szabad ellökni, legkevésbé azokat, akik mindig híven engedelmeskedtek; azokkal szemben, akik hű szolgálatot ajánlanak és méltányosat kérnek, nem kell kevélyen fellépni; elvégre a királyi felségtől mi sem áll távolabb, mint a dölyf és a törvénytelenység. Károly felbosszankodott erre a figyelmeztetésre, választát makacsul megismételte, és Doncsra oda sem hederítve másnap megindította a tábornok Bazaráb ellen. (295) A hegyek és erdők között haladva sem a lónak legelőt, sem a katonának élelmet nem találhatott, a parasztoktól elhagyott falvakra bukkant, amelyeket szántsándékkal kiürítettek, hogy a támadót általános ínséggel veszejtsék el. A sereg szörnyű éhségre jutván Károlyt a végszükség arra kényszerítette, hogy az oláh hűségnyilatkozatát elfogadva békét kössön vele, módot kérjen és kapjon tőle a biztonságos visszavonulásra. Visszafordulván, semmit sem tartott a hitszegő ellenféltől, nem sejtette, hogy reménye csalóka; visszavonulása közben a másik lest állított neki; mert amikor a hegyszorosokban menetelt, az elfoglalta előtte az útkanyarulatokat és a hegyerinceket. Ahogy a magyarok serege a szurdokokba beszorulva haladt előre, felülről kődarabokkal, nyilakkal rontotta, gyilkolta, és amikor meg akart fordulni, minden fordulót megszállva talált, a félelemtől mindenki megzavarodott, és sem előre, sem hátra nem tudott mozdulni. (300) A meredek, megközelíthetetlen helyekről nem tudták leszorítani az ellenséget, valamennyiüket fenyegette a halál és a pusztulás, reményük odaveszett, erőfeszítéseik meghiúsultak, és sokan elhullottak. Az előkelők a tisztekkel, a közkatonákkal együtt pusztultak, és négy napig vergődve a szorosban, szinte mindannyian odavesztek, akik pedig menekülni próbáltak, egymást összenyomva haltak meg nyomorultul. A légiók elképzeltetlen veszteséget szenvedtek itt, óriási volt a pusztulás, ezt az isteni Márton ünnepe tájára teszik. András, a fehérvári bazilika kitűnő főpapja, aki a király jegyzője volt, Mihály pozsegai és Miklós gyulafejevári pap, továbbá András, a sárosi egyház főpapja Domonkos szent szerzetéből, páratlanul derék ember, több társával együtt, ahogy az ellenség kezébe került, koponyájukba szöveget ütven mind kegyetlen halállal szenvedett ki. A királyi kápolna papjai is, akik az ellenség hatalmába estek, egytől egyig embertelen kínokat szenvedtek el. (305) Emellett számláihatlan sokaság esett el a kumánok közül is, a legutolsó életben maradt csapat pedig részint sebesülten, részint épségben az oláh kezére került. Az elhullottak mérhetetlen tömege, amely a hegyszorosokba és völgyekbe belezuhant, nem kapta meg a temetés tisztességét, mert a barbár dühe a halottaknak sem kegyelmezett. Azt mondják, Károly úgy menekült meg, hogy fegyverzetét elcserélte, a magáéba beöltöztette Dezsőt, annak a Dénesnek a fiát, aki a géta háborút kiagyalta; a király a hadastyánok egy kisdud csoportjának a fedezéke alatt alig illanhatott el; a királyi fegyverzetbe bújt Dezsőt az ellenség a király helyett megölte, mert apja vétke így követelte. Azok közé, akik a fejedelmet a legvittezebbül védelmezték, odaszámítják Doncsot és fiát, Lászlót, továbbá Berend fia Mártont, a testőrség egy részével. A felfelé nyomuló vagy kitörő magyarok rengeteg sokaságát az ellenség nyilai terítették le. A két félen elesettek számát fölbecsülni sem lehet, de hogy mindkettő emlékezetes veszteséget szenvedett, azt mindenki tudja, bár az évkönyvek nem mondják, hogy a magyarok pusztulásra jutottak volna. (310) Végül is miután a király e nagy veszedelemből inkább isteni, mint emberi segítséggel fiával és sebesült kíséretével együtt kiszabadult, először Temesvárra, aztán Visegrádra ment. Szokás szerint hálaadó istentiszteletet tartott először a szabadító Jézus Krisztusnak, aztán a többi istenségnek. Kísérőinek hűségét örökre szóló adományokkal és jótéteményekkel hálálta meg, többeknek városokat adományozott, menekülésének elősegítőit a szokásos tisztségekkel magasztalta fel. E vereség és veszedelem után, midőn a mennyei István király ünnepét ülték, gyógyírként a balszerencsére Károlynak csinos fiacskája született, akit szintén Istvánnak neveztetett el, és azt mondják, hogy ez a tizenharmadik századot követő harminckettedik esztendőben született.

Aztán jó remény támadt a nápolyi trónra, amelyet a következő évben próbált megszerezni. A dolgot azonban valamivel távolabbról kell áttekintnünk. Második Károly néhai apuliai királynak a többiek előtt két remek fia volt, Martell Károly, ahogy mondtam, aki fiát, Károlyt, Magyarország királyául rendelte, és Róbert, Calabria

hercege, aki apja halála után a római pápa engedelmével és örökösödés jogán átvette a nápolyi királyságot. (315) Mivel pápai uradalom birtokába jutott, hogy e nagy jótéteményért ne mutatkozzék hálátlannak, amikor Itáliát a guelfek és a ghibellinek pártharca hosszasan marcangolta, minden igyekezetével és erejével védelmezte a pápai pártot. Miután a firenzeieket a pártfogásába vette, fiát, Károlyt állította azok élére. Ez Etruriában hosszadalmas háborút viselt, és a firenzei földön uralkodott, halála után azonban, még Róbert király életében, Firenze az athéni hercegek zsarnoksága alá került. Ezekben az időkben Európa és elsősorban Itália a szokottnál zaklatottabb volt. Mert azt mondják, hogy miután Kelemen pápa, aki Celesztint az istenségek sorába iktatta, elhalálozott, a római trón sokáig üresen állt. Germánia fejedelmei, akiknek császárválasztó joguk van, ekkor meghasonlás következtében két cézárt választottak; egyesek Lajost, Bajorország, mások Frigyes, Ausztria herceget, minek következtében fegyverrel kellett a vitát eldönteni. Az ütközetben Frigyes vereséget szenvedett és fogságba esett. Lajost elkapta a szerencse kedvezése, és pápai hozzájárulás nélkül felvette a császár és felséges címet. (320) Barátságot kötött a Viscontiakkal meg Itália néhány tartományurával, és mert János pápától nem tudta kicsikarni az elismerést, Itáliába ment. Rómába bevonulva Jánost megfosztotta a pápaságtól, és Colonna Sciarra megkoronázta őt. János helyébe Corbieres-i Pétert választotta meg, akivel ismét megkoronáztatta magát. A pisaiak, akik Castruccio tirannus halála után Lajos császár hatalmába kerültek, felszabadították magukat, és miután Lajos visszament Germániába, a hamis pápát elfogták, és a foglyot nyomban elküldték az akkor Avignonban tartózkodó János pápához (tudniillik a római testület ebben az időben mintegy 74 éven át ebben a városban lakott), ez vétkét őszintén megvallotta, mire megtarthatta az életét, és háromévi tisztas fogság után halt meg. Miután a pisaiak ezt megtették, a következő évben János, Csehország királya, hetedik Henrik császár fia és Károly császár atyja, benyomult Itáliába, és hatalmába kerítette Bresciát, Bergamót, Luccát, Parmát, Reggiót, Modenát. Mindeme viharok közepette Róbert végig kitartott az egyház oldalán, azonban a pápai legátussal szövetségű János királlyal való barátkozás miatt pártot cserélt, és csatlakozott a Scaligerekhez, a Gonzagákhoz, a Carrarákhoz és az Estékhez; mert rossz szemmel nézte, hogy egy császár bevonul Itáliába, és ott valamiféle jogot gyakorol.

(325) Mivel azonban néhány hónappal előbb elveszítette Károlyt, Firenze kiskirályát, akit korai halál ragadott el, becsvágya és hataloméhsége némileg megcsappant, és a királyság utódlásáról kezdett gondolkodni. Fia haláláról azonnal tudósította fivérét meg unokaöccsét, Károlyt, aki Magyarországon teljhatalommal uralkodott, és akiről tudta, hogy bő gyermekáldásnak örvend; tőle kért segítséget az utódláshoz. Károly megsajnálta Róbert szerencsétlenségét, és úgy döntött, hogy Itáliába küldi András fiát, aki alig volt hatéves, hogy annak szerencsésjét ne akadályozza, és ne engedje, hogy nagyapja országa idegenre szálljon. Többen azt írják, hogy Andrással együtt nagyapja, Martell Károly is elment Itáliába, de ez nem biztos. Hogy rangjához illő kíséretet vigyen magával, magához hívatta elsősorban az esztergomi érseket, akinek a neve Csanád volt, és András váradi főpapot, a longobárd nemzetségből született Jakab csanádi püspököt, Doncsot, akiről fentebb szoltunk, meg egy népes nemesi csapatot, majd az ezer fölötti háromezázharmincadik esztendőben az apa és András elindult Visegrádról, és a tizedik napon megérkezett Zágrádba. (330) Úgy határoztak, hogy Dalmácián át utaznak, ezért átkelve Japidia hegyein alászálltak Zenggebe, ahol hajórajt állítottak, és négy napi hajózással átkeltek Apuliába. Az apát leginkább az a remény vezette, hogy a Róbert király kérésére megválasztott fiát XXII. János pápa engedélyével rövidesen meg is koronázzák, őt otthagyja Itáliában, Magyarország trónját pedig átadja, mint illik, az elsőszülött Lajosnak, és azt hitte, hogy belőle így a legszerencsésebb apa válik. Róbert örvendezve sietett az érkező elé, megölelte unokaöccsét, Károlyt, és a fiút, Andrást, megvallotta, hogy jöveteleük jóvá teszi utódjának elvesztését. Mert ő már vénségtől megtörtén, miután életét derekasan és bölcsen leélte, úgy döntött, hogy hátralevő éveit szentséges elmélkedéssel kívánja tölteni, a királyságot unokaöccsére bízva; azonban hívei állhatatos kérésére elhatározását megmásította. Ezért élete utolsó napjáig uralkodni kíván, Andrást pedig unokájával, Johannával együtt örökbe fogadja, hogy majd az ő halála után a rájuk hagyott országot egyenlő hatalommal kormányozzák. (335) Az anyanyelvben és a latinban egyaránt kitűnő Petrarca Ferenc Róbert királyt azon idők minden fejedelme elé helyezi, mert csodás tisztességgel és minden tudományban fényeskedve a tanulmányoknak és a tudósoknak szentelte magát. Károly fia, a firenzei fejedelem, halála után Róbertnek két leányunokája maradt, Johanna, akit Andrásnak adott hozzá, és egy másik, aki kevésbé nevezetes. Azonban nem szabad hallgatással mellőznünk azt sem, amit a magyar évkönyvek írója hanyagságból vagy tájékozatlanságból elhagy. Róbert király fivére, Martell Károly, fiával, Károlyval együtt eljött Magyarországra, és sokáig itt tartózkodott, mielőtt a hatalmat elnyerte volna, végül úgy határozott, hogy inkább szülőföldjét koronázzák meg. Amikor ez a felségjelvényeket megkapta, apjával együtt uralkodott, és mint az előbb elmondtuk, Lajost meg Andrást nemzette, majd a végzet korán elragadta, és befejezte az életét. Ezalatt az apa, Martell Károly kormányozta az országot. (340) A magyar történetíró összekeveri a két Károlyt. Biondo és a többiek Lajost és Andrást Martell Károly magyar király unokáinak írják, mert Róbert és Martell Károly a saját fiaikat egyformán elveszítve kénytelenek voltak adoptálni unokáikat. Martell halála után Lajost Magyarország, Róbert unokáját, Johannát, és Andrást Apulia élére állította végrendeletében. Egy kicsit elkalandoztunk, hogy az itáliai eseményeket és az idők állapotát áttekintve könnyebben felfogjuk a történeteket. A pannóniai évkönyvek úgy tartják, hogy Károly otthagya Itáliában Andrást, akit Róbert azonnal a fiává fogadott, de megkoronázni haláláig

nem engedett; ugyanazon évben, amelyikben odament, visszajött Magyarországra, abban a biztos tudatban válva el Róbert bátyjától, hogy az az országot kétségkívül unokaöccsére, Andrásra, és a vele összeházasított Johannára örökíti, ami nemsokára a megegyezés és a várakozás szerint meg is lett.

(345) Miután Károly Magyarországra visszajött, a következő évben János, Csehország királya, és fia, Károly, aki nemsokára elnyerte a római császárságot, valamint Kázmér, Lengyelország királya, Márton ünnepe táján Visegrádon találkozott Károlynál, hogy a béke megteremtéséről tárgyaljon. A fentebb néhány szóval már említett János, aki a luxemburgi grófok nemzetségéből eredt, a viszálykodó csehek keményen megleckéztette, az ausztriaiakat súlyos háborúval megbüntette. Itáliában sok várost meghódított, Lengyelországot elfoglalta, de nem tudta nyugton birtokolni, ezért jogát önként átengedte Kázmérnak, aki ezért húszezer font ezüstöt fizetett. Krakkó ostromától az élelemhiány miatt elállt, amikor a gallok királya a rokonságra hivatkozva a britek ellen hívta. Miután harmincöt esztendeig uralkodott, egy irgalmatlan ütközetben az ellenség sűrűjében veszett el. (350) Úgy emlékeznek, hogy fia, Károly, semmivel sem volt nála hitványabb, hiszen még apja életében vitézül leverte a tatárokat. Az Alpokon inneni Gallia városait, amelyeket egykor az apja elfoglalt, hősiessen megvédte. A veronaiakat bátran megfuttatta; ebben a háborúban kétszer lőtték ki alóla a lovat, felült a harmadikra, és mitől sem félve a legmerészebb katonai tetteket hajtotta végre. Pannában sűrűn gyalázott meg idegen ágyakat; atyja korholása sem tartóztatta meg. Csehország trónját hitbuzgóságával és kitűnő intézkedéseivel felmagasztalta. Prágában meghonosította a tisztas tudományok oktatását. Az Újvárost fallal vette körül, számos kolostort alapított, csodálatos várat emelt, csinos palotát épített, végül is az egész országot békességre hozta. Amikor császárságra jutott, ismét bevonult Itáliába, a longobárdokat a hatalma alá hajtotta, Firenzéből kiűzte a guelfeket, és visszahozta az elkergetett ghibellineket, Etruria többi részének a saját akarata szerint szabott törvényt. (355) Rómában pazar külsőségek között koronázták meg, ezért – hogy a római testülettel ne kerüljön szembe – a lázadás minden vezetőjének a megbüntetését rábízta a pápára. Morvát átengedte az öccsének, akinek János volt a neve. A prágai bazilikát érseki ranggal ékesítette. A birodalmi választóktól kérleléssel és tekintélyes vesztegetéssel kieszközölte, hogy szülöttét, Vencelt, még az ő életében római királlyá válasszák. Károly másik fiát, Zsigmondot, jóval később Lajos, Magyarország királya fogadta örökbe a királyság ígéretével. Minderről ennyit. Jánosról és Károlyról ezt mondtuk el, és hozzátettünk valamit Kázmérról is, hogy világosan meg lehessen ítélni, mily nagy fejedelmek voltak azok, akik Károlyhoz, Pannónia királyához a béke megteremtése végett eljöttek. (360) Miután tehát ez uralkodók között Visegrádon lezajlott a tárgyalás az egyetértésről és az örök szövetségről, néhány nap múlva létrejött a béke. Akkora bőkezűséggel tartották őket, és olyan ellátást kaptak, hogy a csehek és a lengyelek között egy sem akadt, aki eléggé bámulhatta volna a bor és a koszt bőségét. Mindenféle szükségletüket fölösen kielégítették, rangjuk szerint ajándékokat osztogattak a királyoknak, akik szüntelen dicsérettel tanúsították a pannon fejedelem nagylelkűségét. János, Csehország királya, más ezüstműkőn kívül kapott Károlytól ötvenkét puzdrát és ugyanannyi hevedert, ezenfelül egy csodás mívességgel, rengeteg arannyal kidolgozott sakk-készletet, amelyen sarokbástyák, kétfelől felsorakozott fegyveres gyalogok, vértés lovasok és lobogó zászlók alatt igazi csatát megjelenítő királyok voltak láthatók, akik mind aranyos, ékköves fegyverzetben, jásppissal és smaraggal kockázott harmezőn ütközetre készültek, továbbá két, nemcsak arannyal, hanem kövek sorával is díszített nyerget. Ehhez járult két drágaköves kehely, az egyik 200 font súlyú ezüsből, a másik kagylóformára sáraranyból, mind kidolgozottságra, mind a kövek számára nézve igencsak szemrevaló. (365) Kázmér iránt sem mutatkozott kevésbé bőkezűnek, aki leróta a Csehország királyának járó adót, ugyanis – mint az előbb elmondtuk – az a Lengyelország fölötti teljes joghatóságot nemrégiben átengedte neki, majd Magyarország királyától ötszáz font aranyat kapott ajándékba, hogy mielőtt elbocsátást nyer, Jánosnak az utolsó fillérig kifizesse a járadékot. A béke és a tartós szövetség tehát úgy jött létre közöttük, hogy annak, akit e királyok közül első ízben sért meg valaki erővel vagy fegyverrel, a többi a szerződés értelmében azonnal segítséget vigyen. A megállapodást mindannyian a legkomolyabb esküvel kötötték és erősítették meg.

Mindezek az elbeszélte dolgok az üdvösség ezerháromszázharmincötödik esztendejében történtek; három évvel ezután Visegrádra érkezett Lokka rutén fejedelem, válogatott lovasságot hozott magával, örökös békességet kért, és minden hűséges baráti szolgálatot megígért. Károly jóváhagyta a kérést, és a szerződés megkötése után nagy tisztelettel megajándékozva bocsátotta el az embert. (370) A következő évben a lengyelek királya, Lajos nagybátyja, Kázmér jött vissza Károlyhoz, arisztokraták és főpapok fényes kíséretét véve maga mellé. A király főembereinek és püspökeinek népes gyülekezetében fogadta, hogy rokonával rangjához illően találkozzék. A két fél előkelőségeinek nagy számú gyülekezete előtt Kázmér gyermektelenségére hivatkozva Lengyelország királyságát nyilvánosan ráhagyta Lajosra, nővérétől való unokaöccsére, Károly elsőszülött fiára, fiává fogadta őt, és felkérte valamennyi jelenlevő püspököt és főnemet, hogy végakarátának tanúja legyen; a megjelent többi lengyel ezt készséggel megerősítette, és erről ünnepélyes okiratot állítottak ki. Károly a reményén felüli kedvességnek megörülve Kázmér és a többi lengyel fejedelem iránt a hála és a nagylelkűség legkisebb jelét sem hanyagolta el.

Két évvel ezután a Szerémség felől akkora sáskajárás árasztotta el Pannóniát, hogy a vetésből, az erdőkből, a fűből semmi sem maradt; azt mondják, a szőlőt minden várakozás ellenére megkímélte. (375) A harmadik évben Lengyelországra, Ausztriára és Csehországra támadt rá, majd kétfelé oszolva Itália és a Galliák felé özönlött, fölemésztette a földeket, és általános pusztulást hozott mindenütt. Ugyanebben az időben üstökös is tűnt fel az égen, és Etruriában, de leginkább Firenzében óriási pestisjárvány dühöngött. E fertőzésben tizenhatezer ember veszett el, miután tavaly a városban népszámlálást és szokásos tisztújítást tartottak, mely alkalommal kilencvenezer lakost számláltak össze.

A következő évben az üstökösök és az uralkodókat fenyegető csodajelek a leghatalmasabb urak végét hozták. Mert a tizenharmadik század fölötti negyvenkettedik esztendőben történt Róbert és Károly halála, kiknek végzete mind Itáliát, mind Magyarországot megrázta; eme korszak mindkettőt a legkiválóbbnak teremtette, aki mind békében, mind háborúban egyaránt ragyogott. (380) Róbert úgy rendelkezett, hogy utána az unokaöccse, testvérenek, Károly magyar királynak a fia, András uralkodjék, akihez feleségül adta unokáját, Johannát, és ő – mint alább elbeszéljük – három évig uralkodott Itáliában, amikor az uralomra áhítozó rokonság felesége tudtával álnokul megfojtotta. Apja, Károly, negyvenkét esztendei királyság után forró lázba esett, és augusztus 17. kalendáján befejezte az életét Visegrádon, nevének örök dicsőségét hagyva hátra. Azt mondják, olyan széles területen uralkodott, hogy Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kumánia, Bulgária, Magyarország és a Gargano-heggyel együtt Salerno engedelmességet és megállapított évi adót fizetett neki. A király halálának a híre elfutván, mindenkit úgy elfogott a szomorúság, hogy Magyarországot szerinszerte megrázta a zokogás; a főpapokat, az előkelőket, a köznépet és a nemességet egyformán megszállta a bánat mind, a magyarok és a szomszédok között egy sem akadt, akinek a lelkébe ne hatolt volna be a bú. Legkeservesebben Erzsébet, Lajos és István siratta meg távozását, akit a gyász a legközelebről érintett. (385) A püspökök, a tartományurak, az előkelőségek, a papi testületek mindenfelől összesereglettek, a testet ráfektették egy magas ravatalra, amelyhez odarakták a skarlátköpenyt, az ékköves koronát, a kardot, az aransarkantyúkat meg a többi uralkodói jelvényt. A gyászszertartás kítűzött napjára a városokból és a falvakból mérhetetlen tömeg jött össze, minden a rengeteg nép szerteáradó jajongásától visszhangzott; a koporsót átvitték az isteni szűz egyházába; a gyászruhás rendek tiszteletüket tették előtte. Miután az istentisztelet végbement, másnap rátették a Bucentaurusra, és népes hajókísérettel alábocsátották a folyón Budára. Itt megismételték a szertartást; másnap elvitték Fehérvárra; amely falut, kisvárost érintettek, ott a férfiak, a kibontott hajú asszonyok összeszaladtak, a szertartást újból megtartották, és a lehangolt népséget szakadatlan gyászra készítették. Menet közben a koporsó előtt mindvégig a főnemesek egyike, a tót nemzetből született Lőrinc vitte a jelvényeket, kiválóan bátor és erős férfi, egykor zászlótartója, előtte haladt és fegyvereit vitte három bíborral, drágakövel, arannyal ékes vértés lovag. (390) Károly sas helyett struccot viselt. Ezek mindenütt uruk vesztén jajongtak, és a többieket kegyes gyászdalokkal rikatták meg. A testet végül közszemlére kitétték az isteni István bazilikájában, ahol sokat siránkoztak fölötte. Az ékköves fegyverzetet, a ruhákat, az aranyedényeket, a tekintélyes fogadalmi ajándékot kifüggesztették a templomban. A következő hónapban Kázmér Lengyelországból, János, Morvaország tartományura, Károly császár testvére, nemesek és püspökök tisztes gyülekezetével találkozott Visegrádon, a gyászszertartást kegyeletesen megismételték, aztán elmentek Fehérvárra, és Károlyt szertartás szerint elparentálták, majd miután úgy vélték, hogy eleget tettek az elhunyt királynak, a királynét, Lajost és Istvánt vigasztalgatták buzgón. Azt mondják, Károly temetésén dicsőségéről a csanádi és az esztergomi főpap tartott gyönyörű szónoklatot, amelyre a hallgatóság bőséges könnyáradatban tört ki.

Ez időben Petrarca Ferencet, a ragyogó költőt, Orso néptribun, Colonna István kollégája, a Capitoliumon borostyánkoszorúval adományozta meg. (395) Néhány évvel korábban földim, a szintén ascoli Cicco, aki Róbert királysága alatt működött, és azon idők legjelesebb asztronomusai és mágusai között tartották számon, mert megjövendölte Johannának, Károly firenzei kényúr lányának a végzetét, Accursius inkvizitor vádaskodására halálbüntetéssel távozott az életből, és mindenki úgy vélekedik róla, hogy igazságtalanul szenvedte el a halált. Négy évvel előbb pedig négy hónapon keresztül egy üstökös mutatkozott, amely mielőtt leáldozott volna, egy másik tűnt fel két hónapra, és ezekből nem volt nehéz megjósolni két király végzetét. Ugyanezen időben a hispánok megölték tízezer szerezcent, és elfogtak ugyanennyit. Továbbá a gallok összecsaptak a britekkel, kikaptak és megfuttak, mely ütközetben tízezer veszett oda közülük.

21. fejezet - Tizedik könyv

Többen azt állítják, hogy miután Károly gyászszertartását rendben lebonyolították, a fiú után életben volt még Martell Károly, Lajos nagyapja. A magyar évkönyvek nem határozzák meg, hogy kettejük közül melyik halt meg előbb, mi pedig úgy véljük, hogy dicsőséges cselekedeteire való tekintettel egyiket sem fosztották meg a temetés tisztességétől. Mindkettejük távozása után a nép felkiáltása és az előkelőségek szavazata az ősei erkölcsével felruházott ifjú Lajost tette Magyarország királyává. Nemes természete, apja és nagyapja gondos nevelése alapján a közvélemény a legjobbakat várta. (5) Nagy reményt keltett a fiatalember nemes megjelenése, mert olyan méltóság sugárzott belőle, hogy aki csak rátekintett, azt könnyen lekötölte magának, bámulatra ragadta, és valamiféle hallgató tiszteletet parancsolt. Kegyes tekintete nemcsak szíves választ ígért, hanem engedelkeny jóságot és szolgálatkészséget is. És bár lelki nagyságát láthatóan kimutatta, mégsem hiányzott belőle a szemérem és a szerénység. A korából következő hevességet komolysággal és önmérséklettel úgy visszafogta, hogy ugyanazon személyben egyazon időben lehetett tapasztalni a fiatalos élénkséget és az öreges higgadságot. Mindezt kiegészítette a mély vallásosság, a hallatlan jámborság, a páratlan igazságérzet, a természetes nagylelkűség és a nagyvonalúsággal párosult érett megfontoltság. Kedveltségét és tiszteletét növelte a rendkívüli közvetlenség és a fáradhatatlan szívéllyesség, természete és erkölcsi elárulták, hogy uralomra termett. (10) Elmondhatod, hogy a francia és a pannon fajta legjobb adottságai találkoztak benne. Semmit sem tartott magára nézve méltatlanabbnak és kellemetlenebbnek, mint ha jótékonyságban vagy nagylelkűségben alulmarad, vagy ha uralkodói jogait mások elorozzák; békében, háborúban egyaránt feltalálta magát. Az apja és nagyapja halálát követő általános szomorúságot mindenféle szolgálattétel reményével enyhítette, csökkentette, és életszentséggel párosult derekassága a legkegyeletesebb vigaszt nyújtotta jámbor szülőjéért, ami az összes főpap és főúr reményeit naponta növelte. Ezért a királyválasztó országgyűlésen mindenki őt választotta, és a pannonok teljes gyülekezetében Fehérváron szertartásosan azonnal megkoronázták. Mint mondják, a nép és az összes rend ehhez hasonló teljes támogatásával és készséges egyetértésével még soha senkit sem tettek királlyá.

(15) Úgy tudják, az emberek jókívánásaira nem felelt egyebet, mint hogy mindenkit megnyugtatott maga felől, hogy az ország javáért kész lesz eltérni minden veszedelmet és fáradságot; ezért mindenkit megkért, hogy öltön fegyvert; készüljön fel a háborúra, és vele mint vezérrel és közvitézzel támadják meg azokat, akik az ország széleiből lecsipkedtek, elszerezték, békéltessék meg Pannóniát, Illyricumot és Dáciát; az eszközök és árulók ellen erővel és fegyverrel kell fellépni, a hazáért, a gyermekekért, az oltárokért és a tűzhelyekért a legbátrabban kell harcolni. A magyaroknak a fejedelmek halálán elkeseredett lelke Lajos király biztató szavaira úgy nekitüzesedett és megerősödött, hogy mire sem vágytak jobban a bosszúálló Marsnál. Követelték, hogy azonnal tartsanak sorozást, és felkiáltással mindannyian önként jelentkeztek, de még a vének és az egyházi emberek is fellelkesültek az üdvös hadjáratra. A legtöbb asszony is megígérte a segítségét. A magyarokban úgy megnövekedett a bátorság, hogy fogadkozva sürgették a hadüzenetet. (20) Lajost nap mint nap erősen fűtötte a halhatatlanság iránti vágy és a hazaszeretet is. Ezért mielőtt ez a koronázógyűlés eloszlott volna, összehívta a tanácsot, és megparancsolta, hogy tárják az atyák elé az összes elszenvedett sérelmet, az alattvalók hitszegését, az ország javainak megkárosítását, és mindazt, amit erővel elhódítottak. Legelőször is az Erdélyben lakó szászok nyakaskodása és lázongása került szóba, ezek ugyanis a fejedelmek halálhírére, az utód jóindulatát lefitymálva, a változást kihasználva beszüntették a királynak járó adó fizetését, megtagadták az engedelmisséget, és egyáltalában is elpártoltak a király hűségéről. A szenátusnak tehát úgy tetszett, hogy először is a szászok ellen indítsák meg a hadat, a többiek elrettentése céljából, akiket titkos fondorkodással gyanúsítottak. Valamennyien nagyon kívánták ezt a háborút, mindenekelőtt hatalmas sereget verbuváltak, és szinte az összes országnagy csatlakozott az ifjú királyhoz. Amikor benyomultak Erdélybe, egynéhány vár megszerzése után a többi szász, elszégyellve könnyelműségét és pimaszságát, visszaállt a magyar fennhatóság alá. (25) Akiket a megbánás idejekorán szállt meg, azokkal szemben jóságosnak mutatkozott, akik hűségesekek maradtak, azokat kegyelmességével és nagylelkűségével megszilárdította. Volt néhány közrendű és nemes, aki már korábban bizonytalankodni kezdett, vagy meggondolatlanul ütött pártot, és idejében bocsánatot kért, meg is kapta azt, mielőtt a büntetőhadjáratról értesült volna. A tartomány megbékéltetéséhez nem csekély mértékben járult hozzá Sándornak, a havaseltvi Oláhország fejedelmének a példája. Ez régebben elpártolt Károly királytól, akinek ősei szokása szerint addig engedelmeskedett, makacsul kitartott a lázadás mellett, és semmiféle erőszakkal, kéréssel, figyelmeztetéssel sem lehetett a kötelező szolgálattételre visszakényszeríteni. Annak halála után, amikor megtudta, hogy Lajos vette kezébe a kormányt, értesült az ifjú áldott nagylelkűségéről, remek jelleméről, és amikor hírért vette, hogy az ő területe felé közeledik, azonnal hódolattal elébe járult, átölelte a térdét, bocsánatot kért, drágalátos ajándékokat ajánlott fel, és hogy ne úgy lássék, mintha megtagadná a kötelező adófizetést, átadott tízszer száz font aranyat azzal az ígérettel, hogy ezután minden utasítását teljesíti, és mindig engedelmes lesz. (30) Lajos viszonzásképpen békét engedett neki, és nemcsak hogy büntetlenségben részesítette, hanem hasonló bőkezűséggel meg is ajándékozta, és úgy bocsátotta el. Ezért Sándor, akit a

fiatalember nyájassága és jótékonyága lebilincselte, megújította vele a szövetséget, és a hűséget mindvégig megőrizte.

Erzsébet pedig, a legjámborabb anya, a matróknak páratlan dísz, a bölcsesség és életszentség példája, férje halála és Lajos uralkodásának kezdete után részint távollevő gyermeke, András kedvéért, aki még nem kezdett el Apuliában uralkodni, részint Róma városának meglátására vágyva, mert mind a földi, mind a mennyei szeretet ösztökélte, másik fiától kíséretet kért, hogy átkeljen Itáliába. Előkelő férfiakból és asszonyokból tisztes csapatot válogatott össze, tudományban és becsületben kiváló főpapokat kért maga mellé. Hogy útravalóban ne legyen hiány, sok pénzt vitt magával; azt mondják, 27 ezer font színezüstöt és tizenhétézer font próbált, tiszta aranyat, emellett nem kis mennyiségű aranypénzt és dénárt. (35) Lajos négyezer font aranyat tett ehhez hozzá, hogy magához és anyjához méltóan bocsássa el őt. A velencések két háromevezősort készítettek föl ingyen, amelyen ő és egész kísérete szerencsés hajózással átkelt Apuliába a tizenharmadik századot követő negyvenharmadik esztendőben. Alig ért a Sipontói-öbölhöz, már meg is pillantotta a fejedelmek díszes társaságában elébe siető Andrást és Johannát. A találkozás pillanatában kitört a vidámság és az öröm, és a kölcsönös üdvözlésbe könnyeik vegyültek. Erzsébet a hosszú és nehéz várakozás után majd odalett fiának és menyének ölelésében, mire csókjaiktól megkönnyebbülve nagy nehezen magához tért. Majd elindultak Nápoly felé; minden városban kitüntető tisztelettel fogadták őket. (40) Róbert néhány nappal korábban halt meg, mint ahogy Nápolyba megérkeztek, és már küszöbön állt András és felesége, Johanna koronázásának az ideje, de nem volt szabad más koronát föltenniük, mint amelyet a római pápától kérnek. A fejedelmeket összehívták, és a tanács megbízottként nagy nemesi sokaság élére kijelölte Miklós nádort, Pál udvarbíró, Rufus Tamást, Vitus nyitrai püspököt, Péter fia Tamást, valamint a beneventói érseket, bizony, igen tisztes küldöttséget, amely a nagy fontosságú feladathoz a legkevesbé sem volt méltatlan. A készület sem volt ennél alábbvaló. Avignonba indultak, hogy Andrásnak és feleségének koronát kérjenek hatodik Kelemen pápától, akinek fennhatósága alá tartozott a nápolyi királyság, s így mindkettő pápai felhatalmazással birtokolja az országot, amit – mint alább kiviláglik – elég nehezen értek el.

Erzsébet a főurak és főpapok válogatott csapatával a szent kereszt ünnepén kiindul Nápolyból, és Rómába megy, hogy az apostolok bazilikáit meglátogassa. A nápolyi érsek elkíséri őt. Campanián átutaztukban a falvakból és a városkákban mindenki szalad bámészkodni; nem annyira a ragyogó kíséretet csodálják, mint inkább a kegyes királyné ájtatosságát. (45) Bámulják a jámbor asszonyságot, aki sohasem hagyja abba az imádkozást, és útközben minden kéregetőnek és nyomorultnak bőségesen osztogatja az alamizsnát. Dicsőfényét emeli a kedvességgel párosult erkölcs, amely minden nézőt lángoló tiszteletre indít. Már minden tekintet feléje fordul, és kezdik istennőként imádni; mind azt mondják, hogy ő Sába másik királynője. Az egész utazást imával tölti; amikor a várost három mérföldnyire megközelíti, az egész nép, a szenátori és a papi rend elébe özönlik, a város vezetői, elsősorban az Orsinik és a Colonnák, versengve sietnek a tiszteletadásra. A városba belépve a római nők szerencsekívánatokkal köszöntik, a népség mindenütt kiáltozik: Éljen Magyarország királynéja, éljen Andrásnak, Itália királyának jámbor szülője, éljen a legszentségesebb nagyasszony! Nem istenes zarándoklatnak, hanem a szentség fényes triumfusának látszik ez. Ahogy az isteni Péter bazilikájához érkezik, a főpap a teljes papi testület élén azonnal fogadja őt, odavezeti az üdvözítő főoltárhoz, ahol az istenségnek tekintélyes adományt ajánl fel, gyöngyökkel hímzett egyházi ruhákat, ékköves aranyedényeket és gyertyatartókat, más effélet, és mint mondják, emellé négyezer ezüstpénzt. (50) Felkeresi a többi templomot és szent zárdát, és egyiket sem hagyja fejedelmi adomány nélkül; a szent apácakolostorokat hihetetlen jótékonyssággal halmozza el. Többször kap engedélyt, hogy felmenjen az üdvözítő kendőjéhez, amelyen az istenség izzadságtól letörölt képmását szabad szemlélni, és azt a legnagyobb tisztelettel nézi; mondják, hogy szentségtartójának díszítésére rengeteg aranyat és ezüstöt ajánlott fel, és ott oly bensőségesen könnyezett, hogy – mint sokan írják – azon helyt feloldozást kapott minden vétke alól; úgy tudják, hogy gyóntatója, egy igen tekintélyes lelkész, az ő halála után ezt a nyilvánosság előtt kijelentette és állította. Aztán, amikor úgy gondolta, hogy eleget tett fogadalmának és a vallás kötelezettségének, az isteni Ferenc ünnepnapja után elutazott.

Egy ideig a fiánál tartózkodott Nápolyban, és gyorsan kiismerte menyét, Johanna mértéktelenségét, megfontolatlanosságát, gátlástalan mohóságát; nem talált benne semmi becseset, semmi szegényérzetet, jámborságot. (55) Andrást lenézte, és inkább parancsolni akart a férjének, mint engedelmeskedni, szegyenetlen könnyelműséget mutatott, és a túrhetetlen gőgön meg az eluralkodó élvhajhászáson kívül semmi sem látszott benne. Galád erkölcsi úgy megviselték nagyon fegyelmezett anyósát, hogy visszaűzték Pannóniába. De mielőtt ezt bejelentette volna, hogy ne mulassza el a jó szülő kötelességét, menyét először nyájas figyelmeztetéssel és intéssel kereste meg, majd amikor belátta, hogy ezzel semmit sem használ, olykor-olykor keményebb szavakkal dorgálta; szemé elé idézte a királyi rang tekintélyét, az erkölcstelenség, a gyalázat, az elvetemült gondolkodásmód kárhózas voltát, a bűnre következő büntetést, ami ezt az istentelent a legkevesbé sem indította meg. Amikor aztán egyre jobban átlátta veszekedett elbizakodottságát és szemérmetlen lelkületét, letett megmentéséről, nagy fájdalommal megvált a fiától, akinek rossz házasságát felismerte, és bár a küldöttek, akik a galliai Avignonba Kelemenhez mentek, még nem érkeztek vissza, mert András megkoronázását illetően a pápát

némileg nehézkesnek találták, a következő esztendőben az isteni Mátyás ünnepe táján elutazott Nápolyból, és elment Bariba, hogy fölkeresse a mennyei Miklós egyházát, amelynek nagyszerű adományt szentelt. (60) Aztán egész kíséretével megérkezett Sipontóba, itt hajó hiányában néhány napot időzött, majd húsvét ünnepe után gyorsan felszállt az András által küldött négy gályára, és háromnapi hajókázással Zenggebe ért. Bevonult az országba, ahol jelentették a királyasszony hazaérkezését, mire a városokból és a falvakból mindenki kicsődült az üdvözlésére, mintha a haza vagy az istenek anyja volna, mindenhol hihetetlen örömmel fogadták, egészségben való visszatéréseért minden oltárnál hálaadást tartottak. Még nem kelt át mindenestől a Dráván, amikor két gyermeke üdvözlésére elébe sietett, és ezt tették a főberek meg a főpapok is; e napot az általános vidámságnak szentelték. Ahogy az egész örvendező sokasággal végre megérkezett Visegrádra, ott az anya és fiai az összes istenségnek misét mondtak, ezek azért, mert szülőjüket visszahozták, ő pedig, mert a gyermekeket egészségben találta és mindent biztonságban, épségben.

A megbízottak még mindig nem érkeztek vissza a pápától, és nem tudtak megbízatásuknak megfelelően eleget tenni, mert a kúriabeliek kapzsisága napról napra húzta az ügyet, és bár a királyságot illető örökösödési jogot kifejtették, a remélt gyors döntés helyett mégis vesztegetéshez kellett folyamodniuk. (65) A kiküldött bírák késlekedtek; a per igen nagy javadalom körül forgott, ezért nem dőlhetett el a pápa beleegyezése nélkül, aki midőn meghallgatta a kérelmező megbízottakat, kiszámította, hogy bőséges sáp jár neki, elvégre ez az ország az ő fennhatósága alá tartozik. A koronázás ügyét többször visszautalták az apostoli tanács elé, és látszott, hogy tekintélyes summa nélkül sohasem lesz vége. A megbízottak ugyan nagyon féltek attól, hogy András királyra a vesztegetés szégyene hárul, vagy úgy fog feltűnni, mintha nem a saját jogán, hanem kenőpénzzel szerezne királyságot, mégis, amikor kiismerték a főpapok gyengéjét, a pápai megerősítést pénz ígéretével vásárolták meg. És bár az üzlet megkötésére nem volt felhatalmazásuk, hogy e súlyos dologban ne menjenek haza eredmény nélkül, az uralkodók tudta nélkül, mint mondják, negyvennégyezer márkát ígértek a pápának. Galliában így megoldva az ügyet, megírták Lajosnak és Andrásnak, hogy mennyit ajánlottak a nápolyi királyság megerősítése fejében, és kérték, hogy a kitűzött határidőre küldjék meg a pénzt. (70) Lajost vele született becsületessége és a testvéri szeretet mozgatta, és hogy András ne legyen kénytelen lemondani az országról, magára vállalta annak egész terhét, bár erősen bosszantotta a pápa kapzsisága és a drága pénzen vásárolt királyság szégyene. A helyzet méltatlanságát fokozta, hogy öröklött birtok jogáért volt kénytelen árverezni, de hogy a fivére méltóságát ne kisebbítse, az országra rendkívüli adót vetett ki, és azt gyorsan behajtva elküldte a pápai kincstárnak. A megbízottak a megerősítés árát a megegyezés szerint lefizették, és dolgukat végezve hazajöttek. András a megküldött koronával a pápa nevében megkoronázták.

Az isteni megváltás ezerháromszáznegyvennegyedik esztendejében, mielőtt a megbízottak hazaérkeztek volna, Lajos, hogy ne töltsé életét haszontalan tunyaságban csendesen, elment Lengyelországba, hogy segítséget vigyen a lengyelek királyának, akinek Margit nevű lányát feleségül vette volt, és a fiának, Kázmérnak. Ennek a hadjáratnak a keresztény vallást nem ismerő Litvánia volt a célja, mely régiót, ha nem csalódom, sokan Livóniának neveznek; ez az igaz hit törvényét makacsul visszautasította. Lengyelország királya semmiképpen sem tudta elérni, hogy a vele szomszédos, szinte atyafi nemzet jobb belátásra térjen, ezért fegyverrel akarta erre rákényszeríteni. (75) Az üdvös háborúra elhívta Lajost, aki apósa segítségére és a hit védelmének a reményében erős lovassággal indult oda. Gondoskodtak minden hadiszükségletről, és megszámlálhatatlan sereggel a jégen át benyomultak Litvániába, ahol a megátalkodott fajzatot intéssel meg kérleléssel nem bírták az üdvösségre rávenni, ezért úgy gondolták, hogy tüsszel és vassal kíméletlenül kell fellépniük, azonban feltámadt a déli szél, amely a jeget lágyítani kezdte, és ezért kénytelenek voltak eredmény nélkül, kárba vesztett fáradsággal máris visszafordulni. Senki sem csodálhatja eléggé, milyen messzire ment el Lajos az övéi iránti odaadásban.

Nem sokkal ezután Kázmérnak másik, nehéz háborúja támadt, amelyet Csehország királya, János robbantott ki, akiről valamivel előbb beszéltünk. János ugyanis, ez a hatalmas fejedelem, országának kiterjesztésére vágyva megint rátör Lengyelországra, sok falut és községet elpusztít, néhány nagyvárost megadás útján elfoglal, végül megszállja és megtámadja Krakkót, a lengyelek fővárosát. (80) Lajostól apósa a rokonság jogán segítséget kér; ő rögtön sorozást tart, és népes sereget küld, amelyben ott említik a két kiváló lovaskapitányt, Szécsi Miklóst és Poháros Pétert. A sereg megérkezik Krakkóhoz, és megszabadítja a várost az ostromtól, Lengyelországot a cseh támadótól, mire Lajos csapatai dolgukat jól végezvén ujjongva térnek vissza Magyarországra. Ez a ragyogó hőstett a lengyelek lelkét örök jóindulatra kötelezte a magyarok iránt, úgyhogy mind a mai napig őszintén megvallják, hogy múlhatatlan hálával tartoznak nekik.

Ezután tatár háború tört ki, nemcsak súlyos, hanem veszedelmes is. Lajos azonnal magához rendelte a szerteszét szórta telelő valamennyi légiót, nehogy ugyanazt a sorsot szenvedje el, mint az ősei, vagy az övékhez hasonló nemtörődömség válságos helyzetbe sodorja Magyarországot, ezért a nagy hirtelen összetoborzott sereget elküldte Erdélybe, mert a tatárok annak a határait törtek rá, és az oláhok székelyeknek nevezett szomszédait zaklatták keményen. (85) László fia András, a serény hadfi, aki vajda címmel a tartománynak parancsol, Lajos király utasítására azonnal a csapatok élére áll. Lajos kinevezi őt a lovasság parancsnokának, mire nyomban

elindul a tatárok ellen, és a bős ellenséget az országhatárnál megtámadja; egymással szemben felállítják a táborát, és másnap zászlót bontva ütközetbe bocsátkoznak. András a jobb, István a bal szárnyon verekszik vitézül. A tatárok eleinte megpróbálják nyilaikkal elborítani a magyarokat, ezek annál keményebben állnak ellent, mert feltették magukban, hogy a régi vereséget megbosszulandó, vagy győznek, vagy meghalnak. Ezek, nem tudva a nyomást tovább viselni, nemzeti szokásuk szerint lassanként hátrálnak, tudva, hogy ha futnak, kevésbé döfködhetik lándzsáikkal az ellenfelet, mint helyben állva. Ezek után a magyarok oly erősen kezdik őket hátulról szorongatni, hogy aztán az egész mocskos népséget menekülésre kényszerítik. Futás közben legnagyobb részük elesik. (90) A tatárok vezérét, Atlamost, elfogják, és amikor visszavonulót fújnak, a táborba viszik, és rögtön lefejezik. Az ellenség táborát kifosztják, zászlait megszerzik, a foglyok megszámlálhatatlan sokaságát megkötözve elviszik Visegrádra a királyhoz. A Lajos nevében kivívott győzelmet megünneplik, és a bosszúálló isteneknek háromnapos hálaadást rendeznek. Ezután a székelyek a Havaselvéen többször megtámadták a tatárok maradékát, amely – hogy pusztulásra ne jusson – hamar odahagyta ezt az oláh területet, és visszahúzódott övéi rengeteg sokaságához, amely a Fekete-tenger partvidékén áradt szét. Így következett Lajosra mindvégig az egyik háború a másik után, mintha csakis fegyverre és szakadatlan fáradozásra született volna.

Mert Horvátországban és Dalmáciában egynéhány tartományúr sok nemessel együtt fellázadt; egyesek úgy gondolják, hogy ez a velencések bujtogatására történt. (95) Az a hír járta, hogy vezetőjük a horvát Cirjék fia Gergely és Nelipic, akik hűtlenségének és vakmerőségének erővel való megfékezését a többi főnemes gyakran javasolta a tanácskozásokon. Ezt a király is helybenhagyta, mert ezeket a pártütőket sem levéllel, sem követek útján nem volt képes a hű szolgálattételre visszakényszeríteni; ezért hadat üzentek nekik, mint az állam ellenségeinek. Előnyükre szolgált, hogy Horvátországban mindenfelé sok várost és kastélyt elfoglaltak, és ezért minél lassabban haladt a dolog, annál nagyobbra nőtt a veszedelem. E hadjáratra szövetség címén csatlakozásra szólította fel Istvánt, a bosnyákok fejedelmét, akinek lányát, Erzsébetet később törvényes házassággal kötötte magához. Abessusok, mint az elején elmondtuk, régi népség voltak, akiket a görögök gyakran bossusoknak neveztek; ezeket a bolgárok Alsó-Mysiából kiszorították, átköltöztek a Felsőbe, és a Száva közelében azt a területet lakták, amelyet a bossusokról néhány betű elhagyásával Boszniának neveztek el. (100) Ezen a vidéken uralkodott tehát István, a mysusok királya, aki ez időben hatalmát Illyricumig és Macedóniáig kiterjesztette; felkérte e háborúra, szívesen eljött, számra, erőre nézve kiváló segítő csapatokat hozott, és a Száva folyónál egyesítette Lajossal elszánt seregét. Horvátországba benyomulva eljutottak egy településhez, amelyet Bihácsnak neveznek, és itt táborát ütöttek egy patak forrásánál, amelyet Klokocsfőnek hívnak, és miközben egy darabig itt állomásoztak, tüzzel és vassal úgy megrémítették a zendülőket, hogy valamennyien kénytelenek voltak bocsánatért jönni. Elsőként a két kiskirály jött, a pártütés kezdeményezői, Gergely és Nelipic fia Iván, akinek az apja pár nappal korábban meghalt; szépszámu nemesi csoport követte őket; kieszközölve a kegyelmet és elnyerve a békét, valamennyien letették Lajos kezébe az esküt, hogy a törvényes adót évente megfizetik, utasításait és a Magyarország iránti hűséget mindörökké megtartják. Miután ez végbement, Horvátország és Dalmácia behódolt, a király elbocsátotta őket, és a tábor feloszlott. Nem sokkal később jelentették Lajosnak, hogy Gergely megint mozgolódik Horvátországban, adott hitét megszegte, letett esküjét megtörte. Lajos bosszankodott a tartományúr hűtlenségén, és ahogy az idő szerint lehetett, újra felállította a sereget, és egy lovaskapitányt két légióval elszalasztott Horvátországba. (105) Miután ez odaért, egy rövid csatában megtörte Gergely nyakasságát, az elpártolt városokat azonnal visszafoglalta, és megszilárdította, ami a velencei mesterkedések hatására megrendült. Miután a tartomány lecsöndesedett, Gergely pedig örök engedelmisséget ígért, amit esküvel is megerősített, a lovaskapitány hazajött Pannóniába, és derekas helytállásáért a királytól nem csekély dicséretet és adományt kapott.

Horvátországban rendeződve a dolgok, nehogy a sors nyugalmat engedjen Lajosnak, Dalmáciában egy másik háború támadt a velencésekkel; ez Zára miatt tört ki, és hogy erről világosabb ismerettel szolgáljunk, a dolgot kissé távolabbról tekintjük át. A velencei évkönyvek is tanúsítják, hogy a záraiak magyar védnökség alatt szoktak élni, ám a velenceiek sokszor megszállták őket; és amikor már régóta cipelték azok igáját, Lajos uralma idején, megemlékezve a pannon szabadságról és az üdvös szövetségről, szét akarták azt törni, azt gondolva, hogy ehhez most a legjobb és leghatalmasabb támogatóra és védelmezőre találnak. Ezért a velenceektől hetedszer is elpártoltak, elkergették a velencei tisztviselőket, és valamennyien elszánt szívvel ráadták magukat a lázadásra. (110) Nyomban követeket küldtek Lajoshoz, akik által megüzenték és megígérték a királynak, hogy ha seregével bejön Dalmáciába, nemcsak a régi engedelmisséget tanúsítják, hanem készséggel átadják a várost, a kikötőt és a földet, valamint minden vagyónukat. Lajos a legkevésbé sem becsülte le a záraiak buzgó hűségét, hanem elhatározta, hogy védelmükben egész erejét próbára teszi; hatalmas sereget verbuvált, mert tudta, hogy igen erős ellenféllel lesz dolga. Eközben a velenceiek értesültek Zára elpártolásáról, ingerültségükben nagy sorozást tartottak, szinte hevenyében flottát állítottak, mert azt rég megtanulták, hogy ebben az ügyben nagy gyorsaságra van szükség. A sebtében felszerelt öt háromsorost tehát Canale Péter parancsnoksága alatt elküldték Dalmáciába; ez a kis hajórajjal Zarához ment, és felvette Cornaro Márkot gyermekeivel és feleségével meg a

többi velenceivel, aki a zavarodásban ott ragadt. Ezután visszament Pago-szigetre, bevonult a városba, és a lakosokat visszatartotta a hűségben, a záraiak által küldött tisztviselőket az éppen ott talált többi záraival együtt a pagóiak beleegyezésével bilincsbe verte, és azonnal Velencébe küldte. (115) Pagóba őrséget állított, a közeli szigetek körül a záraiak számos hajóját megrongálta, és köröskörül bizonytalanná tett mindent. Miután megtudta, hogy Giustiniani Márk a szárazföldi sereggel megérkezett Zarához, és a város melletti forrásnál megállapodott, ő is Zarához vitte a flottát. Giustiniani a forrásnál katonáival erődöt emeltetett, hogy ha Lajos király megérkezik, amiről tudta, hogy hamarosan bekövetkezik, ne téríthesse el őt a szárazföld felől az ostromtól. Dalmácia elöljárója a tenger, Giustiniani a száraz felől éjjel-nappal iparkodott Zára ostromával, hogy mielőtt Lajos megérkeznék, szerencsét próbáljanak; tudták ugyanis, hogy érkezése után a rendíthetetlen várost rengeteg vér nélkül nem lehet elfoglalni. Ezért a tengerről és a földről keményen támadják a falakat; a falakhoz ostromtetőket, kosokat, emelvényeket, efféle eszközöket vontatnak, a matrózok pedig közelebb húzódnak a gályákkal, és az árbcok magasságában pallókat fektetnek, amelyekről a városra törnek; mindkét részről akkora erővel folyik a verekedés, hogy csúnya vérengzés keletkezik. (120) A falaktól folyvást elűzött velenceiek elfoglalják a Damján erődöt, és miután ez megtörtént, a flotta hol lehorgonyoz, hol eltávozik, majd a korábbinál hevesebb rohammal visszatér, megtámadja a kikötőt, és naponta viaskodik a kifeszített vaslánccal, amely a kikötőt és a dokkokat oltalmazza. Megérkeznek a tanács kiküldöttei, akiket biztosoknak neveznek, mint mondják, egyikük Morosini András, másikuk Dandolo Simon; ezek még jobban sürgetik és szorgalmazzák a város elfoglalását, mert azt állítják, hogy Lajos órákon belül elképzelhetetlen sereggel itt lesz. A csata kiújul, a várost a szárazföld meg a tenger felől irgalmatlanul támadják; mindkét felet egyenlő macacsság tart megszállva, ezeket a hetedik pártütés, azokat a fenyegető végveszély tüzei. Sokat, aki a falról a városba beugrik, nyomban széttépnek, másokat emezek szerencsétlensége visszariaszt, és hátrahúzódnak, nehogy véletlenül leessenek; végül is eddig a velenceiek minden erőfeszítése meghiúsult.

Aztán megérkezett Lajos százhuszezer emberrel, hogy Dalmáciát, amely magyar fennhatóság alá szokott tartozni, megszabadítsa a velencei szolgaságtól; mások azt hiszik, hogy csak huszezer hozott. (125) Érkezése másnapján akkora rohamot intézett a velenceiek által a város előtt felállított, olasz és német őrséggel meg mindenféle hadieszközzel alaposan felszerelt erődítmény ellen, hogy sokan a cölöpsánc közé bezuhanva elvesztek, azonban a hajítógépek visszavetették a magyart, Lajos nagy öldöklés után takarodót hívatott, és a támadást abbahagyta. Ezt a kastélyt a magyarok sztekátnak nevezik. Másnap megint megtámadta az erősséget; megparancsolta, hogy ugyanakkora erőfeszítéssel harcoljanak szövetségeseik felszabadításáért, mint önmagukért. A matrózok féltették a szárazföldi csapatokat, és látva az övéiket ért súlyos támadást, kiugráltak a partra, hogy a szorongatottaknak segítséget vigyenek. A király kétfelé osztotta a hadat, és a tengerészeket is visszaszorította a hajókra, a kastélyt is ostromolta. Emellett a záraiak részint a tengerészek, részint az erőd ellen állandóan rohamoztak, úgy támadták az ellenséget, ahogy a helyzet kívánta; mindkét részen sokan estek. A polgárok bátor küzdelme még hevesebb verekedésre ösztönözte a magyarokat. A velenceiek kitértek az erőd sánca mögül, és mindkét fél akkora macacssággal küzdött, hogy óriási mézszárlás keletkezett; a csata estélig tartott. (130) Eközben az erőd személyzetét a kemény támadás alaposan megtizedelte, Giustiniani a flottából feltöltötte, a lehetőséghez képest megerősítette, és mert eddig kitarzott, ebből még nagyobb bátorságot merített. A falakról sok embert letaszítottak, és hogy a hajóhadat el ne fogyassza, a közeli szigetekről szerzett utánpótlást, de az atyák is naponta új meg új csapatokat küldtek, hogy a kimerült hadsereget megsegítsék. Állandóan az lebegett a szeme előtt, hogy ha az elveszett Zará nem szerzi vissza, a még meglévő tengeremelléki városokat hamarosan elveszíti; Lajos viszont arra gondolt, hogy ha most a velenceieknek enged, valamennyi dalmát elveszti a felszabadulás reményét, és örökös szolgaságba süllyed. Ezért elhatározta, hogy újra meg újra a végsőkig megfeszíti az erejét; másnap kivezette a sereget a táborból, és ismét megtámadta a kastélyt, aztán minden módon nekifeküdt az ostromnak, és megparancsolta, hogy ne engedjenek, hanem halálig verekedjenek, míg az ellenséges erődítményt el nem foglalják, és gondoskodott az állandó utánpótlásról, hogy bár a csata éjszakáig tartson is, a segítség hosszú sora ne fogyatkozhasson meg; aztán megadta a csatajelet, és habozás nélkül nekimentek a sáncnak. Az ellenfél igyekezett őket kopjával, kövel, mindenféle hadiszerszámmal lekergetni, a felfelé igyekvőkre sokszor olvasztott szurkot, ként, tüzet, más effélet zúditottak alá, sokra rátapadt a forró ragacs, és lángolva verekedett az ellenféllel. (135) Többen fölkapaszkodtak a sáncra, a töltésre, az ellenséges kardok között próbáltak behatolni, és siker nélkül estek el a cölöpök között; a király parancsára többször kiegészült a hadsereg, és az ostrom makacsul megújult; a várvédők bekerítettéven, nem tudtak kitörni, és így a szükség akarata ellenére is arra kényszerítette őket, hogy nagy bátorsággal küzdjenek; éjszakáig megszakítás nélkül csatáztak. Lajos sajnálta övéi veszteségét, és bár az éjszaka készítette a csata félbeszakítására, mégis megkönnyebbüléssel hívta vissza légióit az ostromtól. Nagyon bosszantotta, hogy erőfeszítése és iparkodása meghiúsult, de lovasainak épségét is figyelembe kellett vennie; arra gondolt, hogy hosszú ostrommal kimeríti az erődöt, ebben azonban akadályozta, hogy hatalmas serege az élelemhiány miatt nem tartózkodhatott sokáig Zára környékén, rövid ostrommal viszont nem bírta kiszorítani onnan az ellenfelet. Végül úgy döntött, hogy engednie kell a kényszernek, ezért a várost megerősítette őrséggel és felszereléssel, ő maga még egy

meghiúsult roham végrehajtása után nagy veszteséggel elvonult Zára környékéről, arra gondolva, hogy más módon távolítja el onnan az ellenséget.

A velenceiek évkönyvei azt mondják, hogy a király kikapott és elmenekült onnan, ami azonban a történeti igazságtól igen messze áll, mivel nem szorgos kutatómunka, hanem elfogultság alapján nyilatkoznak így. (140) Ki hinné el egykönnyen, hogy legyengült kevesek elkergettek volna egy mérhetetlen, hatalmas erejű és a halálra elszánt tömeget? Ezek hozzátesszik, hogy Lajos veresége és szökése után a rothadó hullák bűzéből a velencei táborban pestisjárvány tört a katonákra, újakezdték az ostromot, melynek során nem félték a fáradságtól és a virrasztástól, áttörték a kikötő előtt kihúzott láncot, a záraiak pedig csalódva a segítségben, saját erejük kimerülve, Giustinianitól engedélyt kértek arra, hogy követeket küldjenek Velencébe, akik bocsánatot nyerve a várost átadják az atyáknak, és ezt nehézség nélkül kieszközölték tőle. Ezek végül kegyelmet kaptak, a várost átengedték Giustinianinak, aki mihelyt velencei uralom alá vette azt, a hetedik zendülést szervező záraiakat messzire száműzte hazájukból, a többieknek elengedte a büntetést, és egy darabig ő állt a város és Dalmácia élén. A magyar évkönyvek, amelyek nem térnek el a póre igazságtól, másképp adják elő a történeteket, mint ezek; nem tagadják, hogy Lajos övéi és ellenfelei óriási vesztesége után eredmény nélkül tért vissza Pannóniába, és ebben a háborúban elesett többek között a Tótok nemzetségéből született Lőrinc fia Bertalan meg a teuton Haschendorfer, két lovaskapitány. Hozzáteszik, hogy a velenceiek folytatták az ostromot, és egyes polgárok árulása folytán megadás útján megszerezték a várost, számos polgár és nemes ellen embertelenül dühöngtek, a zendülés több szerzőjét különféle kínzásokkal büntették, sokat örökre száműztek, férfiak és asszonyok nagy tömegét börtönözték be, nemre és korra való tekintet nélkül kegyetlenkedtek, egyesek éhen veszttek, mások hosszú fogságot szenvedtek. Hogy melyik esik közelebb az igazsághoz, senki sem tudja jobban, mint a záraiak.

(145) Hogy Lajos királynak milyen fáradságos volt az élete, megállapítható abból, hogy uralkodásának megkezdése után egy évet sem töltött nyugalomban. A dalmát után nápolyi háború támadt, amelynek oka András király veszte volt. András apuliai királyt ugyanis uralmának harmadik évében a királyi hatalomra áhítozó összeesküvő rokonság felesége, Johanna egyetértésével Aversában selyemkötéssel aljasul megfojtotta. E merénylet kiagyalójának Catanzarói Konrádot, hóhérnak Sancia vitézt mondják. András rokona, Novello gróf pedig, aki a király gyalázatos halálán felháborodott, hogy a hitvány királygyilkosok ne ússzák meg büntetlenül, egy hevenyészett csapattal elfogta őket. (150) Amikor a büntettről tudomást szerzett, úgy döntött, hogy nem kevésbé kegyetlenül bünteti meg őket, mint ahogy azok eljártak, hogy egyidejűleg álljon bosszút fejedelmének méltatlan végzetéért, és e szigorúsággal a többiek vakmerőségét is visszariassza a szörnyű büntettektől. És megparancsolta, hogy grófságának minden faluján hordozzák körül a királygyilkosokat, tüzes fogókkal szaggassák őket cefatokra, és végül négyeljk fel. András szörnyű halálát a sebes hír sokkal gyorsabban megvitte Pannóniába, mint a futárok; a szóbeszédnek nemigen adtak hitelt. A küldöncök szavára mindenki lelkét összetörte a fájdalom, elsősorban Lajos volt az, aki mint hihetetlenül kegyes és szerető szülő, nem talált mértéket a bűbánatban; úgy vélték, hogy e tettet nem követhették el Johanna tudta nélkül, és ezt mindenkinél inkább hangoztatta a királyné, aki menyé aljasságát és vakmerőségét kiismerve azóta is féltette a fiát; egész Pannónia önként tartott emiatt siratást és hosszú gyászt. (155) Pár nap múlva meghozták Lajosnak Johanna levelét, amelyben minden gyanú alól mentegette magát, azt mondta, hogy nem tudott a gyalázatos büntettről, szomorúságot mímelt, és annak mélységét hangoztatta. Hozzáment másik unokatestvéréhez, a tarantói herceghez, annak a Fülöpnek a fiához, akiről elmondtuk, hogy Róbert király fivére volt. Ezt Lajosnak nevezték, és uralomvágytól hajszolva ugyanúgy összeesküdött András meggyilkolására, mint Johanna, akit aztán feleségül vett. Azt mondják, Lajos ilyesfélét válaszolt neki: A segítségnyújtás elmaradása, a királyi hatalom nagyravágyó megragadása, a bosszú elmulasztása és az utólagos mentegetőzés azt bizonyítja, hogy tudtál férjed meggyilkolásáról, és annak részese voltál, ámde az aljas büntetért járó világi és mennyei büntetést senki sem kerüli el. Az itáliaiak felháborodtak a király halálán, és Johannát, akinek ezt a legkevésbé lett volna szabad megtennie, mindannyian meggyűlölték. (160) Csodálkoztak is azon, hogy a minden bölcsességben és a legkiválóbb tudományok ismeretében jeleskedő Róbert király, azon idők egyedülálló ékessége után ilyen alávaló unoka maradt. Valamennyien bosszúért kiáltottak az ártatlan és derék fejedelem haláláért, követelték a hadüzenetet, és hirdették, hogy e szörnyű gázságot egész Itáliának kötelessége megtorolni; Lajos királyt be kell hívni Pannóniából bosszúállásra. Itáliából számos főúr és tartományúr írt neki, kérve, hogy egész seregével keljen át Apuliába, foglalja el a neki járó királyságot, ne engedje, hogy azt az aljas bűnözők jogtalanul bitorolják, ők Itáliában sohasem fognak hiányozni mellőle segítséggel, ellátmánnyal, pénzzel, segédcsapatokkal. Lajost ugyan e sok levél is serkentette, mindazáltal a testvéreért való bosszúállás vágya önmagától is ingerelte erre a hadjáratra. De nem vesztette el az óvatosságát, és az apuliaiak véleményének kipuhatólására gondolva, elküldte Tót Lőrinc fiát, Miklóst, akit később Kontnak neveztek el, hogy tapasztalja ki a főemberek és hatalmasok hajlandóságát, vizsgálja meg az emberek szándékát, hogy megtudhassa, mit kell mondania és tennie; (165) tartson tanácsot az idővel, a helyzettel, a személyekkel, akit lehet, állítsa Lajos pártjára, ereje szerint fordítsa ide a hercegek jóindulatát, alakítson ki elegendő egyetértést a hatalmasságok között, és iparkodjék, buzgólkodjék. Ez elmegy az akkortájban jeles Aquilába; itt találja Lallót, András király egykor serény szolgáját,

aki az Újváros előjárója, amit joggal mondhatunk városbírónak. Becsületes és hű embert találva benne, érzelmeit kipuhatozza, és apránként feltárulkozik előtte, ismerteti vele megbízatását, és rendben elbeszéli, mit szándékozik tenni. Mivel Aquila a marsok, a praecutinusok, a samniumiak, továbbá az apuliaiak és campaniaiak fölött áll, és ezért jelentékeny hatalommal rendelkezik, kéri és biztatja, hogy a kedvező lehetőségekkel rendelkező várost állítsa Pannónia királya, Lajos oldalára, ösztönözzön erre másokat is, hogy azok az aquilaiak példájára és a szerencsétlen András fölötti szánakozásukban szövetekezzenek össze azokkal, akikről beszéltünk. Aztán a történekről rendben beszámol Lajosnak.

Mialatt Itáliában ezek titkon zajlanak, a király napról napra gyűjti a hadat, mindenhol összehívja a segédszerepeket, és nem hanyagol el semmit, ami a háborúra szükséges. (170) Miután összegyűjt tizenhét légiót és igen erős lovasságot, az Adriai-öblöt megkerülve az isztriaiakon és a friulánokon át Itáliába vonul. Oda benyomulván, a falvakban és városokban tisztelettel fogadják; a köz- és főnemesek versengenek a szolgálatkészségben. Midőn a Venetóba behatol, mindenki ingyen szállásolja el; az Alpokon inneni Galliának majdnem az összes egyeduralkodója a fejedelem üdvözlésére siet, sokan követek útján teszik tiszteletüket. Visconti Lucchino, Scaliger Mastino, Gonzaga Fülöp, Carrara Albertin, Este Opizo, a ravennai Polenta Guidó, mely tartományurakat a pápa, aki akkor Avignonban lakott, helytartói minőségükben nem sokkal ezelőtt erősített meg az uraságban, teljesítik a vendéglátás kötelességét. Amikor pedig Flaminiába érkezett, nagy lovassággal elébe sietett Malatesta Galeotto a testvéreivel; azt mondják, társuk volt a forli Ferenc és a faenzai Manfredi János. (175) Apicenói területen az urbinói Ferentinói Antal, a fabrianói Clavello Allegretto, a mateliceai Bulgaritius, Sanseverino Ismeducius, Varano Gentilis, Milonei Mihály, a cingoli Pangonus, picenói tartományurak, a tőlük telhető szívéllyességgel, élelemmel, adományokkal segítették a királyt. Közülük sokan egészen Nápolyig tisztas kísérettel követték őt, úgy tudják, hogy ezek élén Ordelaffi Ferenc és Gonzaga Fülöp állt számos picenói és praecutinus nemessel. Amikor a Tronto folyóhoz jutottak, az ascoliak fogadták tisztelettel és mindenben a legnagyobb szolgálatkészséggel. Az ország határát elérve Teramót, Adriát, Chietit, a penneieket messzemenően engedelmesnek találta, és ezek minden utasítását buzgón teljesítették.

Elsőként a sulmonaiakat látta ellenszegülni, akit nyíltan Johanna pártját követték, és az általa odahelyezett őrség segítségével szembe merészeltek szállni a magyarokkal; a király szoros ostromgyűrével vette körül a várost, hogy ezzel biztosítsa a jövőbeli győzelmet. (180) Petrarcanak ostromlott barátainak a néptribuntól segítséget ígért, és egy levélben, amelyet a sulmonai Barbatóhoz írt, akinek a kedvéért a tribunus segítségét ajánlotta, megmondja, hogy Lajos elfogta őket. Az új tribunus emlékezetre méltó tettéről bővebben kell szólnunk. A rómaiakat hatodik Kelemen pápa igazgatta a nemesség soraiból az ő nevében állított szenátorok révén. A szenátori hatalmat öt éven át gyakorló Colonna István, továbbá Orsini Rajnald és Colonna Jordán meg Péter után Lőrinc fia Miklós római polgár és közjegyző magas szellemű vezettetéve és nagy népszerűségére támaszkodva zendülést keltett, megtámadta a Capitoliumot, elkergette a szenátorokat, és Rómának visszaszerezte ősi szabadságát. E hőstettel annyira a saját akarata alá edesgette a római népet, hogy kedve szerint vezette és kormányozta. Azt mondják, titulusában ily szerénységgel élt: Miklós, a szabadság, a béke és igazság szigorú és kegyes tribunusa, a szent római köztársaság nemes szabadítója. (185) Itália többi népe annyira csodálta ezt a férfit, hogy kevesen akadtak, akik ne várták volna tőle a legnagyobb tettek végrehajtását, sőt, abban bíztak, hogy Róma városának visszaadja régi tekintélyét. Itália többi fejedelme és tartományura, a római nép hajdani hatalmát és birodalmát visszakívánva, versengve küldte hozzá a követeket, akik révén áldásos kezdeményezésekre ösztönözték, támogatást ajánlottak, és készséggel felkínálták minden vagyonukat és erejüket a római köztársaság helyreállítására; sőt, azt beszéltek, hogy erre a hírről a római nép külső tartományai is mind örömmel ujjongtak fel. A római szabadságnak ez a védnöke, anélkül hogy a pápa vagy a rómaiak erővel elüldözték volna, a hetedik hónapban a városból titkon, áruházban elment Csehországba Luxemburgi Károly választott császárhoz, hogy szövetséget kössön vele, ez azonban, mint a történekek mutatják, kicsinyes lélekkel a tribunust megkötözte, és elküldte ajándékba a pápának.

Sulmona elfoglalása után Lajos átkelt az Appenninek hegyein, és az egész országot könnyűszerrel hatalmába vette. Johanna megijedt az ellenség jövetelétől, és Nápolyban őrséget állítva otthagya azt a férjével, Tarantói Lajossal együtt, és – mint mondják – három gályával elhajózott Avignonba, a narbonne-i Galliába. (190) Az ország védelmének élére állította a durazzo herceget, a gravina gróf fiát, akiről azt tartják, hogy Róbert király fivére volt; amikor ez meghallotta, hogy a magyar egyenesen Nápoly felé tart, összes csapatával és egész lovasságával azonnal odasietett, nehogy a főváros és a királyi palota elfoglalása után az ellenség a többi is könnyen megszerezze. Amikor a király ideért, egy kényszeredetten ellenálló várost talált, bejáratát a herceg elállta, akit a szükségesnél makacsabbnak és ellenségesebbnek ismert meg, ezért az ellenállásra merészkedőt megrohanta, benyomult a városba, az egész őrséggel együtt nyomban elfogta, és a foglyot halálbüntetéssel sújtotta, a többieknek megkegyelmezett. Az előkelők és a nápolyi nép nagy tetszéssel fogadta, sőt, kivétel nélkül mindenki Szicília és Jeruzsálem királyaként köszöntötte. Aztán vizsgálatot rendelt el a királygyilkosok fölött. Sokat állítottak elő, kik közül emlékezetre leginkább méltó először is Durazzo hercege és két fivére, Lajos meg Róbert, továbbá Lajos tarantói herceg és unokaöccse, Fülöp. Durazzo herceget Aversában, abban a várban, ahol

Andrást kötéllel meggyilkolták volt, a király parancsára mint a királygyilkosság főkolomposát az állami hóhér kivégezte. (195) Az András király fiaként emlegetett gyermek Károly kíséretéből való többi uraságot, mivel a gatztetet nem akadályozta meg, a felségsértés bűnének elkövetőit nem nyomozta ki, ahogy illő és kötelező lett volna, a bűnösöket halállal sújtani elmulasztotta, mint a szörnyű cselekedetbe beavatott testőrség kíséretében őrizet végett elszállították Magyarországra. A foglyokat felügyelet mellett a visegrádi várban tartották bőséggel és tisztelettel, nem másképp, mint ahogy a királyi rokonság megkívánta, mely fenyítésben Lajos király nem mindennapi jószívűsége dicsérhető, hiszen kevesek vérével megengesztelődve a királygyilkosság többi részesével emberségesen és szelíden bánt.

Ezenközben az egész földkerekségen és elsősorban Itáliában mindenfelé kegyetlen pestisjárvány dühöngött, nem látszott enyhülés, és a kór szeszélye oly irgalmatlanul tombolt minden nemzet között, mintha az emberi nemet az isten haragja ezzel a legújabb fertővel ki akarná irtani. Ezért Lajos, hogy a közjóról gondoskodjék, megbízható magyar lovasságot hagyott hátra Apuliában, szükség szerint mindenhova őrséget rendelt, és az ország meghódítása után, hogy a szörnyű pestis elől kitérjen, a többi csapattal az érkezése utáni harmadik hónapban visszatért Magyarországra. Azt mondják az évkönyvek, hogy a sereg élére állította László fiát, a hadi tapasztalatban és vitézségben kiváló István erdélyi vajdát, átadta neki a főhatalmat, Nápoly városba pedig erős őrséggel a teuton Volfardot helyezte be.

(200) Nagyjából ugyanezen időben halt meg Visconti Lucchino, és az uralmat fivére, a város nagy bölcsességű, páratlan becsületességű érseke, János vette át. Továbbá a genovaiak és a velenceiek súlyos tengeri háborút vívtak, és kölcsönösen károsították egymást. Valamivel korábban, kilencedik Gergely idején, a genovaiak olyan szerencsével ütköztek meg a velenceiekkel, hogy az ő akaratuk ellenére senki sem merészkedett hajózni az egész tengeren; a szerencse fordulása szerint hol a velenceiek, hol a genovaiak kerekedtek fölül. Petrarca elmondja, hogy az a néptribun, akiről az imént beszéltünk, Avignonban Kelemennél őszintén bevallotta, hogy fel akarta szabadítani a várost, és bár a pápa kegyét keresők közül sokan úgy vélekedtek, hogy örökös rabsággal, néhányan, hogy halállal kellene sújtani, azonban költő hírére való tekintettel enyhébb végzéssel tömlöcre ítélték. De térjünk vissza a tárgyhoz.

Miután Lajos király Magyarországra visszajött, Johanna pártja azonnal lázadást keltett Nápolyban. A nápolyi és a campaniai előkelőségek összeesküdtek, hogy a nápolyi vár kapitányát, akiről elmondtuk, hogy Volfardnak hívták, kergessék el, és a visszaszerzett várat adják vissza Johannának meg a szeretőjének. (205) A szerencse eleinte nem kevésbé kedvezett az összeesküvőknek, Volfardot elűzték, és ő elment az ország helytartójához, Istvánhoz. A nápolyiak és a campaniaiak valamennyien összegyülekeztek Aversa és Nápoly között; azt hitték, hogy a két város közé szinte beszorított magyart könnyűszerrel legyőzhetik. A magyarból nem hiányzott a bátorság, hogy az összeesküvők vakmerőségét megtörje, és mindkettő ellen felvonultatta a sereget; véres ütközet kezdődött. Az előkelők nem engedtek, hanem keményen ellenálltak, az első összecsapásban mindkét részről sokan elestek, és eleinte egyenlő szerencsével verekedtek. A magyarokat tüzelte a nagy pimaszság és a hitszegés fölötti méltatlankodás, és elhatározták, hogy vagy győznek, vagy meghalnak; nagy bátran megújították, felfokozták a harcot, és ezután az olasz főurak közül többen elestek, a többiek lassanként hátrálni kezdtek. (210) A magyarok valamivel keményebb nekirugaszkodására nyíltan megfutottak, az előkelők, nemesek, országnagyok közül sokan fogságba estek. A lázadást kezdeményező nápolyiakkal szemben nagyon kíméletlenül léptek fel; kastélyaikat feldúlták, és tekintélyes zsákmányt találtak bennük; a szerzeményből a sereg igencsak megszédte magát, mert hiszen az összeesküvőket sok kiskirály és dúsgazdag ember követte; nagy volt a foglyok száma is, akik súlyos pénzen váltották ki magukat. E győzelem eredményeképpen a köznép és a főnemesség köréből sokan, akik addig ingadoztak, maguktól a magyarok pártjára szegődtek, és nyíltan elátkozták Johanna uraságát és tettét. A jól végzett munka hamar lecsendesítette az országot. Említik, hogy ráadásul István néhány nappal korábban Cornetonál elfogta Verner herceget ötszáz lovasával együtt. (215) Ugyanis ő állt Tarantói Lajos csapatainak az élén, és azért érkezett, hogy Johanna királynő megsegítésére fellázítsa a népeket; az ellenfelek bátorságát e reményük ellenére történt események alaposan megrendítették.

A megbízható István vajda azokban a csatákban is hasonló sikert aratott, amelyeket valamivel később vívott, amikor tudniillik Tarantói Lajos pártja felújította a háborút, és nem kisebb veszedelmet kellett vállalnia; mert annak jókora serege Nápolyhoz vonult, hogy Istvánt kiüzze a királyi várból és a várost visszafoglalja, mert úgy gondolta, hogy ha azt megszerzi, az ellenségnek befellegzik, ezért a falak előtt a városért és az országért kellett küzdeni. Lajos és Johanna serege számra sokkal nagyobb volt, emez erőben és hűségben kiválóbb; a kitűzött napon mindkettő kivezette a hadsorokat, és nem sebtében, hanem megfontoltan kezdtek az ütközethez. Zászlót bontva egyenlő hévvel csaptak össze, és egy ideig egyforma erővel csatáztak, sokan hullottak el azok közül, akik nem alacsony sorsot viseltek; az öldöklés megindulása mindkettőt egyformán harcra ingerelte; az ádáz gyűlölet makacs verekedésre ösztökélte őket. (220) A taljánok nagyon nehezen tűrték, hogy idegeneknek engedelmességesnek, pláne a magyaroknak, akiknek műveletlenségét megvetették. Ezek viszont állhatatosan törekedtek András vesztének megtorlására, kitartóan az őket illető ország megtartására, és inkább meghalni

akartak, mint engedni az ellenszenves nációnak. Amikor már hosszan verekedtek és sokan elestek, végül is az olaszok meghátráltak, és nyílt futásnak eredtek, az üldöző magyarok hátulról öldösték, kapdosták őket; egy jelentős rész már előre elszaladt és megmenekült; a mágnások és a tartományurak közül sokan fogságba estek, akikre nagy váltságdíjat szabtak ki. A diadal után István azokra a városokra és helységekre vezette a tábort, amelyek Tarantói Lajost támogatták, és a háborúban élelmet meg segítséget küldtek neki, sokat elfoglalt megadás útján, néhányat erővel kényszerített az engedelmességre, a lázadás többi részvevőjét szigorúan megbüntette; ezzel a példaadással a többieket visszaretentette a hűtlenségtől, és mindenütt mindenki engedelmeskedett a magyarnak. Az olaszok visszaadták a kölcsönt a barbárnak, tudniillik – ha évkönyveinknek adhatunk valami hitelt – úgy gondolták, hogy akit a magyarok közül elkapnak, megnyúzzák, vagy más roppant súlyos büntetéssel sújtják. (225) Tehát mindketten úgy vélekedtek, hogy az országot nem tisztességes háborúval, hanem kegyetlen kínzással és vadsággal szerzik meg. István cselekedeteiről a Lajos király által adományozott privilégiumok tanúskodnak, ezek között elsősorban azoknak a kastélyoknak az odaadományozása, amelyek, mint mondják, a Dráva meg a Mura között állnak, az egyiket Stridónak, a másikat Csáktornyának hívták; azt mondják, hogy a király Itáliában viselt derék dolgaiért számos mezővárossal és faluval is megajándékozta.

Johanna királynő és Tarantói Lajos, akit férjének vagy szeretőjének mondhatunk, hiszen igazság szerint a kettő között nincs nagy különbség, meghallva, hogy a pannonok megtartották Apulia királyságát, összeszedték a bátorságukat, mert nem akartak oly színben feltűnni, mintha tunyaságból lemondanának e tekintélyes birodalomról, ezért a narbonne-i tartományból és Avignonból, ahova – mint elmondtuk – rögtön az elején menekültek, népes sereggel visszajöttek Itáliába, tehetségük szerint zaklatták a pápát, és igyekeztek a saját oldalukra vonni. Amikor István megtudta, hogy ezek Calabria felé közelednek, amire a nép hangulatváltozásából nem volt nehéz rájönni, rögtön futárokat menesztett Lajoshoz Magyarországra, és ezek révén jelentette Johanna visszatértét és az ország veszedelmét, figyelmeztette, hogy királyt a királyságból király nélkül nem lehet egykönnyen kiűzni. Lajos felpattant a fenyegető veszélyre, még össze sem gyűjtötte a sereget, amelyet maga után rendelt, amikor nagy főnemesi sokasággal már vissza is sietett Itáliába. (230) A mágnások és főpapok rendjéből elsősorban Gilétfi Miklós akkori nádort említik, fiait, Jánost és Domonkost, fivérét, Jánost, ugyancsak Gilét szülöttét, aztán Miklóst, aki Tót Lőrincnek volt a fia, és akit két testvére, Lukács és Bertalan követett, ezeken kívül Bebek fiait, Istvánt és Györgyöt, Szécsi Miklóst, Tamás vajda fiát, Kónyát, és Andrást, a másik úgynevezett vajdát, fivéreivel együtt, továbbá László fiait, Miklóst, Pált és Mihályt. Hasonlóképpen szolgálatot teljesítettek a főpapok, Miklós zágrábi püspök, akit Aversában szenteltek volt püspökké, István, a budai bazilika főpapja, testvére, a roppant erejű János, Kanizsai Lőrinc fia. Mindezek a király nyomában átkeltek az Adriai-öblön, és elmentek Apuliába. A király elfoglalta Siponto kikötőjét, bevonult a magát önként felkínáló városba, ahol megpihent, majd másnap erővel visszavette Teano és Barletta városkát. Nyomban megtámadta Barit, amelyet néhány napos ostrom után bevett, megszállt a várban, és kifizette a zsoldot a teuton századoknak, amelyek parancsnoka Volfard testvére, Konrád volt. Aztán megjött Magyarországról a többi egység, melyek megérkezése a királyi tábort napról napra jobban feltöltötte. (235) Mivel Bariban teuton és magyar katonák tanyáztak, nemsokára komoly zendülés támadt közöttük; ennek a teutonok voltak az okai, akik eredendő ellenszenvtől vezettetve isteni és emberi törvény ellenére aljasul összeesküdtek a király ellen. Egy megbeszélten napon tervük szerint fegyvert ragadtak, hogy a királyt megölve, a pannonokat elkergetve kipusztítsák a várost, és azoktól elragadjanak minden zsákmányt. Felzendülnek, és mindannyian fegyverre kapnak. A magyarok elfoglalják a piacokat, a tereket, az útkereszteződéseket, mindenfelé kifeszített láncokkal záriak el az utcákat, és így a bekerített teutonok nyomorultán elesnek, a többiek fogságba jutnak, és ha egy kaput meg nem szálltak volna, amelyen át megfuthatnak, egy szálíg odavesznének. Akik kiszöktek innen, nehogy a mezőkön szanaszét leöldössék őket, azzal a kikötéssel nyertek bocsánatot a királytól, hogy semmiképpen sem szolgálnak az ellenfél parancsnoksága alatt, hanem azonnal kivonulnak Itáliából, és a kiszabott feltételt esküvel fogadták el; közülük néhány ártatlant Lajos visszafogadott a korábbi szolgálatba.

Amikor a király megállapította, hogy a tábor már eléggé felduzzadt, továbbvonulva a Cannae mellett fekvő Canosához vezette a sereget, mert hallotta, hogy az elpártolt az oldaláról. (240) Ezt a helyet ugyanolyan szerencsétlennek tartják Lajos számára, mint amilyen a rómaiaknak volt, ugyanis miközben az ostromlott várost bevették, az odatámasztott létrára szinte az első között felfelé nyomakodó királyt a közápor lesodorta és összetörte, úgyhogy majdnem halálra zúzta magát, és ha a testőrökülönítmény nem siet a segítségére, és meg nem szabadítja a városlakók fenyegetésétől, Lajos úrnak e napon bizony vége lett volna, miért is a katonák meg a kapitányok alaposan megszállták, hogy magával mit sem törődve életét meggondolatlanul veszélyeztette. A sereg innen elvonulva Lucera felé haladtában több kisvárost visszaállított a hűségre. Ahogy Lucera érkezt, falaitól megfosztott és ezért készséggel engedelmeskedő várost talált. Szemben, a harmadik mérföldkőnél egy természet és emberkéz által alaposan megerősített vár állt, amelyet a tarantói herceg helyőrsége védelmezett. Mialatt a király pár napig a városban időzött, a Lászlótól született Miklós és Pál a környék felderítése közben körülbelül százötven ellenséges lovasba botlott; mindketten restelltek meghátrálni a másik előtt, ezért hirtelenében ádáz összecsapás kerekedett; miután az ellenség tisztjei közül néhányan az első rohamban elestek, a

többieknek inukba szállt a bátorság, és önként megadták magukat a magyarnak. (245) Miklós hátrakötözött kézzel vezette őket a királyhoz; az pedig megparancsolta, hogy az isteni Ferenc kollégiumában fogadják és traktálják meg őket bőségesen, majd másnap katonai szokás szerint elvette a fegyverüket, és mind eleresztette. Ezután Salernóhoz ment a tábor, amely néhány napi ostromra megadta magát; a környező városkákat is visszafoglalták. A sikeres győzelmi sorozat a királyt Nápoly megtámadására készítette. A Vezúvhoz vonult, a várossal szomszédos helységeket elfoglalta, és mindenhol kiűzte az odaállított gall őrséget. Majd elvonult Aversához, melyet akkor még nem vett körül fal, csak sánc meg erős töltés, és mert ez ellenségesnek mutatkozott, kemény ostrom alá fogta. A támadás vezetésével Istvánt, az úgynevezett vajdát elmozdítva, a bátorságban és eszességben kitűnő Kont Miklóst bízta meg; ez a sokak által helytelenített intézkedés Istvánt nagyon elkésérette, mert eléggé rosszul esett neki, hogy ő, aki derék tettei fejében nap mint nap jogosan remélte méltóságának gyarapodását, a saját és a többiek várakozása ellenére ez utódállítást folytán kisebbséget szenved; (250) Lajos előrehaladását ez igencsak hátráltatta. Aversa körülzárása és az ostromhoz használatos hajítógépek felkészítése után másnap három órakor megindult a támadás. Lajosnak szokása volt, hogy a háborúban ugyanúgy szolgáljon közvitézként, mint hadvezérként, és noha az iménti veszedelem óvatosabbá tehetné volna, amikor megkezdődött annak a városnak az ostroma, amely öccsének méltatlanul elszenvedett halálára emlékeztette, annak bukására gondolva feldühödött, és kockázatos verekedésbe bocsátkozott, úgyhogy belevetette magát a nyílzáporba, és a lábát egy vesszőtől súlyosan sebesítve húzta vissza; azonnal orvosi segítséget kapott, amely azonban nyilvánvaló isteni oltalom nélkül mit sem használt volna. Az ostrom a harmadik hónapra húzódott át, miközben a városbeliek és az örkatonák éjjel-nappal sűrűn intéztek kirohanásokat; mindkét részről sokan hullottak el; a város elfoglalásának nehézségét az élelem és egyéb dolog hiánya oldotta meg, amely váratlanul keletkezett odabent. (255) Pignataro Jakab, a város és az erődített vár kapitánya titokban tárgyalt Lajossal, és megígérte, hogy ha katonáival és a felszereléssel sértetlenül elvonulhat, a várat a várossal együtt átadja. A király, hogy ellenfelével, akit végszükségre juttatott, szelíden bánjon, szívesen engedett; másnap a sereggel bevonult a városba, és egyúttal birtokba vette a várat, az ellenfélnek biztosította a megígért bántatlanságot. Lajos Andrásnak gyásszertartást és halotti játékokat rendezett, a katonák közé pénzt szórt, a kapitányok és az érdemes lovagok iránt különös nagylelkűséget mutatott, közülük sokat magyarországi birtokkal, mezővárossal, faluval adományozott meg fényesen; az adományok nagyságát a számukra kiállított kiváltságlevelek tanúsítják. Lajos ezután néhány napig lába gyógyítása végett a várban pihent, mely nyugalom közben, nehogy túlságosan henyélni lássék, naponta kihallgatta a kérvénymestereket, okleveleket írt alá, tisztségekről rendelkezett, másodnaponként ítélkezett, és senki számára sem nehezítette meg a bejutást. Ahogy a lába meggyógyult, Lackfi András, az úgynevezett vajdát kinevezte a lovasság teljhatalmú parancsnokává és az ország helytartójává, hogy a nagy tapasztalatú, hadban erős és megfontolt férfit meg ne fossza az őt megillető rangtól. (260) Druget Miklóst, Vilmos nádor fivérét, Salerno, ennek öccsét, a hadászatban jártas kereszties vitézt, Vrána főpapját Aversa élére állította, ez azonban később Johanna ajándékaitól és ígéreteitől megrontva nem törődött a hűtlenség gyalázatával, hanem a várost a várral együtt átadta a királynőnek.

A tisztségek és egyéb, nagy fontosságúnak számító ügyek elintézése után, mivel Itáliában mindenfelé súlyos dögvész pusztított, és küszöbön állt a jubileumi év, amelynek alkalmából a bűnbánók könnyen találnak Rómában bűneikre bocsánatot és lelküknek tisztulást, a nagyon jámbor és mélyen vallásos király az emberi üdvözülésnek eme nagyszerű alkalmát semmiképpen sem akarta elszalasztani, hanem elhatározta, hogy ellátogat Rómába, és azután visszatér Magyarországra. Szándékát a többi magyar főúr is helyeselte, tudniillik ezek, amilyen nehezen fogadták el az igaz hitet, olyan állhatatosan tartják és ápolják azt. Acampaniai földön utazott keresztül a legpompásabb lovas kísérettel, fölkereste Capuát, elhaladt Montecassino falai alatt, amelyeket nemrégiben földrengés rontott le. Amikor híre futott, hogy közeledik a városhoz, a város tribunusa, akiről valamivel feljebb szoltunk (ez időben ugyanis a pápa Avignonban székelt), hogy a nagy uralkodónak megadja az illő tiszteletet, a tisztviselői karral és az egész nemességgel együtt páratlan készüléssel elébe sietett a tizedik mérföldkőhöz, ahol körülbelül négyszáz, látványosan egyforma bíborba öltözött tanácsnok, bíborszegélyű tógások számlálhatatlan sokasága és a római régiséget pontosan felidéző tógás nép jelent meg. (265) Úgy vélekednek, hogy a tribunus nem oktalanul cselekedett így, hanem részint azért, hogy a ragyogó és hatalmas királyt méltósága szerint fogadja, részint pedig, hogy a kitüntetett vendéglátással kivívja Lajos háláját, minek segítségével szövetségre és egyezségekre léphet vele, hogy támogatásával könnyebben megoltalmazza Róma város függetlenségét. A kövezett utcákat bámulatra méltóan felvirágozták és feldíszítették, és a tiszteletadásból semmi sem maradt el. Hát a néptribun, a szabadság bajnoka, ilyen nagyszerű pompával fogadta a királyt. Ő e napon oly kedves volt a római néphez, hogy szinte mindenkinek hagyta, hogy megfogja, megölelje, nem király, hanem közember módjára nyájasan magához engedett mindenkit, aki elébe lépett. Amikor Rómába bevonult, mindenki megcsodálta a szeretetre méltó, közkedvelt fejedelmet, mindenhol szerencsekívánatokkal üdvözölték, a keresztény társadalom védelmezőjének, a legkegyesebb atyának nevezték, őt mondták Itália királyának, a keresztény vallás egyetlen oltalmának, fohászzkodva kérték fel a római szabadság megmentésére, megvédésére; a római nép nem úgy bocsátotta be a városba, mint külföldi uralkodót, hanem ujjongva, kitörő tetszéssel és

örömmel, mint római császárt. Ahogy bevezették a pápai palotába, hogy illendően fogadják, a néptribun és az összes szenátor felkérte, hogy fogadja el a római köztársaság főségét és védnökségét, amit azonban határozottan visszautasított, hogy ne sértse meg a római egyház tekintélyét. (270) Azt mondják, a főpap sem illette kisebb megbecsüléssel; a tribunus a szenátori renddel együtt naponta tiszteletét tette. Amikor népes és bőséges lakomára invitálták, nehezen állt kötélnek, nehogy a szentséges szemlélődés tervétől eltérítsék; az apostolok bazilikáját többször felkereste gyalog, Péter egyházában a főoltár előtt naponta részt vett a szent misén. Mindennap meghatottan szemlélte az üdvözítő izzadságával nyomott képmást, miközben a többi hívő őt nézte; meglátogatta az üdvözítő oltárát, és a pápai engedély szerint minden bűne alól feloldozást nyerve négyezer aranyat ajánlott fel az oltár részére; más ajándékokat is hagyott ott, és azt mondják, egy bazilikát sem felejtett ki. A városból elindulva Umbrián és Flaminián át utazott, és mindenütt hasonló nagyrabecsüléssel fogadták. Amikor Veronába érkezett, a Scaligerek tartották szíves vendégszeretettel, otthagytak négyezer teuton gyalogot, akik élén Volfard meg Konrád állt, és megparancsolta, hogy maradjanak ott mindaddig, ameddig Pannóniából meg nem érkezik a zsoldjuk. Az ország meghódítása és a tisztségek kiosztása után visszajött Magyarországra, majd néhány nap múlva megküldte a katonáknak járó bért, és elbocsátotta őket. (275) A századparancsnokokat magához rendelte, és mihelyt megérkeztek Pannóniába, tetézve megadta a fizetségüket; földekkel, mezővárosokkal adományozta meg mindegyiküket, és – mint a kiváltságlevelek mutatják – más fejedelmi jutalmakkal is megbecsülte őket.

Úgy látszott, hogy Johanna, aki az országból kiűzve férjével együtt Avignonban élt, Lajos király távozása után másra sem gondol éjjel-nappal, mint a királyi hatalom visszaszerzésére. Ezért naponta állhatatosan könyörgött Kelemen római pápának, hogy adja neki örökölt országát, pápai tekintélyével állítsa őt vissza, ne tűrje, hogy atyja utódlásának jogától a barbár erőszak elüsse. Szem előtt tartotta a pápa kapzsiságát, és hogy célját könnyebben elérje, megígérte, hogy önként átengedi az egyháznak a narbonne-i Gallia legjelesebb városát, Avignont, örökös birtokát, ha annak támogatásával és akaratából megkoronázva visszakerül a nápolyi királyságba. De hogy ne úgy lássék, mintha megvásárolná az országot, úgy tesz, mintha az odaajándékozott várost eladná, amivel szemben a pápa az évi adóból vételár gyanánt valami csekélységet fizet Johannának; így találtak tehát csinos leplet ennek vesztegetésére, annak kapzsiságára. (280) Végül megegyeztek, Kelemen pedig a tisztesség örve alatt vállalta királyságának gondját, és hogy úgy lássék, mintha törvényesen járna el, Limogesből Itáliába küldte az apostoli szék követeként rokonát, Guidó kardinálist, portói püspököt, hogy Lajos király és Johanna között békét szerezzen. Ezenkívül ír a királynak, és megkéri, hogy – mivel az atyafiak már eleget csetepatéztak egymással – vele született becsületességénél fogva az egyház kérésére és az apostoli testület kedvéért fejezze be a hadakozást az övéivel, engedje vissza hűgának, Johannának a hatalmat, kedvezzen egy kicsit rokonának, és ne azon rágódjon, hogy mit érdemel az asszony jelleme meg egyesek bűnös vakmerősége, hanem inkább azon, hogy mi illik hozzá, mi kell Itália nyugalmához, mit kér nyomatékosan a pápa meg a szent szénátus; elég büntetést vett már azokon, eléggé kitombolta magát Itáliában, most itt az ideje a nyugtalan ország megbékítésének, a vihar lecsendesítésének, és annak, hogy jóságával ne csak az országot, hanem a római egyházat is mindörökre lekötellezze magának; fontolja meg, mit kíván Róbert szelleme, akinek jóindulatából a királyság joga reá szállt, mit kíván a római egyház tekintélye, amelytől elődei ideiglenesen birtokul kapták ezt az országot; gondolja meg, hogy a legfőbb püspökre is adnia kell valamit, akié az ország fölötti minden hatalom, hozzáteszi, hogy elég birtoka van, és két, ilyen nagy földrajzi távolsággal elválasztott, természeténél fogva háborgó, terhes és veszedelmes országnak nem elég egy uralkodó; (285) a királyi felség jelenléte nélkül, helytartók, lovassági parancsnokok és előljárók útján képtelenség ezt a civakodó országot rendesen kormányozni; ezenfelül azt ajánlja, hogy emlékezzék meg a hánykolódó egyházzól, hogy Pétert, az isten helytartóját a Galliákba száműzték, eltávolították a narbonne-i tartományba, és egy nemzetnél sem lel nyugalmat; római székéből kiűzve több jámborságot talált a barbároknak, mint a rómaiakban és az itáliaiakban; Lajos sokkal többet tud használni a keresztény közösségnek a Pannóniákban, a Mysiákban és a Dáciákban, mint Apulia szűk országában félreállítva, ahol vagy elsenyved a kedvetlen tespedésben, vagy az itáliai pártoskodásokba belebonyolódva semmit sem cselekedhet, ami méltó a halhatatlanságra; kéri tehát Lajost újra meg újra, hogy Itália megbékítése kedvéért engedje át Johannának a királyság egész jogát, amely az övé volt, és bocsásson meg öccsének, Tarantói Lajosnak; a fogolyként Magyarországra hurcolt itáliai tartományurakat a pápa kérésére engedje el, rendezze övéivel az ügyet, nagybátyjait kötelezze le jóindulattal, tartózkodjék az erőszaktól, hívja vissza onnan a hadsereget, és a pápa kívánságára, ösztönzésére, parancsára, kérésére hagyja azt rokonának. (290) Azt mondják, a levéltől meggyőzött Lajos a legátus közbenjárására kedvére tett Kelemennek, és miután a dühöngő pestis miatt kivonult Itáliából, a pápa akaratára szerint rendbe hozta a dolgot Johannával. A magyar történetíró ebben némiképp eltérni látszik a többi évkönyvtől, mert azok Johanna és Lajos egészségének megkötését Kelemen idejére teszik, ez pedig hatodik Ince pápaságára, aki Kelemet követte.

Miután Lajos visszament Magyarországra, kapitányai és a lovasok parancsnoka körülbelül három évig maradtak Itáliában; mert Guidó legátus nem tudta olyan gyorsan tető alá hozni a megegyezést. Ez idő alatt ezek állandóan

harcban álltak Tarantói Lajossal, csapataival gyakran megütköztek, és ellenfelük erejét úgy kimerítették, hogy nem bírt tovább mozogni; őrcsapatai bevették magukat a városokba, és oda befészkelődve védekeztek. Eközben szakadatlanul folyt a tárgyalás a békéről és a megegyezésről; a legátus semmit sem felejtett el dolgából, kötelességének serényen nekilátott, úgy tárgyalt András lovasparancsnokkal meg a többi főtiszttel, valamint Tarantói Lajossal és Johannával, hogy minden feladatát terv szerint elintézte. (295) Az ügyet jócskán előmozdították a pápa által állandóan küldözgetett nunciások, legutoljára az egyházjogban igen jártas Bertalan, akik valamennyien szüntelenül a pápa óhajtása irányába tuszkolták Lajost. Azt mondják, végül is úgy egyeztek meg, hogy a felségjogot átengedi Johannának, az országot és egyúttal a királyi rangot önként visszaadja neki, Lajos, legyen akár férj, akár szerető, csak a tarantói herceg címét használja, uralkodónak csak Johanna neveztesse. Mindenki csodálja a pannóniai király nagylelkűségét ebben az ügyben, tudniillik a pápa tekintélyét oly nagyra tartotta, mint illet, hogy János veszprémi püspököt néhány főemberrel azonnal elküldte Kelemenhez, hogy ez adja vissza az összes nagy- és kisvárost, erődöt és kastélyt, helyezze vissza Johannát a királyságba, és nevében ígérje meg a főpaprak és a szent atyának a legszolgálatkészebb fiú örök engedelmisségét. A tartományurakat és országnagyokat, akiket Visegrádon tartóztatott, nagyvonalúan megajándékozva küldte vissza Apuliába, és megparancsolta, hogy a pápa tetszése szerint mindegyiküknek adják vissza az uraságát. Lajost Kelemen és az egész testület csodás dicsőretekkel halmozta el, mint aki nagylelkűségével, jóságával és becsületességével az apostoli szenátus örök háláját érdemelte ki, ellenfeleit, akiket előzőleg fegyverrel győzött le, páratlan szolgálatkészséggel megbékítette, egyszóval kimutatta, hogy nemcsak a háborúnak, hanem a békének is mestere.

(300) A békekötés évében napnyugta után délnyugaton széles sávban tűz csapott fel az égen, és rettenetes lángolással, óriási morajjal keresztülrohant a mennybolton. A következő évben is egy hasonló láng, hosszú, elhalványuló nyomot húzva maga után, északról délre futott át. A másik évben pedig sáskák végtelen raja jelent meg Afrikában és Cipruson, mely a füvek és fák leveleit elpusztítva hallatlan inséget idézett elő az élelemben és más cikkekben; de a napfogyatkozás sem maradt el. A következő évben negyedik Károly, Csehország királya, ellenszavazat nélkül elnyerte a császári koronát.

Magyarország királya tehát az Apuliából visszarendelt csapatok tisztjeit és legvitézesebb katonáit fényesen megadományozta. (305) Az itáliai ügyek lezárulása után kellemetlen tétlenségre kényszerülve töprengeni kezdett az ország elfoglalt területei és leginkább a velencések által kisajátított tengerpart fölött. A talján nemzetiségű nép ellen vonakodott újrakezdeni a hadakozást; érzékeltetni akarta, hogy nem hatalomvágyból, hanem a sajátja visszaszerzésének a reményében lép fel, ezért az ügyet először levelek és követek, majd diplomaták útján akarta újra határozottan fölvetni. Nem tűrhette egykedvűen, hogy az Adriai-tenger számos római településsel ékes legnemesebb traktusát, amelyet előbb Attila hajtott a hatalmába, aki a velenceiek városa előtt uralkodott a széles világon, a hun háború potyadéka tartsa megszállva. A témáról sokáig folyt a tárgyalás levelek, küldöttek útján, többször diplomaták révén kérte vissza Dalmáciát, a levelek és a követek azonban mind hiábavalónak bizonyultak. Azt is nehezen viselte, hogy először üres szavakat kapott, aztán azt vette észre, hogy szemtelenül megtagadják tőle a sajátját. Látva, hogy a vitát karddal kell elvágni, tanácsot tartott, nehogy az előkelők tudta nélkül cselekedjen. (310) Amikor az atyáknak az elfoglalt Dalmáciáról, a szolgaságba vetett szövetségeseikről és végezetül a tenger mellék visszaszerzéséről beszélt nem csekély hatással, mindenki nagy egyetértéssel határozatba ment a velencések elleni háború megindítása, aztán minden korábbinál nagyobb arányú sorozást tartottak. A velencei évkönyvírók, hogy maguk előtt tetszelegjenek és dicsekedjenek, ám egyértelmű állásponttal akkor sem rendelkeznek, amikor koholmányokkal próbálnak hencegni, e háborúnak két okát adják, mindvégig bizonytalankodva abban, hogy melyiket állítsák inkább; egyszer, hogy amikor Lajos Johanna ellen csapatait át akarta dobni, a velencések megtagadták tőle a hajókat, másodsor a zárai háborút, amelyből szerintük Lajos vereséggel távozott; hozzáteszik, hogy midőn Apuliában tartózkodott, követeket küldtek hozzá, és nyolc, vagy mint többen mondják, tíz évre fegyvernyugvást kötött velük; sőt, a liguriai háború kitérősekor Lajos alattomban támadással kezdte zaklatni a velenceieket Dalmáciában, jöllehet a fegyverszünet még nem járt le, és ha abba nem hagyja a háborút negyedik Károly közbelépésére, aki ráparancsolt, hogy várja ki a fegyverszünet végét, már rég megüzente volna a hadat; emiatti féltükben siettették a békekötést a genovaiakkal. Az mégis tagadhatatlan, mint ők maguk is őszintén elárulják, hogy a velenceiek, mihelyt meghallották, hogy a magyar hadat indít ellenük, azonnal két követet küldtek hozzá, az egyiknek Cornaro Márk, a másiknak Grimani Marin volt a neve. (315) Ezek elmentek Pannóniába, de nem ajánlottak méltányos feltételeket, hanem makacsul próbáltak ragaszkodni Dalmácia felségjogának a birtokához, és eredménytelenül mentek haza. Egnémelyik évkönyvük azt mondja, hogy a követek békét köthettek volna vele, ha megígérik, hogy a dalmát királyságért évi adó gyanánt az állam nevében egy fehér lovat küldenek Lajosnak. Ebből könnyen belátható, hogy ő nem a hasznot, hanem a dicsőséget, nem az adót, hanem az uralkodói jogot tartotta fontosnak.

A fegyverszünet idejének lejártakor Lajos szövetséget kötött Lipóttal, Ausztria hercegeivel, meg Carrara Ferencsel, és egész seregével betört egyfelől Dalmáciába, másfelől Isztriába és a friuli területre. A pannóniai évkönyvek azt mondják, hogy negyvenezer, a velenceiek meg, hogy százezer emberrel szállt ebbe a hadjáratba;

(320) tehát irdatlan tömeggel özönlötte el az Adria táját; egyazon időben vette ostrom alá Zárát, Sebenicót, Spalatót, Traut, Nonát, majd titkos szövetséget kötve az ausztriaiakkal, az aquileiaiakkal, a Carrarákkal meg a padovaiakkal, alábozsátkozott a trevisói földre, ahova megérkezvén a Collalto grófok, számos tartományúr és nemes átálltak a magyarokhoz. Pár napos ostrommal megadás útján elfoglalta Coneglianót, melynek élén Contarini Zakariás állt, és Sacilét. Ezután a táborral odavonulva megtámadta Trevisót, amelyet a velencések a pannon támadás első hírére gondosan elláttak fegyverrel és élelemmel, erős őrséget helyeztek bele, melynek élére Giustiniani Márkot, Delfino Jánost és Loreo Pált tettek. A király ekkor a Carrarákkal kötött szövetséggel egyidejűleg kihirdette azt a rendeletet, hogy padovai területre senki sem léphet fosztogatás vagy legeltetés céljából, és ott nem alkalmazhat erőszakot; aki másképp cselekszik, feje vételessék; ebből mindenki megtudta, hogy a pannóniai és a padovai között érvényes és hatályos barátság áll fenn. Gradenigo velencei fejedelem az ostrom kezdetén elhalálozott, és helyébe a távol levő János került, akit a fejedelemség elfoglalására elhívtak Trevisóból, de a támadó Lajostól nem tudta kieszközölni az engedélyt a sértetlen távozásra, ezért a város túlsó részén titokban szökve ment Velencébe. (325) Lajos mindenféle gépezetet összeszed, elrendezi a hadsorokat, és körös-körül hozzálát a város ostromához, odaviteti az ostromtetőket, tornyokat emel, létrákat hozat, és a falakat olyan hevesen támadja, hogy alattuk sok nemes elesik; említik, hogy a falaknál a király egyik rokona is meghalt. A várost azonban a velencei remekül védelmezi. A király a környező települések felé fordul, sokat bevesz erővel, elfoglalja Asolót, Crespignanát, Gorgoniát [?], Fregonát és több más Treviso vidéki kastélyt. Aztán, amikor rájön, hogy alkalmatlan időben való erőfeszítései kárba vesznek, hogy ne fáradjon hiába, az ostrom folytatására elegendő létszámmal hátrahagyja Tamás lovassági parancsnokot, aki az említett Miklós esztergomi érseknek volt a fivére, és teledőre eltávozik Pannóniába. A velenceiek megneheztelnek a Carrarák meg a király barátkozása és szövetkezése miatt, és a padovaiaknak megtiltják a sószállítást, megakadályozzák a kereskedést, és hazahívják onnan Morosini Marin bírót. Germániából busás zsolddal nem csekély létszámú sereget hoznak, amelyet a szakadatlan esőzéstől megáradt Brenta folyó feltartóztat, és néhány napig kénytelen a parton megülni; (330) ezt a magyarok a táborban kémeiktől megtudják, gyorsan felsorakoznak, meglepik az óvatlan német csapatokat, és rövid csatában nagyobb részüket levágják, a többi szétszalad.

A Pannóniába visszatért király Kont Miklós nádort hadvezérként rögtön visszaindította Itáliába, nehogy távollétében a hadviselés ellanyhuljon. Ez nem akart szünetnyi lélegzetvételt engedni a velencéseknek, és hogy Treviso könnyebben jusson magyar kézre, szoros ostrom alá vette Castelfrancót, sok-sok napon át szorongatta a városkát, azonban a támadással semmire sem ment, mert olyan erőddel állt szemben, amelyet emberkéz, természet és őrszemélyzet roppant biztonságossá tett, és semmiképp sem volt könnyű bevenni. Hogy ne fáradozzon hiába, a király beleegyezésével hátrahagyta a város ostromára Tamás parancsnokot, és hazament Magyarországra. Ez a hadászatban jártas férfi gyakran csapott össze sikeresen a velencésekkel, csatába bocsátkozott a városkapu előtt a kitörő őrséggel és a városbeliekkel, mely alkalommal sokat leölt, sokat elfogott, és végül az ellenfelet visszaszorította a városba. (335) Aztán velencei sereg érkezett az ostrom feloldása céljából; ezzel a várossal szemben nyílt csatában ütközött össze, és mint a kimenetel mutatja, a velencések kikaptak és megfutottak. Ezután a Brenta folyónál a teutonokkal vívott ádáz küzdelmet, akik mindenestől beálltak a velenceiek zsoldjába, mely ütközetben nagy részüket elfogta, és itáliai hadiszokás szerint fegyvereiktől megfosztva eresztette el; a többiek meghaltak vagy elmenekültek, és mert a mély folyón ezek is, azok is lóval úsztattak át, sokan elmerültek. Említik, hogy a magyarok között katonáskodó igen derék férfi, a német Pál, János fia, Kél unokája, számos magyarral együtt megfulladt itt. Tamás utóda ezután a király parancsából Himfi Benedek lett, aki nagy katonai tapasztalatával a parancsnokság átvételekor sok sikeres harcot vívott a velencésekkel. Tamás pedig egy idő elteltével visszament Itáliába, miután nem járt kisebb szerencsével, mint korábban, mert mindazt, ami Itáliában a király fennhatósága alá került, szilárdan megtartotta, a trevisóiakat pedig szorosabb ostrom alá fogta, mint azelőtt.

(340) Mialatt a magyarok tették azt, amiről beszéltünk, azonközben a velenceiek huszonöt férfit választottak, akire rábízták a hadviselés gondját, és a tanács figyelmeztette őket, hogy ne engedjék az államot megkárosítani. Ezek úgy határoztak, hogy azonnal követeket küldenek Pannóniába, akik Lajossal a békekötésről tárgyaljanak. Contarini Andrászt, Falieri Mihályt és Bonitendi jegyzőt küldték; azonban a Pannóniákba érkezve dolgukvégezetlenül mentek haza. A fegyverszünet lejártával a támadó elfoglalta Serravallét, és a velencéseknek még nagyobb károkat okozott Dalmáciában. Ugyanis a háború roppant terhe miatt ezek kénytelenek voltak Dalmáciából kivonni a csapataikat, nehogy míg külföldön nagy buzgalommal gondoskodnak az ügyeikről, odahaza súlyosan megszenvedjenek, és a kiürített tartományban Spalato, Sebenico, Trau meg számos szomszédos kisváros átállt a magyarhoz. (345) Nonát, ahol az örparancsnok Giustiniani János volt, ennek elszánt okossága és bátorsága megvédelmezte, noha akkora éhség és általános ínség kinozta, hogy a katonaság a legocsmányabb eledelt sem vetette meg. Miközben Trevisót erősen ostromolták, azalatt Zára a teuton Ellerbach merészségének és ravaszságának köszönhetően visszakerült Lajos hűségére és hatalmába, mert ez egy pannóniai egységgel észrevétlenül behatolt, és a városból kizavarta a velencei kapitányt és katonaságot; a város elfoglalása

után a dicső tett végrehajtója halálos sebesülésébe belehalt. A Dalmáciában hátralevő többi hely rohanvást pártolt át a magyarhoz.

Az itáliai helyzet válságosra fordulván, Treviso rég szorultságban lévén, a velencei tanács úgy határozott, hogy újra követeket küld Pannóniába, akik Lajostól, mint a velencei évkönyvek elmondják, bármely lehetséges feltétellel szerezzenek békét. Pannóniába utazott Trevisani Péter, Gradenigo János és Bonitendi jegyző, akik a nagylelkű uralkodóval a békéről tárgyaltak, és méltányos feltételeket kérve tőle, nehézség nélkül megkapták. Lajost sem ellenségeinek erőszakoskodása, sem barátainak jótékonykodása nem tudta könnyen megingatni, ezért szívesen megadta a békét, melyet oly feltételekkel emlegetnek, hogy mindaz, amit a Quarnero-öböltől Durazzoig a velenceiek birtokoltak, legyen Lajos királyé, a velencések vonuljanak ki Dalmáciából, a terület másik fele pedig, amely az öböl körül és azon innen esik, velencei birtok legyen; (350) ezzel szemben, amit Lajos Isztriában, Treviso és Cerreto vidékén a velencésektől elvett, önként visszaadja; továbbá megígéri, hogy egy dalmatát sem enged kalózkodni, a kikötőktől és szigetektől távol tartja az idegenek rablótámadásait, végezetül mindent megtesz, hogy a velencések számára egész Dalmácia ugyanolyan biztonságos legyen, mint annak előtte volt. A velencések viszont Lajos király kérésére megígérték, hogy semmiféle vizsgálatot vagy büntetést nem kezdeményeznek azokkal szemben, akik a trevisói háborúban a királyt támogatták vagy az ő oldalán álltak, hanem örökös büntetlenséget biztosítanak nekik, és sem azokat nem számúzik ismét, akiket Lajos visszahívott, sem Dalmácia titulását nem bitorolják ezután.

A béke tehát e feltételekkel létrejött, azonban a velenceiek azt hazudják, hogy először Lajos szegte meg azt, amikor a tartományból kivezényelt tisztviselőknek nem engedte meg, hogy a holmijukat elszállítsák, ami hogy így volt-e, nem tudom bizonyosan. Az azonban mindenki számára világos, hogy a velencések kelletlenül fogadták el a békét, és ők sértették meg elsőként, tudniillik a megállapodást felrúgva úgy gondolták, hogy irgalmatlanul meg kell büntetniük azokat, akik a trevisói harcokban a pannóniaiakat támogatták. Mert az összes városban, amely ebben a háborúban Lajosnak megadta magát, a bírakat, a hivatalnokokat és a nemeseket részint lefejezték és vagyonukat elkobozták, részint messzire száműzték. (355) Legkegyetlenebbül a coneiglianóikkal bántak; sokukat a legcsekélyebb gyanúra örökös börtönnel sújtották, amely eljárás során letett esküjükre oda sem hederítettek. Ez Lajost nagyon feldühítette. Emellett még a háború idején felakasztották Marin velencei dózsét, akit a király barátságával gyanúsítottak; számos tanácsnokot hasonló kegyetlenséggel büntettek, akiket ugyanezzel a vétekekkel vádoltak. Továbbá erősen dühöngtek a trevisóiak ellen, akiket a leghalványabb gyanú alapján fővesztésre vagy vagyonelkobzásra és száműzésre ítélték. Ez az embertelenség azt eredményezte, hogy a trevisóiak, mint alább elmondjuk, nemsokára átpártoltak Ausztria hercegéhez, Lipóthoz, aki egy darabig a fennhatósága alatt takargatta őket, majd átengedte Carrara Ferencnek.

A király, rendezve dolgaiat a velencésekkel, a litvánok ellen kezdett hadjáratot, mert ezek szakadatlan rajtaütésekkel háborgatták nemcsak a szomszéd keresztényeket, hanem a Lajosnak alávetett Roxia országát is. (360) Ezt a háborút nem megbízottak útján akarta megvívni, hanem elment Sarmatiába, elfoglalta és kifosztotta az egész tartományt, elfogta a tirannust, aki hű engedelmisséget és megállapított évi adót ígért, mire busás ajándékokkal hamarosan eleresztette őt. A szőszegő litván nemsokára megtörte a hűséget, a Lajosnak adózó Roxiát fegyveresen lerohanta, szélteben-hosszában tüzzel-vassal dúlta. A király a kért segítséggel tüstént ott termett, elzavarta a barbárokat, és megnyugtatta a tartományt. Magyarországra hazajöve alig hat hónapot nyugodott, amikor megjött a hír, hogy Sarmatiában kiújult a háború. Ezért hadvezéreket küldött a neki engedelmeskedő Roxiába, kénytelen volt azt harmadszor is kiszabadítani a litvánok markából, és hadnagyok, helytartók, lovassági parancsnokok révén tartotta azt meg sokáig az engedelmisségben és a hitben. A tartomány igazgatásából a püspököket sem hagyta ki, hanem a most ruténoknak nevezett roxiának kormányzására felhatalmazással odaküldte Imre egi püspököt, továbbá Cudar Györgyöt a fivéréivel, aztán Bebek Imrét meg Kapolyai Jánost, akiknek bölcsessége és virtusa Roxia tartományt kiválóan igazgatta Lajos fennhatósága alatt.

(365) A római pápák érdekében hadvezérei révén háromszor vállalt hadjáratot Itáliába, hogy Ince, Gergely és Orbán pápának a kért segítséget megadja. Ugyanis a megváltás tizenharmadik századát követő ötvenkettedik évben Kelemen távoztával Ince kapta meg az első püspökséget, és mert a püspökök nem tartották rendben az egyházat, valamennyiüket visszaparancsolta a saját egyházmegyéjébe, és olyan legátust akart Itáliába küldeni, aki képes az apostoli tulajdonba tartozó városokból és tartományokból az önkényurakat kikergetni és visszaszerezni azokat a pápa birtokába. A püspökök közül egyedül a Károlyok nemes nemzetségéből született hispán Egyed jutott az eszébe, aki bölcsességben, lelki nagyságban és gyakorlati tapasztalatban kitűnve e feladat elvállalására a legalkalmasabbnak látszott, és ez elnyerve az egyházi állam főségét felhatalmazással elment Itáliába. Lajostól is kapott segítő csapatokat, amelyekkel Flaminiából, Picenóból, Umbriából és az isteni Péter birtokáról elűldözte a tirannusokat, tudniillik bajor uszításra hajdan mindezeket számos önkényuraság ragadta magához, ő pedig ismét apostoli birtokba vette ezeket, azzal a csekély kivétellel, hogy aki a parancsait teljesítette és a helytartóság tisztét elvállalta, ezeket a saját hatáskörében megerősítette; közöttük volt több mással együtt Malatesta Galeotto, Polenta Guidó és a Varano család. Az egyházi városokban erődöket emelt,

amelyek segítségével azokat könnyebben tarthatta meg az engedelmességben. Egyed bíboros támogatására a király az első csapattal Itáliába küldte László fia Miklóst. (370) Lajos útána Móric fia Simont küldte, aki nem nagyon buzgólkodott, ezért visszahívatván, a király kegyét egészen elvesztette. Aztán Péter bán ment erős lovassággal Orbán pápához, hogy Bolognát visszavegye Bernabo és Visconti Galeazzo kezéből, és az Itáliába épp akkor visszatért Egyednek e háborúban jelentős támaszt nyújtott. Mert amikor ez küldetésének ötödik évében megbízatását letette, és átadta utódának, a burgund Arduin cisztercita apátnak, a Viscontiak rögtön fölemelték a fejüket, elfoglalták az Oleggiótól átadott Bolognát. Egyed visszament Itáliába, a Viscontiak ellen az egyházi szövetségbe vonta Cangrandét, Gonzaga Lajost, Este Miklóst, Carrara Ferencet, és magyar segítséggel visszavette Bolognát. Ebben a csatában Bernabo vereségét hozta a sors, mely összecsapás során sok emberét elfogták; Visconti Lajost, Bernabónak ágyasától született fiát, és Pepoli Andrást elkergették Bolognából. Ordellaffi Sinibald, Mirandola Pál, Polenta Guidó, Correggiói Azo, a cremonai Cavalcabo Vilmos fogságba esett, a kezén sebesült Bernabo pedig futással menekült meg. (375) A Cesenában tartózkodó Egyedhez eljöttek a franciáknak, Britannia és Ciprus királyainak a követei; békét kértek a Viscontiaknak, mely a hadi szövetségesek összehívása után létre is jött. Péter tehát, dolgát jól végezve, csapataival visszament Magyarországra.

Azonban térjen vissza a szó Lajoshoz és a velenceiekhez, akik a fegyverek letétele után a csalafintasághoz nyúlva három követet küldenek Germániába Károly császárhoz, hogy valami ellentétet szítsanak ő és Lajos között, amely Dalmácia visszaszerzésére lehetőséget kínál. Úgy mondják, Cornaro M., Gradenigo János és Celsi Lőrinc volt ez. Celsi ott maradt Károlynál; a többiek Germánián utaztak keresztül, ahol egy kiskirály elfogta és tömlöcbe dugta őket. Aztán közbejött a triesztiek elpártolása, akik a velenceiek zászlaját lehajították a magasból, és nemcsak kézzel tépkedték, hanem csúf szitkozódással szidalmazva a földhöz is csapkodták. A pártütést jelentették az atyáknak, mire Micheli Domonkos a szárazföldi, Molin Cressius a tengeri csapatokkal azonnal ott termett. (380) A triesztiek krajnai segédcapatokkal rakták tele a várost, és a támadókkal szemben vitézül védekeztek; az ostromló velenceiek minden igyekezete meghiúsult volna, ha nem érkezik utánpótlás. A városbeliek látták, hogy az ellenfél ereje napról napra növekszik, mire Ausztria hercegének segítségével folyamodtak, akinek átengedték a várost, a földet és mindent, ami egyházi és világi, csak hogy védelmét és segítségét megkapják. A herceg támogatást kért Lajostól, szépszámu sereget állított, és idejében megérkezett; Trieszt falai alatt hosszasan csatázott a velenceivel, de mert az ostromot nem tudta megakadályozni, úgy döntött, hogy visszahívja a csapatokat. A velenceiek évkönyvei azt mondják, hogy így a triesztiek békefeltételek mellett visszakérültek az ő szolgálatukba, viszont a magyar szerző úgy emlékszik, hogy Lajos csapatkapitánya, akinek László fia Pál volt a neve, az ausztriaiaknak és a triesztieknek segítséget vitt, és a várost megszabadította a hosszú ostromtól.

A velenceiek ezután Carrara Ferencel keveredtek háborúba, és hogy ez ne lássék jogtalannak, határproblémát koholtak hozzá. (385) Itália számos helyéről meg Pannóniából jöttek követek, akik elmondták, hogy a Carrarák Lajos király védelme alatt állnak, és igyekeztek a köztük levő vitát megoldani. Kéthavi fegyverszünetet kötöttek, mindkét fél kinevezett öt-öt férfit, hogy közös megegyezéssel szabják ki a határokat. De amikor ezek veszekedés nélkül semmit sem tudtak fölmérni, a velencések panaszkodni kezdtek, hogy a Carrarák bizonyos bérenceket küldtek a városukba, hogy a szenátori kar több tagját megbízásuk értelmében meggyilkolják; egy előállított besúgó feltárta a fondorlatot. A tanács határozata alapján vizsgálatot tartottak ellenük, és törvény szerint megbüntették őket. A tanácsstagok közül is leleplezték néhányat, aki bizalmas közvetítők útján titokban mindent jelentett a tirannus Carrarának, ami a szenátusban történt; ezeket kivetették a szenátori rendből és minden hivatalból. Bár a nézeteltérés elsimitása végett a küldöttségek kölcsönösen ide-oda járkáltak, mégsem történt semmi, hanem az egész ügy Mars ítélőszéke elé került; a velenceiek ennek tudatában minden tehetségüket és az állam egész erejét a padovai háborúra fordították. (390) A velencei szenátus Etruriából elhívta a hadimesterség kitűnő szakemberét, Vasco Rajnert, hogy a padovai hadjáratban megtegyék fővezérnek. Ez a parancsnokság átvétele után roppant sereggel betört Padova területére, hevesen támadta, pusztította azt. A padovai nagyr látva, hogy külső segítség nélkül nem bír ellenállni a velenceieknek, Pannónia királyától, Lajostól kért támogatást, akivel a trevisói háború alkalmával szövetséget kötött, és mert azt messzemenő lelkiismeretességgel megtartotta, nem kételkedett abban, hogy az akkor megnyert királytól megkapja a segítséget. Ahogy a pannonok óriási hada a trevisói területre belépett, kezdett mindent öldökléssel, fosztogatással, gyújtogatással pusztítani. A pannon erők visszaszorítására Giustiniani Tádé a Stella folyóhoz sietett. A folyónál hevenyében csatát vívtak, amelyben a magyarok úgy megverték a velencéseket, hogy a gyilkolásból kevesen menekültek meg. Mint históriájuk tanúsítja, a legnagyobb rész elesett, igen kevesen jutottak fogságba, akik között említik magát Tádét és Caminói Gellértet. (395) A magyarnak nem lévén felhatalmazása a további harcra, visszavonult a krajnaiak területére, és a bellunóiakon meg a feltreieken keresztülvonulva harcra kész sereggel elment Bassanóhoz, a vicenzai környék városkájához. Belluno és Feltre Albert hercege volt, akit Lajos, mint azelőtt is, hadi szövetségbe vonta; egyesek úgy említik, hogy Albert a Carraráktól kapta ezeket vissza azért, hogy a velencések ellenében fegyvert fogjon. Valamivel később a velencei

szerencsétlenül harcolt a mocsarak között; mert amikor egy nagyon veszélyeztetett helyet megerődített, Carrara váratlanul rajtaütött, először szétzilálta, majd megverte és megfuttatta az ellenséget, mely ütközetben sok patricius és rengeteg íjász veszett el, a többiek fölmenekültek a hajókra. Az erdélyi István pedig a velenceiekkel harcolt szerencsétlenül ugyanott, ő ugyanis csatát kezdett, hogy az állást, amelyet ellenfele a két tábor között kezdett kiépíteni, meghiúsítsa vagy erővel lerombolja, de – mint mondják – az ellenfél akkora rohammal söpörte el, hogy sokan elesetek, ő maga számos nemessel együtt annak hatalmába került; a talján nemzetiségűek közül fogoly lett Lupius Bonifác és Antal. Lajos tudomást szerezve övéi vereségéről és az erdélyi fogságba eséséről, nem kívánta a háborút önmaga és barátai vesztére folytatni, ezért gyorsan válaszolt, és tárgyalni kezdett a békéről. (400) A velenceiek azzal a feltétellel kötötték meg a békét Carrara Ferencsel, hogy az közreműködik a Lajos királlyal való kibékítésükben, és a magyar segédcsapatokat elbocsátja.

Ezután mindössze három évre megszületett a nyugalom, amelyet Ausztria hercege, Lipót szakított meg; ő ugyanis négyezer emberrel betört Treviso földjére, szanaszét dúlt és rombolt mindent, támadta a velenceieket és széltében pusztított. Ezek segítséget kértek az Estéktől, hevenyészett sereget verbuváltak össze, és Cavallo Jakab vezérletével Onigónál vertek tábort, ahol alkalmat találva az ütközetre néhány embert lekaszaboltak, és Lipótot megverték, elkergették. Aztán gyorsan elvonultak a vittoriói szoroshoz, utána megostromolták Feltrét, a külvárost felgyújtották, az egész környéket csúnyán kipusztították, majd amikor meghallották, hogy Lipót felmentő csapatokkal érkezik, visszavonultak Treviso tájára. Lipót Bellunóhoz megérkezve megorrolt, amiért a velenceiek távozása nem adott neki alkalmat a csatára, majd Lajos király közbenjárására kétéves fegyverszünet jött létre vele. (405) Lajos jól ismerte a velencések esze járását, és ezért ezalatt szövetségre lépett ellenük a genovaiakkal, az aquileiai főpappal meg a Carrarákkal. Azok viszont tudva, hogy suttymomban háborút készít elő ellenük, nehogy egy időben túl sok ellenféllel kényszerüljenek megküzdeni, Lipót kezét keresték, és amilyen feltétellel lehetett, békét teremtettek vele; Dandolo Lénárd és Cornaro Péter közvetítésével önként visszaadták a helységeket, amelyeket elvettek. Nemsokára negyedszer is kiújul a háború a genovaiakkal, melynek folyama alatt Carrara fejedelem meg az aquileiai főpap Lajossal együtt megállapodásuk szerint hadat indít a velenceiek ellen. Amikor ezek észreveszik, hogy birodalmuk megsemmisítésére ennyi sok hatalmasság kelt föl, szövetségbe fogadják Visconti Bernabót és Petrinust, Ciprus királyát. Aztán innen a padovaiak, onnan a kránicok serege rátör Treviso környékére, mindent dúl és pusztít, Caminói Gellért Meta [?] városkáját elragadja fivérével, Richárdtól, és elszakad a velenceiektől. (410) A genovaiak a tőlük elvett némely liguriai városkákért elfoglalják a ciprusi Famagusta várost. Pisani Viktor tizennyolc háromevezősoros gályával elfoglalja és lerombolja Lajos király városát, Cattarót. Aztán a liguriai flotta felvonul az Adriai-öbölben, és a velenceiek számára a tengermellék minden pontját bizonytalanná akarja tenni, Pisani viszont, a velencei tengernagy, mindent védelmez. Eközben a szárazföldön Carrara és az aquileiai főpap a magyarokkal ostrom alá fogja Mestre városkát, de Delfino Ferenc serénysége és a kellemetlen időjárás megmenti. Ezután Pisani a most Sebenicónak nevezett Sicum felé irányítja a hajóhadat, nagy rohamot indít, és a meglepett várost odatámasztott létrák segítségével előzönlí. Alakosok közül sokat lekaszabol a falak mögött. Ennek vára azonban igen erős, a pannóniai őrség visszaüzi, elhajózik Trauhoz, mert tudja, hogy a genovai flotta ott van; igyekezete meghiúsul, és innen Zára háborgatására siet. (415) Tíz háromsorost küld az arbeiak szándékának a kipuhatólására, akik a cattaróiak és sebenicóiak bukásán megrémülve ellenállás nélkül megadják magukat a velenceieknek. Végezetül Trau és Zára elfoglalásában csalódvá, a dühöngő télben visszahúzódik Isztriába.

A következő évben Polánál szerencsétlen vereséget szenvedett a genovaiaktól, tizenöt háromsorosát veszítette el matrózostól; kevesen menekültek meg a partra kievickélve; kétezer ember fogságba került; a többiek részint elesetek, részint megsebesültek. Ez a vereség a március nonaeja előtti napon történt, és szinte az egész tengeri haderő megsemmisült. A ligurok merészsége megnőtt, flottájukat kibővítették, tizenhat hosszú teherhajót vonultattak ki Zárából, és ugyanazon időben foglalták el Umagót, Gradót és Caorlét, nyomába szegődtek egy teherszállítóknak, amelyet a várossal szemben kifosztottak és felgyújtottak. Ezután elsiettek Kis-Chioggiához, mely városrészt az első rohammal bevették és tüzzel elemésztették, a városból kirohanó őrséget visszakergették a hídon, majd nagy örömmel eltelve a velenceiek Polánál elragadott zászlóit kivitték a tenger közepére, aztán ujjongva visszamentek Zarába. A sok vereségtől megtört velencések mérlegelték a város erejét, és mert nem volt, amivel a ligurokkal szembeszállhattak volna, a harcra felkészített legtöbb hajó pedig távol járt, a Lajos király által előidézett mindenre kiterjedő súlyos szorultságban kénytelenek voltak hazájuk megmentésére gondolni. (420) A kikötő védelmére egy tizenöt gályából álló rajt állítottak fel; a szenátus határozatából Giustiniani Tádét választották parancsnokául. Lajos király oly kétséges és nyomorult helyzetbe szorította a hetyke velencéseket, hogy azok, akiknek a foga folyvást a máséra vágyott, most a sajátjukért és mindenekelőtt az otthonukért kényszerültek verekedni. Aztán a tenger felől a genovaiak, a föld felől pedig a Carrarók és a pannonok elfoglalták Chioggiát. A város bevétele és a velenceiek kiűzése után egy magaslaton nyomban kitűzték Lajos király és a ligur zászlaját; a városiak és a velenceiek közül hatezer ember esett el, az asszonyokat a győztes beparancsolta a templomba, és másnap mindnyájukat hazaküldte. A velenceiek minden módon igyekeztek Chioggiát visszaszerezni. Eközben tízezer pannonnal Trevisónál megállapodott Károly, mint

egyesek vélik, Lajosnak, vagy mint mások mondják, annak a Károlynak a fia, aki Manfrédot, Apulia királyát legyőzte, de ezt nemigen hiszem. Érkezésre összegyülekeztek Carrara Ferencnek, valamint a genovaiaknak és az aquileiaiaknak a küldöttei, hogy üdvözöljék, és döntsenek a békéről vagy háborúról aszerint, ahogy Lajos király és szövetségesei tekintélye megköveteli. (425) Másnap követségbe érkezett Morosini Miklós, Gradenigo János és Contarini Zakariás, akik felhatalmazást kaptak, hogy akár a legkellemetlenebb feltételekkel is megteremtsék a békét. Pár napig eredménytelenül vitakoztak a békéről, mert a velenceseknek életükön kívül semmit sem óhajtottak meghagyni, mire ezek feldühödtek, és dolgukvégezetlenül búsan eltávoztak. Károly két hónapig tartotta táborát a trevisói földön, látta, hogy ha nem mozdul, semmit sem ér el, ezért végül felhagyott az ostrommal, és hazament Pannóniába.

Aztán különféle hadiesemények után a velenceiek szerencséje feltámadt, a ligurok pedig sikertelenül harcoltak Chioggiánál, azt mondják, hogy közülük hármezer, a padovaiak közül kétszáz, az illírek és görögök közül egy csomó a velenceiek kezére került. Ettől a vereségtől a liguroknak nem szállt inukba a bátorság, hanem újjászervezték a flottát, és az előzőnél is nagyobb hévvel támadták a velenceieket. (430) A triesztiek Lajos király mesterkedésére és liguriai támogatással megint előálltak a velenceiek mellől, Trono Donát városbíró egész családjával együtt bilincsbe verték, a városbeli ikervárból kikergették az őrseget, és elfoglalták azt. Hasonló sikerrel szerezték meg Polát, aztán Arbét. Trevisót pedig a padovai herceg kemény ostroma gyötörte. Serravallét a velencei átengedte Lipót ausztriai hercegnek, sőt, hogy ezt a zsarnokot támaszul megnyerjék, a tanács határozata alapján odaadták neki Trevisót, nehogy a padovai Ferenc szerezzé meg, és azt hiszik, hogy ez negyvenhárom évvel az után történt, hogy a Scaláktól elvették azt. Carrara herceg Lipót közeledtére odébb húzódott ugyan Trevisótól, azonban a város földjének a dúlásával nem hagyott fel, egy sereg helységet elfoglalt, és nyíltan mondogatta, hogy ő itt Lajos király utasítására forgatja a fegyvert. Azt beszélik, hogy Lipót, aki Magyarország királyával újabban rokonságot kötött, emberei előtt királyi zászlóval állt meg a város közepén. (435) Lajos nem akart olyan színben feltűnni, mint aki a rokona érdekeit nem tartja szem előtt, ezért megkereste a közéletet, ne gondolhassák, hogy hadi szövetségeseit elárulta, és megkérte Lipótot, hogy viselje türelemmel Carrara szemtelenségét. Amikor a súlyos háború már régóta dúlt közöttük szárazon és vízen, az allobrogok hercege, Haimon, közbelépett, és attól számítva, hogy utoljára harcoltak a genovaiak ellen, a hatodik évet követő negyedik hónapban a velenceiek a genovaiakkal, Lajos királlyal, a padovai herceggel és az aquileiai főpappal békét kötöttek a következő feltételekkel: Először is, hogy a foglyokat mindkét fél elengedi, a padovai visszaadja a velenceieknek Cavallinót és Moranzanit, a vízen és a folyóknál felállított erődítményeket lebontja, ezzel szemben a velenceiek otthagyják neki a Curame tornyot; Padova és Velence határvitáját Este Albert döntse el; a velencei kivonja az őrseget Tenedosból, a szigetet két évig az allobrogok hercege őrizze saját fegyvereseivel; a firenzeiek kétszázézerért elvállalták a kezességet arra, hogy a Don környékén sem velencés, sem ligur nem kereskedhet, nehogy – mint annyiszor megtörtént – a régi vetélytársak megint öltre menjenek; (440) ezenfelül a velencei tíz éven át hétezer aranypénzt fizet Lajos királynak, ő viszont a velencei kereskedők számára a dalmát partvidéket megtisztítja a kalózoktól, és sem a dalmata, sem az illír nem gyárt sőt. Azt beszélik, azon nap, amelyen a békét kihirdették, négykarú, négy lábú csecsemő született. Úgy tartják, hogy ez a háború alaposan letörte a velencések gögjét, és senki sem kétli, hogy ez Lajos király tevékenységének és erejének volt a következménye; aki a saját és barátai erejét próbára tette azért, hogy az elfoglalt Dalmáciát kiragadj a velencések torkából, hogy a nagyszerű fejedelem, akihez hasonló addig még sohasem jutott Magyarországnak, ne hagyjon fel csúfosan nagyszerű vállalkozásaival.

Rá kell azonban térnünk a vezérlete és irányítása alatt vívott többi háborúra is. Azt mondják, hogy azt a hadjáratot, amelyet a néhány nemes pártütése által fellázított Boszniában, amely a magyar birodalom adófizetője volt, egy lovashadnagy és megbízottak útján vállalt, kevés szerencsével folytatta le. Ugyanis Miklós nádorispán és Miklós esztergomi metropolita előkelők tekintélyes seregével ment a tartományba, megostromolta Szreberniket, de miután a támadást megkezdték, mint mondják, kénytelenek voltak óriási emberi és anyagi veszteséggel felhagyni az ostrommal. (445) Még egy másik kellemetlenség is történt. Mialatt a táborban voltak, az érsek sátrából titokban ellopták a királyi pecsétet, a tolvajlással Beliál fiait vádolták; néhány évvel később Besztercén egy ezüstműves műhelyében megtalálták ezeket összetörve. Lajos nem sokat törődött a pecsét elvesztésével, hanem királyi utasításra rögtön másikat készítettek, és megparancsolta, hogy minden korábbi oklevelet és privilégiumot ezzel pecsételjenek és erősítsenek meg.

Aztán a pannóniai fennhatóság alá vetett Bulgáriába vezetett a király sereget, az ottani fejedelem, Stracimir lázongása miatt; itt a háború sikeresen zajlott le, amennyiben a fővárost, Bodonyt az első lendületben megtámadta, és rövid ostrom után bevette. Stracimirt, aki mindenfelé császárnak nevezte magát, elfogta; aztán alig három hónap leforgása alatt egész Bulgáriát a hatalmába hajtotta. Stracimirt elhozták Magyarországra, egy ideig őrizet alatt Govnievóban, a zágrábi püspök kastélyában tartották. (450) Aztán Lajos király kezébe letette az esküt, Pannónia uralkodójának örök hűséget és engedelmességet ígért, mire fényesen megajándékozták, országát visszakapta, és hazaengedték, a visszanyert Bulgáriában pedig, míg élt, betartotta a kikötött feltételeket és a parancsokat.

Ezenfelül Károly császár ellen indult háború; oka ismeretlen. A velencések fentebb említett diplomatái gyanúsíthatók vele. Összegyűjtve a sereget, Morvaország határára ment, saját kezüleg aláírt levéllel megüzente a hadat a császárnak, bevonult Trencsénbe, és körülötte elhelyezte a tábornak. Mialatt ott várakozott a többi csapata, Károly nevében számos előkelővel megérkezett a swidnicai herceg; néhány napig vitatkoztak a békéről, amelyet ilyen gyorsan nem lehetett tető alá hozni, mire fegyverszünetet kötöttek. Miklós nádort és Bebek István országbírókat pedig elküldték Károlyhoz, hogy tárgyaljanak a békekötésről; ezek a császárt a hadsereggel Brodnál találták, tanakodtak vele a békéről, de végül eredmény nélkül jöttek vissza. (455) Lajos a fegyvernagyvárosra való tekintettel tábornak bontott, és visszavonult Pannóniába. Amikor a fegyverszünet lejárt, Lászlót, Oppeln herceget, és Péter bánt gyors lovassággal elküldte Morvába, akik a tartományba behatolva a tanyákat és a hanyagul erősített várakat pusztították, fölperzselték, elhajtották a marhát, és számos foglyot ejtettek, majd a vidék felégetése és kifosztása után zsákmánnyal rakottan eltávoztak. A dolog oly hirtelen történt, hogy nem lehetett megakadályozni.

Ezt követte Kázmér lengyel király halála, akit Lajos nagybátyjának mondtunk. Ez gyermekek híján Lajosra testálta Lengyelország királyságát, mert közelebbi rokona nem volt, a király pedig nem szándékozott késlekedni, hanem nagyarányú sorozást rendezett, és indult Sarmatiába. Krakóba ment, ahol valamennyi tartományúr, főpap és nemes számára országgyűlést tartott, felbontotta a végrendeletet, felolvastatta, és mert abban az állt, hogy a testamentum szerint ő az egyetlen örökös, emberséges szónoklatban arra kérte a fejedelmeket és a nép képviselőit, hogy őt, mint Kázmér unokaöccsét, válasszák önként királyuknak; így aztán egy akarattal mind uruknak és Lengyelország királyának jelentették ki, és megkoronázták.

Az ország birtokbavétele és a tisztségek szétosztása után visszatért Pannóniába, ahol máris tudomást szerzett a havaseli részek úgynévezett vajdájának, Lajknak az elpártolásáról, ami miatt megnehezített, mert mindkét Oláhországot a saját birtokának tudta; haragját hadjárat indításával fejezte ki. Úgyhogy nagy hirtelen összeállít két hadsereget, elmegy a havaseli Oláhországba, és a tartományt két oldalról rohanja meg; (460) hátulról, és ahol Erdélyt érinti, Miklós erdélyi vajdát és Móríc fia Simont küldi rá nagy nemesi sereggel, ő maga szemből támad az ellenségre a hajdan Mysiának nevezett Bulgária felől. Lajk a Duna-parton próbálja megakadályozni Lajos seregének az átkelését; hátulról Miklós szorongatja őt, aki minden csapatával benyomul Oláhországba, és a Jalomica folyónál ver tábornak. Hallja, hogy áthaladását néhány őrséggel rakott erőd akadályozza, az őrséget hamar elkergeti, az erősségeket elfoglalja, majd átvonul a sereggel, megütközik Lajk lovasságával, amelynek az oláh Dragomir áll az élén; egy rövid csatában megveri és elsöpri az ellenfelet. Miklós a győzelem után megnövekedett bátorsággal behatol a tartomány belsejébe, ahol összes légiójával együtt belegabalyodik az erdők és hegyek rengetegébe, a hegytetőkről támadó ellenség nyíl- és középnyíl- és középnyíl-úgy tönkretesz, hogy a nemesek többségével meghátrál, de menekülésének útja elzáratván nyomorultul ott pusztul; a többiek részint elhullanak, más rész a poggyászt otthagyja, az ellenség pedig elereszti. Említik, hogy Miklóssal együtt vészelt el Péter alvajda, Vörös Péter, Küküllő vár kapitánya, továbbá a székely László és Péter meg a nemesek sokasága. (465) Miklós tetemét kiragadták az oláhok kezéből, a katonák elvitték Esztergomba, és az isteni szűz egyházában helyezték el. E vereséget Garai Miklós tette jóvá egészen, aki bámulatos bátorsággal és páratlan hadtudománnyal a királyi sereget Lajk akarata és ellenállása ellenére hajókon vitte át Bulgáriából Oláhországba, a Duna partján megverte az ellenséget, sokat lekaszabolt, aztán a közeli városkákat megszállta. Lajos király, hogy az oláhoktól békén uralkodjon, ekkor építette újjá Szörény városát, amelyet hajdan Severus császár emelt, a régiség pedig tönkretett. Aztán a Prut folyónál egy várat állított, amelyet Törésnek neveznek, és mindkettőbe őrséget helyezett. Végre meghódítva a tartományt, elment Pannóniába.

Az volt a szokása, hogy a lázadók, az ellenségeskedők, a gyanúsak ellen évente hadat indított, az elleniének nem adott lehetőséget a fellelegzésre, nem adott alkalmat a pihenésre, bátorsággal rémítette, és szakadatlan háborúval fárasztotta, a makacsok, az árulók, a megbízhatatlanok ellen még állhatatosabban küzdött, és nem hagyta magát legyőzni sem az ellenség bosszúja, sem a barátok jótéteményei által, a könyörgők iránt engedékenynek mutatkozott. (470) Azt mondják, emellett dicsvágyó volt és erősen törekedett a halhatatlanságra, szüntelen háborúval gyötörte a rácokat és a moldvaiakat, akik Alsó-Dáciát lakják, és a hegyi Oláhországban tanyáznak, főleg a rácokat, akik Felső-Mysiában élnek, mert úgy tapasztalta, hogy mindkettő álnoksága meghaladja a barbárét. Ezért Osl sarját, Domonkost, Szemerével együtt Mysia tartománya élére állította; ezeket Garai Miklós követte, mert Lajos látta, hogy lelki és testi erényekben kiemelkedik. Ezek a legnagyobb buzgalommal tartották a mysusokat és a dákokat a pannóniai király szolgálatában.

Továbbá semmit sem tartott fontosabbnak, mint az előrelátást, a nagylelkűséget meg az ország gyarapítását és a dicsőséget, minden tudománnyal mohón ismerkedett, főleg az asztronómiával, amelynek megkérdezése nélkül semmibe sem szeretett kezdeni. Jogot elfogulatlanul szolgáltatott, lelkesen öregbítette az országot, a vallási ügyekben, valamint a törekvők iránt mindig rendkívül nagylelkűnek tartották. Hogy a népet és a paraszti tömeget az adószedők és az előljárók ne terheljék a szokásosnál súlyosabb adóval és vámmal, ne nyúzzák hamis bírák, ne nyomorgassa kizsákmányolás, gyakran álöltözetben mint valami ravaszdi kém végiglátogatta a

tanyákat és községeket, hogy kifürkéssze a köztisztviselők és hivatalnokok erkölcsseit, visszaéléseiket a nép panaszaiból megtudja, és azt mondják, a jóságos fejedelem azért cselekedett így, hogy ne csak a főrangúak, hanem a köznép gondját is viselni lássék. (475) Mi több, álrühában sokszor a király magatartása iránt is érdeklődött, és az együgyűek feleletei alapján olykor önmagát is megmegzabolázta.

Hogy milyen jámbor volt és kedves az istennek, az látható az alább következőkből. Először is, hogy a zsidók a kegyetlen járom szorításából kiszabaduljanak és kijózanodjanak, megígérte, hogy magyarokként fogja kezelni és örökös adómentességgel adományozza meg őket. Amikor azonban végül is sem az ő, sem a szent atyák szava nem tudta ezeket az igaz hitre téríteni, állami rendelettel valamennyit kiűzte Magyarországról, megengedve, hogy holmijukat és vagyonukat sértetlenül magukkal vigyék; ezek aztán kiűzetvén, elárasztották Ausztriát és Csehországot.

Az isteni Pál első remete rendje bejött Magyarországra, testét Velencéből áthozták Lőrinc egyházába, amely Budától három mérföldre egy közeli hegyen magaslott, mely remeték szerzetét először atyja, Károly vezette be, ezek pedig birtokba vették Lőrincnek, a szent keresztnek, a szent léleknek és az isteni Lászlónak a szentélyeit. Lajos Nosztrán adott nekik gyönyörűséges kolostort, és a karthauziaknak Lövéldön épített egy másikat, amelyet nagyszerűen megajándékozott. (480) Továbbá királyi költséggel két kápolnát emelt a hatalmas anyának, és bő adománnyal tisztelte meg; az egyiket Aachenben, a másikat Zellben. Példájával a főpapok, a főnemesek és a nemesek közül sokat készítetett a vallásos kegyelet szolgálatára, akik nem akartak elmaradni királyuk nagylelkűségétől, és maguk is áldoztak templomra, adományra. Ily módon Magyarországon a vallás minden várakozás fölött megerősödött, és oly nagy teret hódított, hogy az országnak több mint harmada az egyház birtokában állt.

A tatár vadsággal és szokásokkal fertőzött kumánokat állhatatosan igyekezett megtérítem az igaz hitre, reményében nem is csalatkozott, a megtérteket pedig szent prédikátorok és hitoktatók küldésével, amennyire rajta állt, gondosan erősítette. Boszniában a patarénokat térítette a helyes vallásra, akik mindenféle tévelygésbe keveredve átkos istentelenségbe süllyedtek; ebben a dologban a szentséges Peregrin bosnyák püspök közreműködését vette igénybe. (485) Arról is értesült, hogy szláv földön, mégpedig azon a területen, amelyet most Lippának neveznek, sokan vallanak elferdült nézeteket, akiknek a szerzetesek a néhai szentséges Jeromos oktatása szerint szolgáltatták ki a szentségeket, ezeket visszavezette az igaz bölcsességhez; azonban azt mondják, hogy most visszaestek korábbi tévelygésükbe. Az ő idejében Bogdán, az oláhok fejedelme, aki régebben Máramaros mellett az Oláhország belsejét képező, a tatár szomszédság miatt kiürült Moldáviában lakott, összeszedte az oláhokat, és visszaköltözött a Lajos király fennhatósága alatt álló ősi földjére, ámde ezt a király tudta nélkül tette, amit az rossz néven vett; amikor azonban azt hallotta, hogy ezek szaporaságukkal kezdik máris benépesíteni a tartományt, szerződést kötött vele, és szívesen megengedte, hogy Moldávia ügynevezett vajdája a pannóniai királynak hálás szolgálatot teljesítsen és megállapított évi adót fizessen. Lajos uralkodása alatt kegyetlen pestis, kártevő sáska- meg egérhad és veszedelmes földrengés is meglátogatta Magyarországot. Ezenfelül, mert mindenki iránt roppant nagylelkű volt, azokat, akik szokás szerint a királyi udvar szolgálatában álltak, emberségesen a nemesi rendbe emelte, és felszabadította őket e szolgálat alól.

(490) Felesége kettő volt. Az egyik annak a Károlynak a lánya, aki aztán a római császárság csúcsára emelkedett; ennek Margit volt a neve, és korai haláltól elragadva gyermekek nélkül távozott az életből. A másik Erzsébet, Istvánnak, az ügynevezett bosnyák bánnak a lánya, akitől három leánygyermek született, Katalin, Mária és Hedvig. Katalin nem lépte túl a gyermekkort. Máriát kisdéd korában eljegyezték a cézári törzsből származó brandenburgi Zsigmonddal, aki aztán elnyerte a császári méltóságot és koronát. Hedvig apja halála után a főnemesség egyetértésével megkapta Lengyelország királyságát, feleségül ment Jagulához, Litvánia fejedelméhez, aki még nem vette föl az igaz hitet; ez a házassági szerződés szerint együtt vette az országot a keresztény vallással, és elnevezték Ulászlónak, így ugyanazon időben váltott sorsot és nevet.

(495) Lajosról azt mondják, hogy odahaza mindig békét, külföldön háborút kívánt, hiszen egyiket a másik nélkül nem lehet megteremteni, otthon igazságosságot, jóságot, vallásosságot, kint bátorságot, szigorúságot, lelki nagyságot és mindenütt bölcsességet tanúsított; a nép kiváltságait és mentességeit tiszteletben tartotta, a szent egyházak jogát sohasem sértette meg, a tartományokat, amelyeket Krisztus hitére térített, a legkészségesebb szolgálattétellel láncolta magához, és mindenki, de leginkább a nyomorultak és szerencsétlenek iránt kegyelmes volt. A zsarnok nevezettől a halálánál is jobban irtózott, ezért nemhogy zsarnoknak nem mutatkozott soha, hanem áradó nyájasságával és szelídségével még királynak sem, hanem a haza atyjának, az ország legéberebb örének és győzhetetlen védelmezőjének mondták. Ifjúságában szívesen vadászgatott, előrehaladottabb korában katonáskodott, érett nyugalomra jutva az ügyintézés gondjaitól az isteni elmélkedéshez vonult vissza. Ekkor, amennyire tehette, félrehúzódott a közügyektől, szent atyák társaságát kereste, az örök üdvösségnek áldozta magát buzgón, mindkét élet kötelezettségét egyszerre teljesítette, nem feledkezett meg ezenközben az ellenség ármánykodásairól és az ország védelméről sem, mert erre készítette a

fiúgyermek hiánya. (500) Hogy az országot biztosítsa, azt mondják, örökbe fogadta Zsigmondot, akiről tudta, hogy császári származású és a legkiválóbb jellemű; fiai hiányát ezen a módon kívánta pótolni, és nem oktanul, mert ez a mélyen bölcs fejedelem ennél jobban és nagyszerűbben nem gondoskodhatott volna Pannónia javáról. És a dolgok alakulása megmutatta, hogy senki sem csodálhatja eléggé a férfiú bölcsességét, aki jóval a halála előtt már látta a jövőt, övéi érdekéről sokkal előbb megfelelően gondoskodott, mint ahogy a helyzet azt a maga idején megkövetelte volna, és előrelátóan intézkedett. A király egészsége ötvenhat éves korában kezdett kedvezőtlenre fordulni; és meg is lehetett jósolni, ahogy történt, mert a háborús fáradozások, a napi gondok, az ártó hőség és hideg, a folytonos utazás, menetelés testét úgy tönkretették, hogy aztán könnyen esett súlyos betegségbe. Miután gyógyulásáról lemondva élete utolsó napját közeledni érezte, összehívta a főnemeseket, és a királyságot Mária lánya kezébe tette. (505) De parancsa nélkül is mindenki a saját jószántából megesküdt, hogy ugyanúgy engedelmeskedik neki, mint apjának, és nemcsak a köteles hűséget és szolgálatot teljesíti, hanem ha a helyzet úgy kívánja, akarata és parancsa szerint önként felajánlja fiait, erejét, testét, vagyonát, istenit, emberit egyaránt, a legnagyobb veszedelmet is örömmel vállalja. Miután az előkelők gondolkodását kitalapozta az aggodalomba esett, mintha ki-ki a tulajdon életét féltette volna, a király egészségéért nyilvános könyörgéseket tartottak, városként és falvanként minden ember az oltárok elé járult, hogy el ne veszítse ezt a jeles bajnokot és szülőt; korra és nemre való tekintet nélkül egyformán rémüldözött mindenki, mintha az ellenség ott állt volna a ház közepén, ime, valamivel a halála előtt megjelent egy üstökös, amiből mindenki arra következtetett, hogy a király végzete közel van. A betegség tehát előrehaladván szeptember idusán befejezte az életét, és akkora úrt hagyott maga után, hogy Pannónia minden más királyánál jobban siratta. Amikor a halálhír elterjedt, a városokból és falvakból mindannyian összegyülekeztek Visegrádon, mindenhonnan összefutottak a fejedelmek és a főpapok, a nemesek és a tartományok küldöttei, akik folyamatos gyászszertartással tisztelték meg Lajos tetemét. (510) Különböző népek különböző nyelvű jajszava hallatszott, mindenfelől hangzott az asszonyok jajongása, akik gyermekeikkel együtt jöttek el vidékükre önként, úgy, mintha mindegyikük a saját szülőjét gyászolná. Ezek a jószágos atyáért, azok a kegyelmes királyért zokogtak. Egyik a hős védelmezőt és a győzhetetlen harcost kiáltotta, másik legkegyelmesebb ura után jajgatott, sokan az ország oltalmát, Dalmácia szabadítóját emlegették, sokan az ellenség megfőkezőjét könnyezték, és úgy látszott, hogy senki sem tud betelni a kegyelet kötelezettségével. És bár mindenki versengve és szíve mélyéből gyászolt, lányai jajveszékése a népet akkora siralomra készítette, hogy úgy látszott, mintha halálra zokognák magukat. A főpapok és lelkészek, az előkelők és nemesek rendjéből senki sem nézhette száraz szemmel ezt, sőt, sok pap ömlő könnyei között alig tudta elvégezni a misét. A lovaskapitányok és katonák közül egynémelyik mellé örököt kellett állítani, hogy végtelen fájdalomukban ne emeljenek kezét magukra, és ha nem vigasztalja őket, hogy itt van Mária, akit mindannyian királyuknak választottak, sokan öngyilkosságukkal tartottak volna könnyes gyászszertartást. (515) Mit még? Hogy halála mekkora búbánattal töltötte el a magyarok és szövetségeseik szívét, könny-nyen lemérhető abból, hogy három éven keresztül egész Magyarország fekete ruhában járt, és kerületenként ugyanannyi ideig tartották a gyászt. Nem volt sehol mosoly, tréfa, dal, tánc, semmiféle ünnepség, hároméves országos gyászt rendeltek el. Azt mondják, a gyermekek, mintha apjukat veszítették volna el, sóhajtozva járkáltak; a szövetségeseik mind, leginkább a roxánok, a mysusok, a bolgárok és az oláhok, akiket leigázott, szomorúságuk jeléül levágták a szakállukat. A velencések kivételével mindenki megsiratta ezt a fejedelmet, ezek viszont halálának első hírére akkora jókedvre derültek, mint mondják, mintha ennél kellemesebbet és örvedetesebbet sohasem hallottak volna; és bizony nem ok nélkül, hiszen tudták, hogy egyedül ő okozta Velence szerencsétlenségét Dalmácia miatt. Testét Fehérváron temették el a szentséges István bazilikája melletti kápolnában, amelyet sírhelyéül építtetett. (520) Azt mondják, hogy Erzsébet királyné ez után a tizenhatodik napon a nagyszerűen megajándékozott kápolnát tisztos papi gyülekezettel bővítette ki, hogy ott Lajos lelkéért naponta misézzenek. A király az üdvösség ezerháromszáz fölötti nyolcvankettedik esztendejében halt meg; negyven évig, egy hónapig és huszonkét napig uralkodott. Középtermetű, büszke tekintetű, göndör hajú és szakállú volt, derült ábrázatú, kissé előreugró ajkakkal, enyhén hajlott vállal, és úgy emlékeznek rá, mint mindenki más fölött álló királyra.

III. rész - Harmadik tized

Tartalom

22. Első könyv	273
23. Második könyv	287
24. Harmadik könyv	303
25. Negyedik könyv	316
26. Ötödik könyv	332
27. Hatodik könyv	348
28. Hetedik könyv	361
29. Nyolcadik könyv	376
30. Kilencedik könyv	390
31. Tizedik könyv	401

22. fejezet - Első könyv

Lajos királynak halála után két leánya maradt és egy unokaöccse, Károly; a lányok egyike Magyarország, másika Lengyelország királyságát nyerte el. A nagyobbik Mária volt, a kisebbik Hedvig. Károly, aki a Kis melléknevet kapta, és akiről azt beszéltek, hogy András király fia volna, még Lajos életében elfoglalta Nápolyt, mint később előadjuk, de bizony hogy Lajos fiának mondhatnám-e őt, mint sokan, vagy Andrástól való unokaöccsének, nem tudom pontosan, hacsak tán azt nem hisszük, hogy adoptálta őt. Midőn tehát egyik oldalról, a tenger felől a ligurok, a másiktól, a szárazföld felől az aquileiaiak és a carraraiak, Lajos szövetségesei háborgatták a velencéseket, a chioggiai flottát meg a nem sokkal előbb kötött békét, Orbán pápa, aki szeretete volna megbabolázni Johanna királynő pimaszságát, felkérte Lajost, hogy az ő segítségével tetézve bosszulja meg fivérének, Andrásnak a halálát, szerezze vissza az országot, amely a rokonaié volt, kergesse el Johannát, aki nemcsak övével, hanem a római egyházzal szemben is gonoszul viselkedett. Lajos készségesen megragadta a háborúzásra felkínált alkalmat, hogy mint két lányának, úgy unokaöccsének is országot szerezzen, mégpedig éppen azt, amelyet övéi jogarával volt szokás kormányozni. (5) Ezért Károlynak, aki – mint fentebb mondtuk – a trevisói földön ügyködött a velencések ellen, megparancsolta, hogy onnan kivonulva támadjon, igyekezzék visszaszerezni az atyai királyságot. Károly engedelmeskedett az utasításnak, a velencei és liguriai béke megkötésének örve alatt magához kérte a velenceiek követeit, de a békéről említést sem tett, hanem azt tárta fel előttük, amit az elméjében forgatott, majd nagy hirtelen hazament Magyarországra, és nyolcvan bajtársát elküldte a Piave folyóhoz, hogy átkeljenek rajta. Seregének vezéréként hátrahagyta Giannozzót, Salerno hercegét, és megparancsolta neki, hogy siessen Etruriába. Giannozzo maga mellé vette társként Alberiket, Cuneo grófját, és a germán Ferrobracciót, az egyik csapatkapitányt. Benyomulva Etruriába, összegyűjtötte a firenzei száműzötteket, és leszállt a sienai tájra. A sienaiak és a pisaiak a salernói Giannozzót sok pénzzel megengesztelték, hogy ne dülje fel a földjüket. Ugyanezt szerették volna a firenzeiek is, de mert kénytelenek voltak visszafogadni száműzöttjeiket, semmit sem bírtak kieszközölni tőle. Zsoldjukba fogadták az Acutónak nevezett Jánost, hogy az ő vezérletével üzzék el Giannozzót. (10) Míg ez végbement, Károly nyolcezer lovassal megjött Magyarországról, először lerohanta Arezzo környékét, megadás révén elfoglalta a guelfek és ghibellinek pártoskodásától marcangolt várost. Aztán sienai területre nyomult, megtámadta a firenzeieket, akik vezérüket tüstént elveszítve 40 ezer aranyért békét vásároltak tőle. Acuto Bagnacavallo városát eladta Este Miklósnak és Albertnek, akiknek nem sokkal előbb Manfredi Astorre a polgárok árulása révén titokban megnyerte Faenzát. Károly aztán egyenest Rómába ment, hogy fölkeresse Orbán pápát. A pápa tisztességgel fogadta, felhatalmazta őt az ország visszaszerzésére, aminek számos csapattal és erős lovassággal bátran neki is vágott. Azonnal szembeszegültek Johanna királynő csapatai, s mihelyt ezeket legyőzte, Nápoly felé fordította az útját; az ellenség megújította a hadseregét, ismét ellenállt, és miután ezt többször megfutamította, megverte, végre elérkezett Nápolyhoz, majd megadás útján elfoglalta a várost. (15) Abban a várban, amelyet Castelnuovónak neveznek, megostromolta Johanna királynőt; hogy az országot tehermentesítse, Alberiket és a germán Ferrobracciót önként elbocsátotta azzal, hogy próbálják meg a sereget zsákmányból vagy valami más módon táplálni. Károly Arezzo élére a verduni püspököt állította, aki a pártoskodást utálta, és egyformán bánt a ghibellinékkel meg a guelfekkel. De mert méltányossággal és jósággal nem tudta magához édesgetni a polgárok hajlandóságát, utóda Caracciolo Jakab nápolyi polgár lett. Amikor ez elkezdte a kormányzást, és hasonló igazságossággal, méltányossággal igyekezett lecsendésíteni a meghasonlott várost, a guelf népség lázadást szított, és beszorította őt a várba, ahová vele együtt a ghibellinek is beszaladtak. Caracciolo magához parancsolta Alberiket, aki Todi környékén tevékenykedett, éjszaka titokban bebocsátotta őt a városba, aki miközben a guelfek merészségét megfékezni iparkodott, a ghibellinek jóságát is szédülte, bár az asszonyok megerőszkölésétől tartózkodott. (20) Kisvártatva követte őt Ferrobraccio, és ami még megmaradt, mindenestől elpusztította, nagy zsákmányt juttatott a firenzeieknek is.

Míndez a nyolcvanegyedik évben történt ezerháromszáz után, mely időben új vihar kerekedett Galliából Itália fölé. Anjou Lajos ugyanis, feltűzelve a frankok királya és Kelemen ellenpápa rábeszélésétől, egyrészt Johanna kiszabadítása, másrészt Orbán letétele végett 30 ezer lovassal benyomult Itáliába, és először Bologna vidékén szállt meg. Károly észlelte a fenyegető veszedelmet, hátrahagyta a nemességet, és Arezzóból magához hívta Alberiket meg Ferrobracciót. A firenzeiek Orbán pápa kérésére Acutót Károlyhoz küldték. Lajos a marsokon keresztül a cassinói hegységhez ment. (25) Anjou megérkezésének második esztendejében tizenkétezer lovas jött át Galliából, akik az ő vezetésével a piacenzai, luccai, firenzei, sienai földön keresztül Arezzo területére érkeztek. A guelfek beengedték őket a városba, és azt Alberik vereségének harmadik évében a ghibellinékkel házról házra folytatott utcai harcban szédülták. A város erődjét a guelfek őrsége tartotta, melyet körülbelül negyvennapos ostrom után a gallok a hatalmukba kerítették volna, ha Lajos végzete közbe nem szól. Ennek hallatára Anjou engedett a kérésnek, felhagyott a hadjárattal, és eladta Firenze városát, majd feloldva az ostromot, visszatért Galliába. A nagy riadalomban Lajos hadserege nyomban feloszlott, méghozzá olyan csúfos módon, hogy a katonák kettesével-hármasával koldulva húzódtak vissza Galliába. (30) Orbán ezután

udvaroncainak egész seregével Nápolyba ment, hogy unokaöccse számára elnyerje a capuai hercegséget, és amikor ez nem sikerült, reményében csalatkozva fenyegetőzni kezdett. Károly tudomást szerzett a pápa nagyravágásáról és állhatatlanságáról, ezért ezután öröket állított mellé, akik elálltak a palota kijáratát. Orbán elpalástolta galád terveit, elbocsátást eszközölt ki, és azt színlelve, hogy nyaralni akar, Nocerába ment, ahol számos bíborost nevezett ki; a régiek közül hetet, akikről azt állította, hogy a királlyal együtt összeesküdtek a pápa ellen, tömlöcbe vetett. Aztán Károly ellen kezdett el dolgozni, hogy úgy lássék, mintha törvényesen tenné le őt a trónról. A jogszerűség látszatának a kedvéért kitűzte lemondatásának a napját, hogy ez jelenjen meg a pápai ítélőszék előtt. Károly azt válaszolta, hogy a mondott napra készséggel megjelenik, aztán haladéktalanul légiókat gyűjtött, és Nocerába ment, nem mint vádlott, hanem mint bíró, és megszállta, mint ellenség, hogy a pert Mars döntse el, ne pedig a száztagú bíróság. (35) Közbeavatkozott az Orsini családból származó Del Balzo Rajmund, a nolai gróf fia, aki ezután a tarantói fejedelemséget szerezte meg; ez maga mellé vette a csapatokat, amelyeket a király alatt vezényelt, és Orbánt az egész pápai kollégiummal együtt a tengerhez vezette, majd felrakta a liguriai flottára. Miközben Genova felé hajózott, a Nocerában elfogatott hét bíboros közül ötöt zsákba varrva a tengerbe dobott, ugyanúgy, mint az apagyilkosokat, akiket bőrtömlőkbe dugva szoktak a mélybe vetni.

De a történelem arra készlet, hogy térjünk vissza Máriához, és ezután sorra beszéljük el, mi történt koronázása után vele és Károllyal. Mária, Lajos lánya, ahogy apja a végrendeletében meghagyta, szerződés szerint úgy házasodott össze a brandenburgi Zsigmonddal, Károly császár akkor még gyermek fiával, hogy az idején való nászig ne vegye őt maga mellé férjként, a nász végrehajtása után pedig Zsigmond uralkodótársként álljon mellette. Ezt a feltételt akkor egész Magyarország szívesen fogadta, hiszen Lajos király felejtethetetlen jótéteményei mindenkit egyformán lekötöttek. (40) Mivel a nász ekkor még korai lett volna, az atyának, Lajosnak érdemei miatt viszont mindenki adósnak érezte magát, az interregnumot pedig nem szívesen fogadták, Máriát olyan szeretettel és olyan kedvező szavazataránnyal emelte királyi trónra egész Pannónia, hogy nem királynőnek, hanem királynak kiáltották ki, és úgy tisztelték őt. Amit nemétől a természet megtagadott, azért a szerencse áradó kedvezéssel kárpótolta; királynő helyett mindenütt királyként üdvözölték, és míg férjet nem vett maga mellé, Pannónia akaratóból mindig királynak neveztek, és így írták valamennyi oklevélben. Sőt, a teljes főpapi, főúri és nemesi rend kíséretében elvitték Fehérvárra, ahol szabályszerűen megkoronázták, nehogy azt mondhassák, hogy a szent korona, melyet valami isteni szellem Magyarország fejedelmeinek rendelt, őt méltatlannak találta; könnyen le lehet ebből mérni, mekkora volt Lajos jósága és milyen kegyeletes volt az emléke. Bár serdülő leányként jutott uralomra, és úgy látszott, hogy éretlen kora még nem tud megfelelni a feladat súlyának, anyja bölcsességével mégis derekasan teljesítette a feladatát, és bizonyára még sokkal jobban teljesítette volna, ha kedvezőbb szerencsét nyerhet osztályrészüln – hiszen minden királyság joga ennek hatalmában van –, vagy ha inkább a saját, mint a mások akarata szerint intézte volna a legfontosabb dolgokat. Ott volt ugyanis Garai Miklós, a nemzetsége és vagyona folytán egyaránt igen tekintélyes férfiú, akit derék tettei miatt Lajos hajdan az úgynevezett nádorság tisztére emelt; az anya, Erzsébet, leginkább vele szokott tanácskozni, mert hűségesnek és jóindulatúnak ismerte őt. (45) Ő, amit Lajos királynak életében nem tudott visszafizetni, azt halála után feleségének és leányának igyekezett törleszteni, nehogy a hálátlanság vádjá érje. Sohasem távozott a királyné oldala mellől, mert nem akarta, hogy a gyenge nő a különböző szándékok között meginogjon; amennyire rajta állt, azt tanácsolta Erzsébetnek, ami méltóságának és érdekeinek használni látszott. Ez viszont felismerte a nádor lángoló hűségét, teljességgel megbízott benne, mindent az ő akarata szerint csinált, tanácsa nélkül nem tett semmit, mert tudta, hogy a férfi megbízható, tapasztalt és mindenestől az ő szolgálatára szentelte magát. Ez a királyné előtt szerzett tekintélyét lassacskán kevésbé ildomosan kezdte felhasználni, arra biztatta, hogy főembereit ne emelje föl túlságosan, ne ajándékozza meg mértéktelenül, máskülönben ellenőrizhetetlenül hatalmassá válnak, és nem teljesítik a parancsokat, vonakodnak a hűségtől és a szolgálattól, márpedig akiket a hirtelen támadt kevélység megront, azok lázongást szoktak támasztani, okosabb, ha úgy tartja őket, hogy ne tudjanak nagyon ártani; (50) továbbá egyeseknek, akik túl hatalmasak, meg kell nyírítani az erejüket, el kell venni a hivatalaikat, bármilyen félelmetesek legyenek is, nehogy felfuvalkodjanak; csak azoknak a hű embereknek kell juttatni tisztséget és ajándékokat, akik sosem hiányoznak az oldala mellől; nincs senki, aki Lajos gyermeke iránt szembetűnőbb hűséggel és állhatatossággal viseltetne, mint ő, hiszen annak iránta tanúsított jóságát ő semmiképpen sem tudja elfeledni. Befolyása alá vonja a királyné elméjét, rábeszéli, amire csak akarja, és mindent a saját feje szerint cselekszik. Emiatt az asszony sok főúrra gyanút fogott, számos ártatlan iránt gyűlöletet és gyanakvást kezdett érezni, és ezzel meggondolatlanul kihívta némelyek elégedetlenségét, sőt utálni kezdték, mert látszott, hogy nem egyformán kedvel mindenkit. Amikor az egyiket megtiszteltetésben a másik elé helyezte, az egyenletlenség és széthúzás magvát szórta szét az arisztokraták között, akik magukat Miklósnál előkelőbbnek tartották; rossz néven vették, hogy a többiek mellőzésével egyesegyedül övele tanácskozik. (55) Mód nélküli gyűlölség lángolt fel emiatt az előkelők között, és elsősorban a Garai-ház ellen, mint amelyik nemcsak arra törekszik, hogy náluk nagyobb hatalommal rendelkezék, hanem mindahány főurat ki akarja rekeszteni a királyné kegyéből, és el akarja nyomni. Ezért tehát Lajos érdemei is kezdtek elhomályosulni, egészen megcsömöröltek a szűzi uralomtól, és kezdték azt semmibe venni. Kölcsönös háborúskodás támadt a mágnások és nemesek között, egyik a másikra nyílt erőszakkal rohant, idegen tulajdont

rabolt, fegyverrel pusztította a falvakat és a városokat. Sokan lázadni kezdtek, az előkelőségek közül többen elpártoltak, és más királyt akartak választani. A hűtlenség először ezeket fertőzte meg: az olasz nemzetből született zágrábi püspököt, akit Lajos adományozott meg ezzel a méltósággal, aztán István erdélyi vajdát és öccsét, Andrást, akiknek apjuk László volt, valamint Simontornyai Istvánt meg Jánost, Horvátország előljáróját, és Jánost, a keresztes lovagot, Vrána főpapját, akik jöllehet mindnyájan alacsony sorból származtak, és egykor Lajos jóindulatának köszönhetően emelkedtek fel mind méltóságban, mind vagyonban, mégis valamennyien összeesküdnek Mária ellen. (60) Megállapodásuk szerint titokban fölkeresik a többieket, szapulják és átkozzák a nőuralmat, kárhoztatják a magyarok türelmét, felpanaszolják Garai Miklós zsarnokságát, különböző bűnökkel rágalmazzák, és változatos érvekkel bizonygatják, miféle veszedelem fenyeget minden egyes nemest. Sokan egyetértettek a véleményükkel, mégpedig elsősorban azok, akik szeretik a zavargást. Hozzá tették ehhez, hogy a királyné elfordult minden tisztességes embertől, megakadályozza a bejutásukat, csakis Miklóst ereszti be a tanácsterembe, a többieket megveti, a nemesség legnagyobb részére görbe szemmel néz, csak a Garai családot respektálja, lebecsüli a főurak szolgálatát, azt sem tartja emlékezetében, mennyi vért ontottak egykor, Lajos idejében; egyszóval nincs veszedelmesebb és túrheterlenebb az asszonyok uralmánál, és éppen nem volna indokolatlan, ha egy derék és törvényes úrról gondolkoznának. Ezek a beszédek, bizony, nem kismértékben duzzasztották az összeesküvők számát, melybe a lovagok tekintélyes tömege is beállt. (65) Midőn azok, akikről beszéltünk, elszakadtak Mária hűségétől, és egymás között gyakran tartottak titkos tanácskozásokat a megválasztandó királyról, mindannyiuknak csak a Kis melléknevű Károly jutott az eszébe, Apulia fejedelmi nemzetségből született királya, Lajos unokaöccse, akiről azt remélték, hogy a nép beleegyezésével biztosan állíthatják szembe Mária uralmával és Miklós zsarnokságával.

Miután tehát Károly meghívásában egymás között megegyeztek, közös akarattal úgy döntenek, hogy követként a zágrábi főpapot küldik hozzá; ez készséggel fogadja a rábízott feladatot, hiszen ő a frakció alapítója. Hogy a dolog biztonságosan menjen, eközben végrehajtják az asszonyi parancsokat, megfizetik az adót, és úgy látszik, mintha egyáltalán nem vonakodnának a törvényes engedelmességtől. A követ azt színleli, hogy fogadalma teljesítése és túláradó ájtatossága viszi őt Rómába, nehogy úgy lássék, mintha lázadást szítani menne Itáliába. Mária még nem uralkodott két teljes éve, amikor ez Károly meghívása végett elindult Itália felé. Elért Sipontóhoz, és megállás nélkül ment Nápolyig; ide megérkezve úgy vélekedett, hogy a késlekedés minden súlyos dologban veszedelmes, ezért semmit sem tartott fontosabbnak, mint hogy sürgősen fölkeresse Károly királyt, előadja az üzenetet, és gyorsan meggyőzze őt a saját igazáról. (70) Ezért habozás nélkül azonnal Károlyhoz megy, és miután lehetőséget kap arra, hogy titokban szóljon, először is szívélyesen üdvözlí, majd a legalázatosabban így beszél hozzá:

Őseid szentséges emlékezete, akik országunkat mindig a legkegyelmesebben kormányozták, és ezért sohasem merülhetnek feledésbe, most arra késztet minket, hogy úgy fussunk hozzád, mint Magyarország szent királyainak igaz maradékához, biztosak lévén abban, hogy minket, akik mindig a tied fennhatósága alatt álltunk, bajunkban sosem fogsz cserbenhagyni. Sőt, ezúttal eltökélt lélekkel még biztosabban reméltük, hogy a pannon nemzetet, amely mindig a tied védnöksége alatt élt, sem jó, sem balsorsában nem fogod elárulni. Jól tudjuk, kegyelmes fejedelem, hogy a szent királyok vére immár egyedül benned folyik, és hogy fejedelmeinktől ennyire megfosztva csak te maradtál, akiről úgy gondoljuk, hogy Magyarország gondját viselheti és az ősi királyságot kormányozhatja, és aki felől bizvást remélhetjük azt, amit a magunk számára szükségesnek tartunk. Biztat minket felséged kiválósága, melyben – úgy látjuk – egyesült őseid bölcsessége, erénye, szerencséje. (75) Ezért, mivel nemzetünk egyetlen reménye vagy, mint ahogy ez üzenetből megtudod, minket Magyarország tekintélyesebb főurai azért küldtek hozzád, hogy végre megemlékezzél a hányattatott országról, örökségedről, és az ősi birodalomnak ne helyezd elébe azt, amelyet Itáliában birtokolsz. Hogy jövetelünk oka milyen tisztességes, azt, király, halld röviden. Miután meghalt Lajos, aki egész Magyarország és a keresztény közösség előtt oly nagy érdemeket szerzett, hogy úgy véljük, méltán helyezhető az istenségek közé, e jeles szülő kedvéért, aki minket múlhatatlan érdemekkel lekötölezett, hihetetlen szeretettel és minden rend szavazatával királyként köszöntöttük szülöttjét, Máriát, megparancsoltuk, hogy így nevezzék őt, mert más örökösét nem találtuk a két Pannóniában; azt gondoltuk, hogy ezzel a készséges hálaadással Lajos szellemét lekötölezzük és irántunk mindörökre jóindulatúvá tesszük, abban a hiszemben, hogy tettünk nem kevélységet ültet a nyakunkba, hanem hasznót hajt. Ezenfelül nagy örömmel megkoronáztuk őt, hogy úgy látszott, nem okoz nagyobb bánatot Magyarország atyjának elvesztése, mint amilyen hallatlan boldogság Mária király kikiáltásából fakad. Csakhogy, miután mindent az asszonyi önféjűség kezdett igazgatni, a dolog egészen másképp alakult, mint ahogy reméltük. Az anyja, Erzsébet, észrevette, hogy lánya még éretlen az uralomra, és még nem bírja el a jogart, ezért ő akarta ellátni a hivatalt, kezdett mindent a saját és Garai nádor akarata szerint intézni, csak őt hívta tanácskozni, visszautasította a többi főurat, és mindent a nádor óhaja szerint cselekedett. (80) Ő sok alaptalan gyanút ültetett Erzsébetbe, naponta bevádolt valakit, visszas döntéseket sugalmazott, arra ösztökölte, hogy azoktól, akiknek erényeit veszedelmesnek tartotta, vegye el tisztségeiket, és fokozatosan gyengítse meg őket. Így tehát, Károly, nem Mária és nem szerencsétlen anyja vezeti az országot, hanem egyedül a nádor az, aki

széltében uralkodik Magyarországon, kegyetlen zsarnokságot gyakorol, és a derék emberek előtt kénye-kedve szerint elzárja a királynéhoz való bejutást; főlemel egyeseket, alátaszít másokat. Ezért a főrangúakat mind méltatlankodás kerítette hatalmába, a gazembereket pedig olyan merészség töltötte el, hogy félredobva a szemérmességet, megtagosva törvényt és jogot, mindenhova behatol az erőszak, mindenütt dúl a rablás, a főurak közül egyik a másiknak hadat üzen, felgyűjtja a falvakat, elhajtja az embereket és a barmokat, végül is mindent betölt a vas meg a tűz. És az egyedi háborúskodás általánossá fajul, belső polgárháborúvá, melyben a főurak és a nemesek kölcsönös veszedelme napról napra súlyosbodik. Mária, aki a hánykolódó királyság gyepelőjét fogja, részint neme, részint kora folytán képtelen e súlyos dolgokat irányítani, és mint Phaëthont, őt is gyermeki tapasztalatlanság és idegen indulat ragadja magával, és mintha leszédült volna a trónról, értetlenül és félve bámulja a szélesen terjedő tűzvészt. Balga kegyeletünk és hiú hűségünk juttatott ide, mert míg arra törekedtünk, hogy Lajos szellemének kedveskedjünk, és ezért Máriát ostobán királyné tettük, magunkat és vagyonunkat a legsúlyosabb bajba taszítottuk. (85) Most a főrangúak túlnyomó többsége hozzád küldött engem, azért, mert mi téged a legnagyobb szeretettel és ünnepélyes kihirdetéssel királynak kívántunk és választottunk, tehát minden késlekedés nélkül vigyelek Magyarországba. A főpapak és főurak tudtával jöttünk hozzád, Károly, szent királyaink egyetlen tisztelendő leszármazottja, hogy a felajánlott királyságot habozás nélkül fogadd el, azt a királyságot, amelyet nem is annyira mi adunk neked, hanem – mint mondtam – ősi örökségként jogosan téged illet meg, és amelyet kegyeletsértés és tunyaság bűne nélkül vissza sem utasíthatsz. Az, amit mi ajánlunk, a tied, míg viszont az, amit Itáliában birtokolsz, a másé, és a pápai hatalomnak engedelmességed, csak könyöradományból bírható, veszélyeztetett, ingadozó és bizonytalan. Mi érte itt egykor a te Andrásodat, mennyit hadakoztak itt Lajos és a magyarok, mennyi vért ontottak, mennyit szenvedtek, lehetetlen lágy szavakkal ecsetelni, úgy, hogy meg ne sértsem, fel ne szaggassam a behegedt sebeket. Azt pedig nagyon is világosan kell látnod, mit mesterkedik most Orbán pápa becstelensége, márpedig ő, aki bűnös kezét nem tartotta távol a saját legszentebb testületétől sem, ugyan nem fog kegyelmezni neked, akit nem azért hívott a Pannóniából Itáliába, hogy itt uralkodjál, hanem hogy a számára ellenszenves Johannát elkeressed. (90) A hosszú tapasztalat már eléggé megtaníthatott arra, hogy a pápák mindig inkább a saját hasznukkal törődnek, mint a másokéval. Hiszen a nápolyi királyságért sok harcot folytattál, te magad is tanú lehetsz arra, hogy milyen változékonyak a taljánok szándékai, hányféle cselük van, amit a legóvatosabb sem tud kivédeni soha. Cserélgette ez az ország a rómaiakat, a görögöket, most a gótokat, most a longobárdokat, aztán a gallokat, a germánokat, a normannokat, az aragóniaiakat, néha-néha a szerecseneket félté; csakis a lázongásnak, a fejedelmek bukásának örül és ujjong; most idegen fennhatóság alatt és könyöradományból kell birtokolni. A tied, sőt a te magad példáján a legpontosabban megtanultad, milyen változékony a pápák szándéka, mennyit ér jóindulatuk. Hát gondold a saját javadra, Károly, emlékezz arra, hogy magyar vagy, hogy a szent királyok nemzetségéből születél, győzd meg magad arról, hogy biztonságosabban fogsz uralkodni a tied fölött, mint idegeneken, köpönyegforgatókon, ámbár bölcsességeddel, erőddel és a magyarok segítségével mindkettőt megtarthatod. (95) Képzeld el, hogy ebben az országban nagyon sok ellenséged van, sőt hidd el, hiszen naponta tapasztalod! Az ősi és dúsgazdag Sanseverino-ház barátságtalan veled szemben, a pápa még inkább. Ott vannak ellenségként a gallok, akik szárazon és vízen roppant hatalommal rendelkeznek, és akik az országból kiűzve éjjel-nappal másra sem törekednek, mint hogy a nekik járó birodalmat visszaszerezzék. Hát, ha a saját jól felfogott érdeked meg nem indít, nem illendő-e, hogy kegyeletből távozz most innen, és ne hagyd cserben dühöngő viharban hánykolódó nemzetedet, melynek segítségével és vére árán szerezted a nápolyi királyságot? Vajon, míg Magyarország háborog, te üldögezhetsz-e nyugalomban, hiszen ha azt veszni látod, nem uralkodhatsz bizony sem itt, sem ott. Ezért könnyezve és leborulva kér most, könyörög Magyarország, hogy tekints rá nagy bajában, mert nemcsak külső, hanem belső háború is gyötri, kínozza kegyetlenül. (100) E szerencsétlen nemzet a magas sarkvidékről szállt le a Dunához, székhelyet foglalt magának, és minden szomszéd ellensége lett, ellenség közepén tanyázik, és mert most nincs erős kormányzója, kívül-belül kegyetlen vihar tépázza. Képes vagy-e száraz szemmel, nyugodt szívvel nézni ezt, amikor tudod, hogy a te javad is a magyarokéban gyökerezik? Ezért rajta, győzhetetlen fejedelem, akit kezdettől fogva szerencsés előjelek közepette Pannónia királyaként üdvözöltünk, bátran kezdj neki e hadjáratnak, gyűjtsd össze ragyogó csapataidat, azonnal tedd rendbe az országot, helyezz mindenhova megbízható őrséget! Útravalót bőségesen hoztunk neked, sereget is toboroztunk, amely Pannónia lecsendesítéséhez fölösen is elegendő lesz számodra. Csekély létszámú katonaságra van szükséged, mert felséged megpillantásakor ki-ki le fogja tenni a fegyvert, hiszen mindenki üdvös érkezésedet várja. (105) Jöjj tehát, Károly, vedd át öröklött királyságodat, kérünk, könyörülj, hazád népén, melynek hűségével és segítségével te és őseid ily nagy nevet és birodalmat szereztetek! Gondold arra, hogy az ő könyörgő szellemük ugyanarra ösztönöz és kér, hiszen súlyos fájdalmat okoz nekik, hogy országuk, amelyre életükben oly gondosan vigyáztak, most mindenestül válságba kerülve övéiknek nemtörődömsége és kötelességmulasztása következtében tönkremegy. Fogj tehát fegyvert szerencsés előjelek között, és az isteni királyok pártfogó szellemeitől segítve kelj át a Pannóniákba, csillapítsd le a mágnások viszálykodását, oltsd el a tüzet és a belháború lángját, melyet a gyenge asszonyok nemük folytán erőtlen tehetsége képtelen megfékezni. Vedd fel az atyai ország gyepelőjét, amellyel asszonykezek nem tudnak kormányozni; vedd pártfogásodba külső háborúságokkal sanyargatott nemzetedet, mely – ha kitűnő vezére akad – mindig a földkerekség félelmére

szolgál. Hiú kegyeletből, veszedelmes meggondolatlanságból hibáztunk ugyan, amikor asszonyi hatalomnak vetettük alá magunkat, de jöveteled jóváteszi a hibát, és a jogar, mely a gyenge asszonykézből kikívánkozik, a te erős jobboldal fölemelve mindent szerencsésen rendbehoz. Ezért hát fogadd el a neked ajánlott országot, gyorsan és bátran övezd fel magad a szerencsés vállalkozásra!

(110) A szónoklat után bemutatta a tekintélyesebb előkelőségek pecsétjével ellátott megbízólevelet, megmutatta az utazásra és a katonaiállásra szánt pénzt. Károlyt meggyőzte a zágrábi beszéde, derűsen átölelte a főpapot, először is hálás köszönetet mondott az uraknak és a követnek, majd, mivel az ügy igencsak nagy jelentőségű volt, nehogy úgy lássék, mintha vaktában váгна neki, megígérte, hogy harmadnapra válaszol. Kiadta az utasítást, hogy a legnagyobb tisztességgel szállásolják el őket, aztán töprengeni kezdett. Egyik oldalon a nyugalom, feleségének és gyermekeinek kedves társasága, az Itáliában frissiben szerzett ország a nyugton maradást ajánlotta. Azt is fontolgatta, hogy milyen veszedelmes és nehéz dolog naponta újat próbálni, a biztos helyett bizonytalanul keresni, hogy mennél többre törekszik, annál inkább kiszolgáltatja magát a szerencse hatalmának, és egyre súlyosabb bonyodalmak közé keveredik. (115) Másrészt kegyetlenül kínozza az uralomvágy, hogy tudniillik gyermekeiről gondoskodnia kell, milyen hasznos és pompás lenne, ha egyiket a magyarok, másikat az olaszok élére állítaná, és ha mindkét országot megszerzi, könnyedén lecsendesít mindent. Közben felmerült a szánalom a szenvedő Magyarország iránt, a tunyaság vétké, meg hogy az a férfi, akit a természet uralomra szült, ha a neki felajánlott és öröklött királyságról önként lemond, sohasem moshatja le magáról a gyávaság bélyegét. Végül győzött az uralomvágy, és mert felesége volt szemében a legdrágább, úgy határozott, hogy közli vele a döntését, feltárja előtte a lelkét, és ha lehet, megpróbálja érvekkel a saját álláspontjára vonni. Elmeséli neki, hogy a magyaroktól követek érkeztek, akik felajánlották a trónt, úgy véli, hogy ezt az alkalmat semmiképpen sem szabad elszalasztania, hiszen a tapasztalat megmutatta, milyen változékonyak az apuliaiak szándékai és a taljánok fondorlatai. Felhossa Orbán pápa és a Sanseverino-ház ellenséges érzelmeit, a gallok megátalkodott lelkületét, akik nemrégiben hatalmas hajóhadat és szárazföldi csapatokat állítottak ellene; (120) ezenfelül, hogy idősebb fiát magával viszi Pannóniába, és mihelyt megszerzi az országot, átadja neki a jogart meg a koronát, ő maga, rendezve a dolgokat, nyomban visszatér Itáliába, hogy magyar pénzzel és segítséggel a nápolyi birodalmat is biztosítsa; végül, hogy – hiszen minden hatalom az istentől való – a királyok szellemének jóváhagyásával hívják őt az ősi trónusra. Amikor ezt a felesége meghallotta, mintegy előre megérezve a fenyegető veszedelmet, úgy rátört a fájdalom, hogy – mint mondják – könnyezve ezt mondta:

Ó, micsoda szörnyű szerencsétlenségre jöttek hozzánk ezek a követek! Ó, Károlyom, milyen silány ítélőképességgel mérlegeled a dolgokat! Nem tudod, jaj, nem tudod, milyen veszedelmes volt mindig Magyarország, minden baj melegágya! Mennyiféle belső ármánykodás, vetélkedés tölti be, úgyhogy addig, amíg belső és külső öldöklések el nem pusztítják, a békességnek még csak nyoma sem lesz látható a Pannóniákban. (125) Olyan nemzet ez, amelynek lelke sohasem tárulkozik ki, óránként új cseleket kohol, óránként tízszer változik; a másoknak tetsző arckifejezést ölt, de más van a száján, más a szívében, amely titokban folyvást forral valamit, ezért mindig csak a más kárán, a királyok cserélgetésével keresi a hasznát. Ujjong a gyilkosságnak, örvend a kegyetlenségnek, és a barbárnál is irgalmatlanabban pusztít mindenfelé. Semmit sem vet meg mélyebben a nyugalomnál; az első csapdát szokás szerint királyának állítja, mint a megelőző uralkodók példája mutatja, amelyből, ha józanul felidézed, könnyen kiszámíthatod, milyen döntésre kell jutnod. Ezért hát, édes hitvesem, utasítsd vissza a hitszegő nemzet ígéreteit; nem az atyai királyságot kínálgatják ezek neked, hanem tulajdon veszteted. Ne higgy, kérlek, Károlyom, a szkíta mesterkedéseknek, ha önmagadnak és a tieid üdvének hasznára akarsz lenni. Vedd figyelembe nővéreid érdekét is, és tekintsd a mind irántad, mind atyád iránt nagy érdemeket szerzett Lajos szellemét. Kevéssel halála előtt erős lovassággal Itáliába küldött téged; az ő vezérletével és zászlaja alatt foglaltad el Apulia királyságát is. (130) Tehát elég nagy területen uralkodó Itáliában; itt van a királyságod, itt vannak a gyermekeid, itt a feleséged, egyszóval itt van a te Magyarországod; ezért harcolj, őket véd! Nem illik megsértened Lajos végakarátát, aki Magyarországot Máriára hagyta, és férjéül jelölte Károly császár fiát, Zsigmondot, rád pedig Apuliát testálta. Hidd el nekem, ha mások kedve szerint elkövetsz valamit az atyai királyságban trónoló ártatlan szűz ellen, súlyos büntetést fogsz fizetni. Isten sohasem tűrte közönyösen az ártatlanok, különösképp a nők bántalmazását, jogfosztását, és elsősorban a szüzek állnak a pártfogása alatt. Herkulesre, nem az országodat követeled te vissza, Károly, hanem a saját véredre emelsz fegyvert, és így magadra meg gyermekeidre hozol pusztulást. (135) Ami pedig az ország válságos helyzetét illeti, az isten megnyilatkozó jósága arra biztat, hogy ne veszítsd el a bizalmat sem önmagadban, sem az itáliai ügyekben. Isten segítségével üztel el nemrégiben Ottót, Bajorország hercegét, aki népes hadsereggel tört be Itáliába, hogy téged az országból kivessen. Anjou Lajos 30 ezer lovassal özönlötte el Itáliát, és amikor a végzet nemsokára váratlanul elébe vágott, az óriási hadsereg oly nyomorultán züllött szét, hogy kettesével-hármasával koldulva húzódtak vissza Galliába. Óvakodj tehát a pannonok ármányaitól, utasítsd vissza a felkínált uraságot, vagyis inkább a halált és pusztulást. Ne fertőztesd meg véred szent csarnokát, ne

sértsd meg Lajos szellemét, mert ha ellenkezőleg cselekszel, tudom, hogy abból pusztulásod következik, amit az irgalmas isten távoztasson.

Ezeket mondva a földre rogy, könyörögve átöleli a király térdét, és az istenekre, a gyermekeikre, mindenre, ami emberi vagy mennyei, rimánkodik neki, hogy ne vállalja ezt a szerencsétlen hadjáratot. (140) Ő azonban makacsul kitart elhatározása mellett, úgy véli, hogy az asszony érzelmei és félelmei a neméből fakadnak, és a mély hitvesi szeretetnek tulajdonítja azokat. Később, amikor rájön, hogy nejét nem tudja meggyőzni, elpalástolja a gondolatait, nyugtatgatja őt, ahogy tudja, bátorítja, hogy ne gyötörje az aggodalom. Majd elküldi, és mert izgatja a vágy, hogy uraságát kiterjeszthesse, maga elé kéri a követet. Ez tüstént odamegy, a király pedig a vártól is kedvezőbb választ ad, kijelentve, hogy Magyarország felkínált királyságát elfogadja, a szent koronát és a nagy tekintélyű jogart, amelyek ősei jelvényei voltak, nem utasítja vissza, elvégre ezt vétek nélkül nem is tehetné, sőt, hogy a felkínált méltóságnál semmit sem tart fontosabbnak; örökre lekötelezi magát a pannonoknak, akik a királyi leszármazottakat nem feledték el, hanem Itália kellős közepéből is igyekeznek azokat hazavinni; ha a megkezdett tárgyalások kedvező eredményre vezetnek, mindnyájuknak a legmelegebb köszönettel, az egész országnak pedig javára szolgál. Megparancsolja, hogy mindent titkoljanak el a királyné elől, ami történik, nehogy a kelleténél többet szenvedjen. (145) A zágrábi főpap a kedvező válasz birtokában a flotta felszerelésére biztatja. Iszonyú tél dühöngött akkor. Míg nem lehet hajóra szállni, Károly flottát ácsoltat, sorozást tart, pénzt gyűjt, mindenhonnan élelmet hozat. A követ segíti őt a magával hozott összeggel, és iparkodik mindent előteremteni, ami a hadakozáshoz kell. Károly mindent rendben előkészít, nehogy úgy lássék, mintha a hatalmas vállalkozásnak hebehurgyán fogna neki, és hogy a nápolyi királyságot ne tegye ki veszélynek, minden várat kellőképpen fölszerel munícióval, őrséggel, élelemmel, a tartományok élére megbízható előjárókat állít.

Végre elrendezvén az itáliai ügyeket, midőn a hajóra szállás napja beköszöntött, vigasztalta a feleségét, hogy ne sirassa oly keservesen indulóban levő férjét. Bár a nagyravágyás magával ragadta őt, lelkében mégis ott forgatta az asszony szavait, és rágódott, hogy vajon nem bizonyulnak-e azok igaz jóslatnak. (150) Ezért, nehogy a királynét tönkretégye a kétségbeesés, meg nehogy a vállalt hadjárat kudarca az egész családot sújtsa, fiát, akit magával akart vinni, otthon hagyta az anya vigaszaként, mert mérhetetlen fájdalmát más módon nem tudta mérsékelni. Miután mindezt rendben elintézte, először a kiskirályok és nemesek tiszteletet keltő lovascsapatával Sipontóba ment; a követ sosem távozott mellőle, mert a legnagyobb gonddal vigyázott, nehogy a királyné könnyein és könyörgésein ellágyulva késekedjék. Itt felszállt az előkészített hajóra, és a szokottnál gyorsabb menetben nyolcadnapra Zenggebe érkezett. Néhány főúr a megbeszélés szerint megérkezése előtt idejött egy légióval, hogy az érkező Károlyt tisztességgel fogadja, és az országba való belépésekor királyként köszöntse. Nagy tetszéssel és üdvözléssel vezetik be Zenggebe, szerencsekívánatokat kiáltoznak feléje. (155) Itt három napig pihenteti tagjait, ezalatt fölszerelik a sereget, aztán átkelnek az Adriai-hegységen, és a hatodik napon Zágrábba érkeznek. E várost egykor állítólag Olaszfalunak nevezték; püspöke, hogy követi megbízatásának megfelelően méltón fogadja a királyt, a lehető legszívélyesebb vendégszeretettel vezette be. Úgy határozott, hogy néhány napot időzik itt, míg az új király megérkezését mindenki meghallja, mire az asszonyok hűségéről sokan átpártolnak, elvetik a nőuralmat, és az iránta ébredt reménység napról napra hízik. Eközben levelek útján gyarapszik a hívek tábora, fellobban a barátok buzgalma, megszilárdul az ingadozók bátorsága, az ellenfelek nagyobb részét megpuhítja az ígéret meg a hízélgés; sőt, a bűnösöknek büntetlenséget, a városoknak kiváltságot, a népnek adócsökkentést, a katonáknak nagy zsoldot ígérnek. (160) Titkos küldöncöket menesztettek a kiskirályokhoz és a főurakhoz, hogy mindenhonnan szavazatokat szerezzenek; soknak tisztséget, püspökséget, hatalmas adományt helyeztek kilátásba. Ezekkel a mesterkedésekkel Károly akkora szimpátiát keltett maga iránt, hogy úgy látszott, a királyi palotát ellenkezés nélkül elfoglalhatja; ezért nap mint nap sokan hívogatták levélben az ország birtokbavételére.

Mária és Erzsébet nagyon is jól értesült mindenről, amit Károly eddig ellenük forralt; sok mindent azonban megbocsátottak, mert tudták, hogy asszonyi kormányzat nem kegyetlenkedhet; tudták, hogy ehhez férfi kell. Zsigmond, akit a császári udvarból még Lajos életében, gyermekkorában a királyi palotába költöztettek át, hogy majdani uralkodásához magába szívja ott a magyar nyelvet és szokásokat, tudomást szerzett a lázadás súlyosságáról, és anyósa sürgetésére megkötötte a házasságot, nehogy valami akadály megátolhassa a fejedelmi menyegzőt. Amikor a neki járó országot elkezdte pusztítani az a nem kis gyűlölség, amelyet Károly pártja szított, és megtudta, hogy vetélytársa megérkezett, a magyarok cselveteinek elkerülése végett magára hagyta a feleségét, és Csehországba húzódott. (165) A házasság végrehajtásának híre Károlyt nagy zavarba hozta, mert attól tartott, hogy a császár semmiképpen sem fogja jó néven venni, ha szülöttjét az ő kedvéért kitessekelik Magyarország királyságából, hanem fiának visszahozatala érdekében a legvégsőket is meg fogja kísérelni; így hát aggódni kezdett, hiszen tökéletesen ismerte a császár erejét és hatalmát.

Zsigmond távozása után az asszonyok magukra maradtak a királyi palotában, úgy tettek, mintha nem tudnának a lázadásról, és követet küldtek Károlyhoz, tudakolva, vajon unokatestvérként avagy ellenségként jö-e. Azt írták,

nem ok nélkül kérdezik ezt, mert ha testvérként kell fogadniuk, elébe mennek, mint dukál, és illendő tisztelettel veszik körül; míg viszont ha ellenség, amit egyáltalán nem hisznek, erőtlenség lévén, kegyelméért fognak könyörögni. Ez pedig, palástolva a gázságot, azt válaszolta, hogy nővérei érdekében jön, mert hallotta, hogy az országban kitört vihar tépázza őket; a jámbor Lajos emléke indította fel, mert nem tűri, hogy a sok bajnak kitett Mária veszélybe kerüljön. Megvallja, hogy a Pannóniákat a főurak egyenetlenkedéseinek kiigazítása, a vetélkedések megszüntetése, valamint az ország megbékéltetése végett látogatta meg, ezért azt ajánlja, hogy mindketten hagyják a félelmet és a gyanakvást. (170) Ismét feltámad a reménye, mely Zsigmondtól féltében hanyatlani kezdett; és mert úgy gondolja, hogy az asszonyok elhitték, amit a küldönczel üzent nekik, abban bízik, hogy a szeretet meg a segítség örve alatt biztonságban elfoglalja az országot, ezért gyorsan elindul Buda felé; követik emberei és barátai csapatai. A királynők, miután a választ megkapták, megértették, hogy pusztá szavakat küldtek nekik, de mert képtelenek voltak arra, hogy a közeledő ellenségnek erővel állják útját, kezdtek vele hasonló fortélyal játszani, úgy vélték, hogy csellel kell küzdeniük, mivel észrevették, hogy őket is csellel támadják. Mihelyt megjött a hír, hogy Károly közeledik, felkészültek bátyjuk és nem ellenségük fogadására; aranyozott hintóba ülve mentek elébe, és leplezték szomorúságukat meg félelmüket. Mikor pedig a találkozásra sor került, derült arccal fogadták, kölcsönös ölelgetéssel szeretgették egymást, a rokonságról megemlékezve könnyekbe törtek ki, jóllehet mindkét félnek ugyanaz a becsvágy töltötte el a lelkét. Aztán csapataikat egyesítve Buda felé vették az útjukat. Amikor beérkeztek a városba, Károly, hogy még jobban elleplezze szándékát, illem- és tisztelettudást mimelt, úgy döntött, hogy nem veszi igénybe a várat és a királyi palotát, míg alkalom nem adódik, hanem magánszállást foglal el.

(175) Midőn Mária és anyja között üldögélt, Erzsébet így szólt hozzá: Senki sem csodálhatja eléggé, Károly, szeretetedet, és háládatos lelkednek senki sem mondhat méltó dicséretet, hogy a mi kedvünkért és Lajos emlékezetéért elhagytad országodat, feleségedet, gyermekeidet, és megszanva a mi nyomorúságunkat meg Magyarországot, átkeltél a tengeren, legyűrted Dalmácia hegyeit, és Pannóniába jöttél. Bizony, olyan dolgot cselekedtél, mely nem kevésbé méltó hozzád, mint őseidhez, és most megmutattad, mily nagyra értékeled Lajos király jótéteményeit, midőn a helyzet úgy kívánván, azon igyekszel, hogy szülőltének hasonlóval viszonzd. Vetélkedsz Lajos jámborságával, és üdvös jöveleddel nyíltan megvallod, mit tett ő atyáért és a te érdekedben. Mi ugyan őszintén elismerjük, hogy mindazért a jóért, amit nekünk hoztál, és amit még tetézve hozni igyekszel, örökké adósaid leszünk, busás hálaadást mégsem remélhetsz tőlünk, hiszen gyenge nők vagyunk, hajtsd be tehát kamatostól az istenen, aki a bőven árasztott jámbor szolgálatokat megtéríti. Tudod, hogy lekötelezettjeid vagyunk, vagyonunkkal és hatalmunkkal tetszésed szerint élhetsz, a te véredet, a te nővéredet védelmezd, mint illik, és mégis, ha az utazás fáradalma megköveteli, pihenj ezen a szerény szálláson, amelyet választottál. (180) Károly hálát adott a szíves fogadtatásért, megismételte, hogy a szeretet adójának lerovása végett jött, és megerősítette, hogy sohasem fogja elfeledni a nagylelkű és szent életű Lajos jótéteményeit.

Az asszonyok ezután eltávoztak, a királyi palotába vonultak vissza, és éberén fürkésztek, mit művel Károly naponta; lesték a be- és kimenőket, sok kémet béreltek föl, akik mindent buzgón megfigyeltek. Ezalatt Miklós nádor, akinek irigysége a pártoskodást kiköltötte, nem távozott a királyné mellől, megbízható testőrséget és őrcsapatot szerzett, nehogy Máriának valami cselt vessenek; mivel tudta, hogy az ellen szinte a királyi palotában tanyázik, minden tehetségét arra fordította, hogy amennyire lehet, hathatós módon távol tartsa attól a veszedelmet. Míg mindkét fél csellel csatázott, Károly leste a vár elfoglalására alkalmas időt; látta, hogy a hozzá futamodó főurak napról napra többen lesznek, viszont az asszonyokhoz és a palotába igen kevesen mennek, és azok tekintélye lassacskán alászáll. (185) Hogy biztosabban cselekedhessek, először is fölvette a kormányzói címet, mint az ellenséges támadás elhárítója, és a kormányzás ügyével belopódzott a palotába. Ezalatt egyes bűnözők felbuzgatták a köznépet, hogy őt nyilvánítsák királlyá, Máriát pedig léptessék le, hiszen ki-ki tudja, hogy Mária uralma alatt a női nem gyöngesége következtében mennyi veszedelem fenyegeti Magyarországot. A lázongásra hajlamos csöcselék először alattomban gúnyolni kezdi az asszonyokat, aztán nyíltan mondogatja, hogy szerencsétlenek a magyarok, akiknek asszony parancsol, visszas az a társadalmi rend, amely a férfiakat a nők alá rendeli, felfordult már a természet rendje, és nincs más hátra, mint hogy az asszonyok helyett a férfiak szöjének, gyapjút fonjanak, ezek viszont helyettük fegyvert öltsenek, és mindenféle férfiúi feladatot ellássanak; ezért hát nem szabad tovább túrni a természetes szokások felforgatását, vissza kell állítani a férfiuralmat, nehogy a földkerekség elasszonyosodottnak nevezhesse a magyarokat. Amikor a nők meghallották, hogy utcán, sarkon, piacon, mindenfelé ezt kiabálják, már nem annyira uraságuk, mint életük veszedelmén aggódtak, attól tartva, hogy küszöbön a vég, lázadás és felkelés fenyeget, hogy a főurak árulása most már halálba sodorja őket, ezért szobájukban mély bánatba merültek, és jajveszéltek, hogy Lajos király érdemei ily gyorsan feledésbe merültek a magyarok körében.

(190) Károly, akit a köznép pártfogása elkapott, úgy gondolta, hogy nem kell tovább késlekednie, és a nemzef megbékéltetésének címén országgyűlést hirdetett, hogy azon mindenki által királlyá választassák; az asszonyok jól tudták, hogy ez királyválasztó országgyűlés lesz. A főpapok és a főurak a budai várban jöttek össze, melynek kapuit olaszok őrizték; itt kezdtek tárgyalni a királyválasztásról. Az előkelők zöme és a bárgyú tömeg Károlyt

jelentette ki királynak; azok a kevesek, akik Máriát pártolták, a köznéptől való féltükben hallgattak. A nép akaratából kihirdetett királyt szinte valamennyi úr megerősítette a tekintélyével. Mielőtt ez a gyűlés feloszlott volna, már szaladt is egy áldatlan küldönc Máriához, azzal a paranccsal, hogy a királyságtól megfosztatván, adja át a jogart, azt mondta, hogy ez a főurak határozatából és a nép parancsára történik így, hogy Pannóniát ne veszélyeztesse tovább az asszonyi uralom; a tapasztalat már mindenkinek elegendőképpen megmutatta, mire képes a női nem és tehetség; végezetül arra intette, hogy ha már a közösség így óhajtja, mondjon le a királyságról, szolgálta vissza a szent koronát meg a jogart, nehogy oly színben tűnjék fel, mintha egymaga állna szemben mindenkivel. (195) A megzavarodott nők eleinte szinte szólni sem tudtak a küldöncöz, aztán, amikor kissé magukhoz tértek, először Mária felelt röviden: A nekem jogszerűen adott atyai koronát sohasem adom át, és sohasem mondok le arról az öröklött jogról, amellyel ezt az országot elnyertem, ti viszont kövessétek az utat, amelyen elindultatok, én az áradattal szemben nem nyújtom ki a karomat. Nekem elég lesz, ha atyám, Lajos emlékezetére kikönyöröghetek tőletek az engedelmet, hogy jóindulatotokból biztonságban elfuthassak férjemhez Csehországba. Erzsébet kiigazította leánya válaszát: Méltánytalanul viselkedsz velünk szemben, barátom – mondta –, ha azt követeled, hogy ilyen gyorsan válaszoljunk neked, hiszen a gondolkozásra képtelen asszonyi elme nem tud rögtönzött választ adni. Ezért menj, és mondd meg azoknak, akik ideküldtek, hogy ez az ügy miránk és Károlyra tartozik, mi pedig ugyanabban a palotában lakunk, és itt tudunk szemtől szemben megfelelni neki. (200) Így bocsátotta el Erzsébet a kellemetlen üzenetet hozó nyomorult küldöncöt, aztán leányával együtt ismét szomorúságba merült, átölelték egymást, egyik a másiknak szolgáltatott okot a sírásra, és egybefolyó könnyeikkel öntözték egymást; mindkettő szenvedett, mert egyformán aggódtak életükért és méltóságukért. A siránkozáshoz jócskán hozzájárult a nemesasszonyságok meg a szolgálók serege, és mindannyian elsősorban Lajos király érdemeinek elhomályosulását, felejthetetlen jótéteményeinek elfelejtését gyászolták; ez a hálátlanság szomorúságot okozott, és messze űzött minden vigaszt. Mindannyian a bosszúálló istenhez könyörögtek, hívogatták a mennyei igazságszolgáltatást, és az ádulást megtorló fűriákat, Lajos szellemét idézték Károlyra és párthíveire. A zokogás lassacskán alábbhagyván, az anya arra biztatta a leányát, hogy mivel Károly, aki már megszerezte a királyságot, a koronát követeli és halállal fenyegetőzik, mondjon le az országról, vonuljon vissza a magánéletbe, nehogy az üvöltöző népség berontson az udvarba, és a királysággal együtt életüktől is megfossa mindkettejüket; úgy gondolta ugyanis, hogy a magyarok dühe a vadnál is vadabb, hiszen ezeknél mit sem szokott számítani a méltóság, az érdem, a női nem; ádázabban kegyetlenkednek mint a barmok, gyorsan fellobbannak, haragjukban semmit sem mérlegelnek, nem gondolják meg, mit cselekednek, mi lesz a következménye, csak az állati ösztön vezeti őket, leszegzik a fejüket, és ha haragra gerjednek, teljességgel elvesztik a józanságukat. (205) Hozzátette, hogy a vagyon, a királyság, a hatalom a szerencse markában van; ez kormányozza kénye-kedve szerint a földi dolgokat; a halandó léthez tartozik a csapás, száműzetés, nyomorúság, bilincs, nincstelenség eltűrése, mert a szerencse parancsára minden rossznak ki vagyunk szolgáltatva; nem alkotott a természet szánalmasabbat és gyengébbet az embernél; az állapotunkon szánakozó isten csak belül vértette fel az embert értelemmel, mely megtanít minket arra, hogy jó és balsorsunkat kiegyensúlyozottan viseljük; ő az, aki a magasból figyelni az emberi szíveket, eszébe vesz mindent, oltalmazza az ártatlanokat, és bünt nem hagy büntetlenül; végül azt tanácsolta, hogy hagyja el az udvart, engedjen a fékevesztett csöcselék dühének. Mária kitarított elhatározása mellett, mert eltökélte magát, hogy inkább meghal, mintsem hogy az udvart elhagyja vagy a koronát átadja. Az anya, miután mindezt elmondta, és felszárította kissé a könnyeit, Károlyhoz ment. Vedd át most, Károlyom – mondta –, a vad és durva Magyarországot, miután asszonyi kéz nem kormányozhatja azt, birtokold ősatyáid királyságát, kedved szerint irányítsd a pannon ügyeket, minket pedig, ha már a szerencse így akarja, engedj a magánéletbe. (210) Emiatt futott szét városszerte az az alaptalan hír, hogy Mária lemondott a királyságról és a koronáról. Károly megnyugtatta Erzsébetet; megígérte, hogy őt anyjaként, a másikat legdrágább nővéreként fogja tartani, és végezetül, amilyen meggyőzően csak tudta, szavát adta neki.

Károly elbizakodott ettől, és e nagy siker birtokában sürgette a koronázást. Fehérvárra országgyűlést hív össze, és az elorzott koronát odaviteti. A szertartásra meghívja Erzsébetet és Máriát, megparancsolja, hogy mindketten legyenek jelen, hiszen közös ügyről van szó. A kitűzött napra tehát négyszögű rendbe állított haddal Fehérvárra megy, a főpapok és főurak minden rendje követi őt; nemcsak a városba vonul be fegyveresen, harcra kész csapattal, hanem kevélyen az égi István templomába is; a szentegyház köré őrséget állít. A megbeszélés szerint megjelentek az asszonyok, akik úgy gondolták, hogy nem annyira a szertartás fényének emelése végett, mint inkább gúnyképpen és fájdalmuk keserűségének fokozására hívták meg őket; (215) Erzsébet mégis úgy vélekedett, hogy színleljenek, mert abban reménykedett, hogy az isten végül is megbosszulja majd e nagy elbizakodottságot, sőt, az égi vagy földi megtorlás reményével lányát is hasonló színlelésre vette rá. A koronázás napján, miután az utasítás szerint megérkeztek a bazilikába, először az égi István főoltáránál imádkoztak, aztán, mielőtt a mellékoltárokat körben felkeresték volna, letérdeltek Lajos kápolnájában, amely jobb kéz felé esett, hogy sírjánál ünnepélyesen engeszteljék szellemét. Mikor odaértek, ismét előtört titkolt szomorúságuk, és mintha a halottsíratásból sosem lehetne elég, könnyekkel és csókokkal borították el a sírt. Mária térdre borulva átölelte a követ, és így beszélt: Miért hagytál el, atyám, engem, nyomorultat? Miért nem

viseled gondját boldogtalan leányodnak? Miután a mennylakók közé emelkedtél, mint ahogy istenek és emberek előtt szerzett érdemeid követelték, a testtel együtt az emberi ügyek gondját is letetted mindenestül, nehogy az efféle nyugtalanságokkal való foglalkozás megzavarja elnyert boldogságodat. (220) Miért engeded, hogy lányod, akit az ország élére állítottál, ilyen veszélybe kerüljön, hajótörésünket a magasból szemléled, szentséges atyám, és jaj, könny nélkül figyeled; jótéteményeidet a gazemberek merészsége és a magyarok hálátlansága eltörölte, leányod és szerencsétlen anyja nemcsak a trónról vettetett le, hanem a nép gúnyolódásainak tárgyául is szolgál, ellenségtől körülkerítve azonnali halálra kell gondolnia; a testvéri gazság parancsára kell egyszerre túrnunk méltóságunk és életünk veszedelmét. Nézz ránk, atyám, a mennyekből, ha emlékszel még szülöttedre; ha az Pannóniának üdvére szolgál, és a szellemek is akarják, oltalmazd meg lányod méltóságát, amelyet haláloban reá hagytál; ha a végzet nem engedi ezt, ragadj ki e bajból gyors halállal, ne váljak nyomorult játékszerré az egész nép kezében. Majd olyan erővel kezdte odaverni a fejét, hogy ha a többi úrasszony meg nem akadályozza, eltökélt szándékkal kiadta volna lelkét az atyai sírnál; hangos kiáltozással az anya is rögtön odaszaladt.

Gyorsan befejezték a halottsiratót, mert már közeledett a koronázás órája, mindketten felszárították a könnyeiket, és elleplezve fájalmukat felültek az emelvényre. Szertartás közben, mint szokás, Károly föltelepszik a trónra, várja az uralkodói jelvényeket. (225) Az esztergomi érsek, akinek feladata a kihirdetett király megkoronázása és a királyi szentségekkel való felkenése, megfogja a koronát, és mielőtt feltenné a fejére, szokás szerint háromszor megkérdezi, akarja-e a nép, hogy ez legyen a király. Károly párthívein és a velük tartókon kívül kevesen kiáltottak, és minél határozottabban hangzott a kérdés, annál lanyhább volt a kiáltás. Az anyjával együtt jelen levő kitesztelt Mária meg az isteni Lajos feltörő emléke a gyűlés nagyobb részét váratlanul úgy eltöltötte méltatlankodással és szánalommal, hogy bárki csodálkozhatott volna az emberek lelkiállapotának kavargásán. Az ünnepélyes koronázás után még erősebben gyulladt fel a magyarok rokonszenve, mert senki sem tudott könnyek nélkül nézni az országotól jogtalanul megfosztott Máriára, úgyannyira, hogy ha ott helyben vezérük akad, a zsarnokot a templomban felkoncolják; leginkább Mária hívei szerették volna, ha vezetőre találnak. E lázadás főkolomposai lelkiismeret-furdalásukban csak szomorkásán tapsoltak és gratuláltak, a többieket pedig mind megszállta a büntudat e tett miatt. (230) Az ostoba tömegnek vele született tulajdonsága, hogy ha az imént igazságtalanul és meggondolatlanul akart valamit, érzelmei megváltozván, már meg is gyűlöli azt. Azt beszélnek, hogy Károlyt kedvezőtlen előjelek közepette koronázták meg, amit a rá következő csodajel bizonyít. Szokás szerint az új király előtt vitték az égbe István zászlaját a fölvetett uralkodói jelvényekkel együtt, amikor a koronázás befejeztével a főurak és főpapok kíséretében a templomból kivonult; ezt egyenesen a magasba nyújtották, és véletlenül a templomkapu szemöldökéhez ütődve darabokra törött, mintha rossz néven venné, hogy a jogart gonosz csellel szerezték meg. Előrehaladott lévén az ősz, már harmadnapja heves vihar ostromolta az eget, felhő borított és mennydörgés rázott mindent, mindenütt lesodorta a magasabb tetőket, szanaszét zsindeylemezek röpködtek a levegőben, házak dőltek össze, és a szilárd épületek is remegtek; emiatt az emberek és barmok akkora veszedelembe kerültek, hogy nem kevés el is pusztult közülük. Ehhez járult a hollók számlálhatatlan tömege, mely a palota tetői fölött keringett, és semmi módon sem tudták elkergetni, néha-néha csapatostól nekiröpültek az ablakoknak, és úgy károgtak, mintha fojtogatnák őket, ellenségesen össze-összecsaptak egymással, és szabályos hadsorokba rendeződve csatát vívtak. (235) Károly nem hitt ezekben az előjelekben, elnyomta a félelmét, és szilárd reménnyel bízott abban, hogy minden sikerülni fog.

Az asszonyok immár szinte minden méltóságuktól megfosztottan, mint egy magánszálláson éldegéltek ugyanabban a várban, és csak Miklós nádor állt mellettük tanáccsal, akinek jó és balszerencsében megtapasztalt hűsége miatt oly sokat tulajdonítottak, hogy mint azelőtt, most is legfőbb tanácsadójuknak és vezetőjüknek tekintették. Mivel Mária gyakran kesergett elrabolt méltósága miatt, és kérdezgette, nem lehetne-e valamilyen módon visszaszerezni azt, a nádor ezen töprengett, nem hagyta őt békében sem a nők szüntelen búsongása, sem Lajos király emléke, akinek oly sokat köszönhetett. Megkérdezte Erzsébetet, el akarja-e tenni láb alól Károlyt, aki az országot álnoksággal elfoglalta; az kijelentette, hogy semmit sem óhajt ennél jobban. Megismerve az asszony szándékát, a nádor megemlítette, hogy van egy roppant erős embere, akinek merészsége és közreműködése a zsarnokot könnyedén elveszejti. (240) A kérdésre azt válaszolta, hogy a mellékneven Forgácsnak nevezett Balázs az; azt mondják, az ő nemzetségéből születtek azok, akik Gimes városkáját birtokolják, és úgy hiszik, hogy ezt Balázs kapta eme tettének díjaként. Titokban odarendelték ezt a férfit, feltártak előtte mindent, amit meg akartak tenni, busás jutalmat ígértek, és örök hálájukról biztosították; a dolog végrehajtásának mikéntjét együtt eszeltek ki, hogy minden terv szerint sikerüljön. A nádor azt terjeszté, hogy hamarosan leánya esküvőjére indul, hogy eképpen módja legyen házából fegyveres csapattal kijönni, és útravaló kieszközlése végett a várba bemenni Károlyhoz, akinek a halálára készült. Fölkészíté Mária valamennyi hívét, akinek hűségét régen ismeri; utasítja őket, hogy rejtett fegyverrel sétálgassanak a palota körül, és ha valami miatt, amit még nem tár fel előttük, segítségre volna szükség, tüstént ott teremjenek. Kioktatja Erzsébet királynét, hogy a rózsák napján, mely ünnep február hónapra esik, koholt ürüggyel hívja magához a királyt,

mondja, hogy levelet kapott Zsigmondtól, jelentse, hogy emiatt bizonyos titkos és igen fontos dolgokat akar vele megbeszélni. (245) Valamennyi összeesküvőnek elárulja a kijelölt napot, de még mindig nem fedi föl előttük az egész ügyet, hogy biztosabbra menjen. Amikor pedig a nap elérkezik, Balázst, akinek a tettet végre kell hajtania, maga mellé veszi, fegyveres csapattal, mintha már leánya esküvőjére indulna, a várhoz megy, és miután megkapja a figyelmeztetést, ugyanabban az órában jelenik meg a királynénál, amelyben az odahívott Károly is megérkezik hozzá, hogy minden a megállapodás szerint történjék. Károly a legcsekélyebb gyanakvás nélkül üldögél Erzsébet és a nádor között. Először a nádor szól a királyhoz, ételmet kér tőle, lánya közeli menyegzőjére hivatkozva, ami igaz is volt, hogy így a férfi gyanakvását eloszlassa. A királyné előveszi Zsigmond levelét, akinek megbékítéséről némi eszmecsere kerekedik. Beszélgetés közben a nádor megállapodás szerint kacsintással jelt ad Balázsnak, hogy rontson kivont karddal a királyra. Balázs végrehajtja a parancsot, Károly koponyáját a szeméig kettévágja. A halálosan sebesült király kiáltozik. Az olaszok, akik vele jöttek, de a megbeszélésről kimentek, a lárma összeszaladnak; a király sebet látva megzavarodnak. (250) Balázs a véres karddal átrohan közöttük a nádori csapathoz, melyet a nádor a palota kapujánál hagyott hátra az előbb. Erzsébet az ijedségtől ájultán rogy össze a fogadószobában. A király szétrepedt koponyával a mindenütt vértől ázó padlóról a hálószobájába vánszorog vissza, ahonnan nem sokkal előbb kijött. A nádor, aki most már egészen biztos a sikerben, a magával hozott katonákat beparancsolja a palotába; ezek végrehajtva az utasítást, elfoglalják az épületet, kiűzik az olaszokat, őrséget állítanak a várba és a terekre. Az olaszok fegyvert ragadva próbálnak zavargást kelteni a városban. A király kevés barátja jön össze, akik ijedségbe esnek, mert látják, hogy senki sem kel fegyverre; szaladnak a várhoz, és amikor észreveszik, hogy a nádor elfoglalta azt, kétségbe esnek Károly ügyén, és hazamennek. Akik viszont Mária pártján állnak, éjnek éjszakáján behatolnak a palotába, a sebesült királyt elhurcolják, és mert látják, hogy haldoklik, őriztetik. (255) Az olaszok, feladva a királyt illető reményüket, hogy a dühös népség fel ne koncolja őket, még azon éjjelen titokban útnak erednek Itália felé, elegendő nyereségnek tartva, ha ép bőrrel hazaérnek.

Virradat előtt a környező falvakból és községekből nagy tömeg érkezett, amely Budára benyomulva nagy hangon kiáltozta Mária nevét, éltette az isteni Lajos lányát, éltette férjét, Zsigmondot; követelte a zsarnok Károly és cinkosai halálát; aztán fosztogatáshoz látott, rárontott a Pannóniában kereskedő taljánok házára, vagyonára, nem irgalmazott sem kornak, sem nemnek, és széthurcolta az értéktárgyakat. Akit Károly barátai közül előtaláltak, azt legyilkolták, az asszonyokat ért gyalázatot keményen megbosszulták, öldökölve száguldoztak utca hosszat. És sokkal kegyetlenebbül tomboltak volna, ha – mint mondják – János horvát bán ez őrzöngésben közbe nem lép; ő ugyanis erős csapattal véres verekezésben elfoglalta a Szombati kaput. A még életben levő királyt elvitték a visegrádi várba, ott börtönbe dugták, ahol – mint beszélik – sebének megmérgezése, gégejének megszorongatása következtében meghalt. (260) Testét András templomában pompa nélkül helyezték el. Később, nem tudni, hogyan, sok éven át temetetlenül szolgált látványul. Az emberi sors és a királyi nyomorúság e tanúbizonyságához távoli földekről sok bályészodó sereglett oda, ez pedig figyelmeztette a hatalomra áhítozókat, hogy mire merészkedjenek, és hogy milyen veszedelmet szül az emberi lélek becsvágya. A szerencsétlenséget, hogy teste temetetlenül maradt, többen előre látták, hiszen pápai átokkal sújtottan hunyt el; az átoknak önmaga volt az oka. Mivel tehát kegyetlen büntetésnek volt alávetve, a gyalázatot holtteste sem kerülhette el. Ez lett hát Kis Károly vége, aki igaztalanul és hálátlanul viselkedett Lajos király örökösével szemben, és túlzott uralomvágya miatt méltán rászolgált erre az ítéletre. Úgy mondják, Károly bukása körülbelül a nyolcvanötödik esztendőre esett ezerháromszáz fölött. (265) Ebben az időben Visconti Bernabót János Galeazzo, a testvérétől való unokaöccse Monza várában bilincsbbe verte, megparancsolta, hogy haláláig ott őrizték, és birtokának nagy részét elfoglalta. Közöttük úgy volt korábban megosztva a hatalom, hogy Galeazzo Paviát, Vercellit, Novarát, Tortonát és az Appenninek meg az Alpok felé eső többi területet, Bernabo Piacenzát, Cremonát, Pannát, Lodit és Bergamót tartotta.

Mielőtt azonban újra felvesszük a magyarok történetének fonalát, futólag érintenünk kell néhány dolgot Károly gyermekeire vonatkozólag is, nehogy méltatlan hallgatással mellőzzük a magyar fejedelmek leszármazottait. Károly halála után az olaszok, akik megmenekültek, feleségének és gyermekeinek rendre elbeszélést a férfi szerencsétlenségét, amit az asszony már az induláskor megjövendölt, és most megparancsolta, hogy amennyire lehet, tartsák magukban, míg a várakat az ország ellenségeivel szemben hamarjában megerősíti; márpedig ezt nem lehetett egykönnyen eltitkolni, a fájdalom rövid ideig maradt palást alatt. Károlynak két gyermeke volt, László, még kisfiú, és Johanna; ezeket a barátok tanácsa szerint, akik úgy sejtették, hogy az Anjou-párt veszélyt hoz Nápoly városára, azonnal átköltöztették Gaeta erődjébe, hogy a hűséges városban és az igen erős várban őrizték őket. (270) Károly halálának hallatára itt Orbán pápa, ott a gallok, emitt a Sanseverino-ház meg az e párthoz tartozó többi tartományúr és nép elkezdtek készülődni az ország megtámadására. Miután a király halálhíre elterjedt, a városok és városkák meg a plebejusok felütötték a fejüket, megtagadták a parancsot, ezek a szabadságot kívánták, azok a pápa uralmát, emezek meg a franciákat, ezenközben minden összezavarodott, és senki sem engedelmeskedett. Orbán, miután Genovában egy évet töltött, Luccába ment, ahol azt tapasztalta, hogy a firenzeiek kezdik aláásni az apostoli hatalmat, amennyiben a bolognaiakat meg a többi lázadót nap mint

nap a pápa ellen uszítják, a perugiaiakat lázadásra ingerlik, ezért a pisai és a sienai vidéken át Perugiába utazott; aztán a honvágy Ferentinóba húzta, abban a reményben, hogy a gyermek Lászlót és Johannát könnyen ki tudja kergetni az apai királyságból; a sok nemes és tartományúr ugyanis, aki annak idején Anjou Lajost támogatta, fölkelte benne az ország megszerzésének a reményét. Követek és levelek útján, hízelgéssel és ígérettel mindent felzaklatott, az egész országot megzavarta, a gaetaiak hűségét azonban nem tudta megingatni, sőt, ezek csodálatra méltó buzgalommal vigyáztak a gyermekekre, és az országot is az ő számukra őrizték. (275) Amikor a pápa rájött, hogy minden próbálkozása hiábavaló, visszament Rómába, ahol nagy tisztelettel fogadták; aztán az Orsinik vakmerősége kezdte őt háborgatni, akiknek cselvetésétől 29 bíboros kinevezése mentette meg. A négy százegyedik évben ezer fölött végre IX. Bonifác az ifjú Lászlót, Károly fiát véglegesen visszahelyezte az atyai királyságba, melyet a zsarnokok és plebejusok tartottak elfoglalva. Érvénytelenítette Károly lemondását, amit egykor VI. Orbán Nocerában hirdetett ki. A firenzei bíborost felhatalmazással Gaetába küldte, aki abban a városban, mely egyedül maradt hűséges, Lászlót szabályszerűen megkoronázta. Elég most ennyi Károlyról és gyermekeiről, mert Lászlóról a többit majd a maga helyén mondjuk el.

Az mindenki számára elég világos lehet, hogy Lajos király halála után Pannónia királysága, melyet ő oly nagyszerűen kiterjesztett, melléktartományai innen is, onnan is lemetéltetvén, úgy megkisebbedett, hogy helyreállítására többé senki virtusa, senki szerencséje sem lehetett elegendő; ő ugyanis az egyetlen, aki a magyar szívekben örök emlékezetet érdemel. A velencésec azt remélték, hogy Lajos halála után megzabolázhatják Carrara herceg szilajságát, aki mindama napig sem hagyott fel Treviso zaklatásával, aztán – a Veneto és Friaul megbékéltetése után – visszaszerezhetik Dalmáciát, amelyet egykor bitoroltak, de elvesztettek. (280) Ő viszont ezúttal nagyobb erővel rohamozta meg Trevisót, mint annak előtte, Lipótot, Ausztria herceget olyan reménytelen helyzetbe hozta, hogy az kénytelen volt a várost és környékét bizonyos feltételek mellett elhagyni. Carrara Ferenc hercegnek ezután a veronai Scala Antallal támadt súlyos háborúja. Visconti János Galeazzo, akinek hatalmas vagyonát akkor birtokolta, Carrara biztatására háborút indított a Scalák ellen, akiket Mars segítségével legyőzött, és elvette tőlük Veronát meg Vicenzát. Aztán megnövekedett uralomvágya, és megrohanta Padovát, e háborúra maga mellé vette szövetségesül a velencések hadseregét, mert tudta, hogy ők azoknak esküdtek ellenségei. Delfino Jakab flottaparancsnok a velenceiek parancsára majdnem négyszáz, háborúra fölfegyverzett hajóval megjelent, és azonnal elfoglalt minden városkát, erődítményt, helyet, amelyet azok a mocsarak között és a folyók torkolatánál tartottak. Galeazzo a déli vidékeken vette birtokba az egész területet a környező városkákkal együtt, és néhány havi ostrom után hatalmába kerítette Padovát és tirannusát. (285) Fia, akit Novellónak hívtak, a riadalom közben titkon megszökött, és Germániába menekült. Galeazzo ezután Trevisót igázta le. Feldúlta a Carrarák birtokait, és szövetséget kötött Padovával, Feltrévei, Bellunóval, a velencések viszont visszaszerezték Trevisót, Este gróf pedig, aki az ő pártjukon állt, ősei egykori birtokait. Novello azonban Róbert bajor herceg támogatásával nemsokára tekintélyes segédcsapatokkal visszatért Itáliába, erővel visszafoglalta Padovát, aztán lerohanta Veronát, amelynek élére a fiát állította; de ők sem sokáig tudták tartani, mert a velencések, akik mindig a köztársaság gyarapítására törekedtek, elfoglalták Vicenzát, Veronát, Colognát, Feltrét, Bellunót és végezetül Padovát. Ily módon a velencések számára komoly lehetőség adódott Dalmácia nyugtalanítására, mert a Carrarák elűzése és Lajos szövetségének felbomlása után Pannónia királyságának Itália felé eső része gyengülni kezdett.

(290) Kissé elkalandoztunk, azonban a feladat arra int, hogy térjünk vissza a magyar problémákhoz. Mert nem hallgathatjuk el szó nélkül Erzsébet királyné tragédiáját és a királygyilkosok esetét, hogy világosan megnyilvánuljon, mily méltányos az isteni igazságosság az emberi dolgokban, és mily nagyon kell mindenkinek óvakodnia attól, hogy kezét királyi vérrrel fertőztesse, hiszen tudni való, hogy a szent fejedelmek az isten oltalmában vannak. Károly meggyilkolása után a királyné, Miklós nádor és Balázs, a királygyilkos, elhatározta, hogy testőrcsapat nélkül felkeresi az ország alsó részeit; július idusán nagy vidámsággal Szerémsre érkeztek, hogy meglátogassák a Száva mentieket és a mysiaiakat. Károly megölése után nem féltek többé semmitől, mindent biztonságosnak tartottak; nem gyanakodtak cselvetésre senki részéről sem; csak az udvarnép serege követte őket. Amikor az isteni Jakab ünnepén Diakovár felé haladtak, a mező közepén számos lovassal váratlanul meglepte őket János, Horvátország kapitánya, aki korábban szilárdan Károly király pártján állt, és a királynőnek meg a királygyilkosok érkezésének hallatára maga köré gyűjtötte a csöcseléket, hogy ha alkalom adódik, Károly méltatlan halálát megbosszulja, mert ezt a kötelességének tartotta. Amikor az udvaroncok és a nádor emberei észrevették, hogy erejük nem ér fel az ellenfelével, az első összecsapásra hátat fordítottak, nehogy a hiú erőlködésben valamennyien elhulljanak. (295) Forgács Balázs vele született bátorságával fogadta az első rohamokat, de letaszították a lóról; elfogták, és a kocsin ülő királynő szemé láttára lenyakazták. Ezek meg lesújtva a verekedés borzalmától, mintegy elszibbadva és megnémulva, azt sem tudták, mitévők legyenek; mindkettőjüket halottnak mondhatod. A nádor látta, hogy végveszély környékezi, feladta a reményt, és úgy döntött, hogy bátran hal meg, leugrott a lováról, kardot rántott, és a királynő jobb oldalát hősiesséssel védelmezte. Rohammal vert vissza sokat, aki illetlen kézzel érintette a királyi hintót; tudta, hogy mindjárt el kell esnie, és úgy gondolta, hogy legalább véres győzelmet enged az ellenségnek, szépen, a királynőknek haláláig szolgálva

kívánt meghalni. Eközben nyílzápor borította el, és testébe annyi vessző fűrődött, hogy széttördelésük nélkül nem tudta a karját mozgatni; helytállt még, és a közeli halálból merített bátorságot; a szolgálólányok kiáltoztak, és reményvesztve siratták úrnőiket meg védelmezőjüket. (300) Néhányan a kocsi alá másztak, a meglepett nádort a lábánál fogva a földre rántották, és a királynők szeme előtt, azok sikoltozása közben irgalmatlanul megölték. Aztán a horvátok megrohanták az asszonyok kocsiját, a földre döntötték, a királynőket és a főrangú úrhölgyeket kiráncigálták belőle, lábbal tapodva a szemérmét és feledve a királyi méltóságot, megragadták a hajukat, szitkok és sértegetések közepette János hadnagy elé vonszolták őket. Amikor ez fogát csikorgatva a szemükre hányt a Károly király halálát, Erzsébet a térde elé rogyott, és így szólt: Kegyelmezz, Jánosom, kegyelmezz, emlékezz, istenre kérlek, a jótéteményekre, melyeket egykor Lajos királytól kaptál, könyörülj, leborulva kérlek, rajtunk, és szolgálj meg most bőségesen minden érdemet, amivel Lajosodnak tartozol. Ha elhatározad, hogy a szent királyi vérben tombolsz, legalább ártatlan lányomnak bocsáss meg, hiszen ő, isten és ember legyen a tanúm, nem tudott a király megöléséről, hidd el nekem; megvallom, e gonosztettnek egyedül én voltam tudója; a büntett elkövetői immár elestek, elegendőképpen kiszabtad a büntetést. Engem e tette leányom királyságának elvétele indított; jól tudod, milyen méltánytalanságot viseltünk el; bocsáss meg nekem, akit súlyos ok tett bűnössé. (305) Mérlegeld, hogy némiképp az asszonyi gyengeséget is figyelembe kell venni, mert az a jogtalansággal nem tud férfierőt szembeszegezni. Gondold meg, hogy királyné voltam, a te Lajosod hitvese, akinek méltóságod és vagyonod gyarapodását köszönheted. És ha nem akarsz meggondolatlanul vetkezni ellenem, ha igaz bíró leszel velem szemben, légy könyörületes elsősorban ártatlan lányomhoz, aztán hozzám, hogy életünk visszanyerését mindketten a te jószágodnak köszönhessük. Erzsébet mellett könyörög gyermeke is, térdre rogyva, istenre, a királyi felségre, az atyai érdemekre, saját ártatlanságára, a jövőbeli reményre, hogy mindkettejüknek irgalmazzon, engedje, hogy legyőzze a jószág és a hála, kegyelmezzon a kornak és a nemnek, mérlegelje magában a bűn okát is, anyja ellen se vetkezzen elhamarkodottan. Ha mértéktelen önteltségében bosszúállásra határozta el magát, kéri, hogy vagy mindkettejüket tartsa életben ugyanazon jóindulattal, vagy mindkettejüket veszejtse el, a hálátlanság és gonoszság örök gyalázatát hozva önmagára. Bár sűrű könnyhullatás közepette több effélet hoznak fel, egyre hangosabban jajgatnak és bocsánatért esdekelnek, leborulva ölegetik Horváti térdét, az ugyan meg nem enyhül semmiképp, sőt, még engesztelhetetlenebbül tökéli el magát az irgalmatlanságra; (310) hogy a szörnyű kegyetlenséget mielőbb megtegye, néma dühvel hátat fordít, elfordul tőlük, és zsoldosainak mondja meg, mit akar. Az éj beálltával az anyát elviszik Mária mellől, és János parancsa szerint az első éjszakai őrsváltáskor bekötött szájjal alámerítik a Bozuta folyóba. Máriának megbocsátott az ellenség, mert azt beszéltek, hogy nem vett részt a büntetben, vagy inkább isteni irgalom adta vissza az életét, hogy maradjon valaki, aki Horváti embertelenségét megtorolja. A szüzeket, akik nem annyira nemességükkel, mint külsejükkel tündököltek, mint mondják, a katonák kedvük szerint megbecstelenítették; e nagy embertelenségben nem jutott hely a szégyennek, nem az irgalomnak, barbárnál is barbárabb módon széthurcolták őket, és egymást váltva gyalázták meg a szemérmét. Egyes-egyedül Mária maradt érintetlen, akit a királyi felség isteni ereje megváltott a haláltól és a gyalázattól; kis híja volt, hogy a szerencsétlen szülőjével közös végzet meg nem ölte. (315) Egész éjjel elhurcolt anyját hívogatta, jajgatott, sírt, és amikor rájött, hogy azt a halálba vitték, haját tépte, arcát karmolászta, sőt, fejét olyan erővel verte, ha felállt, a falnak, ha elvetette magát, a földnek, hogy szinte belepusztult, és így is történt volna, ha odarendelt örök nem vigyáznak rá. Gyakran akart kezét emelni magára, eszelősen kereste a halált, ha tanúk nélkül maradt. Ennél szánalmasabb esetet sohasem lehetett látni, és ebben nemcsak a fejedelmek nyomorúságát meg a szerencse forgandóságát szemlélhetjük, hanem sokkal inkább a mennyei igazságszolgáltatás szigorúságát és az isten félelmetességét. Az isten saját ellenségeit ellenségeik által veri, és nehogy valami bűn büntetlenül maradjon, a bűnt más bűn felhasználásával bünteti. Károlyt mértéktelen hatalomvágy töltötte el, tisztesség és méltányosság ellenére elragadta a jogart nővérétől, elvetemült merészségének azonnal megadta az árát; a királyné, a nádor és Balázs, a királygyilkos, az elkövetett bűnért nemsokára elnyerte a legsúlyosabb büntetést. (320) Ó, milyen nyomorúság az emberi élet, és legfőképpen azoké, akik magas állásban forognak, ezeknek ugyanis, minél magasabbra emeli őket a szerencse, annál meredekebb bukástól kell félniük, vagy még inkább, ha jó reménnyel akarnak élni, úgy kell ezt megelőzniük, hogy nem keverednek súlyos bűnbe. Térjünk vissza tehát a tárgyunkhoz!

Másnap a királyi zsákmánnyal Horvátország felé indultak, magukkal vitték a fogoly Máriát meg a többi szüzet, akit aljasul meggyaláztak. János dühe kissé csillapodott már, és megszelídült Mária iránt. Úgy gondolta, hogy már elég a kegyetlenkedésből; ha a dolog másképp alakul, mint ahogy reméli, Mária élete sok bajt háríthat el a feje fölül, halála viszont minden reményt semmivé tesz. Olykor lelkiismeret-furdalást is érzett az elkövetett szörnyűség miatt, amely rászabadított fűriákkal rémítette, arra is gondolt, hogy a jövőben ajánlatos lesz cselekedeteiben mérsékeltebben eljárnia, hiszen ami megtörtént, azt nem lehet meg nem történné tenni; véget kell vetni a gonoszkodásnak, mert ha folytatja, szakadatlan bajok magvát veti el; gazzetteinek tudata ezért gyötörni kezdte. Volt Horvátországban egy kastély, amelyet nem annyira helyzete, mint a mesterség és az örízett igen erőssé, Kruppa volt a neve; itt őriztette Máriát, megbízható őrséget és testének gondozására engedelmes szolganépet helyezett bele, sőt, ő maga is gyakran meglátogatta, és közben éberem figyelte, milyen következmény származik a gonosztettből.

(325) Zsigmond, aki a menyegző megtartása után Csehországba menekült, levelekből értesült arról, hogy Károly meghalt, Mária és Erzsébet visszaszerezte a királyságot, és nem kis örömmel lélegzett fel; a királynők szerencsétlenségéről azonban, ami épp az imént történt, még nem tudott. Úgy gondolta, a szerencséje által kínált alkalommal nem késlekedik tovább, és mivel sűrűn érkező levelek hívták a trón elfoglalására, Csehországban nagyarányú sorozást tartott, sereget állított, bevonult Felső-Magyarországra, és fogadta az ország számos főemberét, aki a segítségére sietett. Megállás nélkül ment Budáig, és minden ellenállás nélkül bebocsátott a várba; itt érte anyósa és a többiek meggyilkolásának, felesége tömlöcbe vetésének a híre, amely nemcsak fájdalommal, hanem a büntett fölötti felháborodással is eltöltötte. Mária kiszabadítására nem tudott gyors hadjáratot indítani Horvátországba, mert még nem esküdtek neki engedelmességet, és még királysága sem szilárdult meg.

Ezalatt János, aki Máriát fogságban tartotta, értesült Zsigmond érkezéséről, meg arról, hogy ellenállás nélkül birtokba vette a királyságot, és bűnbánattól vezérelve azonnal e szavakkal fordult a lányhoz: (330) Többször gondoltam ugyan arra, királynő, hogy Károly halálát megbosszulva anyádhoz hasonlóan téged is elteszlek láb alól, Lajos király feledhetetlen jósága mégis megtartóztatott; megkegyelmeztem neked, és most már az elkövetett gyilkosságot is bánom. Sőt, ha a múltat nemcsak átkozni, hanem jóvátenni is lehetne, bizony, semmit sem szeretnék jobban, mint tettemet kijavítani, vagy – ha ezt nem lehet – emlékezetét eltörölni. Károly méltatlan halála ingerelt föl engem az irántatok való kegyetlenkedésre, rajtad, Mária, mégis megkönyörültem, atyád emlékezetéért és ártatlanságodért önként döntöttem így, nehogy az irántam oly jóságos Lajos vérével szennyezzem be a kezemet. Most szabadon bocsátásodról gondolkozom, ha eskü alatt biztosítékat tudsz nekem adni arra, hogy szabadulásodat sohasem kell megbánnom; de ha úgy látnám, hogy az ajánlatomat visszautasítod, te is az anyád sorsára jutsz. Ezeket mondva távozott, az pedig sírva fakadt, visszahívatta őt, rimánkodva kérte, hogy bocsássa szabadon, helyezze vissza a királyságba, és megígérte, hogy ha ez az ő jóindulatából megtörténik, Jánost atyjának és kormányzójának fogja tekinteni mindig; (335) nemcsak esküvéssel, de a szentek ereklyéire is fogadja, hogy megtartja a szavát; térdét átölelve újra meg újra kérlelte, hogy tegye meg ezt. A férfi, akit inkább a düh és a meggondolatlanosság vezérelt, semmint a megfontolás, végre megengesztelődött, megnyugtatta őt, aztán szelídebben és nyájasabban kezdett társalogni. Eközben előkészíti a királyi hintót, a szolgálók csapatát, számba veszi az elrabolt zsákmányt; amit nem tudnak megtalálni, a magából pótolja, végre a főurak és nemesek tisztos kíséretében elbocsátja Budára.

Amint elterjedt a hír, hogy a királynő kiszabadult a börtönből és Budára tart, mindenütt, amerre útja vezetett, a községekből és falvakból mindenki összesereglett bámészkodni, szerencsekívánatokkal, üdvözlésekkel árasztották el úgy, mintha ő vagy atyja, Lajos, az alvilágból tért volna vissza. A váratlan örömlökben zokogó emberek egymást letaposva özönlöttek a köszöntésére. Mária is könnyezve fogadott minden elébe jövő csoportot. (340) Amikor Buda közelébe ért, nemcsak férje futott elé minden fegyveres légiójával, hanem az egész város is. A visszatért Máriát mindannyian tapssal, hihetetlen örvendezéssel fogadták, éljenezték, hullott a könny, hangzott az örömjongás, Mária sóhajtozását minden visszhangozta. Amikor pedig a Zsigmonddal való találkozásra sor került, az így szólt: Légy üdvözölve, édes hitvesem, férjed és a magyarok annyi sok veszedelmet kiállt egyetlen reménysége, aki mindent könnybe borítottál. Kiszabadításodra és szent szülőd halálának megtorlására már összeszedtük a légiókat és a hadifelszerelést; de a szomorúságot eloszlatta a váratlan öröm, és a gonosz ellenséget engedelmes szolgálatra kényszerítette a félelem és a büntület. Adjunk hát örök hálát a kegyelmes istennek és a szent királyok szellemeinek, akik Pannóniára vigyáznak, amiért téged, akinek szerencsétlenségéről a minap értesültünk, sértetlenül adtak vissza nekem és a közösségnek. (345) A történelemből meg kell értenünk, hogy az istenek pártfogolnak minket, gondot viselnek a halandó világra, mérlegelik az emberek tetteit, különös gondot fordítanak a fejedelmek oltalmazására, hogy azok, akiket a többiek fölé uralkodni állítottak, mert minden hatalom az istentől való, a legjobban szolgálhassák őket. Melletted és egyúttal az ország mellett állt jámbor atyád szelleme, aki nem hagyta cserben sem a te javadat, sem Pannóniáét. Boldog és áldott legyen tehát visszatérésed, és váljon az egész állam üdvére. Vedd föl a királyság gyepeljét, amelyet atyád annak idején reád hagyott. Vedd vissza a trónt, a jogart, a palotát, amelyet a gazemberek semmiféle bűne sem tudott tőled elorozni. A szerencse, hogy a nemzeteknek megmutassa erényedet és hősiességedet, a legnagyobb veszélynek tett ki téged, hogy jó és balsorsban egyaránt a legbölcsebben viselkedhess; ifjúságodtól kezdve próbára akarta tenni lelki erődöt, hogy mint nemzetek jövőjének tanulója tanulj meg igazgatni és könyörölni. Sosem válik jó katona abból, aki nem szokta meg újonckorától kezdve, hogy fáradozás és veszedelem közepette eddze magát. (350) Tudd meg ezért, édes királynő, hogy nemcsak szabadulásodért kell hálát adnod a mennyei jósnak, hanem a veszedelemért is; az egyikben az erény érdeme, a másikban az isten irgalma mutatkozik meg. Megpróbálja a magasságos az embert, de nem meríti el. Jöjj tehát, közösségünk üdvé, közösségünk szabadsága, Magyarország kormányzója, egyetlen reménységem, most már csak jót várj, mert már éppen eleget játszott veled a szerencse, elég veszélynek tett ki, tehát minden magyar számára nyilvánvaló, hogy téged nem a saját üdvödre őrzött meg, hanem inkább a közösségére, és hogy Mária uralkodásra született. E szavak után átölelte hitvesét, egymást könnyekkel és csókokkal borították, körös-körül sírással vegyes öröm

kerekedett. Az asszony mindenkinek megszorítja a jobbját, nemcsak a főrangúakat öleli át kegyes szeretettel mind, hanem az alacsonyabb rendűeket is egytől egyig odaengedi magához, akik köszöntésére odamentek. Zsigmond a saját kíséretét egyesíti az övével, aztán megfogja a jobb kezét, és páratlan ünnepélyességgel bevezeti a városba. (355) A város harsog az ujjongástól; vidámság és jókedv tölt be mindent. A megszabadult úrnőért miséket celebráltak, sok napon át áradt a könnyörgés, hogy a halhatatlan isteneknek méltó köszönetet mondjanak. Káprázatóan fényes hálaadó istentiszteleteket tartottak; nem állt oltár, ahol ne ömlött volna bőven a fohász. Aztán, amikor úgy vélték, hogy az örökkévaló szellemeknek már mindenki eleget tett, Zsigmond koronázásáról kezdtek tárgyalni, ezért Mária Fehérvárra meghirdette az országgyűlést, amelynek napját pünkösdre tűzte ki.

23. fejezet - Második könyv

A kitűzött napra a rendek valamennyien összegyűltek; ekkor Mária, Zsigmond jobbát fogva, így szónokolt: A negyedik esztendő folyik immár isteni atyám halála óta, hűséges főuraim, és hogy ez idő alatt mennyi viszontagságot szenvedtünk el, mennyi zavargás, széthúzás volt az országban, fölösleges volna szavakkal ecsetelni, hiszen mindezt láttátok is, hallottátok is. A fölelvetés csak felszaggatná a sebeket, megkeverné az elméket, és azt a napot, amelynek boldognak és szerencsésnek kellene lennie, e bajok emléke kellemetlen érzelmekkel szennyezne be. Két dolog van, amely engem e szónoklatra ösztönöz; egyik a hála azok iránt, akik velem és az országgal szemben dicséretesen jártak el, másik a jövőről való gondoskodás, amely arra készítet, hogy államunkra úgy viseljünk gondot, hogy a megtörtént bajok sohase ismétlődhessenek meg; tehát a hála és a szükség. (5) Először is tehát múlhatatlan hálat adok nektek mindnyájatoknak, akik vagy őrizték a nyugalmat, vagy méltánytalanságokat szenvedtetek el, vagy éppenséggel támogattatok engem meg az országot. Mert nem hagytátok magára oly sok bajjal bekerített Máriátokat, mert megmaradtatok a hűségen, mert úgy gondolkodtatok, hogy el kell távolítani a zsarnokokat, amiért eddig sajnos nem tudtam méltó dicséretet és köszönetet mondani nektek. Roppant fontos a hűség, mely derekasságot és állhatatosságot követel, és nem hagyja magára a jogot, amely magában foglalja szinte a teljes igazságot, és ha ezt félretolod, nemcsak az erények együttese romlik el, hanem az egész emberi társadalom is szétzúlik. Emiatt kell nemcsak barátainknak, hanem ellenségeinknek is megadnunk, ami jár, ez köt össze bennünket a felső hatalmakkal, ez véd meg az örök haláltól, ez vonzza magához az istent, ez teszi őt hajlandóvá az értünk való csodatételre, ez érdemel ki tőle olyasmit, amivel a természet nem tud szolgálni. Ezért senki se tartsa különösnek, ha az isten semmi vétet sem büntet szigorúbban a hitszegésnél, holott azt tapasztaljuk, hogy a többi bűn fölött többnyire szemet huny. (10) Ezért most, az ország megbékélése után, férjemmel együtt nem oktanul ígérem nektek mindnyájatoknak a legbővebben áradó hálat, és azt, hogy sohasem fogtok tőlem bármit is hiába kérni. Sőt, felülmúllak titeket a szolgálatban, mindenkivel érdemei és méltósága szerint fogok bánni, mindenkit jótéteményekkel fogok lekötelezni, mégpedig kamatostól, ahogy fejedelmekhez illik; ez az én feladatomban, ez Lajos lányának a kötelessége, erre utasítja Máriátokat a hála. Mivel azonban ezt inkább tettel kell bizonyítani és nem beszéddel, erről csak röviden kívánok szólni. Most az a dolgunk, hogy gondoskodjunk a jövődőről, nehogy örültek módjára mindent tönkretegyünk. Úgy vélem, ez ügyben két dologra van szükség, ahogy azt nem annyira sok tapasztalatból, mint inkább az iménti bajokból megtanultam: először is egyetértés kell, aztán egy kiváló kormányzó. (15) Ha nem orvosoljátok a belső széthúzást, nagyurak, mely minden bajunk oka, sohasem lesz országotok nyugodt. Higgyetek nekem, föl kell hagyni a gyűlölködéssel, meg kell fékezni a törvénysértéseket, vissza kell adni mindent, amit erőszak szerzett, el kell felejteni a sérelmeket, és mindenekelőtt a törvényen kívüli megtorlás legyen tilos. Jusson eszetekbe a vallás és az igazságszeretet, hagyjátok, kérlek, a személyes indulatokat, lássatok végre-valahára a közügyekhez, ápoljátok a közérdeket. Keressétek a nyugalmat, melyet idebent a magánbosszú feldúlt, és amelyet helyre kell állítani, tanuljátok meg az elmúlt bajokból, hogy nincs fontosabb az emberek számára a belső egyetértésnél. Mert otthon a békét, kint a háborút kell keresni. Ezzel szemben nincs halálosabb az állam számára, mint a széthúzás. (20) Ha tehát az országot kívül-belül épségben akarjátok látni, kérlek, főurak, válasszátok az egyetértést, hagyjátok a szokott féltékenykedést és gyűlölséget. Senkivel se erőszakoskodjatok, és a pert ne karddal, hanem a bíróság előtt döntsetek el; egyformán fogunk fölöttetek ítélezni, mert ezután minden erőszakot nyilvánosan főbenjáró büntetéssel sújtunk. Aki a másét elfoglalta és egy hónap leforgása alatt nem szolgáltatja vissza a jogos tulajdonosnak, azt rablás bűnében marasztaljuk el. Okkal határoztunk így, mert a jogtalankodás kiküszöbölésével a széthúzás minden oka megszűnik, helyébe a köznyugalom és a belső egység lép, amelynél semmit sem respektál jobban az ellenség. Végezetül arról kell gondoskodnunk, hogy ügyeinket a legalkalmasabb kormányzóra bizzuk, és bár beszédem során ezt tettem az utolsó helyre, a megfontolás tekintetében ezt kell a legfontosabbnak tartanunk. (25) Hiszen remélhet-e menekvést a hajó a háborgó tengeren, ha nincs jó kormányosa? Nem felejtettétek még el atyámat, Lajost, aki mindnyájatokkal, de leginkább az állammal oly sok jót cselekedett, és bölcsességével mindeme bajokat előre látta; a fejedelmi ifjak közül kiválasztotta a legkiválóbbat, a császári nemzetségből született Zsigmondot, és jövődő fejedelmeként a saját udvarában neveltette őt, örökbe fogadta, és – mint tudjátok – hites házastársammá tette, aki – második Lajosként – a hatalmas országot ugyanúgy megőrzi, megvédi, mint ő, és Pannónia királyságát császári méltósággal is ékesíti. Amit egy férfitől el lehet várni, a lelki nagyságot, a nyilvánvaló becsületességet, a kellemes külsőt, azt az ő fensége mutatja. A házasságot ti ugyanúgy helyeseltétek, mint apám. Isteni szülöm halála után sokszor királyként köszöntöttétek őt, és nem kevésbé engedelmeskedtetek neki, mint annak. (30) Azt hiszem, most is ugyanúgy fogtok ítélni és dönteni, mint akkor, annál is inkább, mert egyrészt nincs ennél hasznosabb az állam számára, másrészt az ő személyében törvényes királyotok lesz, akít Lajos nektek szánt, és hozzám férjül adott, és nem kell tovább túrnótok a nőuralmat. Nem asszonykézbe való Pannónia, hiszen férfi markával sem könnyű féken tartani. Ezért tehát most a ti beleegyezésetekkel a szent koronáról, a jogarról és a királyság minden jogáról önként lemondok e derék férfi és bölcs férj, Zsigmond javára. Önként átengedem neki a királyi hatalmat, amelyet atyám hagyott reám, ti pedig

jogkörötök szerint megerősítettetek benne, kérlek tehát, hogy jó reménnyel őt kiáltsátok ki Pannónia királyának, őt fogadjátok el kormányzótoknak, őt kövessétek mint Magyarország vezérét, aki az országot, mint majd meglátjátok, a római császársággal fogja ékesíteni. Le fogja csitítani az államot, szokatlan békét teremt, és higgyétek el, hogy megszabadítja Magyarországot a törökök igájától és az ellenség ármánykodásától. (35) Így akarja ezt a jóságos mindenható Krisztus, így akarják a hazai istenek, hogy ezután csak boldogság és szerencse jusson mind nekünk, mind az államnak.

Mihelyt befejezte, a nép akaratából és az országatyák egyetértésével a szent koronát és a jogart, amelyet beszéd közben a kezében tartott, átadta Zsigmondnak, akinek kezét mindedig szorította, egyiket a fejére tette, a másikat a jobbja. Nagy tetszés és öröm kerekedett erre, mindenki jókívánságokkal halmozta el Zsigmond királyt és Mária királynét. Aztán István templomában misét tartottak, melynek folyamán az esztergomi főpap a koronázást szabályszerűen elvégezte. Ekkor valamennyi herceg, főember, főpap, nemes és megyei képviselő megesküdött, hogy Zsigmondnak, a megkoronázott királynak mindörökké hű szolgája lesz, és ez, mint írják, az üdvösség nyolcvanhatodik esztendejében történt ezerháromszáz fölött, húszéves korában, és aztán a királyi szentségekkel szertartás szerint fölkenve visszakísérték Budára. (40) Miután hazamentek a királyi palotába, jó néhány napot tárgyaltak az ország lecsillapításáról és a főemberek civakodásainak elsímításáról.

Mária pedig, aki azt tartja a legfontosabbnak, hogy az anyján elkövetett bűnt megbosszulja, éjjel-nappal erre izgatja Zsigmondot, föl-főlelegeti a hallatlan sérelmet és az elszenvedett gyalázatot. Azt mondja, hogy a királyi méltóságnak még az árnyéka sem fog ráesni, ha érdeme szerint meg nem bünteti a gyilkost, aki kezét szent vérral mocskolta be, az ártatlan királynét és a szüzet súlyos börtönnel kínozza. A királyné könyörgése végül is meggyőzi Zsigmondot, és fegyveres lovagokból két légiót állít fel. A Dunán túli részekre indul, azt színelve, hogy Bulgáriába igyekeznek a törökök ellen. Közben azonban baráti levelek figyelmeztetik, hogy János, Horvátország előljárója elővigyázatosságból titokban megszállta Pozsegát, mely királyi város volt, mind helyzeténél, mind kiépítettségénél fogva igen erős. (45) Elhatározása szerint tehát erre fordul a sereggel, megostromolja az erődöt, különféle hadigépeket vontat oda, éjjel-nappal erősen támadja. Gyors bevételre nincs remény, hiszen mind mesterség, mind természet erődíti; abban bízik, hogy csellel vagy kiéheztetéssel veszi be. János, nehogy végszükségre jusson, csalafintasághoz folyamodik, úgy határoz, hogy titokban kiszökik a várból; tudja ugyan, hogy ellenfele körös-körül őrállásokat és őrzásokat helyezett el, mégis úgy gondolja, hogy azon az oldalon, ahol az ő barátai tartózkodnak, ki tud szökni; egy alkalommal, vaksötét éjszakán, megugrott. Amikor a kedvező idő elérkezett, tudniillik a köd miatt nemhogy éjjel, de még nappal sem lehetett útnak indulni, észrevétlenül leereszkedett oda, ahol László vajda fia, István, és Simontornyai István táborozott, akik hűtlenségüket eltítkolva befurakodtak a király bizalmába és seregébe; miután elért ezek őrhelyére, könnyen talált alkalmat a szökésre. Átkelt a Száván, de azt nem lehet tudni, hajóval-e vagy úszva, Dobor városkához lopózkodt, amely Boszniának azon a részén fekszik, amelyet Uzorának neveznek, mert tudta, hogy ott állomásozik a zágrábi főpap a többi összeesküvővel. (50) Ezek cselszövénye és hűtlensége eltántorította a király mellől az összes dalmátot, bosnyákot, horvátot, ezek, ahol csak lehetett, zaklatták a Pannóniákat, beszárguldozták a falvakat, tüzzel-vassal pusztítottak mindent. Zsigmond így arra kényszerült, hogy feloldja az ostromot, átkeljen a Száván, és növelve a sereget, bekerítse az árulók menedékhelyét, Dobort. Ezek nagyon féltek attól, hogy a királyi ostrom gyors lesz és kemény, sőt, akkora volt a rettegésük, hogy János, nehogy már megint sarokba szorítsák, néhányadmagával még a komoly támadás megindulása előtt kitört, azt gondolva, hogy ugyanaz a szerencse segíti menekülésében, de bizony a dolog másképp alakult, mint remélte. Titokban kijött a városkából, és dombokon, járhatatlan hegyi ösvényeken haladt, miközben beleesett a király egyik csapdájába, amelyet az körben mindenütt felállított, és fogolyként vezették Zsigmond elé, aki éber őrizet alá helyeztette. Ezalatt Dobort bevette; aztán hatalmába hajtotta Boszniát, utóbb Horvátországot és egész Dalmáciát; a lázadás vezetőinek elfogása után ugyanis a többiek egykettőre visszatértek az engedelmességre. (55) E területek lecsillapítása után a király Pécs városába vonult vissza a sereggel, magával vitte a foglyokat is mind. Itt Mária kegyetlen óhajára Jánost megbüntették; mégpedig karához kötözött kezekkel végigszekerezették a városon, utcákon és tereken, miközben izzó csípővassal apránként tépkedték szét a testét, végezetül miszlikbe vágva, darabjait a városkapuknál helyezték el, hogy a gazemberek merészségét visszaborzasszák. János végre megadta méltó árát kegyetlenségének; a többinek a fejét vették. A zágrábi püspököt, e zendülés főkolompasát, szentséges méltósága miatt nem lehetett halállal sújtani, ezért megfosztották püspökségétől és vagyonától.

Ezután az oláhok ellen következett egy sikeres hadjárat. Mialatt ugyanis a nőuralom idején Magyarországot belháború rázta, az oláhok, akik a dákok és géták területét lakják, maguk is megvetve az asszonyi kormányzópálcát, a nagy felfordulásban elpártoltak Pannónia királyságától; az engedelmességet és az adófizetést felszólítás ellenére is megtagadták; Zsigmond a koronázás utáni negyedik évben joggal indított háborút ellenük. Azon időben mindkét Oláhország előljárója, akit vajdának mondanak, István volt; ez értesült a király jöveteléről, a havasalföldi területet fegyveres katonasággal és íjászok roppant tömegével rakta tele, minden bejárást és hegyszorost megszállatott, hogy a behatolásban megakadályozza az ellenséget, mint régebben másokkal is megtette, és súlyos csapást mérjen rá; a hegygerincekre is számos posztot állított, hogy

mindenhonnan szorítsa az ellenséget. (60) Zsigmond népes sereggel és elszánt akarattal nyomul be a tartományba; midőn a hegyek között vonul előre, megrohanja az ellenség, az íjások sokasága bekeríti a magyart, mind a gyalogost, mind a lovast lödözi, sziklákat görget alá, és ahogy tőle telik, meg akarja őket semmisítem. Zsigmond hangja azonban bátorságot önt beléjük, merészebben állnak ellen, vezérik parancsára leszállnak a lóról, és gyalog küzdenek. Eltökélt lélekkel rontanak az oláhra, és lekergetik a magasból, arra kényszerítik, hogy a szakadékokon keresztül meneküljön, a futókat kergetik, menekülés közben sokat megölnék, levágnak, egy részt letaszígnak a sziklákról, egyszóval karddal törnek maguknak utat a hegyi szorosok és ösvények között. Végre elértek a vajda városához, ahol testőrség vigyázott rá. Miután ez észrevette, hogy vakmerő ellenségre akadt, nem erővel akart győzni, hanem könyörgéssel, úgy gondolta, hogy nem makacssággal keresi a javát, hanem alázatos készséggel. Ezért mielőtt még a király hozzákezdett volna a táborveréshez, szabad oda- és visszautat eszközölt ki, és a várból számos előkelővel elébe ment, a lábaihoz rogyott, és így szólt: (65) A te kegyelmességednek köszönhető, Zsigmond, hogy bár fegyvert fogtunk ellened, sokkal jobban bízunk felséged jóindulatában legyőzötten is, mintha mi arattunk volna rajtad diadalt. A nagy lelket ugyanis sem fegyverrel, sem szolgálatban nem lehet legyűzni, kelletlenül szokta elviselni, hogy akár az ellenség, akár a barát felülmúlja, mert ezt fegyverrel, azt szolgálattal és, ha a helyzet úgy hozza, mindkettőt jótéteménnyel akarja lekötelezni. Vetkeztünk tehát, kegyelmes király, őszintén bevalljuk tévedésünket, nem kevésbé bűnhődtünk, megverettünk jobbold által, mely – mint a tapasztalatból most megtanultuk – méltó a jogarra, és jobban szeretnénk annak oltalma alá húzódni, mint önféjűségből valamennyien elpusztulni. Azért pártoltunk el a magyaroktól, mert egyrészt az elszennvedett események szokatlansága miatt nem akartuk a nőuralmat, másrészt Magyarország súlyos beteg lévén, azt hittük, hogy ott a királyság árnyéka is eltűnt. Most azonban, miután megtudtuk, hogy téged nem is a széthúzó magyarok kerestek, hanem az isten adott, most már bánjuk tettünket, és alázatosan bocsánatot kérünk tőled. Ami kárt meggondolatlanságunk királyi felségednek okozott, kérjük, jóságod nézze el azt. (70) Fényes király, kérünk, kövesd a halhatatlan isteneket, akiknek képét viseled a földön, tanuld meg tőlük, hogy a bűnbánatra térő lelket nem szabad elhessegetni, nem szabad a könyörgővel szembefordulni, a kérelmezőtől a bocsánatot megtagadni, csak a megátalkodottakat kell összetörni, és hogy az emberek jóindulatát könnyebb engedékenységgel és jó cselekedettel kivívni, mint szigorúsággal. Azt szeretnénk, hogy ez a háború számokra szerencsés emlékü legyen, melyben a győzelem babért, az irgalom, ha élsz vele, dicsőséget hoz neked. Kegyelmezz országod szövetségeseinek, akiket őseid sohasem ismertek sem tisztességtelennek, sem haszontalannak. Ma jeles lehetőséget kínáltunk neked az irgalmasságra, ne engedd, Zsigmond, elszaladni a dicsőségszerzésre kínálkozó alkalmat, hanem vedd meg virágzó ifjúságodban a halhatatlanság szilárd alapjait. Isten a jámborokat és könyörületeseket szereti, és elsősorban őket tartja méltónak a kegyelmére. Ezért, mivel királyunk és urunk vagy, amit ezelőtt nem ismertünk fel, bocsáss meg szövetségeseidnek, és fogadj vissza bennünket a régi szolgálatba és hűségbe. A szokásos adókat megfizetjük, és annál tiszteletudóbban hajtunk végre minden parancsot, minél kiválóbb királyunknak ismerünk meg. (75) Hogy így cselekedj, Lajos szellemére, veled született jóságodra, Mária szent házasságára újra meg újra kérlelünk. E szónoklat után alázatosan Zsigmond lába elé borultak, míg a választ hallgatták. Ő keveset mondott erre: Nehogy – szolt – királyi felségünket a kegyetlenség bélyegével szeplősítsuk meg, jöllehet gaztetteket büntetlenséggel nem kellene megjutalmazni, hiszen nem jó szívvel kértek bocsánatot, hanem kénytelenségből, mégis szívesen megkegyelmezek mindnyájatoknak. Úgy illik, hogy a merészen megvívott háború a hűtlenségtől elrettentsen titeket, a könnyen kieszközölt kegyelem pedig hű szolgálatra ösztönözzön. Most már csak arra figyelmezzetek és vigyázzatok, nehogy úgy lássam, mintha visszaélnék a jóságommal. Ezzel fölemelte a lábainál heverőket; jó reménnyel biztatta őket, ha a hűségben megmaradnak. Azok pedig felkeltek, köpenyének csücskét csókolgatták, esküt tettek a császár kezébe, hogy parancsait sohasem szegik meg. (80) Így tehát lecsillapítva a tartományt, a király e sikerrel tért vissza Budára, és a katonaságot egyévi pihenőre bocsátotta.

Uralkodásának hatodik évében újra fellángolt a havasalföldi háború az oláhokkal, ezek ugyanis megvetették Zsigmond jóságát, és megint elpártoltak tőle. Saját erejükben kevésbé bíztak, ezért a törököket hívták a harcra szövetségesül, így tehát a keresztény hitre és szabadságra először az ő területükről rontott rá a pusztulás. Ezek pompás alkalmat találva pogány birodalmuk kiterjesztésére, a legnagyobb örömmel álltak rá e szövetségre, és számos lovascsapattal, tekintélyes gyalogsággal kivonultak Trákiából, és átkeltek a Dunán. Amikor a király értesült a szövetségesek elpártolásáról, sorozást tartott, a tartományba ment, és vértességekkel bőven feltöltött sereget vitt magával. (85) Miután átkelt a hegyeken és alászállt az elterülő mezőségre, ahol az ellenség táborhelyét tudta, ütközetre kész hadrendben folytatta az utat. Az ellenség közvetlen közelébe érve, fölvezette a vértességek csillámló hadoszlopát. Mihelyt összecsapásra került a sor, a két ellenfél megrémült a fegyverek csillogásától, hátat fordított, és meneküléssel mentette az irháját. A magyar hátulról szorongatta, és a futó ellenség soraiban kegyetlen öldöklést végzett. Futás közben sokan odavesztek, elsősorban a gyalogosok, akik nem tudták lehozni a lovakat, és ezért majdnem mindnyájan ott pusztultak, elestek; a könnyű egyverzetű gyalogosok könnyebben tudtak menekülni. A magyarok rohamát a hullahegy is erősen feltartotta, ami nem kívánatos időt engedett a menekülésre, emellett a nap is lenyugodott, a Duna is közel volt, amelyen nem tudtak gyorsan átkelni. Az éjszaka beálltával visszavonulót fűváltak, nehogy az ellenség cselet vessen. A törökök és az

oláhok nagy tömegének lemészárlása után a király Kis-Nikápolyba megy, mely az Al-Duna túlsó partján fekszik, ezt szoros ostromgyűrűvel veszi körül, gépeket hozat, és hevesen vívja. (90) A város, amelyet kettőzött őrség véd, makacsul tartja magát; a várat az oláhok, a várost a törökök oltalmazzák, a lakosok napközben kikirontanak, és néha éjszaka is kegyetlen verekedést kezdenek a táborban. A király annál eltökéltebben folytatja a támadást, az ostromgépek lerombolják a várat és a város nagy részét. Végre elfoglalva Nikápolyt, akit ott ért, részint fogságba vetette, részint megölette, a városba erős őrséget helyezett, aztán az egész tartományt lecsillapította. Majd e jeles győzelemmel az ügyet befejezván, Magyarország felé irányította lépéseit.

Még nem ért Budára, amikor jelentést kapott a királyné haláláról; e hírre oly nagy szomorúság öntötte el, amekkorát még soha más nem okozott neki. Máriát valami váratlan, súlyos betegség teperte le, és rövid nap alatt végzett vele. A királyra erős nyugtalanság tört emiatt, mert attól tartott, hogy felesége gyermektelen halála következtében az ország jog szerint annak nővérére, Hedvigre, Lengyelország királynéjára száll. Zsigmondot nem is csalta meg e gyanúja. László ugyanis, a lengyelek királya, nagy sereget toborzott, és arra gondolt, hogy felesége jogán a fegyverek segítségével megszerezhetné Magyarországot. (95) Megtudta, hogy Zsigmond oláhországi tartózkodása alatt Mária gyermek nélkül elhunyt, az pedig eddig még nem ért vissza Magyarország területére; ebből az a hír támadt, hogy az uralomvágytól ösztökélt László több légióval megrohanta az országot. Bizony, a lengyel nem kis zavart okozhatott volna Magyarországon, ha közbe nem lép Kanizsai János, az esztergomi főpap, e nagy bölcsességű és hatalmú férfi, aki a király távollétében a szarmaták érkezésének hallatára sebtében összegyűjtött hadsereggel eléjük ment, lezárta a határokat, és Magyarországot megmentette a szarmata támadástól. A király megérkezett Budára, Mária végzetét keservesen megsiratta, méltó gyászistentiszteletet tartott, és a holttestet Fehérvárott, apja kápolnájában temette el.

Amikor már eleget siratta, visszavonult pihenni, és a bosszúálláson kezdett gondolkodni; ugyanis folyton az eszében jártak azok, akik a királynők idejében vele vagy azokkal fondorlatoskodtak, és e gonoszokdokat nem egykönnyen tudta elméjéből kiűzni. És bár fontolgatás közben hol erre, hol arra hajolt, végül úgy döntött, hogy némelyiküket jósággal lekötelezi magának, azokat viszont, akik súlyosabban vétkeztek, és nem nyújtanak reményt arra, hogy bármiféle jó szolgálat is visszatérítené őket a hűségre, azokat fővesztéssel bünteti. (100) Ezek viszont inkább a halált választották, mint hogy engedelmeskedjenek a parancsainak; úgy megmakacsolták magukat, hogy sem üdvösségükre, sem a méltóságra nem gondoltak; közülük a leghatalmasabbak harmincketten voltak. Vezetőjüként Kont István lépett fel, vagyonban, erényben kiváló ember, aki a Héderváriak igen nemes nemzetségéből született, a lantosok mind a mai napig énekelnek róla a piacokon, utcákon, sarkokon. Ezek, mivel megtagadták a parancsot, az országban szerteszét bolyongtak, és hogy ne kelljen engedniük az erőszaknak, nagy részük éjjel a szabad ég alatt pihent, búvóhelyeket keresett, és a királytól távol, mezőkön, erdőkben éldegélt. Zsigmond, nehogy ezek valami adódó alkalommal lázadást szíthassanak, kiválasztja Vajdafi Györgyöt, a hozzá hű, egyébként ravasz, igen tapasztalt és vakmerő férfit; feltárja előtte a szándékát, rábizzá a dolgot, és utasítja, hogy bármiféle eszközzel kapja el az ellenpárt embereit, és kerítse őket a király kezére. Ez nagy merészen nekivág a rábízott feladatnak, megbízható csapattal az ország alsó részeibe megy, és azt színlelve, hogy utasítás szerint szemlét tart a vidék fölött, megtudja, hogy azok a Száva közelében egy nyílt mezőn tanyáznak a szabad ég alatt; (105) kémeket küld ki, akik tájékoztatják őt a hely felől, és a következő éjjel lest vet nekik; mielőtt megvirradna, valamennyit bekeríti. Egyetlenegy szökött el közülük, akit Korpádi Jánosnak hívtak; ez annyira óvatos természetű volt, hogy sehol sem nyomta el az álom, és jóval napkelte előtt már talpon volt. Amazok viszont álmukból ébredve fegyvereikért tülekednek, hogy a rajtaütéssel szemben védekezzenek. György a legszelídebb szóval nyugtatgatja őket, hogy ne féljenek, mert nem ellenségként, hanem barátként érkezett; közli, hogy az uralkodót valamennyiükkel megbékítette, és most azért jött, hogy a megengesztelődött királyhoz vezesse őket, ők pedig eskü alatt ajánlják engedelmességüket neki. Ezek látták, hogy szám és erő tekintetében egyaránt alulmaradnak, és a félelem rávette őket, hogy vakon higgyenek, letették a fegyvereiket, és önként megadták magukat, majd reménnyel telve hagyták, hogy elvezessék őket egy városkába, melynek neve Horom volt; itt György a terv szerint bilincsbe veri őket, majd kezüket, lábukat összekötözve szekerekre dobhatja, és erős őrizet alatt Budára viszi. Útközben késő bánatukban megbeszélték, hogy ha Zsigmond színe elé állítják őket, a királyt nem fogják köszöntéssel megtisztelni, összeszedik a bátorságukat, és a hódolat semmi jelét sem adják, úgy vélekedve, hogy jobb lesz nekik vállalni a halált, mint engedelmeskedni a dühödt zsarnoknak. (110) Amikor a király elé vezették őket, akit nemesek tekintélyes serege állt körül, megállapodásuk értelmében sem fejükkal, sem térdükkel, sem semmi módon nem adták a tisztelet jelét, szemüket mereven a földre szögezték, dacos és rezdületlen arckifejezést öltöttek, mintha a jóság gyakorlására való alkalmat megátalkodottsággal akarták volna tönkretenni. A király roppant mód felingerült, és még hevesebben tüzelte a bosszúság; néhány nap múlva az isteni György egyháza előtt a piac végén a hóhér parancs szerint végrehajtotta rajtuk a halálos ítéletet. Azt mondják, mind között István volt a legbátrabb, aki oly nagyon megvetette a halált, hogy míg a többieket a bakó hátulról fejezte le, ő volt az egyetlen, aki nem félt, hanem rezzenéstelen pillával szemből nézte a hóhért, sőt, azt mondta, hogy ha ezzel a zsarnoknak örömet okozhat, azt sem bánja, ha a torony tetejéről hajítják is le. Mivel egyáltalán nem félt a halálbüntetést,

bátorságával mély sajnálatot vívott ki a nép körében. Szolgája, akinek Csóka volt a neve, látva ura halálát, keserves zokogásban tört ki, szánalomra méltó jajveszékeltése a szemlélőkből is könnyet facsart. (115) Ő volt István kardhordozója, és mert ura fejevétel után ugyanazt a lelki nagyságot és állhatatosságot tanúsította, semmi biztatásra, vigasztalásra, korholásra sem volt hajlandó fékezni zokogását. Ezzel fölkelte Zsigmond figyelmét, akinek tetszett a szolga hűsége, és így szólt hozzá: A te urad már én vagyok, és én többet tudok használni neked, mint az a fejetlen. Erre a fiú: Cseh disznónak sosem szolgállok, és inkább tépjenek ezer darabra, mint hogy elfelejtsem uram nagylelkűségét, akihez hasonló bátorságot az összes cseh sem tud mutatni. Erre az haragra gerjedt: Vadsággal követed urad sorsát, szerencsétlen fickó, mondta, és ha már életében minden kegyetlenségének kísérője voltál, hát tarts ki mellette halálában is. Ez pedig szívesen engedett a király parancsának, a nyakát készséggel odahajtotta a hóhérnak, és örömmel zárta le a kivégzettek sorát. (120) Testüket a városfalon kívül, az Óbuda felé eső külvárosban temették el; a temetőben egy kicsi kápolnát emeltek, hogy ott gyászünnepeket tartsanak. Most hullottak el a későbbi, Zsigmondra sokkal veszedelmesebb összeesküvés magvai, mert e sok nemes és főember büntetése az előkelők lelkében ingerültséget ébresztett, titkon meggyűlöltek a királyt, és kezdtek maguk is tartani attól, amit másokon tapasztaltak. Őt pedig, akit eleinte szerettek és tiszteltek, az előkelők most mint kegyetlen zsarnokot félni kezdték. Mindezt tetézte Mária halála, mely a magyarok szeretetét jelentősen csökkentette; Zsigmondnak tehát ezután a legvégső veszedelemtől kellett tartania. Ugy gondoljuk, most részletesen be kell számolnunk arról az ütközetről, amelyet Nikápolynál szerencsétlenül vívott meg, hogy a dolgok alakulását áttekinthetően kövessük.

(125) Kérem az istenektől, hogy rontsák meg a görögöket, ha széthúzásuk és hitszegésük árát már meg nem fizették volna, hiszen szinte még az emlékeztük is eltöröltetett; ők voltak azok, akik a törököket elsőként vezették be Európába. Tudniillik, amikor a Palaeologusok, mint mondják, császári családjából ketten vetélkedtek az uralomért, Görögországban két frakció alakult ki, ami az egész államot igencsak meggyengítette. Sokáig küszködtek egymással, minek következtében a görögök ereje nagyon megfogyatkozott; az egyik, aki alulmaradt, nem engedett egykönnyen, hanem a barbárokhoz futott segítségért, úgy gondolva, hogy több hűséget talál majd a pogány, mint a keresztény nemzetben. A törökök támogatását kérte, akik Kis-Ázsiában nagy terület fölött uralkodtak. Első Murád török császárhoz, akinek ereje már úgy meggyarapodott, hogy a földkerekség meghódításával fenyegetőzött, követet küldött, hogy az kialkudott bérért szerződtesse ennek csapatait. A követ igen gyorsan végrehajtotta a megbízást, hiszen a töröknek mi sem volt fontosabb, mint hogy megragadva az alkalmat, átkeljen Európába, abban a reményben, amely be is teljesült, hogy birodalmát könnyedén kiterjesztheti. (130) Eddig a tenger fékentartotta a hajózás mesterségét nem ismerő népséget, de most megtanulta ezt, mert kapott a lehetőségen, hogy a segítség örve alatt csapatot vessen át Európába. Megígéri, hogy nemcsak zsoldoskatonákat küld, hanem maga is szövetségesül szegődik; a török átjön, azzal a feltétellel, hogy a háború befejeztével visszavonul Ázsiába; e feltételt mindkét fél elfogadta. És a barbár első ízben hajózik át a Dardanellákon Görögországba, először hoz pusztulást Európára, és ennek okozója, mint láttuk, méltán szenvedte legelőször a kérdemelt büntetést. A görögök háborúskodása török segítséggel kiújult, és a pártok megerősödése után sokáig folyt. Amikor már mindkét fél szeretett volna véget vetni a bajoknak, mert megérezte a közlegő pusztulást, a török naponta új okot talált, hogy a háborút megújítsa, és annyira föleméssze a görög erőket, hogy mindkét fél elgyengüljön, és könnyűszerrel leigázhassa azokat. (135) Ez az elgondolás nem is bizonyult hiúnak, mert a görögök ereje megcsappant, mire a fegyvert ellenük fordította, elfoglalta Gallipolit, mely a Dardanelláknál fekszik. Miután megszerezte a támadáshoz alkalmas hídfőt, ahova Ázsiából kényelmesen tudott csapatokat átszállítani, elkezdte a többi földet zaklatni, pusztítani, a szomszédos tartományokat bezárguldozni. Elfoglalta Görögország és Macedónia nagy részét, majd a trákok ellen fordította a fegyvert, miután ugyanis lerohanásokkal és rablótámadásokkal szélteben-hosszában mindent megháborított és kimerített, sok népet arra kényszerített, hogy megadja magát vagy békét vásároljon. Bajazet török császár, aki az apjánál, Murádnál, sokkal merészebb és tetteiben határozottabb volt, rövidesen hatalmába hajtotta Trákiát, Thesszáliát, Macedóniát, Phocist, Boeotiát és Attikát. Aztán a két Mysiára rontott, amelynek lakóit most bolgároknak hívjuk, és akiről tudta, hogy a magyarok fennhatósága alá tartoznak.

(140) Amikor Zsigmond a szövetségesek leveleiből és különböző hírekből megtudta, hogy a törökök megtámadták a két Mysiát, ott isten és ember ellen kegyetlenkednek, mindent tűzzel és vassal pusztítanak, haladéktalanul követet küldött Bajazethez, figyelmeztette őt, hogy ha tudja, mi a jogos és méltányos, vegye le a kezét e tartományról, amelyhez semmi köze sincsen, más jószága az. Ez pedig addig halogatta a válaszadást, míg el nem foglalta szinte az egész tartományt; aztán, miután a házakra felrakta a címerét, maga elé szólította a követet, és azt a választ adta neki, hogy most már elegendő jogcíme van, mert a falak is az ő jelvényét mutatják. A követ ezt azonnal közölte Zsigmonddal, aki megértette, hogy a másik minden igazsága fegyverben rejlik; és alaposan megjáé, mert látta, hogy irtóhatatlan ellenséggel van dolga. Uralkodásának tizedik esztendejében hadjáratot kezd a törökök ellen; az üdvösség ezerháromszáz fölötti kilencvenhatodik évében meghirdetik a hadat, nagy soroást tartanak, és mindenkit összeírnak. Ennek nyomán annyi légió és segédcapat verbuválódott össze, hogy azzal félelem nélkül indulhattak a pogány ellenség ellen. Jöttek burgund és gall segédcapatok,

amelyek az igaz hit szeretetétől fűtve e szent szolgálatot bér nélkül vállalták. (145) Magas rangú férfiak sereglettek oda a belgák és a kelták közül, néhány kiskirály is, akinek címeres pajzsa Budán, Miklós templomában a falra függesztve mutatja a vállalkozás páratlanságát. Összegyűlt tehát a hadsereg, elkészült minden, ami a hadakozáshoz kell, és a tábor elindult Magyarországról Rácországba, Felső-Mysia egyik részébe. Azt beszéljük, hogy Zsigmond, miközben a roppant sereget vezényelte, gyakran mondogatta: Nemcsak a töröktől nem kell félnünk, de ha a mennybolt véletlenül ránk szakadna, fölemelt lándzsáinkkal azt is képesek lennénk megtartani. Nem minden pusztítás nélkül vonultak át Rácországon, aztán, amikor az Alsó-Mysiahoz tartozó Bulgáriába értek, nagy véráldozattal bevették Orjahovót, Bodonyt meg néhány más váracskát, amelyet török őrség tartott. Október kalendáján Zsigmond Nagy-Nikápoly alá vezette a tábort; az Al-Duna egyik partján Nagy-, a másikon Kis-Nikápoly fekszik, emez Traianus, amaz Hadrianus győzelmének emléke, mint néhányan vélekednek. Zsigmond nem tartotta biztonságosnak, hogy a seregtörzset elmozdítsa innen addig, míg Nikápolyt be nem vette. (150) A törökök császára, akit a magyarok évkönyvei Bajazetnek neveznek, a többiek pedig Aleppóinak mondanak, tudomást szerzett a keresztények nagy készülődéséről, és hogy ki ne kergessék Európából, az egész török államot fegyverbe szólította, hatalmas lovassággal, megszámlálhatatlan gyalogossal ellenük vonult Nikápolyhoz. A szoros ostrom alá vett és jelentékeny őrséggel védett város derekasan ellenállt; a törökök gyakran kitértek a városból, és hol ilyen, hol olyan eredménnyel húzódtak vissza. Mindkét fél naponta kezdeményezett csatát, de ahogy a török sereg közeledett, az erőket az ellen kellett fordítani; hátrahagytak egy légiót meg néhány lovascsapatot, hogy az akadályozza meg a városból való kitérést, a többiek pedig mind a törökökre fordultak, akik már látótávolságba értek. Mielőtt ütközetre került volna a sor, a gallok nagy bátran kérték Zsigmondot, hogy az első rohamot engedje nekik; dicsőségvágytól vagy vallásos buzgalomtól fűtve az egész gall tábor ezt követelte; szívesen engedett nekik. Aztán, amikor a török harcra kész sorokkal feltűnt a tábor előtt, de a magyarok hadrendje még nem állt fel, csatajel sem hangzott, a gallok nagy kiáltozással kirohantak a táborból az ellenségre. (155) Lovakat hajszolva rohannak a csatába; váratlanul ütközet kerekedik. Amikor azonban összecsapásra kerül a sor, ezek gall módra leugranak a lóról, hogy gyalogosan verekedjenek. Az eleresztett lovak az ütközet kezdetén hangos nyerítéssel visszarohannak a táborba. A törököknek mi sem jöhetett jobban, mint hogy lóhátról harcolhattak a gyalogosok ellen. Az ellenség fegyveres lovassága bekeríti, megsemmisíti és kegyetlenül lemészárolja a gallokat. Míg ezek igyekeznek, hogy lándzsával vagy bárdal megsebezzenek a törököt, az ide-oda nyargalva kifárasztja és kijátssza őket. Már bánják vakmerőségüket, nyílzápor és görbe kard, lándzsa kaszabolja őket hol közelről, hol távolból. Segítségre várva halálig küzdenek, de reményükben csalatkoznak, mert az elszabadult lovak sokasága nagy dübörgéssel visszarohan a táborba, megrettenteti a magyarokat, akik nem is sejtik, hogy szövetségeseik ilyen harcmódban csatáznak; (160) ijedtükben odahagyják a tábort, mindahányan egytől egyig futásnak erednek; a borzasztó riadalomban oda sem hederítenek a vezér utasítására, parancsára. A török öldökölve kergeti a megvert gallt, a szétszéledt magyarok szaladnak, és menekülés közben nagy veszteséget szenvednek. A kaszabolásba belefáradt ellenség a zsákmányolásra és nyereszkedésre veti magát; a foglyok száma töméntelen. Sőt, maga Zsigmond, aki nemrég még az égszakadást is kicsinyelte, az ellenség markába került volna, ha egy apró sajkával át nem evickél a Dunán, Xerxes sorsát követve, aki a tenger birodalmát megvetve egy kis hajón jutott Ázsiába. Ez ütközetben húszezer keresztény és hatvanezer török veszett oda. A király, miután átkelt a Dunán, félt a magyarok haragjától, mert dolgát rosszul végezte, ezért Trákiába menekült, Konstantinápolyba, innen hajózott Rodoszra, majd az Égei- és Ión-tengeren át Dalmácia partvidékére és Horvátországba érkezett. Tekintélyes és vagyonos férfiak voltak akkor a kíséretében; azt mondják, élükön Kanizsai János esztergomi főpap és fivére, István állt; ezek szolgálták a királynak mindig a leghívebb kísérettel és tanáccsal.

(165) Az ország előkelőivel együtt nagy gonddal megtettek mindent, ami a királyi méltóság megóvásához kellett, igyekeztek elhárítani a lázongást, és mindenek elé helyezték a nyugalmat meg a békét mindaddig, míg a hivatalokat ez igen derék férfiak töltötték be. Ezzel szemben a két István fölkereste a Károly-párt hajdani vezetőit; ezek egyike László vajda fia volt, másika Simontornyaitól született. Észrevették, hogy a szerencsétlen nikápolyi eset miatt a magyarok meginognak a királyhűségben, ezért arra szánták el magukat, hogy felélesztik az egykori pártot, és úgy gondolva, hogy kedvező számukra az alkalom, a főemberek közül sokat megnyertek szövetségesül az összeesküvéshez, a köznép hajlandóságát pedig jó szolgálattal és általános jótékonykodással fordították maguk felé, azt sugalmazták, hogy ez a király veszedelmet hoz az államra, és ha idejekorán nem gondoskodnak, előbb-utóbb még veszedelmesebbé válik. Széltében-hosszában hirdették, hogy Mária halálával a királyság Károly fiára, Lászlóra szállt, aki Itáliában uralkodott nagy területen, beszéltek a kegyetlen tirannus irlgalmatlanságáról, amely harminckét nemesst gyilkolt meg a piacon. E beszédekkel sok embert úgy fölheccelttek, hogy azok mértéktelen gyűlöletre gerjedtek a király ellen, megkeverték az előkelők lelkét, és azokat is ellenséges érzületre hangolták. (170) Tehát követeket küldenek Lászlóhoz, Apulia királyához, és ezek révén biztatják őt, hogy foglalja vissza az örökösödés jogán törvényesen neki járó pannon királyságot; azt ígérik, hogy ha vállalja a Magyarországra való jövetelt, minden veszedelem nélkül átadják neki az országot. Tudomására hozzák, hogy az összes főember és főpap gyűlöli a zsarnok Zsigmond kegyetlenségét, és nem hajlandó azt tovább tűrni, mert Magyarországot pusztulásba sodorja, a bel- és külügyeket rosszul intézi, a

nemesség és a patríciusrend ellenségévé vált; Károly király becsületessége, igazságossága, vitézsége mindenki szívébe bevészte magát úgy, hogy kitörölni sem lehet; végzetét mindenütt mindenki úgy megsiratta, hogy másért sem fohászkodik forróbban, mint a fiáért, aki e hallatlan bünt megtorolhatja, a pannon kormány jogszerű vezetőjéért; ezért nyomatékkal kérik, hogy foglalja el a neki járó atyai királyságot, hiszen ezt ellenállás nélkül megteheti. Neki azonban, mihelyt meghallotta, hogy e súlyos vállalatra hívják, rögtön eszébe jutott az apja, Károly, felrémlt előtte annak sorsa, nyomorult végzete, a pannonok állhatatlan lelkülete, kiismerhetetlen hajlandósága, megannyi eltérő törekvése, és mindez arra készítette, hogy a javaslatot megfontoltan kövesse. Ezek ugyan megígérték, hogy Zsigmondot elzavarják, és az országot békésen átadják neki, apja szerencsétlensége mégis visszariasztotta. Mivel úgy látták, hogy László késlekedik az ötlet felkarolásában, naponta levelekkel sürgették és kitartóan ösztökélték. (175) Végre közvetítők útján esküvel pecsételt egyezséget kötöttek vele, hogy amit a két István a Pannóniákban az ő nevében mindaddig cselekszik, amíg az országot el nem foglalja, azt ő törvényesnek és hatályosnak fogja majd elismerni. Az egyezmény megkötése után az összeesküvés vezetői erejükhöz mérten napról napra gyarapították László pártját; a hűtlenség mérgével úgy megfertőzték a nemeseiket, hogy az árulók utódai mind a mai napig jobbágyországba vetve kesergik őseik botlását.

Ezek ugyan titokban működtek, Zsigmond mégis rájött a dologra; Dalmáciában időzött, ahol – mint mondják – tizenkét hónapot töltött, mielőtt Magyarországra visszajött volna. Mindenről hallgatott, hogy ne fokozza maga iránt a haragot a szerencsétlen nikápolyi eset miatt. Végre az esztergomi érsek, a Kanizsaiak meg az akkor kormányzói hatalommal Szlavónia kapitányságát viselő Maróti János segítségével hazatér az országba. Megtudja, hogy a két István lázadást szít, de mert arról is értesül, hogy ezeket erős őrség védelmezi, nem meri vakmerőségüket megtorolni. (180) Az országba való visszatérése után már a negyedik esztendő telt, és a lázadás vezetői egyre nagyobb hévvel szorgalmazták kezdeményezésüket; már szinte az egész nemzet és minden rend elpártolt a királytól, és rossz szemmel nézett rá. Utálta őt a harminckét lovag kivégzése, a nikápolyi vereség, Mária halála, erre következő zabolátlansága miatt, és még inkább a nők miatt, akikkel – nőtlen lévén – kénye szerint összefeküdt. Mindez sokkal kisebb jelentőségű volt, mint amennyit fecsegték róla, de az összeesküvők pletykája alaposan felnagyította, sőt, még azt is bűnül tudták be és rosszra magyarázták, amit jóindulattal és a nép kedvére cselekedett. Csak az alkalmas időt várták, amikor a királyt biztosan elfoghatják, és a legnagyobb buzgalommal, körültekintéssel készítettek elő mindent, ami a bűn elkövetéséhez kellett. Végezetre az üdvösség négy százegyedik évében az ezredik után, Vítális ünnepén, megállapodás szerint a főemberek özöne járult a király elé, szolgálat ürügyével nagy embertömeg vette körül. Odajött két ifjú vitéz is, a néhai Garai Miklós nádor fiai, akit – mint elmeséltük – Erzsébet királyné oldalán ölt meg Horváti János; ezek egyikét Miklósnak, másikat Jánosnak hívták. (185) Haragjukban, melyet apjuk meggyilkolása fölött éreztek, szívesen csatlakoztak az összeesküvéshez, mert azt hitték, hogy Zsigmond párthívei ölték meg őt. Amikor pedig a király előtt összegyülekeznek, elkezdenek beszélni az általa elkövetett bűnökről, az államot ért bajokról; kitör a veszekedés, hiszen súlyos dolgok forognak szőnyegen, civakodásra és gyalázkodásra kerül sor. A sértegetések mindkét felet felingerlik és a végsőkig elkésesítik; aztán, ahogy előzőleg megállapodtak, mindannyian rátámadnak a királyra, rávetik a kezüket, szidják, mint a bokrot, elfogják, elhurcolják, és már-már elhatározzák magukat arra, hogy megölik, ha néhány barát közbeavatkozására vissza nem fognak magukat. Ha a jobb szándékúak némelyike közbe nem lép, alighanem elszenvedte volna Julius Caesar sorsát. Végül méltóságával mit sem törődve nyomorultán bilincsbe verték, és főúri őrséget állítottak melléje. Az őrparancsnok személyéről egyhangúlag úgy döntöttek, hogy a király mellé Garai Miklós fiait állítják, akikről tudták, hogy a legelleneségesebb érülettel viseltetnek vele szemben; ezek a feladatot készséggel elvállalják, a foglyot Siklós városkába viszik, és a királyt ott őrzik.

(190) Amikor Zsigmondot siralmas fogságra vetették, az ellenpárthoz tartozók valamennyien felkapták a fejüket. A főurak egy csomó lovassal zibongva beözönlöttek a városba, Lászlót királlyá kiáltották, igazi királynak harsogták. Címerét kitűzték a piacokon, az utcákon, sőt, az ország minden szegletében körülhordozták. Akármelyik városhoz közeledtek is a lobogó jelvényvel, a papok testülete a hazai és főistenek képmásaival elébük sietett; zsolnárok és himnuszok hangja mellett nagy reverenciával fogadták, bevitték a templomba és elhelyezték a főoltáron, tapssal, üdvívalgással köszöntötték, mindenütt megkönnyebbüléssel és örömmujongással tisztelték. (195) Mialatt ezek végbementek, és az atyák döntése alapján Magyarország a távollevő László hatalmába került, az alatt gyorsan követeket szalasztottak hozzá Itáliába, hogy jelentést tegyenek Zsigmond elfogásáról és az ő királlyá választásáról, meg hogy kérjék, azonnal iparkodjék Magyarországra, mert minden jól megy. László ezektől meg a nemrégiben szertefutó hírből már sorban mindenről tudomást szerzett, és most azt hiszi, hogy egy felkészített, lecsillapított országba hívják, ezért a várakozásnál gyorsabban flottát állít, katonái toboroz. Kedvező időjárással a lehető leggyorsabban elmegy Dalmáciába, a hajóhaddal először Zarába ér, melyről tudja, hogy magyar fennhatóság alatt áll. A záraiak hallottak Zsigmond fogságáról, László kihirdetéséről, ezért szívélyesen és tisztelettel fogadják őt, királyként köszöntik, és úgy bocsátják be, mint igaz és törvényes uralkodót, jóllehet Magyarországon a budai vár meg a többi királyi erősség az ország felső, Morvaország felé néző részeivel együtt megmaradt Zsigmond hűségén.

Néhány napig Zárában üldögél, mialatt várja a hajóhad lemaradt részét, és barátaitól megtudja, hogy mi zajlik Pannóniában. (200) Sokkal óvatosabban és megfontoltabban intézte a dolgát, mint az apja, nehogy ugyanarra a sorsra jusson, és nehogy tetteire bánat következzen. Mindennap jöttek hírnökök, akik szemtanúként jelentették, mi folyik Itáliában és Magyarországon. Pannónia megszerzésének a reménye nem tüzelte annyira, mint amennyire az Apuliáért való aggodalom tartóztatta. A velenceiek évkönyvei azt hagyományozzák, hogy László erővel vette be Zárát, de ez aligha felel meg az igazságnak. Hiszen ha a magyarok letették Zsigmondot, és őt királlyá nyilvánították, nem lehetett nehéz a hozzá láthatóan vonzó Zaráiaktól kieszközölnie a befogadást.

Ezalatt Zsigmond, aki Siklós erődjében egy szűk cellában a Garaiak őrsege alatt szorongott, éjjel-nappal sírva, zokogva hánytorgatta magában a fejedelmek sorsát, még inkább a magáét, melynél nem talált nyomorultabbat, hiszen sem a halált nem tették neki elérhetővé, sem bakót nem küldtek, aki e bajtól megszabadította volna, de az éber őrség azt sem engedte, hogy önmagát eméssze el. (205) Miután a szép halál lehetőségét megtagadták tőle, azon méltatlankodott, hogy más módon sem halhat meg, sőt, amit még súlyosabbnak tartott, élni sem hagyják, halni sem engedik. Viselt dolgaiért a legcsekélyebb büntudatot sem érezte, mert úgy ítélte meg önmagát, mint aki leginkább helyesen járt el, ritkábban tévedett; ha valamelyest kegyetlenkedett is, úgy látta, hogy az jogos bosszú volt. Miklós nádor felesége, a Garák anyja, nem bírta sokáig hallgatni a fogoly király szüntelen jajgatását, mert őt nemcsak az asszonyi ösztönnél, hanem tulajdon természeténél fogva is különösen jószívűnek tartották mindig. Megsajnálta a király nyomorult állapotát, de nehogy fia tudta nélkül tegyen valamit, először velük akart szót váltani szabadon bocsátásáról, ezért félrehívta őket, és így beszélt hozzájuk: Édes fiaim, hogy jutott rátok az a sors, hogy egy undok börtön őrzését vállalva a többiek szemében örökös gyalázat szégyenével bélyegezzétek meg magatokat? Mennyivel ért több jogtalanság titeket, mint a többieket? (210) Miért vállaltok több terhet és veszedelmet a szent és császári ivadék kínzásában? Atyátokat, Miklóst, aki nádor volt, Mária és Zsigmond mindig kegyes szülőjeként tartotta; őt Horváti János ölte meg, aki a Garai-háznak kegyetlen ellensége volt. Ti, szerencsétlenek, összeesküdtetek apátok ellenségeivel, kezet emeltetek a szentséges királyra, bilincsbe vertétek, és vállaltátok e förtelmes börtön őrzését. Emlékszem én jól, atyátok gyakran szokta volt mondogatni, hogy a szent koronával koronázott uralkodó megsértése súlyos vétek, még ha egyébként vadállathoz lenne is hasonló; hát, ha a kezetek között meg talál halni, nem süttök-e magatokra és utódaitokra örökös szégyenbélyeget? Mások, akik az új király behozatalán buzgólkodnak, meg fogják kapni, amit szeretnének, ti viszont, akik a szent fejedelmet börtönben kínozzátok, sokszoros halált szenvedtek, és titeket istentelen gyilkosoknak fognak tartani. (215) Mit reméltek, szerencsétlenek? Amit ellene elkövetek, attól a következő király is félni fog, higgyétek el nekem. Úgy mondják, a zsarnok dicséri az árulást, de megveti és féli az árulót. Ha ti lesztok a király vesztének az okozói, remélhetek-e örök gyalázon kívül bármit is az istenektől és az emberektől? Én bizony nem tudom, mi mást várhattok a példás büntetésen, a végpusztuláson vagy az örökös száműzetésen és a vagyonelkobzáson kívül. Emez itt több éve törvényesen hordja a koronát és bírja a királyságot, az meg, aki majd megjön, nemhogy nem király, de még csak nem is tanult uralkodni. Bizony, nincs nagyobb könnyelműség, nincs nagyobb veszedelem és nincs súlyosabb hiba, mint a biztos helyett a bizonytalant keresni, a végsőket próbálni, gyalázatos gyilkosságba esni, és felidézni az istenek meg az emberek haragját. Ezért, édes csemetéim, álljatok el a megkezdett gaztettől, hagyjátok az istentelen összeesküvést, mossátok le, míg lehet, magatokról és maradékaitokról az örök bélyeget. (220) Anyátok szerelmére, saját üdvösségetekre kérlek, hagyjátok el László pártját, aki emlékszik arra, hogy az apját, Károly királyt, a ti születek ölte meg, ezért sohasem fog jó szemmel nézni rátok. Zsigmond apátokkal és családokkal szemben mindig tisztességesen viselkedett, felesége és anyósa volt az, aki őt vagyonban és tekintélyben úgy fölemelte, hogy a pannonok között második királynak számított. Ha tehát rám hallgattok, ha a királyi felséget, akit jog és tisztesség ellenére tartotok fogságban, jóindulattal szabadon bocsátjátok, akkor biztos, hogy a legjobbat remélhetitek attól, akiért atyátok az életét adta.

Az anyai szavakra az ifjak magukba roskadtak, rémületbe estek, remény és félelem közt hánykolódva súlyos kétségbe zuhantak. A jó anya másnap lemegy a tömlöcbe. Legkegyesebb király – szól –, ellenségeid most mit sem kívánnak jobban, mint hogy téged bűnösen méltatlanul elveszejtsenek, engem viszont, az asszonykát, folyton gyötör szüntelen jajongásod és zokogásod, én megszántam méltóságodat és fiatalságodat. (225) Felsőged, aki az állammal csak jót cselekedett, nem ezt érdemli, áldott és virágzó ifjúságod, az isteni Lajos örököse nem ezt érdemli. Isten, aki a királyokat oltalmazza, annak a férfinak a lelke, aki egykor érted elesett, nem tűri, hogy téged, akit mindenki elhagyott, én is elhagyjalak. Javadra törekszem, és azt szeretném a legjobban, ha azok kezéből nyernéd vissza a szabadságodat, akik fájdalomra börtönben asznak. Van azonban valami, ami e jámbor törekvésemben visszatart, mégpedig, megmondom, fiaim érdeke, mert erősen kételkedem abban, hogy te nem fogod őket majd cserbenhagyni; ezért, ha megígéred, hogy királyságod visszaszerzése után engem és gyermekeimet, szemem két fényét, sohasem fogod elhagyni, azonnal kiszabadítalak, és visszahelyezlek boldog és méltó állapotodba.

(230) Zsigmond elveszett reménye erre visszatért, az asszony lábaihoz borult, és karját széttárva mondta: Isten üdvhözó anyyala, aki egyedül könyörültél meg Zsigmond király nyomorult szenvedésén, téged ugyan mindig

szülém gyanánt tisztelt nádorom tiszta életű feleségének tartottalak, de most mégis kérlek, bárki is légy, könyörülj szenvedéseinken. Indítson végre irgalmasságra nyomorúságunk, mindanniatok iránt mutatott korábbi jóságunk, a felségsértés kísértete, sorsunk hallatlansága. Bár viszontagságaimnak és zokogásomnak véget leginkább csak a halál vethet, mégis szívesen fogadom a reményt, amelyet hoztál, hogy megmenekülhetek ez aljas sors elől. Ha valóban megteszed, amire bennem reményt keltettél, rajtam teljék be példaként a hallatlanság büntetése, ha valaha is a legcsekélyebb mértékben elfelejténem e nagy jótettet. (235) Legyek szerencsétlen mindenben, amit kigondolni csak lehet, legyek minderi boldogtalanságnak példája, ha korábbi méltóságomra visszajutva nem tapasztalod, mint illik, és mint kívánod, az irántad és a tieid iránt való legmélyebb hálámat. Ezért isten és ember előtt ezt a szövetséget kötöm kettőnk között: Zsigmond most gyermekeidet testvérül fogadja, téged legkegyesebb anyjává, és tanúságra hívja az isteneket, esküvessel pecsételi meg ezt a szövetséget. Aki e kötést megsérti, ne csak szabadságát veszítse el, mint minden nyomorúság részese, hanem mocskos disznóként vágják darabokra. Erre mindketten kezüket adván, a szövetség megkötöttet.

Az anya ezután gyermekeivel tárgyalt a király szabadon bocsátásáról; azt ígérte nekik, hogy a kieresztett király Morvaországban fog uralkodni; ezt a ravasz mesét az asszony azért agyalta ki, hogy a fiúk készségesebben és szívesebben eresszék el Zsigmondot. Minden az elképzelése szerint történt; Zsigmond kiszabadulása után Morvaországba, onnan Csehországba ment. Így hiúsította meg egy jámbor asszony az összeesküvők csalárdságát, mely a királyt cselszövések hálójába vonta. (240) Így szabadult ki Zsigmond, aki mihelyt a bilincsét ledobta, Cilli grófjához sietett, akinek a nővérét, Borbálát eljegyezte, és akinek segítségével eljutott Csehországba, majd aztán visszaszerezte Magyarországot. Midőn a király Csehországba menekült, szabadulásának híre a szónál gyorsabban elterjed a Pannóniákban, a Galliákban, Germániában; a hír megingatja ellenségeinek bátorságát, nem tudják, mitévők legyenek eztán, hova szaladjanak, nem látják, miben reménykedjenek. Ezzel szemben azok, akik a király bebörtönzését helytelenítették, azonnal hajtogatni kezdik, hogy ők már a kezdetektől ki akarták szabadítani Zsigmondot a fogságból, mindaz, ami ebben akadályozta vagy ellenkező cselekedetre készítette őket, az állam ellenségeinek a rovására írandó, és e hallatlan vétek elkövetőit nyilvánosan meg kell büntetni. Fegyvert ragadnak azokra, akik a királyt elfogták. A Pannóniákban minden felfordul, a királyt ért sérelem megtorlásának ürügyén erőszakkal támadnak az ellenpárti nemesekre, pusztítják a földeket, elhajtják a földműveseket és szarvasmarháikat, mindenütt tüzzel-vassal kegyetlenkednek, és nem riadnak vissza a gonoszság és kíméletlenség egy fajtájától sem. A többiek előtt leginkább Maróti János, Szlavónia előljárója tombolt, mint mondják, jogtipró és minden emberségből kivetkőzött ember. Velük szemben e jogtalankodások szenvedő alanyai hasonló vadsággal küzdöttek. (245) E tökéletes zűrzavar közben Zsigmond ütőképes sereget toboroz a csehek közül, hozzájuk csatolja az ország felső részein élő magyarok segédcapatait, és nagy erővel benyomul Magyarországra. Az ellenfél szertefut, nem mer ellenállni, mert tudja, hogy a budai vár és a többi erődített hely kitarzott a király hűségén. A király egyenest Budára megy, elfoglalja a várat, visszaveszi a Pannóniák többi megerősített királyi erődjét.

Ez a hír egész Dalmáciában és Velencében elterjedt. A jelentés megriasztotta Lászlót, aki – vállalkozása meghiúsulván – igyekezett haladéktalanul visszatérni Itáliába. Örült annak, hogy Dalmáciában késlekedett, és így nem kell csúfos visszavonulással megbélyegeznie magát; egyesek ugyan azt írják, de alaptalanul, mert az igazságtól eltérően, hogy a hadjáratból övéi levele hívta vissza, akik azt jelentették, hogy nemcsak a nápolyiak, hanem az ország más fejedelmei is veszedelmes támadásra készülnek. (250) Hozzáteszik, hogy László az erővel elfoglalt Zárát az egész területtel meg a hozzátartozó szigetekkel és tengerrel együtt százezerért eladta ekkor a velencéseknek, és hogy a foglalás meg az adásvétel foganatosítása végett erős őrséggel négy megbízott érkezett oda, Cornaro Ferenc, Mocenigo Lénárd, Contarini Antal és Micheli Fantin. Vannak, akik még képtelenebb módon azt állítják, hogy László Zarával együtt egész Dalmácia tulajdonjogát átadta a velencéseknek, és Dalmácia megvétele fölött a velencei tanácsot és népet általános öröm kerítette hatalmába, úgyhogy hálaadó körmeneteket és egynapos ünnepet tartottak. Erről mindenféle ostobaságokat és valótlanosságokat írtak össze. Azok, akik azt hagyományozták, hogy László az elfoglalt Zárát átadta, csak arról tesznek tanúságot, hogy elfogultság vezeti őket az írásban, és úgy akarják feltüntetni a dolgot, mintha Lászlónak jogában állt volna eladnia azt, amit hadijogon szerzett. Valójában azonban a záraiakat, akiket a velenceiek és a pannonok sok háborúval sem tudtak egykönnyen megadásra kényszeríteni, László csekélyke flottája az első rohammal ugyan meg nem szerezte. Ők beeresztették, mint királyi vérből származó barátjukat, és annál szívesebben, mert úgy tudták, hogy az uralom reménye hívta oda. (255) Mialatt ott tanyázott, a velencések pénzzel és hajókkal segítették, amit viszonzni akart, ezért távoztában átengedte nekik azt, ami Zarában a kezén volt, ami azonban nem az övé, hanem a magyarok tulajdona volt. De még nagyobbat tévedtek azok, akik azt hagyományozták, hogy a velenceiek Dalmácia többi részét megvásárolták tőle. Ugyan miért fizettek volna az ügyeikben rendkívül óvatos velencések százezer aranyat Lászlónak Dalmácia vételára fejében, melyet az el sem adhatott, hiszen magyar tulajdonban volt, és akkor nem László, hanem Zsigmond jogára kormányozta? Bizony, ezek sohasem dobtak volna ki ekkora összeget egy ilyen hiú és bizonytalan célra. László tehát reményében csalatkozva visszament Apuliába. Mielőtt Dalmáciából elhajózott volna, ezt írta Zsigmondnak: Őszintén bevallom,

Zsigmond király, hogy engem a magyar főemberek sokáig és kitartóan ösztökéltek, míg végre a megígért királyságért kellenlenül Dalmáciába mentem, ott hosszú időre megállapodtam, hogy megvárjam a dolgok kimenetelét, és mintegy tükörben szemléljem, mit is akar a szerencse meg a magyarok mindenféle törekvése. Tökéletesen kiismertem e nemzet állhatatlanságát és csalárdságát; és bárcsak ne tapasztaltam volna meg ugyanezt atyám sorsában! Semmi sem fontosabb számukra, mint a királyok cserélgetése, és akkor ujjonganak szívből, ha ezeket sikerült csellel egymás ellen feluszítani; ebből nyereszkeskednek. (260) Fogadd tehát bocsánatkérésemet, mert nem önként álltam erre a vállalatra, és mikor belefogtam, lassan haladtam, hogy azonközben kikémelem az isten akaratát, mert kinek-kinek ő adja a földi hatalmat. Tehát önként meghátrálok előtted, akit a sok viszontagság között maga az ég őrzött meg, és ezután bennem szolgálatkész barátodat, sőt mindenben legbuzgóbb rokonodat fogod megismerni. Az én kedvemért pedig nem tehetsz többet, mint ha megbünteted azokat, akik a királyok cserélgetésének örülnek, ugyanúgy, ahogy ők akartak téged büntetni. Zsigmond azt válaszolta, hogy a jövőben fivérének tekinti őt, a felségsértőket pedig példásan megbünteti.

Az országába hazaérkező László a cunéói Alberik segítségével lecsendesítette a nápolyi királyságot, és ennek megtörténével, mert hihetetlen bölcsességgel és lelki nagysággal tündöklött, kezdett félelmetessé válni Itália többi hatalmassága, elsősorban a pápa szemében. (265) Alberiket úgynevezett hadseregfőparancsnokká nevezte ki. A külügyeket többé nem helytartók és megbízottak útján intézte, hanem maga állt a dolgok élére, hatalmába hajította Perugiát és a Latium sok városát. Uralkodásának huszadik évében barátság örve alatt bevonult Rómába, és a rómaiakat ráuszította Bonifác pápára. Lajos, a pápa unokaöccse, a városban kitörő zavargás közben tizenegy patríciust elfogott és hóhérkézre adott. A pápát megrémítette a patríciusok kivégzése, és udvarnépével Viterbóba menekült. Később, Gergely pápasága idején, ennek távollétében elfoglalta Róma városát. A pápa feldühödött a jogtalanság miatt, Lászlót megfosztotta a királyi címtől, és a titulust Lajosra ruházta, Anjou Lajos fiára, akiről azt tartották, hogy Gallia királyának a testvére. (270) Amikor helyébe János lépett, és a háború kiújult, a pápa hadvezérei rettenetesen megverték, úgyhogy be kellett vallania, hogy ha az ellenfél képes lett volna kihasználni okosságát és a győzelmet, már rég befellegett volna neki is meg országának is. Kettejük között ezután hol így, hol úgy fordult a szerencse; hol háború jött, hol fegyverszünet. Cortonát eladta a firenzeieknek. Mialatt azon igyekezett, hogy Firenzét és Itália többi szabad városát szolgáskorba vesse, Perugiában megbetegedett, és elment Nápolyba. Itt felgyógyult, de pár nap múlva a firenzeiek cselvetése következtében, akik nagyon féltették tőle a szabadságukat, egy lány, mégpedig a saját orvosának a lánya, közöskülés útján megmérgezte, és meghalt, így végezte László, az úgynevezett Kis Károly fia, akiről azt jegyezték fel, hogy legyőzte és megölte Johannát.

(275) Ezekben az időkben, ezerháromszáz után a kilencvenkilencedik esztendőben, Gallia Alpokon túli részéből az innensőbe özönlött a Fehérruhások különös zarándokmenete, mely három hónap alatt Itália legtávolabbi vidékeire is eljutott, és az egész népet rávette arra, hogy fehér ruhát öltönn, és csatlakozzék a bűnbánók seregéhez. Bűnbánatuk közben szüntelenül az isten irgalmáért kiáltoztak, a közösség békéjéért könyörögtek, hangos szóval imádkoztak a hívők nyugalmaért és a csendességért, amelyet már oly sok éve nélkülöztek. Azt mondják, ez az áhítat ekkortájt úgy eltöltötte a népet, hogy aki nem fehérben járt, az az emberiség és az istenhit ellenségének látszott. A következő évben Vencelt, Károly császár fiát, Zsigmond bátyját, aki hajdanában az apjával együtt kezdett uralkodni, tunyasága és túrhetetlen feslettsége miatt a választófejedelmek megfosztották a császárságtól; a bajor Rudolf követte őt, de nem mindenki egyenlő helyeslésével. A firenzeiektől tekintélyes összegű kölcsönt vett föl, és hatalmas sereggel benyomult Itáliába Visconti Galeazzo ellen, de úgy vonult vissza Vindeliciába, hogy semmi emlékezetre méltót sem művelt. (280) Az égen üstökösöket láttak; erre következett Galeazzo halála, akiről azt mondják, hogy Milánó körül, Melegnanónál hunyt el. Ugyanebben az évben távozott az élők sorából Tamerlán is; ez a hallatlan hatalmú császár a tatárok között alacsony nemzetségből született, majd oly magasra emelkedett, hogy táborában tizenkétszer százezer embert tartott. E sokasággal háborúban legyőzte a törököket, és azok császárárt aranybilincsel kötözte a szekérhez, amelyen diadalmenetben hurcolta magával. Szétzúzta az örményeket, leverte a perzsákat, feldúlta Egyiptomot, szinte eltörölte Damaszkuszt. Ázsiát és Európát akkora rettegéssel töltötte el, hogy az emberi bűnök megtorlójának nevezték. A franciák ugyanezen időben foglalták el Genovát, és kezdtek uralkodni Liguriában mindenfelé. Az ötödik évben Pisát tönkretette az éhínség meg a háború, és a firenzeiek hatalmába került. (285) De az idő arra int, hogy térjünk vissza Zsigmond történetéhez, és mondjuk el rendben, mit tett Magyarországra való visszatérte után.

Zsigmond, miután Pannóniába visszajött, úgy gondolta, hogy nem szabad azonnal bosszúra sietnie, bár az elszenvedett méltatlanság mélyen belevésődött a lelkébe; haragját elrejtette, nyájasságot erőltetett magára, nehogy végső kétségbeesésbe hajszolja ellenfeleit, és azok eltökélten lépjenek fel ellene. A hívei által kért birtokokat készséggel átengedte, nehogy hálátlannak lássék, soknak adományozott falut, méltóságának megfelelő állást. Úgy tervezte, hogy nem fővétellel, hanem vagyon- és jószágelkobzással fog büntetni, ami által amazoktól sem veszi el a reményt, és a kérelmezőkre sem kell ferde szemmel néznie. A kegyelmet kérőkkel szemben nem mutatkozott hajthatatlannak és embertelennek, mindenki várakozása ellenére könyörületnek látszott, mintha elfelejtette volna a sérelmeket, várakozáson felül szelíd volt, hogy azokba, akik súlyosan

vétettek ellene, bizalmat öntsön, megszabadítsa őket a félelemtől és a gyanakvástól. (290) Amikor elegendő biztonságérzettel töltötte el őket, országgyűlést hirdetett Szlavóniába, azt a városkát jelölte ki, amelyet barbár nyelven Körösudvarhelynek neveznek. István vajda, László fia, bízva erejében meg a király jószágában nagy lovascsapattal jelent meg a diétán, de csalátkozott, mert egészen másképp járt, mint ahogy remélte. Mihelyt megérkezett a gyűlésre, a nemesség megbeszélés szerint adott jelre elfogta, bűnét ráolvasták, és a hóhér azon helyben lefejezte. A kivégzés híre szertefutván, lovasai, hogy vezérük halálát megtorolják, fegyverre kaptak, körülzárták a házat, ahol aznap a gyűlést tartották, és már véres verekedésre került volna a sor, ha a testet az ablakon ki nem hajítják a térre, mely látvány úgy megriasztotta embereit, hogy letettek az urukért való bosszúállásról. A tömegből valaki rájuk kiáltott: Minek rohantok, szerencsétlenek, hova rohantok? Íme, akiért fegyvert ragadtatok, már meghalt; hiába dühöngtök. Álljatok meg, emberek, ne rugóddzatok a királyi felség hatalma ellen! (295) E hang lelohasztotta a lovasok dühét, az ijedség lesújtotta őket, és gyorsan szétoszlottak. Emlegetik, hogy István vajda más súlyos gazzettein kívül a következőre is merészkedett. A nikápolyi vereség után, amikor Zsigmond a tengerparton időzött, mint mondják, postást küldött Bajazethez, a törökök királyához, és titokban tárgyalást kezdett vele arról, hogy házasítsa össze a lányát László királlyal, oly feltétellel, hogy Zsigmondnak Pannónia királyságából való kiűzése érdekében segédcsapatokkal és pénzzel támogatja a vejét; a közvetítők révén már odáig vitte a dolgot, hogy a pogány barbár a felkínált és hön ohajtott rokonság reményében néhány török légiót át is vetett a Száva és a Dráva közé Zsigmond erőinek megsemmisítése végett, amiből a magyar végekre súlyos csapás és pusztulás származott; úgy hiszik, hogy ez volt az első török betörés Alsó-Pannóniába. Mostanra a szerémi föld, amely számos várossal és községgel virágzott, már úgy elnéptelenedett és elpusztult, hogy a sok városnak halvány nyoma is alig maradt. Miután István, e sok bűn elkövetője, elnyerte büntetését, a többiek is megfizették a bak árát; néhányukat ugyanis pénzbüntetéssel, többségüket száműzetéssel sújtották, és végül is a hatalmasabbak közül senki sem úszta meg büntetlenül. (300) Közben azonban egy kicsit elhagyjuk a magyarok történetét, mert úgy véljük, nem térünk el a tárgyunktól, ha megemlékezünk két fiverről, Vencelről és Zsigmondról, meg arról, ami közöttük történt.

Vencel ugyanis, aki nagyon elütött az apjától, aljas élvezeteknek hódolt, tunya volt, lagymatag és gyáva, a fáradozástól irtózott, jobban szerette a bort, mint az uralkodást, és a fejedelmek érzületét úgy elidegenítette magától, hogy valamennyien meggyűlölték és megutálták; ezért a főemberek elfogták, három hónapra tomlóbe csukták, de János, Luzsica hercege, és Prokop, Morvaország zarnoka, az állam súlyos kárára kiszabadította őt. Hamarosan visszaesett korábbi szertelenségébe, mire fivére, Zsigmond megint elfogta, és őrizetét rábízta Albertre, aki abban az időben Ausztria hercegségét viselte. Bécsben egy fényűző épületben őrizték, ahonnan az örök gondatlansága következtében megugrott, ismét elfoglalta az országot, és ismét visszatért korábbi szokásaihoz; napjait bor és mámor között töltötte. Mindenki úgy ítélte meg, hogy méltatlan a császárságra, ezért a választófejedelmek a pápa beleegyezésével megfosztották a császári méltóságtól; életének hátralevő napjait hasonló gyalázatban töltötte.

(305) Ötvenedik esztendejében tört elő a husziták pogány örültsége, amely gyorsan megfertőzte egész Csehországot és Germánia tekintélyes darabját. A prágai gimnáziumot mindaddig egészen a teutonok igazgatták, amit a csehek, e dacos és szelídíthetetlen fajzat, nehezen tűrtek. Akadt köztük egy nemes nemzetségből született személy, aki a britanniai Oxford városában tanult, és ott rábukkant Wiclef János könyveire, melyeknek címe A dolgok egyetemessége, ezek az irományok nagyon megtetszetek neki, és elhozta hazájába; ezekben a polgári uralomról, az egyházzól, a klérusról van szó. A wiclefisták mérgétől megfertőztetve hamarosan másokra is ráhozta a romlást, a könyvet megismertette polgártársaival, akiket a teutonok elleni gyűlölet vezetett, elsősorban az alacsony sorból származó Jánossal, aki falujáról a Husz melléknevet kapta, ami csehül ludat jelent. Ez rendkívüli tehetségű ember volt, szellemessége és ékesszólása furcsa ugyan, de nem közönséges; ehhez járult fortélyos vitakészsége, torz gondolatainak támadó élessége, amellyel a teuton tanárokat folytonosan izgatta, mert abban reménykedett, hogy ha ravasz entimémákkal összezavarja őket, azok odahagyják a sokáig birtokolt gimnáziumot. (310) Amikor azonban a dolog nem sikerült elképzelése szerint, az ostoba Vencel fejedelemtől kieszközölte, hogy a gimnáziumot párizsi szokás szerint igazgassák, minek következtében a külföldi professzoroktól elvették az állásukat, ezek a méltánytalanságon felháborodtak, és összebeszélve tanítványaikkal együtt valamennyien eltávoztak. A megállapodás szerint egy napon kétezeren fölkerelkedtek, nemsokára még körülbelül háromezer követte őket, elköltöztek a Prágától háromnapos járóföldre fekvő meissen Lipcse városba, és ott foglalkoztak a szabad művészetek valamennyi ágával. A kiürült prágai gimnázium a csehek kezére jutott. Husz, részint életmódjának mértékletessége, részint beszédképessége révén könnyen megszerezte magának a gimnázium vezetői posztját. Az isteni Mátyás templomában, melyet Betlehemnek neveznek, megszerezte a prédikálás jogát, és ünnepnap, hétköznap nyilvánosan prédikálni kezdett égi és földi dolgokról. És mert gonosztevő szájában az ékesszólás ugyanúgy szolgál, mint örült markában a kard, mindazt a mérget, amelyet a fertőzött könyvekből valaha magába szívott, most az egész népre ráokádta. (315) Nyilvánosan magasztalta Wiclefet, méltatta tanait, kijelentette, hogy isteni ige az, és az égből származik; bizonygatta, hogy előbb-utóbb az istenek közé kerül. A mérgezett tanokat először azok a papok szívták

magukba, akiket súlyos adósságok terheltek, nagy bűnök csúfítottak, és azt remélték, hogy e torz tanítás újszerűsége megmenti őket a büntetéstől. Sokan voltak a kiváló tudósok között is olyanok, akik csatlakoztak ehhez a tanításhoz, mert isten egyházában nem tudták elérni az őket megillető rangot; úgy tapasztalták, hogy vannak néhányan, akik nem tudásuk és derekasságuk, hanem a vakszerencse révén emelkedtek magas papi állásokba, és ezt mély felháborodással szemlélték. Ezért hát először a dúsgazdag papok ellen kezdtek nyelvelni, összehordva mindenféle gyalázkodást és koholt vádat. Aztán súlyos szavakkal ostorozták a pápát, és elhajoltak a katolikus egyháztól. E tan azt hirdette, hogy a római pápa egyenrangú a többi püspökkel; a papok között nincs különbség; a lelkészt nem szentséges méltósága teszi naggyá, hanem életmódjának feddhetetlensége; (320) a testet elhagyó lélek vagy a poklokra száll azonnal és mindörökké, vagy a mennyekbe, de e kettő között semmi sincs, a tisztítóút nem létezik; a halottakért fölösleges gyászmisét tartani és hiábavaló könyörgéseket mondani, mert mindez csak a kapzsi papok koholmánya; továbbá el kell távolítani az istenek képmásait; a szenteltvíz hintése fölösleges; a koldulórendeket az ördög találta ki; a lelkészeknek teljes szegénységben kell élniük, és csak adományból tarthatják fenn magukat; az isteni ígét bárki szabadon prédikálhatja; halálos bűn semmiképpen, még a nagyobb baj elkerülése végett sem engedhető meg; aki halálos bűnbe esett, nem bírhat sem világi, sem egyházi méltóságot, az ilyennek nem kell engedelmességet; az olaj és az utolsó kenet nem tartozik a szentségek közé; elegendő, ha mindenki az istennek gyónik meg; a keresztelezéshez elég a tiszta víz; a temetést csak a haszon kedvéért találták ki; isten temploma a földkerekség; a templomok és kápolnák korlátozzák az isteni felséget; a papi öltözék, az oltári felszerelés és a többi efféle holmi fölösleges és jelentéktelen; az oltárszentséget bármely helyen és időben ki lehet szolgáltatni annak, aki kéri; a lelkész mindig és mindenütt kiszolgáltathatja az oltári szentséget, ehhez elegendő az isteni ige; kár azokhoz segítségért könyörögni, akiket az istenségek közé soroltak, mert úgysem tudnak segíteni; (325) nem kell az időt tölteni zsolozsmázással; a vasárnapon kívül nincs más ünnep; az istenségekre nem kell ünnepeket pocsékolni; böjtöléssel semmit sem lehet kiérdemelni.

Zbinkó prágai főpap magához kérte Wiclef János kötetit, összehívta a tudósok gyülekezetét, és a piacon elégettette azokat. Jánosnak megtiltották a prédikálást, és megfenyegették. Erre visszament a faluba, amelyről egykor a melléknevét kapta; talált itt egy vele szimpatizáló földesurat, és ugyanazokat a tanokat az odagyült népnek kezdte hirdetni. A római meg a többi püspökre nap mint nap sok mocskot öntött, a nép jóindulatának a megnyerése végett kijelentette, hogy a tized olyan, mint a könyöradomány, a birtokosoknak szabadságukban áll adni, ha akarnak, de jog szerint senkit sem lehet a megfizetésére kötelezni. (330) Az úrvacsoráról szóló pogány tévtan még nem bukant fel; ezt a dögvészt az Elba-parti Drezdából származó Péter terjesztette el. A németek elkergették őt, mert ferde nézeteket vallott; ő hirdette először, hogy az úr testét mindkét szín alatt ki kell szolgáltatni, nagy oktalansággal vádolva az egyházat, amely azt tanítja, hogy csak egy szín alatt szabad fölvenni; mert a megváltó szájáról ez hangzott el: Ha nem veszitek az ember fiának testét és nem isszátok az ő véré, nem lesz bennetek élet. Ez a mótely lassanként a többiekre is átragadt. Vencel király ugyan felháborodással hallott erről, de tunyaságában mégis eltűrte, hogy ez a pestis akadálytalanul grasszáljon. Zbinkó főpap a járvány megfékezésére nem kapott segítséget a királytól, ezért Zsigmondhoz menekült, kérve és követelve, hogy oltalmazza meg a romlásnak indult igaz hitet. (335) Elmondta, hogy e veszedelmes eretnység magával ragadta a nép elméjét, meggyalázzák a szent szertartásokat és az isteni titkokat; ha gyorsan nem veszik elejét, a katolikus egyház elpusztul. Zsigmond megígérte, hogy hamarosan visszamegy Csehországba, és a szentségeket a legnagyobb buzgalommal védi meg. Míg azonban ügyes-bajos dolgai közepette az idő haladt, Zbinkó Pozsonyban meghalt, utóda a cseh nemzetből született, hallatlanul kapzsi Albik lett, aki minden kérést fanyalogva hallgatott, és azt vágta rá: Csontot a harapó állkapcák közé!

Ez időben zaklatta László a római egyházat, és viselt súlyos háborút János pápa ellen. A főpap az egyház védelmében mindenfelé hivatalos közleményt tett közzé, melyben teljes bűnbocsánatot engedett azok számára, akik a pápa ellenségére fegyvert fognak. (340) Amikor e hirdetményt a prágai bazilikában felolvasták, a köznépből hárman azonnal felkiáltottak, hogy János pápa az Antikrisztus, hiszen keresztények ellen hirdet keresztes hadjáratot. Ezeket a tanács utasítására nyomban letartóztatták és bilincsbe verték. A nép felbolydult, összeszaladt, és követelte szabadon bocsátásukat, de a tanács szavára lecsendesült, letette a fegyvert, és a lázadás elült. A következő éjjel kivégezték őket. A tanácsház ajtaja alatt kiszivárgó vér elámulja a gyilkosságot, és mikor ennek a nép körében híre terjed, a lázongás újra kitör, újra fegyverre kelnek, és mindenhol a tanácsházhoz rohannak. A megölték tetemeit elragadják, aranyos bársonyba tekerik, városzerte minden templomnál körülhordozzák, és a pogány szekta papjaival együtt kiáltozzák, hogy ezeket szentséges vértanúknak kell tekinteni, mert testüket az istennel kötött szövetségért áldozták fel. A tetemeiket a Betlehem sekrestyéjében helyezik el tömjénezéssel. Amikor a tömeg eléggé kiordibálja magát, szétoszlik, és a nyugalom helyreáll.

(345) Nem sokkal ezután zsinatot hirdetnek Konstancába, a svábok városába; a keresztény világ számos előkelősége jött itt össze; a cseh helyzetről kezdtek tanácskozni. Zsigmondnak, akit – mint alább elmondjuk – a római császárság méltóságára emeltek, úgy tetszett, hogy a tartomány észre térítése érdekében meghívja a

zsinatra Husz Jánost és Jeromost. János, korban és tekintélyben, Jeromos, tudásban és ékesszólásban kiválóbb, eljött a hívásra. Minden nemzetből kiválogatták a legfelkészültebb atyákat, hogy mélyenszántó vitát folytassanak velük. Kimutatták, hogy ezek tanai az isteni törvénytől és a jó erkölcstől teljesen idegenek, kérlelték őket, hogy ne akarjanak okosabbak lenni az egyháznál, intették őket, hogy üdvösségükre és ne vesztükre bölcselkedjenek. Erre azok még makacsabban cövekelték meg magukat, kijelentették, hogy ők Krisztus igazi tanítványai, a római egyház pedig teljesen eltért az apostolok tanításától, kincsekben és élvezetekben leli a kedvét, gazdag uralomra törekszik; (350) az egyházi jövedelmet nem a szegények között osztják szét, mint illenék, hanem fényezésre és tobzódásra herdálják; az ócsárlásból egyetlen mozzanatot sem felejtettek ki. Végezetül, mert semmi kérésre sem változtatták meg álláspontjukat és nem tértek józan észre, az atyák határozata alapján tűzhalálra kárhoztatták őket. A büntetést először Jánoson hajtották végre, kisvártatva Jeromuson; mindkettő hallatlan bátorsággal lépett a máglyára, és egy jajsztót sem hallatott. A tűz fellobbanásakor mindkettő himnuszt énekelt, amit a láng és a tűz ropogása alig tudott túlharsogni. A hamvakat a közeli tóba szórták, nehogy a csehek magukkal vigyék. Tanítványai csak a máglya hamuját kaparták össze és vitték haza, ahol szentségként tartották. A csehek mindkettejüket az istenek közé sorolták, és közönséges ünnepnapot rendeltek nekik. (355) Követőik néhány pártfogó segítségével kicsikartak egy-két templomot a királytól, és ott prédikálni kezdték a népüknek. Kladnónál feldúlták a domonkosok nemes kollégiumát, és így ez lett Csehországban az első kolostor, amely a husziták istentelensége miatt dőlt romba, pedig ez mind épületeinek, mind szent felszerelésének pompájával kitűnő volt. Aztán város- és faluszerzte dühöngeni kezdtek a nagyobb templomok ellen. Hasonló szentségtöréssel emésztették el a királyi udvar világhírű monostorát, amely a Moldva partján állt, ott, ahol a Mzse folyó ömlik bele, és ahol a királyok testét temették el. Az egyik kastélynál harmincezer ember gyülekezett össze, akiknek a nyílt mezőn háromszáz asztalt állítottak fel, és két szín alatt kiszolgáltatták az úrvacsorát.

Vencelt nagyon megrémítette ez a dolog, mert csak Koranda lelkész szónoklata mentette meg attól, hogy ezek ellene fordítsák a fegyverüket, és letegyék őt a királyságról; Vysehrad várába vonult vissza, melyet Prágától csak egy folyócska választ el. (360) Aztán néhányadmagával elköltözött egy új kastélyba, melyet a várostól öt mérföldnyire maga építtetett, és melynek Kunratic a neve, majd haladéktalanul követeket küldött fivéréhez, Zsigmondhoz, hogy kérjenek tőle segítséget. Aztán megparancsolta a prágai Újváros tanácsosainak, hogy tiltsák meg, hogy az eretnekek az úr testét körmenetben körülhordozzák a városon. Azok viszont semmibe vették a tanácsosok utasítását, és a július kalendája előtti napon, amikor a karmeliták bazilikája előtt összegyűltek, körülvitték a városban az oltáriszentséget, lerombolták a lelkész házat, aki a pogány elmébajtól távoltartotta magát. Aztán zajongva körülállták a tanácsolókat. Tizenegy tanácsos úgy megrémült, hogy szökéssel keresett menekvést, a másik hetet, aki helyben maradt, azonnal elfogták, és a magas ablakokból kihajították a piacra, ahol a csöcselék fütykösökkel várta őket, és szétmarcangolta. Eközben Vencel megbénnult, és súlyos kín gyötörte. Tizenhét nap múlva megjelölte azoknak az eretnekeknek a nevét, akiket halálra szánt, majd szakadatlanul hívogatta fivéréit, szorongva várta barátai segítségét, de előbb távozott az élők sorából, mint ahogy Zsigmond meg az idézett fejedelmek megérkezhetek volna.

(365) Vencel halála után tűnt fel egy bizonyos Ziska János, aki Trocnovban született nemes családból, csekély vagyonú ember, aki gyermekkorától az udvarban nevelkedett, a hadban fürge volt és bátor, egyik szemét egy csatában elveszítette, lelkülete vad volt, és fékezhetetlen rablóöszön lakozott benne. A husziták mótelye megfertőzte, a szentségtiprókból összeszedett egy csapatra valót, és megrohanta a még álló templomokat, tördöste a szentek szobraikat, tépte a jószágos mindenható Krisztus képmásait, feldúlta és felgyújtotta a karthauziak régi, csodálatos épületű kolostorát. A hegylakók tömegéből mintegy négyszáz, huszita szennyel mocskolt ember szállt le hozzá feleségestül, akik számára a tanácsosok a tömegetől való félelmükben közkölségen rendeltek kosztot; Ziska ezeket fölvette a saját csapatai közé. Amire a Kereszteknek nevezett helyhez ért, már az eretnekek sokasága követte. E helyen vagy negyvenezren gyűltek össze, minek következtében a hitetlenek már a legsúlyosabb gaztetre is kezdtek hajlandóságot érezni magukban. Gyülekezetük mindenfélét kigondolt és elhatározott Zsigmond császár ellenében, mert tudták róla, hogy ő öröklő a királyságot, és hogy törekvéseikkel mereven szembeszegül. (370) Ezután Ziska Koranda vezetésével Pilzenbe ment, mert hallotta, hogy ott igen sokan vannak az ő pártján, a várost rögtön a hatalmába kerítette, és erős örséggel látta el. Akik a Kereszteknel maradtak, Vysehrad várát rohanták meg, mert tudták, hogy azt hanyagul őrzik. Eközben a szorongatott királyné, Zsófia, ide-oda kapkodott; nehezen talált módot a védekezésre. Sűrű üzengetéssel kérte Zsigmond segítségét meg a szomszédok támogatását, elméje mindenfelé körbejárt, és kérte az istenek meg az emberek oltalmát. Akkortájt bizony Zsigmond közreműködését hiába várta bárki is, mert neki úgy tetszett, hogy előbb a táborukból már korábban kiindult törökök ellen ragadjon fegyvert, és csak azután menjen a szorongatott Csehországba. Ha seregét azonnal Prágába vezette volna, mielőtt az eretnekek ereje meggyarapszik, Germánia nem szenvedett volna el annyi tűzvészt. (375) Ő pedig, mialatt azon igyekezett, hogy a törököt háborúval zaklassa, elveszítette Csehországot, de Magyarországot sem védte meg, mert segítsége már későn jött.

A királyné a vartenbergi Csenekekkel kormányozta az országot. Királyi költségen csapatokat állított, és a prágai várat meg a vár alatt fekvő Kis-Oldalt őrséggel erősítette meg, a Moldva hídjához tornyot állított, hogy az eretnekek átkelését megakadályozza. Azok pedig országszerte mindenfelé gyűléseket tartottak, tüzelték a népet, kit fenyegetéssel, kit hízelgéssel hálózta be, a várost saját embereikkel rakták tele, és éjjel-nappal egyre elszántabban vitatkoztak arról, hogy milyen eszközzel tudnák megszerezni a főhatalmat. Sternberg Péter megütközött velük Benedek szigeténél; a küzdelem döntetlenül végződött. Prágában a hitetlenek felduzzadt tömege a hídert csatázott; mindkét részről sokan estek el, végül a híd a husziták hatalmába került. Aztán a hívek, miután a magasabban fekvő részre vonultak vissza, bátorságukat összeszedték, és újra felvették a küzdelmet; öt napon keresztül szakadatlanul verekedtek, mindkét oldalon sokan hullottak el, számos gyönyörű ház égett le, hasonlóképpen elhamvadt az alacsonyabb helyen fekvő tanácsház is.

(380) A teljes zűrzavarban, a polgárháború kellős közepén megérkeztek Zsigmond király megbízottai, akik átvették az országot, egyszersmind Prága kormányát, fegyverszünetet kötöttek azzal, hogy Vysehrad várát visszaadják a polgároknak, Zsigmondhoz követeket küldenek, akik az ügyeket megtárgyalhatják vele. Ziska önként visszaadta Pilzent, Piseket és minden más helyet, amelyet elfoglalt. Az egyezség megkötése után a nem odavalósi eretnekek elhagyták a várost, a tanácsosok ismét kezükbe vették az igazgatást és a vezetést. A városba így némiképp visszatért a béke, az elmenekült katolikusok mégsem mertek hazajönni, hanem várták Zsigmond érkezését, abban a reményben, hogy az ő jelenlétében majd biztonságban élhetnek ott. De minden reményük szertefoszlott, amikor elolvasták a levelét, melyben tudatta, hogy az országot apjához, Károlyhoz hasonlóan tartományként kívánja kormányozni. Ebből az eretnekek azt vették ki, hogy szektájukat számúzik innen, hiszen az Károly idejében még nem is létezett; ezért egyre jobban nekikeseredtek. (385) Megváltónk születésének napjára Zsigmond Brünnebe érkezett, amely Morvaország városa; nyomban odafutottak a prágaiak, és esdekelve bocsánatot kértek. Azzal a kikötéssel kaptak kegyelmet, hogy a barikádokat és sorompókat az egész városból eltávolítják, visszafogadják az előljárást, és szokás szerint engedelmeskednek neki; félelmükben elfogadták a föltételeket. Az ország előkelőit az új király érkezése nagy örömmel töltötte el, szent fogadalmakkal várták őt, a városok beengedték a király által küldött kapitányokat, és az első perctől valamennyien engedelmisséget tanúsítottak iránta. Senki sem kételkedik abban, hogy ha akkor Brünneből egyenesen Prágába siet, a huszita pestis mindenestől kiveszett volna egész Csehországból. De Zsigmond történetesen Sziléziába vette az útját, Boroszlóba ment, amely a nép fővárosa. Utazására az adott okot, hogy a tanácsot, amelyet nemrégiben állított oda, a fellázadt nép legyilkolta. (390) Miután a városba bement, és az ügyet kivizsgálta, a gaztett elkövetőit azonnal megbüntette. A prágaiak a boroszlói eset hallatára nagyon megijedtek, és nyíltan elpártoltak Zsigmondtól. Hízelgéssel megrontották és pártjukra vonták Csenekeket, a várkapitányt; ez levélben utasította az egész lakosságot, hogy ne engedje meg Zsigmondnak a bevonulást, mert az a szláv faj ellenségévé lett, az ország vesztére tör, az ősi őrgrofságot elzalogosította a porosz lovagrendnek, a Brandenburgit elidegenítette, a zsinat rendeltére elégette a két tökéletes szentségű férfit, Jánost és Jeromost, ezek szent tanait érvénytelenítette. Ziska fellázadt, rátört a katolikusokra, pusztította, üldözte őket. Aztán megtámadta Usti városát, mely a Luznice folyónál fekszik, mert meghallotta, hogy Prokop és Ulrik, az igaz hit jámborságával vértezett két testvér elkergette onnan a nép huszita métellyel fertőzött zömét; rövid ostrom után elfoglalta a várost, lerombolta és felégette. Innen ezer lépésre erővel bevette Luznica kastélyát, ahova Ulrik a családjával együtt behúzódott. Ulrikot egész háznépével együtt megölték; egy kapott csak kegyelmet, aki a többieket legyilkolta. Fallal, bástyákkal erősített várossal eddig nem rendelkezett, ezért most, e tébolyult cselekedet sikerén felbuzdulva, választott magának egyet, ugyanezen folyó partján, Ustítól nyolc stádiumra, és megparancsolta, hogy erősítsék meg falakkal, tekintélyes erődítményekkel; mindenkit utasított, hogy úgy építse fel a házat, ahogy a sátrát szokta állítani. (395) A település a Tabor nevet kapta, mert a katonai szállást magyarul tábornak mondják; ez két folyó között félszigetként terült el, és a szorgalom meg a természet úgy megerősítette, hogy nem lehetett egykönnyen elfoglalni; Ziska azt akarta, hogy ez legyen az eretnekek legbiztosabb menedékhelye. A taboriták erejét növelte Miklós pénzverőmester is, Zsigmond ügyvivője, akit a király lovassággal Csehországba küldött; tudniillik mielőtt megérkezett az országba, hogy Ziska mozgalmával szembeszálljon, az ellenség váratlanul lerohanta, és megfosztotta fegyvereitől meg lovaitól; a falu leégett, Miklóst bezárták a várba.

Mivel pedig Csehország Afrikához hasonlóan mindig kohol valami újdonságot, egy még képtelenebb eretnecség is felütötte a fejét, melyet az adomitakénak neveztek. Belgiumból a Rajnán át Csehországba jött egy picardiai, aki bűvészkedésekkel és bámulatos ravaszsgal bizalmat keltve maga iránt, nagy tömeget vonzott a tanai mellé. Elfoglalt egy szigetet a Luznice folyón, az isten fiának jelentette ki magát, követőinek megparancsolta, hogy vetkőzzenek meztelenre, nevezék magukat Ádámnak, házasonjanak egymás között összevissza; (400) bárki kedve szerint elkaphat egy asszonyt, azt vezesse egy Ádám elé, és mondja: Érte ég az én lelkem; erre a pap: Sokasodjatok, szaporodjatok, és töltsétek be a földet. A többi embert szolgálának nevezték, csak saját magukat és szülötteiket mondták szabadnak. Negyven ember kiszállt innen a szomszédos falvakra, kivont karddal száguldozott, megölt vagy kétszáz parasztot, akiről kijelentette, hogy az ördög fia. Amikor mindez

Ziska fülébe jutott, az adomitákat megölték, kettő kivételével, akitől e babonáságot megismerhették. Az életben maradt asszonyok hajtogatták, hogy aki ruhát, főleg pedig kötényt hord, az nem lehet szabad ember; Rosenberg Ulrik börtönbe dugta őket, majd konokságuk és hallatlan macacsságuk miatt megégette, de kacagva és dalolva túrték a büntetést.

Zsigmondot végre felbosszantja a pogány lázadás és a nép hűtlensége, összeszedi Szilézia fejedelmeit, és sereggel megy Csehországba. (405) Ellenség módjára megtámadja Hradec Královét és Kutná Horát. Cseheket sok ígérettel ráveszi, hogy adja vissza a prágai várat, az ottani erődben négyezer lovasat helyez el, hogy támadja a várost. A kettős árulás révén elhíresedett Csenek hazamegy. A szorult helyzetbe került prágaiak odahívják Ziskát, aki mihelyt megjelenik a taboritákkal, azonnal birtokba veszi a várost, a várat szigorú ostromgyűrűbe fogja, mert azt csak kiéheztetéssel lehet bevenni, ezért elzár minden bejáratot, nehogy élelmet szállíthassanak be. Zsigmond viszont nem tűrte, hogy a várba behelyezett lovas őrség éhségre jusson, ezért karddal utat tört, és bevitte az élelmet meg a szükséges holmit. Aztán Germániából segédcsapatokat hívott, és ostrom alá vette a várost; elsőként a szász hercegek és a brandenburgi kiskirályok érkeztek meg, valamint veje, Albert, Ausztria hercege. Miután a segédcsapatok összejöttek, megkezdődött a város ostroma, és tartott körülbelül negyvenkét kemény napig. (410) Eközben Zsigmond, hogy Csehország királyi és szent jelvényeivel szabályszerűen felékesíttessék, az érseki templomból megkapja az ország koronáját, amellyel áhítatos ünnepség keretében szertartás szerint megkoronázza őt a vesztfáliai nemzetségből származó Konrád érsek, aki később eretnekségbe esett. A királyi jelvények felvétele után igyekezett a várost a legnagyobb erővel támadni. Ezalatt a Rosenberg uraságok és a Hradeciek elfoglalták a taboriták táborát, Ziska azonban odaküldte néhány szakasszal Husz Miklóst, aki legyőzte és elkergette őket. Hradec Královét az ellenség kiostromolta. A város fölé emelkedő Vitkov-hegyet Ziska jó előre megszállta, őrséget helyezett oda, és megerősítette, nehogy a hívők kezére kerüljön; azt mondják, a meissenai fejedelem igencsak súlyos veszedelemben vitte az embereit, amikor megtámadta azt. Mikor a meisseniek már elfoglalták a hegytetőt, felszorultak a legmeredekebb csúcsra, onnan próbálták minden erejükkel letaszítani az eretnekeket, eközben azonban részint megölték, részint elfogták őket, és a hegyről lezavarták. Zsigmond, reményében csalatkozva, visszavonult Kutnába.

A király távozása után Ziska kezébe kaparintotta a város vezetését, és az eretnek papok akaratának megfelelően, akik azt hirdették, hogy az egy istenen kívül senkinek sem szabad templomot emelni, hozzákezdett a bazilikák lerombolásához. (415) A városban tehát egyetlen rohammal felforgatták a zárdákat, a papok sok szent kollégiumát, amit a polgárok kelletlenül túrtek, mert úgy vélték, hogy ezzel csúfot ejtenek a város tisztességén, és a városban titkos összeesküvés támadt. Ziska attól tartott, hogy szektáján belül nézeteltérés keletkezik, ezért embereivel visszavonult a taboritákhoz, majd az eretnekek hatalmát vadsággal kívánva terjeszteni, a hívők számos városára fegyverrel támadt. Bevette Prachaticét, ahol sem nemnek, sem kornak nem engedett irgalmazni, hát tüzet vetett a templomba bemenekült sokaságra, s többől felégette azt. Míg mindez eképpen zajlik, az eretnekek már egy ideje ostrom alatt tartják a prágai várat. Az őrség akkora ínségre jut, hogy néhány napja már lóhússal táplálkozik; muszáj tehát tárgyalni a megadásról. Végül is a lovasok megígérik, hogy ha Zsigmond a kitérő napra meg nem érkezik, megadják magukat. Emellé azt a feltételt szabják, hogy a király megérkezése után a vysehradiak bántatlanok maradnak. (420) A kijelölt napon Zsigmond megjelenik, ámde a megegyezésről őt nem tudósították, és miközben egy szűk sikátoron keresztül a vár alá vonul, ahol övéi könnyen meg tudnák védelmezni, a prágaiak támadásra lendülnek, az ő emberei súlyos vereséget szenvednek, és kudarcra kell távoznia. A morva főemberek közül 14 esett el itt, a magyarok és más nemzetbeliek közül sem kevesen. A lovasok a megállapodás szerint átadták az erődöt a prágaiaknak. Ezalatt Ziska Bohuszláv tartományurat, akinek Hattyú volt a mellékeve, és aki korábban gyakran mért súlyos vereséget az eretnekekre, alaposan megerősített városában megtámadta, eretnekségre kényszerítette, és rávette, hogy hadseregével az ő érdekeit szolgálja, ez azonban, amikor nem sokkal később csapataival az ausztriai Retz városhoz vonult, halálosan megsebesült és elesett. Ziska ezután, hogy raboljon is, meg egyúttal óvja is magát, Pilzen vidékén felégetett őt, gazdagsággal és építményekkel tündöklő kolostort. A mesterség és természet által roppant erős kladrubi zárdába őrséget helyezett. Zsigmond azonnal kapitányokat küldött ide néhány szakasszal és lovasegységgel, ezeket azonban Ziska, mihelyt a szeme elé kerültek, csúfosan megverte és megszalasztotta. Zsigmond ezután egész Csehországot odahagyta. Ziska erre Pilzenhez vonul, megostromolja, de csalatkozik a győzelem reményében, mire Klatovyba megy, ebbe a híres városba, melyet néhány napos ostrom után erővel elfoglal, és az egész lakosságot, mely a papokkal együtt bemenekült a templomba, és most hiába könyörög irgalomért, tüzzel elemészti, ámde nemsókára szenvedni kezdi átkozott vakmerősége büntetését. (425) Ziska félszemű volt; miközben a taboriták és az árvák segítségével, akiket testvéreknek volt szokás nevezni, Rabi városkáját ostromolta, és a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett azt elfoglalni, meglevő másik szemét nyíllövés következtében elveszítette; azonnal Prágába vitték, gyógyították a sebet, de a szeme fénye odaveszett. Azonban látásának elvesztése után sem hagyott fel az átkos hadvezérséggel, sőt, a vak népségnek még jobban tetszett a világtalan vezető. A prágaiak elfoglalták Brünnt, ahova Zsigmond tekintélyes őrséget helyezett, mint beszélük, fiatalság, vénség ellen halálig kegyetlenkedtek; alig egynéhányat ajándékoztak meg az étellel. Aztán

Németbrodot kerítették a hatalmukba, legyilkolták az őrséget, nem sokkal később megadásra kényszerítették Kutnát és számos várost. Amikor a meisseniek birtokában levő Brück városkájához értek, ott a szászok szegültek velük szembe, akiknek erejétől nagyon féltek, és tüstént visszavonultak.

(430) Zsigmond, akit eddig a szerencse a legkevésbé sem kényeztetett el, még mindig nem állt el a szándékától, és mert legfontosabb dolgának az eretnekek leverését tekintette, felszólította a római birodalom összes választófejedelmét, hogy az isteni Bertalan ünnepnapján összehangoltan támadják meg Csehországnak az óceánra néző vidékét, jelentette, hogy ő a magyarokkal a napkeleti részt fogja megrohanni. A kitűzött napra valamennyien megérkeztek, az elsők között a mainzi érsek, a pfalzi gróf, Szászország és a brandenburgiak tartományai, és még igen sokan küldtek katonát Alemannia főpapjai és nagyurai közül. Először az igen erős Susice nevű helyet vették ostrom alá, és mikor ezt nem tudták fegyverrel elfoglalni, széltében-hosszában pusztították a földjét. Zsigmond nem érkezett meg a kitűzött napra, ezért az ostromot azonnal abbahagyták. Ő pedig, miután magyarokból, morvákból és ausztriaiakból sereget toborzott, a megváltó születésnapján benyomult Csehországba, és több várost erővel bevett, Kutnát megadás útján kerítette a hatalmába. De aztán a támadó Ziskával szemben balszerencsével harcolt, mert a vak ember félelmetes hadseregének szinte az első összecsapásban hátat mutatott, futásnak eredt, és a hadifelszereléssel együtt a nemesek tekintélyes részét is elvesztette. (435) Kutnát, melyet ezüstbányái miatt a taboriták az Antikrisztus erszényének neveztek, tűzzel felemészttette. Azt beszélik, hogy Ziska, aki Zsigmond császárt egynapi járóföldre követte, a menekülőktől szerzett zsákmányból igencsak meggazdagodott. Ziska ezután kiostromolta és felgyújtotta Németbrodot. A császár a Jihlava folyón hídon kelt át; a firenzei Pipo, aki tizenötezer lovas hozott Magyarországról, a jégen át vette az útját, mely a sokaság súlya alatt beszakadt, és rengeteg ember a folyóba veszett. E győzelemtől Ziska pimaszul felfuvalkodott, hiszen megverte és megfutamította a római császárt, és a korábbinál sokkal dühödtebben tombolt a szent templomok ellen. Már rég föltette magában, hogy szent szobrot vagy festményt sehol sem fog megtúrni, és nem engedi meg, hogy a papok szent öltözetben tartsák az istentiszteletet, ami miatt Ziska meg az ország főurai között komoly ellentét támadt. (440) Prága tanácsurái zokon vették a hitehagyott premontrei János önteltségét, azt üzenték neki, hogy a közügyekről akarnak vele tárgyalni, ezért a tanácsházba hívták őt és a bűntársait, akik történetesen kilencen voltak; amikor a hívásra odamentek, odabent a hóhér titokban azonnal lenyakazta őket. A tanácsnokok a tett elkövetése után feloszlatták az értekezletet és eltávoztak, az ártatlan hivatalszolgák a gyilkosság helyét felmosták vízzel, és a megölték vérének a csatornán keresztül óvatlanul kiöntötték a piacra, amiből nyomban valami gyilkosság gyanúja kelt ki, és a titkolt tette fény derült. Az összefutott tömeg fegyverbe kiáltotta a várost, a tanácsházat erőszakkal elfoglalták, és azt a tizenegy polgárt, akit a gyilkosság elkövetőjének tartottak, azon nyomban felkoncolták. János fejét, akit a legszentebb embernek tartottak, az asszonyok néhány napig hódolattal, jajveszékelve körülhordozták a templomokban, és az istenek ereklyéi között helyezték el. Ugyanezen időben Horice, ahova Zsigmond csekély őrséget helyezett, és ahova sok igazhitű húzódott be feleségével, gyermekeivel, a lakosok gondatlansága következtében a tűz martaléka lett; akik a lángok elől megmenekültek, Pilzenbe költöztek át. (445) Abból, amit elbeszéltünk, világosan kiderül, milyen balszerencse üldözte Zsigmondot a csehországi eretnekekkel szemben. Célszerűnek látszik, ha a következő többi háborút a harmadik könyvre hagyjuk, hogy ez ne duzzadjon fel túlságosan.

24. fejezet - Harmadik könyv

Én bizony nem tudom, miért szokott az úgy lenni, hogy azokkal a fejedelmekkel, akiket a természet meg a szorgalom páratlan lelki adományokkal ruházott és ékesített fel, a szerencse igen-igen mostohán bánik, sőt, bennük oly ellenségesen viselkedik az erénnyel szemben, mintha inkább gyűlölné azt és hadat viselne ellene. Éppen Brutusról, Catórol és sok másról, akit a tisztesség meg a hazaszeretet vezérelt, olvassuk azt, hogy a legkegyetlenebb sors sújtotta. Ha ezt megmagyarázhatatlan és elménkkel teljességgel felfoghatatlan isteni ítéletnek tulajdonítjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy a szerencse titkos indítékból szegül az ilyennel szembe, de ha gyakorlati magyarázatot keresünk, akkor legtöbbször úgy találjuk, hogy a szerencse a győzhetetlen erény elé a legalkalmasabb gyakorló pályát tárja. Elmondtuk, hogy a cseh és a nikápolyi háborúban Zsigmond szerencsétlenül járt, és bár lelkiereje, jósága, nagylelkűsége, vallásossága kiemelkedő volt, harctéri sikerrel nem dicsekedhetett.

(5) Tehát, amikor az eretnekek a csatározások sikeréből nagyobb bátorságot merítettek, több cseh kiskirály és a prágai tanács elküldte követeit Vitoldhoz, Litvánia fejedelméhez, hogy azok hívják meg őt királynak, és szólítsák fel az ország elfoglalására. Ziskáék erősen ellenezték ezt, mert úgy vélekedtek, hogy szabad népet nem illik és nem szabad király szolgájává tenni, pláne nem, ha az pogány vallás szerint él. Vitold kétezer lovassal Csehországba küldte a nagybátyját, Korybutot, akit a prágaiak tisztelettel fogadtak, és aki kedvezőbbre fordította az állam dolgát. Mert készséget és jóindulatot tanúsított a nemesség és a béke barátai iránt, a gonosztevőkkel és a bajkeverőkkel szemben viszont hajthatatlan volt, a bűnöket megtorolta, és magatartásával köszönetet érdemelt ki. Megérkezése után az előljárók és a tanács úgy határozta, hogy ostromolják meg azt a kastélyt a hegyen, amelyet Károly Kővének neveznek, és ahol, mint tudták, Zsigmond négy századot hagyott őrségben. (10) Háromszoros gyűrűvel veszik körül, az ostrom hat teljes hónapig húzódik, a támadás éjjel-nappal folyik, öt hajítógép töri szakadatlanul, súlyos szikladarabokat zuhogtatva rá, vagy kétezer, rothadó hullával és emberi ürülékkel telt cserépedényt hajítanak át az ellenséghez, hogy egészségtelen bűzzel megfertőzzék, aminek az a következménye, hogy a förtelmes szagtól valamennyiüknek kihullik vagy mozogni kezd a foga. Az ostromlottak azonban mindent elviseltek, és a háborút egészen télig kihúzták, azt mondják, hogy az ostrom végül is úgy fejeződött be, hogy Frigyes brandenburgi tartományúr hatalmas sereggel megtámadta Csehországot, mindenfelé zsákmányolt, gyűjtogatott, öldökölt, miért is a megszorított prágaiak gyorsan eloszlatták táborukat; ráadásul Vratiszláv, Lengyelország királya kérésével rávette Vitoldot, hogy Magyarország határán kössön szövetséget Zsigmond császárral, mire az Korybutot visszaparancsolta Csehországból.

Az ostrom tehát eképpen abbamaradt, a csehek elveszítették a külföldi segítséget, és Zsigmond azt hitte, hogy magukra maradva ezután készséggel teljesítik a parancsait, reményében azonban csalatkozott, mert ezek elkeseredésükben még dühödtebben őrgöngtek. Először azokat nyomták le, akik Csehország határain belül helyesen vélekedtek a katolikus vallásról, aztán kitortek az országhatárok közül, és minden szomszédra súlyos háborút vittek, hol az egyiket, hol a másikat rohanták meg, és szelvényben-hosszában mindent elpusztítottak. (15) Sőt, mint mondják, Ziska egészen Ausztriáig száguldozott tüzzel-vassal. Hogy milyen furfangos volt ez a zsákmányszerzésben, kitűnik az alábbiakból. Amidőn a Duna partjára portyázott, a lakosok összetérték és egy közeli szigetre áthajtották a jószágot, hogy a pogány fosztogató támadásától megmentsék; de az ötletesség a zsványból sem hiányzott: néhány borjút és malacot, amelyet véletlenül ottfelejtettek, kihajtott az innenső partra, és addig verette ezeket, míg a barom meghallotta kölykének bőgését, visitását, izgalomba jött, és az erős vágyakozás miatt átúszott, erre a lesben állók körülfojták, és elhajtották Csehországba.

Azt beszéljük, hogy Zsigmond ez időben vejének, Albertnek, Ausztria hercegének ajándékozta Morvaországot, mert azt nem tudta egykönnyen megoltalmazni, és emiatt számos főúr állt át a husziták örütségére. Zsigmondhoz ugyan a legtávolabbi területekről is érkeztek segédcsapatok, ezek mégsem értek el semmit, ezzel szemben a minden vallásosságot és emberséget sutba hajító Ziska napról napra nagyobb sikerrel hadakozott a császár ellen. (20) Két, vagyonával és haderejével kitűnő férfi, Erik, a germániai Dácia királya, meg Péter, Luzitánia királyának öccse – ezt a területet Hispániában ma Portugáliának nevezik –, pompás lovassággal és néhány szakasszal a császárhoz jött, hogy a sok háború közepette támogassa őt; az eretnekek kegyetlenkedése indította őket erre, mert úgy vélekedtek, hogy a legsúlyosabb szentségtörés volna túrni azt. Miután segédcsapatokkal csatlakoztak Zsigmond seregéhez, a tábort Lichtenburghoz, Morvaország egyik városához vezették, és azt három hónapon keresztül kitaróan ostromolták. A huszita fekélyvel mérgezett Prokop, Ziska bajtársa, aki kegyetlenségben és hitetlenségben egyenrangú volt vele, és akire az eretnekek a morvaországi kapitányságot bízta, keresztültört az ellenségen, Lichtenburghoz nyomult, a várost feltöltötte katonával és rengeteg élelemmel, mire Zsigmond elvesztette a reményt, és kénytelen volt feladni az ostromot. Az Elba folyó menti Brück és Usti városokat nem sokkal korábban átengedte a meissenai kiskirályoknak, hogy ezek rakjanak

beléjük őrséget, és védelmezzék meg azokat az eretnekek támadásaival szemben, most Ziska a prágaiakkal együtt ostrom alá fogta Ustit. Frigyes, a meisseniek hercege, és fivére, a tartománygróf, hogy az ostromlott városnak segítséget vigyen, Szászországból, Tübingiából, Meissenből és a két Luzsicából katonát szedett, majd megjelent a küszködő ustiaknál. (25) Megindult a küzdelem a falakért, sokáig egyenlő hévvel csatáztak, és a szerencse hol ide, hol oda szegődött, a legbátrabbak közül igen sokan elhullottak; végül az eretnekek kerekedtek felül. A nemesség soraiból sok mással együtt meghaltak itt a meisseniek, a kyburgiak, a gleicheniek vágróffok, akik közül néhányan eldobták a fegyverüket, és az ellenség térde elé borulva hiába kértek irgalmat. Ebben a csatában kilencezer hívó pusztult el. Ustit végül is az ellenség megszerezte és földig lerombolta.

Ziskát felpöfeszti e sok győzelem, és minden vidéket göggel, vadsággal áraszt el. Eltörli a még álló templomokat, kegyetlenül üldözi a papokat, akik illő módon végzik az istentiszteletet. Mindenütt szorongatja a nemességet, a városokon esztelen adót hajt be. Majd haragját a prágaiakra zúdítja, akik nem teljesítették utasításait, pusztítja a mezőket, felgyújtja a falvakat, nem tartóztatja meg magát semmiféle kártételtől. (30) Ezzel szemben a prágaiak a mágnásoktól kértek segítséget, és fegyvert ragadtak ellene; ő felismerte, hogy azokkal szemben nem rendelkezik megfelelő erővel, ezért elkerülte az összecsapást. Az Elba folyóhoz futott, és kis híja volt, hogy nem esett az ellenség markába, de annak a Györgynek az apja, aki később a királyságot megszerezte, áteresztette őt Podjebrád városkáján. Am a súlyos vereséget ezzel a segítséggel sem kerülte el, mert a prágaiak széteszlottak a többi hídhoz, és Ziska utolsó hadoszlopát megakadályozták az Elbán való átkelésben; csatába bocsátkoztak vele, a taboritákat meghátrálásra kényszerítették, keményen megszorították, és igen sokat megöltek közülük. Amikor azonban a hegyi ösvényekhez értek, Ziska felállította a hadrendet, kiadta az utasítást, hogy foglalják el a hegyszorosokat, melyeket az ellenség nem tudott körülzárni; itt a csata újrameződött. Ezek a szűk terepen nem tudták kibontakoztatni soraikat, és kedvezőtlen hadiszerencsével küzdöttek; a prágaiak közül háromezer vészett itt el, a többit Ziska megverte és megfuttatta. (35) Aztán Kutnához siet, melyet a prágaiak újra őrséggel erősítettek meg; ismét elfoglalja, és felgyújtja. Az ott elkapott prágaiakat ugyanaz a tűz emésztí el, mely a várost. A kedvező szerencse még szemtelenebbé tette Ziska merészségét; Prága ellen indította el a táborát, és onnan két stádiumnyira állította fel. Azt mindenki látta, hogy itt belháború folyik, és nemcsak a táborban, hanem a városban is sokan kárhoztatták ezt a meghasonlást, emezek Ziskát, amazok a prágaiakat okolták. Sokan azt mondták, hogy Prága ostroma a legsúlyosabb bűn volna, hiszen ez a nemzet fővárosa, mások azt dűnyögték, hogy a testvérharc idestova fölemésztí a csehek erőit. Egy bizonyos János, akinek a vezetékneve Rokycana volt, és aki a városban isten ígétét prédikálta, a tanácsosok beleegyezésével kiment a városból, és úgy tárgyalt Ziskával, hogy gyorsan megbékéltette őt a várossal.

(40) Zsigmond pedig, aki abban reménykedett, hogy ebben a belső torzalkodásban az eretnekek ereje hamarosan elapad, a kibékülés hallatára roppant mód megijedt, és már nem erővel meg fegyverrel akarta legyőzni Ziskát, hanem császári méltóságát megalázva ajándékokkal, vesztegetéssel, tisztségekkel. Ez a Caesar Augustus, akit nemcsak Itália, Gallia, Germánia tisztelt, hanem egész Európa is, odajut, hogy ha a cseh királyi címet bírni akarja, könyörögnie kell egy hitvány származású személynek, egy vak aggastyánnak, egy pogány, minden bűnnel terhelt, szentségtipró eretneknek. Azt hiszi, hogy pénzzel és ranggal kell fölébe kerekednie, felajánlja neki Csehország örökös kormányzóságát, a lovagmesterséget, hatalmas évi fizetéssel, ha elismeri Zsigmond királyságát, és érdekei mellé szegődik. A kapzsi Ziska elfogadta az ajánlatot, és elutazott a császárhoz, eközben Pribislav városkánál elkapta őt a pestis, és meghalt; azt kell hinnünk, hogy az isteni gondviselés intézte ezt így, hogy a felség meg ne bélyegezze magát ezzel a szégyennel. A vad szörnyeteget, akit emberkéz nem tudott megsemmisíteni, az isten ujjá lökte földre. Nem sokkal a halála előtt megkérdezték, hogyan kívánja, hogy eltemessék, mire azt válaszolta, hogy nyúzzák le a bőrét, testét tegyék ki a madaraknak és vadaknak, bőrét készítsék ki dobnak, és annak hangjára menjenek a csatába, mert ha az ellenség meghallja azt – jósolta –, tüstént menekülésbe kezd. (45) A taboriták a városkapu fölé festették Ziska képmását meg egy kelyhet tartó angyali alakot, és évenként állandó ünnepet rendeltek neki. Halálát az egész nép keservesen meggyászolta, és azt mondogatta, hogy hozzá fogható hadvezért nem találhatnak. A roppant fájdalom a katonákat két részre osztotta, az egyik csoportot véneknek, a másikat árváknak nevezték. A vének a Nagy melléknevű Prokopot jelölték ki maguknak, az árvák választottak néhány embert, aki közös egyetértéssel vezesse a háborút; a választottak vezetője egy bizonyos másik Prokop volt, melléknevén Kis. A két fél néha torzalkodott ugyan egymással, de ha külső támadás fenyegetett, vállvetve viselte a háborút. Mindannyian gyermekeikkel és asszonyaikkal együtt éltek a táborban, kerülték a városokat, megvetették a békét és a nyugalmat, a szabad ég alatt tanyáztak, rengeteg szekerük volt, és azokat használták sáncként. (50) E két sereg megindul, az egyik Sziléziai, a másik Morvaországot pusztítja, a szomszédokat rajtaütésekkel és rablótámadásokkal zaklatja. Csehországot az ígétet földjének mondják; a németeket részint filiszteusoknak, részint palesztinaiaknak meg moabitáknak nevezik. Volt egy harmadik sereg is, az orobitáké, melynek vezére a stráznicei Bedrik presbiter volt, aki sokáig zaklatta Sziléziát. A taboriták és az árvák együtt rohantak rá Ausztriára, és szorongatták Zwettl, majdnem három napon át megszakítás nélkül ostromolták. A várost Albert herceg érkezése szabadította fel az ostrom alól, aki az eretnekekkel csatába bocsátkozott, négy órán át változó szerencsével küzdött, úgy, hogy az

első sorban harcolók mindkét részen elestek, végezetül az ellenséget kiszorította táborából, az elveszítette a szekereit, és elvonult. (55) Pár nap múlva az a Prokop, akinek Kopasz volt a melléneve, Retzet ostromolta meg. Hattyú Bohuszláv nyíllövéstől sebesülve meghalt. Retzet, melyet egykor a rautusok építettek, elfoglalják, rablással, égetéssel felemészítik, a lakosság között nagy mézszárlást csapnak. A magdeburgi várgróft, aki a várost birtokolta, rabként vitték Prágába, és életét a börtönben fejezte be.

Mialatt mindez ekképpen történt, Zsigmond császár, akit az atyai és ősi cseh királyság elvesztése nagyon fájdalmasan érintett, országgyűlést hirdetett, és Csehország fejedelmeit Pozsonyba hívta össze, mely szinte Magyarország és Ausztria határán fekszik. Ezek összegyülekezve a város előtt vertek tanyát, hogy ne lépjenek be oda. Zsigmond kiment hozzájuk, szónoklatot tartott, melyben sokat beszélt a jogairól, és kifejtette, hogy az ellene folytatott háború igazságtalan. (60) Megígérte, hogy ha netalán volna valami, ami a nép lelkét a király iránti hűségtől elidegeníti, azt megszünteti, s a jövőben mindenkinek jóságos és szelíd királya lesz. Erre azok azt mondták, hogy a lázadás oka a római egyház, melynek döntése nyomán őket igazságtalanul eretnekként kiátkozták; az iménti háborúság azért tört ki, mert a csehek meg akarják oltalmazni a becsületüket. Zsigmond jóindulattal válaszolt, felajánlotta, hogy egyetemes zsinatot hív össze, amelyen ártatlanságukat és tanaikat megvédelmezhetik. Ezek azonban, akik hozzászoktak, hogy az efféléket ne vitával, hanem fegyverrel döntsék el, nem akarták, hogy az érvek korlátai közé szorítsák őket, és a tárgyalást félbeszakítva eltávoztak.

Miután Márton főpap megértette, hogy ez az eretnecség napról napra egyre jobban elharapódzik, úgy döntött, hogy haladéktalanul a keresztény vallás védelmére siet. (65) A winchesteri bíborost, aki Britannia királyi törzséből származott, teljhatalommal Germániába küldte, utasította, hogy a szomszédos nemzeteket mindenestől indítsa Csehországra, meghagyta neki, hogy tekintélyével támogassa Zsigmondot, amiben csak lehet, hogy ezt az eretnecséget kiirhassák. Három hadsereg állt fel; az elsőben Szászország fejedelmei szolgáltak meg az úgynevezett tavi városok, a másodikban a frankok a brandenburgi herceggel, a harmadikban Ottó trieri érsek a rajnaiakkal. Továbbá bajorok és svábok, akik benyomultak az erdőbe, és Mzsénél vertek tábor, melyet az előző éjjelen a klenovi Przibik, az eretnekek vezére, kiragadott a hívők kezéből; azonban az ellenség közeledésétől megijedtek, otthagyták azt, és gyorsan Tachovba húzódtak, ahol őrség fedezete alatt a hadigépeket elhelyezték. Aztán a csehek közeledésének kelt híre, mire mindahányan megfutottak, sem a szégyen, sem a bíboros nem tudta őket feltartóztatni; az eretnek támadó hátulról fenyegette őket, ezért minden főszerelésüket otthagyták. (70) Ez a diadal bátorsággal töltötte el az ellenséget, Meissenre rontott, és mindent feldúlt. Amikor keresztülvonultak a frank vidéken, a bambergiek és a nürnbergiek nagy summával vásárolták meg tőlük földjük sértetlenségét.

Zsigmond értesült a balul végződött vállalkozásról, de még mindig nem akart meghátrálni a balszerencse előtt, Nürnbergbe sietett, és a fejedelmektől új segélyhadat szerzett. Márton Julián bíborost küldte legátusként Germániába, ezt a bölcs és becsületes embert, hogy a bázeli zsinaton a pápa képében elnököljön, és a csehek ellen sereget szervezzen. Ez Nürnbergben találkozott a császárral, és vele együtt hatalmas hadi vállalatot terveit ki; a napot július nyolcadik kalendájára tűzték ki. A hadvezetést Frigyes brandenburgi fejedelemre bízták, azzal, hogy a Teplice felé vezető úton nyomuljon Csehországba. (75) Albert, Ausztria hercege, a bajor Kristóf és Frigyes, Szászország fejedelme azt az utasítást kapta, hogy a pápai legátussal együtt Morvaországon keresztül vegye útját Csehországba. Rajtuk kívül részt vettek a würzburgi, a bambergi, a münsteri püspökök, az isteni Györgyről nevezett sváb liga, a császári városok és Mainz, Trier, Köln püspökeinek segédcapatai. A tartományokból is sokan jöttek az eretnekek ellen indított kegyes expedícióra. A tudósítások szerint lovas volt negyvenezer, gyalogos valamivel kevesebb. Az indulást augusztus kalendájára halasztották, s ekkor végre terv szerint valamennyien rárontanak Csehországra. Számátalan eretnek falut felgyújtanak, sok mezővárost kirabolnak, férfiakat, nőket öldösve garázdálkodnak; nem a kapzsiság, hanem a kegyetlenség nyomát hagyják maguk mögött mindenütt. (80) Az ország szélein tombolnak, de Csehországba nem mernek behatolni. A csehek viszont, akik értesültek a rendkívüli erejű ellenség megjelenéséről, a hívők falvait, városkáit rombolják, és senkit sem hagynak életben. Az árvák elfoglalják Silberberget, a város lakóit egy szálíg leölik. A csehek közeledésének hallatára, akár árulás, akár esztelen gyávaság volt ez, a németeket akkora félelem szállta meg, hogy sem a szégyenérzet, sem a gyaláztól való félelem, sem a pápai legátus szava nem tudta visszatartani őket a futástól. Mihelyt meghallották, hogy az ellenség közeleg (jöllehet az még fel sem tűnt a szemhatáron), menekülni kezdtek, elhajigálták a fegyvert, fejvesztett sietséggel szétszórták a málhát a Csehországot borító erdőkben, pont úgy, mintha az ellenség a nyakukon volna. Amikor az eretnekek értesülnek arról, hogy a németek hátat fordítottak, menekülésükből roppant bátorságot merítenek, teljes erőből üldözőbe veszik őket, a főszerelés összegyűjtéséből meggazdagodnak, és könnyű, vértelen diadalt aratnak. Albert, mihelyt meghallja, hogy a bíboros a többi szövetséggel megtámadta Csehországot, maga is elindul Morvaországból. (85) Ostrom alá veszi Pilzent, de a szövetségesek menekülésének hírére visszavonul Morvaországba; ez igen súlyos kárt okozott önmagának azzal, hogy még mindig nem akart engedelmességet Zsigmondnak, az tudniillik átadta Albertnek. Ez pedig ellenség módjára száguldott keresztül rajta, tüzvel-vassal elpusztított vagy ötszáz falut, számos községet feldúlt, lerombolt, öldöste a tartománybelieket, és ezzel rákényszerítette Morvaországot arra,

hogy engedelmeskedjék akarátának, az igaz hitről pedig úgy gondolkozzék, ahogy a küszöbön álló zsinat határoz. Ezután Julián főpap elnökletével összeül Bázelen az egyetemes zsinat.

Zsigmond, aki ez idő alatt Nürnbergben tartózkodott, ahonnan a pápai küldött vezetésével a németek Csehországra támadtak, itáliai utazásra készült. A cseh előkelőknek és tisztviselőknek megírta, hogy Rómába megy a császári korona végett, hogy átvegye a római császári jelvényeket, mert az üdvösség ezernégyszáztizedik esztendejében törvényesen császárrá választották. (90) A csehek számára sem előnytelen, ha nem királyuk, hanem felséges császáruk lesz, és az fogja őket kormányozni, dicsőségük ezáltal csak öregbül. Biztatja őket, hogy vegyenek részt a már megnyitott zsinaton, ne akarjanak okosabbak lenni a római egyház tanításainál; tanaikat ismertessék és vitassák meg a szentséges testülettel, és ne pártoljanak el az igaz vallástól; szakadás nélkül őrizték számára a testvéri, atyai, ősi királyságot, míg Itáliából visszatér. Sőt, a zsinat is írt a cseheknek, kérve, hogy küldjenek követeket. Az árvák a taboriták és a köznép tiltakozása ellenére igen tisztos küldöttséget menesztettek a zsinatra, melyhez háromszáz tagú lovasság csatlakozott. Követ volt Kostka Vilmos, a Kopasz melléknévű Prokop, Rokycana János, Biskupec Miklós taborita pap és a jegyzékek ravasz értelmezésével felkészült angol Péter. (95) Amikor megérkeztek Bázellebe, bebocsátották őket a szent gyülekezetbe, az apostoli legátus jóindulatú szavakkal fogadta őket, és számos érveléssel ösztöklélte a kijózanodásra. Ezek pedig négy cikkelyt terjesztettek a zsinat elé, az oltáriszentség kenyér és bor színe alatt való felvételéről, a világi uraságról, mely álláspontjuk szerint papok számára tilos, az isteni ige szabad hirdetéséről, és arról, hogy a közösség ellen elkövetett bűnt semmiféle címen sem szabad eltűrni. A csehek közül kiválasztottak négy tudóst, az atyák közül is ugyanennyit; ötven napon át vitatkoztak. Mivel az alulmaradt husziták megátalkodott macacsságukban semmiképpen sem engedtek, az atyák úgy döntöttek, hogy békülékenyebben bánnak velük. A zsinat követeket küldött Csehországba, nagy tudású, a csehek mesterkedéseibe alaposan beavatott férfiakat, akik sok mindenről tárgyaltak velük, miközben hol a béke reménye, hol a háború rettegése villant fel.

(100) E tárgyalások közben a taboriták és az árvák, illetve a Majnard vezette nemesség között nézeteltérés és súlyos gyűlölködés keletkezett. Ugyanis a főurak meg a nemesek kijelentették, hogy rájöttek, milyen bajba sodorták magukat, mert míg a király uralmát elutasították, Kopasz Prokop szolgaságába estek; ez hatalmaskodva uralkodik, kénye szerint látja el tisztét, veti ki az adót, hajtja be a járandóságot, tart sorozást, kedve szerint indít háborút, ítélkezik, büntet bírsággal és fővesztéssel, döntéseiben nem tűr ellenkezést, örült ötleteit és kijelentéseit törvénynek, rendeletnek tartja, a nemességnek ugyanúgy kell szolgálnia és engedelmeskednie neki, mint a pórnépnek; ennél semmi sem lehet rosszabb a cseh nemzet számára. Ezért tehát úgy vélekednek, hogy az államforma helyreállítása végett országgyűlést kell összehívni; Majnard azt javasolta, hogy ezen a nemesség soraiból válasszanak vezetőt, hogy a főurak ne sajátíthassák ki a hatalmat, emellé rendeljenek tanácsosokat, tekintélyes férfiakat, hogy csak megfontoltan cselekedhessenek. Valamennyien az ő véleménye mellé álltak; megtették vezetővé Rosenberg Eleket, a felségjelvényeket ő kapta meg, a hatalom Majnard kezében maradt. (105) Amikor Prokop erről értesült, azonnal polgárháborúra szólította az árvákat meg a taboritákat; a hívők által lakott Pilzen város alatt vert tábor; aztán szoros ostromgyűrűvel vette körül. Eközben Prágában a nemesek meg a taboriták és árvák között belháború tör ki. Majnard és Elek megszerzi a győzelmet, az eretnekek pártütését megfélemezi. Prokop tudomást szerez társai vereségéről, feloldja az ostromot, és Prágába megy, ahol azonban semmiféle méltányos békefeltételt sem hajlandó elfogadni, hadrendbe áll, de szerencsétlenül harcol. A taboriták és árvák serege elhullott, maga Kis Prokop is ugyanezen végzet áldozata lett. Egyesek azt beszélik, hogy a veszedelmes eretneket Kostka ölte meg, a diadal szerzőjének Majnardot tartják. Mivel a hitetlen sokaságból csak ezret fogtak el élve, Majnard javaslatára ezeket egy csűrbe terelték, azt fegyverekkel körülállták, és csóvat vetve rájuk elégették őket. (110) Így bűnhődött tehát elfajzott babonaságáért az a pogány tömeg, amely örökösen táborban élt, minek következtében ábrázata rémisztően sötét lett, szeme mint a sasé, haja borzas, szakálla hosszú, teste óriás, végtagjai bozontosak, bőre durva, színe fekete, mint a vas.

Ezalatt Zsigmond császár Visconti Fülöp pénzével és támogatásával bevonult Itáliába, és aztán elég sok bajjal, hosszasan elidőzgetve nagy nehezen megérkezett Rómába, ahol Eugén főpásztortól átvette a császári díszeket és a koronát. Azonban Fülöp, aki Germániából odahívta őt, nemsokára kezdett iránta ellenszenvvel viselkedni, mire elhagyta Itáliát, ami – mint olvassuk – az üdvösség 32. esztendejében történt ezernégyszáz fölött. Az első koronát Aachenben, a másodikat Milánóban kapta. Itáliából Bazel felé vette az útját, mert hallotta, hogy ott még mindig tart a zsinat. Amikor odaért, az atyák között dúlt a meghasonlás Eugén miatt; ezt a császári felség jelenléte és tekintélye eloszlatta. Aztán Csehország határára sietett, hogy megvizsgálja, mit lehet tenni a cseh ügyben. (115) Amikor Svábföld városába, a Duna túlsópartján fekvő Ulmba ért, oda, ahol a Lech folyó, mely a svábokat a bajoroktól elválasztja, belevegyül a Dunába és elveszíti a nevét, értesült a taboriták és árvák vereségéről. A jó hírek nagyon megörült, azonnal követeket küldött Csehországba, hogy nevében dicsérik meg a fejedelmek bölcsességét, derekasságát, bátorságát, gratuláljanak az iménti dicsőséges győzelemhez, hogy kiirtották a pogány, szentségtörő, kegyetlen embereket, amivel a jóságos és mindenható Krisztus legnagyobb kegyelmét érdemelték ki, eltíporva az igaz hit ellenségeit; biztassák tehát őket, hogy ki-ki tehetsége szerint

ápolja a köznyugalmat az országban, és ha maradt volna még valami háborús tűzfészek, azt tapossa el; őrizték meg a megszületett békét, mert nincs annál kedvesebb az istennek, hasznosabb az államnak, és végezetül ismerjék el őt királynak, mint fivére utódát, az atyai és ősi királyság örökösét, ahogy a nemzetek joga parancsolja, és vegyék jó szívvel, hogy ő a királyuk. A csehek szívesen fogadták a követeket, nagy tisztelettel tartották őket. Bejelentették, hogy kérését teljesítik, ezért a nemesség hamarosan nagy tömegben járult elé Regensburnnál, ahol római császárként és saját királyaként üdvözölte. (120) Csapek és Rokycana meg a Prágában tartózkodó bázeli küldöttség külön megjelent előtte, és beszámolt arról, hogy a vallás dolgában kezd kialakulni az egyetértés, mire helyeslését fejezte ki, és megparancsolta, hogy tartsanak meg mindent a megállapodás szerint. Majd a magyarok sürgetésére lehajózott a Dunán először Pozsonyba, onnan Budára, ahol figyelmét a helyzet rendezésére fordította. Számos rendeletet, különböző törvényeket adott ki, sok pert és vitát elintézett a nemesek között, civakodásokat simított el, helyreállította az országban a nyugalmat. Mielőtt azonban továbbmennék, és elbeszelnék, hogy mit végzett a csehekkel, előadásunknak ki kell térnie néhány eddig mellőzött dologra. A cseh háború és az eretnek szekta messze térített minket a magyarok történetétől, de mert nem akartuk félbeszakítani e rendkívül érdekes dolgok ismertetését, nem kanyarodhattunk vissza felvett tárgyunkhoz, a magyar történelemhez. (125) Ezért úgy gondoljuk, hogy most a bosnyák háborúról kell rendben beszámolnunk, mely valamivel a konstanzi zsinat összehívása előtt tört ki.

Az üdvösség ezernégy száz fölötti tizenötödik évében Hervoja, Spalato fejedelme, aki mindaddig minden tekintetben hű szolgája volt Zsigmondnak, nem tudom, milyen vakmerőségtől elragadtatva, elpártolt a király hűségéről. Hogy árulását biztosabban végbevigye és fedezze, a törökökkel szövetséget kötött, sok lovasszázadot és gyalogoszázadot hozott tőlük, hogy sikeresebben tudjon portyázni, mindenfelé rabolni, falvakat, városokat fosztogatni. A zsvány bátorságát növelte a király távolléte, aki a konstanzi zsinat megnyitása végett elutazott, hogy a Csehországban támadt eretnokséget megfékezze, eljárjon a római császári korona felvétele ügyében, lecsendesítse az isten egyházában keletkezett meghasonlásokat és pártoskodásokat. A főurak, akikre királyi meghatalmazás alapján Magyarország gondviselése hárult, meghökkennek a bosnyákok lázadásán, és gondoskodniuk kell az állam és a szövetségesek bántatlanságáról. (130) A Pannóniák kapitányai azonnal sorozást tartanak, csapatokat és segélyhadakat gyűjtenek, a lovashadtest élére szabályszerűen kinevezik Garai Jánost, Maróti Jánost, valamint Csupor Pált, a tartomány előljáróját; az egyes csapatok parancsnokságát más nemesek kapják. Ezek eléggé népes sereget vezetnek a bosnyákok földjére. A török segítséggel támogatott ellenfél megindítja a seregét velük szemben. Az ütközetbe mindkét fél bátran bocsátkozik, ki-ki bízik a saját erejében, és összecsapnak. Sokáig egyenlő esélyekkel harcolnak, egyforma kitartással csatáznak, mindkét részen nagy sokaság esik el. A bosnyákok tartanak attól, hogy esetleg alulmaradnak a magyarokkal szemben, ezért cselet eszeinek ki, a környező hegygerincekre felküldenek egy csomó embert azzal a feladattal, hogy kiáltozzák azt, hogy a heves csatában a magyarok megfutottak, aztán a hegyek közül rohanjanak ki az ellenségre, újítsák meg a küzdelmet, és ijesszenek rá a rémhírről az ellenfélre. A csel sikerül; amikor ezek észreveszik, hogy az övéik kezdenek fáradni, a megállapodás értelmében kiáltozással biztatják őket, hogy tartsanak ki állhatatosan, mert az ellenség hátat fordított. (135) A magyarok ostobán bedőlnek, azt hiszik, hogy embereik megfutottak, elvesztik a bátorságukat, és kezdenek lanyhulni a verekedésben. A rend összezavarodik, egyesek helytállnak, mások hátat fordítanak; a pannonok dolga rosszra fordul. Annál lelkesebben küzdenek a bosnyákok, szorongatják a megrendült ellenséges frontot, a csel visszaadja bátorságukat, erejüket felfrissítik a hegyről leereszkedők, és már mindenütt ütök-vágják a magyart. Kegyetlen mérszárlás kerekedik, a nagy zűrzavarban elhagyják a tábornak, mely szinte teljes fölszerelésével együtt az ellenség kezére kerül; Magyarország fejedelmei közül sok elesik, sok fogságba jut. Garai János és Maróti János rabbá lesz, ők ugyanis nem akarnak szégyenszemre meghátrálni, de miután egypár támadót lekasabolnak, végül bekerítik őket, mire megadják magukat. (140) Garai sok idő múlva, hogy a nehéz fogságból kiváltotta magát, súlyos bilincseit, amelyeket elhozott magával, elvitte Báta csodatevő, az oltáriszentség védelme alá szentelt templomába, és fogadalma teljesítéséül felakasztotta annak kapujára; azok még ma is ott láthatók az isten csodateleink más bizonyosságai között. Maróti visszautasította a menekülés lehetőségét, és azt rengeteg pénzzel vásárolta meg az ellenségtől. Csupor Pál hasonlóképpen esett fogságba, ő azonban kegyetlenebb ellenfelet talált, mert Hervoja marhabőrbe varratta őt, és a folyóba dobta e szavakkal: Te, aki annak idején emberi alakban marha módjára bögtél, viseld most a marha hangjával együtt külsejét is. Ugyanis ez a fejedelem ábrázatát és viselkedését tekintve a marhára hasonlított, Pál pedig a királyi palotában tréfából gyakran bögéssel köszöntötte őt, amiért ez nagyon meggyűlölte, és most, alkalom adódván a bosszúra, ilyen kegyetlenül büntette meg.

Ezekben az időkben a havasalföldi részekre is gyakran kellett hadat vezetni, mert az oláhok sokszor fellázdak, és a boszniai vereség után most erről kell beszámolnunk. Zsigmond e tartomány kapitányát Losonci Istvánra bízta, és a király távollétében itt is lázadás tört ki. (145) Oka az oláhok két fejedelme volt; az egyiket Dánnak, a másikat Mercsének hívták, egy nemzetségből származtak. Az uralomvágy vetélkedést támasztott; Dán úgy látta, hogy ereje kevesebb, mire meggondolatlanul török segítségért folyamodott, és könnyen kieszközölte a kért segédcapatokat, mert a törökök ezt a legjobb alkalomnak találták arra, hogy Dáciát elfoglalják, így tehát

pogány csapatokat hozott, hogy gyűlölt rokonát kiebrudalja az országból. Mercse Zsigmond segítségét kérte, mert meg akarta akadályozni, hogy a törökök elárasszák Dáciát, és hogy az ocsmány népség támogatásával elkergessék őt az országból. A király odaküldte Losoncit, akire rábízta a tartomány fölötti hatalmat. Ez feltölti a légióit, és megtámadja az ellenséget. Amikor azonban ahhoz látótávolságba érkezik a táborral, látja, hogy a törökök és oláhok többen vannak, mégis bízik katonái bátorságában, és nem is meri elodázni az összecsapást. (150) Másnap csatába bocsátkozott az ellenséggel, sokáig folyt a véres viadal, és mindkét fél előtt fel-felcsillant a győzelem reménye, amikor a csata hevében Losonci halálos sebet kapott, és elesett. A vezér halála megrendítette a légiók bátorságát; soraik hirtelen meginogtak, és futásra fogták a dolgot, a többiek is szétugrottak, otthagyták a tábor meg a poggyászt, aztán menekülés közben részint elhullottak, részint fogságba estek; a nagy vereségből kevesen menekültek meg.

Nem lehet azonban hallgatással mellőzni azt a hihetetlen csodát, amely kevéssel utóbb esett. Két vagy három év múlva többen ellátogattak arra a mezőre, melyről azt beszéltek, hogy ott esett ez a vereség, megnézték a magas hullahegyeket, és a csontok közül felszálló hangra lettek figyelmesek, mely a megváltó Jézus Krisztus és az isteni szűz Mária áldott nevét zengte. Ez félelemmel vegyes ámulattal töltött el mindenkit; a szavak elhaltak, majd valamivel később ismét fölsendültek, kissé nehezebben kivehetően. Borzongó kíváncsiságtól hajtva keresték a csontok között a hang forrását, és a tetemek közt rábukkantak egy beszélő koponyára. (155) Ez észrevette a körülötte járó embereket, és rájuk szólt: Mit ácsorogtok itt, bámész emberek? Keresztény vagyok, állhatatos rajongója a hatalmas anyának, az isteni Máriának, és e csatában áldozás, gyónás nélkül estem el. A hatalmas istennő, akinek oltalmában az életem leéltem, nem engedi, hogy örökké bűnhődjem; ezért beszélőképességemet mindeddig megtartotta, hogy vétkeimet megvallhassam, és az apostoli szentségekkel rendben megtisztíthassam a lelkemet, kérlek hát, küldjétek papot, aki gyónásomat meghallgatja, és feloldoz. Arra a kérdésre, hogy mivel érdemelte ki e jótéteményt az istennőtől, azt válaszolta, hogy életében az ő szellemét tisztelte elsősorban, évi hét ünnepét a legnagyobb alázattal megülte, áhítattal böjtölt, csak kenyeret és vizet fogyasztott, a misén buzgón részt vett, és lelkének minden tehetségét ennek az istenségnek ajánlotta fel. A közeli faluból papot hoztak, a halott feje a gyónást rendben elvégezte, minden vétkéért feloldozást nyert, fölvette az utolsó kenetet, majd nyomban elhallgatott, és örökre megbékélt.

A havaselvieket ellen később több más háború is folyt, kedvezőbb szerencsével, de igazán emlékezetes ez a hírhedt vereség maradt. (160) Mysia kényurainak árulása és szövetsége segítette a törököket, hogy támadják a Duna menti vidéket, és elsősorban a Temesközt, hajtotta őket a zsákmány utáni éhség és a föld termékenysége, miért is képtelenek voltak megtartóztatni magukat a tartomány zaklatásától. Ha épp ez idő tájt nem lép a színre Miklós, Macedóniai Péter fia, bizony, rövid nap alatt végük lett volna a mysiaiaknak. De ő a hadban serény és bátor volt, testi-lelki erényekben kitűnő, megfontolt művésze a stratégiának, és jócskán törlesztett az egykor szerencsétlenül sikerült hadjáratért, kétszer okozott a töröknek emlékezetes vereséget, megfosztotta málhájától, kiverte a táborából. Ebben az időben első Mahomet, a törökök ötödik császára szerezte meg a hatalmat, miután fivéreit eltette láb alól; minden várakozáson felül kiterjesztette a birodalmat, mert korunk nem látott hozzá hasonlót igazságosságban, ravasságban, hadtudományban; elfoglalta Mysiának azt a részét, amelyet Felső-Boszniának mondunk, az új tartomány élére egy alacsony nemből született kiskirályt állított, akit Ikácsnak neveztek. Ez felfuvalkodott a királyi címtől, és a szomszédokat körös-körül rablásokkal és súlyos háborúkkal kezdte zaklatni; hatalmas lovassággal rohamozott, mindenhonnan elhajtotta a barmokat és az embereket, kegyetlen ösztöntől hajszolva tűzzel-vassal pusztított mindent. (165) Emberek tömege volt kénytelen elmenekülni a fálvából és a kellőképpen meg nem erősített városokból, ő nem tűrhette sokáig a bőszen ellenség vakmerőségét és szerte tomboló kegyetlenségét; tudta ugyan jól, hogy sokkal gyengébb annál, mégis felháborította ez a vadság, és gyűlevész sereget toborzott össze. Csak közlegény és parasztnép katonáskodott alatta; ahonnan csak lehetett, segítséget gyűjtött, Zsigmond királytól is kieszközölt egypár szakaszt meg valami csekély lovasságot, amely a tartományban telet, összeverbuválta a mezei sokaságot, hiszen mindenkinek megvolt az oka arra, hogy házáért és családjáért verekedjék. És amikor úgy gondolja, hogy már van akkora serege, bármilyen is az, amekkora az ellenség visszaszorításához elegendő, megtámadja a kóbor törököket. Amikor Ikács észreveszi, hogy itt az ellen, felállítja a hadrendet, és fegyvert szögezve ellene indul. De bizony ő sem kerül a harcot, mert roppant bátorság és bosszúvágy ingerli az összecsapásra. Tehát nagy hévvel és egyenlő dühvel rontanak egymásnak, véres verekedésbe kezdenek. Ikács észreveszi Miklóst, akit az ellenség vezérének tart, mint ahogy az is, és vágató lován egyenest rá ront. (170) Miklós nem tér ki az ellenfél elől, hanem párbajba bocsátkozik vele, hiszen ez a leghőbb vágya. Előreszegett lándzsája az első összecsapásban súlyos sebet ejtve átdöfi és lováról letaszítja a törököt, maga is lecsúszik, lábát annak torkára teszi, és mit sem törődve a rimánkodással, keresztüldöfi a földön heverőt. A török sereg vezére halálát látva menekülni kezd, a magyarok kergetik, futás közben sokat megölnek, sok az üldözéstől kifáradva rabul esik. Miklós a jeles győzelem után gazdag zsákmányt küldött Zsigmondnak. A török zászlókat és a zsákmányolt felszerelést elküldték a római császárnak; saját seregét és a jobbagyőzömet az ellenségtől szerzett dús préda gazdagította. Nem sokkal később, amikor a törökök megint betörték Mysiába, bizony, megint hasonló vereséget és kárt szenvedtek el

Miklós hadnagytól. (175) Úgy emlékeznek, hogy amikor rájött, hogy ereje csekélyebb a támadó törökökénél, ravaszsággal vívta ki a győzelmet. Először is összeszed anyyi katonát, amennyit lehet; de midőn látja, hogy emberei csekély száma miatt nem fordulhat szembe az ellennel, a fortélytól és az alkalomtól kér segítséget; tudja, hogy a falvakban és községekben hatalmas csorda van, megparancsolja a parasztnak, hogy mindannyian üljenek föl a marhákra, kiadja az utasítást, hogy a fegyverük mellett fogják meg a kolompokat meg a túlköket is, és mihelyt az ütközetre sor kerül, csapjanak hatalmas zenebonát. Aztán a következő éjjelen, a harmadik őrég alatt megrohanja a törököket; az élvonalban csekély seregével ő rohamoz, oldalról a marhákön kucorgó paraszti tömeg, a megbeszélés szerint éktelen ricsaj kerekedik, a kolompok körös-körül zengnek. A törökök azt hiszik, hogy a pannonok mérhetetlen sereggel kerítették be őket, azt sem tudják, mihez fogjanak, megzavarodnak mind, néhányan bátorságra kapva szembefordulnak az ellenséggel, de elesnek, mások futásnak erednek, és szerteszaladnak; a vezér parancsára e nagy felfordulásban senki sem hederít. (180) Miklós a maga négyyszögbe állított hadoszlopával az ellenség közé nyomul, rengeteg ellenséges vért ont; hogy a koromsötét éjszakában övei meg tudják különböztetni magukat az ellenségtől, a Krisztus és Szent Mihály jelszót kiáltozzák. A törökök elveszítették táborukat és hadifelszerelésüket, irgalmatlan vereséget szenvedtek. Miklós és a parasztsereg zsákmánnyal rakottan, ujjongva ment haza.

Zsigmond ezután harmincnégy évig uralkodott szerte Magyarországon, bátyja letétele után kormányzóként viselte Csehország királyságát. Vencel halála után az úr megtestesülésének ezer fölötti négy százhuszadik évében megkoronázták a cseh koronával. Úgy emlékeznek rá, hogy eredendő becsületességgel és áradó jóssággal élt; nemcsak a nemességgel, hanem a köznéppel szemben is jótékonytságot gyakorolt. (185) Egyképpen szerette a nemeseket meg a nemtelenekeket, és sorsuk állapotán meg mindenki várakozásán túl is becsülte őket. Magyarországon igen sok embert adományozott meg városokkal, mezővárosokkal, hatalmas uradalmakkal. Sokaknak olykor meggondolatlanul is mértéken felül osztogatott tisztségeket. A Palóciak és a Rozgonyiak családját számos javadalommal gazdagította. Ezenfelül sok megtiszteltetésben részesítette Ország Mihály nádor hajdan nemes családját is. Az általa rendkívül kedvelt Ozorai Pipo gyermek nélkül halt meg. Ez a firenzei Fülöp részint a király, részint a saját érdemei folytán roppant hatalomra tett szert. Számos méltósággal tisztelte meg őt, aki Zsigmond jogara és zászlaja alatt hús alkalommal verte meg a törököket. Hogy hányat emelt föl ismeretlen és paraszti nemzetségből, azt hálátlan munka volna felsorolni. Zsigmond udvarának fényét senki sem tudta eléggé csodálni, hiszen fejedelmekkel tündökölt szakadatlanul, mert a jeles férfiak Európa minden tájáról úgy özönlöttek oda, mintha itt lett volna az arisztokrácia otthona. (190) E császár híre Hispánia legtávolabbi határaitól sok embert vonzott a Pannóniákba. Zsigmond nevének hallatára utazott Magyarországra Luzitánia királyának a fia. Azt mondják, hogy a felség visszatartotta őt, arra készítette, hogy itt töltsse a telet, és amikor a Dunán beállt a jég, hogy türelmesen tűrte a terhelt szekerek meg a gyalogosok átkelését, ez mint valami csodáról számolt be erről az apjának és Hispánia tartományurainak. Aztán, amikor az első alkalmas idő beköszöntött, elbocsátást eszközölt ki, a császár nagyvonalúan megajándékozta, és számos megtiszteltetéssel elhalmozva hazabocsátotta. Meglátogatta udvarát György is, Felső-Mysia fejedelme, akit despotának neveznek. Ezt Zsigmond jótékonytsága lenyűgözte, és örök hűsége zálogaként, mint valami biztos kezeset, önként adományul adta a császárnak a Duna és a Száva találkozásánál fekvő Székesfejérvárt[!], ahol egykor Taurinum állt, mely az egyetlen bástya Mysiában és Magyarországnak a törökre néző vidékén. Ő viszont, hogy ne maradjon el mögötte a jótéteményben, átengedte neki az országban Zalánkemen, Becse, Kölpény, Világos, Tokaj, Munkács, Tállya, Regéc várát, Szatmár, Böszörmény, Debrecen, Túr, Varsány mezővárost és több mást is, Budán pedig néhány nagyszerű épületet, amelyet fejedelmi palota gyanánt használhatott.

(195) Míg ez a tevékeny fejedelem a keresztény közösségben akkor már rég húzódo szakadás felszámolásán, az eretnekek tanainak kiirtásán, Csehország megbékéltetésén, a korona megszerzésén buzgólkodott, távollétében egynémelyek gazsága lázadásokat keltett, melyeket az ország kapitányai nem egykönnyen tudtak lecsillapítani. Azt mondják, hogy egy bizonyos, hitvány nemzetségből, szegény sorból született Balázs a császár távollétéből akkora bátorságot merített, hogy bünözőkből sereget verbuvált, amelyet közkatonákkal feltöltött, éjszaka titkon benyomult Nagyszombatba, magyar és cseh katonáival legyilkolt egy sereg polgárt, és a várost a hatalmába hajtotta, így Nagyszombat megszerzésével alkalmas támaszpontot szerzett magának a környékbeliek elleni támadáshoz, majd széltében-hosszában öldökléssel, rablással, gyújtogatással, zavargással zaklatta Felső-Magyarország egész vidékét, mely Ausztria és Morvaország felé rúg, pusztítással és rettegéssel töltötte be azt az egész földet a Dunáig, amelyet Mátyusról neveznek, és e vész még nagyobb területen dühöngött volna, ha a nemesek sokasága összeszaladva hevenyészett sereggel ellene nem áll. Amikor ez megtudta, hogy a nemesek az ő vakmerőségének a megfékezésére fölkeltek, óvatosabbá vált; békekötésről kezdett tárgyalni; egyezséget kötöttek azzal a feltétellel, hogy ez a kegyetlen lator a nemesek beleegyezésével nyugton birtokolhatja, amit megszerzett.

Nem sok idővel ezelőtt Magyarországon parasztháború is támadt, semmivel sem kisebb, mint a rabszolgák és a szövetségesek háborúja volt; ez időben elszórtan zajlott le Erdélyben Antal szított lázadást, aki tekintélyes parasztsereget gyűjtött, és azzal az ürüggyel pártolt el a királytól, hogy le akarja vetni a szolgáltságot, aztán

seregét a városok ellen indította, amelyek e lázadást elítélték; az ellenálló nemességet ütközetben szétzúzta, sokat megölt; a falvakat és községeket, amelyek nem akartak engedelmeskedni neki, lerombolta, tűzzel-vassal pusztította. (200) A pogány csöcselék sok főurat felkoncolt, aki Antal pártját nem kívánta követni, sokat bilincsbe vert, az összegyűlt zsákmányt fejenként elosztotta, így az újszerű szabadság címén Antal zsarnoki hatalmat teremtett magának. Ugyanerre merészkedett egy parasztember, Márton, abban a tartományban, amelyet Nyírnek és Szamosköznek neveznek, ő tudniillik lázadást szítva hadrendbe állított parasztsereggel szélében-hosszában grasszált, falu- és városszerte iszonyú veszedelmet vitt a nemességre. Ha a tartományi kapitányok hevenyében összeszedett csapatai szembe nem szállnak e vésszel, az országot minden bizonytalansággal általános lázongás rázza volna szét. Mindkettőt külön-külön verték le csatában, a lázadás szítóit megölték, a paraszttömegeből némelyeket szemük, nagy részt orruk, másokat fülük vagy éppen ajkuk vesztével büntettek, voltak, akik levágott kezükkel fizettek, hogy mindazok, akik ez aljas bűnben vetkeztek, utálatos sebükkel mindenütt hirdessék ezt. Mindabból, amit elmondtunk, könnyen meg lehet érteni, hogy micsoda veszedelmek és gondok gyötörték a császárt.

(205) Most arra int az idő, hogy röviden leírjuk, mi módon kezdett Zsigmond idejében hanyatlani Dalmácia ügye, és hogyan került a velencések birtokába. Amikor ezek Lászlótól, Apulia királyától megkapták Zárát, melyet földjével és tartozékaival együtt százezer aranyért vásároltak meg – mint ők állítják –, igyekezetüket a dalmát partvidék többi részének a visszaszerzésére fordították. A népet alattomban elpártolásra bujtogatták, mindenfelé szórták a viszály magvait, izgatták az érdekcsoportokat, ígéretessel környékezték a nemességet, különféle machinációkkal megingatták az emberek érzelmeit, az ingadozókat pedig maguk mellé vonták. Ennek következtében a sebenicóiakat nemsokára belső széthúzás kezdte marcangolni; a városban két párt alakult ki, egyik a nemességé, másik a plebejusoké. A nemesek a velencésekhez húztak, a többiek kitartottak a pannonok hűségén. Amikor a tömeg azt észleli, hogy a nemesség elpártolt a pannonoktól, rögtön kitör a zendülés, fegyverrel ellene, sokukat legyilkolja, kikergeti a városból, és kezébe veszi a közigazgatást. (210) Az előzőtt előkelőségek a velencések segítségéért folyamodnak, megadják magukat nekik, és a tanácstól támogatást könyörögnek ki; a tanács hatalomvágyában szívesen megígéri ezt, és az első alkalommal Dalmáciába küld négy háromevezősoros gályát meg ötven kisebb bárkát. A sebenicóiak viszont egész télen át sürgették a pannon segítséget, és erős magyar őrséggel rakták meg a várost. Amikor a velencések nekiláttak Sebenico ostromának, a polgárok a magyarokkal együtt kitörtek a városból, és úgy meghajtották őket, hogy ha gyorsan vissza nem húzódnak a hajókra, azon a napon végük lett volna; így is sokan elestek, akik a tengerpartra kimerészkedtek, és fel akartak hágni a falakra. Miután rájöttek, hogy Sebenicót nem lehet csekély készüléssel kiostromolni, azonnal jelezték a tanácsnak, hogy ide komolyabb erőket kell küldeni, és szárazföldi csapatok nélkül képtelenség elfoglalni. Az atyák odaküldtek Bucecarino Lajost, akinek megfelelő csapatokat adtak, és olyan utasítást, hogy a szárazföld és a tenger felől minden erejével vegye ostrom alá a várost. (215) Miután odaérkeztek, körülzárja a várost, körös-körül elhelyezett strázsákkal elrekeszt minden bejáratot, még tornyokat is állít, őrállásokat helyez ki, nehogy fegyvert, segítséget, élelmiszert tudjanak bevinni. Mialatt a várost ez a kitaró ostrom gyötri, a tanács követeket küld Magyarországra, hogy beszéljék meg a dolgot Zsigmonddal. Barbo János és Mocenigo Tamás volt a követ; megérkezve Pannóniába, sok napot töltöttek vitatkozással, hiszen nehéz ügyről volt szó. Végezetül, mikor mindent meghánytak-vetettek, és egymás között semmire sem jutottak, a sebenicói dolgot közös megegyezéssel rábízták János pápára.

Míg mindez zajlott, a Scolariak családjából született firenzei Pipót, akit Fülöpnek nevezünk, Zsigmond tízezer lovassal Itáliába küldte, hogy támadja meg a velencei területet. (220) Sokan arra gyanakodnak, hogy e háború oka a friulánok és a kránicok veszekedése volt, mert ezek közül egyesek a velenceieknek, mások a pannonoknak és az aquileiai pátriárkának akartak szolgálni. E vállalkozás oka kétségkívül Dalmácia volt, ez kényszerítette e hadjáratra nemcsak Pipót, a légiók kapitányát, hanem magát Zsigmond császárt is. Ő ugyanis nem akarta könnyedén odahagyni azt, amit apósa, Lajos, egykor annyi erőfeszítés és költség árán szerzett. Méltatlankodását fokozta Zára László által történt eladása és Sebenico ostroma. Ösztökölte a háborúra Scala Brunorio, aki azt remélte, hogy Zsigmond segítségével visszaszerzi atyái birtokát. Azt is hallottuk, hogy Mária, Zsigmond felesége, Dalmáciába ment, és ő szabadította fel Sebenicót az ostrom alól; a lakosok a mi időnkben is bizonygatják, hogy a Sebenico közelében levő kolostort, vagyis vendégfogadót ő állította. (225) Amikor tehát Zsigmond parancsára Pipó betört Itáliába, Savorgnano Frigyes egész pártjával együtt átlát a velencésekhez. Az udineiek megadták magukat a pannonoknak. Pipó birtokba vette Udinét, majd táborával a trevisioiak területére vonult, a velenceiektől elragadta Serravallét, Bellunót, Feltrét és Metát[?]. Számos derék tettet hajtott itt végre, de a velencei arany megvesztegette őt, elhagyta a tartományt, és visszavonult Magyarországra. Kapzsisága lelepleződve, mint mondják, Zsigmond megparancsolta, hogy töltsenek aranyat a szájába, és így fojtsák meg. Amikor pedig rájött, hogy kapitányának mohósága miatt a győzelmi sorozat félbeszakadt, újjászervezte a hadsereget, és Itáliába vonult; leginkább azt olvashatjuk, hogy ez a hadsereg negyvenezer emberből állt, mások sokkal kevesebbről beszélnek. Először a krajnaiakra rontott. A velenceiek Malatesta Károlyt fogadták fel, e bő tapasztalattal rendelkező, hadtudományban kiváló férfit. (230) Feltré és Treviso környékén többször

megütköztek, és olykor igen véres csatát vívtak. A magyarok bestialitásáról is több helyen említés történik, hogy tudniillik azoknak, akik a csata után életben maradtak, kinyomták a szemüket, vagy levágott kézzel eresztették el őket. A háború e borzasztó barbársága miatt a tanács ismét három követet küldött Zsigmondhoz; Foscari Ferenc, Mocenigo Tamás és Cornaro Antal volt a megbízott, aki Pannónia királyával öt évre békét kötött.

Ez a nyugalom azonban nem tartott sokáig, mert Krajnában megint háború támadt; okot az udineiek pártja szolgáltatott. A kránicok egész területét, amely a Livenza és a Timavo, valamint az Alpok és az Adriai-tenger közti földet foglalja magában, Teck Lajos birtokolta, ez időben az aquileiai egyház főpapja. (235) Lajos és az udineiek között nézeteltérés támadt a száműzöttek miatt, mert ezek vissza akarták telepíteni a városba a Savorgnano-párt embereit, akik a múltkori háborúban a velencések mellé álltak, miért is elveszítették a hazájukat, ő viszont erősen ellenezte ezt, és kijelentette, hogy semmiképpen sem járul hozzá; ebből súlyos viszály támadt. Közben a velencések elfoglalják Sacilét. Lajos ráébred, hogy nehéz ellenféllel akadt dolga, és Zsigmondhoz fordul segítségért. A velenceiek észreveszik, hogy kitűnő alkalmuk nyílt a terület elfoglalására, ezért minden lehető eszközzel szítják az ellentétet, a hozzájuk hajló cividaleieket örömet szövetségükbe fogadják. Nem sokkal később megérkezik Lajos a magyar segélycsapatokkal, mert négyezer pannont hoz magával, a kránicok közül számos zászlóaljat toboroz, meg elég tekintélyes lovasságot is, majd először Civaldénál ver tábornok. Az oda behelyezett velencei őrséggel alaposan megerősített várost ostrom alá veszi, a környező földeket szélteben-hosszában pusztítja, égeti, de aztán a tél szigora az ostrom feladására kényszeríti, így hadseregét felosztja, minden városba őrséget rak, maga pedig a segélycsapatokkal visszavonul Magyarországra. (240) Ezen a télen a velenceiek visszaszerezték azokat a városokat, amelyeket az előző háborúban elveszítettek, elsősorban Feltrét és Bellunót foglalták vissza, aztán megtámadták a krajnaiak területét, akiket többnyire friulánoknak neveznek, legelőször megrohanták és lerombolták Pratót. A velencei sereget Artois Fülöp, a serény hadfi vezérelte; úgy vélte, hogy ilyen nagy katonai siker birtokában nem szabad késlekednie, tehát megszállta Udinét, mert több ottani polgár, aki Savorgnano pártján állt, megígérte, hogy a következő éjszakán megnyitja a Cividale felé néző kaput. A kapu a megegyezés szerint feltárult, a zűrzavarban benyomultak, de az összeesküvésre fény derült, és az összeseregülő polgárok visszaszorították a száműzötteket. Ezeket, akiket az ostoba vakmerőség elragadott, részben megölték, részben visszaverték. Az udineieket néhány évig gyötörte a háború. Ezalatt a velenceiek hatalmukba kerítették a krajnaiak több városát és főemberét. Az udineiek egy darabig várták a Pannóniában tanyázó aquileiai Lajost, de aztán lemondtak a segítségről, a velencések mesterkedése meggyőzte őket, és követeket küldtek hozzájuk, hogy megfelelő feltételeket dolgozzanak ki a megadáshoz. (245) A velenceiekkel elképzelésük szerint megegyeztek azzal az egy kikötéssel, hogy a szerződés életbe lépése után Frigyet és párthíveit visszafogadják hazájukba és minden javukat visszaadják. A megállapodás szerint megkötötték az alkut. Az udineiek megadásának hallatára számos krajnai város is elfogadta ugyanezt a feltételt. Az aquileiai Lajos felháborodott az udineiek elpártolásán, a Pannóniából a noricusokon át erős pannon lovassággal azonnal a kránicokra rott. Először a hegyszorosban fekvő Chiusafortét vette be rohammal, letámadta Mutianumot[?], kiostromolt néhány környéki városát. De a velencei közbelépés megállította győzelmeiben. Zsigmondot ugyanis lefoglalták a különböző hadjáratok, és hol a törökökkel, hol a csehekkel, hol más nemzetekkel vívott háborút, ezért az itáliai hadviselésről kénytelen volt lemondani. (250) Nem sok idő múlva Lajos, Zsigmond segítségével, az előzőnél nem kisebb készüléttel visszatér a friuli földre. Beveszi először Manzant, aztán Rosazzót meg a többi kastélyt. Krajnában kiújulván a háború, a velenceiek szembeszállnak, elkergetik Lajost, aki az élelemhiány miatt nem tud tovább hadakozni ott. Végére is visszament Zsigmondhoz, és amikor a noricusok meg a pannonok között lázadást szított, életét vesztette. Az aquileiai főpap halálának hírére a velencések elfoglalták a friuli területet, mialatt Zsigmondot különféle háborúk kötötték le. Ennyi az, amit Zsigmondnak a velencésekkel viselt dolgairól olvastam, és amit hallottam egy sereg magyartól, aki a friuli tájon át vonult Itáliába, és megvallotta, hogy eközben jó néhány levágott kezű ellenséget látott. (255) Miután egy-két dolgot elbeszélünk a magyar, dalmát és velencei történelemből, a hátralevőkben kövessük Zsigmondot.

Miután tehát a császári koronát elnyerve – mint fentebb elbeszélünk – visszatért Magyarországra, megbékéltette a Pannóniákat, és új törvényeket hozott. Hogy a csehek jóindulatát megnyerje, főembereiket magához hívta Magyarországra; azt mondják, hogy Székesfehérvárott hatvanezer aranyat osztogatott szét közöttük. Emellé mérhetetlen tömegű szarvasmarhát adott. Közölte velük, hogy mely napon megy majd Csehországba. Azután Csehország felé vette az útját, elment Iglauba, ahol országgyűlést tartott a cseheknek. Itt újra megerősített mindent, amit az igaz hit ügyében a bázeli zsinattal végeztek. A zsinat megengedte a cseheknek és a morváknak, hogy az oltárszentséget kenyér és bor színe alatt vegyék, de minden másban értsenek egyet a római egyházzal. A bázeli zsinat a tekintetben is állást foglalt, hogy ez az isten akaratából történik. Azt is kikötötték, hogy az oltárszentségben csak azok részesülhetnek, akik józan eszűkön vannak, és azt teljes alázattal kéri; (260) továbbá, hogy kiosztásakor a papok nyilvánosan intsék a népet arra, hogy katolikushoz illően higgye el, hogy a kenyér színe alatt Krisztusnak nemcsak a teste, a bor színe alatt nemcsak a vére rejtőzik, hanem egyik is, másik is mindkettőt magában foglalja. Zsigmond és a csehek más békefeltételekben is megegyeztek; az egyházi

birtokok zálog címén megmaradtak a foglalóknál, míg meghatározott összeggel ki nem váltják azokat. A szent zárdáiktól megfosztott egyházi férfiak és nők, valamint a száműzöttek számára nem tették lehetővé a visszatérést, Rokycanának megígérték a prágai egyházmegye főpapságát. A cseh egyházak fölötti hatalmat mindenestől kivették a római pápa kezéből. Miután a megegyezés értelmében mindenben megállapodtak, Zsigmond felült a császári trónra, melyet a piacon állítottak fel, mellette állt veje, Albert, a főurak népes gyűrűjében és Rokycana négy lelkésszel, akikre a többiek fölötti hatalmat bízta, ez megfogadta, hogy minden vallási ügyben teljes engedelmeséget tanúsít a római egyház iránt. Másnap ugyanezen gyűlésben hasonló ünnepélyességgel az eretnekeket feloldozták az átok és a többi pápai büntetés alól, a zsinat küldöttei bevezették őket a templomba, ahol mise közben Rokycana nem feledkezve meg hamis hitéről, odahívott egy embert a tömegből, és a kehelyből kiszolgáltatta neki a szentséget. (265) Erre Palomar János, az egyik zsinati követ, kiabálni kezdett, hogy más templomában ezt nem teheti meg, meg akarta akadályozni, az azonban kitartott a szándéka mellett, nem törődött a tilalommal, és az oltáriszentséget kiosztotta annak az embernek. Ezért aztán kis híján az egész megegyezés füstbe ment. A békét a megállapodásnak ama pontja mentette meg, amely szerint egy-két megháborító miatt nem kell a létrejött egyetértést felborítani.

Az isteni megváltás ezer fölötti négyszázharminchatodik esztendejében, szeptember kilencedik kalendáján, eme ügyek elrendezése után, Zsigmondot, akit nemrég a csehek ellenségének, az Antikrisztus fattyának, pogánynak tartottak, és akinek vesztére mindenki esküdött, hihetetlen pompával és a legnagyobb tisztelettel bevezették Prágába, ahol hallatlan hódolattal fogadták. Valamennyi főúr és minden városi küldött letette kezébe az esküt, hogy parancsait mindig teljesíti. Az általa kinevezett tisztviselőket készséggel elfogadták. Mindannyian versengtek a szolgálattételben, és ebben az időben azt gondolhattad volna, hogy a cseh engedetlenségben és engedelmeségben egyaránt szertelen. (270) Aztán a bázeli zsinat követeket küldött Prágába, kiknek vezetője Filibert konstanzi püspök volt. Ezek bevezették az egyházi szertartásokat, visszahelyezték a papokat, kiigazították, kijavították a szentmisét és az énekeket, amelyeket a nép számára korábban megtoldottak, visszatették a szentképeket és a szenteltvizet, megáldották a keresztlómedencéket, feldíszítették az oltárokat, és megtisztították minden mocsktól a templomokat. A józan eszűek legtöbbször engedelmeskedtek, Rokycana követői ellenálltak, nem szüntek tiltakozni, átkozódni, nyilvános szónoklatokban gyalázni a római egyházat és az apostoli szenátust, sőt, még a zsinati követek ellen is sok ármányt szöttek. Zsigmond tartózkodott a beszenyezett templomoktól. Azt kérte, hogy állítsák helyre számára Jakab egyházát, mely hajdan a minorita rend zárdája volt, és melyet ezek kincstárrá alakítottak át; a város engedelmeskedett. A kolduló barátok közül is többen visszajöttek, úgymint a celesztinusok, a szlávok, az isteni szűz szolgálói, a jeruzsálemiek és sok szent rend, továbbá néhány apát, az isteni György papjai, valamint a városi bazilika kanonokrendje; (275) az oltárokra visszarakták az ékességeket, helyreállították az isteni szertartásokat; mivel a bazilika javait, amiből a templomszolgák éltek, előzőleg elvették, ennek a zárdának a kincstár juttatott heti járandóságot; ezért a székesegyháznak évente hatezer aranyat fizettek ki. A császár a többi templomnak sok adományt juttatott. Végre tehát, nem a jó szándék, hanem a szükség parancsára, létrejött a megegyezés az eretnekekkel. Csehország megbékéltetésével a császár igen nagy hírnevet szerzett magának. A keresztény társadalomban őt tekintették a legnagyobbak és a legtekintélyesebbnek. Mindenhol üdvözlő követek jöttek hozzá, és mindenki igazi felségnek, cézárnak hirdette. Eugén pápa üdvözlétének és örömeinek kifejezésül arany rózsát küldött a városból. A még megmaradt taboritákat városkájukban őrizték, és azzal a kikötéssel kaptak kegyelmet, hogy szokásaikat csak öt évig tartják, adó címén évente hatvan font ezüstöt fizetnek, polgárjoggal rendelkeznek, leveleiket vörös viasszal pecsételik. (280) Zsigmond megfenyegette őket, hogy ha az istentiszteletben visszaesnének átkos szertartásaikhoz, azonnal megbünteti őket. Rokycana viszont szüntelen bujtotgatással táplálta pogány örültségüket, napról napra erőszakosabban viselkedett, a visszatérő szerzeteseket szörnyetegeknek nevezte, míg végre figyelmeztették őt a császár fenyegetésére, mire titokban megszökött. Egyházát egy Papousek nevű becsületes és tudós férfira bízta, aki aztán, a dolgok újbóli felfordulása után száműzetésbe ment.

Mielőtt Zsigmond Csehországba érkezett volna, egy Rohács János nevezetű, kitűnő származású de romlott erkölcsű férfi a Kutná Hora melletti magas hegyen kastélyt épített, amelyet Sion hegyének nevezett el, és jövendölgette, hogy erről a helyről jön el egyszer az igazság, amely a cseh nemzetnek valahára visszaadja a szabadságát. Amikor a többi főúr a császár érkezésére hallatára az egész nemességgel együtt Iglauba megy, hogy méltósága szerint fogadja, ez otthon marad és rablásba kezd. (285) Zaklatja a szomszédokat, és attól sem riad vissza, hogy a királynak is ártalmára legyen. Elragadja az ökröket és a bort, amelyet Magyarországról a királynak szállítanak, bizonytalanná teszi az utakat. Zsigmond Ptacek Henriket küldte e zsványi Kiohrolására, aki négy hónapon keresztül törette a természetől és emberkéztől erődített kastélyt, mire elfogta Rohácsot, és a többi rablót megadásra kényszerítette. Velük együtt fogságba esett a husziták lelkésze is, aki az istentiszteletet végezte nekik. Prágába vitték őket, bitóra ítélték, és mindet felakasztották; úgy tudják, hogy kilencvenketten voltak.

Az előrehaladott korú Zsigmondot eközben az öregség különböző nyavalyái kezdik gyötörni. Borbála császárné emiatt komoly aggodalomba esik az uralom miatt. Magához hivatja Ptacsek Henriket, Sternberg Eleket, Podjebrád Györgyöt és a többi kiskirályt, akiről tudja, hogy a csehek körében nagy tekintéllyel rendelkezik. (290) Az udvar egy félreeső szögletébe vezeti őket, és amikor ott összeülnek, közli velük, hogy a császár hamarosan meghal, mert sok és súlyos betegség támadja, így nincs remény arra, hogy sokáig húzza. Azt mondja, hogy mindenütt rengeteg zavar fog támadni, ezért hasznos lesz, ha az uralom megtartásáról idejekorán gondoskodnak; az lesz a legjobb, ha őt, megözvegyülvén, törvényesen összeházasítják Lengyelország királyával. Úgy vélekedik, hogy e gazdag nász gondolatát az semmiképpen sem fogja visszautasítani, elvégre hozományul két országot nyer; továbbá Cilli grófjai, egyik a fivére, másik az unokaöccse, jelentékeny segítséggel állnak majd mellé; sőt, Magyarországon is számos főembere van, aki a pártjára fog állni. A csehek helyeselik a császárné tervét, és az ő elképzelése szerint szövetséget kötnek. A meggondolatlan és tulajdon vágyainak túlságosan kiszolgáltató asszony teljesen megfélemedezik a lányáról, Erzsébetről, aki Alberttel, Ausztria hercegével már évekkorábban összeházasodott, és az uralom ígéréteiben nevelkedett, izgatja őt az új házasság, és bolondságában odáig megy, hogy minden igyekezetével a nászúgy felé törekszik, és már úgy érzi, mintha el is érte volna. (295) A császár figyelmét persze nem kerülték el felesége mesterkedései és tervei, akinek szándékaiban és erkölcsében már korábban is kételkedett, mert tudta, hogy Ernő, Ausztria hercege a szeretője volt. Mivel az orvosok ezenközben Zsigmondot megfosztották a gyógyulás minden reményétől, és arra intették, hogy gondoskodjék lelke és birodalma üdvösségéről, haját lebecsátotta, zöldellő koszorút illesztett rá, és jó egészséget színlelve elhagyta Csehországot, amelyről tudta, hogy szüntelenül pártütésre törekszik, Morvaországba ment, hogy mielőtt eltávozna az életből, meglássa lányát és vejét. Lánya pedig Alberttől tudomást szerzett apja súlyos állapotáról, Ausztriából azonnal Znaimba sietett, és ott találkozott a császárral. Borbála császárnét, aki Ulrikkal, Cilli grófjával, és fivérével követte férjét, a császár parancsára őrizetbe vették. Ulrik, aki tudott az összeesküvésről, nővére elfogása után éppen hogy el tudott menekülni.

Zsigmond napról napra jobban szenvedett, és érezte, hogy halála közeledik, ágyasházába rendelte Magyar- és Csehország hatalmasabb főurait, és mikor ezek megérkeztek, így szólt hozzájuk: Érzem immár, hogy a végem közeleg, és mi sem aggaszt jobban, drága barátaim, mint a ti javatok és a két ország sorsa. (300) Ezért, amikor Prágában elfogott ez a gyengeség, a betegség eltitkolása céljából azonnal utasítottalak benneteket, hogy eresszétek le a hajamat, szakállamat, szépen koszorúzzátok meg a fejemet, hogy a hitszegő eretnek nemzet köréből biztonságban kimenthesselek titeket. Nagyon jól tudtam ugyanis, hogy ha Prágában ér a halál, a szentségtörők zajos dühöngésének kiszolgáltatója semmiképpen sem távozhattok onnan ép bőrrel. Miután pedig ezt a veszedelmet elkerültük, társaim, most, míg véget nem ér oly sok háborúsnak, fáradságnak, hányattatásnak kitett életem, arról kell gondolkoznunk, hogy milyen kormány alatt legyen ez a két ország, és hogyan őrizheti meg a kivívott békét és nyugalmat. Tudniillik az iménti bajok arra intenek, hogy a következőket meg kell előznünk, és minél súlyosabbak voltak azok, annál komolyabbak lesznek az eljövendők, erre figyelmeztetnek titeket Borbála tervei; így hát, ha nem készülünk fel idejében, még nagyobb gondok jönnek. Hiszen kezdeti stádiumban sok betegség meggyógyítható, és még könnyebben elháríthatja a pusztá előrelátás, mielőtt még megkezdődött volna, miután azonban mélyen befészkelte magát, halált hoz, vagy nagyon nehezen orvosolható. (305) Elsősorban királyra és talpraesett kormányzóra van szükségetek, akit szeretni és tisztelni tartoztok, akinek hűséggel szolgáltok, és akinek méltányos parancsait teljesítitek. Nehezen tudnám megmondani, ki jobbat kívánhatnék nektek királyul, mint azt, akit magamnak vejemül és fiamul választottam. Albert erényben, bölcsességben, bőséges gyakorlati tapasztalatban kitűnik közülünk, nemzetségének nemességével, erkölcsének tisztaságával annyira kiemelkedik, hogy ügyünket jó fejedelem híján még akkor is reá kellene bízunk, ha történetesen az ellenségünk volna. Derekaságával nem annyira velem szemben, mint inkább, ha szabad igazat szólanom, előttetek szerzett érdemeiket. Itt van a leányom, itt vannak Zsigmond más maradékai, akiket az irántam érzett szeretet bizonyosságaként gondolnotok és szeretnetek kell. Erre ösztökél minket Albert igazságossága és becsületessége, az irántatok való roppant szeretet és jóindulat, amelyet nálam, mint kivételes patronusotoknál, sőt atyátoknál mindig élveztetek. (310) Higgyétek el, boldog lesz az a birodalom, amelyet Albert mint vezér és fő kormányoz majd. A legeslegjobb lehet és kell várnai attól a fejedelemtől, akiben egyedülálló vallásosság, jámborság, nagylelkűség, méltányosság és okosság lakozik. Minden reményemet beléje helyeztem, fiammá fogadtam, azt reméltem, hogy egyedül ő fogja kiteljesíteni mindkét országban a béke, az igazság, a nyugalom alapjait, amelyeket leraktam. Nem hiszem, társaim, hogy ti mást éreznétek vagy kívánnátok, hiszen mindig ugyanúgy szerettedek őt, mint én, és folyvást arra biztattatok, hogy azt tegyem, amit most mondok. Ha lehetséges lenne, hogy kívánságom szerint meghosszabbítsam az életemet, e sok bajtól és gyötrelmetől fölemészítve önként mondanék le róla; csak az irántatok érzett szeretet tartóztat e földön. Most, miután testem a kegyetlen benulásból tönkrement, és hamarosan távoznom kell, irántatok tanúsított kegyességemre, irántam tanúsított hűségetekre kérlek, a két ország javára, saját érdekekre, amiért a legsúlyosabb veszedelmeket is elviseltem, hogy Albertet, akit most előttetek királynak jelölök, a kihez leányomat hozzáadtam, akire hatalmam és minden vagyonomat törvényesen rátestáltam, őt ti egyhangú szavazattal tegyétek meg és kiáltásotok ki királynak, és tegyétek meg egységes akarattal, mielőtt az életből

eltávozom. (315) Erzsébethez legyetek azzal a hűséggel, amellyel tartoztok, óvjátok őt úgy, ahogy értetek tett szolgálataim megkövetelik.

Ezeket mondva, könnyekbe tört ki, és nem tudott tovább beszélni; a főurak egytől egyig helyeselték, és parolát adva megesküdtek, hogy a dolgot minden körülmények között véghezviszik. Ott helyben megválasztották a királyt, és Albertet az apósa előtt valamennyien király és császárként köszöntötték. Aztán szabályszerűen felesküdték rá. Bevezették a leányt is, és szerencsekívánatokkal halmozták el. Miután könnyei közül valamelyest felocsúdott, hogy a megfogant terv szándéka szerint sikerüljön, követeket jelölt ki, hogy halála után menjenek Csehországba, és a gyűlésben tolmácsolják végakarátát. A követség vezetője a bámulatos tehetséggel és ékesszólással rendelkező Slik Gáspár volt, három császár titkára, aki Pius pápa előtt annak noricumai tartózkodása idején nagy érdemeket szerzett. (320) Hogy tehetsége milyen sokoldalú volt, meglátszik a következőkből. Három igen-igen különböző jellemű császár körül mindig a legnagyobb dicsőséggel és méltósággal forgolódott, és a titkárok között az első helyet foglalta el. Zsigmond neki adta Germániában Chebet és Elbogent, a másik Magyarországon Galgócot és Fehéregyházát, Frigyes Ausztriában Grácot. Másnap, amikor az isteni szűz fogantatását ünnepelték, Zsigmond elrendezte földi életének dolgait, ellátta magát minden szentséges útravalóval, mely a túlvilági utazáshoz szükséges, és mindenki legnagyobb bánatára távozott az emberek közül, Znaimban, az úr születésének ezer fölötti négyszázharminchetedik, életének hetvenedik, magyarországi uralkodásának ötvenegyedik, római királyságának huszonhetedik, cseh királyságának tizenhetedik, római császárságának ötödik esztendejében. Halála után mindenki megsiratta, olyannyira, hogy a németek sóhajtoztak, a magyarok zokogtak, a csehek könnyeztek, a katolikus egyház magasztalta, az egész keresztény társadalom meg az utókor a legnagyobb dicséretekkel halmozta el és emlegette. Született becsületességű férfi volt, császári nemzetségből, jó arcú, nagy termetű, daliás alkatú, ami nagyon is illett császári méltóságához, haja aranyszínű, ifjúságától göndör, tekintete derült, szeme kék, hosszú szakálla nagyban fokozta komolyságát, erről azt állítják, hogy a magyarok szimpátiájának elnyerése végett, az ő kedvükért növesztette és viselte, mert azok hosszú szakállt hordtak; a nép nagyon kedvelte, a természet pedig semmi más sem tudott hozzátenni testi szépségéhez. (325) Lelkülete rendkívül magasztos és fenséges volt, áradóan bőkező és nagyvonalú, mindent a barátaira pazarolt, és összes jövedelmét sokszor úgy elosztogatta, hogy magának semmi sem maradt, ami a megélhetéshez kell. Gyakran, amikor a palotában nem volt, amiből rendes ebédet főzhetek volna a számára, barátait kereste fel, akik megvendégelték őt; ezektől pénzt is sűrűn kunyerált. Nyájassága, jósága, készségessége akkora, hogy kora minden fejedelmét felülmúlta. Kegyetlenségre sohasem ragadtatta magát, csak a legsúlyosabb jogsértések esetében. A keresztény társadalmat és a római egyházat minden képzeleten felül szerette. Ezt akár csak az alábbiakból is meg lehet ítélni; amikor tudomást szerzett arról, hogy az isteni Péter hajója hanykolódik a súlyos és hosszadalmas egyházzsukadás közepette, mely harminckilenc évig elhúzódott, összehívta a konstanzi zsinatot, ahol János, Gergely és Benedek pápákat leléptetve, ötödik Mártont választotta meg pápának, azon igyekezett és fáradozott, hogy rendbe hozza a közösséget. A zsinat határozatából Jánost azonnal elvitték a németországi Heidelberg kastélyába; Gergely, akit a pisai zsinat már kiátkozott, követe, Malatesta Károly útján önként leköszönt a pápaságról; (330) Benedek, mellékeven Boltrinus, Penicolában, a tarragonai Hispánia roppant erős várában védekezett, és makacsul Krisztus helytartójának állította magát, ezért őt ugyanezen zsinat tekintélye ismételten leváltotta. Ezek az eretnekek súlyosan megbűnhődtek, kihirdették az új határozatokat, és a római egyház megfelelő szervezetet kapott. Tehetsége szerint igyekezett mindenütt békét teremteni, az igaz hit szeretetétől tüzelve számos háborút vívott Csehországban, megfékezte az eretnekek dühét, és amennyire rajta állt, visszaszorította a husziták szeptáját. A törököket rákényszerítette, hogy saját hazájukban békén maradjanak, ezeket a firenzei Pipo lovaskapitány révén hűs ütközetben győzte le. Kétszer vonult be Itáliába; először, amikor császárrá kiáltották, a konstanzi zsinat előtt, amikor a háborúskodás lecsillapítása végett szinte az egész Alpokon inneni Galliát végiglátogatta. Tekintélye révén a milánói herceg címével emelte föl Fülöp Máriát. (335) Fülöp ismét behívta őt, amikor a velencések támadása kegyetlenül megszorongatta, és megígérte neki a császári koronát, ha a segítségére lesz; elment Milánóba, mert nagyon szeretett volna értekezni a herceggel, de sohasem találkozhatott vele, mert az bezárkózott Jupiter várába. Sokan úgy vélekedtek, hogy azért tette ezt, mert megvetette a császár tehetetlenségét, így hát Parmában töltötte a telet, majd nagy dohogással Etruriába ment. A sienaiak tisztelettel fogadták, néhány hónapig ott tartózkodott, és gyakran lelte örömét a szépasszonyok látványában. Ekkor esett ama két szerelmes emlékezetes története. Mert a szembetűnő szépségű, lovagrendű ifjú, Euryalus császári gróf az első pillantásra szerelemre gyulladt a sienai Lukrécia iránt; hasonló tűz ragadta magával a szüzet, akiről azt mondják, hogy bája és gyönyörű külseje miatt az időben sokan második Venusnak nevezték. (340) A szerelem lángja rövidesen mindkettejük vágyát beteljesítette. A császár azonban Rómába távozván, Euryalus is kénytelen volt elhagyni a szeretójét, elutazása után a leány nemének gyengesége miatt nem tudott kitaranni, és a szerelme utáni vágyakozásban kilehelte a lelkét, a másik barátainak unszolására és vigasztalására némiképp összeszedte magát, de bár élete megmaradt, mosolyogni többé nem látták. Amikor a császár Rómába ért, Eugén megkoronázta. Innen Flaminian keresztül Riminibe utazott, majd meglátogatta Ferrarát és Mantovát, ahol Gonzaga János Ferenc a legmélyebb hódolattal fogadta, amiért császári hatalmával nemcsak uralkodói jogában

erősítette meg őt, hanem ennek fiával, Lajossal, a brandenburgi fejedelem lányát, Borbálát is összeházasította, akit rokoni kötelék fűzött hozzá; e házasság nem kis méltósággal tisztelte meg ezt a családot. Fülöp azután békét kötött a velencésekkel, mire dühösen visszatért Németországba, és hazatérte után alig három-négy évet élt.

A fejedelem nemeslelkűségéről beszélnek nagyszerű épületei is, elsősorban az, amelyet Budán emelt. A vár elé egy kápolnát állított, amelyet az isteni Zsigmondnak szentelt, tudniillik az ő szellemének különös tisztelettel kötelezte el magát, ezt tekintélyes papi kollégiummal is megadományozta. (345) Épített továbbá a várban egy, a római régiséget idéző palotát, a várat fallal kerítette, ablakokkal ellátott bájos oszlopfolyosókkal ékesítette. A vár közepe táján hatalmas tornyot állított négyszögletes kövekből, mint minden egyebet is, amelyen két erkély volt, de a megkezdett mű befejezésében megelőzte a halál. A Duna túlsó partján, Pest városában, amely szemközt fekszik, átellenes vár gyanánt egy hatalmas tömböt helyezett el, hogy onnan a Duna fölött e két várat állandó híddal kösse össze. Az irigy halál azonban megszakította e nagystílusú kezdeményezést; ha befejeződhet, kétségkívül felülmúlja Traianus hídját, melyet egykor az a felső-mysiai parton készített. Bármely alkotását nézed is, felmérheted belőle lelkének nagyvonalúságát. Minek erről többet? (350) Bár híre itthon és külhonban így is fényesen ragyogott, mégis, sok évszázad sem látott volna hasonló fejedelmet, ha a szerencse méltányosabb hozzá.

Zsigmond halála után a korábban kijelölt követek a végrendeletet tartalmazó iratokkal Csehországba sietnek, nehogy halála miatt valami lázadás törjön ki. Albert és hitvese, Erzsébet, a tetemet Magyarországra hozzák, és a király testével együtt viszik a fogoly császárnét is, az emberi nyomorúság szánandó látványaként. Midőn először Pozsonyba érkeztek, a fálvából és városokból mindenfelől gyászoló magyarok járultak elébük, sírdogáltak, és zokogásukkal dagasztották a lány meg a vő könnyáradatát, a királyné bilincsei is mély szánalmat váltottak ki. Valamennyiük számára egyedüli vigaszként az új király megválasztása szolgált, akit mindenki a legjobbnak jövendölt. (355) Azt remélték, hogy a király választó országgyűlés nézeteltérés és vitatkozás nélkül zajlik le, hiszen Albert erényeit már mindenki ismerte, de mégis sírva fakadtak, amikor eszükbe jutott a legkegyelmesebb Zsigmond királynak, mindnyájuk jótevőjének temetése. Azt mondták, nem lehet érdemeihez méltó gyással leróni a végtisztességet. A pozsonyiak méltón fogadták a testet, megadták a tisztességet, és nyilvános gyással siratták a magyar nemzet legkegyelmesebb atyját. Aztán Budára vitték, majd – amint még életében meghagyta – Váradra, mert az isteni László szellemét mindig tisztelte. A köznép és az előkelők népes tömege előtt végbement a gyászszertartás, és végrendelete szerint László bazilikájában helyezték el. Azután Albertet kikiáltották, és ő feleségével meg a nemesi sokasággal együtt a királyválasztó országgyűlésre sietett. Erről ennyit.

(360) Zsigmond idejében Itáliát sokféle háború égette, főleg az Alpokon inneni Galliát Fülöp herceg és a velencések ellentéte, mely az uralomvágy miatt lobbant fel újra; súlyos és sokkal hosszabb háború gyötörte nap mint nap a nápolyi királyságot, amelynek megszerzéséért az aragonok és a franciák sok éven át vadul küzdöttek. Johanna ugyanis, László király húga, gyermektelenül elhunyt bátyja után öröklés jogán elnyerte az országot, huszonegy évig uralkodott, mely idő folyamán asszonytette férfilelekről tett tanúságot, a rengeteg háborúság és baj közepette nagy kitaratást mutatott. Több uralkodó igyekezett megnyerni őt, és először a tarragoni Alfonz király férközött be a kegyeibe, annál is könnyebben, mert hallotta, hogy első Károllyal szemben az ő dédapja is igényt tartott az országra. Johanna fiává fogadta őt, ő viszont néhány ember pletykája nyomán az asszony állhatatlanságától tartva a tengerre néző nápolyi várat őrséggel rakta meg, bilincsbe verte Ser Janót, az úgynevezett udvarmestert. Azért tette ezt, hogy kordában tartsa a királynő különféle terveit. Végül is a nápolyi várban erős katonasággal körülvette; aztán a hálátlanság számos tanújelét mutatta. (365) Johanna a férfi súlyos hálátlanságára hivatkozva Márton pápa engedelmével felmondta Alfonznak az örökbefogadást, és Sforza biztatására behívta a két Galliából Anjou Lajost. Ferrobraccio ezért szövetséget kötött Alfonzzal, Sforza Johanna vezetésével és zászlaja alatt kiűzte Nápolyból az aragonokat. Lajos halála után Johanna Renét, a narbonne-i Gallia fejedelmét fogadta örökbe, aki változó szerencsével sokáig küszködött Alfonzzal, míg végül az országból kiűzve kénytelen volt engedni.

Császársága idején Eugént a római nép elzavarta, és beledobta a Tiberisbe, aztán Firenzébe menekült. Mivel tudta, hogy a bázeli zsinat, amelyet Márton hívott össze, ellene dolgozik, többszöri hívásra sem jelent meg ott, holott Hispániából, a két Galliából, Germániából és a két Pannóniából számos előkelőség gyülekezett ott össze; ezért a zsinat határozatából letették őt a főpapságról, és Amadét, Szavoja hercegét választották meg pápának. (370) Úgy tudják, hogy miután Károly, Gallia királya, és Burgundia hercege között a béke létrejött, Eugén felháborodásában tekintélyes lovassággal a bázeliekre uszította Károly fiát, és e támadás következtében a zsinat azonnal feloszlott. Aztán egyetemes zsinatot hirdetett Firenzébe, melyre roppant költséggel a legtávolabbi vidékekről is meghívta a fejedelmeket; készséggel jött ide Palaeologus János, a görögök császára, meg a konstantinápolyi pátriárka, Görögország számos nemesével, a legtudósabb püspökökkel és papokkal. Örmények, etiópok, grúzok, jakobiták követték őket Ázsiából és Líbiából. Üdvös találkozás jött így létre a keleti és a nyugati egyház között.

25. fejezet - Negyedik könyv

Megmondtuk, hogy Zsigmondnak két felesége volt, Mária és Borbála; megírtuk, hogy amaz Lajos király, emez Hermán cillei gróf lánya volt. A császár temetése szertartás szerint megtörténvén, a Borbálától született Erzsébet férjével, Alberttel, meg az előkelők és püspökök sokaságával Fehérvárra ment a királyválasztó országgyűlésre; itt a pannonok népes gyűlése az összes rend és az egész nép szavazata nyomán január kalendáján a legnagyobb egyetértéssel köszöntötte a királyt és a királynét, Erzsébetet. Ugyanezen a napon szerencsés előjelek közepette szokás szerint mindkettejüket megkoronázták; ez ezernégyszáznyolcban[!] történt. A Pannóniákban tehát Zsigmond szándékai az ő elképzelése szerint valósultak meg. Azok a követek pedig, akik Csehországba mentek, összehívták a gyűlést, és nyilvánosan felolvasták a végrendeletet. (5) Ebből mindenki megértette, hogy az apa törvényesen Albertre és Erzsébetre testálta mindkét országot, és azt is, hogy súlyos méltánytalanság és erkölcstelenség lenne, ha ezeket az atyai örökségtől megfosztanák; de volt még egypár más tényező is, amely nem engedte, hogy Zsigmond végakarát megmátsítsák. Elsősorban Albert érdemessége a csehek szemében, vele született becsületessége, igazságossága, gazdagsággal és nemes származással párosult bölcsessége, ami miatt úgy vélekedtek, hogy a jelen pillanatban nem ismernek jobbat nála, akit elébe tehetnének; mondogatták, hogy a szomszédos uralkodók közül ő volt a legjóságosabb és a legnyájasabb a csehek és a morvák iránt. Megemlékeztek Jánosnak, Károlynak, Vencelnek és magának Zsigmondnak a csehek iránt tanúsított múlhatatlan jótéteményeiről; ha tehát náluk ez a vér kifogyott, súlyos bűn volna Erzsébetet, e fejedelmek és császárok egyetlen maradékát istentelenül megfosztani az atyai örökségtől. Ehhez járult továbbá, hogy érintetlenül fenn akarták tartani a Csehország királyai és Ausztria hercegei között megkötött és császári tekintéllyel megerősített egyezséget, mely szerint az az ország, amely előbb veszíti el a királyi törzsből származó uralkodócsaládot vagy férfiutódot, köteles a másiktól királyt fogadni; (10) Ausztriából pedig nem lehet tekintélyesebb utódot hívni annál, akit mind a saját, mind a felesége joga, mind az isteni Zsigmond akarata az összes többi fölé helyez. Ajánlatos a magyarok döntését követni, akik őt olyan mohón ragadták meg, mintha az ég küldte volna. A cseheket meggyőzték ezek az érvek, és május második nonaején Albertet királlyá választották. Csak azok a főurak akadékoskodtak, akik Borbálával összeszűrték a levelet, ezek azt mondták, hogy csak azzal a feltétellel adják szavazatukat Albertre és Erzsébetre, ha azok teljesítik a kívánságaikat. Ezek nevében Sternberg Elek elment a királyhoz, a követelés azonban egészen meghiúsult; mert Albert semmit sem mondott azon kívül, amit az apósa meghagyott. Eközben Borbála, akit a magyarok őriztek, átadott az új királynak néhány erős magyarországi várat, amivel visszaváltotta a szabadságát; a kincstárból élete fogytáig évi húszezer aranyat utaltak ki a számára. (15) Ennyit a cseh ügyekről. Most pedig vissza kell térnünk a pannóniaiakhoz, elbeszélendő, micsoda zendülés támadt Budán, miután Albertet szabályszerűen megkoronázták.

Albert megkoronázása után véres lázadás tört ki Budán; a városban ugyanis magyar és alemann nemzet lakott, és az eltérő szokások meg az ellentétes érdekek következtében súlyos pártoskodás győrtörte. A lakosság körében régi megállapodás szerint egyik évben az alemann, másik évben a magyar nemzetből választottak városi előljárót, akit bírónak neveznek; bevett, elfogadott és szentségként tisztelt szokás volt ez. Az alemannok ipar, civilizáció, vagyon és műveltség tekintetében előbbre álltak, igyekeztek kitúrni a bíróságból ellenlábasaikat, gyakran léptek fel velük szemben törvénytársítással, gyalázkodással, de azok nem viszonozták a gyűlölködést, hanem türelemmel kitértek a zaklatások elől; amazok a magyarok erejétől is félték, és buzgón kémltek, mi történik a másik közösségben. Most alkalom kínálkozott a gaztetre, mert alemann lett a király, ezért úgy gondolták, nem haboznak tovább, és elhatározták, hogy megsemmisítik a másik nemzetet. (20) Volt a városban egy előkelő magyar cívis, akit Ötvös Jánosnak hívtak, tekintélyes, megfontolt és ennek következtében számukra félelmetes férfiú, ő tudniillik nehezebben tűrte alávalóságukat, mint a többiek. Ő volt az egyetlen, aki sem a tanácsban, sem a nyilvánosság előtt, sem a magánéletben nem hagyta, hogy nemzete becsületét valamiképpen megsértsék, miért is azok egész gyűlöletét magára vonta. A magyarok viszont egyedül őbenne találtak pártfogójukra a közösségben, aki mindenütt szabad emberhez méltón nyilatkozott. Amazok tehát Jánost valami bűn ürügyével elfogták, házukban bilincsbe verték, majd egy félreeső belső helyiségben különféle kínzásokkal kezdték gyötörni, amitől végül is kiszenvedett, ekkor zsákba varrták, nyakára követ kötöttek, és titokban beledobták a Dunába. Vagy nyolc napig maradt rejtve a gaztett, aztán a tetem a felszínre emelkedett, a hullámok kisodorták a partra, és az alattomos gázságra fény derült; mivel sok sebhely és hasonló nyom volt rajta, a köznép azonnal rájött, hogy ezt csak az alemannok teheték, hiszen mindenki tudta, hogy azok mindig is ellenségüknek tartották őt. (25) Történetesen ez időben az új király kedvéért sok magyar nemes jött össze Budán, amikor a büntett lelepleződése nyomán a magyarok nyugtalanzkodni kezdtek a városban, majd iszonyú ribillió tört ki. A gaztettbe beavatott alemannok behúzódtak a házaikba, reteszekkel, torlaszokkal elzárkóztak, fölfegyverkeztek, őrséggel erősítették meg magukat, mert látták, hogy fegyvert ragadnak ellenük. Akkor a tömeg rájuk rontott, először megostromolta a gyanús házakat, amelyek telve voltak a kereskedők káprázatos kincseivel, megölt mindenkit, akit előtalált, nem irgalmazott sem kornak, sem nemnek. Aztán a többiekre támadt, és mindenütt

hasonló kegyetlenséggel garázdálkodott. A tömeg merészsége egyre növekedett, és zsákmányra éhesen rávetette magát a többi idegenre, a taljánokra, elsősorban a kereskedőkre. A vadállati népség őrzöngése az egész várost betöltötte öldökléssel és ordítózással. Ebben az időben Budán tartózkodott Jakab, az ascoli földön született szent életű férfiú, aki az isteni Ferenc rendjének megszilárdítása végett a hasonlóan szent Kapisztrán Jánossal nemrégiben jött Itáliából a Pannóniákba. (30) Megdöbbsent a barbár nemzet kegyetlenségén, és a lázadás hallatára felragadta megváltónk keresztjét, majd a teljes papi testülettel kilépett János házából, és hol irgalomért kiáltozott, hol Jézus Krisztus segítségéért könyörgött, Krisztus szenvedésére kérte a fegyvereseket, hogy tegyék le a fegyvert, irgalmazzanak a keresztény polgártársak véreinek, féljék az isten haragját; olykor térdre borulva rimáncodott, ne dühöngjenek tovább, hagyják józan ésszel istenre a törvénytelenység megbosszulását. Azok azonban, mintha azt hinnék, hogy isten az ő oldalukon áll, még esztelenebbül tombolnak, akire csak rátalálnak, tüstént felkoncolják, vagyonukat, árujukat, javaikat elragadják, kihordják a piacra, hogy a nép széthurcolhassa. Jakab látja, hogy az őrzöngő tömegben sem szóval, sem az isteni megváltó képmásával nem megy semmire, ezért visszahúzódik János házába, ahonnan az imént kijött. A magyarok végre beteltek az alemannok öldöklésével, és abbahagyták. Erről ennyit.

Albert tehát elnyerte a két országot, és ugyanakkor római királlyá és császárrá választották; e legmagasabb tisztségekben és a császári méltóságban mindenki megelégedésére tevékenykedett, egyetlen év alatt egyenrangúvá vált apósával, és arra kezdett törekedni, hogy hasonló dicsőséget is szerezzen. Először egy cseh háború tört ki. (35) Ptacsek ugyanis Elektől értesül Albert szándékáról, ezért magához hívhatja pártja vezető embereit, mely párt nagy részt huszitákból áll; a párt összegyülekezik, és elhatározza, hogy más urat választ, majd királlyá kiáltja Kázmért, Lengyelország királyának ekkor még csak tizenhárom éves öccsét; haladéktalanul követeket indít, hogy szerezzenek segítséget, amellyel a neki szánt királyságot megvédelmezhetik. Ezalatt a császárválasztó hatalommal felruházott fejedelmek Frankfurtban Albertnek felajánlották a római kormányt. Ő azonban a római állam főségét nem merte elvállalni a magyar főurak beleegyezése nélkül, akiknek királysága kezdetén erre ígéretet tett, ezért először az ő tanácsukat kérte ki. Ezek a kérdésre Zsigmond király példájára hivatkoztak, és lebeszéltek őt; az tudniillik Magyarországot a török martalékául hagyta, míg a keresztény közösség érdekében Itáliában, Germániában meg más területeken utazgatott; végül aztán, miután innen is, onnan is számos érv hangzott el, Albertet közmegegyezéssel felhatalmazták a római császárság elfogadására, mert nem akarták megfosztani e nagy méltóságtól, és ő ezt a németek nagy örömeire elfogadta. A cseh nemzet nevében Lengyelország királyához követek mentek, akik közül az egyiknek Rabenstein János, a másinak Plaueni Henrik volt a neve; arra kérték a királyt, ne engedje, hogy az öccse megháborítsa Csehország királyságát, hiszen azt semmiféle címen sem szeresheti meg, elvégre ott a főurak meg a nép akaratából és Zsigmond végrendelete értelmében Albert lett a király; (40) azt ajánlották, hogy emlékezzék a régi barátságra; befejezésül figyelmeztették, hogy ha jog és méltányosság ellenére mégis meg akarná azt kaparintani a fivére számára, hát majd úgy jár, hogy míg a másé után nyúlkál, a sajátjáért lesz kénytelen kapaszkodni; Albertnek és a cseheknek megvan az erejük, megvan a bátorságuk ahhoz, hogy megtartsák, megvédjék azt, ami az övék; ne bizzon a kevesek könnyelműségében és vakmerőségében; figyelmeztették, hogy Albert tekintélye és ereje néhány napon belül nagyra növekszik; gondolja meg, hogy az, amire vetemedni szándékozik, nemcsak a csehek ellen irányul, hanem a németek, a magyarok, az alemannok, sőt az egész keresztény társadalom ellen is. A lengyel erre kijelentette, hogy a csehekhez kölcsönös barátság fűzi, most sincs más szándéka, mint régebben, minden igyekezetével és tehetségével őrzi az ősök által megalapozott régi jóindulatot; ámde a fivérét, akit a legtekintélyesebb főemberek választottak ki, nem fogja megfosztani a jogos királyságtól, nem lép közbe soha, ha az a neki juttatott hatalmat elnyeri; sőt, arra biztatta a cseheket, hogy válasszanak rokon nemzetiségű királyt; a csehek és a lengyelek egy fajból származnak, amit nyelvük hasonlósága igazol; ha idegen uralkodót eresztenek magukhoz, ártalmukra válik, hogy állandóan tolmácsra lesz szükségük; (45) nem lehet azok között egyetértés és szeretet, akiket nem hangol össze a közös nyelv és szokás; a teutonok és a szarmaták szokásai és igényei annyira különbözőek, hogy mindaddig képtelenek voltak összhangba kerülni egymással; a saját országát egyáltalán nem félti, az idegen erőttől nem retteg; ezért nyomatékosan kéri és figyelmezteti őket, hogy inkább ők iparkodjanak az öccsét elnyerni, mint hogy az nyerje el őket, nehogy késő legyen a bánat. Miután ezt elmondta, drága prémekkel gazdagon megajándékozta és elbocsátotta őket. A másik fél követeinek pedig azt a választ adta, hogy hamarosan csapatokat küld.

Albert ezalatt Iglauba ment, ahol Rosenberg Ulrik, Majnard és egy sereg főember hő vágyakozással várta az új királyt. Ptacsek közvetítők útján figyelmeztette Albertet, hogy az ő pártja akarata ellenére ne lépjen be az országba, hanem kérje ki előbb a hozzájárulásukat, mert kereken kimondja, hogy ha ezt őket lebecsülve elmulasztja, Csehországban sohasem fogják királyként megtűrni. (50) Albert szerint viszont azt kell törvényes királynak tekinteni, akit Csehország nagyobb része megválasztott; emellett megígérte, hogy mindenki iránt jóindulattal lesz, óvakodni fog az ország nyugalmanak megháborításától, ismeri azokat a problémákat, amelyek Csehországot régóta kínozzák, és inkább békét, mint háborúságot keres; aki nemzete számára nyugalmat és csendet óhajt, az soha semmit sem kér tőle hiába; vesse ki elméjéből a lázadás gondolatát, kövessen biztosabb

megfontolásokat; végül tudatta az emberrel, hogy ha ellenkezőképpen cselekszik, azt nyomban megbánja. Albert felszedte a táborát, és erővel elfoglalta Kutnát, melyet Ptacsek őrség nélkül hagyott. Azután a nemzet fővárosába, Prágába vette az útját; üdvözlésére hatalmas tömeg sereglett ide, amely király és császárként köszöntötte. Ptacsek párthívei azt követelték, hogy újra hívják össze a diétát; ezt visszautasították, és július harmadik kalendáján Prágában szabályszerűen megkoronázták őt. Amikor Ptacsek megértette, hogy célját semmiféle beavatkozással sem tudja elérni, úgy gondolta, hogy fegyverrel kell fellépnie, és őrséggel, munícióval erősítette meg Kolint meg néhány más szövetséges várost; a lengyelektől kétezer lovat kapott. (55) Midőn úgy érezte, hogy már egyebekre is merészkedhet, mindenekelőtt súlyos támadást intézett azok ellen, akik Albert mellett álltak; ezek földjét pusztította, irtotta. Ezt a támadást akkora önbizalommal indította meg, hogy a kezdetben elfogott nemeseket eleresztette, miután megeskette őket arra, hogy a gyűlés napjára visszajönnék hozzá, a gyűlést pedig arra a napra tűzte ki, amelyen meghallják, hogy tábora Prága alá érkezett. Albert hasonlóképpen elrendezett és előkészített mindent, ami a hadakozáshoz szükséges volt; katonát toborzott, sorozást tartott, a két Pannóniából és Ausztriából csapatokat hívott. A csekély sereggel, amelyet a segédcsapatok megérkezése előtt a nagy kavargásban rövid idő alatt össze tudott szedni, a lengyelek ellen indult, és kereste az ütközetet, amely elől azonban azok folyton kitértek; sőt, a kutnai hegyeken és Sobeslaven keresztül a taborita eretnekekhez vonultak, falaik előtt táborot vertek, és úgy határoztak, hogy a város előtt várják meg Albertet, mert arra gondoltak, hogy ha a csatában reményük ellenére fordulnának a dolgok, azonnal bemenekülhetnek a baráti városba, mintha az a saját váruk lenne. Ezalatt a király Benesovon át vonult a sereggel, hogy amilyen gyorsan csak lehet, találkozzék az ellenséggel. Követeket küldött előre, hogy figyelmeztessék őket, tartózkodjanak az öldökléstől és a gyújtogatástól, kíméljék a földet, az embert, a jószágot; (60) ő és Kázmér között Csehország birtokáért folyik a küzdelem, tehát a pert ütközettel és nem a tartomány elpusztításával kell eldönteni; mindkettőjüknek hasznosabb, ha művelt földet és nem sivatagot vesz birtokba; mindkettőjüknek hasznára válik, ha nem okoznak kárt a népnek; a nemzet ártatlan, nem azt kell kegyetlenséggel sújtani. A lengyelek azt válaszolták, hogy mihelyt megérkezik, megkapja a lehetőséget az ütközetre, amire annyira vágyott, és ők is jól tudják, hogy a halhatatlan istenek nem kedvelik azt, aki embervérre szomjúhozik; a szarmata nemzet nem szokta elutasítani a harcot, mert tudja, hogy arra született. Albert megőrül ennek az üzenetnek, megindítja a táborát, és másnap négyszögű hadrendben a lengyelek elé érkezik; az ellenféltől körülbelül ezer lépésre táborozik le. Pár napon át alkalmi csatározások folynak, a hadrendek nem ütköznek össze, a lengyelek nem merik megpróbálni a döntést, csak hengegő szavakat kiáltoznak. (65) Ezalatt a király tábora kiegészül a mindenfelől érkező segélycsapatokkal, mert már megérkezett Kristóf, Bajorország hercege, aki később Dánia királyságát nyerte el, továbbá megjött Frigyes, Szászország, és Albert, Brandenburg hercege. Úgy mondják, hogy Albert táborában harmincezer ember volt, a lengyelekében tizennégyezer; ezek nem mertek hadrendbe állva csatába bocsátkozni, ezért húzódtak oly közel a taborítók falaihoz. Nem nyilván lehetőség az ütközetre, Albert az ellenség táborára irányított egy roppant masinát, amely akkora öldöklést rendezett, hogy hinni is alig lehet. Amint kilőtték, nyolcvan embert azonnal elpusztított; az emberek koponyáját betörte, karjukat, lábukat ízekre szedte, és mindent vérrel szennyezett; bizony, iszonyú látvány. A lengyelek megriadtak ettől a hajítógéptől, és behúzódtak a falak közé. Ezalatt Podjebrád György, aki Ptacsek pártján állt, kitűnő lovasságával már Tábor felé tartott, rátámadt Albert lovascapatára, amely kénytelen volt ereje megfeszítésével verekedni, de vereséget szenvedett; Podjebrád itt szerzett először hírnevet. (70) Ekkor a király belátta, hogy a taboritákat nem lehet kiostromolni erővel, csak éheztetéssel, így tehát, hogy az időt ne töltsse ott hiába, feloldotta az ostromot; ő maga Prágába ment. Frigyes, miközben hazafelé, Szászországba igyekezett, az ellenség csapdájába esett, de lélekjelenlétét a nagy riadalomban sem veszítette el, hanem a szónál gyorsabban felállította a hadrendet, összecsapott az ellenséggel, sok embert megölt, a többit megverte, megszalasztotta, és hatalmas tömeg fogollyal épségben hazavitte az embereit. A lengyelek elveszítették pénzüket, lovaikat, és kénytelenek voltak szégyenszemre visszavonulni Lengyelországba. Lengyelország királya, midőn még nem értesült övéinek sorsáról, kétszer akkora hadsereggel Sziléziába nyomult, hogy Csehországba siessen, de amikor meghallotta, hogy emberei menekülnek, csak feldúlta a földet és visszafordult. Albert késelem nélkül meg akarta torolni a lengyelek vakmerőségét, ezért Ulrikot, Cilli grófját Csehország élére állította, maga pedig Szilézián át megállás nélkül elment Görllitzbe, a boroszlóiak gazdag és hírneves városába, a sziléziaiak fővárosába. Amikor a boroszlóiak hadvezért kértek tőle, hozzájuk küldte Albertet, a brandenburgi fejedelmet, aki a tartományt széltében-hosszában beszáguldozta, zsákmányt szedett, és a lengyeleket alaposan megbüntette. (75) Azonban néhány nap elteltével elkezdték tárgyalni az egyezségről, mert a bázeli zsinat követ útján közbelépett; úgy tudják, hogy ez a spanyol származású, derék, becsületes és nagy tekintélyű Rodrig burgi püspök volt. Először Alberttel találkozott, aki előtt mindkét fél küldötteinek jelenlétében tárgyaltak a megegyezésről, de nem tudták tető alá hozni, mire a követ a saját hatáskörében fegyverszünetet rendelt el. Aztán Vratiszláv lengyel királynál hívtak össze gyűlést; Albert, odafelé igyekezve véletlenül leesett egy lépcsőről, alaposan megsérült, és egy darabig mozdulni sem tudott, úgyhogy a békekötés ismét meghiúsulván sántán bicegett innen haza Morvaországon keresztül Ausztriába; úgy vélekedett, hogy a jól induló békekötésben elárulták őt, és még kevesebbre becsülte a lengyel barátságot.

Mindehhez járult Ulrik gróf jogtalankodó magatartása, akit Csehország élére állított; ebből megállapítható, hogy nagy körültekintéssel kell eljárni, ha valakire egy ország vezetését bízunk. (80) A hatalomvágyó Ulrik, miután megragadta e nagy ország kormányát, titokban azonnal tárgyalni kezdett a főurakkal az uralom megszerzéséről, naponta különböző módokon kereste az emberek kegyét. Albertet levélben figyelmeztették a barátai, hogy miket művel; ő ravaszul úgy döntött, hogy megfosztja a másikat attól az eszköztől, amellyel az a főurak lelkét csábította, és nyomban megvonta tőle a megállapított fizetést. Ebből az rájött, hogy a hivatalból úgyszólván kitétek, és önként lemondott róla, majd eltávozott a tartományból. A király parancsára Majnard és Rosenberg lépett a helyébe.

Míg ezek zajlottak, a törökök Zsigmond halálhíréből nagy bátorságot merítettek; látták ugyanis, hogy Rácországból, melyet a régiek Felső-Mysianak neveztek, könnyen kiterjeszthetik a hatalmukat. György despota, a tartomány kiskirálya, nem tudott ellenállni a bős nemzetnek, átkelt a Száván, a Dunán, és Magyarországra költözött. (85) A többi nemes és pap követte őt, Mysiában csak egyik fia maradt, aki a Duna partján álló Szendrőt védelmezte a törökök ostromával szemben. Amikor a magyarok megtudták, hogy a török már elérte Alsó-Pannónia határát, és az ellenségtől csak a Száva választja el őket, egymásután szalasztottak a követeket a királyhoz, hogy küldjön csapatokat az ország megvédelmezésére; jelentették, hogy a hitvány népség a közvetlen közelből fenyegetőzik, könyörögve sürgették. Albertet a kellemetlen hír sietségre ösztökélte, nehogy ostromlói szövetségesei vesztét kelljen látnia, ezért amilyen gyorsan csak tudott, szakadatlan menetben iparkodott Magyarországra. Mihelyt Budára ért, jelentették Palóci György esztergomi érsek halálát, és e nagy tekintélyű férfi végzete súlyos bánatot okozott neki; az ő őrizetére volt bízva az esztergomi várban a korona a királyi jelvényekkel. A király a királynéval együtt odautazott, és a várat átadta a feleségének; ez a kincstár felügyelőjének kíséretében megszemlélte azt, és nézelődés közben titkon elemelte a koronát, amelyet átadott egy vénasszonynak. Miután mindent szabályosan számba vettek és lepecsételtek, Albert nyomában visszament Budára. (90) Mivel a háború rettenete és riadalma a küszöbön állt, a király segédcsapatok nélkül megindította táborát Murád török király ellen, és a Tisza meg a Duna között állapodott meg. Mialatt a sürgetett segítséget várta, a törökök bekerítették Szendrőt, éjjel-nappal hevesen támadták, és annál erősebben rohamoztak, minél közelebb tudták a segítségül érkező ellenfelet, nem kímélték az ostromgépeket, és nem riadtak vissza a legsúlyosabb kockázattól sem. Sem reményük, sem buzgalmuk nem csalta meg őket; mert mielőtt Albert a táborral odaért volna, bevették a várat, amelyet a barbárok Szendrőnek neveznek, ámbar nevét Szent Endréről kapta. A város elfoglalása után szokásuk szerint kegyetlenkednek, elfogják Istvánt, a despota fiát, szemét kinyomják, nővérét fejedelmükhöz adják feleségül. Hasonlóképpen megvakítják István öccsét, Gergelyt. Lázár azonban, aki közülük a harmadik volt, apjával, Györggyel együtt elmenekült Magyarországra. A városlakókat az őrséggel együtt egy szálig lemészárolták. (95) Sokan, hogy kisebb kegyetlenséget szenvedjenek, a törökök által kitalált módszert alkalmazták, tüzes vasat húztak el a szemük előtt, így az irgalmatlan hőségtől kiszikkadt szem elveszítette a tisztaságát, és olyan benyomást keltett, mintha vak lenne. A bátor ifjú iránt nem keltett szánalmat a törökkel kötött rokonság sem, mert ezeknél az az illem, hogy a nagyon arányában ki-ki több feleséget vesz, ezért a szerelem több felé oszlik és könnyen elapad, mint a folyó, a sok feleség értéktelenné válik a szemükben, inkább szolganak tekintik, mint élettársnak és szövetségeseznek. Úgy tudni, hogy Szendrőt augusztusban foglalták el. E szomorú hír megrendíti Albertet és Pannóniát. Látják, hogy a török várakozáson felül kiterjesztette a birodalmát, közvetlenül Magyarország határait érkezt, sőt, ez az engesztelhetetlen és roppant erős ellenség a kapuban áll.

Megtudták, hogy a város elfoglalása után a törökök elmentek onnan, és csak őrseget hagytak hátra, azonban a király maga is kénytelen volt feloszlatni a táborát, és vissza kellett térnie Budára, mert a seregben zendülés támadt, mivel a nagy hőség miatt kegyetlen hasmenés gyötört mindenkit. (100) A rekkenő hőség következtében, ami e hadjárat idején uralkodott, őt is veszedelmes kólika és vérhas támadta meg. A betegség okául a sárgadinnye zabálását hozták fel, mert míg bensejét toroka gyönyörűségére hűsíteni igyekezett, életét hozta veszedelembe. A király tehát, ha már a fosást nem tudta megállítani, halálát érezve Bécs felé vette az útját, hogy odahaza haljon meg. Esztergomba ment, ahol gyengesége miatt egy darabig elidőzött, de miután Esztergomból útnak indulva egy Neszmély nevű faluba érkezett, betegsége súlyosbodott, végrendelkezett, majd november hatodik kalendáján eltávozott az élők sorából. Néhányan azt írják, hogy Simon és Júdás ünnepén lehelte ki a lelkét. Két évet sem tölthetett el a királyságban, hanem egy évet, kilenc hónapot és huszonnyolc napot uralkodott. Meghalt pedig az üdvösség négyszázharminckilencedik esztendejében az ezredik után. A király halála után Erzsébet a főpapok és főnemesek nagy sokaságával Székesfehérvárra vitte a testet, és a legméltóbb végtisztességgel illette. Látszott ott, hogy három nemzet ugyanazon bánattal, zokogással siratja királyát; itt a noricusok, ott a csehek és a magyarok emlegették áradó könnyek között a legjobb uralkodó érdemeit. (105) A temetés páratlan pompával ment végbe, a testet a magyar főnemesek szokás szerint a királyok síremlékei között helyezték el. Albert a közepesnél kissé magasabb testalkatú volt, csodás bátorsággal és nagylelkűséggel tündöklő; páratlan erényei között említik hitbuzgóságát és jámborságát. Sötétbarna, tiszteletet ébresztő tekintetű,

emellett igen szelíd, övéi iránt engedékeny volt, mint mondják. Mindenki úgy vélekedett, hogy a római császárság Magyar- és Csehországgal együtt szerencsésebb lett volna, ha tovább kormányozhatja.

Murád, a király halálhíretől nekibátorodva pusztította Felső-Mysiát, elfoglalta annak nagyobb részét; aztán a thessaloníkiek ellen indította el a hadát, jól tudva, hogy ha megszerezheti ezt a régi és gazdag várost, Görögország többi területét könnyűszerrel birtokba veheti. Minden erejét e város ostromára fordította; odagyűjtött mindent, amit a földön megmozdíthatott. Végül Thessalonikét erővel elfoglalta, és táborát továbbvezette Aetoliába meg Epirusba; e tartományokat gyakori beütésekkel, folytonos zsákmányolással és rablással zaklatta, úgyhogy a lakosoknak vagy engedniük kellett a barbárnak, vagy távozniuk szülőföldjükről. (110) Az innen kiüldözött népek átkeltek az Adriai-tengeren, elárasztották Itália szembenfekvő partvidékét meg a tengermelléki városokat, és odaköltözésükkel ez időben új életre keltették ezeket, amelyeket a kedvezőtlen időjárás vagy a túlságos régiség már tönkretett. A törökök ügyének nagy lendületet adott az a belső széthúzás, amely Pannóniát ez idő tájt gyötörte.

Mikor elterjedt a hír, hogy Albert eltávozott az életből, a csehek, akik már két pártra szakadtak, és akiket erősen rázott a belső viszálykodás, valamennyien összegyűltek Prágában; először egy darabig az állam megreformálásáról vitakoztak. Majd, hogy ezen túlvoltak, május kalendájára királyválasztó országgyűlést hirdettek meg. Miután az igaz hit atyja meghalt, az eddig erősen elnyomott eretnekeknek feltámadt a bátorságuk; Rokycana, akit Hradecba küldtek volt, azonnal visszajött Prágába, ahol a király halálával megereszkedett a gyeplő; itt szokásához híven pogány őrjöngésben tört ki, minden beszédében szégyentelenül káromolta a római egyházat, a pápát, az apostoli tanácsot, a pátriárkákat és a metropolitákat, a szerzetesrendeket, a szent testületeket, mindenki előtt hirdette, hogy a szent misztériumokat a sok vétek beszennyezte, és egyedül a csehek körében maradt fenn az igaz vallás eredeti szeplőtelenége. (115) Bűnös aljasságát megátalkodottságával tetézte; Krisztus legdrágább vérének csecsemőkre és bolondokra köszöntötte. Az ellenálló papokat kiakolbolította a házukból; aki visszautasította a titkos szövetség kenyér és bor színe alatt való felvételét, annak megtiltotta, hogy szentelt helyen temessék el; fölkellette a lelkek átkos pestisét, és újraekzdte a lélekgyilkolást. Most, miután bemutattuk, milyen lázadást kezdtek a csehek a király halála után, röviden elő kell adnunk, mi történt Magyarországon.

Erzsébet, aki a király halála után terhesen maradt özvegy, visszatért a palotába, gyászban éldegélt, és azon töprenkedett, hogy férje elvesztése után rá is ugyanolyan szenvedések várnak, mint egykor Erzsébetre és Máriára; apja sorsából alaposan kitanulta a csehek marakodó, a magyarok csalafinta természetét. Leginkább az aggasztotta, hogy ő és a csecsemő, akit akkor még a méhében hordott, nem lesz más, mint a szerencse játékszere; férje halálából, saját korai özvegységéből, jelenlegi társtalanságából csak boldogtalanságot jövendölt magának, úgy vélte, hogy ő maga elhagyatott és nyomorult, gyermeke pedig, akár fiú, akár leány, még szerencsétlenebb lesz. Tekintetbe vette az asszonyi nem erőtlenségét is. Nem vetette el azt a gondolatot, hogy uralkodótárs legyen, mert így biztosabban állna a dolga; legkevésbé a vakszerencsének kívánta kiszolgáltatni magát bármely tekintetben is, ehelyett szeretett volna biztosabb életfeltételeket keresni, ha ezt tisztességgel megteheti. Leginkább azonban arra vágyott, hogy kiszállhasson ebből a játékból. (120) Zavaros gondolatai között így hányattatván, magához hívatta a vezetőket, elsősorban azokat, akikről tudta, hogy hazaszeretetük, bölcsességük, jámborságuk sokat ér. Magyarország akkoriban bővelkedett előkelőségekben, és nem kevésbé virágzott a főpapok serege. Mihelyt a sok főember összegyűlt, a királyné e szavakkal fordult hozzájuk: Atyák, mivel elveszítettük a legjobb királyt, sőt a legkegyelmesebb apát, immár a következő fejedelemtől kell döntenünk, nehogy mi, előkelők, fő és kormányzó híján elpusztuljunk, de még inkább azért, mert hivatalunk és méltóságunk megköveteli, hogy gondoskodjunk a közjóról; kihunyván a ragyogó fény, sötétség borult rátok, és most minden ember énrám szegezi a tekintetét, mint a holdra, ezért őszintén meg kell vallanom, hogy én nem tudok nektek világoskodni. Állítom ugyan, hogy mint Zsigmond leánya, Albert király felesége és a ti tekintélyetek által rég elismert királyné az ország jogos örököse vagyok, mégis készséggel elismerem, hogy ily súlyos dolgokhoz gyenge vagyok, és nem szeretnék arra vetemedni, hogy korom és nemem erején felül e nehéz uralkodás terhét vállalni merészeljem. Nem kis mértékben rettent vissza ettől Mária és Erzsébet vakmerősége, mert jól ismerem a pannon fondorlatokat és a cseh pártoskodást. (125) Felmérve tehát nemem képességeit és teherbírást, belátom, hogy nem tudnám megfelelően irányítani a súlyos ügyeket. Ha a születendő gyermekre akartok várni, várakozásokat, bizony, hosszú és aggodalmas lesz; attól is félek, hogy lányt szülnék és nem fiút. Gondoskodjatok tehát államotokról, én felhatalmazlak titeket, hogy válasszatok helytartót vagy kormányzót. Olyat keressetek, aki ez ország gyeplőjét ügyesebben tartja, mint egy asszony. Ebből megérthetitek, hogy én nagyon is szem előtt tartom a ti érdekeiteket, ezért a maga idején ti is emlékezzetek meg Erzsébetről és gyermekéről, akár fiú, akár lány legyen is az, ezek alapján mérlegeljétek irántatok érzett szeretetemet. Ám akkor, amikor erre felhatalmazlak titeket, atyák, nem mondom le az országról, nem engedem át a jogot, nem lépek vissza az örökségtől, sőt ellenkezőleg, az istenekre, Zsigmondra és a most távozott Albertre kérek titeket és könyörgök, ne zárjatok ki a királyságból és jogaimból, ha pedig az isteni jóság áldott sarjat ad nektek, s mintegy az égből utódot küld számotokra, kérlek, örökölt királyságától ne fosszatok meg azt. (130) Istenre és az

emberi hűségre, őrizzék örökké emlékezetekben szülője jóságát, és gondolatok mindig arra, hogy ezt odaadó hűséggel kell viszonzotok. Óvakodjatok attól, hogy hálátlansággal bünt kövessetek el szelleme ellen, mert az isten azt sokkal szigorúbban torolja meg, mint bármely más vétet.

Ezután könnyezve elhallgatott. A királyné e szavaiból sok és hosszan tartó baj származott, mert a főemberek a felhatalmazás birtokában a királyválasztásról kezdtek tanakodni, amiből roppant veszedelem támadt, és ebből eredt a lengyel–magyar háború. Megegyezés szerint összehívták a királyválasztó országgyűlést, amely nyomban összeülése után fejedelemmé kiáltotta az ifjú Ulászlót, Kázmér testvérét, Lengyelország királyát. Úgy látszik, hogy ezt az elhamarkodott kikiáltást inkább a meggondolatlanság, mint a meggondolás szülte; ugyanis biztonságosabb lett volna, ha akkor interregnumot vezetnek be, mint hogy elvessek a hosszadalmas viszálykodás magvait. (135) Helytartóként kormányzót kellett volna választani, amivel elháríthatták volna a háború veszedelmét, mely minden királyválasztás alkalmával felüti a fejét. A királyt azzal a feltétellel választották meg, hogy a királynét feleségül veszi, és mert Alberttól esett teherbe, az utód megkapja Ausztriát és Csehországot, míg Ulászlónak a királynétől születendő gyermekei Lengyelországra és Magyarországra nyernek jogot. A király kihirdetése után követeket választottak, hogy a szarmaták közül elhozzák az uralkodót. Azt mondják, ezek négyen voltak, a knini püspök, a raguzai Mátyus, Dalmácia kapitánya, Marcali Imre, a vajda fia, és Palóci László, akik az idő tájt hatalom és vagyon dolgában messze a többiek fölött álltak. A magyarok azért választották Ulászlót szívesen királlyá, mert a szomszédság, a derekasság, az igazságosság, a vallásosság és a roppant hatalom ajánlotta őt. De mert a túlzott sietség többnyire mindig megbánást szül, alig érkeztek meg a követek Krakkóba, máris gyorsfutárok jelentették, hogy a királyné egészséges és gyönyörű fiút szült, hát forduljanak vissza. (140) Mert visszaveszik tőlük a megbízást és visszavonják a felhatalmazást. Ezek az újságtól megzavarodva nemigen tudták, mitévők legyenek. A hír, hogy miért jöttek, már mindenütt elterjedt. Ulászló, mint illett, a legnagyobb tisztelettel és örömmel fogadta őket; a hosszú utazás fáradalmi miatt ugyan még nem kerültek a tanács elé, ezért az üzenetet még nem adhatták át, de a szóbeszédéből már mindenki értesült arról. Töprengtek, és végül úgy döntöttek, hogy a királynénak és a közösség nagyobb részének akarata ellenére mégis átadják a meghívást, hogy ne távozzanak csúfsággal. Krakkóban voltak ekkor a törökök követei, akik még Albert életében indultak el Trákiából, és útközben értesültek a haláláról. Ezek Murád nevében pénzt és hadsereget ajánlottak Ulászlónak Albert ellen a háborúra Csehországban, amely Zsigmond halála óta két pártra szakadva hevesen forrongott, mert az egyik fele Kázmérnak ítélte a királyságot, a másik meg a feleség jogán Albertet próbálta megtartani. (145) Azzal a feltétellel akartak egyezményt kötni, hogy ha Kázmér elnyeri Csehországot, Ulászló felmondja a magyarok barátságát és szövetségét. A két követségről egy időben értesítették a tanácsot. A törököknek azt válaszolták, hogy Albert halálával küldetésük tárgyalanná vált; majd akkor kell beszélni az egyezségről, ha Ulászló Magyarországon lesz.

Így hát a pannonokat behívták a tanács elé, akik a főemberek népes gyülekezete előtt rendben átadták az üzenetet, amelyet valamennyi tanácsos nagy tetszéssel hallgatott. Bár sokan fejtették ki abbeli véleményüket, hogy nem örülnek e tekintélyes fejedelem távozásának, mégsem akadt senki, aki úgy vélekedett volna, hogy meg kell őt fosztani e hatalmas királyság dicsőségétől; azt remélték, hogy Kázmér virtusa kárpótolja őket a veszteségért. Végül is Ulászló a tanács beleegyezésével, a lengyelek nem csekély kárára, elfogadta Pannónia felkínált királyságát; a szarmata és a pannon örök szövetséget kötött. (150) Aztán sereget állítanak, mely Ulászlót Magyarországra kísérje. A követek az új királlyal együtt megállás nélkül igyekeznek Budára. Ulászló belép Magyarországra, és minden faluban, minden városban királyként üdvözlik. A lengyel főurak díszes serege kíséri; elsősorban Tancini András és János, Ostrorog Dobrogost és Sandivog, aztán két János, mindkettő Tarnówi, Samaluly Vince és Svidova, mellettük Górkai Lukács, Lasocki Miklós, Sanoki Gergely, aki huszonöt esztendeig állt Lemberg élén, meg a hadművészetben tekintélyes gyakorlattal rendelkező Bobricki Leskó. A király elbocsátotta anyját, Zsófiát, és fivérét, Kázmért, akik két napon át kísérték őt. Érkezésének hallatára elősiettek Pannónia előkelői, hogy üdvözölgék. Mindenütt teljes tisztelettel fogadták. Ekkortájt Simon egri püspök meghallotta, hogy Eperjest hanyagul őrzik, és alkalom adódván éjszaka elfoglalta a városkát, mely a lengyelek ádáz ellensége volt, őrséget helyezett bele, majd a király elé ment Késmárkra, és arra biztatta, hogy szerezze meg az országot; Budára vitte magával Tancini András, Samaluly Vincét és Bobricki Leskót, mert Cillei Frigyes gróf azt még ő előttük el akarta foglalni, ezért megállás nélkül sietett, és utat tört a király számára. Hédervári Lőrinc, aki ez évben a nádorságot és szokás szerint egyúttal a helytartóságot is viselte, az érkező király előtt önként megnyitotta a budai várat, és elszállásolta őt a királyi lakosztályban.

(155) Amikor a pannonok Ulászló királyt Lengyelországból behívták és a királyságba beültették, az üdvösség ezer fölötti négyszáznegyvenedik esztendeje folyt, és a pünkösdi ünnepe közeledett. Erzsébet, amikor rájött, hogy a magyarok visszaéltek a lehetőséggel, amelyet engedett nekik, holott ő gyönyörű fiúgyermeket szült, nyomban megbánta, hogy kiengedte a kezéből a hatalmat. Neki és barátainak fokozta szomorúságukat és fájdalmukat az a tudat, hogy a világra hozott gyermeket tulajdon hibájából és ostoba engedékenységből ő maga fosztotta meg az uralomtól. A szövetség, az Ulászlóval való egyezkedés és a házasság megghiúsult; az előkelők némelyike nem volt hajlandó megtérni az új királyt, és haragudott a követekre, akik a visszahívó parancs

ellenére önféjűen végrehajtották a megbízást, ezért azokat, akik közülük elsőként érkeztek haza, börtönbe vetették, így hát két párt alakul az országban; sokan a lengyel mellé állnak, a többség a gyermek László oldalára, mert ezek úgy vélekednek, hogy nem illendő és nem tisztességes dolog a király és római császár fiát kismizmizni az öröklött királyságból. (160) Emellett sajnálták is gyámoltalansága és árvasága miatt, ami számos püspököt és kiskirályt vonzott az utószülött mellé; Zsigmond tetteit, jótéteményeit sem felejtették el az urak. Ezek a királynéval együtt arra az elhatározásra jutottak, hogy a kisfiút haladéktalanul meg kell koronázni, és megegyezésük értelmében az egész párt Fehérvárra sietett. Mihelyt ideérkeztek, a bíborosi méltósággal kitüntetett Szécsi Dénes esztergomi érsek az országgyűlés előtt tartott mise során szabályszerűen megkoronázta az anyja ölében rívó, még négy hónapot sem betöltött kisdedit. A koronázás közben, a tömeg előtt, Erzsébet képtelen volt visszatartani könnyei áradatát, mert úgy érezte, hogy a fiúcskát nem a nyugalom és boldogság, hanem a szenvedés és gyötrellem jegyeivel illetik, és még a csecsemő sírásából is valami szerencsétlenségre következtetett. A fiával együtt zokogó királynét a püspökök és a nézők sem tudták könny és jajszó nélkül nézni. (165) László király koronázásán a tekintélyesebb főpapok és főemberek közül ezek voltak jelen: Mátyás veszprémi és Benedek győri főpap, Ulrik, Cilli grófja, Újlaki Miklós, Garai László, Botos András, továbbá László és Imre, Kanizsai János vajda fiai, aztán Szécsi Tamás és a köznemesség népes tábora. A királynéhez legközelebb Cillei Ulrik gróf, Erzsébet nagybátyja állt, és mert a királynak meg kellett esküdnie arra, hogy az ország szabadságát, törvényeit, rendeleteit és a nép akaratát sohasem fogja megsérteni, László király helyett ő esküdött. Viszonzásképp, miután Dénes főpap a csecsemőt a királyi szentségekkel illette, az összes főpap és előkelőség meg az egész nemesség neki esküdött meg arra, hogy örökös hűséget és engedelmességet tanúsít iránta. Miután a koronázási ünnepség lezajlott és a gyűlés feloszlott, az anya és a fiú a főemberek tisztes kíséretében elment Visegrádra, hogy a szentséges fejéket elhelyezze a roppant erős várban, amelynek parancsnoka Garai László volt, mert az ősök a korona őrzésére ezt az egyetlen helyet jelölték ki mint legmagasabbat és legbiztonságosabbat. Ámde, amikor a várba értek, a királyné becsapta az összes jelenlevő előkelőséget, félve tudniillik a bekövetkező viszontagságoktól, úgy tett, mintha visszahelyezné a koronát, miközben megint elcsente azt, ügyes szemfényvesztéssel kijátszotta a figyelő tekinteteket, aztán megparancsolta, hogy a ládikát a főurak zárják le pecséttel. (170) Ezután az országban uralkodó civakodásra hivatkozva elutazott Ausztriába Frigyeshez, a római királyához, Stájerország fejedelméhez, aki – mint többen állítják – a gyermek nagybátyja volt, és a fiút meg a koronát az ő hűségére bízta, amiből örökös visszavonás és az alemannokkal szüntelen háborúság származott.

De térjünk vissza a csehekhez, és nézzük meg, hogyan próbálta a királyné megszerezni ezt az országot. Amikor a csehek megtudták, hogy március nyolcadik kalendáján egy szép fiút szült, akit Lászlónak neveztek el, és akit Magyarország szent koronájával szabályszerűen megkoronáztak, követeket választottak hozzá, hogy tudassák vele, összeült királyválasztó országgyűlésük, és ha fenntartja a jogát Csehországra, küldjön szószólókat a gyermek nevében, akik a gyűlésen László érdekeit képviseljék; mégpedig idején gondoskodjék erről, mielőtt a fiúcskát kiebrudalják a jogaiból. A királyné az odaérkező követeknek megmutatta a bölcsőben Lászlót, akit Alberttól szült, aztán istenre és emberre kért, könyörgött hűségükért, hogy meg ne fosszák a kisfiút atyai örökségétől, halasszák el a gyűlés időpontját, amit tizenötöd napra jelöltek ki; ez az idő rendkívül rövid az összegyülekezésre; megígérte, hogy ha elnapolják, követeket küld, akik a gyermek jogát védelmezik. Volt a küldöttek között egy, akit a királyné igen-igen kedvelt, akit Albert király jótékonyasága lekötölte, ennek Rabenstein Prokop volt a neve, lovagrendű, tudományával, erkölcsével kiemelkedő férfi, ez megígérte Erzsébetnek, hogy a gyermek érdekében mindent el fog követni a cseheknél. (175) Miután a királynét meghallgatták, és visszatértek Csehországba, Prokop beszélt Albert király minden régi barátjával, Erzsébet iránt szeretetre hangolta őket, és az ő nevében javasolta, hogy az országgyűlést napolják el, hiszen nagyon is méltatlan és káros lenne, ha egy ilyen fontos dolgot hebehurgyán elcsúsztatnának; elmagyarázta, hogy az elhamarkodott döntést és a meggondolatlanságot bánat szokta követni; ezt különféle régi és jelenkori példákkal bizonygatta; kijelentette, hogy a királyné kérése messzemenően jogos. Ezeket könnyen a maga véleményére hajlította. Vele szemben Ptacsek, aki Albert pártjának régi ellensége volt, azt hajtogatta, hogy az országról minél előbb gondoskodni kell; ilyen jelentős ügyben nem szabad asszonyra számítani, csecsemők rivására hallgatni, azonfelül sem Zsigmond, sem Albert nem tudta gondját viselni Csehországnak; mindenütt kikiáltatta, hogy az országgyűlést azonnal meg kell tartani, szembeszállt az ellenkezőkkel, és mint valami helytartó, kitűzte a gyűlés napját; László pártja viszont érvek sorával indokolta a határidő elnapolását, erősködött, hogy nem szabad annyira sietni, és napról napra húzta-vonta a dolgot, míg a királyné követei megérkeznek. Ptacsek nagyon felháborodott azon, hogy igyekezetét időhúzással megghiúsítják, és még mérgeesebb lett, amikor meghallotta, hogy azok megjöttek.

Másnap megkezdődött az országgyűlés, a gyermek követi beléptek, és azon nyomban körülvették az előkelőket, kezüket szorongatták, mindegyiküknek felhívták a figyelmét László örökösödési jogára, erősen kérlelték őket, hogy emlékezzenek Zsigmond és Albert király jószágára, óvakodjanak a hálátlanság gyalázatos aljasságától. Aztán, amikor szót kaptak, így beszéltek:

(180) Ha valamelyiktek, főurak, csodálkoznék jövetelünkön, gondolja meg becsülettel, mi a jog, mi az igazság, és rá fog jönni, hogy nem azok érdeke és java hozott ide minket, akik ideküldtek, hanem azoké, akik itt hallgatnak. A szövetség és barátság feljogosít arra, hogy figyelmeztessük a méltányosságra, a kötelességre és az érdekre azokat, akikhez hűség és régi barátság köt, és senki sem érezheti kellemetlenkedésnek vagy zaklatásnak, ha a vele egyenrangúak vagy a fölötté állók barátságosan emlékeztetik a magán- meg a közérdekre. Erzsébet királyné azzal a kéréssel küldött minket, hogy sem őt, sem a fiát ne engedjétek Albert király halála után kitűrni Csehország királyságából, mert ők nem ezt érdemlik, akár Zsigmondnak, akár férjének, akár az ő őseiknek értetek tett szolgálatait tekintjük is, melyekre mindig emlékeznetek kell. Nagyon jól tudjátok, nagyurak, mit követel a nemzetek joga, a római birodalom törvénye, a szövetség, amely az ausztriaiakkal fennáll, a jótétemények emléke, a gyermek iránti szánalom, sőt, maga az érdek. Nincs is köztetek senki, aki be ne látná mindezt, ha egyéni elfogultságaitól eltekint. Kit lehetne megfosztani a tisztesség látszatával atyai és ősi örökségétől? (185) Milyen ésszerű érvet lehet ezzel szemben felhozni, hacsak nem folyamodtok erőszakhoz, a fegyver hatalmához, az isteni és emberi törvény megtiprásához? Bizony, semmilyen. És miképpen semmizhetnének ki atyai és ősi királyságából a gyermeket, aki iránt a természet is jóindulatot szokott tanúsítani, hiszen a fészket, a búvóhelyet, a felajánlott áldozatot valami természetes ösztön és vallásos érzület parancsára egy élőlény sem meri megátadni, kivéve azokat, amelyek rablásból élnek. Valaki talán arra hivatkozik, hogy ez az életkor zsenge, elégtelen, éretlen a nagy feladatra? Aki ezt hozza fel, óvakodjék, nehogy csúf gyalázzal illesse a cseheket és az ausztriaiakat. Nincs vajon e két nemzetben annyi kitűnő tehetség, hogy eligazítsa az országot addig, míg a kisfiú felnőtt? Mert bizony, már hogy meg ne sértselek benneteket, cseh férfiak, hiszen szeretném, ha jó néven vennétek, amit mondok, jaj, bárcsak kevesebb bölcsességet adott volna nektek az ég, és ne lennétek a szükségesnél okosabbak az isteni és az emberi dolgokban! (190) Higgyétek el, bizony nem szenvednétek oly rég e sok és súlyos beharctól. Nem felednétek el, hogy társadalmi rend nélkül semmi sem lehet rendben, és nemcsak a csecsemő, hanem az érett korú király mellé is tanácsadókat kell állítani, ott kell lennie a szenátusnak és a nép tekintélyének, hogy ezek nélkül semmit se cselekedhessek. Mind a felnőtt, mind a gyermek mellé a legalkalmasabb vezetőket kell rendelni, hogy ezek irányítsák a politikát. Egy ilyen király kormányja alatt sokkal biztosabban halad az állam, mert az ilyen nem merészel szembeszegülni a vezetőikkel, a törvényekkel, a tanács határozataival, míg a másfélét gyakran alantas vágyak tüzelik, és ha elragadja a hatalomvágy, mindent sárba tipor, a dolgokat kénye-kedve szerint intézi; a bíraskodást gyakran megfertőzi a vesztegetés, a törvényeket felrúgják, az atyák akaratát semmibe veszik. Ezért hát, főurak, ha nem akarjátok megsérteni a nemzetek jogát és a törvény tekintélyét, azt a királyt válasszátok, akinek nemcsak apját, de nagyapját és őseit is oly nagyon kívántátok egykor uralkodótoknak. Nem feledkezhetek meg arról a barátsági szerződésről sem, amelyet valaha az ausztriaiakkal kötöttetek, akik ezt az ősi szövetséget igen sokra becsülik. (195) Ha most nincs fejedelmetek, a helyzet azt kívánja, és a szövetség pontjai azt követelik, hogy mi e kényszerhelyzetben olyan urat kínáljunk nektek, aki nemcsak ausztriai, hanem jogos örökös is, akit a természet eredendően uralkodásra teremtett, és akit nem utasíthattok vissza a szövetség megsértése, a szerződés felrúgása, az isteni és emberi törvény áthágása, az ország örökös gyalázata, a kegyetlenség legsúlyosabb bűne nélkül. Ezenkívül olykor-olykor arra is gondolnunk kell, hogy mi illeti László király elődeit, akik oly sok feledhetetlen jótéteményben részesítettek titeket; ők nemcsak általában tettek jót a csehekkel, hanem személy szerint is. Hiszen ezt az országot császári méltósággal ékesítették, úgy szerettek titeket, hogy a római császárságot sem becsülték többre Csehországnál, nemzeteteket bel- és külföldön roppant tekintélyessé és dúsgazdaggá tették, és számos családot jeles tisztségekkel és uradalmakkal tüntettek ki. Töprengés közben bűnösök módjára ne felejtsetek el az indusok törvényét sem, amely a hálátlanokat halállal bünteti. Ha azok vagytok, akiknek lennetek kell, nem egykönnyen feledkezhetek meg arról, mit tett, mennyit szenvedett, milyen sokat használt Zsigmond és Albert országotok lecsendesítése, testi-lelki javatok megőrzése érdekében; bizony, csak az nem részesült e fejedelmek áradó jóságából, aki arra nem tartott igényt, vagy aki úgy utasította el, hogy nem is kérte. (200) Fontoljátok meg ezért, mit kíván szellemük, mit a sok kitüntetés, amelyett érdemeitekért kaptatok, és mit kötelességtudásotok. És mert ma meg szolgálhatjátok, bármivel tartoztok is, kérlek, most alkalom nyilván, tetézve fizessétek és bőséggel öntsétek vissza a kedvezést. Ha mindez nem indítana meg titeket, amit a legkevésbé sem hiszek, hát teljesítsétek az emberiség parancsát, mert emberek vagytok. Azt olvassuk, hogy az oroszlánok, tigrisek, farkasok és a legvérengzőbb vadak is ismerik a hálát, az irgalmat, a szánalmat, megkegyelmeznek a csecsemőknek, hajlandók a viszontszolgálatra, irgalmaznak az ártatlan életkornak és a balsors által sújtottak. Ha néhanapján így cselekednek az állatok, amelyeket a természet megfosztott az emberségtől, mit tegyen az ember, aki e vele született tulajdonságáról kapta a nevét? Ó, mennyire másképp éreznétek most, főurak, ha látnátok a csecsemő Lászlót, akinek minden porcikája tanúsítja, hogy ősei legszerencsésebb tulajdonságait hordozza. Nagyobb reményt kelt, mint azok, és olyan akarat mozgatja, hogy az hihetetlen. Ha életben marad, tetteinek dicsőségével alkalmasint megelőzi őseit. (205) Frigyes császár gyakran viteti őt a középre, s mikor odateszik, először az előkelők koszorúját végigméri, aztán karját a császár felé nyújtja, sírással odahívja őt, átöleli bátyját, arcát könnyei nedvesítik, mintha gyámjának és a kereszténység kormányzójának ajánlaná magát, és kérlelné őt, hogy ne engedje országát elragadni tőle, megfosztani őt az atyai örökségtől; aztán megszemléli a körülállók gyűrűjét, a főnemeselek ölelő karja körbeadja őt, mintha

valamennyiüket felkeresné és kéré, hogy oltalmazza zsenge méltóságát. Senkit sem ereszt el ölelés és csók nélkül, akarát hol gügyögéssel, hol sírással fejezi ki, ezért sohasem kerül az emberek szeme elé anélkül, hogy minden bámulóját ne fakasztaná könnyekre. Nincs ebben a fiúban semmi, ami ne látszanék csodásnak, szerencsésnek, hihetetlennek; több van benne az isteniből, mint az emberiből. Aki e fiút látta, mind azt gondolja, hogy isteni oltalom alatt áll. Kétkedés nélkül el kell hinnünk, hogy az embereknek az úr ad minden hatalmat. Ki állhat ellent az isteni akaratk? A csecsemő Cyrust kitéték, Romulust és Remust a Tiberisbe dobták, Servius Tullius fogoly anya szülte, mégsem akadályozhatta meg semmiféle erőszak sem, hogy elnyerjék az uralmat, amelyre születtek. Kövessétek ezért, nagyurak, az isten útmutatását, fogadjátok el azt, akit királyi törzsből adott, egybehangzó szavazattal válasszátok királlyá, üdvözöljétek örömteli szerencsekívánatokkal, hívjátok, tiszteljétek őt, mint az égből küldött angyalt, így üzhetitek el a meghasonlást, a belháborút, minden külső bajt; így állítjátok helyre a hajdani jólétet. (210) Mert kit kellene jobban szeretnetek, javatok érdekében buzgóbban kívánnotok, mint azt, aki a véretekéből, udvarotokban, öletekben született és nevelkedett? Higgyétek el, sohasem eresztettek be még országba idegen fejedelmet úgy, hogy az ne eredményezett volna veszedelmes zavargásokat, szakadatlan bajt. Így hát, hogy beszédemnek véget vessek, Istenre és az emberi hűségre kérék, hogy, mint kötelességetek és javatok parancsolja, egyező akarattal válasszátok királlyá Lászlót, az igaz fejedelmet.

A követ beszéde után az előkelők nagy része tapssal helyeselte ennek javaslatát, úgy vélekedve, hogy ők sem gondolkozhatnak másképp, nehogy az igazságtalanság és hálátlanság örökös gyalázatával bélyegezzék meg egész Csehországot. Ezzel szemben azok, akik Albertet gyűlöltek, a fiát nem akarták királlyá tenni; azt mondták, nincs meggondolatlanabb cselekedet, mint az ország élére éretlen és hasznavethetetlen embert állítani, pláne olyat, aki nemhogy kormányozni nem tud, de maga szorul kormányzásra; (215) hosszú-hosszú idő telik el addig, míg László alkalmassá válik az uralkodásra, Csehországban azalatt interregnum lesz, márpedig a háborgó ország nem nélkülözheti oly sokáig a derék kormányost; ezért, míg László felserdül, királyt kell választani, amit annál nyugodtabban megtehetnek, mert Frigyes, a frissiben megválasztott római király a királyválasztás jogát átengedte nekik. Végül is ez a vélemény diadalmaskodott, így tehát, amikor az új király megválasztásának kérdését fölítették a főembereknek, ezek nagyobbik része Albertet, Bajorország hercegét választotta királlyá, aki kora gyermekéke óta Vencelnél nevelkedett; és kijelöltek néhányat a legelőkelőbbek közül, hogy hozza el őt Bajorországból. Vezetőjük Rosenberg Ulrik volt, aki ugyan mindig úgy mutatta, mintha Albert pártján állna, ezen az országgyűlésen mégis úgy vélekedett, hogy időnként engedni kell a körülményeknek. Mások viszont, akik helytelenítették ezt, méltatlankodtak, és Prokopot titokban elküldték Frigyeshez, kérték a császárt, ne engedje, hogy a kisedet kitúrják az atyai királyságból, most lássa el serényen, mint illik, a gyermek védnökségét, amit éppen az imént vállalt el, gondoljon arra, hogy a Lászlónak kijáró uraság gyalázat nélkül nem kerülhet más kezére. (220) Prokop buzgón és megfontoltan teljesítette a megbízatást. Amikor Frigyes figyelmét felhívta erre az ügyre, az rögtön írt Albert hercegnek; óvta, intette őt, hogy ne foglalja el becsvágytól fűtve más országát; a csehek nem választhatnak más királlyá, hiszen itt van az örökös, akit az ország megillet; akik a gyűlésen azt állították, hogy ő választójogot adott nekik, esztelenek voltak; határozottan leszögezi, hogy a cseheknek soha semmiféle jogot nem adott királyválasztásra. Azt mondják, amikor Albert megkapta a császár levelét, olyan önmérsékletet tanúsított, ami kevés embernél tapasztalható; mert amikor a cseh követek megérkeztek és felajánlották a gazdag és hatalmas országot, tisztességgel visszautasította. Mély hálát adott, amiért e kitűnő országra méltónak ítélték; mindazonáltal embertelenségnek jelentette ki, hogy csecsemők jogát kisebbség; nem lehet súlyos bűn nélkül megrövidíteni azt, amit mindenkinek gyarapítania kell; ő is nagyon jól ismeri azt az egyezményt, amelyet egykor a csehek és az ausztriaiak kötöttek. És ezért mindenki úgy vélekedett, hogy Albert derekabb királlyá vált a visszautasítás révén, mint amilyenné az elfogadás tette volna.

Amikor a csehek értesültek az elutasításról, újra gyűlést tartottak és úgy határoztak, hogy követeket menesztenek a császárhoz, azzal a kéréssel, hogy gyámként kormányozza az országot addig, míg László felnövekszik. (225) A küldöttek megvitték az üzenetet, amire a császár azt felelte, hogy most a császári korona ügyében a belgákhoz megy, de ha visszatér, megfelelően gondoskodik a csehek dolgáról. Amikor a császár visszatért Galliából, Csehországból számos főúr jelent meg előtte; Ptacek, a kisgyermek ádáz ellensége, arra ösztökölte, hogy vesse el a gyermek fölötti gyámság gondolatát; megígérte, hogy ha visszautasítja, azonnal megszerzi neki az országot; tudniillik, mint mondta, könnyen megtörténhet, hogy a szerződés jogán király hiányában a csehek a megegyezés szerint Ausztria idősebb hercegét kiáltják ki királlyá. A császár visszautasította, hogy aljasul és bűnös módon kijátssza a fiúcskát, akinek a gyámságát elvállalta, és annak öröklött országát elfoglalja, de azt is, hogy Csehországot gyámként kormányozza, mert nagyon is tisztában volt azzal, hogy azt tetemes költség nélkül nem lehet igazgatni. A csehek ugyanis azonnal megtagadják az engedelmséget, ha nem kapnak uralkodóiktól naponta zsoldot vagy adományt. A kincstár üres, a királyi birtokokat a hatalmasok kisajátították, a hajdan bőséges ezüsbányák kimerültek, az élelemadó megfogyatkozott, a pénzadó elpárolgott. Bárki lesz is tehát király vagy kormányzó, nem élhet rangjához illően, ha nem keresi meg a kenyerét rablással, koldulással, vagy nem szerez pénzt a saját földijeitől. (230) Ezért azt ajánlotta, hogy míg László föl nem serdül, kormányozzák csak a csehek országukat, és ezzel a gazdagon megajándékozott követeket

elbocsátotta. Amikor aztán a népnek kihirdették hogy az interregnum idején a császár javaslatára kormányzók fogják vezetni Csehországot, Ptacseket és Majnardot választották meg. A hivatalbalépés után egy darabig megőrizték az egyetértést, jóllehet az egyik a katolikus vallás élharcosa volt, a másik Rokycana fonákságainak a követője, mégis, hogy ne kerüljön sor a fegyverekre, a két pártvezér kiötlötte azt az igen hasznos áthidaló megoldást, hogy ki-ki éljen a saját meggyőződése szerint. Ptacseket nem sokkal később súlyos betegség támadta meg, amelybe belehalt, minek következtében Majnard tekintélye annyira megnövekedett, hogy a prágaiak és Csehország tekintélyesebb városai neki engedelmessé váltak. Az ellenpárt emberei nagyon nehezményezték ezt, Podjebrád Györgyhez fordultak, akit úgy ismertek, mint bölcs, hadban jártas, tetteivel dicsőséget szerzett embert; (235) vezérüké választották, és nógatták, hogy ne tűrje pártja meggyengülését, sem azt, hogy Majnard, akinek Prága, a nemzet fővárosa engedelmessé válik, és aki a római vallás szertartásait helyezi előtérbe, eltörölje a hazai vallást, majd végül zsarnokságra törjön, és hatalmaskodva uralkodjék mindenütt; azt mondták, hogy a nép nehezményezi ennek uralkodását, míg viszont Rokycánának sok a barátja és a hű szolgája; Prágát könnyen kiragadhatja a kezéből, tehát arra kéri, hogy gondoskodjék a saját méltóságáról, ezzel együtt az övéi javáról. Györgynek nagyon tetszett a pogány tömeg beszéde, mert nagy lelke nagy tettekre vágyott; titokban széleskörű összeesküvést szőtt, és lázadást tervezett; egyeseket alattomban Prágába küldött, hogy puhatolják ki a polgárok véleményét, izgassák az elméket, ériék el, hogy Majnardot mint zsarnokot, mint idegen vallás hívét minden hatalomtól megfosszák. Kérjenek tanácsot Rokycánától, mi a teendő, és avassák be őt az összeesküvésbe. Miután a dolgokat előkészítették, és az összeesküvéshez sokan csatlakoztak önként, kitűzik a lázadás napját. Úgy határoznak, hogy a város egy félreeső zugában tüzet keltenek, hogy mialatt a tájékozatlan nép odarohan, a másik részen megnyitják a kaput György és csapatai előtt. A kijelölt napon minden a megállapodás szerint történik, és a terv sikerül. A tűzvész kitör, szokás szerint mindenki odaszalad; György időben megérkezik, benyomul a nyitott kapun, riadalommal, fegyvercsörgéssel tölt be mindent. (240) Eluralkodik a rémület; aki fegyveresen ellenáll, azt lecsapják. Szegény Majnardot elfogják, és miután a város az ő ellenfelének a hatalmába került, beviszik a várba és börtönbe csukják. Sokan azt mondják, hogy a börtön mocska, néhányan, hogy méreg végzett vele. Azt írják, hogy miután György megszerezte a teljes hatalmat, nyomban lecsendesítette a várost és Csehországot, aztán hosszú időn keresztül nyugalomban tartotta; senki sem merte volna megjósolni, hogy egy ilyen gáztettből ilyen békesség származik.

Csehországban mindez így zajlott, ahogy fentebb elbeszéljük, de nekünk azt kell előadnunk, ami Pannóniában történt, ezért a magyar történelem visszaparancsol minket oda. Miután Erzsébet Ausztriába utazott, és fia gyámságát Frigyesre bízta, ő maga híveinek tekintélyes tömegével visszajött Magyarországra. Mikor Pannónia határát átlépte, és a falvakon, városokon keresztülutazott, az arckifejezésekből, szavakból, a tömeg zajongásából észrevette, hogy az emberek hangulata megváltozott; ez bizony mindig így szokott történni az efféle dolgokban, részint mivel a köznép lelke folyton újdonságra vágyik, részint mivel az Ulászló felől támadt remény azt ígérte, hogy minden jóra fordul. Ehhez járult az eredendő és örökös gyűlölet a pannon és az alemann között, amely mindig is fennállt. Ulászló jó kiállású, izmos testű, harmonikus taglejtésű, barátságos tekintetű volt, és nyájasságával, szelídségével, valamiféle veleszületett erkölcsi tisztasággal gyorsan magához édesgette a nép hajlandóságát, mert az ilyesmi könnyen kelt kedvező visszhangot a tömeg körében. (245) Hozzájárult mindehhez jellemének többi kiváló tulajdonsága, a párját ritkító vallásosság, a buzgóság isten tiszteletében, emellett az igazságosság, a jámborság és a hallatlan önmérséklettel párosult állhatatosság. Lelke mindemellett nyugodt és egyszerű, büntől érintetlen, csak arra törekvő, hogy a magyarok háláját és a halhatatlanságot kiérdemelje, harcban bátor és rettenthetetlen. E derék és királyságra érett férfit nem tüzelte mohóság, nem gyötörte uralomvágy. Mindig engedékenynek és kérlelhetőnek mutatkozott, amiért kedvelték, és nagy népszerűsége tett szert. Szájából sohasem hangzott el sértően vagy vakmerően okoskodó szó, amely rosszindulatot sejtetett volna. Viselkedése kedves, szokásai szelídek; mindezért úgy vélekedtek róla, hogy a szarmaták között nem egykönnyen lehetne még egy ilyen férfit találni. Ulászló e tulajdonságaival nagy szimpátiát keltett maga iránt. Ezért sok embernek megváltozott a véleménye, és sok főnemes, aki az ellenpárton állt, az előzmények ellenére az ő oldalára szegődött át, mindenekelőtt Újlaki Miklós, Horvátország előljárója, aki észrevette, hogy a fiúcska tábora napról napra gyengül, miért is, hogy a saját javáról gondoskodjék, elállt a királyné mellől, Ulászló frakciójához csatlakozott, és a lengyel méltóságának védelmében oly keményen és határozottan állt ki, hogy nagyobb bátorságot látszott tanúsítani ennek védelmében, mint amennyi aljasságot mutatott annak elárulásában. (250) Úgyszintén Rozgonyi Simon, az egri püspök, meg valamennyi fivére állhatatosan a lengyel párt mellé szegődött. Rozgonyi átpártolásának Erzsébet volt az oka, mert az esztergomi érsekségért folyamodó, akkor még veszprémi püspök Simont azzal utasította vissza, hogy míg Erzsébet uralkodik, Simon nem lesz érsek; ez erre azt felelte, hogy míg ő él, Erzsébet nem lesz uralkodó. Az érsekséget a királyné akaratóból Dénesnek adták. Mivel pedig Magyarország felső részein hatalomban és vagyonban a Rozgonyi család roppant tekintéllyel rendelkezett, e vidék főembereit és nemeseit tömegestől vonta Ulászló mellé.

Ezenfelül észrevették, hogy a lengyelt hathatósan támogatja Hunyadi János is, márpedig birtok és katonai erő tekintetében nem volt az időben nála nagyobb hatalom, mint ahogy ezt a következőkben, ahol a téma megkívánja, elegendőképpen kimutatjuk, ő oláh apától, görög anyától született, nemzetségét igyekezetével és jó tulajdonságaival minden várakozáson fölül elhíresítette; azt beszéltek, hogy szülei egyáltalán nem voltak alacsony rendűek. (255) Apja állítólag igen sokra vitte az oláhok között, akik most a géták és a dákok helyén laknak, és bizonyos hihető, hogy a római gyarmatosok közül maradtak hátra, mint nyelvük hasonlósága tanúsítja. Nemcsak eszességével és bőséges tapasztalataival szerzett magának tekintélyt, hanem erejével és vagyonával is, állandóan a csatatéren forgolódott és a katonáskodás révén legalább akkora gazdagságra tett szert, mint hírnévre. Corvinum faluban születvén nemzetségét a római Corvinus családra vezette vissza. Görög származású anyjáról pedig azt tartották, hogy ősi és császári vérből ered. Egyesek azt merészelik állítani, hogy Theodosius nemzetségére üt vissza. Kezdetben 12 lóval Demeter zágrábi püspöknél szolgált, és először Itáliában katonáskodott két évig a milánói Fülöpnél, mert miután Zsigmondot elkísérte Itáliába, ott maradt. Ugyanis azt beszéltek, hogy Zsigmond az apa hírnevétől indítatva Jánost még gyermekkorában a havasalföldi vidékről Erdélybe vitte át, és derék tetteiért megajándékozta őt a hunyadi birtokokkal, melyek Erdélynek külső, Oláhországra néző táján terülnek el. Úgy emlékeznek, hogy első zsoldját egy magyar zászlóaljparancsnok alatt kereste. (260) Egyszer mi is hallottuk, hogy az isteni Mátyás, amikor egy bizonyos kapitány fiát a színe elé bocsátotta, és vele atyjáról társalgott, bizalmasan mondta a többieknek: íme – így szólt –, ez annak a főúrnak a sarja, aki alatt apám először szolgált; eleinte félt a százados ordítóásától, de később virtusával és pártoló szerencsésével minden katonai feladatot a legnagyobb tisztességgel teljesített, derék újoncból vitéz katonává, katonából a legkiválóbb hadvezérré emelkedett. Amikor hírneve és dicsősége minden rend szemében bámulatra méltóan megnövekedett, tartományi parancsnokságokat kapott, és rokonságot kötött a Gerébek igen előkelő házával. Tőlük vette feleségét, Erzsébetet, aki Lászlót és Mátyást szülte. Olyan férfi volt, akiben fel lehetett ismerni a Corvinusok erényeit, lelki nagyságukat, a római bölcsességet és bátorságot. Tekintete méltóságteljes és tiszteletet ébresztő volt, katonai erővel megfélemlíthetetlen, szelíd és kiváló erkölce megfelelt a római méltóságnak. (265) Szeme és arca kedvességet sugárzott. Szokásai minden tekintetben a legnemesebbek, minden barbár vadságtól mentesek. Nagy buzgalommal gyakorolta a vallást, az igazságot, a nagylelkűséget és a jótékonyt. Nem hiányzott belőle a dicsőségvágy, ápolta a barátságot, a katonák jóindulatának megnyerésére és mások hálójának kiérdemlésére annyira kész volt, hogy egytől egyig mindenki szerette. Nyájassággal, jóindulattal, helyénvaló megbocsátással elhárította magától az ellenségeskedést és a gyűlölködést, úgyhogy e lekötelező fortélyal mindenki bámulatára utat nyitott magának a méltóság csúcsára. E férfi kemény volt és magasztos lelkületű, észjárása okos és furfangos, semmit sem cselekedett meggondolatlanul, elhamarkodottan. Úgy látszik, nem vágyakozott semmire sem, amit ne tudott volna ügyességgel vagy megfontoltsággal elérni. A háborúzásban hol ilyen, hol olyan szerencse kísérte, de hogy ez ne lehessen iránta állandóan ellenséges, a hunyadi földön, amelyet egykor Zsigmondtól adományképpen kapott, egy magas hegyen kastélyt épített, amelyet csendes folyók öleltek körül, és amelyet emberi kéz meg a természet úgy megerősített, hogy semmiféle ellenséges támadástól sem kellett tartania. (270) Corvinus János tehát a többi hivatal után, melyeket a legnagyobb dicsőséggel töltött be, derék cselekedeteiért kiérdemelte Erdély kormányzóságát, és innen könnyedén jutott fel a legmagasabb fokra. Ezután, mint úgynevezett vajda, roppant tekintélyt és hatalmat vívott ki. Nos tehát, amikor egész Magyarországot a pártszakadás kinozta, neki úgy tetszett, hogy Ulászló oldalára álljon, ami az ellenfél erejét alaposan meggyengítette; a lengyelek pedig úgy megerősödtek, hogy könnyűszerrel megtehettek mindent.

Amikor tehát a királykoronázás ideje elérkezett, a kisfiú helyzete pedig napról napra rosszabbra fordult, a nádor gyűlést hívott össze Budára. Azonnal összesereglettek a főurak, a főpapok, a városok küldöttei, az ország egész nemessége, ezenfelül a köznépből mérhetetlen tömeg, és mindenki az új fejedelem uralmán örvendezett, ujjongott. Az összehívott országgyűlésen menlevél védelme alatt az ellenpártból is megjelent jó néhány főúr, mindenekelőtt Dénes esztergomi metropolita, azon idők legtekintélyesebb bíborosa, meg Garai László, a visegrádi vár kapitánya; kettejük a főnemesség és a nemesség tekintélyes tömege követte; (275) ezek egyike igen-igen szerette a kisgyermeket, hiszen ő részesítette a szent keresztségben, másikkal kipróbált hűségével megérdemelten nyerte el a kincstár és a legerősebb vár őrének tisztét. Miután meglehetősen nagy várakozás közepette megérkeztek Budára, sok más főpappal és előkelőséggel együtt a királyi vár alá mentek, mire a gyűlés felbomlott, a többi országgyűléssel együtt elébük ment, elállta az utat, és nem engedte addig továbbmenni őket, míg az új király kezébe le nem teszik a hűségüket és László vissza nem adja a kincstárat meg Visegrádot. Kényszer alatt megtették, amit kívántak tőlük; erre hálásan eleresztették őket. Aztán, amikor a főrangúak eleget tanácskoztak Ulászló megkoronázásáról, valamennyien elmentek Visegrádra, hogy megszemléljék a kincstárat és átvegyék a szent fejéket. A kincstárat kinyitották, és mindent érintetlenül találtak, csak azt állapították meg, hogy Erzsébet ellopta a koronát. Emiatt óriási zavar támadt az előkelők között, és máris felmerült a veszedelmes és hosszan tartó háborúság baljós előjelei, a tömeg pusmogni kezdett, és a pártoskodás varasodásnak indult sebei felszakadtak. (280) A lengyel párt azt kiáltozta, hogy azonnal Székesfehérvárra kell sietni, és meg kell koronázni a királyt; Székesfehérvárott nem fog hiányozni a szent korona; a királyokat nem

egy idegen asszony, hanem a magyarság tekintélye teszi. A félelem és szégyen miatt mindenki lapított, aki a királynét és a kisgyermeket kedvelte. Egyesek elítélték a királyné tettét, azt mondták, hogy jogtalan és bűnös dolog szentségtörő módon eltulajdonítani a királyi felség isteni jelvényét, és azok kezére bízni, akik a magyarok iránt ősi, sőt mi több, eredendő gyűlölettel viseltetnek. És még sok bajt jósoltak emiatt. Méltatlankodó lázongás közben tódulnak Fehérvárra. A királyt híveinek nagy sokasága kíséri oda; Ulászlót az égi István bazilikájában a legnagyobb egyetértés közepette szertartás szerint megkoronázzák. (285) Mivel az igazi korona, melyet a királyné elcsent, nem volt meg, az isteni királynak arról a szobráról, amely a kápolnában állt, nagy áhítattal és engesztelő ceremóniával levették a fejdísz, és, a szükség így kívánván, korona gyanánt azt helyezték a lengyel fejére. Ennek következtében Magyarország összebékíthetetlen pártokra szakadt, az egyetértés felbomlott, belső viszály keletkezett, fellobbant a vetélkedés és a gyűlölet. A törvény lekushadt, az igazságszolgáltatás szétzüllött; ki-ki kedve szerint cselekedett; ki-ki önmagának lett a bírója, dúlt az erőszak, a rablás, gyilkolás szanaszét; eluralkodott az ellenségeskedés; azt kiáltották ki jogtiprónak, aki kevesebbet markolt. Szégyenkezés nélkül elfoglalták az idegen birtokot, megsértették a templomok jogait, sem egyházi, sem világi hatalom nem riadt vissza a törvénysértéstől. Szaporította ezeket a bajokat, hogy mivel mindenki, aki a fegyvercsörgés közepette úgy érezte, hogy az ellenfelénél gyengébb, külső segítséget hívott, az mindkét felet dühöngve pusztította. (290) Ezek a gyermeket hívogatták, azok a lengyelt akarták megtartani. Némelyek az alemannokat, mások a lengyeleket szölongatták egymást túlkiabálva. A dühösség a végtelenségig feltűztele a szittyá nemzet barbár vadságát, amely egyébként is megveti az egyetértést meg a nyugalmat, és, ha nem csalódom, fogja is tüzelni mindaddig, míg meg nem tanulja, hogy mindenki mérsékelje magát, fékezze meg a nagyravágyását, adja vissza azt, ami nem az övé, hagyja a gyűlölködést, és kedvelje meg a kölcsönös egyetértést. De erről ennyit.

A fellobbant civakodásból tehát, amely Magyarországot kegyetlenül sanyargatta, végül is polgárháború támadt. László pártjának élén ezek álltak: Garai László, az úgynevezett báni tiszt viselője, Kórógyi Filpes János, aztán a Harapkó faluból való Botos András és Tamási Henrik, a vajda fia, akik ez időben haderejük, okosságuk és roppant vagyonuk következtében igen nagy tekintéllyel rendelkeztek. Ezek nyíltan elpártoltak a lengyeltől, és kijelentették, hogy keményen kitartanak a gyermek oldalán. Nemcsak Erzsébet királyné támogatta őket pénzzel, hanem saját költségükön is tekintélyes lovasságot és gyalogságot állítottak ki, hogy a Pannóniákat megszabadítsák a szarmata szolgaságtól. (295) Legelőször Alsó-Pannóniában keltettek lázadást, ahol tábort vertek Cikádor kolostornál, amelyet most Sziknek hívnak, és amely a Duna mellett Báta alatt körülbelül ötezer lépésre fekszik. E pártütők merészségének megfélemezésére az új király Corvinus Jánost jelölte ki, aki Erdély tartományának igazgatása közben örökös vajdai címet szerzett; bajtársul kapta a hadjáratra Újlaki Miklóst, a macsói tartomány parancsnokát, aki később a bosnyák király rangjával ékeskedett. Fegyveres erővel, tekintéllyel, vagyonnal, hatalommal ez időben ők ketten emelkedtek ki, ezért az előkelők nem ok nélkül szemelték ki őket a fenyegető háború lángjának elfojtására. Miután gyors menetben megérkeztek a monostorhoz, mindössze egyetlen napot fordítanak testük felüdítésére, és már a következő hajnalon megkezdődik az ütközet. (300) A két részről még nem adják meg a jelet, már folynak a könnyű előcsatározások; a jobb szárny élén Corvinus áll, a balén Miklós, középen a lengyel. Nemsokára sor kerül az összecsapásra, és ekkor olyan hévvel rontanak egymásnak, mintha nem a saját nemzetükkel, hanem gyűlölt idegennel verekednének. A lengyeleket föllelkesítette a magyarok példája, és már csak azért is tüzesen akartak küzdeni, mert nem szerették volna, ha bátorságban lemaradnak azok mögött, akik nekik engedelmeskednek. E makacs verekezésben Corvinus elnyomta Garai Lászlót, aki a jobb szárnyon csatázott, ez kénytelen volt meghátrálni, és futásnak eredt, hogy ellenfele kezét elkerülje; ez a csúf gyalázat megzavarta emberei lelkét, soraik összezavarodtak. Henriket és Andrást a szarmaták szorították meg; Garai menekülésének, a hadrend felbomlásának láttára ők is félelembe esnek és megfutnak; a többiek azonnal odahagyják a tábort, a felszerelést, és beveszik magukat a közeli erdőbe. (305) Úttalan utakon haladnak, kémelelik a csapdákat, a legkülönbözőbb módokon próbálnak védekezni; amazok viszont hasonló fűrgeséggel követik a nyomukat, üldözik, öldösik őket mindenütt. A roppant kegyetlen Botos Andrást menekülés közben megölik. Henriket elfogják. Garai Lászlót és Filpes Jánost kedvezőbb szerencse kísérte, jóllehet kövérségük mindkettejüket akadályozta; vaktában eredtek útnak, de végül kimenekültek a veszedelemből. Aki életben maradt, az többé nem merészkedett nyílt csatába bocsátkozni. János és Miklós a győzelem után szédülta a tábort, a hadifelszerelést, aztán megostromolta a Dunához közel fekvő Simontornyát meg a Dráva menti Siklóst. Azonban az ostrommal semmire sem mentek, tudniillik mindkettőt igen erős őrség védelmezte, ezért sebesen végigszáguldozták az alsó részeket, hogy az időt ne töltsék hiába apróságokkal, és Ulászló mellé fordították a lakosság ingadozó vagy ellenkező lelkületét. Midőn Budára visszatértek, a király és a főurak nagy örömmel fogadták és érdemük szerint dicsérték őket.

(310) Mialatt Alsó-Pannóniában ezek történtek, azok, akik a Felső-t lakták, Ausztria szomszédságának köszönhetően szinte valamennyien a királynénak fogták a pártját; először a zalai vidéken támasztottak lázadást, mindenféle támadásokkal zaklatták az Ulászlónak engedelmeskedő szomszédos falvakat és kastélyokat, minden igyekezetükkel azon voltak, hogy a közelben lakókat a saját véleményükre állítsák. Mindenekelőtt Szécsi Tamás törekedett erre, Dénes esztergomi érsek hadra termelt, testi-lelki adottságaival kitűnő testvére, aki képtelen volt

letenni a gyermek iránti hűségéről. Ő védte őrség élén Komárom királyi várát, amely a folyami sziget fejenél helyezkedik el, nem messze Esztergomtól. Amikor tudomást szerzett arról, hogy társai Corvinustól és Miklóstól vereséget szenvedtek, még jobban felgyúlt a harcra, az egész határt tüzzel-vassal háborgatta, szélteben-hosszában száguldozott, óriási zsákmányt szedett, elhajtotta a barmot emberestől, felgyújtotta a falvakat, és mindent betöltött félelemmel. Merészsége odáig ment, hogy nem átalotta magát Budát is zaklatni, megvetve még a királyt is; tudniillik fegyvereseivel kiszállt az esztergomi várból, és feldúlt, elpusztított mindent, ami elébe került. (315) Óbudához érkezve félelem nélkül megrohanja Új-Buda külvárosát, mely a meleg vizeknél fekszik, és melyet most szkitául Felhévíznek neveznek. Először is tüzet vet az épületekre, az ellenállókat lekaszabolja, dühödten kegyetlenkedik a külvárosiak ellen. A király a várból nézi a rablást, gyilkolást, gyújtogatást, és félti a várost, mert látja, hogy annak falai erről az oldalról támadhatók; legfőképpen pedig attól tart, hogy a városban valami fondorlatot szőnek, amely Tamást beljebb segíti; parancsba adja, hogy mindenhova katonai posztokat helyezzenek, és a várat meg a várost a legnagyobb gonddal őrizzék. Hirtelenében nem mert kirohanni az ellenség visszaszorítására, elegendőnek tartotta, ha a várost megoltalmazza; a másik ugyanis olyan erős csapatokkal érkezett oda, hogy nem lehetett volna egykönnyen visszaverni. Tamás felégette a külvárost, feldúlta a mezőt, aztán visszavonult Esztergomba.

Ulászlót felbátorította, hogy övéi részéről hűséget tapasztalt, az ellenség pedig megfutott Alsó-Pannóniában, ezért elhatározta, hogy megfékezi Tamást, aki a megmaradók közül a legveszélyesebbnek mutatkozott. Összegyűjtötte a sereget, és először is Esztergomba sietett, megostromolta a várat, amely egy magas hegyen a Duna fölé emelkedik. (320) A város szoros bekerítése érdekében arra a hegyre, mely azzal szemben emelkedik és az isteni Tamás kápolnájáról kapta a nevét, őrséget állított, és muníciót, ostromgépeket helyezett el. A városbeliek gyakran kitértek a várból, rajtaütöttek a táboron, egynéhány embert megöltek, majd visszahúzódtak a várba, emezek viszont körös-körül őrséget állítottak, fékeztek a kitérők merészségét, és naponta hasonlóképpen pusztították őket. A jóságos, vallásos és tisztas életű Dénes érsek nem nézhette nyugodt lélekkel, hogy itt is, ott is naponta ömlik a magyar vér; nehezményezte ugyan, hogy a csecsemőt megfosztják a jogaitól, de azt mégsem tűrhette, hogy a belháború egyre súlyosbodjék, ezért könnyekben tört ki, és mennyei segítségért könyörgött; végre megelégette a közös veszedelmet, és egy fiúval levelet küldött Ulászlónak a táborba, amelyben felajánlotta neki az egyezkedést. (325) A király, akit hasonló vallásosság fűtött, nem utasította vissza a méltányos ajánlatot; másnap közvetítők útján tárgyalni kezdtek; harmadnapra megkötötték a békét. Ez az ügy lezárulván, Ulászló Zala megyébe vezette a táborát, mert megtudta, hogy az elfordult tőle; itt elfoglalt két kastélyt, amelyet az alemann őrség makacsul védelmezett, az egyiket Pákának, a másikat Kígyósnak hívják. E helységek visszaszerzése és a tartomány megzabolázása után vidáman tért vissza Budára. Úgy gondolom azonban, hogy nem szabad elhallgatnunk azokat a súlyos bajokat és kártékony rablótámadásokat sem, amelyekkel ugyanebben az időben a szomszédok sújtották Magyarországon különböző területeit, és amelyek körülbelül huszonnyolc évig, Mátyás király idejéig folytatódtak.

Míg Ulászló a két Pannóniában ezeket véghezvitte, a túlsó Magyarországon mindent felforgatott a külföldiek zsványkodása és rablőháborúja. Erzsébet királyné ugyanis Albert király halála után Zólyom királyi városát és tartozékait eladományozta a Brandysiak nemes nemzetségéből született cseh Giskrának, e vállalkozó szellemű, bátor, folytonos hadakozásban edződött, máskülönben azonban a kelleténél mohóbb, rablásra hajlandó férfinak. (330) Neki adta emellett Kassa város és a bányavidék kapitányságát, hogy azt az embert, akiről tudta, hogy befolyása, fegyvere és tekintélye Csehországban igen sokat számít, e hivatalokkal leköttesse magának, és ily módon ösztökélje őt buzgóságra fiacskája védelmezésében. Ez látta, hogy Magyarország főurai kölcsönös jogtalankodásokkal és belső háborúval marcangolják egymást, ami pompás alkalmat nyújtott kapzsisága kielégítésére, tehát beszáguldozta Kassa környékét és Felső-Magyarország egész területét, felgyújtotta a falvakat, mindenütt feldúlta a földet, roppant zsákmányt szedett, egyformán öldökölt embert és állatot. Leginkább azokat gyötörte kemény támadásokkal, akiről úgy tudta, hogy az ellenpárton állnak. Ha besúgóí révén arról értesült, hogy valamelyik nemes szembenáll a gyermek pártjával, arra tüzzel-vassal rárohant, és hogy háborúskodását biztonságosabban tudja folytatni, külföldi katonaságot szegődtetett, seregét bűnöző elemekkel töltötte föl, akik zsványkodással szokták megkeresni a kenyerüket. Aztán, amikor úgy számította, hogy eléggé bebiztosította vakmerő vállalkozását, nyílt háborúval támadta meg valamennyi ellenfelét, felgyújtotta a falvakat, sok mezővárost erőszakkal elfoglalt, és merészségével ráadásul a többiekét is fölgerjesztette. Zsákmányra éhesen csatlakozott hozzá Liptói Pongrác meg Komorowski Péter, aztán Axamit, Talafusz és Ribald, Krzki, Urik, Szlovák, velük együtt lengyelek és szlávok nagy tömege, közkatonák sokasága. (335) Az országban sok erődítményt, ideiglenes váracskát építettek, ezeket őrséggel rakták meg, a földet beszáguldozták, pusztították, zavarral és félelemmel töltötték be mindent; amit a belháború megkímélt, azt a külső emészette föl, és Magyarország abba a nyomorult helyzetbe jutott, hogy az övéi és az idegenek latorkodásai egyformán szorongatták a köznépet és a paraszti tömeget, amely sem naponkénti adófizetéssel, sem folytonos kirabolgatásával, kizsákmányolásával nem tudta megváltani a békét és a nyugalmat; végül is iszonyú nyomorra jutott, elhagyta a falvakat és a mezővárosokat, behúzódott az erdőkbe, a barlangokba, rejtékhelyeket keresett,

sokan vadak módjára mocsarak közé bújtak, mert az örökös gyilkolás, gyújtogatás mindent elpusztított. Hogy e nagy felfordulásban a tűz egy darabkát se kíméljen meg, Ulrik, Cilli grófja, Erzsébet királynénak, mint mondják, nagybátyja, a krajnaiak és a noricusok területéről zaklatta súlyos támadásokkal a Pannóniákat. Azoknak a főembereknek és nemeseknek, akikről azt beszélték, hogy szembeszegülnek unokaöccsével, Lászlóval, úgy pusztította, rontotta, dúlta minden faluját és városkáját, mintha kéréllhetetlen pogány ellenséggel bána el. (340) Mindenütt felégeti a tanyákat, az udvarházakat, elhajtja a barmot is, az embert is, ki nem felejtí a rémületkeltés egyetlen eszközét sem, hogy a nemességet és a köznépet elidegenítse Ulászló király hűségétől, a szomszédokat pedig mind a magyarokra uszítsa. Azt tartanánk célszerűnek, ha mielőtt Corvinusnak a törökök ellen váltakozó szerencsével vívott háborúit érintenénk, előbb röviden elbeszelnénk azt, amit az ország határain belül művelt, elsősorban azt adnánk elő, hogy mit tett Giskrával szemben, aki, mint Pius pápa írja, két alkalommal is legyőzte őt. Az idővel való gazdálkodás azonban nem engedi ezt, ezért kénytelenek vagyunk megzavarni az előadásnak ezt a rendjét, és időrendben beszéljük el, ami történt. A török háború kerül tehát sorra, melyet kissé részletesebben kell felidézniük.

Körülbelül abban az évben, amelyben Albert király távozott az életből, Murád, a törökök királya, a pannóniai lázongást kihasználva elfoglalta Felső-Mysiót, amelyet most Rácországnak hívnak, amit könnyen megtehetett, hiszen a magyar államnak nem volt királya, és megtörte a két frakció meg a belháború; Murád elzavarta György fejedelmet, és mert senki sem állt ellent, csak remélnie kellett, és már meg is valósult, amit akart. Mysia meghódítása után Magyarország megtámadására határozta el magát, amire az ország belső meghasonlása felbátorította; legelőször ostrom alá vette Görögfejevárt, amelyet előbb Taurunumnak mondtak, és amely a Duna meg a Száva összefolyásánál fekszik. (345) A várat János, Vrána katonás főpapja, buzgó és nagy híru férfiú tartotta őrséggel; ő Máténak, Horvátország bánjának volt a testvére, és a raguzai patríciusrendből származott. E kiváló erkölcsű és magasztos gondolkodású családöt derék tettei miatt Zsigmond császár igen magasra emelte, és mindenféle méltósággal megtisztelte. Mihelyt észrevette, hogy az ellenség odaérkezett, kirohant a városból, hevenyészett csatába bocsátkozott, majd amikor megállapította, hogy a török erősebb, azonnal visszavonult, és bámulatos körültekintéssel megerősítette a várost. Az ellenség pedig olyan közel húzódtott a falakhoz, amennyire lehetett, körül őrállásokat helyezett el, odavontatta a hadigépeket, körülzárta a várost, és a lehető legkeményebb ostrom alá fogta. Odabent hasonló buzgalommal gondoskodtak mindenről a városbeliek, éber őrséget álltak, váratlanul ki-kitörtek a táborra, majd néhány embert lekaszabolva visszahúzódtak, és meghiúsították az ellenség erőfeszítéseit. (350) Amikor Murád látta, hogy a gyakori kirohanások sok kellemetlenséget okoznak az övéinek, és napról napra többen hullanak el közülük, még elszántabbá vált, és annál inkább tüzelte magát a harcra. Nekiszegezte a masinákat, makacsul törette a falakat és bástyákat, néhány tornyot ledöntött, és a védők közül is mindennap sokan elestek. A nap mint nap döngetett falak részben tönkrementek, az ostromlottaknak nem volt pihenésük, hiszen napközben a várost védelmezték, éjszaka a ledölt falakat állították helyre; összehordott földből, szemétből, állati ürülekéből fával borított sáncot emeltek, és még inkább csúfolták az ellen erőfeszítéseit, támadásait. A két fél bátorsága néha annyira fölgerjedt, hogy azok a város alá lopakodva létrákat támasztottak a falakhoz, kézitusaiban rohantak fel, úgyhogy a fal hemzsegett az ellenségtől, ezek viszont csendben lapulva felbátorították őket, majd előugrottak, bárdal csépelették őket, olvasztott szurkot és ként zúdítottak a nyakukba, méhrajt eresztettek rájuk, mely fullánkjinak döfésével kínozta őket; buzogánnyal, karddal letaszígták őket a falakról, és akik lezuhantak, azokat szikladarabokkal nyomban agyonzúgták; azok végül is súlyos veszteséget szenvedtek. (355) Amikor a török látta, hogy sem az egyik, sem a másik harcmóddal nem ér el semmit, megint a gépekbe vetette a reményét, és nem hagyott fel a város erős bombázásával; a városkapitányt ajándékokkal, ígéretekkel titokban gyakran megkörnyékezte. Ez enged nekik, olykor elfogadja az ajándékot, üres ígéretek tesz, miközben nem bízva eléggé a külső falban, odabent egy árkot és egy magasabb töltést húzat. Sőt, az ellenséges támadás kellős közepén váratlanul kitör a városból, meglepi az óvatlan katonákat, és mielőtt a riadalom közepette a hadrend kibontakozhatna, súlyos csapást mér rájuk. A török császárnak eddig minden iparkodása kudarcot vallott, de még mindig nem akar felhagyni szándékával. Új tervet kovácsol, mert jól tudja, hogy ha Fejevárt gyorsan elfoglalja, széles kapu nyílik számára a Pannóniákba, így hát még eltökéltebben veti magát a város ostromának, és azt tervezi, hogy rejtett föld alatti aknák segítségével foglalja el. (360) Két mérföldnyire emelkedett egy dombocska, amely mögött titokban bármit megcsinálhattak. Folytatja tehát az ostromot, úgy tesz, mintha csak a kimerültség miatt hagyna alább a rohamozással. Azonközben hozzáfog az alagúthoz; húszezer embert állít munkába; elkezdenek készíteni egy barlang formájú vájatot, éjjel-nappal ássák; hogy a kivájt földet könnyebben szállíthassák el, egy sereg ökröt, tevét, szamarat, öszvért hajtának oda, és élelmiszerszállítás színe alatt hordják el, majd a közeli folyóba öntik. A városbeliek nem is gyanították a csejt, mert a szemben fekvő dombtól semmit sem láttak. Azok szakadatlan munkával már a falakig vitték az alagutat, és ezek a szerencsétlenek még mindig nem vették észre a török csalafintaságát; a járat olyan széles volt, hogy a lovasok négyes sorban könnyen lovagolhattak benne. Az isteni kegyelem azonban meghiúsítja a gonosz ellenség tervét, nehogy a hívek veszedelmére elbukjon Magyarország egyetlen védőbástyája, mely oly sok éven át magányosan dacolt a vad nemzettel szemben a keresztény társadalomért; a dolog kiderül. (365) Nem tudható, ki által és hogyan;

némelyek úgy említik, hogy egy keresztény katona figyelmeztette az egyik városlakót; mások úgy mondják, hogy egy cédula árulta el, amelyet nyílvezzőre tűzve belőttek a fal fölött. A figyelmeztetésre Fejérvár kapitánya, ahogy hasonló esetben szokás, tüstént egy másik alagutat furat amazzal szemben; éjjel-nappal nyomul a törökök alagútja felé. Amikor bizonyos jelekből megállapítja, hogy már megközelítette azt, a saját vajatát gyorsan megtölti lőporral, kénnel, száraz rózsával, egyéb gyúlékony anyaggal, aztán a bejáratot szorosán befalazza; csak egy egészen szűk nyílást hagynak az elzárt lyukon, melyen keresztül alkalmas időben tűzzel és gyúlékony anyagokkal meg tudják semmisíteni a sötétben lappangó ellenséget. Jánost nem csalta meg a reménye, mert amikor kémei útján megtudta, hogy az ellenséges akna a falak alatt összeért az övével, a lyukon keresztül azonnal lángot dobott, odabent hatalmas tűz támadt, mindent betöltött a fekete füst, amely nem talált kiutat; az embereket és a barmokat megölte a tűz és a füst. Ugyanis az összetorlódt és sötétségbe burkolt tömeg megzavarodik, ki-ki a másikat akadályozva tolong, nem tud sem hátrálni, sem előremenni, rohan a közös pusztulásba. (370) Amikor odabent kitört a zűrzavar, azok, akik a bejáratnál tartózkodtak, a hatalmas dördülésre berohantak, előrenyomakodtak, és míg a baj okát keresték, feltartották a halálra ítélt tömeget, a tevék, szamarak, lovak megriadtak a lármától, hátráltatták, akadályozták a menekülőket, így az állatokon kívül tizenhétézer ember pusztult el az aknában. Murád, terve meghiúsulván, megparancsolta, hogy hordják ki a gödörből az odavesztett tömeget, embereinek katasztrófáját látva nagyon elkeseredett, és végre megértette, hogy veszedelmes nemzettel van dolga. Ezenkívül a város ostromában körülbelül nyolcezer embere veszett oda. Miután meggondolta, hogy hét hónap alatt semmit sem tudott elérni, feloldotta az ostromot, és elhatározta, hogy a magyarokat másutt fogja zaklatni. Elhagyta Mysiát, teletöre vonult vissza Macedóniába és Trákiába, hogy helyreállítsa és feltöltse a sereget. Raguzai János Fejérvár hősiességével örök dicsőséget szerzett magának és családjának.

Szült ez az idő egy férfit, Corvinus Jánost, akiről fentebb beszélni kezdtünk. (375) Ha őt e szörnyű felfordulásban nélkülözni kellett volna, bizony rég befellegzett volna a pannonoknak, a noricusoknak, a germánoknak, de az egész keresztény világnak is. Ő volt az ország és az igaz hit legelszántabb védelmezője, aki nemcsak a határokon belül fékezte meg a törököt, hanem számos csapással arra is rákényszerítette, hogy adja vissza Mysiát Györgynek, mint majd a maga helyén elbeszéljük. Hűségének és erényeinek jutalmául derék tetteiért az erdélyi tartomány teljhatalommal viselt kormányzóságán kívül hamarosan elnyerte Szörény és Temesvár kapitányságát is. Ezek a helyek ugyanis a török torkában feküdtek, őt pedig az ádáz ellenség feltartóztatása végett Magyarország alsó részének kapitányává tették. Jól tudta, hogy olyan feladatot kapott, amelyben a veszedelem virtusának és dicsőségének romolhatatlan emlékművet állít. Ennek tudatához járult a hazaszeretet és a közeli pusztulástól való félelem, amely erősen nyomasztotta őt. (380) A magyarok a belső viszálykodás közepette kölcsönös öldökléssel és rablással hizlalták kapzsiságukat, és eközben nem törődtek sem a hazával, sem a fenyegető veszedelemmel, önnön javukra sem gondoltak, és inkább akartak a töröknek, mint saját polgártársuknak behódolni. A magyar ekkor odáig jutott az őrjöngésben és dühöngésben, hogy nehezebben viselte a honfitárs, mint a török által okozott kárt. Murád pedig, aki a fejérvári ostrom alkalmával rengeteg pénzt és embert veszített, hogy el ne szalassza ezt a pompás alkalmat, ahol csak lehetett, támadta az országot; hol a Tiszánál pusztított a Duna túlsó oldaláig, felgyújtotta a falvakat, elhajtotta az embereket és az állatokat, hol meg azt dúlta, rabolta, ami a Dráva és a Száva között fekszik. Hol innen, hol onnan hajtották örökös rabságba a véneket és ifjakat, a férfiakat és asszonyokat, a gyermekeket, de Magyarország belviszálytól dühödött főurai még mindig nem tértek észhez. (385) Egyedül Corvinust hatotta át a hazaszeretet, ő szegült szembe a rengeteg bajjal, ő győzte le a törököt, ő szerzett békét az országnak. Mi azonban, akik e nagy férfiú tetteit leírjuk, nem a mindennapos csatározásokról számolunk be, hanem néhány híres, jelentős és emlékeztető méltó hadjáratról, míg a kisebb jelentőségű csetepatékat, melyek nem igazi ütközetek voltak, hanem csak portyázások, hadgyakorlatok, hallgatással mellőzzük.

Ebben az időben a határszélen két derék hadvezér találkozott egymással: Corvinus Magyarország alsó, Izsák pedig Rácorszag és Mysia felső végeit oltalmazta. Az egyik Temesvárt, a másik Szendrőt kormányozta. Az egyik megfontoltságban és virtusban volt nagyobb, a másik merészségben és ravaszságban kiválóbb; a dicsőségre és a győzelemre mindkettő egyformán áhítozott. Felső-Mysiát és Dácia jelentékeny darabját Izsák tartotta. Szerette volna elnyerni Murád tetszését, mert ő alatta kapta a legnagyobb feladatokat, ezért minden erejével arra törekedett, hogy a birodalom területét kiterjessze. (390) Úgy határozott, hogy megtámadja a fejérvári földet, amelyen egykor a taurinok laktak, hogy a kétségbeesésbe kergetett jobbágyok kénytelenek legyenek onnan kiköltözni, és végre elfoglalhassa a végszükségre jutott Fejérvárt, amelyet a császár nem bírt bevenni, hogy innen aztán kényelmesebben közelíthesse meg a Pannóniákat. Minden rendelkezésére álló eszközzel kerülgette a törekvéseivel állhatatosan szembeszegülő Corvinust; néha beütött a tartományába, máskor cselet vetett neki, mikor az portyázni indult. Mindenféle utat, módot megrágott magában, amivel az óvatos és bátor ellenfelet törbe ejthetné. Először is tehát lerohanja Fejérvár környékét, lerombolja, felgyújtja a falvakat, emberek és állatok hatalmas tömegét ejti zsákmányul. A környező vidék elpusztítása után megtámadja a külvárost, ahonnan nagy nehezen vetik vissza. Corvinus nem nézheti nyugodtan, hogy körös-körül tűzzel-

vassal grasszál, ezért titokban erős lovasságot szed össze, és néhány zászlóaljval meg vezértársával, Újlaki Miklóssal átkel a Dunán, és táborát üt Fejérvár és Szendrő között, melyek egymástól hetven stádiumnyi távolságra fekszenek. (395) Izsák roppant tömegű seregével nagy merészen azonnal szembeszáll vele, nehogy úgy lássék, mintha megijedne a sok kártétellel és zaklatással felbőszített ellenféltől. Amikor alkalom nyílik az ütközetre, nem meri elodázni a csatát, hanem azonnal a középre vezeti fegyverbe állított csatasorát; ugyanezt teszi Corvinus is. A két szárnyra két könnyűlovaszászlóaljat helyez, mögójük a vértés lovasságot állítja, ezek mögött a karabélyos lovasok következnek, a derékhadban nehéz- és könnyűfegyverzetű gyalogosok és íjászok foglalnak helyet, mögójük erős tartalékot és tekintélyes őrseget rendel. Aztán megfúvatja a csatajelet, és azzal az elhatározással kezdi az ütközetet, hogy vagy dicső győzelem, vagy szép halál lesz az osztályrésze. Összecsapnak, és súlyos, véres verekedés kezdődik; a törökök hangos üvöltözéssel rohannak a csatába, azzal, hogy ha észrevennék, hogy nem nekik áll a szerencse, visszavonulnak; a könnyűlovas-zászlóaljakat hamar megingatják. (400) Amikor azonban a vértésekhez érnek, megtorpan a rohamuk; itt egy ideig mindkét fél hevesen küzd. Innen is, onnan is sokan hullanak el, emez erővel, amaz fürgeséggel iparkodik, de a közelharcban a törökök összeroppannak. Iszonyú öldöklés kezdődik, amiről Izsák tudomást szerez, és amikor már egy órája nézi a magyarok kitartását, menekülni kezd Szendrő irányába, hogy megmentse az irháját meg életben maradt embereit. Ahogy a vezér hátat fordít, ugyanezt teszi a többi is. A magyarok azonban a sarkukban vannak, János a többinél sebesebben üldözi őket, sok menekülőt leöldös, példájával buzdítja a többieket, egyszerre teljesíti a derék hadvezér és a vitéz katona kötelességét. Egészen Szendrő külvárosáig kergették az ellenséget; a törökök közül kevesen menekültek meg, a többséget részben elfogták, részben megölték. (405) A poggyászt és a rengeteg zsákmányt elvitték. Corvinus e fényes győzelem után hatalmas nyereséggel és rengeteg fogollyal tért vissza Fejérvárra; az elszenvedett károkat ezúttal tetézve fizette vissza a töröknek. Izsák ízelítőt kapott a Corvinus bátorságból, és ezután sokkal szerényebben viselte magát. Ez az esemény alaposan megnövelte János hírnevét, mert amikor Budán jelentést tettek a törökök vereségéről, mindenkit óriási öröm fogott el, legjobban Ulászló királyt, aki a diadalról tudósító levelet megkapva azonnal hálát adott a halhatatlan isteneknek, hosszú levélben gratulált Jánosnak, ékes dicséretekkel és bőséges ajándékokkal serkentette őt a háború folytatására. Ő ebből még nagyobb bátorságot merített, annál is inkább, mert olyan szent hadjáratot bíztak rá, amelytől méltán remélhette nemcsak vagyonának gyarapodását és az utókor előtt való halhatatlanságot, hanem lelkének biztos üdvözülését is.

26. fejezet - Ötödik könyv

Mialatt Alsó-Pannóniában és Mysiában ezek történtek, a csehek nyugtalansága nem szűnt. György, miután elnyerte náluk a fejedelemséget, akkora erőt gyűjtött maga köré, hogy az előkelők közül sem nyíltan, sem titokban nem mert ellenkezni vele senki, sőt, félelmetes hatalma a tanácsnokokat is megfosztotta a szólásszabadságtól. Mindenki szerénszerte dicsőítette őt, versengve magasztalták kormányzatát, körülhízelegtek, mindent akarata szerint cselekedtek, és erősen kérelték, hogy küldjön követeket a császárhoz, akik révén igyekezzék megszerezni a fiúcska fölötti gyámságot; az állam számára semmi sem lehet hasznosabb, mint ha kormányzó, mi több, örökös diktátor lesz; ha ezt a császár megtagadná, mondták, minden további töprengés nélkül más királyról gondoskodnak; ilyen jelentékeny ország nem lehet meg király vagy alkalmas kormányzó nélkül, aki a legfőbb hatalmat kézben tartja; az országos vihar csak akkor fog lecsendesedni. György ugyan nem túl szívesen hallgatta az efféléket, de mert a nép kegyét kereste, annak hízelgésével nem szállhatott szembe, és nem utasította vissza a követelést, nehogy veszítsen népszerűségéből. (5) Követeket küldött a császárhoz, akik rendesen előadták az üzenetet, de nem értek el semmit, sőt, a csehek számos küldöttséggel később sem tudták kieszközölni kívánságuk teljesítését. Gyakran mentek közülük előkelők a császárhoz, akik tiszteletadás ürügyével a gyermek meglátogatása végett keresték fel udvarát, legtöbbször az a György[!], akinek Giskra volt a vezetéknéve, és aki nem sokkal később súlyos csapással megfuttatta Corvinus Jánost. Sokszor verte meg a Kassa környékére behatóly polyákokat, csúf vereségekkel és kudarcokkal sújtotta az ellenpárton álló magyarokat. Amikor László színe elé bocsátották, nyomban könnyekbe tört ki, hódolattal megragadta a gyermek kezét, csókolgatta, és így szólt: Végre látlak és értelek téged, hön óhajtott királyom, aki korodnál fogva még nem ismerheted fel a tied buzgó hűségét. Bárcsak képes volnál felfogni a veszedelmeket, amelyeket érted vállaltam, a fáradozásokat, amelyeknek kitemtem magamat, a sebeket, amelyeket nekifeszülő keblemre kaptam, és átéreznéd vitézed szeretetét! (10) Ezek a sebhelyek a tanúim. A te szolgálatodban telik egész életem, amelyet most neked, hajdan atyádnak ajánlottam fel. Lelkemet nem fordítja el tőled semmi veszedelem, semmi erőszak, sem a sors, szolgálatomnak csak a halál vethet véget. Te azonban, uram, kicsinységem miatt nem érted, amit mondok, csak mosolyogsz, és figyelmesen hallgatsz. Milyen jutalmat ígérsz fáradságtól kimerült öreg katonádnak? Milyen zsoldot fizetsz? László, aki akkor még hatesztendő sem volt, hogy a vitézt ne bocsássa el ajándék nélkül, ide-oda tekintgetett, majd hirtelen megragadta János akkori kincstárnok erszényét, és a jelenlevő számos főúr bámulatára kivett belőle hat fillért, amennyit talált benne, és odaadta Giskrának. Ekkor adta az ifjú első jelét csodálatos lelkülete későbbi nagyságának. Giskra kitörő örömmel fogadta a filléreket, aranyos, ékköves szelencébe rejtette, mely a nyakán függött, és a király kedvességének emlékezetül állandóan magával hordta. (15) Így tehát a császár és a csehek sokáig huzakodtak László gyámsága fölött. De most nézzük, milyen háború folyt ezalatt Magyarországon.

György despota, akit a törökök kikergettek Mysiából, Zsigmond halála után Pannónia súlyos válsága miatt fiával, Lázárral, és minden vagyonával együtt Raguzába húzódott, úgy gondolva, hogy e szabad városban maga is szabadon élhet. Rengeteg aranyat és drágakövet vitt magával, hiszen dúsgazdag, aranytermő országát sokáig nyugalomban birtokolta. Azt beszélik, ötször százezer aranyat helyezett el a raguzai kincstárban, hogy ott biztonságban őrizzék. Úgy érezte magát, mint aki hajótörésből kikötőbe érkezett, csöndesen eldeglélt, és királykodásának minden nyavalyáját jótékony polgári nyugalommal gyógyíttatta. Miközben e békekészenben lubickol, íme, megérkezik a tanácshoz Murád levele, melyben inti, kéri a raguzaiakat, hogy Györgyöt adják ki neki, és tartsák meg kincseit, vagyonát; semmi mást sem kér, csak ezt az embert, a gyermekekkel és az országgal együtt az apát is hatalmába szeretné keríteni; megígéri, hogy e szívesség fejében nyomban örök békét és szövetséget köt velük. (20) A szenátusban felolvasták a levelet, majd megszavaztatták az atyákat, akik egyhangúlag elutasították az ajánlatot, úgy vélekedve, hogy a raguzai köztársaság méltóságát nem szabad a kapzsiság bűnével bemooskolni, és a vendégjogot senkivel szemben sem sérthetik meg. Györgyöt azonnal behívadják a tanácsba, aki nagy nyugalommal érkezik, majd Murád gonosz fondorlatáról értesülve elsápad, a szenátorok azonban ennek láttán megnyugtadják, és eloszlatják a fejedelem minden gyanakvását. Egy ideig tanulmányozza a levelet, végül megígéri, hogy hamarosan elköltözik, nehogy okává legyen a pogány népséggel való háborúnak. Miután a tanácsból elbocsátják, hitvesével, Irénnel, Palaeologus császár nővérével megbeszéli, mi látszik tanácsosabbnak, hogy Pannóniába vagy Konstantinápolyba meneküljenek-e a török fondorkodása elől. Irén a görögökhöz vonzódik, őt viszont a magyarokhoz húzza a szíve, mert közülük jött, és hűségüket már megtapasztalta. (25) Akkor még nem tudta, hogy fiait a török nemcsak rabsággal büntette, hanem örökös vaksággal is. Végeredményben Ulászló uralkodásának idejében visszatért Magyarországra, magával hozta vagyonát, azt remélve, mint meg is történt, hogy elvesztett országát pannon segítséggel könnyen visszaszerzi. Eljön Pannóniába, és beköltözik városaiba, melyekkel hajdanán Zsigmond ajándékozta meg őt. Követeket küld Ulászlóhoz, hogy azok révén üdvözölje és engedelmisséget fogadjon neki. Nem sokkal később személyesen látogat Budára, mikor is Ulászló kitüntetőleg fogadja, örök szövetséget köt vele, és a király meg a többi főember nagy tisztességben részesíti. Corvinus győzelmének hallatára feléled a reménye, hogy Mysiát visszakaphatja,

mely remény János harctéri sikereinek arányában napról napra növekszik. (30) Alig telt el néhány hónap, s a törökök újrakezdték a hadakozást az erdélyi területen; erről rendben be kell számolnunk, mert igencsak méltó az emlékezetre.

Nem sokkal János iménti győzelme után egy másik, sokkal fényesebb következett Erdély tartományában; tudniillik a török, aki Fejérvárnál kettős vereséget szenvedett, légióit a legjobb segédcapatokkal töltötte fel, és Dáciában újra kirobbantotta a háborút, nehogy úgy lássék, mintha meghátrált volna a magyar előtt. Megparancsolta a kiemelkedő bátorságú és bölcsességű, hadi dicsőséggel fényeskedő Mezip hadvezérnek, hogy a havasalföldi területen keresztül hatalmas sereggel alattomban törjön az erdélyi tartományra. A buzgó vezér haladéktalanul átvonult Mysián, átkelt a Dunán, és teljesítette a parancsot. Meglepetésszerűen lerohanta Corvinus tartományát; amire bukkant, azt megsemmisítette, lerombolta, fölégette, a kóborló lovasok mindent kiirtottak, komák nem kegyelmeztek, harci zajjal és rettenettel töltötték be mindent. Corvinus János, aki néhány nappal korábban érkezett a tartományba, értesült a törökök betöréséről, és szájalomra méltóan gyöttrődött, tőprengett, mert a hatalmas és erős ellenséget nem tudta feltartóztatni, és a nagy fejetlenségben katonaságot sem gyűjthetett elég gyorsan. (35) Végül is Gyulafejérvárra sietett, mert tudta, hogy ott tartózkodik Lépes György püspök, a kiemelkedő bátorságú és nagy tekintélyű férfi, akit régi jóindulat köt hozzá. Mialatt barátjával hevenyészett hadsereg verbuválásáról tanácskozott, megjelent az ellenség, amely, miután beszáguldozta a tartomány legnagyobb részét, akkora zsákmányt szedett és annyi embert hajtott rabságba, hogy csak lassacskán tudott menetelni. A városból kitekintve körös-körül lángokat látott, ezért még elszántabban készült a csatára. Hasonló tűz fűtötte a püspököt is, akit lelkesített vallásossága, jámborsága, a vidék pusztulása és az ellenség kegyetlensége. Jóllehet mindketten tisztában voltak azzal, hogy a török megrohanásához erejük elégtelen, mégis úgy határoztak, hogy inkább dicsőséggel meghalnak, de nem tűrik a tartománybeliek lemészárlását, a kártételt, a nyomorgatást. Tehát mindketten haragra gyűlva nekivágtak azzal a sereggel, amelyet az idő szerint össze tudtak szedni. (40) Rettenetes bosszúvágyukban óvatlanul indulnak el, nem küldenek ki kémeket, sem gyors lovasokat, hanem négyyszögű hadrendben egyenesen mennek a mennyei Imre falujáig. Az ellenfél óvatosabban viselkedik, lovasságát szétszórja a környező völgykatlanokban, és mindenfelé csapdákat állít; amikor észreveszi, hogy a magyarok besétáltak az egyikbe, a völgyben rejtőzők hirtelen előugranak, heves támadásba lendülnek, amit dobolással, üvöltözéssel meg is tetéznak. János és a püspök a körülözlő tömeg láttán megretten, és visszavonul, nehogy valamennyien oktalanul és védtelenül elessenek. Azok azonban a nyomukban maradnak, akit utolérnek, azt elkapják és levágják. A többiek futással menekülnek meg. A püspök, miután mindenki futván fut, hasonló fürgeséggel akarja menteni magát, eljut egy folyóig, de miközben ezen átkelni igyekszik, hirtelen letaszítják a lóról, és a rá rohanó ellenség megöli. (45) Ilyen véget ért a püspök, hogy elnyerhesse a vértanúság koronáját; lovasai meg a gyalogosok sértetlenül vonultak vissza Fejérvárra. Eleste nagyon fellelkesítette Mezipet, ámde Corvinus bátorságát sem lohasztotta le; amaz még magabiztosabban és még nagyobb területen kóborol, és pusztít tüzzel-vassal mindent, ami még megmaradt; már semmitől sem tart, a poggyászt és az összeharcsolt zsákmányt kocsisok őrzik szekereken a távolban, hogy a ragyogó győzelem bizonyosságaként érintetlenül mutathassa be a császárnak. Ezenközben emez a tartomány vidékein hallatlan gyorsasággal véres kardot röptét körül, faluból, városból katonát szed, a székelyeket fegyverbe szólítja, a közérdekre hivatkozva általános mozgósítással hadba hívja a falusiakat és a városiakat egyaránt. A szükség szorításában mindenki enged a parancsoknak, nehogy gyermekeivel, feleségével együtt elveszen. Ezek megtörténvén, a törököt, aki a tartomány hallatlan mérvű kipusztítása után távozni készül, üldözőbe veszi az összeverődött hadsereggel, hogy amint az idő és a hely alkalmat nyújt, elkapja az ellenséget. (50) Mezipnek jelentették, hogy Corvinus nagy sokasággal a nyomában van; azt mondják, erre így felelt: Jöjjön csak, és engedjen gazdagabb győzelmet, mint a múltkor. E szavai közben jelen volt egy János nevű kém, aki később azt is kihallgatta, hogy mit tanácskozik Mezip társaival a csata lefolytatásáról, és elsősorban azt hallotta, hogy a török megparancsolta a feladatra kijelölt embereinek, hogy rögtön a csata kezdetén kerítsék be és öljék meg Corvinust, mert a vezér eleste után a többieket könnyebben megverhetik; pontosan leírta nekik a jeleket, amelyek segítségével felismerhetik az embert és lovát. Miután a kém ezt kihallgatta, titkon elosont, visszatért Jánoshoz, és figyelmeztette őt az egész dologra, legfőképpen arra, hogy vigyázzon magára, mert az ő és lova jegyeit az ellenség jól ismeri; a veteránok légiója azt a külön feladatot kapta, hogy csakis az ő megölésére törekedjen. Az ekképp kiokosított vajda mindenekelőtt tehát tulajdon biztonságára gondolt; hirtelenében összeült a haditanács. Volt egy, a nemes Kemények közül származó katonája, akit Simonnak hívtak, és nagyon hasonlított Corvinushoz, emellett bátor és serény férfi volt. Ezzel paripát meg fegyverzetet cserélt, és erős lovasságot rendelt melléje. A Corvinus helyébe állított Simon megvetette a veszélyt, tudta, hogy elesik, de barátjáért szívesen vállalta a halált, hogy a saját vesztével megmentse az állam megszabadítóját. (55) Ezután Corvinus az elvonuló ellenség nyomába szegődik, és hol oldalról, hol hátulról keresi az alkalmat az összezcapásra. Még a tartomány határa előtt egy faluban váratlanul megrohanja a törököket, méghozzá olyan lendülettel, hogy azokat, akik frontot próbálnak kialakítani, szerteszét szórja. Ezek elszélednek a völgyek, dombok között, de konokul visszafordulnak, rendezetlen sorokban csatába bocsátkoznak, és mindkét részen sok vér ömlik. De mert nem ugyanazon okból veredtek, hiszen az egyik a hazáért, gyermekeiért, az oltárért és családjáért harcolt, a másik meg zsákmányért,

elszántságuk és bátorságuk, amellyel harcba bocsátkoztak, hasonlóul egyenlőtlen volt. Miközben egyforma kitartással csatáztak, mindkét félen sokan estek el, mégis a törökök közül hullott el több. (60) A legvitézebb törökök terv szerint körül fogják a Corvinus fegyverzetét viselő Simont, meg akarják ölni, de a vértess lovasságon keresztül nem egykönnyen férkőznek hozzá, mert igen sokan tömörültek köréje. Ámde végre akarják hajtani a vezér parancsát, levágják Simon védőit, majd a sokaság roppant erővel rátámad, és hiú reményükben megölik a hadvezér helyébe állított lovagot. Corvinus ezalatt ide-oda száguldozik, biztatja bajtársait, el ne eresszék a közelgő diadalt, ne engedjék el büntetlenül az annyi sok gyilkosságot, gyújtogatás végbevivő ellenséget; vívás közben gondoljanak arra, hogy gyermekük és feleségük az ő kezükben van, egyetlen ütközettel megbosszulhatják az istenek és emberek ellen elkövetett sérelmeket; az ingadozókat segítséggel támogatja, a menekülőket visszatereli a harcmezőre, igyekszik betölteni mind a hadvezér, mind a derék katona feladatát, és mindkét téren helytáll, ahogy a helyzet kívánja. A fegyvercsere mind a haza, mind az ő számára meghozta a menekülést; ha a kém tanácsát figyelmen kívül hagyja, bizony, e napon vége lett volna a tartománynak. (65) A tomboló csata közben, amikor úgy látszott, hogy a szerencse nem nagyon akar elpártolni az ellenféltől, és mindkét sereg végső erőfeszítéssel küzdött, azok a tartománybeliek, akiket Imre falujánál elfogtak és a táborban őriztek, elhatározták, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy rabságba vigyék őket, látták, hogy nem habozhatnak tovább, összetörték a bilincseiket, és fegyvert ragadtak a török ellen, harcot kezdtek odabent, leöldösték az öröket, aztán lelkesen kirohantak a porondra, bátorságot öntöttek az övéikbe, az ellenséget pedig megrémítették. A törökök, akik a győzelem reményében már egyébként is megintogtak, testi épségük megóvására kezdtek gondolni, és amikor tudomást szereztek a foglyok lázadásáról és vad támadásáról, lassacskán és fokozatosan hátraszorultak, amazok viszont, mivel a szerencse egyre inkább melléjük szegődött, még hevesebben nekidurálták magukat a csatának, és a foglyok bátorságát látva ők is a legnagyobb kitartással akartak verekedni. Mezid észreveszi, hogy hadsorai mindenütt alulmaradnak, megijed, és miközben tétovázva nézeget maga körül, mindenütt szétvert vagy menekülő csapatokat lát. Erre minden reménye szertefoszlik, és hogy épségéről gondoskodjék, lovasságával együtt maga is futni kezd. Hátulról szorongatják a magyarok, öldösik a szerteszaladókat. Mezid és fia minden reményét a lábába veti, de elfogják és felkoncolják őket; bajtársainak számlálhatatlan tömege elhull. (70) Amikor elterjed a hír, hogy a török vezért a fiával együtt megölték, új erőre kapva még elszántabban tombolnak. Corvinus annak ellenére, hogy a zsákmányt visszaszerezte és az ellenséget megfosztotta táborától és felszerelésétől, a fényes győzelem után teljes megsemmisítésére törekedett, és néhány napon át egészen a hegyek gerincéig változatlan hevességgel üldözte. E hosszú futás közben sokat elkaptak és megöltek, sőt nemegyszer előfordult az is, hogy ebéd közben a katonák törököket hurcoltak a vezér elé, és egymással versengve karddal kaszabolták őket. A hegyek között a ragyogó győzelem emlékére diadaloszlopot állított. Miután pedig valamennyien ujjongva visszatértek a táborba, Corvinust kitörő örömmel köszöntik, a kiszabadult foglyok sokasága a lába elé borul, és hálásan ölelgeti a térdét; egyesek a haza atyjának, a tartomány felszabadítójának nevezik, a katonák győzhetetlen hadvezérnek, a foglyok szabadítójának, az asszonyok szemérmük megmentőjének, a gyermekek és ifjak jóságos apjuknak; és e számos áldó jelző között, mint abban mindenki egyetértett, egy sem volt, amely ezt a szentséges férfit ne illette volna meg méltán. (75) Ő pedig könnyet ontva mindenkit átölel, örvend a köz javán, szívből hálálkodik az isteni kegyelemért, városenként istentiszteletet tartat, dicséri a katonák vitézségét, a nép hősiességét és fegyelmezettségét, részletesen megemlékezik a kiemelkedők hőstetteiről, magasztalja a nemesség derekasságát, és főlemleget minden egyes tettet e nagyszerű háborúban. A törököktől szerzett zsákmányt részint a halhatatlan isteneknek ajánlotta fel, részint szétosztotta a katonák között. Végül nyomatékosan figyelmeztette a tartomány lakosait, hogy imádságaikban adjanak hálát a jóságos és mindenható Krisztusnak, és minden oltárnál mondjanak misét; a zsákmányból később templomokat építtetett a tartományban. 20 ezer török és körülbelül háromezer magyar veszett oda. E fényes győzelemből az erdélyiek akkora bátorságot merítettek, hogy hosszú évekig nem féltek a töröktől. E győzelemből származott az a nem mindennapi haszon is, hogy az oláhok, akik a havasokon túli részeket és Moldvát, a géták egykori területét lakják, és akik Pannónia királyaihoz korábban hűtlenek lettek és szövetekeztek a törökkel, Corvinus tetteinek és tekintélyének hatására visszatértek a régi engedelmességhez, ami Murád török királynak hallatlanul rosszul esett, úgyhogy nem nyugodott addig, míg újabb és még súlyosabb háborút nem támasztott Dáciában, mint alább elbeszéljük. (80) Azt mondják, Corvinus János nem akarta azt a látszatot kelteni, mintha a királyt megfosztaná e jeles győzelem hasznától és a zsákmány illő részétől, ezért ellenséges fejekkel, fegyverekkel, katonai jelvényekkel megrakott egy nagy szekeret, az elejére odatette Mezid meg a fia koponyáját, és elébe állított egy vén törököt, akit a despota régtől ismert; úgy meg volt rakva ez a szekér, hogy tíz ló alig bírta elhúzni; ezt az öreget küldte Ulászló királyhoz meg György despotához, aki ezek szeme elé kerülve, mint mondják, megbízása szerint így beszélt:

Corvinus, felséged leghívebb szolgája, és a despota fia küldi, jó király, e részt a kivívott győzelem gyümölcseiből, hogy ne fosszon meg téged a zászlód alatt folytatott háború dicsőségétől. Ajándékol küldi neked az ázsiai vitézek koponyáit, amelyeket e szekéren látsz, hogy előtted legyen a bizonyosság a jeles diadalról. Itt van két fejedelem koponyája, az egyik Mezid hadvezéré, a másik a fiáé, a többi parancsnokoké és nemeseké, ezeken nemrég még fríg sapka díszelgett. (85) Ezek mutatják vereségük nagyságát; ezek ösztökéljenek komolyabb

vállalkozásokra, amit királyi felségedtől a vele született jámborság és vallásosság folytán el is lehet várni; ti pedig mindannyian ebből láthatjátok, hogy milyen pompás alkalom kínálkozik a halhatatlanságra és a dicsőségre. Corvinus isten és ember iránti hűségetekre felszólít benneteket a szent és üdvös katonáskodásra, és azt kéri, hogy tartsatok körmeneteket, állítsatok hadba tekintélyes sereget, mert mindenki attól tart, hogy a török végső leszámolásra készül, és e csúfos vereség megtorlására mindent el fog követni.

Miután szavait befejezte, dacos és búbanatos képet vágott; a főurak meg a többiek ámultak és bámultak. Elsősorban a király és a despota hökkent meg Corvinus bátorságán és szerencséjén, és amikor leveléből rendre megismerték az egész történetet, győzelmét túlradó dicséretekkel magasztalták, egymás szavába vágva mesélgették, és azt mondták, hogy római diadalmenetre méltó. A hír azonnal elvitte ezt a győzelmet a németekhez és a törökökhöz, bejárta Itáliát, és a népek úgy vélekedtek, hogy ez idő szerint ő az egyedüli, aki bosszút áll a keresztény társadalom nevében. (90) A pápa és a szentséges testület, mely a keresztény társadalomért erősen aggódott, mert tudta, hogy Görögországot, Epirust, Macedóniát, a két Mysiát és Illyricum nagy részét a török már megszállta, minden reményét Corvinusba veti, azt jövendőli, hogy ő lesz a kereszténység leghathatósabb védelmezője. Corvinus virtusának híre egész Európát bejárja, és azt jósolják, hogy tetteivel mindenkit felül fog múlni. Ulászló az isteni gondviselés által adott diadalért Pannónia minden püspökével körmenetet rendeztet, minden oltárnál misét mondat; Corvinushoz követeket küld, akik révén hálát ad neki, dicséri hűségét és virtusát, ahogy tudja, ajándékokkal tiszteli meg, kérleli, hogy folytassa hasonló merészséggel és okossággal a megkezdett hadjáratot, ígéri, hogy mindig támogatni fogja a légiók feltöltésével, fegyverrel, élelemmel, pénzzel. Erről ennyit.

Most vissza kell térnünk Giskrához. A királyt két háború nyugtalanította, mindkettő roppant veszedelmes, tudniillik a belső meg a külső gyötörte Ulászlót, és bár Cilli grófját katonái Győrben elfogták, Esztergomot lecsendesítette, Garai Lászlót két kapitánya segítségével megverte és megfutamította, e két veszedelem mégis megint fellobban. (95) A török folyvást mozgolódik Mysiában és Dáciában, Giskra meg a többi cseh, akit a királyné Zólyomba és Kassába beültetett, szélében rabolja, pusztítja az országot. Ezért Sanoki révén már korábban lengyel segédszerepeket hívott, melyek azonban nehezen indultak útnak, részint azért, mert féltek a tatárok betöréseitől, részint pedig azért, mert Litvániában napról napra zavarosabbá vált a helyzet; néhányan úgy vélekedtek, hogy kétezer vagy ötezer embert kell csak küldeni, nehogy az országot kiürítsék. Míg ezeket a szármatakat várták, Sanokit, aki nemrég érkezett vissza Lengyelországból, meg Lasocki Miklóst több szláv nemessel elküldték Dalmáciába és Horvátországba, hogy az ingadozó népet fordítsák a királyné pártjától Ulászló hűségére és szolgálatába. Elég könnyen megoldották a dolgukat, mert amikor felkeresték a falvakat és a városokat, nyomban kiderült, hogy rokonok, ugyanazon törzsekből erednek, származásuk és nyelvük azonos, ráadásul a fejedelem részéről jóindulatot és királyi szabadságot ígértek, ilyenformán nemcsak szolgálattételre vették rá a dalmátokat, hanem arra is, hogy e nehéz helyzetben zsoldot adjanak a katonaság számára. Ezenközben Perényi Jánosnak nem volt ilyen könnyű dolga Giskrával. Giskra ugyanis száguldozásaival és rablásaival szinte pusztasággá tette a Szepességet; megszállta Eperjest, Sároset, Kelecsényt meg néhány kisvárost. (100) Kelecsényt, mely egy magas hegyen Kassa fölé emelkedik, akna segítségével foglalta el; Giskráék innen jöttek ki zsákmányolásra, súlyos károkat és veszteségeket okoztak, majd oda vonultak vissza. Perényi János egy esztendeig hiába fáradozott e városka visszaszerzésén. Garai Lászlót, akit Corvinus és Miklós megfutamított, a királyné erősen biztatta és számos érveléssel ösztökélte, hogy a lengyel ellenében szervezze újjá a seregét, de annak megrendült bátorságát többé sohasem tudta feltüzelné a hadakozás folytatására. A királyné elment Győrbe, mely akkor az utószülött király fennhatósága alatt állt, de néhány nap múlva hírt kapott a cseh lázadásáról, hogy tudniillik ezek új királyválasztásról beszélnek. Erre kénytelen volt Ausztriába sietni; Lászlót, aki követte őt, Frigyes császár letartóztatta, és a magyaroknak nagy összegért kellett kiváltaniuk; ezek kártalanul kérelték érdekében a császárt, de végül úgy kellett megalkudniuk, ahogy annak kapzsisága követelte. Közben megjött a szármataktól a kért segítség, kitűnő lovassággal, mely számával és felszerelésével a magyarokat elragadtatásra készítette.

(105) A következő év elején Magyarországon éhínség és fagy dühöngött, a segítség megérkezéssel Ulászló ennek ellenére az ország lecsillapítására készült, mert ez volt az előfeltétele annak, hogy teljes erejét hatékonyan fordíthassa a törökök ellen. Budáról tehát először Giskra ellen indult, hogy visszafoglalja a megszállt városokat, felszámolja a királyné szanaszét elhelyezett őrségeit. A pannonok azonban nem ok nélkül tartottak attól, amit a király néhanapján maga is mondogatott, hogy ha egyszer Lengyelország közelébe érkezik, hazamegy az övéihez, mert utálja ezt a veszedelmes és fárasztó uraságot, ezért hát azt a hírt hintették el, hogy a királyné és a császár már gondolkozik a megegyezésről és a korona visszaszolgáltatásáról; azt is mondogatták, hogy jobb volna paktummal és nem háborúval megbékéltetni az országot; Kassa ostromára elegendő szükség szerint néhány kapitányt hátrahagyni; a király menjen szépen vissza Budára, nehogy a törökök váratlan betörést intézzenek, vagy valami más baj történjék, álljon ott készenlétben a fenyegető veszedelmekre ügyelve. Végül engedett a magyarok unszolásának, megszakította az útját, és arra utasította a főnemeseket, hogy kezdjenek béketárgyalásokat. Tudta, hogy amikor a hadjárat megkezdődött, a császár megijedt, attól tartva, hogy a korona

visszaszerzése végett ő ellene fogott fegyvert; eleinte gondolt is ennek visszaadására, de amikor rájött, hogy a hadjárat Giskra ellen folyik, elállt ettől az üdvös szándéktól. (110) A király, mihelyt visszaérkezett Budára, ahol pestisjárvány dühöngött, nyomban elkezdte az alkudozásokat; rájött azonban, hogy az ellenfelek nem partnerei ebben, ezért parancsot adott, hogy ne húzzák fölöslegesen az időt, hanem foglalják vissza Kassát. A megbízást Süveg János kapja, aki mellé elég erős lovasságot és tekintélyes gyalogsereget adnak; utasítják, hogy csatlakozzék Perényi János késmárki kapitányhoz, és cselekedjék mindenben vele egyetértésben és közös terv szerint. Ámde Giskra is jól tudta, mit forralnak az ellenfelek. Körmöcön az utószülött nevében és címével pénzt veretett, amiből Csehországból friss katonaságot hozatott; ily módon igencsak feltöltötte a seregét, de mégsem annyira, hogy nyílt ütközetben is egyenlő erőt képviselt volna ellenségeivel. Süveg, a lengyel vezér, bajtársával, Perényivel együtt megostromolja Kassát; Giskra fél, hogy szorosabban bekerítik, ezért naponként ki-kitör a városból, és, mert rendes ütközetre nem elégséges, hevenyészett csetepatékba kezd. A lengyelek körben odagyűjtik az ostromgépeket és a különféle hadifelszerelést, nehogy a csehek módot találjanak az áttörésre, és addig folytatják az ostromot, míg a városbelieket nem kezdi el gyötörni az éhség és a drágaság. (115) A közlekedést minden oldalról úgy elzárják, hogy élelmet egyáltalán nem lehet bevinni; ezzel szemben viszont a táborban a katonák belefáradnak az ostromba, és lassacskán tömegestől kezdenek elszállingózni. A cseh őrség mindennapos kirohanásokkal folyton feloldására a lengyel tábornok, sőt, sűrű támadásai Késmárk várost is az átpártolás gondolatára vezették, és mindez az ostrom feloldására kényszerítette őket. Kassa ostromával tehát felhagytak, Süveg és kollégája, Perényi, Késmárkra ment, hogy megőrizze azt a hűségben; de hiába igyekeztek, mert az odaérkezésüket megelőző napon Giskráék árulás révén elfoglalták a várost. Perényi Miklós meg az őrség néhány tornyot kitartóan védelmezett, de a lengyel segítség elmaradt, és végül kiverték őket. Giskráék aztán elkezdtek nagy erővel ostromolni Podolint, amelyet Komorowski Miklós tartott királyi katonasággal.

(120) Erzsébet tudomást szerzett arról, hogy Kassa felszabadult az ostrom alól, a jó hír megörvendeztette, és elindult Pozsonyba, mely mindaddig megmaradt az utószülött pártján. A várat királyi őrség élén Rozgonyi Simon védelmezte. Hozzákezdett a várostromhoz, de a nehézségektől megriadva nyomban abba is hagyta, és a katonaságot Nagyszombat környékére küldte, egyrészt azért, hogy a csapatok zsákmányolással tartsák el magukat, másrészt, hogy az öldöklés és kártétel a nagyszombatiakat elriassa Ulászló király oldaláról. Amikor ezt a királynak jelentették, erős lengyel és pannon lovascsapatokkal haladéktalanul Nagyszombatba küldte Tancini Andrást, és meghagyta neki, hogy védje meg a várost az ellenséges támadástól, rohanja le Pozsony környékét, és az ostromlott várat erősítse meg katonával, élelmiszerral, fegyverrel, munícióval. A kapitány derekasan végrehajtotta a feladatot; miután Nagyszombatba érkezett, nemcsak az ellenséges támadásoknak vágta útját, hanem Pozsony környékét is tüzzel-vassal pusztította, hogy az ostromlók inkább ostromlottaknak érezték magukat; a várat minden szükséges dologgal teljesen feltöltötte, aztán nap mint nap rombolta a várost, szakadatlan csapásokkal visszaszorította a támadó alemannokat, úgyhogy azok többé nem is merészkedtek ki Pozsonyból. (125) Egész erejüket a vár ostromára összpontosították, körös-körül tornyokat emeltek, a falakat ostromgépek sűrű csapásaival bombázták, ostromtetőket állítottak, mindenféle masinával törték, létrákat hoztak, és közelharcban rohanták meg; a tél előrehaladtával olyan elkeseredetten támadták, hogy – mint mondják – ha a király erős sereggel el nem indul Budáról, és nem siet a vár segítségére, a királyi őrség végső szorultságában hamarosan kénytelen lett volna megadni magát. Megérkezése a királynét annyira megijesztette, hogy nyomban visszavonult Bécsbe, miután a városban jelentékeny őrséget hagyott. Ulászló újra megerősítette a várat friss katonasággal, élelemmel, fegyverrel, munícióval, majd hazament Budára.

Ugyanebben az időben egy tekintélyes lengyel csoport zsold nélkül, pusztán a fejedelme iránti szeretettől indítva Odrowansz Péter vezetésével be akart hatolni Magyarországra, a csehek ellenálltak, elfoglalták a hegyszorosokat, de azok ésszel legyőzték a nehézségeket. A lengyelek ugyanis megtudták, hogy a hegygerinceket nem őrzik kellőképpen, tehát egy esős éjszakán előreküldték az erős fiatalokat, akik utat törtek, hogy, ha szükséges, Magyarországra vonulhassanak, és aztán megállás nélkül egyenesen Budára mentek. (130) A pannonok nem kis csodálattal adóztak az önkéntes katonaságnak, amely nemcsak létszámára nézve volt remek, hanem felszerelésével, hűségével és buzgalmával is; a király hálás tekintettel bocsátotta maga elé, sok szóval dicsérte és biztatta őket. Néhány nap múlva, miután kipihenték az út fáradalmait, az ország lecsillapítása végett ez ingyen szolgáló hadsereget Kassa ostromára küldte. A lengyelek bátran vágta neki a feladatnak, és hogy félelmet keltsenek, kegyetlenül lemészároltak minden csehet, aki a markuk közé került. Aztán jelentik, hogy a tatárok betörték Podóliába, mire a király kénytelen Odrowansz seregével együtt Lengyelországba visszaküldeni, hogy az országot megvédelmezze. Az elbocsátás után ezek Egerbe érkeztek, ahol az egri püspök bőkezűen ellátta őket, ők meg napról napra kényelmesebben és lazábban éltek; Talafusz, a kassai őrség kapitánya, tudomást szerzett az ellenfél gondatlanságáról, és nem szalasztotta el a kínálkozó lehetőséget; (135) az éjszaka kellős közepén csöndben megrohanja az ernyedten, óvatlanul szendergőket, az első csapással tönkreteszti szekerüket, mindenféle tüzet gyújt, a félalomban kódorgók közül sokat levág. Az álmukból felriasztott lengyelek és magyarok üzőbe veszik a visszavonuló Talafuszt, abban a reményben, hogy az éjszakai meneteléstől kifáradt és zsákmánnyal terhelt ellenség nem tud gyorsan szaladni. Talafusz fogolyként hurcolta

magával Odrowansz Péttert a lengyelek tekintélyes sokaságával együtt, és rábízta egy Soloma nevű, próbált hűségű emberére, hogy őrizze, és kísérje őket egy közeli városkába, majd előreküldte a poggyászt, és minden erejét összeszedve fölvette a harcot az ellenséggel. Látja, hogy a lengyelek utolérték, elrendezett hadsoraikat feléjük fordítja, és kegyetlen csata kerekedik; egy darabig kiegyenlítően folyik a küzdelem, mindkét fél egyenlő esélyekkel tusázik. Itt is, ott is sokan elesnek, végül is a sok fáradozástól kimerült Talafuszék kezdenek meghátrálni és szétszóródni; amazok a nyomukban vannak, nagy tömeget levágnak, és a zsákmányt visszaszerzik; Talafuszt sok ausztriaival és csehvel együtt elfogják és Egerbe viszik; a többiek szétszaladnak. (140) Soloma a rábízott Odrowansz Cudar Miklós közeli várába vitte; Cudar nemrégiben pártolt el a királytól, azonban nem bízott a királyné ügyében, ezért megragadta az alkalmat, Odrowansz Budára vitte, és visszaadta Ulászlónak, mely szolgálattételével bocsánatot nyert az árulásért.

E napok táján Caica és Komorowski, akik közül az egyik Berzevicét, a másik Podolint őrizte, éjnek éjszakáján elfoglalta Eperjest, amelyről azt rebesgették, hogy hanyagul őrzik. Azonban az előző napon mintegy ötven cseh, aki a Rihnyó megvételére készülődő és ehhez mindenhonnan csapatokat toborzó Giskrához igyekezett, fogságba esett a városban, és most, mialatt a lengyelek Eperjes feldúlásával voltak elfoglalva, kézre kerített egy erős bástyát, és vitézül védelmezte. (145) A lengyelek tartottak Giskra közelségétől, ezért a város kifosztása után eltávoztak. Giskra hírért veszi ennek, a prédával rakott lengyelek nyomába ered, és könnyűszerrel megveri, megfuttatja őket; Caica és Komorowski sok mással együtt az ellenség hatalmába esik. Giskra a lengyelek megszalasztása után azon nyomban Berzevice ostromához lát, hiszen kapitányát már fogságba ejtette; két vár volt itt, melyek közül az egyiket furfanggal felgyújtották, mire az őrség bemenekült a másikba, másnap azonban megadta magát Giskrának, nehogy hasonló módon azt is fölégesse. A lengyelek úgy határoztak, hogy Podolin és Lubló őrségét felfrissítik, ezért mindkét városkát örkatonasággal rakták meg. Giskra Rihnyó alá vezette a táborn, szoros ostromgyűrűvel vette körül, és mert nem látszott könnyen bevehetőnek, ostromgépeket szállított oda, néhány hónapig a lehető legnagyobb erővel és ügyességgel ostromolta, s végre a városbelieket kiéheztetéssel megadásra kényszerítette; azt beszélik, hogy ezek lemondtak az egri püspök segítségébe vetett reményükről, és kikötötték, hogy sértetlenül, poggyászukkal együtt távozhattak. A Rihnyó megadását követő napon az egri püspök megérkezett csapataival; a két eszes férfi nem akart meggondolatlanul csatába bocsátkozni; (150) a számtalan dicső haditettel fényeskedő, a szerencse forgandóságát sokszor megtapasztalt cseh nem merte megkockáztatni a végsőket; ezzel szemben a hadimesterségben járatlan, hirtelenében összekapott csapataiban alig-alig bízó magyar úgy vélekedett, hogy az ellenséget könnyebben győzi le körülzárással, mint ütközetben; ezért aztán mindketten szívesen lemondtak a csatáról. Elkezdtek egyezkedni; egy ideig közvetítők útján a különböző feltételekről tárgyaltak, végül nemcsak békét és örök szövetséget kötöttek egymással, hanem még rokonságot is. Az egri püspök eljegyezte az unokahúgát Giskrával; többen bizton állították, hogy ez a békekötés nem volt ment a csalafintaságtól, tudniillik a királyné nem erősítette meg, de a csehek sem tartották meg az ígéretüket, mely szerint a foglyokat visszaadják. Sőt, amikor a többieket eleresztették, Caicát és Komorowskit nem akarták a megegyezés szerint kiadni. Aztán pedig, az egyezés megkötése után, Giskra elfoglalta a Szepességben apósjelöltje városát, és mindenkiell ellenségként bánt, akiről azt hallotta, hogy a királyi párthoz tartozik.

Magyarországot méltán tartották ekkortájt a kereszténység legfontosabb védőbástyájának és a törökök félelmének, ezért a beháború, mely itt dúlt, erősen nyugtalanította az apostoli szenátust, bár a szentséges rendet is átkos meghasonlás gyötörte, tudniillik az egyik fél Germániában a bázeli zsinat határozata alapján Félixet tette meg pápának, a másik viszont Rómában a bíborosi kollégium döntése nyomán Eugént, ennek ellenére mindkét főpap úgy határozott, hogy legátust küld a Pannóniákba; Félix Sándort küldte, a trentói püspököt, aki Moszkva fejedelmétől származott, és így nem állt távol Ulászlótól, Eugén meg Cesarini Julián bíborost, akit az időben a legbölcsebbnek tartottak. (155) Amikor a király és a főurak mindkettejüket meghallgatták, megállapították, hogy Sándor az igaz pápáról érkezik szívesebben, Julián viszont a király és a királyné közötti békekötésről, ezért amant elbocsátották, és a bíborosra bízták a békeszerzést, mert látták, hogy nem a pápa iránti szimpátia felkeltése végett jött, hanem az ország valós érdekében. Igaz, hogy a béke ügyéről már előbb is számos követség tárgyalt, és mindegyik kudarcot vallott, mégis úgy gondolták, hogy meg kell becsülni e derék ember ez irányú fáradozását, igyekezetét és tekintélyét. Emellé szegődött a király szelíd és jámbor természete, mely erősen törekedett az igazságra és a békére, félt a belső háborútól és az ország pusztulásától. A bíboros elment a királynéhoz, ecsetelte előtte az egyetértés valamennyi hasznát, a háború kártékonyosságát, mindezt múltbéli bajok példáival bizonyította; hivatkozott az asszonyi nem erőtlenségére, hátrányos helyzetére, a nép szándékainak forgandóságára, Giskra meg az egri püspök rokonságára, amelynek ő sokat tulajdonított; felhozta az utószülött csecsemő voltát és a veszedelmet, hogy ha az szerencséje vagy egészsége változása következtében meghalna, barátai valamennyien habozás nélkül elpártolnának tőle, nehogy az ország árvaságra jusson; ő maga fogja szerencsétlenné tenni két felnőtt leányát is; (160) másrészt arra intette, hogy mérlegelje az ellenség erejét, hiszen nyilvánvaló, hogy annak több a pénze, katonája, fegyvere, lova, élelmiszere, jobb a vezére; a lengyelek és magyarok lehetőségei nagyobbak, és mert asszonnyal meg gyermekkel folytatják a háborút, napról napra

nagyobbak lesznek; ha hadseregét akár csak egyszer is megverik, soha többé nem állíthatja helyre, Ulászló viszont két ország fölött uralkodik, ezért ereje, pénze, tartaléka sohasem fogy ki; állandóan mérlegelni kell az időkét és a körülményeket, és sohasem szabad annyit tulajdonítani a becsvágnak és az egyéni érzelmeknek, hogy miattuk a közjót elhanyagoljuk; Magyarország érdekeit kell figyelembe venni, mert ha meg nem szabadul a belső háborúságtól, hamarosan előzönik a törökök, és ha a kereszténység e bástyáját elfoglalják, rövidesen a többi is a hatalmukba jut; ezt az óriási tragédiát meg kell előzni, és mindig csak az igaz hitet fenyegető veszélyt szabad szem előtt tartani, nehogy, míg makacsul védelmezi a gyermekbe vetett csalóka reményt, mindent elveszítsen; (165) ha ő lesz e roppant szerencsétlenség okozója, isten áll rajta bosszút, de azonnal; ezért tehát, ha a korábbi feltételeket nem akarta elfogadni, nehogy az utószülöttet megfossza országaitól, ajánlatos lenne úgy döntenie, hogy két, házasságra érett lányát Ulászlóhoz és Kázmérhoz adja nőül; a férjben és az asszonyban csak nemük különbözik, a szülők iránti szeretet egyforma.

A királyné erre azt válaszolta, hogy ő már untilg eleget mérlegelte a maga meg az ellenfél erejét; őszintén bevallja, hogy kelleltenül fogott e háborúba; az elé tárt feltételeket a rátermett és gyönyörű utószülött iránt érzett szeretetből utasította vissza, nehogy fiát megfossza az ősi és atyai királyságtól; László mellett ott áll az isten, az ártatlanság és méltányosság védnöke; emellett, amennyire asszonyi mivoltától telik, nem hagyhatja cserben a hozzá hű magyarokat, sem a hozzá hű Pannóniát, azonban a háborút nem fogja gonoszul tüzelni, ha a békekötés ésszerű feltételeit megtalálják; végül pedig abban az egyben biztos, hogy jobban szeretné, ha erőszakkal ütnék ki az országból, mintha tunyaság, félnétség vagy hanyagság miatt önmaga hagyná el. A legátus helyeselte a királyné szándékát, mert az inkább férfias, mint asszonyos lélekre vallott; de amint észrevette, hogy nem utasítja vissza a békekötés lehetőségét, nyomban az egyezkedésre terelte a szót. Mindkét fél számos feltételt hoz föl, mindegyiket kölcsönösen visszautasítják, hogy egyikük méltósága se szenvedjen sérelmet, végül is a királyné rákényszerült az egyezésre, mert nem féltette kevésbé a lányai, mint a fiacskája sorsát. (170) A legátus a következő békefeltételekről tudósította levelében Ulászlót: A királylányok egyike Ulászlónak, másika Kázmérnak, Litvánia fejedelmének legyen a felesége. Kázmérnak százhuszezer arany jár hozomány gyanánt, Ulászlónak kétszázezer arany fejében Szilézia földje. A frigy megkötése után a királyné elhagyja Sziléziát, de ha valaha módja lesz rá, jogában áll visszaváltani a tartományt. Ami pedig Magyarországot illeti, Ulászlónak ettől kezdve nem jár a királyi cím, hanem viselje a gondnokságot és a gyámságot addig, míg az utószülött el nem éri az érett kort, azután hagyja el az országot. Ha az utószülött ezalatt esetleg elhalálozna, vagy az ország elnyerése után gyermektelenül múlna ki, Ulászló kapja vissza a királyság teljes jogát és címét. Végezetül azon költségek fejében, amelyeket a király e háborúban kifizetett, a Szepességet véglegesen csatolják Lengyelországhoz. Ha a magyaroknak még valami követelésük volna Podóliában vagy Oláhországban, azt ő maga térítse meg a lengyeleknek.

(175) A kidolgozott egyezmény passzusait felolvasták a jelenlevő főnemesek előtt, a távollevőknek pedig megküldték. Az előkelőségek különféleképpen vélekedtek, és mindegyik a saját esze járása szerint mondott véleményt. Corvinus, aki otthon mindig a nyugalmat, külföldön a háborút szerette, a török fenyegetés miatt nem hagyhatta el tartományát, hanem levélben ismertette az álláspontját, melynek az volt a veleje, hogy ha az egyezmény méltányos feltételeket kínál, semmiképpen sem szabad visszautasítani, mert az ország lecsillapodása után bátorosabban lehet expedíciót indítani a török ellen; a közös egyetértésnél nem lehet üdvösebbet kigondolni; ha azonban nem így van, bátor lélekkel kell viselni a külső és belső csapásokat, és inkább vállalni kell a legsúlyosabb kockázatot is, mint megengedni, hogy az az ország, amelyet meglehetősen hatalomban vettek át az őskőtől, méltánytalan békefeltételek miatt kisebbséget szenvedjen; elidegeníteni belőle egy darabot sem meghatározott időre, sem véglegesen nem szabad; nem lehet nagyobb gyalázat a magyarok számára, mint ha azt az országot, amelyet az elődök példája szerint gyarapítani kellene, nemtörődömségből és kishitűségből napról napra gyengítik; ha folytatódik a királyné ellen a háború, könnyebb feltételek születhetnek, kisebb jelentőségű dolgokban kell majd engedni, mint ebben a kényszerűségből kötött szerződésben, amelyet az ország jelentékeny darabjainak elköttyavetyélése árán vásárolnak meg. (180) Erre néhány cikkelyt módosítottak, és a legátus ismét elment a királynéhoz; aztán visszajött, és mert mindkét fél minden nap újabb s újabb feltételeket szabott, végül is Julián kieszközölte, hogy Ulászló menjen Győrbe a királynéhoz, hogy kettejük közvetlen tárgyalásain a béke könnyebben létrejöjjön; jól tudta, milyen sokat ér a személyes érintkezés és a párbeszéd. Tehát a derék fejedelem, hogy a köznyugalomnak hasznára legyen, elment Győrbe; megérkezvén a tárgyalásra, az első megbeszélés alkalmával mindkét oldalról töméntelen panasz és mentegetőzés hangzott el. Azt azonban mindkét fél beismerte, hogy ezt a törvénytelen és szentségtelen háborút bizonyos kényszerítő körülmények nyomására indította el. Aztán pár napig tárgyaltak a megegyezésről, de hogy ez tényleg létre jött-e közöttük, arra csak a bensőséges búcsúzkodásból lehet következtetni, melynek alkalmából kölcsönösen megajándékozták egymást, és elterjedt a hír, hogy Erzsébet a napokban Budára látogat. Ez nem is volt hamis; úgy mondják, hogy a királyné tiszteletet keltő lovasság kíséretében nemsokára Budára érkezett, ahol másnap kieresztették a börtönből Cilli grófját, akit elfogatása napjától, illetve a háború kezdetétől szigorúan őriztek, aztán megállapodtak a béke kihirdetésében, és ezt másnap közzétették, mire mindenkinek kimondhatatlan öröm töltötte el a lelkét; a

békefeltételekről pedig leginkább csak annyit pletykáltak mindenfelé, hogy a két fél esküvése szerint Ulászló nyugton uralkodhat Magyarországon, ha akár megváltás útján, akár erőszakkal visszaszerzi a szent koronát és az utószülöttet Frigyesztől, akiről kimondták, hogy Albert halála óta törvénytelenül tartja gyámsága alatt Ausztriában a gyermeket.

Miután Budán elrendezték ez ügyeket, a királyné visszatért Győrbe, és harmadnapra váratlan hascsikarás közben elhunyt. (185) A mérgezés gyanúja is felmerült, Ulászlót azonban, amennyire nyilvánvaló jelekből következtetni lehetett, az eset fölötti megdöbbenése teljesen tisztázta; ugyanis a király napokon keresztül mélyen gyászolta őt, és valahányszor az eszébe jutott, könnyekre fakadt, emellett jól tudhatta, hogy e halálesettel a szövetség odalett. Tulajdon szemével látta, hogy az ország nyugalma elveszett a csehek izgágasága miatt, akik semmit sem áhítanak jobban a háborúnál, és a királyné halála után a kassai tartományban tartott összes őrségükkel és városukkal azonnal átpártoltak a császárhoz. Mintha börtönükből vagy láncoktól szabadultak volna, rárontanak a királyi falvakra és városkákra, újra kezdik a rablást és öldöklést, még dühödtebben tombolnak, mint korábban; a belső bajok kiújulnak. A császáron sem látszott, hogy tisztéhez híven mérsékelni kívánná a bajokat; az utószülöttet szigorúan őrizte, eltúrte, hogy a csehek a gyermek miatti bosszúállás örve alatt szélteben-hosszában tűzzel-vassal száguldozzanak, de erőszak és pusztítás nélkül nem is tudta volna fenntartani ezt a ragadozó fajzatot, amely csekély vagy éppen semmi zsoldon élt. (190) Mindezzel szemben Ulászló fájdalmát jelentékenyen enyhítette, hogy a királyné halála után az ellenpárti magyarok közül sokan visszatértek a királyhűsége és az iránta való engedelmességre, minek következtében a lengyel erői jócskán megnövekedtek. Hozzájött ehhez az egri főpap és Giskra nemrégiben kötött atyafisága, és mindez kezdte lohasztani a csehek merészségét, akiket a császár lomhasága és békés természete is fékezett szokásos erőszakoskodásaikban. Ezek következtében a belső zajgás gyorsabban csitult, mint várni lehetett.

Mialatt Ulászló ezeket cselekedte, Corvinus János és Miklós derekasan védelmezte az ország határait a törökökkel szemben; ez időben mindenki úgy vélekedett, hogy e két férfit az istenek kegyelme küldte a pannonok hanyatló ügyének védelmezésére, és elsősorban Corvinust, aki amaz időkben csodás szerencsével őrizte Magyarországot. A folytonos török támadások közepette sohasem bocsátkozott olyan összecsapásba, amelyben meg ne verte, szét ne ugrasztotta, meg ne szalajtott volna az ellenséget, sehol sem ment végbe olyan ütközet, amelyben legalább tízezer embert ne állítottak volna szembe egymással. Mindenütt oly kedvező szerencsével harcolt, hogy a pogány ellenség akkortájt senkitől sem félt jobban, mint tőle. (195) Sőt, gyakorta beütött török földre is, ahol rengeteg embert lemészárolt és hatalmas zsákmányt szerzett. Hadserege e hadjáratok során alaposan megszédte magát. E sok között volt egy olyan nevezetes csata, melyet csak az irigység mellőzhetne hallgatással, ezt a Sehábédin nevű igen-igen híres török basa ellen vívta. Azt mondják, Murád képtelen tovább túrni, hogy Corvinustól oly sok vereséget szenvedjen, vagy még inkább, hogy Moldva és Havasalföld fejedelmeit felszabadította az iránta való hűség és elkötelezettség alól; ezért iszonyú hadjáratot szervez az oláhok és Corvinus erdélyi tartománya ellen, a katonák közül kiszemeli a gyalogság javát, akiket janicsároknak neveznek, számlálhatatlan sokaságú lovast, főleg veteránt, összehív majdnem minden légiót, amellyel az európai területeken rendelkezik; ezekhez csatlakoznak azok a segédcapatok, amelyeket az ázsiai és európai városok szövetség címén küldenek. Sokan mondják, azok a magyarok is, akik jelen voltak, hogy ez a hadsereg nyolcvanezer emberből állt, amit nem könnyű elhinni; e had gondját bízta a kitűnő képességű és hűséges basára. (200) Corvinusnak jelentik, hogy a törökök készülődnek valamire, ő is sorozást tart a tartományban, összeszed vagy három légiót, és minden reményét a vértés lovasságba veti; nem kevésbé bízik a helybeliekben és a székelyekben. Szétröppen a hír, hogy a basa mérhetetlen sereggel hamarosan benyomul Dáciába. Ennél a nemzetnél a császár után a basák foglalják el a legfelsőbb helyet, és működésük színhelyén a császár hatalmát képviselik. Ennek a basának Murád azt parancsolta, hogy először nyomuljon be Havasalföldre, és a lehető legkegyetlenebbül álljon bosszút az oláhon, aki a vele kötött szövetséget felmondta; hasonlóképpen büntesse meg a moldvaikat, akik Corvinus bujtogatására megsértették a megkötött egyezményt; aztán teljes erejével és minden igyekezetével rohanja le az erdélyieket, tetézve torolja meg a Corvinustól elszenvedett vereségeket, és bőségesen fizesse meg az adót a megölt bajtársak szellemeinek. A basa teljesíti a parancsot, és körülbelül nyolcvanezer embert számláló seregét elindítja Macedóniából, Mysián keresztülvonul, megáll a Duna partján, felkészíti a csapatait, hogy Kis-Nikápolynál átkeljenek. A mérhetetlen tömeg miatt néhány napig vesztegel az átkelésnél, (205) ezért tábora egy darabig mindkét parton elidőzik. Az oláhokat páni félelem szállja meg; a szörnyű rettegés és zavar mindent betölt; már bánják, hogy átálltak a magyarok oldalára, mert a törökök közelsége miatt nem hiszik, hogy azok kellőképpen megvédik őket. János viszont mindkét oláh tartományt jó reménnyel élteti, meghagyja, hogy húzódjanak vissza biztonságos helyre, semmiképpen se szegüljenek szembe a pogány dühével, ha erők nem elegendőek; higgyék el, hogy ő bátor lélekkel szembeszáll az ellenséggel; sem az erőtől, sem a sokaságtól nem kell félniük, mert a jószágos és mindenható Krisztus, az igaz hit védelmezője, nem fogja cserben hagyni sem őt, sem szövetségeseit, ő pedig megígéri, hogy győzhetetlen szellemének segítségével mihamar megtorolja az ocsmány nemzet bűneit. Azt javasolja, hogy ha túlságosan félnének, meneküljenek az ő táborába. A törökök a basa parancsára áteszik táborhelyüket a közelebb eső Havasalföldre.

Majd átlépnek a határon, seregüket két részre osztják, és úgy száguldoznak széltében-hosszában mindenfelé, karddal és tőzzel elpusztítják a falvakat meg a kevéssé erődített kastélyokat, elrabolják az értékeket és a barmokat, az embereket, akire rátalálnak, egy szálíg leölik, levágják az asszonyokat, a gyermekeket, hasonlóképpen az aggokat is; nem ismernek irgalmat sem nem, sem kor iránt. (210) Az oláhok közül némelyek beveszik magukat a hegyek közé, egy rész félreeső helyekre húzódik, néhányan a megerősített városokban gyülekeznek össze; csak az esik az ellenség kezébe, aki hanyagul gondoskodik magáról. Amikor a hegyeken átkelve megközelítik Erdély határát, Corvinus nem ijed meg, hanem mindössze tizenötezer emberrel kiszáll a török ellen, mégpedig azzal az elhatározással, hogy inkább meghal, de nem hátrál meg. A basa retteg e férfi hírnevétől és szerencsésjétől, és mihelyt kémeitől arról értesül, hogy ez seregével a közelben van, bátorsága elpárolog, óvatosabban jár el, és török szokás szerint azt tervezi, hogy először valami csellel kísérti meg a vezért, figyel, hogy miképpen tudná a legalkalmasabban törbe ejteni, ezért egy időre megáll, hogy annak bátorságát és erejét kipuhathassa. A kémek jelentik neki, hogy ellenfelének létszáma az övének a negyedrészt sem éri el, azonban lovassága sokkal gyorsabb, és csak nagy erőfeszítéssel lehet legyőzni, mert nemcsak mozgékony csapatok, hanem gyors szekerek is körítik; így, ha a dolog számukra rosszul alakulna, a szekerek fedezékébe vonulhatnak vissza, idevonják a hadfelszerelést, és mint valami fal mögül, bátran védelmezhetik magukat. (215) Táborukat úgy megerősítették, hogy semmiféle meglepetéstől, rajtaütéstől nem kell tartaniuk. Bámulja Corvinus merészségét, jártasságát a hadművészetben, de bízik emberei sokaságában. Amikor a kettejük közötti távolság öt mérföldre csökkent, egyikük sem akart kitérni az ütközet elől, mert mindkettő erősen bízott a győzelemben, de a dolgot egyik sem akarta elhamarkodni; mindkettő a saját esztől kért tanácsot, hogy valami fortélyt ötljön ki e nagy csatához. A török tömegében reménykedett, úgy tervezte, hogy lépésről lépésre harcol, csata közben megtartja a hadrendet, és ha a legkisebb lehetőség mutatkozik, bekeríti az ellenfelet, majd kifárasztja, és óriási nyomással megsemmisíti. Amaz viszont elsősorban azt parancsolta meg embereinek, hogy senki se hagyja el a helyét és sorát, ne engedje, hogy az ellenség elszakítsa vagy elvágja. Amikor másnap találkoztak annál a helynél, amelyet Vaskapunak neveznek, a nap első órájában elkezdték felállítani a két arcvonalat; a töröknek sok időre volt szüksége ahhoz, hogy nyolcvanezer emberét elrendezze; Corvinus tehetsége és precizitása sem kívánt kevesebbet. (220) Először elrendezte a sorokat, majd összehívta a légiók kapitányait, a katonai tribunusokat, az összes századost, és így szólt hozzájuk:

Higgyétek el, bajtársaim, semmiféle vakmerőség sem készítetett volna arra, hogy ezzel az irdatlan tömeggel szembeszálljak, ha a szükség nem kényszerít rá, ha nem önt belém reményt hűségeitek és virtusotok, amelyet régóta ismerek, és nem lelkesít elsősorban Jézus Krisztus kegyelmes lelke, aki minket szánt e szent katonáskodásra, és azt akarta, hogy nevéért a ti jobbotok álljon bosszút. Abból, hogy e gyönyörű harcra felszólított, lássátok meg, hogy mennyire szeret titeket, és ismerjétek fel a megváltó mérhetetlen jóságát. Ha ma is ugyanazok a férfiak akartok maradni, akik korábban voltatok, az isten három olyan lehetőséget kínál fel nekünk, amelynél nagyobbat kívánni sem lehet. Először azt, hogy vagyonunk sértetlenségével együtt megmenthetjük gyermekeinket, hitveseinket, hazánkat, emellett ismerjétek fel a múlhatatlan világi dicsőség és az örök boldogság elnyerésére kínálkozó alkalmat. (225) Bárcsak olvastátok és ne láttátok, ne szenvedtetek volna el azt a rengeteg tűzvészt, csapást, kárt, amelyet a törökök eddig nekünk okoztak! Ha a megváltó legkegyelmesebb szelleme és a ti fékezhetetlen bátorságotok nem áll mellettünk, már régen nem volna gyermekeitek és hitvesetek, hanem nyomorult rabszolgaságba estek volna, nem volna családi tűzhelyetek és szentélyetek, amely körül élhettek és imádkozhattok, és ha a legszentségesebb hit, az elszánt lélek meg az istenbe vetett reménytől szilárd erő meg nem őrzi számotokra mindazt, amiről beszélünk, nem volna hazátok, nem volna vagyonotok, nem viselnétek tisztségeket, nem őríznétek szabadságaitokat. A törökök dühe már mindent a maga hatalma alá hajtott volna, ha fegyveretek vissza nem hőkölteti és sok csapással hátra nem szorítja azt. Sehol sem tudták őket megfékezni, erőiket képtelenek voltak meghátrálásra kényszeríteni a görögök, a macedónok, akik egykor a világhatalmat birtokolták, sem a trákok bátorsága, a mysusok ereje, Epirus és Illyricum sem. Az athéniek, a thébaiak, a spártaiak; akik az ősidőkben a katonáskodást meghonosították, önként meghátráltak előttük. Az istenség ránk ruházta a dicsőséget, a diadalkoszorút, ránk, akik gyakorta csekély sereggel, néha védtelenül bekerítve súlyos vereségeket szenvedtünk, szétszórattunk, megfuttattunk. (230) De nincs az az emberfajta a földön, amelytől jobban sápadoznának és rettegnének, mint tőletek, mert a folytonos vereségekből megtanulták, hogy ugyanúgy tartsanak tőletek, ha kevesen vagytok, mint ha sokan. Most pedig megszámlálhatatlan légiókkal jöttek, hogy végső erőpróbát tegyenek; ám nektek nem kell jobban félnetek, mint eddig, hiszen mennyei vezérlés és ortalom alatt forgatjuk a fegyvert, és a számos győzelem, a hosszú tapasztalat meg a sok próbát kiállt bátorság rég megtanított arra, hogy mire vállalkozhatunk. Ehhez járul, hogy katonáik bakák vagy szolgák, kisegítő vagy erővel kényszerített tömeg és pogány; a testőrkatonaságon kívül nincs igazi vitéz az ellenség soraiban; a többiek erőszak alatt, kelleetlenül mennek a csatába, ezek éppen gyávaságuk miatt kerültek szolgasorba. Gondoljátok meg, hogy azok a görögök, macedónok, illírek, akiket a segítségükre küldtek, nem hagyták el a keresztény hitet, és nem öertük, hanem miértünk fognak küzdeni; azt remélik, hogy mi állunk bosszút értük, mi leszünk a győztesek. Ezek ebben a háborúban a törököknek csak a nevüket adják, de erejük és szívük a mi oldalunkon áll; ők a mi diadalunkért

imádkoznak. Ezért akkora bátorsággal és erővel kell verekednetek, amekkora győzelem, zsákmány és dicsőség vár rátok. (235) Nem idegen tűzhelyért és oltárért kell vívnotok, hanem a sajátotokért; ma odáig vitt minket a szükség, hogy ha mi magunk nem állunk bosszút magunkért, és nem iparkodunk a szokott elszántsággal és bátorsággal, akkor holnap a legrettenetesebb szenvedéseket leszünk kénytelenek elviselni. Mindenekelőtt javaink vesztét, gyermekeink szolgátságát, a szüzek megbecstelenítését, a nők meggyalázását, a szülők legyilkolását, a házak és a templomok felégetését, és – ami mindennél súlyosabb – megváltónk és minden istenünk megcsúfolását; összetörik vagy horogra vonják az istenek szobrait; az ezüstöt, aranyat beolvasztják és profán célra hasznosítják, a vallási szertartásokat eltörlik, és ha az isten nem talál bennünk derék védelmezőre, árulásunk és tunyaságunk miatt kiköltözik a szívünkéből. Istenünk, ha akarná, egy szempillantás alatt a kisujjával összezúzhatná az összes törököt, de mert nevének védelmét a mi jobbkunkra bízta, először a mi virtusunkat teszi próbára, hogy ha azt erősnek és hűnek tapasztalja, hatalmas karjával megoltalmazzon és megerősítsen minket. Isten soha senkit sem hagyott el, aki hű és hálás volt; a megváltó Jézus sem távozik mellőletek soha, ha ti nem hagyjátok cserben magatokat. Nevének hatalmával, mely név mindenek fölött való, összetöri az ellenséget, és felmagasztalja az istenben bízó igazat. (240) Rádásul nekünk más okunk van a harcra, mint nekik, és összehasonlíthatatlanul szilárdabb a reményünk. Ezek egy úrért, mégpedig egy pogány úrért, minden gaztett főkolompósáért ragadtak fegyvert, zsákmányért és rablásért, nemzetek pusztításáért, más országáért és annak gyarapításáért, múltó dicsőségért. Ezzel szemben mi az igaz hitért, a keresztény közösségért, gyermekeinkért, hitveseinkért, vagyonunkért harcolunk. Márpedig nincs, ami nemesebb ennél, ami méltóbb az utókor emlékezetére, alkalmasabb a halhatatlanság kiérdemlésére. Ó, mennyi jutalom vár az egekben azokra, akik gyarapítják vagy megszabadítják a hazát, akik őrzik és oltalmazzák az istenek tiszteletét, az igaz hitet! Tapasztalatból tudjuk, hogy az úr sohasem hagyja él a jámbor, igaz és jó embert. (245) Gondoljátok meg tehát mindebből bajtársaim, hogy nekik vagy nekünk van-e több esélyünk. Bízatok megváltónkban, aki mennyei jutalmat ígér, és mutassátok meg most hűségteket, hősiességteket az isten és a haza iránt egyaránt. Mivel pedig égi segítség nélkül nem foghatunk semmibe sem, arra kérek benneteket, légióparancsnokok, századosok és kapitányok, hogy mielőtt a csatajel felharsanna, csapatonként és zászlóaljanként mondjatok áhítatos imát, buzdítsátok a katonákat az üdvös és szent harcra, légióként tisztítsátok meg egymást a szent gyónás misztériuma által, mondjatok misét, és égre néző arccal vegyétek az áldozás titkos szentségét; majd, miután lelketek megtisztult, öleljétek és csókoljátok meg egymást, esküdjétek egymásnak kölcsönösen, és tegyetek visszavonhatatlan fogadalmat, hogy e szent csatában egyiktek sem hagyja el a másikat, hanem egy emberként hősiesen verekedtek az oltárért és a családi tűzhelyért. Végül pedig üdítsetek föl egy kissé testeteket a tábori reggelivel, majd jeladásra kiáltjátok háromszor fennszóval Jézus Krisztus hatalmas nevét, és azzal a hősiességgel, azzal az elszántsággal vágjatok neki az ütközetnek, amellyel ő vállalta halálát a ti megváltásotokért és megszabadításotokért. Megváltónk szent imádatára, a hazaszeretetre, isten és ember iránti hűségtekre elrendelem és megparancsolom, hogy így tegyetek, és kérek, könyörgök, harcoljatok azzal az elhatározással, hogy vagy fényes diadalt arattok, amiben nem kételkedem, vagy, ha a dolog másképp fordulna, ma boldog életet nyertek a mennyben, és nem az alvilágban ebédeltok, mint ama görög, hanem a magasságban. (250) Mert Krisztus, a végtelenül jó és mindenható, mindvégig mellettünk fog állni, és higgyetek nekem, bízatok bennem, ma nemhogy kiszabadít a törökök markából, de halhatatlan neve által az ellenségtől nyert dús zsákmánnyal is gazdagít, és épségben, ujjongva vezet haza mindnyájunkat.

Sehábeddin basa hasonló tüzrel buzdította övéit a túloldalon, hogy emlékezzenek meg a birodalom gyarapításáról és a régebbi győzelmekről, meg ne csúfolják szokott bátorságukat és dicsőségüket, terjesszék fegyverükkel a törökök hírnevét, hiszen Mohamed, az istenek küldötte, azt jövendölte, hogy minden szellem nekik szánta a földkerekség feletti uralmat. Isteni ígérellel megígérte, hogy e fölséges nemzet lesz az emberiség felérnie, a bűnök büntetője, a népek ura. Felhozta, hogy milyen nagyra nőtt az ország ama rövid idő alatt, amióta Európába átkeltek, óriási zsákmányt és a bátraknak komoly jutalmakat ígér, megengedi, hogy a falvakat és városokat, a rablott holmit és a zsákmányt a katonák közt szétosszák. Ha mindenki teljes erővel harcol – mondja –, az ellenség gyengesége és az ő tekintélyes számuk garantálja a biztos győzelmet. (255) Hozzáteszi, hogy ha megverik Corvinust, akiről őszintén megvallja, hogy a keresztények között egyedül mondható serénynek és katonai szakértőnek, többé semmi sem fogja akadályozni, hogy a világ többi része fölötti uralmat is megszerezzék. Ha ma tönkreverik, nem lesz ennél nagyobb győzelem Európában; ezért kitanítja őket, hogy az első összecsapásban támadjanak Corvinusra, és leterítőjének gazdag jutalmat ígér. Amikor úgy véli, hogy katonáit már kellőképpen fellelkesítette, fölvezeti a rendezett hadsorokat, a két szárnyra elosztja a gyalogosokat és a lovasokat, középre állítja a testőrkatonákat, akiket janicsároknak neveznek, és különösen erős emberek; ezeket követi a hatalmas segéderő, számos zászlóaljat állít fel a két szárnyon is, hogy ezek kezdjék az ütközetet, kerítsék be az ellenséget, és ahogy a helyzet hozza, támadjanak vagy húzódnak hátra. Azt mondják, hogy Corvinus a két szárnyra egy-egy négyszögű vértés lovashadtestet állított, ezeket a karabélyosok követték; ezek előtt nyújtotta el a könnyűlovas-zászlóaljakat, hogy azok az oldalak élén harcoljanak; (260) középre két négyszögű vértés lovascapatot állított; ezek közé nehézfegyverzetűeket helyezett, akiknek hátát dzsidások és íjászok biztosították; mindkét szárnyat szekerek hosszú karéja ölelte körül, amelyeket mindenféle municióval

alaposan megrakott. Azután kiadta a parancsot, hogy a sorok induljanak el az ellenség felé; amikor két stádiumnyi távolságra megközelítették, megadatta a csatajelet; amazok ugyanezt tették ugyanilyen gonddal. Összecsapnak. Corvinus látja az ellenség sokaságát, ezért az első sort ékké alakítja, hogy megossa az ellenséget; azok erre olló alakba nyílnak. Mindkét fél olyan vadsággal és ordítózással verekszik, hogy annál iszonyatosabbat sohasem lehetett hallani. A törökök fürgé lovasságukban bízva sarló alakú kardjaikkal vagdalják a keresztényeket, szembeszegezett lándzsával rohannak, és mindkét oldalon sokan buknak le a lóról. Az olló ágai nem tudják szétrombolni a vétesek ékét, mert páncélzatuk miatt nehezen sebezhetők. Helytállnak tehát, és kettévágják a szembenálló rajvonalat. (265) Középen és kétoldalt hasonló hévvel verekednek; itt is, ott is sokan hullanak el, de miután az ék kettéhasította a törökök hadsorát, kezdtek nagyobb veszteségeket szenvedni. Mivel kiszorultak oldalra, az ellenfél kardja elé kerültek; és most az ékbe, amelyről szó volt, beleütközött a második sor, és hasonló hevességgel folyt tovább a csata. A szárnyakon váltakozó szerencsével dúlt a küzdelem a zászlóaljok között, és egy ideig egyenlő eséllyel harcoltak. Mivel azonban amazok lovaik gyorsasága és mozgékonyasága folytán e harcmodorral többre mentek és számuk is nagyobb volt, emezek kénytelenek voltak meghátrálni a sokaság elől, és hátrahúzódtak a vétesek sziklaszilárd csapattestéhez. Amikor a vétesekhez értek, a törökök szerencséje aláhanyatlott; mert miközben mindkét fél elkeseredett szívvel verekedett, a jól felfegyverzett lovasság nagyobb részüket lekaszabolta. (270) Ugyanis a vétesek kemény lándzsái és dzsidái meg roppant hosszú, három élő kardjai előtt a szinte fegyvertelen törökök képtelenek voltak megállni, ezért mindkét szárnyon meginogtak. A helyzet még mindig kétes lévén, a középfronton tovább folyt a küzdelem, a darabontok erős lovassággal meg több huszárzászlóaljjal együtt bekerítették a vétesek négyesgű hadtestét, amelyről megmondtuk, hogy a középen helyezkedett el, a veterán gyalogosok heves rohamozás közben görbe kardjaikkal metélték a lovak térdét. Sokan lezuhannak róluk a földre, ezeknek levágják a fejét, a lovagok viszont tapossák a gyalogosokat, mialatt azok a véteseket akarják pusztítani. A törökök óriási kárt szenvednek, és miközben veszekedett vakmerőséggel dühöngve örült verekedés folyik itt is, ott is, a vér patakokban árad. A testőrök zöme elesik, a lovasok közül is sokan meghalnak. A basa látja, hogy a két szárnyon és középen lassacskán a magyarok kerekednek fölül, de azt reméli, hogy a nagy megerőltetésben kifáradnak, és bár mindenütt iszonyú veszteséget szenvedett, úgy határoz, hogy a tartalékra bizza a csata kimenetelét, és azt a többi sokasággal, amelyet őrségben hagyott hátra, meg a segédc csapatok még meglevő nagy részével a magyarok hada ellen indítja. (275) Az ütközet kezdete óta már majdnem a negyedik óra folyt, amikor elhatározta, hogy megújítja a küzdelmet. És a barbár pogány nem ok nélkül tette ezt; attól tartott ugyanis, hogy ha övéi elkezdenek hátat fordítani, a tömeg többi része otthagyja a csatamezőt és megszalad. Hogy tehát senkit se hagyjon ki a verekedésből, amikor megállapította, hogy az áradat körülözönlötte az ellenséget, az utolsó sort végső rohamra szólítja, változatlan lendülettel a magyar ellen vezényli, biztatja a veterán tartalékot, megparancsolja, hogy a megfogyatkozott ellenfelet bekerítve semmisítse meg; azzal áztatja őket, hogy ez a magyarok utolsó háborúja. Corvinus ellenben, látva az ellenség ravaszságát, egy ideig engedi, hogy elnyomják, aztán kiadja az utasítást, hogy indítsák előre a szekérhadat, a szekérszeket pedig utasítja, hogy észrevétlenül fogják körül a törököket mind, aztán újult erővel fölveszi a harcot. Fellángol a küzdelem, és bár a törökök mindenütt roppant kárt szenvedtek, hatalmas tömegük révén mégis kitartanak. Amikor azonban észreveszik, hogy a jobb szárnyon bekerítették őket a szekerek, hátulról meg tüzes nyilakkal és hajtógépekkel lövik őket, elbizonytalanodnak, lelassulnak, és mert féltik a hátukat, a fronton abbahagyják a harcot. (280) A magyarok viszont szemük előtt látják a győzelmet, ezért harsány kurjongatással fellobbantják bátorságukat, és még hevesebben támadnak a fronton, biztatják bajtársaikat, akik a szekereken harcolnak, hogy még szorosabban vegyék körül az ellenséget. A törökök összekeveredett hadrendje meghajlik, és hogy be ne kerítsék őket, hátrafutnak. Mindenkit megölnek, aki a szekérfal és a szemközti hadsor közé szorul, akik pedig a bal szárnyon harcolnak, ettől a látványtól megriadva hátat fordítanak; mindenki szanaszét szalad, kergeti őket a győzelemtől megittasult magyar. A basa feladja a reményt, és néhány testőr csapatával, amelyre a védelmét bízta, futásnak ered. Corvinus a háta mögött kiáltozott, a futó sorok között kereste a basát, hogy ha lehetőség nyílna a vezér megölésére, a mindenható Krisztusnak gazdag ajándékot adjon; a török kiszorult a táborból, aki életben maradt, a vezérrel együtt sebes futásban menekülést talált; mások azonban, akik szökés közben szétszóródtak az erdőkben, a hegyek között, a mezőkön, áldozatul estek az éhségnek vagy az oláhoknak, akik elkapdosták őket. Mintegy 200 zászlót szereztek, és ötezer embert fogtak el. A segédc csapatokkal, amelyek még tartották a keresztény hitet, kegyelmesen bántak. (285) A roppant hadseregnek alig a fele menekült meg és kelt át a Dunán. Corvinus a jeles diadal birtokában végül visszament az ellenséges táborba, és gazdag zsákmánnyal jutalmazta magát meg a hadsereget. Azoktól, akik első idejükben őalatta szolgáltak, azt hallottuk, hogy amikor az ellenség megfutása után biztonságban érezte magát, prédára éhesen azonnal nekiesett a török tábornak, nem üldözte tovább az ellenséget, holott ha egészen a Dunáig kergeti, úgy vélték, e szörnyű vereséget egy sem élte volna túl. Hosszú idő kellene elbeszélni, mekkora zsákmányt, hány aranyos, gyémántköves kardot, drága ruhát és lószerszámot, mennyi aranyos turbánt és fríg meg perzsa divatú süveget szereztek; egyszóval, aki csak ott volt a csatában, gazdagságot nyert magának és minden utódának.

E szerencsés esemény és a két tartománynak a török fenyegetéstől való megszabadítása miatt minden városban három napon át istentiszteletet tartottak, hogy mennyei megváltónknak megadják a tisztességet. Minden templomban sok fegyvert és zászlót függesztettek ki, a Vaskapunál pedig a diadal emlékezetére győzelmi emlékművet emeltek. Corvinus triumfussal tért vissza Budára, Ulászló királynak átadta az ellenséges zászlókat meg a fegyverzsákmány fejedelemhez méltó részét mint a ragyogó győzelem bizonyítékát és buzdítást a dicsőséges háborúra. (290) Corvinus ama időkben hallatlan sikerének híre mindenfelé elterjedt. Ulászló, aki természeténél fogva mélyen vallásos volt, e csatában az isteni kegyelmet csodálta, és hadvezérének példája szent háborúra lelkesítette őt. Budán ünnepi misét mondatott, Corvinust csodára felmagasztalta, és míg az Budán tartózkodott, szavaival szüntelenül a keresztény közösség iránti jó cselekedetekre ösztönözte. Julián örömteli prédikációja és a dicséretet után, melyekkel a király és az egész tanács elhalmozta őt, Jánost elbocsátották tartományába, ott a két Oláhország népét alkalmasabbá és felkészültebbé tette arra, hogy a jövőben bátrabban szálljon szembe a törökökkel. E diadal Corvinus nevét egész Európában elhíresítette; mindenki azt mondogatta, hogy ő a hit egyetlen védőbástyája.

Nem sokkal a basa erdélyi veresége előtt Murád, aki biztos volt a győzelmében, követeket küldött Budára, inkább kémkedés mint tárgyalás végett, mert a magyar ügyek alakulása meglehetősen aggasztotta; (295) mivel ugyanis a tartományból minden csata után Corvinus sikeréről hallott, reményét kizárólag a pannóniai belső viszálykodásba fektette. Tudta, hogy a magyarokat csak tulajdon fegyverük győzheti le. A követek egyezséget ajánlottak Ulászlónak, biztosítékul Görögfejevárt kérték, melyet most Belgrádnak mondanak, vagy ha ezt nem akarná, évi adót. Most azonban a magyaroknak a friss győzelem visszahozta a bátorságukat, és nem adtak nyájasabb választ, mint amilyent a követek szemtelensége kívánt. Ulászló azt mondta, hogy az erdélyi helyzet eldőlte után hamarosan választ ad, tudniillik a törökök követeit a király nem sokkal János megérkezése előtt bocsátotta el. Murád pedig, miután értesült a katasztrófáról, amelyet a basa az imént elszenvedett, kicsöppent a nagy reményből, és végső próbára szánta el magát. (300) Ulászló jól ismerte hatalmát és tehetségét; úgy vélekedett, hogy döntenie kell arról a roppant jelentőségű hadjáratról, amelyre Corvinus biztatta őt. Összeülvén a szenátus, odahívatta Julián pápai legátust, és amikor az nyomban ott termett, az ügy jelentőségéhez illően előadta neki a dolgot; Julián elsősorban épp emiatt ment oda, és amikor felkérték, hogy elsőként ő mondjon véleményt, így beszélt:

Mióta a török dögvész nagy területen kezdett Európában tombolni, nem jelenthettek kedvesebb hírt a főpapa, az apostoli gyülekezetnek és Itália többi hatalmasságának, derék király, vitéz főurak, mint azt, hogy Magyarországi királyává Ulászlót, a szarmaták fejedelmét kiáltották ki. Hiszen a magyarok egy más nemzet körében sem találhattak volna alkalmasabb kormányzót a pannóniai politika élére, alkalmasabb vezetőt a szkíta erőknél, aki igazságosságával, vallásosságával, bölcsességével, bátorságával, katonai képességeivel annyira kitűnik, hogy úgy látszik, mintha nem is ti választottátok, hanem az ég küldte volna. E szerencsés és áldott választás az itáliaiak elcsüggedt bátorságát felélesztette, és valamennyien bensőségesen könyörögtek azért, hogy ez áldást és boldogságot hozzon a keresztény társadalomra. (305) Amikor a legszentebb gyülekezet tudomást szerzett az ország belső meghasonlásáról és a közeli török veszedelemről, ideküldött engem, hogy tárgyaljak veletek az ország megbékéltetéséről és a baj visszaszorításáról, mint azt gyakran hallottátok tőlem. Az országot közbenjárásomra és a királyné halálával fegyveretek és rátermettségetek lecsillapította; hátravan még a másik, tisztességgel, haszonnal, sőt üdvvel, dicsőséggel és halhatatlansággal teljes feladat; Ulászló vezérletével és zászlaja alatt, pannon erővel meg kell fékezni a török kegyetlenséget és hatalmat, nagyuraim, össze kell törni és messzire elhajítani a jármot, amely a nyakatokat fenyegeti. Hogy mire vállalkozhattok, megmutatja Corvinus bátorsága és szerencséje; Corvinus szerencsését mondtam, pedig a keresztény nép szerencsését kellett volna, és az isteni megváltó készséges jóságát, amely megengedi a hozzá szegődött nép megpróbálását, de nem elmentését. Ha vezérednek igen csekély létszámú csapatai megverték és megsemmisítették az ellenség hatalmas seregét, mit várhatunk tőled, nemes király, ha saját vezérleted és Krisztus pártfogása alatt csatázol? Minden keresztény fejedelem figyelme rád, a pannon és szarmata erőkre irányul, valamennyien beléd vetik minden reményüket; (310) mind úgy néz rád, mint az embertelen gonoszág megbüntetőjére, a hit bajnokára, Európa megmentőjére, és ez az, amiért a pápa leveleiben mindennap sürget és szorongat; ezt ugyan az igaz hit követeli tőletek, de Magyar- és Lengyelország érdeke sem ösztökél kevésbé, hiszen az egyiket a mysusok és Illyricum, a másikat a dákok és a géták felől nyomorgatja szüntelenül szörnyűképp a törökök fegyvere és támadása. Akit sem az isten iránti szeretet, sem a szükség, sem a dicsőség, sem a halhatatlanság fel nem indít, azt mozdítsa e szent hadjáratra tulajdon érdeke, gyermekeinek és hitvesének fenyegető rabszolgasága, vagyonának és személyének sértetlensége, a rablások jogos megtorlása. Kitűnő alkalom kínálkozik most számotokra arra, hogy lelketeknek megszerezze az igaz üdvöt és vigasságot, testeteket pedig megszabadítsátok minden nyomorúságtól, és egy csapásra mindkettőt megajándékozzátok a mennyi és a földi dicsőséggel, boldogsággal. Itt vannak a legjobb vezérek, itt van a pénz, a háború lelke, amelyet az egész keresztény közösség ad össze; van itt katonai erő, ész, itt a szerencse, és itt vannak a pártfogó istenségek, akik azt akarják, hogy ti legyetek a szentséges hit bajnokai. A szarmaták erejét, a hunok virtusát

inkább érezte, mint hallotta a világ. Nincs szükségetek, főurak, másra, csak akaratra. (315) A hadjárat szükséges, kegyes, hasznos, minden tekintetben méltó a dicsőségre és a halhatatlanságra, és mindkét életben bőséges és múlhatatlan jutalmat ígér. Ezért hát, nemes király, elsősorban téged, aztán főemberek, titeket kérlek és kérllek Krisztus hitére, gyermekeitek szeretetére, az ország javára, a fenyegető pusztulás elhárítására, hogy bátor lélekkel és közös akarattal vállaltjátok fel ezt a háborút, és ha a sorozás megkezdődik, mindannyian csatlakozzatok. És mert nem emberi, hanem isteni vállalkozásba kezdtek, azzal az elszánt buzgósággal ragadjatok fegyvert a török ellen, amelyet az emberek várakozása és reménye, a ti virtusotok, a fenyegető pusztulás és az isten irántatok tanúsított jósága megkövetel.

Julián szónoklatára a nyomorult despota könyörgése és rimázkodása következik; a hadjárat megindítása mellett a szükséggel érvel, ecseteli a törökök vadságát, a szenvedéseket és a hallatlan kínzásokat, szól fia megvakításáról, kiherélésükről, hogy sokat kettévágtak, még többet fűrészsel daraboltak szét, egyeseket megnyúztak vagy a földbe ástak, leírja a különböző halálnemeket, amelyekből borzad az emberi fül. Saját példájával figyelmezteti a pannonokat, mennyire kell vigyázniuk magukra; a törököktől csak a Száva választja el őket, amely nyaranta gyakran átgázolható, fagyos télben a jegén lehet közlekedni; a Dunán túli terület egészében nyitva áll; (320) ő maga hajdan Mysia dúsgazdag királya volt, most a török erőszak elűzte országából, megfosztotta gyermekeitől, a leggyalázatosabb méltánytalanságokkal sújtotta, megfosztotta méltóságától, vagyonától, és száműzött magánemberként bolyongva mindeddig egy nemzetenél sem talált biztonságos lakóhelyet; a raguzaiakhoz ment, ahonnan a törökök ravaszsága kitessekelte; visszatért Magyarországra, de azt is minden oldalról zaklatják a törökök betörései; a pogány király most adót követel, hogy a háború megindítására lisztesebb ürügye legyen; az irgalmatlan ellenség nincs messze, a nyakukat fenyegeti, sőt, már az ország közepén száguldozik naponta tüzzel-vassal; tanú erre Oláhország meg Erdély, a pannóniai birodalom eme dúsgazdag tartományai, és ha a corvinusi bátorság, az állam szerencséje, főként pedig Krisztus jósága ki nem szabadítja ezeket a mocskos népség markából, bizony, vége lenne már a magyarok történetének; a háború kimenetele bizonytalan, a szerencse állhatatlan, és istennek sem tetszik, hogy ő miatta naponta itt leskelődjék a veszedelem. (325) Hulló könnyekkel kéri tehát Ulászlót, könyörög a többieknek, hogy ne szalasszák el ezt az alkalmat, restségből és nemtörődomségből ne vágják útját a sikernek; jobban járnak, ha a másokat ért katasztrófát bosszulják meg, mintha a magukét, tegyenek tehát eleget annak a várakozásnak, amelyet fölkeltek. Azt mondta még, hogy legyen számukra elegendő példa ő maga. Mindezek mellé pénzt is ajánlott, nem is keveset, a hadikiadásokra, és azt állította, hogy nem fog hiányozni a keresztény közösség hatalmasságainak segítsége és pénzadománya sem.

Kettejükhez sokan csatlakoztak véleményükkel, és így közös egyetértéssel határozatba ment, hogy a király a legelső alkalommal indítsa el hadát a török ellen; miután a tél közeledik, addig tartsanak toborzást, kérjenek támogatást a szövetségeseiktől, és tárgyaljanak a békéről meg a hadjáratról a császárral, aki a keresztény közösség feje. Követeket rendeltek a lengyelekhez, az oláhokhoz, a poroszokhoz, elsősorban pedig a császárhoz, hogy segítséget, illetve fegyverszünetet kérjenek a vállalkozáshoz; a császár azt válaszolta, hogy nem jöhet, és támogatást sem tud nyújtani; a csehországi forrongásokra tekintettel három évre békét kötött. (330) A poroszok azt üzenték, hogy nem bírnak segíteni, mert tartományukat a hosszú háború kimerítette. A lengyelektől és az oláhoktól segélycsapatok érkeztek félévi zsolddal, és ezeket tekintélyes önkéntes tömeg követte. Mert sok embert a hitbuzgalom arra indított, hogy elhagyja gyermekeit, feleségét, jószágát, és a saját költségén katonáskodjék Krisztus nevének megoltalmazásáért és megvédelmezéséért. A gallok és a germánok közül is sokan jöttek a kereszt jelvényét öltve magukra. A tavasz kezdetén fálvanként és városokként könyörgéseket, miséket tartottak a szent hadjáratért. Minden templomban ünnepélyes istentiszteletet végeztek, hogy a kegyes háború a legjobb előjelek között kezdődjék. Majdnem mindenki a Duna két partján gyülekezett. Úgy mondják, hogy a hadsereg létszáma körülbelül tizenötezer volt.

A király tehát május kalendája körül kiindul Budáról, átkel a Dunán, lassú lépésben vezeti a táborát, hogy a még távol levők könnyebben csatlakozhassanak. (335) Először a Tisza felé veszi az útját, és apránként összeszedi a mindenhol odarendelt csapatokat; a Tisza partján három napra megállapodik, hogy az utána jövők megtalálják. Aztán átkel a folyamon, keresztülhalad Dácián, és úgy igazítja az útját, hogy a Duna tőle balra essék, és annak partjától se távolodjék el messzire. Majd, amikor észreveszi, hogy Bulgária közelébe érkezett, Sós-kőnél és Kevénél, mely Szendrő előtt fekszik, átkel a Dunán, és a táborát, melyet a lassú vonulás során a segédcsapatok feltöltöttek, egyenesen Szófiához vezeti, mely hatnapi járóföldre esik a Dunától, és Bulgária első részén fekszik. A despota a Dunánál egyesítette táborát a királyéval. Mások azt mondják, hogy a király három táborveréssel tette meg az utat, Corvinust és a despotát két sereggel előreküldte. Ő maga egynapi járóföldre követte őket. E város arról a templomról nyerte a Szófia nevet, amelyet Justinianus emelt tetemes költséggel, egykor Sardaciának nevezték a sardokról és a dákokról, akik benne laktak, később a bolgárok beözönlése és az Al-Dunán túliak folytonos támadásai tönkretették, és csak a templom nevét őrizte meg. (340) Azt mondják, hogy itt tartották az egyetemes zsinatot azok ellen, akik Macedonius konstantinápolyi metropolita ösztönzésére életre hívták a szentlélekre vonatkozó átkos eretnekséget, mely szerint ez kisebb az atyánál és a fiúnál, sőt, csak

szolgája e kettőnek, és a mennyei adományok sáfára. Ez a régiség miatt legyengült, sem emberkéztől, sem fekvés által nem erősített város az első váratlan rohamra elesik, és mert csak nagy költség árán lehetne védhetővé tenni, meg azért is, hogy mindjárt ez az első támadás mindent fegyvercsörgéssel, tűzzel és félelemmel töltson be, a katonák kirabolják, másnap a bazilikában szertartás szerint misét tartanak, majd a király felgyújtatja, a közelben fekvő falvakat és városkákat könnyűszerrel elfoglalja és lerombolja. Aztán a Morava folyónál ütött tábor, ahol a síkság aprócska dombjaival és völgyeivel hullámzó tenger módjára emelkedik fel és száll alá. Innen ötven lovast küldtek ki a Moraván túlra, nemcsak zsákmányszerzés végett, hanem kikémleni, hogy merre lehet biztonságosabban és kényelmesebben továbbhaladni, ezek beleütköztek a török előőrsekbe, akik közül négyet elkaptak, és megtudták tőlük, hogy kétezer ellenség van a közelben; ezért visszafutottak a folyóhoz, hiszen azok erősebbek voltak náluk. A törökök nem veszik észre, hogy ezek elszaladtak, mert köztük és a folyó között egy domb emelkedik, előnyomulnak, a menekülők azonban a domb tetejéről hanyatt-homlok belepotyognak az alatt hömpölygő folyóba; odaérvén ugyanis a meredek partról sokan lovastól beleesnek a vízbe, a többiek pedig meghökkenve megtorpannak; így egyik a másiknak válik veszedelmére. A folyón innen egy másik domb emelkedett, és a király, aki vadászni indult, történetesen éppen ennek a gerincén tartózkodott elég jelentős lovaskísérettel; amikor a törökök szemből megpillantották, azt hitték, hogy csapdát állítottak nekik, és tüstént megfutottak. (345) Így hát a félreértés mindkét felet megtevesztette, és mindkettő visszavonult. Az ellenség menekülésének láttára a király vadászat helyett csatára kapott kedvet, odaszólitotta a folyóhoz azt a csapatot, amely – mint mondtuk – a túlsó parton állt, és hirtelenében segítségért küldve üldözőbe vették a menekülő ellenséget. A két fél riadalma és menekülése összecsapás nélkül végződött. Miután pedig a táborba visszatértek, a dolgot végiggondolva arra a következtetésre jutottak, hogy a törökökkel szemben óvatosabban kell viselkedniük, jóllehet mindkét fél úgy érezte, hogy csalódott. Másnap átkeltek a Moraván, előreküldték a kémeket, hogy mindent aprólékosan figyeljenek meg. Közülük néhány visszajött, és jelentette, hogy a törökök a közelben vannak, lest vetnek, és csak az alkalomra várnak. A király tanácsot tartott a légiók kapitányaival, Corvinust tízezer válogatott lovassal előreküldte, hogy a mit sem sejtő ellenséget az éjszaka csendjében lepje meg. A kémek vezetésével megközelítették az ellenséget, és az első éjszakai őrég idején bukkantak rá. Véletlenül éppen kiragyogott a hold, mintha pártfogásába venné a derék vállalkozást. (350) Miután odaértek, ahonnan az ellenséges tábor látni lehetett, Corvinus a sereggel bekerítettette azt, nehogy egynek is út nyíljen a szökésre; majd hangos kiáltással ráront az alvókra és készületlenekre. Ezek a hirtelen és váratlan ijedségtől lenyűgözve futni kezdenek, fegyverért kapkodnak. A futók beleütköztek a körben álló seregbe, és visszaszaladtak; akik helyben maradtak, álomtól és rémülettől kábán, alig felocsúdva, képtelenek voltak összeszedni magukat a harcra. Corvinus a sorok között száguldozva kiabálja, hogy az ellenség alszik, erőtlen, lesújtotta a félelem, és habozás nélkül le kell vágni; a győzelem e pompás lehetőségét nem szabad elszalasztani, mindenféle kiáltozva, hogy bátran és elszántan támadják a megzavarodott, elbódult ellenfelet; a győzelem már a kezükben van. Az első rohamra inkább zavargás keletkezett és nem csata; amikor pedig a törökök megtudják, hogy Corvinus jelen van, pusztá nevéből megrémülve hátat fordítanak; amerre szaladnak, megsebzett, félholt társaikba botlanak; (355) a riadalomból akkora fejtelenség támad soraikban, hogy összevissza menekülni igyekezve egymásba gabalyodnak, egyik a másikat agyonnyomja, és az üldöző kéz előtt ellenállás nélkül elesik. A többséggel gyorsan végeztek a bozótban és az úttalan utakon, mert nem tudtak idejekorán felkészülni, és az üldözőknek könnyű győzelmet engedtek. A szanaszét kóborlókat egész éjjel öldökölve üldözték a támadók, majd miután megvirradt, felmorsolták a többi is, aki még életben volt. Sokkal súlyosabb vereséget szenvedtek, mint amilyen Corvinusék számából következett volna, vagy amilyent az ember föltételezne, ugyanis tízezer lovas egyetlen éjszaka harmincezer törököt vágott le, négyezret elfogott, és kilenc hadizászlót szerzett az ellenségtől. E pusztítás nagyságához képest Corvinus emberei közül nem sok veszett oda; többen úgy emlékeznek, hogy alig ötszázan estek el, mert kevesen találkoztak fegyveres ellenséggel. (360) A gazdag tábor szétdúlták; jelentős mennyiségű felszerelést vittek el. Aztán felgyújtották, és a jeles győzelemnek örvendező Corvinus ujjongva tért vissza a meggazdagodott sereggel a királyhoz. Egyformán vidám nap volt ez a visszatérők és a várakozók számára, mert amikor hírül adták, hogy Corvinus a törökök legyilkolása után közeledik, a király meg a despota a többi légióval együtt kitérő örömmel, szerencsekívánatokkal köszöntve őt három mérföldre elébe ment. Amikor a fejedelmi jelvények alatt diadalmaskodó Corvinus a találkozáskor hódolata jeléül le akart szállni a lóról, a király nem engedte, hanem megragadta a jobbját, és gratulált a fényes győzelemhez; a nyílt színen hálát adott a mindenható jó istennek, hogy magyar királysága mellé ezekben az időkben az égi kegyelem ilyen hadvezért is adott neki, akit minden nemzet féltékenység nélkül a római birodalomhoz is méltónak tarthat. Röviden kifejtette, mennyivel tartozik neki a haza, az ország és a kereszténység; méltató dicséretekkel halmozta el, és biztatta a többieket, hogy kövessék Corvinus példáját; aztán az előkelőségek rótták le a tisztelet adóját. (365) Ezután hadtestével csatlakozott a királyéhoz, a katonaság nagy tetszése és örvendezése közepette előhozatta a káprázatos zsákmányt és a foglyok hosszú sorát, akiket megbilincselve vitetett maga előtt; így ment vissza Ulászló és Corvinus üdvivalgás közepette a táborba; a szerencsés eseményért hálaadó istentiszteletet tartottak, mise közben köszönetet mondtak a legkegyelmesebb Jézus Krisztus szellemének. A keresztények ezután úgy határoznak, hogy folytatják a hadjáratot. Julián pápai legátus, a szent hit iránti szeretetből zsold nélkül katonáskodó kereszties tömeg parancsnoka, lelkesen biztat

mindenkit a diadalmenet folytatására, azt mondogatja, hogy az isteni kegyelem ilyen pártfogásának birtokában a tábornak nem szabad hátravonni, hanem mindennap előbbre kell nyomulni, és vissza kell foglalni Bulgária minden közel fekvő városát.

Corvinus kémeitől már előbb tudomást szerzett arról, hogy Szófiától körülbelül háromnapi járóföldre esik Plovdiv, Trákia városa, ugyanennyire van onnan Drinápoly, és további háromnapi járásra Konstantinápoly. Csak a Haemus megmászása jelentett nehézséget, tudniillik ez hosszan és szélesen nyúlik el oldalvást azok előtt, akik Szófiából Macedóniába és Trákiába igyekeznek. Bulgária most a Cibrica folyó forrásánál kezdődik, mely folyó hajdan a triballokat elválasztotta a mysusoktól, a Haemus-hegy gerincével párhuzamosan nyúlik el délkelet-északi irányban, dél felől a macedónok és a trákok felé hajlik, északon a Duna felé térve nagyrészt Alsó-Mysiáig terjed. (370) A Haemus magas hegye, amilyen hosszan elnyúlik, a két említett régió között húzódik; bérce annyira hideg, hogy örökös hó borítja, és évente alig két hónapig tűri, hogy a pásztorok a nyarat rajta töltsék. Aki Szófiából Macedóniába vagy Trákiába megy, a Haemuson két úton kelhet át; az egyik római munkával épült, mint sokan hiszik, Traianus alatt, itt egy négyszögletes kövekből emelt hatalmas kapu látható, mely a ki- és bejárást tetszés szerint biztosítja, a másik egy kis folyónál van, amelyet a bolgárok most Zlaticának neveznek. Két útvonal kínálkozott tehát, és Corvinus hajlandó volt azon az úton menni, amelyet a király a hadjáratra kijelöl.

Így hát felszedik a tábornak, és részint erővel, részint megadás útján elfoglalják Bulgária minden városát, amelybe belebotlanak, mely dologban nem kis segítséget jelentett a keresztény vallás hasonlósága, a törökök borzasztó kegyetlensége és a közeli nyelvrokonság, mely a lakosság jóindulatának megnyerésében igen hathatós eszköznek bizonyult. A szláv nemből eredő lengyelek és bolgárok ugyanis ugyanazt a nyelvet használják, és ezért akármelyik városhoz ért a lengyel lovasság, az azonnal megadta magát. (375) Nem kevésbé derekasan viselkedtek a keresztések is mindenütt. Amikor pedig a Haemus alatt már dühöngő télben Trákia bejárataihoz érkeznek, a kémektől megtudják, hogy mindkettőt sziklák és törmelék zárja el. Az egyiket, a szűkebbet, amelyet emberkéz alkotott, otthagyják, ez az az út, amelyet hajdanán a rómaiak építettek, ezt a törökök nemcsak gerendával és szikladarabokkal töltötték tele, hanem a mélyebb helyekre éjszaka vizet is öntöttek, hogy az a téli hidegben jéggé fagyva a lovakat és ökröket megakadályozza a felkapaszkodásban. A Jézus Krisztus születésnapja előtti napon odaérkeznek a másikhoz, amely alatt a Zatica folyik, és amelyet hasonló módon zártak el. Számos alkalmatlanság merül itt fel, elsősorban az átjutás nehézsége, melyet, mint mondják, Murád török király megfontolással támasztott, minthogy Corvinustól már rengeteg vereséget szenvedett, és a két átjáró eltorlaszolása meg az ott felállított őrségek segítségével harc kockázata nélkül akarta magát megvédeni Pannónia királyával szemben. Emellett a magyar sereg minden dologban akkora segítséget szenvedett, hogy mindenki megutálta a katonáskodást, és kezdtek zendülésre gondolni. A meredek és megközelíthetetlen, csupasz hegyekben bővelkedő Haemus lejtői terméketlenek; gabonában és élelemben végszükségre jutottak; az egész sereget elgyengítette a nélkülözés, és az éhség csillapítására csak egy kis búzát meg egy kevéske húst volt szabad főzniük. (380) Ehhez járult a tomboló tél, a legelő hiánya, a fagy elviselhetetlen szigora. Mivel mindent jég borított, gyakran nem lehetett legeltetni és itatni; a hideg, az éhség meg az út fáradalmi miatt a sereg kénytelen volt visszafordulni, és szét is zúllott volna, ha nem hallgat Corvinus szüntelen biztatgatásaira. Ő ugyanis folyvást mondogatta, hogy a nehézségek nagyján már túlvannak, ami még adódik, azt szokott bátorságukkal és edzettségükkel kibírják, hiszen nem ismernek fáradtságot és nehézséget; nemsokára elérik a mindenben bővelkedő Trákia közeli határát; be kell oda nyomulniuk, mert ha hátrafordulnak, a hadjárat okozta pusztítás következtében sokkal nagyobb bajokat kell átélniük újra, mintha továbbmennének; ha áttörnek ezen a szoroson, nincs több szenvedés; csak a víg harácsolásra kell majd gondot fordítaniuk, nem szabad a siker küszöbén feladni az ügyet; hiszen nem szolgál mindig ugyanaz a kedvező szerencse, nem lehet a szellemek fanyar kedvét egykettőre megfordítani; minden eddigi eredmény kárba vész, ha nem mennek tovább, mert az ellenség nyomban visszaszerez mindent, amit elfoglaltak; fel kell égetni otthonaikat, hiszen már eddig is sok törököt megöltek, azt a párat, aki még megmaradt, kizavarják Trákiából, Macedóniából, sőt Európából. A katona, ameddig Corvinust hallgatja, erőre kap, de aztán megint eszébe jutnak a viszontagságok, amelyek körülveszik, és átkozza a vezérek meggondolatlan vakmerőségét. (385) Eközben a kémeik jelentik, hogy a törökök közelednek; a légiók gratulálnak egymásnak, amiért lehetőségük nyílik a tisztas halálra, mert sokkal szebb dolognak tartják, ha harcban pusztulnak el, mintha éhség és fagy által. A lovassággal és néhány gyalogoscsapattal előküldik Corvinust, aki, mihelyt az ellenséghez ér, könnyedén leveri és megszalasztja azt. Akik e hadjárásban részt vettek, arról tanúskodnak, hogy nyolc alkalommal ütközött meg az ellenséggel, bár nem mindig nyílt csatában és szabályos hadrendben. Mi pedig azt gondoljuk, hogy az eseményeket úgy kell elbeszélünk, ahogy Corvinus néhány katonájától hallottuk, akik megmutatták az e háborúban szerzett sebeiket. Ezekről egy kissé eltér Callimachus, korunk nagy műveltségű költője, a kitűnő író, aki Ulászló életrajzában azt mondja, hogy mielőtt seregünk elkezdett volna visszavonulni, megütközött a törökkel, és a harámbasát elfogták. De halljuk, mit mondanak a magyarok.

(390) Mivel a szoroson áthatolni és a Haemus-hegyen átkelni az odaállított török őrcsapatok miatt semmiképpen sem tudtak, és a hadsereg szenvedett a nélkülözés meg az irgalmatlan hideg miatt, elkezdtek visszavonulni a Zlaticától, nehogy belepusztuljanak a hiábavaló erőfeszítésbe. És mint ahogy jövet Corvinus meg a despota csapataival egynapi járóföldre a királyi tábor előtt haladt, úgy visszatérőben a király vonult elől a seregével, a törökök pedig megültek a hegyen, hogy az átkelést megakadályozzák. Amikor jelentették, hogy a keresztények visszavonulnak, felbátorodtak, a hegygerincen követték az ellenséget, lesve az alkalmat, hogy elégtételt vehessenek rajta, mielőtt Mysiából kivonulna. A törökök vezére a harámbasa volt, akit mások Cselebinek neveznek; ő volt az ázsiai parancsnok és fivére a basának, aki az ő királyuknál a többiek között a fő helyet foglalja el; a harámbasa Murád nővérét törvényesen feleségül vette, és a császár parancsára e háborúra az ázsiai csapatokkal átkelt Európába. Amikor királya a szorosok őrizetének parancsnokságát rábízta, nyomatékosan figyelmeztette, hogy még a legbiztosabb győzelemmel kecsegtető alkalommal se csapjon össze az ellenséggel; Murád ugyanis a maga részéről elegendő sikernek tartotta, ha az ellenséget nem engedi Trákia területére. Cselebi emlékezett erre az utasításra, követte a keresztények táborát, és a hegyek közül figyelte vonulásukat. A mieink három seregben meneteltek, a királyi tábor ment elől, Corvinus és a despota harminc mérföldnyire követte. Ezen az úton ezt a rendet tartották.

27. fejezet - Hatodik könyv

Az említett nehézségek legyőzése után a keresztény sereg visszaérkezett a Haemus-hegy egyik nyúlványához, amelyet a bolgárok most Kunovicának hívnak, a harámbasa pedig a hegygerincről leskelődve követte az ellenfél elvonulását; a katonák parancs ellenére elkezdtek elővigyázatlanul kijárogatni a táborból, olykor-olykor nekiugrottak a hegyek között lapuló törököknek, mégpedig, mintha elvesztették volna az eszüket, alkalmatlan helyeken; arra gyanakodtak, hogy az ellenség le akar csapni rájuk, ezért nem hallgattak a kapitányokra és a századosokra, akik le akarták beszélni őket a meggondolatlanságról, hanem azt mondogatták, hogy nem halnak meg bosszulatlanul, és szívesebben pusztulnak el verekedésben, mint éhen. A harcra kész és dicsvágyó harámbasát az ellen vakmerősége csatára csábította, hiszen tudta, hogy a létszámot, a helyzetet és az erőt tekintve ő van fölül, így hát nem bírta magát megtartóztatni az összecsapástól, hanem, mintha már a kezében volna a diadal, úgy gondolkodott, hogy a dicső győzelem busásan ki fogja egyenlíteni az engedetlenség bűnét, és úgy döntött, hogy mindenképpen megütközik az ellenséggel. Corvinus és a despota látja, hogy a katonák által felingerelt török mindjárt támad, és aggasztja őket a király távolléte, aki – mint mondtuk – egy napi járóföldre járt előttük. (5) Tisztában voltak azzal, hogy sem az ütközetet nem tudják elkerülni, sem a királyi légiókat előteremteni, de az elkeseredett katonákat sem képesek visszatartani a verekedéstől. Amikor tehát látják, hogy a harámbasa a hadrendbe állított sereget nyomban rájuk ereszti, nagy kelletlenül kérlelni kezdik bajtársaikat, hogy hagyják magukat rendbe szedni, ne támadjanak fejtellenül, mert ha már győzni nem lehet, legalább ne engedjenek vér nélküli diadalt az ellenségnek. A hadsort tehát hirtelen összekapják, és inkább isteni, mint emberi segítségben bízva megparancsolják, hogy induljanak az ellenségre.

A harámbasa már lebocsátja a hegyről a lovasságát, és felállítva a hadrendet megkezdi az ütközetet a mieinkkel. A két fél veszekedett dühvel csap össze, az emelkedők és völgyek között a hegy lábáig folyik a verekedés, és – mint beszélük – az első összecsapásnál sokan elesnek. A lengyel lovasság, amelyet a király nemrégiben küldött előre Corvinusszal, és amely ott maradt, hogy súlyos veszedelem esetén a segítségére legyen, meg a magyar csapatok a könnyűfegyverzetű zászlóaljakkal, melyek élén maga a despota áll, életükről lemondva úgy verekednek, mintha mást sem kívánnának forróbban a halálnál. (10) A törökök egy ideig makacsul tartották magukat, és az elejétől fogva súlyos veszteségeket szenvedtek; de amikor észrevették, hogy kétségbeesettekkel állnak szemben, elbátortalanodtak, és lassanként hátrálni kezdtek, mert úgy érezték, hogy nem emberekkel, hanem fékezhetetlen vadakkal van dolguk. A harámbasa hátul intézkedik, a fáradóknak segítséget ígér, a csüggedőket korholja, a menekülőket visszakergeti, az ingadozók bátorságát hol káromkodással, hol kérelléssel támogatja, mindenütt újjáéleszti a harcot, és mindenről körültekintően gondoskodik. Corvinus és a despota először úgy gondolják, hogy ügyük elveszett, aztán észreveszik, hogy az ellen megrendül; ők is lelkesen kiáltozzák, hogy az ellenséget már legyőzték, biztatják, kérlelik övéiket, hogy tartsák meg a rendet és a harci taktikát, ne szolgáltatassák ki magukat vaktában való csapkodással az ellenség kardjának, ragadják meg a kínáló győzelmet, legyenek tudatában annak, hogy isteni gondviselés és pártfogás alatt csatáznak. Aztán néhány gyalogoscsapatot leküldenek a hegyoldalra a bozótba, ahol alabárdjaikkal vagdalkozva, döfködve öldökölnek, és oldalról szurkálják a törökök szerteugráló lovait. Ez a csapat óriási mélységet visz végbe a lovasság között, amely szét is bomlik, és közülük az életben maradók gyorsan visszamenekülnek a hegygerincre, ahol az őrség áll; a merészebbeket, akik alászálltak a völgybe, a vértés lovasság bekeríti, és ezek csak nagy nehezen tudnak az emelkedőn visszakapaszkodni. (15) A harámbasa hátul ordibál, hol a futókat hívja vissza a csataterre, hol a fáradóknak küld segítséget, fel-fellobbantja a bátorságot meg a tüzet, megtesz mindent, ami a vitéz katonára és a derék parancsnokra, beveszi magát az ellenség sűrűjébe, kétségbeesve rohángászik ide-oda, bátorítja a rettegőket, és tartóztatja menekülő bajtársaikat. Ámde mialatt erejének végső megfeszítésével iparkodik, megcsalja őt a hórétég, melyet szilárd jégpáncélnak néz, és belezuhan egy tóba, ahonnan sem ő, sem a lova nem tud kievickélni, és egy közkatona elfogja. A többiek, akik megmenekülhettek a véres csatából, visszahúzódtak az őrség maradákhöz, mely a hegytetőn várakozott. A keresztények úttalan utakon törekednek utánuk, de a nap már lehanyatlak, az út járhatatlan, hát visszavonulót fúvatnak, és visszatérnek a táborba. A harámbasát számos előkelővel együtt elfogták; sokan elesnek a csatában, még többen menekülés közben. Azok közül, akik nem futottak a hegyek közé, kevesen maradtak meg; a folytatást Corvinus másnapra hagyja. Egyszer csak észreveszi, hogy az egyik közkatona egy tiszteletré méltó külsejű, ázsiai, azaz perzsa ruházatú ellenséget vonzol méltóságához nem illő módon, megkötözve; kéri a katonát, hogy adja el neki a foglyot. (20) Ez tízet kér, ő negyvenet fizet. Hát ennyibe került a harámbasa, Ázsia kapitánya, akit a legszorosabb rokonság fűzött a császárhoz. Corvinus sátrához vezetik, méltóságához illően őrzik, és megnyugtatják. Ezen az éjszakán véletlenül odatéved a despota, hogy a csata folytatásáról tanácskozzék; a tűz fényénél megpillantja a nemes ábrázatú, komor tekintetű foglyot, török nyelven megszólítja, mert az e nemzettel való régi szomszédság és kapcsolat következtében jól beszéli azt, és azonnal felismeri az embert. Magában sajnálkozik a sorsán, és gyászolja őt, de Corvinushoz fordul, és kéri, hogy adja el neki. Ez azt feleli, hogy neki ugyan negyven aranyába került, de bizony negyvenezernél sem többért, sem kevesebbért nem adja senkinek. A despota megígéri, hogy megad

ennyit. Addig is tartsák szépen, tisztességgel, és őrizték gondosan. Lám, a szerencse árverésre bocsátotta a harámbasát, Azsia kapitányát, hogy megmutassa az emberi sors változandó és állhatatlan voltát, és megtanítsa, hogy mindig érett megfontolással, ne pedig elhamarkodottan cselekedjünk. A lengyelek azt mondják, hogy Ulászló jelen volt az ütközetben, és ő parancsnokolt, a magyarok ellenben úgy tudják, hogy az ő zászlaja alatt, de távollétében zajlott le.

(25) Másnap virradatkor tanakodni kezdtek a meredélyen fennmaradt török őrség kiostromlásáról és az ütközet hátralevő részének befejezéséről. Ulászló úgy vélekedett, hogy úgyis kudarcot vallanak, ezért a katonák épségének megőrzése érdekében hagyják abba az egészet, és fordítsák minden erejüket a visszavonulásra, hogy az éhínséget elkerüljék. Corvinus és a despota viszont azt remélte, hogy a győzelemmel és a harámbasa elfogásával visszaszerezhetik ennek országát, ezért azt tanácsolta, hogy izzék el innen a török őrséget, tapossanak el minden szikrát, amelyből tűzvész támadhat, mert ők úgy gondolták, hogy katonáik ereje és bátorsága ellenállhatatlan. Corvinus és a despota véleménye győzött. A király is beleegyezett, mert nem akarta ellenkezésével csökkenteni a vezérek és a katonák élszántóságát; megparancsolják a katonaságnak, hogy frissítse fel magát és öltson fegyvert. A nap harmadik órájában a király fegyveres csapatai elkezdnek fölfelé kapaszkodni a hegyen, megpróbálják leküzdeni annak irtatlan meredélyét. (30) A bakkecske ügyességét kívánó szakadékok meg-megakasztják őket; Corvinust a makacs győzni akarás arra ösztökéli, hogy próbáljon meg mindent, nézegeti a hegyet, és egy lankásabb részen kellemesebb, kényelmesebb utat talál. A hegytető, amelyen az ellenség tartózkodik, egy meredély fölé nyúlik; ilyenformán az alul közeledőket nem lehet látni; Corvinusék minden fáradság nélkül feljutnak a másik hegygerincre, abban a reményben, hogy innen könnyűszerrel megtámadhatják az ellenséget. Ámde amikor kezdenek előrenyomulni, egy letört szikla helyén keletkezett szakadék útjukat állja, és sem törmelékkel feltölteni, sem áthidalni nem tudják. Az ellenséget tehát nem lehet kézitusában elűzni, ezért ostromgépekkel próbálnak támadni. Katapultákat, hajítógépeket, más efféle szerszámokat irányítanak oda, melyek roppant kődarabokat hajigálnak, törnek, zúznak, rémítenek. A török látja, hogy az ellenség egyre közelebb kerül, iszonyú sziklaeső is rontja, és igencsak megszeppen. (35) A harámbasa helyébe a múlt éjjel Ali béget állították; amikor ez látja, hogy a kövek kegyetlen becsapódásai sok embert megsebesítettek és összeroncoltak, súlyos gondba esik, mert úgy véli, hogy minden reménye odavan. A megzavarodott és már-már halálra ítélt tömeg számára mentő ötletet talál, kiadja az utasítást és a parancsot, mindenkit kioktat, hogy ha süvöltést hall, lapuljon a szirtek és a sziklák mögé, amivel a pusztulást pillanatnyilag elkerülheti, és ezzel a módszerrel felbátorítja övéit az ellenállásra. Corvinus ezalatt több csapatot elindít a meredek emelkedőn, amely az ellenséghez vezet, de mert ezeknek alulról kell verekedniük, a hely alkalmatlansága és a török ellenállás visszaveti őket. Végül kénytelen belátni, hogy az ostromgépek működtetése hiábavaló, a csúcson és a meredélyen a saját és a király embereit csak veszélyezteti, hát feladja a próbát, és az uralkodó beleegyezésével visszavonulót fúvat, a sereget visszahívja a lapályra. A király távozása újjáélesztette a törökök bátorságát, merészségét, és örömmel töltötte el őket.

Másnap, miközben dühöng a fagy, és a szükséges dolgok egyre jobban fognak, a király megint a visszavonulás gyorsításáról tanácskozik a vezérekkel és a légióparancsnokokkal, hogy még mielőtt az éhség kipusztítja a hadsereget, e terméketlen és rideg vidékről gazdagabb tájra érjenek. (40) Már Corvinus is belátta, hogy a szükség előtt meg kell hajolni, mert ez nem mindig engedi figyelembe venni a becsület követelményeit, és egyetértett a király véleményével. Mások másképp gondolkoztak, főleg a despota korholta vezértársait, hogy, miután elfogták a vezért és szinte teljesen szétverték az ellenséget, kiengedik a kezükbe kaparintott győzelmet, nem fejezik be azt a hadjáratot, amelynek végéhez közel járnak, gyávaságból és tunyaságból meghátrálnak a levett ellenség elől; emellett azt is megígérte, hogy az éhezés fejében akkora összeget fizet, amekkorát csak kérnek. Ugyanezt hajtogatta a pápai legátus is. De mert a nehézségek és bajok elviselhetetlenné fokozódtak, a katonák szívét semmiféle előnyök ígérgetésével sem tudták meglágyítani. A légiók nyíltan zúgolódtak, azt mormogták, hogy a bakák vesznek éhen, nem a vezérek meg a hadnagyok, akiknek mindenük megvan; a despota abban a reményben, hogy országát visszaszerzi, olyasmire biztatja őket, ami tűrhetetlen és elviselhetetlen; (45) őt nem érdekli, hogy a katonák és a barmok naponta hullanak; a muszájt nem lehet legyőzni; a tél végén önként visszajönnek a szent hadjáratra; addig engedni kell a dühöngő fagnak és a parancsoló éhségnek; a katonákat telelőre kell bocsátani, hogy a kimerültségtől, hidegtől, nélkülözéstől meggyötört tagjaikat ápolják és megerősítsék. Ennek következtében a király előreküldte a poggyászt, és megindult visszafelé azon az úton, amelyen korábban előrehaladt. Visszavonulását a törökök inkább menekülésnek fogták fel, a nem várt öröm visszaadta az erejüket, és úgy határoztak, hogy üldözik a vonulókat. Neki-nekirontanok a leghátsó sornak, és sűrű csipkelődésekkel háborgatják azt hol hátulról, hol oldalról; kölcsönösen okoznak is, szenvednek is veszteségeket; azt á harcmodort alkalmazzák, hogy a támadók elől kitérnek, majd a háttamaradókra, összetorlódókra megint rárohannak. Időnként úgy elállják az utat, hogy a sereg nem tud haladni; de a zsákmánnyal, az összerablott holmival terhelt poggyász sem tűrte a sietséget.

(50) Egy erdőbe értek, amelyet nem fák sűrűje árnyékol, hanem bokrok áthatolhatatlan tömege töltött be, mocsarak, pocsolyák, források tettek járhatatlanul ingoványossá, egyenetlenné, úgyhogy alig lehetett

keresztülhatolni rajta. A hátvéd, amely vértés lovasokból állt, és a sereget hátulról falként védelmezte, az erdő bejáratánál megelőzte a többieket. Ekkor a törökök könnyűlovassággal támadnak, a könnyűfegyverzetűek szembefordulnak velük, hogy feltartóztassák őket; ezek helytállnak, és az erdőben kemény csata kerekedik. Nagy lárma támad, mire az elől haladók visszafordulnak, de verekedés közben vizenyős helyre tévednek, ahol a lovasok elakadnak, és a mély mocsárból alig tudnak kivergődni. Ehhez jön még, hogy a rejtett mélyedésekben, a kanyargós ösvényeken, a talaj alattomos süppedékein a lovak fel-felbuknak; az erdei terepen kénytelenek gyalogosan harcolni; akik segítségül hátraszaladnak, meggondolatlan jószándékukban belesüllyednek a mocsaras talajba, vagy a láthatatlan vízmedrekbe. (55) A csata végén a keresztények közül körülbelül nyolcvan lovas hiányzott, akiket a legutolsó sorból elfogtak; a törökök közül százhetvenet kaptak el, akiket Corvinus azonnal kivégeztetett; a többiek elmenekültek, elszaladtak. Ebben az erdőben inkább a hely nehézségeivel kellett küzdeni, mint az ellenféllel. Mivel tehát az éhség napról napra fokozódott, a poggyász súlya és tömege meg a törökök szüntelen támadása erősen késleltette a haladást, a király és a többi főúr jónak látta, hogy a málhát összehordják közepén, és ami inkább tehertétel volt, mint nyereség, azt mindenki szeme láttára elégették, az elesett katonák és az ellenség fegyvereit elásták, a gyenge és fölösleges állatokat levágták, nehogy a nélkülözés és a bágyadtság föleméssze a sereget. A haszontalan nyűg alól felszabadult hadoszlop kényelmesebben tudott menetelni, és ezután nem kínált a támadóknak oly könnyű lehetőséget a zaklatásra és rajtaütésre.

Ulászló végre hosszú út után minden csapatával együtt megérkezett Görögfejevárra, melyet most Belgrádnak hívnak; övéi tisztességgel fogadták, néhány napig pihenéssel és bő étkezéssel gyógyíttatta, erősítette a katonákat meg a lovakat. (60) Aztán átkelt a Száván, és Corvinusszal, a despotával meg a többi előkelővel Budára ment; amikor jelentették, hogy csapataival a városhoz közeledik, a tanács utasítására a polgárság és a polgármester az összes rend és a pápi testület kíséretében elébe özőnlött, hogy visszatérő királyát méltóságához illően fogadja. A főpapok és a papok megálltak az első mérföldkőnél, a polgármester és a várnagy a többi tisztviselővel a nép élén továbbment, és találkozott a királlyal, akinek jobbján Corvinus és Julián, balján a despota haladt; őket követték a lovaskapitányok, a lófők, a vidám és büszke katonák, akik nemcsak a fejükön, hanem dárdájukon és lándzsájukon is koszorút viseltek. A találkozáskor akkora taps és éljenzés tört ki, hogy minden visszhangzott az örömujjongástól. Dagasztotta az általános vidámságot a harangzúgás és a katonák csatakiáltása. Aztán kialakult a diadalmenet. (65) A király előtt az előkelő foglyok hosszú sora haladt, legelől a harámbasa, Ázsia kapitánya, legyőzője előtt megköötözött, aki minden szemet magára vonzott; előtte vitték az ellenségtől szerzett zászlókat és a zsákmányt, amennyit haza tudtak hozni. A pápai követ és a despota között palma alakú köpönyegben Corvinus követte őt, mert ezzel fejezték ki, hogy a király után ő is megérdemelten tart diadalmenetet. Ezeket követte a keresztések szent serege, melyet két oldalról főpapok és tisztviselők fogtak közre; aztán a légiók folytatták a sort, melyek harsány vidámságát a Duna meg a környező hegyek visszhangozták. Ezt az egész fentebb leírt oszlopot a papok díszmenete előzte meg, akik szent öltözékben, ünnepélyesen lépegetve vitték maguk előtt a hazai szellemeket és isteneket, az istenségek aranyos, ezüstös képmásait; hálaadó szent himnuszokat zengtek a mindenható, jóságos Jézus Krisztusnak és az isteni anyának, Pannónia patrónájának; (70) jobbról és balról mindenféle népség verte kiáltásával az eget, ahogy versengve éltette Ulászlót és Corvinust. Amikor pedig a városkapuhoz érkeztek, a mélyen vallásos Ulászló király, tudván, hogy a győzelemnek isten a szerzője, leszállt a lóról, gyalog ment be örvendezve a városba, és a győzelmi menettel mindenekelőtt az isteni anya bazilikáját kereste föl. Miután minden oltárnál istentiszteletet tartottak, a király hálát adott mindenható védelmezőjének és az összes istennek, elhelyezte a templomban az ellenséges zászlókat meg a fegyverzsákmányt, és alul egy táblát függesztett ki, amelyen beszámolt a győzelemről, amelyet a mennyei kegyelem a törökök felett adott. Az istentisztelet után a várba mentek, a király Corvinust érdemei szerint nyilvánosan megdicsérte, hiszen az egész siker az ő virtusának és bölcsességének volt köszönhető. Érdeme szerint megdicsérte a többi főurat és kapitányt is; aztán utasította őket, hogy mindegyikük sorban függeszse ki feliratos címerét ugyanazon bazilikában a főoltárnál, hogy így a mostani diadalnak megadják a méltó dicsőséget, mely táblák napjainkig ott láthatók. (75) A diadalmenet még nagyszerűbb látványt nyújtott volna, ha bemutathatják azt a zsákmányt is, amelyet szükségből kénytelenek voltak eladni és elégetni.

A király és Corvinus diadala után, melynek híre napok alatt egész Európát bejárta, a keresztény fejedelmek bátorsága, mely a török sikerek miatt megrendült, annyira felgerjedt, hogy úgy érezték, Ulászló uralkodása és Corvinus élete folyamán nem kell félniük e vad nemzet kegyetlenségétől, ha háborút indítana. Jöttek tehát mindenhonnan az üdvözlő és buzdító küldöttségek. Elsőként Eugén pápa küldött követeket Pannóniába, meg a velencések, a genovaiak, Fülöp burgund herceg, hogy miután e fényes és üdvös győzelemhez gratuláltak a királynak és Corvinus Jánosnak, biztassák és kérjék őket a törökök elleni háború folytatására, ígérjenek pénzt és segítséget, ajánljanak emellé erős hajóhadat a Dardanellákhoz, mely az ázsiai csapatok átkelését megakadályozza, hogy azok a törökök, akik a Corvinustól elszenvedett sok csapás után Európában még megmaradtak, könnyen megsemmisíthetők legyenek. Fényes küldöttség érkezett Palaeologus Jánostól, a görögök császárától is, akinek birodalmát a török erő annyira tönkerezta, hogy számos tartományának

elvezítése után alig maradt valamije Trákiában és Görögországban; ő az üdvözlet átadása után kéri a királyt és a tanácsot, hogy mielőbb folytassa ezt az üdvös és kegyes háborút. Rámutat az alkalom nagyszerű voltára, hiszen – mint mondja – a török dolga Ázsiában is, Európában is rosszul áll; innen a magyarok, onnan roppant hatalmú fejedelmek szorongatják kegyetlenül; (80) hozzátesz ehhez egy csodát, azt tudniillik, hogy azon a napon, amelyen a harámbasa fogságba esett, Konstantinápolyban a macedóniai kapunál egy lovon ülő, fehér ruhás ifjat láttak, aki az örömhírral körbevágatott, jelentette a törökök vereségét, és hadjáratra biztatott a bőszenemzet kipusztítása végett. Utoljára megígéri, hogy ha Ulászló folytatja a háborút, tavasszal a görög császár Trákiából erős csapatokkal jön. Mindehhez járult Julián állhatatos ösztökélése és a despota könnyes rimázkodása, aki Corvinust meg a többi főurat nap mint nap környékezte, ölelgette a király térdét, és szüntelenül azon iparkodott, fáradozott, buzgólkodott, hogy a hadjáratra rábeszélje őket. A lengyelek követei hevesen ellenezték ezt, és az üdvözlet átadása után igyekeztek a királyt visszatartani a külső hadakozástól, amíg a belsőt le nem csendesíti; azt mondták, hogy távollétében az előkelők nem törődnek a közjával, csak a magukéra gondolnak, kényük és becsvágyuk szerint intéznek mindent, a nemtörődomség és a hanyagság következtében teljes a pusztulás; ebből a tatárok akkora bátorságot merítettek, hogy Oroszország és Podolia nagy részét elpusztították; a szomszédok jogos háború örve alatt rabolnak; Boleszláv, Oppeln fejedelme, kedvére grasszál, Kázmér Litvániából Mazovia ellen támadást indított; ha tehát nem jön haza, hogy Lengyelországot megbékéltesse, az rövidesen elpusztul.

(85) Ulászló minden követségnek megköszönte jókívánságait, megdicsérte a vallás és az igaz hit iránti buzgalmukat, majd azt válaszolta, hogy hamarosan országgyűlést tart, és ott határoznak majd a háború folytatásáról, mindazáltal igyekszik, hogy a hatalmasságok kéréseinek tehetsége szerint eleget tegyen. Másnap elbocsátották az összes követet, és Budán országgyűlést tartottak, amelyre nemcsak a magyarokat hívták meg, hanem királyi oltalomlevéllel a Magyarországon tartózkodó cseheket is, elsősorban vezetőjüket, Giskrát. Julián ugyan tiltakozott amiatt, hogy a szent hadjáratról a csehek jelenlétében tárgyaljanak, de Frank bán ellentmondott neki, mire mégis megengedték, hogy eljőjenek és jelen legyenek. A gyűlés megnyitása után először a belső háború befejezéséről kezdtek tanácskozni, de mert ez nem sikerült, két évre meghosszabbították a fegyverszünetet, mégpedig azzal a feltétellel, hogy a foglyokat mindkét fél bocsássa el, kik azonban, ha a béke nem jön létre, a fegyverszünet lejártával térjenek vissza a fogságba. Miután így két esztendőre megszabadultak a benti veszedelem félelmétől, rátértek a külsőre. Julián és a despota hathatósan érvelt az új törökellenes hadjárat megindítása mellett, és könnyen rávette a győzteseket, így hát határozatba ment, hogy az alkalmas lebonyolítás érdekében a tartománybeliekre és a lakosságra rendkívüli adót vetnek ki, a szent zsold kezelésére pedig számvevőket választottak. A felkészülés gondját Corvinusra bízta. (90) Ulászló az országgyűlési határozatokról tudósította a keresztény világ összes érintett fejedelmét, hogy az előkészületeket idejekorán megtehessek. Részt vett a diétán Pongrác, aki Szent Miklósról kapta a vezetéknévét, a magyarországi lengyel pártnak azon időben állhatatos híve. A nemesség, megsértve a gyűlés szentséges szabadságát, az általános gyűlöletről vezetve rárohant, elfogta és bilincsbbe verte. Hasonló jogsértéssel büntették társait is. Azt mondják, e haragnak az volt az oka, hogy szüntelen rablásaival veszélyeztette azt a területet, amelyet a Vág öntöz; ezzel hívta ki maga és társai ellen az általános ellenszenvet, mely a közösség becsületének méltóságát is megsértette. Giskrával sem bántak volna szelídebben, ha a király segítségével és könyörületéből odarendelt lengyel csapat a hátsó ajtón ki nem csempészi, majd álrühába bújtatva azonnal el nem viszi Győrbe, miért is aztán Ulászlót élete megmentőjének és megtartójának nevezte mindig. (95) A királyt ugyan nagyon nyugtalanították a pannóniai ügyek és a jövődjéről a hadjárat, de atyai országának hanyattatása is erősen aggasztotta. Eszébe járt főnemeseinek széthúzása és vetélkedése, a tatár betörés, az államügyek elhanyagoltsága, a háború, melyet testvére, Kázmér, a hamaxobiusokkal fog viselni. Gyakran gondolt arra, hogy hazamegy, megbékélteti az országot, megfelelőképpen határoz fivérével a kormányzatról, mialatt itt összeszedhetik mindazt, ami a török háborúhoz szükséges, és behajthatják az e célra kirótt adót. De Julián és a despota állhatatos könyörgése és figyelmeztetése visszatartotta, ezért követeket küldött lengyeléihez, akik e súlyos helyzetben kimentsék őt. A pannonokat is nagy aggodalom szállta meg, hogy a király hazamegy Lengyelországba, vagy hogy az anyja és a rokonai iránti jámbor szeretet eltéríti háborús szándékától.

(100) A tavasz előrehaladtával Ulászló és Corvinus követek útján figyelmeztetett minden fejedelmet, aki ez üdvös expedícióra hajóhadat, segédcsapatot vagy pénzt ígért, hogy ígétét mihamar váltsa be; elsősorban a konstantinápolyi császárt, hogy mihelyt meghallja, hogy ő seregével Trákia vagy Macedónia határához érkezett, azonnal teremjen ott maga is segédcsapataival; aztán Eugén főpapot, a velenceieket, a genovaiakat és a többi szövetségest, aki önként vállalkozott flottaállításra, hogy indítsa azt a Dardanellákhoz; azok serényen meg is tették ezt. A Gaetánál fölszerelt, hetven három-evezősorosból álló hajóhad élére a firenzei patríciuscsaládból származó, tehetséggel és bátorsággal áldott Ferenc Albert bíborost állították. Ő azon nyomban a Dardanellákhoz hajózott, elfoglalta a kikötőt meg a partot, hogy a töröknek ne lehessen Ázsiából segítséget küldeni. (105) A háború megindítására kiszemelt alkalmat még kedvezőbbé tette az a remek hír, hogy Karmán hercege hatalmas

hadsereggel siet Pontusba és Bithyniába, hogy az Európa meghódítására készülő törököktől elragadjon Kis-Ázsiát.

Ez a jó hír még jobban feltűzölte a keresztények harci kedvét, mert megértették, hogy nemcsak az európaiakkal kötöttek erős szövetséget e háborúra, hanem várakozásukon felül az ázsiaiaktól is segítséget kaptak. Murád pedig a Karmannal küszöbön álló háború hírére úgy elcsüggedt, hogy kénytelen volt inkább, ha lehet, békére és nem háborúra gondolni. Felidézte magában, hogy hányszor szenvedett vereséget az Ulászló vezérlete és zászlaja alatt Corvinus által vezetett magyaroktól és lengyelektől, mérlegelte Kerman erejét, és kételkedni kezdett mind az európai, mind az ázsiai győzelemben. Hozzájárult ehhez az itáliaiak és a burgundok egységes támogatása, amely szárazon és vízen igen hathatósan látszott. (110) Ebben a helyzetben, amelyben Európa és Ázsia nem csekély része egyidejűleg összefogott ellene, nem tud hasznosabbat kitalálni, mint ha a békére gondol, amelyet a birodalom terjesztésére áhítozva mindeddig visszautasított. Úgy véli, hogy a despotával kell erről tárgyalnia, akit gyermekei fogsága és országa elvétele miatt a legádázabb ellenségének ismer, így hát titokban követeket küld hozzá, hogy azok a legnagyobb óvatossággal tárgyaljanak vele a békéről, ki ne derüljön, hogy ő kívánja azt. Először csak a harámbasa kiváltásáról beszéljessenek, ígérjék meg, hogy viszonzásként visszakapja a fiait és Mysiát; aztán tapogatózva térjenek rá a békekötésre, mintha királyuk utasítása nélkül tennék. A despota, aki a törökök cselvetéseit súlyos veszedelmek árán tanulta ki, eleinte él a gyanúperrel, aztán rájön, hogy a maga hasznáról tárgyal, és kezd odafigyelni ezek szavaira, majd úgy látja, hogy a dolog a magyaroknak is a javukra szolgál; közli az ügyet Corvinnal. Ő is mérlegeli a háború veszedelmeit, a magyarok és a lengyelek bajait, hiszen egyformán szenvednek a belső széthúzástól, mindkettőjük ellensége a nagy hatalmú és tekintélyű Frigyes, ezért úgy vélekedik, hogy a békét nem szabad visszautasítani. (115) Majd amikor a despota ismerteti az összes feltételt, amelyet őszintének tart, még jobban megerősödik a békekötés gondolatában. Az is tetszik neki, amit a despota mond, aki tudniillik megígéri, hogy ha az ő közreműködésével jön létre a béke, neki adja a harámbasáért a törököktől járó negyvenezer aranyat, és ha az országát visszakapta, azt a néhány várost is, amelyet Zsigmond császártól Magyarországon adományul nyert.

Amikor Murád a despotától megtudta, hogy Corvinus, akitől Európában egyedül félt, hajlik a békekötésre, június idusán követeket küldött hozzá Szegedre, hogy ott minden tekintetben egyezzenek meg a békéről. Corvinus azonnal üzent Ulászló királynak, hogy ugyanazon a napon, amelyen a török tárgyaló követség megérkezik, jelenjen meg ugyanott fegyveres sereggel, mintha a hadjárat már elindult volna, hogy így kedvezőbb békefeltételeket csikarhassanak ki. Minden pontról tudósította a királyt, aki úgy ítélte meg, hogy azok mind az országnak, mind a körülményeknek megfelelnek, főleg a veszélyben levő Lengyel- és Magyarország biztonságának, ezért örömmel vette a békekötés hírért; a kitűzött napon szépszámmú sereggel megjelent. (120) Szegeden bebocsátották a törökök követeit, és néhány napon át hevesen vitakoztak a békéről, mert a török konokul meg akarta tartani Bulgáriát és a szerbiai ezüstmányakat, Ulászló viszont mindezt vissza akarta adni törvényes uraik kezére. Végül úgy egyeztek meg, hogy Bulgária maradjon a töröké, a többi viszont, amit Mysiában elfoglalt, szálljon vissza a korábbi birtokosokra; ezenkívül mindkét fél visszaadja a foglyokat, elsősorban a despota fiait, majd kitűzték a mezővárosok, a városok, a foglyok átadásának a napját. Megkötötték a békét tíz esztendőre, mégpedig Juliánnak, az apostoli szenátus legátusának a jelenlétében, aki ugyan kelleetlenül fogadta ezt, de semmi sem jutott az eszébe, amivel elutasíthatta volna; jövőre eseményeknél nehéz előre látni a biztos hasznot; erősen nyugtalankodott, mert főleg az ő levelei nyomán kötöttek Itáliában szilárd szövetséget, és szereltek föl tekintélyes hajóhadat; most azt látta, hogy ez a béke az egész vállalkozást megghiúsítja, ő pedig kénytelen lemondani a fényes győzelem és a halhatatlanság reményéről. (125) Ellenben a magyarokat, a mysusokat és a dákokat hallatlan öröm töltötte el, mert látták, hogy önként adják nekik, amit rengeteg vér nélkül nem tudtak volna visszaszerezni. Minden ügyet elintézve, a béke szentesítésének mikéntjéről kezdenek tárgyalni. A törökök az oltáriszentségre követelnek esküt a királytól; Sanoki Gergely ingerülten tiltakozik, hogy a szent titkokat, amelyeket csak a legtisztább hittel szabad fölvenni, a hitleneknek kiszolgáltassák. Végre a két fél abban állapodik meg, hogy a mieink az evangéliumra, azok a Koránra esküdjének. Két nyelven, de ugyanazon tartalommal leírják a békepontokat, és mindketten a legszentebb esküvéssel megerősítik, hogy azokat egymással szemben mindenkor sértetlenül megtartják.

Amikor a béke már létrejött, és a törökök elutaztak, hogy a megegyezés szerint teljesítsék az ígéreteket, kézbesítették Ferenc firenzei bíboros levelét, aki a Dardanelláknál a latin flotta parancsnoka volt, és ebben jelentette, hogy Murád, Európát szinte kiürítve, minden csapatával átkelt Ázsiába Karmán ellen; itt van tehát a pompás alkalom, hogy könnyűszerrel visszafoglalják, amit Európában elvesztettek. Nyomatékosan intette és figyelmeztette őket, hogy seregükkel mielőbb igyekezzenek Macedóniába és Trákiába; ő idejében ott lesz a Dardanellák bejáratánál, és megegyezés szerint végrehajtja, amit ígért, játszva megakadályozza, hogy a törökök visszajöjjenek. (130) Megérkeztek a konstantinápolyi császár futárai is, akik tolmácsolták sürgető kérését, hogy a törökök távollétében siessenek az expedícióval, mert ennél kedvezőbb alkalom sohasem lesz arra, hogy megmentsék Európát az undok fajzat uralmától, egyúttal megüzente, hogy a török békeajánlatát visszautasította. Végül nyomatékosan kérte, hogy el ne fogadja a király a hitszegő nemzet valamiféle békeajánlatát, ne hagyja őt

elpusztulni a törökök kedvéért. Mindkét levelet felolvasták a tanácsban, mire a királyt és az összes főnemest olyan büntudat töltötte el, hogy jobban nem bánkódhattak, nem szégyenkezhettek volna. Belátták, hogy a törökkel a szövetségesek tudtán kívül és ellenükre kötött béke lerombolta halhatatlanságuk már megvetett alapjait, megcsalta a várakozást, amelyet a keresztény közösségben maguk iránt keltek. Eszükbe jutott, hogy régebben a szent hit védnökeinek, a vallás bajnokainak, Krisztus megbosszulóinak, a hívő nemzetek felszabadítóinak nevezték őket, most azonban azt fogják róluk tartani, hogy megsértették a társadalmi szerződést, megfélemlítettek latin és görög szövetségeseikről, megvetik a halhatatlanságot, és csak a maguk hasznával törődnek. Julián azon nyomban a büntudattól marcangolt lelkekhez fordul:

(135) Ha, főurak, közületek valaki talán csodálkoznék azon – mondja –, hogy békebontásról és hitszegésről akarok beszélni, először is tudja meg, hogy ma nem másról fogok veletek tárgyalni, mint a szövetség megtartásáról, és veletek egy büntudat gyötör; büntudatot mondtam, nem bosszúságot. Mivel mindazt, ami ellenem és a ti elhatározásokkal szemben történt, én mint valami páholyból szemléltem, ezért követi hivatalomnál és keresztényi hitemnél fogva kénytelen vagyok veletek együtt érezni a lelkiismeretfurdalást, leginkább azért, mert a mai napon közös becsületünk és tisztességünk forog kockán; ha nem igyekszünk közös akaratral és szokott becsületességünkkel orvosolni ezt, jaj, nagyon is félsz, hogy e hallatlan gyalázat miatt nektek is távoznok kell a Pannóniákból, nekem is vissza kell térnem Rómába, ahol a terhelő bizonyítékokat mérlegre teszik. Fontoljátok meg, milyen sanyarú helyzetbe hozott minket az elhamarkodott döntés; úgy kötöttünk békét a hitetlen törökkel, hogy a hívőknek adott szent esküvésünket megszegtek, és megtörtük a pápával meg a szövetséges fejedelmekkel korábban kötött legszentebb szerződést; és kinek a hasznára, kérem, kinek? Talán azért, hogy a földig rombolt Mysiát visszaszerezzük? Bizony, gyengécske és veszedelmes haszon ez, amely rövid időn belül elenyészhet, és eltörli, megsemmisíti a többi jót, ami állandó és tetemesen nagyobb lett volna. (140) Hát lehet-e valami ostobább és meggondolatlanabb, mint ha a döntésnél csak a magánérdeket vesszük figyelembe, és nem törődünk sem a közössel, sem a tisztességgel, sem a szenttel? Én, Julián, a pápa és a latin szövetség követe, a füstbe ment ígéret, a megszegett eskü, a felrúgott szövetség szerzője és kezdeményezője, nem azt kérdezem ma tőletek, nagyurak, hogy mivel kell viszonznotok a török hitelenségét, hanem tulajdon lelkiismeretetek elé idézlek benneteket, nem az isten és nem más, hanem önmagatok bírósága előtt vádolkok titeket, ha el tudjátok viselni őszinte szavaimat. Feleljetek nekem, főurak, miután hat hónapig oly sok csatát vívtatok sikeresen Mysiában és Trákia határain a törökökkel, és aztán örvendezve visszatértetek Pannóniába, vajon nem fogadtátok-e szinte egész Itáliából és a görögök császárától a legfényesebb követségeket, az üdvözléseket a szerencsés győzelemért és a biztatást a háború folytatására? Fogadtuk. Vajon kötöttetek-e önként, jelenlétemben és kezdeményezésemre szent szövetséget az itáliaiakkal és a görögökkel, hogy ezek Trákiából segédsapataikkal vonuljanak fel, azok tekintélyes hajóhadat küldjenek a Dardanellákra? Kötöttünk. Ha kötöttetek, miért szegtétek meg, és miért egyeztetek meg másképp a törökkel? Milyen jögon tudjátok ezt megtartani, még ha megkötöttetek is? (145) Ha tehát az elmúlt esztendőben szövetségre léptetek a pápával, aki az isten képét viseli a földön, ha emberek vagytok és eszetenél vagytok, ha keresztények vagytok, a második szövetséget mindenestől fel kell bontanotok, hogy meg ne sértsétek az elsőt, az istenit. Ha másképp cselekedtek, félek, ahogy Júdás Krisztust, úgy ti a helytartóját áruljátok el, és meg fogjátok tapasztalni, hogy a mindenható, aki mindeddig kegyes és jóindulatú volt hozzátok, ezután az ellenségetek lesz. És most kérlek, mondjátok meg, mit választok a konstantinápolyi császárnak, aki a megegyezés értelmében máris táborba szállt, és e kitűnő alkalommal a ti seregeteket várja, mit a legfőbb papnak, a velencéseknek meg a genovaiaknak, akik a megállapodás szerint felszerelték a flottájukat, mit a burgundoknak, akik hitbuzgalmukban a tenger veszélyeit leküzdve partjaiktól messze, a Dardanellákon hajóznak? Kérlek, találjátok ki valami mentséget, ha tudtok, valami ürügyet, hogy ne tűnjünk föl egészen idegennek a mieink szemében. Adjátok elő, ha kiástatok valami mélyen járó ötletet! Ti is megígértétek, hogy amint lehet, ott lesztek a csatatéren; katonáink most eltöltik a tavaszt, a nyarat, és e veszedelmes tunyaság és gondatlanság közben elillan a pompás és kihasználható alkalom. (150) Ó, iszonyú lelki vakság, ó, vaskos lomhaság, ó, keresztényekre vészt hozó átkos szövetség! Engem vádolna valaki, hogy miért türtem ezt a többiekkel együtt? Ott voltam, bevallom, de amennyire tőlem telt, tiltakoztam, hogy ez ne történjék meg, ellenkeztem, és következetesen kárhoztattam, mint ezt közületek is sokan tanúsíthatják, akik itt vagytok; elnyomott Corvinus okossága és tekintélye, a despota iránti szánakozás, nehogy úgy lássék, mintha az én beavatkozásom miatt nélkülöznék ez a szerencsétlen továbbra is országát és fiait, és hogy senki se mondjon javatok megkárosítójának, ellenségének, engedtem, szomorúan és kelleetlenül, jól tudva, hogy ennek következtében a keresztény társadalom tönkremegy, a dicsőség és halhatatlanság reménye szertefoszlik, és minket mindnyájunkat az isteni és emberi szövetség megbontóinak, hitszegőknek, a keresztény nemzet árulóinak fognak tartani, ha meg nem sértelek benneteket. Ezért nem lesz aljasságotoknál és bűnötöknel súlyosabb és nyomorultabb, ha le nem mossuk magunkról ezt a gyalázatot, mielőtt hitszegésünk híre országvilágra terjed. Ha meg akarjuk tenni, megtehetjük könnyen, jogosan és feddhetetlenül; Mysia visszaszerzése és a foglyok visszaadása után nincs más teendőnk, főurak, mint újraszervezni a hadsereget, előkészíteni, ami a hadakozáshoz szükséges, betartani a keresztényekkel korábban kötött szerződést és kijelenteni, hogy a latinokkal és görögökkel történt szövetségkötés után Ulászló királynak nem volt joga békét kötni a partnerek

tudta nélkül, hiszen a közös háború az ő nevükben folyik, és pláne nem volt joga a keresztény hit ellenségeivel; amiben a törökökkel megállapodott, az érvénytelen, és az első szerződés áll. (155) Van-e az emberi dolgoknak oly igaztalan bírása, aki ne tudná könnyen eldönteni, hogy a kereszténynek vagy a töröknek, a hívőnek vagy a hitetlennek adott szót kell-e inkább megtartani? A pogány ellenséggel szemben minden fogás, erő, csapda jogos, a cselet csel hiúsítja meg, az ármányt ármány semlegesíti. A török a kezdet kezdetén csalással jött át Európába, csalással foglalta el lépésről lépésre országát, soha senkinek sem tartotta meg a szavát, inkább ravaszkodással, mint fegyverrel jutott a csúcsra, ti viszont olyan vakok lennétek, hogy azt hiszitek, inkább a hűséget, törvényt nem ismerő török iránt kell megtartanotok az eskütöket, mint a hívő keresztények és főleg a szentséges pápa előtt? A legnagyobb tetteket ravaszság és megfontolás szüli; őseink, a rómaiak, szövetségeseikkel szemben mindig tisztességgel és szentül megtartották esküjüket, de a hitszegőket hasonló módon játszották ki. Caesar úgy vélekedett, hogy a hatalom érdekében néha meg szabad sérteni a törvényt, Fülöp, Ázsia leigázójának szülője és mestere, uralomvágyában gyakran élt fortéllyal és rafinált csellel. Mégsem nevezik őket árulóknak. (160) A közjó érdekében néha meg szabad szegni az egyezményt, és a hitszegőkkel szemben nem kell megőrizni a hitet. A bűnös eskü visszavonása jogszerű, különösen, ha úgy ítéltetik, hogy az a méltányosság, a tisztesség és a jó ellen irányul. Diomedesnek, aki felajánlotta a halhatatlan isteneknek azt, akivel hazája földjén elsőként találkozik, vajon szabad volt-e fogadalma és esküje szerint megölni szembejövő fiát? Úgy-e, hogy nem. Mindenki egyetért abban, hogy a jogos és igaz esküt szentül meg kell tartani; annak azonban, amely nemcsak az egyénre, hanem a közösségre is pusztulást hoz, semmisnek és érvénytelennek kell lennie. Mindezért kérek titeket, könnyezve kérek, főurak, és elsősorban téged, nemes király, hogy még mielőtt hitszegésünknek híre terjed, mondjatok le arról, hogy megháborítsátok a keresztény társadalom érdekében a szentséges atyának és a többieknek adott ígéretet. Őrizzétek meg hűséggel és szentül a latinokkal és a görögökkel kötött szövetséget, társaitok példájára a megegyezés szerint csatlakozzatok a hadjárathoz, őrizzétek meg a halhatatlanság és dicsőség már lerakott alapjait, szabadítsátok fel a török szolgasággal elnyomott tartományokat, váltsátok be a belétek fektetett reményt, ne csaljátok meg a nemzetek várakozását, mert ennél semmi sem volna gyalázatosabb. (165) A törökkel kötött paktumot egyáltalán nem kell tisztelnetek; nektek a pápával és a keresztényekkel kötött egyezmény megsértését kell gyaláznak és utálatnak tartanotok; gondoljatok az istenre, aki – ha másképp jártok el – nem részesít mennyei jószágából, és a hitszegésért rettenetes bosszút áll rajtatok, higgyétek el, hogy nincs kedvesebb a jóságos és mindenható Krisztus szemében, és semmi sem lehet dicsőbb számotokra, mint ha a török által elfoglalt tartományokat felszabadítjátok a minden égi és földi törvényen kívül álló fenevad rabsága alól. Ne szalasszátok el ez egyedülállóan alkalmas lehetőséget, amelynél kedvezőbb soha többé nem kínálkozik. Kerman támadása kivonta a törököket Európából, visszatérésüket a pápai hajóhad a Dardanelláknál megakadályozza, egyszerűen csak föl kell keresnetek, be kell járatok Trákiát, Macedóniát, Görögországot, Epirust. Egy szál ellenségetek sincsen ott. Ezért hát, az istenre kérek, őrizzétek meg a pápai szövetséget, indítsátok el boldog és áldott hadatokat Macedóniába és Trákiába, ahogy társaitokkal megegyeztetek.

Julián szónoklata után valamennyien felkiáltottak, hogy a törökkel kötött békét érvényteleníteni kell; semmiképpen sem szabad megsérteni a keresztény fejedelmekkel fennálló szövetséget, hiszen ők maguk kértek azoktól segítséget; inkább viseljék el a legrosszabbat is, mint hogy megszegjék az ígéretet, és bár a török háború mindenféle haszon biztos reményével kecsegtet, mégis, ha a dolog balul ütne ki, sokkal jobb lesz meghalni a keresztény vallásért, teljesítve a fölkellett várakozást, megtartva a hitet, mint gyalázatos és aljas életet élni. Így tehát a tanács határozata alapján a király döntése érvényteleníti és hatálytalanítja a törökökkel kötött békét, bizony, mondom, előrevetve a baj árnyékát, mert a szellemek, akik a béke és az eskü érvényességét őrzik, nem engedhették, hogy ez a szószegők pusztulása nélkül történjék. (170) Sem Corvinus, sem a despota nem lépett közbe, az egyiknek győzelem esetére Bulgária királyságát ígérték oda oklevélben, a másikat megpuhította az öröm, hogy verekedhet. Ezalatt a törökök küldöttei, mit sem sejtve az esküszegésről, a megállapodás szellemében teljesítették az ígéreteiket; a városokból, amelyeket Mysiában és Szerbiában tartottak, kivonták az öröket, és visszaadták azokat korábbi birtokosaiknak, a harámbasáért, akit magukkal vittek, kifizették Corvinusnak a negyvenezer aranyat, a despotának visszaadták Rácországot, gyermekeit meg a többi foglyot. Ulászló a törökökkel kötött szerződés felbontásáról tudósító határozatot haladéktalanul megküldte a konstantinápolyi császárnak és Ferenc bíborosnak, a latin flotta parancsnokának, nehogy azok felhagyjanak vállalkozásukkal. A lengyelek igen rossz néven vették a békebontást, mert azt remélték, hogy a király hazalátogat Lengyelországba, és most, e szép remény elpárologván, nem kételkedtek abban, hogy a litvánok és a hamaxobiusok miatt rövidesen súlyos háború tör ki Kázmér és Boleszláv között.

A király követek útján nyugtatgatta a lengyeleket, majd Julián ösztökélésére október tizenegyedik kalendáján Szegedről elindult a táborral, valamivel kisebb sereggel, mint tavaly, mert a török béke hallatára a keresztiesek tekintélyes csapata eltávozott; ugyanezen okból a polyákok és az oláhok közül is sokan hazamentek. (175) Amikor a magyarok Orsovához érkeztek, a november nonaeja előtti napon átkeltek a Dunán; miután pedig Bulgáriába értek, először elmentek Florentinbe, majd a Duna-parton fekvő Bodonyba. Elhaladtak jó néhány török kisváros és őrhely mellett, de ellenségeskedésre sehol sem került sor, így a legrövidebb időt sem

pocsékolták el. A király úgy határozott, hogy nem bocsátkozik csatába, ha a szükség nem kényszeríti rá, mindaddig, amíg a Dardanelláknál nem egyesíti seregét a latin hajóhaddal és a görögök segélycsapataival. Gallipoli felé két út kínálkozott, az egyik sík és rövidebb Trákia szélső, Macedóniával érintkező részén, a Rodope és a Bistonia-mocsár között; ha ezt az utat választja, egyenesen át kellett volna vágnia a Haemuson, és az emelkedők meg a szorosok miatt kénytelen lett volna hátrahagyni a szekereket; a másik napkelet felé vezetett a Fekete-tengerhez, majd annak mentén Trákiát átszelve délre kanyarodó vonalban Gallipolihoz; (180) ez ugyan sokkal hosszabb volt és több helyen göröngyös, mégsem annyira nehéz, hogy a szekerezést lehetetlenné tegye. Ulászló ezt választotta, hogy ne veszítse el a szekereket, amelyek gyűrűje a török támadást teljesen kivédhette. Megérkeztek Nikápolyhoz, a bolgárok metropolisához, melynek egyik felét a Duna mossa, másik a hegyre szökik fel; az a hír járta, hogy a környékeliek a háborútól való félelmükben ezen a hegyen hordták össze a kincseiket, és a sereg nem bírta megtartóztatni magát a város ostromától; az első roham a külváros ellen irányult, amelyet rögtön elpusztítottak; de amikor a derekasan védelt falakhoz jutottak, felhagytak a támadással. A katonák és az állatok megpihentetése végett a tábor három vagy négy napot időzött itt; a vidék gazdagsága minden nélkülözésnek végét vetette, és pótolta mindent, ami a hadjárathoz szükséges volt, tudniillik hátravolt még a nehezebb és göröngyösebb útszakasz, ráadásul a sűrű török őrállások miatt sokkal veszedelmesebb is. Itt a király seregszemlét tartott.

(185) Mielőtt a tábor továbbindult volna, Ulászló elé járult Drakula, a hegyi Oláhország fejedelme, tisztán látó és józan gondolkodású férfiú, aki minden háborúban rendkívül bátor hadvezérnek bizonyult; lelki nagysággal és okossággal, valamint katonáinak kiemelkedő bátorságával ezek csekély száma ellenére minden számíttással szemben, külső segítség nélkül hosszú ideje feltartóztatta a török támadásokat, amelyeket a keresztények mindahány is alig tudott elviselni, és az örökös csatározások akkora veszteségeket okoztak a tartománybelieknek, hogy alig maradt valaki, aki a földet megművelje. Nem akart török rabságba esni, de ereje nagyon fogytán volt, ezért úgy szaladt ehhez a hadi vállalkozáshoz, mint az azonnali üdvösséghez. Megnézte a király hadseregét, megütközött annak csekély létszámán, és azonnal könyörögni kezdett neki meg a többi nagyrnak, hogy ne menjenek tovább, forduljanak vissza, mert ő a maga súlyos kárán meglehetősen kitalasztalta a török erejét, és tudja, hogy az sokkal népesebb szolgálhaddal szokott vadászatra kilovagolni, mint amekkora ez a magyar katonaság. Hozzátette azt is, hogy küszöbön a kegyetlen tél, amelyen nem tudnak úrrá lenni; ezeket a légiókat őrizze meg legközelebbre, és keressen azonközben tekintélyes külföldi segítséget. (190) Drakula szavait néhányan rosszra magyarázták, úgy gondolva, hogy összeszúrta a levelet a törökkel, és ezért benső meggyőződése ellenére beszél így. Ámde a tények bebizonyították, hogy Drakula egy szót sem mondott, ami ne lett volna igazság és hasznos tanács. Mivel azonban a király mögött ott állt a végzet, Julián pedig nap mint nap sürgette a haladást, Drakula tanácsát megköszönték, és eleresztették a fülük mellett, ő pedig, miután látta, hogy a királyt nem tudja eltéríteni útjától, segítségképpen elküldte vele a fiát négyezer gyors lovassal, továbbá két derék, a helyszínt jól ismerő ifjút, és eltávozott, átadva ajándékba két villámgyors harci mént, hogy ha véletlenül valami baj történné, amitől isten mentse, minden veszedelemből könnyen kimenthesse magát. Drakula félelmét egy bolgár jósnő is növelte, akit Szumla faluban megkérdezett a háború kimeneteléről, mire az azt felelte, hogy Ulászló király szerencsétlenül fog harcolni Várnánál, de aztán a megvert sereg maradványai sikeresen küzdenek a törökkel. Fiát, mielőtt elbocsátotta volna, nyomatékosan figyelmeztette, hogy ha a csata vereségre fordul, ne rugódozzék a balszerencse ellen, hanem őrizze meg magát jobb időkre.

(195) A király ezután Trákiába vette az útját, elért a Kamcsija folyóhoz, amely a Haemus-hegyből ered, és Nesebar meg Várna között folyik a Fekete-tengerbe, itt egy csomó folyami sajkát találtak, melyeket fölégettek; azt hitték, hogy ez egy flotta, melyet a török azért ácsoltatott, hogy a Fekete-tenger elhagyatott partvidékén a Duna torkolatához hajózzék, aztán megrakja katonával, fellopóddzék a Dunán, és megtámadja a Pannóniákat. Ezután, mert rögös és szűk út állt előtte, kétfelé osztotta a sereget, hogy a török rajtaütéseket könnyebben vissza tudja verni, és megkezdte az átkelést a Haemuson. Corvinust az oláh segédszolgálatokkal és háromezer pannonnal előreküldte; ő maga a sereg többi részével és a keresztiesekkel megfelelő távolságra követte. A szekerek és a poggyász középen voltak, hogy mind az elöl, mind a hátul haladók védelmezzék. A szorosokban előrenyomulva vigyáztak arra, hogy hátul ne maradjon semmi, ami a visszautat elzárhatja. (200) Mindkét oldalon minden közeli török várost és őrállást elfoglaltak és felégettek; a katonák nemcsak a világiakra emeltek kezét, hanem a papokra és a bolgárok templomaira is. A király nagyon dühös lett emiatt, és kiabált, hogy jobban bízhatnának az istenben, mint a fegyverükben, és az égiek nevében felvett karddal nem szabad szent dolgokra sújtani; büntetéssel fenyegetőzött a szentségtörésért, és megparancsolta, hogy a papoknak adják vissza, amit elvettek tőlük. A fogságba került törökökkel megüzente közeli őrségeiknek, hogy mindenki épségben, szabadon távozzék a városból, melyet őriz, de ha akar, a keresztények zsoldjába is szegődhet; sokan elfogadták ezt az ajánlatot, nehogy megkínózzák őket, ha netalán az ellenség kezébe esnének. Ezekkel szemben híven betartották az ígéretet. Sumen és Pazar őrei viszont bíztak a természetes erősségben, mert mindkettő meredek sziklán helyezkedett el, meg a jó katonában, és visszautasították ezt a feltételt. A király mindkettőt megtámadta, mert hátulról könnyen elzárhatták az utat; végül a katonák erővel és bátorsággal mindkettőt elfoglalták, ötezer török

esett el, és hatalmas zsákmányt osztottak szét az emberek között; a városok birtokbavétele után a csúcsokról is lekergették az ellenség nagy részét. (205) Ez ostrom folyamán Tarnóvi János és Bobricki Leskó bátorsága tűnt ki, midőn az egyik két sebesülés árán betörte a kaput, a másik elsőként hágott Pazar falára.

A magyarok éppen hogy csak túl voltak e nem mindennapi győzelmen, amikor levél érkezett Ferenc bíborostól, a hajóhad parancsnokától, melyben közölte, hogy Murád ravaszsággal vagy vesztegetéssel kijátszotta az öröket, akik Gallipoli alatt a Dardanellák partjára vigyáztak, roppant sereggel visszajött Európába, és a trák félsziget tengerszorosa mellett egyesült azokkal, akik Európából odasereglettek. Ez a hír bizony igencsak megzavarta a keresztények elméjét. Egyesek úgy vélekedtek, hogy vissza kell vonulni, mások, hogy gyorsan el kell foglalni valami biztonságos erődöt, míg kipuhatólják az ellenség útvonálát és létszámát. Végül is Pazarból hegyenvölgyön át, ahol könnyebben tudtak védekezni, leszálltak a síkra (mert ekkora ereje van a végzetnek); két napon át haladtak egy ferde völgyben a Rodopén át, és a tizediken a Haemus alatt balra kibukkantak a Fekete-tengerhez. Kavarna megijedt a király megjelenésétől és Pazarban mutatott kegyetlenségétől, elbocsátotta az őrséget, és megadta magát. (210) Erre azok a törökök is megfutottak, akik a többi városkában álltak őrségen, így a törökök elhagyták Varnaburunt, Kaliakrát, Galatit, Várnát meg a legtöbb tengerparti helységet, és ezek megadták magukat a keresztényeknek, akik őrséget helyeztek beléjük.

De mert a várnai katasztrófáról kell beszélnünk, röviden leírjuk a hely fekvését. A Haemus Nesebartól nagyjából kelet felé szakadatlan láncolatban nyúlik el Macedónia és Felső-Mysia irányába, a Duna mentén szemben fekszik a Fekete-tengerig húzódó két Pannóniával, és nem lehet rajta átkelni, csak a tenger felé. Lassan-lassan mindkét oldalán alacsonyabb gerincekbe és dombokba megy át egészen a tengerig, melynek partján termékeny és kies völgyeket alkot, főleg Várna környékén, melyet minden oldalról nyájasan ölel körül. Várna pedig két hegyfok között egy szűk öbölben helyezkedik el; egyik oldalról Galati, a másíkról Varnaburun emelkedik fölé; eredetét és nevét az Ázsiában szerencsétlenül hadakozó, majd visszatérő galloknak köszönheti, mint Gallipoli és Kaliakra is; amazt a város hosszúságáról nevezték el. Várna körül a partig szőlők és gyümölcsösök, lejjebb, a völgy jobb oldalán néhány falu, balra, ahol Galati emelkedik, egy tó terül el a mocsaras dombok alatt.

(215) A keresztények tehát Várnánál ütöttek tábor, ahol úgy látszott, hogy a katonáknak mindenük megvan. A törökök ezalatt a tengerszorostól Drinápolyig jöttek, ahol jelentették nekik a magyarok érkezését; aztán szakadatlan menetelés után a hetedik napon megállapodtak Várnától nem messzebb, mint négyezer lépésre. Amikor a kémek ezt hírül hozták, mint hasonló esetben történni szokott, megerősítették az éjszakai őrzásokat. A királynál, aki egy, a bal lábszárán keletkezett furunkulussal már napok óta kinlódott, összegyűlt minden főember, hogy az ütközetről döntést hozzon. Julián úgy vélekedett, hogy a tábort szekerekkel kell megerősíteni, a hadigépeket körben kell fölállítani, mert így megvédehetik magukat a mérhetetlen török sokasággal szemben; az ütközetet el kell kerülni mindaddig, amíg a latin flotta megérkezik, mert úgy gondolta, hogy az azonnal megtámadja az ellenséget, és így, míg ők szemben csatáznak, lesznek majd, akik a törököket hátulról zaklatják. Követte véleményét Rozgonyi Simon, az egri püspök, Frank, Dalmácia bánja, meg a magyarok és lengyelek némelyike. A király még ingadozott. (220) Corvinus és a despota viszont az ellenkezőjét tanácsolta; ugyanis azt mondták, hogy táborban, sánccal, árokkal, szekérkerítéssel csak a kétségbeesettek és a halálra készülők szokták védelmezni magukat; nekik a csatát vállalniuk kell, nem kerülniük, és sohasem szabad félelmet mutatni sem a katona, sem az ellenség előtt; bátorsággal, merészséggel és gyorsasággal meg lehet félemlíteni az ellenfelet; ha a táborba bezárkóznak, és elhárítják az ütközetet, akkor majd megostromolják őket, hamarosan éhínségre jutnak, mivel nem rendelkeznek elegendő élelemmel, és az ellenséges földön szerezni sem tudnak; nem várhatják a hajóhad segítségét sem, hiszen a matrózok nem konyítanak a szárazföldi harchoz, de még ha értenének is hozzá, aligha érkeznek meg időben; így tehát, ha már odáig mentek, ahonnan győzelem nélkül sem vissza, sem előre nincsen út, legalább elszánt lélekkel és végső erőfeszítéssel ütközzenek meg az ellenséggel. Tárgyalás közben civakodás támadt az egri püspök és Corvinus között; mert Simon azt javasolta, hogy odázzák el a csatát, és húzódjanak hátra védettebb helyre, Corvinus viszont ezt a pannon lustaságra és kényelmeskedésre magyarázta. (225) Corvinusom, mondta amaz, én nem fogok megfutamodni, és nem kerülöm el a csatát, és tudom, hogy meghalok, ha nem győzhetek; de megjósolom, hogy te leszel az, aki hátat fordít, és jobb időkre teszi el magát. A király, mintha a végzet hajszolta és taszigálta volna, erre elkiáltotta magát, hogy azonnal meg kell küzdeni az ellenséggel vitézül, és mert a kémek jelentették, hogy a törökök már magukra öltötték a fegyvert, Corvinusnak kiadta az utasítást, hogy készítse fel a hadsorokat, és kinek-kinek jelölje ki a helyét. A körültekintő vezér először is szekerekkel elzáratta a hegyszorosokat, amelyek a mélyedés és a dombok között nyíltak, nehogy valami veszedelem érje hátulról, a völgyek közül, és hogy arrafelé, ha a helyzet úgy kívánja, bajtársai könnyen kimenekíthessék a csatából. A másik utat hajtógépekkel zárta le, amelyek a támadó ellenséget már távolról elijesszék vagy megsemmisítsék. Ezek után elrendezte a hadsorokat, a völgy közepét a mocsárnál, amely hely biztonságosnak látszott, a király és az udvarnokok számára jelölte ki, odarendelte a magyarok és a lengyelek néhány légióját, a jobb oldalt, amerre a táborral szemben Várna feküdt, a lovasság többi részével erősítette meg, mert a mocsár és a tenger között itt nyílt út a törökök számára. (230) Itt tűzette le a magyar zászlót, és a jobb szárny élére Frank bánt meg az egri püspököt állította. Melléjük rendelte a despotát a rácokkal és Juliánt a

keresztesekkel. Hátulra, a munició és a szekértábor mellé helyezte a segédcsapatokat és az isteni László zászlaját, oda osztotta be a váradi püspököt a hadával együtt és Bobricki Leskó csekély lovasságát. Önmagának és a jól felszerelt oláh lovasságnak nem jelölt ki meghatározott helyet, hanem valamennyiüknek közös segítségül szánta, hogy azonnal ott teremjen, ahol a bajtársakat megszorogatják.

A másik oldalon a török hatezer lovast előreküld, hogy kémlelje ki és mérje fel az ellenség számát és erejét. Ezek nyomban végrehajtják a parancsot, és a dombok között jobbra már fel is bukkannak; meglátják a keresztény sereget, és csekélységét lebecsülve messziről lövöldözni kezdenek. Az egri Simon és Frank nem akar alkalmatlan helyen harcolni, ezért hátrahúzza magát és embereit, félelmet színélve a síkságra csalja az ellenséget; ez megnövekedett bátorsággal alászáll, és a síkon ütközetbe bocsátkozik. (235) Ekkor az egri azonnal csatajelet ad, kiáltozva biztatja embereit, hogy gondoljanak ősi bátorságukra és szakadatlan győzelmeikre, rohanjanak bátran a törökre, rontsanak határozottan az ocsmány pogány népségre, higgyék el, hogy az összes istenség mellettük áll, mert az oltárért és a tűzhelyért küzdenek. Erre nyomban olyan rohamra lendülnek, hogy gond nélkül hátrasöprik azokat, és beszorítják a völgybe. A dombról erős lovasság bocsátkozik alá, és a menekülőket újra csatába szólítja; egyik része őrségként megáll a hajlaton, a másik leszorítja a magyarokat a dombról, és leereszkedik a síkra. Ezek után Frank és Simon ismét elrendezi és megerősíti a sereget, újra nekimegy a töröknek, néhányat megöl, a többit megfuttatja, és a domb legközelebbi kanyarulatáig kergeti. A váradi a török menekülésének láttán elragadja a vakmerőség, elhagyja a posztját, és embereivel előrohan, mintha nélküle nem születhetne győzelem. Ugyanezt teszi az egri meg a despota is, mintha versengenének a menekülők üldözésében. Amikor a dombhoz érnek, baka eltéríti őket a megszorodott török tömeg; a despota visszahúzódik az övéihez, a váradi, aki most ébred rá meg gondolatlanságára, vaktában beveszi magát a mocsárba, abban a hiszemben, hogy onnan könnyen felszaladhat a közeli hegyre, de – mint beszélük – fegyverestől elmerült a mocsár fertőjében, és lovastól odaveszett. (240) Az egri Simon észrevette a mocsarat, el akart menekülni Galati felé, de az ellenség megölte; mások úgy emlékeznek, hogy a főpapot elfogták, rabszolgaságra vetették, és balszerencséje következtében hosszú ideig, haláláig a törököknél birkapásztorkodott; többen nem átalítják azt állítani, hogy látták is őt.

Ezalatt a törökök, akik a keresztények hadrendjét összezavarták, eljutottak az isteni László zászlajához, ahova Frank, Julián és a despota visszavonult, miután a dombról leszorították őket. Itt megújult a heves csata, egy ideig egyenlő eséllyel küzdöttek, a hadfelszerelés körül sokan elestek, de aztán felülkerekedett a törökök sokasága, és úgy megszorogatta a keresztényeket, hogy Leskó is több sebet kapott, a katonák is, és már a szekereket is kikezdték. A király és Corvinus látta, hogy a municiónál álló őrség végveszedelemre jutott, ezért heves rohammal odaszáguldott. Érkezésük úgy megijesztette az ellenséget, hogy az azonnal hátat fordított. Ulászló kergette és kegyetlen öldökléssel mészárolta a menekülő törököket. (245) Ezek a közeli város mellé húzódtak, és jelentést tettek övéik vereségéről. A király azonnal visszament a völgybe, hogy Juliánt és Frankot megint megsegítse, mert hallotta, hogy a friss török segélycsapatok bekerítették őket. A király megjelenésével heves csata lángolt fel, innen is, onnan is folyvást özönlöttek a török rajok, és mert számban messze felülmúlták a mieinket, az egyre újabb segítség kifárasztotta ezeket. A király ifjonti hévvel és győzni akarással vette bele magát az ellenség sűrűjébe, és mindent megtett, amit egy katonának és egy hadvezérnek meg kell tennie; ahova fordult, óriási pusztítást végzett. Hatalmas termetű lován bárkivel találkozott szembe, azonnal lekaszabolta; ide-oda vágatva öldöste, aki elébe került, szóval és példamutatással biztatta bajtársait, kiáltozott, hogy gondoljanak régi szerencséjükre, és küzdjenek vitézül; tudják, hogy a mindenható Krisztusért verekednek, álljanak bosszút a megváltó Jézus Krisztust ért gyalázatért, verekedjenek az otthonukért és az oltárért; (250) senki se veszítse el a reményét, hiszen azokkal harcolnak, akiket le szoktak győzni; a mai nap véget vet a háború minden további szenvedésének, mert idegyülekezett a törökök egész nemzete. A másik félen Murád kiáltozott csapatai közepén; amikor észrevette, mekkora vérontást rendez Ulászló király az övéi között, feldühödött, hogy kiszabja az esküszegésért járó büntetést, hogy megtorolja a keresztények hitetlenségét, és bosszút álljon a békebontásért; kikapta kebléből a szentesített egyezséglevelet, szemét az égre emelte, és jajongva kiáltott: Jézus Krisztus, íme a szövetség, melyet a te keresztényeid velem kötöttek; a te lelkedre esküdtek, és a te nevedben adott hitet szegték meg, a saját istenüket tagadták meg hitetlenül. Krisztus, ha isten vagy, mint mondják és mesélik nekünk, kérlek, torold meg most a téged és engem ért gyalázatot, és az esküszegés megtorlásával ismertesd meg szent nevedet azokkal, akik azt eddig nem ismerték.

Alig ejtette ki ezeket a szavakat, miközben már az utolsó rohamtól rettegett, a magyarok pedig a verekedést követő zsákmányszedésre gondoltak, váratlanul felbukkantak a tevék, és ha az ütközet eddig kétséges és bizonytalan kimenetelű volt, ezzel a helyzet megváltozott. (255) A lovakat felingerelte az ismeretlen állatok szokatlan szaga, elkezdtek nyugtalanzkodni és riadozni. Királyunk néhány lovassal továbbnyomult előre, és odaérkezett a testőrökhöz, akiket janicsároknak neveznek; ezek kiemelkedően vitéz, a király védelmére rendelt gyalogosok. Corvinust és az oláh lovasságot eközben a szorongatottak támogatása kötötte le. Észrevette, hogy a bal szárnyon bajtársait hatalmas török sereg támadja és nyomja súlyosan. Odarohant, és a támadást visszaverte. Aztán másutt nézett körül, de a királyt sehol sem látta, ezért előrenyomult a janicsárokig; itt találta őt a

legválságosabb helyzetben, szörnyű öldöklés közepette, az ellenség sűrűjében, amint életével mit sem törődve a legsúlyosabb veszedelmet vállalta. Amikor Corvinus ki akarta őt ragadni a tomboló küzdelemből, és figyelmeztette, hogy vigyázzon az életére, az rá sem hederített a hű vezér szavaira, mert elragadta a harci düh; (260) eközben jobbról átdöfték a lovát, mely leroskadt, a királyt a janicsárkardok elé vetette, és mert felségjelvények díszítették, azonnal népes testőr csapatot vonzott maga köré, mely dárdazáppal borította el. A király kísérete sehol sem látta urát, azt gondolta, ami történt is, hogy elesett, ezért hátat fordított. Az eddig visszakozó janicsárok az ellenség menekülésének láttára azonnal megvetették a lábukat, visszahívták az egységeket, amelyek idáig bizonytalanok és zavarodottak voltak, és most ismét csatába bocsátkoztak. Fordulván a keresztények szerencséje, akik az egész napi verekedéstől már elfáradtak, irgalmatlanul öldökölni kezdték őket. A sorok összegubancolódnak, a király seregrésze megfutamodik. Amikor Corvinus ezt észreveszi, otthagyja a felség tetemét, amelyet amúgy sem tud megszerezni, és nagy gyorsan visszahúzódik az övéihez, hogy maradjon valaki, aki az istenek engedelmével megtorolja majd ezt a vereséget és gyalázatot. A despotá és Julián az éjszaka beálltával a közeli hegyek sűrűjébe húzódtok.

(265) E napon változó szerencsével és kilátásokkal folyt az ütközet, mert a király először elkergette a törököket, akik a közeli városokban elterjesztették a keresztény győzelem híré; akik késő estig állták a sarat, azok nem tudták, hogy mindenütt ők győztek, nem tudták, hova tűntek a magyarok, a szekerek környékét betöltő csendből cselre gyanakodtak, és két napig nem merték kifosztani a tábor. A csata és a menekülés folyamán megszámlálhatatlan sokaság esett el mindkét részről; az ütközetben törökök sokkal többen, a keresztények közül, akiknek a számát 16 ezerre teszik, alig harmadrész ért haza. Azt beszélnek, hogy a törökökből, akik hatvanezren gyűltek össze a háborúra, körülbelül harmincezret öltek meg. A menekülők közül sokan haltak meg különbözőképpen a helyszín nem ismerete miatt, kivéve az oláhokat. Sokan éhen vagy szomjan veszttek, mások hidegtől és fáradtságtól hullottak el; egyesek ellenséges területre keveredtek, és rabságba estek; mégis mindannyian jobban szerettek volna meghalni a csatatéren, mint szökés közben. Lábatlan Gergelyt elkapták, rabságba hurcolták, és sokáig élt a törökök között, ahol fiakat is nemzett. Azt mondják, Julián, mindeme baj szerzője, menekülés közben pusztult el; mások szerint a táborban ölték meg csata közben. (270) Batori István, a királyi udvar ispánja, csodás bátorságú és páratlan hűségű ember, akire a királyi zászlót is rábízták, hősiesszen küzdött, és a leölt ellenség tetemeinek hegyén találták meg. Ő volt az apja István vajdának, e tiszta életű, bölcs és szigorú férfinak, aki a mi időnkben sokkal nagyobb szerencsével harcolt Erdélyben a törökök ellen, és – mint mondják – vezértársával, Kinizsi Pállal, hatvanezer támadót ölt meg, hogy apjáért dús halotti áldozatot mutasson be. Itt veszett el Henrik, Tamási vajda fia is. A következő éjszakán a mezőt és a környező dombokat betöltötte a sebesültek szálnalmas jajgatása, akik megcsonkultak, halálos sebet kaptak, és mert lelküket még nem tudták kilehelni, panaszos nyögéseket küldtek az éjszakába. Amikor pedig benyomultak a táborba, ahova a keresztiesek menekültek, sem a sértetlenek, sem a sebesültek közül nem hagytak életben senkit sem, hanem vadállati módon levágták mind egy szálíg, és a tábor feldúlták.

Az igaz isten tehát meghallgatta a török fohászatát, és így büntette meg a keresztényeket. (275) A derék király szerencsétlen végzetét több jel jövendölte. Először is, amikor fegyverzetét magára öltötte, a szolga kezéből kiesett a sisakja; paripája szokatlanul hánykolódott; a hadrend felállítása után derült és csendes időben hatalmas szélvihar kerekedett, megtépdeste a királyi zászlót, és lerántotta a nyélről, aztán mindjárt el is állt; nem sokkal a békét felbontó gyűlés feloszlása után heves földrengés és váratlan árvíz jött. Miután a tábor és a főszerelés odalett, a sereg elesett vagy elfutott, Corvinus az oláhokkal, a megmaradt magyar és oláh lovassággal egyenest a Dunához sietett, átkelt a folyón, és mint ahogy alább elbeszéljük, Oláhországon keresztül a leggyorsabban iparkodott vissza Magyarországra, nehogy e vereség nyomán Frigyes császár meg a többi ellenség kezdeményezzen valamit.

Callimachus és a magyarok így adják elő e háború lefolyását, mégis hasznosnak tartjuk, ha ideiktatjuk a törökök beszámolóját is, hogy az elbeszélés hitelessége teljesebb legyen. Azt mondják, a várnai mezőn mindkét sereg három oszlopra bomlott; Murád az egyik szárnyra Ázsia, a másikra Európa basáját állította, mindkettőt a saját csapataival, ő maga a közepén helyezkedett el a testőr csapatokkal, vagyis a janicsárokkal, és háromezer jól fölfegyverzett lovassal, a saját oszlopát elöl sekély árokkal és töltéssel erősítette meg, hogy ha valami baj történnék, ide, mint biztos táborba, visszavonulhasson, a sáncon belül falszerűen szorosán egymás mellé kötöztette a teherhordó tevéket és ökröket; szemben, a magyaroknál, a jobb szárny élen Corvinus, a balén a Fekete melléknevű Mihály állt, Ulászló király közepén helyezkedett el; mielőtt az ütközet megindult volna, a táborban úgy határoztak, hogy Corvinus és Mihály egyidejűleg kezdjen csatát a két basával, a királyi oszlop pedig a királyival csapjon össze. (280) A csata e terv szerint kezdődik; Mihály nagy lendülettel megtámadja az ázsiai basát, Corvinus az európaiat; a két szárnyon sokáig eldöntetlen és makacs küzdelem folyik. Bár mindkét részen sokan elestek, először mégis Corvinus szorította hátra az európaiat; az ázsiai, társa esetét látva, megijedt, és ő is hátat fordított. Aztán mindkét oszlop szétszaladt, és igyekezett vissza a dombok közé; a vezérek üldözik őket, és menekülés közben sokat leöldösnek; körülbelül tíz mérföldnyire, a közeli folyóig kergetik őket. Mialatt a két vezér ezt ilyen szerencsésen végrehajtja, a királyi oszlopban látják ezek győzelmét, és egy darabig

vitakoznak, hogy megtámadják-e Murád seregét, aki a szerencse forgandóságával szemben megerősítette magát. Egyesek úgy vélekedtek, hogy a basák menekülése után meg kell támadni a törökök királyát, nehogy az uralkodó kimaradjon a győzelemből; néhánynak más volt a véleménye, azt erősítette, hogy meg kell várni a bajtársakat, mert úgy biztonságosabban ostromolhatják meg a tábort. (285) A dicsvágyó fejedelem, hogy ha vezérrel vezér, hát királlyal király csatázzék, a késlekedés miatt türelmetlen lett, és négyszögű hadrendben megindult Murád ellen. Ez az erődítmények és a sánc mögött meghúzta magát a janicsárokkal, és sem kitörni, sem megütközni nem mert. Sőt, már korábban is a menekülésen járt az esze, és csak egy katona bátor szava tartotta vissza, akit később vagyonnal és méltóságokkal halmozott el. Ulászló az első roham alkalmával az árkot és a sáncot támadja nagy hévvel, az erődítmények elfoglalására biztatja embereit. Aztán, amikor körbejár, nyitva találja a tábor kapuját, melyet két oldalt janicsárok hosszú sora biztosít; a királyt elragadja az ifjonti vakmerőség, és a tárulkozó bejáraton keresztül alig hetven lovassal beront a táborba, az első összecsapásban sokat leterít, átdőf. Nyomban körülveszi őt a macedón falanx, hogy elkapja a káprázatos ékességgel és vitézséggel tündöklő, fényes fegyverzetben ragyogó férfit, úgy gondolva, amint volt is, hogy ez lesz a király. (290) Míg bátran védekezik, ide-oda döfköd, csapkod, a janicsárok megvágják paripája oldalát és lábait, mire az összereg, és odaveti őt közéjük; leveszik a sisakját, és arckifejezésének méltóságáról, fegyverzetének gyönyörű véseteiről többen azonnal felismerik, Murád parancsára nyomban levágják a fejét, lándzsára tűzik, és kiteszik a sánkra. Amint ezt az emberei meglátják, azon pillantásban elszáll a bátorságuk, és hátat fordítanak; akik vele együtt nyomultak be a táborba, ugyanerre a sorsra jutottak. A törökök máris üldözni akarták a menekülő keresztény légiókat, de Murád nem engedte, úgy gondolkozva, hogy sokkal biztonságosabb dolog elfogadni a szerencse által felkínált győzelmet, mint veszedelem árán kicsikarni azt az ellenségtől; ezért senkit sem engedett ki a táborból. Amikor pedig alkonyattájt Corvinus és Mihály az ellenség üldözéséből visszatért, a királyi sereget szétverve, szétszéledve találta, látta, hogy a törökök tábora ujjong, meghökkentek övéik szerencsétlenségén, ők is megfutottak, és egyenesen a Duna felé siettek; az úton fáradtan vánszorgó katonáktól értesültek a király haláláról és a csata kimeneteléről; ennek hallatára még jobban megrémültek, átkeltek a folyón, és átvonultak Oláhországon, hogy ezen át Erdélybe jussanak. (295) A törökök másnap nem menekülésnek, hanem Corvinus cselének tartották a dolgot, hogy tudniillik mihelyt megvirrad, a közeli erdőkből ismét felveszi a küzdelmet, ezért a sereget harcra készítették, és kiküldött kémeik az egész környéket átfésülték; nem merészkedtek az ellenséges táborhoz sem, amelyet szekerek vettek körül; amikor azonban megbizonyosodtak arról, hogy valamennyien elmenekültek, megrohanták a tábort; akit ott találtak, azt megölték. Megtudták e napon, hogy az ázsiai basa meghalt, ami Murádnak nagyon rosszul esett. A táborban meghalt a janicsárok kapitánya, akit Ulászló tegnap megsebesített, így folyt le ez a háború, mint néhány töröktől hallottuk.

Úgy tudják, hogy a várnai katasztrófa az ezer fölötti négyszáznegyvennegyedik évben, a Márton-ünnep előtti napon történt. Isten azt akarta, hogy a hitszegés súlyos bűnéért haragvó szelleme kiengesztelésére szent, ártatlan és fejedelmi áldozatot ajánljanak fel neki; hogy azt, akire a földet méltatlannak ítélte, kiragadva a halandóságából az istenek közé állíthassa. (300) Ulászló magyar királyságának negyedik évében, legvirágzóbb korában halt meg; ha élhet, ő minden királyok fejedelme lett volna, áldott derekassággal, igazságossággal, becsületességgel; lelke harmonikus és magasztos, önmérséklete kiemelkedő, bátorsága páratlan, tehetsége uralkodásra és a legsúlyosabb háborúk megvívására a legalkalmasabb, dicsőségre és halhatatlanságra vágyó; ezenfelül szelíd, nyájas és az érdemesekhez jóságos, minden szolgálatra kész, úgyhogy senkit sem bocsátott el anélkül, hogy az illető be ne ismerte volna, hogy e királyi kedvesség örökre lekötelezte; övéit nagyon szerető, nemes erkölcsökkel ragyogó. Termete daliás volt, fáradságot és nélkülözést tűrő, arca barna, haja fekete, ereje hatalmas, tekintete méltóságteljes és csendes tiszteletet ébresztő. Halálhírért a magyarok sokkal jobban megsiratták, mint a lengyelek, mert emezek úgy vélekedtek, hogy elhagyta, amazok meg, hogy a legjámborabb módon kormányozta őket. Meggyászolta a dicső fejedelem halálát a keresztény társadalom minden hatalmassága, kiváltképp a pápa, aki a halálhíre nyomban sírva fakadt, és elrendelte, hogy az isteni Péter bazilikájában tartsanak ünnepélyes gyászmisét. (305) Még ellenségei is felsóhajtottak, ha a nevét meghallották, és bukása Murád vad lelkét is valami szánalomfélére készítette, ugyanis ott, ahol a táborban elesett, bátorságának és vitézségének örök emlékezetére eltemettette, és a fejéhez egy oszlopot állított, amelyre felvésztette a nevét és tisztas halálát. Öccse, a kegyes Kázmér, a szarmaták egész nemességével együtt sokáig siratta őt, és gyászünnepeket rendezett. A mi időnkben sem esik róla említés anélkül, hogy aki a nevét hallja, fel ne sóhajtson; és kétség nélkül isteni tiszteletre méltónak tartja mindenki, még azok is, akik az ellenpárton álltak. A pápai flotta az ütközet hírére Itália felé fordította a vitorláit, hiszen már a magyarok, akiket az alaptalan félelem és a tapasztalatlanság veszejtett el, gyászos és könnyes győzelmet engedtek a törököknek.

Amikor Corvinus áthaladt azon az Oláhországon, amelyet Havaselvinek neveznek, a baráti tartományban Drakula vajda meglepetésszerűen gyalázatosan elfogja; néhány napig nagy tisztelettel tartóztatja. (310) Végül megbánja tettét, és nehogy úgy tűnjék fel, mintha meggondolatlanul elfogta volna őt és megsértette volna a szövetséget, dús ajándékokkal elhalmozva elereszti Erdélybe. Máig sem tudom, miért tette ezt Drakula; sokan azt hiszik, legfőképpen az volt az oka, hogy a töröknek akart kedvezni egy kicsit, akivel valamivel előbb

szövetséget kötött; mások szerint aggódott a fia miatt, akit Corvinus rábeszélésére négyezer lovassal a király mellé adott e hadjáratra, és aki még nem tért vissza. Miután Corvinus hazaérkezett tartományába, megpihentette, felfrissítette a katonáit; a fokozódó hideg miatt itt kellett telelnie, a tavasz beköszöntével pedig elment Budára.

28. fejezet - Hetedik könyv

Miután a főpapok és a főurak tudomást szereztek arról, hogy Ulászló király meghalt, és a várnai vereséget a hadseregnek alig harmada élte túl, szigorú törvényeket bocsátottak ki az országban tomboló kölcsönös károkozás megfékezésére, az erőszakoskodás, a család, az útonállás, a gyilkolás, a rablás ellen, hogy míg a főnemesek és nemesek maradéka, mely a háborúból megmenekült, hazaérkezik, nyugalomban és békében tartsák az országot. Legjobban attól féltek, hogy ebben a nagy fejtelenségben a régi pártoskodás lázadássá fajul. A legjobb és legszentebb király halála, akit nemre és korra való tekintet nélkül mindenki elsiratott, nagyon megrendítette a lelkeket, mert akik már szép reményeket melengettek a török Európából való kiűzéséről, most azt voltak kénytelenek tapasztalni, hogy az egyszeriben a falakat ostromolja. Törökország ebben az időben gond nélkül élt. Ulászló halálával esedékesé vált a királyválasztó országgyűlés, melyet az atyák a legközelebbi pünkösdi ünnepére hirdettek meg a Rákos mezőre, amely Pest falai körül terül el, és máig őrzi a rák nevét.

(5) Corvinus, miután hazaérkezett Magyarországra, ezen a télen nem bírt nyugalmat találni, míg ki nem köszörülte azt a csorbát, amelyet nevében az esküszegésért haragvó végzet rendelkezéséből származott szerencsétlenség ejtett, és míg el nem hárítja a fenyegető veszedelmet. Bosszantotta őt a török elbizakodottsága, aki nem is erejének, nem is okosságának, hanem szerencséjének köszönhetette a győzelmet; a diadal után egészen a Száváig eresztette gyors lovasait, akik mindent végigszáguldoztak. Súlyos félelem szállta meg, hiszen egyfelől Murád volt elkeseredett ellensége, másfelől a római császár támadta; tetézte gondját az országot régóta gyöttrő belső háború miatti aggodalom, aztán a csehek kártékonyasága, akik a Dunán túli részeken számos helyen erődöket emeltek, és rablásaikkal bizonytalanná tették a vidéket, bár azt remélte, hogy László majdani megválasztása ezeket gyorsan lecsillapítja. Mivel pedig a töröknél nem volt veszedelmesebb fenyegetés, a pannóniai állam eme szentséges atyja és az ország őre elsősorban ennek a visszaverésére fordította a figyelmét. Ezért két légiót, amely az iménti háborúban jócskán megfogyatkozott, feltölt, és azonnal elindul Felső-Mysia felé; útközben jelentik, hogy a törökök Sarno városkájáig jöttek, mindenfelé száguldoznak, öldösnek, pusztítanak. Ez a város 20 mérföldre fekszik a Szávától. (10) Corvinus nem indul kisebb bátorsággal az ellenségre, mint azelőtt, szakadatlan meneteléssel megérkezik a Száva partjára, és a törökökkel szemközt ver tábort, mert úgy gondolkodik, hogy Julius Caesar tanítása szerint az ellenséget mindig merészséggel és gyorsasággal kell megijeszteni, az állást megfontoltsággal erősíteni, a küszöbön álló csatára pedig az éles elme segédcsapataival felszerelkezni. Azon az éjszakán, amelyen meg akart ütközni az ellenféllel, sok tábornok rakatott, hogy szemből lássák a nagy fényt, és ezen az éjszakán ne tartsanak a magyaroktól. Majd az első őrségváltáskor fegyverbe szólítja katonáit, és megparancsolja, hogy hadrendbe sorakozva azonnal keljenek át a folyón; a harmadik őrségváltásra az egész sereg a Száva túlsó partján áll, aztán zárt sorokban, nyújtott léptekkel megindul a mit sem sejtő török tábor ellen; az óvatlan alvókat megrohanja. Ezek a hirtelen rajtaütéstől és lármától megzavarodnak, egyesek fegyverükért kapnak, a hitványabb rész megszalad; néhányan, akiket egyformán nyom az álom és az ellen, az első összecsapásban megsebesülnek. Corvinus elvakult bosszúvágyában úgy dühöng, hogy mialatt az elsőket egy szálig le akarja mészárolni, másoknak kénytelen időt engedni a menekülésre. (15) Az elején sokan elesnek, a többiek aztán az éj leple alatt megfutva az erdőkre veszik be magukat. Corvinus a török sereg szétverése és elűzése után visszajön Alsó-Pannóniába.

Ezalatt, hogy a corvinusi virtus el ne tespedjen, jelentik, hogy Ulrik, Cilli grófja, a várnai vereség után lázadást szított, és a feltámadás negyvenedének idején ellenség módjára megtámadta egész Horvátországot és Szlavóniát; a két tartományban sok várost elfoglalt, és ha nem vigyáznak, mihamar zsarnoksága alá veti egész Dalmáciát. Az atyák kéri, hogy a török legyőzése után fordítsa fegyverét Ulrikra. Corvinus, nehogy az interregnum ideje alatt a pannóniai állapotok megromoljanak, a Dráva folyó mentén késedelem nélkül elindít annyi csapatot, amennyi e vállalkozásra elegendőnek látszik; megáll Pettau fölött, amely a Dráva partján fekszik, és amellyel szemben a Cilleiek grófsága látszik. Ezek a kiskirályok hajdan hatalmas vagyonnal és hatalommal rendelkeztek, mert Zsigmond császár nem átalotta feleségül venni Borbálát, Herman leányát. Ulrik, akiről szó van, Frigyes fia, Herman unokája volt, és többek között Zagorjét, Varasdót, Kapronca városát birtokolta. (20) Corvinus tehát felbukkan a Dráva mellett, és ahogy az ellenféllel szembekerül, a következő éjjel négyezer lovassal átúsztat az áradó folyón, majd megtámadja Cilli veszedelmes területét, pusztítja a földeket, felgyújtja a falvakat, elfoglal néhány felkészületlen kastélyt; a tartományt akkora riadalommal tölti be, hogy az máris feltétel nélküli megadásra gondol. Ulrikot a dühös és váratlan támadás bünbánatra ébreszti vakmerősége fölött, és alázatosan békét kér Corvinustól, megígéri, hogy ha megkapja, örökre engedelmes lesz Magyarország koronájához. Corvinus jóindulattal fogadta az ország és az atyák engedelmességére visszakényszerült gróf könyörgését. Mivel közeledett a királyválasztó országgyűlés a Rákoson, a tartomány megzabolázása után hátrahagyta ott csapatai nagy részét, és elindult a meghirdetett összejövételre.

Miután a diétára időben megérkezett, először a királyválasztásról kezdtek tanácskozni; ez nézetkülönbség nélkül zajlott le. Mert, mint kellett, valamennyiük egybehangzó szavazatával és egyetértésével Magyarország királyának jelentették ki az utószülött Lászlót, Albert fiát, aki akkor ötödik esztendejében járt. Mivel pedig koránál fogva éretlen volt a királyságra, kormányzó kijelöléséről döntöttek. (25) Bár a gyűlésen több pályázó vett részt, aki e tisztre méltónak tartotta magát, mint Újlaki Miklós és néhányan mások, mégis mindenkit meggyőzött Corvinus János virtusa, amely nagyon sok jót tett a pannóniai és a keresztény társadalom érdekében, ezért mindenki szavazatát megszerezte, és senkit sem engedett maga fölé kerekedni; még irigyeinek támogatását is elnyerte; fényes tetteinek emléke mindenkinek a szeme előtt lebegett. Ha valaki féltékenységből másképp is gondolkozott, mégsem szavazhatott ellene, mert Corvinus visszavonulása a közösség üdvét ásta volna alá. Ezért az atyák és a többiek egyetértésével, míg László alkalmassá nem válik az uralkodásra, Magyarország kormányzójának nyilvánították Corvinust, átadva neki az állam fölötti teljhatalmat, és ez az üdvösség ezer fölötti négyszáznegyvenötödik esztendejében, a pünkösdi ünnepek alatt történt. A kormányzót mindenki a legnagyobb tetszéssel köszöntötte, valamennyien azt kívánták, hogy ez neki és Pannóniának boldogságot és áldást hozzon, fogadalmakat tettek érte és az állam üdvéért; könyörgéseket tartottak, és az öröm minden jele megnyilatkozott.

(30) A gyűlés feloszlása után először is Drakulának, a hegyen túli Oláhország fejedelmének a megbüntetésére kerül sor, aki tudniillik megsértve a vendégjogot meg a szövetséget, a várnai csatából hazafelé jövet elfogta őt. Ezért azonnal sorozást tart, és a kiállított hadsereggel benyomul a tartományba. Átkel a hegyeken, ellenséggént betör Oláhországba, sok falut és várost felgyújt, rövidesen elfoglalja az egészet, az egyik városban elfogja Drakulát két fiával együtt. Az apát, aki hiába könyörög, idősebb fiával együtt kivégezteti, mindkettőt lefejezik; így fizettek meg hűtlenségükért; a másik fiúnak, aki a fiatalabb volt, mindkét szemét kitolták. Corvinus ekkor Drakula helyébe másik úgynevezett vajdát állított. A tartomány meghódítása után vígan ment vissza Budára. Néhány nappal később összehívta a főpapokat és a főurakat, hogy tanácskozzék velük a teendőkről. Az utószülött király és a korona visszaköveteléséről beszélt az atyáknak; ezek úgy gondolták, hogy követeket kell küldeni a császárhoz, akik először is tudassák a királyválasztás eredményét, aztán kérjék vissza az urukat és a koronát, hogy az egyik a Pannóniákban nevelkedve jobban megszeresse a magyarokat, a másik pedig azoknál legyen, akik királyai gyalázat nélkül nem nélkülözhetik azt. (35) A megbízott követek megérkeznek Bécsbe, és az üzenetet rendben átadják a császárnak. Ez azt feleli, hogy a magyarok végre tisztességgel járnak el, amikor elismerik igaz urukat; választásra nem volt szüksége annak, akit a jog örökösnek, a természet királynak teremtett; ámde a gyermeket és a koronát nem lehet addig visszaengedni, míg az alkalmassá nem válik a királyságra, és majd egyszer szabályszerűen meg nem koronázzák; addig gyám, mégpedig nagyon megbízható gyám alatt kell élnie, olyan pedig aligha akad, aki nála szigorúbban őrizné és megbízhatóbb lenne; meg kell várni az uralkodásra alkalmas kor eléréktét, nehogy az ifjonc király rosszul irányítsa az ügyeket, ezért hát, ha már van ideiglenes vezetőjük, annak fősege alatt igazgassák a magyarok országukat. A követek visszajöttek, a tanácsban felolvasták a császár válaszát, amely bizony nem nagyon tetszett az atyáknak. Megértették ugyanis, hogy valamiféle aljasságtól és a régi rosszindulattól bűzlik, melynek következtében Frigyes császár két év alatt többszörös követjárások ellenére sem tudta rászánni magát arra, hogy visszaadja a fiút meg a koronát, amelyet Erzsébet bízott rá. A király és a korona megtagadása komoly ellenérzést szült, és ehhez járult néhány olyan város visszakövetelése is, amelyet a császár Magyarországon megkaparintott volt. Corvinus, az ideiglenes vezető és kormányzó, tehát a tanács határozata alapján úgy dönt, hogy hadjáratot indít Ausztriába a római császár ellen, és karddal szerzi vissza azt, amit eddig szavakkal kértek. (40) Jelentékeny hadsereget állítva télvíz idején megtámadja Ausztriát, tűzzel-vassal pusztítja a falvakat és a városokat. Beszángulja Sopron, Bécs és Újhely környékét, mindent feldúl, lerombol, föléget. Megostromolja a természet és emberkéz által nagyon megerősített Újhelyt, de hogy ne töltse hiába az időt, abba hagyja az ostromot, és a tartomány rontásába, perzselésébe kezd. Hasonló könyörtelenséggel és kártételekkel gyötri Stájerországot és Karintiát. A táborba annyi rablott holmit, annyi elhajtott állatot és embert hord össze, hogy már maga is szánni kezdi a szörnyű kegyetlenséget. E csapással kénytelenségből sújtja az ellenséges tartományt, csak azért, hogy a császárt követelései teljesítésére szorítsa. Az azonban még inkább megmakacsolja magát elhatározásában, a hadszíntéren nem áll ellen, csak az erődített városokat védelmezi helyőrséggel, ahogy tudja, inkább meghal, mint enged, és nem indítja meg sem kérés, sem fenyegetés, sem erőszak, sem félelem. Corvinus pedig, nehogy úgy lássék, mintha a méltányosságon túl gonoszkodnék, a tartomány kipusztítása és tönkretétele után, dús zsákmánnyal rakottan elégedetten hazamegy Budára.

(45) Mintegy két évig nyugton maradt az országban, hogy a polgári pereket eldöntse és az előkelők vitáit elintézzé. Ezalatt mindenkinek egyenlően szolgáltatott törvényt, megvesztegethetetlenül elnökölt a bíróságon, és azon kívül is számos vitát eldöntött. E férfúval szemben sohasem merült fel az elfogultság vádja; az ügyintézésben gyors és serény volt, a kihallgatás során minden rendű féllal szemben türelmes és fáradhatatlan, úgyhogy – ha kérték – ülve, állva, futtában vagy lovagolva igazságot szolgáltatott. A nyomorultak, a kérelmezők, az elébe járulók iránt rendkívül kegyes és jóindulatú volt; nem hagyta, hogy a barátok

szolgálatával vagy az ellenségek áskálódással befolyásolják. E rövid nyugalom idején a következő hadra készült; gyűjtötte a pénzt és mindent, ami a háborúzásra kell. Csodás buzgalommal, ügyességgel és szívóssággal fáradozott a mágnások és a nemesség indulatainak megfékezésén, nehogy az alatt a főurak között egyenetlenség keletkezzék. (50) Ámde nem pihenhetett sokáig, mert megtudta, hogy Murád dühödten készül ellene. Ő sem érzett iránta szelídebben, mert semmi sem volt számára fontosabb, sürgősebb, mint a várnai vereségnek és hírneve megtépázásának a megtorlása. Eközben kémei jelentik, hogy a török mozgolódik, sorozást tart Ázsiában és Európában, komoly készüléket tesz, és mindenfelé terjed a hír, hogy a magyarok ellen fegyverkezik.

Corvinus tehát, aki a nyugalmas időszakban mivel sem foglalkozott buzgóbban, mint a török hadjárat előkészítésével, kormányzóságának negyedik, a keresztény üdvösségnek pedig az ezer fölötti négy száznegyvennyolcadik esztendejében 22 ezer emberrel kivezette a seregét Magyarországról. E háborúra megnyerte szövetségesül a hegyi Oláhország ügynevezett vajdáját. A mindig nagy dolgokra vállalkozó Corvinust elsősorban az apostoli legátus követte, a coroni püspök, Magyarország előkelői közül Pelsóci Imre, az erdélyi vajda, ennek fivére, László, Marcali Imre, a királyi ajtónállók mestere, Rozgonyi Rajnáld, Szécsi Tamás, mellettük Tallóci Frank, Dalmácia és Horvátország kapitánya, Székely János, Corvinus unokaöccse, Losonci Benedek, Bánfi István, Bánfi Miklós apja, a néhai bán fia, kik melléknévüket valamennyien Lindváról vették. Rajtuk kívül Csáki György[!], Garai Róbert, Korotnai János, a négyes tanács tagja, akit most országbírónak neveznek, és a nemesség megszámlálhatatlan sokasága. (55) A Dunán túl kezdték meg az utat; átkeltek a Tisza folyón, Dácián keresztül alászálltak Mysiába, amikor pedig elértek Kevéhez, amely Mysiával átellenben fekszik, valamivel lejjebb, mint ahol a Mysiát átszelő Morava folyó a Dunába ömlik, átkeltek a Dunán, mások Szörény városkánál mentek át. Megállnak a Duna szemközti partján, és a despótát, aki miután visszaszerezte Mysia királyságát, bizalmas közvetítők révén szerette volna megőrizni a békét a törökkel, Corvinus követek útján figyelmezteti és kéri, hogy a többszöri felszólítás után jöjjön végre e szent hadjáratba, emlékezzék a jótéteményekre, amelyeket a magyarok részéről élvezett, őrizkedjék a hálátlanság gyalázatától, melynél jobban semmi sem csúfolja meg a derék férfi méltóságát. Emellett bizonygatja, hogy a háborútól csak jót lehet várni, mert sem a pénz, sem a hadsereg nem hiányzik; ő maga huszonkétezres sereget vezet, ehhez járul az oláhok segítsége; csak a despota, Rácország fejedelme hiányzik ebből a katonaságból, aki ha ezt a vállalkozást tapasztalatával és erejével még megtámogatja, egyebet már kívánni sem lehet. Nyomatékosan kéri tehát, hogy szedje össze azonnal könnyűlovascsapatát, és csatlakozzék az ő táborához. Az azonban, rosszat sejtve, különböző okokkal mentegeti magát, hogy a katonáskodás alól tisztességgel kibújhasson. (60) Először is a békével érvel, melyet a törökkel kötött, és amelyet ugyan a várnai háborúval akarata ellenére megsértett némiképp, mégis mindmáig arra törekedett, hogy Murád jóindulatával megtartsa azt, nehogy visszaessen korábbi nyomorúságába. Aztán felhossa az idő alkalmatlanságát, hiszen Szörényhez az ősz derekán értek el, és roppant nehéz dolog akkor, amikor mások telelni szoktak, e hideg vidéken háborúzni, mint ezt a legutóbbi hadjárat alkalmával a saját bőrén eléggé megtanulta. Ilyeneket és sok effélet eszel ki a despota, hogy az indulást tisztességgel megtagadhassa. De valójában inkább az irigység vezérelte őt; ugyanis nagyon-nagyon rosszul esett neki, hogy az ő félreszorításával Corvinust tették meg kormányzónak. Azt is szégyellte egy kicsit, hogy ő, a despota és Mysia királya, császári ivadék letére egy kormányzó parancsnoksága és vezérlete alatt katonáskodjék, mert úgy ítélte meg, hogy ő sokkal magasabb tisztre méltó, mint amelyet betölthet; a féltékenység nem engedte, hogy önmagába nézzen, és ebben az ügyben mást is fontosnak tartson. Corvinus feldühödik ezen a válaszon, és erősen fenyegetőzik, hogy az ő védszellemei iránt hálátlan embert az indusok módjára lefejezi, Rácországot valaki méltóbbnak adja, ha ebből a háborúból győztesen kerül ki. Aztán Mysián, mint valami ellenséges területen keresztül Bulgáriába veszi az útját.

(65) Corvinus elvonulása után a despota azonnal árulóvá lett, gyorsfutárok útján tájékoztatta Murádot a magyarok megérkezéséről és hadaik számáról, sőt útvonalukról is naponta tudósította őt, részint féltékenységből, részint kegyhahízárságból, mert abban bízott, hogy így könnyen meg tudja őrizni a vele kötött békét. Közölte vele továbbá, hogy Corvinus jelentéktelen csapatokkal vonult át, nem kell tőle félni; ezenkívül, hogy az ellenséget nem szabad megtámadni, hanem hagyni kell, hogy továbbnyomuljon, aztán hátulról kell elvágni az útját; biztosította, hogy ha így jár el, az sohasem tud visszatérni. A súlyos háborúra felkészült Corvinus pedig erejéhez képest igyekezett az úton, sűrű levélváltással sürgette az albánok fejedelmét, Szkander béget, akivel a török ellen nemrégiben szövetséget kötött, hogy jöjjön, mert ő már közeledik az ellenséghez; tudniillik abban a tervben állapodott meg vele, hogy ő a magyarokkal Rácországból és Bulgáriából, az pedig Illyricumból együttesen intéz támadást a törökök ellen, hogy szemből és hátulról megszorítva könnyen legyőzzék őket. Ez hasznos is lett volna, ha Szkander bég, ami barbár nyelven Sándor urat jelent, a csatában időben megjelenik. De az összecsapás idő előtti megtörténte a kitűnő tervet dugába döntötte.

(70) Murád nagyon is figyelembe vette a despota tanácsait, az országába benyomuló Corvinusszal nem szállt szembe, engedte, hogy előrehaladjon, ő maga két- vagy háromnapos távolságban követte, és elzárta az utat hátulról, hogy az ne tudjon visszafordulni. Már mindketten egy síkságra értek, mely Rácország és Bulgária határán terül el szélesen, és melyet most a magyarok Rigómezőnek, a rácok Koszovónak hívnak, és melyet mi a

rigók mezejének értelmezünk. Ezt egy folyó szeli ketté, amely most Sitnicának mondatik, és Illyricum hegyei közül aláfolyva némi bolyongás után az Al-Dunába ömlik. Ennek a mezőnek a hossza 20 mérföld, szélessége öt. Mindkét oldalán cirkusz módjára kies hegyek veszik körül, meg a folyó, a hegyek nyúlványai, mély völgyek, és a közelben bájos falvak sokasága élénkíti. Amikor először a magyarok, aztán a törökök lebocsátkoztak a mezőre, mint valami porondra, egy folyóparti tanyán, amely a bejáratnál feküdt, egy öregasszony felkiáltott: (75) Bravó, azt hiszem, most a magyarok nem egyforma eséllyel fognak harcolni, mert az ő seregük átkelése a medren alig egy napig zavarta fel a folyót, a törököké pedig háromig; mintha a csapatok csekély létszámából jósolta volna meg a jövőre vereséget. Nagyjából a síkság közepén egy középszerű domb emelkedett, amelynek lábát a Sitnica kerülte meg. A lapály bejáratától nem messze volt egy torony, egy bizonyos néhai Murádnak a sírja, piramisa, akit seregének veresége után megöltek és eltemettek ott. Murád most megijedt, hogy Corvinus, aki megelőzte őt, elfoglalja ezt a piramist, ami őrá nézve kedvezőtlen előjel lesz. Ezért lépteit megnyújtva a nyomába ered, hogy előbb ütközzék meg vele, mintsem az a tornyot eléri. Corvinus tehát a mező közepén emelkedő dombhoz vonul, és Szkander bég csapatait várva táborot ver, mert azt beszélük, hogy azok órákon belül megérkeznek. Murád attól tart, hogy a közeli tornyot elfoglalják, és az illír segítség megjön, ezért Corvinust csatára ingerli; az nem áll ki, míg a segélyhadak meg nem érkeznek Illyricumból. (80) A másik még erősebben szorítja, megakadályozza a vízfordást, a fagyújtást, elfoglalja a legelőt, minden lehető eszközzel és erővel zaklatja; a török merészségét növeli csapatainak nagy száma, melyekben állítólag vagy nyolcvanezer ember volt. Corvinus szándéka ellenére kénytelen csatába bocsátkozni, mert elzárták a víztől és a többi szükséges dologtól. Végül is az isteni Lukács ünnepén, Jupiter napján kiadja az utasítást, hogy a sereg öltönn fejezzen, és az egészet harminckét oszlopra bontja; a teljes hadigépezet-állományt a dombon felkészíti és ráirányítja az ellenségre. Az így elrendezett sereget utasítja, hogy tartson misét a megváltó istennek, végezze el egymás között a titkos gyónást és a földi áldozást, majd a katonákat beszéddel buzdítja a harcra:

Ó, bajtársaim, eljött végre a nap – mondja –, amelyen, ha a várnai menekülés szégyent és gyalázatot hozott rátok, most visszaszerezhetitek megbízhatóságotok és bátorságotok régi hírét, és bosszút állhattok az elszenvedett vereségért, ha férfiasan viselkedtek. (85) A rengeteg vereség után, amelyet az ellenség töledek elszenvedett, most csak ezt a maradékot tudja veletek szembeállítani, mely ugyan számra tekintélyesebb, reménye, célja és ereje azonban sokkal alábbvaló. Mit is lehetne azoktól várni, akik nem a saját birodalmukért, hanem idegenért harcolnak, és ha győznek, ebben az életben rabszolgaságot, a túlvilágban gyötrelmet és mindkettőben örök nyomorúságot szereznek maguknak? Ti viszont, bárhogy fordul is a kocka, országotokért, gyermekeitekért, hazátokért, házatokért és oltáraitokért verekedtek, és mindkét életben örökös és biztos boldogságot remélhettek. A ti célotok tehát sokkalta lelkesítőbb, hiszen ha az ellenséget vitézül le nem győzitek, életeteknek és vagyonotoknak mindenestől vége. Jól ismerjük mindkét fél képességeit. Várnánál egyszer már sikertelenül harcoltunk, ahol – ha jó és balszerencsét a felek közt néha fel lehetne cserélni – a török övéi pusztulása helyett alighanem a mieink menekülését választotta volna, hiszen súlyosan megtépázva képtelen volt a menekülőök üldözésére, népe akkora veszteséget szenvedett. (90) Azok nagyobb kárt, ti nagyobb szégyent vallottatok, jóllehet azokra erőszak hozta a pusztulást, ti viszont önként vállaltátok futással a gyalázatot. Azt hiszem azonban, hogy a vereség oka talán inkább a haragvó istenség volt, amely hitszegésünkért bosszút akart állni, és nem a ti hitványságotok. Mert a hűtlenség szerzői valamennyien halálbüntetést szenvedtek ott. Mi, akik akarunk ellenére mentünk abba a háborúba, isten kegyelméből veletek együtt még mindig élünk, megtartván a keresztény közösség oltalmára és elsősorban Magyarországra, nehogy összerontsa azt a törökök fegyvere és vadsága. Az ellenség számától egyáltalán nem kell félnetek, hiszen megtanultátok, hogy igen gyakran kevesek állnak ki, és győznek. Eddig is inkább isteni, mint emberi erővel csatáztunk, megváltó Jézusunk nevében semmisítettük meg könnyedén a pogány seregeket. (95) Ahova betettük a lábunkat, az ő hatalmas nevében mindig győzelmes fegyverrel vágunk utat, mert égi vezérlettel és jegyben katonáskodtunk; mindig magunk mellett éreztük a halandók megváltóját és az isten anyját. Hisszük, hogy ma sem fog hiányozni mellőlünk, ha megemlékeztek a mennyei kegyelemről és bátorságotokról. A szent célért bátran küzdök mellett mindig ott áll a segítő isten. Ehhez járul a biztonságos harci taktika, a vértés lovasság, mely ugyanolyan bevehetetlen, mint egy megerősített vár. Itt vannak a mi vitéz csapataink, amelyek bőven elegendőek egy királynak is, az ellenségnek is ahhoz, hogy számolhatatlan tömeget megverjenek. Itt vannak a különböző hadigépek és hadieszközök, ilyenek nekik nincsenek. Emellett Szkander bég a segítő csapatokkal órákon belül megérkezik. A veszély nem olyan nagy, hogy féljete, és nem olyan csekély, hogy alábecsüljétek. (100) Csak akkor vonulhatunk vissza, ha az ellenséget legyőztük, máskülönben e hegyszorosokon keresztül bajos a menetelés, de ha lehetőség nyílnék is mindenkinek a hazatérésre, siker és a szokott dicsőség nélkül nem mehetünk haza. A legnehezebb próba a legbátrabb férfiaknak jut. Mivel tehát az utolsó feladat vár rátok, amellyel a törökök minden erejét tövig le lehet nyesni, kérem, és könyörgök nektek, bajtársak, arra az istenre, akinek a nevében katonáskodunk, hazánkra, a gyermekekre és vagyonunkra, hogy ha a csatajel felhangzik, küzdjete derekasan, és tetézve toroljátok meg azt a kárt, amit isten és ember e piszkos népségtől elszenvedett, legfőképpen pedig a várnai vereséget. Elvesztettük ott szent királyunkat, aki a hitszegés bűnének kiengesztelésére üdvösségünkért feláldozta magát. Isten haragját királyi áldozat csillapította le. Igyekezetek, kérlek, hogy gazdag ajándékot mutassatok be szellemének. Meg

kell torolni a többiek halálát is, akik abban a csatában estek el. Ma egyszer s mindenkorra véget kell vetni a törököktől való félelemnek, úgy véget vetni, hogy vissza ne térhessen, meg kell váltani Pannóniát a rabszolgaság iszonyú veszedelmétől, mert így készíthetünk magunknak örök nyugalmat, dicsőséget és mindkét világon boldog életet. (105) Végső erőfeszítéssel kell tehát verekednünk, bajtársaim, mert erre kényszerít a szükség, erre hív a becsület, és erre ösztökél a tetemes haszon. Már sekély vízben, a kikötőben hajókázunk; akárhogy üssön is ki a dolog, mi jól járunk. Győzelmünkből hazánkra örökös üdv és bánatatlanság, miránk halhatatlanság származik. Ha elesünk, gyönyörűen halunk meg, és a fentiek körében örök életet nyerünk. Kérlek tehát benneteket, azzal a gondolattal bocsátkozunk csatába, hogy vagy győzünk, vagy – ha a helyzet úgy hozza – tisztességgel meghalunk.

A kormányzó szónoklata mindenkinek lángra gyújtotta a lelkét, és a beszéd is meg maga a természet is kellőképpen fellelkesített mindenkit a bátor küzdelemre. A túldalolon Murád király nem kisebb buzgalommal szedte rendbe a hadseregét, és erősítette szóval, ígérettel, parancssal. (110) A törökök felvonuló és a rónán kibontakozó seregei mindkétoldalt elérték a hegyeket, ami nem csekély megrökönyödést váltott ki a keresztényekből. A nap harmadik órájában megadták a csatajelet. Corvinus a dombról a síkságra bocsátotta le mindkét szárnyat, a könnyűfegyverzetűek széthúzott zászlóaljait pedig az élen bontotta ki. Középre helyezte a vértések négyyszögű csapattestét, élén nővérétől való unokaöccsével, Székellyel, a dombon szekerekkel és gépekkel erősítette meg az őrséget. A csatajelre a testileg-lelkileg felkészült katonák először távolról kezdtek hevesen mérkőzni, aztán mindkét felet elragadta a siker, és megnövekedett merészséggel közelharcba bocsátkoztak. Körülbelül három óra hosszat elkeseredetten verekedtek; végül Losonci Benedek, aki a jobb szárnyat vezette, hátraszorította a törökök sorát. (115) Ugyanilyen derekasan viselkedett Bánfi István is, aki a bal oldalon volt, ő ugyanis súlyos csapást mért a makacsul rohamozó európai basára. Murád látja, hogy az emberei mindkét szárnyon meginognak, erős segítséget küld, és megújítja a küzdelmet. Az új rohamra induló törökök kifárasztják a magyar és oláh könnyűlovasságot, ez visszahúzódik a vértések arcvonalához, amely falként állva könnyedén feltartóztatja az ellenség legsúlyosabb rohamát is. Mindkét részen sokan elesnek, de a törökök közül jóval többen, mivel sem fegyverük, sem lovuk nem elég erős. Corvinus a dombról az előkészített hajtógépekkel a távolból töri, zúzza a törököket. Amikor ezt Murád észreveszi, csapatait a lehető legközelebb küldi a dombhoz, hogy ily módon a fentről hajigáló gépek találatait elkerülje. Ezzel a taktikával kijátssza a hadigépek munkáját. (120) Corvinus ennek láttán a szorongatottak segítségére siet; mindkét szárnyra erősítést küld, szóval, karral buzgólkodik. Támogatja a fáradókat, rákiabál a riadozókra, újra sorba állítja a menekülőket, vadul szembeszegül a támadókkal, semmit sem hanyagol el a derék vezér és katona feladatai közül; hol a bátrakat biztatja és dicséri, hol a resteket dorgálja és fenyegeti; mindenütt ott van. Mars tehát szerteszét tombol, és minden vérben úszik. Murád folyvást küldi a segítséget, nem érdekli emberei halála, mert óriási tömeggel rendelkezik, amely eltökélte magát a harcra. Bizton remélte, hogy az egyre újabb s újabb utánpótlás teljesen kimeríti az ellenfelet, és reményében nem csalatkozott; egyetlen magyar szakasz négy-öt török szakaszt volt kénytelen kifárasztani, amelyet rendre friss tartalék követett. A csataterén reggeliztek és ebédeltek, futtában frissítették fel magukat. E napon a török sereget az egész arcvonalon hátranyomták, többször a táborig kergették; a magyarok sikerrel harcoltak, a törökök nagy tömege esett el. (125) A keresztények ugyan most felülkerekedtek a csatában, mégis mind a két fél olyan kitarotán verekedett, mintha úgy határozott volna, hogy vagy győz, vagy meghal. Estig folyt a küzdelem; az ütközetnek az éj vetett véget; mindketten azzal az elhatározással vonultak a táborba, hogy másnap újra viadalba szállnak, és nem tágítanak addig, míg Mars oda nem ítéli az elsőséget; az éjszakát álmatlanul töltötték, mindkét tábor sűrű őrállások vették körül.

Másnap mindnyájan olyan izgatottak voltak, mintha az élet-halál fölött ítélkező Mars döntését várták volna; alig virradt, mindkét sereg ott állt fegyverben, újra elkezdődött az ütközet, de a magyarok már nem azzal a hévvel és erővel harcoltak, mint tegnap; senki sem volt köztük, aki az előző napon ne feszítette volna meg végső erejét a verekedésben. Maradt még vagy negyvenezer török, aki eddig vagy nem szállt harcra, vagy könnyű csatározásokkal játszadozott. Corvinus mégis biztatja embereit, hogy az előző nap előkészített győzelmet ne rontsák el lustasággal, gyávasággal, folytassák a diadalt, amint elkezdtek; könnyörög nekik, hogy ne hagyják cserben önmagukat és a hazát; gondoljanak arra, milyen derekasan verekedtek tegnap, kevesedmagukkal hány ezer ellenséget semmisítettek meg, hányszor szorították vissza, kergették meg őket; (130) vigyázzanak, erőlködjenek fingásig, tekintsék semminek az eddig ontott izzadságot, az eddig elszenvedett veszedelmet; fontolják meg, hogy nem azokat tartják dicséretre méltónak, akik nagy dolgokba vágtak, hanem azokat, akik szépen be is fejezik, amit elkezdtek; gondoljanak arra, mennyi bajuk lesz, ha eredménytelenül csatáznak, elsősorban is a halál és szenvedés ezernyi formája, asszonyaik, gyermekeik rabszolgasága, az ország végpusztulása, a szüzek elrablása, emberség és istenség meggyalázása, a legutálatosabb aljasságok; mindez egyetlen napi fáradozással elkerülhető; kéri és kérleli tehát őket az isten és az emberek iránti hajlandóságukra, hogy szokott bátorságukkal váltsák meg magukat, hazájukat, gyermekeiket, hitvesüket, vagyonukat, szabaddítsák meg mindezeket az örökös rabságtól. Murád hasonlóképpen tüzei az övéit jutalommal, ígérettel, fenyegetéssel, hogy ezen a napon tűrjenek el mindent, de ne engedjenek Európának. Megszemléli mind a két szárnyat, és

komoly szavakkal nógat mindenkit a küzdelemre. Amikor pedig a két fél összecsap, ugyanazzal a hévvel és tűzzel indul a csata, mint tegnap. (135) A sebesült keresztények közül igen sokan visszatértek a mezőre azzal, hogy sebüket vagy halállal, vagy győzelemmel gyógyítják meg; mint elbeszélük, ők sem küzdöttek lanyhábban. Mindkét részen nagy a pusztulás, és a magyarok rohamát nem lehet feltartóztatni, a törökök nem tudják hasonló állhatatossággal viszonzni, az ellenállhatatlan erőt gyors és friss lovasságuk csellel próbálta ellensúlyozni. A rájuk rontó magyaroknak hátat fordítottak, engedték, hogy egy darabig üldözzék és hátulról támadják őket, mindenféle szanaszét futottak, messze elszéledtek. Ezek meg, mintha a győzelem rájuk mosolyogna, még lelkesebben kergették őket, futás közben sokat megölték, ám azok egyszer csak adott jelre összetömörültek, a szétszóródott pannóniai sorokat bekerítették, öldökölték, oda-vissza rohangálva fásasztották, a nagy erőfeszítést kijátszottak, a rendet felbomlasztották, és egész nap így csatáztak megállás nélkül. A magyarok e napon óriási veszteséget szenvedtek, és a török kerekedett felül; mindkét sereg elfáradt, az ütközetnek az éjszaka és a kimerültség vetett véget. Mindkettő visszahúzódott a táborba, ahol a legnagyobb gonddal állított strázsákat és őrtáborokat.

(140) Amikor szombat napjára virradtak, és még egyik sem engedett, hajnalban újra kezdődött a harc. Elsőként Corvinus unokaöccse, az oláhok kapitánya vonult harcba a könnyűlovassággal. Követte a többi főnemes, aki az előző napi rendben helyezkedett el. A küzdelem kiújulván, egy darabig egyenlő reménnyel verekedtek; mindkét részen nagy volt a veszteség, elsősorban a magyaroknál, akik csekély számuk miatt a hosszas csatározásba belefáradva, rengeteg sebesültet veszítve is kénytelenek voltak helytállni a háromnapos ütközetben. A légiók kapitányai közül elsőként Székely esett el, aki az ellenség sűrűjében az első sorban kitartóan küzdött. Marcali Imrét és Bánfi Istvánt a törökök bekerítették, és a gyűrű közepén megölték. Amikor Murád észreveszi, hogy a Székely hadsorában elhelyezett első zászlókat elragadták, és a kapitány eleste után a katonák meghátrálnak, azonnal kiadja a parancsot, hogy minden csapat, amely a táborban állomásozik, rontson rá a keresztényekre, söpörje el azt a pár embert, aki a háromnapos fáradozástól kimerült. Most tehát kikiáltják a király parancsát, hogy mindannyian egyszerre törjenek az ellenségre, mire nyomban odaözönlenek a két magyar szárnyhoz, ahol társaik küszködnek, a csata megélénkül, a főemberek elesnek, a roppant sokaság és a nyílzápor elborítja őket, a zászlókat elragadják, és minden seregrész egyöntetűen futásnak ered. (145) Corvinus pedig, amikor meglátja, hogy az öccsét megölték, több zászlót elvettek, és a sereg futni kezdett, nyomban otthagyja a táborát meg a főszerelést, vágára ösztökéli a lovát, és egyedül menekül, hogy az országot ne fossza meg hű örétől. A megvert, menekülő magyarokat az ellenség déltől késő éjjelig kergeti és kaszabolja; aztán feltartóztatja a sötétség, és éjjelre visszahúzódik a táborba. A többiek, akik ott maradtak a csatamezőn, bekerítették a magyar táborát, amelyben egy szálig megölték mindenkit, lovászegényt, markotányost, kocsist, hajcsárt, a sebesültek tömegét, jóllehet ezek halálig verekedtek, és nem engedték közel az ellenséget, míg egy árva nyíluk, dárdájuk volt, és nem találtak magyar holttestet a táborban, amely körül ne hevert volna három-négy török. Murád, hogy övéinek borzasztó pusztulása fel ne tűnjék, a nemesek tetemét azonnal elhantoltatta, az ezernyi közkatonát a folyóba dobatta, miért is a Sitnica mellékének lakói sokáig nem ettek halat belőle. A mezőn ma is úgy hever a csont, mint a kő, és nem lehet a földet megművelni anélkül, hogy fegyvereket ne találjanak mindenfelé. E vidék erről a súlyos vereségről vált ismertté.

(150) Bár a török, legyőzve, megszalasztva az ellenséget, véres győzelmet aratott, vesztesége mégis sokkal súlyosabb volt, mint a magyaroké, tudniillik azt mondják, hogy harmincnégyezer török és mindössze nyolcezer keresztény esett el. Ott maradt Pannónia egész nemessége. Mert odaveszett a két Imre, László, Szécsi Tamás, Frank bán, Székely János, Corvinusnak a nővérétől való unokaöccse, Losonci Benedek, Bánfi István, a coroni püspök, pápai követ, Csáki György és Garai Róbert, számtalan főember és nemes. Sokat elfogtak, és másnap Murád színe előtt parancsára kivégeztek. Korotnai Jánost is elkapták, átvitték Ázsiába, fél évig raboskodott Bursában, majd az Égéi-, a Krétai-, az Ión-, az Adriai-tengeren és Dalmácián keresztül jött haza a Pannóniákba. Murád ebben a hónapban azt jelentette a korinthusiaknak, hogy a háborúban nyolcezer magyar esett el. Az életben maradtak közül egyesek Illyricumon át menekültek, és Dalmácián keresztül épségben tértek vissza; akik Rácország felé mentek, és azon át akartak visszajönni, mindenütt rablótámadásoknak kitéve részeken találták magukat, és kevesen úsztak meg, hogy ki ne fosszák, vagy meg ne öljék őket.

(155) Corvinusra, akiről elmondtuk, hogy sebesen elfutott, kellemetlen és hányatott sors várt; lova három napig vitte étlen, szomjan, úttalan utakon; a negyediken két rabló kezébe esett, miután a lovát elvesztette, mert az a túlhajszoltság miatt kimúlt. Fáradt lévén, hagyja, hogy kifosszák; ruháit letépik, aztán a gazfickók között civakodás támad az aranykereszt miatt, amely a nyakában lóg; miközben a menekülésre kínálkozó alkalmat lesi, meglátja az egyik haramia kardját, felragadja, és nekimegy a veszekedőknek, az egyiket halálosan megcsapja és átdöfi, a másik megugrik, így tehát e szentségek férfi a kereszt segítségével megmenekül a kirablástól és a haláltól. Nem ok nélkül cselekedett így az isteni gondviselés, hanem hogy az, aki a keresztre feszített megváltó nevében küzdött, a kereszt segítségével meneküljön meg. Továbbhaladtában kínozza az út, a szomjúság, az éhség, mire az ötödik napon egy pásztorra bukkan, aki a magyarok futásáról hallva zsákmány reményében kószál mindenfelé; a találkozás pillanatában mindketten megtorpannak; a pásztor látja Corvinus arcán a

méltóságot, és mint a rablókról meg Scipióról olvassuk, visszahőköl a gaztettől. Az éhségtől agyongyötört Corvinus sem meri őt megtámadni. Aztán köszöntik egymást, megenyhülnek, és gyanakvás nélkül szóba elegyednek. Az egyik isten szerelmére kenyeret kér; a másik a nevét és a dolgát tudakolja. (160) Meghallva a férfi történetét, a pásztort elfogja a szánalom, megejtik az ígéretek, és Corvinust egy közeli kunyhóba vezeti; kenyeret, hagymát, vizet tesz a vendég elé, aki később, már vidáman emlékezve vissza a nyomorúságra, gyakran emlegette, hogy ennél fényűzőbben sosem lakmározott. A pásztor innen Szendrőbe vezeti, a despota ezt megtudja, és a várkapitány annak parancsára fogságba veti. A hálátlanság örökös bélyege gyalázza meg azt, aki a jótéteményről elfelejtkezik. Néhány napig egyezkednek szabadon bocsátásáról; megállapodnak, hogy a kormányzó azzal a feltétellel távozhat, hogy fia, Mátyás, feleségül veszi a despota lányát, Cillei gróf unokáját, és hogy az egyezséget biztosan betartsák, Corvinus túsul adja a másik fiát, Lászlót. A kormányzó tehát átadja a túszt, és távozik.

Élve szabadságával, megváltónk születésnapjára hazajön, és Szegeden a főurak, nemesek tekintélyes sokasága fogadja. Valamennyien versengve örvendeznek épségén, egészségén, vigasztalják szomorúságában, biztatják; azt mondják, elég jól bánt velük a szerencse, ha kormányzójukat visszaadta; (165) sem külföldi, sem hazai katonában nem lesz hiány soha; de ilyen vezért, ha elvesztik, egy nemzetből sem találnak; a magyarra a legcsekélyebb gyalázat sem származott az esetből, hiszen mind valamennyien derekasan küzdöttek, az ellenségnek véres és siralmas győzelmet engedtek; egy sincs az övéi között, aki ne a legszebben halt volna meg; három napon át szakadatlanul harcoltak, alig egypáran a számlálhatatlan tömeggel szemben, harmincnégyezret vágtak le az ellenségből, a magyarok közül alig nyolcezer vészett oda; aki helyesen gondolkozik és nem elfogult, az elismerheti, hogy egy kicsivel több siker már győzelem volna. Végezetül mindahányan kérve kérik, hogy a haza és a keresztény társadalom érdekében szedje össze magát, szedje össze a bátorságát, álljon talpra, mert ha így tesz, rövidesen méltó büntetésben részesíti a törököt meg a despotát, és minden jóra fordul. Corvinust a főurak vigasztalása eléggé felbátorította. Önbizalmát növelte annak látványa, hogy napról napra többen térnek meg a hadjáratból, mint amennyire számítani lehetett. Azok tudniillik, akik a törökök elől Illyricum felé menekültek, épségben értek haza, mert útközben a huszadik mérföldnél találkoztak Szkander béggel, aki a segítő csapatokkal velük szembejött, hozzá csatlakoztak, és az ő vezetésével biztonságban jutottak Illyricumba.

Corvinus megpihentette testét, összeszedte erejét, és már sokkal jobban ingerelte lelkét a despota hálátlansága, mint a török iránti gyűlölet; a fogság gyalázatát képtelen volt elviselni. (170) Ezért nyomban felállítja a sereget, a despota városaihoz megy, amelyeket az Zsigmondtól egykor adományul kapott, felgyújtja a falvakat, feldúlja a földeket, erővel beveszi a városokat, és végül e villámháborúban hatalma alá hajt mindent, amit a despota Magyarországon birtokol. Már indulna Rácországba, amikor megérkeznek a despota követei, akik Lászlót, a túszt, ajándékokkal megrakva visszaszolgáltadják, és alázatosan békét kérnek. Az előkelők közbenjárására a kormányzó békét enged a despotának, egészen elfelejti a méltánytalanságot, az ellenségeskedést; és így végezvén dolgát, visszajön Magyarországra. A sors sohasem engedi pihenni ezt a vitézt, hanem naponta gyöttri, próbálja, nehogy érdemtelenül ékesítse babérrel és halhatatlansággal. Mindez az üdvösség ezer fölötti négyszáznegyvennyolcadik, kormányzóságának negyedik esztendejében történt.

(175) Negyvenkilencben újra fellángolt a török háború. Amikor ugyanis Murád tudomására jutott, hogy György despota eleresztette Corvinust, holott ő rendkívül fontosnak tartotta volna annak foglyul ejtését, haragra gerjedt ellene; rájött, hogy óhaja füstbe ment, Corvinus szabadulása rettentően felbőszítette, mivelhogy a despota nem köszönte meg neki a fogoly átengedésével azt, hogy visszahelyezte őt a királyságába. Elmulasztotta ezt a pompás alkalmat a jó szolgálatra, ezért elhatározta, hogy megbünteti a hálátlanságért. Rácország határára ereszti Feriz béget, három légió kapitányát, helyre állíttatja vele a Morava partján fekvő és a sok háborúságban tönkrement Krusevác városkát, és utasítja, hogy a despota területét innen támadja, földjeit pusztítsa, tűzzel-vassal szélteben száguldozzon, így büntesse meg a hálátlanságért. Feriz bég végrehajtja a parancsot, mindenekelőtt a szomszédságból kőműveseket és mestereket szerez, újjáépíti a Morava menti várost, eközben azonban leplezi a jogsértést, titkolja támadó szándékát, nehogy a rácok akadályozzák; kerítéssel, árokkal, sánccal, fallal körös-körül megerősíti, és amikor eljut odáig, hogy a belé helyezett őrség az ellenség legkeményebb támadását is kivédheti, megrohanja a despota tartományát, rombolja, messze környéken pusztítja. (180) Ez a váratlan szerencsétlenségtől megzavarodva azt sem tudta megengesztelni. Ha ellenállásra gondolt, kétségei támadtak Corvinus segítségét illetően, akinek barátságát fogságba vetésével megsértette, és nem jutott az eszébe semmi, hogy hova forduljon. De bármit szívesebben viselt, mint az embertelen török rabszolgaságot. Végül is a kormányzó segítségéért folyamodott, és nagy szégyenkezéssel alázatosan megkérte őt. A kormányzó szívesen megígérte a támogatást, részint az iménti vereség megtorlása kedvéért, részint a körülmények miatt, hiszen nagyon jól látta, hogy Felső-Mysia elfoglalása után a török azonnal a pannon házak és templomok ellen fordul, így hát összeszedte a sereget, és fényes készüléttel alászállt Mysiába, melyet Rácországnak neveznek. A köz érdekében háttérbe szorította a saját sérelmét, nem helyettesek és kapitányok képében küldött segítséget, hanem

saját vezérletével és jelvényei alatt indította meg a hadjáratot. (185) Szendrónél átkelt a Dunán. Behatolt Rácországba, táborát kiegészítette a despota csapataival. Éjjel-nappal menetelt, hogy az ellenséget váratlanul lepje meg. A negyedik nap a törökök közelébe értek. Amikor Krusevác mezejére kiléptek, már virradni kezdett; a két fél közé, mint az ilyentájt lenni szokott, köd ereszkedett, mely a kilátást mindkettejük elől elfogta. Majd a nap hirtelen eloszlatta a ködöt, és megcsillantak a támadó sereg fegyverei, messziről látszottak Corvinus jelvényei. A keresztények hirtelen és váratlan felbukkanása megriasztotta a törököket, és amikor látták, hogy maga Corvinus szakadt a nyakukba, annyira megrökönyödtek, hogy nem a hadrend felállításán, az őrségek elhelyezésén, az ütközetben kezdtek gondolkozni, hanem mindannyian csak a menekülésen, így aztán tolongás támadt, és mind elkezdtek hátrafutni. A könnyűlovasság üldözöbe veszi őket, futás közben sokat megöl és elfog. Szorongatják őket, ahogy tudják, és az éjszaka beálltáig folytatják az öldöklést a menekülők között; ezek végre szétszélednek az erdőkben, és már nem lehet tovább követni őket. (190) A vasas lovasság fegyverzetének súlya miatt lassabban haladt, hogy az ellenség ne tudjon véletlenül valami bajt okozni a bajtársaknak, akik elől nyomultak. Ha az éjszaka véget nem vet az öldöklésnek, a pusztítás még sokkal nagyobb lett volna. Feriz béget nagy tömeg nemessel együtt elfogták. Corvinus a diadal után elment Bulgária fővárosába, Bodonyba, mely a Dunánál fekszik; a várost, amely gyakran adott okot háborúra, felgyújtotta, majd Rácországon keresztül visszavonult, a foglyokat a despotának ajándékozta, és vígan visszatért Budára.

Az országba való hazaérkezése után a csehek kezdtek nyugtalanítani, akik a Dunán túl sok helyen őrtornyokat állítottak, elfoglalták a városokat, és rablásaikkal az egész környéket bizonytalanná tették. Vakmerőségüket ugyan korábban többször megzabolázta, megszelídíteni azonban sohasem tudta őket. Akadályozta ebben néhány főrangú úr erős féltékenysége is, aki napról napra minden várakozáson felül gyarapodó tekintélyét nehezen tűrte, és hogy virtusa elé akadályt gördítsen, titokban támogatta a cseh banditák vállalkozó kedvét. (195) Hírnevének megnyirbálása érdekében támadásra bujtogatta ezeket, akiknek gonosztetteit a kormányzó a törökkel vívott súlyos, külső háborúk miatt sokáig elnézte; most már meghaladta a türelmét, és elhatározta, hogy megfékezi, vagy egészen megsemmisíti őket. Az ezer fölötti négyszázötvenegyedik esztendőben önkéntesekből hadsereget állított, mindenhonnan gyalogosokat, paraszti tömeget hívott össze, és legelőször Giskra Jánost, az összes gazember vezérét támadta meg Losonc városka közelében, ahol ez az isteni István király templománál előzőleg őrállást emelt, azt sánccal és fallal kerítette, megrakta sok katonával és mindenféle hadianyaggal. Giskra véletlenül éppen távol volt, amikor meghallotta, hogy a kormányzó keményen ostromolja az erődjét, titkos futárok útján intette társait, hogy helyüket a legnagyobb bátorsággal védelmezzék, míg ő a segítséggel hamarosan meg nem érkezik. Corvinus olyan heves ostrommal támadta az őrséget, hogy a megadás napokon belül várható volt, amikor Giskra a Magyarország felső részein összeszedett segítséggel, tekintélyes hadsereggel megjelent. Tudniillik sok főúr a kormányzó büszkeségének letörése végett ingyen küldött csapatokat, és összeesküvést szőtt más előkelőkkel, akik Corvinus táborában voltak, hogy a csatát megtagadják, és hagyják, hogy legyőzzék őket, mert így le tudják törni a gőgjét. (200) A virtus mellől sohasem hiányzik a féltékenység. Az összeesküvők terve sikerült; mert amikor a két sereg már harcra készen egymással szemben feláll, még meg sem adják a csatajelet, és az összeesküvők néhány csapatot a megállapodás szerint máris futásnak ered, mégpedig – hogy a Corvinustól való elpártolásnak elfogadhatóbb külsőt adjanak – félelmet színélve. A csehek élve a lehetőséggel megindulnak, és megtámadják a kormányzó magára maradt seregét. Corvinus megérti övéinek árulását, és embereivel együtt hátat fordít, az ellenség ugyan erősen szorongatja, de épségben behúzódik a közeli városkába. Pelsőci István, akit az erőd ostroma során egy kénhajító gép halálosan megsebesített, a halála előtti napon vallomást tett az összeesküvésről. A főurak közül sokan elvesztek ebben a csatában, elsősorban Kompolti János, aki előnevét Nánáról kapta; aztán Hédervári László egri püspök, a szent, aki megadta magát az ellenségnek, és fogságba esett. Giskra megszerezve a táborát és a felszerelést, mintha valami jeles győzelmet aratott volna, seregét Gede városkájához vezette, ahol Lóránd fiai voltak a birtokosok. (205) Mivel azonban a lakosok bátran védekeztek, csalódott reményében, és Egerbe ment, úgy gondolva, hogy a püspök fogságára tekintettel a várkapitány azonnal megadja magát. De másképp történt, mint ahogy várta; az elötuszkolt püspök ugyan megparancsolta a kapitánynak, hogy várát adja át Giskrának, könyörgött neki, aztán fenyegetőzött, az azonban meg a többi őr, mivel valamennyien nemes magyar családból származtak, nem akarták nemességüket örök gyalázzal megbélyegezni, az országnak súlyos kárt okozni, ezért a közjót elébe helyezték egy ember bajának, és meghiúsították Giskra tervét.

Corvinus roppant méltatlankodással vette tudomásul az árulást, és hogy a csehek vakmerőségét ne hagyja bosszulatlan, újjászervezte a sereget, magához rendelte a veterán légiókat, amelyeket Magyarország alsó részein a török betörések feltartóztatására helyezett el, aztán megbízható csapatokból ismét felállítva a sereget, újra megindult Giskra ellen. Nehéz ostrommal megtámadta azokat az őrségeket, amelyeket a Ságnak nevezett templomnál az Ipoly folyó közelében, a Gácsvár-hegyen, Rozsnyó és Szepes városok mellett állított fel még régebben, és ezeket gyors megadásra kényszerítette. Elfoglalásuk és őrségük felmorzsolása után egy másik ideiglenes erődhöz vonul, amelyet Giskra a Derencsény nevű völgyben állított, és amelybe erős őrséggel a cseh Valgatát helyezte bele. (210) Ezt sánc, árok, mindenféle eszköz erősítette, ezért úgy gondolta, hogy nem

küzdelemmel, hanem mesterkedéssel fogja bevenni. Ez ugyanis egy völgyben helyezkedik el, amelyet egy kis folyó szel át. Valamivel alább magas töltéssel elzárta a völgyet, hogy az eltorlaszolt folyó és a visszaáramló víz borítsa el az erődöt. Tervében nem csalódott, mert amikor az őrálló katonák azt tapasztalták, hogy a napról napra dagadó víz elárasztja őket, annyira megijedtek a fenyegető haláltól, hogy személyükkel, vagyonukkal, az erőddel együtt könyörögve megadták magukat. Azonnal továbbment Zólyomhoz, minden baj forrásához és fészkéhez, a rablók városához, felgyújtotta, a várat pedig ellátta fegyverrel, élelmiszerral, őrséggel, hadigépekkel. Végre, elfoglalva a csehek eme menedékhelyeit, Giskra ellen indul, üldözi mindenütt, fegyveres erővel úgy megszorogatja és meghajszolja, hogy az kénytelen békét kunyerálni.

(215) Giskra hosszadalmas üldözésével egyidejűleg más csehek más háborúságokkal árasztották el Magyarországot, ezek szövetkeztek egymással, amit testvéri szeretettel megpecsételtek, és egymást kölcsönösen testvérekné szólították, rabló szándékkal erődöket emeltek Magyarországon, amelyeket teleraktak katonával és munícióval, és szélteben-hosszában kóborolva fosztogatásból, útonállásból éltek. Túlso Magyarországot, amely Cseh- és Lengyelország felé néz, bizonytalanná tették, úgyhogy senki sem lakhatott, utazhatott ott nyugalomban, sőt, amikor erejük megnövekedett, számos falut és községet is a hatalmukba kerítettek. Rajtuk kívül mások is pimaszul erőszakoskodtak, mint Komorowski Péter, aki a lipitói megyét elfoglalta magának, míg a magyar nemzetségből született Pongrác Turóc fölött szerezte meg a hatalmat, elfoglalta Óvár, Berencs és Sztrecsnó városkákat; gyilkosságokkal, rablótámadásokkal az egész vidéket nyugtalanította. Kölcsönös gyűlölködéssel, marakodással marcangolták, kölcsönösen fosztogatták egymást. De térjünk vissza a testvérekhez!

Gazemberekből és nemtelenekből állt ez a fajzat, csak közlegényekből verődött össze, váracskáik voltak, amelyeket vagy erővel foglaltak el, vagy frissiben maguk építettek. (220) Szerzetes módra testvérekné hívták egymást, mégis bestiális szokásokat tartottak, amennyiben legszívesebben rablásból éltek, szerettek földeket pusztítani, mindenfelé dúlni, öldökölni, jogot, szentséget megtapodni. Vezéreiket választották, rablás közben készséggel engedelmeskedtek nekik, és azt tartották maguk között a tekintélyesebbnek, aki súlyosabb gáztettekkel tűnt ki. A szomszédos vidékeket tehát öldökléssel, gyújtogatással, rombolással támadták, feldúltak mindent, és arra kényszerítették a parasztokat, hogy vagy adót fizessenek, vagy költözzenek el. A kormányzó kiismerte a Magyarország felső részein élő magyarok irigységét, és ezért egy időre lemondott ezek városainak elfoglalásáról, a törvénysértések megakadályozásáról, és hagyta, hogy gyötörje, büntesse őket a tulajdon gazságuk meg a másoké, hadd térjenek észre valahára. De mert ezekről a dolgokról már eleget szoltunk, térjünk vissza az utószülöthöz, nehogy a magyar királyról megfélemedkezve eltorzítsuk a történelmet.

(225) A magyarok és a csehek mindeddig hiába követelték vissza Lászlót a császártól, és ez az ügy immár tizenkét éve húzódott. Amikor elterjed a hír, hogy a császár a korona átvétele miatt Itáliába utazik, indulása előtt mindkét fél a legtisztesebb követséggel kérleli, hogy adja vissza a királyt. Az ausztriaiak hasonló elszántsággal követelik hercegüket. A csehek nagyon határozottan lépnek fel kívánságukkal, és amikor a többiekkel együtt őket is visszautasítják, azzal fenyegetőznek, hogy azonnal királyválasztó országgyűlést hívnak össze, és kijelentik, hogy ezen más urat fognak választani. A császár úgy döntött, hogy követeket küld hozzájuk, akik mellé rendelte Aeneas Sylvius császári titkárt. A gyűlést a dühöngő pestis miatt nem lehetett Prágába összehívni, Podjebrád György Benesovba helyezte át, és ott tartották meg. Azt olvastuk, hogy Aeneas Pius társának, Prokopnak a tolmácsolásával ékes és jól megszerkesztett szónoklatot tartott, e beszéd lecsillapította a csehek kedélyeit, és rávette őket, hogy várják meg a császár visszaérkezését, aki azt üzenté, hogy utazása méltóságának növelése érdekében Lászlót magával viszi. (230) Pius megígérte, hogy ha visszajön, mind a cseheknek, mind a magyaroknak, mind az ausztriaiaknak visszaadja uralkodójukat. A meggyőzés kedvéért furfangos érvekkel hozakodott elő, ecsetelte a király bevonulásának pazar külsőségeit, a királyi készület drágaságát, a hatalmas költségeket, a kincstár ürességét, az adó szükösségét, emellett, hogy milyen problematikus és bonyolult dolog a befolyt összegekből fedezni a mérhetetlen kiadásokat; aztán, hogy a király idő előtti visszahelyezése nem lenne más, mint az anarchia magvetése; ha a fejedelmet most küldik vissza, amikor még nem alkalmas a kormányzásra, más gondviselésére szorul; aki őt kézben tartja, azt gyűlölt uraságnak fogják tekinteni; márpedig a csehek közül sokan tartják magukat méltónak e tisztre, ezért rossz néven veszik majd, ha nem tudják elnyerni; Frigyes gyámsága elejét veszi ennek a civakodásnak. A cseheket nemcsak megnyugtatja ez az érvelés, de még követeket is küldenek, hogy hálát adjanak a császárnak, amiért a többiek elé helyezi őket; megígérik, hogy kivárják mindkettőjük boldog és szerencsés hazatértét. (235) Sőt, a császári utazás fényének növelésére daliás nemesi ifjúságot is küldenek. A magyaroknak és az ausztriaiaknak is megüzenték, hogy várják meg a császár visszajöttét, kérték őket, hogy addig is kormányozzák országukat a szokott körültekintéssel.

Azt mondják, ez idő tájt hunyt el Grácban Borbála császárné, ez a fékezhetetlen bujaságú asszony, aki mindenki szeme láttára élt a szeretői körében, és félretéve a szemérmét gyakrabban kívánta a férfiakat, mint azok őt. Semmiféle vallásos érzületet nem ismert, nem hitt sem a menny-, sem a pokolbeliekben; hívó, böjtölő,

imádkozó, misére járó szolgálóit lepocskondiázta, mert úgy vélekedett, hogy a testet nem szabad kellemetlenségekkel és sanyarúsággal kínozni, ellenkezőleg, bőségesen kell táplálni, élvezetek és gyönyörök között melengetni, és mert a halál után nincsen semmi, egyáltalán nem kell törődni az istennel meg a lelkekkel. A pogány Borbála testét a csehek mégis elvitték Prágába, ünnepélyes gyászszertartást rendeztek, és a királyok siremlékei között helyezték a földbe.

A császár, miután a csehek mozgolódását, a követelőző magyarokat és ausztriaiakat lecsillapította, László királlyal meg a német fejedelmek pompás lovasságával elvonul Itáliába, megérkezik Rómába, ahol ötödik Miklós főpap szertartásosan megkoronázza a császári diadémmal. (240) Aztán Nápolyba utazik, ahol feleségül veszi a kiváló erkölcsű, áldott nemzetségből született Leonórát, Alfonz király unokáját, Edvárd luzitániai király leányát. Ez utazás közben a gyermek László, akinek rosszul esik, hogy elválasztják őt saját népeitől, gyanakodni kezd, és nevelője tanácsára szökni próbál; de a dolog nem sikerül, az egészet rákenik a nevelőre, akit örökkétig kínoznak a tömlőben.

Ezalatt az ausztriaiak Eyzinger Ulrik vezetésével elpártolnak a császártól, lázadást robbantanak ki, a császár által kinevezett összes tartományi tisztviselőt erővel elkergetik, választanak tizenkét férfit, hogy azok kormányozzák a tartományt; a vezetést Eyzingerre bízák. Szövetségükbe vonják Cillei Ulrik grófot, a szomszédoktól segítséget szereznek, hogy a makacskodó császárt könnyebben rákényszerítsék hercegük visszaadására. Közben a császár hazajön Itáliából, legelőször az ausztriaiak követei keresik fel, akik kéri Lászlót, és ha az átadást megtagadná, hadat üzennek; a császár nem utasítja el a kérést, de a választ halogatja, hogy a hosszú késlekedéssel megghiúsítsa azok könnyelmű vállalkozását; azok viszont elunják a várakozást, és elmennek. (245) A tartománybeliek látják a császár konokságát, fegyvert fognak, és megtámadják Nápolyt, melyet Újhelynek neveznek; mihelyt odaérnek, megrohanják a várost, azonnal harcot kezdenek a kapunál, ahol a hadigépek nagy pusztítást végeznek a vaktában csapkodók között. Amikor a császáriak kirohantak, közelharcra került a sor, a támadók vágták és nyomták őket, ezek teljesen összezavarodtak, úgyhogy azok kis híján elfoglalták a várost; egyetlen katona bátorsága őrizte meg, akinek Paumkircher András volt a neve, ez ugyanis addig, amíg a menekülők el nem torlaszolták a kaput, a fal mellett, a hídon hősiiesen feltartóztatta az ellenség rohamát, és mert a várost az ő vitézsége őrizte meg, a császártól számos kitüntetést kapott. Miután a császáriak visszahúzódtak a falak mögé, ezek szoros ostromgyűrűt vontak, éjjel-nappal törték a falakat. A csehek közül ott volt Rosenberg Henrik, aki kétszáz lovassal és nyolcszáz igen erős gyaloggal érkezett oda; a magyarok még nem jöttek meg, mert a fegyverszünet ideje még nem járt le; így tehát tizenkétezer ember volt a táborban. (250) Podjebrád György, aki Csehországban a császár pártján állt, és kitaró hűséggel, engedelmességgel követte őt, ezalatt 16 ezer emberből álló sereget szedett össze, hogy segítsen neki, útnak indult, majd a megegyezés hallatára visszafordult, csapatait a Rosenbergek birtoka ellen fordította, felégette a falvakat, és mindenütt mindent pusztított. A béke, mint mondják, Károly bádeni örgrófnak és Zsigmond salzburgi érseknek a közbenjárására jött létre.

László a császár kezéből visszakerült az ausztriaiakhoz, akik hercegük megszerzése után az egyezmény néhány pontját megszegték, abban ugyanis kimondták, hogy november harmadik idusán Bécsben gyűlést tartanak, amelyen László rokonainak, valamint a magyaroknak és a cseheknek a jelenlétében határoznak a fiú kormányzójáról, addig pedig nem mehet be Bécsbe, hanem Cilli grófjának a keze alatt marad, és a gyűlés döntése előtt semmi sem történhet az ő akaratából. Az ausztriaiak ebből semmit sem tartottak be. Ellenkezőleg, az elbocsátott fiú másnap bevonult Bécsbe, a rendek szerencsekívánatokkal és páratlan pompával fogadták, azon nyomban hivatalnokokat nevezett ki a városban, előjárókat az egész tartományban, a püspökségeket és a szent hivatalokat a maga és a barátai tetszése szerint osztogatta, az udvart fejedelmi módra visszaállította. Nemsokára megjöttek a magyarok, az élen Corvinus kormányzó, akit főurak és nemesek tekintélyes sora követett, hogy frissiben visszanyert királyuknak leróják a köteles tiszteletet, és törvényes engedelmisséget fogadjanak. (255) Csehországból, a morvák és a sziléziaiak közül nagyurások és nemesek fényes sokasága gyűlt össze, üdvözlésére eljöttek a nép küldöttei és a különféle tisztviselők.

Bécsben tehát megtartották a két királyság és az ausztriaiak országgyűlését, amelyre a kitűzött napon megérkeztek a császári küldöttek is, Lajos, Bajorország, és Vilmos, Szászország hercege, a brandenburgi Albert, a bádeni Károly, rajtuk kívül sok fejedelem és főpap Germániából. A gyűlésen a felségjelvényekkel elnöklő király után az első helyet Corvinusnak adták. Először a császári követeket hallgatták meg, mégpedig – mint a jelen levő Aeneas Pius följegyezte – oly ellenséges indulattal, mintha a győztesek legyőzötteket hallgattak volna ki. A publikum rossz néven vette visszatetsző követelésüket az egyezménnyel meg a békefeltételekkel kapcsolatban. (260) Cilli grófja válaszolt, akinek akarata szerint történt minden, azt mondta, hogy a győztest nem kötelezi sem törvény, sem egyezés; a jog Mars kezében van; a börtönben nem lehet érvényes kötelezettséget vállalni; a békefeltételeket László király kedvéért fogadták el, aki oly sok éven keresztül méltatlan fogságban sínylődött, ezek egyáltalán nem érvényesek, sőt, jog és igazság szerint hatálytalanok, így tehát a császáriak elutasító választ kaptak. Még Miklós bíborost is, a pápai követet, aki a békekötés végett

érkezett, nyomban lehurrogták, amikor az egyezményről kezdett beszélni. Midőn az országok és tartományok felosztására és üdvözlétének tolmácsolására került a sor, elsőként a magyarok nevében Corvinus János fogadott szépen megszerkesztett szónoklatban engedelmességet, aki az atyák határozatából már nyolc éve kormányozta Magyarországot, védelmezte azt derekasan minden veszedelemmel szemben, viselt dolgainak dicsőségével minden fejedelem tekintetét magára vonta, és most a kormányzói tisztról önként lemondott. Azt mondják, e szavakkal szónokolt:

Eljöttél végre, üdvhozó csillagunk, felbukkanásod sokféle és hosszadalmas hányattatások után kiszabadított minket a hajótörésből. (265) Nem kisebb vágyakozással vártunk rád sokáig, mint amekkorával a hagyomány szerint őseink az alvilágiakhoz sóhajtoztak az emberiség megváltójáért. És mert a tiltott vágy önmagától is egyre hevesebben dobog, minél erősebben tagadott meg tőlünk a császár, annál hevesebben kellett könyörgéssel, erőszakkal, vesztegetéssel és fegyverrel visszakövetelnünk téged, fejedelmünket és urunkat. Mert ha a császár konokságát háborúval meg nem törjük, még mindig nélkülözni téged, áldott és üdvhozó vezérünket, igazgatónkat. Megismerik a juhok pásztorukat, és mindig hallgatnak rá, ha visszanyerték, ha úgyszólván száműzetésből tért vissza. Mert tudják, hogy nem, fizetésért vigyáz rájuk, hanem ő a törvényes és hű uruk, aki, ha a helyzet úgy kívánja, juhaiért életét sem vonakodik feláldozni. Ezért örvendünk most, áldott király, valamennyien teljes szívből visszatérésednek, sőt üdvösségünknek. Hiszen mi és a többi nemzet, amely a te jogarod alá tartozik, nem ismertük a nyugalmat, míg nem a te vezérleted kormányzott minket, míg nem te irányítottál, és míg nem kaptuk vissza igazi urunkat. (270) Üdvöz légy tehát, Magyarország királya, az ausztriai polgárok hercege, a harcias Csehország hatalmas fejedelme, üdvöz légy, emberek reménysége és üdve, a népek gyönyörúsége, üdvöz légy, nemzetek és országok egyetlen békeszerzője; áldott és boldog legyen érkezésed, örökre üdvös visszatérted. Tartson meg nekünk a megváltó, hatalmas és jóságos Jézus mindig épségben, hogy ne hánykolódjunk kormányos nélkül örökösen viharban. Azt hisszük, hogy nem is királyaink szent nemzetsége adott téged, hanem inkább az ég küldött alá. Ha jámbor anyád származását tekintjük, őseink családfáján négy római császárt találunk; ha atyádét, az ausztriai ház öt császárt adott. Magasabb emberi nemből nem szülehetnél volna. Nagy dolgok, bizony, ezek, de amit mindannyian benned látunk és téled remélünk, az még nagyobb; isteni tehetség, koraérett bölcsesség, született becsületesség, királyi figyelem, nem mesterségesen alakított, hanem természetből adott ékesség. Több Caesart és Augustust látunk benned; égi angyalnak és küldöttnek tartunk, akit az isten a népek üdvére teremtett, és akit nem ok nélkül hiszünk szentnek és szeplőtelennek, inkább isteninek, mint emberinek. (275) Ezért hát, mivel uralkodásra születél, vedd fel bátor lélekkel országaid gondját. Mi, a te összebújt juhaid, hozzád jöttünk, pásztorunkhoz, hogy üzd el merészen a farkasokat, melyek éjjel-nappal aklod körül ólálkodnak, mi hű és örökös engedelmességet, támogatást, erőt, pénzt ígérünk neked. Megadunk minden emberit és istenit, lessük a parancsaidat, és utasításaidat a szónál gyorsabban teljesítjük. Minden a rendelkezésedre áll, ami a népek várakozásának teljesítéséhez, a halhatatlanság megszerzéséhez kell. Népeid sokasága megszámlálhatatlan, vagyonunk bőséges, minden elegendő, sok mester, megbízható és kiváló emberi elmék, a férfiak fékezhetetlen ereje. Ragadd meg tehát bátran, ami neked boldogságot és szerencsét hoz, vállald a keresztény közösséghez és hozzád, őseidhez méltó feladatot. Magyarország, mint illik, mindenestől a te uralmadnak és parancsodnak ajánlja és szenteli magát, hiszen oly sok évig várt bánatosan szomorkodva; alázatosan kéri jöveteledet, hogy az atyád, Albert feletti fájalmában a te boldogító látványodból nyerjen vigaszt, mert ha annak örvendhet, a legszerencsésebbnek tartja magát. (280) Én pedig, miután észhez tértünk, és sokáig meztagsított urunkat fegyverrel kezdtük visszakövetelni, azóta, mintegy nyolc esztendeje tartom nevedben az ország kormányát, amennyire tőlem telik, igyekszem megvédeni Magyarországot a belső és külső támadásoktól, és az isten kegyelméből itthon is, odakint is mindent lecsendesítettem. Ami kint még hátravan, az neked kínálja a dicsőséget. Hússzor ütköztünk meg sikeresen a törökökkel, csak kétszer voltunk kénytelenek meghátrálni katonáink kis száma miatt, de sohasem engedünk anélkül, hogy az ellenségtől ne követeltük volna a legvéresebb áldozatot, úgyhogy azok, akiket a menekülés legyőzötteknek mutatott, azok az okozott pusztítást tekintve az ellenség megítélése szerint is győztesek voltak, így tehát az isten oltalmában mindig szerencsével küzdöttünk. Miután Julián bíboros beszédétől és tekintélyétől vezetettve a töröknek adott szent esküt megszegettük, az elkövetett bűnnek kétszer adtuk meg az árát, és túlon túl is meglakoltunk a vétékért. Most azonban, mert áldott jellemed, koraérett bölcseséged alkalmasnak mutat téged az uralomra, a török háborút pedig nagyobb erővel és felkészültséggel kell folytatni, engem viszont a súlyos és szüntelen fáradozás már elgyengített, főleg pedig, mert itt az ideje, és így kívánja a törvény, kormányzói tisztemről önként lemondok, a rám bízott hatalmat átadom igaz uramnak és törvényes királyomnak, visszavonulok a magánéletbe, neked ajánlom ma, László, minden jogomat, vagyonomat, azt akarom, hogy e felajánlásnak e szentséges gyülekezet legyen a tanúja, és felséged örökké éljen Corvinus jogaival.

A kormányzó beszédén minden jelenlevő főember elámult, csodálták a ragyogó, a keresztény társadalommal annyi jót cselekvő férfi méltóságát és szerénységét. (285) Elsősorban a királyban ébredt fel iránta megbecsülés és szeretet, átölelte a térdéhez boruló embert, hogy szerető gazdaként viselkedjen vele szemben, és így szól: Üdvözöllek, Magyarország atyja, a keresztény nép oltalma, akit mindig legkegyesebb szülőmnek kell tartanom,

aki ha ezekben az időkben nem lett volna Pannóniában, a közösség már elveszett volna. Bárcsak olyan fejedelmet adna bennem az isteni kegyelem, amelyet az emberek reménye és Corvinus véleménye megkövetel. Magamat illetően mindenkit megnyugtatok, mert mindig te leszel a vezetőm és a mesterem. Itt van aztán a hűséges és bölcs fejedelmek sora, akiknek tanácsai szerint minden rendben megy majd. Nem akarom, hogy tisztéről lemondj, a legmagasabb rang és hivatal is méltán ékesít téged, hiszen a Pannóniákban mindent a te bátorságod és bölcsességed őrzött meg.

(290) Miután ezt elmondta, nevelőjének, Cilli grófjának a tanácsára, az összes főúr beleegyezésével ezen az országgyűlésen Corvinus Jánost beszercei gróffá tette, kinevezte az ország örökös kormányzójává, és bőkezűen megajándékozta. Tiszteletteljes éljenzéssel valamennyien megtapsolták Corvinust, gratuláltak neki, magasztalták, fölelegették tetteit, hűségét, vallásosságát, erényeit, bölcsességét, mindenki dicsérte szerénységét. A gróffá tett Corvinust a király az isteni István bazilikájában egy magas emelvényen királyi öltözékben ülve, a nemesek és fejedelmek sokasága előtt felékesítette elnyert méltóságának jelvényeivel, megerősítette nemzetségének hollós címerét, és mert Magyarország lehulló koronáját az ő vitézsége tartotta fenn, kibővítette azt egy ágaskodó oroszlánnal, mely a királyi koronát tartja. Végezetül e gyűlés elhatározta, hogy a király kiskorúsága idejére válasszanak egy háromtagú bizottságot, mely az ügyeket vezesse; Corvinusnak jutott Magyarország, Podjebrádnak Csehország, Ulriknak Ausztria. A főhatalom megmaradt Ulriknál, a király nevelőjénél.

Mivel a magyarok és a csehek versengve és kitartóan követelték a király látogatását, Ulrik mindkettőnek megígérte, hogy erre hamarosan sor kerül, és úgy döntött, hogy először a magyaroknak tesz eleget. (295) Kitézetvén a király érkezésének a napja, Corvinus országgyűlést hirdetett Pozsonyba; a magyarok nagy számban gyűltek össze, és királyukat kitörő tetszéssel, szerencsekívánatokkal fogadták. Az általános öröm kinyilvánítására megérkezése alkalmából több napig ünnepeltek. A gróf tanácsára nem ment tovább, hanem visszafordult Bécsbe. A csehek számára is megjelölték a napot, amelyen fogadhatják a megkoronázandó királyt. Eközben, míg az utazásról tanakodtak, Smirzicky János, egy nemes törzsokból született cseh, aki a német nyelvű ékesszólásnak sem volt híjával, a király életének megmentésére törekedve a magát elvesztette, tudniillik azt mondják, hogy így írt a Csehországba induló Lászlónak: Helyeslem, hogy mielőbb eljössz országodba, de csak, ha parancsolni jössz és nem engedelmeskedni; nem tartom jónak, hogy gyenge ifjúként jöjj, hacsak anyád nem szült véletlenül két fejjel, hogy az egyiket Bécsben hagyhasd barátaidnál, a másikat vakmerően a csehek kétes hűségére bizzad. Üdv! A levelet átadták a grófnak, elolvasták, és azonnal Györgyhez továbbították; ez összehívta a tanácsot, János jelenlétében felolvasta a levelet, mire annak szerzőjét tüstént halálra ítélték. A virtus és a magasztos jellem nem lehet meg gyűlölség nélkül. (300) Mivel azonban a cseh kincstár üres volt, az utazás meg a koronázási ünnepség viszont tisztessen és ranghoz illően nem lehetett meg tetemes költség nélkül, Cillei grófnak kölcsön felvételére kellett gondolnia; ehhez azonban sem az urak, sem a kereskedők nem voltak elég tehetősek, ezért az ausztriai szokáshoz folyamodott, mely szerint a fejedelmek hirtelen szorultságukban a polgároktól vesznek fel kölcsönt az adó fejében, mit azonban a tartománybeliek hozzájárulása nélkül nem volt szabad megtenni. Tehát, mint mondják, ehhez nyúlt; ahogy a szokás megkívánta, négy rend, úgymint a papok, a főurak, a nemesek és a lovagok embereiből gyűlést hívott össze Korneuburgba. A gyűlésen középen a király elnökölt, Cillei gróf sokat beszélt az utazásról és a pénzsűkéről; hogy siessenek önként fejedelmük segítségére, és kérte őket, ne engedjék, hogy a korona felvételére szegényen és koldusként menjen. Az előkelők időt kértek a tanácskozásra. Eyzinger, akit a gróf mesterkedése addigra már teljesen megfosztott a királyi kegytől, mohón felkapta a bosszúállásra kínálkozó alkalmat. (305) Amikor a főemberekkel határozathozatalra félrevonultak, a gróf megbízhatatlanságáról, rablásairól, törvénysértéseiről beszélt, és mindenkiben úgy felkorbácsolta a gyűlöletet vele szemben, hogy addig el sem mozdultak onnan, míg a király számára megszavazott pénzüsszeget a gróf elleni veszedelmes összeesküvésre nem fordították. Ezután a gróf távollétében felkeresik Lászlót, a koronázásra többet ígérnek, mint amennyi szükséges, és a gyors segéllyel a fejedelem jóindulatát csodamód maguk felé hajlítják. Ezután Eyzinger elkezd mindenfelét előadni a gróf zsarnokságáról, gyilkosságairól, rablásairól, erősítgeti, hogy ha a királyi bölcsesség elejét nem veszi, minden fenekestül felfordul és tönkremegy. Mesél rengeteg gazzettéről, elülteti a gyanakvást, végül a tartománybeliek nevében arra kéri a hiszékeny királyt, hogy haladéktalanul távolítsa el ezt az átkos és veszedelmes embert, küldje száműzetésbe. A fiút könnyen meg lehet győzni, azonnal hívatja a gróft, Eyzingerrel üzen neki, hogy kiltja az udvarból, megfosztja hatalmától, eltörli királyi tanácsadói és familiárisi címét, és megparancsolja, hogy menjen, ahova akar. (310) Ez ugyan lármázik, hogy nem a király akarata, hanem irigyeinek rosszindulata űzi őt ki a palotából, és sok mindenfelét összehord önmaga tisztázására, nagy gyalázzalal mégis mennie kell. Végre is csendben, mintha fővesztéssel büntették volna, mindössze négy lovas kíséretében eltávozott az otthonába. Albert brandenburgi fejedelem egészen a kapuig kísérte, és megakadályozta, hogy a bécsi nép kövekkel hajigálja meg, a gyalázkodó szidalmakat azonban nem tudta elhallgattatni. Ez az idő a szerencse állhatatlanságának ezt a nem éppen mindennapi példáját szülte.

A király néhány nap múlva a legfényesebb kísérettel Csehországba megy, Prágában a legnagyobb hódolattal fogadják, és szabályszerűen megkoronázzák. Az összes költséget a csehek adományából fedezték, sőt, ebből olyan nagy summa jött össze, hogy néhány kincstári tulajdonba tartozó várat is visszaváltottak. (315) László elég sok időt töltött Csehországban, és kisfiú létére az isteni jámborság tanújelét adta, amennyiben sokszori invitálás ellenére sem látogatta meg az eretnekek templomait, sohasem vett részt istentiszteletükön. A várkápolnában egy pap, aki Rokycana szektájához tartozott, az uralkodó jelenlétében szent öltözékben már az oltárhoz lépett; amikor ezt észrevette, megparancsolta, hogy vagy azonnal távozzék onnan, vagy, ha nem engedelmeskedik, ráküldi a lovasok hadnagyát, hogy az azonnal hajtsa le őt a közeli szikláról. Az ember az életét féltve rögtön engedelmeskedett a parancsnak. Amikor az ablakból megnézte Rokycanát, az eretnekek főnökét, amint az Krisztus testének ünnepén nyilvánosan, hosszú körmenetben vitte az oltáriszentséget, a tisztelet legkisebb jelét sem adta. Az okot tudakoló barátainak azt felelte, hogy Krisztus legfelségesebb teste oly végtelen kiválósággal rendelkezik, hogy dicsőségét semmiféle tisztelettel sem lehet fokozni, és semmiféle tiszteletlenséggel sem lehet kisebbiteni, de mert a köznép a fejedelmeket követi, neki óvakodnia kell attól, hogy tiszteletadással az eretnekek szektáját támogatni lássék. Miután pár hónapig ott tartózkodott, az eretnek tömegnek kezdett terhessé válni a király jelenléte, mert azt látta, hogy annak példájára idővel mások is kezdenek felhagyni templomaik látogatásával. (320) Ezért történt, hogy amikor vissza akart menni Ausztriába, a husziták közül álnokul senki sem tiltakozott. Mielőtt visszautazott volna, meglátogatta Boroszlót, a sziléziaiak fővárosát. Podjebrád, Csehország helytartója elkísérte. A boroszlóiak végtelen tisztelettel és általános tetszéssel fogadták őt, mint királyukat, aki még nem lépte át a gyermekkor küszöbét, aki korát meghazudtolva mindenben bölcsességet tanúsított, és aki kedves arcával, tiszteletet ébresztő tekintetével mindenki szimpátiáját fölkelte, aki csak ránézett; a nép akkora csodálattal vette körül, mintha nem embernek, hanem istennek tartaná.

De térjünk vissza Cilli grófjához! Miután, mint elmondtuk, László udvarából és országából kikergették, és maradék reményétől megfosztották, szeretett volna visszatérni a császár kegyébe, melyet László kedvéért csúnyán megtaposott. Tévedése miatt protektorok útján bocsánatot kér, bűnbánatot tanúsít; egyebekben örök hűséget ígér, meg azt, hogy ha megbocsát neki, közreműködésével egykettőre visszaszerzi Frigyesnek az elveszett Ausztriát. (325) A császár, akit a tények és nem a szavak érdekeltek, sok kárt emleget föl, melyet elszenvedett; kijelenti, hogy őt kártalanítani kell, hiszen csak azt kéri vissza, ami az övé volt. A gróf látja, hogy a császár kegyét semmiféle bűnbánattal és ígérettel sem tudja visszaszerezni, ezért más utat keres. Hallja, hogy a velenceiek és Sforza Ferenc milánói herceg között súlyos háború dúl; megígéri a velenceieknek, hogy tekintélyes cseh csapatokkal odamegy, ha illő zsoldot fizetnek neki. De közbejön a békekötés, a dolog füstbe megy, a száműzetésből nem tud kilábalni, reményében csalatkozik, és László kegyének visszaszerzésére pályázik. Megtudja, hogy Eyzingert a főurak féltékenysége következtében a király nem kedveli túlságosan, mert azok mohóságával és harácsolásaival következetesen szembeszegül. (330) Titokban tárgyalást kezd azokkal, akikről tudja, hogy Eyzingert gyűlölik, ráveszi őket, hogy szörmentén célozgassanak László előtt az ártatlanul elűzött gróf visszahívására; mondogassák neki, hogy nem nélkülözheti sokáig a bölcs rokon segítségét, hűségét, tanácsát; méltatlan dolog, hogy az, akinek a segítségével a múltkor ismét király lett, gyalázatosán elűztén továbbra is bolyongjon. Ezek Lászlót apránként megbékítik a gróffal, neki pedig jelentik a király nevében, hogy a lehető legdíszesebb kísérettel jöjjön vissza Bécsbe. Amikor meghallja, hogy a fejedelem szívesen látja őt, barátai értesítését véve ezer könnyűfegyverzetű lovassal bemegy Bécsbe; a király hallja, hogy közeledik a városfalakhoz, erre az udvarral és a néptömeggel a főurak és a nemesek tisztas seregében elébe megy, úgyhogy a díszes fogadás a gyalázatos száműzetést diadalmenetté változtatja. (335) Azt mondják, Eyzinger igen okosan cselekedett, amikor a grófnak a városba való bevonulása után a barátaival együtt önkéntes száműzetésbe ment, hogy ne legyen kénytelen lenyelni azt, amit a másiknak főzött. Amikor ezt a grófnak jelentették, mint beszél, kényszeredetten megdicsérte azt, aki nem óhajtott a szerencse játékszerévé válni; a következőkben aztán valamivel szerényebben viselkedett, és mindig bölcsnek nevezte azokat, akik elkerülik az udvar ármányait, mert úgy látszik, nincs állhatatlanabb a fejedelmek kegyénél.

Amikor a magyarok meghallották, hogy a király a csehektől és a sziléziaiaktól visszament Ausztriába, azonnal követeket küldtek hozzá azzal a kéréssel, hogy látogassa meg megvetésre nem méltó országát, ne becstülje le azt annyira, hogy népét az utána való várakozással gyötörje. Az állam és Magyarország fölötti teljhatalom abban az időben Corvinus kezében volt, csakúgy, mint a királyi várak, erősségek és az egész hadsereg; de nem jutott osztályrészül több siker, mint gyűlölség, mert Pannónia jó néhány fejedelme utálta őt és viszolygott tőle, legfőképpen pedig Cilli grófja, aki a helyére pályázott. (340) Az ajándék címen évek során kialakult pénz száműzetése után nem kapta meg a kormányzótól. Ezért álnokul súlyos vádakkal kezdte rágalalmazni őt, hogy a király előtt befeketítse: hogy nem László, hanem Corvinus a király; hogy az tetszése szerint osztogatja a tisztségeket, az egyházi hivatalokat, a kapitányságokat, a többi méltóságot; neki fizetnek minden adót, neki engedelmeskednek a légiók és a kapitányok, akarata szerint dőlnek el a perek, egyszóval minden az ő vezetésére és ellenőrzésére alatt történik; Corvinus hatalmában vannak az erődített városok és várak, a kincstár, a sereg és idestova minden; mi sem hiányzik neki a királysághoz a címen és a koronán kívül; sőt, azt is mindenki sejti,

hogy nemsokára egyeduralomra pályázik; ha pedig ezt a keresztények segítségével nem remélheti, a törökök támogatásához fog folyamodni, akiknek már két roppant erős magyar hadsereget eladott; a hitetlenekkel rég titkos barátságot kötött, és még veszedelmesebb bűnökre készül; kétszer szegte meg a szavát, behozta Lengyelország királyát, a jog és méltányosság ellenére elűzte a királynét, aztán a csatában magára hagyta a polyákat, akit behívott; (345) most Lászlót csalogatja Magyarországra, hogy erőszakkal vagy csellel eltegye láb alól; gondoskodni kell tehát a király életéről, és az aljasságot vissza kell fordítani arra, aki kiagyalta; ez könnyen végrehajtható, ha megígéri, hogy odamegy, de előbb az ország megbékéltetésének ürügyével maga elé idézi őt. A fiú hallgat e veszedelmes pusmogásra, és mert egynémely dolog valószerűen hangzik, a gróf esze járása szerint aljas cselet akar vetni Corvinusnak. Megállapodásuk szerint a kormányzó néhány nap múlva levelet kap a királytól, amely Bécsbe hívja. Bizonyos jelek leleplezik az ármányt, mert fontos titkokat nehéz rejtve tartani. Corvinust figyelmeztetik az árulásra, ő tehát azt válaszolja, hogy Magyarországon mindig a király rendelkezésére áll, és megteszi, amit parancsol, de az ország határát nem lépi át, mert hivatala erre nem kötelezi.

Miután rájönnek, hogy Corvinust nem könnyű szavakkal átejtetni, úgy gondolják, hogy el kell küldeni Cillei gróffal az udvar előkelőségeit, ezek találkozzanak és tárgyaljanak a kormányzóval Magyarország határán, Kócs mezővárosnál; próbálják meg elhozni Bécsbe, vagy ha ez nem megy, hízelgő szavakkal csalják be, és öljk meg a városkában. (350) Ez a roppant agyafűrt férfi, aki az égiekkel és a halandókkal oly sok jót tett, a kijelölt napon kétezer lovassal odaérkezett a megbeszélésre a városkához, azonban az isteni oltalom nem hagyta el őt. Az árulás gyanúját mindenféle szóbeszéd dagasztotta, ő tehát jól tudta, kivel van dolga, és hogy az emberek természetüknél fogva a másiktól csak a hatalmat és nem a munkát szokták irigyelni, ezért mintegy az istenség sugallatára elhatározta, hogy nagy óvatossággal jár el. Amikor nyíllövésnyire ért a városkához, a meghívásra nem lépett be. Cillei gróf, az árulás kiagyaloja, aki a királytól felhatalmazást kapott, a terv sikere érdekében nógatja, hogy jöjjön be a városba, ahol szíves vendégszeretetre talál, és ahol kényelmesebben lakhat, mint a szabad ég alatt; figyelmezteti, hogy ő a király képét viseli, ezért tiszte és méltósága megköveteli, hogy ő és társai megőrizték a királyi tekintélyt; a kormányzó számára a legkevésbé sem megalázó, ha azok elé járul, akik a fejedelem üzenetét hozzák; de ha a személyes állást vagy még inkább a nemességet veszik figyelembe, ő sem alacsonyabb rangú Jánosnál; a városkában nyugodtabb és illendőbb körülmények között tanácskozhatnak, és jobban megőrizhetik mindkettőjük méltóságát. (355) Corvinus minderre azt felelte, hogy a küldöttség őhozzá jött, tehát úgy illik, hogy a követek keressék fel azt, akihez küldték őket; a nemességről ez idő szerint fölösleges vitatkozni; mégis nyomorult és hitvány embernek kell lennie annak, aki nemességét nem a saját virtusával, hanem a máséval keresi; végül is megüzente a grófnak, hogy soha semmiféle megerősített városba be nem teszi a lábát, hacsak nem egyenlő erejű kísérettel, így aztán dolgukvégezetlen mindketten eltávoztak.

Ez tehát nem sikerülvén, az irigy gróf új cselet eszelt ki Corvinus ellen; a főemberek rossz néven vették, hogy a kormányzó nem engedelmeskedik a királynak, akinek jóindulatából és engedélyével viseli magas hivatalát. Ezért közös barátaik meggyőzték őt, és rábeszéltek arra az ígéretre, hogy elmegy Bécsbe, ha kap egy oltalomlevelet, amelyben a király és az előkelőségek sértetlenségét biztosítanak neki. Megígérik, amit kér; erre aztán elindul Bécsbe. Amikor a nyolcadik mérföldköig megközelíti a várost, elébe kerül a híres lovag, Lamberger, sürgeti őt, mert László népes és tisztességes lovassággal már elindult elébe, vele van Cillei gróf is, aki siet a megígért oltalomlevéllel. (360) Corvinus ebben bízva a negyedik köig halad előre. Körülnéz a mezőn, de nem lát senkit sem, aki vele szembe jönne, mire gyanút fog, és a legközelebbi tanyánál megáll. Épp csak egy kicsit időzik itt, amikor megérkezik Cillei gróf negyven lovassal; kéri, hogy azonnal üljön lóra, és iparkodjon, mert az elébe induló király a rekkenő hőség miatt nem mer kiszállni a nyílt mezőre, ezért a gyümölcsösök és szőlők közt várakozik; hozzáteszi, hogy az oltalomlevél nála maradt. A kormányzó nyomban megszimatolja a csapdát, amelyet neki állítottak, és Lambergerhez fordul: Lám, mondja, hazudtál nekem, barátom. Mire Lamberger: Én csak a gróf üzenetét hoztam; ha csalás történt, ő a bűnös, ő is itt van, mentse ki magát az, aki az üzenetet küldte. Corvinus átlátva a csalafintaságon, a grófhhoz fordul: Hát így akarod elveszejteni a derék férfiakat? Lest vetsz nekem; én azonban agyoncsaphatnálak téged, aljas vén róka. (365) Lám, beleestél a verembe, melyet másnak ástál, és ha a király iránti tisztelet meg a saját jóságom nem tartana vissza, méltó büntetésben részesítenélek, hiszen nincs senki, aki a kezeim közül kimenekíthetne, ha azt akarnám. Nem neked, hanem a királynak adom ajándékba az életedet. De ha eztán még egyszer a szemem elé kerülsz, vesszek el, ha gázságodat nem büntetem halállal. Cillei ármánykodása lelepleződvn, minden reménye odalett, hogy Corvinust elteheti láb alól.

László ezután úgy gondolta, hogy kedvesebben kell bánnia Jánossal; bánta, szégyellte nagyon, hogy Cillei sugalmazására aljas cselet vetett az ország hatalmas és híres védelmezőjének, amivel királyi tekintélyét megtépázta, az emberek róla alkotott véleményét megrontotta; úgy határozott, hogy megbízható és derék közvetítők révén fog tárgyalni Corvinusszal és a többi magyarral. Az előkelők közül egyeseket ide-oda küldözgettek, és oly ügyesen, sikeresen kezdtek egyezkedni, hogy a kormányzó önként visszaadott a királynak számos megerősített várat, fiát, a még gyermek Mátyást szolgálatába bocsátotta, akit az szívesen fogadott legfelsőbb cselédei közé, nem sejtve, hogy rövid idő múlva mindkét országában és a csatolt tartományokban ő

lesz az utóda; a király engedélyéből csak az alsó részeket tartotta meg magának, hogy a törökök dühe ellen védelmezze, így történt, hogy László méltóságteljes udvarnéppel Budára jött, és követte őt Ulrik gróf meg hosszú sorban a többi főember. (370) Életének tehát tizenharmadik, az üdvösségnek ezer fölötti négyszázharminck[!] esztendejében február idusán bevonult Budára, ahol eget verő örömmel és éljenzéssel fogadták. Corvinus ekkor nem volt jelen; hogy elkerülje a gróf ármánykodását és gyűlöletét, Magyarország alsó részein tartott szemlét, felülvizsgálta a hadsereget, és körültekintően gondoskodott arról, hogy a törökök semmi rosszat se forralhassanak. A király érkezésének hallatára a maga és a barátai szándékát követve úgy határozott, hogy oltalomlevél és sértetlenség ígérete nélkül is meglátogatja őt, és eleget tesz kötelességének, nehogy úgy lássék, mintha elpártolt volna tőle, vagy egyeduralomra pályázna, mint ahogy a gróf felhozta ellene. Tehát eljött a királyhoz akkora és úgy fölfegyverzett sereggel, hogy menlevél nélkül is bárhol elég biztonságban érezhette magát. Mert nagy uraságok követték őt, kitűnő nemesi sereg, erős lovasság; elsősorban Székely Tamás, az úgynevezett vránai perjel, Vlad, a hegyi Oláhország fejedelme, aztán Kanizsai László, Rozgonyi Sebestyén és sokan mások, akik már régóta Corvinus parancsnoksága és zászlaja alatt harcoltak, és akik nagy méltóságot szereztek ezzel. (375) Amikor a kormányzó a főurak díszes kíséretével a király elé járul, László és a többi fejedelem tisztelettel és örömmel fogadja, kivéve Cillei grófot, aki az irigység miatt kénytelen eltakarni az arcát; mindenki megadja az illő tiszteletet és becsületet. Több napig tartózkodott az udvarban, szívélyes és baráti légkörben, a legtitkosabb tanácskozáásra is mindig bebocsátották; semmi sem történt a tudta nélkül. De amikor a török gyanússá vált, a király tisztelettel elbocsátotta őt és bajtársait meg a légiók kapitányait, lement Magyarország alsó részeire, Temesvárhoz, és most rendben el kell beszélünk, mit tett itt Kapisztrán Jánossal együtt a törökök ellenében.

29. fejezet - Nyolcadik könyv

Hogy a dolgot kissé előbből kezdjük, Murád átkelt Drinápolyba, és meghalt Krujénél az üdvösség ezer utáni négyszázötvenedik esztendejében, mely szent év lévén, a mieink körében jubileuminak neveztetik. A török birodalmat fia, Mahomet vette át, Oszmán nemzetségéből a hetedik király, hadművészet, lelki nagyság, vadság, megfontoltság, ravaszság tekintetében, viselt dolgainak dicsőségében sokkalta előbbre való, mint az apja és ősei. Roppant erős hatalomvágy fűtötte, ezért a trón megszerzése után békét kötött a despotával és Palaeologus császárral, aztán átkelt Ázsiába, megtámadta Karmant, Kuniah tirannusát, aki súlyos zavargásokat keltett Ázsiában, és féléves háborúban legyőzte őt. A tartomány leigázása után, hogy a lelkében megfogant óriási terveket megvalósítsa, seregével visszajött Európába, és elkezdte bontogatni a császárral meg a despotával kötött békét, követve Euripides mondását, amellyel Julius Caesar szívesen élt vissza, hogy tudniillik az uralom kedvéért olykor jogot is szabad sérteni. (5) Először is, hogy háborús tüzfészket teremtsen és egyúttal Bizáncot is fenyegetse, a trák tengerszoros mindkét partján egy-egy várat épített, melyet bámulatos gyorsasággal fejezett be, hogy Bizáncot elzárja a Fekete-tengertől és a Maetistől, útját állja minden segítségnek nemcsak a pannonok és a mysusok részéről, hanem egész Szkítiából is. A császár levelek, aztán követek útján kérlette, hogy ne torlaszolja el a szövetséges tartományokból odavezető utat; ez meghallgatta a panaszt, alakoskodott, olykor-olykor mentegetőzött, ilyen-olyan indokot hozott fel, de amit elkezdett, azt serényen folytatta; végül nyíltan megtámadta a végsőkig elgyengített Palaeologust. Tisztában volt azzal, hogy mekkora város ellen készül, ezért Ázsiából és Európából minden csapatot és segítséget összeszedett, amit tudott. Aztán a tenger és a szárazföld felől dübörgő gépekkel törni kezdi a falakat, hogy a polgároknak ne engedjen pihenést testük felüdítésére. A tornyok és a falak nagy része leroskad; a bentiek kijávitják az erődítményeket, gyors kezek töltéseket emelnek, és a vad ellenséget újabb fáradozásra kényszerítik. A külföldi hajóhadat a tengeren részben elűzték, részben hajítógépekkel megsemmisítették, így a segítség meghiúsult, és végül is az éjjel-nappali erőfeszítés hiábavalónak bizonyult. Uralkodásának harmadik évében, az ostrom ötvenedik napján elfoglalta a várost, az ellenség öldökölve száguldozott, mindent lerombolt, az erőszak nem irgalmazott sem kornak, sem nemnek. Bemocskoltak és megszenstelenítettek mindent, leginkább a templomokat. Annyi bünt követte el, hogy annál több nincs. (10) Palaeologus Konstantin, akit Ilona szült, hogy becsülettel haljon meg, az ellenség sűrűjében harcolva esett el, és csak köpönyegéről ismerték fel. A város tehát az üdvösség ezer fölötti négyszázötvenharmadik évében a keresztény társadalom legnagyobb fájdalmára barbárok és pogányok hatalmába került, a római birodalom megszűnt létezni.

Konstantinápoly pusztulásának híre minden hívőt rémülettel töltött el, leginkább a szomszédokat, akik azonnali romlásukat érezték. Miklós pápa, a tudományok pártfogója és a katolikus nép legjámborabb pásztora nagyon féltette a pannóniaiakat és a mysiaiakat, mert tudta, hogy azok veszte a keresztény világ végét jelentené, ezért szent hadjáratra adott ki üdvös felhívást, amely szerint mindenki, aki a török ellen önként fölveszi a szent kereszt jelét, és ingyenes katonai szolgálatot vállal, minden bűnéért teljes bocsánatot kap. Sőt, az alemannokhoz, a magyarokhoz és a lengyelekhez elküldte a samniumi születésű, az isteni Ferenc szentségébe beavatott Kapisztrán Jánost, e szent életű férfit, akit ékesszólása és feddhetetlen életmódja kiválóan alkalmassá tett a nép közötti agitációra, hogy szent szóoklattal buzdítsa az embereket az üdvös hadjáratra. (15) Ez társul vette maga mellé a hasonlóan szent életű Picenói Jakabot, ugyanazon rend papját. Midőn szent zarándoklatjuk közben át akartak kelni a Pón, a révész megátalkodottan elkergette őket, mert isteni szabályzatuk értelmében nem volt náluk pénz, amit viteldíjként adhattak volna, erre a vízre terítették köpenyüket, társaikkal együtt rátelepedtek, és a kapzsi révész csodálkozására, mint deszkára felkapaszkodó hajótöröttek, égi segédlettel biztonságban átkeltek a túlsó partra. Miután Ausztriába és Germániába megérkeztek, mindenekelőtt az isteni Ferenc hitvallásának a terjesztésére fogtak nagy eredménnyel. A noricusok, a germánok, a szarmaták és a pannóniaiak között e szerzet részére sok zárdát és templomot alapítottak, újjáélesztették a már-már haldokló istenfélelmet és az isten tiszteletét. Egyszer azonban a mindenható szeretetétől hevülő férfi, Corvinus János Bécsbe ment, hogy Lászlónak engedelmisséget fogadjon, és ott ízelítőt kapott Kapisztrán és Jakab szentségéből; ezek, mint az égiek szószólói, a törökök elleni háborúra gerjesztették őt, aki – miután ott dolgát elvégezte – mindkettőjüket elhozta magával Magyarországra. Mialatt Cillei ármánykodása és rágalmai miatt a gyermek Lászlóval huzakodott, ők óriási kereszties tömeget szedtek össze. Aztán Konstantinápoly odalett, és ez a szent férfiakat még inkább ösztönözte arra, hogy a hirdetés felhatalmazása szerint mindenhol segítséget gyűjtsenek, városonként pénzt szedjenek, és a befolyt összeggel segítsék a köz javát.

(20) Mahomet, a görögök meghódításától felfuvalkodva, nagyobb terveket dédelget magában, erőit felmérve tisztán látja, hogy tengeri háborúban alatta marad az itáliaiaknak, ezért Itália zaklatásáról lemond; tudja, hogy ő a szárazföldön hatalmas, tehát a kiskirályoknak alávetett, falvakra, apró városokra osztott Illyricumot meg Dáciát szakadatlan támadásokkal meggyengítheti és könnyűszerrel elfoglalhatja. Csak a despotától és a magyartól fél, mert hallja, hogy pénzzel és katonával mindkettő jól áll. Ha ezeket sikerülne levérnie, a többinek

bátrabban vágathatna neki. Először tehát Felső-Mysiát támadja meg, és megpróbálja megszerezni a despota ezüstműveit; körülzárja és elfoglalja Újhegyet, Trepnát és Prislint, ezeket az ezüstben és fémekben bővelkedő városokat. A despota szorult helyzetbe kerül, mert saját erejével képtelen ellenállni, és legdúsabb jövedelmei, legnagyobb bevételei elapadtak; egy erősebb és Magyarországhoz közelebb fekvő kastélyba húzódik vissza, hogy baját megossza a magyarokkal, mert sokszor tapasztalta, hogy ezek a legjobb oltalmazol. (25) Közben elterjed a hír, hogy a török rövidesen hadat indít Görögfejérvár ellen, melyet mostanság Belgrádnak mondanak; a kedvező szerencse nagy bátorsággal töltötte el; ha nem szegülnek vele szembe, hamarosan minden összeomlik, és az ellenségtől nem várható sem kegyelem, sem elfogadható feltétel; legyen példa mindenki számára a konstantinápolyi katasztrófa.

Corvinus pedig, akit a királyi akarat Magyarország alsó részeinek védelmére rendelt, de nem várhatott semmit sem a gyermek királytól, sem az általmára törő gróftól, e nagy riadalomban megőrizte a bátorságát, és nem vesztette el a józanságát. Először is, erre az ostromra maga mellé veszi Kapisztránt, hogy egyikük emberi, másikuk isteni erővel dolgozzék; megbeszéli vele a legfontosabb teendőket. Ez megnyugtatja, közölve, hogy Germániában nem csekély kereszties sereget toborzott. Úgy gondolja, hogy bár ez a nemzet a magyarnak ősi ellensége, ebben a közös ügyben és bajban mégsem fog kimaradni a háborúból. (30) Azzal is büszkélkedik, hogy Konstantinápoly eleste után egész Magyarországot fellármázta a török ellen. Corvinus csak arról gondoskodik, ami a hadakozáshoz kell. Megígéri, hogy ha a halhatatlanság megszerzésére alkalom nyílik, ő időben ott lesz a segítséggel. Corvinus összetoborozza a veteránokat és tapasztalt bátorságú katonáit, hallatlan gyorsasággal hajóhadat állít a Dunán, hogy az sebesen leússzon, és ott állomásozzon, ahol majd a tábor lesz, mert kémeitől megtudta, hogy a török is sok hajót ácsoltatott és vont össze a Fekete-tengeren.

Calixtus pápa, aki Miklóst követte, tudatában volt a közelgő veszedelemnek, és elküldte Germániába meg Pannóniába Jánost, a szent Angyal bíbornokát, a bölcs és bátor lelkű férfiút, hogy a bösz ellenség ellen a lehetőség szerint keltse föl az északi táj népeit. Eközben meghozzák a hírt, hogy Mahomet már átkelt a Haemuson, a triballokon, az Al-Dunán, és százötvenezer embert visz Fejérvár ostromára. (35) Magyarország a legmélyebb válságba kerül. Corvinus is, Kapisztrán is a saját seregével bátran megindul Fejérvár védelmére. Viszik a felszereléssel, katonával zsúfolt flottát. A bíboros Budán tartózkodik, hogy a király környezetében a többi dolgról gondoskodjék. A törökök jövetelének hallatára László és Cillei gróf annyira megrémült, hogy vadászat ürügyével eltávozott Budáról, és azonnal Bécsbe ment. Minden őrizet nélkül otthagyták a budai várat is, amely vagy harminc napig nyitva állt az ellenség előtt.

Ezalatt a törökök, mint mondják, június idusán ostrom alá veszik Fejérvárt. A város egy szögletben fekszik, ott, ahol a Száva a Dunába ömlik; északról a Duna, nyugatról a Száva mossa. (40) A helyzeténél és erődítésénél fogva igen erős vár egy hegyen magasodik; a hegy lábánál, a két folyó partján terül el a város; vastag fal és a folyók oltalmazzák, a szárazföld felől kettős sánc, árok, falak őrzik. Mahomet két részre osztja a sereget; az egyiket szabályszerűen elhelyezi a Száva, a másikat a Duna mellett, amatt Ázsia basája, ezt ő maga vezeti. A saját táborában minden hadigépet elöl állít fel, sánccal és árokkal vesz körül, nehogy az ellenség kitorései veszélyeztessék. A tömeg többi részét szétszórja a mezőn, és az mindent elönteni látszik. A szárazföld felől szinte egybefüggő táborral szállja meg a várost, és hogy sem ki-, sem bevinni ne lehessen semmit, a Szávát és a Dunát hajóhaddal teríti be. Mivel a város ostroma óriási mennyiségű hadigépezetet igényelt, de azt az út nehézségei miatt nem lehetett könnyen szállítani, a barbár elme a következő módszert alkalmazta. (45) Mielőtt útnak indult volna, a gépeket szétszedte, hogy a nehéz útszakaszokon könnyű darabokban kényelmesen szállíthassák; majd amikor Felső-Mysiába ért, Krusevácánál olvasztott fémmeleg gyorsan összeszerelte, amikor pedig a város közelébe vontatta, ott ellátta a szükséges erődítésekkel, aztán hozzáfogott az ostromhoz; éjjel-nappal téri a falakat, nem enged pihenést a városbelieknek.

Corvinus és Kapisztrán hallja, hogy a várost keményen támadják, a kereszties magyarokat szállító hajóhadat lebocsátja a folyón, hogy a víz és a föld felől ostromlott Fejérvárba rohammal benyomuljanak. Amikor közelebb érnek, látják, hogy a várost szünet nélkül lövik, a várat magasba felhajított kövekkel morzsolják, a kénes füsttől homályló vidéket állandó sötétség borítja. Sajnálják bajtársaikat, akiket szakadatlan ostrom gyötör, ebből nagy bátorságot merítenek, és felbuzdulnak a küzdelemre. Ott volt háromszáz lengyel, aki égő vallásosságában a kereszt jelét öltötte magára, úgy katonáskodott, valamint tekintélyes számú német, aki önként vállalta a szent hadjáratot, és ezek egymással vetélkedve akartak segítségül sietni az ostromlottaknak. (50) Az ércágyúk dörgése Szegedig elhallatszott. A flotta és a szárazföldi sereg hadrendbe áll, és lebocsátkozik a folyón. Mahomet szembeszáll velük, felvonultatja a hajóhadát, nehogy segítséget vihessenek a szorongatott városnak. Összecsapnak a Dunán, és megkezdődik a vízi csata. Mindenütt felharsan az ordítás, a Duna visszhangzik az ágyúdörgéstől, és nyög a két flotta súlya alatt. A négyszögű rendbe fölfejlődött kereszties sereg a két parton haladt. A partokon a vértis lovasok harcra kész rendje oltalmazta a hajóhad mindkét szárnyát; jobb oldalt Corvinus, a balon Kapisztrán vezényelt. Emez egy hajó orrán térdre borulva a feszületet ölelte, biztatta övéit az üdvösséges csatára, égi segítséget ígért, átkozta a pogány ellenséget. (55) Corvinus elkeseredetten harcolt, és

saját példájával tüzelte a magyarokat a verekedésre, megparancsolta, hogy feküdjenek az evezőknek, és a Duna áramlását kihasználva bocsátkozzanak közelharcba. Ez meg is történt; a hajókat láncokkal egymáshoz kötözték. Corvinus a vezérhajón tartózkodott, társai követték őt, és kivont kardjukkal lökdösték a sebesült vagy félhalott törököket a Dunába; a többiek ugyanezt tették. Heves tusakodás folyik mindenfelé, mindkét részen sokan elesnek, mindenki kegyetlen öldökléssel viaskodik, és a Dunát bemocskolja a vér. Mivel a mieinket a folyó áramlása segíti, a törökök flottáját megnyomják és hátraszorítják. Kénytelenek engedni a szembefolyó víznek, és hajóikat megfordítják; menekülés közben sok hajót elkapnak és a hullámokba süllyesztenek, a többiek visszaizkolnak övéik táborához. A flotta elűzése és legyőzése után Corvinus Fejérvárhoz ér, megnyitja, és bevonul a városba, amelyet feltölt fegyverrel, katonasággal, élelemmel, a sebesült, beteg városiakat kiviszi, a várba tekintélyes erősítést helyez, az ostromlottak bátorságát az iménti győzelemmel visszaadja, és Kapisztránnal, e szent férfival együtt mindenkit biztat a város megvédésére.

(60) A flotta vereségének hírére Mahomet így szól: Ha nehezebben is, de végrehajtjuk az akaratunkat. Ami a hajóhadból megmaradt, azt felgyújtatta, és még eltökéltebben folytatta a város ostromát. Atyai barátai elmesélték neki, hogy Murád hajdanán két hónapot töltött Fejérvár ostromával, és dolgavégezetlenül távozott, ezért atyja szellemét gyalázzal illette, és azzal kérkedett, hogy két héten belül megszerzi a várost. Történetesen jelen volt az ázsiai basa; ez, hogy hízelegjen a kérkedő fejedelemnek, azt állította, hogy közel van már a biztos győzelem, hiszen Bizáncot is megvette erővel, pedig azt ősi szakértelem és hatalmas erődítés védelmezte; a magyarok sem erődíthetik meg jobban és oltalmazhatják derekabbul városaikat, mint a görögök szokták, akiknek nem véletlenül adják az elsőséget nemcsak az ékesszólás és a bölcsélet terén, hanem a hadtudományban is; emellett sok torony már leomlott, az árok feltöltődött, a falak a földdel egyenlőek; azt erősítette, hogy a sikerben a legkevésbé sem kell kételkedni. (65) Mahometet fellelkesítette ez a beszéd, és másnap mindenkit fegyverbe szólított, mert elhatározta, hogy nem tágit addig, míg Fejérvárt be nem vette. Seregét annyi részre osztotta, hogy a támadást szünet nélkül folytathassa, és a fáradt csapatteket azonnal leválthassa, hogy a városiaknak ne engedjen pihenést, és azok kimerüljenek.

Az isteni Sixtusnak szentelt nap ez, augusztus nyolcadik idusa, amikor a bástyák már mind leomlottak, az árkot betöltötte a törmelék, a falak összedőltek, megnyíltak, és az ellenség napnyugtakor a városra támad. A lakosok ellenállnak, de mert a várból látják, hogy a számlálhatatlan tömeg az egész mezőt betölti, a falak pedig mindenütt elomlottak, le kell tenniük a reményről. Nem marad több vigaszuk és kilátásuk, mint hogy testi életükről lemondanak, és szépen halnak meg. János az isteni Ferenc testületének élén a keresztéseket harcra buzdítja a hitért, átöleli megváltónk keresztjét, és térdre borulva könyörög az isten közeléért és segítségéért. (70) Ezek inkább kívánták, mint félték a dicső halált, és a legnagyobb harckészséggel rohantak a törökre. Csak az az egy hátráltatta őket, hogy inkább lelkiel, mint testileg voltak fölfegyverkezve. Csak karddal és kopjával küzdöttek, sisakkal, páncéllal kevesen védtek magukat. A falak romjain iszonyúan kegyetlen és véres verekedés folyik, mindkét fél a legnagyobb erőfeszítéssel harcol. Ádáz üvöltözés, dob- és kürtszó, ropogás tölti be a leget. A romokat beszennyezi a gyilkolás, mert amazok betörni igyekeznek, emezek visszatartani őket. Corvinus bárhol is küzd, hol szóval, hol tettel segítséget visz mindenkinek, korholja a félénkeket és tunyákat, szidja őket, a serényeket magasztalja, a legbátrabbakat egyenként megdicséri, és biztatja, hogy vitézül védelmezzék ezt a várost, a keresztény közösség bástyáját; emlékezzenek, hogy azokkal van dolguk, akiket azelőtt oly sokszor megszalasztottak, legyőztek, sokszor halálba kergettek, az előző ütközetben meg a Dunába veszejtettek; itt van az isteni segítség, itt van Jézus Krisztus, akinek nevében, vezérletével, szellemében harcolnak. (75) Maga köré gyűjti a veteránokat, mindenfelé száguldozik, rendbe szedi a sorokat, amint kell, a fáradtak helyébe pihenteket, a halottak helyébe élőket, a sebesültek helyett egészségeseket, a fegyvertelenek helyett fegyvereseket küld, mindenütt segít, ahol megszorulnak, beveti magát az ellenség sűrűjébe, visszaveri a benyomuló támadókat, teljesíti a legjobb parancsnok és katona kötelességét. Mahomet ezzel szemben hátulról hajsolja az övéit, óriási jutalmat ígér a katonáknak, a hátrahúzókat visszaküldi a csatasorba, időnként vagdalkozik görbe kardjával, könyörög, hogy bátran küzdjenek, kiáltozik, hogy a várost már elfoglalták, és embereik már behatoltak; ösztökéli őket, hogy nagy tömegben nyomuljanak előre.

Sokáig váltakozó szerencsével harcoltak, mert a törökök többször bejutottak a városba, a keresztények pedig roppant vérontással visszakergették őket. A tetemek és a falak romjai fölött sokáig kétséges és bizonytalan volt a győzelem. Ezért aztán végső erőfeszítéssel fáradhatatlanul csatáztak, mert a remény mindkettőt sarkallt. A törökök többször heves rohammal benyomultak a városba, többször visszavetették őket, aztán megint rájuk mosolygott a szerencse, megint felállították az éküket, és megint makacsul keresték az elliant győzelmet. (80) Egyenlő kilátásokkal csatáznak, Mahometnek pedig új ötlete támad, mégpedig, hogy a lehető legerősebb sereg támadja a várost, és tartson ki a legmakacsabbul. Ha nem ér el sikert, húzódjon hátra, színleljen menekülést, és csalja ki a mezőre a megtévesztett városbelieket, majd a hátul lesben álló lovastömeg előrerobogva zárja el a visszautat, hogy a kereszténységet előlről, hátulról egyaránt kaszabolhassák; roppant erős divíziót állít tehát össze. Átgázolnak a hullahegyen, amely a romokon emelkedik, hátraszorítják a városbelieket, és behatolnak a városba. A piacig nyomulnak, és annak közepén fellángol a csata. Egynéhány török a piacra viszi a zászlót,

némelyik a tornyok tetejéről igyekszik letépni a király jelvényét, mely eladdig érintetlenül fennmaradt a falakon. Emlékeznek egy zászlóval odalopakodó törökre, aki gyorsan küszött fölfelé a legmagasabb toronyra, hogy királyának jelvényét annak a csúcsára kitűzze, és ezzel bátorságot öntsön a többiekbe, akik még nem nyomultak be, hogy ők is jöjjenek a városba, a magyart pedig le akarta hajítani, hogy a keresztényeket elcsüggedtesse. (85) Nyomban utánaered egy magyar, és mielőtt amaz a nemzeti zászlót ledobná, a torony tetején verekedni kezdenek. És mert a magyar másképp nem tudja megakadályozni, megragadja a törököt, és a legmagasabb csúcsról azzal együtt a mélybe veti magát. Corvinus látva, hogy a város végveszedelembé került, magához hívja nagybátyját, Szilágyi Mihályt, Kanizsai Lászlót meg Rozgonyi Sebestyént és a többi hős magyar főnemest, a várból a piacra rohan, és a törököket hátraszorítja. Roppant dühvel csapnak rájuk, tereken és utcákon sokat levágnak, és mihamar a falon kívülre szorítják azokat.

A keresztések abban a tudatban, hogy őket isteni segítség támogatja, nekiveselkedve a falon kívülre nyomulnak, és kegyetlen öldökléssel száguldoznak az ellenség között. Mahomet látja, hogy megint és már megint visszavetették, tervének megfelelően futást színlel, mindenestől hátat fordít, és magával vonja ezeket. (90) A keresztések üldözőbe veszik, és a felcsillanó győzelem reményében kitartóan a nyomában vannak. És már odaérnek az ázsiai basa táborhelyéhez, mely a Száva partján áll. Kapisztrán a várból észreveszi Mahomet kelepcéjét, rögtön rákiált az övéire, hogy forduljanak vissza. De az éktelen lármában és kavargásban nem lehet hallani, ezért visszavonulót fúvat; csakhogy azok diadalittasan rá sem hederítenek, megrohanják és felgyújtják az ellenséges táborát. Az atya és a szerzetesek csoportja a várból kardok sűrűjén keresztül odarohan, hogy visszahívja őket. Mahomet, aki a hadigépek erődítményéhez húzódott vissza, észreveszi, hogy ezek a basa táborát égetik és rombolják, a hátul hagyott lovassággal segítségül indul, hogy a városiak elől elzárja a visszautat. A nap ekkor már hanyatlóban volt. Corvinus meglátja, hogy Mahomet otthagya a muníciót meg az ágyúkat, társaival kirohan a városból, azonnal elfoglalja azokat, az ércmasinákat szöggel keresztülűti, betömködi, használhatatlanná teszi, egy részét az ellenségre fordítja és rásüti. Miután a török kizavarta a táborból a keresztéseket, akik Kapisztrán hívásának is engedtek, visszamegy az ágyúálláshoz, és látja, hogy Corvinus elfoglalta azt. (95) Visszaszerzéséért az alkony beálltaig harcol, de azt tapasztalja, hogy a lövegek ellene irányulnak, és társainak súlyos veszteségeket okoznak, ezért éjszaka gyalázatos szökéssel hátrább fekvő táborba húzódik vissza. Mások azt mondják, hogy mellbimbója alatt megsebesült, és úgy vonult vissza a táborba. Corvinus a megszerzett muníciót felgyújtja. Mivel az éjszaka beálltával az ércmasinákat nem lehetett elvontatni, szájukat betömve használhatatlanná tette azokat, és győztesen, ujjongva visszatért a városba.

A török megérti, hogy a várostól számtalanszor visszaverték, az ázsiai tábor és a hadifelszerelés odalett, hát éjnek éjszakáján Macedónia felé veszi az útját. Néhányan azt mondják, hogy miután nyíllövéstől sebesülve félholtan a táborba visszavitték, egy darabig csak hevert; a törökök felszedték a táborukat, és a császárt Sarno városához vitték, attól tartva, hogy halála másnap mindnyájukat pusztulásba sodorja; (100) miután Sarnónál valamelyest magához tért, érdeklődött a háború kimenetele felől; erre elmondták neki, hogy az ázsiai basa és szinte az összes előkelő elesett, a hadsereg nagy része elpusztult, Curtidoas[?] testőrparancsnokot a falaknál megölték, és az ellenség a teljes főszerelést megkaparintotta; erre – mint mondják – oly nagyon elkeseredett, hogy a fájdalmas élet helyett mérget kért, és amikor ezt a barátai megtagadták, felgyújtotta a táborát, riadtan és összeroskadva szégyenteljes futásnak eredt, úgy, hogy nem jött oly merészen, mint amilyen zavarodottan távozott, és az, aki a világ félelmének nevezte magát, egy kis seregtől vereséget szenvedett. Többen beszélnek, hogy Ázsia basája, akinek Karadzsa volt a neve, néhány nappal korábban, a hadieszközök körül halt meg, mert a városból eltalálták. Az ostrom negyvenhatodik napján tehát Fejérvár inkább mennyei, mint emberi segítségnek köszönhetően kiszabadult a törökök kezéből. Igaz, hogy mindkét részen igen sokan estek el, mégis többen haltak meg a törökök közül; sokan azt mondják, hogy az ellenségből negyvenezer vészett oda, néhányan húszezerről beszélnek, vannak, akik azt állítják, hogy csak négyezer. De hogy mekkora volt ez a vereség, megmutatja a hatalmas király futása. (105) A törökök sem kételkednek abban, hogy óriási volt és hihetetlen, sőt, azt hiszik, hogy közülük sokat az istenek öltek meg azon a napon és nem is a keresztények, ugyanis sok halott testét seb nélkül találták meg, miért is úgy gondolták, hogy nem földi, hanem mennyei erő vészett velük.

Kapisztrán és Corvinus a fényes győzelem kivívása után a maga nevében külön-külön beszámolót írt a háborúról Calixtus főpaprak, és levelében e gyönyörű tett dicsőségét mindkettő önmagának tulajdonította, és egyik a másiktól említést sem tett. Bizony, a kiváló férfiak inkább országokról mondanak le, mint a megérdemelt dicsőségről. Azonban, mivel a két vezér közül az egyik imával, a másik ököllel harcolt vitézül, a szent embernek többen tulajdonítják a sikert, hiszen ebben a csatában inkább az égi, mint a földi erő tűnt ki, és ezt a törökök sem tagadják. A verekedés iszonyú és hallatlan volt, tudniillik huszonnégy órán keresztül megszakítás nélkül tusáztak. És hogy a két vezér boldogságát ne lehessen fokozni, az isteni jószág a múlandó dicsőség után néhány napra az égivel is megajándékozta mindkettejüket; (110) ezt Corvinus érte el előbb, aki tudniillik a sok és tűrhetetlen háborús fáradozástól kimerülve forró lázba esett, mely néhány nap alatt elemészttette. Az orvosok utasítására, akiknek minden iparkodásuk hatástalan maradt, barátai Zimony városába vitték, ahol a kedvező éghajlat miatt teste-lelke sokkal könnyebben küzdött a bágyadtsággal. Ott volt két fia,

László, a féktelen lelkű, robusztus testű ifjú, meg az isteni tehetséggel, kiváló jellemmel megáldott fiatal Mátyás, továbbá a rokonok és barátok hada; Kapisztrán nem távozott az oldala mellől. Láza mindennap tombol és az orvosi tudomány nem bírja megfékezni; életben maradására nincs remény, az orvosok igyekezete meghiúsul. Végül is Kapisztrán figyelmezteti Corvinust, hogy alighanem elkövetkezett az isteni hívás ideje, ezért tegyen végrendeletet, rendezze el emberi dolgait, gondoljon üdvösségére, és mint a szent törvények parancsolják, készítsen elő mindent, ami lelkének kibocsátásához kell, és most, amikor szükséges, ne lássék kevésbé gondosnak és előrelátónak, mint eddig. (115) A vitéz férfi erre elmosolyodott, megköszönte az atya jámbor tanácsát, és azt felelte, hogy jóval ezelőtt gondoskodott már mindenről, mert tunyának és ostobának tartja azt, aki e kötelességét élete végére halasztja, amikor a halálfélelem miatt senki sem tud magán uralkodni.

Nem örülnék, Kapisztránom – szólt –, ha olyan vigyázatlannak és gondatlannak tartanál engem, hogy azt, amit jó szívvel javasolsz, a halálküzdelem és a távozás idejére odázzam; jóval ezelőtt elintéztem mindent, már rég előkészítettem, ami a távozáshoz kell, rég megcsináltam a végrendeletemet, melyben, ha nem csalódom, vagyonom bőségéhez mérten elég jól gondoskodtam arról, hogy mi maradjon gyermekeimre, barátaimra, a halhatatlan istenekre. Úgy gondoltam, hogy lelkem gondját és üdvét nem bízom a gyermekeimre, és tehetségem szerint alapítottam néhány templomot. Hagykoztam a szegényekre, ahogy az emberség és jóság törvénye parancsolja. Az előttem álló útra is összeszedtem magamnak a poggyászt, hitem erős és szilárd, reményem biztos, az igaz hitért vállalt rengeteg seb és fáradság, elsősorban pedig a sokszor megtapasztalt isteni jóság és segítség megnyugtat, és jól tudom, hogy Corvinus, aki ebben a nyomorult halandó életben annyi ármánynak volt kitéve, annyi veszedelem és vihar tépázta, végre boldog nyugalomra lel. Egyedül az szorongat és gyötör, hogy az idő rövideje miatt még nem tudtam viszonzni a rám áradt égi jóságot. (120) Ámde ebben is megsegít a megváltó Jézus Krisztus áradó kegyelme és gondviselése, aki megengedi, hogy elmém változása nélkül tegyek eleget neki. Egész életemben az ő vezérlete és zászlaja alatt katonáskodtam, és bár ingyenes szolgálatot vállaltam, mégis sokkal többel jutalmazott az élet folyamán, mint amennyit érdemeim kívántak; ez a vezér nem hagyta cserben hűséges öreg katonáját. Ti pedig, kedves fiaim és barátaim, kérlek, tűrjétek nyugodtan, hogy kilépjek ez élet nyomorúságos szolgálatából; itt minden állhatatlan és esendő; nincs semmi, amiben a jó árnyékánál több volna. Untig eleget katonáskodtunk itt, katonáskodásunk jutalmát az égietől fogjuk megkapni, s méghozzá olyan javadalmakat nyerünk az isteni nagylelkűségtől, melyek mindörökké megmaradnak. Ha józanul gondolkodtok, és nem csal meg, nem téveszt meg benneteket a múlandó dolgok iránti ostoba vágyakozás, belátjátok, hogy sorsom inkább irigylésre, mint sajnálatra méltó. (125) Az a hatalmas és kegyes vezér, akinek a zászlaja alatt szent szolgálatot teljesítettem, megszánta vén katonája szenvedését, elbocsátja a seregből, és most megadja az obsitosnak azt a nagy jutalmat, amelyet régóta ígér; tűrjétek hát türelemmel kényszerű távozásomat. Ha úgy gondoljátok, édes fiaim, hogy az induló Corvinusnak e diadalmenet és kivonulás alkalmából valami ajándékot kell adnotok, ami kedves lehet, kövessétek atyátok nyomdokát, versenyezzetek az ő bátorságával és dicsőségével, próbáljátok meg felülmúlni, ha képesek vagytok rá, folytassátok és fejezzétek be a török háborút, amiben a halál engem megakadályozott. Azt tartásátok biztosnak, maradandónak és dicsőnek, ami a tisztességet és a jámborságot szolgálja, higgyétek el, hogy ez a legkedvesebb az örökkévaló előtt. Legyetek állhatatosak az ő tiszteletében, a hitben, és szerezzetek hírnevet azzal, ami nekem nem adatott meg, a törökség eltörlésével. Bizony, nem méltatlan, nem dicstelen dolog, ha a rátok maradt vagyonnal együtt atyátok szándékát és háborúját is örökül veszitek. És elsősorban arra kérlek, igyekezzetek, nehogy hanyagsággal és tunyasággal meggyalázzátok a nevét. (130) Elsősorban neked parancsolom ezt, édes Mátyásom, mert amennyivel fiatalabb vagy, annyival többet ígér kitűnő tehetséged. Legyetek hát boldogok mind, akik emlékeztek Corvinusra; légy te is boldog, Kapisztrán, mondj jámbor imákat üdvösségünkért, könyörögj, és igyekezz velem együtt fölvenni a zsoldot, hiszen ugyanazon parancsnok alatt szolgáltunk.

Miután ezt elmondta, ott álló gyermekeit megcsókolta, megáldotta, körös-körül sírdogáló barátainak ajánlotta őket, megszorította mindegyikük jobbát, aztán megkérte őket, elsősorban Kapisztránt, hogy vigyék őt istentiszteletre az istenanya közeli templomába, mert magához akarta venni az oltáriszentséget, de nem engedte, hogy az úr jöjjön hozzá, a méltatlan szolgálóhoz, hanem maga kívánt a templomban az úr elé járulni. Miután átvitték a templomba, ahol lezajlott a mise, megáldozott, megengesztelte a szellemeket, majd kilehelte a lelkét, és a magyarok számára betölthetetlen őrnt hagyott maga után. Életét tehát az üdvösség ezer fölötti négyszázötvenhatodik esztendejében fejezte be, szeptember negyedik idusán. (135) Testét, mint meghagyta, elvitték Erdélybe, és pompás temetéssel abban a templomban helyezték el, amelyet Gyulafejérvárott alapított. Középtermetű férfi volt, nagy fejű, göndör, gesztenyeszín hajú, nagy szemű, derűs tekintetű, pirosposzsgás, igen kellemes arcú, csinos és kedves megjelenésű, úgyhogy különös szimpátiát ébresztett, és csendes tiszteletet parancsolt; tagjai olyan arányosak voltak, hogy elégánsabbat kívánni sem lehetett; testi és lelki adottságaival egyaránt kitűnt. Ó, boldog ember, akinek megadatott, hogy utánozhatatlan erényekkel éljen és a dicsőség teljében haljon! Míg élt, minden veszélyt távol tartott Pannóniától és a keresztény közösségtől, ezért halálhírét korra és nemre való tekintet nélkül okkal siratta sokáig mindenki nyilvánosan szerte Magyarországon. Némelyek a bátor harcost gyászolták jajongva, a katonák a győzhetetlen hadvezért, és valamennyien a haza

atyját. (140) Hogy mennyi sok felejthetetlen jótéteménnyel kötelezte le magának a magyarokat, és hogy viselt dolgainak dicsőségével mekkora szeretetet és hálát keltett maga iránt, azt a dolgok későbbi alakulása mutatta meg, az tudniillik, hogy László király halála után mindenki egyhangúlag fiát, a nem királyi nemzetségből született, kormányzásra még éretlen gyermek Mátyást kiáltotta királlyá.

Haldoklása közben Kapisztrán jajgott. Irigyellek – mondta – Corvinus, halálodért, mert te megtettél mindent, ami egy kitűnő hadvezér dolga, megverted, elzavartad az ellenséget, melyet a földkerekség félelmének tartottak, és hogy boldogságod csorbát ne szenvedjen, máris röpülsz a mennybeliekhez, tiéd a földi és a túlvilági élet dicsősége. Jaj nekünk, nyomorultaknak, akik itt maradtunk, hiszen mi, túlélők, ha szereztünk is valami hírnevet magunknak az iménti győzelemmel, azt a szerencse állhatatlansága egykönnyen veszélybe sodorhatja. Bárcsak megadná nekem a végzet, hogy kövesselek, és ha már közösen szolgáltunk az égi vezér alatt, együtt ülnék diadalt a mennyekben is!

Azt beszélik, hogy Mahomet Corvinus halálhírére a földre szögezte a tekintetét, könnyekre fakadt, és azt mondta, hogy a világ kezdete óta idegen fejedelemnek nem volt még egy olyan alattvalója, akit méltán és joggal kellett volna megsiratnia, mert az elszenvedett vereség gyalázatáért most már nincs kin bosszút állnia. (145) E férfi végzete egész Európát megríkatta. Calixtus a halálhíre nemcsak könnyekre fakadt, hanem a keresztény hit bajnokáért ünnepélyes gyászmisét is tartott az isteni Péter bazilikájában. Halálát számos előjel hirdette; először is, június hónapban a tizenötödik fokon körülbelül harminc napon át egy üstökös volt látható; februárban a szabinok földjén kétfejű borjú született; említik, hogy Rómában Venus kapujánál vér, Liguriában hús hullott a felhőkből, Piceno vidékén hat foggal és szokatlanul nagy fejjel született egy csecsemő. E csodajelek nemcsak Corvinus végzetét jelezték, hanem sok más bajt is. Ez volt hát János vajda vége.

Mint mondtuk, Corvinus után két fiú maradt, László és Mátyás; amaz, az idősebbik, katonáskodásban és bátorságban volt kiváló, páratlan tekintéllyel és lelki nagysággal rendelkezett; (150) a másik pedig, a kisebbik, úgy látszott, hogy többre született, mint az apja; atyjukhoz azonban mindketten hasonlítottak, a legcsekélyebb dologban sem fajzottak el annak virtusától. Kapisztrán, mintha az istenség ihlette volna meg, pontosan megjósolta, melyiküknek jut hosszabb élet és nagyobb dicsőség. Mert amikor Corvinus két fia társaságában felkereste őt, Kapisztrán Mátyást mindig a jobb, az idősebb Lászlót a bal oldalára ültette. Apjuk csodálkozott ezen, és a szokatlan dolog okát tudakolta; ez azt felelte, hogy nem ok nélkül cselekszik így, tudniillik az egyiket idő előtti halál ragadja el, és ezért nem tud a magasba emelkedni, a másik elnyeri Magyarország királyságát, erényben és dicsőségben Sándorral vetekszik, a keresztény nép legbátrabb védelmezője lesz, és ha sokáig él, a földkerekség minden fejedelmének bámulatát kivívja.

Corvinus halála után Kapisztránt többé nem látták mosolyogni, mert ő, aki ugyanazon jelben csatázott és nyert fényes győzelmet, nem részesült diadalmas kollégájával együtt a kiérdemelt dicsőségben. (155) Néhány éjjelt álmatlanul töltött; elmélkedés közben gyakran panaszkodott istennek, amiért nem engedte, hogy bajtársával együtt távozzék; teste lassacskán elgyengült, mert ama napok fáradalmai is meggyötörték; az orvosi segítség hiábavalónak bizonyult, és néhány nap múlva, diadalmenetre hívatván, elaludt az úrban; a szerémi földön, Újlakon, az égbeli Ferenc templomában és zárdájában temették el. Az emberek vélekedése szerint az istenek közé vitetett, ezért naponként könyörögve hívják segítségül, szellemének hatékonyságát a templomban kifüggesztett csodatételek meggyőzően bizonyítják. A picenói Jakab, e teljes szentségű férfi, társa elhunyván, az isteni Ferenc rendje kiteljesedvén, visszament Itáliába, ahol még sokáig élt, és végezetül Nápolyban távozott el az élők sorából; hogy élve és holtan mennyi csodat tett, egész Itália tanúsítja.

László király a törökök páratlan vereségének hallatára nagyon megkönnyebbült, elveszett bátorsága visszatért; Corvinus halálát nem azzal a jámborsággal magasztalta, mint illetet volna, Cillei gróf gonosz befolyása alatt titokban úgy örült, mintha ezután minden félelemtől és fenyegetéstől mentesen bírhatná az országot. (160) Ulrik gróf pedig nem annyira a törökök vereségének, mint inkább Corvinus halálhírének örvendezett, mert abban reménykedett, hogy ellenlábasa eltűnván, kénye-kedve szerint kormányozhatja egész Pannóniát. Bizony, vak az emberi elme ítélőképessége, melyet olykor úgy elragad a szenvedély, hogy rosszat kíván a jó és jót a rossz helyett. Ulrik számára bizony sokkal jobb lett volna, ha Corvinus életben marad, és elhárítja a magyarok részéről neki szánt halált. Azonban a féltékenység és gyűlölet, mely a halálát okozta, nemcsak az apára, hanem annak fiaira és barátaira is rázúdul. Ebben nemcsak a roppant nagyravágyás, a gőgös természet és a gyűlölség játszott közre, hanem más is történt. (165) Mindenekelőtt rossz néven vette, hogy az alacsonyabb nemből született Corvinus az egész ország kormányzását viselte, uralkodónak tekintették, mely tisztségre sokkal méltóbbnak tartotta önmagát, László király nagybátyját. Nem ment ki a fejéből a pusztítás, gyűjtogatás, rablás, amelyet Corvinustól a gyermek és a korona visszakövetelése alkalmával annak idején elszenvedett, mert a császár párthíveként az országgal szemben állt. Nem tudott lemondani az adandó alkalommal kínálkozó bosszúról. A halál ugyan eltávolította ellenfelét, mégsem volt képes nyugodtan elviselni, hogy annak megmaradt fiai birtokolják az apai méltóságot és hatalmat, megmaradjanak a nagy tiszteletben és szeretetben, a magyarok

kedveljék és becsüljék őket, birtokolják a rengeteg várost, falut, széles uradalmat, és barátaik, párthíveik számával, vagyonuk nagyságával messze megelőzzék a többi főurat. Ezért a fiaival szemben folytatta a vetélkedést és a gyűlölködést, ellenük kezdett ármánykodni, és mert a király mellett ő tartotta az első helyet, hiszen annak tanácsadója és nevelője volt, minden módon e kettő vesztere tört. Még azzal is gyakran hancegett, hogy ezt az ebfajzatot hamarosan kiirtja Pannóniából. (170) Az ifjak és más előkelők pontosan ismerték Ulrik gonosz szándékait, tudták, hogy nem szabad vele óvatlanul szóba állni. Apjuk példájából alaposan megtanulták, mitől kell tartaniuk.

Tehát Corvinus halála után egy esztendővel Ulrik ösztökélésére László király kiindul Bécsből, és az előkelőségek népes sorának, a keresztések hatalmas seregének kíséretében aláereszkedik a Dunán, és a folyón Budára megy, hogy megszemlélje Magyarországot. Miután néhány napot eltölt a várban, a gróf tanácsa és akarata szerint ugyanazzal a hajóhaddal Futakra megy, mely városka a bácsi földön és a Duna partján fekszik. A gróf ármánykodása következtében a király országgyűlést hív ide össze; mindenhonnan összesereglik a főnemesség és a nemesség tekintélyes számban. László, aki Fejérvárt meg Alsó-Magyarországot ugyanazzal a hatalommal tartja, mint az apja, mihelyt a király közeledtéről értesül, tekintélyes lovassággal elébe siet Futakhoz, nehogy ellensége valami bajt hozzon rá. (175) A király jó képpel fogadja, és közli vele, hogy hamarosan Fejérvárra megy, megszemléendő az ellenségtől szerzett zsákmányt meg a táborhely maradványait. Sokan figyelmeztetik őt, hogy legyen óvatos, mert ismerik a király szándékát, és felvilágosítják arról, hogy Cilli grófja az uralkodó lelkületét iránta ellenségesé hangolta; azért megy Fejérvárra az alemann keresztések hadával, hogy őt onnan kiebrudalja, a vár védelmét azokra bizza, minden városból, kapitányságból, előjáróságból, mely a magyarok kezén van, ezeket kitegye, az alemannoknak adja, és legfőképpen azt vigye keresztül, hogy Corvinus gyermekeit apjuk minden rangjától megfossza; mindeme rossznak Ulrik a kútfeje. E szóbeszédek szörnyen megrémítik a szegény Lászlót, mégis, ahogy tudja, leplezi indulatait, és összeszedi magát. Mindezt tudatja a barátaival és a magyar előkelőkkel, akiket a gróf ellenségeinek ismer, és akiket érintetteknek gondol. (180) Ezek azonnal felindulnak, és úgy vélekednek, hogy ez alkalommal el kell veszejteni az ellenfelet.

Végül is elmennek Fejérvárhoz, amelyet László igen erős őrséggel tart; az érkező király előtt megnyitja a várat, befogadja őt az udvaroncokkal és a tanácsnokokkal, azonban a többi fegyveres előtt, és volt az vagy négyezer is, becsukja a kaput; inti az őroket, hogy rejtett fegyvereiket éjjel-nappal szorongassák, nehogy az ellenséges érzelmű alemannok valami rosszat tegyenek. A vár kulcsát átadja a királynak; fogadd, mondja, jó király, várad kulcsát, amelyet atyám egykor oly nagy izzadsággal, vérontással tépett és szabadított ki a törökök torkából. Azt hiszem, ez világosan megmutatja felségednek és a kerek világnak atyám bátorságát, hűségét, becsületességét. (185) Mi, akik utána maradtunk, arra törekszünk, hogy ne csak az egyéb javakban, hanem az erényben és a hűségben is örökösei legyünk, hogy méltatlanná ne váljunk hozzá. Ulrik gyűlölködve támad minket, kegyelmes fejedelem, és nemcsak méltóságunktól, hanem életünkötől is megfosztana, ha tudna. Ezért vedd ezt a kulcsot, csak ne add vetélytársunknak és ellenségünknek, hiszen mi a teid vagyunk, és mindez a tied. Ha az irigy ellenség tanácsára és óhajára hallgatsz, király, kérlek és kérlek, ne alázd meg meggondolatlanul a jog és méltányosság ellenére Corvinus sarját, akit őmiatta a halandók közül a leghűségesebbnek kellene tartanod. Tudd meg, hogy felségednek, mint illik, mindig engedelmeskedem, de apám ellenségének sohasem engedek.

(190) A király mindenekelőtt átvette a kulcsot, majd azt mondta neki, hogy lássa el a vár gondját, viselje az apja tisztét, és legyen nyugodt. Mialatt ott időzik, Cilli grófja szüntelenül uszítja a királyt László ellen, mindenféleképp ijesztgeti. Vakmerőséggel vádolja őt, amiért nem eresztette be a várba a fegyveresek sokaságát. Az ifjú viszont a mindennapos vádaskodásokon bosszankodik fel; a gróf megöléséről tanakodik atyai barátaival, elsősorban Vitéz János váradi püspökkel, Corvinus egykori tanácsadójával, akit később Mátyás király az esztergomi érsekségre emelt; ez vallásos lévén, hogy ne tartsák gyilkosság szerzőjének, azt feleli, hogy semmiképp sem biztatja őt erre, de ha megtörténik, nem kárhoztatja; a többiek arra ösztökélik, hogy ölje meg ellenfelét. A leleplezett újabb áskálódások aztán sietteték a tervezett tettet. László nemrégiben jegyezte el a Garaiak igen nemes családjából származó nádorispán leányát, Ulrik felesége pedig a despota leánya volt. Már előbb írt egy levelet a despotának, hogy miután a királlyal megérkezik Fejérvárra, hamarosan két golyót küld neki, amellyel kedvére játszadozhat. (195) Ezen Corvinus két fiának a fejét értette. László inasai elfogták a levelet, átadták uruknak, aki elolvasta azt. A király történetesen misén vett részt, a főurak pedig azon a napon, mely az isteni Mártonnak volt szentelve, egy félreeső teremben tanácsot tartottak. Odahívták a bűnének tudatában levő grófot, aki egy darabig habozott, hogy menjen-e; aztán, mielőtt odament volna, páncélinget húzott. A levél miatt dühbe gurult László elébe megy, magyarázatot követelve hadonászik a papírral, és árulónak kiáltja azt, aki egykor az apa, most a fiúk halálára tör aljasul, aki az ő ellenségévé tette a királyt; azt hajtogatja, hogy elérkezett a büntetés napja. Egyesek azt mondják, hogy a gróf előzőleg szidalmazta Lászlót, és vakmerőséggel vádolta, amiért a testőr csapatokat nem bocsátotta be a várba. (200) Az bizonyos, hogy Ulrik kikapta a kardot az egyik fegyverhordozó kezéből, László fejéhez vágott vele, aki hirtelen felkapta a kezét, és feje tetején meg az ujjain megsérült, mire kitör az ordítózás, a magyarok a grófra rontanak, és miközben az hevesen védekezik, számos sebet ejtve rajta megölik. Ulrik halála után Lászlóval egyetemben a királyhoz mennek, kiáltozzák, hogy meghalt az ország ellensége, a nyugalom és a

béke megbontója, azt mondják, hogy a cselszövő elnyerte méltó büntetését, a fejedelemnek nincs mitől tartania, hiszen most lett igazi király és úr, most kezdődik számára a nyugalmas uralkodás; mindeddig nem is volt király, mert Cillei gróf parancsolt kénye-kedve szerint. A király elleplezi fájalmát, haragját és félelmét, mégpedig ügyesebben, mint az korától elvárható volna, és kijelenti, hogy a grófot jogosan ölték meg, azonban a vakmerő tett nagyon megrázza. Barátai nyugalomra intik, mire azt mondja nekik, hogy el kell viselni, amit a kényszerítő szükség hozott; Ulrik életét nem lehet visszaadni, most az életben maradtok sorsáról van szó, és adja az isten, hogy az jobb legyen. A testet Cillibe viteti, és ősei sírjába temetteti. Ulrik csinos és karcsú volt, erős testű, keskeny arcú, bájos és igen kedves tekintetű, nagy hódolója a női nemnek, miért is szakállát borotválta, haját ápolta, mindig finom holmikát viselt. Amikor a korai halál elérte, az ötvenes évei körül járt.

(205) A király Ulrik halála miatt csak rövid ideig tartózkodott Fejérváron, kivonult innen, útját a töröknek kitett Temesvárra vette, amely egy kies tartományban fekszik a Temes folyásánál, épületei ékesek, erődítése nagy mesterségről tanúskodik. László és Pannónia sok főnemese kísérte őt, elsősorban Garai László nádorispán, László apósa; mellette Gúti Ország Mihály, Pál, a bán fia, akinek Lindvai volt az előneve, a királyi ajtónállók mesterei meg az udvaroncok tekintélyes sokasága. Amikor közel értek a városhoz, amelyet László őrzött, Corvinus felesége, Erzsébet, fiával, Mátyással együtt gyászruhában, fekete ruhás szolgálok kíséretében, akik uruk halála miatt a földre szögezték tekintetüket, a király elé járult, és – mint illik – a legnagyobb alázattal, térdet hajtva, könnyezve ajánlotta kegyelmébe fiait, László részére bocsánatot kért, rimázkodott és könyörgött, hogy ne felejtse el Corvinus jeles jó tetteit. A király átölelte az asszonyt, és így szólt:

Hidd el nekem, Erzsébet, hogy nem illik sötét ruhában, szakadatlan zokogással gyászolnod férjed kimúltát; istennel és az emberekkel egyaránt jót tett a te Corvinusod, az istenek közé jutott, és ott méltán élvezi a boldog öröklétet. Megtartotta Krisztusnak Magyarországot, nekem a királyságot, megmentette Pannóniát a belső és külső háborútól, legyőzte, elűzte a törököket, sokszor pusztította őket, szabályos ütközetben tízszer, hevenyészett, váratlan összecsapásban tizennégyszer küzdött meg velük sikeresen. (210) Két alkalommal úgy győzték le, hogy az ellenségnek drága diadalt engedett. Oly sok templomot alapított és látott el fölséges adományokkal, vele született jótékonyasága és nagylelkűsége parancsára oly mértékben támogatta a bajba jutottakat és a nyomorultakat, hogy e tekintetben felülmúlta a királyok erőfeszítéseit is. A hívőket megszabadította a hitetlenek fenyegetésétől, a magyaroknak békét szerzett, mindnyájunk javáról gondoskodott; életszentségéről, tetteinek dicsőségéről, felejthetetlen jótéteményeiről, számos diadaláról minden nép, minden korszak megemlékezik majd. Olyan életet élt, oly fényes tetteket hajtott végre, hogy az egész világ csodálatát fölkelte, és halálát nem siratták jobban barátai, mint ellenségei. Odahaza kiegyensúlyozott és nyájas volt, kifelé állhatatos és erős. Nem tudta őt felülmúlni az ellenség fegyverrel, a barát jó szolgálattal. Életében legyőzte az ellenséget, halálában önmagát. Amikor megérezte, hogy élete utolsó órája közeledik, nem engedte meg, hogy ura látogassa meg őt, hanem már gyengülő tagokkal, megtört testtel a templomba vitette magát. (215) Urától, istenétől, akinek vezérlete és parancsnoksága alatt szolgált mindig, könnyen kieszközölte bünei bocsánatát, kiengesztelte parancsnokát, magához vette az oltáriszentséget, majd boldogan és ujjongva követte kegyelmes vezérét az örökkévaló jutalomhoz, így hát Corvinust inkább irigyelnünk és üdvözlőnk kell sorsa miatt, mint sajnálnunk, hiszen gyönyörűen és dicsőségesen élt, a legszebben halt meg, és most a kívánt halhatatlanságnak örvendezik. Távol legyen tehát minden szomorúság, távol legyen a bánat, vessük le a gyászruhát! Maradt két fiad, akiknek virtusa atyjukéval fog vetekedni; én őket fivéreimmé fogadom, téged anyámmá. Lászlónak büntetlenséget biztosítok Cillei megölése miatt, és a legszentebb oltáriszentséget hívom tanúságra e testvéri szövetség mellett. Követelem, elrendelem és megparancsolom, hogy valamennyien vessétek le a sötét ruhát, és ezt az ünnepnapot veletek együtt ülöm meg.

(220) Mihelyt befejezte, arannyal átszőtt bársonyruhákat hozatott elő. Ezeket odaajándékozta az özvegynek, Lászlónak és Mátyásnak. Nagy kegyesen mindenkit megölelt, a szolgálólányok seregét sem engedte el ajándék nélkül, és utasította őket, hogy váltsanak ruhát, meghirdette az öröm és vidámság napját, dús lakomát rendeztek, amelyet énekszó, színjáték, tánc színezt. Az előkelőségek körében László és Mátyás a térde elé borulva könyörögve kérte, hogy – mint már megígérte – bocsásson meg az elkövetett gyilkosságért, ő keblére vonta őket, és a legnagyobb komolysággal szentül és tiszteletteljesen megesküdött az oltáriszentségre, hogy letett minden sértődésről és haragról, melyet Ulrik halála miatt érzett, és mindkettejüket testvérévé, Erzsébetet legkegyesebb anyjává fogadta mindörökre. A testvérül fogadás napját mindenki általános örömmel ünnepelte meg. Mint azonban a következőkben rendre elbeszéljük, a király mások ösztökélésére aljasul megtörte a testvériség szentséges szövetségét, majd mielőtt a hitszegés után egy esztendő kitelt volna, a legsúlyosabb bűnhődéssel lakolt. Könnyen megállapítható ebből, mily aggasztó és vészteljes az ifjak uralkodása, akik képtelenek helytállni magukért, és ezért szándékukat mások akarata szerint naponta változtatni kénytelenek. De térjünk vissza a részletekhez!

(225) László és Mátyás, akit a királyi ajándékok és nyájaskodások elragadtak, minden gyanakvás nélkül követik Budára az elvonuló királyt, családtagként forgolódnak körülötte, és az elsők között foglalnak helyet. Nemcsak

kedveli őket, hanem tiszteli is. Atyjukra emlékezve egész Magyarország mellettük állt, anyjuk azonban aggodalmaskodva intette őket, hogy sohase menjenek együtt az udvarba, nehogy egyszerre sújtsjon le rájuk a veszedelem; ha ezt megfogadták volna, bizonyára nem történik akkora baj. Ahogy Budára érkeztek, mindketten tisztos kísérettel fölkeresték a királyi palotát, barátaiknak pártjukat fogták az uralkodó előtt, és lekötelezettjeiket készségesen támogatták. Ezzel szemben Ulrik gróf barátai, akik annak halálát nehezményezték, napról napra rágták a király fülét, kiforgatták józanságából az ifjanc állhatatlan és hiszékeny elméjét, azt mondogatták, hogy a tébolyodott fiatalember jogtalanul gyilkolta meg a kiváló herceget, a király nagybátyját; panaszkodtak a felségsértés miatt, hogy e vakmerő büntetést semmiképpen sem szabad megtorlás nélkül hagyni; ha rögtöni büntetéssel meg nem fékezi az ifjú nagy merészségét, az odáig fajul, hogy apja példájára az uralomra fog áhítozni; aki a király közelvalóját megölte, előbb-utóbb királyságra is merészkedik; (230) amire az apa vágyakozott, de a dolog nehézsége miatt megvalósítani nem merte, azt ez ifjonti vakmerőséggel egykettőre elérheti; a bajt előbb kell kezelni, mint ahogy elhatalmasodik, és a tüzet kezdetben kell elfojtani; László ellen főbenjáró büntetésre bármely pillanatban lehet okot találni. Végül a király vagy nagybátyja meggyilkolása miatt haragra gyúlva, vagy az efféle beszédektől fölheccelve mindkettőnek csapdát állított. Azoknak a sorában, akik megtorlást kívántak, az elsők között volt a nádorispán, László apósa, Ulrik unokaöccse, aki nagybátyja megölésének megbosszulásában mit sem törődött vőjelöltje halálával, aki leányát még nem vette el; továbbá Bánfi Pál és több más, aki vagy irigységből becsmérelte egykor Corvinust, és most a fiait tartotta ellenségének, vagy a királyi haraghoz és bosszúvágyhoz akart hízelegve dörgölni. A király utasítására mindkettőnek lest vetnek. Amikor belépnek a palotába, terv szerint bezárják a kapukat, a testőrség elkapja őket és börtönbe zárja; (235) velük együtt elfogják legtekintélyesebb barátaikat is, mint Cillei halálában cinkosokat, mint a király ellen szőtt fondorlat kiagyaloit, elsősorban János váradi püspököt, akit a többi rangfokozat után Corvinus emelt erre a méltóságra, fiainak nevelője és mestere volt, olyan férfi, aki az idő tájt érényével, bölcsességével és nem közönséges ékesszólásával tűnt ki. Néhány előkelőt is bilincsbe vernek vele együtt, akik között említik a kiváló nemzetségből született, vagyonnal, katonasággal tekintélyes Rozgonyi Sebestyént és Kanizsai Lászlót; továbbá a Corvinus fiaival együtt nevelkedett Bodó Gáspárt, nemes, okos, ékesszóló és tapasztalt férfit, aztán a dúsgazdag Modrar Györgyöt, a Horvátok közül két Pált, az alemann nemzetiségű Frodnoárt. Ezeket Corvinus nevelte katonának, hadi tisztségben, rangban gyarapította őket, és sohasem távoztak László meg Mátyás mellől. (240) Ha László hallgat az anyjára, hogy sohase menjenek együtt a palotába, e gonosz sorsot valószínűleg elkerülte volna. Ő azonban, amikor híre jött, hogy a törökök a Mysiákban mozgolódnak, Magyarország felső részeiről sereget verbuvált. Már indulóban volt a tartományba, amikor engedett apósa, László nádor alattomos tanácsának, aki arra figyelmeztette őt, hogy a király tudta nélkül ne induljon el, és Mátyást se engedje a palotától távol maradni, nehogy távollétében megfélekedzenek róla vagy háttérbe szoruljon. A szerencsétlen bölcs anyja tanácsa helyett az álnok apósra hallgatott. Hogy a királytól kegyes elbocsátást kérjen, Mátyás pedig az ő és barátai szószólójaként, mintegy a bizalom zálogául maradjon az udvarban, vele és barátai tisztos seregével elment a fejedelmi lakba, ahol aztán március idusán rászakadt a veszedelem. Mások azt mondják, hogy erre a napra tervszerűen idézték őt a királyi tanácsba. Amikor belépett, a háta mögött bezárták az ajtót, apósa előállt, és közölte vele elfogatásának okát. (245) Jelen volt Pál, a bán fia, Giskra János, Turóci Benedek és az alemann Lamberger.

Szétszalad a hír, hogy a Corvinus testvéreket és legtekintélyesebb barátaikat elfogták. A népet borzasztóan megrázza ez az újság, és mindenki sajnálja őket. Újlaki Miklós, az úgynevezett erdélyi vajda, magas származék, aki korábban Corvinus virtusának és dicsőségének legfőbb irigye volt, és – mint mondják – nagyon is be volt avatva e cselvetésbe, a palotába siet. Megtudja, hogy a terv sikerült; minden erejével László halálára törekszik. Mátyást testvérétől távol őrzi. Harmadnapon a fővesztésre ítélt Lászlót átadják egy testőrnek, és mikor a nap már nyugovóra hajlik, gyászfekete lobogó alatt hátrakötözött kézzel kivezetik a térre, amely Zsigmond palotája előtt nyúlik el; leeresztett hajjal, feltartott fővel, abban az aranyos ruhában, amelyet éppen a királytól kapott, odalép a vesztőhelyhez. (250) Bátran végignéz az itt is, ott is sírdogáló tömegben. Amikor a kivégzésre kijelölt helyre ér, megparancsolja a hóhérnak, hogy kösse össze a haját; aztán néhány szót szól a maga mentségére, majd engedi, hogy letérdeltesék, és a félelem legkisebb jelét sem mutatja. A kikiáltó, aki szokás szerint közhírré teszi az elítéltek vétkeit, csendet parancsolva csak annyit tud kihirdetni, hogy az uralkodóknak meg kell büntetniük a hűtlenek és árulóik efféle vétkeit. A testőrparancsnok kiadja a parancsot, hogy a hóhér sújtsjon kardjával a daliás ifjú nyakára, az azonban a sajnálattól és félelemtől megzavarodva három csapással sem tudja a fejet levágni, de még csak halálos sebet sem ejt. A nemes ifjú keményen fogadta a nyakára mért három csapást, de amikor a harmadikra előrebukott, és nagy erőfeszítéssel fölegyenesedett, az istenek és emberek igazságérzetét szőlította, és azt kiáltotta, hogy a bakó nem sújthat rá többször; a törvény tiltja a negyedik csapást; íme, az ártatlanság megsértett istensége csodát tett. Erre néhány főnemes, aki a királlyal együtt Zsigmond palotájából báméskodott, és László halálát kívánta, ráripakodik a hóhérra, és megparancsolja, hogy a karddal ismét vágjon a nyakára. (255) Így tehát az ötödik[!] ütessel lefejezik a szerencsétlent, alig huszonhat esztendőskorában. Erős teste és termete az apjához volt hasonló, merész, bátor szellemű, engedékeny, kerek arcú, barna, hosszú, gesztenyeszín hajú; arckifejezése kedves és jóságos, jámborságot sugárzó; szolgálatkész,

haragra, bosszúállásra könnyen hajló; inkább háborút, mint nyugalmat kedvelő; teste kecsességét széles válla hangsúlyozta. Az egész kivégzés a piacon meg a vesztőhelyen nem tett ki egy illő és szokásos órát. A király tartott a nép és a szőlőművelés végett Budára sereglett paraszttömeg haragjától, mert tudta, hogy a köznép nagyon rossz néven fogja venni a halálát, és az aljas tett miatt könnyen lázongás robbanhat ki. A testet késedelem nélkül fekete posztóba csavarják, és elviszik az isteni Magdolna bazilikájába, majd még hajnal előtt titokban átszállítják Krisztus teste kápolnájába, mely a külváros egyik szögletében áll, és ott helyezik el az apagyilkosok és felségsértők sírjainál. (260) Ezt ugyan a kivégzés jogosságának az igazolására szánták, hogy úgy lássék, mintha törvényesen ölték volna meg, a tömeg méltatlankodását mégis csak fokozta, mert a halál csúfságához ezáltal az aljas bűn gyalázata is hozzájárult. De bizony nem süttött büntetlenül kisebb bélyegyet a királyra meg a gaztett kiagyaloóra sem. A királyra a hűtlenség gyalázatát, az esküszegés szégyenét, a hitszegés és a tétova könyörtelenség bűnét rótták rá; ezek meg a kegyetlenség, a gyűlölködés és a jogtiprás örök bélyegét égették magukra. Ez adott a sorsnak okot a király életének megszakítására, mielőtt egy esztendő eltelt volna; akik pedig gonosz tanácsaikkal az ifjú becsületét beszennyezték, méltó büntetést szenvedtek.

Hogy már most a foglyokhoz visszatérjünk, a váradi püspököt a szent Angyal kardinálisának, pápai legátusnak a közbenjárására ítélezés végett átadták Dénes esztergomi bíboros metropolitának, aki saját jogán a Pannóniákban örökös legátus volt. (265) A többiek fölött elhalasztották a vizsgálatot, akik aztán a következő éjjel, Krisztus testének ünnepe után feltörték a börtönt, és titokban kiszöktek a várból. Csak Mátyás gróf és Modrar Pál maradt ott. Mátyást a toronyban őrizték, amely Hévízre néz; Pál azért nem tudott elmenekülni, mert a többiektől elválasztották. Hajnalban jelentették a szökést a királynak, aki szorongani és nyugtalanodni kezdett, és hasonló félelembe estek a többiek is, akik mindezt sugallták. Tudták ugyanis, hogy Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László hatalmas vagyonnal, rokonsággal és szolgálattal rendelkezik Pannóniában, emellett eszességük, tekintélyük és bátorságuk is kiemelkedő; borzasztóan aggódnak, hogy ezek kiszabadulásuk után kezdeményeznek valamit. Ezért összekapják a csapataikat, és Mátyással meg Pállal együtt Bécsbe sietnek. Kettejüket egy szekéren vitték. (270) Az egyiket a kora fölötti szánakozásból és ártatlansága tudatában eloldozták, a másikat súlyos bilincsbe verték, mert roppant vagyonából nagy zsákmányt reméltek. Ahogy a király Esztergomba ér, magához hivatja János váradi püspököt, akit Dénes ítélete alá bocsátottak, és kedves szavakkal vigasztalja a szomorú embert. Légy nyugodt, váradi atyám – mondja –, hidd el, hogy akaratom ellenére kerültél a börtönbe. Saját elhatározásomból sohasem döntöttem volna úgy, hogy egy ilyen tekintélyes és derék férfit bármiféle gyalázzal is illessek. Budán történt ez, ahol nemcsak elnézni, de türni is kellett mindent, amit a főemberek kegyetlen kénye elkövetett. Ott nekem semmihez sem volt jogom; most, Budát elhagyva, visszaszereztem a szabadságomat. Más juttatott börtönbe. (275) Jól ismerem erényességedet és derekasságodat, ezért most ne kegyem, hanem ítéletem tegyen szabaddá, vedd vissza korábbi méltóságodat, és viseld a váradi püspökséget ugyanazzal a hatalommal, mint korábban.

Amikor pedig Bécsbe értek, tanakodni kezdtek a király számára kívánatos menyasszony személyéről. A tekintélyes, nemes és csinos ifjúnak az egész világról a legnagyobb uralkodók ajánlgatták naponta lányaikat. A virtus, a külső, a származás és a hatalom mindenkit versenybe állított, hogy őt kívánja vejenek. Egybehangzó ítélet szerint a legméltóbbnak Magdolna bizonyult, Károly francia király leánya, akinek kora, nemzetsége, külseje, erkölce egészen megfelelőnek látszott. Fényes követség kéri meg a leányt, és mindkét fél örül a kívánt rokonságnak. De a házasságkötés helyét illetően vita támad; a magyarok Budán, az ausztriaiak Bécsben, a csehek Prágában kívánják megtartani a lakodalmat. Saját véleményét ki-ki nyomós érvekkel erősítgeti; a király egy ideig habozik és tétovázik. (280) Említik, hogy ez okból Podjebrád György, Csehország kormányzója nyolcszáz lovassal Ausztriába jött a Dunához, azt üzenve, hogy fontos közlendője van a király számára; megparancsolják neki, hogy keljen át a Dunán és vonuljon be a városba, amit ő nyomban visszautasít, és azt mondja, hogy a bécsiek mindig gyanúsak voltak a szemében; kéri, hogy követek útján üzenje meg titkát a fejedelemeleknek, de makacsul ellenkezik, és kijelenti, hogy rajta kívül senkire sem bízza rá azt. A királyt végül is legyőzi e nagy állhatatosság, és körülbelül háromezer inkább díszbe, mint fegyverbe öltözött lovaggal méltóságát sutba dobva átmegy a Dunán a kormányzóhoz. A két tábor között a Duna túlsó partján sátrat vernek a négy szemközti beszélgetésre. Négy napon át tárgyalnak; az első nap eltelik az üdvözléssel, a szolgálatkészség meg a tisztelet kifejezésével; a második és a harmadik napon két tanút hívnak a tárgyalásra; végül a negyedik napon kettesben beszélgetnek, a király csak Györggyel volt együtt; azt hiszik, hogy a király csehországi utazásáról volt szó. (285) Amikor azonban semmire sem jutottak, a kormányzó dühösen és fenyegetőzve visszatért Morvaországba, a király pedig azon az éjszakán hazament Bécsbe, és aztán erősen bánkódott, hogy a kormányzót, akinek a kezében Csehország kormánya van, haraggal bocsátotta el. Azonnal utánaküldött néhány főembert, hogy vagy kibékítve hozzák vissza őt, vagy – ha ez nem sikerül – ígérjék meg, hogy a király minden követelést teljesít. Ezek Morvában utolérték Györgyöt, de nem tudták elérni, hogy visszaforduljon, vagy szándékából bármennyit is engedjen. Megígérték tehát, hogy a király elmegy Csehországba, és bejelentették, hogy a menyegzőt Prágában fogják megtartani.

Elrendezve Ausztriában az ügyeket, László pompás kísérettel és a főemberek hosszú sorával Csehországba indul. (290) Midőn Prágától a második mérföldköig érkezik, Rokycana az istentelen papok népes társulatával és az eretnekek nagy tömegével üdvözlésére elébe vonul, és ékes beszédben örvendezik áldott és szerencsés jövetelén. A király viszont kelletlen és zord tekintettel méregeti a pogány sokaságot, sőt, Podjebrád unszolására is csak szűkszavú köszönetet mond, mintha felséges ábrázatát e látvány bepiszkítaná. Az első mérföldkőnél a prágai bazilika római egyházat követő papjai jönnek elébe, akiket az eretnekek istentelen szektája kiűzött, kereszttel, szentképekkel, örvendező isteni himnuszokat zengve, és amikor ezekkel összetalálkozik, így szól: Megismerem az isten igaz szolgáit. Üdv nektek, szentséges atyák, akiknek szertartásai és könyörgései bocsánatot szereznek az emberi bűnökre. Majd lováról leugrik, megcsókolja és alázatosan imádja a keresztet. Az eretnekek lelke roppant mód felháborodott ezen, mert úgy vélekedtek, hogy ez a király nem lesz hozzájuk jóindulatú, főleg azokhoz nem, akik Rokycanát követik; egyelőre azonban elpalástolták és lenyelték a gyűlöletet.

(295) Prágában aztán sokféle küldöttséget jelöltek ki, mert számos nagy fontosságú dologban intézkedtek; itt volt elsősorban is a menyegzői ünnepség és előkészület, az eretnekség gyógykezelése, a török fenyegetés, a császár halaszthatatlan megbékítése. Így hát azonnal két követséget menesztettek, egyet a császár megengesztelése céljából, melynek vezetője Eyzinger volt, egy másikat Károly francia királyhoz a menyasszony elhozatala végett; ennek vezetését Udalrik kapta, a nagy vagyonú és tekintélyű, erkölcsben, tudományban kiváló passzai püspök. Mindkét küldöttség a legragyogóbb volt azok közül, amelyeket korunkban látni lehetett, mivel a főemberek és nemesek sora rendkívül méltóságteljes volt; az elsőbe a magyar arisztokratákból kétszázat, az ausztriaiakból szintén kétszázat, a csehekből ugyanannyit válogattak bele, valamennyi kitűnt külsejével, öltözetével, nemességével és kíséretével, és mind királyságra méltónak látszott. Udalrik a passzaiak közül százat választott ki, és hetven bársonnyal, arannyal, drágakövel tündöklő lovag indult Galliába. (300) Továbbá szüzek és matrónák negyvenen, a menyasszony kíséretére, tündöklően öltözött és bájos valamennyi, emellett aranyos, ékköves hintók, és a ruhák, a jegyajándék hallatlan pompája. A harmadik követséget Calixtus főpaphoz rendelték, hogy vessen véget a papok vallásügyi vitájának, és a huszitákat térítse vissza a római tanhoz. A nemes király negyedik gondja pedig egy akkora hadsereg felállítására volt a törökökkel szemben, amely elegendő ahhoz, hogy Európát felszabadítsa a pogány szolgaság alól.

A császárral már megegyeztek, és a királyi esküvőt mértéktelen költséggel előkészítették; a császár a császárnéval, a két nővér férjével együtt jelezte, hogy részt vesz a lakodalmi ünnepségen. Rajtuk kívül Germánia és a Rajna-vidék számos fejedelme, Galliából is sok kiskirály megígérte jövetelét, nemcsak azért, hogy jelenlétével megtisztelje az esküvőt, hanem azért is, hogy határozzon a török háborúról. (305) Mindeme nagy várakozás és készülődés közt – ő, csalóka emberi remény, ő, állhatatlan emberi sors! – december tizedik kalendáján az éjszaka tizenkettedik órájában kegyetlen és váratlan betegség elragadja a királyt. Egyesek azt mondják, hogy a pestis jeleként ágyéka feldagadt, mások azt állítják, hogy ennek a kórnak a gyanúja sem merült fel. Az inasok és az orvosok úgy adják elő a dolgot, hogy a király aznap nem királyi öltözékben ült törvényt, hanem lenvászon ingben és perzsa ruhában, hogy döntsön a vitában, amely Podjebrád és a morva Csernahora között dült, akik emiatt úgy felbőszültek, hogy párbajra hívták ki egymást; a fogadóteremben el nem mosolyodott, arca szomorú volt, amiből mindenki lappangó betegségre gyanakodott; az ítélőszék eloszolván, helyet foglalt a helytartók között, néhány komoly és megfontolt szót szolt; visszatérve a lakosztályába az éjszaka ötödik órájában répát szolgáltak fel neki, amely Csehországban nagyon édes, ezt mohón felfalta, pálinkát ivott, majd mielőtt lenyugodott volna az ágyba, barátaival felüdülésképpen váltott néhány pajkos és csipkelődő szót; (310) aztán szokás szerint imádkozott a szellemekhez, és azt mondta, hogy erős gyomorfájás kínozza, amire azok alvásra biztatták, mondván, hogy az nagyon hasznos a fájdalom elűzésére, erre egy óra múlva elaludt. Már az éjszaka tizenharmadik órája folyt, amikor súlyos rosszulra riadt fel, és nem tudott enyhülést találni. Azonban olyan tapintatos volt, hogy nem akarta a szolgákat felzavarni, és ezért a fájdalmat pirkadatig tűrte. Akkor odahívják az orvosokat, akiknek egészsége helyreállításában minden fáradozásuk kárba vész. Magát Györgyöt is odaszóltatták, aki megérkezve és a betegség okát tudakolva, megnyugtatta a királyt. A te hűségedet és erényességedet, Györgyöm – mondta az neki –, mi már régen ismerjük, a csehek a te jóvoltodból neveznek és fogadnak el engem uruknak. (315) Azt reméltem, hogy amit elkészítettél, azt veled együtt sokáig fogom birtokolni; de az istenek szellemei az országok sorsát a kezükben tartják, és nem akarják ezt; tudom, hogy meg kell halnom, és boldogabb életet nyerek. Úgy éltem, hogy a legjobbat remélhessem; a váratlan halál nem rendít meg jobban a kelleténél, hiszen a földiek helyett égieket kapok cserébe. Mivel tehát mindenképpen meg kell halnom, két dolog van, amit kérek tőled, mielőtt az életből távoznám; ezeket a legnagyobb jótéteménynek fogom tartani, neked pedig irántad való eddigi jószágom fejében illő és méltányos lesz megtenned. Az egyik az, hogy a királyságot, amelyet visszautasítottál, tisztességgel és kegyesen igazgasd, légy igazságos és készséges az árvák, az özvegyek és az összes nyomorultak iránt. A másik, hogy mindazokat, akik engem a Pannóniából, Ausztriából és a többi tartományból ide elkísértek, sértetlenül és

épségben bocsásd el. (320) Megígérem, hogy ha ezt megteszed, viszonzásképp a mennybelieknél jóindulatra késztetem irántad megváltónk szellemét.

Míg kezét szorongatva mindezt elmondta, Podjebrád nem tudta visszafojtani a könnyeit, egy darabig vigasztalagta őt, majd hit alatt megígérte, hogy kívánságait teljesíti. A betegség előrehaladván a küszöbön álló halál sürgette a búcsú szent kötelességeinek teljesítését. Azonnal odahívták a papokat, hogy azok a készülődő lelket szent útravalóval és titkos poggyásszal ünnepélyesen ellássák. Az egész királyi felszerelést a prágai bazilikára hagyományozta; megparancsolta, hogy aranszínű haját, amelyet – mint bevallotta – mindeddig a világi élet hiúsága kedvéért viselt, tövig vágják le, nehogy akadályozza őt ez új utazásban; a körülötte állók mindenféle érvekkel előhozakodtak, és kívánságát megghiúsították, ő pedig, ahogy a lelkét már-már kirepülni érezte, szent keresztet kért, amelyet erősen megmarkolt, megváltónk képmását nézve elimádkozta a Miatyánkot, és ahogy az utolsó igékhez ért, többé egy szót sem szólt, hanem mintegy megnyugodva, kilehelte a lelkét, és semmi jelét nem mutatta a halál fájdalomosságának. (325) László tehát, akit a világ gyönyörűségének neveztek, aki a legmagasabb nemességgel ragyogott, a boldog és hasonlíthatatlan szépségű, borotvaéles elméjű, nyájasságban és kegyelmességben páratlan, ritka tisztaságú ifjú, oly sok ország és tartomány ura, aki roppant vagyonnal és méltósággal tündökölt az elérhető legmagasabb csúcson, tizennyolc éves korában, harminchat órával az után, hogy gyengélkedni kezdett, az üdvösség ezer fölötti négyszázötvennyolcadik évében eltávozott az élők sorából, valamennyi nemzet vég nélküli szomorúságára. Teste elegánsan nyúlánk volt, arca hallatlanul kedves, szeme fekete, tekintete nyugodt és derűs, bőre fehéres és rózsához hasonlóan pirosas, aranyhaja hosszú és göndör, ami valami angyali szépséget kölcsönzött az arcának; orra csinos és kissé hajlott, alakja és tagjai roppant formásak. Nem volt rajta semmi, ami ne sugallt volna ritka kiválóságot; járása méltóságteljes, beszéde emberséges és jóságos.

Egyesek úgy gondolják, hogy betegség ragadta el, mások, hogy mérég, főleg a teuton orvosok, akik elsősorban viselték testének gondját; ezek, miután Ausztriába hazatértek, makacsul hajtogatták, hogy mérgezés nagyon is nyilvánvaló jeleit találták rajta; ők azonban idegen földön semmit sem mertek szólni, nehogy megsértsék azokat, akiknek családságából ő is elveszett. Sőt, azt állították, hogy titokban a királynak is megmondták, hogy mérget ivott, mire ő azt válaszolta, hogy tudja, de hallgatást parancsolt, nehogy királyukkal együtt őket is elemésszék. (330) A bécsi tanács, hogy a cseh vadságot maga ellen ne ingerelje, szigorú parancsban tiltotta meg ezt a híresztelést, és figyelmeztette az orvosokat, hogy ne erősítsék ezt a beszédet. De a mérgezés gyanúja mégis mindenütt felütötte a fejét, és a pletyka Györgyöt tartotta az elkövetőnek, aki Bécshez jövén a parancs ellenére sem akart belépni a városba, mert a királyt gyanúsnak találta, és úgy gondolta, Corvinus és fia, László példájára neki is óvakodnia kell. Hozzájárult ehhez Rokycana gyűlölködése, akit, mikor istentiszteletet tartott, mint fentebb elbeszéltek, a király nyilvánosan súlyosan megszegyenített. E feltételezések következtében egyikük sem tudott kibújni a király megölésének a gyanúja alól. Mi több, ekkortájt mindenki hallotta azt a széles körben terjengő pletykát, hogy a király azért rendelte Prágába az esküvői szertartást, hogy ott az ünnepség alkalmára összeseregülő nagyhatalmú fejedelmek jelenlétében egyesült erővel az összes eretneket könnyen elkaphassa, és a husziták pogány szektáját mindenestől eltörölje; amikor Podjebrád és Rokycana ennek hírére vette, életük védelmében vakmerő büntényre vetemedve a királynak tüstént csapdát állított, hogy a cselekedettel hiúsítsa meg. (335) Nem egykönnyen merném megmondani, melyiket erősíteném meg; úgy döntöttem, hogy semleges maradok, és azt szedegetem össze, amit mások mondanak és gondolnak. Az mégis mindenki számára nyilvánvaló, hogy György is, és Rokycana kivételével valamennyi cseh előkelő is, a király vesztén mélyen szomorkodott, és egész Csehország nyilvános gyászt és siratást tartott, amely – mint mondják – december hetedik kalendájáig egyfolytában tartott. A temetés királyi pompával ment végbe, a testet nem hordták körbe a városon, mint ősi szokás lett volna; a tetemet az ősök kápolnájába vitték, és az isteni negyedik Károly római császár ortalma alatt helyezték el.

A király halálhíre elterjedvén, Európa szinte valamennyi fejedelme sajnálkozott vagy gyászolt. Egyesek az ifjúságot, az erőteljességet, a reményt és a balsorsot gyászolták, másokat, akiket a bánat közelebbről érintett, a jóságos, igaz és szent fejedelem elvesztése sújtott nagy fájdalommal, és leginkább az ausztriaiakat, akik véres háborúban visszaszerzett természetes urukat korai halállal elvesztették, és kényszerűségből Frigyes kezébe estek vissza, aki nemrég még az ellenségük volt. (340) Magyarországon nem volt ekkora a búbanat, mert László gróf méltatlan halála kiszorította ezt a lelkekből, kivéve azokat, akik a Corvinusok ellenfeleiként annak idején a királyi párthoz tartoztak. Károly galliai királyt, aki Lászlót vejének várta, és készült az áldott házasság hamaros megkötésére, a többieknél nagyobb szomorúság sújtotta le; azon a napon, amelyen a díszes küldöttség Párizsba bevonult, mielőtt megállapodott volna, gyorsfutártól értesült a király haláláról. A küldöttség a hírtől megdöbbenve Károly királlyal bizalmasan közölte veje halálhírét, amire a fejedelmet, mint mondják, olyan fájdalom ragadta magával, hogy sem válaszolni nem tudott, sem a mély bánattal távozókhoz szólni. Valószínű, hogy nem volt kisebb a szívek gyásza Galliában, mint Csehországban. A küldöttség szétoszolva, ki-ki bánatosan ment a házába. E nagy fejedelem halálát néhány jel is jósolta. Az előző évben egy üstökös, amelyet feketének neveznek, június hónapban a Halak huszadik fokában feltűnve körülbelül harminc napig rettegéssel

töltötte el a halandók lelkét. (345) Halála előtt több napig különféle álmoképek gyötörték; először is rég elhunyt szülei látogatták folyton, nagyszülei szóltak hozzá, és – mint felszerkenve az inasoknak elárulta – többször hívták a mennybeliekhez. A megbetegedése előtti napon ítélezésre indulóban szokásával és modorával ellenkezően szomorú és elgondolkozó volt; amikor barátai kérdezték, miért hagyta el vele született vidámságát, azt felelte, hogy nem tudja, miért ragadta el a búban; de nem tud tőle szabadulni, hát enged az isteni akaratnak. Nem maradtak el a szörnyű földrengések sem, elsősorban Nápolyban, Capuában, Gaetában, Aversában és az egész Ó-Campaniában.

Ugyanezen évben Alfonz, az aragonok királya, minden korabeli fejedelmek legkiválóbbja, lázba esett, és Nápolyban meghalt; a nápolyi királyságban fia, Ferdinánd, a szicíliai és a navarrai királyságban fivére, János követte. Mahomet török császár Korinthust megvívja, és miközben a Palaeologus testvérek, Tamás és Demeter a terület fölötti hatalomért egymással civakodnak, jóformán az egész félszigetet az adófizetőjévé teszi, majd nemsokára elkergeti a Palaeologusokat, és az egész Peloponnesust megszerzi, Trapezunt királyát is megöli, és Pontust azonnal a hatalmába hajtja. (350) Calixtus főpapot, e nemes lelkületű aggastyánt augusztus nyolcadik idusán elragadta a nem éppen korai halál, és nővérétől való unokaöccse, Borgia Rodrig, a római egyház úgynevezett vicekancellárja állított neki méltó sírt az isteni Péter bazilikájában. Azt hiszik, hogy Calixtus százötvenezer aranyat hagyott a török elleni hadviselés céljára; a pápaságban a bölcs, derék lelkű, ékesszólással tündöklő Pius követte, aki az aragóniai Ferdinándot azonnal megtette Apulia királyává, és odaküldte Orsini Latino kardinálist, aki a királyi diadémmal szabályszerűen megkoronázta őt, majd Mantovában gyűlést tartott a keresztény fejedelmek számára, ahol kis híján nyolc hónapig tanácskoztak az apuliai és a török háborúról.

Ez idő tájt eltávozott az életből Károly, Gallia királya, akit szelíd erkölcsűnek, egyébként azonban butának és meggondolatlanak tartanak, ugyanis Henrik, Britannia királya, és János burgund fejedelem ellen inkább zenebonát, mint háborút indított, és óvatlanságában mindkettőtől oly sok vereséget szenvedett el, hogy országának legnagyobb részét elveszítette. Néhányan hálátlanságát és törvényszegéseit hozzák fel okul, és ha egy kanászlány nem nyújt neki isteni segítséget, már egész Galliának rég vége lett volna. Amikor ugyanis a két győztes kegyetlensége és harácsolása a gallokat a legsúlyosabb ínségbe és pusztulásba sodorta, könyörgésüket és jajongásukat az isten meghallgatta a magasból. (355) A királyi palotától nem messze egy lány legeltette a disznait; egyszer óriási zivatar kerekedett, ez beszaladt a közeli kápolnába, elnyomta az álm, melyben egy égi küldött felszólította őt, hogy keresse fel a közelben tanyázó királyt, és jelentse neki, hogy az isten megkönyörült a gallok nyomorúságán, és ha az ellenség ellen újra fölveszik a harcot, többé nem hagyja el őket; ha tehát e parancsnak enged, Galliát rövidesen kiragadja az ellenség kezéből. A szűz buzgón végrehajtotta az utasítást. A király hitt a szavainak; újjászervezik a hadsereget, szárazon és vízen óriási előkészületeket tesznek. A király a Rhône-on megindítja a háborút, flottát készít a vízen, szárazföldi csapatokat is toboroz, melyek parancsnoka a lány lett. Amikor az ellenséget megközelítik, jelt adva összecsapnak, mindkét részen sok vér ömlik. Végre a britek és burgundok nagy része elesik, és csúfos futással megszalad. A flotta, hallva az ütközet sikerét, a baráti csapatokkal hasonló szerencsével harcol. (360) Így hát a paraszt szűz vezetésével és zászlaja alatt Gallia egész királysága kiszabadult az ellenség kezéből. Legvégül a szűzet a britek csatában elfogták, és máglyára vetették. Valamivel később Miklós bíboros közbenjárására, akit a szent Keresztről neveztek, a király békét és szent szövetséget kötött a burgundok hercegével, de amikor az esküt megszegve a herceget csalárdsággal elfogta és megölte, ebből óriási és hosszan tartó bajok származtak.

Szintén ezen idő tájt Jakab, János ciprusi király törvénytelen fia, megszerezte elhunyt apja országát; az apja tudta róla, hogy uralomvágyó, mert nemes külseje, elegáns testalkata, kitűnő ékesszólása és páratlan eszessége miatt a királyi tisztre méltónak ítélte magát. Ezért feleségének, Ilonának az ösztönzésére pappá szenteltette őt, hogy ezzel ambícióját más irányba fordítsa, és ne árthasson Karlotának, egyetlen leányának, akire halála után az országot hagyta, és akit Lajoshoz, Szavoja fejedelmének fiához adott feleségül. A szülők halála után Lajost számos levélben hívta a felesége, és a nép nagy tetszéssel fogadta őt a királyságba. (365) Jakab egy válogatott nemesi csapattal Alexandriába menekült a szultánhoz, könyörgött és zokogott neki, hogy annak segítségével és hatalmával visszaszerezhesse az országát. Felvette Alexandria királyának jelvényeit, fegyveres flottával visszatért Ciprusra, elzavarta Karlotát és Lajost, visszaszerezte a genovaiaktól Famagustát, és megbékített országot birtokolt. Jóval később feleségül vette Cornaro Márk lányát, akit a velencei tanács adoptált. Amikor hasmenésbe belehalt, utószülött fiával együtt őt tette örökösévé. Végredeleletben mindkettőt a velencei tanácsra bízta. Az utószülött kiskorában meghalván, az ország örökség jogán a velenceiek birtokába került. Ennyit a külügyekről; térjünk vissza most a megkezdett elbeszélésre.

György azon a napon, amelyen László király temetése megtörtént, összehívatta az összes főnemest, és amikor összegyülekeztek, bejelentette nekik, hogy kormányzóságát a király már korábban meghosszabbította pünkösdig; (370) azalatt határozni kell a királyválasztásról; az interregnum idején ő saját kezdeményezéséből elirányítja a közügyeket, és igyekszik, hogy azok ne szenvedjenek rövidséget. Mivel ereje hatalmas volt, és testőrcsapatok nyüzsgtek körülötte, sem a tanácsban, sem odakünn nem merészt senki ellentmondani, és nem

vetették ellene, hogy a megbízó halálával a megbizatas is befejeződött. A prágaiak habozás nélkül engedelmeskedtek utasításának. Corvinus Mátyást, amikor a király meghalt, Prágába vitték, és György hatalmába került. Sokak véleménye szerint azért tette ezt, hogy ne kelljen a dúsgazdag ifjút ingyen eleresztenie. Mint alább kiderül, várakozása nem is csalta meg. Mátyást mindeddig Bécsben tartották őrség alatt a palotában. A többieket, akik Lászlót Csehországba elkísérték, bántatlanul hazaeresztették. (375) György ezután királyválasztó országgyűlést hívott össze, melyen számos trónigénylő lépett fel; elsősorban Károly király megbízottai követelték, hogy a megkötött rokonság értelmében vagy az ő fiai egyikének adják az országot, vagy egy olyan fejedelemnek, akihez leányát szégyenvallás nélkül hozzáadhatja. Kázmér, Lengyelország királya, aki egykor László király nővérét vette el, azt állította, hogy Csehország trónja az ő feleségét illeti; ugyanezt a jogot támasztotta Vilmos, Szászország hercege is, akinek felesége László másik, idősebb nővére volt. Frigyes császárt is hasonló törekvés fűtötte, aki azt mondta, hogy ennek a királyságnak a betöltése őrá tartozik, mert az úgynevezett hűbér formáságait megszegték. Továbbá előkelő küldöttek útján jelentette be igényét Zsigmond és Albert, Ausztria két hercege, arra hivatkozva, hogy Csehország a régi szövetség és paktum jogán őket illeti, mivel aszerint, ha Csehország királya férfiutód nélkül hal meg, annak Ausztria hercegeire kell szállnia. Rokycana meg széltében lármázott, hogy nem idegen, hanem honi királyt kell választani; ha senkit sem találnak e nagy tisztre méltónak, állítsanak a zsidók módjára bírakat, vagy a rómaiak szerint tízes tanácsot. (380) Miután a királyválasztó gyűlés összeült, Csehország királyává kiáltották az otthon és külföldön nagy hírű, érett korú és józan eszű Podjebrád Györgyöt, ami a mérgezés iménti gyanúját megerősítette. A megválasztott király a palotából ünnepi pompával, a tanács kíséretében Mária istenanya templomába vonult, melyben Rokycana viselte a püspökséget, aki misét tartott, és hálát adott az istennek. A királyt a nép mindenfelé üdvözölte, és mindenki nagy tetszéssel fogadta; néhány napon át ünnepélyeket, játékokat, táncmulatságokat, lakomákat tartottak; a tömeget megvendégelték. Miután az államügyek felé fordult, nagy gondot fordított az előkelők körében arra, hogy eltávoztassák néhány, vagyonnal és származással kiemelkedő főúrnak a féltékenységet, és lecsendesítsék az országot. Mindenki iránt jóindulatot mutatott, és kereste az eretnekek kedvét, mert bevallotta, hogy azoknak köszönheti a trónját. Bámulatossággal járt el a kormányzásban. (385) Jóllehet a hatalmasok követeléseit sohasem utasította vissza, saját erejének kimutatásával mégis minden lázongást elrettentett. Sőt, gyakran elébe is ment kívánságaiknak, hogy azok indulatát érdemeivel meglágyítsa és lekötelezze. Éberan kereste a nép kegyét, hogy annak szimpátiájával az előkelőket sakkban tartsa. Ehhez járult még gyermekeinek serege, a szolgák, rokonok, barátok hada, amellyel magát a hatalmasok merészségével szemben alaposan megerősítette. Messzemenően kereste Frigyes császár barátságát és pártfogását. Kázmér lengyel királlyal, aki azt állította, hogy az ország őt illeti, a legnagyobb kedvességgel bánt. A László királlyal egykorú Corvinus Mátyást, akit fogságban tartott, nem akarta ingyen elengedni, jól tartotta, hozzá méltó fogdában őriztette, mindig meghívta asztalához, és ameddig kezei között volt, csodálattal adózott a fiú jellemének, tehetségének, szavainak és erkölcsének. (390) Sőt, naponta vigasztalhatta őt, nyugtatta, hogy semmi rossztól sem kell tartania; azt mondta, hogy Corvinus János nevét ő mindig tisztelte, annak idején a legnagyobb jóindulat fűzte hozzá, és e nagy férfiú kegyessége, halhatatlan jótéteményeinek emléke neki még mindig oly sokat ér, hogy fia minden jót bizvást remélhet tőle. Csak a kapzsiság volt az, amely Mátyás eleresztésében késleltette. Mert nem volt titok előtte, hogy mekkora összeget lehet érte kicsikarni, hiszen nemcsak az anyja, hanem a magyarok is nagyon szerették volna visszakapni. Tehát Pannónia is, Csehország is olyan árvaságra jutott, hogy a legnemesebb és legfelsőbb nemzetség kezéből mindkettő közepes állapotúakhoz került. Ez Podjebrádkhoz, akit ősi címer nem ékesített, az Corvinushoz, akinek Róma városából egykor kiszármazott törzse a túlságos régiség miatt már elenyészett, és Oláhországban a barbárok által letapodva teljességgel beleveszett a homályba. Ezt a szerencse játékának tartják egyesek, azok, akik nem az isteni bölcsességnek tulajdonítják a gondviselést a halandók és elsősorban az országok fölött, melyek jóllehet törvény és fegyver által szereztek, mégis isteni akaratnak tulajdonítatnak. (395) Hiszen ki tudta volna elhinni, ha nem látja, hogy a Corvinus-ház, amely egyetlen s még hozzá fogoly ifjú reményére zsugorodott, égi parancsra úgy felszökken, hogy az isten Pannónia és Csehország királyságára emeli fel, amely őseinek sohasem volt osztályrésze? De ezt hagyjuk a következő könyvre!

30. fejezet - Kilencedik könyv

Miután Magyarországon híre ment, hogy Lászlót elragadta a váratlan halál, Corvinus Mátyás pedig György kormányzó kezébe került, noha mégsem szabadult, a pannonokat különböző érzelmek reszkettették meg. Azokba, akik Corvinus László halálára összeesküdtek volt, nem csekély aggodalom fészkelte, a többiek viszont örvendeztek, ők kölcsönösen gratuláltak egymásnak, hogy az alemannok ígája leesett a nyakukról. Hiszen eddig egy helyett több úrnak voltak az alattvalói, kiknek kiszolgáltatva azok kénye-kedve szerint sok méltatlanságot szenvedtek el. Elsősorban a Corvinusok barátai ujjongtak roppant örömben, arra gondolva, hogy az interregnum jóvoltából máris itt az alkalom László igazságtalan meggyilkolásának a megtorlására. (5) És bizony meg is ragadták volna, ha nem tartja őket féken a küszöbön álló, Garai László nádorispán által éppen most összehívott királyválasztó országgyűlés, amelyen Mátyást királlyá akarták választani. Attól tartottak ugyanis, hogy ha valami zavargást kezdeményeznek, Mátyás érdekében szőtt terveiket felborítják; ezért úgy döntöttek, hogy higgadtan járnak el. Az egész ötlet és a korteshadjárat kormányosa az ő nagybátyja volt, Szilágyi Mihály, magasztos lelkületű férfiú, tapasztalt katonai szakértő, nem csekély tekintéllyel és bölcsességgel. Figyelembe vette azoknak a nagyuraknak az ellenszenvét, akik egykor a Corvinus-ház ellen összeszövetkeztek, és úgy gondolta, hogy a királyválasztáshoz nem eszmecsere, hanem erő szükségeltetik. Fölmérte, hogy a köznép okvetlenül unokaöccse mellé fog állni szavazatával, mégis úgy vélte, hogy az ellenlábasokat fegyverrel kell visszariasztani attól, hogy valami különvéleményre merészkedjenek, tapasztalatból tudva, hogy ez nagyon is bekövetkezhet. (10) Ezért az erdélyiek közül meg Magyarország alsó részeiből, továbbá csehekből, lengyelekből, alemannokból jó pénzért számottevő, mintegy húszezres sereget verbuvált össze. Nem hiányzott a pénz, a hadak éltető ereje, amivel nővére, a rendkívül eszes Erzsébet nap mint nap támogatta. Ő ugyanis rengeteg aranyat meg ezüstöt kapott a férjétől, és László halála a legkevésbé sem törte meg, és most irdatlan összeget költött arra, hogy másik, életben maradt fiát megszabadítsa ellenségeinek ármánykodásától, vagy a királyság csúcsára feljuttassa. Láta, hogy itt az idő, amikor egyszem fia java és méltósága érdekében célszerű az egészet felhasználnia. Miközben Mihály irányításával Magyarországon mindenről gondoskodott, nem feledkezett el fia kiszabadításáról sem, aki Prágában György király hatalmában tengődött.

(15) Mátyás király életében Bécsben becsöppentünk egy vitára a mágia tudománya körül, és emlékszem, amint Mátyás elmesélte, hogy rabsága idején anyja olyannyira nyugtalanodott miatta, hogy keresett egy futárt, aki Magyarországról Prágába, a fiához hat óra leforgása alatt eljutott, ugyanannyi idő alatt visszajött, és vitte-hozta a levelet meg a választ. Azt hitték, hogy ördögök segítették a levegőn át. Tehát Vitéz János akkori váradi püspököt, a próbált hűségű és bölcsességű férfiút, az atyai barátok legtekintélyesebbikét, akit Budán Lászlóval együtt tartóztattak le, azzal az utasítással küldte Csehországba, hogy vissza ne jöjjön Prágából mindaddig, míg fia kiszabadítását bármely lehető módon el nem intézte. Amikor ez Csehország királyát fölkereste, rájött, hogy a fogvatartásnak nincs egyéb oka a kapzsiságnál. Mihelyt megértette, hogy arannyal könnyen meg lehet oldani az ügyet, megkötötte az üzletet, és visszatért az anyához. A kiváltás árát többen hatvanezer, néhányan negyvenezer aranyban adják meg. Magyarországra visszaérkezve, mielőtt a királyválasztó országgyűlést megtartották volna, Mihályt és Erzsébetet tájékoztatta a megállapodásról, amit azok örömmel elfogadtak, majd e nagy bölcsességű és tekintélyű férfi velük együtt nekilátott a királyválasztás és a szavazás megszervezésének.

(20) Mivel tehát a diétát a Rákos mezőn, Pest külvárosában szokás tartani, a királyválasztó országgyűlésre elsőként Mihály érkezett meg számos csapattal, előkelők és nemesek pazar seregével. Az új király választására ugyanis Magyarország valamennyi főpapja, mágnása, nemese, az egész tisztviselői kar és a városok küldöttei régi hagyomány szerint fegyveresen gyűltek itt össze. Mihályt ezek a főurak követték: elsősorban Székely Tamás, a vránai perjel, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László, Szentmiklósi Pongrác meg Erdély és az alvidék többi nemese, egyszóval azok, akikkel Corvinus János békében, háborúban hajdan jót cselekedett. Mert ez a hálás sokaság a barát halála után is hasonló szívességgel akart törleszteni. Emellett pedig tudták, hogy saját tekintélyük a Corvinusokéhoz kötődik. Budán jöttek össze viszont az ellenpárt előkelőségei, kiknek vezetőiként a következőket emlegetik: Garai Lászlót, a nádorispánt, Újlaki Miklóst, a legrangosabb nemességgel fényeskedő vajdát, Corvinus hírnevének irigyét, Lindvai Pált, a bán fiát, a királyi ajtónállók mesterét, meg a többi nemes számottevő csoportját, főleg azokat, akik a Corvinus-ház ellen összeszövetkeztek. (25) Ezek mind a budai várban gyülekeztek, és erősen tartottak Mihály erejétől, eszességétől és merészségétől, emellett a lelkiismeret is furdalta őket, mert László gróf meggyilkolásának nemcsak cinkosai, hanem tettesei is ők voltak. Félelmüket fokozta a Duna váratlan beállása, mert látták, hogy ellenfeleik fenyegetésétől így kevésbé vannak biztonságban. Ugyanis február negyedik idusán, hogy Mihály Pestre bevonult, a rá következő éjjel a kegyetlen hidegben a Duna mindenki várakozása ellenére teljesen befagyott, úgyhogy jégpadlatát bárki biztonságban taposhatta. Észrevették, hogy ellenlábasaik számban, fegyverben, lovasságban, elszántságban jócskán felülmúlják őket, mint a kimenetel aztán meg is mutatta. Mi több, a Corvinus-párti tömeg a Dunán át Budára ment, hogy azokat, akik ott voltak, erőszakkal elvigye a gyűlésbe. Mihály oszlatta el a félelmet, mert nyilatkozatában meghirdette a

gyűlés szabadságát, közvetítők útján többször szavát adta a Budán levőknek, és áthívta őket a diétába. (30) Aztán, amikor a gyűléssel már sok nap eltelt, a mező közepére nyakvillákat és egy mérsárosasztalt állított ki kemény hirdetmény kíséretében; aki szavazatát Mátyásra adni vonakodott, azonnali halállal fenyegette meg. E borzongató látványtól bizony az ellenfelek igencsak megijedtek, és bár rossz néven vették, hogy a szabad választás odalett, panaszkodni semmiképpen sem mertek, nehogy aztán olyasmit kényszerüljenek hallani és elviselni, ami még súlyosabb. Amikor a mezőn az előkelőket véleménynyilvánításra kérték, Mihály, aki az egész gyűlést harcra kész sereggel kerítette be, kilépett a középre, és így szónokolt:

A király nyomorúságos halála – szólt – arra kényszerít minket, nagyuraim, hogy új fejedelemtől határozzunk, hiszen azt semmiképpen sem nélkülözhetjük. Mint ahogy nincs, ami komolyabb megfontolást igényelne, úgy olyan sincs, ami gyorsabb döntést kíván, nehogy minden összezavarodjék és odavesszen. (35) A huzavona meghasonlást és sok torz gondolatot szül, mely a figyelmet eltereli a közjóról. Ha jó királyt nyerünk, nem lehet jobb, ha rosszat, nem lehet rosszabb az állam számára. Régóta jól tudjátok mindannyian, mennyi bajt szenvedtünk el, amióta a szent királyok áldott nemzetsége Máriában kiveszett, és idegen uralkodókat kellett kunyerálnunk. Most olyan árvaságra jutottunk, hogy senkink sincs, akihez fordulhatnánk. De még ha idegen királyokat akarnánk is keresni, akkor sem akadna senki, akire az országot nyugodtan rábízhatnánk. Nemrégiben ugyanezzel a problémával küszködtek a csehek, és hogy a közjót ne bízzák idegenekre, az övéikhez fordultak, tudva, hogy a sajátjaik sokkal buzgóbban és hívebben fogják viselni az állam gondját, mint a jövevények. A külföldi trónkövetelőket visszautasították, és királyukká választották azt a Podjebrád Györgyöt, akinek igazságosságát, virtusát, bölcsességét, becsületességét hosszú kormányzósága alatt eléggé kitapasztalták, és választásukat nem bánják, nem szégyellik, mert Csehországot, amely Zsigmond, Albert, László alatt sokáig nyomorultán hánykolódott, most tisztessége és okossága megbékéltette. (40) Illő bizony és ajánlatos, nagyuraim, hogy mások próbáján megtanuljunk, ami a mi hasznunkra válik. Ha azt gondoljuk, hogy feltétlenül kormányzónk fiát kell megválasztanunk, közösségünk javára aligha dönthetünk kedvezőbben. Úgy vélem, hogy a külhoni trónigénylőket mindenképpen vissza kell utasítanunk, ha pedig a magyarokat részesítjük előnyben, én Corvinus Mátyást kívánom választani, hogy amint atyja kormányzata oly sok éven át távol tartotta tőlünk a belső és külső bajokat, úgy a jövőben fia uralma alatt legyünk ezektől szabadok. Azt hiszem, mindnyájatok előtt ismeretes, hogy természete milyen áldott és nemes, milyen isteni tehetség, mekkora lélekerő és dicsőségvágy fűti. Higgyétek el nekem, hogy nem fajzik el az apjától, hanem vetekedni fog vele hírben és dicsőségben; táborban született, fegyverben növekedett, a veteránok sátrában nevelkedett, csecsemőkorától megtanulta, hogy ne sápadjon el a törökök zenebonájától, csatasorától, megtanult ostromtető alatt harcolni, a századparancsnok utasításának engedelmeskedni, lovon, gyalog egyformán verekedni, naponta kopját törni, a Dunán átúsztatni, fagyban és hőségben éjjel-nappal sisakot hordani, türelemmel viselni fáradságot és szükségét, másra sem vágyani, mint az ellenség látványára, élvezni a párbajt, a táborban társaival folyvást háborúsdit játszani, mindennél jobban megvetni a gyávaságot és a tunyaságot, mindennél jobban kívánni a háborút. (45) Ehhez járul a vele született nyájasság, jóság, a becsülettel párosult nemes erkölcs, ezenfelül a mély vallásosság, a korát meghazudtoló bölcsesség. Ha az ő, mint atyja révén nem jutunk el a közjóhoz, bizony, nem akad más, akibe reményünket elég biztosan vethetjük. Ha nem fordulunk Corvinus szent ivadékához, nincs számunkra más lehetőség. Azt sem szabad elfeledni, mit kíván tőlünk isteni atyjának feledhetetlen jósága, aki, míg élt, a virtusával szerzett dicsőségen kívül semmi jutalmat sem kapott az ország megoltalmazásáért, a keresztény közösség állandó védelméért, a törökök annyi sok öldöséséért, legyőzéséért, megfuttatásáért, a falánk irigység mindent megtagadott tőle, mi több, ha ő maga nem vigyáz eléggé magára, a gyűlölség végpusztulásba sodorja. Ugyan mit kérne tőlünk, ha szólni tudna? Bizony, a ti ragyogó oltalmazótok előttetek szerzett feledhetetlen érdemei fejében nem kérne mást, mint hogy a gyalázatos aljasságot, amelyet fia igazságtalan meggyilkolásával elkövettek, ha már meg nem akadályoztatok, Mátyás illő megválasztásával tegyétek jóvá. Ezt követeli a ti kötelességtudásotok, ezt az atya érdeme, ezt az árva ország és ezt a helyzet is; úgy látszik, ezt kérné tőletek ő is, nem azért, hogy házának fényét emelje, hiszen életében elég hírt szerzett annak, hanem hogy a közösség hasznáról és javáról gondoskodjék. (50) Amit pedig az önérdék, a gyűlölködés, az emberi hálátlanság megtagad az erénytől, azt megadja tetézve az isten, aki sem a jó, sem a rossz cselekedeteket nem hagyja semmivé foszlani; ő visel gondot a földi királyságokra, és ő az, aki akarata szerint ruhazza a birodalmat a jámbor lelkekre. Minden hatalom az istentől származik; akaratától olykor elfordulhatunk, ellene azonban mégsem állhatunk. Mátyást sokkal jobban becsülte és szerette az apja, mint a másikat; minden reményét belé vetette, megsejtve benne a legnagyobbat; véleményében megerősítette ama szentséges Kapisztrán atya, ő ugyanis, amikor az apa tisztelgés végett elébe vezette a fiait, Mátyást mindig a jobb, a sokkal idősebb Lászlót viszont a bal oldalára állította. Az apa kérdésére, miért tesz ily fonák rendet fiai életkora között, mintegy az istenségtől meghihletve nyíltan megmondta, hogy nem ok nélkül cselekszik, mivel a kisebbik második Sándor lesz, a hit szenvedélyes bajnoka és király, az idősebb dicsőségének útját megszakítja a korai halál. (55) Beszéli ezenfelül, hogy amikor fivére meggyilkolása után László király Bécsbe vitte, az alemannok kigúnyolták, hogy ez itt Magyarország királya akarna lenni, mire ő nyugodtan rávágta: És ha élek, a tietek is. Hallgatok a bűbajos asszonyok jóvendöléséről, akik – midőn atyjával Mysiában katonáskodott – világosan megjósolták neki a királyságot. A sors rendjét nem

tudjuk felforgatni; én pedig nem szeretnék úgy feltűnni, mint aki szembeszegül az isten akaratával, a közjóval és a méltányosság szellemével, mint aki jogos tisztétől megfosztja azt az ifjút, akit apja irántunk való jósága már méltóvá tett az uralomra, ezért, nagyuraim, bizonyos vagyok abban, hogy Mátyást kell királlyá választanunk, és ha az ellenszegülők gáncoskodása ezt nem engedi keresztülvinni, ettől a kardtól fogjuk megkapni a királyságot. Fel fogják hozni egyesek uralkodásra még éretlen életkorát meg a fivéréért való bosszúállás gyanúját. Ez az, amit hamarabb lehet megcáfolni, mint fölvetni. Nem szólok koraérett bölcsességéről és isteni tehetségéről. Itt vannak az atyák és az előkelők tanácsai, amelyeket állandóan követni fog. A ti tanítványotok lesz, és a ti bölcsességetek iskolájában fogja gyakorolni fogékony elméjét. (60) Semmit sem tesz majd megkérdésezések nélkül; olyan királyt kaptok, akit a legáldásosabb mesterségekben és tudományokban saját szándékotok szerint művelhettek ki. Az idősebbeknek és valamennyi főrangúnak mindig a legnagyobb tisztelője volt; így hát nincs, ami miatt kora visszariaszthatna titeket. Bosszúra sohasem törekszik, mindannyian ismeritek nagyvonalúságát; mint minden egyébben, úgy ebben is mindenekelőtt az atya gondolkodásmódját követi, annak pedig az volt a szokása, hogy inkább megbocsátotta a sértést, mint megtorolta, ellenfelét jó szolgálattal békítette magához, és semmit sem tartott férfihoz méltóbbnak, mint hogy önmagát legyőzze, haragját egykettőre megfékezze, és azt mondogatta, hogy ugyan semmit se tarts keményebb bosszúnak, mint ha minden méltánytalanságot természetes jóra valóssággal megbocsátasz, ha teheted. Emellett, ha erre az elhatározásra jutnátok, én magam ígérem meg nektek, s gondoskodom róla, hogy a legsúlyosabb esküvéssel fogadja meg ő is, hogy soha semmiféle sérelmet sem fog felidézni, megbocsát mindenkinek, és leginkább azokhoz lesz kegyelmes, akiktől sértve érzi magát, mert meg kell mutatnia, hogy inkább az ő jóságuknak, mint atyai barátainak köszönheti fejedelmi méltóságát. Nem kell tehát, hogy ez a gyanakvás bárki elméjét eltérítse a helyes ítélettől. Ezenfelül azt is meg kell fontolnotok, hogy ez a család mennyi veszedelmet, mennyi sérelmet, kárt, álnokságot viselt el azért, hogy a mohó alemann hatalmaskodás el ne nyomorítsa, szét ne szaggassa Magyarországot. (65) Jánost egykor Cillei gróf szakadatlanul rágalmozta, fondorlataival üldözte, László igazságtalanul szenvedett halált, Mátyás száműzetésbe került és most kegyetlen börtönben senyved. Az ifjú apját is, bátyját is elveszítette, sőt kis híján, ha a mennyei gondviselés meg nem őrzi a trónra, ő is hasonló gyilkossággal vész el, mint a bátyja. A Corvinus nemzetség, amely oly sok éven át távol tartotta tőlünk a törökök meg a szomszédság támadásait, egyedül viselte el mindazt a bajt, amely az államot fenyegette, és mert Magyarország üdvére jött a világra, ma is a község biztonságára áldozza magát. Most tehát kérlek és intelek benneteket, püspökök, főemberek, teljes hivatalnoki kar és küldöttek, hogy az egész nemességgel együtt emlékezzetek Corvinus János múlhatatlan jótéteményeire, és fiát minden vonakodás nélkül tegyétek meg Pannónia királyává, gondoljatok arra, hogy nem szabad ellenkeznetek az istenségek akaratával, a jóslatokkal és az előjelekkel. Válasszatok őt, aki nem fogja visszautasítani az országatyák tiszteletre méltó tanácsait, akinek lelkét nem rontotta meg semmi rosszindulatú gyanakvás, sem a szív mélyén fészkelő mohóság. (70) Őt köszöntésétek királyként, akit dicsőségvágyánál fogva a közérdekre és az ország hasznára nevelhettek. Kérlek, vessétek el a súlyos gyanút, a magánérdek mérlegelését, hogy minden vetélkedés és meghasonlás nélkül hasznos fejedelmet válasszatok magatoknak. Isten és ember iránti hűségtekre, hazaszereteteitekre kérlek és újra kérlek benneteket mind, hogy ezt tegyétek.

Ahogy Mihály ezeket a szavakat elmondta, sokan megnyugodtak. Az előkelők nagy része kijelentette, hogy magát Mihályt kellene királlyá tenni, amit ő unokaöccse kedvéért kereken visszautasított; és sokan mindjárt megváltoztatták a véleményüket, egy rész félelemből, más rész e beszéd hatására, hiszen fegyveres légiók vették körül őket. Úgy látszott, hogy Újlaki Miklós, aki nemzetsége nemességénél, lelki nagyságánál és tetteinek nem csekély dicsőségénél fogva a királyságra méltónak vélte magát, kelleetlenül adja fel reményét. (75) Nehezen engedett Garai László nádor, akit előkelő származása és igen magas rangjának tekintélye következtében hasonló becsvágy fűtött. Továbbá Frigyes császár is élt a reménnyel, aki még mindig kezében tartotta a szent koronát, és akinek voltak népes sleppel rendelkező titkos párthívei. Azonban amikor a fegyveres hadsorok között már senki sem mert ellenkezni és meggondolatlanul különködni, a nádor, jóllehet a többség helyeselte Mihály javaslatát, még mindig úgy vélekedett, hogy az ügyet másnapra kell halasztani, hogy a jövő királyról és a közérdekről ne szülessen döntés a főnemesség egyetértése nélkül. Még maga Miklós és Pál is, hogy a nyakukat fenyegető fegyveresek dühét elhárítsa, és féltékenységét elleplezze, azt mondta, hogy Mihály helyesen és ügyesen beszélt, azonban még bizalmasabb tárgyalásokra van szükség. A dolog másnapra halasztása véget vetett a meghasonlásnak és a civakodásnak; ez idő alatt elült a viszálykodás. (80) A püspökök mindkét féllel tárgyaltak, és létrehozták az egyetértést, a nádor és Miklós meg a pártjukon álló többiek az erőszak és a félelem hatása alatt megígérték, hogy elfogadják Mihály álláspontját, ha László meggyilkolását sohasem vetik a szemükre, és szent esküvéssel kihirdetik, hogy a régi sérelmek és a bosszú örökös feledésbe merülnek. Mihály, ahogy megígérte volt, ezt készséggel megtette, és az egyezség létrejött.

Másnap aztán a titkos tanácsban teljes egyetértéssel mindenki királlyá választotta Mátyást, akit a pesti tömeg meg a gyerekek a sarkokon, utcákon, piacokon már pár nappal korábban szerteszét kikiáltottak. Ahogy ezt ellenfelei meghallották, úgy vélekedtek, hogy a nép és az isten szavával semmiképpen sem szabad szembekerülniük. A kölykök és a népség zajongását az ellenpárt sehogyan sem tudta elhallgattatni, és ezt a

legnagyobb csodának tartották. Az előkelők és a követek még nem hirdették ki a királyt a gyűlésben, amikor a papi testület, mintegy az istenség sugallatára, a pesti bazilikában nagy örömmel és hangos énekszóval vidám hálát adott a mindenható Jézusnak, az isteni szülőnek és a többi hazai istenségnek. (85) Miután pedig nyilvánosan kihirdették, egész Magyarország örvendezésbe és ünneplésbe kezdett. A legkülönbözőbb korúak a falvakban és városokban az öröm legkülönbözőbb jeleit mutatták, ami a korábbi királyoknál sosem volt látható. Trombita, dob, síp, tánc, énekszó mindenfelé, szerencsekívánatok hangzottak sok napon át: Éljen Corvinus Mátyás király, éljen a haza atyjának fia; éljen szabadítónk sarja; éljen a többi Corvinus; éljen Mátyás, a mi reménységünk; éljenek Pannónia főemberei is, akik megválasztották; éljen egész Magyarország! Az idegenek elnyomó uralma alól ő fog minket felszabadítani; atyja példájára diadalmaskodik a törökökön; ő ment meg minket a csehek rablásaitól és pusztításaitól; ő kergeti el a polyákokat, ő töri le az alemannok gögjét. Az új királyért könyörgéseket tartottak, és mindenfelé misét mondtak.

(90) Ezenkívül e gyűlésen a főpapok meg a főemberek elhatározták, hogy az ifjú mellé kormányzót állítanak, nehogy tapasztalatlansága és csekély gyakorlata miatt az állam rövidséget szenvedjen, hiszen Mátyás tizenhét esztendő volt, és úgy hitték, hogy még nem bír el ekkora országot. Ezért, mielőtt a diéta feloszlott volna, az atyák határozata Mihályt kormányzóvá tette, és öt évre rá bízta a fő hatalmat, amiből a nagybácsi és az unokaöcs között meglehetősen feszültség és egyenetlenség származott, és ezt az ellenpárton álló főurak, akik erősen irigykedtek rá, hizlalták is. Így tehát Mihálynak átadták a kormányzóságot, és rábízta a király terelgetésének a gondját. Ő aztán előbb levélben, majd követek útján jelenti György királynak, hogy Mátyást Magyarország királyává választották, és kéri, hogy hozza az országhatárra, közli, hogy a kiváltás kialakított díja meglesz. Miután Csehország uralkodójának ebéd közben egy hivatalos levél a tudomására hozta azt, amit a hír már előbb szétkürtölt, az asztalvégen üldögélő Mátyást azonnal feljebb és maga elé parancsolta. Ez elcsodálkozott a szokatlan eseményen, hiszen bátyja meggyilkolása meg a maga méltánytalan rabsága mindaddig mély búbánattal töltötte el, és a váratlan reménnytől szinte megkövültén álldogált, félve puhatolta, vajon nem csúfságból történik-e mindez ily hirtelenül. (95) Közben ebédre invitálták azzal, hogy étkezés után kedvező és boldog hírt hall. Az ifjú hallgatásba merült, és reménnyel telve enni sem tudott. Ebéd után a király így szólt: Mit fizetsz nekem, Mátyás, ha rendkívüli és hallatlan örömmel szolgálok neked? Nemde, hogy a nagy örömet igen nagy jutalommal tartozol nekem, és megadod-e szívesen, amit kérek tőled? Mire ő: Számomra nincs örvendetesebb, királyom, a szabadságnál, és ha azt megadod, örök hálát ígérek neked, és mindent, amire csak képes vagyok. Aki más kezében van, azt kényszeríteni lehet, s nem kérni, hanem utasítani szokás. Amaz pedig: Üdvöz légy – szolt –, Mátyás, Magyarország királya, üdvöz légy, Pannónia fejedelme, akit inkább mennyei, mint földi akarat választott! Isteni atyád feledhetetlen jótéteményeiért, nemes természetedért és a mostanában felöled támadt reménység miatt a magyarok Pest városánál, a Rákos mezőn önszántukból a királyukká választottak téged, hogy amint a néhai Corvinus tisztességgel és becsülettel kormányozta és megmentette őket, úgy most is a Corvinusok maradéka tartsa szabadságban. (100) Nem kétkem, hogy az isten oltalma alatt állsz; ő azért tartott meg téged e hatalmas ország élére, hogy ne csak haladhas atyád nyomán, hanem nagyobb hatalommal rendelkezvén, felül is múlhasd dicsőségét. Azért ültettelek magam elé az asztalfőre, hogy vedd észre, nálam sokkal hatalmasabb úr lettél. Az idén a szerencse ugyanazon kedvezésében részesülünk; László király halála óta alig telt el három hónap, és – mint látod – az égi kegyelem mindkettőnket fejedelmi rangra emelt, ekkora méltóságot sohasem tapasztalt családunkat úgy felmagasztalta, hogy az istennek örök hálával tartozunk, és ha emberek leszünk a talponton, alkalmat találunk multhatatlan dicsőség szerzésére. Kérlek tehát, Mátyás, nosza kössünk egymással tartós szövetséget, és ha megkötöttük, szentesítsük azt az áldott rokonság kötelékével és zálogával, védelmezzük országainkat egy akarattal és kölcsönös segítséggel. Mert zavarosak a különböző emberi törekvések, igen-igen állhatatlanok a szándékok; a nemességet és a köznépet egyformán izgatja a nagyra vágyás, a féltékenység, a nyughatatlanság. (105) Ígérd meg tehát most hit alatt, hogy Corvinus nyoszolyájára nem méltatlan gyermekemet feleségül veszed, uralkodj drága hitveseddel együtt, és végül, fiam, Mátyás, légy szabad, és mert hatalmas, dúsgazdag országot kaptál, viseld el békén, hogy apósd, akinek életedet és szabadságodat köszönheted, a tieidtől hatvanezer aranyat kapjon, amellyel boldog házasságod súlyos költségeit könnyebben elviselhesse. Mátyás engedett e kéréseknek, és még többet is ígért volna, csak szabadságát visszanyerje; köszönetet is mondott, és megígérte, hogy lelkiismeretesen teljesít, megad mindent, amit az kért.

Mialatt Csehországban ez így történt, az országgyűlés feloszlott, és bár az előkelők a püspökökkel ott maradtak Budán, hogy a jövőendő királyt megvárják, Mihály elment Krisztus testének a kápolnájába, hogy unokaöccse, László teteme ne legyen kénytelen az apagyilkosok között heverni, a nemes ifjú nevéhez ne tapadjon szegény; a méltatlan sírból sűrű könnyhullatás közepette kiemelte, és átszállította az erdélyi Fejérvárra; ott megadta az illő végtisztességet, és elhelyezte szülője sírja mellett. Azután, mert Mátyást már hozni kellett, hallatlan gyorsasággal nekilátott a dolgának. A királyt még ezen a télen be akarta vezetni, mielőtt a jég felolvadt volna. Először sereggel és nagy főnemesi kísérettel elment Esztergomba; elkísérte őt a váradi János, Székely Tamás, Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László meg Pongrác; (110) továbbá Szokoli Péter, a mostani csanádi püspök,

János, apja, serény és derék férfi, akit Mihály a sereg élére állított. Ugyanis szakadatlanul a török háborúban jeleskedett, és hosszú katonai tapasztalattal tűnt ki, ezért a király nagybátyja állandó kapitányává tette őt, aki eddig még sohasem csatázott sikertelenül. Esztergomnál mindannyian száraz lábbal keltek át a Dunán, majd megállás nélkül elmentek Morvaország határához. Útközben folytonosan küldözgették György királyhoz a hírnököket, hogy Mátyást hozza az országhatárra, amilyen gyorsan csak lehet, jelentették, hogy itt van a kért summa, és minden úgy lesz, ahogy kívánta. Ő is hasonló sietséggel iparkodott, hogy az ígérteit teljesítse, a pannonoknak átadja a királyukat, és átvegye ezért a rengeteg aranyat. (115) Így aztán ő is nagy sereget készített fel, hogy lássák, a királyt és a vejét méltóságához illően viszi vissza Magyarországra. Midőn a megállapított napon a megegyezés szerint a két sereg találkozott az Esztergomtól kilencven mérföldre fekvő Straznicénél, napnyugtakor táborot vertek a Morva folyó partján, amely Morva- és Magyarországot elválasztja. Másnap mindkét oldalon felsorakoztak, és amikor Mátyást a szemközti parton kivezették a közepre, a légiók nyomban térdre borulva köszöntötték és üdvözölték Magyarország királyát. Úgy látszott, leszakad az ég, ahogy a mérhetetlen örömben az áradó könnyekkel vegyes üdvívalgás, kürtbarsógás, dobszó, ágyúdörgés egy óra hosszat áradt mindenfelé. Ehhez jött a katonák kurjongatása, a századok éljenzése, az ujjongók hihetetlen üdvívalgása. (120) Egy darabig versengve zúgott az öröm és a taps, majd, amikor kissé már megelégtették, a főemberek közelebb húzódtak; ezt tették a csehek is, hogy könnyebben meghallják egymás szavát. Vitéz János váradi főpap, mint az országatyák feje, ekkor a folyóparton így szólt a sokasághoz:

Üdvöz légy, Mátyás, Pannónia királya, akit a magyar szenátus és nép közös óhajjal, ahogy még soha senkit, és egybehangzó szavazattal fejedelmének és királyának választott; üdvöz légy, a pannon nemzet egyetlen reménysége; üdvöz légy, Corvinus nemzetség szentséges sarja; legyen a te királyságod hajnala áldott és szerencsés neked meg az egész Pannóniának, legyen üdvös a kereszténységnek! Magyarországod sürgetve követeli, hogy ragadd kezedbe az ország gyeplőjét, kormányozd igazsággal, és oltalmazd mindenütt birodalmaid határait. (125) Ebből a végzésből, amely inkább téged akart királynak ifjan is, semmint érett gondolkodású, tapasztalatú, korú férfit, most tudd meg, mennyire félt téged, mily vágyva várt vissza. Tudja, hogy uralomra temetél, és azt várja, azt reméli tőled, amit dicső atyádtól tapasztalt. Corvinus irányítás és jogar alatt kormányozva minden fenyegető veszedelmen úrrá lett, mindig virágzott, és minden háborút sikerrel vívott. A legnagyobb fejedelmeket is visszautasította, hogy Corvinus hatalom vezesse. Azt várja, hogy nemcsak atyád mása leszel, hanem nagyobb hatalommal rendelkezvén felül is múlod az ő hírnevét. Eltökélte, hogy nemcsak kivált téged, bárhol is légy, hanem ha megtagadnának, erővel is visszakövetel, és ha valahol idegenek bűne miatt elvesznél, fegyverrel torolja meg halálotad. (130) Azonban a sok fenyegetéssel szembeszállt Csehország kegyelmes királyának bölcs elméje, aki bámulatos ravaszsággal kiragadott az alemannok markából, hogy megtartsa a magyarok számára. Ez ugyan emberi és felebaráti kötelessége volt, Magyarországnak mégis feledhetetlen jótéteményként kell számon tartania. Most múlhatatlan hálát ad, és hogy alkalma adódott, tetézve fizeti vissza. Ne úgy lássék tehát, hogy hálátlant ért a jóindulat, ezt a rakás aranyat adja ajándékba, és ha a helyzet úgy hozza, többet is fog adni, megígéri, hogy a csehekkel örök barátságot tart, és a Podjebrádok emlékeztetes jótéteményét sohasem fogja elfeledni. Amiben Mátyás a ti királyotokkal megegyezett, főurak, azt egész Magyarország érvényesnek és hatályosnak tekinti. Sőt, megvalljuk, hogy nem kevéssel tartozunk nektek azért a kedvességetekért is, hogy királyunkat egészségben őriztéték meg, és ily nagyszerű készüllettel, ily jeles lovassággal megtisztelve vezettétek ide. (135) Adjátok tehát vissza Mátyást, és nemes királyotokkal kötött szövetségét mindketten tartsuk meg mindörökké.

Mihelyt ezt elmondta, a pénzz szállító kordéval átkelt a folyón, Viktorint, a cseh király fiát bizalmasan félrevonta, és a kialakított összeget rendben leolvasta. Mialatt a számolás folyik, Mátyás a túlpartról hálás köszönetet mond országának népének, amiért királyságra méltatlan és még alkalmatlan létére is megtisztelte a legfelsőbb és szinte mennyei tiszttel. Azt mondja, hogy sokkal tartozik hazájának már csak azért is, hogy a közösség nevében hívták vissza. Megígéri azt is, hogy életét sohasem kíméli, nem kerüli a szüntelen fáradozást, a legnagyobb veszedelmet, hogy bizonyosodjék, nem oktalanul tisztelte meg hazája e nagy méltósággal; a Csehország királyával kötött szövetséget becsülettel és híven megőrzi. Végezetül a magyarokat és a cseheket megnyugtatta, őszintén megígéri, hogy élete egész folyamán különbségtétel nélkül bánik mindkét néppel, és semmire sem törekszik buzgóbban, mint arra, hogy az emberek reményét betöltse, a haza várakozásának eleget tegyen, atyja virtusából ne engedjen, és egyikkel szemben se essék a hálátlanság vétkébe. (140) A jámbor ifjú alig tudta ezt elrebegni, mert a könnyáradat belefojtotta a szót. A jelenlevő csehek kijelentették, hogy a megkötött barátságot és szövetséget híven megőrzik, erejüket, fegyverüket felajánlják a magyaroknak és királyuknak, és ha szükség lesz rá, a legkészségesebb segítséggel itt lesznek mindig. A számolás befejeztével Viktorin herceg meg János főpap megparancsolja a katonáknak, hogy kölcsönösen kezét rázza és összeölelkezve erősítsék meg a két uralkodó által kötött egyezséget. Ezek hódolattal köszöntik a királyt, és melegen átkarolják egymást; a nagy örömben bőven árad a könny. Viktorin elbocsátja a királyt, aki átmegy a saját táborába, köszönetet mond a cseh előkelőknek, akik el akarták kísérni egészen Budáig, majd a két fél egyidejűleg elvonul.

A magyarok visszaszerzett királyukkal megállás nélkül sietnek Budára, hogy átjussanak a Dunán, mielőtt a jég fölenged; (145) amerre útjuk vezet, a tanyákból és községekből ifjak és vének seregeinek elébük üdvözlésre, és mindenütt leírhatatlan az öröm. A vénasszonyok, a gyermekek, az aggastyánok, a paraszti tömegek mindenhol körülözlönlük Mátyást, mindenki a királyt üdvözlő, csókolgatják kezét, lábát, szerencsekívánatokkal halmozzák el, és mindenütt hangzik a kiáltás: Magyarország reménye, a világ gyönyörűsége, a haza védnöke, Pannónia üdve! A tapsoló, ünneplő tömeg közepén Mátyás olyan szívélyesen, jóságosan, nyájasan viselkedik, hogy a nép hajlandóságát bámulatos módon maga felé fordítja. Azt a szeretetet, amelyet az apja emlékével érdemelt ki, barátságosságával és koraérett szelídségével oly mértékben megnövelte, hogy minden ember szívében fellángolt iránta a szeretet és tisztelet; ezeket testvérnek és atyának, azokat anyának és nővérnek szólította, mindenütt mindenkivel szívesen váltott ölelést, csókot, jobban örvendezett a többiek, mint a maga javának, a katonák között illő méltósággal, de egyben könnyed nyájassággal forgolódott, olykor-olykor súlyos szavakkal ösztönözte őket a közelgő háborúra, és a szót mindig a dicsőségszerzésre terelte. (150) Miután valamivel március kalendája előtt, a húsvéti ünnepek körül Esztergomba ért, a jég már kezdett repedezni, és nem ígért elég biztos átkelést a seregnek; a lovasok azonban jókedvükben oda sem hederítettek a veszélyre, és zömük átment a hajladozó jégen; a többiek Pestnél keltek át. Úgy látszott, a Duna is enged és kedvez az általános vidámságnak, ugyanis e kapkodó sietségben és meggondolatlan átkelésben senkinek sem esett baja; mindenki azt rebesgette, hogy ez a Corvinus szerencséinek köszönhető.

Miután másnap Budához érkeznek, minden főpap, előkelő és nemes, aki odagyűlt, továbbá a városbíró a teljes tisztviselői karral, ezenkívül minden papi testület isteneket és szent tárgyakat hordozva ünnepi menetben jön szembe, és szent himnuszokat zeng. Kifut az egész nép, hogy az új és várva várt királyt nagy tetszésnyilvánítással és eget verő kiáltozással fogadja. De még a zsidók csoportja is elébe vonul, maga előtt az ótestamentum tábláival, az elsők között üdvözlő a királyt, kéri és könyörög, hogy erősítse meg őseik kiváltságait. (155) A városkapunál a polgárok egy baldachin alatt fogadják, és mielőtt a városba bebocsátának, a bíró kérésére esküvéssel ígéri meg, hogy sohasem fogja megsérteni azokat a szabadságjogokat, törvényeket, határozatokat, szenátusi rendeleteket és egyéb kiváltságokat, amelyeket a régi fejedelmektől kieszközöltek, és mielőtt a várba beengednék, ugyanezt az ígéretet teszi az ország minden főemberének és főpapjának. A városba bevonulva egyenest az isteni szülő bazilikájába vezetik. Ahogy útja a városháza előtt elvisz, megnyitatta a tömlőcöt, és a könyörgő bűnösöket, akiket a bíró bilincsbe veretett, mind kiereszti, hogy a király érkezése mindenki számára szerencsés és örvendetes legyen. Midőn a templomba belép, hálát ad a mindenható és jóságos Jézus Krisztusnak meg az isteni szülőnek, akinek oltalma alatt áll Magyarország, és kijelenti, hogy az egyházi jogokat sértetlenül megtartja. Innen elvezetik a királyi palotába, miközben a sarkokon, utcákon, tereken civilek és katonák olyannyira örvendeznek, hogy az általános vigasság mindent betölt. (160) Amikor a palotában letelepedett, figyelmét az ország ügyeinek a rendezésére fordította. Megérkezésével mindenki várakozását csodamód kielégítette. Szerinszerte dicsérte mindenki az ifjú erkölceit, mert a királyi méltóságot korát meghazudtolva kezdettől fogva derekasan megőrizte; jelenléte még azokat is megnyugtatta, akik ellenkező véleményen voltak. János váradi püspök, Dénes érsek és a többi főpap sohasem távozott mellőle. Ugyanígy járt el nagybátyja, Mihály, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László, Szokoli Péter meg a többi atyai barát is, aki attól tartott, hogy a korával járó fogyatkozás miatt rangjához méltatlanul viselkedhet. Ő viszont az első perctől kezdve fontos dolgokban semmit sem akart határozni a püspökök, az atyai barátok és az előkelők megkérdezése nélkül; (165) mindenki bámulta komolyságát és ékesszólását, akár a tanács elé terjesztett valamit, akár a néphez szólt. Amikor kérdésére a püspökök és a főurak véleményt nyilvánítottak, figyelmesen és odaadóan hallgatta őket. Látva az atyák egymás közti civakodását, olykor nagy tisztelettel megdorgálta őket, ha azt érezte, hogy a tanácsban a gyűlölködés meg a féltékenység miatt meghasonlás támad; néha viszont ellenkezés nélkül eltűrte ezt, jól tudva, hogy az egyéni vetélkedés és ellenségeskedés nemritkán erősíti az államot. Emellett mások szavait olyan elmésen cáfolta meg, a kifejtett véleményeket úgy utasította vissza, hogy kijelentéseit ki-ki megbánta, és ezt nyíltan be is vallotta. (170) Akit azelőtt az apja emléke miatt kedveltek, később kezdték tisztelni és csendben becsülni; a megfogant reményt nemcsak megerősítette, hanem növelte is. Nagybátyját, aki a kormányzói tisztelet viselte, és szeretett az ügyek mozzatójaként feltűnni, gyakran megpirongatta, és az kénytelen volt véleményét megváltoztatni.

Újlaki Miklós nádor meg Pál és a többi ellenlábás a király tehetségének láttán, akit korát meghazudtolóan körültekintőnek tapasztalt, kipottyant a nagy reményből. Azt hitték ugyanis, hogy hebehurgya ifjúsága folytán elhamarkodott lesz az ítéletben, nap mint nap hibát, a kormányzásban folyvást törvénysértést fog elkövetni, minek következtében a magyarokat elfogja majd a megbánás, és nagy változás következik a dolgokban. Miklós, aki nemzetiségének előkelősége és vagyona meg tekintélye folytán nagyon ácsingózott a királyságra, és a gyűlésen csak az erőszak hatására engedett Mihálynak, sohasem hitte volna, hogy az ifjú ilyen lesz. (175) Nagyon aggasztotta, hogy kora ellenére mindent ügyesen és tisztességgel intéz. Nehezményezte, hogy nagybátyja irányít mindent, barátainak kedvez, embereit előtérbe tolja. Pártfeleit is hasonló féltékenység kínozza; azonban úgy gondolták, hogy egy darabig leplezik mérgüket, míg nem akad alkalom arra, hogy

zavargást keltsenek. Addig is rágalommal, csellel, ármánnyal akarták Mihályt behálózni. A király körül nyüzsögtek, hűséget, nagy szeretetet színleltek, szolgálatukat ajánlgatták, és titkon minden kínálkozó alkalmat igyekeztek kihasználni arra, hogy Mihályt tehetségük szerint meggyűlöltessék a királlyal. A király pedig nem mondott le barátai tanácsáról, figyelmét a helyes kormányzás elsajátítására fordította, keresgette magában a jó uralkodás benne rejlő tudományát; az igazságszolgáltatásban méltányos és türelmes volt, a büntetésben elnéző, a szerencsétlenek iránt jóságos, az ügyintézésben körültekintő és serény, veszedelemben, nehéz helyzetben nagyvonalú és merész, cselekvésben óvatos és előrelátó, módfelett dicsvágyó, a tettetésben és titkolózásban roppant ügyes. (180) A rangosabbak előtt mindig valamiféle együgyűséget mutatott, ravaszul kicsalta belőlük, ha elméjükben rosszat forraltak, felfedezte a torz gondolatokat, az emberek szívét óvatosan kifürkészte, és úgy látszott, hogy mások csalafintasága nem egykönnyen téveszti meg.

Miután az ország gyepelőjét megragadta, figyelmét a szent korona visszaszerzésére fordította, amely Frigyes császár kezében volt, mert úgy vélekedett, hogy e szentséges fejek nélkül nem birtokolhatja törvényesen a királyságot. A szenátus megbízásából János váradi püspököt két főúrral elküldte, hogy kérjék azt vissza a császártól. Amikor ezek Bécsbe érkeztek a césárhoz, és az üzenetet előadták, rögtön megértették, hogy szavakkal elégitik ki őket. Dolgukvégezetlenül távozva jöttek vissza Budára. A császár ugyanis arra gondolt, hogy az ő birtokában van a korona, amely nélkül senki sem mondhatja magát törvényes uralkodónak, Magyarország innenső részein pedig sok főúr az ő pártján áll, ezért nagy reményt táplált a trónra, amit ha történetesen ki tudott volna úzni az elméjéből, bizony, jobbat tett volna magának is, Pannóniának is. (185) Reménységét növelte Miklós is, László, Pál meg a többi, aki Mátyás megválasztását ellenezte; ezek naponkénti titkos üzenetessel bujtogatták a császárt, nem annyira azért, hogy nagy ígéretei fejében ő legyen a királyuk, hanem inkább, hogy erejével és tekintélyével kivessék Mátyást az uralomból, és aztán ők parancsoljanak kényük-kedvük szerint. Elsősorban azonban Miklósba fészkelte bele a mardosó uralkodhatnék, és ez volt az oka annak, hogy a követek semmit sem tudtak elérni. Az ingadozó trónon ülő fiatalembert Frigyes is hajlandó volt semmibe venni; remélte, hogy ha nem is az ő erőfeszítései, de a főnemesség pártoskodása miatt egykettőre elfogja a hatalmát veszíteni. Ezért támogatta a frakciókat, szakadatlanul hintegette a viszály magvát, és a széthúzás terjesztésével, az érdekelletétek szaporításával próbálta megszerezni a hatalmat a Pannóniák fölött. (190) Önbizalmát növelte Mátyás nemzetségének alacsony és ismeretlen volta, ahogy ő vélte, úgy gondolta, hogy az idegen nemzetből, oláh apától született ifjú semmiképpen sem uralkodhat sokáig az atyafiságukkal, barátaikkal, vagyonukkal kiváló legnemesebb arisztokraták között. Mi pedig úgy gondoljuk, hogy mielőtt rátérnénk a vezérlete és zászlaja alatt vívott háborúkra, az országban zajló súlyos eseményekre és lázongásokra, bővebben kell szólnunk származásáról.

Mint fentebb mondtuk, Mátyás királynak az oláh But fia, Corvinus János volt az apja, aki az atyai faluban született, melyet a mi időnkben is Corvinumnak mondanak, Zsigmond uralkodása idején, aki először ismerte fel virtusát és lelkének kiválóságát; anyja az amazonnak tartott Szilágyi Erzsébet volt. Ahogy felcseperedett, azt állította, hogy római nemzetségből született, ahogy szüleitől gyakran hallotta, törzsét a Corvinusokra vezette vissza, akik a rómaiak ősi családjai közé tartoztak. A nemes vér és Erdély közelsége ebbe a tartományba hajította, kezdetben a Csákiak szolgálatára adta magát. (195) Aztán megnövekedett önbizalommal Magyarországra jött be, Csanádi Ferencnek kezdett szolgálni, aki annyira megkedvelte őt, hogy fiaként tartotta; mellette szerencsés csillagzat alatt kezdte újonckodását. Ezután Demeter zágrábi püspök pártfogoltja lett, de mert a tunya tétlenséget nem állhatta, mihelyt meghallotta, hogy Zsigmond császár Itáliába készül, azonnal mellé szegődött, hogy római eleit, a világ urait meglátogassa. A hadtudomány kedvéért nyomban Fülöp milánói herceg zsoldjába szegődött. Magyarországra visszatérve a török háborúban edzette magát, és ekkor, mielőtt még lovastisztá lett volna, társaival betört Mysiába, ahol nagy haszonra tett szert. Az úgynevezett kalugyereknek egy régi kolostorát kifosztva az ott talált ékszerekkel és drágakövekkel nagyon megszedte magát. Amikor értesült arról, hogy Zsigmond visszamegy Germániába, azonnal csatlakozott hozzá, hogy felkeresse az udvart és a kiteljesedett Corvinus virtust napfényre hozza. (200) A színelőadásokon, táncmultságokon, lakomákon olyan drága, ékkövekkel kivarrt ruhákban jelent meg, hogy öltözetének előkelőségével irigységet keltve sok kiskirályt lefőzött. Testalkata és arcának bája nagy tetszést váltott ki; délceg járása miatt a legnemesebb asszonyságokkal kellett táncolnia. Beszéli, hogy Zsigmond rossz néven vette ezt, és azt mondogatta, hogy Corvinus Jánosban nem kell nagy reményeket költögetni, mert ifjonti becsvágya azt jövendőli, hogy az egész világgal sem tud majd betelni. Azt mondják, amikor Zsigmond halála után már teljhatalmú tartományi előjáróságokat viselt, és az ország kormányánál elnyerte a fő hatalmat, lelke oly szerény és hálás maradt, hogy sem úton, sem asztalnál nem toladott Csanádi Ferenc elé, akár állt, akár ült, rangján fölül tisztelte, és annak feleségét mindig legkegyesebb anyja gyanánt tartotta. János tehát a Corvinusokra vezette vissza a családját, mint ezt nemzeti címere megmutatta, a római nemből eredő Mátyás pedig éppen innen nyerte lelkének nagyságát, mint a következők mutatják.

(205) Most pedig rendben be kell számolnunk a Corvinus család őskoráról, és arról, hogy hogyan származott át a dákok és géták közé. A Corvinusok a Valerius Volusiusoktól eredtek, a Valeriusok még a város alapítása előtt

a szabinoktól, a szabinok a lacedaemoniaktól. Amikor a lacedaemoniak hajdan az achájokból kolóniát alapítottak Itáliában, a szabinok, mint Plutarchus állítja, az ő gyarmatuk voltak. Élükön a Herkules utódaitól való leszármazásról híres Heraclidák álltak, és Jupiter fiáról, Lacedaemonról nevezték őket, akit az Taygetától nemzett. Ilyenformán a Corvinusok nemcsak hogy léteztek már a város alapítása előtt, hanem rendkívüli régiségük folytán származásukat Jupiterre tudták visszavezetni. Itáliát ugyanis eleinte a pelasgok, az aboriginek, a mély vallásosságukról nevezett szabinok lakták; aztán, sokkal később, Romulus a várost megalapítva elrabolta a szabinok szüzeit, majd békét kötve beengedte a városba az apósokat, elsősorban királyukat, Tatiust, mint Dionysius írja. (210) Tatiusszal három jeles szabin család honosodott meg, és viselt tisztségeket Rómában, és ezek elszaporodott utódai sok évszázaddal később is rendben fennmaradtak. Valerius Volusus és a Tyrannus melléknevű Talus volt ez, valamint Mettius Curtius, aki fegyverestől úszva kelt át egy tavon. Velük együtt a szövetségeseik, rokonok, atyafiak, szolgák száma nem volt kevesebb száznál. Amikor e rokonság jóvoltából Róma városa megnövekedett, Tullus Hostilius és Mettius idejében, Marcus Valerius élt; ő volt az első papkövet, aki a hármasságok küzdelmében a szövetségkötésnél Spuriusra bízta az atyák vezetését. Aztán Publius Valerius tűnt ki, mert Brutus az ő segítségével űzte ki a királyokat a városból, és amikor Collatinus a konzulságtól megvált, a választógyűlésen őt tették meg Brutus társává. (215) Még azt is mondják, hogy a római királyokat a Valeriusok és a Horatiusok vezetésével kergették el. Továbbá Publius Valerius Titus Lucretiusszal másodsor is konzullá választották, mégpedig abban az időben, amikor a Tarquiniusok Porsennához menekültek. Mellékneve Publicola volt, mert amikor gyanúba fogták, olyan törvényeket hozott, amelyek nemcsak fölmentették a konzult a gyanú alól, hanem népszerűvé is tették a publikum szemében. Harmadjára P. Lucretiusszal viselte a konzulságot. M. Valerius pedig P. Postumiusszal jelölték konzulnak, és mert a szabinok ellen sikerrel harcolt, társával együtt diadalmenetet tartott. Emellett azt olvassuk, hogy Lucius Valerius konzul fellebbezett első ízben a néphez, és Marcus Valerius jeles diktátor volt. Továbbá Lucius Valerius Spurius Cassiusszal, P. Valerius C. Nautiusszal, és ugyanő Titus Aemiliusszal viselt konzulságot. (220) M. Valerius, T. Virginiust konzullá tették; amikor Publicolát kormányzóvá választották, kormányzóságának harmadik napján konzullá nevezte ki L. Lucretius Tricipitint és Titus Veturiust. L. Valerius és Horatius kiküldték, hogy a plebejusokat, akik a nemességtől elszakadtak, visszahívják. Aztán, az ügy rendezése után, M. Manliusszal Valerius Potitus lett konzul; ő rendezte a nagy játékokat, amelyekre a vei háborúban M. Furius Camillus diktátor tett fogadalmat. Az Algidus-hegységben háborút vívott az aequusokkal, miért is triumfust tarthatott Valeriusszal, aki az ellenség mérsárlásában feltartóztatlan volt. Miután kollégájával ujjongva bevonult a városba, Camillus kormányzó P. Valerius fiát, Valerius konzuli hatalommal felruházott katonai tribunussá tette. Továbbá azt mondják, hogy L. Valerius Potitus kormányzó L. Valerius harmadszor is konzuli hatalommal felruházott katonai tribunussá választotta. (225) A gall háborúban M. Valerius Caius Sulpicius diktátor mellé állították. A diktátor Valerius okosságának meg Tullius és a katonák biztatásának köszönhetően legyőzte a gallokat, és Camillust követően ő tartott lovas diadalmenetet a gallok fölött. Ebből a patriciusnemzetségből még nem híresedett el a Corvinus név, amikor megint gall zavargás támadt. A hadjárat élére Camillust, az előző Camillus fiát tették meg diktátornak, akivel együtt vonult ki M. Valerius katonai tribunus. Miután a két fél felütötte a tábornak, hát egy bámulatos fegyverzetű és termetű gall párbajra szólít egy római vitézt. Az ifjú Marcus Valerius a diktátortól engedélyt kap a küzdelemre, és bátor szívvel kiáll az ellenfél elé, áhitattal felfohászkozik az istenségekhez, hogy segítsék meg azt, aki hazája méltóságáért harcol. Majd összecsap a bős ellenféllel; az előrelendülő gall sisakjára hirtelen rátelepszik egy holló, csőrével, karmával nekiesik az arcának, szemének, és az ellenfelet addig riogatja, míg a fiatal ember vitézül levágja, a holló pedig a diadal után a légtérbe roppen, és elszáll keletnek. (230) A konzul összehívta a katonák gyűlését, és M. Valerius tribunust tíz ökörrrel meg egy aranykoszorúval ajándékozta meg. E jeles tettről ettől kezdve viselte minden maradékával együtt a Corvinus [Hollós] melléknevet. Huszonhárom éves korában M. Popilius Laenasszal és ismét Petiliusszal viselte a konzulságot. Ha valaki netalán csodálkoznék ezen a jósjelen, ha mások madárjósolataiból levonja a következtetést, meg fogja tudni, hogy a hollók a fejedelmek védelme alatt állnak. Mert az Ámon templomához igyekvő Sándornak hollók jelentek meg, és az eltévedt vezetőknél nappal és éjjel mutatták az utat. Továbbá, amikor Sándor Babilonhoz közeledett, váratlanul marakodó hollók tűntek fel, melyek közül egynéhány elébe ereszkedett, hogy útját állja, és a királyt e jósjellel visszatartsa a haláltól. (235) Augustus megörült egy holló üdvözlésének. Ha Herodotusnak hiszünk valamit, Aristeas holló képében érthetően beszélt. Egy holló köszöntötte a rómaiakat, a világ urait, és Tiberius meg Drusus Germanicust, melyet a piacon egy közeli suszterműhely bérlője elpusztított, mire a rómaiak bosszút álltak, majd tisztes temetést rendeztek neki. Mátyás király tehát méltán tartotta házában más jelvényei között a hollót, hiszen bizonygatta is, hogy súlyos válsághelyzetekben nemzetségének példájára gyakran hasznosította e madár áldásos jóvendülését.

Lássuk hát tovább e boldog ház termékenységet, amelyből több konzul, diktátor, császár és király özönlött ki, mint fejedelem a trójai lóból. Amikor az égből kő hullott, P. Valerius Publicola lett a diktátor; aztán valamivel később két patricius lett kormányzóból konzul, M. Valerius Corvinus harmadjára és Aulus Cornelius Cossus, akiknek konzulságára esik a samniumi háború kezdete, és hogy ezek milyen lélekkel tették a dolgukat, az megtudható Liviusból. (240) Továbbá abban az évben, amelyben Alexander, az epirusiak királya Itáliába jött,

kormányzóvá tették Marcus Valerius Corvinust és M. Fabiust, akik Titus Marilius Torquatust és Publius Decius Must nevezték ki konzulnak. Ezenkívül M. Valerius Corvinus M. Attilius Regulusszal negyedízben lett konzul. Elfoglalta Calvit, az ausonok városát, őrséget állított bele, majd a légiókkal hazatérve diadalmenetet tartott. Fabius Maximusszal együtt kormányzó is lett, és konzullá tette P. Philót meg P. Cursort. Amikor Rómában ismételten vita keletkezett azon, hogy ha Sándor Ázsia leigázása után Itáliára fordítaná a fegyvert, ugyan ki lenne az a diktátori és konzuli karból, akit vele vezérként szembeállíthatnának, először mindenkinek M. Valerius Corvinus jutott az eszébe. Őt az etruszkok zavargása idején P. Deciusszal együtt konzullá is választották, derekasan viselkedett, majd Etruria lázadásakor diktátor lett, és Marcus Aemilius Paulust választotta maga mellé lovassági parancsnokul. (245) Pyrrhus ellen Valerius Laevinus konzul vonult ki. Valerius Maximus C. Semproniuszal volt cenzor. Továbbá Valerius bírót Fülöp ellen küldték Macedóniába. Ezeken kívül egyesek e familiából az egész pun háború alatt jeleskedtek. Midőn Sylla időszaka elérkezett, L. Valerius Flaccus tanácselnök javaslatot tett, melynek alapján a szenátus határozatot hozott, hogy a békekötés ügyében Syllához követeket küldjenek. Az a Valerius követte őt, aki Szardínián Marcus Lepidus ellen hadat vezetett, a Mithridates elleni háborúban pedig Ázsiában és Pontusban L. Lucullus alvezére volt. Fia, Valerius Triarius, az ötödik hónap nonaeja előtti napon a szárdok panaszára Cato előtt zsarolás miatt bevádolta M. Scaurust, M. Scaurus fiát. (250) Nem tartjuk mellőzhetőnek unokáját, Publius Valerius, aki Marcus Antoniuszal és az idősebb Appiusszal együtt a Cicero által védett Milo ellen szólt; továbbá Valerius Catullust, aki Caesar ellen gyalázkodó versikéket adott ki, meg Valerius Nepost, akire Caesar a földosztást bízta, és akinek Cicero elegáns levélben ajánlotta a voltterraiakat. Miután pedig Caesar került hatalomra, M. Messala Corvinus tűnt ki a köztársaságban, akit Caesar halála után Brutus és Cassius vádjára közhatározattal elítéltek.

És rendben elbeszéljük, hogy a Corvinus nevezet hogyan jutott egykor Pannóniába és Dáciába, nehogy ez homályban maradjon. Hiszen ki mellőzhetné hallgatással Corvinus Messalát, a latin ékesszólás atyját, a poétáknak is jeles pártfogóját, aki nagyon kedvelte Tibullust, akit vénségében az ifjú Tiberius császár oly nagyon tisztelt, és a latin szónoklatban utánozni igyekezett? (255) Ő volt az első, aki legyőzte az alpokbeli és a pannóniai népeket, utat nyitott Dalmácia hegyei és járhatatlan bejáratai között is, és a Dunán túlra vitte a Corvinus nevet, az első, akit Augustus a város parancsnokává tett, azonban túlságos szelidsége és szerénysége miatt a hatodik napon lemondott e tisztségről, arra hivatkozva, hogy ez nem polgári hivatal. Ez a Valerius Messala Corvinus tehát Augustus nevében legyőzte a pannóniaiakat, sőt azt hiszem, hogy Valerius Messala Corvinusról nevezték el Valeria provinciát is, amely a Duna és a Dráva között fekszik. Továbbá azt a területet, amely Dalmácia és Pannónia között helyezkedik el, nem ok nélkül hívják máig Messala Corvinusról Corvatiának [Croatia]. Továbbá azt olvassuk, hogy Teutoburgium mellett volt egy, a Corvinusok által épített városka, Corvacum. Julius és Octavianus uralkodása alatt nyitottak utat a Juliai-Alpokon át, és az alpokbelieket legyőzve megszerezték a noricusok tartományát. A dardánokat és az európai mysusokat Curio prokonzul igázta le. Tiberius cézár vitte véghez a raetiai, a vindeliciai, aztán a pannóniai meg a germániai háborút, és a római nép hatalmába hajtott mindent, ami Itália, Noricum, Trákia, Macedónia, a Duna és az Adriai-tenger öble között van, és mert diadalmenetet tartott fölöttük, a Pannonicus mellékevet kapta. (260) Bato pannóniai királyt, akit a diadalmenetben fölvezetett, nagy jutalomban részesítette, átküldte Ravennába, és köszönetet mondott neki, mert amikor egy szűk helyre beszorult, az lehetővé tette, hogy kiszabaduljon onnan. Claudius császársága idején Pollio és Messala szónokok unokái, Gallus Asinius és Statilius Corvinus összeesküvést szöttek.

Emellett a Corvinus családot Rómában mindig oly nagy tisztelet és dicsfény övezte, hogy gyakran kötött rokonságot a római császárokkal. Claudius császár az unokatestvérének lányát, Valeria Messalinát vette nőül. Néró a Corvinus vérből született Statilia Messalinát, a kétszeres konzulságot és triumfust viselt Taurus ükunokáját jegyezte el. Domitianus pedig legyőzte a dákokat és a germánokat, Traianus a dákokat és a szkítákat, Decebal király leverése után Dáciát provinciává tette, és sok kolóniát telepített oda, meghódította az ibékeket, a szarmatákat, az osdroenokat, a boszporusziakat és a colchisiakat. (265) Továbbá Hadrianus a szarmata expedícióban és a filozófus Antoninus a germánok, a markomannok, a kvádok, a szarmaták és a dákok elleni hadi készülékben, ezek mind, mindezekben a hadjáratokban éltek a Corvinus család remek szolgálataival. Bizonyítja ezt az a rengeteg felirat, amely a Pannóniákban és a Dáciákban található, elsősorban Valeria Cocceiáé, hiszen – mint fent említettük – a Valeriusok és a Corvinusok törzsrokonok voltak. A felirat ilyen: Cocceia Valeriának P. Tenacius Gemellinus az apulumi császári kolóniában P. Tenacius Vindexnek, a légió századosának testamentumából kegyeletes megemlékezésül szívesen adományozza és ajánlja. Továbbá, mint Buda külvárosában egy síron olvassuk, Valerius Heliodorus akkoriban nagy tekintéllyel bírt a Pannóniákban. Az említett császárok idejében Egnatius császári alvezér, helytartó..., Piso a légiók vezére, Maelius és Maximus konzulok alatt. (270) Továbbá P. Marcus P. fia, Sextianus Epheso. Ezenkívül több jeles tettet hajtott végre Aurelius Laurentius, Marcia Candida fia, Septimius Longinus és Sabucius Modestus. Aztán Lucius Annius Fabianus, a kettős vizsgálóbíró tagja, Valens és P. Furius Saturninus jeleskedett Dáciában. Ezután, Modestus és Probus konzulsága idején, mint egy előörsképző iskola feliratán olvassuk, Magyarországon nem akármilyen bátorságával tűnt ki Flavius Aelianus, Aelius Optatus, Macer Sabinianus, Julius Secundanus, Julius Emeritus,

Cassius Fuscinus, Julius Probinus, Aelius Urbanus, Valerius Festus, Julius Alexander, Flavius Emeritus, Valerius Clementinus, Julius Priscianus, Verus Verissimus, Julius Ingenuus, Julius Celerinus, Junius Adiutor, Aurelius Lupus, Flavius Celsinus és Aurelius Pertinax élelmezési tiszt a Pannóniákban a tisztos hűségű szörényi első és második kiegészítő hadosztálynál. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Corvinusok Valerianus ága sohasem fogyott ki a pannonoknál. Severus császársága idején a patricius nemzetségű Valerius Catulinus és Valerianus jeleskedett, és mert virtusuk a császárra veszedelmesnek látszott, több patriciussal együtt meg is ölték őket. (275) Mamaea fia, Alexander uralkodása alatt Valerius Cordius volt a császár tanítója és nevelője; sőt, ugyanabban az időben egy másik, rendkívüli bátorsággal és hadtudománnyal jeleskedő Messala Corvinus mint lánglelkű szónokot tartottak nagyra; miért is máig fennmaradt Alexandernek anyjához írt levele, melyben a tanácsát kéri, hogy ha katonai ügyekbe kezd, vajon sógorát, Maximust, Maximinus fiát javasolja-e, vagy Marcus Corvinust, a nagy szónokot és vitéz férfiút. Alexandert pedig egy trákiai falu szülötte, Maximinus követte. Ebből az ósrégi nemzetségből vette eredetét Valerianus is, a szenátus feje, majd császár, az ifjabb Valerianus és Gallienus apja, akinek bátorságához sosem társult szerencse, s akit Sapor, a perzsák királya elfogott. A historikusok olyan becsületesnek mondják, hogy amikor a Decius konzulok a szenátusnak előterjesztést tettek a cenzorválasztásról, a szavazást félbeszakították, és valamennyien így szóltak: Valerianus élete a mérce; ő ítélkezzék a szenátusról, akinek nincs vétke; ő mondjon véleményt az életmódunkról, aki ellen semmit sem lehet felhozni. (280) Valerianus első gyermekiségétől cenzor volt, bölcs és higgadt szenátor, a jók barátja, a zarnokok ellenfele, a bűn ellensége, nemzetségét tekintve patricius, származását tekintve nemes, életvitelében kifogástalan, tudásban ragyogó, erkölcsében páratlan, az ősi becsület mintapéldánya. Tedd hozzá, legtöbbször úgy gondolják, hogy ebből a törzsből származott a szerémségi születésű Aurelianus és a Szerém városából való Marcus Aurelius Probus, aki a Szerém melletti Almus- és Arany-hegyet katonáival betelepíttette szőlővel, és művelésre átadta a helybelieknek. Sőt, azt is hiszik, hogy a dalmáciai származású Diocletianus leánya, a Galerius császárral eljegyzett Valeria is a Valeriusoktól eredt, és mert a dalmaták a saját nyelvükön Valachiának hívták őt, Valerius, mint némelyek vélik, a tartományát elnevezte Valachiának; Dáciát, a római nép provinciáját, meg a géták területét ugyan a Pannóniákkal együtt elárasztották a különféle barbár betörések, a nemrégiben felvirágozott római gyarmatok és légiók mégsem semmisülhettek meg. A barbárok közé süllyedve is sejtetik a latin nyelvet, nagyon vigyáztak, hogy el ne veszítsék egészen, mintha nem is annyira életükért, mint nyelvük épségéért küzdöttek volna. (285) Ki az, aki végiggondolja a származásukat szakadatlan áradatát, a gótok, a hunok, a vandálok, a gepidák betöréseit, a germánok rohamát, a longobárdokét, és nem álmélkodik azon, hogy a latin nyelv nyomai mindmáig fennmaradtak a dákok és a géták között, akiket kitűnő ijasztudásukról oláhoknak mondunk?

A Corvinus vér tehát ezután igen hosszú időn át itt lappangott, s végre Corvinum faluban tört a felszínre. És bizony nem történt ez a hatalmas istenségek akarata nélkül, hanem hogy amint a Corvinus tehetség oly sok éven át védelmezte a római népet a barbároktól, úgy most ugyanezen vezérelt alatt a keresztény közösség szabadítsa meg ezeket a tartományokat a pogány rabságtól. Ebben a faluban született tehát Mátyás apja, János, akinek rendkívüli virtusa és dicsősége a főntebb írtakból könnyen felmérhető. Fia, Mátyás, Erdélyben született, Kolozsvárott, és ott nevelkedett éretlen kamaszkoráig.

(290) Talán azt gondolják rólunk, hogy hosszasan taglaltuk mindezeket, mint a tárgy megkövetelni látszik, sokan megrójják a szószátyár írókat, azonban nem ok nélkül tettük ezt, ugyanis Mátyás, aki jól ismerte törzsének régiségét, talán semmit sem viselt nehezebben, mint amikor irigyei közül valaki származásának ismeretlenségét hozta fel ellene, vagy barbár nemességével pöffeszkedve nem saját erényeinek érdemével akart elébe tolni. Jól tudta, hogy ellenfelei lenézik alantas származását; széltében beszélnek, hogy oláh nemből született; egyesek korcsnak mondják, akit különböző nyelvű szülők hoztak a világra; elsősorban az innenső Magyarország főurai mondogatták, hogy nem kell tűrni az oláh királyocskát. Frigyes császár is nehezen viselhette, hogy e dúsgazdag királyságot egy ifjanc és úgyszólván jöttment uralkodó birtokolja, és egynemely irigykedő előkelőség naponta bujtogatta, hogy a koronát vissza ne adja. A magyarok iránt természetből ellenséges alemannok a néhai Cillei gróf jóvoltából kiagyaltak egy meglehetősen szellemes mesét, amely szerint Mátyás meg az apja nem a Corvinus családból született, mint ahogy a nemzetség hollós címe tanúsítja. Azt mondják, hogy az Erdélyben tartózkodó Zsigmond összefeküdt egy nemes oláh intelligens és bájos lányával, három hónap múlva megtudta, hogy az teherbe esett tőle, fényesen megajándékozta, és emlékeztetőül egy gyűrűt hagyott nála, utasította, hogy szülöttjét gondosan táplálja, nevelje, s ha fölcseperedett, küldje el hozzá a jellel; (295) a kisasszony aztán esetét fölfedve gazdag hozományával hozzáment egy nemes oláhhhoz, aki a mórning bőségére, meg a becsstelenség nagybecsű voltára tekintve szívesen fogadta a leány ajánlatát; ez a maga idején csinos és formás fiúcskát szült, akit Jánosnak nevezett el; midőn a kisdéd anyja ölében feküdt, odaröppent egy holló, és a jelül adott gyűrűt felragadta; az asszony nagy ijedségében gyorsan megkérte a férjét, hogy vegye üldözőbe a hollót, és szerezzze vissza a gyűrűt, nehogy a kisfiú nagy reményességét az átkozott madár elrabolja; erre a férfi nyilával megsebesítette a hollót, és a gyűrűt máris visszavette; később a feltűnő szépségű ifjú János az anyja tanácsára elment Zsigmondhoz, és felmutatta a gyűrűt; a király ráismert, és birtokokkal, falvakkal bőségesen

megadományozta őt. Ki kételkedne abban, hogy ha ez a mese igaz volna, a könnyelműen pazarló Zsigmond császár nem földdel, hanem országgal ajándékozta volna meg őt, hiszen fiúgyermeke nem volt. Akik efféléket fecsegték, azokat a féltékenység tartotta vissza az ősi származás elismerésétől, mivel az ifjú uralmát nem bírták könnyű szívvel elviselni. (300) Nem tudták, hogy az ősi címerben azért van benne máig a holló, hogy ne hiányozzék az ősrégi nemzetség és a római nemesség bizonyítéka; ez a címer nem mesterséges, nem bitorolt, nem frissiben kiagyalt volt. Ugyanez látható a római császárok számos érméjén. Buda környékén sok található rézből és ezüsből, amelynek egyik lapja Constantinus császár fejét és nevét mutatja, a másik egy mezítelen férfit a „Megmentő” felirattal, ez jobbában hajítódárdát, baljában lándzsát fog; a lábánál csőrében gyűrűt tartó holló, mely egy csupasz ágon ül, és a fölötte álló férfira mint urára tekint; ezért Constantinus császárt nem oktalanul sorolják sokan a Corvinusok közé. A régi gemmákon is látjuk a Corvinusok nehézfegyverzetbe öltözött kettős képmását és lábuknál a hasonló hollót. Tehát sokszor megcsodáltuk a Corvinus-ház Magyarországon föllelt rengeteg emlékét, mi több, Bornemissza, aki Orbán kincstartó számvevője volt, sok érmét mutatott nekünk, amelyen gyűrűvel hátratekintő holló volt látható, s azt mondta, hogy ezeket a Pannóniákban és Dáciában találták. Elegendő ennyi Mátyás király származásáról. A következő könyvben most rátérünk arra, hogy a nyugalmat sohasem ismerő ifjú az ország megszerzése után kezdettől kezdve milyen háborúkat viselt.

31. fejezet - Tizedik könyv

Uralma kezdetén Mátyás király elé három nehéz háborút állított a sors, mégpedig olyat, amely nem valami ifjoncot, hanem másik Hannibált vagy Sándort kívánt volna, mert meg akarta mutatni, hogy mint Herkules, roppant fáradozásra született; egyik a római, másik a török császárral folyt le, harmadik a csehekkel, akik maguk között szövetségeket alakítottak, ezeket testvériségeknek nevezték, és mint főtebb elmondtuk, Giskra vezetésével a túlsó Magyarország egész területét szakadatlan rablásaikkal és dúlásaikkal olyannyira bizonytalanná tették, hogy sem otthon, sem úton nem lehetett biztonságban senki; még Pest külvárosát is naponta meg-megrohanták és fosztogatták; a füstöt meg a cseh portyázókat Újbudából is látni lehetett. Amikor ugyanis Erzsébet királyné Giskrával és Talafusszal a cseheket behozta Magyarországra, ezt rablásnak, öldöklésnek, gyújtogatásnak tette ki, úgyhogy a világ egyetlen tája sem volt nyomorultabbnak mondható.

Így tehát a földkerekség két császárával állt küszöbön a háború, és hogy ez milyen nehéz és veszedelmes volt, azt ki-ki könnyen felmérhette. (5) Ezek egyikét az örök ellenség, a török nagyratörése és korlátlan uralmavágya indította újra, aki azt hitte, hogy Pannónia elfoglalása után a keresztény közösség többi tartományát egykettőre uralma alá vetheti. Nem feledte a mérhetetlenül súlyos vereséget sem, amelyet múltkorjában Görögfejevárnál Corvinus Jánostól szenvedett, sőt, bár a Mátyás király megválasztásáról szóló hírt aggódva fogadta, hogy a Corvinusok szerencséje már megint halálra gyilkolja, visszaadta a bátorságát a fiatalember tapasztalatlansága és hozzá nem értése, mivel kora folytán eddig még nem kellett rettegnie tőle. A másikat Frigyes császár hatalmavágya és Újlaki Miklós pártütése okozta, aki – ha már a királyságban nem reménykedhetett – inkább óhajtott magát a cészárnak, mint az ifjú Corvinusnak alávetni. Graffeneck, Paumkircher, Ellerbach, Bánfi Pál, Palóci László és az innenső Magyarország néhány más fejedelme követte őt. Továbbá a főnemesi nemből született, vagyonban, földekben, fálvakban, mezővárosokban, szolgaszemélyzetben, atyafiságban hatalmas Zsigmond gróf, akinek mellékneve Szentgyörgyi volt, az alemannok pártjához csatlakozott, mivel ennek a tartományúnak a magyarok és az ausztriaiak között feküdt a birtoka. Ezek azt javasolták a cészárnak, hogy ne adja vissza a koronát, tartsa meg magának, kergesse ki a kisfiút az országból, és aztán uralkodjék szerte Magyarországon. (10) Ígértek nagy segítséget, élelmet, fegyvert, pénzt, Frigyes pedig ezek uszítására mindjárt nekitüzesegett, hogy Mátyást kiűzze az országból. E három roppant veszedelmesen fenyegető háborúra ráadásul ott volt az üres kincstár, a belső meghasonlás, a főurak pártoskodása, a magyarok szándékainak és törekvéseinek széthúzása, és bizony mindez nemhogy a gyengécske király lelkét, de a legvitézesebb férfiak akármelyikét is megriasztotta volna. Mindehhez Mátyás és nagybátyja közé sokan a súlyos viszály magvát szórták, hogy az ifjú elméje számos ballépéssel botladozva tévútra tántorodjon, és végül is kénytelen legyen önként lemondani az uralomról.

Nos hát a király e rengeteg vész és nehézség közepette nem jön zavarba, hanem mindezt megbeszéli Mihály nagybátyjával, aki a kormányzói tisztet törvényesen viseli; tanácskozik atyai barátaival, elsöben is János váradi püspökkel, Kanizsai Lászlóval, Rozgonyi Sebestyénnel, Imre kincstartóval és Pongráccal. (15) Végül e veszedelmes és súlyos ügyekkel a tanácshoz fordul, hiszen elhatározta, hogy annak megkérdezése nélkül semmit sem cselekszik. A tanács úgy dönt, hogy ha három háború fenyeget, és elhárítani egyiket sem lehet, akkor állítsanak egyidejűleg három hadvezért, kapja meg mindegyik a maga feladatát, hogy a harctéren ügylődjön. Nagy Simont, Rozgonyi Sebestyént és Szilágyi Mihályt jelölik ki; hivatalosan megbízzák Simont Frigyes cészár ellen, aki a követektől megtagadta a szent koronát, Sebestyént a csehek, Mihályt a törökök elleni hadjáratral. A vezérállítás után sorozást tartanak. Ások veszéllyel kerített magyarok versengve jelentkeznek, nehogy úgy lássék, mintha bosszulatlanul roskadnának le az ellenség előtt; elhatározzák a légiók feltöltését. És mert a kincstár üres, a főurak és főpapok kénytelenek tehetségük arányában állami zsold nélkül kiállítani a lovascsapatokat és a gyalogoszázadokat.

(20) A király előterjesztése alapján a tanács még alig határozta el azt, amiről beszéltünk, amikor híre futott, hogy Újlaki Miklós, Paumkircher, Ellerbach, Zsigmond meg az alemann párt többi híve majdnem az egész innenső Magyarországgal együtt átpartolt a királytól Frigyes császárhoz. A túlsóban a csehek tomboltak naponta, öldökléssel és latorkodással egészen Pestig veszélyeztették azt. A törökök betörésétől mindennap félni kellett. A háború először Ausztria felől lángol fel. A cészár ugyanis, ahogy Miklóssal meg a többi párthívével megegyezett, Pannónia megszerzésének reményében megparancsolja kapitányának, hogy ötezer emberrel rontson rá Felső-Pannóniára. Ez a parancs szerint először Szombathely környékét támadja meg, dúlja a tanyákat, több kisvárost megadás útján bevesz, a cészárnak engedelmeskedni vonakodókat öldösi, rengeteg foglyot elhurcol, sok makacsabbul ellenállót gyilkolással, gyújtogatással, fosztogatással büntet. Majd előrenyomul abba a tartományba, amelyet Vasvár megyének neveznek, hogy a táborát egyesítse barátaival. (25) A megállapodás értelmében Alsó-Pannóniából odasiet Miklós háromezer lovassal, kik közül ezer pánccal, a többi

könnyűfegyverzetű; hoz továbbá négy gyalogoszázadot is. A többi összeesküvő a saját csapataival gyorsan odagyűlik.

Mátyás pedig e kavarodásban meg nem rémul, hanem megparancsolja Nagy Simonnak, hogy igyekezzék a városból seregével az ellenségre. A háború súlyossága nem csökkentette az önbizalmát, hanem inkább növelte, mert arra gondolt, hogy a római császár ellenében nyugodtan harcolhat, hiszen ha győz, az nagy dicsőségére szolgál, ha alulmarad, abból egy kamaszra nem származik csúfság. E sok támadás közepette tehát nem veszítette el a bátorságát, sőt, a háborúskodás bőséges lehetőségéből a halhatatlanság nagyobb reményét merítette. Lelkesedését fokozták a legderekabb főurak, az apja háborúiban gyakorlott, a hadtudományban tapasztalt, békében, háborúban bölcs és magasztos lelkületű barátok. (30) Simon elindította a sereget a támadóval szemben; ahol az ellenpártiak földjein, városkáin haladt keresztül, ott szanaszét mindent lerombolt és feldúlt. A hűtlenség bűnöseivel kegyetlenkedett, számos tanyát felégetett; végül elérkezett Körmend mezővárosához, amely Vasvár megyében fekszik, mert azt hallotta, hogy az ellenfél ott vert tábort. Aztán seregével vakmerően látótávolságban állapodott meg, és egy magaslatról felmérve az ellenség erejét, kezdte bánni, hogy oly nagyon iparkodott; megállapította, hogy számban és erőben nem ér fel azzal, és fejetlen sietségén rágódva nemigen jutott az eszébe, hogy mit kéne tennie. A csatát gyalázatos szökés nélkül nem kerülhette el, megvívni vereség nélkül nem lehetett; de azt sem feledte, hogy a bátraknak nagyon gyakran kedvez a szerencse. (35) Katonái elszántságának látványa arra ösztönözte, hogy ne kerülje az ütközetet; végül is szívesebben szállt csatába, mint hogy hátat fordítson. Amikor észrevette, hogy az ellenfél ütközetre vezeti fel a seregét, ő is felállította a hadsort, és fölemelt jelvényekkel megkezdődött a harc. Miklós a jobb, Zsigmond a bal szárnyat tartotta, középtűt az alemannok csapatteste küzdött. A két fél nagy lendülettel csapott össze. A katonáskodásban tapasztalt Miklóst, a hatalmas vezért megszállta a harci vágy meg a düh, attól félt, hogy ha enged a királyi seregnek, nagy bajokat kell elszenvednie, míg ha győz, alkalmasint a király helyett uralkodhat. A császáriakat sem kisebb félelem tartotta fogva, akik arra gondoltak, hogy ha a sors rosszindulata miatt elesnek, a cézár öfelségére örök szégyenbélyeg tapad; bátorságukat erejük nagysága növelte. (40) Simon viszont csak a szerencsében bízott, biztatta a magyarokat a csatasorban, és különösen a hadastyánokat, hogy vívjanak derekasan, hírnevüket ne homályosítsák el gyalázzal; a félénkeket és menekülőket visszaparancsolta a sorba, a lankadókat megsegítette, az ingadozókat bátorította, a jó katona és vezér kötelességéből semmit sem mulasztott el; ezek meg ugyanolyan buzgalommal megtettek mindent; először a bal szárnyon Miklós szorította hátra a királyiakat. Ahogy ezt az alemannok észrevették, a darabontokkal és a vértés lovassággal akkora rohamot indítottak középen, hogy Simon csatasorát hátratólták, mert azt katonák hiányában nem lehetett tartalékkal megtámogatni. Mivel az ütközetben mindkét részről már korábban sokan elesetek, Simon feladta a reményt, és hogy futásban keressen menedéket, jelt adva megparancsolta, hogy mindenki fordítson hátat, és vele együtt ináljon el; a háta mögött erős lovasságot hagyott, hogy az üldözők rohamát késleltesse. Zsigmond és Miklós azonnal visszavonulót fúvatott, mert nem akarta, hogy az alemannok a rokon fajzaton töltsék ki a dühüket, elvégre a győzelem és nem a dühösködés kedvéért verekedtek; (45) a magyar hullák láttán egynemelyiküket elfogta a megbánás és a szomorúság, sokan könnyet ejtettek, és sokan voltak, akik csataközben látva, amint az alemannok magyarokat mészárolnak, megundorodtak a polgári meghasonlástól, és lanyhábban tusáztak. A megvert és megkergetett Simon visszatért Mátyáshoz. A győzelemmel eltelt hetyke császáriak tábort bontva visszavonultak Ausztriába.

A királyi katonák, akik Simon fősege és vezérlete alatt első háborújukban balszerencsével küzdöttek, olyan szégyennel és fájdalommal teltek el, hogy azt kérték a királytól, tizedelje meg őket. Ő pedig nem búskomor, hanem nyugodt és vidám ábrázattal fogadta őket, azt magyarázgatta, hogy az efféle a jövődő győzelem előhírnöke; szerencsés az a fejedelem, akit kezdetben balsors kísér; a szerencse állhatatlan és változékony; ha eleinte sikert ad, aztán keserű véggel szolgál; ha az elején ellenséges, forgandósága folytán kétségtelenül kedvező kimenetelt hoz; (50) Sándor szakadatlan győzelmi sorozata közepette állandóan arra kérte az isteneket, hogy vessenek közbe valami kedvezőtlen is, nehogy – ha a boldogság folyama megszakad – a nyomorúság rá szakadó súlya összenyomja; Polycrates eleinte sokáig a legboldogabb, végezetül a legnyomorultabb lett. Kér tehát mindenkit, hogy nyugodjék meg, ez a visszavonulás ne csökkentse régi vitézségüket és merészségüket, hiszen számra és erőre nézve az ellenségénél gyengébbek voltak; arra kell a jövőben törekedniük, hogy ezt a foltot fényes diadallal letöröljék.

A király tehát a legkevésbé sem rendül meg, ésszerű megoldást keres, tudva, hogy ezt az összeszövetkezést fel kell bomlasztania, mert – mint mondják – a sok szálból sodort fonalat sem lehet könnyen eltépni, ha szét nem bontják. Követeket meneszt az összeesküvés fontosabb vezetőihez és elsősorban Zsigmondhoz meg Miklóshoz, hogy mindkettőt beszéljék le vállalkozásukról, győzzék meg őket, hogy a belháborúval oly sokáig gyötört államot nem szabad tovább sanyargatni, az eddigi bajokból következtessenek a bekövetkezőkre; méltóbb rokon és törvényes királynak, mint idegennek és pártoskodónak engedelmeskedni; ígérjenek nekik idehaza zsírosabb hivatalokat, szélesebb uradalmakat és Mátyással közös hatalmat; ő a közösségtől kapott királyi címen kívül semmit sem tart meg magának; végül intsek őket, hogy kerüljék el a jövőben a hűtlenség és felségsértés bélyegét meg egész Magyarország gyűlöletét. (55) Végül is a folytonos követjárások mindkettőt meggyőzik, és

visszatérnek a király hűségére; mert az iménti háborúban megtapasztalták, milyen káros lehet a községre a belső széthúzás, és bár nehezen viselik az újdonsült ifjú király uralmát, mégis úgy döntenek, hogy inkább eltúrik azt önnön hasznukkal és méltóságuk gyarapodásával, mint hogy Magyarország a cézár szolgálatába essen; abból aztán ki nem lábalna, még ha akarnák is. Ezután a békefeltételek következtek; a nemzetségével és vagyonával fényeskedő Miklóst, Mátyás vetélytársát, a hatalomvágy ösztökélte, hogy a királytól elpártoljon; Zsigmondot Ausztria közelsége, mely miatt úgy látta, hogy baj nélkül nem térhet el a cézár akaratától. De mivel nagyobb veszedelem fenyegette a magyarok, mint az ausztriaiak részéről, szorultságba kerülve végül is inkább akarta a magyarok javát, mint a cézár ambícióit támogatni. Mátyás, aki kora gyermekségétől nyílt és gyors észjárású volt, úgy vélte, hogy mindkettőt tekintetbe kell vennie. Miklós nagyravágását a boszniai királyság koronájának felajánlásával elégítette ki, Zsigmondot Felső-Pannónia kapitányságával békítette meg, öccsének, Jánosnak pedig az Erdély tartománya fölötti hatalmat ígérte. (60) Miután a császári pártról elvonta azt a két fejedelmet, aki erőben, megfontoltságban és tekintélyben a legnagyobb volt, a császár frakciója alaposan meggyengült. Azon nyomban újjászervezte ellene a hadsereget, nehogy úgy lássék, hogy az büntetlenül támadta meg az országot, amelyhez semmi joga sem volt.

A cézár viszont, akinek önbizalmát az iménti győzelem megdagasztotta, bosszúsan fogadja ugyan amazok kijózanodását, mégis a vállalkozására kezdetben rámosolygó szerencse mellé szegődik. Csapatait idejekorán felújítja, segítséget szerez, a pártütés kezdeményezőit elhalmozza ígéretekkel, biztatja őket, hogy megint ragadjanak fegyvert a király ellen; úgy látja, hogy ezek sokkal kelletlenebbül mozognak; ugyanis haragjuk már lelohadt, elfogta őket a lelkifurdalás, és azoknak a társaiknak a példájára sandítanak, akik nemrégiben visszaálltak a király mellé; végül Frigyes noszogatására szövetséges seregükkel megint csatlakoznak hozzá. (65) Mátyás a támadóval szemben kipurcogva Simon társaságában Zsigmondot, és két légiót meg tartalékot ad neki; ez átvéve a sereget bátor lélekkel indul ellenük; amikor a cézár embereivel Felső-Pannóniában szembetalálkozik, úgy gondolja, hogy az ütközetet nem kell halogatni, hanem társával együtt elhatározza, hogy késedelem nélkül fölveszi a harcot. Nem lehet, Simon – mondja –, királyokat némi civódás nélkül választani, az emberek gondolkodásmódja eltérő, szándékaik különbözőek, és sohasem lehet ilyen nagy fontosságú dologban egy akarattal dönteni. Az emberek a veszekedés után kijózanodnak a tapasztalat jóvoltából, mely a dolgok tanítómestere, és felismerik véleményük ferdeségét. Őszintén bevallom, hogy elpártoltam a királytól, mert a királyválasztó gyűlés erőszakos volt, és nem volt meg a szavazat szabadsága, és nemigen tudtam meggyőzni magam arról, hogy a közösség hasznára válnék, ha egy még meg sem koronázott kölyök hatalma alá vetjük magunkat, és azt sem hittem, hogy a királyban ilyen koraérett bölcsesség lakozik. (70) Hidd el, hogy te, aki az ő parancsára hadat vezettél ellenünk, és kudarcra harcoltál, te is vallottal bizonyos szégyent. Most, Simonom, itt az idő, amikor mindketten lemoshatjuk a gyalázatot; kérlek, töröljük el most a szégyent, én hűségesebb, te óvatosabb küzdelemmel. Már jelentették a kémek, hogy közel az ellen; ha te is jónak látod, amit gondolok, kérlek, holnap hajnal előtt csatasorba állva nyomuljunk a császáriak ellen. A merészség olykor megijeszti az ellenfelet, pláne az alemannt, aki természetből fogva hetvenkedő, és ha félelmet tapasztal az ellenfélben, akkora magabiztosság költözik bele, hogy senki sem bír neki ellenállni; ha megijed, a szívében kihuny a bátorság, hogy nemigen lehet újraéleszteni. Hívjuk tehát össze a századosokat és a kapitányokat, tartsunk tanácsot, és intsük őket, hogy mielőtt megvirrad, készítsék föl a fegyvert, és adott jelre rohanják meg az ellenséget.

(75) Simon helyesli Zsigmond elképzelését, hiszen bátor és eszes hadvezér. A katonai tribunusokkal, századosokkal, hadnagyokkal megállapodnak ebben, és a megbeszélés szerint még pirkadat előtt megtámadják a császáriakat; ahogy ezek észreveszik, hogy a pannonok váratlanul felbukkannak, eléggé megrémülnek. A szekerek karéja ugyan sáncként védelmezi őket, az ellenség rohamát mégsem tudják könnyen feltartóztatni; mindenféle kitérővel a zűrzavar és az óriási lárma, a seregben olyan fejtelenség keletkezik, hogy míg egyesek a táborot tartják, mások alig tudják hevenyében kialakítani a hadrendet. Aztán ahogy kitérnek, a magyarok azonnal kaszabolják őket; a többiek nem tudják visszaszorítani a benyomuló tömeget, ezért a tábor túloldalán poggászukat odahagyva megfutnak. Simon a lovassággal kergeti őket, és menekülés közben sokat leterít. Zsigmond a tábor elfoglalása után visszavonulót fúvat, megdicséri a katonákat, és ujjongva hazaviszi a királyhoz a sereget. A király tehát hadvezérei révén már két hadjáratot vezetett Frigyes ellen, az egyikben legyőzött, a másikban diadalt aratott. (80) A császár nagyon elkeseredett, amikor meghallotta, hogy Zsigmond leverte a seregét, és aztán pironkodva bánkódott e háborún. A legnagyobb szégyennek tartotta, hogy egy fiatalember legyőzte a cézárt, lemondott a királyság reményéről, és a következőkben békésebb hírokat pengetett. Oktalan nagyravágását bánva saját méltóságának gondja kezdte foglalkoztatni, és aki nemrégiben még idegen ország zaklatására törekedett, az most messzebbre tekintett előre a jövőbe, és kezdte féltetni a saját uraságát. De bárcsak a helyzet követelményeinek megfelelőbb ötletek jutottak volna az eszébe, mintegy belelátva a jövőbe!

Mátyás viszont állhatatosan törekedett a szent korona visszaszerzésére; a tanács határozatából más követeket rendelt, hogy azok sokkalta udvariasabban kérjék az őt illető fejéket, mint előzőleg, semmiféle szemtelenséget se mutassanak, mert az a Corvinus méltóságban sohasem volt észlelhető; (85) emellett tárgyaljanak a békéről,

biztassák őt és kéri, hogy Mátyást tekintse fiának, vállaljon, mint illik, a magyarok fölött védnökséget, és semmiben se legyen különbség a magyar meg az alemann között. A küldöttség feje a váradi püspök volt. Amikor ezek az ausztriai Újhelynél találkoztak a cézárral, rendben tolmácsolták a király üzenetét, és jobb indulatú fejedelmet találtak, mint a múltkor, és mert a püspök úgy látta, hogy engedékenyebbé vált, bölcs és ékes bőbeszédűséggel rávette, hogy őszintén ígérje meg a korona visszaadását, hogy Mátyást fiaként fogja tartani, a pannonnal tartós szövetséget köt, csak az mindkét fél számára egyenlő feltételekkel legyen. Elismerte, hogy a korona nála letétben van, és nem titkolta, hogy azért jog és méltányosság ellenére rengeteg bajt kellett elviselnie; azt mondta, hogy ezért szenvedte el Újhely ostromát, a mindenféle veszedelmes beütést, a földek feldúlását, a falvak kifosztását és felégetését; Lászlóra is képtelen költséget áldozott, és erősítgette, hogy méltányos mindezeket számításba venni; ezután kijelentette, hogy megértette Mátyás király szándékát, aki békét kíván, és nem utasítja el az üdvös nyugalmat, ő többé semmit sem kezdeményez Magyarország ellen, főleg akkor, ha azt hallja, hogy Magyarországon levő régi barátaival és híveivel a király tisztességesen bánik, a pártoskodásokat és vetélkedéseket megszünteti. (90) A követek erre a fejedelem nevében határozottan megígérték, hogy ha a béke létrejön, és a korona visszakerül, Mátyás minden sérelmet elfelejt, és a jövőben jobban bánik a cézár, mint a Corvinus pártján levő emberekkel. Ezzel az egyezséggel a cézár elbocsátotta a követeket, hogy beszéljék meg a királlyal a költségek megtérítését és a korona kiváltását, ne kapkodják el a dolgot, mindkét fél határozza meg a feltételekről, és úgy válaszoljanak. Eközben háborítatlan és sértetlen fegyverszünet legyen.

A Budára visszatérő követek a királyt a cseh háborúval elfoglalva találták; ugyanis megparancsolta Rozgonyi Sebestyénnek, hogy két légióval keljen át a Dunán, és a túlsó Magyarországot szabadítsa meg azoknak a cseheknek a fosztogatásaitól, akiket először Erzsébet királyné hozott be oda Giskra vezetésével, sőt, Hédervári László egri püspököt is fegyverbe szólította ellenük. Miután a követeket meghallgatta, és rájött a cézár bibéjére, látva, hogy a nagy kapzsiság gyötri, elragadta az öröm és a megkönnyebbülés, mert azt remélte, hogy a három háború közül az elsőt és legsúlyosabbat a cézár mohóságának kielégítésével megszüntetheti, és abban bízott, hogy a többi sikerrel viszi végbe. A cézár válaszát a tanács elé terjesztette, és az atyák hasonlóképpen megörültek; úgy döntöttek, hogy a békefeltételekről és a korona kiváltásáról nyugalmasabb körülmények között fognak tárgyalni; (95) egyetlen nehézséget láttak az ügyben, de nem túlságosat, hogy sok pénzre lesz szükség, amit azonban, ha a dolog sorra kerül, bárhol is össze fognak kaparni. Mátyás számára sokkal kisebb jelentőségű volt ez a kérdés, mint a szenátusnak, ő ugyanis tudta, hogy a magyarok gyűjtés útján is képesek lesznek kiváltani a szent koronát. Mihály, a király nagybátyja, eközben Alsó-Magyarország végeit védelmezte mindenféle a törökökkel szemben, és amikor tudomást szerzett a császárral kötött fegyvernyugvásról, nagy kő esett le a szívéből.

Körülbelül ebben az időben tartották a királyi menyegzőt, mivel fentebb említett első menyasszonyának halála után már elkövetkezett a házasság György cseh király lányával, akit a börtönből való szabadulása előtt jegyzett el. Gyönyörű készüléssel hozta el, és csodás szerelemmel szerette. A cseh főnemesek Trencsénig elkísérték, itt a magyar főpapok és előkelők fejedelmi pompával fogadták, és elvitték Budára, ahol az esküvői ünnepség lezajlott. (100) Katalin volt a neve. Alig töltött el a királlyal négy esztendőt, és a koronázás előtt korai haláltól elemésztenként az isteni Zsigmond egyházában temették el.

Tehát küszöbön állt a cseh háború, amely Magyarországot iszonyúan megnyomorgatta. Azt mondják, e bajnak Erzsébet, László király anyja volt az oka. Ő hozta be először Giskrát és Talafuszt, akiket odaállított Kassa, Zólyom és a túlsó Magyarország több városa élére. Ezután benyomultak a csehek testvéri szövetségei, amelyek körös-körül mindenféle hevenyészett váracsakákat emeltek, ezeket megrakták katonával, és ki-kitörve szélteben-hosszában dúltak minden helyet, fosztogatásból éltek, gyilkolással, rablással, égetéssel tettek tönkre mindent. Körülbelül huszonnyolc évig tombolt ez a pestis a túlsó Magyarországon; ez az istentelen horda az egész környéket Pestig latorkodásával elviselhetetlenné tette. Megírtuk, hogy Corvinus Jánost kétszer megverte és megugrasztotta. Mátyáson kívül senki sem akadt, aki képes lett volna ezt az átkozott népséget kiirtani és az országot ettől a fertőtől megtisztítani. (105) A háború kegyetlen és nehéz volt, és öt év alatt is alig lehetett véghezvinni. Azokon kívül, akikről szólunk, ez ártalmas bandának volt két másik vezére, akik kapitányi tisztelet viseltek, az egyiket Komorowskinak, a másikat Valgatának nevezték. Ezek kezében volt Sóvár, Szécs, Kassa, Zólyom, Beszterce, Szepes és sok más város, továbbá Komorowski és Valgata a hegyekben hirtelenében most emelt két erődítményt, amelyből széles körben biztonságban zsványkodtak. Még nem telt el uralkodásának első éve, amikor a király lezárva a cézárral a hadakozást, megindította a cseh háborút. Rozgonyi Sebestyén, akire a hadvezetést rábízták, mint mondtuk, átkelt a Dunán, és Eger felé vonult a seregével, hogy egyesüljön Lászlóval, az akkori egri főpappal. Gyorsan iparkodott Egerhez, hogy azt a két erődöt, amelyet a csehek a hegyek között most építettek, előbb lerombolja, mint ahogy munícióval és katonasággal megrakják; ezek most adták az egyiknek a Galgóc, a másiknak a Vadna nevet. (110) Sebestyén először a hegycsúcsra települt Vadnához siet, amelyet még nem fejeztek be; fivére seregét otthagyja a sikon, hogy az erődítményekből kirajzó cseheket akadályozza meg az egyesülésben. Első rohammal a két vezérrel kint heverésző csehekre támad.

Kitörvén a zürzavar, Valgata egy jó nagy csapatot beveszi magát Vadnába, hogy a magyarok támadása ellen megvédjé, de amikor a bástyáról letekintve észreveszi, hogy Sebestyén akkora hévvel rohamoz, hogy semmiképpen sem tudja azt megtartani, rögtön inába száll a bátorság, a túlfélen leugrik, és elszalad Galgócra. Rozgonyi továbbra is serényen ostromolja Vadnát, három órán belül beveszi a fellegvárat, az ellenségből csak hetet vág le, a többi fogolyként küldi a királyhoz. Azután hasonló indulattal siet Galgóchoz, ahová Komorowski és Valgata az elébb futott be. Ezeket Vadna elfoglalása megijeszti, ezért felhagynak Galgóc megvédelmezésének a reményével, és be sem várva a támadókat elrohannak innen, hogy Szécsre húzódjanak vissza, mely Eger közelében fekszik. (115) Ahogy azonban leérnek a síkra, útjukat állja László püspök a királyi csapatokkal, amelyeket Sebestyén a hegyek lábánál szétterített, hogy a szerteszaladókat feltartóztassa, és nem tudnak bejutni Szécsre. A két vezér ennek láttán mintegy hétszáz csehvel gyorsan futásnak ered a közeli erdőkbé; a püspök gyors lovasságával utánuk vágat, és a sűrűben sokat lekaszabol; az éjszaka közeledtével kiküld egy csomó lovat, hogy megállás nélkül kergessék és kutassák őket, maga pedig visszatér a táborba. Másnap az üldözők nagy parasztsapatot uszítottak rájuk, így az öldöklés folytatódott. Hogy túl messzire ne bolyongjanak el, a harmadik napon 250 fogollyal visszajöttek a táborba. A parasztok vagy nyolc napon keresztül szakadatlanul kergették a gyűlölt és átkozott cseh csőcseléket, és folytatták a mézszárlást, akit a bozótban, vápában, tanyán elkaptak, irgalom nélkül helyben felkoncolták. (120) Végül is valamennyien elestek a 250 foglyon meg az erdőben elfogott Valgatán kívül, akiket Sebestyén elküldött a királyhoz, így tehát a másik vezér kivételével a hétszázból egy sem maradt életben. Ez az akció, a csehek ellen az első, a mennyei György ünnepe táján ment végbe.

Sebestyén győzelme akkora örömet szerzett mindenkinek, hogy a csehek rablásainak oly sok éven át kitett többi terület felszabadításáért sokan ingyen vállaltak katonáskodást, sőt, a lelkesedés mindenkit úgy elfogott, hogy a parasztnépből körülbelül ötezer ember önként fegyvert fogott, bal mellére varrva a kereszt jelét viselte, hogy másokat is buzdítson e szent vállalkozásra. Ezek Sebestyén és Magyar Balázs mellett gyűltek össze; a pünkösdi előtti harmadik napon bámulatos gyorsasággal bekerítették Miszlóka kastélyát, amelyet amazok régebben az isteni szűz temploma mellett építettek fel és nagy őrséggel láttak el (ez Kassától háromezer lépésre feküdt), és akkora hévvel kezdték ostromolni, hogy a támadást abba sem hagyták addig, míg az erődtményt be nem vették. Az odabent tartózkodó négyszázat az utolsóig leölték; egyetlen asszonyka maradt meg, akinek nemére való tekintettel megkegyelmeztek. (125) Sebestyén, fivére, László, és Magyar Balázs úgy vélte, hogy e nagy siker és lelkesedés közepette nem állhatnak meg; pünkösdi táján megtámadták és erővel elfoglalták Gálszécs cseh erősséget. Ezután Talafusz és Axamit jeles rablóvezérek ellen indították a tábor, akik Sárospatakot és a különböző kastélyokat tartották; Sárospataknál ütköztek meg mindkettővel. Mivel azonban Talafusz mellett mindössze kétezer cseh volt, a nagy tömeg rohamát nem viselhette el; nem volt hosszú a csata, jóllehet az elején nagyon véres; hatszázat azonnal megölték közülük, 200-at pedig elfogtak. Mivel a többi elmenekült, azokon a parasztok dühöngték ki magukat. Végül is a kétezer cseh közül alig említenek 200 megmenekültet. Axamitot az ütközetben ölték meg. Azt mondják, Talafusz mindössze tizennégy lovassal szaladt el.

(130) A győzelem és a népakarat Rozgonyiékát a cseh háború folytatására ösztönözte, de ugyanezt az utasítást hozták naponta Mátyás üzenetei is. László üldözőbe vette a szökevény Talafuszt, aki a meredek hegyre települt, nemcsak a természet, hanem a mesterség jóvoltából is alaposan megerősített Sáros várába húzódott vissza. Üldözése közben megostromolta Jászót, amelyet a csehek egy templom mellé építettek erődnek, mert meghallotta, hogy a gonosztevő népség egyik vezére, Uderski ott van. Uderski éjszaka titokban kiszökött, és elfutott egy másik erdőhöz, amelyet Lengyelország határán épített, és amelyet Berzevicének neveztek. László másnap megadással megszerezte Jászót. Uderski szökése ugyan Berzevice ostromára ingerelte, Sáros azonban, ahol Talafusz tartózkodott, visszatartotta. Ez néhány napos ostrom után megadással a kezére került. (135) Aztán Uderski nyomába eredt, és mert kémeitől megtudta, hogy az elmenekült a Lengyelország határán fekvő Újvárba, a közeledő tél elől diadalmasan visszatért Magyarországra a királyhoz. Mindez, amiről beszéltünk, ezen a nyáron folyt szerencsésen a csehek ellen. Mely háborút, bizony, ezután négy év alatt is alig sikerült befejezni.

Ez idő tájt az irigyek mesterkedése és fondorkodása következtében a király olyannyira megharagudott Szilágyi Mihályra, hogy nagyérdemű nagybátyja halálára gondolt. A nézeteltérés okát senki sem ismeri biztosan. A talpig becsületes, minden nagyravágyástól ment derék férfiút egyesek azzal rágalmazták, hogy egyeduralomra tört, holott ha akarta volna, a királyválasztó gyűlésen számos főúr által felkínált trónt megkaphatta volna, s nem küszködött volna annyit unokaöccséért. Akik méltányosabban látszanak ítélni, azt mondják, hogy a gyűlöletes kormányzói tisztség meg a roppant hatalom keltette föl ellenségei féltékenységét, és a baj oka a király szigorú bírálgatása volt. (140) Olyan szabadosan zabolázta Mátyás fiatalos túlzásait, mint az apja, olykor négy szemközt kemény szavakkal dorgálta, nehogy ifjonti hibái súlyos féltelenségre ragadják. Azok pedig, akik a király kegyét a gyönyörúségekre való csábítással próbálták keresni, meg azok, akik Mihály hatalmától féltek vagy tekintélyét irigyelték, azok versengve igyekeztek megutáltatni őt az unokaöccsével; egyesek azért, hogy a király hasonló legyen hozzájuk, mások, hogy a gyűlölt ember befolyását csökkentsék, és hogy bosszút álljanak a gyűlésen tanúsított példátlan vakmerőségért. Hogy pedig ezt könnyebben elérjék, a király előtt mindenféle

rágalmakkal illették; megvádolták zsarnokságra törekvéssel, különböző gyanúkat élesztettek, szókimondó zsörtölődéseit, erélyes bírálatát minden tekintetben rosszra magyarázták. Ehhez járult a király kevély lelkülete, amely az öreg fennhatóságát és ösztökéjét nehezen tűrte. (145) Bizony emlékszem, hogy Mátyás kevéssel a halála előtt Bécsben gyakran mondogatta, hogy az ország kormányzásában sohasem szorult más tanácsára, és még uralmának kezdetén is alig egy esztendeig tudta elviselni egy kormányzó irányítását és útmutatását. Ezért aztán könnyen kiszolgáltatta magát a vádaskodó besúgóknak. A viperanyelvűek odáig hajtották a dolgot, hogy rávették az uralkodót Mihály megbilincselésére, remélve, hogy aztán halálba hajszolhatják. A megtévesztett király fontos megbeszélésre a Tisza folyóhoz parancsolta a nagybátyját, azt üzenvén, hogy hamarosan ő is ott lesz. Ez öccse kézírását látva gyors lovassággal odasietett, mert nem akarta, hogy rosszakarói gyanúsítgatása ura lelkét elfordítsa tőle, hiszen ismerte azok iránta ellenséges érzületét; hanem a vérség joga, az atyai szeretet ereje és a feledhetetlenül nagy jótétemény minden gyanakvást kiűzött az elméjéből.

Amikor megállapodásuk szerint egy, a Tiszához közeli faluban találkoznak, megparancsolja, hogy Mihályt fegyveres lovasság azonnal vegye körül, fogja el, és verje bilincsbe. (150) Alig hogy ezt kimondja, a testőrkülönítmény meglepetésszerűen lefogja őt, aki nem kevéssé elcsodálkozik unokaöccse tétlen és a dolog váratlanságán, sőt, egyes fonákul gondolkodók szerint, amikor a király kéz- és lábbilincset kért, nagybátyja ezt vágta rá: Az én kocsimon keressétek, mert előkészítettem azokat a király számára, hogy ha a gazemberek rágalmaira tenni merészelne valamit a bátyja ellen, a kormányzó így büntesse meg őt. E szavak miatt egyesek az egyeduralomra törekvés hamis vádját szórják erre a becsületes emberre. Ezzel szemben azok, akik jelen voltak, azt mondják, azonnal felkiáltott: Mit jelentsen e szokatlan dolog, Mátyás? Hát így fizeted vissza nagybátyád érdemeit a királyság körül? Ez a bőséges hála? Vajon ezt érdemli Mihály hűsége és szeretete? Hiszen jószágos atyád gyanánt kimentettelek a börtönből, amikor családdal együtt végveszedelembe jutottál, és felemeltelek az ország trónjára; (155) ide vitt téged a gazok tanácsa és rágalma, hogy hallatlan hálátlanság gyalázatával alapozod meg királyságodat? Ó, szerencsétlen kezdetű uralom, ó, istentelen gyermek, ó, minden nemzetek között elhíresedő hálátlanság! Ha a sajátjaidnak ellenségük vagy, melyik idegen lesz hozzád hű? Nem a magam tragédiáján gyötörödöm, nem a jog és méltányosság ellenére elszenvedett gyalázaton, hanem nevednek és a beléd fektetett reménynek a vesztén; eleget éltem, elég dicsőséget szereztem békében, háborúban; nem félttem magam, derék tetteim tudata jó reménnyel tölt el. Az rettetget engem nagyon, a büntetés, amely reád származik e gáztettből, amelyet a kegyeletsértést megbosszuló istenek fognak kimérni.

(160) Ezt a lármát a király nem viselhette tovább, megparancsolta, hogy verjék bilincsbe, aztán hátat fordított. Azok álltak körülötte, akik arra biztatták, hogy dugja be a fülét nagybátyja szavai előtt, azt állították, hogy jogosan fogatta el, mást mond a királynak, és mást tervezett; szavai nem egyeznek tetteivel; unokaöccsével mindig rideg és morcos volt, szelíd soha, szavait, tetteit egyaránt helytelenítette, és hogy mindenért magának sajátítsa ki a dicsőséget, ugyanezt a módszert alkalmazta a kormányzásában is; Magyarországnak sohasem volt két, egyenlő hatalommal parancsoló ura; az országnak elég Mátyás, mégpedig azzal a bölcsességgel, amely nem szorul gyámra, gondnokra; csak azok mellé ad ilyet a törvény, akit megfontolásra és gondolkodásra képtelennek tartanak. Az ifjú indulatát effélékkel úgy tűzbe hozták, hogy amikor a másik beszélni akart vele, kereken visszautasította. (165) Másnap a király utasítására Mihályt a testőrkülönítmény őrizete alatt gúzsba kötve a törökökkel szomszédos Világusvarumra viszik, amit Világos várnak értelmeznek. Rábízzák a két várkapitányra, akik a török fenyegetés miatt erős őrséggel tartják azt. Közülük az egyiknek Lábatlan Gergely, a másiknak Dolhai György a neve. A rájuk bízott férfit becsukják a börtönbe, öröket állítanak oda, a szökés minden lehetőségét elzárják. Egyebekben rangja szerint tisztességgel tartják. Kérésére megengedik, hogy régi, hű, ura ízlését jól ismerő szakácsa szolgáljon neki.

Ezenközben Mihály ellenségei nem óhajtanak tétlenkedni, és haláláért sokat ügyködnek a királynál, a nyavalyásra rengeteg vádat szórnak, hogy az unokaöcsöt a nagybácsi halálos ítéletére rávegyék. (170) Végül is az ifjú gyengécske akaratát legyűri a gonosz uszítás, és az irigyek óhaja szerint királyi oklevél hagyja meg az örkapitányoknak, hogy Mihályra mérjenek halálbüntetést. Akik a történet valóságát gondosabban nyomozták, úgy tartják, hogy ezt a király tudtán kívül hamis levéllel tették meg. A fővételre utasított Gergely és György úgy vélekedett, hogy ilyen nagy fontosságú ügyben nem szabad hirtelenkedve cselekedniük; gyanakodtak, hogy mindez gazfickók álnokságából és a király tudta nélkül történik, ezért egymással tanácskozva úgy döntöttek, hogy a király szándékának kipuhatólása végett egyikük elmegy, és Mihály megbüntetéséről nem döntenek addig, míg a hírszerző a kemény parancsot magának a királynak a szájáról nem hallja; úgy vélekedtek, hogy fejedelmi rokon ellen nem kell sem elhamarkodottan, sem egyetlen parancsra kegyetlenséget elkövetni, csak ha a második meg a harmadik rendelet is ugyanazzal a fő- és jószágvesztéssel bünteti. A király szándékának kitudakolására Gergely indult el.

(175) Ezalatt a ravaszdi és egyben hű szakács három hasonlóképpen megbízható szolgatársával összebeszél ura kiszabadítására; a dolog megvalósítása érdekében váratlan török rajtaütést kohol; kiáltozik a várban, hogy itt a török, a testőrszázadot meg a börtönöröket kardra szólítja, maga is fegyverben handabandázik. A hiszékeny

sokaság kitódul a várból; ő három cimborájával leghátra maradva úgy tesz, mintha követné őket, majd a kivonulók háta mögött bevágja a kaput, a várban visszamaradók közül egyet-kettőt ledöf, betör a tömlöcbe, és Mihályt előhózza, visszaadja korábbi szabadságát, és megteszi a vár urának. Akik a hamis riadóra kivonultak, nem láttak semmit, nyomban visszajönnek, és ott találják a kastélyt Mihály kezén, a kaput bezárva; megpróbálják erővel visszavenni, de elúztatva távoznak. Mihály tehát váratlanul menekülést és egyúttal várat lelvén megtölti a városkát hozzá ragaszkodó paraszttömeggel meg élelemmel, majd összehívja a barátait, a légióit, és őrséggel megerősíti azt. (180) Mondják, hogy ezután emlékezetre méltó önmérséklettel élt, amennyiben életét és hatalmát visszanyerve nem öccse meg ellenfelei jogtalankodásának megtorlására törekedett, hanem az alsó-magyarországi török betörések visszaszorítására; a következőkben távol kívánt maradni az udvartól. A királyhoz később jelentést küldött szabadulásáról, tudatva, hogy többel tartozik egy szakácsnak, mint neki, mivel az egyikük igazságtalanul börtönbe csukta, a másikuk hűséggel kiszabadította a rabságból, eképpen az egyik hálátlanságával, a másik hűségével szerzett magának örök nevet. Azt beszélik, hogy Mátyás nem kevésbé pirult emiatt; és nem is mutatta a bosszúság jelét. Ráébredt, hogy mások hibájából követett el kegyetlenséget, és ebből tanulta meg első ízben, hogy a rossznyelvűekre nem szabad könnyelműen odahallgatni. Nagybátyjának azt válaszolta, hogy szabadulásának, amely már küszöbön állt, nagyon örül, éppen csak az az illetlen közlése szomorítja, hogy a szabadságát megszerző szakács megfosztotta őt a megkegyelmezés és a magára eszmélés dicsőségétől. Kijelenti, hogy mindez mások vétkének a következménye, mert kezdő uralkodó volta, a fiatalság fogyatékosága, még meg nem szilárdult uralkodói tekintélye kiszolgáltatva őt ezek akarátának; állítja, hogy nem gondol róla egyebet, mint amit jótéteményeinek nagyságára és a rokonság szentségére tekintve illik. (185) Megvallja, hogy éppen a történetek révén tett szert meglehetősen tekintélyre, mert számos jellemtelen uraság most kezdte el tisztelni és félni a királyi felséget. Tehát megnyugtatta, és azt üzenté, hogy a legközelebbi jövőben tisztességgel kiengeszteli. Vannak, akik azt beszélik, hogy Mátyás készakarva járt el így, hogy a felségének kijáró tiszteletet és az előkelőségek rettegését először nagybátyjától nyerje el. De erről ennyit.

A következő évben, amikor még hátravolt a cseh háború Magyarország belsejében és Mihály elengedhetetlen kiengesztelése, a király parancsára Rozgonyi Sebestyén a lehető legkorábban elindította táborát a csehek ellen; ő maga máris indult a Tisza folyóhoz, hogy bátyjával kibéküljön, noha az országos ügyek némi késedelmet okoztak. (190) A csehek a hegyen egy favárat csináltak, amelyet Patának neveztek el, és amelyet nemcsak helyzete, hanem temérdek volta, a szakértelem és a népes őrség is erősített. A király hadnagya először ide megy, és ezt támadja meg; az első napon, amikor az ostromnak nekiveselkedik, a csatát félbeszakítja a zápor; másnap megismétli a támadást, feltölti az árkot, és nekimegy a sáncnak, megparancsolja, hogy minden vitéz bátran hágjon fel a fakerítésre. Amazok viszont, amikor látják, hogy keményen szorítják őket, a feltörekvőket letaszítják, a fálhoz támasztott létrákat ledöntögetik, ezekre kódarabokat hajigálnak, azokat fejszével fejbe verik. Ezek nyíllal, lándzsával, kénes lövedékkel veretve dühödten támadnak. E napon sokan meghalnak, még többben megsebesülnek. (195) Miután Rozgonyi megállapította, hogy erőfeszítései hiábavalóak, hogy az idő ne töltse hiába, elhatározta, hogy elmegy a királyhoz, mert rájött, hogy ehhez a háborúhoz királyi haderő illik. Meghallotta, hogy az a kibékülés végett a Tisza folyóhoz indult; ezért rögtön a nyomába eredt, és a Tisza innesső partján, Várkonynál talált rá. Bácsikája, Mihály, a túlsón tartózkodott, Tiszavarsánynál; egypár napig itt időztek; a megbeszélést a Tisza-parton tartották; mindkét részről néhány tanú volt jelen. Eleinte mindkettő vádakat meg panaszokat hozott fel, mindkettő mentegetőzött. Végül kölcsönösen bocsánatot kértek és kaptak egymástól, indulataik lecsitulnak, odahívták a főpapokat, a légiók kapitányait, az előkelőségeket, és könnyek között megtörtént a kibékülés, ünnepélyesen létrejött az örök szövetség. (200) Szilágyi Mihály ezután a királyt elkísérte Egerig, hogy ott a fenyegető háborúságok és a hadjáratok felosztása ügyében országgyűlést tartsanak. Mihály itt visszakapta korábbi rangját, és felhatalmazással elnyerte Alsó-Magyarország tartományát, hogy szokott buzgalomával és bátorságával védelmezze azt a törökök betörései ellen. Sebestyén a király parancsnoksága és irányítása alatt visszament a csehekre, hogy a királlyal meg a többi főnemessel együtt megszabadítsa Felső-Magyarországot a rablótámadásoktól és a csehek szolgaságától. Mihály ezután tartományába leutazva csodás szakértelemmel és mindenféle munícióval megerősítette a Szendrő melletti Kévet, nehogy valami baj érje Szendrőből, amitől erősen tartott.

Mátyás a bátyjával való kibékülés után a nyomasztó kellemetlenségtől egészen megszabadulva bátor lélekkel vág neki a cseh hadjáratnak, és mindenekelőtt kemény ostrom alá veszi Patát, amelyről említettük, hogy Sebestyén hiába támadta, mégpedig azzal az elhatározással, hogy nem tágít onnan addig, amíg a fenyegető és veszedelmes várost be nem veszi, tudva, hogy az az útonállók menedékhelye. (205) Az ellenfél megijed a király megjelenésétől és felkészültségétől, ezért közbenjárók révén rögtön tárgyalni kezd vele, hogy kössön velük négynapos fegyverszünetet, mialatt a megadásról megegyeznek. A fegyvernyugvás létrejön, és megállapodnak abban, hogy ha meghatározott napig nem érkezik segítség, megadják magukat. Mivel a király minden bejáratot elfoglalt, segítséget nem kaphattak, és az egyezség szerint az adott időben megadták magukat. Maradt még számos váracská és kastély, amelyet részint egykor a magyarok, részint maguk a csehek építettek, és makacsul

tartottak. Pata bevétele után Mátyás megostromolja Sajónémeti és Sajófüvő várát, amelyeket hajdan emeltek Felső-Magyarországon, és azokat nagyobb gond nélkül megszerzi. (210) Azután viszi a táborát Balassavárhoz, elfoglalja a várost, és néhány hónap alatt három erősséget ostromol ki, először Gömört, aztán Derencsényt, harmadjára Ozorint. Maradtak még mások, amelyek miatt a csehek nem lehetett kikergetni Magyarországról; Mátyás nem sokkal később ezeket mind a hatalmába hajtotta. Mert részint erővel, részint megadás útján elfoglalta Rimaszécset, Serkét, Zagyvafőt, Salgót és néhány más. Pata ostromától eddig a napig két évet töltött el itt, és még nem nyúlt hozzá Giskrához, a csehek fejedelméhez, e háború irányítójához, aki Zólyom messze környékén uralkodott.

Az imént felsorolt erősségek és városok elfoglalása után a király visszatért Budára, és tekintélyes haderővel hátrahagyta itt Imrét, az ország kincstartóját. Ugyanis Magyarország felső részeinek élére Imrét, az atyai barátok között kétségkívül első, próbált bátorságú és bölcsességű férfit, az alsókra nagybátyját, Mihályt nevezte ki hivatalosan. (215) Imre mellé ezenfelül társul adta az ősi magyar nemzetségből született Batori Istvánt is, aki – mint ennek az egész történetnek számos helyéből megállapítható – igen derék, éppen hadakozásra termett, kora ifjúságától kezdve a legjobb reményeket keltő férfi volt, hiszen újonckorától fogva akkora bátorságot, okosságot, hallatlan becületességgel párosult szigorúságot tanúsított, hogy már akkoriban is bárki könnyen megállapíthatta, mennyit fog majd érni. Imre öccse, István, kisebb tekintéllyel, ámde hasonló bátorsággal és vitézséggel vett részt ebben a háborúban, úgyhogy fivére dicsőségével vetekedett. Bátyja egyetértésével körülfalta Sáros városát, amelynek élére Giskra erős őrséggel odaállította a kipróbált vitézségű és hűségű századosokat, Pán Mátyást, Korabint, Macist, Beliát és Russiát. Ez egy hegycsúcson állt, amelynek lábánál volt egy cseh favár, melyet a magyarok erővel elfoglaltak. István gyalogsága az ő távollétében és tudta nélkül megtámadta és megostromolta Sáros. Meggondolatlanul bocsátkoztak a csatába, ezért sikertelenül harcoltak; mert ebben az ütközetben több magyar esett el és került fogságba, mint cseh. (220) Sárosról egyféle Eperjes, másfelé Szeben van; öt mérföldnyire Eperjes, tízre Szeben, ahol István telelt; az egész fából épült. A csehek az iménti győzelemmel eltelve Sárosból kiszálltak Szebenhez, hogy a favárokat felgyújtsák, Istvánt és csapatait foglyul ejtsék. A táborban tartózkodó lovasság azonban látva a csehek támadását, a hátukba került. Mialatt ezek nekikezdték Szeben ostromának és felégetésének, rombolták a külvárost, az alatt ezek hátba támadták őket, és az egész rohamot magukra vonták. Ebből ádáz és csúnya verekedés kezdődött; sokáig küzdöttek váltakozó szerencsével, mindkét részen sokan megsebesültek és elestek. Végül ebben a hevenyészett összecsapásban a számra és erőre feljebb álló csehek megingatták a magyar lovasságot; kénytelenek voltak meghátrálni, szétszóródtak a közeli erdőben, és az éjszaka beálltával a csata félbeszakadt.

(225) Imre és István megtudva, hogy az övéik szerencsétlenül harcoltak, a korábbinál sokkal nagyobb elszántsággal és szorosabb ostromgyűrűvel veszi körül Sáros, és mert ezt a helyet a természet meg az emberkéz roppant erőssé teszi, úgy látszik, hogy erővel bevehetetlen, elhatározza, hogy kiéheztetéssel győzi le, minden utat eláll, hogy Giskra ne szállíthasson be élelmet. A csehek látják, hogy az ellenfél elzárta előlük a vizet meg a kenyeret, és hogy éhen ne vesszenek, levelet küldenek Imréhez és Batori Istvánhoz, amelyben találkozót kérnek tőlük, és miután ezt könnyen elérik, Pán Mátyás társaival együtt elkezd tárgyalni Sáros átadásáról meg ennek feltételeiről. Egy-két nap alatt megállapodnak, mégpedig azzal a feltétellel, hogy testük és holmijuk sértetlensége fejében átadják a várost. Imre elfogadja a kikötést, és harmadnapon birtokba veszi Sáros. Sáros visszavétele után, ami nagyon fontosnak látszott, a sereget Újvárhoz helyezte át, hogy megszerezze a környező városkákat, amelyek még a csehek kemény uralma alatt nyögtek, és néhány hónap alatt elfoglalta Újvárt, Rihnyót, Szepest, Késmárkot. Részint megadás útján, részint pénzért megszerezte a csehek többi kastélyát és erősségét is.

(230) Egyedül a kiváltképpen ravasz, tapasztalt és bátor lelkű Giskra maradt hátra; ez a fejedelem jellemét kiismerve, mivel tudta, hogy erőben alatta marad, úgy gondolta, hogy tettetett jóindulattal kell vele tárgyalnia, hiszen nem őt akarta felülmúlni jótékonykodásban, hanem magát és övéit megmenteni csalfintással. A király ellene készülő támadását és a magyarok gyűlöletét egy kurta levéllel elhárította: A néhai László király iránti nagy szeretetem miatt kezdtem latorkodásba és útonállásba, nemes király, isten engem úgy segítjen, kelleetlenül; Erzsébet királyné hívott be engem a túlsó Magyarország e részébe, és adta azt nekem, hogy az utószülött királyságának jogát a lengyellel szemben megvéddem. Ezután gazfickók mindenféle bandája jött a nyomomban, és nagy szabadságot adva nekik szívesen bebocsátottam ezeket, hogy a rám bízott tartományt a lehető legalkalmasabban megvéddhessem. (235) Amennyire rajtam állt, nem kevésbé eltökélt, mint hű lélekkel cselekedtem ezt. A polyákokat sokszor megvertem; atyáddal kétszer csaptam össze, nem annyira légióim erejének, mint a féltékeny magyarok árulásának köszönhetően sikerrel. A rám bízott országgrészt mindeddig megtartottam a hatalmamban, és ha László még élne, az ő fennhatósága alatt meg is tartanám. Most viszont, amikor azt látom, hogy ő meghalt, te pedig a mennyei istenség segítségével minden várakozás ellenére a tömlöcből a királyi felség csúcsára emelkedtél, nem vetkőztem ki emberségemből, és nem hagyott el a józan eszem, hogy a magyarok ellen továbbra is erőszakoskodni, az örökkévaló akarata ellen rugdalózni akarnék. Jól tudom, mennyit érnek atyád erényei és érdemei, mennyit fivéred méltatlan halála és a te nemes tulajdonságaid,

koraérett bölcsességed. Bátor lélekkel elkergetted és megsemmisítetted azokat a kalózkodó testvériségeket, amelyek itt az én védnökségem és nevem alatt szélteben-hosszában fosztogattak; egyedül Giskra maradt hátra, mind a mai napig ellenfeled, aki, nem is tudod, milyen sokat tart Mátyás diadalairól és tekintélyéről. (240) Ezért, hogy dicsőséged és győzelmed első próbáit az istenségek akarata ellenére ne nehezítem, tudd meg, föltettem magamban, hogy tartományomból önként távozom, engedelmeskedem Mátyás diadalmas jobbjának, és bárhol a világon teljesítem parancsait, fogadom megbízottait, és önként visszaadok minden várost és községet.

Giskra nem csalódott reményében és ötletében. A király elolvasta a levelet, úgy gondolta, hogy sokkal illőbb dolog, ha az ellenség fegyverrel győzi le, mint ha jóindulattal, tüstént követeket indított hozzá, hogy azok vegyék vissza a városokat, a távozni készülő Giskrát az ő nevében tartóztassák, és helyezzenek kilátásba remek feltételeket és mindenféle bőséges adományt. A küldöttek elintézték a feladatukat, rendezték az ügyet, és Giskrát sértetlenség ígéretével elvitték a királyhoz. Ő kegyes és víg tekintettel e szavakkal fogadta: Hidd el nekem, Giskra, hogy sohasem fogsz engem jóindulattal legyűrni; hitvány dolog, ha király csatában szenved vereséget, de hitványabb, ha jóságban; sőt, a királlyal szemben szerzett érdemnek uzsorakamatra kiadott tőkének kell lennie, hogy a felséges méltóság illendőképpen fennmaradjon. Jól ismerem hűségedet és erényeidet. És mert te, Giskra, a kevesek közé tartozol, nem engedem, hogy más szolgálatába lépj. Katonáskodj ugyanazzal a hűséggel Mátyás vezérlete és jogara alatt, mint egykor Lászlónak. (245) Azért, mert harc nélkül visszaadtad, ami a mienk, hogy úgy döntöttél, nem fogsz több gondot okozni, amiért velünk inkább nagylelkűségben, mint ütközetben akartál megmérkőzni, halld először ezt a te Mátyásodtól: Vedd vissza Lippa és Zólyom városát, fogadj el ajándékba 25 ezer aranyat, vállalj nagy tisztességű rokonságot Magyarország főnemeseivel, és katonáskodj velem jókedvvel. Giskra zavarba jött a fejedelmi nagylelkűségtől, mivel inkább büntetésre, mint nagyszerű adományokra tartotta magát méltónak, könnyekre fakadt, és kevés szóval válaszolva szent esküvessel a leghívebb örök engedelmességet ígerte és fogadta a királynak. Néhány hónap múlva kiválasztotta magának az előkelő főnemesnek, Ország Jánosnak több lánya közül az egyiket, akivel ünnepélyes külsőségek között házasságot kötött, és a királynak ígért hűségét haláláig szentül megtartotta. Talafusz pedig, aki előzőleg vereséget szenvedett, hazament Csehországba. Mivel senkihez sem volt hű, azt mondják, akkora nyomorra jutott, hogy a piacon tányérozott, és olykor egy fityingje is alig akadt, amiből a kocsmában egy kis húst vehetett volna. (250) Így adta meg tehát álnokságának és latorkodásának árát a gazfickók fejedelme. Ezzel ért véget a cseh háború. Mert miután Giskra engedett, semmi sem maradt hátra. A szerencsétlen Magyarországot, amely mintegy 28 esztendőn át szenvedett a csehek útonállásaitól és rablótámadásaitól, és soha semmiféle erő nem tudta megszabadítani, Mátyás uralkodásának kezdetén végre megtisztította a kóbor csőcseléktől.

Ezekben az időkben kezdődött a török háború; Mahomet ugyanis Pannónia leigázásának a fejezővel vereséggel hajdan megtépzott reményét kezdte élesztetni. Ingerelte a király ifjúsága, az előkelők viszálykodása, Frigyes hatalmi törekvése, meg a belső és külső háborúság, mert nem értesült arról, hogy ez addigra szerencsésen megoldódott. Tehát megparancsolta Ali bégnek, Felső-Mysia parancsnokának, hogy rontson át a Száván Pannóniába, és tüzzel-vassal pusztítson mindent. (255) A Száva apadásakor először a szerémi vidéket rohanja le, lerombolja és fölégeti Kölpényt és Szentdemetert, e népes városkákat; aztán bátorságra kapva szélteben-hosszában pusztít, elszágul a Duna partján fekvő igen gazdag Futakig, amelyet az árok meg a fakerítés alig-alig képes megvédelmezni a bős horda rohamától. Szétszalad a hír, hogy a törökök kényükre mindent felbolygatnak, összerontanak, Mihály és Szokoli Péter, a csanádi püspök apja, serény és erőteljes, nem kisebb lelkierővel, mint hadi tudománnyal jeleskedő férfi, hevenyészett csapatokkal nyomban odasiet, meg ne engedje, hogy Alsó-Pannónia eme szélső traktusa, amelyet máig Nagy-Itáliának neveznek, a törökök rabságába jusson. Futak közelében rohanják meg a bő zsákmánnyal cammogókat; Ali bég szorosabban megkötözi a foglyok raját, lerakja a prédát, és hadra kész lovassággal ellenük fordul. Az összecsapás mindkét részről nagy hévvel indul, mert az egyik el akarja hurcolni, a másik vissza akarja szerezni a zsákmányt; egy ideig egyforma erőbedobással verekednek. Ali bég azonban látva a magyarok kitarását és erejét, végül otthagyja a prédát, és hátat fordít, nehogy a gazdagság kedvéért az életét áldozza; lovaik fűgeségét kihasználva példáját a többi török is követi. Péter üldözi őket, visszaszerzi a zsákmányt meg a foglyok hosszú sorát, és még mindig igyekszik megbüntetni a támadókat. (260) Hasonló gyorsasággal kíséri őt a király könnyűlovassága. Ahogy pedig a Száva folyóhoz elérnek, a parton megújul a nagy öldöklés; mert azok a törökök, akik a hátulról szorongató ellenségtől félnek, belevetik magukat a folyóba, elárasztja őket a nyílzápor, és egyúttal alámerülnek. Mások, hogy ne essenek el bosszulatlanul, szembefordulnak az üldözőkkel, és makacsul verekednek halálig. Sokan a parton ismét csatasorba állva bátran küzdenek, és szépen halnak meg ott. A Száván lovastól átúsztatva kevesen vonultak vissza Szendrőbe. Azt mondják, Péter egészen Sarno városkáig kergette őket.

Ali bég elfutott Szendrőbe; a csúf menekülés gyalázata annyira kínozza, hogy mihamar jóvá akarta azt tenni. Kiválasztott négyezer könnyűlovast, hogy észrevétlenül lerohanja Erdélyt, és óriási öldöklés, gyűjtögetés után gyorsan visszahúzódjon Mysiába. Mátyás, aki korát meghazudtolva ismerte a pogány ellenfél ravaszágát, tudta,

hogy az nem fog nyugton maradni, és az összes légiókapitánynak megparancsolta, hogy fokozott éberséggel vigyázza a határokat, és még óvatosabban bánjon a törökkel. (265) Utasította őket, hogy titkos kémek útján tudják meg, mit forral; ezek beszámoltak az Erdély ellen tervezett lerohanásról. A király figyelmeztette Pongrácot a fenyegető veszedelemre, és megparancsolta neki, hogy állítson mindenfelé őrszemeket, védje meg a tartományt a törökök rohamától, vagy ha megtudja, hogy ezek másfelé vették az útjukat, álljon elébük. Pongrác a királyi utasításnak megfelelően erős székely sereggel Temesvárnál szembeszáll a törökökkel; véres csata keletkezik itt. Ali bég igyekszik eltörölni az iménti szégyent, Pongrác viszont meg akarja óvni a tartományt, és meg akarja törni a veszedelmes népség merészségét. Mindkét oldalon sokan esnek el, de amikor a törökök már nem állhatják tovább a magyarok erejét, Ali bég engedélyével futásnak erednek. (270) A székelyek kergetik őket, Pongráccal az élen nem csekély vérengzést rendeznek, és a Dunáig a nyomukban maradnak. A megvert, megszalajtott Ali bég Szendrőbe vonul vissza, és az új király szerencsésjét látva úgy vélekedik, hogy a jövőben óvatosabban kell viselkednie az ifjúval. Az immár kétszeres vereség erősen aggasztja, mert attól tart, hogy hírnevén nagy csorba esik.

Mátyás ezzel szemben napról napra nagyobb bátorságra kap, lelkében egyre nagyobb terveket szövöget, és ha eddig, hogy úgy mondjam, az életéért küzdött, ezután a dicsőségért kíván hadakozni. Csak az az egy akadályozta, hogy látta, míg szabályszerűen nem koronázzák meg, nagy aggályoskodás nélkül semmit sem tud kezdeményezni; ezért a korona visszaváltásának a dolgát rábízta a közismert hűségű és bölcsességű János váradi püspökre. (275) Ez bizalmasan, de a király tudtával úgy egyezett meg a császárral, hogy Magyarország hetvenezer aranyért visszavásárolja a koronát. Ahogy ezt a főurak véletlenül megtudták, írtak a császárnak, hogy a váradi Jánossal kötött egyezményről ők csak az imént szereztek tudomást, és nagyon csodálkoznak azon, hogy a saját koronájukat ilyen drágán kell visszaváltaniuk; figyelmeztetik őfelségét, hogy óvatosan tárgyaljon Jánossal, mert igencsak féltő, hogy az kijátssza őt, ugyanis e rendkívül fontos egyezkedésről eddig még semmi sem került a tanács elé; márpedig tanácsi határozat nélkül az semmiképpen sem jöhet létre; mindaz, amit ők ketten Jánossal megbeszéltek, akaratukon és tudtukon kívül történt. Ahogy a császár kézhez vette ezt a levelet, nyomban írt Jánosnak; hogy amennyire, az országnagyok leveléből megértette, a köztük létrejött paktumot azok semmisnek tekintik, morognak és panaszkodnak a súlyos ár miatt, amelyet nem képesek megfizetni, de ha bírják is, sohasem adnának ennyit; kéri tehát, tudassa vele mielőbb, vajon a megkötött megállapodást ténynek, avagy hiábavalóságnak és képtelenségnek kell-e tekintenie. (280) János, aki történetesen Váradon tartózkodott, e levél olvastán, hogy egyes főurak fukarságát és aljasságát leleplezze, a császár levelét a sajátjával együtt azonnal átküldte Mátyáshoz Szegedre, aki ott szervezte a csapatait, hogy a havaselvekre induljon. Amikor a király mindkettőt átolvasta, nem akart oly színben feltűnni, mint aki a cézárt becsapja, ezért a főurakkal azonnal elment Váradra, ott összehívta a szenátust, és tárgyalni kezdtek a háborúról meg a koronáról. Innen Sebenbe ment tovább, ahol előbb határozatot hoztak a korona kiváltásáról, majd ugyanott az atyák határozatából megválasztottak egy hetes bizottságot, amely a szent koronát váltsa vissza, és ha kiváltotta, hozza haza, mint illik, tisztes kísérettel. A hetes bizottságba ezeket jelölték: elsőként János váradi főpapot, István kalocsai metropolitát, Újlaki Miklóst, Palóci Lászlót, Imre királyi kincstárnokot, Lambergert és Turóci Benedeket. A tanács szétoszlása után a király elsietett a havaselvekhez, a megbízottak a cézárhoz. Szóljunk pedig először Mátyásról, aztán a korona kiváltásáról.

(285) Azt mondták, hogy a király a havaselvek ellen indul, hogy kiszabadítsa a törökök markából Drakulát, akinek a saját rokonságából adott asszonyt törvényes házastársul. Miután odament, nem tudom, mi okból, ugyanis erről senkinek sincs fogalma, Erdélyben elfogta Drakulát, és mindenki várakozása ellenére megerősített egy másik Drakulát, akit a török állított a tartomány élére. Amazt fogolyként Budára vitte, és tíz év tömlöccel büntette. Úgy említik, hogy Drakula hallatlanul kegyetlen és igazságos volt. Mondják, hogy a törökök követi üdvözlés közben nemzeti szokásuk szerint vonakodtak frígiai sapkájukat levenni, mire három szöggel rögzítette azt a fejközhöz, hogy a szokást megerősítse, és többé le se vehessék; számtalan törököt húzott nyársra, és a barátaival ezek között lakomázott jó étvágygal; máskor minden végsőkig legyengült, szerencsétlen egészségű és sorú koldust bőséges traktán látott vendégül, majd étellel-itallal teletömve tüzzel emésztette el őket; továbbá a török rabok talpát gyakran megnyúzta, örölt sóval bedörzsölte, majd a sós talpakhoz nyaldosó kecskéket engedett, amelyek érdes nyelvükkel a fájdalmat fokozták; (290) amikor egyszer nyugtalankodott amiatt, hogy a pénze, amelyet egy firenzei kereskedőre bízott, megvan-e, azt kifektette az út közepére, és csak akkor bocsátotta el bántatlanul, amikor éjszaka a pénzt megszámlolta, és kiderült, hogy az nem csapta be őt; akkora szigorúsággal élt, hogy ezen a barbár vidéken még az erdő közepén is bárki biztonságban lehetett a holmijával együtt. Később Mátyás visszahelyezte a korábbi méltóságába; de aztán a török háborúban elesett; fejét ajándékba küldték Mahometnek.

A követek vagy háromezer lovast vittek magukkal, hogy a koronát méltóságához illőn hozzák el. Mivel hallották, hogy a cézár az ausztriai Újhelyen tartózkodik, Sopronba mentek, de mielőtt a városba beléptek volna, engedélyt kértek tőle, hogy élhessenek a soproniak vendégszeretetével, mialatt a koronáról tárgyalnak, majd a dolog lebonyolítása után a várost sértetlenül hagyassák el. Erzsébet ugyanis egykor Sopront a várral együtt

elzalogosította a cézárnál. A diplomaták ezután az egész lovassággal igyekeztek Újhelyre. Ahogy a város közelébe értek, a cézár a várban meghökkent a csapatok nagyságán, és ennek szokatlan volta miatt aggódni kezdett, majd bezáratta a kapukat, és strázsákat állíttatott a falakra; azt hitte, hogy ez nem követség, hanem támadó hadsereg. (295) Amikor a kapu elé értek, és kérték, hogy a követség jogán nyissák meg előttük, még szorosabban bezáratta. Valamivel később a cézár küldönce kijött a városból, mondván, hogy ekkora sereggel és harccra kész lovassággal nem koronát visszakérni, hanem városon rajtaütni, ostromolni, zsákmányt szedni, földeket dúlni szokás; végül is, nehogy a megkötött paktum sérelmet szenvedjen, úgy tetszett a cézárnak, hogy a városba be vagy onnan ki csak János váradi püspök léphet bántatlanul kétszáz lovassal. A követek azt válaszolták, hogy a szent korona tisztelete miatt jöttek nagyszerű lovassággal; gyanakvásra semmi ok, ők a cézár kívánságától nem térnek el. Így hát János mindössze kétszáz lovassal vonult be Újhelyre; társai visszatértek Sopronba. János egy hónapot töltött itt. Végül is rendezvén a dolgot a császárral, keresztülvitte, hogy Sopronból Újhelyre hívták Palóci Lászlót, hogy a szent koronát azonosítsa. (300) Az a hír járta, hogy a császár két hamis koronát készíttetett mesterien, hogy a valódit ne lehessen felismerni, és ezt a rómaiak példájára tette, akik Mamurius mesterrel tizenkét pajzsot csináltattak, hogy az igazit nehezebb legyen ellopni. Az odahívott László egy bizonyos jelről az első pillantásra felismerte a valódi és szent koronát. A cézár elküldte Sopronba a többiekhez Paumkirchert és Graffenecket, hogy kísérije őket a városfalhoz, és ellenőrizze a pénzt, amit hoztak. Másnap megérkeztek a külvárosba. Ekkor megint kitört a civakodás a két fél között, mert ezek a koronát pénz, azok a pénzt korona nélkül nem voltak hajlandók átadni. Ugyanaz az aggály állt fenn mindkét részen. Végül a váradi és a passauai püspök közbelépésére mindkét fél esküje mellett abban maradtak, hogy a város kapujában egy és ugyanazon pillanatban adassék át itt a korona a küldötteknek, ott a pénz a cézárnak, és egyidejűleg történjék meg a csere, így tehát a dolog a megállapodás szerint végbement, és a szent korona 80 ezer aranyon visszaváltatott, mindkét fél megkapta az örökös béke feltételeinek ugyanazon példányból kiírt szövegét, hogy azt ne lehessen egyikönnyen megsérteni vagy semmisnek tekinteni.

(305) Aki a Frigyes cézár és Corvinus Mátyás, a Pannóniák királya között most kötött szövetséget és egyezséget ismerni kívánja, ezt olvassa el: A cézár, hogy a nála letétben levő koronáért folyó háborúnak véget vessen, adja azt vissza tulajdonosának, a pannonnak, hogy az országok kormányzója ne lássék jogsértőnek; a jogszerűen megállapított pénzösszeget vegye át, Mátyást mindig fia gyanánt tartsa, az országra való jogot egészen engedje át neki. Ezzel szemben Mátyás, hogy a jóságot illő hálával viszonzza, csak a cézárt tekintse szülőjének; ha törvényes fiak nélkül fejezné be az életét, a pannóniai királyság joga azonnal legyen a cézáré, és kerüljön az ő birtokába néhány újhelyi területhez tartozó, Pannónia határán belül fekvő kisváros és falu is; alemannt és magyart mindkét fejedelem minden megkülönböztetés nélkül kezeljen, a régi jogtalankodások folytatójának vagy a viszálykodások újjálesztőjének feje vétessék; végezetül pedig, aki e szabályosan és szentül megkötött egyezséget megsérti, vagy a teljhatalommal felruházott megbízottak révén létrehozott szerződést megháborítja, mint a köznyugalom és a közbékesség felforgatója, a védelmező istenek ellensége, mocskos disznóként tüzzel-vassal pusztuljon.

(310) Tehát a koronát, amely 24 éven át a cézár hatalmában volt, felszalagozva, páratlan pompával és ünnepélyes vidámsággal Sopronba viszik, mintha az égből szállt volna alá. Itt a megbízottak felhatalmazása alapján felhívást tesznek közzé, és messze tájon kihirdetik, hogy akiket a visszanyert szent korona szeretete és tisztelete felindít, Sopronban három napon át mindenkinek módja nyílik megismerésére és megvizsgálására. A szomszédos városokból és falvakból az áhítatos szeretet számlálhatatlan sokaságot vonzott oda, felismerték, és felismervén mély alázattal imádták; aztán Budára vitték, és elhelyezték a várban. A követek pedig siettek a királyhoz, akit Szerém vidékén a törökök ellen készülődve találtak. Ugyanis a törököket Márkus László, légióinak kapitánya révén most kergette el innen, ettől fellelkesült, önbizalmát tovább növelte, hogy a szent diadémot visszaszerezte, a földkerekség egyik császárával pedig békét kötött, és sietett Jajca ostromára. Ez a város Illyricum területének a közepén egy magas hegyen fekszik, két folyó öleli körül, mely meredek sziklakkal és vizekkel oltalmazza, ezek a várost megkerülve a hegy lábánál folynak össze, és aztán egymásba vegyülve ömlenek a Szávába; (315) mögötte széles síkság (hajdan a boszniai királyság fővárosa volt ez), bevehetetlen várral, az ellenség számára megközelíthetetlen. A történetet távolabbról kell áttekintenünk.

György despotának, akiről odafent sokat beszéltünk, három fiúgyermeke volt: István, Gergely és Lázár; Istvánt és Gergelyt a török megvakította. Istvántól a hallatlan bátorságú Vuk, Gergelytől a mi időnkbeli despoták, János és fivéréi születtek. Lázár, aki a királyságban következett, csak egy leányt nemzett, ezt István, a bosnyákok királya vette feleségül. Apósa, Lázár halála után nemcsak feleséget, hanem országot is nyerve tőle Bosznián és Rácországon egyszerre uralkodott, mégpedig ádáz lelkiülettel, határtalan kegyetlenséggel és pogány vallással. A megváltás ezer fölötti négyszázhatvanharmadik esztendejében, midőn Felső-Mysian szélében uralkodik, a törökök császára, Mahomet, nyájaskodással titkon kiédesgeti a várból, a megbeszélésre menőben hirtelen elkapják, és a barbár parancsára megnyúzzák; így vesztette el életével együtt az országot is, amelyet az apjától csellel őrzött el. (320) Eképpen az ő meg gondolatlansága és hibája miatt került török kézre Rácorszag, Bosznia meg Szerbia nagy része.

Mátyás tehát látva, hogy a töröktől csak a Száva választja el, úgy határozott, hogy a szent koronához méltó tettet hajt végre. Kipuhította a jajcaiak lelkületét, akik a török igáját nehezen viselték, hatalmas sereggel haladéktalanul átkelt a Száván, és elment Jajcához, mely a Szávától négy napi járóföldre fekszik. Az ifjú lelkét dicső tette ösztönözte az a hír is, hogy Pius pápa Róma városából egész Európát a törökök ellen tüzeli, így hát a várost, amelynek lakói nem álltak ellen, az első rohammal megszerezte. Csak a vár maradt hátra, amelyet a török erős őrséggel tartott; ezt nemcsak fekvése, hanem emberkéz, katona, gépezet és felszerelés is roppantul megerősítette, és éjjel-nappal kezdte ostromolni. Minden módszerrel és leleményességgel, erővel, ígérettel, csel-fogással szakadatlanul támadja. Végre a várkapitány, a harámbég, találkozót kér a királytól; engedélyt kap, hogy felkeresse. Miután a király tiszteességgel fogadja, egy darabig mindkettő hallgat. (325) Végül a török kezd bele, megígéri, hogy az ínség miatt átadja a várat, ha életük és poggyászuk sértetlensége mellett a foglyok tömegét magával viheti; ha nem, fenyegetőzik, császára mihamar itt terem. A király azt feleli, hogy hiszen éppen a foglyok kiszabadítása végett kezdte ezt a háborút, és a legkisebb inast sem engedi át. Végül is létrejött a megállapodás a vár átadásáról; a törökök engedélyt kaptak, hogy aki közülük a király alatt kíván szolgálni, az akadálytalanul megtehesse; aki nem akar, az biztonságban elmehet. A harámbég kétszáz lovassal követte a királyt, és koronázásának fényét a friss győzelem tanúságával emelte. Október kalendáján vette be a várost, január 17. kalendáján megszerezte a várat. Hogy a hadsereg ne töltsse a telet unalmas téltlenségben, ugyanezen időben elfoglalt 27 környező városkát. (330) A tartományban rendezve a dolgokat, Jajcába őrséget helyeztek, és üdvözítőnk születésnapján diadalmasan ujjongva bevonult Budára, ahol a tanács meg a nép óriási örömmel és tetszéssel fogadta. A halhatatlan isteneknek könyörgéseket rendeztek, minden oltárnál misét mondtak. Corvinus király akkora hírnévre tett szert, hogy nemcsak a pannonok tekintették őt méltónak a szent diadémra, hanem a velencések, a pápák és a keresztény társadalom minden fejedelme is a török ellenében választandó egyetlen hadvezérnek.

Azt mondják, hogy amikor az oszmán Mahomet értesült Jajcának, ama tartomány központjának az elfoglalásáról, úgy nekibúult, hogy a szíve kis híján megszakadt. Hihetetlenül gyorsan összeszedett egy körülbelül harmincezer emberből álló sereget; korábban a kegyetlen tél miatt nem tudott Jajcának segítséget vinni. De sohasem is gondolta volna, hogy a vár olyan gyorsan elesik. Emellett csináltat ostromtetőket, katapultákat, kosokat, más efféle szerszámot, főleg kénes lövegeket; ki nem felejt semmi újfajta eszközt, és a tél dühének enyhültével, mihelyt lehetséges, nekiindul Jajca ostromának. (335) A magyar őrséggel védett városkát körben felállított kosokkal, ércmasinákkal éjjel-nappal törli, most ágyúkkal ijesztgeti, rontja, most éjszakai támadással győtri kitartóan. A városbelieknek nem hagy pihenőt, akik hol a falakat javítgatják, hol a belső árkot, sáncot, töltést igyekeznek erősíteni; az asszonyok és gyermekek is katonai szolgálatot vállalnak, ki-ki egyforma buzgalommal küzd a közös ügyért. Amikor aztán Mahomet úgy véli, hogy a fal már eléggé leromlott, nyílt rohammal merészeli megtámadni a várost, emellett – rengeteg embere lévén – annyi csapatot készít fel, hogy a támadást három napon át egyvégtében folytathassa. Mielőtt ugyanis az utolsók is elfognának, az elsők újult erővel könnyen bocsátkozhatnak ismét harcba. Tehát mindenfelől nekiesik a városnak; megparancsolja, hogy a katonák ne csak a járható, hanem a megközelíthetetlen részekben is támadjanak; ő maga hátulról intézkedik, mindenkit harcra biztat, a vitézeknek hadikoszorút meg óriási jutalmakat ígérget, üvöltözik, hogy Jajcát el kell foglalni. (340) Mivel a török még semmit sem szerzett, amit erővel vettek volna el tőle, főlemlegeti és fölhánytorgatja a bajtársaik tunyasága miatt elszenvedett gyalázatot, és óbégat, hogy azt mostani virtusukkal kell lemosni. A törökök akkora lendülettel másznak fölfelé a falakon, hogy sokan felhágnak az oromzatra és a párkányra, úgy látszik, hogy több falszakaszon kitűzik a zászlójukat, de aztán a városbeliek visszavetik őket. Megemlékeznek egy magyar ragyogó hőstettéről, aki észrevette, hogy egy török ki akarja tüzni a császári jelvényt az egyik toronyra, mire a magasból a támadóval együtt levetette magát a mélybe, hogy továbbra is Corvinus zászlaját lássa mindenki. E napon akkora volt a mézárulás, hogy az árkot eltömítette az ellenség. A védők közül sokan elesetek, és szinte mindenki megsebesült. Mátyás Jajca irtalmatlan ostromáról értesülve a szepesi Imrét két légióval haladéktalanul odaparancsolja. Ez a serény és derék, nem kevesebb bátorsággal, mint ésszel és ravaszsággal felruházott férfi a parancsot a leggyorsabban végrehajtja, számos hírnököt küld előre, aki elterjeszti, hogy Corvinus király mérhetetlen sereggel mihamar megérkezik. (345) A török mindenfelől hallja, hogy a magyarok rögtön itt lesznek. Eszébe jut, hogy apja, Murád, és ő maga nyílt csatában hányszor és milyen balszerencsével vívott Corvinus vezér ellen. Erre azonnal rátör a félsz, amelyet Mátyás előbbi váratlan győzelme is fokoz. Aztán egyre hangosabb lesz a szó Corvinus király jöveteléről, jelentik, hogy már itt is van, mire iszonyú rettegésében hátrahagyja a muníciót, a hadigépeket, a poggyászt, és visszavonul Macedóniába. Imre pusztá hírvéréssel megszabadította a várost a kemény ostromtól. Aztán felfrissítette a helyőrséget, Jajcát megerősítette, és igyekezett a koronázásra, amelyet a király meghirdetett. Itt legyen a harmadik tized vége.

IV. rész - Negyedik tized

Tartalom

32. Első könyv	415
33. Második könyv	426
34. Harmadik könyv	437
35. Negyedik könyv	450
36. Ötödik könyv	459
37. Hatodik könyv	473
38. Hetedik könyv	486
39. Nyolcadik könyv	496
40. Kilencedik könyv	509
41. Tizedik könyv	520

32. fejezet - Első könyv

A téli napforduló után, azt követőleg, hogy Jajcát és Bosznia nagy részét elfoglalták, Corvinus Mátyás Budára ment, és nemes lelkében nem forgatott mást, csak a törvényes koronázást. A szenátus határozata erre a virágok napját jelölte ki, mivel azonban akkorra az előkelők, a nemesek, a tisztviselők és a követek a távoli vidékekről a tél kegyetlensége miatt nem érkezhettek meg, a dolgot nagypéntekre halasztották. Összegyűlt tehát Fehérvárra az egyházi és világi rendből valamennyi főember, püspök, Magyarország egész nemessége, hogy a szent fejéssel, amelyet éppen most szerzett vissza, annak rendje-módja szerint megkoronázza a legragyogóbb tettek született királyt, aki a hazával szemben korát meghazudtoló érdemeket szerzett. A kitűzött napon itt, a mennyei István bazilikájában, a rengeteg nép gyülekezete előtt Szécsi Dénes esztergomi metropolita a királyi jelvényekkel szokás szerint fölkecsézte Corvinust. (5) A tömeg kitörő örömjongása közepette koronázták meg és vitték körbe, úgyhogy a sok nép különféle nyelveken kiáltotta ki őt nemes lelkű fejedelemtől, második Sándornak meg második Caesarnak, Pannónia győzhetetlen védnökének, sokan székíta Marsnak, némelyek a római nemzet sarjának nevezték. Ajándékokat, aprópénzt, ruhadarabokat, efféle osztogattak, amelyet ilyen ünnepeken szokás, bővebben és pazarlóbban, mint azelőtt bármikor. Éljen Corvinus király, éljen a pannóniai nép felszabadítója, sokáig éljen a diadalmas Mátyás! – kiáltotta a köznéppel versengve a katonaság. E napon több férfit lovagrendi méltósággal adományozott meg, akiknek az összes főpap és főnemes ámuló szemmel látta a király áradó bőkezűsége vagy arany nyakláncot vagy bíborköpenyt ajándékozott, amivel az összes rend hajlandóságát nagyon is megnyerte. Életéért nemre és korra való tekintet nélkül minden ember különös áhítattal imádkozott. Tehát azt mondják, hogy a megváltó ezer fölötti négyszázhatvanegyedik, uralkodásának pedig hatodik esztendejében koronázták meg.

(10) Semmiképp sem hallgathatom el, amit a koronázás alkalmával hálája jeléül tett. János váradi püspököt, aki apjával és vele szemben is érdemeket szerzett, mindörökké megadományozta a széles és dúsgazdag megyével, hogy azt ő és püspöki utódai törvényesen élvezhessék. Ezzel az adománnyal az égi László király által az isteni szülőnek szentelt váradi székesegyház jócskán meggyarapodott és meggazdagodott. A kiváltságot Mátyás a magas trónon a szent koronával, a joggal és az almával fenségesen ülve saját szájával hirdette ki. Ez így hangzott: Minthogy Vitéz János, akinek haldokló atyánk egyedül ajánlott minket, nem vonakodott jó és balsorsot velünk együtt vállalni, ugyanazon veszedelemmel velünk együtt került fogságba, a cseh tömlöcből kiszabadított, békében, háborúban tanácsával, iparkodásával, fáradozásával mindeddig mellettünk állt, elfojtotta a viszálykodásokat és a háborúságokat, a cseh, a török, az erdélyi és a boszniai hadjáratban vagy saját személyében vagy csapatai révén mindig jelen volt táborunkban, továbbá üdvös diplomáciai szolgálatával a legsúlyosabb ügyeket is sikeresen megoldotta, legutóbb a szent koronát visszahozta hosszú száműzetéséből, nekünk és az országatyáknak úgy tetszik, hogy ama páratlan áhítattól vezetettve, amelyet az isteni szülő és László szelleme iránt érzünk, őt és utódait mindörökké megadományozzuk Bihar megyével, hogy ugyanezen hű szolgálatait alkalmasabban folytathassa, mi pedig a hálátlanság gyalázatát elkerülve megadjuk a virtusához nem méltatlan jutalmat.

A koronázási ünnepség végbementével Mátyás a teljes püspöki és főnemesi renddel visszatért Budára, és ott töltötte nyugalomban ezt a nyarat, naponta rendezett különféle előadásokat, melyekről sohasem maradt el a lovagi torna, a kocsiverseny, az oroszlanvadászat, két-három gladiátorjáték, ami kiváltképpen szórakoztatta. (15) Mi több, ő maga is nap mint nap megmérkőzött a cirkuszban a lovagi tornán, akkora erőbedobással és vakmerőséggel, hogy előreszegzett lándzsával a legizmosabbakkal is összecsapott. Megparancsolta, hogy a viadal közben ne tekintsenek a rangjára, sőt, ezt hivatalos rendeletben is többször kihirdette. Állandóan részt vett a kocsiversenyeken; a tunyaságnál és a gyűlöletes lustaságnál semmit sem tartott alábbvalónak; a budai nyaralás idején az országban számos perben ítélkezett. Az ősz közeledtével úgy gondolta, hogy nem tölti tovább az idejét Budán szórakozással, hanem valamely nem kevésbé hasznos, mint szükséges hadjárat megszervezésére fordítja a figyelmét. A jajcai győzelem arra készítette, hogy újabb török háborúra gondoljon; mert semmi más nem jutott az eszébe, ami előbbre való, ami neki és a közösségnek dicsőbb és fontosabb lehetne. Veszedelmes és hatalmas ellenfél leskelődött a háta mögött, amelyet óriási kockázat nélkül sem figyelmen kívül hagyni, sem restségből megtérni nem lehetett semmiképpen; ezért úgy vélekedve, hogy az ellenséget könnyebb legyőzni merészséggel, sorozást tartott, és ahonnan lehetett, támogatást szerzett. (20) Megérkeztek a keresztes vitézek jámbor segédcsapatai, amelyeket a moldvai püspök hozott magával. Tehát tízezer lovassal Futakra ment. Követte őt Emo János velencei követ, aki Jajca elfoglalásakor is a király mellett volt. A velenceieket ugyanis két évvel ezelőtt a török keményen kezdte szorongatni a Peloponnészoszon, ezek pedig a Dardanelláknál az Ion- és az Égei-tenger felől gyors munkával falat és árkot húztak, hogy a félszigetet a töröktől megoltalmazzák, azonban a rájuk törő ellenséges sokaság a munkát erővel meghiúsította; a pannonnal való szövetséghez folyamodtak, és ideküldték ezt a diplomatát. Ezután Pius pápa, aki teljes bűnbocsánat ígéretével szinte egész Európát fellelkesítette a török hadjáratra, elment Anconába, és nyomban csatlakozott hozzá Moro Kristóf tíz

felszerelt háromevezősoros gályával, azonban két nap múlva, szeptember tizenkilencedik kalendáján a pápát alattomos láz támadta meg, és távozott az életből. A bíboros atyák azt a negyvenötezer aranyat, amelyet a pápai pénzesládában találtak, odaadták Kristóf dózsénak, hogy küldje el a törökök ellen elszántan küzdő Mátyásnak. Ezt a dózse lelkiismeretesen meg is tette. Tehát a szövetség a pannon meg a velencei között létrejött; a velencések sok éven át hatvanezer aranyat küldtek Mátyásnak, hogy a közös ellenféllel szakadatlanul viseljen háborút. (25) Emo János követ tehát három évig tartózkodott itt; végignézett minden háborút; aztán hazament Itáliába azokkal a királyi követekkel, akik – mint alább sorra kerül – Pál pápához utaztak. De menjünk vissza a kiterőhöz!

A király aztán átkelt a Száván, benyomult Felső-Mysiába, és megtámadta a meredek hegyen álló rácoreszági kisvárost, Zvornikot. A Száva folyó gázlójának védelmére erős lovassággal hátrahagyta István kalocsai érseket, nehogy az ellenség a visszautat elvágja. Miközben Zvornikot, amely a Szávától negyven mérföldnyire fekszik és ezüstmányakkal szolgál, szoros ostromgyűrűvel veszi körül, Imrét a testőrcsapatokkal elküldi Szrebernik kiostromlására, mely a tábortól húsz mérföldnyire helyezkedik el, és ezüstmányai olyan termékenyek, hogy a nevét is az ezüstről nyerte; szrebro ugyanis szláv nyelven ezüstöt jelent. A kiküldött vitézek részint dicsőségre, részint ezüstre szomjazva akkora hévvel rohamoznak, hogy egy vagy két csapással elfoglalják. (30) A várost kézre kerítve mindent szétrombolnak és elhurcolnak; aztán azonnal őrséget raknak bele, és prédával rakottan vidáman visszamennek a táborba. Már vagy két hónapja támadják Zvornikot, gyakran szorítják meg kemény rohammal, de elfoglalni még nem tudták. A legutolsó roham alkalmával Imre lovaskapitányt a szemén megsebesíti a városvédőktől kilőtt nyilvessző; kis híja, hogy kiszúrja a szemét; a szörnyű fájdalomtól leverten, elcsüggedve viszik vissza a sátorba. A király hadnagya sebesülésén meghökkenve eztán jóval lanyhábban kezd eljágni. Nemsokára egyre hangosabban terjed a szóbeszéd, hogy Mahomet, nem akarva elveszíteni az ezüstös várost, népes sereggel mihamar megérkezik, a királlyal feltétlenül nyílt csatában kíván megütközni, és negyvenezer emberrel órákon belül itt lesz. A szemén sebesült Imrét ez a hír még jobban aggasztja és ijeszti, azt javasolja a királynak, hogy hagyja abba az ostromot, és vigye innen a sereget, azt mondja, hogy gyengébb a töröknél, a hosszú hadakozásban és a szakadatlan fáradkozásban kimerült katonaságot meg kell pihentetni, fel kell frissíteni, és ő a diadallal meg a nagy zsákmánnyal mindenképpen visszavonul. Aszóbeszéd másnap még jobban növeli a katonák között a félelmet meg a zúgolódást. (35) Végül riadalom támad, hogy a török a közelben van, harcra készen már-már meg is jelent, és a király a puszta hírtől megriadva megparancsolja, hogy vegyék fel a zászlókat, és induljanak a táborral; ez a katonák akkora rettegése közepette megy végbe, hogy az ércmasinákat meg a fölszerelés jó részét otthagyják, és nyomban visszavonulnak a Száva partjára, majd a folyón ismét átkelve hazamennek a Szerémségbe. Azt mondják egyesek, hogy mindkét fejedelemre ugyanazt mérte a szerencse, tudniillik ahogy Mahomet Jajcánál az érkező Corvinus üres hírére odahagyta rézagyúit és fölszerelését, úgy Zvornik falainál Imre miatt a magyarok eredtek csúfos futásnak a török puszta hírére. Amikor a király rájött, hogy hamis szóbeszéd és félelem ragadta őt magával, nem kívánta ezt a támadást megismételni, hanem Szegedre országgyűlést hívott össze, ahol az állam érdekéről és a szabályszerűen megindítandó háborúról sokak véleményét akarta meghallgatni. A tábor tehát Szegedre vezette, ahol a kiadott rendeletre a többi püspök és főúr összegyülekezett. Az előkelőségek között ott volt Szécsi Dénes esztergomi érsek, János pécsi püspök, korunk bizony kiváló költője, meg Ország Mihály nádor, aki akkora bölcsességgel, becsületességgel és szerencsével volt megáldva, hogy miután Zsigmond alatt kezdett felemelkedni, és őt sáfárjaként elkísérte Itáliába, életét őt király alatt szakadatlan sikerrel a legnagyobb dicsőségben és tekintélyben élte le utolsó napjáig. Páratlan eszessége, gyakorlati tapasztalata és igazságossága miatt Garai László lemondása után Mátyás őt választotta nádorrá. (40) Emellett igen sok más főúr jelent meg. Dénes azonban, örök dicsőségre és emlékezetre méltó férfiú, ugyanezen évben e téli gyűlés után nem sokkal eltávozott az életből. A nyolcezer aranyat, amelyet a bazilika restaurálására hagyott, a király hadicélokra vette igénybe. Vitéz Jánost, aki a váradi püspökségről lemondott, számos érdeméért és közismert hűségéért Mátyás esztergomi érsekké nevezte ki, és ezt pápai megerősítés hagyta jóvá, jóllehet erre mások is erősen törekedtek. Hogy ezen a diétán mit határoztak, azt elég pontosan tudom a velencei dózséhez írt királyi levélből; Emo János velencei követ jelenlétében a török háborúról és a Rómába küldendő követségről döntöttek itt; mindenki egyetértésével két kitűnő diplomatát jelöltek ki, János pécsi püspököt, a remek ékesszólással és tudománnyal felruházott férfit, meg Rozgonyi Jánost, a főnemesség vezetőinek egyikét; azt a feladatot kapták, hogy jelentsenek kész engedelmességet Pál pápának, és kérjenek támogatást meg segítséget a keresztény társadalom közös ellensége ellen. Harmadikként csatlakozott hozzájuk Emo János, aki számos török ütközetben jelen lévén, a pannonok erőfeszítéseinek és bátorságának szemtanúja volt. Ezt a nyarat a király Budán látványosságokkal töltötte.

(45) Miután a koronázás első évében Rácoreszágba ezek történtek, a következőben, szeptember érkezével, Horvátországba indította a sereget. Hogy ennek a vállalatnak mi volt az oka, máig sem tudom biztosan. Úgy vélik, hogy a király kezdeni akart valamit ekkor a Frangepán grófok ellenében, akik Zengget, Modrust és Dalmácia különböző városkáit birtokolták, és nem szívesen engedelmeskedtek neki. Ez idő tájt e római eredetűnek tartott családból sok tartományúr és gróf emelkedett ki, elsősorban a modrusi István, aztán Márton,

Duim és két János. Többen mondják, hogy néhány kiskirály és nemes törvénytörése miatt vette erre az útját, akik útonállásaikkal és rablásaikkal az egész tartományt veszélyeztették. A király tehát először Fehérvárra ment; itt nyolc napot töltött, mialatt folyvást lovagi játékokat rendezett; itt előreszegett kopjával derekasan küzdött a serény és izmos cseh Svehla is.

(50) A király Fehérvárról kiindulva Zágráb felé ment, és a harmadik mérföldkőnél egy faluban Svehla hosszasan gyözködte, hogy engedje eltávozni. Hogy az elbocsátást kieszközölje, vagy ürügyet találjon a távozásra, arra hivatkozott, hogy messze és haszon nélkül kellene katonáskodnia; elkezdte a zsoldját idő előtt követelni, hogy ha a bérét megtagadják, akár a király engedelmére nélkül is joga legyen elmennie. Cselekedetében két társát említik, Batolecki György morva kiskirályt és vejét, a cseh Ferencet. Valójában távozásuknak az a kilátás volt az oka, hogy a király elutazása a kormányzóját nélkülöző Pannóniában lehetővé teszi a rablást és a fosztogatást. Végül Svehla a király akarata ellenére elment társaival. Magyarországra inkább portyázni, mint katonáskodni visszatérve először is elfoglalta a király várát, amelyet Kosztolányoknak neveznek, aztán nagy hirtelen összehívta azt a cseh szövetséget, amely a testvérek nevét viselte, amely akkor Morvában töltötte a nyarat, és amelyet a római császár szerződöttetett (ez pedig körülbelül hétezer ember volt), meghívta haszonszerzésre Magyarországra, és gazdag zsákmányolást, kényelmes latorkodást ígért. Ez a testvéri sereg Svehla ígéreteivel töltekezve Pozsonyhoz ment. (55) Itt Nagyszombat megszerzésével kezdett foglalkozni. A századosok egyike magyar volt, Podmanicki Balázs nevű; ezt magával ragadta a hazaszeretet, és bátran kiállt a középre. Bárhová parancsol engem – szolt –, bajtársaim, a mi szövetségünk, akár a lengyelekre kell mennem, akár a csehek vagy az alemannok ellen, sohasem vonakodom. De hazám ellen semmiképpen sem vagyok képes fegyvert fogni, hiszen ez mennyei és földi törvény ellen való. Rémit az istentelenség, fenyeget a kegyelet, eltílt a hazaszeretet, a hazai és nemzeti istenek pedig azonnali büntetéssel fenyegetnek. Most tehát vagy fordítsátok másfelé a fegyvert, vagy ha kitarotok, engedjete el és mentsetek föl engem önként. Nyomban megkapta az elbocsátást, és a következő éjszakán sátoártársaival együtt titkon elosont Nagyszombathoz. Amikor a strázsa nem akarta beereszteni, magához kérte a város bíróját; előadta neki sietős jövetelének az okát és hogy micsoda veszély fenyeget, kérve, hogy tegyenek le minden gyanakvásról. Miután mindezeket elmesélte, a városbíró nyomban beengedte. Másnap mindenfelé elterjedt a hír, hogy a Pozsony és Nagyszombat között elterülő egész földet a csehek kipusztították. (60) Amaz ugyanis Pozsonytól huszonöt mérföldre fekszik. Ámde a fejlemények megelőzték a hírt, mert a város kapujánál máris megjelentek a csehek, akik követelték, hogy adják át nekik a várost, és elpusztításával fenyegetőztek, ha a kaput nyomban ki nem nyitják. Azt mondták, hogy nincs miért félni, ők élelmen és szálláson kívül semmit sem kérnek, és fizetség nélkül nem vesznek el semmit; megígérték, hogy ha beengedik őket, mindenkinek megtartják a szabadságát és épségét. Balázs viszont a falakról mindjárt megmutatta magát, keményen rájuk ripakodott, hogy takarodjanak, kijelentette, hogy ijesztgetéssel és erőszakkal itt semmire sem mennek, mivel a város eléggé el van látva élelemmel és őrséggel, sőt, büntetéssel fenyegette meg őket, ha üstöllést vissza nem húzódnak. Miután ezek látták, hogy Balázs a városban van, azonnal meghátráltak, és tíz mérföldnyire onnan az isteni Vitus szentélyénél helyreállítottak egy erődöt, amelyet Kosztolányoknak hívtak, és amelyet Svehla előzőleg elfoglalt. Ezt a helyet árokkal, dupla sánccal, számos toronnyal megerősítették, és aztán innen özönlöttek ki rablótámadásaikra. (65) A vesszőfonadékkal kerített falvakat és községeket felgyújtották, elhajtották a barmot, rabságba hurcoltak minden rendű embert, az ellenállókat leölték, és mindent szétdúltak. Svehla az elvetemült csöcselékkel napról napra szélteben-hosszában száguldozott. Mindenki jajveszékelt, hogy Felső-Magyarországon feltámadt a régi rablóvilág; falu- és városszerte ismét felhangzott a nők és a férfiak siránkozása; hogy a királyt visszahívják a dalmáciai expedícióból, futárokat szalasztottak, akik Svehla gaztetteiről és a kiújult cseh latorkodásokról beszámoljanak.

A király éppen hogy Zágrábba ért, amikor Svehlának hírét vette. Azonnal megfordult a sereggel, megállás nélkül sietett Esztergomba, és a folyóparton vert tábor; másnap, ahonnan csak lehetett, hajókat szerzett, és kezdte átszállítani a csapatait; a Dunán átkelve elment Nagyszombatba, majd megtámadta a portyázók hírhedt fészket, Kosztolányt. Az erőd, amelyet erővel nem lehetett egykönnyen elfoglalni, mindkét részről nagy véráldozatot kívánt, és úgy látszott, hogy semmiféle szerszám és lelemény nem tudja gyorsabban bevenni, mint az ínség, mert a hatalmas tömeg a fáradságos erődítési munkálatok meg a villámgyors ostromzár következtében nem tudott annyi élelmiszert becipelni, amennyi elegendő lehetett volna. Svehla tehát, akit a király mindennap kötéllal fenyegetett, és megígérte neki, hogy a markából nem fog kicsúszni, mindenekelőtt a szökésre gondolt; szeme előtt látta a fenyegető éhséget, és nem szívesen vette, hogy társai nagy tömegével együtt elemésztik az ínség; a csalafintaságtól kért menedéket. (70) Éjjel titokban kivágta a sudár fákat, amelyek a fából és döngölt földből készült fal körül álltak, ezekből egy pallót csináltak, hogy az erőd túlsó oldalán az árok fölött rejtett hidat átfektetve kerekelt oldjanak. Miután minden terv szerint megtörténik, Svehla az éj csöndjében csaknem az egész szövetséggel együtt titkon kison a hevenyészett hídon, a várban mindössze kétszáz kurvát meg háromszáz férfit hagy, hogy míg távolabbra érnek, ez az őrség a király igyekezetét meghiúsítsa. Ámde a király, mihelyt észreveszi, hogy ezek zömmel megszőktek, gyors lovasságot küld ki, és több századdal üldözőbe veszi őket; a csúfos futás közben sokan elesnek. A király ezen az éjszakán visszajön a táborba, csapatainak nagy

részét a nyomukba indítja. Amazok az erdőben húzzák meg magukat, és az összes zugban, minden bokorban keresik őket. A szétfutó hírre megjelennek a parasztok, akik még jobb szimattal kutatják a nyomukat; sokra rátalálnak, akit azonnal lemészárolnak és kifosztanak. (75) Iszonyú büntetést hajtanak be a rablásokért, és sérelmeikről meg nem feledkezve dühödten kegyetlenkednek. Kevesen menekülnek meg; kétszázötvenet elkapnak és a királyhoz visznek a táborba. Pár nap múlva hozzák a fogoly Svehlát; ez tudniillik egyedül pattant lóra, és miközben az erdőkben kódorgott, hogy Morvaországba szaladjon, egy favágóba botlott, akit erősen kérlelt, hogy álljon mellé útmutatónak addig, míg Morvaország közeli határát el nem éri. Fizetségképpen lovat, fegyvert, pénzt és örök hálát ígért. Kérdésére, hogy mi a neve, megmondta, hogy ő Svehla, mire ez nyomban: Hóha, Svehla, üdvözöllek, latrok alávaló fejedelme; no, hányszor hajtottad el a nyájamat, a marhámat? Mennyi bajt okoztál a házamnak? Fölösleges, hogy magadért ígérgezz; az enyém vagy már, Svehla; lovad, fegyvered az enyém. (80) Majd megragadta a zablát, megfogta Svehlát, aki a háromnapos koplalástól kornyadozva már alig tudta megülni a lovát. Csejte kastélyába vitte, és a foglyot rábizta a várkapitányra, akinek Szénás László volt a neve. Ez rögtön levelet küldött a még Kosztolányt ostromló királynak, amelyben tudatta Svehla elfogását, és érdeklődött, hogy mit tegyen. A király a táborban nagyon megörült ennek az üzenetnek, és megparancsolta, hogy gondosan megkötözve, megbízható őrök kíséretében küldje hozzá. Szénás László azonnal teljesítette az utasítást, Svehlát kezén-lábján gúzsba kötve, biztos őrséggel közrefogva elküldte a királyhoz a táborba. Ahogy a szeme elé vezették: Úgy-e, hogy sokszor megfenyegettelek – szólt a király –, hogy kezemet meg az akasztófát egyszer nem fogod elkerülni? Úgy-e, hogy emlékszel, amikor egyszer egy kérdésre azt válaszoltad, hogy harminc fogad van, minden asztaltársunk kijelentette, hogy bitófára fogsz te még jutni? (85) Bűnöd és csillagzatod együtt hozták el a végzetedet; komisz aljasságod juttatott ide, Svehla; hányszor mentettelek meg, amikor rászolgáltál az akasztásra, mert arra gondoltam, hogy katonai tehetséged és bátorságod megérdemel valamit? Megmondtam, hogy a hátsó várkapun fogsz titkon elillanni, hogy ne kelljen a csürhével együtt veszned. Megtetted, megszöktél, ámde a kezemet nem kerülhetted el. Így hát hitszegésed, sorsod és gazemberséged azt parancsolja, hogy kötélén halj meg, amire rászolgáltál, és haláloed vessen véget a gonoszságodnak. Mert a végzetet lehet késleltetni, de elkerülni nem. Hiába könyörgött, elvitette a tömlöcbe. A bűnösök kivégzésével Magyar Balázst bízta meg. Ez másnap a kastély kapuja előtt hosszú sorban bitófákat állított fel, egyeseket magasabbra készíttetett, amelyen a latrok fejedelme lógjon. (90) Majd mindet kivezették a vesztőhelyre, és a kastélyban tartózkodó társaik szeme láttára az alacsonyabbakra kétszázötvenet húztak fel sorban, a magasabbakra pedig a jelesebbeket, a középre Svehlát, jobbra a papját, balra az apródját, aki mögötte a kardot hordozta. A többiek, akik bent maradtak a várban, társaik iszonyú látványától megrémülve az ellenfél kényére megadták magukat. Háromszázat fogtak el ott, meg kétszáz némbert, akik hasonlóképpen gazsággal keresték a kenyerüket. Bátori István a folyón valamennyit elvitte Budára, és bedugta a toronyba, amelyet Csonkának neveznek. Ez időben Czobor Mihály volt a várnagy, éppen nem kedélytelen férfi, a bűnösökkel azonban szigorú és durvaságtól sem ment; ezt felbosszantotta a falánk tömeg, hatot-nyolcat a szabadon eresztés örve alatt éjnek éjszakáján kihozatott, nyakukra követ kötött, és titkon behajította őket a Dunába. Ezt éjszakáról éjszakára addig ismételte, míg a rabok egész tömegét el nem fogyasztotta ezzel a büntetéssel. (95) Hát ebből a cseh szövetségből, amely egészében hétezer emberből állt, igencsak kevesen menekültek meg; mert valamennyit elemésztette vagy az éhség, vagy a vas. Ez lett ennek a testvériségnek a vége.

Ez események közben, ugyanezen időben, a koronázás második évében a szegedi gyűlésen kijelölt követek Emo János velencei diplomatával együtt fényes készüléssel és ragyogó lovassággal elmentek Itáliába; mint fentebb elmondtuk, a pécsi püspök és Rozgonyi János. Emo János a velencei tanács kívánságára és tudtával ment velük, nem annyira követként, mint inkább tekintélyes tanúnak. Ő ugyanis sorban végignézett mindent, amit Mátyás Boszniában, Rácországban, Szerbiában művelt; jelen volt minden veszedelemben, minden ütközetben, és nemcsak mint kísérő meg bajtárs, hanem mint a tervek kovácsa és résztvevője is. Mert ez a nagy bölcsességű és tapasztalatú férfiú békében, háborúban mindig ott állt a király mellett. A nem annyira pompás paripákkal, mint inkább virágzó ifjúsággal ékeskedő követség minden néző szemét magára vonta; ehhez hasonlót ritkán láttak Itáliában. (100) A küldöttek a király parancsa szerint először Velencébe, majd Rómába mentek, hogy a velenceiek dózséjával tárgyaljanak a közös hadjáratról. Ahogy a város közelébe értek, a tanács és a nép bámulatos nagyrabecseléssel fogadta őket. Itt szándékuk szerint elintézve a dolgukat elmentek Firenzébe, és úgy tudják, hogy a szenátusba bebocsátatván a közjó érdekében segítséget kértek a törökök ellen. Legközelebb Rómába érkezve a főpap és a szentséges testület tisztelettel látta őket. Amikor János püspök engedélyt kapott a szólásra, az ékesszólásban remek férfi elegánsan adta elő a király üzenetét. Miután a király illő és szíves szolgálatát, erejét, tehetségét és a pápai rendeletek iránt akár a legeslegsúlyosabb ügyekben való legengedelmesebb készségét tolmácsolta, szépen és hosszasan értekezett a fenyegető török veszedelemről és a magyarok naponkénti türelmetlen szenvedéseiről, sőt, amint a király már elutazásuk után tájékoztatta őket, a törökök legújabb készülődéseiről, arról, hogy Mahometet az utóbbi három év számos veresége után nemcsak szokott haragja és gyűlölete ragadta el, hanem valami rettenetes örület is, minden módot és fondorlatot megpróbál, hol ármányos fegyvernyugvást ajánlgat, barátságot kér, békét és nyugalmat színlel, hol súlyos háborút tervez; legutóbb két vezérét küldte villámgyors sereggel, hogy Magyarország bensejébe behatolva,

amennyire tudják, dúlják azt tűzzel-vassal, és szokás szerint töltsenek be mindent öldökléssel, visszamenet ostromolják meg Belgrádot; (105) ezek már közel járnak Szendrőhöz; Mahomet meg idősebbik fia megbízható és felmérhetetlen török erővel nem messze követi őket, hogy az idén nyáron elfoglalja a várost, megszeresse Szerbiát és visszavegye Jajcát, végül Boszniát; azért tör oly makacsul e két hely megszerzésére, mert úgy látszik, hogy az egyik Magyar-, Lengyel- és Csehország, a másik Dalmácia, Isztria, Itália és Alemannia irányába nyit kényelmes utat; Mátyás király tőle telhetően szembeszáll e súlyos fenyegetésekkel, rengeteg fát tutajoztat le a folyón, hogy Belgrádot megerősítse, ellátja fegyverrel, katonasággal, élelemmel; Boszniába Imre főparancsnok elfoglaltsága miatt, aki Magyarország felső részeit védelmezi a csehekkel és a lengyelekkel szemben, más kapitányokat rendelt, és csapatokat küldött; a király sorozást tartott, és Budáról elment Felső-Magyarországra, hogy a tartományt megszabadítsa a csehek és a lengyelek rablótámadásaitól, akiről tudja, hogy tekintélyes szövetségeket gyűjtöttek maguk köré; (110) végül is a körös-körül fenyegető veszedelmekkel erejéhez mérten fölveszi a küzdelmet; elhatározásra és gyorsaságra kész lelkét a fáradozás súlya nem lankasztja; az ellenségnek nem okosságban, nem lelki nagyságban enged, hanem csakis erőben, mert elismeri, hogy ereje csekélyebb. Végezetül, mivel senki sem tagadja, hogy Magyarország a keresztény közösség védőbástyája, a hívek közös érdekében támogatást és segítséget kér a pápától. A pápa és az apostoli atyák jóindulatúan válaszoltak; a szentséges testület döntésével elhatározatott, hogy Mátyásnak Magyarországra évente küldjenek ötvenezer aranyat a hadviselés céljára, melyet sok éven keresztül meg is fizettek. Emellett még a követek római tartózkodása idején Mátyás új követet küldött a városba, Márk knini püspököt, akiről megtudtuk, hogy részben azért ment, amiről szólunk, részben István kalocsai érsek bíbornoksága ügyében érkezett a Mátyás iránt igen jóindulatú Pál pápához. A követek minden dolgukat szándékuk szerint elvégezve, hazamentek Magyarországra.

(115) A török eközben Achaiában ügködött, hogy a velenceieknek Mátyással kötött szövetségét szétszakítsa, hol a velencéseket, hol a pannont ingerelte most fegyverszünettel, most békekötéssel, sőt Mátyást a nagyobb Oláhország vajdának mondott kiskirálya útján is sokszor megkörményezte, remek békefeltételeket ajánlatott, itt is, ott is felhasználta a Bosznia és Szerbia határszélén élő nemeseket, elsősorban Rácország despotáját, akiről tudta, hogy a király előtt nagy tekintéllyel rendelkezik. Naponta érkeztek a közvetítők is, akik révén engedélyt kért követküldésre, hiszen tudta, hogy ha e két hatalmasság szövetségét nem bontja meg, háborúval egyik ellen sem megy semmire; a nagy erőt csak a meghasonlás teszi tönkre. Amde a béke színe alatt még elszántabban készült a háborúra; azonban a pannon és a velencei is tisztában volt az ellenség ravaszságával, barbárt is felülmúló álnokságával és ármányosságával; mindkettő még eltökéltebben törekedett a szövetség fenntartására. Ezekben az ügyekben Emo János is sokszor részt vett, míg el nem utazott.

Ezekben az időkben Mátyás, a római császár és György cseh király között sok kölcsönös panasz adódott, amely érzelmeiket meglehetősen elidegenítette, és előre jelezte későbbi háborúskodásukat. Felső-Pannóniában, Sopron vidékén Frigyes kezén volt egy-két vár, mint Kismarton, Fraknó, meg néhány más Magyarország határain belül is. (120) Mivel ezek a császárnak fizettek adót, az egyezség értelmében Pannónia királyától mentességet élveztek; a király nem rótt rájuk terhet, csak akkor tartoztak fizetni, ha török háború folyt. Ez időben a király részint a törökök, részint a tömegnyi testvériség rablótámadásai miatt rendkívüli hadiadót kényszerült kiszabni ezekre is, csakúgy, mint a többire. A császár felbosszankodott, hogy az ő népe sem kap felmentést, a kötelezettségből engedményt sem kap, a felséges rangot semmibe veszik, mintha csak őt magát porcióztatnák. Mátyás a cézár és Leonóra felséges asszony leveleire a háború miatt kirótt adót ugyan gyakran elengedte, de hogy a jog el ne évvüljön, nem végleg, és amikor elengedte, óvatosan a fenntartás jogával élt. A soproni bíró az efféle adók behajtásában kénytelen volt az ellenállókval szemben kissé szigorúbban föllépni, amire viszont azok rosszhiszemű túlkapásnak minősítették azt is, amit jogosan szenvedtek el, a cézárhoz fordultak, és a dolgot eltúlozva fontoskodva felpanaszolták, hogy a soproniaktól ellenség módjára elhajtják a barmot, elrabolják az embert, pusztítják a falvaikat. (125) Miután mindenki szívesebben hisz az övéinek, mint az idegeneknek, a császár megharagudott Mátyásra, panaszos levelet írt, és mindkettő bosszús lett a másikra. Hitvese, Katalin elhunytá után Mátyást könnyen a Csehország királyával való hadakozásra ingerelték azok a kártételek, amelyeket a testvérek szövetségei okoztak, meg azok a rablótámadások, amelyek hol morvaországi, hol csehországi rablófészekből indultak Magyarország ellen, de mások is tüzeltek erre. Mire végre ez ügyben levélváltás útján kölcsönösen megbékítették egymást, a sors új háborút hozott.

Mert közös egyetértéssel hadjáratot határoztak az erdélyiek és a moldvaiak ellen, ugyanis az egyik új királyt választott, és fellázadt, a másik István vezetésével hűtlen lett a királyhoz. Az erdélyi mozgalom kezdeményezője Veres Benedek volt, a tartomány vagyonban és tekintélyben fontos embere. Ebben az időben a királytól átvett tartományt teljhatalommal János gróf kormányozta, e terület úgynevezett vajdája, nemességben, okosságban, tekintélyben, hatalomban kitűnő férfi, aki a magyarok között mindig a legelőkelőbbnek tartott Szentgyörgyi familiából született. (130) Ehhez járult fivéreinek magas állása, barátainak és pártfogoltjainak sokasága, emellett előkelő rokonsága és atyafisága, meg a nagy gazdagság, amely mind a legnagyobb reményekre ösztönözte ezt az embert. Amikor hadicélokra rendkívüli adót vetettek ki az erdélyiekre, aminek nem annyira a súlya, mint inkább a szokatlansága zúgolódásra indította a tartománybelieket, Veres Benedek először őt kezdte el alattomban

piszkálni és biztatni, hogy szerezze meg ezt a hatalmas és dúsgazdag országot. Azt mondta, hogy Mátyás már nem is király, hanem tirannus, a népet súlyos és szokatlan adóztatással terheli, semmiféle kiváltságot, rendeletet, mentességet és tartományi jogot nem tart be, mindent kedve szerint intéz; a helybeliek nem tűrhetik tovább ezt a hatalmaskodó és arcátlan uraskodást; azt keresik, akit királlyá tegyenek; magánál a vajdánál nem akad méltóbb, hiszen benne annyi a nemesség és bölcsesség, mint senki másban; emellett akkora a hatalma és jóra valóssággal párosult tekintélye, hogy senkit sem találnak, akit jobban kívánhatnának. Ilyen és efféle beszédekkel ingatag lelkét apránként nagy reményekre gerjesztette, és nem is alaptalanul, mert egy királyválasztó országgyűlésen ebből a törzsből senki sem lett volna méltatlan jelölt. (135) Az ő elméjének összezavarása után Benedek tárgyalni kezdett a többi előkelőséggel, számos nemessel és közrendűvel megosztotta a véleményét, és rávette őket, hogy fellázadjanak, aztán a titkos ügyet kezdték nyíltan tárgyalni. Különböző helyekre kiküldtek egy csomó embert, hogy azok falu- és városszerte terjesszék a panaszokat, a király iránti ellenszenvet, a lázadás gondolatát, vádolják Mátyás királyt, amiért szokatlan és súlyos adókat vet ki, a kiváltságokat, a mentességeket, a szabadságjogokat nem tartja meg, pénz harácsolása végett örökké háborút gyűjtogat; feltétlenül más uralkodót kell keresni, szabadság- és békeszeretőt, ünnepélyes fogadalommal a vajdát kell választaniuk szívesen, akiről tudják, hogy Erdélynek mindig a legkegyesebb atyja volt; Erdély országát maga a természet úgy megerősítette, hogy ha ehhez belső egyetértés járul, sehonnan semmitől sem kell tartaniuk; ez a vidék minden másnál jobban bővelkedik aranyban, ezüstben, marhában, márványban, ezenkívül borban, gabonában, sóban és mindenben, amit a bőséges megélhetés kíván, telve van hajdani római gyarmatokkal és légiókkal, a legpompásabb lovakat nemzi, amelyeket az erdők maguktól is nevelnek, a marhának termékeny szülője, a gazdagság isten adta kincstára, és a természet nem oktanul vette körül hegyekkel, hanem hogy a barbár népségek ne egykönnyen fosszák ki; ráadásul az erdélyieket minden szomszédjuk kedveli, hiszen eme bőség nélkül nem tudnának megélni; aljas és ostoba dolog tehát valamiféle kislelkűségből tunyán elveszíteni az őstől rájuk hagyott szabadságot; rendkívüli adóztatást semmiképpen sem tűrhetnek; feltétlenül meg kell keresni a függetlenség védnökét, az új királyt, leginkább János vajdát kell megválasztani. (140) Veres kezdeményezésére ilyesfélét kezdenek puszogni. Az összeesküvők száma napról napra növekszik. Aztán nyilvánosságra bukkan az ügy. A vezető városokat is követségekkel, küldöncökkel zaklatják, hogy álljanak el a királytól; amelyek a pártütés bűnétől visszariadnak, azokat a szabadság megvédelmezésének ürügyével készítetik a király elleni fegyverforgásra. Végül is Erdély egész tartománya elpártol a király hűségétől, részint félrevezettetve, részint önszántából; János vajdát akarata ellenére is megteszik királynak, és így köszöntik. Egész Magyarországon keresztülszalad a nem is alaptalan hír, hogy az erdélyiek fellázdak, új királyt választottak, és a szent korona iránti engedelmességet nyíltan megtagadták. A szóbeszéd tehát mindezt széthordja.

A király sorozást tart, nagybátyjának, Mihálynak, és Újlaki Miklósnak megparancsolja, hogy őrizzék az országhatárt a törököktől. Ő maga Mihály nádorral meg sok főnemessel és főpappal haladéktalanul elindul az erdélyi hadjáratra, nyolcezer lovas és négyezer gyalogot visz magával; a többi századot és szakaszt átadja Miklósnak meg Mihálynak, hogy a törökök rohamaikat könnyebben viseljék. Azonban nem sokkal Zvornik ostroma után, mert úgy tudják, hogy alig telt el két hónap azóta, Mihály balszerencsével harcolt, és a törökök elfogták; ugyanis, amikor a kémektől értesült jövetelükről, gyorsan összeszedte a sereget, és Pozsarevácnál, amely hely Szendrő alatt három mérföldre fekszik, szembeszállt a törökökkel; (145) gyengébb volt az ellenfélnél, de mert tisztességgel nem vonulhatott vissza, merészen összecsapott vele, arra gondolva, hogy a szerencse esetleg tekintettel lesz az igazságra és a bátorságra. Az első összecsapásban Mars rá mosolygott; a törökök közül előszörre sokan elestek. Ali bég és öccse, Szkander, mivel mindkettő egy-egy szárnyat vezetett, a keresztények csekély számát látva, nyomban be akarta keríteni a magyarokat. Ezt meg is tették, ezek meg körülvértetvén az ellenséggel, megijedtek, hadrendjük részben felbomlott, és sokan megszaladtak. Mihály övéi vereségét látva maga sem kívánt megmaradni; néhány életben levő társával egyszeriben bevette magát az ellenség sűrűjébe, és elfogták, de még a török hadban hosszú tapasztalatot szerzett Lábatlan Gergely lovasszázad-parancsnok sem tudott kimenekülni az ellenség markából, akiről elmondtuk volt, hogy a várnai ütközetben is elkapták. Mindkettőjüket fogolyként viszik Konstantinápolyba, és a császár parancsára fővesztéssel büntetik. Rosszindulatú sietséggel először Mihályt fejezik le; aztán Gergelyt vezetik elő, és már egy órája félti a nyakát, amikor váratlanul megjelenik egy török, aki őt fia kiváltására elkönnyögi a fejedelemtől, és a fogoly törökkel kicseréli; Gergely egérutat kapott a végzet elől. (150) A király fájlalta nagybátyja halálát; tudta, hogy az országot nem kis veszteség érte ezzel; hasonlóképpen megsiratta minden rend.

Az erdélyiek ellen megállás nélkül felvonuló Mátyást rohanóvá való sietségre készítette annak tudata, hogy ez a vidék a támadó számára megközelíthetetlen, ha a tartománybeliek mindenhol kiállított őrséggel védik a hegysorosokat; Magyarországtól tudniillik a Kárpátok megszakítatlan és iradatlanul magas hegyei választják el, és az egybefüggő hegygerincek az egész tartományt körszínház módjára veszik körül. A szűk és könnyen elállható bejáratok a szekereket egyenként is épp hogy áteresztik. A hegysorosok tizenötezer lépés hosszan húzódnak, és itt a legkisebb őrcsapat is képes nemcsak feltartóztatni a legerősebb sereget is, hanem akár le is öldösni. Mátyás tehát legelőször ezeket foglalja el, és a következő napon benyomul a nyílt mezőségre. A

tábortól nem messze felbukkan a tartománybeli sereg, amelyet az összeesküvés kezdeményezői megkérdeznek, hogy ha a szükség úgy hozza, vajon hajlandó-e harcolni Magyarország királya ellen, mire az egész egyhangúlag azt feleli, hogy őket a tartománybeliek szabadságjogainak megtartásáért, a kiváltságokért és mentességekért könyörögni hívták ide, nem pedig verekedni; a király ellen nem fognak fegyvert soha, a pártütés és hűtlenség bűnétől a halálnál is jobban irtóznak. (155) Ahogy a mozgalom fejei ezt meghallották, megrettentek, és bűnbánattól vezetve eloszlatták a sereget; az odagyűlt nép hazament. A király a táborral fölkerekedve továbbindult a lázadók ellen, és másnap eljutott oda, ahol tegnap ezek táboroztak. János vajda a tartomány összes bírájával együtt nyomban elébe sietett, és alázatosan bocsánatot kért.

Sohasem tudtam volna a szemed elé lépni, kegyelmes király – mondta –, ha nem tapasztaltam volna régtől eléggé könyörületességedet és engedékenységedet, ha nem ismerném felségedet annyira megfontoltnak, hogy semmit sem tesz vaktában és okatlanul. Még azt is tudjuk, hogy ha egyszerre kínálkozik alkalmad az igazságtételre és a könyörületre, akkor te inkább a megbocsátás, mint a szigorúság kötelezettségét választod, hiszen az egyik jól illik a királyi méltósághoz, a másik viszont kellemetlen és ellenszenves; amaz a nagyszerű, emez a kisszerű lélek tulajdonsága. (160) A bírákkal együtt elibéd járulunk, Mátyás, hogy ha vétkeztünk, bocsánatot kérjünk, ha pedig azt nem kapunk, akkor kegyelmet. De hát ki oly derék, hogy néha ne tévedjen? Készebb a halandók lelke a rosszra, mint a jóra; de ha megbotlik, gyors kijózanodás után az idején való megbánás bocsánatot érdemel. A magam és a bírák részéről az egész dolgot őszintén megvallom, hogy az önkéntes vallomás kiérdemeljen valamit. Amikor a hajdan nagy szabadsággal megadómányozott erdélyiek a súlyos háború miatt parancsodra rendkívüli adó megfizetésére kényszerültek, ebből mindenütt ingerült panaszkodás támadt, mindenki átkozta a szokatlan rovást, és vonakodott megfizetni. Általános elégedetlenség származott ebből, és ki-ki nyíltan kárhóztatta a szolgáltatás szokatlanságát és súlyosságát. A közfelháborodást nem tudtam könnyen megfékezni; úgy véltem, hogy azt inkább elnézéssel és türelemmel csillapítani kell, mint szigorúsággal elvadítani. (165) E siránkozás közepette egyszer csak megjelent Veres, és az esetet alaposan eltúlozva a háborgó elméket pártütésre izgatta. Néhány zavargást kedvelőt rávett erre, engem királlyá nyilvánított, és bár sokáig ellenkeztem és makacsul tiltakoztam e beszéd ellen, összeesküvő társaival együtt rákényszerített, hogy eltűrjem ezt; azzal fenyegetőztek, hogy ha nem fogadom el a királyságot, ők lengyelt vagy oláht vagy rutént hívnak be. Nehogy ezek idehozzanak valami idegent, aki tartományunkat nagy erővel elfoglalja, önként elfogadtam a király címet, míg az ország oltalmazója és az igazi uralkodó személyesen meg nem jön, aki majd mindent elrendez. Mivel itt királyféle voltam, megengedtem, hogy királyként köszöntve tiszteljenek mindaddig, míg meg nem érkezik a hadsereg, amellyel a bűnösök vakmerőségét megfékezhetem. De még azt is őszintén be merem vallani, hogy ha ezt az uralmat idegeneknek akarták átadni, hát jobban szerettem volna, ha én veszem föl a királyi méltóságot, mint akármelyik külföldi, egyáltalán nem kételkedve abban, hogy az nem tűri az alja lelkeket. (170) Ha nem érkezel meg, Mátyás, inkább akartam uralkodni közöttük, mint a népharagot magam ellen fordítani. Miután megérkezett, szentséges király, a juhok felismerik a pásztorukat; mindenki igazi királyként, Magyarország és Erdély uraként köszönt. Én is habozás nélkül elismerlek fejedelmeknek és uramnak, alázatosan tisztellek és imádlak. Jövedeled mindent lecsendesített, és a fölemelt fegyvert letették, mielőtt színed elé járultam volna. Mindenki bánja tettét, könnyelműségét, és, Herkulesre, nagyon kevesen vannak, akiket hűtlenséggel lehetne megbélyegezni. Az itt megjelent városbíróktól megtudhatod, hogy az összegyűlt köznép a lázadásért való bocsánatkérésre sereglett össze, bár a zavargás szerzői háborúra uszították. Miután rájöttek, hogy az összeesküvés vezetői az ellened való fegyverfogásra ösztökélik őket, azonnal visszakoztak, hogy ne viseljenek istentelen és hitszegő hadat; tehát kevesen maradtak meg a bűnben. A bírák pedig, akik a fontosabb városokból idejöttek, az egész nép illő és szíves engedelmisségét ígérik felségednek, azt vallják, hogy a szokatlan és rendkívüli adó miatti panaszkodáson kívül semmit sem követtek el. (175) Ha irántad ellenszenvvel viseltetnénk, bizonyon szembeszálltunk volna veled még bejöveteled előtt, eltorlaszoltuk volna a hegyszorosokat, és a lezárt bejáratokhoz őrségeket állítottunk volna. De miután Erdélybe benyomultál, akkor sem jöttünk eléd harcra kész sereggel, nem léptünk fel veled szemben hadrendben, hanem fegyvertelenül és könyörögve jöttünk kegyelmedet kérni, elsősorban azért, hogy ha valamit hibáztunk, bocsánatot és tévedésünkért büntetlenséget eszközöljünk ki. Felségednek, bizony, világraszóló tette lesz, ha enged a kérelmezőknek, pláne, hogy idejekorán kijózanodtak. A hamar bűnbánat, az őszinte vallomás a legnagyobb bünt is eltörli. Add meg, jóságos király, hogy a mai napon kegyelmed révén felismerhessük benned igazi királyunkat és legkegyelmesebb atyánkat. A jó uralkodónak az a kötelessége, hogy legtöbbször szemet hunyjon a vétkek fölött, és semmiképpen se szalassza el az irgalmasságra kínálkozó alkalmat. Bizony, nincs a királyi felségben megbecsültebb és ragyogóbb erény, mint éppen a szelídség, amellyel a királyok az istenhez kerülnek közelebb. (180) Hiszen mi illőbb a királyhoz, mint legyőzni önmagát, kegyelmezni a könyörgőknek, és ha bizton megteheti, inkább engedékenységgel, mint szigorúsággal helyreigazítani a halandók tévedéseit? Hát bocsáss meg nekünk, alázatosan könyörgőknek, és jóindulatod szerint gondoskodj arról, hogy az erdélyiek ősi szabadságának kiváltságai meg ne sérüljenek, és véd meg jogaikat.

E szavakkal a bírókkal együtt a király lábaihoz borul, majd engedélyt kap a csókra. A király megígéri, hogy a hitszegés és pártütés szerzőin kívül mindenkinek bocsánatot fog adni, Erdély szabadságait és kiváltságait pedig szívesen megtartja; megdicséri János gróf bizodalmit, nyílt beszédét, őszinte beismerését; kijelenti, hogy Erdély hűségében sohasem kételkedett; ha történt is valami zendülés, az egynémelyek árulása és álnoksága miatt esett, és csak enyhe számkivetéssel fogja őket büntetni.

Egyetlen dolog volt, ami e hadjárat során a királyt nagyon nyugtalanította, a szepesi Imre illetlensége, aki e vállalkozás közben elhagyta a királyi tábort. (185) Az ok senki előtt sem volt ismeretes, de mindenkinek az volt a véleménye, hogy a király a főrangúak szemében kezdett félelmetessé válni, nem más, hanem a maga feje szerint akart cselekedni, minden főnemestől hallgató tiszteletet és maradéktalan engedelmisséget követelt; Imrét, atyai barátai elsejét, akit mindenféle méltósággal elhalmozott, és aki szabadszójában beszélt, elképzeléseivel ellenkezett, néhanapján fenyegetőleg megdorgálta; felbosszankodott rá, ami Mihály példája nyomán félelmet plántált bele; ehhez járultak az áskálódók rágalmai is, akik mondogatták, hogy kevésre becsüli a királyt, sőt, magát nagyobbra tartja nála. Tehát az ebből támadt feszültség és gyanakvás kezdte megzavarni a régi barátságot. Imrét csak csupán a gyanakvás vezette arra, hogy a tábort elhagyja, és mert vagyona meg tekintélye akkorára dagadt, hogy magát tehetségével és erejével megoltalmazni remélte, nyílt elpártolásra gondolt, mindenki füle hallatára kijelentve, hogy rágalmozóinak mesterkedése őt ugyan sohasem fogja nélkülözésre és szegény sorsra juttatni, hanem inkább meghal. A király úgy gondolta, hogy ilyen jelentékeny, ráadásul próbált hűségű és eszű embert nem ereszthet el meggondolatlanul. Utána menesztette János esztergomi érseket, hogy békítse meg, oszlassa el a gyanakvását, és legyen azon minden buzgalomával és iparkodásával, hogy a régi királyhűsége visszatérítse. (190) Az érsek a megbízást megfelelően teljesítette, tudniillik a Moldvából visszatérő király elé Imre megengesztelődve ragyogó hadsereggel járult, és megígérte, hogy minden parancsát teljesíti. Ámde térjünk vissza az erdélyi hadjáratához!

Miután a király – mint elbeszéltek – Jánosnak meg a bírónak megbocsátott, először Kolozsvárra ment, onnan Tordára; itt a zendülés miatt tartományi gyűlést tartott, amelyen a kitűzött napra mindenki megjelent. A hűségesekről és a hűtlenekről tárgyaltak, és csak azokra mondták ki az örökös száműzetést, akiket lázadónak és hűtlennek nyilvánítottak, mégpedig azzal a feltétellel, hogy meghatározott napig vagyonukkal szabadon oda mehetnek az ország határain kívülre, ahova akarnak, sőt, a szabad távozásra ki-ki oklevélben kapott lehetőséget. Veres Benedek, e baj okozója, elpuccolt Lengyelországba, és ott fejezte be az életét. Az enyhe ítéletet mindenki helyeselte, még maguk a hűtlenségben elítéltek is megvallották, hogy szelidebben bántak velük, mint megérdemelték volna. Azonban a király elnézése és szelidsége sokat nagyon megcsalt, tudniillik azt remélték, hogy velük szemben mindent elnéz, ámde várakozásuknál szigorúbbnak tapasztalták. (195) Amikor ugyanis elment Szebenbe, Erdély e dúsgazdag városába, máris jelentették neki, hogy vannak ott néhányan azok közül, akikre a hazaárulás büntetésének napját kitűzték, de ezek a rendeletet meg fejük veszedelmét teljességgel semmibe véve még mindig nem akarnak távozni. A király nem kevésbé felgerjedt ellenük, és nehogy a túlzott elnézésből és engedékenységből valami veszedelmesebb engedetlenség szülessen, tüstént hívatta a bírót, hogy a bűnösöket meg azokat, akiket a tordai országgyűlésen az ország ellenségeinek nyilvánítottak, nyomban kapja el, és az ősök szokása szerint hajtsa végre rajtuk a halálbüntetést. E napon nyolcat fogtak el, kik között elsősorban Geréb Pétert és Suki Mihályt említik, továbbá a városbíró meg Cseri Jánost, akiket az állami hóhér a piacon bárdal lefejezett mind; kivégzésük miatt Szeben városában semmiféle háborgás sem támadt, azt mindenki jogosnak mondta.

A király a tartomány lecsendesítése után, midőn az isteni Katalin ünnepét ülik, kivonul Erdélyből, és seregét Oláhország ama részére vezeti, amelyet most Moldvának mondanak. Itt István vajda uralkodott mindenfelé, aki Magyarország királyának a fennhatósága alá tartozott, és ezért köteles volt évi adót fizetni és utasításait teljesíteni; kevély lelkületű, vad természetű, emellett serény és hadban kemény lévén az engedelmisséget megtagadta; támogatta az erdélyi pártoskodásokat is, hogy a zavarosban könnyen halászhasson. (200) A királynak erdőkön és hegyesorsokon keresztül kell vonulnia, hogy a rebellis oláht engedelmisségre szorítsa. Ahol gerendákkal, törmelékekkel eltorlaszolt torkolatra talál, ott részint tüzzel, részint vassal vág magának utat; miután a járást szabaddá téve lapályosabb vidékre jut ki, Románvásár városkánál ver tábort, amelyet az ottaniak római vásárhelynek értelmeznek; ennek sánccal, árokkal erősített fakerítése van; a Szeret folyó öntözi; a parton egy fávár, amelyet inkább őrség erődít, mint az építmény. Itt volt István, a tartomány kiskirálya, akinek minden moldvai egységesen engedelmeskedett. Románvásárt a király az első rohammal beveszi, és amikor ezt az ellenfél meglátja, követek útján másnap tárgyalni kezd a békéről. A megegyezésről sokat vitatkoznak egymással; végül semmit sem tudnak intézni. Amikor Mátyás észreveszi, hogy az ellenfél szavakkal játssza ki, békekötés nélkül továbbmozdul innen; mielőtt eltávozna, a városkát felégetteti és leromboltatja. Románvásár fölperzselése után, amerre az útját veszi, tüzzel-vassal pusztítja mindenfelé a falvakat, községeket, mindent, a katonaság visz embert, barmot, nagy zsákmányt.

(205) Aztán harmadnapon egy püspökségéről nevezetes városhoz ér, amelyet Moldvabányának hívnak, és itt az első éjszakai őrség idején a királynak meg kell ütköznie az álnok és ravasz ellenféllel. Mindenki azt mondja, hogy ebben a csatában megmutatkozott a király virtussal párosult szerencséje. Szállása a piac egyik felén volt, és a püspökségre nézett, ahol két utca is összefut, mely a bazilikát közrefogja. A többi püspök, főúr, légiós tiszt a piac körül foglalt szállást, hogy szükség esetén mindig gyorsan szolgálatára álljon. Vacsora közben elébe vezetnek egy elfogott székelyt; tolmács segítségével megkérdik, ki volna, honnan hova igyekeznek, és mi az úticélja, mire azt feleli, hogy tolmácsra nincs szüksége, ő magyar, erdélyi, és az eseményekről mit sem tudva Moldvába tart, hogy megszemlélje a birtokát, mely feleségének magvaszakadt jószágga; útközben nem messze innen tizenkétezer oláhval találkozott, aki az éjszakai első őrség idején az óvatlan magyarokat megtámadja és lemészárolja; őt nemzetének szeretete ide hajtotta, hogy ne tűrje vétkes hallgatással övéi pusztulását. (210) Eleinte ezt nemigen hiszik el, mert talán szabadulása kedvéért találta ki, és a király megfenyegeti, mire hozzát teszi, hogy tartsák őt őrizet alatt; ha álhírt hozott, nyomban büntessék halállal. A király megparancsolja, hogy az embert őrizték, Drágfi Bertoldnak pedig, ez időbeli sáfárjának, a bátor és hadra termett lovagnak, hogy vendégeit tartsa jól. Ő maga vacsora nélkül kel fel az asztaltól, haladéktalanul összehívja az összes főnemes, századost, lovaskapitányt, elbeszéli, milyen veszedelemmel fenyeget az ellenség, elrendeli, hogy titkon mindenki öltönsön feyvert, a városban minden útnál és kapunál strázsát állít, a piac bejáratánál elhelyezi a testőrcsapatokat. Kétszáz veteránt, mégpedig nehézfegyverzetűt, a maga szállása elé rendel, hogy az ott egymásba torkolló két utcán felfogja az ellenség rohamát; a lovascsapatokat az útkereszteződésekhez osztja be. Alig hogy ezt elrendezi, az első éjszakai őrség idején megérkezik az ellen; a vesszőfonadékkal kerített favárosra három oldalról nyomban tüzet vet és rátör; mindenütt óriási ricsaj és zűrzavar keletkezik. (215) Az oláhok városszerte gyújtogatva benyomulnak; a szanaszét lobogó tűz a vak éjszakában akkora fényességet kelt, hogy teljes világosságban verekednek. Először a kapunál, aztán az utcákon és a sarkokon folyik rémes öldöklés, aminél pusztítóbb nem lehet. A királyi szálláshoz terv szerint a két utcán két harcra kész hadtest közelít, ott beleütközik a felkészült hadastyánokba, és kegyetlen, öldöklő tusa kezdődik. Rengetegen esnek el itt az oláhok közül, és míg emezek igyekeznek az ellenséget a háztól elűzni, amazok meg győzni és az életüket megmenteni, rengeteg vért ontanak. Mihály nádor, Csupor Miklós és Pongrácz János, a két erdélyi vajda, Bánfi Miklós, Bátor István meg a többi főúr eltökélten védi a piac bejáratát, és visszazorítja a támadók rohamát. (220) Tudni való ugyanis, hogy a piac, mint valami erőd, elestével a többi egykettőre odavész. Körös-körül nyílzápor és lángok között folyik a küzdelem makacsul. Végül is az oláhokat a piac egész területéről kiszorítják, és azok éjjel után hátat fordítanak. A magyarok kergetik őket, és mielőtt az ellenfél kiszökne a városból, rengeteget elkapnak, másokat a fejvesztett futás közben a tűzbe, sokat a kardokba kergetnek, és amikor a fejletlen sietségben egymásba gabalyodnak, hátulról ledöfik őket lándzsával, vagy egymást kölcsönösen letaposva hullanak el.

A városból alig négyezer inalt el; a többieket elkapdosták odabent, és egytől egyig lemészárolták. A király ezen az éjszakán hol szállásáért a veteránokkal együtt harcolva, hol a piacon az örállások között száguldozva a legjobb vitéz és hadvezér feladatát betöltötte. Első volt a legádázabb verekedésekben, most a bátrakat biztatta, most a gyávákat korholta, most a faradoknak segített, és mindenütt hősiesség csatározással védte magát meg a sereget. A lázadó oláhokon súlyos büntetést hajtott be; hiszen halálra verte őket. Pitymallatkor szám szerint hétezer megölt oláht találtak; a magyarok közül ezerkétszázat, a többiek jórészt megsebesültek. (225) De ezen az éjszakán egy géta nyílvessző még a királyt is megsebesítette a hátgerince mellett; és mert a vesszőt kitépvé a vashegy mélyebbre fúródott, négy évet töltött nem csekély kínnal, majd amikor ott, ahol megült, a sebhely elsorvad és elernyed, a természet kivetette, és lassacskán kibújt. Ezen az éjszakán inkább az életért, mint a tekintélyért folyt a küzdelem. A környező községek és falvak hasonlóképpen leégtek és elpusztultak mind.

A sebesüléssel akadályozott király az ellenség halálra öldösése után elhatározta, hogy visszavonul Erdélybe, majd Magyarországra, és a megváltó születésnapjára visszaérkezett Brassóba; itt a pártütés vétkeseit keményebben büntette. A vajdák jeles nemzetségéből született havaselvi Mihályt fővesztéssel sújtotta. Megparancsolta, hogy a lázadás szervezői közül a bíró által elfogott Székely Mihályt, Aladárt és Miklóst, aki vezetéknevét Vízaknáról kapta, Kolozsvárott tüzes fogókkal tépkedve hordozzák körül a városon, szedjék ízekre, és végül fejezzék le. E szörnyű büntetés akkora rémülettel töltött el mindenkit, aki Veressel összeszövetkezett volt, hogy gyermekeiket és vagyonukat hátrahagyva titokban ellillantak a lengyelekhez meg az oláhokhoz. Javaikat vagy beszállították a kincstárba, vagy egyes kérelmezőknek adták adományul. (230) Még nem húzta ki Erdélyből a lábát, amikor könyörgő levelet kapott István vajdától, amelyben az őszintén megvallotta vakmerőségét és meggondolatlanságát, amiért elvetemültén fegyvert fogott az isteni erővel teljes királyi felség ellen; elmondta, hogy árán felül, kamatostól megfizetett érte; végezetül, mivel a büntetésre bocsánat következnek, kéri elnézését, azt gondolja, hogy ezt könnyen elnyeri, és könyörög, hogy a király enyhüljön meg iránta. A király nem akart úgy mutatkozni, mint akiben több a keménység, mint az irgalom, felcsillantotta a megbocsátás reményét, és közölte, hogy mindennapos cselekedeteivel és szavaival, ha akarja, ezt erősítheti is; ha kész és törvényes engedelmisséget tanúsít, ő sohasem lesz hajthatatlan, ám ha nem, vitájukat a vérengző Mars fogja eldönteni, ő az emberi vétkes legigazságosabb bosszulója. Mátyás tehát a két tartomány

megbékítése után visszajött Magyarországra. Még nem bukkant ki a Kárpát-hegységből, amikor egy tanyánál ragyogó hadsereggel váratlanul elébe került Imre, akit – mint az előbb elmondtuk – János esztergomi érsek kiengesztelt, és alázatosan bocsánatot kért a királytól; derült és nagyon vidám tekintettel fogadta, megölelte, és legott szövetséget kötöttek az örökös bizalomra. Mátyásnak két titkára volt ebben az időben; a királyi pecsétet megegyezés szerint hathavonként felváltva kezelte a kettő; (235) a titkári hivatalt ezen a módon vita nélkül viselte János, az esztergomi, és István, a kalocsai érsek, akik azokban az időkben nagy tekintélyű és igazságos embereknek számítottak. Ezeket a háborúságokat tehát Mátyás a koronázás után körülbelül három év alatt vívta meg.

A koronázás negyedik évében pedig, mert lelke mindig dicső tettekre tört, figyelmét a törökökre és a cseh eretnekekre fordította. Erdélyből hazaérkezve átkelt a Tiszán, jókedvűen elment Egerbe, oda országgyűlést hirdetett, és egypár napig ebben a városban tanyázott, hogy a következő vállalkozásról döntsön. Amint azt az eddigiekben bőven megírtuk, az országot megtisztította a rablóktól, a lázadók vakmerőségét letörte, a zavargó tartományokat óhaja szerint lecsillapította, így Mátyás számára két háború maradt hátra, egyik a törökökkel, akikkel a küzdelem szakadatlan volt, másik a cseh eretnekekkel; az egyik szükséges, a másik a római pápa kívánsága. Mert Pál pápa, a római egyház igaz pásztora, a hívők atyja, aki nem kevésbé tűnt ki lelkének nagyságával, mint kegyességével, először Itália lecsendesítésére, aztán az eretnekek helyrehozására meg a törökök megfékezésére szánta el magát. Bárcsak az istenségek szerencsétlenségét volna szándékát! (240) Pápaságának negyedik esztendejében, miután a télen át nagy iparkodással és fáradtsággal igyekezett az itáliai ügyeket rendbe tenni, és a pártok között még nem alakult ki eléggé az egyetértés, mint az állam ura és békeszerző, ünnepélyes mise keretében bizonyos feltételekkel általános békét hirdetett, és Márk egyházában a szentmisén az összes bíboros teljes egyetértésével rendeletet tett közzé, amelyben az itáliai béke és egyetértés minden megzavaróját eltiltotta a keresztényekkel való érintkezéstől és minden szentségtől, így járt el, hogy könnyebben megvalósíthassa többi tervét, amely az emberek javára irányult. Az akkortájt bármely dicső tette alkalmas Mátyást olyannak tartotta, akit nemcsak a természet, hanem az isten is arra teremtett neki, hogy vezérletével és irányításával mind a pogányt, mind az eretneket megtörje; Csehország királyát, az átkos eretnekségnek mindenestől áldozatul esett Györgyöt, hivatalos és szigorú rendelettel megfosztotta királyságától és méltóságától. Ez a megváltás ezer fölötti négyszázhatvanhatodik esztendejében történt, mégpedig azon évben, amelyben János pécsi főpap és Rozgonyi János követségbe ment Pál pápához. Ez időtől fogva a pápai levelek folyvást erre a két háborúra tüzelik Mátyást.

Ódzkodott, mondogatta, hogy két ellenféllel nem ér föl, mindenfélével mentegetőzött, ámde a római császár levelekkel és követekkel hálózta be, akik ígéretekkel elhalmozva végül rávették az eretnekség eltiprására. Erre ösztönözte a fiatal embert, hogy látta, a török Ázsiára fordította a fegyvert, szíriai és egyiptomi háborúba bonyolódott. Bosszúvágyát táplálta a még friss sérelmek keserű emléke. (245) Mert csehek és lengyelek voltak azok a testvéri szövetségek is, amelyek Magyarországon, oly sok várost elfoglaltak, annyi erődöt és kastélyt emeltek, latorkodásukkal annyi sok éven át veszélyeztették az országot, és amikor innen kiűzettek, úgy szaladtak Morva- és Csehországba, mint otthonos és biztonságos fészekbe. Emellett a szomszédok kölcsönös kártételei, betörései, rablásai itt is, ott is haragot ébresztettek, tudniillik az értelem nemigen hajt a valóságra meg az igazságra, mivel mindenki a sajátjainak ad könnyen hitelt. De a dicsőség- és becsvágy természet adta ösztökéje sem hiányzott, amely a legnagyobb tettekre sarkallta. Mert a természet olyan erős vágyat plántált bele a halhatatlanságra, hogy a hírnév megszerzése érdekében gyakran a legsúlyosabb veszedelmet is megvetette. Tüzelte a vallásosság is, a szentséges testület tisztelete, az igaz hit szeretete és az istenfélelem, a legkegyelmesebb pápa és a római császár tekintélye; egyikük János követ, a pécsi püspök, meg társa útján ötvenezer aranyat küldött neki, másikuk e vállalkozásra önként felajánlotta Ausztria egyévi adóbevételét, továbbá fegyvert, élelmiszert meg hadigépeket is. Ráadásul, mint ez kiviláglik a királynak azokból a leveleiből, amelyeket Esztergomból György király fiához, az akkor Morvaország helytartóságát viselő Viktorin münsterbergi herceghez a koronázás második évében írt, Lippe Henrik és Steinberg Máté is hintette a gyűlölség és a háborúság magvait. (250) Egyik az országhatáron Mihály nádorral kölcsönös kártételekkel viaskodott, és bár ő volt a provokátor, gázságának fedezésére megsértett ellenfelét vádolta, az okozott sérelmeket elégtételnek tüntette fel, a másik arcátlan meg hasonzorú cimboráival gyakor betörésekkel háborgatta az országot. Nem kisebb bosszúságot okozott a királynak Eyzinger István pimaszsága. Ugyanis az előző évben néhány embert elküldött Germániába nyilak és dárdák vásárlása végett, melyek hiányát a török háborúban erősen érezte, akik a közhasznú háború és a király tekintélye folytán sehol sem fizettek vámot; amikor Morvaország határára értek, a vámszedő Istvánnak súlyos pénzt kellett adniuk. Mátyás emiatt nagyon feldühödött Istvánra. Egyes gazemberek emellett még a régi sérelmekből is nap mint nap újakat teremtettek mindkét oldalon, a létrejött szövetség és béke felforgatói folyvást felütötték a fejüket; továbbá, mint a király panaszelevele tanúsítja, Kosztolány ostroma közben, midőn a beszorított testvérek lovaikat meg családjaikat nem tudták etetni, ezeket az éj csendjében titokban átszöktették Morvaországba, Henrik városkáiba, ahol szíves és biztonságos szállást találtak. Amikor

tehát a király mindezt megforgatta elméjében, lelke a cseh háborúra hajlott, azonban úgy gondolta, hogy semmit sem tesz az atyák és az előkelők megkérdezése nélkül.

(255) Amikor a háború megindításáról beszélt az országgyűlésen, két eltérő vélemény hangzott el. Többen úgy vélekedtek, hogy a veszedelmes és hatalmas ellenfél, Mahomet miatt tartózkodni kell más vállalkozásoktól; elég a magyarnak, ha a török lendületét és dühét feltartóztatja; az örökös, vad és hatalmas ellenséget nem lehet mellőzni; Magyarország két háborúra teljességgel képtelennek látszik, és a szakadatlan harc gyötrelme már mind fölemésztette a katonaságot meg a pénzt. Mások ellenkezőleg gondolkoztak; a magyar számára ártalmasnak mondták a nyugalmat; mert ha tétlenkedik, azonnal vissza szokott esni a pártoskodásba és a belső viszálykodásba; testi erőben kiváló, fáradozást és nélkülözést könnyen tűrő lévén csakis hadakozásra született; Európa minden fejedelme bámulja rengeteg küszködését, mindennapos csatáit. Hozzá tették a vezér szerencséjét, bölcsességét, bátorságát, aki semmibe sem foghat úgy, hogy ne vinné a legjobb sikerre; mindkét háború kegyes és szentséges; a csehek rég támadt eretneksége ragályos; erősen félő az is, hogy amint Csehországból nemrégiben áterjedt a szomszédos Morvára, észrevétlenül és apránként a magyarok lelkét is megfertőzi. (260) Végül is valamennyien a hallgató király ítéletét és nyilatkozatát várták.

33. fejezet - Második könyv

A király az atyák ellentmondásos állásfoglalása után nyomban felolvastatta Pál pápa és a cézár leveleit, amelyek arra biztatták és kérték őt, hogy a cseh háború pápai és cézári felhatalmazással már előbb rá bízott főségét vállalja el szívesen, és meghatározott fizetséget meg támogatást ígértek. Könyörögtek neki, hogy mint ezelőtt a törököktől, úgy most az eretnekek pestisétől oltalmazza meg a keresztény közösséget és az igaz hitet. A levelek felolvasása után így szólalt meg a trónusról: Ha valakinek, nagyuraim, ezt a háborút el kellene utasítania – szolt –, az közülünk egyedül Mátyás lehetne, akit sem a méltányosság, sem a tisztesség nem biztat arra, hogy fegyvert emeljen apósára, életének megmentőjére, akit mindig kegyes apjának tekintett. Ha azonban meggondolom magamban, mi a kötelessége az államférfinak és leginkább a fejedelemnek, a közérdeket a magamé elé kell helyeznem. (5) Ha meggondolom, hogy inkább születtem az ország és a kereszténység, mint rokonságom javára, gyakran vagyok kénytelen a magaméról megfélemleni. Mindenható és jóságos üdvözítőnknek azt a tanítását sem szabad elfelednünk, hogy sokszor, amikor az isteni és az emberi törvény úgy kívánja, nemcsak a mieinkre nem szabad tekintettel lennünk, de ha az istenről van szó, tulajdon lelkünket is el kell veszejtenünk, hogy a mennyekben megtaláljuk azt. Valójában, ha helyesen méríték fel, hogy milyen nagy jelentőségű dolog az, amiről a mai napon tárgyalunk, bizony, úgy fogjátok találni, hogy ezt a háborút akár a pápa meg a felség akarata ellenére magunktól is vállalnunk kellene. Ha valakinek e súlyos feladattól vonakodnia kellene, bizony, főleg nekem kellene. De a mi országunk olyan vidéken fekszik, nagyuraim, és oly nyomorult időkre érkezünk, hogy inkább a szükség, mint az akarat kényszerít e had megindítására, ugyanis a töröknél nagyobb veszedelem látszik. A török engedelmisségen és adón kívül mit sem kíván; saját ceremóniáira nem kényszerít sem erőszakkal, sem kínzással, a lelket nem fertőzteti pogány hiedelmekkel; a test és nem a lélek fölött keres uralmat; (10) a cseh eretnekség, mely oly sokrétű és sokféle, hogy folyton ellentmondó nézetek között ingadozik, olyannyira terjedni kezdett, hogy nemcsak Csehországot fertőzte meg, hanem már-már egész Morvaországot és Szilézia tekintélyes darabját is. Ez a dögvész már határainkat támadja, és mint épp most hallottam, a harctéri érintkezés folytán behatolt egyesek elméjébe. A test pusztulása, kárvallása csekély veszteség, atyák, a lelkeké rettenetes. A cseh nem akar mást, mint hogy a saját romlásodba rángasson, belső mocskokkal rútitson; éjjel-nappal szívélyeskedik veled, és mindenféle jó szolgálattal segít, amivel csak képes, és a legkárhózasabb élvezetekre csábít. Teljességgel felforgatja az igazat, a törvényt, a méltányost; szertartásai szentségtelenné és elfajultak; a helyes istentisztelet bűnök tömegétől torzult; a vallás eltörölve, a templomok, szent szerzetesházak kifosztva; az igaz hitet annyi téveszme metelyezi, hogy az éjszakai miséből gátlástalan paráznaság és vérfertőzés lett. Itt vannak előttünk az adamiták, akiknél Ádám módjára mezítelenül járnak együtt férfiak és asszonyok, pirulás nélkül mutogatják szemérmüket. (15) Itt láthatja ki-ki a jakobitákat, a paulinusokat, a taboritákat meg a huszitákat, a különféle eretnek szektákat, és az sem mellékes, hogy mert ezek eltérnek az igazságtól, minket is különböző tévtanok veszélyeztetnek. Tehát határainkat ragály és pusztulás fenyegeti, és ha nem vagyunk olyan örültek, hogy reményvesztve lemondjunk menekülésünkről, akkor a szükség arra kényszerít, hogy a bukást elkerüljük. Emellett kínálkozhat-e tisztességesebb és dicsteljesebb háború annál, amely nemcsak mindnyájunk testi szabadságáért, hanem minden lélek üdvösségéért is folyik? Titeket, mint az igaz hit védnökeit, mint a keresztény társadalom támaszait, mint az emberiség üdvének őrzőit most a népek pásztora, a szentséges kollégium, a római birodalom biztat és kér erősen, hogy Krisztus népét ne csak a török rabságtól, hanem az eretnek fertőzéstől is szabadítsátok ki. És mert nem akarnak olyat kérni, ami az erőnket meghaladja, pénzt, fegyvert, ellátást és nem csekély segítséget ígérnek. Talán azt mondja valaki, hogy veszedelmes munkát ajánlgatnak. (20) Inkább, ha helyesen gondolkodtok, és férfiak akartok lenni, teret kínálnak a dicsőségre és lehetőséget a halhatatlanságra. Dicsőséget mondok és halhatatlanságot, sőt, országgyarapítást és tartós hasznot. Amit fegyverrel szereztek, a tietek lesz, nem a császáré. Nekik csak az eretnekség pusztulása kell. Akit nem vonz a hírnév, a háború szentsége, azt lelkesítse a katonák haszna és a birodalom gyarapodása. Bár hitvány dolog a pillanatnyi előnyt az örökkévaló dicsőségnek elébe helyezni, s nem tartós, hanem hiú célt kitűzni. Valaki talán nyugalmat kíván. Milyen nyugalma lehet a magyarnak a tespedésen és a kedvetlen tunyálkodáson kívül? Kérlek, gondoljátok meg, mi a mesterségeitek, mi a hivatásotok. Magyarország egésze három emberfajtára oszlik: az egyik istennek szentelve a vallás körül forgó, a másik hadat, a harmadik földet művel. (25) Titeket nem foglalkoztatnak mindenféle tudományos törekvések, különböző mesterségek, kereskedés; többségeitek fegyvert forgat, és hacsak nem szolgáltok szakadatlanul, nem folytathattok tisztességes életmódot. Ha otthon tanyáztok, a nélkülözésbe beleunva elméteket folyvást az erőszakoskodás, a lázongás, a fosztogatás körül forog. Higgyétek el nekem, hogy számotokra káros a nyugalom, titeket hadra szült a természet. Ne kívánjatok hát, kérlek, gyalázatos lomhaságban, tétlenségben eltunyulni; védjétek meg a csehekkel és a törökökkel szemben az őseitek által annyi véren vett országot. A lustaságból nem lesz dicsőség. Még maga a virtus sem hoz hírt és kitüntetést rengeteg erőfeszítés és verejték nélkül. A nemes embernek Herkules módjára folytonosan fáradnia és izzadnia kell. Nem a hasunkért, nem renyhéségre, hanem munkára születünk. Nézzétek, mily kegyes hozzánk a szerencse! A törökök és a törököknél sokszorosan veszélyesebb eretnekek közé születünk; az egyik rabságba, a másik örökkévaló lelki nyomorúságba akar taszítani. (30)

Magyarország, ha őseitől elfajzani nem akar, Marsnak szolgál. Mindkettő alkalmat kínál nekünk a dicsőségre, a haszonra, az örök üdvösségre. Ki kívánna itt hadmentességet, pihenést, obsitot, hacsak nem akarja a hasát dagasztani, és fehérszemélyek között a pénzét herdálni? Nehéz és küzdelmes dolgok csak a legmerészebbek előtt kínálkoznak, és méltán; a restet és tespedtet eltaszítja a dicsőség. A közvetlen tapasztalatból eléggé megtanultatok, hogy számotokra nincs veszélyesebb a gyűlöletes nyugalomnál, mely az emberi tehetséget csak elsorvasztja. Kérlek benneteket, főpapok, gondoljátok meg olykor, hogy ha elsősorban vallásosságnak és igaz hitnek kell bennünk lakoznia, amelyet inkább isteni, mint emberi jótékonyság teremt, ugyan mit kíván töletek leginkább az anyaszentegyház, mit jegyese, a mi üdvözítőnk, mit Krisztus helytartója, az apostoli kar, a felséges cézár, mit a határainkat már közelesen fenyegető pusztulás, a lelkek üdve és végül ez a helyzet. Gondoljatok arra, hogy maga a jószágos és mindenható Jézus kér mindnyájatokat vétlen szenvedéseire, a keresztfán megváltásunkért bőven ontott szentséges vérére, üdvhozó halálára, mely titeket megszabadított a haláltól, hogy ne engedjétek, hogy nevének ellenségei, vallásának megrontói a hívők pusztulására, a lelkek vesztére növeljék erejüket és hatalmukat. (35) Ezt kéri a többiek is, akikről szólunk. Nem azért készítettek nektek elődeink dúsgazdag püspökségeket és egyházmegyéket, a főuraknak és a nemeseknek dúsgazdag városokat és falvakat, hogy dőzsöljétek, hogy tivornyázzatok, hanem, mert Krisztus katonái vagytok, a sereg fenntartására, a hit védelmezésére, az istentelen eretnek pestis megsemmisítésére. Higgyétek el nekem, hogy ha ezt netalántán megtagadnátok, testetek-lelketek örök nyomorúságára fogtok szolgálni. Ez a nyílhegy, amely az oláh háborúban nemrégiben mélyen a hátgerincembe fúródott, kedvem ellenére nyugalomra kényszerít; igaz, hogy álmomat elűzi, pihenésemet zavarja, étkezésemet kényelmetlenné teszi, mégis napról napra nehezebb páncélt húzok a testemre, és oda sem hederíték a fájdalomra, mert az ország java több élvezetet nyújt, mint amennyi kellemetlenséget az. Ha nem lelkesít fel benneteket Krisztus szeretete, a felkérők tekintélye meg a többi, amiről beszéltünk, lehetnek-e annyira lomhák, bárgyúak és minden érzelemből kivetkőzöttek, hogy a vallásért és Krisztusért folytatandó harcra nem ösztönöz a korábbi türehtetlen sérelmek emléke, amelyeket oly sok éven át szenvedtetek a csehektől? Először Talafusz, Giskra meg rengeteg társuk hozott ránk huszonnyolc éven keresztül öldöklést, fosztogatást, tűzvészt, aztán felütötte fejét a testvérek még súlyosabb latorsága, akik amazok példájára Csehországból mint minden rossz barlangjából kiáradtak, erődöket emeltek, lerombolták a templomokat, meggyalázták a szüzeket és a szemrevaló asszonyokat, széltében tomboltak tüzzel és vassal, nem kegyelmeztek kornak, nemnek, oltárnak, otthonnak. (40) Hogy Svehla mit művelt, azt véres színjátékon magatok is néztétek. Amit pedig tavaly Lippe Henrik, a rablók testvéri szövetségének házigazdája, mellette Eyzinger István meg Steinberg Máté a mieink ellen elkövetett, azt mind láttátok, és az elszenvedett csapásokból többnyire éreztétek is. Ezek a kártételek megtorlást követelnek, hiszen azok, akik ellen háborúzni szándékozunk, a latroknak mindig szíveslátással szolgáltak, örömmel fogadták és vesztünkre pátyolgatták őket, és talán még a prédán is osztoztak. Meddig tűritek hát ezt bosszulatlan, főurak? Meddig engeditek, hogy e gyászos emberi fajzat halálotokra és vesztetekre újjáéledjen? Hát az örökös bajtűrés már annyira elfásított benneteket, hogy vagyontok vesztét elviselve most lelketek elpusztítását is elnézitek? Olykor-olykor el kell nézni azokat a veszteségeket, amelyeket jóvá lehet tenni, ámde ha test és lélek örökkévaló megnyomorításáról van szó, az embernek minden erejét meg kell feszítenie a kárhozatos bukás elkerülése érdekében. Lesz, aki ellenveti a hadakozás bajos voltát, az idő alkalmatlanságát, és hogy két nehéz, egyben vesztéthes háborút nem lehet egyidejűleg sikerrel megvívni. (45) Bevallom, hogy a cseh harcias, daliás emberfajta, testének s leginkább hajának ápolásával törődik; imádja a verekedést, kész a veszedelemre, alkata nyúlánk és csinos; halálmegvető nagyon is, és a társaságban, istenuccse, kellemes. De a testi-lelki gyönyöröknek túlságosan is hódol, és ez az erejét egészen elernyeszti; a nélkülözést és fáradozást egyáltalán nem bírja. Az első összecsapásban sokat ér, de a szakadatlan izzadást, szomjazást, a tábori mocskot nem állja; meghal vagy megfut, de a hajápolást nem felejt el. Az is idetartozik, hogy nem az egész Csehországgal kell hadakoznunk, csak az eretnekekkel, akiket erőtök, hitetek, az igazság istensége és üdvözítőnk hatalmas jobbjá meg fog törni. Okkal remélem, hogy most másképp fognak harcolni, velünk, magyarokkal, mint Zsigmonddal, aki Marssal mindig hadilábon állt, másképp mint a németekkel. (50) Más ellenséggel fognak találkozni, akit egészen másként támogat az isteni gondviselés, a mennyei törvény, az igaz hit igazsága. Győzelmünkért a pápa rendelkezése Rómában könyörgéseket tartanak, minden oltárnál istentisztelet lesz. Győzelmünk érdekében a felség jóvoltából egész Ausztria megnyitja fegyverházait, felajánlja az adóbevételt, tekintélyes segédc csapatokat ígér. Tegnapelőtt Pál pápa, a legkegyelmesebb atya, apostoli diplomát küldött hadvezéri pálcával, karddal, amely által az apostoli szenátus határozatából, császári felhatalmazással, a kereszténység tekintélyével engem, akár tetszik, akár nem, hadvezérré nyilvánít és nevez ki a cseh eretnekek és a törökök ellen. Biztosak lehetnek abban, hogy Mahomet az idén semmit sem tervez a hátatok mögött. Ázsiában van dolga a szírekkel meg az egyiptomiakkal; az asszírok királyával kezdett háborút. Higgyétek el, hogy Scylla és Charybdis közé került. Dolgunk jól áll; csak az eretnekekkel lesz háborúnk, akik egyébként derék lelkű, békében, háborúban kiváló emberek, ezért üdvös kijózanodásra kényszeríteni őket nemcsak dicső, hanem kegyes és áldásos tett is lesz. (55) Ki számlálhatná össze, mennyi lelki és testi haszon származik ebből? Az ország gyarapodása, mindkét fél közös java, a pápa és a felség lekötelezése, halhatatlansággal párosult dicsőség. Mindezekért vessétek félre, szentséges atyák, vitéz főnemesek, a gyűlöletes lustaságot, egy akarattal döntsetek úgy, hogy ezt a háborút vállalnunk kell, vegyétek fel a kegyes és szent katonaságot, kövessetek engem, a

keresztény közösség hadnagyát, az eretnekek ellen az apostoli tanács által kinevezett hadvezért; kérlek, fogjatok fegyvert az igaz hitért, az igazság szellemének eljöveteleért. E nemes és derék emberi fajt erővel kényszerítétek vissza a jóra valóra, hogy ezzel a felejthetetlen jótéteménnyel megengesztelve aztán az én vezérletem és irányításom alatt veletek együtt fogjon majd fegyvert a törökök ellen. Készítsétek fel tehát a csapatokat, kérjétek segítséget, Corvinust és a Corvinusok szerencsését bátor lélekkel követve támogassátok! Téged pedig, jóságos és mindenható Jézus Krisztus, akinek nevében ezt a háborút elvállaljuk, most alázatosan kérünk, hogy az eretnekek általunk térjenek észre a te jóságodban, hatalmas jobboldal verd le a törököket, akikkel oly sok éve hadakozunk, adj nekünk igaz üdvösséget, nevednek örök dicsőséget.

(60) A király lenyűgöző szónoklata után kivétel nélkül mindenki az ő véleményére állt. Súlyos határozatban döntöttek el az igazságos és szent hadjárat megindítását. Leszögezték, hogy a pápának engedelmességet, a cézárnak kedvezni kell. Mindnyájuk önbizalmát megnövelte az a tekintélyes török küldöttség, amelyet tisztelettel hozott magával Újlaki Miklós, azon idők vagonban, hatalomban kiemelkedő embere, aki Alsó-Pannónia kapitányságát viselte. A diplomatákat bebocsátották a tanácsba, és jóindulattal meghallgatták. Mahomet nevében fegyvernyugvást kértek, és a jó barátság reményét nyújtották. Nem ok nélkül kérte ezt az oszmán álnokság, hanem hogy a pannonnal fegyverszünetet kötve addig semmitől se kelljen félnie Európában, míg Ázsiában foglalatoskodik. A király nem engedte őket maga elé addig, míg meg nem mutatták nekik a fogságában tartott Drakulát, a törökök veszekedett és örökösen rettegett ellenségét. (65) Ezek ráismertek arra az emberre, akitől annyi iszonyú kínt szenvedtek el, aki oly sokszor tönkrevverte őket, ferde szemmel méregették, és ez még inkább a fegyverszünet létrehozására készítette őket. A király pedig félelmük állandósítása érdekében megtagadta a fegyvernyugvást, kijelentve, hogy a hazai törvény szerint Pannónia uralkodójának nem szabad a törökökkel fegyverszünetet vagy békét kötnie; ha megtenné, azonnal kivetnék a fejedelmi méltóságból; azonban ami szavakkal nem megy, azt a valóságban mégis megadja a törököknek, ha tisztességgel viselkednek vele, ha a kártételektől tartózkodnak, az erőszakoskodást és fosztogatást megakadályozzák. A reményükben nem egészen csalatkozott követeket tisztességgel elbocsátotta, és Miklós vajda biztonságban hazavezette őket. Mielőtt a király a gyűlést feloszlatta volna, fényesen megadományozott néhány főurat, aki a moldvai hadjáratban derekasan viselte magát; Bánfi Miklós vitéz tetteiért a királytól számos falut kapott ekkor; Mátyás ugyanis úgy tartotta, hogy a katona bátorságát és hűségét nagy jótéteményekkel és busás jutalmakkal kell elismerni.

A király Egerből Budára ment; itt sorozást tartott, intézkedett a légiók feltöltéséről. Alig nyolc napot tartózkodott ott, amikor hivatalos követ útján megüzente a hadat György királynak, majd a tábor elindítva elment Pozsonyba; megparancsolta az összes főpapnak és főnemesnek, hogy csapataikkal kövessék őt. (70) Néhány napig Pozsonyban várakozott, míg a főnemesek és a segédcsapatok megérkeztek. György király viszont, aki megtudta, hogy a hamis hitben való megátalkodottsága miatt Pál pápa a királyi méltóságából kiebudalta őt, és sejtette, hogy mihamar háború indul ellene, hasonló buzgalommal erős, jól felszerelt hadsereget állított, és remélte, hogy magát, hitét és rangját fegyverrel megvédi. Nemzetének erejében bízva Prágából Morvaországba ment, ahol a tartományt felhatalmazásából fia, a tette kész, derék Viktorin kormányozta. Táborukat egyesítették, és Morvaország határán elszánt lélekkel várták a magyart. Mátyás, mielőtt Pozsonyból kiindult volna, a pápai követ, Roverella Lőrinc ferrarai püspök felhatalmazásából, aki nemrégiben érkezett Róma városából, közhírré tette a pápa rendeletét a morvák ellen, amelyben a főpap súlyos átokkal büntette mindazokat a morvákat a csehekkel meg a sziléziaiakkal együtt, akik az eretnekek pártjára hajolnak. Úgy tudjuk, hogy ez a cseh háború a megváltás ezer fölötti négyszázhatvannyolcadik, Pál pápaságának és Corvinus koronázásának negyedik évében kezdődött. A morvák és a sziléziaiak a kiközösítés közzétételétől megriadtak, és nem kívántak György oldalára állni. A zöm elpártolt a csehek mellől; a városok ragaszkodtak a római egyház tanaihoz. (75) A fölöttük való hatalom azonban az eretnekek kezében volt, hiszen az összes katonával rakott várat ők tartották, a városok és mezővárosok tehát engedelmességet, és fizették az összes adót.

A király aztán a pápai legátussal elindította a tábor Pozsonyból, és Laába ment. Ez a város egy síkon fekszik a Morva folyónál, amely Morvaországot elhatárolja Magyarországtól, és elvágja a túlsó Ausztria területétől. Császári birtok volt. A polgárok az érkező Mátyás előtt megnyitották a várost meg a fegyverraktárat, élelemmel segítettek, és ugyanolyan készséges szolgálatot tanúsítottak neki, mint a cézárnak. A magyar a parton táborozott le, szemben Csehország királya állt fel; eltelt egy hónap, és egyik sem kezdeményezett nyílt csatát, azon a néhány csetepatén kívül, amelyben egypár dévajkodó katona néhanapján összecsapott. Mindkettőnek egyforma volt az ereje, egyforma az aggodalma, a bátorsága, a száma, az elszántsága. A vezérekben is egyforma a virtus meg az ész, csak az életkor nem, mert Mátyás alig töltötte be huszonhetedik esztendejét, György talán hatvanas volt; a veterán az újoncnak, az újonc a veteránnak tisztelte a tehetségét és szerencsését. (80) És néha itt is, ott is fel-felmerült a hajdani kedves rokonság emléke, amely lankasztotta a verekedhetnéket, békülésre hajlított és visszahőkölt az erőszaktól; a megszokott atyafiságos megszólítást a háború sem érvénytelenítette; egyik fiának, másik apjának hívta a másikat; az após és a vő e szíves nevezettel élt. Amikor azonban eszükbe jutott a hadakozás oka meg a tekintély, a szívéllyesség nyomban szertefoszlott, az ellenszenv kiújult, és egymás romlását

akarták; egyszer-egyszer megbeszélést tartottak a folyóparton és nem keserű szócsaták nélkül. Az após veje szemére vetette kegyeletstértő magatartását, a vő ostorozta az após istentelen gondolkodásmódját; többnyire szelidebb szóra érkeztek. György puhítgatta az ifjút, hízelgéssel, ravaszsággal környékezte, melybe olykor fenyegetést, könyörgést kevert, hogy lebeszélje őt az igazságtalan és erkölcstelen háborúról; az makacsul ellenkezett, érvekkel cáfolt, és hasonlót hasonlóval igyekezett viszonzni. Az előkelőségek közvetítésével is tárgyaltak a fegyverszünetről és a békéről. Mátyás mindezek elől bedugta a fülét, a kérésekre és a közbenjárók által fölelegetett rokonságra oda sem figyelt. (85) Lőrinc támogatta őt, nem tágitott mellőle, nehogy felesége emléke megingassa. Mivel végeredményben egyikük sem talált alkalmat az ütközetre, György aggódni kezdett a súlyos hadikiadások miatt, amelyeket nem tudott elviselni, és megkezdte a visszavonulást. Trebics védelmére erős őrséggel gyorsan elküldte idősebb fiát, Viktorint, a támadónak kitett várakba és városokba katonaságot rendelt.

Ezen a télen a királyt az alábbi főurak követték: Imre szepesi gróf és fivére, István, akinek virtusa és rendíthetetlen hűsége magasan kitűnt e háborúban; továbbá Csupor Miklós, az úgynevezett erdélyi vajda, Bátori István és Mihály nádor, aztán Magyar Balázs, Kinizsi Pál, Vuk despota, Bánfi Miklós, mindkét érsek meg János pécsi püspök, a jeles poéta, és még több főnemes és tartományúr számos nemessel. Az alacsony nemből született Pál egy szárazmalomból került a katonasághoz, és először Magyar Balázs alatt szolgált; vezetéknévét az atyai faluról kapta; lelki és testi ereje hallatlan volt; termetre, izomzatra, tagjai formájára nézve Herkules tökéletes mása. Amikor apja malmában nevelkedett, a földről minden segítség nélkül egyedül gyakran fölemelte a malomkövet, olykor a szekérnek is súlyos boroshordót. (90) A haditáncot teljes fegyverzetben foga közé kapott páncélos emberrel lejtette körben. Birkózásban, ökölvívásban legyőzhetetlen; Balázs sátoártársa lévén az annyira megkedvelte, hogy nemcsak a legfontosabb katonai feladatokat ruházta rá, hanem bátorsága és megbízhatósága láttán a leányát is hozzá adta feleségül. Jeles emberek akkora termékenységgel szolgált az a kor, hogy a trójai ló aligha bocsátott ki ennyit. Aki Imre ravaszságát, okosságát mérlegeli, azt fogja mondani, itt a másik Ulysses vagy Palamedes, István minden tekintetben mintázta Agamemnon, Pál Ajaxot, Csupor Diomedest, Mihály Nestort, a király pedig Achillest. Mátyásnak hasonlószerű urakat adott a sors, hogy ezek segítségével a legjelesebb tetteket hajthassa végre.

Jelentik a királynak, hogy Viktorin a táborhoz közel eső Trebicset tartja őrséggel, és látja, hogy György a sereggel eltávozott, mire megtámadja a várost, hogy a király fiát elfogja. (95) Az első rohammal felgyűjtja a külvárost; a lakosok nem bírják a tüzet megfékezni, mely így áterjed a városra, és fölemészti az egészet. Viktorin a körülbelül kilencszáz őrkatonával és számos polgárral előjön, és elmenekül a városhoz közeli magas hegyen álló várba; a várnagy nyomban befogadja. A polgárokat elkergetik, és azok az ellenfél kezébe kerülnek, így tehát Trebicset csupán a tűzvész segítségével alig két óra alatt elfoglalták. Ez pünkösöd szent ünnepe előtt a tizedik napon történt; a várat húsvét ünnepe táján veszik ostrom alá. A támadás pár napig folyik. Azonban hanyagul végzik, és íme, a György által küldött háromezer lovas éjnek éjszakáján észrevétlenül odalopakodik. Viktorint a kilencszáz katonával késedelem nélkül magával viszi. Az őrállásokon szétszórt strázsák a fegyveres sereget nem vették észre időben, és ezért nem tudták feltartóztatni. (100) Viktorin menekülése után Mátyás megadás útján megszerezte a várat. Az őrszolgálatot teljesítőket alaposan leszidta, hogy oly hanyagul és lomhán viselkedtek.

Miután Viktorin elmenekült, a király a táborát Brünn felé vezette, amely a morvák fővárosa; a jeles épületeiről, a kalmárok sokaságáról, gazdagságáról nevezetes város egy síkon fekszik, kettős árok és fal oltalmazza; a város fölött emelkedik a vár, amelyet Spielbergnek hívnak, mind elhelyezkedése, mind építménye folytán ellenség számára megközelíthetetlen, erős eretnek őrség is védelmezte. Miután a városhoz ért, a külvárosban vert tábor. Aztán küldönc útján megkérdezte a tanácsot, hogy vajon az istentelen eretnekséget, avagy a római hitet kívánják-e követni. Ha a római, a pápa legátusa és a pápa hadvezére előtt nyissák meg önként a kaput; ha az eretnekséget, vegyék e hírnöktől a hadüzenetet. A tanács azt válaszolta a küldöncnek, hogy holnap követeket küld. A városból másnap kiléptek a követek, és szólásra engedélyt kapva egyikük így beszélt:

Ha a brünni tanács és nép akaratát kívánjátok megtudni, fejedelem, tudjátok meg, hogy nincs városunkkal ellenségeskedésre okotok. (105) Mi, Mátyás király, az igaz hit és a római tan követői vagyunk, és valamennyien inkább pusztulunk egy szálig, mintsem hogy elálljunk a római egyház apostoli igazságától. Mivel nem volt védelmezőnk, elviseltük az eretnekek uralmát, ahogy érdekünk kívánta; kárhuzatos babonáságukat sosem vettük magunkba, hogy megadjuk a császárnak, ami a császáré, az istennek, ami az istené. Lelkünk ártatlan, elménket a római tan erősíti; az eretnekek uralma és társasága szívünket nem fertőzte meg; hitünk tiszta és érintetlen, a szent rítusok tökéletesek, a szertartások sértetlenek. Úgy döntöttünk, hogy a törvényes adón és szolgáltatásokon kívül, amelyeket nem tagadhattunk meg, mással nem támogatjuk az eretnekeket. Már korábban hallottuk, hogy a pápa e hadjárat élére Mátyás királyt állította, őt adta fejedelmül és védnökül a híveknek, és téged küldött, jóságos atyánk, legátusként, hogy a pápa nevében intézz mindent. Szenátusunk a legfőbb püspök rendeletét nem veti meg; békében, háborúban készséges szolgálatát ajánlja először is annak a hatalomnak, amely

az isten képét viseli a földön, aztán Mátyásnak, a győzhetetlen fejedelemnek, az igaz hit bajnokának, megígéri, hogy parancsait teljesíti, felajánlja a város szabadságát, és kéri, hogy sértetlenül maradjanak meg ősi kiváltságai. Sőt, azt kéri, hogy a sokféle eretnek szekta között tisztán megőrzött vallás kedvéért bővítsétek is ki szabadságjogait és mentességeit, hogy úgy lássék, mintha mi győztünk volna le jó szolgálattal, s nem ti győztetek volna le minket. (110) A tiszta hitnek nagy a jutalma, és mert minket az igaz hit erősít, ti is kövessétek megváltónk tanítását, akinek a nevében fegyvert viseltek, és hitünkért tegyetek minket szabaddá, a jog és méltányosság szellemében mentsetek föl minket minden szolgáltatás terhe alól, adjatok adómentességet, hogy az eretnekek támadásának ellenállhassunk. Végezetül a tanács és a nép nevében a szentséges vallás oltalmáért, a pápai tekintélyért és a királyi méltóságért felajánljuk, átengedjük, jó és balsorsra odaigérjük, ha szükség lesz rá, támogatásunkat, erőnket, vagyonunkat, városunkat, földünket, embereinket, mindent, ami egyházi és világi. Hitünkért inkább vállaljuk a veszedelmet, mint hogy azt megtagadva elveszítsük. Előttetek tehát mint barátok, mint polgártársak, mint birtokosok és urak előtt megnyílnak a város kapui és házai mind, készen állnak a szállások. Ha úgy tetszik, vegyétek át a város fölött az uralmat, hogy pedig e szűk település épületeiben az előkelők, a katonai tribunusok és a tisztek barátságosabb lakást találjanak, a közkatonákat tartsátok távol.

A legátus és a király üdvözölte őket, amiért a helyes valláson kitarítottak, hogy a dögletes ragállal nem mocskolták be magukat, hogy lelküknek jóvátehetetlen kárt okozni nem akarva inkább a cseh királytól álltak el s nem a főpaptól. (115) A király azt válaszolta, hogy ez a hűség és becsület sokat érdemel; ezért megnyugtatta a brünnieket; nemcsak a régi kiváltságokat fogja megőrizni, hanem teljes szabadsággal ruházta fel őket; a katonák zaklatásaitól nem kell félniük; a várost úgy fogja őrizni a legcsekélyebb kártól és tehertételtől, mint szentélyt vagy az otthonát, sőt, a polgárság hasznát tábori vásárral növeli. Aztán a legátussal együtt fogadta mindannyiuk kéznyújtását és csókját, és megköszönte a készséges engedelmisséget és a felajánlott szolgálatot. Másnap bevonult a városba, és a brünniek tisztelettel fogadták; szállást ki-ki rangja szerint kapott.

Ezután megtámadta a város fölött emelkedő erősséget, amelyet tekintélyes eretnek őrség védelmezett. Krisztus teste ünnepének nyolcadik napján támadta meg, és kilenc hónap alatt is alig tudta bevenni. György megtudva, hogy Brünn megadta magát a királynak, késedelem nélkül sietett a sereggel, hogy a várszerű erődöt felszabadítsa az ostrom alól. A királyi tábor mellett harcra kész csapattestekkel vonult el; a király a magaslatról biztonságban megtámadhatta volna, de nem akarta. (120) Amikor amaz a sereg közepén vasas lovasokkal körülveve elvonult, és a közelben megpillantotta a királyt: Hát így bánsz velem, fiam? – szölt. Ellenségként üldözöd szülődet, és az igaz hit ürügyével ki akarsz túrni az országomból? Nem a vallás, hanem a nagyravágyás, nem az istenszeretet, hanem a hatalomvágy hajszol téged, te bolond. Bárcsak egy szűk porondon mi ketten megvívhatnánk, Mátyás! Mire ez: Térj észre, apám, térj észre, próbálj meg józanul gondolkozni a szentséges hitről! Nem nagyravágyó, hanem jámbor és törvényes háború folyik ellened, hiszen a keresztény közösség ellensége vagy. Ha pedig engem párbajra hívsz ki, hát tudd meg, Györgyöm, hogy nem paraszt vagyok én, aki egy szűk lyukban cséphadaróval veri a gabonát, hanem fejedelem, Györgynél nem alábbvaló. A fejedelmek a csatamezőn küzdenek meg fegyverrel; nos hát, ha igazi fejedelem vagy, rajta, verekedjünk meg lóháton, hogy fejedelmi csatát vívjunk. A nemes küzdelem ajánlatát a vénember nem fogadta el, hanem dohogva távozott. Miután a közelben tábor ütött, egyes derék urak közbenjárására megbeszélésre jöttek össze ők ketten. Mátyás ezekben a napokban az inge alatt rejtett pánccelt viselt, nehogy apósa dühe veszélybe sodorja.

(125) A két tábor között két sátrat feszítettek ki, ahol négy szemközti és népesebb megbeszéléseket tartottak többé-kevésbé súlyos veszekedésekkel. Lakomát is rendeztek itt, és hogy ezen mi történt, az nem mellőzhető hallgatással. Az ebédnél jelen volt a két udvari bolond is, hogy a komolyságot tréfával enyhítse; egyik a cseh, másik a magyar királyé volt. Az előkelőségek között ott volt Csehország kormányzója, Zdenkó is, az igaz vallás és Mátyás buzgó híve. E kedélyes férfiú a két uralkodóhoz fordulva azt mondta, hogy az igaz vallást a bolondokon kellene próbára tenni; eresszék össze őket birkózni; előbbrevalónak a győztes vallását tartsák. A kormányzó ötlete mindkettjüknek megtetszett, és mindketten kiáltozással, tapssal biztatták bolondjukat a párviadalra. (130) A magyar kis termetű, a cseh jóval nagyobb volt; erejük ismeretlen, bátorságuk egyenlő; azonban mindenki azt jósolta, hogy az otromba testű cseh fog győzni. A két király előtt már megkezdődik a viadal; sajátjai mindkettőt biztatják a győzelemre. Ott van a pápai legátus is, aki rossz néven veszi, hogy az isteni ügyet bolondok szerencséjére hagyják. Erre a tréfáról mindenki komolyra fordul, mintha testi-lelki üdvössége és méltósága a bohócoktól függene. Ez a kettő merészen csap össze, kézzel-lábbal nekifeszül; erővel, csellel verekszik. A kimenetel kétséges; hol a cseh csépel, csavarja a magyart, hol a magyar a csehet, mindkettő teljes erővel tusakodik, a két fél kiáltozva nógatja a magáét; itt is, ott is óriási a zsvaj. Végül a magyar mintegy a szentséges vallás istenségétől támogatva a cseh idomtalan tömegét fölemeli a levegőbe, hogy majd mindjárt a földhöz csapja; egy közelben álló cseh közbelép, kinyújtja a karját, nehogy az övét a földhöz vágják. (135) Zdenkó, a versenybíró, a jogtalanul beavatkozónak hirtelen lekever egy pofont; azon percben kitör az ordítózás és a zendülés; a két fél fegyvert ránt. Végül a fejedelmek parancsára és utasítására leteszik a kardot, és minden elcsitul. Miután a zűrzavar elült, György ingerülten ripakodik rá a kormányzóra: Vedd tudomásul, Zdenkó, hogy mert ma, mint a béke és egyetértés megháborítója, én és a fiam közé nyugtalanságot és fegyvert hoztál, ezt a

tettedet sohasem fogom elfelejteni. Nem miattad, hanem a magam jóságából kegyelmezek meg neked, jól tudva, mily sokra kell becsülnöm Mátyás áldásos jelenlétét. Fiam kedvéért elnézem a vétket, hallgatással mellőzöm a méltatlanságot, és büntetlenül hagylak. A lakoma végeztével a fejedelmek dolgukvégezetlenül mentek haza a táborukba.

Néhány nap múlva György fölszedte a tábort és elvonult, Mátyás szorosabb ostrom alá fogta a Spielberget. Amikor azt tapasztalta, hogy a támadásban minden erőfeszítése meghiúsul, úgy határozott, hogy folytatja a győzelmi sorozatot. Magyar Balázst Pállal együtt otthagyta az ostromra, maga pedig a táborral elvonult Morvaország legrangosabb városához, Olmützhöz. Útközben erővel vagy megadással el-elfoglalt egy-egy kisvárost. (140) Ahogy Olmützhöz közeledik, a polgárok máris jönnek elébe, jelentik, hogy ők hívók, a római egyház követői, a királyt és a pápai követet nagy örömmel fogadják; kölcsönösen gratulálnak egymásnak, hogy szabadságuknak és vallásuknak áldott védnököt, szentséges főpapot kaptak. Csak a városon kívül volt egy eretnek katonasággal rakott vár. Ezt késedelem nélkül megtámadja, és egynéhány nap alatt erővel kiostromolja és megszerzi. A környező városkákat kiküldött csapatkapitányai révén foglalja el; amelyikről megállapítja, hogy eretnekségtől büzlik, azt zsákmányul engedi a katonáknak és fölégeti.

A tél már közeledvén, mivel Magyar Balázst megbízta a Spielberg ostromával, a sereget otthagyta a tartományban, és Imrével meg néhány főnemessel és a testőrkülönítménnyel hazajött Magyarországra telelni. Az a hír járta ekkor, hogy Bécs városán keresztül fog utazni. A városbíró és a tanács, a királynak nagy tisztelője és kedvelője, hogy méltósága szerint láthassa, a püspöki palotát és a városbeli várat előkészítette. (145) Ő azonban, hogy a császár gyanakvását eloszlassa és a bécsiek lelkesedését lehűtse, másfelé vette az útját, és a túlsó Magyarországon át egyenesen Budára ment. Még azt is beszélik, hogy amikor Drakula elfogása végett Erdélybe és a Havasalföldre indult, a bécsiek, akik akkor a császárt a várban szigorú ostromzár alatt tartották, titokban levelet küldtek a királynak, amelyben felajánlották, hogy ha meg akarja szerezni a várost meg azzal együtt a császárt, ők átadják neki. Ő azonban az ajánlatot kereken visszautasította, nehogy galádságot kövessen el apjával szemben, ahogy azt mindig szólította.

Az isteni Mihály ünnepe körül tehát visszajött Magyarországra, és mintegy négy hónapig telett, tartalékot gyűjtött, Imrével együtt gondoskodott az összes hadiszükségletről, majd február idusán útnak eredt, hogy visszamenjen a tartományba; hajszolta őt a háború nehézsége, meg hogy a sereg az ellenség kellős közepén eléggé kellemetlenül töltötte a telet, valamint a várak kilátásba helyezett megadása. A Magyar Balázs ostromolta Spielberg a király megérkezése azonnal megadta magát. A cseh háború második esztendejében, a Spielberg bevétele után az uralkodó Olmützhöz vonult a táborral, mert Morvaország tekintélyesebb városainak és szinte az egész tartománynak a megszerzése után elérkezettnek látta az időt arra, hogy felvegye a cseh királyság és eme örgrófság címét. Ezt a maga rendje és módja szerint kívánta megtenni. (150) Hogy így legyen, Olmützbe országgyűlést hirdetett a főurak és a nemesek számára, hogy a cseh és a morva katolikusok szabályszerűen megválasszák Csehország királyává. A kitűzött napon megtartották az ünnepélyes gyűlést, és mindkét címmel felruházták, hogy a neki átengedett országért tisztesebben és jogosabban csatázhasson. Itt nagy tetszéssel és összhanggal Csehország királyává és Morvaország úgynevezett örgrófjává nyilvánították és kiáltották ki, mert miután a lakosokat mind megtartotta szabadságukban, csodamód megkedveltette magát mindenkivel.

Ezután Sziléziába ment a táborral, amely önként behívta őt, nehogy úgy lássék, mintha a hittől a cseh párthoz hajolt volna át; legelsőbb is Boroszlóba, mely a tartománynak nagyságánál, épületeinek szépségénél, emellett gazdagságánál, becsületességénél, civilizáltságánál, no meg kereskedelménél fogva kiváltképpen figyelemre méltó központja; az Odera folyó öntözi. A boroszlóiak Mátyást és a pápai követet a legnagyobb módon fogadták, készséges szolgálatot ajánlottak, megígérték, fogadalmat tettek és megesküdték, hogy jó és balsorsban mindörökre elismerik uruknak, szabadságuk védnökének, az igaz hit bajnokának. (155) Ugyanezt cselekedte a többi nagy- és kisváros is, a boroszlóiak példájára felajánlotta hűségét és engedelmisségét, és eskü alatt erősítette meg, hogy a király parancsát sohasem fogja megtagadni.

Kevészel a Boroszlóba való bevonulás előtt Mihály esztergomi olvasókanonokot, aki az idő tájt az írnoke volt, pénzért küldte Bécsbe, hogy a császár ténylegesen is állja, amit erre a hadjáratra ígért; a cézár felajánlotta volt Ausztria egy teljes évi adóját, ezenkívül ezer lovaszt a nemesi rendből. Azt az ezer nemesi lovaszt, akit a megegyezés értelmében elküldött, Mátyás visszairányította arra hivatkozva, hogy katonáskodásra alkalmatlan fajta. Jobb szeretett volna ezer lovasra való zsoldot kapni, mint lovasokat, amit az ausztriai nemesek nem is utasítottak el. A császár által megígért fizetség elmaradt, Mihály pénz helyett szavakat kapott, azon az összegen kívül, amelyet a nemesség gyűjtött össze, hogy ezer veteránra fordítsák. A császár a többi ígérethöz is keveset vagy semmit sem teljesített, és innen ömlött ki a magva annak a nézeteltérésnek, amely Mátyás és a cézár között keletkezett, és amelyből az ausztriai háború kisarjadt. (160) A megígért hozzájárulás megtagadása Mátyást annyira feldühítette, hogy addig nem tudott nyugodni, míg eme bér és zsold fejében adott alkalommal szinte egész Ausztriát el nem foglalta.

Szilézia tartományának meghódítása után, melyet az eretnekek markából ragadott ki magának, visszament Morvaországba, mert arról értesült, hogy Viktorin itt elfoglalta Veseli városkát, és közelesen forral valamit. Ezért megállás nélkül odasiet, és ostrom alá veszi Veselit, amelyet Viktorin erős őrséggel védelmez; a falakhoz tornyokat, ostromtetőket vontat, rézagyúkat hoz, éjjel-nappal erősen töri; a falakat nagyrészt ledönti. Aztán rohamot indít, és amikor a városbeliek nem tudnak tovább ellenállni, Veselit elfoglalja. A testőr csapat elfogja Viktorint, a király elé vezeti, ő pedig életéért könyörög. Üdv, Viktorin testvérem – szól a király –, hát ide vezetett most megátalkodottságod meg átkos babonaságod, amelyet az apád töltött beléd, hogy ha ez a háború más vezérletével és zászlaja alatt folynék, istentelenségednek megadnád a végső árát? Sokszor figyelmeztettek, hogy hagyd el apád balhiedelmeit, taposs a nyakára, és kövesd az istent, hiszen az embernek meg kell tagadnia önmagát, hogy az üdvözítő Jézus Krisztust kövesse. (165) Ha szükséges, inkább az apánkat kell cserben hagynunk, mint az istent. Te azonban jóindulatunkból és az odalett rokonság emlékezetére élj, légy jó reménnyel; ne az ellenséget, hanem atyádfia jóságát tapasztald; nemcsak életedtől, de méltóságodtól sem hagylak megfosztani. Élj hát, térj észre, és tanuld meg ebből, milyen arcátlan, vakmerő és veszedelmes dolog az istenségek haragvó lelke ellen hadakozni! Kövesd ezután a római egyház legigazabb tanait! Viktorin erre föllélegzett, és aki már attól tartott, hogy életének és méltóságának egyszerre vége, a király szavaira reményre kapott. Tisztességgel tartották, és nap mint nap áldotta a király jóságát. Viktorin fogságba ejtése és Morávia nagy részének meghódítása után a király fel akarta keresni Magyarországot, hogy országában teleljen, és megfelelően gondoskodják a légiók kiegészítéséről meg a többi hadiszükségletéről. Ezek történtek a cseh háború második esztendejében. A tél közeli érkezéssel a király Imrével, Mihály nádorral meg néhány főpappal és főtiszttel visszatért Pannóniába.

(170) Ebben az időben a kiváló hadfi, Uzon Hasszán, Mezopotámia és Örményország királya, a perzsák, az asszírok és a médek vele ellenséges fejedelmeinek hadseregét éjszaka csellel megrohanja, óriási vereséget mér rá, a királyt megöli, és a sok országot nagyobb részben elfoglalja. Aztán Mahomet török uralkodóra fordítja a fegyvert, és az oszmán nemzetet súlyos ütközetben tönkrevéri. Sőt, ugyanezen időben az a kétszáz hajóból álló flotta, amelyet Mahomet azért állított ki, hogy Trapezuntnak segítségére legyen, a Dardanelláknál támadt viharban mindenestől összetörik és megsemmisül. Ekkor Canale Miklós, a velencei tengernagy lerombolja és felégeti a trákiai Karaburun várost, hatalmas zsákmányt visz el. Nem sokkal később a patrai parton kétezer törököt megöl, Aigion városkát helyőrséggel erősíti. Továbbá ugyanezen évben, amelyet az ezernégyszáz fölötti hatvankilencediknek mondanak, Pál pápa a törökök és a római egyház más ellenségei ellen összeszövetkezik a velenceiekkel. Midőn a pápa serege Riminit ostromolja, Ferdinánd király segélyhadai megverik és elkergetik, Róbert pedig, a város hercege, megmenekül a kemény ostromtól. A hosszadalmas betegségben megtört Medici Péter meghal, hátrahagyva gyermekeit, Lőrincet és Juliánt. (175) Amikor a triesztiek fellázadtak, Frigyes császár odaküldött néhány lovas- és gyalogoshadnagyot, aki a várost erővel bevette, kifosztotta, felforgatta, és akkora vérengzést rendezett, hogy nemnek, kornak nem volt irgalom. Ugyanebben az évben a törökök Alemanniába törtek be pusztítani, és korra való tekintet nélkül rengeteg embert hajtottak el. Miért is Mátyás nem oktanul látott a cseh hadjárat folytatásához, hanem mert tudta, hogy Mahomet Ázsiában nagyon le van foglalva.

Már a megváltás ezer fölötti négyszázhervenedik esztendeje folyt, amikor a király Magyarországon eltöltve a telet, felfrissített hadsereggel a legkorábbi időben megint visszaindult Morvaországba. Ahogy Győrbe ért, máris több hírnök érkezett azzal, hogy György, Csehország királya eltávozott az élők sorából; mert Viktorin fia fogságának hallatára a fájdalom valami betegségbe döntötte, amelybe néhány nap alatt belepusztult. (180) A kegyes fejedelem ellenfele halálhírének hallatára nyomban feljajdult és sirva fakadt; senki sem tudta, hogy vajon sorsát vagy lelkének elkárhozását sajnálja-e, s hogy bánata nem tettetés-e. Azonban úgy döntött, hogy el kell sietnie a tartományba, mert küszöbön állt a csehek királyválasztó országgyűlése, hogy követek útján igényelje a királyi tisztet, ha tudta is, hogy ebben vetélytársai is lesznek. A becsvágy siettette az utazást, mert nyilvánvaló volt, hogy az idegen nemzet körében kevés szavazatot nyer, ha vesztegetések, nagy ígéretek, fegyveres erők, kérések nem támogatják. A moráviai Iglau városkánál szállt meg, hogy innen diplomatákat küldjön Csehországba a gyűlésre, akik szószóló útján megkönyékezzék az összes főnemet, kérleljék őket, ígéretekkel és vesztegetéssel állítsanak mellé egyeseket, és végezetül kérjék nevében a királyságot. Hír szerint a gyűlést a csehországi Kutna városban akarták megtartani, ahol ezüstmányák vannak, és amely Prágához közel esik. A kiválasztott követeket Csupor Miklós erdélyi vajda vezetésével elküldte Kutnába. Itt gyűlt egybe az összes eretnek meg a többi cseh, hogy szokás szerint királyt válasszon. (185) A gyűlésre, istenuccse, mindenféle trónigénylő eljött, elsősorban Magyar- és Lengyelország küldöttsége; de a császárból sem hiányzott a becsvágy, tudniillik titkon magának igényelte ezt a méltóságot; felléptek György király fiai is, akik abban bíztak, hogy mintegy az örökség jogán nekik kell adni ezt a tisztséget. Mátyás követeit alig akarták meghallgatni, mivel azon időben súlyos háborút folytatott a csehek ellen, bár ezek elmondták, hogy Corvinus a királyi címet Pál pápától kapta, akinek engedélye és hozzájárulása nélkül semmiféle országot, semmiféle hatalmat nem lehet elnyerni; kijelentették, hogy ennek ellenére azt szeretné, ha apósa, György halála után a cseh főnemesség szavazatával

választanak meg. Azt is mondták, hogy az ország gyakran volt összekötve Magyarországgal, amelytől kár és vétek nélkül el sem szakítható; Zsigmond, Albert és László mindkét királyságot bírta; egyik a másik nélkül nem élhet megfelelően; ehhez járul a kettő régi rokonsága; az egyik az emberek bőségével, a másik a javak sokaságával jeleskedik; mindkettő méltán örvendhet a saját előnyeinek, miért is ez egyesítésnél mi sem lehet hasznosabb, szerencsésebb, üdvösebb, minthogy így egységes vezetés és irányítás lesz a kormánynál; a mostani háború nem nagyravágyásból, hanem üdvös szeretetből folyik, hogy a cseheknek azt a részét, amelyet másként nem lehet meggyógyítani, Mars orvossága térítse magához; a hívők mindeddig nem szenvedtek kárt, sőt, valamennyiük örökös szabadságot kapott; (190) ezért Mátyás király, ha megtisztelik ezzel a törvényes királlyá választással, örökös szabadságot és teljes adómentességet ígér, ami pedig a szeretetet illeti, csehek, magyarokat minden megkülönböztetés nélkül fog tartani. Az uraságok oda sem figyeltek erre, legkevésbé az eretnek tévelygés követői, arcukat elfordították, és néha morgolódással szakították félbe a szónok beszédét. Mátyást kereken visszautasították. Ordibáltak, hogy sosem vesznek a nyakukba ellenséget. A követ tehát pironkodva szónokolt. De a császár küldöttei is hasonló fülekre találtak, pedig mást mondtak, és mást próbáltak felhozni; beszéltek a megkötött szövetségről, a régi megállapodásról, és erősítették, hogy annak értelmében a cseheknek törvényes királyi sarj hiányában az ausztriai fejedelmekhez kell fordulniuk, figyelmeztettek a kötelességre, a becsületre meg a paktumra. A többség úgy vélte, hogy György fiaihoz kell folyamodni, ezt leginkább az eretnek javallották, mert mindig ő volt a huszita tan legállhatatosabb védelmezője. (195) Ámde Viktorin balesete meghiúsította ezt, hiszen fogságban lévén nem tudta megkönyékezni a fő- és köznemességet. Apja halálát mindenki fájlalta, mondogatták, hogy csodás bátorsággal oltalmazta a mindenfelől fenyegetett országot, a zsarnokságra áhító főurak szemében félelmetes, a nép számára a béke tartós biztosításával a legmegfelelőbb volt.

Végül bebocsátották a Kázmér király küldötte lengyeleket; neki akkora becsületet, bölcsességet és jámborságot tulajdonítottak, hogy sokukat pusztá nevé is megnyerte. Azt mondják, egyikük, akinek igen jó beszélőkéje volt, így szónokolt a pódiumon: Ha a mai napon ugyanakkora tekintélyt szerzünk előttek, nagyurak, mint amekkora jogunk van, bizony, mit sem félünk attól, hogy ne lenne még napnyugta előtt Csehország megválasztott királya Ulászló, királyunk fia, a ti László királyotok unokaöccse, és ha most, amikor a legnagyobb szükség van rá, ragaszkodtok ahhoz a következetességhez, ítélőképességhez és méltányossághoz, amelyet más ügyekben tanúsítani szoktatok, akkor a legkevésbé sem kételkedünk abban, hogy mi megvalósítjuk az óhajunkat, ti meg a köz javát. Az eleink által kölcsönösen ápolt régi barátságot, kapcsolatot és szolgálatkészséget, a szokások hasonlóságát, a nyelv rokonságát és a két nemzet atyafiságát ki emlegetné föl azért, hogy egy gyenge s magában roskatag ügyet kegyhajhász szónoklattal erősítsen? Mi ellenkezőleg, rövidek kívánunk lenni, részint hogy ne kínozzunk titeket unalommal, mint a többiek, részint mert nem kételkedünk igazságérzetetekben és becsületességetekben. (200) Jóllehet, nagyurak, országok olykor fegyverrel szereztetnek, és nagy néha hadijogon megmaradnak, mindazonáltal, ha utód nincs, többnyire az isteni akarat és az örökösödési vagy valamilyen más jog szokta odaítélni. Minden királyság felett az istené a hatalom. Ha isten akaratát firtatjuk, a megkérdezett jóshelyek, a megismert jövendölések, a kifagगतott csillagok, a feltűnő jelek és sok más meg a közóhaj Ulászlót kívánják Csehország királyának. Ha a halandók körében meg kell tartani a jogot, az emberi és az isteni törvényt, ki tagadhatná, hogy Csehország trónja, amely oly sok éven át a korai halállal elragadott László atyáié és úkeié volt, az ő unokaöccsét illeti? Ki fosztaná meg a nagybácsi gyermektelen kimúlása után a törvényes örökségtől az unokaöccsét, a nővér távoztával a fivérét? Ki tagadja meg az utódtól ősei jogát? Ha itt él a törvény, ha áll a vallás, ha az emberszívekben még bent fészkel az isteni és az emberi jog, bizony, senki sem lehet oly esztelen, hogy Ulászlót ne tartaná megválasztásra jogosultnak. (205) Nemde hogy amikor Zsigmond meg Albert király idejében Csehországot lázadás reszkettette, nemcsak segítséget kértetek Lengyelország királyától, hanem uralkodót is? Ha a törvényenélküliség idején ez történt, mit teszték a törvényesség idejében a törvény parancsára, a jog kívánságára, a vallás követelésére? Nagybátyja örökségétől az öcsöt nem fosztja meg értelmes ember, csak akit dühöngő örület ragad el. Soha és legkevésbé a legfontosabb ügyekben nem szabad az istenség ellenére, az égi és földi törvényességet megsértve eljárni. Ezekben először az isten akaratára, aztán a jogra és a tisztességre kell figyelmeznii. Kérlek tehát, nagyurak, most az igazság vezérletével, az ésszerűség társaságában intézzétek dolgotokat. Ha valaki nemzetségének alacsony voltát vetné ellene, hát van-e valami, amit maga a természet gyorsabban megcáfol, mint ahogy fölmerül? Vegyétek számba atyai törzsét, nézzétek az áldott Ulászlókat és Kázmérokot! A nőágon hosszan sorolhatjátok a királyokat és isteni felségeket; Ulászló jámbor anyja anyai nemzetségében négy, az atyáiban öt római császárt mutat fel őseinek családfáján. Aki ennél több nemességet keres, annak az ősködbe kell visszamennie. (210) Persze, a származás meg az örökösödési jog nem sokat érne, ha becstelen vagy alkalmatlan úr kerülne szóba. A királyfiak, akik folyton a nyilvánosság előtt nevelkednek, nemigen rejtőzködhetnek el a homályban, pláne azok, akik korukat meghaladóan tevékenykednek. Nem szégyelljük, csehek, hogy a magunkét dicsérjük, elvégre ha a sorsról és a méltóságról van szó, ki-ki pirulás nélkül ajánlhatja a magáét. Ugyanis ahol a hallgatás kártékony, a szemérem pedig megfosztja az embert a neki járó megbecsüléstől, ott a hallgatás elvetendő, az öndicséret elviselhető. Tehát ki ne tartaná Ulászlót méltónak a trónra? Ki gondolja róla, hogy nem éppen uralkodásra született? Ki véli úgy, hogy meg kell fosztani az öröklött

országtól? (215) Talán nemzetsége akadályozza? Számtalan király unokáját, számtalan császár dédunokáját, egy mostani nagy király áldott és nemes természetű fiát? Talán a sok tudománnyal, szentséges tanokkal kiművelt ifjúság? Kora éveitől megtanulta, hogy békében-háborúban parancsoljon, az alapokat már igen korán elsajátította, szentséges szülőjétől a tejjel együtt szívta magába az istenfélelmet, a vallást, a jámborságot, a könyörületet, a becsületet, az önmérsékletet. Amint az anyai ölből kikerült, nem tanító vezetésével, hanem a saját jószántából vetette magát a tanulmányokba. Kora gyermekségétől fogva hallgatta Krakkóban a szónokokat, a filozófusokat, a poétákat; látogatta a tudósok iskoláit, és bölcselkedve, vitatkozva fejlesztette testével együtt elméjét is. Fennmaradó idejében az isteni dolgokkal és a hadimesterséggel foglalkozott. Életszentségével és jámbor beszédével bármely istennek szentelt papot felülmúl. Vele született ártatlansággal ragyog, hogy úgy látszik, életkorát meghaladva e legkiválóbb erény szellemében él és gondolkodik. (220) A nyugalom és a pihenés idejét Mars foglalatosságaival tölti; a katonai mesterség oktatói felkeresik, tanítják a versenypályán kocszini, lovon, gyalog harcolni, szúrva-vágva találni, hadsort rendezni, sereget vezényelni és bármely módon diadalmaskodni az ellenfél fölött. Teste nagy termetet és roppant erőt, szépséget és férfias külsőt-belsőit ígér. Az ifjában már felismerheted az időset, a fiatalságban a koraérett bölcsét. Több Ulászló, több Kázmér, több Károly és Zsigmond sejlik benne; nincs ebben a fiatalemberben semmi szellemeskedés, semmi pajkosság; nemcsak tetteiben és szavaiban, hanem tekintetében és járásában, minden gesztusában komolyságot, bölcsességet, jámborságot mutat. Nem ragadja magával szeleburdi ötlet, hirtelen harag, kéjvágy, bűnös kívánság. Semmiféle vétekek sincs kiszolgáltatva; lelkülete szelíd, nyugodt, jóságos, egyebekben bölcsességre, tiszteletre és dicsőségre vágyó; teste pompásan tűri a fáradságot és a nélkülözést. Orcája királyi felséget tükröz, és valamiféle hallgató tiszteletet parancsol. Bárcsak itt lenne most, nagyurak; az istent és az emberi becsületszót hívom tanúságra, hogy hallgatva is többet tudna elmondani ügye érdekében, mint mi akár Cicero szájával szólva is. (225) Ha szavazataitokkal megválasztva látnátok őt, bizonyosan azt hinnétek, hogy inkább az isten küldte, mint a ti ítéletek jelölte. Azt gondolnátok, hogy nem földi király adatott nektek, hanem mennyei küldött a közjó és az örök békeség érdekében. Valaki talán még fiatal és uralomra éretlen korára hivatkoznék, de ki gáncsolhatná ezt ebben az isteni és koraérett bölcsességgel felruházott ifjában? Abban, aki előbb vált öreggé, mint ifjúvá? Az isten oltalmában állnak a királyok és a királyok fiai, akik uralkodásra születvén elnyerik a legjóságosabb természetet, és az isten különös kegyelmét és gondviselését. Itt lesz a ti igazságra különösképp ügyelő tanácsotok, amely mindennap körülötte áll. Néha jobb a tanács végzéseit, mint a mindenben a maga fejét követő kormányzó. Aki túl sokat tulajdonít magának és mások minden tanácsát megveti, az gyakran csalatkozik. Alatta nincs félelem, nincs gyanakvás, mely zsarnokok uralma alatt folyvást felbukkan; nincs külső háborús veszély és félelem. (230) Nagy hatalmú atyja a közelben van, és mellette uralkodik, nem indul ellenetek bőszi had felekezetek és vélemények miatt, nem dühödik fel rátok a főpap, nem jó harci szövetségesként a császár. De még ha mindez meg is történnék, itt lesz a közelben a védelmező, és nem fog hiányozni a társak tekintélyes sokasága; társakat mondtam, pedig atyafiaik ők, akikkel egy a fajotok, ugyanaz a nemzetiségetek, mint a nyelvrokonság mutatja. Ezenfelül mindannyian keresztények vagyunk, az evangéliumi törvényben járunk; a nézetek és szekták között csekély a különbség, az pedig, amiről szó van, bárcsak érvekkel s nem fegyverekkel volna helyrehozható és megszüntethető! Csak kövessük hajszára Krisztus tanításait; ha valaki az atyák nézeteivel szabadosabban bánik, az, higgyétek el nekem, keveset számít. Mindezekért, cseh nagyurak, Kázmér király nevében arra biztatunk, intünk és kérünk benneteket, hogy emlékezzetek az isteni és emberi törvényre. Jóindulattal ítéljétek fiának az örökség jogán őt illető királyságot. Higgyétek el, hogy ő nem annyira a pápa parancsára indította meg ellenetek a háborút, hanem elsősorban azért, hogy a gyermekét illető városok ne kerüljenek idegen kézbe. (235) Érdekeitekről gondoskodjatok megfelelően és helyesen; ha így tesztek, e választással csökkentitek ellenségeitek számát is. Ha így tesztek, a legjobban gondoskodtok mindkettőnk javáról és tekintélyéről.

A lengyelek szónoklatával meggyőzött csehek bizalmas megbeszélést tartanak egymás közt, rendenként itt meg ott összejönnek, azt suttojják, hogy készséggel Ulászlóra kell adni a szavazatot; mondogatják, hogy egyedül ő született a csehek békéjére és nyugalomára; egy darabig egybegyűlve tárgyalják ezt. Míután egymás között megegyeztek a királyról, a főnemesek az egész nemességgel és a lovagi renddel azonnal királlyá nyilvánítják az alig tizenöt esztendő Ulászlót. Valamennyien kiáltoznak: Éljen Ulászló király, éljen atyja, Kázmér is, éljen Csehország, éljenek az urak és a tanács! Egyesek égből aláküldött angyalnak, szüzi és szent királynak nevezik, mások üdvhozó fejedelemnek és az áldott békeség megteremtőjének, sokan a sok király és császár egyetlen szentséges maradékának. (240) A szónokoknak nagy tapsvihar közepette mindenki csókokat dobál. A többiek viszont, és leginkább a magyarok, a visszautasítás csúfságán pirulva elkullognak. Amikor Mátyásnak mihamar elbeszéltek, hogyan zajlott a dolog, a király reményében csalatkozva feldühödött a csehekre, és a haragból meg a bosszúvágyból semmit sem engedett, bár zord hírt kapott a Száván mozgolódó törökről.

A török, ahogy megtudta, hogy a pannont leköti a cseh háborúság, amennyire lehetett, titokban húszezer embert küldött ügyes mesterekkel és munkásokkal a Száva folyóhoz, hogy a szerémi földdel szemben ideiglenes favárat építsenek, erősítsék meg a legjobb eszközökkel és nagy őrséggel, hogy valahányszor csak kedve szottyan,

lerohanja a Szerémséget, Alsó-Pannónia szélső területét, és aztán megtámadja egész Magyarországot és Alemanniát. A kellemetlen hír nem zavarja meg Mátyást, és miközben változatlan buzgalommal fekszik a cseh ügyeknek, nyomban magához hívhatja Gábor kalocsai érseket és Jánost, akinek vezetékeve Ungor, e hadban nevelkedett, veszedelemben tapasztalt, próbált erényű és hűségű embert. Megparancsolja, hogy igyekezzenek Magyarország alsó részeire, megmagyarázza, hogy mi a teendő, figyelmezteti őket a veszélyre, és azt jövendőli, hogy ha a török által kezdett várat azonnal le nem rombolják, Pannóniának vége lesz. (245) A török az épülő erődöt Szabácsnak nevezi el, ami török nyelven valami csodálatosat jelent. Felhatalmazást ad nekik sorozásra, adóbehajtásra, és hogy a városoknak mindent megparancsolhassanak, ami a háború érdekében szükséges, ír emellett Mihály nádornak és a többi főúrnak, hogy csapataikkal kövessék Gábort, és amennyire rajtuk áll, a törökök által a Száva túlsó partján kezdett várat semmisítsék meg, ne engedjék a keresztény közösség nyakára telepítem ezt az új terhet; ezek tehetségük szerint igyekeznek teljesíteni a királyi parancsot. Gábor és Ungor János Magyarországra visszatérve összehívja a főurakat, sereget gyűjt, és mindenfelől beidézve a segédcapatokat alászáll a Száva folyóhoz. Amikor pedig megállapodnak a parton, először is dörgő ágyúkkal kezdik kergetni az ellenséget a tervezett építkezéstől; ezek akadályozóikat ugyanilyen masinákkal ríogatják; néha mindkét fél nekivadulva belegázol a Szávába, és kölcsönösen nyíllal lödözi egymást. Ámde a folyón egyik sem mer átmenni, mert erejük és katonaságuk száma egyenlő. A törökök felhalmozott földből töltést emelnek a parton, hogy odabent a magyar ágyúktól biztonságban dolgozhassanak. (250) Sőt, a helyet még azok megérkezése előtt árokkal és sáncsal vették körül, bőven hordtak be élelmet, és mindenféle felszereléssel ellátták. A nádor, Gábor és János látva, hogy minden erőfeszítésük meghiúsul, bár néhányan itt is, ott is elestek, a szerémi vidék megoltalmazása céljából szemközt egy másik városkát kezdenek építeni, és azok bosszúságára éjjel-nappal serénykednek a munkában.

Mialatt a Szávánál ez történik, Mátyást a meghiúsult remény haragra gerjeszti, és Moráviából gyakori beütésekkel, gyújtogatásokkal pusztítja Csehországot mindenfelé, szakadatlan rablótámadásokkal és rengeteg rontással sújtja, úgyhogy a nagy- és kisvárosok nagy része kénytelen békét vásárolni vagy megadni magát. Úgy tudják, hogy a Prágát körülfogó hegyekig is elkalandozott és pusztított. Csehországban egy város sem esett el erővel, azonban a kártételek türhetlensége folytán megadás útján nem kevés került a király hatalmába. A cseh háború harmadik évében tehát ezek történtek. A király pedig őrségeket helyezett el minden helységben, amelyet Morva- és Csehországban meg Sziléziában megszerzett, otthagytott néhány légiót, hogy a provinciát őrizze, és hazajött Budára. (255) A fogolyként elhozott Viktorint rangja szerint őriztette Visegrád fellegvárában, hogy a háború befejeztével épségben elbocsássa, és illő jóindulattal visszaállítsa korábbi méltóságába.

Abban az évben, amelyről fentebb szóltunk, Mahomet török császár kiállított egy négyszáz hajóból álló flottát, amelyben kétszáz háromsoros gálya és tízezer lovas volt, megtámadta Euboiát, megostromolta Khalkist, és akkora hévvel rohanta meg a várost, hogy övéi nagy vesztesége árán a harmincadik napon elfoglalta. Mivel június negyedik idusán Rómában eszméletlen nagyságú jég esett, melynek darabjai tizenkét latot nyomtak, Pál főpap a béke kieszközlése és az elnyomottak felszabadítása céljából minden oltárnál ünnepélyes könyörgést rendelt el, ő maga az isteni szülő szent képmását ájtatos körmenetben gyalog vitte a lateráni bazilikáig, és ott misét mondott. A velenceieket nem rázta meg Euboia elfoglalása, a török tengerpart megtámadására nyomban kiküldtek egy hatvan hajóból álló hadiflottát, amelyben hatvan háromsoros és húsz teherhajó volt. Canale Miklós, a flottaparancsnok, ebben a vállalkozásban hitványul viselkedett, mert Khalkisnak nem vitt idejében segítséget, ezért a tanács gyanúba fogta, megkötözve elvitték Velencébe, aztán örökös száműzetéssel büntették. (260) Anjou János szerette volna visszaszerezni a nápolyi királyságot, de reményében csalódva visszament a narbonne-i Galliába, hogy ott zavargásokat támasszon, megszerezte Barcelonát, majd meghalt. A Galliákban kegyetlen háború tört ki Lajos király és Károly burgund herceg között.

A Budára visszatért király téli táborban kívánta megpihentetni és felfrissíteni a szakadatlan hadakozásban kimerült katonaságot. Két dolog azonban erősen foglalkoztatta az elméjét. Először is a Száva-parton felépített és alaposan megerősített Szabács, aztán a törökök birodalmának gyarapodása, amennyiben Euboia elfoglalásának híre nagy aggodalmat okozott neki. Attól félt, ami meg is történt, hogy kénytelen lesz egyidejűleg két roppant hatalmas ellenféllel megküzdeni. A törökök erejét mindenki ismeri. A harcias csehek nem ismerik a félelmet, még kevésbé a halálfélelmet, hiszen most választották meg Ulászlót, Kázmér király fiát, és a lengyel árkkel meggyarapodva nagy hatalomnak számítanak. Ugyanis abban az időben, amikor Mátyás hevesen támadta Csehországot, a pápa ösztökélésére és kérésére Kázmér is fegyvert emelt a csehekre. Ámde miután megtudta, hogy azok királlyá választották a fiát, és látta, hogy a Medvések és a Csillagosok a többi főúrral egyetemben mind erősen buzognak Ulászló mellett, szívből felvállalta a csehek védnökségét. (265) Mátyás tehát az atyákkal és az előkelőkkel szokatlan aggálllyal és igyekezettel töpreng azon, hogy mi módon szálljon szembe e fenyegető veszedelmekkel. Mivel hadat viselni pénz nélkül nem tudnak, mindenekelőtt ennek előteremtésére fordítja a figyelmét; a szokottnál keményebben hajtja be a járandóságokat, a püspököktől és papi gyülekezetektől elköveteli a gyűjtött pénzt, új adókat vet ki, sürgeti a pápától és a velenceiektől a megállapított fizetséget, hogy szembeszálljon az eretnekekkel és a pogányokkal. És úgy vélte, hogy a katonák érdemeiről galádság lenne

megfelekedezni. Mivel a szepesi István meg Vuk despota a cseh harctéren igen derekasan viselkedett, és nem kímélte magát sem a veszedelemtől, sem a fáradozástól, a szepesit számos tisztséggel gyarapította, a nincstelen despotát Fejérkő várával adományozta meg. A többieket rangjuk szerint jutalmazta tisztségekkel, hivatalokkal, kitüntetésekkel. Nyomban a cseh háború után a rá következő évben jött a lengyel, amelyről a következő könyvben bőven beszámolunk.

34. fejezet - Harmadik könyv

Mátyás, mint egész életfolyama tanúsítja, kétségkívül arra született, hogy nyugalmat sohase leljen, háborúból háborút keltsen, és végső percéig több örömet találjon a hadban, mint a békében. Bár otthon nyugalmat kívánt, háborúságot csak idegenben, mégis gyakran megesett, hogy idehaza sem csak külső támadás gyötörte meg, hanem belső pártütés is. Hogy bent csendesen élhessen, kint táplálta a háborút; néhanapján azonban csalódott elképzelésében, megháborította az arisztokraták lázongása, amit a szerencse alkalmasint nem ok nélkül tett, hanem hogy a herkulesi fejedelem virtusát mindenféleképpen próbára tegye. Hidd el nekem, ha sok munkát tűzött is elé, sohasem hagyta őt magára. Bizony, nem szegültek szembe szívesebben Corvinnal a szakadatlan veszedelmek, mint amilyen készségesen vállalta azokat mindig.

(5) Mert mialatt a következő évben Csehországban tevékenykedett, kitört a lengyel háború, amely az üdvösség ezer fölötti négyszázhetvenegyedik esztendejében kezdődött. Magyarország főpapjai és főurai ugyanis nagyobb részükben összeálltak ellene; úgy határoztak, hogy behozzák Kázmért, Kázmér lengyel király második fiát, és megteszik királynak, hogy seregével elűzzék Corvinnust.

Ez az összeesküvés oly jelentékeny és széles körű volt, hogy a túlsó Magyarországon Gábor kalocsai érseken, Mihály nádoron és néhány előkelőn kívül senki sem maradt, aki a király hűségéről át ne tért volna a lengyelhez. Azt beszélik, hogy Ország Mihály, ez a rendkívül eszes és rengeteg tapasztalata folytán nem ok nélkül bölcsnek tartott férfiú nemcsak a szívében, hanem a száján is vallotta: Akit a szent koronával koronázva látsz, imádd, szentséges királynak tekintsd és tiszteld, ha ökor volna is. Az összeesküvés annyira kiterjedt, hogy abból a mintegy hetvenöt kerületből, amelyet – mint fentebb írtuk – megyének neveznek, alig kilenc akadt, amely Mátyásnak engedelmeskedett és az adót megfizette. (10) A szövetkezők feje a két János volt, nagybácsi és unokaöcs; az egyik a Mátyás által mindig apjának tekintett esztergomi érsek; a másik a mindkét nyelvben alaposan kiképzett pécsi főpap, ki ha az államügyektől visszavonulhatott volna, a mi korunkban is akadna, aki az egész antikvitással vetekedjék. Egyesek bizony még Imre szepesi grófot sem zárják ki közülük, aki – mint elbeszéltek – egyszer már, az erdélyi hadjárat előtt, elpártolt a királytól. Egy ízben arra a kérdésre, hogy a sok jótétemény és megtiszteltetés ellenére miért tette ezt, így válaszolt: Megvallom, elpártoltam a királytól, de csak úgy, hogy a pártütéssel a legkevésbé se ártsak neki, hanem magamat mentsem ellenségeim féltékenységétől és ármánykodásától. Mert ebben az emberben annyi furfang és ész volt, hogy pártütésével kijózanodásra készítette a rágalmazók által ellene felbőszített királyt, és ezzel a mesterkedéssel megmutatta a fejedelemnek meg ellenlábásainak, milyen fontos ő. Ezt a módot használta tehát arra, hogy bölcsen megőrizze a királyt az országnak, önmagát a királynak.

Hogy pedig az összeesküvés kezdeményezői miért éppen az atyai barátok voltak, arra néhány okot hoznak fel. Ezeket ugyanis oly megfontoltaknak és hűségeseknek ismerték, hogy semmiféle elhamarkodott és hitszegő cselekedetet nem lehetett föltételezni róluk. Azt mondják, hogy a metropolita különböző méltánytalanságok miatt lázadt fel. (15) Ugyanis a király a maga urává válván, kezdte magát függetleníteni a főurak útmutatásaitól, amelyekre korábban rászorult; a másoké helyett a saját fejét és akaratát követte; ha azok néha erőszakosabban győzködtek, beléjük fojtotta a szót; meg akarta mutatni, hogy mindent egymaga csinál. Azok meg úgy vélekedtek, hogy tekintélyük emiatt jócskán megcsappan. Ehhez jött a dikának nevezett rendkívüli rovás szokatlan kivetése, amelyet többnyire nem házanként, hanem fejenként szabott ki. És jóllehet a szakadatlan háborúzás súlyos adóztatást követelt, az új terhet mégis mindenki túlzottan nehéznek érezte. Sőt, a püspökségek jövedelmeit is kezdte kisajátítani, mert úgy gondolta, hogy a közjóért harcolva ezt megteheti. Ámde ezt az apostoli legátus, Roverella Lőrinc felhatalmazásával tette meg. Sokan keserűen vádolták is őt, amiért első ízben adott lehetőséget Mátyás királynak a püspökök és papok megsarcolására és az egyházmegyei jövedelmek hadicélokra való felhasználására. A legnagyobb szörnyűségnek tartották ugyanis, hogy a püspökök és papok, akiket félisteneknek kellene tekinteni, világi adóztatás alá essenek. (20) Az esztergomi érsektől elszedte az aranybányák nagy jelentőségű tizedét, amit urburának neveznek; néhány püspökségnek is lefoglalta a vámját. Sokan hiszik, hogy nem meggondolatlanul járt el így, hanem egyrészt, hogy a nagy bőségben ne léhaskodjanak, másrészt, nehogy vagyonukkal felpöffeszkedve támadást indítsanak a király ellen. Ezenfelül kezdett veszedelmessé és erőszakossá válni a főurakkal szemben, kimutatta, hogy valamiféle szótlan fejbiccentéssel egyedül ő parancsol, a többiek engedelmeskednek. Akik pedig nagyon nagy tekintéllyel rendelkeztek előtte, azok ezt befolyásuk csökkenése miatt nehezményezték. Úgy vélik tehát, hogy ezek az okok készítették lázadásra az esztergomi érseket meg a többieket.

Miután az összeszövetkezők titkon mindezt megtárgyalták, és egymás között királlyá választották Kázmért, nyomban írtak Lengyelország királyának; minden tettükről felvilágosították. (25) Jelentették, hogy majdnem minden főnemes önként elpártolt Mátyástól, aki pedig habozik, vagy hamarost megteszi ugyanezt, vagy nem fog

ellenkezni; a magyarok valami meggondolatlan kegyeletből választották királlyá a nem uralkodói, alacsony nemzetségből született Corvinust; ez a királyságról zsarnokságra ragadtatta magát, hiszen nem fejedelmi vérből származván nem is képes megőrizni a trón méltóságát és becsületét; elejétől fogva kegyetlenkedett nemcsak az idegenekkel, hanem az övéivel szemben is; nagybátyját, aki a felajánlott trónt visszautasította, és unokaöccséből királyt csinált, bilincsbe verte, sőt halálra is ítélte; most pedig erőszakoskodni kezd atyai barátaival, akik oly nagyon tisztelték, és soha semmi veszedelemben nem hagyták magára; elbitorolja az egyházi vagyont, dühöng a papok ellen, elszedi a püspökök adóbevételeit, felforgatja az egyházi és a polgári jogot, az ésszerűség helyett önkényt alkalmaz; ezért a Mátyásnak joggalánul átadott Magyarországot jogosan el kell tőle venni, és annak szabály szerint vissza kell szálltania a lengyel dinasztiaira; végezetül kéri, hogy a minap királlyá választott Kázmér fiát küldje ide, és az vegye át a felkínált országot. A lengyel minderről tudomást szerezve úgy gondolkodott, hogy számos gyermeke lévén a szerencse kedvezését nem szabad elszalasztania, és a váratlanul felajánlott országot elfogadta. (30) Nagy örömmel eltelve hálát adott az istennek, amiért két év alatt két fiát két királyságra választották meg, és most is állhatatosan kéri őket. Haladéktalanul sorozást tartott, jó páncélos lovassággal három légiót állított össze, azt átadta Kázmérnak, aki a trón elfoglalására indulóban volt Magyarországra; nem felejtette el, hogy egy másik sereget Ulászló részére kell összeszednie, aki ellenállás nélkül készült Csehország királyságára. Megírta tehát az érseknek meg a főuraknak, hogy fiát erős hadal mihamar feltétlenül elküldi.

Ezalatt a pletyka fölfedte az összeesküvést és a vetélytárs jövetelet. Midőn az ügy a király fülébe jutott, igencsak megdöbbsent, és alig tudta elhinni, hogy leginkább azok az atyai barátok mozgolódnak ellene, akiket olyannyira pátyolgatott és annyi hivattal meg kinccsel gyarapított; azonban nem ijedt meg, hanem azt mondogatta, hogy erősen fogja figyelni, ki akar az ő főemberei közül Kázmér házigazdája lenni. (35) Azok ellen, akiket az összeesküvéssel gyanúsítottak, nem tudott fellépni, mert titkon elosontak, és visszahúzódtak a saját váraikba, de ha tudott volna, ez idő szerint akkor sem kívánt erőszakoskodni; sokat színlelt és titkolózott, haragját elnyomta, nyájasságot, engedékenységet mutatott; jól ismerte a magyarok természetét, és nem feledkezett meg az emberek elméjének változékonyságáról; tudta, hogy akarata állhatatlan, a tömeg pedig a lehetőség és a szerencse után megy. Ezért hát erősítette az ingadozókat, ígéretekkel, vesztegetéssel többek szándékát megfordította, mezővárosok adományozásával sok főnemeset magához edesgetett, többet tett ésszel, mint erővel, nem úszott az ár ellen, hanem ravaszsággal és okossággal hártotta el a balsorsot. Önmagában sohasem kételkedett, sőt, fenyegető helyzetben mindig nagyobb bátorságra kapott, mintha merészségének kimutatására több lehetőség nyílnék. Szívesen tanácskozott és bizalmaszkodott azokkal, akikről sejtette, hogy a szövetezők közé tartoznak.

Eközben elterjedt a hír, hogy Kázmér húszezer emberrel Magyarország felé tart, a magyarok közül sokan szaladnak üdvözlésére, seregét a csatlakozók napról napra gyarapítják. (40) Az isteni megváltás ezer fölötti négy százhetvenegyedik esztendejében, november kalendáján tehát átlépi az országhatárt. Amerre útját veszi, hódolattal köszöntik; mindenki bókol a szerencsének. A közeli településekről számos főnemes járul elébe, és parádésan fogadja az új királyt, kész engedelmisséget ígér. A lengyel sereg napról napra növekszik, és sokan megfontolt szándékkal, néhányan a többiek példájára csatlakoznak Kázmérhoz. A lengyel mindennap nagyobb bátorságra kap, úgy hiszi, hogy a saját országában bizton csatangozhat. Már áthaladt Kassa és Eger területén, a táborn Nyitra környékére és Váchoz vezette, miközben várta az összeesküvés fejeit, hogy fogadják őt. Ezért megállapodott, és sűrű levélküldéssel, titkos futárokkal szölongatta a vezető főurakat.

Mátyás sem bőbiskolt ám ezalatt, hanem ereje szerint sereget állított, sok főnemeset hívott össze Budára; odajött a nádor meg Gábor érsek, aztán Imre meg az alemann János váradi püspök és az összeesküvők közül is sok, akit mezővárosokkal, falvakkal titkon megvesztegetve magához békített. (45) Bosznia tartományurát, Újlaki Miklóst küldöncök útján kérdezte meg, hogy vajon szerinte nyomban meg kell-e ütköznie a támadóval, avagy jobb a halogatás. Az eszes férfi azt válaszolta, hogy odáztatni kell, mert nap mint nap sok lándzsa fordul támadásból védelemre. Mátyásnak tetszett a tanács, és Budáról elindítva a táborn ezekkel a főurakkal Esztergomhoz vonult. Nem ok nélkül gondolta, hogy ez az első teendő. Láta ugyanis, hogy az összeesküvők vezetőjének, az érseknek a megbékítése után többé semmitől sem kell félnie. Midőn Esztergomhoz ért, ő maga megszállt a városban, a táborn a külvárosban helyezte el; aztán a közismerten komoly és bölcs férfiút, az ékesszólásban és ravaszkodásban egyaránt kitűnő szepesi Imrét a nádorral meg néhány püspökkel beküldte a várba, hogy békítsék ki az érseket. Ezek felkeresték, majd elkezdtek kérlelni, hogy ne hagyja el most néminemű méltánytalanságok miatt annak a királynak a hűségét, akit mindig fiaként tartott, akit tulajdon buzgalmával és fáradozásával emelt trónra. Azt mondták, hogy ha a fiú néha-néha hibázik, az apának meg kell bocsátania; a szülők legtöbbször igen engedelkenyek, és gyermekeik vétkeit többnyire elnézik; (50) feltétlenül el kell állnia kezdeményezésétől, mert ez a lázadás nem lesz meg az ország roppant kára nélkül; a sok egyéb erénnyel jeleskedő uralkodót el kell viselnie, ha valamiben botlik is; nem szabad visszatartani őt dicsősége gyarapításától, az ország védelmezésétől; a legsúlyosabb bűn nélkül nem lehet útját állni folyton ragyogó tettekre törekvő akaratának; a mostani mozgalom alaposan kijózanította, önvizsgálatot tartott, és megszállta a bűnbánat, megígérte, hogy megváltozik; a túlkapásokat a háború érdekében kellett elkövetnie; igazán mondja, hogy nem magának gyűjtött kincset; eztán

mindenkivel türelmesebben bánik; végezetül mind a maga, mind a király nevében kérve kérte, hogy fiát szokott jóságával, szeretetével és buzgalmával oltalmazza; amit parancsol vagy kér, azt a király helybenhagyja és megerősíti; de még a kicsikart dézsmát is önként visszaadja, és ha a barátság helyreáll, a legnagyobb részét már most, mielőtt a táborral továbbvonul, visszafizeti.

(55) E szavak után könyörgéssel fogták közre a férfit; egyesek leborultak, átölelték az atya térdét, hogy megkérleljék, és lebeszéljék az ország felzavarásáról és veszélyeztetéséről. Ő pedig, bár néhányukat ferde szemmel méregette, és elcsodálkozott hirtelen fordulásokon és állhatatlanságukon, mégis megadta magát, és azt felelte, hogy sohasem fog eltérni a többi főpap és főúr szándékától, és sohasem fog annyira merészkedni, hogy azok akarata ellenére kezdeményezzen bármit is; nem tagadja, hogy néha-néha megharagudott Mátyásra, fiaként szabadosabban dorgálta, és sokszor felpanaszolta, hogy törvénytelen és illetlen, ha a király elbitorolja az egyházi emberek jövedelmeit, a szent adót meg lefoglalja; nem ismeri el, hogy egyedül ő hívta volna be Kázmért, hiszen ebben sok társa volt, akik aztán megváltoztatták a felfogásukat és lapítanak; egyedül nem is tartóztatja Kázmért Magyarországon, és nem fordul szembe a többiek akaratával; rég ismeri Mátyás jellemét, és jól tudja, hogy ez a szelidség neki is és még többeknek a vesztére lesz; de hát ha már így akarják és erőltetik, ha hivatalos biztosítékot kap, engedelmeskedik a királynak, mint azelőtt. (60) Miután ezek mindannyian a maguk meg a király nevében megesküdtek, és a tized fejében, mint többen mondják, pénzzel fizettek, keresztülvitték a kibékülést. Aztán lementek, hogy a királyt bekísérjék a várba; mindenről beszámoltak, ahogy történt, és máris megszabadították őt egy óriási gondtól. Velük együtt késedelem nélkül felment a várba, és amikor kevés tanú jelenlétében beszélgetésre kerítettek sort: Sohasem tudtam volna elhinni, szentséges atyám – mondta –, hogy cserbenhagysz engem. Tudtam, te sem fogod sosem elfelejteni, hogy haldokló atyám rád bízott engem; nem hihettem volna azt sem, hogy az fog tőlem elpártolni, akit a szeretet és hűség örök példaképének mondhatnak. Velem együtt jutott neked is tömlőc és béklyó, szívesen vállaltál életemért és méltóságomért minden veszedelmet, a cseh börtönből is te váltottál ki, királysággal és koronával ékesítettél; semmi sem volt olyan bajos és nehéz, hogy a te segítségeddel és útmutatásoddal ne vittem volna keresztül dicsőséggel. (65) Most sem hiszem, hogy elhagyd Mátyást, aki a karjaid között született, és akit a legnagyobb gonddal nevelgettél. Ha ifjúságom elkövetett ellened valamit, kegyes atyám, bocsásd meg; irgalmazz fiadnak; kérlek, ha volna köztünk harag, adja vissza helyét a korábbi szeretetnek. Kérlek, véd meg most megtámadott fiadat, akit másokkal együtt Magyarország királyává tettél, szokott kegyességeddel folytasd feledhetetlen jótetteidet, és mutasd meg, hogy teljesíted, amit életből távozó atyámnak ígértél. E szavakra mindketten könnyekre fakadtak; a metropolita, mert szándékát már megbánta, lábához roskadva bocsánatot kért. A király csókra ölelte magához, viszonzásképpen ő is engedelmet kért és adott. Mindketten hitet tettek és kaptak, hogy minden sértést elfelednek, majd a kibékülés megtörténvén mindkettejük szíve megnyugodott, és a király elment a főurakkal.

Kázmér, akiről az a hír járta, hogy az előző éjjel az esztergomi várban együtt volt az érsekkel, méltóságáért nyíltan kívánt fegyvert ragadni, a túlsó Magyarországot egészen a Dunáig végigrohanta, és kárt tett azokban, akik nem rántottak mellette kardot, ezért a király másnap megkezdte csapatainak átszállítását. (70) Aztán híre ment, hogy Mátyás megengesztelte az érseket, és már megkezdte az átkelést a Dunán, mire a lengyelek felhagytak a portyázással. Kázmér elment Nyitrára. A város készséggel befogadta, mert Magyarország igazi királyának mondta magát. A falak előtt ütött tábor. A király átkelve a Dunán egyenest Nyitra felé vitte a hadat, és amely faluban, községben lengyelt talált, kiverte onnan. Ahogy híre járt, hogy közeledik Nyitrához, a magyarok tömege, amely eddig Kázmér szerencséjéhez szegődött, nyomban elpárolgott. Sokan titkon a király táborába szöktek, egy rész a saját városába húzódott vissza, mások a támadó kártételétől való félelmükre hivatkoztak; akik a királyi táborba jöttek, azokat Mátyás derűs tekintettel fogadta, és hasonlóképpen hivatalos közleményben ígért büntetlenséget Kázmér minden követőjének, ha három napon belül elhagyja őt. Az ellenséges tábor előtt közzétették ezt a hirdetményt, mire titkon a többiek is megszöktek, és kevesen maradtak ott; erre Kázmér nagy zavarba került, és a seregével behúzódtott Nyitrába, Mátyásnak viszont megnőtt a bátorsága, amint látta, hogy a magyarok visszatérnek a hűségre. Tehát Nyitrához siet. Amint odaér, ostrom alá veszi Kázmért a városban, megakadályozza az élelmezést, és ezáltal kegyetlen ínséggel fenyeget. (75) Kázmér őszintén megvallja, hogy őt a magyarok galádsága hívta ide, közvetítők útján bizalmas tárgyalást folytat a királlyal, és kieszközli, hogy éjnek éjszakáján kijöhessen és biztonságban visszamehessen Lengyelországba, megígéri, hogy eztán soha többé nem indít hadat az ország ellen, és ezt esküvéssel erősíti. Egnéhány nap múlva a megegyezés szerint hétszáz lovassal elillan, és mint mondják, megállás nélkül megy vissza Lengyelországba. A visszamaradt hadsereg még szorosabb ostrom alá fogva, hogy az éhség el ne veszejtse, közvetítők révén naponta kéri az engedelmet, hogy épségben eltávozhasson. És azzal a kikötéssel kapnak elbocsátást, hogy bőrüket és poggyászukat bántatlanul vihetik, ha az országnak nem okoznak kárt, és útközben nem viselkednek ellenség módjára. Ha erre tett esküjüket nem tartják meg, bármely nemesnek, plebejusnak, valamennyi városinak, falusinak legyen szabad bárhol tetézve behajtani rajtuk a büntetést. Az elvonulás feltételeit a lengyelek elfogadják; a király elereszti őket, és táborukat elindítják Lengyelországra. A király a sereggel egy napi járóföldre követi őket, és ha közülük a falvakban meg a községekben ellenszegülőt talál, azt

felkoncolja. (80) Ezek pedig, mintha börtönből szöktek volna, kezdve érezni az éhséget, néha-néha kissé gátlástalanabban ragadoznak elemőzsiát a tanyákon, a mezőkön, olykor úgy tesznek, mintha vásárolni akarnának a gyümölcsből, a takarmányból, aztán erőszakkal elviszik. Nem tartják be az esküjüket, hogy a tartománynak nem okoznak kárt, kezüket nem bírják megtartóztatni a ragadozástól, vakmerőségük mindennap fokozódik, és minél közelebb jutnak Lengyelország határához, annál nagyobb kárt tesznek a marhában meg a javakban. Egyesek az inséggel, többen a velük született rablóösztonnel magyarázzák ezt. A falvakból és a községekből nap mint nap kel a panasz, a nagy siránkozás, és eljut a királyhoz. Ő az esküszegés hallatára mindenkit felhatalmaz a megtorlásra, elrendeli, hogy az erőszakra mindenki erőszakkal válaszoljon, ki-ki fegyverrel védje, s ha elveszik, szerezzze vissza a magáét. Az engedély közzététele után a parasztok minden faluban megtagadják az élelmet a lengyelektől, és amikor ezek erővel próbálnak hozzájutni, a szerződészegés miatt a parasztok háborút indítanak ellenük, zendülés támad, és elhatározzák, hogy a magyar határon mindannyiukat kifosztják. (85) Ezek nem menetelhetnek négyszögű hadrendben, mert az inség miatt, amelyet a behatoláskor a felhalmozott gabonát felégetve maguk okoztak maguknak, kénytelenek külön utakon haladni. A megosztottság csökkenti az erejüket, főleg amikor Lengyelország határaihoz közel érnek; a szanaszét kóborlókat a parasztok bekerítik, kirabolják, és valamennyien prédává válnak; egynémelyikük fosztogatás közben vész oda. A lengyeleket tehát, akik Kázmér vezérletével november kalendáján támadták meg Magyarországot, négy hónappal később kisöpörték. Mátyás a sereggel ellenőrizte a túlsó Magyarországot, hogy azok, míg ki nem vonulnak, ne tehessenek kárt. Végül a tartományt megbékítve, a támadót kiűzve a szent héten ujjongva tért vissza Budára, a sok fáradozásban kimerült légiókat, amelyek az egész telet a táborban töltötték, tavaszra és nyárra elbocsátotta, hogy lovaikat és tagjaikat megpihentessék. Emlékeztetre méltó történetet e nyárról nem hallottunk.

Miután az ellenséget elzavarta és a veszedelmet elhárította, a király visszamegy Budára, és a sérelmek megtorlására gondol. Látja ugyanis, hogy ha a legnagyobb gonosztetteket folyvást büntetlenül hagyja, ő maga növeli a bitangok vakmerőségét s egyben a hűtlenséget, és királysága kurta lesz, ezért, hogy másokat a felségárulás bűnétől elrettentsen, az esztergomi érseken kezdi. (90) Fontos tárgyalás ürügyével küldöncök útján Budára hívja. Ez ugyan sejtette, hogy vesztére indul útnak, a fejedelmi szóban meg régi jótetteiben bízva mégis készséggel ment oda, s nem gondolta, hogy a király részéről veszedelem fenyegeti. Jóllehet ugyanis méltóságban ő volt az első, az összeesküvéshez mégis utolsóként állt oda, a főurak ösztökélésére és leginkább unokaöccse felbujtására, és tudta, hogy ez nemcsak a király, hanem a többiek előtt is nyilvánvaló. És amikor Kázmér az őt behívó előkelőknek folyvást jelentgette, hogy hamarosan megérkezik a Rákos mezőre, ahol a királyválasztó gyűléseket tartani szokták, és kérte őket, hogy a kitűzött napra gyülekezzenek ott össze, a főurak unszolására azt felelte, hogy utolsóként megy oda. Így történt, hogy a többiek lagymatagon mozogtak, és az összeesküvés lassacskán elernyed. Ezzel ugyan az uralkodó is tisztában volt, de amikor fel-felmerült benne, hogy miképpen foganhatott meg a galád árulás az atyai barátban, akit mindig apjának tekintett, képtelen volt a megtorlás jelzése nélkül eltekinteni az esettől, így tehát, amikor az érsek Budára érkezik, megparancsolja, hogy tisztelettel tartsák vissza a palotában, és rangja szerint vegyék őrizet alá. Aztán titokban átviszik Visegrádra, és egypár hónapig a várban a királyi testőrség vigyáza alá. (95) Utóbb Mátyást legyőzte a nagy jótétemények emléke, a vele született kegyesség meg az adott szó tudata; szemé előtt fölrémlett a kegyetlenség és a becstelenség vádja, mert meggondolta, hogy szentséges püspököket nem büntethet förtelmes vétek nélkül. Megutálva tehát haragját, kieresztette a börtönből, és méltóságával együtt visszahelyezte őt az esztergomi várba. Odarendelt néhány őrkatonát, nehogy megint forralhasson ellene valamit. Az pedig, midőn látta, hogy szégyenszemre elfogták, s eleresztették, de csúfsággal, és késő vénségében folt esett életén, amelyet mindig becsülettel folytatott, olyan búbanat szállt bele, hogy naponta hívta a halált, és nemritkán fohászkodott is érte. Agg korára beleköltözött az életundor, és mit sem várt jobban a végnél, hogy megszabaduljon a gyaláztatótól és a szégyentől. Alig élte meg ezt a nyarat, mert augusztus ötödik idusán, egy nappal előbb, hogy az isteni Lőrinc ünnepét ülik, a főurak és nemesek legnagyobb fájdalmára befejezte az életét. Aki csak megtapasztalta e nagy tekintélyű férfiú becsületességét, szüntelen szenved hiányától és kegyes emlékeztéstől. Az érsekségre rendkívül rátermett volt, hiszen a várban épített egy tágas ebédlőtermet, elébe csináltatott vörös márványból egy hosszan nyúló gyönyörű kerengőt kettős pódiummal. (100) Az ebédlő fejénél felállította a Szibillák csúcsíves boltozatú szentélyét, amelyben valamennyi Szibilla ott sorakozik. A teremben nemcsak Magyarország összes királya látható, hanem a szkíta elődök is. Ezenkívül meleg és hideg vizes kamrákat csináltatott meg két kertet, melyet oszlopsor ékesített, és a tetején sétaút körített. A kettő között egy szikla mellett kerek tornyot emelt, amely különféle étkező- és lakószobákra oszlott, felül tarka ablakokkal díszítve, és a kápolnát sem hagyta ki belőle; szinte állandóan ebben lakott, mert ez a Dunára és a kies kertekre nézve szép kilátást nyújtott; bölcselekedésre, elmélkedésre kiválóan alkalmas hely. Hogy az isteni Adalbert bazilikája ne legyen tűznek kitéve, üveglapokkal fedte be, és a tetőt menedékesre csinálta, hogy az eső meg a hó lecsorogjon róla. A két nyelvnek gazdag könyvtárat szentelt. Hát ez volt Vitéz János érsek vége.

János pécsi püspök, nővérétől való unokaöccse, aki nagybátyját annak akarata ellenére belerángatta az összeesküvésbe, annak elfogásáról értesülve futni kezdett Zágráb felé, hogy ha a király netalán üzőbe venné, a

határról gyorsan megugorjon. (105) Ámde, hogy az érsek halálát hírül hozták, ezt alig néhány hónappal élte túl, mert kétszeres bánat tört rá, és ugyanabban az évben meghalt, múlhatatlan hiányérzetet keltve nemcsak Pannóniában, hanem Itáliában is. Tizenhét évig tanult a veronai Guarino keze alatt, kora gyermekségétől szívta magába mindkét nyelvet. Tanítója sokszor szokta mondogatni, hogy még sohasem volt sem az olaszok, sem a külhoniak közül olyan növendéke, aki kiválóságban, tanulékonyágban és tehetségének gazdagságában a pannóniai Jánossal vetekedhetett volna. Ha latinul beszélt, azt mondtad volna, hogy Róma városában, ha görögül, hogy magában Athénben született. Taglejtésén, beszédén nem érzett barbárság. Azt hihetted, hogy a lelke dalra termett; a prózában sem volt kellemetlen. Ha nem vergődik a közügyek és viharok között, bizony, hogy fölveheti a versenyt az antik írókkal és poétákkal. A szerencse többnyire irigykedik a kiváló elmékre, és megakadályozza, hogy tehetségük szerint fölemelkedjenek. Hogy egyházmegyéje szent testülete mennyire kedvelte, képzeld el az alábbiakból. (110) Mivel a király haragja miatt mintegy közellenségnek tartották, és senki sem merte neki a szokásos végtisztességet megadni, testét a papok titkon bevitték egy pécsi kápolnába, és sokáig egy szurkos ládában tartották. Hosszú idő múlva, midőn Mátyás történetesen meglátogatta a várost és a bazilikát, a papi kollégium megkérte őt, hogy engedje meg végre méltó temetéssel meg tisztelni János poeta testét, melyet haragjától való féltükben régóta őrizgetnek temetetlenül. A király elbűsult a nagy férfiú sorsán, alaptalan vélekedésük és félelmük miatt megdorgálta őket, és aztán pompás gyászszertartást rendezett neki, hogy a jeles költőt ne fossza meg a temetés tisztességétől. Ez a vég jutott tehát a pannóniai dalnoknak. Mindez a megváltás ezer fölötti négy százhetvenkettedik esztendejében történt.

Ebben az évben a velencések Ferdinánd nápolyi királlyal szövetséget kötöttek a törökök ellen. Április idusán Pál pápa ünnepi szertartás keretében Este Borsót Ferrara hercegévé tette, aranytógát, almát, jogart, nyakláncot, köpenyt adott neki, és megparancsolta, hogy a teljes tanács a hercegi jelvényekkel felékesítve vezesse be őt az isteni Márk egyházába és a palotába. A Galliákban a pápa véget vetett a háborúnak a burgundiak és a király között. (115) Frigyes császár és Piccolomini Ferenc sienai bíboros, apostoli követ, örök dicséretre és emlékezetre méltó férfiú, az ausztriai Újhelyen általános gyűlést tartott a keresztény uralkodók számára, amelyen a keresztény közösség hasznára és javára számos határozatot hoztak, elsősorban a törökök ellen, amelyek aztán a fejedelmek széthúzása és hanyagsága következtében jelentős kárt okozva nem valósultak meg. Pál pápa augusztus hatodik kalendáján, miközben hálószobájában magában pihent, gutaütést szenvedett és kimúlt, rendben jött utána Sixtus. És még Moro Kristóf, a velencei szenátus feje is befejezte az életét, és az elhunyt helyébe Trono Miklós lépett. A szlavóniai családból született János esztergomi metropolitát a királyhoz nagyon közel álló alemann János váradi püspök követte. Unokaöccsének, a pécsinek, Ernuszt János királyi kincstartó fia, Zsigmond lett az utóda.

Úgy látszott, hogy a sors szakadatlan munkát szab ki Mátyásra, mert nem engedett neki nyugalmat. Ugyanis a következő esztendőben, amely az ezernégy száz fölötti hetvenharmadik volt, egyszerre kelt lengyel és cseh háború, de a törökökkel sem maradt el, mert ezek megállás nélkül betörésekkel zaklatták hol a dalmátokat meg a kránicokat, hol a pannonokat és a dákokat. A lengyel okát akárki is könnyen kitalálhatja. Elvégre ki tudja nyugodt lélekkel semmibe venni fia méltóságát? A csehek nagy tetszéssel és óriási ünneppel fogadták Ulászlót, akit most választottak királlyá, és akit az apja tisztességgel eresztett el országába, majd pár nap múlva szokás szerint megkoronázták. (120) Erősen nehezményezte, hogy olyan országot talált, amelyről Mátyás a két leggazdagabb tartományt leszakította, sőt, Csehország tekintélyes darabját is elfoglalta, és magát nemhogy királynak, de még afféle negyedes fejedelemnek sem tapasztalta. Megírja az apjának, hogy nem királyságra, hanem egy királyság hulladékára hívták. Ezt bizony az apja is tudja, hiszen mielőtt a fia megválasztása a csehekkel összebékítette volna, Mátyással együtt háborúzott ellenük. Most viszont, mivel gyermeke méltóságáról van szó, megváltoztatja a felfogását, és a fiú érdekében illem és tisztesség ellenére a csehek ügyének védelmére kényszerül. Ezért Kázmér gyakran szólítja fel levélben Mátyást, hogy önként adja vissza Ulászlónak Morvát, Sziléziai meg mindazt, amit Csehországból elfoglalt; megígéri, hogy megtéríti a hadikiadások nagy részét, és emellett néhány várost is átenged. Az viszont a kölcsönös barátságra hivatkozva önként felajánlja mindezt, ha visszakapja azt a négy százezer aranyat, amelyet erre a hadjáratra fordított; addig ő birtokolja a megszerzett területeket. (125) Mivel roppant nagy összeget kér, amelyet sem Csehország, sem Lengyelország, de az egész Sarmatia sem tudna megfizetni, mindkettő hadat kezd. A népe sokaságától hatalmas lengyel nagy létszámú hadat toboroz, és nemcsak a nemeseket rendeli katonáskodásra, hanem a plebejusokból meg a parasztokból, valamint a roxánokból és tatárokból is tekintélyes sokaságot fogad fel abban a hiszemben, hogy ha Mátyást legyőzi, nemcsak a tartományokat meg az országot szerzi vissza, hanem felesége jogán Magyarországot is birtokba veszi. Fiát arra kéri, hogy ugyanígy cselekedjék. Mindketten nagy sorozást tartanak, a kettő harmincezer embert össze. Akik a nagyról sokszor nagyobbat mondanak, hatvanezerről handabandáznak. Mátyás pedig sok bajtól kerítve sem riadozik; tanácskozik az atyákkal meg a főurakkal, és bár azok nagyon is reszketnek, ő maga mégis, mintegy megkísértve a végsőket, a reménytelenségből merít erőt és vesz bátorságot. Alig szed össze nyolc- vagy legfeljebb tízezer embert, melyből a legerősebb rész a vértés meg a könnyűlovasság; nem kívánja odahaza bevárni az ellenséget, hogy ne kelljen a saját költségén etetni; úgy véli,

hogy Sziléziában kell szembeszállnia vele, hogy ne engedje közel az országhatárhoz. (130) A boroszlóiak gyakori követküldéssel hívják; tudósítják, hogy veszélyes a késlekedés, és azzal riogatják, hogy ha a vetélytársak megelőzik, megnyitják a kaput. Az összes főpapot és vezető állású főurat viszi tehát a sereggel Boroszlóba, és megállás nélkül iparkodik, hogy a várost előbb érje el. Az uralkodót gyors lovassággal követi Lőrinc herceg, Miklós bosnyák király fia; ez a merész újonc végig az udvarban nevelkedett, és Mátyás mindig fiaként kedvelte. Aztán a bresciai Gábor, az egri püspök, akit az isteni Ferenc testvérkéinek közösségéből a világi nagyravágyás emelt hatalomra, ő előzőleg Kapisztrán Jánossal jött Itáliából a Pannóniákba, és e kiváló ember halála után, pompás tehetséggel, ésszel és tekintéllyel jeleskedvén, a nagyra vágyás rontása világi tisztségekre csábította, és mert a királynak megtetszett, annak akaratából egészen a bíborosság csúcsáig emelkedett.

(135) Amikor Boroszlóhoz értek, amelyet az Odera folyó öntöz és védelmez, az ellenség rémítően nagy táborát megpillantva nem mertek vele szemben letáborozni. Mivel ugyanis a városokat őrségekkel töltötte fel, hogy az ellenséges sokaság ne foglalja el azokat könnyen, kénytelen volt a sereget megritkítani. Meglehetősen sokáig habozott, hogy vajon behúzódjon-e a táborral a városba, vagy kint üssön tanyát, mivel számára jócskán az ellenfél alatt állt. Megkérdezte az előkelőket meg a barátait, mit látnak jobbnak; néhányan úgy vélekedtek, hogy a városban kell megülni, mások viszont, hogy inkább rejtsek el a félelmet, és ne kerüljék a veszélyt, a tábor az ellenféllel szemben kell felállítani, védelmül pedig árokkal, töltéssel, szekérsánccal körbekeríteni, hogy ne növeljék a helybeliek aggodalmát, és ne lássék úgy, mintha nem bíznának magukban. Gábor ebéd közben történetesen szóba hozta ezt, mire írnoka, a pengeéles elméjű Tamás, aki már legénykorában kimutatta, mire viszi majdan, azt mondta, hogy mindkettőt meg kell tenni, a tábor bent is, kint is föl kell állítani. A püspök nem hitte ennek a lehetőségét, mire az kifejtette, hogy a tábor a falak előtt a külvárosban kell felütni, amely így a városból védhető, és a külvárosban lévén bent is lesz, kint is lesz. Az ifjú ötlete megtetszett az atyának. (140) Aztán, amikor egy hivataloszóval elhívták, előadta növendéke bölcs mondását, ami olyannyira megnyerte a fejedelem tetszését, hogy a tábort másnap áthelyezte a falakhoz, és hogy a várost ne zaklassa a katonaság, a belépést megtiltotta; a külvárosi tábor megerősítette gépekkel, bástyákkal, emellett sánccal, árokkal. A lengyelek közelebb mozdultak seregükkel, őt mérföldnyire állapodtak meg, és kezdték próbálgatni a pannon erőket, arra gondolva, hogy az ellenfelet nemsokára ostromzár alá veszik, és vagy ínséggel emésztik fel, vagy éppenséggel erővel küzdik le. Azt mondják azonban, hogy a dolog egészen másképp sült el, mint remélték. Mert a király olyan várost talált, amelyet fekvése és felszereltsége roppant erőssé tesz, amely emellett dugig van minden szükségessel, és erősen támogatja őt, ezért úgy vélekedik, hogy révbe ért, bátorsága, ereje tehát az ellenféllel szemben megújul, és úgy ítéli, hogy ha okosan jár el, győzelemre s nem vereségre jut. Megengedi, hogy a vitézek naponta ki-kiugorjanak a táborból, és a lengyelekkel meg a csehekkel csatába bocsátkozzanak; azok is ezt teszik; nap mint nap zajlanak a csatározások, éspedig egynémelyek elestével, fogságával. A csetepaték után kezdenek keményebben is verekedni. A két fél hadrendben ütközik meg mindennap, de nem küzdenek teljes erővel. (145) Az előcsatározásokban mindig Mátyásra mosolyog a siker, mert ahogy látja, hogy ügye kedvezően alakul, úzi, kaszabolja, fogdossa az ellenfelet. Ha észreveszi, hogy a támadó tömeg elnyomja, azonnal visszavonul a táborba vagy a városba, és az ellenfelet a városbeli ágyúkkal megakadályozza az üldözésben. Mindennap sok lengyel esik fogságba, mert ez a népes sereg inkább bakákból meg hitvány legénységéből áll és nem képzetekből, a pannóniai viszont csupa veterán, válogatott.

A haderőben gyengébb király ravasz eszéhez fordul segítségért, az ellenfelet mindig váratlanul rohanja meg; nem zászlólobogtatással, nem ütközetre kitűzött napon indul meg; nem fűvat riadót a kürtösökkel; hol éjjel, hol nappal csap össze az ellennel, hol derült, hol ronda időben, hirtelen. Sok kárt okoz, keveset szenved. Sokszor elkerüli a csatát; ha nyílt ütközetre csábítják, visszautasítja, vagy nem is hallja; mivel erőben az ellenfél alatt áll, azt egy-két nap alatt nem tudja legyőzni, tehát igyekszik naponta fogyasztgatni. Nincs nap, hogy húszat vagy harmincat el ne fogna belőle; a táborból vagy a közeli kisvárosokból néhanapján kétszáz foglyot is hoznak be a városba, mert a környező helységekre erős őrségeket helyezett, és megparancsolta, hogy a szanaszét kódorgó lengyelekre csapjanak le. (150) Elrendelte, hogy körös-körül égessék fel a takarmányt, gyűjtsék be mindenhol az élelmiszert, és semmiből se hagyjanak készletet. A környéken számos falu és ideiglenes erődítmény leégett; ők mind behúzódtak az erődített helységekre. Kázmér meg Ulászló bosszankodva látja, hogy erőfeszítéseik meghiúsulnak, nagy igyekezetük hiábavaló. Sűrű üzengetéssel ösztökéli a királyt, hogy a köztük fennálló pert Mars ítéletével döntsék el, adjon alkalmat az ütközetre, amit egy bátor lelkű uralkodó sem utasíthat vissza. Nagyon is látják, hogy küszöbön az élelemhiány, gabonáért, takarmányért messzebbre kell küldeni, azonban a táborból őrizet nélkül senki sem mehet ki biztonságban, a körös-körül portyázó ellenfél naponta szedi a foglyot. Mátyás mindezt nem hallja, azt feleli, hogy ő csak az isteni igazságszolgáltatásban meg a saját katonaságában bízik; mi több, a naponkénti csatározásból szórakoztató látványosságot csinál, a fal tövében ideiglenes színpadot állít fel, melyet az ellenfél is láthat; elrendeli, hogy nők, férfiak szünet nélkül ropják ott a táncot, és gyakran hívja multságba a polyák meg a cseh urakat is. Lakomákat rendez, táncosnőkkel; olykor királyi bőkezűséggel megvendégeli a népet meg a katonaságot; a zenekarban aprópénzt osztogat, a város

vezetőinek ajándékokat ad; a citeráslányoknak is nagy jutalmat ígér. (155) A katonákat két láng hevíti; Venus meg a győzelem vágya egyként fűti a szívüket, és hogy jobban tessenek, hőstettekre buzdulnak. Váltakozva mennek táncba és csatába; a barátnők szeme előtt folyó küzdelemben ki-ki vitézebbül verekszik; aki több foglyot vezet maga mögött, vagy keblén több sebbel díszítve tér vissza, vagy gazdag zsákmányt szerez, az híresedik el, arról beszélnek a lányok. Ezek meg néha elébük sietnek, üdvözlík őket; egymás szavába vágva dicsekszik mindegyik a maga legényével, és az egész majdhogynem népünnepélyé válik. A boroszlóiak messzemenő tisztességgel párosult gazdagságát is csodálta mindenki, hogy semmilyen élelmiszert sem árusítottak drágábban, mint azelőtt; a gabona és a bor a végén sem került többbe, mint az elején. A másik fél viszont mindenben ínségre jutott; a győzelem megszerzésének a reménye füstbe ment; sokféle módszerrel kísérleteztek, hogy az ellenfelet tisztességes és nyílt ütközetre kicsalják; gyakran visszakoztak, néha hátat mutattak és szanaszét szaladtak, hogy kihúzzák a nyílt mezőre, majd az észrevétlenül visszakanyarodó szárnyakkal hátulról bekerítsék. (160) Ezek támadnak és üldözőbe veszik őket, amíg tudják, hogy biztonságban visszajöhetnek; mert figyelmeztették őket, hogy ne nyomakodjanak túlságosan előre, nehogy a visszaút elzáratván, bekerítsék és lemészárolják őket. A cselet csel játssza ki; az is dühíti a lengyeleket, hogy nincs módjuk szabályos, csak hevenyészett ütközetre; számuk napról napra csökken, a városban a foglyok tömege nemcsak a városi börtönt tölti meg, hanem a falak körül álló bástyákat is.

És Mátyás sem henyél ezalatt, a szepesi Istvánt és Kinizsi Pált, e serény és vitéz vezéreket, akik virtusukról és megbízhatóságukról gyakran adtak bizonyítást, villámgyors huszárszászlóaljakkal suttyomban beküldi Lengyelországba, azzal az utasítással, hogy ne álljanak meg sehol, ne kezdjenek ostromba, hanem szélteben-hosszában száguldozzák be az országot, pusztítsanak, gyűjtogassanak, tűzzel-vassal tomboljanak mindenfelé. Ezek megfelelő vakmerőséggel és elszántsággal teljesítik a parancsot, ami tanya elébük akad, felégetik, mindenütt elhajtják a barmot, az embert, időt egyetlen erődítmény ostromára sem pazarolnak, hanem elrohannak egészen Krakkóiig; e riadalom akkora félelemmel tölti el a szarmatákat, hogy minden retteg és reszket. A királyné látja a várból, hogy már nemcsak az ország, de Krakkó elővárosa is felkavarodik az esztelen tumultusban, leküldi a testőrkülönítményt, hogy védelmezze a külvárost, és azonnal futárokat szalaszt a királyokhoz, a férjéhez meg a fiához, jelenti a pusztítást és gyűjtogatást, beszámol a fenyegető veszedelemről, és végezetül kéri, hogy az ország megvédelmezésére üstöllést jöjjenek vissza, nehogy míg a máséért küszködnek, a sajátjukat elveszítsék. (165) Kázmér a Lengyelországot ért csapás után erősen aggódni kezdett az országért, ugyanis az sokkal nagyobbak híreltek, mint volt, hiszen ami hallomásból ismeretes, rendszerint nagyobb, mint amit a szem lát. Tudniillik a városok és a községek szinte mind fából épültek, falaik is, úgyhogy néhány ember könnyen felégethette mind; a kő ugyanis olyannyira hiányzik, hogy szinte egész Sarmatia ki van téve a tűznek. Emellett különböző nemzetiségekkel zsúfolt tábora is kezdett szenvedni az élelemhiánytól; a fejedelmet erősen nyugtalanította, hogy nyílt ütközetre nem adódott alkalma, atyai királyságát viszont tűzzel-vassal pusztították. Mindkét részen derék főurak léptek közbe, akik tárgyalásról meg békéről kezdtek tanakodni. Sokan azt állítják, hogy ez Mátyás király ravaszkodásának és vesztegetéseinek volt az eredménye, ezzel Kázmér néhány főemberét megrontotta, és azok biztatták őt a kiegyezésre. Ki ne tudná pedig, hogy Mátyás ez időben sem életét, sem fáradságát, sem pénzét, sem ügyességét nem sajnálta, hogy e súlyos háborúból károsodás és szegényvállalás nélkül kiszabaduljon? Mert azt beszélük, hogy drágaköves serlegekkel az ellenfél több emberét vonta a maga oldalára. (170) A nagyok közbenjárására tehát abban állapodtak meg, hogy néhány napra legyen fegyvernyugvás. Már majd négy hónapja folyt a mindennapos hevenyészett csatározás, azt mondják, a lengyelek közül körülbelül nyolcezeret fogtak el, és ezek szabadulását Kázmér nagyon szorgalmazta.

A fegyverszünet megkezdődvén, a főemberek mindkét részen erősen szorgoskodtak a királyok megegyezése érdekében. A kibékülés nem mehetett könnyen végbe, mert Mátyás semmit sem óhajtott visszaadni, míg nem kap kártalanítást, amazok viszont követelték, hogy valamit kapjanak vissza Csehország részei közül, holott a hadikiadások fejében kívánt összeget az idő szerint nem bírták kifizetni. Irdatlan sereget állítottak ki, és nagyon rühellték, hogy semmi haszon belőle. Végül is a főrendek mindkét félen addig zaklatták uraikat a közjó érdekében, míg rávették őket, hogy velük született jóra valósságukkal intézzék el egy megbeszélésen, amit ők nem tudtak keresztülvinni. A fejedelmek kiválósága mindkét oldalon nyilvánvaló volt, és ebből táplálkozott a megegyezés reménye. Végül mindenki belátta, hogy nekik kell tárgyalniuk, és az ő találkozájuktól kétségkívül vártak valamiféle megbékélést. Itt is, ott is szentséges püspökök közvetítésével hivatalos biztosítékot adtak és kaptak, és a kitűzött napon a három király összejött a mezőn a megbeszélésre, miközben mindegyiket a saját harcra kész serege kísérte, jóllehet eskü alatt. (175) A páncélos lovagok négyszögű hadrendje csillogó fegyverzetével mintha a nappal versengett volna; elől haladtak a lovaszászlóaljok, melyek pompás látványt nyújtottak. Amikor a széles mezőn összetalálkoztak, valamennyi légió körbe állt, és bár csekély távolság választotta szét őket, és fegyverüket harcra készen markolták, a találkozásakor kölcsönösen üdvözölték egymást, és katonás éljennel fejezték ki a béke reményét. Midőn a kör közepén a királyok közelebb léptek, védelmezőn körülállták őket, valamennyiüknek csendet parancsoltak, és mindegyik feszülten figyelte a saját uralkodóját, és bár szavaikat nem hallhatták, igyekeztek bólintásaikat, gesztusaikat, mozdulataikat megérteni. Ezek a távoli

csapatok fedezékében háromszög formán álltak meg, tiszteletteljes és baráti szavakkal kölcsönösen kitüntetőleg köszöntötték egymást. Aztán először a fényességes király, a jóval idősebb és óriási tekintéllyel rendelkező Kázmér szólalt meg:

Nem a nagyratörés vagy az uralomvágy hozott ide engem fegyvert öltve, Mátyás testvérem, hanem fiam szeretete, amely annál jobban eltölt minket, mennél öregebbek leszünk, mert felpanaszolta, hogy amikor Csehország trónját nemrégiben elnyerte, nem királyságra, hanem annak töredékeire, negyedes fejedelemségre hívták. (180) Tavaly ugyanazon akarattal támadtuk meg a pápa parancsára Csehországot; most az idő és a helyzet más okot ad a harcra. Ha engem az uralomvágy vezérelne, ugyan nem alkalomszerű, hanem folytonos háborúval gyötörnélek, hiszen az országgyűlést megsértve elfoglaltad a feleségem országát. De méltányoltam a Corvinus dicsőséget és a magyar önrendelkezést, a dolgot az istenre bíztam, mert a királyválasztásra nála a fő hatalom, hagytam, hogy uralkodjál a széles Pannónián, szem előtt tartva, milyen sokkal tartozunk atyádnak Ulászló fivérünkkel és nem kevésbé a keresztény közösséggel szemben mutatott feledhetetlen jóságáért, így tehát, ha önként átengedtem neked Magyarország királyságát, amelynek joga a feleségemet illette, ha a javak elosztását az isteni gondviselésre hagytam, tudva, hogy a mennyei kegyelem, ha a végzet úgy parancsolja, Pannónia országát egyszer majd akár vissza is juttathatja gyermekeimnek, akkor most miért háborítod fiamat a saját királyságában? Miért zaklatod konokul a hozzád porcikájában sem tartozó Csehországot? Miért nem tűröd, hogy a szomszédságban bárki is egyenlő legyen veled? Higgy nekem, Mátyás, a mértéktelen nagyratörés és hatalomvágy gyakrabban eredményez súlyos bukást, mint magas állást. Ha meggondolnád Caesar és Sándor sorsát, kiknek, bevallom, kiváló vetélytársuk vagy, rálelnél a fékezhetetlen uralomvágyból következő korai végzetre. Senki sem veszíti el szívesen a magáét, senki sem mond le örömet az országról, amelynek joga őt illeti, legkevésbé az, aki erejével nemcsak a sajátját megoltalmazni, de a másét elfoglalni is képes. (185) Térj kissé magadhoz, ébredj fel végre ebből az önhiútságból, amely oly nagyon hajszol, beszélj el önmagaddal, és gondold végig, hogy mily jól bánt veled a szerencse. Közember otthonában születél; tömlöcből jutottál a trónra, és azt megszerezve virtussal és szerencsével rengeteg szép tettet hajtottál végre. Tudd, hogy a szerencse állhatatlan és változékony, és miközben azt színleli, hogy alárendeltje a virtusnak, egyszer csak alattomos lest vet neki. Sőt, hidd el, hogy a virtus és a szerencse örök irigyei egymásnak. Vedd tehát tudomásul, hogy sem szolgálattételben, sem harcban nem akarunk alattad maradni. Kérlek, add vissza fiunknak, Ulászló királynak Csehország tartozékait. Hagyd el Boroszlót és Morvaországot, ha jótéteménnyel akarsz minket legyőzni, ha nem, tetszésed szerint tarts meg néhány várost, míg a hadikiadásokért kártalanítunk. (190) Gondolj a közjóra meg az egyetértésre, és ne takarózz a pápa tekintélyével sem; gondolkozz el azon, hogy mit kíván a királyi becsület, és helyesen mérlegelve az erőviszonyokat, úgy cselekedj és úgy határozz, hogy a fegyvert mindketten letéve örökös békében és szeretetben éljünk.

Azt mondják, miután Mátyás megértette Kázmér e súlyos szavait, amelyen komolysággal beszélt az, ő ugyanolyan merészséggel válaszolt: Ha reméltem, hogy valaha valaki megsajnálja szenvedéseimet, Kázmér atyám, mert ezt a megszólítást illik használnom veled szemben, hiszen az atyámmal tartott réges-régi jó viszony meg a veled született becsület folytán mindig is szülém gyanánt kívántalak tartani, akkor elsősorban benned hittem, hiszen amennyivel több vagy jámborságban, bölcsességben és korban, annyival jobb indulatúnak kell lenned velem meg másokkal szemben, annyival készségesebbnek a keresztény társadalom iránt. Az elmúlt időben számomra nem voltál kellemetlen, Kázmér, mondom, nem voltál, míg mások uszítására nem kezdél ácsingózni Magyarország trónjára. Néhány évig elnézted, ahogy ügyel-bajjal kezembe veszem az ország gyeplőjét, nyíltan nem kívántál nekem nehézséget okozni; ámde nem tudom bizonyosan, vajon ezt dicséretes tisztességből cselekedted-e, avagy aljas számításból addig, míg engem alámerít a körülöttem tomboló háborúságok vihára. (195) Azonban bármi is volt az ok, a becsületnek a látszata is elég. Aztán engem a magyarok, akiknek kizárólagos joguk van királyaik megválasztására, atyám jótéteményeinek emlékezetéért a börtönből önként felkértek a trónra, általános tetszés és öröm közepette megkoronáztak, és miután sok éven át uralkodtam, a népek súlyos kárára megtámadtál engem az országomban. Megsegített és megoltalmazott az isteni gondviselés, amely hajdan a trónra emelt. Kihívás nélkül sohasem támadtam volna meg Lengyelországot; lengyeleknek sem én, sem apám nem okoztunk kárt, csakis azoknak, akik régóta latorsággal keresték a kenyerüket, és akiket az országban rajtacsíptünk. A szomszédok közül egyet sem bántottam, ha a megtorlás nem kényszerített. Csak a saját főembereimet és tartományainknak a törvényes engedelmisséget megtagadó vajdáit kívántam jogos háborúval megbüntetni. A törökkel szakadatlan a harcom, azzal örökös háborút viselünk, mert nem tűrhetjük, hogy a keresztény közösség többi országának a tönkretételére induljon. Pápai és császári levelek hosszas unszolására a döglétes eretnokség pestise miatt kellenlennél indítottunk hadat a csehekre. Te magad döntél el, atyám, nevezhető-e ez nagyravágyásnak és mértéktelen hataloméhségnek; ha mi nagyratörésből vállaltuk a cseh háborút, felséged is ugyanezzel vádolható. (200) Nem raboltam el a másét, nem gyakoroltam zsarnokságot senki fölött; a hívőket szabadítottam meg az eretnekek igájától és fertőzésétől. Moráviát és Sziléziát, amelyet fegyverrel váltottam ki az eretnekek rabságából, örökös szabadsággal és adómentességgel ajándékoztam meg. Nem uralomvágy ez, Kázmér, hanem a dicsőség és halhatatlanság vágya, melyre, nem

tagadom, nagyon is szomjazom, hiszen a nemes lelkű fejedelemnek ez a dolga. Hogy engem kioktatsz a szerencse felől és fölelgeted alacsonyságomat, azért sokkal tartozom neked, elvégre a jó szülő kötelessége, hogy fiát naponta ösztönözze az eszmélésre és az önismeretre. Ámde ha ebből túlzott féltékenység támad, ez az emlékeztetés gátja lesz a dicsőségre törekvésnek. Őszintén megvallom, Kázmér, hogy a szerencse játékszere voltam; jól tudod, mennyire gyöttri a Corvinus-házat az emberi sors e hatalmaskodó úrnője. Atyám meghal; minket bátyánkkal együtt elfognak; ő ezután méltatlanul halált szenved; Mátyás életben marad a tömlőben, s kis híja, hogy fivérével együtt végveszélybe nem kerül. (205) Egy év leforgása előtt kijön a börtönből; királyi trónra jut. Nem szerencse van emögött, hanem emberi bűn és isteni gondviselés. Amaz pusztulásra juttatta a Corvinus-házat, emez megújította és fölemelte. A szerencse eme változatossága bátorságot öntött belém. A bajok tapasztalata tanított meg a jót elviselni. És több hírt meg dicsőséget szerzek magamnak azáltal, hogy szerény otthonban a legkeresztényibb atyától, mi több, a kereszténység bajnokától születve eljutottam idáig, mintha fejedelmi udvarban hitetlen szülőktől származva uralkodnám. Ami pedig a lényegét illeti, tudjátok meg: Mátyás, a béke és egyetértés mindenkor buzgó híve, barátságok és szövetségek odaadó ápolója, semmiféle feltételt sem fog visszautasítani, mely ment a hamisságtól és a súlyos hátránytól, és elsősorban Ulászló iránt volt mindig is nagy tisztelettel, akit, hogy atyja szíves engedelmeivel mondjam, jámborságban, bátorságban és becsületben jóval többre tartok. Nincs, ami könnyebben győzne le engem, mint Ulászló tisztelete, akit mindig is fivéremnek kívántam tekinteni. Hogy örökre testvéri szeretetben éljünk együtt, megígérem, hogy vissza fogom adni Morvát, Sziléziát és a többi, amit Csehországban birtokolok, mihelyt megtérítitek nekem a négyszázezer aranyat, hogy e hadjárat költségeiért kárpótoljak. (210) Sőt, ha látom, hogy ez tetszik nektek, mint remélem, mindennap több jóindulattal leszek. Azt viszont vegyétek tudomásul, hogy amíg a kiadásaimat meg nem térítitek, egyetlen falucskát sem bocsátok vissza, és nem engedek sem az országból, sem a királyi titulusból; elvégre senki sem adna oda könnyelműen ennyi fáradsággal, vérrel, költséggel szerzett területeket, és nem hallottam, hogy ez idő szerint bármely uralkodó is ekkora nagylelkűséget tanúsított volna. Ha Mátyás jelleme ezt meg is engedné, és Ulászló becsületessége meg is érdemelné, tisztesség ne essék szólván, Kázmér viselkedése akkor is visszatartana ettől a jótéteménytől, hiszen ő gyakran támadott meg súlyos haddal. Ne higgyétek, hogy az erők mérlegelése nélkül válaszolom ezt, ne gondoljátok, hogy szavaimon bármit is módosítani fogok; soha semmire sem vállalkozom elhamarkodottan, mielőtt a lehetőségeimet felmértem volna. Ezért, Kázmér atyám, fiad, a legragyogóbb ifjú előtt most kérve kérem felségedet, hogy a mai napon köss össze minket testvéri szeretettel és egyetértéssel, fűzz össze kettőnket feledhetetlen jóakarattal, adj Cseh- és Magyarországnak békét, de Lengyelországnak is, mert az sem fog kimaradni a háborúból, amely minket emészt. (215) Hagyd el a véremmel szerzett tartományokat, menj vissza Lengyelországba, és engem meg Ulászló öcsémet egyforma figyelemmel és szeretettel onnan igazgassd. Erőnket és fegyvereinket ne egymás között, hanem a törökök ellenében gyakoroljuk; ott igyekezzünk örökös királyságot szerezni, amelyet erő el nem vehet. Újra meg újra könyörgök, Kázmér, így cselekedj; ha nem, tudd meg, a jogtipró emberen az istenek állnak bosszút.

Ahogy a lengyel ezt végighallgatta, meghökkent Mátyás keménységén, és egy pillanatra dühbe gurulva elkezdte szidni makacosságát, hogy ez a csökönyösség nem válik e sok nemzet javára, nem lehet a magánérdeket folyton a közügyek fölé helyezni; amit a társadalom üdvére és békéjére költ, azt tetemes kamattal fogja visszafizetni; az ebből keletkezett háború nem fog egyhamar véget érni. Ezután az akkor tizenhatodik életévében járó Ulászló király beszélt Mátyáshoz; szelídebben ösztökélte és kérlelte, hogy inkább a felkínált békességet válassza, mint a harcot, adja vissza országa tartozékait, vetélkedjék vele a testvéri szeretetben. Majd az engedményre nem hajlandó Mátyást az apa és a fiú keményebb szavakkal rohanja le, mindketten háborúval fenyegetőznek. (220) Mátyás viszont konokul ellenállva így szól: Istent, az emberi becsületszót és mindkettőtök felségét hívom tanúságra, hogy bízom annyira az égi és földi igazságban, hogy ha a szükség rákényszerít, egyazon napon fölemelt jelvényekkel küzdök meg előbb az apával, aztán a fiúval, ezt megígérem; hiszem, hogy az igazság hatalmas szelleme sohasem hagy cserben, és bizonyosan megvéd azokkal szemben, akik jogtalanul megtámadnak. Azt is ígérem és fogadom, hogy eközben önként megteszek mindent, ami a békesség kedvéért tőlem joggal elvárható; ha a békét megtagadjátok, jogomat és a sok véren vett országokat nemcsak a magam csekély erejével védelmezem meg állhatatosan, hanem annak fogytán mások segítségét igénybe véve is. Ahogy ezt kimondta, máris hátat akart fordítani. Kázmér azonban, ez a megfontolt fejedelem, hogy ne bocsássa el őt a béke reménye nélkül, harmadnapra új tárgyalásra hívta meg. Azt ajánlotta, hogy addig is gondolkozzék a megegyezés méltányos feltételein. A találkozót befejeződvén a legnagyobb tisztelettel váltak el egymástól; a légiók követték uralkodóikat a táborokba.

A nagyurak hallva, hogy ezen a tanácskozáson semmit sem döntöttek a békéről vagy a háborúról, másnap mindkét oldalon közbevetették magukat; versengve javasolták a megegyezést, rámutattak a fennforgó bajokra, megjósolták a következőket, és hogy a béke sokkalta üdvösebb lesz még ha veszteséggel is, mint a háború valamicske haszonnal. (225) Mondták, hogy mindhárom ország egységesen elutasítja a háborút, békét akar, és ha nem kapja meg, inkább elpártol fejedelmeitől. Eközben a király sem lustálkodott, megduplázta a lengyel

nagyurak ajándékait, hogy Kázmért a békére rábeszéljék, nem fukarkodott a költséggel, és megtetézte az ígéretekkel. Lengyelországból is jöttek a levelek, melyek a naponkénti újabb gyújtogatásokról és rombolásokról számoltak be, amazok szája pedig mindezt fel is nagyította. Némelyek a fenyegető ínséget és az általános nyomorúságot hozták fel, mások felhánytorgatták az ellenfél kimeríthetetlenségét, emlékeztettek a foglyok sokaságára, melyet az ellenség nem egykönnyen tud táplálni. Mondogatták, hogy az ellenfél remekül áll, hivatkoztak a táncmulatságokra meg a naponkénti színjátékokra.

Kázmér tehát belátta, hogy elárasztották őt a nehézségek, mindenképpen hajlott a békekötésre, mert megértette, hogy a szükségtől kényszerítve ezt nem utasíthatja vissza egykönnyen. (230) Eközben a püspökök és a főurak közbenjárásukkal elérték, hogy a második megbeszélésre a fejedelmek meg a légiók fegyvertelenül menjenek, hogy úgy lássék, mintha inkább biztos megbékélésre, mint veszekedésre vonulnának ki.

A harmadik napon, amikor a térség közepén találkoztak, a tiszteletteljes üdvözlés után bementek abba a három sátorba, amelyet megállapodás szerint ott valamivel korábban felállítottak. Majd tanúk nélkül mindhárman a lengyel sátrában jöttek össze; ott vagy három órát vitatkoztak a megegyezésről és annak feltételeiről. Végül abban állapodtak meg, hogy ki-ki menjen haza biztonságban a maga országába, többé egyikük se tegyen kárt a másikban; Morvaország és Szilézia maradjon Mátyásé, míg él; halála után fizessék meg utódainak a négyszázezer aranypénzt, és mindkettő szálljon vissza Ulászló királyra; Ulászló bírja egész Csehországot, visszakapva annak elfoglalt területeit; a cseh királyi címet törvényesen használja mindkettő, míg él; Mátyás király halála után a titulus, az ország és minden tartozéka Ulászlóra szálljon; ha viszont történetesen Ulászló ő előtte múlna ki, mindezt teljes joggal bírja Mátyás az utódaival együtt. (235) Sokan hozzáteszik, hogy igencsak megnövekedhetett közöttük a kölcsönös jóindulat, ha úgy egyeztek meg, hogy bármelyik is távozik előbb az életből, azt a másik ugyanazon joggal kövesse; végül mindketten bocsássák vissza a foglyokat, és mindörökre legyen tőlük távol a gonosz csel és ártás. Miután a két fél megegyezett, tanúként odahívták a főurakat, hogy az egyezés törvényét foglalják írásba. Ez megtörténvén, a királyok kezét ráztak egymással, és a megkötött béke meg az örök szövetség jeleként kölcsönösen megölelték egymást. Az odahívott főpapok, tartományurak, kiskirályok szabályszerűen végrehajtották az egyezményt és megvalósították a határozatokat. Aztán az általános öröm jeleként bevezették Bacchust, a vigalom istenét, amitől mindannyian úgy felvidultak, hogy másnap, midőn a távozó éj már indulásra sürgetett, a találkozó befejezése előtt a királyoknak lakomát, a katonáknak dáridót rendeztek. A béke kihirdetésekor mindkét fél valamennyi légiója sírva fakadt örömeiben. Mindenki örvendezett, hogy a fejedelmek véget vetettek a súlyos és nagyszabású háborúnak, és útját állták a bajok hosszú sorának. Mátyás visszatért a városba, és elrendelte, hogy lakassák jól a foglyokat, akik a tornyokban még életben vannak, ámde a nyolcezerből alig kétezer élöre találtak, mert a sűrű tömegben megfulladtak, részint pedig az éhség vitte el őket, sokat a háború első dühében belehajítottak az Odera folyóba. (240) A börtönparancsnokok a városbeli ínségtől való félelmükben megvonták tőlük az élelmet, bezárták a cellákat, hogy a kegyetlen éh végezzen velük; mert a fogolytömeg utálata meg a háború embertelensége állati vadságra készítette őket.

Mátyás, aki nemcsak fegyverrel, hanem káprázatos pompával is szeretett kitűnni, egész éjjel gondosan ügyelt arra, hogy a királyokat rangjukhoz illően lássák el, és kijelentette, hogy aznap ő a házigazda. Ugyanott, ahol tegnap, felhúzott egy fölséges sátrat bíborral, arannyal, drágakővel, közepére állított egy mindenféle edénnyel, drágaköves kupákkal ékeskedő, sok lépcsőfokkal emelkedő pohárszéket. Körben bámulatos étkészlet, igazi ínycsoki által kigondolt, roppant változatos ételek tömege. Miután a fejedelmek időben megérkeztek, mindhárom egy-egy négyszögű asztalhoz telepedett le; aztán színészek szórakoztatták őket, hogy a fogások hosszú sorát fűszerezzék. Ez időből nem említenek bámulatra méltóbb látványosságot ennél, ahol oly sok megjelent püspök és előkelőség koszorújában három királyt lehetett látni, kiknek mindegyike méltóságához illően ült a lakomán. (245) A fogások izletességét a fejedelmek komoly beszélgetése fokozta. Nem mondtak, tettek semmit, amit ne lehetne méltán könnyűbe írni. Joggal említik Lőrinc hercegnek, Miklós bosnyák király fiának derék tettét. Ő még ifjú volt, és kora ellenére fő étekfogó e királyi lakomán, apja kardsziját viselte, melyen annyi gyöngy és drágakő volt, hogy hatvanezer aranyra becsülték. Illett öltözetéhez a nemes természet, a finomság, a délcegséggel és bájjal párosult büszke lélek. A pompás tálalást bámulatos fürgeséggel és gondnal intézte, szokása szerint peckesen lépegetve, és azt mondják, hogy ezzel oktalan bosszúságot váltott ki az egyik lengyel nagyúrból, aki ki nem állhatván őt, nem tudom, miképpen, az ide-oda sűrű fiatalembert inzultálta. Ez meg haragra lobbanva tiszteletlenül pofon csapta a polyákot, mire hirtelen zavar támadván, a fejedelem megkérdezte, mi történt, majd meghallva az esetet, mint mondják, mindkét király megdicsérte Lőrincet. A lakoma befejeztével Mátyás nemcsak Kázmért meg Ulászló királyt, de a rangosabb előkelőket sem eresztette el ajándék nélkül. Mindenki magasztalta a fejedelem bőkezűségét. (250) Másnap készséggel visszaadta a még életben talált foglyokat; azt mondják, a börtönparancsnokok embertelensége nagy pusztítást végzett közöttük. A béke létrejöttével a lengyel és a cseh egyaránt eltávozott; a tartomány lecsendesült, és nemsokára a király is elvonult a sereggel Magyarországra felé.

Ennél a hadjáratnál jelen volt a bari püspök, Ferdinánd király képviselője, aki ekkor Aragóniai Beatrix és Mátyás házasságáról tárgyalt. Mátyás viszont Bánfi Miklóst és György kalocsai érseket küldte az esküvő dolgában Nápolyba. E boldog frigyét ekkor hirdették ki Boroszlóban. A cseh és a lengyel háborúban a magyar főurak közül sokan viselték szépen magukat, úgyhogy a nevek felsorolása időigényes volna; elsősorban István szepesi grófról, Despot Pálról és Jaksics zászlóaljparancsnokról mondják, hogy derekasan állt helyt; Mátyás pedig mindegyiküket rangja szerint megajándékozta, leginkább Istvánt, aki egy csatában sem hiányzott a király mellől, és a legnagyobb veszedelemben sem kímélte életét, vagyont, ő adományul kapta Trencsén mezővárost a környező falvakkal és birtokokkal, továbbá az adókkal és vámokkal, amelyek a trencsényi uradalomhoz tartoznak; a király még azt is kikötötte, hogy ha az ő törvényes utódai ezt vissza szeretnék váltani, tizenötezer aranypenzt tartozzanak lefizetni, és az adományosok beleegyezése nélkül ingyen nem szabad tőlük visszavenni. (255) Ebben az évben Ferdinánd király leányát, Aragóniai Leonórárt eljegyezte Herkules, Ferrara fényes hercege, és midőn férjéhez páratlan pompával elküldték, mindenütt rangjához méltón fogadták, elsősorban Rómában, Sixtus pápa utasítására, aki Péternek, szent Sixtus bíborosának a kezdeményezésére a mennyei apostol templománál fogadta őt, és ott olyan hallatlan cicomával, akkora luxussal és a legkülönbözőbb látnivalókkal fölszerelkezett menyasszonyi kíséretet láttunk, hogy korunkban ennél nagyszerűbből hallani sem lehetett. Később láttuk, hogy bő gyermekáldás és bölcsesség ékesítette őt, úgyhogy azon idők legszerencsésebb királyi matrónáival is bátran vetekedhetett. Uzon Hasszán Örményország határán nagy csatában ütközött meg Mahomet török császárral, melyben harmincezer török veszett oda, aztán poggyászat hátrahagyva visszavonult országába. Cipruson Jakab király meghalt, egyetlen csecsemő és egy velencei asszony maradt utána, mire a velencések elűzték, és szétrombolták Ferdinánd király flottáját, megragadták az ország kormányát, majd amikor a csecsemő hamarosan kimúlt, megkaparintották Ciprus királyságát. Péter, a szent Sixtusról címzett bíboros, aki legátusként bámulatos gyorsasággal látogatta végig Itáliát, Rómában a pápa igen nagy bánatára betegségben meghalt. (260) Ezeket az eseményeket ismerjük tehát a megváltás ezernégyszáz fölötti hetvenharmadik esztendejéből.

A következő évben a hazafelé tartó király semmiesetre sem kívánta letenni a fegyvert, míg az ország Dunán túli részét meg nem tisztítja az ott még megmaradt lengyelek latorságától. Ezek ugyanis Magyar- és Lengyelország határán két erődöt emeltek, és onnan folytatták szélteben rablótámadásaikat; azt mondják, az egyik Nagymihálynál, a másik Homonnánál volt. A sereg vezetését ekkor Csupor vajda látta el. Mivel ezek makacsul tartják megerősített váraikat, a király csellel kívánja kikezdeni őket. Odahívja Jaksicsot, a könnyűlovasszázlójak hadnagyát, és megmagyarazza neki, mit akar. Ez magához veszi kollégáját, és ötszáz lovassal az éj leple alatt nekiered, a táborból hallatlan gyorsasággal pirkadat előtt megérkezik Nagymihályhoz, ahol a lengyelek őrségének a zömét tudják. (265) Kettőt, aki éppen kijön a kastélyból, elkapnak, nyomban kötélre húznak, nehogy valami tudathasson az örökkel. Aztán a szomszédos erdőben felállítják a kelepécét. Napkeltekor kétszázötven lovas mit sem sejtve kinyargal a várból; odabent ugyanennyi marad. Bemennek a közeli erdőbe, s vagy négy stádiumnyit haladnak, amikor a hátuk mögött megpillantanak néhány huszárt. Páran megjednek, azonban azok számát kevesellve továbbmennek. Alig érnek az erdő közepére, amikor leereszkednek egy sötét völgybe, észreveszik, hogy csapdába kerültek. Mindenfelől kiáltás harsan; kemény verekedés kezdődik. A lengyelek inkább csatában szeretnének elesni, hogy a fenyegető fogságot elkerüljék; amazok viszont eltökélten küzdenek, körülzárják őket, hogy a latrok közül egyet se engedjenek meglógni. Végezetül az ellenségnek mintegy a fele elhullott a harcban, a többit elfogták, és a király megérkezése után az erőddel szemben felkötvetve csúf kötélén fejezték be az életüket. (270) Másnap megkezdtek a vár ostromát, ahol nemsokára egy tragikus eset történt. Miközben ugyanis az odavontatott rézágyúkkal erősen lötték az őrséget, Csupor a túlsó oldalon felmászott a sövénykerítésre, és egy dörgő masinából kilőtt kődarab összeroncsolta. Amikor ezt a király és a többi főúr megtudta, megsiratta a derék vezér szomorú balesetét, mert megértették, hogy többet törődött a győzelemmel, mint épségének megóvásával. A vitézekben kitörölhetetlen emléket hagyott. A váracskát végül kiostromolták; a kétszázötven ott elfogott lengyelt elküldték egy budai toronyba, amelyet Csonkának neveznek, és részben a Dunába veszejtették őket. Aztán ezen a télen a sereg elvonult Homonnához, amelyet igen erős lengyel őrség védelmezett. Ezt rövid ostrommal elfoglalták; akiket itt találtak, részint levágták, részint fogságba vetve elküldték Budára. E télen ezeket végezte Mátyás. A háborúban mindig mellette volt Gábor erdélyi püspök, mert ő volt a királyi titkár, és leveleinek megírásában hasznavehetően szolgált.

(275) Ez évben szokatlan szárazság volt; az aszály az állandó forrásokat is kiszikkasztotta. A törökök a Száván átkelve megrohanták Pannóniát. Keresztély, Dácia, Gotland és Norvégia királya fogadalmát beváltva elzarándokolt Rómába a pápához, és nagy tisztelettel fogadták. Scutarit, az illíriai partvidék magas hegyen álló városát, százezer török ostromolta, de az erős velencei őrség megvédte, ezeket pedig meghíusult vállalkozásuk után betegség támadta meg, amelyet az alanti forrás fertőzött vizétől és a levegőtől kaptak, mire elvonultak a szomszédos hegyek közé. Károly, a burgundok hercege, a Rajna partján megostromolta a Köln környéki Neuss városkát, azonban amikor Frigyes császár az ostromlottak segítségére jött, egyezséget kötöttek, és visszavonult a belgákhoz. Marcello Miklós velencei dózse meghalt, és az elhunyt helyébe Mocenigo Péter került. Továbbá

Sixtus pápa ez évben megrendezte a Pál által meghirdetett jubileumot. Mátyás viselt dolgai közül más említésre méltót nem találok ez évből.

Azonban amikor az üdvösség ezernégyszáz fölötti hetvenötödik esztendeje beköszöntött, végbement Szabács minden dicséretre és emlékezetre méltó bevétele, amelyet azonban a Száváról helyesebben alighanem Szavácsnak mondhatnánk. (280) Mert amint fönt elbeszéltük, miközben a királyt lekötötte a cseh háború, a török a Száva partján felállította Szabácsot, hogy ne csak a szerémi vidéket támadhassa meg kényelmesen, hanem a Pannóniákat meg a noricusokat is, és bár Gábor érsek igyekezett megakadályozni az építkezést, nem tudta őket elhajtani. Most viszont, hogy Csehországban a helyzet rendeződött, Morvaország és Szilézia lecsendesült, a két királlyal létrejött a szövetség, Mátyás elszánta magát ennek az erősségnek a bevétele, melyet a török a keresztények vesztére állított, jól tudva, hogy ha ezt a kastélyt le nem rombolja vagy nem veszi a hatalmába, a Pannóniákat kétségkívül örökös támadásnak teszi ki. Ezért a következő télen tekintélyes sereggel nekiindult, mégpedig azzal az elhatározással, hogy vagy ott veszi el az életét, vagy megszerzi az elpusztítására állított gyűlölt várat. Bátor és állhatatos elszántságát szerencse kísérte, mert akaratát megvalósította. Mahomet, aki tudta, hogy Mátyás körülbelül hét éven át a cseh és lengyel hadakozással foglalatzkodott, meghallotta, hogy visszatért Magyarországra, mire elhatározta, hogy Szabácsot teljességgel felújítja, tudva, hogy míg az áll, a pannon nem fog nyugodni. Ezért a testőr csapatokból kiszemelte a legerősebb embereket, és a várat ezzel a roppant őrséggel rakta tele, sőt, hogy ez osztag válogatott voltát láthatóbban is kimutassa, mindenkinek, akit oda osztott be, mint mondják, saját kezével tűzött tollat a süvegére, vagyis turbánjára. (285) Mátyás tehát négy légió kíséretében érkezik a Szávához, a túlparton üt tábort, minden reményét a gyorsaságba és a tél keménységébe veti, mert abban bízik, hogy e kettő útját állja a török segítségnek. Késedelem nélkül átkel a Száván, az új település köré odavontatja az ostromtornyokat meg a rézágyúkat, sövényvel, árokkal veszi körbe, hogy semmit se lehessen ki- s behordani. Majd éjszakai támadásra lendül, nem hagy el módot, munkát, nem enged pihenést a bentieknek; mindkét részen óriási az öldöklés, és sokszor a falak omladékain meg a tornyok tetején verekednek. Végül a keresztények visszaszorúlnak. Azt mondják, hogy a király bakaruhában egy szolgálóval s egy evezőszegénnyel csendben beszállt egy sajkába, és hogy a bástyákat közelebről szemügyre vegye, a falak tövében hajókázott, és mindent megvizsgált. Amikor az őrszemek észrevették, a törökök nyomban a csónakra irányítottak egy ércágyút, melynek lövése leterítette a szolgát, az álhúzás fejedelem azonban ijedelmét elnyomta, és folytatta a szemlét. Ezt merész tettnek mondták.

(290) Miután tehát a hosszú ostrommal kifárasztotta az ellenfelet, ámde a várat mégsem foglalta el, a hátsó oldalon egy rejtett völgyben otthagy egy jókora osztagot; ő maga napkeltekor a sereg többi részével szemből száll csatába, és szinte az egész napon át véres verekedést folytat. Valamivel alkonyat előtt abbahagyja a harcot, felszedi a tábort, és úgy tesz, mintha a győzelem reményét feladva elvonulna. A szakadatlan tusakodásban kimerült védők megpihennek, némelyikük a testét ápolja, mások félelem nélkül előjönnek; mind azt hiszi, hogy a támadó elment, és ha tart is valamitől, azt szemből vigyázza, amerre az ellenséget elvonulni látta; hátulról mitől sem fél. Az éjszaka előrehaladtával azok, akik lesben állnak, a terv értelmében a másik oldalról megrohanják a várat, és előbb másszák meg a falat, mint ahogy a városbeliek észbe kapnak. A király, aki alig két mérföldnyire távozott, azonnal visszaküld egy gyorshadtestet; maga a többi lovassal követi. Az előreküldöttek megújítják a csatát; visszaadják bajtársaik bátorságát, akik a falak tetején még ingadozó sikerrel tusakodnak. A lendület akkora, a küzdelem olyan erővel lángol fel újra, hogy az ellenséges vár gyorsan elesik. A benyomuláskor sokat megölnek, de ahogy a düh lecsillapszik, a többiek megadják magukat, és örökös szolgaságba kerülnek. (295) Rengeteg muníciót találnak ott. Másnap a király parancsára nem égetik fel, hanem a falakat újjáépítik, szakadatlan munkával megerősítik, és köréje vezetve a Szávát, szigeteket alakítanak belőle; az ostrom harmincadik napján foglalták el. Miután a ragyogó diadalnak híre futott, hogy Szabácsot, a kereszténység nyakára telepített építményt Mátyás oly gyorsasággal foglalta el, hogy előbb rontotta le, mint ahogy az ostromról bárki is értesült volna, a népeket akkora öröm töltötte el, mintha ennél örvedetesebbet sohasem hallottak volna. Pannónia-szerte falvanként, városokként könyörgéseket rendeztek, Rómában a pápa parancsára, Velencében a tanács határozata alapján minden oltárnál ünnepélyes misét mondtak. Sőt, mindkettő követeket is küldött, hogy gratuláljanak a királynak a szerencsés és üdvös győzelemhez, és e hadakozás költségeinek a fedezésére pénzt hozzanak. Sixtus pápa Domonkos rieti püspököt, a velencei szenátus a nagy tekintélyű Emo Jánost küldte, és ezek kilencvenháromezer aranypénzt hoztak.

(300) A király lelkesedését ugyan a jeles diadal megnövelte, de a háború eme éltető ereje is jócskán hozzájárult ahhoz, hogy Szabács felszámolása után félelemmel töltse el a pogány ellenséget, és egészen Szendrőig mindenfelé elszáguldozzon, tüzzel-vassal pusztítson mindenhol mindent. Csak a Duna partjára települt Szendrő állt még, amelyet a török népes őrséggel és mindennemű fölszereléssel erődített meg; ezért heves vágyat érzett ennek kiostromlására. Hogy ezt keresztülvigye, ezen a télen a közelében körben három fából és összehordott földből készült váracskát állított fel, mindhárom megerősítette sánccal, árokkal, katonasággal, vesszőfonadékkal vette körül, és ezek földből, törmelékből lévén, nem féltek az ágyúlövéstől. Közülük az egyiket, amely Szendrőre nézett, a katapulta vetőlapjáról elnevezte Vitéz asztalkának. Ezek annyira

beszorították ezt a várost, hogy csak a Duna felől nyílt bejárata; ha ezeket meg tudta volna tartani, mint a következő könyv majd megmutatja, bizonyos befellegzett volna a mieink nyakát még mindig fenyegető Szendrőnek.

Ez évben a törökök átkeltek az Al-Dunán, és balszerencsájukra behatoltak Oláhországba, ugyanis az ellenfél előbb kifárasztotta, aztán bekerítette és halálra gyilkolta őket, majd amikor valamivel később az alsó Mysiára támadtak, jeles vereséget szenvedtek. (305) Aztán fordulván a kocka, nagy hajóhaddal megrohanták a Krím félszigeten fekvő Theodosiát, mely a genovaiak birtokában volt, és sikeresen elfoglalták. Hiba nélkül nem lehet elhallgatni az igaz hitnek ama emlékezetes csodáját, amely ez évben Trentóban történt. Azt mondják, április nyolcadik kalendáján, amely az úr szenvedésének napja volt, a zsidók alattomban elraboltak egy kisdedet, akinek Simon volt a neve, majd a szent keresztalál minden misztériumát sorban végrehajtották rajta, és irgalmatlanul megölték. Az istenség azonban fölfedte e szörnyű bűntényt, azok pedig különféle kínzásokat szenvedve elnyerték méltó büntetésüket. A sok kínnal gyötört kisgyermek testecskéjének az általa naponta tett hatalmas csodák miatt bazilikát szenteltek, őt magát az istenek közé iktatták.

35. fejezet - Negyedik könyv

Hogy az előző évben a törökökkel meg a többi ellenféllel milyen jól mentek a dolgok, az a leírtakból könnyen megállapítható. A következőben viszont, amelyet az ezernégyszáz fölötti hetvenhatodiknak számítanak, a szerencse fordultával a magyarok sora egészen másképp alakult, amit sokan az esedékessé váló királyi menyegzőnek, egyesek a törökök vállalkozásait elősegítő kemény téli időjárásnak tulajdonítanak. Miután az esküvőt először Boroszlónál, a táborban egy kikiáltó nagy méltósággal közhírré tette, a király rendelete a szertartást erre, a kihirdetés harmadik esztendejére helyezte át. Ez évben Mátyás két komoly készülétre fordítja a figyelmét, a háborúra és a menyegzői ceremóniára. És az egyikkel nem foglalkozik lanyhábban, mint a másikkal; mert mindenben igyekszik erejének és képességeinek teljességét kimutatni. (5) A Dunán nagy flottát állít, amellyel a folyón leereszkedjen, különböző és sokoldalú gépezeteket készít, emellett elemőzsiát, katonát, fegyvert, jól tudva, mekkora feladatra vállalkozik és milyen ellenféllel kell megküzdenie. Sőt, fenyőgerendákkal toronyszerűen megrakott széles tutajokat is bocsát alá az Al-Dunára, amelyeket sáncnak, rögtönzött erősségnek, valamint védfalnak és hadi építménynek szokás használni. Az előrelátó fejedelem arra is gondolt, hogy ebben a hadjáratban talán utoljára kell megverekednie a törökkel. Tudta ugyanis, hogy az Szendrőnek, Trákia védbástyájának a megtartásáért mindent el fog követni; ezenfelül nagyarányú sorozást tartott, és mindenfelől tekintélyes segítséget toborzott.

Az esküvőre pedig, amelyet az idej télen szándékoztak megtartani, nemcsak az ország valamennyi előkelőségét hívta meg, hanem a környékbeli tartományurakat és fejedelmeket is; a vendégfogadást és a látványosságokat szertelen költséggel és bőséggel készítette föl. Megszállottan törekedett arra, hogy a palota bútorzata, a meghökkenítő teríték, a gazdagság fitogtatása felülmúlja a perzsa fényűzést és a szükségességet. Ez a két dolog pedig, amely a legtehetősebb uralkodó számára is igen súlyos lett volna, elapasztotta azt a pénzmennyiséget, amelyet részint az ország adóiból, részint az olaszok megállapított fizetségéből az imént szerzett. (10) Ez évben, február idusán az alemann János esztergomi érsek vagy a császár csábítására, vagy a rá gyanakodni kezdő királytól való féltében összekuporgatott vagyonával és nagy tömeg arannyal Ausztriába szökött a cézárhoz, és ott megkapta tőle a salzburgi érsekséget, amit mindenki megdöbbenéssel fogadott. Mátyást e buzgólkodás közepette fellelkesítette egy új győzelem, amely augusztus idusán esett, és az az örvendetes hír, hogy Felső-Mysiában a Duna partján halálra öldösték a törököket. A történetekről ezt hallottuk:

Midőn a most Belgrádnak nevezett Görögfejevár kapitányságát történetesen Nifor Imre és Csepeli János viselte, ezek megtudták a kémektől, hogy Ali bég négyezer könnyűlovassal átkelt a Dunán, Temesvár környékéig mindenfelé szélteben száguldozik, tüzzel-vassal kegyetlenül tombol, rengeteg embert is elhurcol, és ha elejét nem veszik, rövidesen kietlen pusztasággá teszi az Al-Dunán túli területet. Ennek hallatára azonnal üzentek Mysia despotájának, Vuknak, továbbá Nagy Albertnek és Nagy Ambrusnak, akik Temesvárt erős őrséggel tartották, rajtuk kívül Jaksics Demeternek, a roppant bátor Haraszi Ferencnek meg a három Dócinak, Péter, Imre és László derék huszárkapitányoknak, hogy mindannyian gyülekezzenek össze gyors lovasságukkal, mert a törökök szanaszét mindent pusztítanak. Felhívták a vasas lovasság hadnagyait is, akik a nyarat a Tiszán túl töltötték, Pécsi Mihályt, Ábrahámfi Sebestyént, Ádám fia Jánost és Márkot, végül Henyeit meg a Lászlókat, hogy a Tiszán nyomban átkelve jöjjenek, ne engedjék, hogy a törökök betörése veszélybe sodorja a községet. (15) Ezek erre az üzenetre teljesítik a parancsot, és habozás nélkül fegyvert fognak a veszedelmes ellenségre. Útközben baráti seregek csatlakoznak hozzájuk, és szakadatlanul kutatják a törököt; miután Imre és Csepeli figyelmeztetik az alsó rész kapitányait, haladéktalanul kiindulnak a lovassággal Fejevárról, átkelnek a Dunán, és csatlakoznak a despotához meg a többiekhez. Három napon át keresik a törököket; végre megtudják a kémektől, hogy a közelben vannak. Az éj beálltával elérkeznek egy hegyhez, amelynek a tövénél összetömörülve állnak meg, nehogy az ellenség rajtuk üthessen, felderítőket küldenek ki, hogy kikémléjék, mit tesz és tervez az ellen. Azok viszont titkos megfigyelőket küldtek a hegy tetejére, hogy a gerincről kiléssék, mit csinálnak egész éjjel a táborozó magyarok; ezek pedig a zsúfoltság miatt kis létszámúnak ítélve őket, pitymallat előtt visszatérnek a törökök táborába, elmondják, hogy a nyomukba szegődött keresztény kevés és egyáltalán nem félelmetes. Ali bég tehát felbátorodva úgy dönt, hogy napkeltekor megütközik az ellenféllel. A magyarok, akik a hegy alján nyugtalanul töltötték az éjszakát, és egy részük lovon, a többiek állva, kantárral a kézben figyelték az ellenséget, elhatározzák, hogy mihelyt virrad, összecsapnak, és nem engedik a töröknek e nagy zsákmányt büntetlenül elhurcolni. Valamivel pirkadat előtt négyszögű hadrendet alkotnak, és napkeltekor feltűnnek az ellenség szeme előtt. A törökök a hegyen állnak fel, és az ellenfelet megpillantva felkészülnek a csatára. Ali bég és fivére, Szkander bég, rögtön két szárnyat bocsát le a hegyről, és ugyanott őrséget állít; a zsákmányt hátul, egy rejtett szurdokban helyezi el. (20) A pannonok ugyanezt teszik; két huszárszázaljat bocsátanak ki szárnynak, mégpedig jól széthúzva, nehogy az ellenség átkarolhassa; középre vasas lovasokat állítanak; ezek elé helyeznek ötven lovas, aki a csatát megkezdje. A törökök első rohamát a jobb szárnyon Dóci Péter fogadja vitézül, de Ferenc sem restebb, aki a bal oldalon csatázik. Mindkettő arra törekszik, hogy közepen

visszanyomja és szélről bekerítse az ellenfelet. Mindenütt kegyetlen verekedés folyik, az első összecsapás során sokan elhullanak. Amikor azonban a törökök észreveszik, hogy a szélekről átkarolták őket, rögtön megrettennek, egy részük a vértések kezébe esik, mások, hogy bőrüket mentse, hátat fordítanak, és futni kezdenek a Duna-partra. Emezek üldözik őket; egyeseket menekülés közben, másokat a parton ölnek le, a többiit beleszorítják a folyóba; ezek részint belevesznek a hullámokba, részint csónakokra kapnak, és átszöknek a túlpartra; néhányan, a folyami csatározásban gyakorlottabbak, átúsznak a Dunán. Ali bég, aki Szendrőből odarendelte a flottát, mihelyt hadsora megbomlik, siet a partra, és egy kicsiny sajkában menekülést talál. Szkander béget futtában elkapják és megölik; a többieket, akik ott maradtak, a csatában levágnak. (25) A völgyben elrejtett rabok a törökök vereségének hallatára előtörnek, felforgatják a táborukat, és a szerencsétlenek szerencsét találva, ha az imént szabadságukkal együtt elveszítették gyermekeiket, asszonyaikat, vagyonukat, hát most tetézve szereznek vissza mindent, sőt, legtöbbjük örökre meggazdagszik; nincs nő vagy gyermek, aki csak ülne egy lovat, és ne vezetne prédával rakottan egy másikat a kezén is. Ezután a szabadítók és a szabadultak között akkora a vigasság, akkora az újjongás, hogy örömben könnyeket ontanak. A törökök nemcsak a táborukat veszítették el, hanem halálra is pusztultak. Ez az ütközet a Dunán túli területen zajlott le Pozsarevác városkánál, amely Szendrő alatt harminc mérföldnyire fekszik. Hallottuk, hogy ugyanezen a helyen győzték le és fogták el Szilágyi Mihályt Lábatlan Gergellyel együtt, azonban nem ugyanazon sorsra, ugyanis az egyiket a török kegyetlensége Konstantinápolyban hóhér által nyilvánosan lefejeztette, a másikat kiváltották egy lovaskapitányért, mint fentebb megírtuk. Kétszázötven foglyot elvezettek a királyhoz; elvittek öt zászlót is. A török zsákmány java elajándékozásra került, elsősorban az arannyal, kövel dúsan díszített görbe kardok, aztán a perzsa módi lobogó ruhák, a színarannyal átszőtt süvegek, sok dob meg síp, amely a lovat a madár túlszárnyalására sarkallja. (30) Ez a menyegző előtt körülbelül öt hónappal történt. Az új diadal nagyon megnövelte a király önbizalmát, széltében elhíresült, és a keresztény közösség összes fejedelmének szívét csodás örömmel töltötte el. Öregbítette a dicsőségét, és a becsvágy naponta nagyobb tettekre ösztönözte őt. Miután ugyanis Szendrőt három körben felállított erőddel körülzárta, már a város elfoglalására gondolt. Tervét keresztelte a közelgő házasság, amely nem engedett nagy kezdeményezéseket. Már elhatározta, hogy minden erejét összeszedve odavonul, és kiostromolja a török birodalom e védőbástyáját, de azt remélte, hogy ez könnyebb lesz télen, mint nyáron, részint a török segítségnyújtás nehézsége miatt, részint pedig azért, mert a Duna beálltával a jégről könnyebben lesz elfoglalható. Ehhez járul a kemény hideg, amelyet a bor és mámor segítségével könnyebben szokott elviselni a magyar, mint a bornemissza, vízvedelő török. Miközben hol a dolog nehézségét, hol az idő rövidségét mérlelgeti aggályos fontolgatással, visszariad a megfogant tervtől, azonban mégsem adja fel egészen a gondolatot. Sorozást tart, csapatokat gyűjt, és nemcsak azokat rukkoltatja be, akik máskor is szolgáltak, hanem azokat is, akik alkalmasint még sosem fogtak fegyvert.

(35) Az esküvői készülődést a háborús nyugtalanság sem akasztotta meg; mert Domonkost, a fehérvári egyház kitűnő főpapiját, a nagyon derék, előnyös külsejű és ékesszólásban kitűnő embert követségbe küldte a césárhoz és Germánia többi fejedelméhez, hogy nevében hívja meg őket a menyegzői ünnepségre. Máshova is küldött másokat. Miközben tehát nagyban készülődik, János váradi püspök meg a többi megbízott, aki Beatrix királyné elhozatalára az itáliai Nápolyba ment, tudósítja őt, hogy a boldog arával már elindult Nápolyból, tájlan előkelőségek pompás lovassága tart vele, vezetőjükül meg szülő és nevelő gyanánt Adria nagy tekintélyű és jámborsággal tündöklő herceget adták, Sipontónál felszálltak három hosszú hajóra, hogy végigutazzanak az Adria-öblön, Herkules, a fényes herceg, és a nővér, Leonóra kedvéért ellátogassanak Ferrarába, de ne felejtsek ki Velence városát sem, amely gazdagságával és polgárai tekintélyével bizvást helyezhető a földkerekség bármely városa elé; aztán Friulin, Isztrián és Krajnán át alászálljanak a Pannóniákba. Azt mondják, hogy a menyegzőre való várakozás a király elméjét nagyon elvonta a feszült harckészültségtől; vállalkozó kedve megcsappant, a kívánt asszony utáni sóvárgás lelohasztotta nemes nekibuzdulását, fellobbantotta férfiúi természetét; Beatrix változatlan és általános híre túlságosan is ellágyította, mert mindenki szájáról azt hallotta, hogy termete hasonlíthatatlan, bája üdvösséges, szemérme páratlan, nemessége ritka, hogy rögtönzött beszédben és váratlan kiszólásban kiváló. Ehhez járult az asszony jótulajdonosságának sokasága, több is, mint amennyi nemétől elvárható, és ezektől felgyúlva szerelembe esett. Ha valaki tudni kívánja, milyen volt, olvassa el azt a könyvet, amelyet a szüzességről és az asszonyi szeméremről kibocsátottunk; abból kívül-belül megismerheti.

Beatrix kíséretére a király tíz főurat küldött, hogy páratlan fénnel és készüllettel utazzon át Itálián. Egy sem volt köztük, aki valamennyi nevezetes városban ne állított volna soklépcsőjű pohárszéket drágaköves serlegekkel, aranyos, ezüstös edényekkel telirakva. (40) A küldöttség fejét, a váradi főpapot, aki nagyvonalúsága, hűsége, ékesszólása, megfontoltsága és derék jelleme miatt a király szemében mindig az elsők között állt, az urbinói herceg a legnagyobb tisztelettel látta vendégül, ő pedig kitett az asztalra egy sótartót, amely e dűsgazdag fejedelmet is elragadtatásba ejtette. Ez egy hegyen magaslott, oldalt arany fa borult fölé, gyümölcs gyanánt gyöngyökkel, a legszebb drágakövekkel rakva, és árnyék helyett kápráztató fénnel tündöklött; a hegyoldalban művésziileg kialakított barlangok, amelyek drágakövel teli kincstárakat utánoztak; aztán egy aranykancsót, amelynek felnyúló csőre helyén egy tátogó sárkány ágaskodott; teste gyöngyházból volt, fejét feltartotta;

aranyfarkát csigavonalban tekerte vissza a lábához; ráadásul fogója ékköves, szájának födele tornyos tetőként másfél lábnyira magasodott; egyébként arany az egész; a roppant talpazattal az építmény háromlábnyira emelkedett. Társai is vetekedve fitogtatták gazdagságukat. Nem említem fényűző öltözetüket, parádés apródjaikat, fényes lovasságukat, amely felülmúlta a mi időnk minden látványosságát. Menet és jövet nemcsak Nápolyban látták őket a legnagyobb tisztelettel a történetek miatt, hanem Mátyásra, a keresztény világ védnökére való tekintettel mindenütt rangjukhoz illően tartották. (45) Mindebben a velenceiek meg a ferrariaiak tűntek ki, tudniillik ezek annyival fényesebben fogadták Magyarország királynéját, amennyivel vagyonosabbak voltak. Úgy emlékeznek, hogy amikor a velencei szenátus az egész patríciusi karral elébe hajókázott, az őt köszöntő atyáknak és nemes matrónáknak egyenként oly talpraesetten és választékosan válaszolt, a tanácsban pedig olyan komolyan és ékesen szónokolt, hogy azt mondták, bölcsőbb a neménél; midőn a küldöttek ezt még az érkezés előtt jelentették Mátyásnak, ő napról napra jobban hevült várva várt arájáért, és figyelme egyre inkább elfordult a hadakozás ügyétől. Az esküvő gondolj mellett Mahomet is utasította a hadseregét, hogy a következő télen gyakran törjön be Dalmáciába, hogy Mátyást elriassa Szendrő küszöbön álló ostromától, a királyné érkezéséről hallva talán azt is remélte, hogy nagy zsákmányt szerez, és a mardosó bosszúvágy sem hiányzott belőle, mert nem tudta nyugodt szívvel viselni a Dunánál nemrég elszenvedett vereséget. Dalmácia illetén lerohanása tehát, amely a szövetségeseknek már kezdett óriási kárára válni, meg az esküvő komoly gonja teljességgel kiütte lelkéből Szendrő elfoglalásának erős vágyát. (50) A királyné még nem halad el a Velencei-öböl mellett, amikor a Horvátországgal határos törökök Mahomet parancsára megtámadják Dalmáciát, hihetetlen gyorsasággal végigszágulják a tartományt, felgyújtják a falvakat meg a fából épült, erődítmény nélküli községeket, mindent elpusztítanak, mindenhol elragadják a barmokat, az embereket, a vagyontárgyakat, az ellenállókat lekasabolják, a munkaképtelen korúakkal, a használhatatlanokkal irgalmatlanok, mindenütt felégetik a templomokat, az istenek szobrai falhoz csapkodják, összetörik, a papokat az oltár előtt legyilkolják, a szent hajlékokat a szüzek meggyalázásával, az asszonyok elrablásával gyalázzák meg, de állatok módjára nőt, férfit meg is hágnak, megbecstelenítenek, isteni és emberi között nem tesznek különbséget, mintha vallásuk, eszük sem volna. Amikor pedig úgy érzik, hogy eléggé kitombolták magukat, a rengeteg zsákmánnyal visszavonulnak Illyricum szélére és Macedóniába.

A királyné, ahogy a krajnai hegyeken megkezdte az átkelést, máris értesült a törökök betöréséről, és a tartomány pusztításáról. Kezdett megfontoltabban haladni, minden komoly dologban figyelembe vette a küldöttek tanácsait, sok városban meg-megállt, és egy nap sem vágtak neki az útnak, míg az előző napon kiküldött felderítőktől meg nem tudták, hogy biztonságban vonulhatnak tovább, sőt, fegyveres osztagot is küldtek előre, mely a török veszedelmet elhárítsa. Miután pedig nemsokára Dalmácia belső, főkről fokra lapályosabb vidékére leereszkedtek, amelyet a törökök az imént beszáguldoztak, meglátták a gyújtogatás és pusztítás sűrű nyomait, néha olyan helyen éjszakáztak, ahol a törökök táborot vertek volt, sőt, mindenfelé látták a megöltek heverő, még oszlásnak sem indult tetemeit. Ez mindannyiukat mély szánalommal töltötte el, és nagyon megsajnálta a török rablótámadásoknak kitett tartományt. Útjukat is nagy rettegéssel folytatták a Drávaig, bár aztán, az átkelés után félelmük valamelyest csökkent. Valóban, a Dráván átmenve úgy érezték magukat, mintha minden fenyegetésen túljutottak volna. Amint Magyarországra értek, mindennap püspökök, főurak újabb csoportja járult elébük köszöntésükre. A végig mély hóban megtett utat meg a tél kegyetlenségét mindmáig fölelegetik. (55) A király a főurak és nemesek egész sokaságával Székesfehérvárra ment, hogy ott fogadja először a királynét, és mint illik, mielőtt a házasságot megkötik, szabályszerűen megkoronázzák őt, a lakodalmi ünnepség és a nászszék pedig Budán legyen. Minden a terv szerint történt. Midőn megtudta, hogy neje a nyolcadik mérföldkőhöz ér, fényes pompával és az előkelőségek nagyszerű lovasságával azonnal odasietett. Derűsen, mindkettejük rangjához illően fogadta a szüzet, és az első mérföldkőig vörös posztóval borított úton vezette be Beatrixot a városba, ami a népség akkora örömmujongása, dob- meg harsonaszó közepette történt, hogy azt hihetted volna, az emberi fantáziát meghaladó örömnünnepet látsz. A pannonok boldogságát erősen növelte Beatrix kedves és nyílt tekintete, akinek gyönyörű homloka, magas szemöldöke, telt halántéka meg pirosuló két orcája a vidám szemekkel, arányos orra, formás szája oly ritka bájt kölcsönzött az arcának, hogy alakra és tartásra nézve minden porcikájában megfelelt Venusnak, szemérmességben Dianának, okosságban, ékesszólásban Pallasnak.

Az üdvösség ezernégy száz fölötti hetvenhatodik esztendejében, december idusán, a koronázás megtörténtével a király bekísérte Budára, és a szűz szépségétől, szellemének ragyogásától annyira fellángolt, hogy úgy látszott, semmire sem vágyik mohóbban. (60) Itt pár napig eltartott a lagzi, gyakran adtak lakomát, rendeztek különféle látványosságokat, a lovagjáték pedig állandóan folyt, a bevonulás alkalmával rengeteg aprópénzt szórtak, az egyes mezővárosok és városok viszont, továbbá a főnemesek és a kiskirályok számlálhatatlan adománnyal halmozták el Mátyást és Beatrixot, de még a kereszténység többi hatalmassága is drágalatos ajándékokat küldött, ami – mint mondják – megtöltötte a királyi kincstárt. Az általános öröm kedvéért valamennyi börtönbe vetett bűnöst kieresztették; a bűnök bocsánatot kaptak, a tárgyalásokat a bíró elnapolta, a tartozásokat ideiglenesen felfüggesztették, és hogy a hitelezők ne kellemetlenkedjenek valamiképpen, néhány hónapra

törvényként hirdették ki ezt. Hó is lévén, a király gyakran kihajtott a királynéval, egy óráig sem tudott megenni nélküle.

A királyi nászünnepre jóformán egész Magyarország összejött, mit mikor a török biztosan megtudott, megragadta a terveinek kedvező alkalmat, Európából titkon hihetetlen gyorsasággal összeszedett negyvenezer embert, és hallva, hogy a király az egész Pannóniával egyetemben a lakodalomban forgolódik, a kemény télben hirtelen körülfogta azt a három erődöt, amelyet Mátyás Szendrónél állított volt; a kegyetlen fagyban nemcsak a vizesárkok álltak be, hanem a Duna is, a sáncot meg a palánkokat felégették, és komolyabb erőfeszítés nélkül megtámadták a pannon helyőrséget. Ez feladva a reményt, megadta magát, és az ellenfél holmijával együtt sértetlenül eleresztette; a rézágyúk, az összes hadfelszerelés, valamint a hajóhad meg a fegyvertár a török kezére kerültek. Aztán az erődöket felforgatták, felgyújtották és a földdel egyenlővé tették. (65) A bős ellenség máskülönben sem szalasztja el könnyelműen a kitűnő alkalmat. Látja, hogy a Duna még be van fagyva, kémeitől megtudja, hogy az erdélyiek meg az oláhok is odagyűltek a lakodalomra, ezért harmincezer könnyűlovassal megrohanja Dáciát, széltében-hosszában portyázva tüzzel-vassal ront mindent, pusztítja, égeti a tartományt, korra, nemre való tekintet nélkül negyvenezer embert elhurcol onnan, és mielőtt az Al-Duna felengedne, visszahúzódik Mysiába. A menyegzőt december havában tartották, Dalmáciában, Mysiában és Dáciában pedig a török ezen a télen sújtotta a keresztényeket ezekkel a csapásokkal, ami a királyt és az egész Pannóniát annyira megrázta, hogy úgy tartják, a későbbiekben nem is vállalkoztak merészebb tette a török ellenében.

Közbejött a komoly nézeteltérés és kifejezett gyűlölködés Frigyes császárral is, amely Mátyást egészen visszatartotta a török háborútól. Mert ez a viszály arra készítette, hogy ezután inkább csak önmaga megoltalmazására törekedjék, ne a török megtámadására, sőt, a következőkben az is untig elég gondot okozott, hogy rohamaikat feltartóztassa. Igaz, hogy Mátyás gyakran szokta mondogatni, hogy rajta meg a császáron kívül senki sem lehet, aki ismeri e háború mélyebb okát, amely közte és a cézár között fennforog, mi mégis előadjuk azokat az okokat, amelyekre mások gyanakodnak, és amelyekről tekintélyes emberektől hallottunk, mert sokan nemcsak bizonytalanságokat, de hazugságokat is írnak. Ismeretes, hogy Mátyás az alemann háborúra számos indokot hozott fel, és hogy melyik volt ezek közül a legfontosabb, azt maga tudta. Sokan azt gyanítják, hogy a gyűlölség a korona miatt keletkezett, mivel a cézár, aki mohón vágyódott a királyságra, Mátyástól hat éven át megragadta azt, mert nagyon bosszantotta, hogy a magyarok királyválasztó országgyűlésén kosarat kapott egy kölyök miatt, és mert a rábizott diadémot nagy summa arany, a főurak súlyos elkötelezése és a trónöröklés nélkül nem volt hajlandó visszaadni, a felséges hivatásból pedig végül kupeckedést csinált, miért is Mátyás úgy tartotta, hogy a felség a kapzsiság kitörölhetetlen bélyegét sütötte magára. (70) Az ország lecsendesítése után mind diplomaták, mind bizalmas közvetítők útján gyakran kérte, hogy oldja fel végre azt a kieroszakolt kötelezettséget, amellyel a főurakat kényszerítve kisajátította magának a pannóniai királyság utódlását, hogy ne bánjon olyan erőszakosan és hatalmaskodva a pannonnal, emlékezzék a kegyes atya kötelességére, és kérte, hogy ha már a fiává fogadta, nyájjasabban bánjon vele, emellett figyelmeztette, hogy kerülje el azt a csúfos látszatot, mintha gyámfia behálózása végett fondorlatból vállalta volna a gyámkodást. Az viszont erre oda sem hederített, hajtogatta, hogy szerzeménye jogos. Amikor a király a kötelezettség feloldásában makacsnak találta őt, mint mondják, nem kevésbé felingerült és felgerjedt ellene, és nemcsak leveleiben, hanem sokszor nyilvánosan is kijelentette, hogy azt a jogot, amelyet erőszak hatására törvénytelenül engedett át a cészárnak, egyszer igazságos háborúval fogja visszazerezni, és amit más galádsága miatt elveszített, azt Mars mezején veszi vissza. Később, amikor egy törvénytelen ágyasságból helyre és csinos fiúra tett szert, még nehezebben viselte azt a kikötést, hogy ha történetesen nem lennének gyermekei, akkor is legyen, aki a trónon követi.

Mások más okokat is hoznak fel, és ki-ki a saját vélekedése szerint beszél. Okul mondják a császár súlyos hálátlanságát Mátyás jótéteményeivel szemben, és úgy gondolják, hogy ez növelte haragját. Azt mondják, hogy Csehország királya, a huszita eretnekségbe esett György, akit emiatt a legfőbb püspök átokkal sújtott, a támadásra nem számító Frigyes császárt igazságtalan háborúval zaklatta, nagy haddal kiküldte fiát, Viktorint, lerohanta Ausztriát, és tüzzel-vassal óriási károkat okozott, végezetül pedig meg merészelte ostromolni Bécs nagy hírű városát, ahol akkor a cézár tartózkodott; Frigyes gyorsan megkérte Magyarországot királyát, akit mindig fiának nevezett, hogy hirtelenében küldjön segítséget, és szabadítsa meg őt az eretnekek támadásától, mire ő a saját költségén is azonnal sereget meg segítséget szerzett, és már ott is termett Bécs földjén; (75) érkezétre a támadók nyomban abbahagyták az ostromot, és visszavonultak a Dunán túli területre; Mátyás a császár csapataival kiegészített sereggel egészen Csehország határáig kergette és nem akarta békén hagyni őket, míg vagy elégtételt nem adnak a császárnak, vagy a pert nyílt csatában Mars dönti el; Viktorin kutyaszorítóba került, Mátyás tudta nélkül hirtelen békét kötött a cészárral, és nemcsak minden időkre törvényes engedelmisséget ígért, hanem a kártalanítást is kilátásba helyezte; a békekötés után a császár csapatait titkon és azonnal visszavonta Mátyás táborából, hogy az dicstelenül vonuljon vissza országába, úgy lássék, mintha nem is vitt volna segítséget, és végeredményben minden fáradozása, buzgalma, iparkodása és tetemes költsége kárba vessen; emellett azzal is tetézte a hálátlanságot, hogy gyakran mások neve alatt kiküldött légiókkal zaklatta az országot, a határmenti területeket rablással, gyűjtogatással károsította.

Ráadásul nemsokára a cseh háborúban is tapasztalta a császár irigységét, midőn nemcsak a katolikusok választották meg Csehország királyának, hanem Pál pápa tekintélye is kihirdette és jóváhagyta ezt, és törvényesen beiktatta őt az uralomba. (80) Ugyanis említik, hogy György király kimúlása után, amikor az eretnekek a következő uralkodóról tanakodtak, a császár szívósan ügyködött azon, hogy Mátyást elutasítva Kázmér király fiát válasszák meg Csehország királyává, és minden követ megmozgatott, hogy a jogosan szerzett királyság titulását elveszítse. Mert a benne fészkelő féltékenység nem tűrte, hogy Corvinus ereje és birodalma növekedjék, és azt mondják, hogy ebből fakadt a boroszlói lengyel háború is, amelyről fentebb írtunk. Sőt, néhány hónap elteltével anélkül, hogy Mátyás bármiféle sérelemmel provokálta volna, megengedte, hogy egyes német csapatok támadólag Magyarországra törjenek, arra a kérésre pedig, hogy akadályozza meg ezt, részint üres szavakkal felelt, részint alakoskodott, és hol tájékozatlanságára, hol tehetetlenségére hivatkozott. Sokan úgy vélekednek, hogy az alemann háború legfőbb oka a cseh hadjáratra ígért pénzsegély volt, amelyet a cézár sohasem volt hajlandó megfizetni, holott azt Mátyás az ő unszolására és könyörgésére indította, még mielőtt a római pápa erre felszólította volna; azt mondják, harminchatezer aranypénz volt ez, többen hatvanezret számolnak. Vannak, akik más okra gyanakodnak. Azt beszélik, hogy Mátyás két hitvese halála után a császár leányát kérte feleségül; a cézár mintegy lefitymálva a férfi hitvány származását, nemcsak visszautasította az efféle vót, de megvetőleg, nem tudom, miféle pimaszságot válaszolt; Mátyást nagyon feldühítette a kikoszarzás, máshova fordult, és eljegyezte Aragóniai Beatrixot. Olyanok is akadnak, akik az apjával fogat és Cilli grófja által huzamosan melengedett régi ellenségeskedésre vezetik vissza ezt a dolgot. Hozzáteszik a császár által az uralkodása kezdetétől fogva sokszor különféle ürügyekkel indított háborúságot. (85) Azonban, míg különböző emberek különböző okokat hoznak elő, senki sem tarthatja képtelenségnek, ha egy dolgot több oknak tulajdonítunk. Ami ugyanis megtörténhet és nagyon is valószínű, az nem állhat távol az igazságtól.

Végül sokan nem átalják előhozni azt a titkos okot, amely állítólag Pál idejében a cézár zarándokútja alatt adódott; megerősíteni nem memém, ismertetését azonban helyénvalónak tartom, hogy a sokféle feltételezésből a mások vélekedése szerinti igazság kibukkanjon. Midőn tehát a császár a város meglátogatására Itáliába utazott, Pál pápa kitüntető nagyrabecsüléssel fogadta őt, és három hónapig időzött ott. Ausztria élére egy főnemes állított, egy nagy tekintélyű és hatalmú férfit, akinek Paumkircher volt a neve. Ez, mint a következmények mutatják, a cézár távollétében lázadást kezdeményezett a császári felség ellen, és azt mondják, Ausztria huszonnégy főnemesével együtt összeesküvést szőtt, mégpedig Mátyás tudtával, akit a lázadás védnökéül választottak. A felséges asszony, akit az összeesküvésről felvilágosítottak, a Rómában mit sem sejtő cézárt sűrű üzengetéssel figyelmeztette a pártütésre és a veszedelemre, és kérte, hogy amilyen gyorsan tud, jöjjön vissza a tartományba. (90) Ő pedig éjjel-nappal megállás nélkül utazva a vártnál gyorsabban megjelent. Visszatérte után legfőbb gondját arra fordította, hogy felkutassa az összeesküvést. Levélbeli hívásra nem jöttek; különböző okokkal takaróztak és magyarázkodtak a késedelem miatt. Végül a cézár a szövetezők vezetői közül hatot hivatalos menlevéllel összehívott Újhelyen, tárgyalást tartott, és becsületét semmibe véve, hitszegően, titokban lefejeztette őket a kertben. Mielőtt a büntetést elszenvették volna, megkérdezték, miért szegi meg adott szavát, mire azt felelte, hogy árulókkal és felségsértőkkel szemben méltányos és jogos az esküszegés, és a bünt hasonló módon kell megtorolni. Azt hiszem, ebben az ügyben Mátyást minden gyanú alól föl kell menteni, ugyanis – mint fentebb elbeszéltük – ha tenni akart volna valamit a császár ellen, bizony nem ereszi el az alkalmat, amidőn Drakula ellen készültében a bécsiek a várossal együtt át akarták neki adni a várban szorongatott, végszükségre juttatott cézárt, és sürgetőleg unszolták, hogy fogadja el az ajánlatot meg a birodalmat. Hogy pedig a történetet rendben ismertessük, nem sokkal ezek megbüntetése után a cézár, mintegy figyelmeztetve Mátyást a kötelességére, apja meglátogatására meghívja Bécsbe. (95) Ő enged a jámbor óhajnak, és pár nap múlva fényes lovassággal megjelenik ott. Apja illő tisztelettel fogadja, és egy-két napot lovagjátékokkal, különféle látványosságokkal és tánccal töltenek. Eközben egy késő éjjelen egy polgár figyelmezteti Mátyást, hogy a szónál gyorsabban ugorjon ki a császár csapdjából, tudja meg, hogy nem tisztelgés, hanem halálbüntetés végett hívták meg, és ha nem vigyáz, kétségkívül elvész. A király hirtelenében meghökken e baljós közlésen, és két mellette tartózkodó bizalmas barátjával közli a dolgot; az egyik Czobor volt, a másik a Bánfinak mondott Miklós. Mindkettő úgy véli, hogy gyors futásban keressen menekülést; azt mondja, a tamáskodásban nagy a kockázat, és az élet megmentése érdekében vaktában is sok mindent el kell hinni, hogy révbe érjen. Tehát azonnal elillannak Bécsből; beugranak az első csónakba, amelyet a Dunán találnak; a folyó sodrával észrevétlen eljutnak Pozsonyba. Azt mondják, eztán soha többé nem bízott a császárban, és mindenki úgy véli, hogy emiatt szakadt fel a hajdani ellenségeskedés összes sebe. (100) Nem hiányzott bizonyos nemesek és kiskirályok pártoskodása sem, akik a határszélen birtokoltak mezővárosokat, falvakat, uradalmakat, és a forgandó szerencsét követve hol ide, hol oda próbáltak törleszkedni, miáltal mindkét részen dagasztották az ellentéteket. Mátyás egyes alattvalói a felség erejére támaszkodva kapálóztak ellene; a császár fennhatósága alá tartozók közül sokan, ha bajuk adódott, hálátlanul a király támogatásával álltak bosszút. Ebből nap mint nap újabb okok keltek ki a civódásra. Továbbá, ha e főurak között valami viszály keletkezett, azt azonnal az államközi érdekellentétekre vezették vissza.

Az elmondottakon kívül hozzájárult a magyarok és az alemannok természete közötti óriási különbség és a velük született, ősi ellenszenv. Mátyás ugyanis természetből fogva bőkezű és nemes lelkű volt, túlzottan is becsvágyó, dicsőségre szomjas, mérhetetlen lelki nagysággal, szíve a veszedelemre és a dicső tette mindig kész; ezzel szemben Frigyes császár nemcsak kicsinyes és takarékos, hanem fősvény, inkább pénzre mint dicsőségre vágyó, és akár a saját, akár a mások hibájából lelke sohasem emelkedett föl a keresztény közösség egyetemes érdekeihez. (105) Ez harcias és serény volt, fáradtságot, nélkülözést kiválóan tűrő; az a béke és a nyugalom kedvelője, sőt, túlzottan is nemtörődöm, tunya és lomha. Ez mint a leghíresebb fejedelmek versenytársa folyvást vetekedett a régiek dicsőségével; az irigynek tartatván, mások derék tetteinek rendszerint útját szegte, a békében háborút, a háborúban békét szokott keresni, és egyikben sem mutatott következetességet. Ennek lelkülete nemes, harcmodora nyílt, szíve békére, háborúra kész; az szerette minden dolgát csellel, fontolgtatással, ravaszkodással és a saját eszjárása szerint intézni, barátai tanácsát semmibe vette, s végeredményben ebben is, abban is nehézkes volt. Ennek életmódja pazar, perzsa fényűzéssel, lelkének a borbán talált üdülést, és nem volt ellensége a földi gyönyörűségeknek; annak öltözete szerény, természete önmegtartóztató, utálta a részegeskedést, sőt mindvégig bornemissza és vízivó maradt, a magány és az elmélkedés barátja. Ezt nagyon is gyönyörködtette az elmésség, a tréfa, a baráti kompánia, azt a visszavonult, morc, savanyú élet, messze távol övéi társaságától. (110) A király ezenkívül derék lelkületével könnyen elengedett mindent, fel is élt mindent, hogy a királykodásból semmit se szalasszon el, jobban szerette a dicsőséget, mint a pénzt, emellett vidám volt, kedélyes, szeretetre méltó és mindenre kapható; a császár konokul elviselt mindent, a kudarcot nem vette számba, az ellenfelet makacssággal fárasztotta ki, hajlandó volt inkább mindent elveszíteni, mint hogy a ládikából egy fityinget is előhúzzon, jobban kímélte a pénzét, mint a szövetségeseit, azt remélte, hogy időhúzással mindent visszanyer, és nem engedett a ridegségből és a zárkózottságból. Mindkettőjükben egyforma volt a vallásosság, egyforma az asztrológusok és a csillagjósok hiú babonasága, mindketten bevallották, hogy ezeknek nagyon is kiszolgáltatták magukat, de a cézár sokkal kitartóbb volt az ájtatoskodásban, és sokat foglalkozott isteni elmélkedéssel. Bárcsak szabad volna a hazugság abban, amit irtunk, mert ha a természetük hasonlósága összebékítette volna őket, a súlyos és szakadatlan ausztriai háborúság nem okozott volna annyi tragédiát és tűzvészt a két félnek, sohasem ontott volna annyi vért! De ki is hinné, hogy ennyire elűtő és különböző jellemelek között könnyen elsimíthatók a régi, beidegzett egyenetlenségek és a szított civódások? Mint fentebb megírtuk, Mátyást tehát mindez a Frigyes elleni háborúra ösztönözte.

(115) Továbbá talán senki sem fogja képtelenségnek tartani, ha mást is hozzáteszünk. Mátyás szerfelett becsvágyó volt; megértette, hogy két világbíró császár közé került. A törökkel sokáig sikeresen harcolt, és ezzel nagy hírnevet szerzett; látta, hogy ellenében többet nem érhet el, hiszen az szárazon és vízen roppant hatalmas volt; talán nem is bánta, hogy a súlyos sérelmek miatt megnehezítelve most a másik császár ellen fordíthatja a fegyvert, akiről tudta, hogy kisebb erővel rendelkezik, tehát több eredményre juthat vele szemben, és azzal is tisztában volt, hogy ha mindkét cézárral diadallal megküzd, óriási dicsőséget és hírt szerez. Növelte harci kedvét Ausztria szépsége, gazdag és büszke városainak sokasága, mert megtapasztalta, hogy ott van a gyönyörök otthona, a földi élvezetek tárháza. Még nem felejtette el Bécs csábításait, emlékezett rá, hogy tüzesebb korában ezek néhanapján őt is legyőzték. Úgy gondolta, hogy a városokban szűkölködő Magyarország földhözragadságát a hadijogon megszerzett Ausztria könnyen ellensúlyozhatja, és ha nem is állítom, hogy ezt a háborút főleg ez gyújtotta fel, azt mondhatom, hogy meg nem akadályozta.

(120) Mátyás tehát mindezek hatására úgy döntött, hogy a menyegző után a lehető legkorábban megindítja a hadat, bár elkerülése érdekében minden tőle telhetőt megpróbált. A cézárt gyakran követek, még gyakrabban levelek útján intette, kérlelte, hogy akadályozza meg a támadásokat és a kártételeket, és ha már az apja, hát hagyja abba fia országának a zaklatását, ne feledkezzék el a kegyes szülő kötelességéről; ha eddigi megátalkodottságában kitart, az összes sérelmet karddal fogja megtorolni. Ámde a követekkel, a levelekkel semmire sem ment. Kedves szavakat kapott, amelyek azonban nem álltak összhangban a tényekkel. Végül is a király az alemann háború ügyét a tanács elé terjesztette. A kifejtett álláspontok két irányban tértek el; az országnagyok közül a király a törzsökös nemességgel, óriási tekintéllyel és próbált erénnyel, bölcsességgel rendelkező Batori Istvánt kérte fel véleménynyilvánításra, aki kelleetlenül bár, de így szónokolt:

Csendet parancsoltam ma magamra, atyák, nehogy esetleg valamivel megsértsem győzhetetlen fejedelmünk érzületét, akiről tudjuk, hogy az ország gyarapítására és a halhatatlanságra törve nagyon kedveli a háborút. (125) Mivel azonban önmérséklete és jóra valóssága folytán a szenátust sohasem fosztotta meg a szólásszabadságtól, engem pedig véleménynyilvánításra kért, nyíltan megmondom, mit gondolok a közérdekről, és a király bocsánatát előre is kikérve disputálok az ország javáról. Nehezen magyarázhatnám meg, miért keres súlyos, vészterhes és hosszadalmas hadat az, aki békében lehet, mikor a háborút inkább kerülni kell, mint provokálni. Az alemannok kártételeit régóta tűrjük, és néha keményen megtoroljuk; hol barátaink, hol titkos ellenségeink; ingatag béke és hadakozás közt töltöttük az időt. Mi az, ami miatt eztán ne viselkedhetnénk ugyanazon módon, mint ezelőtt? A törökökkel, az eretnekekkel jogosan vívtunk háborút, mert erre kényszerített a mennyei és a földi törvény, sőt maga a szükség, nehogy oly színben tűnjünk fel, mintha pogány és istentelen nemzettel

értenénk egyet; velük szemben csaknem mindig élveztük Mars pártfogását, elvégre a hazáért és az oltárért, az istenekért és a keresztény társadalomért csatáztunk; most, ha az alemannokkal keresünk háborúságot, hát miféle nemzettel fogunk háborúzni, mondjátok, mondjátok meg, kérlek, országatyák, szomszédokkal, kitűnő keresztényekkel, akikkel igenis összebékíthetne bennünket az atyafiságszámba vehető régi közelség, a vallás meg a katolikus hit. (130) Azt mondjátok, hogy nap mint nap újabb sérelmekkel illetnek minket, naponta új ármányt szőnek a magyarok ellen, új galádságokat kovácsolnak; nézetünk szerint elég lenne a hasonlót hasonlóval viszonzni; most megakadályozni a kártételt, most megbosszulni, néhanapján az ellenfelet jótéteménnyel legyőzni sem haszontalan. Ha a szomszédok hibáit nem bírjuk elviselni, miként fogjuk az idegenekét? Hiszen nem szerez az csekélyebb becsületet, aki túrni tud, mint aki bosszút állni. Sokat kell elviselni, alakoskodni, sokat kell elnézni is; a helyénvaló türelem bizony nagy hasznot hoz. Vegyük számba a kárt, számoljuk össze a hasznot is; néha mi is okoztunk nekik sérelmet; bizonyára súlyos okok forognak fenn a királyi felség és a császár között, amelyeket mi nem ismerünk, tehát a háború megindításáról nem tudunk mérvadó véleményt mondani. Abban bizonyosak vagyunk, hogy semmit sem cselekszik meggondolatlanul; béke és háború a kezében van, mi követjük az ő vezetését és akaratát. Am ha netalán a noricusokkal és az ausztriaiakkal kell verekednünk, ki lesz képes oly rég óta Krisztusért küzdő szívét Krisztus nyája ellen fordítani? Ha Krisztusban valamennyien testvérek vagyunk, ki merészeli testvéri vérrrel szennyezni a kezét? Nem alemann, hanem testvérháború lesz ez. (135) Hány főurat, hány polgárt, hány nemeset köt össze a két részen kölcsönös atyafiság és rokonság úgy, hogy ha a háború kitör, testvérharcra kényszerül? Melyik város az nálunk, amelyet nem az alemann nemzetiség tölt meg, nem az ruház fel civilizált intézményekkel és iparral, nem az ékesít házakkal, büszke épületekkel? Nincs község, nincs falu, amelyben alemann ne lakna. Bár inkább hamisan, mint igazán mondhatnám, hogy az alemannok kikergetésével Magyarország semmivé válik. Legyen a háború a legigazabb, hasznos és szükséges. Vajon nem kell-e megfontolnunk, kivel lesz dolgunk? A római császárral lesz dolgunk, aki felséges tekintélyével többre mehet, mint mi erővel; a mindenféle nemzetiséggel bővelkedő Germániával, a hadászat tanítójával, a különböző mesterségek szülőjével, amelyet a római nép annyi esztendő alatt vérözönnel is alig bírt meghódítani, ahol Caesar Augustus sóhajtozva kérte vissza Quintilius Varustól halálra mérszárolt légióit; az ausztriaiakkal, akiknek mérhetetlen a vagyonuk, fékezhetetlen a gőgjük, furfangos és csalafinta az észjárásuk, kedvelik a lázongást, szakadatlan hadakozásban edződtek, emellett a várak erősítésében és védésében oly tapasztaltak, hogy nagy öldöklés nélkül semmit sem lehet erővel elvenni tőlük. Ehhez jön a természet és mindenféle eszköz segítségével megerősített városok és várak sokasága, úgyhogy egy lépést sem tehetünk meg vér nélkül. (140) Ki fogja bevenni Hainburgot, Bécset, Bécsújhelyet? Bizonytal senki, hacsak nem szándékozik nemzetének korai és rideg sírt ásni. Legyen, futtassuk meg a cézárt, és szerezzük meg Ausztriát; mégis mire jutunk? Mars játékát játsszuk szakadatlan, háborúból háborút keltünk, az egy nap tízszer megfutott cézár tízszer újítja meg roppant seregét. Higgyétek el nekem, Herkules hidrája Ausztria, ha egy fejét levágják, hetet növeszt; a szomszédokat is ránk uszítja mindenfelől. Nehéz a farkast a fülénél tartani. Mi több, ha ma nehézség nélkül megadja magát nekünk, és a birtokunkká válik, megtartásáért bizony minden évben sokkal több pénzt és vért kell majd áldoznunk, mint ha évente akár négyszeres adóztatást túrne is. Ha azt az összeget, amelyet ennek megszerzése igényel, a törökök ellenében költjük el, ami jogos és illendő, sőt a legkegyesebb dolog, ugyan hogy három esztendő alatt egész Európát kiszabadítjuk a pogány ellenség markából. Most emellett még az is eszembe jut, amit a tisztelet belém fojt, bár a véleményszabadság és a fejedelem jóindulata megenged. Mit tegyek tehát, mondjam-e, milyen jövőt jósolok? Mondom, nemes király, engedelmeddel elmondom. (145) Ha Ausztriát megszerzed, elvégre a Corvinus virtusnak és szerencsének semmi sem állhat ellen, higgy nekem, ritkán, jaj, nagyon ritkán lát téged a te Magyarországod; úgyszólván özvegyen hagyod, és Ausztriában fogsz lakni; az elszegényedik, ez meggazdagszik; adóinkat a falánk Ausztria emészti fel. Bár hamis jóst hallanátok bennem! Urunkat és királyunkat elragadják az ausztriaiak. Ezen okok miatt vélem úgy, hogy az alemannokkal nem kell hadat kezdenünk, mind azért, amit elmondtunk, mind azért, hogy a magyarok, a katolikus hit örökös bajnokai, ne valljanak szégyent a keresztény hatalmasságok előtt. Kérlek, ne kívánjatok káros és végeérhetetlen háborút indítani, ifjaitoknak korai sírt ásni. Önmagam felől kijelenthetem, hogy igaz keresztényekre sohasem fogok kardot rántani. Lelkemmél a teremtő istennek tartozom, testem Mátyásé; ha ti az alemannokra vizitek a hadat, én a törökök ellen fordulok, és ott az enyéim példájára szívesen lehelem ki a lelkeket az istenért, Mátyásért és önmagamért.

Miután Batori ezt elmondta, minden püspök hajlandóságát maga felé fordította, és senki sem akadt köztük, aki ne állt volna az ő véleményére. A harcszomjas, dicsőség- és becsvágyó főurak ellenben nagy részben másképp gondolkoztak; azokat a béke és a közönséges szeretet, ezeket a hadakozás és Mars díja mozgatta. (150) Tüzelték őket a király óhaja is, akinek tekintetéből kiolvasták, hogy úgyszólván valami fátum kényszeríti erre a háborúra. Mialatt a padosorokban István állásfoglalásáról sugdolóztak, a király által véleménynyilvánításra felszólított Kinizsi Pál e szavakat mondta:

Fölösleges, országatyák, hogy a királyi felség előtt véleményt mondjunk nemcsak a háború megindításáról, de bármely komoly ügyről is; előttünk ugyanis rejtve van számos ok, amelyet csak ő tud, és eléggé ismert

bölcsessége és elméjének mélysége ránk inkább hallgatást, mint beszédet ró; régóta tapasztalatból ismerjük isteni elméjét, becsületességét és szerencsését. Az uralkodó kegyessége arra utasít, hogy szabadon beszéljünk, de ez a szabadság mit sem tesz hozzá az ő gondolataihoz; bölcsessége meghaladja az emberi elme képességeit. Én mégis kifejtem, amit gondolok, mert engedelmeskednem kell, és álláspontomat katonás nyíltsággal fogom kimondani. Amikor most meghányom-vetem magamban, főurak, a cézár régi kártételeit, a szent korona kiváltását, amaz áldatlan kötést, sőt járomkötelet, aztán a királytól megtagadott fizetséget, a mindennapos ármánykodást és támadást, semmiképpen sem tudom gondolatomat a hadjárat megindításáról elterelni. Ha ezt a tisztas háborút, mint Bátori megfelelőképpen és világosan kifejtette, elkerülhetnénk, inkább kívánnám a békét, mint ezt a vészterhes vállalkozást. (155) De a szükség annyira kényszerít, hogy semmiképpen el nem kerülhetjük, ha ki nem vetkőzünk magunkból. A cézár királyaink szent jelvényét isteni és emberi törvény ellenére árucikké tette, sőt, ha mások szemében is oly sokat érne, már rég kótya-vetyére bocsátotta volna a keresztény világ piacán. És bár megelégedett volna ezzel a cézár mohósága! Minket és utódainkat törvénytelen és kierőszakolt kötelezettséggel szolgaságba taszított, nem átalotta magához kaparintani egy idegen királyság jogát, a magyar birodalom címét elorozta, amellyel nem él másképp, mint a római árnyékcászársággal. De sőt, ha a hatalmába esnénk, higgyetek nekem, kalapács alá kerülünk. Hagyjuk ezeket, hiszen elviselhetők. Ki védheti meg magát eztán folytonos ármánykodásától? Naponta üldöz minket az álnokság. Hol ezt, hol azt az ellenséget uszítja ránk. Más neve alatt alkalmatlankodik, néha szemérmetlenül rátör az ország területére, szünet nélkül pusztít; most álcázott csapatokat küld; a diplomaták panaszára nyájas szó a felelet. Tehát nem pasztillával, hanem karddal kell ezt a betegséget elűzni, és nem szabad tovább táplálni a magunk és a mieink veszedelmére. Nem látjátok az esztergomi János érsek szökését? Nem figyelitek, mint fondorkodik ellenünk a cézár mindennap? Azt hiszitek, nincsenek cinkosai? Ó, mi vakok és ostobák! (160) A tanács kebelében volt az ellenségünk, mi több, a tanács feje volt, az ország primása, és nem vettük észre? Hát tűrjük csak mindezt, míg a cézár mesterkedéseibe egy szálig bele nem pusztulunk! Ezért, mivel a rengeteg háborútól kissé fellélegeztünk, és nincs más vizály hátra, csak amit a törökkel örököltünk, aki nemcsak fegyverszünetet kér naponta, hanem békét is, úgy vélem, bátor lélekkel vállalnunk kell ezt a hadjáratot Frigyes ellen. Kérlek, nagyuraim, vessétek le nyakatokról az igát, és az egykor jogellenesen keletkezett köteleket Mars segítségével vágjátok el; szabadítsátok meg magatokat és maradékaitokat, és ne hagyjátok abba a harcot mindaddig, míg a jogtalankodásoknak véget nem vet, és nem mond le arról az igényről, amellyel minket megbilincsel. Higgyetek el nekem, hogy nem állnak ellen az erődített várak, a germán csapatok, a rézmasinákkal szembeesőrtető századok. Elviseltünk és viselünk naponta nagy dicsőséggel hatalmasabb ellenfelet is; régóta ismerjük az ausztriai erőket, és ismerjük győzhetetlen fejedelmünk szerencsését. A pannon erőket mindennap megkísértjük; nem riaszt vissza a hadakozás nehézsége, hosszadalmassága. Biztos vagyok abban, hogy békében, háborúban bárhol a világon bátor lélekkel teljesítjük parancsát, akár jóba, akár rosszba vág bele. (165) Bár tehát engem a sérelmek emléke háborúra készít, mégis úgy vélem, hogy mindent rá kell bízunk uralkodónk ítéletére és tetszésére; kérlek, akár békét, akár háborút kezd is öfelsége isteni végzésből, lelkesen kövessük vezérletét és parancsait.

Pál álláspontját zömmel azok helyeselték, akik kizárólag hadakozással foglalkoztak, annyiban azonban mindannyian egyetértettek vele, hogy a dolgot a fejedelem döntésére kell bízni. Erősen a cézár ellen hangolt mindenkit János érsek főlemlegetése, aki a királynál a fő helyet tartotta, és egész vagyonával átszokott. Végül a szenátus arra kérte az uralkodót, hogy mondja ki a szentenciát, döntsön, és gondoskodjék a rá bízott országról, mint azelőtt mindig tette, hogy az ne szenvedjen károsodást, hanem inkább gyarapodjék.

Ő pedig: Tanúságra hívom – szólt – az istent és az emberek bizonyosságát, elsősorban pedig a tieteket, főpapok és bajtársaim, hogy én, a ti Mátyásotok, a jóvoltotokból nyert királyságom kezdetétől kezdve semmire sem törekedtem erősebben és buzgóbban, mint arra, hogy a rajtatok uralkodni vágyó császárt minden tőlem telhető szolgálattal megbékítsem. (170) Tudtok a sűrű követküldésekről, rengeteg arannyal tömtem a fejedelem ismert kapzsiságát, hogy visszaszerezzük a szent koronát, amelyet oly sok éven át megtagadott tőletek. Ámde ez sem volt elég. Abban a hitben, hogy rövidesen elpusztulok, erőszakkal akarta kisajátítani a trónöröklést, és elbirtokolta a királyság üres címét; a parancsoló muszáj arra kényszerített, hogy elfogadjam ezt a törvénytelen feltételt, hogy ne kelljen nélkülöznünk a szentséges koronát. A régiekről meg sok egyébről nem szólok. Vajha e gyötrelmes feltétellel is, de nyugodtan élhettünk volna! Tudjátok, hogy örökbe fogadott engem, hívására néha meglátogattam apám udvarát, és a tőlem telhető szeretettel és tisztelettel kedveskedtem felséges szülémnek; ő tudja, mit forralt ellenem, mialatt én a tiszteletemet tettem. A főpappal együtt biztatott a cseh háborúra; miután hadisegélyként felajánlotta jelentős támogatását és az ausztriai tartomány egy esztendei adójövedelmét, semmit sem fizetett; hogy a cseh királyválasztáskor meg minden más dologban, ahol az én méltóságomról volt szó, mennyit segített és hogyan pártfogolta a fiát, mindketten tudjuk. A mindennapos jogtalankodásokat meg az ország rosszindulatú pusztítását magatok látjátok. Sem a folytonos követségek, sem a levelek, sem a szavak nem használnak, és nem segíthetett a keresztény uralkodók megtapasztalt pártfogása sem, amely lebeszélte erről az istentelenségről. (175) És nem tűrném ily soká e súlyos sértéseket, hogy ne mondjam, az életveszedelmet, ha nem tartanék a gyermeki hálátlanság bélyegétől meg attól, hogy ez a ti károtokra fordul. Akaratom ellenére bár,

de rákényszerülök a fegyverre, ezt a háborút, higgyétek el, képtelen vagyok elkerülni. Ti pedig éljete jó reménnyel, és elsősorban is igazságokban, aztán hűségekben, serénységekben és szerencsénkben bízzatok. Vegyétek figyelembe, amit az érsek szökése jövendöl, akit oly sok tisztséggel halmoztam el és fivéremként tartottam. Tetteim tisztességének a tudata és az apám iránt mindenben tanúsított kegyesség bizakodással tölt el. Ezért, bajtársaim, a mellém szegődött szellemekben bízva vállaltok merészen a háborút; mutassátok most meg próbált hűségeteket és virtusotokat! Mátyás ma határozottan megígéri nektek és biztosít arról, hogy nemcsak megtorolja a sérelmeket és megtéríti a károkat, hanem Mars segítségével szét is szabdálja ama méltánytalanul szorító köteléket, vagy – ha ez nem sikerül – a cézár tartományait adófizetőkké teszi.

A győzhetetlen fejedelem szónoklata mindenkinek a lelkét megnyugtatja; egészen elszánják magukat a háborúra. Sorozást rendelnek el, és megparancsolják minden egyes főnemesnek, hogy csapataival a leggyorsabban készen álljon; (180) akit a háború komolysága netán visszaretent, a király virtusa és szerencséje felbátorítja; valamennyien készítik a fegyvert a gazdag és kies Ausztria ellen. Mielőtt azonban Ausztriára térnénk, úgy véljük, nem lesz fölösleges, ha némi felvilágosítást nyújtunk fekvéséről.

Míg hajdan a Dunán alul a rætusok, a vindelicusok és a pannonok tanyáztak, most ezek helyére a bajorok, az ausztriaiak és a magyarok álltak; azonban a Dunának nemcsak az innenső, hanem a túlsó felét is elfoglalták. Mert a Duna mentén az északi területet a folyón túl és innen a vindelicusok helyett a bajorok lakják, aztán az ausztriaiak meg a magyarok, majd a mysusok helyén a rácok és a bolgárok; a többi tartomány között a festői Ausztria a noricum hegyekből emelkedik fel, és magasan elnyúlva a Duna mentén terjeszkedik, majd apránként ellapályosodik Pannónia felé; a Dunán túl egy-két hegytől eltekintve hullámzó síkságban terül el; nyugatról Bajorország, napkeletről Magyarország van mellette. Innen Stájerország, túlhan Morvaország zárja be; bájos folyóival, falvainak és városkáinak sokaságával mindenütt az ember várakozását meghaladóan szemrevaló. (185) Errefelé Újhely és Bécs, arra Eggenburg, Retz és Laa. A Duna mellett áll Krems, Klosterneuburg, Korneuburg, Bécs meg Hainburg, és mindvégig annyi falu kíséri, hogy könnyen bármely vidék elé helyezheted. Itt az épületek mértéktelen gögje, a gyümölcs és a gabona tömege, a kitűnő bor bősége, mely a felső és az alsó részek szomját oltja. Innen egészen eltakarodott a parasztság, ugyanis a falusiak is városi és fényűző módon élnek. Virágában található itt az összes ipar és nagyon is a kereskedelem, amelyet az asszonyok sokkal szívesebben űznek, mint a férfiak. Mindkét nem csodálatra méltóan ügyes mind a háztartásban, mind a külső gazdaságban, és oly nagyon serény, hogy megélhetését könnyedén biztosítja, amit pedig megkeresett, az örömet élvezi is. A városi asszonyok túlságosan is tevékenyek, pirulás nélkül emelt fővel mennek a piacra, büszkén lépegetnek, elvárják a férfiak szótlán tiszteletét, intézik a házi és a külső dolgokat, a részegeskedésen, a kicsapongáson és a politikán kívül semmit sem hagynak a férfiakra; a többi férfidolgot elvállalják; szórakozni nagyon szeretnek; szeretnek mindenben uralkodni, kivéve az élvezetet; egyébként vigyáznak az illemre. (190) A köznép élete fáradtságos, amit hétköznap megkeres, ünnepen elkölti az egészséget; imádja a hasát, és túlságosan rabja a bornak, azonban minden mesterségben oly szorgalmas, hogy nem kereshetsz olyan ipart, amelyet ne találnál meg könnyűszerrel. Nagy a gazdag polgárok száma is, leginkább a kereskedőké, igen sok a nemes, valamint a főnemes és tartományúr, aki ausztriai gróffá tétetvén községeket és városokat birtokol. Gögjük jókora, öltözetük komoly és méltóságteljes, életmódjuk kifinomult, eredendően hajlamosak az élvhajhászásra. Sokan katonáskodással foglalkoznak, igen kiválóan; ha akarnak, békében és háborúban kitűnőek. Elméjük egyébként szeszélyes és állhatatlan, a hadakozásban azonban annyira gyakorlott, hogy nem található emberi fajzat, amely a várerődítésben és -védelemben tanultabb volna.

36. fejezet - Ötödik könyv

Mátyás kiállítja a hadat meg mindazt, amit háborúra használni szokás, és mielőtt a megváltás ezernégyszáz fölötti hetvenhetedik esztendejében a lehető legkorábban nekiindítaná a tábort, megkérdezi a csillagokat, és jóslatot kér a hadjárat felől; úgy látszik, hogy az égitestek kifaggatása nélkül semmibe sem kezdett; ekképpen próbálta kihámozni az isten akaratát és a kedvező időpontot. Hogy bármely nagyszabású kezdeményezése sikerrel járjon, csakis az atyák, a törvények meg a csillagjósok megkérdezése után vágott bele, nehogy önféjűen és vaktában merészkedjék valamire; sőt, minden oltárnál istentiszteletet is tartott, hogy az égiek jóindulatát megnyerje. Miután úgy tapasztalta, hogy számára minden kedvező, a tavasz előrehaladtával Beatrix kíséretében elindította Budáról a tábort. Két szenvedély tartotta ekkor megszállva; egyik a tisztos Venus, másik Mars iránt. Nem olvastuk, hogy Mithridatesnek oly kedves lett volna Hyspicatea, akit sohasem hagyott otthon háború idején, vagy Pompeiusnak a polgárháborús zavargás idején Cornelia, mint Mátyásnak ő, amint ezt magunk láttuk. (5) Mert az első években egyetlen éjszakát sem töltött el Beatrix nélkül, és nem oktanul; természetnek szépsége, elméjének szellemes kiszólásokkal párosult éle, hidd el nekem, magát Socratest szerelemre lobbantotta volna. De hogy a hadakozás fárasztó alkalmatlanságait ne kelljen elviselnie, egy-egy, a táborhoz közeli városban vagy kastélyban szokott megpihenni.

Mielőtt Győrbe ért, egy előreküldött futárral hadat üzent a császárnak. A hadüzenetnek ez volt a formulája: Mivel, Cézár, jog és méltányosság ellenére a velünk fennálló békét többször megbontottad, a megkötött szövetséget sokszor megtörted, egyetlen ígéretedet sem tartottad be, sőt az egyezséget megsértve földünket, falvainkat és városainkat igen gyakran galád támadással megrohantad, mi, Mátyás, Magyarország királya és többi főnemese, püspöke, tartományura és előkelője igazságos háborút indítunk ellened, és könyörgünk a jóságos és mindenható Jézus Krisztusnak, az isteni szülőnek, Magyarország különös istenségének, és a többi nemzeti istennek, a megsértett igazság, a megrontott béke és a telhetetlen kapzsiság megtorlóinak, hogy győzelmes fegyvereinket vegyék pártfogásukba, légiónk erejét növeljék, a jogsértések és a békebontás megbosszulóinak, a hit védelmezőinek engedjenek megérdemelt jeles diadalt, és ily módon vagy józanítsák ki a cézár elméjét, vagy jogszerű vállalkozásunkat és elhatározásunkat szerencsétlenségé.

A cézár előtt sem volt titok, hogy hamarosan háború indul ellene, ő is nagyarányú sorozást tartott a noricusok és a vindelicusok körében, az összes nagy- és kisvárost megerősítette tekintélyes őrséggel meg mindenfajta felszereléssel, mindenüvé őrcsapatokat helyezett. (10) A királyt sok főnemes követte; elsősorban pedig a szepesi István gróf, a mindig hűséget és virtust tanúsító férfiú, aki ezer vértés lovast és ötszáz huszárt hozott magával; aztán Kinizsi Pál könnyűlovassággal, Bánfi Miklós, Szelényi, Jaksics, Dóci Péter és Imre huszárhadnagyok; a fékezhetetlen erejű és állhatatosságú Vuk despota is, akire úgy emlékeznek, hogy mindig a leghűségesebb volt a királyhoz; ezenkívül a csodásan vitéz és merész Drágfi Bertold, aki a király mellől sohasem távozott; a serény és az apja virtusából mit sem engedő Lőrinc herceg sem hiányzott tisztos alvidéki kísérettel, akit a király mindig fiaként tartott, és aki egy lépést sem mozdult mellőle; ezenfelül a többi nemes és főnemes sokasága, melynek névsora unalmas lenne. Mindenütt hármastábort állítottak, itt a csehek, ott a magyarok, amott a rácok tanyáztak. A csehek mind páncélosok vagy számszerijászok voltak; a magyarok egyenlően oszlottak nehéz- és könnyűlovasságra; a rácokat csak portyázásra alkalmazták; (15) valamennyi nemzetből tekintélyes számú gyalog is; úgy gondolják, hogy nehéz- és könnyűfegyveres talán ha tízezer volt.

Győr földjén át vonul tehát Ausztriába. Ahogy ennek határára ér, az első lendülettel a természettől fogva igen erős Trautmannsdorf városkát rohanja meg, amelybe a cézár komoly őrséget helyezett. Amikor a király által kiküldött katonaság az első roham alkalmával beszökött a bástyák közé, a városbeliektől súlyos vereséget szenvedett; ebben a csatában sok bátor férfi veszett oda; végül a részint erővel, részint csellel elfoglalt kisváros az első lett, amely a király hatalmába került. Innen nem messzire, Petersdorffhoz vezette a tábort, amely Bécestől a második mérföldkőnél fekszik. Ezt gond nélkül kerítette kézre, mert a védelemben nem reménykedő városbeliek nagy riadalmukban azonnal megadták magukat. (20) Miután augusztus 16. kalendáján itt letáboroznak, a könnyűfegyverzetű rácok engedélyt kapván hamar lovaikkal máris beszánguldozzák az innenső Ausztriát; a lehetőséggel túlságos rosszindulattal élnek, mindent felforgatnak, felégetik a tanyákat, korra, nemre való tekintet nélkül dühöngenek, gyilkolják, aki elébük akad, jobb szeretik a vért, mint a foglyot; azt hiszik, mennél nagyobb pusztítással tombolnak, annál nagyobb a hasznuk; tüzzel-vassal rombolnak mindent, a templomokat kifosztják, menyzeit, földit embertelenül tönkretesznek. Emiatt a helybelieket akkora félelem szállja meg mindenfelé, hogy a környező községek önként felajánlják a megadást. Mivel a tábor Petersdorffnál állt, ki tagadhatta volna, hogy Bécsét ostromolják? A huszárok öldökléseikkel olyan veszélyessé tették a környéket, hogy a városból senki sem merészkedett ki; sőt, a külvárosok is annyira rettegetek, hogy állandó őrzásokat tartottak fenn. (25) Mivel mindenkit roppant félelem szállt meg, egyetlen napon tizennégy Bécs környékén fekvő, a várost koszorúként körülvevő község adta meg magát önként a királynak. Ami csak a kies

rónaságon szétszórva, falvak és városkák gyümölcsöskertként viruló sokaságával telehintve, szanaszét kanyargó folyócskakkal öntözve Újhely és Bécs között fekszik, mindaz egyetlen napon került Mátyás hatalmába. Ez a behódolás pedig olyannyira akadályozta a bécsiek élmezését, hogy úgy látszott, mihamar végső ínségre jutnak; emellett a császárnak igencsak lelohasztotta a bátorságát, úgyhogy erősen bánta, amiért nem került el a háborút; Bécszet és Újhelyet mégis minden erővel és eszközzel igyekezett megtartani.

Bécs joggal számítható a barbárok legszebb városai közé, noha nagyságban sok felülmúlja; a Dunánál fekszik, melynek partján kör alakban terül el. Hogy a folyó még jobban hízelegjen a városnak, szemközt egy szigetet formál kertek számára, melyek gyümölcsfákkal beültetve a legkomolyabb polgárok kedvét is felüditik, a csintalan ifjúságot meg lakomára, táncra hívogatják. (30) Kétezer lépés hosszan fal köríti, belül és kívül sánccal erősítve, hogy a dübörgő ágyúk ne tudják megecélozni; folyamatos járda vonul rajta végig, korona módjára büszke bástyák sora díszíti, némelyikük szögletes kövekből négy sarokkal, egypár téglából kerek formán emelkedik, rácsos vasablakok vannak bennük, a kapuk is vasból, harminc láb mély árok veszi körül, melynek szélessége akkora, hogy a nyíllövést meghiúsítsa. A legmélyebb árok elején annyi víz buzog fel, hogy ha szükséges és hasznos, a levezető csatornát a falról lezárják, és az egész árok rövidesen megtelik. A városkapuk fölött négyszögű tornyok szöknek fel, melyek a legerősebb rohamot is könnyen kiállják. Körben terjedelmes külváros karolja át, amely ugyanúgy körülfogja a várost, mint a várat vagy a kastélyt, és vetekszik a város szépségével. Ha a belvároshoz közelítesz, az nem is városnak, hanem gondosan megtervezett szerkezetével egyetlen gyönyörű palotának látszik; minden ház elbűvöli a látogatót, és azt szeretné, ha építményének büszkeségével minél jobban tetszenék a szemlélőnek, feltartóztatja őt, és ékességével megállásra készíti; mindet főnemesi palotának mondanád. (35) Minden háznak van első és hátsó kapuja; terjedelmes, fedetlen csarnoka odabent, mert a közeli hegyek magasa miatt nagy a hideg. Ebédlőtermeik tágasak, fenyőfával burkoltak, a sarokban kályha szolgál melegedésre. Minden ablak üveg, a betörés megakadályozására vasráccsal fölszerelt; a ház többi része meleg vizes kamrákra és lakószobákra oszlik, amelyekben bérlőket meg vendégeket szállásolnak el; a szabad ég alatt kereskedőbódék állnak körben. Mivel az egész város dimbes-dombos, a föld színe alatt boltzatok, téres borospincék találhatók. Az ablakok és ablaktáblák annyira díszesek és fényűzőek, hogy a régiek pazarlásával vetekednek; beszélő meg csicsergő madarakkal rakják tele ezeket, úgyhogy ha a városon végigsétálsz, úgy érzed, mintha zengő, bájos ligetben kószálnál; a terek, az utcák, az útkeresztelések tetszetősek. Eszméletlen költséggel épült templomok tűnnek fel, leginkább az égi István bazilikája meg az isteni szülő egyháza, amelyben nincs olyan műalkotás, amely a szemlélőt ne ragadná ámulatra. (40) Van egy torony, amelyről nemcsak az egész várost, hanem az egész környéket és az innenső Ausztriát látni lehet. Nyolcszögletes és gúlaformán egy almában végződik, itt annyi istenképmás, annyi remek művészettel faragott kő látható, hogy a világon semmit sem mondhatasz pompásabbnak. Növelik a város nagyszerűségét a papi kollégiumok, a bölcselkedők iskolái, az apácázárdák. Ha megnézed a skótok kollégiumát a templommal, ha meglátogatod a nagyurak egyik-másik palotáját, azt gondold, hogy a római fennhézás idegenekhez költözött át. Felismerheted itt a Scaligerek és a Carrarák házait, nemzeti címereit, akik Padovában, Veronában, Vicenzában meg az Alpokon inneni Galliában szélében uralkodtak. (45) Itt találjuk számos nemes síremlékét is, akinek maradéka Rótszakállú Frigyes meg a többi császár vezérlete és zászlaja alatt Itáliában katonáskodott, és itt maradt fenn mezővárosokkal, falvakkal nagyszerűen megadományozva. Midőn a háború előtt népszámlálást tartottak, a gyermekeken és a csecsemőkön kívül ötvenezer embert írtak össze, az iskolákban nemritkán hétezer tanuló tartanak számon. A tizenhét férfiúból álló tanácsban kívül két hivatalnok van; a városi előljáró, aki a népnek igazságot szolgáltat és polgármesternek neveztetik, meg a vizsgálóbiztos, aki a bűnügyek nyomozását vezeti, és bíró a neve. Rajtuk kívül nincsenek mások, csak akik a borárusítás vámját hajtják be. Az otthoni kocsmatartás senki számára sem tilos; sőt, aki odahaza képes ezt állandóan művelni, az tehetősnek és patriciusnak is számít, mivel e borissza és rengeteg népség földje bő bortermő. Ezért ünneppon annyi itt a részeg, hogy nem múlik el vigasság csetepaté meg emberhalál nélkül, és ünnepen Bacchus nemhogy éjszaka, de nappal sem engedi a békés sétálást. Amit a köznép a munkás napokon megkeres, azt ünnepeken a bacchanáliák főlemészlik. (50) Ha a bortól fölhevülnek, Mars hol a diákság meg a plebejusok, hol a falusiak meg a városiak között üti fel a fejét, és mert a haddelhadd dühödten és vaktában folyik, gyakran túlságosan is ádázul tombol; nincs hivatalos közeg, amely a dulakodásokat megfékezhetné. Leginkább a szerelmi gyönyör virágozik itt. Senki sem rideg és savanyú annyira, hogy a női bájak meg ne lágyítanak. Sok leányzó a szülei tudta nélkül követi el a becstelenséget, és házasságokkal barátokozik. A nemesek fölkeresik a polgárokat, és asszonyaikkal bizalmas együttlétet kérnek tőlük; a férjek odateszik a bort, és lelépnek. A városban olyan nagy a népmozgalom, hogy a szomszédságban is kevés az ismerős. Kevés a törzsökös család; sok itt a kereskedő, kinek gazdagja megvénülvén, leánykakkal házassodik össze; ezek rövidesen már meg is özvegyülnek, és nyomban hozzámennek bizalmasukhoz, akihez a megszokott házasságtörés köti, vagy akinek ifjúsága csábítja őket. Az apát ritkán követi a fiú. A bécsieknél olyan a házassági törvény, hogy a túlélő félnek fele részt juttat. A végrendelkezés szabadsága igen nagy itt. (55) A férjnek jogában áll az asszonyra hagyakozni, az asszony is tetszése szerint hagyja a férjre a hozományt, az ingóságokat. Nem hiányoznak az örökségvadászok meg az olyan nők, akik szeretőjük kedvéért utált férjüket teszik el láb alól, és aztán az ágyasságból házasság lesz. Írott jog nincs; a

szokás parancsol. A törvénykezés megvásárolható, a néhány tanácsi rendeletet tetszés szerint magyarázzák. Zálogot kérnek, és ha haszon származik belőle, azt nem vetik meg, és nem tekintik uzsorának. A tolvajnál talált zsákmány a fővesztést kimondó bíróé. Embertelen büntetéseket szabnak ki. Akiket tüzzel akarnak büntetni, élve teszik a máglyára és lassan perzselik meg. Bármit keresnek, vagy a gégejükre, vagy az épületeikre, vagy a ruházatukra fordítják; a nők ugyanúgy kalmárkodnak, mint a férfiak, és szégyen nélkül látogatják a piacot. A bécsi föld egészen be van ültetve szőlővel és gyümölcsösselel. (60) Körös-körül bájos majorságok; ezekben gondosan emelt épületek láthatók, nem hiányzik a baromfiudvar, a halastó, a többi baromállás; minden utazót elgyönyörködtetnek a hegyvonulatok, a falvak, kastélyok sokasága. Ha Bécs és Újhely környékére érkezel, erre a széltében-hosszában szétterülő mezőségre, ezt a vidéket kétségkívül elébe helyezed minden szép és kies tájnak; ha megvolna itt a nyugalom és a biztos békesség, inkább Ausztriát választanád, mint Itáliát, azonban a mi időnkben hol cseh, hol pannóniai támadás reszkettette szüntelen.

Miután a király elfoglalta Döblinget, Petersdorfot, Trautmannsdorfot, Lainzot, Meidlinget, Margarethent, Schwadorfot meg a többi környező erősséget, a várost keményebben támadni szándékozva, semmit sem tesz a vallásos előírások figyelembevételével, és úgy határoz, hogy mindenekelőtt a bécsiek védszellemeit hajlítsa magához. A mennybéli Istvánnak és Lipótnak meg a többi nemzeti istennek tiszteletük gyarapítását és a mostaniaknál nagyszerűbb templomokat ajánl fel, ha, isten ments, a makacs város pusztulása bekövetkeznék; ha megadja magát, az isteneknek és az embereknek tetemes gyarapodást helyez kilátásba. Ezután ötezer lovassal kivonul a táborból, késő éjjel megtámadja és elfoglalja Klosterneuburgot. (65) E városka Bécs fölött a második mérföldkőnél van, a Dunára néz le, az isteni Lipót bazilikájáról és sírjáról nevezetes, ahol a szabályzat szerint élő szerzeteseknek egy roppant épületével és remek termeivel meg szobáival ékes kolostora áll; van egy óriási költséggel készült terasza, ablakai szent históriákkal írottak, van egy valamennyi tudománnyal gazdag könyvtára, amelyben sok, itáliai városokból elhordott kötet látható, melyeket a régiség becsénél fogva igen nagyra értékelnek. A főoltárnál egy bronzasztal; hátul Salamon gyertyatartója; mindkettő a legnagyobb művességgel kidolgozva; a templomkapuk bronzból vannak, és a bazilika kockaközből épült. Alant termő fával teleültetett kertek, egy hosszúkás halastó, amelyben sügért és pontyot hizlalnak meg más efféle. Az előváros a hegyoldalon nyúlik alá és a Dunára rüg ki.

A király nem ok nélkül foglalta el először ezt, ugyanis itt akarta elzárni a folyót, hogy a császár ne szállíthasson le élelmet a bécsieknek. (70) Őrséget hagyott itt hátra, aztán a lovassággal titokban visszament Bécshez, átkelt a folyón, megtámadta és elfoglalta a város hídját, hogy a túlsó Ausztriából se juthasson élelmiszerhez. A fahídhöz kétfelől erődítményt emelt, megrakta katonasággal, rézagyúkkal, mindenféle felszereléssel. A hídfőkhöz a hadászattal igen tapasztalt két Tettauert állította, akik cseh szülőktől származó testvérek voltak, hogy egyik se hagyja könnyen a másikat ellenséges támadás áldozatául; ezek minden élelmiszer-szállítást megakadályoztak, éjjelente figyelték a Dunát, és mindkét parton helyőrséggel ügyeltek arra, hogy egy kicsiny sajka se szállítson be élelmet, sőt, keményen megbüntették a bajtársaikat is, ha néha nyereségvágyból be merészeltek csempészni valamit.

Ahogy a polgárok észrevették, hogy útjukat elállták, megijedtek, és aggódni kezdtek a bekövetkező éhség miatt, féltették magukat meg a csemetéiket, hogy életüket éhen fejezik be; (75) titkos küldöncöket menesztettek a császárhoz, figyelmeztették a küszöbön álló veszedelemre, aztán kérték, hogy gyorsan segítsen az ostromlottakon; ha az inség megszorogatja a várost, azt nem lehet megtartani az engedelmességben; mi több, sokan a megadásra gondolnak. A császár a csapatait szétszította a városokban és a várakban, hogy a pannóniai erőket hosszadalmas hadakozásban kimerítse, ezért nem tudott sereget küldeni, mely az ostromnak véget vessen és a királlyal szabályos hadrendben megütközzék. Jó reménységet küldött; támogatást ígért, amely állítólag napokon belül megérkezik; azonközben semmit vagy keveset segített. Néhányan azt mondják, hogy Frigyes készakarva tette ezt, nem bánta, ha a bécsiek szorultságra jutnak, hogy szenvedjék csak el azt az éhséget, amelynek elviselésére egykor a várban ostromolt cézárt kényszerítették. Egyesek arra is gyanakodtak, hogy az ausztriai háború megegyezés szerint ment végbe, hogy a Mátyás fiú apja utasítására letörje a lázongó polgárok meg előkelőségek szarvát. A józanul gondolkozóknak azonban nemigen lehet ezt bemesélni.

(80) Minthogy a király úgy vélekedett, hogy e győzelmi sorozat közepén nem kell tétováznia, a tábor a Duna túlsó partján fekvő Korneuburghoz vezette, amely Klosterneuburggal néz szembe; a városka síkon helyezkedik el, elegáns épületekkel tündöklök, remek falak, mély árok és sánc oltalmazzák. Az ostrom tizedik napján elfoglalják, mert nem bírja tovább állni a hajítógépek csapásait. A király a megszerzett gazdag városkába őrséget helyez. Aztán a negyedik napon Tullinnál állítja fel a tábor; ez egy Duna-parti város, huszonöt mérföldnyire Bécsből. A király visszamaradt Korneuburgban, a királyné udvarnokok tekintélyes seregével Pozsonyban tartózkodott. Megparancsolta tehát a katonaságnak, hogy vegye súlyos támadás alá a várost, amely nagy félelmében az odaérkezésüket követő hetedik napon a többiek példájára a király hatalmába került. Tullin behódolása a környékbelieket is elcsüggesztette. (85) Bátor István, aki kelleetlenül szállt e hadjáratba, Kinizsi Pál meg Szelényi lovashadnagyok úgy gondolták, hogy a még mindig kedvező szerencse mellett fölösleges a

további időhúzás, és megtámadták Kremset és Steint, melyek a Duna túlszárpartján egymástól alig egy stádiumnyira fekszenek. E kiváló katonai szakértők nem céltalanul cselekedtek így, hanem azért, hogy Krems felülről ne juthasson eleségre és erősítésre; ugyanis nem kis jelentőségű ez a város, hanem gazdagsággal és remek épületekkel virágzik. Pál és a többi huszárcapitány megparancsolta, hogy a könnyűlovasság messze környéken zaklassa a szomszédokat; ezek pedig távolra elportyáztak, és mindent betöltötték zajjal meg félelemmel, akire rábukkantak, vagy levágták, vagy rabul ejtették, a tanyákat felgyújtották, a környező vidéket kifosztották, felfordították. A bős támadás híre gyorsan szétszalad Germánia-szerte. Mindenki szidja a cézár fősvénységét, bakafántoskodását, megátalkodottságát, átkozza nemtörődömségét, és sokan azzal vádolják, hogy mindez nincs is ellenére. A német birodalom hatalmasságai semmit sem tesznek, egyrészt, mert a császár felhatalmazása nélkül nem is mernek, másrészt, mert a király már korábban felvilágosította őket, és megértették, hogy a háború jogosan folyik. Hát csak búslakodnak és sopánkodnak barátaik veszedelmén.

(90) Eközben a császár Linz városkájából szemlélte az ellenséges rohamokat és gyűjtogatásokat, végül megindította a kremsiek veszedelme és sajnálata, akiket nagyon kedvelt, nyugtalanította a bécsiek szorultsága, mert nem tűrhette szenvedni, hogy a pannonhoz álljanak, ámde nem toborzott valamirevaló sereget, nem hívta a germán fejedelmek segítségét, hanem hamarjában követeket küldött a királyi táborba, hogy az ellenféllel a békéről tárgyaljanak. Ha az elején nem veri a fogához a garast, ha akkora hadat gyűjt, hogy az meg tudja akadályozni a városok kiostromlását, bizony nem szenvedett volna akkora veszteséget a birodalom, annyi bajt, égetést ez a virágzó tartomány. Midőn a cézár képviselői a királyi táborba érkeztek, a vezérek rangjukhoz illően fogadták őket. Másnap, amikor tárgyalást kértek, tisztelettel megkapták. Aztán előadást tartottak a békéről; átkozták a háborút, meg hogy méltatlan és roppant erkölcstelen dolog, ami az apa és a fiú között megese.

Bátori meg Pál nyomban rávágta, hogy őket háborúra s nem békére alkalmazták; egyáltalán nincs felhatalmazásuk a hadjárat beszüntetésére; a király Korneuburgban ül, menjenek oda; (95) hogy pedig a katonák meggondolatlan vakmerősége alkalmatlanságot ne okozzon nekik, megígérték, hogy megfelelő tisztes lovasságot adnak melléjük. A beszélgetés megszakadván felvették a kíséretet, és iparkodtak Mátyáshoz. Az uralkodót emberei az elmúlt éjjel titokban már értesítették a diplomaták érkezéséről. Amikor a felderítőktől megtudta, hogy a város közelébe értek, szinte az egész püspöki és főúri kart eléjük küldte, hogy illendően fogadja őket; ő maga a trónusról az érkezők elé sietett, és sorra átölelte mindegyiket, hogy a cézár küldöttségének minden tiszteletet megadjon. Miután pedig valamennyien leültek, a megbízottak vezetője így szózkodott:

Mind a cézár, mind a te legkegyesebb atyád követei vagyunk, nemes király, és ő nem annyira haragod megfélemezésére, mint inkább szereteted kifürkészése végett küldött minket hozzád, és elsősorban arra utasított, hogy jól figyeljük meg, vajon az ellenfél vagy a szülő szószólóiként fogadsz-e minket. Most pedig, miután ebből a fogadtatásból megállapítottuk, hogy a veled született szeretetet és nyájasságot semmiképpen sem lehet tagadni, most nem úgy szólunk hozzád, mint a római birodalom ellenfeléhez, hanem mint felséges fiúhoz. (100) Atyád panaszkodik, Mátyás, hogy ellenségesen bánysz vele. Azt mondtam, ellenségesen? Hát, hogy engedelmeddel szóljak, inkább embertelenül; a tanyák fölperzselésén, a földek feldúlásán, a foglyok és az állatok elhajtásán egyáltalán nem csodálkozok. A dühöngő Mars féktelensége ezt megengedi. Ámde templomokat kifosztani, szüzeket rabolni, gyilkolva, gyűjtogatva tombolni, kisdedeket falhoz csapkodni, mennyei, földi törvényt megtapodni, a bűnök e tobzódására atyád döbbenettel átkot szór. Bár nem hiszi, hogy ezt te parancsoltad volna, tudodon kívül és számunkra is alig hihetően parasztjainak tömege, a veled szomszédos, szorgos, keresztény, tisztelettudó nép mégis elszenvedi mindezt. Mivel érdemelte ki a szerencsétlen? Mit követett el? Mit merészelt a nyomorult? Úgy bánnak velünk, Mátyás, a kereszténység bajnoka, a hit védnöke, mint a törökökkel. Márpedig mi nem vagyunk törökök, nem vagyunk barbárok, vadak. Civilizált mesterségeket, kereskedelmet viszünk mindenhol, műveljük a műveletlent, és ha Magyarországon nem volnának alemannok, hogy engedelmeddel mondjam, vagy sivatag volna, vagy műveletlen, lakhatatlan. (105) Olyan fejedelem előtt szólunk, akinek sohasem volt ellenszenves az igazság és a szokimondás. A cézár tanúságra hívja az istenek és az emberek hitét, hogy ma sem tudja, milyen címen indult ez a háború. Tudja, hogy az alattvalók között mindkét részen estek sérelmek, de állítja, hogy egynek sem volt az oka; ha valami az övéi vakmerőségéből történt, az tudtán kívül történt; őszintén megvallja, hogy a hámból kirúgó emberei pimaszságát olykor nem tudta megfélemezni; viszont sokakat vádolnak jogtalankodással, akiket valójában inkább megtorlóknak kellene mondani, s nem sértőknek. Ki-ki jobban hisz a magáénak, mint az idegennek, és övéi szeretete néha elferdíti a méltányosságot; ha a kölcsönös kártételek kerülnek szóba, a mérleg nyelve már egyensúlyt mutat. Untig eleget incselkedett mind a két fél; ámde hibáink nem érdemelnek ekkora büntetést. Jó, vétkesek vagyunk pusztításban, gyűjtogatásban, azonban nagyobb fenytést kaptunk, mint talán kijárt volna, hacsak nem kell halálraítéltként a megállapított bűnért nyomban teljes pusztulással fizetnünk. De hiszen ki csodálkozik a naponkénti civódáson szomszédok között, akik kölcsönösen élvezik egymás társaságát? Csak azok nem pörölnek, akiket nagy távolság választ szét. A szomszédok között folyik a perpatvar hol a bizonytalan határok, hol a vákok, hol az összemosódott jogszolgáltatás miatt. Az az okosabb, az a derekabb, aki szolgálattétellel és jóindulattal megnyeri magának a

szomszédság türelmét; azt tartom én magasztosabb lelkületűnek, aki inkább jótéteménnyel, mint fegyverrel győzi le akármelyik közelvalóját; az egyik teljes jámborságra, a másik forrófejűsége vall. (110) Mi mind egyetértőleg hirdetjük, Corvinus, hogy te a rómaiak nemzetségéből származol, akik inkább ügyességgel, mint karddal terjesztették ki a birodalmukat, mert szívesebben mérlegelték azt, hogy mi illik hozzájuk, mint azt, hogy mit érdemelnek az idegenek jogtalankodásai. Hidd el nekem, hogy Messala Corvinus, hajdani ősöd, nem kevesebb jóssággal, mint erővel hódította meg a két Pannóniát. Engedje meg felséged, győzhetetlen király, hogy atyja képviselői olykor ne Marsot, hanem a szeretetet ajánlják a figyelmedbe, mivel amaz sem hoz többet az általad oly nagyon kívánt halhatatlanságból, mint emez. Az új és mostanában elszenvedett roppant súlyos károk a sérelmek törlesztésére kényszerítenek minket. De ki mondhatná, hogy apa és fiú között bármi végzetes is történhet, hacsak valami eszeveszett düh ki nem vetkeztette őket az emberségből? Bármit tett is az apa a fiú ellen, úgy gondolják, okkal tette; bármit vétett is a fiú, a túlzott engedékenységre vagy az elbizakodottságra miatt vétett; ami sérelem kettejük között néhanapján meggondolatlanságból esik, azt a mértéktelen szeretet bohóságának tulajdonítják. Bár a császár azt hallja és tapasztalja, hogy te az ellensége vagy, mégis lásd meg most, vajon ellenfelednek vagy legkegyesebb atyádnak kell-e őt tartanod. E veszekedett és örült háborúban, oly sok város és vár elfoglalása, oly sok falu fölégetése, oly sok ember rabságba hurcolása után, öröklött birtoka nagy részének megszállása után nem hívta segítségül a szövetségeseit, nem lazította föl ellened a népes és harcias Germániát, nem vonultatta fel a svábok századait, a római birodalom segélyhadait, amelyeket ingyen felhasználhat, saját erőit sem zúdította rád; (115) épp hogy egy kicsiny gyalogszereget kapott össze hevenyében, azt is szétszórta a várórségekre, hogy némileg mérsékelje fia tombolását; ez nem ellenséges, nem cézári hadikészület. Vedd hát fontolóra, Mátyás, megbocsátó atyád türelmét. Ha a cézár és az ausztriai nép ellen haragra gerjedtél, mérsékelj már végre, győzhetetlen király; és ahogy másokon fegyverrel meg vitézséggel diadalmaskodtál, úgy most győzz engedékenységgel és jóssággal. Emberségben és jóindulatban vetélkedj a cézárral, és ne erőszakoskodásban, hanem irgalmasságban keress dicsőséget. Hogy ezzel a háborúval mennyit veszítesz a hírnevedből, azt könnyebb elképzelni, mint kimondani. Mit gondolsz, mit beszél majd rólad a főpap, az apostoli szenátus, egész Itália, a kereszténység minden állama, ha megtudja, hogy ádáz támadással szorongatod a rómaiak császárait, a két pallos egyikét? A fogadott fiú helyzete is jócskán tetézi a vétek súlyát. Lám, ez a keresztény hit bajnoka és védelmezője, aki a keresztények fejedelmét, az emberiség kormányzóját embertelen dühvel üldözi! (120) Így hát, nemes király, aki folyvást a halhatatlanságot hajszolod, térj észre, mosd le magadról ezt a gyalázatot. Ismerd fel, mi jogos és illendő, Mátyás, aki máskor a többi uralkodónál bölcsebben szoktál viselkedni. Az elszenvedett sérelmekért elég volt egyik-másik várost a birtokodba venni, fölösleges mindent szétdőlnöd, úgy vélekedned, hogy csekély hibákért mindent elfoglalhatsz, istenit, emberit tönkretethetsz. A büntetés nem lehet súlyosabb a bűnnél. Emlékezz rá, hogy halandó vagy, hogy fejedelem, aki nem a népek pusztulására, hanem javára született, és nem zsarnokságra, hiú dicsőségekre jöttél a világra, hanem üdvös kormányzásra, igaz boldogságra. Ne feledkezzünk meg a közös alkalmatlanságokról sem. Ki ne tudná, hogy mi nagyobb kárt szenvedünk, ámde úgy véljük, hogy nektek sincs ebből sok hasznótok. Emitt Magyarország kimerül, amott Ausztria elhamvad. A következmény fogja megmutatni, végül is mit teszel és mit használ az országnak. Senki sem uralkodott soká ellenállókon; a természet rendje szerint az erőszak sohasem tartós; így kárba vész a költség, a fáradság; így itt is, ott is ömlik a vér; így a mardosó megbánás hiába győtri majd a lelkeket. (125) Gondolj néha a szerencse forgandóságára, melyben egy bölcs sem kíván túlságosan megbízni, és senkit sem ismerek, aki csalárdságát és veszedelmeit náladnál jobban megtapasztalta volna. Gondolkozz azon, hogy uralomra kerülésed előtt és után hogyan bánt veled néha, és mérlegeld a többiek erejét is. Nem illik, hogy az atyai türelem növelje merészségedet, és nem szabad gyengeségnek, hanyagságnak meg kishitűségnek tulajdonítanod azt, ami a kegyesség és a béketűrés számlájára írandó. A cézár mindaddig eltűrte, hogy te, mintegy fiaként, megzabolázd a veletek jogtalankodó, neki sem engedelmességek határmentieket; engedd, kegyelmes Mátyás, hogy az atyai szó visszahívjon ebből a hadjáratból, nehogy az ártatlan többséget károsítsd meg. A cézár mindaddig az igazi, a megbocsátó atya kötelességét teljesítette; te vigyázz a derék fiú becsületére. Ő, a cézár, eddig jótevő atyád és gyámod, fegyverletelt parancsol; emellett int, kér és könyörög, hiszen már untig elég volt a kegyetlenkedésből, hogy fiaként a saját érdekedben fogadd meg az atyai intelmet, és kérése nyomán önként visszakozz. Ez a háború nem terem neked babért, mert könnyű legyőzni azt, aki nem áll ellen; megakadályozza ebben az atyai szeretet és a jámborság, amely semmiképpen sem engedi, hogy szülöttével verekedjen; inkább tűr, mintsem hogy megtagadja az atya nevezetét; jobb szereti, ha kegyességét, mint ha erejét magasztalják. (130) A római birodalom erejét nem a fia, hanem az idegenek ellenében tartogatja, és hogy az mekkora, azt te is jól tudod, bölcs Mátyás; a cézár úgy véli, hogy dühödöt nem fegyverrel, hanem atyai elnézéssel kell megfékeznie. Ráadásul, mivel nem száll veled szembe, Germániában feltámadt az a gyanú, hogy ez a háború megegyezés szerint zajlik. Ezért a cézár és atyád nevében intünk, biztatunk, kérünk, hogy tedd le a fegyvert, gátolj meg minden ellenséges kártételt, fordítsd elmédet az üdvös nyugalomra, tárgyalj velünk az egyetértésről, a tartós békéről, és mivel a jogsérelmek már mindkét oldalon kiegyenlítődtek, bizalmasabb megbeszélésen tanácskozzunk a békekötésről.

Ahogy ezeket elmondta, a magyarok érzülete kezdett elidegenedni a háború szándékától. Társai is sok mindent hozzáfűztek, és kérelték a királyt, hogy gondoljon mindkét fél érdekére. Az ausztriai követek kérésére végül a király röviden ezt felelte:

Istenre és az emberek hitére mondom, áldott küldöttek, hogy sohasem fogtam rátok fegyvert jószántamból. Sokféle súlyos sérelem kényszerített, hogy hadat üzenjek nektek. Amennyire rajtam állt, halogattam ezt a hadjáratot, hogy ne essem a szülője ellen támadó gonosz fiú látszatába, és valahogyan elkerüljem ezt a gyalázatot. (135) Higgyétek el, és ebben az ügyben a ti lelkiismeretetekre hivatkozom, végül is a szakadatlan sértegetések súlyossága és a kötelező ígéretek be nem tartása akaratom ellenére kényszerített fegyverbe, hogy a túrheterlen és káros becsmérlést ne nyeljem le túlzott türelmességből. Minden ellenszert kipróbáltam; mit sem használtak; utoljára úgy döntöttem, karddal kell a kórt gyógyítanom. Nem hiszem, hogy itt rendben elő kéne sorolnom a háború okait és az összes sérelmet, ne zavarják meg kellemetlen emlékek a szerencsés békekezdeményezést. Ahol békéről folyik a szó, ott izléstelenség a háború okairól részletesen értekezni; a bántalmak fölemlegetése többnyire felszaggatja a sebeket, és a lágyuló lelkek újra megkeményednek. A háborús kegyetlenkedésekből, amelyekről beszéltek, semmi sem történt meg. A megélhetés kedvéért kellett némileg erőyesebben fellépni élelmiszerért, holmikért, állatokért. Igazságos háborút indítottunk, és azt igen-igen kíméletesen viseltük; sőt, megakadályoztuk, hogy ugyanazt ugyanazzal viszonozzák, hogy meglássék, az atyai tekintélyt minden téren tiszteljük. Megparancsoltuk, hogy az illem és a szemérem mindenütt sértetlen maradjon. Ámde ami hallatszik, az többnyire sokkal súlyosabbnak tetszik, mint ami látszik. (140) Mivel most azt látom, hogy békét kértek, atyám pedig azt kívánja, hogy hajoljak a megegyezés felé, amennyire rajtam áll, igyekszem, hogy kívánságotoknak eleget tegyek és atyám akaratának engedelmeskedjem; jobban szeretném, ha fegyverekkel, mintha jóindulatban győznének le engem. Megérdemelten tarthatnának embertelennek, ha a mindkettőnk számára üdvös békeajánlatot visszautasítanám, és nem fogadnék szót, mint illő és méltányos, a császári és atyai tekintélynek. Azt az egyet teszem hozzá, hogy ha fondorkodás nélkül ajánljátok. Ezért bízzatok abban, derék férfiak, hogy ha a békét méltányos feltételekkel kéritek, azt hamarost megkapjátok; ha méltánytalanul és gonosz ármánnyal, tegyetek le minden reményről. Ha aztán a kötést megszegitek, várjátok az igazságért bosszút álló megtorló istent. Tudjátok meg, hogy én a békességért viselek hadat, és nem támasztok ártalmunkra viszályból viszályt. De a lényegét halasszuk a bizalmasabb megbeszélésre.

Miután ezt elmondta, a tanácsot elbocsátotta, a küldötteket maga mellé ültette. Másnap megkezdődött a tárgyalás a békefeltételekről. A király kijelentette, hogy jogszerűen üzent hadat, roppant összeget ölt bele; nem méltánytalan, ha talán nem is az egészért, de valamely részben kártalanítják; ezért kéri a hadiköltségeket, és követel háromszázezer aranypénzt. (145) Azok viszont nem beszéltek a háború jogosságáról, azt mondták, hogy a zsákmány minden ráfordítást kiegyenlített, egyiküknek sem kell tehát kárt térítenie. Mire ő, hogy az alemannoknak most okozott kár nem ér fel azokkal a csapásokkal, fosztogatásokkal, a földek pusztításával, amelyeket a magyarok az ausztriaiaktól korábban elszenvedtek. Végül a király meggyőzte a küldötteket, és azok nem merték tagadni, hogy kártalanítani kell őt; azonban sűrű futárküldés révén tanácskoztak a közelben tartózkodó császárral. A cézárt erősen aggasztotta Krems és Bécs ostroma is. Bécs behódolással fenyegetőzött, ha nem érkezik vagy eleség vagy segélycsapat; híre járt, hogy a zsúfolt városban már nagyon drága az élelmiszer; a választ nem halogathatta, és nem küldhetett szokás szerint üres szavakat; úgy látszott, hogy minden késedelem óriási kockázattal jár. Emellett a cézárral rokonságban álló Beatrix királyné gyakori követküldéssel kérte őt, hogy álljon el kártékony makacsságától, kössön a férjével méltányos feltételek mellett békét; a férjét viszont a maga részéről mindennap levélben ösztökölte és biztatta, hogy ne dühösködjék annyira, fordítsa elméjét a békére és a népek javára.

Hát hosszadalmas vitakozás után a fejedelem úgy egyezett meg a cézár képviselőivel, hogy a császár kártalanítsa Mátyás királyt a jogszerűen indított háborúért; az év egy meghatározott napjáig fizessen le neki százötvenezer aranyat a hadiköltségek fejében; Mátyás haladéktalanul oldja fel az ostromot, és mihelyt megkapja az elégtételt, azonnal adjon vissza minden elfoglalt várost és erődítményt; a kegyes fiúi és atyai nevezet meg a régi szerződések maradjanak érvényben és hatályban. (150) Ha a kikötött napig Mátyás nem kapja meg a kielégítést, egész Ausztriát a saját jogán elfoglalhatja, amit elfoglalt, törvényesen birtokolhatja, és a pannóniai királyság tartományává teheti anélkül, hogy a világon bárhol is megbélyegezgetnék a kegyelet- és jogsértés bűnéért. Miután e föltételekben egymás közt megegyeztek, az ünnepélyes eskütételre, mint az országotyák fejét, az egri püspököt középre szolgáltatták, és ő így szólt: Kívánod-e, Mátyás, Magyarország királya, hogy a békeokmányt kihirdessem? Kívánom. Kívánjátok-e ti, a felséges cézár követei, akik teljhatalmat kaptatok a szerződés megkötésére? Kívánjuk. Ő pedig fellépve az emelvényre kihirdette, majd mindkettejüket föleskette az okmányra. Uram, Jézus Krisztus, legjobb és leghatalmasabb – szólt – az emberi nem megváltója, és te, isten szülőanyja, mindörökkön szűz, Pannónia különös patrónája, és ti mind, égbeliek, hazai isteneink, te, mennyei István, és szentséges Lipót, kérünk, vegyétek pártfogásotokba e békét, szilárdítsátok meg a fejedelmek és a két nemzet között most megkötött egyezséget és örök barátságot. Amelyikük e szentül fogadott egyezséget elsől megsérti, ne úgy sújtsátok le, mint a régiek a mocskos disznót, hanem villámcsapással.

Az egyezés megkötöttén, a király meg Pannónia többi főura szertartásosan megölelte valamennyi küldöttet; a béke és egyetértés létrejöttén mindkét fél könnyeket ontott. A megegyezés fölötti kölcsönös gratuláció után a király, hogy meglássék, nem annyira fegyverrel, mint jóindulattal diadalmaskodott, mindenki meglepetésére felkiáltott: Kérlek benneteket, szentséges követek, püspökeim és főuraim, legyetek most tanúim, figyeljetek e szavaimra, és lássátok meg, mennyire bízom a római császárban, kegyes atyámban. (155) Noha a megállapodás rendje szerint nem kell visszaadnom, amit elfoglaltam, a cézári és atyai tekintélyre való tekintettel önként visszabocsátok neki mindent, amit megszereztünk, elhagyom Ausztriát, hogy az engedelmes és jámbor fiúi lélek végre-valahára kitűnjék, és lássa be mindenki, hogy inkább vagyok a béke, mint a háború híve. Majd odahívta a futárokat, és az összes őrparancsnoknak, aki az elfoglalt várakat tartotta, nyilvánosan megparancsolta, hogy az őrségeket azonnal szerelje le, a városokat adja át az ausztriai meghatalmazottaknak, és az elfoglalt helyekről haladéktalanul távozzék. Ezek meg elámultak a Corvinus nagylelkűsége, könnyekben törtek ki, hálálkodtak, csókolták a jobbát, és a köszönetnyilvánítás egyetlen jelét sem felejték el. Tehát azonnal tudósították a cészárt Mátyás nemeslelkűségéről és a békekötésről. A dolog hallatán a császár elcsodálkozik, és levélben hálás köszönetet mond Mátyásnak. Ezután királyi parancssal rögtön visszahívják a Kremsnél és Steinnél felállított tábor; visszaadnak mindent, és egész Ausztriát betölti a nem remélt öröm; nem kisebb boldogságtól repes már Magyarország, melynek bőségén nem csekély haszonnal osztozódik az alemann.

(160) Ez időben a keresztény közösség két hatalmas vezetőjét terítette le a balsors; az egyik a milánói Galeazzo Mária volt, akit az égbeli István templomában gyilkolt meg Lampugnani János András, a másik Károly, a burgundok hercege, aki midőn a langres-iakkal és a trieriekkel harcolt, a trieriek földjén Nancy városkájánál kikapott és elesett.

A király visszavonja hadait Pannóniába, és mert e télen már megkötötte a szerződést a császárral, a következő évben, mely ezernégyszáz fölött a hetvennyolcadik volt, elmegy Pozsonyba, és a nagybőjtöt ott tölti. Azután, hogy a háborús gondok után lelkét kissé felüdítse, az udvaroncok népes csapatával és az ő Beatrixával együtt utazgat az országban, a nevezetesebb helyeket és városokat meglátogatja, megmutatja hitvesének, újra fölkeresik Kassát, Körmöcöt, Besztercét és a bányavidéket; megnézik az arany- meg ezüstmányákat; elbáméskodnak az arany kitermelésének, aztán zúzásának, szétválogatásának, olvasztásának fortélyain, amit azelőtt sosem láttak. A király, ahogy csak tud, kedveskedik Beatrixnak. A városokból mindenfelé kiszaladnak a helybeliek, mindkettőjüket mély hódolattal, üdvívalgással köszöntik, és mint illik, nagyszerűen fogadják.

Eközben a római császárral kötött békét világgá kürtölte a szóbeszéd, és e hírek minden uralkodó igencsak megörült; látták ugyanis, hogy mekkora bátorságot merítettek a törökök ebből a hadakozásból, és erősen féltették a keresztény közösséget. (165) A római püspök és a velencei tanács Mátyás királynak folyósított pénzsegélye, amely jó százezer aranypénzre rúgott, ez időtől kezdve szünetelt. Nem ok nélkül jártak el így, hanem hogy úgy ne lássék, mintha a keresztény társadalom vezetői Mátyásnak a cészár ellen nyújtásának támogatást. Miután megtudták, hogy kibékültek, versengve üdvözölték az óhajtott békét. Vendramino András, a velenceiek dózséja, mint az eredeti levélből megtudtuk, így írt: Egy ideig halogattuk szerencsekívánatunkat, fényes fejedelem, mivel a te királyi felséged és a császári közötti békekötésről szóló hírek ingatagnak és bizonytalannak látszottak, de a napokban bizonyosságot szerezve úgy döntöttünk, hogy meg kell írunk ezt a kurta levélkét, amellyel ugyan örömről és boldogságunkat szűkszavúan fejezzük ki, röviden azonban mégis kifejezzük, továbbá valamiképpen kinyilvánítjuk ama mély érzelmünket, hogy amiképpen a háború miatt komolyan aggódtunk, azonképpen a most megkötött üdvös egyezés csodamód megörvendeztetett. Gratulálunk tehát felségednek, sőt a nemzetek közös javának, kiknek biztonsága a ti egyetértésektől függ. Gratulálunk a barátainak, ahányan csak vannak, akiknek sorában nem tartozunk az utolsók közé. Gratulálunk továbbá a keresztény világnak, amely a rokon- és testvérháborútól megszabadult felségedtől ezután remélheti azt a segítséget, amely hatalmasságodhoz, kegyességedhez, vallásosságodhoz és a kereszténység iránt lobogó szeretetedhez igazán illik. (170) Nem éppen kedvetlenül olvasta ezt Mátyás, és szinte ugyanazon tömörséggel ezt írta vissza: Mátyás, Magyarország királya, Vendramino Andrásnak, a velencei tanács fejének, üdvözlését küldi. Jól teszitek, hogy a fényes császárral megkötött békéhez szívből gratuláltok, hogy a barátság kötelességét igazán teljesítitek, és erre ily buzgón ügyeltek. E szerencsekívánatot a leghálásabban vesszük, és nagy köszönetet mondunk érte, mert tudjuk, hogy őszinte és jóakaró szívből fakad, elhiszük, hogy nem kevésbé örültök a mi javunknak, mint a magatokénak, elvégre velünk sem történhet örvendetesebb, mint ha virágzó és hatalmas köztársaságotok kedvező előmeneteléről hallunk, így parancsolja mindkettőnknek a régi barátság, az őszinte szövetség, a mindkét részről régóta próbált hűség. A levél záró soraiban hozzáteszitek, hogy gratuláltok a keresztény közösségnek, amiért tőlünk, megszabadulván a rokon- és belháborútól, remélheti azt a segítséget, amely hatalmasságunkhoz és kegyességünkhöz illendő, ezért tudatjuk veletek, hogy mint azt az elmúlt időben követeitek útján is többször jelentettük, a kereszténység megvédelmezésének hő vágya bennünk sohasem hült ki és a jövőben sem fog kifogyni, ha mások támogatása nélkül képesek leszünk a vállunkra venni annak az izgága ellenségnek a súlyát, amelynek erejét egyedül nem bírjuk viselni. A pénzsegély beszüntetése tehát Mátyás király lelkét elidegenítette a velencei szövetségtől és barátságtól. Ehhez járult a dalmát partvidék hajdani

megszállásának az emléke, amelyet bosszúsággal idézett fel, valamint az a szóbeszéd, hogy az ausztriai háborúban inkább a cézári, mint a pannóniai felet pártfogolták.

Mivel ezekben a napokban Felső-Szilízia előljárója, Bielek János tudósította a királyt arról, hogy egyes lengyelek ezen a vidéken valamiben mesterkednek, háborgatják a falvakat, elhajtják a jószágot, a Kázmér királlyal régebben kötött egyezséget megsértik, a fejedelem meglehetősen felbosszankodott, figyelmeztette és megkérte Lengyelország királyát, hogy ne törje meg a fennálló megállapodást, ne szegje meg az egyezmény előírásait; megfenyegette, hogy ha folytatja ezt a ténykedést, ő is ugyanezt teszi. (175) Ez pedig először a panasztevő előljáróhoz, majd a királyhoz írt levélben buzgón mentegette magát, hogy mindezt az ő tudta és akarata nélkül cselekedtek néhányan, akik a maguk urai; különféle dolgokkal exkuzálta magát a békeszegés vádjá alól. A király ellenben visszaírt, hogy az országban ő is sokakat bérelhetne föl, hogy a lengyeleket jogtalan kártételekkel zaklassák, és mondhatná, hogy azok a maguk urai; végezetül az egyezség betartására biztatta, nehogy előbb a mesterkedésre mesterkedés legyen a válasz, aztán a kicsiny szikrából tűzvész keletkezzék. Kázmér e figyelmeztetésre visszafogta azok vakmerőségét, akik Szilízia felső részein zavargásokat kezdtek támasztani.

Majd a velenceiekre való emlékezés tette napról napra ingerültebbé Mátyást; tudta ugyanis, hogy azok a pannóniai szövetség fedezete alatt működtek szerencsésen a törökökkel szemben. Régebben a velencei tanácstól számos követ érkezett hozzá, akinek a jelenlétében sikeresen csatázott Mahomettel, és valahányszor a törökök Illyricumban meg Epirusban kezdeményeztek valamit a velenceiek kárára, Mysiában azonnal kiújult a hadakozás, mire kénytelenek voltak felhagyni a támadással, amit Kruje és Scutari ostroma többször bizonyított. Kezdetben Venerio Ferencet küldték hozzá, aztán Emo Jánost, utána Diedo Ferencet meg Giustiniani Ferencet, legutóbb pedig, Scutari ostromakor, Badoaro Sebestyén töltötte be a követi tisztet. (180) Végül Vitturio Antal jött a rieti püspökkel, és ők ketten a római pápa meg a velencei szenátus nevében az úgynevezett évjáradékból mintegy százezer aranypenzt hoztak Magyarországra.

A cézár elleni háborúval tehát elakadt a járadék, ami a kereszténységnek nagy kárt okozott. Sokan nem ismerték a törökök erejét, és inkább képzelődésnek meg koholmánynak tartották, mint valóságnak. Hagyta hát, hogy a tamáskodók megtapasztalják vadságukat, hogy a többiek is rájöjjenek, mekkora készüllet kell a bős támadóval szemben. Ezért Illyricum határáról, amelyet erősségenként elhelyezett őrcsapatok védelmeztek, a súlyos költségek meg a taljánok nemtörődősége és fősvénysége miatt visszahívta a légiókat, és csak a saját tartományaival törődött. Mihelyt a vad ellen észrevette, hogy Dalmáciából az őrségek visszavonultak, a pannon lelkesedése pedig megcsappant, az Illyricumban, Mysiában, Macedóniában szétszórt csapatokat Dalmácia határára parancsolta össze. Amikor látja, hogy Scutari közelében tizenötezer lovas összegyűlt, kiadja az utasítást, hogy keljenek át a dalmáciai és a krajnai hegyeken, rohanják meg Friulit, pusztítsák mindenfelé a földet. (185) A törökök Ali bég vezérletével átkelnek Dalmáciába, útközben semmi kárt sem okoznak a tartománynak, gyors lovaikkal nagy utat tesznek meg. Aztán átszelve Dalmáciát és Krajnát, rárohannak a friuli földre, az emberek várakozása ellenére átúsztatnak a folyókon, meghágják a legmagasabb hegyeket, és mit sem tartanak oly nehéznek, fárasztónak, hogy merészségükkel neki ne vágnának. Ahogy a velenceiek tartományába alászállnak, annyi férfit, nőt és gyermeket hajtanak el, hogy azt mondják, húszezernél több embert vetettek szolgáságba. Emiatt a velenceiek keblébe akkora búbánat, egész Itáliába akkora rémület költözik, hogy többen a kivándorlásra gondolnak. Könnyörögnek, rimánkodnak a római püspöknek meg Itália többi fejedelmének, hogy együttes elhatározással és közkölségen hárátsák el a veszedelmet. A taljánok belső gyűlölködése meg a kárhozatos pártoskodás mégis elállítja őket a közérdektől, úgyhogy mit sem kívánnak jobban, mint ellenlábasaik pusztulását. Alfonz, Calabria hercege, meg az urbinói Frigyes Jeromos gróffal együtt Sixtus pápa nevében feldúlja és elfoglalja a firenzei földet, a hihetetlen költséggel épült villákat, a kies falvakat és városkákat. (190) A velenceiek a szövetség értelmében segítséget küldenek a firenzeieknek, és midőn látják, hogy barátaik súlyos háborúval küszködnek, nagyon aggódnak. Mert Etruriában hadakozásba bonyolódtak, Macedóniában és Friuliban a törökök kegyetlenül nyomják őket, és súlyos károkat szenvednek el. Sixtus pápát megpróbálták lebeszélni az etrusiai háborúról, hogy a keresztény érdekekkel törődjön, ezzel azonban hiába töltötték az időt, követet menesztettek Lajoshoz, a gallok királyához, kérve, hogy fojtsa el az itáliai lázongásokat és egyenetlenségeket. Lajos e követség hatására Sixtusnak határnapot tűzött ki, és azzal fenyegetőzött, hogy odaküldi Renét, Lotaringia herceget, Anjou René királynak leányától való unokáját, hogy nagyapja elorzott országát visszavegye. Sőt, hogy az itáliai ügyeknek erőteljesebben nekifeküdhesse, fegyverszünetet kötött Miksával, Burgundia hercegével. Ebben az időben a velenceiek, a firenzeiek és a milánóiak összeszövetkeztek, és a had élére Herkules estei herceget állították.

Emellett a velenceiket nagyon megriasztotta a törökök sikere, és ezek első itáliai betörése után az Isonzó folyó mentén összefüggő töltéssel torlaszoltak el minden gázlót, amely a goriziai híd és Aquileia mocsarai között volt, katonai őrállásokat és erődítéseket helyeztek oda. (195) Azt hitték, hogy ez az építmény falként tartja távol Itáliától a barbárt, és úgy gondolták, hogy innen többé nem fenyeget veszély. Lám, a bős ellenség váratlanul

felbukkan, és mindenki várakozása ellenére megáll az Isonzó túlsó partján, seregét többen tízezer lovasra teszik. A törökök kapitánya, Mar bég, egy lovaszászlóaljjal körülveszi a híd fölött emelkedő erődöt, könnyűszerrel elfoglalja, az őrséget behajítja a folyóba, és a hidat megszállja; ezt a táborból nem lehet látni, mert négyezer lépésre van onnan. Azután megparancsolja, hogy ezer könnyűlovas keljen át a folyón, megmondja, hogy ő a többi lovassal követni fogja ezeket, kiadja az utasítást, hogy támadják meg a velenceiek táborát, ingereljék őket csatára, majd lassacskán visszavonulva az őket hátulról óvatlanul szorongató ellenfelet csalják a felállított kelepcebe. Ezek végrehajtják a tervet. Mikor a velenceieket becsalják a csapdába, a többiek szemből összetömörülnek, első századukat egy szálig lemészárolják, senkinek sem irgalmaznak egynémely előkelő kivételével, akinek fogságba ejtésétől nagy hasznot remélnek. A következő század az előző pusztulásán megrémülve futásnak ered. Mar bég a többi lovassal hátulról szorítja őket, vágató lovakon követi a szétszaladókat, szanaszét kaszabol, kapdos. Mossáig folyik az öldöklés. (200) Ebben az ütközetben odaveszett Jeromos, a hadparancsnok, a fia, továbbá Badoaro Jakab, a flaminiai Anasztáz és több előkelőség; Mar bég is súlyosan megsebesült. Másnap tüzzel-vassal végigpusztítanak minden falut az Isonzó és a Tagliamento között, a füst Udinéig elszáll, hogy a környékeliekkel tudassa az ellenség jelenlétét. A pusztítást növeli a barbárét is felülmúló agyafúrtság. Visszavonulást színelnek, fölszedik a táborát, és visszamennek a folyón. A Tagliamentón átkelve egy napi járóföldre vonulnak, majd a következő éjjelen visszajönnek, és a félelem alól már-már felszabadult vigyázatlan helybelieket megint lerohanják, és a korábbiánál sokkal nagyobb kegyetlenséggel, prédálással száguldoznak; férfiak, nők számlálhatatlan sokaságát hajtják el. Minek többet? Veronáig reszketett minden, a velenceiek pedig az isteni Márk magas tornyából, mint valami kilátóból szemlélték, amint a tűz elemészteti a barátaikat és a termékeny vidéket. Vendramino András, a velenceiek dózséja ebben az évben meghalt, Mocenigo János követte.

A Mátyással való szövetség felbontása és a fizetség megtagadása következtében más csapások is sújtották a velenceieket. Mahomet váratlanul megtámadta Krujét, Macedónia legerődítettebb városát, éhségre juttatta, és a tizenegyedik hónapban megadás útján bevette; azt mondják, hogy a városbeliek, mielőtt megadták volna magukat, éhségük csillapítására minden ellenszert megpróbáltak, úgyhogy mohón felfalták a marha- meg a lóbőrt is. (205) Még nem jött el a bajok vége, mert Ali bég Kruje elfoglalása után Scutarit támadja meg. Hamarosan utána megy Mahomet, aki – mintha a legvégsőket kellene próbára tennie – Ázsiából és Európából az összes rendelkezésére álló csapatot mozgósítja, hogy az őrségénél és fekvésénél fogva roppant erős várost kiostromolja. Aztán, mialatt Scutarit kétes eredménnyel támadja, Dalmácián keresztül óriási török lovasságot ereszt rá Friulira, és megparancsolja, hogy újra rohanják meg az isonzói védműveket. Megpróbálják ütközetre bírni Károlyt, az erődítmények parancsnokát, aki az egybefüggő töltés mellett felállított váracskákat védelmezi. Ő azonban el nem feledve az iménti vereséget, hadra kész sereggel a sánc mögött várja a törökök rohamát, és csatározgatás közben hosszadalmas várakozással kifárasztja az ellent. Végül is a sok pepecseléssel kijátszott török visszahúzódik a gradói táborból, és a következő éjjel megül innen négy mérföldnyire a Monte Medea és Cormons között. A következő éjjel a Manzan mellett kínálkozó völgyeken keresztül a táborát áthelyezi a hegyek lábához. Aztán átkel a krajnaiak szabdalt, töredezett hegyein, és visszavonul a scutari táborba. E legutóbbi kirohanásban harmincezer törökről beszélnek. (210) Mialatt a hadigépek szakadatlanul és irgalmatlanul törnek Scutarit, Mahomet, hogy a légiók e roppant tömegével ne fecsérelje az időt, Csernovics Jánostól elveszi Zabljak városát. Az ázsiai terület parancsnoka Trebistébe megy, és ágyúk segítségével egykettőre megszerzi; a városbeliek közül ötszázat elhurcolnak, bevisznek a táborba, és a scutariak szeme láttára kivégzik őket. Mahomet beleun a kilátástalan ostromba, a támadás folytatására nyolcezer emberrel otthagyja Mar béget, maga a többi légióval eltávozik. Azon a napon, amelyen elvonul, hatalmába keríti a Drina-parti Lest két velencei teherhajóval együtt. Kétszáz ott elfogott evezőst elküld Mar béghez, hogy a scutariak előtt megszárolja le őket; a parancsot embertelenségükkel végre is hajtják.

Tehát e rengeteg baj, amelyet elősoroltunk, a harcias Mátyás király szövetségének a felbontásából származott; belátták, hogy nem ok nélkül gerjedt fel ellenük, és úgy vélték, hogy nem engesztelhetik meg egykönnyen, holott amíg a pannonnal rendben és híven fenntartották az együttműködést, a törökök minden támadását bátran és kárvallás nélkül fogadták.

(215) Ezzel szemben a király napról napra jobban megkeseredett, és akár a saját, akár a mások akaratából, de barátságukat többé nem kereste, ha nem is utasította vissza; csak a maga dolgával törődött. Végül is a velenceiek, miután rájöttek, hogy a törökkel nem mérkőzhetnek, ebben a viszályban pedig Itália valamennyi hatalmassága magukra hagyja őket, Mátyás megengesztelésének a reményével felhagyva, a törökkel való békekötésre gondoltak. Ebben számos tényező játszott közre: a velenceiek büszkesége, a hatalmasságok gyűlölködése, az olaszok viszálykodása, a háborúval visszaszerzett javak elosztásában megmutatkozó, messzemenő méltánytalansággal párosult kapzsiság, és mindezek mérlegelését kinek-kinek a tetszésére és döntésére bízom. A következő esztendőben, a tél elmúltával a szenátus megbízásából Dario János jegyző megkezdte a béketárgyalásokat, nehogy e háborúság apránként tönkretegyje a köztársaságot. Azonban meglehetősen méltánytalan és tisztességtelen feltételekkel hozta azt tető alá, tudniillik, hogy Scutari legyen a

töröké, miután a városból kivonják azokat az őrkatonákat és lakosokat, akik ezt kérik; a velenceiek hozzáadják a laconiai Tenaron-fokot meg Lemnosz szigetét, továbbá évente kifizetnek Mahometnek nyolcezer aranyat azon a címen, hogy a velencei kereskedőknek megengedi a biztonságos hajókázást a Fekete-tengeren. (220) Tehát az e feltételek mellett létrejött béke nemigen illett a szabad Velencéhez, hiszen úgy látszott, hogy a török szolgáló és adófizető városává lett, ámde minden támogatás híján nem indokolatlanul gondoskodott úgy a közjóról és a menekvésről, ahogy a helyzet megkívánta. Sőt, a velenceiek eltűrték, hogy erőszakkal török birtokba kerüljön az Aetoliával szemben fekvő Kefallénia sziget is, melyet az isteni Máriáról neveznek, nehogy a végre megkötött szerződést tulajdon vesztükre megsértsék. Erről azonban ennyit; térjen vissza a szó Mátyáshoz.

A következő évben az volt a legfontosabb dolga, hogy az Ulászlóval, Csehország királyával korábban kötött békét megerősítse. Tisztában volt azzal, hogy az már fölserdült, hős lelkű és bölcs, valamint, hogy harcias népekben bővelkedik. Minden irányból háború ígérkezett ellene; ez a törökkel örökös és öröklött volt, bárha Mahomet egyetértésével gyakran korlátozta is fegyverszünettel, mivel látta, hogy az itáliaiak megvonták tőle a támogatást. Emellett az sem volt titok a fejedelem előtt, hogy a cézár elméje megátalkodott, olykor következetlen és állhatatlan; másrészt erősen tartott Lengyelország királyától, Kázmértól is, hogy a poroszok miatt felbontja a szövetséget. (225) A poroszok a Szarmata-óceán öblének a lakói; ott élnek a Visztula folyó torkolatánál, amely elhalad Krakkó mellett, és beleömlik az óceánba, a partvidéken szóródnak szét, és a Venedicus-hegyekhez közelítenek. Mária istennő tekintélyes és szent szerzete parancsol náluk; a tartományt a sok kereskedő nagyon is civilizálttá és gazdaggá teszi; Kázmér pedig már eltervezte birtokba vételét, mert látta, hogy Poroszország meghódításával Lengyelország a Szarmata-óceánig terjedne ki. A Lengyelország mögött levő poroszok igyekeztek védnököt találni maguknak, aki szemközt támadja a lengyelt, ha az a túlfélen kezd valamit ellenük; szövetségre léptek Mátyással. Ezután a király tárgyalt Kázmérral, hogy a legközelebbi diétának mondott gyűlésig ne indítson támadást a poroszok ellen; amely csapatait már kiküldte ellenük, azonnal hívja vissza, hogy szabad menetelük legyen a diétára. Kázmér kézírással is, esküvel is megígérte mindezt, így a poroszokkal létrejött a fegyverszünet. Csakhogy, mint Mátyás leveléből tudjuk, Kázmér hamarosan megszegte az ígéretét, ahogy azon a király egy hosszú levélben panaszkodik. (230) A poroszok ellen kiküldött sereget nem hívta vissza, nem adott nekik lehetőséget a gyűlésen való részvételre, mely becstelenség erősen felingerelte a pannont. A király elküldte Lengyelországba Boskovic Jaroslávot, aki az ő nevében kérje meg Kázmért, hogy állja az ígéretet, figyelmeztesse és intse, hogy tartsa be az iménti egyezséget, ahogy illik, és végül tudassa vele, hogy a pannon a szövetség értelmében sohasem fogja cserbenhagyni a poroszokat.

Így tehát Mátyás, mivel tartott a háború fenyegetésétől, úgy gondolta, hogy Csehország királyával meg kell szilárdítania a békét, nehogy egyidejűleg több ellenféllel kelljen megküzdenie. Előbb követek útján elérte, hogy tartsanak találkozt, amelyen a két király megbeszélésre jön össze. György kalocsai érseket, Protáz olmützi püspököt, továbbá István szepesi grófot, Boskovic Vencelt és Szécsi Miklóst jelölte ki követnek. István ugyanis ez időben Szilézia kapitányságát viselte teljhatalommal. Ulászló is tekintélyes férfiakat delegált a küldöttségbe, elsősorban Cimburk Jánost meg Boleszlávot, Csehország főbíráját, és a legkiválóbb társakat adta melléjük, Weitmühl Benes várgrófot, Carisius [?] pénzverőmestert, János udvarmestert, akinek mellékeve Rapovsky volt. (235) A két fél e neves emberei Olmützben találkoztak, és mert felhatalmazással rendelkeztek uraik ügyeinek intézésére, egymás között vita nélkül úgy elrendezték mindent, hogy az minden tekintetben egybevágott. Csak az maradt hátra, hogy a fejedelmek találkozzanak, és amit a diplomaták végeztek, azt tekintélyükkel és áldott személyükkel megerősítsék. Ezért mindkét király rendeletére országgyűlést hirdetnek Olmützbe, és megparancsolják, hogy a kitűzött napra ne csak a két uralkodó, hanem az összes főpap, tartományúr és nagyúr jelenjen meg az egész nemességgel egyetemben. Mindkét részről szokatlan előkészület folyik, főleg Mátyás oldalán, akít módfelett is becsúgyónak tartottak, és aki el nem tűrte, hogy akár bosszúállásban, akár jótéteményben meg nagyvonalúságban bármely ellenfél vagy barát felülmúlja. A kitűzött időre Ulászló érkezett elsőként, pár nappal előbb, előkelőségek díszes sorával, ragyogó sereget hozott magával és a csehek mellett két fényes herceget is, rokonait, kik közül az egyik Bajorország, a másik Szászország uralkodója volt. A csehek bizony a föld minden nemzetsége közül kitűnnek elegáns alkatukkal, testi erejükkel, szépségükkel, tetszetős frizurájukkal, nyájas társalkodással; testüket, hajukat túlzottan is ápolják, ruházatuk, öltözetük csillogó és roppant finnyás, egyenest hadra és szórakozásra termettek; közvetlenek és kedvesek mind; barátkozásra nagyon is készek. (240) A magyarok ellenben mogorvábbak és eléggé parasztosak, harcedzettek, az érintkezésben barátságatlanok, főleg az idegenekkel, a külföldieket nem nagyon szívelik, többnyire utálják is, lelkületük fennhéjázó, paripára, öltözékre mértéktelenül pazarlóak; leginkább a fegyverzetre meg az asztalra viselnek gondot; mással igencsak keveset foglalkoznak, törődnek; a veszélyt megvetik, a háborút szítják, a békességet gyűlölik; megbecsülésre, dicsőségre vágnak, és ezt fegyverrel akarják elérni.

Mátyás a nagy készülődés miatt lassabban érkezett a cseh sok sürgető levelének ösztökélésére; magával hozta a királynét a fivérével, Aragóniai Ferencsel együtt, továbbá az összes főpapot és főnemest. Midőn megérkezik Olmützbe, a cseh, aki egy darabig és az illendőnél többet várakozott a határon, az ötödik mérföldkőnél út táborn; másnap a távolság közepén sátrat feszítenek ki, melyben a királyok tanácskozhatnak. Azután megegyezés

szerint mindketten fegyveres sereggel vonulnak fel. Mikor a sátrat már-már dárda- vagy kőhajításnyira megközelítik, a két sereg megáll. A királyok középen találkoznak; egymáshoz érve kölcsönösen megszorítják a másik jobbját, és békecsókot váltanak, majd leszállnak a lóról, és tanú nélkül belépnek a sátorba. A tárgyalás megkezdődvén vagy három órát beszélgetnek a közös egyetértésről, a szövetség megújításáról. (245) Végül úgy határoznak, hogy a frigyet szorosabban kell újrakötni, kettejük között ismét szentül felállítani és testvéri kötéssel megerősíteni, hogy ne lehessen könnyen megszegni, majd mindkettő tanúnak szólítja a főpapokat, a főurakat, és kinyilvánítja, hogy szent legyen az. Ezután befejeződven a találkozó, egyikük a táborba, másikuk a városba vonul vissza. Harmadnapon pedig a király a főemberek teljes rendjével fegyvertelenül kilép a városból, és csapatát a cseh tábora felé vezeti. Az a táborból elébe siet, találkozásukkor kezét szorítanak, a kíséző csapatok egyesülnek és a városba mennek. Itt a király parancsára a csehek összes előkelőségének fényűző szállást készítenek; a királyokat a piactér mellett két, egymással szemben fekvő, perzsa luxussal berendezett palota fogadja be. Bajor- és Szászország hercegeit méltóságuk szerint helyezik el. Mátyás hihetetlen készüléket tett a városban. Ulászló fegyveresen, hadra kész sereggel vonult be, mintha maga Mars lett volna; daliás természetéhez jobban illett a fegyver, mint a tóga. A király bámulatos fényűzéssel készítette elő számára az épületet; az ebédlőket, hálósobákat, a belső udvarokat, aztán az egész előcsarnokot gondosan bevonta festett selyemkárpittal. Királyi bútorzattal is berendezte, nehogy azt hihessek, valamit is elfelejtett öccse megtisztelésében. (250) A parádé mindenütt nagyszerűbb, mint elképzelni lehet. A többiek is mind rangjuk szerint kaptak csinos szálláshelyet. A frissiben kötött testvéri szövetség fölött tizenöt napon át szakadatlanul folyt az ünnepség. A piactéren nagy költségen ideiglenes színház készült színpaddal, ülőhelyekkel, szemrevaló nőket hívtak oda, és nagy vidámsággal zajlott a színelőadás meg a tánc; a színpad előtt a piac versenypályává meg cirkusszá változott, ahol nap mint nap állt a lovagjáték, melyen a győzteseknek különféle komoly jutalmakat tűztek ki, és az előadások alkalmával a bőkezűség kimutatására rengeteg aprópénzt szórtak; trakta volt mindennap, húsosztás a népnek, a pannóniai meg a cseh katonaságnak; a fejedelmek lakomáit a piactéren rendezték. A tér közepén egy négyszögű, piramisszerű, minden oldalon emelkedő lépcsőzetes pohárszék állt, amelynek polcain aranyos, ékköves, ezüstös edények sorakoztak rendben. A pohárszék előtt két orrszarvú, egy jobbról, egy balról, mindkettő roppant nagyságú, és leszegzett szarvval ijesztgette a bámeszködőket; alul színezüstből mívesen kidolgozott, öblös vizes- meg borosedények, kancsók; felül pedig drágakövel, gyönggyel rakott aranytálak, kelyhek, serlegek, kupák, poharak. A gyémántos pohárszék tehát úgy szökött fel a piac közepén minden oldalán kápráztatóan, mint valami aranyhegy, és nézőinek szemét irgalmatlanul kifárasztotta. A királyok a főuraságokkal a színpadon ültek asztalhoz, ahova tíz asztalt állítottak egymás mellé. (255) Étkezés közben a színpadon meg a pályán sohasem szünetelt a műsor, mindig folyt valami előadás; itt színészek, bohócok, citerások, ott szembeszegzett kopjával összezapó lovagok tornája. Aztán elvitték az asztalokat, és a fejedelmek táncra perdültek a nemes hölgyekkel. A királyné Ulászló királlyal, Aragóniai Ferenc a legszemrevalóbb nemeskisasszonnyal ropta a német fegyvertáncot a népség nagy kurjongatása és tapsa közepette. A király tisztelgés kedvéért az úton átsétálva naponta barátilag fölkereste a szemben tanyázó Ulászlót, átvezette a királyi lakba, betessékelte a belső szobába, és Beatrix jelenlétében családiasán, kedélyesen eltársalgott vele; néha megkérte, hogy sakkozzon a királynéval, ami majdani álházasságuk előjátéka volt. A testvéri szeretetnek és nagybecsülésnek folytonosan annyi jelét adta, hogy annál többet sem adni, sem kívánni nem lehetett, mintha csak ez az isteni fejedelem megsejtené volna, hogy Ulászló az utóda lesz. Sőt, amikor egészsége kedvezőtlenre és fenyegetőre fordult, övéi kérdésére, kit kívánna utódaul, és kit ajánl királlyá választani, azt felelte, Ulászlót, ha a legjobb főt akarjátok.

(260) Mikor a találkozó az ügyek rendezése után már befejezés előtt állott, úgy gondolta, nem bocsáthatja el ajándék nélkül Csehország királyát, akit testvérévé fogadott. Mindenekelőtt neki ajándékozta annak a szállásnak a teljes berendezését, amelyben fogadta őt (a szobákat aranyos kárpittal húzta be, az ágyakat aranyos takaróval borította, drágalátos pohárszéket is emelt). Továbbá, ezt kevésnek tartva, mint mondják, két város visszaadásával tetézte a bőkezűséget. Beatrix arannyal szőtt köpenyt, királyi ruhákat, pompás pamlagokat és más efféléket tett ehhez, ami a nőtlen fejedelemhez illett. De a két herceget és a többi főnemeset sem engedték el ajándék nélkül; senki sem ment el üres kézzel. Leginkább pedig azt emlegetik és csodálják mind, hogy valamennyi cseh szállásába a királyi kincstárból vitték a berendezést, a színpadon tíz asztal állt, amelyre evéshez-iváshoz töméntelen arany meg ezüst kellett, a piacon emelt királyi pohárszékről mégsem használtak fel semmit sem a találáshoz. Ezért elég nehezen lehet fölbecsülni, mennyit ért a Corvinusok kincse.

De hát ki hinné, hogy a halandók életében tartós lehet a boldogság? Amikor a török meghallja, hogy Olmützben országgyűlést tartanak, minden várakozás ellenére hatalmas és villámgyors sereget küld portyázni Magyarországra, hogy az augusztus hónapban tartott diéta miatt fejtellenül maradt országot alattomban rohanja le, rabolja ki, és – amire még sohasem merészkedett – pusztítsa tüzzel-vassal. A szerencse pártfogásába vette és megnövelte a török merészségét, mert ez az év olyan aszályos volt, hogy egészen április 7. kalendájáig annyi eső sem hullott, amennyi a szomszjúhozó föld hátát egy icipicit megnedvesítette volna. (265) A két Pannóniát innen a Száva, onnan a Dráva keríti, az Al-Duna védi, és a folyók akadályozzák meg a törökök betörését, ámde

a szokatlan szárazság következtében a Száván több helyen át lehetett gázolni. Az állandóan és mindenütt hajózható Dráva ebben az esztendőben eltúrte, hogy átlábalják; ennek a rendkívüli szárazság volt az oka, hiszen e három folyón mindenütt hajóznak. A török talál a Drávánál egy révkalauzt, akit nagy pénzen felbérel. A Száván átkelve harmincezer török máris feláll a Dráva-parton, és itt a biztonságos gázlóra kitanítva átkel a folyón, és megrohanja a Pannóniákat, egyképpen dühöng falu, ember, állat ellen, tüzzel-vassal tombol szerinszerre, elszárgul egészen Vasvárig, Stájerországig és Regedéig. A tartomány nem kis részét fölperzselve és kifosztva harmincezer embert és óriási zsákmányt visz magával, és hazamenve visszahúzódik Boszniába. Ahogy a diéta befejeztével ezt jelentik a királynak, minden főurat és zászlóaljparancsnokot utasít, hogy hamarjában sereggel eredjen a törökök nyomába; ő maga a kegyetlen pestis miatt, amely abban az évben egész Magyarországon mindenfelé tombolt, egészsége megóvása érdekében erdős, kies tájakon kószált. A királynét elküldte magától Kassa felé, nehogy az embersokaság meg a fertőzés megártson neki.

(270) E nagy kavarodásban és veszedelemben a fejedelem egyáltalán nem riadt meg, sőt, akkor, amikor a töröktől még nem tartott, ausztriai háborúra gondolt; ezért kötötte meg újfent a szerződést Ulászló királlyal, és ezért újította meg a szövetséget. Tudniillik a római császárt sűrű levélírással és számos követtel kérte, hogy teljesítse a megállapodást, váltsa be az ígéretet, a százötvenezer aranyat, a határidő rég lejárván, fizesse meg. Hallotta, hogy a bécsiek közadakozásból százezret átadtak a császárnak, aki azonban kapzsiságtól és megátalkodottságtól vezetve semmit sem óhajtott fizetni. Ezért úgy ítélte, hiszen ebben megállapodott vele, hogy a megtagadott pénzt a szerződés jogán mindenképpen szabad háborúval megszereznie. Ezzel szemben a cézár, aki tudta, hogy meg fogja makacsolni magát, és előre látta, hogy ebből háború kerekedik, titkon már felkészítette a csapatait, és Felső-Pannóniában meg Stíriában valamivel a török zavargások előtt mozgolódni kezdett. Mátyás tehát e nagy zűrzavarban semmit sem enged határozottságából; bátran vállalja a kétfrontos harcot, és nem fél egyazon időben az emberiség két fő hatalmasságával, két cézárral és fölséggel megverekedni; (275) megveti ezeket az üres rangokat, bátorságot és erőt a haragból, a sértett igazságból és a megszegett esküből merít; abban bizik, hogy az érte haragvó és harcoló isten sohasem fogja cserbenhagyni, hiszen a saját tapasztalatából tudja, hogy az mindig a pannonok ügye mellett áll.

Így hát tekintélyes sereget toborozva azok után, akiket előreküldött, a török nyomába szegődik, és reméli, hogy nemcsak az elragadott prédát tudja visszaszerezni, hanem a barbárok kártételeiért is elégtételt vesz; mivel a császártól nem tudta behajtani a kialkudott pénzt, röviddel a törökök betörése előtt Stájerországba küldte Geréb Pétert és István szepesi grófot, akiket utasított, hogy támadják meg Regedét, Pettaut és Fürstenfeldet. A törökök benyomulása miatt fegyverszünetet köt a császárral, Istvánt és Geréb Pétert visszahívja a sereggel, hogy együtt üldözzék a törököket. Aztán az ellenség nyomába ered, ha azonban a Pannóniákban nem tudja utolérni, az országhatáron kívül követi addig, míg alaposan meg nem bünteti. Még Jajcán is túl viszi a hadat; háromnapos út után egy mezőn állítja fel a tábort, amelyet Gerebennek mondanak. Innen tizenhatezer huszárt küld ki, hogy kutassák fel a törököket a zsákmánnyal, és ugyanazon kegyetlenséggel irtsák, pusztítsák közeli területüket, amelyet Verbosznának hívnak. (280) Végül eljutnak Illyricum egyik hatalmas városához, amelyet Verbásznak neveznek, és rábukkannak az ellenségre meg a prédára. Megtámadják a basát, aki az imént a Pannóniákat dúlta, és éjszaka észrevétlenül behatolnak a folyóval kerített városba. Rettentő öldöklés támad; a mit sem sejtő törökökkel együtt irgalom nélkül kaszabolják a lakosokat is; a gyermekekkel, férfiakkal, nőekkel, cókmókkal telezsúfolt egyházakat mind felgyújtják; feldúlnak mindent, a vérengző Mars szelvében tombol. A basa az éjben alattomban megugrik, összeszedi a környező községekben és tanyákon szétszórt csapatait; aztán gyors lovasságával hátbatámadja a pannonokat, akik ott három napot időztek, mindent leromboltak, és most nagy zsákmánnyal rakottan félelem nélkül ballagnak vissza Jajcához a táborba. Az ádáz verekedés újrakezdődik, mert míg ezek igyekeznek a nagy zsákmányt elvinni, azok meg visszavenni, öldöklő csata keletkezik. A magyarok nemcsak lovaikat pakolták meg a szerzeménnyel, hanem magukat is, és a teher alatt nem tudnak fürgén forgolódni; sokan inkább meghalnak, mintsem hogy eleressék a drága terhet, amelyet cipelnek; azok meg a meggazdagodás vágyában halálmegvető kitarással csatáznak; nagy rész batyuját lerakva tusázik. (285) És már a magyarok nemhogy vereséggel, hanem csúfsággal vonulnának vissza, ha véletlenül fel nem bukkan háromszáz horvát lovas, aki oldalról megújítva a harcot, visszaszorítja a törökök rohamát. Ezek azt hiszik, hogy sokkal többen vannak, és megrémülve gyorsan hátat fordítanak. A magyarok már menekülőfélben voltak; a horvátok megszerezték a nagy részben eldobált poggyászt meg a zsákmányt, és valamivel később a többi magyarral együtt tértek vissza a királyi táborba. Tüzzel-vassal szanaszét feldúltak mindent, ami Illyricumban a táborhoz harminc mérföldnyi közelségben a törökök birtokában volt. Ha a római császár ebben az időben betartja a fegyverszünetet meg a régi egyezséget, és a fegyvernyugvás megtörésével a háborút felújítva nem támadja meg Győr környékét, Mátyásnak bizony kiváló alkalma lett volna arra, hogy Illyricumot a törökök markából kiváltsa. Azonban a cézár megátalkodottságán feldühödve visszahívta a csapatait, és az ausztriai háborúba vetette magát halálig, mégpedig azzal az elhatározással, hogy vagy elveszíti Magyarországot, vagy a császár örökségét mindenestől megszerzi, így hát a cézár megbízhatatlanságán rágódva Boszniában elrendezte az ügyeket, és ezen a télen a sereggel Zágrábba vonult, hogy ott szabályszerűen eldöntse a főurakkal, mi legyen a teendő

Stájerországban vagy Ausztriában a császárral szemben. (290) Mindez tehát abban az esztendőben ment végbe, amelyet szokás szerint ezernégyszáz fölött a hetvenkilencediknek számítunk. Kevéssel ezelőtt befejezte életét György kalocsai érsek, nagy tekintélyű férfiú, akit mindvégig a legnagyobb dicsőségre méltónak tartottak. Helyére az uralkodó Pétert állította, e nyílt és éles elméjű, szellemű embert, aki az igazság és a közérdek védelmében sokszor oly heves és bátor volt, hogy néha a király fenyegető haragjától sem ijedt meg; tudós tanulmányokat folytatott, amelyekkel sokáig foglalkozott Itáliában; ugyanis kiemelkedő tehetségével és kiváló természetével kora gyermekségében annyira megtetszett Vitéz János akkori váradi püspöknek, hogy a saját növendékei között neveltette gondosan, és amikor az esztergomi érsekségre emelkedett, nem érdemtelenül kanonokságot adott neki, gondoskodott arról, hogy az ő költségén Bolognában a tisztas tudományok tanulmányozásával foglalkozzék, ő viszont kegyes pártfogót találva a nagy férfi neveléséhez nem lett méltatlan. Aztán, mert mind fogalmazásban, mind rögtönzésben kitűnt ékesszólása, és nem csekély lelki nagyságával is kiemelkedett, a királyi írnokok közé került, Mátyás fogalmazója lett, akinek annyira megtetszett, hogy mindenkinél inkább őt kívánta megtenni György utódává. Mert a kalocsai metropolitának hivatalánál fogva királyi írnoknak és ügynevezett titkárnak kell lennie. Erényeivel, szorgalmával, becsületességével hamarosan elérte, hogy a király bizalmasai és tanácsadói között megszerezte az elsőséget.

(295) Ernuszt János kincstartó halála után e hivatalt György viselte, már mielőtt érsekké lett volna, és ebben az időben, minthogy az ő kimúlta után a kincstartó megválasztásáról döntenie kellett, az uralkodó előtt jó darabig eltérő vélemények csaptak össze. A tisztre két pályázó jelentkezett, az egyik Orbán, aki az alkincstárnok volt, a másik Domonkos fehérvári prépost. Mindkettő lehetősége szerint tekintélyes pártfogást szerzett magának, hogy elnyerje azt a méltóságot, amely az országban igen magasnak számít. Mindkettőt okosnak és e tisztség betöltésére alkalmasnak tartották. Domonkos erőszakosabban, Orbán óvatosabban és szerényebben kérte a rangot; amaz tekintélyes prépostsága miatt több szavazatot kapott, a másik, aki szelídebb lelkületűnek látszott, és egyházi hivatalban jóval lejjebb állt, emellett attól is félt, hogy a fejedelem előtt törtetőnek mutatkozik, kevesebbet. Végül is a királynak jobban tetszett a szerénység, mint az ambíció, és mert tudta, hogy amaz sokáig alkincstartó lévén nagyon jól ért a feladathoz és az adóbehajtásban igen gyakorlott, bár még mindig habozva és bizonytalankodva, de néhány napra őt állította a hivatal élére. Ez derék jellemével, munkabírásával, tapasztalatával, béketűrésével, hihetetlen emberségével, nagy hűségével és becsületességével ebben a tisztszen felülmúlta a király várakozását, és az örökös kincstartóvá nevezte ki. (300) Rájött ugyanis, hogy minden más szokása között elsősorban takarékos, a legnehezebb feladatokban is készséges, emellett távol áll tőle minden gőg és magamutogatás, tehetségének erejét szerényen elrejt, csakis az ő akaratának teljesítésére törekszik. Aztán az évek múltával virtusa, buzgalma, hűsége oly kedvessé tette őt a király előtt, hogy többi híve elé helyezte, mindenféle ranggal, hatalmas vagyonnal roppant előkelővé és tekintélyessé tette, ő viszont minél nagyobb befolyással és hatalommal rendelkezett a király előtt, annál alázatosabb szívet mutatott. Ezen a módon lett kincstartó, ahogy most a magyarok, apochrysiarius, ahogy a görögök, quaestor, ahogy a rómaiak nevezik. A fehérvári bazilika főpapja, Domonkos, más tisztségeket, más udvari hivatalokat és fontos követi megbízásokat kapott. Mivel ugyanis nemcsak eszességgel és becsületességgel tűnt ki magasan, hanem csinos arcával és délceg természetének szerencsés külsőségével is, a király parancsára gyakran hajtott végre méltósággal diplomáciai feladatokat, és azokat nagy pompával és dicsőséggel teljesítette.

Ugyanezen évben Herkules ferrarai herceg pusztítva rátámadt a firenzeiek és a sienaiak földjére, és több városukat elfoglalta. Lajos, a franciák királya, a fegyverszünet lejártával nagy haddal tört be a burgundiai herceg, Miksa területére, és balszerencsével csatázva vagy húszezer katonát veszített el ekkor. (305) Lajost, Galeazzo Mária milánói herceg fivérét, Sanseverino Róberttel száműzetésbe küldték, a genovaiak felfogadták őt, ő pedig a saját parancsnoksága és zászlaja alatt sereget vezetett, elfoglalta Tortonát, a milánóiak városát, több mint húsz szomszédos városkát az alessandriaiakkal együtt a hatalmába hajtott, melyeket később, az ügyeket rendezve, mindenestől visszaadott a milánóiaknak. A sok csapással sújtott firenzeiek városaikat elveszítve a velenceiek tudta nélkül, társaik nagy kárára gyalázatos egyezséget kötöttek Ferdinánd nápolyi uralkodóval, minek hallatára Lajos, a franciák királya, többi itáliai társát semmibe véve csak a velencei tanácsossal kötött szövetséget tartotta fenn. Mahomet csapatait, amelyeket a fia, Bajazet vezérelt, a kermani Pyrametus[?] legyőzte és megfuttatta. Mahomet császár hatalmas flottával és népes haddal megtámadta Rodoszt, megostromolta a várost, és három hónapon át keményen szorongatta; végül csapatainak zömét elveszítve kudarccal távozott; azt állítják, hogy a várost inkább isteni, mint emberi oltalom őrizte meg, mert a legnagyobb háborús veszedelemben az égből Jézus Krisztus harcos szolgálói jelentek meg, akik a mieinknek segítségükre és csodálatukra, a törököknek ellenben óriási rémületére voltak. Ez év végén, december hónapban, éjjeli három órakor Aragóniai János bíboros és apostoli legátust, Beatrix királyné fitesvérért Mátyás király fogadta Budán, mégpedig akkora készüllettel és tisztességgel, hogy ennél nagyszerűbben a pápát vagy a fölséges császárt sem lehetett volna. (310) Mert a főurak és papok olyan pompája és tetszésnyilvánítása közepette, annyi viaszgyertya mellett bocsátotta be a városba, hogy azt mondhattad volna, az éj nappá lett. Mindenütt mindvégig szerencsekívánatokkal vették körül, jobban, mint óhajítani lehet; az érkezése utáni hatodik hónapban a király bőkezűen megajándékozta és

elbocsátotta, sőt, udvarnokai között sem akadt senki, aki nagylelkűségéből ne részesült volna. Erről azonban ennyi elég; most térjünk vissza az események megkezdett sorához!

37. fejezet - Hatodik könyv

Mátyás alighogy visszaért Boszniából Zágrábba, amikor a Kassáról néhány nappal korábban elindult királyné már sietett is a férje üdvözlésére. Zágrábban a főurak királyi törvényszéket követeltek, mely bizony rövid és félelmetes. Aki e törvényszék elé kerül, lándzsa alá kell állnia; miután az ügyet a két fél előadja, akinek feje a lándzsát lebecsátják, az fővesztésre ítéltetik, és azonnali kivégzéssel sújtják. Ez azért történt, mert a mágnások és a nemesek közül sokat vádoltak gyilkossággal, útonállással, rablással, néhányat sikkasztással, másokat zsarolással. Túz Jánost is beidéztek; amikor ezt a királlyal közölték, rögtön rávágta, hogy az nem fog megjelenni a bíróságon. Ugyanis kitűnt származásával és vagyonával, ezért régóta a leghatalmasabb előkelőségek között tartották számon, tanácsa, tekintélye, esze sokat ért a király szemében; néhány évig kincstartóságot, valamint különféle tisztségeket viselt dicsőséggel. (5) Am ráesett a király gyanúja vagy haragja; az okot senki sem ismerte kellőképpen; Szlavóniában és Pannóniában számos mezővárosa és kastélya volt. Végül, nem óhajtván az ítélezést, irigyei féltékenységét elkerülendő, gyermekeivel és vagyonával elszökött Velencébe; azt beszéltek, hatvanezer aranyat vitt magával; ott a velenceiek a férfi rangját elismerve befogadták a patriciusok rendjébe, és nyugodalmas, boldog életet él. Ezen a törvényszéken többeket keményen megbüntettek. Ez annak az évnek az elején kezdődött, amely az ezer utáni negyszáznyolcvanadik volt.

Mialatt a király Zágrábban időzik, váratlanul cáfolhatatlan hír érkezik, hogy a zavargáson mesterkedő római császár Bruck vidékén át ötszáz lovast küldött Felső-Pannóniába, hogy a fegyvernyugvást semmibe véve szélteben-hosszában pusztítsa a tartományt, és tűzzel-vassal forgasson fel mindent Gyórig. A király éktelen haragra gerjed, Zágrábból elindítja a tábornokot, és elmegy Regedéhez. Innen továbbvonulva elérkezik Marburghoz, amely ugyanabban a völgyben fekszik; a városka, amelyet inkább a mesterség véd erősen, mint a természet, majdnem egynapi járóföldre van Regedétől. Látja, hogy rajtaütéssel nem lehet elfoglalni, ezért rézmasinákat hozat, és löveti a falakat, az erős őrséggel támogatott lakosság minden lehető erővel és eszközzel ellenáll; a támadó csapat mégis felgyújtja az elővárost; a fal az egyik részen túlságosan összetörik, és az ellenség számára elég könnyű bejárás nyílik, jóllehet a lakosok odabent serényen javítgatják a romlásokat. (10) Amikor elterjed a híre, hogy a város végveszedelemre jutott, Caffarelli Prospero pápai követ, ascoli püspök, származására, tudományára, jellemére és ékesszólására nézve kitűnő férfiú, megérkezik a cézár követivel, mentegeti a császár hibáját, békét ajánl, és megígéri, hogy ha a király hajlik a szóra, ő azt egykettőre tető alá hozza; ha valami galádság történt, az nem a cézár akaratából, hanem egyes kiskirályok rosszindulatából esett; amaz inkább békét kíván, mint háborút; végül hozzáteszi a pápa üzenetét, intését, kérését, akit oly nagyon aggaszt ez az átkozott civakodás, amely már pusztulással fenyegeti a keresztény közösséget és a katolikus vallást; erre a király azt válaszolja, hogy a pápai követtől és a cézár küldötteitől kelleltenül hagyja magát visszacsábítani a békére, mert alaposan kitapasztalta, hogy a császár őt minden követtel csak becsapta; de hogy ne lássék ellenszegülni a pápai tekintélynek, melyet – mint illik – eleddig buzgón tisztelt, fegyverszünetet fog kötni a cézárral, bár tudja, hogy azt amaz minden bizonnyal semmibe fogja venni. Ehhez járul a követek unszolása, amely kevésbé indítja meg őt; úgy véli, hogy inkább kell a római pápa, mint a császár kedvében járnia. Prospero ascoli főpap tehát létrehozta a fegyverszünetet; az egész támadás félbemarad. A király a többi seregrésszel visszament Regedébe, csak egy légiót hagyott az ostromra, melynek élén István gróf és Tettauer állt; az ostromot nem oldotta fel teljesen, mert jól ismerte a cézár jellemét; tudta, hogy a fegyverszünetet nem a béke reményében, hanem sereggyűjtés céljából kéri.

(15) A küldöttek a pápai követtel visszamentek a cézárhoz, hogy a fegyvernyugvás lejárta előtt keresztülvigyék nála a békekötést. Mihelyt a tárgyra tértek, nyomban rájöttek, hogy csak üres szavakat kapnak; Magyarország királya előre megmondta az igazat. Prospero többször kért kihallgatást, de elodázták. Néha megakadályozták a belépést, és különböző ürügyekkel gátolták, hogy bejusson hozzá. Azon rágódott, hogy a királyt az ő hibája ütötte el a közeli és biztos győzelemtől, útját állta harcéri sikerének, erőfeszítését hiábavalóvá tette. Jól tudta azt is, hogy míg a császár az apostoli legátust az orránál fogva vezeti, komoly kárt okoz a kötelességtudó fejedelemnek. Ezalatt a császár Marburghoz küld egy légiót kétezer lovassal, hogy István gróft és Tettauert szólítsák fel az ostrom feloldására, meg hogy a marburgi területet ürítsék ki és tegyék szabaddá; ha ellenállással találkozna, csapjanak össze az ellenféllel, és szabadítsák fel a hű várost. Ezek pedig végrehajtják a parancsot. Miután a közelben tábornokot küldönc útján azonnal figyelmeztetik a pannóniaiakat, hogy az ostrommal felhagyva távozzanak, és erőszakkal, ütközettel fenyegetik meg őket, ha másnap nem teszik meg ezt. Mivel István és Tettauer látja, hogy számbelileg alulmarad, a körülmények kényszerére visszavonul, bárha ezt nem is a király tudta nélkül teszi. Mátyás tehát, miután látja, hogy a császár rászedte őt, Buda felé veszi az útját, és Siklóshoz kanyarodik, mert hallja, hogy a mezőváros ura elhalálozott. (20) Ugyanis a főnemesek közül származásával és vagyonával kétségkívül messze kimagasló Garai Mihály gyermektelenül távozott az élők sorából; a mezővárosok, falvak, az egyéb javak mindenestől visszaszálltak a kincstárra. Ez útja során megbízottai révén a Garaiak valamennyi kastélyát birtokba vette. Miután tehát megérkezett Budára,

legfontosabb teendőjének azt tartotta, hogy a császár részéről számtalanszor megsértett fegyverszünet miatt bosszút álljon, azonban nem úgy, hogy fortélyt fortéllyal semlegesít, hanem hogy nyílt csatában legyőzi az ellenfelet. Ámde mivel egyidejűleg két világbíró császárral állt küszöbön a háború, ezt nem tudta nagyon gyorsan lebonyolítani, hanem nyugalomra és időre volt szüksége; ezért körülbelül tizenhét hónapot pihent Budán. Eközben sokat dolgozik; a törökre néző egész országhatárt elbástyázza katonai őrállásokkal, hogy azok az ellenséges betöréseket felfogják, a szövetségeseket megvédjék; emellett ütöképes hadsereget állít fel a császár ellen.

Úgy látszik, mialatt a király nyugalomban tevékenykedik, hadvezérei és tartományi előjárói révén több jeles tettet is végrehajt. A Frangepánok legnemesebb családjából született János gróf, a most Vegliának nevezett Krk sziget kényura, a szigetbeliekkel egyenetlenkedésbe bonyolódott. (25) Ebből lázongás támadván, ezek szabadságuk védelmezőiként a velencésektől kértek segítséget, ő meg Mátyás királytól, aki ugyan a haragosa volt, de akinek a Frangepánok mindig is a fennhatósága és oltalma alatt álltak. A király Magyar Balázst küldi Dalmáciába öt gyalogos- és három lovasszázaddal, ez átkel a szigetre, először erővel beveszi a Fulcinium erődöt, amelyet most Omisaljnak hívnak, aztán a városhoz vezet a tábort, hogy azt megszerelve az egész szigetet birtokba vegye. E kurta háborút a király nem kezdte jogellenesen, mert János fivére, Márton, az ősei által régóta birtokolt Krket meg többi városkáját a szárazföldön, gyermekeit elveszítvén egészében Mátyásra örökítette. János, aki fivére javait a király akarata ellenére elfoglalta, gerinctelenségben szenvedett, és hol velencei, hol pannon segítségért futkározott. A velencések a vegliai háború hallatára közbeléptek, nehogy a sziget visszacsússzon a pannonok kezébe. Venerio Jakobot tehát Loredano Antal tengernagy néhány háromsorossal gyorsan kiküldte Kerkyráról, ő ott termett, aztán a velencei tanács utána indította Vinciguerra Antalt négy szállítóhajóval. Ahogy ezek odaértek, felszólították a magyarokat, hogy ne viseljenek háborút a szigetlakók ellen, tartózkodjanak a jogsértéstől; ha makacskodnak, megakadályozzák a visszavonulásukat. Együtt a vegliaiakat elpártolásra buzdították; előnyös feltételeket ajánlottak, ha megadják magukat a velencei tanácsnak. (30) Jánost ijesztgetéssel, ígéretéssel noszogatták, ne becsülje többre a barbárokat a velencéseknél, hiszen ezeknek nemcsak hogy a barátjuk, hanem a tanácsosok rendje polgártársnak is elismerte őt, és nemrégiben odaköltöztetett gyermekei meg felesége náluk tanyáznak. Végül ez az állhatatlan fráter a nép lázongásától megrémülve, ezek kéréseinek és ígéretéseinek hatására minden jogát átengedte a velenceieknek, amivel a szigeten rendelkezett, átadta a várat, elhagyta a szigetet, és elhajózázott Velencébe. A tanács örökös életjáradékot rendelt neki; a tanács határozatából négyezer aranyat folyósítottak a lánya kelengyjére. Gonosztettei tudatától megtörve nem sokkal később gyermekeivel együtt elköltözött Germániába, és nagy nyomorban élt. Miután a négy háromsoros megérkezett, Magyar Balázs arra gondolt, hogy útját szabadabbá kell tennie, ha vissza akar vonulni, ezért elfogadta a hivatalos biztosítékot, és visszatért a szárazföldre. Sokan mondogatják, hogy a sziget Mátyás lassúsága és hanyagsága miatt ment veszendőbe. Azt beszélik, hogy János többször is eljött az uralkodóhoz, kérlelte, hogy vegye vissza a szigetet, erősítse meg helyőrséggel, neki pedig adjon ugyanannyit a szárazföldre; a király viszolygott a gerinctelen és gyáva embertől, ezért nem hallgatta kellő figyelemmel. (35) Hajdan a velenceiek hadijogon vették birtokba ezt a szigetet; később Geno Rainer fejedelem, mint mondják, az egészet átengedte Schinellák adófizetői közé, kiknek családja azon időben neves volt a vegliaiak között. Ezek és utódaik körülbelül kétszáz éven át megmaradtak a hűségben, később aztán a mozgalmas dalmáciai történelem során a sziget hol a velenceiek, hol Béla, László, Lajos meg a többi király kezén volt. Ámde, ha az idők folyamát követjük, ezt, mint Dalmácia többi városát, erővel vagy ármánnyal megszerették a velenceiek.

Corvinus vezetésével vagy nevében ebben a nyolcvanadik évben is mindenféle sikerrel folytak a harcok. Tudniillik február hóban Stíriában elfoglalták Pettaut, Regedét és a cézár több kisvárosát; Pettaut a várost keményen ostromló Székely Jakab ravaszsága és hadteste hajtotta a király hatalmába. Regedét nem kisebb leleményességgel foglalta el a fékezhetetlen bátorságú és nagyon ötletes István gróf. Seregét a külvároshoz vezette, és a lakosoktól átvonulást kért a törökök üldözésére; ugyanis ennek lábát egy folyó öntözi, és a falhoz egy hosszú híd vezet. A mit sem sejtő városbeliek a méltányosnak tetsző kérést teljesítik. István erre kevéssel napnyugta előtt katonáit átküldi a hídon, és felállítja őket a túlparton, amely a zsidónegyedhez tartozik, ott, ahol a falat gyengének sejtí. (40) Az éj leszálltával az átengedett hidat elfoglalja, mindkétfelől őrséggel biztosítja, aztán a második éjszakai őrség idején rézmasinákat vontat a falhoz, és azt a bömbölő ágyúk szakadatlan ütésével hajnal előtt szélesen megnyitja, emellett ugyanezen az éjszakán az odavontatott gépekkel kiostromolja a falakon kívül, a hegytetőn elhelyezkedő várat is. Az éjszakai rajtaütéstől megzavarodott, a vár elestén megrémült lakosság megadja magát a pannóniaiaknak, hogy otthonát megmentse. Erre a példára sok környező község került magyar kézre. Nem kisebb sikerrel folyt a csatározás Erdélyben sem.

Híre szállt, hogy Szendrőhöz naponta komoly török hadak gyülekeznek csapatonként; senki sem tudta biztosan, mely tájra készülnek. A szóbeszéd hangosodván, Mátyás az első jelentésre megerősíti Alsó-Magyarország határvidékét, hogy a törökök rohamát bátran kiállja. Küldöncök útján figyelmezteti az ország két elszánt védelmezőjét, Batori Istvánt, aki az erdélyi tartományt teljhatalommal igazgatja és korábban vajdává tették, meg

Kinizsi Pál temesvári ispánt, a körzet elöljáróját, hogy a végeket szemesen őrizze, mert az a jelentés érkezett, hogy a törökök hamarosan kitörnek. Azt is megparancsolja, hogy tartsanak mindenfelé kémeket, hogy mielőtt amazok Szendrőből kimozdulnának, útvonalukat felderítsék, és egyik a másiknak a megfelelő helyen segítsen; ők pedig bámulatos buzgalommal teljesítik az utasítást. (45) István nagy sereget szed maga mellé; Pál ugyanígy. Aztán a kémek jelentik, hogy Ali bég megkezdte az átkelést a Dunán, az erdélyiek felé veszi az útját, és körülbelül hatvanezer embert hoz magával; erről mindkét vezér értesül. István segítséget toboroz mindenhol, ahonnan lehet, hadba szólítja a székelyeket, magyarokat, oláhokat, a szászokat, és a tábornok mindenféle népséggel feltölti, erősíti a támadó fogadásához. Jelentik, hogy Ali bég hatalmas sereggel közeledik a tartomány földjének feldúlására. Batori vajda bátor szívvel elébe indul. Sűrű üzengetéssel tudósítja bajtársát, Pált, hogy a törökök Erdélyre fordultak, hogy ő a napokban megindult ellenük a táborral, Kinizsinek hátulról kell követnie az ellenséget, és gondosan ügyelnie arra, hogy ütközet esetén egyikük szemből, másikuk hátulról támadjon; ha így járnak el, ő bizton reméli, hogy kettesben fényes diadalt aratnak a bösz ellenségen, és a jámbor kezéből nem csúszik ki a győzelem. Emez megtudva, mit kell tennie, lesi a mit sem sejtő ellent. Nem áll elébe, hanem hadra kész rendben távolról követi. Ráadásul a török hátulról semmitől sem tart. Aztán a betörők, ahogy Erdély területét elérik, mivel maguk előtt semmiféle ellenálló sereget sem észlelnek, nekiesnek a rablásnak, prédálásnak, gyűjtogatásnak, irtják a tanyákat, égetik a községeket, és magabiztosan nyomulnak előre a széles mezőn, amelyet a Maros folyó szel át. (50) A sikot kétoldalt hegyek határolják, melyekben az oláhok földönfutó népe szétszórtan tanyázik; az egyik oldalon roppant magas hegy emelkedik. Miután a törökök benyomultak a tartományba, Gyulafejerváron túl szétáradva mindent lerombolnak; aztán hihetetlen zsákmányt összeszedve ellenállás nélkül visszafordulnak. A vajda a sereggel hátulról követi őket, hogy alkalmas helyen megrohanja a törököket; a társát is várja; így ezek eljutnak egy tanyáig, amelyet magyar nyelven a kenyérről Kenyérmezőnek hívnak, és Fejérvártól huszonöt mérföldnyire fekszik. Itt a kémektől értesülnek arról, hogy a vajda a seregével a közeli városban van, amelyet szászok laknak és Szászbányának neveznek. Tehát egy időre megállnak, úgy gondolják, nem vonulnak tovább óvatlanul, míg az ellenfél legyőzése és elkergetése után biztonságban nem tehetik; ezt István is azonnal megtudja a kémektől. Mivel egyik sem utasítja vissza az ütközetet, mihelyt pitymallik, mindkettő síkra száll. Nyolcstádiumnyi távolságban állnak vagy három órát, hogy mindkettő felmérje a másik erejét, meg hogy csapatait szárnyakban, ékekben elrendezze, és így biztosítsa magának a győzelmet. (55) István elrendeli, hogy mindenekelőtt tartsanak csoportonként istentiszteletet, aztán ott helyben mindenkinek osszák ki az oltáriszentség titkos kenyerét, reggelizzenek meg lábón, hogy némileg megerősítsék a vitézek testét, azután megparancsolja, hogy adjanak egymásnak hitet, váltsanak csókot, és így fogadják meg, hogy egyik a másikat nem hagyja el a csatában, a vezér parancsa nélkül nem mozdul el a helyéről, nem adja fel a harcot, hanem bátran verekszik haláláig. Majd gyűlést hív össze, és így szól:

Mások talán rosszallanak vállalkozásunkat, harcostársak, elkerülnék a vad török közelségét és fenyegetését, én viszont úgy vélem, hogy ennél fontosabb és szerencsésebb lehetőség nem kínálkozhat, nem adódhat a számotokra. Mások ártalmas, sokan fölösleges szolgálatot vállalnak, amikor nyámnyla és gyenge császárért, amikor múlandó és pillanatnyi érdekekért küzdenek, mi azonban a legüdvösebb és legszentebb harcot harcoljuk, midőn a jóságos és mindenható Jézus Krisztusért, a keresztény társadalom megmaradásáért, a hazáért, az oltárért és az otthonért, gyermekeinkért és asszonyainkért, vagyonunkért, testünk és lelkünk javáért verekszünk. Néhányan idegen érdekekért és hataloméért mennek háborúba, mi a magunk hasznáért, országunkért és halhatatlanságunkért ragadunk fegyvert. Sokan egész életüket koplalással, önsanyargatással, kegyetlen ceremóniákkal emésztik fel, mi egyetlen pillanat alatt több hasznot nyerünk, mint azok teljes életük során, mégpedig biztos és múlhatatlan hasznot. Bizony hogy többet ér az a csepp vér, amely Krisztus kegyelméért hull, mint minden egyéb érdem, amelyet papucsban és életbiztonságban szerzünk. Üdvözítőnk követőiről és tanítványairól vegyetek példát. (60) Miért nem fogadott be senkit az apostolok csapatába, a boldogok seregébe, csak azt, akivel megosztotta a kelyhét? Miért állította az istenségek és örökösársai közé elsősorban az életüket feláldozó vértanúkat? Bizony azért, mert ezek a legbölcsebb mester példájából és tanításából megtanulták, hogy a katolikus hit megoltalmazásáért a testi szenvedést semminek kell tartani, sőt, úgy vélekedtek, hogy semmit sem kell nagyobb isteni jótéteménynek tekinteniük, mint ha az igaz hitvallás közben halálbüntetést és iszonyatos kínzatást szabnak rájuk, amit nem hogy önként, de vágyakozva vállaltak. Vajon hol onthatnánk hasznosabban a vérünket, mint az igazság nevének megoltalmazásában, annak a nemzetnek a szétzúzásában, amely álpróféták kárhözatos tévelygéseit követi és védelmezi, megtagadja Jézust, az isten egyszülött fiát, az igazság kútfejét, ég és föld teremtőjét? Sokan vannak, bajtársak, akiket ez kevésbé érdekel, részint, mert az ég meg a természet nemigen vigyáz rájuk, részint, mert emberi szenvedélyekbe belemerülve nem nagyon figyelnek erre. Azt szeretném, ha az ilyen emberek tekintetbe vennék mind a tartomány romlását és veszedelmét, mind hazájuk és otthonuk károsodását. Károsodást mondtam? Inkább kietlenség és pusztulás ez. És vajha pusztulás lenne, hiszen a nyomorúság vége csak a legjobb lehet, ámde ez kezdete a végeérhetetlen szenvedéseknek. (65) Nemcsak a tartománybelieket hurcolják el vagyonukkal, jószágukkal együtt, vitézek, hanem a fiaitokat is, akiket tisztességgel neveltek, akik számotokra a legdrágábbak, akikért annyi fáradságot, veszedelmet vállaltok; és édes asszonyaitokat, akik lelketek egyik felét bírják; a nemes matrónákat, akik oly nagyon őrzik a tisztességet, a

jámborságot; vagyonotokat, amelyet itthon és idegenben bő verejtékkel szereztek; a becsületet, amelyet oly nagy virtussal teremtettek; és odavesznek a nemzeti istenek meg a többi, ami mennyei, ami földi, és ami nélkül tovább élni nem lehet. Mindez nem a halálhoz, nem a szenvedések végéhez vezet, hanem az örökös rabsághoz, a halálnál sokkalta szörnyűbb nyomorúsághoz. Szégyellem és restellem fölemlegetni, bajtársak, mennyi gyalázat, fertőztetés, szentségtörés vár a következő éjjelen a tiszta szüzekre, a szemérmes asszonyokra, ha bátorságotok meg nem oltalmazza őket. Higgyétek el nekem, ez az ocsmányság nagyobb szerencsétlenség, mint minden más baj. Hát nem halljátok a nők zokogását, a csecsemők rívását? Hát nem jut el hozzátok a rabok jajongása? Hátrakötött kézzel hosszú kötélen vonszolják őket, és még csak égre tárt karral rimázkodniuk, könyörögniük, szokás szerint a szellemekhez imádkozniuk sem lehet, mert a bilincsbe vertek nem fordulhatnak az istenekhez, és ha vitézségetek meg nem váltja őket, mit sem kívánnak jobban a halálnál. Serkenjétek fel hát, bajtársaim; ma nemcsak az istenért, az országért, a tartományért kell megküzdenetek, hanem tulajdon javatokért is, nehogy a török majd megint azt is elhurcolja, ami a zsákmányolás után még megmaradt. (70) Ha a jel felhangzik, harcoljatok, mégpedig, ha lehetséges, nagyobb erővel, mint bármikor ezelőtt, nagyobb bátorsággal, mert a helyzet ezt követeli. Az ellenfél sokaságától ne féljétek a kellesténél jobban, hiszen már rég megtanultátok, hogyan csatázik a kevés a sokkal, sohasem verekedtetek egyenlő számban a törökkel, és sohasem fordítottatok hátat. A lélek az, amely a számot növeli, amely meggyarapítja a légiókat, felvertezi a meztelen keblet, amely oda sem hederít a torkotokra, testetekre kivont szablyára. Emellett, mint épp most jelentették, órákon belül itt lesz a mi rettenthetetlen társunk, Pál, és reméljük, hogy idejében hozza a segítséget. Kérlek, bátor szívvel harcoljatok Jézus Krisztus nevéért, akiről tudjuk, hogy ilyen háborúban sohasem hagyott el titeket. Gondoljatok arra, milyen és mennyi baj szakadna ránk, ha netalán, ne adj isten, engednétek a barbár dühnek. Halál, amely a többihez képest több jót, mint rosszat ígér, azonkívül hallatlan gyötrelmet, örökös szolgaság, elviselhetetlen szégyen következne, és minden nyomorúság elképzelhetetlen özöne. Ha férfiak lesztok, jobbotokkal mindezt elháríthatjátok. Tehát rajta, társaim, Jézus Krisztus kegyelmes nevével az ajkatokon induljatok a csatába, tiporjátok el vitézül a rusnya népséget, hiszen rég megtanultátok legyőzni azt, kérlek, az istenek és emberek iránti hűséggel, a fiaitok iránti szeretettel induljatok fel a rab sokaság jajveszékélésén. (75) Ma tehát azzal az elszánással vívjátok, hogy vagy halálba gyilkoljátok a bőszerű ellenséget, vagy ha a balsors arra kényszerít, gyönyörű halált haltok, hogy ne kelljen elszünetedtetek mindazt a bajt, amelyről szóltam, s még sokkalta többet; Bátori mindenütt veletek lesz, a sűrűben harcol, és hogy az atyai dicsőségből ne engedjen, ma vagy győztesként látjátok, vagy talán az istenek asztaltársaként.

Amint Bátori ezt elmondja, valamennyi vitéz egytől egyig kitörő lelkesedéssel követeli, hogy adják meg a csatajelet, fogadkozik, hogy a vezér minden parancsát török-szakad teljesíti. A férfiak e lángolása közepette a vajda úgy gondolja, hogy nem kell haboznia, a szárnyakra tüstént harcra kész csapattesteket állít, ő maga a vértess lovassággal elhelyezkedik a középben, hátul erős tartalékot hagy, a két szárny előtt egy-egy lovaszászlóaljtal bont ki. A jobb szárnyat széthúzza a folyóparton, a másikat a magas hegy lábánál nyújtja el. A sereg százból, oláhokból és magyarokból áll, tudniillik úgy tudják, hogy Nagy Károly, miután Magyarországot meghódította, ezt a környéket mintegy száműzetésként százokkal telepítette be, akikkel oly sokszor küszködött; a százok, akik civilizáltan élnek és városokban laknak, maguknak kérik az első csatasort, az oláhok a következőt, a magyaroknak meg a székelyeknek az utolsó jut. A vezér megdicséri bátorságukat, és enged nekik. Szemközt a törökök kibontják zászlóaljaikat, hátul elhelyezik a zsákmányt, és a két fél fölemelve a zászlókat nagy hévvel összecsap; egy török hadtest a jobb szárnyra ront, a százok pedig bátor szívvel fogadják; a folyóparton akkora erővel csatáznak, hogy rövid idő alatt mindkét részről sokan elesnek. (80) Az ütközet még egyenlő esélyekkel folyik, amikor egy másik török hadtest érkezik, melynek rohamát a jóval kisebb létszámú száz nem bírja feltartóztatni. Akik tehát a folyó mentén meginognak, azok elhullanak, másokat elborítanak a sebek, és mert nem tudnak visszahúzódní, beszorulnak a vízbe és elmerülnek; a többiek hátat fordítva az oláhok védelme alá húzódnak. Ezek pedig nekiveselkednek, szembeszállnak, megújítják a küzdelmet, és az ellenségéből sokat lekaszabolnak, többet beugrasztanak a vízbe. Mialatt itt keményen tusáznak, a székelyek, akik a bal szárnyat tartják, nem csekélyebb veszedelemben izzadnak; véres verekedésben mindkét zászlóaljukat visszaszorítják, mert az áradó ellenséges tömeggel szemben nem tudnak helytállni, ezért visszavonulnak a vértess sorai közé. Az oláhokat meg a százokat a jobb szárnyon szörnyűségesen kaszabolják, bár az ellenség soraiból jóval többen esnek itt el; az egész Maros folyót vér festi. Mialatt a két szárnyon teljes erővel küzdenek, mielőtt a tartalékra sor kerülne, a vajda előrelendíti a páncélosok négyzetes rendjét, amely középben helyezkedik el. Mivel a sorban ő áll az első helyen, lovát megsarkantyúzza, és az az első lépésnél vele együtt elbukik; társai a baljós jeltől megrémülve úgy vélekednek, hogy vissza kell vonulni a Gyulafejevártól öt mérföldre fekvő Szászbányára vagy a közeli hegyekbe. (85) Mire ő: Hogyan indulhatna rossz előjellel csatázni az, aki a jóságos és mindenható istenért és az istenanyáért küzd? Hagyjátok hát a félelmet, bajtársaim, és kövessetek bátran; a ló a várható sebesüléstől hőkölt vissza, ami nélkül nincs háború; de higgyétek el nekem, győztesen hoz ma vissza engem veletek együtt. Aztán a szónál gyorsabban nekiront a törököknek, feléleszti a küszködők bátorságát; akkora hévvel ugrik az ellenségnek, hogy első csapatukat azon nyomban szétzúzza. Ahogy ezt Ali bég észreveszi, összevon négy szakaszt, hogy az a lovasok sokaságával

körben fedezve semmisítse meg a vajda hadtestét. Eközben a két szárnyon ellankad a dühösség, és Mars mindenestől a seregzőmökre fordul, melyek oly szoros közelségben verekednek, hogy vezér vezérrel, veterán veteránnal folytat kegyetlen közelharcot. A vajdát meg a lovát hat seb borítja, és társaival együtt végveszedelembe kerül, bár körülzáncolják az elesettek tetemei; minél több ellenség hullik el, annál sűrűbben özönlik elő a tömeg mindenfelől.

Midőn így gyötrődnek, és már a középhadhoz visszavonulni sem lehet, egyszer csak a törökök háta megett a hegytetőn felbukkan Pál, a bajtárs, négyszögbe állított páncélos sereggel, könnyűlovas-zászlóaljakkal, nyomban meglátja, hogy folyik a küzdelem az ellenséggel, hatalmas kiáltással, trombitaharsogással gyors vágatában ráront a törökökre, és hátulról akkora rohammal szorítja meg őket, hogy a legelső összecsapásban rengetegen elhullanak. (90) Ezek számbeli fölényben és már győzteseknek tudták magukat, most hátba támadtatván nemcsak a diadal reményét veszítették el, hanem a többségüket is. A két karddal övezett Pál mint az ordító oroszlán száguldozik mindenfelé vérözönnel; ahova ront, ott fékezhetetlenül minden ellenállást elsöpör, széles körben óriási pusztítást végez, most végveszedelmet kiáltoz az ellenségre, most övéinek dühét tüzezi, néha hatalmasat mennydörög, hogy a csüggedők és hátrálok meghallják. Amikor észreveszi, hogy Jézus Krisztus legkegyelmesebb neve megsegíti őt, és a győzelem folyama folytatódik, megkettőzött erővel és bátorsággal széles csapást vágva az ellenséges rajban kiáltozik: Hol vagy, Bátor, hol vagy, hol vagy te, a tisztaság tiszta tükre, a hit bátyja, az igaz becsület mintaképe? Bárhol is vagy, ha élsz még, Bátor, válaszolj, én vagyok Pál, aki érted, a haza üdvéért bármely sorsra kész. A vajda inkább az ellenfél vadságának lanygulásából, mint a szétszálló kiáltásból rájön, hogy a társa idejekorán megérkezett, és noha a rengeteg sebtől már kimerült, mégis, mivel több rajta az idegen vér, mint a sajátja, a hullahegy közepéből kiszól: Itt vagyok, Pálom, itt vagyok, még életben. Mivel roskadt testünket a pusztulás fenyegeti és hanyatlóban van, védelmezd te a katolikus vallást, az országot, a hazát. Midőn az öldöklés és a kölcsönös kaszabolás közepette Pál ezt halványan meghallja, így szól: Ha élsz még, hát bízzál, és tudd meg, hogy az összes istenség fegyvert fogott értünk. (95) Aztán a megszorult vajdát körülözönlő csapatot megsemmisíti; kollégája szakaszát, amely a szorító török gyűrűben már-már veszni látszik, megmenti a biztos haláltól; lelket önt belé, és megindítja a többi ellen. Ahogy a törökök megértik, hogy előlről-hátulról bezárták őket, szétszaladnak az említett magas hegyre meg a közeli lejtőkre, táboruk a dús zsákmánnyal odavész; amilyen fürgén emezek futnak, ugyanúgy kergetik azok őket, s keresik a nehéz terepen; a síkon óriási a pusztulás, és kétségkívül párját ritkítja. Azonban a hegyek között sem kisebb az öldöklés, mert miközben ezek úttalan utakon bolyonganak, a vidéket ismerő helybeliek elállják a kijáratokat, vagy ha ez nem megy, a tekervények és szakadékok között ugyanolyan vér- és bosszúsomjason üzik őket, amilyen élet- és szabadulásvágy hajszolja ezeket; szanaszét rohannak a hegyoldalra fel; ugyanilyen sebesen követik őket; sokan felkapaszkodnak a szakadék- és sziklafalra, ezeket a lábuknál fogva megragadják, lerángatják és irgalmatlanul szétmarcangolják; egy rész az ösvényeken kóborog, ezeket parasztcapatok öldöszik le aznap meg másnap; egynémelyik sebesülten, elvérezve pusztul, részint az éhség, részint a halálos kimerültség végez vele. Akit a hegyzugokban el tudnak kapni, helyben felkoncolják; kevés a fogoly, csak az, akinek nemes külseje tekintélyes váltságdíjat ígér. Ali bég ruhát és nyelvet vált, egy pástor vezetésével bemenekül a hegyek közé, és ezen az éjszakán egy kis kunyhóban lappang. (100) Pirkadatkor pedig lóra kap, és így szól: Eredj a vajdához, pásztor, és mondd meg neki, hogy Ali bég vendéglátója voltál. Aztán a lovát megfordítja, és szónál gyorsabban elnyargal. Miután a törököket leverték és szétkergették, nekiesnek a táboruknak, és a rengeteg zsákmányt széthurcolják, a minden nemű és korú foglyot kiszabadítják, a megmenekült tömeg örvendezik, szabadítói kezét-lábát tolongva csókolgatja és hálálkodik. Aztán, hogy az ellenséget szinte egy szálíg leöldösték, visszavonulót fúvatnak, és valamennyien összegyűlnek a csatatéren, az ütközet helyén.

Pál örült a győzelemnek, ha az véres volt is, és mert az éj közeledtével a szállásukra nem mehettek vissza, az ellenséges tábor elfoglalásakor pedig rengeteg elemőzsiát és bort szereztek, úgy határozott, hogy társával meg a diadalmas jámbor légiókkal a holttestek között vacsorázik. Az asztalokat a tetemek fölé állították, tudniillik ezek oly sűrűn és szorosan heverték, hogy az egész mezőn minden irányban majd tizenhat stádiumnyi körben hullákon kellett átugrálnod. A vitézek tehát odatelepedtek a feltálat lakomához, alaposan felüdítették tagjaikat, és az öröm meg a bor szokatlanul felvidította őket; bőven lakmároztak ott a foglyok is, akik a győzelem láttán nyomban nekiláttak az ellenséges tábor kifosztásának. (105) A vacsora vitézi ének kíséretében folyt; a vezérek és a daliák dicsőségét szabálytalan, rögtönzött versben énekelték meg; később, hogy Bacchus nekitüzesedett, haditáncot jártak. Miközben még fegyveresen ropták a harci táncot, a tömeg messzehangzó ordibálása mindent betöltött, aztán, mert az általános vígság jeleként mind valahány vitéz hadonászással, testmozgással igyekezett a többit megröhögtetni, Pált is táncba vitték, ő pedig a kör közepére úgy szökött ki, hogy egy földön elnyúlt ellenségessé hullát a keze segítségével nélkül a fogával felragadott a derekánál, és a nézőknek inkább megdöbbenésére, mint mulatságára szaporán körbejárta, és önmagához mint valami Herkuleshez méltó táncot mutatott be. Ez az éj a tomboló vígasságban álmatlanul telt el. Másnap a két vezér a sereggel ujjongva tért vissza Gyulafejevárra; néhány embert kiküldtek, hogy bajtársaik tetemét összegyűjtse és halomban eltemesse. Valamivel később Bátor meghagyásából és költségén a sírnál egy kápolnát állítottak, hogy ott évente

gyászünnepeket és misét tartsanak; az ellenséges hullákat sok kupacba hordták össze, mint azt mind a mai napig bárki láthatja. A magyarok közül nyolcezer veszett oda, a törökök közül mintegy harmincezer esett el, emellett a hegyek lejtőin mindenütt fel-feltűnnek a megöltek csontjai; körülbelül kétezer szász és oláh esett a folyóba, kiket később egyenként felkutattak. (110) A királyt nagyon nyomasztották az erdélyi események, és lám, hírnök érkezik a fényes diadallal, aki jelenti, hogy a törököt egy szálíg lemészárolták. A váratlan örömtől fellélegezve nagy hálát ad az istennek, amiért Pannónia ügyét mindig pártfogásába veszi. A királynéval együtt imádkozva körbejárja az összes oltárt, az egész népnek könyörgéseket rendel, maga is több napon át miséztet minden templomban, amiért március 12. kalendáján Stájerföldön, ezen a télen pedig Erdélyben sikeresen ment a háború.

Ugyanebben az évben május ötödik idusán Aragóniai János kardinális, aki nemrégiben pápai felhatalmazással érkezett Magyarországra, bevonult Esztergomba, és átvette a Mátyástól kapott érsekséget. Mivel azonban az alemann János, akinek az utóda lett, még mindig a cézár udvarában élt, és azt hangoztatta, hogy őt nem lehet a római bíróságon jogától megfosztani, a kardinális minden jövedelmét letétbe helyeztette az esztergomi káptalannál, míg a per eldőlésével jogos tulajdonosává nem válik. János arra a kérdésre, hogy miért hagyta ott oly sebbel-lobbal az érsekséget meg az országot, azt felelte, hogy nem tűrhette tovább a farkasóváló barát hosszú csuhája által vert port, Gábor bíbornokot csúfolva ezzel, mert nem viselhette nyugodt lélekkel, hogy az a királynál megelőzi őt. (115) Az érsekség négy év múlva a bírák döntése nyomán az Aragóniai lett. Ez az esztendő az apuliaiak meg a salentinumiak számára is örökre emlékezetes lesz.

Mert Vlonéből, mely az ókorban kikötő volt, a törököknek egy válogatott katonasággal megrakott flottája fut ki, átkel Otrantóba, partra tesz húszezer embert, aki a készületlen és a hosszú békesség folytán eltunyult várost megtámadja, a tizenhetedik napon erővel beveszi, a lakosságot egy szálíg felkoncolja; nemnek, kornak nincs irgalom; a templomokban az oltár előtt legyilkolják a papokat; a püspököt megnyúzzák; nincs az a kegyetlenség és megbocsáthatatlan elvetemültség, amiről megfélemlenének. Majd tüzzel-vassal dúlják a környéket, az összes közeli várost; akit elkapnak, rabbá teszik. A Garganónál fekvő ősrégi Vieste városkát lerombolják, ötven mérföldnyi távolságban mindent felprédálnak. Ezért Alfonz, Calabria hercege, odahagyja az etrusiai háborút, csapatait visszahívja Apuliába, és egész Itáliából segélyhadakat toborozva szárazon és vízen iparkodik Otranto visszafoglalására. Itália óriási félelembe esik ekkor; sokan elhatározzák, hogy kivándorolnak, de még a pártoskodásoktól megcsömörlött főpaprak is eszébe jut néhanapján, hogy elhagyja Róma városát, és azzal fenyegetőzik, hogy elköltözik a narbonne-i Galliába. (120) Az újfajta harcmodor úgy megijesztette az olasz katonákat, hogy nem mertek megütközni; érezték, hogy a barbárok csúfot üznek az ő erőikből. Ferdinánd király a vejéhez futott segítségért; Mátyás kétezer kemény lovast küldött, élükön Magyar Balázs meg Nagy János. Mídon ezek átértek Apuliába, és meglátták, hogy Otrantót a tenger és a föld felől megszállták, azon órában, ahogy az itáliai táborba betették a lábukat, össze akartak csapni a törökökkel, hogy a taljánoknak megmutassák a pannóniai virtust. Elfoglaltak egy tekintélyes őrséggel védett bástyát, amelyet a törökök a kapu előtt egy közeli forrásnál építettek, és komoly védelemmel, municióval láttak el; mindkét részen sokan elesetek. A magyarok végül is megszerezték, és az ellenfél bátorságát ezzel úgy lelohasztották, hogy az többé nem merészkedett ki. Alfonz herceg aztán a következő évben, nem sokkal a magyarok jövétele után, szeptember tizennyolcadik kalendáján övéi nagy véráldozata árán visszavette a várost.

Ugyanebben az évben Lajos, a gallok királya, lejárván a fegyverszünet Miksával, Dôle kiostromlására harmincezer embert küldött Burgundiába, kit a dôle-iak nemcsak megverték, hanem le is kaszaboltak. Lajos okkal dühödött fel ezen, erősebb sereget készített, a veszedelmes várost erővel bevette, és a földdel egyenlővé tette. (125) Modrusban befejezte életét Frangepán István, akit a zenggi grófok között virtusban, becsületben, vallásosságban mindig méltán az elsőnek tartottak, hátrahagyta fékezhetetlen erejű és bátorságú fiát, Bernardint, és unokái nemzedékét. Az idején való halál Firenzében elragadta a mi nyolcvan esztendősen picenói Filelfo Ferencünket is, a görög és latin nyelv jeles tudóját, aki számos emléket hagyott maga után. Ezenfelül Cleda Coriandrulus[?] hajóskapitány, miközben a Peloponnészoszon hadakozott, megtámadta a Tenaron-foknál álló Capo Grossót, levágta, elkergette a törököket, és e vidék városát, Mainát[?] a hatalmába hajtotta. Ez évben súlyos pestisjárvány dühöngött Magyarországon.

Mátyás pedig, mialatt ez időben folyvást Budán tartózkodott, fegyverszünetet kötött Frigyes császárral, hogy a törökök ellen kezdeményezhessen valamit. Az egri püspök kiküldése útján előzőleg is többször tárgyalt a tartós békéről, azonban sohasem tudta elérni a biztos és szilárd megegyezést; ez később a király támogatása és tekintélye segítségével bíborosi méltóságra emelkedett, és óhaja teljesülvén a megunt Magyarországból Rómába költözött, az otrantói háború és az itáliai zavargások idején mint teljhatalmú apostoli legátus Apuliába ment. (130) Mielőtt azonban Pannóniát elhagyta volna, az uralkodó beleegyezésével a királyi pecséteket, amelyekkel a leveleket lezárják, átadta Péter kalocsai érseknek. Sem ez, sem a császárral kötött többi fegyverszünet nem használt a királynak soha, mert valahányszor sereget állított és útját az oszmán ellen Boszniába vette, a cézár kapitányai a fegyvernagyvárost felrúgva azonnal rátámadtak Magyarországra.

Aztán a következő évben, amely az ezer és négyszáz fölötti nyolcvanegyedik volt, a cézár csapatai megostromolták a király városát, Hainburgot, amely Pozsony közelében fekszik. Ez nagy haragra lobbantotta a királyt. Azonnal odaküldött egy hadi dolgokban jártos, próbált hűségű lovaskapitányt, Jarosláv cseh tartományúr fivérét, akinek Pan Tóbiás volt a neve, hogy az ostromot feloldja. Ez titokban kelt útra az addig még gyanútlan támadók ellen. Mikor a táborukat megközelítette, már közelgett az éj; az ellenség szanaszét terített asztaloknál üldögélt, és már felhevült a bortól. (135) Pan Tóbiás szélesebb lovasságával hátba támadja a vigyázatlanokat; az első rohamra a táborban nagy riadalom keletkezik, mindenkit magával ragad az ijedt meglepetés, sok üldögélőt levágnak, széküket mindenütt vér mocskolja, és aki valamire merészkednék, annak sincs alkalmá, lehetősége fegyvert ragadni, sorba rendeződni, fogadni a támadást. Ezért inkább a futás, mint a verekedés jut az eszükbe; akinek módja van elszelelni, mind hátat mutat; a pannonok egy darabig kergetik őket, aztán az éjszaka setéjé útjukat állja, és az ellenfél megkergetése után birtokba veszik a tábor, bevonulnak az ostrom alól felszabadított városkába. A rokoni bizalom jegyében Beatrix királyné is igen sokszor ösztökélte a császárt levelek meg követek útján, hogy kössön békét a férjével; nyájas szavakon kívül semmit sem kapott. Az alábbiakból könnyen megérthető, mennyi bajt okozott a cézár megátalkodott önfejűsége nemcsak önmagának meg ellenlábásának, hanem a keresztény társadalomnak is.

Tudniillik Mahomet keleti hadjáratra készültében, miután szárazföldön és tengeren kiemelkedő tetteket hajtott végre, ebben az évben május ötödik nonaeján, konstantinápolyi császárságának huszonhetedik évében, tizenegyedik hónapjában és ötödik napján mindenki meglepetésére mérgezés gyanújával a táborban elhalálozik. Két fia marad, Bajazet, a nagyobbik, és a kisebb, Zaliabus. (140) A császár halálhírére a városban óriási zűrzavar támad. Két fiú lévén, a népség két pártra szakad; végül győznek Bajazet hívei, és ha nincs is jelen, tudniillik Kermanban vezényli a hadsereget, az eltávozott apja helyébe a fiút állítják a császárságra. Amikor Bajazet június tizenhatodik kalendáján Konstantinápolyba visszatér, a nép császárként köszönti. Zaliabus értesülve a konstantinápolyi eseményekről, Ázsia uralmát óhajtja magának, hogy egyikük Európában, másikuk Ázsiában uralkodjék. A dolog azonban egészen másképp sül el, mint ahogy reméli. AsszírIA területéről visszahívattván Bithyniában elfoglalja Bursát, fivére viszont, mivel a hatalom nem tűr versenytársat, sereget gyűjt, átmegy Ázsiába, megveri és elzavarja az öccsét, majd az ázsiai birodalmat is a hatalmába hajtja. Mátyás olyan alkalmat találva, amelynél kedvezőbbet addig még soha, hadat toboroz, sorozást tart. Ahonnan tud, segédcapatokat gyűjt, hogy visszafoglalja a két Mysiát, Illyricumot meg Dáciát. Mialatt ez egyetlen célra törekszik, és a török ellen roppant készüléteket tesz, mert már el is indította oda a tábor, hát megjön a gyász, mely szerint Frigyes császár hadnagya tüzzel-vassal pusztítja Felső-Pannóniát. (145) Corvinus nagyon nekikeseredett, és erősen gyötörte, hogy a cézár megbízhatatlansága miatt e remek lehetőség kicsúszik a kezéből. Az oszmán testőr csapatok Otrantónál szorongatásban voltak, márpedig a törökök ereje jó részben bennük állt. Bizáncot a súlyos pártviszályok, a testvérek meg egymást emésztették. Gingi Miklós herceg [?] behatolt Macedóniába, és egykor elvesztett uraságát a törökök nagy veresége után egészen visszavette. Megtette ugyanezt Csernovics János, aki Bajazettel végre rendezte a dolgát, Zabljak kivételével erővel visszaszerezte a birtokát, megmaradt régi országában, csak évi adót fizetett a töröknek. Mint valamivel fentebb elmondottuk, Mahomet halálhírére Alfonz olasz és pannóniai csapatokkal ebben az évben megadás útján visszafoglalta Otrantót, az elfogott barbár csapatokat gályarabságra vetette. Tehát a hadjárat lehetőségében csalódott Corvinus igencsak felháborodva minden energiáját arra fordította, hogy a cézár konokságát viszonozza; Magyarországnak a törökökkel érintkező végein mindenütt gondoskodott arról, hogy azok támadása el ne szólíthassa vállalkozásától. Szövetséget kötött István vajdával, a hajdan Alsó-Mysiának nevezett Oláhország fejedelmével, mely társulás révén Felső-Mysiában egyet s mást erővel visszavettek a törököktől. (150) Majd felbízta és felbátorította Bajazet ellen Szkander bég fiát, Jánost, meg az oszmán által Illyricumból hajdan kiűzött többi tartományurat, hogy atyai jószágait foglalják vissza, és apósát, Ferdinándot, aki Vlonéról lemondva csellel megszállta Himarét. Bajazet császár pedig ugyanezen évben fortélyosan kiragadta Pannónia királyának kezéből Rizan városkát. Ebben az évben tehát ezen emlékezetre méltó dolgok történtek.

Aztán a következőben a király úgy határoz, hogy ostrom alá fogja a Magyarország és Ausztria határán fekvő Hainburgot; ez a kisváros a Duna innenső partján Pozsony fölött tíz mérföldre egy magas hegy lejtőjére tapad; az ormon megközelíthetetlen vár, egész Ausztriából és Pannóniából szembeötlő; a cézár ezt a legjobb őrséggel látta el. Háta mögött körülbelül egy tucat stádiumnyira Bruck fekszik. Mátyás, a hadtudomány atyamestere, jól tudta, hogy Ausztriában semmit sem kezdhet biztonsággal, míg Hainburgot be nem veszi; látta ugyanis, hogy ha népes katonasággal teli otthagyja a háta mögött, az sokat árthat neki. A háborút ezért a legnehezebb ponton indítja újra. Először elmegy Pozsonyba. Július negyedik kalendáján egypár lovasszakasszal aláküld néhány gyalogoszázadot, hogy a városkát szállja meg; ő maga a tizedik mérföldkőnél üt tábor. (155) Mivel ez a terület egyetlen védőbástyája, a császár a támadás hallatára odairányít háromezer lovast, hogy az ostromot megakadályozza, azzal, hogy ha a szükség megkívánja, napokon belül többet is küld, nehogy e fontos ügyet gondatlanul és tunyán elhanyagolja. Az ellenfél közeledtének híre érkezik, és riadalom támad. István szepesi gróf és Tettauer, a királytól kiküldött lovaskapitányok, szekerek és poggyász nélkül elindulnak ellene. Ahogy

elérnek Bruck földjére, az alemannok négyszögű alakzatban kivonulnak ellenük a városból; a két részről igen heves rohammal indul a csata; az elején egypáran kiesnek a sorból, de a magyarok, akik kevesebben vannak, és inkább felderítésre, mint ütközetre készültek, az ellenfél elszántságától hátrahőkölve szanaszét futnak; ezek kergetik őket, üldözik a menekülőket. István, akit a földkerekség legbátrabb hadvezérének tartanak, a szégyentől való féltében nekilát, hogy a megugró sorokat megállítsa, néhány szaladóra ráripakodik, hogy rendet teremtsen, a szorongatottakat megtámogatja, igyekszik minden lehető erővel és eszközzel helyreállítani a csatarendet. Hiábavaló iparkodása közben az ellenfél bekeríti és elfogja, s még mindig rúgkapáló rabként elviszi. Lefegyverzik, és két ört adnak melléje, hogy vigyázzon rá. Mialatt társait a csapat kergeti, a két oldalát közrefogó kettő Bruck felé tereli őt. (160) Alkalmos helyet és időt találva a bal felőli őrt oldaláról váratlanul kirántja a kardot, mindkettőt átdöfi, és kezük közül megugorva úttalan utakon végül is visszamenekül a királyi táborba. A szétkergetett lovasok kevéssel öelötte jöttek vissza ugyanoda; a hős kapitány megmeneküléséhez mindenki gratulál, mert sohasem hitték volna, hogy ily szerencsésen fogják viszontlátni. A többiek, akik a királlyal a táborban maradtak, övéik vereségéről az előbb értesülve azt sokkal súlyosabbnak hitték, és az uralkodóval együtt visszahúzódtak Pozsony közeli városába, hogy ott biztonságban legyenek. Miután a király megtudja, hogy keveset fogtak el, a többi pedig István hadnaggyal együtt épségben visszajött a táborba, Hainburgot az előzőnél sokkal erősebben zárja körül. Budáról tüstént réz hadigépeket hozat, elsősorban egy ritka nagyságút, amelyet vasalt talapzatán talán nyolcvan ló is alig tud a helyéből kimozdítani. Miután ezeket a városhoz vontatta, töri a falakat, rombolja a zömök tornyokat, és mindenfelé széles bejárást nyit. (165) Az őrcsapat a városbeliekkel viszont éjjel helyreállítja a fal romlásait, a fal mögé sáncot rak. Mindenfelé alattomos csapdák húzódnak, a várost hármastábor gyűrűzi, nehogy valamerről megsegíthessék.

A császárt titkos futárok figyelmeztetik, hogy a város olyan szoros ostrom alatt áll, hogy gyors segítség nélkül kétségtelenül megadásra kényszerül. Három hónappal később a császár tízezer lovasot küld, hogy a pannonokat elkergesse onnan, vagy ha ez nem megy, töltsse fel a várost katonával és eleséggel. A cézár csapatai az utasításnak megfelelően megérkeznek, és alkonyattájt felbukkannak az ostromlók szeme előtt. Jövetelkor előreküldik az összes szekeret, hogy a sereg nagyságát meg a csapatok számát eltitkolják az ellenfél elől; az éj leszálltakor csak egyetlen fáklya látszik a táborban, mindenütt mély csend, mindenfelé kiállított strázsák. Csak akkora a távolság közöttük, hogy rézágúkkal kölcsönösen löhetik egymást. A király viszont ezen az éjszakán a Hainburg felé vezető összes utat katonai őrállásokkal zárja le, a falakhoz vontatott összes löveget az ellenségre irányítja, egy ostromló szakaszt hátrahagyva a lovasokat meg a gyalogokat az alemannokkal helyezi szembe. Számra ugyan gyengébb, azonban a terep nehézségét és a gépezetek sokaságát kihasználva úgy megerősíti magát és embereit, hogy még komolyabb erővel sem lehetne onnan kimozdítani. (170) Az alemannok éjnek éjszakáján a város minden bejáratát felderítik, mindenütt kihelyezett őrségbe botlanak, megpróbálják ezeket elzavarni, és látják, hogy próbálkozásuk meghiúsul, mire dolgukvégezetlen visszakullognak a táborba. Amikor az ellenség váratlanul felbukkan, a vránai perjel egy hevenyészett huszárcsapatot nyomban szembeállít, többet levág, elfog, visszajön a királyhoz, és ösztökéli a csatára. A fejedelem, ahogy nagy merészen elindul ellenük, fegyverzetben lóra pattan, kibontatja a királyi zászlókat. Amint ez megtörténik, a szél máris az ellenfél irányába lobogtatja meg azokat. A vitézek a siker kedvező előjelére alig tudják türtöztetni magukat. Ahogy az alemannokhoz közelkerülnek, egész éjjel lövik őket a hadigépekkel; aztán, mikor megvirrad, amazok, hogy az időt hiába ne töltsék, feladják a közös ügyet, teljes egyetértésben visszaindulnak a táborral, és amint tegnap a szekereket előre bocsátva érkeztek, ma fordítva, azokat hátrahelyezve vonulnak el, hogy ha hátulról támadás fenyegetne, a szekérsánc mögött könnyen védekezhessenek. Miután a magyarok látják, hogy az alemannok eltávoznak, sokan úgy gondolják, hogy üldözni kellene őket, gyorsan rajtuk ütni, hogy ne eresszék el őket büntetlenül. (175) A nagy hadi tapasztalattal rendelkező despota, aki melléknevét a farkasról kapta, a legkevésbé sem javasolta az ellenféllel való összecsapást, mert azt számra, erőre, fegyverzetre jóval erősebbnek állította; egyesek a király parancsa nélkül mégis üldözőbe vették és vakmerően hátba támadták, de balszerencsével harcoltak. Amikor Haraszti Ferenc huszárkapitány meglátta, hogy ezek csatába bocsátkoznak, ő sem volt képes megtartóztatni magát a harctól. Válogatott lovasaival Bruckig a nyomukban volt, és miközben a vitéz dalia keményen verekedett a sűrűben, egy ellenfele keresztüldöfte a vállát. Mózes ugyanerre merészkedett, és súlyos lövéstől sebesülve távozott a sorból. Amikor azok egyenes menetben elértek Bruckhoz, a lakosok nem bocsátották be őket, nehogy esetleg a pannonok ostrom alá vegyék ott őket, és együtt pusztuljanak bele az éhségbe meg az inségbe, ezért a külvárosban állapodtak meg. Akik oldalról meg hátulról csipkedték őket, elragadtak hús társzekeret, némi poggyászt, és visszajöttek a táborba. A király újra nekifekszik az ostromnak, a segélyhadak visszaverése után merészebben támadja a várost, töri a falat, és pár napon keresztül az ostromgépek egy fajtája sem pihen. A minden támogatástól megfosztott lakosság lemond a segítség reményéről, végső inségtől tart, és végül is megadja magát. Hainburg tehát október kalendájának előestéjén elesik. (180) Hogy ez az ostrom mennyibe került a királynak, az alig hihető; egyesek kétszer százezer aranyról beszélnek. A várat ugyan pár napig még lehetett volna védelmezni, a kapitány háromezer aranyért mégis átadta a királynak.

Továbbá, talán ugyanebben a hónapban, válogatott török lovasság indult ki Szendrőből, hogy megrohanja Magyarországot, és szokás szerint mindent feldúljon; Kinizsi Pál, a despota, Dóci Péter és a vidék többi főura szembeszállt Szendrő közelében egy mezőn, amelyet Becsének neveznek. Összeakadtak; kibontott zászlókkal ütközetbe mentek, úgy, hogy a jobb szárnyon Pál vezényelt, a balon a despota; a két hős vezér körbeküldött lovascsapatokkal úgy bekerítette az ellenfelet, hogy mindkét részről megfeszített erővel kellett verekedni. A török nem tudott visszavonulni, mert minden oldalról szorongatták; ugyanígy a pannon, aki azt hitte, hogy már biztos a győzelem. Miközben az egyik kitartóan védekezett, a másik győzni akart, mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett; aztán hátulról megjöttek a tartaléks csapatok meg az újabb lovasszakaszok, hogy a szorongatottaknak segítsenek. Ezekkel fellángolt a küzdelem; miután a pannonok minden páncélos lovasa egy tömbbe tömörült, az ellenfelet nemsokára visszazorították, és az hátat fordítva megfutott. Ezek kergették, és a futók között nagy vérengzést csaptak. (185) A legyőzött és elűzött törökök végül beszaladtak Szendrőbe. Az ütközetben háromezret levágtak, sokat elfogtak és megsebesítettek; a magyarok közül ötszáz vészett el. Pál a győzelem bizonyságaként a zsákmány nagy részét elküldte a királynak; egy részt, a zászlókat meg néhány fegyvert kifüggesztettek a templomokban.

A méltán egész Ausztria védőbástyájának mondott Hainburg eleste után a császár a többi erősséget őrségekkel látja el, elsősorban az ellenfélhez közel eső Bruckot meg a túlsó Ausztriában nagy jelentőségűnek tartott Korneuburgot. Mátyás nem akarván idejét és erejét ott fecsérelni, elvonul Bruck mellett, és megkettőzött merészséggel betör Bécs vidékére, azt zaklatja, mert úgy sejt, hogy Frigyes császár ott tanyázik. Nem céltalanul jár el így, hanem, hogy apránként és lépésről lépésre megfélemlítse Bécset, a nemzet fővárosát. A külvárosban egyet-kettőt elfognak, a környező városkák közül is elfoglalnak vagy nyolcat, elsősorban Sankt Veitet, Badent meg több mást. Aztán retteggetésül Stíriába akar behatolni. A sereggel nekiindul tehát egy városkának, melynek a Neunkirchen nevet adták, és Újhelyen túl tíz mérföldnyire van. (190) Schottwiennél a szűk út és az ott felállított őrségek megakasztják, visszavonul, és elmegy Sopronba. Innen egy kisebb lovas szakasszal meg néhány gyalogos századdal Kőszeg városka ostromára indul, nem messzire Soprontól. Könnyűszerrel elfoglalja; aztán visszamegy Sopronba, ahol pár napot időzik. Ezután visszatérne Bécs ostromához, ha a fáradtságban megfogyatkozott katonaság, a lovak kimerültsége és a szükséges dolgok hiánya nem akadályozná. Úgy dönt tehát, hogy a szigorú télen csapatait visszavonja Magyarországra telelni. Kiindul Sopronból, Tatára megy. Itt tölti a negyvennapos börtönt; a király a háborús fáradalmak után testét-lelkét megpihenteti, felüdíti; húsvét ünnepe előtt tizenhárom nappal visszajön Budára.

Ez évben ez történt; a következőben több város elesett, mint sorban következnek. Hátra volt Bruck, Felső-Pannónia és Ausztria határvidékének fontos erőssége, melyet a cészár erős őrséggel és mindenféle eszközzel megerősített, úgy gondolva, hogy a pannon erőknél itt ugyanúgy útját állhatja, mint Hainburgnál. Ez a Pannóniából Ausztriába tartó utat egészen bizonytalanná teszi, megakadályozza a szállítást, és fegyveres kíséret nélkül senki sem haladhat itt el. A király a lehető legkorábban ideküldi Dávid Istvánt, akinek mellékeve Házi, darabontokkal, válogatott lovassággal; ezek megostromolják. (195) A nemcsak katonasággal, árokkal, fallal, hanem kitűnő várral és egy körbefutó folyóval is védett város egy síkon fekszik; kapuja előtt elnyúló, csinos külváros. Az ostrom tavasz idején kezdődik, és bevétele nem megy könnyen, mert körben különféle véderőművek akadályozzák; többször próbálnak rohamot, a falakhoz vontatják a gépeket; átúsznak a vízen, többször átkelnek az árkon, a sáncon, a falaknál közelharc folyik, elfoglalni mégsem lehet; a fal tövében sokan elesnek; akik vakmerően létrát támasztanak és fölfelé iparkodnak, azokat hamar letaszítják és kődarabokkal összezúzzák. Már a negyedik hónap telik az ostrommal, amikor Dávid méregetől és szégyentől hajszolva elszánja magát, hogy végső erőfeszítéssel megy neki, elrendezi a sorokat, fennszóval korholja a katonák nyámnyilaságát, megadja a csatajelt, és a feltöltött árkon keresztül elsőként lép föl a falra. A kapitány példája feltüzeli a közlegényeket; a lakosok ellenállnak, kődarabokkal hajigálnak lefelé. Ezt az íjászok akadályozzák, a várost mindenfelől egyforma bátorsággal támadják. Végül eljutnak a leomlott falig, amelyen a támadó könnyűszerrel be tud nyomulni; a városiak odabent ellenállnak, a rézmasinák nyitotta réseknél kemény verekedés folyik. (200) Szörnyű az öldöklés. Ezek a győzelem reményében támadnak, azok halálfélelmükben védekeznek. Körülbelül hat órán át tusakodnak. A magyarok végül benyomulnak, és megszerzik a várost. Az első behatolásakor nagy a kegyetlenkedés, aztán mérséklődik a vérengzés. A vár maga pedig még ott van, még nem sikerült elfoglalni. Egy hónapon át ostromolják, és a várkapitány a harmincnyolcadik napon inségtől kényszerítve feladja. Ez az év Bruck elfoglalásáról nevezetes.

A következőben pedig, amely az ezernégyszáz fölötti nyolcvannegyedik, Korneuburg kemény és bizony roppant nehéz ostromára kerül sor, ami ugyanolyan emlékezetessé teszi ezt, mint a másik a tavalyit. Bécs hatalmas városa nem volt addig elfoglalható, míg a még fennálló némely erősség el nem esik. Ugyanis sohasem lehetett volna megszerezni, ha a Dunát a két partján emelt bástyák és felállított őrségek el nem zárják, hogy az alemannok ne tudjanak a folyón könnyűszerrel élelmet és segítséget alábocsátani. Dávid tehát a király utasítására ugyanazon csapatokkal és testőrlovassággal megszállja Korneuburgot. Klosterneuburgot pedig, mielőtt Bruck elesett volna, a király parancsára elfoglalta a hírneves lovashadnagy, a cseh nemzetből született

Pan Tóbiás. (205) Sőt, a várnagyot jókora summával megvesztegetve nemsokára megszerezte azt az erősséget is, amely az égi Hippolitról kapta a nevét. Dávid jelenti a királynak, hogy a várost a cézár alaposan megerősítette katonasággal meg mindenféle hadiszerszámmal, tudatja, hogy kiostromlásához több emberre van szükség; ezért a király utasítására gyorsan cseh sereg érkezik oda. A város kemény ostromgyűrűbe kerül, és a támadó már az árkokat meg a falakat fenyegeti; körben számos, állandó személyzettel ellátott ostromtorony emelkedik; távolból naponta csatáznak a bentiekkel. Mindkét oldalról vasgolyókat, kődarabokat lődöznek, a védőket elkergetik a falról, nehezebb ütegek érkeznek, hogy törjék a falat, és bejáratot nyissanak a támadó számára. A lakosok odabenn helyreállítják a romos falat, fából, földből sáncot emelnek mögé. Éjszakai munkával rejtett árkot meg töltést csinálnak, és serényen iparkodnak, hogy az ostromlók erőfeszítéseit megghiúsítsák. Amikor a császár meghallja, hogy a várost keményen szorongatják, úgy határoz, hogy tekintélyes alemann sereget küld oda, mely a támadást egykettőre elhárítja. (210) Így hát katonát toboroz a noricusok meg a vindelicusok közül, válogatott lovasságot készít fel, és a lehető leggyorsabban odaindítja a sereget, hogy támogatást vigyen az ostromlottaknak. Ahogy híre fut, hogy az alemannok a közelbe értek, hátramarad egy ostromló szakasz, nehogy a városból kitörjenek, és azt a feladatot kapja, hogy vigyázzon a bentiekre, és ne törődjön azzal, ami a háta mögött történik. Dávid a többi csapattal harcra készen kivonul a közelben táborozó ellenségre. Ahogy látótávolságba ér, óriási ordítózás hangzik fel, és zászlókat lengetve összecsapnak; eleinte mindkét fél hallatlan vadsággal támad a másikra, többen elesnek, akik előreszegzett lándzsával rohamozva lebuknak a lóról, azokat a páncélos lovasság a földön nyomorultul eltiporja. Alig egy órája tart ez az őrzöngés, amikor az alemannok lovassága meginog; ahogy ezt a pannonok és a bámulatos erejű csehek észreveszik, meggyarapodott bátorsággal előrehajszolja őket a küszöbön álló győzelem, hevesebben, mint eddig. Amazok nem mernek a tüzes roham elé állni, hátrálni kezdenek, aztán szertefutnak; ezek kergetik őket, sehol sem engednek megállást, öt mérföldön át a nyomukban maradnak. A táborukat így kiüritik, menekülés közben sokat elkapnak, azok pedig behúzódnak a legközelebbi városkákba. (215) Dávid visszavonulót fúvat, és a diadalmas csapattal boldogan ujjongva tér vissza a táborba, ahol az örvendetes győzelmet lakomával, vidám kurjongatással ünneplik; a városbeliek bosszúságára vigadoznak mind, és az éjszakát ébren töltik. Odabent viszont szomorúan, csendesén sóhajtoznak, és akik az imént még szabadulásukban reménykedtek, várakozásukban csalódva hallgatagon búslakodnak; aztán éppen a reménytelenségből merítenek erőt és bátorságot. Virradat után a hivatalos esküvel biztosított töltésről sokan megadásra ösztökélik őket, kérlelik is, ne átkoldjanak bele a kártékony makacskodásba, elvégre mind a saját becsületüknek, mind a cézár iránti hűségnek eleget tettek, ne várják be az ellenség végső dühét; józanodjanak ki, míg itt az ideje, és fogadják el a legkegyelmesebb és leghatalmasabb uralkodó föltételeit. Azok azonban oda sem hallgatnak, némasággal jelzik szándékuk eltökéltségét, sőt, a várnagy parancsára egymásnak megesküsznek, hogy bármit szívesebben eltűrnék, mint hogy a pannon fennhatóságát vállalják, mert annak uralmánál semmit sem tartanak nyomorúságosabbnak, így hát kiújul az ostrom, azonban a segítség reménye napról napra fogyatkozik. A falnál többször próbáltak csatázni, de sohasem lehetett azt erővel elfoglalni, mert nem ugyanazzal az elszántsággal verekedtek, ezek a dicsőségért meg a haszonért, azok viszont kemény szívvel az életért, a hazáért, a szabadságért, tudniillik a jóságos cézár uralmát a legnagyobb szabadságnak tartották. (220) Dávid pedig, miközben harcra buzdított, egy dörgő masinából kilőtt golyótól találva a falnál meghalt. A tél a táborban telt el. A király úgy vélte, éhséggel kell győznie; és amikor ez a hetedik hónapban dühöngeni kezdett a városban, a korneuburgiak végső inségtől szenvedtek; akkora éhség tört rájuk, hogy a ló meg a macska inyenccfalatnak számított.

Ezen a télen, mialatt a király Budán telett, híre érkezett, hogy az Al-Duna torkolatánál fekvő Achileiát, amelyet most Kilijának mondanak, és Belgorodot a törökök súlyos ostrommal gyötrik. Oláhország fejedelme, István, akit ez a háború a leginkább érintett, a szövetség címén Mátyáshoz fordult, és segítséget kért. A király ugyan fegyverszünetben állt a törökkel, melynek pontjai között feledékenységből nem gondoltak Alsó-Mysia uralkodójára, a barátság meg a katolikus vallás kedvéért Korneuburg ostromát fenntartva mégis nagyarányú toborzást tartott, és a nemességgel együtt minden főurat besoroztatott; a veszély nagysága miatt szívesen jelentkeztek, hogy Achileia el ne essen. Nagy had állt fel, és már elindult Várad felé. A tábor még oda sem ért, amikor megjött a szomorú hír, hogy Achileia meg Belgorod már odalett. (225) Az uralkodó, aki még nem mozdult ki Budáról, hogy ne úgy lássék, mintha egy ekkora sereget fölöslegesen mozgósított volna, megparancsolta, hogy a tábor a Duna túlsó partján vonják vissza Pozsonyhoz; titkon utasította István grófot, aki Stájerországban a Regede melletti alaposan megerősített Fürstenfeld városkát nemrégiben elfoglalta, hogy a Duna innenső partjáról támadja meg Bécset; ő maga követte a tábor Pozsonyhoz, és néhány napig ott időzött. István feltöltötte a sereget, és hihetetlen gyorsasággal végrehajtotta a királyi parancsot. Mielőtt azonban továbbmennék, közbe kell vetnünk néhány dolgot, ami ebben az évben történt.

Az év elején Aragóniai János bíboros visszajött Magyarországra, és miután Róma városában az alemann Jánosnak nemet mondtak, kihirdették őt az esztergomi egyház törvényes érsekének, március tizedik kalendáján bevonult Esztergomba, és apostoli jóváhagyással, királyi kegyelemből a Pannóniákban megkapta az érseki méltóságot. Ugyanezen időben hétezer török lovas Horvátországon keresztül betört Karintiába és Krajnába,

hogy néhány vásárt megraboljon, tízezer fogollyal és óriási zsákmánnyal visszatérőben a Szávába ömlő horvátországi Una folyónál Vuk despota, Geréb Mátvás bán, Bernardin meg a tartomány többi nagyura halálra öldöste őket, és mindent visszavett; úgy tudják, hogy Frangepán Bernardin bátorsága különösen kitűnt itt.

Ugyanezen évben Orbán kincstartónak a nővérétől való unokaöccse, a humán tudományokban előbb Ferrarában, majd Rómában csodamód kiművelődött, ragyogó tehetséggel és áradó ékesszólással áldott Fodor István, első ízben kapott diplomáciai megbízást Kázmér lengyel királyhoz, amire mindenki véleménye szerint nagyon alkalmasnak látszott. (230) Mert orcája oly derűs, barátságos, kedves volt, hogy aki ránézett, azt az első pillantásra megnyerte; ehhez járult a rendkívüli nyájasság, az összefogott és kellemes beszéd, a ritka humánummal párosult született becsületesség, mely az embert akarata ellenére is rokonszenvre indította, a berzenkedő szívet is meglágyította, a hajthatatlant meghajlította; nem hiányzott belőle a nagyvonalúság, a szókimondás, a fondorlattól ment őszinte gondolkodás; szíve jó cselekedetre mindig kész, haragtól, irigységtől távol.

Ezt az évet Péter kalocsai érsek fogsága is nevezetessé tette, ami valamennyi főúr legnagyobb megdöbbenésére következett be. Ő volt a fejedelem első titkára, aki egyedül beszélt előtte mindenről szabadsággal. Nyíltan elítélte a dikának nevezett rendkívüli adót, amelyet a sokféle terhes háborúság miatt a király évente háromszor-négyszer kivetett, amelynek címén nem házanként, hanem fejenként kellett kinek-kinek egy aranypénzt lefizetnie. Ezt nyilvánosan és az uralkodó előtt is sokszor kárhoztatta. Szabadszájúsága mellett, amelyet néha a legtekintélyesebbek is megéreztek, hozzájárult a dologhoz egy bizonyos pártoskodó vetélkedés is, amely a főurak között az ő kedvéért folyt, és amely a királyt bosszantotta, jöllehet egyébként szerette és tisztelte őt. (235) Végül a király felingerült, és szentséges érseki méltósága ellenére tömlöcbe csukatta, vagy szabadosságának megfélemezése végett, vagy azért, hogy kedvenc barátja példájával visszaretentse a többi főnemes vakmerőségét. Azonban a királyi börtönökben a legnagyobb tisztelettel őrizték, és mintegy hat évig fizetett nyelvéért.

Továbbá nem sok híja volt, hogy ebben az évben irigyei áskálódása következtében Orbán kincstartó is börtönbe kerüljön, azonban ártatlansága, becsületessége, közismert hűsége megszabadította a bajtól e nagyon derék és a királynak nélkülözhetetlen férfiút. Még a királyné és fivére, az aragóniai bíboros is közbelépett, nehogy ezt az ártatlan embert, aki nélkül a király talán nem is tudott volna gond nélkül megélni, mások féltékenysége méltatlanul alányomja. Mátyásnak néha a rovására írták, hogy kissé hajlott a rágalmozókhoz meg a vádaskodókhoz, és emiatt barátaival sokszor túl szigorúan bánt. Az a túlságos jótékonyosság, amelyben őket részesítette, meg a rágalmozók sugalmazása szerint megsebzett nagylelkűség okozta a királynak ezt a hibáját, és a sértett bizalom többnyire mértéktelen szokott lenni a megtorlásban. Orbán naponta bizonyított becsületessége, megbízhatósággal párosult hallatlan kitartása, jellemének kiválósága, fáradhatatlan szolgálatkészsége, páratlan bölcsessége nem hagyott helyet semmiféle vádaskodásnak. (240) Sokan mesélik róla, ami Hainburg ostroma alatt történt. A királyt nagyon nyomasztotta akkor, hogy pénze és a sereg megfogyatkozott, ami tetemes pótlást igényelt volna, magához hívatta Budáról a kincstartót, bevallotta szorultságát, és beavatta nagy gondjaiba. Végül elbocsátotta, és csak ennyit szólt: Orbánom, buzgalmaddal, hűségeddel, szorgalmaddal teremtsd elő és szerezd meg, amire szükségünk van, gondoskodj a terveinkhez és diadalainkhoz hiányzó eszközökről és segítségről. Ezután ötvenednapra ötezer katonát küldött a királyi táborba, amennyit az uralkodó képtelen lett volna összeszedni, ha Magyarországon sorozást rendez. Gyorsasága és segítőkészségének mértéke meghaladta a király várakozását, aki így szólt: Ilyen embert aligha szül egész Magyarország száz évben is. Ez időtől fogva a fejedelem kegye és jóindulata megnövekedett Orbán iránt, úgyhogy a többieknél jobban szerette őt, és rengeteg kitüntetéssel, javadalommal halmozta el. De a beszéd térjen vissza a kitérőhöz!

Amikor a király a dühöngő télben megérkezett Pozsonyba, ahova a sereget valamivel korábban előreküldte, egyfelől István gróf biztatta arra, hogy a kemény tél kihasználásával foglalja el Bécs hídjait meg a hozzájuk tartozó erődítményeket, másfelől azok, akik Korneuburgot ostromolták, hogy szerezzék meg a várost; és egyazon időben mindkettőt megtette. (245) Tehát február tizenötödik kalendáján a sereggel kivonul Pozsonyból, Korneuburghoz megy, mialatt a fagy úgy megerősödik, hogy a kemény télben huszonnyolc bakának lefagy a töke. Megkérdi a városbelieket, nem akarják-e már megadni magukat, mire az a válasz, hogy még nincs itt az ideje, elküldenek a cézárhoz, vajon várhatnak-e újabb segítséget; ha nemmel válaszol, a várost azonnal átengedik. Erre néhány napot kapnak. Eközben, hogy az idő ne teljen hiába, megerősíti az ostromzárát, a szilárd jégen száraz lábbal átkel a dermedt Dunán, magával viszi a testőrség lovasait és gyalogosait, elmegy Klosterneuburghoz. Itt tölt egy-két napot, majd a legsúlyosabb menetelést is elviselő Dunán hadrendbe állított sereggel terv szerint Bécs hídjaihoz vonul alá. Ott a polgárok által felállított három őrtorony közül kettőt azon nap elfoglal a szigeten; a harmadikat, amely a szárazföldön Morvaország felé néz a hídfőnél, nem tudja megvívni; abba a két toronyba, amelyet aznap elfoglalt, a saját őrségét helyezi be. (250) Aztán, a két hidat megszerelve, úgy véli, hogy mára elég lesz, és visszafordul. Ezután megteszi az utat Korneuburgig, és

hazamegy a táborba. Ekkorra a segítség reményét már feladó korneuburgiak szükségtől kényszerítve önként behódoltak.

Tehát Korneuburg elfoglalása után, amely Bécs védőbástyájának számított, és miután a Duna két partjára őrséget állított, hogy ne lehessen élelmet leszállítani, a király teljes erejével felvonul, hogy Bécszet szoros ostromgyűrűvel vegye körül. Azon a napon, amelyen az isteni Pál fordulását ünneplik, hogy az ostromot jó előjellel kezdje, a Klosterneuburg felé eső részen üt tábornok; a Baden felé nézőn valamivel előbb István gróftal táboroztatta le. A húsvéti ünnepek után hívására óriási haddal megérkezik Alsó-Pannóniából a többi főnemes közül származásával, bátorságával, vagyonával kiemelkedő Lőrinc herceg, akit a fejedelem mindig fiának tekintett, akinek a Duna mellett Magyarország felé kell letelepítenie a táborát. A morvaországi részen, amely északra tekint, a király már előzőleg magához ragadta a hidakat, és a gabonaszállítás legfőbb útvonalát elzárta. Az erődöt, amely a szárazföldön megmaradt, miután ott tábornok vertek, április tizenötödik kalendáján megadás útján megszerzik, mégpedig azon a napon, amelyen oly nagy mérvű napfogyatkozás volt, hogy sok csillagot látni lehetett. (255) Sokan előre megmondták, hogy a napnak ez a fogyatkozása baljóslatú lesz a cészár számára, és nem is alaptalanul, mert abban az évben, amelyet ezer és négyszáz után a nyolcvanötödiknek számítanak, a császár atyai örökségének roppant kárára elveszítette Ausztria fővárosát, Bécszet. Mivel tehát a király Bécs ostromát a csillagok és jósjelek tanácsára kezdte ennek az évnek az elején, amelyről tudta, hogy csillagzata kedvezőtlen Frigyes számára, minden igyekezetét arra fordította, hogy vagy erővel, vagy ínséggel megadásra kényszerítse a pannon által még soha meg nem hódított, virágzó és dúsgazdag várost. Tudta ugyanis, hogy ha e gögös várost megszerezheti, az győzelmének örökre szóló emlékműve lesz mindenképpen. A felső részen a város közvetlen közelében erődítményt emel; ugyanerre utasítja a többi tábornok is. Aztán elfoglalja és kifosztja az elővárost; a katonaság körös-körül pusztítja és égeti a gazdag, kies majorságokat. A városból senki sem mer kilépni, s az számlálhatatlan tömeggel zsúfoltan már kezd szenvedni a gyötrő éhségtől. A kisember számára való eleség elfogyván a szükség tisztátalan és tiltott eledébe kényszerít. A mészárszékekben és a kifőzdékben hihetetlenül drágán mérik a lóhúst; titokban a macskától, egértől sem tartózkodnak. (260) Eközben a király hol a külvárosból, hol a Duna szigetéről próbálgatja a falat, naponta csatát kezd, néhanapján magányosan, egyetlen csatlóssal megkerüli a falat, és elbeszélget néhány polgárral; a katonák csodálják a fejedelem magabiztosságát. Lőrinc herceg jövetelét követően a király azonnal elhagyta a táborát, amelyet a felső szakaszon helyezett el. Élére az unokatestvérét, Geréb Pétert állította, ő maga az udvarnéppel Lőrinc táborába költözött át; pihenni egyetlen napon sem látták.

Ostrom közben a testőrcsapatokkal elindult Ebersdorf elfoglalására, mely egy igen nemes hölgy nagy gonddal és költséggel megerősített városkája, és amikor azt tapasztalta, hogy a város megátalkodott és gonosz galádságra vetemedik, a főkolomposokon megérdemelt büntetést vett. Amikor a fal mellett felállította a tábornok, és egy kulipintyóban néhány főemberével és familiárisával ebédelt, egy, a városból kilőtt vasgolyó átütötte a vályogból tapasztott falat, és kis híja volt, hogy a kénes lövedék a királyt keresztülüsse. Nyugodt és rezzenéstelen maradt; a többiek megijedtek a közeli veszedelemtől, majd felocsúdva azt mormogták, hogy ez gonosz ármány és súlyos árusítás következménye volt. A városkát hamarosan beveszik; az őrkatonákat hadifogságba vetik. (265) Az úrnő kegyelmet kap; Jaroszlávot, a király írnokát és a cseh ügyek intézőjét gyanúsítják a merénylettel, és e vélemény naponta erősödik. A király elfelejti a büntényt, Bécs meghódításával foglalkozik, a vádaskodókra nem figyel, a gonosztett kinyomozását nyugalmasabb időkre halasztja.

A táborba visszatérve ostromtetőket, tornyokat, dörgő masinákat, más efféle eszközt vontat a falakhoz. Az egyik elővárost egy éjszaka erővel elfoglalják, nagy részben leég, mikor is, mint mondják, a köznép nem csekély kárt szenved. Ettől a polgárok mind megrémülnek, mert látják, hogy a város nagy fontosságú része esett el. A cészár arra a kérésre, hogy küldjön segítséget, így szól: Tűrjék csak a bécsiek ugyanazt a nélkülözést, aminek eltűrésére egykor ők kényszerítették a várban ostrom alá vett uralkodójukat. A támadók még a kapukat is naponta döngetik, leginkább azok, akik a szigetbéli állomáshelyeken laknak. A Duna-parton változó szerencsével folyik a csatározás. Egyszer a magyarok innen megközelítették a falat, de a városból kirajzó sokaság visszazorította őket, elvágta a hídtól, és mert a szigetre nem tudtak visszahúzódní, a hullámok között, a földön kúszva fegyverestől evickéltek át és jutottak biztonságba. A vitézek merészségét nagyon megdicsérték. (270) Végül is a minden segítségtől megfosztott, iszonyatos éhségtől meggyötört bécsiek június kalendáján a cészár mulhatatlan gyalázatára megadták magukat Mátyásnak. Aznap nagy földrengés volt, mely esemény megjelentette, hogy a király nem bírja sokáig a várost, és ott éri utolsó napja. Krisztus isteni teste ünnepének előnapján a fejedelem diadalmasan bevonult Bécsbe, győzelmi palástban követte őt István szepesi gróf, Geréb Péter, Lőrinc herceg és a csehek meg a pannonok közül számos előkelőség. Másnap minden rendű tömeg tolongása, lovascsapatok látványos parádéja közepette bevezették a városba Beatrix királynét. A vitézek itt és a közeli városkákban töltötték a nyarat, pihentették, ápolgatták a hosszú hadakozás fáradalmaiban kimerült tagjaikat. A király mindennel bőségesen ellátta a várost, ígérete szerint több kiváltságot adott a polgároknak; körülbelül hat hónapig tanyáztak Bécsben.

Ezalatt sem volt nyugalom; hanem Bécs bevétele után István gróf parancsot kap, hogy két légióval és néhány főúrral támadja meg a szépségben Béccsel vetekedő Újhelyet, ne maradjon Ausztriában semmi, ami a frissiben megszerzett uralmat jelentékenyen veszélyeztethetné. (275) Hat hó múltán az uralkodó kivonult Bécsből a királynéval, aki nélkül sem békében, sem háborúban nem kezdett semmit, és az úr születésnapjának előestéjén megérkezett Budára. Ám úgy véljük, méltó a megörökítésre az az ármány is, amelyről az előbb már beszélni kezdtünk.

A város elfoglalása után a király elrendeli, hogy kutassák fel az árulókat, felségsértőket, merénylőket, mert az Ebersdorfnál ellene szőtt cselet nem feledheti. Egy biztos nyom alapján először Jaroslávot hallgatják ki. A király bizalmas írnokát letartóztatják, bilincsbe verik, vallatás alá vetik, mire az beismeri, hogy ő tudósította alattomban annak az erődnek a kapitányát, hogy a támadás fenyegetésétől nem menekülhet másképp, csak ha a közeli vityillóban étkező királyt golyóhányó géppel eltalálja; aztán, hogy a lövés el ne tévedjen, a király székeknek helyét egy szikla képében előre megjelölte; a bécsi ostrom alatt is hamisított levelekkel titokban többször küldött a polgároknak Morvából és Csehországból élelmiszert. Valamivel később ugyanezekre a kérdésekre kijelentette, hogy ő mindezt a kínzások hatására vallotta, és nehogy fővesztésre ítéljék, tetteinek tudatában kínvallatás nélkül semmit sem erősített meg a vallomásból; aztán azzal a kibúvóval élt, hogy a kínzást nem bírja elviselni; meg hogy ártatlan, és jótévő ura ellen soha semmit sem tett; végül, hogy inkább meghalni szeretne, mint a halálnál súlyosabb gyötrelmeket elszenvedni. (280) Azt mondták, hogy a király eleget tudott a büntettről, egy küldönc meg a börtönparancsnok révén megintette őt, és megígérte, hogy ha kegyelmet kér, nem fogja tőle megtagadni. Ezt azonban nem lehetett rábeszélni arra, hogy bocsánatért könyörögjön, és a fővételtől kegyelemkéréssel mentse meg magát, mert nem akart felségsértésben bűnösnek mutatkozni; inkább vállalta, hogy kivégezzék, mint hogy bocsánatkérését és visszaimádkodott életét vallomásnak fogják fel, és viselnie kelljen a súlyos gonosztett gyalázatát. Ez a konokság felbosszantja a fejedelmet, szabályszerű ítéletet hozat rá, és mielőtt Bécsset elhagyná, ezt fővesztésre ítéelve kivezetik a piactérre. A bécsi nép nem tudta közönyösen végignézni az írnok halálát. Sokan titkon arra biztatták a hóhért, hogy ne ejtsen halálos sebet a nyakán; ez pedig vagy kialakult fizetség fejében vagy a véletlen folytán nem vágta el a nyakát, az ütést a nyak közepe helyett a vállra mérte. Amikor meg akarta ismételni, a népség kövel meghajigálta, ő meg a kivont karddal futásnak eredve elszelelt. Jaroslávot átvitték egy közeli templomba, ahol a vérvesztés következtében nemsokára kilehelte a lelkét. (285) Pan Tóbiás a testvére halálán felháborodva átszökött a cézárhoz. Ez lett a szegény titkár vége.

38. fejezet - Hetedik könyv

Mátyás tehát fél éves ostrommal bevette Bécsset, majd a nép sürgető kérésére visszajött Budára, mert távollétében a latorság és a jogtiprás az országot egészen elviselhetetlenné tette, ezért sürgető feladatának tartotta, hogy a bűnöket kiirtsa, az államrendet megfelelő jogszabályokkal és intézkedésekkel megszilárdítsa, minthogy a régi törvények erélytelensége folytán bűnhullám áradt el. Már az ezernégyszáz fölötti nyolcvanhatodik esztendő járt, amikor Budán foglalkozni kezdett az alább következőkkel. Ugyanis Bécs bevételét alig öt évvel élte túl, hogy a földrengés jövendölése szerint ne élvezze tovább a győzelmet. Először is tanácskozássra hívta Orbán kincstartót és Imre nádort, akiket nyilván szeretett és tisztelt. Odakérette János váradi püspököt, az akkori főcancellárt, hogy szabály szerint határozzon a Budára meghirdetendő országgyűlésről. Továbbá négy szemközt beszélgetett Drági Tamás országbíróval, e rendkívül éles elméjű, a legnehezebb feladatokra született, emellett szkíta nyelven ékesen szóló férfiúval, akit nem sokkal azelőtt Sixtus pápához küldött követségbe, mely alkalommal minden megbízatásának a legnagyobb dicsőséggel és bőkezűséggel pontosan eleget tett; tőle tudakozódott a közerkölcsökről, és vele váltott szót az eltörendő és bevezetendő törvényekről, mert ő sok éven át ítélkezett Magyarországon; megtudta tőle, mire van szükség, és milyen súlyos bűnök tömege nyomasztja Pannóniát. (5) Ezután összehívta a tanácsot; az atyák és főnemesek között senki sem volt, aki ne kárhoztatta volna az ország erkölcsi állapotát, és ne javasolta volna a törvények megújítását.

Január kalendájára tehát a főrendek, a köznép és a nemesek számára meghirdették a gyűlést, amelyet diétának neveznek; a kitűzött napra valamennyien összejöttek, nem húzták az időt, mert az ügy sulya ezt kívánta. Itt meghozták a határozatokat, melyeket a király és a tanács tekintélye megerősített; először is eltörölték a nádori törvényszéket. És mert Magyarország kerületekre oszlik, amelyeket megyéknek neveznek, mindegyiket felhatalmazták a megátalkodott rablók, gyilkosok, tolvajok megbüntetésére oly módon, hogy a megye előljárójának elnökletével a legsúlyosabb ügyekben is tárgyalást tartva kiszabja a büntetést, és a szokásosan előforduló büntettek elhárítására szolgáló ügynevezett kihirdetett gyűléseket betiltották. Évente kétszer meghatározott időben a megbízott bírák vagy helyetteseik jelenlétében nyolcados törvényszéket kell tartani. Ugyanez az előírás az erdélyiek és a szlavónok számára. A perek végtelen elhúzódásának megakadályozására törvény született, mely szerint minden ügyet be kell fejezni mindössze négy nyolcados törvényszakban, azon túl halogatni tilos. (10) A nyilatkozatoknál is meghatározták a betérjesztés módját. A peres felek távolmaradásának megakadályozása végett érvénytelenítették a királyi felség valamennyi engedélyét a nyolcados törvénykezés elhalasztására, kivéve azoknak, akik külföldre utaztak, vagy a táborban és közszolgálatban vannak elfoglalva. Ezeknek is csak három nyolcadra engedtek halasztást, a negyedikben pedig az ügyben dönteni kell. Sőt, azok a távollevők sem részesülnek halasztásban, akiknek együtt élő szülei vagy fivérei otthon tartózkodnak, a halasztást csalárdul kieszközlők vagy kérelmezők pedig nyelvváltásban marasztaltatnak el. Továbbá, hogy az előljáró ne lássék egyedül ítélkezni, minden megyében köteles évente a nemességből nyolcas vagy tízes tanácsot választani, és a törvénykezés alkalmával ezzel együtt bírászkodni. Akik e megbízatást elvállalni vonakodnak, a törvény szerint megállapított büntetéssel, akik hamisságban lelepleződnek, emberségük és becsületük vesztével fizetnek, amihez még hozzájön százhuszonöt arany büntetés.

Mivel a törvénykezést nemesek gyakorolják, és régebben alacsonyabb állású is ítélkezett a másikon, hogy az alsóbbak ne kerülhessenek olykor fonákul a felsőbbek fölé, törvényt hoztak, hogy a nemesek perében a nemesség soraiból a tehetősebbeket tegyék meg bírának. (15) A szent testületek és konventek számára előírták a bizonyítás és a végrehajtás módozatát, és Zsigmond király szokásához igazították vissza. A hitszegő és hamisító papokra súlyos büntetést róttak, amennyiben szent hivataluktól azonnal meg kell őket fosztani. A szigorúbb életre szegődött apátoknak és prépostoknak megparancsolták, hogy a tanúbizonyosságokban és más dolgokban ne térjenek el rendjük szabályaitól. A püspököknek is megparancsolták, hogy egyházmegyéjük minden egyes papi kollégiumát évente kétszer látogassák meg; ha távol volnának, a jó pástor e kötelességét helyetteseik útján teljesítsék. Továbbá megtiltották az egyetértéssel és akaratból történő perbe hívásokat, mivel az emberi szívbe az istenen kívül senki sem láthat bele. A közös tanúvallások végrehajtásában megtartották a korábbi szokást, ugyanígy a szemügyre vételben is. A vallomás kivételénél ezt a rendet szabták: Ha valamelyik jelentésből a valóságnak megfelelő panasz tűnnék ki, nem az alperesnek kell magát tisztáznia, mint eddig szokás szerint történt, hanem a felperesnek kell a saját meg az eskütársai esküjével, ahogy az ügy sulya meg az ítélet döntése megköveteli, a keresetet megtámogatnia, olyképpen, hogy ha kártételről van szó, ő köteles az ország szokása szerinti esküre. (20) Ha eléggé bizonyítottnak látszik, az alperes még mindig nem marasztalható el hatalmaskodásban, hanem száz arany büntetést fizet a bíró és a felperes között egyenlően megosztva, ellenfelét pedig kártalanítja. Ha pedig a tanúvallások ellentmondóak volnának, a bíró belátására van bízva, hogy a felperest esketteti-e meg az elszenvedett kárról, vagy inkább az alperestől kívánja, hogy tisztázza magát.

Előírták, hogy hatalmaskodás esetében hogyan folyjék szabályszerűen a per a felperes és az alperes között, milyen módon történjék a tanúztatás és a bizonyítás. Továbbá gondoskodtak az ártatlanság védelméről meg azokról, akik idegen erőszakra, kényszerítésre vagy szükségből vétettek valamit, mely esetekben a bírót arra utasították, hogy vegye figyelembe az igazságot és a méltányosságot. Eltiltották a visszaüzéseket, hogy a jog meg ne sérüljön, és megszűnt a három vásáron való kikiáltás.

Minthogy a két fél bizonyító anyaga híján a magyaroknál bármely ügyben szokás a pert párbajjal eldönteni, ami képtelen és külföldi bíróságon hallatlan dolog, most törvényt hoztak, mely szerint (kivéve ott, ahol lehet, mint a katonai bíróság előtt) a párviadal eltöröltetik. (25) Továbbá elhatározottak, hogy a negyedik nyolcados szakban a legsúlyosabb ügyet is be kell fejezni. A főjegyzőnek vagy ítélmesternek nevezett bírák közül senki, a főbíró sem, aki elnököl és aki a királyi felséget képviseli, a törvényszéken kívül, társai nélkül, magánszemélyként semmiféle ítéletet sem hozhat, végzést, iratot nem adhat ki. Mindazoknak, akik a fölöttük való bíráskodást visszautasítják, minthogy csak a király ítélkezhet fölöttük, ez a kiváltságuk megszűnik, kivéve az úgynevezett örökös ispánokét, akik az isteni királyok kegyelméből kivették a többi törvényszék alól, és csakis királyi bíráskodás alá tartoznak. Megtiltották azt is, hogy javakat rosszhiszeműen vagy jogellenesen elnyerjenek, úgyhogy a királyi felség által átengedett jószágot senki sem foglalhatja el, ha a megye előjárója és bírái azt az idegen jog alá tartozó birtokot erővel eltiltják, a bíró és az egész megye felhatalmazást kapott a foglaló elkergetésére; mi több, kimondták, hogy az adományleveleken a király kezétől való záradéknak, amelyet nagy fontosságúnak szokás tartani, ne legyen érvénye, továbbá közhatározattal visszavontak minden korábbi birtokadományt, amely jogtalanul és az ország szokásai ellenére történt. Az uzorások mohóságának megfékezése érdekében kimondták, hogy azokat az elzálogosított javakat, amelyeket a haszonélvezet kedvéért a kölcsönt visszafizetőknél nem adtak vissza, az első nyolcados törvényszéken az ügyet letárgyalva, kamat és tőke nélkül vissza kell adniuk a tulajdonosnak, sőt, az uzora büntetéseként a hitelező tartozik ugyanakkora összeget fizetni az ellenfelének, mint amennyire egykor a zálogtárgyat értékelték. (30) Törvény intézkedett azokról, akik kérnek vagy követelnek olyan birtokjogot, amelyről azt hiszik, hogy örökös hiányában visszaszállt a kincstárra, továbbá a királyi adományozásnak ellentmondókról is. Az asszonyok hozományát érintetlenül és épségben hagyták; az egyházi uraságok és tisztviselők hatáskörét is megszigorították egy kissé a tekintetben, hogy ha nemesemberrel perük volna, a királyi felség tudta nélkül nemesekre ne mondhasanak ki kiközösítést, nehogy úgy lássék, mintha a felperes hatalommal rendelkezne az alperes fölött.

Mivel a kalmárok és mások nem utazhatnak bizton az országban az embertelen hitelezők miatt, akik adókat vagy azok képében másokat közterületen tartóztatnak, erről megfelelően intézkedtek, és mindkét félről gondoskodtak.

A főuraknak és a nemeseknek eltiltották a kártételt, bármerre utaznak is Magyarországon. Továbbá minden gyalogos és lovas katonát arra kötelezték, hogy az élelmet és takarmányt eladónak mindenütt megfizessen; ha erővel ragadja el, a megyei bírák vagy a királyi felség előtt bűnhődjék. Sőt, ha a királyi csapatok útközben ragadoznának, a kapitányt vádolják be, aki a vakmerőséget nem fékezte meg, és ő adjon helyettük elégtételt tetézve. (35) Továbbá, hogy a sereg eloszlása és elbocsátása után valaki idegen birtokon ne tanyázzon, mert hogy kárt okoz, erről úgy gondoskodtak, hogy aki a katonák ott tartózkodása miatt kárt szenved, az kapitányuktól kapjon kártalanítást. Ha pedig az igazságszolgáltatásban a megye bírái vagy előjárója tehetetlennek vagy hanyagnak bizonyulnak, fellebbezni lehet a királyi felséghez, és ő tartozik kártalanítani a sértettet. Törvényt mondtak ki a lengyelekre és a velencésekre is, hogy ezeknek senki sem adhat vagy zálogosíthat el birtokot. A szolgaszemélyzet bűnös vakmerőségét is megfékeztek, ugyanis az lett a törvény, hogy ha az úr által valamilyen tisztségre állított alkalmazottak mások ellen gaztettet követnek el, a büntény földerítése után a megye előjárója előtt helyettük a gazda köteles elégtételt adni a kárvallottnak, ha viszont nem tisztükben jártak el, hanem a maguk házában élvezik uruktól a fizetséget, a megyebíróságon ők maguk bűnhődjenek, uraiktól ne kapjanak védelmet, és más úrnak se legyen szabad védelmet nyújtani nekik. Sőt, a gazdák is felhatalmazást kaptak arra, hogy ha alkalmazottaik másokkal erőszakoskodnak vagy jogtalanokodnak, valami bűnt elkövetnek, vagy a javakat hűtlenül kezelik és megszöknek, a kezelői számadást elmulasztják, azokat a nemesi kiváltságot és mentességet figyelmen kívül hagyva bilincsbe verhessék, elégtételre kényszeríthessék, ha viszont ezek panasszal élnek, hogy jogellenesen fogták el és csukták tömlőcbe őket, a gazdát törvénybe kell hívni, és az ügyet az első nyolcados széken megítélni. (40) Ha szolga vagy familiáris más patrónushoz szökik és másnál vállal szolgálatot, az illető köteles őt haladéktalanul elküldeni, mit ha nem tesz, kétszeres büntetést tartozik érte fizetni, és az ügyet az első nyolcados széken tárgyalni kell.

Hogy a szabályosnál több vámot sehol se szedjenek, előírták a megyei előjáróknak, hogy a tekintélyesebb nemesekkel vizsgálják felül az utakat, hidakat és töltéseket. A parasztoknak, akik más faluból feleséget hozván a vámszedőknek korábban negyven dénárt tartoztak fizetni, valamint a posztónyíróknak és a szabóknak, akiknek ugyanennyit kellett fizetniük, a vámot a többi utas lényegesen alacsonyabb szintjére szállították le. Ismét hatályba lépett Zsigmond király rég feledésbe merült rendelete, mely szerint a hajdani mennyei királyok által

alapított és adományozott főszékesegyházak, apátságok, prépostságok fölött tartományi kormányzó vagy előljáró vagy a nádor ne intézkedjék, ne rendelkezék, mivel ez az egyházügyi eljárás csakis a királyi hatalomra tartozik. Aki elfogott tolvajt, gyilkost, rablót, bármely bűnöst önkényesen elenged, fizesse meg a váltságot a kerületi bírónak, és kárpótolja a sértetteket. Aki jobbágyot egy éven belül elvitt, a megye előljárója előtt adja vissza a gazdájának; ha ellenkezik, fizessen érte váltságdíjat; ezzel szemben a gazda minden erőszakoskodás nélkül bocsássa el a költözni kívánó parasztokat. (45) Akik különféle okokra hivatkozva a jobbágyokat akarataik ellenére rosszhiszeműen megtartóztatják, jobbágyonként harminchat aranyat fizessenek. A tized behajtásáról is törvényes intézkedés történt. A dézsmaszedőknek előírták az eljárásmodot; a kertektől és borospincéktől minden faluban eltöltötték őket. A dézsmaszedőknek segédkező parasztok mentességet kaptak. A tizedvitákat a római bíróságtól az ország és a királyi törvényszék elé utalták át. Ezenfelül a római bíraskodás tilos valamennyi állampolgár számára, az arisztokratáknak, a püspököknek, a prépostoknak is. A tized fölötti döntés kizárólag a királyi felségnek van fenntartva. A királyi hatalomra is azt a törvényt szabták, hogy az első panaszra vagy feljelentésre vagy a főurak tanácsából senkit sem büntethet, és nem marasztalhat el becsületvesztés vagy hűtlenség vétkében, míg a megye előljárójától és nemességétől a valódi tényállást világosan meg nem ismerte.

Az árulók, a hűtlenek, a gonosztevők ellen is inkább enyhe, mint szigorú rendelet született. A király iránt hűtleneket büntetlenül csak tizenöt napig szabad a háznál tartani, ezalatt bárkinek jogában áll értük könyörögni, ártatlanságukat védelmezni, a királyhoz szabadon odavinni és tőle visszahozni őket, tovább azonban nem szabad. (50) Aki az ellenkezőre vetemedik, legyen az állam ellensége, háza, vagyona szálljon a kincstárra. Tolvajokat, orgyilkosokat, gyilkosokat, rablókat, gyújtogatókat, okirat- és pénzhamisítőkat senki se fogadjon be a házába; aki megteszi, a megye nyomozó előljárójának és bírójának adja át. Aki a gonosztevőt védelmébe veszi, vagy ellenkezőleg cselekszik, háza és vagyona azonnal a kincstárra szálljon. Akik ilyenekért fegyvert fognak, ugyanúgy lakóljanak, mint amazoknak kell. Az arany- és ezüst-, továbbá a só- és egyéb ásványbányákat, amelyek magánbirtokon fekszenek, a király ne vegye el egyenértékű kárpótlás nélkül; ha nem kívánja megváltani, azok minden joga és haszna legyen a birtok tulajdonosáé. Zagória ispánjainak törvényszéke Varasdon megszűnik; e megye lakosainak a tót főurak törvényszékéhez kell fordulniuk. Azokról, akik készakarva ölnék embert, így rendelkeztek: Aki embert öl, fővesztett legyen; ha megszökik, bárhol fogják is el, a megye előljárója és bírái az ország szokása szerint hajtsák rajta végre a büntetést. (55) Ha pedig nem szándékosan, hanem véletlenül vagy váratlanul ölt meg valakit, a vádlottnak és az áldozat rokonságának legyen módja a megegyezésre. Bármely törvényszéken ítélnék is el valakit, ha ellenkeznék, a bíró felszólítására azonnal fizesse meg a bíraskodás díját, valamint a szokásos perköltségeket. A fölösleges és könnyelmű föllebbezgetések megakadályozása végett elrendelték, hogy aki a királyi felséghez föllebbez és alulmarad, dupla perköltséget és dupla bíraskodási illetéket fizessen, és semmiféle engedményt ne kapjon. Aki pedig az ítélet törvénytelenége ellen panaszodik, forduljon tiszteletteljesen a királyi felséghez, a nádorhoz vagy az országbíróhoz; ha visszakozik vagy alulmarad, azt a büntetést fizesse, amit a vádlottaknak kellene. A törvényszéken fővesztésre ítéltelkel kapcsolatban helyreállították Lajos király rendeletét. Ez a következő volt: A törvényszéken fővesztésre ítélt a bíró előtt azonnal veretessék bilincsbe; a megegyezés reményében maradjon ott három napig; megegyezés esetén[!] adják ellenfele kezébe, hogy az a büntetést törvényesen megvegye rajta, az testével, és ami rajta találtatik, jogosan rendelkezik. Feleségek, fiak, nővérek, atyafiak és birtokok fölött további eljárásnak nincs helye. Ha a bíró keresztülviszi a megegyezést, ez ügyben semmiféle bírói javadalom nem illeti meg. (60) Ez is hozzájárult: a fiú apja vétkéért sem testével, sem vagyonával ne bűnhődjék. Egyházi férfiak vagy szerzetesrendek tagjai a királyi felség engedelmé nélkül nem rendelkezhetnek semmiféle birtokkal.

Aki a bírói széklet megsérti, nyomban száz aranyat fizessen. Valamennyi konventben jelöljék ki azokat; akik a bíraskodást végzik. A király a tanács meghallgatása után nevezzen ki minden megyébe ugyanazon megyéből való előljárót, aki a nemesség soraiból választott bíróval együtt igazságot szolgáltat. Senki lovas vagy gyalogos katoná a templomajtót betörni, onnan valamit elrabolni ne merészeljen. Ha a szentély ellen a katonaság bármi erőszakot elkövet, a szakasz- vagy századparancsnok bűnhődjön azért, és egész birtoka szálljon a kincstárra. Ha az ínség követeli, azonnal hívják oda a falu bíráját vagy papját, és a templomban tárolt élelmiszert megállapított méltányos áron árusítsák ki a katonaságnak.

Az esperesek kapzsiságának megfélemezésére visszaállították Károly király rendelkezését a temetségről, amely így szól: A főesperesek és plébánosok egyike se merészeljen a szokásos temetési díjon felül bármit beszélni a temetésért; ha megteszi, azonnal veszítse el egyházi javadalmát. (65) Továbbá megparancsolták, hogy minden megye közköltségeit a begyűjtött pénzből fizessék. Továbbá a peres felek egyike se léphessen fegyveresen a bírói szék elé. Sőt, Mátyás azt óhajtotta, hogy a hetivásárookra, boltokra és piacokra is fegyvertelenül menjenek; ezt rendelték, hogy a bíraskodás biztonságát és elfogulatlanságát szavatolják: Aki főnemes vagy nemes a bíróság elnökét és annak megbízottját a jogszolgáltatásban és a végrehajtásban akadályozza, hűtlenségbe essék. Akinek szolgálja vagy parasztja a bírósági eljárást akadályozza, s ő az elkövetőt az előljáró kezére mielőbb nem adja, száz arannyal bűnhődjék. Meghatározták a rendes és törvényes bírakat, úgymint a nádort, az országbíró, akit udvarbírónak is mondanak, az úgynevezett titkárt vagyis kancellárt. A nádor után pedig az országbíró képviseli

a királyi felség személyét, és az ítélmesterekkel vezeti a jogszolgáltatást. Másokat pedig, mint a tárnokmestert meg az úgynevezett vajdákat és Szlavónia bánjait nem kívánták a királyi bíróság rendes bírái közé számítani. Aki ok nélkül vagy hívatlanul tanácsházukba belép, száz aranypénzt fizessen. (70) Korlátozták az ügyvédek ügyeinek a számát, amennyiben ezeknek nem szabad tizennégnél több személy perét elvállalniuk. Akik pedig dúlás, rablás, tűz következtében kiváltságleveleiket elvesztették, a történetek illetően hatvan évre visszamenőleg élhetnek nemesek tanúságával és bizonyosságával. Ezenfelül, hogy egy bíró sem gyakorolhatja tisztét eskütétel nélkül. Előírták az esküformulát is. Megszabták a káptalani, a kolostori és az úgynevezett kúriai oklevelek kiváltásának a módját is. Azonban a törvényekről és az új rendelkezésekről ennyit.

Ámde Mátyás nemcsak új törvényeket és rendeleteket hozott, hanem Beatrix jövetelével egész életformáját is megváltoztatta. A pannon királyoknak az volt a szokásuk, hogy az előkelőségekkel és a nemességgel családiasan éltek, a bejutást nemigen ellenőrizték, sok asztalt terítettek, a főurak közt lakomáztak barátilag, étkezés közben az ajtó nyitva állt, a kéregető koldusokat beeresztették, alamizsnát osztogattak nekik, mindenkit szívesen meghallgattak, többnyire közönséges kenyeret ettek, a királyhoz való bejutást lehetővé tették bárkinek, a legnyomorultabb személyeknek is, igénytelenül éltek, hitvány lakással is megelégedtek, a káprázató háborúkra eszméletlen költséget áldoztak, de a fényes épületeket lebecsülték, odahaza szűkmarkúak, kifelé nagyvonalúak és pazarlóak voltak, népszerű és jószágos magatartásukkal és mindeme szokásukkal mindenkinek megnyerték a tetszését, ő tehát a régi királyok nyomdokán járt, sőt, nyájasságával, készségességével, derék jellemével mindenféle szolgálattételben felül is múlta azokat, hogy látni lehessen, nemcsak tetteinek nagyszerűségével, hanem életmódjuk követésével is eléri, hogy ne mondjam, megelőzi közülük a legkiválóbbakat is. (75) Nagylelkűsége, nyájassága, szívélyessége, jóindulata alkalmassá tette a főurak és köznemesek szimpátiájának elnyerésére, úgyhogy mindenki szívből szerette. Az arisztokraták és tisztek között többnyire oly családiasan forgolódott, hogy megnyerő társaságával mindenkit lekötölezett maga iránt. Nem tudott betelni a jószág és a bőkezűség kimutatásával. Nemcsak a főrangú vagy nemes vitézeket részesítette nagyrabecsülésben, hanem a közkatónákat is. A táborban a betegek iránti együttérzésből végigjárta a sátrakat, a gyengélkedőket sokszor a saját kezével etette, odanyújtotta nekik az ételt; jobbulást kívánt, a kishitűeket korholta, a kétségbeesetteket vigasztalagatta; a csatatéren sokszor bekötözte a sebeket. Ezzel a segítőkészséggel mindenkiben bámulatos hűséget keltett maga iránt. Sőt, többször mesélte dicsekedve, hogy amikor tisztelgő látogatást tett Miklós bosnyák királynál, beteg lábujjaira ő kente a kenőcsöt. Vendégeskedés közben csúnya öklendezéstől gyötört barátait emberségesen támogatta, s mintegy megfélemlítve és lemondva a királyi méltóságról tartotta a fejét annak, akinek a gyomra háborgott. (80) Elhagyom élceit, amelyekkel a csüggedő lelkeket erősítette és a holtakat visszahívta az alvilágból. Barátai számára néhanapján féktelen lakomákat és nagy zabálásokat rendezett, hogy gondjait elűzze. Mysusokkal és rácokkal, csehekkel és alemannokkal, magyarokkal és kumánokkal békében, háborúban testőrség nélkül társalkodott; mindnyájuk, elsősorban pedig a katonák hűségének köszönhetően ügyelt rá a közös féltés és aggodalom. Testőrség helyett éber vigyázatban vetélkedve óvta őt mindenki. Otthonában nem voltak drágaköves kelyhek, sem aranyedények vagy pomádés szelencék, termeit nem borította kárpit; bútorzat semmi, vagy ha itt-ott mégis, hát fáragatlan és nyers; szögletes asztalon koszos abrosz; csak a lovakra és a fegyverzetre adott; ott aztán volt arany, drágakő, ezüst bőviben; emellett ápolta a haját, gyöngyös koszorút hordott, pompás ruhát viselt, amely hajazta a római prémes köntöst; más cifraságra nem volt gondja.

Miután pedig a királyné megérkezett, az asztalt és az életmódot kulturáltabbá tette, a hitvány háztartástól viszolyogva nagyszerű ebédlőtermeket rendezett be, díszes csarnokokat, aranyozott lakószobákat teremtett, a királyt visszafogta a közvetlenségtől, az ajtókhöz silbakot állított, megszüntette a szabad bejárást, rávette a királyi felséget, hogy sokkalta gondosabban őrizze a méltóságát. Figyelmeztette, hogy meghatározott időben lépjen be a fogadóterembe és szolgáltaon igazságot. A szkíta szokások közé olaszokat hozott, és a latin konyhát is megkedveltette. Itáliából nagy költségen különböző mesterségeket és kiváló mestereket hívott be, mi azelőtt hiányzott. (85) Így aztán jöttek Itáliából festők, bronzöntők, szobrászok, metszők, asztalosok, ötvösök, jöttek kőfaragók és építészek, akik jókora fizetséget kaptak; majd kiteljesedett az istentisztelet, a királyi kápolnát egész Galliából és Germániából szerződötetett énekesek gazdagították, de még konyhakertészeket, kert- és mezőgazdászokat is hozott Itáliából; olyanokat is hívott, akik a sajtot római, szicíliai, francia módon készítették. Csatlakoztak a bohócok, a színészek, akiket a királyné nagyon kedvelt; továbbá szóló és zenekari fuvolások, dudások, citerások. Az ajándékok idehívták a poétákat, a szónokokat, a grammatikusokat is, akik várakozásukban csalódva jóval szegényebben vitték haza Itáliába műzsájukat, mint ahogy idehozták. Mindez Mátyásnak csodamód tetszett, és támogatta; Pannóniából második Itáliát akart csinálni. Mindenfelé felkutatta, idehozta valamennyi tudomány kiváló szakembereit. Kedvelte a csillagászokat, az orvosokat, a matematikusokat, a jogtudósokat; a mágusoktól és a jósoktól sem idegenkedett; semmiféle tudományt sem vetett meg.

A műveltség és az élvezet iránt érzéketlen magyarok viszont mindezt ferde szemmel nézték, kárhoztatták az éktelen költségeket, nap mint nap szidták a királyi felséget, amiért a pénzt játékszernek tartja, a tisztesebb célra

rendelt adót silány és üres dolgokra fecsérli, amiért sutba dobta a régi királyok takarékoságát és gazdaságosságát, odahagyta az ősi és szigorú erkölcsöket, eltörölte a hajdani szokásokat, és egészen átállt a római, mi több, a spanyol élvhajhászásra meg az elasszonyosodott életmódra. (90) Morgolódtak, hogy papucsférj lett, hogy az idegenek nemcsak az aranyat rabolják el, hanem az uralkodó puhánysága folytán idestova az egész országot is; sok mást is rosszallottak és félremagyaráztak. Ám ez az isteni fejedelem, minden nemes mű atyja, a műveltség pártfogója, folyvást korholta a magyar szokásokat, nyíltan feddette a szkíta parasztságot meg a civilizálatlan életmódot, következetesen elutasította a barbár ízlést, apránként bevezette a városiasságot, buzdította az arisztokráciát meg a nemességet a kulturálódásra, ajánlgatta, hogy tehetségük szerint építsenek csinos házakat, éljenek kényelmesebben, viselkedjenek barátságosabban a külföldiekkel, akiket korábban minden képzeletet felülmúlóan utáltak. Minderre elsősorban a saját példájával ösztönzött mindenkit.

Nekilátott, hogy a budai várat, amelyben Zsigmond főnséges épületein kívül nem volt semmi látnivaló, fölékesítse; a hátsó palotasort szépen kiépítette, tudniillik a dunai oldalon egy kis kápolnát emelt víziorgonával, a kettős keresztelőkutat márvánnyal és ezüsttel díszítette; ehhez csatolt egy tisztas szerzetesi kolostort; fent mindkét nyelv csodás gazdagságú könyvtárát rendezte be; a kötetek kiállítása is pazar. Ez előtt, ahol délre néz, bolthajtásos terem van, melyben az egész mennyet látni lehet. A római fényűzéstől nem különböző palotákat épített, ahol fényes termek, pöffeszkedő előszobák és lakószobák, mindenütt tarka kazettás mennyezet, sok és sokféle aranyos címerrel; emellett mutatós intarziás ajtóablak, gyönyörű kályhák, tetejükön négyesfogat meg számos faragott római címer, alul tárházak és kincseskamrák, napkelet felé különböző ebédlő- és lakószobák, ahova széles lépcsők és folyosó vezetnek. Itt van a trón- és tanácsterem. Ha továbbhaladsz, különféle, magas boltozatú helyiségek; számos teelő-, nyaralólak, aztán melegedő-, aranyos szobácskák, mellettük rejtett, behúzódo fiúké, ezüstözött ágyak, ezüstözött székek. (95) Nyugatra egy ódon, még fel nem újított épület; közepén egy régi árkádsorral kerített udvar, amelyet kettős kerengő koronáz, a felsőn, amely az új palota elé vezet, oda, ahol az emeleti nagyterembe lehet belépni, nem nézheted bámulat nélkül a csillagos mennyebolt tizenkét csillagképét; mindenhol négyszögű, cifra kövecskékkel kirakott padló, némelyik mázas csempé; mindenféle hideg és meleg vizes fürdőszobák; a lakosztályokban gőzfürdők, lyuggatott téglával burkolva, melyet nemcsak a szép színek, hanem a különféle mesebeli lények is szemet gyönyörködtetővé tesznek. A belső udvarban szemközt a magasban három fegyveres szobra tűnik a belépő szemébe. Középen áll a sisakos Mátyás, elgondolkodva támaszkodik lándzsájára és pajzsára; jobbról az apja, balról a bús László. Az udvar közepén egy márványmedencével körülvett bronzkút, fölötte a sisakos, fegyveres Pallas magaslik. E palota bejáratánál az előlő, sokkal szélesebb udvarban kétfelől egy-egy mezítelen bronzszobor pajzzsal, bárdal, karddal fenyeget, a talapzaton körben domborművű diadaljelvények. E négyszögű térségben tehát, amely Zsigmond palotái előtt fekszik, elkezdte felújítani az oldalsó régi palotát, mit ha megvalósíthat, az igencsak vetélkednék a büszke ókorral. Kétrészes lépcsőt toldott hozzá vörös márványból, bronzkandeláberekkel. Ugyanebből a kőből emelt a tetején egy kétszárnyú bejáratot, amelyet elől is, hátul is művészi kivitelezésű, Herkules munkáival csodálatos bronz ajtóablak ékesítettek, amelyekre Bonfini Antalnak ezt az epigrammáját vésette: (100)

Bronzból öntött szobrokkal teli csarnokok, ajtók
 Jelzik Corvinus nagyszerű lelkületét.
 Virtus, márvány, bronz meg az írás tartja örökké
 Életben Mátyást, nemcsak a sok diadal.

Emeleket szánt rá hallatlan költséggel, hogy azok kazettás mennyezetei az éteren keresztülkocsizó planétákat ábrázolják, és a bolygók pályáját mutassák a felbámulónak. A homlokzaton a tetőzet ereszei alá triglifeket tervezett, és a lehető legművésziesebbnek szánta a látványt. A királyi lak kútjába körülbelül nyolc stádiumnyi távolságból kátrányozott csöveken és ólomvezetékeken hozta a vizet. Folytatni kezdte Zsigmond kerengőjét, amely majd az egész várat körbeírta, azonban kisebb költséggel. Az állandó, ő pedig átmeneti tartózkodásra építette ezt a folyosót. Széles és hosszú szárnyat csináltatott ide, sok üvegablakot, valamint a falak párkányzatára egy fából készült lakosztályt, amelybe ebédlőtermet, hálót, emellett öltözőt, valamivel hátrább olvasószobát meg másolóhelyiséget épített, azonban úgy látszott, mintha az alkotmány a Dunába zuhanással fenyegetne.

A váron kívül a legközelebbi völgyben bájos kertek fekszenek és egy márványvilla. Ennek teraszát négyzetes kőlapocskákkal burkolt meg kannelúras oszlopok veszik körül, amelyek bronzkandelábereket tartanak. (105) A villa ajtó diadalkapuszerűek, az ebédlő- meg a lakószoba a kazettás mennyezettel és az ablakokkal oly látványos, hogy közel jár az ókori pompához. Ahol a kertre néz, van alatta egy tornác; a kertben ültetett fából egy labirintus. Emellett madárházak külhoni és hazai madarakkal, melyeket vasrácszat tart fogva. A madárházakban is bokrok, gyümölcsfák, liget, alakzatba rendezett, különféle fákkal körülültetett pergolák.

Ezenfelül föld alatti kunyhó, rét, kavicsos utak, halastavak. Az étkezőhelyek és pergolák között elbújva tornyok, melyeknek üvegablakai mögött oly jólesik a falatozás, hogy kellemesebbet el sem képzelhetsz. A villát ezüstözött lemezek fedik. Sőt, volt egy üdülője a Duna túlsó oldalán, a pesti mezőn is, az első mérföldkőnél, kellemével nem kevésbé gyönyörködtető, itt szokta lelkéből kiszellőztetni a gondokat. (110) Aztán Buda vidékén a harmadik mérföldkőnél egy másik üdülője is volt, ahol egy óriási vadaskert volt látható erdei állatokkal; szelíd is akadt itt bőven. Buda városától nem messze, a sóháznál volt a harmadik.

No, és ki tudná méltóképpen elbeszélni, amit Székesfehérváron az isteni szülő bazilikájában tett, ott, ahol a szent királyok síremlékei találhatók; hiszen nemcsak helyre akarta állítani az egészszet, hanem sokkal nagyszerűbbé is tenni, s ez a kiváló fejedelem meg is tette volna, ha a korai halál el nem ragadja. Először is nekikezdett a korábbinál sokkal terjedelmesebb főoltár felállításának, hogy atyjának itt mauzóleumot építsen. Áthozta ide nem sokkal előbb elhunyt jámbor szülője, Erzsébet testét is, hogy kápolnát szenteljen itt szüleinek, fivérének meg magának; a művészi és roppant magas boltozat építményét kváderkőből kezdték, amely a homorú félkörívnél emelkedni kezdett, és körben oly sok boltszakaszból szerkesztették össze, hogy a legélesebb elmét is meghökentette, és mert mocsáron feküdt, roppant mély alapokat vetettek neki. Tehát oly szertelen épületbe fogott, hogy csupán ez eggyel elhomályosítsa a korábbi királyok minden munkáját. Visegrádnál, a régi uralkodók magaslaton álló hajdani vára alatt a fejedelmi palotát úgy kibővítette, parkját vadaskertekkel, halastavakkal oly gazdaggá tette, hogy épületeinek fényességével még a többit is felülmúlni látszik. A berendezés, mint Attalusé, az ebédlőtermek tágasak, a folyosók stukkókkal ragyogóak, és pompás ablakok láthatók itt. Függekertek és bennük kutak, amelyeket vörös márvány és bronzülőkék ékesítettek.

(115) Ha továbbmegy, Tatát találod, amely – legalábbis az én véleményem szerint – kicsinysege ellenére a többi vár elé helyezhető; itt ugyanis a völgykatlanok vizét egy egybefüggő, tömör gát megállítja, az felgyűlik, és egy körülbelül hét négyzetmérföld területű tavat alkot. A víz levezetőcsatornájánál sorban kilenc gabonamalom áll, amely a várhoz tapad, úgyhogy harcban nem lehet elragadni onnan. A vár kocka alakú, dupla fallal, bástyával, árokkal védett; árkádsorok között kicsiny udvar, amelyet aranyos ebédlőtermek, remek lakószobák vesznek körbe; rekeszes mennyezetek gazdag aranyozással és domborításokkal. A tóból kifolyó víz több helyen megreked, és hajlamos számtalan halastavat alkotni; sok a csuka és a ponty. Kétfelől két meglehetősen falu és két bazilika. Minden irányban kiterjedt erdőség környékezi, mely igen sok vadat nevel. Nem messze innen, a Duna partján egy római légió számos nyoma maradt fenn, és e helyet kies volta, a föld termékenysége miatt máig a római nemzet kolóniájának hívják. Valamivel följebb, a szigetfőnél tűnik fel a sokkal terjedelmesebb Komárom, amelynek udvarai tágasabbak, termei nagyobbak, cifra kazettás mennyezetei mindenütt súlyos költséggel készültek. (120) Dunai vitorlázásra fából megszerkesztette a Bucentaurust is; lakásként szolgál, orra és tatja között bőven található ebédlő, előszoba, hálószoba, férfi meg női lakosztály.

Ezenkívül az elfoglalt Bécsben a várban függökerteket, napozókat, odavezetett vízzel márványkutakat csinált. Egy függökertben hideg- és melegvizes kamrák készültek. Lejjebb is kerteket ültetett; madárkalitkák és vashálóval borított madárház; liget egy zugolyban, díszkert, egy terasz körül szőlővel befuttatott kerengő; a fal tetején sétányt vezetett végig, amelyen kellemes az andalgás. Azon gondolkozott (és ha élete engedte, minden bizonnyal meg is valósította volna), hogy hidat állít a Dunán, Traianus cézár példáján felbuzdulva, aki az Al-Dunán Szendrő mellett vezetett át márványhidat, melynek egynéhány pillére máig fennmaradt. Szándékában támogatta egy építészeti mű, amelyet Bonfini Antal kerek három hónap alatt anyanyelvéről latinra fordított. A többit, amit a királyi várakban és a bazilikákban építtetett, csak hosszabb írásban lehetne rendre felsorolni.

(125) Mindezekén túl foglalkozott fiának, Corvinus Jánosnak a nevelésével, aki még nem lépte át a gyermekéveit; ugyanis egyedül őbenne volt minden reménye, hiszen tíz éven át békében, háborúban folyton együtt volt a királynéval, egy lépésre sem engedte maga mellől, miért is sokan papucsférjnek tartották, nejétől mégsem kapott utódot. Hogy gyermekei nem voltak, hát őt kívánta az ország élére állítani. Elhatározását megerősítette, reményét növelte a fiú jó megjelenése, nemes természete. Mert nemcsak apjára hasonlított minden porcikájában, hanem szeme a Corvinus nagyapáé volt, melyről azt beszélik, hogy annál derültebbet sosem láttak. Ugyanaz az arc, ugyanaz a kéz, mint az apjáé, ugyanaz a száj, tekintet, homlok, orr; feje, mint annak, hibátlan; komolyan és lassan hordozta körbe a tekintetét, szemeit nem kapkodta ide-oda, egy cseppet sem villogtatta, hanem minden pillantásával, testmozdulatával, gesztusával valami királyi méltóságot sugárzott, amelyet gondolataiban, szavaiban egyaránt megőrizni látszott. Tekintete rezzenéstelen és fenséges volt, inkább jóságot és kedvességet árasztott, mint szigort és zordságot. Mátyás később, lemondva a gyermekáldásról, a természet parancsára úgy vélekedett, hogy öregbítenie kell mind rangját, mind tekintélyét. Gyermekkorától úgy nevelte, ahogy jövőendő uralkodóhoz illik, hogy mindenkivel elismertesse, és megmutassa, mire szánja őt, igazságszolgáltatáskor gyakran a jobbára ültette, ugyanígy mindig a jobb oldalára állította a fiút, amikor misét celebráltak, ünnepséget tartottak, vagy a két cézár, a római püspök, a többi király meg hatalmasság követeit kívánta fogadni a szenátusban. (130) Sőt, az uralkodói hivatás gyakorlása kedvéért is sokszor élt szolgálataival. Ha fejedelmek vagy előkelő követek számára ünnepélyes fogadást szándékozott adni, a megterített királyi

asztalhoz hirtelen támadt betegség örve alatt maga helyett sokszor a fiát ültette. Ő pedig az apja helyett szépen őrizte a tekintélyt, okos, szellemes társalgással alaposan rációfolt a vendégsereg várakozására és a saját korára. Többnyire olyan súlyos szavakat ejtett el, hogy beszéde ugyanúgy apja valódi és méltó fiának mutatta, mint ábrázatok hasonlósága. Ezzel rengeteg hívet és társat szerzett naponta, közeli barátai kéréseire kezdett szíves és készséges patrónusként fellépni az apja előtt, így az előkelők, a nemesek, a lakosság körében napról napra nagyobb népszerűséget szerzett; soha senkiért sem lépett fel hiába. Az apa viszont, hogy a pannonokat minél nagyobb jótéteményekkel kötelezze le neki, fia kérését soha semmiben sem tagadta meg. Továbbá, hogy a királyi mag fogyatkozását orvosolja, tisztességes kiházasítására gondolt. Valóban, bámulta a fiatal ember tehetségét, akit sohasem kapott rajta megdöbbenéssel kijelentésen; figyelte szokásait, és álcázott öröket, szemfüles kémeket alkalmazott, akik minden észrevételükről tájékoztassák. (135) Néhanapján a táborban bámullattal tapasztalta érintkezését a csapatokkal és ügyességét a légiók jóindulatának megszerzésében. Megsíratta magában a fiú sorsát, mert megsejtette, hogy egynémelyek kegyetlen kritikája és gyanakvása az ő halála után megfosztja majd attól, amivel a természet bőkezűen megajándékozta, és amit az emberség jogán megkapott. A palota megújult szokásairól, az építkezésekről és Corvinus János hercegről szólva tettük eddig ezt a kitérőt, hogy ez emlékeztetne érdemes dolgokat ne mellőzzük illetlen hallgatással. Most vissza fogunk térni az események eltervezett rendjéhez, hogy ne kalandozzunk el túlságosan.

Mint mondtuk, Bécs bevétele után Mátyás öt évet élt, amelyről egybefoglalva fogunk beszélni, hogy ne kelljen minduntalan az éveket számolgatnunk. Miután Budán országgyűlést tartva az államrendet kitűnő törvényekkel és intézkedésekkel megszilárdította, majd sorozást tartott, és a légiókat feltöltötte, a hadsereget megújítva fiával meg Beatrix királynéval együtt a leggyorsabban megindul a túlsó Ausztria elfoglalására. Először Pozsonyba mennek; itt eltelik néhány nap, mialatt több tartományurat és kitűnőséget levelek meg bízalmas közvetítők révén behódolásra igyekeznek rávenni. (140) Aztán előreküldött csapatok megtámadják Zistersdorfot, és e jelentékeny várost a király nagyobb nehézség nélkül a szolgálatára vonja. A tábor innen egyenesen Laához vonul. Ez a város a Morva folyónál fekszik, téglalapot formáz; végében egy nem csekély technikával megerősített vár, közepén egy bazilika, falai pedig vaskosak, magasak, vízzel teli kettős árok, dupla fal, valamint töltés és sánc védi, amelyet kellemetlen tüskés karózat hálóz be; oldalt mocsarak érintik. Látszik, hogy a város nem foglalható el könnyen, ha itt is, ott is nem hoznak falaihoz ércmasinákat, amelyek az árok feltöltése vagy áthidalása után a katonáknak bejárást nyitnak. Ezért először is a Pozsony felé nyíló kapu előtt hatalmas erődítményt emel, amelyet töltéssel, árokkal, sánccal kerít be, nehogy a városbeliek rajtaütéssel elfoglalják, gépeket állít sorba, amelyek törnek a falakat. Az ellenkező oldalon, mely a morvaországi Znaim városra tekint, ugyanezt teszi, a város végében álló várat sem hagyja bántatlanul, mert látja, hogy Laát nem gyengécske őrség védelmezi. (145) Miközben a várost mindenfelől irgalmatlanul törik, otthagyja a sereget, és elutazik Morvába arra a diétára (mert így nevezik), amelyet megállapodás szerint Csehország királyával, Ulászlóval tűzött ki Iglába. Tudniillik az ausztriai erők tönkretételére és a császár konokságának megtörésére azt találta a legcélravezetőbbnek, ha maga mellé állítja a harcias néppel rendelkező cseh királyt. Úgy látszott ugyanis, hogy a cészár számára a cseh és a német támogatás a legkézenfekvőbb. Attól is tartott, ami korábban egyszer már megesett, hogy az Ulászlóval megalapozott barátságát a cészár ármánykodása megtöri, a harcra termelt, dicső tettekre született ifjút nagy pénzen fölbérel, és ellenségévé teszi. Ha Frigyes császár a fukarságát egy kissé félretéve megtette volna ezt, a pannonok sohasem foglalták volna el Ausztriát. Csakhogy ez az emberi kórság, ha a halandó keblébe alattomban befészkelte magát, úgy elgyengíti vagy kiszorítja a többi jó tulajdonságot, hogy a legsúlyosabb helyzetbe taszít nemcsak egy népet, hanem széles tartományokat is. Tudta Mátyás, hogy ha a cseh király az övé, tervével semmi sem szállhat szembe.

Kitűzvé a már harmadik találkozózt, elindul a királynéval meg János fiával Morvába, hogy Ulászlóval megerősítse a barátságot, és aztán biztonságban folytassa a küzdelmet a császárral. (150) A király utasítására számos diplomata követi őt, kik akkor véletlenségből összetalálkoztak; legkivált a nápolyi király embere, meg a fényes ferrarai hercege, aki fêkezhetetlen bátorsága miatt a Herkules nevet viselte. Iglában megtartják ekkor az országgyűlést, amelyen a királyokkal együtt a két ország főemberei találkoznak. Itt akarattuk szerint újra megkötik a szövetséget és megszilárdítják a régi barátságot. Mátyás nagyszerűen megajándékozta Ulászlót; drágaköves sisakot ad neki ajándékba, és hozzátesz egy mezővárost; a királyné is rengeteg arannyal, bíborral szőtt ruhát, hozzá sok fejedelmi holmit, hogy a drágalátos ajándékok a szövetséget szorosabbra fűzzék. Az ügyek rendezése után egyikük Csehországba, másikuk az ostromlott Laához indul vissza. A király megérkezésekor a táborparancsnokok már a védőkkel való ütközetről tanakodtak, mert az útegek számos helyen szétrombolták a falat, és a támadó előtt elég széles rést nyitottak. Már csak a királyt várták, hogy a csatát kedvezőbb kilátásokkal indítsák meg. Mikor a hadserekek mindenütt elrendezték, hogy megadják a csatajelet, a lakosok háromnapos fegyverszünetet kértek, hogy ezalatt tárgyaljanak a békéről. A király szívesen adott helyt a kérésnek, hogy mindkét fél javáról megfelelőképpen gondoskodjék. Másnap megbízottak jöttek ki Laából, és tárgyalásba bocsátkoztak a feltételek és a megadás felől. Harmadnapra nyélbe ütötték a dolgot, és a király hűségére fogadta a várost.

(155) Laa elfoglalása után a sereget odébbvezette. Mikor tartományának, Morvaországnak a határára ért, elment Znaimba, ahol elbocsátotta a királynét meg a követeket, és Corvinus herceggel elsietett Retz ostromára. Serege ebben a hadjáratban három részből állt, mint komolyabb háborúk idején mindig, az első a magyaroké, a másik a cseheké, a harmadik a kizárólag huszár- és könnyűfegyverzetű csapatokból szervezett rácoké. A három táborral körülzárta a várost, hogy annak erős őrségét gyorsan kiostromolja. Ez lankás dombok közt lejtősen fekszik; tornyok, bástyák, igen mély árok veszik körül, ércmasinák nélkül nem lehet bevenni, ezért nagy rontást tettek a falakban. A lakosok eleinte eltökéltebben védekeztek; éjjel-nappal ki merészeltek törni a táborra, leginkább akkor, amikor az élelmiszer szállításnak volt itt az ideje. Többnyire inkább zavargás és csetepaté folyt, nem ütközet. (160) Amikor azonban egyszer az örök hanyagabbul jártak el, amazok meg valami utánpótlás elsípése céljából kirohantak a városból, a lovasok közül néhányan meggondolatlanul rájuk támadtak, és miközben vitézül verekedtek, az ellenfél bekerítette őket, és hősiesen elestek. Egy oláh, igen kedves a királynak, aki az összetűzés kirobbanásakor elsőként futott oda, és az ellenséges rohamot egyedül is feltartóztatta, kemény küzdelem közben hármat leterített, súlyos sebet kapott, és alig tudott visszavánszorogni az övéihez; másnap kilehelte a lelkét, és a király nagyon megsiratta. Az alemannok rajtaütéseinek elhárítása végett a király úgy határozott, hogy a várost szorosabb gyűrűbe kell fogni, körös-körül nehezebb ütegeket helyeztet el, hogy törjék a tornyokat meg a falakat; sőt, aknákat is ásattott, úgy gondolva, hogy ezek segítségével könnyebben elfoglalhatja. Amikor a polgárok erre rájöttek, elkezdtek gondolkodni a megadásán, és az ellenség haragjától tartva néhány nappal később átadták a várost. A retziek behódolását kiméletesen fogadta. Ezután a tábor elvonult Eggenburghoz, és a várost súlyos ostrom alá vette.

Eközben híre jön, hogy érkezik a gallok követe, és már a közelben jár; a király utasítására ezért főemberek, püspökök népes csapata indul elébe, fényes lovascsapatok özönlenek a köszöntésére. (165) Páratlan parádéval fogadják, majd miután a táborban megbeszélést tart a királlyal, a többi diplomatával együtt méltóképpen megszáll Retzben Beatrixnál, míg a város eleste után a királlyal együtt Bécsbe nem megy telelőre. Frigyes császár fia, Burgundia hercege, Gallia királyának elszánt ellenfele, Miksa elleni szövetség megkötése céljából érkezett, aminél egyik fél számára sem lehetett előnyösebb. Mert mialatt ez a belgákkal kinlódott, apját meg Noricumban a pannon szorongatta, kettős háborúban szétforgácsolódva egyik sem tudhatta szándékát megvalósítani. Mátyásnak a galliai királlyal való szövetkezését az atyafiság is elősegítette, ugyanis Beatrix anyja közel állt ehhez az uralkodóhoz. Megállapodás szerint megvalósult tehát az egyezség a magyar meg a francia között, létrejött a testvéri szövetség, amelyet a kölcsönös haszon és a rokonság javallott. A követ mellé a király megtisztelő kíséretül és segítségül a nemes természetű, barátságos tekintetű, páratlan ékesszólású, behizelgő modorú férfió, Fodor Istvánt rendelte.

A király máris Eggenburg bevételére fordítja a figyelmét. A város dimbes-dombos területen fekszik, hegyecskek karéjában, maga is hegyen, nagy kiterjedésű halastavak veszik körül. (170) A túlsó felén elég erős vár, és ahol a dombra felkapaszkodik, széles, mély árok, egybefüggő fal, töltés, sánc és hihetetlenül sok bástya őrzi. A két kapunál egy-egy pár torony emelkedik, erős, hogy lerombolni nem könnyű. Igen tekintélyes őrség is van benne. A megkísértett roham alkalmával a bentiek fegyvereitől sokan elhullottak; sőt, a vigyázatlanok közül a táborban is többen meghaltak az inkább vak dühből, mint katonai megfontolásból odairányított lövedékek miatt. A kapu előtt álló egyik erős, bástyaszerű torony a sűrű ágyúlovéstől leomlott; oldalán a fal egy darabon rommá lett, és itt a szörnyű hidegben befagyott halastavon át széles bejárás nyílt a városba. A fenyegető veszedelemtől megrettent polgárok nagy nehezen kikönyörögték, hogy a király fogadja el hűségnyilatkozatukat. Végül a harmincnyolcadik napon a város a király hatalmába került; a tábor azonnal továbbvonult, az őrséget poggyászával együtt szabadon eleresztették. Miután az eggenburgiak a pannonok hűségére tértek, a király Drágfí Bertold, a vértés lovasság kapitánya, és társa, Móroc László révén odahívta a királynét, akit tisztes lovaskísérettel nagy ujjongás közepette elhoztak Eggenburgba, s mikor a király meghallotta, hogy az első mérföldkőhöz közeledik, elébe ment, átültette a saját kocsjába, a csapatok egyesültek, és úgy vonultak a város alá, mintha mindkettő diadalmenetet tartana. Pár napig pihentek itt. (175) Aztán a Dunán átkelve kétnapi úttal elmentek Klosterneuburgba; a király Beatrixszal az isteni Lipót bazilikája mellett egy házban éjszakázott. A századosok és a lovas hadnagyok a külvárosban szálltak meg. A sereget kiküldték egynéhány kisváros megszerzésére, majd különböző útvonalakon Bécsbe, s aztán a király parancsára haladéktalanul elvonult Újhelyhez, amelyet István gróf, Tettauer, Kanizsai László és Székely Jakab révén már egy esztendeje ostromoltatott. Másnap a király az egész udvarnép kíséretében Klosterneuburgból alászállt Bécsbe, Imre nádor és Orbán kincstartó, aki akkortájt Győr püspöke volt, a bécsiek valamennyi rendjével a városból a harmadik mérföldkőig sietett a túlsó Ausztria meghódítójának üdvözlésére; ilyenformán január 13. kalendáján a királynéval páratlan pompával bevonult Bécsbe.

Pár nappal ezelőtt Bonfini Antal ascoli polgár Corvinus király híréből föllelkesülve Piceno földjéről Retzbe jött, ahol a király és Beatrix elé járult, és átadta akkoriban kiadott különböző könyveinek példányait. Hármat a királynak ajánlott, Hermogenest és Herodianust, amelyeket ő fordított görögből latinra, valamint egy kurta könyvecskét a Corvinus-ház eredetéről. (180) Kettőt a királynénak, egyet a szüzességről és a házastársi

szeméremről, egyet Ascoli történetéről. Egy epigrammás könyvecskét pedig Corvinus Jánosnak dedikált, nem érdektelen és haszontalan előszóval, melyben a fiatal herceg neveléséről volt szó. Mikor a király ezeket a köteteket a táborban kíváncsian elolvasta, elámult a szerző tehetségén, hiszen még nem ismerte ezt az embert, majd január kalendáján Bécsben összehívta minden rendű udvarnokát meg a követeket, figyelmesen végighallgatta Antal szonoklatát, odahozatta az összes könyvet, és átadta elolvasásra az előkelőségeknek meg a püspököknek; távozását kérésére sem engedte meg; bizony, nem csekély fizetéssel alkalmazta a picenői rétor, arra utasította, hogy olvasson fel az áldott Beatrixnak, írjon sokat kedve szerint, és megparancsolta, hogy kövesse az írók és elmélkedők számára ellenszenves tábor. Ő, mivel kedve ellenére kényszerült erre, hogy a tábori ricsaj és kényelmetlenség közepette ne éljen utálatos henyeségben, három hó alatt latinra ültette át a kezébe adott Philostratust, először a nápolyi képeket, majd a szofisták életrajzait meg a leveleket.

A király pedig, mialatt a karácsonyt ünnepelte, két fontos és nagyon sürgős dolgot készített elő, először egy káprázatos követséget Galliába, aztán Újhely bevételét, mely mindenféle eszközzel és erővel fölszerelve a legmakacsabbul ellenállt. (185) A franciákhoz János váradi püspök volt kijelölve követnek, akinél e feladat ellátására a mi korunkban senki sem látszott alkalmasabbnak. Ugyanis, mint maga őszintén megvallotta, alacsony állású szülőktől, szegény sorban született Olmützben, oly kiváló tehetséggel, megfontoltsággal és szorgalommal rendelkezett, hogy a király előtt az elsők és a legkedvesebbek között állott, és úgynevezett főkancellár és titkár lett. A cseh háborúban, mikor a király Morvaországot tartományá tette, Olmütz megszerzése után ezt a fiatal embert beajánlotta Csupor vajdának. Találékony elméjével és gyakorlati tapasztalatával hamarosan odáig vitte, hogy ez a tartomány kormányzásában és a cseh ügyek adminisztrációjában leginkább az ő segítségével és tanácsaival élt. Hűsége, becsületessége, okossága és lelki nagysága nemsokára úgy megtetszett a királynak, hogy előbb a váradi, aztán az olmützi püspökséggel tisztelte meg. Sőt, sok egyházmegye előljáróságával is gazdagította; mert javadalmaiból évente harmincezer aranyat húzott. Mérhetetlen bőkezűség és nagyvonalúság volt benne, úgyhogy a rábízott küldetéseket egytől egyig a legnagyobb dicsőséggel teljesítette; nem kímélt sem fáradságot, sem költséget. Házánál mindig a legnemesebb személyzetet tartotta; a király minden parancsát nemhogy kívánsága szerint, de minden várához meghaladó sikerrel vitte végbe. A külföldön felmerült legfontosabb ügyeket az uralkodó rá szokta bízni. Hozzájárult ehhez kedves és tiszteletet parancsoló ábrázata, nyílt beszéde, lelki nagysága, fáradhatatlan testének ereje és szépsége, melyben kimeríthetetlen és intelligens természet lakozott; (190) tedd ehhez kifogástalan erkölcsöt, messzemenő nyájasságot, áradó derűjét, emellett a végtelen közvetlenséggel párosult szívélyességet. Jó szolgálatra mindig messzemenően készséges volt, semmi sem volt számára kellemetlenebb, mint valakit megsérteni, valamit színlelni, alakoskodni. Barátaikat szívből szerette; irigyeit, haragosait inkább jóindulattal kiengesztelni óhajtott, s nem rosszindulattal büntetni. Nem bosszúra született, hanem a sérelmek megbocsátására és jó cselekedetre. Elegendő megtorlásnak tartotta, ha rosszakarójának alkalomadtán nyíltan és váratlanul odamondott; az aljas bosszúállástól mindig tartózkodott, miért is a királyi derék és féddhetetlen jellemnek tartotta és vallotta.

Mikor tehát követként Galliába indult volna, és a franciák követét is haza kellett kísérnie, hallatlan parádét készített elő, hogy a dolgát mind az uralkodóhoz, mind önmagához méltón vigye végbe. Mindenekelőtt kiválasztott háromszáz azonos színű és termetű paripát, az egész főúri és nemesi rendből háromszáz ifjút, hogy díszruhában lépkedjenek végig minden városon, és mindannyian bíborköntöst viseljenek; valamennyi hosszú hajú, egyformán nyúlánk, egyforma korú. (195) Soknak volt nyaklánc; a többiek fejére pedig, akik aranyhajat viseltek, drágaköves koszorút illesztett. Emellé járult egy több mint főpapi étkezés, amelyet bárhol rakott is ki, a királyi felség vendéglátására emlékeztetett.

Az uralkodótól különböző utasításokat kapott, leelőször is, hogy midőn az Alpokon inneni Gallián keresztülutazik, a királyi nevében jegyezze el a milánói herceg hűgát; ezt az atyafiságot a királyné tudta nélkül szötte, és titkos levelezés útján már majdnem keresztül is vitte a ravasz bresciai férfi, a szökést színlelő Fontana révén, akinek segítségével és alkalmas szolgálataival más itáliai ügyekben is sokszor élt; azután, hogy kössön egyezséget és létesítsen testvéri szövetséget a gallok királyával, hogy a kettős háborúval bajoskodó Miksát kimerítsék; továbbá kérje el ajándékba az oszmán Mahomet török császár fiát, Zaliabust, akit a bátyja kiűzött Ázsiából, először Rodoszra, aztán Galliába menekült, és most a franciák királyának a hatalmában volt, hogy ennek nevében a korábnál súlyosabb háborúságot és riadalmat vigyen a törökre. Az összes utasítást megfelelően végrehajtotta, kivéve, hogy a török öccsét, akit a pápának odaígértek, nem tudta elhozni. A követséget mindenütt akkora pompával vitte véghez, hogy azt beszélik, a mi korunkban ennél fényesebbet sehol a világon nem láttak. Lakomái megrendezésekor Párizsban többször úgy kifosztotta a halpiacot, hogy néha a királyi sáfárok is kénytelenek voltak összekoldulni a halat. Átnyújtotta a franciák királyának szánt ajándékot, amely több mint huszonötezer aranyba került; először is huszonöt káprázatosan gyors török mént, mellette drágaköves aranyedényeket, vértés és parádésan lépegető paripákat, dáciai versenylovakat. (200) Ehhez jöttek az arannyal, drágakövel kirakott nyergek, remek boglárók, zablák. A királynénak aranszállból szőtt köntöst, perzsa ruhákat, öveket, aranyozott szobabútort küldött. A franciák követét, akinek neve Kristóf volt, tisztelettel

elbocsátotta a váradi püspökkel, és magunk láttuk, hogy a király meg a királyné gazdagon megajándékozta őt. Ajándéka mindenki becslése szerint közel járt a háromezer aranyhoz.

Ezekben a napokban tárgyaltak az egri püspök kijelöléséről, és az uralkodó döntésével, a királyasszony támogatásával Orbán kincstartó lett az egri püspök, aki eddig győri volt, mert nem akadt nála kiválóbb, a győri egyházmegyét mindig a legnagyobb hűséggel és buzgalommal végzett szolgálataiban fejében nehézség nélkül kieszközölte magának Tamás, a királyi írnok; mert ez időben Mátyás kettejüket kedvelte a legjobban, meg a váradi püspököt, aki épp akkor utazott el a Galliákba, gazdagította őket rangokkal, javakkal, és szívesen beszélt meg velük elképzeléseit. Orbán kincstartó szelídebb természetű volt, a legnagyobb ügyekre használható, a másik ellenben, mint vörhenyeges ábrázata elárulta, hevesebb, keményebb, azonban az ügyintézésben gyakorlott, emellett éles szemű, ravasz, fáradhatatlan, szolgálatkész, kitartó és becsületes. (205) Ám csodálatra méltó jóra valósságával, hűségével, türelmével és elméje mélységével a király előtt mindig is Orbán tartotta az első helyet, bár veleszületett bölcsességének mértékét nem fitogtatta.

39. fejezet - Nyolcadik könyv

Aztán, a követség felkészítése után, Mátyás megkérdezte a matematikusokat meg a csillagászokat, és január idusán nekivágott a már tavaly is ostromolt Császárujhely elfoglalásának; Beatrix királynét a még ott maradt többi diplomatával Bécsben hagyta. Valamivel jobban sietett, mint ahogy tervezte, mert az esztendőnyi ostromba belefáradt vezérek, légiókapitányok és közkatonák követelték, hogy a lovak téli pihentetése végett eresszék őket szabadságra, és a nehéz hadakozás miatt sokan elosontak a táborból, miért aztán háromszáz alemann lovas kétszáz társzékérrel és az azt vontató rengeteg ökörrrel az éj sötétjében az őrég ellenére bejutott az ostromlott városba, és pár hónapra való ellátmánnyal feltöltötte, ami miatt a királynak sokkal tovább kellett küszködnie. Bosszankodott is, mert azt remélte, hogy az erővel bevehetetlen várost kiéheztetéssel hamarost a hatalmába hajta. Ahogy odaért, a jogosan követelőzőknek megengedte a távozást, a légiókat kiegészítette, a tábor feltöltötte újoncokkal. Újhely városa síkon fekszik, melyet a közeli pannóniai és noricumai hegyek lelátó formájában vesznek körül. A város talaja mocsaras, vizenyős, egy részen kavicsos; emellett fel-feltörő buggyanásokkal annyira bővelkedik, hogy sehol sem áshatsz le három-négy lábnyira anélkül, hogy víz ne szökjön fel. (5) Öt-hat láb alatt szilárd és masszív kavicsréteg van. Az árkok mélyek és szélesek, ezeket mindenütt kockakő szilárdítja és burkolja, kieresztett vizük tele van hallal, mintha a tengerből folyna. A város négyszögletes, négy kapuja is van. Ha a főtér közepén megállsz és körül nézel, egyenesen rálatsz minden kapura. Mindegyiknek megvan a maga elővárosa, a városbeliekhez eléggé hasonló épületekkel, és ezeket is sánc meg vízzel teli árok veszi körül. A falak minden sarkánál és a kapuknál az árkon kívül hármas árokkal és sűrű bástyasorral erősített védfal áll. A várszerű bástya telve őrsgel és sokféle felszereléssel. A város Pannónia felé néző szögletében a víz fölött van egy vár függőkertekkel, ezt roppant széles árok veszi körül. Ez is négyszögű és kocka formájú, ennek sarkán is áll egy magas torony, mögötte a cészár parkjai és vadaskertjei, melyekben tizenötezer lépés hosszan szépen el lehet sétálni, körülöttük egybefüggő fal. Mindenféle vad, külhoni is, háziállat is rengeteg kószál itt a különböző kertekben. A falakon végig hadigépek sorakoznak, amelyek kilőtt ólomgolyókkal és vaskockákkal a második mérföldkőig biztos találattal sújtják le a célt.

(10) Tavaly István gróf és társai az első mérföldkőnél három-négy tornyot állítottak fel, tovább nagy kockázat nélkül nem közelíthettek, mert a nyílt és lapos térségen egy halom sem takarta őket. A király jövetelével megelégnült az ostrom, az első kőnél körülbelül 18 ezer lépés hosszan összefüggő sánccal és árokkal vették körül a várost, és mindenhova strázsát állítottak, hogy semmit se lehessen bevinni. Míg István és társai a második kőnél ütöttek tanyát, a király egy mérföldön belül táborozott le; a tornyokat és erődítményeket gyorsan közelebb mozdította. Néhány nappal érkezése után éjnek éjszakáján a Bécs felé eső kapu elővárosát titokban odalopakodó légiók véres diadallal elfoglalták és fölgették. Az őrég egy felvonóhídon át reményvesztetten visszahúzódott a falak mögé. Ezt árok, mély sár meg víz, ráadásul sánc és számos torony erősítette, a támadó merészsége és virtusa mégis bevette. Elfoglalásakor a lakosok nagy veszteséget szenvedtek, ugyanis összegabalyodtak az őrsgel, és ahogy a városba visszavonultak, hátulról megszorítottván részint egymást taszigálták le a keskeny hídról a széles árokba, részint az üldöző ellenség levágta őket, a többiek a bentiek segítségével bemenekültek. (15) Miután e fontos előváros odalett, mely a város igen megbízható védőbástyájának látszott, és elhagyták a másikat is annál a kapunál, amely Pannónia felé nézett, a vár biztonsága érdekében a többi elővárost, mert védhetőségükben nem bíztak, lerombolták; az ettől az újhelyiek bátorsága nagyon megcsappant, hiszen ha az ellenség valamivel keményebben rohamoz, közjük keveredve be is nyomulhatott volna. Egész éjszaka reszkettek. A polgárok komoly épületekben laktak, melyeknek vastag faluk, rácsos ablakuk, vaskapujuk volt, ezért elkeseredésükben rászánták magukat, hogy az ellenség első rohamát házanként fogadják. Ifjú, öreg egész éjjel zajongott a városban. Ha a nagy hadi tapasztalattal rendelkező és nagy tekintetű városparancsnok nem jön ki a várból a piacra, és fel nem bátorít mindenkit, Újhely bizony másnap önként megadja magát. Ő azonban német szónoklattal úgy megerősítette mindnyájuk szívét, hogy a végső ínségig kitartottak a hűségben. Sokan úgy tudják, hogy az őrereg erőszakkal kényszerítette őket erre.

A király úgy gondolja, hogy ezen az éjszakán eleget végzett, másnap a város árkában, amely az előváros és a városfal között húzódik, óriási gépeket helyez el, amelyekkel a falakat éjjel-nappal kedvére törheti. (20) A törököktől zsákmányolt masinákkal lerombol hat szemben álló tornyot, elsősorban azokat, amelyek a kapuknál ülnek, társzékereken Bécsből teherhajókat hozat ide a Dunáról, hordozható hidakat is szerkeszt, melyek segítségével a katonaság átkelhet a város árkan, és a romlott falak közé nyomulhat. Az újhelyiek változatlan elszántsággal védekeznek, kilőtt golyókkal nap mint nap pusztítják a pannóniai ágyúk személyzetét, sőt, gyakran vaskockákkal lődöznek, és a sátrakban sok vigyázatlant megölnek. A lesállításokból naponta indul kíméletlen támadás. A megadásra többször felszólított polgárok oda sem figyelnek. A király végpusztulással fenyegetőzik. A városparancsnok, aki nemrégiben Bécsset védelmezte vele szemben, azt feleli, hogy a várban felállította magának a sírt. Fellengző szavakat váltanak, míg azoknak odabent elegendő az élelmük az élésre, ezeknek meg az összekapart pénzük tartja a lelket a hadban; naponként nem kevesen hullanak le a tornyokról és

bástyákról. Amikor a király elhatározza, hogy az ostromtornyokat minden oldalon közelebb viszi a falakhoz, utasítására a közkatonák lécekből és vesszőből rengeteg henger alakú kosarat fonnak; ezeket lefektetik a földre, félig megtöltik földdel, kövel, és éjjel kúszva a falakhoz gurigatják; amikor odaérnek a helyszínre, az odacipelt rőzsehengereket oszlop módjára felállítják, és földdel teletöltik. (25) Ezeket használják maguk előtt falként, mögöttük törmelékből tornyokat emelnek, mellvédeket, ostromtetőket készítenek, itt helyezik el a támadó eszközöket, innen törik az ellenséges előbástyákat, a falakról lezavarják a védőket; a táborban is a főkapunál, ahol a király árokkal és sánccal biztosított sátra áll, az ácsok pontonhidakat csinálnak, védőtetőket, ostromfődeleket, vívóállásokat készítenek. Egyáltalában, a király semmiféle találmányt és módszert nem felejt el, hogy mindenki várakozása ellenére elfoglalja ezt a roppant erős várost, amelynél a világon semmi sem látszik szilárdabbnak, amelyet a cézár nemcsak székhelyül, de sírhelyül is választott, és hogy megszerezze a császári otthont; sőt, úgy véli, hogy itt ér dicsősége csúcsára. A királyné az udvaroncok és a diplomaták nagy seregével követte a királyt; először a bécsi hadjáratban István grófnak adományozott Ebenfurthban, aztán a tábor közelében, Lichtenwörthben tartózkodott néhány hónapig, és várta Újhely elfoglalását.

Március hatodik idusán a király ostromgépekkel keményen löveti hátulról a fal szögletén a noricum hegycsúcsok felé néző óriási tornyot, hogy az leomolva, törmelékével jó darabon betöltse az árkot, és ezzel a katonaság számára bejárat nyíljon, a parancsnok pedig megértve a király észjárását a tornyot a város felől belülről gyorsan körbevájja, és alátámasztja fagerendákkal, hogy tüzet vetve rá az omladékat a falakon belül tartsa. A tornyon és az árkon kívül van egy másik torony összehordott földből, a szöglet erős előbástyája, amelyről a város két oldalát nagy távolságban védik az ágyúlövések ellen. (30) Minthogy amazt a tornyot hátulról lövik, és az közeli összeomlással fenyeget, a parancsnok felgyújtatja. Bent azonnal nagy tűz támad, amelyet a belső deszkázat táplál; ahogy a láng elér a gerendákhoz és a támasztékhoz, elképzelése szerint bedől a városba. A reményében csalódott király nyomban szólít három cseh gyalogosszázadot, és megparancsolja, hogy villámgyorsan rohanják meg a külső tornyot, a szöglet előbástyáját. Ezek teljesítik a parancsot. Azonnal csatába indulnak, a nehézfegyverzetű katonák áttörik a sánccot, egykettőre keresztülgázolnak a sekély árkon, a töltésen keresztül felmásznak a felső párkányra, és odaérnek a mellvédhez; az elsők közül hárman vakmerően beugranak, ezeket nyomban felkoncolják; a többiek hamar visszavetik. Amikor a polgárok és az őrkatonák észreveszik, hogy az előbástyát keményen támadják, mind összeszaladnak ott; a falakról hirtelen társaik mellett teremnek. A toronynál összetömörült csehek a falról nyíllal, tüzes golyóbissal sebesítik. A városból egy rejtett kapun segédcsapatot küldenek ki, a támadókat elkergetik és visszaszorítják, ámbar a hadművelet sikertelensége miatt a király is visszarendeli őket, hogy ne növelje a vérontást. Ez az éj közeledtekor történt. Rövid idő alatt elesett vagy száz katona, és megsebesült ugyanannyi.

(35) Bár ez balszerencsével esett, az ostrom mégsem folyt lanyhábban. A vezér eltökéltségét nem csökkentette sem a roppant erős helyőrség, sem a számtalan erődítés, sem a polgárok rendíthetetlen bátorsága, noha senki sem tudott biztonságban egy-két mérföldnyire odaférfközni, a vizenyős és mocsaras talaj miatt útépités nélkül közelebb jutni sem lehetett, sem a körbefutó folyót elvezetni, és aknaással sem tudtak a falak alá hatolni (bárhon is ástak le, a talajvíz azonnal feltört), mégsem riadt vissza a szándékától. Hamarosan mindenfelől ostromgépeket vontatott a falakhoz, és várszerű tornyokat állított fel körben olyan közel, hogy ha a közbenső árok nem akadályozza, a városbeliekkel akár közelharcot is lehetett volna vívni. Ez a lakosok erejét igencsak kimerítette, és bátorságuk megrendült; a gögös kupolákat a masinák mindenütt letarolták. Azok viszont a védekezés egyetlen módját sem felejtették ki, a romlott falakat helyreállították, ami megroggyant, megingott, azt ledöntötték, nehogy kifelé zuhanva nagy szakaszon feltöltse az árkot; a falat körbefolyó említett vizek átgázolására különböző instrumentumokat agyaltak ki, amelyekről a hadtudomány egyetlen szakírója sem érkezik. A segítség reményéről lemondva olykor már a megadásra gondoltak volna, ha lehet, azonban a helyőrségtől való félelem ezt nem engedte. A corvini könyörületesség, amelynél azon időben nem létezett szemfülesebb, rájött erre, tehát úgy gondolta, hogy a várost inségre kell juttatni; ha akarja, éppenséggel erővel is bevehette volna, előre látta azonban, hogy az nem lesz meg óriási öldöklés és a város pusztulása nélkül; hogy övéit kímélje, a várost pedig megmentse a katonaság dühétől, meg hogy ne pocsékoljon költséget és fáradságot, elhúzta az ostromot, hogy ép várost vegyen birtokba. (40) Eképpen óvta tehát mindkét fél javát, hét hónapot töltött a táborban; ideiglenes királyi lakot épített itt, amfiteátrumszerű ebédlőtermet, a közelében egy kápolnát.

Már a mértéktelen költséggel úgy kimerítette a kincstárt, hogy sem a sereget nem etethette tovább, sem utánpótlást nem tudott szerezni, és éppen abban az időben, amikor híre terjedt, hogy az ostromlottaknak komoly segítség érkezik. Orbán kincstartót sürgette és kérte, hogy szokott hűségével, buzgalomával, ügyességével szerezzen pénzt és utánpótlást, ahogy tud, nehogy úgy lássék, mintha a siker küszöbén visszakoznál gyalázzattal. Ez pedig azon nyomban csapatokat toborzott, az egri egyházmegyében sorozást tartott, behajtotta az adót, amennyit csak bírt, pénzt kapart össze nemcsak a saját püspökségéből, hanem mindenfelől a barátaitól is, saját költségén állított sereget küldött a táborba; adott pénzt is meg utánpótlást. Orbán fűrgességét, hűségét és buzgalomát ez ügyben széltében magasztalták. Ezzel aztán a fejedelem hajlandóságát úgy megnyerte magának, hogy az haláláig különösképpen szerette őt. Amikor a védők észrevették, hogy a tábor napról napra gyarapszik,

a pannonok erői mérhetetlenre növekednek, kénytelenek voltak a megadásra gondolni. (45) Elnézték a naponta érkező csapatokat, és ez lelkesedésüket igencsak lelohasztotta; dühbe gurulva a falakról golyókat, vaskockákat lődöztek a vakvilágba; egyetlen lövéssel három apródot terítettek le az uralkodó előtt, szétzúzva a koponyájukat, amikor az ebédlőnél álldogáltak. Azonban a király egyáltalán nem rettent meg e véres és iszonyatos látványtól, hanem rezenéstelen maradt, és az ijedtség semmi jelét sem mutatta. Aztán irdatlan masinákat szegeztetett a városra, amelyek számos palotát leromboltak. És mert az újhelyiek házuk befedésére nagyobb részt fenyőfalapocskákat használnak, amit zindelynek neveznek, a gyalázatos eset miatt már-már a város felgyújtására gondolt. Tudniillik a parancsnok néhány nappal korábban egy küldött útján nagyon megígérte, hogy a tábori királylakot soha semmilyen eszközzel nem lövi; a király már azzal fenyegetőzött, hogy összeront minden templomot, ahonnan lődöznek, majd ígérete szerint márványból újjáépítteti, felgyújtja a várost, és meg is tette volna, ha a bentiek meg nem kérelik, és ha nem bízik abban, hogy hamarosan a hatalmába kerül.

Eközben a hatalmas milánói herceg küldöttei, Naso Máté és Fontana Ferenc eljöttek a táborba, és jelentették, hogy a váradai püspök a megállapodás értelmében Milánóban megkötötte a rokonságot Corvinus János és Sforza Blanka között; a király fényesen fogadta őket, és néhány nap múlva elbocsátotta. (50) Érkezésüket követően jött fényes ferrarai kísérettel Pannóniába Este Hippolit, Beatrix királynénak nővérétől való unokaöccse, akinek nagyapja Ferdinánd, dédapja pedig Alfonz király volt, hogy az esztergomi érseki egyházmegyét, amelyet korábban nagybátyja, Aragóniai János bírt, átvegye. Mátyás király, hogy unokaöccsét rangjához illően fogadja, először Bernardin modrusi gróftot menesztette elébe nemesi lovassággal Zágrábig, aki az érseket Sopronba kísérte. Azután a királyné, ahogy értesült közeledéséről, Fodor Istvánt küldte elé követségbe, hogy a nevében köszöntse az unokaöccsét, fejezze ki örömet jövetelén, és mondja meg neki, hogy maradjon ott, míg a király nem hívja a táborba. Eközben a király a mindenben végső szükségre jutott városparancsnokkal a megadásról tárgyalt. Tettauer és néhány más volt a közbenjáró és közvetítő. A parancsnok a város átadását augusztus idusára megígérte, ha a császár nem küld számottevő segítséget, és ha fölszerelésükkel, valamint az uralkodói ingóságokkal együtt sértetlenül elvonulhatnak, és magukkal vihetnek háromszáz társzekeret; a király belement e föltételekbe. (55) A városparancsnok tíz férfival kijött hozzá a táborba, itt kölcsönös eskütétel után kihirdették a megadást, amelyet a harmincadik napon kellett foganatosítani; közben, hogy az időt ott ne töltsse, hátrahagy egy ostromló csapatot, és néhány lovas hadnaggal Stíriába viszi a tábor, a sereget elvezeti Schottwienhez, amely a noricumai völgytorkolatokban fekszik. Ezt a városkát akarja elfoglalni, hogy Stájerországba tetszése szerint betörhessen, és itt elvághassa mindenkinek az útját, aki az újhelyieknek meg a bécsiieknek segítséget visz. Nekiindítva tehát a tábor, huszárokkal és könnyűlovassággal pusztítja székében az ellenséges földet. A községek, falvak körös-körül kigyúlnak, minden zsákmányul esik. Schottwien azonnal elesik. Graffeneck ekkor egy visszapattanó lövedék ütésétől szétronsolva meghal. A király Bánfi Miklóst, akit testvérének tekintett, börtönbe veti itt, ami az előkelőségek nagy megdöbbenését váltja ki, de kisvártatva sértetlenül kiereszti. Kiostromolnak egy csúcson emelkedő kastélyt, majd a hegyerincre fölvonatnak egy óriási rézgyút, hogy azzal lőjjék a fellegvárat. Megnyitva a szorosokat, a légiók benyomulnak Stájerföldre, és ez alkalommal elfoglalnak vagy húsz kisvárost. (60) Kevéssel augusztus idusa előtt, amely napon a megállapodás értelmében az újhelyieknek át kellett adniuk a várost, a király az újjongó sereggel visszatér a korábbi táborba, hogy a kijelölt napon átvegye a várost.

Mihelyt Mátyás Stájerország feldúlása után visszatért Újhelyhez, legsürgősebb dolga Hippolit meghívása volt, hogy annak olasz kísérői alaposan felmérjék az ostrom és a diadal jelentőségét, e mind a királyhoz, mind a szemlélőkhöz méltó eseményt. Hippolit kedves tekintetű, bájos arcú kilencéves fiúcska volt akkor; kissé hosszú orral, gyönyörű, nagy szemmel, feje, válla, többi tagja csodás kecsességgel illett egymáshoz. Színe rózsás, haja gesztenye, arckifejezése elgondolkodó, több királyi méltóságot, mint gyermek csintalanságot sugárzó, mintha minden órában korát meghazudtoló terveken és elmés válaszokon spekulálna. Emellett természete parancsoló és fensőbbes, inkább nemeslelkűségéről, mint alázatosságról tanúskodó. Ha nemes ábrázatára nézel, komolyságot látsz a komorság árnyéka nélkül, feltűnő szépséget hiba nélkül, lábszárai elegáns testalkatot ígérnek. (65) A szigorú és gondos hercegi nevelés koraérett tekintélyt termelt benne. Elméje roppant szellemes, leleményes, annyira fürge és ügyes, hogy sosem találod készületlenül. Beszéde az idő és a hely szerint nyomatékos és világos; ízetlenség sohasem jó ki a száján. Vita közben nemritkán olyan fortélyos, találékony és élénk, hogy ifjúsága ellenére tudós férfiakat is sokszor lenyűgöz az érveivel; a főúri tereferéken tömören és kereken beszél; ha a körülötte levők szórakozásképpen szólásra ingerlik, kerekded válasszal és hathatós érveléssel bárkit lepípál. Látszik tehát, hogy fényes tettekre született, hiszen nincs e fiúban semmi alantas, semmi kifogásolható. Mintha a hiba árnyékától is távol lenne. Csodás szemérem ragyog benne és mély vallásosság; püspöki szokás szerint naponta elmondja a szent imádságokat, elvégzi az istentiszteletet; annyira utál minden aljasságot, hogy úgy látszik, csakis papságra született. Erkölcei minden tekintetben fölségesek és szigorú neveltetésről vallanak. Ha Hippolit nevelőjétől engedélyt kap arra, hogy a koraérett komolyság feloldása végett a vele egyívásúakkal játsszon, rendszerint oly jókedvűnek és tréfásnak mutatkozik pajtásai között, hogy azt mondanád, sokáig táplálták attikai sóval. (70) Korát megelőző virtus és fegyelmezettség van benne; sohasem

tesz olyat, ami ne haladná meg fiatalságát. Aki csak ránéz, számos aragóniai és estei fejedelemre nézhet rá benne. Mind, aki látja, a remek tulajdonságokból azt jósolja, hogy ha a vég és a kezdet egészen egybevág, dicső nagyúr válik belőle.

Tehát a király Bátor Istvánt, akit nemrég elhívott Erdély tartományából, hogy Újhely végső megvívásánál jelen legyen, ő pedig ezerfőnyi válogatott lovassággal érkezett, elküldötte Sopronba, hogy Hippolitot érseki méltósága szerint tisztességgel kísérje a pannon táborba. Ez a mogorva, becsületes férfi, a hadtudomány kiváló mestere, akiről mindenki úgy tudja, hogy örök szüzességet fogadott, az utasítást nagy lelkesedéssel hajtotta végre. Fényes lovassággal elment Sopronba, és elhozta magával az érseket; amikor a király a futároktól meghallotta, hogy tíz mérföldnyi közelségbe értek, rögtön eléjük indított két hadrendbe állított ezredet, hogy hódoljon, mint illik, az esztergomi érseknek, Magyarország főméltóságú primásának, és – ahogy nevezik – a született pápai legátusnak, ne a korát, hanem főrangú származását és méltóságát tekintse, visszaútjában pedig a fiú szórakoztatására mutasson be hadijátékokat, különböző harci gyakorlatokat. (75) Később az arisztokraták és az előkelőségek teljes karával meg a főtisztekkel ő maga ment elébe a harmadik mérföldközig; úgy ölelte meg Hippolitot, mintha a saját szülőtte volna, csókkal borította, és nemes természetét látva mindvégig fiaként szerette; páratlan pompa és a katonaság üdvívalgása mellett vezette be a táborba és a saját sátrába. Hippolit a ferrarai nemesekkel együtt a legkitüntetőbb fogadtatásban részesült itt, a király éjjel is, nappal is megmeglátogatta, gyakran megölelgette, és naponta gyengéden dédelgette. Aztán elvitték a betegsége miatt Lichtenwörthbe távozott királynéhoz, aki lelkenző anyai örömmel fogadta, majd visszahozták a királyhoz a táborba.

Amikor a város átvételének az ideje elérkezett, a kivonuló németek a megbeszélten átadták azt a királynak; ő nyomban őrséget küldött be, hogy a városbeli tornyokra mindenfelé kitűzze a corvinusi és a pannon jelvényt, a győztes légiók fegyveresen bevonultak az egyik kapun, és a másikon visszamasíroztak a táborba. Ezután a királyné az udvarnokok és a követek társaságában bement a várba, hogy átvegye a cézár városa fölötti uralmat, és fogadja férje diadalmenetét. Mátyás, megvárva a csillagok kedvező állását, harmadnapra baldachin alatt, fényes parádéval, valamennyi papi és tisztviselői rend nyomában ujjongva bevonult a városba. (80) Ebben a díszmenetben nem vitték előtte a zsákmánnyal rakott saroglyát, sem a foglyok tömegét, nem elevenítették fel az ostrom jeleneteit, csak a diadalmas corvinusi zászlók vonultak. A király után Hippolit, a pannóniai főméltóságok legfőbbje, aztán Orbán, Tamás titkár, a püspökök és győzelmi palástban a hadsereg tisztjei következtek. Elöl Bátor István, István gróf, Tettauer, Geréb Péter és öccse, Mátyás, majd Bertold, Székely Jakab és Kanizsai László, az ő nyomukban a lovas- és gyalogoscsapatok többi hadnagya, akik versengve harsogtak: Huj-huj, győzelem, huj-huj, győzelem! És Corvinust felséges cézárnak, igazi császárnak kiáltották ki. A különböző nemzetiségek a maguk nyelvén kívántak fennhangon minden jót az isteni Mátyásnak. Az Újhelyet végre elfoglaló, a császári székhelyen diadalmaskodó Mátyás üdvözlésére szinte egész Magyarországból küldöttek érkeztek. Sőt, a többi távol maradó főpap és főúr is ajánlotta életfogytig való szolgálatát. Az pedig bizony igen meglepőnek mondható, hogy a győztesek sem együtt, sem egyenként nem bántották sem erőszakkal, sem túlkapással, sem gyalázkodással vagy mocskolódással a veszteseket, hanem mindenütt tisztességgel és jámborul viselkedtek. (85) Inkább az bizonyult közöttük derekabbnak, aki szállásadójának a huzamos koplalástól megsápadt képét hamarabb felüdítette. Sőt, a lakosok némelyike ki is szenvedett a mértéktelen zabálástól felpuffadva.

Hanem ki mellőzhetné hallgatással azt a seregszemlét, amelyet azon a napon tartott, amelyen az újhelyi helyzet rendezése után a táborral megindulva elsietett Schottwienhez, és azt egyetlen nap alatt megostromolta, megszemlélte és birtokba vette? Újhely előtt a széles mezőn felsorakoztatta az összes légiót, hadrendbe állította, és ekkor felidézhettem mindent, amit csak a régieknél a hadi fegyveletről olvastam. Bizony, itt nemcsak a legbölcsebb királynak és a leghatalmasabb uralkodónak mutatta meg magát, hanem a legtökéletesebb hadvezérnek is. A lovasságot csak négy hadoszlopba rendezte, a huszárokat és a könnyűfegyverzetű portyázókat csak két szárnyra bontotta, hogy a kis számú egységre osztott sokaság könnyen irányítható legyen, és minden kavarodásnak elejét vegye. (90) A sereg, amely a táborból kivonult a mezőre, hogy hadrendbe állva meginduljon a noricum hegysorosok és völgytorkolatok elfoglalására, nyolcezer gyalogból, húszezer lovasból, valamint (az apródok, csicskások, markotányosok nélkül) körülbelül kilencezer szekérből állt. A király pedig személyesen kívánta felállítani az összes hadoszlopot, és a harci feladatokat maga osztotta ki érdemesség szerint. Minden hadoszlopnak megvoltak a maga zászlai, amelyek leginkább a keresztény vallás, aztán a Corvinus-ház, továbbá a győzhetetlen magyar nemzet, valamint Dalmácia, Csehország és az ausztriaiak jelképeit ábrázolták; de a lovas- és gyalogskapitányok zászlai sem hiányoztak, sőt, minden egyes lovas is lobogót vitt a kopjájára tűzve, ami a katonai parádét nagyon megemelte. Először is, ahogy a csapatok elé kilépett, csendet parancsolt, amelyet nemcsak az emberek, hanem a lovak is szigorúan megtartottak. Az első hadoszlop zászlaját kihozták a közepre, és ezt ünnepélyes szavakkal, megfontolt utasításokkal saját kezűleg átadta a legkiválóbb hadastyánnak. Nagy csodálkozással láttam, hogy ennek nincs sarkantyúja. Azt hiszem, azért, hogy a nagy kavarodásban a megsarkantyúzott ló ijedtében meg ne ugorjon, és futásával a többiek

bátorságát meg ne rendítse. (95) Ezután tizenkét kardot, ugyanannyi bárdot és buzogányt adott át az érdemeseknek. A bárdosok, kardosok, buzogányosok körülállták a zászlóhordozót. Aztán a szakaszok felsorakoztak a zászló előtt, ezek mindegyike huszonöt lovasból állt, úgyhogy a lovasok száma a szakaszokéval egyezzen, így tehát körülbelül nyolcvan lovasszakasz haladt a zászló előtt és ugyanannyi utána; a többi hadoszlopot ugyanezen mód rendezte. A sort ki-ki úgy megtartotta, hogy ha csak egy ujnyival is megelőzte a másikat, már tartania kellett a roppant éles szemű vezér haragjától. Akkora engedelmesség uralkodott mindenütt, akkora volt a vezér iránti szeretettel párosult félelem és tisztelet, hogy parancsát mindenki a szónál gyorsabban teljesítette, és hogy utasításának eleget tegyen, az életét is semmibe vette. Akkora csönd honolt mindenütt, hogy a parancsszón kívül nemhogy emberi hang, de egy lónyerítés sem hallatszott sehol. Ezután, ahogy az egyes hadoszlopok kissé előbbre haladtak, adott jelre a fejedelem előtt hadgyakorlatot mutattak be, és a sorok váltakozva fejlődtek hol ék alakba, hol körbe, hol három- vagy négyoszögbe, fűrészfém olló formájára. (100) Miután pedig nagy tapasztalattal és ügyességgel eleget gyakorlatoztak, miközben senki sem hagyta el a helyét, hogy Beatrixnak szemléletesen bemutassa, miképpen harcolnak hadrendben, hirtelen felállította a hadoszlopokat. Mindkettőben elhelyezett két erős vértés lovashadtestet, szakaszokra osztotta, és középre két másikat tett; ezek közé gyalogoszázadokat is állított. Az első sorba beosztotta a nehézfégyverzetű gyalogokat, aztán rendben a dzsidásokat, az íjászokat, a huszárokat meg a többi könnyűfégyverzetű katonát. A harmadik sor előtt a darabontok álltak, és őrizték a vezérszászlót. Továbbá mindkét szárny előtt egy-egy huszárszászlóaljzat bontott ki, melyek megtartották a rendet, miközben olyan gyorsan mozogtak, hogy úgy látszott, mintha madarak röppennének. Én pedig, ahogy Beatrix kíséretében a szemlére felsorakoztatott sereget figyeltem, amely kibontott zászlókkal szinte összecsapott az ellenféllel, egyik ámulatból a másikba estem, mert az egy valóságos skorpió benyomását keltette. (105) Később, amikor Beatrix már eleget látott, a hadoszlopok kezdtek rendben elvonulni. Oldalt párhuzamosan hajtották a szekereket, amelyekkel a magyarok Corvinus oktatása szerint a tábort árok és sánc helyett védeni szokták, sőt, kaszákkal fölszerelve a csatában is alkalmazzák, és ezeket használják az ellen bekerítésére. Bizonyára csodálatos, amit elbeszélünk, hiszen Itáliában ilyet sohasem látni.

Én pedig, aki egy darabig a táborban tartózkodva magam láttam azt a katonai rendet és azokat a szigorú szokásokat, amelyekre Mátyás a magyarokat nevelte, igencsak ámuldozom. Sehol a világon nem lehet látni melegeget, hideget, fáradtságot, nélkülözést jobban tűrő katonát, aki a parancsot pontosabban teljesíti, aki a jelre szívesebben indul csatába, aki a halált készségesebben vállalja, aki jobban visolyog a katonai zendüléstől, a táborban békésebben és tisztességesebben viselkedik, aki vallásosabb, aki távolabb tartja magát a zavargástól és ramazúritól, akiben több az önmérséklet és a szemérem, akitől messzebb áll az istentelenség, a szőszegés, a tisztátalan szerelmeskedés. Azt beszélnek, hogy a lovasok legnagyobb része, akinek felesége, gyermeke van, olykor három egész esztendő is kénytelen egyfolytában szolgálni, a hitvesi hűséget mégsem szegi meg. Ha valakit rajtakapnak egy lotyóval, örök szégyen hárul rá. (110) Vitészségük és türelmük nagyobb, mint a spártaiaké. Télen is, nyáron is a táborban élnek. És amit a saját szememmel láttam többször is, hogy a megkezdett ostromot föl ne adják, teljes nyugalommal telelnek a hó alatt a földön. Sokszor úgy bújnak elő onnan, mint az egerek, a lovasok az őrparancsnok utasítása szerint egész éjjel állják a strázsát, helyükről nem moccannak, és nem panaszkodnak a dermesztő hideg miatt. És ha legtöbbször tagjai el is gémerednek a kegyetlen fagyban, rendíthetetlenül tűrnek mindent; a gyermekeket a táborban nevelik, és ott oktatják a katonamesterségre. Ezért van az, hogy a hadban edzett magyar nemzet Corvinus intézkedései, vezérlete és irányítása segítségével úgy megerősödött, hogy míg azelőtt csak a hazai rögöt birtokolta Pannóniában, sőt, ellenséges zónák között vér nélkül magát is alig tartotta fenn, most akkora előmenetelt tett, hogy a szarmatáktól az Adriai-tengerig, a mysusoktól és a macedónoktól a noricusokig és a germánokig terjesztette ki a hatalma alá eső birodalmat. Aki ebben az időben a pannóniai táborban körülnézett, ott is láthatott számos Curiust, Camillust, Fabriciust, számos Fabiust, Scipiót, Aemiliust. Mátyás pedig szó és valóság szerint mintázta Caesart vagy Sándort.

(115) Ebben az évben a király szövetséget kötött az anconaiakkal, pecsétet és királyi jelvényeket küldött nekik, amelyeket szárazon és vízen viselhetnek, hogy aki őket megsérti, Mátyás ellenségének számíton. A pannonnal teremtett szövetséget Ince pápa nagyon rossz néven vette, és erővel kényszerítette Anconát a szerződés felbontására. A főpappal szövetségben álló velencések vádaskodásaikkal fölheccelték az anconaiakban a pannon iránti ellenszenvet, és nem nyugodtak addig, míg a polgárok az ő haragjuk lecsillapítása kedvéért a fejedelem jelvényeit el nem küldték Incéhez Rómába.

Hogy a históriához visszatérjünk, tehát a király Újhely városának megszerzése után pár nappal a ferraraiakat, akik Aragóniai Hippolitot idekísérték, nagyszerű ajándékokkal hazabocsátotta Itáliába. A kedvezőtlen időjárástól magas lázba esett királyné visszautazott Bécsbe. De az elhúzódott ostrom következtében a táborban és a városban is súlyos pestisjárvány ütötte föl a fejét, amely sok udvari embert és derék katonát elemésztt. A király az ügyek rendezése végett ottmaradt Stíriában. Az újhelyiek hivatalosan esküt tettek a kezébe, hogy az ő és utódai parancsát mindenben teljesítik, a megkötött szerződést és ígéretüket sohasem szegik meg.

(120) Rövid idő múltán a cézár emberei Ausztria belsőbb vidékein, az isteni Hippolit városától nem messze, háborút kezdeményeztek, néhány királyi lovas- és gyalogoscsapat szembeszállt velük, hirtelenében ütközet kerekedett, amelyben kemény verekedés folyt sokáig kétséges kimenetellel; végül az alemannok megszaladtak, de mindkét részen sok volt a fogoly meg a sebesült, és ebben a csatában nem kevesen veszték oda. És mert Ausztria mindig forral valamit, Frigyes császár meg ügyének e súlyos válságában nem takarékoskodott sem az ármánnyal, sem az erőlködéssel, néhány ismerőst fölhergelte, hogy pártoljon el a királytól. Ilyenformán ebben az esztendőben Viktorin herceg, a néhai György király fia, Vilmos gróf és Ausztria néhány kiskirálya összebeszélve fellázadt, hogy különböző támadásokkal kifárassza őt. A király a lázadók minden mezővárosát államosította. Ötszáz gyaloggal és lovassal elküldte Bot Andrást, a serény, lelkes és furfangos elméjű lovashadnagyot, akit őfelsége nagyon kedvelt, hogy foglalja el Viktorin szlavóniai városait, amelyekért régebben az oppelni hercegséget elcserélte a királlyal, valamint Székely Jakabot Vilmos és testvérei váraihoz, amelyek Zágráb közelében emelkedtek. Ez az idén Stíriában, Krajnában és Karintiában portyázott, az egész vidéket szélteben beszáguldotta, pusztította, a császár számos városkáját bevette, és egészen a velencei határig akadálytalanul elkalandozott. (125) Amikor pedig a következő évben a pártütés napfényre került, a király minden mezővárosuktól és vagyonuktól megfosztotta azokat is, akik Ausztriában lázadtak fel. Az Újhely bevételét követő télen megállapodás szerint értekezletet tartottak annál a városkánál, amely nevét az isteni Hippolitról kapta, és a király találkozott ott a cézár követeivel és Bajorország hercegeivel; ekkor fegyverszünetet kötöttek.

Az előző esztendőben pedig, május idusán, János Antal, aki akkor még nem volt milánói érsek, díszes nemesi kísérettel eljött Bécsbe a királyhoz, hogy megerősítse Corvinus János és Blanka rokonságát, amelyet a váradi püspök korábban megkötött, a lehető legnagyobb tisztelettel fogadta őt, és szándékuk szerint mindent elrendezve gazdag ajándékkal bocsátotta vissza Itáliába mindannyiukat; tudniillik, mint sokan vélekednek, a körültekintő fejedelem érezte, hogy gyengélkedik és hamarosan meghal, hiszen a háborús fáradozások egész sereg betegséget ültettek bele, ezért siettetni kezdte fia esküvőjét, amelyet azonban a házassági szerződés értelmében nem lehetett addig nyélbe ütni, míg Jánost nem teszi uralkodóvá. Elhatározta, hogy lemond Csehország trónjáról, és a fiát teszi utódává, mivel Beatrix, a mostoha, ellenállása miatt Magyarországon erre nem merészkedett. Ezért Sziléziában háborút szított egy herceg ellen, hogy szülőttének terjedelmes uradalmat juttasson. Luzsiciát sem hagyta békén; mindkét tartományban rávett néhány nagybirtokost, hogy adjon el neki városokat, a tiltakozók ellen pedig valami törvényes alkalmat előrángatva támadást indított. (130) Midőn tehát Sziléziában kitört a háború, Trnka cseh lovaskapitányt és Haraszi Ferencet gyors lovassággal elküldte a tartományba; ezek, ahogy a király parancsolta, megostromolták valamelyik ottani herceg egyik erődített városát, akiről azt állították, hogy elpártolt a királytól, ő segítséget kérve elszalad Ulászló királyhoz; Ulászló a Mátyással fennálló régi barátságra tekintettel megtagadja a támogatást, nehogy a szent frigyét megsérteni lássék. Erre az a főurakhoz fordul segítségért, és figyelmezteti őket, hogy ha nem vigyáznak, ők is ugyanezt a bánalmat fogják elszenvedni, amit ő most. Ezek meggyőzetvén közös pénzen segítő csapatokat küldenek, hogy ne engedjék társukat és barátjukat atyai és ősi jussától megfosztani. Miközben a város ostroma keményen folyik, ezek megjelennek a támadás elhárítása végett, szemben felállítják a tábort, és megfelelő alkalommal csatába bocsátkoznak. Akkora hévvel csapnak a pannonokra, hogy rövidesen megingatják őket. A magyarok emiatt a cseheket árulással vádolják, azt mondogatják, hogy nem akarnak rokonháborút, és ezért vonakodnak a harctól. Haraszi nem bízva a csehek hűségében, könnyűlovasságával behúzódik az erdőbe, hogy az ellenfelet hátulról vagy oldalról váratlanul megrohanja; okosan karéjba állítja a sereget, és megtámadja a cseheket. (135) Veszekedett verekedés folyik; mindkét részen sokan elesnek. Trnka ugyan kelleetlenül harcol tulajdon népe ellen, és nem szívesen ontja a cseh vért, mégis, hogy katonai kötelességét teljesítse, a csehek négyyszögbe rendezett hadtestével keményen csatázik, és övéi szeretetét félreteszi; mivel ő szemből, társa hátulról vagy oldalról támad, a csehek lassacskán kezdenek szétszóródni. Az ellenfél legyőzése és szétugasztása után a pannonok a véres diadallal visszamennek a táborba, a város a segítség meghíusultától megrettenve végül is kénytelen megadni magát. Ebből egyenetlenség származott Mátyás és Ulászló között. Amaz felpanaszolta, hogy a szövetségi kötelezettség ellenére támogatást nyújtott az ő ellenségeinek, emez visszautasította a vádat, kijelentette, hogy ő szentül betartotta az egyezséget, bár annyit őszintén beismert, hogy azokat a cseheket, akik katonai zsoldból élnek, nem tilthatja el hivatalosan más szolgálatától. Mátyás a szerződészegés miatt Jánost, a cseh királyság ügyeiben meghatalmazott váradi püspököt küldte el a panasszal, Ulászlótól pedig ebben az ügyben kétszer jött Bécsbe mentegetőzni válogatott főúri küldöttség.

Végül kettejük között rendeződven a probléma, Mátyás félreteszi a haragot, és újra nekilát, hogy fia birodalmát a sziléziaiak és a luzsicaiak között gyarapítsa. Csakis a váradi közvetítését használja fel ebben, akiről tudja, hogy a cseh ügyek legügyesebb kormányosa. (140) Ez a fejedelem megbízásából ebben a két évben többször fölkereste ezeket a tartományokat, a nagybirtokosokat biztatta, hogy városaikat adják el a királynak, tekintélyes árat ígért készpénzben, ijesztgette őket a fenyegető veszedelemmel. Mondják, hogy e kitűnő alkusz ravasztsága révén a király a két tartományban különböző városokat vásárolt meg szülőtte számára jogaikkal és

uradalmaikkal együtt. Luzsicában úgy kiterjedt a birtoka, hogy kétnapi járóföldre megközelítette a Szarmata-óceánt. Hogy e területeken ilyen sikeresen ment minden, annak oka a váradi volt, meg a király ott portyázó válogatott lovassága, mely messzire szétszáguldozva mindent nagy rémülettel töltött be. A dupla zsoldon kívül a zsákmány is gazdagította a sereget, a váradi János pedig tekintélyes uradalmat kapott adományul a királytól, amely évente hétezer aranyat fialt. Újhely elfoglalása után a király két évig és majdnem nyolc hónapig tartózkodott Bécsben, ezalatt az úgynevezett diéta ürügyével többször bejelentette, hogy elutazik Sziléziába meg Luzsicába. Hogy mi egyebet tervezett, azt nem tudom biztosan.

(145) Ebben az időben a stájerek és a karanténok a pannonok gyakori betörései miatt többször kényszerültek megvásárolni a békét. Sőt, a tartományi előljárók, a nagybirtokosok, az apátok, püspökök és prépostok egy császári követvel eljöttek Bécsbe is, hogy a királytól békét vegyenek. Itt ezeket a dolgokat Tamás győri püspök segítségével Orbán intézte, és a nyugalmat alighanem drágábban vásárolták meg, mintha háborút viseltek volna. Aztán az ügylet lebonyolítása után a király dús lakomán fogadta őket, és néhányan ajándékokkal távoztak, hogy a bőkezűség megkedveltesse velük a pannon szolgálatot; a kapzsiság is, amit elkövettek rajtuk, csak arra kellett, hogy az erőszak elrettenesse őket a császártól. Ugyanebben az évben a fegyverszünet sokadik meghosszabbítása végett török követek jöttek Pannóniába. Beállítottak a lengyelek küldöttei is, hogy minden lehető módon végleg elsimítsák a Mátyás és Ulászló között nemrég keletkezett feszültséget és bizalmatlanságot, meg hogy néhány más dolgot is elintézzenek. Osvát zágrábi püspök viszonzásul Lengyelországba ment, és feladatát a király szándéka szerint végrehajtotta. Aztán a következő évben a király elküldte ugyanoda Domonkos úgynevezett fehérvári prépostot, az isteni szűz bazilikájának főpapját, aki diplomáciai feladatok ellátására nagyon alkalmasnak látszott, hogy oszlassa el a mindkét részről nap mint nap fel-feltámadó ellentéteket és gyanakvásokat.

(150) A következő évben pedig, amely az ezer és négyszáz fölötti nyolcvankilencedik volt, január kalendája körül, midőn a király Bécsben tartózkodott, az ég szokatlan módon hatalmasat dördült, mely csodajeltől megrémülve és megdöbbenve mindnyájan kezdtünk erősen aggódni a felség miatt. Ugyanis kezdődő köszvény és valami alattomos bágyadság tört rá, hogy többé nem tudott a lábára állni. Első orvosa Milio Giulio volt, nemcsak származására, hanem tudományára nézve is kitűnő, aki mindaddig nem kis sikerrel foglalkozott a király egészségével; amikor egy másik taljánt adtak melléje, buzgalma alábbhagyott, mert azt gondolta, hogy a vetélytársat az ő iránta való féltékenységből hozták. Később a betegség elhatalmasodván, életét az orvosok alig két évvel tudták meghosszabbítani. Ez évben az egész világról számos követ jött Mátyáshoz. Hírneve úgy elterjedt, hogy az egész földkerekség tisztelte és félte, és nemcsak keresztény uralkodók, hanem a legmesszibb vidékekről pogányok is követek útján ostromolták őt és keresték a barátságát. Az előző esztendőben Ferdinánd király elküldte a szicíliai Péter lucerai püspököt, a kiváló historikust és szónokot. Ezen a tavaszon Angelo ortei püspök, apostoli küldött jött Bécsbe, hogy a már négy éve tömlöcben sýnlódó Péter érseket kiszabadítsa, és a király tisztességgel láttá őt. (155) Azután, a tavasz beálltával, a király, akit a magyarok küldöttségekkel sűrűn zaklattak, a folyón leutazott Budára; nemsokára megjött a velenceiek követe, hogy a határok körül Dalmáciában támadt nézeteltéréseket elegyengesse. Ezzel az ürüggyel takarózott, azonban – ahogy sokak véleménye tartotta – inkább kémkedni, mint tárgyalni jött, mert a roppant hatalmú pannon ereje kezdett veszedelmessé válni a velencések szemében, és híre terjedt, hogy élete nem tart soká.

Néhány nap múlva megjelent a törökök fényes küldöttsége, mely nem fegyverszünetet, hanem békét kért sürgetőleg, hogy a pannonnal dolgait elrendezve megtorolhassa azt a roppant súlyos vereséget, amelyet ebben az évben Szíriában a szultántól elszenvedett. Ezt még tisztességgel el sem bocsátották, amikor megérkezett Asszíria uralkodójának, a szultánnak rég várt követe, a jeruzsálemi pátriárka. Tavaly ugyanis Giugno raguzai patrícius révén a szultán különféle ajándékokat és tyrusi ruhákat küldött a királynak. Ez erősen szorgalmazta a törökök elleni szövetség megkötését, sok mindennel kecsegtetett, ha ez a hadjárat közös vezérlés és irányítás alatt megvalósul. Miután ugyanis az asszír tirannus Szíriában nemrégiben szárazon és vízen komoly csapást mért a törökre, erősen kérte, hogy Mátyás támadjon hátulról; (160) abban bízott, hogy ha ez a szövetség létrejön, a törökök ereje rövidesen megcsappan. Ámde a halál, mint kiszáradt víz, mint kivártatva rendben elbeszéljük, mindent megakadályozott. Ezen a napon fogadta kihallgatáson a roxánok követeit a peloponnészoszi despotával, mindnyájan tisztas fogadtatásban és elbocsátásban részesültek. Továbbá ekkortájt jelentek meg Frigyes császár és Miksa római király küldöttei pazar kísérettel, hogy béketárgyalásokat folytassanak a magyarral, és a hosszú hadakozásnak véget vessenek. Mikor Ferdinánd nápolyi király értesült erről, azonnal átküldte Pannóniába Montano Ferenc capuai polgárt, hogy mindkét felet ösztökélje az üdvös egyetértésre; magára vállalta leánya gondját, hogy Beatrix királynét támogassa törekvésében, és közreműködjön a kívánatos békekötésben. A császár eme követei pedig ismételten ide-oda jártak, hogy a feltételekben mindkét fél egyetértsen. Ezalatt meghosszabbították a fegyverszünetet, hogy a békéről nyugodtabban tárgyalhassanak. Végül fényes ajándékokkal eltávoztak. E mozgalmas követjárásban a király senkit sem eresztett el ajándék nélkül. Mi több, az isteni Mátyásban akkora nagylelkűség lakozott, hogy nem volt diplomata, nagyúr,

köznyemes, bármiféle állású jövevény, aki elébe járult, hogy a gazdag ajándék mellett ne kapott volna bőséges napi ellátást is a fiskustól.

(165) A király viszont a cézárhoz és annak Linzben időző fiához, Miksához küldte követségbe János váradi püspököt, hogy a békéről tárgyaljon, és ez csakúgy, mint máskor, parádésan hajtotta végre a küldetést, amikor pedig rájött, hogy Miksa szavakkal eteti, ő is ugyanezt tette. A béke pedig nem tudott megszületni. A császár ingyen követelt vissza mindent, amit elvesztett, de még kártérítést is a javakért és a személyekért. Mátyás viszont, mivel jogos háborút viselt, kijelentette, hogy kártalanítani kell őt, és a hosszan tartó háború költségei fejében hétszáz ezer aranypénzt kért. Miksát bosszantotta apja konoksága, de azt sem fogadta szívesen, hogy a király ekkora summát kíván a hadi kiadásokra, a végletek között kereste a középutat, és mert jól sejtette, hogy Mátyás kedveli és becsüli őt, azt remélte, hogy az ő kedvéért számos várost önként visszaad; mivel jól ismerte a fejedelem nagylelkűségét, nyájas szavakkal tartotta őt. Mátyás viszont úgy vélekedett, hogy a cselt csellel kell meghiúsítani, ezért először Miksát kezdte ajándékokkal puhítani, és mikor az Linzben tartózkodott, küldött neki ajándékba négyszáz hordócska bort, ugyanannyi ökröt és tizenkétezer pénzt. Újra elküldte a váradi főpapot, hátha talán jut valamire a béke dolgában; a cézár annál makacsabbnak mutatta magát, és gyanakodni kezdett a fiára, aki Mátyás felé hajlogatott. Ezért többszöri kérésére sem engedte maga elé, és megtagadta a tárgyalást. (170) A császár legutoljára Bajorország herceget, Ottót küldte követségbe hét társával, hogy a fényes küldöttség hatására a király könnyebben álljon rá az ő szája íze szerinti egyezségekre. A király nagyszerűen fogadta ezeket, nagyon bőkezűen megajándékozta, ám a békéről semmit sem tudtak intézni, mert mindkettő méltánytalan feltételeket ajánlgatott. Ráadásul Miksa ebben az évben Gallia királyával fegyverszünetet kötött, és jó okkal elsietett Ausztriába, mert nemcsak a matematikusok jóvendöléseinek túlságosan is kiszolgáltatót császári apja, hanem több csillagász is figyelmeztette, hogy a király ebben az évben meg fog halni, ő is jól tudta, mivel fenyegetnek a csillagok, melyek megkérdezése nélkül soha semmit sem tett. Miksa tehát amikor Felső-Ausztriába jött, az egyezkedés színe alatt a király halálát leste, folyvást küldözgette a követeket meg a futárokat, hogy ingadozó egészségéről bizonyosságot szerezzen.

Valamivel korábban a betegeskedő király a folyó hullámain Bécsből aláereszkedett Budára, és Ottó érkezése előtt, mialatt a szentséges eucharisztia ünnepét tartották, amikor a szent menet hosszú áthaladása alatt a király egy magas emelvényen ült, a népes gyülekezésben hivatalos hirdetményben közhírré tették a pannon és az alemann között létrejött békét, és hogy szeptember idusára összehívják az úgynevezett diétát, amelyen a két uralkodó jelenlétében megkötik a cézár és a király egyezségét. Azonban Mátyás betegségének súlyosbodása miatt ezt a következő hónapra halasztották. Aztán ez a találkozó hónapról hónapra csúszott. A király kedvezőtlen egészségére hivatkozott; indulásának jeleként felállítottak vagy ötven társkekeret, amelyre felpakolták az egész kincstárt, és ott őrizték a vár előudvarában három hónapig. (175) Az álomfejtők és csillagjósok azt jelezték, hogy novemberben és decemberben kellemetlenségektől kell tartania, és nem is alaptalanul, mert ezekben a hónapokban harmadnapos hideglelés gyötörte. Elmúlván tehát isteni megváltónk születésnapja, horoszkópja, amelyben nagyon hitt, rosszat mutatott, erre előre küldte a szekereket, és mintegy futva a halál fenyegetése elől elutazott Bécsbe.

A tavalyi évben Fodor István, most szerémi püspök, a humanista tudományokban minden magyar között a legképzettebb, elegáns ékesszólásban kiváló, a király megbízásából követségbe ment a milánóiak nemes fejedelméhez, hogy Corvinus és Blanka esküvőjét a következő esztendőre halassa, és az áldásos atyafiságot megerősítse; a milánóiak a legnagyobb tisztelettel fogadták, és bebocsátották a szenátusba. Engedelmet kapva a szólásra, egy szépen fogalmazott és magvas gondolatokkal jeles szónoklatot tart, amely ma is megvan, majd bizalmasabb megbízásaira is rátér. Egész Magyarország nevében megismétli szerencsekívánatait, a király és a tanács felhatalmazásából megerősíti a régebben megkötött rokonságot, ajánlja, hogy minden feltétel maradjon hatályban és érvényben. Végül kéri a fényes herceget és nagybátyját, Lajost, minden szándékának mozgatóját, kit mindenki azon idők legmegfontoltabb emberének tart, valamint az egész szenátust, hogy – mivel a királyt az idén igen súlyos ügyek kötik le – engedjék meg türelemmel, hogy fia esküvőjét a következő évre halassa, mert így mindkét fél méltóságához illőn fényesebben és nyugalmasabban mehet majd végbe. (180) Nem ok nélkül kéri ezt, tudniillik a házassági szerződés értelmében fiát az esküvő előtt királlyá kell tennie, Magyarország koronáját viszont Beatrix heves ellenzésétől és a főurak rebelliójától való féltében nem tudja biztonságosan átruházni rá, ezért gyermeke számára Csehországnak Luzsicában és Sziléziában kiterjesztett királyságát szándékozik átengedni. És hogy ez ügyben mi történt, azt maga tudja; ezért kéri az esküvő elhalasztását a jövő évre, hogy a milánói hercegeknek tett ígéretét teljesíthesse. Fodor behízelt szónoklatával és a király tekintélyével mindent elért náluk. Hogy a herceg gazdagságát megismerje, az ügyek elintézése után bevezették a kincstárba, ahol megszemlélte a mérhetetlen vagyont, a gyöngy és gyémánt fantasztikus tömegét. Mielőtt Magyarországra visszatérendő útnak eredt volna, Itáliában sok mindent vásárolt; hazajöve a királyhoz, nem hagyta ajándék nélkül sem őt, sem a királynét, de egy barátját sem.

A következő télen sok és sokféle viadalt rendeztek Bécsben, elsősorban lovasjátékokat és páros bajvívást. Corvinus János itt bocsátkozott először küzdelembe; nagyurak válogatott lovasságával fegyveresen szállt ki a küzdőtérre, és a nézőtérén ülő szülei előtt igen szépen megverekedett egy jóval idősebb lovaggal. (185) Mert az első összecsapásban, ahogy az arénában előreszegzett kopjával összerontottak, vívótársát sebzett fejével letaszította a lóról. A király pedig Bécsben, mialatt betegsége napról napra öregbülve fokozatosan lesoványodott, folytatta a bel- és külügyek intézését. Majd beköszöntvén a február, aztán a március, miután tavasszal az emberi testben felgyorsul a nedvek keringése, még jobban megrokkant. Mindazáltal még mindig törődött mindennel, korábbi foglalatosságaiából és serénységéből nem engedett. Már az ezernégyszáz fölötti kilencvenedik esztendő járta, és híre szállt, hogy a király a következő nyáron Sziléziában országgyűlést fog tartani, és évégből nemrégiben előre is küldte a tartományba János váradi püspököt, hogy a tartománybelieknek meghirdesse a diétát, összeszedje erre a főnemeseket, és az embereket alaposan fölkészítse a király iránti engedelmességre, ő ezalatt ott maradt Bécsben, nagy terveket szőtt. Orbán kincstartót utasította, hogy a beszédett adóval iparkodjék hozzá; közeledett az úr feltámadásának az ünnepe; bejelentette, hogy ennek elmúltával azonnal indul a gyűlésre Sziléziába; a miséről és a szent napok különböző előkészületeiről a maga belátása szerint gondoskodott.

A virágok ünnepén az összes követ, az apostoli küldött és valamennyi főúri rend kíséretében hordszéken vitték arra az alkalmi tribünre, amelyet a vár udvarán előző nap emelt, hátrafogott, fésült hajjal, derús tekintettel készült a szentség szokásos felvételére. (190) Egy igen drágán feldíszített oltárt állított oda, míg a virágok ünnepe szokás szerint lezajlik. Körülbelül hat órát tartózkodott ott hallatlan türelemmel; a mise rendben végbemenvén, a velencei követet a trón elé állította, aztán fölvette őt a lovagi rendbe, és aranyos ruhával, feldíszített paripával megajándékozva tisztességgel elbocsátotta; addig még semmit sem evett, ezért bágyadság fogta el, és visszavonult a lakosztályába. Gyomra gyengesége miatt három órát halogatta az evést, de megvárta a királynét is, aki e szent napon körbejárta a város templomait; míg reá várakozott, hogy gyengesége elűzése végett egyen valamit, Péter kamarástól picenői fűgét kért; ám ez rothadtat, állottat hozott, és amikor belekóstolt, az első falásra úgy felbosszantotta ennek ostoba szolgálata, hogy haragra lobbant. Erre lép be a hazaérkező királyasszony, aki – ahogy tőle telik – nyugtatja, csendesítgeti háborgó urát. Az ebédre terelődik a szó, az asszony különféle, fogára való elegekkel kínálgatja, de semmit sem fogad el; szédülő feje, homályos látása miatt panaszkodik; beviteti magát a hálószobába. Ekkor hirtelen gutaütés éri; Corvinus herceg, Geréb Péter és Mátyás, két unokatestvére, a hívásra azonnal megjelenik, aztán Orbán egri püspök, Tamás titkár, István gróf kapitány, Bátori vajda meg a többi főúr. A püspökök és az előkelőségek összeszaladására minden jelenlevő egészen elalél; mert mind látja, hogy urát iszonyú testi fájdalom gyötri, és a betegség hatalmában beszélni sem tud, csak annyit kiáltozik: jaj, jaj, Jézus, más egyéb szót nem tud kinyögni; a fejedelem iránti roppant tisztelet miatt még e végső életveszedelemben sem meri megérinteni senki, senki sem merészkedik arra, hogy szóval vagy étellel megsegítse. (195) Csak a királyné az, aki majd összeszorított ajkát erővel szétfeszítve éltető szert tölt bele, majd fülét, ujját, haját ráncigálja, hogy föleszméljen, majd, mint ilyen bajban szokás, elkötozi karját, kezét, lábszárát; aztán bekekiált a fülébe, felnyitja befordult szemét, abba nem hagyja a buzgólkodást, a szerető gondoskodást, a kór súlyától megrökönyödött orvosokat kérdezi, noszogatja. Amaz meg a kínok erősödő rohamában jajgat, ordít, mint az oroszlán, és magával a halállal küzd keservesen.

Barátaikat, aki csak ott volt, csendes zokogás rázta. Búsongtak a főurak és a légiók kapitányai, akik képesek voltak várat bevenni, és vezérüket oly sok háborús veszedelemben megóvták, hogy most a végzet hatalmával szemben nem tudnak neki segítséget nyújtani. De féltették magukat is meg az országot, jól tudva, hogy ha a fej lehull, minden felfordul és összezavarodik. Egész éjjel rettenetesen bömbölt. Végül a hajnal közeledtével az őrjöngő fájdalom alábbhagyott. Pár órára elnyomta a nyugtalan álmom. Aztán az iszonyú szenvedés megint felriasztotta, és az egész napot némán, hanyatt fekvé, ébren töltötte; gyakran meredt pillantással nézett hol az egyikre, hol a másikra, most előtte álló fiára, most a királynéra, mintha sürgetni vagy mondani akarna valamit, sokszor szavakat próbált formálni, de kiejteni nem tudta. A királyné könnyörögve tudakolta, mit óhaj, és akaratát mintegy megértve próbálkozott, hogy ezt vagy azt kívánja-e, azonban egy ígét sem csikart ki. (200) Amikor az a halálos kábulatba visszazuhant, folytatja megint az előbbi orvoslást; ismét elszorítja az ízületeit, szájába valami éltető szert töltöget, a fülébe fűj, és minden lehető módon tartóztatja a távozó életet, így telt el e boldogtalan nap. A harmadikon pedig, amely a nevet Marsról kapta, délelőtt, a hetedik és nyolcadik óra között, szüntelen rekedtes nyögések és az őszinte bűnbánat különböző jelzései közepette, mintha az isten irtalmáért könyörögne, a felbőffenő slejmtől végre kilehelte a lelkét. Haldoklása közben hirtelen egy dió formájú gombóc keletkezett a gyomrában, s ahogy a lelkét kiadta, lassanként a szája irányába emelkedett; amikor a gégefédőhöz ért, azonnal kimúlt. Mátyás tehát, a győzhetetlen fejedelem, az üdvösség ezer és négyszáz fölötti kilencvenedik esztendejében, április nonaején, Mars napján, életének pedig negyvenhetedik évében meghalt, és betölthetetlen űrt hagyott maga után. És amint Mars hónapjában született, úgy Mars napján és órájában távozott az életből.

Halálát sok előjel jövendölte. Elsősorban pedig az előző évben január kalendája után megdőrdült az ég, halála után pedig a Duna szerfelett megduzzadt, sok falut és parti várost elöntött, hogy az ország védnökének távozása

után a Pannóniákat megoltalmazza a törökök betörésétől. (205) Az oroszlánok is, amelyeket Budán tartottak, mind elpusztultak azon a napon, amelyen a király. Továbbá ebben az időben Budán nem láttak egy hollót sem, a Corvinus-ház jelképét, ellenben Fehérvárott, ahol Magyarország királyainak sírjai találhatóak, annyi egymásra károgó holló tűnt fel, hogy abból mindenki könnyen megsejthette az uralkodó halálát. És az álomfejtők meg a matematikusok sem hallgatták el, hogy ebben az esztendőben meg fog halni. Ezenfelül nem sokkal előbb, midőn Bécsből Budára tartottunk, és a király megállt Komáromnál, egy torony tetején, amely a kapu fölött emelkedett, észrevettünk egy gólyafészket, melyért négy gólya, a gazdát kiüldözve, ádázul verekedett egymással; velem együtt a többi udvari embernek is megmutatta ezt, és később barátaim között, mintegy az istenségtől meghihletve, megjövendöltem ebből, hogy Pannóniában ez évben megbomlik az egység, és a fejedelem halála közel van, valamint, hogy a magyarok hajlandósága négyfelé ágazik, mert négy király fog civakodni az országért; és ezt a jóslatot az ő gyenge egészsége is alátámasztotta. Halála másnapján a tetemet fejedelmi pompával, jelvényeivel felékesítve bíborral takart ravatalon egy tágas csarnokban helyezték el, hogy mindenki megnézhesse; aztán, jóllehet kizsigerelték, szaglani kezdett, ezért betették egy szurkos ládába, és megbízták a testőrparancsnokot meg Bodó Gáspárt, hogy szállítsa le a folyón Fehérvárra, míg a temetési szertartás rendben megtörténik, mint alább elmondjuk. A király távozása után pedig Beatrix és Corvinus János a várba hívott főnemesekkel és az egész udvarnéppel együtt keservesen megsíratta. Az előkelőségek együtt gyászolták bő könnyhullatással az isteni Mátyást, a legderekabb királyt, a győzhetetlen uralkodót.

(210) Valamennyiüknek könny szökött a szemébe, amikor látták, hogy a még ifjú, ily kitűnő apát vesztett Corvinus herceg magától a királyné lábai elé borul, és térdét átölelve könyörög neki, ne hagyja el az árvát, ne nyomja el magában a vele oly sok jót tett szentséges szülőjének emlékezetét, hanem inkább vegye őt pártfogásába, tekintse a fiának, amint azt atyjának azelőtt gyakran megígérte, mert ő is megígérte, hogy mostoháját legkegyesebb anyjának fogja tekinteni mindig, és kedvelje, szeresse szívből a barátokat oly nagyon nélkülöző gyermekeket. Az atyák és előkelők térdet hajtva ugyanerre kéri a királynét, és versengve biztatják a fiatal ember pártfogására. A zokogás valamelyest csendesülvén, hogy Pannónia ügye kormányos híján romlásra ne jusson, valamennyien önként esküt tettek a királyné és Corvinus herceg kezébe, hogy mint Mátyás királynak megígérték volt, mindkettejükhöz hűséggel és engedelmességgel lesznek, minden parancsukat teljesítik, és egyetlen utasításukat sem szegik meg soha. Mert amint napfogyatkozáskor szemünket csakis a holdra fordítjuk, úgy a király halálával mindenki Beatrixba meg János hercegbe vetette a reményét és bizodalját. A királyné megcsókolta az esdeklő Corvinust, és megígérte, hogy mindig fiának fogja tekinteni. Őt s önmagát a püspököknek és az országnagyoknak ajánlotta. A felkínált engedelmességet elfogadta, és kijelentette, hogy az országot sohasem fogja cserbenhagyni. Majd a mély gyásztól kimerülve szájalmasan kuszált hajjal, orcáján körme nyomaival visszavitték a hálószobájába.

(215) A tanács határozatából és a királyné engedelmével a király kincstárát és minden holmiját, amit sokan négyszázezerre becsültek, Corvinusra bízták, akinek az apja még életében hatalmába adta a legerősebb várakat mind, átadta a felségjelvényeket, és nemcsak minden várkapitányt, hanem számos főurat is fölesketett a fiára, hogy őt nem másnak, hanem helyébe királynak választják. Egyesek ravasz elméjükkel valami kibúvót találva megúszták az eskütételt. Ezenkívül, nehogy az átmeneti időben a királyi felség álnokul megpecsételt leveleivel csalárdságot és gaztettet kövessenek el, a tanács előtt a királyné és Corvinus elnökletével összetörték a királyi pecséteteket. Csak a királyné maradt meg, amellyel s a főurak pecsétével az okleveleket és a közokiratokat hitelesítették. A király halálát követő harmadik napon megjelent a Morvára és Sziléziába kiküldött, majd újtjáról visszaszólított János váradi püspök, és elhunyt urát szívből megsíratta.

Úgy tetszett a tanácsnak, hogy az isteni fejedelemnek kettős temetséget rendezzenek, egyet Bécsben, egyet meg Fehérváron, hogy ott síremléket, itt kőkoporsót állítsanak méltóságához illőn, így hát a századosok páratlan pompával vitték vállukon a koporsót az isteni István bazilikájába, az arannyal takart saroglya bojtjait körben előkelők, tartományurak, légiókapitányok tartották, gyászruhában követték őket a püspökök, az összes városi rend, és nem volt ott senki, aki ne méltatta volna őszinte könnyekre a király jámbor végtisztességét; de még az a nép sem tudta visszafojtani a zokogást, amelyet kegyetlen éhezéssel kényszerített a hatalmába. (220) Akik a ravatalt körülállják, vagy a legderekabb királynak, vagy győzhetetlen hadvezérnek, vagy a legkegyelmesebb fejedelemnek, a keresztény társadalom bajnokának, a királyok királyának, a világ félelmének hirdetik, sokan a két cészár egyedüli megcsúfolójaért, a minden ragyogó erény példaképéért jajognak; mások a nemeslelkűség és dicsőség tükrének mondják. A katona a bőkezű vezért gyászolja, a polgár a kormányzót keresi, a köznép meg a paraszttömeg a jó urat, a nép barátját siratja. Az idegenek áradó szomorúsággal szólongatják a törökök zaboláját, a vad szkíta idomárját, a csehek fékentartóját, az alemann dölyf és gög megszegyenítőjét, valahány tisztas tudomány legjóságosabb atyját; mondogatják, hogy Magyarországot kitűnő intézkedésekkel felvirágoztatta, megszilárdította a katonai fegyelmet, különböző gépezeteket és fegyverfajtákat talált fel, és a régióknak jelentőséget adott. Az általános kesergésben tehát az volt a bámulatos, hogy e rengeteg sóhajtozó és jajveszékélő közül senki sem alakoskodott. Az általános szomorúságot és a halálát nyomban követő pusztulást eléggé példázta a bécsi tűzvész, a hatodik napon, mialatt a húsvéti ünnepeket ülték. Ugyanis egy hitvány

viskóból támadt tűz majdnem felgyújtotta a várost, amelynek ama napon kétségkívül befellegzett volna, ha az előkelők és a lovashadnagyok az örkatonasággal oda nem sietnek, elsősorban István gróf, a tartományi előljáró, aki harminc éve vezette a sereget.

(225) Másnap a királyné Corvinus herceggel meg a többi püspökkel és kiskirályal a király gyászszertartására és a királyválasztó országgyűlés megtartása végett a folyón leereszkedett Budára. A tartomány kormányát a tanács határozatából István grófra bízta; a város megvédelmezésére és a terület biztosítására sok ezüstöt is kapott a kincstárból. Az egész sötét ruhás tömeg ötven gyászba burkolt hajón kísérte Beatrixot. Ahogy Pozsonyhoz érték, a város minden asszonya feketébe öltözve kiszaladt elébe, és közös siralommal kesergett a győzhetetlen uralkodón, a jóságos királyon. Magyarországon háromhavi országos gyászt rendeltek el. Az utazás alatt a királyné bánatában egy királyi várba sem óhajtott belépni. Amikor pedig Budára értek, bebocsátották a várba, melynek élén a néhai Mátyás különös kegyeltje, Ráskai Balázs várnagy állt. Corvinus herceg megérkezése után ő azonnal átadta neki a várat a kincstárral meg a drágaságokkal egyetemben, mivel még atyja életében megesküdtött Corvinusnak, hogy rajta kívül senkinek sem engedi át a várat, és másnak nem tanúsít örök engedelmességet, ezért amikor az odaérkezett, teljesítette a fogadalmát, és ígérete szerint rendelkezésére bocsátott mindent, ami a kezében volt. Ő pedig a hű végrehajtót megerősítette a tisztében, és a lemondását nem fogadta el. (230) Ezután tanakodni kezdtek a király temetéséről, ugyanis míg Mátyás lelkének a végtisztességet meg nem adták, nem dönthettek a következő uralkodó és az ország felől. Ezért a pannóniai tanács számára semmi sem volt ennél fontosabb.

Tehát néhány nap múlva az összes püspök, arisztokrata, tartományúr, nemes sötét ruhában, feketébe burkolt hintón, lovon, rang szerint Székesfehérvárra kísérte Corvinus herceget, Budán hagyva a királynét, hogy a túlságos zokogásba bele ne rokkanjon. De odament az apostoli legátus is meg minden jelen levő diplomata, elsősorban Ferdinánd király két szószólója, az ékesszólásban és tudományban nem akármilyen Péter, meg a másik, a nagy tekintélyű, gyakorlott és tapasztalatát csípős beszéddel párosító szónok, akinek neve Montano Ferenc volt. A közeli városokból és fálvákából is rengetegen özönlöttek a szertartásra, amely az isteni Márk ünnepén ment végbe. A gyászünnepekre az egész sokaság odasereglett. A király bíborral takart teste palástban, karddal, jogarral, koronával, országalmával, aransarkantyúval, fődetlen arccal a bazilika kertjében feküdt. A nemesség nagy tömege állta körül, innen a püspökök, onnan a főurak. (235) Aztán, mialatt a szertartás folyt, megindult a pompás gyászmenet, és mielőtt bevonult volna, az isteni felajánlás alatt körbekerülte a templomot, előtte lépdelt tizenkét bíborba öltözött páncélos lovag, aki az oly sok diadalt megért felségjelvényeket vitte, aztán egy másik, aki a királyi kardot hordozta. Mögötte a fiú haladt gyászruhában, jobbról a pápai követ, balról Hippolit, az esztergomi érsek fogta közre. Követték az egyházi és világi főméltóságok, elől a püspökök közül Orbán egri főpap, Bátor István, János váradi püspök, aztán a zágrábi Osvát, a váci Miklós, a győri Tamás, a csanádi György meg a főrendek és nemesek sora.

Mikor az isteni szűz bazilikájához értek, a testet letették a közepre, a lovagok, akik a karddal együtt a többi jelvényt hozták, mindent sóhajtozva földre dobtak a főoltár előtt, mintha a király bukásával minden dicsősége, diadaljelvénye, meghódított országa is odaveszett volna. E látványra mindenki sírva fakadt. Ezután a bazilika főpapjának, aki a szertartást végezte, Domonkosnak, Corvinus herceg értékes ajándékokat nyújtott át, mindenekelőtt egy művészileg kidolgozott, tömör sáraranyból készült gyémántos keresztet, amelyről azt suttogták, hogy negyvenötezer aranyba került, aztán drágaköves kelyheket, arany poharat, gyertyatartókat, csészéket, szentségtartót, mind tiszta, tömör aranyból, ragyogó kövek sokaságával. (240) Ehhez járult néhány ezüstözött szobor meg tizenkét rend gyöngyökkel alaposan megrakott egyházi öltözék, mely mindösszesen hetvenötezer aranyba került. Továbbá mise közben a főurak az oltár szárnyaira tettek hétszáz aranyat. Mivel az első boltozat alatt jóval korábban megkezdett mauzóleum a váratlan halálra nem készült el, a testet a bazilika közepén ideiglenes sírban helyezték el, ahol fia rendeléséből óránként szent himnuszokat énekelnek. A nagy tudományú férfit, Péter lucerai püspök, nápolyi követ kapta azt a megbízást, hogy a szertartás közben a királyt magasztalja. Dicsőségéről és tetteiről eléggé ékes és gondolatgazdag szónoklatot tartott, és (a tanács meg az összes püspök helyeslése mellett) számos érveléssel bizonygatta, hogy Mátyást, a kereszténység védelmezőjét, a győzhetetlen fejedelmet, a római egyház érdemes jötevőjét méltán az istenségek közé kellene iktatni, amit az egész gyülekezet hangosan helyeselt, a szenátus pedig ez ügyben komoly határozatot hozott. A megdicsőülés után Corvinus a főurak egész seregével visszafordulva hazament Budára, hogy az új uralkodóról döntsenek.

Az isteni Mátyás termete a közepesnél kissé magasabb volt, délceg alakú, nemes, erős akaratú tanúskodó tekintettel; orcája pirosas, melynek a szőke haj, a széles szemöldök, az eleven, sötétlő szem, a tökéletes orr nem közönséges szépséget kölcsönzött; pillantása nyílt és egyenes, és ha valamire ránézett, oroslán módjára szinte nem is pillogott. (245) Tetszését mindig rezzenéstelen tekintettel mutatta, akire pedig hunyorogva nézett, azt ellenszenvesnek látta; nyaka és álla előreszögellt, szája eléggé széles. Feje éppen megfelelő, sem kicsi, sem nagy, homloka nem nagyon magas. Hosszú végtagjai egymással harmonizáltak; karja gömbölyded, kézfeje hosszúkás, válla széles, mellkasa domború volt. Lábikrái azonban némileg eltartóak, lovaglásra nagyon is

alkalmasak, így hát teste formás volt, színe pirosas fehér, és – mint Sándorról mesélik – néha valami különös illat áradt belőle. De még szeme állása és élénksége is nagyon hasonlatos volt az övéhez, akit életvitelében mindig példaképének tekintett. Ifjúságától ürge volt, szilárd jellemű, rendkívüli dicsőségvágygal párosult mérhetetlen nemeslelkűséggel, ereje, tehetsége akkora, hogy sem a szellemi, sem a fizikai fáradtság ki nem meríthette. Teste munkabíró, hideget, izzadságot, nélkülözést jól tűrő; semmit sem viselt könnyebben, mint a háborús fáradozást, és nehezebben, mint az otthoni semmittevést. Az emberi gyönyörűségektől nemigen hagyta magát megfosztani, néha szerelembe keveredett egy-egy nőcskével, de az asszonyoktól tartózkodott. (250) Barátai körében sokszor üdítette lelkét mámorral, borral; könnyen kész volt az ígéretre, kész a haragra; természete nemes, nagyvonalú, bármely dicső tette hajlandó; távol a kegyetlenségtől, a barbár embertelenségtől, hő vágy lobogott benne a rómaiak követésére, akikkel folytonosan vetélkedni akart, ezért nagyon szívesen fogadta a Corvinus nemzetség rá ruházott nevezetét. Az a vád érte, hogy barátai szeretetében állhatatlan, és többüket elveszejtette. De akit a magasba emelt, azt oktanul sohasem ejtette el, sőt, sohasem fenyegette meg a barátot, ha először kapta vétken, azonban a másodjára botlót keményen megbüntette. Többnyire szerencsétlen is volt a barátaival, mert azok praktikáltak ellene, akiket mértéktelenül elhalmozott kincsel, ranggal. Sokat emelt föl alacsony sorból, és ezekkel több szerencséje volt.

Egyebekben mindig szerencsésnek tartották. A cseh háborúban kifogyott a pénzből, a sereget tehát szavakkal meg holnapra való ígérettel etette. (255) Amikor a zsoldosítás kitűzött napja eljött, és azt tovább halogatni nem lehetett, a lovas hadnagyok meg a légiókapitányok kockajátékra invitálták; egész éjjel játszottak; ő oly szerencsés kockát kapott, hogy az sohasem fordult másképp, mint amilyen dobás éppen kellett. Azon éjjel a játék tízezer aranyat hozott neki, és mielőtt a helyéről fölkelt volna, kiosztotta a katonáknak, és a zsoldot a kocka nyereségéből fizette ki. Ritkán vágott olyasmibe, amit ne fejezett volna be sikerrel. Tekintélyének fényét, bámulóinak csodálatát az is növelte, hogy a királyi felséget nem bátyázta körül gőg, kevélység, megközelíthetlenség, ajtónállók huncutsága, hanem annyi nyájasság, emberség, szelídség övezte, hogy aki elébe járult, az nemcsak kegye, de pusztá látása miatt is boldognak vallotta magát.

Ám Beatrix érkezése nagyban csökkentette megközelíthetőségét és közvetlenségét. Nincs, aki ne csodálná jótékonyosságát. Minden nemes mesterséget szívből támogatott, a legtávolabbi vidékeken is felkutatta a nagy tudományú embereket, minden tehetséget gondosan ápolt. Magyarországot megtisztította a parasztságától, behívta a civilizált mesterségek képzett művelőit, megszelídítette a szittya szokásokat, visszafogta az embertelen dőlyföt, és Attila után elsőként kényszerítette fegyvellemmel engedelmességre a kemény nyakú magyart. (260) Ezenfelül nem csekély vallásossággal is kitűnt, olyan hihetetlen jámborság és hitbuzgalom lakozott benne, hogy – mint Sándor – békében-háborúban jobbjában az istent, baljában a lándzsát hordozta. Istenek, emberek iránt egyaránt bőkezű volt. Elszántsága bármely nagy tette azonnal kész; de emelől nem hiányzott a bátorság és a kitartás sem, és még a szerencse pártfogása is kísérte. Egyszer a törökök közelében ütött tábor, és az ellenfél erejét így kémlelte ki: Parasztruhát húzott, és egy szál kísérővel meg egy ökörrel beopta magát azok közé, akik az ellenséges táborba élést szállítottak; ahogy bejutott, napestig árpát árult a török sátra előtt; az éj leszálltával sértetlenül tért vissza a táborába. Megírta az ellenfélnek, hogy az előző napon tőből kikémlelte a táborát, paraszti álruhában árpát árult a sátra mellett, és hogy az szavainak nagyobb hitelt adjon, a fogások számát és az egész menüt felsorolta. Mikor az ellen ezt megtudta, ijedtében másnap fölszedte a tábor, attól tartva, hogy Corvinus király nemcsak a cövekig hatol, hanem a sátra közepébe is betör.

(265) Emellett pedig nem volt föllelhető benne az a királyi gőg, amely századunk számos uralkodóját fogva tartja. Nem ragyogott állandóan a bíbor meg az aranyköntös, nem volt naponta feldíszítve az ebédlőasztal és a pamlag, hogy a belépő szemét kiszúrja, ámulatba ejtse; nem volt örök és portások sokasága, deákok raja, akik hosszas és nyomatékos kérésre is alig méltóztatnak írásban válaszolni. Az otthonos, szerény öltözetet kedvelte; akkor ügyelt gondosan a méltóságra, amikor a helyzet azt megkívánta. Beszéde halk, komoly, tömör, nagy nyomatékkal és éllel; a szavakat tagoltan és hangsúlyozva ejtette ki, ostobaságot nem lehetett hallani tőle. Vita közben kevés szóval szokta lefegyverezni és meggyőzni az ellenfelet. A harctéri szónoklatban tüzes és ékesszóló; sok nyelvet ismert; a törökön és a görögön kívül értette az összes európai beszédet. Emlékezőtehetségben nem engedett sem Scipiónak, sem Mithridatesnek, sem Simonidesnek. A szellemesség és a tréfa nagyon szórakoztatta, és annyira közvetlen volt, hogy ha barátaival készült családias lakomára, gyakorta maga viselt gondot a konyhára. Nemcsak övéi, hanem a külföldiek iránt is kész volt a jótékonyására. Ifjúságától kezdve nagy gyönyörűséggel forgolódott a lovasversenyen és a kocsisásban. A budai és a bécsi küzdőtérén sokszor mérkőzött meg előreszegzett kopjával. (270) Mátyás állandóan a nyilvánosság és a világ szeme előtt élt, nyilvánosan hallgatott meg mindenkit jóindulattal, nyilvánosan étkezett és beszélgetett is, úgy vélekedve, hogy a sötétség az aljas tettekhez illik, míg a tisztaság az életnek a világosság nagyobb díszére válik. Mindenkit készséggel beengedett, és a belépő kívánságát nyomban teljesítette; nem tette próbára a kérelmezők türelmét, nem intézkedett udvari hivatalnokseregek által, hanem ő maga egyedül adott, csinált, fizetett mindent.

Ellenfeleit is legyőzte a megtorlásban, barátait is a jótettben; jó szerencsében nem hitte el magát, hanem hálát adott az istennek, többet remélve attól, ha jó dolgában hálálkodik, mintha a bajban fogadkozik. Félelmében kedélyességet mutatott, jó sorában megfontolt jóindulatot. Nem orrolt meg a nyíltan beszélőkre, kinevette a kérkedőket; a komédiásokat és a sarlatánokat túlzottan is becsülte. Csak a saját erőből szerzett dicsőséget ismerte el; a bölcsességet inkább tettel, mint szóval gyakorolta. Barátaival kegyesen, ellenségeivel irgalmatlanul bánt. A csatában kemény harcos, a győzelemben engedékeny, könyörületes, az érdemesekhez pedig a legkegyesebb vezér volt; a hadművészetben a legjártasabb. (275) Nemcsak arra rendelt időben kezdett csatát, hanem sokszor menetelés közben adódó alkalommal és pokol időben is, amikor az ellenfél azt képzelte, hogy feltétlenül biztonságban van, és a hadászatban addig ismeretlen találmányai voltak. Kérdéses, hogy egy-egy hadjárat megkezdésekor óvatos volt-e vagy vakmerő, noha a horoszkóp megtekintése nélkül semmibe sem fogott bele. Hihetetlen gyorsasággal utazott, és gyorskocsin naponta száz mérföldet tett meg. A fáradozást és a virrasztást remekül bírta; hely és idő szerint megfelelőképpen volt a katonákkal szigorú és elnéző. A szökevényekre és árulókra kemény büntetést rótt, a többieknek megbocsátott; nehezen gerjedt haragra; ha megharagudott és felbőszült, nem csillapodott le könnyen.

Midőn a magyarok elveszítették e számos erénnyel jeleskedő királyukat, nyomban megszállta őket a nagy félelem, mert úgy látszott, hogy a fejedelemmel együtt korábbi kiválóságukat, erejüket, merészségüket és tekintélyüket is elveszítik. Sőt, kijelentették, hogy nem a király kapta tőlük az erőt, a bátorságot, az ötleteket, hanem inkább ők kapták tőle. Úgy látszott, vele együtt odavész a pannóniai dicsőség, bátorság és hírnév. Ezért a főnemeseket akkora rettegés ragadta meg, hogy úgy érezték, mintha mind pásztor nélkül maradtak volna a vadak barlangjában. (280) És azok, akik előzőleg vádakkal támadták, hogy a népeket a méltányosságon túl szokatlan adókkal terheli, hogy a főurakat és a nemeseket az örökös háborúsággal kiszipolyozza, hogy hadról hadra vált, és nem keresi a békét meg a nyugalmat, halála után valamennyien megfordítják a szót, ijedeznek, és szakadatlan gyászban sírják vissza a bátor és fêkezhetetlen fejedelmet. A köznép meg a paraszti tömeg, amely a sok és súlyos hadakozás miatt kénytelen volt évente négyszeres adót leróni, és panaszkodott a terhek jogtalanul nehéz voltán, most sóhajtozik, és retteg a földjét mindenfelől fenyegető dúlás, pusztítás, gyújtogatás miatt. Ha a királyt az alvilágból visszaszólíthatnák, akár hatszoros fizetséget is vállalnának. A nemesség, amely azon kesergett, hogy a fârasztó katonáskodás fölemészti, most az általános és egyenkénti pusztuláson rémüldözik. Egyesek azt gondolják, hogy az isteni Mátyás szent maradványait ki kellene emelni a sírból, végighordozni az ország határain, vigyék szembe vallásos tisztelettel az ellenséggel, máskülönben azt elüldözni nem lehet. Mivel ugyanis az ő parancsára az összes szomszédot súlyos támadásokkal zaklatták vagy leigázták, most félnek azok összeszövetkező seregeitől, és akik mindenkinek rettentő aggodalmára voltak, most tartani kénytelenek akárkinek akár legcsekélyebb erejétől is; (285) mindenfelől felmorajlik a háború, súlyos veszély fenyeget, a sok bajjal behálózott pannonok úgy látják, hogy minden odavész, és nem szégyellik bevallani, hogy csak a jövőben fogják világosan megtudni, mekkora uralkodót vesztek, így tehát faluban, városban együtt siratja mindenki, és többre tartják őt a hajdani és a jövendő királyoknál.

40. fejezet - Kilencedik könyv

Miután az isteni Mátyásnak rendben megadták a végtisztességet, és a temetés nagy pompával lezajlott, a helyzet komolyra fordult, mert az interregnum már az érdekcsoportok hátrányára vált, törvénysértésre ingerelt, és növelte a bűnözők merészségét; a királyválasztás tehát nem oktanul foglalkoztatta az országatyák elméjét. Orbán egri püspök, az országnagyok ez időbeli vezetője, tudott a különböző pártok létéről, és nehogy az állam valami kárt szenvedjen, a tanács határozata alapján meghirdette a királyválasztó országgyűlést, amelyet a pesti mezőn, a Duna partján szoktak tartani. Napját május idusára rendelték. A tartományuraknak és a nemességnek annyi időt engedtek, amennyi alatt a magyar birodalom legtávolabbi sarkából is össze tudtak gyülekezni. Úgy látszott, hogy a dolgot siettetni kell, nehogy a pártok napról napra erősödjenek, mert a véleményeket most még nem befolyásolta semmi, még nem osztották meg ígéretek és ajándékok, és ilyenkor még általában könnyebb a tanácskozás. (5) Később, amikor az emberek hajlandósága megoszlik az egyes frakciók között, már nagyon nehezen lehet egy akaratra kényszeríteni őket. Orbán jelentékeny páncélos és könnyűlovassággal a kitzüött napon elsőként érkezett a gyűlésre. Barátainak tekintélyes serege követte őt, elsősorban György csanádi püspök, továbbá Dóci Péter, ennek fivére, Imre, és Haraszi Ferenc zászlóaljai; a lovagok összesen vagy kétezeröttszáz voltak. Erdélyből a tartomány előljáróját, Bátori Istvánt várták, aki nyolc nap múlva jött meg előkelők és nemesek díszes csapatával; a Bátori-jelvényt körülbelül háromezeröttszáz lovag kísérte. Társa volt Drágfi Bertold, a két László, Móroc és Losonci, meg a nemesség több vezetője, csapat- és seregkapitányok. Ugyanezen vezérelt és parancsnokság alatt jöttek a székelyek is, a magyarok legősibb nemzetsége, mely idegen vérrrel nem keveredett, keménysége, szokásai és szabadsága a hajdani szittyáké, ők tudniillik lándzsa helyett gerelyt, valamint íjat, tegezt és kardot használnak. (10) Testüket vászonmellénnyel védik, élelmüket legeltetéssel keresik. E nemzet háborúban kemény, szolgaságot nem tűr, és semmi erőfeszítéssel sem hódítható meg. Valamennyien a Duna-parton vertek tábor. Utánuk jelentek meg valamivel kisebb csapattal a Szentgyörgyi császári grófok, akikhez a legnemesebb törzsből született Kanizsaiak és Szécsiek csatlakoztak. Magyarország alsó részeiből még nem érkezett meg néhány előkelő és kiskirály, akit a hosszú út vagy valami elfoglaltság késleltetett.

Amikor azonban a gyűlés már elég teljesnek látszott, és a mindenhol felfigyelt veszedelem követelte az új fejedelmet, a legszélesebb nyilvánosság előtt tárgyalni kezdtek a királyválasztásról. Azt, hogy kit kívánnak a legjobban, még nem terjesztették a nép elé, még senkit sem kértek föl, hogy mondja ki az atyák határozatát, amikor egyesek összebeszélve, mint valami titkos frakció biztatására, a gyűlésen vaktában királlyá kiáltották Albertet, Kázmér lengyel király fiát. (15) A kikiáltást azonban az atyák ellenkezése azonnal hatálytalanította, ami annál is könnyebben történt, mert mások szavazata nem járult hozzá; nagyrészt ez okozta a túlsó Magyarország feldúlását, ugyanis Albert e kikiáltás jogán kihirdetett királynak mondta magát. De már amikor meghallotta, hogy az isteni Mátyás meghalt, nagy sereget gyűjtve Magyarország határait fenyegette, és a dolog kimenetelét leste; a közelben tanyázott, hogy gyorsan a pártja mellett teremhessen, és vetélytársai benyomulását megakadályozza. Miksa római király, miután tanácskozott a csillagjósokkal, akik erre az évre csakugyan megjósolták Mátyás halálát, az uralomnak és az elvesztett Ausztria visszaszerzésének reményében elrendezte a dolgait Galliában, nyomban visszatért Noricumra, és a béke színe alatt a király kimúlását várta.

Így aztán ebben az időben úgy hozta a magyarok végzete, hogy öt küldöttség zaklatta a királyválasztó gyűlést. Először is a császári, mely úgy látszott, hogy mennél nagyobb tekintéllyel rendelkezik, annál több jogot formál a királyságra, azon egyezmény alapján, melyet a császár kötött volt Mátyás királlyal, amikor visszaadta neki a szent koronát. (20) Aztán a cseh, amely – ha a választás sora kedvez – a többenél sokkal inkább reménykedhetett, hiszen az örökösödés joga támogatta. Továbbá a lengyel, amely Albertnek követelte a trónt; és az aragóniai, mely – hogy Beatrix királyné méltóságát megőrizze – azon iparkodott, hogy házastársaként következzen az uralomban. Ezekhez járult a Corvinus-féle, mely sokat fáradozott azért, hogy János herceg, Mátyás fia, kövesse az atyját, és kétségkívül ellenkezés nélkül követte volna, ha törvénytelen származása gátat nem emel elébe. Őt támogatta minden előkelő, egyházi és világi egyaránt, akit a Corvinus bőkezűség megnyert, és múlhatatlan jótéteményekkel lekötöztetett. Hajlandóságukat Corvinus iránt újabb jótettek is öregbítették és erősítették. Ezt a nagy részrehajlást az ifjú hatalma is növelte, apja ugyanis, jól sejtve a bekövetkező bajokat, a koronát, az örökséget, a kincstárat, az összes várat előre neki rendelte, sőt, föleskette fiára az összes várkapitányt, nagyrészt a főurakat is, és így bizony kis híján, ha az eskütevők becsülete és az ő tanácsadóinak az esze nem hiányzik, ma őt uralná az ország.

A gyűlés idején e sok küldöttség éjjel-nappal az atyák körül sürgölődött, ígéretekkel, vesztegetéssel, könyörgéssel úgy beszötte-fonta az emberek ítélőképességét, hogy senki sem tudta, mit kívánjon leginkább. (25) A különböző törekvések e sokféle mesterkedése közepette senki sem tudta megítélni, mi hasznos az államnak. De hát ki csodálhatja a frakciók e sokaságát a magyarok között? Bizony, ezek ősidőktől fogva újra meg újra

kihajtanak, táplálójuk a szomszédság meg a félelem. Akik az innenső Magyarországot és Dalmáciát lakják, minthogy a római császárral határosak, mindig a császári párthoz csatlakoztak, akik pedig a Dunán innen és a lengyelekhez közel esnek, ebből a dinasztíából kívánnak fejedelmet. Akik aztán a csehekkel szomszédosak, cseh királyt akarnak. Ki-ki a saját érdeke szerint gondolkodik; az állam ritkán talál hűséges őrzőt, és akiket az isteni kegyelem mégis arra rendel, azok vajmi kevesen vannak. Közbejöttek aztán mind Magyarországon, mind külföldön más dolgok is, amelyek a frakciók számát növelték.

Míg tehát Budán ennyiféle követség ügyködött és korteskedett buzgón, Pesten az isteni szűz egyházában végre megkezdődött a gyűlés, még mindig várva a többieket, akik nem érkeztek meg. Először Corvinus szószólóit bocsátották be, János váradi és Tamás győri püspököt, akik mindketten alacsony rendű családból származva Mátyás jóindulata és a saját tehetségük segítségével emelkedtek fel. (30) János, ahogy szót kap, mindenekelőtt az isteni Mátyás tetteiről emlékezik meg könnyezve; előadja, mennyire megerősítette és kiterjesztette ezt az országot, mennyi érdemet szerzett a keresztény társadalom előtt. Hozzáteszi ehhez nagy jótéteményeit minden egyházi és világi iránt, amelyeket – úgy ítéli meg – mindenképpen tekintetbe kell venni (már persze, ha szegény a hálátlanság). Emlékeztet arra, milyen szenvedéllyel ajánlotta annak idején fiát egyenként mindenkinek; hogy Corvinus hatalmában van a kincstár, a fegyverzet, a hadsereg, valamint a királyi vár és az összes erőd, az ország valahány megerősített városa, és bizony mindez, úgy látszik, nemcsak ajánlhatja, de követelheti is az ő megválasztását; nemes természetre is van remény, mert nagyon hasonlít az atyjához, születésének bélyegét pedig nem szabad túlértékelni: az olaszok, ha a közösség hasznát és üdvét keresik, az efféle fejedelmeket egyáltalán nem szokták megvetni; hogy minden tekintetben az apja nemeslelkűségét mutatja; hogy a legkevésbé sem biztonságos dolog idegen urakat koldulni, mint erre az elmúlt idők mindenkit megtanítottak; pontosan ezt parancsolja a jog és a méltányosság, ezt a közérdek és ezt a szükség. (35) Nem rövidebb szónoklattal ugyanezt erősítette a társa is. És a dolog kétségkívül az ő elképzelésük szerint valósul meg, valamennyien ellentmondás nélkül királlyá választják, ha alacsony származásának a híre makacsul ellen nem áll. Corvinus sorsát néhányan továbbra is szánták, azok, akik erősen reménykedtek abban, hogy nem fájzik el az apjától. Ezek számát nem kis mértékben gyarapította a Corvinus jótékonyág emléke, az ifjú félelmetes hatalma és uralomvágyó lelke, amellyel könnyen megszerezhetette volna a jogart, ha érettebb kor tapasztalata járul hozzá, barátai részéről pedig hűség és egyetértés.

Másnap, amikor a németek követei kaptak engedélyt a szólásra, egyikük a többiek nevében beszélve, Frigyes császár vagy a fia, a már korábban római királlyá tett Miksa számára erőszakosan látszott követelni Magyarországot királyságát, a szent korona visszaváltása alkalmával Mátyással kötött paktum föltételeire apellálva; elsősorban azt idézte föl, amiről úgy gondolta, hogy nem egykönnyen lesz megtámadható, azt tudniillik, hogy ha Mátyás törvényes házasságból született fiak nélkül távoznék az élők sorából, az egyezmény szerint Magyarország királysága nyomban a császár hatalmába kerül; a kettejük által kötött szerződést Magyarország főemberei ünnepélyes fogadalommal és esküvéssel megerősítették; ha tehát valamit ennek ellenére tesznek, a hit és béke szellemét sértik meg, és ezt a gazságot az összes isten egyformán büntetni szokta. (40) Azt mondta, hogy a szörnyű háború veszélyének eltávolztatására és a gyűlölség mindkét oldalon való eltörlésére nincs alkalmasabb gyógyír, mint ha az apát vagy Miksát saját akaratukból meghívják, akiknek a védelemhez és a törökök beütéseinek visszaveréséhez bőven van erejük. Előhozta Miksa nemeslelkűségét, hadi tapasztalatát és kiválóságát minden erényben; senkiről sem mondható, hogy a magyarok számára kívánatosabb volna a mindenfelől fenyegető veszedelmek elhárítására; ő félelmetes a gallok, nagyon-nagyon kedves a germánok és a katonák szemében, igazságossága kipróbált, és mindig nagylelkűnek tapasztalták; továbbá nemzetsége előkelőségét, lelkének emelkedettségét tekintve mindenkinek elébe helyezendő; végül megtorlással fenyegetőzött a szövetség megsértése esetére, amitől az istenek óvjanak.

A németek után a lengyelek követeit hallgatták meg, akik sokkal szerényebben viselkedtek. Mert amikor Kázmér király fiáért, Albertért, az apja nevében szót emeltek, a jóval és a méltányossal igyekeztek érvelni; beszéltek a kapcsolatról, amely az ő királyaik és a magyarok között ősidők óta megvolt, a sokféle szálú rokonságról és atyafiságról, elmondták, hogy a két nemzet között mindig is oly nagy jóindulat és szívélyesség honolt, hogy a lengyelek, ha királyi magjuk elfogyatkozott, gyakran kerestek pannon királyt, viszont a kérelmező pannonoknak is sokszor adtak; (45) hogy Lajos magyar király, akit a szarmaták elkerétek, Lengyelországon is uralkodott; míg viszont Ulászló, Kázmér elsőszülött bátyja, Magyarországon trónolt dicsőségesen; hogy király hiányában nincs jobb, mint ha a szomszédokhoz, a régi és hű barátokhoz fordulunk, akikre az állam főségét biztonsággal bízhatjuk; a szomszédok hűsége rég kipróbált lévén, mindenki számára elég világos lehet, mi a legfontosabb szempont a döntésben; hozzátették, hogy Kázmért a bel- és külügyek vitelében egyaránt kiváló gyermekek ékes koszorúja veszi körül; hogy ezek a fiatalok uralkodásra és hadviselésre érettek; hogy őket is felajánlja a magyaroknak, és ha Albert a választás után nem felel meg nekik, szenátusuk tetszés szerint rendre megpróbálhatja a többit is egyenként; végül, hogy a régi kapcsolat címén fiait, fegyvereit, birodalmát és egész vagyonát Magyarországot védelmére ajánlja.

A következő napon bebocsátott aragóniaiak felolvasták Ferdinánd király levelét, és az ő nevében bőbeszédűen ajánlották a tanácsnak Beatrixot; ami pénzre és segítségre szükség lehet, mindent megígértek, mondván, hogy az apa már megparancsolta a lányának, hogy ha az atyai kegyet minden tekintetben meg akarja őrizni, úgy azt tegye, amit a szenátus kíván, annak tudta nélkül özvegységéről vagy házasságáról semmit se határozzon; nem is fog soha a tanács tekintélyétől és az államérektől eltekinteni, magának és apjának minden erejét, ami csak szárazon és vízen van, készséggel bocsátja az ország rendelkezésére.

(50) Legutoljára a csehek két követét hallgatták meg, kiknek egyike, aki a legősibbnek tartott Hradeci nemből származott, így szónokolt az ingadozó ítéletű emberek előtt:

Jóllehet, hős pannonok, nem lehet annál súlyosabb probléma, mint ha király választása forog a szőnyegen, mégpedig olyan királyé, akire az állam főségét, a magunk és a gyermekeink üdvét minden vagyonunkkal együtt mindenestől rá fogjuk bízni, az isteni kegyelem jóvoltából most mégis úgy adódott, hogy mi sem látszik könnyebbnek, mint döntenünk ebben az ügyben, ha régi józanságok nem hagy cserben. Csakugyan, sokan vagyunk versenytársak, akik elméteket különböző fogásokkal ostromoljuk; némelyikünk vesztegetéssel, más ígéretéssel, egyesek fenyegetéssel és szövetség címén, a tisztességesebb rész rábeszéléssel és mindegyikünk a saját érdekében keveri, zavarja össze ítélőképességeket; bárcsak a versengők e vetélkedésében kinek-kinek érdeme szerint jutna ítélet! Mi azért jöttünk, mert a felséges Ulászló küldött ide, és nem zsarnokot, nem zord, nem ifjú királyt kínálunk, hanem emberségeset, kegyeset, békére, háborúra érettet. Nem azért jöttünk a gyűlésekre, hogy olyasmit tanácsoljunk, ami árt nektek, hanem az ősi jóindulat jogán azt, amivel a fenyegető veszélyektől meg lehet szabadulni. Ezt parancsolja nekünk, hogy a két ország gyakran állt egy kormányzó vezérlete és irányítása alatt, ezt a ti hűségetek és ezt a kölcsönös szeretet. Nem méltatlan dolgot kérünk tőletek, pannonok, nem jogtalant, nem előnytelen, hanem olyat, ami méltányos és jogos, ami nagyon is szolgálja mindkét nemzet közös javát. (55) Ha keresztény emberek között elsősorban a jogot és a méltányosságot kell szem előtt tartani, bizony, a mi királyunknál senki sem lehet számotokra alkalmasabb. Ha szokás öröklés címén országokat nyerni, és ha a saját örökségéből senkit sem lehet nagy gazság nélkül kiforgatni, akkor bizony Ulászló a saját jogán kéri magának ezt az országot. Hiszen ő Ulászló királynak nővérétől való elsőszülött unokaöccse, Albertnek meg Zsigmondnak unokája, dédunokája, azoknak, akik mind áldásosan uralkodtak mindig Magyar- és Csehország földjén, és akiket az istenségek közé soroltak. Sőt, nagybátyja jogán is kéri azt. Nemde Ulászló lengyel király, Kázmér fivére, igazságosan és jámborul uralkodott a magyarokon, és hogy őket megvédje a törökök kegyetlenségétől, mindhalálig harcolt? Hát nem helyezte-e a javatokat az élete elébe, amikor, mint a jó pástor, az ellenséges áradatban feláldozta azt juhaiért? Ő pedig éppen ennek unokaöccse, mégpedig, mondom, elsőszülött, és benne lehet fölfedezni Zsigmond nagylelkűségét, László tisztaságát és nagybátyjának, Ulászlónak, Lengyelország és Magyarország egykori királyának bátorságát. Ráadásul, ha a fejedelmek szent vérségét országokban helyre kell állítani, vagy ha királyválasztó gyűlésen a származás nagyszerűségét semmiképpen sem illik megvetni, akkor ki lehet nála előkelőbb, (60) nála, aki összehasonlíthatatlan nemességgel dicsekedhet, mindenekelőtt maga is király, és pedig, mondom, a csehek által alig tizenhat éves korában megválasztott király, Kázmér király elsőszülött fia, a származásuk közt a leghatalmasabb; Ulászlónak, Magyar- és Lengyelország királyának unokaöccse, Ulászlónak, Litvánia fejedelmének unokája, és ükunokája Sarmatia leigázhatatlan fejedelmeinek, akik származásukat Gelonustól, Herkulesnek és egy kétalakú asszonytól Szkitiában született fiától hozzák le. Ez az atyai nemzetsége. Ha az anyait szabályosan levezetjük, nagybátyja László volt, Ausztria hercege, Magyar- és Csehország messze földön hatalmas király; nagyapja Albert király és római császár volt, dédapja ama fényes Zsigmond fejedelem, aki halhatatlan érdemeket szerzett az apostoli szék előtt; ükapja Károly császár. Ha az ifjú László visszahoztatván az alvilágból nemzetségével büszkélkedhetné, bizony, anyai ősei között négy római császárt, az apai, vagyis az ausztriai dinasztiaiból, a hatalmas uralkodók e fészkeiből, ötöt számlálhatna össze. Kit látunk tehát napjainkban, aki ilyen családfát, ilyen törzset mutathat fel, aki a mi fejedelmünkkel, hogy a többiek sérelme nélkül mondjam, összehasonlítható? (65) Ezért, ha szeretnétek a szent királyok megszakadt ősi nemzetségét Magyarországon helyreállítani, ismét szövetségre lépni a rokon természetű és baráti nemzettel, velünk egyenlő kormányzat alatt élni, mint őseink ez előtt gyakran, ha azt akarjátok, hogy uratok a ti királyaitok közül származzék, hogy visszaüljön ősi trónjára, Ulászlót válasszatok, őt hívjátok, őt kívánjátok, kérjétek, akarjátok kormányzótoknak, nehogy úgy lássék, mintha ti pástorotokat nélkülöznétek oly sokáig, ő juhait. Ezenkívül, ha a halandók szemében számít valamit az atyák, az elődök kedve, ha a jótéteményeket illik figyelembe venni, és ezt bűn nélkül nem lehet elhanyagolni, vagy fordítva, ha az ősök kedvéért az ellenség legsúlyosabb bűnét is meg szokták bocsátani, ki lehet annyira oktan és hálátlan, hogy ne adná versengve szavazatát Ulászló királyra? Kérlek benneteket, atyák, gondoljátok most meg, mit követel annyi fejedelem boldog emlékezete, megszámlálhatatlan érdeme, mindenféle dicsőségesen végbevitt tette. Mit tenne Albert és László, Ulászló és Zsigmond, hogy a többiekéről ne is szóljak, ha beszélni tudna? Bizony, mást sem kérne tőletek sürgetőbben, mint hogy önként emeljétek magatok fölé őt, aki uralkodásra született, így követeli Albert derekassága, László tisztasága, akik, mivel a zord végzet nem adta meg az uralkodásra nekik járó éveket, azokat szentséges öccsük

királyi hatalma számára kérik, így Ulászló lelke, aki a ti üdvötökért és a keresztény társadalomért Várnánál halt hősi halált a törökökkel szemben, így érdemli, így követeli Zsigmond egykori lankadatlan buzgalma. (70) És ha elhatározátok, amint illő és jogos is, hogy az ő szellemiségüknek tisztességgel eleget tesztek, akkor sem gondoltok többet az ő dicsőségükkel, mint a magatok hasznával. Vegyétek számításba, hogy az istenek emlékezetben tartják az igazságos és igazságtalan szándékot, és fontoljátok meg, erről milyen megvetéssel fognak ítélni. Nem fogják túrni, hogy valaki örökségéből kiforgattassék. Ha János vajda fényes érdemei és tetteinek nagyszerű dicsősége annyit nyomtak előttem a latban, hogy uralomra éretlen fiát készséggel magatok fölé emeltétek, miért nem kiáltjátok egy akarattal királlyá azt, aki annyi sok királyotoktól és császároktól származik? Az ő megbuktatása, amitől isten mentsen, az összes égi szellemet az ellenségetekké tenné. Aztán gondoljátok meg, kérlek, pannonok, mit is remélhettek a többi szomszéd uralkodótól; hol a hűség, hol a szeretet köztetek, velünk együtt forgassátok meg elmétekben, hogy ti is megértsétek, milyen könnyű ez a döntés, milyen magától értetődő az egyetértés, mi is egykettőre megtudjuk, mit várhatunk ettől a gyűléstől. Háborútok a németekkel örökös, itt is, ott is számlálhatatlan a vereség, a gyűjtogatás, szüntelen a gyűlölködés, és mindez, ha mint azelőtt, most is ésszel éltek, lelketeket kétségkívül visszariasztja tőlük, és arra kényszerít, hogy érdeketekre gondoljatok. (75) És a ti szempontotokból az sem jobb, ha a polyákokat részesítitek előnyben, akik fölött egykor uralkodtatok, akikkel súlyos kártételek mellett véstes csatákat vívtatok, és akik végre is óriási sereget toboroztak, felszították a pártoskodást, és erőszakkal próbálják kezeteikből kicsavarni a jogart. Azonfelül ítélje meg ki-ki maga, milyen veszedelmes dolog ifjúra bízni az országot; mert hogy mennyire helyes erre az idegen vezetésre szoruló, izgága, tudatlan, türelmetlen és mindenféle bűnnek kiszolgáltatott életkorra rakni a kormány súlyos terheit, azt mindenki beláthatja. Mindent a kénye-kedve szerint intéz; inkább a fiatalok tanácsával él, mint az öregekével, a komoly férfiakét megveti; hajhássza az élvezeteket, az erény nehézségétől visszariad; folytonosan könnyelműsködik; sokra tartja a hízelkedőket, azokban bízik, azoknak ad hitelt, és végül a saját vágyainak a rabjává válik. Ezzel szemben biztonságos és üdvös, ha komoly és érett uralkodókra bizzuk magunkat. A még gyenge kor nem lehet tapasztalattal teljes. Nem oktalanul rendelkeztek az őseink minden tisztességgel és előjárósággal kapcsolatban úgy, hogy ifjak súlyos feladatokat nem vállalhatnak, nehogy magukkal együtt a községre is pusztulást hozzanak, vagy eltelve a roppant hatalommal, szabadosabban szolgáljanak vágyaiknak és élvezeteiknek. (80) Magas tisztiségekre a komoly és érett korú, királyságra a legkomolyabb férfiakat szokták emelni. Itt csak az erénynek és a bölcsességnek van helye; ha nincs uralkodásra alkalmas polgár a városban, nem szegyen szomszédok és idegenek közül választani. Sőt, ha a szabadokból senki sem lenne méltó e hatalomra, a szolgarendűekhez is szabad fordulni, nehogy a közösség valami kárt szenvedjen. Gondoljátok meg, mit tanácsol nekünk Ulászló komolysága és bölcsessége, mit mélyreható tapasztalata és jámborsága, mit áhítatossága és becsületessége, kegyessége és nyájassága, igazságossága és hallgatagsága, mit mértékletessége és érett kora, mely országunkban már huszadik éve állja a próbát. A belső és külső háborúságtól oly soká gyötört Csehország sohasem talált nyugalmat, míg nem került e szent és derék király jogara alá. Sem Zsigmond, sem Albert, sem László nem tudta lecsillapítani e hányatott országot; a kiskirályok és nagyurak sosem jutottak kölcsönös megértésre, míg meg nem választották e békeszerzőt, a legbölcsebb kormányost. (85) Ki hitte volna? Száját sohasem hagyja el pajzán vagy illetlen, meggondolatlan szó; sohasem indulatos, sohasem haragos. Jó és balszerencsében ugyanazzal a kiegyensúlyozottsággal viselkedik, ugyanazt a méltóságjeljes komolyságot őrzi. Tudja, hogy trónra született, ezért azt a könnyelműség és állhatatlanság vétkével sohasem fertőztette meg. Az előkelőségek pártoskodásai és civakodásai közepette türelmesen meghallgatja mindkét fél vádaskodásait, majd kifürkészve lelkük mélyét, atyai szeretettel szokta feddeni őket, fékezni a vakmerő gázságot, vigasztalni a megkárosítottakat, az őket ért sérelmeket igazságosan megtorolni. Messzemenően készséges a jogosat kérők iránt, a jogtalant követelőkkel szemben hajthatatlan és hallgatag, hogy a ridegség bűnét szótlansággal kerülje el. Senki sem tudja kiismerni lelkének mélységét és titkait, rejtett gondolatait. A minden erénnyel teljes életkor, a mindenki előtt nyitott élet és a minden tekintetben nemes erkölcs mindnyájukat feltétlenül arra fog ösztökélni, hogy ezt a hatalmas uralkodót válasszátok meg. (90) Ezért, pannonok, ha magatokról a legjobban akartok gondoskodni, ha keresitek a köz javát és üdvét, sose higgyetek a vesztegetésnek és az üres ígéreteknek; utasítsátok vissza az uralomvágyó és erőszakos zsarnokokat; és ők tegyétek királlyá, aki nektek meg a keresztény társadalomnak a hasznára válik, és akit megtenni nem szégyen.

A csehek szónoklata után nemcsak azok voltak kénytelenek szavazatukat önmagukban Ulászlóra adni, akik az államnak jót akartak, hanem – mintha lelkiismeretük megszólalt volna – azok is, akiket vesztegetés és ígélet terhelt, és akiknek az elméje elferdült. Az igazság szelleme észre térítette őket, de egyetértésüket lelkük mélyén rejtve tartották. Attól féltek ugyanis, hogy ha az új király megválasztásának a híre elterjed, a visszautasítástól felbőszült vetélytársak mindenhol sereget gyűjtve összefognak, és eltiporják Magyarország birodalmát, népét. Mert elég széles körben járt a hír, hogy a németek és a lengyelek összeszövetkeztek, hogy a magyarokat, akik mindkettőjüket sokáig súlyos háborúval zaklatták, leigázzák, az ország innenső részét Miksának, a túlsót Albertnek vetik alá, és az ország nevét is eltörlik a föld színéről. Hogy tehát nagyobb biztonságban tudják magukat, a főurak titokban tartottak maguk között tanácsot, és titokban választották meg Ulászlót. Aztán más-más időpontban minden követnek kedvező választ adtak, hogy a mindenhol fenyegető háborút elodázzák, és

ha azok nyugtalankodnak is, reményüket mégse veszítsék el teljesen. (95) Hozzátették, hogy a gyűlés még mindig nem teljes létszámú, a fegyverben és vagyonban tekintélyes Zsigmond püspök sem érkezett még meg Lőrinc herceggel, Alsó-Pannónia és Horvátország többi nagyurával. Ezek hamarosan itt lesznek mind, és akkor egyetértőleg választanak uralkodót.

A fiatal Corvinust születésének szégyenbélyege ugyan reménytelenségre ítélte, de mégis bízott a saját erejében és azok segítségével, akik napokon belül megérkezendők voltak, és meggondolatlanul eltökélte magát a trón megkaparintására. Neki az isteni atya emlékére való tekintettel nyíltan megmondták, hogy király sosem lesz, de annál csak kevéssel áll majd alább, nehogy úgy lássék, mintha az előkelők elfeledték volna Mátyás feledhetetlen érdemeit. Egyezményt kötöttek vele, mely szerint, ha önként visszaadja a koronát, a királyi várakat és egyetértésre jut az előkelőkkel, elfoglalhatja Bosznia, Horvátország és Szlavónia királyságát, örökös jögon birtokolhat minden várost, falut, kincset és uradalmat, amelyet isteni atyja hagyott rá, és második királynak fogják tekinteni. Végre úgy látszott, hogy belenyugszik ezekbe a föltételekbe, de övét uszítására saját magához sem tudott hú maradni. A németeknek, akik a hajdan kötött paktumra hivatkozva követelték az országot, azt a választ adták, hogy a királyválasztás joga nem a halottaké, hanem az élőké; (100) ezen a gyűlésen szabad a szavazat; ha a szent korona visszaszerzése kedvéért valaki ígért nekik valaha valamit, ám most váltsa be az; sőt, bilincsbe vert ember módjára a fogságban tartott koronáért sem lehetett jogszerű kötelezettséget vállalni; az ígéretnek, már persze az érvényesnek, szabadnak kell lennie; végül azt tanácsolták nekik, hogy várják meg a teljes gyűlés döntését. A lengyeleknek jóindulatúan válaszoltak, hálát adtak azért, hogy e király nélküli időben fiúkat, pénzt, csapatokat ajánlanak, és komoly reményt keltenek bennük. Az aragóniaiaknak még jobban hálálkodtak, és e nagy szorultságban szívesen fogadtak mindent, amit kínáltak. Viszonzásképp megnyugtatták őket Beatrix királynét illetően. Végül a cseheknek azt mondják, hogy legyenek a legjobb reménységgel, feltárják előttük a frissiben született titkos határozatot, és sürgetik őket, hogy írjanak Ulászlónak, aki meghívotván a trón elfoglalására, készüljön mihamar, nehogy a vetélytársak megakadályozzák; amint megérkezik, királlyá kiáltják, és elfoglalja a trónt.

(105) Beatrix királyné eközben a budai várban lakott, amelyet Corvinus herceg tartott erős őrséggel, és mert nagyon félt a mostohafiától, akinek Blankával való házasságát mindeddig erősen ellenezte, az előkelők ösztökélésére elhagyta a várat, és megkönnyebbülve megszállt Orbán kincstartó házában, hogy a hercegtől bántódása ne essék. Növelte gyanakvását az ifjú természete, az ugyanis fiatal kora ellenére bizonyos hajlandóságot mutatott az erőszakoskodásra. Pár nappal korábban a királyné nápolyi udvaroncai közül többen kopogtattak a várkapun, de némelyiküket nem eresztették be, egyeseket gyalázzal elkergettek, ezért, hogy óvja magát, kénytelen volt visszavonulni a magánéletbe. Mi több, Pétert, a tapasztalt és ravasz kalocsai érseket, akit Mátyás király, mint beszélő, a királyné kedvéért tartott rabságban hat évig a várban, az ifjú Corvinus a pápai követ kérésére, az atyák és Beatrix akarata ellenére pár nappal ezelőtt szabadon bocsátotta, szabadulása után gazdagon megajándékozta, és a szabadsággal együtt méltóságába is visszaállította.

Mikor már a nemesek panaszkodni kezdtek, hogy a gyűlés túl hosszan húzódik, és naponta távozással fenyegetőztek, íme, megérkezik Zsigmond pécsi püspök, tekintélyes, nagy haderővel rendelkező férfi, meg Lőrinc herceg nem csekély sereggel, társuk és kísérőjük a despota, Jajca bánja, a vránai perjel meg Alsó-Pannónia, Horvát- és Tótország többi urasága, akik szövetséges csapatokkal hozzájuk csatlakoztak. Zsigmond ezer lovassal jön, Lőrinc is ugyanannyival; a többiek a saját tehetségük és vagyonuk szerint; van vagy hétezer lovasuk. (110) Amikor a többi főpap és főúr észreveszi, hogy ezek roppant haddal jelentek meg, szándékukat még nem ismerve, nagyon megijed, és minden módon igyekszik megnyerni őket. Ugyanezt szeretné a többi trónigénylő követe is, mert úgy látszik, hogy ezek szavazatába biztos reményt vehetnek. Később, miután átkeltek a Dunán, és az üdvözlésükre elébük siető egyháznagyok, mágnások és köznemesek tekintélyes lovascsapatának kíséretében Pest városa alatt az első mérföldkőnél táborot vertek, legelsőnek Corvinus herceg ment a várból hozzájuk éjnek éjszakáján a kalocsai érsekkel együtt, és ő kereste fel elsőként Zsigmondot meg Lőrincet, akiről tudta, hogy annak idején apja legközelebbi hívei voltak, és könyörögve kérte őket, hogy ne hagyják el Corvinus pártját, elsősorban az apja kedvéért, aki mindkettőjükkel sok jót tett. Ezután Zsigmond és Lőrinc tisztelgő látogatásra a királynéhoz ment, aki sok kéréssel meg rábeszéléssel addig győzködté őket, míg végre ezen az éjszakán a budai várba mentek vacsorázni, ahol Corvinus igen erős őrséggel székelt. Ebből azon nyomban szárnyra kelt a gyanú, hogy ezek mind a Corvinus-párthoz csatlakoztak.

Másnap aztán egyesek kezdeményezésére Orbán kincstartó gyűlést szervezett, de nem olyan népeset; mint korábban, és nem a rákosi mezőn, ahol, mint mondják, tartani szokás, nem is azoknak a táborában, akik legutoljára jöttek, hanem mindkettőtől egyenlő távolságban, Pesten, az égi szűz egyházában. A nemesek tömege ugyanis meg a falusbírák és a papok népes serege, mely városenként, falvanként gyülekezett össze minden megyéből, nem tudta tovább viselni a rendkívül hosszú diéta költségeit, és az atyáktól engedélyt kérve hazament; hatvan nemesnek hagyta hátra a jogot, hogy ugyanazon joggal vegyen majd részt a határozathozatalban. (115) Itt először némely törvény beiktatásáról és módosításáról kezdenek tárgyalni. Ismét

meghallgatják a nápolyi követet, aki Ferdinánd király nevében mindent készséggel felajánl, ami az ország számára szükséges lehet, katonát, pénzt, fegyvert ígér; nagyon kéri, hogy Beatrixot tartsák meg korábbi méltóságában, és házasítsák össze a jövőendő uralkodóval. Neki, akárcsak a többinek, biztató szavakat mondanak, és a megbeszélés feloszlik. Másnap, amikor ugyanabban a bazilikában gyűlést tartottak, és az általános széthúzásról folyt a tanakodás, Orbán szkíta nyelven sokáig szónokolt, hosszasan fejtegetve, milyen és mennyi baj fenyegeti a pannonokat az örökös torzsalkodás miatt; azzal a gondolattal is bőven foglalkozott, hogy mennyi vereség és kár les még rájuk, hiszen minden szomszéd ország gyűlöli őket a sok háború miatt, amellyel azokat gyötörték, ezért a belső széthúzástól végpusztulásukon kívül semmit sem várhatnak. Mivel a község atyjának a hangján beszélt, szónoklata oly nagyon hatott mindenkire, hogy valamennyien esküvel ígérték, egy akarattal választanak királyt, és a határozatban nem fognak pártot szakítani.

Ezután, míg ama előkelők kitarítottak a titkos királyválasztás mellett, és másokat is igyekeztek erre az álláspontra és véleményre vonni, Zsigmond és Lőrinc valamennyi szövetségesével egyetemben komoly engedmények ellenére sem akart csatlakozni ehhez a határozathoz; sőt, újabb ellentétekre adott okot a méltatlankodás, hogy ezek, őket semmibe véve, távollétükben királyt jelöltek. (120) A kegyelet és hála szelleme nem is engedte szívéből kiűzni a Corvinus fölötti szánakozást. Így aztán, amikor a szenátus feloszlott és a főemberek távoztak, Zsigmond és Lőrinc a vránai perjellel meg a többi szövetséggel külön vonult, és ismét életre keltette Corvinus hanyatló pártját. A kalocsai érsekkel együtt titokban a budai vár alá vonultak, és harmadnap átvezették a sereget a Duna innenső partjára. Még azon is gondolkodtak, hogy elfoglalják Buda városát, amelyet az országnagyok védelmeztek, akik azonban a gyűlés miatt még Pest városában tartózkodtak, most pedig értesülve az ellentábor merészségéről, hogy az a két Pannónia székhelyét el akarja foglalni a várból, átkeltek a Dunán, nagy hirtelen visszasiettek Budára, és izzó haraggal tanácsot tartottak a vár megostromlásáról, nehogy úgy tűnjék fel, mintha meghátrálnának ellenlábasaik előtt. Ezt a feladatot Bátor István, Kinizsi Pál meg a vitéz Bertold kapta, e három ragyogó hadvezér; itt ostromhoz való hatékony szerszámokat, ott védőfalakat készítettek egyforma buzgalommal; Bátor helyetteségét Drágfi Bertold viselte. És mikor a hadrend már felállván, összecsapásra került volna a sor, itt is, ott is közeléptek bizonyos derék férfiak, és – nehogy polgárháború törjön ki – üdvös fegyverszünetet szereztek arra az időre, míg ismét tárgyalnak a békéről, az egyetértésről és a királyválasztásról; ezzel a fogással és ötlettel elodázták a belháborút; a béketárgyalásokat újra elkezdték; a két fél vezetői az isteni Zsigmond templomában találkoztak, amely a vár előtt áll. Innen Orbán és Bátor István, onnan Zsigmond és Lőrinc. (125) Sosem sikerült olyan javaslatot tenni, amely mindkét párt óhajának és akaratának egyformán megfelelt volna, hogy megegyezhessenek. Háromszor vagy négyszer tartottak ott megbeszélést, de nem tudtak dülőre jutni a békekötésről. Mégis megújították a fegyverszünetet, és egymás között arra a megállapodásra jutottak, hogy két-két követet küldenek István szepesi grófhhoz, akire a király halála után valamennyi főember és tartományúr nevében Ausztria kormányzóságát bízták nagy summa ezüsttel, hogy a háborgó tartományt könnyebben védelmezhesse, és ezek puhatolják ki az ő szándékát és elképzeléseit, hogy azt, akit ő királynak javasol, az összes többi elfogadja. Az országnagyok János váradi püspököt küldték, Corvinus herceg is kettőt, hogy István álláspontját megtudakolják.

Miután Budáról elutazva az utasítást végrehajtották, úgy találták, hogy István inkább Csehország királyát pártolja, mint bárki mást, sőt, véleményéhez hozzátette, hogy ha a főurak valaki mást választanának, ő akkor is azt tekinti királynak, aki az állam számára a saját meggyőződése szerint a legmegfelelőbb. A többieket könnyedén érvelve háritotta el, mondván, hogy sem a német, sem a lengyel, sem pedig Mátyás király fia nem alkalmas a megválasztásra; az elsőt az ősi ellenségeskedés és az eredendő gyűlölet meg gőgös zsarnoksága ellenzi; a másikat erkölcsé és vakmerősége nem tetszik, nem is illik, nem is méltányos, hogy a kisebb, kormányzásban gyakorlatlan testvér elragadja Magyarország királyságát és az elsőszülöttség jogát bátyjától, aki Csehország jogarát szinte gyermekségétől tartja; (130) a harmadikat pedig, akit az apa dicsősége és feledhetetlen jótékonyága ajánl, nemcsak a születés méltatlansága és a pannon szokás utasítja vissza, hanem az államérdek is. Mert ha a három külföldi közül az egyiket választják királlyá, a jövőbeli ellenség száma egyharmaddal csökken, ha viszont Corvinust, az ifjúság és tapasztalatlanság veszélyén kívül minden szomszédos terület felől még háború is következik; jobb tehát feddhetlenebb, jámborabb, tapasztaltabb fejedelmet választani és az ellenség számát apasztani, mint akár háborút szítani, akár az államérdek ellen dönteni. István gondolatát megértve a váradi a veteránok Morvaországban nyaraló seregét, amelynek erejével Mátyás király a legnagyobb tetteit véghez vitte volt, százezer arany pénz fejében föleskette az ország nevében. Mikor ezt a vetélytársaknak jelentették, valamennyien erősen megorroltak, főleg Miksa és Corvinus, akik valamivel korábban sok ígérgetéssel sűrűn kerülgették ezt a sereget.

(135) Amikor a küldöttek visszajöttek és beszámoltak Istvánnak, ennek az elfogulatlan férfinak a véleményéről, az atyák valamennyien nagyon helyeselték és dicsérték azt, Corvinus barátai viszont indulatba jöttek, mert jól tudták, hogy ha sikerült volna megnyerniük a feketék seregét, a királyságot az atyák akarata ellenére is magukhoz ragadják. Ezt a sereget azért nevezték feketének, mert Mátyás parancsára télen-nyáron állandóan a szabad ég alatt élt, hőségtől, fagytól egyformán edződött, a katonáskodás szüntelen fáradalmaitól erősödött,

úgyhogy semmi sem lehetett olyan nehéz és fáradságos, amivel ne mert volna szembeszállni. A királyné, bár királynak Miksát kívánja, hogy császárné lehessen, ahogy értesült az új király titkos megválasztásáról, e reményében csalatkozva kénytelen a házasság tervét módosítani, az előkelők és püspökök pedig, hogy az asszonyi ingatagságból származó veszedelemnek elejét vegyék, megígérik Beatrixnak, hogy az új fejedelem feleségül veszi őt. A várból megint tanácskozásra hívják az urakat, és megújítják a fegyverszünetet, de Zsigmondot és Lőrincet nem tudják rábírní arra, hogy elálljon az ifjúval való együttérzéstől és a hála kötelezettségétől. És bár a közérdek a többiekkel való egyetértésre biztatja, a kegyelet és az érdemek emléke ettől mégis eltéríti őket.

(140) Mivel közös egyetértéssel nem tudtak dönteni, Corvinus néhány párthívének a biztatására elhatározza, hogy megpróbálja a szerencsét és a végsőket is. Minden főurat gazdagon megajándékozza, mire azok királyként köszöntik őt. Majd kiterveli, hogy erős őrséget hátrahagyva eltávozik a várból és elviszi a kincstárt, nehogy megszoruljon, ha az előkelők itt megostromolják. Miután a távozás tervét megtanácskozta, úgy dönt, hogy poggyászával, seregével maga és a barátai városaiba húzódik vissza, ahonnan könnyen megcsúfolhatja az urak minden erőfeszítését, és Alsó-Pannónia fölött máris uralkodni kezdhet. Mivel Zsigmond és Lőrinc a társakkal, mint mondtuk, a Duna innenső partjára tette át a táborát, saját seregét az övékéhez közel víve egészen csatlakozik hozzájuk, majd július kalendája körül megrakott szekerekkel és hajókkal, fölfegyverzett csapatokkal szárazon és vízen Pécs felé veszi az útját. A kalocsai érsek, nehogy a viszály szerzőjének tartsák, Kalocsára vonul vissza. Városszerte nyomban szétfut a hír, hogy Mátyás király fia kiürítette az államkincstárt, kifosztotta a királyi várat, és pártja összes vezetőjével együtt fegyveres sereggel Alsó-Pannónia felé indult; hogy Zsigmond és Lőrinc csapatai által körülvéve biztonságban teheti meg útját; hogy a trónt nem a megyeiek szavazata, nem a szenátus határozata révén, hanem erőszakkal akarja megszerezni. (145) Aztán a hírrel együtt riadalom keletkezik, fegyvert ragadnak, a szentséges atyákhoz és az előkelőkhöz szaladnak, nem kellene-e Corvinust üldözni. E feladatot Batori István és Kinizsi Pál kapja; ezek a többi előkelőséggel és a főpapok csapataival meg páncélos lovasseregekkel július negyedik nonaeján széleseben útnak erednek. A gyalogos zászlóaljokon kívül három lovass csapat emelkedett a többi fölé, az egyik igen erős, a királynéé (Mátyás király összes lovasa közül válogatta), a másik Hippolit esztergomi érseké, a harmadik Orbán egri püspöké. Mialatt mindnyájan sietve haladnak, hát Zsigmond és Lőrinc a vránai perjellel meg Kishorvátival együtt menlevelet kap, és az urak a közös egyetértés meg a belháború elkerülése végett visszahívják őket a városba. Ennek már csak azért is szívesen eleget tesznek, hogy a csapatok és a poggyász elszállítására több idejük legyen, hiszen tudják, hogy míg a békéről tárgyalnak, egyik részről sem kezdeményeznek csatát. (150) De a dolog másképp üt ki, mint remélik, mert amazok azzal az elhatározással vették üldözőbe Corvinusékat, hogy vagy visszakapják az egész rakományt, vagy megütköznek.

Miután az országnagyok és Zsigmond meg Lőrinc között a királyfit illetően semmiféle egyezményt sem sikerült nyélbe ütni, dolgukvégezetlen eltávoztak, és elsiettek a hadsereghez. Övéikhez közeledve néhányszor megálltak, hogy az ellenfél csapatait kifürkésszék, hát egyszer csak felbukkannak az ellenpárt előőrsei, amelyek seregük előtt járnak. A néhány ember között hirtelenében tusa kerekedik. A vránai perjel sebesülten fogságba esik, Zsigmond és Lőrinc sebes vágatára sarkantyúzza a lovát, és visszalohol az övéihez. István és Pál másnap az ellenfelet egy folyócskánál fedezi föl, amelyet iszaposságáról szkíta nyelven Sárvíznek neveznek. Corvinusék a Sárvíz túlsó partján emelkedő hegyen szálltak meg, amelyet a magyarok Csont-hegynek, vagyis temetődombnak mondanak.

(155) Az egyébként könnyen átgázolható vízen, az ellenség elszaggatván a hidakat, a sár mélysége miatt nem tudnak átjutni, de Pál, aki vakmerően elsőnek vállalkozik az átkelésre, talál egy biztonságos gázlót, és megmutatja az utat a többieknek, akik a nyomába szegődnek. A Corvinus-pártiak szeretnék megakadályozni az átkelést, de nem tudják, és a hegyen gyűlnek össze, hogy nagyobb biztonságban harcolhassanak. Miután a hadsereg átér, mindkét részen elrendezik a sorokat, majd útnak indítják a poggyászt, és kitör a harc. Itt Pál, ott Batori áll helyt; mindkét fél keserves csapásokat szenved. Az országnagyok közül elsőül a serény Móroc László esett el, midőn az ellenség sűrűjében bátran verekedett; a Corvinus-pártból Kis Mátyás és Dombai Ferenc halt meg akkor, amikor még mindkét fél egyenlő reménnyel csatázott. De amikor azok Beatrix királyné nagyon erős lovassága és a vértések csapata révén túlerőbe kerültek, a Corvinus-pártiak, bár több zászlóaljuk volt, végül is engedni kényszerültek. Soraik meginogtak, mikor még alig negyven katonára veszett oda és 70 került fogságba, hátat fordítottak, és szanaszét futásnak eredtek. Corvinus és emberei Zsigmond közeli kastélyaiba és Pécs városába húzódtak biztonságba, a poggyász éppen nem csekély részét elvesztve. (160) A győztesek birtokba vették a táborát, és odahagyva az ellenséget, zsákmányra éhesen rávetették magukat a szekerekre és a málhára; ezek a királyi ruhák, aranyos, drágaköves edények között, azok másban, ki-ki, ahogy a véletlen hozta, fosztogattak a rengeteg drágaságban. Széthordják az annyi sok esztendő alatt összegyűjtött kincstár nagy részét, és szétszórják a katonák kényére. Sok, értékes holmival rakott szekér Zsigmond közeli városkaiban mégis megmaradt. A szomszédságban lakó parasztnép hasonlóképpen a prédára vetette magát, a közeli tanyákra, erdőcskébe tévedt társzekerük hajtóit megölte, és mindet kifosztotta. Corvinus barátai is, alkalmat találva a

meggazdagodásra, szanaszét raboltak, hogy inkább maguknak használjanak, mint az ellenfélnek és a pogány tömegnek, így hát Corvinust e napon súlyos vereség érte, és több mint százezer aranyat veszített. Tragikus győzelem született ekkor, hiszen nem más, hanem magyar vér ömlött, és az államkincstár egyéni kapzsiságból széthordatván, a közösségnek többé nem hajtott hasznot.

(165) Miután Corvinus többi párthíve Pécsre vonult vissza, Zsigmond a menekülőket mind befogadta városába; itt a Corvinus-párti főurak között az elszenvedett vereség miatt civakodás támadván, különböző irányokba hajoltak, mert a hűség és becsület megfogyatkozásával az önérdék iránt való hajlandóság jár együtt. Ki-ki arra törekedett, hogy Corvinus herceg mellett kedve szerint előbbre jusson, és hatalmat szerezzen. És mindenki lopkodni akart, és többen igyekeztek erre, mint arra, hogy használjanak. Ha azokban, akikben kellett, hűség lett volna, Magyarország, bizony, királyként látta volna meg őt, de ellenségeinek sokasága miatt nem remélhette, hogy sokáig helytáll, ami övéinek a hűségét és elszántságát aláásta, és újabb tápot adott a széthúzásnak. Székely Jakab összekülönbözött Corvinusszal, és zajos veszekedések közepette Felső-Pannóniában levő székhelyére, Ormosra ment haza; Lőrinc Alsó-Pannóniában fekvő atyai birtokára húzódott; a többiek a saját otthonukba távoztak. A herceg átkelve a Dráván a hatalma alá szánt Szlavónia tartományába vonult. Azt mindenki őszintén bevallotta, hogy a királyné roppant erős lovassága nélkül sosem győzték volna le a háborúban, és a vértések ereje futtatta meg. (170) Ezért Zsigmond és Lőrinc nyíltan mondogatta, hogy soha többé nem bízik a gyalogoszászlóaljakban és a könnyű csapatokban, mert a tapasztalat immár megtanította arra, hogy a páncélosok erejével szemben a könnyűfegyverzetű lovasok semmire sem képesek. Július ötödik idusán a két hadvezér, Bátor István és Kinizsi Pál a többi főúr meg a légiók élén a friss győzelemmel elégedetten tért vissza Budára; körülbelül hetven foglyot hoztak, akik között a fő személy a vránai perjel meg Kanizsai György volt. De mert a belháborúban aratott győzelem nem lehet örömteli, megmutatták ugyan őket a királynénak, de aztán honfitársi kegyeletlől vezérelve a szavukat vették és mégis elbocsátották őket; nem akartak élni a hadiszerencsével, részint, mert még két ellenfelük maradt, részint pedig, hogy azok idegenkedő lelkét kissé helyrezökentve könnyebben megbékítsék, és a kijelölt királyt egy akarattal fogadhassák.

Orbán sem szunyókált ám ezalatt, hanem Zsigmondot és Lőrincet, főleg pedig a herceget bizalmas üzenetekkel naponta igyekezett az övéivel való egyetértésre bírni. Reményében nem is csalatkozott, mert az akarat és a buzgóság, ha becsületesség kíséri, többnyire sikerrel szokott járnival, de meg a királyné tekintélyét és segítségét is felhasználta.

(175) Ezért aztán, mert úgy vélekedett, hogy a dolgot nem szabad tovább halogatni, nehogy az előkelők és a nép elhatározása elbizonytalanodjon, a hadvezérek visszatérte utáni negyedik napon az isteni György temploma előtt tartott egyetemes gyűlésen Ulászlót, Csehország nemes királyát az országatyák és előkelők akaratából Magyarország uralkodójának kiáltotta ki, és ezt minden jelenlevő nagy tetszéssel fogadta. Azt is megkívánta, hogy ez alkalommal ott legyen minden vetélytárs követe, elsősorban pedig a pápai nuncius, hogy a kihirdetést a pápa tekintélye és képviselőjének jelenléte a lehető legjogszerűbbé tegye. Itt sokat beszélt szkíta nyelven az egységről és e választás hasznos voltáról, vele született és áradó ékesszólásról téve tanúságot. Aztán hosszasan indokolta az országatyák és előkelők késedelmeskedését, hogy tudniillik a királyt nem hirdették ki előbb, ezt sok okkal mentegette. Végül a hatalmas istenséget szólítva, hogy Magyarországnak és az egész keresztény társadalomnak javára, szerencséjére, boldogságára legyen, mindenki egyetértésével királynak hirdette ki Ulászlót, Kázmér fiát. Erre a nép akkora üdvívalgásban és éljenzésben tört ki, hogy Buda e napon mástól sem visszhangzóit, csak Ulászló áldott nevétől; Beatrix magánháza előtt is naphosszat rivallt a szerencsekívánat, harsogott az üdvözlés, és az általános öröm jeleként pénzt szórtak. (180) A fejedelmek követei, akik szándékukat nem tudták keresztülvinni, a szégyenteli visszautasításon felháborodva nagy fenyegetőzéssel tüstént eltávoztak. A méltatlankodást az is fokozta, hogy megtudták, a feketék seregét, amelyről valamivel följebb szoltunk, János váradi püspök föleskette az ország nevére, és úgy gondolták, hogy elsősorban az ő mesterkedése és eszéssége tette Ulászlót királlyá.

Ezután az atyák és előkelők, mert az ország épsége és a mindenünnen fenyegető veszedelem úgy kívánta, minden tehetségüket latba vetették, hogy a Corvinus-pártot rávegyék a megbékélésre és a közös megegyezésre, amiben a királyné is erősen támogatta őket, mert arra törekedett, hogy az országatyák segítségével a kihirdetett uralkodó felesége legyen. Orbán és Tamás győri püspök éjjel-nappal nagy buzgalommal tárgyalt Balázssal, a budai udvar gondnokával, aki kezében tartotta a szent koronát és a többi királyi várat, valamint Zsigmonddal, és kérlelte őket, hogy Corvinus herceget biztassák a korona visszaszolgáltatására és az egyezés tisztességtelének az elfogadására. Sőt, Beatrix még Balázs apósát is elküldte a mostohafiához, hogy nógassa őt, a pécsi püspököt meg a többi pártvezért, ez pedig Zsigmond pártfogásával és veje támogatásával könnyen rá is vette Mátyás fiát a beleegyezésre, mert az ifjú tisztán látta, hogy ha őt ezek ketten magára hagyják, minden törekvése meghiúsul, hiszen egyiküket hatalmassá teszi a vagyon, a másik meg a koronát és a várakat tartja birtokában. (185) E részről tehát ez a kettő volt a megegyezés leghathatósabb előmozdítója, és főleg Zsigmond, ő ugyanis, mihelyt felfogta, hogy az isteni Mátyás fiát nem célszerű uralkodónak megtenni, figyelmét nyomban

az állam hasznára és érdekeire fordította; mert úgy láttuk, hogy a korona visszaszerzése és a békekötés elsősorban neki volt köszönhető. Továbbá a különböző békefeltételek között az a határozat is szerepelt, hogy azoknak, akik a győzelem kivívása után a királynétól a minap kieszközölték a polgárháborúban elesett vagy az állam ellenségeivé nyilvánított Corvinus-pártiak falvait és javait, azoknak valamennyi oklevele az egyezmény megkötésekor nyomban hatálytalaníttassék és érvénytelen legyen; aki az ez időben elfoglaltakat visszaadni makacsul vonakodnék, felségsértés bűnébe essék egészen. Ezért az elvettek mind visszaadattak, az adományok visszavonattak, a makacskodókra kitűzték a felségsértés tárgyalásának a napját, és a büntetést végrehajtották.

Miután az egyetemes gyűlésen kihirdették a királyt, a szenátus határozatából küldötteket választottak, elsőnek János váradi, Tamás győri, János csanádi és István szerémi püspököt, a főrendek és tartományurak közül Batori Istvánt, István szepesi grófot, Zsigmondot, Szent György grófját, Drágfi Bertoldot, Ország Lászlót, a néhai nádor fiát, Rozgonyi Lászlót, Losonci Lászlót és sok más igen előkelő uraságot, akik azt a feladatot kapták, hogy a legnagyobb tisztelettel hozzák el a királyt, és hozzátették azt az utasítást, hogy mielőtt a határon belül fogadnák, eskessék föl a megszabott feltételekre. A megbízottak becsülettel végrehajtották a parancsot. Tekintélyes és megerősített lovassággal elmentek az országhatárhoz, a Sempte városkától tíz mérföldre fekvő Nagyszombatba. Nagyszombatot és Semptét a Vág folyó szeli át, amely Magyarországot a cseh birodalomtól elválasztja. (190) Ulászló, akit az előkelők levele már előzőleg felhívott Magyarország jövődó királyságára, a csehek válogatott seregével megközelítette a határt, hogy bármely pillanatra gyorsan készen legyen. Körülbelül tízezer volt a mindenképp szemrevaló vértés lovasság száma, a gyalogosoké mintegy ötezer. Amikor a király a határszélre ért, Magyarország főpapjai és előkelői tüstént odasiettek, és azonnal mély alázattal üdvözölték; mindkét részről áldást kiáltottak. Ulászló, mint a nyájasság, a méltóság és a jóság példája, derült tekintettel fogadott mindenkit, és a főembereket megölelte. Akkor János váradi főpap, a díszes küldöttség vezetője, a középre kiállva e szónoklatba kezdett:

Üdvöz légy, nemes Ulászló király, üdvöz légy egyetlen kormányzónk és vezetőnk! Ha elfogadod a föltételeket, ez az üdvözet felségednek és a pannonoknak boldogságára és szerencséjére válik, mert úgy gondoljuk, hogy téged nem annyira az örökség joga, a mi szabad választó hatalmunk és a megyék szavazata, mint inkább isteni döntés és parancs adott nekünk fejedelmül. Tudd meg, hogy püspökök és arisztokraták hatalmas serege járult eléd követségben, hogy a küldöttség tekintélyes voltából is megértsd, hogy bizalmát, reményét, hűségét, örök engedelmisségét szinte az egész pannon birodalom egyetértőleg egyedül neked ajánlja. (195) Nemcsak hallottuk, hanem láttuk és bámultuk is mindnyájan, hogy a hányatott Csehország, amely azelőtt, Zsigmond, Albert és nagybátyád, László alatt sohasem talált nyugodalmat, vezetésséddel és kormányzatoddal, éretlen ifjúságotól mutatott komolyságot és bölcsességed segítségével tartós békére és hallatlan nyugalomra jutott. Amikor az isteni Mátyás halála után királyt kerestünk, akit rajtad kívül leginkább megválaszthatnánk, senkit sem találtunk, hogy elődbe helyezhettük volna. Döntésünkkel visszautasítva a többi trónkövetelőt, téged már Magyarország királyának kiáltottunk, országod gyepölőjét most erős jobbadba tesszük és önként átadjuk, elsősorban azzal a feltétellel, hogy minden főnemesnek, tartományúrnak, főpapnak és nemesnek, továbbá másoknak, legyenek akár egyházi, akár világi, akár nemes, akár alacsony állású személyek, felséged csorbíthatlanul őrizze meg az ország törvényeit, kiváltságait, köz- és magánjogát, mindazt, ami a hajdani királyoktól származik; újdonságot senki kárára be ne vezessen, mint azt Mátyás király gyakorta megtette; főleg a rendkívüli, egy aranypénzt tevő adót érvénytelenítse és törölje el, amelyet ő annak idején évente fejenként háromszor, négyszer is kivetett. Azután pedig vonja vissza és nyilvánítsa érvénytelennek minden rendeletét és adományát, amelyet a szokáson és az ország törvényein kívül jogtalanul hozott vagy rendelt; csakis a rendes adókat és a törvényes jövedelmeket szedje; jogtalan taksát szokás ellenére ne rójon ki; (200) azokat a javakat, amelyeket Mátyás és Beatrix uralkodása alatt az ő utasításukra jogos tulajdonosuktól méltánytalanul elvettek, ítélje vissza a visszakövetelőknek; a szent korona őrzését nem szabad másra bízni, mint Magyarország két főméltóságára, egy püspökre és egy főnemesre, kiket a teljes országgyűlés választ. Azonfelül Morvaország, Szilézia és Luzsica, melyet Mátyás király régebben tartományá tette, ki ne szakíttassék valamiképpen ez ország testéből, hanem mint az olműzti értekezleten kötött egyezés rendel, maradjon magyar birtok, míg vissza nem váltják. És ha a felség, isten ments, fiak nélkül hunyna el, végső napja előtt gondoskodjék arról, hogy azokat valami ürüggyel el ne tulajdonítsák. Gondoskodjék arról is, hogy ama hat város, mint az egyezmény kimondja, az ugyanazon találkozó közokiratban kinyilvánítottak szerint hasonlóképpen Magyarország hatalmába adja és kötelezze magát, a teljesítendő szolgálatokról ez ügyben kiállított okmányokat pedig az államkincstárban helyezték el. Ha ezt a három tartományt a megállapított időben visszaváltják azok, akiknek erre joguk van, az egész összeget a szent koronával együtt őrizték az állam hasznára és érdekében, az országatyák és előkelők hozzájárulása nélkül a király semmiképp nem használhatja és költheti azt, hanem végveszély esetére és az ország védelmére tartalékolja. (205) Azonkívül Ausztria és Stájerország, Karintia, Krajna több városa, melyet Mátyás király tartományá tette és államköltségen szerzett, az országatyák és főemberek tudta nélkül nem válhat el Magyarország királyságától, inkább állhatatosan meg kell tartani és őrizni a közösség érdekében; a szenátus megkérdése és beleegyezése nélkül a császári felséggel semmiféle egyezés, szövetség nem köthető, sőt, ha

kétoldalú megállapodás jönne létre, és abból a királynak valami város, birtok vagy jövedelem jutna, az mind a magyar birodalom jussa legyen, a pénz ugyancsak a szent korona mellett őriztessék az állam hasznára, és a tanács tudta nélkül az uralkodó el ne költhesse. Azonkívül felséged, hogy mindig alkalmasan és könnyen szolgálhassa az országot, legtöbbször Magyarországon székeljen, és ha olykor az ügyek megkívánják, hogy Csehországban és más tartományokban látogatást tegyen, az országot olyan békében, erőben és rendben hagyja hátra, hogy szerencsés visszatértekor nyugalomban találja azt. Míg Magyarországon tartózkodik, az ország minden tiszttségét kizárólag magyaroknak, ne pedig külföldieknek ossza, mindig csak magyar udvarnokok szolgálatával éljen, az ország kormányzatában vagy az udvar és a királyi vár igazgatásában a külföldiek közül tanácsost, kincstárnokot, udvarmestert vagy titkárt, kamarást, minisztert, asztalnokot és étekgógót ne tűrjön. Ha magyar dolgokról van szó, ne engedje, hogy a magyarokon kívül bármiféle idegen belépjen a tanácsba; sőt, szent hivatalok, tisztésgek, egyházi előljáróságok is csak magyaroknak, vagy régóta a magyar birodalom alá tartozó s méltatlannak nem mutatkozó alattvalóknak jussanak; továbbá a tartományok, királyi városok kapitányságát, úgymint Dalmáciáét, Horvátországét és Szlavóniáét, ezenfelül Temesét, Pozsonyét, Szörényét, Görögfejeváráét, Jajcáét és Szabácsét, főleg pedig Erdélyét és a székelyekét a királyi felség senki másnak se adhassa, csak az állam előtt érdemeket szerzett és erényekkel, okossággal, hűséggel felruházott magyarnak, de idegennek még birtokot vagy birtokjogot sem szabad adnia. Igazságszolgáltatás alkalmával pedig, amikor az úgynevezett nyolcados törvényüket tartják, teljességgel minden kijelölt bíró jelen legyen, hacsak hivatalos elfoglaltság vagy valami súlyos és méltánylandó ok nem akadályozza, és szabad hatalma legyen neki meg társainak és helyetteseiknek helyesen és becsületesen igazságot tenni, és a független jogszolgáltatás mindenkit egyformán megillessen, semmiféle hivatalos vagy magánszemély tekintetbe ne jöjjön, egyedül csak az igazság, a szokás és a magyar törvény, és igazságában senki meg ne csalattassék. (210) A pénzről pedig és a pénzverésről az országatyák tudta nélkül új határozat nem születethet. Azután amit a főpapok, a tartományurak és az előkelők a többi nemessel a koronázás előtti időben az ország szabadsága érdekében és javára a régi szokása szerint törvénybe iktattak, azt felséged érvényesnek és hatályosnak tartsa, saját tekintélyével erősítse meg, szentesítse, és a szent királyok törvényeiből el ne vegyen, meg ne változtasson semmit. Továbbá, fizesse ki a szenátus adósságát, amelyet a főpapok és előkelők nemrégiben csináltak, amikor föleskették a feketék seregét, hogy az országot, nemes király, biztonsággal adhassuk a hatalmadba; továbbá azokat a városokat és királyi jövedelmeket, amelyek ama napokban az ország üdvéért zálogba kerültek, mert a sok alkalmatlanság alól szabadulni kellett, méltóztassék felséged visszaváltani, az állam előtt érdemeket szerzett fekete lovagoknak pedig a még Mátyás királytól járó jogos járandóságát kifizetni. Midőn tehát, fényességes Ulászló, Magyarország királyságát e törvényekkel elhozzuk és felajánljuk felségednek, újra és újra kérjük, hogy benned jogszerető és igazságos királyt, jóságos fejedelmet és kegyes atyát ismerjünk meg, ne pedig zsarnokot, ne kegyetlen uraságot, ne kíméletlen és erőszakos kormányzót, hogy ezt a közös egyetértéssel neked adott, isteni akaratból, emberi megfontolással, örökség jogán, szabad szavazással és a mi tetszésünkkel neked rendelt királyságot szívesen fogadd, és ez felségednek s a magyar államnak boldogságára, szerencséjére szolgáljon. Olyan országot kapsz, amely természetes aranyat és ezüstöt terem, gabona, érc, barom és minden más jó csodás bőségével ékeskedik, amely katonai erőben és hadi tapasztalatban hatalmas. (215) Azonfelül vallásos, állhatatos és gazdag, benne tekintélyes püspökök sokasága, minden téren nagy hatalmú papok, aztán dús főurak és nemesek díszes és folytonos háborúskodástól edzett serege, mint ahány fejedelmet a trójai lóban és hadvezért Rómában, így tehát országot kapsz, országot, mondok, sőt országokat, sőt lehetőséget az örök üdvösségre, alkalmat a dicséretre és a dicsőségre, a legszebb erények gyakorlására, kedved szerint híresítheted a nevedet akár békében, akár háborúban, akár a köz-, akár a magánéletben a földkerekség legszélső határáig, és kifejtheted a jámbor lélek mélyében rejtőző királyi virtusok sorát. Nincs, ami hiányoznék, vagy ami hátráltatná a szent elhatározást, és gyönyörű alkalom nyílik itt az egyetemes keresztény társadalom előtt való érdemszerzésre, amivel megbosszulhatod nagybátyád, Ulászló lelkét, és megvédheted Krisztus népét a török vadságtól és a nyomorult szolgaságtól. Ha benned magadban nem lesz hiányosság, ha később sem veszíted el lelki nagyságodat, a veled született erényt, amivel elkezdted, akkor megismerjük benned a bölcséget, az igazságoságot, a szentet, a legbecsületesebbet és a legkegyelmesebbet. Nagyon szeretnénk, ha egyet nem felejtenél el, hiszen harcias és szilaj nép gyeplőjét ragadod meg: a magyart nem bocsánattal, hanem szigorúsággal kell megpuhítani, nem kegyelemmel és büntetlenséggel, hanem vaspálcával kell engedelmisségre szorítani. Vedd tehát a szenátustól szerencsés órában neked rendelt magyar birodalmat, és jobbold hatalmával véd meg királyságodat.

(220) Ezek után Ulászló szívesen elfogadta a felajánlott királyságot, és hogy a magyarok páratlan szolgálatkésztségéért, a nagy egyetértésért, amelyet a királyválasztó országgyűlésen tanúsítottak, a királyságért szabott nagyon méltányos feltételekért valami részben hálátlannak és a fejedelmi méltóságra méltatlannak ne lássék, szívesen megengedett mindent, amit a küldöttek kértek, valamennyi feltételt elfogadta, és nemcsak esküvel, hanem keresztény hittel, királyi szóval és becsülettel is megígérte, hogy ő és övéi mind, akik nevében majd tisztet viselnek, a törvényeket épségben és sértetlenül megtartják, sőt, erről közokiratot is adatott ki. Majd magához hívta és megölelte a küldötteket, mindegyiket megnyugtatta, megígérve, hogy soha semmiféle

zsarnoksággal nem él, hanem mindenben jámbor, kegyelmes és igazságos uruként viselkedik, egyképpen lesz gondja a városokra, a falvakra, a mezővárosokra, valamint istenire és emberire, soha ki nem tér semmiféle súlyos és veszedelmes háború elől, hű pásztor módjára kedves juhaiért, ha a szükség úgy hozza, a halált bármikor elszenvedti, keresztények ellen, hacsak nem kényszerből, hadjáratot nem indít, csak a törökök ellen vállal önként; folytonosan imádkozik a jóságos és mindenható Krisztushoz, az istenanyához és a többi hatalmas nemzeti istenhez, hogy olyan királyává legyen a magyaroknak, amelyet a birodalom szüksége, az emberek várakozása és a saját méltósága megkövetel. Erre ujjongás és üdvívalgás harsanván, a király a küldöttekkel, Csehország és Pannónia előkelőségeivel Sempte városkába ment, ahova ebédre hívta meg a helység ura, Rozgonyi László; itt tapasztalta meg először a magyaros vendégszeretetet, ugyanis nemcsak hogy méltóságához illően fogadták, hanem minden várakozásán felül bőségesen meg is ajándékozták, és így lépett be Magyarországra.

41. fejezet - Tizedik könyv

Amikor Magyarország fölött átvette az uralmat (mert az emberi dolgok természete már csak olyan, hogy minél nagyobb valami, annál több nyugtalansággal, bajjal, vesződséggel jár), rögtön két s éppen nem csekély súlyú támadással találta magát szemben. Egyfelől az hallatszott, hogy fivére, Albert, a királyságban legelszántabb vetélytársa roppant hadsereggel és a mellé esküdött magyarok jelentékeny csapatával Budára igyekszik; másfelől Visegrád fellegvárát kellett megostromolnia, ahol a szent koronát őrizték, hogy Székesfehérvárt szabályszerűen megkoronáztassa magát. Ulászló tehát azonnal kiküld kétezer gyalogot, hogy a várat megszállja és a koronát birtokba vegye, még mielőtt ő maga megérkezne Budára. Testvéréhez, Alberthez két követet küld, István szerémi püspököt és Svihovsky Putát, a cseh országbíró, ezeknek meghagyja, hogy beszéljék rá, kérleljék a fivérét, vonuljon vissza a csapataival, fétkezze meg a katonaságot a szokásos rablásban és gyűjtogatásban, hiszen jól tudja, hogy elsőszülött bátyja a törvényesen megválasztott uralkodó; inkább támogassa őt, mint illik, hadakozzék Magyarország ellenségeivel, végül pedig igyekezzen mindenben, amire szükség lehet, eleget tenni a testvéri szeretet követelményének, mint ahogy ő is tenné. A küldöttek útnak eredve éjjel-nappal sietnek, míg augusztus 6. idusán meg nem érkeznek Szécsény faluhoz, Albert táborába.

Rögtön a színe elé bocsátják őket, és először István beszél: Ulászló királyunk áldott felsége – mondja – üdvözlétet küldi neked, tündöklő herceg, és áhítatos imával a legjobbakat kéri, kívánja neked. (5) Ámde csodálkozik és rossz néven veszi, hogy nem látja benned a szándékot a testvéri szeretet ápolására, hiszen nagyon jól tudja, hogy nemcsak az atyai levelekből, hanem a szóbeszédéből is rég értesültél arról, miszerint őt jog és szabály szerint a magyarok királyává kiáltották, és a szenátus levél útján többször, most pedig az országatyák és főemberek nagyszerű, népes küldöttsége révén is az egész nép legnagyobb tetszése és szerencsekívánatai közepette meghívta a trónra. Úgy véli, nem ismeretlen előtted, amit a napokban jelentettek neki, és aminél számára örömtelibb dolog nem is történhetett volna, hogy közte és Corvinus herceg között a tanács közbenjárására egyezés jött létre, és örök szövetséget kötöttek, melynek legfontosabb pontjai szerint a herceg engedelmeskedik királyunknak, magát mindig szíves szolgálatába ajánlja, önként visszaadja a szent koronát meg minden, a királyi felség tulajdonába tartozó várát és várost. Ezért csodálkozik azon, hogy a fivér, akiről azt hitte, hogy neki és szerencsésének örülnie illik, most, amikor már semmi sincs, ami a dolgát továbbra is hátráltathatná, mindenki várakozása, a jog és az igazság ellenére testvérének országában súlyos zavargásokat és háborúságokat támaszt, csodálkozik azon, hogy öccsének csapatait, amelyeknek segítségül kellett volna érkezniük, a saját országában ellenségként látja. Főleg pedig az undorító pimaszság miatt aggódik, hogy példádval most mindannak az igazságát tanúsítod, amiről azt állítják, hogy Eteoclesről és Polynicesről, Romulusról és Remusról szólva részint költői túlzás, részint írói kitalálás, mert a dolgok másképpen történtek, mint ahogy elbeszélik, és igazolsz mindent, amit csak a testvéri hálátlanságról és gyűlölködésről mesélnek. Fájlalja, hogy egy jámbor és szent nemzetségből most olyanok születnek, akik őseik dicsőségét hallatlan vadsággal megfertőztetik. Jól tudja, hogy Lengyelországból hatalmas páncélos lovassággal Magyarországra törtél, a testvéri szeretetre ügyet sem vetve népeinek nap mint nap súlyos károkat okozol, katonáidnak szabad dúlást engedsz, és folyvást még nagyobb pusztítással fenyegetőzöl, ha melléd nem állnak. (10) Rossz néven veszi, hogy szerencsésjét, amely oly kedvezően szegődik mellé, megzavarod, mégsem tudja rászáni magát semmire sem, ami jóakaratóval és jámborságával ellenkezik. Ezért azt parancsolta, hogy siessünk hozzád, és meghagyta, hogy nevében biztassunk és kérjünk, tiltsd el katonáidat a rablástól és gyűjtogatástól, vond vissza a hadsereget, emlékezz az atyafiúi kapcsolatra, és lelkiismeretesen teljesítsd, ami abból következik. Továbbá emlékeztetni szeretne arra, amiben a hú közvetítők mindkét oldalon megállapodtak. Aztán ajánlja, légy biztos abban, hogy ezek az akadékoskodások legfeljebb is csak kissé lassíthatják, de nem fordíthatják vissza jó szerencsésjét, hiszen minden hatalom az istentől való. Ezenfelül arra is kér, hogy erőidet, mint illik, önként fordítsd a testvér királyságának és méltóságának a védelmére. Kéri, hogy légy figyelemmel szent életű atyáokra is, aki előrehaladott korában képtelen lesz elviselni fiai áldatlan torzsalkodását, és ez siettetni fogja a halálát, rokoni marakodásnak nem szabad őt megfosztania a boldogságtól és a becsülettől. Azonkívül, nemes herceg, ami hírnevet békében, háborúban szereztél, legott semmivé lesz, ha szándékodtól el nem állasz, és a nagy dicsőségre az istentelenség gyalázata következik. Mert tudom, ha intő szavára és könyörgésünkre nem hallgatsz, a sereggel együtt vissza nem vonulsz, katonáidnak meg nem tiltod a fosztogatást és a gyűjtogatást, őfelsége, nehogy a neki önként ajánlott országot a veszélyben magára hagyja, kétségkívül meg fogja azt óvni, isteni méltóságára támaszkodva a sértést, ha kelleetlenül is, könnyen megtorolja, és alattvalói nyakáról ezt az ígát letéri. (15) Ez olyan biztosan remélhető, amilyen szükséges és igazságos lesz a háborúja, hiszen az okozott neki sérelmet, akihez ez a legkevésbé illik, és akinek nemcsak a legszorosabb vérségi kötelék, hanem sok más bizalmas, csak kettejükre tartozó ok miatt is a legelnézőbb fivér örökös leköteltzettjének kellene lennie, és hogy minderre ne kerüljön sor, nevében újra meg újra intünk és kérünk.

A heves uralomvágytól fűtött Albert kevés megértéssel fogadta ezt, és kurtán válaszolt. Azt mondta, hogy Ulászlóhoz, Csehország királyához, másnap követeket küld, azok útján tudatja a neki szóló üzenetet és a választ; hozzátette, hogy ő, akit a királyválasztó gyűlés első napján a többi trónkövetelőt megelőzve törvényesen Magyarország királyának kiáltottak, pusztá szóra nem egykönnyen fogja feladni ezt a jelentékeny országot. Erre a követek azt felelték, hogy az a kikiáltás nem volt törvényes, hanem valami felbérelt, jelentéktelen és plebejusi állású emberektől eredt, ezek kiáltozása felelőtlen és elhamarkodott volt, az atyák és az előkelők közül senki sem helyeselte, sőt, azon nyomban vissza is vonták, mert a királyválasztással kapcsolatban addig még semmit sem tártak a nép elé, hanem csak az ország régi, Mátyás által érvénytelenített privilégiumainak és határozatainak a helyreállításáról volt szó. Miután ezt így megcáfolták, Albert rögtön elbocsátotta őket, és visszamentek a királyhoz. Másnap megjöttek Albert követei, akik kereken bejelentették a királynak, hogy ő, akit előbb hívtak meg Magyarország trónjára, ezt a meghívást sohasem fogja hebehurgyán feladni, a neki szánt országról sem mond le egykönnyen, hanem szerencséjét a legvégsőkig megkísérti. És voltak olyan magyarok, akik nem is engedték, hogy vállalkozásával felhagyjon.

A két gyalogoskapitány, aki azért ment Visegrádra, hogy a koronát visszaszerezze, a várat tüstént szoros ostrom alá fogta. Balázs, aki az őrség élén állt, lemondott a Corvinus sikerébe meg a segítő csapatokba vetett reményről, és mert mások, Orbán meg Zsigmond püspök is rábeszéltek, Corvinus tudtával és beleegyezésével átadta a koronát meg a várat, nehogy a haza megátalkodott ellenségének tekintsék. (20) Közben a király a magyarok fényes küldöttségével meg a csehek erős lovasságával keresztülutazott Magyarországon, és iszonyúan rossz időben végre Buda városához érkezett, miközben a főpapok, főemberek között a nyájas és népszerű magatartás minden jelét bemutatta. Amikor elterjedt a hír, hogy az áldott fejedelem közeledik, az egész város reménnyel telve, a közeli örömtől vidáman összesereglett. Elsősorban Osvát zágrábi főpap, valamint Orbán és Bátor István meg a többi főnemes, aki a város őrzésére helyben maradt, a negyedik mérföldkőig ment, és ott Osvát a szenátus megbízásából e szavakat mondta:

Üdvöz légy, fényes királyunk – szólt –, üdvöz légy, üdvösségünk és biztonságunk egyetlen reménye, áldott és boldog legyen a te érkezésed, egész Pannóniának örökké üdvös, ezért ujjongunk szokatlan örömmel integetve, ezért köszöntjük szívünkbelől fényességedet, hiszen csaknem az összes főpap és főember egyetértésével urunkká tettünk, nemcsak a magunk, hanem az isten akaratából, és a szenátus utasítására illő tiszteletadás végett a püspökök és főnemesek nagy része az országhatárig ment felséged elé, hogy méltósága szerint fogadja azt, akit mint égi ajándékot oltalmazunk. Mi, akik Buda védelmére hátramaradtunk, most végre fényességed elé járulunk, hogy gratuláljunk a szerencsédhez, és örüljünk a köz javának. A becsületesekek messzemenő egyetértésével választottunk királlyá, megválasztva és kihirdetve az egész nemzet szerencsekívánatait kiáltozzuk, mert az isteni Mátyás halála után a sok szomszéd fejedelem között egy sem volt nálad alkalmasabb a magyar politika irányítására. Eszességre, tekintélyre, hatalomra, no meg becsületességre, igazságosságra, vallásosságra, aztán a származás nemességére nézve és örökség jogán is valamennyi közül téged találtunk a legkiválóbbnak. Ezért nem annyira a mi szavazatunk és a nép választása, mint inkább a magyar nemzet iránt jóindulatú istenség jelölt uralkodónkká. (25) Vedd tehát vidám és bátor lélekkel a sorstól nyert országot, a most megragadott gyeplőt bölcsességed szerint irányítsd és kormányozd, az isten által, hiszen minden hatalom tőle való, a hitedre bízott harcias nemzetet vezesd az ország békéjére és oltalmára, a keresztény társadalom védelmére. Nemcsak királyságot nyertél, hanem jó alkalmat is a halhatatlanságra, fényes fejedelem. A háborúhoz nem hiányzik a pénz, itt vannak a legjobb vezérek és a legedzettebb harcosok, akiket joggal nevezhetni a harcmező mennykővének és a keresztény birodalom pajzsának, akiknek segítségével, csak te magad is helytállj, a halhatatlanság és a dicsőség bármely csúcsát elérheted. Jöttödet ezért mindenki repesve várja. Kormányozd hát bátor lélekkel a szerencsés előjelek mellett elnyert országot, hogy az utókor a legboldogabb uralkodóként, a legnagyobb szabadítóként, a legkiválóbb hódítóként és az igaz hit leghíresebb védelmezőjeként ünnepelhesen mindörökké.

Ehhez, beszédre szólítva, a szófukar Orbánnak kellett hozzátennie egy keveset: Miután, nemes fejedelem, nem oktanul, nem törvénytelenül bíztuk hitedre és bölcsességedre a királyság hatalmát és az állam főségét, semmit sem kívánunk jobban, és a nagy istenhez hő imával másért sem könyörgünk, mint hogy méltóságodnak, várakozásunknak, a pannonok reményének és javának megfelelj. És nem nehezebb ez, mint amennyi lehetőség van rá, mert (mint az előbb elhangzott), ha magad is helytállsz, ha veled született ősi erényeidet el nem hagyod, bőven rendelkezésedre áll minden, amire neked és nekünk szükségünk van; sőt, szerencséd istenségeinek támogatásában is bízunk, mert jámbornak és vallásosnak ismertünk meg; hűségünket pedig minden tekintetben tapasztalni fogod. (30) Ezért a méltóságot üdvösségünkkel együtt bízzuk felségedre, hogy javunkról és dicsőségünkről egyképpen gondoskodjunk, mert mindkettő felől jó reménnyel vagyunk. A király válaszképpen néhány szót szólva arra kért mindenkit, hogy bízzék benne, és mert tudja, hogy nem annyira a saját, mint inkább a mások hasznára született, folytonosan és buzgón iparkodik, hogy az emberek várakozását és a magyarok reményét bőségesen betöltse.

Azután az egyesített csapatokkal Új-Buda külvárosába mennek, ahol a fősvény zsidók csapata járul elé Mózes tábláit hozva, és szokás szerint könyörögve kéri, hogy az isteni királyoktól egykor kieszközölt kiváltságait ezután is sértetlenül tartsa meg. A király tisztelettel tekint a szentséges táblákra, készségesen megígéri, hogy mindent megtart, nehogy az igaz hit ellenségeinek élő példájaként mutassa magát. A zsidók után a teljes tisztviselői kar, a klérus, a nemzeti isteneket és az istenségek képmásait maguk előtt hozó főpapok jönnek elébe, és szent rigmusokkal, szerencsekívánattal fogadják. A legfelsőbb magisztrátus körös-körül lobogó, királyi címeres zászlók között, bojtos, bíborszínű ernyők alatt a városkapuhoz vezet. Körüljárva a tanácsházat és az állami börtönt, a bűnösök kiáltozó sokaságát büntetlenséggel ajándékozta meg. Végül bevezetik a várba és a királyi palotába, amelyet Balázs várnagy a mennyei Lőrinc ünnepének előestéjén adott vissza.

(35) Testvére, Albert, aki szándékáról semmiképpen sem akart lemondani, nyolcezer lengyellel hosszú utat megtéve előző nap a pesti mezőn, a Duna mellett állította fel táborát. Lám, a derék király megtudja, hogy mindenféle veszedelem környékezi, és úgy érzi, hogy nem annyira egy gazdag ország, mint inkább a háborgó tenger fölött nyert királyságot. Innen a rokonságról megfélemedezett Miksa már a határokat fenyegeti, onnan a testvér ágál a szeme előtt konokul és ellenségesen, Alsó-Magyarországon a törökök kezdenek mindenféle háborúságot, és nem szűnik a belső viszálykodás, a magyarok fondorkodása, amely sehol sem tűr meg szilárd hűséget. És, mert innen a németek, onnan a lengyelek hiúsították meg és fordították visszájára az emberek minden igyekezetét, az ígérgetések és fenyegetések nyomán a dolgok állása minden oldalon veszedelmesre fordult. Ezért úgy határozott, hogy először a legközelebbi és szűkebb családból való ellenféllel, aztán Miksával és a törökökkel, majd a belső bajokkal számol le. Alberthez elküldi János váradi püspököt, aki úgy ügyeskedik, nagyratörő szándékait jól felépített beszéddel úgy lelohasztja, reményét egy jövőző méltóságra nézve úgy fölgerjeszti, hogy érkezése után ötödnappal Albert elmozdítja a táborát a Duna partjáról. A testvér a sereggel visszafelé indul, dohogva, hogy tervei füstbe mentek, és amikor elérkezik az ötödik mérföldkőhöz, a király gyorsan futárt szalaszt utána, és feltartóztatja, hogy öccse lelkét kissé lecsillapítsa, és birodalma fölül minden fenyegetést elhárítson. (40) Majd Budáról találkozóra indul; Albert enged, és mikor a két tábor között kijelölt helyen összetalálkoznak, fiatalabb lévén méltósága szerint üdvözlöi őt. Megkezdődően aztán a tanácskozás, a tanúkat elküldik, és a király megbocsátó atya módjára korholja fivérét makacssága és tiszteletlensége miatt, fejére olvassa, hogy nem kiáltották ki törvényesen, és az urak sem engedték be; hogy nem szép és nem illő dolog az elsőszülött testvérnek juttatott országot akár egyesek elhamarkodott kiáltozására hivatkozva, akár erőszakkal elrabolni, és az uralkodás jogát a rokoni szeretet megsértésével elvenni. Biztatja tehát és kéri, hogy ne is testvérenek, hanem a jognak és igazságnak fogadjon szót, sőt, a sok ellenség rohamával szemben, amiben csak tud, segítsen, és támogassa őt. Végezetül megígéri, a szívesség viszonzásában nem lesz hálátlan, és ha Magyarország megbékél, az első alkalommal, mihelyt rendelkezik önmagával, teljességgel szolgálatára áll. Albert ellenkezik, pár dolgot cáfolni igyekszik; végül, mint mondják, megígéri, hogy lemond a királyságról, ha a hadjárat költségei fejében megkapja Erdélyországot. Ulászló erre kissé meghökkenve azt feleli, hogy az ország tartományai elidegenítésének joga nem az övé, hanem az előkelőké és a nemességé. A beszélgetés végül eredménytelenül szakadt félbe. Másnap is, nehogy a testvéri szeretet kötelességét valami módon megháborítsa, visszaküldte a váradit és Bátorit Istvánt, hogy amilyen ügyeskedéssel csak lehet, kössenek békét. (45) Ezek kétszer-háromszor megtéve az utat, újra és újra fölkeresték Albertet, mígnem szavukat és bizonyos nagyon is előnyös feltételek reményét nyújtva végre megállapodásra jutottak vele; ennek a pontjait sohasem hozták nyilvánosságra. A békekötés kellemetlenül érintette a németeket, hiszen minden reményüket a testvérharcba vetették.

Mialatt Magyarországot belülről frakciózás és széthúzás emészti, lám, az ausztriaiak kedvező alkalmat találnak a köpönyegfordításra. A nép, amely természeténél fogva magyargyűlölő, néhány évig mégis tűrte a magyar igát, szeretné visszaszerezni a régi szabadságot, leginkább az újhelyi meg a bécsi; ez a kettő a várórség tiltakozása ellenére beengedte Miksa csapatait, és a segítség megérkezése után azonnal elpártolt a magyaroktól. Annak idején, amikor az isteni Mátyás királyra fölesküdték, megfogadták, hogy Magyarország királyainak örök engedelmisséggel és hű szolgálattal tartoznak, most a bécsiek, nehogy hitszegőknek lássanak, nyíltan azt hangoztatták, hogy Miksa rászedte őket. Azt mondták, megírta a város urainak és a tízek tanácsának, hogy kétségkívül ő lesz Magyarország királya, mert megegyezett Corvinusszal, akinek a hatalmában van Ausztria és Magyarország majd minden főembere, hogy rajta kívül mást nem engednek a trónra; ezért eskü- és szerződészegés büne nélkül bizvást mellé állhatnak, hiszen – mint látszik – nem máshoz, hanem Magyarország törvényes uralkodójához szegődnek. A szenátus meggondolatlanul hitelt adott a szavának, sőt, ez ürügy alatt örömet el is tűrte a megcsalattatást; az is látnivaló volt, hogy a magyarok iránt ellenséges lakosság nem óhajt önként visszatérni a szolgátságba. (50) A hűségben mindössze egy-két előkelő maradt, aki Miksa zsarnoki uraságát veszélyesnek tartotta, ezeket magyarpártiaknak gondolták. Szepesi István császári gróf, akiről fent elmondtuk, hogy Ausztriát kormányozta, néhány nappal korábban észrevette, hogy a várost lassacskán idegen katonák lepik el, és félve a pártütéstől, lehordta a tízek tanácsát, hogy lázadást szít. Erre azok azt felelték, hogy az interregnum ideje alatt, amikor nincs erős őrség a városban, meg kell előzniük a forrongást, nehogy a község

valami kárt szenvedjen, ezért idegen katonaságot szerződtek; a pórnép, mely a magyarok uralmát tovább nem tűrhette, ebből bátorságot merített. Ezért aztán szélében beszélni kezdték, hogy Miksát, a noricumiak egyetlen védelmezőjét, vissza kell hívni, hogy a magyarok igáját a nyakukból mindenképpen le kell rázni, és a sérelmek miatt az utcákon és sarkokon naponta verekedésbe kezdtek. István feladva a reményt, arra hivatkozott, hogy ki kell jönnie a megerősített várból, nehogy bezárják, és kivonult. Miksa szeptember 11. kalendáján a nép nagy tetszése mellett egy kis lovassággal bevonult Bécsbe. A mennybeli István bazilikájában a hazai istenek üdvözlésére nyilvánosan a szabadság himnuszát énekeltek. Másnap megostromolják a várat, és minél hevesebben támadnak ezek, annál erősebben védekeznek azok; minthogy nagyon erős őrség védte, a minden oldalról odaállított ércmasinákkal sem tudták megadásra kényszeríteni mindaddig, míg a falak összeromolván az ellenség a középső udvarba föl nem ugrált. (55) Miksa, miközben a többiek élén hevesen csatázott, megsebesült a mellén, az örök pedig, mikor látták, hogy az ügy reménytelen, végül valamennyien megadták magukat, az ellenség pedig a vártnál szelídebben bánt velük. Ugyanezt tették az újhelyiek is, a körülzárt várat éhínségre juttatták és megadásra kényszerítették, minthogy Corvinustól segítség nem érkezett; mindenkit épségben, felszereléssel együtt bocsátottak el. Aztán a nem messze, Ausztria határán fekvő Bruck városa állt át Miksa pártjára. Amikor Tarcai János, aki őrséggel tartotta a várat, hajnalban a közeli kápolnába ment, a polgárok összebeszélve rajtaütéssel elfogták, és gúzsba kötve arra kényszerítették, hogy a várat átadja.

Néhány nappal korábban, augusztus kalendája körül, a magyar követ, akit Mátyás király küldött volt Konstantinápolyba, visszaérkezett a törökök császáratól; elmondta, hogy az tisztességgel fogadta, jól tartotta őt, és attól értesült először a király haláláról. Azt is hozzátette, hogy a török barátilag meggyászolta Mátyás halálát, és hálásan emlékszik iránta tanúsított jóindulatára, hogy tudniillik amikor az apja meghalt, és az interregnum ideje alatt bőven lett volna alkalma, hogy ellene háborút indítson, nem tette ezt; azonfölül elmondta, hogy a világon egyetlen királytól sem félt a győzhetetlen Mátyáson kívül, és egyenesen felajánlja, hogy fiának, ha szükség lenne rá, az atyai királyság megszerzésére negyvenezer embert szívesen rendelkezésére bocsát. (60) Szept. negyedik kalendáján a zágrábi főpap a szent koronát Visegrádról Budára, az isteni anya templomába vitte, s odajárult minden rend és a papi testület. Majd szertartás szerint misét mondva, a két választott ör, egyikük Orbán, a másik Batori István volt, kinyújtott karral tartotta azt, és a királlyal együtt az előkelőségek népes csapata kíséretében diadalszekéren bevitte a királyi várba, ahol öröket állítva a koronázás napjáig elhelyezték. Az őrség élére György csanádi püspök állt.

Augusztus hónap még nem telt el, amikor Ulászló Miksához küldte István szerémi püspököt és Schellenberg Jánost, Csehország úgynevezett kancellárját, akiknek legfőként azt hagyta meg, hogy jelentsék a legádázabb trónkövetelőnek és fejedelmi rokonnak, hogy őt jogszerűen királlyá tették, és a gyűlésen Miksa vagy császári apja egyetlen szavazatot sem kapott. Ezért a kölcsönös vérokonságra kéri nagyon, hogy támogassa őt az ország megbékéltetésében és birtokbavételében, azt is megígéri, hogy mindig mindenben készséggel a császár rendelkezésére áll, amiben csak szüksége lesz, és a hálás fejedelem tisztéből soha semmit el nem felejt. Ezek azon a napon érkeztek Bécsbe, melyen Miksa Klosterneuburg elfoglalása után seregével visszajött a városba. Nagyon hamar beengedték a követeket, és midőn ezek Ulászló, Magyar- és Csehország dicső királya nevében illendőképpen köszöntötték őt, ez olyan rosszul esett neki, hogy nem tudta magát mérsékelni, hanem elfordította az arcát. (65) Ezek mégis rendben átadták az üzenetet, ő pedig nem ellenséges érzülettel hallgatta végig; mindenben kegyesen eleget tett nekik, kivéve azt, ami a királyság jogát illeti; nyíltan megmondta, hogy a neki járó országról sosem fog könnyen lemondani, hogy a főemberek tekintélyesebb része titokban az ő pártján áll, és bár az alacsony rendű tömeg a nemzetre jellemző tökéletlenség következtében kevésbé kívánja őt, ezt akár háborúval, akár pártjának segítségével mégis könnyen a saját oldalára kényszeríti; lengyelek sem hagyják el őt, akik vele együtt hadakoznak; a jelenlegi béke nem tart soká; elég Ulászlónak Csehország földje a hozzá kapcsolt Morvaországgal, Sziléziával, Luzsicával, a legkevésbé sem méltányos, nem jogos, hogy egy uralkodjék mindenek fölött. Pár nap múlva az elsiető követeknek elég tisztes fogadást adott, és elbocsátotta őket, akik semmiképp sem tudták elérni, hogy engedjen nekik. Buda felé utaztukban hallották, hogy a király az urak és főpapok egész karával a koronázás miatt Székesfehérvárra ment. Ezért kissé megváltoztatva az útírányt maguk is Fehérvárra igyekeztek, és átadták Miksa választát. Az pedig azonközben minden erejét még inkább arra fordítja, hogy Ulászló ne koronáztassék meg, vagy ha mégis, hát az országot ne vehesse birtokba. Ezért mindenhonnan segédcsapatokat gyűjt, rengeteg újoncot szed, külföldi katonaságot szegődtet, megpróbálja kicsikarni az urak támogatását, mindenféle ígérgetéssel, ajándékkal környékezi őket, naponta veti, öntözi a széthúzás magvát, hogy Ulászló erőit lefoglalva könnyebben szerezhesse meg Magyarországot. A németek oly nagyon értenek a mesterkedéshez és szervezéshez, hogy ha fegyverrel, erővel, katonai kitarással ugyanúgy bírnák, no meg ha maguk között egyetértők lennének, igazi császárságot teremthetnének maguknak, de gyakran saját cseleikben botlanak el, és az ellenfél vitézsége előtt lerogynak. Amde Ulászló törvényes megkoronázásáról és annak lefolyásáról kell beszélnünk.

(70) Először is, már jóval előbb, mint ahogy Fehérvárra beérkezett, az urak hosszan vonuló sora olyan látványosságot mutatott, hogy az akármelyik nemzetenél is igen-igen tiszteletre méltónak számított volna, hiszen

a cseh nemesség egésze, a magyar java látható volt ott. A megyék ispánjai, a katonák parancsnokai, a légiók tisztjei, a századosok és ezredek meg a legdaliásabb főúri ifjak a király előtt vonultak, a főpapok sorrendben követték őt. Itt tarka, drágaköves, világszép öltözetek látszottak, ott boglárával és nemcsak arannyal, ezüsttel, hanem ékkövekkel minden emberi képzeleten fölül megrakott paripák. Versengve díszítette magát mindenki a fényűzés tetején is túl, hogy a királyi felség üdvözlése közben dicsekedhessek. Azt hihetted volna, itt szórták szét a szkiták minden kincsét. Fokozták a bámulatot a fegyverek, mert arany meg ezüst sisakot, drágaköves mellvértet, sisakforgó gyanánt címert hordtak. Aranyból, ezüsből címerállatokat, gyémánttól szikrázó lótakarókat hoztak. Az utolsó csoportban a szerényebben öltözött budai polgárok haladtak, akik koronázás közben a fehérváriakkal és a fegyveres katonasággal együtt a templom kapuit szokták őrizni. Mivel számos főnemes, elsősorban pedig a kalocsai érsek és Lőrinc herceg nem jött el, a koronázást egy kissé későbbre halasztották, nehogy valaki a túlzott sietségben találja mentségét, de azok csak nem érkeztek meg. (75) Így a király október tizenegyedik kalendáján szabályszerűen megkoronáztatott. A nagyszerű kíséret nyomában és a püspöki öltözetet viselő teljes főpapi kar előtt a király lehajtott fejjel, kibontott hajjal, hadiköponyegben Domonkos főpap közeli házából, ahol megszállt, az istenanya bazilikájába ment; jobbán Orbán egri, balján Zsigmond pécsi püspök lépdelt. Előttük Corvinus János vitte kinyújtott karral a szent koronát, egyik oldalról Bátor István a királyi jogarral, másíkról Szentgyörgyi János gróf az aranyalmával fogta közre. Ezeket közvetlenül megelőzte István szerémi püspök, aki az aranyos békejelvényt, és a vránai perjel, aki a keresztet vitte. Előttük vonult kivont karddal Kinizsi Pál, aranyhüvelybe dugott karddal Geréb Mátyás, aztán László, a néhai nádor fia, a főlovászmester lóval, Losonci László a királyi zászlóval. A szertartás irányítását János váradi püspökre bízták, a misét Osvát zágrábi püspöknek, mint az érsek képviselőjének kellett celebrálnia, mert Hippolit esztergomi metropolita, akinek ez a feladata lett volna, éretlen kora miatt nem volt jelen; ez nem oktanul történt, hanem azért, hogy távolléte ne kisebbitse méltóságát. És ha maga nem jött is el, mint illik, tekintélyes lovasságot küldött. Amikor pedig a bazilikához érkeztek, itt egy emelvény állt, amelyet a váradi János készített, aki a dolog nagyszerűségéhez illő gondossággal ügyelt mindenre, és a középen trónoló király körül elhelyezkedtek a padokon. (80) A püspökök felkészültek a misére a főoltár elé szerkesztett lépcsőn, az oltáron helyezték el a meztelen kardot, a jogart, a koronát és a többi királyi jelvényt meg a titkos, ördögűzésre való olajat, amely nélkül a király felkenését nem lehet elvégezni. A mélyen vallásos Ulászló mindezek fölvetelére a legbuzgóbban készült fel; ezen a héten másodnaponként már háromszor tartott böjtöt, és mindennap istenhez fordulva égi segítségért könyörgött, hogy e hatalmas királyság terhét elviselhesse, nagyon jól tudván, hogy az istentől nyert hatalmat isteni őrizet nélkül viselni nem képes. Néhány napon át azért sóhajtozott az istenhez, hogy azt, akit királlyá választott, segítségével erősítse, az országgal együtt őrizze, tartsa meg mindig isten szolgálatában.

Miután tehát mindannyian elhelyezkednek, a zágrábi pedig, aki a koronázáson az érsek képében jár el, a főoltár elé áll, a még mindig köpenyben levő király az őt két oldalról körülvevő püspökökkel és a főurak csoportjával leszáll a trónról, és két főpapi öltözetű püspök az érsek helyetteséhez vezet. Megállva előtte illőn köszönti. Majd a két kísérő püspök egyike így szól: Tisztelendő atya, a szentegyház arra kér, hogy ezt a kiszemelt vitézt emeld királyi méltóságra. Mikor pedig az tudakozódik, vajon méltó-e erre a tisztségre, mindenki azonnal felkiált, hogy kipróbált bölcsessége és erénye folytán ő a legméltóbb és az állam számára a legüdvösebb.

(85) A metropolita helyettese ezután a szentatya tisztében jár el, és inti, hogy mivel a halandók között fényes, ámde veszélynek, fáradságnak, állandó nyugtalanságnak kitett állást nyert, meg ne feledkezzék magáról, mert minden hatalom az istentől van, és a rá bízott nyájáról istennek is számot kell majd adnia; vallásosságát minden tekintetben meg kell őriznie; istent egész lelkével imádja, tiszta szívvel szeresse; az igaz hitet, mellyel bölcsőjétől él, haláláig állhatatosan megtartsa, erejéhez képest védelmezze; Krisztus helytartóit, az összes püspököt méltósága szerint tisztelje; mindenütt oltalmazza az egyház szabadságát; egyképp gondoskodjék isteniről és emberiről; az igazságot minden személyválogatás nélkül őrizze; magasztalja fel a jókat, és sohase hagyja büntetlenül a gonoszokat; óvjon meg a jogtalan bántalmazástól minden nyomorult embert; az elébe járulókat szívesen hallgassa, legyen hozzájuk nyájas és jóságos, semmit se túrjon, ami a királyi méltóságtól idegen, és a hitére bízott országot úgy kormányozza, hogy ne a saját, hanem a község hasznára lássék uralkodni; végezetül pedig jól végzett dolgáért ne a földön, hanem az égben várja jutalmát.

A király ez intésre így szól: Mivel tudom, hogy Magyarország kormányzására isteni hatalom hívott el, először a mindenható jó istent és a mennyei szellemek karát szólítom tanúságra, azután titeket mind, akik jelen vagytok, hogy mind az egyháziaknak, mind a világiaknak és valamennyi embernek, aki uralmam alatt él, legyen bármilyen állású személy, az igazságot, a törvényt, a vallást és a békét, amennyire tőlem függ, a leghívebben és legteljesebben megőrzöm, a pápáknak mindig megadom a törvényes tiszteletet, istenire és emberire egyaránt gondot viselek, az egyház jogait védelmezem, a főpapjainknak és főnemeseinknek kijáró megbecsülésre mindig gondolok, és teljes szívemmel, egész lelkemmel arra törekszem, hogy az államnak gondatlanságból valami kárt ne okozzak.

Aztán az elébe tett evangéliumra szabályszerűen megesküdt, hogy a mondottakat mindenki érvényesnek és hatályosnak tekintse. Utána térdet hajtva az érsek képviselőjének lába elé borult, hogy isteni áldásban részesüljön. (90) Az pedig fölegyenesedve, miközben mindenki térdre rogyott, a mitrát letette, és ég felé nyújtva karját fennhangon így könyörgött: Mindenható, örökkévaló isten, mindenek teremtője, angyalok uralkodója, királyok királya, aki megengedted a hú Ábrahámnak, hogy ellenségeit legyőzze, aki Mózeset és Józsuét, néped vezetőit diadalra vitted, aki az alázatos Dávidot királyi trónra emelted, aki Salamont áradó bölcsességgel és a béke ajándékával adományoztad meg, hozzád könyörgünk, hallgasd meg imánkat, ontsd ki kegyelmedet e kedves szolgálóra, akit a te nevedben tisztelünk, és királlyá választottunk, hatalmaddal őrizd őt békében, háborúban, tartsd meg szentséges szolgálatodban, és add, hogy mindenütt háborítatlanul vigyázza az igazságot és a vallást, szellemeddel fölfegyverkezve az igaz hit ellenségei fölött óhajtott győzelmet és gazdag zsákmányt szerezzen. És hogy ezt felséged kegyelme megadja nekünk, Krisztus urunkra, istenünkre, egyszülött fiadra, az örök birodalomban veled egy és egylényegű társadra kérünk hő imával.

Ezután a főoltár előtt az érsek helyettese meghajolt, balján a király a földre borult, a kórus felzengett, szent könyörgés és buzgó imádság áradt. Miután ez megtörtént, a metropolitánus ismét föltéve süvegét leül a legközelebbi padra. A püspökök koszorújától körülvevett király térdet hajt előtte, és meztelen karján, vállán a régi királyok módjára, mint Dávid Sámuel próféta által, megkenetik a keresztelkedők titkos olajával. Eközben a metropolita képviselője könyörögve imádkozik: A legjóságosabb Krisztus – mondja –, az élő isten fia, ki atyjától a feltámadás olajával kenetett meg, e szent kenetben való személyes jelenléte révén bocsássá reád a szentlélek áldását, és öntse azt szíved mélyéig úgy, hogy letéve a földi birodalom dicsőséges kormányát, méltó legyél a királyok királyával együtt uralkodni a mennyekben mindörökké. (95) Ezután szemét az égre emelve így könyörög: Mindenható és örökkévaló isten, aki megparancsoltad, hogy néped királyai könyörületed szent olajával megkenetessenek, kérünk, ontsd kezünkbe áldásod erejét, és szolgálóra, Ulászlóra, akit a te nevedben királlyá kenünk, áraszsd e kenet kellő foganatját és hatóerejét, hogy a parancsodra reá bízott országot erős kézzel és izmos vállal bátran, igazságosan és bölcsen kormányozza, szentséges vallásodat mindenütt védelmezze, és hogy ezt jóságod megadja nekünk, egyszülött fiadra kérünk.

E szent szertartás végeztével a püspökök és főurak csapata a királyt visszakíséri a trónra. A metropolitánus nyomban hozzákezd a miséhez, és megkezdődvén a gyónás, a templomi kórus fölzendül. Közben a királyt a sekrestyébe viszik, és levetve róla a köpönyeget, az égi István király ruháját adják rá, aranyos csizmába bújtatják; a bársonypalást égszínkék volt, palmaággal kivarrott győzelmi díszruha módjára isten trónusát és az apostolokat szőtték rá káprázatos ragyogással aranyból, és a régiségnél meg drágaságnál is nagyobb becsét adott neki a képek szentsége.

Szent királyi öltözetben ül vissza a trónra, majd miután a kórus alleluját énekel, szertartásosan visszakísérik a főoltárhoz, ahol köszönti a metropolita helyettesét. Akkor ez felragadja az oltárról a csupasz kardot, és ezt mondja: Vedd az isteni apostolok erejével fölszentelt kardot, amelyet az úr lelke neked rendelt; kösd az oldaladra, és uralkodj, ennek erejével gyakorold az igazságot, gázold le a jogtalanságot, védelmezd a szent egyházat, óvd a híveket, üldözd mind az eretnekeket, mind a kereszténység ellenségeit, gyámolítsd az özvegyeket és az árvákat, építsd újjá, ami leomlott, tartsd, ami újjáépült, sújtsd méltó büntetéssel a bűnösöket, adj illő tisztességet az érdemeseknek. (100) Mindent a szellemek tanácsa és az isteni sugallat szerint tégy, hogy mint az igazság derék mívese méltóképpen uralkodjál mindörökké az emberiség megváltójával együtt, akit a nép között képviselsz.

Miután ezt elmondta, rögtön rákötötte a hüvelyébe dugott kardot. Az oldaladra kötött kard, szólt, mélyen vésse elmédbe, felség, hogy a szent életű férfiak nem karddal, hanem hittel győztek le birodalmakat.

A helyettes érsek szavai után a frissiben felövezett király nyomban felpattan, a kardot kirántja és erősen megrázza, aztán bal oldalt a hüvelybe visszadugja. Ezután ismét méltósága szerint térdhajtással üdvözlí a metropolitánust. Aztán az érsek képviselője valamennyi főpapi ruhába öltözött püspök segédletével az oltárról levett koronát a király fejére teszi, szólván: Vedd a szent koronát, amelyet a szentháromság nevében méltatlan püspökök keze tesz a fejedre. Tudd meg, hogy ez a szentség glóriája és dicsősége, a vitézség műve, hogy ettől fogva élhatsz a mi szolgálatunkkal, és ezért, míg mi a lelkipásztori tisztet viseljük, te a külső dolgok vezetése közben a hitedre bízott keresztény nép minden ellenségével szemben rettenthetetlen és bátor, dicsőséges élharcos legyél, nehogy a neked juttatott királlyságra méltatlannak bizonyulj.

(105) Miután ezt elmondja, a királyi jogart nyújtja előre, mondván: Fogd az erény és az igazság vesszejét, mellyel, tudd meg ezt, a bűnösökre lecsapnod, a jámborokat támogatnod, a tévelygőket vezetned, a leroskadókat segítő kézzel felemelned, a gőgösöket megaláznod, az emberségeseket felmagasztalnod, a becsületeseket védelmezned, a jogtalanságot üldöznöd kell. Naponta forgasd meg elmédben ama isteni mondást: az igazság pálcája királlyságod pálcája. Ezért szeresd az igazságot és gyűlöld a hamisságot, hiszen az isten azért kent fel

téged a feltámadás olajával az ő részesei által, hogy megtudjuk, csupán e kenet erejét megőrizve uralkodhatsz mindörökké az ő örökösével, fiával.

Aztán a király felkel, oldaláról lecsatolják a kardot, és Mátyás kardhordónak adják, hogy állandóan vigye a király előtt; és a királyt fején a szent koronával, jobbában a jogarral, az érsek képviselője visszavezeti a királyi trónra és leülteti, majd így szólítja meg azt, akinek minden ízéből árad a fenség: Itt állj és uralkodj, nemes király, tartsd meg az isten által számodra kijelölt helyet és országot! A mindenható isten erejével, a tizenkét apostol és a többi istenség hatalmából az én szolgálattal végzett szent koronázásra kérünk nagyon, hogy népeid körében főpapjaidnak annyival több tiszteletet adj, amennyivel a szent testület a főoltárhoz közelebb áll, és úgy, ahogy Jézus, a közvetítő isten és ember között, téged ide fölemelt, úgy tegyél te különbséget jog és méltányosság szerint klérus és köznép között, és őrizd érdeme szerint mindkettő jogát. Még alig fejezte be, mikor a szent kórus erős hangon isten dicsőítésébe és hálaadásba fogott. A himnusz eléneklése után a metropolita képviselője fennhangon kiáltott: Erősítsétek meg kezéd, magasztaltassék fel jobbod, és ítélkezéssel kezdj uralkodásodat! (110) Aztán a mindenható Krisztushoz és a többi istenséghez áldásért imádkozik. Ezt befejezve az oltárhoz fordul, folytatja a misét, és mikor az úrvacsorára kerül sor, szent áldozással erősíti, oltalmazza önmagát és a királyt.

A szentmise végeztével a király az egész tömeggel együtt a mennyei Péter bazilikájába vonul, és leül az odakészített trónra, majd egy darabig igazságot szolgáltat. Innen a városon kívülre, a nagyobbik külvárosba megy, és néhány főúr sorfala közt elhelyezkedik a magaslatra állított pódiumon; menet közben pedig pénzt szórnak. Itt az egyetemes gyűlésen mindenki kérte, hogy az ország összes törvényét, az isteni fejedelmektől, de leginkább András királytól kieszközölt kiváltságokat a többi dekrétummal együtt tartsa meg. Bátori István egy emelvényről a közösség nevében kérte, hogy most már, mint törvényes és megkoronázott király, még inkább tartson érvényben és hatályban mindent.

Ekkor a király csendet intve így szólt: Uraim, népeim! Semmi sem illik jobban a királyokhoz, ha igazságban és egyenlőséggel akarnak kormányozni, mint hogy elsősorban mindig az istenre figyeljenek, mindenben megőrizték az igazságot és becsületességet, megtartsák az ígéretet. Szemünket folyvást az isteni bölcsességre kell függeszteni, hogy onnan merítsünk világosságot és kegyelmet meg alkalmat a jó cselekedetre, ahonnan a földi tisztséget és birodalmat kapjuk, és hogy semmit se tegyünk, ami királyi személyhez méltatlan; ne próbáljunk semmi olyat, ami a közösség használat és érdekével ellentétes. (115) Szívünkben azt kell legmélyebbre elültetnünk, hogy minket, mint hajdani elődeinket is, a kegyelmes isten állított államotok élére, de szavazatokkal és közös határozatokkal ti is megerősítettétek az isteni akaratot. Ezért leginkább arra kell törekednünk, hogy méltóságunknak és várakozásoknak eleget tegyünk. Ulászló felől mindnyájukat megnyugtattunk, és mindegyre kérjük a hazai istenségeket, hogy azt, akit a ti helyeslésetekkel királyotokká tettek, dolgaiat irányításában az égi kegyelem jóindulatával mindig támogassák, békében, háborúban minden tervét segítsék, elsősorban pedig ez ország patrónája, az isteni anya, akinek pártfogásával minden bajt elhárítunk az állam fölül. Tudjátok meg, hogy ezután méltóságunk szerint mindenkire egyformán igazságosak leszünk, mert jól tudjuk, hogy az igazi fejedelmeknek azt kell követniük, akitől a birodalmat nyerték, magát az istent, aki egyformán visel gondot minden teremtményre, jóságának özönét mindenre árasztja, hiszen a jó annyival jobb, amennyivel több. Azt hisszük, nincs fejedelemhez méltatlanabb, mint a magánérdeket a közérdek elé állítani. Ez a zsarnokság szokása, mely a közösség veszedelmére keletkezett, és nem a királyságé, melyet a közhaszn érdekében találtak föl. Aki a község üdvére született, annak a közjóra kell törekednie és a jó pástort utánoznia, aki nem fél életét kockára tenni juhaiért. Előttünk tehát az a feladat áll, hogy elődeim példája nyomán, akik hasonló joggal jutottak uralomra, nagyobb gondot fordítsunk az állam, mint a magunk dolgaira, üdvösségetekért semmi fáradságtól, semmi veszedelemtől ne vonakodjunk, semmit se tartsunk fontosabbnak, mint jól szolgálni községeteknek, hogy ha eltávoznak az élők sorából, az isten előtt nyugodtan adhassunk számot az őrizetünkre bízott nyájáról. (120) Ezért tehát, urak, mivel az igazságosságnak az a tiszte, hogy kinek-kinek megadja a maga jussát, megígérem, hogy Ulászló, amennyire az emberi tehetség engedi, istennek megadja az engedelmisséget, imádatot, tiszteletet, egyformán őrizi az istenit és az emberit, sem itthon, sem idegenben nem hagyja cserben államotokat és a királyi méltóságot, ha ti is helyeteken lesztek, az igazságszolgáltatásban mindenkinek megadja a törvényes egyenlőséget, a szerencsétlenekre figyelemmel lesz. Ezért, ha ígéretet kértek, tudjátok meg mindannyian, akik itt vagytok, hogy nem a törvény megszegésére, hanem betöltésére jöttünk hozzátok, dekrétumaitoknak és kiváltságaitoknak nem eltörlésére és érvénytelenítésére, hanem helyreállítására, nem szokatlan adók bevezetésére, hanem az adóssággal terhelt állam megkönnyebbitésére, nem haszontalan háborúk folytatására, hanem a béke és nyugalom megalapozására, és nem azért érkeztünk, hogy az ígéreteket akár a legcsekélyebb részben is elfelejtjük, hanem hogy megtartsuk. Bárcsak olyan szándékot találnánk bennetek irányunkban, amelyet mi táplálunk irántatok! Ezért hát, ha az isten és az isteni anya, a mi patrónánk, a ti szavazatokkal támogatva becsületes fejedelmet, jó királyt, kegyes szülőt, megbocsátó atyát és kormányzót adott, aki távol áll a kapzsiságtól és igazságtalanságtól, kérünk, rajta legyetek, hogy a rendeleteket megtartsátok, a parancsokat teljesítsétek, s mindenben híven végezzétek szolgálatotokat; közös erővel mindig arra

törekedjünk, dolgunkat napról napra egymással versengve úgy végezzük, hogy a szomszédok nehezen tudják eldönteni, vajon ti kaptatok-e jobb fejedelmet, vagy mi derekabb népet. Ha pedig arról kérdeztek, hogy mi lesz az esküvel ígért fogadalom teljesítésével, tudjátok meg mindnyájan: Mivel, úgy látszik, a királyi méltóságot semmi sem gyalázza meg jobban, mint ha az érvényes érvénytelenné, az ígéret hiúvá válik, ha a szó nem áll meg, és a hit semmivé lesz, ezért az összes istent és embert tanúságra hívjuk, és annak a szentséges keresztnek, melyen az emberiség megváltója önszántából függött, annak istenségét szólítjuk alázatosan, s előtte esküszünk, hogy isteni parancsra és a ti jóindulatotokból megkezdvén uralkodásunkat, mindent, amit Magyarország területén megkötve találtunk, összes pontjaival együtt oklevelünkkel megerősítjük, mindig teljességében és sértetlenül megőrizzük, és nem járunk el másképp, mint ahogy becsületes és engedékeny fejedelemhez illik; igyekszünk jót cselekedni az állammal, és mit sem tartunk megvetendőbbnek a zarnokságnál.

(125) E szavakkal megcsókolta a keresztet, és minden ígéretét megerősítette esküvel; mindenfelől viharos taps tört ki. Főnséges királyi ruhában, a mennyei István palástjában, koronával a fején csodálatos látványt nyújtott. Amikor a szent jelvényekkel felővezték, nem tudta a könnyeit visszafojtani. A gyűlés végeztével visszafelé indult, a közelben, a külvárosi dombon megragadta a meztelen kardot, amelyet Pál vitt előtte, az ország védelmében háromszor megrázta napkeletre és napnyugatra, aztán délre, északra, és előírás szerint háborúval fenyegetőzött, mint a rómaiak tettek, akiknél hadba indulás előtt a konzul a Mars-mezei oszlopnál lándzsáját szokta volt elhajítani a világrészek felé. Visszatérve az udvarba, főemberei körében ugyanabban a ruhában, koronásán ült az asztal mellé, és olyan méltósággal elnökölt, hogy minden ízében igazi királyt mutatott. Mindannyian fellelegeztek, akik reá fordították a szemüket, és a királyt illetően a legjobb remény éledt bennük, mert látták férfias komolyságát, sőt sokan, akik előbb még kételkedtek, kezdtek megnyugodni. Bizony, azt sem merném eltagadni, hogy voltak ott néhányan, igen-igen kevesen, akik inkább a leskelődés, mint az üdvözlés kedvéért mentek oda; többen sokáig színleltek és tettek. Ezen a napon sokan kaptak lovagi rangot.

(130) Amikor a magyarok már igaz és törvényes királyt állítottak, mert körös-körül háború fenyegetett, a tisztségek elosztásáról kezdtek tárgyalni. Éjjel-nappal folyt tehát a tanácsülés. A pápai küldött, aki a szertartáson jelen volt, és Ferdinánd király követe rögtön engedélyt kapott az Itáliába való visszatérésre. János veszprémi püspök azt mondta, hogy a német ellenség az ő szomszédságában van, és nagyon aggódik a dolgai miatt, ezért a püspökök közül őt bocsátotta el a király először; a többiek vagy nyolc napig tartózkodtak mellette Fehérvárt, míg a fontosabb ügyekről rendben gondoskodtak. Az udvari tisztségeket így tetszett felosztani: Bátori István az országbíróvá, a szerémi püspök a királyi ítélőmesterséget kapta, és azt a jogot, hogy a felség helyett igazságot szolgáltatasson, Geréb Péter a királyi udvar előljáróságát, a palatinus fia az istálló gondját, Losonci a zászlótartóvá, a zágrábi püspök, mivel Orbán régi tisztségéről önként lemondott, a kincstárnokságot nyerte. A mindenhonnan háborúval fenyegetett tartományokat ekképp osztották el: a királyt Corvinus Jánossal és Lőrinc herceggel Miksa meg a németek ellen jelölték hadvezérnek, Istvánnak a túlsó Magyarország jutott a lengyelek ellenében, mert Albert nem nagyon tartotta meg a békét, Pál a törökök elleni hadjáratot kapta feladatul, mert ezek naponta be-betörték Dalmáciába. Tamás győri püspök, aki eszességével, ravaszágával tűnt ki, és fáradság, virrasztás ki nem meríthette, amiért nemrégiben Mátyás király is nagyon kedvelte őt, Ulászlótól főtitkári kinevezést kapott.

(135) János váradi püspök, aki Orbánnal együtt Mátyásnál mindig a fő helyet tartotta, amikor a királyt elképzelése szerint megkoronázták, már úgy gondolta, hogy a hazának s a világi dicsőségnek eleget tett, és mindenki várakozása ellenére hátat fordítva a múlandó dolgoknak, a király akarata ellenére az isteni Ferenc szerzetébe menekült. Gyönyörűen s minden időkre emlékezetesen viselkedett, mert egyformán tudott diadalmaskodni a tevékeny és a szemlélődő életben; úgy érezte, hogy már túl van minden földi dicsőségen, amelyért lelkünket a becsvágy be szokta hálózni. Bármilyen fontos küldetést bíztak rá, olyan remekül teljesítette, hogy kíséretben, okosságban, bőkezűségben és ékesszólásban korának minden más követét felülmúlta. A familiárisok tisztas és nagy műveltségű seregében mindig kedvét lelte; az isteni Mátyás jósága révén annyi kincset és várost szerzett magának, hogy a falvakon és mezővárosokon kívül körülbelül százezer aranya volt. Csak egy unokaöccse maradt nővérétől, és ez olyan tehetségű, hogy úgy látszott, sem a nagybátyjához, sem a birtokhoz nem méltatlan, így tehát üdvös eszmélkedésbe kezdett:

(140) Ó, halandók ostoba bölcsessége, ó, emberek hiú küszködése, ó, üres légvárak! Végül is mit lehet ezektől remélni a pápaságon kívül? Hiszen annál följebb nem juthatok. Mire megyünk a bilincs szorítású munkával, a szüntelen viharokkal, a lélek folytonos gyötrődésével? Viruljanak csak ama dolgok mind, amelyek elfeledtették velem önmagamat, amelyek a földi nyomorúságok alá temettek, amelyek sohasem engedték, hogy az istenség arcába tekintsek. Önszántamból dobom vissza azt, ami emberi, felszabadítom magam minden nyavalya alól, és az istenség segítségével elindulok azon az úton, melyen – ha nem csalódom – megmenekülök a halandóságtól. Megszámláltam a gyönyörök hosszú sorát, végigkóstoltam a hatalomvágy minden gyümölcsét, éreztem a gazdagság nyomasztó kényelmét, megismertem a szolganép hajlongását, a kengyelfutók raját, az alárendeltek sokaságát, élveztem a népszerűséget, a fejedelmek kegyét, a tömeg tapsát, a barátok gratulációját, idebent és

odakint az állandó tiszteletet. S végül mi az a maradandó haszon, amit mindebből gyűjthettem? Semmi, bizony, csak a szellem nyomora, a lélek betegsége, pusztulása és az örökös idegeskedés. El hát e földi házból, és mondjunk le önként az időlegről, nehogy, míg a halandó után kapdosunk, örök halált készítsünk magunknak! (145) Elég a játékból és az esztelenkedésből, elég a nevetséges tévelygésből, elég a test szolgálatából; most a lélekre, a halhatatlanságra kell gondolnunk, hogy ne állatként éljünk. Miután pedig a halandók e szüntelen háborúskodása közepette senki sem élhet biztonságban, ha erődített várba nem húzódik, keressünk felleget, és alacsony születte is éljünk a magasságban. Bizony, nem válik kárunkra, ha a mindenható Krisztust, megváltónkat követjük; és ebben a hiú világban annyival szebben élünk, amennyivel mélyebben rejtőzünk, hogy üres dicsőségünkért kamatostul fizessünk; példánkon ki-ki tanulja meg, hogy szilárd reményünket ne időleges és változékony, hanem állandó és örökös dolgokba vessük. Alacsony sorból származunk, tehát életünk hátralevő részét ugyanazon alacsony sorban töltjük, nehogy abban a korban, melyben bölcsébbé kellene válnunk, makacsul megátalkodva az élet nyomorúságában és vakságában, ostobábbak legyünk. Mentsük ki hát magunkat a naponként ismétlődő hajótörésből és a szerencse hatalmából, utánozzuk megváltónk alázatosságát, és vegyük föl keresztjét, hogy megvetve e romlandó életet, múlhatatlant keressünk magunknak. (150) Ha ugyanannyit fáradoztunk volna isteni hivatalban, mint amennyit halandó fejedelmek szolgálatában túrtunk, már ugyancsak szenteknek tarthatnának bennünket. Hagyjuk el hát egészen a hívságot, és álljunk az isten üdvös szolgálatába!

E gondolattól föllekesülve, mintha égi szellem szólította volna, először is minden egyházi eljárást letett, a váradi püspökségtől önként megvált, hogy boldogabb életet kezdjen; nem feledte el a barátait, a familiárisait sem, mert vele született jóságát teljességgel megőrizte. Mivel a király nagyon engedékeny volt iránta és iméni érdemei miatt készséges, uralkodói beleegyezéssel könnyen kieszközölte, hogy püspökségét a pannóniai Bálintra hagyja, akinek a vezetékneve Farkas volt, és ez nyomban birtokba is vegye azt. A Buda-külvárosi prépostságot Osvát zágrábi püspökre, a váradi főprepostságot pedig régi barátjára, Miklósrá, a püspökségben előbbeni helyettesére hagyta. Másoknak érdemük szerint mást osztott. Mielőtt Fehérvárról elutazott volna, barátai között mindent szétszórt, amije volt. Még a drágaköves gyűrűket is, amelyeket viselt, a püspöki kivétellel, nekik adta; pecsétgyűrűjét Domonkos fehérvári főpap kapta meg. János tehát, miután Ulászló király nagy nehezen elbocsátotta az udvari szolgálatból, a morvaországi Olmützbe ment, hogy mindent rendesen elintézzon, mielőtt az isteni Ferenc szerzetébe lép. (155) Familiárisait részint a király szolgálatába, részint utódjának, Bálintnak a háza népe közé juttatta, ezt hosszú ismeretség után annyira szerette, hogy mindig fiaként bánt vele. Mielőtt felöltötte volna e szerzet ruháját, ott töltött egy évet. Közben fogadalomból Olmützben egy csodás gyorsasággal épített és Pantheonnak nevezett templomot szentelt az összes istenségnek, és dúsan megajándékozta; arannyal, drágakövel kivarrott egyházi ruhákat, sokféle edényt nemcsak a váradi és a budai bazilikának juttatott, hanem bámulatos bőkezűséggel másoknak is. Minden faluját és mezővárosát, amelyet a saját tehetségével szerzett, nővérétől való, még gyermek unokaöccsére hagyta. Egyházi célokra körülbelül ötvenezer aranyat utalt ki. Aztán letelvén az esztendő, nyilvános bűnbánatot tartott, mintha távoznék az élők sorából, a nép szomorúságára, barátai siralmára Sziléziából odahívatta az isteni Ferenc szerzeteseit, felöltötte a szentséges ruhát, felült melléjük a szekérre, amely Boroszlóba vitte, és ott forgolódik Ferenc szent zárdájában éjjel-nappal az isten tiszteletében. Ezzel az emlékezetes távozással a magyarok és a csehek között akkora irt hagyott maga után, hogy mindenki úgy érezte, mintha jóságos szülőjét, szíves pártfogóját veszítette volna el.

V. rész - Ötödik tized

Tartalom

42. Előszó az isteni Ulászlónak, Magyar- és Csehország felséges királyának	531
43. Első könyv	532
44. Második könyv	540
45. Harmadik könyv	547
46. Negyedik könyv	556
47. Ötödik könyv	565

42. fejezet - Előszó az isteni Ulászlónak, Magyar- és Csehország felséges királyának

Elérkeztünk végre, fényes fejedelem, áldott korszakodhoz, mint a munka végső céljához és értelméhez, amikor nagy lélegzetet kellene vennünk, és sem a fáradtságtól összeroskadnunk, sem tehetségünkben megfogyatkoznunk...

Antalt hihetetlenül bántja, hogy gutaütés érte, és hogy minden érzéke és tehetsége elerőtlenedett, a szolgálat ideje lejárt, és erényeid látványában nem gyönyörködhet...

43. fejezet - Első könyv

Ulászló király a koronázás után alig ért vissza a főpapok és előkelőségek kíséretében Fehérvárról Budára, és már az ország minden szögletében nyugtalanságok, súlyos háborús veszedelmek ütötték fel a fejüket. Mert jelentették, hogy Székely Jakab átpártolt Miksához, a Balaton tava mellett elfoglalt egy városkát, és Veszprém környékén szítja a lázadást; gyakor hír jött a törökök mindennapos betöréseiről és pusztításairól; a lengyel és a német seregek az ország határait fenyegették, és napról napra nagyobb félelmet keltettek, mert Albert, a király fivére, úgy vélekedett, hogy nem kell megtartania azt a békét, amelynek a föltételeit nem teljesítették, Miksa pedig, akit a pártfelei tüzeltek, erősen zokon vette, hogy Ulászlót hívták meg szabályszerűen arra a királyságra, amely után maga is kimondhatatlanul sóvárgott. Mindehhez járult az a nem kis jelentőségű tény, hogy Beatrix, korábban Mátyás király felesége, türelmetlenül követelte az Ulászlóval való házasság megkötését, hogy korábbi méltóságában megmaradjon; márpedig az senki előtt sem volt kétséges, hogy ha ezt az asszonyt megsértik, pénze és katonai ereje segítségével annak játssza át az országot, akinek a pártjára áll. (5) Aztán meglehetősen aggodalmat keltett Corvinus János fiatalos heve is, mert Miksa Székely Jakab közvetítésével folytonosan pártütésre ösztökölte őt. Ezt a gyanút a furtonfurt küldözgetett követek is hizlalták.

A király tehát, hogy hirtelenében ennyiféle nehézséggel találkozik, úgy gondolja, hogy a lehetőség szerint mindezzel idejében kell szembeszállnia, ezért azonnal Tatára küldi Zsigmond pécsi püspököt, aki Budán csatlakozott hozzá, és akiről tudja, hogy Corvinus szemében nagy a tekintélye, hogy az ifjút megtartsa az engedelmisségben; újra és újra tanakodik az atyákkal, hogy végre is milyen választ adjon a királynénak, aki a házasságot napról napra türelmetlenebbül sürgeti, és Magyarország lerombolásával fenyegetőzik, ha célját el nem éri. Amikor pedig erről folyik a szó, kiderül, hogy ezt a házasságot senki sem helyesli azon a pár személyen kívül, akit az asszony pénzzel és hivatalokkal magához láncolt. A királyt leginkább az asszonyság kora és köztudott meddősége riasztotta vissza, az atyák pedig attól féltek, hogy az idegen nemzetekkel megosztott országnak rövidesen a neve is kivész; a csehek többek között azt az általános érvényű törvényüket is előhozták, amely megtiltja, hogy Csehország királya özvegyasszonyt vegyen feleségül. (10) Mivel azonban azt senki sem vonta kétségbe, hogy ha a követelőző királynét kereken visszautasítják, az saját és mások erejével azon nyomban rettentő háborút indít, úgy vélekedtek, hogy azért az esküvő reményét nem kell tőle egészen elvenni mindaddig, amíg az ország minden háborús fenyegetéstől meg nem szabadul.

Mivel nap mint nap erőszakosabban követelőzött, és a megközelíthető országnagyok lelkiismeretét ajándékkal, pénzzel vesztegette, a fejedelem attól tartott, hogy ha az atyák tanácsát követve a királynét hamis ígérettel magához köti, végül majd úgy látszik, mintha nem teljes becsülettel uralkodnék; ezért október 4. nonaeján titokban összehívta a főtisztviselőket és a vezető urakat, akikhez így szólt:

Őszintén szólva, mikor engem, mint kihirdetett királyt, egyes magyarok arra biztattak, hogy Aragóniai Beatrixot jegyezzem el feleségül, ezt az ötletet eleinte egyáltalán nem találtam rossznak, mert úgy láttam, hogy az általa hozományul ígért kétszáz ezer arannyal meg azzal a háromszáz ezerrel, amely neki a hozományból még járt, nemcsak a cseh sereget tudom kielégíteni, melynek Mátyás király rengeteg zsolddal maradt adós, hanem könnyebben tudok szembeszállni a lengyelekkel és a németekkel is, akik összeszövetkezve már-már megtámadták az országot. Azután viszont, hogy ezekből az ígéretek közül mit sem teljesítve továbbra is a velem való házasságra törekedett, és kijelentette, hogy ha a feltételeit nem teljesítem, háborút indít, ellenségeinkhez csatlakozik, átadja nekik Zólyomot, Diósgyórt, Esztergomot, és már nemcsak a vele barátkozó külföldi fejedelmeket meg a saját lekötelezettjeit vonta hadi szövetségébe, hanem mindazokat is ellenségeinek nyilvánította, akik engem pártoltak és erről a házasságról lebeszéltek, azután, bevallom, ez a hallatlan galádság és még inkább az asszony nyilvánvaló meddősége a korábbi elhatározástól egészen elriasztott, és ha adtam is valami reményt az esküvőre, azt csakis a közjó kedvéért és a ti akaratotokból tettem, hiszen miután minden cseh csapatot elbocsátottam, a királyné ellenséges, engem és országomat fenyegető seregét más alkalmas módon nem tudtam távol tartani. Most pedig, amikor látom, hogy ti megmaradtatok ugyanazon az állásponton, hogy tudniillik színleljük neki a házasságot és a cselt valamiképp csellel játszunk ki, hogy a nagy hatalmú asszony fondorlatait könnyebben elkerüljük, megteszem, amiről úgy vélem, hogy nektek tetszik. (15) Ha pedig előtettek tanúsítom, hogy erre az elhatározásra nem annyira a magam jószántából, mint inkább a ti akaratotokból jutottam, akkor ezt azért jelentem ki, nehogy egyszer majd valaki királyi méltósággal ellenkező hitszeggessel gyanúsíthasson, vagy – ha rosszul üt ki a dolog – joggal tartson engem az ötlet szerzőjének.

Miután ezzel mindannyian egyetértettek, nem sokkal később a követelőző asszonnyal néhány tanú jelenlétében megtörtént a házasságkötés, azt a kifejezést használva, hogy a főpapok és előkelők akaratából feleségül veszi a királynét. Ezután pedig, mikor az gyakori követküldésekkel naponta hívogatta magához, neki már éppen indulnia kellett az ország védelmére, és a küszöbön álló háború súlyára hivatkozva csak vonakodva ment el

hozzá úgy, hogy a házasság semmi jelét sem mutatta, sem mosolyt, sem nyájasságot; meg sem csókolta, a legkevésbé sem enyelgett vele, csak mint idegen idegennel, kizárólag tanúk jelenlétében szólt hozzá, és ha a másik olykor hízelegni próbált, bús és komor képpel eltávozott.

Zsigmond megerősítette a hűségben Corvinust, majd visszajött, és úgy találta, hogy távollétében az urak új adókról döntöttek, képtelen széthúzás uralkodik közöttük, ezért megsejtve a fenyegető veszedelmet, hazament, és teljesen visszavonult a közügyektől. Október hónap még el sem telt, amikor minden országrészből újabb elpártolásokról és nehézségekről érkezett hír; hogy az Ausztria határán fekvő Sopron néhány feltétel mellett megadta magát a cézárnak, Szombathelyet a németek serényen ostromolják, és napokon belül az ellenség kezébe esik, a győrieket a támadás veszélye fenyegeti, és a váron kívül sem fal, sem árok nem védi őket; (20) hogy Albert az egyezség ellenére a lengyel sereggel Kassát vívja, Magyar Balázs, aki nyíltan átpártolt Alberthez, Beatrix négyszáz könnyűlovasát csellel megölte, illetve elfogta; ráadásul a törökök naponta betörnek Horvátországba, egészen Modrusig, és roppant károkat okoznak a lakosságnak. Nem sokkal később jön a jelentés, hogy Szombathely elesett, és az újhelyi vár, amelyet a város korábbi lázadása miatt az őrség elhagyott, megadta magát Miksának. Közben Albert, aki Miksához csatlakozott, nem elégszik meg Kassa ostromával, hanem abban a reményben, hogy a nagyon megerősített várost az élelem fogytán amúgy is könnyen a hatalmába keríti, elhatározza, hogy ha már az ország mindenütt háborog, átmegy a túlsó Magyarországra, a tartományt szelvény-hosszában pusztítja, és egészen Váradig meg Egerig előretörve, a fallal, árokkal nem kerített várost nagy részben fölégeti; miután a vártól elzavarják, a vidéket dúlja, elhajtja a marhát, felgyűjtja a tanyákat, a követeléseit nem teljesítő parasztokat fogságba veti. Vasvárt pedig a cézár parancsára hétszáz sváb katona ostromolja, bárha kevés sikerrel, mert az őrség váratlan kirohanást intéz, és az ellenálló ostromlókat részint felkoncolja, részint megsebesíti, a többiek megfutamodnak.

Aztán november hó elején Vitéz János veszprémi főpap sürgős üzenetet küld, melyben arról értesíti a királyt és a szenátust, hogy Miksa folytonosan elpártolásra biztatja őt, és háborúval meg városának az elfoglalásával ijesztgeti, ha nem ezt teszi; kéri tehát őket, hogy küldjenek sebtében sereget, melynek segítségével az uralkodónak adott szavát a végsőkig védelmezheti. (25) A király és az atyák azt a feleletet adják, hogy egyelőre maga lássa el a várost minden szükséges fölszereléssel, nehogy az ellenség az első rohammal bevegye, ők majd idejében küldik a megfelelő támogatást. Emellett megnyugtatták, hogy legyen jó reménnyel, vessen számot a jelen helyzettel, és értse meg, hogy minden irányból sok háború áll a küszöbön, a kincstár kimerült, a főnemesség különböző pártokra szakadt. Ezután a király, az atyák kérésére és a szükségétől is kényszerítve, elhalasztja a Beatrixszal való házasságot (az asszonynak ezzel kapcsolatban azt válaszolja, hogy pillanatnyilag nem menyegzői szertartásra, hanem életének a védelmére kell gondolnia), és egy-két nappal később Orbán egri, Tamás titkár győri püspök, Bátor István és több mágnás meg tartományúr kíséretében Pozsonyba megy, hogy a fekete veteránok fölesketett seregével innen Ausztria területére törjön be, és mialatt a többi főnemessel ezt előkészíti, Corvinus ingatag szándékának megszilárdítása céljából Komáromba küldi Orbánt, akire próbált hűsége és jó tanácsai miatt az ifjú az atyai barátok közül egyedül hallgat.

Amikor a veszprémi főpap meghallotta, hogy segítség nincs és a kincstár kong, inkább a saját, mint az állam javán aggódva a legkülönbözőbb terveket kezdte forgatni a fejében. Lelkének háborgásához bizonyos csúnya méltatlanságok is hozzájárultak, hogy az atyák ritkán hívták meg a tanácsba, és az egyik szomszédos kiskirály is elég barátságtalanul bánt vele. (30) A cézár annál inkább ösztökéli naponta, hol levéllel, hol követtel, hogy gondoljon a saját sorsára, hogy Ulászlónak nemcsak a római birodalom az ellensége, hanem az övéi is jóformán mind, hogy a főurak zöme már átszegődött az ő pártjára, és igazán nem foghatják rá, hogy ő kezdené az elpártolást, ígér aztán neki bécsi főpásztorságot meg sok más kegyet, ha átáll; míg ha nem, hát végpusztulást visz rá. Amikor Székely Jakab ezeket az üzeneteket meghozta, és átadta a cézár hitével erősített menlevelet, rábeszélte, hogy vele együtt menjen el a táborba. Ahogy odaérkezett, mindenki a legnagyobb szívélyességgel fogadta, és megegyeztek, hogy átadja Miksának Veszprémet, ha az minden körülmények között kezeskedik azért, hogy a két püspökségből származó bajból kihúzza őt. Miksa őrséget helyez a városba, táborát felüti a mezőn, aztán Kanizsai Lászlót könnyűlovasokkal és egypár gyaloggal elküldi a somogyi tájra, hogy ott minden falut, várost kényszerítsen behódolásra és vegyen birtokba; miután ez ide megérkezett, az ellenállókat és akik utasításait nem teljesítették, kifosztotta, az engedelmességeknek semmi kárt sem okozott, csak annyit parancsolt meg, hogy vigyenek élelmet a táborba. Innen visszatért Miksához, a fivérét azonban mégis Ulászlónál hagyta azzal a megfontolással, hogy mivel Ausztriával szomszédosak, bármely részre essék is a győzelem, dolgukat biztonságban tudják, és egyikük a másik szerencsésével óvja meg magát.

(35) Veszprém elpártolásának és a németek jövetelének a hallatára a királyt és az atyákat nem kis aggodalom fogta el; leginkább Székesfehérvár közelsége nyugtalanította őket, hiszen ha ez az ellenség kezére jut, az ország elfoglalásához nem marad más hátra, mint Buda erődítmény nélküli városa. Tudva tehát, hogy Fehérvár megerősítésében semmi kétsélemnek sincs helye, evégett Bátor Istvánt és Kinizsi Pált küldték oda a hadsereggel. Amikor ezek megérkeztek, a polgárok kellenlenül bocsátották be őket a városba, mert megijedtek

attól, hogy a mindenféle fajta erődítmények elkészítése rengeteg pénzbe kerül (ott ugyanis a huzamos béke következtében semmiféle, háborúhoz szükséges fölszerelés nem volt), tagadták, hogy erődítésre szükség volna, hiszen – úgymond – a város fekvésénél fogva elég erős, még a szkíták serege sem tudta bevenni, mikor egész Magyarországot végigpusztította, emellett kellőleg megvédi azt a nagy tömeg, ugyanis a szomszédos földekről, mezővárosokból vagyonukat féltve nagyon sokan húzódtak be oda. Így történt aztán, hogy nagy nehezen ötszázötven katonát fogadtak el őrségként.

Azonközben Miksa mindenhonnan összeszedte a csapatait, és Fehérvár felé vezette a seregét, mert hallotta, hogy azt csekély őrség védi; elhatározta, hogy a várost azonnal megtámadja, nehogy az ellenfélnek ideje maradjon a fontolgatásra. (40) Amikor a király tudomást szerzett a dolgról, a hadastyánok katonai esküvel kötelezett seregét haladéktalanul átküldte a Dunán, hogy Fehérvárnál szálljon szembe a támadóval, melyről azt beszélték, hogy körülbelül nyolcezer főből áll; úgy döntött, hogy ő maga összegyűjti a magyar hadat, és nyomban utánuk siet, hogy ha lehet, egyetlen ütközetben küzdjön meg a királyságért. Mátyás halála után a sereg Morvaországban állomásozott, a folyón való átkeléssel sok időt vesztegetett, és ezért nem tudott időben megérkezni, mert Miksa, aki a hosszú úton nagyon iparkodott, már átkelt a mocsáron, és azon a síkságon ütötte fel a táborát, amely a várossal szemben fekszik. István és Pál nem bízva a város falaiiban elvonult onnan, hogy a köz számára alkalmasabb időkre őrizze meg magát, és először Tatára, onnan Budára húzódott. Miksa kémeket küldött ki, hogy a város erődítményeiről bizonyosságot jelentsenek; megtudta, hogy a külvárost felgyújtották, hogy a várost erről az oldalról ne lehessen elfoglalni (ez ugyanis két terjedelmes mocsár közé ékelődik, és csak két bejárata van, egy Buda s egy más a Balaton tava felé néz, egyebűn a víz meg a sár miatt megközelíthetetlen); ezen kívül nem látszik a falakon sem kő, sem mellvéd, sem rejtett ágyúállás és egyáltalán semmi harcos; maga a lakosság részint teljességgel járatlan a katonai dolgokban, részint hallatlanul tunya, és nagyon csekély őrségre bízta magát.

Ezek a dolgok arra ösztönözték, hogy a várost mielőbb megtámadja, és engedélyt adott a prédálásra a sváb gyalogosoknak, akik a zsákmányt előre lekötve vállalták, hogy azt elfoglalják neki. (45) A svábok előreküldték a lándzsásokat és a nehézfegyverzetű vitézeket, a tüzekeket hátra állították, majd odanyomulva a városhoz összecsaptak az őrcsapatocskával, amely vaktában kitört ellenük; az őrség lóháton, előreszegezett kopjával merészen rájuk rohant, ezek körülbelül húsz láb hosszú kőrifa dzsidáikkal egy darabig hátráltatták, hogy közelharcba bocsátkozzanak, és fedezték az előrenyomuló csatasort, míg a tüzekek be nem töltöttek mindent füsttel és dörgéssel, amitől az őrség megzavarodott, és kénytelen volt visszahúzódni a városba, miközben a svábok olyan eltökélten szegődtek a nyomukba, hogy egyesek amazok közé keveredve a városkapun belülré törtek. E csata sikere mindnyájukat eltölti a város megszerzésének a reményével, és odahagyva az erős bástyát, amelyet a város előtt érzékesükkor emeltek, gyorsan odagyűlnek az ugyancsak széles, árokkal, mellig erő vízzel védett falakhoz, és mivel az árok előtt felsorakozott íjászok és tüzekek senkit sem engednek a falak védelmére, a lándzsások az iszapos árkon átkelve lándzsáikat létrafokként a falhoz illesztik, és azok segítségével nagy hirtelen felmásznak a falra. A városlakók övéik csúfos visszafutását látva, kapzsiságukat és nemtörődőségüket már előbb bánni kezdték, később pedig, amikor az ellenség hirtelen megjelent a falon, elvesztették a reményüket, a harc és a védekezés gondolatát egészen elvetették; mindössze háromszáz lovas akadt közöttük, aki a városi őrségben állt, és aki néhány polgárral avégből húzódott a piac felé, hogy ha csatára alkalom adódik, ne engedjen az ellenségnek ilyen nagy győzelmet. Akik a kapuhoz legközelebb eső falakat foglalták el, azt betörték, a vértések nyomban benyomultak, és a piac felé vezető széles úton kegyetlen harcot kezdtek a lakosokkal meg az őrséggel, és olyan veszekedetten verekedtek, hogy az őrségből mindenkit lekaszabolnak, miközben az asszonyok, gyermekek jajveszékelték, ahogy ez elesett városban lenni szokott. Innen a piacra tódulva mindenre rátámadnak, karddal pusztítanak, a piacon pedig kegyetlenül lemészárolják azokat a papokat, akik az isteni anya temploma előtt merészen ellenállnak. (50) Aztán nekifognak a város feldúlásának, hogy elmaradt korábbi zsoldjukért kárpótolják magukat, minden polgárt feleségestől, gyermekestől foglyul ejtenek, és nemcsak javaikat, vagyonukat ragadják el, hanem az asszonyok és lányok szemérmének sem irgalmaznak. Akadtak, akik betörték a menyei anya templomába és a szent királyok kápolnájába is, közülük három, mint mondják, az isteni Mátyás sírja fölött öldökölt, és már aszott hulláját akarta szétdarabolni. Mások a sekrestye ajtajának a feltörésére indultak, mert hallották, hogy az szentek drágaköves ereklyéivel, egyházi ruhával zsúfolt, azonban amikor meghallották a cészár parancsát, aki kihirdette, hogy súlyos ítéletet hoz azok fölött, akik akár szent épületekre emelik a kezüket, akár gyengére kardot rántanak, felhagytak a szándékukkal, és onnan Domonkosnak, a város főpapijának a kiostromlására indultak, aki az ellenség közeledésekor néhány polgárt maga mellé vett, és a bazilika legmagasabb tornyába menekült, odavitte a templom roppant értékű kincstárát.

Ezek megtörténte után, másnap, Miksa nagy ujjongással bevonult a városba, kíséretében német előkelők és nemesek megszámlálhatatlan sokasága, a magyarok közül Székely Jakab, Kanizsai László és néhányan mások, akik Ulászló királyt elhagyták. A katonák szakadatlan éljenzése és szerencsekívánatai közepette azon az úton vezették be, melyen – mint elmondtuk – az őrséggel és a polgárokkal öldöklő harc folyt, és ezt azért intézték így, hogy a hullákkal, amelyek még mindig ott heverték szanaszét, ahol felkoncolták őket, ki-ki kézzelfoghatóan

bizonyíthassa a cézárnak azt, amivel kérkedett, hogy tudniillik az egyik háromszázat, a másik még többet gyilkolt le a saját kezével. (55) Azt mondják, hogy nagyon ferde szemmel nézte ezt a pusztítást, akár azért, mert azt gondolta, hogy az imperátornak, akit nemsokára császári dicsőséggel fognak felékesíteni; birodalmának alapjait inkább szelídséggel mint kegyetlenséggel illenek megvetnie, akár azért, mert félt, hogy ezzel az irgalmatlan győzelemmel a magyarok tétovázó lelkét egészen eltaszítja magától, hiszen tudta, hogy lelkületüket könnyebben hajlítja az engedékenység, mint a kíméletlenség. Kérdésére, hogy miért viselkedtek ilyen durván a keresztény atyafiakkal, azt a választ adták, hogy a megöltek makacssága kényszerítette ki ezt, akik fegyverüket a végsőkig állhatatosan markolták. Ezután megparancsolta, hogy az összes hullát temessék el, majd a piacra ment, ahol nagyon megrettent, mert amikor a bazilikába belépett, a lova hirtelen összerogyott, és általában azt gondolták, hogy ez azok gazsága miatt történt, akik az istenek szentélyére szentségtörő kezét emelték.

Közben Domonkos főpap magának, övéinek meg az egyházi kincstárnak sértetlenséget eszközöl ki, és kijön a toronyból, de nem sokkal később, mivel azt beszéltek, hogy rendkívül gazdag, mint aki az isteni Mátyás kincstárát hosszú ideig őrizte, minden vagyonából kifosztják, és rákényszerítik, hogy a bazilikáról is lemondjon. A zsákmányra éhes katonák pedig egyetlen rejtekhelyet sem felejtettek ki, hogy át ne kutatták volna, olyannyira, hogy amikor a házak fundamentumát keresztül-kasul feltúrták, néhányan egy borospincében a boltozat alatt találtak harmincezer aranypénzt. (60) Amikor aztán a katonák eléggé megszedték magukat a tekintélyes zsákmánnyal, a tisztek szerettek volna eleget tenni az irigykedő lovasok kívánságának, meg hasznot is húzni, ezért kihirdették, hogy az egész szerzeményt hordják össze a piacra, ahol egymás között igazságosan fogják elosztani, így hát, miután mindent, amit eldugni nem lehetett, a közösbe adtak, az elosztás nem érdek, hanem rangfokozatok szerint történt, amit elsősorban a svábok vettek zokon, akik a város elfoglalását a zsákmány fejében vállalták, úgyhogy megfogadták, hogy ezután semmiféle parancsnak sem engedelmeskednek. A cézár, hogy amennyire lehetséges a város korábbi állapotát helyreállítsa, nyolc nap múlva hirdetményt tett közzé, mely szerint minden polgár költözzék vissza a házába, és visszatérve a polgári mesterségekhez, szokásokhoz, töltsen meg élettel a várost; maga igyekezni fog, hogy a jövőben mind jóindulatát, mind igazságosságát megtapasztalják. Ezt aztán a legszegényebbek mind figyelmesen meghallgatták, a vagyonosok közül azonban a súlyos pénzvesztés következtében senki sem tudta a szabadságát visszaszerezni. Ezen a módon esett el Fehérvár az üdvösség 1490. esztendejében, okt. 14. kalendáján, nem egészen hatvan nappal az után, hogy a király hallatlan lelkendezés közepette elnyerte ott a koronát. A magyarok úgy megrendültek, hogy azt gondolták, ez egyetlen város elvesztése semmivé tette minden korábbi, fényes diadallal szerzett hadi dicsőségüket. (65) Bár mindannyian tisztában voltak azzal, hogy ez nem annyira az ellenfél vitézségének, mint frakcióik átkos önzésének köszönhető, hiszen a németek magyar vezetés nélkül sosem merészeltek volna átlépni az ország határán, azért azok sem hiányoztak, akik azzal magyarázták Fehérvár cserbenhagyását, hogy Ulászlónak így nyílt alkalm arra, hogy megtérítse a károkat, amelyek Miksát a sok város elvesztése folytán érték, és hogy kénytelen legyen visszaadni neki Ausztriát.

Fehérvár elfoglalása után a cézár minden igyekezetét és gondolatát nyomban Buda felé fordította, melyben akkor őrség és muníció nem volt, a közeli város tragédiája pedig megijesztette, így hát senki előtt sem látszott kétségesnek, hogy ha gyorsan odavonul, gond nélkül a hatalma és az uralma alá hajthatja. Ámde ezt azért sem tehette meg, mert visszatartotta a katonák lázadása, amikor ugyanis a sereget odaindította, ezek nem akarták követni őt. Így aztán, mialatt Fehérvárott a zendülés csitítgatásával és a dolgok rendbehozatalával töltötte az időt, Batori és Kinizsi, akiket a király a város megerősítésére odaküldött, a szomszédos falvakból az egész paraszti tömeget odahajtotta, bort, gabonát, marhát és sok más efféléjét szállított be, az éjjel-nappal serényen sürgölődő polgárokkal a falakat helyrehozatta, sánccal, árokkal megerősítette, és ezzel olyan állapotba hozta, hogy a győző cézár támadását kétségkívül önmaga is feltartóztathatta, és még inkább, ha megérkezik a király, akiről azt beszéltek, hogy a csehek jól fölszerelt csapatával egykettőre ideér Pozsonyból.

Amikor a cézár rájön, hogy a katonák súlyos alkalmatlanságot okoznak neki, azonfelül pénze is szörnyen megfogyott, levelet küld Zsigmond pécsi püspöknek, akiről tudja, hogy azon idők leggazdagabb embere, és arra kéri, hogy csatlakozzék a pártjához, szíveskedjék harminckétezer aranypénzt kölcsönözni, amivel lecsöndesítve a lázongó katonaságot fényes győzelmet arathat. E nagy jótéteményért a salzburgi püspökséget ígéri meg sok várost, és hogy az ígéreteknek hitelük legyen, elküldi neki a német fejedelmek erről szóló pecsétes ígervényét. (70) Zsigmond, ez a nagy bölcsességgel és csodás tehetséggel megáldott ember, aki a kötelességéről és a rangjáról nem feledkezett meg, röviden azt válaszolja, hogy véleménye szerint nem illik Ulászlónak adott szavát megszegnie, és azt hiszi, ezt egyetlen becsületes ember sem tenné; nincs bővében a pénznek, amit adhatna, és ha mégis, hát a dolgok ily nagy kavargásában önmaga és övéi javára kell tartogatnia, úgy gondolja, meg kell őriznie arra az esetre, ha valami baj érné; ha már a két fényes fejedelem között a hatalomért ekkora csetepaté támadt, ő igyekszik meghúzódnival a privát életben, és egyikük szerencsésjét sem támogatja pártfogással vagy katonasággal.

Miksát ugyan mindennél jobban nyugtalanította, hogy a zsákmányra éhes katonákat alig-alig tudja visszatartani a rablástól, ezenfelül Fehérvárott őrséget hagyva már el is mozdította a tábort arról a vidékről, mégis, amikor ezt meghallotta, megörült a püspök okos válaszána és szinte már divatjamúlt becsületességének, mert úgy vélekedett, hogy nem csekély sikert ért el, ha a nagy tekintélyű főpapot elriasztotta Ulászló mellől, mert ha ez vagyonával amellé áll, világos, hogy jelentékenyen hozzásegíti azt a győzelemhez. Miután pedig megtudta, hogy Ulászló már áthozta a Dunán a sereget, Budához közeledik, a város pedig minden hadfölszereléssel ellátva önmaga is képes feltartóztatni a legsúlyosabb támadást, lelohadván a nagy reménység, visszavonult Veszprém vidékére, ahol Pál hír szerint kincsel zsúfolt kastélyához küldött egy csapatot, és néhány nap alatt megadásra kényszerítette azt. Innen Bécs felé vezetve a parancsnak ellenszegülő sváb katonák táborát, úgy gondolta, hogy nyakasságukat meg kell törni, ezért kapitányaik közül néhányat útközben felkötetett, másoknak később Bécsben a fejét vette; a katonák közül egypárat csúf halállal végeztetett ki, hogy a többieknek példát statuáljon, egyeseket gyalázzal elzavart, a maradék sereg egy részét a Dráván túlra, Illyricumba küldte telelni, a másik részt a somogyási, a veszprémi, a fehérvári földre.

(75) Ulászló, amikor Esztergom földjén keresztülhaladt, üdvözölte Beatrixot, majd Budára ment, és értesülve Miksa távozásáról, úgy döntött, hogy bár a tél folyamán Fehérvár visszafoglalását tervezte, először mégis a Kassát ostromló és a környékbeli lakosság földjét pusztító Albert öccse ellen indul. Bálint váradi főpap, akit a király előzőleg püspöki rangra emelt, hogy hálájának jelét adja, derék lovassággal Budára ment, és csapataival hozzájárulva a város megerősítéséhez, a rettegő polgárokból meglehetősen bátorságot öntött, aztán az érkező uralkodó elé járult, és tekintélyes pénzüsszeget nyújtott át neki, később pedig állandóan mellette maradt, és semmi szolgálatról sem feledkezett el, amellyel akár bátorságát, akár hűségét bizonyíthatta. A király látta, hogy a magyarság kiirtására mindenfelől összesereglett és már az ország szívében dülő rengeteg ellenség az államot végső válságba sodorta, és ezért úgy gondolta, hogy a hadsereg állítására a legnagyobb gondot kell fordítania. Megparancsolta, hogy meghatározott napra minden úr gyülekezzen össze a tehetsége szerinti csapatokkal, ő maga a legnagyobb télben Kassa felé vonulva már Egernél állomásozott, hogy innen bátorítsa a kassaiakat, és az előírt napra itt jöttek össze serényen a többiek is, akiket a fenyegető veszély nagysága vagy Fehérvár hanyag elvesztésének a szégyene nem hagyott nyugodni. Legeslegutóljára Corvinus érkezett, aki Komáromban időzött egy darabig, mert azt hallotta, hogy Miksa követeket küldött hozzá szándékai kipuhatólása végett (azonban hiába, mert Orbán ellene munkálkodott, és naponta figyelmeztette a kötelességére).

(80) Kinizsi alig érkezett meg a parancsnoksága alatt álló Alsó-Magyarországra, hogy a határokat védje a törökök támadásától, máris mindenféle kellemetlenségekről érkezett hír; hogy a törökök elfoglalták Görögfejevárt két bástyáját, majdhogynem a város is a hatalmukba esett; az illír bán ingadozik; Zágráb a németek hűségére adta magát; Osvát püspök két kastélyát erővel elfoglalták; a vránai keresztések perjele és Kishorváti másokkal együtt Miksához szegődött, a tartományt pusztítja, és több várost haddal zaklat. E sok baj között az volt a jó, hogy tudni lehetett, sokan a saját hasznukat keresve egyik esküjüket sem fogják megtartani, mely föltételezést a dolgok kimenetele igazolta is, amennyiben a bán és Károly gróf elfogadta a pénzt Miksától, Frangepán Bernardinnal együtt mégis megmaradt a hűségen. A Kassára igyekvő király előtt megjelent István szepesi gróf igen erős lovassággal és négyezer-ötszáz gyaloggal. Mikor a király meghallotta, hogy közeledik, tudva róla, hogy kiemelkedően bátor vezér, hadban, békében ragyogó fejedelem és a királyi felség buzgó védelmezője, a második mérföldközig elébe ment, és hatalmas seregét már messziről megpillantva, a nagyúr hűségén és hatalmán elámulva emelt hangon szólt hozzá: Üdv neked, derék gróf, akit méltán nevezhetünk ma Magyarország egyetlen oltalmának, mert a legnagyobb veszedelemben az állammal és az uralkodóval szemben olyan buzgóságot és szolgálatkészséget tanúsítasz, hogy ha mindenki, akinek illenék, így cselekednék, bizony, nem hányódnánk e nagy szükségben. (85) Aztán az örömtől megilletődött és a felség üdvözlésére lováról illendőség szerint leszállni akaró embert visszatartotta, jobbát nyújtva barátságosan megölelte, amit aztán a többi főúr és hadnagy is utánozott, meghívta őt, és magával vitte vissza a táborba. Ezután közelebb vezette a tábor a városhoz, mert hallotta, hogy azt mindennap erősebben szorongatják, és látta, hogy serege úgy meggyarapodott (száma ugyanis elérte a 16 ezret), hogy már nyílt útközben is megmérkőzhet az ellenféllel, ezért elkezdett gondolkodni az összecsapáson. Albert, hogy rájesszen, váratlanul ott teremve olyan közelre hozta a seregét, hogy az egyikből át lehetett látni a másikba. Itt aztán az ide-oda járkáló békeküldöttek sok napot töltöttek el a megcsöknyösödött hiábavaló békéltetésével, ugyanis a lengyelek azt állították, hogy Albert királyt jogszerűen hívták be az országba, ezért követelték az igazságos háború költségeit és az ország néhány városát, a magyarok viszont ezt tagadva, a jog és igazság ellenére elpusztított, kifogatott földjeikért akartak pénzt.

Ezekben a napokban szüntelen esővel, hóval, faggal, széllel olyan kegyetlen hideg támadt, amelynél iszonyúbb azon a tájon sohasem fordult elő, és amelyben nemcsak a lovak, ökrök és más állatok dermedtek meg, hanem sok ember is, mert egyetlen napon vagy száz jobbágy halt meg, aki favágás, takarmánygyűjtés végett kijött, sok embert találtak szanaszét megfagyva, mások a marhák meleg lélegzetével próbálták megmenteni az életüket; az is többször előfordult, hogy a mély hó miatt senki sem tudott szekérral, lóval kijönni a táborból. Ráadásul egy

éjjel a második őrég idején akkora szélvihar kerekedett, hogy egy csomó sátrat felborított és szétszagatott, kis híján elsodorta az embereket és a lovakat, a tüzet pedig, melyet a szakadatlan havazás nem oltott el, hirtelen felkapta a levegőbe. (90) Bátorit, akinek a sátra leomlott, emberei alig tudták kimenekíteni; a királyt köpenybe burkolódzott sokaság vette körül, mint valami palánk, az is épp hogy csak megóvta a vihar veszedelmétől. És nemcsak Magyarországon dült végig a tél iszonyúsága (melyet egyesek a testvérek embertelen civakodását követő csodajelnek értelmeztek), hanem egész Európán is ugyanígy.

Ebben a nagy szorultságban a magyar sereg mégsem kívánt jobban semmit, mint azt, hogy ha már tisztos békét nem lehetett elérni, dicső háborút vívjon, biztos volt abban, hogy az istenek melléje állnak és a véres ütközetben a szövetségesei lesznek, hiszen jogosan, az ország védelmében fogott fegyvert, és az igazságtalanságot nem elköveti, hanem elhárítja. Ezért kihirdetve az ütközet, a király megparancsolta, hogy másnapra mindenki harcra készen legyen. Mihelyt kivilágosodott, a két sereg csatára készen elhelyezkedett egymással szemben a széles rónán, és a két vezér bátorságra biztatta az embereit. Ulászló, aki felpáncélozott lovon ült, és aranyos sisakjával, délceg termetével, fenséges kiállásával messze kimagaslott a magyarok közül, eképp beszélt:

Ha a balsors ereje tulajdon magamat nem kényszerít e csatára, sosem hittem volna, hogy családunk végzete oly szerencsétlen és szomorú lesz, hogy ugyanazon szülők gyermekei dühödten ragadnak fegyvert egymásra. (95) Abban a mély fájdalomban, amelyet ez a tragédia nekem okoz, az vigasztal erősen, hogy mindannyian jól tudjátok, mindig visolyogtam ettől az összezapástól, és most sem azért nyúltam fegyverhez, hogy elkövessem, hanem hogy elhárítsam a jogtalanságot. Erről a szándékomról tanúskodnak azok a követségek is, amelyeket az egyetértés és összhang megteremtése kedvéért naponta küldtem a testvéremhez, amelyek útján kérleltem, amennyire lehetett, hogy engedjen akaratoknak és az idősebb fivérnek, igyekeztem kijózanítani abból az örületből, hogy engem, az általatos szabályszerűen kihirdetett királyt, háborúval zaklasson, azonban ő mindezt annyira semmibe veszi, hogy nem átalott méltóságom és életem végső veszedelmébe sodorni engem, akit a rokon szeretet sugallatára a bajban akár fejének kockáztatásával is védenie kellene. És bárcsak úgy esett volna, hogy titeket biztonságba helyezve e városért egyedül vívhattam volna meg a harcot; bizony, semmi más csatát sem vállaltam volna elszántabban. Módfellett aggaszt és gyötör az irántatok érzett rendkívüli szeretet; mind velem szemben mutatott feledhetetlen jóindulatotok, mind maga a fejedelmi méltóság arra ösztönöz, hogy titeket testvéreimként és fiaimként kedveljelek, mert tudom, hogy e hatalmas ország az én méltóságom védelmében került e szörnyű háborúba. Méltóságomat mondtam? Inkább határaitokat kellett volna, melyeket súlyosan veszélyeztet, felgyújtva a falvakat, elhajtvá a jószágot, feldúlva a szántóföldeket, megkínózva a földművelőket; és nektek mindezt azzal a bátorsággal kell a legsúlyosabb károsodástól megoltalmaznotok, amellyel őseitek, ama kemény és kétségkívül mindenkinél vitézesebb férfiak egykor számotokra megszerezték, és bizonyosak lehettek abban, hogy ez oly nagyon jogos csatában az isten veletek lesz, mint máskor is mindig, és velünk együtt áll bosszút e sok méltánytalanság okozóin. (100) Ami pedig engem illet, úgy tartom, velem a leggyönyörűbb dolog történik, ha épp ebben az ütközetben, a ti tekintélyetek és az ország fősége védelmében esem el. Nektek most arra kell igyekeznetek, hogy szeretetben vagy bátorságban el ne maradjatok mögöttem, mert ha nem így tesztek, biztosak lehettek abban, hogy a magyar királyságnak a neve is eltöröltetve a lengyelek és németek hatalmába esik azonnal, ami, hogy meg ne történjék, istenre és emberre kérlek, emlékezzetek az ősi dicsőségre, és meg ne engedjétek.

Mialatt a magyarok előtt Ulászló ezt elmondta, a lengyeleknek Albert könyörgött, nem kisebb hévvel biztatva őket, hogy ne engedjék vezérüket megfosztani a hatalmas ország birtokától, ne tőrjék, hogy a királyválasztó gyűlés első napján a magyarok által kikiáltott uralkodót jogtipró testvére kisémmizze; eljött az a nap, amelyen, ha ősi virtusukat előveszik, egyszerre védhetik meg az ő jussát, és gondoskodhatnak a saját érdekükről; mert hiszen úgy látszik, nem ismer határt annak a mohósága, aki meg nem elégedve Csehország, Morva, Szilázia fejedelemségével, a túlsó és az innenső Magyarország után is áhítozik, hogy uraságát az óceántól az Adriai-tengerig kinyújtsa, aki úgy törtetett a saját birodalma után, hogy szerető testvérére ügyet sem vetett, márpedig ő a mai napon elsősorban vitézségükre és hűségükre támaszkodva vagy győztesként védi meg, ami az övé, vagy velük együtt legyőzve becsületes halált hal.

E szavakkal mindketten feltüzelték a vitézek lelkét, a harcra kész soroknak megadták a csatajelet, heves rohammal előrerobogtak, és a frontok előnyomulásával egyidejűleg mindkét oldalon feldörögtek a rézágyúk; ekkor azonban több dolog jött közbe, ami Albert vakmerő bátorságát némileg lehűtötte. (105) Tudniillik, amikor a kassaiak észrevették a falakról, hogy Ulászló a táborból kivonult és csatasorba állt, gyorsan kitörték a városból, levágták az őrseget, és a lengyelek által ellenük épített tizenkét tornyot lerombolták, az ércmasinákat birtokba vették, mert azok a tusakodással akadályoztatva nem tudtak segítségül visszarohanni; aztán meg egy tatárt, aki a lovával előrerúgta a legerősebb magyart nagy pimaszul párviadalra hívta ki, Jaksics, aki kiállt vele, kopjával letaszította a lóról és diadallal megölte; a király kiáltványa után pedig, amely büntetlenséget ígért mindenkinek, aki háromnap járőföldre visszavonul, sokan elhagyták őt.

Meghányt-vetett magában mindent, majd végre a béke feltételein kezdett gondolkozni. Ezért aztán egy apróddal gyorsan dárdára tűzött levelet küldött a királynak, amelyben találkozót kért tőle. Ulászló elolvasta a levelet, megörült, hogy fivérért józanságra térni látja, és szívesen beleegyezett az azonnali tárgyalásba, így hát a két csatasor között hamarjában felütöttek egy sátrat, és a két vezér, mindegyik a saját főtisztjeinek a kíséretében, előlépett. Mikor Albert leszállt a lóról, hogy testvérét uralkodói méltósága szerint köszöntse, Ulászló hasonló tisztelettel fogadta őt, jobbát nyújtotta, és rögtön megkérdezte: Miért üldözöl engem, Albert, ellenséges gyűlölettel? Mire az: Nem téged üldözlek, uram, hanem ezeket (a magyarokra mutat), akik felszólítottak az ország elfoglalására, de szavukat megszegték.

Ezek után mindketten beléptek a sátorba, és elkezdtek tanakodni a megegyezésről; közelükben csak a váradi püspök volt, aki a király oldala mellől sohasem távozott. (110) Ulászló öccsének istentelensége és vakmerősége miatt panaszkodott, de sokkal mérgesebben szidta a szülei eljárását, akik a fivérek között támadt súlyos viszályt szították, és az isteni akaratból, emberi törvény szerint neki ítelt Magyarország ellen Miksával esküdtek össze. Albert viszont mentegetőzött, és az egész dolog ódiúját a magyarokra hárította, akik nemcsak elhívták őt Lengyelországból, hanem fegyvert, élelmet, városokat ajánlva szavazatukkal is őt tették először királlyá. A vádak kölcsönös tisztázásával mindkettőjük lelke megkönnyebbülve, megkötötték a békét azzal a feltétellel, ahogy hírlík (tudniillik bizonyosság sohasem szivárgott ki), hogy Albertnek Magyarországon semmi keresnivalója sincsen, viszont Ulászló néhány sziléziai várost meg évente háromezer aranyat ad neki azzal, hogy valahányszor szüksége lenne rá, élhessen az ő segítségével. Mikor a váradi püspök ezt meghallotta, nyomban átölelte és kölcsönös csókra biztatta őket, így szólva: Szeressétek egymást, és ápoljátok az atyafiságos szeretetet, ha a magatok és népeitek üdvösségéről gondoskodni akartok. Kössétek meg a békét örökre, ha azt szeretnétek, hogy uraságotok tartós legyen.

Míg a boldogságtól könnyeket ontva így beszélt, azok összeölelkezve megcsókolták egymást. Albert pedig a főpaphoz fordulva így szólt: Derék Bálint, nyújtsd továbbra is bátyám uramnak segítségedet és hűségedet, mint eddig tetted, és hidd el, ha így viselkedsz, én sem leszek kevésbé hálás, mint ő. (115) Ezután a király a sátorból kilépett a két sereg színe elé, Albert átkarolta az ő bal vállát, megfogta a jobb kezét, mire a katonák mindkét oldalon hihetetlen ujjongással békét kiáltottak, újra és újra felharsant: Éljen Ulászló és Albert, éljen Kázmér és Erzsébet, éljenek a testvérek és utódaik; a mindenható jóságos Krisztus, az isteni anya, az összes hazai istenség örizzze mindörökké a testvérek szent egyetértését, szent szövetségét!

Erre a kapitányok közvetítésével a két sereg századai és szakaszai hasonlóképpen kibékültek, és a magyarok meg a csehek örök szövetséget kötöttek a lengyelekkel. Ez március 8. kalendáján történt. A békekötés és a város ostromának feloldása után a király gazdagon megajándékozta az öccsét, és megbízottakat küldött ki, hogy azok az egyezmény szerint átadják neki a sziléziai városokat, ezek vezetője Schellenberg János cseh titkár volt (aki bölcsessége és hűsége folytán akkoriban nagy kegyben állt az uralkodó előtt), aztán bevonult a városba. Itt beszédet tartott, amelyben megdicsérte a polgárok hűségét és bátorságát, amelyet részint az ostrom türelmes elviselésével tanúsítottak, részint pedig akkor, amikor az ellenség erődítményeit a kellő pillanatban szétrombolták, szabadsággal ajándékozta meg őket, és azzal, hogy az egyik közeli város falait hűtlenségére hivatkozva lebontatta, ezenkívül többeknek kiváltságokkal bővített lovagrendűséget adományozott, és semmit sem mulasztott el a hálás halandó vagy a mindenki iránt bőkezű uralkodó tisztéből. (120) Albert a sereggel a magyar–lengyel határra vonult vissza, de míg az ígéreteket beváltják, Kassa fölött húsz mérföldre még hatalmában tartotta Sáros, Eperjes és Szeben várát.

Ekkortájt Albert lengyel és Ulászló cseh katonái a tartomány számos helyén sok kárt okoztak. Kétezer polyák még mindig tartott egy tornyot, amely az ostrom idején a kassaiak ellenében épült. Ezek a háború alatt úgy hozzászoktak a földek pusztításához és kizsigereléséhez, hogy a dolgok megbékélése után sem tudták megtartóztatni magukat, elhajtották a jószágot, fölemésztették a gabonát, bort, megháborították a templomokat is, a kassaiak földjét mint ellenségét zaklatták, miközben Albert, valahányszor kérdőre vonták, újra meg újra mentegetőzött, arra hivatkozva, hogy a katonáknak ez a kordában nehezen tartható féktelenkedése az ő tudta és akarata nélkül van. A király a túlsó Magyarország lecsitítása után a csehek és a veteránok seregét Budára visszatértében Vác és Eger között állomásoztatta le, és mivel a zsold nem jött meg időben, ez úgy határozott, hogy szükséglete szerint rabol mindent, és akárhonnán is élelmet kerít magának; és nem elégedett meg azzal, hogy terményt, marhát, baromfit szerezzen, hanem a jobbágyokat elűzte a saját tűzhelyük mellől, elhordta az ágyakat, a szekereket, a többi házi és mezőgazdasági eszközt, arra vetemedett, hogy kifossa a templomokat, ahova a parasztok biztonság kedvéért összehordták a holmijukat, vallatással, kínzással kényszerítette őket, hogy előadják, amit eldugtak. (125) Veszedelmes féktelenségük már annyira ment, hogy egy papnak, aki egy haldoklóhoz Krisztus ezüst ládikóba zárt szentséges testét vitte, kezéből, Krisztust is semmibe véve, kiragadták a ládikót, mások meg némely szüzeket, akik történetesen épp akkor kísérték a menyasszonyt férje házához, amikor rájuk bukkantak, megerőszakoltak; ezért aztán az állandó éhezés következtében sokan meghaltak, másokra pedig, akik életüket hitvány és sovány kosztan tengették, súlyos és undok dögvész következett.

Ezen a télen Herkules, Ferrara hercege, üdvözlő követséget küldött, amely Zágrábba megérkezve a németek miatt megszakította az útját, félbehagyta a dolgot, amely miatt jött, és hazament. A despota pedig és Kishorváti Alsó-Pannóniában a szomszédokkal együtt léhaságból próbált lázadást szítani. Hainburg vára, miután a várost a németek már előbb elfoglalták, Miksa hatalmába került, mert parancsnoka, nem tudható, élelemhiánytól kényszerítve-e, vagy szép summával megvesztegetve, behódolt. (130) A Korneuburgba helyezett magyar őrseg, amikor a Dunán szállított élelmét e napokban Bécsben elfogták, minden dolognak szűkébe került, háromezer gyalogos is ostromolta, odahívott hát négy, a közelben tanyázó cseh szakaszt, majd kirohant az ellenségre, nagy vérengzést csapva megfuttatta azt, és ezzel kivonult a várból.

Miksa, amikor Fehérvár elfoglalása után visszament Bécsbe, és a vállalkozás folytatásához (ez a hír járta) mást sem kívánt, csak hogy pénzt szedjenek össze, semmiképpen sem tudta kieszközölni az apjától, hogy a megkezdett háború folytatásához valami segílyt adjon neki. Az ugyanis elegendőnek tartotta, hogy Ausztriát legnagyobb részben visszaszerezte, és nem óhajtotta, hogy fiát e hadjáratban támogatva örökös háborúságba keveredjék a magyarokkal, akiknek érzülete és gondolkodásmódja eléggé ismeretes volt előtte. Miksa tehát e reményében csalódva a birodalom segítségéért szeretett volna folyamodni, és mert ő volt a római király, Augsburgban egyetemes gyűlést tartott, ahol azt magyarázgatta a germánoknak, hogy a birodalom tekintélyét növelné, ha a határokat kitágítanák, és Csehország királyától elvennék Magyarországot, melyet ha a németek magukhoz csatolnának, bizony nem kétséges, hogy hatalmuk felülmúlhatatlanná válnék; ez pedig minden probléma nélkül megvalósítható, ha megadják neki azt a pénzt, amit kér. A fejedelmek azt felelték, hogy keresztények, pláne szomszédok elleni hadakozáshoz senki sem hajlandó pénzzel hozzájárulni; Csehország királya a birodalom előkelő tagja; el sem lehet nagyobb igaztalanságot képzelni, mint ha fegyvert ragadnak a legderekabb uralkodó, a hét választófejedelem egyike, a barát és szolgálatkész szomszéd ellen, aki semmi rosszat sem követett el. (135) Ettől a választól meg a Franciaországban ugyanekkor kitört zavargásoktól elszontyolodva dolgainak rendbetételéhez kellett látnia. Ezért aztán, mielőtt elindult volna Galliába az ott titokban lázadást szító fia[!], a burgundi fejedelem ellen, megkötötte a békét Ulászlóval.

44. fejezet - Második könyv

Mindenki úgy vélekedett, hogy a túlsó Magyarország megbékélt, de hátravan még a további küzdelem az innenső felszabadításáért. A királyt és az atyákat éjjel-nappal gyötörte Veszprémnek meg sok más Dráva–Száva közti városnak az elvesztése, legfőképpen pedig Fehérvaré, mert nem viselhették nyugodt lelkiismerettel, hogy a németek az ő hanyagságuk miatt foglalták el, és onnan nap mint nap egyre dőlyfősebben csúfolják a budaiak kapuit. Nehezítette azonban a dolgot, hogy úgy látszott, nagy költség és súlyos emberáldozat nélkül nem szerezhető vissza, hiszen nagyon erős őrség védte. Hátráltatta az ügyet a fejedelmek mértéktelen széthúzása is, amely minden más bajt felülmúlt, és ezzel együtt az anyagiak elképzeltetlen szüksége, aminek következtében nem tudták kielégíteni a cseheket, akik viszont zsold nélkül nem látszottak kimozdíthatónak téli szálláshelyükről. A király ez ügyek miatt Budára utazott, ahol e napokban az állandó tanácsülés az ország pillanatnyi helyzetéről tárgyalt, és elhatározták, hogy Kinizsi Pál királyi felhatalmazással menjen Alsó-Pannóniába, haddal szorítson mindenkit, aki a parancsot megtagadja, és ha az államérdek megengedi, seregét a lehető leghamarabb vigye Fehérvár ostromára, a küszöbön álló háború folytatásához pedig mindenhonnan gyűjtsék a pénzt, ne csak a vámokat meg az adókat zálogosítsák el, hanem egynémely királyi mezővárost is, és ki-ki kényszeríttessék a maga költségén katonáskodni.

A királynak Budán kellett maradnia, míg minderről gondoskodott, aztán Visegrádra ment, negyvenhétezer arany zsoldot fizetett a cseh katonáknak, és megparancsolta, hogy a Dunán haladéktalanul átkelve egyenest Fehérvárra menjenek; ezek azonban nem tudták levetkőzni korábbi szabadosságukat, emellett rájöttek, hogy az ország aligha nélkülözheti a szolgálatukat, ezért az átkelés után szétszóródtak a falvakban, a tanyák között, és dúlásukkal fölmérhetetlen kárt okoztak a parasztnépnek. (5) Fennállt még az a régi kellemetlenség is, hogy Beatrix napról napra erőszakosabban követelőzött, hogy a király, ha isten kegyelméből valahára túlesett már a súlyos testvérháborún, jöjjön végre az esküvő megtartására. Mindenkit elfogott a gond és a rémület, hogy ha netán megtagadná ezt, a reményében csalatkozott asszonyosság Miksához szalad, és még nagyobb háborús tüzet támaszt. Ezért az atyák tanácsára a fejedelem elment Esztergomba, megnyugtatta az asszonyt, és arra kérte, hogy várja meg, míg Magyarország többi területe is megbékél, megmondta neki, hogy a háborús gondoktól akadályoztatva mostanság nem tud asszonydolgokkal foglalkozni, aztán fényes ajándékokkal megpakolva három nap múlva visszajött Budára, hogy elintézzé a hátralevő ügyeket, amelyek a hadviseléshez keltek. Az uralkodó és a tanács határozatából Bátor lett a hadvezér, utasították, hogy a lehető leggyorsabban indítsa előre a fölszerelést, a szekereket, a hadigépeket, álljon a cseh sereg élére, mely már odaérkezett az ellenséghez, és fogja ostrom alá Fehérvárt; ő tehát június nonaeján kivonult Budáról, Bánhidánál megtartotta a szokásos seregszemlét, és másnap rendezett sorokkal megérkezett Fehérvárhoz, a tábort felállította a Budára néző oldalon, aztán várta Kinizsit Alsó-Pannóniából, hogy az a csapataival a másik oldalról zárja be a várost, mert azt a többi részen mindenhol széles és nehezen járható mocsár övezte.

Eközben Corvinus János, aki az elmúlt hónapban királyi hatalommal felruházva érkezett Illyricumba, hogy visszaszerezzen néhány, az ellenség által elfoglalt várat, legelőször a vár módjára épített és megerősített, német kézen levő zágrábi kollégiumot próbálta meg visszavívni, ahol egy bazilika emelkedett. Hatszáz katonából álló helyőrség tartotta ezt a helyet, amely nagyon alkalmas volt minden élelmiszer-szállítás megakadályozására és súlyos kártételekre; odahívta a tartomány élén álló bánt, aztán először is a külváros felől megtámadta a kollégiumot, mert bár azt vesszősövényvel meg árokkal gondosan körülsáncolták, és meredek dombon trónolt, neki pedig hadigépei nem voltak, annyira hajtotta az ifjonti hevület, a dicsőségszomj, no meg az önérdék is, hogy nem habozott az ostrommal. (10) A belül levők azzal a reménnyel álltak ellent, hogy Székely Jakab, akit néhány napon belül oda vártak, hamarosan segítséggel támogatja meg őket; ez pár nap múlva ürge lovassággal meg is érkezett, de a hevesen és vitézül csatázó Corvinus megszalajtott, és ettől az ifjú merészsége és bátorsága úgy megnövekedett, hogy másnap rohamot rendelt, felnyomult a meredélyen, átkelt az árkon, és a sövényt fejszével, tűzzel akarta leküzdeni. A védő minden mesterkedésnek ellenállt, Corvinusokra követ, gerendát, törmeléket hajigált, sokáig igyekezett őket kénes lövedékkel távol tartani. Amikor azonban közelharcra került a sor, és sokan megsebesültek, szorult helyzetbe kerültek, és megijedtek, hogy túlzott verekedhetnékükkel elvágják a kegyelem útját, ezért harc közben megadták magukat, és fölszerelésüket hátrahagyva valamennyien bántatlanul elvonultak.

Kinizsi pedig, aki – mint fönt mondtunk – Magyarország alsó részein parancsnokolt, hogy a sürgős fehérvári ostromra időben érkezhessenek, nagy sietve igyekezett a kiskirályokat összebékíteni, és miután Péter kalocsai érsektől szerzett vagy ezer lovat, másoktól is tehetségük szerint, jó sikerrel intézte el a dolgát. Mert Lőrinc herceg, a despota és mások engedtek az akarátának. Amikor pedig a parancsot megvető Kishorvátit (a helyzet által megkívánt) komoly készüléttel ostromolni kezdte, a támadás megindítása utáni negyedik napon Hédervári Miklóssal négyszázan kitortek a várból, közülük kétszázat a nyomukba eredő csehek elkaptak és fogságra

vetettek, a többiek Trnka két napig kergette, ezek bevették magukat a közeli elpártolt városokba. Miután szándéka szerint elintézte ezeket a dolgokat, ezenkívül néhány falut és városkát is visszaszerzett, bejárta és lecsendesítette a tartományt, majd tisztjeivel és egyáltalán nem lebecsülhető seregével Pécsre ment. (15) Odamentelének az volt a célja, hogy kipuhatolja Zsigmond főpap szándékát, akire az emberek komolyan gyanakodtak, hogy Miksának fogja pártját. Miután, mint fentebb elmondtuk, minden közszerepléstől visszavonult és félrehúzódott a magánéletbe, ekkor Szent György városkájában tartózkodott, mely egy természettől és mesterségesen nagyon megerősített hely a Dráva innenső partján, hogy maga és az övéi javáról gondoskodjék. Kinizsi a város alatt elterülő síkon tábort vert, néhányadmagával bebocsátást nyert a városba, és egykettőre megállapította, hogy mind a polgárság, mind a főpap megmaradt a király oldalán, a régi engedelmisségen, a várost pedig, továbbá a nemcsak hadianyaggal és csapatokkal, hanem élelemmel és hadiművekkel is remekül felszerelt várat a közhiedelemmel ellentétben az uralkodó számára őrzi. Melegen üdvözölte a főpapot és a lakosságot, megdicsérte az építményeket és az erődítményeket, aztán ötezer lovasával haladéktalanul Fehérvárra vonult, és megszállt a város másik oldalán. A király harmadnapja, júl. 8. kalendáján érkezett oda, ő másnap elment hozzá, és az előkelők népes gyülekezete előtt beszámolt a lenti tartományokban végzett tevékenységéről; mikor az egyes mágnások hűségére és engedelmisségére fordította a szót, a pécsi püspökről olyanféle tanúságot tett, hogy nem habozott kijelenteni, hogy az egész királyságban sem találni nála okosabb, tisztességesebb, hűségesebb, állhatatosabb nagyurat; súlyosan tévednek azok, akik kételkednek a fejedelem iránti szándékában és érületében; eme viharos és háborgó időkben a király minden főtisztviselője elhanyagolt valamit a rábízott dolgok közül, egyedül ő oltalmazta meg az övéit eszességgel és serénységgel sértetlenül az ellenség erejével és cselvetéseivel szemben, városait is, amelyek megerősítésére és megőrzésére rendkívüli gondot fordított. (20) Alig lehet elmondani, hogy e szavakra milyen remény és öröm töltötte el a fejedelmet és a többieket mind. Szinte ugyanezen a napon jött Fehérvárhoz a királyi táborba István szepesi gróf, e derék férfi, nagy tapasztalatú hadvezér, körülbelül háromszáz vértés, kétszáz könnyű lovaggal, hatszáz nehéz és (mint hírlett) kétezer könnyűfegyverzetű gyalogossal, öt egy-két nappal utóbb Orbán egri főpap követte, aki betegsége miatt eddig Budán maradt, hétszáz lovassal, és más előkelők is (ki-ki amilyen gyorsan csak tudott).

A sereg létszáma ilyenformán negyvenezerre növekedvén Bátori haditerve szerint a várost minden oldalról nagy készüllettel elkezdték ostromolni. Ez a készüllet pedig a következő volt. Először is számos erődítményt emelt, aztán, hogy az ércmasinákkal az ellenséges zaklatástól biztonságban törhesse a falakat, a kapunál két kis váracskát épített, amelyből rejtett lőrésen át nyilakkal és kisebb lövedékekkel szórta a védtelen ellenfelet; ezeket pedig gerendákkal, pokrócokkal vette körül, nehogy katapultával vagy valami más szerkezettel megrongálják, emellett sánccal és árokkal is megerősítette, hogy az ellenség váratlan kitöréssel el ne foglalhassa, föl ne gyűjthassa, majd ott, ahol a mocsár nem akadályozta, sűrűn tornyokat emelt a város körül, és ezeket úgy telerakta katonával, mint a várakat, hogy a falakon védekezés céljából senkit se engedjen megmaradni, így aztán hevesebben tudta azt ostromolni és támadni. Akik pedig odabent voltak, lehetőségeikhez képest a legnagyobb igyekezettel hiúsították meg a támadók terveit, és a falnak azt a részét, amelyet nappal leromboltak, éjszaka helyreállították és fölépítették. És nehogy a falapokkal fedett háztetők tüzet fogva meggyulladjanak, valamennyit lecsupaszították, a kapukat nehéz anyagokkal, vaskos fallal erősítették meg. (25) Aztán a szakadatlan becsapódástól néhány helyen megnyílt a fal, a katonák mohón kértek engedélyt a verekedésre, a király azonban visszatartotta őket, mert úgy látta, hogy ha harcba bocsátkoznak, mindkét részről vadul és makacsul fognak küzdeni, amazok azért, mert elkövetett kegyetlenkedéseik miatt kétlik, hogy sértetlenségüket kieszközölhetik, emezek azért, hogy az elszenvedett megaláztatást hasonlóan súlyos megtorlással egyenlítsék ki, és mert tudta, hogy ha csatát kezdeményez, és még nagyobb károkat okoz, akkor a megegyezés minden reményének teljességgel elejét veszi; és ez elgondolás helyességét nem sokkal később éppen a dolog kimenetele bizonyította be. Ugyanis amikor az ellenfél elvesztette a hitét abban, hogy a várost megvédheti, átadásáról és a békekötésről kezdett gondolkodni, és Bátoritól meg a szepesitől találkozót kért ez ügyben.

Míg Fehérvárnál így álltak a dolgok, a veszprémi vár helyőrsége félve a közeli ellenségtől, követek útján tárgyalni kezdett a királlyal a megadásról. Ennek legnagyobb része cseh volt, ezért néhány havi ingyenes katonai szolgálatot ajánlottak fel, ha utána a cseh katonasághoz sorozzák be őket, és a többiekkel azonos bért kapnak. Kinizsi lovasainak egy csapatával Veszprém tájára ment a Vázsony nevű kisvároshoz, amelyet a németek megszálltak, és a Keresztelő Szent János születésének szentelt nap előestéjén visszafoglalta. (30) Szombathelyet Tamás győri főpap katonái szereztek vissza; a várban levő német őrségből hetvennyolc foglyot a királyi táborba vittek. Ugyanebben az időben, hogy a magyarok szerencséje gyarapodjék, és az ország sorsát illetően jó reményre gyulladjanak, a király apja, Kázmér, Lengyelország királya, követeket küldött Frigyes császárhoz és fiához, Miksához, hogy arra kérje őket, ne viseljének háborút Magyarországgal ellen, és fiát, Ulászlót, Magyarország szabályszerűen megkoronázott királyát ne üldözzék fegyverrel; üzeni nekik, hogy ha ezt tovább folytatják, méltánytalanságukat nem fogja feledni; másokat hatodik[!] Ince pápához küldött, hogy arra

kérjék őt, erősítse meg a saját és az apostoli szenátus tekintélyével a Magyarország királyává tett Ulászlót, riassza el a trónkövetelőket attól, hogy fegyvert emeljenek rá.

De hogy a magyarok öröme mégse legyen háborítatlan, váratlanul a törökök mindenféle betöréseiről és rablásairól érkeztek hírek. Amint ezek megtudták, hogy Kinizsi szinte összes csapatával Fehérvárra ment, és a vidéken nincs őrség, nyomban előzönlöttek a túlsó Magyarországot, gyújtogattak, gyilkoltak, fosztogattak, korra, nemre való tekintet nélkül rabságba hurcolták az embereket, felgyújtották az istenségek hajlékait; amikor húsz mérföldnyire megközelítették Váradot, megriadtak a tartományban összeverődött tömegtől, és a zsákmánnyal bántatlanul gyorsan visszavonultak a határaik mögé; aztán a sikertől megnövekedett bátorsággal Temesváron túlra intéztek kirohanást, felégették a városkát, mely Batori István birtoka volt, súlyos csapással sújtották az egész tartományt, amelyről tudták, hogy katona nincs benne. Amikor pedig Horvátországra rohantak, nagy tömeg embert és állatot hajtottak el, firenzei kereskedőket is hurcoltak rabságba, akik Magyarországon foglalatostoktak. (35) Ezek a súlyos bajok a király gyenge egészségét még jobban megrontották, a rekkenő nyári hőségben a mocsaras helyeken időzve lázas lett, és nagyon súlyos vérhast kapott. Ezért aztán Batori és a szepesi ötnapi fegyverszünetet adott a Fehérvárra ostromlott németeknek, hogy a megadás felől könnyebben határozhassanak, és végül abban egyeztek meg, hogy a germánok, akik a várost tartották, poggyászukkal együtt sértetlenül és biztonságban visszavonulhatnak Ausztriába, harminchat szekeret kivihetnek a városból, ha azonközben tartózkodnak a templomok kifosztásától, az asszonyok megerőszkolásától és a szolganép elhajtásától. A királyt megrémítette kedvezőtlen egészségi állapota, meg attól is félt, hogy az ő betegsége ürügyén öccse újra fegyvert ragad, ezért úgy gondolta, hogy el kell fogadnia ezeket a föltételeket. Biztosokat küldött tehát a városba, hogy bocsássák el a németeket csupán csak (mint kialakulták) a saját felszerelésükkel, és Fehérvár aug. 14. kalendáján visszakérült az ellenség kezéből.

Az uralkodó, miután e dolgokat szándékának megfelelően elintézte, rögtön megparancsolta, hogy a hadsereget vezessék a veszprémi földre, kiüzendő abból a várból a német helyőrséget, ő maga visszavonult Lőrinc herceg közeli nyaralójába, melyet hajdan ennek apja épített fényűzően és fejedelmi bőkezűséggel, hogy itt a kedvezőbb éghajlat és a kellemesebb vidék jóvoltából meggyógyuljon. (40) E szerencsés fejlemények után sok minden történt, ami a magyaroknak a fehérvári sikerből származó örömét lerontotta. Mert a cseh katonák megtagadták a vezérlő Batori parancsát, míg az ígért zsoldot ki nem utalják, és mert nem volt, amiből önmagukat és lovaikat fenntartsák, sokkal nyughatatlanabban viselték magukat, mint ahogy a katonai fegyelem megengedi, és úgy látszott, hogy ha a parancsnok erőhatalommal akarná megzabolázni a merészségüket, egykettőre fellázadnak; azt is jelentették, hogy a lengyelek semmibe veszik az egyezséget, zavarognak, Albert testvér pedig elnézi, hogy a határ menti Sopron várát ostromolják. Nyilvánvalóan zokon vette, hogy a szerződés szerint neki járó háromezer pénzt még nem kapta meg, aztán egyrészt a Krakóban nyüzsgő jóvendőmondók és asztrológusok azt állították, hogy Ulászló élete rövid lesz, másrészt néhány előkelő a király életéről lemondva a háború felmelegítésére és a trón elfoglalására tüzelte naponta. Amikor az uralkodó betegségének hitelesebb híre apjának, Kázmérnak a fülébe jutott, először őt biztatta követ útján arra (és ez a királyt nagyon elszomorította), hogy bánjon kedvesebben Alberttel, tűrje el, ha az ő halála után a trón inkább a fivérére, mint valami idegenre száll; később pedig, amikor meghallotta, hogy a betegségből kilábalt, más követeket küldött, akik most meg a magyaroknak tolmácsolták a szavait, hogy mit se féljenek Alberttől, mert akár ifjú kora hibájából, akár pártütő személyek ösztökélésére, akár fivérének életben maradásáról lemondva indított is háborút a területük ellen, ő nemcsak erről az örültségről fogja letiltani, hanem – ha a tekintélyének nem engedelmessé válna – Ulászló fia és a magyar birodalom javáért országát és életét is kész kockára tenni.

(45) Ezenközben Albert és serege napról napra közelebb jutott Kassához, jól tudva, hogy ha ezt a várost birtokba veszi, könnyen elfoglalja a túlsó Magyarországot, és egy lovas- meg egy kisebb gyalogoscsapatot kiküldve már Lichtenwörthöt ostromolta, melyet a magyarok tartottak. Amikor a király erről értesült, azonnal utasította Hippolit esztergomi érseket, hogy menjen lovassággal Lichtenwörthbe, az pedig, mihelyt odaért, megfuttatta a támadót, elfoglalt három közeli kisvárost, és a lakosság súlyos kárára széltében portyázott. A kassai ostrom miatti aggodalmában követségbe küldte apjához és öccséhez Domonkos fehérvári főpapot és Panzolzius[!] palatinust, hogy panaszt tegyenek a megállapodás pontjai ellenére történt fegyveres támadás miatt. A követek, mielőtt a Kárpátok hegységén átkelve Lengyelországba átértek volna, a király utasítása értelmében elmentek Alberthez, és Domonkos, aki szemében eléggé kedves volt, szónoklatba kezdve ekképpen beszélt előtte:

Lám, nemes Albert herceg, királyunk, testvéred, és a lengyelekkel szövetséges magyarok ismét elküldték minket hozzád, hogy megtudakoljuk, vajon érvényesnek tartod-e a közöttünk nemrégiben létrejött megállapodást, vagy – ami a legkevésbé sem illik – megint háborút akarsz kezdeni velünk, mint mutatod. (50) Urunk, bizony, szívesebben visel el bármit, mint azt, hogy a fivérével újra veszedelmes háborúságba bocsátkozzék. Mi úgy gondoljuk, hogy elhatározása amilyen jámbor, olyan ellentétes az érdekeinkkel, mert tudjuk, mennyi kár éri országunkat az ő jószívűsége miatt. Nagyon szeretnénk meghallani, mi a te véleményed ebben az ügyben.

Vannak, akik azt beszélnek, hogy el akarod őt űzni s aztán elfoglalni az országunkat. No, de ugyan hogy jut eszedbe ilyesmiben reménykedni? Mikor akartunk mi valaha is más uralkodót, ha egy királyt már megkoronáztunk, vagy hát mikor túrtuk el, hogy valaki választásunk nélkül foglalja el a trónt? Testvéredet, Ulászlót, szabályszerűen választottuk királlyá; add fel a reményt, hogy az ő életében feljuthatsz a trónusra, azt se hidd, hogy a barátaiddá tehetsz bennünket, akiket ellenség gyanánt kegyetlenül marcangolsz. A királyság nem a testvér megtámadásával, nem a szövetségesegek megháborításával, nem a szerződések megszegésével kezdődik, hanem a jámborság ápolásával, a barátság megőrzésével, az egyezmények betartásával. Mert hát kell-e félnünk attól, hogy a veszekedett ellenség, a török, súlyosabb bántalmakat hoz ránk azoknál, amiket az általad vezetett lengyelektől, rokonainktól, barátainktól szenvedtünk el? Ki ne tartaná untig elegendőnek, hogy gátlátalanul fosztogatnak, zsákmányolnak, gyűjtogatnak, rabokat fogdosnak, sőt (nem tudjuk zokszó nélkül elmondani vagy felidézni) a szüzek és asszonyok szemérmét, a szent épületek szellemét semmibe veszik. (55) Albert nagyapád, László nagybátyád, Zsigmond és a többi nem ezen a módon kereste ezt a királyságot, és ha az ő tetteiket, nemes herceg, tanácsként veszed, ha összehasonlítod azokkal, amelyeket te követtél el, nem kételkedünk abban, hogy a józan eszedre hallgatva föltett szándékodtól nyomban elállsz, és csapataiddal visszavonulsz a saját földre. Ha pedig nem ezt tennéd, az istenek segítségével bízva reméljük, hogy elhatározásodat és vakmerőségedet hamarosan megbánod.

E nagy szabadsággal mondottakat Albert barátságosan fogadta, sőt, az így szónokló püspököt a legnagyobb tisztelettel vette körül, és magát tisztázandó azt válaszolta, hogy a háborút részint az egyezés be nem tartása, részint testvérenek súlyos betegségtől kétségessé vált élete miatt indította, de ezután, hogy egészsége helyreálltáról értesült, megígéri, hogy leteszi a fegyvert, és a közjóra gondol. A követek ezzel a válasszal távozva ötödnapra Krakkóba értek, és Kázmér királynak referáltak Albert gyűjtogatásairól, fosztogatásairól, meg a többiről, amiről a jelen helyzetben be kellett számolniuk; kérték, hogy hatalommal kényszerítse engedelmességre nem hajlandó fiát. Kázmér azt felelte, számára kellemetlen ezt hallania Albertről, a követeket megnyugtatta, neki pedig futárok útján tüstént megparancsolta, hogy táborával a lehető leggyorsabban térjen vissza Lengyelországba; ha nem így cselekszik, nem küld zsoldot a seregnek, és Ulászló oldalán fegyvert fog ellene. (60) Amikor a polyákok látták, hogy a zsoldjukat megtagadják és vezérüket visszarendelik a hadjáratból, minden erejükkel igyekeztek az apai utasítást lomhán és lagymatagon már-már végrehajtó Albertet eltéríteni a parancsnak való engedelmességtől; és mert zsold hiányában nemritkán eddig is rablással tartották fent magukat, most látva, hogy a Lengyelországba való visszatérés mellett határozottan kitart, elpártoltak a vezértől, és ellenség módjára nekitámadtak mindennek, hogy Albertet, ha lehetséges, akár ezen a módon is rábírák a háború folytatására. A hazaérkezett követek újtukról jelentést téve a királynak és az atyáknak, reményt hoztak a lengyelekkel leendő békekötésre, meg arra, hogy minden gondjukat a német háborúra fordíthatják, mert úgy látszott, hogy egyedül ez maradt még hátra.

Amikor a király ezek után szeptember kalendája körül Lőrinc herceg nyaralójából, ahol gyógyulás végett tartózkodott, Budára ment, megtudta, hogy a török Szabácsot ostromolja, ezért Lőrincet a lovasaival Alsó-Magyarország védelmére utasította, Orbán egri főpapot pedig, akit pár nappal előbb küldött Budára, a szepesi István társával rendelte, és mindkettőjüknek meghagyta, hogy a túlsó Magyarországon vigyázza a köz- és magánjavakat, álljon ellen Albertnek, ha mozgolódnék. Ebben a hónapban, amikor a fejük fölött lebegett a németekkel és Miksával való súlyos háború, a fejedelem és az atyák rájöttek arra, hogy ennyiféle hadakozást nem képesek vállalni, ezért mindannyian úgy döntöttek, hogy méltányos, vagy ha nem megy, tűrhető feltételekkel békét kérnek. (65) Ez okból okiratokkal és felhatalmazással követeket küldöttek Pozsonyba, innen Tamás győri püspök ment, aki ez időben az országnak szinte minden gondját bölcsen viselte, onnan Bátori István és Paumkircher János[!] cseh kancellár, tekintélyes férfiú. Miután elkezdtek tárgyalni a megegyezésről, a németek szinte elfogadhatatlan föltételeket szabtak, ismételve tudniillik a Mátyás királlyal egykor kötött paktum pontjait, abból az időből, amikor Frigyes császár Újhelyen visszaengedte a koronát. Miksa pedig nem volt hajlandó véglegesen lemondani a Magyarország feletti uralomról, kijelentette, hogy egyedül Ulászlónak engedi át pillanatnyilag a vérség jogán, de közben vele is közös királyi címet követel, és kéri a hadjárat költségeit. A követek nem fogadták el e túlságosan kemény feltételeket, melyek a magyarokat az ausztriaiak uralma alá vetették volna, viszont a németek makacsul követelöztek, mind a két fél gyakran jött tűzbe, és így a megegyezés egészen reménytelenné vált, hát hazamentek a találkozóról, amellyel sok idő telt el.

Közben minden várakozás ellenére minden oldalról még nagyobb bajok híre érkezik: hogy tudniillik Albert visszatért Kassa ostromához; hogy a Perényi család derék ifjai könnyűlovassággal, még mielőtt tábort ütöttek volna, meggondolatlanul rátámadtak a lengyelekre, és száználmasan elestek; (70) hogy a Duna-parti Korneuburnnál az ott őrködő katonák mind egy szálíg elhullottak, amikor a németek váratlanul rajtuk ütöttek, és felgyújtották a tornyot, amelyet vár gyanánt emeltek azért, hogy a bécsiek részére a folyón történő élelmiszer-szállítást elvágják; Kinizsi, akinek a törökök gyakran okoztak kellemetlenséget, nagy kinnal igyekszik e barbár népséget a határok előzőnlésétől eltiltani, de napról napra nagyobb csapásokat kell elviselnie; hogy Albert már nemcsak Kassa környékét pusztítja, hanem szanaszét is mindent fosztogat, kétezer hordó bort Lengyelországba

hurcolt, sokat vaktában szétlocsolt, nem keveset háborús célokra tartott meg; ráadásul Miksa sváb katonái betörték Morvaországba, rengeteg barmot elhajtottak, és Nagyszombat ostromára átkeltek a Dunán. A megbízottakat rettegésben tartották ezek és a hasonló dolgok meg a belső lázongás és széthúzás, amely Alsó-Magyarországon dúlt, és mert mindenkit gyötört a leghöbbs békevágy, az elszenvedett veszteségek élő emléke meg a jövődők félelme, úgy érezték, hogy nincs vesztegetni való idő, hanem az első alkalommal, amilyen feltételekkel lehet, meg kell kötni a békét.

Így aztán hosszan és alaposan meghányva-vetve a dolgot, a király beleegyezésével e feltételeket fogadták el: hogy a Mátyás királlyal a korona visszaadásakor kötött szerződés visszaállíttassák; hogy ha Ulászló törvényes fiak nélkül hunyna el, a magyar királyság Miksára vagy halála esetén törvényes örökösire szálljon; (75) hogy közben a királyi titulus mindkettőt megilleti; hogy az iménti háború költségeire Ulászló százezer aranypénzt fizet Miksának; hogy senki semmiféle felsőbb tisztséget sem kaphat, mint koronaőrseget, nádorságot, akár egyházi, akár világi hivatalt, tartományi kapitányságot, csak mindkettejük közös akaratából és mindkettejüknek esküt téve; hogy barátaik, párttűzőik, ellenségeik közösek lesznek, és szövetség címén háborúban egyik a másikat segíti; magyarok és németek ugyanazon állapotban és tekintélyben legyenek; egy magyarnak se váljék kárára, hogy Miksához csatlakozott, és ezért senkit sem sújthat megbélyegzés, büntetés, hanem államosított javait visszakapva ugyanolyan helyzetbe kerül és marad, mint a hűségeselek; végezetül minden főpap és metropolita, főember, előljáró és biztos, a városok és az egész nemesség Miksa megbízottainak a jelenlétében megesküszik, hogy az egyezmény e törvényeit utódaival együtt mindörökké sértetlenül megőrzi. A békét még ezekkel a háborúval kikényszerített feltételekkel is mindenki legnagyobb reménysége közepette hirdették ki a népnek.

Azután pedig, mikor a követek visszaérkeztek Budára, hogy a szerződést közös határozattal megerősítsék, a király a tanáccsal és a városok küldötteivel leszállt a várból a gyűlésbe, melyet a fejedelmi palota előtt tartottak, és ott cseh nyelven, melyet a népnek a váradi főpap tolmácsolt, végigsorolt minden bajt, amely uralkodásának kezdetétől fogva történt, és végül elérkezve a békekötés szükségességéig, arra buzdított, hogy fogadják azt szívesen és örömmel, hiszen annyi sok nehézséggel küszködnek, majd beszédét végezve az atyákkal együtt gyorsan visszavonult a palotába. (80) Miután eltávozott a gyűlésből, a két tanú és békekövet, a győri meg Bátor emelkedett föl, hogy hazai nyelven fejtse ki a sokaságnak azt, amit a békéről el kellett mondani. Közülük a győri hosszabb szónoklatba fogva először felsorolt minden háborús kárt és csapást, amelyet elszenvedtek; hogy a köz- és a magánpénzek fölemésztetvén, a földművesek, akiknek a munkája mind az egyházi, mind a világi rendet táplálja és fenntartja, az innenső és a túlsó Magyarországon kifosztatván, az ország a belső széthúzás következtében részekre szakadván, az állam nem képes további ellenállásra; hogy ő közös elhatározásból kereste a békét, minden baj egyetlen orvosságát, és azt a következő feltételekkel eszközölte ki. Ezután felolvasta a békepontokat, amelyeket addig készakarva titokban tartottak, és javasolta, hogy hagyják jóvá azokat, melyek, ha talán nem is túlságosan méltányosak, az állam számára mégis nagyon hasznosak; mert csak így válik lehetővé, hogy megszabadulva a német háborútól, gond nélkül üzzék ki a lengyel támadókat. Amint a sokaság meghallotta a feltételeket, rögtön dühös ordítózásba és tiltakozásba kezdett, mintha nem a béke, hanem a rabság feltételeit kellene elfogadnia, és kis híja volt, hogy komoly lázadás nem tört ki. Nem volt kétséges, hogy néhány főnemes és maguk a békeküldöttek pár napig fegyveres kíséret nélkül aligha mehetnek biztonságban az udvarba, és sok nemes az országatyáktól való elpártolást fontolgatta. (85) Így aztán, mert a nép éjszakánként cédulákat aggatott az utcasarkokra és a templomajtókra, melyeken azt hirdette, hogy inkább ezerszer hal meg, mint hogy a szerződés ilyen gyalázatos föltételeihez hozzájáruljon, a király előzőleg a nádor és Bátor közvetítésével lecsitította a kedélyeket, majd mindenkit maga elé hívatott, rövid szóval biztatta őket, hogy legyenek jó reménységgel az ő és az ő hitére bízott ország méltóságát illetően, a követek enyhíteni fogják a feltételeket, és rávette őket, hogy esküvel erősítsék meg a szerződést, nehogy felbomoljék ez a fontos egyezés. Ugyanebben a hónapban a horvátországi Una folyónál a tartomány pusztítására betörő törökök közül ezerötszázat levágtak és ugyanannyit elfogtak, közülük a bán százhuszat a királynak, néhányat a királynénak küldött ajándékba. Ebben a csatában elsősorban Bernardin gróf vitézsége tünt ki.

Az elbeszélte módon megkötöttvén a szerződés a németekkel, a király biztos értesülést kapott arról, hogy Albert katonái Kassa környékét pusztítják, nyomban visszahívta Ausztriából a körülbelül hétezer csehet, és megparancsolta, hogy Pestnél, kegyetlen tálben ugyan, gyorsan keljenek át. Mivel a szepesi István, aki december idusán nagy lovas- és gyalogoscsapattal a tartományba küldetett, mindaddig még semmi említésre méltót sem végzett, sokan félelembe estek, hogy mint előbb Ausztria, most majd Kassa vész el a hanyagság miatt. Ez okból nagyon szeretett volna csatába bocsátkozni, ámde nehéz helyzetbe került, mert a csehek nem voltak hajlandók csatarendbe állni és harcolni, míg a zsoldjukat meg nem kapják. (90) Hogy ezzel a nehézséggel megbirkózhassak, ajándékokkal és jutalmakkal maga mellé állította a lovaskapitányokat és a századosokat, elsősorban Haugwitzot, ezt a vitéz és nagy katonai tapasztalattal rendelkező férfit. Azután a katonáknak elmagyarázta, hogy az ország és az állam veszedelembé kerül, ha nem hajlandók harcolni az ellenséggel, megígérte, rajta lesz, hogy ha az ország kievickél e bajokból és veszedelmekből, ki-ki kamatostól kapja meg a zsoldját és a jutalmát, azután majd a katonaság kétszeres becsületnek örvend; ezzel mindannyiukat rávette, hogy

bátran és szívesen fogjanak fegyvert, majd mindenfelől sebtében katonát, parasztokat toborozva a sereget jelentékenyen feltöltötte.

Albert, amikor észrevette, hogy a magyar csatát keresve közeledik hozzá, látta ugyan, hogy a katonák számát tekintve alulmarad, mégis úgy vélte, nem kell visszautasítania az ütközetet, és bízva seregének erejében meg a szerencsében, amely eddig gyakran szegődött mellé, merészen előrenyomult, és táborát a magyarok orra előtt verte föl. A csatakezdést megelőző egész éjszakán mindkét fél ugyanakkora gondban és aggodalomban, de nem ugyanazon okból hányódott, mert hiszen azok dicsőségükön, ezek tulajdon épségükön töprengtek. Mihelyt megvirradt, István, mielőtt kivezette volna seregét a táborból, beszédet tartva figyelmeztette katonáit, hogy most nem a birodalom gyarapításáért és a nemzeti becsület öregbítéséért harcolnak, mint hajdan, Mátyás uralkodása alatt, hanem az ország védelmében és a közjóért. (95) Egyenként előszámlált minden bajt és méltatlanságot, amelyet két esztendő alatt Alberttől elszenvedtek, felidézte hitszegését és rideg kegyetlenségét királyi testvérével szemben, hogy átkos uralomvágytól tüzelve jogos királyságát elragadni és a magyarok ellenére megkaparintani igyekszik. Hozzátette, hogy vagy bátor lélekkel szállnak szembe mindezzel, vagy vállalják a rabszolgaság gyalázatos igáját; a magyarok és cseh szövetségeseik hihetetlen bátorsága, a háború igazságos volta, és a halhatatlan istenek pártfogása kétségtelen győzelmet ígér. Albert ezzel szemben a lengyeleket biztatta, hogy akit a testvéri királyság másodszeri megtámadására rávettek, azt most aztán merészen és vitézül küzdve védjék is meg; erősen reméli, hogy ha csapatai számát tekintve alul is marad, bátorságukkal mégis fölülkerekedik, annál is inkább, mert hevenyében szedett és királyi vezérletet nélkülöző sereggel lesz dolguk. Más effélet is tett hozzá, amivel az ellenség erejét ócsárolhatta, a magáét magasztalhatta, és a győzelem biztos reményét kelthette.

A polyákok erre tűzbe jöttek, azonnal követelték a csatajelet, és hangos ordítózással kényszerítették, hogy szálljon hadba ő is (aki akkor már kezdett félni az összecsapástól, mert tudomást szerzett a magyar sereg fegyelmezettségéről és számáról, és tudta, hogy az övé annak mélyen alatta marad). (100) Megadatván a csatajel, először a csehek bocsátkoztak harcba, akik a bal szárnyon helyezkedtek el, a lovasság mindkét részről derekasan küzdött, sokan lovaikról levettétvén gyalogosan sem hagyták abba a verekedést; a másik részen István szállt harcba, aki a magyarokkal a jobb szárnyat tartotta, őt követték azok, akiket Beatrix királyné küldött, és egyenlő hévvel összecsapva, hujogatóssal és lármával töltöttek be mindent. A csata a nap végéig tartott, miközben mindkét részről sokan hullottak el. Végül Albert került nehéz helyzetbe, mert nem voltak pihent, új emberei, akiket a fáradtak helyébe állítson, azok pedig, akik már régóta küzdöttek, a fáradság és a sebek miatt alig tudtak helytállni. Amikor az a magyar csapat, amely tábori őrségen maradt vissza, ezt észrevette, kirohant, megtámadta a lengyeleket, és különösebb erőlködés nélkül elzavarta őket, hiszen a hosszú csata fáradalmaitól kimerültek. Albert egyedül állt ellen lovasságával az utolsó sorban, végül sok embere elesvén, kénytelen volt menekülésre fogni a dolgot, és egy fogolytól megtudva az éjjeli jelszót, az ellenséges őrállásokon keresztül néhányadmagával, mint valami barát, átcúsúzott a mit sem sejtők között, és Eperjesre jutott. A tisztek közül kevesen menekültek meg; sokan elestek vagy fogságba jutottak; a sereg többi része megfutamodott, a tábor felprédálták, az egész poggyász és a teljes hadifőlszerelés, főleg pedig a Krakkóból hozott, szokatlan nagyságú ércágyúk kézre kerültek; visszaszerezték a foglyokat, akiket előzőleg a lengyelek ejtettek. István a második éjszakai őrség idején százötven lovas a szanaszét csatangoló ellenség üldözésére küldött, melyet részben a parasztok, részben a lovasok megöltek és kifosztottak. (105) Albertet, aki húsz lovassal Eperjes városába szökött, másnap István megostromolta, és mivel innen nem menekülhetett ki, kellő időben segítséget sem várhatott, utoljára kénytelen volt elfogadni a békét azzal a feltétellel, hogy Magyarországról mindenestül kitarokodik, ágyúit és a foglyokat visszakapja, visszaadja Sáros, Szebent, Eperjest és a többi várost, amelyet a túlsó Magyarországon elfoglalt, a magyarok ellen háborút többé nem indít, a szövetség és barátság mindörökké sértetlenül megmarad. Amikor ezt Budán bejelentették, mindenki jobban örült a békének, mint a győzelemnek, főleg pedig a király, mert fivérének bántódása nélkül szabadult ki a súlyos és veszedelmes viszályból.

A német és lengyel háború befejeztével, miután az ország a legégetőbb veszedelmektől megmenekült, egy maradt hátra, a török háború, melyet az előbbi gondoktól akadályoztatva kénytelenek voltak félbeszakítani, minek okából a király február kalendájára egyetemes gyűlést hívott össze Budára, és mialatt erre az országnagyok gyülekeztek, híre jött, hogy a török a közönségesen Belgrádnak mondott Görögfejevárra felé siet, melyet nem csupán Magyarország, hanem az egész keresztény társadalom legfontosabb védőbástyájának tartottak, és ez némileg megzavarta a gyűlést. Pár nappal ezután ugyanezek Szendrőnél csoportosultak, hogy átkeljenek a Dunán (amelyről azt hitték, hogy a kemény és erős hidegben be fog fagyni), és elárasszák a túlsó Magyarországot, azonban reményükben csalatkoztak, és hogy ne úgy lássék, mintha fölöslegesen mozgolódtak volna, titokban elfordultak Szabács felé, a Száva partján az összes lovukat kicsapták, a külvárost alattomban megszállták, a várat pedig éjjel-nappali ostrom alá fogták; az őrség bátorsága és ereje ugyan elűzte innen őket, de visszavonulás közben a külvárost mégis felgyújtották. Ebben a csatában a törökök közül ötszázan, az őrségből ötvenen estek el; az ellenséget nem hadigépekkel, hanem fegyveres kézzel zavarták szét, mert a rézagyúk mind el voltak mozdítva a helyükről, amely tény nem csekély gyanúját keltette az árulásnak. (110)

Ugyanezekben a napokban más török egységek, amelyek a túlsó Magyarországot rohanták le, Kinizsi embereibe ütköztek, és szinte mindenestül megfutottak, sokan elestek, mások fogságba kerültek, közülük némely előkelőket elküldték a királyhoz. Ez események miatt nyilvánosan adtak hálát és mondtak imát az isteneknek. Nemsokára jelentették, hogy Görögfejevárral mellett vagy hatszáz másikat vertek meg, akik megtudva, hogy a két kapitány a budai gyűlésre indul, könnyűlovásokat állítottak lesbe, hogy váratlanul megrohanják őket, ámde ők ugyanezt a cselet alkalmazták velük szemben, a meglepetteket bekerítették és kevés kivétellel lekaszabták. Jól végződően tehát a német, lengyel, török ügy, az 1492. év kedvezőbb előjelekkel kezdődött.

Péter érsek a gyűlésre kétszáz vértés lovaggal és háromszáz huszárral érkezett, amikor pedig a Beatrixszal való esküvő megtartását szóba hozta, mindenki tiltakozást váltott ki, mert úgy vélekedtek, hogy a királynak termékeny szüzet kell elvennie, és a magyar birodalom számára semmi sem lehet károsabb a királyasszony meddőségénél. Móré szörényi várkapitány, miközben a törökön aratott diadal, a vitéz várvédelem és a saját bátorsága bizonyítékaként két, levágott török fejjel rakott szekeret hozott a diétára, útközben súlyos betegségbe esett és meghalt; (115) amikor a testvére, György, ezeket a fejeket behozta Budába, és a fejedelem parancsára magába a gyűlésbe is, a látványra az előkelőségeket roppant öröm fogta el, de egyben döbbenet is, mert a halottak tekintete még mindig zordságot és engesztelhetetlenséget sugárzott. Aztán mindenki teljes egyetértésével megdicsérték és gazdagon megajándékozták őt, majd az uralkodó és az atyák akaratából kinevezték meghalt bátyja utódául; vitéz férfi volt ő, a törökök félelme. A gyűlés feloszlása után a királyné, aki sem követek, sem futárok útján nem tudott hírt szerezni arról, hogy mit határoztak az országatyák a menyegző dolgában, úgy gondolta, hogy kijátszottak, és Esztergomból azzal az elhatározással utazott Óbudára, hogy ha lehet, képviseli a saját érdekét, és ha belép a királyi palotába, ki nem jön onnan másképp, mint dolga végeztével. Új-Budába királyi engedelem és a tanács tudta nélkül mégsem mert bemenni, attól félve, hogy a kapukat esetleg becsukják előtte, és kénytelen lesz szégyenszemre visszakullogni. Üdvözlésére sok fejedelem járult elébe, elsősorban azok, akiket ajándékokkal és ígéretekkel magához láncolt; a királyt alig tudták odavonszolni, hogy legalább egyszer találkozzék vele. (120) Ebből aztán rájött, hogy becsapták, bánta, hogy odament, és a hetedik napon hazatért Esztergomba, apját, Ferdinánd nápolyi királyt kérte meg, hogy követek útján puhatolja ki Ulászló szándékát. Június kalendája körül tehát Caraffa András, előkelő származású férfi, az uralkodótól azt a választ vitte, hogy az a saját követei révén fogja tudatni Ferdinánd királlyal, mit határozott a királynéval való házasság felől, mely ügyben aztán később, október idusán Antal nyitrai püspököt küldte megbízottként Itáliába Sándor pápához, aki Ince halála után trónra kerülve a magyarokat pártfogásába vette, és Ferdinánd királyhoz.

45. fejezet - Harmadik könyv

Azt beszéltek, hogy Czobor Mártont, akit a király már nagyon régen fontos dolgokban küldött el követségbe Bajazet császárhoz, készakarva tartották ott vissza, sokáig választ sem adva neki, nehogy háborús készülődéseikről hírt hozzon, és ez mindenkiben nagy nyugtalanságot keltett, a királynak meg az atyáknak a török hadjáratról mindenféle szállongó riogató hírek súlyos aggodalmat okoztak, végre június 6. idusán megjött, és rendben beszámolt mindenről, amit a törökök legújabb mozgolódásairól megtudott; hogy Bajazet szárazon és vízen óriási hadi készüléket tett; hogy a Márvány-tengeren kétszáz háromevezősoros gályát gyűjtött össze, a Fekete-tengeren sok hajót épített és nem kevés gyorsjáratú tutajt is, amelyet a Dunára küldött, Boszniában számos könnyű sajkát szerelt föl, melyet a Szávára bocsátott, Ázsiából és Európából hihetetlen tömeg katonát toborzott, és hogy az emberek száma elérte a kétszázezret; mire való mindez, azt nem tudhatta meg bizonyossággal, mert különböző híresztelések forogtak közzájón, amennyiben egyesek azt beszéltek, hogy ez a roppant erő Ciprus ellen vonul, mások szerint Dalmáciába, sokan mondták, hogy a gétákra és az oláhokra; egyáltalán nem hiszi, hogy Görögfejevár felől ez idő szerint komolyabban aggódni kellene, mert Bajazet az egyik basa biztatására seregével az alsó-mysiai Szófia városáig vonult, hogy míg a magyarok külső háborúságokkal és belső viszálykodásokkal bajlódnak, innen Fejérvár elragadására induljon, miután azonban tudomást szerzett a magyaroknak a németekkel meg a lengyelekkel kötött iménti egyezségéről, amelyről hazulról indultában még fogalma sem volt, dühös szemrehányást tett a basának meg gondolatlanúságáért, és a hadjárat egész célját és tervét megváltoztatta; (5) sőt kijelentette, hogy a magyarokkal békét is fog kötni azzal a feltétellel, ha megengedik neki, hogy rajtuk keresztül szabadon támadjon az oláhokra és az albánokra, Dalmácián keresztül a kránicokra és a noricusokra, amikor azonban ő e föltételt visszautasította, olyan heves haragra gerjedt, hogy a szakállát dühében többször is megtépte, és másnap, be sem fejezte a tárgyalást, haladéktalanul elbocsátotta őt; végezetül, hogy gyalogos- és lovasserege pillanatnyilag csak a húszeszes számot éri el, a többi egészében gyülevész, fegyvertelen, hadakozásra alig alkalmas népség, mérhetetlen paraszti csöcseléket hurcol magával, melynek nincs más fegyvere, mint a bunkósbot, és mert csak vízen meg a leghitványabb kosztón él, pestis és vérhas gyötri szörnyen.

A király ezek hallatára, ha bátorsága sok dolgot illetően meg is növekedett, mégis, úgy vélekedve, hogy ilyen jelentékeny ellenség ilyen komoly készülődését nem szabad lebecsülnie, a törökökkel szomszédos minden várát azonnal katonával, ágyúval, élelemmel és fegyverrel rak meg, Szörényt, Szabácsot és Jajcát kettőzött őrséggel látja el, Fejér várát ezer cseh katonával és minden, hadakozáshoz szükséges dologgal erősíti; a többi csehnek megparancsolja, hogy menjen Kinizsi Pálhoz Alsó-Magyarországra. Aztán az egész országban nagy gonddal és körültekintéssel újoncozást tart, a szövetség jogán a németektől is segítséget kér; mert úgy látszott, hogy ha Bajazet továbbnyomul előre, a távolabb levők nem érhetnek ide időben. És e kívánalmaknak az ország épsége és tekintélye érdekében rendre, korra, nemre való tekintet nélkül mindenki oly igyekezettel és készséggel tett eleget, hogy a háborúra a maguk jószántából jelentkező katonák nagy seregében a papok és szerzetesek is önkéntes hadiszolgálatot vállaltak; (10) a szent szüzek pedig, a gyerekek és az öregek, akiket nemük és szerzetük szemérme, koruk és gyengeségük a nehezebb munkától eltiltott, meg nem szüntek naponta könyörögni istennek az ország épségéért; a kapitányok azonnal nagy elszántsággal indultak, ki-ki a maga tartományába, hogy erős őrizettel védjék azt. Mindebből a király reményt merített arra, hogy ha a török folytatná a fegyveres előnyomulást, azalatt, míg az ország szélső várainak az ostromával tölti az időt, két hónapon belül könnyen összegyűjthet egy hatvanezer főből álló sereget; mert Batori és István, az oláhok fejedelme, a havaselvivel együtt húszezret ígért, ugyanennyit az alsó- és felső-magyarországi terület, és egyáltalán nem kételkedett abban, hogy további húszezret küldenek a németek, a csehek meg a hozzájuk tartozó tartományok. Bajazet pedig, aki Fejérvár gyors lerohanásának tervével Szófiáig nyomult előre, tudomást szerezve az emberek nagy egyetértéséről és a felkészülésről, reményét letette, továbbhaladni nem szándékozva a seregét elbocsátotta, és két basát harmincezer emberrel Szófiában hagyva, a fegyverszünet ügyében követet küldött Ulászlóhoz, majd visszatért Bizáncba. Mialatt pedig a fegyverszünetről folyt a tárgyalás, az egyik basa barbárhoz sem illő álnoksággal Oláhországot pusztítva, nem keveset veszített el övéi közül, és kénytelen volt szégyenteljesen visszavonulni; a másik a hegylakó albánokra támadt, akik a természettől fogva leküzdhetetlen hegyvidék védelmében bizakodva elpártoltak a török hatalomtól, ezt erős lovasságával együtt megverték, bár aztán a törökök helyreállítva a sereget végül hatalmukba kerítették ezt a területet. (15) Nyolcezer Szörény ostromára küldtek, Kinizsi azonban idejében érkezett a segítséggel, mire ezek gyorsan visszavonultak.

Ez idő tájt a fejedelem apja, Kázmér, Lengyelország királya, Litvániában meghalt, a gyötrelemtől és bánattól emésztett király pompás gyászszertartást rendezett, amelynek a fényét az ország előkelőségeinek nagy sokasága emelte. Bonfini Antal, aki ezt a történetet írta, a tőle telhető legékesebb beszédben dicsőítette életét, a család magasztalására részletesen ismertette az egész dinasztia leszármazását. Később pedig, amikor a Kázmér helyébe választandó utód ügyében összeült a lengyel országgyűlés, a király két követet küldött oda, Kanizsai Lászlót és

János cseh kancellárt, akik az ő nevében a lengyel királyság jogát, mely, mint idősebb testvért, méltán őt illetné, jóindulatúan átengedték fivérének, Albertnek, és nem volt kétséges, hogy a királyt erre a nagylelkűsége részint néhai apja és még élő anyja gyakori hő könyörgése készítette, főleg azonban az öccse iránt régóta érzett hasonlíthatatlan szeretet.

Az elkövetkező augusztus hónapban a veterán csehek úgynevezett fekete serege, melyet Alsó-Magyarország határainak védelmére, a török betörések visszaszorítására küldtek, önkényeskedéseinek és mohóságának tűrhetetlen szabadosságáért Kinizsi Pál kapitánytól elnyerte méltó büntetését. (20) Emlékezett ugyanis arra, mennyi gyalázatos és szomorú dolgot vittek végbe ezek korábban a felső-magyarországi részekben, amikor a rablás, szentségtörés és tobzódás minden nemét aljas módon gyakorolták, ezért amikor századosaik eljöttek hozzá, először kegyesen fogadta és bőkezűen megajándékozta őket, majd nyomatékosan figyelmeztette, hogy tartóztassák magukat a jogtöréstől és a gaztettektől, nehogy esetleg bűneik és kapzsiságuk ugyanolyan példát mutassák itt is, mint amelyeket Felső-Magyarországon tanúsítottak, hiszen ennél semmi sem lehet hírnevükhöz méltatlanabb, a népek a hitben való megtartására alkalmatlanabb, a keresztény jámborsággal ellentétesebb; ugyanis, ami az ellátásukat illeti, szigorú büntetéssel fogja elérni, hogy a legelőn kívül, melyet ingyen használhatnak, minden más élelmiszert szabott, mégpedig alacsony áron vásároljanak. Miután pedig beszédét a századosok valamennyien helyeselték, megígérve tudniillik, hogy amennyire képesek, ezután igyekezni fognak, hogy ilyesmi ne forduljon elő, nyári szállásra bocsátotta őket a széles és gazdag városba, Sigidinumba[?]. Néhány napig időzve itt, mintegy visszatértek régi önmagukhoz, és olyan fegyelmezetlenséggel és gátlástalansággal kezdtek viselkedni, hogy a környékelieknek sem vagyonát, sem szemérmét nem kímélték, olykor még az életét sem, ha arról volt szó, hogy kapzsiságuk és kéjvágyuk kielégíthetetlen és mértéktelen szomját csillapítsák. Híre járt, hogy egy tiszt és becsületes családból származó asszony meztelenül, szégyenét kezében tartott füvel takarva, sírva-ríva ment Pálhoz, és lába elé borulva elbeszélte, hogy a cseh katonák milyen gazságot követtek el rajta, minden vagyonából kiforgatták, tulajdon testét takaró ruháit is elrabolták, segítséget kért tőle, hogy nyomorult sorsának igaz bírjaként az őt ért bántalom és gyalázat méltó bosszulója legyen; (25) nem sokkal később egy falusi plébános járult elébe szomorúan, és keserűen panaszkodott az egyik katona vakmerősége és arcátlansága miatt, aki a templomból elrabolta a Krisztus urunk testét magába záró ezüst ládikát, és a szentséges testet gyalázatos és hallatlan elvetemültséggel a földre hajította.

Pál pedig, aki az efféle katonai magatartást mindig is rosszallotta, a zokogó asszony jogos panaszait hallva nagyon felháborodott, és szívesen megtorolta volna érdeme szerint a sereg gyalázatos pimaszságát, ha nem kellett volna tekintetbe vennie, hogy ez eléggé alkalmatlan idő a velük való szembefordulásra, és nem teheti őket ellenségévé éppen most, amikor a tartományt mindennap török betöréstől kell féltetni, amellyel szembeszegülni csak a veteránok hű és kipróbált segítségével remélhet. Később azonban, amikor megtudta, hogy a levelet, amelyet a meggyötört parasztok szüntelen panaszaihoz belefáradva ebben az ügyben küldött nekik, szétépték, és az ő gyalázatára lábbal taposták, hogy ezek olyan messzire merészkedtek a tombolásban, dühöngésben, hogy már semmiféle katonai fegyelemmel, keresztényi jámborsággal, sőt még Krisztus tiszteletével sem törődnek, és mindezt semmibe veszik, valami belső vallásos kötelességérzettel indítva elhatározta, hogy Krisztus nevének megvetéséért szigorú bosszút áll, úgy gondolva, hogy féltelenségük és pimaszságuk tovább nem tűrhető, így hát megbízható küldöttek révén Alsó-Magyarország tartományuraitól és a szomszédos városokból titokban legott segítséget szedett össze, más hadjáratot színlelve paraszti tömeget toborzott, és minden faluból katonát állítva jogos háborút indított ellenük. Előrszbe küldött egy huszárszakaszt, amely véletlenül hétszáz cseh lovasba botlott, és csatába bocsátkozva derekasan megverekedett. Eleinte mindkét oldalon egyenlően állt a harc. (30) Végül a csehek, akik inkább portyázásra, mint verekedésre készültek, kénytelenek voltak visszavonulni övéikhez, felvilágosították ezeket, hogy veszedelemben frognak, figyelmeztették őket, hogy gyorsan gyűljenek össze a táborba, ha fel akarják tartóztatni a támadó Pál rohamát. Ennek hallatára, amennyire ilyen váratlan helyzetben lehetett, gyorsan és serényen táborot vertek a Halásznak nevezett falunál, sáncsal, árokkal körülkerítették, hogy tudniillik bővében legyenek a víznek, meg hogy legalább az egyik oldalról védje őket a halastó. Pál elvágta az útjukat, és megelőzte a szándékukat, maga is e hely közelében ütötte fel a táborát, és az idő engedte lehetőség szerint elég gondosan előkészített mindent, ami a csatához kell.

Amikor pedig az ellenség táborát annyira megközelítette, hogy már úgy látszott, könnyen lóhet a távolból, kisebb lövegekből ágyúgolyókkal árasztotta el őket, és így kényszerítette, hogy kijöjjenek a mezőre és a csatára, eközben a szárnyakra egy gyalogos- és egy huszárcsapatot, középre vérteseket állított. A csehek négyszögbe fejlődve kirohantak a táborból, és olyan hévvel indítottak rohamot a páncélosok ellen, hogy Pál hadtestét hátravetették. Amikor ezt észrevette, azonnal jelt adott a lovasok tizedeseinek és kapitányainak, hogy lassan vonuljanak vissza, és a szélesebb sorokra bomló ellenséget csalják távolabb a helyétől. (35) Az a megfontolás vezette, hogy a táborból eltávolított ellenfelet könnyebben be tudja keríteni, és szándéka szerint megsemmisíteni, ami úgy is történt, ahogy eltervezte; miközben ugyanis a csehek erősen rohamozták a hátra-hátrahőkölő

magyarokat, nagy igyekezetükben észre sem vették, hogy egyre távolabb kerülnek; Pál ekkor, mint valami hajtóvadászaton, minden oldalról paraszti tömeggel kerítette őket körül, mely a lovak térdét sarlóval elmetszette, aztán rájuk eresztette a lovascsapatokat, hogy hátulról üzzék, szorítsák őket; ezután megállította hátráló embereit, a parasztoknak és a lovasoknak megparancsolta, hogy hajtsák végre a haditervet, így aztán, mert mindenki pontosan és serényen betartotta a parancsot, a csehek nagyon kimerültek, hiszen sem hátrálni, sem az őket körülözlő sarlós paraszti tömegen áttörni nem tudtak, hátulról is, oldalról is szoríttatva, a szemből erősen támadó magyarokon sem hatolhattak keresztül. Ezért aztán nagy veszteségeket szenvedtek, és végül kénytelenek voltak beadni a derekukat. A sereg megfuttatása után szekérsáncsal körülvett táborukat foglalták el és rombolták szét nem minden öldöklés nélkül. Megbízható hírek szerint négyszázan estek el (de voltak, akik hétszázról beszéltek). A megadás azzal a feltétellel történt, hogy a csehek megesküdtek, eztán mindig engedelmeskednek Pál parancsának, a jövőben a magyarokkal szemben semmi rosszat el nem követnek, az elmúlt időkben elmaradt zsoldot többé nem követelik. Könnyezve esküdtek föl erre. (40) Később azonban, hogy Pál váratlanul gutaütést kapott, és életéért aggódva szerette volna, ha újra megesküdve örök engedelmességet fogadnak elsősorban a királynak, másodsorban Bátorinak, ezek megtagadták ezt, sőt, a király segítségéért folyamodva nemcsak újabb esküt nem kellett tenniük, hanem még az előző alól is fölmentést kaptak, legjobbjait egyenként a király, többet Bátor meg a nádor vett föl a saját katonái közé; a többiek nem tudták magukat mérsékelni a régi, megszokott gazságban, ezek Ausztria és Morvaország területére húzódtak, ott nap mint nap lopva, rabolva elviselhetetlenné váltak, Ausztria előljárója elkapta és válogatott büntetéssel szinte valamennyit kivégeztette. Pár nappal később kóbor törökök behatoltak Magyarország területére, sok embert elfogtak, barbár kegyetlenséggel megkínóztak, és a konstantinápolyi vesztőhelyen felkoncoltak, azonban elnyerték méltó büntetésüket. Pál ugyanis fölgerjedve állati vadságuktól, cselet vetett elébük, amelybe sokan ostoba és óvatlan könnyelműséggel beleestek, ezeket Temesvárra vitte, és keresztényeknél azelőtt hallatlan módon megkínózva kivégeztette, mégpedig egyeseket vízben forgó malomkerékhez kötött, másokat a tűzhöz egyre közelebb lökdösve lassacskán megsütött, többet megnyúzott, mint egy állatot, néhányat hátrakötött kézzel kiegészített disznók elé lökött az ólba, mindezt kétségkívül azért, hogy az efféle büntetéstől való félelem a barbár ellenséget visszaretentse attól, hogy határai mögül kimerészkedjék.

A következő, ezernégyszázkilencvenharmadik évben mindenki nagy bánatára elköltözött e világból Geréb Mátyás, a néhai Mátyás király anyai unokatestvére, olyan hadi tudománnyal és gyakorlattal rendelkező férfiú, hogy közönségesen csak Mátyás tanítványának nevezték, valamint Bátor István, ez a háborúban és békében roppant tekintélynek örvendő, okos ember. (45) Bátor helyébe, aki Erdély előljáróságáról valamivel előbb önként lemondott, a király Losonci Lászlót és Drágfi Bertalant nevezte ki. János csanádi püspök feladva a reményt, hogy az ország valaha is megbékél, és megutálva az e világi élet állapotát, Remete Szent Pál szerzeteseinek a rendjébe adta magát. Február kalendája körül Ali béget, Bajazet császár szendrői kapitányát, aki tekintélyes lovassággal Erdélybe tört, és öt nap alatt nagy zsákmányt szedve már visszavonulóban volt, a székelyek összeverődött csapata megfosztotta a prédától, és a legtöbb törököt levágta. Augusztus kalendáján pedig meghalván Frigyes birodalmi császár, Miksa fia követte a trónon, akit az apja még életében római királlyá nyilvánított.

Ezekben a napokban a mieink súlyos és nagyon emlékezetes vereséget szenvedtek a törököktől Horvátországban. (50) Horvátország és Dalmácia kiskirályai már korábban megtagadták az engedelmességet Corvinus hercegnek, és csak a királyt voltak hajlandók elismerni; ezek lázadást forgatva a fejükben részint a szomszédokon hatalmaskodtak, részint pedig Frangepán János kezdeményezésére, aki régebben a tartomány első embere volt, elhatározták, hogy az ősök hanyagsága folytán elveszített városokat akár a herceg akarata ellenére is fegyverrel szerzik vissza. Corvinus ilyen kellemetlenségek közepette, főleg pedig, mert a Jajcát fenyegető roppant veszedelem miatt feladta a reményt, hogy azt a küszöbön álló török támadással szemben megmentheti, a tartomány parancsnokságát visszaadta a királynak. A király a tartományt Derencsényi Imrére, e nagy szorgalmú, páratlanul józan férfira bízta, és a két fél nagy erővel megindította a háborút. Amikor pedig Bernardin, testvéréhez csatlakozva és a tengeremelléki Japidiában négy várat elfoglalva, Zengg megostromlására indult, Imre nagy erővel arra kényszerítette, hogy a saját városaiba vonuljon vissza, aztán a háború egész súlyát és minden erejét ellene fordította, mert a csellel elfoglalt Brinjét, mint ősi birtokot, a király kérésére sem akarta visszaadni, és miután a szomszédos török kapitánnyal erre az évre egyezséget kötött, elhatározta, hogy a sereget felvonultatva ostrom alá veszi Brinjét. Mialatt pedig a várat, amely inkább természettől, mint mesterségtől erődítetten emelkedett a város fölé, társával, Bot Jánossal együtt nagy igyekezettel ostromolta, az történt, hogy Bot János egy ágyugolyótól találva szerencsétlenül elesett, akinek halála őt és a többieket mind annyira nekikerítette, hogy még nagyobb erővel és bátorsággal feszültek a város ostromának, és Frangepánt, aki látta, hogy további ellenállásra nem képes, arra kényszerítették, hogy titkon megígérje a szomszédos török basának, ha válogatott lovascsapattal pusztítva előzönlí Krajnát és Karintiát, amivel a magyarokat Brinje ostromától elvonja, e nagy jótétemény fejében mindörökre aláveti magát Bajazet hatalmának és uralmának.

(55) Akkor a basa, úgy vélekedve, hogy nem szabad elszalasztania a kínálkozó lehetőséget, nyolcezer villámgyors lovaskatonával Horvátországon keresztül hirtelen lerohanta a német birodalom lakóit, Juliáig és Pettauig zsákmányt szedett, Cilli környékét szinte letarolta. Derencsényi szembe akarva szállni e bajjal, kibékült Frangepánnal, és az ostromot feloldva az egész tartományból nagy sereget gyűjtött, mert nemcsak számos nagyúr jött hozzá, hanem Illyricumból is többen, és a fálvkból is nagy sokaság járult ezekhez, bárha fegyvertelen és fegyverviselésre csak részben alkalmas, így a basa, aki a hatalmas zsákmánnyal gyorsabban tért vissza, mint ahogy eltervezte, mert félt Miksa csapataitól, melyek állítólag a prédálók ellen indultak, a tartomány határán a Derencsényi vezette magyarokba ütközött, akik a kijáratot szemből elzárták; hátulról Székely Jakab üldözte ötszáz lovassal, aki mögött jelentékeny német segítség közeledett. Amikor ezt a basa a modrusi vidék felé haladtában megtudta, először követek útján kérte Derencsényit, hogy tartson ki az egyezség mellett, hiszen magyar tartománynak semmi bajt sem okozott, ha pedig idegen területen tett kárt, e sérelem megbosszulása nem őrá tartozik, de ha – mint látszik – mégis erre készül fegyverrel, az istenekhez folyamodik, akik az esküszegést mindig kegyetlenül megbosszulják, és reméli, hogy mellette lesznek, ő bátran vállalja a csata kockázatát. Nem hiányoznak, akik hozzáteszik, hogy a basa Derencsényitől szabad elvonulást eszközölhetett volna ki, mert ez azt mondta, parancsot kapott a királytól, hogy a keresztény foglyokat bármilyen módon is ragadja ki a szolgaságból, így hát, ha a rabokat elbocsátja, semmi akadályt sem gördít elébe; de ha nem, a parancsnak engedelmeskedve szabadságukért harcba száll. (60) A basa gögösen elutasítva e feltételt, úgy határozott, hogy nem marad tovább az erdőségben, amelyen át odajött, meg félt is, hogy ha túl lassan cselekszik, az egyre szaporodó keresztény csapatok előlről is, hátulról is körülzárják, és csúnyán elbánnak vele, kivágva hát a fákat, utat nyitott az erdőben.

Amikor a törökök már kifelé jöttek az erdőből, és csapataikkal kezdték a nyílt mezőt elfoglalni, a mi vezéreink között vita kerekedett, mit kellene tenni. Derencsényi, aki addig, míg a síkot elfoglalták, az erdőn túl várta őket, hogy rájuk támadjon, látta, hogy lovasainak számát és erejét tekintve elmarad mögöttük, és visszariadt a megütközéstől; megtudta ugyanis, hogy a törökök kilencezren vannak, valamennyien nagy hadi és katonai tapasztalattal, hosszú, fársztó katonáskodásban edződtek, neki viszont alig hétezer embere volt, ebből is mindössze ötszáz lovas, a többi vagy hevenyében szedett katona, vagy újonc, vagy paraszt, csak némelyik karddal fölfegyverkezve, pajzs, sisak nélkül, lábnyi hosszú, vasalt végű bottal, füttykössel, kezdetleges íjjal, amellyel ilyen kitűnő ellenséggel szemben valami jeleset aligha művelhettek, és úgy gondolta, hogy ezeket a mozgékony török lovassággal szembeállítani, mégpedig csatára alkalmatlan helyen, csak meggondolatlan vezér képes, vagy aki mit sem törődik övéi épségével. Frangepán Bernardin más véleményen volt, kijelentette, hogy feltétlenül harcolni kell, ekkora zsákmányt, ennyi sok keresztényt a legnagyobb erőfeszítéssel is ki kell ragadni az ellenség kezéből, erősítette, hogy ez a feladat elsősorban Derencsényire, Horvátország kapitányára tartozik, ha pedig ő lassan és kelleetlenül cselekednék, saját elhatározásából és minden körülmények között megtámadja a (hiszen ez látszik) bejedd ellenséget, és a keresztény rabokat a saját fejének a kockázatásával is csatával fogja kiragadni a barbárok gyalázatos fogságából, ha pedig ebben az ütközetben öt netalán valami baj érné, az egész felelősség arra száll, aki a harctól vonakodott, és (ha élve megússza) az ő följelentése nyomán a király meg az atyák ítélkezni fognak afölött. (65) Derencsényi végül alulmaradva azt felelte, hogy olyan javaslatot tett, amilyent a jelen helyzetben üdvösnek tart, de ha már amaz biztosan és szilárdan elhatározta a harcot, ő, nehogy úgy lássék, mintha gyávaságból kerülné a csatát, a keresztények javáért és szabadságáért hajlandó a nyilvánvaló veszedelemben vinni a saját fejét, egyetlen fiáét, szeretett fivéréét, akik vele voltak, és az istentől csak azt az egyet kéri könyörögve, hogy inkább vakmerőségből, mint érett megfontolásból származó vállalkozásukat szerencséltesse.

Míg a mieink között ez a civakodás folyt, a törökök már kijöttek az erdőből, és soraikat kibontva felkészültek az ütközetre, a mieink viszont sebtében három négyszögű hadtestet alkottak ellenük, és az első sorok bátran összecsaptak. Mindkét oldalon kitarotán és gyávaság nélkül küzdöttek; a basa észreveszi, hogy az övéi már meginognak, és a kettős tartalékból egy csapatot segítségül küld; Derencsényi Bernardin seregét állítja vele szembe, maga a segédcsapattal veszi föl a harcot, és a két szárnyra gyalogságot helyez. Bernardin az ellenség heves rohamát nem tudja feltartóztatni, futásban próbál menekülést keresni, cserbenhagyja az embereit, akik az első sorokban csatázva már kimerültek, és a menekülésével megzavart sorokat magával ragadja. A törökök üldözik a futókat, az elől állókat megsemmisítve a küzdő arcvonalra rontanak, és a szétzilált csapatokat könnyűszerrel megugrasztják. Derencsényi ennek láttán a hátsó sorból kiabálva igyekszik megállítani és az ellenségre fordítani a futókat, mint a bokrot szidja, átkozza Bernardint, ez ütközet okozóját, aki kevéssel előbb még hengegve, hányaveti szavakkal leszólta a halálos veszedelmet, azután viszont, feledve a régi hírnevet és az ősi dicsőséget, hanyatt-homlok megfutott. (70) Mindenben alulmaradva és már-már teljes reménytelenségben jobbnak találta a dicső halált, mint hogy az ellenségnek vértelen győzelmet engedjen, hát a legutolsó sort rohamra vitte, és a sűrűbe vetve magát sokat levágott; rengetegen támadták, míg lova alulról leszúratván, gyalogosan kényszerült folytatni a verekedést. Egy ideig még vitézül osztogatta maga körül a sebet és a halált,

végül kardmarkolata eltörött, és az ellenség körülfogta. Amikor veszélybe került, fia és fivére meg egy-két katona a segítségére sietett, de mind megölték őket. Derencsényit élve fogta el az ellenség.

Így végül megfutott és tönkrement a hadsereg, Frangepán János, ez a derék és testben-léleekben kiváló férfi elesett, ugyanaból a családból fogságra került Miklós, és odaveszett Károly gróf a lovasság zömével együtt. Mások csapatonként verettek le és futottak meg, ahol összeverődtek, ott kellett felújítaniuk a harcot az üldözőkkel, hasonló szerencsével, vagy megöltek, vagy rabságra vetettek mindenkit. A mieink közül ötezer-hetvenhét, az ellenségből körülbelül ezer esett el. Minden elesett magyarnak levágták az orrát, hogy az orrok számából a halottakét a győzelem biztos jeleként pontosan megállapítsák. Ez a vereség szept. 3. idusán történt. Aztán a foglyok tömegét összeterelve sok nemest ismertek föl; többek között hátrakötött kézzel magát a vezért, Derencsényit vitték bemutatni a basa elé, és mindenki szeme reá szegeződött. (75) Ebéd közben a basa parancsára az asztalra tették fia és testvére fejét, melyet fölismerve mély fájdalommal szól: Miért nem fosztottatok meg inkább az élettől, mint hogy ilyen kegyetlen és borzalmas látványt tártok elém? Erre az: Méltán táru előd ez a látvány, Imre, aki megszegted a szavadat, és veszélybe sodortál annyi derék katonát és bátor tisztet. Ugyan mi bajt okoztam én a te tartományodban, hogy visszatértemet fegyverrel akadályoztad? Ezért hát ne is reméld, hogy szenvedéseidnek véget vet a halál; mert hogy nyomorúságod sokasodjék és gyarapodjék, szorgalmatos gondom lesz rá, hogy életed hosszúra nyúljon.

Így aztán, amikor valamivel később ló hasa alá kötözött lábbal őrség kíséretében a többi fogollyal együtt Konstantinápolyba vitték, megpróbálta a vad és ádáz ellenséget a saját megölésére fölingerelni; a legközelebbi katona oldaláról kirántva a kardot, megölte az egyik őrt, a basa azonban megtiltotta, hogy végezzenek vele, mert megmondta, hogy élete hosszú és bármiféle halálnál kegyetlenebb és keserűbb lesz. Később, amikor Bajazethez vezették, tekintete még mindig őrizte régi zordságát, és annak parancsára valamivel enyhébb fogságban tartották. Aztán két szolgájával egy kis szigetre száműzték, ahol három hónappal később a dögletes éghajlat vagy (ez is hírlett) méreg végzett vele. Társait részint a vesztőhelyen temették el, részint szétosztották az érdemes századosok és tisztek között.

(80) A király értesülve e súlyos katasztrófáról, egyformán siratta a vezér és a hős hadsereg szomorú, szerencsétlen esetét, és országos gyászt rendelve, a nagy-nagy kár jóvátételén kezdett gondolkozni. Horvátországban mindent betöltött a bú és a jajveszékelés, hiszen ki az apját, ki a fiát, ki a fivérét, iafiát gyászolta, akit rokonság és szeretet fűzött hozzá. És mert nem volt senki, aki akár a rabló ellenséggel szembeszegüljön, akár a közjóról gondoskodjék, szörnyű nyomorúságra jutottak. Hogy a bajokon, ahogy lehet, kifogjanak, áthúzódtak a Száva és a Dráva között fekvő tartományba, így kerülve el a száguldozó ellenség erőszakoskodásait és támadásait. Sándor pápa, aki Bajazet öccsét fogva tartotta, tudomást szerzett a magyarok vereségéről, és arra kérte Bajazetet, hogy kímélje meg Derencsényi életét.

Ebben az évben az uralkodó szívélyesen és tisztelettel fogadta a hozzá érkezett velencei követeket. (85) Ezek udvariasan gratuláltak neki a szerencséjéhez, és a király meg az ország javára felajánlották köztársaságuk teljes erejét és vagyonát; kérték, hogy Dalmácia ama részén, amelyet ők korábban fegyveres foglalással birtokoltak, a felségjogot mindenestől adja vissza nekik; bár ezt nem eszközölhették ki, a régi szövetséget mégis megújítva, barátként távoztak, átmentek Lengyelországba, és Albert királynak méltósága újonnan lett gyarapodásához a város régi szokása szerint gratulálva, megújították Lengyelország királyaival levő régi szövetségüket. Utánuk az albánok küldöttei érkeztek, akik a régi barátság és védszövetség címen köteles szolgálatukat ajánlották a magyaroknak, mint becsületes pártfogóiknak, és az évi adóval együtt ajándékba hoztak egy nagy értékű, aranyos, ezüstös kupát; a király hasonló szívességgel fogadta őket, majd viszonzásképp nagyszerű ajándékokkal, emellett lovagi méltósággal tisztelte meg és a korábbi szövetséget megújítva bocsátotta el őket.

Ezen a télen az országgyűlésen a nemesség visszakérte a királyi koronát, amelyet addig a napig István szerémi püspök és Batori András őrzött. Sokan ugyanis méltánytalannak tartották, hogy ilyen fontos dolog őrizetét örökre kisajátítsák, és azt mondták, hogy az örökös tisztségek a zsarnokság gyanúja miatt haszontalanok és károsak a közszabadságra. Ugyanezen a diétán csaknem valamennyi főpap, a főurak közül legfőképpen István, a nemrég megválasztott nádor, meg Lőrinc herceg, aki szinte testvéri egyetértésben és rokonságban is volt a nádorral, aztán sok más nemes súlyos szavakkal és keserű szemrehányással korholta és szapult a királyt, amiért a háború és katonáskodás minden gondját rég letette, nem is emlékszik rá, tétlenül és tunyán meghúzza magát a budai várban, és sem az ország, sem a saját méltósága védelmében ki nem mozdul onnan háborúra; éppenséggel vagy magának kellene hadba szállania, vagy ha ezt nem tudja megtenni, a hadvezérséget kellene átengednie másnak. Sokan azonban úgy magyarázták az országnagyok e beszédeit, hogy azok a királyt ki akarják zökkenteni vele született fensőbbiségéből, számításból ingerlik, hogy jobban belemerüljön a kedvteléseibe, és csak magával törődjék. Ezért aztán akadtak, akik védelmében azt mondták, hogy nem az ő lustaságában van a hiba, hanem a magyarok kapzsiságában és pimaszságában; a király két éven keresztül bátran fogadta az ellenség vad támadásait, és amennyire e zord idő engedte, a legnagyobb józansággal meg is mentette őket; (95) ugyan

mit tehetne ilyen súlyos pénzügyi problémák, ilyen anyagi ínség közepette, amikor sem a kiszabott adókat, sem a vámokat nem fizetik be, hanem privát céljaikra fordítják; a hadjáratba nem küldik el az előírt számú csapatot, hanem minden régi szokáshoz képest fél létszámot állítanak ki; az sem titok, miért van mindez, hogy tudniillik elnyomva a királyi felséget, sokan csipkedhessék meg a királyi hatalmat, és a birodalom egy-egy darabkáját ki-ki saját egyéni céljára, hasznára fordíthassa; szűnjenek hát meg gyalázni a király tekintélyét, kigúnyolni hatalmát, nehogy míg az egyetlen törvényesen választott uralkodót ócsárolva hátraszorítják, vagy egymás közti féltékenykedésüktől tüzelve, magánérdekeiktől vezettetve lealacsonyítani igyekeznek, sok hatalmaskodó zsarnokot támasszanak, elsősorban önkényeskedést és kapzsiságot, ami minden jól rendezett államnak ártalmára van; így ugyanis az történik majd, hogy a gyűlölködés tápot találva, a széthúzás erősödve, az alattvalók céljai szerteágazva, a főtől elszakadva, az ország vagy belső lázongástól megy tönkre hamarosan, vagy a külső ellenség fegyverétől megromolva összedől és teljességgel elpusztul.

A király, amikor hírt kapott erről a vitáról, rettenetes felháborodásában azonnal összehívta a tanácsot, és ott ellenfeleinek keserű szemrehányásait azzal utasította vissza, hogy mindössze egy évet és akkor is akarata ellenére pihent otthon, mert miután az ország megbékélt, és régi ellenségeivel megegyezett, egyetlen teendő maradt hátra, mégpedig a török ellen, aminek viszont nem mert nekivágni, mert hiányzott hozzá a pénz (ami nélkül háborút indítani és folytatni képtelenség); (100) hiszen Magyarországról mindeddig alig negyvenezer aranypénzt kapott, és nemcsak a királyi udvart, de többé-kevésbé az országot is a cseh adóból tartotta fenn; ezért hát, ha a csapatokat és a kötelező adót megadják neki, az állam javáért és méltóságáért szívesen teszi kockára akár vagyonát, akár életét. Az okos király elgondolása és terve az volt, hogy ha a szükség úgy hozza, bármiféle gyalázkodást eltűrve előbb kiismeri a magyarok erőszakos természetét és széthúzó szándékait, mielőtt önkényeskedésükkel és szemtelenségükkel szemben bármiféle orvosságot is alkalmazna, hogy a bajon gyorsabban és körültekintőbben segíthessen, Albert királlyal és többi testvérével tanácsot szándékozott tartani, és titkos küldöttek útján az összejövétel napját már pontosan meg is beszélte. Közben Budán a gyűlésben sok határozatot hoz, számos kérelmezőnek sok mindent engedélyez, a visegrádi várból az őreitől visszakért koronát megőrzésre a fölsketett István nádornak és Tamás egri főpapa adja át, és az ő nagy tekintélyükre, az állam iránti kipróbált hűségükre bízta. E napokban Miksától jöttek követek a királyhoz fontos, de titkos ügyben, melyet gyorsan elintézve az egri püspök, a tanács elnöke, és a tekintélyes Bánfi Miklós Bécsbe küldetett Miksához, részint, hogy az elhunyt Frigyes császár temetésén személyes tiszteletadás céljából részt vegyen, részint, hogy végrehajtsa a bizalmas királyi utasításokat. Nem sokkal később, ugyanezen a télen megtartották Miksa és a milánói Blanka fényes esküvőjét.

(105) A gyűlés épphogy csak feloszlott, amikor István nádor, aki az országbíró helyett az egész országban törvényt szokott tenni, és minden törvényt napon elnökölt, miután egri társával együtt átvette a fejedelmi koronát, mindenki várakozása és saját méltósága ellenére pártütésre adta a fejét. A nádor városai között feküdt Corvinus herceg egyik kastélya, Szamobor nevezetű, egy igen magas dombon, nemcsak mesterségesen, hanem természettől is erős, amelyre a nádor már rég fente a fogát vagy jövedelmeinek és vámjainak nagysága és falvainak gazdagsága miatt, vagy talán azért, mert nagyon félt, hogy adandó támadás alkalmával innen kárt szenved. Elhatározta hát, hogy ezt a kastélyt akár erőszakkal, akár csellel elfoglalja; először is a várnaggyal, egy – mint az események megmutatták – jellemtelen fráterrel tárgyalt, nagy summát adott neki, és komoly ígéreteket tett, ha bármilyen lehetséges módon átadja neki a kastélyt. Ezt nagyon felpiszkálta a jutalom, és amikor megtudta, hogy az utóda hamarosan megérkezik, elhatározta, hogy a várat fölszerelés, élelem és fegyver nélkül hagyja ott, hogy távozta után a lakosok a védelemhez szükséges dolgok híján és ínségre jutva, rögtön kénytelenek legyenek a nádor kezére adni magukat. Ezért egyes ágyúkat földdel betömött, másokat vasszegekkel keresztülütött, a kutakat marhadöggel telehordva megfertőzte, minden holmit, ami az élethez kell, gondosan szétszórta, vagy tönkretett. (110) Miután mindezt végrehajtotta, és elmagyarázta a palatínusnak, hogy áll a helyzet, és mi a teendő, átadta az utódjának a kastélyt, a nádor pedig, ahogy megegyeztek, szabályos hadsereggel felvonult, és a várat keményen ostromolni kezdte. Tekintetbe vette, hogy kegyetlen tél van, hogy Corvinus távol lévén Illyricumban, övéi segítségére idején nem érkezhettek, összehordott törmelékből, földből körös-körül tornyokat rakott, és nehogy valamit kivinni, bevinni lehessen, a kastélyt folyamatos sánccal és árokkal vette körül, a környékbelieknek pedig nyíltan kihirdette, hogy ha ellenségeivé lenni nem akarnak, semmiféle segítséget se vigyenek az ostromlottaknak. Amikor a király erről hitetlenkedve tudomást szerzett, megparancsolta a nádornak, hogy a kastély ostromát azonnal hagyja abba, ha netalán Corvinusszal valami vitája van, inkább bízta bíróságra, mint fegyverre, hiszen nem is illik hozzá, aki másoknak igazságot szolgáltat, hogy valakivel szemben erőszakot alkalmazzon, jogtalanságot kövessen el, vagy ürügyet és okot adjon az embereknek, hogy rossz hírbe hozzák. A nádor erre azt mondta, hogy engedelmeskedik a királyi tekintélynek, de vállalkozását egyáltalán nem hagyta abba, hanem megvetve a fejedelem parancsát, az ostrom föltett szándékában még inkább megátalkodott. A királyt és az atyákat szörnyen felháborította ez a dolog, féltek is, hogy a nádor példája hasonló cselekedetekre bátorítja a nagyuraknak a község számára egyáltalán nem hasznos merészségét, mely a napról napra minden tisztos mértéken fölül elhatalmasodó szabadossággal egyébként is

jogtiprássá dagadt. (115) Ezért hát, amikor a király meghallotta, hogy az ostromlottak még sanyarúbb helyzetbe jutottak, és mindenben hiányt szenvednek, ismét megintette a nádort, hogy gondoljon jó hírére és korábbi, sok derék tettével szerzett becsületére, kérte őt, hogy hagyjon fel az efféle hadakozással. Erre az választ sem adott addig, míg a lakossággal meg nem állapodott a város átadásáról. Akkor aztán gögös és pimasz felelettel elbocsátotta a királyi küldötteket, azonnal birtokába vette a kastélyt, amivel magára vonta az uralkodó meg a többi tisztességes ember jogos gyűlöletét és haragját.

Ugyanebben az időben Lukács csanádi püspöknek, aki a számvevő (ezt kincstárnoknak mondják) tisztét két éven keresztül nem a legteljesebb hűséggel viselte, meg kellett válnia a hivatalától, és a felség meg a tanács könyörgésétől meghatott Zsigmond pécsi főpap, az idő szerint dúsgazdag férfi, az állam érdekében elvállalta ezt a feladatot. Geréb László pedig, Mátyás király unokatestvére, erdélyi püspök, a királyt a szenátussal és az előkelők teljes kíséretével együtt káprázatosán gazdag vendégségben fogadta, a királyt egy roppant nagy ezüstszerleggel, gyors versenylovakkal és más egyebekkel ajándékozta meg, amelyeknek az értékét négyezer aranypénzre becsülték, és nemcsak az ajándék újszerű nagyságával hajlította maga felé mindenki vonzalmát és nagyrabecsülését, hanem a fogadás nyájasságával is. Este Hippolit pedig, az esztergomi érsek, meg Frigyes, Kázmér király fia, Ulászló testvére, a nemcsak származásának fénye, hanem erkölceinek szentsége miatt is emlékeztetre méltó férfiú, VI. Sándor pápától mindenki legnagyobb örömeire elnyerte a bíborosságot. (120) Ferdinánd nápolyi király meghalván, legidősebb fia, Alfonz vette át az uralmat.

Aztán az az év következett, amelyet a keresztény fejedelmek többsége között létrejött híres szövetség tett nevezetessé, amelyben VIII. Károly, a franciák királya kibékült Miksával, és békét kötött Ferdinánddal, Hispánia királyával, visszaadva neki Perpignan és a szomszédos Roussillon tartományt, amely szövetséghez a brit szigetek királya és a Nyugat többi fejedelme is csatlakozott; aztán az Itáliában hirtelen kitört, minden másnál nagyobb háborúról vált híressé, amelyet a franciák indítottak Alfonz nápolyi király ellen, óriási flottát állítva ki az óceánon és a Ligur-tengeren, lovasok, gyalogosok roppant seregét toborozva, Milánó és Ferrara kiskirályait szövetségbe vonva, amire a kiskorú Károly királyt az a remény vezette, hogy visszaszerezve ősi birodalmát, a törökök császárárt, akinek támadásait és betöréseit Itália meg a szomszédos tartományok gyakran megszenvedték, háborúval megszorítva arra kényszerítheti, hogy a saját határai között húzza meg magát.

A nyitrai főpap, akit a király a Beatrixszal való házasság ügyében Ferdinánd nápolyi királyhoz és Sándor pápához követségbe küldött (miután mindkettővel tárgyalt, és a király nevében előadta, hogy az kész Beatrixot hön szeretett nővérenek tekinteni, megengedi neki, hogy városait, javait a legcsekélyebb sérelem nélkül csorbítatlanul élvezze, ámde a csehek törvénye és a magyarok akarata ellenére semmiképp sem veheti feleségül), már visszatért követségéből. Március nonaeján ebben az ügyben Orsini Orso érkezett pápai legátusként a királyhoz, hogy miután ünnepélyes bünbocsánat kihirdetésével a keresztényeket a törökök ellen való fegyverforgásra biztatta, megkísérelje a király és Beatrix házasságának útját a maga módján egyengetni. (125) Megpróbálkozott e minden tekintetben nehéz dologgal, és mikor megállapította, hogy a király vonakodik, az országnagyok ellenkező akaraton vannak, az asszony pedig csakugyan meddő, mint beszélük, úgy döntött, hogy fölösleges tovább erőltetni a dolgot, a királyt megdorgálta, de nem hajszolta a házasságra (tudniillik ezt az utasítást kapta a pápától), és hazament, útközben pedig meghalván, a noricum Villachban lett temetése.

Ugyanezen a télen a legfelsőbb és szokásos gyűlésen, amit nyolcados törvényszéknek neveznek, a király elnökletével a teljes szenátus ítélőszéke előtt a peres ügyek megvizsgálása után az ifjú Corvinustól a régi birtokosok számos ember fájdalmára és már-már nyomorúságára sok várost visszapereltek, amelyet az apjától kapott adományul. A beköszöntő tavasszal pedig, elsősorban Kinizsi Pál terve alapján és az ő buzgalma következtében, a mieink súlyos károkat okoztak a törökök határ menti területein, ő ugyanis éjjel-nappal azon rágódott, hogy a törököktől nemrég elszenvedett vereséget megbosszulva a mieink nagyon megcsappant és alászállott bátorságát felgerjessze, és a múlt veszteségeinek szomorú emlékezetét valami új, jeles győzelem dicsőségével eltörölje, ezért már a tél végén, amikor a király tízezer lovasból álló csapatot küldött alá a török területek pusztítására, a Duna partján vezetve seregét, Szendrő alatt a még vastag jégtől szilárd folyón háromezer gyors lovas küldött Mysia pusztítására; ő maga a sereg többi részével megült az alkalmas partszakaszokon, és a helyet táborokkal erősítette meg, mert a közeledő tavasz a hideg szigorát megnyihította, és a folyó jegén már nem lehetett biztonságban átvinni a megrakott szekereket; (130) a lovasok pedig beszánguldozták a tartományt, gyorsan Ali bég kapitány két közeli kastélyához nyargaltak, mert meghallották, hogy a törökök sok kincset őriznek ott, és először azt közelítették meg, amelyik a gazdagabb volt, és amelyikről azt beszélték, hogy ott vannak Ali bég fiai, felesége és ágyasai; közben rejtve maradtak az ellenség előtt mindaddig, míg az árkon és a sáncon átjutottak, előbb, mint ahogy a városlakók fegyvert ragadhattak volna a lappangó magyarok ellen.

Mialatt pedig odabent riadalom keletkezvén, az őrség körbeállt a falakon, és a mieinket, akik már mindenfelől fölfelé nyomakodtak, nagy erőlködéssel igyekezett a falaktól elúzni és a mélybe lökdösní, azalatt egy kivételes

erejű és bátorságú horvát, egy minden időkre emlékezetes férfi, minden ellenállással szemben megmászta a falat, és bár huszonöt sebet kapott, az őrséget lehajigálta az erődítményről, és serényen utána nyomakodó társainak ezt a falrészlet védőitől megfosztva adta át. Ebben a zűrzavarban a városban mindenki megrémülve, Ali bég fiai kétségbeestek maguk és dolgaik felől, és a város hátsó részén kimenekülve, egy másik, közeli várba vonultak vissza. A mieink mind egy szálíg lekaszabolták a védőket, mohón elfoglalták a kastélyt, a rablott és zsákmányolt holmik raktárait, amelyekről beszéltek, kifosztották, a városlakókkal, akik a keresztény vallást követték, ha görög babonasággal is, kíméletesen és emberségesen bántak, majd felgyújtva a várat, alig pihentetve meg testüket, összegyűjtve a zsákmányt, heves rohammal a másikkal vágottak, és azt nagyon kevés lovas feláldozása árán elfoglalva fölégették.

Pál minderről értesülve kétezer lovast segítségül küldött, hogy a győztesek szélesebb területen száguldozhassanak és messzebbre nyomulhassanak be zsákmányolni, pusztítani. (135) A határmentieket megijesztette a két kastély fölégetése és az őket is fenyegető veszedelem, ezért ezek könnyen járhattak be minden ellenállás nélkül ötven mérföldet; mindent betöltötték gyűjtogatással, rablással. Hatalmas zsákmányt gyűjtöttek, Rácország minden lakóját feleségestül, fiástul, jószágostul elhajtották, hatalmas mennyiségű pénzt szedtek össze, melyet az állandó katonaság napi zsoldjára halmoztak fel, rengeteg ezüst- és aranyedényt, perzsa ruhákat, drágaköves kelyheket, értékes holmikát, többek között László király ezüsből készült gyertyatartóját, amelyet Mátyás uralkodása idején Ali bég egy betörés alkalmával Várad fölégetésekor rabolt el, és méltó az utókor emlékezetére, hogy ezt éppen aznap szerezték vissza, amelyen elvitték volt. Valamennyien épségben tértek vissza a Duna innenső partjára, Pál táborába. Másnap pedig Ali bég rettenettel értesülve a károkról, nyolcezres hadsereggel a mieink üldözésére azonnal át akart kelni a Duna túlsó partjára, de a jég már meglágyult a nap hevétől, és ezért nem tudott átjutni a folyón, így hát egykettőre elveszítve mind a zsákmány visszaszerzésének, mind az ellenség fölötti óhajtott bosszúállásnak a hő reményét, olyan búbanat és méreg fogta el, hogy mindenki szeme láttára tépázta a szakállát, harapdálta a kezét, csikorgatta a fogait, minden szentséget megvetve káromolta az isteneket és istennőket. A mieink ezt már a túlpartról, biztonságban nézték, és a végre rájuk mosolygó szerencse hihetetlen kedvezésétől vidáman, hangos kiáltozással ingerelték a barbárokat, és értésükre adták, hogy ha nem nyugszanak, okoznak nekik még nagyobb bajt is nekik. (140) Pál innen Temesvárra vonta vissza a sereget, a zsákmány javát elosztotta a vitézek között, egy részt, istenfélő lévén, az isteneknek szentelt, akiknek a jóvoltából szerezték.

A királynak jelentették Budán a történeteket; először örömteli imával hálát adott az isteneknek, utána a horvátot, aki a falakon a bátorság jeles példáját mutatta, bástyakoszorúval, kétszáz aranypénzzel és bíbor ruhával ajándékozta meg, azután pedig jó reménységgel eltelve csöndesen tervezgetni kezdett, milyen nagyobb vállalkozásba kezdjen, amellyel az országot tartós békére és nyugalomra juttatja, amely az elszenvedett csúfságokat jóváteszi, és méltó az ősi dicsőséghez.

Pál pedig, amikor meghallotta, hogy az örkatónák Görögfejevárnak a törökök kezére való átjászásáról szőnek terveket, az összeesküvés főkolompósaival azonnal csapatokat küldött, és ezek iszonyú kínzások után bevallották a bűnt, mire borzalmas és tudtommal sosem hallott büntetéssel sújtotta valamennyit, tudniillik a leggyalázatosabb börtönbe csukta, mindennap egyet közülök kecske módjára nyársra húzatott, ezt tűzön ropogásra süttette, és társainak eledelül adta, a rettenetes lakoma szörnyűségét növelendő, meg-megkérdezve, inkább való-e az áruló húsa; végül pedig, amikor már nem maradt senki, akivel az utolsó megetesse, ezt, megvonva tőle a szükséges táplálékot, lassan halálra éhezette. Ezek után, márc. 6. idusán a király a főurakkal és testvéreivel Lőcsén tartandó tanácskozásra indult a püspökökkel és előkelőkkel Kassa felé; Budán Zsigmond pécsi és István szerémi püspököt meg Balázs várnagyot hagyta, hogy távollétében igazgassák az ország fővárosát. (145) István, aki a király helyett bíraskodni szokott, és az országbíróskodást viselte igazságosan és jámborul, kevés nappal utóbb, április nonaején halálos betegségbe esve meghalt, miután minden vagyonát a szegény keresztényekre és a templomokra hagyta olyannyira, hogy annyi is alig maradt, amennyi a temetésre és a szolganép elbocsátására kellett. Néhány nap múlva a király akaratából és a szenátus jóváhagyásával Domonkos fehérvári prépost, az életmódja feddhetetlenségéről, páratlan igazságszeretetéről és gazdag tapasztalatáról nevezetes férfi lépett a helyébe, és Balázssal együtt a király távollétében ő hirdetett törvényt Budán.

A király távolléte idején néhány súlyos és említésre méltó baj történt. Ugyanis a Nagynak nevezett Lőrincet, ezt a harcias és bátor férfit, apósával való vitája miatt ennek testvére a szolganép segítségével olyan embertelenül és kegyetlenül ölte meg a pesti mezőn fekvő falujában, hogy fiatal felesége a csetepatéből kimenekülve a félelemtől félholtan egy szál pendelyben futott Budára; javait a legszigorúbban elkobozták és a kincstárnak adták át.

Osvát pedig, a zágrábi püspök, aki a király távozása után Illyricumba húzódott vissza, elhatározta, hogy a püspökség Corvinus herceg által elfoglalt kastélyait (melyeket nemrég szerzett vissza a németektől) haddal veszi

vissza, kihasználva a Kinizsinél időző Corvinus távollétével nyíló alkalmat. Ezért megostromolta és elfoglalta Rohoncot, majd seregét a többi városhoz vezette, miközben Germániából szerződött katonái nagyon kegyetlenül viselkedtek. (150) Corvinust meghökkentette e nagy horderejű hír, Kinizsi engedélyével késelem nélkül összeszedte Alsó-Magyarország majd minden csapatát, maga mellé vette Lőrinc herceget, a vránai perjelt és Kishorvátit meg másokat is, saját lovasságával együtt Zágráb vidékére ment, és megegyezés útján visszaszerzett mindent, ami ott volt; Osvát seregét, amely elérte a háromezres létszámot, megfuttatta, a püspökség minden faluját fölperzselte, és nem kímélte sem a szántóföldeket, sem a lakosokat, bár ezek ártatlanok voltak. Kanizsai László pedig, aki a tartományt kormányozta, hogy elfojtsa e nagy háborúság tüzet, amelyről nem ok nélkül tételezte föl, hogy sok más vidékre is könnyen áterjedhet, Corvinusnak visszaadta az Osvát által visszafoglalt kastélyt, mégpedig ennek beleegyezésével, és kibékítette őket egymással, kimondva, hogy aki az egyezséget és a szövetséget közülük elsőként szegi meg, az felségárulás vétkébe essék.

46. fejezet - Negyedik könyv

Mikor a király Lőcse felé utazott, ahova az előkelőknek és tartományuraknak gyűlést hirdetett, és ahova meghívta Albertet, Lengyelország királyát, meg többi testvérét, Eger földjén keresztülhaladva Tamás főpap mindkettőjük méltóságához illő tisztelettel látta vendégül. Innen Kassára ért, ahova szinte minden főnemes eljött az egy Lőrinc herceg kivételével, aki a király parancsát valami ostoba szemtelenséggel gőgösen megvetette; ott már látta, hogy a testvérei nem érkezhettek meg időben (hiszen hosszú és viszontagságos utat kellett megtenniük), ezért elhatározta, hogy ott várakozik rájuk. A nemrégiben bíborossá tett Hippolit esztergomi érsek követleinek kérelmére, ha nem is szívesen, de megengedte, hogy Hippolit az Itáliába való utazásra és a pápa meg az apostoli szenátus szokás szerinti fölkeresésére hivatalából nyolchavi szabadságot kapjon. Amikor hírét vette, hogy a testvérei már közel járnak Magyarországhoz, Eperjesen, Szeben, Szepesváron át Lőcse felé indult, közben Sáros várában, amely Szeben és Eperjes között egy magas hegyen helyezkedik el, a nádor fogadta őt fényes kíséretével, a püspökök és előkelők társaságával együtt, hasonló bőkezűséggel ugyanő vendégelte meg a szepesi várban is, őt mérföldre Lőcsétől. (5) Amikor pedig Lőcsére érkezett, minden gondját arra fordította, hogy a lehető legfényesebben fogadja testvéreit és nővére férjét, a brandenburi gróft, akiket sok éve nem látott; ehhez nem csekély segítséget nyújtott a nádor jeles bőkezűsége, aki azokat a jó szolgálatokat, amelyeket városaiban útközben tett a királynak, Lőcsén újabbakkal tetézte, amikor a királynak kétszáz hordó bort küldött ajándékba, a püspököknek és főuraknak százat, töméntelen mennyiségű, különböző fajtájú halat, rengeteg ökröt, borjút, árpát, gabonát (szeretből vagy udvariasságból ugyanannyit a cseheknek, mint a magyaroknak), ezért aztán, amikor kiszáradva a gyűlésre megérkezett, mindenki a legnagyobb tisztelettel fogadta. Ezután a király parancsára Ernszt Zsigmond gondoskodott a lengyelek pazarul fölszerelt szállásáról, amelyet nagy értékű és csodás szépségű kárpitokkal, ágyakkal, asztalokkal rendeztek be, a konyhákat a piacon állították fel, és mindegyik mellé egy-egy sáfárt rendeltek, a király részéről a nagyrebecsülés egyetlen jelét sem felejtették el, hogy a németek fényes bevonulását méltóképpen fogadhasák. A nádorban, amint megtudta, hogy Albert hamarosan megérkezik, feltámadt az iménti lengyel háború óta érzett ellenszenv, meg attól is tartott, hogy az uralkodó neheztel rá Corvinus várainak elfoglalása miatt, ezért a királytól elbocsátást kérve eltávozott a gyűlésből.

A lengyeleket útközben hosszú várakozásra kényszerítették az állandó esőzéstől megduzzadt folyók, végre a vizek lecsillapodván, jelentették, hogy háromnap járóföldre vannak, mire a fejedelem értesítette fogadásukról az országatyákat. (10) Ekkor felmerült az a probléma, hogy a lengyel vendégeket, akik erős és díszes lovassággal érkeznek, a magyaroknak fegyveresen, avagy fegyvertelenül illik-e fogadni. Voltak, akik úgy vélekedtek, hogy fegyveresek elé fegyverben kell menni, ne tegyék ki magukat meggondolatlanul a nemrég még dühödt ellenség, a lengyel roppant erős lovasságának; hiszen az uralomvágy, minden bűn elpusztíthatatlan szülőanyja, mindig méltán kelt gyanút, egy királyban pedig a túlzott óvatosságot és körültekintést sohasem lehet kárhóztatni; ezzel szemben mások szelídebb véleményre hajoltak, úgy gondolták, hogy egymással szoros kapcsolatban levő testvérek között semmi rossztól és embertelenségtől sem kell tartani, nem szabad velük szemben a rosszindulatú gyanú semmi jelét sem mutatni; külföldiek, akik olyan hosszú és veszedelmes utazás után érkeznek, viselhetnek fegyvert, ellenben azoknak, akik a saját tűzhelyük mellől csekély távolságból üdvözlésre mennek eléjük, fegyver nélkül, a nyájasság, emberség, bizalom jelét kell mutatni mindenben. És az az álláspont győzött, hogy díszes, de fegyvertelen csapattal menjenek a lengyelek elé.

(15) A király által kitűzött napon majd valamennyi püspök, Péter kalocsai érsek és az országnagyok mindannyian csapatonként csodás díszben jelentek meg; a főpapok rendjében Tamás, az egri volt a legszemrevalóbb, aki daliás vértés lovasok és nagy gyermeksereg kíséretében érkezett, melyet gyöngyös, gyémántos szerszámmal, aranyos takaróval, ragyogó kantárral, boglással káprázatosan felcicomázott lovakra ültetett. A hosszú sor, élén a királlyal, lassú lépésben az ötödik mérföldközig vonult a városhoz érkező Albert elé; ekkor a király meglátta, hogy Albert leereszkedik a szemben levő hegyről, megállította a kíséretét, maga tizenkét lovassal a roppant öröm miatt gyorsabb vágatába kezdett, és észrevéve, hogy Albert meg testvérei a négyszögű rendben haladó lengyelek utolsó sora előtt középen foglalnak helyet, egy mellékösvényre tért le, és váratlanul az oldaluk mellé került. Egyik a másikat szívélyesen köszöntve, mindannyian leszálltak a lóról, és egy ideig ölelték, csókolták egymást.

A királyok szólni szerettek volna, de a szokatlan öröm miatt akarattuk felmondta a szolgálatot, és csak sóhajtozni tudtak, miközben a katonák örömeikben egymással versengve zúgó tapsviharban törtek ki, és e szavakat kiáltották: (20) Boldogság és szerencse Lengyelország urainak, éljen Ulászló és Albert király, a szentséges Frigyes bíboros, Sándor és Zsigmond, éljen Magyarország, Lengyelország, Csehország; örök béke és egyetértés óvja e három birodalmat, és álljon fenn a szövetség megbonthatatlanul! Aztán a királyok egy kissé föleszméltek a nagy boldogságból, és sűrűn ölelgetve egymást beszélgetés közben lóra szálltak, és odamentek, ahol Ulászló

utasítására Magyarország fejedelmei várachoztak. Itt Ulászló és kísérete, hogy Albertet és testvéreit megtisztelje, gyorsan leugrott a lóról, és Ulászló Alberthez fordult: íme, testvéreim, a mi magyarjaink, a ti magyarjaitok. Albert és testvérei tüstént leszálltak a lóról, és a hozzájuk siető magyar főpapoknak, nagyuraknak kezét nyújtottak, és mindegyiküket a legnyájasabban üdvözölték; ezután a két király meg a két sereg, amely nemrég még harcban állt egymással, ismét lóra szállt, és csodás egyetértésben egymáshoz csatlakozva, egymással összevegyülve, fegyverben az egyik, fegyvertelenül a másik, kölcsönös jókívánságok közepette, énekszó, trombita, csengettyű hangja mellett, ami az öröm jeleként mindent betöltött, bevonultak Lőcsére. (25) Ulászló Albertet és testvéreit a szállásukra vezette, amelyet a piacon készítettek számukra, ő maga a szemben levő másikba ment, és aztán minden főembernek kijelölte a maga helyét. Albert és a fivérek szállása úgy volt egybefüggően megszerkesztve, hogy a falakon nyílások vágatván, egymás közt könnyen közlekedhettek, és mások tudta nélkül tetszésük szerint beszélgethettek.

Megkezdődvén a tanácskozás, mindkét részről egy-egy ötös bizottságot választottak, hogy eloszlassa azokat az egyenetlenségeket, melyek a magyarok és a lengyelek között a legutóbbi háború során támadtak. Súlyos akadályt gördített e dolog elé, hogy a nádor, akinek egyedül volt joga törvénykezésre, távol lévén, senki sem volt képes határozni és cselekedni, ő viszont Albert és testvérei részéről kiállított hitlevél nélkül nem volt hajlandó megjelenni; Albert meg, amikor e levél megírására kérték, kijelentette, hogy ősei soha senkinek másképp nem ígértek bántatlanságot, csak szóban, és azok példájától ő sem szándékozik eltérni; végre Ulászló és az országnagyok unszolására kijelentette, hogy ő és testvérei valamennyi lengyellel együtt hűségesen betartják azt, amit fivére, Ulászló, a nádornak élete biztonságával kapcsolatban ígér. (30) A nádor tehát először levelet kapott a királytól, melyben az hitére bántatlanságot ígért neki, aztán az egri püspöktől, akit szoros szálak fűztek hozzá, aki óriási tekintéllyel rendelkezett, és aki akkoriban minden ügyet a kezében tartott, átvette a sérthetlenség jelét, végre nehéz- és könnyűfegyverzetű lovasok roppant seregének kíséretében bevonult Lőcsére, ahol az összes magyar főúr fogadta őt, maga mögött pedig mindenféle fajta élelem hatalmas tömegét hozta. Ezt hosszú sorban a piacon állították ki, és miután egy darabig mindenki bámulta, a király határozata szerint rögtön a lengyel vendégeknek adták, másnap pedig Ulászló Alberthez vezette a nádort, és az messzemenő engedékenységet, hihetetlen tiszteletet tapasztalt.

Ezután hozzáálltak, hogy a vitás kérdéseket megvizsgálják és megítélik, melyek közül a két király egyes ügyeket az ötös bizottságok elé utalt, másokat a maga döntésére tartott fent. Ámde az ötök gyakori véleménykülönbsége és vitatkozása miatt úgy tetszett, hogy minden ügyet vigyenek a királyok, a bíboros, az egri püspök és a nádor elé. Közben az uralkodók gyakran öt teljes órát is tanúk nélkül tanácskoztak mindenki előtt olyan titokban, hogy legfeljebb csak találgatni lehetett, mit főznek beszélgetéseik során. (35) Általában azonban az volt a hiedelem, hogy a megegyezésről, a kölcsönös segítségnyújtásról folyik a szó, mely mind a két országot erősítené, főlemésztvén az ellenség erőit. Köztudomású volt, hogy a brandenburgi gróf, akinek felesége az ő nővérük volt, nemcsak biztatta őket a békére és megegyezésre, hanem nyíltan ki is jelentette, hogy tulajdon ellenségének fogja tekinteni azt, aki miatt az egyetértés nem lesz örök életű.

Aztán általános vidámság közepette nagy lakomákat, látványos játékokat rendeztek, megtörtént, hogy a magyarok és a csehek a polyákok ellen igazi csata módjára dárdával küzdöttek, néhány nemes magyart, aki vitézül viselte magát (például Bátori Györgyöt és Gábort, Perényi fiát) a király fényes jutalommal tüntette ki. Emlékezetes eset, hogy a lengyel és a magyar fejedelmek gazdagságuk hiú fitogtatása kedvéért drágakövekkel és gyöngyökkel aggatták tele magukat, az egyik lengyel merő igazgyöngybe öltözött, mire a nádor, aki e napokban egyetlen olyan darabot sem viselt magán, amely ne került volna legalább háromezer aranyba, ezt a lengyel részéről kihívásnak érezte, és azonnal föltett egy olyan roppant értékű követ, hogy a polyák az első pillantásra legyőzöttnek ismerte el magát, és fölékszereszt ruháját, amellyel a magyarokat el akarta kápráztatni, elégette.

Miután mindezek lezajlottak, Frigyes kardinális a király testvéreinek kérésére nagy pompával és segédlettel misét tartott, a két ország és király, a két nép nyugalmáért imádkozott az istenhez. (40) Ennél a látványosságnál semmi sem lehetett nemesebb és felségesebb, akár a miséző pap, a természettől kitelhető összes testi és lelki jó tulajdonsággal mindenki másnál bővebben felruházott királyfi személyét tekinted is, akár magának a szertartásnak a lefolyását, melyen két hatalmas uralkodó jelenlétében és két kiváló nép füle hallatára szállt az ima a ketjük közti egyetértésért.

Körülbelül egy hónapig maradtak ott, amikor több ok adódott, amely miatt a találkozóznak véget vetettek, ekkor Ulászló bizalmasan magához hívta testvéreit, és így beszélt hozzájuk: Ha megtehetném, drága testvéreim, hogy életemet a magam kedve szerint éljem, nem találnék kedvesebbet, mint hogy veletek egy földél alatt, egy tűzhely mellett, családi körben éljek sokáig, de mert a helyzet úgy áll, hogy egymástól messze sodortatva kell kormányoznunk, vezetnünk a népet, nem a magunk, hanem isten ítéletéből és akaratából mindegyikünknek a saját tartománya élén kell tartózkodnia. Bizony, mondom, hogy az együtt töltött néhány nap boldogságát a

szentek mennyei állapotához hasonlíthatom, hiszen mint ifjú hívtam el Csehország trónjára, és súlyos gondok között hányódva mindig távol voltam a ti édes társaságotoktól és a szülőkétől is, ha pedig eme napok rövidke gyönyörűségét gyakoribb jelenlétekké élveznem nem lehet, hát egymástól való távollétünk fájalmát legalább a testvéri szeretet emlékének naponkénti felidézésével enyhítsük, és amennyire erőink engedik, királyságainkat, országainkat, melyek fölött az isten adományából az Északi-óceántól az Adriai-tengerig uralkodunk, őrizzük meg kölcsönös segítséggel. Ezután még néhány szót intézett elsősorban Alberthez anyjuk meg testvéreik szerető támogatásáról, és befejezte a beszédét.

(45) Albert felindultan válaszolta erre, hogy sohasem fog megfélemleni a kötelességéről, öfelségét minden erejével védelmezi, és más hasonlókat mondott az elhangzott beszéddel kapcsolatban, majd Ulászló barátságosan és bőkezűen megajándékozta őt és elbocsátotta. Az ajándék pedig tíz roppant nagyságú drágaköves kehely volt, csodás mívű, aztán bíbor és arany ruhák, tíz gyönyörű, gyors mén arany zablával, boglárával, drágaköves szerszámmal, meg még nyolc másik a bíborosnak, hat Zsigmondnak, ugyanennyi a brandenburginak, sok pazar ruhával együtt. Mindezt rendben elintézve, a király a harmadik mérföldköig kísérte a távozókat ugyanazzal a kísérettel, amellyel fogadta (azt mondják, volt vagy tizennégyezer lovas), ott elbocsátva őket, melléjük adta Bánfi Miklóst, hogy hatszáz lovassal a tisztelet jeléül éji szállásukig kísérje őket. Ezután feloszlatta az országgyűlést, Lőcséről Kassára ment vissza, és mert föltette magában, hogy az egész tartományt megszemléli, magához hívatta Zsigmond pécsi főpapot, a számvevőt, akit elutazásakor Budán törvénykezésre hatalmazott fel, mert elsősorban az ő tanácsait akarta hasznosítani a súlyos bajok orvoslásában, amelyekről tudta, hogy gyötrik a tartományt, így történt aztán, hogy Kassáról Váradra, innen meg Erdélybe ment, mert hallotta, hogy gonosz törekvések azt szinte halálra marcangolják.

(50) E napokban az a hír terjedt el, hogy a gallok az Alpokon át Itáliába indultak, négyszáz lovas már Astiig előreküldtek, Genovánál és a Rhône torkolatánál óriási flottát szedtek össze; hogy Sándor pápa elfoglalta Ostia városát, Julián bíboros, aki a pápát elhagyva Károly pártjára állt, Ostiából titkon Genovába menekült; hogy a pápa, akiről úgy tudták, eleinte támogatta Károlyt, sőt, éppen ő beszélt rá erre a vállalkozásra, már megmástitotta a szándékát, szövetkezett Alfonz királlyal és a firenzeiekkel, megkoronázta Alfonzot, és annak törvénytelen lányát a saját fiával jegyezte el. És ezek a híresztelések nem is voltak üresek és alaptalanok, mert nem sokkal utóbb Károly Sforza Lajos milánói előjáró és Herkules ferrarai fejedelem támogatásával átkelt az Alpokon, és hatvanezer emberrel Itáliába nyomult; Alfonz pedig, akiről azt beszélték, hogy szárazon és vízen roppant katonai erőt állított ki, nyolc háromsorost néhány gyalogossal együtt a liguriai partvidékre küldött. Károly keresztülhaladva Itálián, Pavia, Firenze és Lucca várait, amelyeket biztosítékul kért magának, francia őrséggel rakta meg, nehogy a taljánok hátulról tört vessenek neki, és kölcsön címén a szabad városoktól nagy summát szedett össze; miután pedig bevonult Firenzébe, elzavarta onnan a Medicieket, akik pár ember hatalmára támaszkodva megszerezték ebben a városban az egyeduralmat. (55) Ascanio bíboros, Sforza Lajos fivére, a pápától a franciák oldalára állt át, és csellel elfoglalta Ostiát.

Augusztus elmúltával pedig a királyi kincstárnok néhány tisztviselőjét nem messze Fejérvártól, Lőrinc herceg egyik falujában az ő parancsára megölték, mikor a kirótt adót akarták beszédni. A király látta ugyan, hogy ez sérti felségét, mégis úgy határozott, hogy a vizsgálatot és a büntetést máskorra halasztja, mert most Erdélybe sietett. A törökök meghallották, hogy az egyik magaslaton épült várban nincsenek örök, elfoglalták azt, és megnövekedett merészséggel az egész tartományt pusztítva száguldozták be. Így aztán megtudva, hogy Görögfejérvárt mindössze kétszáz katona őrzi, váratlanul megrohanták, hét zászlót már fel is tűztek a hegyre, és könnyen el is foglalták volna, ha Kinizsi Pál egyik kapitánya Temesvárból egy fölszerelt légióval odasietve vitézül el nem zavarja őket a falaktól és a Szerémségből, melyet már fenyegetni kezdtek. (60) Ezek meg a Száva partján keresgélve találtak egy olyan helyet, ahol a folyón könnyen átkelhetnek, minden akadály nélkül átvonultak Szentdemeteren, Lőrinc herceg várán, az egész környéket gyújtogatva, fosztogatva feldúlták, elvitték az embereket, a barmokat és a mozdíthatót, Lőrinc hercegnek a király és az ország iránti hűtlenségét leginkább az bizonyította, hogy – mint beszélték – az ő faluinak mind megkegyelmeztek, ezeket bizonyos jelekről, kiaggatott tökről, rongydarabról ismerték meg. Ezenkívül kihasználták a számukra nagyon alkalmas időt, hogy a király Erdélyben van oda, a folyókat pedig, melyek Magyarországnak védelemül szolgálnak, szinte mind kiszárította a hat hónapja tartó aszály, úgyhogy sok helyt könnyen át lehetett rajtuk lábalni, és egész október hónap folyamán Pettauig folytatták a pusztítást, gyújtogatást. Pettaunál aztán átkelve a Dráván, szörnyű károkat okoztak, körülbelül hétezer embert hajtottak el magukkal. Ezután pedig abbéli félelmükben, hogy a közeledő tél megduzzasztja a folyókat, és azok körülzárják őket, visszavonultak a Szávához; akik koruk vagy testi gyengeségük, fáradtságuk miatt nem tudták követni őket, azokat a folyó partján lefejezték, aztán rávetették magukat a sok betöréstől szinte már elnéptelenedett Horvátországra, eközben rengeteg, éhségtől, kimerültségtől félhalott gyermeket kegyetlenül a gyepükön hagytak. Valamivel korábban a Száván alább, Pozsegába hatoltak be, ebbe a borban bővelkedő, kies falvakkal, várakkal, városokkal népes megyébe, és ott is nagy zsákmányt ejtettek.

Ezekben a hónapokban néhány nagyszombati zsidó, aki bizonyos kegyetlen és borzasztó bűnben megmakacsolta magát, elnyerte méltó büntetését. (65) Tizenkét férfi meg két asszony titokban elfogott egy szabad születésű keresztény gyereket, bevitte egy közeli házba, és a szerencsétlent torkon ragadva azonnal megfojtotta, aztán ereit fölívágva, míg lelkét lassan és apránként kilehelte, vérért részint megitták, részint eltették mások számára, testét feldarabolták és részenként elföldelték. A szülők sokáig keresik a gyereket, de nem találják, az viszont bebizonyosodik, hogy az előző nap a zsidók utcájában tartózkodott, s aztán nem látták többé, ezért elrendelik a zsidók ellen a törvényes nyomozást. Poroszlókat küldenek a házukba, akik fölfedezve a friss véryomot, a ház urát egész családjával együtt elfogják; a vallatás során az asszonyok a kínzástól való félelmükben az iszonyatos tett egész lefolyását feltárják; vallomásuk alapján a nádor, aki egyben a város előljárója is, megparancsolja, hogy néhány bűntársat a piacon az e célra felállított máglyán égessenek el, a többieket, akik kevésbé látszóttak vétkeseknek, súlyos pénzbüntetésre ítélik. Amikor pedig az öregekből kínzással kicsikarták e szörnyű bűntett okát, négyet tudtak meg, ami a zsidókat Nagyszombatban is meg gyakran más vidékeken is efféle gyalázatra kötelezi; az egyik, hogy őseik tanítása szerint körümetétkedésnél a keresztény ember vére kitűnő szer a vérzés elállítására; (70) a másik, hogy úgy hiszik, ugyanez ételben beadva nagyon sokat használ a szerelem felkeltésében; a harmadik, hogy náluk mind a férfiak, mind a nők egyképpen szenvednek a havibajtól, és úgy tapasztalták, hogy ha keresztény ember vérért isszák, az gyógyszerre a betegségre; a negyedik, hogy van náluk egy ősi, titkos törvény, mely szerint a mindennapi istentisztelet során más-más vidéken keresztény vért kell áldozniuk az istennek, és állítólag az történt, hogy ebben az évben a nagyszombati zsidókra került a sor. Mindeme szörnyűség az üdvösség négyszázkilencvenharmadik esztendejében esett ezer fölött.

Mialatt a király egyszer Lőcsén tartott gyűlést, másszor, annak feloszlatása után, Erdélyben tartózkodott, nem tudott e bajokkal szembeszállni, egyrészt azért, mert az irdatlan távolság megakadályozta ebben, hiszen már Dácia legmesszebb vidékén járt, amikor a törökök Felső-Mysia és Bosznia területéről rátámadtak az országra, másrészt egyes kényurak féltelensége akadályozta, mert ezek a királyi tekintélyt megvetve minden eszközzel törni és csökkenteni akarták a felség erejét, vagyonát, hogy maguk annál szabadosabban uralkodhassanak. (75) Nem csekély része volt a pénz hiányának abban, hogy a hadsereget nem lehetett gyorsan összeszedni, és idejében az ellenségre küldeni. A király pedig úgy gondolta, hogy Magyarország köz- és magánügyeit a számára legkedvezőbb időben rendbe téve látogatja meg Erdélyt, mely tartomány dúsgazdag, de belső lázongástól marcangolva a kötelező adót vonakodik megadni, hogy ezt ráncba szedve a régi tartozásokat behajtsa, és ezzel a pillanatnyi pénzügyi nehézségeken legalább részben könnyítsen. Két előljáró szolgáltattott ott törvényt, Drágfi Bertalan és Losonci László, akik, minthogy különböző természetűek voltak, különböző módszereket követtek az igazságszolgáltatásban, ezért mindenki utálta őket, és nemcsak a régi frakciókat erősítették, hanem még újakat is keltettek életre. Ezért aztán a tehetősebbekben feltámadt a zsványosság, a rablás ocsmány vágya, hiszen mindenki büntetlenül gyakorolhatta. A király, hogy a károkat mérsékelje, Lászlót udvarmesteri tisztre helyezte át, Bertalant egyedül hagyta az előjáróságban, úgy gondolkozva, hogy ha az igazságszolgáltatás egy kézben lesz, következettsége könnyebben tudja visszaszorítani az elharapódzó bűnözést. Ezt aztán Bertalan a király elgondolása szerint gyorsan el is érte, úgy, hogy az útonállókat, a rablóvilkosokat vagy karóba huzatta, vagy keresztre feszíttette, vagy tűzre vettette, vagy a fejüket vétette.

(80) A király hatvanezer pénzt hajtott be az erdélyieken, kiállította velük a szokásos hadsereget, majd elrendezve (már amennyire ez idő szerint képes volt) Erdély dolgát, Magyarország alsó részeire ment Temesvárhoz, azzal a szándékkal, hogy összeszedi a reguláris csapatokat és megtorolja a török betöréseket, hogy segítséget vigyen a Szerémségnek és a válságos helyzetben levő, már-már elveszett Illyricumnak és Horvátországnak, hiszen látta, hogy e területeket a belső gyűlölség és a veszedelmes árulás a végpusztulás felé sodorja. Pál ugyanis sokat veszített korábbi szigorúságából, vagy azért, mert sok főúrral újabban titkos szövetséget kötött, és emiatt nem mert nyíltan föllépni mohóságuk ellen, vagy mert a gutaütés, amelyet tavaly elszenvedett, testi erejével együtt lelkének merészségét is elvitte, hiszen szavának és nyelvének ura nem lévén, érzelmeit csak bólogatással, integetéssel fejezhette ki, és csak legbelsőbb embereivel volt képes tudatni gondolatai lényegét. Mihelyt Pál meghallotta, hogy a király az egri, a pécsi, a váradi püspökkel, Bertalan erdélyi vajdával, ezek tartózkodtak mellette, hozzá érkezik, valami hihetetlen akaraterővel azonnal a temesi határba vezette a csapatait, kivítette magát a színe elé, a lábához roskadt, és amennyire tőle tellett, sírva panasolta a törökök pusztításait, gyűjtogatásait, amelyekkel nem volt képes szembeszállni. Ha béna nyelvvel szólni nem is tudott, hanggal és a török végek felé mutogató jobbajával kérte a királyt, torolja meg a rengeteg méltatlanságot, torkára mutogatva értette meg, hogy az ország javáért szívesen hal meg, áldozza vérért és életét. A hasonlíthatatlan dicsőségű, vitézségéről és jámborságáról ismert embert a király fölemelte, megölelte, és könnyezve nyugtatgatta, hogy sosem fog elhanyagolni egy ilyen fontos dolgot, hanem – ha szükséges – a fejét is kockára teszi azért, hogy az országot a barbárok zabolátlan merészségével szemben megvédjék. (85) Kinizsi ezután csapatszemlélt tartott előtte, és a látvány (mert remekül föl voltak szerelve) annyira földérintette, hogy nem tudta türtöztetni magát, hanem kirántotta a kardját, szúrva, vágva megvillogtatta, mint egykor ifjúkora virágában szokta volt. Ulászlót ezek után egész kíséretével együtt olyan fényes körülmények között fogadta, hogy a nagy

király, akinek jóvoltából a tartomány kormányzóságával vagyont szerzte, a vendéglátás és fényűzés teljességét, pompáját tekintve igazán semmit sem hiányolhatott. És amíg éjjel-nappal mellette volt, másról sem beszélt, mint a törökök elleni háborúról, amely a magyarok katonai vitézségének hajdani hírét is megőrzi, és az ország külső ellenségtől való védelme közben a belső, polgári háborúságokat is háttérbe szorítja.

A királyt föllekesítették e szavak, és Péterváradjára ment tovább, mely városka Belgrád fölött negyven mérföldnyire egy magas hegyen néz a Dunára, hogy innen, mint egy kilátóból mindent megszemléljen, és valami jó ötlete támadjon, miképp lehetne a sérelmekért bosszút állni. Amikor pedig biztos híreket kapott arról, hogy a török lovasok Pettaun keresztül Illyricumra és Horvátországra törtek, ott zsákmányolnak és dúlják a földeket, miközben Mysiát pusztításra és égetésre kitéve őrizetlenül hagyták, akkor úgy vélekedett, hogy itt a kedvező idő Mysia megtámadására, a nehéz- és könnyűfegyverzetű lovasok közül kiválasztott vagy tizennégyezret, Pál meg Bertalan vezényletével az ellenséges tartomány pusztítására küldte, és elrendelte, hogy Budán meg az ország többi városában könyörögjenek a vállalkozás sikeréért. (90) Ali bég, a körzet prefektusa, kémeitől megtudva ezt, a tartomány lakóit, a rácotak átküldte a hegyen, amelyet Feketének neveznek, nehogy keresztény vallásuk miatt, melyet ugyan görög szertartás szerint tartottak, átpártoljanak a magyarokhoz. A mieink tüzes bátorsággal Szendrő felé igyekezve átkeltek a Száván, és megtámadták a török tartományt, mégpedig a következő hadrendben. Lassú vonulásban előreküldték a vértések hatalmas hadtestét, mint az egész hadjárat biztosítékát; középen, ahogy ellenséges területen szokás, a katonák poggyászát helyezték el. Eközben a könnyű csapatok szanaszét száguldozva gyűjtogatták a falvakat, fosztogatták a házakat, feldúlták a földeket, bármilyen nemű és korú személyt az állatokkal együtt elhajtottak, és mindent a vasasok erős hadtestéhez hordtak össze. Ezután további prédálásra visszatérve tüzet vetettek Szendrő külvárosára, a tábor keresztülvonult rajta, de ellenségbe nem ütközött, mert félelmében mindenki a falak mögé húzódott, hiszen látta, hogy erők nem egyenlők a mienkkel.

Tizenöt napon keresztül a dolog a tervek szerint sikerülvén, a kóborlók már száz mérföldnyi távolságra tüzzel-vassal mindent elpusztítottak, akkora zsákmányt szedtek össze, hogy nem volt elegendő ökor meg szekér a hazaszállítására. (95) A táborban öt borjú egy aranypénzbe került, ugyanennyibe négy ló egyesztendei abrakolására való árpa és széna. Egy anyát négy lányával tizennyolc pénzen adtak. A zsold nélkül katonáskodóknak sem kellett zsákmányukat a közösbe adni. Így történt, hogy csodásan meggazdagodtak mindahányan anélkül, hogy a legcsekélyebb kárt is szenvedték volna. Pál a nagy sikeren felbuzdulva szeretett volna továbbmenni, és a pusztítás rémületét messzebbre kiterjeszteni, de a többi csapatkapitány ellenkezett, mondván, hogy a súlyos és gazdag zsákmánnyal terhelt sereg nem haladhat előbbre; meg aztán félni is kell a csalárd és álnok ellenségtől, nem szabad elbizakodni a rájuk mosolygó szerencsében, nem ajánlatos vaktában kitenni neki a hadsereget, hiszen ezen áll a közösség üdve, az ország védelme; nem is lehet most már ugyanazon módon pusztítani, mint eddig, mert a megközelíthetetlen hegyeken, sebes folyókon csak a legnagyobb fáradsággal lehet átjutni. (100) Ezzel szemben Pál úgy gondolta, hogy folytatni kell a győzelmi sorozatot, merészen ki kell használni a számukra ritkán kedvező szerencsét, minden hadjárat sorsa egyetlen pillanattól függ; ha most kieresztik a kezükből az ellenségen való bosszúállás alkalmát, máskor hiába keresik azt. Amazok vitatkoztak, megtagadták az engedelmisséget, és Pál kénytelen volt lemondani a kegyetlen ellenség fölötti szép diadalról. Később hallottam az akkori konstantinápolyi követ, Mór Péter elbeszélését: a törökök, amikor hallottak Pál és a magyarok ellenséges támadásáról, annyira megijedtek, hogy a Konstantinápolyt őrző csapatokat azonnal átküldték Ázsiába, főleg azért, mert a császár Egyiptomban tartózkodott, és a szultánnal vívott súlyos háborút; biztos, hogy ha a katonák hallgatnak Pálra, a rablást, dúlást Konstantinápolyig könnyen folytathatták volna. Ezért aztán főlstedték a tábor, elhagyták a Fekete-hegyet (ha ezen átkelnek, Felső-Mysiából könnyen maguk mellé állíthattak volna negyvenezer önként csatlakozó embert), és november kalendáján valamennyien sértetlenül, gazdag zsákmánnyal tértek vissza Görögfejjérvára, tábort ütöttek a közeli hegyen, és a zsákmány átszállításán meg Szendrő ostromán kezdtek gondolkodni.

Eközben Pál halálos lázba esett, nagy lovascsapattal Szent Kelemen városába vitette magát, ez a Száva innenső partján fekszik, és nem sokkal később végrendelet nélkül (hiszen már rég néma volt), utódot nem hagyva, a hívő keresztények szertartása után eltávozott az életből, bátorságának és okosságának fájó hiányát hagyva a fejedelemre és az egész országra. A temesi kapitányságra a király Józsat állította, az ő tanítványát, aki erőben és katonai tapasztalatban hasonló volt hozzá. Budán Mysia szerencsés feldúlásáért az istenek minden oltáránál könyörgést tartottak.

Ezek megtörténvén, a király az atyákkal, Bertalannal, Geréb Péterrel és a többi nagyúrral Bácsra vonult, hogy a belső háborúságtól zaklatott tartományt fegyverrel békítse meg; a zavargásra elsősorban Pál nemrég történt halála adott okot, aki túlzott engedékenységgel támogatót egyes frakciókat; és mert közeledett a tél, a király a hadsereget téli szállásra küldte, míg az ágyukat és a felszerelést Budáról ideszállítják a Dunán. Erre a háborúra Péter kalocsai és bácsi érsek, Kishorváti, a vránai perjel, főleg pedig Lőrinc herceg miatt került sor. Mert Péter húsz nappal korábban, meg akarva védeni egyháza jussát, elfoglalta Kishorváti János várát, először elvitte

feleségét, gyermekeit és vagyonát, de aztán sértetlenül visszaadta; Kishorváti válogatott lovassággal odaérkezve erővel vette vissza a kastélyt, övéi közül egyeseket, akik Péternek átadták azt, súlyos büntetéssel sújtott, néhányat karóba húzatott, másokat megnyúzatott.

(110) Amikor a király Bácson tartózkodott, magához hívatta Magyarország valamennyi főemberét, akinek a hűségét a gyakori parancsmegtagadás miatt gyanúsnak tartotta, ezek közül egyesek a köpönyegforgatás csúfságában megmaradva nem jöttek el, mások a tetteikért érzett büntudat miatt késésüket különböző okokkal magyarázva vonakodtak megjelenni. Többek között pedig hívatta Lőrinc herceget; rá haragudott ugyanis a legjobban, mert tudta, hogy gonosz, lázongó, nyakas fejedelem, és a törökök nemrég történt betörésének ő az oka. Az a hír járta ugyanis, hogy a törököktől fejenként egy aranypénzt szedve a saját földjén keresztül vezette őket Illyricumba, falvait a megegyezés szerint bizonyos kifüggesztett jelekkel őrizte meg a török fosztogatás és gyűjtogatás elől, véletlenül fogságba esett parasztjait ingyen kapta vissza. Az is ismeretes volt, hogy szemtelen és erőszakos a kalocsai érsekkel szemben, és a szerémi István szinte még meg sem halt, mikor már a püspökség három kastélyát lerombolta, a felséget mindig mélyen megvetette, rendeleteinek sohasem engedelmeskedett, és őt magát beszéd közben gyalázatosan ökörnek szokta nevezni. Ezek miatt a király egyébként szelíd és nyugodt lelke olyan haragra gerjedt, és annyira felháborodott ellene, hogy méltatlankodva visszaküldte azt a háromszáz lovas, amelyet a legutóbbi törökellenes támadás alkalmával küldött, a kelyhet és egyéb ajándékait utállal elutasította. (115) Ez tehát az említett királyi idézésre gazságai és bűnei tudatában nem jött el; anyját küldte, ezt a nagyon öreg és kitűnő matrónt, hogy szépen hangzó mentegetőzéssel lecsillapítsa a király haragvó lelkét, és a megbüntetésére fölgerjedt gyűlöletet kioltsa, ő maga pedig ezenközben megerősítette Újlak várát, a birtokában levő többi kastélyt pihent őrséggel látta el, feleségét, családját vagyonával együtt az Ausztria határán fekvő Németújvárra, e biztos helyen alaposan kiépített várba vitte át, gazfickó társaiból, ahonnan csak lehetett, nagy tömeget gyűjtött ide, mint valami menedékhelyre, és ahogy anyja tudósította őt a király haragjának és keserűségének növekedéséről, úgy készült fokozott erővel és igyekezettel a háborúra, még azokat a boroshordókat is gyorsan Újlakra vitte a várba, amelyeket a királyi udvar részére vásárolt fel. Újlak városkája egy hegytetőn áll, nem fal, hanem sövénykerítés és keskeny árok veszi körül, ugyanúgy a Dunára néz, mint Buda; közepében Szent Istvánnak szentelt templom áll; a várban Kapisztrán boldog János sírja látható; tíz mérföldre van ide Bács, ahol az uralkodó tartózkodott akkor az atyákkal, és tanácsot tartott a Lőrinc ellen indítandó háborúról.

Tapasztalta, mint gyakran történt, hogy az urak véleménye eltér, és nem is fejezik ki azt elég világosan. Mert az egri püspök, akiről főntebb gyakran említettük, hogy a király hűséges kísérője és első számú bölcs tanácsadója volt, azt mondta, hogy a háború jogos ugyan, ámde számos nehézségbe ütközik; tudniillik az ellenfélnek nemcsak vagyona rengeteg, hanem testvére, rokona, hatalmas barátja és szövetségese is; (120) ezért óvatosan és körültekintően kell eljárni, nehogy az emberek tisztességtelen célt tulajdonítsanak a dolognak, és azt beszéljék az urakodóról, hogy zsarnokságra törekszik, és a nagybirtokosoknak, az előkelőknek a vagyonát ezért akarja elszedni, csökkenteni; ő mindazonáltal, akármilyen döntést hoz is a király, mindig helyeselni fogja azt, és a feje kockáztatásával is támogatja. A király ezzel szemben a hadjárat jogosságát hangoztatta, mint amely a királyi felség sérthetlensége jegyében, az esküszegés miatt, az állam érdekében folyik; reméli, hogy ha ő, akit vagyona, rokonsága, testvérei, fejedelmi barátai tesznek hatalmassá, emellett két tekintélyes országra támaszkodik, igazságos háborúba száll, az istenek ömellé állanak majd, és a pártját fogják. A pécsi pedig, amikor megkérdezték, mi volna a véleménye, állásfoglalása lényegét ugyanazon érvekkel fejtette ki, mint a király, ugyanazon okokból egészen a háború mellé állt, és annak már-már megingó, elbizonytalanodó akaratát a hadjárat elhatározására bírta, mégis úgy azonban, hogy az egri tanácsát sem hagyta figyelmen kívül, aki úgy vélekedett, hogy ezt a hadat óvatosan és okosan kell vezetni, így aztán megparancsolta, hogy ez a kettő mindig oldala mellett tartózkodjék, egyikük pajzsként, másikuk kardként; az egyiket óvatosnak, a másikat harciasnak tartotta, de katonai erőben, hűségben, tapasztalatban mindkettőt egyenlőnek.

Miután pedig a hadjárat gondolatát elfogadták, azonnal magához hívatta Bertalant, Geréb Pétert, Bánfi Miklóst meg a többi főnemeset, feltárta előttük, mit határozott, és minden csapatot visszarendelt téli szálláshelyéről. A lovashadnagyok buzgón teljesítve a király parancsát, néhány nap alatt tekintélyes sereget szedtek össze. (125) Mikor ezt Lőrinc a kémeitől megtudta, megerősítette Futakot, amelyet régebben a pécsi püspöktől fegyverrel ragadott el, megrakta őrséggel, és kevesedmagával gyors vágásban Illyricumba ment Raholcra, hogy ha lehetséges, gyorsan megsegitse az embereit. Bertalan ezalatt, akire a sereg fővezérségét és a hadjárat vezetését bízták, pitymallat előtt Újlakhoz vezette a csapatokat, és mert a várost sánc és árok erősítette, a várhoz hatolt, és a kapuknál, a falaknál kezdett harcot. A királyiak közül egyesek összehordott törmeléssel az árkot igyekeztek feltölteni, mások gyalogosan átgázoltak rajta, a városbeliek pedig, akiknek a száma nagyon felduzzadt, mert befogadták a külvárosiakat is asszonyostól, a holmijukkal együtt, ellenálltak, lövöldözéssel, ágyúgolyókkal iparkodtak elzavarni a támadókat, ezért egyenlő eséllyel folyt a küzdelem. Másnap pedig népesebb sereget vonultatott fel, újra harcba és verekezésbe kezdett, és ismét egyenlő bátorsággal csatáztak, emezeket a düh hajította, hogy tegnap nem tudtak áthatolni a sövénykerítésen, azokat fejük és vagyonuk

nyilvánvaló veszedelme ösztökélte. A királyiak mégis erősen támadtak, kiáltoztak, hogy a városbeliek adják meg magukat, miközben az egyik oldalon átvágvá és aláásva a sáncot, valamennyien benyomultak a városba. (130) Ennek láttára a városiak eldobálták a fegyverüket, és megadták magukat, úgy gondolva, hogy könnyebben kérhetnek kegyelmet, ha leteszik a fegyvert, mint ha makacsul forgatják azt, és e véleményükben nem is csalódtak; mert a vezér azt az utasítást adta, hogy az élelmiszer- és takarmányraktárakra rávethetik magukat, de a lakosokra ne emeljenek kezét. Amikor az örök, akiket a csata megkímélt, mindannyian visszavonultak a várba, a király rögtön kiáltványt tett közzé, hogy senki se támogassa Lőrincet, és ne fogadjon el tőle zsoldot; aki engedelmeskedik, az egy hónapon belül visszatérhet a kegyébe; aki nem jön, arra fej- és jószágvesztés ítélete, felségárulás örökös bűne száll. Ennek hallatára többen azonnal elhagyták Lőrincet, mások kitarva szándékuk mellett, magukat és vagyonukat végső veszélybe vitték.

Közben serényen hozzáláttak a várostromhoz, mert a feltételeket nem fogadták el, és a város tetőit erősen bombázták. Ezért aztán a folyón egy szokatlanul nagy ágyút hoztak Budáról, amelyet Jakab kovácsmester a domb közepén álló templomhoz vontatott, hogy innen közelebből törhessék a várfalakat; mások a kapunál tornyokat emeltek, nehogy valaki kijöhessen. (135) Amikor a vagyonukat féltő gazdagabb emberek rémületükben a hosszan elnyúló hegyerincre húzódtak, melynek egyik részét a vár, másikat a város foglalta el, nem engedték kijönni őket onnan, mert minél gyorsabban élük föl az eledelt, annál gyorsabban vetik alá magukat a király akaratának és hatalmának. Amikor aztán a templomban levő nagyobb és a tornyokban elhelyezett kisebb gépek csapásai alatt a fal sok helyen leomlott, és a vár nagyon megrongálódott, az ágyúk irgalmatlan támadása sok embert csúf halálba küldött, a megrettent őrség titokban a megadásról kezdett tárgyalni Bertalannal; azt kérte, hogy szelídebben folytassa a háborút, hiszen nem külföldiekkel és idegenekkel, hanem polgártársakkal, rokonokkal, barátokkal vívja azt; a vár úgysis mindenképp a király hatalmába kerül; ezért szükségtelen és embertelen falait ostromágyúk súlyos lövedékeivel töretni, lyuggatni; aztán pár napi fegyvernyugvást kért, mialatt a két fél harci zajtól háborítatlanul tárgyalhat a megadás feltételeiről. Bertalan egyetértett beszédükkel, és könnyen megengedte a néhány napi fegyverszünetet, de csak azzal a kikötéssel, hogy ha ez idő alatt Lőrinctől semmiféle segítség sem érkezik, minden kifogás nélkül megadják magukat. Mindkét oldalon elhallgatván a fegyverek, az őrkatonák titokban helyreállították a vár romlott falait, megújították a felszerelést, és a fegyverszünet leteltével bizonyos álságos okokra hivatkozva kijelentették, hogy nem tarthatják meg az egyezséget. Bertalan erre dühbe gurult, hiszen az őrség nyíltan kijátszotta őt, felújította a harcot, és ismét hozzáfogott az ostromhoz.

Lőrinc közben magát és ügyét illetően teljesen elveszítette a reményt, nagy gyorsan a nádorhoz futott, akihez atyafiság és szövetség fűzte, és fölemlgetve a régi barátságot, segítséget kért tőle szorongatott helyzetében. Az okos nádor visszariadt a jogtalan ügy csúfságától, és arra hivatkozva, hogy öreg, beteg, minden oldalról fenyegetett ember maga is, a fegyveres segítséget megtagadta, ellenben megígérte, hogy tekintélyét és a király iránta tanúsított jóindulatát latba vetve, amennyire képes, támogatja dolgát, és buzgón könyörög büntetlenségéért. Lőrinc megelégedett ezzel, és a nádor figyelmeztetésére gyorsan elment onnan, nehogy véletlenül a király parancsára elfogják, fölkereste a főurakat, rokonait, barátait, és annyi katonát szedett tőlük, amennyit tudott. A nádor követői pedig tüstént Bácsra mentek az uralkodóhoz, ahol az atyák gyülekezete elé bocsáttatva így szóltak:

Kegyelmes király, a nádor, akinek a nevében hozzád jöttünk, roppantul csodálkozik, hogy te, akinek az ország egész jogrendjét ismerned illenék, az aprócska bűnökkel gyanúsított Lőrinc herceget meghallgatása nélkül ellenségnek nyilvánítottad, fegyverrel megtámadtad, és Újlakot, birodalmának a központját kemény ostrom alá vetted; (145) azt mondja, hogy ő a nádor, ő a számonkérő, ő az országbíró, akihez nemcsak fellebbezni szoktak a királytól, hanem gyakran maga a felség is az ő vizsgálata és ítélete alá esik; ha Lőrinc fölött ítéletet kell hozni, nemcsak a bíróság előtt lehet bevádolni, hanem a rákosi mezőre összehívott országgyűlésen is, és a törvények szerint fővesztésre ítélni; szokás ellenére, a gyanúsított meghallgatása nélkül háborút viselni nem uralkodóra jellemző dolog, hanem arra, aki nyíltan zsarnokságra törekszik. Ennek okáért a felséged iránt érzett régi jóindulatára hivatkozva kér téged, hogy hagyd abba Újlak ostromát, engedd meg, hogy Budára országgyűlés hívatván össze száztágú bíróság foglalkozzék az ügyel, és ha ott bizonyítást nyer, hogy vétkezett felséged ellen, nemcsak könyörögni nem fog érte, hanem poroszlók kezére adva nyomban halálba küldi.

A nádor eme fennhéjázó és szemtelen üzenetét a fejedelem haraggal fogadta, mert hiszen az nem átalott akár bírójául, akár pártfogójául szegődni annak, akinek érdekében egyetlen főúr sem merészkedett előtte szót emelni. (150) Ezért azt válaszolta a követeknek, jelentsék a palatinusnak, hogy a számonkérő részéről, akinek a jogtalanságokat megakadályoznia illenék, sokkal illetlenebb dolog, ha olykor éppen ő alkalmaz jogtalan erőszakot mással szemben, és ettől magának a királynak a tekintélye sem tudja eltéríteni, mint ha a király az emberiség és az istenek megátalkodott ellenségén annak meghallgatása nélkül fegyverrel áll bosszút; ő bizony mit sem törődik a nem kérelmező, hanem szinte fenyegetőző nádornak nem is kérésével, hanem parancsával; a súlyos vádakkal terhelt Lőrincet többször is megidézte, ez azonban viselt dolgainak tudatában a parancsot

megtagadta, és a felséget, amennyire rajta állott, korlátozni akarta; ő pedig, akinek a királyi méltóság teljessége miatt akkora tekintélye van, hogy kívánsága méltán ér fel a legtörvényesebb törvénnyel, abban az ügyben, amelytől az ország üdve és a köznyugalom függ, nem fog sem részrehajló bíraskodás után menni, sem visszariadni az igazságtalan megítéltéstől, megrettenni a háborúságtól vagy bármi veszélytől; ezért mindig teljességgel a nádortól függ, vajon nyájas és engedékeny, avagy zord és kérlelhetetlen ura lesz-e; ha jószándékkal van az állam iránt, és lelkében nincs fennhéjázó rosszindulat vele szemben, ő mindig méltányos és szíves lesz hozzá, így bocsátotta el a küldötteket, majd megerősítette a hadsereget, és még hevesebben buzdította a várostromra, a harcra, újra kihirdette, hogy aki Lőrincet makacs megátalkodottságában támogatja, hozzá hasonlóan fej- és jószágvesztéssel büntetetik, hacsak haladéktalanul vissza nem tér az engedelmességre, és nem csatlakozik a királyhoz. (155) Lőrinc anyja megijedt ettől, és hogy a veszélyt elhárítsa, nagy csomó pénzzel Bertalanhoz ment, de a becsületes embernél semmit sem tudott elérni.

A király pedig, amikor megtudta, hogy a nagy ágyúk folytonos lövöldözése a várfalakat eléggé összetörte, megparancsolta, hogy éjnek éjszakáján, amikor a sötétség miatt az ellenség nem célozhatott pontosan, minden oldalról rohanják meg a várost és a várat. A megállapított órában a királyiak titkon a város falai alá mennek, és roppant merészséggel előbb vetik meg a lábukat a falakon, mint ahogy a vaktában lődöző ellenfél letaszíthatná őket. Kevés veszteség, de sok sebesülés árán kézitusában foglalják el a város meredek dombját, a vezér parancsára a lakossággal szemben nem alkalmaznak erőszakot, és egykettőre odaérkeznek a várhoz, ahol, mint látszik, sokkal hevesebb harc vár még rájuk. A várban levőket megijeszti a város eleste, és bár bátorságukkal és igyekezetükkel néhány napig fenntarthatnák magukat, mégis, nehogy tüzezebbre gerjesszék az egyszer már becsapott vezér haragját, személyes bántatlanságukat feltételül kikötve még ugyanezen az éjszakán megadják magukat, így tehát Újlak anélkül, hogy bárkivel bármi jogtalanság történt volna, január 12. kalendáján napkelte előtt elesett. (160) A király, aki a roppant erős vár bevételével ellenfeleinek bátorságát teljesen összetörte és lelohasztotta, ugyanazon a napon tizenkét órakor olyan rendben vonult be a városba, hogy előtte az egri főpap járt a nehézlövasság hosszú sorával, ezt a váradí követte ugyanannyi gyalogossal, ő maga a csehekkel, ez volt a testőrség, középen haladt, utolsóként pedig a pécsi zárta az impozáns menetet.

A vár közelébe érkezve, íme, Lőrinc anyja jön elébe, fekete ruhában, kibontott hajjal, égnek emelt karokkal, sírva, könyörögve, és már messziről kiáltja: Irgalmazz, kegyes nagyúr, irgalmazz már nekünk, hiszen nem illik jobban királyhoz az igazságtevés dicsősége, mint a megbocsátásé; elég igazságot tettél eddig, gondold most a könyörületre; tenmagad győzd le, aki legyőztél minket, és a letiportakat jóssággal, szelidséggel tartsd meg; tekintsd a bűnbánó anyára, az asszonyra, a sírástól, vénségtől gyötört özvegyre, és ne lobjogj tovább harag benned a fiam ellen. Legyen elfoglalva a város, essen el a vár, de kíméld meg vagyónát és fejét, ne engedd, hogy ellenségeinek gyalázatos játékszere legyen. (165) Tekintsd pici fiára, aki mindig abban a reményben nevelkedett, hogy egyszer majd a te fölségedet fogja gyarapítani; tekintsd szerencsétlen asszonyára, aki férjének már nem birodalma, de élete miatt aggódik, aki a trónusról a legmélyebb nyomorúságra és veszedelembre zuhant. A fejedelem nem akarva tovább hallgatni a nénit, az egri tolmácsolásával megnyugtatta őt: megmarad fiának szabadsága és méltósága, ha ártatlannak bizonyul; mert ha ezt a hadjáratot befejezte, visszamegy Budára, tiszta lelkiismerettel összehívja az országgyűlést, és helyreállítja jó hírét; ha bűnösnek találhatik, visszaadja városait, vagyónát, és megelégszik a lázadó fejével, hogy példát adjon a többieknek, akik esetleg egyszer a királyi felség megsértésén, megtaposásán törnek a fejüket.

E szavakkal az asszonyt szolgálóival, tisztos kísérettel, útravalóval bőven ellátva Budára vitette, visszaadta neki a holmiját, majd nem sokkal később három várost is, azután elrendelte, hogy ha a méltósága szerinti életmódhoz valamiben hiányt szenvedne, a kincstárból adjanak méltányos hozzájárulást. Amikor pedig bevonult a várba, temérdek kincset, készletet talált ott; háromszáz, mindenféle értékes prémmel varrott ruhát, sok arany- és ezüstedényt, vagy háromezer hordó bort, amelynek egy részét a vitéz katonáknak adta, a többit az előkelők között osztotta szét erény és érdem szerint.

(170) Mindezek megtörténvén, erős őrséget hagy a városban, majd Kishorváti ellen indul heves és eltökélt támadásra; a tábornok áthelyezve négy nap alatt gyors rajtaütéssel négy városát keríti be, melyek közül az egyiket a nemes ifjúság az első rohammal birtokba veszi, a többit fegyverrel foglalják el és felégetik; a katonák itt is megkapják bátorságuk méltó jutalmát. Ezeken kívül Batthyáni Péter Tata közelében szerzett meg két városkát, egyet erővel, egyet megadás útján. Azután Szent Demeter Száva-parti városa adta meg magát (nem kis jelentőségű hely, mert a törökök azon keresztül szoktak Illyricumra támadni), ez a despota ostromának nem tudott ellenállni. Két hónap alatt ekképpen mindent megszerzett, ami Alsó-Magyarországon Lőrincé volt, Futakot is visszavette, és újra a pécsi főpapnak adta, akié azelőtt volt, így múlt el ez az esztendő a királyi tekintély gyarapítása és a zabolátlan, lázadó fejedelmek elleni védelme közben.

Ugyanezen évben halt meg a közösség súlyos kárára a derék és páratlan eszű férfi, Egervári László. Az ausztriai háborúban nagy segítségére volt Mátyás királynak, hűségét derekasan bebizonyította, midőn seregét hosszú időn

keresztül vezényelte, fényes dicsőséggel kapitánykodott Sziléziában és Luzsicában, később Dalmáciában, Illyricumban és Horvátországban járt elől olyan vitézséggel, hogy a török csapatokra emlékezetes csapást mért, ötezer emberüket megölte, Illyricumból kikergette a németeket, és ezt a tartományt visszaszorította a régi hűségre, végezetül letéve a kapitányságot, főasztalnok lett, és e hivatalban meg is maradt mindhaláláig. Január kalendáján Ferenc budai főpap, az egri fivére, mindkét nyelv kitűnő tudója, elnyerte a győri püspöki méltóságot.

47. fejezet - Ötödik könyv

Beköszönvén az esztendő, mely a szűz szülése után ezer fölött a négyszázkilencvenötödik volt, Ulászló úgy vélekedett, hogy sokat használ az ország nyugalmanak és tulajdon méltóságának, ha a gögös kiskirályok makacs elbizakodottságát megtörve, többé senki sem marad a tartományban, aki szavának ne engedelmeskednék, ezért Alsó-Magyarország rendbetétele után, ott minden ügyet sikeresen lezárva, átkelt a Dráván, a hadjáratot Illyricumba helyezte át, és Lőrinc többi várát kezdte ostromolni. A Bánfi Miklós birtokában levő Verőce városkába országgyűlést és nyolcados törvényszéket hirdetett, aztán elhatározta, hogy nagy erővel megtámadja Raholcát és Németújvárt, Lőrinc két, meredek hegyen álló, bevehetetlen várát, mert az a hír járta, hogy ez Ausztria területén erős sereget gyűjtött, a nádort egykettőre a maga oldalára állítja, és hadi szövetségesévé is fogja tenni, habár sokan szinte lehetetlennek tartották, hogy a jó szimatú és okos nádor egészen addig kövesse őt ebben az örültségben, míg dolgait mindenestől Lőrinc elveszett vagy veszélyeztetett ügyéhez köti, a bukásra álló, reménytelen háborúban magát és mindenét nyilvánvaló veszedelemnek teszi ki, hiszen látta, hogy elől is, hátul is minden a királyi csapatok és őrség kezén van. A király tehát Józsat, akit nemrég hívott oda Temesvárról, néhány gyalogoscsoporttal és hatezer lovassal Lőrinc ellen küldte, elrendelte neki Németújvár megostromlását, Bertalan vajdának pedig megparancsolta, hogy Hippolit bíboros csapataival és Bornemissza zászlóaljaival menjen a Somogyországba, a mezőségen fekvő Kaposújvár kastélyához, amelyet háromszoros vizesárok erősített, és ostromolja meg azt, míg ő maga a többiekkel Verőcén országgyűlést tart, és szigorú ítéleteket hoz, ahol is a horvát fejedelmek legtöbbször, kétségkívül súlyos bűnei tudatában, nem jelent meg.

Amikor itt a vránai perjelnek, akiről kiderült, hogy elpártolt Lőrinctől, számos érte könyörgő barátja közbenjárására kegyelmet adott, a nádor úgy vélekedett, hogy Újlak gyors és sikeres ostroma a király Lőrinc elleni tüzes haragját némileg mérsékelte, és érdekében most könnyebben eszközölhet ki mindent, amit akar, ezért két nagy tekintélyű követet küldött hozzá, hogy kérleljék, ne támadja tovább Lőrincet fegyverrel, hanem megelégedve az eddigi büntetéssel, ősi szokás szerint az egész ügyet bízva a budai gyűlésre, ahol majd bűnösnek találtatván és elítéltetvén, mindenki teljes egyetértésével szabhatják rá a halálbüntetést, míg viszont ha fölmentik, minden kárvallás nélkül visszakerül atyai birtokainak régi tulajdonába. (5) Amikor ezek átadták az üzenetet, a királytól a régi és változatlan választ kapták, hogy tudniillik sohasem vet véget a makacs és az államra kártékony emberek elleni harcnak, míg csak irtalmáért könyörögve elébe nem járulnak, derekasan nem tisztázzák magukat, és törvényes kötelességeiket nem teljesítik; ilyen nagy bűnért ez a büntetés még nem elegendő, és mértékét nem a magánemberek szabják meg, hanem a fejedelem. Sőt, Lőrinc emberének, akit az bocsánatkérés végett küldött, később azt ajánlotta, jelentse urának, lám, az ökörnek, ahogy őt gúnyosan nevezni szokta, máris van egy vastag szarva, a másik épp hogy csak kinőtt, és napról napra erősödik; hát legyen nyugodt, ellenségeit hamarosan kettős szarvval ökleli, szagatja izekre.

Ezután az illírek és horvátok között felmerült ellentéteket vizsgálták meg, és több vitás ügy elrendeződött. A gyűlésre kétszáz lovassal érkezett Osvát zágrábi püspök egykettőre visszakapta azokat a kastélyokat és templomokat a tizedét, amelyeket egyes kényuraságok elfoglaltak tőle. Mindkét tartomány számára üdvös határozat született, hogy a török betörések elhárítása céljából folytatandó hadjárat idejére negyvenezer aranypénz zsoldot adjanak tízezer tartománybeli lovasnak, és ettől fogva azok védelmezzék az ország határait. A főemberek egyező akaratából a két tartomány kormányzójaul kétezer lovassal Corvinus Jánost nevezték ki.

(10) E napokban csodás látomás mutatkozott az égen, amelyről szemtanúktól hallottunk, és semmiképp sem tartottuk mellőzhetőnek. Zsigmond kincstartó embere, Miklós, Budáról a királyhoz és gazdájához igyekezvén, egy faluban, amelynek Zsolca a neve, ragyogó fényt látott a levegőben, erős zúgást hallott, és a szokatlan eseménytől megszeppenve szemét, fülét befogva gyorsan a földre vetette magát, majd föleszmélve a boldogságos szűz képét pillantotta meg az égen, amint a fiával együtt fényes fellelőpalástban ereszkedik alá a levegőben, és Buda felé tart, ő pedig szent félelemmel eltelve azonnal tudatta ezt egy csehvel, a fogadósnéval és a kocsisával. Amikor a királynak és Zsigmondnak megjelentette, mindkettő nagy ámulatba esett; ez a szűz istenanya fogantatásának szentelt nap volt, melyet aztán a magyarok mindig ünnepként tartottak.

Eközben Bertalan, aki a somogyi tájon Kaposújvárt ostromolta, a táborból rövid időre egy közeli kastélyba ment lakodalomba; ezalatt Lőrinc kapitánya, Dombai Dávid, serény és bátor férfi tudomást szerezve távollétéről, éjnek éjszakáján, a holdfénynél titokban gyors lovassággal odavágtatott a táborhoz, a félálomban, készületlenül heverőket megrohanta, és fölborítgatva az ágyúkat a főkapunál nem csekély pusztítást vitt végbe. A királyiak közül egyesek keményen ellenálltak, mások a közeli erdőbe mentették a bőrüket, Hippolit emberei közül sokat megölttek. Bornemissza nem tudta kivédeni a támadást, és amikor tizenöt lovasát elvesztette, futásban keresett menedéket; a többiek ugyancsak sok sebet kaptak, és végül elhagyták a táborát. (15) A Lőrinc-pártiak elfoglalták, szétrombolták, minden élelmiszert és ércmasinát bevitték a várba, amivel kipótolták a fölszerelést; ezután

kétszáz szekérrel Bornemissza egyik falujába mentek, ahol vásár folyt, a kereskedőket kirabolták, a falut végigdúlták, és zsákmánnyal rakodva visszafutottak a táborukba. Bertalant felbosszantotta ez az eset, harmadnapra segítséget gyűjtött, összekapta a sereget, ismét a kastélyhoz vonult, és miután a budaiaktól meg a pestiektől erős gyalogoscsapatot kapott, erőteljesebben látott az ostromhoz. Amikor a katonák átkeltek a hármás vizesárkon, nyomban elkeseredett tusába bocsátkoztak, majd az utolsó sáncot is elérve véres közelharcot kezdtek; ekkor az ellenség puszkapora véletlenül meggyulladt, és a hirtelen támadt tűzvész megemésztette a muníciót, az élelmiszert, a kerítést, és kikezdte magát a várat is; a Lőrinc-pártiak megijedtek, jelezték, hogy megadják magukat, ha kegyelmet kapnak, mire a jószívű kapitány parancsára mindkét fél tüstént szavát adta, abbahagyta a verekedést, kinyitották a kaput, és mindannyian nekiláttak, hogy a várat megmentsek a tüztől és elfojtsák a lángokat.

Raholcát aztán kíméletesebben ostromolták, mert a várkapitány, miután meghallotta, hogy Lőrinc többi városa a király hatalmába került, az ostromlók szavára hallgatva közölte, hogy harc nélkül fogja megadni magát, ne kelljen sok időt pazarolniuk e bevehetetlen helyen.

(20) Ez a roppant magas hegy pedig Illyricumban emelkedik, sűrű tölgyes közepén, kiemelkedő, meredek sziklán valamivel a csúcs alatt egy kastély áll, amelyhez egyetlen szűk út kapaszkodik fel. A hegyerinc alatt állandó forrás fakad, melyből meleg vizű folyó ered, és ez a kastélyon keresztülcsobogva a várban, a városban, a külvárosban kutakat, halastavakat, melegházakat táplál. A hegy lábánál szanaszét falvak terülnek el és művelt, termékeny földek; a csodásan kellemes éghajlat az egész vidéknek rendkívüli báj ad.

Lőrinc pedig Németújvárott, amikor észrevette, hogy Józsa serege szorongatja, gondolkodóba esett a bocsánatkérés meg az elviselhető feltételek felől, néhány napra fegyverszünetet kért, aminek teljesítését leginkább a pécsi szorgalmazta, míg viszont elleneztek azok, akik reményeiket a zűrzavarba és az államrend felfordulásába vetették. Egyesek azt mondják, hogy a török követek útján segítséget ígért neki, ha csak egyetlen várat is átenged Illyricumban, amelyen keresztül oda betörhet és a vidéket pusztíthatja, ő azonban azt válaszolta, hogy szívesebben visel el bármi sorscsapást, mint hogy királyától ilyen bűnnel pártoljon el.

(25) Ez események közben a király március kalendája körül összes főemberével Pécsre vonult, és mert úgy vélte, hogy Lőrinc már eléggé megbűnhődött makacs ostobaságáért, ezután szívesebben hallgatta azokat, akik közbenjártak érte. Így történt, hogy a sűrűn ide-oda járkáló Bot András közvetítésével végre is visszafogadta őt a kegyeibe legalább annyira, hogy lehetőséget adott neki, hogy elébe járuljon és tisztázza dolgát. Józsa azt az utasítást kapta, hogy a sereg vonuljon vissza, minden ellenséges cselekedettől tartózkodjék, és hozza magával Lőrincet; ha pedig ez jönni vonakodnék, még nagyobb erővel újítsa fel a harcot. Az átvéve e parancsot, Lőrincet hit alatt azonnal Pécsre kísérte, a sereget Németújvártól tíz mérföldnyi távolságra hagyta, nehogy egy kisebb összekoccanás a háború komolyabb folytatására kényszerítse. A Kishorváti, Hédervári, Szécsi Miklós kíséretében érkező Lőrincet az összes egyháznagy és uraság mély tisztelettel fogadta, és a királyhoz kísérte, ahol alázatos, megtört, könnyörgő emberhez csakugyan illő beszédet tartott, amelyben nyíltan bevallotta tévedését és örültségét, ámde mégis úgy, hogy viselt dolgainak minden bűnét a társaira kente, akiknek gonosz tanácsai buktatták el őt; (30) ezek követték el a gaszágokat, ezek cselekedtek a gyalázatot, ők eresztették át a törököket, ők biztatták, hogy még a királyi felséget se vegye semmibe; ezek mohó és prédára éhes emberek, zavargást kedvelők, legkedvesebb szemükben a háborúság, ami őket és kapzsóságukat kielégíti; neki magának leginkább csak az a bűne, hogy jó dolgába és túlságosan kedvező szerencséjébe belevakulva, kötelességét nem tartotta mindig szem előtt, eltúrta, hogy az árulók gonosz tanácsa, mint valami vihar, elsöpörje az igazság és jog mellől; most, miután a fejedelem virtusa és szerencséje megtanította őt, hogy erői, melyekkel a meggondolatlan hízalgéstől ingerelve a kelletténél jobban kérkedett, nagyon is csekélyek, most ugyanazon király utolérhetetlen kegyelmességében bizakodva kéri, hogy amilyen bátorsággal és következetességgel összetörte őt, akit inkább a végzet, mint a megfontolás tett önfejűvé és lázadóvá, ugyanolyan szelidséggel és könyörületességgel emelje föl azt, aki a saját jószántából könnyörgő és rimánkodik alázatosan bocsánatáért, csillogtassa meg előtte a jobb jövő reményét; hiszen ezután mindazt a méltóságot és sorsot, ami osztályrészéül jut, egyes-egyedül jóindulata és kegyelmessége adományának fogja vallani és tekinteni.

A király erre meghatottan válaszolta, hogy ezt a háborút kelletlenül és csak méltósága védelmében vállalta és viselte, mégis örülnie kell, hogy nem annyira a nyakasokkal szembeni szigorúság, mint inkább a kérelmezők iránti engedékenység példáját mutathatja; (35) amaz méltán megbűnhődött ostobaságáért, önfejűségéért, és ha mindezt már megbánta, ha igaz hűséggel visszatér az engedelmességre, ő maga jó szívére hallgatva nem fog megfélemlézni annak méltóságáról és érdekeiről. E szavakkal bizalmas beszélgetésre vonult vele vissza, és sok mindent megtudakolt, amire az szónoklat közben inkább csak célozgatott, de amit nem fejtett ki. Ugyanezen a napon Józsa letartóztatta és őrizetbe vette a vránai perjelt, szétosztotta cselédségét, széthordta szekereit, lovait, összes ezüstneműjét, mely váratlan esemény úgy megijesztette a király többi ellenségét, hogy ha a kaput előrelátóan már korábban be nem csukják, sokan menekülésre adták volna a fejüket. Azért Lőrincben is

motoszkált a félelem, bár két főpap adott szavára jött ide. Amikor a perjel életét féltve kérlelni kezdte a királyt, engedje meg neki, hogy szerzetesi életre álljon, minden javától és nagyon is profán életmódjától megváljék, az felháborodva ripakodott rá: Melyik lehet az a szerzetesi közösség, amely egy ilyen veszett, bűnös embert befogad és kebelében megtűr? És azonnal megparancsolta, hogy tagjait szoros bilincsbe verjék, nehogy esetleg öngyilkosságot kövessen el. (40) Az újdonság hallatára összecsendülő tömegnek az egrivel megüzente, hogy aggodalomra nincs ok, nem tűrhette tovább a perjel gyalázatos és emberemlékezet óta hallatlan gázságát.

E napokban a török követek, akik a tavaly Konstantinápolyba küldött Móré Péterrel érkeztek Budára, tízévi fegyvernyugvást kértek, csinos és egzotikus ajándékokat, néhány ezüstkupát hoztak a királynak. Ez kegyesen fogadta, viszonzásul bőkezűen megajándékozta őket, de úgy bocsátotta el, hogy csak háromévi fegyverszünetet engedett, azzal a feltétellel, hogy e három esztendő alatt egyik fél sem alkalmaz erőszakot, nem intéz támadást, a horvátországi vereség foglyait hamisság és csel nélkül visszaadják; Ulászlónak viszont jogában áll akár meghosszabbítani a fegyverszünetet, ha akarja, akár félbeszakítani, ha úgy szükséges, de ezt három hónappal előbb jelentenie kell. Így tehát ez esztendőben, és ez azelőtt vajmi ritkán esett meg a magyarokkal, légióként Ulászló kiváló bölcsessége és szerencséje kül- és belföldön mindent megbékéltetett, a lázongásokat lecsillapította, a törökkel három évre nyugalomra szerzett. Nem sokkal később Alsó-Magyarország egyik falujában, ahol keresztények és törökök közösen tartottak sokadalmat, hatalmas tűzvész támadt, az összes áru elégett, körülbelül hatvanezer arany kár keletkezvén.

(45) Itáliában pedig, miután Károly király Firenzébe érkezett, egyenest Róma felé vette az útját, először Sienába, aztán Viterbóba ment, és ott töltött egy kis időt. Sándor pápa ide-oda ingadozva ekkorra már elhagyta a gallok pártját, és Alfonz mellé szegődött, akit nemrég koronával ajándékozott meg. A római népet inség gyötörte, és az ostromtól való félelmében azzal fenyegetőzött, hogy ha a pápai frakció Károly király útját elrekeszti, átpártol hozzá, akinek a Galliáktól Rómáig minden város és kikötő engedelmeskedik, és aki rengeteg túszt szedett. A pápa megijedt az ostrom veszélyétől, és szabadon eresztett három bíborost, akit előbb hitszeggel elfogattott; Alfonznak a városban tartózkodó katonáit elküldte; másnap beeresztette a városba a francia sereget. Amikor Károly a városból Campania felé vezette a tábort, Alfonz föladván a reményt fiával együtt Nápolyba húzódott vissza, miközben népei megadták magukat Károlynak, aztán átadta fiának, Ferdinándnak az uralmat, három hajója közül kettőt megrakott, és Sziciliába távozott. Károly fölsezdte a tábort, és kilencednap minden ellenállás nélkül megadásra kényszerítette Nápolyt. Ferdinánd megértve a nép akarátát, először a Castel Nuovóba vonult vissza, majd egy közeli, harminc mérföldre levő szigetre. (50) E dolgok szerencsés kimenetele Károly túlságosan megnövekedett hatalmát az összes keresztény fejedelem szemében félelmetessé és irigység tárgyává tette. Ezért aztán a közös érdektől vezéreltetve a pápa, a velenceiek, Sforza Lajos milánói herceg meg Miksa császár és Hispánia királya, Ferdinánd, szövetséget kötöttek, amiről az akkor még Pécsen tartózkodó Ulászlót a velenceiek értesítették.

Lengyelországban pedig Albert király, aki a poroszok ellen indult, útközben megfosztott a birtokától egy hűtlenséggel gyanúsított kiskirályt, aki a Visztula mentén uralkodott, aztán Poroszország összes fejedelmét és tisztviselőjét örök hűségre és engedelmisségre esketve föl az egész provinciát meghódította. Sándor, Litvánia fejedelme, feleségül vette Mazovia fejedelmének a lányát, nagy hozománnyal, és elnyert minden tartományt meg várost, amely a litván fejedelemséghez tartozott; a menyegző a király távollétében, csak bíboros testvére részvételével zajlott le. Mivel a menyasszony görög rítus szerint tisztelte Krisztust, a kardinális a római vallásra térítette. Kázmér, Ulászló és Albert királyok fivére, Litvániában meghalt, néhány csodája nyilvánvalóvá tette szentségét, úgyhogy a jámbor lengyelek manapság istenként hívják segítségül, és mindenféle vallásos tisztelet övezi.

(55) Ulászló eközben szándéka szerint elintézve mindent, mielőtt Pécsről elindult volna, országgyűlést és nyolcados törvényszéket hívott össze Budára, hogy az ország megbékéltetése után igazságot szolgáltatson, a bűnösöket a régi szokás szerint megbüntesse, és az ez évi háborúról mindenki előtt számot adjon, így hát Bátán, Szekszárdon, Székesfehérváron át április 5. nonaeján nagy fénnyel Budára érkezett, és pár nappal később összeült az országgyűlés. Főpapok, tartományurak, az összes főnemes és minden megyéből tíz nemes hatalmas tömege emelte a király tekintélyét, aki uralkodása kezdetétől minden tettéről be akart számolni, elsősorban az idej, Lőrinc elleni hadjáratról, és mindezt az atyák ítélete alá akarta bocsátani, hogy egyúttal a gyalázkodók rágalmaival is szembe szálljon, és bebizonyítsa, hogy jog- és ésszerűen járt el. Ezért történt, hogy sokan, miközben úgy látszott, mintha vizsgálatot szeretnének ellene, és tetteiért felelősségre akarnak vonni, bár ennek nagyon örültek volna, mégis erősen félték, hogy ők is hasonló vád alá esnek, és vissza kell adni erőszakkal szerzett vagyonukat. Az egri meg a pécsi és az országatyák legbölcsebbjei úgy vélekedtek, hogy az állam nyugalma és az uralkodói méltóság érdekében a fejedelem tetteit, amelyeknek jogossága magától értetődik, nem kell a nép ítélete alá vetni, és semmit sem kívántak tudatni a tömeggel a Lőrinc ellen vívott háborúról sem, amelyet pedig a nép kétségkívül helyeselt volna, sem azok cselekedeteiről, nehogy nagyobbra szítsák a gyűlöletet ellenük, hiszen most már, hogy lecsillapodtak, végre csodamód hasznára válhattak az

államnak, és a legnagyobb bölcsességgel vigyáztak mindkét fél érdekeire és tekintélyére. Lőrincnek és társainak mindazonáltal megengedték a bünbánatot, amennyiben a szenátus és a nemesség akaratából két férfit választottak, aki nevükben a király elé járult könyörögni. (60) Lőrinc maga gyászruhát öltve, haját lebecsátva, szomorú ábrázattal, alázatos tekintettel néhány kísérővel lépett be a gyűlésre, és mindenkiben azonnal szánalmat ébresztett. Ámde a király a két könyörgő férfinak mégsem ígért többet, mint javai visszajuttatásának halvány reményét. Többen úgy magyarázták, hogy azért hajlik nehezen erre, mert érdekei ellen valónak tartja visszaadni azt, amit Lőrinctől Alsó-Magyarországon elvett, nehogy egyszer a szomszédban levő törökök segítségére támaszkodva félelmére és veszedelmére válják.

Aztán a nemesség (mely az egész országnak számít) meg az atyák és főurak között dühödött és emlékezetes veszekedés keletkezett, amikor az adófizetésről tárgyaltak. A király, mint gyakran tette, minden ház után egy aranypénzt kért évi adó fejében. A nemesség viszont az adózás régi szokására hivatkozott, amelyre koronázásakor ő is fölesküdünt, nevezetesen, hogy őt ház után hajtsanak be egy aranypénzt, és vegyék figyelembe, hogy a jelenlegi béke majdnem úgy elpusztított mindent, mint a háború; vagy pedig, ha minden egyes ház után akar adót, ne az atyákkal, hanem a köznemességgel gondoljon, újítsa fel az országnak a hadviselésre, a tizedre, az adóbehajtásra vonatkozó ősi és az idők folyamán teljesen feledésbe merült szokásait; (65) az atyák azok, akik a királynak járó jövedelmet elszedik, hiszen maguk mit sem fizetnek, népeiktől pedig az ő nevében behajtják az adókat; ők azok, akik a nemesség szabadságát kisebbitik, a népet rabságba taszítják, a király vagyonát fölélik, mert nem vagyon, mint a törvény előírja, hanem csak készpénz után fizetik a tizedet, és mindent a saját hasznukra fordítanak; ha pedig lenézi a nemesség pártfogását, és azok hatalmát akarja hizlalni, bizony meg nem fizetik ezt a szokatlan rovást. Ekképp lármázva és így követelözve a királyi udvar előtt, az uralkodó és a patríciusok megijedtek, hogy a nép (mert e sokfélejű szörnyeteg lázadásra természeténél fogva hajlandó), ha valamit megtagadnak tőle, messzebbre rohan az esztelenségben és meggondolatlanságban, azon igyekeztek, hogy a zajgó és háborgó sokaság hirtelen támadt mozgalmát lecsillapítsák, mert jól tudták, hogy soha be nem tartandó szép ígéretek a felüzelt tömeg heves lázongását többnyire lelohasztják, ezért kihirdették, hogy alávetik magukat a köznemesség akaratának; a törvények felújításával megbízták Domonkos fehérvári és János veszprémi főpapot, protonotáriusokat adtak melléjük, akik mindig a törvényhozó mellett szoktak állni, úgy vélekedve, hogy a nemesség a várakozást és a költséget úgysem bírja elviselni az ügy szándékosan késleltetett befejezéséig. És elgondolásuk nem is volt hiú, sem alaptalan, mert míg a törvényszerkesztéssel bajlódtak, a tervezetet a nép elé terjesztették, aztán a szenátushoz vissza, azalatt a nemesség nagy része már nem viselhette a várakozást meg a költséget, és elbocsátást kért. (70) Egyesek útravalót sem várva távoztak; a többieket, akik maradtak, részint a főurak megvesztegették, részint feladták a reményt, hogy a dolog keresztülvihető, és ráhagyták magukat a szenátusra, így hát a nemesség tervét ravaszsággal megghiúsították, a törvényhozás abbamaradt, és az évi adót házanként vetették ki.

Eközben vízkórságban meghalt Bálint, a váradi főpap, akit a király mindig szerfelett kedvelt, az állam hűségese és szilárd támasza; helyére sokan pályáztak, és a király június 13. kalendáján a szenátusban a tanács és a nép teljes egyetértésével Domonkos fehérvári prépostot nevezte ki váradi püspökké, aki előbb Mátyás, aztán az ő uralma alatt az állam érdekében páratlan érdemeiről tett tanúbizonyságot; e kinevezésre egyrészt az iránta érzett szeretet vezette, másrészt pedig és főleg az egri és a pécsi főpap meg János cseh kancellár kívánsága, akik tekintélyben és kegyben a főhelyet foglalták el nála; a fehérvári posztra Frangepán Gergelyt ültette, akit mind származásának fénye, mind rengeteg tudománya és erénye ajánlott mindenkinek. Pünkösöd másnapján pedig ünnepi lakomán fogadta az összes főpapot és kiskirályt, amelyen az ingyencfalatokon kívül elsősorban egy tizenhét lépcsőfokból szerkesztett, drágakövekkel kidolgozott, arannyal, ezüsttel roskadozó értékes pohárszék vonta magára mindenki figyelmét. A legfelső sort két természetes formájú és nagyságú hattyú foglalta el, közöttük kristálylámpák és mindenféle kelyhek; a többi drágaköves csészék, arany palackok és kupák, korsók, poharak, borosköcsögök, négy kivételes nagyságú, az úrvacsorát ábrázoló vizeskancsó. (75) A legalsó fokon rengeteg aranyos, domborműves edény, éppen annyi, amennyi a vendégeknek kellett, míg a fentebb levők is mind a fényűzés és a látványosság kedvére szolgáltak. Az ebédlőpamlagon drága huzat, amelyre káprázatos művészettel és rafinált mesterséggel a trójai háború történetét hímezték, ez egykor Mátyás királyé volt, az interregnum idején pedig, Corvinus János megfuttatása után, a nádor és Józsa adta Ulászlónak, hogy – mint az emberek beszéltek – megnyerjék jóindulatát.

Ezután, mikor a magánvadásokra került a sor, és az erőszakoskodások, csalások ügyét vizsgálták, a király és a többiek szavazatával többek között Póki Pétert ítélték fővesztésre, mert sok vallomásból kiderült, hogy mint Corvinus embere, ennek kastélyát átjárta a nádor kezére, ugyanezen Corvinus élete ellen többször cselet vetett, saját édestestvérét, aki örökrészéről nem akart lemondani, a folyóba lökte, amikor pedig az megpróbált kievickélni, lándzsával keresztüldöfte. A császárhoz akart fellebbezni, de a király így szólt: Ne reménykedj a császárságban, hanem szánd el magad a rögtöni halálra. Egyesek azt mondják, hogy azután tizenhárom gáztettelt vallott be önként, ezért aztán másnap Szent György piacán a nép szeme láttára elevenen négybe hasítottán nyomorultul pusztult el, ám a halált állhatatos lélekkel, keresztényhez méltón, szakadatlanul az isten

könyörületéért imádkozva fogadta. (80) Hogy a vránai perjelt, aki nemcsak gyakran pártolt el a királytól, nemcsak megtagadta ítéleteinek és határozatainak végrehajtását, hanem többekkel szemben is erőszakoskodott, idegen várakat elfoglalva ama részeken királyi nevet bitorolt, csalárd jelöléssel hamis pénzt veretett, megbecstelenítette a szüzeket, és sértetlenül nem hagyott semmi tisztet, semmi szentet, hogy őt milyen büntetéssel sújtották, nem nagyon tudható. Egyesek azt hiszik, hogy Budára vitték, és mert bizonyos papi szentségeket már fölvet, a Dunába hajították, mások, és ez a közkeletűbb hír, hogy Temesvárott örökös rabságra vetették. Miután a király szigorúságának és bölcsességének fényes dicsőségére megcselekedte e dolgokat, a nemesség pénzének kímélése kedvéért, tudniillik a hosszú budai tartózkodás alatt ez már majdnem elfogyott, feloszlatta az országgyűlést, és a nyolcados törvényszéket október hónapra halasztotta.

Itáliában pedig Gallia királya elindult Nápolyból, nehogy a szövetségesek serege hátulról megszorítsa, és hogy táborát egyesítse az orléans-i hercegével, aki hatalmas sereggel nemrég kelt át a túlsó Galliából Itáliába, hosszú utat megtéve Pontremolóhoz érkezett, hogy a hegyszoroson keresztül Párma vidékére, majd innen Galliába nyomuljon; a visszautat azonban elzárták a hevesen ellenszegülő szövetséges csapatok, amelyeket a Taro folyónál emlékezetes csatában nyolcezer emberüket megölve megfuttatott, és megnyitva az utat, Galliába sietett a csapatok fölfrissítése és új haditerv kidolgozása végett.

(85) Ezalatt Magyarországon döghalál söpört végig, és Ulászló, hogy a dühöngő járvány veszedelmét elkerülje, az egész augusztus hónapot az erdőben járkálva, bolyongva vadászattal töltötte. Aztán Csákvárott megbeszélést folytatott néhány főpappal, majd Szegednél gyűlést tartott. A járvány sodrától hajszolva bejárta Csanádot, Bacsót, Szentmihályt, Verőcét, átkelve a Dráván Babócsát, innen aztán Somogyon, Szombathelyen, Sopronon át Pozsonyba ment, ahol a csehek és morvák számára tartott gyűlést, a nyitrai Antalt pedig Krakkkóba küldte követségbe a lengyel királyhoz. Mindezt rendben elintézve visszatért Budára, ahova a nyolcados törvényszéket hirdette volt; itt a királyi tanácsban a pécsi Zsigmond önként lemondott a kincstartóságról, amelyet az emberek nem éppen jóindulatú suttogása közepette viselt addig, ugyanis sokkalta nehezebb és meggondoltabb volt a kötelező járandóságok kiadásában, hasonlóképpen a közpénzek kifizetésében, mint a magánadományok osztogatásában. Kincstartóul Zsigmond prépostot állították, e tudományban és számvitelben járatos embert, társául Miklóst adták, a nyitrai püspök testvérét, aki régebben a cseheknél a sáfár tisztét viselte. A nyolcados törvénykezés alkalmával a köznép azt kérte, hogy a végeérhetetlen pereket vegyék el a bíraktól, mert ami határozatot hoztak, azt sem hajtják végre; a király bölcs megfontolással azzal háritotta el a fenyegető súlyos lázongást, hogy a tárgyalt ügyekről gyors jelentés készüljön.

(90) Ezután a várból önszántából elment a nemesek egyetemes gyűlésébe, mely a Szent János templomban folyt, és itt a váradi tolmácsolásával szólt egy keveset, amennyit az alkalom megkívánt, a Beatrixszal való házasságról és az adóbehajtásról; Beatrixszal kapcsolatban ugyanazt mondta, amit azelőtt mindig, hogy a vele való házasságtól idegenkedik, visszariasztja a kora és meddősége, amiben még csak nem is annyira a saját, mint inkább a nemesség érdekét tartja szem előtt, hiszen ha örökös nem marad utána, az idegen uralkodóra szorult országot végül is valami súlyos viszálykodás fogja megrontani; amaz viszont, hogy kívánsága teljesüljön, az égvilágon mindent elkövetett olyannyira, hogy szöszegéssel vádolta őt a pápa és az összes keresztény fejedelem előtt, trónja ellen sok veszedelmet támasztott, amit kénytelen volt észre sem venni, nehogy úgy lássék, mintha asszony ellen háborúzna; tény, hogy nem tagadhatja le az ígéretet, melyet adott neki, de azt egyrészt az országatyák akaratából és őket a tanácsban nyíltan tanúságra idézve tette, másrészt könnyen ki is védheti, mert az asszony bizony egyáltalán nem teljesítette nagy ígéreteit, melyeket ha megtart, Ausztria sosem veszett volna el; ő mindazonáltal tanácsukkal él, ha másképp látják jónak, és mindig engedelmeskedik nekik. Az adóról pedig azt mondta, hogy azt azért kell megfizetni, mert megbízható kémjelentésekből ismeretes, hogy a török Szendrő és Nándorfejérvár között favárat akar építeni, rengeteg anyagot hordott össze, hogy a munkát gyorsan bevégezhesse, és Görögfejérvár kapuit napról napra csúfosabban döngethesse. Szavaira az egész nemesség szívből helyeselt, egyetért azzal, ha szüzet vesz feleségül, akinek érett termékenységéből királyi utódok áldott sora származik, valamint ha minden rendből két küldöttet választanak, aki világosan figyelmezteti Beatrixot, nézzen más megoldás után; (95) az adóval kapcsolatban viszont úgy tetszik, hogy meg kell tartani az ország régi törvényeit, melyekre koronázásakor ő is esküvel kötelezte magát, hiszen a hajdani égi királyok úgy intézkedtek, hogy ötre vessenek ki egy aranyat évente, ő viszont a királyok törvénye ellenére minden egyesre kiveti, és évente kétszer hajtja be. Sőt, azt is mondták, egész népe a legkomolyabban kéri, tárja föl, milyen közhaszonra fordította azt a kétszer nyolcmillió aranyat, amelyet hat év alatt neki fizettek. Erre azonnal rávágta, hogy mindössze hatvanezret kapott, mire az egész nemesség felhördült: Valóban túrhetetlen, hogy az egész adó ne a király kezébe kerüljön, a sikkasztók ellen pedig vizsgálatot kell tartani; nem szabad megengedni, hogy az ország veszedelmére az adót magáncélokra fordítsák; ami pedig a pillanatnyi helyzetet illeti, évente nem egyszer, de ha kívánja, kétszer, háromszor fizetnek, és ha úgy akarja, ingyenes katonai szolgálatot is vállalnak a hazáért; ha pedig ő, nehogy a főurakat maga ellen hangolja, e vizsgálat kínos feladatától vonakodnék, ők a néptribunusoktól kinyomozzák a sikkasztók nevét, és elítélik őket; a kincstartóktól ki kell deríteni, kikhez kerültek ezek a pénzek. (100) Így végezvén e gyűlésben, néhány nap múlva, mert az adókirovás régi módját nem lehetett visszaállítani, a

nemesek, akik minden megyéből ketten jöttek küldöttként, elunva a hosszadalmas várakozást, csöndben hazamentek, miközben a többiek ottmaradtak Budán. Nem sok idő múlva az atyák és a nép közötti régi vetélkedés következtében egy egészen jelentéktelen ügy súlyos összetűzésre adott okot.

A zsidók utcájában neveletlen keresztény suhancok zavargást keltek, amikor ajtajaik előtt illetlen pajkossággal lármáztak, ablaküvegeiket felelőtlenül betördösték, amikor pedig azok el akarták zavarni őket, jöttek csöcselék nagy tömege támadt rájuk, leginkább azok, akik szegénységük folytán könnyen kaphatók prédálásra és fosztogatásra. Az egrri familiárisai kirohantak a házból, hogy a zavargást valamiképp lecsillapítsák, de csak fokozták azt, és még jobban felizgatták a népet, mert mindenki úgy vélekedett, hogy az adókirovásnak az egrri az értelmi szerzője, és mert az elmúlt évben cselédei, akiket azért küldött, hogy a zsidókat megvédelmezzék a bántalmazástól, három keresztény fiatalembert megöltek. A tülekedés éjszakaig tartott, végre néhány nagyúr közbelépése csillapította le, és az vetett véget a fosztogatásnak. (105) Napkeltekor pedig sokan, részint a tegnapi nem nagyon sikeres verekedéstől dühödten, részint a most biztosabb zsákmány reményében újra támadást intéztek a zsidók házai ellen, a tömeg óráról órára növekedett, ajtóikat, kapukat betörték és holmijukat széthordták, a zálogtárgyakat elvitték, rávetették magukat az arany- és ezüstedényekre, az aranyszövésű selyemruhákra; mások távolabb helyezkedtek el a házaktól, mintegy táborot vertek, és a zsákmánnyal megrakodva távozókat támadták meg, ezt biztonságosabbnak vélvén, és ezek kirablása a város legkülönbözőbb részein újabb verekedéseket szított, hogy pedig a felfordulás még nagyobb legyen, az előkelők cselédei, akik a király és uruk parancsára a zendülés elfojtására rohantak elő, hasonlóképpen a házak kifosztásához láttak, és a védelem örve alatt még mohóbban folytatták a dúlást. A várost hatalmában tartó rémület és a már szinte általános veszedelem közepette a király elhatározta, hogy a végső menedékhez fordul, és leküldte a várkapitányt a darabontokkal, kik aztán egy-két rablót a többiek szeme láttára felkoncoltak, a többieket a várható büntetés félelme gyorsan megzabolázta. A király nem mert a néppel szemben továbbmenni, nehogy még inkább a főpapok ellen hangolja, és a lázadásból még véresebb lázadás keletkezzék.

Ugyanezekben a napokban prágai követek érkeztek a királyhoz, és tízezer lovast ígértek neki, ha a szükség úgy hozza, tizenötezer is, a király kérésére pedig, hogy fejenként egy garast fizessenek adóba, azt válaszolták, hogy örömet fizetnek kívánsága szerint évente kettőt vagy négyet is. (110) Bőbeszédűen hálálkodtak neki azért, hogy az eretnekek ügyét a római pápa figyelmébe ajánlotta, és kijelentették, hogy szívesen visszatérnek a római istentiszteletra és szertartásra, ha ugyanazokkal a feltételekkel kerülhetnek vissza a pápa és az apostoli szenátus kegyébe, amelyekben Zsigmond császárral állapodtak meg. Végül azt kérték, látogassa meg országát, saját költségükön tartják el az egész udvart, az egyházi javakat, amelyeket korábban kisajátítottak, önként visszaadják, és ismét szent célokra fordítják.

Az adó ügyét pedig, melyet a király már nagyobb terveket szöve szorgalmazott, a legközelebbi összejövetelre halasztották; a gyűlölség az egész dologért Zsigmondra és az egrre hárult, mert úgy gondolták, hogy ők kezdeményezték a dolgot. Ezért egyesek Zsigmond ellen a sikkasztás vádját emelték. Tüstént összehívták a bíróságot, mégpedig a főpapok közül a váradit és a nyitrait, a főurak közül Losoncit, a népből Bornemissza Ferencet, akik a második zendülés alkalmával nagy dicsőséget szereztek. A tárgyalás során számadásai zavarosságából világosan megállapították, hogy sikkasztott. Ezért a király parancsára azonnal megkötözték, és a nép örömrivalgásától kísérve börtönbe taszították. (115) Helyettesét, Dombait, akit éktelen kapzsisága miatt az egész sikkasztás kiagyalójának tartottak, vele együtt fogták el; és mert kárterítésre nem volt képes, Temesvárott örökös rabságra vetették. Zsigmond pedig önként megvallotta, hogy vétkezett a község ellen, és mert a börtön gyalázatát nem tudta elviselni, belső vallásosságától és lelkiismeretétől ösztökélve beismerte, hogy rászolgál arra, hogy vagyonától, püspökségétől, életétől megfosztassék, és megígérte, hogy bármilyen összeget megfizet, ha innen kieresztik. Amikor azonban a bírák a büntetésről határoztak, sokan megelégedtek négyszázezerrel, mert a király mérsékletet parancsolt, és mindenben ő döntött, és minden tetteben olyan komolyság, gazságot eltipró szigorúság nyilvánult meg, hogy már általában túlságosan is kegyetlennek és merevnek tartották őt, akit nem sokkal korábban túl béketűrőnek és lomhának ítélték; félelmükben mindnyájan megígérték, hogy az adót, melyet korábban elleneztek, egyetlen intésére megfizetik, és akarata szerint mindent buzgón megtesznek, a mindig ingatag és tétova nép pedig állhatatosan hirdette, hogy végre egyetlen királya van.

VI. rész - A fordító utószava, névmutató

Tartalom

48. Antonio Bonfini és műve	573
49. Névmutató	579

48. fejezet - Antonio Bonfini és műve

Utószó

Antonio Bonfini, vagy inkább – elvégre magyar nemes volt – Bonfini Antal 1427 vagy 1434 decemberében született a közép-itáliai Piceno tartományban, Patrignonében vagy Ascoliban. Gazdag, patriciusrendű apja 1425-ben költözött át az egyik helységről a másikba, és nem tudható, hogy a család azonnal követte-e. Mindkét város a maga szülőttének tekinti. Ő ascolinak vallotta magát. Francesco Panfilo Sanseverino XVI. századi humanista viszont Patrignonét e sorokkal dicsőítette:

Nem halovány az a fény, melytől ékes e táj.
Antalt szülte világra e szűk föld, azt, ki a mennyben
Égő csillagokig híresítette hónát.
Szent Múzsák hálája követte a hun fejedelmek
Roppant tetteiről szóló könyveieért.

Antal korszerű, humanista szellemű nevelést kapott. (Egyik öccse, az 1441 táján született és valamikor 1515 után elhunyt Máté is jeles tudós lett, többek között Horatiust meg Aulus Gelliust kommentálta. Néha össze is tévesztik őket.) Ascoliban az az Enoc d'Ascoli volt a tanítója, aki Tacitus egyik kéziratát megtalálta a hersfeldi kolostorban. Antal magisteri címet szerzett. Fiatalemberként gazdag családok mellett nevelősködött, először odahaza, aztán Firenzében, Padovában, Ferrarában, Rómában, a részletekről azonban nincs tudomásunk. 1465-ben megházasodott. Felesége, Spina di Marino della Rocca, egy ascoli tanácsúr (gonfaloniere) lánya volt, aki négy fiút meg egy lányt szült neki. Az egyik fiú, Ferenc, jó nevű orvos lett, a leány, Francesca Ventidia apáca a helybeli Szent Egyed kolostorban, ahol – állítólag – 115 éves korában halt meg. Antalt 1473-ban meghívták az Anconától pár kilométerre délre fekvő Recanati iskolájába professzornak, valószínűleg rektornak is, de az állást csak 1478-ban foglalta el. Addigra már jó kapcsolatokat épített ki mind a tudós humanista-, mind az arisztokrata körökkel. Különösen a közeli loretoiak becsülték nagyra, mert náluk sokszor szónokolt (az 1478 és 1488 között mondott beszédeiből kétkötetnyi fenn is maradt), és a lakosokat igencsak felmagasztalta. Többek között olyasfélét hangoztatott, hogy ez az a boldog nép, amelyről János Jelenéseiben olvasunk: „Íme az Isten sátora az emberekkel van és velük lakozik, és azok az ő népei lesznek, és maga az Isten lesz velük, az ő Istenük”. E tanításai hozzájárultak a loretoi legenda erősödéséhez, mégpedig éppen a legjobbkor, mert a Szent Ház körül máig álló, tekintélyes templom építéséhez nem sokkal korábban, 1465-ben kezdtek hozzá. Amikor tehát Aragóniai Beatrix, Mátyás magyar király ifjú hitvese férjéhez Magyarországra indult, és 1476 októberében Loreton keresztülutazott, a helybeliek büszkén vezették elé és mutatták be neki jeles tudósukat. De a nápolyi uralkodóházzal már előbb összeköttetésbe került: mint maga meséli, már 1473-ban jelen volt azon a fényes fogadáson, amelyet IV. Sixtus a Rómán keresztülutazó Leonóra, Beatrix nővére tiszteletére adott; meglehet, hogy ő is a nápolyi kíséret tagja volt.

Mint mondtam, nemsokára elfoglalta a recanati állást, és latint, görögöt, grammatikát, poétikát, retorikát tanított vagy nyolc-kilenc éven át. Jól mehetett a sora, fizetését fölemelték, megbízását meghosszabbították, telket, földet vásárolt a városban, megkapta a polgárjogot. Tanári munkáját komolyan vette. Tanítványai hálásan emlékeztek rá vissza, s közülük egy-kettő a kor ismert tudósai közé emelkedett, ha nevük manapság nem visszhangzik is a fülünkben: Jacopo Sentini filológus, Giambattista Onori történetíró, Quinto da Quintodecimo szintén történetíró, aki 1497-ben Ascoliban iskolát nyitott, írói tehetségét részben a tanítás szolgálatába állította. Görögből latinra fordította Hermogenés szónoklattanát, Aphthonios *Előgyakorlatok* című munkáját, Héródianosz történetét. Ezek a retorikaoktatás segédletei voltak: Hermogenés a szónoklattan nagyra tartott kézikönyvét írta meg, Aphthonios ehhez fűzött, példákkal illusztrált szónoki gyakorlatgyűjteménye a XVII. századi tankönyvként volt forgalomban, és Héródianost is elsősorban rétoriként tartották számon.

Mindeközben – úgy látszik – a felsőbb körökkel kialakult jó kapcsolatait sem hanyagolta el, sőt, tudós tevékenysége jó nevet szerzett neki a nápolyi udvarban. Ez lehetett az oka annak, hogy amikor egy alkalommal – ez 1485-ben történhetett – Beatrix öccse, Aragóniai Ferenc visszatért magyarországi látogatásáról, ő maga vagy valamelyik bizalmasa éppen Bonfininak számolt be budai élményeiről, és éppen vele íratta meg annak a beszélgetésnek a lefolyását, amelyen a királyi pár és Ferenc herceg mellett részt vett egy sereg magyar főúr (*Symposion de virginitate et pudicitia coniugali*). Más irodalmi munkálódásának is van nyoma. A szokásos leveleken, verseken, az említett szónoklatokon kívül nagyobb lélegzetű művekről is szól a hír, ezek körül azonban teljes a homály, mert szöveg nem maradt ránk. A legnagyobb érdeklődés Ascoli történetére (*Historia*

Asculana) irányult, amelyből az egyik tanítványa kivonatot is készített (az is elveszett), és amely után évszázadokon át kutattak, mindmáig eredménytelenül. Néhány feltételezett munka alkalmasint sohasem létezett, mint például Genova története, hiszen ezzel a várossal neki soha semmiféle kapcsolata sem volt; mások szerzője valójában az öccse. Azonban a *Symposion* tényleg elkészült, tényleg az övé, ma is megvan, és minden bizonnyal tetszést aratott. Ez a siker adhatta azt az ötletet, hogy azt meg a többit bemutassa Budán is, és ezen a réven még tekintélyesebb pártfogóra tegyen szert. Tehát a *Symposion* ajánlását – mely eredetileg kétségkívül a megrendelőhöz, az Aragóniai família valamelyik tagjához, esetleg éppen Ferenchez szőtt – kicserélte, egy kicsit a többin is módosított, a sort kiegészítette egy könyvecskével, amelyben a Corvinus (vagyis a Hunyadi) család történetét foglalta össze (*Libellus de Corvinianae domus origine*; ez aligha született meg előbb, mint a magyarországi kirándulás ötlete), majd 1486. szeptember 1-jén három hónapi szabadságot meg útiköltséget kért a várostól, és 25-én útnak eredt, hogy Beatrixszal való ismeretségét fölelevenítve bemutatkozzék Mátyás királynak. Vitte magával a kész köteteket, immár megfelelő dedikációkkal, Hermogenést és Aphthoniost, Héródianost és a *Libellust* Mátyásnak, a *Symposiont* és az említett *Historia Asculanát* Beatrixnak ajánlva, az epigrammáit tartalmazó kötetet az ifjú Corvin Jánoshoz címzett előszóval.

A fejedelmi udvarba, amely akkor a megszállt Ausztriában, Retzben tartózkodott, október 22. és 27. között érkezett meg. A szívélyes fogadtatás után megjelenhetett a királyi család színe előtt, átnyújtotta műveit, melyeket – mint elbeszéli (IV.7.175–180) – a király nagy érdeklődéssel fogadott, azonnal el is olvasott, és tetszését is kifejezte. Ez nem volt üres szó, mert január elsején, már Bécsben, az udvarnép nevében ő köszönthette az uralkodót elegáns szónoklatban az új év alkalmából, az pedig jó fizetéssel alkalmazta őt a felesége mellé felolvasónak. Antal úgy vélhette, hogy meleg fészket talált magának. Igyekezett beilleszkedni az új környezetbe, barátokat és pártfogókat keresett. Ez látszik abból az epigrammájából, amelyet saját kezűleg írt bele a mecénásnak nevezett Fodor István, akkor székesfehérvári prépost, később boszniai, majd szerémi püspök egyik könyvébe. Szabadságát nyilván meghosszabbította, mert a három hónap elteltével is Beatrix mellett maradt, és vele együtt ámulta végig azt a káprázatos díszszemlét, amelyet a király 1487 augusztusában a frissiben elfoglalt Bécsújhely mellett rendezett. Időközben Mátyás megbízta a görög Philostratos műveinek latinra fordításával, amit az év első hónapjaiban Ebenfurthban el is végzett, aztán a három nyári hónapban Antonio Averulino (Filarete) építészeti traktátusát kellett olaszról latinra fordítania. Mindebből kitetszik, hogy az uralkodó elégedett volt vele. Helyzete mégis kedvezőtlenül alakult, és az év végén visszautazott Recanatiba, és ismét munkába állt az iskolában.

E váratlan fordulat okára közvetlen adatunk nincsen, az utalások és a körülmények azonban azt a gyanút keltik, hogy az úrnőjével nem tudott kijönni. Mátyás ez időben mindvégig a harctéren tartózkodott, ezért udvaroncának sorsára aligha fordított gondot, a viszony megrontásával nemigen vádolható. Az viszont feltűnő, hogy míg Bonfini mindeddig a legnagyobb elragadtatással nyilatkozott a királynéről, mind a *Symposion*, mind az első hetekben mellette írt Philostratos-előszó az egekig magasztalta őt, addig később, a *A magyar történelem tizedeiben* (vagy ahogy emlegetni szokták: a *Magyar történelemben*), az asszony akkori magatartására visszaemlékezve keserű szavakkal jellemzi azt: „Az ajándékok idehívták a poétákat, a szónokokat, a grammatikusokat is, akik várakozásukban csalódva jóval szegényebben vitték haza Itáliába műzsájukat, mint ahogy idehozták.” (IV.7.85) Ugyan kire célozhatna, ha nem önmagára? A háttér a királyi udvarban éppen ez idő tájt kieleződött ellentétekben sejtem. A viszonyokkal kevésbé ismerős olasz ezek között eleinte rosszul tájékozódott, később meg – a királynéval való akaratlan szembefordulás után – kényszerűen átsodródott az ellentett oldalra. Ugyanis a fejedelmi pár kapcsolata éppen abban az 1485. esztendőben vált végzetesen válságossá, amelyben az ő figyelme a magyar ügyek felé fordult. Ebben az évben a trónutódlás miatt aggódó Mátyás – tízévi meddő házasság után – arra a sorsdöntő elhatározásra jutott, hogy további várakozás helyett utódává nyilvánítja természetes fiát, Jánost. A tizenkét éves fiút elismerte, maga mellé vette, gondoskodott rangjáról, vagyonáról, elvitte hadjárataiba, bevonta a diplomáciai tárgyalásokba, sőt, olykor maga helyett őt léptette föl egy-egy reprezentatív aktusnál. Hogy származása homályát eloszlassa, kidolgoztatta számára a római eredet teóriáját, és a Corvin nevet adta neki. Beatrix természetesen a leghevesebben reagált erre, mert ő még reménykedett abban, hogy világra hozza a törvényes utódot. Ebben az évben az udvar két pártra szakadt, az egyik Corvin Jánosban látta a trónörökösöt, a másik Beatrixtól várta azt. Ez utóbbi frakció magját magától értetődően a Budán tartózkodó aragóniaiak alkották, és Bonfini magától értetődően sorolták közéjük. Meglehet, hogy magyarországi utazását a nápolyi udvar is támogatta, hiszen mint kiváló szónok jó propagátora lehetett volna úrnője ügyének. Mint láttuk, rögtön be is állt annak familiájába. Azonban mivel lépett be az udvarba? Hozta magával a Corvinusok eredetéről szóló, vagyis a kis királyfi legitimitását bizonygató könyvecskét, hozott egy verseskönyvet, amelynek előszava hasznos tanácsokat adott a trónörökös neveléséhez (IV.7.180), és hozta magával a *Symposiont*. Ez egy olyan hosszú, három napon át tartó, asztal melletti vitasorozatnak a leírása, amely a platonikus szellemiségű főúri körökben ekkortájt jött divatba. A beszélgetésben többen vesznek részt, és sok minden kerül szóba, lényegében azonban Mátyás és Beatrix áll szemben egymással. Mátyás a tisztességes, szemérmes házastársi szerelem mellett kardoskodik, felesége ellenben a szüzességet tartja az erények

királynőjének, amelyet a házaspár között is tiszteletben kell tartani. A kimerítő vita végén Beatrix fényes győzelmet arat, és Mátyás belátja, hogy ezután tartózkodniuk kell a testi érintkezéstől. Hogy a gyermekalkadás után sóvárgó királyné az adott körülmények között hogyan fogadta ezt a dicsőséget, azt könnyen elképzelhetjük. A mű sorai mögött még az is ott lappangott, hogy ha esetleg mégis születik gyermeke, az ezek után nem származhat a férjétől. Bonfini tehát belépése pillanatában a Corvin-párthoz csatlakozott. Fölteszem, hogy tudatlanul, talán rászédtek. Arról persze fogalmam sincs, hogy Aragóniai Ferenc bizalmasát hogy lehetett ekkora tévedésbe ejteni, de Mátyás diplomatái bizonyára tudták. Az mindenesetre megdöbbenést kelthetett, hogy éppen abból a környezetből éppen ezzel lép valaki a világ színe elé. Antal sorsa a királyné mellett az első percben megpecsételődött. A később keletkezett *Magyar történet* egyértelműen és kimondottan az ifjú hercegnek fogja a pártját, sajnálkozik bukásán, és Beatrixról leplezetlen antipátiával beszél. Aligha írható a véletlen számlájára, hogy a *Libellus* is, a verseskötet is, de még a Beatrixnak átnyújtott Ascoli-történet is elveszett.

Bonfini tehát ezúttal a szíveslátás ellenére sem evett meg sok sót a magyar udvarban, hanem 1487 végén csalódottan hazautazott, és beállt az iskolába. Meglehet, hogy balsikerű szereplése indította Magyarországra pár hónappal később, 1488-ban, a nápolyi udvar hivatalos megbízottját, Bonfini méltó ellenpárját, a szintén kiváló historikusnak és szónoknak tartott Pietro Ransanót, aki aztán, Mátyás halála után, valóban képviselte is Beatrix érdekeit, de már beköszöntő beszédében sem szüzi életmódját, hanem az Aragóniai familia bámulatra méltó termékenységét ecsetelte. És míg Mátyás – mint mindjárt látni fogjuk – Bortfinit, addig Beatrix Ransanót bízta meg a magyar történelem feldolgozásával.

Mátyás viszont nem mondott le a tudós familiárisról. Mihelyt az ausztriai hadihelyzet valamelyest rendeződött, és decemberben létrejött a fegyverszünet, a nyugalom beköszöntével első dolga volt, hogy visszahívja őt. A közvetlen okot az szolgáltatta, hogy 1488. március 20-án Brünnben megjelent Thuróczy János *Magyar krónikája*, melyet szerzője a magyar történelem reprezentatív összefoglalásának szánt, az udvar finomabb ízlésű körei azonban túrheterodoxul barbárnak találtak. Mátyás tehát fölkereste Bonfini a tárgy reneszánsz szellemében, humanista stílusban, modern módszerekkel és méltó terjedelemben történő feldolgozására, természetesen a számára kívánatos felfogásban, ő pedig ugrott, és május 11-én már indult is megint Pannóniába, vagyis hát Bécsbe, mert az udvar akkor ott tanyázott. Gondolom, hogy az előzmények után nem sok reménye maradt arra, hogy odahaza karriert csinál, a lehetőséget tehát örömmel megragadta. (Talán élt benne némi bizalmatlanság, és ezért otthoni állását egyelőre nem adta fel, mert a recanati katedrán csak 1491-ben találkozunk az utódával.) Ferenc fiát is magával hozta, aki 1489 tavaszán beiratkozott a bécsi egyetemre. Ezután már csak alkalmilag látogatta meg a szülőföldjét (még egyszer rögtön 1488 decemberében, aztán 1489 nyarán, majd valamivel hosszabb időre 1492–1493-ban). A király megette őt udvari historikusnak, és illetményül kiutalta neki a zárai állami bevételeket, ő pedig hátralevő éveit rászánta a feladatra, melyen valóban végső megrökönyéssel dolgozott.

A megbízást tehát 1488 májusában kapta, a tájékozódás és az anyaggyűjtés után 1489 közepe és 1490 februárja között látott hozzá az íráshoz. Ekkor vetette papírra első fogalmazásban az I. tized 1. könyvét. Hogy Mátyás halála napjáig (1490. április 6.) meddig jutott el, az pontosan nem állapítható meg. Annyi bizonyos, hogy az első 16 könyvvel már készen állt, de a III. decas 9. könyvéig, vagyis Mátyás trónra lépéséig még nem érkezett el. Kenyéradója halála nyilván megakasztotta, de az országot nem hagyta el, II. Ulászló koronázásán is jelen volt, az új uralkodó pedig a megbízást azonnal megújította, így az írást nyomban folytathatta, és 1492-re eljutott Mátyás haláláig. A vállalkozás ezzel mintha nyugvópontra ért volna. A 38 könyv után megírta az egész mű ma is olvasható előszavát, amelyben Ulászlónak megköszöni, hogy elődje halála után ő finanszírozta a munkát. A király is kifejezte elégedettségét, és 1492. október 10-én fiaival együtt címeres magyar nemességgel adományozta meg, magát a szerzőt koszorús költő címmel is kitüntette. Ebben minden bizonnyal az is közrejátszott, hogy ez év júliusában ő tartotta Budán a gyászbeszédet Ulászló apja, Kázmér lengyel király fölött.

Lehet, hogy a folytatás ekkor nem is került szóba, mert – mint említettem – Bonfini nyomban ezután elutazott Itáliába, és ismét tanítani kezdett, ezúttal Ferrarában. 1493 augusztusában még ott volt. Közben azonban Budán történt valami, mert 1494 áprilisában újfent Magyarországon találkozunk vele. Ekkor fizetést utalnak ki számára a kincstárból, ami azt jelzi, hogy történetírói hivatalát fölvette, és hozzálátott a *Magyar történet* folytatásához, az új rezsím krónikájának a rögzítéséhez. Ekkor írta meg a IV. decas 9–10. könyvét, majd folytatólag a többi, és hozzákezdett a már kész darabok átdolgozásához. Ez egyrészt az időközben bekövetkezett változások visszamenőleges regisztrálását, illetve érvényesítését jelentette, másrészt olyan források bedolgozását, amelyek korábban még nem álltak rendelkezésére. (Ilyen többek között kollégájának, Ransanónak a vele párhuzamosan kezdett, de már 1490-ben befejezett rövidke magyar története – az *Epithoma rerum Hungararum* –, amelynek a szövegéhez korábban nem jutott hozzá.) Ettől kezdve többé-kevésbé folyamatosan dolgozott, ámbár az megállapítható, hogy az elbeszélést nem az eseményekkel egyidejűleg, hanem kisebb-nagyobb késedelemmel vetette papírra. Azonban rögtön az újrakezdés után a mű két pontján feltűnő törés tapasztalható. A nagyobb

arányú átdolgozás nyoma az I. decas 2. könyvének 190. mondatáig látható, a továbbiakban csak a legszükségesebb módosításokat hajtja végre, jelentékenyebb mértékben az I. tized 10. könyvén. És egy más jellegű törés látszik a IV. decas 9. és 10. könyve között, tehát nyomban az indulás után: itt stílusa váratlanul lelassúdik, és tónusa kedvetlenné válik. Az okot csak találgatni lehet, gyanakodhatunk egészsége megromlására, a Mátyás idejéhez képest szürkébb viszonyokkal való elégedetlenségére, de arra is, hogy a források szerint honoráriumra szűköskén csöpögött az államkasszából. Tény, ami tény, a mű a IV. decas 10. könyvétől unalmassá válik.

A végleges formában elkészült I–IV. tized lemásolásához ugyanakkor, 1494 tavaszán kezdtek hozzá, négy kötetben, parádés formában, méregdrága pergamenre, valószínűleg illusztrálva. A másolás 1496 végéig tartott. Ez a példány a királyi könyvtár számára készült. Később elkallódott (a XVII. század végén két kötet még megvolt belőle Esztergomban), szétesett. Az utóbbi időben csodaképpen bukkant elő belőle hat levél, kettő 1872-ben Nürnbergben, kettő 1923-ban Szegeden, kettő 1975-ben Budapesten, ahova Nagyváradról került. Az V. tized másolásához hozzá sem fogtak, hiszen azon akkor még a szerző dolgozott. A négy és fél tizedre rúgó eredeti szerzői fogalmazvány azóta mindenestül elveszett. A János nevű másoló személye ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy átlagon felül képzett és gyakorlott mester volt, akit a szerző hozott magával Itáliából, amikor 1494 elején újra Magyarországra jött. Munkája magas színvonalát az udvar is elismerte, mert miután a négy kötetet átnyújtotta a királynak, János scriptor is megkapta a címeres nemességet, ő is hozzátartozóival együtt. Az adományozó oklevelet maga Bonfini fogalmazta.

Sokkal többet már nem is írt ezután. Elbeszélésében az 1496 júliusában tartott országgyűlés az utolsó esemény (V.5.90–115), és célzást tesz egy az év októberében lejátszódott mozzanatra. E sorokat valamikor az év legvégén vagy 1497 legelső napjaiban vetette papírra. Ekkor szélütést kapott, és már csak arra maradt ereje, hogy lediktálja az V. tized néhány soros ajánlását, amelyben búcsút mond hivatásának. 1497 végén – nyilván jobbulása után – vissza akart térni szülőföldjére, amire azonban nem került sor. 1502 tavaszán megint nekirugaszkodott, de az utazás megint elmaradt. Ezúttal alighanem a halál hiúsította meg, talán éppen a készülődés izgalma által kiváltott újabb attack. Öccse, Máté, 1502 közepén már halott bátyjára emlékezik. Óbudán temették el Szent Margit templomában, és sírjára ezeket a sorokat vésték:

Bonfini nyugszik e sírban alant, Picenónak a sarja,
Tisztesség, tudomány, szép szó volt az övé.
Csontjai fekszenek itt, de az ő történeti műve
Már a magyar földé, s ennél semmi se több.

A kortársak igen nagy fontosságot tulajdonítottak a műnek. Keletkezésekor és aztán még néhány évig elsősorban politikai jelentősége volt. Már fogantatása is erre predestinálta. Mátyás a kül- és belpolitikai harcokban propagandisztikus célokra kívánta felhasználni, távlatilag fia hatalmi törekvéseinek igazolására, közelesem a magyar trónra több évtizede aspiráló, az általa megcélzott császári trónt elfoglalva tartó Habsburgokkal szemben. Bár az ő életében az írás kezdeti stádiumban lévén erre nem lett alkalmas, Ulászló – aki még élesebb, szó szerint késhegyig menő ellentétbe került a trónkövetelő Miksával – ugyanezt a lehetőséget értékelte benne. Ezzel magyarázható, hogy az ezernyi gonddal küszködő, koldusszegény budai udvar nem sajnálta a tekintélyes költséget, hogy a királyi könyvtár példányát minél hamarabb méltó formában elkészíttesse, s aztán minél gyorsabban minél több másolatban forgalomba hozza. Nyolc-tíz közel egykorú másolat létéről van tudásunk, melyek mindegyike magán viselte a sietség nyomait. Ezekről újabbak készültek, úgyhogy számuk pár esztendő alatt meghaladta a húszat. A tudósok és a politikusok részéről is élénk érdeklődés mutatkozott. Adatunk van arra, hogy már 1499-ben szerették volna kikölcsönözni, és Miksa császár figyelmét is felhívták létere. A nagy népszerűség azonban csak 1515-ig tartott. Ebben az évben egy bécsi találkozáson a közép-európai nagyhatalmak átrendezték kapcsolataikat, a Jagellók lemondtak magyarországi igényeikről, és a terepet átengedték a Habsburgoknak. A megállapodás úgy szólt, hogy a magyar trónon ülő lengyel ág esetleges kihalása esetén az uralom a riválisra száll át. Mint tudjuk, erre nem is kellett sokáig várni, bár ezt akkor még nem sejtették. Az ellenségeskedést Habsburg-főlényvel párosult barátság váltotta fel. Bonfini művének éle a visszajára fordult, ezért ezután a létéről sem akartak tudomást venni. Az 1510-es évek közepétől kezdve teljes körülötte a csönd, senki sem beszél róla, senki sem olvassa, a legtöbb mindörökre. Tart ez a helyzet mindaddig, amíg a hatalmi viszonyok véglegesnek látszó konszolidációja, a feszültségek feloldódása, vagyis az ország kettéosztása ki nem csorbítja a mű életét. 1541-re a közvetlen politikai aktualitás kiveszett belőle, és csak annyi maradt benne, amennyi már az ausztriai ház számára is elviselhető volt. Ugyanakkor más politikai erők továbbra sem mondtak le a Bonfini kovácsolta fegyverről, ha azt nem hasznosíthaták is a nyílt harctéren. A mű aktualitása bizonyos szinten és vonatkozásban a változó viszonyok között is megmaradt, lényegében ma is megvan, mert a hatalmas

terjedelem, a burjánzó szerkezet és az irdatlan adattömeg magában hordja a meg-megújuló igények szerinti értelmezés lehetőségét. Amikor a Hunyadiak beleburkolóztak a múlt homályába, Bonfini Mátyás királya élő és cselekvő személyből a köznemesség törekvéseinek szimbóluma lett, aztán meg – újabb változások nyomán – a polgárságé is, majd az egész nemzeté. Lásd erre akár Heltai Gáspárt, akár Zrínyi Miklóst.

Bonfini neve tehát 1541 után váratlanul felbukkan a homályból, megindul a kutatás a tizedek után, és 1543-ban Bázelen nyomtatásban megjelenik az első három decas, az a rész tehát, amely politikai tekintetben eléggé indifferensnek mondható. Ennek akkora sikere lett, hogy két év múlva németre, egyes részleteit franciára is lefordították (ez utóbbi ugyan csak 1572-ben látott nyomdafestéket). Az irodalmi körök is értékelték, Hans Sachs 1561-ben feldolgozta belőle Bánk bán históriáját. Tudunk olyan császári tisztviselőről, akinek a *Magyar történet* a kedvenc olvasmányai közé tartozott.

Közben folyt a kutatás a rejtőzködő kéziratok után, melynek során a kolozsvári nyomdászt, Heltai Gáspárt érte az a szerencse, hogy rábukkant a Mátyás-történet nagyobb részét tartalmazó IV.1–6. könyvekre, és azokat 1565-ben közzétette. A nagy hírű filológus és királyi historikus, Zsámboki János végre 1568-ban első ízben jelentette meg a teljes anyagot. Egypár szót azonban a bécsiek érzékenységre való tekintettel még ekkor is mellőznie kellett (a IV.5.50–55. szakaszból). Heltai Gáspár erre ismét elővette a művet, és kivonatos magyar fordítást készített belőle, melyet halála után, 1575-ben az özvegye jelentetett meg. A Zsámboki-féle teljes kiadás nyomán 1581-ben újabb német fordítás készült. Ebben az évben Zsámboki még egyszer sajtó alá rendezte a művet, és mert újabb kéziratok a XX. századig nem kerültek elő, az ő változata képezte valamennyi későbbi közlés alapját. Megjelent 1606-ban, 1690-ben, 1744-ben négy datált és egy datálatlan lenyomatban, utoljára 1771-ben Béli Károly András gondozásában. Ezt tartották a legjobbnak, a szakemberek egy része ma is ebből idéz.

A *Rerum Ungaricarum decades* modern igényű kritikai kiadásának munkálatai egy Krakkóban feltalált korai másolat alapján az 1930-as években indultak meg Főgel József, Iványi Béla és Juhász László gondozásában, valamennyi korábbi nyomtatott variáns figyelembevételével. Az I–III. decast tartalmazó első három kötet 1936-ban ki is jött Lipcsében a Juhász szerkesztette *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* (BSMRAe) című sorozat részeként. Közbejött azonban a háború és Főgel József 1941-ben bekövetkezett halála. A szöveg befejező részét tartalmazó IV/1. kötet 1945-ben jelent meg Budapesten; a két szerkesztő a címlapra 1941-es dátumot nyomtatott, hogy Főgel közreműködése ne legyen megkérdőjelezhető. A IV/2. kötet – amely a függelék, az indexet meg az apparátust tartalmazza – a *Bibliotheca* újrainduló sorozatának első darabjaként új anyaggyűjtés alapján 1976-ban jelent meg.

Néhány részlet az újabb időkben olaszul is hozzáférhetővé vált. Magyar fordítás az egészről sohasem készült. Heltai kivonatos és némiképp tartalmilag, főleg pedig ideológiájában átdolgozott magyar nyelvű változata után (amely 1789-ben, majd 1854-ben, aztán 1973-ban és 1981-ben újra megjelent) Császár Mihály fordított le néhány részletet 1905-ben, Kardos Tibor 1934-ben. Az egyetlen komolyabb részfordítást – a Mátyásról szóló III.9–10. és IV.1–8. könyveket – Geréb László adta közre 1959-ben. Ehhez kapcsolódott 1977-ben, saját fordításomban a II. Ulászló korát tárgyaló IV.9–10. és V.1–5. könyv a *Humanista történetírók* című kötetben.

A jelen fordítás tehát az első. Alapjául a fent írt kritikai kiadás szolgál. (A magyar szöveg a latinnal való egyeztetés megkönnyítése végett utal e kiadás mondatszámaira. Az ötösével közölt számok mindig a szóban forgó szakasz előtt állnak, és ezekre a számokra utal a Névmutató is.) A fordítás technikai és egyéb problémáival nem terhelem az olvasót. Annyit meg kell jegyezni, hogy igyekeztem az olvasatot, illetve a kiadás hibáit tovább javítani, a nehezebben értelmezhető helyeknél azokat a forrásokat is megnéztem, amelyeket annak idején Bonfini használt. A nemzeti nyelvű neveket – amelyek az eredetiben latinos formájukban fordulnak elő, ráadásul több esetben jócskán eltorzulva – lehetőleg a mai olvasó számára is felismerhető, de nem anakronisztikus alakban adom vissza. Fordítás közben a BSMRAe IV/2. kötetében általam kidolgozott index számos tévedése, az ott adott hibajegyzék hiányossága is kiderült. (A szakmabeli olvasónak azt tanácsolnám, hogy a latin változatot is a magyarral együtt forgassa.) Tárgyi jegyzeteket nem fűztem az elbeszéléshez, sőt a tárgyi hibákat sem javítottam. Ennek nemcsak terjedelmi oka volt (bár példaként hivatkozhatnék Thuróczy János *Magyar krónikájának* nemrégiben megjelent kritikai kiadására, mely a 300 lapnyi szöveghez 1100 lapnyi tárgyi igazítást és magyarázatot fűz), hanem elvi is. Nem szeretném az olvasóban azt a hiedelmet kelteni, hogy magyar történetet olvas, amelyben ennyi vagy annyi hiba, tévedés, félreértés vagy félremagyarázás fordul elő. Bonfini műve a mai olvasónak ne a magyar történelem valamilyen szintű feldolgozása legyen, hanem egy humanista irodalmi alkotás, amelyből nem a tárgyra vonatkozó tudnivalókat kell megismernünk – szükség esetén helyesbített adatokkal –, hanem azt, hogy mit tudott és mit hitt hazánk történetéről – egyáltalán, hogy mit tartott hazánk történetének – a XV–XVI. század fordulójának az embere, egy akkoriban kiemelkedő műveltségű, szakértő, modern gondolkodású és tisztességes humanista. Ez már csak azért is fontos, mert az ő tanítása évszázadokon át érvényben maradt. Bonfini ugyanarra vállalkozott a magyar, mint Enea Silvio Piccolomini a cseh, Polidoro Vergilio az angol, Filippo Buonaccorsi a lengyel, Paolo Emilio a francia, Lucio

Marineo Siculo a spanyol történelemmel: az Itáliában megszületett új felfogás és módszerek érvényesítése révén kezdeményezte a nemzeti történetírás megújítását, elindította azt a szaktudománnyá válás útján. Azonban többségüknél teljesebben és magasabb színvonalon, elsősorban pedig maradandóbb érvénnyel, alkalmasint azért, mert eme úgynevezett vándorhumanistáktól eltérően ő nem alkalomszerűen foglalkozott hazánk sorsával, hanem – ki is érdemelve, el is vállalva a magyarságot – élete javát rááldozta annak kutatására.

A korábbi századokat illetően vezérfonalként Thuróczy János krónikáját követi, azonban ennek sovány anyagát alaposan felhizlalja az egyetemes történeti feldolgozások, elsősorban az olasz Flavio Biondo középkortörténete segítségével. Emellett az egyes nagyobb szakaszok speciális szakirodalmát is hasznosítja: a hun időkre Enea Silvio Piccolomini (a későbbi II. Pius pápa) gót történetét, az Attila halálát követőkre Paulus Diaconus longobárd, majd ismét Enea Silvio cseh históriáját, Marcantonio Sabellico (mellesleg kebelbarátja) Velence-történetét. Az epizódokhoz részmonográfiákat vesz elő: Einhard Nagy Károly-életrajzát, egyes szentek legendáit, Rogerius tudósítását a tatárjárásról, Filippo Buonaccorsi (humanista nevén Callimachus Experientis) beszámolóját a várnai csatáról. Ezek mellett mintegy ötven antik és modern szerzőt hasznosít. Ez és a retorikus eszköztár tette képessé arra, hogy Magyarországot és történelmét újszerű felfogásban mutassa be, jóllehet lényegesen több adattal ő sem rendelkezett, mint elődei, mint Thuróczy. Az ő Magyarországa – az enormis méretű kozmográfiai bevezető és a folyton vissza-visszatérő kisebb földrajzi kitekintések révén – szorosan illeszkedik rá a földkerekség egészére, mert a szerző úgy gondolja, hogy ha a magyarság földrajzi elhelyezkedését nem ismerjük, történelme is érthetlenné válik. Az ő magyar története – az elbeszélést minduntalan meg-megszakító egyetemes történeti kitekintések révén – szerves részévé válik az egyetemes emberiség történetének, mert ha az emberiség egészét figyelmen kívül hagyjuk, a magyar történelem is elveszíti az értelmét. A magyarság részesül mindabból, ami a teremtésben egy társadalmat megillet, ezzel szemben a maga adottságaival be is kell töltenie azt a szerepkört, amelyre elhivatott. Ha virtusával teljesíti ezt a feladatot, maga is boldogabb lesz, a világ is tökéletesebb. Ha eluralkodik rajta a tunyaság, maga is elpusztul, a világ is károsodik. Ezáltal egészen újszerű erő jelenik meg a történelem mozgatórugói között: a nép- és a tömeglélektan. Egészen újszerű viszony sejlik fel az egyén és a társadalom között is: a király, az úr, a nagy ember immár nem azért áll vezető posztján – mint a középkorban –, mert az Isten odaállította, hanem azért, mert ő az, aki a saját virtusát képes rásugározni az alatta valókra. Ha ezt nem teszi, nem érdemli meg az úr nevet. Ez a felfogás hozza létre olykor azokat a finom pszichológiai megfigyeléseket és következtetéseket is felvillantó portrékat, melyek a szereplők lelki alkata és tettei, virtusa és fortuna közötti viszonyt plasztikusan érzékeltetik. Nincs istentelenebb, embertelenebb, önpusztítóbb bűn, mint a tunyaság. Nem véletlenül lett Bonfini számtalan szépirodalmi mű ihletője.

A történelem belső folyamata egybefüggő oksági folyamat, amely a természet változtathatatlan törvénye szerint egyenletesen hömpölyög a születés–fejlődés–hanyatlás–halál–újjászületés hullámvonala mentén. Ennek aprólékos érzékeltetésére szolgál az etimológia, melynek segítségével haló poraiból ismét feltámad a római Corvinusok nemzetsége, romjaiból ismét felvirágozik a Piso alapította Pozsony, és süllyed–emelkedik törvényszerűen a nemzet a hun, az avar, a magyar periódusokon keresztül. A folyamat kirajzolását a retorika eszköztárának következetes és mindenén átvonuló alkalmazása teszi lehetővé. A krónikás hagyományban (és ennek következtében Thuróczynál) kiáltó egyenetlenségek, üres foltok mutatkoztak. Bonfini a hézagokat stilisztikai eszközökkel tölti ki, beszédekkel, csataleírásokkal, analógiákkal. A „lyukas pontokon” kiegészítő forrásait is bővebben hasznosítja. Eljárását mai szemmel nézve formálisnak mondhatjuk, azt azonban sikerült elérnie, hogy az egyes korszakok nagyjában az időtartamuknak megfelelő terjedelmet kaptak.

A XV. század közepétől az írott források szerepét átveszik a nem irodalmi dokumentumok, a szóbeli értesülések, a családi hagyományok, a legvégső esztendőkre pedig a szerző saját megfigyelései. A munka az utolsó 50 évre elsőrendű forrás, de szórványosan a korábbi időszakot illetően is tartalmaz forrásértékű adalékokat.

Végül is sikerült olyan művet alkotnia, amelyet évszázadokig nem lehetett megismételni. Hogy az utókor mire tartotta, nemcsak a seregnyi kiadás jelzi, hanem az a tény is, hogy adataiban, a magyar történelemről alkotott felfogásában jószerivel a XIX. századig iránymutató maradt. Jelzi az is, hogy pótlására, felváltására senki sem tudott vállalkozni, legnagyobb historikusaink évszázadokon keresztül csak a folytatására merészkedtek. Még a XVIII. században kibontakozó jezsuita történésziskola is csak addig ment el, hogy adatokat gyűjtött és publikált egy majdan megírandó nagy magyar történet számára. Végül is a teljes hazai história modern módszertani, nyelvi és stiláris színvonalon álló, új kutatási eredményeket felvonultató, korszerű szellemiséget sugárzó, a tárgyhoz terjedelemben is illő – tehát a Bonfiniét tényleg felváltó – összefoglalását legközelebb Horváth Mihálynak sikerült megalkotnia a XIX. század hatvanas–hetvenes éveiben, majdnem 400 évvel Bonfini Antal után.

Kulcsár Péter

49. fejezet - Névmutató

Az első szám a tizedre, a második a könyvre, a harmadik a szakaszra utal.

Aba (Alboin, Ovo) – magyar király (1041–1044) 1.10.325, 2.2.15–35, 45–60, 70, 130, 170, 175, 270

Aba Amadé (Nagy Aba) – nádor (†1311) 2.9.150, 210–215, 225

Ababa – Maximinus római császár anyja 1.2.95

Abaris – avar filozófus (i. e. VIII. sz.) 1.1.145

Ablabius – gót történetíró (552) 1.1.10, 1.2.175, 225, 1.4.115

Ábrahám – pátriárka 1.8.195, 4.10.90

Ábrahámfi Sebestyén – lovashadnagy (1476/505) 4.4.10

Absyrtus – Medea fivére 1.6.35

Acciajuolo Angelo – bíboros (1340–1408) 2.9.115

Accursius – inkvizítor (1327) 2.9.395

Achilles – görög mondai hős 1.1.115, 150–165, 175, 185, 205, 1.2.75, 4.2.90

Achilles – Kálmán magyar király tanácsosa 2.5.285

Achiulf – osztrogót király 1.2.90

Acquaviva Antal – San Fabiano grófja (†1395) 2.9.130

Acquaviva Miklós – San Valentino grófja (XIV. sz.) 2.9.125

Actaeus – Ister fia, mitológiai alak 1.1.115

Acuto János – angol zsoldosvezér (†1394) 3.1.5, 10, 20

Adalbert, Szent – prágai püspök (†997) 2.1.10–20, 30, 40, 60, 75, 85–95

Adalbert lásd Alberik, Albert

Adalgisius – beneventói herceg (759–788) 1.9.90, 100

Adaloald – longobárd király (615–625) 1.8.120, 125, 150

Ádám – első ember 4.2.10

Ádámfi János – lovashadnagy (1476) 4.4.10

Adelaida – I. András magyar király lánya (†1062) 2.2.210, 2.3.85, 90

Adelheid – II. Rudolf burgund herceg lánya (†999) 1.10.245, 250

Ademár – genovai gróf (VIII/IX. sz.) 1.9.305

Adiutor, Junius 3.9.270

Ado – friuli herceg (VII. sz.) 1.8.290

Adorján – Gerasina szicíliai királynő fia 1.5.20

Adorján, I. – pápa (772–795) 1.8.355, 1.9.85–95, 125, 150, 255, 1.10.25

- Adorján, II. – pápa (867–872) 1.10.290
- Adorján, IV. – pápa (1154–1159) 2.6.375–390, 430
- Adorján, Szent 2.1.155
- Aelianus, Flavius 3.9.270
- Aemilianus, Marcus Aemilius – Mysia római prefektusa (†253) 1.2.125
- Aemilius – több római hadvezér neve 4.8.110
- Aemilius, Lucius Paulus Macedonicus – római konzul (i. e. 168) 1.9.165
- Aemilius Macer – római költő (†15) 1.6.180
- Aemilius Papus, Lucius – római konzul (i. e. 225) 1.6.205
- Aemilius Paulus, Marcus – római hadvezér (i. e. IV. sz.) 3.9.240
- Aemilius, Titus – római konzul (i. e. 470–467) 3.9.215
- Aeneas – a rómaiak ősapja 1.1.350
- Aeneas Sylvius lásd II. Pius
- Aetherius – britanniai herceg (V. sz.) 1.5.35, 60, 70, 85
- Aëtius, Flavius – római patrícius (†454) 1.3.1, 5, 155, 170–180, 190, 195, 1.4.50, 75–85, 100–120, 140, 150, 160–200, 210, 220, 1.5.1, 200, 1.7.40, 45, 60
- Aevodius, Flavius – római konzul (386) 1.5.160
- Africanus – római hadvezér (454) 1.5.40
- Agamemnon – a görög sereg vezére Trójánál 4.2.90
- Agapét, II. – pápa (946–956) 1.10.250
- Agatho – perugiai kapitány (VIII. sz.) 1.8.330
- Agathyrus – Herkules fia 1.2.5
- Agelmund – longobárd király (390–420) 1.7.230
- Agilulf (Mago) – longobárd király (590–615) 1.8.80, 90–100, 110–125, 155, 195
- Agmunda – I. András magyar király felesége 2.2.225, 2.4.35
- Agnellus – trentói püspök (VI. sz.) 1.8.90
- Ágnes – II. Fülöp francia király lánya (†1220) 2.7.15
- Ágnes – III. Henrik római császár felesége (†1077) 2.2.175, 315, 2.3.60, 65, 2.4.140
- Ágnes – III. Károly durazzói herceg lánya 2.9.105, 110
- Ágnes – Péter calicei gróf lánya 2.9.65
- Ágnes, Szent (†304) 1.5.175
- Agno Tomasius – Belcastro grófja (XIV. sz.) 2.9.125
- Agnói Richárd – Loreo grófja (XIV. sz.) 2.9.125

- Ágoston, Szent (354–430) 1.8.315
- Agrippa, Marcus Vipsanius – római államférfi (i. e. 63–12) 1.1.165
- Agrippinus – britanniai király (V. sz.) 1.5.35
- Agrippinus – orléans-i parancsnok (V. sz.) 1.4.50
- Agriulf – sváb főnök (V. sz.) 1.7.85
- Ajax – görög mitológiai hős 1.1.115, 1.2.75, 4.2.90
- Aio – beneventói herceg (VII. sz.) 1.8.160, 190
- Aio – longobárd vezér 1.2.260, 1.7.225
- Aistulf – longobárd király (749–756) 1.8.350
- Ajdua – kumán lány (1290) 2.8.440
- Ákos – kun fejedelem (†1091) 2.4.225, 230
- Aladár – erdélyi lázadó (†1468) 4.1.225
- Aladár – hun herceg 1.7.70, 105, 120
- Aladár – Jakab magyar vitéz (†1312) apja 2.9.225
- Alaf – török fejedelem 2.6.250
- Alahis – trentói herceg (VII. sz.) 1.8.260–270
- Alari – szerecsen király (VIII. sz.) 1.9.110
- Alarianus – thessaloniki patrícius (V. sz.) 1.7.160
- Alarik – herul király (IV. sz.) 1.2.175
- Alarik – sváb fejedelem (V. sz.) 1.7.145
- Alarik, I. – vizigót király (395–410) 1.2.240–250, 260, 265, 275, 1.6.265, 1.7.25–35
- Alarik, II. – vizigót király (485–507) 1.7.185, 195
- Alatheus – vizigót vezér (379/80) 1.2.210
- Alberéd – hauteville-i Tankréd fia (XI. sz.) 2.1.400
- Albergati Miklós lásd Miklós bíboros
- Alberik – Cuneo grófja (1348–1409) 3.1.5, 15–25, 3.2.260–265
- Alberik (helyesen Adalbert) – etrusiai herceg (X. sz.) 1.10.155–165, 180
- Alberik – vienne-i koronaherceg (XIV. sz.) 2.9.80
- Albert, VI. – ausztriai herceg (1457–1463) 3.8.375
- Albert (Adalbert) – ausztriai érgróf (1018–1055) 1.10.325, 2.1.355, 2.2.30, 50, 55, 170, 215, 310
- Albert – bajor herceg (1438–1460) 3.4.215, 220
- Albert – Belluno ura (1372) 2.10.395

- Albert – brandenburgi őrgróf (1414–1486) 3.4.65, 70, 3.7.255, 310
- Albert – esztergomi főesperes (†1241) 2.8.240
- Albert (helyesen Adalbert) – itáliai király (950–961) 1.10.245–255, 270
- Albert – lengyel király (1492–1501) 4.9.10–20, 40, 45, 90, 4.10.1, 15, 35–45, 130, 5.1.1, 20, 75, 85, 100–120, 5.2.40, 45, 55–70, 85–105, 5.3.15, 85, 100, 5.4.1, 5, 15–30, 40, 45, 5.5.50
- Albert – magyar király (1437–1439) 3.2.300, 405, 3.3.15, 50, 75–85, 260, 290, 295, 305–315, 350, 355, 3.4.1–15, 30–95, 105, 110, 120, 125, 135–145, 170–180, 195, 210, 215, 325, 340, 3.5.180, 3.7.20, 275, 3.8.375, 3.9.35, 4.2.185, 200, 4.9.55–65, 80, 195, 5.2.55
- Albert – spoletói herceg (X. sz.) 1.10.180
- Albertin – sváb gróf (XI. sz.) 2.1.415
- Albik – prágai érsek (1411–1412) 3.2.335
- Albin – római kamarás (IX. sz.) 1.9.270
- Albinus – római konzul (426) 1.3.125, 185
- Albisuinda – Albuin longobárd király lánya 1.7.245, 1.8.25, 30
- Alboin lásd Aba
- Albuin – longobárd király (561–573) 1.7.240, 245, 255, 270, 1.8.1, 10, 25
- Aldefond, II. – asturiai király (791–842) 1.9.260, 265
- Aldrik – intarran fejedelem (X. sz.) 1.10.30
- Aleco – bolgár fejedelem (VII. sz.) 1.8.255
- Alexander, II. – epirusi király (i. e. III. sz.) 3.9.240
- Alexander, Julius 3.9.270
- Alexander Severus – római császár (222–234) 1.2.95, 100, 3.9.275
- Alexius, I. – konstantinápolyi császár (1081–1118) 2.5.30, 35, 2.6.120, 140
- Alexius, II. – konstantinápolyi császár (1180–1183) 2.7.15
- Alexius, III. – konstantinápolyi császár (1195–1203) 2.7.95–105
- Alexius, IV. – konstantinápolyi császár (1203–1204) 2.7.90–105
- Alfonz, V. – aragóniai király (1416–1458) 3.3.360, 365, 3.7.240, 3.8.345, 4.8.50
- Alfonz, VII. – castiliai király (1122–1157) 2.6.410
- Alfonz, VIII. – castiliai király (1170–1214) 2.6.410
- Alfonz, II. – nápolyi király (1494–1495) 4.5.185, 4.6.115, 120, 145, 5.3.120, 5.4.50, 5.5.45
- Ali bég – szendrői kapitány (1474/81) 4.5.185, 205, 4.6.45, 85, 95, 100
- Ali bég – szendrői kapitány (1492/93) 5.3.45, 130, 135, 5.4.90
- Ali bég – szerbiai kormányzó (1476) 4.4.10–20
- Ali bég – török hadvezér (1443) 3.6.35

- Ali bég – török hadvezér (1461) 3.10.250–270, 4.1.145
- Almann – passai püspök (1065–1091) 2.3.200
- Almási – magyar nemzetség 2.5.90
- Álmos – II. Béla magyar király fia 2.6.150, 365
- Álmos – I. Géza magyar király fia (†1127) 2.3.100, 2.4.270–280, 2.5.1, 70, 75, 225–295, 2.6.85, 95, 205
- Álmos magyar fejedelem (†895) 1.9.25, 30
- Alpár – kumán vezér (1260) 2.8.375
- Amadé – nádor lásd Aba Amadé
- Amadé, VIII. – szavojai herceg (1406–1451), V. Félix néven pápa (1440–1449) 3.3.365, 3.5.150
- Amal – osztrogót király 1.2.90
- Amal – osztrogót uralkodócsalád 1.2.75, 90, 95, 175, 240, 1.3.1, 1.7.185, 220
- Amalaberga – II. Theodorik vizigót király lánya 1.7.185
- Amalafreda – II. Theodorik vizigót király unokája 1.7.185
- Amalarik – vizigót király (507–513) 1.7.185, 195
- Amalasuenta – osztrogót királynő (†535) 1.2.90, 1.7.185, 195, 205, 210
- Amalrich – jeruzsálemi király (1168–1173) 2.6.395, 400
- Amator, Szent (†418) 1.4.240
- Amatus – provence-i patrícius (VI. sz.) 1.8.55
- Ambrus – Bergamo ura (IX. sz.) 1.10.90
- Ambrus, Szent (†397) 1.8.255, 2.1.285
- Ambulach – szerecsen király (IX. sz.) 1.9.340
- Ammianus Marcellinus – római történetíró (330–395) 1.1.10, 30
- Ammius – osztrogót vitéz (376) 1.2.200
- Ámon – egyiptomi isten 3.9.230
- Amphitrite – görög istennő, Neptunus felesége 1.1.155
- Anacharsis – szkíta filozófus (i. e. VII.) 1.1.145, 150
- Anaklét, II. – ellenpápa (1130) 2.6.240, 245
- Anasztáz – flaminiai nemes (†1478) 4.5.200
- Anasztáz – kalocsai érsek lásd Asztrik
- Anasztáz, II. – konstantinápolyi császár (713–715) 1.8.295, 300
- Anasztáz – konstantinápolyi pátriárka (730–753) 1.8.320
- Anatolius – ifjú (IV. sz.) 1.5.165

- Anaxilaus – görög költő (i. e. IV. sz.) E 25
- Andages – gót vitéz (451) 1.4.165
- Andefleda – Chlodvig frank király lánya 1.7.180
- Andoar – frank úr (VIII. sz.) 1.9.85
- András – II. András magyar király fia 2.7.165
- András – egri püspök (1275–1305) 2.9.150
- András – gyulafejérvári prépost (†1324) 2.9.300
- András, I. – magyar király (1046–1060) 1.1.360, 1.9.65, 2.1.350, 2.2.105, 115–145, 185–245, 260–285, 305, 2.3.1, 20, 30, 90, 100
- András, II. – magyar király (1205–1235) 2.7.60, 105, 120, 125, 140, 145, 160, 175–190, 205, 215–230, 240–250, 260, 275, 290–305, 320, 350, 2.8.1, 120, 2.9.1–15, 4.10.110
- András, III., Velencei – magyar király (1290–1301) 2.8.460, 2.9.1, 15, 20, 135, 150
- András – magyar remete (XI. sz.) 2.1.130
- András – magyar úr (1132) 2.6.220
- András – magyar vitéz (1051) 2.2.240
- András – nápolyi király (†1345) 2.9.80–90, 125, 245, 325–340, 380, 2.10.30–45, 55–70, 145–155, 165, 190, 220, 255, 3.1.1, 85
- András – sárosi plébános (†1324) 2.9.300
- András – vajda lásd Lackfi András
- András – váradi püspök (1329–1345) 2.9.325
- Andronicus – II. Alexius konstantinápolyi császár gyámja 2.7.15
- Angelo (Pecchinoli) – ortei püspök (†1492) 4.8.150
- Anicius Gallus, Lucius – római hadvezér (i. e. II. sz.) 1.6.60
- Anjou János – calabriai herceg (1470) 4.2.260
- Anjou Lajos lásd Lajos nápolyi király
- Anjou René lásd René nápolyi király
- Anna – IV. Béla magyar király lánya 2.9.155
- Annius Fabianus, Lucius – római tiszt Dáciában 1.1.85, 3.9.270
- Anno – kölni érsek (1056–1075) 2.3.65
- Ansfrid – friuli herceg (VII. sz.) 1.8.275
- Ansila – osztrogót herceg 1.2.90
- Ansprand – longobárd király (712) 1.8.280–300
- Ansprand – spoletói herceg (†746) 1.8.340
- Antal – csanádi püspök (1298–1307) 2.9.150, 180

- Antal – magyar parasztvezér (†1437) 3.3.195, 200
- Antal – nyitrai püspök lásd Sánkfalvi Antal
- Antarus – Paeon apja, mitológiai alak 1.1.285
- Antefari – longobárd hadvezér (VIII. sz.) 1.8.310
- Antenor – trákiai király, mondai hős 1.6.150
- Anterus – pápa (235–236) 1.5.35, 90
- Antigonus – II. Fülöp macedón király fia 2.5.35
- Antikrisztus 1.5.175, 3.2.340, 435, 3.3.265
- Antiochus, I. – szíriai király (i. e. 281–261) 1.1.250
- Antiochus, VII. – szíriai király († i. e. 129) 1.2.35
- Antiope – amazon királynő 1.2.45, 50
- Antónia – II. Frigyes szicíliai király felesége 2.9.105
- Antónia – Péter szicíliai király felesége 2.9.75
- Antoninus, Marcus Aurelius – római császár (161–180) 2.1.275, 3.9.265
- Antonius, Marcus – római államférfi (i. e. 83–31) 1.2.35, 3.9.250
- Ányos, Szent – orléans-i püspök (†453) 1.4.25, 50, 55, 70, 80, 270, 1.7.15, 2.2.225
- Aorik – gót király (IV. sz.) 1.2.165
- Apolló – görög isten 1.1.35, 250
- Apollodorus – görög grammatikus (i. e. II. sz.) 1.1.140
- Apollonides – görög földrajzíró (i. e. II. sz.) 1.1.180
- Apollonius Tyanaeus – görög tudós (I. sz.) 1.1.105
- Apor – magyar hadvezér (X. sz.) 1.10.230
- Appianus Alexandrinus – római történétíró (II. sz.) 1.1.285
- Appius Claudius Pulcher – római hadvezér (i. e. II. sz.) 1.1.105, 3.9.250
- Aquinói Margit – ascoli grófnő (XIV. sz.) 2.9.135
- Aquinói Trisztán – ascoli gróf (XIV. sz.) 2.9.135
- Aragisius – beneventói herceg (VIII. sz.) 1.9.110, 125
- Aragóniai Ferenc – Beatrix magyar királyné testvére 4.5.240, 255
- Aragóniai János – bíboros, esztergomi érsek (1480–1485) 4.5.305, 4.6.110, 115, 225, 235, 4.8.50
- Aragóniai Leonóra – I. Ferdinánd nápolyi király lánya (1450–1493) 4.3.255, 4.4.35
- Arbogast – frank vezér (†394) 1.2.230
- Arborius – férfi (IV. sz.) 1.5.155

Arcadius – római császár (395–408) 1.2.230, 260, 1.5.185
Arcimboldi János Guidó lásd János Antal milánói érsek
Ardaburius – római hadvezér (434–471) 1.3.115
Ardarik – gepida király (447–451) 1.3.110, 1.4.5, 115, 1.7.90, 95
Arduin – burgund apát (XIV. sz.) 2.10.370
Argait – gót vezér (III. sz.) 1.2.110
Ariarik – gót király (320–332) 1.2.165
Arich, I. – beneventói herceg (591–641) 1.8.110, 150, 160, 190
Arimazes – sogdianai hadvezér (i. e. 328) 1.1.225
Arioald – longobárd király (626–636) 1.8.160
Ariovist – sváb vezér (i. e. I. sz.) 1.6.205
Aripert, I. – longobárd király (653–661) 1.8.200, 260
Aripert, II. – longobárd király (701–712) 1.8.280, 285, 295, 300
Aristald – radnai ispán (1241) 2.8.170, 265
Aristeas – legendás görög költő 3.9.235
Aristobulus – görög történetíró (i. e. IV. sz.) 1.1.265
Ariulf – spoletói herceg (VI/VII. sz.) 1.8.105, 110
Arius – szektaalapító (280–336) 1.1.245
Arnefrit – Lupus friuli herceg fia 1.8.250
Arnulf, H. – bajor herceg (907–937) 1.10.170, 185, 195
Arnulf – II. Lajos frank király nagybátyja 1.10.65
Arnulf – római császár (887–899) 1.10.65–75, 85, 90, 110
Áron – zsidó főpap 2.7.300
Árpád – magyar fejedelem (†907) 1.9.25–40, 50, 60
Arsaces, I. – parthus király (i. e. 250–248) 1.1.250, 1.2.35
Arsacidák – a parthusok királyai 1.2.35
Artois Carletto – Monteodorisio grófja (XIV. sz.) 2.9.130
Artois Fülöp – zsoldosvezér (†1397) 3.3.240
Artois Károly – Sant’Agata grófja (XIV. sz.) 2.9.125
Asandrus – krími király 1.1.190
Ascalis – vizigót szolga (451) 1.7.80
Asinius Gallus – római államférfi (I. sz.) 3.9.260

- Asinius Pollio, Caius – római hadvezér (i. e. 76–i. sz. 5) 1.1.315, 1.6.60, 3.9.260
- Asztrik (Anasztáz) – kalocsai érsek (XI. sz.) 2.1.130–145, 175
- Atalarik – osztrogót király (526–534) 1.2.90, 1.7.195, 200
- Atanarik – osztrogót király (541) 1.7.250
- Atanarik – vizigót király (†381) 1.2.220, 225
- Ataulf – vizigót király (410–415) 1.2.265, 275, 280
- Athal – osztrogót király 1.2.90
- Athenaeus – bizánci polgár (III. sz.) 1.2.140
- Atlamos – tatár vezér (†1345) 2.10.90
- Attalus, III. – pergamoni király (i. e. 138–133) 4.7.110
- Attila – hun király (†453) 1.1.360, 1.2.195, 1.3.45, 50, 80–90, 100–125, 140, 150, 160, 195, 1.4.1–15, 40, 50–60, 70–120, 150–175, 200, 215, 230–240, 270, 1.5.1–10, 40–55, 95, 110–115, 185, 195, 200, 1.6.1–50, 90–120, 145, 160–185, 210, 220, 230, 235, 245–270, 1.7.1–105, 120–135, 190, 1.8.5, 1.9.1, 15, 25, 30, 60, 1.10.85, 120, 150, 2.5.190, 2.10.305, 4.8.255
- Attilius Regulus, Marcus – római konzul (i. e. 335) 3.9.240
- Atto – spoletói herceg (653–663) 1.8.240
- Atya – nádor (1066) 2.3.95
- Audoin – longobárd király (547–560) 1.7.130, 220, 240
- Auge – Priamus nővére 1.2.75
- Augis – osztrogót király 1.2.90
- Augustulus lásd Romulus Augustulus
- Augustus Octavi(an)us (Caesar Augustus) – római császár (i. e. 31–i. sz. 14) 1.1.105, 135, 195, 310–320, 1.2.270, 1.4.85, 1.6.35, 60, 85, 1.7.125, 200, 3.7.270, 3.9.235, 255, 4.4.135
- Aurea – szűz (V. sz.) 1.5.20
- Aurelianus – római konzul (407) 1.2.235
- Aurelianus, Lucius Domitius – római császár (270–275) 1.1.110, 1.2.160, 1.4.40, 3.9.280
- Aurona – Ansprand longobárd király lánya 1.8.285, 320
- Authari, Flavius – longobárd király (584–590) 1.8.60–85
- Auxentius – milánói püspök (355–374) 1.5.145
- Avar – hun király 1.8.5
- Avicianus – tours-i gróf (IV. sz.) 1.5.180
- Avitus – római császár (455–456) 1.7.50
- Axamit Péter – cseh rablóvezér (†1458) 3.4.330, 3.10.125
- Babais – szarmata király (466) 1.7.145, 150

- Babilla – szűz (V. sz.) 1.5.20, 35
- Bacchus (Liber) – görög isten 1.1.250, 1.2.60, 1.7.65, 4.3.235, 4.5.45
- Badoaro Jakab – velencei nemes (†1478) 4.5.200
- Badoaro Sebestyén – velencei diplomata (1475/77) 4.5.175
- Bágyon István – magyar vitéz (†1312) 2.9.225
- Baja – magyar úr (1046) 2.2.120
- Bajazet, I. – török császár (1389–1403) 3.2.135, 140, 150, 295
- Bajazet, II. – török császár (1481–1512) 4.5.305, 4.6.135–150, 5.3.1–10, 45, 50, 75, 80
- Bakócz Ferenc – budai prépost, győri püspök (1495–1508) 1.1.375, 5.4.170
- Bakócz Tamás – győri (1486–1491), egri püspök (1491–1498), királyi titkár 1.1.375, 4.3.135, 4.7.200, 4.8.80, 145, 190, 235, 4.9.25, 180, 185, 4.10.130, 5.1.25, 5.2.30, 65, 80, 5.3.100, 105, 5.4.1, 15, 30, 80, 115, 120, 160–170, 5.5.40, 55, 70, 100, 110
- Bakony – Bod visegrádi rab apja 2.4.130
- Balamir – hun király 1.2.205
- Balázs – budai várnagy lásd Ráskai Balázs
- Balázs – magyar parasztvezér (†1432) 3.3.195
- Balázs – visegrádi várnagy lásd Ráskai Balázs
- Balázs lásd Forgács Balázs
- Baldrik – friuli herceg (IX. sz.) 1.10.35
- Balduin, I., Bouillon – jeruzsálemi király (1100–1118) 2.4.260, 2.5.15, 45, 65, 200, 2.6.130, 250
- Balduin, II. – jeruzsálemi király (1118–1131) 2.5.200, 215, 2.6.130, 250, 425
- Balduin, III. (tévesen IV.) – jeruzsálemi király (1143–1162) 2.6.250, 320, 340, 345, 395
- Balduin, IV. – jeruzsálemi király (1173–1184) 2.7.15, 20
- Balduin, V. – jeruzsálemi király (1184–1186) 2.5.220
- Balduin, I. – konstantinápolyi latin császár (1204–1205) 2.7.65, 105, 150
- Balduin, II. – konstantinápolyi latin császár (1237–1261) 2.9.65
- Balog – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Balt – vizigót uralkodócsalád 1.2.75, 240, 265
- Bánfi István, lindvai – magyar úr (†1448) 3.7.50, 115, 140, 150
- Bánfi Miklós, lindvai – magyar úr (†1501) 3.7.50, 4.1.215, 4.2.65, 85, 4.3.250, 4.4.95, 4.5.10, 4.8.55, 5.3.100, 5.4.45, 120, 5.5.1
- Bánfi Pál, lindvai – főlovászmester (†1475) 3.8.205, 230, 245, 3.9.20, 75, 170, 185, 3.10.5
- Bánk bán – magyar úr (1199/1222) 2.7.190–200, 210, 215, 300, 305
- Barátin Lukács – csanádi püspök (1493–1500) 5.3.115

- Barbato Márk – sulmonai úr (†1363) 2.10.180
- Barbo János – velencei diplomata (XV. sz.) 3.3.215
- Barc – Miklós nádor apja 2.8.195
- Bato – pannóniai király (i. sz. 8) 1.1.70, 310, 3.9.260
- Batolecki György – morva úr (1466) 4.1.50
- Bátor – magyar úr (1132) 2.6.220
- Bátor Opos – magyar vitéz (XI. sz.) 2.3.105, 165, 255, 300, 335, 2.4.45, 50
- Bátori – magyar család 1.1.70
- Bátori György – magyar úr (1491/531) 5.4.35
- Bátori István – udvarmester (†1444) 3.6.270
- Bátori István – erdélyi vajda (†1493) 1.1.75, 3.6.270, 3.10.215–225, 4.1.90, 215, 4.2.85, 4.4.120, 145, 150, 4.5.85, 90, 4.6.40–55, 75, 90, 105, 145, 4.8.70, 80, 190, 235, 4.9.5, 120, 145, 150, 155, 170, 185, 4.10.20, 40, 60, 75, 110, 130, 5.1.25, 35, 40, 65, 90, 5.2.5, 20–40, 65, 80, 85, 5.3.10, 40, 45
- Bátori Miklós – szerémi (1469–1475), váci püspök (1475–1506) 1.1.70, 4.8.235
- Battyáni Péter – magyar vitéz (1495) 5.4.170
- Batu – tatár király (†1256) 2.8.160, 170, 180
- Bazaráb Sándor – moldvai vajda (†1360) 2.9.275–290, 2.10.25, 30
- Bazil, II. – konstantinápolyi császár (976–1025) 1.10.305
- Beatrix, Aragóniai – I. Mátyás magyar király felesége (1457–1508) 1.1.75, 90, 365, 385, 4.3.250, 4.4.35, 55, 60, 80, 4.5.1, 5, 145, 160, 255, 260, 305, 4.6.135, 270, 4.7.70, 135, 165, 175, 180, 4.8.1, 50, 100, 105, 125, 160, 180, 205, 210, 225, 255, 4.9.20, 45, 100, 115, 135, 155, 175, 180, 200, 5.1.1, 10, 20, 25, 75, 5.2.5, 100, 110, 5.3.120, 5.5.90
- Beatrix – III. Bonifác etrusiai örgróf felesége 2.2.315
- Beatrix – Fülöp tarantói herceg lánya 2.9.60
- Beatrix – II. Károly nápolyi király lánya (†1321) 2.9.50, 75
- Beatrix – Károly Róbert magyar király felesége (†1319) 2.9.230
- Beatrix – Péter szicíliai király lánya 2.9.75
- Beatrix – púpos leány (XIII. sz.) 2.7.345
- Beatrix – Rajmund Berengár provence-i gróf lánya (†1267) 2.9.40
- Beatus – velencei hadvezér (VIH.sz.) 1.9.320
- Bebek György – királynéi tárnokmester (1330–1389) 2.10.230
- Bebek István – országbíró (1360–1369) 2.10.230, 450
- Bebek lásd Pelsőci
- Beckensloer János – váradi (1465–1468), egri püspök (1468–1474), esztergomi érsek (1474–1479) 4.3.40, 115, 4.4.10, 155, 165, 4.6.110, 225

- Becsei Imre – lévai kapitány (†1334) 2.9.270
- Bedrik (Stráznicei) – huszita (†1459) 3.3.50
- Béla – IV. Béla magyar király fia (†1269) 2.8.385, 390
- Béla – Csele fia, hun vezér 1.2.195, 1.3.40, 1.7.70
- Béla, I. – magyar király (1060–1063) 1.9.65, 2.1.350, 2.2.105–120, 135, 195, 200, 220, 225, 240, 245, 260, 275–310, 2.3.1, 10, 20, 40
- Béla, II., Vak – magyar király (1131–1141) 1.1.395, 2.5.270, 280, 295, 2.6.90–105, 140, 145, 160, 165, 180, 200, 205, 215, 220, 230, 235, 255, 265, 475, 485
- Béla, III. – magyar király (1172–1196) 2.6.365, 495, 2.7.1, 5, 25–65, 75, 105, 110, 170, 4.6.35
- Béla, IV. – magyar király (1235–1270) 1.1.385, 2.7.165, 2.8.1, 100–150, 170, 185–195, 210, 220–260, 330, 350, 355, 370–395, 2.9.1, 25, 155, 240
- Béla – Tamás fia, magyar úr (1307) 2.9.185
- Belér – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Belia – cseh tiszt (1460) 3.10.215
- Beliál – ördög 2.10.445
- Beliud – magyarországi úr (X. sz.) 1.9.65
- Belizár – konstantinápolyi hadvezér (†565) 1.2.95, 180, 285, 1.7.205–220, 250, 255, 1.8.15
- Bendegúz –Attila hun király apja 1.2.195, 1.9.25
- Benedek – Bot fia, Kálmán magyar király udvarnok (†1114) 2.5.285–295
- Benedek – győri püspök (1439–1442) 3.4.165
- Benedek – magyar királynéi kancellár (1218) 2.7.300
- Benedek – magyar vértanú (XI. sz.) 2.1.130
- Benedek, Nursiai Szent (480–547) 1.8.110, 2.1.130
- Benedek, I. – pápa (574–578) 1.8.5
- Benedek, VIII. – pápa (1012–1024) 2.1.140, 270
- Benedek, IX. – pápa lásd Theophilactus
- Benedek, XI. – pápa (1303–1304), Miklós ostiai bíboros néven is 2.9.165, 175
- Benedek, XIII. – pápa (1394–1415) 3.3.325, 330
- Benedek – váradi püspök (1231–1243) 2.8.205
- Benedek – veszprémi püspök (1290–1309) 2.9.180
- Beneta – magyar püspök (†1046) 2.2.145, 150, 160
- Berdas – Nagy Sándor macedón király követe 1.1.210
- Beregi Péter – várnagy (†1312) 2.9.225
- Berend – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

- Berend – Márton apja 2.9.305
- Berengár, I. (tévesen II.) – római császár (888–924) 1.10.85, 90, 115–140, 150, 160, 170–180, 190, 195, 240, 245
- Berengár, II. (tévesen III.) – Itália királya (950–964) 1.10.195, 245–255, 265, 270
- Berengaria – II. Fülöp francia király lánya 2.6.295
- Berigo – gót király (II. sz.) 1.1.5, 1.2.110
- Berimund – osztrogót herceg (V. sz.) 1.2.90, 1.3.1, 1.7.185
- Bernabo lásd Visconti Bernabo
- Bernát, Clairvaux-i Szent (1091–1153) 2.6.310, 325
- Bernát – Itália királya (810–818) 1.9.335, 340, 1.10.1–15
- Bernát – Nagy Károly római császár nagybátyja 1.9.100, 335
- Berta – IV. Henrik római császár felesége (†1087) 2.3.70
- Berta – Karlomann (†754) felesége 1.9.85, 90, 100, 105
- Bertalan – erdélyi vajda lásd Drágfi Bertalan
- Bertalan(?) – pápai nuncius (XIV. sz.) 2.10.295
- Bertalan – pécsi püspök (1219–1251) 2.8.230, 235
- Bertalan, Szent – apostol 2.7.300
- Bertarit – longobárd király (662–668) 1.8.200–215, 260
- Bertold – brabant herceg (913–917) 1.10.220
- Bertold – karintiai herceg (1073) 2.3.70
- Bertram lásd Del Balzo
- Bessa – patrícius (V. sz.) 1.7.100
- Bessus – III. Dariusz perzsa király gyilkosa (i. e. 330) 1.1.245
- Beszter – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Besztrit – magyar püspök (†1046) 2.2.145, 160
- Beuka – szarmata király (466) 1.7.145
- Bezen – rutén fejedelem (†1123) 2.6.35, 40
- Bielek János – sziléziai magyar kormányzó (1476) 4.5.170
- Bikács – udvarnok (1074) 2.3.235, 245
- Biondo, Flavio – olasz történétíró (1388–1463) 2.4.140, 2.7.145, 2.9.30, 340
- Biskupec Miklós – huszita pap (†1460) 3.3.90
- Blanka – II. Károly nápolyi király lánya 2.9.30, 50, 70
- Blanka – VIII. Lajos francia király felesége (1187–1252) 2.9.40

Bleda lásd Buda

Blivila – pentapolisi vezér (V. sz.) 1.7.100

Bobricki Leskó – lengyel hadvezér (1440/44) 3.4.150, 3.6.205, 230, 240

Bod – ispán (XII. sz.) 2.6.190, 195

Bod – visegrádi rab (1081) 2.4.130

Bodó Gáspár – ajtónállómester (1457/86) 3.8.235, 4.8.205

Boemund, I. – antiochiai király (†1111) 2.5.15, 40–55, 95, 120

Boemund, II. – antiochiai király (1126–1130) 2.6.120

Boëthius, Anicius – római tudós (†525) 1.7.195

Bogdán – moldvai vajda (1334–1335) 2.10.485

Bogotáj – tatár vezér (1241) 2.8.160, 170

Bohuszláv, Hattyú – cseh úr (XV. sz.) 3.2.420, 3.3.55

Bolemár – mainzi férfi (XIII. sz.) 2.7.345

Boleszláv, I. – cseh fejedelem (935–967) 1.10.255

Boleszláv, II. – cseh fejedelem (967–999) 2.1.20

Boleszláv, III. – cseh fejedelem (999–1002) 2.2.75–85, 95

Boleszláv – cseh főbíró(?) (1479) 4.5.230

Boleszláv, I. – lengyel fejedelem (992–1025) 2.1.295

Boleszláv, II. – lengyel fejedelem (1058–1083) 2.3.90

Boleszláv – oppelni herceg (1443) 3.6.80, 170

Boleszláv – II. Vratiszláv cseh király fia 2.3.90

Bondofard – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Bonfini Antal – történétíró (1427–1502) 4.7.95, 120, 175, 180, 5.E.2, 5.3.15

Bonifác, III. – etruriai örgróf (1027–1052) 2.2.315

Bonifác – mainzi püspök (†755) 1.8.350

Bonifác, III. – pápa (606–607) 1.8.130

Bonifác, VIII. – pápa (1294–1303) 2.9.20, 55, 120, 165

Bonifác, IX. – pápa (1389–1404) 2.9.115, 3.1.275, 3.2.265

Bonifác – pécsváradi apát (1007–1009) 2.1.130

Bonifatius – római hadvezér (†429) 1.2.285

Bonitendi (Ravagnani) – velencei kancellár (1317–1365) 2.10.340, 345

Bonosus – konstantinápolyi patrícius (VII. sz.) 1.8.165

- Bonyha – magyar úr (1046) 2.2.120
- Bor – Hunor fia 1.9.25
- Bor – magyar nemzetség 2.7.190
- Borbála – Gonzaga Lajos felesége 3.3.340
- Borbála – Zsigmond magyar király felesége lásd Cillei Borbála
- Borgia Rodrig lásd VI. Sándor pápa
- Borics – Kálmán magyar király fia (†1155) 2.5.250, 2.6.170–220, 350–365
- Bornemissza Ferenc – magyar nemes (1496) 5.5.110
- Bornemissza János – alkincstartó (1485–1490) 3.9.300, 5.5.1, 10, 15
- Bors ispán – magyar trónkövetelő (1130) 2.6.100
- Bors – magyar vitéz (1075) 2.3.165
- Borzivoj – II. Vratiszláv cseh király fia 2.3.90
- Boskovic lásd Csernohora Boskovic
- Boso – burgund király (882–887) 1.10.175
- Bot – Benedek (†1114) apja 2.5.285
- Bot – ispán (†1241) 2.8.210
- Bot András – horvát bán (†1511) 4.8.120, 5.5.25
- Bot János – kapitány (†1493) 5.3.50
- Botond – magyar vitéz (958) 1.10.230
- Botos András – magyar úr (†1440) 3.4.165, 290, 300, 305
- Bouillon család 2.4.260
- Bouillon Balduin lásd I. Balduin konstantinápolyi császár
- Bouillon Eusták – keresztes vitéz (XI/XII. sz.) 2.4.260
- Bouillon Gotfréd – jeruzsálemi király (1099–1110) 2.4.260, 2.5.60, 65, 200, 2.6.250, 2.7.20
- Bozsena – I. Brzetiszláv cseh fejedelem anyja 2.2.90
- Bökény – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Brachatus Pál – Nocera grófja (XIV. sz.) 2.9.135
- Brandysi – cseh család 3.4.325
- Brankovics Gergely – Brankovics György fia (XV. sz.) 3.4.90, 3.10.315
- Brankovics György – szerb despota (1427–1456) 3.3.190, 3.4.80, 90, 340, 375, 3.5.15, 20, 80, 315, 3.7.5, 175, 3.10.315
- Brankovics István – Brankovics György fia (†1486) 3.4.90, 3.10.315
- Brankovics János – Brankovics György unokája 3.10.315

Brankovics Lázár – szerb despota (1456–1458) 3.4.90, 3.5.15, 3.10.315
Brankovics Vuk – despota (XV. sz.) 3.10.315, 4.2.85, 265, 4.4.10, 4.5.10, 4.6.175, 225
Brennai Valter – athéni herceg (1345) 2.9.60, 120
Brenno – gall vezér (i. e. 280) 1.6.200
Bricchio – presbiter (IV. sz.) 1.5.180
Britomar – gall vezér (i. e. 283) 1.6.205
Brutus, Lucius Junius (i. e. VI.) 3.3.1, 3.9.210
Brutus, Marcus Junius – római államférfi (i. e. I. sz.) 3.9.250
Brünhilda – galliai királynő (†613) 1.8.100
Brzetiszláv, I. – cseh fejedelem (1034–1055) 2.2.30, 90, 100, 200, 210, 300
Bubagan – konstantinápolyi kapitány (XI. sz.) 2.1.150
Buccharedus – Nagy Károly római császár hadvezére 1.9.310
Bucecarino Lajos – velencei hadvezér (XV. sz.) 3.3.210
Buda – Egrut fia, I. István magyar király udvarnoka 2.1.345
Buda – Gizella magyar királyné tanácsosa 2.1.345
Buda (Bleda) – hun vezér (†445) 1.2.195, 1.3.45, 105, 120, 150, 1.5.200
Buda – magyar úr (1046) 2.2.125
Buda, Szakállas – magyar úr (†1041) 2.2.15
Budli – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
Bugár – Radvány apja 2.3.175
Bulcsú – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
Bulcsú – csanádi püspök (1229–1254) 2.8.195
Bulcsú – magyar hadvezér (†955) 1.10.215
Buldi – magyar püspök (†1046) 2.2.145, 160
Burgio Cecco – Oderisio grófja (XIV. sz.) 2.9.135
Burkhard – mainzi férfi (XIII. sz.) 2.7.345
Burkhard – sváb herceg (954–973) 1.10.170
But – Hunyadi János apja 3.9.190
Buzlai Mózes – magyar hadvezér (†1518) 4.6.175
Byrebista – géta király (i. e. I. sz.) 1.1.135, 1.2.80
Cabades – perzsa király (i. e. V. sz.) 1.2.180
Cabanói Sancia – grófnő (XIV. sz.) 2.9.125

Caco – friuli herceg (VI/VII. sz.) 1.8.145, 255
Cadalous – páрмаi püspök (1032/71) 2.3.60, 65
Caecilius Statius – római költő (i. e. III/II. sz.) 1.6.195, 210
Caesar lásd Julius Caesar
Caesar Augustus lásd Augustus Octavianus
Caffarelli Prospero – ascoli püspök (1463–1500) 4.6.10, 15
Caica – cseh rabló (XV. sz.) 3.5.140–150
Caietano Ferenc – bíboros (XIII. sz.) 2.9.120
Calixtus, II. – pápa (1119–1124) 2.6.130
Calixtus, III. – pápa (1455–1458) 3.8.30, 105, 145, 300, 350
Calixtus – pátriárka (VIII. sz.) 1.8.320
Callimachus – görög költő (i. e. 310–240) 1.6.65
Callimachus Fülöp – történétíró (1437–1496) 3.5.385, 3.6.275
Camillus lásd Furius Camillus
Caminói Gellért – trevisói herceg (1372) 2.10.390, 405
Caminói Richárd – trevisói herceg (XIV. sz.) 2.10.405
Camisati Domonkos lásd Domonkos rieti püspök
Campaniai Róbert – Eboli grófja (XIV. sz.) 2.9.125
Camponesco Lallo – Montoro grófja (XIV. sz.) 2.9.130
Campulus – római presbíter (VIII. sz.) 1.9.270, 280
Canale Miklós – velencei flottaparancsnok (1469/70) 4.2.170, 255
Canale Péter – velencei flottaparancsnok (1346) 2.10.110
Candida, Marcia 3.9.270
Cangrande lásd Scaliger Cangrande
Canidius – római százados 1.1.325
Canzolo – Melfi grófja (XIV. sz.) 2.9.130
Capitolinus, Julius – római történétíró (IV. sz.) 1.6.85
Capuai Róbert – Altavilla grófja (XIII. sz.) 2.9.120
Caracalla, Antonius – római császár (211–217) 1.2.90
Caracciolo Jakab – nápolyi kormányzó (1381) 3.1.15
Caracciolo János – Gerace grófja (XIV. sz.) 2.9.135
Caracciolo János (Ser Jano) – melfi gróf (†1432) 3.3.360

- Caraffa András – nápolyi követ (1492) 5.2.120
- Carbo, Gnaeus Papirius – római hadvezér (i. e. II.) 1.6.75
- Carellus – Gundiberga longobárd királylány szolgája 1.8.200
- Carisius(?) – cseh pénzverőmester (1479) 4.5.230
- Caritas – székesfehérvári apáca (1083) 2.1.360
- Carrara – itáliai család 2.9.320, 2.10.320, 325, 385, 405, 420, 3.1.285, 4.5.40
- Carrara Albertin (1347) 2.10.170
- Carrara Ferenc – padovai herceg (1355–1393) 2.10.315, 355, 370–385, 395–410, 420, 430, 435, 3.1.275, 280
- Carrara Novello – padovai herceg (1393–1406) 3.1.285
- Carthasis – szkíta hadvezér (i. e. IV. sz.) 1.1.215
- Carvajal János – bíboros (†1469) 3.8.30, 260
- Cassandra – Priamus lánya 1.2.80
- Cassianus – antiochiai király (XII. sz.) 2.5.45, 55
- Cassianus, Johannes – remete (†432) 1.4.255
- Cassius – római polgár, Kassa állítólagos alapítója 1.1.65
- Cassius Parmensis – római államférfi (i. e. 31) 3.9.250
- Castinus Flavius – római hadvezér – (V. sz.) 1.2.285
- Castruccio – luccai fejedelem (1281–1328) 2.9.320
- Catanzarói Konrád – nápolyi úr (†1345) 2.10.145
- Cato, Caius Porcius (tévesen Aelius) – római konzul (i. e. II. sz.) 1.1.130, 300
- Cato Censorius, Marcus Porcius – római államférfi (i. e. 234–149) 1.6.190, 195
- Cato Uticensis, Marcus Porcius – római államférfi (i. e. 95–46) 1.1.255, 3.3.1, 3.9.245
- Catullus, Caius Valerius – római költő (i. e. 87–54) 1.6.180, 3.9.250
- Cavalcabo Vilmos – cremonai herceg (†1312) 2.10.370
- Cavallo Jakab – velencei zsoldosvezér (1372) 2.10.400
- Cedoald – angolszász király (VII. sz.) 1.8.280
- Celerinus, Julius 3.9.270
- Celesztin, II. – pápa (1191–1198) 2.7.45, 65
- Celesztin, V. – pápa (1294–1296) 2.9.315
- Celsi Lőrinc – velencei dózse (1361–1365) 2.10.375
- Celsinus, Flavius 3.9.270
- Ceper Jakab – Minervino grófja (XIV. sz.) 2.9.130

- Cesarini Julián – bíboros (1398–1444) 3.3.70, 85, 3.5.150, 155, 180, 290, 300, 315, 365, 3.6.60, 80, 85, 95, 120, 130, 140, 165, 170, 190, 215, 230, 240, 245, 260, 265, 3.7.280
- Cesarini Julián – bíboros (†1510) 5.4.50
- Cézár – besenyő fejedelem (1075) 2.3.150
- Charibert – párizsi király (561–567) 1.8.10
- Charpentier Vilmos, az Ács – keresztes vitéz (1096) 2.2.50
- Chiaromonte Vitard – Chiaromonte grófja (XIII. sz.) 2.9.120
- Childebert, II. – frank király (575–596) 1.8.65–80, 100
- Chilperik – soissons-i király (561–584) 1.8.10
- Chlodvig – frank király (481–511) 1.7.180
- Cicco (Stabili) – ascoli matematikus (1269–1327) 2.9.395
- Cicero, Marcus Tullius – római szónok (i. e. 106–43) 3.9.250, 4.2.220
- Cillei – grófi család 3.2.240, 3.3.290, 3.7.15
- Cillei Borbála – Zsigmond magyar király felesége (1392–1451) 3.2.240, 3.3.285, 295, 300, 3.4.1, 10, 3.7.15, 235
- Cillei Frigyes – császári gróf (1341–1360) 3.4.150, 3.7.15
- Cillei Herman – császári gróf (†1435) 3.4.1, 3.7.15
- Cillei Ulrik – császári gróf (1404–1456) 3.3.295, 3.4.70–80, 165, 335, 3.5.90, 180, 3.7.15, 20, 160, 240, 250, 260, 290, 300, 320, 335, 345–365, 375, 3.8.15, 35, 155, 160, 170, 175, 185–205, 215–235, 3.9.65, 290, 4.4.80
- Cimburk János – cseh országbíró (1434–1494) 4.5.230
- Cinzio – római polgár (1062) 2.3.65
- Cirjék – Gergely horvát úr apja 2.10.95
- Cirjék – pápa 1.5.30, 45, 85
- Ciurano Pál – velencei flottaparancsnok (VIII/IX. sz.) 1.9.320
- Claudius, I. – római császár (41–54) 3.9.260
- Claudius, II., Flavius – római császár (268–270) 1.1.295, 1.2.25, 50, 145–165, 1.6.5
- Claudius Claudianus – római költő (IV–V. sz.) 1.1.260
- Claudius Marcellus – római hadvezér (i. e. 197) 1.6.205
- Clavello Allegretto – fabrianói herceg (1347) 2.10.175
- Cleda Coriandrulus(?) – hajóskapitány (1481) 4.6.125
- Clefo – longobárd király (572–574) 1.8.35, 60
- Clementinus, Valerius 3.9.270
- Cleodamus – bizánci polgár (III. sz.) 1.2.140
- Cleomenes, III. – spártai király (i. e. 236–219) 1.6.155

Clodio – frank király (†448) 1.3.190

Clodisuinta – I. Clothar frank király lánya 1.7.245

Clothar, I. – frank király (558–561) 1.7.245, 275, 1.8.5, 10

Clothar, II. – frank király (584–628) 1.8.105, 125, 155

Cniva – gót király 1.2.115, 120

Cobor Márton – belgrádi bán (†1515) 5.3.1

Cobor Mihály – budai várnagy (1437/68) 4.1.90, 4.4.95

Collalto – itáliai család 2.10.320

Collatinus, Lucius Tarquinius – római konzul (i. e. VI. sz.) 3.9.210

Colonna – római család 2.10.45

Colonna István – római tanácsos (†1347) 2.9.390, 2.10.180

Colonna János – bíboros (†1221) 2.7.175, 295

Colonna Jordán – olasz úr (XIV. sz.) 2.10.180

Colonna Péter – bíboros (†1326) 2.10.180

Colonna Sciarra – olasz úr (†1328) 2.9.320

Cominia, Florentina 1.1.85

Comosicus – gót papkirály 1.2.85

Condolmieri Ferenc Albert lásd Ferenc Albert bíboros

Constans, II. – konstantinápolyi császár (641–668) 1.8.195, 220–240

Constantinus, I., Flavius Valerius – római császár (306–337) 1.2.145, 150, 165, 170, 1.5.90, 3.9.300

Constantinus, III. – római ellencsászár (407–411) 1.2.280

Constantinus lásd még Konstantin

Constantius – római hadvezér (IV/V. sz.) 1.2.275, 280

Constantius, II. – római császár (337–361) 1.5.135

Contarini András – velencei dózse (1367–1382) 2.10.340

Contarini Antal – velencei tisztviselő (1403) 3.2.250

Contarini Domonkos – velencei dózse (1043–1071) 2.3.265

Contarini Zakariás – coneglianói kapitány (XIV. sz.) 2.10.320, 425

Corbana – perzsa kapitány (XII. sz.) 2.5.55

Corbieres-i Péter – V. Miklós ellenpápa (1328–1330) 2.9.320

Corbul – friuli herceg (VII. sz.) 1.8.290

Cordula – szűz (†451) 1.5.90

- Corillus – gót papkirály 1.2.85
- Cornaro Antal – velencei diplomata (XV. sz.) 3.3.230
- Cornaro Ferenc – velencei tisztviselő (1403) 3.2.250
- Cornaro Márk – velencei dózse (1365–1367) 2.10.110, 310, 375
- Cornaro Márk – velencei úr (1458) 3.8.365
- Cornaro Péter – velencei diplomata (1372) 2.10.405
- Cornelia – Pompeius Magnus felesége 4.5.1
- Cornelius – római prefektus (I. sz.) 1.1.110
- Cornelius Alexander – római grammatikus (i. e. I. sz.) 1.6.195
- Cornelius Avitus 1.2.130
- Cornelius Cethegus, Marcus – római konzul (i. e. 213/203) 1.6.205
- Cornelius Cossus, Aulus – római konzul (i. e. IV. sz.) 3.9.235
- Cornelius Nepos – római történétíró (i. e. 80–30) 1.1.260, 1.6.65
- Correggiói Azo – páрмаi herceg (1328–1364) 2.10.370
- Corvinus – római és magyar család 3.4.255, 260, 3.5.355, 3.8.340, 395, 3.9.1, 5, 20, 65, 85, 95, 120, 190–205, 255–270, 290, 300, 3.10.5, 90, 4.2.55, 4.3.200, 205, 4.5.260, 4.7.175, 4.8.90, 205, 250
- Corvinus János – lipthói herceg (1473–1504) 1.1.405, 4.7.125, 135, 145, 155, 180, 4.8.45, 125, 175, 180, 190, 205–215, 225–240, 4.9.20–35, 95, 105, 110, 120–145, 160, 165, 180, 4.10.5, 15, 55, 75, 130, 5.1.5, 15, 25, 75, 5.2.5, 10, 5.3.50, 105, 110, 125, 145, 150, 5.4.5, 5.5.5, 75
- Corvinus János lásd Hunyadi János
- Corvinus lásd Mátyás magyar király, Valerius Messala Corvinus
- Cosdroas, D. – perzsa király (590–628) 1.8.165–180
- Crassus lásd Licinius Crassus
- Crescentinus(?) – metropolita, történétíró 1.10.290
- Crescentius lásd Mentanai Crescentius
- Critasirus – bój vezér 1.1.300
- Criton – görög komédiáíró (i. e. II. sz.) 1.1.100
- Cudar György – szepesi ispán (1377) 2.9.360
- Cudar Miklós – magyar úr (XV. sz.) 3.5.140
- Cudar Péter – szlavón bán (1368–1381) 2.10.370, 375, 455
- Cunimund – gepida király (560) 1.7.245, 1.8.20
- Cunipert – longobárd király (671–700) 1.8.205, 260–280
- Curio lásd Scribonius Curio
- Curius Dentatus, Manius – római hadvezér (i. e. III. sz.) 4.8.110, 4.9.215

Cursor, Lucius Papirius – római konzul (i. e. 333–309) 3.9.240

Curtidoas(?) – török janicsárparancsnok (†1456) 3.8.100

Cusanus Miklós lásd Miklós bíboros

Cyrus – perzsa király (i. e. 559–529) 1.1.210, 235, 250, 1.2.20, 60, 70, 3.4.205

Csaba – Attila hun király fia 1.7.70, 105–120, 1.9.25

Csák – magyar nemzetség 1.9.60

Csák – János apja 2.9.190

Csáki – magyar család 3.9.190

Csáki György – magyar úr (†1448) 3.7.50, 150

Csanád – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Csanád – esztergomi érsek (1330–1349) 2.9.325, 390

Csanádi Ferenc – magyar úr (XV. sz.) 3.9.195, 200

Csapek János – huszita (1431/45) 3.3.120

Csele – Béla hun vezér apja 1.2.195

Cselebi – török harámbasa (1443) 3.5.390

Csenek, Vartenbergi – cseh kormányzó (†1425) 3.2.375, 390, 405

Csepeli János – belgrádi kapitány (1476) 4.4.10, 15

Cseri János – erdélyi lázadó (†1467) 4.1.195

Csernahora Boskovic Jarosláv – magyar tisztviselő (†1485) 4.5.230, 4.6.130, 265, 275, 280

Csernahora Boskovic Tóbiás – morva hadvezér (XV. sz.) 3.8.305, 4.6.130, 135, 200, 285

Csernahora Boskovic Vencel – magyar diplomata (1479) 4.5.230

Csernahora Protáz – olmützi püspök (1457–1482) 4.5.230

Csernovics János – szerb úr (1470/80) 4.5.210, 4.6.145

Csillagos – cseh család lásd Sternberg

Csíz – ispán (†1128) 2.6.75

Csóka – Kont István szolgája (†1388) 3.2.110

Csupor Pál – szlavón bán (†1415) 3.3.130, 140

Csupor Miklós – erdélyi vajda (†1471) 4.1.215, 4.2.85, 90, 180, 4.3.260, 270, 4.7.185

Dalmasio – velencei lovaskapitány (1310) 2.9.140, 145

Dama – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Damasus, I. – pápa (366–384) 1.2.195, 215 ,

Dán – havasalföldi vajda (1374–1386) 3.3.145

Dandolo Henrik – velencei dózse (1192–1205) 2.7.15, 90, 100

Dandolo Lénárd – velencei diplomata (1372) 2.10.405

Dandolo Rajner – velencei tengernagy (1200) 2.7.100

Dandolo Simon – velencei tisztviselő (1346) 2.10.120

Dániel – rutén fejedelem (1235) 2.8.1

Dardanus – Trója alapítója 1.2.155

Daria – Szent Orsolya anyja 1.5.15

Dario János – velencei jegyző (1479) 4.5.215

Darius, I. – perzsa király (i. e. 521–485) 1.1.125, 1.2.20, 60, 70

Darius, III. – perzsa király (i. e. 336–330) 1.1.210, 245

Daunus – itáliai nemzetség 1.6.80

Dávid – I. András magyar király fia 2.2.225, 2.3.100

Dávid – indiai király 2.8.10

Dávid – zsidó király (i. e. 1013–973) 2.1.180, 2.5.65, 2.6.145, 4.10.90

Dávidházi István – katonatiszt (†1484) 4.6.190–220

Decebal (Dorpaneus) – dák király (†106) 1.2.85, 90, 3.9.260

Deceneus – gót papkirály (i. e. I.) 1.1.135, 1.2.70, 80, 85

Decius – római császár (249–251) 1.1.310, 1.2.105, 120, 125

Decius – római konzul 3.9.275

Decius Mus, Publius – római konzul (†i. e. 340) 3.9.240

Del Balzo család 2.9.50

Del Balzo Bertram – canosai gróf (1282–1335) 2.9.50, 80, 120, 210

Del Balzo Ferenc – andriai herceg (1373/83) 2.9.105, 125

Del Balzo Jakab – andriai herceg (XIV. sz.) 2.9.105, 110

Del Balzo Rajmund – Soleto grófja (1303–1375) 2.9.130

Del Balzo Rajmund – tarantói herceg (XIV. sz.) 2.9.135

Del Balzo Rajmund – tarantói herceg (1340–1393) 3.1.35

Delfino Ferenc – velencei hadvezér (1377) 2.10.410

Delfino Jakab – velencei flottaparancsnok (1401) 3.1.280

Delfino János – velencei dózse (1356–1361) 2.10.320

Demeter – indiai király (i. e. III. sz.) 1.1.250

Demeter – knini püspök (1438–1465) 3.4.255, 3.9.195

- Demeter – Miklós fia, ispán (1301) 2.9.150, 210, 225
- Demetria – britanniai királyné (i. e. V. sz.) 1.5.35, 60
- Demetria – római asszony 1.7.50
- Demetrius Phalereus – athéni politikus (i. e. 317/07) 1.6.35
- Demodamas – szíriai hadvezér (i. e. III. sz.) 1.1.250
- Dénes – esztergomi érsek lásd Szécsi Dénes
- Dénes – Miklós fia, magyar úr (1324) 2.9.280, 305
- Dénes – nádor (1227–1234) 2.8.120
- Dénes, Szent (†286) 1.5.120–130
- Denises – szerecsen király (VIII. sz.) 1.9.110
- De Pace Károly – itáliai úr (XIV. sz.) 2.9.110
- Derencsényi Imre – magyar kapitány (†1493) 5.3.50–80
- Despot Pál – magyar vitéz (1473) 4.3.250
- Detrik, veronai – Germánia parancsnoka (IV/V. sz.) 1.3.10–25, 35, 40, 110, 1.4.1, 145, 1.7.105, 120
- Devecser – magyar úr (1046) 2.2.125
- Dexippus, Publius Herennius – görög történetíró (III. sz.) 1.2.140, 170
- Dezső – Dénes fia, magyar vitéz (†1324) 2.9.305
- Dezső – esztergomi érsek (1067/75) 2.3.75, 2.4.75
- Dezső – longobárd király (756–774) 1.8.350, 355, 1.9.85–100, 130
- Diana – görög istennő 1.1.175, 1.2.130, 1.6.80, 4.4.55
- Didius, Titus – római konzul (†i. e. 89) 1.1.300
- Diedo Ferenc – velencei diplomata (†1484) 4.5.175
- Dinzia – hun király 1.7.135
- Diocletianus, Caius Aurelius – római császár (284–305) 2.7.155, 3.9.280
- Diodorus Siculus – római történetíró (i. e. I. sz.) 1.1.245, 1.2.1
- Diogenes Laërtius – görög grammatikus (II. sz.) 1.1.150
- Diomedes – görög mitológiai hős 1.1.115, 1.6.5, 80, 3.6.160, 4.2.90
- Dion Cassius – római történetíró (II–III. sz.) 1.2.90
- Dion Prusaëus – görög író (40–112) 1.1.80, 105, 1.2.70, 75, 80, 90
- Dionotus – britanniai herceg (V. sz.) 1.5.10
- Dionysius, Halycarnassusi – római történetíró (†i. e. 8) 1.2.180, 3.9.205
- Diophantes – pontusi hadvezér (i. e. I. sz.) 1.1.195

- Dioscorus – alexandriai pátriárka (444–454) 1.7.40
- Dóci Imre – huszárkapitány (1470/90) 4.4.10, 4.5.10, 4.9.5
- Dóci László – huszárkapitány (1476) 4.4.10
- Dóci Péter – huszárkapitány (1476/90) 4.4.10, 20, 4.5.10, 4.6.180, 4.9.5
- Dolhai György – világosi kapitány (1460) 3.10.165, 170
- Doloch – parthus király (1097) 2.5.200
- Dombai – alkincstartó (1496) 5.5.115
- Dombai Dávid – kapitány (1495) 5.5.10
- Dombai Ferenc – magyar vitéz (†1490) 4.9.155
- Dominica – Valens római császár felesége 1.2.220
- Domitianus – római császár (81–96) 1.1.110, 370, 1.2.85, 3.9.260
- Domonkos – István fia, tárnokmester (1293–1301) 2.9.150
- Domonkos (Camisati) – rieti püspök (1476) 4.3.295, 4.5.180
- Domonkos – székesfehérvári prépost lásd Kálmáncsehi Domonkos
- Domonkos, Szent (1170–1221) 2.7.270
- Donát – zárai püspök lásd Miklós
- Doncs – ispán (1324) 2.9.290, 305, 325
- Dorotheus – görög király (V. sz.) 1.5.40
- Dorpaneus lásd Decebal
- Draco – Kálmán magyar király orvosa 2.5.275, 280
- Drágfi Bertalan (Bertold) – erdélyi vajda (1447–1501) 4.1.210, 4.5.10, 4.7.170, 4.8.80, 4.9.5, 120, 185, 5.3.45, 5.4.75–85, 105, 120, 125, 135, 140, 155, 5.5.1, 15
- Drági Tamás – királyi személynök (1486) 4.7.1
- Drago – apuliai herceg (XI. sz.) 2.1.400, 410, 2.2.175
- Dragomir – havasalföldi hadvezér (1369) 2.10.460
- Drakula (Radul) – havasalföldi vajda (1462) 3.10.285
- Drakula lásd II. Vlad, IV. Vlad
- Dromichetes – géta király (i. e. IV. sz.) 1.1.125, 145
- Dructulf – sváb vezér (VI. sz.) 1.8.65
- Druget Miklós – országbíró (†1355) 2.9.260, 2.10.260
- Druget Vilmos – nádor (†1342) 2.10.260
- Drusus, Néró Claudius – római hadvezér (i. e. 38–9) 1.1.300, 320, 1.2.270, 1.5.190, 3.9.235
- Durik – hun herceg 1.7.70, 90, 95

- Dzsingisz – mongol fejedelem (†1227) 2.8.10, 40
- Eberard – zeitzi püspök lásd Pot
- Eberhard – frank herceg (911–939) 1.10.170
- Eberhard – karintiai herceg (X. sz.) 1.10.205
- Echidna – szkíta királynő 1.1.30
- Ed – Csaba hun királyfi fia 1.7.110, 1.9.25
- Edemen – Csaba hun királyfi fia 1.7.110
- Ediulf – osztrogót herceg 1.2.90
- Edoingas – gót vitéz 1.3.85
- Edvárd – portugál király (1433–1438) 3.7.240
- Egervári László – horvát bán (†1495) 5.4.170
- Egilbert – trentói érsek (1079–1101) 2.3.195
- Egnatius – római helytartó Pannóniában 3.9.265
- Egrut – Buda udvarnok apja 2.1.345
- Egyed (Alvari Alborno) – pápai legátus (†1367) 2.10.365–375
- Egyed, Szent (640–700) 1.8.300
- Ellák – hun herceg (†454) 1.7.95
- Ellerbach Bertold – erdélyi vajda (1465–1467) 3.10.5, 20
- Ellerbach Konrád – magyar hadvezér (†1357) 2.10.230, 270, 345
- Elmik – longobárd vitéz (573) 1.8.25, 30
- Elorus – Ister fia, mitológiai alak 1.1.115
- Előd – Álmos magyar fejedelem apja 1.9.25
- Emánuel, II. (helyesen I.) – konstantinápolyi császár (1143–1180) 2.4.80, 2.6.55, 320–335, 385, 425, 440–450, 460, 465, 475, 490, 495, 2.7.15, 95
- Emerich lásd Imre
- Emeritus, Flavius 3.9.270
- Emeritus, Julius 3.9.270
- Emnedzur – Attila hun király rokona 1.7.100
- Emo János – velencei diplomata (1462/75) 4.1.20, 25, 40, 95, 115, 4.3.295, 4.5.175
- Ennius Quintus – római költő (i. e. 239–169) 1.6.210
- Epheso, Sextianus 3.9.270
- Ephorus – görög író (i. e. IV. sz.) 1.1.125, 150
- Erard – elzászi herceg (X. sz.) 1.10.220

- Eratosthenes – görög földrajzíró (i. e. 275–194) 1.1.140
- Ereliva – II. Theodorik vizigót király anyja 1.7.135
- Erga – Benedek királynéi kancellár apja 2.7.300
- Erik, VII. – dán király (1412–1439) 3.3.20
- Ermanfred – türing király (†530) 1.7.185
- Ernák – hun herceg 1.7.70, 90–100
- Ernő – ausztriai herceg (1377–1424) 3.3.295
- Ernő – ausztriai örgróf (1055–1075) 2.2.170, 310
- Ernő, I. – sváb herceg (1012–1015) 2.1.355, 410
- Ernő, II. – sváb herceg (1015–1030) 2.1.355, 410
- Ernuszt János – kincstartó (†1480) 4.3.115, 4.5.295
- Ernuszt Zsigmond – pécsi püspök (1473–1504) 1.1.345, 4.3.115, 4.9.95, 105, 110, 180, 4.10.15, 75, 5.1.5, 15, 65, 70, 5.2.15, 5.3.115, 140, 5.4.45, 80, 125, 160, 170, 5.5.10, 20, 55, 70, 85, 110, 115
- Ernye – ispán (†1074) 2.3.225, 260, 280, 290, 320, 325, 335
- Erzsébet – Albert magyar király felesége (†1442) 3.3.290, 315, 350, 3.4.1–10, 100, 115, 125, 155, 160–180, 240, 250, 275, 290, 325, 3.5.120, 180, 3.7.35, 3.10.1, 90, 100, 230, 290
- Erzsébet, Árpádházi Szent (1207–1231) 2.7.165, 305, 330–340, 350
- Erzsébet – II. Frigyes szicíliai király lánya 2.9.75
- Erzsébet – Károly Róbert magyar király felesége (1300–1380) 2.9.80, 115, 230, 380, 2.10.30–40
- Erzsébet – IV. Kázmér lengyel király felesége 5.1.115
- Erzsébet – I. Lajos magyar király felesége (1339–1387) 2.9.85, 2.10.490, 520, 3.1.40, 45, 75, 80, 160, 175, 195, 200, 210, 215, 235–250, 290, 300, 305, 325, 3.2.180, 3.4.115, 120
- Erzsébet – I. Lajos magyar király lánya 2.10.95
- Erzsébet – I. Lajos magyar király unokája 2.9.95, 100
- Erzsébet – Mátyás magyar király anyja lásd Szilágyi Erzsébet
- Erzsébet – Péter szicíliai király felesége 2.9.75
- Erzsébet – I. Rudolf német király lánya 2.9.50
- Este – itáliai család 2.9.320, 2.10.400, 4.8.70
- Este Albert – ferrarai herceg (†1393) 2.10.435, 3.1.10
- Este Borso – ferrarai herceg (†1471) 4.3.110
- Este Herkules – ferrarai herceg (1433–1505) 1.1.385, 4.3.255, 4.4.35, 4.5.190, 300, 4.7.150, 5.1.125, 5.4.50
- Este Hippolit lásd Hippolit
- Este Miklós – ferrarai örgróf (†1388) 2.10.370, 3.1.10, 285
- Este Miklós – itáliai úr 2.9.370

- Este Opizo – itáliai úr (1347) 2.10.170
- Eszembő – kun szolga (1091) 2.4.210
- Eszény – magyar vitéz (†1100) 2.5.90
- Ete – Attila hun király ükapja 1.9.25
- Eteocles – Polynices testvére, görög mitológiai alak 4.10.5
- Eucheri – Stilico fia (†408) 1.2.235, 255
- Eucrates – parthus király 1.1.250
- Eucrates Tyrius – görög szónok (I. sz.) 1.1.105
- Eudoxia – II. Valentinianus római császár felesége 1.7.45, 50
- Eudoxius – konstantinápolyi püspök (360–370) 1.2.220
- Euervulf – vizigót törpe (415) 1.2.270
- Eufémia – Péter szicíliai király lánya 2.9.75
- Eugén, III. – pápa (1145–1153) 2.6.325, 345
- Eugén, IV. – pápa (1431–1447) 3.3.110, 275, 340, 365, 370, 3.5.150, 3.6.75, 100
- Eugenius – frank vezér (†394) 1.2.230
- Euin – trentói herceg (VI. sz.) 1.8.40
- Eumig lásd Harald
- Eurik – vizigót király (465–484) 1.3.175, 1.7.90
- Euripides – görög drámaíró (i. e. 484–406) 1.1.250, 3.8.1
- Euryalus – ifjú (1432/33) 3.3.335, 340
- Eurypylos – Telephus fia 1.2.80
- Eutharik – Amalasuenta osztrogót királynő férje (†525) 1.2.90, 1.7.185, 195
- Eutropia, Szent (†451) 1.4.25, 35, 40
- Eutropius – római történetíró (IV. sz.) 1.1.110
- Eutyches – eretnek (378–454) 1.7.40
- Eutychius – konstantinápolyi exarcha (VIII. sz.) 1.8.305
- Evander – Pallas óriás apja 2.2.180
- Evantius – beteg férfi (IV. sz.) 1.5.170
- Evermot – Theodatus gót király öccse 1.7.205
- Eyzinger István – cseh úr (1468) 4.1.250, 4.2.40
- Eyzinger Ulrik – ausztriai úr (XV. sz.) 3.7.240, 290, 300, 305, 325–335, 3.8.295
- Fabianus, Lucius Annius 3.9.270

- Fabius, Marcus – római kormányzó (i. e. 333) 3.9.240
- Fabius Maximus, Quintus – római diktátor (†i. e. 265) 3.9.240, 4.8.110
- Fabricius Luscinus, Caius – római hadvezér (i. e. III. sz.) 4.8.110
- Falco – jeruzsálemi király (1131–1143) 2.6.250
- Falieri Mihály – velencei diplomata (1357) 2.10.340
- Falieri Ordefalo – velencei dózse (1102–1117) 2.5.120, 130–140, 150, 160–170
- Falieri Vitális – velencei dózse (1084–1096) 2.5.180
- Fanciska – magyar kém (1068) 2.3.110
- Farkas – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Farkas Bálint – váradi püspök (1490–1495) 4.10.150, 155, 5.1.75, 105, 110, 5.2.75, 5.4.80, 160, 5.5.70
- Faroald, I. – spoletói herceg (570–601) 1.8.105
- Faroald, II. – spoletói herceg (703–724) 1.8.290
- Fastida – gepida király (II. sz.) 1.2.110, 115
- Fekete György – I. Géza magyar király káplánja (1074) 2.3.250
- Fekete Mihály lásd Szilágyi Mihály
- Feleteus (Feva) – rúg király (V. sz.) 1.7.130, 235
- Félix, V. – pápa lásd Amadé szavojai herceg
- Félix – trevisói püspök (560–591) 1.8.10
- Ferdinánd, I., Aragóniai – nápolyi király (1458–1494) 3.8.345, 350, 4.2.170, 4.3.110, 250, 255, 4.5.305, 4.6.120, 150, 4.8.50, 150, 160, 230, 4.9.45, 115, 4.10.130, 5.2.120, 5.3.120
- Ferdinánd, I. – Leon, Asturia és Galícia királya (1157–1188) 2.6.410
- Ferdinánd, II. – nápolyi király (1495–1496) 5.5.45
- Ferdinánd, V. – spanyol király (1479–1516) 5.3.120, 5.5.50
- Ferdulf – friuli herceg (VII. sz.) 1.8.290
- Ferenc – cseh zsoldos (1466) 4.1.50
- Ferenc – Forlí ura (1347) 2.10.170
- Ferenc, padovai lásd Carrara Ferenc
- Ferenc Albert (Condolmieri) – bíboros (†1453) 3.6.100, 125, 170, 205
- Ferentinói Antal – urbinói herceg (1347) 2.10.175
- Feriz bég – török hadvezér (1454) 3.7.175, 190
- Ferrobraccio András – itáliai zsoldosvezér (XIV/XV. sz.) 3.1.5, 15, 20, 3.3.365
- Festus – római konzul 1.3.5
- Festus, Valerius 3.9.270

Feva lásd Feleteus

Filangieri Jakab – Avellino grófja (XIV. sz.) 2.9.130

Filelfo Ferenc – itáliai humanista (1398–1481) 4.6.125

Filibert – konstanzi püspök (1424–1439) 3.3.270

Filimer – gót király (II. sz.) 1.1.5, 10, 1.2.70, 180

Filipec János – váradi püspök (1476–1490) 1.1.90, 4.4.35, 40, 4.7.1, 185, 200, 4.8.45, 125, 135, 140, 165, 185, 215, 235, 4.9.25, 30, 130, 180–190, 4.10.35, 40, 75, 135, 150

Flabanico Domonkos – velencei dózse (1032–1043) 1.4.85

Flaccus – római férfi 2.7.155

Flaccus, Caius Valerius – római költő (I. sz.) 1.6.155

Flaminius, Caius – római konzul (†i. e. 217) 1.6.205

Flavia (Flavius) – római nemzetség 1.1.110, 370

Flavián – konstantinápolyi érsek (446–449) 1.7.40

Flavius – római katona Pannóniában 1.1.370

Flavius – római konzul (410) 1.2.255

Florentina – britanniai hercegnő (V. sz.) 1.5.40, 60

Florus, Lucius Annaeus – római történetíró (II. sz.) 1.1.65, 390, 1.2.65

Fodor István – boszniai (1489–1490), szerémi püspök (1490–1494) 1.1.65, 340, 4.6.225, 4.7.165, 4.8.50, 175, 180, 4.9.185, 4.10.1, 60, 75, 130, 5.3.85, 140, 145, 5.4.110

Foilan – luccai püspök (V. sz.) 1.5.35

Folkus – magyar úr (1132) 2.6.185

Fondi Dominia – grófnő (XIII. sz.) 2.9.120

Fontana Ferenc – diplomata (1485) 4.7.195, 4.8.45

Forgács Balázs – magyar vitéz (†1386) 3.1.240–250, 290, 295, 315

Formosus – pápa (891–896) 1.10.90

Fortunatus – velencei érsek (VIII/IX. sz.) 1.9.300

Foscanus – római légiókapitány 1.1.385

Foscari Ferenc – velencei tisztviselő (1372–1457) 3.3.230

Franciska – I. Johanna nápolyi királynő lánya 2.9.100

Frangepán – magyar család 2.8.350, 4.1.45, 4.6.20, 25, 125

Frangepán B. – magyar úr (1242) 2.8.350

Frangepán Bernardin – modrusi gróf (1460–1527) 4.6.125, 225, 4.8.50, 5.1.80, 5.2.85, 5.3.50, 60, 65

Frangepán Duim – magyar úr (1416–1489) 4.1.45

- Frangepán Gergely – székesfehérvári prépost (†1521) 5.5.70
- Frangepán István – modrusi gróf (1416–1481) 4.1.45, 4.6.125
- Frangepán János – magyar úr (†1485) 4.1.45, 4.6.20–30
- Frangepán János – magyar úr (†1493) 4.1.45, 5.3.50, 55, 70
- Frangepán M. – magyar úr (1242) 2.8.350
- Frangepán Márton – dalmát bán (1416–1481) 4.1.45, 4.6.25
- Frangepán Miklós – magyar úr (1466/98) 5.3.70
- Frangipani – itáliai család 2.6.135, 470
- Frangipani Cinzio – római patrícius (1118) 2.6.135
- Frangipani Schinella – három vegliai úr neve (XIV. sz.) 4.6.35
- Frank bán lásd Tallóci Frank
- Frank – magyar püspök (1075) 2.3.175
- Friderik – I. Theodorik vizigót király fia 1.3.175
- Frigyes, II. – ausztriai herceg (1230–1246) 2.8.105, 135, 180–190, 355–370
- Frigyes (Jagiello) – bíboros (1468–1503) 5.3.115, 5.4.20, 35
- Frigyes, I. – brandenburgi választófejedelem (1417–1440) 3.3.10, 65, 70, 340
- Frigyes – mainzi gróf (XIII. sz.) 2.7.345
- Frigyes, III. – német király (1308–1330) 2.9.315
- Frigyes – Péter szicíliai király fia 2.9.75
- Frigyes, I., Rótszakállú – római császár (1152–1190) 2.5.305, 2.6.375–390, 400, 405, 425, 460–475, 490, 495, 2.7.10, 40, 45, 4.5.45
- Frigyes, II. – római császár (1215–1250) 2.7.65, 270, 295, 315, 2.8.195, 365, 440, 2.9.35
- Frigyes, III. – római császár (1440–1493) 3.3.320, 3.4.170, 205, 215, 220, 240, 3.5.100, 180, 3.6.110, 275, 3.7.35, 230, 320, 3.8.335, 375, 385, 3.9.75, 180, 185, 290, 3.10.5–20, 60, 75, 250, 305, 4.1.115, 4.2.175, 4.3.115, 275, 4.4.65, 70, 100, 110, 160, 4.5.75, 4.6.125, 140, 185, 255, 4.7.145, 165, 4.8.120, 160, 4.9.35, 5.2.30, 65, 5.3.45, 100
- Frigyes, I. – szász választófejedelem (1425–1428) 3.3.20, 75, 3.4.65, 70
- Frigyes, II. – szicíliai király (1296–1327) 2.9.30, 50, 70, 75, 105
- Frigyes Jeromos – urbinói herceg (1444–1482) 4.5.185
- Fritigern – vizigót vezér (373–393) 1.2.210
- Frodnoár – német vitéz (1457) 3.8.235
- Froila – patrícius (V. sz.) 1.7.100
- Frumentanus – hauteville-i Tankréd fia (XI. sz.) 2.1.400
- Fulbert – kalocsai érsek (1105) 2.6.85

- Fulvius Centimalus, Gnaeus – római konzul (†i. e. 210) 1.6.55
- Furius Camillus, Lucius – római konzul (i. e. 349) 3.9.225
- Furius Camillus, Marcus – római diktátor (†i. e. 364) 2.9.220, 225, 4.8.110
- Furius Purpureo, Lucius – római konzul (i. e. 197) 1.6.205
- Furius Saturninus, Publius – római főtisztviselő Dáciában 1.1.85, 3.9.270
- Fuscinus, Cassius 3.9.270
- Fuscus – római hadvezér (I. sz.) 1.2.85
- Fülöp, III. – burgund herceg (1419–1467) 3.6.75
- Fülöp – esztergomi érsek (1262–1272) 2.8.390
- Fülöp – fermói püspök (1273–1300) 2.8.445
- Fülöp, firenzei lásd Scolari Fülöp
- Fülöp, I. – francia király (1060–1108) 2.2.255, 2.4.260
- Fülöp, II. – francia király (1180–1223) 2.6.120, 240, 395, 2.7.15, 40, 45, 60, 105, 115, 170, 295
- Fülöp, III. – francia király (1270–1285) 2.9.30
- Fülöp, IV. – francia király (1285–1314) 2.9.80
- Fülöp, VI. – francia király (1328–1350) 2.9.70, 80
- Fülöp – konstantinápolyi császár (711–713) 1.8.295, 300
- Fülöp – Lajos tarantói herceg unokaöccse 2.10.190
- Fülöp, II. – macedón király (i. e. 359–336) 1.2.80, 2.5.35, 3.6.155
- Fülöp, V. – macedón király (i. e. 220–179) 3.9.245
- Fülöp, milánói lásd Scolari Fülöp
- Fülöp – német király (†1208) 2.8.365
- Fülöp, I. – tarantói herceg (1313–1332) 2.9.30, 45, 60–70, 95–105, 2.10.155
- Fülöp, II. – tarantói herceg (1364–1374) 2.9.65, 90–100
- Fülöp Mária – milánói herceg lásd Visconti Fülöp Mária
- Gab – magyar úr (1132) 2.6.220
- Gábor – kalocsai érsek lásd Matucsinai Gábor
- Gábor – magyar vitéz (1146) 2.6.300
- Gábor, veronai (bresciai) – erdélyi (1472–1475), egri püspök (1475–1486) 4.3.130, 135, 270, 4.5.150, 4.6.110, 125
- Gaiduald – bresciai herceg (VIII. sz.) 1.8.320
- Gaidulf – bergamói herceg (†599) 1.8.90, 105
- Gaetano Gotfréd – gróf (XIII. sz.) 2.9.120

-
- Galatea – Nereus felesége, mitológiai alak 1.1.285
- Galba – római császár (68–69) 1.2.160
- Galeazzo Mária – milánói fejedelem lásd Sforza Galeazzo Mária
- Galerius lásd Maximianus
- Galla Placidia – Theodosius római császár lánya (†450) 1.2.260, 265, 275, 280, 1.4.265, 1.7.55
- Gallicinus – ravennai exarcha (598) 1.8.100, 115, 120
- Gallienus – római császár (253–268) 1.1.110, 310, 1.2.35, 60, 130, 135, 140, 3.9.275
- Gallus Vibius Trebonianus – római császár (251–253) 1.1.325, 1.2.120, 125
- Gammatesa Károly – Montoro grófja (XIV. sz.) 2.9.125, 130
- Gapt – osztrogót király 1.2.90
- Garai – magyar család 3.1.55, 60, 200–210, 3.8.190, 4.6.20
- Garai János – magyar úr (1386–1435) 3.2.180, 3.3.130–140
- Garai János lásd János veszprémi püspök
- Garai László – nádor (†1459) 3.4.165, 270, 275, 290, 300, 305, 3.5.90, 100, 3.8.205, 240, 3.9.5, 20, 25, 75, 185, 4.1.35
- Garai Mihály – magyar úr (†1480) 4.6.20
- Garai Miklós – nádor (†1386) 2.10.465, 470, 3.1.40, 50–65, 75, 180, 235, 290, 3.2.180, 185, 205, 210
- Garai Miklós – nádor (†1433) 3.2.180
- Garai Róbert – magyar úr (†1448) 3.7.50, 150
- Garibald, I. – bajor fejedelem (584–592) 1.8.75
- Garibald, II. – bajor fejedelem (610–630) 1.8.150
- Garimbald – longobárd fejedelem (671–672) 1.8.260
- Garipald – torinói herceg (†661) 1.8.205
- Gaudentius – Aëtius patrícius apja 1.3.5
- Gaudentius – Szent Adalbert társa (997) 2.1.85
- Gebeard – prágai püspök lásd Jaromir
- Geberik – gót király (IV. sz.) 1.2.165–175
- Gebhart – regensburgi püspök (1036–1060) 2.2.240, 245
- Geiserik – vandál király (427–477) 1.2.245, 285, 1.3.5, 110, 160, 1.5.215, 1.7.45, 50, 1.8.155
- Gelasius, II. – pápa (1118–1119) 2.6.130, 135
- Gelfo – bajor herceg (1071) 2.3.70
- Gellért gróf – itáliai hadvezér (IX. sz.) 1.10.5
- Gellért – intarran fejedelem (X. sz.) 1.10.30

Gellért, Szent – csanádi püspök (†1046) 2.1.250, 2.2.40, 145–155, 185, 2.3.100

Gelonus – Herkules fia 1.2.5, 4.9.60

Geno Rajner – velencei dózse (1252–1268) 4.6.35

Genovéva, Szent (424–512) 1.4.245, 1.5.100, 110, 115, 125

Gentilis – bíboros (†1312) 2.9.200

Gerasina – szicíliai királynő (V. sz.) 1.5.15

Geréb – magyar család 1.1.90, 3.4.260

Geréb László – erdélyi püspök (1476–1501) 1.1.90, 5.3.115

Geréb Mátyás – dalmát bán (†1493) 4.6.225, 4.8.80, 190, 4.10.75, 105, 5.3.40

Geréb Péter – erdélyi lázadó (†1467) 4.1.195

Geréb Péter – erdélyi vajda (†1503) 4.5.275, 4.6.260, 270, 4.8.80, 190, 4.10.130, 5.4.105, 120

Gergely – aquileiai pátriárka (X. sz.) 1.10.205

Gergely – beneventói herceg (†739) 1.8.335

Gergely – Cirjék fia, horvát úr (1345) 2.10.95–105

Gergely – győri püspök (1223–1241) 2.8.235

Gergely – konstantinápolyi katipán (XI. sz.) 2.1.405

Gergely, I., Nagy Szent – pápa (590–604) 1.8.90, 95, 110

Gergely, II. – pápa (715–731) 1.8.305, 315, 340

Gergely, IV. – pápa (827–844) 1.10.40

Gergely, V. – pápa (996–999) 1.10.355, 360, 2.1.285

Gergely, VI. (János) – pápa (1045–1046) 2.2.310

Gergely, VII. (Hildebrand) – pápa (1073–1085) 2.1.205, 2.3.90, 95, 190–200, 2.4.140

Gergely, VIII. – ellenpápa lásd Móric bragai érsek

Gergely, IX. – pápa (1227–1231) 2.10.200

Gergely, XI. – pápa (1370–1378) 2.10.365, 3.2.265

Gergely, XII. – pápa (1406–1415) 3.3.325

Gergely – római patrícius (VI/VII. sz.) 1.8.150

Germanus – konstantinápolyi pátriárka (715–733) 1.8.320

Germanus – konstantinápolyi patrícius (VI. sz.) 1.2.95

Germanus – Mathesuenta osztrogót hercegnő fia 1.2.95

Germanus, Szent (V. sz.) 1.4.235–265, 1.5.100, 105, 115

Gerold – frank herceg (†799) 1.9.245–250

- Gertrúd – II. András magyar király felesége (†1213) 2.7.165, 170, 190, 195, 205, 210, 305
- Gertrúd – II. Henrik római császár nővére 2.1.165
- Gertrúd – sánta leány (XIII. sz.) 2.7.345
- Gertrúd – vak leány (XIII. sz.) 2.7.345
- Geryon – mitológiai óriás 1.1.265
- Géza – magyar fejedelem (971–997) 1.3.100, 1.9.65, 1.10.245, 320–335, 350–365, 2.1.1–45, 70, 75, 95, 100, 110
- Géza, I. – magyar király (1074–1077) 2.2.115, 225, 2.3.25, 70–80, 95–110, 120, 135, 140, 150, 170, 175, 200–275, 295, 305, 335, 340, 2.4.1–10, 50–65, 75, 80, 90, 270
- Géza, II. – magyar király (1141–1162) 2.6.100, 150, 255, 275, 290, 315, 330, 345–360, 410, 415, 485
- GiannoZZo – salernói herceg (1381) 3.1.5
- Gianvillini János – Terranova grófja (XIII. sz.) 2.9.120
- Gianvillini Miklós – Sant’ Angelo grófja (XIII. sz.) 2.9.120
- Gibert – Itália helytartója (1062) 2.2.315
- Gilbert – trentói érsek (XII. sz.) 2.5.300
- Gilétfi Domonkos – honti ispán (1350) 2.10.230
- Gilétfi János – magyar úr (1350) 2.10.230
- Gilétfi János – tárnokmester (1360–1371) 2.10.230
- Gilétfi Miklós – nádor (1342–1356) 2.10.40, 230
- Gingi(?) Miklós – herceg 4.6.145
- Gisa – Feleteus rug király felesége 1.7.235
- Gisa – I. Romoald beneventói herceg lánya 1.8.225
- Gisilbert – lotaringiai herceg (916–939) 1.10.170
- Giskra János – cseh hadvezér (†1467) 3.4.325, 340, 3.5.5, 10, 90–110, 140–155, 190, 3.6.85, 90, 3.7.195–215, 3.8.245, 3.10.1, 90, 100, 210, 215, 225–250, 4.2.35
- Gisulf, I. – beneventói herceg (681–706) 1.8.275–290
- Gisulf, II. –beneventói herceg (729–741) 1.8.320, 330
- Gisulf – friuli herceg (569–611) 1.8.1, 40, 130, 135, 145
- Gisulf, II. – salernói herceg (1052–1092) 2.2.175, 2.4.145
- Giugno – raguzai patrícius (1488) 4.8.155
- Giustiniani Belleto – velencei flottaparancsnok (1310), 2.9.140
- Giustiniani Ferenc – velencei diplomata (1464) 4.5.175
- Giustiniani János – nonai parancsnok (1357) 2.10.345
- Giustiniani Márk – velencei hadvezér (1346) 2.10.115, 130, 140, 320

- Giustiniani Orso – velencei diplomata (1097) 2.5.180, 205
- Giustiniani Tádé – velencei hadvezér (1372) 2.10.390, 420
- Gizella – I. István magyar király felesége (†1065) 2.1.160, 165, 275, 280, 345, 350, 2.2.1, 15, 2.4.280
- Gizella – II. Konrád római császár felesége (†1043) 2.1.355, 2–2.20, 75
- Gizella – I. László magyar király felesége 2.4.280
- Glycerius – római császár (473–474) 1.7.155, 160
- Goden – longobárd király (475–488) 1.7.235
- Godepert – longobárd király (661–662) 1.8.200–210
- Godescalc – páрмаi úr (VII. sz.) 1.8.115
- Godestall – beneventói herceg (739–742) 1.8.335
- Gonzaga – itáliai család 2.9.320
- Gonzaga Fülöp – itáliai úr (1347) 2.10.170, 175
- Gonzaga János Ferenc – mantovai örgróf (†1444) 3.3.340
- Gonzaga Lajos – mantovai örgróf (†1382) 2.10.370
- Gonzaga Lajos – mantovai örgróf (1444–1478) 3.3.340
- Gordianus – római császár (238) 1.2.85
- Górki Lukács – lengyel úr (†1477) 3.4.150
- Gotfréd – apuliai herceg (XI. sz.) 2.1.400, 2.2.175
- Gotfréd – dán király (†810) 1.9.295, 325, 1.10.5, 10
- Gotfréd – hauteville-i Tankréd fia (XI. sz.) 2.1.400
- Gotfréd – jeruzsálemi király lásd Bouillon Gotfréd
- Gotfréd, II. – lotaringiai herceg (1044–1069) 2.2.25, 30
- Gotfréd, III. – lotaringiai herceg (1069–1076) 2.2.315, 2.3.65
- Gotfréd – meráni fejedelem (X. sz.) 1, 10.205
- Gozilo, I. – lotaringiai herceg (†1044) 2.2.30
- Göncöl – magyar kém (1146) 2.6.280
- Gracchus – római polgár, Krakkó állítólagos alapítója 1.1.45, 2.4.240
- Gradenigo János – velencei dózse (1355–1356) 2.10.320, 345, 375, 425
- Graffeneck Ulrik – magyar úr (1485) 3.10.5, 300, 4.8.55
- Grak – magyar ispán (1098) 2.5.75
- Grasulf – friuli herceg (VII. sz.) 1.8.150
- Gratianus – római császár (375–383) 1.1.385, 1.2.225, 230, 260

Grimani Marin – velencei diplomata (1358) 2.10.310

Grimoald – Aragisius beneventói herceg fia 1.9.125

Grimoald, II. – beneventói herceg (683–686) 1.8.150, 275

Grimoald, III. – beneventói herceg (787–806) 1.9.155, 290, 340

Grimoald – longobárd király (668–671) 1.8.135, 190–230, 240–255

Guaimar – salernói herceg (†1049) 2.2.175

Guarino, Veronai – ferrarai humanista (1370–1460) 4.3.105

Gubbiói Lajos – Conversano grófja (XIV. sz.) 2.9.130

Gudila – gót király 1.2.80

Guibert – ravennai érsek, III. Kelemen néven pápa (1080–1099) 2.4.145

Guidó (Montforti) – bíboros, portói püspök (1349–1352) 2.10.280, 290

Guidó, cremai – III. Paszkál ellenpápa (1164–1168) 2.6.405, 460, 495

Guidó, III. – spoletói herceg (883–894) 1.10.40, 75, 85, 90, 180

Guiscard – anconai herceg (1150) 2.6.440

Guiscard Róbert – apuliai herceg (1058–1085) 2.1.400, 2.2.185, 2.3.200, 2.4.145, 2.5.15, 2.6.35

Gundiberga – Agilulf longobárd király lánya 1.8.195, 265

Gundik – burgund király (V. sz.) 1.7.85

Gundoald – I. Aripert longobárd király apja 1.8.200

Gundipert – Ragimpert longobárd király apja 1.8.280

Gundolf – bajor herceg (VI. sz.) 1.8.75

Gunperga – II. Romoald beneventói herceg felesége 1.8.320

Gunterik – gót vezér (III. sz.) 1.2.110

Guntran – orléans-i király (561–593) 1.8.10, 55, 85, 100

Günter – bambergi püspök (1057–1065) 2.2.315

Günter, Szent – remete (†1046) 2.1.250

György – I. András magyar király fia 2.2.225

György(?) – csanádi püspök (1490) 4.8.235, 4.9.5, 4.10.60

György – cseh király lásd Podjebrád György

György – despota lásd Brankovics György

György – kalocsai érsek lásd Handó György

György – király lásd Podjebrád György

György – magyar vitéz (1075) 2.3.165

- György – magyar vitéz 2.6.350
- György, Szent 2.1.155
- Györke – Györke és Mihály magyar vitézek apja 2.9.225
- Györke – Györke fia, királyi zászlótartó (†1312) 2.9.225
- Gyula – ispán (†1100) 2.5.90
- Gyula – I. István magyar király nagybátyja 1.9.70, 2.1.25, 255–265
- Gyula – Knyezsic apja 2.9.260
- Gyula – kun király (1068) 2.3.110
- Gyula – László fia, Gyulafejérvár állítólagos újjáépítője 1.9.65
- Gyula – magyar vezér 1.9.65
- Gyula lásd Julius
- Háb – váci püspök (1294–1311) 2.9.150
- Hadrianus, Publius Aelius – római császár (117–138) 1.2.90, 120, 1.10.355, 2.3.200, 2.5.65, 3.2.145, 3.9.265
- Haemus – Mars fia, görög mitológiai hős 1.1.115
- Haimon – allobrog herceg (XIV. sz.) 2.10.435
- Hamilcar – pun hadvezér (†i. e. 197) 1.6.205
- Handó György – kalocsai érsek (1479–1480) 4.3.250, 4.5.230, 290, 295
- Hannibál – pun vezér (†i. e. 183) 1.5.25, 1.6.205, 245, 265, 1.7.25, 2.1.150, 3.10.1
- Harald (Eumig) – dán király (810–837) 1.9.325, 1.10.5, 10
- Haraszi Ferenc – szörényi bán (†1491) 4.4.10, 20, 4.6.175, 4.8.130, 4.9.5
- Haschendorfer Farkas – magyar kapitány (†1346) 2.10.140
- Haugwitz János – magyar kapitány (1491) 5.2.90
- Hecataeus – görög mitográfus (i. e. VI. sz.) 1.1.40
- Hector – Priamus fia, görög mondai hős 1.1.115
- Hédervári – magyar család 3.2.100
- Hédervári László – egri püspök (1447–1468) 3.7.200, 3.10.90, 105, 115
- Hédervári Lőrinc – nádor (†1447) 3.4.150
- Hédervári Miklós – magyar úr (1447–1491) 5.2.10
- Hédervári Miklós – magyar úr (1471/95) 5.5.25
- Hedvig – I. Lajos magyar király lánya (1371–1399) 2.9.85, 2.10.490, 3.1.1, 3.2.90
- Hegesippus – feltételezett görög történetíró (IV. sz.) 1.2.55
- Heléna – Menelaos felesége 1.1.155

- Heliburg – vak leány (XIII. sz.) 2.7.350
- Heliprand – milánói herceg (1004) 2.1.285
- Henrik, I. – angol király (1100–1135) 2.6.240
- Henrik, VI. – angol király (1422–1461) 3.8.350
- Henrik, II. – ausztriai herceg (1141–1177) 2.6.260, 265, 295–305
- Henrik, I., Rebellis – ausztriai örgróf (994–1018) 1.10.325
- Henrik – francia király(?) 2.2.255
- Henrik – friuli herceg (†799) 1.9.245, 250, 260, 265, 275
- Henrik – horvát bán (1290/310) 2.9.20, 150
- Henrik – jeruzsálemi király (1192–1197) 2.7.110
- Henrik – konstantinápolyi latin császár (1206–1216) 2.7.65, 150
- Henrik, I. – német király (919–936) 1.10.170, 180, 185, 200, 235, 320, 365
- Henrik – nevers-i gróf (1217) 2.7.180
- Henrik, II. – római császár (1014–1024) 1.10.240, 245, 300, 315, 325, 2.1.150, 160, 165, 285, 290, 295, 350, 395–410
- Henrik, III. – római császár (1039–1056) 2.1.355, 2.2.20–60, 75, 85, 95–105, 120, 170, 175, 215, 230, 240, 245, 255–275, 290, 295, 310, 315, 2.4.35
- Henrik, IV. – római császár (1056–1106) 2.3.20, 25, 60–70, 85, 190–200, 2.4.30–45, 55, 140, 150, 250, 260, 2.5.120, 255, 300, 2.6.120–135
- Henrik, V. – római császár (1106–1125) 2.5.255, 260, 305
- Henrik, VI. – római császár (1190–1197) 2.7.40–50, 65, 2.9.30
- Henrik, VII. – római császár (1221–1235) 2.8.365, 2.9.230, 320
- Henrik, VI., Oroszlán – szász herceg (1142–1180) 2.6.260
- Henrik – szász szerzetes (XIII. sz.) 2.7.340
- Henrik – vak mainzi férfi (XIII. sz.) 2.7.350
- Henyei – lovashadnagy (1476) 4.4.10
- Heraclidák – Herkules leszármazottai 3.9.205
- Heraclius – konstantinápolyi császár (610–641) 1.1.330, 1.8.160–190
- Heradius – bácsi főesperes (†1241) 2.8.240
- Herkules – ferrarai herceg lásd Este Herkules
- Herkules – görög mitológiai hős 1.1.30, 250, 265, 1.2.1, 5, 45, 60, 75, 1.3.80, 140, 185, 1.5.25, 40, 1.6.115, 185, 1.9.40, 45, 235, 265, 1.10.105, 2.1.105, 2.2.140, 2.9.240, 3.9.205, 3.10.1, 4.2.25, 85, 4.4.140, 4.6.105, 4.7.95, 4.9.60
- Herman – kölni férfi (XIII. sz.) 2.7.340
- Herman Márton – budai tanácsos (†1307) 2.9.195

- Hermanarik – osztrogót király (†376) 1.2.90, 175, 200, 205
- Hermich – teuton herceg (1074) 2.4.30
- Hermogenes – görög író (i. e. III. sz.) 4.7.175
- Herodianus – görög történetíró (II–III. sz.) 1.2.100, 4.7.175
- Herodotus – görög történetíró (i. e. 484–425) 1.1.360, 2.1.5, 3.9.235
- Hervoja – bosnyák vajda (†1416) 3.3.125, 140
- Hibba – gót hadvezér (VI. sz.) 1.7.190
- Hiláriusz – arles-i püspök (429–449) 1.4.235
- Hiláriusz – poitiers-i püspök (†368) 1.5.140, 145
- Hildebad – osztrogót király (539–541) 1.7.250
- Hildebrand – longobárd király (744) 1.8.325, 330
- Hildebrand – spoletói herceg (VIII. sz.) 1.9.95, 155
- Hildebrand lásd VII. Gergely pápa
- Hildegard – Nagy Károly római császár felesége (757–783) 1.9.85
- Hilderik, I. – frank király (457–481) 1.5.125
- Hilderik – spoletói herceg (738–739) 1.8.330
- Hilperik – burgund király (V. sz.) 1.7.85
- Himfi Benedek – magyar hadvezér (1350) 2.10.335
- Himmerik – I. Theodorik vizigót király fia 1.3.175
- Hippolit, Aragóniai (Este) – esztergomi érsek (1485–1497) 1.1.385, 4.8.50, 60–80, 115, 235, 4.9.145, 4.10.75, 5.2.45, 5.3.115, 5.4.1, 5.5.1, 10
- Hippolyte – amazon hercegnő 1.2.50
- Hippolytus – Theseus fia, görög mitológiai alak 1.2.50
- Hisarnes – osztrogót herceg 1.2.90
- Homerus – görög költő (i. e. IX–VIII. sz.) E 5, 1.1.115, 140–155, 320, 1.2.25
- Honoratus – lérins-i püspök (426–429) 1.4.235
- Honorina Justa Grata – III. Valentinianus római császár húga 1.7.55, 60
- Honorius, II. – pápa (1124–1130) 2.6.115, 235
- Honorius, III. – pápa (1216–1227) 2.7.175, 270, 275, 295
- Honorius Flavius – római császár (395–423) 1.2.230–265, 275–285, 1.5.185, 1.7.105
- Hont – magyar hadvezér (997) 2.1.110
- Horatius – római nemzetség 3.9.215
- Horatius Barbatus, Marcus – római konzul (i. e. 449) 3.9.220

- Horvát Pál – magyar úr (1457) 3.8.235
- Horvát Pál (ifjabb) – magyar úr (1457) 3.8.235
- Horváti János – macsói bán (†1394) 3.1.55, 255, 290, 300–310, 320–330, 3.2.40–55, 180, 210
- Hospitius, Szent (†581) 1.8.45, 50
- Hradeci – cseh nemzetség 3.2.410, 4.9.50
- Hradeci Majnard – cseh úr (†1453) 3.3.100, 105, 3.4.45, 80, 230–240
- Hugó, Nagy – I. Fülöp francia király öccse, keresztes vitéz 2.4.260, 2.5.15
- Hugó – Itália királya (926–947) 1.10.195, 200, 240
- Hugó – Párizs grófja (923–956) 1.10.255
- Hulmul – osztrogót herceg 1.2.90
- Hunerik – vandál király (477–484) 1.3.160
- Hunfréd – apuliai herceg (XI. sz.) 2.1.400, 2.2.175
- Hunilas – gót vezér (539) 1.7.215
- Hunimund – osztrogót herceg 1.2.90
- Hunimund – sváb fejedelem (V. sz.) 1.7.140, 145
- Hunor – Nimród fia, a hunok őse 1.2.10, 185, 1.9.25
- Hunuil – osztrogót herceg 1.2.90
- Hunyadi János (Corvinus) – kormányzó (†1456) 3.4.250, 255, 270, 295–310, 340, 370, 385–405, 3.5.5, 10, 25–100, 175, 190–215, 255–300, 335–395, 3.6.1–115, 150, 170, 195, 220–310, 3.7.5–210, 250–260, 280–295, 340–370, 3.8.15–205, 230, 235, 330, 390, 3.9.20, 45, 65, 95, 105, 190, 200, 285, 295, 3.10.5, 100, 345, 4.7.125, 4.9.70
- Hunyadi László – Hunyadi János fia (1433–1457) 3.4.260, 3.7.160, 170, 3.8.110, 145, 150, 170–180, 190–205, 215–250, 330, 340, 3.9.1, 10, 15, 50, 65, 80, 105, 4.3.180, 4.7.95
- Husz János – cseh hitújító (1369–1415) 3.2.305, 310, 325, 345, 350, 390
- Husz Miklós – cseh huszita (†1420) 3.2.410
- Hypsicratea – VI. Mithridates pontusi király felesége 4.5.1
- Hypsicrates – görög grammatikus 1.1.190
- Hystaspes – I. Dariusz perzsa király apja (i. e. VI.) 1.1.125
- Ibor – longobárd vezér 1.2.260, 1.7.225
- Ibualas – szerecsen király (VIII/IX. sz.) 1.9.110
- Ikács – bosnyák vajda (1386–1397) 3.3.160, 165
- Ildeok – longobárd király (463–475) 1.7.235
- Ildikó – Attila hun király felesége 1.7.65
- Ilia – magyar úr (1075/98) 2.3.175, 2.5.75

- Illyricus – Polyphemus és Galatea fia, görög mitológiai alak 1.1.285
- Ilona – II. Béla magyar király felesége 2.6.95, 150, 160, 165, 235
- Ilona – III. János ciprusi király felesége 3.8.360
- Ilona – Palaeologus XI. Konstantin anyja 3.8.10
- Imre – egri püspök (1378–1384) 2.10.360
- Imre – kincstartó lásd Szapolyai Imre
- Imre (Emerich) – magyar király (1196–1204) 2.7.60, 75, 100–135, 150, 155
- Imre – nádor lásd Szapolyai Imre
- Imre, Szent – I. István magyar király fia (†1031) 2.1.165, 180–200, 215, 220, 275, 280, 325
- Imre – váradi püspök (1297–1317) 2.9.150
- Ince, II. – pápa (1130–1143) 2.6.235, 240
- Ince, III. – pápa (1198–1216) 2.7.150, 175
- Ince, IV. – pápa (1243–1254) 2.9.35
- Ince, VI. – pápa (1352–1362) 2.10.290, 365
- Ince, VIII. – pápa (1484–1492) 4.8.115, 5.2.30, 120
- Ingenuus, Julius 3.9.270
- Irén – Brankovics György felesége 3.5.20, 240
- Irén – VI. Konstantin konstantinápolyi császár anyja (†803) 1.9.255, 270, 290, 295
- Ister – mitológiai király 1.1.115
- István – II. András magyar király fia (1236–1271) 2.9.5, 15
- István – bajor herceg (1347–1375) 2.9.75
- István – bosnyák király (1322–1353) 2.9.85, 2.10.95, 100, 490
- István – bosnyák király (1461–1463) 3.10.315
- István – chartres-i gróf (†1102) 2.4.260, 2.5.15
- István – Domonkos tárnokmester apja 2.9.150
- István – erdélyi vajda lásd Lackfi István
- István gróf lásd Szapolyai István
- István – kalocsai érsek lásd Várdai István
- István – Karoly Róbert magyar király fia (†1354) 2.9.80, 310, 380, 390
- István – I. Lajos magyar király fia 2.9.95, 100
- István, I., Szent – magyar király (1000–1038) 1.1.350, 385, 1.9.60, 70, 1.10.245, 270, 365, 2.E 1, 2.1.1, 30, 35, 55–70, 95–105, 145, 160, 165, 210, 225, 255, 275–305, 335, 345–365, 390, 395, 410, 415, 2.2.120, 190, 270, 2.3.20, 30, 50, 2.4.125, 130, 230, 2.5.185, 2.6.280, 420, 2.7.125, 130, 2.9.245, 390, 3.1.210, 215, 230, 3.2.35, 3.4.160, 280, 3.7.290, 4.1.1, 4.10.95, 125

- István, II. – magyar király (1116–1131) 2.4.280, 2.5.95, 270, 285, 295, 2.6.1, 10, 35, 50–65, 80–95, 120, 140, 145, 200, 205
- István, III. – magyar király (1162–1172) 2.6.410–450, 465, 475–495, 2.7.1
- István, IV. – magyar király (1163–1165) 2.6.150, 365, 370, 485
- István, V. – magyar király (1270–1272) 2.8.375, 385, 395–405, 2.9.25, 240
- István I. – moldvai vajda (1390–1399) 3.2.55
- István, III., Nagy – moldvai vajda (1456–1504) 4.1.125, 195, 200, 230, 4.6.145, 220, 5.3.10
- István – nádor lásd Szapolyai István
- István, II. – pápa (752–757) 1.8.350
- István, IV. – pápa (816–817) 1.9.280, 1.10.5
- István, VIII. – pápa (939–942) 2.1.150
- István – római patrícius (VII. sz.) 1.8.330, 335
- István, Szent – első vértanú (†37) 1.7.50, 2.1.25, 30, 55, 240, 2.7.300, 4.5.60, 150
- István – szerb király lásd Uros István
- István – szerémi püspök lásd Fodor István
- István – váci püspök (1241–1243) 2.8.155, 260
- István – vajda lásd Lackfi István
- István lásd Bátor István
- Itoga – tatár isten 2.8.50
- Iván – magyar trónkövetelő (†1130) 2.6.100
- Iván – Nelipic fia, horvát úr (1345) 2.10.100
- Ivánka – I. Géza magyar király deákja 2.3.250
- Ivánka – magyar úr (XIII/XIV. sz.) 2.9.280
- Izsák, II. – konstantinápolyi császár (1185–1203) 2.7.90–105
- Izsák – szendrői bég (1441) 3.4.385, 395–405
- Jáfet – Noé pátriárka fia 1.2.10, 1.9.25
- Jagula lásd V. Ulászló
- Jakab – Achilles királyi tanácsos (1115) apja 2.5.285
- Jakab – Aladár fia, magyar vitéz (†1312) 2.9.225
- Jakab – antiochiai érsek (V. sz.) 1.5.35
- Jakab, I. – aragóniai király (1213–1276) 2.9.10, 100
- Jakab, II. – aragóniai király (1285–1327) 2.9.30, 50
- Jakab, II. – ciprusi király (1460–1473) 3.8.360, 365, 4.3.255

- Jakab – csanádi püspök (1333–1348) 2.9.325
- Jakab – ferences lásd Marchiai Jakab
- Jakab – kovács (1494) 5.4.130
- Jakab, III. – mallorcai király (1349–1375) 2.9.100
- Jakab – szepesi prépost (1295–1301) 2.9.150, 160
- Jaksics Demeter – magyar hadvezér (†1510) 4.3.250, 260, 4.4.10, 4.5.10, 5.1.105
- Jamblichus – görög filozófus (†330) E 1
- Jamir – III. Boleszláv cseh fejedelem öccse 2.2.80, 95
- János – albán fejedelem (1481) 4.6.150
- János, alemann – váradi püspök lásd Beckensloer János
- János – athéni herceg (XIV. sz.) 2.9.75
- János – bíboros lásd Carvajal János
- János, II. – burgund fejedelem (1457) 3.8.350
- János, III. – ciprusi király (1432–1458) 3.8.360
- János – Csák fia, országbíró (1311–1314) 2.9.190
- János – császári kincstárnok (1443) 3.5.10
- János – cseh kancellár lásd Schellenberg János
- János – cseh király (1310–1346) 2.9.70, 320, 345, 355–365, 390, 2.10.75, 3.4.5
- János – durazzói herceg (XIII/XIV. sz.) 2.9.45, 65
- János – erdélyi vajda lásd Szentgyörgyi János
- János, II. – francia király (1350–1364) 2.9.70
- János – görög uralkodó (423–425) 1.3.155
- János gróf lásd Pongrác János
- János – Henrik bán fia (1300) 2.9.20
- János herceg lásd Corvinus János
- János – horvát bán lásd Horváti János
- János – huszita (XV. sz.) 3.2.440
- János – kalocsai érsek (1278–1301) 2.9.150, 160
- János – II. Károly nápolyi király fia 2.9.45, 65, 105, 110
- János, I. – konstantinápolyi császár (969–976) 1.10.305
- János, III. – konstantinápolyi császár lásd Kaloiohannes
- János – konstantinápolyi latin császár (1228–1237) 2.7.215, 245, 250, 275, 280, 295

- János – X. Lajos francia király fia 2.9.80
- János – luzsikai herceg (1394) 3.2.300
- János – magyar kém (1442) 3.5.50
- János – mainzi férfi (XIII. sz.) 2.7.345
- János – Pál német vitéz apja (XIV. sz.) 2.10.335
- János, VI. – pápa (701–705) 1.8.290
- János, X. – pápa (914–928) 1.10.155
- János, XI. – pápa (931–936) 1.10.200
- János, XII. – pápa (955–964) 1.10.265
- János, XIII. – pápa (965–972) 1.10.300
- János, XVI. – pápa (977) 1.10.355
- János, XIX. – pápa (1024–1033) 2.1.290
- János, XXII. – pápa (1316–1334) 2.9.320, 330
- János, XXIII. – pápa (1410–1415) 3.2.270, 335, 340, 3.3.215, 325
- János – pápa lásd VI. Gergely
- János – Pataki Sándor fia, a királyné szolgája (1330) 2.9.260
- János – pécsi püspök lásd Janus Pannonius
- János – ravennai érsek (452–477) 1.6.165, 175, 1.7.45
- János – somogyi prépost (1135–1137) 2.6.190
- János – soproni parancsnok (1075) 2.3.150
- János, Szent – evangélista 2.7.310
- János – szerémi apát, ellenpápa (1168) 2.6.495, 2.7.10
- János – szerémi püspök lásd Vitéz János
- János, II. – szicíliai király (1458–1479) 3.8.345
- János – Urosa fia, magyar úr (1116) 2.6.25, 30
- János – vajda lásd Pongrác János
- János – váradi püspök lásd Vitéz János
- János – Vata fia, pogány varázsló (XI. sz.) 2.2.135
- János – velencei hadvezér (840) 1.10.50
- János (Garai) – veszprémi püspök (1347–1357) 2.10.295
- János – veszprémi püspök lásd Vitéz János
- János – vránai perjel lásd Palisnai János, Tallóci János

- János (helyesen Guidó) Antal (Arcimboldi) – milánói érsek (1488–1497) 4.8.125
- Janus Pannonius (János) – pécsi püspök (1460–1472) 4.1.35, 40, 95, 100, 240, 245, 4.2.85, 4.3.10, 100–110
- Jaromir – Gebeard néven prágai püspök, II. Vratiszláv cseh király öccse (†1090) 2.2.95, 200, 2.3.85, 90
- Jarosláv – cseh tartományúr lásd Csernahora Boskovic Jarosláv
- Jerme – tatár vezér (1241) 1.8.160
- Jeromos, Prágai – huszita prédikátor (†1415) 3.2.345, 350, 390
- Jeromos, Szent (†320) 1.2.180, 240, 1.6.70, 2.10.485
- Jeromos – velencei hadvezér († 1478) 4.5.200
- Jézus Krisztus – 1.2.205, 1.3.185, 1.4.20, 55, 70, 80, 145, 235, 255, 1.5.45, 65–85, 100–110, 135, 140, 150, 165, 175, 1.6.140, 1.7.10, 15, 40, 150, 1.8.50, 180, 1.9.175, 210, 235, 250, 1.10.70, 330–340, 350, 2.1.5, 10, 20, 25, 55, 75, 80, 90, 95, 110, 115, 130–140, 150, 160, 165, 175, 180, 230, 245, 2.2.150, 190, 2.3.15, 30, 50, 80, 285, 305, 2.4.265, 290, 2.5.20, 25, 65, 200, 2.6.275, 310, 315, 325, 375, 410, 2.7.335, 2.8.110, 2.9.250, 310, 3.2.35, 345, 365, 3.3.115, 150, 260, 330, 3.4.30, 115, 3.5.75, 205, 220, 235, 245, 250, 280, 305, 315, 320, 330, 365, 3.6.65, 130, 145, 165, 245, 250, 3.7.90, 270, 315, 3.8.70, 120, 205, 3.9.80, 155, 4.2.15, 30, 35, 55, 160, 230, 4.4.130, 4.5, 5, 150, 305, 4.6.55, 60, 70, 90, 4.9.215, 220, 4.10.85, 90, 105, 110, 145, 5.1.115, 125, 5.3.25, 5.5.50
- Johanna – Károly calabriai herceg lánya 2.9.395
- Johanna – III. Károly durazzói herceg lánya 2.9.105, 110
- Johanna, I. – nápolyi királynő (1343–1382) 2.9.55, 85–110, 125, 330–340, 380, 2.10.35, 40, 50, 145–155, 175, 185, 200, 210, 215, 225, 260, 275–295, 310, 3.1.1, 10–20, 85, 3.2.270
- Johanna, II. – nápolyi királynő (1414–1435) 2.9.110, 115, 3.1.265, 270, 3.3.360, 365
- Jole – Péter konstantinápolyi császár felesége 2.7.175, 185, 270, 295
- Jordanis – gót történetíró (VI. sz.) 1.1.95, 140, 1.2.70, 75, 95, 105, 125, 140, 160, 165, 180–190, 200, 245, 260, 1.3.125, 160, 1.4.80, 165, 1.5.200, 1.7.75, 80, 95
- Jovinus – római császár (411–413) 1.2.280
- Józsa – temesi ispán lásd Somi Józsa
- Józsue – zsidó vezér (i. e. XIII. sz.) 4.10.90
- Júdás, Iskarióti, 3.6.145
- Judit, Schweinfurti – Péter magyar király felesége (†1058) 2.2.90, 95, 210
- Judit – II. Vratiszláv cseh király lánya (†1085) 2.3.90, 190
- Jugurra – bajor hadvezér (IX. sz.) 1.9.265
- Julián – alemann gróf (1146) 2.6.265
- Julián – bíboros lásd Cesarini Julián
- Juliána – szűz (V. sz.) 1.5.20, 35
- Julianus, Flavius Claudius – római császár (360–363) 1.5.135, 140
- Julius (Gyula) – hun kapitány (V. sz.) 1.5.40, 80, 85, 185

- Julius Caesar, Caius – római államférfi (i. e. 100–44) 1.1.200, 1.6.195, 3.2, 185, 3.6.155, 3.7.10, 270, 3.8.1, 3.9.250, 255, 4.1.5, 4.3.180, 4.8.110
- Julius Sabinus, Caius – római katona Dáciában 1.1.85
- Julius Valens, Caius – római tiszt Dáciában 1.1.85
- Junius Brocchus – Illyria prefektusa (III. sz.) 1.2.150
- Juno – római istennő 1.6.80
- Jupiter – római főisten 1.1.110, 270, 1.6.155, 205, 240, 265, 2.3.205, 2.9.180, 3.9.205
- Justinianus, I. – konstantinápolyi császár (527–565) 1.2.95, 285, 1.7.200, 205, 215, 220, 250–260, 1.8.295, 3.5.335
- Justinianus, II., Rhinotmetus – konstantinápolyi császár (685–711) 1.1.330
- Justinus, II. – konstantinápolyi császár (565–578) 1.7.260, 265, 1.8.30
- Kadan – tatár vezér (1241) 2.8.160, 165, 265, 330
- Kádár – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Kádár– hun bíró 1.2.195
- Kádár – hun nemzetség 1.2.195
- Kadicsa – hun vezér 1.2.195, 1.3.40, 1.9.25
- Kagán – több avar király neve (VI–IX. sz.) 1.8.100, 115, 120, 130–140, 205, 210, 240–250, 1.9.1, 125, 165, 215, 230
- Kagazon – bajor hadvezér (IX. sz.) 1.9.265
- Kaim – perzsa király (1120) 2.6.130
- Kakas – Porcs István fia, magyar vitéz (†1312) 2.9.225
- Kálmán – Borics magyar trónkövetelő fia 2.5.250
- Kálmán – Galícia királya (1214–1218) 2.7.165, 2.8.1, 225–235, 2.9.1
- Kálmán – magyar király (1095–1116) 2.3.100, 2.4.180, 270–280, 2.5.1–10, 20, 30, 70–85, 95–125, 135, 150, 170–180, 195–205, 220, 225, 235, 250–275, 285, 300, 2.6.1, 170, 175, 200, 205, 350
- Kálmán, Szent (†1012) 2.1.410
- Kálmáncsehi Domonkos – székesfehérvári prépost (1462–1495), váradi püspök (1495–1501) 1.1.350, 4.4.35, 4.5.295, 300, 4.8.145, 235, 4.10.75, 150, 5.1.50, 55, 5.2.45, 5.3.145, 5.5.65, 70, 90, 110
- Kaloiohannes (II. János) – konstantinápolyi császár (1118–1142) 2.6.140
- Kám – Jáfet fia 1.9.25
- Kamund – római vezér (466) 1.7.150
- Kanizsai – magyar család 3.2.175, 4.9.10
- Kanizsai György – horvát bán (1498–1500) 4.9.170
- Kanizsai Imre – magyar úr (1440) 3.4.165
- Kanizsai István – magyar úr (1386/420) 3.2.160

- Kanizsai István – zágrábi püspök (1356–1375) 2.10.230
- Kanizsai János – egri püspök (1384–1387), esztergomi érsek (1387–1418) 2.10.230, 3.2.35, 95, 160, 175
- Kanizsai János – erdélyi vajda (1440) 3.4.165
- Kanizsai László – erdélyi vajda (1456/515) 3.7.370, 3.8.85, 235, 3.9.20, 105, 160, 3.10.10, 4.7.174, 4.8.80, 5.1.30, 50, 5.3.15, 150
- Kanizsai László – magyar úr (1432/52) 3.4.165
- Kanizsai Lőrinc – zalai ispán (1324) 2.10.230
- Kapisztrán János, Szent (1386–1456) 3.4.25, 30, 3.7.375, 3.8.10, 15, 25, 35, 45–55, 65, 90, 105–115, 130, 140, 150, 3.9.50, 4.3.130, 5.4.115
- Kapolcs – kun vezér (†1091) 2.4.185, 215
- Kapolyi János – Litvánia magyar helytartója (1352) 2.10.360
- Karadin – Szaladin egyiptomi király fia 2.7.235, 240
- Karadzsa – török basa (†1456) 3.8.100
- Karломann – I. Lajos német király fia (†880) 1.10.60
- Karломann – Martell Károly fia (†754) 1.9.85, 90
- Karlota – III. János ciprusi király lánya (1436–1487) 3.8.360, 365
- Karman – Kuniah ura (1450) 3.6.105, 125, 3.8.1
- Karobert lásd Károly I. Róbert magyar király
- Károly – spanyol nemzetség 2.10.365
- Károly – András nápolyi király fia 2.10.195
- Károly – Anjou grófja (XIII. sz.) 2.9.40, 45
- Károly – badeni örgróf (1440) 3.7.250, 255
- Károly – burgund herceg (1461–1477) 4.2.260, 4.3.275, 4.5.160
- Károly – calabriai herceg (1297–1328) 2.9.50, 80, 85, 100, 105, 315, 325, 335, 395
- Károly – corbavai gróf (1490) 5.1.80, 5.3.70
- Károly, III. – durazzói herceg (†1384) 2.9.65, 90, 105, 115
- Károly, III., Együgyű – frank király (898–929) 1.10.65
- Károly, VII. – francia király (1422–1461) 3.3.370, 3.8.275, 295, 340, 350, 375
- Károly, VIII. – francia király (1483–1498) 5.3.120, 5.4.50, 5.5.45, 50
- Károly – I. Fülöp tarantói herceg fia 2.9.60, 70
- Károly – I. Károly nápolyi király fia(?) 2.10.420
- Károly – I. Károly római császár fia (†811) 1.9.300, 305, 315, 325, 330
- Károly – Lajos durazzói herceg fia 2.9.110

Károly – I. Lajos magyar király fia(?) 2.10.420

Károly – I. Lajos német király fia 1.10.60

Károly, I., Róbert (Karobert) – magyar király (1308–1342) 2.8.400, 2.9.25, 50, 55, 80, 85, 135, 150, 160–180, 190–230, 240–250, 270, 275, 285–295, 305, 310, 325–345, 355–380, 390, 2.10.1, 25, 475, 4.7.60

Károly – magyar király lásd Martell Károly

Károly, II. – magyar király lásd III. Károly nápolyi király

Károly – I. Lajos német király fia 1.10.60

Károly, I. – nápolyi király (1266–1284) 2.8.400, 435, 440, 2.9.25–45, 120, 2.10.420, 3.3.360

Károly, II., Sánta – nápolyi király (1289–1309) 2.8.400, 2.9.20, 25, 40–55, 70–80, 120, 310

Károly, III., Kis – nápolyi király (1381–1387), magyar király (1385–1387) 2.9.100–115, 130, 3.1.1–20, 30, 35, 65–70, 80–90, 105, 120–130, 145–180, 190–210, 220–275, 290, 300, 315, 325, 330, 3.2.170, 220, 270

Károly, I., Nagy – római császár (768–814) 1.8.355, 1.9.1, 5, 80–110, 120–160, 170, 180, 190, 205–240, 250, 260, 270–300, 310, 315, 325, 335–345, 1.10.1, 20, 25, 65, 80, 95, 270, 320, 330, 2.1.355, 2.2.75, 2.3.30, 2.5.65, 4.6.75

Károly, II., Kopasz – római császár (875–877) 1.10.45, 60, 65

Károly, IV., Luxemburgi – római császár (1346–1378) 2.9.50, 85, 320, 345–355, 390, 2.10.185, 300, 310, 375, 450, 490, 3.1.35, 130, 3.2.275, 380, 3.4.5, 3.8.335, 4.9.60

Károly, Valois – herceg (1270–1325) 2.9.30, 50, 60, 70, 80, 85

Károly – velencei hadvezér (1478) 4.5.205

Katalin – I. Fülöp tarantói herceg felesége 2.9.65

Katalin – I. Johanna nápolyi királynő lánya 2.9.95

Katalin – Károly calabriai herceg felesége 2.9.80

Katalin – I. Lajos magyar király lánya 2.10.490

Katalin, Valois – konstantinápolyi császárné (XIV. sz.) 2.9.85

Katipán – székesfehérvári prépost (XI. sz.) 2.1.380

Kázmér (Jagiello), Szent – lengyel herceg (1458–1493) 4.3.5, 20–40, 55, 65–75, 85, 90, 5.5.50

Kázmér, I. – lengyel király (1034–1058) 2.3.90

Kázmér, III. – lengyel király (1333–1370) 2.9.345, 355, 365, 370, 390, 2.10.70, 75, 455

Kázmér, IV. – lengyel király (1447–1492) 3.4.35, 60, 130, 140–150, 3.5.165, 170, 3.6.80, 95, 170, 305, 3.8.375, 4.2.195, 230, 235, 260, 4.3.5, 120, 150, 165–175, 190, 200, 210–225, 245, 4.4.80, 4.5.170, 175, 220–230, 4.6.225, 4.9.10, 40, 45, 55, 60, 175, 5.1.115, 5.2.30, 40, 55, 5.3.15, 115

Kázmér – tescheni fejedelem (XIV. sz.) 2.9.225

Keán – bolgár fejedelem (1018) 2.1.265, 270

Keán – Kulán magyarországi úr testvére 1.9.65

Keb – tatár vezér (1241) 1.8.160

Kél – Pál német vitéz nagyapja (XIV. sz.) 2.10.335

- Keled – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Kelemen – britanniai püspök (V. sz.) 1.5.40
- Kelemen, II. – pápa (1046–1047) 2.2.175
- Kelemen, III. – ellenpápa lásd Guibert
- Kelemen, III. – pápa (1187–1191) 2.7.20, 35, 2.9.45
- Kelemen, IV. – pápa (1265–1268) 2.7.20, 35, 2.9.45
- Kelemen, V. (tévesen VIII.) – pápa (1305–1314) 2.9.55, 140, 205, 315
- Kelemen, VI. – pápa (1342–1352) 2.9.100, 2.10.40, 55, 180, 200, 275, 280, 290, 295, 365
- Kelemen, VII. – ellenpápa (1378–1394) 3.10.20
- Keme – hun vezér 1.2.195, 1.3.40
- Kemény – magyar család 3.5.50
- Kemény Simon – magyar vitéz (†1442) 3.5.50, 60
- Kér – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Keresztély, I. – dán király (1448–1481) 4.3.275
- Keve – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Keve – hun vezér 1.2.195, 1.3.25, 30
- Kinizsi Pál – temesi ispán (†1494) 1.1.75, 3.6.270, 4.2.85, 90, 135, 4.3.160, 4.4.150, 165, 4.5.10, 85, 90, 4.6.40, 45, 70, 85, 90, 100, 105, 180, 185, 4.9.120, 145–155, 170, 4.10.75, 125, 130, 5.1.35, 40, 65–80, 5.2.1–10, 25, 30, 70, 110, 5.3.5, 15–40, 125–150, 5.4.55, 80, 85, 95–105
- Kis Mátyás – magyar vitéz (†1490) 4.9.155
- Kishorváti János – magyar úr (1490/96) 4.9.145, 5.1.80, 125, 5.2.10, 5.3.150, 5.4.105, 170, 5.5.25
- Klemencia – III. Károly durazzói herceg lánya 2.9.105, 110
- Klemencia – II. Károly nápolyi király lánya 2.9.30, 50, 70, 80
- Klemencia – Martell Károly magyar király felesége 2.8.400, 2.9.25, 50, 80
- Knyezsic – Gyula fia, a magyar királyfiak nevelője (1330) 2.9.260
- Koakton – tatár vezér (1241) 2.8.160
- Komorowski Miklós – podolini kapitány (XV. sz.) 3.5.115
- Komorowski Péter – cseh rablóvezér (XV. sz.) 3.4.330, 3.5.140–150, 3.7.215, 3.10.105, 110
- Kompolti János, nánai – főpohárnok (†1451) 3.7.200
- Konrád, I. – bajor herceg lásd Kunó
- Konrád – III. Boleszláv cseh fejedelem fia 2.2.95, 200, 2.3.85, 175–185, 235, 2.4.15
- Konrád, I. – cseh király (1092) 2.4.265, 270, 2.5.300, 305
- Konrád – IV. Konrád római király fia 2.9.40

- Konrád – marburgi szerzetes (†1233) 2.7.325, 340
- Konrád – prágai érsek (1412–1413) 3.2.410
- Konrád, I. – római király (911–918) 1.10.170, 175, 185, 200–220
- Konrád, II. – római császár (1024–1039) 2.1.285–295, 305, 355, 410, 415, 2.2.20, 75
- Konrád, III. – római császár (1138–1152) 2.6.260, 265, 310–330, 340, 345, 2.7.40
- Konrád, IV. – római király (1237–1254) 2.9.40
- Konrád, IV. – szicíliai király (1250–1254) 2.8.440
- Konrád – teuton férfi (XI. sz.) 2.1.205
- Konrád – worms herceg (X. sz.) 2.1.285
- Konrád lásd Ellerbach Konrád
- Konstancia – II. Fülöp francia király lánya 2.6.120
- Konstancia – görög hercegnő (V. sz.) 1.5.40
- Konstancia – VI. Henrik római császár felesége (1146–1198) 2.7.65, 275, 2.9.30, 35
- Konstancia – III. Péter aragon király lánya 2.7.75
- Konstantin, III. – konstantinápolyi császár (641) 1.1.330, 1.8.165
- Konstantin, IV. – konstantinápolyi császár (668–685) 1.8.235
- Konstantin, V. – konstantinápolyi császár (741–775) 1.8.330, 350, 1.9.1, 100, 115, 120
- Konstantin, VI. – konstantinápolyi császár (780–797) 1.9.120, 155, 255
- Konstantin, VII. – konstantinápolyi császár (912–959) 1.10.115, 155
- Konstantin, VIII. – konstantinápolyi császár (976–1028) 1.10.305
- Konstantin – Mauricius konstantinápolyi császár fia (†602) 1.8.120
- Konstantin lásd még Constantinus
- Kont István – magyar úr (†1388) 3.2.100, 110, 115
- Kont Miklós lásd Tót Miklós
- Konya lásd Szécsényi Konya
- Kopai – Zách Sebe férje 2.9.265
- Koppány – Kund magyar vezér fia 1.9.70
- Korabin – cseh tiszt (1460) 3.10.215
- Koranda Vaclav – cseh pap (†1453) 3.2.355, 370
- Kornél, Szent 1.7.50
- Kórógyi Filpes János – országbíró (1439–1440) 3.4.290, 305
- Korotnai János – magyar úr (†1497) 3.7.50, 150

Korpádi János – magyar úr (†1388) 3.2.105

Korradin – IV. Konrád római király fia (1252–1268) 2.8.440, 2.9.40

Korybut Zsigmond – litván hadvezér (†1435) 3.3.5, 10

Kostka Vilmos – huszita pap (XV. sz.) 3.3.90, 105

Kozma – magyar úr (1123) 2.6.45

Kölese – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Kötöny – kumán király (†1241) 2.5.105, 110, 150, 185–200, 435

Kresimir I. Péter lásd Murcimir

Kristóf – dán király (1439–1448) 3.3.75, 3.4.65

Kristóf (Plailly) – francia diplomata (1486) 4.7.200

Krisztiána – magyar asszony (†1129) 2.6.80

Krisztus lásd Jézus

Krul – Kapolcs hun vezér apja 2.4.185

Krum – bolgár király (800–815) 1.9.330, 345, 1.10.25

Krzki – cseh rabló (XV. sz.) 3.4.330

Kulán – magyarországi úr (X. sz.) 1.9.65

Kund – magyar vezér 1.9.35, 70

Kunigunda – II. Henrik római császár felesége (†1040) 2.1.155, 160

Kunigunda – II. Ottokár cseh király felesége 2.8.380

Kunó (I. Konrád) – bajor herceg (1047–1053) 2.2.310

Kupa – magyar püspök (†1100) 2.5.90

Kupa – magyar úr (XI. sz.) 2.1.125

Kupa – somogyi vezér (†997) 2.1.100–125

Kupcsek – kumán leány (1290) 2.8.440

Kús – Nimród apja 1.9.25

Kusid – magyar vitéz (IX. sz.) 1.9.35, 40, 70

Kutesk – kun fejedelem (1085) 2.4.155, 160

Lábatlan Gergely – világosvári kapitány (†1460) 3.6.265, 3.10.165, 170, 4.1.145, 4.4.25

Lacedaemon – Jupiter fia 3.9.205

Lackfi András – erdélyi vajda (†1359) 2.10.85, 230, 255, 290, 3.1.55

Lackfi (Vajdafí) György – macsói bán (1392–1393) 3.2.100, 105

Lackfi István – erdélyi vajda (†1353) 2.10.85, 195, 200, 210–225, 245, 395, 3.1.55

- Lackfi István – nádor (†1397) 3.2.45, 165, 175, 290, 295
- Lackfi Mihály – magyar úr (1350) 2.10.230
- Lackfi Miklós – erdélyi vajda (†1369) 2.10.230, 240, 245, 365, 460, 465
- Lackfi Pál – magyar úr (1350) 2.10.230, 240, 380
- Lajk – havasalföldi vajda (1366–1372) 2.10.455–465
- Lajos, aquileiai lásd Teck Lajos
- Lajos, IX. – bajor herceg (1450–1479) 3.7.255
- Lajos – IX. Bonifác pápa unokaöccse 3.2.265
- Lajos – Boso burgund király fia 1.10.175
- Lajos – durazzói herceg (XIV. sz.) 2.9.65, 90, 110, 115, 2.10.190
- Lajos, II., Hebegő – frank király (877–879) 1.10.60–70
- Lajos, III. – frank király (879–911) 1.10.90–100, 120, 170, 255
- Lajos, VI. – francia király (1108–1137) 2.6.310, 325
- Lajos, VIII. – francia király (1223–1226) 2.9.40
- Lajos, IX., Szent – francia király (1226–1297) 2.8.435, 2.9.40, 45, 235, 240
- Lajos, X. – francia király (1314–1316) 2.9.80
- Lajos, XI. – francia király (1461–1483) 4.2.260, 4.5.190, 300, 305, 4.6.120
- Lajos – János durazzói herceg fia 2.9.65
- Lajos, I., Nagy – magyar király (1342–1382) 2.8.400, 2.9.80–100, 115, 240, 245, 330–340, 355, 370, 380, 390, 2.10.1, 15–35, 65–90, 100–165, 180, 185, 195, 200, 225, 235, 240, 250, 255, 265, 275–295, 310–320, 340–405, 415, 420, 430–475, 485, 495, 505, 520, 3.1.1, 20, 25, 35–65, 75–85, 125–135, 160, 165, 175–185, 195, 200, 215, 235, 255, 260, 275, 285, 300, 305, 330, 335, 3.2.10, 25, 30, 75, 225, 3.3.220, 3.4.1, 4.6.35, 4.7.55, 4.9.45
- Lajos, I., Anjou – nápolyi király (1381–1384) 2.9.70, 125, 3.1.20, 25, 135, 270, 3.2.265
- Lajos, II., Anjou – nápolyi király (1384–1417) 3.1.25, 3.2.265
- Lajos, III., Anjou – nápolyi király (1417–1434) 3.2.265, 3.3.365
- Lajos – navarrai királyfi (XIV. sz.) 2.9.110
- Lajos, I. – német király (843–876) 1.10.10, 45, 60
- Lajos, I. – orléans-i herceg (1391–1407) 2.9.70
- Lajos, I., Jámbor – római császár (814–840) 1.9.300, 315, 340, 1.10.1–10, 25–45
- Lajos, IV. – római császár (1328–1347) 2.9.315, 320
- Lajos – szavojai herceg (1434–1465) 3.8.360, 365
- Lajos – szicíliai király (1342–1355) 2.9.75
- Lajos – tarantói herceg (1320–1362) 2.9.65, 95–105, 125, 130, 2.10.155, 185, 190, 215–225, 285–295
- Lajos, V. – türingiai tartománygróf (1217–1227) 2.7.305

- Lallo – aquilai kapitány (1345) 2.9.130, 2.10.165
- Lamberger Frigyes – királynéi ajtónállómester (1466/68) 3.7.355, 360, 3.8.245, 3.10.280
- Lambert – ispán (†1132) 2.6.180
- Lambert – spoletói herceg (894) 1.10.90
- Lamiso – longobárd király (420–423) 1.7.230
- Lampedo – amazon királynő 1.2.45
- Lampert – I. Béla magyar király fia 2.2.225, 2.3.230, 250
- Lampugnani János András – Sforza Galeazzo Mária gyilkosa (1476) 4.5.160
- Lanka – rutén királynő (1100) 2.5.80
- Lasocki Miklós – krakkói főesperes (1440) 3.4.150, 3.5.95
- László – András erdélyi vajda apja 2.10.85, 230, 240, 365, 380
- László – Doncs fia, magyar vitéz (1324) 2.9.305
- László – egri püspök lásd Hédervári László
- László – erdélyi vajda (1300–1313) 2.9.185, 205
- László – főlovászmester lásd Ország László
- László (tévesen Miklós) – Kálmán magyar király fia (1101–1112) 2.5.95, 250, 255
- László – Károly Róbert magyar király fia (†1329) 2.9.235, 245
- László, Kopasz – I. István magyar király unokatestvére 2.1.1, 350, 2.2.195
- László – kujaviai herceg (†1388) 3.2.90, 95
- László, IV. – lengyel király (1319–1333) 2.9.230
- László – lovashadnagy (1476) 4.4.10
- László, I., Szent – magyar király (1077–1095) 1.1.395, 2.1.205, 220, 280, 355–390, 2.2.115, 225, 2.3.25, 70, 95, 120–135, 210–235, 250–340, 2.4.1, 5, 15, 50, 65–75, 90–135, 150, 155, 180–195, 220–240, 260, 280–295, 2.5.1–10, 20, 110, 185, 300, 2.6.55, 2.10.475, 3.3.355, 3.6.230, 240, 4.1.10, 5.3.135
- László, II. – magyar király (1162–1163) 2.6.150, 365, 370, 475–485, 2.7.1
- László, III. – magyar király (1204–1205) 2.7.120, 145–165
- László, IV., Kun – magyar király (1272–1290) 2.8.400–410, 420–445, 460, 2.9.1, 15, 155
- László, V. – magyar király (1440–1457) 3.4.155, 165–175, 195–220, 230, 290, 335, 3.5.5–15, 100, 165, 3.7.5, 20, 25, 225, 235, 240, 250, 260, 280, 295, 305, 315–330, 340, 345, 355, 365, 375, 3.8.15, 35, 140, 145, 165, 170, 285, 325, 340, 365–375, 385, 3.9.1, 35, 55, 100, 3.10.85, 100, 230–240, 4.2.185, 195, 200, 4.9.55–65, 195, 5.2.55
- László – magyar király(?) 4.6.35
- László – magyar király lásd III. Vencel
- László – nápolyi király (1387–1414) 2.9.115, 135, 2.10.455, 3.1.265–275, 3.2.165–175, 190–200, 220, 245–270, 295, 335, 3.3.205, 220, 360

- László – oppelni herceg (1371) 2.10.455
- László – somogyi ispán (1241) 2.8.230
- László – székely vitéz (†1369) 2.10.460
- László – Verner fia, budai bíró (1303) 2.9.165, 175, 190, 195
- László lásd Garai László, Hunyadi László
- Laurentius, Aurelius 3.9.270
- Lauriai Rogerius – spanyol hadvezér (1295) 2.9.120
- Lehel – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Lehel – magyar vezér (†955) 1.9.70, 1.10.215, 220
- Leó, I. – konstantinápolyi császár (457–474) 1.7.135, 150
- Leó, III. – konstantinápolyi császár (717–741) 1.8.295, 305, 320, 330, 1.9.1, 115
- Leó, IV. – konstantinápolyi császár (775–780) 1.9.120
- Leó, V. – konstantinápolyi császár (813–820) 1.9.345, 1.10.25
- Leó – konstantinápolyi császár, Lemberg állítólagos névadója 1.1.90
- Leó, I., Nagy Szent – pápa (440–161) 1.6.135, 1.7.1, 30–50
- Leó, III. – pápa (795–816) 1.9.255, 270–285, 1.10.5
- Leó, VIII. – pápa (963–965) 1.10.280
- Leó, IX. – pápa (1049–1054) 2.2.175
- Leó – szláv vezér (IX. sz.) 1.9.300
- Leoni Péter – római úr (XII. sz.) 2.6.470
- Leonóra – III. Frigyes római császár felesége (1434–1467) 3.5.240, 4.1.120
- Leonóra – H. Károly nápolyi király lánya (†1343) 2.9.30, 50, 75
- Leonóra – Péter szicíliai király lánya 2.9.75
- Leonóra lásd Aragóniai Leonóra
- Lépes György – erdélyi püspök (1427–1442) 3.5.35
- Lepidus, Marcus Aemilius – római konzul (†i. e. 77) 3.9.245
- Lethu – longobárd király (423–463) 1.7.235
- Leucon – krími király 1.1.185, 190
- Levente – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Levente – I. András magyar király testvére (†1047) 1.9.65, 2.1.350, 2.2.105, 115–130, 140, 145, 185, 195, 290, 2.3.30, 100
- Liber lásd Bacchus
- Licinius Crassus Dives, Marcus – római államférfi (†i. e. 53) 1.1.320, 1.2.35

- Licinius, Valerius Licinianus – római császár (307–323) 1.1.110, 1.2.165
- Lindeut – Alsó-Pannónia kényura (VIII. sz.) 1.10.20, 25
- Lindvai lásd Bánfi
- Lipót, I. – ausztriai örgróf (†994) 1.10.320, 325
- Lipót, II. – ausztriai örgróf (†1043) 2.2.170
- Lipót, (II.,) Szép – ausztriai örgróf (1075–1096) 2.2.170, 2.3.175–185, 200, 2.4.15, 25, 30
- Lipót, III., Szent – ausztriai örgróf (1096–1136) 1.10.325, 2.2.170, 2.3.175, 2.4.15, 4.5.60, 65, 150, 4.7.175
- Lipót, VIII. – ausztriai herceg (1358–1386) 2.10.315, 355, 400, 405, 430, 435, 3.1.280
- Lippe Henrik – cseh úr (1468) 4.1.245, 250, 4.2.40
- Liptói Pongrác lásd Szentmiklósi Pongrác
- Litorius – hun hadvezér (439) 1.3.5
- Liutard – vercelli püspök (880–901) 1.10.205
- Liutpert – longobárd király (700–701) 1.8.280, 285
- Liutprand – longobárd király (712–744) 1.8.285, 300–345
- Liutprand – longobárd történetíró (967/72) 1.9.80, 245, 1.10.120, 135, 185
- Livius, Titus – római történetíró (i. e. 59–i. sz. 17) 1.6.155, 165, 245, 250, 2.6.430, 3.9.235
- Lodomér – fejedelem (helyesen Lodoméria lengyel tartomány) 2.6.370
- Lokka – rutén fejedelem (1338) 2.9.365
- Longinus – római prefektus Dáciában (105) 1.2.90
- Longinus, Flavius – ravennai kapitány (567–584) 1.7.265, 1.8.25, 30
- Longinus, Septimius 3.9.270
- Lóránfdi – magyar család 3.7.200
- Lóránt – Tamás fia, erdélyi vajda (1282) 2.8.430
- Loredano Antal – velencei flottaparancsnok (1480) 4.6.25
- Loreo Pál – velencei hadvezér (1350/60) 2.10.320
- Losonci Benedek – magyar úr (†1448) 3.7.50, 110, 150
- Losonci István – szörényi bán (†1395) 3.3.140–150
- Losonci László – tárnokmester (1460/98) 4.9.5, 185, 4.10.75, 130, 5.3.45, 5.4.75, 5.5.110
- Lotár – francia király (954–986) 1.10.300, 305
- Lotár – Itália királya (946–950) 1.10.90, 240–250
- Lotár, I. – római császár (840–855) 1.10.1, 10, 25–35, 45, 50, 60
- Lotár, II. (helyesen III.) – római császár (1133–1137) 2.6.115, 240–250

Lőrinc herceg lásd Újlaki Lőrinc

Lőrinc – magyar püspök (†1100) 2.5.90

Lőrinc, Szent (†258) 1.1.310, 1.2.125, 2.1.155

Lőrinc – tárnokmester (†1349) 2.9.385, 2.10.140

Lucius, III. (helyesen II.) – pápa (1144–1145) 2.6.310

Lucius, III. – pápa (1181–1185) 2.7.15, 20

Lucretius, Publius – római konzul (i. e. 507) 3.9.215

Lucretius, Titus – római konzul (i. e. 508–504) 3.9.215

Lucretius Tricipitinus, Lucius – római konzul (i. e. 462–449) 3.9.220

Lucullus, Lucius Licinius – római államférfi (†i. e. 56) 1.1.105, 3.9.245

Ludmilla – II. Vratiszláv cseh király lánya 2.3.90

Lukács – csanádi püspök lásd Baratin Lukács

Lukrécia – sienai leány (†1433) 3.3.335

Lupicinus – a vizigótok római prefektusa (†368) 1.2.210

Lupicinus Honoratus (IV. sz.) 1.5.145

Lupius Antal – itáliai katona (1372) 2.10.395

Lupius Bonifác – itáliai katona (1372) 2.10.395

Lupus – friuli herceg (663) 1.8.240–250

Lupus – troyes-i püspök (427–479) 1.4.230–245, 1.5.100, 105

Lupus, Aurelius 3.9.270

Lussano Richárd – Sutri grófja (XIV. sz.) 2.9.125

Lycontius – gall férfi (IV. sz.) 1.5.180

Lysimachus – macedón hadvezér (i. e. IV. sz.) 1.1.125, 145, 2.5.35

Macedóniai Miklós – magyar vitéz (XV. sz.) 3.3.160–170, 180

Macedóniai Péter – Miklós apja 3.3.160

Macedonius – konstantinápolyi püspök (342–360) 3.5.335

Macis – cseh tiszt (1460) 3.10.215

Macrinus – római prokonzul Pannóniában (IV–V. sz.) 1.3.10–25, 35, 40, 110, 1.4.145

Maelius – római konzul 3.9.265

Magdolna – VII. Károly francia király lánya (1443–1494) 3.8.275

Magdolna, Szent 2.6.225

Mago – pun hadvezér (†i. e. 203) 1.6.205

Mago lásd Agilulf

Magóg – Jáfet fia, a szkíták őse 1.2.10

Magor – Nimród fia, a hunok őse 1.2.10, 185

Magyar Balázs – magyar hadvezér (†1490) 3.10.120, 125, 4.1.85, 4.2.85, 90, 135–145, 4.6.25, 30, 120, 5.1.20

Mahomet, I. – török császár (1413–1421) 3.3.160

Mahomet, II. – török császár (1451–1481) 3.8.1, 20, 30, 40, 50, 60, 65, 75–90, 140, 345, 3.10.250, 290, 315, 330, 335, 4.1.30, 35, 100, 105, 255, 4.2.50, 60, 170, 175, 255, 4.3.255, 280, 4.4.45, 50, 4.5.175, 200–220, 305, 4.6.135, 145, 4.7.195

Majnalt – magyar úr (†1132) 2.6.185

Majnard lásd Hradeci Majnard

Malatesta Galeotto – rimini herceg (†1385) 2.10.170, 365

Malatesta Károly – pesarói herceg (†1438) 3.3.225, 325

Malatesta Róbert – rimini herceg (1470/85) 4.2.170

Malogerus – hauteville-i Tankréd fia (XI. sz.) 2.1.400

Mamaea, Julia – Alexander Severus római császár anyja (†234) 1.2.95, 3.9.275

Mamurius Veturius – római kovács 3.10.300

Mandula – kumán leány (1290) 2.8.440

Manfréd – szicíliai király (1258–1266) 2.8.440, 2.9.40, 45, 2.10.420

Manfredi Astorre – faenzai herceg (1377–1405) 3.1.10

Manfredi János – faenzai herceg (1347) 2.10.170

Manlius, Marcus – római konzul (i. e. 410) 3.9.220

Manlius Torquatus, Titus – római konzul (i. e. 360–340) 3.9.240

Manoppello Nauplius(?) – itáliai úr 2.9.130

Mar – török bég (1478) 4.5.195, 200, 210

Marbod – markomann király 1.1.415

Marcali Imre – ajtónállómester (†1448) 3.4.135, 3.7.50, 140, 150

Marcell – prépost (1095) 2.4.275

Marcello Miklós – velencei dózse (1473–1474) 4.3.275

Marcellus – amboise-i lelkész (IV. sz.) 1.5.180

Marcellus, Marcus Claudius – római konzul (†i. e. 208) 1.6.205

Marchard – alemann hadvezér (†1074) 2.3.230, 320, 2.4.20

Marchiai (Picenói) Jakab – ferences (1391–1476) 3.4.25, 30, 3.8.15, 155

Marcia – Cato Uticensis felesége 1.1.255

- Marcia, Ulpia – Traianus római császár nővére 1.2.110 o
- Marciano Tomasius – Scilla grófja (XIII. sz.) 2.9.120
- Marcianus, Flavius – konstantinápolyi császár (450–457) 1.2.135, 140, 145, 1.3.110–125, 1.5.90, 210, 1.6.5, 1.7.40, 50, 70, 75, 95, 130, 135
- Marcus – római prefektus Dalmáciában 1.1.315
- Marcus, Publius 3.9.270
- Marculus – görög püspök (V. sz.) 1.5.40
- Margit, Antiochiai Szent (†270) 2.5.235, 2.7.300
- Margit – I. Fülöp tarantói herceg lánya 2.9.65, 105, 110
- Margit – VII. Henrik római császár felesége (†1311) 2.8.365
- Margit – III. Károly nápolyi király felesége 2.9.105, 115
- Margit – I. Lajos magyar király felesége (1335–1349) 2.10.70, 490
- Margit – II. Ottokár cseh király felesége (†1267) 2.8.415
- Mária – Alberik vienne-i koronaherceg felesége 2.9.80
- Mária – IV. Béla magyar király felesége (†1270) 2.8.385, 390
- Mária, Bourbon – Róbert tarantói herceg felesége 2.9.95
- Mária – I. Fülöp tarantói herceg lánya 2.9.65, 105
- Mária – V. István magyar király lánya (†1323) 2.8.400, 2.9.25, 45, 240
- Mária – Károly calabriai herceg lánya 2.9.85, 100, 105
- Mária – II. Károly nápolyi király lánya 2.9.50
- Mária – Károly Róbert magyar király felesége (†1318) 2.9.225
- Mária – VII. Lajos francia király lánya 2.7.110, 115
- Mária – magyar királynő (1382–1395) 2.9.85, 115, 2.10.490, 500, 3.1.1, 35, 40, 55, 65, 75, 80, 130, 160, 165, 175–195, 205–215, 225, 235, 240, 250, 255, 310, 320–340, 350, 355, 3, 2.1–10, 35, 40, 55, 75, 90, 95, 120, 165, 180, 210, 3.3.220, 3.4.1, 115, 120, 3.9.35
- Mária – szicíliai királynő (1377–1402) 2.9.75
- Mária, Szűz 1.5.175, 3.3.150, 155
- Mária, Valois – Károly calabriai herceg felesége 2.9.85
- Marin – velencei dózse (1354–1355) 2.10.355
- Márk – knini püspök (1463–1465) 4.1.110
- Márk – magyar úr (1106) 2.4.275
- Márkus László – kapitány (1463/76) 3.10.310, 4.4.10
- Marót – Szvate pannóniai király apja 1.9.5, 35
- Maróti János – macsói bán (1366–1428) 3.2.175, 240, 3.3.130–140

Marpesia – amazon királynő 1.2.45

Mars – római hadisten 1.1.30, 1.2.45, 65, 75, 245, 1.3.50, 70–80, 140, 185, 1.4.110, 130, 135, 1.5.40, 200, 1.6.115, 185, 205, 240, 265, 1.9.40, 45, 235, 1.10.105, 135, 2.1.105, 2.2.55, 140, 2.6.70, 2.7.125, 2.10.385, 3.1.30, 280, 3.7.120, 125, 260, 4.1.5, 145, 230, 4.2.30, 45, 185, 4.3.150, 4.4.70, 75, 140, 145, 160, 175, 4.5.1, 50, 100, 110, 245, 280, 4.6.85, 4.8.200

Marsiglio – muranói gróf (XIV. sz.) 2.9.130

Martell Károly – frank hadvezér (†741) 1.8.325

Martell Károly – I. Johanna nápolyi királynő és András fia (1345–1346) 2.9.85, 90

Martell Károly – magyar király (1290–1295) 2.8.400, 2.9.20–30, 45–55, 80, 85, 135, 200, 310, 325, 335, 340, 2.10.1, 420

Márton – Berend fia, magyar vitéz (1324) 2.9.305

Márton – budai tanácsos (†1307) 2.9.195

Márton – ispán (1055/67) 2.2.240, 2.3.105, 255, 300

Márton – magyar parasztvezér (†1437) 3.3.200

Márton – magyar úr (XI. sz.) 2.1.125

Márton, V. – pápa (1417–1431) 3.3.60, 70, 325, 365

Márton, Tours-i Szent (†400) 1.1.375, 1.5.135, 140, 155–185, 1.9.175, 2.1.105, 125, 2.3.275, 320, 2.8.200

Marzano Gotfréd – Alife grófja (XIV. sz.) 2.9.130

Marzanói Mária – grófnő (XV. sz.) 2.9.135

Marziano Konrád, tavernai – Castelnuovo grófja (XV. sz.) 2.9.135

Máté – horvát bán lásd Tallóci Máté

Máté, Trencsényi – nádor (†1321) 2, 9.150, 210, 230, 250

Máté – testőrkapitány (1100) 2.5.90

Matelica Bulgaritius – itáliai úr (1347) 2.10.175

Mathesuenta – Amalasuenta osztrogót királynő lánya 1.2.90, 95, 1.7.210, 215

Matild – III. Gotfréd lotaringiai herceg felesége (1046–1115) 2.2.315, 2.3.65, 95, 2.4.145, 2.6.125

Matild – IX. Henrik bajor herceg lánya 2.1.380

Matild – I. Ottó római császár anyja (†1009) 1.10.235

Matild – vak trentói leány (XIII. sz.) 2.7.350

Matucsina Gábor – kalocsai érsek (1471–1478) 4.2.240–250, 4.3.5, 40, 280

Mátyás – esztergomi érsek (1240–1241) 2.8.235

Mátyás – kardhordó lásd Geréb Mátyás

Mátyás, I., (Corvinus) – magyar király (1458–1490) E 20, 1.1.55, 70, 75, 85, 90, 115, 315, 335, 350, 365–375, 385, 400, 405, 1.2.100, 190, 1.7.115, 1.9.170, 2.1.35, 240, 3.4.260, 325, 3.7.160, 365, 3.8.110, 130, 140–150, 190, 205, 220–245, 265, 370, 385, 390, 3.9.1–15, 30, 40–65, 80–120, 130, 135, 145, 170, 185, 190, 200, 235, 285–300, 3.10.1–10, 25, 45–55, 65, 80–100, 130, 140–150, 160, 180, 185, 200–210, 235–250, 260, 270, 280,

290, 305, 320, 330, 340, 4.1.1–40, 95, 105–135, 150–170, 200, 230–250, 4.2.1, 55, 65–190, 240–265, 4.3.1–295, 4.4.1–120, 145, 165, 175, 4.5.1, 5, 25, 75, 95–175, 200–245, 270–305, 4.6.1–40, 110–125, 140–150, 185, 220, 235, 270, 4.7.1, 65–100, 125–175, 205, 4.8.1, 50, 60–80, 105–115, 130–170, 200–240, 260–280, 4.9.1–35, 95–105, 125–145, 180–210, 4.10.15, 20, 45, 55, 130, 135, 5.1.1–10, 40–55, 5.2.65, 70, 90, 5.3.40, 115, 135, 5.4.170, 5.5.70, 75

Mátyás (Gatalóci) – veszprémi püspök (1440–1457) 3.4.165

Mátyus, raguzai lásd Tallóci Máté

Mauricius, Flavius Tiberius – konstantinápolyi császár (582–602) 1.1.315, 1.2.275, 1.8.60–80, 120

Maurisio – perugiai herceg (598) 1.8.95

Maurisius – püspök (V. sz.) 1.5.15, 35

Maximianus, Caius Galerius Valerius – római császár (305–311) 1.1.110, 1.2.105, 165, 3.9.275

Maximinus, Caius Julius Verus – római császár (234–238) 1.2.95, 100, 1.5.90, 1.6.85, 3.9.275

Maximinus Daza, Galerius Valerius – római császár (305–313) 1.2.165

Maximus – római konzul 3.9.265

Maximus – a vizigótok római prefektusa (†368) 1.2.210

Maximus, Lucius Verus – római császár (†238) 1.5.90, 1.6.85, 3.9.275

Maximus Petronius – római császár (454) 1.5.40, 200, 1.7.40, 45

Maximus Usurpator – római császár (383–388) 1.2.230, 1.5.155, 160, 170, 200

Mecetius – szicíliai trónbitorló (668) 1.8.235

Medarsis – II. Cosdroas perzsa király fia 1.8.180

Medea – görög varázslónő 1.6.35, 65

Medici – firenzei család 5.4.50

Medici Julián – olasz költő (1453–1478) 4.2.170

Medici Lőrinc – firenzei fejedelem (1448–1492) 4.2.170

Medici Péter – firenzei fejedelem (1414–1469) 4.2.170

Medopa – gót királynő 1.2.80

Medvés – cseh család lásd Rosenberg

Megigaud – eberndorfi püspök (†1015) 2.1.410

Mela, Pomponius – római földrajzíró (i. e. I. sz.) 1.1.20

Menalippe – amazon hercegnő 1.2.50

Menander – görög komédiáíró (i. e. 342–291) 1.1.135

Mentanai Crescentius – római konzul (†977) 1.10.315, 355

Mercse – havasalföldi vajda (1386–1418) 3.3.145

Merkúr – a szentjobbi kolostor alapítója (1078) 2.1.380, 385

Merobaudes – római tisztt (375/88) 1.2.230

Merovech – frank király (448–458) 1.3.190, 1.4.120, 1.5.215

Mesko – I. Boleszláv lengyel fejedelem fia (†1087) 2.1.295

Mesko, I. – lengyel fejedelem (963–992) 2.1.140

Mesko, II. – lengyel fejedelem (1025–1032) 2.2.75–85, 105–120, 290, 295

Messala Corvinus, Marcus – római szónok (III. sz.) 3.9.275

Messala lásd Valerius Messala

Messalina, Statilia – Néro római császár felesége (†69) 3.9.260

Messalina, Valeria – I. Claudius római császár felesége (†48) 3.9.260

Metrodorus Scepsius – görög történetíró (i. e. 145–70) 1.2.40

Mettius Curtius – római vitéz 3.9.210

Mezid török basa (1442) 3.5.30, 45, 50, 65, 80

Micca – Maximinus római császár apja 1.2.95

Micheli Domonkos – velencei dózse (1117–1130) 2.5.210–220, 2.6.10, 425

Micheli Domonkos – velencei hadvezér (1368/69) 2.10.375

Micheli Fantin – velencei tisztviselő (1403) 3.2.250

Micheli Vitális – velencei dózse (1096–1102) 2.5.220, 2.6.10, 430–445, 455

Mihály – arkangyal 1.8.270, 3.3.180

Mihály – erdélyi lázadó (†1468) 4.1.225

Mihály – Györke fia, magyar vitéz (†1312) 2.9.225

Mihály, I. – konstantinápolyi császár (811–813) 1.9.335, 340

Mihály, II. – konstantinápolyi császár (820–829) 1.10.25, 40

Mihály – olvasókanonok lásd Szántai Mihály

Mihály – Péter fia, magyar vitéz (†1312) 2.9.225

Mihály – pozsegai prépost (†1324) 2.9.300

Mihály, I. – rutén herceg (1174–1176) 2.8.40

Mihály – Taksony magyar fejedelem fia 2.1.1

Mihály lásd Szilágyi Mihály

Mike – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Miklós – ajtónálló (1058) 2.2.280

Miklós – Barc fia, nádor (1213/26) 2.8.195

Miklós (Albergati) – bíboros (1375–1443) 3.8.360

- Miklós (Cusanus) – bíboros (1401–1464) 3.7.260
- Miklós – boszniai püspök (1301–1303) 2.9.150
- Miklós – császári pénzverőmester 3.2.395
- Miklós – Demeter ispán apja 2.9.210
- Miklós – eboli és capuai herceg (XIII. sz.) 2.9.120
- Miklós – erdélyi vajda lásd Lackfi Miklós
- Miklós herceg (?) 4.6.145
- Miklós – győri püspök (1052–1064) 2.2.245
- Miklós – gyulafejevári prépost (†1324) 2.9.300
- Miklós – János nádor fia, a magyar királyfiak nevelője (1330) 2.9.260
- Miklós – Kálmán magyar király fia lásd László
- Miklós – Lambert ispán fia (†1132) 2.6.185
- Miklós – Lőrinc fia, római közjegyző (XIV. sz.) 2.10.180
- Miklós – magyar kincstári tisztviselő (1495/96) 5.5.10
- Miklós – nádor lásd Garai Miklós, Gilétfi Miklós, Tót Miklós
- Miklós – nyitrai (1347–1350), zágrábi püspök (1350–1356), kalocsai (1356–1358), esztergomi érsek (1358–1366) 2.10.230, 325, 440
- Miklós – ostiai bíboros lásd XI. Benedek pápa
- Miklós, V. – pápa (1447–1455) 3.7.235, 3.8.10, 30
- Miklós, V. – ellenpápa lásd Corbieres-i Péter
- Miklós – szebeni prépost (1240–1241) 2.8.240
- Miklós – váci püspök lásd Bátor Miklós
- Miklós – váradi prépost (1477–1490) 4.10.150
- Miklós (helyesen Donát) – zárai püspök (801–806) 2.5.225
- Miklós lásd Újlaki Miklós
- Miksa – magyar úr (1132) 2.6.220
- Miksa, I. – római császár (1493–1519) 4.5.190, 300, 4.6.120, 4.7.165, 195, 4.8.160–170, 4.9.15, 35, 40, 90, 130, 135, 4.10.35, 45–65, 130, 5.1.1, 5, 20, 30–40, 50, 65–80, 110, 125, 130, 5.2.5, 15, 30, 60–75, 5.3.45, 55, 100, 120, 5.5.50
- Milio Giulio – Mátyás magyar király orvosa (1489) 4.8.150
- Milo, nanteuili – konstantinápolyi pátriárka (†1234) 2.7.180, 250
- Milo Papinianus, Titus Annius – római államférfi (i. e. 57–53) 3.9.250
- Milonei Mihály – itáliai úr (1347) 2.10.175
- Mimulf – San Giuliano hercege (VI. sz.) 1.8.90

Minithyia lásd Thalestris

Minoszló, I. – rutén fejedelem (1125–1132) 2.6.365–375

Minucius Rufus, Marcus – római konzul (i. e. 110) 1.1.300

Minutoli Orsello – nápolyi klerikus (1345) 2.9.85

Mirandola Pál – itáliai úr (1360) 2.10.370

Mirkod – kun vezér (1100) 2.5.85

Mirmanon – mór szultán (V. sz.) 1.4.105

Miska – magyar úr 2.1.125

Miske – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Mithridates, I. – parthus király (i. e. 171–138) 1.2.35

Mithridates, VI., Eupator – pontusi király (i. e. 121–63) 1.1.170, 180–195, 205, 265, 1.2.65, 3.9.245, 4.5.1, 4.8.265

Mitola – campaniai gróf (VII. sz.) 1.8.230

Mocenigo János – velencei dózse (1478–1485) 4.5.200

Mocenigo Lénárd – velencei tisztviselő (1403) 3.2.250

Mocenigo Péter – velencei dózse (1474–1476) 4.3.275

Mocenigo Tamás – velencei dózse (1414–1423) 3.3.215, 230

Modestus – római konzul (228) 3.9.270

Modestus, Sabucius 3.9.270

Modrar György (Pál) – magyar úr (†1458) 3.8.235, 265

Mohamed – próféta (571–632) 1.8.100, 190, 2.7.265, 3.5.250

Molin Cressius – velencei flottaparancsnok (1360) 2.10.375

Moloch – Apulia kormányzója (XI. sz.) 2.1.400, 405

Monok – kun úr (1100) 2.5.90

Montano Ferenc – nápolyi diplomata (1489) 4.8.160, 230

Montefortei Anasztázia – itáliai grófnő (XIII. sz.) 2.9.120

Montefortei Frigyes – Bisceglie grófja (XV. sz.) 2.9.135

Montefortei Fülöp – Monteforte grófja (XIII. sz.) 2.9.120

Montefortei Guidó – itáliai gróf (XIII. sz.) 2.9.120

Montefortei János – Scilla grófja (XIII. sz.) 2.9.120

Montefortei Ungaro – sarnói gróf (XV. sz.) 2.9.135

Montferrati Bonifác – örgróf (†1207) 2.7.65, 150

Mór – pécsi püspök (1036–1075) 2.1.190

- Móré – szörényi kapitány (†1492) 5.2.110
- Móré György – szörényi bán (1492/505) 5.2.115
- Móré Péter – magyar diplomata (1494) 5.4.100, 5.5.40
- Móric – bragai érsek, VIII. Gergely ellenpápa (1118–1125) 2.6.135
- Moro Kristóf – velencei dózse (1462–1471) 4.1.20, 4.3.115
- Móroc László – lovaskapitány (†1490) 4.7.170, 4.9.5, 155
- Morosini – velencei család 2.9.10, 15
- Morosini András – velencei tisztviselő (1346) 2.10.120
- Morosini Domonkos – velencei dózse (1148–1156) 2.6.430, 445
- Morosini Marin – velencei tisztviselő (1372) 2.10.325
- Morosini Márton – velencei jegyző (1097) 2.5.180
- Morosini Mihály – zárai gróf (XIII/XIV. sz.) 2.9.140
- Morosini Miklós – velencei diplomata (1379) 2.10.425
- Morosini Tamás – konstantinápolyi pátriárka (1205–1211) 2.7.105, 150
- Morosini Tomasina – III. András magyar király anyja (†1300) 2.9.10, 15
- Mózes – zsidó törvényhozó 4.10.30, 90
- Mózes lásd Buzlai Mózes
- Mummulus – galliai patrícius (VI. sz.) 1.8.55
- Mundo – gót vezér (VI. sz.) 1.7.185, 190
- Mundzuk – hun vezér 1.3.45, 100
- Murád, I. – török császár (1359–1389) 3.2.125, 135
- Murád, II. – török császár (1421–1451) 3.4.90, 105, 140, 340, 350, 370, 380, 385, 3.5.15, 20, 75, 195, 200, 290, 295, 375, 390, 3.6.105, 115, 125, 205, 250, 275–295, 305, 3.7.5, 50, 60–75, 105, 115, 120, 130, 140–150, 175, 3.8.1, 60, 3.10.345
- Murád – török hadvezér 3.7.75
- Murcimir (Kresimir) Péter – horvát király (1058–1073) 2.4.85
- Murmanius – brit fejedelem (816) 1.10.10
- Murtmur – magyar férfi (1046) 2.2.160
- Nagy Aba lásd Aba Amadé
- Nagy Albert – temesvári kapitány (1476) 4.4.10
- Nagy Ambrus – temesvári kapitány (1476) 4.4.10
- Nagy János – magyar hadvezér (1480/81) 4.6.120
- Nagy Lőrinc – magyar úr (†1494) 5.3.145

Nagy Simon – macsói bán (1459–1460) 3.10.15, 25–45, 65–75

Nagylucsei Orbán – győri (1481–1486), egri (1486–1491), bécsi (1491–1492) püspök, kincstartó 1.1.55, 65, 375, 400, 3.9.300, 4.5.295, 4.6.225, 235, 240, 4.7.1, 175, 200, 205, 4.8.40, 80, 145, 185, 190, 235, 4.9.1, 5, 105–120, 145, 170, 180, 4.10.15–25, 60, 75, 130, 135, 5.1.25, 75, 5.2.20, 60

Napis – Herkules fia 1.2.1

Narses – konstantinápolyi patrícius (†568) 1.7.250, 265, 1.8.10, 70

Narseus – perzsa király (297–302) 1.2.165

Naso Máté – milánói diplomata (1485/90) 4.8.45

Nautius, Caius – római konzul (i. e. 475/458) 3.9.215

Nelipic – horvát úr (1345) 2.10.95, 100

Neoptolemus – Achilles fia 1.1.160

Neoptolemus – Mithridates pontusi király fia 1.1.160

Neptunus – görög tengeristen 1.1.150, 155

Nereidák – Nereus görög tengeristen lányai 1.1.155

Néró, Tiberius Claudius – római császár (54–68) 1.5.175, 3.9.260

Nestor – a trójai háború legidősebb vezére 4.2.90

Nesztor – konstantinápolyi püspök (428–431) 1.7.40

Nicasius – reimsi püspök (400–407) 1.4.20–30, 40, 1.7.15

Nicefor, I. – konstantinápolyi császár (802–811) 1.9.295, 310–315, 325–335

Nicefor, II. – konstantinápolyi császár (963–969) 1.10.295

Nicefor, III. – konstantinápolyi császár (1078–1081) 2.4.160

Niceta – konstantinápolyi patrícius (810) 1.9.310, 315

Nicotas – nándorfejevári görög kapitány (1075) 2.3.165, 170

Nifor Imre – nándorfejevári kapitány (1476) 4.4.10, 15

Nimród – bibliai óriás, a hunok őse 1.2.10, 1.3.100, 1.9.25

Ninus – asszír király (i. e. XIII. sz.) 1.2.25

Nizzai Gáspár – Trilizio grófja (XIV. sz.) 2.9.125

Noé – pátriárka 1.9.25, 30

Noradin – damaszkuszi kapitány (XII. sz.) 2.6.325

Novello – nápolyi gróf (1345) 2.10.145

Noviomir – szláv fejedelem (IX. sz.) 1.9.265

Numa Pompilius – római király (i. e. 715–672) E 15, 1.10.320

Oddo – frank király (888–898) 1.10.65

Odenathus Septimius – palmyraei exarcha (†267) 1.2.135, 140

Odoaker – herul király (†493) 1.7.125, 130, 165–180, 200, 235

Odrowansz Péter – lengyel hadvezér (XV. sz.) 3.5.125–140

Oduulf – osztrogót herceg 1.2.90

Okadar – tatár vezér (1241) 1.8.160

Oktar – hun vezér 1.3.45

Oktavián (IV. Viktor) – ellenpápa (1159–1164) 2.6.390, 395, 405

Oldamir – kumán fejedelem (1282) 2.8.430

Oleggio János – bolognai kapitány (†1366) 2.10.370

Olhait – I. László magyar király felesége (†1090) 2.4.280

Ompod – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Onesicritus – görög történetíró (i. e. IV. sz.) 1.1.245

Opos – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25

Opos lásd Bátor Opos

Oppius Sabinus, Caius – római prokonzul Dáciában (85) 1.1.110, 1.2.85

Optatus, Aelius 3.9.270

Orbán, II. – pápa (1088–1099) 2.4.255, 260

Orbán, IV. – pápa (1261–1264) 2.9.45

Orbán, V. – pápa (1362–1370) 2.10.365, 370

Orbán, VI. – pápa (1378–1389) 2.9.115, 3.1.1, 10, 20, 30, 35, 85, 115, 270, 275

Orbán lásd Nagylucei Orbán

Ordefalo – velencei dózse lásd Falieri Ordefalo

Ordelaffi Ferenc – forli úr (1347) 2.10.175

Ordelaffi Sinibald – forli úr (1360) 2.10.370

Orestes – Agamemnon fia 1.10.130

Orestes – patrícus (†476) 1.7.125

Orithyia – amazon királynő 1.2.45, 50

Oros – magyar vitéz (1051) 2.2.240

Orosius, Paulus – hispániai történetíró (IV–V. sz.) 1.1.320, 1.2.245

Orseolo Ottó – velencei dózse (1009–1023) 2.1.405, 2.4.85

Orseolo Péter – velencei dózse (991–1009) 2.3.265, 2.4.85

Orsini – római család 2.9.135, 2.10.45, 3.1.35, 275

- Orsini Gentilis – cataniai püspök (†1303) 2.9.120
- Orsini Latino – bíboros (1407–1477) 3.8.350
- Orsini Orso – pápai nuncius (†1495) 5.3.120
- Orsini Ottó – tarantói herceg (XIV. sz.) 2.9.130
- Orsini Rajnald – Tagliacozzo grófja (†1374) 2.9.130, 2.10.180
- Orsini Román – szicíliai főbíró (†1273) 2.9.120
- Orso (Anguillara) – római néptribun (1341) 2.9.390
- Orsolya, Szent (V. sz.) 1.5.10–25, 35–45, 70, 75, 85, 200
- Ország János – tárnokmester (1443/60) 3.10.245
- Ország László – főlovászmester (1484–1493) 4.9.185, 4.10.75
- Ország Mihály, gúti – nádor (†1484) 3.3.185, 3.8.205, 4.1.35, 140, 215, 250, 4.2.85, 90, 165, 245, 4.3.5
- Osfi Domonkos – macsói bán (1342–1353) 2.10.470
- Ostrogotha – gót király 1.2.90, 95, 105, 115
- Ostrogotho – II. Theoderik vizigót király lánya 1.7.185
- Ostrorog Dobrogost – lengyel úr (1440) 3.4.150
- Ostrorog Sandivog Szaniszló – lengyel úr (1440) 3.4.150
- Osul – kun kapitány (1068) 2.3.110
- Osvát – zágrábi püspök lásd Tűz Osvát
- Oszmán, I. – török császár (1300–1326) 3.8.1
- Othard – szász herceg (XI. sz.) 2.2.95, 100
- Otmár – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Otmár – barsi ispán (1124) 2.5.280, 2.6.90
- Ottó – alemann vitéz (1146) 2.6.300
- Ottó, I. – bajor herceg (†1083) 2.3.70
- Ottó – bajor herceg, magyar király (1305–1307) 2.9.180, 190, 205
- Ottó – bajor herceg (1385) 3.1.135
- Ottó – bajor herceg (1489) 4.8.170
- Ottó – belga herceg (XII. sz.) 2.7.40
- Ottó – I. Boleszláv lengyel fejedelem fia 2.1.295
- Ottó, III. – brandenburgi örgróf (1221–1267) 2.8.385
- Ottó – braunschweigi herceg (†1393) 2.9.100
- Ottó – császári gróf (1067) 2.3.70

- Ottó – freisingi püspök, történetíró (†1158) 2.1.295
- Ottó – János somogyi prépost apja 2.6.190
- Ottó – magyar király lásd Ottó bajor herceg
- Ottó, I. – római császár (936–973) 1.10.235, 250–270, 280, 290–300, 315, 2.1.285
- Ottó, II. – római császár (973–983) 1.10.295–315
- Ottó, III. – római császár (983–1002) 1.10.315, 355–365, 2.1.150, 285
- Ottó, IV. – római császár (1198–1214) 2.7.270
- Ottó, Schweinfurti – gróf (XIV. sz.) 2.2.90
- Ottó (Ziegenhain) – trentói érsek (1418–1430) 3.3.65
- Ottó – velencei dózse lásd Orseolo Ottó
- Ottó – II. Vratiszláv cseh fejedelem apja 2.5.300
- Ottó – II. Vratiszláv cseh fejedelem öccse 2.2.95, 200, 2.3.85, 175, 185, 235, 250/255, 265, 275, 290, 330, 2.4.15, 265, 270
- Ottokár, II. – cseh király (1253–1278) 2.8.365–385, 395, 405–425, 2.9.150, 155
- Ottokár lásd Primiszláv
- Ovaras – lengyel szolga (XI. sz.) 2.2.80
- Ovo lásd Aba magyar király
- Ozorai Pipo lásd Scolari Fülöp
- Örs – magyar vezér 1.9.70
- Ötvös János – pesti polgár (†1439) 3.4.20
- Özséb – caesareai érsek, történetíró (†340) 1.6.210, 2.1.205
- Özséb – vercelli püspök (340–371) 1.4.270
- Pacorus – méd király 1.2.55
- Paeon – a paeon nép ősapja 1.1.285
- Pál – aquileiai diakónus, történetíró (†797) 1.8.1, 1.9.320, 325
- Pál – aquileiai érsek (561) 1.8.1
- Pál, a bán fia lásd Bánfi Pál
- Pál – János fia, német vitéz (†1357) 2.10.335
- Pál – konstantinápolyi exarcha (VIII. sz.) 1.8.305, 315
- Pál – magyar püspök (1124) 2.6.90
- Pál – magyar úr (1115) 2.5.275
- Pál – országbíró (1328–1349) 2.10.40
- Pál, II. – pápa (1464–1471) 4.1.25, 40, 110, 235, 4.2.1, 50, 70, 170, 185, 255, 4.3.110, 115, 275, 4.4.75, 85

Pál, Remete Szent (234–340) 2.10.475, 5.3.45

Pál, Szent – apostol 1.5.175, 1.7.5, 15–25, 35

Pál lásd Bánfi Pál, Kinizsi Pál

Palaemon, Remmius – római grammatikus 1.6.175

Palaeologus – konstantinápolyi császári család 3.2.125, 3.8.345

Palaeologus – konstantinápolyi követ (XII. sz.) 2.6.385

Palaeologus Demeter – konstantinápolyi császár (XV. sz.) 3.8.345

Palaeologus VIII. János – konstantinápolyi császár (1425–1448) 3.3.370, 3.5.20, 3.6.75

Palaeologus XI. Konstantin – konstantinápolyi császár (1449–1453) 3.8.1–10

Palaeologus Tamás – konstantinápolyi császár (XV. sz.) 3.8.345

Palamedes – feltaláló a görög mitológiában 1.1.115, 4.2.90

Palisnai János – vránai perjel (†1389) 3.1.50

Pallas – görög istennő 4.4.55, 4.7.95

Pallas – óriás 2.2.180

Palmerius Máté – olasz történétíró (1405–1478) 1.10.365

Palóci – magyar család 3.3.185

Palóci György – esztergomi érsek (1423–1439) 3.4.85

Palóci László – országbíró (†1470) 3.4.135, 3.10.5, 280, 295, 300

Palomar János – barcelonai főesperes (1436) 3.3.265

Pan – görög pásztoristen 1.1.285

Pán Mátyás – cseh tiszt (1460) 3.10.215, 225

Pan Tóbiás lásd Csemahora Boskovic Tóbiás

Pandulf, I., Kefalliniai – capuai herceg (961–981) 1.10.295

Pandulf, V. – capuai herceg (1021–1038) 2.2.175

Pangonus – cingoli gróf (1347) 2.10.175

Pantalus – bázeli püspök (†451) 1.5.15

Panzolzius(?) – cseh palatínus (1491) 5.2.45

Papousek – a prágai egyetem rektora (†1455) 3.3.280

Pardus – V. Leó konstantinápolyi császár apja 1.9.345

Parisades – krími király 1.1.185

Paszkal, I. – pápa (817–824) 1.10.25

Paszkal, II. – pápa (1099–1118) 2.5.255, 2.6.120, 130

Paszvál, III. – ellenpápa lásd Guidó, cremai
Paszvál – római úr (VIII. sz.) 1.9.270, 280
Patroclus – görög mondai hős 1.1.115
Paulinus – beteg férfi (IV. sz.) 1.5.155
Paulus Aemilius lásd Aemilius, Lucius
Paumkircher András – pozsonyi ispán (†1471) 3.7.245, 3.10.5, 20, 300, 4.4.85
Paumkircher János – cseh kancellár lásd Schellenberg János
Pázmány – magyar hadvezér (997) 2.1.110
Pecchinoli Angelo lásd Angelo ortei püspök
Pécsi Mihály – lovashadnagy (1476) 4.4.10
Pejdar – tatár vezér (1241) 1.8.160
Pelsőci (Bebek) Imre – erdélyi vajda (†1448) 3.7.50, 150
Pelsőci (Bebek) István – magyar úr (†1451) 3.7.200
Pelsőci (Bebek) László – gömöri ispán (†1448) 3.7.50, 150
Pelsőci lásd még Bebek
Pemmo – friuli herceg (706–737) 1.8.290, 315, 320
Penthesilea – amazon királynő 1.2.50
Pepoli András – itáliai úr (1360) 2.10.370
Peredeo – bolgár fejedelem (741) 1.8.330
Peredeo – longobárd vitéz (573) 1.8.20–30
Peredeo – vicenzai herceg (VIII. sz.) 1.8.325
Peregrin – bosnyák püspök (1349–1356) 2.10.480
Perényi – magyar család 1.1.400, 5.2.65
Perényi Gábor – magyar úr (†1526) 5.4.35
Perényi Imre – magyar úr (†1519) 1.1.400
Perényi János – tárnokmester († 1458) 1.1.400, 3.5.95, 100–115
Perényi Miklós – felső-magyarországi kapitány (†1444) 3.5.115
Peretta – troiai gróf (XV. sz.) 2.9.135
Perseus – macedón király (i. e. 179–168) 1.6.60
Pertinax, Aurelius 3.9.270
Pertinax, Publius Helvius – római császár (192–193) 2.1.160
Pesli – magyar úr (1041) 2.2.20

- Petanus – gót lovaskapitány (VI. sz.) 1.7.185, 190
- Péter, III. – aragon király (1276–1285) 2.7.55, 75, 2.9.55, 75
- Péter, auxerre-i – konstantinápolyi latin császár (1216–1219) 2.7.175, 180, 270
- Péter – bán lásd Cudar Péter
- Péter (Riario) – bíboros (†1474) 4.3.255
- Péter – calicei gróf (XIV. sz.) 2.9.65
- Péter, II. – dalmát király (1095–1102) 2.5.110
- Péter, drezdai – hitújító (†1440) 3.2.330
- Péter – erdélyi vajda (†1369) 2.10.460
- Péter – gravinai gróf (†1315) 2.9.45, 70, 2.10.190
- Péter – huszita (†1455) 3.3.90
- Péter – ispán (†1074) 2.3.255
- Péter – ispán (1095) 2.4.275, 2.5.90
- Péter – kalocsai érsek lásd Váradi Péter
- Péter – lucerai püspök lásd Ransano Péter
- Péter – magyar király (1038–1046) 2.1.165, 345, 2.2.1, 10–35, 50–60, 70, 75, 105, 120–140, 165–175, 185, 215, 230, 270, 315, 2.5.75
- Péter – magyar királyi kamarás (1490) 4.8.190
- Péter – magyar vitéz (†1369) 2.10.460
- Péter – Mihály magyar vitéz (†1312) apja 2.9.225
- Péter – nápolyi követ lásd Ransano Péter
- Péter – portugál herceg (†1466) 3.3.20
- Péter, remete (†1115) 2.4.255, 260, 2.5.15, 50
- Péter – Románia despotája (XIV. sz.) 2.9.60
- Péter, Szent – apostol 1.2.260, 1.5.5, 175, 1.7.5, 15, 20, 35, 1.9.95, 2.1.135, 2.2.315, 2.4.255, 2.10.285, 365, 3.3.325
- Péter – Tamás lipthói ispán apja 2.10.40
- Péter – velencei dózse (1205–1229) 2.7.25
- Peterman – budai várnagy (1300/07) 2.9.175, 195
- Petilius Libo, Caius – római konzul (i. e. 346) 3.9.230
- Petrarca Ferenc – olasz költő (1304–1374) 2.9.335, 390, 2.10.180, 200
- Petrinus (II. Péter) – ciprusi király (1369–1382) 2.10.405
- Peturd – magyar udvarnok (1074) 2.3.235, 245

- Phaëthon – a Nap fia a görög mitológiában 3.1.80
- Philemon – görög komédiáíró (i. e. 368–263) 1.1.40
- Philippus Arabs, Marcus Julius – római császár (244–249) 1.2.105, 110, 120
- Philo, Quintus Publilius – római konzul (i. e. 339/320) 3.9.240
- Philostratus, Flavius – görög filozófus (II–III. sz.) 1.1.105, 115, 150, 4.7.180
- Phineus – Salmydessus királya 1.1.150
- Phocas – konstantinápolyi császár (603–610) 1.8.120, 130, 160
- Phraates, II. – parthus király (i. e. 138–128) 1.2.35
- Piccolomini Ferenc – bíboros (†1503) 4.3.115
- Picenói Jakab lásd Marchiai Jakab
- Pignataro Jakab – aversai parancsnok (1350) 2.10.255
- Pigniola – Hilárisz arles-i püspök lánya 1.4.235
- Pipin, I. – aquitániai király (814–838) 1.10.1, 10, 20, 30
- Pipin, Kis – frank fejedelem (752–768) 1.8.310, 325, 350, 355, 1.9.80, 100, 135
- Pipin – Itália királya (781–810) 1.9.150, 160, 190, 260, 265, 275–290, 300–325, 335
- Pipin János – altamurai palotagróf (XIV. sz.) 2.9.125
- Pipin Miklós – Minervino grófja (XIV. sz.) 2.9.125
- Pipin Péter – Vico grófja (XIV. sz.) 2.9.125
- Pipo lásd Scolari Fülöp
- Piriska – I. László magyar király lánya (†1133) 2.4.280, 2.6.55
- Pisani Viktor – velencei tengernagy (†1380) 2.10.410
- Piso – római tiszt 3.9.265
- Piso Frugi – római helytartó Pannóniában (IV. sz.) 1.1.65, 105, 390
- Pius, II., (Aeneas Sylvius) – pápa (1458–1464), történetíró 1.1.85, 355, 1.2.25, 185, 2.7.155, 3.3.315, 3.4.340, 3.7.225, 230, 255, 3.8.350, 3.10.320, 4.1.20
- Placidia lásd Galla Placidia
- Plato – görög filozófus (i. e. 427–347) E 15, 1.1.140
- Plaueni Henrik – a német lovagrend nagymestere (†1429) 3.4.35
- Plinius, Caius Caecilius Secundus (23–79) – római földrajzíró 1.1.30, 35, 110, 125, 195, 230, 260, 295, 320, 1.2.170, 270, 1.6.180, 245
- Plinius, Caius Caecilius Secundus (61–113) – római író 1.6.180
- Plutarchus – görög történetíró (46–120) 3.9.205
- Pluto – Herkules fia 1.2.1

Pócs – magyar szerzetes (1131/41) 2.6.235

Pócs – Ugrin országbíró apja 2.9.20

Podjebrád – cseh család 3.9.130

Podjebrád György – cseh király (1458–1471) 3.3.30, 285, 3.4.65, 230–240, 3.5.1, 3.7.225, 250, 290, 295, 320, 3.8.280–290, 305, 310, 320, 330, 335, 365–380, 390, 3.9.1, 10, 35, 90, 110, 3.10.95, 4.1.115, 240, 4.2.65–95, 115, 120, 135, 175, 185, 190, 4.4.70, 80, 4.8.120

Podjebrád Katalin – Mátyás magyar király felesége (†1464) 3.10.100, 4.1.125

Podjebrád Viktorin – münsterbergi herceg (1443–1500) 3.9.135, 140, 4.1.245, 4.2.70, 85–100, 160, 165, 175, 195, 255, 4.4.70, 75, 4.8.120

Podmanicki Balázs – katonatiszt (1466) 4.1.55, 60

Poháros Péter – abaúji ispán (1344/58) 2.10.80

Póki Péter – magyar úr (†1495) 5.5.75

Polemo – lyciai király (I. sz.) 1.1.205

Polenta Guidó – ravennai úr (1347/60) 2.10.170, 365, 370

Pollio lásd Asinius Pollio Polycletus – görög földrajzíró 1.1.260

Polycrates – samosi uralkodó (i. e. 537–523) 3.10.50

Polynices – Eteocles testvére, görög mitológiai alak 4.10.5

Polyphemus – Neptunus fia 1.1.285

Pompeius Magnus, Gnaeus – római államférfi (i. e. 106–48) 1.1.260, 265, 1.2.25, 60, 1.6.195, 4.5.1

Pompeius Strabo, Gnaeus – római konzul (†i. e. 87) 1.6.195

Pompeius Trogus – római történetíró (i. e. I. sz.) 1.1.265, 1.2.25, 70, 1.6.190

Pomponius lásd Mela, Pomponius

Pongrác lásd Szentmiklósi Pongrác

Pongrác János, Szentgyörgyi (János gróf) – erdélyi vajda (†1476) 3.9.105, 3.10.10, 55, 265, 270, 4.1.125, 135, 140, 155, 180, 190, 265, 270, 4.1.125, 135, 140, 155, 180, 190, 215

Pontianus – pápa (230–235) 1.5.30

Popilius Laenas, Marcus – római konzul (i. e. 348) 3.9.230

Porcs István – Kakas magyar vitéz (†1312) apja 2.9.150, 225

Porsenna – etruszk király (i. e. VI.) 1.6.265, 1.7.20, 3.9.215

Posidonius – görög földrajzíró (i. e. II. sz.) 1.1.130, 1.4.220, 225

Postumius, Publius – római konzul (i. e. 505–503) 3.9.215

Postumus, Cassianus Latinus – galliai helytartó (269) 1.2.135

Pot (Eberard) – zeitzi püspök (1045–1078) 2.2.295, 300, 310, 2.4.20

Priamus – trójai király 1.1.155, 1.2.75

Primiszláv (I. Ottokár) – cseh király (1198–1230) 2.8.365

Priscianus, Julius 3.9.270

Priscus – Filippopoli római parancsnoka 1.2.120

Priscus Rhetor – bizánci történétíró (†473) 1.2.180, 1.3.50, 85

Probinus, Julius 3.9.270

Probus – római konzul (228) 1.1.385, 3.9.270

Probus, Marcus Aurelius – római császár (276–282) 1.1.305, 3.9.280

Procopius, Caesareai – görög történétíró (527/74) 1.1.350, 355, 1.2.180, 185

Prokop – cseh tolmács (1440) 3.7.225

Prokop – cseh úr lásd Rosenberg Prokop

Prokop, Kis – huszita vezér (†1434) 3.3.45, 105

Prokop, Nagy (Kopasz) – huszita vezér (†1425) 3.2.300, 3.3.20, 45, 55, 90–105

Prokop lásd Rabenstein Prokop

Prometheus – görög mitológiai hős 1.1.220

Protáz – olmützi püspök lásd Csernahora Protáz

Protesilaus – görög író 1.1.150

Protogiudice János – acerrai gróf (XIV. sz.) 2.9.130

Przibik, klenovi – huszita vezér (1426/46) 3.3.65

Ptacek Henrik – cseh államférfi (†1444) 3.3.285, 3.4.35, 45, 50, 65, 175, 225, 230

Ptolemaeus, I. – egyiptomi király (†i. e. 283) 2.5.65

Ptolemaeus Ceraunius – trákiai hadvezér (†i. e. 279) 1.1.260

Ptolemaeus, Claudius – görög földrajzíró (87–165) 1.1.1, 70, 120, 220, 355, 365, 385, 1.2.40

Pupienus Maximus, Marcus Clodius – római császár (238) 1.2.100

Pyrametus(?) – kermani uralkodó (1477) 4.5.305

Pyrrhus – antiochiai férfi (XII. sz.) 2.5.50

Pyrrhus – molossus király (i. e. 307–272) 3.9.245

Pythagoras – görög filozófus (i. e. VI. sz.) 1.1.135

Pytheas – görög földrajzíró (i. e. 310) 1.1.40

Quintilius Varus, Publius – római konzul (†10) 4.4.135

Quintillus – II. Claudius római császár öccse 1.2.155, 160

Rabenstein János – cseh kancellár (†1473) 3.4.35

Rabenstein Prokop – cseh kancellár (†1472) 3.4.170, 175, 215, 220

- Rachis – longobárd király (744–749) 1.8.145, 320, 325, 335, 345
- Rád – Miska magyar úr apja 2.1.120, 125
- Radagais – gót király (405–406) 1.2.240, 245
- Radegund – apáca (1230) 2.7.330
- Radoald – longobárd király (652–653) 1.8.195, 200
- Raduald –beneventói herceg (VII. sz.) 1.8.150, 190, 195
- Radulf – herul király (506–512) 1.7.240
- Radvány – nádor (1075) 2.3.175
- Ragimpert – longobárd király (701) 1.8.280
- Raguzai János lásd Tallóci János
- Raimo – apuliai herceg (1130) 2.6.245
- Rajmund – Saint-Gilles grófja, keresztes vitéz (†1105) 2.4.260, 2.5.15, 30, 55, 60
- Rajmund Berengár – II. Károly nápolyi király fia 2.9.45, 65
- Rajmund V. Berengár – provence-i gróf (1209–1245) 2.9.40
- Rajnáld – erdélyi püspök (1222–1240) 2.8.235
- Ranfréd – dán király (IX. sz.) 1.10.5
- Ranigunda – II. Romoald beneventói herceg felesége 1.8.320
- Ransano Péter – lucerai püspök (1478–1492) 4.8.150, 230, 240
- Rápolt – alemann vitéz (1146) 2.6.265, 300
- Rapovsky János – cseh udvarmester (1479) 4.5.230
- Rasdi – bűbájos asszony (XI. sz.) 2.2.135
- Ráskai Balázs – budai és visegrádi várnagy (†1517) 4.8.225, 4.9.180, 4.10.15, 30, 5.3.140, 145
- Ratpoto – fríz király (749–792) 1.8.310
- Razates – perzsa hadvezér (VII. sz.) 1.8.170
- Remus – Romulus fivére 3.4.205, 4.10.5
- René – lotaringiai herceg (1451–1508) 4.5.190
- René, Anjou – nápolyi király (1435–1440) 3.3.365, 4.5.195
- Respa – gót vezér (III. sz.) 1.2.130
- Retemer – I. Theodorik vizigót király fia 1.3.175
- Riario Péter lásd Péter bíboros
- Ribald – cseh rabló (XV. sz.) 3.4.330
- Richárd, I. – angol király (1189–1199) 2.7.40, 45, 110, 115, 170

- Riciar – sváb király (V. sz.) 1.7.85
- Rimoald – Aragisius beneventói herceg fia 1.9.125
- Rimismund – sváb fejedelem (460–468) 1.7.90
- Ring – bajor hadvezér (VIII/IX. sz.) 1.9.265
- Roas – hun vezér (420) 1.3.45
- Róbert – artois-i gróf (†1343) 2.9.110
- Róbert, I. – capuai fejedelem (1106–1120) 2.6.135
- Róbert – durazzói herceg (†1356) 2.9.65, 90, 110, 2.10.190
- Róbert, II. – flamand gróf (†1111) 2.4.260
- Róbert – Gotfréd normann herceg fia 2.1.400
- Róbert – II. Károly nápolyi király fia 2.9.110
- Róbert – konstantinápolyi latin császár (1219–1228) 2.7.270
- Róbert – VIII. Lajos francia király fia 2.8.435
- Róbert, Anjou – nápolyi király (1309–1343) 2.9.30, 45–55, 65, 80, 85, 100, 105, 120, 310–340, 375, 380, 395, 2.10.40, 155, 160, 180, 280
- Róbert, II. – normandiai herceg (1087–1106) 2.3.70, 2.4.260
- Róbert – Párizs grófja (861–866) 1.10.65
- Róbert – rimini herceg lásd Malatesta Róbert
- Róbert – római király (1400–1410) 3.1.285, 3.2.275
- Róbert – tarantói herceg (1345) 2.9.65, 90, 95
- Rodelinda – Bertarit longobárd király felesége 1.8.205, 260
- Rodrig – burgi püspök(?) (1435–1456) 3.4.75
- Rogierius – Guiscard Róbert fia 2.5.95
- Rogierius, I. – szicíliai király (1072–1101) 2.1.400, 2.3.70, 2.4.145, 2.6.60, 235–245, 315, 335, 375, 2.9.35
- Rogierius, II. – szicíliai király (1130–1154) 2.6.235, 240, 2.7.65
- Rogierius – váradi kanonok, történetíró (†1266) 2.8.270, 285, 300, 305
- Rohács János – cseh úr (XV. sz.) 3.3.280, 285
- Rokycana János – prágai érsek (†1471) 3.3.35, 90, 120, 260, 270, 280, 3.4.1, 110, 230, 235, 3.7.315, 3.8.290, 330, 335, 375, 380
- Román – konstantinápolyi hadvezér (X. sz.) 1.10.155
- Román – normann király (875) 1.10.60
- Romanus – ravennai exarcha (590–597) 1.8.95, 100
- Romilda – Gisulf friuli herceg felesége 1.8.130–140

- Romoald, I. – beneventói herceg (667–683) 1.8.220–230, 255, 275
- Romoald, II. – beneventói herceg (703–729) 1.8.275, 320, 330
- Romulus – Róma első királya E 15, 1.3.125, 1.6.205, 1.7.15, 3.4.205, 3.9.205, 4.10.5
- Romulus Augustulus – római császár (475–476) 1.7.125
- Roselim – chieti kapitány (VIII/IX. sz.) 1.9.290
- Rosemunda – Albuin longobárd király felesége 1.7.250, 1.8.20–30
- Rosenberg (Medvés) – cseh család 3.2.410, 3.7.250, 4.2.260
- Rosenberg Elek – cseh úr (XV. sz.) 3.3.100, 105
- Rosenberg Henrik – cseh úr (1440) 3.7.245
- Rosenberg Prokop – cseh úr (XV. sz.) 3.2.390
- Rosenberg Ulrik – cseh úr (1403–1462) 3.2.390, 400, 3.4.45, 80, 215
- Rosomon – osztrogót nemzetség 1.2.200, 205
- Rothari – bolgár fejedelem (741) 1.8.310, 330
- Rothari – longobárd király (636–652) 1.8.160, 190, 195
- Rotharitus – bergamói vezér (712) 1.8.280
- Roverella Lőrinc – ferrarai püspök (1460–1474) 4.2.70, 85, 4.3.15
- Rozgonyi – magyar család 3.3.185, 3.4.250, 3.10.130
- Rozgonyi János – országbíró (†1472) 4.1.40, 95, 240
- Rozgonyi László – belgrádi kapitány (1481) 3.10.125, 130, 4.9.185, 220
- Rozgonyi Rajnárd – tárnokmester (†1472) 3.7.50
- Rozgonyi Sebestyén – erdélyi vajda (1458–1461) 3.7.370, 3.8.85, 235, 265, 3.9.20, 105, 160, 3.10.10, 15, 90, 105–125, 185; 195, 200
- Rozgonyi Simon – veszprémi (1428–1439), egri püspök (1439–1444) 3.4.150, 250, 3.5.120, 145–155, 190, 3.6.215, 220, 230–240
- Rudiger – ausztriai herceg (†983) 1.10.320
- Rudolf, II. – burgund király (912–937) 1.10.190, 195
- Rudolf, III. –burgund király (993–1032) 2.1.355, 410
- Rudolf, I., Habsburg – német király (1273–1291) 2.8.380, 400–410, 420, 425, 2.9.25, 50, 155
- Rudolf – pápai nuncius (XI. sz.) 2.3.90
- Rudolf – sváb herceg (1059–1080) 2.3.70, 190, 2.4.250
- Ruffo Jordán – Sinopoli grófja (1250) 2.9.120
- Ruffo Péter – Catanzaro grófja (XIII. sz.) 2.9.120
- Rufus Tamás – újvári ispán (1343) 2.10.40

- Runetruda – Tato longobárd király lánya 1.7.240
- Russia – cseh tiszt (1460) 3.10.215
- Sabar – perzsa hadvezér (VII. sz.) 1.8.170
- Sabbas – szerecsen vezér (875) 1.10.50
- Sabinianus – illyricumi lovaskapitány (VI. sz.) 1.7.185, 190
- Sabinianus, Macer 3.9.270
- Sabran Roberta – itáliai grófnő (XV. sz.) 2.9.135
- Sabrano Hermengár – aricciai gróf (XIII. sz.) 2.9.120
- Sabrano Vilmos – agnonei gróf (XIV. sz.) 2.9.130
- Sabur – II. Constans konstantinápolyi császár hadvezére 1.8.230
- Sagillus – szkíta király 1.2.50
- Salamon – királyi számszeríjász (1075) 2.3.160
- Salamon – magyar király (1063–1074) 2.1.360, 2.2.225, 270–290, 2.3.5, 20, 25, 50–60, 70–85, 95–110, 120, 135, 150, 160, 170, 200, 205, 215–245, 255–300, 310, 325, 335, 340, 2.4.10–30, 40–50, 60–80, 90, 100, 115–140, 150–170, 180, 230, 2.5.75
- Salamon – zsidó király (i. e. 955–915) 2.5.305, 4.5.65, 4.10.90
- Salonai Antal – szentjobbi apát (1484–1491) 2.1.390
- Salvacossa Péter – bellantei gróf (XIV. sz.) 2.9.125
- Samaluly Svidova – lengyel úr (1440) 3.4.150
- Samaluly Vince – lengyel úr (1440) 3.4.150
- Sambaces – perzsa hadvezér (VII. sz.) 1.8.170
- Samframund Tomasius – cerretói gróf (XIV. sz.) 2.9.130
- Sámson – itáliai hadvezér (924) 1.10.195
- Sámson – magyar úr (†1132) 2.6.185–195
- Sámuel – próféta (i. e. XI. sz.) 4.10.90
- Samus – hauteville-i Tankréd fia (XI. sz.) 2.1.400
- Sancho, III. – castiliai király (1157–1170) 2.6.410
- Sancia – aversai katona (†1345) 2.10.145
- Sancia – Róbert nápolyi király felesége (†1345) 2.9.55, 60
- Sándor – VII. Konstantin konstantinápolyi császár nagybátyja 1.10.115
- Sándor – litván fejedelem (1492–1506) 5.4.20, 5.5.50
- Sándor, Nagy – macedón király (i. e. 336–323) E 25, 1.1.145, 200–225, 235, 245–255, 1.2.20–30, 50–60, 80, 175, 180, 2.8.15, 3.8.150, 3.9.50, 230, 3.10.1, 50, 4.1.5, 4.3.180, 4.8.110, 245, 260
- Sándor – moldvai vajda lásd Bazaráb Sándor

- Sándor, II. – pápa (1061–1073) 2.3.60, 65
- Sándor, III. – pápa (1159–1181) 2.6.390, 395, 405, 425, 465, 470, 490, 2.7.10, 15
- Sándor, VI. (Borgia Rodrig) – pápa (1492–1503) 3.8.350, 5.2.120, 5.3.80, 115, 120, 5.4.20, 50, 5.5.45
- Sándor – trentói(?) püspök (1440) 3.5.150, 155
- Sangiban – alán király (451) 1.4.80, 115, 120
- Sanguivetói János – coriglianói gróf (XIII. sz.) 2.9.120
- Sánkfalvi Antal – nyitrai püspök (1492–1500) 1.1.400, 5.2.120, 5.3.120, 5.5.85, 110
- Sánkfalvi Miklós – alkincstartó (1496) 5.5.85
- Sanoki Gergely – lemergi érsek (1451–1479) 3.4.150, 3.5.95, 3.6.125
- Sanseverino – itáliai család 3.1.95, 115, 270
- Sanseverino Fülöp – altomonte gróf (XIII. sz.) 2.9.120
- Sanseverino György – marsicói gróf (XIII. sz.) 2.9.120
- Sanseverino Ismeducius(?) – itáliai úr (1347) 2.10.175
- Sanseverino Lajos – Lauria grófja (XIV. sz.) 2.9.130
- Sanseverino Margit – itáliai úrnő (XIV. sz.) 2.9.110
- Sanseverino Róbert – itáliai úr (XIV. sz.) 2.9.110, 130
- Sanseverino Róbert – itáliai zsoldosvezér (1477) 4.5.305
- Sanseverino Rogerius – melitói gróf (XIII. sz.) 2.9.120
- Saphrac – vizigót vezér (379/80) 1.2.210
- Sapor, I. – perzsa király (240–271) 1.2.130, 165, 3.9.275
- Sára – Ábrahám pátriárka felesége 1.8.195
- Sardanapal – asszír király 1.2.135
- Sarolta – Géza magyar fejedelem felesége 1.9.65, 2.1.25, 30
- Sarus – gót vezér (405) 1.2.245
- Sarus – osztrogót vitéz (376) 1.2.200
- Satyrus – krími király 1.1.185
- Saul – II. István magyar király unokaöccse (1130) 2.6.100
- Saul – itáliai zsidó tiszt (V. sz.) 1.2.250
- Saul – magyar szerzetes (1131/41) 2.6.235
- Savorgnano Frigyes – itáliai úr (XV. sz.) 3.3.225, 240, 245
- Scala (Scaliger) – itáliai család 2.9.320, 2.10.270, 430, 3.1.280, 4.5.40
- Scala Antal – veronai herceg (1360–1388) 3.1.280

- Scala Brunorio – milánói fejedelem (†1434) 3.3.220
- Scala (Scaliger) Cangrande – veronai fejedelem (1351–1375) 2.9.110, 2.10.370
- Scala (Scaliger) Mastino – veronai herceg (1308–1351) 2.10.170
- Scaurus, Marcus Aemilius – római konzul (i. e. 115) 3.9.245
- Scaurus, Marcus Aemilius – szardíniai praetor (i. e. 56) 3.9.245
- Schellenberg (tévesen Paumkircher) János – cseh kancellár (1479–1503) 4.10.60, 5.1.115, 5.2.55, 5.3.15, 5.5.70
- Schinella lásd Frangipani Schinella
- Scilurus – boszporuszi király 1.1.180, 195
- Scipio Africanus Maior, Publius Cornelius – római államférfi (†i. e. 183) 1.4.220, 225, 1.6.250, 3.7.150, 4.8.110, 265, 4.9.215
- Scipio, Gnaeus – római államférfi 1.6.195
- Scolari – firenzei család 3.3.215
- Scolari Fülöp (Pipo) – magyar úr (tévesen: milánói herceg) (1369–1426) 3.2.435, 3.3.185, 215–225, 330, 3.4.255, 3.9.195
- Scribonius Curio, Caius – római konzul (†i. e. 53) 1.1.105, 3.9.255
- Scytha – Herkules fia, a szkíták ősapja 1.2.1, 5
- Sebastianus – római császár (412–413) 1.2.280, 1.3.5
- Sebes – Buda fia, magyar úr (†1041) 2.1.345, 2.2.15
- Sebestyén – esztergomi érsek (1005) 2.1.175
- Secundanus, Julius 3.9.270
- Segerik – vizigót király (415) 1.2.275
- Sehábeddin – török basa (1442) 3.5.195, 250
- Seleucus, I. – pontusi király (†i. e. 281) 1.1.260, 1.2.35
- Seleucus, II. – szíriai király (i. e. 246–226) 1.1.250
- Semiramis – asszír királynő 1.1.250
- Sempronius, Caius – római cenzor 3.9.245
- Senebald – Arnulf római császár fia 1.10.90
- Seno – pavai diakónus (VII. sz.) 1.8.265, 275
- Sensadol – Cassianus antiochiai király fia 2.5.55
- Ser Jano lásd Caracciolo János
- Sergius – konstantinápolyi pátriárka (610–638) 1.8.165
- Sergius, I. – pápa (687–701) 1.8.280
- Sergius, III. – pápa (897–911) 1.10.120

- Servius Tullius – római király (i. e. 578–534) 3.4.205
- Sesostris – egyiptomi király (i. e. 1400–1330) 1.2.15, 20, 70
- Sesuald – I. Romoald beneventói herceg nevelője 1.8.220, 225
- Severus – prágai püspök (XI. sz.) 2.2.100, 205
- Severus – trentói püspök (†455) 1.4.245
- Severus Septimius – római császár (193–211) 1.1.80, 1.2.35, 95, 2.1.275, 2.10.465, 3.9.270
- Severus Sulpicius – történétíró (365–425) 1.5.135, 165
- Sforza – milánói család 1.6.250
- Sforza Ascanio – bíboros (1455–1505) 5.4.55
- Sforza Blanka – I. Miksa római császár felesége (†1510) 4.8.45, 125, 175, 4.9.105, 5.3.100
- Sforza Ferenc – milánói fejedelem (1401–1466) 3.3.365, 3.7.325
- Sforza Galeazzo Mária – milánói fejedelem (1444–1476) 4.5.160, 305
- Sforza Lajos Mária – milánói fejedelem (1451–1508) 4.5.305, 4.8.175, 5.4.50, 55, 5.5.50
- Siban – tatár vezér (1241) 2.8.160
- Sicardus – cremonai püspök, történétíró (†1215) 1.10.165, 300
- Siginolf Bertalan – szicíliai nagykamarás (XIII. sz.) 2.9.120
- Siginolf, Ser János – Alife grófja (XIII. sz.) 2.9.120
- Sigiprand – Ansprand longobárd király fia 1.8.285
- Sigisbert – metzi király (561–575) 1.7.275, 1.8.10, 55
- Signinius – Gascogne tartományfőnöke (816) 1.10.5
- Simádi – magyar család 2.6.185
- Simeon, Szent (V. sz.) 1.5.130
- Simon – esztergomi várkapitány (1242) 2.8.340
- Simon – Márk királyi tanácsos (1115) apja 2.5.285
- Simon – Móric fia, magyar hadvezér (1370) 2.10.370, 460
- Simon – trentói gyermek (†1475) 4.3.305
- Simon lásd Nagy Simon
- Simonfi Márk – Kálmán magyar király tanácsosa (1115) 2.5.285
- Simonides – görög költő (i. e. 556–468) 4.8.265
- Simontornyai István – magyar úr (XIV/XV. sz.) 3.1.55, 3.2.45, 165, 175
- Sinderik – gót katonatiszt (535) 1.7.205
- Sithalcus – gót király 1.2.80

- Sixtus, IV. – pápa (1471–1484) 4.3.115, 255, 275, 295, 4.5.185, 190, 4.7.1
- Slavnik – Szent Adalbert apja 2.1.10
- Slik Gáspár – cseh kancellár (†1449) 3.3.315
- Smaragdus – ravennai exarcha (584–610) 1.8.65, 120, 125
- Smirzicky János – cseh úr (†1453) 3.7.295
- Socrates – görög filozófus (i. e. 469–399) 4.5.5
- Solanus – obderita kényúr (816) 1.10.10
- Soloma – cseh rabló (XV. sz.) 3.5.135, 140
- Solt – magyar úr (1116) 2.6.15, 20, 30
- Somi Józsa – temesi ispán (1495–1508) 5.4.105, 5.5.1, 20, 25, 35, 75
- Soranzo János – velencei dózse (†1327) 2.9.150
- Spitamenes – perzsa államférfi (i. e. IV. sz.) 1.1.235
- Spurius Cassius Viscellinus – római konzul (†i. e. 485) 3.9.210, 215
- Statilius Taurus Corvinus, Titus – római konzul (†53) 3.9.260
- Statius lásd Caecilius Statius
- Stauratius – I. Nicefor konstantinápolyi császár fia 1.9.335
- Steinberg Máté – cseh úr (1468) 4.1.245, 4.2.40
- Stella, Lucius Arruntius – római költő 1.6.155
- Stephel – magyar hadvezér (1126) 2.6.65
- Sternberg (Csillagos) – cseh család 4.2.260
- Sternberg Elek – cseh főudvarmester (XV. sz.) 3.3.285, 3.4.10, 35
- Sternberg Péter – cseh úr (XV. sz.) 3.2.375
- Sternberg Zdenkó – cseh úr (1410–1476) 4.2.125, 135
- Sthenelus – görög mitológiai hős 1.1.115
- Stilico, Flavius – konstantinápolyi hadvezér (†408) 1.2.170, 235, 245–255, 270
- Strabo – görög földrajzíró (i. e. 64–21) 1.1.70, 95, 130, 145, 165, 210, 255, 260, 295, 300, 360, 1.2.70, 1.6.50, 75, 1.8.5
- Stracimir János – bolgár fejedelem (1365) 2.10.445
- Stresislava – Szent Adalbert anyja 2.1.10
- Suetonius Tranquillus, Caius – római történetíró (70–140) 1.2.270
- Suidas – görög lexikonszerző (valójában a lexikon neve, X. sz.) 1.1.110, 320
- Suki Mihály – erdélyi lázadó (1467) 4.1.195
- Sulpicius, Caius – római diktátor (i. e. 364/351) 3.9.225

- Süveg János – lengyel hadvezér (XV. sz.) 3.5.110, 115
- Svehla János – cseh zsoldosvezér (†1467) 4.1.45, 50, 60–90, 4.2.40
- Svihovsky Puta – cseh palatínus (1490/91) 4.10.1
- Sylla, Lucius Cornelius – római államférfi (i. e. 138–78) 1.2.80, 3.9.245
- Symmachus, Quintus Aurelius – római államférfi (IV. sz.) 1.7.195
- Symmachus, Quintus Aurelius – római államférfi, író (340–402) 1.2.95
- Syrmus – triball király (i. e. IV. sz.) 1.1.145, 305
- Syrochius – perzsa király (VII. sz.) 1.8.180
- Szabin, Szent (†303) 1.8.110
- Szabolcs – magyar vezér 1.9.60, 65
- Szafadin – Szaladin egyiptomi király testvére 2.7.50
- Szaladin – egyiptomi király (1171–1193) 2.5.220, 2.6.400, 2.7.15, 20, 35–50, 235
- Szalárd – magyar vezér (924) 1.10.190
- Szántai Mihály – olvasókanonok (1477) 4.2.155
- Szapolyai Imre – szepesi gróf (†1487) 1.1.395, 3.10.10, 210, 215, 225, 280, 340, 345, 4.1.25–35, 105, 180–190, 230, 4.2.85, 90, 140, 145, 165, 4.3.10, 40, 4.6.170, 4.7.1, 175
- Szapolyai István – szepesi gróf (†1499) 1.1.395, 3.10.215, 4.2.85, 90, 265, 4.3.160, 250, 4.5.10, 230, 275, 4.6.10, 15, 35, 155, 160, 225, 240, 250, 270, 4.7.175, 4.8.10, 25, 80, 220, 225, 4.9.125–135, 185, 4.10.50, 130, 5.1.80, 5.2.20, 25, 35, 60, 85, 90, 100, 105, 5.3.90, 100, 105
- Szécsényi Kónya – magyar úr (1330/67) 2.10.230
- Szécsényi Tamás lásd Szécsi Tamás
- Szécsi – magyar család 4.9.10
- Szécsi Dénes – esztergomi érsek (1440–1465) 3.4.160, 165, 250, 270, 310, 320, 3.8.260, 270, 3.9.160, 4.1.1, 35, 40
- Szécsi Miklós – főlovászmester (†1498) 4.5.230, 5.1.50, 5.5.25
- Szécsi Miklós – nádor (†1387) 2.10.80, 230
- Szécsi (helyesen Szécsényi) Tamás – erdélyi vajda (†1354) 2.9.280, 2.10.230
- Szécsi Tamás – magyar úr (†1448) 3.4.165, 310, 315, 3.7.50, 150
- Székely Jakab – magyar hadvezér (1476/99) 4.6.35, 4.7.175, 4.8.80, 120, 4.9.165, 5.1.1, 5, 30, 50, 5.2.10, 5.3.55
- Székely János – horvát bán (†1448) 3.7.50, 110, 140, 150
- Székely Mihály – erdélyi lázadó (†1468) 4.1.225
- Székely Tamás – vránai perjel (1446–1457) 3.7.370, 3.9.20, 105
- Szelényi János – magyar hadvezér (1477) 4.5.10, 85
- Szemény – Attila hun király dédapja 1.9.25

- Szemere – macsói bán (1342) 2.10.470
- Szénás László – csejtei várkapitány (1467) 4.1.80
- Szentgyörgyi – magyar család 4.1.125, 4.9.10
- Szentgyörgyi János – erdélyi vajda (†1492) 4.10.75
- Szentgyörgyi János lásd Pongrác János
- Szentgyörgyi Zsigmond – erdélyi vajda (†1493) 3.10.5, 20, 35–55, 65, 75, 80, 4.9.115, 120, 135–170, 180, 185
- Szentmiklósi (Liptói) Pongrác – turóci ispán (XV. sz.) 3.4.330, 3.6.90, 3.7.215, 3.9.20
- Szepesi István lásd Szapolyai István
- Szervác – tongereni püspök (338–384) 1.5.5, 95
- Szeverin – kölni püspök (346–403) 1.5.185
- Szeverin, Szent (†482) 1.7.235
- Szibilla – jósnő a görög-római mitológiában 4.3.100
- Szilágyi Erzsébet – Hunyadi János felesége (†1483) 3.4.260, 3.8.205, 220, 3.9.10, 15, 190, 4.7.110
- Szilágyi (Fekete) Mihály – magyar kormányzó (†1461) 3.6.275–280, 290, 3.8.85, 3.9.5–30, 70–80, 90, 105, 110, 160, 175, 3.10.10, 15, 95, 135–150, 165–175, 185, 195, 200, 210, 255, 4.1.140, 145, 185, 4.4.25
- Szkander bég – albán fejedelem (†1468) 3.7.65, 75, 95, 165, 4.6.150
- Szkander bég – Ali szerbiai kormányzó öccse (†1476) 4.1.145, 4.4.15, 20
- Szlovák – cseh rabló (XV. sz.) 3.4.330
- Szobieszláv – II. Vratiszláv cseh király fia 2.3.90
- Szokoli János – csanádi püspök (1466–1493) 3.9.110, 4.9.185, 5.3.45
- Szokoli Péter – macsói bán (1458–1465) 3.9.110, 160, 3.10.255, 260
- Szolimán – török hadvezér (XII. sz.) 2.5.40
- Szolnok – magyar udvarnok (1074) 2.3.235
- Szolnok – magyar úr (†1046) 2.2.145, 160
- Szovárd – magyar család 1.9.70
- Szpitinyev, II. – cseh fejedelem (1055–1061) 2.2.95, 105, 200, 210, 300, 2.3.85
- Szulpic – ravennai püspök (V. sz.) 1.5.35
- Szultán – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Szvate – pannóniai király (†894) 1.9.5, 35–60
- Szvatopluk, I. – cseh fejedelem (1107–1109) 2.4.270
- Szvatopluk – cseh hadvezér (†1074) 2.3.320
- Szvetana – II. Vratiszláv cseh király felesége 2.3.90, 195, 2.5.300
- Szvetopil – dalmát király (870) 1.10.70, 290

- Tacitus, Cornelius – római történétíró (55–120) 1.1.320, 1.2.270
- Taksony (Toxis) – magyar fejedelem (955–972) 1.9.30, 1.10.245, 270, 315, 320, 2.1.1, 2.2.195
- Talafusz János – cseh rablóvezér (1440/62) 3.4.330, 3.5.130, 135, 140, 3.10.1, 100, 125, 130, 245, 4.2.35
- Tallóci Frank – dalmát bán (†1449) 3.6.85, 215, 230–245, 3.7.50, 150
- Tallóci (Raguzai) János – vránai perjel (1439–1442) 3.4.345, 365, 370
- Tallóci Máté (Mátyus) – horvát bán (†1444) 3.4.135, 345
- Talus Tyrannus – római férfi (i. e. VI/V. sz.) 3.9.210
- Tamás – Béla apja, magyar úr (1307) 2.9.185
- Tamás – esztergomi érsek (1305–1321) 2.9.195
- Tamás – győri püspök, titkár lásd Bakócz Tamás
- Tamás – Lóránt erdélyi vajda apja 2.8.430
- Tamás – magyar lovassági parancsnok (1356) 2.10.325–335
- Tamás – Péter fia, lipitói ispán (1343) 2.10.40
- Tamás – Sámson fia, magyar úr (1132) 2.6.185
- Tamás, Szent – apostol 2.7.300
- Tamás – vajda lásd Szécsi Tamás
- Tamásfi László – magyar vitéz (†1312) 2.9.225
- Tamási Henrik – székely ispán (†1448) 3.4.290–305, 3.6.270
- Tamerlán – tatár fejedelem (1333–1405) 3.2.280
- Tancini András – lengyel úr (1440) 3.4.150, 3.5.120
- Tancini János – lengyel úr (1440) 3.4.150
- Tankréd, hauteville-i – normann főúr (XI. sz.) 2.1.400
- Tankréd – Galilea fejedelme (1099–1112) 2.1.400, 2.5.45, 50, 60
- Tankréd – szicíliai király (1189–1194) 2.6.120, 2.7.65, 2.9.35
- Tarcai János – Bruck parancsnoka (1490) 4.10.55
- Tarnówi János – lengyel úr (1440) 3.4.150, 3.6.205
- Tarnówi János (ifjabb) – lengyel úr (1440) 3.4.150
- Tarquinius – római királyi család (i. e. VII–VI. sz.) 3.9.215
- Taso – friuli herceg (VI/VII. sz.) 1.8.145, 150, 255
- Tasziló, I. –bajor fejedelem (595–610) 1.8.150
- Tasziló, II. –bajor fejedelem (750–794) 1.9.130, 145, 150, 170
- Tata lásd Theodatus

- Tatár – kun vezér (1131) 2.6.110
- Tatius, Titus – szabin király 3.9.205, 210
- Tato – longobárd király (494–511) 1.7.240
- Tátony – Vazul veje 2.2.195
- Taurus lásd Statilius Taurus
- Taygeta – Lacedaemon anyja 3.9.205
- Teck Lajos – aquileiai pátriárka (1412–1439) 3.3.230–250
- Tekla, Szent (I. sz.) 1.5.175
- Telephus – Herkules fia 1.2.75
- Tenacius Gemellinus, Publius 3.9.265
- Tenacius Vindex, Publius 3.9.265
- Teobald, III. – campaniai gróf (1197–1201) 2.7.115
- Terbelis – bolgár király (705–719) 1.1.330
- Tetradius – római tisztviselő (V. sz.) 1.5.155
- Tetricus, Caius Pius Esuvius – római császár (268–274) 1.2.135
- Tettauer Vilmos – cseh zsoldoskapitány (XV. sz.) 4.5.70, 4.6.10, 15, 155, 4.7.175, 4.8.50, 80
- Tettauer (Vilmos testvére) – cseh zsoldos (1477) 4.5.70
- Teucer – Trója első királya 1.1.350
- Teudelap – spoletói herceg (601–653) 1.8.110
- Teutana – illyricumi királynő 1.6.55
- Teutpert – bajor fejedelem (701–715) 1.8.285, 295, 310
- Thalestris (Minithyia) – amazon királynő 1.1.255, 1.2.50
- Tharuar – gót vezér (III. sz.) 1.2.130
- Theodatus – osztrogót király (534–536) 1.7.185, 200–210
- Theodatus (Tata) – sanseverinói herceg (XI. sz.) 2.1.35
- Theoderada – Ansprand longobárd király felesége 1.8.285
- Theodon – II. Tasziló bajor fejedelem fia 1.9.145, 150
- Theodorik, II. – frank király (596–613) 1.8.100, 125, 155
- Theodorik – osztrogót király (475–526) 1.2.90
- Theodorik – szász herceg (X. sz.) 1.10.235
- Theodorik, I. – vizigót király (419–451) 1.3.1, 5, 160–175, 190, 195, 1.4.50, 75–85, 105–120, 155, 165, 175, 210, 1.7.60
- Theodorik, II. – vizigót király (453–466) 1.3.175, 1.7.80–90, 135, 150, 165–200, 1.8.15, 115

- Theodosius, I. – római császár (379–395) 1.2.220–230, 260, 285, 1.3.1, 3.4.255
- Theodosius, II. – konstantinápolyi császár (408–450) 1.3.5, 85, 110, 125, 185, 1.4.150, 1.7.40
- Theodosius – konstantinápolyi császár (590–602) 1.8.120
- Theodosius, III. – konstantinápolyi császár (716–718) 1.8.300, 305
- Theodosius – konstantinápolyi tengernagy (875) 1.10.50
- Theodosius, Flavius – I. Theodosius római császár apja (†376) 1.2.220
- Theodotus – bactriai király (i. e. III. sz.) 1.1.250
- Theophilactus (IX. Benedek) – római pápa (1033–1048) 2.2.310
- Theoponia – II. Ottó római császár felesége (958–991) 1.10.305
- Theopompus – görög történetíró (i. e. IV–III. sz.) E 25
- Theseus – görög mitológiai hős 1.2.45, 50
- Thessander – görög hadvezér 1.2.75
- Thetis – görög tengeristennő 1.1.150
- Theudebert, II. – frank király (596–612) 1.8.100, 105, 125, 155
- Theudelinda – longobárd királyné (590) 1.8.75–95, 115, 120, 155, 160, 195, 200
- Theudigito – II. Theodorik vizigót király lánya 1.7.185
- Thiodis – vizigót király (531–548) 1.7.195
- Thiudimer – osztrogót király (470–475) 1.2.90, 1.4.5, 115, 1.7.90–100, 130–140, 150–165
- Thorismund – osztrogót király (415–417) 1.2.90, 1.3.1
- Thorismund – Turisind gepida király fia 1.7.240, 245
- Thorismund – vizigót király (451–453) 1.3.175, 1.4.75, 120, 165–185, 200, 210, 220, 225, 1.5.1, 215, 1.7.80, 85, 185
- Thrasamund – vandál király (496–523) 1.7.185
- Tiberius, Anicius Flavius Constantinus – konstantinápolyi császár (578–582) 1.8.60, 120
- Tiberius Claudius Néró – római császár (14–37) 1.1.130, 135, 205, 320, 1.6.155, 165, 3.9.235, 250, 255
- Tibullus, Albius – római költő (i. e. 55–19) 3.9.250
- Timaeus – görög történetíró (i. e. 356–260) 1.1.35
- Timagenes – görög történetíró (i. e. I. sz.) 1.4.225
- Tirakun – török kapitány (XII. sz.) 2.6.400
- Tiridates – örmény király 1.2.55, 60
- Titus Flavius Vespasianus – római császár (79–81) 1.2.55, 2.5.65
- Titusz – magyar úr (1132) 2.6.185
- Tódor – durazzói fejedelem (XIII. sz.) 2.7.180, 270

- Tódor, Simádi nembeli – magyar úr (1132) 2.6.185, 195, 220
- Tódor – utrechti férfi (XIII. sz.) 2.7.340
- Tojzla – magyar úr (1041) 2.2.20
- Tomyris – amazon királynő 1.2.70
- Torda – Attila hun király nagyapja 1.9.25
- Torda – Sámson fia, magyar úr (1132) 2.6.185
- Tót – magyar nemzetség 2.10.140
- Tót Bertalan – főpohárnok (1351–1352) 2.10.140, 230
- Tót Lőrinc – tárnokmester (1344–1346) 2.9.385, 2.10.140, 160, 230
- Tót Lukács – magyar úr (1350) 2.10.230
- Tót (Kont) Miklós – nádor (†1367) 2.10.160, 230, 245, 330, 440, 450
- Totila – osztrogót király (541–552) 1.7.250, 255
- Toxis lásd Taksony
- Tradenigo Péter – velencei dózse (†864) 1.10.50
- Traianus, Marcus Ulpius – római császár (98–117) 1.1.75, 80, 110, 275, 1.2.90, 110, 120, 1.8.175, 2.7.155, 3.2.145, 3.3.345, 3.5.370, 3.9.260, 4.7.120
- Transarik – gepida király (504) 1.7.185, 190
- Transemund, I. – spoletói herceg (662–703) 1.8.240, 295
- Transemund, II. – spoletói herceg (724–742) 1.8.330–340
- Trasistilla – gepida király (V. sz.) 1.7.45, 185
- Trebellius Pollio – római történetíró (IV. sz.) 1.2.145
- Trencsényi Máté lásd Máté nádor
- Trencsényi Péter – nádor (1275–1278) 2.9.210
- Trevisani Péter – velencei diplomata (XIV. sz.) 2.10.345
- Tribuno Péter – velencei dózse (888–912) 1.10.145, 150
- Trisztán – II. Károly nápolyi király fia 2.9.45, 65
- Trnka – cseh zsoldos (1489) 4.8.130, 135, 5.2.10
- Trogus lásd Pompeius Trogus
- Trono Donát – trieszti bíró (1379) 2.10.430
- Trono Miklós – velencei dózse (1471–1473) 4.3.115
- Tullius – római vitéz (i. e. 358) 3.9.225
- Tullus Hostilius – római király (i. e. 672–640) 3.9.210
- Turisind – gepida király (VI. sz.) 1.7.245

Turnus – a rutulok királya 2.2.180

Turóci Benedek – királyi ajtónállómester (1462–1464) 3.8.245, 3.10.280

Túz János – horvát bán (1466–1469) 4.6.1

Túz Osvát – zágrábi püspök (1466–1499) 1.1.290, 4.8.145, 235, 4.10.20, 60, 75, 80, 130, 150, 5.1.80, 5.3.145, 150, 5.5.5

Tysius – pontusi hadvezér (i. e. I. sz.) 1.1.170

Ubelerius – velencei hadvezér (X. sz.) 1.9.320

Udalrik (Nussdorfer) – passauai püspök (1454–1479) 3.8.295

Uderski – cseh rabló (1458) 3.10.130, 135

Ugra – magyar úr (1106) 2.4.275

Ugrin – kalocsai érsek (1219–1241) 2.8.145, 175, 195, 225, 235

Ugrin – országbíró (1304–1311) 2.9.20, 150

Újlaki Lőrinc – bosnyák király (1459–1524) 4.3.130, 245, 4.5.10, 4.6.250, 260, 270, 4.9.95, 105–120, 135–150, 165, 170, 4.10.70, 130, 5.2.10, 35, 60, 5.3.90, 150, 5.4.1, 55, 60, 105–115, 125–160, 170, 5.5.1–25, 35, 55, 60

Újlaki Miklós – bosnyák király (†1477) 3.4.165, 245, 295–310, 390, 3.5.100, 190, 3.7.25, 3.8.245, 3.9.20, 70–80, 170, 185, 3.10.5, 20, 25, 35, 40, 50, 55, 280, 4.1.140, 4.2.60, 65, 4.3.45, 130, 245, 4.7.75

Ulászló, I. – cseh király (1109–1125) 2.3.90, 190, 2.5.305

Ulászló, I. – lengyel fejedelem (1081–1102) 2.3.90

Ulászló, V. (Jagula) – litván fejedelem (1382–1434) 2.10.490, 4.9.60

Ulászló, I. – magyar király (1440–1444), lengyel király (1434–1444), 3.4.130–155, 240–250, 270–280, 305–325, 340, 405, 3.5.25, 80, 90, 95, 105, 120, 125, 140, 150, 160–170, 180–190, 285–305, 325, 365, 385, 3.6.20, 25, 55, 70–90, 100, 105, 115, 120, 150, 170, 180–190, 240, 250, 275, 285, 295, 300, 3.7.1, 4.3.180, 4.9.45, 55–65, 80, 215

Ulászló, II. – magyar király (1490–1516), cseh király (1469–1516) E 1, 2.E 1, 4.2.195–210, 235, 260, 4.3.30, 115, 120, 150, 185, 205–215, 230, 245, 4.5.220, 230, 235, 245, 255, 270, 4.7.145, 150, 4.8.130, 135, 145, 4.9.50–65, 80–90, 100, 175–190, 210, 220, 4.10.1, 15, 40, 60, 65, 80, 95, 115, 120, 130, 150, 5.1.1, 30, 50, 65–75, 90, 100–120, 135, 5.2.30–75, 120, 5.3.10, 115, 5.4.20–45, 85, 5.5.1, 40, 50, 55, 75, 85

Uldis – hun vezér (394/95) 1.2.245

Ulrik – aquileiai pátriárka (1161–1181) 2.6.430

Ulrik – III. Boleszláv cseh fejedelem fia 2.2.85

Ulrik – cseh fejedelem (1012–1034) 2.2.85–100

Ulrik – cseh úr lásd Rosenberg Ulrik

Ulrik, III. – karintiai herceg (1256–1269) 2.8.370

Ulrik, Szent (890–973) 1.10.210

Ulysses – ithacai király, görög mondai hős 1.2.75, 4.2.90

Ungor János – visegrádi várnagy (1465–1468) 4.2.240–250

Unulf – longobárd udvornok (VII. sz.) 1.8.210, 215

- Urbanus, Aelius 3.9.270
- Urik – cseh rabló (XV. sz.) 3.4.330
- Uros – magyar lovag (1146) 2.6.300
- Uros – magyar úr (1115) 2.5.275
- Uros, II. – szerb fejedelem (1140–1151) 2.6.95, 150
- Uros István, II. – szerb király (1281–1321) 2.9.205
- Urosa – János magyar úr (1116) apja 2.6.25
- Ursus – római százados (V. sz.) 1.7.45
- Utelin – mainzi férfi (XIII. sz.) 2.7.345
- Uzon Hasszán – örmény király (†1478) 4.2.170, 4.3.255
- Ügyek – Álmos magyar fejedelem nagyapja 1.9.25
- Vác (Vatus) – pannóniai remete 1.1.70, 2.3.265
- Vaccho – longobárd király (511–540) 1.7.240
- Vajdafi György lásd Lackfi György
- Valamir – osztrogót király (V. sz.) 1.2.90, 1.3.110, 1.4.5, 115, 1.7.90–100, 130, 145
- Valaravans – osztrogót herceg 1.2.90
- Valens – római császár (364–375) 1.1.65, 385, 1.2.195, 205–225, 1.3.1
- Valens – római katona 3.9.270
- Valentinianus, I., Flavius – római császár (364–375) 1.1.385, 1.2.205
- Valentinianus, II. – római császár (383–392) 1.5.160, 170
- Valentinianus, III., Flavius Placidus – római császár (425–455) 1.2.280, 1.3.5, 160–180, 190, 1.4.265, 1.5.200, 215, 1.6.90, 135, 1.7.1, 40, 45, 55, 60
- Valeria – Diocletianus római császár lánya 3.9.280
- Valeria, Cocceia 3.9.265
- Valerianus – Valerianus római császár fia (†268) 3.9.275
- Valerianus, Publius Aurelius Licinius Valerius – római császár (253–259) 1.2.60, 130, 3.9.270–280
- Valerius – római nemzetség 3.9.265, 280
- Valerius Catulinus – római patrícius (II–III. sz.) 3.9.270
- Valerius Cordius – Alexander Severus római császár nevelője 3.9.275
- Valerius Corvinus, Marcus – római konzul (i. e. 348–299) 3.9.225, 230, 240
- Valerius Flaccus, Lucius – római tanácselnök (i. e. 100) 3.9.245
- Valerius Heliodorus 3.9.265
- Valerius Laevinus, Marcus – római praetor (†i. e. 200) 3.9.245

- Valerius Laevinus, Publius – római konzul (i. e. 280) 3.9.245
- Valerius, Lucius – római konzul (i. e. 483/70) 3.9.215
- Valerius, Marcus – római konzul (i. e. 456) 3.9.220
- Valerius, Marcus – a Valerius nemzetség őse 3.9.210
- Valerius Maximus – római cenzor 3.9.245
- Valerius Messala Corvinus, Marcus – római államférfi (†i. sz. 8) 1.1.315, 3.9.250–260, 4.5.110
- Valerius Nepos, Publius – római államférfi (i. e. I. sz.) 3.9.250
- Valerius Orca, Quintus – római praetor (i. e. 57/49) 3.9.245
- Valerius Potitus, Caius – római konzul (i. e. 410) 3.9.220
- Valerius Potitus, Lucius – római katonai tribunus (i. e. 401) 3.9.220
- Valerius Potitus Volusus, Caius – római konzul (i. e. 410) 3.9.220
- Valerius Publicola, Lucius – római konzul (i. e. 449) 3.9.220
- Valerius Publicola, Marcus – római konzul (i. e. 355–353) 3.9.225
- Valerius Publicola, Publius – római diktátor 3.9.235
- Valerius Publicola, Publius – római konzul (i. e. 509) 3.9.210–220
- Valerius, Publius – római államférfi (i. e. 53) 3.9.250
- Valerius Triarius, Caius – római flottaparancsnok (i. e. 48) 3.9.245
- Valerius Volusius – római nemzetség 3.9.205, 215
- Valerius Volusus, Marcus – római diktátor (i. e. 505–494) 3.9.210, 215
- Valgata Márton – cseh rablóvezér (XV. sz.) 3.7.205, 3.10.105, 110, 120
- Valia – vizigót király (415–419) 1.2.275–290, 1.3.1, 160
- Valiari – bergamói herceg (VI. sz.) 1.8.40
- Valter – francia királyi kamarás, keresztes vitéz (1217) 2.7.180, 250
- Vandiliar – osztrogót herceg 1.2.90
- Vanfréd – aquitániai fejedelem (VIII. sz.) 1.9.80
- Váradi Péter – kalocsai érsek (1480–1501) 4.5.290, 4.6.130, 230, 4.8.150, 4.9.105, 110, 120, 140, 4.10.70, 5.2.10, 110, 5.4.15, 105, 110
- Varano – camerinói család 2.10.365
- Varano Gentilis – camerinói herceg (1347/93) 2.10.175
- Varimund – jeruzsálemi főpap (XII. sz.) 2.5.215
- Varin – gót nemzetség 1.7.85
- Várdai István – kalocsai érsek (1457–1471) 3.10.280, 4.1.25, 110, 235
- Varro – római konzul (410) 1.2.255

Vasas – magyar úr (1132) 2.6.220

Vasco Rajner – zsoldosvezér (1372) 2.10.390

Vata – magyar úr (XI. sz.) 2.3.225

Vata – magyar úr (1115) 2.5.275

Vata – pogány magyar (1046) 2.2.130, 150, 2.3.100

Vatus lásd Vác

Vazul – I. István magyar király unokatestvére (†1037) 2.1.1, 345, 2.2.1, 15, 195

Vecellin – magyar hadvezér (997) 2.1.110–120, 2.3.255

Veduk – gót vezér (III. sz.) 1.2.130

Vémeri Zsigmond – prépost, kincstartó (1496/99) 5.5.85

Vencel, I. – cseh király (1230–1253) 2.8–370

Vencel, II. – cseh király (1278–1305) 2.8.385, 425, 2.9.150, 155, 175, 180, 190

Vencel, III. – cseh király (1305–1306), László néven magyar király (1301–1304) 2.9.155–165

Vencel – római császár (1378–1400) 2.9.355, 3.2.275, 300, 310, 330, 355–365, 3.3.180, 3.4.5, 215

Vendramino András – velencei dózse (1476–1478) 4.5.165, 170, 200

Venerio Ferenc – velencei diplomata (1463/66) 4.5.175

Venerio Jakab – velencei flottaparancsnok (1480) 4.6.25

Ventidius Bassus, Publius – római konzul (i. e. 89–38) 1.2.35

Venus – római istennő 1.7.65, 3.3.335, 3.8.145, 4.3.155, 4.4.55, 4.5.1

Verard – sváb gróf (†1030) 2.1.410

Vérbulesu – magyar vezér (X. sz.) 1.9.70

Veres Benedek – erdélyi úr (1467) 4.1.125–140, 165, 190, 225

Verissimus, Verus 3.9.270

Verner – irslingeni herceg (†1354) 2.10.210

Verner – László budai bíró apja 2.9.165, 190

Vespasianus, Titus Flavius – római császár (69–79) 2.5.65

Vetari – friuli herceg (663) 1.8.250

Veterik – osztrogót herceg (VI. sz.) 1.2.90, 1.3.1, 1.7.185

Veturius, Titus – római konzul (i. e. 462) 3.9.220

Vibius Postumus – dalmáciai prokonzul (i. e. I. sz.) 1.1.315, 1.6.60

Victoria – a győzelem istennője 1.2.195

Victorinus, Marcus Piavonius – galliai helytartó (†268) 1.2.135

- Vid – magyar ispán (†1074) 2.3.150, 170, 175, 205, 225–240, 255–265, 275, 280, 290, 325–340
- Vidimir – osztrogót király (V. sz.) 1.2.90, 1.3.5, 1.4.5, 115, 1.7.100, 130, 155
- Vienne-i Valter – licinói gróf (XIII. sz.) 2.9.120
- Viktor, IV. – pápa lásd Oktavián
- Viktória – szűz (V. sz.) 1.5.20
- Viktorin herceg lásd Podjebrád Viktorin
- Villarin – szekszárdi apát (1074) 2.3.235
- Vilmos, I. – angol király (1066–1087) 2.3.70
- Vilmos, I. – apuliai herceg (1043–1046) 2.1.395–410
- Vilmos, II. – apuliai herceg (1100–1127) 2.6.135, 240
- Vilmos – ausztriai gróf (1488) 4.8.120
- Vilmos – francia herceg(?) (XI. sz.) 2.4.265
- Vilmos – keresztes vitéz lásd Charpentier Vilmos
- Vilmos, Nangisi – történetíró (†1300) 1.10.90
- Vilmos – Péter magyar király apja 2.–1.160, 165, 345, 350
- Vilmos, III. – szász herceg (1428–1482) 3.7.255, 3.8.375
- Vilmos – szász örgróf (1060) 2.2.295, 300, 310, 2.4.20
- Vilmos, I. – szicíliai király (1154–1166) 2.6.470
- Vilmos, II. – szicíliai király (1166–1189) 2.6.375, 385, 470, 2.7.10, 2.9.30
- Vilungárd – magyar vitéz (1051) 2.2.240
- Vince – bíboros (V. sz.) 1.5.35
- Vinciguerra Antal – velencei flottaparancsnok (1480) 4.6.25
- Vinigisius – spoletói herceg (VIII. sz.) 1.9.270, 280, 290
- Vinithari – osztrogót herceg 1.2.90
- Violanta – III. Péter aragóniai király lánya 2.9.55
- Viomarch – brit kényúr (IX. sz.) 1.10.15
- Virginus, Titus – római konzul (i. e. 496) 3.9.220
- Viridomar – gall király (i. e. IV/III. sz.) 1.6.205
- Visconti – milánói család 2.9.320, 2.10.370, 375
- Visconti Bernabo – milánói herceg (1319–1385) 2.10.370, 405, 3.1.265
- Visconti Fülöp Mária – milánói herceg (1391–1447) 3.3.110, 330–340, 360, 3.4.255
- Visconti Galeazzo – milánói herceg (1320–1378) 2.10.370

- Visconti János – milánói herceg (1290–1354) 2.10.200
- Visconti János Galeazzo – milánói herceg (1351–1402) 3.1.265, 280, 285, 3.2.275, 280
- Visconti Lajos – milánói úr (1322/56) 2.10.370
- Visconti Lucchino – milánói herceg (1287–1349) 2.10.170, 200
- Viska – magyar úr (1046) 2.2.120
- Visko – magyar úr (1041) 2.2.20
- Visonzi Róbert – mirabellai gróf (XIV. sz.) 2.9.125
- Vitális – dózse lásd Micheli Vitális
- Vitális – magyar úr (1132) 2.6.220
- Vitallianus – pápa (657–672) 1.8.235
- Vitéz János – szerémi (1481–1489), veszprémi püspök (1489–1499) 1.1.340, 4.10.130, 5.1.20, 25, 5.5.65
- Vitéz János – váradi püspök (1445–1465), esztergomi érsek (1465–1472) 3.8.190, 235, 260, 270, 3.9.15, 105, 120, 140, 160, 180, 3.10.10, 85, 270–280, 295, 300, 4.1.10, 40, 185, 230, 235, 4.3.10, 20, 85, 100, 115, 4.5.290
- Vitigis – osztrogót király (536–539) 1.2.90, 95, 1.7.210, 215
- Vitold – litván fejedelem (1382–1430) 3.3.5, 10
- Vitturio Antal – velencei diplomata (1476) 4.5.180
- Vitus – nyitrai püspök (1335–1347) 2.10.40
- Vízaknai Miklós – erdélyi lázadó (†1468) 4.1.225
- Vlad, II. (Drakula) – havasalföldi vajda (†1445) 3.6.185, 190, 305, 310, 3.7.30
- Vlad, IV. (Drakula) – havasalföldi vajda (1456–1462) 3.7.370, 3.10.285, 4.2.60, 145, 4.4.90
- Vlinda – II. Grimoald beneventói herceg felesége 1.8.275
- Vojtech – magyar vitéz (1051) 2.2.240
- Volfard – magyar hadvezér (XIV. sz.) 2.10.195–205, 230, 270
- Volfgang – regensburgi püspök (972–994) 2.1.150
- Volusianus – római császár (252–253) 1.2.125
- Volusius – római költő 1.6.155
- Vörös Péter – küküllői kapitány (†1369) 2.10.460
- Vratiszláv, II. – cseh király (1061–1092) 2.2.95, 200–215, 2.3.85–100, 175–195, 235, 2.4.15, 2.5.300, 305, 2.6.10, 20
- Vratiszláv – lengyel király(?) 3.3.10, 3.4.75
- Vratiszláv – II. Vratiszláv cseh király fia 2.3.90
- Vratiszláv – II. Vratiszláv cseh király ifjabb fia 2.3.90
- Vrsovic – cseh család 2.2.75, 2.5.305

- Vrsovic Tochar – cseh úr (XI. sz.) 2.2.80
- Vuk – despota lásd Brankovics Vuk
- Vulcanus – római isten 1.6.205
- Vulfila – gót püspök (311–381) 1.7.100
- Vultizintur – Attila hun király rokona 1.7.100
- Vultulf – osztrogót herceg 1.2.90
- Wali – Nagy Károly római császár unokaöccse 1.9.335
- Walteri – longobárd király (540–547) 1.7.240
- Weitmühl Benes – karlsteini várgróf (1479) 4.5.230
- Wiclef János – angol hitújító (1324–1384) 3.2.305, 315, 325
- Winiperga – I. Gisulf beneventói herceg felesége 1.8.275
- Xerxes – perzsa király (i. e. 485–465) 1.2.70, 145, 180, 3.2.160
- Zaban – paviai herceg (VI. sz.) 1.8.40
- Zách – magyar család 2.9.250, 275
- Zách Felicián – magyar úr (†1330) 2.9.250–275
- Zách Klára – Zách Felicián lánya (†1330) 2.9.265
- Zách Sebe – Zách Felicián lánya (†1330) 2.9.265, 270
- Zakariás – pápa (741–752) 1.8.340, 345, 1.9.1
- Zaliabus (ismertebb nevén Dzsem) – II. Mahomet török császár fia (1459–1495) 4.6.135, 140, 4.7.195
- Zamolxis – gót filozófus (i. e. VI. sz.) 1.1.135, 1.2.70
- Zangrulf – bergamói herceg (†599) 1.8.105
- Zatus – barcelonai kapitány (VIII/IX. sz.) 1.9.260
- Zbinkó – prágai érsek (1402–1411) 3.2.325–335
- Zdenkó – cseh kormányzó lásd Sternberg Zdenkó
- Zeliorbis – hun király 1.8.5
- Zeme – hun család 1.2.195
- Zénó – konstantinápolyi császár (474–491) 1.7.165, 170
- Zenobia – Odenathus Septimius felesége 1.2.140
- Zerénd, Kopasz – Kupa somogyi vezér apja 2.1.100
- Zeuta – gót filozófus 1.2.70
- Ziska János – huszita hadvezér (1360–1424) 3.2.365, 370, 380, 390–420, 430, 435, 3.3.5, 15–15
- Zolomir – dalmát király (1075–1088) 2.3.95, 2.4.110

- Zoltán – besenyő fejedelem (1074) 2.4.10, 25
- Zoltán – magyar fejedelem (907–947) 1.9.30, 2.1.270
- Zombor – Álmos magyar fejedelem öse 1.9.25
- Zopyrion – macedón hadvezér (i. e. IV. sz.) 1.2.20
- Zotmund – magyar bűvár (1052) 2.2.235
- Zotto – beneventói herceg (†591) 1.8.85, 110
- Zsigmond – ausztriai herceg (1457–1496) 3.8.375
- Zsigmond, Szent – burgund király (516–523) 1.4.15, 1.7.185, 2.1.165, 350, 3.3.340, 3.10.100, 4.9.120
- Zsigmond, I. – lengyel király (1506–1548) 5.4.20, 45
- Zsigmond – magyar király (1384–1437), római császár (1410–1437) 2.E1, 2.9.85, 355, 2.10.490, 500, 3.1.35, 130, 160–170, 240, 245, 255, 325, 340, 350, 355, 3.2.1, 25–40, 50–80, 90–105, 115, 120, 140–150, 160, 170, 175, 185–200, 210, 220, 230–245, 255, 260, 275, 285, 295, 300, 330, 335, 345, 360–370, 380–445, 3.3.1–20, 40, 55–75, 85, 110, 120, 125, 140, 145, 165, 170, 180–190, 200, 215–235, 245–260, 270, 280, 285, 295, 305, 320, 350–360, 3.4.1–10, 35, 80, 120, 125, 140, 160, 175, 180, 195, 255, 265, 345, 3.5.15, 25, 3.6.115, 3.7.15, 170, 3.8.245, 250, 375, 3.9.35, 190–200, 290, 295, 4.1.35, 4.2.45, 185, 205, 4.7.15, 40, 90–100, 4.9.55–65, 80, 195, 5.2.55, 5.5.110
- Zsigmond – pécsi püspök lásd Ernuszt Zsigmond
- Zsigmond – prépost, kincstartó lásd Vémeri Zsigmond
- Zsigmond – salzburgi érsek (1452–1461) 3.7.250
- Zsigmond lásd Szentgyörgyi Zsigmond
- Zsófia – II. István magyar király nővére 2.6.100
- Zsófia – II. Justinus konstantinápolyi császár felesége 1.7.260, 265
- Zsófia – Salamon magyar király felesége (†1102) 2.2.255, 270, 2.3.20, 2.4.35
- Zsófia – I. Ulászló magyar király anyja (†1461) 3.4.150
- Zsófia – Vencel római császár felesége (†1428) 3.2.370